MANAS

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

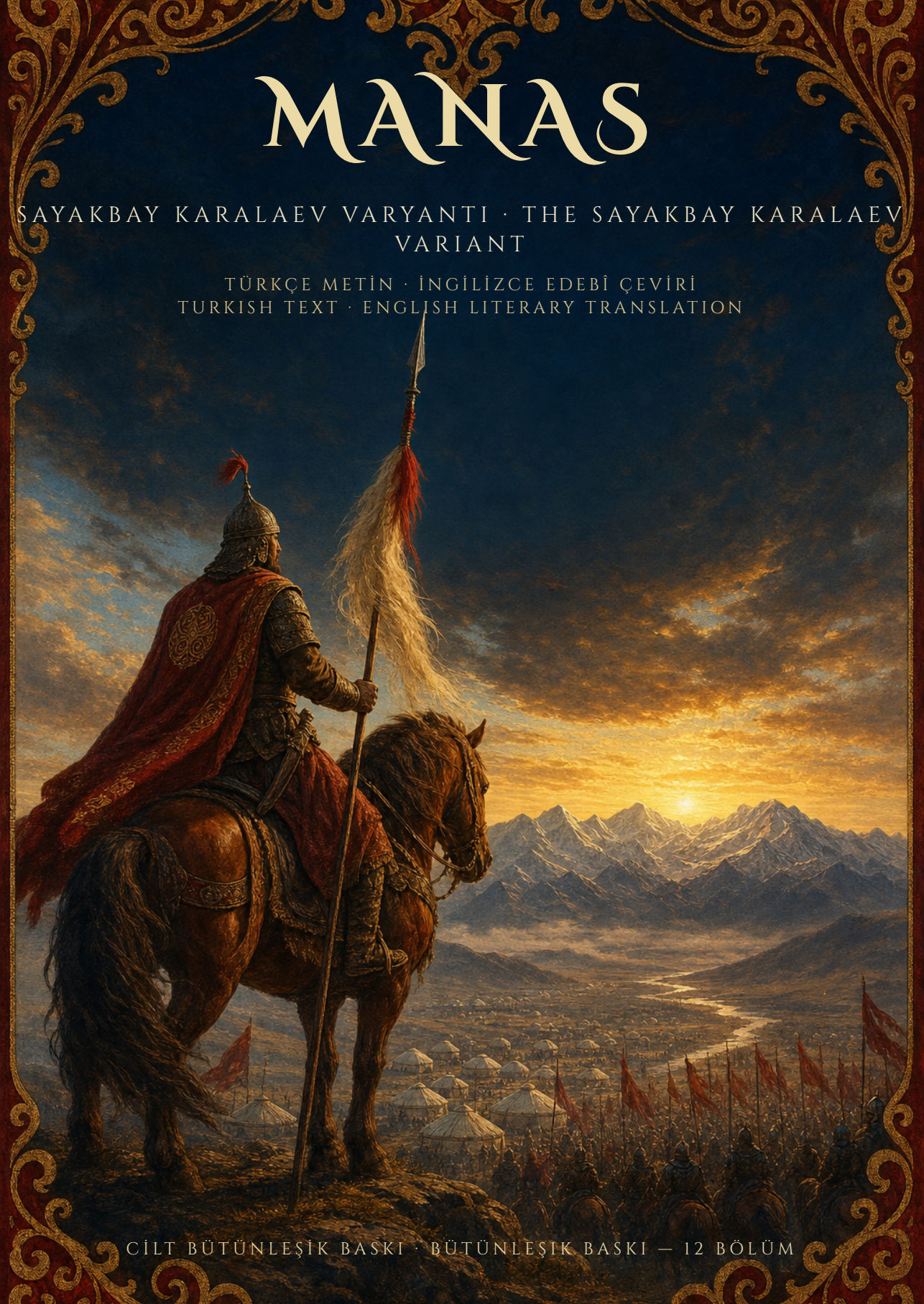

CİLT BÜTÜNLEŞİK BASKI · BÜTÜNLEŞIK BASKI — 12 BÖLÜM

MANAS

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT BÜTÜNLEŞİK BASKI

On iki bölüm bir arada · Bütünleşik Baskı

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Манас» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында, Толук варианты. «Turar» Yayınevi, Bişkek 2010 (haz. A. Jaynakova, A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, destanın 84.830 mısralık «Manas» bölümünün tamamını (1–84.830.) mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Elinizdeki kitap, dünyanın en uzun destanı olan Manas'ın en bütünlüklü tanığından — büyük manasçı Sayakbay Karalaev'in (1894–1971) ağzından 1935–1947 yılları arasında yazıya geçirilen 500.553 mısralık varyantın "Manas" bölümünden — doğdu. "Yirminci yüzyılın Homeros'u" diye anılan Karalaev, destanı büyükannesi Dakiş'in dizinin dibinde dinleyerek büyüdü, usta manasçı Çoyuke Omurov'un yanında pişti ve üçlemenin tamamını baştan sona söyleyebilen tek klasik anlatıcı olarak tarihe geçti.

Bu yayında iki amaç bir arada gözetildi. Birincisi, Kırgızca metni Kiril alfabesinin perdesinden çıkarıp Türkiye okurunun gözüne tanıdık gelen bir Latin yazımıyla sunmak: transliterasyonda Türkçe imlâ esas alındı; Kırgızcanın "c" ile karşılanan curkuyan ünsüzü (ж), "ñ" ile gösterilen geniz n'si (ң) ve "ö, ü, ı" ünlüleri olduğu gibi korundu. Böylece iki dilin ne kadar yakın aktığı, mısraları yan yana okuyan herkesin kulağında kendiliğinden yankılanacaktır. İkincisi, satır satır ilerleyen edebi bir Türkçe çeviri ortaya koymak: çeviri, sözcüğü sözcüğüne bağlılığın tutukluğuna düşmeden, destanın nefesini — atların dörtnalını, ağıtın iniltisini, andın ağırlığını — Türkçede yeniden kurmayı amaçlar.

Metin, 2010 yılında Bişkek'te "Turar" yayınevince, Aynek Jaynakova ile Abdıldajan Akmataliev'in hazırladığı akademik baskıdan alınmıştır. Kitabın bölümlenmesinde bu baskının editoryal ara başlıkları izlenmiş, destan on iki epizot bölümü hâlinde düzenlenmiştir. Her bölümün başında okuru bekleyen yolu gösteren iki paragraflık bir özet ile bölümün önemli olgularını derleyen bir "Künye" kutusu yer alır; sayfa kenarlarındaki süslemeler her bölümün simgesel motifinden türetilmiştir.

Manas bir milletin hafızasıdır; ama aynı zamanda, atalar sözünün ortak havuzundan içen bütün Türk dillerinin de aynasıdır. Bu kitap, o aynayı Türkçe

okuyana bir adım daha yaklaştırma çabasıdır. Kusuru çevirenin, kudreti manasçınındır.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

The book in your hands was born of the most complete witness of Manas, the longest epic in the world — the "Manas" portion of the 500,553-verse variant taken down between 1935 and 1947 from the lips of the great manaschi Sayakbay Karalaev (1894–1971). Remembered as "the Homer of the twentieth century," Karalaev grew up listening to the epic at the knee of his grandmother Dakiş, was tempered at the side of the master manaschi Çoyuke Omurov, and entered history as the only classical narrator able to recite the entire trilogy from beginning to end.

This bilingual edition pursues two aims at once. The first is to carry the epic into Turkish as a line-by-line literary translation that rebuilds, without falling into the stiffness of word-for-word fidelity, the very breath of the epic — the gallop of the horses, the moan of the lament, the weight of the oath. The second is to set an English literary translation face to face with the Turkish, verse against verse in facing columns, so that readers of both tongues may hear the same river flowing in two beds; proper names are kept in their original spelling with full diacritics, and the formulaic refrains of the oral tradition are preserved as living repetitions.

The text is taken from the academic edition prepared by Aynek Jaynakova and Abdıldajan Akmataliev, published by the "Turar" publishing house in Bishkek in 2010. The division of the book follows the editorial subheadings of that edition, and the epic is arranged in twelve episode chapters. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary that shows the road awaiting the reader and a "Key Facts" box gathering the chapter's essential matters; the ornaments in the page margins are derived from the symbolic motif of each chapter.

Manas is the memory of a nation; but it is also the mirror of all the Turkic tongues that drink from the common well of the ancestors' word. This book is an

effort to bring that mirror one step closer to readers in Turkish and in English alike. The faults are the translator's; the power is the manaschi's.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	Babalar, Sürgün ve Manas'ın Doğumu	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
2	Koçku Baskını ve Esenkan'ın On Bin Kolu	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
3	Coloy'a Karşı Zafer ve Han Kaldırma	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
4	Altay Savaşları	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
5	Koşoy'un Katılması ve Talas'a Göç	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
6	Bakay, Kırk Çoro ve Hanlık	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
7	Çubak Baatır'ın Hikâyesi	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
8	Kanıkey'in Alınışı	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
9	Almambet ile Çubak'ın Çatışması ve Almambet'in Jomoku	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
10	Almambet ile Sırgak'ın Keşfi	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
11	Çon Kazat: Beecin Seferi	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte
12	Kococaş, Yiğitlerin Şehadeti ve Manas'ın Ölümü	Cilt BÜTÜNLEŞİK BASKI — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

BABALAR, SÜRGÜN VE MANAS'IN DOĞUMU

Destan, Manas doğmadan önceki dünyayı kurarak açılır: Tüp atası Tügöl Han'dan beri "hepsi han" olan kutlu bir soy kütüğü sayılır ve bu soyun son büyük halkası Karakan'ın ölümüyle Kırgız'ın talihi kararır. Kara Kalmuk ve Mançu hanları Molto ile Alööke, hansız kalan Argın ve Kırgız'ı kamçıyla pay eder; ocaklar söner, halk Altay'a, Kangay'a, Urum'a, Kırım'a dağılır. Karakan'ın oğullarından Cakıp, kırk aileyle Altay'a sürülür; Noygut hanı Akbaltay'ın aklı ve emeğiyle sürgün halk toparlanır, Cakıp altın çıkarıp mal-davar sahibi olur — ama gözü kuru kalır: bir evladı yoktur.

Bölümün kalbinde, beklenen çocuğun kehanetli gelişi atar. Esenkan'ın falcıları "Kırgız'dan Manas adında bir alp doğacak, Çin'i harap edecek" diye okur; Beecin'in defterine (dañza) adı yazılan bu doğmamış çocuğu bulmak için casuslar salınır, hamile kadınlar sorgulanır. Cakıp ile Çıyırdı'nın rüyaları — güneşi ve ayı avuçlarında tutmak, gökten inen altın kılıç — hayra yorulur ve Manas dünyaya gelir: avuçlarında kan pıhtısı, adını koyup kaybolan bir derviş, kimliğini gizlemek için takılan "Çoncindi" lakabı. Çoban Oşpur'un yanında yaramazlıkla pişen çocuk, on iki yaşına doğru Kalmuk yer bekçisi Koçku'nun yedi yüz atlısıyla ilk büyük sınavına sürüklenir — ve bölüm, Manas adının Altay'ı bir uçtan bir uca titretmesiyle kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~1–6.500
- Anlatı zamanı: Manas'ın doğumundan on iki yaşındaki ilk zaferine
- Ana mekânlar: Ala-Too'dan Altay'a sürgün yolu; Cakıp'ın avulu; Oşpur'un yaylası
- Merkez kişiler: Cakıp, Çıyırdı, Akbaltay, Esenkan, Oşpur, çocuk Manas
- Kilit motifler: soy kütüğü, dañza kehaneti, kutlu rüyalar, ad koyan derviş, gizlenen ad ("Çoncindi")
- Karalaev damgası: kehanet-katliam geriliminin Esenkan'ın casus ağıyla anlatılması; dinî vurgunun azlığı, yurt ve soy vurgusunun öne çıkması

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Manas'ın Doğumundan Önceki Ataları	*The Forefathers Before the Birth of Manas*
En kök atası Tügöl han,	*His most ancient forefather was Tügöl khan,*
Soyuna ta kökünden Kıdır konmuş,	*Kıdır graced his line from its very root,*
İlk ataları hep han idi,	*His first forefathers were all khans,*
Ta başından Kıdır'ın himmeti değmiş.	*From the very start Kıdır's blessing touched them.*
Geceleyip geçtiği yere	*Wherever he passed the night*
Köklü bir mazar kurulmuş,	*A hallowed shrine was raised,*
Onu ta kökünden Tanrı onarmış.	*God restored it from its very root.*
Basıp geçtiği yere	*Wherever his foot had trodden*
Pazarlı bir şehir kurulmuş,	*A city with a bazaar was founded,*
Onu ta başından Tanrı onarmış.	*God restored it from its very start.*
On iki pîre el verip,	*He gave his hand to twelve pirs,*
Halifeden icazet almış,	*Received license from the caliph,*
Bununla "zayıppuruş" diye anılmış.	*And thus was called "zayıppuruş".*
Kök atası Böyön han,	*His root forefather was Böyön khan,*
Böyön handan Çayan han,	*From Böyön khan came Çayan khan,*
Çayan handan Ogoy han,	*From Çayan khan came Ogoy khan,*
Ogoy öyle kolay lokma mıdır,	*Is Ogoy such an easy morsel?*
Onunla yüz yüze gelen	*Whoever came to face him,*
adam yok olup gitmiş.	*that man perished and was gone.*
Somduk'un suyunu boylamış,	*He ranged along the waters of the Somduk,*
Ogoy'la savaşan adam yerde sürünmüş,	*Whoever fought Ogoy crawled in the dust,*
Atası da babası da	*His father and his sire alike*
Arslanın dölüydü,	*Were the seed of the lion,*
İçse kana doymazdı,	*Drinking, he never had his fill of blood,*
Ogoy handan Balakan,	*From Ogoy khan came Balakan,*
Balakan'ın bahadırlığı	*Balakan's prowess as a batyr*
Nice ellere yayılmıştı,	*Had spread through many lands,*
Karşılık verip diklenenleri	*Those who answered back and bristled*
Tutup yakalayıp döverdi.	*He seized and caught and beat them down.*
Kimse onun boynunu eğdirememiş,	*No one could ever bow his neck,*
Yüzüne karşı varan kul olmamış,	*No slave dared stand before his face,*
Balakan'dan Karakan,	*From Balakan came Karakan,*
Gayretli, sağlam, öfkesi zorlu,	*Zealous, staunch, his wrath was fierce,*

Bu da sataşanı dümdüz etmişti,
Kırgız'dan türeyip doğmuştu,
Onun heybetinden canlar çıkıp,
Kıtay iline velvele salmıştı.
Gayretli, sağlam, öfkesi zorlu,
Bu da sataşanı dümdüz etmişti.
Karakan hüküm sürerken
Beş saraydı konukevi,
O yiğidin hâlini hiç sorma,
Onun nam salmışı bir hayli çoktu,
Bileği kalın, taş yürekli,
Karakan diye anılıp,

He too laid flat whoever crossed him,
He was sprung and born of the Kırgız,
His majesty drove the breath from souls,
And cast tumult over the land of Kıtay.
Zealous, staunch, his wrath was fierce,
He too laid flat whoever crossed him.
While Karakan held his sway
His guesthouse was five palaces,
Ask not of that hero's state,
Great indeed was his renown,
Thick of wrist and stone of heart,
Known by the name Karakan,

O da bir boylu poslu babayiğitti,
Mızrak ustalarından üstün bir erdi,
O da sataşanı dümdüz ederdi.
Heybeti yüksek, öfkesi zorlu,
O da âleme kavga salmıştı,
O Karakan öldüğünde,
Geri dönülmez o gerçek yurdu
O kişi görüverince,
Argın ile Kırgız'ın
Keregesini, uğunu kırıp döküp,
Kıtay'dan Molto han çıkıp,
Gelinini kızını ağlatıp,
Fitnesi bir yüzyıla bedel,
Alööke denen biri de çıkıp,
Pehlivanlarını seçip kuşanıp,
Pehlivanını sağlamca hazırlayıp.
Argın, Kırgız karışık
Irmak boyunca konduklarında,
Karakan dünyadan göçüp
Bir yangın sönmüş gibi olduğunda,
Karşı duracak can kalmayıp,
Bir karşılık söylemeye
Kalabalık halkta derman kalmayıp,
Kıtayların Molto hanı
Kargaşayı başlattı,
Karşı koyup direneni

He too was a tall and stalwart champion,
A man surpassing the masters of the lance,
He too laid flat whoever crossed him.
His majesty lofty, his wrath fierce,
He too cast strife across the world,
When that Karakan died,
That true homeland whence none return,
When that man came to behold it,
Of the Argın and the Kırgız
Smashing kerege and roof-poles down,
From Kıtay rose Molto khan,
Making brides and daughters weep,
His mischief worth a century,
One called Alööke rose up too,
Choosing and arming his champions,
Making his champions firmly ready.
Argın and Kırgız mingled
When they camped along the river,
When Karakan passed from the world
And it was as if a fire had died,
No soul was left to stand against,
To speak one word in answer
No strength remained in the crowded folk,
The Molto khan of the Kıtays
Set the turmoil loose,
Those who stood and offered fight

Bırakmadan kırıp geçti.
Haracını fazlasıyla saldı,
Karşılık verip söyleneni
Kızıl kana boyadı,
Kıl kadar can bırakmadı.
Gayrete gelip coştuğunda
Kalabalık Kırgız'ın, Argın'ın
Kanı su gibi taştı,
Karakan düşüp akıllarına
Kalabalık halklar yaş döktü.
Kara Kalmak, Mancu halkı
Kahrını salıp ustaları aldı,
Ganimet edip, onmayasıca,
Beş perçemli kızları aldı,
Söğütlerin hepsini devirdi,
Damların hepsini yıktı,
Silip süpürüp talan etti,
Ahir felaket zamanını
Halkın başına sardı işte.
Ocak başına haraç saldı,
Tutuşup kudurmuş bu domuz
Hepsini derleyip aldı.

He cut down, sparing none.
He laid his tribute on in excess,
Those who answered and spoke back
He dyed in crimson blood,
He left not a hair's breadth of life.
When he surged with roused fury,
Of the crowded Kırgız and Argın
The blood ran over like water,
Remembering Karakan,
The crowded peoples shed their tears.
The Kara Kalmak, the Mancu folk
Loosed their wrath and took the craftsmen,
Took as booty — may he never prosper —
The maidens with five braided locks,
Felled every willow tree,
Tore down every roof,
Swept clean and plundered all,
The final time of ruin
He wound about the people's heads.
He laid tribute on every hearth,
That swine, ablaze and gone mad,
Gathered up and took it all.

"Ay Karakan, ölme!" deyip,
"Bu türlü horluğu
Kuluna verme!" deyip,
Ahalinin hepsi ağlayıp,
Kocamış ihtiyar ağlayıp:
"Yarın çekip alır" deyip,

Oyun çağındaki körpe kız ağlayıp,
Han yağması pek katı azap,
Handan yoksun kalan Kırgız'ı
Kamçıyla ölçüp bölüşmüşler,

Molto ile Alööke
İyice aralarına almışlar,
Azabı sıkı salmışlar,
Gücü yok, dermansız Kırgız'a

"Ay Karakan, do not die!" they said,
"Such abasement as this,
Give not unto your slave!" they cried,
All the people weeping,
The aged elders weeping:
"Tomorrow they will drag her off," they said,
The tender girl at playing age wept,
The khan's plunder is bitter torment,
The Kırgız left without a khan
They measured with the whip and shared out,
Molto and Alööke
Took them fast between the two,
Laid the torment on them hard,
On the strengthless, helpless Kırgız

Hane başına birer asıy tay salmışlar,
Tükenip gidesice o domuz,
Hepsini derleyip toplamış.
Argın ile Kırgız'ın
Yaktığı ocağını söndürüp,
Topunu birden göçürüp,
O Karakan ölüp gitmiş.
Karşılık veren kişi yok,
Argın ile Kırgız'ı
Daha dün kamçıyla ölçüp bölmüşler.

Argın ile Kırgız'ı
Önlerine katıp sürmüşler,
O halkı dermandan düşürüp
Hiç komadan hepsini tepelemişler.
Kudurmuş kâfire
Ne tutup verecek mal kaldı,
Ne karşılık söyleyecek can kaldı,
Dirliği toz olup dağılıp,
Durmadan kaçıp zavallı halk,
Kederlenip kaygılanıp,
Halkın çaresini bulan
Karakan'dan ayrılıp,
Çaresini bulamayıp darmadağın,
Han öldüğünde iki han
Zulmü iyice arttırdı,
Sığınacak dayanak görmeden kalabalık halk
Dört bir yana savrulup gitmiş.
Haracına dayanamayıp,
Kimi sürgün Altay'a,
Kimi sürgün Kañgay'a,
Kimi sürgün Urum'a,
Kimi sürgün Kırım'a,
Issız, başıboş yerler kalıp,
Hansız, avare bir el kalıp,

Karakan'ın hatunu
Karalar giyip dul kalıp,

They levied an asıy colt on every household,
That swine — may he waste away —
Gathered up and took them all.
Of the Argın and the Kırgız
They quenched the hearths that they had lit,
Drove the whole of them from their camps,
And that Karakan died and was gone.
No man was left to answer,
The Argın and the Kırgız
But yesterday they measured with the whip and shared.
The Argın and the Kırgız
They herded and drove before them,
Draining that people of its strength
They trampled all, sparing none.
To the maddened infidel
No goods were left to hand across,
No soul was left to speak an answer,
Their living scattered into dust,
Fleeing without cease, the wretched folk,
Grieving and consumed with care,
From him who found the people's remedy,
From Karakan they were parted,
Finding no remedy, scattered wide,
When the khan died, the two khans
Redoubled their oppression,
Seeing no prop to shelter by, the crowded folk

Were scattered to the four winds.
Unable to bear his tribute,
Some were exiled to Altay,
Some were exiled to Kañgay,
Some were exiled to Urum,
Some were exiled to Kırım,
Desolate, masterless lands remained,
A khanless, drifting people remained,

Karakan's lady wife
Donned black and stayed a widow,

Karakan'ın kendisinden
Hazine dolusu mal kalıp,
Karakan'ın sekiz oğlu,
Hepsi de körpecik, denk yaşta oğul,
Bu Karakan öldüğünde
Hepsi kundakta körpe kalıp,
Kendini bilmez, şaşkın kalıp,
Ataları ölüp yetim yaşta kalıp,
O Karakan'ın sekiz oğlu,
Kimi tek, kimi ikizdi,
Yiğitlikleri halkça besbelliydi.
Ahalinin hepsi:
"Yetim oğlanlar büyürse
Bunların bir hayrı dokunur" deyip,
Dilek tutup dururlardı.
Babaları Karakan han idi,
Karakan'ın sekiz oğlu var idi,
Sağ esen büyüyüp yetişseler,
Kırgız'ı düşmandan ayırıp

Geri alacak oğullar idi,
Oğlanların yiğidi Cakıp ile Ulak han,

Kır tarafından baskına uğrayıp,
Hazineyle birlikte kalabalık halkın

Varını yoğunu talan etmişler,
Bu yüzden o çocuklar
Bozkırda inleyip kalmışlar.
Çocuklar serpilip er olup,
Daha dün er oğluyla denk olup,
Çocuklar dikilip ata bindiğinde
Ağan Baltay çıkagelmiş.
Akbaltay'ın hâlini sorarsan:
Noygut'un sağlam hanı imiş,
Otağlı yurdu Noygut'u
Alööke hana kaptırıp,
O da düşkün kalmış çağı imiş.
Kırlarda tümen tümen yılkı,

From Karakan himself
A treasury full of goods remained,
Karakan's eight sons,
All tender boys of equal years,
When this Karakan died
All stayed infants in the cradle,
Left knowing nothing, dazed,
Their father dead, left orphans young,
Those eight sons of Karakan,
Some were single-born, some twins,
Their valor plain to all the folk.
All the people said:
"If the orphan boys grow up
Some good will come of them," they said,
And held that wish within their hearts.
Their father was Karakan the khan,
Karakan had eight sons,
Should they grow up safe and sound,
They were sons to part the Kırgız from the foe
And win it back again,
The boldest of the boys were Cakıp and Ulak khan,
Raided from the open steppe,
Together with the treasury, the crowded people's
All and everything was plundered,
And for this those children
Were left moaning on the steppe.
The children grew and became men,
But yesterday matched with men's own sons,
When the boys rose up and mounted horse,
Elder Baltay came along.
If you ask of Akbaltay's state:
He was the staunch khan of the Noygut,
His tented homeland, the Noygut,
He had lost to Alööke khan,
And this was his season of ruin.
Horse herds by the tümen on the steppe,

Ak otağ kurup oturan Alööke,
Akbaltay gibi hanının
Tepesine çökmüş,
Malını mülkünü saçmış,
Girip saklanacak in bulamayıp,
Korunacak yer bulamayıp,
Aklı iyice şaşmış,
"Beyin oğludur" deyip,
Cakıp'a doğru kaçmış.
"Karakan'ın sekiz oğluyla

Alööke, who pitched his white pavilion there,
On a khan like Akbaltay
Came crashing down upon his head,
Scattered all his goods and wealth,
Finding no den to crawl and hide in,
Finding no place of refuge,
His wits were wholly dazed,
"He is the son of the bey," he said,
And fled toward Cakıp.
"With Karakan's eight sons

Birleşip görsem" deyip,
"Ölürsek birlikte ölsem" deyip,
"Keşfe birlikte çıksam" deyip,
"Çampan'dan yılkı alsam" deyip,
"Boş durup haraç verinceye dek
Dişe diş dalaşıp ölsem" deyip,
"Kara Kalmak'a, Mancu'ya
Çarpışa çarpışa ölsem" deyip,
Zavallı Baltay ne yapsın,
Cakıp'ı kendine dayanak kıldı.
Koyunu ağıl ortağı oldu,
Ağan Baltay ile boz yelelinin
Aşı yâren sofrası oldu.
"Akına gitsek toz bir olsun,
Bir olalım Cakıp, kulunum,
Ölüm ortak, can bir olsun,
Sağ kalırsak mal ortağı,
Ölüp gidersek iman yoldaşı,
Oğlum Cakıp, sözümü dinle,
Benim elimi Alööke
Yerimden çıkarıp attı,
Soğuttu benim soluğumu,
Kırıverdi belimi,
Yılkıma el koydu,
Uykumu büsbütün kaçırdı,
Belimi kırıp gitti,
Elimi kırıp geçirdi,
Tırgoot'u topyekûn toplanıp,

Might I unite," he said,
"If we die, let us die together," he said,
"Let me ride out to scout together," he said,
"Let me take horses from Çampan," he said,
"Rather than sit idle paying tribute,
Let me die fighting tooth for tooth," he said,
"Against Kara Kalmak and Mancu
Let me die battling on and on," he said,
What could poor Baltay do,
He made Cakıp his own support.
Their sheep shared a single fold,
For Elder Baltay and the grey-maned one
Their bread became a comrades' table.
"If we ride to raid, let our dust be one,
Let us be one, Cakıp, my foal,
Death in common, one soul shared,
If we live, partners in wealth,
If we die, companions in the faith,
My son Cakıp, heed my word,
My people did Alööke
Uproot and cast from my land,
He chilled the breath within me,
He snapped my back in two,
He seized my herds of horses,
He drove my sleep away for good,
He broke my back and went,
He crushed my people utterly,
The Tırgoot mustered one and all,

Halkıma Kara Kalmak dava açıp,
The Kara Kalmak brought suit against my folk,

Diri diri köküme kıydı,
Tükenmiş Noygut yurdumu
Hiç komadan kırıp gitti.
Pehlivanlarımı bağladı,
Erlerin hepsini
Hiç komadan kırıp tepeledi,
İhtiyarların hepsini dövdü,
Kızların hepsini talan etti,
Kuyumu derin kazdı,
Kıtayların Alööke'si
Kara bahtımı kaynatıverdi,
Varlığımı bozup aldı,
Şu bildik Noygut yurduma
Fesadı adamakıllı saldı,
Kahrını döküp kuşattı,
Kahrına dayanamayıp
Han ağan Baltay usandı.
Ukuruk değmemiş yabani malı
Evi yanasıca Alööke

He slew my living root,
My worn-out Noygut homeland
He slaughtered, sparing none.
He bound my champions fast,
Every one of my men
He cut down and trampled, sparing none,
He beat all the old men,
He plundered all the girls,
He dug my pit full deep,
The Alööke of the Kıtays
Set my black fate a-boil,
He wrecked and seized my substance,
Upon my well-known Noygut land
He loosed his mischief thoroughly,
He poured his wrath and hemmed it round,
Unable to bear his fury,
Khan Elder Baltay wearied.
The wild stock no ukuruk had touched
Alööke — may his house burn —

Mancu'suna bindirdi,
Han hazinesi otağıma
Kaftanları kabarık
Zorbalarını soktu,
Elime kargaşa salıp,
Başıma zifiri gece çöktürdü.
Kımıldansak hor görülüp,
Mancuların içinden Alööke'ye
Sayısız zorba çıkıp,
Bir hayli cefa saldı,
Dün haykırıp haraç saldığında

Set his Mancu riding on,
Into my yurt, the khan's own treasury,
Their kaftans puffed with pride,
He thrust his bullies in,
Loosing turmoil on my people,
He brought pitch-black night upon my head.
If we stirred, we were despised,
From among the Mancus, for Alööke,
Numberless bullies rose,
And dealt out great torment,
Yesterday when he cried out and levied tribute,

Noygut'un yurdu dayanamayıp,
İnsafı yok Alööke,
Tanrı'nın çarptığı şu Kıtay,
Altı bin yambı, bin kunduz,

The land of Noygut could not bear it,
Alööke without mercy,
That Kıtay struck down by God,
Six thousand yambı, a thousand beaver-pelts,

Haraç alıp durdu,
Apaçık müşkül iş oldu,
İşte bu, Alööke'nin ettiği.
Dediğine boyun eğmezsek,
O haracını vermezsek,
Mercan düğme, inci taş,
O yanasıcanın yanında
Luñ-tuñ hanları da karışık,
Kahrı gelip bir dikildi mi,
Paramparça olur zavallı baş.
Alööke'nin zehrinden
Yüz tutup varan kul olmadı,
Alööke bir haykırdı mı,
Âdemde can kalmadı.
Alööke'nin önünde
Türlü türlü alpı var,
Alpını alıp Beecin'den
Mahsus "Burut, seni!" deyip,
Atlanıp çıkmış o heybetli.
On iki asırdır görülmemişti,
Bu Karakan öleli,
Kudurmuş kâfire
Ukuruk çevirecek kimse kalmamış.
Pehlivanı bambaşka, yüzü soğuk,
Sataşan sağ kalmayacak gibi,
Allah'tan buyruk olmadıkça,
Âdemoğlunun gücü yetmez,
Sürü sürü pehlivanı,
Onlarla çarpışan canların
Dermanı boşuna tükenip gider.
Gök demirden zırh giyen
Bahadırları bambaşka,
Gök zırhı sırtına bürünüp,

He kept on taking tribute,
It became a plain and grievous thing,
This is what Alööke has done.
If we bow not to his word,
If we pay not that tribute of his,
Coral buttons, pearls and stones,
At the side of that one — may he burn —
The Luñ-tuñ khans are mingled too,
Once his fury rises and he stands,
The wretched head is smashed to bits.
From Alööke's venom
No slave dared go to face him,
Let Alööke but give one shout,
No breath was left in Adam's sons.
Before Alööke stand
Alps of every kind,
Taking his alps from Beecin,
Purposely crying "Burut, you!",
That majestic one rode out.
For twelve ages it had not been seen,
Since this Karakan died,
Against the maddened infidel
None was left to swing the ukuruk.
His champion is uncanny, cold of face,
It seems no assailant will survive,
Unless the command comes from Allah,
The strength of Adam's sons will not avail,
Champions in droves he has,
The souls who battle with them
Spend their strength in vain and perish.
Clad in armor of blue-grey iron,
His batyrs are uncanny,
Draping blue-grey mail across their backs,

Göresin ki Alööke
Gök kaplan gibi atılıp,
Kırgız'ı kırıp geçmeye
Hazırlanıp gelmiş meğer,
Asker alıp, ordu toplayıp,

You would see that Alööke,
Springing like a steel-grey tiger,
To cut the Kırgız down
Had come, it seems, prepared,
Taking troops, mustering a host,

Kargaşa, duman, çığlık salıp,
Ak otağ kurmaya gelmiş,
Kahrından canlar çıkıp,
Nice adam ölüp gitmiş.
Pehlivanları bambaşka,
Bahadırları bir hayli,
Kıtay'dan derlediği halkı var,
Karşı koyup direnenin
Kanını içmek töresi var,
Hazineyi sıkıca yığmaya
Hazırlanmış o heybetli.
Gergedanı var, fili var,
Alööke kolay düşman değil,
Dertli iştir, çocuklar, bilesiniz!
Alööke'nin azgınlığı
İnsanın akıl erdireceği gibi değil,
Onunla çarpışan kulun
Biri bile sağ kalmaz.
Sekideki gözcülerini
Sayarsak seksen dört,
Evi yanasıca Kıtay'ın
Baktığı yan kızıl alev.
Yüzü soğuk pehlivanları,
Tutuşup kudurmuş o domuz
Hiç komadan derleyip aldı.
İnsandan başka türlü söz söyleyeni var,
Pehlivanlarının içinde
Yüzü soğuk tek gözlüsü var,
Pehlivanlarının hepsi
Kapışanı sağ komayan,
Bir domuzun etiyle
Bir oturuşta doymayan,
Kuldan başka türlü heybeti var.
Arslan gibi görünüşü var,
Tuttuğunu kanatan,
Rast geleni tepeleyen,
Gerçek heybetini görünce
Rast gelen sağ kalmamış,
Onu eğdirmeye kulun gücü mü yeter,

Loosing turmoil, smoke, and screams,
He came to pitch his white pavilion,
His fury drove the breath from souls,
Many a man died and was gone.
His champions are uncanny,
His batyrs are a multitude,
He has folk gathered out of Kıtay,
Of those who stand and offer fight
To drink their blood is his custom,
To heap the treasure high
That majestic one made ready.
He has his rhino, has his elephant,
Alööke is no easy foe,
It is a woeful business, children, know it!
Alööke's savagery
Is not a thing man's mind can compass,
Of the slaves who battle him
Not even one survives.
The watchers on his dais,
If we count them, eighty-four,
Of that Kıtay — may his house burn —
The side he looks upon is crimson flame.
His champions cold of face,
That swine, ablaze and gone mad,
Gathered them all in, sparing none.
He has some who speak unlike mankind,
Among his champions
There is a cold-faced one-eyed one,
All of his champions
Leave no grappler alive,
With the flesh of one whole swine
Not sated at one sitting,
His awful presence is beyond a slave's.
The look of a very lion he has,
Bloodying whatever he grips,
Trampling whomever he meets,
Seeing his true dread aspect,
None who met him stayed alive,
What slave has strength to make him bow,

Atası Kıtay azgını,
İnsan dili bilmeyen
Hayvana çalar domuzu,
Alööke'nin pehlivanı

His sire a savage of Kıtay,
Knowing no human tongue,
A swine that verges on the beast,
Alööke's champion,

Daha dün köyü talan ederken,
Her uğursuz pehlivanı
İnsanın burnunu kulağını
Muska yapıp takınmıştı,
Bunun cellâdı da usta pehlivandı.
Meğer Alööke aramış
Bu dünyalık kazancı,
İşte şu şimdiki demde,
Alööke'nin zorundan
Kul ölmeden kalır mı hiç?
Kargaşaya bakarsam,
Salmaya geldiği çağ imiş,
Yeryüzünü savaş meydanı edip
Almaya geldiği çağ imiş.
Adı Alööke, büyük padişah,
Mızrakçıların en ustası imiş,
Acayip ilimler okumuş,
Aklı yetkin bir han imiş:
«Lanet olası Burut, seni!» deyip,
O Karakan öldüğünde,
Kin bağlamış bir can imiş.
Alööke'den doğma
Altmış oğlu var imiş,
Çınmaçın'ın, Beecin'in
Sahiden sağlam hanı imiş,
Gerçekten «Burut, seni!» deyip,
Kastını kurmuş bir can imiş.
Altın ile gümüşü
Haraç salıp alacak gibi,
Azarsa günün birinde
Topunu kırıp geçirecek gibi,
Aklında tut, Cakıp oğlum, bil,
Bu kâfir Alööke'nin,
Dünyaya doymaz bahadırın

But yesterday, plundering the village,
Every ill-omened champion
Of human noses and of ears
Had made his amulets and hung them on,
His headsman too was a master champion.
It seems Alööke had sought
This worldly gain,
And at this present hour,
From Alööke's oppression
Can any slave be left undying?
If I look upon the turmoil,
It was the season he came to loose it,
Making the whole earth a battlefield,
It was the season he came to take it.
His name Alööke, a mighty padishah,
Most masterful of lancers was he,
He had studied wondrous sciences,
A khan of perfected mind was he:
«Accursed Burut, you!» he cried,
When that Karakan died,
A soul that nursed its grudge was he.
Born of Alööke
There were sixty sons,
Of Çınmaçın and of Beecin
He was in truth the staunchest khan,
Truly crying «Burut, you!»,
A soul that laid its plot was he.
The gold and the silver
He would levy as tribute and take,
Should he rage some day,
He would cut them down entire,
Keep it in mind, my son Cakıp, know,
Of this infidel Alööke,
The batyr never sated with the world,

Gözünde çakır bakışı durur,
Dermanın hepsini tüketip,
Şimdi beni vurmaya durur.
Gözünde yabanlık durur,
Sözünde ayrılık durur,
Gücü yeterse bu kâfir
Seni de koparıp bölmeye durur.
Kudurdu Alööke,
Karını cariye eder,
Erkeğini kul eder,
Kudurmuş kâfire
Karşı duran onar mı,
İtle boy ölçüşecek adam yok,
Bize kara gün bu denli mi olur?

A pale glare stands within his eye,
Draining all your strength away,
Now he stands to strike me down.
Wildness stands within his eye,
Division stands within his word,
If his strength suffices, this infidel
Stands to tear you too apart.
Alööke has gone rabid,
He makes your wife a bondmaid,
He makes your man a slave,
Against the maddened infidel
Can he who stands opposed prosper?
No man can measure with the dog,
Can the black day be even thus for us?

Ne kaçıp sığınacak orman var,
Ne dövüşecek dermanım var,
Ne bulup kaçacak yolum var,
Paralana paralana vuruşup,
Ondan sonra ölmeye
Derleyip toplayacak ordum yok,
Nişan bildiğim dayanağım yok,
Belime destek bir edinip,
Kıtay itine savaş açmaya
Karakan'ım dahi yok,
Çarpışacak dermanım yok,
Kapışacak çarem yok,
Bugün gördüğün yarın yok,
Ah çirkin, böyleymiş meğer,
şu dünya bok!
Çareyi nasıl buluruz,
«Babası ölmüş çocuklar» deyip,
Uğrunda kurban olunur, Cakıp'ım,
Sizleri kendimize dayanak kılıp dururuz.
Belleyip dinle sözümü,
«Yiğitten kalma evlat» deyip,
Seni kendimize armağan bildik».
Akbaltay ağıt yakıp bunu söyleyip,
Alööke'ye kaptırdığı

No forest to flee to for refuge,
No strength in me to fight,
No road to find and flee,
Fighting till torn to shreds,
And after that to die —
I have no host to gather up,
No prop I know to mark by,
To gird one brace about my back,
To open war upon the Kıtay dog,
I have no Karakan of mine,
No strength in me to clash,
No means for me to grapple,
What you see today is gone tomorrow,
Ah, hideous — so this is how it is,
this world is dung!
How shall we find the remedy,
«Children whose father died,» we say,
For your sake one gives one's life, my Cakıp,
We make you all our own support.
Mark well and hear my word,
«Offspring left behind by a hero,» we say,
We took you as our gift».
Akbaltay keened his lament and spoke,
What he had lost to Alööke,

faciayı anlatıp,
Akbaltay ağan orada dururken
Tekeçi han, Şıgay han,
Onlar da soluk soluğa geldi,
Toz duman birbirine karışıp,
Başı leğen gibi kan içinde,
Sarp yolunda baskına uğrayıp,
Ağır servetini, sayısız malını
Kıtaylara kaptırıp,
Azabı adamakıllı çekip,
Karakoldaki pehlivandan
Altmışını Alööke'ye vurdurup,
Kanı çekilip dermansız düşüp,
Sendeleye sendeleye koşup,
Şimdi ölüp gidecekmiş gibi
Aziz candan umut kesip,
İkisi telaşla şunu söyler:
«Kıtay aldı yılkımı,
Kalmak bozdu mülkümü,
Tırgoot döktü kanımı,
Zerresini bırakmaz oldu,
Bir sinek kadar canımın.
Kalabalık Kıtay köklü halk,
Kakançın'ın halkı var,

the calamity, he told,
While Elder Akbaltay stood there,
Tekeçi khan, Şıgay khan,
They too arrived all out of breath,
Dust and haze mixed into one,
His head all blood, like a basin,
Ambushed on the steep road,
Their weighty wealth, their countless goods
Lost to the Kıtays,
Suffering torment through and through,
Of the champions at Karakol,
Sixty struck down by Alööke,
Drained of blood, fallen strengthless,
Running, staggering as they came,
As though about to die this instant,
Hope cut off from precious life,
The two in panic speak these words:
«Kıtay has taken my horse-herds,
Kalmak has wrecked my holdings,
Tirgoot has spilled my blood,
Not a grain will he now leave
Of this fly-small soul of mine.
The crowded Kıtay, a deep-rooted folk,
There is the people of Kakançın,

Karakan'ın öldüğünde:
«Topunu kırıp geçelim» deyip,
Hazırlanmış o heybetli.
Sataşanların hepsinin
Kanını içmek töresi var,
Yamuk davransak, lanet olası,
Yıkıp topunu kırar elbet,
Hükmüne boyun eğmezsek,
İstediğini vermezsek
Halkın kökünü kurutur elbet.
O bahadır Alööke'nin,
Han Molto kâfirin
Tılsımı var, mülkü var,
Altı aylık yolun azabını

When Karakan died:
«Let us cut them down entire,» they said,
That majestic one made ready.
Of all who dare assail him,
To drink their blood is his custom,
If we deal crooked, the accursed one
Will surely wreck and break us all,
If we bow not to his rule,
If we give not what he wants,
He'll surely dry the people's root.
That batyr Alööke,
Khan Molto the infidel,
Has talismans, has domains,
The torment of a six-month road

Anında bilip haber veren
Büyücü ihtiyarı var,
Yanıp ölesice o domuzun
Tılsımı dahi var,
Gergedanı var, fili var,
Boş konuşmayın çocuklarım,
Bu sefer sözümü tutun!
Kahrı güçlü kâfirin
Dediğine boyun eğelim,
Dediklerinin hepsini
Adak edip verelim.
Şu demde Alööke'nin
Pehlivanı var, ordusu var,
Hepimizi kırmaya
Pehlivanları topluca hazır,
Töresi başka, zehri güçlü,
Çocuklarım, ona bulaşırsanız,
Canınızdan umudu kesin!
Gidişi başka Alööke'nin
Kaplanı on beş kez yavrulamış,
Buna yanaşıp adam gelememiş.
Yüz tutup kimse yenememiş,
Şimdiki demde Alööke'nin
Ejderhası altmış,
Onun öte yanında
Kılıç hortumlu fili var,
Buna yüz tutup kul varamaz,
Yiğitlerim, çocuklar, sözümü tutun,
Alööke'nin askerine
Dikkatle baksam, çocuklarım,
Türlü türlü görünür,
O pehlivanı görünce
Aklım gidip bölünür,
Tufan suyu bassa bile,

Karşı koyup durur görünür,
But kalınlığında demir kuşanmış,
Yol çadırı kadar gürz almış,
Rast geleni bir vuruşta deviren,

Knowing at once and bringing word,
He has his sorcerer graybeard,
That swine — may he burn and die —
Has talismans besides,
Has his rhino, has his elephant,
Speak not idly, my children,
This once obey my word!
To the infidel of mighty wrath,
Let us bow to what he says,
All the things that he demands,
Let us vow and give them up.
At this hour Alööke
Has champions, has a host,
To cut us down, all of us,
His champions stand ready in a mass,
His custom strange, his venom strong,
My children, if you tangle with him,
Give up all hope of life!
Strange-going Alööke's
Tigress has whelped fifteen times,
No man could come near her.
Facing her, none could prevail,
At this present hour Alööke
Has dragons numbering sixty,
And on the farther side of that
He has an elephant with sword-blade trunk,
No slave can go to face it,
My braves, my children, heed my word,
At Alööke's army
If I look with care, my children,
All manner of things appear,
When I behold that champion,
My mind departs and splits,
Though the flood-waters should cover him,

He seems to stand and hold against them,
Girt with iron thick as a thigh,
He took a mace big as a road-tent,
Felling at one blow whomever he meets,

Bağlı yatar pehlivanı,
Karşısına varıp buluşanın
Aklı başından çıkıp gider.
Karlı dağı yurt edinip yaşadık,

Ağzı açık uçurum boğazlarda
Babasız çocuklara
Ben derdimi bir hayli dökerim.
Töresi başka, zehri güçlü,
Gerçekten Tanrı şimdi çarptı,
Kıtay halkı basıp girdi,
Hepimizi dümdüz eder!»
Alööke kuşatıp geldiğinde
Argın, Kırgız karışık
Zavallı başlar telaşa düşüp,
Avuç içi kadar Müslüman
Çaresi tükenip sıkışmış,
Noygut'tan Akbaltay var,
Tekeçe han, Şıgay han,
Ulak han var, Cakıp han,
Karakan'ın sekiz oğlu
Çaresi tükenip şaşkına dönüp,
Üyürmö'nün sazlığında
Toplaşıp divan kurdular işte,
Halkın toplandığı tepede
Kalabalıkça divan kurdular işte.
Tekeçe söyledi hayli söz:
«Lanet olası Kıtay'la
Kıran kırana girelim, yurdum» deyip,

«Halkı Tırgoot'a, Mancu'ya,
Nasıl boyun eğip hesap veririz?»
Şıgay kalkıp bunu söyleyip,
İnsanın duyup işitmediği şeameti
söyleyip:
«Molto ile Alööke'yle
Kapışmaya güç yeter mi,
Heybeti yüksek bahadıra,

His champion lies there chained,
Whoever goes to meet him,
His wits go flying from his head.
We dwelt with snowy mountains for our home,
In gorges of gaping precipice,
To the fatherless children
I pour out my grief at length.
His custom strange, his venom strong,
Truly God has struck us now,
The Kıtay folk have trampled in,
They will flatten all of us!»
When Alööke came hemming round,
Argın and Kırgız mingled,
The wretched heads fell into panic,
The Muslims, but a palmful,
Their remedy spent, were pressed,
From the Noygut there is Akbaltay,
Tekeçe khan, Şıgay khan,
There is Ulak khan, Cakıp khan,
Karakan's eight sons,
Their remedy spent, struck dumb,
In the reed-beds of Üyürmö
They gathered and held council, lo,
On the hill where the folk convened,
In numbers they held council, lo.
Tekeçe spoke many a word:
«With the accursed Kıtay,
Let us close in slaughter, O my land,» he said,
«To Tırgoot and to Mancu,
How shall we bow and render count?»
Şıgay rose and spoke this,
Spoke omens no man's ear had heard:

«With Molto and Alööke,
Is there strength enough to grapple,
With the batyr of lofty majesty,

Kara kurt gibi kaynaşan kâfire?

Bilenlerden aktarıp ulasak,
Bilgiçlerden sorup öğrensek,
Tufan suyu değmemiş Kıtay halkı
Nice cehennem azabı salmış,
Bundan önce Kırgız'ı
Tam doksan kez vurup almış.
Dedem Ogoy çıktığında
Kıtay'la boy ölçüşmüş,

Çınmaçın'ın Beecin'ine
Sahiden savaş salmış,
Sürüp dağı yurt ettirip,

Bir avuççuk bu halkı
Dedem besleyip gözetmiş.
«O Karakan öldü» diye,
Haberini işitip almışlar.
Bizi vurup almaya,
Gücü yetse Kıtay'ın
Kul edip topunu götürmeye,
Kara kurt gibi ordu olup,
Gelmiş meğer bu Kıtay
Kakan'dan beri devinip,
Yeri Beecin yeri imiş,
Çokluğu kurttan çok imiş,
Köklü Kıtay eli imiş,
Kâfirin bizi tüketmeye
Hazırlanıp çıktığı çağ imiş.
Boynumuza düştü yanan kor,
Mancu, Kıtay üşüşürse,
Bizi almaya davranırsa,
Karşılık söyleyecek adam yok.
Kıtay kalabalık, bizler az,
Tanrı'ya karşı elden ne gelir,
Dediğine boyun eğelim,
Kökü köklü kâfirin,
Karşılık vermeden, söz etmeden

The infidel that swarms like black karakurt?
If we pass on what the knowing say,
If we ask and learn from the wise,
The Kıtay folk, untouched by the Flood,
Have loosed many a torment of hell,
Before this time the Kırgız
They struck and took full ninety times.
When my grandsire Ogoy arose,
He measured strength with Kıtay,

On the Beecin of Çınmaçın
He truly loosed his war,
Driving them, made mountains their abode,
And this mere handful of a folk
My grandsire fed and watched over.
«That Karakan has died,» —
So they received the tidings.
To strike and take us,
If Kıtay's strength suffices,
To drive us all away as slaves,
Massed like karakurt into a host,
This Kıtay, it seems, has come,
Stirring ever since Kakan,
Its land the land of Beecin,
Its numbers more than worms,
A deep-rooted Kıtay people,
The season when the infidel, to end us,
Made ready and came forth.
The burning coal has fallen on our necks,
If Mancu and Kıtay come swarming,
If they move to take us,
There is no man to speak an answer.
Kıtay is many, we are few,
Against God what can the hand avail,
Let us bow to what he says,
To the deep-rooted infidel,
Without answer, without a word,

İstediğini verelim.
Bizde karşılık verecek han da yok,
Kükreyen kâfirle
Güreşe tutuşacak güç de yok,
Kapışacak derman yok,
Ahir zamanı saldı ya,
İtle boğuşacak güç de yok.
Boy ölçüşürsek kâfirle,
Han Alööke bahadırla,
Generali bir ferman buyursa,
Üşüşüp basıp geçer ya,
Tırgoot'u topyekûn toplanıp,
Bir avuççuk halktık,
Yere çiğneyip geçer ya.
Kara Kalmak'la Soloon
Kıyameti koparır ya.
Yedi yaşındaki çocuğu
Kâfirler kudurunca
Köle edinip alır ya.
Önüne uzatacak mızrak yok,
Bu halkla boğuşmaya çare yok.

Let us give him what he wants.
We have no khan to answer back,
With the roaring infidel
No strength to lock in wrestling,
No power left to grapple,
He has loosed the end of days,
No strength to tussle with the dog.
If we measure with the infidel,
With Khan Alööke the batyr,
Should his general give one command,
They will swarm and trample past,
The Tirgoot mustered one and all,
We were but a handful of a folk,
They will grind us into the earth.
The Kara Kalmak and Soloon
Will raise the very doomsday.
The child of seven years,
When the infidels go rabid,
They will take and keep as slaves.
No lance to thrust before us,
No means to tussle with this people.

İşte, bugün var olan yarın yok,
Zavallı başa kara gün düşünce,

Kâfire karşı çırpınsak,
Toprak gibi toz edip,
Durdurmadan vurup alır ya,
Dalga dalga kaynaşan kâfirler
Cehennemi başa sarar ya.
Çocuklar, bize medet olacak dayanak da yok,
Yüz yüze gelip vuruşacak,
Bele kuşak olacak er de yok,
Çarpışacak derman yok,
Boynu bükük, ezik olduk,
Ezelden beri az olduk.
Dokuz kurt bir koyunu
Kapışsa leşini kor mu,

Lo, what is today is gone tomorrow,
When the black day falls on the wretched head,
If we flail against the infidel,
Grinding us like earth to dust,
They will strike and take us without pause,
The infidels seething wave on wave
Will wind hell about our heads.
Children, we have no prop to aid us,

To meet them face to face and fight,
No man to be a girdle to our loins,
No strength in us to clash,
Bowed of neck and crushed we became,
From of old we have been few.
Nine wolves upon a single sheep —
Grappling, will they leave the carcass?

Dolu dolu Kıtay az halkı
Döverse leşini kor mu,
Kalabalık Kıtay, köklü halk,
Buna sataşan kişi onar mı?
Alööke ile Molto'nun
Dediğine boyun eğelim,
İstediğini verelim.
Yetmiş kızıl nar sürüp,
Kızıl altın, ak yambıyı
Nara yükleyip alalım,
«Boş yere kan dökme» deyip,
Armağan sunup varalım.
Beecin'den gelen Alööke
Ak otağa konmaya gelmiş,
Onu han kaldırıp seçelim».
Bay ile Baltay atılıp köpürdü:
«Olsa olsa ölürüz,
Ölüp giderse zavallı baş,
Kıyametin yüzünü görürüz,
Ecel yetip gün biterse
Kabir azabını görürüz!
Kıtay'ın hükmü bir değince
Davulunu çalmaz mı,
Hepimizi ganimet edip,
İhtiyarını topyekûn kırıp,
Ondan sonra dönüp gitmez mi!
Kıtay halkı bizi tebaa kılınca:
«Hırsızlık ettin» demez mi,
Kolayını bulup Kıtay'ın
Elin hepsini yemez mi!
Luñtuñ denen hanı var,
Eline düşersek bu Kıtay'ın,
Hele başım sağken

Obamı nasıl vereyim,
Kudurmuş meğer Alööke,
İtle bir boy ölçüşüp göreyim!»
Tekeçe han, Şıgay han,
Gayretlisi Akbaltay,

The brimming Kıtay, a scanty folk —
Beating, will they leave the carcass?
Crowded Kıtay, deep-rooted folk,
Can he who crosses them prosper?
To Alööke and Molto,
Let us bow to what they say,
Let us give them what they want.
Driving seventy red nar-camels,
Red gold and white yambı
Let us load upon the nars,
«Shed no blood in vain,» let us say,
Let us go bearing gifts.
Alööke, come from Beecin,
Has come to settle in the white pavilion,
Let us raise and choose him khan».
Bay and Baltay leapt up seething:
«At the very worst we die,
If the wretched head must perish,
We shall see doomsday's face,
If fate arrives and days run out,
We shall see the torment of the grave!
When Kıtay's decree once strikes,
Will he not beat his drum,
Making booty of us all,
Cutting down the elders one and all,
Will he not then turn and go!
When the Kıtay folk make us subjects:
«You have thieved,» will they not say,
Finding it easy, will not Kıtay
Devour the people whole!
He has a khan called Luñtuñ,
If we fall into this Kıtay's hands —
While yet my head is living,

How shall I give up my camp,
Alööke, it seems, has gone rabid,
Let me measure myself once with the dog!»
Tekeçe khan, Şıgay khan,
The zealous Akbaltay,

Zavallı Baltay bunu söyleyip,
Daha ağzını toparlayamadan,
Boz ala sancak, kızıl tuğ,
Tanrı böylesini göstermesin,
Boy boylayan feryat figan,
Toz göğe burulup,
Dört yandan sayısız ordu dökülüp,
«Kakançı!» diye nara atıp,
Tunç borunun sesi cıyaklayıp,
Tunç neyin sesi gümbürdeyip,
Mızrakların ucu salınıp,
Şimdi asker başları kaynaşıp,
Baltacısı ayrı bölünüp,
Önden mızrakçısı görünüp,
Toz göğe burulup,
Tırgoot'u topyekûn derilip,
Kalmak'ı ayrıca bölünüp,
Önden Mancu'nun ordusu görünüp,
Şaşmaz nişancıları
Üşüşüp basıp geldi.
Yay çekenin ustası,
Kement atanın yamanı,
Tunçla sarıp mızrağını
Heyula gibi yukarı dikmiş,
Savaş dense sevinen,
Korkup koltuk açmayan,
Vuruşmaya duran adamı
Tavşan gibi yere çiğneyen,
Kapışanı perişan eden,
Pehlivanları bambaşka.
Boğa boyunlu, buğra butlu,
Çekişeni kurutan
Bahadırları bir hayli,
Döñgö'nün ordusu yüz bin,
Gün doğusundan üşüşüp,
Alööke'nin ordusu altı yüz bin.
Gün batısından davranıp,
Heybeti yüksek, zehri güçlü,
Artık emanet candan umudu kes.

Poor Baltay spoke these words,
Before his mouth could close on them,
Grey-pied banner, scarlet tuğ,
May God show no man such a sight,
Cries and keening ranging clan on clan,
Dust twisting to the sky,
From four sides countless hosts poured in,
Roaring the war-cry «Kakançı!»,
The bronze horn's voice shrieking,
The bronze flute's voice booming,
The lance-tips swaying,
Now the captains seething,
Its axemen split apart,
In front its lancers coming into view,
Dust twisting to the sky,
The Tirgoot gathered one and all,
The Kalmak split off separately,
In front the Mancu host appearing,
Their marksmen never missing
Came swarming, pressing on.
The master of the bow-draw,
The fiend of the lasso-throw,
Binding his lance about with bronze,
Reared it aloft like a monstrous specter,
Rejoicing at the word of war,
Never flinching arm in fear,
The man who stands to fight
They trample like a hare into the earth,
Wrecking whoever grapples them,
Their champions are uncanny.
Bull-necked, thighed like camel-stallions,
Withering whoever strives with them,
Their batyrs are a multitude,
Döñgö's army is a hundred thousand,
Swarming from the sunrise side,
Alööke's army is six hundred thousand.
Moving from the sunset side,
Majesty lofty, venom strong,
Give up now all hope of the lent soul.

Akbaltay gibi hanları telaşa düşüp,
Çığlık çığlığa ağlar
Karakan'ın yetim oğulları,
Taş kümbetini paralayıp,

Silip süpürüp geçti işte,
Kurulmuş işini yıktı,
Rast geleni devirdi,
Kadim değerli Kırgız halkının
Şimdi gelinini kızını feryat ettirdi,
Kıtay sel gibi bastı,
Karşı koyup direneni
Kara yere çiğnedi.
Canının çaresini bulamayıp
Şaşıran Kırgız bundan çok.

«Canım kalır mı ola?» deyip,
Telaşla dağ boylayıp,
Kaçan Kırgız bundan çok.
İhtiyarların hepsi,
Dizleri bükülüp,
Gayreti yok zavallılar,
Kıtayların önünde
Gelin gibi diz çöküp durur.
O zaman Kıtay Alööke
Otağı bozup yağma edip,
Kadınların hepsini
Kara başörtülü dul edip,
Gayretlilerin hepsini
Sürüp topunu kul edip,
Karakan'ın hazinesi,
Beş saraylık konukevi,
Sağlamlığı bir hayli iken,
Direğini söküp aldı işte,
Belayı başa sardı işte,
Hazineyi bozup geçti işte,
Köküne böylece indi işte.
Alööke han, Molto han,
İnsanın bilemeyeceği ordusu var,

Khans like Akbaltay fell into panic,
Scream on scream they weep,
Karakan's orphan sons,
Tearing apart his tomb of stone,

They swept it clean and passed, lo,
Wrecked the work that had been built,
Felled whomever they came upon,
Of the ancient, precious Kırgız folk
They made the brides and maidens wail,
Kıtay flooded in like a torrent,
Those who stood and offered fight
It trampled into the black earth.
Finding no remedy for their lives,
The Kırgız thus bewildered were past counting.
«Will my life be spared?» they said,
In panic taking to the hills,
The Kırgız who fled were past counting.
The old men one and all,
Their knees buckling under,
Strengthless wretches,
Before the Kıtays
Kneel like brides upon the ground.
Then the Kıtay Alööke,
Wrecking and pillaging the yurts,
All of the women
He made widows in black headscarves,
All of the valiant
He drove away, made slaves of all,
Karakan's treasury,
His guesthouse of five palaces,
Though its strength was very great,
He tore its pillar out, lo,
Wound calamity round their heads, lo,
Wrecked the treasury and passed, lo,
Thus he came down to the root, lo.
Alööke khan, Molto khan,
Have a host no man can reckon,

İnsanı kara çaresiz koyan,
Karınca gibi kaynaşan
Ordusu var ardında,
Kalabalık ordu basıp girdi,
Artık Müslüman halkın çilesi var.
Kalabalık ordunun içinde
Kıtay'dan Döñgö pehlivan var,
Döñgö'nün hâlini hiç sorma,
Kocaman kazan gibi başı var,
Hem yatan it gibi kaşı var,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Bahadırlığı bambaşka,
Açılmış kuyu gibi gözlü,
İriliği dağın yarısı kadar,
Ordunun başında koca Döñgö,

Leaving man in black despair,
Swarming like the very ants,
A host stands at their back,
The crowded host came trampling in,
Now the Muslim folk have their ordeal.
Amid the crowded host
There is Döñgö the champion of Kıtay,
Ask not of Döñgö's state,
A head he has like a giant cauldron,
And brows like a dog lying down,
His face like buttered wheat,
His prowess is uncanny,
Eyes like open wells,
His bulk half a mountain's size,
At the army's head great Döñgö,

Kımıldasa can yiyecek gibi,
Demir topuz vurmada usta imiş,
Koca domuz, Kıtay'dan çıkma
bir yaman imiş.
Kınsız kılıç kuşanıp,
Tutsa yutuverecek gibi,
Kahrı yüzüne vurup,
Nara atıp suratı asılıp,
Burma demir kuşanıp,
Eskiden beri nam salmış bir er imiş,
Kakançın'lı Beecin'de
Adı sanı Döñgö imiş.
Yedi batman buğday yiyip,
Tahıl kokan bir er imiş,
Eriştiğinin hepsini öldüren,
Kan kokan bir kul imiş.
Rast geleni sağ komayan,
Bir yaban domuzunun etiyle
Bir oturuşta doymayan,
Beecin'in Karı hanından,
Şehrinden buyruk alıp,
Han yağmasını etmeye
Hazırlanmış o heybetli,

As if he'd eat a soul should he but stir,
A master, it seems, of the iron mace,
A great swine, sprung out of Kıtay,
a very fiend, it seems.
Girt with a sheathless sword,
As if to swallow what he grips,
His fury beating in his face,
Roaring, his visage scowling,
Girt about with twisted iron,
A man renowned from days of old,
In Beecin of Kakançın
His name and fame were Döñgö.
Eating seven batmans of wheat,
A man who reeked of grain,
Slaying all whom he could reach,
A slave who reeked of blood.
Leaving none he met alive,
With one wild boar's whole flesh
Not sated at one sitting,
From the Karı khan of Beecin,
Taking his order from the city,
To carry out the khan's great plunder
That majestic one made ready,

Kara Burut Kırgız'ı
Kalan komadan topunu kırmaya
Hazırlanmış o heybetli.
Döñgö'nün hâlini hiç sorma,
Çınmaçın'dan, Beecin'den,
Gerçek Kakan'ın kendisinden
Derleyip toplayıp ordu alıp,
Türlü türlüsünden bolca alıp,
Gök zırha bürünüp,
Göresin ki koca Döñgö...
Gök kaplan gibi atılıp,
Kerneyini öttürüp,
Toz göğe burulup,
Tırgoot'u, Şibe'si, Mancu'su
Topyekûn hepsi toplanıp,
Kıtayların davulları
Hep bir ağızdan dövülüp,
Pehlivanı topunun üşüşüp,
Molto ile Alööke
Döñgö'ye buyruk kılıp:
«Dili başka dilinde,
Lanet olası Burut'un
Özünde bize düşmanlık var,
Boğazlayıp yere çiğne» deyip,

«Bahadır Döñgö, bas!» deyip,

«Öldürüp yere çiğne!» deyip,

«Daha dün Burut Ogoy sağken
Otlağa saldığım sayısız kara mal,
Vergiden aldığım tümen mal,
Hepsine el koyup gitmişti,
Köküme böyle kıymıştı,
Benim tükenmez öcüm var.
Beyi ölmüş Burut'un
Şunun tepesine çökelim,
Dört tülük malını saçalım,

The Kara Burut Kırgız
To cut down whole and leave no remnant
That majestic one made ready.
Ask not of Döñgö's state,
From Çınmaçın, from Beecin,
From the true Kakan himself,
Gathering, mustering, taking a host,
Taking plenty of every kind,
Wrapped in blue-grey mail,
You would see great Döñgö...
Springing like a steel-grey tiger,
Sounding his kerney-horn,
Dust twisting to the sky,
His Tırgoot, his Şibe, his Mancu
Mustered all as one,
The drums of the Kıtays
Beaten all with a single voice,
All his champions swarming,
Molto and Alööke
Gave Döñgö their command:
«Alien is the speech upon his tongue,
The accursed Burut
In his marrow bears us enmity,
Slit their throats and trample them,» they said,
«Batyr Döñgö, march!» they said,

«Kill and trample them to earth!» they said,
«But yesterday, while Burut Ogoy lived,
The countless black herds I put to pasture,
The tümen of stock I took in tax,
He seized them all and went,
Thus he cut me at my root,
Mine is a vengeance without end.
The Burut whose bey is dead —
Let us crash down upon his head,
Let us scatter his four kinds of stock,

Baş köşesine kazan asalım!

Hanını bağlayıp kıralım,
Kara malını talan edip doyalım,
Karşı koyup direneni
Kalan komadan topunu kıralım!

Lanet olası Burut'un
Keyfini biz sürelim,
Kafa tutarsa kurutup,
Kafa derisini tutup yüzelim.

Sür, Döñgö'm, orduyu sür,
Ordunun hepsini birden sür!
Gayretlisini kuşatalım,
Kızını gelinini hiç komadan
Evinin üstünden talan edelim.
Lanet olası Burut'un
Yaktığı ocağını söndürüp,
Üç evlisini bir komadan
Topunu birden göçürelim.
Kamçılan, Döñgö'm, kamçılan,
Belayı iyice saralım,
Burut'un kızını gelinini
Hiç komadan talan edip alalım!

Kahırlı Döñgö'm, sözümü dinle,
Gayretlisini kıralım,
Gayretsiz zavallısını
Ganimet edip doyalım.
Sıkıştırıp haraç salalım,
Halkın başucuna Alööke'yi
Ak otağlı kılıp oturtalım,
Kudurup yatan Burut'tan
Haracı sıkıca alalım,
Kök yurdunu hiç komadan
Tüketip vurup alalım!»
Kudurup Molto han
Döñgö'ye söyledi bu sözü,

Let us hang our cauldron in his seat of honor!
Let us bind and slay his khan,
Let us plunder his black herds and be sated,
Those who stand and offer fight,
Let us cut them down whole, leave no remnant!
The accursed Burut —
Let us live upon his pleasure,
If he lifts his head, we'll wither him,
We'll seize and flay the skin from off his skull.
Drive, my Döñgö, drive the host,
Drive the whole host all at once!
Let us hem his valiant in,
His maidens and his brides, leaving none,
Let us plunder from atop his house.
The accursed Burut —
Quenching the hearths that he has lit,
His three-yurt households, leaving not one,
Let us drive them all away at once.
Whip on, my Döñgö, whip on,
Let us wind the ruin tight,
The Burut's maidens and his brides,
Let us plunder and take them, leaving none!
My wrathful Döñgö, hear my word,
Let us cut the valiant down,
The strengthless wretches,
Let us take as booty and be sated.
Let us press them hard and levy tribute,
At the people's head let us seat Alööke
Enthroned within the white pavilion,
From the Burut lying rabid,
Let us take the tribute fast,
His rooted homeland, leaving none,
Let us strike and take it to the end!»
Molto khan, gone rabid,
Spoke this word to Döñgö,

Yeri kaplayan ordu olup,
Ordu sayısız, bol olup,
Toz göğe burulup,

Kıtay'ı zorlu derilip,
Beş yanından ordu basıp,
Ucu bucağı yok, bol basıp,
Tunç neyin sesi takırdayıp,
Davulun sesi gümbürdeyip,
Kılıcı kınsız görünüp,
Görenin yüreği bölünüp,
Kerney zurna çalınıp,
Kalabalık Kıtay dikilip kabararak,
İşte gelip çattı sataşıp,
Oklar yağmur gibi atılıp,
Yer kararıp gece olup,
Görene bela günü olup,
Toz göğe burulup,
Çokluğunu görsen, kara kurt,
Tırgoot'u topyekûn derilip,
Mızrakların ucu tokuşup,
Adamların başı vuruşup,
Öncüsü halkı çiğnedi,
Ardı sel gibi bastı,
Gayret edip, söz etmeden
Tekeçe han, Şıgay han
Ala-Too boyunca kaçtı.
Gökten gök ala bulut tutulup,
Tekeçe han, Şıgay han,
Biçareler sağ kurtulup,
Noygutların Akbaltay'ı,
O arslanın tutsak kaldı,
Tanrı böyle yüz göstermesin,
Kırdaki altı san yılkıyı,
Ona el koyup gitti işte,
Dağdaki dokuz san yılkıyı
Durdurmadan sürüp geçti işte.
Dirliğini toz edip,
Köküne böylece indi işte,

Becoming a host that clothed the earth,
The host past counting, teeming,
Dust twisting to the sky,

The Kıtay mustered in force,
Armies pressing from five sides,
Pressing boundless, without end,
The bronze flute's voice rattling,
The drum's voice booming,
Their swords seen bare of sheath,
The onlooker's heart splitting,
Kerney and zurna sounding,
The crowded Kıtay rearing, swelling,
Lo, they arrived and fell upon them,
Arrows flying thick as rain,
The earth went dark as night,
A day of ruin to behold,
Dust twisting to the sky,
See their numbers — black karakurt,
The Tırgoot gathered one and all,
The lance-tips clashing,
The heads of men colliding,
Its vanguard trampled the folk,
Its rear flooded like a torrent,
Striving on, without a word,
Tekeçe khan, Şıgay khan
Fled along the Ala-Too.
Grey-blue clouds veiled the sky above,
Tekeçe khan, Şıgay khan,
The helpless ones escaped alive,
The Akbaltay of the Noyguts,
That lion of theirs was left a captive,
May God never show such a face,
The six san of horses on the steppe,
He seized them all and went, lo,
The nine san of horses on the mountain
He drove away unchecked, lo.
Grinding their living into dust,
Thus he came down to the root, lo,

Nice canı kırdı işte,
Kızları ganimet etti işte,
Malı mülkü yağmalayıp aldı işte,
Fesadı başa sardı işte.

Kelenker saç bağlı, geniş sağrılı,
Gelini güzel Kırgız'ın,
Kıtay lafını bile etmeden ganimete aldı işte.
Kızıl gömlekli, hilal belli,
Kırgızların salınan güzel kızını
Kara Kalmak, Mancu halkı
Ganimet edip aldı işte.
Önce Karakan adlı han ölüp,
Hanı ölünce kara halkın hepsi ölüp,

Many a soul he slew, lo,
He made booty of the maidens, lo,
He pillaged goods and chattels, lo,
He wound the mischief round their heads, lo.
Hair bound with kelenker silk, full-hipped,
The Kırgız with their lovely brides —
Kıtay, without a word, took them as booty, lo.
In crimson shifts, crescent-waisted,
The swaying lovely maidens of the Kırgız
The Kara Kalmak, the Mancu folk
Took as booty, lo.
First the khan named Karakan died,
The khan once dead, the common folk all died,

Alööke ile Molto'nun
Hüküm sürüşünün azabı:
Pudla altın ziynet alır,
O altını bulamazsa,
Yayılıp gezen malı alır,
Maldan bir eksik kaldıysa,
Başı vurup canı alır,
Karşı koyup davranan Kırgız'ı
Düpedüz kanlı katil olup dul koydu,

Karşı koyup direneni
Yakalayıp kul kıldı.
Malı mülkü yağmalayıp aldı,
Fesadı iyice saldı,
Bu Altı-Şaar, Margalañ,
Ayak ucu Kokon hanı,
Otağlı şeyhler, gök maiyetli yiğitler,

Başlıcası Bukar, Samarkan,
Sayısı eksilip dağıldı,
Alööke ak otağlı olup kuruldu,
Halkın hepsine bakarsan,

Of Alööke and Molto,
The torment of their reign:
He takes gold treasure by the pud,
If he cannot find that gold,
He takes the stock that grazes free,
If the stock falls one head short,
He strikes the head and takes the life,
The Kırgız who moved to resist
He widowed outright, a blood-stained killer,
Those who stood and offered fight
He seized and made his slaves.
He pillaged goods and chattels,
He loosed his mischief thoroughly,
This Altı-Şaar, Margalañ,
At the far end the khan of Kokon,
Sheikhs with pavilions, braves with grey-blue retinues,
Chief among them Bukar, Samarkan,
Their numbers dwindled and dispersed,
Alööke was set up in the white pavilion,
If you look at all the people,

Tam da ona bağlandı.
Beecin'den gelip güçlenip,
Alööke adlı han çıktı,
Alööke ile Molto'nun
Sesinden canlar çıktı.
Âleme hükmünü
Salıp durdu Alööke,
Vergiyi haracı altından
Biçip durdu Alööke,
O haracı bulamazsa,
Kurbanlığa gitmeyi de
Salıp durdu Alööke.
Alööke'nin azabı
Ejderha gibi kıvrılıp sardı,
«Alööke geliyor» denince,
Ağlayan çocuklar sustu.
Kahrı gelince Alööke
Katı müşkül işler eder,
Kahrına dokunanı
Kara yer gibi düz eder,
Önüne varanı
Eziyete salıp bezdirir,
Sahiden öfkesi tutarsa,
Önüne varanı
Kalday'larına dövdürür.
Kahrı güçlü, adı han,
Tebaasını dövmek —
Bu, Kıtay'ın ta kökünden gelen âdeti.

To him precisely were they bound.
Come from Beecin and grown strong,
A khan named Alööke arose,
Of Alööke and Molto,
The voice alone drove out men's souls.
Over the world his rule
Alööke kept casting down,
The tax, the tribute, out of gold
Alööke kept carving out,
If one could not find that tribute,
Even the going to the sacrifice
Alööke kept decreeing.
Alööke's torment
Coiled round them like a dragon,
When men said «Alööke is coming,»
The crying children hushed.
When his fury comes, Alööke
Works deeds of bitter hardship,
Whoever brushes against his wrath,
He flattens like the black earth,
Whoever comes before him,
He wears down with torment,
If his anger truly takes him,
Whoever comes before him,
He has his Kalday beat.
Mighty his wrath, his name is khan,
To beat his subjects —
This is Kıtay's custom from the very root.

Margalañ'a tılsımını
Salıp durdu Alööke.
Kahrını döküp kasılıp,
Nice yerden haracını
Alıp durdu Alööke.
«Ay Karakan, ölme!» deyip,
«Bu türlü horluğu,
Tanrım, madem can diye yarattın,
Kuluna verme!» deyip,
Ahali ağlayıp, halk ağlayıp,

On Margalañ his talisman
Alööke kept casting.
Pouring out his wrath and swaggering,
From many a land his tribute
Alööke kept taking.
«Ay Karakan, do not die!» they said,
«Such abasement as this,
My God, since You created us as souls,
Give not unto Your slave!» they cried,
The people weeping, the folk weeping,

Kadın çocuk topluca ağlayıp,
Güz günü gelip çattığında
Hane başına asıy tay saldı,
«Şimdi tüketirim topunu» deyip,
Belayı topluca sardı,
Hiç komadan derleyip aldı.
Bahar vakti geldiğinde
Yeleli kısrağa bindirmez,
Topunu derleyip bir alır,
Güz günü geldiğinde
Kuyruklu kuzu yedirmez,
Buna da zoru bir salar.
Üç haneye bir kazan,
Tek bir eve baktırdı,
Karşı koyup direneni
Yakalayıp dövdürdü,
Kalabalık halkın hepsini
Kargaşaya salıp bezdirdi,
Karşı koyup direnenin
Elini çiviye çaktırdı,
Sonunda büsbütün zulmetti,
Zavallı halkın hepsinin
Kütüğünü bile dümdüz etti.
Kış günü geldiğinde
Yine «Haraca ver!» deyip,
Kızlardan haraç almaya başladı,
Kahrına dayanamayıp,
Ahalinin hepsi
Bozulup dağılmaya durdu.
Bir aşağı bir yukarı hıçkırıp,
Tepinip duran bundan çok.

«Kız da olsa,
Özden çıkmış evlattı,
Ah, ölüme nasıl verdik!?» deyip,

Ağlayıp duran bundan çok.
«Alööke'nin zehri» deyip,
Bir Tanrı da kurtarmadı,

Women and children weeping in a mass,
When the autumn day arrived,
He levied an asıy colt on every household,
«Now I shall finish them entire,» he said,
He wound the ruin round them all,
He gathered up and took, sparing none.
When the springtime came,
He lets none mount the full-maned mare,
He gathers all in one great sweep,
When the autumn day arrives,
He lets none eat the fat-tailed lamb,
On this too he lays his force.
One cauldron to three households,
He made a single house maintain it,
Those who stood and offered fight,
He had them seized and beaten,
All of the crowded people
He wore down, casting them in turmoil,
Of those who stood and offered fight,
He had their hands nailed fast,
At the last he tyrannized outright,
Of all the wretched people
He flattened even the very stumps.
When the winter day arrived,
Again crying «Pay the tribute!»,
He began to take his tribute out of girls,
Unable to bear his fury,
All of the people
Began to break and scatter.
Sobbing high and sobbing low,
Those who stamped in grief were past counting.
«Though she was a girl,
She was a child sprung from our core,
Ah, how did we give her to death!?» they said,
Those who wept on were past counting.
«It is Alööke's venom,» they said,
Even the one God saved them not,

«Bu kâfirin kahrı» deyip,

«Öleyim» der de ölemez,
Feryat edip durur zavallı halk,
Kendi canına kendi kıyamaz.
Ahali böyle çırpınırken
Karakan'ın sekiz oğlu —
Başları Cakıp ile Ulak Han —
Hepsi sıra sıra söze başladı:
«Böyle diri gezeceğimize
Hiç doğmamış gibi yitip gidelim,
Diri gezmektense ölelim;
Bu Kıtay'ın zulmünü
Ölene dek nasıl çekelim?
Biz de Karakan'ın oğluyduk,
Hepten kötü çıkmadıksa
Hanzadelerin biriydik.
Diri gezmeden öldük ya,
Bu Kıtay'ın zulmünü
Kıyamete dek gördük ya!
Ölmeyip diri gezerken
Hangi mirasa ereriz?
İyice azıtmış bu Kıtay,
Biz de bir gürleyip çarpışalım!
Göçüp giden Karakan
Atamızın büyüklüğü
Az desen dağ doruğu kadardı;
Karakan'ın sekiz oğlu
Babasına çekmemiş de hepsi
Ahmak çıkmış dedirtmeden,
Kara-Too'ya yönelip
Kuytu vadiye gizlenip konalım;
Yiğit Baltay baş olsun,
Kahrolası Kıtay'ın
Çocuğunu çalıp boğazlayalım;
Bir kişiye bildirmeden,
Bir adama sezdirmeden,
Kıyıya çekip keselim onu.
Elindekini biz yetimler

«It is this infidel's wrath,» they said,

«Let me die,» one says, yet cannot die,
The wretched folk stand wailing on,
None can take his own life by his hand.
While the people writhed in this way,
Karakan's eight sons —
At their head Cakıp and Ulak Han —
All began to speak in turn:
«Rather than walk alive like this,
Let us vanish as if never born,
Rather than walk alive, let us die;
This tyranny of Kıtay,
How shall we bear it till we die?
We too were sons of Karakan,
If we have not turned out utterly base,
We were once of the khan's own line.
We died without walking alive, lo,
This tyranny of Kıtay
We have seen unto doomsday, lo!
Walking alive, not dying,
What heritage shall we attain?
This Kıtay has run stark wild,
Let us too thunder once and clash!
Karakan who passed away —
The greatness of our father,
Called small, was still a mountain peak;
Karakan's eight sons,
Lest men say they took not after their father
And every one turned out a fool,
Let us turn toward Kara-Too
And camp hidden in a sheltered vale;
Let the hero Baltay be our head,
The accursed Kıtay's
Child let us steal away and slaughter;
Letting no person know,
Letting no man sense it,
Let us draw him aside and cut him down.
What is in his hand, we orphans,

Sezdirmeden çalıp keselim».
Atlanmaya davranıp,
«Hazret!» diye yalvarıp,
Pusatını kuşanıp,
Cenk kılıcını bağlayıp,
Tulparlardan seçme at alıp,

Kardeş Kırgız halkından dua alıp,

Soylu tulparı eyerleyip,
Alelacele namazını kılıp,
Arslan gibi bilenip,
Başlarında Cakıp, Akbaltay,

Let us steal unsensed and cut away».
Moving to mount their steeds,
Imploring, crying «Hazret!»,
Girding on their arms,
Binding on the sword of war,
Taking choice steeds from among the tulpars,

Taking blessings from the brother Kırgız folk,

Saddling the noble tulpar,
Saying their prayers in haste,
Whetted like lions,
At their head Cakıp, Akbaltay,

Altmış pehlivan atlandı,
Geniş Kaşkar boyunca aşağı inip,
Soylu küheylanların hepsini
Yeni baştan nallayıp,
Kara bayır, has soylu,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli
Tulpar atlarına binip,
Dağın bittiği yamaca doğru,
Şu kum yataklı ırmağın,
Dimdik dağın çıkıntısından,
Yalçın kayalık burnundan —
Fecr-i sadık ağarırken,
Dün tan belli belirsiz sökerken
Burcu burcu toz yükselir;
Yükselen toza bakılsa:
Altın, yakut, akçe yüklemiş,
Gündüz dinlenip gece yol alan,
Kızıl altını, yakut taşı,
Ne değerliyse deveye yüklemiş,
Kalday'dan seksen pehlivan
Beecin'e doğru yola düzülmüş.
O yolda karşılaşıvermiş
Kıtay'ın doksan pehlivanı;
Arslanlar Cakıp ile Akbaltay

Sixty champions mounted horse,
Riding down along broad Kaşkar,
All of the noble coursers
They shod anew,
Dark bayır steeds, of purest blood,
Sieve-lunged, bronze-pasterned,
Mounting their tulpar steeds,
Toward the slope where the mountain ends,
By that sand-bedded river,
From the sheer mountain's jutting spur,
From the beaked crag of the cliffs —
As the true dawn was whitening,
Yesterday as dawn broke faint and dim,
Dust rises curl on curl;
If one looks at the rising dust:
Laden with gold, ruby, and coin,
Resting by day and riding by night,
Red gold and ruby stone,
All that was precious loaded on camels,
Eighty champions from the Kalday
Had set out on the road for Beecin.
Upon that road they chanced to meet
The ninety champions of Kıtay;
The lions Cakıp and Akbaltay

Kırda bastırıp yakaladı,

Paramparça edip
Tümünü kırıp geçirdi;
Yük vurulmuş devesi doksan beş,
Kızıl kuyruk kara neri
Ganimet edip aldılar.
Basıp tutup deveyi alıp,
Yiğitler dönüp Kırgız'a geldi,
Dediklerine uyuldu:
Her ocağa birer birer
Yumruk kadar altın verdiler,
Ganimete iyice kandılar,
Düşmana yıkımı iyice saldılar,
Tan apaydın atana dek
Şenlik edip yattılar.
Kervancılar yola düzülüp
Konakladıkları demde,
Pehlivanların hepsini
Boğazladıkları demde,
Görülmedik kıyameti
Kopardıkları demde,
Pehlivanları kurbana
Verdikleri o demde,
Alööke'nin katındaki

Cöö-Celdet denen pehlivan —
O ahmak kurtulup
Hanına sağ esen vardı.
Hanına varıp bunu anlattı,
Alööke'nin huzurunda
İnsanın bilmediği dehşeti söyledi:
«Hanım, görülmedik iş gördüm,
Kaçıp geldim fesattan.
Tan apaydın sökerken,
Yere aydınlık değerken
Boz alacalı tuğ gördüm;
Yaman çığlık, azgın nara,
Haykırışı güçlü bir gürültü gördüm.

Ran them down upon the steppe and caught them,
Tearing them to pieces,
They cut down every one;
Ninety-five laden camels,
Red-tailed black nar-camels,
They took them all as booty.
Pressing in, seizing the camels,
The braves returned to the Kırgız,
What they had said was heeded:
To every hearth, one by one,
They gave a fist-sized lump of gold,
They had their fill of booty,
They dealt the foe hard ruin,
Until the dawn broke bright and clear,
They lay there making merry.
When the caravan men, setting out,
Had made their camp,
When all the champions
Had had their throats cut,
When a doomsday never seen
Had been raised up by them,
When the champions to the slaughter
Had been given at that hour,
At Alööke's side

The champion called Cöö-Celdet —
That fool escaping,
Reached his khan alive and whole.
Reaching his khan, he told him this,
In Alööke's presence
He spoke terror unknown to man:
«My khan, I saw a thing unseen,
I fled here from the havoc.
As the dawn was breaking bright,
As light was touching earth,
I saw a grey-pied standard;
A fearsome cry, a furious roar,
I witnessed a clamor of mighty shouting.

Kıyameti başlattılar:
Esenkan'ın huzuruna
Altın yükleyip gidecek
Pehlivanlarının hepsini
Kökten kırıp attılar.
Kara bayır, has soylu,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Gayb erenlerine denk at binmiş,

Bölük bölük düşman çıksa
Çekinmeden düşmana dalan,
Kuşağını sarık gibi sarınmış,
Sıra sıra mızrak uzanınca
«Kudret!» deyip yakaran —
Meğer Burut'un ta kendisiymiş,
Hazinenin tamamını
Yağmalayıp aldığı dem imiş!
Tepemize çöküverdi,
Yüklü akçeyi, nice altını
Ganimet edip saçıverdi;
Gördüm, Burut'un ta kendisiymiş,
Baktım, kapkara gözlüymüş.
Kazıp gitti mezarımı,
Kaynatıp gitti çilemi,
Saçıp gitti mülkümü,
Kırıp gitti halkımı,
Kırıp gitti belimi,
Duymadan gitti sözümü,
Ganimet etti malımı,
Su gibi akıttı kanımı.
Bundan böyle, ulu hanım,
Orduyu derleyip toplayın,
Yağmalanıp giden altını
Son zerresine dek geri alın!»
Haberci varıp söyleyince
Kuleye ışık yakıldı,

Savaş davulu sıkı dövüldü,
Mızrakların ucu bilendi,

They set doomsday loose upon us:
Into Esenkan's presence
Laden with gold and bound to go —
All of those champions of his
They cut down root and branch.
A dark bay steed of purest stock,
Sieve-broad of lung and bronze of wrist,
Mounted on a horse fit for the hidden saints,
Though foes came forth in troop on troop
He plunged among them unafraid,
His sash wound round him like a turban,
And when the lances stretched rank on rank
He cried in prayer, «O Power divine!» —
It was the very Burut himself,
The whole entire treasury —
It was the hour he plundered it away!
Down upon our heads he fell,
The laden silver, gold untold
He seized as spoil and scattered wide;
I saw — it was the Burut's very self,
I looked — his eyes were black as coal.
He dug my grave and went his way,
He set my torments boiling and went,
He scattered my possessions and went,
He slaughtered my people and went,
He broke my back and went his way,
He went unheeding of my words,
He made my herds his battle-spoil,
He poured my blood out like water.
Henceforth, O my mighty khan,
Gather and muster all the host,
The gold that was borne off in plunder —
Win it back to its final grain!»
When the messenger arrived and spoke,
A beacon was lit upon the tower,

The war-drum was beaten hard,
The lance-points all were whetted keen,

İnsanların hepsi derlendi;
Handan buyruk gelince
Kıtay'ın hepsi coştu,
Yamanların hepsi azdı,
Bahadırların hepsi hiddetlendi,
Pehlivanların hepsi kuşandı:
«Köküne hep birden varırım» diye,

«Tek komadan kırıp geçerim» diye,

Zırh kaftanını kuşatıp,
Küheylanlarını hazırlatıp —
Alööke'nin giydiği:
Cevherden düğmesi yumruk kadar,
Görecek olsan işte böyleydi —
Hışımlanıp öfkeyle davranıp,
Davul sıkı sıkı dövüldü,
Alööke buyruğunu verdi,
Kara Kalmak'a, Mancu'ya
Yeniden dehşeti saldı.
Alööke'nin yanında,
Zırh gömleğini kabartan
Güçlülerden bin han var,
Kolçağını heybetle takınan
Kalday'lardan bin han var.
Ateş gibi gözleri parıl parıl,
«Altınını aldılar» denince
Kan içme hırsı sımsıkı tuttu:
«Akılda usta eriniz gelsin,
Şu belaya bir bakın!»
Bilgeymiş o heybetli kişi,
Bütün âleme karşı
Şaşmadan dönen çarkı var.
Alööke'nin kapısında
Kaplanı on beş kez yavrulamış,
Yanına yaklaşan adam olmamış.
Altında altın tahtı var,
Ta Altay'daki ölümü bile
Şimdiden sezip bilen

The people all were gathered in;
When the command came from the khan
All the Kıtay surged in fury,
All the fierce ones ran amok,
All the heroes blazed with wrath,
All the champions girt themselves:
«I'll strike at their root all at once,» they said,
«I'll cut them down and spare not one,» they said,
Buckling on their coats of mail,
Making ready their swift chargers —
And what Alööke wore was this:
Its jeweled buttons big as fists,
Had you but seen it, so it was —
Raging, moving in his wrath,
The drum was pounded hard and fast,
Alööke gave forth his command,
Upon Kara Kalmak and Mancu
He loosed the terror once again.
There at Alööke's side,
Swelling in their shirts of mail,
A thousand khans of mighty men,
Donning their vambraces in grim state,
A thousand khans of the Kalday.
Their eyes like fire, aglitter bright,
When it was said, «They took your gold,»
The lust for blood gripped them fast:
«Let your man most skilled in counsel come,
Look upon this calamity!»
A sage he was, that man of awe,
Set against the whole wide world
He had a wheel that turned unerring.
There at Alööke's gate
His tigress fifteen times had littered,
No man had dared approach its side.
Beneath him stood a golden throne,
Even a death far off in the Altay
They sensed and knew it in advance —

Altı ayyârı dahi var.
Adını duyan ürkerdi;
Altmış türlü ilmi
Eksiksiz bilip okumuş,
Kitaplarını ellerine alıp,
Ayyâr ile sihirbazlar
Fal açıp baktılar;
Kâfirin altı ayyârı,
O bahadır Alööke'nin

Six cunning seers he had as well.
Whoever heard his name would quail;
The sixty several sciences
He had read and mastered without lack,
Taking their books into their hands,
The cunning seers and sorcerers
Cast their auguries and looked;
The infidel's six cunning seers,
To that hero Alööke's —

Hanına bir yığın söz söyledi —
Ayyârların hepsi bir ağızdan üşüştü:
«Sizin altınınız bulundu!
Şu Karakan'ın sekiz oğlu
Serpilip er oldu,
Er oğullarıyla denk oldu.
Sağlamlardan asker derleyip,
Erlerini hep birlikte alıp
Malını yağmalayıvermiş,
O oğlanlar fitneyi adamakıllı salmış.
Senin hizmetkârını yakalamış,
Pehlivanlarını tek komadan
Tümünü yok etmiş.
Doksan beş devedeki altını
Yağmalayıp ganimet etmiş,
Pehlivanların hepsini
Kırda basıp kırmış.
Pehlivana kimse ilişmezken,
Halktan insanlar gezip dururken,
Karakan'ın sekiz oğlu
Dışarı çıkan Kıtay'ı
Soyup yağmalayıp yiyip durur.
Başlarını boğazlamazsan,
Paramparça edip
Bu yıl tümden bölüp dağıtmazsan,
Bunlar bize gün göstermez,
Ebediyen bizi sağ komaz.
Pehlivan sürüp, asker toplayıp,
Orduların hepsini bol bol derleyip

To his khan they spoke a heap of words —
The seers all swarmed with one voice:
«Your gold, O khan, has been found!
The eight sons of that Karakan
Have grown and come to manhood now,
The equals of the sons of heroes.
Levying soldiers from the strong,
Taking all their men as one,
They plundered off your goods at will,
Those boys have loosed sedition in earnest.
They seized upon your servant there,
Your champions, sparing not a one,
They wiped out utterly.
The gold on ninety-five camels' backs
They plundered and made their spoil,
And all your champions, every one,
They fell upon and slew in the steppe.
While none dared touch a champion,
While common folk went roaming free,
The eight sons of Karakan
Any Kıtay who ventures out
They strip and plunder and devour.
If you do not cut their leaders' throats,
If you do not tear them all to shreds
And split and scatter them entire this year,
They'll never let us see the day,
They'll never leave us alive for good.
Driving champions, mustering troops,
Gathering all the hosts in plenty,

Evlerinin üstüne çökelim,
Evi yanası Burut'un
Cinini ta nerelere saçalım.
Torbalarını didik didik arayalım,
Başköşesine çizgi çizelim,
Kahrolası Burut'a
Görülmedik bir oyun edelim.
Soğuk sözlerle gözdağı verelim,
O altını vermezse
Güzelini çekip alalım».
Deyip, işte böyle, ayyârlar
Söyleyip geçtiklerinde,
Alööke'nin davulu
Buyruğu bildirince
Hazırlanıp döver pehlivanı;
O davul dövüldü mü
Kulağın zarı patlar.
Davul şiddetle vuruldu,
Davulun sesi duyulunca

Pehlivanların hepsi
Şimdi üşüşüp yetişti.
Zırh gömlek giyen Kıtay'ın
Güçlüleri azgınlaştı,
Değerli taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinleri toplandı.
Tırgoot'u tümden toplanıp,
Borusunu vaveylayla öttürüp,
Yer yer barut ateşleyip,
Kara Kalmak'ın, Mancu'nun
Pehlivanları toplanıp,
Altınını bulup almaya,
Bir de ağır dava açıp
Haraç salıverdiler.
Karınca gibi kaynaşıp
Kaynaya kaynaya bastı Kıtay,
Boynu kamalı pehlivanları
Sekiz oğlun başına
Ağır bela sardı.

Let us descend upon their homes,
Of the Burut — may his house burn —
Let us scatter his demon far and wide.
Let us ransack their sacks to shreds,
Let us score a line across their seat of honor,
Upon the cursed Burut
Let us play a trick unseen before.
Let us threaten them with icy words,
And if he yields not up that gold
Let us drag away his fairest one».
So saying, thus, the cunning seers,
When they had spoken and moved on,
The great drum of Alööke —
When it proclaimed the command
The champion stands prepared and beats it;
And when that drum is beaten once
The very eardrum bursts apart.
The drum was struck with violence,
And when the drum's voice was heard

The champions all together
Came swarming up and gathered now.
Of the Kıtay in shirts of mail
The mighty ones grew savage,
Of the Kıtay girt with precious stones
The chosen ones assembled.
The Tırgoot mustered one and all,
Blaring their horns with wails of war,
Firing powder here and there,
Of Kara Kalmak and of Mancu
The champions came assembling,
To find and take the gold again,
And pressing, too, a heavy claim,
They laid a tribute on the land.
Seething like a swarm of ants,
On came the Kıtay, boiling, boiling,
Their champions with daggers at the neck
Upon the heads of the eight sons
Brought down calamity full sore.

Başları Baltay han imiş,
Akbaltay'ın yanında
Sekiz öksüz oğlan imiş.
O oğlanlara varıldığında:
Yürekleri yüce, hışmı güçlü,
Sataşanı dümdüz kırıp geçirir —
Artık bu kâfirden umudu kes!
Silahlı pehlivan seksen dört,
Çarpıştığı yer kızıl alev.

İnsan dili bilmeyen
Pehlivanları bir başka;
Hepsi çığrışarak bastırıp
Zavallı başa bela sardı.
O pehlivanı görünce
Âlemin halkı toplandı,
«Şimdi yapar yapacağını» diye,
Hışmına dayanamayıp
Nice Kırgız kırıldı.
Bugün var olan yarın yok —
Böyleymiş işte, kahpe dünya!
«Kökümüzü kurutur,
Hışımlanırsa bu bahadır
Tek komadan kırıp geçer» diye
Ahali yanıp yakıldı;
Aklı erenlerin hepsi
Er Alööke önünde
Gelin gibi diz kırıp eğildi.
Bilgeymiş Akbaltay:
Attan inip koşarak,

Alööke'nin huzurunda
Dizleri yere bükülüp
Akbaltay durdu eğilerek;
Sözde usta Akbaltay
Kara dilini biledi,
Han Alööke önünde
Yiğit Baltay şakıdı:
«Bahadır, han olduğun gerçekse,

Their chief, it seems, was Baltay khan,
And at Akbaltay's side there were
The eight orphan boys, they say.
And when one came upon those boys:
Their hearts were high, their fury strong,
Who crossed them they cut level down —
Then give up hope of these infidels!
Of armed champions, eighty-four,
Where they clashed, the ground was crimson flame.
Knowing no human tongue at all,
Their champions were another breed;
All pressing on with shriek on shriek,
They wrapped the poor heads in woe.
At the sight of such a champion
The people of the world assembled,
«Now he will do his worst,» they said,
Unable to withstand his wrath,
Many a Kırgız was cut down.
What is today, tomorrow is not —
Such, alas, is the harlot world!
«He will dry up our very root,
If this hero falls to raging
He'll cut us down and spare not one,»
So the people wailed and burned;
And all whose wits had come of age,
Before the warrior Alööke
They bent the knee and bowed like brides.
A sage was Akbaltay:
Dismounting from his horse, he ran,

There in Alööke's presence,
His knees bent down upon the ground,
Akbaltay stood bowing low;
Akbaltay, master of the word,
Whetted his black tongue keen,
Before Khan Alööke there
Brave Baltay sang out his plea:
«Hero, if in truth you are khan,

Sahiplenirsen güzelim yurt işte,
If you would claim — here is the lovely land,

Kırarsan, yoksul Kırgız eli işte,
If you would slay — here are the poor Kırgız folk,

Bahadır, öldüreceksen ben işte!
Hero, if you would kill — here am I!
Benim çarpışacak dermanım yok,
I have no strength left to do battle,
Sizinle boy ölçüşecek çarem yok,
No means to measure strength with you,
Benim karşılık verecek dilim yok,
I have no tongue to answer back,
Benim vuruşmaya kalkacak günüm yok.
No day left me to rise and strike.
Doyunca alacaksan mal işte,
If you'd take your fill — here are the herds,
Akıtacaksan kan işte,
If you would spill — here is the blood,
Tebaa edineceksen —
If you would take you subjects —
Argın, Kırgız eli işte.
Here are the Argın and Kırgız folk.
«Fesatçı» deyip kıracaksan,
If you would slay us, crying «Rebels!» —
Başları Baltay, ben işte!»
Their chief is Baltay: here am I!»
Baltay böyle deyince,
When Baltay had spoken thus,
«Bu dediğin doğru» diye
«What you have said is true,» he said,
Molto Han bakıp durdu,
And Molto Khan stood gazing on,
Alööke'nin kendisine
And to Alööke himself
Büyük buyruğu bildirdi.
He made known the great decree.
«Yağmalatılan altının
«Of the gold that was plundered off
Nereye gittiğinden bir iz yok,
There is no trace where it has gone,
Yakalanmış bir faili de yok;
Nor any culprit caught in hand;
Suçsuzu var, masumu var,
Some are guiltless, some are innocent,
İçlerinde nice iyi kişi var —
Among them many a goodly man —
Bunları kırıp geçirsek olur mu?!
Shall we then cut these people down?!
Bu halkta yağmacı var, haydut var,
This folk has plunderers, has brigands,
Kalabalık halk temiz değil mi?
But is the multitude not clean?
Bunu yapıp duran birisi var.
There is some one who keeps doing this.
Kovalayıp izini sürüp
Let us give chase and track his trail
Suçu tam boynuna yükleyelim;
And lay the guilt full on his neck;
«Kurumuş Burut yaptı» diye
Saying «The withered Burut did it,»
Bu halkı nasıl kırıp geçelim!
How can we slaughter all this folk!
Can beslemeye yer gerek,
To nourish life a land is needed,
Haraç alıp durmaya,
To go on gathering tribute in,
Hazineyi doldurmaya
To fill the treasury to the brim
Bize yığınla kara halk gerek!
We need the common folk in throngs!
Suçluyu bulalım,
Let us find the guilty one,
Bu kahrolası Burut'un
And of this cursed Burut

Cinini ta nerelere silkelim».
O zaman Alööke şöyle der:

«Bu kahrolası Burut'u —
Doksan beş devenin altınını
İşte bu Burut kuruttu.
Bu Karakan'ın sekiz oğlunun
Dağ koyağında derlediği malı var,

Gücü yetse bu Burut'un
Bizimle çarpışırım diyecek hali var.
Sözünde yabancılık okunur,
Gözünde ayrılık durur;
Gücü yetse bu Burut
Benimle boy ölçüşmeye durur.
Bu denli güçlenip dururken
Sürüsünü bozup vurmazsak,
Asla bizi sağ komaz,
Onu dört yana bölüp savmazsak!
Yaktığı ateşini söndürüp,
Kahrolası Burut'u
Topunu birden göçürüp,
Ona konacak yer vermeyelim:
Birini sürelim Orus'a,
Birini sürelim İyren'e,
Onu at gitsin enginlere!
Birini sür Kazak'a,
İşte böyle düşür azaba.
Birini sür sıra dağlı Kañgay'a,
Birini sür Kara Kalmak Altay'a,
Kök kalesini dümdüz edip
Tümünü sürüp yok et!»
Bununla Molto Han
Alööke'nin sözünü tuttu;
Pehlivanları bir başka türlü
Basıp dehşet saçtı,
Öldürmeden, yitirmeden
Diri diri bağlayıp aldı.
Han buyruğu iki olmaz:

Shake out his demon far and wide».
Then Alööke speaks thus:

«This cursed Burut — mark him well —
The gold of ninety-five camels' load,
It was this Burut drained it dry.
These eight sons of Karakan
Have herds they've gathered in the mountain glens,
And had this Burut but the strength
He'd say outright he'd fight with us.
Estrangement can be read in his words,
Secession stands within his eye;
Had this Burut but the strength
He'd stand to measure strength with me.
While he grows ever stronger thus,
If we smash and strike his herds not now,
He'll never leave us alive at all,
If we split him not to the four winds!
Quenching the fire that he has lit,
The cursed Burut, one and all,
Uprooting the whole lot at once,
Let us grant him no camping ground:
Let us drive one part to the Orus,
Let us drive one part to İyren,
And fling one out to the far lowlands!
Drive one part to the Kazak,
Thus cast them into torment.
Drive one to ridge-ranged Kañgay,
Drive one to the Kara Kalmak Altay,
Raze their root-fortress level flat,
Drive them all off and wipe them out!»
And with this Molto Khan
Held fast to Alööke's word;
His champions in a different wise
Bore down and scattered terror,
Not killing them, not losing them,
They bound and took them all alive.
A khan's command is not spoken twice:

Yiğit Baltay'ı, Cakıp'ı
Kırk evli Kırgız'a baş edip
Altay'a doğru sürdü.
Biri sürüldü İyren'e,
Biri inip gitti enginlere,
Biri sürüldü Orus'a,
Konacak yer bulamadan.
Eski derdi depreşti,
Ocakları darmadağın oldu.
Elleri ardına bağlanıp,
Zulüm görüp sürülüp —
Bunları ayırdıkları demde
Ahali ağlar, yaşlı ağlar,

Brave Baltay and Cakıp they set
At the head of forty households of Kırgız
And drove them toward the Altay.
One part was driven to İyren,
One went down into the lowlands,
One was driven to the Orus,
Finding nowhere to pitch camp.
Their old grief flared up anew,
Their hearths were scattered all in ruin.
Their hands bound fast behind their backs,
Oppressed and driven into exile —
In the hour they parted them apart
The people weep, the aged weep,

Ahalinin, yurdun hepsi ağlar:
«Ay Karakan, ölmeseydin,
Bu yurt bu azabı görmeseydi,
Bunun gibi zulmü
Kuluna reva görme» diye,

Göğse sığmaz nice kaygı;
Yağma görmüş zavallı yurdun
Gözyaşları on ovaya aktı.
Belalı dert sardı şimdi:
Karakan'ın sekiz oğlunu
Tek komadan bağladı şimdi,
Başköşesine kazan astı şimdi,

Dört tür davarını saçtı şimdi.
Kırlardan kısrağını bastı,
Yakına gelen olursa işte böyle
Beynine yumruk yağdırıp,
Çıkarıverdi bu yurdun
Ta derinlerdeki iliğini.
Güçsüzünü bağladı,
Direnen yamanını
Yakalayıp yok etti,
Onlardan kalan çocukları
Beden kölesi edip aldı,

The people and the whole land weep:
«O Karakan, had you not died,
This land had never seen this torment;
Oppression such as this —
Deem it not fit for Your servant,» they cried,
Griefs too many for the breast to hold;
The plundered, wretched country's
Tears flowed over ten plains.
Now a baneful woe closed round:
The eight sons of Karakan
They bound now, sparing not a one,
They hung a cauldron in the seat of honor now,
They scattered his four kinds of stock now.
They seized his mares out on the steppe,
And whoso ventured near, just so,
Raining fists upon his skull,
They drew forth from this country
The marrow of its deepest bone.
The feeble ones they bound,
The fierce ones who resisted
They caught and made an end of,
The children left behind of them
They took for slaves of the body,

Kakan'ın karakol hanına
Hizmetkâr diye verdi.
Yürekli olanı dövdü,
Kadını ile çocuğu
Ganimet edip yağmaladı.
Dağdaki dokuz bin yılkıyı
Durdurmadan basıp geçti.
Otlaktaki deveyi
Kesip devirdi Alööke,
Yiğitlik taslayan devi de.
Kadınlardan hünerlisini aldı,
Huyu kurusun Alööke
Beş perçemli kızı aldı.
Derin hendekler kazdırdı,
Herkesin çilesini kaynattı,
Boş komadan elleri bağladı,
Tümden kırıp geçirdi şimdi
Bunlara el uzatacak büyükleri.
Ak-ala bayraklı tuğ dikti,

Aç nara, vaveyla saldı.
Boynu bükük, ezikmiş —
Kırgız'ın askeri azmış;
Yamaçta biten ot gibiymiş —
Kıtay'ın halkı pek çokmuş.
Türlü türlü alpı var,

Ta kökünden beri derlenip
Gelmişler heybetli heybetli.
Eline geçen adamı
Komadan döver, parçalar,
Bölüp götürmek töresi var;
Damarına basıldığında
Kılıçla başını uçurmak —
Bu Kıtay'ın âdeti var.
Davulunu düzüp gümleterek
Tek komadan yağmaladı şimdi.
Kocakarılarını ağlatıp,
İhtiyarlarını süründürüp,

To the khan of Kakan's garrison
They gave them up as servants.
The stout of heart they beat,
The women and the children
They plundered off as spoil.
The nine thousand horses on the mountain
They overran without a pause.
The camels on the pasture
Alööke cut down and felled,
And the giant, too, who played the brave.
He took the most skilled of the women,
Alööke — may his nature wither —
Took the girl with five forelocks.
He had deep trenches dug,
He set everyone's torments boiling,
He left no hand free, but bound them all,
And now he cut down utterly
The elders who might lend them a hand.
He raised a standard with white-pied banner,
Loosed hungry war-cries, howls of woe.
Bowed of neck and crushed they were —
Few were the soldiers of the Kırgız;
Like grass that sprouts upon the slope —
The people of the Kıtay were legion.
Champions of every kind they have,

Mustered from their very root
They came on, awesome rank on rank.
The man who falls into their hands
They beat unsparing, tear apart,
To carve up and carry off is their custom;
And when their sore vein is trodden on,
To strike the head off with the sword —
Such is the way of these Kıtay.
Setting their drum athunder,
They plundered now and spared not one.
Setting the old crones weeping,
Dragging the old men through the dust,

Amansız bela sardı şimdi.
Ocak taşını söküp kazıdı şimdi,

Zulümle paralayıp
Kırgız yurdunu dağıttı şimdi,
Zorbalıkla iş görüp
Kendi bildiğini yaptı şimdi.
Kakançın'ın halkıymış:
Sataşanın bu Kıtay
Kanını içmek töresiymiş.
Kıtay'dan Molto, büyük ulu bey,
Kırgız'ı kırıp geçmeye —
Gök yeleli azgın —
Kakan'dan kol gezerek gelmiş;
Pehlivanları bir başka,
Hışmı dolu kâfirin
File bineni bir hayli.
Atsız yürüyen devleri
Karınca gibi kaynaşıp,
Yayaları kuşatıp geldi.
Boynunda kaması var,
Türlü türlü pehlivanı;
O pehlivanı sataştı mı
İnsanın canı paralanıp çıkar.
Alööke ile Molto'ya
Akıllar hayran; hışmı güçlü,

Hışımlanan kâfirin —
Sataşanı dümdüz eder.
Hışmı güçlü pehlivanı
Taş kümbetleri paralayıp
Kırgız'ı tümden vurup aldı.
Er Alööke, Molto Han
Kalabalık ordusunu saldırttı;
Yağma edip durdukları demde
Eceli gelen can öldü,
Kırgız'dan nice çocuk öldü.
Şibe'nin hanı koca Döñgö,

Merciless woe closed round them now.
They tore up the hearthstones now and gouged them out,
Rending all with tyranny,
They scattered the Kırgız land now,
Working their will by brute force,
They did as they pleased now.
The folk of Kakançın they were:
Whoever crosses these Kıtay,
To drink his blood is their custom.
Molto of the Kıtay, great and mighty lord,
To cut the Kırgız down entire —
The grey-maned raging one —
Had come patrolling out from Kakan;
His champions were another breed,
And of the wrath-filled infidel
Not few were those who rode on elephants.
Their giants going without horses,
Seething like a swarm of ants,
Their foot-troops came encircling.
Daggers hang about their necks,
Champions of every kind;
And should that champion fall on you,
A man's soul is torn from him in shreds.
At Alööke and at Molto
All minds stood marveling; strong their wrath,
And the infidel when angered —
He lays level whoever crosses him.
His champions of mighty wrath
Shattered the domes of stone
And struck and seized the Kırgız whole.
Warrior Alööke, Molto Khan
Sent their thronging host to the attack;
And in the hour they plundered on,
The souls whose hour had come died,
And many a Kırgız child died.
Old Döñgö, khan of the Şibe,

Kalmaklardan Ilama —
Uğuldayan kâfirin,
Han Alööke bahadırın
Bu zulmünü hiç sorma!
Kazanı ganimet ettiler,
Ganimeti alıp semirdiler,
Kara kurt gibi kaynaşıp,
Yer dumanlanıp kaynadı;
Gök açık, yer toz duman —

Azgın Kıtay yetişti:
«Alööke'nin doksan nerini
Kahrolası Burut, sen aldın» diye,
Ahir zaman kıyametini
Başlarına yıkıp durdu.
Han Alööke kâfirine,
Ulusu Molto bahadıra
Ganimet oldu nice Kırgız;
Karşılık verecek bir can yok,
Yorga at gibi boyun eğdi nice Kırgız.

Tündüğü ateşe verip yıktı,

Dert salıp ağlattı.
Eceli iyice eriştirdi,
Dermanın hepsini tüketti.
Yiğidi kul etti,
Kadınların hepsini dul etti.
Kara kurt gibi kâfire

Karşı duracak bir can yok;
Zorlu Döñgö bahadıra
Karşı çıkacak er yok, dayanak da yok,
Yüz yüze gelindiğinde
Direnecek bir er de yok.
Bugün var olan yarın yok —
Vay babanın mezarı, kahpe felek!
Burada kırılanlar sayıya gelmez,
Kurtarıp alacak olan

Ilama of the Kalmaks —
Of the droning infidel horde,
Of Khan Alööke the hero —
Ask not of this his tyranny!
They made the cauldrons spoil,
They took the spoil and fattened,
Seething like a swarm of black worms,
The earth was smoked and boiling;
The sky was clear, the earth all dust and haze —
The raging Kıtay came on:
«The ninety camel-stallions of Alööke —
You took them, cursed Burut!» they cried,
And the doomsday of the latter days
They kept bringing down upon their heads.
To Khan Alööke the infidel,
To his great one, Molto the hero,
Many a Kırgız fell as spoil;
There was no soul to answer back,
Like ambling horses many a Kırgız bowed the neck.
They fired the roof-rings and cast them down,
Loosed grief and set them weeping.
They brought their fated hour full on,
They drained their strength to the last.
The brave men they made slaves,
The women all they made widows.
Against the infidel swarming like black worms
There was no soul to make a stand;
Against grim Döñgö the hero
No man to rise, no prop to lean on,
And when they came on face to face
No man there was to hold his ground.
What is today, tomorrow is not —
Woe on your father's grave, O harlot fate!
Those slain here pass all counting,
And he who might have rescued them —

O Karakan burada yok!
İsteyip içse doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta sürülse
Kaplan gibi sessiz süzülen —
Yaman Kırgız eliydik biz,
Irmak boyuna konmuşuz;
Er Karakan ölünce
Ateşi sönmüş gibi olmuşuz.
Önce ilkin han öldü,
Çare bulur can kalmadı;
Ya ahalinin hepsi ölüp —
Irmak boyuna konmuşlar,

That Karakan is not here!
Who, drinking at his will, was never sated,
Who never left his hungry daring,
Who, driven through the dark,
Would glide as silent as the tiger —
A fearsome Kırgız folk were we,
Camped all along the river's course;
But when the warrior Karakan died
We were as a fire that has gone out.
First and foremost died the khan,
No soul was left to find a cure;
Or else the people, dying all —
They camped along the river's course,

Kaldıracak bir can yok,
Ateş sönmüş gibi olmuşlar.
Bahadırlar dayak altında yatar,
Mallar kapatma altında yatar.
«Ay karanlık, göz gözü görmez —
Gece böyleymiş» diye,
«Kahpe dünya, onmayasın,
Kıtay'ın hışmı gelince
Bize gün böyleymiş» diye,
Yaslanıp ağlayan kalabalık yurt

With not a soul to lift them up,
They were as a fire that has gone out.
The heroes lie beneath the cudgel,
The herds lie under seizure.
«The moon is dark, no eye sees eye —
Such, it seems, is night,» they said,
«O harlot world, may you not prosper,
When the Kıtay's wrath descends,
Such, it seems, is our day,» they said,
The thronging land that mourned and wept,

Derdini döküp durana dek,
Açtığı ağzını yumana dek,
Şöyle böyle deyene dek —
Kıtaylardan Alööke,
Kırmışa'dan Muradıl,
Manculardan koca Molto;
Değerli taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinleri toplanıp,
Zırh gömlek giyen Kalmak'ın
Güçlüleri toplanıp,
Bel kuşağı bağlayan Kıtay'ın
Yiğitleri toplanıp;
Akıllısı, becerlisi,
Alööke ile ulu Molto —

Until it had poured out its grief,
Until it shut the mouth it had opened,
Until it had said this and that —
Alööke of the Kıtays,
Muradıl of Kırmışa,
Old Molto of the Mancus;
Of the Kıtay girt with precious stones
The chosen ones assembled,
Of the Kalmak in shirts of mail
The mighty ones assembled,
Of the Kıtay who bind the waist-sash
The brave ones assembled;
The clever and the skillful ones,
Alööke and great Molto —

Düşmanın çaresini bilen en yamanı,

Mızrağı en sivri uçlusu,
Kılıcı pek keskin olanı,
Demir topuz sallayan pehlivanı,
Büyük bilge kişileri,
Kitap açan sihirbazları
Hep bir araya toplandı.
Toz göğe burula burula yükseldi,
Tırgoot'u tümden derlendi,
Kılıçlısı kuşandı,
Fitilli tüfeğini, ay baltasını
Homurdanarak kuşandı.
Kakançın'a Beecin derlermiş:
Hışımlandı mı Kıtay'ın,
Sel gibi basan bir halkmış;
Ferman edildi mi kumandanı
Tümden gelen bir halkmış.
Avuç içi kadar Kırgız'ı
Perişan edip tümüyle
Alaşağı ettiği dem imiş;
Kıtay halkı kendi bildiğini
Yaptığı dem imiş,
Ganimete kadın kız alıp
Doyup semirdiği dem imiş;

Karşılık vereni
...
Geri çevirip rahat komadan
Kırıp geçirdiği dem imiş;
Kalabalık Kıtay, Kakan yurdu
Doyup semirdiği dem imiş,
Kırgız'ın hepsini yıkıp
Ganimet ettiği dem imiş.
Altın, gümüş bol alıp
Yükleyemez olmuşlar;
Soylu gelini, güzel kızı
Ganimetine çok alıp
Taşıyamaz olmuşlar.

The fiercest, who knew how to deal with a foe,
He whose lance bore the sharpest point,
He whose sword was keenest-edged,
The champion swinging the iron mace,
The great and learned sages,
The sorcerers who open books —
All gathered in one place.
The dust rose twisting to the sky,
The Tırgoot mustered one and all,
The swordsmen girt themselves,
Their matchlock guns, their moon-axes
They strapped on, growling low.
Kakançın, they say, is called Beecin:
When the Kıtay fall to raging,
They are a folk that floods like a torrent;
When the commander gives the word,
They are a folk that comes entire.
The Kırgız, no more than a palm's breadth,
They brought to utter ruin —
It was the hour they cast them down;
It was the hour the Kıtay folk
Did all as they saw fit,
Taking women and girls as spoil,
The hour they gorged and fattened;

Whoever answered back —
...
Turning them back, allowing no rest,
It was the hour they cut them down;
The thronging Kıtay, the land of Kakan —
It was the hour they gorged and fattened,
Casting down the Kırgız all,
It was the hour they made them spoil.
Taking gold and silver in plenty,
They could no longer load it up;
Highborn brides and lovely girls
They took so many for their spoil
They could no longer carry them.

Kıtay'ın işini hiç sorma:
Kızıl kuyruk neri alıp,
Kızıl külçe, cevher taş,
Kızıl altın, gümüş külçe alıp...
Şibelerden er Döñgö
Kınsız kılıç kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Hışmı yüzüne vurup —
Bahadırlığı bir başka,
Pehlivanlığı bir hayli:
Halkalı sırlı kargıyı
Heybetle yukarı doğrultmuş,
Âleme azap başlatmış;
Vuruşacak düşman çıksa
Korkup koltuk açmamış,
Vuruşmaya geldiğinde
Tavşan gibi yere çalmış;
Yüzleşen sağ kalmamış,
Karşısına kul varamamış.
Boz yaban domuzu gibi coşup,
Molto ile Alööke —
Bu ikisine söylendi:
«Vay babanızın mezarı, iki han,

Şimdiki demde sözümü tutun,
Ben büyük sihirbaz bir candım,
Benim dediğimi belleyin!
Şu duran Burut'a,
Burut denen bu yurda
Kıyameti başlatalım;
Erkeği şöyle dursun, Burut'un
Kadınını da kırıp atalım.
Kendi Burut'tur dilinden,
Kahrolası Burut'un
Mayasında bize düşmanlık var.
Bu Burut'un alameti:

Üçer dörder görünür
Atına taktığı süs kayışı.

Ask not what the Kıtay did:
Taking red-tailed camel-stallions,
Red ingots, stones of jewel,
Taking red gold and silver bars...
Warrior Döñgö of the Şibes,
Girding on a scabbardless sword,
Like a cloud about to rain anew,
His wrath struck up into his face —
His valor was another breed,
His champion's might not small:
The ringed and lacquered lance
He raised on high in grim state,
He loosed torment on the world;
If a foe came forth to fight,
He never in fear left his flank open,
And when it came to blows,
He dashed him to earth like a hare;
None who faced him stayed alive,
No mortal could stand before him.
Raging like a grey wild boar,
To Molto and Alööke —
To these two he spoke out:
«Woe on your fathers' graves, you two khans,
In this present hour heed my word,
A mighty sorcerer soul was I,
Mark well what I now say!
Upon this Burut standing here,
Upon this land they call Burut,
Let us set doomsday loose;
The men aside — of the Burut
Let us slay the women too.
He is Burut by his very tongue,
And in the cursed Burut's
Leaven lies enmity to us.
The mark of this Burut is this:

By threes and fours are seen
The trappings hung upon his horse.

Sarp dağları yurt edinmiş,
Karşısına çıkan kul yenememiş,
Yolunu gözetleyip pusuya düşürememiş,

Kimse boyun eğdirip alamamış —
Mihnet basmış bir halkmış.
Olur da diri koysak yaşlısını,
Öldürmeden koysak hepsini,
Sakın Kakan Beecin'in yanına
Oba kurup konmasın,
O halkın sırrını alıp,
Bu yerin içini dışını görüp
Semirip güçlenmesin.
Kurnaz Kırgız kudurup,
Göçüp varıp yerine,
Eline obasını kondurup,
Önce ilkin ezgi çekip,
Ondan sonra sır çekip
Semirip dinç kalmasın;
Ondan sonra bizlere
Soyundan gelen dölü
Kalkışıp savaş açmasın;
Çınmaçın'dan, Beecin'den,
Gerçek Kakan'ın halkından
Tutuşup alevlenen Burut'un
İnat edip öcünü almasın!»
Döñgö kalkıp bunu söyledi.
O demde Alööke —
Bileği kalın, taş yürekli,
Kendisi fil gövdeli azman:
«Vay babanın mezarı, er Döñgö,

İtmişsin sen, Döñgö!
Adım pehlivan Alööke;
Hışmıma aldığımda,
Altımda gergedan bineğim var,
Burut'un şöyle dursun, ben kendim
On sekiz bin âlemi
Un gibi öğütecek gücüm var!

The steep mountains he has made his home,
No mortal who faced him ever won,
None watching his road could trap him in ambush,
None ever bowed his neck and took him —
A folk pressed down by hardship.
Should we leave their old alive,
Should we leave them all unslain,
Beware lest close by Kakan Beecin
They pitch their camp and settle,
Lest they take that people's secret,
See this land within and without,
And fatten and grow strong.
Lest the cunning Kırgız, run wild,
Migrate and come into its place,
Settle their camps upon its land,
First of all strike up their songs,
And after that draw out the secrets,
Lest they fatten and stay hale;
Lest after that against us all
The offspring issued of his line
Rise up and open war;
From Çınmaçın, from Beecin,
From the true Kakan's people,
Lest the Burut, kindled into flame,
In stubbornness exact his vengeance!»
Döñgö rose and spoke these words.
In that hour Alööke —
Thick of wrist and stony-hearted,
A monster elephant-bodied, he:
«Woe on your father's grave, warrior Döñgö,
A dog you've been, Döñgö!
My name is champion Alööke;
When I take one into my wrath,
Beneath me is my rhinoceros mount,
Never mind the Burut — I myself
The eighteen thousand worlds
Have strength to grind like flour!

Şimdi bu demde iyi bak:
Kaplanım on beş kez yavrulamış,
Şu demde bana
Yaklaşan adam olmamış.
Ejderhalarım altmış,
Onun öte yanında
Kılıç hortumlu filim var.
Mızıldanıp duran, ey Döñgö,
Benim bu gücümü belle:

Yürüdüğümden toz kopar,
Benim sesimden can çıkar;
Şu başım sağ oldukça
Hiç kimse göz dikemez,
Beni kimse eğip alt edemez.
Benim Kakançı'da hanım var,
Benim nice yerde şehrim var,
O şehirlerimi yurt edinen
Benim nice yerde adamım var.
Bu dünyanın insanını
Alıp yenecek gücüm var;
Askerim var, ordum var,
Bel bağladığım dayanağım var,
Benim gizli saklı yerim var,
Mercan sorguçlu börküm var;
Burut'un değil, âlemi
Perişan edecek erkim var.
Can beslemeye yer gerek,
Bizim gibi hanlara
Tebaa olacak halk gerek.
Bir avuç Burut'u
Boyun eğdirip alırsak —
Burut denen bu yurda
Hışmı nasıl başlatırız,
Kadını ile çocuğunu
Ne diye kırıp atarız?»
Alööke türlü türlü söz söyledi,
Şöyle deyip geçti:
«Bizimle boy ölçüşecek gücü yok,

Now in this hour look well:
My tigress fifteen times has littered,
And in this hour to me
No man has dared draw near.
My dragons number sixty,
And there beyond them stands
My elephant with a sword for a trunk.
You who keep on whining, O Döñgö,
Mark well this power of mine:

Dust storms up where I but walk,
My voice alone drives out the soul;
So long as this my head is whole,
No one dares to covet aught,
No one can bend and best me.
I have my khan in Kakançı,
I have my cities in many lands,
And dwelling in those cities of mine
I have my men in many lands.
The people of this whole world
I have the strength to take and conquer;
I have my soldiers, have my host,
I have the prop on which I lean,
I have my hidden secret places,
I have my cap with coral plume;
Not the Burut only — the whole world
I have the might to bring to ruin.
To nourish life a land is needed,
And khans the like of us
Need peoples to be subjects.
This handful of Burut —
If we but bow their necks and take them —
Upon this land they call Burut
How should we loose our fury,
And their women and their children —
Why should we slay and cast them off?»
Alööke spoke words of many kinds,
And thus he said, and passed on:
«He has no strength to measure with us,

Burut'un akıl verecek hanı da yok;
Kadınıyla çocuklarını
Topunu kırıp atarsak
Taşkınlık olur bu işiniz,
Çaresi tükenmiş Burut'un
Ardından korkup dururusunuz.
Durun, yerli yerinizde durun!
Ulu olana boyun eğin;
Döñgö, ayıp olur bu işiniz!
Ele geçen tebaayı
Ne yüzle kırdınız siz?»
Alööke ağzını yumar yummaz,
Bunu söyleyip dururken,
Yavru kaz gibi bağıra bağıra —
Kıtay'ın bahadırıymış —
O bildik Molto gürleyip,
Mercan sorguç, mercan taşlar
Tepesinde parıldayıp:
«Vay babanın mezarı, er Döñgö,

The Burut has no khan to counsel him;
If, with their women and their children,
We cut them down entire,
This deed of yours would be excess,
And of the helpless, spent Burut
You'd live in dread hereafter.
Stand, stand each in his proper place!
Bow down before the greater one;
Döñgö, this deed of yours is shame!
The subjects fallen into your hands —
With what face have you slain them?»
Scarce had Alööke shut his mouth,
While he was speaking still these words,
Honking loud like a gosling —
A hero of the Kıtay he was —
That well-known Molto thundered forth,
His coral plume and coral stones
Glittering upon his crown:
«Woe on your father's grave, warrior
Döñgö,

Sen öyle deyip durma!» diye,
«Şu duran Burut'un,
Burut denen bu yurdun
Ak buğday gibi tohumdaştır,
Soyu bir, sesi bir kandaştır».
«Bundan böyle bu yurdun
Yaktığı ateşini söndürüp,
Toptan hepsini göçürüp,
Burmalı tunç kargıyı
Ucundan kavrayıp çevirip,
Er kaburgasına saplayıp:
Birini sürüp Orus'a —
Yer verme üç evlik
Burut'a konacak;
Bunun birini sür İyren'e,
Onu at gitsin enginlere;
Bunun birini sür Kazak'a,
Düşürüver Burut'u

Do not keep speaking so!» he said,
«This Burut standing here,
This land they call Burut —
They are seed-kin like white wheat,
One in line, one in voice, blood-kin».
«Henceforth of this country,
Quenching the fire that it has lit,
Uprooting all of them at once,
The twisted lance of bronze
Gripping by the point and turning,
Driving it between men's ribs:
Drive one part to the Orus —
Grant not ground for three households
Where the Burut might pitch camp;
Drive one part of them to İyren,
Fling one out to the far lowlands;
Drive one part of them to the Kazak,
Cast the Burut headlong down

Geri dönülmez azaba.
Birini göçür geniş Orkon'un sırtına,
Salıver gitsin,
Orkon'da Tırgoot'un eline.
Bunun birini göçür Kañgay'a,
Göçürüp Kañgay sırtına,
Payına verip aşağıdaki
Mancu-Şibe'nin eline.
Birini gönder Altay'a,
İnsanın düşüne bile girmeyen
Kara Kalmak içine gönder.
Bunların yürekli olanını görelim;
Öldürmeden, yitirmeden,
Kahrolası Burut'u
Kamçıyla ölçüp bölelim!»

Hanı buyruk verince
Kalabalık halk bakıp durur mu,
Hanın sözünü iki eder mi?
Değerli Kırgız, zavallı yurt —
Karakan'ın sekiz oğlunun
Ocağını darmadağın edip
Durdurmadan bağlayıverdiler derler,
Ocağını darmadağın edip
Başlarına cehennemi sardılar derler.
Karakan'ın sekiz oğlu —
Büyükleri Bay ile Üsön'dür;
Üsön'ün elini bağladılar,
Orkon'a doğru sürdüler.
Bay'ın elini bağladılar,
Aşağı Celpiniş'e doğru sürdüler.

Ulak Han'ın elini bağladılar,
İyren'e doğru sürdüler;
Başları Baltay'ı, Cakıp'ı
Altay'a doğru sürdüler.
Bir avuç Kırgız'dan
Karşı koyacak güçlü kimse kalmadı.
Kazdıkları derin hendek oldu,

Into torment past return.
Uproot one to the broad Orkon's ridge,
Turn them loose and let them go,
Into the Tırgoot's hands on the Orkon.
Uproot one part of them to Kañgay,
Uprooting them to Kañgay's ridge,
Allot them as portion down below
Into the hands of the Mancu-Şibe.
Send one part to the Altay,
Which enters not even in men's dreams —
Send them among the Kara Kalmak.
Let us see which of them has heart;
Not killing them, not losing them,
The cursed Burut, one and all,
Let us measure out and part with the whip!»
When their khan had given command,
Would the thronging folk stand idly by,
Would they make the khan speak twice?
The precious Kırgız, wretched land —
The eight sons of Karakan —
Scattering their hearths in ruin,
They bound them without pause, they say,
Scattering their hearths in ruin,
They wrapped their heads in hell, they say.
The eight sons of Karakan —
The eldest are Bay and Üsön;
They bound the hands of Üsön
And drove him toward the Orkon.
They bound the hands of Bay
And drove him down toward Celpiniş.

They bound the hands of Ulak Han
And drove him off toward İyren;
Their chief Baltay, and Cakıp too,
They drove toward the Altay.
Of the handful of Kırgız
None strong enough to resist was left.
What they dug became a deep trench,

Kaynayan acı çile oldu;
Sesinden can çıkıp
Alööke başlarına han oldu.
Margalañ'a görülmedik biçimde
Saldırıp vurdu Alööke;
Altı-Şaar'dan, Kokon'dan,
Her ay dövüp Sartlardan
Haraç aldı oradan.
Alööke adlı hükümdarı
Tanrı adamakıllı çarpmıştı:
Her ay dövüp Sartlardan
Altı bin külçe, bin kunduz kürkü
Haraç alıp durdu;
O haracı bulamayıp
Halk tükenip perişan oldu.
Kıtay'dan Molto Han çıkıp,
Yürüdüğünden toz kopup,
Onun sesinden can çıkıp,
Kalabalık yurt dermandan düştü.
Onu şimdilik bir yana koyalım;
Bağlanıp giden bahadırlardan,
Sürülüp giden zavallılardan —
Onlardan haber başlatalım.
Başları Baltay ile Cakıp'ın
İki eli bağlıydı,
İki gözü alev alev yanmakta;
Altı bin Kıtay, sayısız kalday
Kendileri çevirip sürmekteydi.

Altı öküz, dört katırın
Gücünü verip sürdüler,
Altı keçi, üç ineğin
Sütünü verip sürdüler;
Kırk evli Kırgız yurduydu —
Kıpırdayacak dermanı kalmadı.
Eti kaldı bir deri,
Kanı kaldı bir kaşık.
Yeryüzüne teşhir edip,
Soluk aldırmadan sürüp gider,

What boiled became a bitter torment;
His voice alone drove out the soul,
And Alööke became khan over them.
On Margalañ, as never seen before,
Alööke fell and struck;
From Altı-Şaar and from Kokon,
Beating the Sarts month after month,
He took his tribute thence.
The sovereign named Alööke —
God's curse had smitten him full sore:
Beating the Sarts month after month,
Six thousand ingots, a thousand beaver pelts
He kept exacting as tribute;
Unable to raise that tribute,
The people were spent and ruined.
Molto Khan came forth from the Kıtay,
Dust storming up where he but walked,
His voice alone driving out the soul,
The thronging land fell strengthless.
Let us set that aside for now;
Of the heroes led away in bonds,
Of the wretches driven into exile —
Of them let us take up the tale.
Their chief Baltay and Cakıp —
Both their hands were bound,
Both their eyes ablaze with fire;
Six thousand Kıtay, kalday untold,
Themselves hemmed them round and drove them.
Six oxen and four mules —
They gave their strength and drove them on,
Six goats and three cows —
They gave their milk and drove them on;
A Kırgız camp of forty households —
No strength was left in them to stir.
Their flesh was left mere skin,
Their blood was left one spoonful.
Paraded before all the earth,
They drive them on without a breath,

İki gün bir yerde
Yatırmadan sürüp gider.
Ne saklanacak bir kuytu var,

Ne doğru dürüst yenen aş var;
Çocuklar yürüyemez, çığrışır,
Zayıflayıp gider.
Çaresini bulamadan sürülüp,
Ardına eli bağlanıp,
Garip düşüp gider.
Gündüzleri dinlenmeden —
Böylece sürüp götürdüler işte;
Geceleri uyku almadan,
Günlerce durup dinlenmedi,
Gün vaktini gözetmedi,
Aylarca durup dinlenmedi,
Ay vaktini gözetmedi.
Körpe kuru ot olgunlaşana dek,
Yaban gülü dökülene dek,
Tam altı ay sürüldüler.
Nice yalçın dağ aştılar,
Nice coşkun su geçtiler,
Engebeli beller aştılar,
Pusa bürünmüş çöller bastılar;
Eçki-Ölbös'ten aşağı indiler,
Kordoy ile Mañkan'ı
Birlikte aşıverdiler,
İle'nin başı Üç-Aral'ı
Çaresiz geçip vardılar.
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu,
Kiçi-Cıldız, Çoñ-Cıldız —
Hepsini basıp geçtiler;
Öte yanı Ak-Talaa,
Ak-Talaa'ya vardılar.
Ah be canım Ak-Talaa,
Ataların bastığı yer değil;
Yerlisi Tırgoot, çok Kalmak,
Yedi ata görmüş el değil.
Ak-Talaa'ya varıp kondular,

Not two days in one place
Do they let them lie, but drive them on.
No sheltered nook in which to hide,

No proper food for them to eat;
The children cannot walk; they wail,
And waste away as they go.
Driven on with no way out,
Their hands bound fast behind their backs,
They go as wretched exiles.
By day without a moment's rest —
So indeed they drove them off;
By night they took no sleep,
Days on end they did not halt or rest,
They marked no hour of the day,
Months on end they did not halt or rest,
They marked no season of the moon.
Till the tender hay grew ripe,
Till the wild rose shed its petals,
Full six months were they driven.
Many a sheer mountain they crossed,
Many a raging river they forded,
They crossed the rugged passes,
They trod deserts wrapped in haze;
Down from Eçki-Ölbös they descended,
Kordoy and Mañkan both
They crossed over together,
Üç-Aral at the İle's head
They passed, having no other way.
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu,
Kiçi-Cıldız, Çoñ-Cıldız —
They trod them all and passed;
Beyond them lay Ak-Talaa,
And to Ak-Talaa they came.
Ah, my dear Ak-Talaa,
No ground the fathers ever trod;
Its natives Tırgoot, Kalmaks many,
No folk that had known seven forefathers.
They came and camped at Ak-Talaa,

O gün Ak-Talaa'da konuk oldular.
Tan apaydın sökünce,
Yere erişip ışık değince,

Fecr-i sadık ağarınca,
Tan belli belirsiz aydınlanınca —
Tepede yıldızlar titreşip,
Kıbleye doğru birer birer,
Gökten yıldız kopup süzülüp,
Pusa bürünüp belli belirsiz,
Tanın parıltısı görünüp,
Tanın soğuk yeli keskin esip,
Kamışın başı hışırdayıp,
Yavru tarla kuşu cıvıldaşıp,

That day they were guests in Ak-Talaa.
When dawn broke bright and clear,
When light reached down and touched the earth,
When the true dawn whitened pale,
When day glimmered faint and dim —
The stars atremble overhead,
One by one toward the qibla,
Stars breaking loose, gliding from the sky,
Wrapped in haze and half unseen,
The glimmer of the dawn appearing,
Dawn's cold wind blowing keen,
The heads of the reeds arustle,
The young larks twittering together,

Kumunun üstü çizgi çizgi,
Söğüdünün başı eğilip —
Uzanıp yatarmış Ak-Talaa:
Engebeli beller imiş,
Pek güzel bir yer imiş.
Gölcükleri, sazlığı var,
Bölük bölük ördeği kazı var;
Elması olup dökülüp yığılmış,
Cevizi olup dere dolmuş,
Gelincik otu salınıp,
Kuzukulağı otu, uşkunu
Hepsi olgunlaşıp diri diri —
Uzanıp yatarmış Ak-Talaa.
Ortasında fışkıran pınar suyu var,
Parıldayan pelin otunun
Tam bereketli çağıymış.
Su boyunda vadisi,
Bu yere ayak basıp gelen olmamış,
Issız imiş yerleri.
Fidanları çınar gibi,
Çınarları kule gibi;
Kuşlarına bakarsan
Dağda öten ular gibi,
Kertenkelesi yılan gibi;

Its sands all lined and furrowed,
Its willows bowing down their heads —
So Ak-Talaa lay stretched out:
Rolling passes were its lands,
A place most beautiful it was.
It has its pools, its beds of reeds,
Its ducks and geese in flock on flock;
Its apples, ripened, dropped in heaps,
Its walnuts, ripened, filled the vale,
Its poppies swaying gently,
Its sorrel grass, its rhubarb stalks,
All ripened, fresh and living —
So Ak-Talaa lay stretched out.
A spring gushed up in its very midst,
And of the shining wormwood
It was the fullest season.
Its valley by the waterside —
No foot had ever come upon this place,
Its lands were desolate.
Its saplings like the plane tree,
Its plane trees like towers;
If you look upon its birds —
Like snowcocks calling on the mountain,
Its lizards like serpents;

Yılanlarına bakarsan
Dokuz kulaç urgan gibi.
Allah Taâla kudretiyle
Türlü türlü can yaratmış —
Ak-Talaa'nın hali böyleydi.
Uçsuz bucaksızmış ovası;
Börsö denen bir canlı var,
Karnından hoplaya hoplaya
Yavrusu çıkıp gezer.
Türlü türlü hayvan var,
Can görmedik canların hepsi var:
İnsan geyiği, deve geyiği —
Kırlarında bunlar var.
Issız uzanan bir yer imiş,
Bunun ucuna Altay derlermiş;
O Altay'ı yurt edinen
Kara Kalmak, Mancu halkı —
Kaynaşıp duran bir el imiş.
Başları Baltay ile Cakıp,
Zahmete eli bağlanıp,
Kırgız'dan çıkan kırk evli
Altay'a vardı sürülüp;
Sürülüp giden garipler
Altay'da pek güzel yer buldu,

Kara Kalmak elini buldular.
Kırgız'dan kopup yitip gittiler,
Nicelerinin hepsi kederlendi,
Eziyet çekip yurttan ayrıldılar.
Kara Kalmak derler imiş,
Kendisi saygın, hoş bir halk imiş,
Geniş Altay'ı yurt tutmuş,
Kapısının önüne
Binden kısrak bağlamış.
Ötesi Tırgoot, kalabalık Kalmak,
Oka değmeden kocamış,
Oynayıp gezen atı var,
Dört tülük kalın malı
Beslemiş imiş Kalmak'ın, ne görkemli.

If you look upon its serpents —
Like ropes nine fathoms long.
Allah Taâla by His power
Created souls of every kind —
Such was the state of Ak-Talaa.
Its plain was endless, boundless;
There is a creature called Börsö —
Out of its belly, hop by hop,
Its young come forth and wander.
Beasts of every kind there are,
All creatures no soul ever saw:
The man-deer and the camel-deer —
These roam upon its steppes.
A land it was that stretched out desolate,
And at its edge, they say, lies Altay;
And those who made that Altay home —
The Kara Kalmak and Mancu folk —
Were a people swarming thick.
Their chief Baltay, and Cakıp too,
Their hands bound over into toil,
The forty households sprung of the Kırgız
Came driven to the Altay;
The exiles driven from their home
Found a fair place in the Altay,

They found the Kara Kalmak folk.
Torn from the Kırgız, they were lost,
And all the many grieved,
In torment parted from their land.
Kara Kalmak they were called,
A worthy, pleasant folk they were,
The broad Altay they'd made their home,
Before their very doorways
They'd tethered mares a thousand each.
Beyond them Tırgoot, thronging Kalmak,
Grown old untouched by any arrow,
With horses prancing as they roam,
Their four kinds of teeming stock
The Kalmak had raised — how splendid!

Sürülüp giden kırk evli,
Başları Cakıp ile Akbaltay,
Kırk evli Kırgız, zavallı yurt,
Sağıcı girip süt içip,
Böylece canını besledi işte,
Yılkı güdüp, koşum sürüp,
Öylece canını besledi işte.
Kara Kalmak'tan, Mançu'dan
Keçinin donmuş yağını yiyip,
Fırsat bulup kısır tayını yiyip,
Böylece canını besledi işte.
Bu Kalmak'a geleli
On iki ay doldu işte.
Kırk evli Kırgız içinden
Bilgesi Akbaltay,
Kırgız'dan gelme gök buğa,
Gök buğayı kesişip,
Gönlü dolduran çok kaygıyı,
Çok kaygıyı dağıtışıp,
Yavru kaz gibi gaklayıp,
Ak sakalı parlayıp,
Baltay ağan Kırgız'a
Öğüt verdi ışıldayıp:
«Kırk evle gelen günahkâr,
Uzakta kaldı Müslüman,
Ordalı şeyh, boz yiğitler,
Sürülüp gelen Müslüman,
Yerimiz Altay derler imiş,
Altay'daki Kara Kalmak'ın,
Pek de güzel bir halk imiş.
Çocuklar, kaygının hepsini dağıtalım,
Kederlensek Kırgız bulunmaz,
Altının madenini kazalım.
Çapa vurup yeri oyalım,

The forty exiled households,
Their chiefs Cakıp and Akbaltay,
Forty households of Kırgız, a wretched folk,
Hired on as milkers, drinking milk,
Thus indeed they fed their souls,
Herding horses, driving teams,
So indeed they fed their souls.
From the Kara Kalmak and Mançu
Eating goats' congealed fat,
Eating barren fillies when chance allowed,
Thus indeed they fed their souls.
Since coming to these Kalmak
Twelve full months indeed had passed.
From among the forty Kırgız households
Their sage Akbaltay —
A grey bull brought from the Kırgız land,
Together they slaughtered the grey bull,
The many griefs that filled the heart,
The many griefs they scattered together,
Honking loud like a gosling,
His white beard gleaming bright,
Your elder Baltay to the Kırgız
Gave counsel, shining as he spoke:
«Sinners come with forty households,
Far behind remain the Muslims,
Sheikhs of the horde, grey-clad braves,
Muslims driven here in exile,
Our place, they say, is called Altay,
And the Kara Kalmak of the Altay —
A right fine folk they are.
Children, let us scatter all our griefs,
Though we grieve, no Kırgız will be found,
Let us dig the mine of gold.
Let us strike the hoe and carve the earth,

Aziz can ölüp gidene dek,
Çocuklarım, bol bol doyalım.
Çocuklar, kaygının hepsini bırakalım,
Kederlensek Kırgız bulunmaz,

Until the dear soul dies and goes,
My children, let us eat our fill.
Children, let us leave off all our griefs,
Though we grieve, no Kırgız will be found,

Görünsek de yüz karası örtülmez.

Bizde, çocuklar,
Bel bağlanacak dayanak yok,
Medet bilip güvenilecek
Belli Kırgız eli de yok,
Bizde kalkan olacak Ogoy yok,
Kaçıp girecek orman yok,
Elimizde çağlayıp akan pınar yok,
Kurulup yatacak vakit yok.
Can derdine düşmüş garibiz,
Kara Kalmak'la Mançu'nun
Ortasında kalmışız.
Altay üstün bir yer imiş,
Kalmak da heybetli,
Yurdu üstün bir halk imiş.
Kıymetli söz söylerim, bil bunu,
Yamaca dikilmiş bağ da yok,
Kasılıp yatacak çağ da yok,
Ovada duran bağ da yok,
Bizde yayılıp yatacak çağ da yok.
Sekiz dokuz yıl olsun,
Canı esirgemeden direnip,
Esirgemeden can besleyelim,
Kara toprakla boğuşup.
Namlı Altay diye bir yer imiş,
Kara Kalmak, Mançu yurdu
Ekin nedir bilmez halk imiş.
Kazayı Yaradan çözerse
Kurulup yatarsınız,
Kaldırıp koyduğunuz emeğin
Tabağını taya satarsınız.
Emek verin çocuklar, emek verin,
Acıkan karın doyar,
Zayıflayan semirir!»
Öğüt verdi Akbaltay,
Evliyazade bir can imiş,
Akbaltay adlı ihtiyarın
Büyük aklı var imiş.

Though we show ourselves, our shame is not veiled.
For us, my children, here
There is no prop on which to lean,
None to know as help and trust in —
No certain Kırgız folk is there,
We have no Ogoy to be our shield,
No forest into which to flee,
No spring that gushes flowing in our land,
No time to lie at lordly ease.
We are wretches fighting for bare life,
Between the Kara Kalmak and Mançu
We are caught in the very midst.
The Altay is a lofty land,
The Kalmak, too, are formidable,
A folk whose country stands on high.
I speak a precious word — know this:
No orchard planted on the slope,
No season to lie swaggering,
No orchard standing on the plain,
No season for us to sprawl at ease.
Be it eight or nine long years,
Enduring without sparing life,
Unsparing, let us feed our souls,
Wrestling with the black earth.
A famed place is this Altay,
The Kara Kalmak, Mançu land —
A folk that knows not what a crop is.
If the Creator lifts the doom,
You shall lie at lordly ease,
And of the harvest you have stored
You'll sell a plateful for a colt.
Give labor, children, give your labor,
The hungry belly shall be filled,
The wasted one shall fatten!»
So Akbaltay gave counsel,
A saint-born soul he was,
The old man named Akbaltay
Possessed a mighty mind.

Mızrak erlerinin yamanı imiş,
Çare bulmakta usta imiş.
Akbaltay bize han imiş,
Avare gelip düştükse bu yere,
Akbaltay'ı verdi Yaradan,
Bize ölmeyecek günler var imiş.

Bahadır Baltay şahbazın,
Bilinmeyeni bildiren
Bilgili Baltay er imiş,
Sezilmeyeni sezdiren
Şahin Baltay aslan imiş,
Kerametli bir can imiş,
Söyleyince sözü açık,
Bu dünyada gözü açık,
Kerametli bir can imiş,
Adı sanı Noygut hanı imiş.
Perişan geldik uzaktan,
Akbaltay'ı verdi Kudret,
Şu duran kalabalık yurdun
Bir kısmeti var imiş.
Baltay'ını medet bildi,
Şu Akbaltay'ın sözünü tutalım,
Şakaktan ter akıtıp,
Ekini bolca ekelim.
Kaygının hepsini dağıtalım,
Kara yeri bu yıl
Çapa vurup oyalım.
Kasılıp gezeceğimize
Bu yıl bol bol doyalım,
Akbaltay'ın sözünü tutalım,
Bu yıl didinip mal kazanalım.
Diri cana mal gerek,
Mal biriktirip kalalım.
Semirip serpilip alalım.
Can esirgemeden mal toplayıp,
Kara Kalmak'a, Mançu'ya
Denk kardeş olup kalalım.
Kaygının hepsini atalım,

Fiercest of the men of the lance was he,
A master at finding the way.
Akbaltay was khan to us,
Though we fell here as helpless wanderers,
The Creator gave us Akbaltay,
Days not doomed to death were ours.

The hero Baltay, that falcon prince —
Making known what was unknown,
Learned Baltay was a true man,
Making felt what was unfelt,
Baltay the hawk was a lion,
A soul of wonder-working grace,
When he spoke, his word was plain,
In this world his eye was open,
A soul of wonder-working grace,
By name and fame khan of the Noygut.
In ruin we came from afar,
The Almighty gave us Akbaltay,
For this thronging people standing here
There was yet a portion fated.
They knew their Baltay for their succor,
Let us keep this Akbaltay's word,
Sweat streaming from our temples,
Let us sow the crops in plenty.
Let us scatter all our griefs,
This year the black earth —
Let us strike the hoe and carve it.
Rather than go about strutting,
This year let us eat our fill,
Let us keep Akbaltay's word,
This year let us toil and win wealth.
The living soul has need of wealth,
Let us lay up wealth and hold it.
Let us fatten, thrive, and prosper.
Gathering wealth, not sparing life,
With the Kara Kalmak and Mançu
Let us stand as equal brothers.
Let us cast off all our griefs,

Bu yıl gayreti sıkıca
başlatalım».
«Garip Baltay ağanın
Söylediği söz akıldır - deyip,
Akbaltay'ın sözünü tutmayanın
Yedi atası kâfirdir - deyip,
Olgun Baltay bunu söyleyip,
Yol gösteren sözü akıldır» - deyip,
Ağam Cakıp bunu söyler.
Kırk evlinin hepsi,
Perişan düşmüş bu yurdun
İhtiyarları Akbaltay ile Cakıp,
Kırk evli Kırgız'ın hepsi,
İşe koyuldu hepsi.
Altın madenini kazdılar,
Kazıp aldıkları altını

This year, our striving, hard and fast,
let us begin».
«The word our poor elder Baltay
Has spoken is pure wisdom - saying,
Whoever keeps not Akbaltay's word,
His seven forefathers are infidels - saying,
Ripe Baltay having said all this,
His guiding word is wisdom» - saying,
My elder Cakıp speaks these words.
All of the forty households,
Of this folk fallen into ruin
The elders, Akbaltay and Cakıp,
All the forty Kırgız households,
All set themselves to work.
They dug the mine of gold,
And the gold they dug and won

Torbaya koyup saklayıp,
Gerek dedi mi Kalmak'a
Dört tülük mala satıp,
Şamiyanesini kurdurup,
Çift öküzünü bağlatıp,
Yerin yüzünü açtırıp,
Avuçlayıp tohum saçtırıp,
Ekin ekip, rahata erip,
Hesapsız Kırgız bay olup,
Ak buğday tanesini çiğneyip,
Kapısının önüne
Altışar küheylan bağlayıp,
Ekip aldıkları ekinin
Avucunu koyuna satıp,
Tabağını taya satıp.
Can esirgemeden yarışıp,
Sayısız davar besleyip bay olup,
Gönlü bundan hoş olup,
Dilediğini gerçek kılıp,
Sandığının tamamını
Sarı altın mülkle doldurup.
Varlığını mülkle doldurup,

They stored away in sacks,
And when need spoke, to the Kalmak
They sold it for four kinds of stock,
Had their canopies raised up,
Had their plow-oxen yoked,
Had the face of the earth laid open,
Had seed strewn out by the handful,
Sowing crops, coming to ease,
The countless Kırgız growing rich,
Chewing grains of white wheat,
Before their very doorways
Tethering six chargers each,
And of the crops they sowed and reaped
Selling a handful for a sheep,
Selling a plateful for a colt.
Vying, never sparing life,
Raising countless stock, growing rich,
Their hearts made glad thereby,
Making real whatever they wished,
And all their chests entire
Filling with yellow gold and goods.
Filling their substance up with wealth,

Ağılı toz dumana gizlenip,
Bay Cakıp diye anılıp,
Sayısız davar besledi er Cakıp,
Dört tülüğü tamam olup,
Bey ağan Cakıp bay olup,
Alt dudağını sarkıtıp,
İki hörgücünü dikleştirip,
Devesi altı tümen olup,
Ağan Cakıp bay olup,
O Altay'da dururken
Ağan Cakıp boz yelelinin
Altını yedi ev dolusu olup,
Kırlarda yılkısı altı tümen,
Argımak ile küheylan karışık,
Cakıp besledi sayısız davar,
Gönlü her gün hoş oldu,
Ağan aziz Cakıp'ın
Gönlü yurtta karar buldu,
Altay'da Mançu'dan, Kalmak'tan,
Hepsinden zengin oldu Cakıp.
Varlığı yurda duyulup,
Ulu imiş Esenkan,
Onun defterine yazılıp,
Adı ulaştı Alay'a,
Ağan yiğit Cakıp'ın.

Their pens half-hidden in dust and haze,
Renowned as Cakıp the Rich,
Warrior Cakıp raised countless stock,
His four kinds of herds complete,
Your lordly elder Cakıp grown rich,
Their lower lips a-drooping,
Their two humps standing tall,
His camels numbering six tümen,
Your elder Cakıp grown rich,
While he dwelt in that Altay,
Your elder Cakıp, the grey-maned —
His gold filled seven houses full,
His horse herds on the steppes six tümen,
Argımaks and chargers mingled,
Cakıp raised stock beyond all count,
His heart was glad with every day,
Your dear elder Cakıp's
Heart found rest within the land,
In the Altay, than Mançu, than Kalmak,
Richer than all became Cakıp.
His wealth was heard of through the land,
Mighty indeed was Esenkan —
In his register it was inscribed,
His name reached even to Alay —
The name of your brave elder Cakıp.

Ünü yurda yayılıp,
Sayısız davar besleyip bay olup,
Yazı yazıp mektup alıp,
Bay Cakıp - diye anılıp,
Otlağa malı dolmuştur,
Altay'daki çok yurda
Adı Cakıp, o yiğidin,

Evliya misali olmuştur.
Namlı Cakıp bay olup,
Nice yıllar geçinceye dek
Bir çocuğa hasret kalıp.

His fame spread wide throughout the land,
Raising countless stock, grown rich,
Writing letters, receiving them,
Cakıp the Rich - so was he named,
His herds have filled the pasture,
To the many peoples of the Altay
His name — Cakıp — that brave man's name
Has become as a saint's.
Famed Cakıp having grown rich,
Until many years had passed
He pined in longing for a child.

O zaman Cakıp: «Bunca sayısız kara mal besleyip de
oğlum yok,
göreceğim gün nasıl olur?» - deyip, kırk evli Kırgız'ı
toplayıp:
«Bu sahipsiz kalan çok malı kim edinir?» - deyip, akıl
ermez düşünceye dalıp,
âleme yetecek toy verip, Cakıp
Yaradan'dan çocuk dileyip
inleyip ağla-
yıp durduğu yerdir.
«Mal besledim, oğlum yok,
Yaradan'dan çok dilerim -
Benim çocuğa erecek çarem yok.
Dağdaki yılkım dokuz tümen,

Toburçak küheylanı alanım yok,
Azap için yığılmış sahipsiz mal,
Bunu karşılayıp alacak,
Bu azaplı dünyada oğlum yok,
Toburçak'ın, küheylanın sahibi yok,
Bunu karşılayacak sahibi yok!
Tanrı'nın ettiği işe
Katlanmamaya çare yok,
Sahipsiz kara bahtlı mal,
Bunu devralacak oğlum yok,
Kuru dünyalığı çok yığdım,
Ama çocuk edinecek çarem yok,
Bu dünyalığı çok biriktirip,
Mirasa böyle mi ererim?
İğdiş devem altı tümen oldu,
Çocuksuz, avare kalmış,
Cakıp'ın böyle bir can oldu.
Boşuna yığılan sahipsiz mal,
Tartıp baksam erkek evladım yok,
Dönenip durur bu sağ can.
Ağıllara doldu aziz mal,

Then Cakıp: «Having raised such countless
dark herds and yet
having no son,
what day is left me to see?» - so saying, the
forty households of Kırgız
he gathered:
«Who shall possess this masterless
abundance of herds?» - so saying, sinking
into thought past understanding,
giving a feast to suffice the world, Cakıp
begged a child of the Creator,
and moaning and weep-
ing, here is where he remained.
«I have raised herds, I have no son,
I beg the Creator over and over -
I have no means to come by a child.
My horse herds on the mountain are nine
tümen,
I have none to take the Toburçak charger,
Masterless wealth heaped up for torment,
One to receive and take it up —
In this tormented world I have no son,
The Toburçak, the charger, have no master,
No master is there to receive them!
Against the deed that God has done
There is no way but to endure,
Masterless, black-fated wealth,
I have no son to take it over,
Dry worldly goods I've heaped in plenty,
But I have no means to get a child,
Having hoarded up these worldly goods,
Is it thus I come into an heir?
My gelded camels came to six tümen,
Childless, left a wanderer —
Such a soul has Cakıp become.
Masterless wealth heaped up in vain,
Weigh it as I may, I have no male child,
This living soul goes circling on.
The pens are filled with precious stock,

Soyu sürecek erkek evlat yok,
Duramaz oldu aziz can.
Yükümü deve, fil taşır oldu,

No male child to carry on the line,
The dear soul can find no rest.
Camels and elephants now bear my loads,

Beriki aldığım eşim Çıyırdı,
Alalı nice yıl oldu,
Solup saçını taramaz,
Kuruyasıca, bu nasıl gün oldu?!
Baatırkan kızı Bakdöölöt,
Benim baştan beri eşim buydu,
El üstünde tutsam da çocuk
doğurmayıp,
Hepsinden müşkül iş oldu!?
Sahipsiz malı çok besleyip,
Ee, böyle mi mirasa ererim,
Penah edindiğim evlat yok,
Evlatsız mı geçip giderim?!
Argımak besledim, sahibi yok,
Bunu bakıp binecek sahibi yok!
Ben Altay'a geleli
Kara bahtlı malı çok yığıp,
At sürüp başköşeye çıkmadım,
Ne bir «ba» diyen ses duydum.
Hasretim yoğun, içim kor,
Altay'da binecek küheylan yok,
Kendimle bir yuvadan olma,
Sürülüp gelen sekiz kardeşim yok,
İçim kederli, bağrım kor.
Malın hayrını görecek
Bahadır Kırgız yurdum yok,
Yıkılıp gitsem elim yok,
Sahipsiz malı yaymaya
Ezelden durduğum yerim yok.
Bu Altay'da zavallı yurt,
Yıkılıp gitsem elim yok,
Elim şöyle dursun, bu yerde
Yoldaş tutacak yeğenim yok.
Önümde duran ağabey yok,
Altay'da durup gün gördüm,

Çıyırdı, the wife I took of late —
Many a year has passed since I took her,
Faded, she combs her hair no more,
May it wither — what day is this?!
Bakdöölöt, daughter of Baatırkan,
She was my wife from the very first,
Though I held her in honor, she bore no child,
The hardest matter of them all!?
Raising masterless herds in plenty,
Eh, is it thus I come into an heir,
No child have I to be my refuge,
Shall I pass away childless?!
I raised argımaks — they have no master,
No master to tend and ride them!
Since I came to the Altay,
Heaping up black-fated wealth,
I never rode up to the seat of honor,
Nor ever heard a voice cry «ba».
My longing is thick, my heart an ember,
In the Altay there's no charger to ride,
Sprung of one nest with me myself,
My eight brothers driven here are gone,
My heart is grieving, my breast an ember.
To see the blessing of my herds,
No valiant Kırgız homeland is mine,
Should I fall and perish, I have no people,
To graze these herds that have no heir
No land of old where I have stood.
A wretched homeland here in Altay,
Should I fall and perish, I have no people,
Let alone a people — in this place
No nephew have I to take as companion.
No elder brother stands before me,
In Altay I have dwelt and seen my days,

Arka bildiğim dayı yok,
Varlığım çoktur, sayıya gelmez,
İsteyip içse doymayan,
Oburluğunu bırakmayan
Arslanım Kırgız elim yok!
Tanrı'nın saldığı derdi
Çekmemeye çarem yok,
Çok sahipsiz malı ben yığdım,
Bunu devralacak oğlum yok.
Kırk evli Kırgız biz olduk,
Kara Kalmak'la Mançu'nun
Ortasında dururuz,
Halka kavuşmanın çaresi yok,
Ey ahali, nasıl bir çare buluruz?

No uncle have I known for my support,
My riches are many, beyond all count,
Who, drinking their fill, is never sated,
Who never forsakes his ravenous hunger —
My lion, my Kırgız people, is no more!
The sorrow that God has cast on me
I have no way but to endure,
Great masterless wealth have I heaped up,
Yet I have no son to inherit it.
Forty households of Kırgız we became,
Of the Kara Kalmak and the Mançu —
In their very midst we stand,
No way is there to rejoin our people,
O my folk, what remedy shall we find?

Bu Kalmak'ın içinde
Ağanız Cakıp ölür mü,
Çocuksuz Cakıp imiş - deyip,
Sahipsiz kalan çok malı
Kalmak keşişi gelip bölüşür mü?

Hoyratı zulmünü kusar mı,
Öteden beri horlanmış bir halktık,
Sahipsiz kalan bu malı
Kıtay'ın gelip sahiplenir mi?
Tunç direkli çadıra,
Karşılık verecek adam yok,
Bu Kara Kalmak bahadırına!
Alıç saplı ay Baltay,
Bunu evirip kim yoluna koyar,

Bu derilip duran çok yurdu
Küstürmeden bunu kim yönetir?
Keskin dilli ay Baltay,
Bunu yalpalatmadan kim yürütür,
Kuşatmada yaşayan kalabalık yurdu,
Bunu hiç üzmeden kim yönetir?
«Oğlum yok» - diye ağlayıp,
Bayınız Cakıp bunu söyleyip,

Here among these Kalmak,
Shall your elder Cakıp die,
Saying, "Cakıp was childless" —
The great wealth left without a master,
Shall the Kalmak monk come and divide it?
Shall the brute spew out his tyranny?
A people long despised were we,
This wealth that is left without a master —
Shall the Kıtay come and claim it?
For the tent with pillars of bronze
There is no man to give answer
To this hero of the Kara Kalmak!
Hawthorn-hafted, moon-fair Baltay,
Who shall turn this right and set it in order?
This great folk gathered here —
Who shall govern it without giving offense?
Sharp-tongued, moon-fair Baltay,
Who shall lead it on without faltering?
The teeming folk that live besieged —
Who shall rule it without ever grieving it?
Weeping, "I have no son,"
Your lord Cakıp spoke these words,

İçi baştan başa ateş yanıp,
Candan diler çocuğu,
Böyleyken de çocuk görmedi,
Yerinip Cakıp ölmedi.
Cakıp hasretle yandığında
Kırk evli Kırgız yaş döktü,
Cakıp Han'ın sayısız davarı
İlkbaharda ot gibi taştı.
İki gözden akan yaş,
Aziz Cakıp ihtiyarın
İki yanağından aşağı yuvarlandı,
Yüreği ezilip,
Er imiş Cakıp bayınız,
Rabbimden çocuk diledi,
Onu şimdilik şöyle bırakalım,
Bu uçmak misali Beecin şehrinden,
Ulu imiş Esenkan,
Şimdi ondan haber başlatalım.
Kakançı'nın Beecin'inden
Namlı Esenkan imiş,
Altı yıllık azabı
Şimdiden düşünüp bilen
Büyücüsü var imiş.
Fal açan falcısı,
Malakay kalpak giyen,
Yedi yıllık kini

His heart ablaze from end to end,
With all his soul he begged a child,
Yet even so he saw no child,
Though grieving, Cakıp did not die.
When Cakıp burned with longing,
The forty households of Kırgız shed tears,
Cakıp Han's uncounted flocks
Overflowed like grass in spring.
The tears that flowed from both his eyes —
Venerable old Cakıp's tears —
Rolled down along his two cheeks,
His heart was crushed with grief,
A true man was your lord Cakıp,
He begged a child of the Lord,
Let us leave him there awhile,
From Beecin city, like to paradise —
Mighty indeed was Esenkan —
Now let us begin the tale of him.
From Kakançı's Beecin
Renowned Esenkan there was,
The torment six years distant
He could ponder and foreknow —
Such was the sorcerer he had.
A diviner who cast the omens,
Wearing a malakay cap,
A grudge seven years distant

Eksiksiz düşünüp bilen,
Açık söyleyen habercisi,
Büyücüsü, falcısı var imiş.
Beecin'in halini sorma,
Beecin boş yer değil,
Kıtay kolay halk değil.
Hani Nuk peygamber çağında,
Tufan suyu yürümüştü burada.
Tufan suyu kabarıp aştığında,
Dünyanın tamamını
Harap edip bastığında,

Pondering it whole, he foreknew —
A herald who spoke it plainly,
Sorcerer and diviner had he.
Ask not of Beecin's state,
Beecin is no empty place,
The Kıtay are no easy folk.
In the age of the prophet Nuk
The flood waters marched through here.
When the flood swelled and overflowed,
And all the wide world over
Laid waste and drowned it whole,

Sinede kaldı nice hasret,

Tufan suyu kabarıp erişemeden,
O zaman dokuz yüz ocak halk kalmış.
Hani ak peygamber Mukambet
Arş'a çıkıp durduğunda,
Nur dökülen Beecin'e
Hiç kimse nazar salmamış,
Yiğitçe hesap sormamış,
Peygamber sağken,
Şu duran Beecin'de
Nice türlü halk kalmış.
Kâfire gaza açıldığında,
Çınmaçın'ın hanını
Alırım deyip vardığında,
Kadın alıp Beecin'de
Kalakalmış Türk hanesi,
Gerçekten ararsak bulup alırız,
Özü Müslüman duñkana.
Yoklarsan bulunur, gam çekme,
Gerçek Kırgız'ın soyu,
Çınmaçın'ın Beecin'inde
«Yerleşelim» diyen halk kalmış.
Halkın aslını bilene göre
Ahmak imiş Esenkan,
Kök atası Çılaba,
Kurduğu kıymetli şehri var,
Yedi yıllık azabı
Yedi günde bilen
Yedi ayyârı dahi var.
Büyücüsü işi bilmiş,
Esenkan'ın önüne
Kıyamet koparıp girmiş.
Esenkan'ın önünde
Gözcü çıkılan kule var,
Kulenin halini sorma -
Doksan bin kulaç yüksekliği,
Kuledeki çan ise -

How many longings stayed within the breast;
Where the swelling flood could not reach,
Nine hundred hearths of folk survived.
When the white prophet Mukambet
Rose and stood upon the Throne of heaven,
On Beecin where the light poured down
No one ever cast his gaze,
None called it boldly to account,
While the Prophet yet lived,
In this Beecin standing here
Peoples of many kinds remained.
When holy war was waged on the infidel,
The khan of Çınmaçın —
When they went saying, "I shall seize him,"
Taking wives, in Beecin
Households of Türk remained behind,
If truly we search, we shall find them,
The duñkana, Muslim at the core.
Seek and they are found — grieve not:
The lineage of the true Kırgız,
In Çınmaçın's Beecin
A folk who said "Let us settle" remained.
To one who knows the people's root,
A fool indeed was Esenkan,
Çılaba, his ancestral sire,
Left the precious city he had founded,
Torments seven years away
Within seven days he knew them —
Seven cunning ayyârs too he had.
His sorcerer divined the matter,
Before Esenkan he came,
He burst in raising doomsday clamor.
Before Esenkan there stands
A watchtower where lookouts climb,
Ask not the manner of that tower —
Ninety thousand fathoms is its height,
And as for the bell upon that tower —

Çanı tunçtur, bakırdır,
Kalınlığı üç kulaçtır,
Sesini duyarsan uzağa kaç.
Heybetli çandır o çan,
Çanına bir vursa,
Esenkan'ın hüneri -
Altı günlük yola
Eksiksiz, şaşmaz duyulur,
Budur bu kâfirin gücü.
Kulede ışık yakıldı,
Çan sıkıca çalındı,
Çanı duyunca
Büyücüler hep üşüştü.
Kutlu defteri ele alıp,
Defterinden görmüş:
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
Aç arslan görünüşlü,
Namlı Manas han çıkar,
Onun kahrından can çıkar,
O, Burut içinde doğar,
Manas ata bindiğinde
Senin Tırgoot'un tümden kırılır.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Kırgız'dan Manas han çıkar,
Bunun kahrından can çıkar.
Dört başı mamur, kusursuz doğar,

Burut'tan Manas aslan doğar,

Yürüdüğü yerden toz çıkar,
Sesinden can çıkar.
Arslan gibi bir yiğit doğar,
Âlemi bozan bir er doğar.
O Manas doğarsa,
Zırhlı yiğidi seksen dört,
Göz attığı yan kızıl alev.
Manas doğup büyürse,
Asla bizi onatmaz,

Its bell is bronze, is copper,
Its thickness is three fathoms,
If you hear its voice, flee far away.
A dreadful bell is that bell,
Should one but strike upon it,
Such is Esenkan's craft —
Along a six days' journey
It is heard entire, unfailing:
Such is this infidel's power.
A light was kindled on the tower,
The bell was rung with might,
And hearing the bell,
The sorcerers came swarming all.
Taking up the sacred ledger,
He saw within his ledger:
With wheat-hued face anointed,
With eyes of dusk and smoke,
With the look of a hungry lion,
Renowned Manas shall rise as khan,
Before his fury souls shall perish,
He shall be born among the Burut,
When Manas mounts his steed,
Your Tirgoot shall be slain entire.
Of middling height, broad-shouldered,
From the Kırgız Manas shall rise as khan,
Before his fury souls shall perish.
Perfect in every part, flawless shall he be born,
From the Burut the lion Manas shall be born,
Dust shall rise where he but walks,
His voice alone shall drive out souls.
A warrior like a lion shall be born,
A hero to shatter the world shall be born.
If that Manas is born,
His mailed warriors number eighty-four,
Where he casts his glance — crimson flame.
If Manas is born and grows,
He shall never leave us whole,

Bu Beecin'i sağ komaz.
Kök atamız Çılaba,
Tükenesicenin yiğitliği
Âlemi perişan eder,
O Manas'ın aslanlığı budur.
İçse kana doymayan,
Kargaşa salan er odur,
Tutuştuğunu sağ komayan.
Perişan eder hanını,
Karartır hepinizi,
Feryat ettirir canınızı.

He shall not spare this Beecin.
O Çılaba, our ancestral sire —
The valor of that accursed one
Shall bring the world to ruin,
Such is the lionhood of that Manas.
Drinking blood, never sated,
He is the hero who sows havoc,
Who spares nothing that he grapples.
He shall bring your khan to ruin,
He shall darken all of you,
He shall make your souls cry out.

Paramparça edip dağıtır
Bel bağladığın belini,
Kızıl kana bular
Şu duran Kıtay elini.
Ulularını, hanını,
Burut'tan Manas er çıkıp,
Darmadağın eder Beecin şehrini.
O Manas doğarsa,
Ak maralı inek eder,
Şu duran Beecin'i
Kim bilir kaç kez perişan eder.
Gök maralı kovalayıp inek eder,

He shall shatter and scatter wide
The backbone that you leaned upon,
He shall drench in crimson blood
This Kıtay land that stands before us.
Your great ones and your khan —
From the Burut the hero Manas shall rise
And lay waste the city of Beecin.
If that Manas is born,
He shall herd the white maral like a cow,
This Beecin standing here
He shall ruin who knows how many times.
He shall chase the grey maral and herd her like a cow,

Beecin şöyle dursun, o Manas
Görünen yeri perişan eder.
On iki kavmi hiçe sayar,
Kasırga Manas doğarsa,
Urgan çevirecek kimse kalmaz,
Manas çarpışmaya çıktığında
Karşısına kul varamaz,
Urgan çevirecek kimse kalmaz,
Manas çıkarsa can kalmaz.
Burut'tan doğar o Manas,
Müslüman'ın dinindedir,
Eğip bükmeden doğru söylerim,
Beecin'e düşmandır özünde.
Kınsız kılıç kuşanır,

Beecin aside, that Manas
Shall ruin every land in sight.
He shall count the twelve tribes as nothing,
If Manas the tempest is born,
None shall remain to swing a lasso,
When Manas rides forth to battle
No mortal can stand before him,
None shall remain to swing a lasso,
If Manas rises, no soul shall remain.
From the Burut that Manas shall be born,
He is of the Muslim faith,
I speak it straight, without evasion:
To Beecin he is foe at heart.
He girds a sword without a sheath,

Kahrolası o gök yeleli,
Kahrı dışına vurur.
İçse kana hiç doymaz,
Yöneldiğini hiç sağ komaz.
Alnı yüce, zehri var,
Sırtında nişanı,
Kara-gök bir yelesi var.
Onun hamisi sayısız hoca,
Öz yoldaşı kırk çilten.
O Manas doğarsa,
Kahrını katı salmaz mı,
Her nerde öcünü almaz mı,
Kakançı'lı Beecin'i,
Taşlar kuşanmış Kıtay'ın
En temizini kırıp geçirmez mi,
Kıtay'ı ibretlik edip
Nice yere serer,
Kahrına dokunanı
Düpedüz kıpkızıl kana bular.
Ölmeden insan kalır mı,
Sağ olursak görürüz
Manas adlı o çocuğu,

That accursed grey-maned one,
His fury shows upon his face.
Drinking blood, he is never sated,
He spares nothing that he turns upon.
Lofty of brow, with venom in him,
Upon his back a mark,
A mane of blackish-grey he bears.
His guardians are hocas beyond count,
His own companions the forty çilten.
If that Manas is born,
Will he not loose his fury fierce,
Will he not take his vengeance everywhere,
Beecin of Kakançı,
Of the stone-girt Kıtay —
Will he not cut down the very best?
Making the Kıtay a lesson dire,
He shall strew them far and wide,
Whoever brushes against his wrath
He shall drench outright in scarlet blood.
Can any man remain undying?
If we live, we shall behold
That child who bears the name Manas,

Acı katıp içirir.
Yemeğine katarak tuzunu,
O Manas büyürse,
Sağ olursan görürsün,
Ganimet edip parçalayıp,
Tam beş kâküllü kızını,
Yakar Beecin şehrini,
Un ufak eder hepinizi.
O Manas sataşırsa,
Asla bizi onatmaz,
Ebedî bizi sağ komaz,
Taşlar kuşanmış hanını,
Un ufak eder şehrini.
Perçemlini kul eder,
Cepken giymiş güçlünü
Taban altına alıp yün gibi ezer.

He shall lace our drink with bitterness,
Mixing salt into our food,
If that Manas grows to manhood,
If you live, then you shall see:
He shall seize as spoil and scatter
Your five daughters with their forelocks,
He shall burn the city of Beecin,
He shall grind you all to dust.
If that Manas assails us,
He shall never leave us whole,
He shall never leave us living,
Your stone-girt khan —
He shall grind your city into dust.
The forelocked he shall make his slaves,
The mighty in their jerkins
He shall trample underfoot like wool.

Tependen girip basar o,
Hunhar Burut büyürse,
Senin dört tülüğünü saçar o,
Dikkat et hanım, hazırlan,
Gafil yatıp kalırsan,
Yarınki günde görürsün,
Sen, hanım, gözüne dolan dumanı.
Küheylanın yelesini örüver,
Bu işi gözetmezsen,
On yıl kadar içinde
Yiğit Manas gök yeleliyi
Sen bu Beecin'de görürsün!
O Manas büyürse,
Basıp alır yılkını,
Yalansa sözüm, nasip olmasın,
Uykunu umaç gibi dağıtır.

He shall storm in from above and crush,
If the bloodthirsty Burut grows,
He shall scatter your four kinds of herds,
Take heed, my khan, prepare yourself,
If you lie heedless where you are,
Upon the morrow you shall see,
My khan, the smoke that fills your eyes.
Braid up your charger's mane,
If you neglect this matter,
Within some ten years' time
The hero Manas, the grey-maned one,
You shall see here in this Beecin!
If that Manas grows to manhood,
He shall raid and seize your horse herds,
If my word is false, may fortune fail me,
He shall scatter your sleep like crumbled dough.

Bahar günü geldiğinde,
Yeleli kısrağı bile bindirmeden,
Kakan hanın Beecin'ine
Kıyamet salacak er odur.
Söyleyeyim, müşkül belli oldu:
«Namlı Manas er çıkıp,
Beecin'den hesap sorar» - diye,
Önündeki büyük deftere çizildi.

When the day of spring arrives,
Before even the maned mare is mounted,
Upon Kakan khan's Beecin
He is the hero who shall loose doomsday.
Let me speak: the peril now is plain —
"Renowned Manas shall rise a hero
And call Beecin to account" —
So it was written in the great ledger before him.

Söylediklerim ezbere döküldü,
Beecin'e bela atlandı.

What I have spoken poured forth by heart,
Calamity has mounted horse against Beecin.

«Sulayman'ın bile dokunmadığı
Beecin'in
Tahtını çekip alır» - diye,
Manas'ın bir ünü de
Defterine kaydoldu.
Uğursuzluğun başı belli oldu:
«Adı Manas, gök yeleli» - diye,

"Beecin, that even Sulayman never touched —
He shall wrest away its throne" —
So this fame of Manas too
Was set down within his ledger.
The source of the ill-fate now is plain:
"His name Manas, the grey-maned one" —

Efendim, sizin kütüğünüze çizildi.

My lord, it was inscribed in your own register.

Defterden görüp yandım,
Bunca büyük şehrin
Ulusuydun, Esenkan,
Efendim, size koştum.
Gördüğüm düş karıştı,
Efendim, Esenkan'ım, dinle,
Manas'ı nasıl müşkül iş!
Doğarsa Manas, o heybetli,
Ünlüdür, Manas adı var,
Bunun deftere düşmüş yazısı var.
Okuyup o yazıyı,
Efendim, kaburga kemiğim zonklar,
Zonklamasının sebebi -
Adı Manas, aslan odur,
Kıtay değil, tüm kavimleri
Kırıp geçecek aslan odur.
Duyulmuş nice heybeti var,
Ok yetişmez atı var,
Ok işlemez kaftanı var.
Arslan Manas gök yeleli,
İçse kana hiç doymaz,
Kıtay değil, tüm kavimleri,
Doğarsa hiç can komaz,
Ruhu ağır, adı ulu,
Yiğidi odur, direği odur,
Bu Kakançı'lı Beecin'i,
Tufan suyu girmez yerini
Kargaşaya boğacak er odur.

O Burut'tan Manas er çıkarsa,
Tutuşsa âlemin gücü yetmez,

Ona arslanın dişi işlemez.
Onun sırdaşı Yalın Kıdır,
Her biri Manas'a denk erdir,
Kırk yerden gelmiş yoldaşı,
Kırkının yolu kırk başka,
Kırkı kavimlerden çıkma
seçkin yiğitler.

I saw it in the ledger and I burned,
Of all this mighty city
You were the sovereign, Esenkan,
My lord, I ran to you.
The dream I dreamt was troubled,
My lord, my Esenkan, give ear:
What a fearsome matter is this Manas!
If Manas is born, that dreadful one —
Famed he is, the name Manas he bears,
His writ is set down in the ledger.
When I read that writing there,
My lord, my very ribs are throbbing,
And the cause of all their throbbing —
His name Manas: a lion he is,
Not Kıtay alone, but every tribe
He is the lion who shall mow them down.
Many are the terrors told of him,
He has a horse no arrow overtakes,
He has a kaftan no arrow pierces.
Lion Manas, the grey-maned one,
Drinking blood, he is never sated,
Not Kıtay alone, but every tribe —
If he is born, he shall leave no soul,
Weighty his spirit, mighty his name,
He is their champion, he their pillar,
This Beecin of Kakançı,
This place no flood has ever entered —
He is the hero who shall drown it in turmoil.
If from the Burut the hero Manas rises,
Should he grapple, the world's whole strength shall fail,
Against him even a lion's fang is vain.
His confidant is Yalın Kıdır,
Each one a hero equal to Manas,
His comrades come from forty lands,
The ways of the forty are forty and diverse,
All forty sprung from the tribes,
chosen warriors.

O kırkı birleşirse,
Kıtay'da kopar çok figan,
Kıtay değil, o Manas
Kavimlere salar büyük kavga.
Kırk kaplan birleşirse,
İnsan onlara baş eğdirebilir mi,
Buna rast gelen sağ kalır mı?
İş bu kadarken tedbir alıp,
Sınçılarını gönderip,
Sürdürüp getirt Beecin'e,

Efendim, Manas adlı çocuğu,

Kırk urgan boyu büyük zindana,

Yer çukuruna atalım,
Adı Manas doğduysa,
Bunun hesabını böyle görelim!»
Bunca büyük şehrin
Ulusu imiş Esenkan,
Tam yüz yaşına gelmiş,
Beecin'deki Karıkan,
Manas'ın adını duyunca
Bu Kıtay'ın gönlü daraldı.
Davul sıkı çalınıp,
Kapıda meşale yakılıp,
Karıkan ile Esenkan,
Haber duyup bunca can,
Tunç borazandan nara çekip,
Davulu, zurnayı derleyip,
Büyücüden söz duyup:
«Namlı Manas, Burut'tan
Doğacak imiş» - diye duyup,
Bu duyulan haberi
Defterinden görmüş.
Okuma bilen Mançu'dan,
Defterden görüp öğrenince,

Tam on ikisi ölmüş.

If those forty join as one,
Great wailing shall break out in Kıtay,
Not Kıtay alone — that Manas
Shall loose great strife upon the tribes.
If forty tigers join as one,
Can any man make them bow the head?
Can any who meets them stay alive?
While matters stand so, take precaution,
Send out your sınçıs,
Have him driven here to Beecin,

My lord, the child who bears the name Manas —
Into the great dungeon forty lasso-lengths deep,
Into the pit of earth let us cast him,
If one named Manas has been born,
Thus let us settle his account!"
Of all this mighty city
The sovereign was Esenkan,
Full a hundred years of age,
Karıkan there in Beecin —
On hearing the name of Manas
The heart of this Kıtay grew tight.
The drums were beaten hard,
Torches were kindled at the gate,
Karıkan and Esenkan,
So many souls that heard the news,
Roaring blasts from bronzen horns,
Gathering drum and zurna,
Hearing the sorcerer's word:
"Renowned Manas, from the Burut,
Is fated to be born," they heard,
And these tidings that were heard
Were seen within the ledger.
Of the Mançu skilled in reading,
When they saw and learned it from the ledger,

Full twelve of them fell dead.

Toprak uçup, toz yanıp,
Şehrin içi ayaklar altında ezilip,
Büyücüyü çağırıp,
Buyruk salıp bakınca:

«Adı Manas doğar» - diye,
Kalmış imiş kahrolası,
Defterine kaydolup,
Aslan olduğu bilinmiş,
Doğmadan yedi yıl önce
Kakançı'lı Beecin'in
Defterine çizilmiş.
Kıyameti başlattı,
Kakançı'lı büyük Beecin,
Manas'ın adını duyunca
Az kalsın yıkılıp gidiyordu.
Beecin'deki Karıkan,
Manas'ın adını duyunca
Büyük hanın gönlü daraldı,
Beecin'deki altın taht,
Çevresi çınar bağı,
Kul kısmı ona nazar salamamış,
Yanına abdestsiz adam varmamış.
Nuk peygamber çağında

Earth flew up, dust caught flame,
The city's heart was trampled underfoot,
They summoned the sorcerer forth,
And when command was given and they looked:
"One named Manas shall be born" —
So it stood, the curséd thing,
Recorded in the ledger,
It was known he was a lion,
Seven years before his birth,
In Kakançı's Beecin,
It was inscribed within the ledger.
Doomsday's tumult then began,
Great Beecin of Kakançı,
On hearing the name of Manas,
Came within a hair of falling.
Karıkan there in Beecin,
On hearing the name of Manas,
The great khan's heart grew tight,
The golden throne in Beecin,
Girdled by a plane-tree garden,
No slave might cast his eyes upon it,
No man came near it unpurified.
In the age of the prophet Nuk

Nur saçılan yer odur,
Hanı Kakan diye anılıp,
Bozulmadan duran yer odur.
Devir-kıyamet olana dek
Eğilmeden duran halk odur.
Karıkan'ın altın tahtı -
Çevresi puslu bağ.
Kırk yıl suya bandırsan
Zerrece solup gitmeyen,
Seksen yıl suya bandırsan
Dağılıp çürümeyen,
Altın işlemeli kilimden
Altmışı serili.
Onun üstü altın taht,

That is the place where light was strewn,
Its khan was called by name Kakan,
That is the place that stands undecayed.
Until the turning of doomsday
That is the folk that stands unbowed.
Karıkan's golden throne —
Around it lies a misted garden.
Steep it forty years in water,
Not a whit will ever fade,
Steep it eighty years in water,
It will not fray nor rot away —
Of carpets worked with gold
Sixty lie outspread.
Above them stands the golden throne,

Düzenine kimse dil uzatmamış,
Yaklaşıp adam varmamış,
Gören kul şaşakalmış.
Direği altın, cevher taş,
İnsanın bindiği yerinde
Yakut, inci karışık.
İşte o zaman Karıkan'ın
Kahırlı gönlü daraldı.
Zırh giyen pehlivanı,
Hanı buyruk verince,
Kakançı'da kırk kapı
Sıra sıra açıldı.
Kös sıkı vurulup,
Büyücüden kırkı var,
Diz yere bükülüp,
Ev gibi topuz ele almış,
Pehlivanları koşup,
Pehlivanlar tümden derilip,
Han önüne geldiler.
Kahırlanıp Karıkan:
«Pehlivanlarım, hepiniz dinleyin,
Hele siz cellat büyücüler,
Uzun kulaklı yaşlılar, dinleyin!
Kök atası Burut'tan,
Doğmuştur Manas er,
Burut denen yurttan.
Kalabalık Tırgoot hanları, gelin,
Büyücüm, sınçım, hepiniz gelin,
Bilenlerden bininiz gelin,
Bu seferde yararlı olun,
Adı Manas oğlan varsa,
O Burut'ta arayıp gelin,
On yedisinden aşağı,
Yarım yaşından yukarı,

Adı Manas oğlan varsa,
Elini ayağını bağlayıp gelin,
Bırakmadan beri sürüp gelin,
Sağ komadan, düpedüz

None dared speak against its order,
No man drew near it,
Each slave who saw it stood amazed.
Its pillars gold, its stones are gems,
And where a man would mount upon it,
Ruby and pearl are mingled.
It was then that Karıkan's
Wrathful heart grew tight.
His champions clad in mail —
When the khan gave his command,
In Kakançı forty gates
Were opened rank on rank.
The great drum was beaten hard,
Of sorcerers there were forty,
Knees were bent unto the ground,
Maces big as houses in their hands,
His champions came running,
The champions gathered one and all,
And came before the khan.
Karıkan, filled with wrath:
"My champions, hear me, every one,
And you above all, executioner sorcerers,
You long-eared elders, hear me!
From the Burut of ancient stock,
The hero Manas has been born,
From the land they call Burut.
Come, you khans of the teeming Tirgoot,
My sorcerers, my sınçıs, come all,
Come, a thousand of you who know,
Be of service on this campaign,
If there be a boy named Manas,
Go search among those Burut,
From seventeen years downward,
From half a year upward,

If there be a boy named Manas,
Bind him hand and foot and come,
Drive him hither without fail,
Sparing nothing, straightaway

Beriye doğru sürüp gelin!
Atanın körü, pehlivanım,
O Manas'ı bulamazsan
Görünme gözüme,
Yaklaşma bana!
Şehrimde görünme,
Atanın körü, pehlivanlar,
Yanıma gelmeden geberin!
O Manas'ı bulamazsan,
Başına torba geçiririm,
Hepinizi süründürüp
Horluğu fena gösteririm.
Başınızı hepten ağrıtırım,
Böyle sorarım hesabınızı.
O Manas'ı bulamazsan,
Boynuna urgan bağlayıp
Darağacına topluca çekerim,
Manas'ı bulup gelmezsen,
Boynuna cezayı verip
Tekinizi komadan vururum.
Bildiğimi yaparım,
Sağ komadan hepinizi,
Tamamınızı kırarım,
Manas'ı bulup gelmezsen,
Hesabınızı gördürürüm,
Kılıçlı pehlivanım pek çok,
Nicenizi, hepinizi biçtiririm!»
İşte Karıkan buyruk saçtı,
Zırhını heybetle kuşanıp,
Nice pehlivan telaşlandı,
Şaşkınların hepsi
Kapıya kaçarcasına çıktı.
«Yerin üstünü tarayın,
Yeryüzünün dört bucağını
Eksiksiz, komadan dolaşın.
Ak sakallı yaşlılar, dinleyin,
Dikkat edin pehlivanlar, hepiniz dinleyin,
Mızrakçıların ustası, dinle,

Drive him hither unto me!
You father-blind wretches, my champions,
If you fail to find that Manas,
Show yourselves not before my eyes,
Come not near to me!
Appear not in my city,
You father-blind wretches, champions,
Perish before you reach my side!
If you fail to find that Manas,
I shall pull a sack over your heads,
I shall drag you all through misery
And show you scorn most bitter.
I shall set all your heads to aching,
Thus shall I call you to account.
If you fail to find that Manas,
I shall bind ropes about your necks
And haul you to the gallows in a body,
If you come not back with Manas found,
I shall lay the sentence on your necks
And strike you down, sparing not one.
I shall do as I see fit,
Leaving none of you alive,
I shall cut you down entire,
If you come not back with Manas found,
I shall have your reckoning settled,
Many are my sword-armed champions,
I shall have you mown down, each and all!"
Thus Karıkan strewed his commands,
Girding on his mail in dread array,
Many a champion fell to panic,
And all the bewildered throng
Went bolting for the door.
"Scour the face of the earth,
The four corners of the world
Traverse entire, leaving none unsearched.
White-bearded elders, hear me,
Take heed, champions, hear me all,

Master of the lancers, hear,

Düşmanın çaresini bilen
yamanınız, dinleyin!
Töreli pehlivan, düşün taşın,
Burut'tan çıkan Manas'ı
Yakalayıp getirmeden durmayın!
Zindanım var, çukurum var,

Ele geçerse atayım,
Sağ komadan Manas'ını
Kökünü kurutup atayım.
Manas'ı yakalayıp kesmezsek,
Bu dünya yüzünden
Bir yok edip atmazsak,
Müslüman'ın dinindedir,
Bize düşmandır özünde.
Kazara Manas büyürse,
Kolay oğlan değildir Manas,
Şu duran Beecin'i
Rahat bıraktıracak kul değil!»
Karıkan söyledi bu dehşeti,
Han Esenkan'la bu ikisi
Vermişler bu buyruğu.
Yaman Manas büyürse,
Boş duracak oğlan değil,
O Manas büyürse,
Ergenliğe erip er olursa,
Un ufak eder şehri,
Kırar Beecin, bahtını,
Kapışır altın tahtını.
Yere gömer devletini,
Kahrolası Manas büyürse,
Keser Kıtay, çareni.
Kakançı'lı Beecin'i,
Şaşkına çevirir Kıtay'ı,
Kolay doğmuş düşman değil,
Doğarsa Manas, kıyamettir,
Çınmaçın'ın Beecin'ine
Sahiden yaratılmış bir bela.
Doğarsa Manas, er odur,

You who know the remedy for foes,
your fiercest, hear me!
Champion of custom, ponder well,
Manas who springs from the Burut —
Rest not until you seize and bring him!
I have a dungeon, I have a pit,

If he is caught, I shall cast him in,
Sparing not your Manas alive,
I shall wither his root and cast him out.
If we seize not Manas and slay him,
If from off the face of this world
We blot him not out once for all —
He is of the Muslim faith,
To us he is foe at heart.
Should Manas chance to grow,
No easy boy is Manas,
This Beecin standing here —
He is no slave to leave it in peace!"
Karıkan spoke this terror forth,
He and Khan Esenkan, the two,
Gave forth this command.
If fierce Manas grows to manhood,
He is no boy to stand idle,
If that Manas grows to manhood,
If he comes of age and becomes a man,
He shall grind the city to dust,
He shall break, Beecin, your fortune,
He shall snatch away your golden throne.
He shall bury your dominion in the earth,
If accursed Manas grows,
He shall cut off, Kıtay, your remedy.
Beecin of Kakançı —
He shall drive Kıtay to bewilderment,
No easily-born foe is he,
If Manas is born, it is doomsday,
To Çınmaçın's Beecin
A scourge created in very truth.
If Manas is born, he is the hero,

Kara Kıtay'a, Mançu'ya
Kıyamet salacak er odur.
Pehlivanlarım, hepiniz dinleyin!
Bulunmadan Manas kalmasın,
Bulamadan gelip soluyarak,
Pehlivanlar, sizi Tanrı bile kurtaramasın.
Kazara,
Manas'ı bulamadan gelirseniz,
Yalvarırsanız da dinlemem sözünüzü,
Fermanla söylenmiş sözüm budur -
Yuvasından fırlamış gözünüzü
Bulamadan gelirsen görürsün,

Tırgoot, Mançu, çok Kıtay,
Tümden benim elimden ölürsünüz!
At cambazı, yaya yürük,
Şerefli pehlivan büyük Döñgö,

Upon the Kara Kıtay and Mançu
He is the hero who shall loose doomsday.
My champions, hear me, every one!
Let Manas not remain unfound,
If you come back panting, empty-handed,
Champions, may God Himself not save you.
Should it chance
That you return with Manas unfound,
Though you beg, I shall not hear your words,
This is my word, spoken as decree —
Your eyes sprung from their sockets
You shall see, if you come back empty-handed,
Tırgoot, Mançu, the many Kıtay,
You shall die at my hand, one and all!
Master horseman, swift of foot,
Honored champion, great Döñgö,

Acayip büyü okumuş,
Kura çekip fal açan,
Dördünüz birden çıkıp arayın!
Beecin'deki kırk ayyar,
Kök atası Burut'tan,
Burut denen yurttan,
Gözünüzden kaçıp kalmasın,
Görünüşü sana bellidir,
Yüzünü görünce tanırsın».
Esenkan ile Karıkan
Sayısız buyruk verdiler,
Sınçıları hep toplandı,
Kıtay'ı Tanrı çarptı.
Fal çeken hekimi,
Gözü açık yamanı,
Kötüyle iyiyi
Ayırt edebilen seçkini,
Kılıcı kınından keskini,

Kara gönüllü yamanı,
Beecin'den çıktı bin ayyar,

Versed in wondrous sorcery,
Casting lots and reading omens,
Go forth, you four together, and search!
You forty ayyars of Beecin,
From the Burut of ancient stock,
From the land they call Burut,
Let him not slip past your eyes,
His likeness is known to you,
Seeing his face, you shall know him."
Esenkan and Karıkan
Gave commands beyond all counting,
The sınçıs gathered one and all,
God had struck the Kıtay.
Their healer who draws the omens,
Their fierce one of the open eye,
The one who evil from the good
Can sunder — their elect,
Him whose sword leaps keen from the scabbard,
The fierce one black of heart,
From Beecin went forth a thousand ayyars,

Bunun bilgilisi bir hayli,
Hayvana yükleyip ok alıp,
Kolay yurt değildir Kıtay,
Bilgililerini topluca alıp,
Beecin'den çıktı ayyarlar.
Pehlivanı Döñgö, bahadırı,
İnsan dili bilmeyen,
Hayvana benzer kâfiri,
Şibe'den var Muzkindik,
Tırgoot'tan var Solobo,
Homurdanan kâfirin
Sınçısı böyle mi olur.
Tokuşker'den Bozkertik,
Soloñ'dan var Orokkır,
Kırgız'a doğru yönelip,
Kıtay'ı tutmuş şeytanı,
Homurdanan kâfirin
Hangi birini söyleyelim.
Kıtayların büyüğü Döödür,
Boz katırlı Maamıtbek,
Ününü gören ürkmüş,
Adı geçenlerin hepsi
Acayip ilimler okumuş.
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,
Arslan dişi işlemeyen,
İnsanın bilmediği dilde konuşanı var,
Başında kova gibi tek gözlüsü var,

Tek gözün sebebi -

Among them many deep in knowledge,
Loading beasts with arrows,
No easy land is Kıtay,
Taking all their learned men,
From Beecin the ayyars went forth.
Their champion Döñgö, their hero,
Knowing no human tongue,
An infidel like a beast,
From Şibe there was Muzkindik,
From the Tırgoot there was Solobo,
Of the growling infidel —
Is this how their sınçı should be?
From Tokuşker, Bozkertik,
From the Soloñ there was Orokkır,
Setting course toward the Kırgız,
The devil had seized the Kıtay,
Of the growling infidel —
Which one of them shall we recount?
The Kıtays' great one, Döödür,
Maamıtbek of the grey mule,
All who beheld his fame took fright,
All of those whose names are told
Had studied wondrous sciences.
In grappling, no man's strength availed,
No lion's fang could pierce them,
Some spoke tongues unknown to man,
One had a single eye like a bucket in his head,
The reason for that single eye —

Babası Kıtay delisi,
İnsan dili bilmeyen,
Hayvana benzer domuzu.
Orokkır ile Muzkindik,
Kıtay'ın yaman pehlivanı,
Daha doğmamış, Manas'tan iz yok,
Burut'a doğru yola koyulup,
Çocuk aramaya durdular.
Büyücüsü saymakla bitmez,

His father a madman of Kıtay,
Knowing no human tongue,
A swine resembling a beast.
Orokkır and Muzkindik,
The fierce champions of Kıtay,
Not yet born — of Manas not a trace,
They set out toward the Burut
And fell to searching for the child.
Their sorcerers past all counting,

Acayip ilim okumuş
Kâfirlerin ayyarları ondan çok.
Halkı sınayan iyileri,
Buyruk alıp hanından,
Er derlenip, ordu alıp,
Gümbürdeyen kâfirler,
Yol azığını bol alıp,
Bir ayyara bin pehlivan
Hizmetine verilmiş,
Kırk günlük çöllerde
Kudurmuşçasına koşmuşlar,
Altay, Kañgay iki yayla,

Buraya Döñgö gelmiş.
Kırk evli Kırgız'ın çocuklarını

Komadan toplayıp aldılar,
Tek tek geçide soktular.
On yedisinden aşağı,
Yarım yaşından yukarı
Çocuklarını topladılar.
«Çocukları kırıp geçer - diye,
Hepimizin kökünü kurutur» - diye,
Sürülüp gelen garip yurt,
Başları Baltay han olup,
Çaresi tükenip ağladı.
Altı ayyar yan yana durup,
Altı gün art arda sınadı.
«Manas'sa nişanı şudur -
Kulağının ucu deliktir,
Sünneti kesiktir,
Nişanlarının hepsi var,
Sağ kürek kemiğinin üstünde
Tabak gibi kızıl beni var,
Sırtında çocuğun
Kara-gök yelesi var,
Adı «Manas» konmuş
Köyünüzde çocuk var mı?» - diye,
Tellal çağırtıp sordular.

Versed in wondrous sciences —
The infidels' ayyars more numerous still.
Their best, appraisers of the folk,
Taking orders from their khan,
Mustering men, taking an army,
The thundering infidels,
Taking journey-provender in plenty,
To every ayyar a thousand champions
Were given for his service,
Across the forty days of desert
They raced as if gone mad,
Altay and Kañgay, two highland pastures —
Hither Döñgö came.
The children of the forty households of Kırgız
They gathered up, leaving not one,
One by one they made them file past.
From seventeen years downward,
From half a year upward,
They gathered in the children.
"He will slaughter the children," they said,
"He will wither the root of us all" —
The poor exiled folk, driven here,
With Baltay khan at their head,
Wept, their remedies exhausted.
Six ayyars standing side by side,
Six days on end they tested.
"If he is Manas, these are his marks —
The tip of his ear is pierced,
He is circumcised,
All his marks are there,
Upon his right shoulder-blade
A crimson mole broad as a platter,
Upon the child's back
A mane of blackish-grey,
A child given the name «Manas» —
Is there one in your village?" they cried,
They had criers call and asked.

Pehlivanların böyle edişi,
Köyün tamamını aramasıydı,

Burada çocuk bulamayıp
Oradan öteye yürüdüler.
Buyruk almış pehlivanlar,
Atların yelesini yele katıp,
Âlemin tamamını
Arayıp gezip dolaşıp,
Yeryüzünün dört bucağını
Dört kez dönüp dolaşıp,
Yerin dibi Celpiniş'i
Yedi kez dönüp dolaşıp,
Buradan çocuk bulamayıp,
Köönö-Turpan, geniş Barbar,
Art yanı Lop ırmağı,
Bunların hepsini dolaşıp,
Topraklı çölden geçip,
Dalgalanan kumlu belden aşıp,
Azap çekip pehlivanlar,
Âlemi baştan başa tarayıp,
Tam altı yıl dolaşıp,
Buradan da çocuk bulamayıp,
Altı-Şaar, Kokon han,
Ayak ucu - Samarkan,
Alın yanı - Margalañ,
Boğaz yanı - Ancıyan,
Buzulgan-Çambıl, Bukara,
Bunun kuytu yanı Sarı-Arka,
Sarı-Arka'da Aydarkan
Kazakların hanı imiş,
Adı Kazak, elinin altında
Nice yurdu var imiş,
Onda çocuk aradılar,
Onda çocuk bulamayıp,
Bukar'daki Karakan,
Bunda çocuk aradılar.
Buzulgan-Çambıl'ı yurt tutan

The champions' doing thus
Was to search the village whole,

Finding here no child,
They marched on farther thence.
The champions under orders,
Giving their horses' manes to the wind,
The whole of the wide world
They searched and roamed and wandered,
The four corners of the earth
Four times they circled round,
Celpiniş at the world's bottom
Seven times they circled round,
Finding there no child,
Köönö-Turpan, broad Barbar,
Behind them the river Lop,
All of these they wandered through,
Crossing the dusty desert,
Over passes of billowing sand,
The champions suffering torment,
Combing the world from end to end,
Roaming full six years,
Finding there no child either,
Altı-Şaar, the khan of Kokon,
At its foot — Samarkan,
At its brow — Margalañ,
At its throat — Ancıyan,
Buzulgan-Çambıl, Bukara,
Its sheltered side Sarı-Arka,
In Sarı-Arka, Aydarkan
Was khan of the Kazaks,
Kazak by name, beneath his hand
Were peoples many indeed,
There they searched for the child,
There they found no child,
Karakan there in Bukar —
With him they searched for the child.
He who made Buzulgan-Çambıl his home
—

Oradaki Buuday han,
Bunun yurdu bunca kalabalık,
Bunları toplayıp aldı,
Genç çocuklarını geçide soktu,
Bundan da çocuk bulamayıp
Geri dönüp kaldılar.
Sancak dikili yeri Samarkan,

Samarkan'a geldiler işte,
Hane hane çocuk topladılar,
Hiç komadan derleyip aldılar.
Anaları feryat edip,
Halkı velveleye verdiler,
Ataları çığrışıp,

Su arkını bozup dağıttı,
Cümle halk feryat kopardı,
Yedi gün çocuklar dizi dizi geçti.

Samarkan'da Çoñ Eşen
Keramet sahibi bir canmış,

O Eşen'in elinde
Adı Manas konulmuş
İri yarı bir oğlan varmış.
«Adı Manas konulmuş
Köyünde çocuk var mı?» diye
Sıkıştırıp durduklarında:
«Aradığın çocuk işte bu» diye,
Halkı Tanrı o an çarptı,
«Adı Manas olan çocuk» diye
Ahali dile düşürdü:
«El toplanıp kayda geçirdik,
Yiğitliğinden ötürü çocuğa
Car Manas diye ad koyduk.»
Kara dilini biledi,
Kalabalık Kıtay içinde
Bir koca şakıyıp söyledi:
«Adı Manas olan bu çocuk —

Buuday khan of that place,
His folk were teeming many,
He gathered them all in,
He made the young boys file past,
Finding there no child either,
They turned about again.
Samarkan, where the standard stands planted,
To Samarkan then they came,
House by house they gathered children,
They swept them up, leaving not one.
The mothers wailed aloud,
They threw the folk into uproar,
The fathers cried out together,

They broke and wrecked the water-channels,
The whole people raised lament,
Seven days the children filed past row on row.
In Samarkan, Çoñ Eşen
Was a soul possessed of wonder-working grace,
In that Eşen's keeping
There was one given the name Manas,
A big and burly boy he was.
"A child given the name Manas —
Is there one in your village?" they pressed,
When they kept pressing so:
"The child you seek is this one here" —
In that instant God struck the folk,
"The child whose name is Manas" —
The people set it on every tongue:
"The folk assembled and we set it down,
For the boy's own valor's sake
We gave him the name Car Manas."
He whetted his black tongue,
Amid the teeming Kıtay
An old man warbled forth and spoke:
"This child whose name is Manas —

Pehlivanlığı bir hayli,
Bahadırlığı bir bu kadar;
Yedi yaşına geldiğinde
Kendi bildiğini yaptı,
Oynayıp duran çocuklardan
Tam on ikisini kırıp geçirdi.
Babası koca Eşen imiş,
Zorlanmadan buldunuz Manas'ı,
Pehlivanlarım, meğer işiniz rast gitmiş!
Adı Manas olan bu çocuğun
Bakışı yüce, öfkesi güçlü,
Hanına götürsen hoşnut olur,

Sataşanı yerle bir eder».

O kocanın sözünü dinleyip,
Kıtayların büyücüsü,
falcısı,
Gözü açık ermişi,
Çok görmüş geçirmiş ulu sınçısı —

Adı Döñgö yiğidi,
Beecin'deki kırk ayyar
Sıra sıra dizilip durdu,
Çocukları çırılçıplak soyup
Birer birer önlerinden geçirdiler,

Erkenden ayyar bakınıp
Er oğlanı arayıp bulunca:
«Adı Manas işte bu» diye,

Sınçıları sınayıp baktı.
«Adı Manas imiş» diye
Pehlivan sevinmez olur mu,
Kimisi sınayıp baktı:
Upuzun boylu, geniş omuzlu,
Yiğit olduğu gerçekmiş,
Gerçek Manas'ın ta kendisiymiş,
Kendisi bir yana, gözü bile oymuş.

Great is his strongman's might,
And no less great his valor;
When he came to seven years
He did as he himself saw fit,
Of the children at their play
Full twelve of them he battered down.
His father is the old Eşen,
Without hard toil you have found Manas,
My champions, your errand has prospered!
This child whose name is Manas —
Lofty his gaze, mighty his wrath,
Bring him to your khan and he will be pleased,
Whoever assails him he levels to the ground."
Heeding that old man's word,
The sorcerer of the Kıtays,
their diviner,
Their seer of the open eye,
Their great sınçı, seasoned and much-seen —
The warrior whose name was Döñgö,
The forty ayyars of Beecin
Stood arrayed in rank on rank,
They stripped the children stark naked
And made them pass before them one by one,
Early the ayyar peering round,
When he sought and found the hero-boy:
"This is the one named Manas" —

Their sınçıs tested him and looked.
"His name is Manas indeed" —
How could the champions not rejoice?
Some tested him and looked:
Towering tall, broad-shouldered,
A warrior in very truth,
The true Manas, his very self,
Himself aside, even the eye was his.

Kimisi şöyle söyler:
«Sağ omzu geniş imiş,
Kendisi Oyrot'u bozacak yiğitmiş».
Kimisi şöyle söyler:
«Ulu dağ misali heybeti var,

Âlemin tamamını
Kırıp geçirecek gücü var;
Beecin'in hanı Karıkan
Bunu gerçekten bilmiş meğer,
o ulu er».
Kimisi şöyle söyler:
«Bu, ak maralı kovalayıp
Sürüye katacak oğulmuş;
Serpilip yiğit olursa,
Er oğullarıyla denk olursa,
Kakançın'ın yurdu Beecin'i
Kırıp geçirecek oğulmuş».
Kimisi şöyle söyler:
«Adı Manas olan bu çocuk
Bakıp duran bir kaplan sanki,
Bununla çarpışan sağ kalmaz sanki,
Bunun bakışı yüce, öfkesi güçlü,
Sataşanı yerle bir eder.
Gerçek Manas'ın ta kendisiymiş,
Kendisi bir yana, gözü bile oymuş».
Kimisi şöyle söyler:
«Kul cinsinden başka bir heybeti var,
Çınmaçın'ı, Kakan'ı
Kırıp geçirecek gücü var.
Düşman ele geçti ya,
Gerçekten Tanrı verdi» diye,
Çocuğu bağlayıp atarak,
Ölüp gitsin diye kurarak,
Seçkin pehlivanlar toplanıp,
Tam iki gün toy edip,
Kederin hepsini dağıtıp,
Katırları toya kesip,
Cellatların hepsi coşup,

And some of them spoke thus:
"Broad indeed is his right shoulder,
He is the warrior to shatter the Oyrot."
And some of them spoke thus:
"He has the grandeur of a mighty mountain,
The whole of the wide world —
He has the strength to mow it down;
Karıkan, the khan of Beecin,
Knew this truly, it would seem —
that mighty man."
And some of them spoke thus:
"This is the son to chase the white maral
And drive her to the herd;
If he thrives and becomes a warrior,
If he stands equal with hero sons,
Beecin, land of Kakançın —
He is the son to mow it down."
And some of them spoke thus:
"This child whose name is Manas
Is like a tiger watching still,
Whoever fights him shall not live, meseems,
Lofty his gaze, mighty his wrath,
Whoever assails him he levels to the ground.
The true Manas, his very self,
Himself aside, even the eye is his."
And some of them spoke thus:
"His grandeur is beyond the breed of slaves,
Çınmaçın and Kakan —
He has the strength to mow them down.
The foe is in our hands at last,
Truly God has given him," they said,
Binding the child and casting him down,
Scheming that he should die,
The chosen champions gathered,
Full two days they held a feast,
Scattering all their sorrow,
Slaughtering mules for the feast,
The executioners all exulting,

Pehlivanların hepsi kudurup,
Müslüman yurdun boyun eğip,

Kıtay'ın yurdu sevinip,
Manas diye bağlayıp zorbalıkla,
Kara kurt gibi kaynayan Kıtay yurdu
Samarkan yurdunu horlayıp,
Yurdun dermanını kesti,
Samarkan'dan çekip aldı
Manas adlı çocuğunu.
«Adı Manas işte bu,
Söylenen işin tam zamanı» diye,
Demir halattan ağıyla
Çepeçevre kuşattılar
Çocuğu, eli hançerli cümle güruh.
Topuz sallamanın ustası,
Beecin'den çıkma büyük ayyar:
«Adı Manas işte bu» diye,
Car Manas'ın başına
Demirden başlık geçirdi.
Ayağını bacağını kıskıvrak etti,
Gözünü sımsıkı bağladı,
Samarkan'ın yurduna
Ahir zamanı getirdi.
Car Manas adlı buymuş,
Samarkan'ı yurt edinen
Çoñ Eşen'in oğluymuş.
«Er Car Manas gitti» diye
Ahali ağlayıp, halk ağlayıp,
Kalabalık yurdun hepsi ağlayıp:
Altı aylık yol denen
Beecin'i kul görebilir mi,
Oraya giden adam döner mi?
Varılıp dönülmez yer denen

Kakançın'ın yurduna
Giden adam geri gelir mi?
Samarkan yurdu kederlendi,
On yedi yaşına bastığında

The champions all run wild,
The Muslim land bowed down its neck,

The land of Kıtay rejoiced,
Binding him by force as Manas,
The Kıtay horde, seething like black worms,
Heaped scorn on the land of Samarkan,
They cut off the people's strength,
From Samarkan they tore away
Its child who bore the name Manas.
"This is the one named Manas,
Now is the hour of the foretold deed" —
With a net of iron cable
They hemmed him round about —
The child — the whole dagger-handed mob.
A master of the swinging mace,
The great ayyar sprung from Beecin:
"This is the one named Manas" —
Upon Car Manas's head
He forced a casque of iron.
He trussed his legs and feet up tight,
He bound his eyes up fast,
Upon the land of Samarkan
He brought the end of days.
This was he called Car Manas,
Of him who made Samarkan his home —
He was Çoñ Eşen's son.
"Hero Car Manas is gone" —
The people wept, the folk all wept,
The teeming land all wept as one:
Called a road of six months' journey —
Can a mortal ever see Beecin?
Does a man who goes there return?
Called the place none reach and return from —
To the land of Kakançın
Does a man who goes come back?
The land of Samarkan fell to grieving,
When he had reached his seventeenth year

Car Manas'tan ayrı düştü.
Kırk boy Kıtay toplanıp,
Kara düşünceyle düzeni bozdu,
Çekip aldı çocuğu;
Kaynaşıp duran kâfirle
Çarpışan sağ kalır mı!
Müslümanın gönlü huzur bulmuş:
Çocuğu çekip almakla
Kâfiri Tanrı çarpmıştır.
Beecin'e doğru yol alıp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Yolun ortasına vardığında
Altı yürük at verip,

It was parted from Car Manas.
The forty tribes of Kıtay assembled,
With black intent they wrecked the order,
They tore the child away;
With the swarming infidel —
Can any who fights them stay alive!
The Muslim heart found peace:
In tearing the child away,
God has struck the infidel.
Taking the road toward Beecin,
Riding hard, sparing no horse,
When they reached the journey's midpoint,
Giving six swift steeds,

Beecin'in hanı Karıkan
Buna avuç içi kadar mektup verip,
Yarı tunç, yarı bakır putu
Köşesinden tutup çevirip,
At cambazı, yaya yürüğü
Büyük ayyarı gönderip,
Büyük ayyar içeri girdiğinde:
«Manas'ı yakalayıp getirdik» diye
Hanına haber saldığında,
Han ordasının içinde
Kalabalık halkın durduğu meydan var,

Karıkan, the khan of Beecin,
Gave him a letter broad as a palm,
The idol half of bronze, half copper,
He grasped it by its corner and turned it,
The master horseman, the swift of foot,
He sent the great ayyar forth,
When the great ayyar entered in:
"We have seized and brought Manas," —
When he sent word to his khan,
Within the khan's great orda
There is a square where the teeming people stand,

O meydanda Ken-Tundu var,
O Ken'in yanı başına
Gelip kaynaşarak halk durdu.
Meydanda bir kule var,
Kule şaşılacak şeydi,
Kuleyi hiç sorma:
Temelini taştan kurdurmuş,
Çevresine taş yığdırmış,
Gök demirden döktürmüş.
Kuleyi soracak olursan,
Dokuz yüz kulaç yüksekliği,
Üstündeki çan var ya —
Çanını çaldıklarında

Upon that square stands Ken-Tundu,
And close beside that Ken
The people came and stood aswarm.
Upon the square there stands a tower,
A tower of wonder it was,
Of the tower, ask not at all:
Its base he had founded of stone,
He had heaped stone around it,
He had cast it of grey iron.
If you would ask about the tower —
Nine hundred fathoms is its height,
And the bell upon its top —
When they rang that bell of it,

Dokuz günlük yerden
Eksiksiz, şaşmaz işitilirmiş,
Yankısı gerçekmiş meğer.
Kulede ışık yakılıp,
Çan var gücüyle çalınıp,
Tırgoot'u tümüyle toplanıp,
Kaynaşıp duran nice ulular,
Cepken giyen Kıtay'ın
Güçlüleri toplandı,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Rahipleri toplandı,
Esenkan ile Karıkan —
İkisine haber ulaştı.
Esenkan ile Karıkan —
İkisine hizmet eden
Tam bin pehlivanı varmış,
Altın işlemeli halıya
O ikisini oturttular;
Hanları gezintiye çıksa,
Kıtay'ın töresi budur:
Pehlivanları koşarak gider.
Önü sıra pehlivanları
Çifter çifter gelmekte,
Ardında küheylanları

From a distance of nine days
It was heard entire, unfailing,
Its echo, it seems, was true.
A light was kindled on the tower,
The bell was rung with all its might,
The Tırgoot gathered one and all,
Many great ones swarming there,
Of the jerkin-wearing Kıtay
The mighty ones assembled,
Of the stone-girt Kıtay
The priests assembled,
Esenkan and Karıkan —
To the two of them came word.
Esenkan and Karıkan —
In service to the two of them
Were full a thousand champions,
Upon a gold-worked carpet
They seated those two;
When their khans go forth to promenade,
Such is the custom of Kıtay:
Their champions go at a run.
Before them their champions
Come on two by two,
Behind them their chargers

On iki bey yedeğinde boş çekmekte;
Hanları gezintiye gelince
Halkının hepsi toplanıp,
Nice domuz, hayli mal
Toy için kesilip kırılıp,
Kırk kulaçlık bakır kazanı
Sokağa asıvermişler.
Kırk domuzu da kesip
Bunu sıra sıra koydular.
Kırk öküzü de kesip
Onu da sıraya dizdiler.
Kırk katırı da kesip
Onu da koyuverdiler.
Her cinsten kırkar kırkar —

Twelve beys lead riderless on the rein;
When their khans come promenading,
All their people gather round,
Many a swine, much livestock
Slaughtered and felled for the feast,
A copper cauldron forty fathoms wide
They hung out in the street.
Forty swine as well they slaughtered
And set them out in rows.
Forty oxen too they slaughtered
And ranged them likewise in a row.
Forty mules as well they slaughtered
And laid them out as well.
Of every kind, by forties —

Bu, Kıtay'ın töresidir —
Getirip koydular işte;
Tunçtan yapılma bakır putu
«Tanrım» diyerek onu
Yükseğe asıp bağladılar.
Büyücüsü ürküp,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Rahipleri toplanıp,
İnsan aklına gelmez düzen kurup,
«Düşmanı bulup getirdik» diye
Tam kırk beş gün toy edip,
Altın tahtın dibine
Car Manas'ı sürüp götürdüler.
Mancu'ları bambaşkaydı,
Pehlivanları bir hayliydi;
Altın tahtın dibinde
Derinliği kırk urgan boyu
koca bir zindan —
Öldürmeden, yok etmeden,
Diri diri attılar içine.
«Manas'ın adı söndü» diye
Uluların hepsi dağılmış;
Öldürmeden, yok etmeden
O zavallıyı
On iki yıl hapsetmişler.
Onu şimdilik bir yana bırakalım,
Şimdi beri yandan başlayalım.
Altay'a giden zavallılar,
Sürülüp giden bahadırlar —
Ölmeden yitmeden kederlenen,
Diri diri yurdundan ayrılan,
Suçla eli kolu bağlanan,
Altay'a doğru sürülenler.
Altın madeni kazıp bay olan,

Ekin ekip, mal güdüp,
Sayısız kara mal sürüp bay olan

O Cakıp'ın elinde

Such is the custom of Kıtay —
They brought and set them there;
The copper idol wrought of bronze,
Calling it "My God,"
They hung and bound it up on high.
Their sorcerers took fright,
Of the stone-girt Kıtay
The priests assembled,
Devising schemes beyond man's imagining,
"We have found and brought the foe," —
Full forty-five days they feasted,
To the foot of the golden throne
They drove Car Manas away.
Their Mancu were a breed apart,
Their champions were many indeed;
At the foot of the golden throne,
Its depth full forty lasso-lengths,
a mighty dungeon —
Without killing, without destroying,
They cast him in alive.
"The name of Manas is quenched," —
The great ones all dispersed;
Without killing, without destroying,
That poor wretch of a boy
Twelve years they held imprisoned.
Let us leave him there awhile,
And now begin from this side hither.
The poor souls who went to Altay,
The heroes driven into exile —
Grieving, though not dead nor lost,
Parted living from their homeland,
Bound hand and arm with guilt,
Driven away toward Altay.
Grown rich digging mines of gold,

Sowing crops and herding stock,
Grown rich driving countless head of cattle —

In the hands of that Cakıp

Kalmak'tan Koçku vardı.
Koyunlara Oşpur'u koymuştu,
Develerinin başında hizmetkârı vardı.
O Cakıp, koca bay,
Cumanın kadir gecesinde,
Gece yarısı vaktinde
Uyurken bir düş görüp,
Düşünde hayırlı iş görüp,
Yurttan kopmuş zavallı Cakıp'ın
Bıldırcın misali gözünden
Bölük bölük yaş akıp,
Kara üzüm misali gözünden
Kamçı boyu yaş akıp,
Gönlü fena allak bullak olup,
Cakıp gibi bayının
Gözünün yaşı dökülüp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Düşünde cennet görünüp,
Düşü görünce bay Cakıp
Gönlü fena allak bullak olup,
Sağa sola bakmadan,
Başına çetin müşkül iş düşüp,
Kıl kadar canını esirgemeden:
«Güttüğüm sayısız kara mal —
Düşüm yerine gelirse,
Hepsinin sonunu getireyim,
Şurada duran sayısız malı
Tümüyle kesip bitireyim» diye,
Bayınız Cakıp bunu düşünüp,
Kırk hanenin ulusunu,
Kötülük kovan bakşısını,
Başı çeken iyisini,
Önderleri bahadır Akbaltay'ı —
Yiğidiniz Cakıp ağlamış,
Kırk hane Kırgız'ı, Akbaltay'ı,
Hepsini birden çağırıp,
Gece gördüğü asil düşü
Yordurmak için toplamış.
«Bay Cakıp'ın düşü» diye

Was Koçku of the Kalmak.
Over the sheep he had set Oşpur,
Over his camels he had a servant.
That Cakıp, the aged lord,
On Friday's blessed Night of Power,
At the hour of midnight,
Sleeping, he beheld a dream,
In his dream he saw a blessed thing,
Poor Cakıp, torn from his homeland —
From his eyes like a quail's
Tears flowed in stream on stream,
From his eyes like black grapes
Tears flowed a whip-length long,
His heart was thrown in wild confusion,
Your lord, a man like Cakıp —
The tears poured from his eyes,
His very ribs were riven loose,
Paradise appeared within his dream,
Seeing the dream, the lord Cakıp —
His heart was thrown in wild confusion,
Looking neither right nor left,
A hard and grievous task upon his head,
Sparing not his life a hair:
"The countless cattle that I herd —
If my dream should be fulfilled,
Let me make an end of all of them,
The countless herds that stand right there,
Let me slaughter them entire," —
Your lord Cakıp pondered this,
The elders of the forty households,
The bakşı who drives out evil,
The best who take the lead,
Their chief, the hero Akbaltay —
Your brave Cakıp wept,
The forty households of Kırgız, Akbaltay,
Summoning them one and all,
The noble dream he dreamt by night
He gathered them to have it read.
"The dream of Bay Cakıp," they said,

Kırk hane Kırgız geldi işte,
Kırgız'ı toplayıp
Bay Cakıp ağlayarak döktü içini:
«Malım çoktur, ardımda baş yok,
Hepsinden beter bu müşkül dert:
Çocuk edinmeye çarem yok.

İçim keder, dışım kor,
Kara mala sahip çıkacak,
Bakıyorum, erkek evladım yok,
Ne de çocuk edinmeye çarem var.
Padişahım Allah'ım olmazsa
Ondan başka çare yok.
Yak sığırım doksan bin oldu,
Zenginliğim yurda ün oldu,
Malım tümen tümen, çocuğum yok,

Yaradan sebep olmazsa
Benim ondan başka çarem yok».
Kısrak başta, beş dokuz hayvanı
Dilek için tutup kesti,
Deve başta, dört dokuz hayvanı
Miskine ve fakire
Adak diye bağlayıp koydu,
Gönlünde biriken çok kederi
Cakıp büsbütün bıraktı,
Sürüyle yatan nice kısrağı
Yemek vermek için kesti,
Bay Cakıp'ın evine
Kırk hane Kırgız doldu,
Kırk hane Kırgız doyunca:

«Âmin!» deyip el açıp,
Dua edip bitirdiler.
Yavru kaz gibi gürleyip,
Bahadırca konuşup çınlayıp,
İnsanın dinleyeceği yerinde söz söyledi,
Bahadır Cakıp sözünü söyledi,
Gece gördüğü düşü anlattı,

The forty households of Kırgız came,
Gathering the Kırgız in,
Bay Cakıp, weeping, poured out his heart:
"My wealth is great, no heir behind me,
Worse than all, this grievous woe:
I have no means to get a child.

Within me grief, without me embers,
To take the cattle in his charge —
I look, and I have no son,
Nor any means to get a child.
If my Sovereign, my Allah, wills it not,
There is no other remedy but Him.
My yaks have grown to ninety thousand,
My riches are famed throughout the land,
My herds are tens of thousands, yet no child,
If the Creator grants no cause,
I have no other remedy but Him."
Five nines of beasts, a mare the first,
He took and slaughtered for his plea,
Four nines of beasts, a camel first,
To the wretched and the poor
He bound and set apart as offering,
The heaped-up sorrow of his heart
Cakıp cast off altogether,
Many a mare that lay in herds
He slaughtered for the giving of the feast,
Into Bay Cakıp's house
The forty households of Kırgız thronged,
When the forty households had eaten their fill:
"Âmin!" they said with open palms,
And brought the prayer to its close.
Thundering like a fledgling goose,
Speaking hero-like, resounding,
He spoke words worth any man's hearing,
The hero Cakıp spoke his word,
He told the dream he dreamt by night,

Zahmeti hayırlı işi anlattı:
«Yurdum,
Gece yatarken bir düş gördüm,
Düşümde yaman iş gördüm.
Yurdum, kadir gecesine denk gece var mı,
Kalmak'tan Tanrı kurtarıp
Kırgız'ı görecek gün var mı?
Gece gördüğüm düş uğurlu düştür,

O düşümün faydası
Size dokunacak yaman düştür.

Gece yatıp düş görsem:
Ala-Too'nun başını yaylak edindim,

Ben bir yavru barçın —
kartal yakaladım.
Sürek avına çıksam salmaya,
Kanadının uğultusu duyuldu,
Öfkesine bakıp duramadan
Saldırdığı canlar yıkıldı.

Âlemi dolanıp uçar gibi,
Kara kulaklı kaplan bile
Önünde sıçan gibi kaldı.
Tomağasını çektiğimde
Kıyameti koparıvermiş,
Kara benekli kaplanı, yaban domuzunu
Çaprazlama yarıvermiş,
Karşı koyan bir can yok,
Kanatlıların tamamı
Önüne düşüvermiş.
Kaldırsan bağı seksen dört,
O kartalın süzüldüğü yan —
kızıl yangın.
Gün doğusuna götürüp
Sürek avına varmışım,

He told its toil, its blessed import:
"My people,
As I lay by night I dreamt a dream,
In my dream I saw a fearsome thing.
My people, is any night equal to the Night of Power?
God delivering us from the Kalmak —
Will there be a day to behold the Kırgız?
The dream I dreamt by night is a lucky dream,
The profit of that dream of mine
Is a mighty dream whose boon shall touch you.
As I lay by night I dreamt:
I made the crown of Ala-Too my summer pasture,
I caught a fledgling barçın —
an eagle — in my grasp.
When I rode to the drive-hunt to loose him,
The roar of his wings was heard,
Unable to withstand his fury's glare,
The creatures he struck came tumbling down.

As though he flew the world around,
Even the black-eared tiger
Was as a mouse before him.
When I drew off his hood,
He loosed a very doomsday,
The black-spotted tiger, the wild boar,
He ripped them crosswise through,
No living thing withstood him,
All the wingéd creatures
Fell down before him.
Lift him — eighty-four his jesses,
The quarter where that eagle glided —
crimson conflagration.
I bore him toward the sunrise
And came unto the drive-hunt,

Azı dişlilerin hepsine
Ben ahir zamanı getirmişim,
Bir tekini kurtarmadan
Yardırıp boğazlamışım,
Coşkuya kapılıp bir yeri
Kıpkızıl kana bulayıp
Derin boğaz edivermişim.
Bu ne ola ki,
Bu düşümü yorsanıza?
Yine uyuyup düş görsem:
Dağda yürüyüp durmuşum,
İnip geçilir izi yok
Bir sarp kayada yürümüşüm.
Kederlenip duramayıp,
Öfkeyle dururken
İtibarım işte böyle korundu:
O gördüğüm düşümde
Gaipten elime
Bir zülfikar kılıç bulundu,
Kavrayıp saldırdım,
Yol vermeyen kara kayaya —
Kara kayaya saldırdım,
Salladım mı kaya paramparça,
Kılıcımın öfkesine dayanamadan
Kara kaya yıkıldı paramparça,
Köklü dağı devirdim,
Düz vurduğumun tamamını
Un ufak edip yıktım.
Taşı yarıp yol yaptım,
Balta girmemiş ormanları, sık çalıları

Un ufak edip dağıttım,
Taşı bozup yol yaptım,
Nice kayayı hor eyledim,

Irmağı kuruttum,
Karşıma çıkanı yaktım.
Otlu yere ateş saldım,
Yarlı yeri düzledim,

Upon all the fangéd beasts
I brought the end of days,
Letting not a single one escape,
I had them ripped and throttled,
Swept up in frenzy, one whole place
I drenched in scarlet blood
And made of it a deep ravine.
What may this be?
Come, read me this my dream!
Again I slept and dreamt:
I was walking on the mountain,
With no track for descent or crossing,
On a sheer crag I was walking.
Unable to stand still for grief,
As I stood there in my wrath,
Thus was my honor guarded:
In that dream that I beheld,
From the unseen, into my hand
A zülfikar sword was given,
I gripped it and I struck,
At the black crag that barred the way —
At the black crag I struck,
One swing — the crag was shattered,
Unable to endure my sword's fury,
The black crag fell in shattered ruin,
I toppled the deep-rooted mountain,
All that I struck squarely
I ground to dust and felled.
I split the stone and made a road,
The axe-untouched forests, the dense thickets,
I ground to dust and scattered,
I broke the stone and made a road,
Many a crag I brought to scorn,

I dried the river up,
I burned whatever crossed my path.
I set fire to the grassy land,
I leveled the land of cliffs,

Bu başımı han kıldım.
Gezdiğim ıssız, ücra yer oldu,
Kılıç salladığım yan yangın oldu.
Bu ne ola ki,
Yurdum, düşümü yorsanıza?
Yine yatıp düş gördüm,
Yine hayırlı iş gördüm,
Tepede yatıp düş görsem:
Dört bir yanı kuşatan
Âleme değip gölgem
Çadır olup yatmışım,
Bir ipi bağlanmış
Günün doğduğu yere,
Bir direğim dikilmiş
Gün batısının beline.
Gölgem âleme değip
Yayılıp seriliverdim,
Arslan gibi atılıp,
Yüce Tanrı'ya yalvarıp,
Sağ elimle bir kavrayıp
Güneşi tutuvermişim.
Sol elimle bir kavrayıp
Ayı tutuvermişim.
Sağ elimde güneş durur,
Sol elimde ay durur,
Güneşi tutup çevirip
Ayın yerine koymuşum,
Ayı tutup çevirip
Güneşin yerine koymuşum,
Güneş ile ayı birbirine katıp
Ben çakmak çakmışım.
Bu düşümü yorsanıza,
Bu ne ola ki?»
Cakıp'ın düşünü duyunca,
Sarı iğdiş deve gibi salınıp,
İşitilmedik yerden söze yol açıp,
Usulca söyleyip sözü pek koyup,
Ulu Baltay söze başladı;
Görülen düşü yoran

I made this head of mine a khan.
Where I roamed became waste and remote,
Where I swung my sword became a blaze.
What may this be?
My people, come, read me my dream!
Again I lay and dreamt a dream,
Again I saw a blessed thing,
Lying on the hilltop I dreamt:
Encompassing all four quarters,
My shadow touched the world,
I lay spread out as a tent,
One of its ropes was tied
To the place where the sun is born,
One pole of mine was planted
In the loins of the sunset west.
My shadow touching all the world,
I stretched and lay outspread,
Leaping like a lion,
Beseeching God Most High,
With my right hand I reached and grasped
And seized hold of the sun.
With my left hand I reached and grasped
And seized hold of the moon.
In my right hand stands the sun,
In my left hand stands the moon,
I took the sun and turned it round
And set it in the moon's own place,
I took the moon and turned it round
And set it in the sun's own place,
Joining the sun and the moon together,
I struck them like flint to spark.
Come, interpret this dream of mine,
What might it mean?»
When he heard Cakıp's dream,
Swaying like a yellow gelded camel,
Opening speech from an unheard-of place,
Speaking softly, setting his words firm,
Great Baltay began to speak;
He who read the dream that was dreamed

Akbaltay asil han imiş,
Akbaltay'a eşlik eden
Bir de çıplak oğlan varmış.
Gerçek evliya, gözü açıktı,
Akbaltay atayı hiç sorma.

Was Akbaltay, a noble khan,
And keeping company with Akbaltay
There was a naked boy as well.
A true saint he was, clear-sighted,
Ask not of father Akbaltay.

Söyleyip dursa gözü açık,
Dilde pehlivan Akbaltay,
Hatipliği dahi var,
Dinde pehlivan Akbaltay,
Şeyhliği dahi var.
Kara dilini biledi,
Koca Baltay ne yapsın,
Halk içinde şakıdı.
Konuşunca gür sesle,
Dertli Kırgız'a, o yurda
Söze başladı parıldayıp:
«Kırk hane Kırgız, yoksul yurt,
Sarı yamaçlı, çiseli
Beli bulacakmışız;
Ey Tanrı, göbeğimizin kesildiği,
kirimizin yunduğu
Yeri bulacakmışız,
Penah verip yaratan
Eli bulacakmışız!
Kudret sahibinin verdiğidir
Bu bay Cakıp'ın düş görmesi;
Ağır belayı çözecek olan
Bu bay Cakıp'ın düşüymüş,
Yaradan'a bu Kırgız'ın
Yalvaracağı iş imiş.
Bu düşün gerçek olursa,
Âleme fesat salan
Kara Kalmak'tan, Mancu'dan
Bizi ayırıp kurtaracak
Bir arslan çocuk bulunur bize!
Kopan bağın ulanır,
Saçılanın derlenir,
Sönen ateşin tutuşur,

When he spoke on, his eye was open,
Akbaltay, a champion of the tongue,
He had the gift of oratory too,
Akbaltay, a champion in the faith,
He had the rank of sheikh as well.
He whetted his dark tongue,
What could old Baltay do,
He sang out among the people.
Speaking in a thunderous voice,
To the grieving Kırgız, to that land,
He began his speech, ablaze:
«Forty households of Kırgız, poor people,
With yellow slopes and drizzling mist,
We were fated to find the pass;
O God, where our cords were cut, where our
stains were washed —
We were fated to find that land,
The Creator who grants refuge —
We were fated to find that folk!
It is the gift of the Almighty,
This dream that rich Cakıp has dreamed;
What shall undo the heavy woe
Is this dream of rich Cakıp,
It is the matter for which this Kırgız folk
Must plead before the Creator.
If this dream of yours comes true,
Who sow corruption through the world —
From the black Kalmak, from the Mancu,
One to sever us and set us free —
A lion-child shall be found for us!
Your broken bond shall be rejoined,
Your scattered shall be gathered in,
Your fire gone out shall blaze again,

Ölen canın dirilir!
Kırk hane Kırgız yurdu idin,
Kara Kalmak ile Mancu'nun
Ortasında bir el idin.
Baabedin kurbanını tez söyle,
Yaradan'ın kendisine
Ay tırnaklı at başta, adak ada,
Kaygının hepsini söndür,
Yurdum, belaların hepsi kesildi!
Cakıp Han'ın düşüne
Yüreğim alev alev gidiyorum,
Bu gördüğü işe.
Güm güm atıyor yüreğim;
Çocuklar, bu Kalmak'ın içinde
Görseniz, suçlu gibi dolanıyorum.
Ey gidi, her şey düşer aklıma —

Your soul that died shall live once more!
You were a land of forty Kırgız households,
Between the black Kalmak and the Mancu
You were a people caught in the midst.
Quick, vow the sacrifice to Baabedin,
To the Creator Himself
Pledge offerings, first a moon-hoofed horse,
Extinguish all your sorrows,
My people, all your woes are ended!
At Cakıp Han's dream
My heart goes forth in leaping flame,
At this thing that he has seen.
My heart is pounding, drum on drum;
Children, here among these Kalmak,
You'd see me wander like a guilty man.
Ah me, all things come to my mind —

Kırgız nerde, el nerde,
Cakıp, ilginç bir düş görmüşsün,
Ele kavuşacak gün nerde?
Yiğit Cakıp, bahadırım,
Muradın kabul oldu senin!
Yorayım gördüğün düşünü,
Bay Cakıp, balam, dinle hele,
Tanrı düşünü hayra çevirsin!
Balam, dağa çıkışın —

Where is the Kırgız, where the folk,
Cakıp, a wondrous dream you've dreamed,
Where is the day we join our people?
Valiant Cakıp, my hero,
Your heart's desire has been granted!
Let me interpret the dream you saw,
Rich Cakıp, my child, now listen well,
May God turn your dream to good!
My child, your climbing of the mountain —

Dalgalanan kara Kalmak'ın
Tepesine çıkışındır;
Yavru barçın kuş salışın,
Azı dişlileri kırıp alışın —

It is your mounting to the crest
Of the surging black Kalmak;
Your loosing of the young barçın bird,
Your breaking and seizing of the tusked ones —

Balam, âlemi bileceksin demek,
Barçının çocuk olmaz mı ya,
Hey gidi bay Cakıp,
Sen çocuk sahibi olacaksın!
Kederlenmeyi bırak, balam,
Toyuna doksan hayvan kes, balam.
Kara barçın kuş salışın var ya —

My child, it means you'll know the world,
Would not the barçın be a child?
Ah, rich Cakıp,
You shall be father to a child!
Leave off your grieving, O my child,
Slay ninety beasts for his feast, my child.
That loosing of the black barçın bird —

Cakıp bay, çocuk sahibi olacaksın!
Sırt yanındaki Kıtay'ı
Kırıp verecek oğulmuş,
Kara Kalmak'a, Mancu'ya
Kıyamet salacak kulmuş.
Kederin varsa dağıtırsın;
Çocuğun olursa, yavrum,
Adını Manas korsun,
Kara-gök yeleli er olur,
Âlemi kasıp kavuran
Amansız bir aslan olur.
Can yoldaşı seksen dört,
Süzülüp baktığı yan kızıl yangın,
Karşısına kul gelemez.
Düşman yüzünü göremez —
Öyle bir yiğide kavuşacaksın,
Çocuğun olursa, Cakıp bay;
Onun tutuşacağı düşman Kakançın,
Boy ölçüşeceği düşman Bakburçun.

Azı dişlileri avlaman şu ki:
Sağ esen doğarsa,
Tabanının üstüne dimdik düşer,
Onunla çarpışan düşman iki büklüm düşer.
Oğlun olursa, Cakıp'ım,
Âleme değer mızrağı,
Küçücük yurda dokunacakmış ya
O çocuğunun faydası:
Kale olacak aslan doğar,

Sarsılmaz yiğit er doğar.
Düşte kılıç da bulduysan —
Taşı yarıp yol yapan,
Niceyi bozup el yapan,

Kara suya kan döken,
Dere boylarını yağlayan,
Öfkesine dokunanı

Rich Cakıp, you shall have a child!
The Kıtay there at your back —
He is a son who'll break them for you,
Upon the black Kalmak, the Mancu,
He is a servant who'll loose doomsday.
If you have grief, you'll scatter it;
If a child is born to you, my dear,
Let his name be given as Manas,
He'll be a hero with black-grey mane,
One who scourges all the world,
A merciless lion he shall be.
His soul-companions eighty-four,
Where his gaze falls, crimson fire,
No servant dares to stand before him.
No foe can look upon his face —
Such a hero you shall gain,
If a child is born to you, rich Cakıp;
The foe he'll grapple is Kakançın,
The foe he'll measure strength with,
Bakburçun.
Your hunting of the tusked ones means:
If he is born alive and well,
He'll drop upright upon his soles,
The foe who fights him falls bent double.

If you have a son, my Cakıp,
His lance shall reach across the world,
And to this little land shall come
The blessing of that child of yours:
A lion is born to be a fortress,

An unshakable hero is born.
And if you found a sword in the dream —
One who splits stone to make a road,
Who breaks the many and makes them a people,
Who pours out blood into black water,
Who slicks the riverbanks with gore,
Whoever touches on his wrath

Yakalayıp yok eden —
Adı Manas, arslan-şir;
Bre Cakıp, yavrum benim,
Oğul sahibi olacaksın!
Ay ile Güneş'i tuttuysan,
Çocuğun bahadır diye ün alıp,
Bahadırım Cakıp, dinle beni:
On sekiz bin âlemin
Sen dizginini tutacaksın!
Gözle görüp at sürsen âleme,
Adın oraya ulaşacak demek,
Çocuğun olursa dünyaya
Senin ünün yayılacak demek!
Çocuğun olursa, Cakıp'ım,
O çocuk er olup,
On iki azası denk olup,

Âleme kavga başlatıp
Destanlara geçecek demek,
Kırk hane zavallı Kırgız'ı
Kara Kalmak'ın elinden
Azat edecek demek!
Ay ile Güneş'i alışın —
Müslümanın yerine
Kâfiri sürüp koymandır,
Kâfirin yerine
Müslümanı sürüp koymandır,
Bunca kalabalık yurdun,
Cakıp'ım, direği oluşundur!
Belanı çözüp Yaradan,
Bay Cakıp,
Bırakmamış senin hasretini.
Senden doğarsa aslan doğar,
On iki azası denk doğar.
Altı aslanın küçüğü,
Allah'ın gerçekten sevdiği kulu,
Zayıppuruş adı uludur;
Hem pehlivan, hem aslan,
Talihi üstün sultan er —

He seizes and destroys —
His name is Manas, the lion-şir;
O Cakıp, dear child of mine,
You shall be father to a son!
If you seized the Moon and Sun,
Your child shall win a hero's fame,
My hero Cakıp, hear my words:
Of the eighteen thousand worlds
You shall hold the very reins!
If you ride forth and see the world,
It means your name shall reach that far,
If a child is born, then through the world
It means your fame shall spread abroad!
If a child is born, my Cakıp,
That child shall grow into a man,
His twelve limbs matched in perfect measure,
He'll rouse a battle through the world
And pass into the epic songs,
The forty wretched Kırgız households
From out the black Kalmak's grip
He shall deliver into freedom!
Your taking of the Moon and Sun —
It means: into the Muslim's place
You drive and set the infidel,
And into the infidel's place
You drive and set the Muslim,
And of this whole thronging people,
My Cakıp, you shall be the pillar!
The Creator, loosing your affliction,
Rich Cakıp,
Has not left your longing unfulfilled.
If one is born of you, a lion is born,
Born with his twelve limbs in measure.
Youngest of the six lions,
A servant truly loved of Allah,
Zayıppuruş — great is that name;
Both champion and lion too,
A sultan-hero of surpassing fortune —

Oğul sahibi olacaksın».
Akbaltay önde, Müslümanlar —
El kaldırdı Müslümanlar,

Hep bir ağızdan dua verdiler;
Cakıp'ın karısı Çıyırdı,
O da ağlayıp çıktı feryat ederek:
«İşte bugüne dek, bugüne
Ne medet umacak çocuk var;
Kederin hepsini bırakalım,
Kör olası çok malın,
Yılkının hepsini keselim.
Dünyalığı saçalım,
Sandığın ağzını açalım,
Derleyip yığdığımız kara mal —
Malın hepsini saçalım.
Bu yalancı dünyada
Vefasız malı savuralım,
Dünyadan bir yavrucak dileyelim!»
Bezine iğne batmış gibi
Sıçrayıp kalktı er Cakıp:
«Malımı harcamam,
Gücümü tüketmem.
Mal saçmaya dermanım yok,
Ne de senin doğurduğun çocuğun var.
Olmayan şeye kafa yormam,
Olmayan çocuğuna toy etmem,
Boş yere malı yok etmem!
Boş söze kanmam,
Düş gördüm diye kafaya takmam,
Tükenesice kadın, toy etmem».
İşe girişip dururken
Bay Cakıp hanımıyla kavga etti.
«Bir inancım var, böylesi işte:
Çocuk sahibi oluruz belki,
Hanımım,
Üç yıldan sonra umut kes!
Malın başı kula kısrak,
Evin başı kuru kadın;

You shall be father to a son».
Akbaltay foremost, the Muslims —
The Muslims raised their hands in prayer,

With one voice they gave their blessing;
Cakıp's wife Çıyırdı,
She too came forth weeping, crying out:
«To this very day, until this day,
There is no child to hope in for help;
Let us cast off all our grief,
Of the cursed abundant herds,
Let us slaughter all the horses.
Let us scatter worldly goods,
Let us open the chest's mouth wide,
The black herds we gathered and heaped —
Let us strew the wealth entire.
In this deceiving world of ours
Let us fling the faithless wealth away,
Let us beg the world for one small babe!»
As if a needle pierced his cloth,
Up leapt the man Cakıp:
«I will not spend my wealth,
I will not waste my strength.
I have no power to scatter wealth,
Nor have you any child you've borne.
I'll not rack my head for what is not,
I'll hold no feast for your unborn child,
I'll not destroy my wealth for nothing!
I'll not be fooled by empty words,
I'll not brood because I dreamed a dream,
Wretched woman, I'll hold no feast».
And as he set about his work,
Rich Cakıp quarreled with his wife.
«One faith I hold, and it is this:
Perhaps we yet shall have a child,
O my lady,
After three years, give up hope!
Chief of the herds, the dun mare,
Chief of the house, the barren wife;

Kısır gezer kula kısrak,
Doğurmadan gezer kuru kadın.
Kula kısrağım doğururs küheylan doğurur,
Kula kısrağın tayı,
Tayının yamanı,
Doğarsa soylu at olur,
Onu isteyen adam yad olur.
Keşfe binilse yorulmaz,
Sefer yüküne binilse incinmez,
Çarpışmaya binilse kaygılanmaz,
Altı ay binilse arıklamaz,
Altmış yaşına gelinceye dek
Azı dişi sarksa da kocamaz,

Barren roams the dun mare,
Childless goes the barren wife.
If my dun mare foals, she foals a courser,

The foal of the dun mare,
The fiercest of her foals,
If born, will be a noble steed,
The man who covets him turns stranger.
Ridden on scouting, he tires not,
Ridden under campaign loads, unhurt,
Ridden to battle, he knows no fear,
Ridden six months, he grows not lean,
Until he reaches sixty years,
Though his molars sag, he grows not old,

Nara duysa şaşmayan,
Yer yarılan gürültü kopsa
Adımını bir kez bile şaşmayan,
Endamı yüce, sağrısı düz —
Hanımım,
Üç yıldan sonra umut kes!
Kula kısrağım doğururs küheylan doğurur,
Sıfatı, endamı işte böyledir;
Çift kolan bağlamak töremdir,
Benim böyle yaptığım uğurumdur.
Kuru kadın doğururs sungur doğurur.

Unstartled at the battle-cry,
Though a din breaks as if earth were split,
Not once does he mistake his stride,
His stature lofty, his croup straight —
O my lady,
After three years, give up hope!
If my dun mare foals, she foals a courser,

Such is his form, and such his frame;
To bind twin girths — that is my custom,
My doing so is my good omen.
If the barren wife gives birth, she bears a gyrfalcon.

Kaygının hepsini dağıtalım,
Tanrı bir oğul verirse,
Adını, elin söylediği adı koyalım.
Kılıcı ince bele kuşanır,
Kuru kadın erkek oğul doğururs,
Yedi tümen asker gelse
Tek başına dalıp saldırır.
Bel bağlanan dayanak olur,
Tanrı erkek oğul verirse
Kuldan üstün aslan olur», —
Bay Cakıp böyle deyip söyledi.

Let us scatter all our cares,
If God should grant to us a son,
Let us give the name the people speak.
He'll gird the sword on his slender waist,
If the barren wife bears a male son,
Though seven tümen soldiers come,
Alone he'll plunge into the charge.
He'll be the stay we bind our hopes to,
If God should grant a male son,
He'll be a lion above all men», —
Thus rich Cakıp spoke his word.

Koca Cakıp'ın, ulu bayın
Tükenmeyen sözü var,
Çocuk görmeden toy etmeyen,
Mala böylesine kıyamayan yanı var.

Akbaltay duasını verip,
Geniş Altay'ın koyağında
Kırgız dertlenip yatarken,
Gün gecikip, gece geçip,
Güz ortalayıp, yaz geçip,
Semizlik çağından
Üç aylık vakit dolmuş,
Çıyırdı adlı hanım —
O, Cakıp'ın karısı —
Gebe kalıp aşermeye tutulmuş.
Yılkıdan seksen kısrak kesti,
Et diye doyduğu yok,
O hanım Çıyırdı
Aşermesini hiç bırakmadı.
Deve başta, bir dokuz hayvanı
Cakıp yine kesti,
Hanımın önüne
Kesilen eti de koydu;
Kesilen eti yemedi,
Bunu yemek yerine koymadı.
«Aslanın etini bul» diye
Diretip durdu hanım.

Aslan vuracak avcı bulunmadan,
Ne de aslan eti ele geçmeden,
O Çıyırdı hanım:
«Ah, aslanın eti!» diye,
Bıldırcın misali güzel gözden
Bölük bölük yaş akıp,
Bir başka türlü ağladı,
Kara üzüm misali güzel gözle
Kederlenip ağladı.
«Aslanın etini görsem,
Ondan sonra ölsem» diye,

Old Cakıp, the mighty bay,
Has words that never run their course,
He'd hold no feast till he saw the child,
Such was his way, so loath to part with wealth.
Akbaltay gave his blessing then,
In the wide Altay's sheltered vale
While the Kırgız lay in sorrow,
Day delayed and night went by,
Autumn half spent, and summer gone,
From the season of fatness
Three months' time had run their round,
The lady by the name Çıyırdı —
She, the wife of Cakıp —
Conceived, and cravings seized her.
He slew eighty mares from the herd,
Yet with meat she was not sated,
That lady Çıyırdı
Never once let go her craving.
A nine of beasts, a camel first,
Cakıp slaughtered once again,
Before his lady
He set the slaughtered meat as well;
She ate not of the slaughtered meat,
She counted it as no food at all.
«Find me the flesh of a lion,» she said,
The lady pressed and would not yield.

No hunter found to fell a lion,
Nor any lion's flesh obtained,
That lady Çıyırdı:
«Ah, the flesh of the lion!» she cried,
From lovely eyes like the quail's own,
Tears flowed down in stream on stream,
She wept as none had wept before,
With lovely eyes like black grapes gleaming
She sorrowed and she wept.
«Might I but see the lion's flesh,
And after that might die,» she said,

Bıldırcın gibi büzülüp
Sindi kaldı hanım,
Gözünün yaşını damlatıp
Döküverdi hanım.
Gecesinde uyku almadan
Böyle ağlar hanım,
Gündüzünde uyku almadan:
«Allah'ım, aslanın eti!» diye
Yana yakıla ister durur.
Hanım yatağa serildi,
Cefayı başına sardı.
Aslan eti nerden bulunsun,
Dert açtı başa hanım.
«Aslan etini bulup alsam,
Kazanıma koysam,
Doyasıya yesem,
Şu özlemimi dindirsem,
Ondan sonra ölsem,
Kıyametin yüzünü görsem» diye
Dilek tutar hanım.
O sıra bay Cakıp
Dört türlü kara malı
Harcayıp aslan arayıp,
Aslanın eti bulunmayıp,
Kırk ev Kırgız hep birden ağlayıp,
Mal dökmede sınırı aştı,
Aslanın etini aratıp
Nice şehri dolaştırdı.
Kırk hanenin içinde
Yaman imiş Akbaltay,
Akbaltay çareyi buldu:
Kırk hane Kırgız toplanıp,
Doksan deve yükü buğdayı
Salma salıp topladı,
Kırk haneden kırk avcı
Aslana av düzenledi.
Sürek avına çıkıp yol alıp,

Can esirgemeden bol yürüyüp,

Huddled small as any quail,
The lady crouched and shrank away,
Letting fall her dropping tears,
The lady poured them out.
By night she took no sleep at all,
So weeps the lady on,
By day she took no sleep at all:
«My Allah, the lion's flesh!» she cried,
Burning with longing, still she begs.
The lady sank upon her bed,
And wrapped affliction round her head.
Whence should lion's flesh be found?
The lady brought grief on their heads.
«Could I but find the lion's flesh,
And set it in my cauldron,
And eat until I've had my fill,
And still this longing in my breast,
And after that might die,
And look upon the Judgment's face,»
So the lady made her wish.
Meanwhile the rich Cakıp
The four kinds of black herds
He spent, in searching for a lion,
Yet lion's flesh was nowhere found,
The forty Kırgız homes wept as one,
In pouring wealth he passed all bounds,
Having lion's flesh sought far and wide,
He sent through many a city.
Among the forty households
Formidable was Akbaltay,
Akbaltay found the remedy:
The forty Kırgız homes assembled,
Ninety camel-loads of wheat
They levied and they gathered in,
Forty hunters from forty homes
Arrayed a hunt to take a lion.
Forth on the drive they took the road,

Marching far, unsparing of life,

Avcıya aslan bulunmayıp,
Sıkıntı çekip durdular.
Başları Baltay ile Cakıp,
Doksan deve yükü buğdayı
Koçku'suna verdiler:
Bir aslan vurmuş meğer
Kıtay'ın avcısı Koçku.
Aslanın eti bulunup,
Kırk hane Kırgız, yoksul yurt,
Yüz akı böylece korunup,
Yok nesnesi bulunup,
Bütün Kırgız çığrışıp,
Baabedin kurbanına hazırlanıp,
Baabedin deyip yakarışıp,
Danasını sektire sektire
Bastırıp boğazlayıp,

Gücü yetenler deve kesip,
Varlıklısı kısrak kesip,
Her dileğini tez söyleyip,
İnsan aklına gelmez düşünüp,
Kırk hane Kırgız, yoksul yurt,
Hep birlikte toy etti.
Akbaltay ile Cakıp'ınız:
«Kurban olayım, kalabalık yurt,
Aslanın eti bulundu,
Bu çocuk doğarsa
Bize aslan gibi bir çocuk nasip oldu!»
Bay Cakıp şöyle söz söyledi:
«Malımı da canımı da
Yağmala götür, yurdum;
İkisinden birini koy, birini al,
Yük hayvanımı bırak, devemi al,
Kızıl kuyruk yılkımı al,
Kıymetlim, yurdum, sözümü tut,
Sizden dilerim, dinleyin!
Ak sakallı ihtiyarın, dinle,
Kırk hane Kırgız, hepiniz dinleyin!
Kara Kalmak, Mancu yurdu —

No lion showed before the hunters,
And hard distress they suffered.
Their chiefs were Baltay and Cakıp,
The ninety camel-loads of wheat
They gave unto their Koçku:
For he, it seems, had shot a lion —
Koçku, hunter of the Kıtay.
The lion's flesh at last was found,
Forty Kırgız homes, poor folk,
Thus was their honor kept unstained,
The thing they lacked at last was found,
All the Kırgız raised their cry,
Making ready Baabedin's offering,
Calling on Baabedin in prayer,
Driving their bounding calves along,
They pinned them down and cut their throats,
Those with means slew camels,
The wealthy slaughtered mares,
Each spoke his wish with eager haste,
Thinking thoughts past human minds,
Forty Kırgız homes, poor folk,
Together held the feast.
Your Akbaltay and your Cakıp:
«May I be your offering, thronging people,
The lion's flesh is found at last,
If this child is born to us,
A lion-child is granted us!»
Rich Cakıp spoke these words:
«Both my wealth and my very life —
Plunder them, carry them off, my people;
Leave one of the two, and take the other,
Leave my pack-beast, take my camel,
Take my red-tailed horse herds too,
My precious people, keep my word,
I beg of you, now listen!
Your white-bearded elder, listen,
Forty Kırgız households, hear me all!
The black Kalmak, the Mancu land —

Ortasında duruyoruz.
«Bay Cakıp'ın karısı
Aslana aşerdi» diye
Kara Kalmak'a, Mancu'ya
Duyulup dedikodu ulaşmasın;
Aşeren kadını,
Taş kaleyi paralayıp,
Bu yurdu tümden kırıp,
Beecin'e sürüyüp götürmesinler.

Doğurtmadan, dünyaya getirtmeden,
Hepimizin köküne ermesinler.
Suçlu sayılan Kırgız eliyiz,
Altay'da Kalmak pek çoktu;
Bu kadının haberini
Duysa Kalmak sağ komaz,
Ezelden beri bizi onatmaz.
İnsan güvenebilir mi hiç
Adı Mancu olan kâfire!
Duyarsa bizi onatmaz,
Aşeren kadını
Çekip alırsa sağ komaz».
Bay Cakıp şöyle söz söyledi:
«Ağzını sıkı tut, yurdum,
Kalmak'a söyleyiverip
Başıma çukur kazma,
Çilemi kaynatıp taşırma».
Cakıp dileyip bunu söyleyince,
Akbaltay coşup ayağa kalktı:
«Tamam, Cakıp bahadırım,
Bu dediğin akıl işidir;
Kara Kalmak'a, Mancu'ya
Söz taşıyıveren kişinin
Yedi atası kâfir olsun!
Aslana aşeren kadın
Erkek mi doğurur, kız mı doğurur,
Her nesi olsa da,
Aslan doğuracak bahadırı
Ulemadan sorup öğrendim,

We stand between the two of them.
«Rich Cakıp's wife
Has craved the lion's flesh» — such word
To black Kalmak and to Mancu
Let no such gossip travel and be heard;
The woman in her craving —
Lest they rend the fortress stone,
Slay this people root and branch,
And drag her off to Beecin.

Before the birth, before the child comes forth,
Let them not cut us off at the root.
We are the Kırgız held as guilty,
In Altay the Kalmak were many;
Should news of this woman
Reach the Kalmak, they'll not spare us,
From of old they wish us no good.
Can any man put trust at all
In the infidel called Mancu!
If they hear, they'll do us ill,
The woman in her craving —
If they seize her, they'll not spare her».
Rich Cakıp spoke these words:
«Keep your mouths well shut, my people,
Do not blurt it to the Kalmak
And dig a pit to swallow me,
Nor boil my trials over the brim».
When Cakıp pleaded, speaking so,
Akbaltay rose up in fervor:
«Agreed, my hero Cakıp,
What you have said is wisdom's counsel;
To the black Kalmak, to the Mancu,
Whoever carries word to them —
May his seven sires be infidels!
The woman craving lion's flesh —
Whether she bears a boy or girl,
Whatever it may be,
Of the hero she shall bear, a lion —
I asked the ulema and learned,

Bilgelerden sordum:
Bu Çıyırdı doğururusa aslan doğurur,
Kara-gök yeleli er doğurur.
Bu kara Kalmak'a, Mancu'ya —
Ölmezsen görürsün, yurdum —
Suda ezilmiş zehir doğurur,
Biz gerçek Kırgız'a tuğ doğurur.
Bel bağlanan dayanak doğurur,
Bele destek aslan doğurur.
Kırk hane Kırgız yurdu idin,
Ak buğday ununu çiğneyip ver,
«Aslana aşerdi» diye
Söylememeye, yurdum, Kur'an tutup ant ver!»
Bunu duyunca Kırgız yurdu
Ölümüne ant içip,
Sözü tez verip,
Ağlaşarak söz verip,
Topyekûn Kırgız yurdu
Ağzını mühürledi ağlaşarak:

I asked it of the sages:
If this Çıyırdı gives birth, she bears a lion,
She bears a hero with black-grey mane.
For the black Kalmak, for the Mancu —
If you die not, you'll see it, my people —
She bears a poison ground in water,
For us true Kırgız she bears a banner.
She bears the stay we bind our hopes to,
She bears a lion to brace our loins.
You were a land of forty Kırgız households,
Chew the white wheat flour and give it,
That «she has craved the lion's flesh» —
Never to say it, my people — swear on the Kur'an!»
On hearing this the Kırgız people
Swore an oath unto the death,
Swiftly gave their word,
Weeping together, pledged their word,
The whole assembled Kırgız people
Sealed their lips amid their weeping:

«Söyleyiverecek adamın
Malını, başını yağmalayalım,
Sezdirmeden yakalayalım,
Yüzünü dünyaya koymadan
Kurban diye boğazlayalım!»
Kalabalık yurt böyle deyince,
Sözünü verdiğinde,
O zaman bay Cakıp,
Kısrak başta, beş dokuz hayvanı
Yiğit Cakıp kesti,
Yurdun ağzı pek olup,
Alabildiğine toy eyledi.
Duvar dibindeki kara rakı —
Bay Cakıp'ın evinde
Kalmak usulü deri matarayla bir rakı —
Duvar dibinden çekip doldurup,
Er başına sunuşup;
Kara Kalmak'ın, Mancu'nun

«Whoever lets the secret slip —
Let us plunder his goods and head,
Let us seize him unawares,
Before his face can meet the world,
Let us cut his throat for sacrifice!»
When the thronging people spoke so,
And when they gave their word,
Then did the rich Cakıp,
Five nines of beasts, a mare the first,
Valiant Cakıp slaughtered,
The people's lips were sealed and firm,
And he feasted without measure.
The black rakı by the wall —
In rich Cakıp's dwelling stood
A rakı in a leather flask of Kalmak style —
Drawn from beside the wall and poured,
And served to every man;
The black Kalmak and the Mancu

Çocuk arayan gailesi vardı,
Sayısız kara mal güden Cakıp'ın
Dileği çocuktaydı.
«Kurban olayım, ahali» —
Deyip, böylece, Cakıp Han
Daha sözünü ağzında toplamadan

Aslanın tamamını kestiler,
Kesilen aslanın etine
Hanım adamakıllı doydu,
Aşermesini ondan sonra bıraktı.
Kımıldasa zorlanıp
Ağlayıp durdu hanım;
Ayı günü dolmuş,
Doğuracak kadının
Vakti gelmiş.
Dokuz ay, dokuz gün oldu —
Günü hesaba almış,
Günü yazıya geçirmiş.
Akbaltay başta, yaşlılarını
Topladı bay Cakıp,
Kırk hane Kırgız'ın hepsini:
«Ev kurup, mal güttüm,
Hiç muradıma ermedim;
Serpilip yiğit olup,
Er oğullarıyla denk olup,
Bir çocuğun sesini duymadım.
Malım çoktur, çocuğum yok;
Hanım bir çocuk doğursa,
Çocuğun sesini duyduğumda
Ölmeden kalacak dermanım yok.

Çocuğun sesini duyduğumda
Gönlüm yaşarıp dolar,
Sevinç içinde yüreğim
Ortasından çat diye yarılır.

Çocuğun sefasını süremeden
Ya ansızın Cakıp ölürse,

Had their anxious quest for a child,
Cakıp, herder of countless black herds,
Had his one wish set upon a child.
«May I be your offering, good people» —
So saying, thus did Cakıp Han,
Before his words were gathered in his mouth,
They carved up all the lion whole,
And on the slaughtered lion's flesh
The lady ate her proper fill,
And only then her craving ceased.
Straining hard at every stir,
The lady wept and wept;
Her months and days had run their course,
For the woman soon to bear,
Her hour had come.
Nine months and nine days had passed —
He had reckoned up the days,
He had set the days in writing.
His elders, Akbaltay the first,
Rich Cakıp gathered in,
All the forty Kırgız households:
«I raised a house, I herded wealth,
Yet never reached my heart's desire;
Growing tall into a warrior,
Standing equal with men's sons,
I never heard a child's own voice.
Great is my wealth, no child have I;
If my lady bears a child,
When I hear that child's own voice,
I'll have no strength to keep from dying.

When I hear that child's own voice,
My heart will brim with rising tears,
And in its joy this heart of mine
Will crack and split down through the middle.
Before he tastes the child's delight,
What if Cakıp dies of a sudden,

Coşkuyla pek sevinip
Cakıp'ınız kıyamet yüzünü görür mü?
Malım çok, çocuğum yok;
Çocuğum olursa sevinçten
Ölmeden durmama derman yok.
Emekle kazandığım sayısız mal —
Burada durup ne edeyim,
Şu yılkıya doğru gideyim.
Ben yılkıya vardığımda,
Çokça gecikip kaldığımda,
Kadın sağ salim doğururusa,
Erkek olmayıp kız olursa,
Adanmış ala kısrağı
Toyunda kesip yiyiverin,
«Koca Cakıp, gök yeleliniz,
Evlatsız göçtü» deyiverin.
Yılkıdaki bana
Biriniz kalkıp gelmeyin,
Biriniz haber salmayın.
Eğer erkek oğul doğururusa,
Toyuna doksan hayvan kesiver!
Haykırıp ezan okuyup
Adını Manas koyuver!
Toyuna doksan kesiver,
Müjdeciyi hazır ediver,
Ereniniz bana varıversin!
Erkek adını işittirirsen
Dediğine razı olayım,
Besleyip güttüğüm sayısız malın
Hepsini sana vereyim,
Doksan bin olan yak sığırımın
Hepsini sana vereyim.
Müjdeye gelenin
Dediğine razıyım,
Dört türlü kara malı
Tümüyle veririm.
Kırdaki yılkım altın gibi sayısız,
Argımak ile küheylan karışık;
Müjdeye vardığında

Rejoicing in his wild delight —
Will your Cakıp see the Judgment's face?
Great is my wealth, no child have I;
If a child is mine, then out of joy
I'll have no strength to keep from dying.
The countless wealth my labor won —
What should I do standing here?
Let me go out to yonder herds.
When I have reached the horse herds,
When I am long delayed out there,
If the woman is safe delivered,
If it be a girl and not a boy,
The vowed and dappled mare —
Slay her at the feast and eat,
Say: «Old Cakıp, your grey-maned one,
Has passed away without an heir.»
To me out among the herds
Let none of you arise and come,
Let none of you send word.
But if she bears a male son,
Slay ninety beasts for his feast!
Cry out, recite the call to prayer,
And give to him the name Manas!
Slay ninety for his feast,
Make ready the bearer of glad tidings,
Let your good man come out to me!
If you sound a boy's name in my ear,
Whatever you ask, I shall consent,
Of the countless herds I fed and drove
I shall give you all entire,
Of my yaks in ninety thousand head
I shall give you all entire.
Whoever comes with the glad news,
To what he asks I shall consent,
The black herds of the four kinds
I shall give them whole away.
My steppe herds countless as gold,
Argımak and courser mingled;
When you come with the glad tidings,

Seçip küheylan malımı al,
O mal az gelirse,
Kökörüme doldurup kanımı al!

Dilersen develerden de katıver,
Ey ahali işit, yaşlılar işitin,
Kalabalık yurdum, hepiniz işitin!»
Muradına ermek üzere,
Bunu deyip bay Cakıp
Yılkısının başına gitti.
Düşündükçe dermanı, gücü kesilir,
Nasıl bir çocuk doğar diye,
Zavallı can bir türlü yerinde durmaz.
Kaburga kemiği sökülür,
Cakıp'ın gönlü nicelere bölünür.
Kaygı çekip duramayıp,
Sayısız malına Cakıp varmış,
Kambar ata soyu kara aygırı,
Nice yılkı içindeki yaşlı aygırı
Yakalayıp bay Cakıp,
Boynuna kisesini asıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Kambar ata aygırını
Ay toynaklı kurban diye kesti,
Aygırı Cakıp boğazladı işte,
Etine iyice doyunca,
Ak eyeri yastık edinip,
Başını kıbleye verip,
Cakıp bay uykuya daldı işte.
Kepeneğini üstüne örtündü,
Bir Tanrı'ya yalvardı.
Dirseğine yaslanıp uyuyup,
Şöyle bir kestirip soluklanıp,
Uykuya gözü dalınca,
Yaradan'ın bir hikmetiyle,
Yalınayak, başı kabak,
Cakıp hanın düşüne çıkıp girivermiş
Bir ak sakallı derviş:

Choose and take my courser stock,
And if that wealth should seem too little,
Fill my kökör flask and take my blood!

Add camels too, if you desire,
O people, hear; you elders, hear,
My thronging people, hear me all!»
That he might reach his heart's desire,
So saying, the rich Cakıp
Went out to head his horse herds.
The more he thinks, his strength runs out,
Wondering what child shall be born,
The poor soul cannot rest in place.
His very ribs are wrenched apart,
Cakıp's heart is split a hundredfold.
Unable to endure his cares,
Cakıp went out to his countless herds,
The black stallion of Kambar ata's line,
The old stallion amid the many herds,
Rich Cakıp caught and held him fast,
He hung his pouch about his neck,
And pleading to the Creator,
The stallion of Kambar ata
He slew, a moon-hoofed sacrifice,
So Cakıp cut the stallion's throat,
And when he'd eaten well of the flesh,
He made the white saddle his pillow,
He turned his head toward the kıble,
And rich Cakıp sank into sleep.
He drew his felt cloak over him,
He pleaded to the one God.
Sleeping propped upon his elbow,
Dozing lightly, drawing breath,
When his eyes had sunk in slumber,
By a wisdom of the Creator,
Barefooted and bareheaded,
Appearing in Cakıp han's dream,
there entered in
A white-bearded dervish:

«Atının başını çevir, Cakıp,
Allah! deyip ayağa kalk, Cakıp!
Kızır aleyhisselam idim ben,
Senin bu yanına gelişim —
Yaradan verdi bir oğul,
Onu sana muştulamak içindir.
Kaygının hepsini dağıt, Cakıp,
Bugün bir erkek oğlun olacak,
Adını Manas koy, Cakıp!
Bu oğlun Altay'a gelip doğdu,
Sağ esen büyürse,
Âleme salar velvele.
Bu oğlunun göz attığı yan

«Turn your horse's head, Cakıp,
Rise to your feet crying Allah!, Cakıp!
I am Kızır, on whom be peace,
And my coming to your side —
The Creator has granted a son,
It is to bring you those glad tidings.
Scatter all your cares, Cakıp,
This day a male son shall be yours,
Give him the name Manas, Cakıp!
This son was born on coming to Altay,
If he grows up safe and sound,
He'll set the world in uproar.
The side on which this son but glances

kızıl alev,
Pusatlı yoldaşı seksen dört,
Bu oğlunun el saldığı yan
kızıl alev.
Yedi yaşına geldiğinde,
Halife'ye varıp icazet alır,
Şehzadeden hayır dua alır.
On iki pîre el verip,
Kırk çilten baş olup yol verip,
Kendine zayıfların koruyucusu denir.
Kan içe içe pekişir,
Karşısına çıkanı helâk edip,
Kendine hunhar Manas denir.
Kara boz yeleli bir arslan olur,
Her şeyiyle eksiksiz, denk olur.
Altı arslanın en küçüğü,
Kendisi Tanrı'nın sevgili kulu.
Düşmanın zarar veremediği,
Karşısına çıkanın sağ kalmadığı,
Her yanıyla denk, tam olur,
İçine bakıp otursan,
Şu yeryüzünden geniş olur.
Manas ile yüz yüze gelip,
Hiçbir kul ona zarar veremez,
On sekiz bin âlemde

is crimson flame,
His armed companions eighty-four,
The side on which this son lays hand
is crimson flame.
When he comes to seven years,
He'll go to the Halife and gain his sanction,
From the prince he'll gain a benediction.
He'll give his hand to twelve pîrs,
The forty çilten at his head will guide him,
He'll be called protector of the weak.
Drinking blood, he hardens fast,
Destroying all who stand against him,
He'll be called Manas the bloodthirsty.
A lion with black-grey mane he'll be,
In every part complete and matched.
Youngest of the six lions he,
Himself God's own belovèd servant.
Whom no enemy can harm,
Before whom none who stands survives,
On every side full-matched, entire,
If you sat and gazed within him,
He'd prove wider than this earth.
Coming face to face with Manas,
No servant born can do him harm,
In the eighteen thousand worlds

Önünü çevirecek kimse kalmaz.
Kakançın'ın Beecin şehrine
Kıyamet koparacak arslan odur,
Tufan suyu ulaşmaz Beecin'e
Kargaşa salacak er odur.
Kaplan Manas oğlun geldi,
Şimdi bak, Cakıp, dinleyiver!
Adını koy Manas diye,
Kederinin hepsini dağıtıver,
Kara Kalmak ile Mancu'ya
Çoñ Cindi adını koyuver!
İşte bugün doğan oğlunun
Koruyucusu — Kocosan,
Dayanağı — kırk çilten.
Bu oğlunu gördüğünde,
Kimsenin bulamayacağı bir düşünce kur,
Semirip parlamış yılkılarının
Çoğunu kesip toy eyle!
Bugün kocamış karın bir sungur doğurur,
Senin kula kısrağın bugün bir tulpar doğurur.
Bugün Kızır'ın söylediği asilzade budur,

Kaplan Manas, arslan oğlunun
Gazaya bineceği at budur.

None remains to bar his way.
Upon Kakançın's city of Beecin
He is the lion who'll loose the doomsday,
On Beecin, which no flood-water reaches,
He is the man who'll set the turmoil.
Your tiger son Manas has come,
Now look, Cakıp, and listen well!
Bestow on him the name Manas,
Scatter all your griefs away,
But for the black Kalmak and Mancu
Give him the name of Çoñ Cindi!
Of your son born this very day
The guardian is Kocosan,
His mainstay is the forty çilten.
When you behold this son of yours,
Devise a thought none else could find,
Of your horse herds sleek and shining
Slay the most and hold the feast!
Today your aged wife bears a gyrfalcon,
Today your dun mare bears a tulpar.
This is the nobleborn of whom Kızır speaks today,
For tiger Manas, your lion son —
This is the horse he'll ride to holy war.

Bugün ikisi bir günde doğdu,
Daha zerreyken birleştiler,
Küçücükken karşılaştılar,
Cenkte binilecek mal budur.
Üstün bir tulpar olur,
Altı ay binilse yorulmaz.
Altmış yaşına varana dek,
Azı dişleri uzasa da kocamaz,

Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulanı kovsa kaçırıp kurtarmaz,
Kemiklerinin hepsi masmavi taş,

Today the two were born in one day,
They were joined while yet mere motes,
They met while still so small,
This is the mount to ride in battle.
A peerless tulpar he shall be,
Ridden six months, he tires not.
Until he comes to sixty years,
Though his molars lengthen, he grows not old,
His tail is sparse, his mane is scant,
Chasing the kulan, he lets none escape,
His bones are all deep-blue stone,

Altındaki binicisi
Ondan önce ölür, ömrü az.
Dediğim budur, sözümü tut,
Bahadır Cakıp, bilmiş ol!
Söylediğim budur, söz budur,
Oğlun Manas — kulunun,
Kul soyundan başka doğmuş şahinin,
Büyümesi geç olur,
Kaynaşan kâfirlerden,
Kıtay'ın yurdu ona düşman olur.
Yaşı on ikiye gelinceye dek,
Boy atıp er oluncaya,
Er oğluyla denk oluncaya,
Eline mızrak alıncaya,
Eğilip mızrak saplayıncaya,
Ok yetişmez atına bininceye,
Ok işlemez zırhını giyinceye,
Manas, Manas oluncaya,
Kurulup ata bininceye,
Halk içinde yürüyünceye,
Otağlı Kırgız yurduna
Otağ oluncaya dek,
On ikisine gelinceye dek:
«Oğlumun adı Manas» diye,
Bir tek insana bildirme,
Bir tek Kalmak'a sezdirme!
«Oğlumun adı Manas» diye,
Böbürlenip söyleyiverirsen —
Manas'ın ünü zaten duyulmuştur,
Bundan yedi yıl önce
Çın Kakan'ın defterine çizilmiştir.
Manas'ın adını duyduğunda,
Halka kavga salıp,
Beecin hanının içi yanmıştır,
O ünlü Manas oğlan işte budur.
«Oğlumun adı Manas'tır» diye,
Sakın Kıtay'a duyurma!»

Böyle deyip o adam

The rider mounted on his back
Dies before him, short of days.
This is my word — hold fast to it,
Hero Cakıp, know it well!
This is my saying, this the word,
Your son Manas — that foal of yours,
A falcon born beyond all mortal stock,
Is slow in coming to his growth,
Among the swarming infidels,
The land of Kıtay will be his foe.
Until his years reach twelve,
Till he shoots up into a man,
Till he stands equal with men's sons,
Till he takes the lance in hand,
Till he leans and drives the lance home,
Till he mounts the horse no arrow catches,
Till he dons the mail no arrow pierces,
Till Manas becomes Manas indeed,
Till he sits his horse in state,
Till he walks among the people,
Till for the tented Kırgız land
He becomes himself the tent,
Until he comes to his twelfth year:
«My son's name is Manas» —
Reveal it not to one soul alive,
Let not one Kalmak catch the scent!
«My son's name is Manas» —
Should you let it slip in boasting —
The fame of Manas is heard already,
Seven years before this day
It was drawn in Çın Kakan's register.
On hearing the name of Manas,
Loosing strife upon the people,
The han of Beecin burned within,
That famed boy Manas — this is he.
«My son's name is Manas» —
Beware, let not the Kıtay hear!»

So saying, that man

Gözden kayboluverdi.
O anda bay Cakıp
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Boynuna kuşağını asıp,
«Kudret!» deyip yalvarıp,
Baabedin'i tez tez anıp,
Bay Cakıp kalkıp hazırlandı,
O gün Cakıp'ın
Uykusu dağılıp gitti,
Gözü fal taşı gibi açılıp,
Fırlayıp kalktığında Cakıp,
Yanında insan şöyle dursun, hayvan bile yok.
Sevinçten yüreği çarpıp,
O anda tabanı yere tak tak vurup,
Başından buğu tütüp,
Yaradan'a feryat edip,
Ağlayıp durdu bay Cakıp:
«Uyurken gördüğüm düşmüş,
Bu, Tanrı'nın kıldığı işmiş!»
Fırlayıp kalksa gece imiş,
O anda Cakıp için
O gece Kadir gecesi imiş,
Söyleyip giden o can
Kıdır'ın ta kendisiymiş.
«Adı Manas oldu» dendiğinde,
Aklı başından giden bay Cakıp
İşitip durduğu an imiş.
Boynuna kuşağını asıp,
O anda bay Cakıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Fecr-i sadık sökmüş,
Terazi yıldızı birer birer,
Biri kalmadan batmış,
Cakıp fırlayıp kalktığında,
Tan apaydın atmış,
Yere aydınlık değmiş.
Fırlayıp kalkınca bay Cakıp,

Vanished from his sight.
That instant the rich Cakıp
Started up out of his sleep,
He turned upon his right side,
He hung his sash about his neck,
Pleading, crying «Almighty power!»,
Naming Baabedin over and over,
Rich Cakıp rose and made him ready,
That day for Cakıp
All sleep was scattered clean away,
His eyes flew open wide as omen-stones,
And when Cakıp sprang to his feet,
No man beside him — no, not even a beast.

His heart was pounding hard with joy,
His soles then drumming on the ground,
Steam was rising from his head,
Crying out to the Creator,
Rich Cakıp wept and wept:
«What I saw in sleep was a dream,
This is a work that God has wrought!»
He sprang up — it was still night,
And in that hour, for Cakıp's sake,
That night was the Night of Kadir,
And the soul who spoke and went his way
Was Kıdır's very self.
When it was said, «His name is Manas»,
Rich Cakıp, out of his wits for joy,
Was hearing it that very moment.
He hung his sash about his neck,
That instant the rich Cakıp,
Pleading to the Creator,
The true dawn had broken through,
The Scales' stars, one by one,
Had set till none remained,
When Cakıp sprang up to his feet,
The dawn had broken clear and bright,
And light had touched the earth.
When rich Cakıp leapt upright,

Bulunan malın döl başı,
Doğurmadan gezen kula kısrağın

Talihi gül gibi açılmış,
O kula kısrak bir kulun doğurmuş.
Uğur sayılan kula kısrak,
Kulun doğurduğu an imiş,
Doğurduğu kulun değil,
Bir yaman şey doğurmuş meğer.
Malın başı kula kısrak,

Bu yıl doğurduğu an imiş,
Doğururken sağlamca kula kısrak,
Bir kasırga doğurmuş meğer.
«Dört bir yanından baksan,
Yelesi, kuyruğu dökülür,
Canım hayvan Toruçaar,
Bunda tulparlık alameti görünür.
Kıl endamına baksan,
Görülmedik bir hali görünür.
Kuyruğu var, yelesi var,
Öylesine güzel bir hayvan.
Sağ kalırsa Toruçaar,
Coşkun bir tulpar at olur,
Bunu isteyen adam düşman olur.
Her uzvu ayrı seçilir,
Hayvanın üstün alameti görünür.
Sağ esen at olursa,
Yuları bir tutam kalıncaya dek,
Azılı düşmana kaptırmaz,
Gerçek felaket bin yandan çarpmadıkça,

Binicisini düşmana mızraklatmaz.
Nara duyunca her uzvu boşanan,
Haykırış duyunca bu hayvanın
Tulparlık alameti görünen.
Fitilli tüfek atılsa şaşmayan,
Yer yarılırcasına gürültü duysa,
Bir izini bile şaşmadan basan,

The first-fruit dam of all his herds,
The dun mare that had roamed unfoaling —
Her fortune opened like a rose,
That dun mare had dropped a foal.
The dun mare counted a good omen —
It was the moment of her foaling,
And what she bore was no mere foal,
A wondrous fierce thing she had borne.
Chief of the herds, the dun mare,

This was the year, the hour she foaled,
And foaling soundly, the dun mare
Had borne a very whirlwind.
«Look on him from every side,
His mane and tail flow tumbling down,
Dear creature, my Toruçaar,
In him the tulpar's sign appears.
Look upon his coat and frame,
A state appears not seen before.
A tail he has, a mane he has,
So beautiful a beast is he.
If Toruçaar lives and thrives,
He'll be a tulpar full of fire,
The man who covets him turns foe.
Each limb of his stands out distinct,
The beast shows every mark of greatness.
If he grows to horse safe and sound,
Till but a handsbreadth of halter is left,
He yields it to no savage foe,
Unless true ruin strikes from a thousand sides,
He lets no foe lance his rider.
At the war-cry all his limbs let loose,
At the shout, in this creature shows
The very token of the tulpar.
Unflinching when the matchlock fires,
Though he hear a din as if earth split,
He sets each hoofprint without fail,

Ağzı koyverildiğinde,
Tulparlardan öne geçen,
Haykırış duyunca bu mübarekte
Tulparlık alameti görünen.
Basıp geçse kara yer,
Kat kat yarılıp ayrılır.
Yüksekten kaymayan,
Hiçbir yeri eksik değil,
Taşa basan dağ keçisinden.
Binen adam çevik olur,
Sağ gezerse Toruçaar,
Ere layık at olur.
Kazma toynaklı, geniş sağrılı,
Sağ kalırsa Toruçaar,
Cenge binilecek at olur.
Kara bayır, soylu küheylan,
Sağ kalırsa Toruçaar,
Akına binilecek at olur.
Mızrakçıların kaplanının
Ustaca bineceği at olur,
Âleme kavga salacak

Yiğidin bineceği at olur.
İncikleri bükülmez,
Bahadır yaradılışlı bir at imiş.
Boşuna kuyruk, yele değil,
Bu hayvan Toruçaar,
Benim gördüğüm mallardan değil!»
Kulunu böyle sınayıp süzdü,
Sevincinden bay Cakıp,
Bir daha göz gezdirdi.
Toruçaar'a baksa,
Malın sefasını sürmek istercesine,
Yeri eşeleyip Toruçaar,
Tepinip durduğu an imiş,
Anasının üstünden,
Öne arkaya sıçrayıp,
Atlayıp durduğu an imiş.
Bunu görüp bay Cakıp'ın,

And when his mouth is given rein,
He passes tulpars in the running,
At the shout, in this blessed one shows
The very token of the tulpar.
Where he treads the black earth over,
It splits and parts in layer on layer.
He slips not on the heights,
No part of him is wanting aught,
Beside the rock-treading mountain goat.
The man who mounts him will be nimble,
If Toruçaar walks alive,
He'll be a horse to fit a hero.
Spade-hoofed, broad across the croup,
If Toruçaar lives and thrives,
He'll be the horse to ride to war.
A hardy steppe-bred, noble courser,
If Toruçaar lives and thrives,
He'll be the horse to ride on raids.
For the tiger of the lancers he
Will be the horse ridden with mastery,
For the hero who'll rouse war on the world

He'll be the horse that hero rides.
His shanks will never buckle,
A horse of hero's making he.
Not for nothing tail and mane,
This creature Toruçaar
Is like no stock I've ever seen!»
So he appraised and eyed the foal,
And in his joy the rich Cakıp
Ran his gaze over him once more.
And as he looked on Toruçaar,
As if to revel in the herd's delight,
Toruçaar was pawing at the ground,
It was the moment of his stamping,
Over his mother's very back,
Springing forward, springing back,
It was the moment of his leaping.
And at this sight, the rich Cakıp

Gönlü coşup bölünüp:
«Binecek sahibini ver» diye,

Tanrı'dan dilek dileyip,
Gönlü gidip bölündü,
«Binecek oğlu verse» diye,
«Bindiğini gözüm görse» diye,
«Ondan sonra ölsem» diye,
Toruçaar'ı gördüğünde:
«Baabedin!» diye bağırıp,
Yılkıcısını çağırıp,
Yüreği güm güm atıp,
Göğsü hırıldayıp,
Bütün bedeni titreyip,
Sözünü ağzında toparlayana dek,

Şöyle böyle diyene dek,
Kararan dağın burnundan,
Kıvrılan yamacından,
Buram buram toz çıkar,
Tozu görüp bay Cakıp'ın,
Bedeninden canı çıkayazdı.
Buram buram toza baksa,
Telkürön'ün tozu imiş,
Üstündeki binicisi,
Akbaltay'a benzer bir can imiş.
Habere Baltay gelmişti,
Zor duran bay Cakıp'a,
Müjdeyi vermeye durdu.
Akbaltay şöyle söz söyledi,
Bay Cakıp'a şöyle dedi:
«Bay Cakıp, oğlum, müjde!
Bugün senin bahtına,

Aç arslan, bir yiğit geldi,
Nice yansak da ele geçmez,

Kaplan sultan bir er geldi!
Dayanacak adam kalmadı,

Felt his heart surge and divide:
«Grant him the master who shall ride him,»
He begged his wish of God above,
His heart went out and split in two,
«Would He but grant the son to ride him,»
«Would my eye but see him mounted,»
«And after that, then let me die,»
And when he looked on Toruçaar:
He shouted out «Baabedin!»,
He called his herdsman to him,
His heart was pounding, drum on drum,
His chest was rasping hoarse,
His whole body all a-tremble,
Before he could gather his words in his mouth,
Before he could say this or that,
From the darkening mountain's spur,
From its winding hillside slope,
Dust came billowing cloud on cloud,
And seeing the dust, rich Cakıp's
Soul well-nigh fled out of his body.
He looked upon the billowing dust —
It was the dust of Telkürön,
And the rider on his back
Was a soul that looked like Akbaltay.
Baltay had come to bring the news,
To rich Cakıp, who scarce could stand,
He stood to give the glad tidings.
Akbaltay spoke these words,
To rich Cakıp thus he said:
«Rich Cakıp, my son, glad tidings!
This day, unto your fortune,

A hungry lion, a hero has come,
Though we burn with longing, none like him is won,
A tiger sultan of a man has come!
No man is left who can withstand him,

İki eliyle avuçlayıp zehir tuttu.
Karında yatarken bağırdı,
Bu oğlun «Manas!» diye savaş naran attı.
Sarı perçemli boz koyun,
Sarı başlı bir koç doğurdu,
Manas'ın doğduğunda,
Ayakları üstüne dik doğdu!
Sağ eline kara kanı
Tutuverdi han Manas,
Sağ eline kara kan tutuvermesi —

Dövüşmeye düşman olursa,
Kara kan gibi akıtıp,
Kanını dökerim demesidir.
Sol eline sarı altını
avuçlayıvermesi —
Savaşmaya düşman olursa,
Sarı altın gibi sarartıp,
Kökünü kuruturum demesidir.
Karından oğlun düştüğünde,
Kulağının ucu delikti,
Bu çocuk sünnetli doğmuştu,
Gören can şaşıp kaldı,
Ey Cakıp'ım, bir düşünsene,
Karından düşen oğlunun,
Bunca oldu nişanesi.
Çocuk haykırarak düştüğünde,
Düştüğü yerden toz çıktı,
Çocuk ağladığında,
Yürekler hoplayıp canlar çıktı.
Görülmedik şeyi görmüşler,
«Çocuk değil, bir obur dev imiş» diye,

Dokuz zavallı kocakarı,
Yürekleri düşüp ölüvermiş.

Görenin gönlü ürperip bölündü,
Oğlunun sırtında,
Kara boz yele — yelesi göründü.

In both his fists he clutched up poison.
He cried out lying in the womb,
This son hurled the war-cry «Manas!»
The grey ewe with the yellow forelock
Has dropped a yellow-headed ram,
And when Manas was born,
He was born upright upon his feet!
In his right hand the black blood —
Han Manas held it fast,
His clutching black blood in his right hand —
Means: should a foe rise up to fight,
I'll set it flowing like black blood,
I'll pour his lifeblood out.
And the yellow gold in his left hand —
his clutching of it —
Means: should a foe rise up to war,
I'll blanch him yellow as the gold,
I'll wither his root and stem.
When your son dropped from the womb,
The tip of his ear was pierced,
This child was born circumcised,
All souls who saw were struck amazed,
O my Cakıp, only think —
The son who dropped from out the womb,
So many were his tokens.
When the child dropped with a mighty cry,
Dust rose up from where he fell,
And when the child broke out in wailing,
Hearts leapt up and souls took flight.
They saw what none had seen before,
«No child, but a devouring demon,» they said,
Nine poor old crones among them,
Their hearts gave way, and they dropped dead.
All who saw him shuddered, hearts divided,
Upon your own son's back,
A black-grey mane — his mane appeared.

Manas'ın yere düştüğünde,
Nur saçılıp ortalık doldu,
Kara boz yeleli kaplanın,
Adı «Manas» olsun diye,
Oğlunun adı konuldu.
Kadınlar kundaklarken,
Bir alameti daha var,
Kara benekli bir kaplan,

When Manas dropped upon the earth,
Light poured forth and filled the place,
And for the tiger with black-grey mane,
That his name might be «Manas»,
Your son was given his name.
While the women swaddled him,
There came another sign,
A black-spotted tiger

Yanı başından atılıp geldi,
O körpe bebeği,
Öne arkaya üç kez atlayıp,
Bakınca göze ilişmeden,
Nerede olduğu bilinmeden,
Kaybolup gitti.
Sırık kuyruklu boz arslan,
Sağ yanından atıldı,
Arslanı gördüklerinde:
«Bu ne dehşet böyle?» diye,
Kadınlar çığlık çığlığa kaçtı,
Ahalinin hepsi,
Topyekûn sızlanıp inledi,
Yeni doğan çocuk Manas'ı,
Sağ omzundan bir koklayıp,
Sol omzundan bir koklayıp,
Gür gür edip dolanıp,
Yiğit ile arslan,
Birlikte çöküp yattı,
Bir baksan çocuk gibi,
Bir baksan boz kaplan,
Sağ esen büyürse,
Karşısına çıkan adam asla sağ kalmaz.
Alnı yere erişince,
Gökten Tanrı'nın nuru saçılıp,
Zelzele yürüyüp geçti.
Doğan Manas oğlunuz,
Tanrı'nın sevgili kuluymuş,
Her uzvuna baksan,
Doksan bin cana bedel oğulmuş.

Came bounding from beside him,
And over that tender babe
It leapt three times, forward and back,
Then, unseen by watching eyes,
None knowing where it went,
It vanished clean away.
A grey lion with pole-long tail
Sprang up on his right side,
And when they saw the lion:
«What terror is this?» they cried,
The women fled shrieking away,
And all the gathered people
Moaned and groaned as one,
But the newborn child Manas —
It sniffed him once on his right shoulder,
It sniffed him once on his left shoulder,
Rumbling deep, it circled round,
And the hero and the lion
Sank down and lay together,
One glance — he seems a child,
One glance — a grey tiger,
If he grows up safe and sound,
No man who faces him will live.
When his brow first touched the ground,
God's radiance poured down from heaven,
And an earthquake rolled on through.
Your newborn son Manas
Is God's own belovèd servant,
Look on every limb of his —
A son worth ninety thousand souls.

Sağ esen büyürse,
Serpilip yiğit olur,
Kara boz yeleli kaplan,
Kahrı tam bir arslan olur.
Yürüyüşü yanan kor olur,
Attığı çelik ok olur,
Adı Manas konuldu,
Âlemde eşi olmaz.
Adı Manas, arslan odur,
Sürgün edilip geldik uzaktan,
Soydaşımız Kırgız'ı,
Bulup kavuşturacak er odur,
Derdini çözecek arslan odur,
Bizi inletmeden koruyacak er odur.

Kendisi Altay'da doğdu,
Bilirsen Kadir gecesi geldi,
Düşünsene, Cakıp han,
Bize bir iyilik dokunacak

gün geldi.
Önceden dilediğin size denk geldi,
Bugün senin düşüne denk düşen
iş geldi.
Cakıp bay, gördüğün düş kabul oldu,

Çıyırdı bir erkek doğurup,
Adı Manas konuldu,
Halkında var mı böyle bir iş!?
Endamı, heybeti,
Doğduğundaki suret ve kılığı,
Gördüğün düşe tıpatıp denk geldi,
Kızır nazarlı Cakıp, dinleyiver,

Asırlarda olmaz böyle bir iş!
Oğlunun her alameti tam denk geldi,
Allah Taala, kudret sahibi,
Kendi dileyip baht verdi.
Doğduğunda kara yer,

If he grows up safe and sound,
He'll shoot up into a warrior,
A tiger with black-grey mane,
A lion of consummate wrath.
His stride will be a burning ember,
His cast will be an arrow of steel,
The name Manas is given him,
In all the world he has no peer.
His name Manas — the lion is he,
We came here banished from afar,
Our kinsmen the Kırgız —
The man to find and rejoin them is he,
The lion to unbind their grief is he,
The man to shield us from all groaning is he.
He himself was born in Altay,
Know it — he came on the Night of Kadir,
Only think of it, Cakıp han,
The day when good shall touch us

has come.
What you wished of old has fallen to you,
Today the thing that matched your dream has come.
Rich Cakıp, the dream you dreamed is granted,
Çıyırdı has borne a boy,
The name Manas is given him,
Was ever such a thing among your people!?
His stature and his majesty,
His form and features at his birth,
Matched the dream you dreamed exactly,
Cakıp, on whom Kızır's gaze has rested, listen,
In centuries no such thing befalls!
Your son's every token matched in full,
Allah Taala, Lord of might,
Of His own will bestowed the fortune.
At his birth the black earth,

Duramayıp sarsıldı,
Adı Manas, arslan,
Dikkat etsen, bize bir arslan geldi!
Cakıp'ım,
Yalvarsak da olmaz böyle iş,
Böylesi düş kolay kolay gelmez,
«Yaradan Manas gibi çocuk verir» diye,

Hatırda var mı böyle bir iş?!
Belli imiş, dayanak imiş,
Yiğit Manas, bu oğlun,
Bele kuşanılacak arslanmış,
Bağlanıp yatan bahtın,
Bahtını açacak oğulmuş,
Horlukta yaşayan insanın,
Elini çözecek oğulmuş.
İnleyip gezen insanın,
Derdine derman bulacak oğulmuş,
Kaynaşıp duran kâfire,
Gaza kılacak arslanmış,
Altay'daki garip yurdu,
Manas sağ esen büyürse,
Azat edecek arslanmış.
Dün, Cakıp, görmüştün,
Haberin var mıdır,
Tekeçe han, Şıgay han,
Bir karaltısını bile göstermeden,
Ya da er olduklarını bildirmeden,
Canlarıyla helâk olup,
Akılları şaştığında,
Bu ikisi dağa çıkıp kaçtığında,
Yaşamaya can attılar,

Bir karaltısını bile göstermeden,
Akrabalığını bildirmeden,
Kendileri kaçıp kurtuldu.
Çarpışmaya derman yok,
Boğuşmaya çare yok,

Unable to hold still, was shaken,
His name Manas, the lion,
Mark it well — a lion has come to us!
My Cakıp,
Such a thing comes not for all our pleading,
Such a dream comes not with ease,
That «the Creator grants a child like Manas» —
Was such a thing e'er held in mind?!
It was ordained — he is the mainstay,
Valiant Manas, this son of yours,
Is a lion to gird upon the loins,
Your fortune that lay bound in fetters —
He is the son to set it free,
For those who live in degradation,
He is the son to loose their hands.
For those who wander groaning,
He is the son to find their cure,
Upon the swarming infidel
He is the lion to wage holy war,
The forlorn people here in Altay —
If Manas grows up safe and sound,
He is the lion to set them free.
Yesterday, Cakıp, you saw it,
Do you know of it or not —
Tekeçe han and Şıgay han,
Showing not even a shadow of themselves,
Nor proving that they were men,
Perishing in their very souls,
When their wits were struck astray,
When those two fled up the mountain,
They scrambled hard to stay alive,

Showing not even a shadow of themselves,
Nor owning their own kinship,
They fled and saved themselves alone.
No strength was left to fight,
No means was left to grapple,

Kara Kalmak, kalabalık Mancu,
When the black Kalmak, the thronging Mancu,

Tepemize çöktüğünde,
Dün bizi paramparça edip,
hepimizi dağıttığında,
Bizi koyun gibi hor kullandığında,
Came crashing down upon our heads,
Yesterday they tore us all to pieces,
when they scattered every one of us,
When they used us basely, like so many sheep,

Mala da cana da sahip kılmadan,
Leaving us master of neither wealth nor life,

Kıtay'ın her şeyi yağmalayıp aldığında,
El ile ayak bağlanıp,
Horluk görüp sürülüp,
Kederlenip kaygılanıp,
Öz akrabadan ayrılıp,
When the Kıtay plundered all and took it,
Our hands and feet were bound together,
Despised and driven into exile,
Grieving and consumed with care,
Parted from our own blood kin,

Anarsak — kapkara gece,
Kulda var mı böyle bir gün?
El ayak birlikte bağlandı,
Horluk görüp sürüldük.
Birimiz gittik Eyren'e,
Birimiz düştük çıkılmaz derinliğe.
Çoğumuz düştük horluğa,
Rastladık koca çomak tutan zorbalığa.
To recall it — blackest night,
Did ever mortal see such days?
Hands and feet were bound as one,
Despised, we were driven forth.
One of us went to Eyren,
One of us fell into depths past climbing.
Most of us fell to degradation,
We met the tyranny that wields the great cudgel.

Başımıza kıyamet saldığında,
Bu kâfirler bizi sürüp götürdüğünde,
Kesip yemeye koyun bulamadan,
Soluklanmaya yer bulamadan,
Yeleli bir öksüz tay bulamadan,
Ya da can şenletir bir yer bulamadan,
Yara bere içinde sürünüp geldiğimizde,
When they loosed doomsday on our heads,
When these infidels drove us away,
Finding no sheep to slay and eat,
Finding no place to draw a breath,
Finding not one maned orphan colt,
Nor any place to cheer the soul,
When we crawled here covered all in wounds,

Altay'a geldik, güç bulduk, Cakıp,
We came to Altay, we found strength, Cakıp,

Altın madeni kazıp,
Mal bulduk, Cakıp!
Görenekte var mı böyle görülen düş,
Digging in the gold mines,
We found wealth, Cakıp!
Was such a dream e'er dreamed in custom's memory?

Allah Taala, Yaradan,
Allah Taala, the Creator —

«Manas gibi çocuk verir» diye,
Hiç görenekte var mı böyle iş!
İşte bu çocuk büyürse,
Öcünü alacak hazine odur,

Senin içindeki dertleri dağıtacak er odur.
Dört bir yana sürülüp gittik,
Sağ kalırsak akrabayı bulup getirecek er odur.
Dikkat etsen, gördüğümüz ne güzel gün,
Bilene Manas — Kadir gecesidir.

Arıklamış atın semirdi, bahadır,

Bizim aç karnımız doydu,
Senin kopan soyun eklenip sürer,
Oğlun sağ esen büyürse,
Göğsünden kederin saçılıp dağılır,
Yanan yürek yatışır,
Sağ olup büyürse,
Senin gözün fal taşı gibi açılır!
Kopmuş olanın eklenip sürer,
Saçılmış olanın derlenip toplanır» —
Akbaltay'ın söyleyip durduğu söz,
«Çocuklu oldun, Cakıp» diye,
Ağarıp tanın mı attı,
Kızarıp günün mü doğdu,
Adı Manas olan kaplanı,
Gönlü derya olanı Tanrı mı verdi?!

Görsen, içte bir tasa var,
Uçsuz bucaksız Beecin, ulu şehir,
Onun ulusu güçlü Esenkan.
Bilenlerden söz duydum:
«Adı Manas bir er çıkıp,
Beecin'e bela salacak» diye,
Beecin'in hanı Esenkan,
Bu Kırgız'ın yurdundan,

That «He grants a child like Manas» —
Was ever such a thing in custom's memory!
Now if this child but grows,
He is the treasure that will take your vengeance,
The man to scatter the griefs within you is he.
We were driven to the four horizons,
If we live, the man to find and bring our kin is he.
Mark it — how fair a day we've seen,
To him who knows, Manas is the Night of Kadir.
Your lean horse has grown fat, hero,

Our hungry bellies have been filled,
Your severed line is joined and runs on,
If your son grows up safe and sound,
The grief will scatter from your breast,
The burning heart will be at peace,
If he lives and grows,
Your eyes will open wide as omen-stones!
What was severed joins and runs on,
What was scattered is gathered in» —
Such were the words Akbaltay spoke,
Saying, «You have a child, Cakıp» —
Has your dawn whitened into day,
Has your sun risen red and bright,
The tiger with the name Manas,
The ocean-hearted — has God bestowed him?!
Yet see, within there lies a care,
Boundless Beecin, the mighty city,
Its sovereign, powerful Esenkan.
From those who know I heard the word:
«A man named Manas shall arise
And bring calamity on Beecin,» —
So Esenkan, the han of Beecin,
From this land of the Kırgız,

Çocuk aradı» diye duydum.
«Adı Manas bir çocuk» diye,
Falcısı söyleyip bilmiş,
Dili Kırgız dilinde,
Özünde Beecin'e düşman.
Düşünüp bilerek falcısı,
O kâfir Esenkan'ın,
Tellalı da söyleyip durmuş,
Nicesi yüzüne söylemiş,
Manas'ı bilirmiş meğer,
Hazinedeki bilge ayyarı.
Ayyardan kesin söz duyup:
«Manas düşmandır» diye duyup,
Türlü türlü asker alıp,
Şu kırk evli Kırgız yurduyduk,
Hepimizi toplayıp aldığında,
Haberin var mıdır,
Çocukların hepsini çığrıştırıp,
Geçit resmine dizdiğinde,
Manas'ı arayıp Esenkan,
Bilenden bilene sorup ularsam,
Bilgiçlerden sorarsam,
Kıyameti koparmış derler,
Hınçtan tutuşup ölesi kahrolası,
Dört bir yana haber salmış derler,

Sought out the child,» I heard it said.
«A child whose name will be Manas,» —
His soothsayer spoke and knew it,
His tongue will be the Kırgız tongue,
In his essence Beecin's foe.
Pondering and knowing, the soothsayer —
And of that infidel Esenkan
The herald too kept crying it,
And many said it to his face,
It seems he knew Manas full well —
The wise ayyar of the treasury.
Hearing the ayyar's certain word:
Hearing that «Manas is the foe,»
Taking troops of every kind,
We were this land of forty Kırgız homes,
When he rounded up us all,
Do you know of it or not —
Setting all the children crying,
When he ranked them for review,
Esenkan, searching for Manas —
If I trace it, asking knower after knower,
If I ask it of the learned,
They say he raised the very doomsday,
Ablaze with spite, the death-doomed wretch,
He sent forth word to the four quarters, they say,

Karşılık vereni,
Yakalayıp kırmış derler.
Büyüklüğünü göstererek,
Toplanan yurdun hepsini,
İşkence edip, dövüp, yakıp,
Çocuk aramış diye duydum,
Adı Manas, yeleli
Bir can aramış diye duydum,
Kendi bildiğini âleme,
Yapıp gitmiş diye duydum,
İnadına dokunanı,
Ensesinden büküp,

And whoever answered back,
He seized and slew, they say.
Displaying all his mightiness,
The whole assembled people
He tortured, beat, and burned,
Searching for a child, I heard,
For one named Manas, maned —
He sought that soul, so I have heard,
His own will upon the world
He wrought and went, so I have heard,
Whoever crossed his stubborn will
He bent them by the neck,

Kırıp geçirmiş diye duydum,
Amansız belayı,
Salıp gitmiş diye duydum,
Samarkan'ın şehrinde,
Doğmuş imiş zavallı,
Koca Eşen'in Car Manas'ını,
Zorbalık edip Kıtaylar,
Alıp götürmüş diye duydum.
Kakançın'ın halkı var,
Kaynaşıp duran Kıtay'ın,
Nice türlü alpı var,
Hanı buyruk verdiğinde,
Böyle zorbalık etmek töresi var.
Otağlı şeyhi, gök cübbeli çerisi,

Koca yurt Kokon'u, Margalañ'ı,
Oyuncak etmiş diye duydum.
Ancıyan'ı yurt edinen,
Onu eğdirip hiçbir düşmanın yenemediği,
Ancıyan'daki Aykoco'm,
Aykoco'nun oğlu — Bilerik,
Aykoco'nun halini hiç sorma —
Kendisi evliya bir canmış,
Aykoco'nun Bilerik'i,
Öleceği demde gördüğü çocukmuş.
Ceti-Özön suyunun incisi,
Aykoco'nun ölürken gördüğü Bilerik,
Ata oğlunun biriciği,
Altını sermaye edip,
Yükleyip almış diye duydum,
Kuşağını sarık gibi sarınıp,
Kudret sahibine yalvarıp,
Deveye malı mülkü yerleştirip,
Kıtay'a doğru sürüp,
Kıtay'dan çıkıp Çoñ Döñ'e,
Kendi bildiğini onlara,
Yapıvermiş diye duydum,

And broke and mowed them down, I heard,
A merciless calamity
He loosed and went, so I have heard,
In the city of Samarkan
The poor one had been born,
Old Eşen's own Car Manas —
The Kıtays, wreaking tyranny,
Carried him away, I heard.
Kakançın has its people,
And the ever-swarming Kıtay
Has champions of many kinds,
When their han gives the command,
Such tyranny is their very custom.
Their tented sheikh, their blue-robed soldiery,
Great Kokon and Margalañ,
They made their plaything, so I heard.
He who made Ancıyan his home,
Whom no foe could bow or vanquish,

My Aykoco there in Ancıyan,
Aykoco's son — Bilerik,
Ask not what befell Aykoco —
He himself was a saintly soul,
And Aykoco's Bilerik
Was the child he saw as death drew near.
Pearl of the Ceti-Özön waters,
Bilerik, seen as Aykoco lay dying,
His father's one and only son,
Taking the gold for capital,
They loaded it and bore him off, I heard,
Winding his sash about him like a turban,
Pleading to the Lord of might,
Loading goods and chattels on the camels,
Driving on toward Kıtay,
Out of Kıtay to Çoñ Döñ,
Working his own will upon them,
So he had done, I heard it told,

Mediyan'ın susuz çölünde,
Ticarete giden hocaları,
Kırıp geçirmiş diye duydum,
O zaman hocalar kırılıp,
Ticaretin hepsi kesilip,
Yağmalayıp Çoñ Döñ'e,
Yola düşmüş diye duydum,
Aykoco oğlu Bilerik,
Ele düşmüş diye duydum,
Demir urganın bile kurtulamadığı,
Tuzağa düşmüş diye duydum,
Kıtay'a eğlence olmaya,
Şamataya düşmüş diye duydum,
Dinmek bilmez bir büyük,
Kavgaya düşmüş diye duydum,
Hocalarını yere serip,
Öldürüp gitmiş diye duydum,
«Bu da Müslüman'ın halkı» diye,
Bilerik'i böylece,
Bağlayıp götürmüş diye duydum.
Carmanas ile Bilerik,
İkisini bir araya katmışlar derler.
Han tahtının dibinde koca zindan,
Yüksekliği kırk urgan,
O zindana atmışlar derler,
Öldürmeden, yitirmeden,
Onlar zavallıya dönmüş derler.
Kıtay kargaşaya düşmüş,
Adını duyup «Manas» diye,
Dikkat et, bay Cakıp,
Âlemde var mı böyle söz,
«Soyu Kırgız'dır Manas'ın» diye,
«Yuvayı Manas bozar» diye,
Beecin'e sağlam sur çekmişler,
İyi tart, Cakıp, sözümü dinle,
Kulda var mı böyle söz,
Kırk evli Kırgız toplanıp,
Sakın deme «Manas» diye.
Kırk evli Kırgız toplanıp,

In the waterless desert of Mediyan,
The khojas who went forth to trade,
He cut them down, I heard it told,
Then were the khojas slaughtered,
And all the trade was severed,
Plundering, on to Çoñ Döñ,
He took the road, I heard it told,
Bilerik, son of Aykoco,
Fell captive, so I heard it told,
Into a snare no iron rope escapes,
He fell entrapped, I heard it told,
To be the sport of Kıtay,
He fell to mockery, I heard it told,
Into a great and never-ceasing
Strife he fell, I heard it told,
They laid his khojas in the dust,
And slew them all, I heard it told,
Saying, «These too are Muslim folk,»
And thus they took Bilerik,
Bound him and bore him off, I heard.
Carmanas and Bilerik,
The two were penned together, so they say.
Beneath the khan's throne a vast dungeon,
Its depth full forty ropes,
Into that dungeon they were cast, they say,
Not slain, not lost from sight,
They turned to wretches there, they say.
Kıtay was thrown into turmoil,
Hearing the name «Manas,»
Take heed now, bay Cakıp,
Is there such a word in all the world,
«Manas is of Kırgız blood,» they say,
«Manas will wreck the nest,» they say,
Round Beecin they raised a mighty wall,
Weigh it well, Cakıp, heed my word,
Is there such a word among mortal men,
Let the Kırgız of forty households gather,
Beware, and never speak «Manas.»
Let the Kırgız of forty households gather,

Kederin hepsini dağıtalım,
Kırgız'ın hepsi toplanıp,
Kızır'ın dokunduğu boz yeleliyi,
Şimdilik Çoñ Cindi adıyla çağıralım.

Yaşı on ikiye geldiğinde,
Bilmeyene bildirip,
Onu böylece yola koyalım,
Kaynaşıp duran kâfirden,
Biz nice eski öcü alalım.

On dördüne yaşı geldiğinde,
Kana doyup pekişir,
Gözle de gör, Manas'ı:
Kakançın'ın Beecin'inde,
Hunhar Manas diye ün alır.
Belli olan budur, bel budur,
Kakançın'lı Beecin'e,
Kıyamet salacak er budur.
Bay Cakıp, oğlum, sözümü dinle,
Çocuk geldi, arslan geldi,
Malın ile başın denk geldi,

Talihi üstün kaplan,
Evine Manas er geldi!
Sağ olursa bu oğlun,
Sarp yamacı yarıp yol açar,
Dediğim yalan değilse,
Allah kendisi bozmadıkça,
Bu oğlun Kıtay'ı vurup ganimet alır.
Sayısız kara mal gütmüşsün, ey Cakıp,

Mala düşkün bir candın,
Cimriliği bırak, Cakıp!
Senin kırlarda yılkın altı tümen,
Bunun çoğu güzel ala başlı,
İçinde argımakla küheylan karışık.

Kederin hepsini dağıt, Cakıp,

Let us scatter every sorrow,
Let all the Kırgız gather,
The grey-maned one whom Kızır touched,
For now let us call him by the name Çoñ Cindi.
When his years have come to twelve,
Making known to those who know not,
Thus let us set him on his road,
From the swarming infidel,
Let us take many an ancient vengeance.

When his years have come to fourteen,
Sated with blood, he hardens,
Watch then and behold Manas:
In Beecin of Kakançın,
He wins the name of bloodthirsty Manas.
This is the certainty, this the stay,
Upon Beecin of Kakançın,
This is the man to loose the doom.
Bay Cakıp, my son, heed my word,
A child has come, a lion has come,
Your wealth and your head are matched at last,
A tiger of surpassing fortune,
Into your house the hero Manas has come!
If this your son lives on,
He'll cleave the sheer slope and open a road,
If what I say be no lie,
Unless Allah Himself undoes it,
This son will strike Kıtay and take the spoil.
Countless dark herds you have grazed, O Cakıp,
A soul besotted with wealth you were,
Cast off your miserliness, Cakıp!
Six tümen your horse-herds on the steppe,
Most of them fair and dapple-headed,
Argımak and courser mingled among them.
Scatter all your sorrow, Cakıp,

Bulunup Manas oğul geldi,
Nicesini toya kes, Cakıp,
Nice yılkı, nice koyun,
Bir nicesini kes, Cakıp,
Çocuğun adı «Manas» diye,
Hiçbir insana bildirmeden,
Hiçbir insana sezdirmeden,
Kendi içinden «Manas» diye,
Çocuğun adını koy, Cakıp!
Sayısız kara malını saç, Cakıp,

Elin ağzını kapat, Cakıp!
İneğin ile deven kesilsin,
Bu Altay'ın düzüne,
Koca ocak çukuru kazılsın,
Bu Manas'ın toyunda,
Kalenderler, yoksullar, miskinler,
Kimse kalmadan hepsi doyunsun!»
Akbaltay böyle söz söyleyip,
Müjdelik diledi.
Çocuğu olmayan Cakıp bay,
Dediğine razı oldu işte,
Boz aygır sürüsü, bin kısrağı,
Söz getiren Akbaltay'ına,

Müjdelik olarak verdi işte.
Alt dudağını sarkıtıp,
İki hörgücünü dikip,
Ördek gibi boynunu kıvırıp,
Bir hörgücünü yükseltip,
Paytak paytak ağır yürüyen,
Dört ayağını denk basan,
Tüylerini toz kaplamış,
Nar soyundan dört yüz deveyi,
Sürüp Cakıp getirdi işte,
O Akbaltay ağabeyine,
Müjdelik olarak verdi işte.
Çatal boynuzunu dikip,
Kendi iri, sütü yağ,

Manas the son is found and come,
Slaughter many for the feast, Cakıp,
Many horses, many sheep,
Slaughter a goodly number, Cakıp,
The child's name being «Manas,»
Making it known to no man,
Letting no man so much as guess,
Within your heart alone, «Manas,»
So name your child, Cakıp!
Strew your countless dark herds abroad, Cakıp,
And stop the people's mouths, Cakıp!
Let your cows and camels be slaughtered,
Upon this plain of the Altay,
Let a great hearth-pit be dug,
At this feast of Manas,
Dervishes, paupers, wretches,
Let all be filled, and none left out!»
So spoke Akbaltay these words,
And asked the gift for glad tidings.
Cakıp bay, who had no child,
Consented to all he said, indeed,
A grey stallion's herd, a thousand mares,
To his Akbaltay who brought the word,

He gave as the herald's due, indeed.
Their nether lips a-drooping,
Their two humps standing high,
Necks curved like the wild duck's,
One hump raised aloft,
Waddling, treading heavily,
Setting four feet down in measure,
Their wool all mantled in dust,
Four hundred camels of nar breed,
Cakıp drove up and brought, indeed,
To that elder brother Akbaltay,
He gave as the herald's due, indeed.
Forked horns standing high,
Big of body, milk like butter,

Değeri pahalı hayvandan,
Nice mala değişilmez,
Garip Cakıp esirgemeden,
İnekten verdi dört yüzünü.
«Ey Akbaltay, ağabey,
Bu sözün gerçekse,
Yılkıdan tulpar malımı al,
Verdiğim az gelirse,
Köökör'e doldurup kanımı al,
Dediğin doğruysa,
Eğemi bırak, bileğitaşımı al,
İkimi bırakıp birimi al,
Altay'a bırakıp obamı al,
Çocuğumu bırakıp karımı al,
Malımı mülkümü toplayıp bezimi al,
Acıtmadan, ey ağam,
Oyup bir yandan gözümü al,
Yılkı yığdım, dünyalık neyime,

Sahipsiz malı çok yığdım,
Müjdeyle çıkageldin,
Dediğin sahiden doğruysa,
Malım şöyle dursun, beni de al!
Akbaltay'ın sözüyle,
Eriyip gidiyorum,
Sözünü duyunca han Baltay'ın,
Sevincime dayanamayıp,
Yüreğim yanıp tutuşuyor.
Kurbanın olayım Akbaltay,
Adı Manas konursa,
O çocuğumu göreyim,
Bu Altay'a geleli —
Malım boldu, çocuğum yok,
Çocuk için çektim cefayı,
İşte böyleymiş — beş para etmez dünya!

Kurbanın olayım Akbaltay,
Bir tuttuğum birim sendin,

Of beasts of costly worth,
Not to be bartered for any herd,
Poor Cakıp, without stinting,
Gave four hundred of his cows.
«O Akbaltay, elder brother,
If this your word be true,
Take my tulpar from the herd,
If what I give seems little,
Fill the köökör with my blood and take it,
If what you say be right,
Leave my file, take my whetstone,
Leave my two and take my one,
Leave it on the Altay, take my camp,
Leave my child and take my wife,
Gather my goods and take my cloth,
Without paining me, O my elder,
Gouge out and take an eye of mine,
I heaped up horses — what are worldly goods to me,
Masterless wealth I heaped in plenty,
You came to me with glad tidings,
If what you say be truly so,
Never mind my herds — take me as well!
At Akbaltay's word,
I am melting quite away,
Hearing the word of khan Baltay,
Unable to bear my joy,
My heart is burning, all aflame.
Let me be your offering, Akbaltay,
If the name Manas be given,
Let me look upon that child of mine,
Since I came to this Altay —
Wealth I had in plenty, child I had none,
For a child I bore the torment,
So it was, then — this world not worth five coppers!

Let me be your offering, Akbaltay,
You were the one I counted as my own,

Canı Tanrı yaratır,
O çocuğu görene dek,
Benim canım çıkıp gidiyor!» —
Deyip, böylece bay Cakıp,
Ağıllara sığmaz tümen mal sahibi,
Çocuğun haberini duyunca,
Yerinde duramayıp çilekeş can,
Gönlü coşup bölünüp,
«Çocuklu oldun» dendiğinde,
Garip kalmış bay Cakıp'ın,
Gözünün yaşı döküldü,
Aceleyle atını eyerleyip,
Yanına kattığı er Baltay,
Koca Altay'ın ovasından,
Koca ırmağın boyundan,
Dörtnala evine gelince,
Kut ile talih kapıya gelmiş,
Baybiçesi Çıyırdı,
Manas arslanı doğurmuş.
Manas'ı doğururken,
Hatun bir alamet görmüş,
O alameti gördüğünde,
On iki zavallı kadının,
Yürekleri düşüp ölüvermiş.
Çocuk düşerken dik düşüp,
Gören kocakarı iki büklüm düşüp,
Bar bar bar ağlayıp,
Boz yeleli haykırıp sıkı ağlayıp,

Boz yelesi belirip,
Ayaklarıyla dik gelip,
Dikkat edilse çocuğun,
Arslan sureti görünüp,
Manas doğarken,
Tanrı'nın kıldığı hikmetle,
Peyda olup gelivermiş,
Bir ak sakallı derviş:
«Bu doğan çocuğunuz —
Altı arslanın en küçüğü,

It is God who makes the soul,
Until I see that child,
My very soul goes out of me!» —
So saying, thus bay Cakıp,
Lord of herds no pens could hold,
When he heard the tidings of the child,
The long-suffering soul could not keep still,
His heart surged and split within him,
When they said, «A child is yours,»
From forlorn bay Cakıp's eyes
The tears came pouring down,
In haste he saddled his horse,
With hero Baltay at his side,
Across great Altay's plain,
Along the mighty river's bank,
Galloping home he came, and lo,
Blessing and fortune had come to his door,
His baybiçe Çıyırdı
Had borne Manas the lion.
As she gave birth to Manas,
The lady saw a portent,
And when they saw that portent,
Twelve poor women's
Hearts gave way, and they died.
The child fell upright as he fell,
The crone who saw it fell bent double,
Wailing bar-bar-bar aloud,
The grey-maned one cried out and wailed full hard,
His grey mane showing plain,
Coming upright on his feet,
Looked at closely, in the child
The lion's visage showed,
As Manas was being born,
By the wisdom God had wrought,
There appeared, come suddenly,
A white-bearded dervish:
«This child now born to you —
Youngest of the six lions,

Allah'ın sevgili kulu.
Adı Manas, üstün arslan,
Kullar içinde can yaratılalı,
Ezelden çıkmaz böyle bir er,
Mızrak çevirip saf bozar,
Bununla boğuşan adam okla vurulup uçar.
Yiğit budur, arslan budur,
Arslanların küçüğü, er budur.

Allah's beloved servant.
His name is Manas, lion supreme,
Since souls were made among mortal men,
From all eternity no such hero has arisen,
Wheeling his lance he breaks the ranks,
Who grapples with him flies arrow-struck away.
This is the brave, this is the lion,
Youngest of lions, this is the man.

Sağ olup büyürse,
Yolsuz yere yol açar,
Sataşana el salar,

Pusatlı yoldaşı seksen dört,
Sağ kalırsa görürsün,
Onun çarpıştığı yan kızıl alevdir,
Yürüyüşüne toz yetişmez,
Onun mızrak vuruşuna güç yetmez,
Karşısına hiçbir kul gelemez,
Onu düşman yenip alamaz,
Tükendikçe tütüp alevlenen,

Köklü Manas, arslan budur,
Öldükçe çoğalıp güçlenen,

Hükmü yaman Manas, er budur.
Kakançın'ın Beecin'ini,
Sağ esen büyürse,
Dize getirecek er odur.
Kıyamet salıp vuruşup,
Çoñ-Beecin ile çarpışıp,
Onu görene hiçbir hasret kalmaz,
Şahin Manas'ın büyürse,
Kıtay'a salar büyük kavga.
Belli olan budur, bel budur,
Bu dünyada yaşayan,
Ünlü Manas, arslan budur.
Şahin oğlun büyürse,

If he lives and grows,
He'll open roads where no road runs,
On whoever provokes him he'll loose his hand,
His armed companions eighty-four,
If he lives, you shall see,
The side where he battles is crimson flame,
No dust can overtake his march,
No strength withstands his lance's thrust,
No mortal can stand before him,
No foe can conquer and take him,
Who, as he wanes, but smokes and flames anew,
Deep-rooted Manas, this is the lion,
Who, dying, multiplies and gathers strength,
Manas of dread dominion, this is the man.
Beecin of Kakançın,
If he grows up safe and sound,
He is the man to bring it to its knees.
Loosing doomsday, striking hard,
Clashing with Çoñ-Beecin,
Who sees him has no longing left,
If your falcon Manas grows,
He'll loose great war upon Kıtay.
This is the certainty, this the stay,
Living in this world,
Renowned Manas, this is the lion.
If your falcon son grows up,

Kıtay'a kargaşa salacak,
Yöneldiğinde durmadan,
Beecin'e mızrak uzatacak.
Kaynaşıp duran halka,
Saldırıp savaş kılsalar,
Eceli gelenleri kırsalar,

Tüfek atıp, yay çekip,
Karşı karşıya dursalar,
Ay baltayla vuruşup,
Çatır çutur dövüşseler,
Barutluktan barut dökülse,
Ok ve barutu tükenip,
Diz dize boğuşup,
Artık candan umut kesilse,
Dilenip verilen çelik ok budur,
Kâfire gaza kılmaya,
Manas gibi kul yoktur.
Dediğime razı olun,
Çocuğa tat tattırmadan önce,
Şu çelik ok ile çocuğunuza,
İlk ağzını açtırıp verin,
Dediğimi bilin,

Naralar atan düşman gelirse,
Bir gün hakikaten gereği dokunur,
Bunu yakasına dikin».
Alnını üç kez sıvazlayıp,
Gözden kayboluverdi,
Evliya ihtiyarın ta kendisiymiş,
Doğduğunda Manas'ı,
Kutsamaya geldiği an imiş,
«Kaplan» denip pekişip,
Kalabalık elin hepsine,
«Han Manas» diye ün salıp,
Çocuğu olmayan Cakıp'a.
Çocuk görüp bay olup,
Her gönlü şen olup,
İnsan aklına gelmez düşünce kurup,

He'll loose turmoil on Kıtay,
When he sets forth, unpausing,
He'll level his lance at Beecin.
Upon the swarming people,
Should they charge and make war,
Should they cut down those whose hour has come,
Firing muskets, drawing bows,
Should they stand face to face,
Striking with moon-axes,
Should they fight with crack and clatter,
Should powder spill from the powder-horn,
Arrows and powder spent,
Grappling knee to knee,
Should all hope of life be cut away,
This is the steel arrow granted to entreaty,
For holy war upon the infidel,
No servant lives like Manas.
Consent to what I say,
Before the child has tasted any taste,
With this steel arrow, to your child
Open first his mouth and give it,
Mark well what I have said,

If the roaring foe should come,
One day in truth its need will serve,
Sew this upon his collar.»
Thrice he stroked the child's brow,
And vanished from all sight,
It was the sainted elder's very self,
When Manas was born, it was
The hour he came to give his blessing,
Confirmed with the name of «Tiger,»
To all the thronging people,
Famed abroad as «Han Manas,»
To Cakıp who had had no child.
Seeing a child, made rich in blessing,
Every heart made merry,
Devising thoughts no mind conceives,

«Cakıp çocuklu oldu» diye,
Ahali hep birden toplanıp,
Hazırlanmaya durdu bay Cakıp,
Çocuğuna toy kılmaya.
O zaman yiğit Cakıp'ın,
Malı tümen, çocuğu yoktu,
Kıymete erdiği o demde,
Bay Cakıp'a toy vermemek olmazdı.
«Ahalinin gönlü olsun» diye,
Çocuklu olduğu bu demde,
«Bay Cakıp'ın toyu» diye,
Kısrak başta beş yüzünü,
«Erkek evlat gördüm» diye,
Yiğit Cakıp kesti işte,
İnek başta üç yüzünü,
Kesime bağlayıp koydu işte.
Sayıya gelmez koyun kesip,
Koyun keserken bol kesip,
Koç kesip toy kılıp,
Kimsenin bilmediği düşünce kurup,
«Bay Cakıp'ın toyu» diye,
Kara Kalmak, Mancu yurdu,
Halkının hepsi toplanıp,
Tırgoot'u tümüyle derlenip,
Cakıp bayın nice malı,
Toya harcanıp kırıldı,
Ala-Too gibi et yığıldı,
Ala-Köl gibi yağlı çorba oldu,
Yazı çizip, kayıt koyup,
Manas'ın adını değiştirip,
«Çoñ Cindi» diye ad koyup,
Kalmak'ın koçbaşları böbürlenip,
Kürmöçö'sü, taşlı bayı,

Saying, «Cakıp has got a child,»
The people gathered one and all,
Bay Cakıp set himself to make ready,
To hold the feast for his child.
In those days valiant Cakıp
Had herds in tümens, but no child,
Now in the hour his treasure came,
Bay Cakıp could not but give the feast.
«Let the people's hearts be glad,» he said,
In this hour that a child was his,
«Bay Cakıp's feast,» they called it,
Five hundred head, mares foremost,
«A son is born to me,» he said,
Valiant Cakıp slaughtered, indeed,
Three hundred head, cows foremost,
He bound and set for slaughter, indeed.
Slaughtering sheep beyond all count,
Slaughtering sheep in bounty,
Slaughtering rams, holding the feast,
Devising thoughts that none could know,
«Bay Cakıp's feast,» they said,
The land of Kara Kalmak and Mancu,
All its people gathering,
The Tırgoot mustered to a man,
Many a beast of Cakıp bay
Was spent and slaughtered for the feast,
Meat was heaped like the Ala-Too,
Rich broth stood like the Ala-Köl,
Writing script, setting down record,
Changing the name of Manas,
Bestowing the name «Çoñ Cindi,»
The Kalmak ringleaders swaggering,
Their Kürmöçö, their stone-decked lords,

Cakıp'ı dile dolayıp fıldır fıldır:

«Çoñ Cindi'yi doğurdu» diye,
«Aman, koca toy kıldı bu Burut,
Bir şehre yetecek mal kesen,

Rolled Cakıp's name upon their busy tongues:
«She has borne Çoñ Cindi,» they said,
«Aman, this Burut has held a mighty feast,
Slaughtering herds to feed a city,

Aman, zenginlemiş meğer bu Burut.
Dünyalığı hazır etmiş,
Kımız da aş, rakı da aş,
Aman, alâmet gördük Burut'tan,
Şu demde, vay kayran baş!
Toya gelip Burut'tan,
Alâmet görecek olduk ya,
Aygır demeden deve kesen,
Her türlü hayvanından denkçe kesen,
Aman, üstünmüş bu Burut.»
Ulusu var, taşlı bayı var,

Toya gelip doyunup,
Şaşakaldı o koca kalabalık.

Han Cakıp'ın malı var,
Kara Kalmak'ın hanı var,
Cakıp'ım toy kıldığında,
Kalabalık yurdun hepsi orada.
Kimsenin bulamayacağı düşünce kurup,
O Manas'ın toyunda,
At koşturup toy kılıp,
Bay olduğunu bildirip,
Kalmakların beyleri,
Paldır küldür oynaşıp,
Toyda kalıp keyfe dalıp,
Kımız içip kızışıp,
İliklerine dek terleyip,
Rakı içip coşup,
Güçlüleri gümbürdeyip,
Nice mal toya kesilip,
Çocuğun adı Çoñ Cindi olup konuldu.
Taş kuşanan Kalmak'ın,
Seçkinleri derlenip,
O çocuğu görüp tanıyacakmış gibi,
Her biri eline alıp tartar,

O çocuğa pay ayırıp verecekmiş gibi.

Aman, this Burut has grown rich indeed.
His worldly goods stand ready,
Kımız is fare, and rakı is fare,
Aman, we've seen a wonder from the Burut,
In this hour — alas, poor head!
Coming to the feast, from the Burut
We were to see a wonder, truly,
Slaughtering camels, stallions, all alike,
Slaughtering evenly of every beast he owns,
Aman, this Burut stands supreme.»
Their grandees there, their stone-decked lords,
They came to the feast and ate their fill,
That mighty throng was struck with wonder.
Han Cakıp has his herds,
The Kara Kalmak have their khan,
When my Cakıp held his feast,
All the thronging land was there.
Devising thoughts that none could fathom,
At that feast of Manas,
Racing horses, holding the feast,
Making known how rich he was,
The lords among the Kalmaks,
Romping with din and clatter,
Lingering at the feast, sunk in pleasure,
Drinking kımız, growing heated,
Sweating to their very marrow,
Drinking rakı, waxing wild,
Their strong men rumbling loud,
Many a beast slain for the feast,
The child's name became Çoñ Cindi and was bestowed.
Of the stone-girded Kalmak,
The chosen men assembled,
As if to see and know that child,
Each takes him up and weighs him in his hands,
As if to portion out a share for him.

Cakıp'a yakın Oşpurbay,
Koyunu bir, ağılı ortak,
Ekini bir, harmanı ortak,

Aşı bir, sofrası ortak,
Mal güttüklerinde güç bir,
Sağım sağdıklarında süt bir.
Manas'ın toyu verildiğinde,
Dedikodu edip gürültü kopardı,

Kara Kalmuk, Mançu halkı
Kalabalık ele yaygara saldı.
Oşpur duyup düşündü,
Duyduğu sözü Oşpurbay
Cakıp'a söylemeden edemedi.
Bir gün Kalmuklar söz edip:
«Hükümdarca tutup mal kesen,
Bütün varlığını ortaya koyan,
Altay'daki Burut'un,
Burut denen bu halkın
Görkemle tutup mal kesen,
İyice azıtmış bu Burut.
Boşuna kesilen mal değil,
Boş bir Burut değil bu.
Karısı doğurunca mal kesen,

Var varlığını ortaya döken,
Gümbür gümbür bu Burut'un
Nasıl azdığına bir bak!» -
Diye homurdandı kalabalık Kalmuk,
Eli yurdu kurusun,
Cakıp'a ağır yük çöktü.
«Padişahça mal kesen
Cakıp öyle kolay bir bay değil,
Doğduğunda mal kırıldı,
Bu oğlu öyle sıradan çocuk değil!
Çocuğun adı Çoñ Cindi,
Ardındaki asıl adını kim bildi!
Bu çocuk kavuran bir zehir mi ki,

Oşpurbay, near to Cakıp,
Their sheep as one, their fold in common,
Their crops as one, their threshing-floor in common,
Their food as one, their table in common,
Herding, their strength was one,
Milking, their milk was one.
When the feast of Manas was given,
Gossip rose and clamor broke,

The Kara Kalmuk and Mançu folk
Spread outcry through the thronging land.
Oşpur heard and pondered,
The words he heard, Oşpurbay
Could not but tell to Cakıp.
One day the Kalmuks fell to talk:
«Slaughtering herds in kingly wise,
Staking all he owns,
Of the Burut on the Altay,
Of this folk they call Burut,
Slaughtering herds in splendor,
This Burut has run quite wild.
These are no beasts slain for nothing,
This is no idle Burut.
Slaughtering herds when his wife gives birth,
Pouring out all his substance,
See how this thundering Burut
Has run to riot — only look!» —
So grumbled the thronging Kalmuk,
May their land and people wither,
A heavy load fell on Cakıp.
«Slaughtering herds like a padishah,
Cakıp is no common bay,
At the birth whole herds were slain,
This son of his is no common child!
The child's name is Çoñ Cindi,
Who knew the true name hid behind it!
Is this child some searing poison, then,

Sağ kalıp büyürse,
Beecin'e kopacak kavga mı ne!
Geniş Kakançın-Bakburçun'a
Gelip gördük, bu yurttan
Böylesine malı kim kesmiş,
Mal kesişindeki bu âdeti.
Büyük deftere yazdırıp,
Cakıp'ın mal kestiğini
Çın-Beecin'e bildirelim,
Padişahça mal kesen
Bu Burut'un manası nedir,
Bu Burut denen halkın.
Kısraklardan beş yüz mal kesen
Bir yiğit imiş bu Burut,
Alt dudağını sarkıtıp,
İki hörgücünü dikeltip duran
Develerden kesmiş beş yüzünü,
İnsan aklına gelmez iş etmiş,
Âleme yeter bir toy vermiş,
Kulak duyup, göz görüp,

That if he lives and grows,
Is it war to break on Beecin, what else!
To broad Kakançın-Bakburçun
We came and saw — in this land
Who ever slaughtered herds like this,
This custom in his slaughtering.
Let it be written in the great register,
That Cakıp slaughtered all these herds,
Let us report to Çın-Beecin,
Slaughtering herds like a padishah,
What is the meaning of this Burut,
Of this folk they call Burut.
Slaughtering five hundred head of mares,
A stout fellow is this Burut,
Their nether lips a-drooping,
Their two humps standing high,
Of camels he has slain five hundred,
He has done what no mind conceives,
He has given a feast to feed the world,
What ear has heard, what eye has seen —

Böyle bir toyu kim yapmış?!
Bu Altay'a geleli
Nice yıllar geçmiştir,
Bu Burut'un zenginliği
Âlemi aşıp gitmiştir.
Karısı doğurunca toy veren
Bu Burut'un yiğitliğine bak,
Hesapsızca kısrak kesen,
Dört tür malı birden kesen,
Bu Kakan'ın şehrinde
Böylesine malı kim kesmiş.
Toyuna giden tok dönmüş,
Bu Kakan'ın şehrinde
Burut gibi adam yokmuş.
Onun rakısıyla kımızı
Âleme sığmaz iş oldu,
Uluñtuñ, Dañ-Şañ, Bakburçun'da
Gördük bu yurdun ululârını,

Who ever made a feast like this?!
Since they came to this Altay,
Many a year has passed,
This Burut's riches
Have overpassed the world.
Giving a feast when his wife gives birth,
Behold the daring of this Burut,
Slaughtering mares past reckoning,
Slaughtering all four kinds of stock at once,
In this city of Kakan,
Who ever slaughtered herds like this.
Who went to his feast came back full,
In this city of Kakan,
There is no man like the Burut.
His rakı and his kımız
Became a thing the world could not contain,
In Uluñtuñ, Dañ-Şañ, Bakburçun,
We have seen this country's great ones,

İnsanın görmediği işi yaptı,
Kaftan giyen Çinlinin
En güçlüsünden de üstün
Bir toy verdi bu Burut.
Toyunda insan ağırlandı,
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Çocuklarına uça payı sunuldu,
Toyunda malın alâsı kesilip,
Oğlunun adını sorarsan
Çoñ Cindi adı konulup,
Karısı doğurdu diye toy edip,
Görülmedik işler edip,
İyice kudurmuş bu Burut!
Uçmak misali büyük Beecin şehrinde
Ulumuz Esenkan var,
Ona haber salalım,
Mal kesen Burut Kırgız'ın
Haberini iletip duralım».
Kara Kalmuk'tan, Mançu'dan
Halkın hepsi toplanıp,
Beecin'in Esenkan'ına,
Kakançın diyarının beline,
Kaynayan Çin eline,
Surlarla çevrili damına,
Sıkı berkitilmiş şehrine,
Beecin'in Esenkan'ına,
Niyeti bozulan Kalmuk halkı
Altı yürük at verip,
Avuç içi kadar mektup verip,
Tunçtan yapılma davulu

He has done what man has never seen,
Than the caftan-wearing Chinese,
Mightier than their mightiest,
A feast this Burut gave.
At his feast the people were feted,
Of the Kara Kalmuk and the Mançu,
The children were served the uça-portion,
At his feast the choicest stock was slain,
And if you ask his son's name,
The name Çoñ Cindi was bestowed,
Feasting because his wife gave birth,
Doing deeds unseen before,
This Burut has run stark mad!
In great Beecin, a city like paradise,
Dwells our sovereign Esenkan,
Let us send him word,
Of the herd-slaying Burut Kırgız,
Let us keep sending on the news.»
From Kara Kalmuk, from Mançu,
All the folk assembled,
To Esenkan of Beecin,
To the heartland of the Kakançın realm,
To the seething land of Çin,
To its wall-encircled roofs,
To its stoutly fortified city,
To Esenkan of Beecin,
The Kalmuk folk of soured intent
Gave six swift horses,
Gave a letter broad as a palm,
The drum wrought out of bronze

Sapından tutup çevirip,
Kakançın'ın şehrine
Koca cellâdı gönderdi.
İşte o zaman koca cellât
Gece gündüz yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Coşup akan sulardan geçip,
Heybetle yatan nice dağı aşıp,

Gripping by its haft and turning,
To the city of Kakançın
They sent the great executioner.
Then indeed the great executioner
Journeyed on by night and day,
Sparing not his horse, riding hard,
Crossing waters surging in flood,
Over many a mountain lying in majesty,

Aşarak koşarak yol alıp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Arada nice günler yürüyüp,
Pus içinde görünen
Çet-Beecin'in obasına,
Varıp ulaştı o cellât
Esenkan'ın obasına.
Kırk kapılı Çet-Beecin -
Kapıyı bekleyen caysañı var,
Kapıdaki birisi,
Keşiş duran nöbetçisi,
Bu nöbetçinin hâlini hiç sorma:
Öküzü kocar, kendi ölür,
Ölüp giden adamın
Malını ölçüp öylece pay eder.
Tekesini adak diye el üstünde tutar,
Bindiği kutsal sayılan attır,
Bu halkın töresine bak,
Kadınla birlikte yola çıkmaz.
Yabani tayını eyerler,
Şu halkın âdetini gör:
Tunçtan dökme koca puta
Tanrı deyip tapınır.
Esenkan'ın yanında
Keşişlerden durur bine yakın.
O varan koca cellât
Aceleyle soluk soluğa,
Karısını karabasan basmış gibi,
Peşinden kovalayan varmış gibi,
Esenkan'ın huzurunda
Fesadı anlatmaya koyuldu,
Girişti olanı biteni söylemeye:
«Sürülüp gelen Burutlardan biri
Altay'a gelip konmuştu,
Yurdundan azıp düşüp
Bize tebaa olmuştu,
Gönlü taştı, rahata erdi,
Çokça ekin ekip bay oldu,
Bay olunca o Cakıp

Climbing, hastening on his way,
Sparing not his horse, riding hard,
Journeying many days between,
Showing dim within the haze,
To the encampment of Çet-Beecin,
That executioner came at last,
To the encampment of Esenkan.
Çet-Beecin of forty gates —
A caysañ stands guard at the gate,
The one there at the gate,
A monk who stands as sentinel,
Ask not the state of this sentinel:
His ox grows old, he himself dies,
The goods of the man who dies
He measures out and so divides.
His he-goat he cherishes as an offering,
The horse he rides is counted holy,
Behold the custom of this folk,
He will not travel with a woman.
He saddles his unbroken colt,
See the ways of this people:
To a great idol cast of bronze
They bow, and call it God.
At Esenkan's side
Stand monks, near a thousand strong.
That great executioner, arriving,
In haste, and gasping for breath,
As though a nightmare crushed his wife,
As though pursuers pressed behind,
Before the presence of Esenkan
He set himself to tell the mischief,
And began recounting all that passed:
«One of the Buruts driven hither
Had come and camped upon the Altay,
Strayed and fallen from his homeland,
He had become our subject,
His heart overflowed, he found his ease,
He sowed much grain and grew rich,
And growing rich, that Cakıp

İnsan aklına gelmez iş yaptı,

Padişahça mal kesip,
Karısı doğurdu diye toy verdi».

Koca cellât böyle söylerken
Öfkesi geldi Esenkan'ın:
«Çocuğu olanın toy vermesi -
Bütün halkların âdetidir.
Sürülüp gelen o Burut'un
Dört tür malı yerli yerindeyse,
Kahrolası Kalmuk halkı,
Sizin aranıza gelip bay olduysa,
Malı olan malını kesmez mi,

Vakti geldiğinde oracıkta hemen
Halk çocuğa ad koymaz mı?
Malı varmış bay Cakıp'ın,
Padişahça mal kesti diye,
Bu kadar niye kudurdun?
Elindeki malını kesmez mi,
Toyuna gelen doymaz mı,
Ahali bir araya toplanıp,
Çocuğa ad koymaz mı!?
Çocuk sahibi olan o Burut
Malın gözüne bakar mı,
«Malını pek çok kesti» diye,

Bana gelmen yakışır mı?
«Tebaam malını kesti» diye,

Nasıl bozulup kötülük ederim.
«Burut'um malını kesti» diye,
Kıskançlık edip ne yapayım.
Tebaam mal tutup toy verirse,
Buna bozulan adam iflah olur mu?
Toyunda doyup kudurdun,
Beri yana at koşturup yutkundun,
Böylesine adam denir mi hiç,

Did what no mind conceives,

Slaughtering herds like a padishah,
He gave a feast because his wife gave birth.»
As the great executioner so spoke,
The wrath of Esenkan arose:
«That he who gets a child should feast —
Is the custom of all peoples.
If that Burut driven hither
Has his four kinds of stock in place,
You accursed Kalmuk folk,
If he came among you and grew rich,
Shall not the man of herds slaughter his herds,
And when the hour arrives, then and there
Shall not the folk bestow the child's name?
Bay Cakıp, it seems, has herds,
Because he slaughtered like a padishah,
Why have you raged so wild?
Shall he not slaughter the stock in his hand,
Shall not the feast-guest eat his fill,
Shall not the people gather together
And bestow the child's name!?
That Burut who has got a child,
Shall he count the cost of cattle,
Because «he slaughtered his herds too freely,»
Is it seemly you should come to me?
Because «my subject slaughtered his herds,»
How should I sour and work him ill.
Because «my Burut slaughtered his herds,»
What should I do with envy.
If my subject keeps herds and gives a feast,
Can the man who grudges it prosper?
You gorged at his feast and ran mad,
Galloped hither, gulping your spite,
Can such a one be called a man,

Adam dediğin senin gibi olur mu?» -
Diyerek kovdu cellâdı,
Hiç oralı olmadan, aldırmadan,
Yatıp kaldı Esenkan,
Varıp söylenen o sözü
Tırnağına bile denk tutmadan.
İşte o zaman Manas er -
Günler günleri kovaladı,
Vakit saat de yetişti,
Yediye geldi ulu Manas,
Konulan adı Çoñ Cindi,
Kara kök yeleli sultanın
Arslan olduğunu kim bildi,
Sekize basıp silkinip,
Doğru yoldan yürümedi,

Is what men call a man the like of you?» —
So saying, he drove out the executioner,
Unheeding, caring not a whit,
Esenkan lay back at his ease,
The word that had been brought and said
He valued not at a fingernail.
Then indeed the hero Manas —
Days went chasing after days,
Time and hour came round,
Great Manas came to seven,
His given name was Çoñ Cindi,
Of the sultan with the dusky mane,
Who knew that he was a lion,
Entering eight, he shook himself,
He walked no righteous road,

İnsanın söylediği söz olsa
Onu kulağına asmadı,
Söylense de insan sözünü bilmedi.
«Gerçek Çoñ Cindi imiş» deyip,
Kara Kalmuk, Mançu halkı,
Dedikodusunu edip durdu.
Çocuk gibi koşup telaşlanmadı,
Beşine basıp gelinceye dek
Yiğidin Manas yürümedi.
Ünlenen adı Çoñ Cindi,
Gerçek Manas adını kim bildi?
Kara Kalmuk, Mançu halkı:
«Cakıp'ın kötürüm oğlu» diye,
Kalmuk gözüyle böyle gördü,
Hep dedikodusunu etti.
Eşsiz Manas, dev yapılı,
Beşine basıp geldiğinde
Ayaklarını toplayıp bastı,
Yedi yaştan sekiz yaşa
Çocuk çıkıp geldiğinde
Yanıp duran kor oldu,
Kırk evli Kırgız içinde
Böylesi yaramaz görülmedi.

Whatever word a man might speak,
He hung it not upon his ear,
Though spoken, he heeded no man's word.
«A true Çoñ Cindi indeed,» they said,
The Kara Kalmuk and Mançu folk
Kept up their gossip about him.
He did not run and fuss like a child,
Until he entered his fifth year,
The brave Manas did not walk.
His famed name was Çoñ Cindi,
Who knew his true name, Manas?
The Kara Kalmuk and Mançu folk:
«Cakıp's crippled son,» they said,
So the Kalmuk eye beheld him,
And ever wagged its tongue.
Peerless Manas, giant-framed,
When he entered his fifth year,
Gathered his feet and stood firm,
From seven years to eight,
When the child came forth and grew,
He became a burning ember,
Among the Kırgız of forty households,
No such scapegrace had been seen.

Çocuklarla oynadı,
Oynadığında o yiğit
Oyunun ardını bırakmadı,
Birlikte oynayan çocuklardan
Nice çocuk yerde süründü.
Öfkelenip tutunca,
Çocuklar çığlık çığlığa bağırır.
Sahiden tutup savurunca,
Un ufak olup dağılır.
Bir gün kaplan Manas
Coşup durmak bilmeden,
Kırk evden kırk çocuğun
Seçkinlerini toplamış,
Koca Altay'ın kırında
Toplanıp oyun kurmuşlar.
Bu kırk evli Kırgız çocukları
Kıyasıya oynamışlar,
Kartal Manas aralarında,
Oyunu tatlandırıp kurmuşlar,
Kara Kalmuk'tan, Mançu'dan
On beş ile on altı yaş
İkisinin ortası çağından
Seksen çocuk gelmiş oraya.
O çocukların içinde
Boz Kalmuk'un büyük oğlu,

He played among the children,
And when that young brave played,
He never left the game half done,
Of the children playing with him,
Many a child crawled in the dust.
When in anger he laid hold,
The children scream and shriek aloud.
When in earnest he grips and flings,
They shatter and scatter like meal.
One day the tiger Manas,
Surging on and knowing no rest,
From forty households, of forty boys
He gathered up the pick of them,
On the steppe of the great Altay,
They met and set their games afoot.
These boys of the forty Kırgız households
Played with all their might,
The eagle Manas in their midst,
They set the game and made it sweet,
From Kara Kalmuk, from Mançu,
Of fifteen years and sixteen years,
Of the age midway between the two,
Eighty boys had come to that place.
Among those boys there was
The eldest son of Boz Kalmuk,

Hem küstah, hem yaman,
Seksen çocuğun hiçbiri hayretmedi.
«Kahrolası Burut» diyerek,
O çocukları aşağıladı.
O zaman çocuklar şöyle deyip:
«Sürünüp gelmiş Burut bunlar,
Bu Burut'un çocuklarını
İnletip kurutun!» diyerek,

Seksen çocuk saldırıp,
Kırk çocuğa çullanıp,
Kırk çocuk feryat edip,
Canlarında hâl kalmadı.

Insolent alike and fierce,
Not one of the eighty boys would check him.
«Accursed Burut,» he cried,
And heaped scorn upon those boys.
Then the boys spoke thus:
«These are Buruts crawled in from exile,
The children of this Burut —
Make them groan and wither them!» they cried,
The eighty boys attacked,
Piled upon the forty boys,
The forty boys cried out in woe,
No strength was left within their souls.

Kırk çocuğun tamamı
Dizleri yere bükülüp,
O çocukların önünde,
Baştan korkuya düşen kırk çocuk

Seksen çocuğun önünde
Gelin gibi diz çöküp eğildi.
«Ağalar, aman, can bağışlayın!» diye,

Sinek kadar canlarından umut kesti.
Bakıp dursan, kırk çocuğun
Bileklerinden derman gitmiş,
Yüreklerinin ödü kopmuş,
Feryatla kaçıp koşuşup,
Sinek kadar candan umut kesip,
Çocuklar böylece dururken,
Kırk çocuğu o seksen,
Yalvarsalar da dinlemeden dövdü.
Kürkleri lime lime yırtıldı,
Burunları kanayıp fışkırıp,
Kırk çocuk ağlayıp çığrışıp,
Çocuklar hıçkıra hıçkıra ağıt yakıp,
Manas durup Kalmuklara
«Bırakın, bırakın!» der,
Bırak dedikçe fayda etmedi,
Kara Kalmuk uslanmadı.
Manas «bırakın» deyip dururken
Azgın çocuklar ona yetişti,
Yedi çomak, dört yumruk
Manas'a değip geçti.
Bu çomağı yiyince
Etrafına hiç bakmadan,
Kartalın kopardı kıyameti.
Kıl kadar canını esirgemeden,
Çevresini gözetmeden,
Hiç mi hiç canını sakınmadan,
Yağlanmış buğday gibi yüzü tunçlaşıp,
Gözleri alacakaranlık sisine dönüp,

The whole forty of the boys,
Their knees bent down to earth,
Before those boys they knelt,
The forty boys, seized with dread from the first,
Before the eighty boys
Knelt and bowed like brides.
«Masters, mercy, spare our lives!» they cried,
They gave up hope of their fly-small lives.
Look on and see: from the forty boys'
Wrists the strength had fled,
Their hearts' gall had burst with terror,
Fleeing, scrambling, crying out,
Despairing of their fly-small lives,
And while the boys stood so,
The eighty beat the forty boys,
Deaf to all their pleading.
Their fur coats were torn to ribbons,
Their noses gushed and spurted blood,
The forty boys wept and shrieked,
The boys sobbed out their lament,
Manas stood and to the Kalmuks
Cries, «Let be, let be!»
For all his crying it availed not,
The Kara Kalmuk would not be tamed.
While Manas kept crying «let be,»
The raging boys came at him,
Seven cudgels, four fists
Landed on Manas and passed.
When he had taken this cudgel-blow,
Without one glance about him,
The eagle loosed his doomsday.
Sparing not his hair's-breadth life,
Heedless of all around him,
Guarding his life not one whit,
His face bronzed like oiled wheat,
His eyes turned to twilight mist,

Gözleri ateş gibi çakıp,
Kan içiciliği sahiden tutup,
Kapı kanadı gibi bembeyaz dişleri,
Herkesinkinden başka dişleri
Işıl ışıl belirmiş.
Kırk çocuk kırılıp düştüğünde

Hızır'ın dokunduğu o yaman,
Öyle bir yumruk kavgası koydu ki:
«Kara Kalmuk, Mançu halkı,
Halkınla birlikte kırayım sizi,
Kudurmuş bu sekseninizi
Kırıp kırıp rahat edeyim!
Kırk evlinin çocuğuyuz biz,
Sense perçemli kara Kalmuk'sun.
Sessiz duran canı rahat bırakmayıp,
Kötü ağırlığın üstümüze çöktü,
Küheylanı yakalamış gibisine,
Fesadı önce biz çıkarmışız gibisine,
Bu derde kim katlansın,
Azıtırsa kökünü kurutayım,
İyice azmış bu Kalmuk,
Ben de bir boy ölçüşeyim!» -
Böyle deyip er Manas
Öfkeyle haykırıp,
«Kırgız!» diye savaş narası atıp,
Şu çocuğun hâline bak sen:
Sırtında kara kürkü,
Elinde kara çomağı,
Çomağı savurup kavrayıp,
Çocuklara doğru yetişti,
Oynaya oynaya geçiverdi,
On iki çocuk bir anda öldü.
Seksen çocuk darmadağın kaçışıp,
Paramparça olup dağılıp,
Kalmukçasıyla takırdayıp,
Çincesiyle gevelenip,
Şaşkına dönen çocuk daha çok,
Canhıraş üşüşüp,

His eyes flashing out like fire,
The blood-thirst seized him in earnest,
His teeth white as a door's leaf,
Teeth unlike all other men's,
Gleaming bright they showed.
When the forty boys were broken and fallen,
That fierce one whom Hızır touched
Set up such a battle of fists:
«Kara Kalmuk, Mançu folk,
Let me smash you, people and all,
These eighty of you, run mad,
Let me smash and smash and be at peace!
We are children of the forty households,
And you are the forelocked black Kalmuk.
You would not leave the quiet soul in peace,
Your evil weight has crushed upon us,
As though you'd caught the courser,
As though we first had raised the mischief,
Who could endure this plague,
If he runs wild, I'll wither his root,
This Kalmuk has run stark wild,
Now let me try my measure too!» —
So saying, the hero Manas
Roared out in wrath,
«Kırgız!» he hurled the battle-cry,
Look now upon this boy:
On his back his black fur coat,
In his hand his black cudgel,
Gripping, swinging the cudgel,
He bore down upon the boys,
As though at play he swept on through,
Twelve boys died in an instant.
The eighty boys fled in disorder,
Shattered to pieces, scattering,
Clattering in their Kalmuk tongue,
Mumbling in their Chinese,
More still the boys struck senseless,
Swarming in wild despair,

Kaçan çocuk bundan da çok.
Manas'tan korkup o çocuklar
Yuvarlanıp düşüp,
Telaşlarından çocukların
Sesleri Tanrı'ya kadar duyuldu.
Öfkeye kapılan Manas'ın
Ortalığı velveleye verdi işte,
Kalmuk'tan on iki çocuk
Serilip ölüp kaldı işte.
Çocuklar kaçıp giderken

More still the boys who fled.
In terror of Manas those boys
Went tumbling, falling down,
In their panic the boys'
Cries were heard as high as God.
Manas, seized with wrath,
Threw all around to uproar, indeed,
Twelve boys of the Kalmuk
Lay stretched out dead, indeed.
As the boys were fleeing away,

Durmadan Manas coşup,
Kırgız'ın kırk çocuğu
Ardında destek olup toplanıp,
Kalmuk'un seksen çocuğundan
Rast geleni ezmişler,
Koyun döver gibi hırpalamışlar,
Karşı koymaya kalkışanın
Gırtlağını söküp almış Manas.
Hepsinin kökünü kuruturken,
Çocukları kovalaya kovalaya
Kürklerini baştan başa yırtarken,
Yetişse kanını yutarken,
Amansız kırgını koparırken,
O Kalmuk çocuklarının
Hepsini kıra dökerek
Obalarına dek kovalarken,
Hepsini çöle düşürüp
Toptan kökünü kuruturken,
Yakaladığını sağ komadan
Sereserpe yumruklayıp geçerken,
Kalmuk işi anlamak üzereyken,

Manas surged on unceasing,
The forty boys of the Kırgız
Gathered at his back for support,
Of the Kalmuk's eighty boys,
They crushed whomever they met,
Mauled them as one beats sheep,
Whoever rose to make a stand,
Manas tore out his throat.
While he withered the root of them all,
Chasing the boys and chasing on,
While he tore their furs from end to end,
While, overtaking, he drank their blood,
While he loosed the merciless slaughter,
While all of those Kalmuk boys
He drove out onto the steppe,
Chasing them to their very camps,
While he cast them all into the waste,
Withering their root entire,
While he left none he caught alive,
Pummeling them sprawled where they lay,
While the Kalmuk were about to grasp the matter,

Ortalığı iyice birbirine katarken,
Atası bay Cakıp
Mal otlağını dolaşıyormuş,
Boz aygırla kabara kabara,
Kara niyetli Cakıp bay
Tam üstlerine çıkagelmiş.

While he churned all into chaos,
His father, bay Cakıp,
Was riding round the grazing herds,
Puffed up proud on his grey stallion,
Dark-minded Cakıp bay
Came out right upon them.

Kırk çocuğu geri sürüp,
Manas'ı yakalamış:
«Vay oğlum, kökümüze yettin!» deyip,

Hasretli bir yasa boğulmuş.
«Buraya gelip mal güttüm,
Altay'ım güzel yerdi,
Halkı hoş, gönlü geniş,
Benim Kalmuk'um iyi bir eldi.
Böyle sürdürürsen, oğlum sen,
Mezarımı kazacaksın demektir,
Kaynatacaksın demektir, kulunum,
Nerelerdeki kara bahtımı,
Gücümü tüketirsin,
Bu yaramazlığı bırakmazsan
Malımı yağmalatırsın.
Yaramazlığının ölçüsü yok,
Denk olup sopa savuracak
Denk Kırgız burada yok.
Oğlum, biz sürgün düşüp geldik Altay'a,
Senin yaramazlığın çoklarına dokunur.
Uslu durmayıp işersin

Kımız koyduğum yayığıma,
Kurnaz oğlum, yeteceksin demek
Ta derinlerdeki köküme!
Bu yaramazlığı bırakmazsan
Uykuma kargaşa salar,
Yarın baskın vermezler mi
Otlaktaki yılkıma!
Sığınılacak orman yok,
Siper edilecek dayanak yok.
Kalmuk zorbalık etmez mi,
Bu yaramazlığı bırakmazsan,
Derleyip topladığım varlığıma,

Sonunda yeteceksin demek,
Böyle gide gide köküme.
Toptan defterimizi dürmezler mi,

He drove the forty boys back,
And he seized Manas:
«Alas, my son, you've doomed our root!» he cried,
And drowned in yearning grief.
«I came here and herded my stock,
My Altay was a lovely land,
Its folk kind, its heart wide,
My Kalmuk was a goodly people.
If you keep on so, my son,
It means you'll dig my grave,
It means, my foal, you'll set a-boiling
My dark doom from who knows where,
You will drain my strength away,
If you leave not this mischief,
You'll have my herds plundered.
Your mischief knows no measure,
To match you and swing the stick,
No matching Kırgız is here.
My son, we came to the Altay as exiles,
Your mischief will touch many a man.
You will not behave, and you piss

Into the churn where I keep my kımız,
Cunning son, it means you'll reach
My root that lies so deep!
If you leave not this mischief,
It will throw my sleep to turmoil,
Will they not raid tomorrow
My horse-herds on the pasture!
No forest here for refuge,
No bulwark here for shield.
Will not the Kalmuk turn tyrant,
If you leave not this mischief,
To the substance I have gathered and heaped,
It means at last you'll reach,
Going on so, my very root.
Will they not close our book for good,

Bu yaramazlığı bırakmazsan,
Kara Kalmuk, kalabalık Mançu
Başıma neler getirmez ki,
Saçıp savuracaksın, haylaz oğul,
Sayısız kara yığdığım malımı,
Döktüreceksin, haylaz oğul,
Bu Kalmuk'un elinden kanımı,
Bırak, canıma kıyacaksın sen,
Bu huyunu bırakmazsan,
Fesadı başlatacaksın demektir!»
Çocukların hepsine bağırıp,
Cakıp önlerini kesip sürdü,
Hepsini karşısına dizip,
Eski günleri deşti:
«Tanrı'dan çocuk isteyip,
Sahiden de bir belayı
Görmüşüm meğer,
Yaşın dokuza gelmeden,
Bu kadar cehennemi neden saldın?
Mezarımı kazacaksın,
Kara Kalmuk kudurursa,
Kolumu bağlayıp götürür,
Göstermez mi gözüme
İnsana yapılmaz görülmedik işleri.
«Oğlun çocuk kırdı» diye,
Kalmuk bizi rezil etmez mi,
Oğlum, senin yüzünden
Şuracıkta duran Kırgız'ı
Tümden kırıp geçirmez mi!
Kırıp geçirmesinin sebebi şu -
Kara Kalmuk'un öcü var:
«Burut'tan Manas çıkacak» diye,
Bu kâfirin öteden beri

If you leave not this mischief,
The Kara Kalmuk, the thronging Mançu,
What will they not bring upon my head,
You'll strew and squander, wastrel son,
The countless dark herds I have heaped,
You'll have it spilled, wastrel son,
My blood, at this Kalmuk's hand,
Leave off — you will be my death,
If you leave not this way of yours,
It means you'll set the mischief loose!»
He shouted at all the boys,
Cakıp cut them off and drove them,
Ranged them all before him,
And raked up days of old:
«Begging a child from God,
It was in truth a curse
I got, it now appears,
Before your years have come to nine,
Why have you loosed such hell?
You will dig my grave,
If the Kara Kalmuk runs mad,
They'll bind my arms and hale me off,
Will they not show before my eyes
Unheard-of deeds no man should suffer.
Saying, «Your son slaughtered children,»
Will not the Kalmuk shame us,
My son, because of you,
The Kırgız standing here,
Will they not cut them down entire!
And this is why they'd slaughter us —
The Kara Kalmuk bears a grudge:
«From the Burut Manas will arise,»
This infidel from of old

kuşkusu var.
Oğlum, senin bu huyun,
Edip durduğun fesadın
Büyücüsüne şikâyet edilmiş,
Adının Manas olduğu bilinip,

has held that fear.
My son, this way of yours,
The mischief you keep working,
Has been reported to their sorcerer,
Your name is known for Manas,

Kaynaşıp duran kâfirin
Defterine kaydedilmiş.
Oğlum, başlattığın fesat mı,
Başıma salacaksın demek
Bende görülmedik işleri.
Başıma çare aratacaksın,
Yaradan vermiş meğer
Senin gibi yaramaz bir çocuğu.
Gücümü tüketeceksin,
Malımı yağmalatacaksın,
Çinliye kırdıracaksın
Kırgına verip canımı.
Senin ataların öldüğünde,
Dedenden kalan sayısız malı
Kara Kalmuk pay ederken,
Karakan'ın sekiz oğlunun
Hepsini darmadağın edip
Dört bir yana bölüştürürken,
Bizden biri gitti Iren'e,
Biz de böylece düşüverdik,
Kulağın duymadığı, gözün görmediği
Amansız bir derinliğe.
Bilene, Kadir gecesiydi gördüğümüz,

Biz Altay'a gelip gün gördük.
Çocuk öldürüp kavga çıkardın,
Kanımı döktüreceksin,
Benim malımı kırdıracaksın!»
Cakıp bay böyle söz söyleyip:
«Ah, yaramaz oğlum!» deyip,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle demeye kalmadan
Ağam Baltay, ak yolluğum,
Söyledikleri herkese ayan,
Kırk evlinin içinde
Ağan Baltay ihtiyar,
Akbaltay söyler bir sözü:
«Atanın körü, be Cakıp,
Bırak bu azarlamayı, Cakıp,

And in the swarming infidel's
Register it stands inscribed.
My son, is this mischief you've begun —
It means you'll bring upon my head
Deeds I have never seen.
You'll set me hunting remedies,
The Creator gave me, it seems,
A scapegrace child the like of you.
You will drain my strength away,
You'll have my herds plundered,
You'll have the Chinese cut us down,
Giving my life to slaughter.
When your forefathers died,
The countless herds your grandsire left,
While the Kara Kalmuk shared them out,
Karakan's eight sons —
Scattering all of them abroad,
Parceling them to the four quarters,
One of ours went to Iren,
And we ourselves fell headlong so,
Where ear has never heard, eye never seen,
Into a pitiless deep.
For him who knows, what we saw was the night of Kadir,
Coming to the Altay we saw good days.
You've killed children and raised a quarrel,
You'll have my blood spilled,
You'll have my herds cut down!»
So spoke Cakıp bay these words:
«Ah, my scapegrace son!» he cried,
In the blinking of an eye,
Before a word could pass this way or that,
My elder Baltay, my white good-omen,
His sayings plain to every man,
Among the forty households,
Your elder Baltay, the aged,
Akbaltay speaks a word:
«A plague on your fathers, hey Cakıp,
Leave off this scolding, Cakıp,

Yılkınla birlikte yerin dibine gir!

Adı Manas olan bu oğlun,
Berekettir bu, beldir bu,
Kalmuk şöyle dursun, nicelerine
Kırgın salacak arslan budur!

Erkek çocuk yaman olsun,
Mal güden oğul olacağına
Var olacağına yok olsun!
Kolların arkana bağlanıp,
Bu yana doğru sürülüp,
O gün biz zaten ölmüştük!
Bir düşün, nice hasret diner:

Bu oğlun büyürse,
Beecin'e büyük kavga salar.
Bakmakla kanmaz kurt yürek,
Oğlun sağ salim büyürse,
Kakan'a büyük bela salar!
Kırdan derler göçünü,
Manas'ım alıverir
Nerelerdeki öcümü,
Bu Manas ulu olursa,
Ünü yurda yayılırsa,
Yöneldiği yön düz giderse,
Mızraklayıp kırdığı devlerinin
Sayısı tam yüzü bulursa!
Gönlünü mala verip rahata erdin,

Çocuğun yokken, bay Cakıp,
Sayısız mal güdüp bay oldun,
Mala güvenen onar mı,
Malın çocuk olur mu?
Gördün, Cakıp, hâlini,
Düşman alsın malını!
Dinliyorum senin çapını,
Tanrı'dan dileyip, ey Cakıp,
Sana gösterilen biricik oğlunu,

Sink into the earth, you and your horse-herds!
This son of yours whose name is Manas,
He is the blessing, he is the stay,
Let alone the Kalmuk — on many more
This is the lion who'll loose the slaughter!

Let a boy-child be fierce,
Rather than be a herd-tending son,
Better he never were at all!
Your arms were bound behind your back,
You were driven toward this land,
That day we were dead already!
Only think — how many longings shall be stilled:
If this your son grows up,
He'll loose great war on Beecin.
The wolf-heart never sated with gazing,
If your son grows up safe and sound,
He'll loose great bane on Kakan!
He'll muster the camp from off the steppe,
My Manas will swiftly take
My vengeance from who knows where,
If this Manas grows great,
If his fame spreads through the land,
If the way he takes runs straight,
The giants he spears and slays —
If their tally reaches full a hundred!
You gave your heart to herds and found your ease,
While you had no child, bay Cakıp,
You herded countless stock and grew rich,
Can he who trusts in herds be healed,
Can your herds become a child?
You have seen, Cakıp, your state,
Let the foe take your herds!
I hear now what your measure is,
Begged of God, O Cakıp,
The only son shown unto you,

Ruhları güçlü Cakıp, adı ulu,
Oğlum malı saçar diye,
Şimdi hayvana döndün!
Dediğimi şimdi bil,
Safsın sen, Cakıp, meğer,
Malınla birlikte yerin dibine gir.
Yamaç nerede, bel nerede,
Malın için kıvranırsın,
Hızırlı Kırgız eli nerede?
Oğlum yaramaz çıktı diye,
Perişan olup kalmışsın,
İçin buram buram tütüp,

Karabasan basmış gibi,
Sen malını esirgemişsin.
Dediğimi şimdi bil,
Kaygılanma, bay Cakıp,
Senin o malınla yerin dibine gir.
Dikkat et, Cakıp, sözümü dinle,

Oğlum yaramaz çıktı diye,
Mal esirgeyen adam olur mu,
Kara niyetliymişsin sen,
Cakıp, sana adam diyen iflah olmaz.

Yaramaz oğuldan mal esirgeyip,
Soysuz bir kişiymişsin,
Ah, mala tapan bir kişiymişsin!
Kara tepelerin heybetle uzandığı
Kara vadi nerede, bel nerede,
Senin aradığın mal mıydı?
Dikkat et, Cakıp, sözümü dinle,
Argın, Kırgız eli nerede?
Malın sana dayanak olur mu?
Mal tükendi diye yanıp durursan,
Sana adam diyen iflah olur mu?
Dün, baban Karakan öldüğünde,
Karakan'ın hazinesini
Kara Kalmuk, Mançu halkı

Cakıp of mighty spirits, of great name,
Fearing «my son will strew my herds,»
Now you have turned a beast!
Mark now what I have said,
You are a fool, Cakıp, it seems,
Sink into the earth, you and your herds.
Where is the slope, where is the pass,
You writhe for your herds' sake,
Where is the Kırgız land that Hızır keeps?
Because «my son has turned out wild,»
You are left all undone,
Your inwards smouldering thick with smoke,
As though the nightmare crushed you,
You have grudged your herds.
Mark now what I have said,
Do not grieve, bay Cakıp,
Sink into the earth with those herds of yours.
Take heed, Cakıp, hear my word,

Because «my son has turned out wild,»
What man would grudge his herds,
Dark-minded you are, it seems,
Cakıp, who calls you a man shall not prosper.
Grudging herds to a wayward son,
A base-born wretch you are, it seems,
Ah, a worshiper of herds you are!
Where the black hills stretch in majesty,
Where is the black valley, where the pass,
Was it herds that you were seeking?
Take heed, Cakıp, hear my word,
Where is the land of Argın and Kırgız?
Can your herds be your prop?
If you burn because the herds are spent,
Can he who calls you a man prosper?
Yesterday, when your father Karakan died,
While Karakan's treasure
The Kara Kalmuk and Mançu folk

Çatır çatır tokmaklayıp,
Kamçıyla ölçüp pay ederken,
Olmadık öfkeler kusarken,
Bohçaların hepsini didik didik ararken,

Dönüp bakanı kırıp geçirirken,
Ak saray evi darmadağın edip,
Kara Kalmuk içeri dalarken,
Karşılık vereni
Yakalayıp parçalayıp,
Kafa derisini yararken,
Direnip duran inatçıyı
Topuğundan asarken,
Karşılık vereni
Yakalatıp dövdürürken,
Sırtından kayış sıyırırken,
İyi belle, Cakıp bay,
İşte o zaman ölmüştük biz,
Bu Çinlinin zulmünü
Tam iki bin kez görmüştük!
Hepsi birden gücünü yüklenirken,

Çocukları çekip alırken,
Kollar arkaya hep birden bağlanıp,
Zulmü görüp sürülüp,
Dönüp bakmadan yürüyüp yas tuttuk,
Malın şöyle dursun, Cakıp bay,
Öz kardeşten ayrıldık,
Bizden birini sürdüler -
Bir düşünsene, ey Cakıp -
İnsan varamaz bellere,
Bizden birini sürdüler

Günün doğduğu yere.
Kara Kalmuk zor kullandı,
Halkımızı baştan başa kırdı.
Tepelerden basıp malı aldı,

Obayı basıp canı aldı.

Hammered with crack on crack,
Measured with whips and shared it out,
Spewing unheard-of furies,
Ransacking every bundle through and through,
Cutting down whoever turned to look,
Wrecking the white palace-house to ruin,
While the Kara Kalmuk burst within,
Whoever offered resistance,
They seized and tore apart,
While they split the scalp from his head,
The stubborn one who stood his ground,
While they hung him by his heels,
Whoever offered resistance,
While they had him seized and beaten,
While they flayed straps from his back,
Mark it well, Cakıp bay,
It was then that we had died,
The oppression of these Chinese
Full two thousand times we saw!
While all at once they heaped their force on us,
While they dragged the children away,
All arms bound behind at once,
Seeing oppression, driven forth,
We marched unturning and we mourned,
Never mind your herds, Cakıp bay,
We were parted from our own brothers,
One of ours they drove away —
Only think of it, O Cakıp —
To passes no man can attain,
One of ours they drove away

To the place where the sun is born.
The Kara Kalmuk wrought by force,
They slaughtered our folk from end to end.
They swept down from the hills and took the herds,
They stormed the camp and took the lives.

Dün Çinli o oyunları oynarken,

Kalabalık eli yok edip,
Bildiğini bize yaparken,
Kadınımızı kızımızı ganimet edip,
Kül döken halayık yaptı,
Yetişkin genç erkek çocuğu
Sığır güden kul yaptı.
Bir düşünsene, ey Cakıp,
Böyle işi kim yaptı,
Birimiz gittik Iren'e,
Birimizi düşürdüler
Geri çıkılmaz derinliğe.
Altay'a geldin sürülüp,
Çaresini bulamayıp inleyip,
Bu Altay'a geldiğinde
Ekin ektin, maden kazdın,
Her zahmete çokça katlanıp,
Sayısız kara yığıp mal güttün.

«Oğlum yaramaz çıktı» diye,
Tanrı çarpar seni, bilesin,
Uğruna yandığın bu malın
Kıyamete gider mi seninle?!
Diyeceğim bu, iyice bil,
Ah Cakıp, iki gözüm,
Şu yılkınla birlikte yerin dibine gir!

Argalı da yaban koçu da dağındır,

Senin uğruna yandığın bu malın
Düşman azıtsa bir gün onundur.
Bu yaramaz oğlun düzelir,
Ölmezse bir gün halkındır,
Boşuna yığdığın kuru malın,
Kıran girse bir gün afetindir.

Hiç gördün mü, bay Cakıp,
Malı bol, çocuğu yok birini -

Yesterday, while the Chinese played those games,
Destroying the thronging people,
Working on us whatever they would,
Making booty of our wives and daughters,
They made them slave-girls to carry ash,
The grown young man-child
They made a slave to herd the cattle.
Only think of it, O Cakıp,
Who ever did such deeds,
One of us went to Iren,
One of us they cast down
Into a deep whence none returns.
You came to the Altay, driven forth,
Groaning, finding no remedy,
When you came to this Altay,
You sowed grain, you dug for ore,
Enduring every toil in plenty,
You heaped countless dark herds and grazed them.
Because «my son has turned out wild,»
God will strike you, know it well,
These herds for which you burn,
Will they go with you to Judgment?!
This is my say — know it well,
Ah Cakıp, my two eyes,
Sink into the earth with those horse-herds of yours!
Argali and wild ram belong to the mountain,
These herds for which you burn,
Should the foe run wild, one day are his.
This wayward son of yours will mend,
If he dies not, one day he is the people's,
The barren herds you heaped in vain,
Should murrain strike, one day are your ruin.
Have you ever seen, bay Cakıp,
A man rich in herds and bare of child —

Oğlum yaramaz çıktı diye
Bakıyorum da, senin gibi cimri yok!»
Bulunduğu yamacı tepine tepine,
Han Baltay durdu kederle,
Bay Cakıp'ı payladı:
«Bay Cakıp, konalım Altay kırına,

Kurbanı olalım,
Kendisi yaramaz Manas adlı çocuğun,

Boynuna muska takalım,

Derdini çözecek oğul olur -
Bu çocuğu besleyip büyütelim.
Bak, Cakıp, sözüme:
Bize dayanak da bu, bel de bu,
Düşman kesilen kara Çinliyi
Yenip verecek oğul budur.
Sağ olursa görürsün,
Ak maralı sürüp inek eder,

Bu Manas büyürse
Âlemin hepsini buyruğuna alır,

Yiğit oğlun büyürse
Karşısına dev mi çıkabilir,
Bununla yüzleşmeye düşman gelebilir mi,
Onu eğdirip alt edecek adam var mı,
Buna denk gelen sağ kalır mı?
Gevezelik edip çok söz söylüyorsun,
Nankörlük edip duruyorsun.
Onun yerine, bay Cakıp,
Tepelerdeki altı bölük yılkıyı
Sürüp toplayıverelim,
Kara malın tamamını
Geçit törenine dizelim,
Altı ay binilse yorulmayan,

Because «my son has turned out wild,»
I look, and there's no miser like you!»
Stamping, stamping the slope he stood on,
Han Baltay stood in sorrow,
And rebuked bay Cakıp:
«Bay Cakıp, let us camp on the Altay steppe,
Let us be the offering
Of the wayward child whose name is Manas,
Let us hang an amulet at his neck,

He'll be the son to unbind your woe —
Let us nourish this child and rear him.
Look, Cakıp, to my word:
He is our prop, he is our stay,
The black Chinese turned foe,
This is the son who'll conquer them for us.
If he lives, you shall see,
He'll drive the white doe and make her a cow,
If this Manas grows up,
He'll take all the world beneath his command,
If your valiant son grows up,
Can any giant stand before him,
Can a foe come to face him,

Is there a man to bend and best him,
Who comes against him — shall he live?
You prattle on with many words,
You keep on with your thanklessness.
Instead of that, bay Cakıp,
The six droves of horses on the hills,
Let us drive and gather them in,
The whole of the dark herds
Let us range them for the muster,
One that tires not though ridden six months,

Altmış yaşına dek
Azı dişi çıkıp da kocamayan,
Atın en sağlamını bulalım,
Kara bahtlı bu malı
Bekleyip durmadan gözden geçirelim,
Tepelerdeki altı bölük yılkıyı
Eksiksiz derleyip toplayalım,
O yılkının tamamını
Geçide dizelim,
Nara duysa şaşmayan,
Ay karanlığı gece çökse
Bir izini bile şaşırmadan basan,
Kara soylu kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli
Küheylanın birini bulalım,
Bir adama bildirmeden,
Bir kişiye sezdirmeden,
Ok geçmez giysi giydirip,
Ok yetişmez at bindirip,
Kimse görmeden, el bilmeden,
Kara Kalmuk'a, Mançu'ya,
Birine bile bildirmeden,
Birine bile sezdirmeden,
Manas'ı dağda saklayıp büyütelim.

Boy atıp da er olursa,

That to its sixtieth year
Cuts its molars yet grows not old,
Let us find the soundest of horses,
This dark-fated stock of ours,
Let us survey without delay,
The six droves of horses on the hills,
Let us muster them entire,
The whole of that horse-herd
Let us range along the pass,
That flinches not at the war-cry,
Though moonless night descend,
That misses not one step of the trail,
A kazanat of black stock,
Sieve-lunged, bronze-shanked,
Let us find one such courser,
Making it known to no man,
Letting no soul so much as guess,
Clothe him in raiment no arrow pierces,
Mount him on a horse no arrow overtakes,
Unseen by any, unknown to the people,
To the Kara Kalmuk, to the Mançu,
To not a single one made known,
To not a single one betrayed,
Let us hide Manas in the mountains and rear him.
If he shoots up and becomes a man,

Er oğluyla denk olursa,
Bilmediğini bildirip,
Böylece yola koyalım,
Sezmediğini sezdirip,
Doğru yola koyalım,
Yokuş çıkarken Manas'ı
Kendimize destek edelim,
İnişe inerken Manas'ı
Kendimize dayanak edelim.
Bu Manas'ın yaramazlığını,
Kırk evli Kırgız toplanıp,
Nazını çekip görelim,

If he stands the equal of heroes' sons,
Teaching him what he knows not,
Thus let us set him on his road,
Waking in him what he senses not,
Let us set him on the true road,
Climbing the rise, let us make Manas
Our support upon the way,
Going down the slope, let us make Manas
Our stay to lean upon.
This mischief of Manas,
Let the Kırgız of forty households gather,
Let us bear his whims and see,

Kara Kalmuk saldıracaksa,
Bu Manas çocuk uğruna
Ecel gelirse ölelim!»
Akbaltay'ın söylediği söze
Kırk evli Kırgız hak verip:
Bilinmeyeni bildiren
Bilgeymiş Akbaltay,
Sezilmeyeni sezdiren
Şahinmiş Akbaltay.
Hünerliden de akıllı,
Ağan Baltay, yaman kişi,
Ak sungur gibi ötüp,
Ak sakalı parıldayıp,
Kara dilini biledi,
«Ele Manas deyip söyleme» diye,
Canım Baltay şakıdı.
O çağda konulmuş
Manas'ın adı Çoñ Cindi,
Manas'ın Manas olacağını
Kara Kalmuk'tan kim bildi?
Manas'ın derdini çeke çeke
Perişan oldu bay Cakıp.
Manas'ın hâlini gördüğünde:
«Hepimizin köküne yeter diye,
Bu çocuğun uğursuz saatinden
Ocağım kökünden sökülüp,
Hepimizi kırıp geçer» diye,
Kaygıya düştü bay Cakıp.
Varıp Cakıp ağladı,
Baybiçesini üzdü:
«Ey baybiçem Çıyırdı,
Allah Taala kudretiyle
Bize çocuk vermiş vermesine,
Suya işeyen Çoñ Cindi'yi
Yarım yamalak vermiş meğer!
Otlaktaki malı topla, kadın,

Bu oğlunu dizginle, kadın!
Bu oğlunu dizginlemezsen,

If the Kara Kalmuk will attack,
For the sake of this child Manas,
If death's hour comes, then let us die!»
To the word that Akbaltay spoke,
The Kırgız of forty households gave assent:
He who makes the unknown known,
A sage is Akbaltay,
He who wakes what none divined,
A falcon is Akbaltay.
Wiser than the skilled themselves,
Your elder Baltay, a formidable man,
Crying like the white gyrfalcon,
His white beard gleaming,
He whetted his black tongue,
«Speak not 'Manas' before the people,»
My dear Baltay trilled forth.
In that age it was bestowed,
Manas's name was Çoñ Cindi,
That Manas would be Manas,
Who of the Kara Kalmuk knew?
Bearing and bearing the trouble of Manas,
Bay Cakıp was worn to wretchedness.
When he saw the state of Manas:
«He will doom the root of us all,» he said,
«From this child's ill-omened hour,
My hearth torn up by the root,
He will cut us down entire,» he said,
Bay Cakıp fell into care.
Cakıp went and wept,
And grieved his baybiçe:
«O my baybiçe Çıyırdı,
Allah Taala in His power
Gave us a child, gave us indeed,
But this Çoñ Cindi who wets the water,
He gave but half-made, it seems!
Gather the herds from the pasture, woman,

Rein in this son of yours, woman!
If you rein not in this son of yours,

Kalmuk'a fesat salarsa -
Çinli yüz binlerce, biz yalnızız -

Çinliyle kırışmaya girsek
Bizi diri diri yakalar,
Zindanına atar!
Oğlun yaramazlık edip böyle yapmasın,
Bu Kalmuk üstümüze çöküp
Bir bohçamızı bile aramasın.
Oğlun yaramaz, şirret çıktı,
Bu oğlunun yaramazlığı
Âlemde görülmedik çıktı.
Kırk evli Kırgız'ın çocuklarını
Toplayıp oyun başlattı,
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Tam on iki çocuğunu
Yerle bir edip bıraktı,
Kara Kalmuk'un işi bilmeden
Birbirinden bildiler.
Gelenlerden söz işittim:
«Kara Kalmuklar, Mançular
Kavgaya tutuşup, dalaşıp,
Kırgın oldu diye duydum.
Yerden sırık kapışıp,
Çekek yerinden aygır binişip,
Yaka paça birbirine girip,
Fena savaş oldu derler,
Kısraklar yağmalanıp, er ölüp,
Amansız fesat koptu derler.
Baybiçem, senin oğlun hayır etmez,
Böyle sürdürürse bu Manas
Bizi asla sağ komaz!
Çocuğum yok diye inleyip,
Bir bela dileyip almışız.
Altay'a geldik sürülüp,
Çareyi bulamayıp sürtüp,
Çocuk dileyip almışız,
Çocuk dedikse haylazın teki,
Kuru bir derde düşmüşüz.

Should he loose mischief on the Kalmuk —
The Chinese in their hundred thousands, we alone —
If we tangle with the Chinese
He'll seize us alive
And cast us into his dungeon!
Let your son not work such mischief,
Lest this Kalmuk crash down upon us
And rifle even a single bundle of ours.
Your son has turned out wayward, fierce,
This mischief of your son's
Is such as the world has never seen.
The children of the forty Kırgız households
He gathered up and started a game,
Of the Kara Kalmuk and the Mançu
A full twelve children
He struck down and left flattened,
The Kara Kalmuk, not knowing the deed,
Laid the blame on one another.
From those who came I heard the word:
«The Kara Kalmuks and the Mançus
Fell to quarreling and brawling,
A slaughter broke out, so I heard.
Snatching up poles from the ground,
Mounting stallions from the tether-post,
Grappling collar and scruff together,
A grim battle raged, they say,
Mares were plundered, men were slain,
A merciless discord erupted, they say.
My baybiçe, your son bodes no good,
If this Manas keeps on this way
He will never leave us alive!
Moaning that I had no child,
We begged and got ourselves a plague.
We came to the Altay, driven out,
Finding no remedy, drifting on,
We begged for a child and received one,
A child, we said — he's a sheer rascal,
We have fallen into barren grief.

Bu yaramazlığını bırakmazsa,
Kara Kalmuk halkı öğrenirse,
Tepemize çöker,
Dört tür malı saçar dağıtır.
Toz koparıp kısrağa saldırır,
Yakınına varsak bu Kalmuk
Beynimizi ezercesine yumruklar.
Çıkarır diye korkup duruyorum

Nerelerdeki hıncını.
Yaramaz oldu bu oğlun,
Yaramazlığını Kalmuk görmez mi,
Serseri Burut demez mi!
Karşı duracak çare yok,
Derleyip topladığım kara malı

Birini komadan yemez mi.
Şurada duran Kırgızlar
Çaresiz kalıp kaçmaz mı,
Şu derlenip yığılan sayısız karayı,

Nalına varana dek tay komadan,
Kalmuk tümden saçmaz mı!
Dikbaşlı yaramaz bu oğlun
Kalmuk'a inatla iş edip,
Benim sayısız kara malımı kurutur.
Dur, baybiçem, dinle beni:
Bu oğul yaramazlığı bırakmazsa,
Mezarımı kazacak demek,
Bu oğlun büyürse,
Kara bahtımı kaynatacak demek,
Görülmedik şeyleri gösterecek demek.
Maldan biriktirdiğim varlığıma -

Büyüyecek olursa bu oğlun,
Köküme yetecek demek!
Bu oğlunun hâline bak -
Yürüdüğünden toz çıkar,
Sesinden can çıkar.

If he does not quit this mischief,
If the Kara Kalmuk folk should learn of it,
They will crash down upon our heads,
They will scatter the four kinds of stock.
Raising dust they'll raid the mares,
If we draw near, this Kalmuk
Will pound us as if to crush our brains.
I stand here fearing he will vent

His grudges gathered who knows where.
Wayward has this son of yours become,
Will the Kalmuk not see his mischief,
Will they not call him a vagabond Burut!
There is no means to stand against them,
The black herds I have gathered and heaped —
Won't they devour them, sparing not one?
The Kırgız standing here —
Won't they flee, left without recourse?
All this countless black stock piled and gathered,
Down to the foal not yet come to the shoe,
Won't the Kalmuk scatter it utterly!
This headstrong, wayward son of yours,
Working deeds in spite of the Kalmuk,
Will dry up my countless black herds.
Wait, my baybiçe, and hear me:
If this son does not quit his mischief,
It means he will dig my grave,
If this son of yours grows tall,
It means he'll set my black fate boiling,
It means he'll show us things unseen.
As for the wealth I hoarded from my herds —
Should this son of yours grow up,
It means he'll reach my very root!
Look at the state of this your son —
Dust rises where he walks,
His voice drives out the soul.

İnsan bağırsa kulağı duymayan,
Karşı koyan çocukları
Tavşan gibi yere sindiren,
Eline düşen çocuklardan
Bir teki sağ çıkmayan,
Oğlun bela salar,
Bu felaket herkese ulaşır.
Yamaç boyunca kale gibi dizilmiş,
Bu Kalmuk'un halkı pek çokmuş,
Bu Burut'un çocuğu
Yaramaz çıktı demez mi,
Sonunda beni yemez mi.
Yardımlaşıp bir yürüdüğüm
Kalmuk'um iyi bir eldi,
Altın kazıp bay olduğum
Altay'ım güzel bir yerdi.
Bu Altay'a geleli
Benim kısmetim dolup taştı,
Dört tür malın tamamı
Sayısız kara olup çoğaldı.
Oğlun malımı saçar,

Deaf though a man's ear be to shouting,
The children who oppose him
He flattens to the earth like hares,
Of the children who fall into his hands
Not a single one comes out alive,
Your son will loose calamity,
This disaster will reach us all.
Ranged like a fortress along the slope,
This Kalmuk's people are very many,
«This Burut's child
Has turned out wicked,» won't they say,
And in the end won't they devour me?
The Kalmuk beside whom I walked
In mutual aid was a goodly people,
The Altay where I dug gold and grew rich
Was a lovely land.
Since coming to this Altay
My fortune brimmed and overflowed,
All of the four kinds of stock
Multiplied into countless black herds.
Your son will scatter my wealth,

Gücümü tüketir.
«Oğlun yaramazmış» diye,
Kalmuklar yakalar onu,
Yol üstünde sürükleyip,
Yaban köpeklerine yem eder,
Ay damgalı tuğ çekip,
Obaya fesat salar,
Tükenmiş canı bile komadan,
Tüketip vurup alır,
Sağ olursan görürsün,
Dert üstüne dert salar başımıza!»

He will drain my strength.
Saying «Your son turned out wicked»,
The Kalmuks will seize him,
Drag him along the roadway,
And feed him to the wild dogs,
Raising the moon-stamped standard,
They'll sow discord in the camp,
Sparing not even a spent life,
They'll strike, exhaust, and take,
If you live you shall see it —
Grief upon grief they'll heap upon our heads!»

Ak baybiçe Çıyırdı
O zaman durup söz söyler:
«Bahadırım,
Çocuk için bozma düşünceni,
Yük saymaya başlamışsın,

The white baybiçe Çıyırdı
Then stood and spoke her word:
«My bahadır,
Do not spoil your thoughts over the child,
You have begun to count as burden,

Törem, güç bela kavuştuğun çocuğunu!
My töre, the child you gained with such travail!

Bu boz ala sungur yavrusunu,
Ağırsama, ey törem,
Bu geç kavuştuğun çoban yıldızını».
Ak baybiçe Çıyırdı'nın,
Beyi böyle deyince,
Bıldırcın gözü gibi kara gözlerinden
Damla damla yaş döküldü,
Söyleyip ağzını toplayıncaya dek,
Gözünün yaşını dindirinceye dek,
Çobanların başı Oşpur var,
İşte o Oşpur çıkagelmiş,
Onun geldiğini baybiçe durup görmüş.
Düşünceyi başka yöne çevirdi,
Bay Cakıp Oşpur'a verdi
Adı Çoñ Cindi olan çocuğu.
Çıyırdı ağlayıp feryat edip,
Boynuna kuşağını dolayıp,
«Oşpur bayım!» diye yalvarıp:
«Kurbanın olayım, Oşpur bay,
Sen vadide yatan bir devdin,
Bay Cakıp'ın çok koyununa sahiptin.
Bizde mal dünyalık çok, çocuk yok,
Güç bela kavuştuğumuz bu çocuğun
Yaramazlığını dizginler çare yok.
İpek kaftan diktim, giydiriver,
Yılkı içindeki Toruçaar
Küheylanı tutup bindiriver,

Tepesine Kalmuk taşını takıver,
Eline emanet bıraktım,
Bir dört yıl daha bakıver!»
Çocuğu Oşpur aldıktan sonra,

This grey-pied gyrfalcon fledgling —
Do not resent him, O my töre,
This shepherd's star you gained so late».
When the white baybiçe Çıyırdı's
Lord had spoken to her thus,
From her black eyes like a quail's eyes
The tears fell drop by drop,
Till she had spoken and closed her mouth,
Till she had stilled the tears of her eyes,
There is Oşpur, head of the shepherds,
That very Oşpur came along,
The baybiçe stood and saw him coming.
She turned her thoughts another way,
Bay Cakıp gave to Oşpur
The child whose name was Çoñ Cindi.
Çıyırdı, weeping and wailing,
Winding her sash about her neck,
Pleading «Oşpur, my bay!»:
«Let me be your offering, Oşpur bay,
You were a giant lying in the valley,
You kept Bay Cakıp's many sheep.
We have wealth in plenty, but no child,
This child we gained with such travail —
There is no means to curb his mischief.
I have sewn a silken caftan — dress him,
Toruçaar from among the horse-herd,
That courser — catch him, set the boy astride,
Fix the Kalmuk stone upon his crown,
Into your hands I leave him in trust,
Tend him yet another four years!»
After Oşpur took the child,

Bay Cakıp orada kaldıktan sonra,
Toruçaar'ı bindirip,
İpeğin alâsını giydirip,
Tevekkül edip koyun tarafına

After Bay Cakıp remained behind,
Mounting him upon Toruçaar,
Dressing him in the finest silk,
Trusting in God, toward the sheep

Alıp götürdü er Oşpur.
Manas Oşpur'a vardığında
O zaman daha Manas olmamıştı,
Yiğidin daha Manas adını almamıştı.

Oşpur'a varıp o boz yeleli,
Boy atıp er oldu,
Er oğluyla denk oldu,
Kararıp yanan kor çıktı,
Kara Kalmuk'ta, Mançu'da
Böyle bir yaman görülmedi.
Bir gün Manas coşup,
Çobanları dövdü,
Yılkıcısını dövdü.
Çoban kaçıp ürküp sinip,
Yılkıcıların tamamı
«Çoñ Cindi Burut geliyor!» diye,
Seke seke kaçıp durur.
Durmadan Manas diye anılıp,
Koyunu toplayıp bir iş kurdu,
Çobanlardan kırk çocuğu
Toplayıp alıp o Manas,
Koyun kesip kırda
Durmaksızın Manas toy verdi.
Dana binip hoplaya hoplaya,
Dolu dolu çocuk toplandı.
Şenliği Manas başlattı:
«Bana 'Törem' deyin!» diyerek,
O çocukların danalarını
Tümden kesip bıraktı,
Fesadı işte bundan başlattı.
«Törem» diyen çocuğa
Kepenegini kurula kurula
Kırda sırtından çıkarıp veriverir.

O çağda Manas'ın
Dileğini Tanrı vermiş,
O çağda senin Manas'ın
On iki yaşına gelmiş.

The man Oşpur bore him away.
When Manas came to Oşpur
He was not yet Manas then,
The young man had not yet taken the name Manas.
Coming to Oşpur, that grey-maned one
Shot up in stature and became a man,
Became the equal of a hero's son,
He proved an ember burning black,
Among the Kara Kalmuk and the Mançu
No such terror had been seen.
One day Manas, surging up,
Beat the shepherds soundly,
Beat the herdsman of the horses.
The shepherd fled, cowering in fright,
And all of the horse-herders,
Crying «Çoñ Cindi the Burut is coming!»,
Keep fleeing, leaping as they go.
Ceaselessly called by the name Manas,
He gathered the sheep and set up an affair,
Forty children of the shepherds
That Manas gathered up and took,
Slaughtering sheep upon the steppe,
Without cease Manas gave feast.
Riding calves, bouncing along,
Children gathered in full throngs.
Manas began the festival:
Saying «Call me your Töre!»,
Those children's calves
He slaughtered one and all,
It was from this he started the discord.
To the child who called him «Töre»
He'd swagger and strut, and his felt cloak
He'd strip from his back on the steppe and give.
In that season, Manas's
Wish had been granted by God,
In that season this Manas of yours
Had come to twelve years of age.

Ok geçmez giysi giyip,
Yılkıdan Toruçaar gibi at binip,
O çağda arslan Manas
Çarpışacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Koparıp alacak baş bulamayıp,
Dişleyecek taş bulamayıp,

Wearing garb no arrow pierces,
Riding a horse like Toruçaar from the herd,
In that season the lion Manas,
Finding no mountain to clash with,
Finding no foe to fight against,
Finding no head to tear away,
Finding no stone to bite upon,

Coştukça coşup kanı kaynayıp,
Kendini tutamayıp taşıp,
Talihi yüce o aziz aslan,
İşte, şenlik kurduğu yer orası.
«Bana töre deyin» diyerek,
Kendini kendisi tanıtıp,
Bilen canları güldürüp,
Uçsuz bozkıra kırk adımlık
Usulünce ordo çizdirip,
Gök yeleliliğini belli edip,
Oşpur'un güttüğü çok koyundan
Bin kuzusunu kesivermiş,
«Bana bahadır deyin» diyerek,
Besili kuzu, tatlı baş,
Bol bol haşlatıp koymuş,
Ordo kurup, aşık atıp,
Gök yelelinin yaptığı iş bu.

Surging and surging, his blood boiling,
Unable to hold himself, overflowing,
That blessed lion of lofty fortune —
There is the place where he held his revels.
Saying «Call me töre»,
Making himself known by his own hand,
Making the knowing souls laugh aloud,
On the endless steppe, forty paces wide,
He had an ordo drawn in proper form,
Showing forth his grey-maned nature,
From the many sheep that Oşpur grazed
He slaughtered a thousand of the lambs,
Saying «Call me bahadır»,
Fattened lamb and savory heads
He had boiled and set out in plenty,
Raising ordo, casting knucklebones —
Such is the work the grey-maned one has done.

Geniş Altay'ın koyağında,
Kırk çocuğu yanı başında,
Gün kızarıp batarken,
Canlı cansız, tüm mahlûk
Kımıldamadan yatarken,
Çocuklar içinde gök yelelin
Dirseğine yaslanıp uykuya dalıp,
Şekerleme yapıp, soluklanıp,
Ak eyeri yastık edinip,
Başını kıbleye verip,
Asil Manas gök yelelin
Alp uykusuna dalıvermiş,
Gün kuşluğa erişene dek

In the hollow of the broad Altay,
Forty children at his side,
As the sun reddened and sank low,
While all creation, quick and lifeless,
Lay without a stir,
Among the children the grey-maned one,
Leaning on his elbow, drifting into sleep,
Dozing lightly, catching breath,
Making the white saddle his pillow,
Turning his head toward the qibla,
The noble Manas, the grey-maned one,
Sank into a hero's slumber,
Until the sun reached mid-morning

O yiğit güzeli derin uykuya kalmış.
Manas uykudan kalkana dek,
Yılkıcıların devi Kancarkol,
O sırıtkan, çıkageldi.
Altındaki ala aygır —
Müthiş yüğrük o aygır:
«Ağzını salıversem
Kuş gibi uçup gider» diye,
Şu kudurmuşa bir bak,
Sırtına kum yükleyivermiş,
Koca kazan gibi başı var,
Yatan it gibi kaşı var,
Kara sopa çomağını
Kavrayıp havada savurdu,
Kırk çocuğa saldırıp,
Üstlerine sürüp el saldı.
Kancar alpın suretini görünce
Kırk çocuk çığlık çığlığa kaçtı,

That flower of young men lay deep asleep.
Before Manas rose from his sleep,
The giant of the horse-herders, Kancarkol,
That grinning one, came along.
The piebald stallion beneath him —
A fearsome swift one, that stallion:
«If I gave him his mouth
He'd fly off like a bird,» he'd boast —
Just look at that mad brute,
He had loaded sand upon its back,
A head he has like a giant cauldron,
Brows he has like a lying dog,
His black cudgel-staff
He gripped and whirled in the air,
He fell upon the forty children,
Charged and laid hands upon them.
Seeing the shape of Kancar the alp,
The forty children fled screaming,

Ten bir yana, benzi atmış,
Çocukların hepsi darmadağın kaçtı,
Kaçarken çocuklar çırpınır,
Han Manas'a yalvarır.
Manas uykudan uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Baş kaldırıp bakınca,
Çocuklar sağ mı diye bakınca,
Çocukların hepsi kaçmış,
Çocuklardan dördünü yakalayıp,
Aygırından inip o dev,
Dört çocuğu ezivermiş.
Dördünü sıra sıra boğazlamış,
Azıklık etin hepsini
Şişe geçirip doyasıya yemiş.
Bunu görünce ulu Manas
O pehlivandan irkilip,
Toruçaar'ı eyerleyip,
Cenk giysisini kuşanıp,

Flesh aside, their faces drained white,
The children all fled scattered wide,
Fleeing, the children flail about,
They cry to Han Manas for help.
Manas, waking from his sleep,
Turning onto his right side,
When he raised his head and looked,
When he looked to see if the children lived,
The children had all fled away,
Seizing four of the children,
That giant, dismounting from his stallion,
Had crushed the four of them.
He had butchered the four in a row,
And all of the provision-meat
He'd spitted and eaten to his fill.
Seeing this, the great Manas
Started back from that strongman,
Saddled up Toruçaar,
Girded on his battle-dress,

«Attan devirmece oynarım» diye,

O yaman çocuk sevinip,
Öfkesi kabarıp, gözleri çakmaklaşıp,
Kan içiciliği sahiden tutup,
Kapı kanadı gibi apak dişleri —
Halkta eşi olmayan dişleri,
Işıl ışıl görünüvermiş,
Kara sopa çomağını
Oğlun savurup kavramış.
Belini sımsıkı kuşanıp,
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup,
Bastığı yeri sarsıp,
Pehlivana doğru dörtnala sürüp,
Toruçaar'ın başını çevirdi işte,
O pehlivanın yanına varınca
Şu sözü söyleyiverdi:
«Babanın körü, Kancar alp,
Sen yılkıcısın, ben çoban,
Çocukların hepsini kırıp geçirmeyi,
Bu zorbalığı bırak artık!
Yağmalayıp yedin etimi,
On iki pehlivan olsan da
Artık akbabalar oyar yüzünü.
Ey Kancar alp, sulha gel,
Sulha yanaşmazsan
Şimdi gösteririm sana temaşayı!»
Manas böyle söylerken
Kancar alp ayağa fırladı.
Kargışa uğramış Kancar alp

Saying «I'll play at hurling men from horses»,
That fierce child rejoicing,
His wrath swelling, his eyes striking sparks,
The blood-drinker's mood truly seizing him,
His white teeth like the leaves of a door —
Teeth without their like among the people —
Suddenly gleamed out bright and shining,
His black cudgel-staff
Your son swung up and gripped.
Girding his waist up tight,
Striking Toruçaar once on the croup,
Shaking the ground he trod upon,
Galloping headlong at the strongman,
He turned Toruçaar's head, behold,
When he came up beside that strongman
This is the word he spoke:
«Your father's blind one, Kancar alp,
You are a horse-herder, I a shepherd,
This mowing down of all the children,
This tyranny — now let it be!
You plundered and devoured my meat,
Were you twelve strongmen strong,
Now the vultures will pick your face.
O Kancar alp, come to peace,
If you will not draw near to peace
I'll show you now a spectacle!»
While Manas was speaking thus
Kancar alp sprang to his feet.
The curse-stricken Kancar alp

Sert adımlarla kasılıp yürüdü,
Kırk çocuktan dört çocuk
Meğer serilip ölmüşler,
Çocuklar ölü yatarken
Manas'ın durur mu bakıp?
«Babanın körü, Kancar alp,
Bozkırda kırk bir çocuktuk,
Kırda kuzu haşlayıp,

Strode swaggering with heavy steps,
Of the forty children, four —
It seems they lay stretched out and dead,
While children lay there dead
Would Manas stand and merely look?
«Your father's blind one, Kancar alp,
We were forty-one children on the steppe,
Boiling lamb out in the wild,

Oynayıp gezen canlardık.
Zorbalıkla ete doyulur mu,
Dört çocuğu yere serip,
Boş yere öldürülür mü,
Kırdaki kısrağına
Dokunup dağıttık mı?
Senin aygırına binip kaçtık mı?
Senin istediğin fesat mı?
Kendin saldırdın böbürlenip,
Şimdi gör benden kıyameti!»
Üç kez haykırıp bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Ev gibi kara çomağı
Savurup kavradı,
Saldırıp girip Kancar'ın
Tam tepesine indirdi.
Manas'tan çomağı yiyince
Başı paramparça dağıldı,
Pehlivan yere yıkılıp,
Canı feryatla çıktı.
Pehlivanı öldürüp işini bitirdi,
Yeniden kuzu kesişip,
Çocuk sultan, o kaplan —
Dört çocuğa bakarsan,
Çareleri çoktan tükenmiş,
Kaburgaları paramparça,
Yüce Tanrı'nın takdiri,
Dört çocuğu o pehlivan,
Birini bile komadan kırmıştı.
Dört çocuk yığılıp ölüp,
Dünyadan göçmüşler,
Et pişirmek için yakılan ateş
Kıvılcım kalmadan sönmüş.
O zaman gök yeleli Manas'ın,
Devi öldürüp yere serip,
O yolda saldığı kargaşa bu,
Dört çocuktan gayrısını
Sağ esen kurtardı,
Azgınca saldıran pehlivanın

Souls that played and roamed about.
Is one's fill of meat got by tyranny?
Striking four children to the earth —
Are they to be slain for nothing?
Your mares out on the steppe —
Did we touch them, scatter them?
Did we mount your stallion and flee?
Is discord what you wanted?
You yourself attacked, all puffed with pride,
Now see doomsday at my hands!»
Crying out and shouting thrice,
Roaring the war-cry «Manas!»,
The black cudgel big as a house
He whirled aloft and gripped,
Charging in, upon Kancar's
Very crown he brought it down.
Taking the cudgel-blow from Manas,
His head burst asunder in pieces,
The strongman toppled to the earth,
His soul went out with a wail.
He slew the strongman, finished the work,
Then they slaughtered lambs anew —
The child sultan, that tiger —
If you looked upon the four children,
Their remedies long since were spent,
Their ribs all shattered into shards,
The decree of God Most High:
Those four children that strongman
Had slain, sparing not a one.
The four children, heaped up, dead,
Had passed away from this world,
The fire kindled to cook the meat
Had died without a spark remaining.
Then the grey-maned Manas —
Slaying the giant, laying him low —
Such is the turmoil he loosed on that road,
All except the four children
He delivered safe and sound,
The savagely charging strongman's

Başını gövdesinden ayırdı,

Kaplan gök yeleli atılıp,

İşte Kalmuk'a saldığı kavga bu.
Pehlivanı öldürüp yere serip,
Çocukları başına topladı.
Bay Cakıp'ın kuzularından
Yüzünü tutup kesti.
Manas çocukları çağırıp:
«Bana töre deyin» diyerek,
«Babanın körü kırk çocuk,
Dediğimden çıkmayın,
Çepeçevre konun,
Bana çoro olun!»
Yakalayıp deve kesip,
Kısrak başta, koyun kesip,
Şenlikli bir temaşa kurdu.
Kara gök yeleli kaplan
Odun toplasa da ateşi yok,
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Konulmuş adı Cırınta olanı
Kuzu arayıp gelmiş,
Geldiğini Manas görmüş.
«İhtiyar, beri gel,» diye,
«Ateş yakabilmek için,
Bozkırda can beslemek için,
Çakmağını ver» diye,
Gök yeleli isteyip durdu.
«Vay, kokmuş Burut» diye,
«Vay, zavallı Kırgız» diye,
Dediğine razı olmadı,
Babanın körü, kakbaş koca —

İhtiyar çakmağını vermedi.
Kara niyetli kâfir koca —
Kara Kalmuk o halkın
Nicesinden yiğit bir koca,
En akıncı, en tetik koca.

Head he severed from its trunk,

The tiger grey-maned one springing forth
—
Such is the fight he loosed on the Kalmuk.
Slaying the strongman, laying him low,
He gathered the children round him.
From Bay Cakıp's lambs
He seized and slaughtered a hundred.
Manas, calling the children:
Saying «Call me töre»,
«Your father's blind ones, forty children,
Do not stray from what I say,
Camp round about me in a circle,
Become my çoro!»
Catching and slaughtering a camel,
Mares first of all, slaughtering sheep,
He set up a festive spectacle.
The black grey-maned tiger,
Though he gathered wood, had no fire,
Of the Kara Kalmuk and the Mançu
One whose given name was Cırınta
Had come along seeking a lamb,
Manas beheld his coming.
«Old man, come hither,» he said,
«That I may kindle fire,
To keep life fed upon the steppe,
Give me your flint,» he said —
The grey-maned one kept on asking.
«Bah, you stinking Burut,» he said,
«Bah, you wretched Kırgız,» he said,
He would not grant what was asked,
His father's blind one, the dry-skulled elder
—
The old man would not give his flint.
The black-hearted infidel elder —
Of that people, the Kara Kalmuk,
A man more valiant than many a one,
The keenest raider, the most alert.

Hem pehlivan, hem er,
Zınk zınk gidip aldırmadan,
Bozkırda gezen çocuğu
Tırnağıyla bir tutmadan,
İhtiyarı Tanrı çarptı işte.
Coştukça coştu,
Gök yeleli Manas kükreyip coştu:
«Koca, isteyene vermediğin ateşine

Soğuk elimi salarım,
Daha da kasılırsan,
İnatla dikilen kara Kalmuk'um,
Seni kurban ederim,
Gerek oldu çakmağın,

Senden işte böyle çekip alırım!» —
Deyip böylece atılıp,
İhtiyarı kuşağından kavradı,
Aygırından devirip,
Kaldırıp yere vurdu,
Kuşağı kopup o ihtiyarın
Kesesi elinde kaldı,
İhtiyar şaşırdı, koştu:
«Acaba ne yapacak?» diye,
Sinek kadar canından umudu kesti.
Dizleri yere bükülüp,
Apar topar ihtiyar,
Karacadan beter sıçrayıp,
Demir tabanlı üzengiye
Basmadan fırlayıp bindi,
Yanağından kan damlayıp,
Gök aygırı kamçılayıp,
Toz duman birbirine karışıp,
Başı gözü kan içinde,
Böğürtüsü taş yarıp,
Haykırışı baş yarıp,
Kalmuk yoluna gitti.
Koyun başçısı Oşpur bay
Tepeye çıkıp bakınca,

Both strongman and man of war,
Going stiffly on, paying no heed,
The child roaming the steppe
He'd not so much as touch with a nail —
Behold, God struck the old man down.
He surged and surged again,
Grey-maned Manas roared and surged:
«Old man, into the fire you denied the asker
I'll thrust my cold hand yet,
If you swagger any further,
My stubborn, bristling black Kalmuk,
I will make of you a sacrifice,
Your flint has become my need,

Thus will I wrest it from you!» —
So saying, he sprang upon him,
Gripped the old man by his sash,
Toppled him from his stallion,
Lifted him and dashed him to the ground,
The old man's sash tore away,
The pouch was left in his hand,
The old man, bewildered, ran:
Thinking «What will he do to me?»,
He gave up hope of his fly-small life.
His knees buckling to the earth,
In headlong haste the old man,
Leaping worse than a roe deer,
The iron-soled stirrup
He flew astride without a touch,
Blood dripping from his cheek,
Whipping on his grey stallion,
Dust and haze mixed into one,
Head and eyes all bathed in blood,
His bellowing splitting the stones,
His screaming splitting heads,
He went off down the Kalmuk road.
Oşpur bay, chief over the sheep,
When he climbed the hill and looked,

Kırk çocuğu gözleyince —
Göğe duman savrulur,
Nice kuzuyu toplayıp,
Gök yeleli Manas kaplanın
Kırıp geçirdiği görünür.
Orompoy oyunu toz koparıp,
Kırk çocuğun hepsi
Manas'ı çepeçevre sarmış,
Ortalarında er Manas
Ulu dağ gibi görünüp,
Kuzuyu tutup kesişip,
Çocuklar bambaşka bir âlemde,
Şişe geçirip doyuşurlar.
Tay koşturup oynayıp, bağırıp,
Çocukların bağırışına kulak versen,
«Manas!» diye nara atarlar,
Bu yanda bir alaçık,
Alaçığına bakarsan —
Halk başçısı on bin can
Rahat rahat sığacak gibi,
Bir yanında kırk çocuk,
Manas başta, içinde
Genişçe ordo atacak gibi.
Kara benekli kaplan

When he peered after the forty children —
Smoke goes whirling to the sky,
Gathering lamb upon lamb,
The grey-maned tiger Manas —
His mowing-down is plain to see.
The Orompoy game raising dust,
All of the forty children
Had ringed Manas about,
In their midst the man Manas
Looming like a mighty mountain,
Catching and slaughtering the lambs,
The children in another world entirely,
Spitting the meat, they eat their fill.
Racing foals, playing, shouting,
If you gave ear to the children's cries,
They roar the war-cry «Manas!»,
On this side stands an alaçık,
If you looked upon his alaçık —
Ten thousand souls with the people's chief
Could fit inside it at their ease,
On its one side forty children,
Manas at their head, within,
Could cast a spacious ordo there.
The black-spotted tiger

Bildiğimiz çocuk Manas'ın
Yanı başında atılmaya hazır durur,
Çolak gök yeleli arslan,
Oşpur'u paralayacakmış gibi,
Tam önünde kurulur.
Seki yanı seksen dört,
Baktığı yanı kızıl alev,
Bunu gören Oşpur'un
Kaburga kemiği zonklayıp,
Pis bağırsağı sarsılıp,
Aklı başından bir çıktı,
Bileğinden derman gitti,
Manas'ın suretini görünce
Yüreğinden fer gitti.

Beside the child Manas we know
Stands poised and ready to spring,
The maimed grey-maned lion,
As though he would rend Oşpur,
Sits planted square before him.
Eighty-four its terrace-side,
The side it gazes on — red flame,
Of Oşpur who beheld all this
The rib-bones throbbed with dread,
His foul entrails were shaken,
His wits flew clean away,
The strength went from his wrist,
When he saw the shape of Manas
The light went from his heart.

«Bu, Cakıp'ın deli oğlu,
Sataşanı onmaz eder,
Tutuşanı sağ komaz.
Bileği kalın, taş yürekli,
Fil gövdeli haylaz,
Yetişip serpildiği çağ imiş,
Artık Kalmuk'a büyük bela salar.
Bir hali var — arslan,
Bir bakıyorum — kaplan,
Kan içicinin ta kendisi imiş.
Gözü kararıp nice Kalmuk'un

Görmez olduğu çağ imiş.
Çin-Maçin'e kavga salar,
Tuttuğunu onmaz eder,
Uğursuz ayaklı bu Burut
Tutuşanı sağ komaz.
Yere saplayıp koymuş
Temrenli mızrağını,
Âleme kavga salar
Bu çocuğun düzeni.
Vay, onmazın oğlu,
Coşup cini tutarsa
Oyrat'ı bozacak aslan imiş,
Bildiğini bozkırda
Yapıp koymuş değil mi,
Bay Cakıp'ın kuzularını,
Hepsini komadan devirip,
Kırıp geçirmiş değil mi!
«Kuzuları neden kırdın?» diye
Ansızın soracak olsam —
Eteğimden yakalarsa onmaz eder,
Elbet beni sağ komaz,
Bu yerde durup n'edeyim,
«Oğlunu dizginle» diyerek,

Bay Cakıp'a ulaşayım!
Babasını getirmezsem,
Ardından göz kulak olmazsam,

«This is Cakıp's mad son,
Who ruins whoever provokes him,
Who leaves alive none who grapples him.
Thick of wrist, stone-hearted,
An elephant-bodied scapegrace,
It seems this is his season of full growth,
Now he'll loose great woe upon the Kalmuk.
One state of him — a lion,
One glance I take — a tiger,
It seems he is the blood-drinker himself.
It seems the season has come when many a Kalmuk's
Eyes go dark and cease to see.
He'll loose war upon Çin-Maçin,
He ruins whatever he seizes,
This ill-omen-footed Burut
Leaves alive none who grapples him.
He has driven into the earth
His iron-tipped lance,
He'll loose strife upon the world —
Such is this child's design.
Ah, the incorrigible one's son,
If he surges and his demon takes him
It seems he's a lion to shatter the Oyrat,
What he knows how to do, upon the steppe
Has he not gone and done it?
Bay Cakıp's lambs —
Toppling every one, sparing none,
Has he not mowed them down!
«Why did you slay the lambs?» —
Were I to ask him of a sudden —
If he grabs my hem he'll ruin me,
Surely he'll not leave me alive,
What should I do standing in this place?
Saying «Rein in your son»,

Let me make my way to Bay Cakıp!
If I do not bring his father,
If I keep no watch behind him,

Eceli tez ulaştırır,
Çareyi hemen tüketir», —
Bunu deyip er Oşpur
Cakıp'a doğru fırladı,
Canını esirgemeden koşturdu.
Altındaki aygıra
Sağlı sollu kamçı vurup,
Ters yüz mahmuzlayıp,
Ova düzü sarsıp,
Aygırla dörtnala uçup,
Apar topar durmadan,
Sahipsiz kalan nice koyunun
Kaçının öldüğünü saymadan,
Zavallı Oşpur n'etsin,
Apar topar durmadan,
Karısını karabasan basmış gibi,
Kovalayanı yakınmış gibi kaçarak,
Kovalayan ensesindeymiş gibi,
Karısı oğlan doğurmuş gibi telaşla,
Bay Cakıp'ın ordosuna
Varıp indi Oşpur bay,
Belalı, korkunç sözü
Ortaya salıverdi Oşpur bay:
«Oğlun Manas er oldu,
Söylesem kulak asmadı,
Üstüne varanların hepsini
Tavşan gibi yere sindirdi.
Kırk çocuğu yoldaşlığa
Kartal oğlun toplamış,
Kurt kırmış gibi,
Bozkırda koyunları kırmış.
Oğlun gibi can olmaz,
Yanındaki yoldaşı —
Yalanıp duran boz kaplan.
Söylediğim sözün yalanı yok,
Kara benekli kaplan
O oğlunun nökeridir.
Uçsuz bozkıra kırk çocuk
Alaçık kurmuşlar,

He'll bring the appointed death on swiftly,
He'll spend all remedy at once», —
So saying, the man Oşpur
Dashed away toward Cakıp,
Galloped without sparing his life.
The stallion underneath him
He whipped on right and left,
Spurring him this way and that,
Shaking the plain and flatland,
Flying at full gallop with the stallion,
Headlong without a pause,
Of the many sheep left masterless
Not counting how many perished,
What could poor Oşpur do,
Headlong without a pause,
As if a nightmare rode his wife,
Fleeing as though the pursuer were near,
As if the pursuer were at his nape,
In haste as if his wife had borne a son,
To Bay Cakıp's ordo
Oşpur bay arrived and dismounted,
The dire and dreadful word
Oşpur bay let loose into the open:
«Your son Manas has become a man,
When I spoke he paid no heed,
All those who came against him
He flattened to the earth like hares.
Forty children for companions
Your eagle son has gathered,
As though a wolf had ravaged,
He has slaughtered the sheep on the steppe.
There is no soul like your son,
The companion at his side —
A grey tiger licking its chops.
There is no lie in the word I speak,
The black-spotted tiger
Is that son of yours' nöker.
On the endless steppe the forty children
Have pitched themselves an alaçık,

Ortalarında deli oğlun
Sultan oluvermiş.
Ete doyan kırk çocuk
Yayan tay gibi koşup bağrışır,
Öne geçen çocukları
«Manas!» diye nara atar.

Oğlunun adı Çoñ Cindi idi,
Bunun Manas adını kim bildi?
Kuzuları oğlun kesmiş,
Kırk çocuk eksiksiz toplanıp,
Buna Manas adını koymuşlar.
Çocuk doğurmamışsın, Çıyırdı,
Bir bahadır doğurmuşsun,
İçse kana doymayan

Bir kâfir doğurmuşsun.
Sabanını sürdürmez,
Böyle giderse bu oğlun
Seni bu Altay'da yaşatmaz.
Kavga salar bu oğlun,
Mızrakların ucu tokuşur,
Yaşı on ikiye gelmiş,
Kara Kalmuk yurdu ile
Daha bugün çarpışır.
Dünden haberin var mıdır?
Esenkan'ın elçisi,
Bilirmiş o büyücü,
«Burut'tan Manas çıkar» diye,

Öteden beri arayıp durduğu.
Bu Altay'da doğdu,
Söylenen Manas'ın kendisi imiş,
Kendisi şöyle dursun, Manas'ın

Bakan kara gözü imiş.
Yüreği daralmış sen, Cakıp,
Düşünceni harama bölüp,

In their midst your mad son
Has become a sultan outright.
The forty children, gorged on meat,
Run shouting like foals afoot,
The children who take the lead
Roar the war-cry «Manas!».

Your son's name was Çoñ Cindi,
Who learned this name Manas for him?
Your son has slaughtered the lambs,
The forty children, gathered to a man,
Have set upon him the name Manas.
You have not borne a child, Çıyırdı,
You have borne a bahadır,
One never sated though he drinks of blood
—
You have borne an infidel.
He'll not let your plough be driven,
If it goes on so, this son of yours
Will not let you live in this Altay.
This son of yours will loose war,
The points of lances will clash,
His years have come to twelve,
With the land of the Kara Kalmuk
He'll come to blows this very day.
Have you word of yesterday?
Esenkan's envoy,
That sorcerer who knew,
Saying «From the Burut will come Manas»,
The one he has long been seeking —
He was born in this Altay,
It seems he is the very Manas foretold,
Never mind himself — it seems he is Manas's
Very watching black eye.
Your heart grown strait, you, Cakıp,
Dividing your thought toward the unlawful,

«Oğlumun adı Cindi» diyerek,
Manas oğlunu söylememişsin.
Vadindeki söğüdü kavağı kes,
Altay'ı ateşe verecek oldu,
O oğlunu dizginle!
Kalmuk'u görse kıstırır,
Mançu'yu görse döver,
Koyun güden ben Oşpur,
Oğlunun taşkınlığından usandım.
Elde fısıltı, söylenti var,
Yılkıcı başı koca Kancar'ı,
Onu da kurnaz oğlun Manas
Öldürmüş olsa gerektir.
Bu oğlunu dizginlemezsen,
Kara Kalmuk, Mançu yurdu,
Çokluğuna baksan karakurt sürüsü,

Sözün misali şöyledir,
Yedi kurt bir koyunu
Paylaşsa leşini kor mu?
Yedi azgın kişi bir kişiyi

Dövse leşini kor mu?
Oğlunu dizginle, sözümü tut,
Benim diyeceğim budur, bil!»
Söyleyip ağzını topladığında,
Bay Cakıp'ın ulu hatunu,
Adı yüce Çıyırdı,
Bıldırcın gibi kara gözlerinden
Şimdi sicim sicim yaş döküldü.
Asil kadın Çıyırdı,
Ak göğsünü kabartıp,
Ak gerdanını uzatıp,
Usulca söyleyip şunu dedi:
«Malın çoktu, çocuk yoktu,
Yana yakıla gördük Manas'ı,
Sürülüp Altay'a çıktık,
Yavru yüzü görmeden ağlayıp,
Vadindeki pınarındır,

Saying «My son's name is Cindi»,
You never spoke of your son Manas.
Cut the willow and the poplar of your vale,
He was about to set the Altay aflame,
Rein in that son of yours!
If he sees a Kalmuk he corners him,
If he sees a Mançu he beats him,
I, Oşpur, who tend the sheep,
Am weary of your son's excesses.
There's whisper and rumor in the land:
Old Kancar, head of the horse-herders —
Him too your cunning son Manas
Must surely now have slain.
If you do not rein in this son,
The Kara Kalmuk, the Mançu land —
Look at their numbers — a swarm of black spiders,
The proverb runs like this:
If seven wolves share out one sheep,
Do they leave the carcass be?
If seven savage men one man

Should beat — do they leave his corpse?
Rein in your son, heed my word,
This is what I have to say — so know it!»
When he had spoken and closed his mouth,
Bay Cakıp's great lady,
Çıyırdı of exalted name,
From her black eyes like a quail's
Now tears poured down in streams.
The noble woman Çıyırdı,
Swelling out her white breast,
Stretching forth her white throat,
Softly speaking, said this word:
«Your wealth was much, you had no child,
Burning with longing we beheld Manas,
Driven out, we came up to the Altay,
Weeping, never seeing an infant's face,
He is the spring within your valley,

Adı Manas olan bu oğlun,
Güçbela kavuştuğun bir tanendir.
Boz ala doğan yavrundur,
Gözünle gördüğün Manas biriciğindir,

Boz atmaca çoban yıldızındır.
Çocuk görmeden ah çektin,
Senin Manas'tan başka kimin var?!
Gördüğün Manas biriciğin,
Bozkırdan toy kuşunu kaçırmaz,
Boz ala sungur Manas'ım,
Dağ başında durmak bilmez
Kara ala kartaldı o.
Elinde tutan sahibi sendin,
Kırlardan akan pınarındır,
Ayköl Manas yavrundur,
Belli olan bu, belin de bu,
Karşısına çıkan düşmana
Kıran salan aslan odur,
Tasalanma, Cakıp bay,
Biriciğin Manas — aslanındır o,
Belli olan odur, bel odur,
Güçlü kudretin yarattığı,
Kuldan üstün aslan odur.
Manas'a gebe kaldığımda,
Vurulup dağılmış
Kaygıların hepsini savmıştım,
Çocuğuna aş erdiğimde,
Aslana aş ermiştim.
Doğururken de hâli başkaydı,
Anlatsam nice sözü var.
Bel bağladığın kara dağ sırtı,

Belin Manas değil mi,
Sayısız tümen malını saçsa saçacak

Aslanın Manas değil mi.
Gaipten rast gelen,

This son of yours whose name is Manas
Is your only one, gained with travail.
He is your grey-pied falcon's chick,
Manas whom your eye beheld is your only one,
He is your grey hawk, your shepherd's star.
You sighed, never seeing a child —
Whom have you besides Manas?!
Manas you beheld is your only one,
He'll not let the bustard flee the steppe,
My Manas, grey-pied gyrfalcon,
Knowing no rest upon the mountain-top —
A black-pied eagle he was.
The master who held him in hand was you,
He is your spring that flows from the wilds,
Ayköl Manas is your fledgling,
This is what's certain, this too is your stay,
Against the foe who comes before him
He is the lion who deals slaughter,
Do not sorrow, Cakıp bay,
Your only Manas — he is your lion,
He is the certain one, he is the stay,
Created by the mighty Power,
He is the lion set above all slaves.
When I conceived Manas,
All of the cares that had been struck
And scattered, I had cast away,
When I craved food for your child,
It was for a lion that I craved.
In the bearing too the state was strange,
Should I tell it, many a word there is.
The black mountain ridge on which you lean —

Is not Manas your stay?
Though he scatter your countless tümen wealth,
Is not Manas your lion?
Met by chance out of the unseen,

Oğlun Manas biriciğin,
Ağlaya sızlaya bulunan.
Bakıp duran iki gözünün
Yaşı Manas değil mi,
Sızlayan bağrının
Derdi Manas değil mi.
Güçbela kavuştuğun Manas'ın,
Boy atıp er olursa,
Er oğluyla denk olursa,
Baldırı dolup güçlendiğinde,
Pehlivanlık adını aldığında,
Dilediğini oldurur:
«Oğlum yaramaz çıktı» diye
Malın için sızlanma,
Sandıklarının hepsini
Sarı altın malla doldurur.
Çadırının keçesini yağa boğar,
Sağ gezerse biriciğin,
Seni dört bir yerde han kılar.
Kopanın eklenir,
Oğlun Manas var oldukça
Saçılanın toplanır.
Gönlünü helale çevir,
Tanrı döndürüp kavuşturur,
İsteyip içse doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan seni,
Tanrı geri döndürüp ulaştırır
Aziz Kırgız eline.
Ahlı iş nereden onardı,

Yedi öz can kardeşin
Bu Çinlinin zehrinden
Sürülüp gidip yittiler.
Bu yedinin gidişinden beri
Adı duyulmaz, kendi yok,
Kederlenme, bay Cakıp,
Feryatla yurttan ayrıldık,

Dayanak bilip oturduğumuz

Your son Manas, your only one,
Found through weeping and lament.
Of your two watching eyes
Is not Manas the tear?
Of your aching breast
Is not Manas the sorrow?
Your Manas, gained with travail —
If he shoots up and becomes a man,
If he equals a hero's son,
When his calves fill out with strength,
When he takes the strongman's name,
He brings to pass whatever he desires:
Saying «My son turned out wicked»,
Do not whimper for your wealth,
All of your treasure-chests
He'll fill with yellow gold and goods.
He'll drench your tent's felt in fat,
If your only one walks alive,
He'll make you han in the four quarters.
What is broken off shall be joined for you,
So long as your son Manas exists
What is scattered shall be gathered.
Turn your heart to what is lawful,
God will turn things round and reunite,
You who drinking are not sated,
Who never quits his greed — even you
God will turn about and bring
Home to the dear Kırgız land.
When did work done with sighs mend aught?
Your seven own blood brothers
From this Chinese one's poison
Were driven off and lost.
Since those seven went away
No name is heard, themselves are gone,
Do not grieve, bay Cakıp,
With wailing we parted from the homeland,
The one we sat leaning on as prop —

Biriciğin Manas olmasa,
O yurda nereden görünürdük.
Sağ olursa Manas'ın,
Keñ-Kol'u, Talas yurdunu bulur.
«Atamdan kalan miras» diye,
Argın'ı, Kırgız'ı — halkını bulur.

Sağ olursa Manas'ın,

Kederli çehre açılır,
Yanık yürek yatışır.
Vefası olmayan kuru mal için:
«Oğlum yaramaz çıktı» diye
Boşuna dertlenip yakınma,
Biriciğin Manas kut sahibidir,
Zahmetle beslediğin bu malın,
Bir haykırsa, yel alıp gider.
Güçbela kavuştuğun Manas'ın
Bu Altay'da doğdu,
Sağ kalırsa görürsün,
Kakançın yurdu Beecin'e,
Ölmezse, velvele salar.
Velvele salmasının sebebi şu,
Daha yeni doğurduğumda
Ayakları üstüne dik düştü,
Sırtına bakacak olsam,
Gök yele dökülmüştü,
Eteğimi yukarı açtığımda
Arslan sureti göründü.
Leğende yatarken
On iki kocakarı görmüştü:
«Bay Cakıp'ın hatunu
Bir bela doğurdu» diye,
On iki kocakarı ölmüştü.
Dayanıp yere düşerken
Öfkeyle bağırmıştı,
Bilene haber salıp,
«Manas!» diye nara atmıştı.
Nişanları şöyleydi —

Were it not your only Manas,
How would we ever face that homeland?
If your Manas lives,
He'll find Keñ-Kol and the Talas land.
Saying «The heritage left by my father»,
He'll find the Argın, the Kırgız — his people.
If your Manas lives,

The sorrowful face will brighten,
The scorched heart will be stilled.
For faithless barren wealth:
Saying «My son turned out wicked»,
Do not grieve and complain in vain,
Your only Manas is possessed of kut,
This wealth you fed with such toil —
One shout of his — the wind will bear it off.
Your Manas, gained with travail,
Was born in this Altay,
If he stays alive you'll see it,
On Beecin, land of Kakançın,
If he dies not, he'll loose an uproar.
The cause of his loosing uproar is this:
When I had only just borne him
He dropped upright onto his feet,
When I looked upon his back,
A grey mane had spilled down it,
When I lifted up my hem
A lion's visage showed itself.
While he lay in the basin
Twelve old crones had seen him:
Saying «Bay Cakıp's wife
Has borne a very plague»,
The twelve old crones had died.
As he fell propped upon the earth
He had cried aloud in wrath,
Sending word to those who know,
He had roared the war-cry «Manas!».
His marks were of this kind —

Kulak ucu delikliydi,
Heybeti keskin biçimliydi.
Ağladığında kelime getirirdi,
Gerçek sureti böyleydi,
Bedeni yere değdiğinde,
Yer sisi çöküp, dolu yağıp,
Bu Altay ülkesinde
Zelzele yürüyüp geçmişti.
Manas'ı doğurduğumda,
Sırılsıklam kana boyanıp,
Dayanamayıp çilekeş can
Çıyırdı düştü zahmete.
Gerçek Kızır'ın kendisi diye,
Hâlâ şaşar dururum.
Yalınayak, baş açık,
Ak sakallı bir derviş,
Alnını üç kez sıvazlayıp,
Derviş durup şunu söyledi:

The tip of his ear was pierced,
His majesty was keen of form.
When he wept he brought forth words,
Such was his true visage,
When his body touched the earth,
Ground-mist fell and hail poured down,
Through this Altay country
An earthquake walked and passed.
When I bore Manas,
Soaked through and dyed in blood,
Unable to endure, this long-suffering soul,
Çıyırdı, fell into travail.
The true Kızır himself, I say —
And still I stand and marvel.
Barefoot and bareheaded,
A white-bearded dervish,
Stroking his brow three times over,
The dervish stood and spoke this word:

«Yakınma, sen kadın,
Kederli kasavetin dağıldı,
Eline bir aslan geldi,
Artık gönlün açıldı.
Kan içe içe pekişir,
Kâfire çok kırgın salıp,
Kankor Manas diye ad alır.
Taşı yarıp yol açar,
Nicesini un ufak edip,
Nice yere ordu salar.
Karşısına kul çıkamaz,
Yüzleşip düşman yenemez.
Ne denli azılı güçlü düşman olsa,
Kırk çilten ile el ele döver.

Kula atını hoplatıp,
On iki çoro yedeğinde yürür.
Tanrı sana verdi
Kartalım Manas çocuğu,
Kuşanıp düşman çıksa,

«Complain not, you woman,
Your grieving gloom has scattered,
A lion has come into your hands,
Now your heart is opened wide.
Drinking blood on blood he hardens,
Loosing great slaughter on the infidel,
He'll take the name Kankor Manas.
He'll split the stone and open a road,
Grinding many a one to powder,
He'll send armies upon many a land.
No slave can stand before him,
No foe can face him and prevail.
However fierce and strong the foe may be,
Hand in hand with the forty çilten he strikes.
Bounding upon his dun horse,
He rides with twelve çoro in his train.
God Himself has given you
My eagle, the child Manas,
If a foe comes forth girded for war,

Karşısına duran ölmez mi?
Manas sağ esen büyüyüp,
Ormanı kesip yol açar,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü

Yeryüzüne ordu salar.
Halifeye varıp mektup alır,
On iki pîre el verip,
Kendisi sahipkıran diye anılır.
Şimdi doğan bu oğlun,
Altı aslanın en küçüğüdür,
Allah'ın sevdiği kuludur.
Her yanı denk, kusursuz olan budur,
İçine bakacak olsan,
Yeryüzünden geniştir bu.
Kimseye ezâ salmamış,
On sekiz bin âlemde
Kemendini çevirecek er kalmamış,
Alnı yüksek, yüzü aydınlık,
Sataşanı dümdüz eder.
Her yanı denk, kusursuz olan budur,
Şay'ın koruduğu aslan budur.
Oğlun sağ esen büyür,
Ak maralı güdüp inek eder,

Kendisiyle vuruşanların hepsini
Sürüp perişan eder.
Bu oğlun büyüyünce,
Heybetli kara dağ olur.
Öfkelenip saldırırsa,
Düşman nasıl sağ kalır.

Yakışıklı Manas aslan budur,
Dervişin dediği söz budur,
Manas'a kırk seçkin yiğit gelir,
Kırkının yolu kırk başkadır,

Kaba söylense kırk çoro,
Kırk çoro değil kırk yâren,

Will not he who stands against him die?
Manas, growing safe and sound,
Will cut the forest, open a road,
On all the earth your ear has heard, eye seen,
He will send his armies forth.
He'll go to the Caliph and receive a letter,
Giving his hand to the twelve pîrs,
He himself will be called sahipkıran.
This son of yours now born
Is the youngest of the six lions,
He is the slave whom Allah loves.
It is he, even-sided, flawless in all,
Should you look into his inward self,
He is wider than the face of earth.
He has dealt torment to no one,
In the eighteen thousand worlds
No man is left to whirl a lasso at him,
High of brow, bright of face,
He flattens whoever provokes him.
It is he, even-sided, flawless in all,
It is he, the lion whom Şay protects.
Your son will grow safe and sound,
He'll herd the white maral and make it a cow,
All those who come to blows with him
He'll drive away and rout utterly.
When this son of yours is grown,
He'll be a majestic black mountain.
If he charges in his wrath,
How shall the foe remain alive?

It is he, the comely lion Manas —
This is the word the dervish spoke —
To Manas come forty chosen braves,
The ways of the forty are forty and different,
Roughly spoken — forty çoro,
Not forty çoro but forty comrades,

Kırkının yolu kırk başkadır,
Kırkı da çağını aşmış has yiğitlerdir,

At semirip kıvama gelir,
Bu oğlunun yoldaşı
Dört bir yandan gelip kırk olur.

On ikisine geldiğinde
Kahırlı belini kuşanır,
Kara Kalmuk'a, Çin'e
Dimdik dikilip ordu salar.
Ordo bozup ganimet alır,
Ulu yerlere ordu salar,
Yürüyüşünden toz kopar,
Sesinden can çıkar».
Daha kundakta ufacıkken
Derviş söyleyivermişti,
Söyleyince o adam,
Gözden kaybolmuştu.
Yaradan'ın gönderdiği,
Nişan kıldığı iş imiş,
Adı Kızır'dı o adamın,
Aleyhisselamın ta kendisi imiş,
Manas'ına dikkat etsen,
Kutla donandığı çağ imiş,
Kızır'ın ta kendisi imiş,
Kendisi şöyle dursun, gözü imiş.
Manas'a yoldaş olmaya
Gelip kavuştuğu çağ imiş.
O adamın sözünü duyunca,
Sevincinden bu zavallı canın,
Yüreğim kaynayıp kor oldu,
Söyleyip duran o adam
Gözden kaybolup yok oldu.
Yakınma, Cakıp, malına,
Yığdığını çocuk saçmaz mı,
Güvenme malına,
Oğlundan arka olmazsa,

The ways of the forty are forty and different,
All forty are peerless braves beyond their years,
The horse grows fat and comes to prime,
This son of yours' companions
Come from the four quarters and make forty.
When he comes into his twelfth year
He girds up his wrathful loins,
Upon the Kara Kalmuk, upon Çin,
Standing bolt upright he sends armies.
He breaks ordos and takes his booty,
Upon mighty places he sends armies,
Dust bursts up from his marching,
His voice drives out the soul».
While he was still tiny in his swaddling
The dervish had spoken so,
And having spoken, that man
Had vanished clean from sight.
Sent forth by the Creator,
It was a deed set as a sign,
Kızır was that man's name,
It was the Aleyhisselam himself,
If you mark your Manas well,
It was his season of being arrayed in kut,
It was Kızır's very self,
Never mind himself — it was his eye.
To be companion to Manas —
It was the season of his coming and joining.
When I heard that man's word,
For joy, of this poor soul of mine
My heart boiled up and turned to ember,
That man who kept on speaking
Vanished from sight and was gone.
Complain not, Cakıp, for your wealth,
Won't a child scatter what you've heaped?
Put no trust in your wealth —
If there's no backing from your son,

Bakmakla kanmaz gözün,
Kaygıyla kavuştuğun bu oğlun,
Kara kaşka şahinindir.
Bu yıl oğlunun, nasipse,
Gazaya girme çağıdır,
Günleri sayıp gelince,

Your eye is never sated with gazing,
This son you gained through sorrow
Is your black-blazed falcon.
This year, if fate allows, is your son's
Season for riding out to holy war,
When the days come counted out,

Günün hesabı alınınca,
Bu yıl bu vakit Manas'ın
On ikisini doldurduğu çağ,
İşte bu yıl yavrunun
On iki yaşına bastığı çağ.
«Oğlum yaramaz çıktı» diye
Malın için kederlenme,
Yüreklendir oğlunu.
Oğluna güç vermezsen,
Yan tarafta Kañgay var,
Kañgay'da kara Kalmuk var,
Kaygılanma, gayret et,
Üstüne binecek yük var,
Sırt tarafında Çinli var,
Çarpışacağın düşmanın çoktur.
Karşında Mançu var:
«Hani o Burut'tur» diye,
Seninle boy ölçüşecek düşmanın çoktur.

When the reckoning of days is taken,
This year, at this time, is Manas's
Season of completing his twelve,
This very year is your fledgling's
Season of stepping into his twelfth year.
Saying «My son turned out wicked»,
Do not grieve over your wealth,
Give heart unto your son.
If you lend your son no strength —
At your flank there lies the Kañgay,
In the Kañgay are the black Kalmuk,
Do not despond, but strive,
There's a load that must be shouldered,
At your back there is the Chinese,
Many are the foes you'll clash with.
Before you stands the Mançu:
Saying «There, that is the Burut»,
Many are the foes who'll measure strength with you.

Çobanlarının başı Oşpur'dur,
Oşpur'un, o kara Kalmuk,
«Oğlun yaramaz çıktı» diye,
Evine ağır söz söyledi,
Bu Altay sana yurt değil,
Bu Oşpur sana el değil,
Oşpur'un sözüne uyarsan,
Cakıp bay, bambaşka eder
gönlünü.
Rengârenk kırmızı ipek,
Kenarından çeksem ayrılmaz,
Kalmuk'tan çoban Oşpur'un,
Kırgız'dan eline biri düşse,

The head of your shepherds is Oşpur,
That Oşpur, that black Kalmuk,
Saying «Your son turned out wicked»,
Spoke a heavy word against your house,
This Altay is no homeland for you,
This Oşpur is no people for you,
If you follow Oşpur's word,
Cakıp bay, he'll wholly change your heart.
Motley crimson silk —
Pull it from the edge, it will not part,
If into the Kalmuk shepherd Oşpur's
Hands a Kırgız one should fall,

Acıyıp dönecek gibi görünmez.
Yeşil alacalı dal ipek,
Her yanından yolsam ayrılmaz,
Yakın bildiğin Oşpur'un,
Cañcuñ gelip kötülese,
Can bağışlayacak adam gibi görünmez.
Yılkısına «mörün» der o,
Yakın bildiğin Oşpur'un,
Can bağışlayacak adam gibi görünmez.
Çocuğunu verdiğin Oşpur'un,
Derin kuyunu kazmasın,
Kalmuk gelince kötüleyip,
Çilenin kazanını kaynatmasın.

Kıl kadar açığını bulmasın,

Çinliye söyleyip,
Suretindeki feri söndürmesin.

Bu Oşpur'a güvenirsen,

Gönlünü paramparça eder.
Yakalayıp Çinliye teslim eder
Manas adlı oğlunu.
Ah şu dünya, yazık,
Altay'a «yurdum» dedin,
Kalmuk'a «elim» deyip yürüdün,

Bu Altay bize yurt değil,
Bu Kalmuk bize el değil,
Kabına kacağına zehir katar,
Bu çocuğunu bahane edip,
Bu Kalmuk kökünü kurutur!
Sayısız malı mülkü saçınız,
Manas'ı arka edinip,
Bu Altay'dan kaçınız.
Bu Altay'dan kaçmazsan,
Mal otlayan bozkırını çevirip alır,

He seems not one to pity and relent.
Green-dappled branch silk —
Pluck it from any side, it will not part,
Oşpur whom you held for near —
Should the Cañcuñ come reviling,
He seems no man to grant a life.
He calls his horse-herd «mörün»,
Oşpur whom you held for near —
He seems no man to grant a life.
Oşpur, to whom you gave your child —
Let him not dig your deep pit,
When the Kalmuk comes, reviling,
Let him not set the cauldron of torment boiling.
Let him not find a hair's-breadth opening in you,
Telling it to the Chinese,
Let him not quench the light within your face.
If you put your trust in this Oşpur,

He'll tear your heart to shreds.
He'll seize and hand to the Chinese
Your son whose name is Manas.
Ah, this world — alas,
You called the Altay «my homeland»,
You walked calling the Kalmuk «my people»,
This Altay is no homeland for us,
This Kalmuk is no people for us,
He drops poison in your pots and pans,
Making this your child his pretext,
This Kalmuk will dry up your root!
Scatter the countless goods and wealth,
Take Manas for your backing,
And flee away from this Altay.
If you flee not from this Altay,
He'll ring and seize the steppe where your stock grazes,

Güçbela kavuştuğun oğlunu yakalayıp götürür.
Yakalarsa Akbaltay başta, birinizi boğazlar,
Mançu döve döve söker her yana savrulan hıncını.
Malın çok, oğlun taşkın,
On ikisine gelmiş,
Senin Manas'ı dizginleyecek gücün yok!

Kara çelik Zülfikar'ı
Kınından sıyırıp çarpışır,
Kalmuk'la değil senin Manas'ın,
Çin hanı Esenkan,
İşte onunla kapışır.
Sabanını sürdürmez,
Fesat dilli kara Kalmuk'un
Seni bu Altay'da yaşatmaz.
Gücünü azaba salar,
Ansızın yakalayıp götürür
Şuradaki Manas oğlunu,
Han kapısı — kıyamettir,
Sert buyruk verdiğinde:
«Oğlunu ver» diye dayattığında,
Yürüyüp girecek yol var mı?
Karakurt sürüsü gibi kâfire karşı,

Han Cakıp'ım, sözümü dinle,
Çarpışacak gücün yok,
Bel bağladığın belin yok,
Sağlam duran elin yok,
Yüz yüze vuruşup,
Öcünü sağlamca alacak
Belli başlı Kırgız elin yok.
Kaçıp sığınacak orman yok,
Dayanak bilip oturduğun
Han baban Ogoy dahi yok.

Bel bağlayıp durduğun belin yok,

He'll seize and carry off the son you gained with travail.
If he seizes you — Akbaltay first — he'll butcher one of you,
The Mançu, beating and beating, will vent his hate flung every way.
Your wealth is much, your son runs over,
He has come into his twelve,
You have no strength to rein your Manas in!
The black steel Zülfikar
He'll draw from its sheath and fight,
Not with the Kalmuk will your Manas —
With Esenkan, the han of Çin,
It is with him that he will grapple.
He'll not let your plough be driven,
The discord-tongued black Kalmuk
Will not let you live in this Altay.
He'll cast your strength into torment,
He'll seize of a sudden and carry off
Your son Manas who stands right there,
The han's gate — it is doomsday,
When he gives the harsh command:
When he insists «Give up your son»,
Is there a road for you to walk in by?
Against the infidel like a swarm of black spiders,
My Han Cakıp, hear my word,
You have no strength to fight,
You have no stay to lean your trust upon,
You have no people standing firm,
To strike them face to face
And take your vengeance surely —
You have no proper Kırgız people.
There's no forest to flee and shelter in,
The one you sat on as your prop —
Even your han father Ogoy is gone.

The stay you leaned your trust upon is gone,

Karşı durup bir savaş verip,
Bu Çinliyle kavga edip,
Seni çekip kurtaracak,
Belli başlı Kırgız elin yok.
Kara Kalmuk, kalabalık Mançu,
Hani dün çepeçevre sardığında,
Kırgını alabildiğine saldığında,
Kaçıp ürküp dertlendik,
Dayanak bilip oturduğumuz
Kardeşlerden ayrıldık.
Altın kazıp, ekin ekip,
Altay'a gelip duruyoruz,
Oğlun yaman çıkmış,
Şimdi ne çare buluruz?
Diyeceğim budur, bil,
Ey bay Cakıp, sözümü tut,
Bu kâfirden gitmeye,
Bir mirasa ermeye,
Çok malı mülkü saçmaya,
Kalabalık Kırgız'a doğru kaçmaya,
Kalmuk'a boyun eğmemeye,
Bu Altay'da durmamaya,
At semirip kıvama gelince,

Er semirip içi kabarınca,

Koçlarını bir bir iğdiş et,
Koyunlarının hepsini sürüye düz,
Aygırlarını bir bir iğdiş edip at yap,

Yılkını çarçabuk yola hazır et.

Malının erkeğini bir bir elden geçir,
Gücünü erkenden topla,
Kaçış imkânını ölç biç,
Manas oğluna candan dua et, dileğini dile».
Çıyırdı böyle söz söyleyip,
Ağzını toparlayana dek,

To stand against and give one battle,
To make war upon this Chinese,
To drag you free and save you —
You have no proper Kırgız people.
The Kara Kalmuk, the teeming Mançu —
When yesterday they ringed us round,
When they loosed slaughter without stint,
We fled in terror and in grief,
The brothers we sat leaning on as prop —
From them we then were parted.
Digging gold and sowing crops,
We linger, come here to the Altay,
Your son has turned out fierce,
What remedy shall we find now?
What I shall say is this — so know it,
O bay Cakıp, heed my word:
To go away from this infidel,
To come into a heritage,
To scatter the many goods and wealth,
To flee toward the teeming Kırgız,
To bow no neck unto the Kalmuk,
To stay no more in this Altay —
When the horse grows fat and comes to prime,
When the man grows stout and his heart swells,
Geld your rams one by one,
Set all your sheep in order for the flock,
Geld your stallions one by one, make them mounts,
Make your horse-herd swiftly ready for the road.
Go over the males of your stock one by one,
Muster your strength betimes,
Measure and cut the chance of flight,
Pray from your soul for your son Manas, make your wish».
Çıyırdı, speaking words like these,
Till she had gathered up her mouth,

Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayana dek,
Oşpur hışımla geldi,
Bay Cakıp'a söylenip:
«Malınıza tezce varınız,
Bela Manas oğlunuzu
Kendi elinize alınız,
Yükünüzü atan devesine vurunuz,
Azabını kendiniz çekiniz.
Bana verdiğiniz Manas oğlunuz
Söylenen sözü hiç tutmaz,
Gösterilen yola hiç basmaz,
Söz dinlemez bir çocukmuş,

Till she had said this thing and that,
In the blinking of an opened eye,
Oşpur came on in fury,
Grumbling at Bay Cakıp:
«Go quickly to your stock,
Your son Manas, that plague,
Take into your own two hands,
Load your baggage on your gelded camel,
Bear his torment for yourselves.
Your son Manas, whom you gave me,
Keeps no word that's spoken to him,
Steps on no road that's shown him,
He proved a child who will not heed,

Sağ gezerse o çocuk
Derde salacak bir canmış,
Ordo bozup ganimet alıp,
Ya o oğlun seni bay eder,
Göğüs vurup kavga salıp,
Ya o oğlun seni yerle bir eder.
Kara Kalmuk, Mançu yurdu
Bu Altay'a kondurmaz,
Sözümü dinle, bay Cakıp,
Bu oğlun seni rahat komaz,
Elden dedikodu duydum:
«Nice çobanı, yılkıcıyı
Bozkırda kırdı» diye duydum.
Bunu duyunca bay Cakıp'ın
Gönlü bölünüp dağıldı,
Gözünün yaşı döküldü,
Malına düşkündü bay Cakıp,
Mal için gönlü paralanıp,
Yaramaz oğlu Manas'ı
Gözüne büsbütün kötü görünüp,
Öfkelenip bay Cakıp
Yürüyüp ata bindi,
Oşpur'la ikisi birleşip,
Koyunlara doğru yürüdüler.
Sarı kırların çıkıntısına,

If that child walks abroad alive
He proved a soul to plunge us into woe,
Breaking ordos, taking spoil,
Either that son will make you rich,
Or breast to breast, loosing battle,
That son will raze you level with the earth.
The Kara Kalmuk, the Mançu land
Will not let him camp in this Altay,
Hear my word, bay Cakıp,
This son will leave you no peace,
I've heard the gossip of the land:
«Many a shepherd, many a horse-herder
He slew upon the steppe,» I heard.
Hearing this, Bay Cakıp's
Heart was split and scattered,
The tears poured from his eyes,
Bay Cakıp doted on his wealth,
His heart torn all to shreds for wealth,
His wayward son Manas
Looking wholly evil in his eye,
Growing wrathful, Bay Cakıp
Walked over and mounted his horse,
Oşpur and he, the two together,
Set out toward the sheep.
To the jut of the yellow wilds,

Sarkan burun gibi yamaca
Sürüp çıkıp bakınca,
Büyük Altay'ın çukurunda,
Geniş vadinin boyunda,
Engebeli koyakta
Bay Cakıp'ın koyunu yatarken,
Fışkıran duman savrulur,
Topladığı kırk çocukla,
Sahipsiz kalan zavallı koyunun
Tam yarısını er Manas'ın
Bozkırda kestiği görünür.
Coşkunluğu onu sıkı tutmuş,
İnsan aklının ermeyeceği işler kurmuş,

Koyunu kesip bozkırda
Ala-Too kadar toy kurmuş.
Gecelediği yerde
Köklü bir mazar kurulmuş,
On ikisindeki huyuyla
Böylesi bir insan olmamıştır.
Bozkıra kurduğu alaçık,
O alaçığın yanına
Kim varıp yanaşmışsa,
Alaçığın bir yan köşesi —

Manas başta kırk çocuk
Geniş geniş ordo atacak gibi,
Bir yan köşesine bakarsan,
Seksen kişi rahatça
Genişçe yatacak gibi.
Koyunu kırdığı yerde
Ağıl gibi çevrili mazar kurulmuş,
Bunu Mustayıplar kollamış,
Üç kez dolandığı yerde
Ev gibi mazar kurulmuş,
O çağda Manas'ı
Yukarıdan Tanrı kollamış.
Kırk çilten, Kızır Nıyaz,
O gün Manas'a

To the slope like a hanging headland,
Riding up and looking out —
In the hollow of the great Altay,
Along the breadth of the wide valley,
In the rugged mountain dale
Where Bay Cakıp's sheep were lying,
Gushing smoke goes whirling up,
With the forty children he had gathered,
Of the poor sheep left masterless
A full half, by the man Manas,
Is seen slaughtered on the steppe.
His fervor had gripped him tight,
He'd framed deeds beyond man's wit to reach,
Slaughtering the sheep upon the steppe
He'd raised a feast as big as the Ala-Too.
In the place where he passed the night
A deep-rooted mazar had risen,
With such a nature at twelve years,
No such human being has ever been.
The alaçık he pitched upon the steppe —
Whoever came and drew near
Beside that alaçık —
One corner-side of the alaçık —

Manas at the head, forty children
Could cast a wide, wide ordo there,
If you look upon its other corner,
Eighty men, all at their ease,
Could lie down there in comfort.
In the place where he slew the sheep
A mazar fenced like a fold had risen,
The Mustayıps had watched over this,
In the place he circled three times round
A mazar like a house had risen,
In that season Manas
Was watched from on high by God.
The forty çilten, Kızır Nıyaz,
Upon that day to Manas

Sıkı sıkıya yoldaş olmuş.
Yaratılmışta böyle can olmaz,
Bir uzvuna bakarsan,
Pusuya sinmiş yatan gök kaplan.
Kara benekli kaplan
Böğründe atılmaya hazır,
Çolak gök yeleli arslan
Sağ yanında kurulup,
Gökten alp karakuş — Zımırık,
Şimdi kapıp götürecekmiş gibi,

Pençesini iri iri açıp salmış.
Koruyucusu tam dokuz,
Manas'ı heybetlendirip,
Kollayıp durduğu çağ imiş,
Her yanı denkmiş, kusursuzmuş,
Kendisi Şay'ın koruduğu aslanmış.
Altı aslanın en küçüğü,
Kendisi Tanrı'nın sevgili kulu,
Kırk çocuğu toplayıp Manas'ın,
Oyunu ölçüsüz kurmuş,
Cakıp han'ın çok koyununun
Tam yarısını kesmiş,
Yoksul miskin, kalender,
O Manas'tan doymuş,
O doyanların hepsi
Manas'a töre diye ad koymuş.
Heves edip işe girişmiş,
Oşpur'un güttüğü çok koyunun
Yarısını kesip atmış.
Malına düşkündü bay Cakıp,
Hepsinden habersiz, has kötüydü,
Densizmiş o kötü,
Üzülüp kederlenip:
«Başıma çıkan Manas'ım,

Halimden etmişsin beni,
Bozkırda ne diye kestin

Became companions fast and firm.
Among created things there is no such soul,
If you look upon one limb of him —
A grey tiger crouched in ambush lying.
The black-spotted tiger
At his flank stands poised to spring,
The maimed grey-maned lion
Settled at his right-hand side,
From the sky the alp karakuş — Zımırık,
As if to snatch and bear him off this instant,
Has spread and loosed its talons wide.
His guardians are nine in full,
Lending Manas his majesty,
It was the season of their watchful care,
His every side was even, flawless,
He himself the lion Şay protects.
The youngest of the six lions,
Himself God's own beloved slave,
Gathering the forty children, Manas
Had set up games beyond all measure,
Of Cakıp han's many sheep
He had slaughtered a full half,
The poor, the wretched, the kalender
Were sated at that Manas's hand,
And all of those made full
Set on Manas the name of töre.
With eager zeal he'd set to work,
Of the many sheep that Oşpur grazed
He'd cut down half and cast them by.
Bay Cakıp doted on his wealth,
Unwitting of it all, a very wretch,
Graceless indeed was that base one,
Sorrowing and grieving:
«My Manas, risen over my head,

You have cast me from my state,
Why on the steppe did you slaughter

Düşmanın el koyduğu malımı?»
O zaman Manas şunu söyler,
Kimsenin bilmediği kurnazlığı söyler:
«Aman baba, ne diyorsun?
Sahipsiz malı çoğaltıp,
Güdüp durup n'edersiniz,

Hangi mirasa erersiniz?»

Manas böyle deyip dikildi,
Bay Cakıp sevinip kaldı.

My wealth the foe had claimed?»

Then Manas speaks this word,
Speaks a cunning known to none:

«Mercy, father, what do you say?
Multiplying masterless stock,
Herding it on — what does it gain you,
What heritage will you come into?»

So saying, Manas stood tall,
Bay Cakıp was left rejoicing.

İKİNCİ BÖLÜM

KOÇKU BASKINI VE ESENKAN'IN ON BİN KOLU

Cakıp'ın oğlunun doğumu şerefine verdiği büyük toy, Altay'daki Kalmuk beylerinin kulağına "Kırgız güçleniyor" diye çalınır ve fitne büyür. Esenkan'ın sınır bekçisi, Kalmuk'un yedi yüz atlı toplayabilen pehlivanı Koçku, "Burut Cakıp'ın davarı yerimizi yedi" bahanesiyle yedi tuğ kaldırıp kırk ev Kırgız'ın üstüne yürür; niyeti yağma değil, kökten kırmaktır. Karşısına çıkan, henüz çocuk yaştaki Manas'tır: Toruçaar'ın üstünde, avucuna yapışan kılıcıyla yedi yüz atlıyı bir uçtan bir uca biçer, Koçku'nun başını gövdesinden ayırır ve "Manas" adı ilk kez düşman ağzında bir korku çığlığına dönüşür.

Bozgundan zor kurtulan artçılar haberi Beecin'e ulaştırır; Esenkan defterini açtırıp falcılarını okutur — dañzaya yazılan "kanlı Burut" on ikisine basıp meydana çıkmıştır. Bunun üzerine Esenkan, Coloy ile Döñgö'yü baş kılıp Manas'ı diri getirsinler diye on bin kişilik ordu donatır. Bölüm, bu karanlık bulutun Altay'a doğru yürüyüşüyle, Kırgız avulunda ise and, hazırlık ve bekleyişle kapanır: çocuk yenilmiştir sanılırken, asıl sınav şimdi gelmektedir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~6.501–8.850
- Anlatı zamanı: Manas on iki yaşında; ilk toplu kırgından Esenkan'ın büyük seferine
- Ana mekânlar: Cakıp'ın Altay'daki avulu; Kalmuk sınır boyları; Esenkan'ın Beecin sarayı
- Merkez kişiler: Manas, Koçku, Cakıp, Akbaltay, Esenkan, Coloy, Döñgö
- Kilit motifler: toyun fitneye dönmesi, ilk kılıç kanı, dañza kehanetinin doğrulanışı, on bin kişilik ordu
- Karalaev damgası: savaş sahnelerinin nefes aldırmayan temposu; çocuk kahramanın öfkesinin doğa imgeleriyle (kara bulut, kasırga) örülmesi

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Kalmak'ın pehlivanı Koçku'nun yedi yüz askerle toprak bekçiliğine gelip,	*How Koçku, the Kalmak's champion, came with seven hundred soldiers to guard the land,*
Manas'a sataşması ve Manas'ın onları tümden kırıp geçirmesi	*how he assailed Manas, and how Manas cut them all down entirely*
Söyleyip ağzını toplayana dek,	*Before he could speak and close his mouth,*
Bay Cakıp öfkesini yatıştırana dek,	*Before Bay Cakıp could calm his wrath,*
Tanrı göstermesin o yüzü,	*May God never show that face —*
Boz ala flama, kızıl tuğ,	*Grey-pied banner, crimson standard,*
İnleyip ağlaşan bir gürültü,	*A din of moaning and wailing,*
Ay alemli kara tuğ,	*A black standard with moon finial,*
6400 Haykırışıp duran bir gürültü,	*A din of ceaseless shouting,*
Mançu ilinin öte yüzünde,	*On the far side of the Mançu land,*
Kañgay'ın beri yüzünde,	*On the near side of Kañgay,*
Esenkan'ın elçisi,	*Esenkan's envoy,*
Kara Kalmak'ın, Mançu'nun	*Of the Black Kalmak, of the Mançu*
Toprak bekleyen bekçisi,	*The warden who guards the land,*
Dedikoducudan söz duyup:	*Hearing word from a gossip-monger:*
«Burut Cakıp Kırgız'ın	*«The Burut Cakıp of the Kırgız*
Önü alınmaz çok malı	*Has herds too vast to be contained,*
Toprağı yedi bitirdi» diye duyup,	*They have eaten the land bare» — so he heard,*
6410 Yedi alemli tuğ alıp,	*Taking a standard with seven finials,*
Yedi yüz kadar asker alıp,	*Taking some seven hundred soldiers,*
Yedi yüzün başbuğu —	*The chieftain of the seven hundred —*
En yamanı koca Koçku,	*The fiercest of all, huge Koçku,*
Koçku çıkıp geliverdi.	*Koçku set out and came.*
Kalmak'ın Koçku pehlivanı	*The Kalmak's champion Koçku*
Kıyameti koparıverdi.	*Let loose the very doomsday.*
Kırk evli Kırgız Cakıp'ın	*Of Cakıp of the forty-household Kırgız*
Kökünü toptan kurutmaya,	*To dry up the root entire,*
Hazırlanmış o domuz	*That swine had made himself ready*
6420 Hepsini kırıp geçirmeye,	*To cut them all down utterly,*
Varını yağma etmeye,	*To plunder all they owned,*
Fesadı adamakıllı salmaya,	*To loose full-blown havoc upon them,*
Kurulmuş o domuz	*That swine had set himself*

Cakıp'ın malını almaya,	*To seize Cakıp's herds,*
Esenkan'ın hazinesine	*Into Esenkan's treasury*
Götürüp onu koymaya.	*To carry them off and store them.*
Koçku geldi kasıla kasıla,	*Koçku came swaggering proud,*
Pehlivanları dikile dikile,	*His champions strutting stiff,*
Kızıl doru at binip,	*Mounted on a red-bay horse,*
6430 Hışımla atlanıp,	*Riding out in fury,*
Esenkan'dan ferman alıp,	*Bearing a decree from Esenkan,*
Zavallı Koçku n'eylesin,	*What could wretched Koçku do,*
Gözcülerin en ustasından,	*From the most skilled of scouts,*
Mızrak saplayan yamanından,	*From the fiercest of lance-thrusters,*
Yedi yüz kadar asker alıp,	*Taking some seven hundred soldiers,*
Gelmiş o Koçku,	*That Koçku had come,*
Zırh cepkenini kabartıp,	*Puffing out his armored jacket,*
Cevşenini şişirip,	*Swelling out his coat of mail,*
Göğe uçup toz toprak,	*Dust and earth flying to the sky,*
6440 Asker yürüyüp gümbürdeyip,	*The soldiers marching with a rumble,*
Askerin kuşandığı	*The arms the soldiers girded on —*
Alengir yay, sırlı ok,	*The alengir bow, the lacquered arrow —*
Bay Cakıp'ın başına	*Upon Bay Cakıp's head*
Ulaşıp dert açtı işte.	*Arrived and opened woe indeed.*
Böğürtüsü taş yarıp,	*His bellow splitting stone,*
Koçku geldi şahlanıp,	*Koçku came rearing high,*
Haykırışı baş yarıp:	*His war-cry splitting heads:*
«Kahrolası kurnaz Burut,	*«Accursed cunning Burut,*
Gezdiğin fesat, gürültü, Burut,	*You walk in mischief and uproar, Burut,*
6450 Padişahlara layık mal güdüp,	*Herding wealth fit for padishahs,*
Kudurup azmışsın sen,	*You have run rabid and wild,*
Altay'a sürülüp gelip bay olmuşsun.	*Driven to the Altay, you have grown rich.*
Dediğime boyun eğ, Burut,	*Bow to my word, Burut,*
Yaramaz oğlun Manas'ı	*Your good-for-nothing son Manas —*
Hemen bize ver, Burut,	*Hand him over to us at once, Burut,*
İlk sözde boyun eğmezsen,	*If you bow not at the first word,*
O Manas'ı vermezsen,	*If you give not that Manas,*
Ölçüsüz hükümle hazırım ben,	*I stand ready with measureless judgment,*
Kökünüzü toptan kuruturum.	*I will dry up your root entire.*
6460 Kahrolası sen, Burut,	*Accursed one, you Burut,*
Dediğime boyun eğ, Burut,	*Bow to my word, Burut,*

Manas'ı bize ver, Burut,
Dediğime boyun eğmezsen,
Manas'ı hemen vermezsen,
Kırk evli Kırgız halkısın,
Kısrağına dizi dizi çullanırım,
Çıkarırım en dipteki derdini,
Yakında öfkem tutarsa
Beynini yumruklayıp çıkarırım!
Senden Manas'ı isteyip
Almaya geldim, Burut'um,
İsteğime boyun eğmezsen,
Dediğimi vermezsen,

Give Manas to us, Burut,
If you bow not to my word,
If you give not Manas at once,
You are a folk of forty Kırgız households,
I will fall upon your mares in ranks,
I will drag out your deepest-hidden grief,
And if my anger soon should seize me
I will pound your brains out with my fist!
Demanding Manas of you
I have come to take him, my Burut,
If you bow not to my demand,
If you give not what I ask,

Kıyameti koparırım,
Bak da gör, Burut'um,
Halkını yağmalarım,
Baş köşene kuyu kazarım,
Dört tülük malını saçarım,
Umaç gibi gözünü açarım senin.
Ferman geldi, böyle yaparım,
Kahrolası kurnaz Burut,
Bohçanı bile didik didik ararım,

I will loose the very doomsday,
Look and see, my Burut,
I will plunder your people,
I will dig a pit in your seat of honor,
I will scatter your four kinds of herds,
I will open your eyes wide as umaç gruel.
The decree has come; so shall I do,
Accursed cunning Burut,
I will ransack even your bundle thread by thread,

Ferman buyurdu Esenkan.
Beecin'den ulu buyruğum var,
Kalday'ım var, hanım var,
Bu sözüme boyun eğin,
Fesatlaşmadan, çekişmeden,
Manas'ı bana verin,
Kahrolası kurnaz Burut,
Kırgız'dan böyle sürüldün,
Yurdunu bulamayıp sersem sersem dolandın.
Padişahlara layık mal güdüp,
Şu Altay yamaçlarını
Boydan boya dolaşır olmuşsun:
«Oğlumun adı Deli'dir» deyip,
Padişahımız Esenkan'ı
Aldatıp durur olmuşsun,

Esenkan has decreed the order.
I bear a great command from Beecin,
I have my Kalday, I have my khan,
Bow to this word of mine,
Without mischief, without strife,
Give Manas to me,
Accursed cunning Burut,
Thus you were driven from the Kırgız,
Finding no homeland, you wandered dazed.
Herding wealth fit for padishahs,
These slopes of the Altay
You have taken to roaming end to end:
Saying «My son's name is Deli»,
Our padishah Esenkan
You have kept deceiving,

Kurnazlığını başından
Aşırıp gider olmuşsun,
Sinsi oğlun Manas'ı
Saklayıp durur olmuşsun,
Bu ile gelip bay olup,
Gönlün her gün rahat olup,
Gün göreyim demişsin,
En uzakta kalan Kırgız'a
Bir yolunu bulup bir gün
Gideyim demişsin,
Altay'da kazandığın sayısız yılkıyı
Saçayım demişsin,
Apaçık Burut yurduna,
Kahrolası kurnaz Burut,
Kaçayım demişsin.
Oğlun Manas kan içicinin
Kan içiciliği bilindi,
Er Esenkan ulunun
Defterine çizildi.
«Oğlumun adı Deli'dir» deyip,
Kahrolası bay Cakıp,
Ettiğine ne diyeyim!
Esenkan'ın sözü var,
Kırk evli Kırgız, bay Cakıp,

Your cunning past the crown of your head
You have let overflow and run,
Your sly son Manas
You have kept in hiding,
Coming to this land you have grown rich,
Your heart at ease day after day,
You thought to see good days,
To the Kırgız left farthest away
Finding some way, one day,
You thought to make your journey,
The countless herds you won in the Altay
You thought to scatter forth,
To the open Burut homeland,
Accursed cunning Burut,
You thought to flee.
Your son Manas the blood-drinker —
His blood-drinking is now known,
Of the great Er Esenkan
In the ledger it was inscribed.
Saying «My son's name is Deli»,
Accursed Bay Cakıp,
What shall I say to what you've done!
Esenkan has spoken his word,
Forty-household Kırgız, Bay Cakıp,

Seni yok etsin diye fermanı var,
Denen söze boyun eğiniz,
Yaramaz oğlun Manas'ı
Esenkan hana veriniz.
O söze boyun eğmezsen,
Oğlunuzu vermezsen,
Fesat salıp kavga başlatırım,
Yaktığın ocağı söndürürüm,
Esenkan'ın huzuruna
Topunuzu birden göçürürüm.
Akbaltay'ın, bay Cakıp'ının
Şimdi hakkından gelirim,
Çıkarırım etinden
Kemiğinden çıkacak yağını.

There is a decree that you be destroyed,
Bow to the word that has been spoken,
Your good-for-nothing son Manas —
Give him to Esenkan the khan.
If you bow not to that word,
If you give not your son,
I will loose havoc and start the fight,
I will quench the hearth you kindled,
Into Esenkan's presence
I will drive you all off together.
With Akbaltay and with Bay Cakıp
I will now settle accounts,
I will squeeze out of your flesh
The fat that would come from your bones.

Han buyruğu kıyamettir,
O oğlunu vermezsen
Obana felaketi salarım».
Zırh cepkenini kabartıp,
Azgınlaşıp dikildi işte.
Yiğitliği yüksek, zehri güçlü,
Hışma gelen o kâfir
Sataşanı kırıp dümdüz eder.
Buyruk almış hanından,
Bu pehlivanı görünce
Ahali candan ümidi kesti.
Koçku durdu gümbürdeyip,
Kâfirin hışmından
Yer yarıldı gürleyip,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Davul sesi güm güm ötüp,
Zurna sesi çınlayıp,
Tüfek atıp, yay çekip,
Toz göğe burcu burcu ağıp,
Pehlivanları hep toplanıp,
Zırh giymiş güçlüsü,
Hışmı dolu kâfiri,
Yedi yüzmüş pehlivanı,
Davul sıkı dövülüp,
Elçiliğe gelen Tagılık,
Er Koçku'su baş olup,
Yılkıya çullanıp saldırdılar.
Kırlarda yılkı ala baş,
O yılkının içinde
Argımak, küheylan karışık.
Koçku ile Tagılık,
Yedi yüz pehlivan baş olup,
Yılkıya daldı hep birden,

Cele ipini kırkıp, çığlık koparıp,
Kırk evliye meydan okuyup,
Buyruk almış hanından,
Bay Cakıp'a kavga çıkarıp,

The khan's command is doomsday itself,
If you give not that son of yours
I will loose calamity on your camp».
Puffing out his armored jacket,
He reared up, grown savage, there.
High in valor, strong in venom,
That infidel, when wrath comes on him,
Cuts down and flattens all who cross him.
He had his orders from his khan,
And seeing this champion
The people despaired of their dear lives.
Koçku stood there thundering,
From the infidel's fury
The earth split with a roar,
In the blink of an eye,
Before one could say this or that,
The drum-beat booming boom on boom,
The zurna's voice ringing out,
Firing muskets, drawing bows,
Dust rising to the sky in whirling plumes,
His champions all assembled,
His strong ones clad in armor,
His infidels brimming with fury,
Seven hundred were his champions,
The drums beaten hard,
Tagılık, come as envoy,
With Er Koçku at their head,
They fell upon the horse-herds in assault.
On the steppes the herds were pied of head,
And within that herd
Argımaks and coursers mingled.
Koçku and Tagılık,
At the head of seven hundred champions,
Plunged into the herd all at once,

Shearing the tether-line, raising shrieks,
Defying the forty households,
He had his orders from his khan,
Picking a fight with Bay Cakıp,

Kalmak'tan görüp hakareti,
Kadın kız çocuk yanıp yakılıp,

Zavallı Baltay, bay Cakıp:
«Tutsaklığa düştük dosdoğru» deyip,

Aziz candan ümit kesip:
«Koçku'dan hakaret gördük» deyip,

«Karşılık biz verirsek,
Birimiz kalmadan ölürüz» deyip,
«Malı alırsa Kıtay alsın» deyip,

«Hazinesine koysun» deyip,

«Kadir Allah, kudret sahibi,
Aziz can sağ kalsın!» deyip,
Fesadı Koçku başlattı,
Kırk evli Kırgız, zavallı yurt
Canından umudu kesiverdi.
Esenkan'ın huzurundan,
Bile isteye Kırgız'a
Varmaya geldiği demmiş,
Belayı Cakıp'a
Salmaya geldiği demmiş,
Sayısız yılkıya bir çullanıp,
Almaya geldiği demmiş.
Keregeyi, uğu kırıp döküp,

Gelini, kızı ağlatıp,
Yamaçtaki yılkının
Hepsine çullandı bağırtarak,
Derken çok geçmedi,
On ikisinde er Manas,
Bindiği atı Toruçaar,
Cenk pusatını kuşanıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Yeniden boşanacak bulut gibi
Hışmı yüzüne vurup,

Suffering insult from the Kalmak,
Women, girls, and children wailing in grief,
Poor Baltay and Bay Cakıp:
«We have fallen straight into captivity» — saying,
Despairing of their dear lives:
«We have suffered insult from Koçku» — saying,
«If we should answer back,
We die to the last of us» — saying,
«If the Kıtay would take the herds, let them» — saying,
«Let him store them in his treasury» — saying,
«Almighty Allah, Lord of power,
Let dear life but stay alive!» — saying,
It was Koçku who began the havoc,
The forty-household Kırgız, wretched folk,
Gave up all hope of life.
From Esenkan's presence,
Knowingly, willingly, against the Kırgız
He had come to march, they say,
Upon Cakıp calamity
He had come to loose, they say,
Falling on the countless herds,
He had come to seize them, they say.
Smashing and scattering kerege and uğ-poles,
Making brides and daughters weep,
The herds upon the hillside —
He fell upon them all, making them bellow,
Then, not much time had passed,
Er Manas, twelve years old,
His mount the horse Toruçaar,
Girding on his gear of war,
A scabbardless sword bound on,
Like a cloud about to burst anew,
Fury flushing in his face,

Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Sağa sola bakınmadan,
Kıl kadar canını esirgemeden:
«Gürbüz başım var iken
Küheylanımı nasıl vereyim,
Azıtmış bu Kalmak,
Ben bir boy ölçüşüp göreyim.
Şanlı başım var iken
Malımı nasıl vereyim,
Kudurmuş bu Esenkan,

Bununla bir çekişip göreyim.
Pehlivanını bağlayıp alayım,
Er Esenkan hanına
Belayı salayım,
Yol üstünde sürükletip,
Azgın itlere pay edeyim.
Bildiğim kavgayı edeyim,
Esenkan'ın pehlivanını
Tekini komadan kırayım.
Azıtmış bu kâfir,
Sataşıp giren kâfiri,
Kendisi saldıran bahadırı
Beecin'e kadar kovalayayım.
Altay'daki kâfiri
Kañgay'a sürüp tıkayım,
Kañgay'daki kara Mançusunu
Beecin'e sürüp tıkayım.
Bu işi yapmazsam,
Tam böylece kırmazsam,
Doğmaz olaydım, dibe çökeyim,

Diri gezmeden öleyim.
Heveslenmiş bu Kıtay,
Kırışıp bir göreyim,
Kendi saldıran kâfiri,
O ünlü Koçku bahadırı —
Yılkımı basıp alacakmış,

Not looking about him,
Not sparing his life at all,
Not glancing right or left,
Not sparing his life by a hair:
«While I have my sturdy head,
How shall I give up my courser?
This Kalmak has run wild,
Let me try my measure against him.
While I have my glorious head,
How shall I give up my herds?
This Esenkan has gone rabid,

Let me try a bout with him.
Let me bind and take his champion,
Upon Er Esenkan the khan
Let me loose calamity,
Let me have him dragged along the road,
And share him out to savage dogs.
Let me fight the fight I know,
Esenkan's champions —
Let me cut them down, leaving not one.
This infidel has run wild,
The infidel who came in picking quarrels,
The bahadır who himself attacked —
Let me chase him all the way to Beecin.
The infidel in the Altay
Let me drive and cram into Kañgay,
The black Mançu in Kañgay
Let me drive and cram into Beecin.
If I do not do this deed,
If I cut them not down just so,
Would I had not been born — let me sink to the depths,
Let me die and walk alive no more.
This Kıtay has grown eager,
Let me try a clash with him,
The infidel who himself attacked,
That famed bahadır Koçku —
He would raid and seize my herds,

Fesadı önce salacakmış,
Arsız, hayâsız kâfirin
Altınını yağmalayıp mı aldım?
Haksız bir davaya mı düştüm?
Er Esenkan han ile
Çizeyim aramıza çizgiyi,
Keyfine bıraksam bu Kıtay
Sürüp kaçırır malımı,
Hırstan tutuşan bu domuz
Sağ komaz benim canımı,
Keyfine bıraksam bu Kıtay
Başlatır çirkin oyunu,
Salar imiş Kırgız'a
Kimsenin görmediği fesadı.
Kara kurtçuk gibi kaynaşıp
Üremiş bir Kıtay'mış meğer,
Boğazlayıp, yağmalayıp, zorbalayıp
Alışmış bir Kıtay'mış meğer,
Aziz başım var iken
Halkımı nasıl vereyim,
Kadir Allah desteklerse,
Kaynayıp duran Kıtay'la

He would be first to loose the havoc,
From the brazen, shameless infidel —
Did I plunder and take his gold?
Have I fallen into an unjust cause?
Between Er Esenkan the khan and me
Let me draw the line between us,
Left to his whim, this Kıtay
Would drive off and steal my herds,
This swine ablaze with greed
Would not leave my life alive,
Left to his whim, this Kıtay
Would start his ugly game,
He would loose upon the Kırgız
Havoc such as none has seen.
Swarming like black grubs
The Kıtay, it seems, have bred and teemed,
Slaughtering, plundering, and bullying —
So the Kıtay, it seems, are wont to do,
While I have my dear head,
How shall I give up my people?
If Almighty Allah lends His aid,
With the ever-seething Kıtay

Tutuşup bir göreyim.
Mızrak tutup saf bozup,
Ecel gelirse okla uçup:
«Tevekkel» deyip bel bağlayıp,

Tuğ tutuşup dikilip,
Soydaş uğruna itlerle
Durmadan dalıp vuruşup,
«Kırgını görklü salarım» deyip,
«Kıtay'ın aldığı yılkımı
Söküp geri alırım» deyip,
Ak zırhı bürünüp,
Görsen bir Manas'ı,
Ak kaplan gibi atılıp.
Ak zırhı giymiş,
Toruçaar'a binmiş,

Let me grapple and try.
Gripping the lance, breaking their ranks,
If death comes, flying with the arrow:
Saying «Tevekkel», putting my trust in God,
Standing fast, standard in hand,
For my kinsmen's sake, with the dogs
Plunging and striking without cease,
«I will deal slaughter in glory» — saying,
«The herds the Kıtay took from me
I will wrench back again» — saying,
Wrapping himself in white armor,
Had you but seen Manas then,
Springing like a white tiger.
He had donned the white armor,
He had mounted Toruçaar,

Ateş gibi gözleri alev saçmış,
Kan içme hırsı tutmuş,
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş,
Ahalininkine benzemez diş —
Işıl ışıl belirivermiş,
Öfkesi kabarıp coşmuş,
Her uzvuna baksan,
Arslan yapılı görünür.
Hışma gelmiş heybetlinin
Endamı ile heybeti,
Ata binmiş görünüşü
Bakılınca göze çarpıp,
Bin kişi gibi görünüp,
Âdem ile Şay'ın koruduğu kaplan,
Altı aslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu —
Her yanı denk, kusursuz odur,
Şay'ın koruduğu aslan odur.
İçine bakıp otursan,
Yeryüzünden geniştir o,
Karşısına çıkan sağ kalmamış,
Yüz dönüp üstüne varan olmamış,
Ünü belli aslanların biridir o,
Yiğit Manas aslandır o.
Koruyucusu tam dokuz,
O gün Manas'ı
Koruyup sardıkları demmiş.
Kara benekli kaplan,
Düşmana doğru yönelse,
Yanı sıra atılıp,
Güdük boz yeleli arslan
Yoldaş olup bahadıra,
Ardı sıra atılmış.

His fire-like eyes shot flame,
The lust to drink blood had seized him,
Teeth white as a door's leaf,
Teeth unlike the common folk's —
Gleaming bright they showed,
His anger swelled and surged,
Look on his every limb,
He shows the build of a lion.
Of the majestic one in wrath,
His stature and his majesty,
His figure mounted on the horse,
Striking the eye of all who looked,
He seemed a thousand men,
The tiger guarded by Âdem and Şay,
Youngest of the six lions,
The servant beloved of Allah —
Even in every part, flawless is he,
The lion guarded by Şay is he.
Sit and gaze into his soul,
He is wider than the earth,
None who faced him stayed alive,
None dared turn and come against him,
He is one of the lions of proven fame,
Valiant Manas — a lion is he.
His guardians number full nine,
That day, about Manas,
They wrapped their guard, they say.
The black-spotted tiger,
Whenever he turned upon the foe,
Sprang forward at his side,
The stub-tailed grey-maned lion,
Made comrade to the bahadır,
Sprang after at his heels.

Kırk çilten, Kızır Nıyaz,
Yoldaş olup bahadıra,
Nara salıp hep birden,
Nara salıp Manas'a,
Kul ona eza edemez,

The forty çilten, Kızır Nıyaz,
Made comrades to the bahadır,
Raised the war-cry all as one,
Raised the war-cry for Manas,
No mortal slave can do him harm,

Karşısına çıkıp çatan
Ölmeden sağ kalamaz,
Her yanı denkmiş, kusursuzmuş,
İçine bakıp otursan,
Yeryüzünden genişmiş.
Talihi üstün yaratılmış,
Kan içici Manas aslanmış,
Halk tutup yurdu bilen
Hükümdar çalımı varmış,
Halk yürütüp yurdu bilen
Pehlivanlık çalımı varmış.
Yeryüzüne kıyamet
Salacak hâli görünür,
Tek başına dalıp parçalayıp,
Yedi kapılı Beecin'i
Alacak hâli görünür.
Hışımla atlanır,
Arslanın kendisine
Eceli gelen kişi çatar.
Görsen bahadırın kılığını,
Demirden kurulmuş kale gibi,
Koçku şöyle dursun, sataşsa
Esenkan bile sağ kalmaz.
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Sataşanı dümdüz eder.
Geniş ağızlı, uçurum kaşlı,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
Bay Cakıp'ın genç Manas'ı,
Yaman belini kuşanıp,
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup,
Sırlı mızrağı ele alıp,
Hışımla haykırıp,
Ardından kırk oğlan
«Manas!» diye nara çağırıp,
Yolsuz yere yol açıp,
Şahbaz Manas kaplan,
Koçku başta olmak üzere
Yedi yüze el saldı,

Whoever comes to clash against him
Cannot escape with life from death,
Even in every part was he, and flawless,
Sit and gaze into his soul,
He was wider than the earth.
Created with fortune supreme,
Blood-drinking Manas was a lion,
One to hold the folk and know the land —
He bore a sovereign's bearing,
One to lead the folk and know the land —
He bore a champion's bearing.
Upon the earth a doomsday
He looks the one to loose,
Plunging alone and rending through,
Seven-gated Beecin
He looks the one to take.
He mounts in fury,
Against the lion himself
Only he whose death has come will clash.
See the bahadır's aspect —
Like a fortress built of iron,
Let alone Koçku — should he cross him,
Even Esenkan would not stay alive.
High of brow, strong of venom,
He flattens all who cross him.
Wide of mouth, brows like a cliff,
His wheaten face as if anointed with oil,
Eyes of twilight smoke,
Bay Cakıp's young Manas,
Girding his mighty waist,
Striking Toruçaar once on the croup,
Taking the lacquered lance in hand,
Crying out in fury,
Behind him forty youths
Shouting the war-cry «Manas!»,
Opening a road where no road was,
Şahbaz Manas, the tiger,
With Koçku first among them,
Laid hands on the seven hundred,

Ortasını koca Manas —
On ikisindeki demiymiş —
Oyup geçiverdi.
Tam ortasını kırk oğlan

Kuşatıp geliverdi.
Orta yerini o afet
Oya oya çıkıp gidiyor,
Altındaki Toruçaar,
Haykırış duysa coşup,
Çığlık kopunca hayvancağızın
Tulparlık hâli görünüp,
Haykırış duysa şaşmayan,
Ayın karanlığında
Bir izini yanlış basmayan,
Çığlık duyunca coşup,
Altındaki Toruçaar'ın
Tulparlık hâli görünür.
Koştuğunda kara yer
Kat katından yarılıp,
Yüksekten kaymadı hiç,
Düz yerde geri kalmaz
Taşa basan dağ keçisinden.
Cenge binilse kaygılanmaz,
Akına binilse yorulmaz,
Yüke koşulsa yıpranmaz,
Çapa tırnaklı, geniş sağrılı,
Engin yerin tulparı,
Kara bayır soylu kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Manas hanın Toruçaar'ı,
Şahlanıp, silkinip,
Cenge girip vardığında,
Eri ölmüşçesine çırpınıp,
Bastığı taş un ufak olup,
Çadır kadar koskoca toz,
Kaplan Manas boz yelelinin
Tepesinde burgaçlanıp,
Eti koyun gibi katlanıp,

Their very midst — great Manas,
Though but twelve years old, they say —
Gouged clean through.
Their very center the forty youths

Came and encircled round.
Through their midst that scourge
Goes gouging, gouging his way out,
Toruçaar beneath him,
Hearing the war-cry, surging,
When shrieks broke out, in the dear beast
The tulpar's nature showed,
Unstartled at hearing war-cries,
In the dark of the moon
Never once misplacing a hoof-print,
Surging when he heard the shriek,
In Toruçaar beneath him
The tulpar's nature shows.
When he ran, the black earth
Split through layer upon layer,
On heights he never slipped,
On flat ground he falls not behind
The mountain goat that treads on stone.
Ridden to battle, he does not fret,
Ridden on raids, he does not tire,
Harnessed to loads, he does not wear,
Hoe-hooved, broad of croup,
Tulpar of the boundless land,
A kazanat of black-hill stock,
Sieve-lunged, bronze-fetlocked,
Manas khan's Toruçaar,
Rearing, shaking himself,
When he entered into battle,
Straining as if his master were slain,
The stones he trod crushed to meal,
Over tiger Manas the grey-maned one
Dust huge as a tent
Whirled eddying about his crown,
His flesh folding like a sheep's,

Tavşan gibi sırtı düzlenip,
Uçurum gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Göğsüne saçılıp,
Şahlandırıp, silkindirip,
Er Manas girdi cenge
Toruçaar ile silkinerek.
Temrenli sırlı mızrağı
Doğrultup yukarı kaldırdı,
Vuruşan düşmandan
Korkup koltuk açmadı,
Vuruşmaya gelen adamı
Tavşan gibi yere serdi.
Mızrağını kana buladı,

His back leveling like a hare's,
His mouth gaping like a chasm,
White foam mixed with blood
Spattering on his chest,
Making him rear, making him shake,
Er Manas entered the battle
With Toruçaar, shaking with might.
His lacquered lance with pointed head
He leveled and raised high,
From the foe he fought
He did not flinch or bare his flank,
The man who came to fight him
He laid on the ground like a hare.
He steeped his lance in blood,

Vuruşmaya gelen pehlivanı
Tavşan gibi yere yıktı:
Yılkıyı basıp aldıklarında,
İlk narayı bastıklarında
Yedi yüz idi pehlivanı,
Nara atıp el saldığında
Hiçbir şeyi kalmadı.
Manas dalıp el salınca,
On iki pehlivan serildi.
Cevşenli pehlivanı
Ölüp yatar kaskatı,
Zırh cepkenli pehlivanı
Ölüp yatar boylu boyunca,
Namlıları ölüp, canlar ölüp,
Yedi yüzmüş pehlivanı,
Rast gelenin hepsi ölüp,
Fesadın hepsi dinip,
Yılkının hepsi derlenip,
Yaman Manas kaplan
Dalıp dalıp geçtiğinde
On iki pehlivan kaskatı.
Yaman el saldığında,
Karşı duranın hepsi
Attan düşer kaskatı,

The champion who came to fight him
He toppled to the ground like a hare:
When they raided and seized the herds,
When they raised their first war-cry,
Seven hundred were their champions,
When he cried out and laid on hands,
Nothing of them remained.
When Manas plunged and laid on hands,
Twelve champions were laid low.
The mail-clad champion
Lies dead and rigid,
The armor-jacketed champion
Lies dead at full length,
The famed ones dying, lives dying,
Seven hundred were the champions,
All whom he met dying,
All the havoc dying down,
All the herds gathered in,
Fierce Manas the tiger —
When he plunged through and through,
Twelve champions lay rigid.
When he laid on hands in fury,
All who stood against him
Fall rigid from their horses,

Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Kıyameti başlattı,
Yedi yüzmüş pehlivanı,
Ergin Manas, kan içicin,
Yetişip kırıp bıraktı.
Pehlivan eri Koçku'su
Bir bela salmaya,
Genç Manas'ı mızraklamaya,
Bir hengâme koparmaya,
Aklı gitti kahrolasının,
Esenkan'ın huzuruna
Manas'ı bağlayıp varmaya.
İçi büsbütün ateş yanıp,
Sağlam mızrağı ele alıp,
Öz dorusuna bir vurup,
Hışımla haykırıp,
«Möndü!» diye nara çağırıp,
Gök zırh kaftanı görünüp,
Görenin yüreği bölünüp,
Hışma gelince kâfirin,
Ala-Too gibi görünüp.
O gelen Koçku'nun
Koca kazan gibi başı var,

Before one could say this or that,
In the blink of an eye,
He set doomsday loose,
Seven hundred were the champions,
Full-grown Manas, your blood-drinker,
Overtook and cut them down.
Their champion warrior Koçku,
To loose a calamity,
To spear young Manas,
To raise a mighty tumult,
The accursed one lost his wits,
Into Esenkan's presence
To come with Manas bound.
His inside all ablaze with fire,
Taking his stout lance in hand,
Striking his own bay once,
Crying out in fury,
Shouting the war-cry «Möndü!»,
His blue-grey armored kaftan showing,
The heart of all who saw him splitting,
When wrath came on the infidel,
He loomed like the Ala-Too.
That oncoming Koçku
Has a head like a huge cauldron,

Yatan it gibi kaşı var,
Bıyığına bakılsa,
Gübrelikte biten ısırgan gibi,
Çubuğunun kirine bak,
Çocukların avuçlayıp yediği talkan gibi,
Ensesindeki perçemi
Aygır atın yelesi gibi,
Pehlivan Koçku ermiş,
Esenkan'ın huzurundan:
«Manas'ı bağlayıp gelirim» deyip,

Nişan alıp çıktığı demmiş.
O da tutuştuğunu sağ komayan,
Bir domuzun etine

Brows like a dog lying down,
Look upon his mustache —
Like nettles sprung from the dung-heap,
Look at the grime of his pipe —
Like talkan children eat by the handful,
The queue at the nape of his neck
Like the mane of a stallion,
Champion Koçku was a warrior,
From Esenkan's presence:
«I will come back with Manas bound» —
saying,
He took his charge and set out, they say.
He too left none he grappled alive,
On the flesh of a single swine

Bir oturuşta doymayan,
At üstünde cambaz, yayan yürük,
İtibarlı koca pehlivan,
Gözü mezar ağzı gibi,
Göze görüneni yutacak gibi,
Burnunun kanadı
Dönemeçli dere koyağı gibi,
Rast geleni o Koçku
Atıyla birlikte yutacak gibi.
Bu Koçku'nun hâlini hiç sorma,
Bin pehlivanlık kılığı var,
Bunu bir kul eğebilir mi hiç?
Buna rast gelen sağ kalır mı?
Bunun babası Kıtay'ın delisi,
İnsan dili bilmeyen,
Hayvana çalar domuzu,
Öfkelenip Manas'a,
Hışımla kabarıp,
Dağ gibi iriliğiyle gerinip:
«On ikine gelmişsin,
Seksen Manas olsan da
Bugün benden ölmüşsün.
Kökünüzü toptan kuruturum,
Bay Cakıp baban başta olmak üzere,
Hepinizi bağlayıp giderim,
Kökünden söküp, kurnaz Burut,
Kökünüzü toptan kuruturum.
Şaka derken, sen Burut,
Hışımlı bir bela başlattın,
Yedi yüz idi pehlivanım,
Tümünü kırıp bıraktın.
Hışmım geldi, dikildim,
Şimdi ererim köküne,
Altay'dan basarım göçünü,
Kahrolası kurnaz Burut,

Şimdi alırım öcümü,
Kırk beş canın olsa da,
Kahrolasıcam, sağ komam».

Never sated at one sitting,
An acrobat on horseback, swift afoot,
A huge champion of renown,
His eye like the mouth of a grave,
As if to swallow all in sight,
The wings of his nose
Like a winding river gorge,
Whomever he met, that Koçku
Looked fit to swallow, horse and all.
Ask not the state of this Koçku,
He bears the mien of a thousand champions,
Could any mortal slave bend him?
Could any who met him stay alive?
His father is the madman of the Kıtay,
Knowing no human tongue,
A swine more beast than man,
Enraged at Manas,
Swelling with fury,
Stretching his mountain-huge bulk:
«You have but reached your twelfth year,
Were you eighty Manases,
Today you die at my hand.
I will dry up your root entire,
Your father Bay Cakıp first of all,
I will bind you all and carry you off,
Tearing you out by the root, cunning Burut,
I will dry up your root entire.
What began as jest, you Burut,
You have started a wrathful calamity,
Seven hundred were my champions,
You have cut them all down.
My wrath has come, I stand at bay,
Now I will reach your very root,
I will trample your camp out of the Altay,
Accursed cunning Burut,

Now I will take my vengeance,
Had you five-and-forty lives,
Accursed wretch, I leave you not alive».

Hışımlanıp gümbürdeyip,
Kâfir yüreklenip coşup,
Yer yarılıp güm güm ötüp,
Teke tek çıktı er Koçku,
Tepe saçı diken diken,
Yüreklenip atılıp,
Manas'a el salmaya
Koçku durdu hazırlanıp,
O demde Manas han,
Talihi üstün yaratılan,
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup:
«Tevekkel» deyip, şahbazın
Sırlı mızrağı ele alıp,
Beli geride kasılıp,
Kaburgaları belirip,
Bakanın yüreği bölünüp,
Hışma gelen kan içicinin
Kan içeceği demi görünüp,
Ergin Manas, boz yelelin,
Oktan önce yetişti,
Yetiştiği yerde Koçku'yu
Devirip geçiverdi,
Üzengiden ayağı kayıp,
Dağ yıkılmışçasına
Attan yuvarlanıp düştü işte.
Akbaltay ile bay Cakıp
Araya giriverdiler,
Babası Cakıp şöyle der:
«Biricik oğlum, Manas han,
Hışmı pek katı başlattın,
Kara gün, müşkül kavga salıp,
Kalmak'ın Koçku pehlivanını
Tümüyle boğazlayıp bıraktın.
Derince kazdın çukurunu,
Kara bahtını kaynatmak oldun,
Göstermek oldun, kulunum,
İnsan görmedik nice hâli.
Altay'a geldim sürülüp,
Çaremi bulamayıp bocalayıp,

Raging and thundering,
The infidel took heart and surged,
The earth split, booming boom on boom,
Er Koçku came out for single combat,
The hair on his crown bristling,
Emboldened, springing forward,
To lay hands on Manas
Koçku stood made ready,
In that instant Manas khan,
Created with fortune supreme,
Striking Toruçaar once on the croup:
Saying «Tevekkel», the şahbaz's
Lacquered lance he took in hand,
His waist braced back and taut,
His ribs standing out,
The heart of all who watched him splitting,
Of the blood-drinker come to wrath
The blood-drinking moment showed,
Full-grown Manas, your grey-maned one,
Arrived before the arrow,
And where he reached him, Koçku
He toppled in passing,
His foot slipped from the stirrup,
As though a mountain had collapsed
He tumbled from his horse and fell.
Akbaltay and Bay Cakıp
Stepped in between at once,
His father Cakıp speaks thus:
«My only son, Manas khan,
You have begun a wrath most harsh,
Loosing black days and grievous strife,
The Kalmak's champion Koçku
You have butchered utterly.
You have dug your pit full deep,
You have set your black fate boiling,
You have set out to show me, my foal,
Many a state no man has seen.
I came to the Altay in exile,
Finding no remedy, floundering,

Çare tükenip avare kalıp,
Yitip geldik o yandan.
Kalabalık Kırgız yurdundan ayrılıp,
Derinlere düşüp gidip,
Babadan sekiz oğulduk,
Birimiz gittik Eyren'e.

Remedies spent, left adrift,
We came from yonder, lost.
Parted from the teeming Kırgız homeland,
Fallen away into the depths,
Eight sons we were of one father,
One of us went to Eyren.

Altay da bize yurt idi,
Mançu, Kalmak karışık
Şu halk bize il idi,
Ordalı yurda sataşıp,
Kaftanımı soydurmak oldun,
Başıma salmak oldun,
Yaramaz çıkıp, kulunum,
Kimsenin etmediği işi,
Bunu duyunca, kulunum,
Kara Kalmak, Mançu yurdu
Kazacak imiş çukurumu.
«Oğlun yaramaz çıktı» diye,
Kaynatacak imiş kara bahtımı,
Varımı yoğumu talan ettirmek oldun,
Yaramaz çıkıp, haylaz seni,
Neyim varsa tüketmek oldun.
Şimdi Kıtay alır koyunumu,
Tüketecek imiş bu Kıtay
En dipteki umudumu».
Cakıp yanıp yakılırken,
Akbaltay girdi coşarak,
Bay Cakıp'a söylenip:
«Yanma, Cakıp, yersizce,
Yanan adam onar mı,
Bu senin yanışın hayra mı varır!
Eceli gelen ölmez mi,
Allah'ın alna yazdığını
Bre, bu baş görmez mi!
Şaşkın Cakıp, ne dersin,
Erkek oğlun gözü pek olsun,
Gözü pek olmazsa o çocuk
Doğacağına yok olsun,

The Altay too was homeland to us,
Mançu and Kalmak mingled,
This folk was country to us,
Assailing a land that holds an orda,
You have set my kaftan to be stripped,
You have set to loose upon my head,
Turning out wayward, my foal,
A deed that no one ever did,
When they hear of this, my foal,
The Black Kalmak, the Mançu land
Will dig my pit for me.
Saying «Your son turned out wayward»,
They will set my black fate boiling,
You have set all I have to be pillaged,
Turning out wayward, you scapegrace,
You have set out to spend my all.
Now the Kıtay will take my sheep,
This Kıtay, it seems, will spend
My deepest-hidden hope».
While Cakıp burned and lamented,
Akbaltay broke in, surging,
Speaking out to Bay Cakıp:
«Burn not, Cakıp, without cause,
Does a burning man ever mend,
Can this burning of yours come to good!
Does not he whose hour has come die,
What Allah has written on the brow —
Say, shall this head not see it!
Bewildered Cakıp, what are you saying,
Let your man-child be bold of eye,
If that child be not bold of eye,
Better he perish than be born,

Erkek oğlun er olsun,
Er olmazsa o çocuk
Doğmadan kara yer olsun,
Kırda kurulmuş orda var,
Koçku'dan ele geçirilen
Yedi yüz tulpar ganimet var,
Ganimetle bugün donanalım,
Tam yedi yüz tulparı
Bölüşüp ganimet edelim».
Akbaltay söyleyip türlü söz,
Söyleyip ağzını toplayana dek,
Kaplan Manas atılıp,
Kıyameti koparıverdi,
Yerde yatan Koçku pehlivanın
Başını kesip alıverdi.
Yedi yüzmüş tulparı,

Let your man-child be a warrior,
If that child be not a warrior,
Let him be black earth unborn,
There stands an orda pitched on the steppe,
Taken as spoil from Koçku
There are seven hundred tulpars of booty,
Let us array ourselves today with booty,
The full seven hundred tulpars —
Let us share them out as spoil».
Akbaltay spoke words of many kinds,
Before he could speak and close his mouth,
Tiger Manas sprang forth,
And loosed the very doomsday,
Of champion Koçku lying on the ground
He cut and took the head.
Seven hundred were the tulpars,

Ganimet edip getirdi,
Her ata oğluna kıl kadar denk,
Ganimetten düşen tulparı
Tümünü bölüp verdi.
Yolunu bulan kimileri
Ganimetten tulpar, mal alıp,
Kırgız'ın en yoksulu
Kızıl altın, sırma alıp:
«Kıymetli doğan Manas'ı
Sağ esen kılsın» deyip,

«Yanma, Cakıp, bu işe,
Boz yeleli Manas aslan budur,
Sağ olursa bak da gör,
Derdini çözecek aslan budur,
Gür sözlü hatip er budur.
Kopanını ulayacak,
Saçılanını derleyecek,
Sönmüş ateşini tutuşturur,
Sağ olursa bu çocuk
Ölmüş canını diriltir.

He brought them in as booty,
To every father's son alike to a hair,
The tulpars that fell as each one's share
He divided out entire.
Some who found their way
Took tulpars and goods from the spoil,
The poorest of the Kırgız
Took red gold and gold thread:
«Manas, born precious —
May God keep him safe and sound» —
saying,
«Burn not, Cakıp, over this deed,
This is grey-maned Manas the lion,
If he lives, look and see,
This is the lion who will loose your griefs,
This is the warrior orator of mighty speech.
He will splice what has snapped,
He will gather what is scattered,
He will kindle your fire gone out,
If he lives, this child
Will raise your dead soul to life.

Kaynaşan Mançu'dan, kâfirden
From the swarming Mançu, from the infidel,

Hakkını sorup han olur,
Sağ olursa görürsün,
Bununla boynu bükük kişi
huzur bulur.
Kırk evli Kırgız bu yurdu
«Gün görsün» diyendir bu,
He will claim your due and be khan,
If he lives, you shall see,
Through him the bowed of neck
find peace.
This forty-household Kırgız land —
He is the one who says «Let it see good days»,

Yanan yüreği yatıştıracak,
Umaç gibi gözü açacak,
Öne düşse ak yolludur,
Sürüp gitse sayısız ordu gibidir,
Bırak artık, bay Cakıp'ım,
Açık kalan sırtın kapandı,
Manas'ı verdi Yaradan,
Şeref işte bulundu.
Bereketi tepeler gibi,
Bel değil mi bu oğlun,
Bele kuşak, gerçek boz yeleli
He will still the burning heart,
He will open eyes wide as umaç gruel,
Leading the way, his road is white,
Riding forth, he is like a countless host,
Leave off now, my Bay Cakıp,
Your back left bare is covered now,
The Creator gave Manas,
Honor, see, has been found.
His blessing is like the hills,
Is not this son your backbone,
A sash for your waist, the true grey-maned —

Aslan değil mi bu oğlun.
Sağ olursa Manas'ın,
Şanını bulacak aslan olur,
Sağ olursa Manas'ın,
Gülüşünü bulduracak aslan olur.
Is not this son a lion?
If your Manas lives,
He will be the lion who finds your glory,
If your Manas lives,
He will be the lion who wins back your laughter.

Tuurduk keçeni yağa boğar,
İnat etme, bay Cakıp,
Doğrusunu Tanrı verdi ya,
Seni dört bir yerde han kılar.
Keregeni yağa boğar,
He will drench your tuurduk felt in fat,
Be not stubborn, Bay Cakıp,
God has given what is right,
He will make you khan in all four quarters.
He will drench your kerege in fat,

Yanma sakın, bay Cakıp,
Seni vardığın yerde han kılar.
Muradını eksiksiz kılar,
Mızraklaştığı yerden ganimet alıp,
Sandığının hepsini
Sarı altın mülkle doldurur.
Burn not, I pray, Bay Cakıp,
He will make you khan wherever you go.
He will grant your wish entire,
Taking booty where he crossed lances,
All of your chests
He will fill with yellow-gold wealth.

Gönlünce olmasını sağlar,
Çeyiz sandıklarının hepsini
Gök gümüş mülkle doldurur.
Sağ olursa bu Manas,
Bora gelse yel değdirmez,

Kuytu orman, sık koru olur,
Davacı gelse mal verdirmez,

Kara yağız boz yeleli er olur.
Kırk evli Kırgız halkıydık,
Halktan ağlayıp ayrılan,
Onu karaltı bilip oturuyorum,
Manas o koca Kırgız iline denk görünür.

Yersizce kaygılanırsın:
«Oğlum yaramaz çıktı» diye,
Kaygı çekmek çare mi?
Kaygılanma, bay Cakıp,
Ölümden korkan onar mı?
Manas'ın bulduğu ganimeti
Kırk ocak bölüşüp alalım,
Yarın ecel gelinceye dek,
Semirip serpilip kalalım!
Yaradan'ın yazdığını
Başa gelirse görelim,
Biricik oğul Manas için
Kalabalık Hakan iline, Kıtay'a

Kurban olup ölelim,
Söylenip durma, bay Cakıp,
Bütün malı saçalım,
Manas'ı umut edinip
Kırgız'a doğru kaçalım!
Bu Altay'da kaldıkça
Hangi mirasa ereriz,
Manas'ı umut edinip,
Yürü, Kırgız'a gidelim!
Kırk evli Kırgız yurduyduk,

He will make all go as your heart desires,
All of your dowry chests
He will fill with blue-silver wealth.
If this Manas lives,
Should the storm come, he lets no wind touch you,
He will be sheltered forest, thick grove,
Should a claimant come, he lets no herd be given,
He will be the swarthy grey-maned warrior.
A folk of forty Kırgız households were we,
Parted weeping from our people —
I sit and hold him for our host,
Manas seems equal to that great Kırgız land.
You worry without cause:
Saying «My son turned out wayward»,
Is grieving any remedy?
Grieve not, Bay Cakıp,
Does he who fears death mend?
The booty Manas has won —
Let the forty hearths share it out,
Until death comes tomorrow,
Let us fatten and flourish!
What the Creator has written,
If it befalls us, let us see it,
For the only son Manas,
Against the teeming Hakan land, the Kıtay,
Let us die as sacrifice,
Cease your grumbling, Bay Cakıp,
Let us scatter all the herds,
Taking Manas for our hope,
Let us flee toward the Kırgız!
So long as we remain in this Altay,
What heritage shall we attain?
Taking Manas for our hope,
Come, let us go to the Kırgız!
A land of forty Kırgız households were we,

Diri değil, ölüydük,
Ölmüş canın biriydik,
Kaynaşıp duran kâfirin
Ortasında duruyoruz,
Nerede biz diriydik ki?»
Akbaltay söyleyip hayli söz,
Kırk evli Kırgız toplanıp,

Not living, but dead were we,
We were but one of the souls already dead,
Of the ever-swarming infidel
In the very midst we stand,
Where were we ever alive?»
Akbaltay spoke many a word,
The forty-household Kırgız gathered,

Manas'ı umut edinip,
Koçunu tek tek sayıp, iğdiş edip,

Taking Manas for their hope,
Counting their rams one by one, gelding them,

Koyununun hepsini derleyip,
Boğasını sayıp, inek edip,
Aygırını sayıp, at edip,
Buğrasını sayıp, maya edip,

Gathering in all their sheep,
Counting the bulls in with the cows,
Counting the stallions in with the horses,
Counting the bughra-camels in with the mayas,

Zavallı Kırgız böylece,
Kaçmaya niyet kılıp,
Kudret sahibine yalvarıp,
Aziz yurdu bulmaya
Zavallı Kırgız hazırlanıp.
Yedi yüz pehlivan, er Koçku,
Hepsi sırayla ölünce,
Çok malı mülkü saçılınca,
Kıtaylardan Tagılık,
Hani, Esenkan'a doğru kaçarken,
Gökte yıldız tutulup,
Manas göremeden kaldı.
Tagılık kaçıp kurtulup,
Aşıp koşup yol yürüyüp,
Arada nice çok yürüyüp,
Altın direkli çadıra,
Er Esenkan bahadıra,
Kapısı demir ordaya,
Er Esenkan bahadırın
Padişahlık kalesine —
Çevresi çınar bahçesi,
Bu çınarlığın ortası
Esenkan'ın altın tahtı,

Thus the poor Kırgız,
Set their intent on flight,
Imploring the Lord of power,
To find the dear homeland
The poor Kırgız made ready.
Seven hundred champions and Er Koçku —
When all had died in turn,
When their great wealth was scattered,
Tagılık of the Kıtay,
Why, as he fled toward Esenkan,
The stars in the sky were darkened,
And Manas was left unable to see him.
Tagılık fled and got away,
Crossing passes, running, journeying,
Traveling long and far between,
To the tent with golden posts,
To Er Esenkan the bahadır,
To the orda with iron gates,
To Er Esenkan the bahadır's
Fortress of padishah's rule —
Ringed round with a plane-tree garden,
In the midst of that plane-grove
Stands Esenkan's golden throne,

Gören gözün doyduğu,
Türlü türlü halıdan
Altmışı serili,
O halının şaşılası —
Kırk yıl suda ıslatsan
Kenarı solmaz, ağarmaz,
Seksen yıl suya bıraksan
İpliği çürüyüp bitmez.
Seyir kurduğu bağında,
Oturmakta Esenkan,
Padişahlık tahtında.
Esenkan'ın yanında
Mercan düğmeli kavuk, inci taş,
Luñ-tuñ hanları karışık,
Geniş yenlerini sarkıtan
Han soylularının seçkini orada.
Zırh cepkenini kabartıp,
Güçlü pehlivan dahi var,
İnsan başını vuracak

A feast for the eye that sees it,
Of carpets of every kind
Sixty lie outspread,
And the wonder of those carpets —
Soak them forty years in water,
Their border fades not, nor grows pale,
Leave them eighty years in water,
Their thread rots not away.
In the garden where he takes his pleasure,
There sits Esenkan,
Upon the throne of padishah's rule.
At Esenkan's side
Coral-buttoned turbans, pearl and gem,
Luñ-tuñ khans among them,
With their wide sleeves hanging low,
The pick of khanly blood is there.
Puffing out his armored jacket,
A mighty champion too is there,
One to strike off human heads —

Kılıçlısı da birlikte var,
Baltalısı, pehlivanı,
Heybetli hanın yanında
Hazır olup durmakta.
Gergedanı var, fili var,
Rast geleni sağ komadan
Boğazlayıp yutma huyu var,
Balta kuşanmış bahadır var,
Hanı buyruk verdiğinde
Durup dururken kıyamet koparan kâfir var.
Pehlivanı var, alpı var,
Cümle varı derleyen
Padişahmış Esenkan,
Ele geçen her nimetten
Derlemiş o heybetli.
Esenkan'ın önünde,
Girilecek kapıda,
Kırk urgan boyu çukuru var,

The swordsman too is with them,
The axeman and the champion,
At the majestic khan's side
They stand in readiness.
He has his rhinoceros, his elephant,
Leaving none they meet alive —
Their way is to slaughter and devour,
There is a bahadır girded with an axe,
When his khan gives the command
There is an infidel who looses doomsday out of nothing.
He has his champions, he has his alps,
Gatherer of all that is —
A padishah was Esenkan,
Of every bounty that came to hand
That majestic one had gathered.
Before Esenkan,
At the gate where one must enter,
There is a pit forty rope-lengths deep,

Kırk cellâdı dahi var,
Orada altmış devi bağlı,
Hanı buyruk verdiğinde
İnsanın lime limesi çıkar.
Acayipliklerle donatılmış,
Kapısının ağzında
Kılıç gagalı fili var,

Devir kıyamete dek
Ele geçmez bir hâli var.
«Hayda!» deyince üşüşen
Cellâtları yetmiş,
İnsanın burnunu, kulağını
Muska edip takınmış.
Kıtaylardan Tagılık,
Bağıra çağıra kaçıp vardı,
Tazim edip yere kapanıp,
Aziz candan ümit kesip,
Yaman Manas kan içicinin
Haberini söyleyiverdi:
«Huzuruna gelen arzcınız biziz,
Ey haşmetli, senin huzuruna
Arz söyleyen davacınız biziz,
Padişahlara layık mal kesip,
Oğluna «Deli» adını koyup,
Kendisi Burut bu Cakıp,
Aşırı kan içici oğlunu
Saklamış bu Burut.
Koçku başta, yedi yüz kişi,
Han buyruğunu söyleyince,
Küheylanın başını çevirince,

Esenkan'ın haberi
Gerçek işte böyle oldu» diye,
Haber verip dururken
Kıyameti koparıverdi,
Er Koçku başta olmak üzre,
Yedi yüz kadar pehlivanı
Tümünü kırıp geçirdi.

There are forty headsmen too,
Sixty giants are chained there,
When his khan gives the command
A man is torn to shreds and tatters.
Fitted out with wonders,
At the mouth of his gate
There is an elephant with a sword-blade beak,
Till the age turns to doomsday
It has a look no one could ever take.
Swarming at the cry «Hayda!»,
His headsmen number seventy,
Human noses and human ears
They wear strung on as amulets.
Tagılık of the Kıtay
Came fleeing with loud cries,
Bowing low, falling to the ground,
Despairing of his dear life,
Of fierce Manas the blood-drinker
He blurted out the news:
«We are your petitioners come before you,
O majestic one, before your presence
We are your plaintiffs pleading suit,
Slaughtering wealth fit for padishahs,
Giving his son the name «Deli»,
This Cakıp, a Burut himself,
His son, blood-drinker beyond measure,
This Burut has kept hidden.
Koçku at their head, seven hundred men,
When they spoke the khan's command,
When they turned the courser's head,

The tidings sent to Esenkan —
Thus in truth it came to pass» saying,
While the news was being told,
He loosed sheer doomsday on them all,
With Er Koçku at their head,
Some seven hundred pehlivans —
He cut down every one of them.

Perçemlerin hepsini yün etti,
Adamların hepsini yok etti.
Koçku'ları yere serip,
Pehlivanların hepsini
Kırıp devirdi boylu boyunca,
En yamanı Koçku Han öldü,
Kahrını şiddetle saldı,
Kara gün getiren burut görünür,
Pehlivanları kırıp geçirdi.
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık sisi gözlü,
Koca ağızlı, yalçın kaşlı
Can bırakacak adama benzemez.

Yüce boylu, geniş omuzlu
Ere yaraşır bir arslan imiş,
Hazırlanıp yakalamazsan,
Zindanına atmazsan,
Öldürüp başını almazsan,
Kökünü kurutup koymazsan,
Parçalayıp kırar alplarını,
Sağ kalırsa görürsün,
Efendim, Senin halkını talkan gibi öğütür.
Ulu imiş, arslan imiş,
Hırpalanmış burutun
Oğlu Manas bir yiğit imiş.
On ikisine gelmiş,
Yaşı on sekize vardığında
Sabanını sürdürtmez,
Sağ kalırsa görürsün
Çınmaçın'ı, Beecin'i
Kaynaşıp duran elini
Bu Beecin'de durdurtmaz,
Putlarını un ufak eder,
Hanım, Senin yurdunu silip süpürüp kırar.
Manas'ın görünüşüne baksan
Kınsız kılıç kuşanmış,

He turned all their forelocks into wool,
He wiped out all their men.
Laying the Koçkus on the ground,
All of the pehlivans
He smashed and felled full length,
The fiercest of them, Koçku Han, died,
He loosed his wrath with violence,
A burut bringing the black day he seems,
He cut the pehlivans to pieces.
His face like oiled wheat,
His eyes like the mist of dusk,
Huge-mouthed, with craggy brows,
He looks like no man who would leave a soul alive.
Lofty of stature, broad of shoulder,
A lion worthy of a hero he was,
If you do not make ready and seize him,
If you do not cast him in your dungeon,
If you do not kill him and take his head,
If you do not dry up his root for good,
He will rend and break your alps to pieces,
If he stays alive, you shall see,
My lord, he will grind Your people like talkan.
Mighty he was, a lion he was,
Of the battered burut
The son, Manas, was a hero born.
He has come into his twelfth year,
When his age arrives at eighteen
He will let no plough of yours be driven,
If he stays alive, you shall see,
Çınmaçın and Beecin,
Your swarming, teeming people —
He will not let them bide in this Beecin,
He will grind your idols into dust,
My khan, he will sweep Your land clean and break it.
If you looked upon Manas's aspect:
He has girded on a sword without a sheath,

Yeniden yağacak bulut gibi
Kahrı yüzüne vurmuş,
Püsküllü sırlı mızrağı
Upuzun yükseğe saplamış,
Kendi korkup koltuk açmamış,

Like a cloud about to pour anew
His wrath has risen to his face,
His tasselled, lacquered lance
He has planted long and high,
He has never feared nor bared his flank,

Kendisiyle çarpışan adamı
Tavşan gibi yere çalmış,
Bileği kalın, taş yürekli
Kendisi fil yapılı bir cüsseli.
Silahlı yoldaşı seksen dört,
Onun göz attığı yan kızıl alev,
Aldatıp durup o burut
Altay'a gelip doğmuş,
Kapkara bozkurt yelesi var,
Kakançı'dan Beecin'e
Kıyamet koparacak gücü var,
Bunun yürüyüşünden can çıkar,
Bunun sesinden can çıkar.
Baş yanın Bakburçun,
Alın yanın Kakançın,
Ulu Dıñşañ kentini
Aşıp geldik bunca yolu,
Boşuna doğmuş can değil,
Boş duracak çocuk değil,
İriliği dağın dengi gibi,
Kendisiyle tutuşanların hepsini
Kahırlanıp yiyecek gibi.
Suretini gördüm, boz kaplan,
Bu burut gibi bir can olmaz,
Haykırıp mızrak uzattığında
Arslan heybeti görünür,
İnsanda böylesini görmedim,
Efendim, senin huzuruna
Güç bela kaçıp geldim.
Gördüm böyle pehlivanı,
Gözüm gördü, efendim,
Varanlara kırgın saldığını.
Bay Cakıp'ın yılkısını

The man who clashes with him
He has dashed to earth like a hare,
Thick of wrist and stone of heart,
His frame itself built like an elephant.
His armed companions number eighty-four,
The side he glances at turns crimson flame,
Ever deceiving, that burut
Came to the Altay and was born,
He has the mane of a coal-black wolf,
From Kakançı to Beecin
He has strength to loose the doomsday,
His very stride drives out the soul,
His very voice drives out the soul.
At your head lies Bakburçun,
At your brow lies Kakançın,
The great city of Dıñşañ —
We crossed so long a road to come,
He is no soul born in vain,
No child to stand there idle,
His bulk is like the match of a mountain,
All those who grapple with him
He looks fit to devour in his fury.
I saw his visage — a grey tiger,
There is no soul like this burut,
When he roars and thrusts his lance
A lion's majesty appears,
I never saw his like in man,
My lord, into your presence
I fled and came with utmost pains.
Such a pehlivan I saw,
My own eye saw, my lord,
How he loosed slaughter on all who came.
When Bay Cakıp's horse-herds

Hepsine dokunup aldığında,
Toruçaar gibi at binip,
Derinden düşünüp uyandı,
Varanların hepsini
Birini koymadan boğazladı.
Atlarını ganimet etmiş,
Ganimete burut gömülmüş.
Gerisini söyleyip neyleyeyim,
Hanım, dövünüp oturup,
Hangi mirasa ereyim.
Daha doğmadan, yanası,
Defterinize çizilmişti,
Kan içici burut kendisiymiş,
On ikisine basıp,
Yetişip çıktığı çağ imiş».

Were touched and taken, every one,
Mounting a steed like Toruçaar,
He woke from deepest thought,
And every man who went against him
He slaughtered, sparing not a one.
Their horses he has made his spoil,
In plunder the burut is buried deep.
What use to tell the rest,
My khan, sitting and beating my breast,
What inheritance shall I attain?
Before he was even born — may he burn! —
It was inscribed within Your register,
The blood-drinking burut is he himself,
Having stepped into his twelfth year,
It was the season of his ripening rise».

Esenkan'ın Coloy ile Döñgö'yü başa geçirip, Manas'ı yakalayıp getirmeye on bin kişilik ordu göndermesi

How Esenkan set Coloy and Döñgö at the head and sent an army of ten thousand men to seize Manas and bring him back

Kıtay'dan pehlivan Tagılık,
Tagılık böyle dedikten sonra,
Kara sakal Boroonçu,
Kıtaylar içre söyleyen Tagılık,
Manas'ın halini duyduğunda,
Çaresi büsbütün tükendi,
Kaynaşıp duran nice ulu.
Mankuşta alp, Döödür alp,
Makas kulak Kaman alp,
Baksan nice canlar var,
Esenkan'ın huzurunda
El yöneten hanlar var.

Tagılık, pehlivan of the Kıtay,
After Tagılık had spoken so,
Black-bearded Boroonçu,
Tagılık who spoke among the Kıtay,
When he heard of Manas's state,
His remedies ran wholly dry,
How many great ones swarming there.
Mankuşta alp, Döödür alp,
Scissor-eared Kaman alp,
Look — how many souls there are,
In Esenkan's presence
There are khans who rule the people.

Mızrakçıdan ustalar,
Düşmanın çaresini bilen yamanlar,
Manas'ın adını duyduklarında
Hepsi sıra sıra titreyip,
Padişahları imiş Esenkan
Şimdi kalktı gürleyerek,
Ay-cañcuñ ile Kün-cañcuñ
Akıl ortağı imiş bu ikisi
Han Esenkan ne yapsın,
Kahırlanıp hamle edip,
Kıyameti başlattı.
Haykırsa elden can çıktı,

Boz arslan gibi coşup,
Ulu imiş Esenkan
Uçsuz bucaksız ele söylenip,
Kahrını şiddetle saldı,
Haykırışı taş yarıp,
Orada duran pehlivanları
Kırıp geçiriverdi:
«Ulun var, hanın var,

Bunca yurt, hepiniz varsınız,
Olmadık oğlana «Manas» deyip,
Azabı niye başlattın?
Mahsus sınçı göndermişken,
Kahrolası buruta
Manas'ı niye bıraktın?
Gözü açık sınçın var,

Acayipten okumuş
Bilgicin var, yaşlın var,
Altı aylık azabı
Şimdiden görüp bildiren
Bilginlerin hepsi var,
Ordada bekleyen hanların,
Altı aylık azabı
Şimdiden bilen canların,
Acayipten okumuş

Masters from among the lancers,
Fierce ones who know the foe's undoing,
When they heard the name of Manas
All of them trembled rank on rank,
Their padishah was Esenkan —
Now he rose up thundering,
Ay-cañcuñ and Kün-cañcuñ
These two were partners of his counsel
What should Han Esenkan do,
Raging, he lunged forth,
He set the doomsday going.
When he roared, the soul fled from the people,
Surging like a grey lion,
Mighty was Esenkan,
Railing at the boundless people,
He loosed his wrath with violence,
His roar split very stone,
The pehlivans standing there
He cut down where they stood:
«You have your great ones, you have your khans,
So many lands — you all are here,
Calling some nothing of a boy «Manas»,
Why did you begin this torment?
When I sent a seer on purpose,
To the accursed burut —
Why did you leave Manas be?
You have seers with open eyes,

Schooled in wonders,
You have your sages, you have your elders,
The torment six months hence
Who see and tell it even now —
You have all your men of learning,
Your khans who wait within the orda,
The torment six months hence
Your souls who know it even now,
Schooled in wonders,

Kürme giymiş güçlülerden,
Gümbürdeyen canlarım,
Kan içiciyi bulup gel dese,
Kaba güçle buldum deyip,
Kakançı'nın hanına
Yalan söylemeni neyleyeyim!»

Büyücüsünü çağırıp,
Minarede ışık yakılıp,
Çan sıkıca çalınıp,
Haber salıp Tagılık,
Han Esen'in huzuruna
Kaynaşıp geldi nice ulu.
Ululları kaynaşıp geldi,
Kıyamet koptu ortada,
Esenkan'ın kahrından
Toplanan nice ulu
Kırılıp gidiverdi.
Ayarların başçısı,
Devleri Döñgö, koca pehlivan.
«Beecin'deki savaş kaftanını,
Yakası altın, yeni tunç,
Savaşta giyilse ok geçmez
Giymeden gitmişsin,
Kılığını kıyafetini
Hayvana çalar, pehlivanım,
Bilmeden gitmişsin!
Demiştim ya ben demin,
Duymadın mı sen demin,
Adı Manas, adı ulu
Bu âlemi kıracak mahluk.
Söylemedim mi ben demin,
Duymadın mı sen demin,
Düşman, kan içici buruttan,
O burut denen yurttan,
Yanıp kül olası o yurttan,
Kendi İslam dininde,
Bize düşman özünde,
Ondan Manas doğar,

Among the mighty clad in kürme,
My thundering souls,
When bidden: go find the blood-drinker,
To say «I found him by brute force»,
And to the khan of Kakançı
To tell your lies — what shall I do with that!»
Summoning his sorcerer,
A light was kindled on the minaret,
The bell was rung with vigour,
Tagılık sent the word abroad,
Into Han Esen's presence
Came swarming many a great one.
Their great ones came a-swarming,
Doomsday broke out in their midst,
From Esenkan's wrath
Many a great one gathered there
Was cut down and perished.
The chief of the ayars,
Their giant Döñgö, the huge pehlivan.
«The war-kaftan kept in Beecin,
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Worn in battle, no arrow pierces it —
You went without putting it on,
That his garb and his attire
Smack of a beast, my pehlivan,
You went away not knowing!
Did I not say so just before,
Did you not hear it just before?
His name Manas, his name is great,
A creature who will break this world.
Did I not tell you just before,
Did you not hear it just before?
From the foe, the blood-drinking burut,
From that land they call burut,
From that land — may it burn to ash! —
Itself of the faith of Islam,
Our foe in its very core,
From it Manas is born,

Manas'ın hali böyledir deyip,
Saying: such is the state of Manas,

Söylemedim mi ben demin.
O kudurup ölesi burutun,
Did I not tell you just before?
Of that burut — may he go mad and die!

O burut denen yurdun,
Ondan doğan Manas'ın
Sureti ile siması,
Diri yürüyen endamı,
Kulağının ucu deliktir,
Onun tasviri hâk edilmiş,
Görende niceler pişman,
Bütün endamı işte böyle
Peygamber misali heybetli.
Nişanını söyleyip bulamadan
Şaşırıp kalmışsın,
Derin kazıp çukurumu,
Göndersem bulup gelemeden,
—
Of that land they call burut,
Of Manas who was born of it,
His visage and his countenance,
His living, striding frame,
The tip of his ear is pierced,
His likeness has been graven,
Many who see it know regret,
His whole frame is even so,
Majestic as a prophet.
Told his marks, yet failing to find him,
You stood there all bewildered,
You dug my pit full deep,
Though I sent you, you could not find and come,

Kahrolası ayarlar,
Uzaktan bakıp gelmişsiniz.
Hepiniz sıra sıra yalan söyleyip,
Bozkırdan dönüp gelmişsiniz.
Kahrolası ayarlar,
Kazmışsınız çukurumu,
Kaynatıp koymuşsunuz
Ta nerdeki kara bahtımı.
«Manas'ı bulup geldim» deyip,
Kara uğursuz ayarlar,
Yalan söylemenizi neyleyeyim!
Önce duydun sözümü,
Gafil başlayıp, yalan söyleyip,
Kahrolası ayarlar:
«Yamanı bulup geldim» deyip,
Fazladan yalan sözünü
Abartmanı neyleyeyim!
Yok şeye «Manas» deyip,
Senin gizlemeni neyleyeyim!
Yalvarsan da dinlemem sözünü,
Accursed ayars,
You looked from afar and came away.
All of you lying rank on rank,
You turned back from the steppe and came.
Accursed ayars,
You have dug my pit for me,
You have set to boiling
My black fate from who knows where.
Saying «I found Manas and came»,
Black ill-omened ayars,
What shall I do with your lying!
You heard my word before,
Beginning heedless, telling lies,
Accursed ayars:
Saying «I found the fierce one and came»,
Your surplus lying words —
What shall I do with your bragging!
Calling a nothing «Manas»,
What shall I do with your concealing!
Though you beg, I will not hear your word,

Bakıp durun, pehlivanlar,
Toptan oyarım gözünüzü!
Han Esenkan hamle edip,
Gaipten öfke bulunup,
Kıyameti başlattı,
Ayarlardan tam kırkını
Tümünü kırıp geçirdi.
Han önünde büyük meydan,
Büyük meydana getirtti,
O meydanın ortasında
Gerçek hesabını gördürdü.
«Hana boş söz söyledi» deyip,

Tümünü kırıp geçirdi.

Watch and see, pehlivans,
I will gouge out all your eyes at once!
Han Esenkan lunged forth,
Rage came upon him from the unseen,
He set the doomsday going,
Of the ayars a full forty
He cut down every one.
Before the khan a mighty square,
He had them brought to that great square,
And in the middle of that square
He had their true accounting settled.
Saying «They spoke empty words to the khan»,
He cut down every one.

Kahırlanıp bağırıp,
Yanına yakın çağırıp:
«Mızrakçıdan erin gel,
Düşmanın çaresini bilen arslanın gel,
Mızrakçıdan ustan gel,
Düşmanın çaresini bilen yamanın gel!

Kara tüfek çat etse,
Kaçmadan duran yamanın gel,
Fitilli tüfek pat etse,
Ürkmeyen erin gel,
Kılıcı sivri olanın gel,
Aybalta çalan erin gel,
Yan çizmeden buruta
Kırgını coşkuyla salanın gel,
Kahrolası burutun
Güçlülerini bağlayıp gel,
Güçsüzlerini yok edip gel.
Yiğitlerini toplayıp,
Kurban edip gel,
Yol üstünde sürükleyip,
İtlere parçalatıp gel.
On ikisindeki kan içiciyi
Manas geçerse eline,

Raging, shouting out,
Calling them close to his side:
«Come, hero from among the lancers,
Come, lion who knows the foe's undoing,
Come, master from among the lancers,
Come, fierce one who knows the foe's undoing!
When the black musket cracks,
Come, fierce one who stands unfleeing,
When the matchlock gun goes bang,
Come, hero who does not startle,
Come, you whose sword is sharp,
Come, hero who swings the moon-axe,
Who, never shirking, on the burut
Come, you who loose slaughter with fervour,
Of the accursed burut
Bind the mighty ones and come,
Wipe out the feeble ones and come.
Round up their braves,
Make sacrifice of them and come,
Drag them along the road,
Have dogs tear them apart, and come.
The blood-drinker in his twelfth year —
If Manas should fall into your hands,

Öldürmeden, yitirmeden,
Diri yakalayıp getir!
Zevkine bolca doyalım,
Kahrolası kan içiciyi
Kızlara aygır salalım.
Manas'tan erkek doğurursa
Altın tacımı giydirip,
Ayıplamadan, söz etmeden,
Altın tahta oturtup,
Ondan doğan çocuğu
Han kaldırıp alalım.
Yakalayamadan kalırsanız
Kahrı şiddetli görürsünüz,
Kolçağı kabartıp,
Hanlarınızın hepsi
Tam da Manas'tan ölürsünüz.
Kendi Altay'da doğmuş,
Sağ kalırsa görürsünüz,
Beecin'e salar velveleyi.
Defterimizde kayıtlı,
Erişip serpilip er olursa
O Manas büyüyüp,
Er oğluyla denk olursa,
Sataşan bu başından olur.
Erişip serpilip er olursa,

Neither killing him nor losing him,
Seize him alive and bring him!
Let us take our fill of pleasure,
That accursed blood-drinker —
Let us loose him as a stallion on the girls.
If one bears a male child of Manas,
We shall set my golden crown on him,
Without reproach, without a word,
Seat him on the golden throne,
And the child born of him
Let us raise up as our khan.
If you fail to take him captive,
You will know wrath most violent,
With vambraces puffed and swelling,
All of your khans together,
You will die at Manas's own hand.
He himself was born in the Altay,
If he stays alive, you shall see,
He will loose uproar upon Beecin.
It stands recorded in our register,
If he grows and thrives into a man,
That Manas, waxing great,
If he stands equal with a hero's son,
Whoever crosses him will lose his head.
If he grows and thrives into a man,

Er oğluyla denk olursa,
Bu Beecin'in hanlığını
Sağ kalırsa çekişir.
Koymadan vurur yılkına,
Böğürterek kovalayıp,
Kırıp gider yurdunu,
Çınmaçın'ın Beecin'ini
Feryat ettirir elini.
Tufan suyu değmez bu Beecin'e

Takımı yetecek oğul odur,
İskender'in erişemediği Beecin'e
İşi yetecek oğul odur.

If he stands equal with a hero's son,
The khanship of this Beecin
He will contest, if he stays alive.
He will strike your herds and spare none,
Chasing them bellowing before him,
He will break your land and go,
Çınmaçın's own Beecin —
He will set its people wailing.
This Beecin the Flood's waters never touched —
He is the son whose troop will reach it,
To Beecin that İskender never reached,
He is the son whose deeds will carry there.

Gayreti başka, zehri güçlü
His zeal is of another kind, his venom strong,

Tutuşana can bırakmadan,
Leaving no soul to him who grapples,
Sataşanı yerle bir eder.
He levels whoever crosses him.
İriliği dağın dengi gibi,
His bulk is like the match of a mountain,
Kara uğursuz o burut
That black ill-omened burut
Sataşanı yiyecek gibi.
Looks fit to devour whoever crosses him.
Manas'ın Manas olduğu
That Manas is Manas indeed
Bütün yurtça bilinmiş,
Is known through all the land,
O Manas doğduğunda:
When that Manas was born:
«Kıyameti salar» diye,
«He will loose the doomsday» — so it said,
Nur dökülen Beecin'in
Of Beecin bathed in radiance
Hanlığını çekip alır» diye,
He will wrench away the khanship» — so it said,

Defterine çizilmiş.
It was inscribed within the register.
Adı Beecin Kakan'ın
His name to Beecin's Kakan —
Defterine bir ulaşmış,
It reached even into his register,
Manas doğup durduğunda
When Manas was being born,
İşte bu duran Beecin'e
Through this very standing Beecin
Zelzele yürüyüp bir geçmiş.
An earthquake walked and passed.
«Manas'ı yakalayıp gel» dese,
Though bidden «Go seize Manas and come»,

Bütün ayarlarım yanılıp,
All my ayars went astray,
Hepsi yarım gördü,
Each of them saw but the half,
Kahrım gelip kabarıp,
My wrath rose up and swelled,
Ayarlarımın hepsi
And all my ayars, every one,
Bugün benden öldü.
This day have died at my hand.
Kürme giymiş güçlüler,
You mighty ones clad in kürme,
Dediğimi iyice belle,
Mark well what I have said,
Manas'ı sağ salmadan,
Do not let Manas go alive,
Hepiniz pehlivan, sözümü tutun,
You are all pehlivans — keep my word,
Eline geçerse bağlayıp gel.
If he falls to your hand, bind him and come.

Kırk evli Kırgız, kahrolası
The Kırgız of forty households, the accursed —

«Oğlumun adı: Cindi» deyip,
Saying «My son's name is: Cindi»,
Saklamış kurnaz burut,
The cunning burut hid him away,
Hileyle haram düzenini
His scheme of guile and trickery
Aşırıvermiş burutun,
The burut carried slyly through,

«Oğlumun adı: Cindi» deyip,
Gizleyivermiş burutun!

Altay'a gelip kudurup,
Yarın Manas büyürse,
Elimi kırar, yutunup,

Yarın Manas er olursa,
Otlu yeri tutuşturur,
Dosdoğru kırıp Beecin'i
Çayırlı yere ateş koyar,
Beecin'e bizi kondurmaz,
Kahrolası o kan içici
Büyüyecek olsa ondurmaz.
Ondurmayışının sebebi:
Çet-Beecin'den göçürttüğümüz
Bizim Beecinliğin bozduğu göçü var.

Yedi atasını haklamıştık,

El ayağını bağlamıştık,
Hepsine zulüm etmiştik,
Manas'ın böyle öcü var.
Domuz huylu er Coloy,
Kolçak kuşanmış kaldayım,
Ateşten geri dönmeyen
Yiğit Döñgö pehlivanım,
Manas'ı yakalayıp gelmeye,
Gerçekten elime vermeye,
Azimli, usta pehlivanın var,
Gerçek ölümden korkmayan
Tavı gelmiş demir gibisin,
İriliğin dağın dengi gibi,
Bir değilsiniz, sayınız var,
Arslan gibi görünen
Pehlivanlarım, hepiniz varsınız!
Kalmuklardan han Coloy,
Pehlivanlığın bambaşka,
Senin bahadırlığın nice nice,

Saying «My son's name is: Cindi»,
The burut kept him hidden!

Coming to the Altay, running wild,
If Manas grows up tomorrow,
He will break my people, gulping them down,
If Manas becomes a man tomorrow,
He will set the grassland burning,
Breaking Beecin outright,
He will put fire to the meadowland,
He will not let us bide in Beecin,
That accursed blood-drinker,
Should he grow, will grant us no thriving.
The reason he will grant us none:
Driven from Çet-Beecin at our command,
There is the migration our Beecin folk destroyed.
We had done away with his seven forefathers,
We had bound him hand and foot,
We had wrought oppression on them all,
Such is the vengeance Manas bears.
Boar-natured hero Coloy,
My kalday girded in vambraces,
Who turns not back from fire,
My valiant pehlivan Döñgö,
To go and seize Manas,
To give him truly into my hand,
You have resolute and masterly pehlivans,
Fearless of very death,
You are like iron come to temper,
Your bulk is like the match of a mountain,
You are not one — you have your numbers,
Looking every inch the lion,
My pehlivans, you all are here!
Han Coloy of the Kalmuks,
Your prowess is a thing apart,
Your valour is manifold indeed,

Akına çıksan boz güz vakti,
Çarpıştığın tepeyi düz ettin.
Geçende koca Kap-Too'nun yüzünde,
Suuk-Tör'ün kıyısında
Kıyamet gibi bir yiğitlik saldın,
Devle çarpışıp,
Kulağı demir Kutan alp,
Alnı demir Mañkuş alp,
Göbeği demir Kiten alp,
Karager'e binen Kazan alp,
Makas kulak Kaman alp,
Kap-Too'yu basıp yer ettin,

Beş devi bağlayıp el ettin.

Her yanınla dört başı mamurdun,
Şöyle böyle alpları

When you ride out raiding in grey autumn,
You flattened every hill you fought on.
Of late, upon great Kap-Too's face,
On the edge of Suuk-Tör,
You loosed a valour like the doomsday,
Battling with the giant,
Iron-eared Kutan alp,
Iron-browed Mañkuş alp,
Iron-naveled Kiten alp,
Kazan alp who rides Karager,
Scissor-eared Kaman alp,
You trampled Kap-Too level with the ground,
You bound five giants and made them subject.
In every part you were complete and whole,
Alps of this rank and that

Bağlayıp getiren erdin,

Bunca Kıtay içinde
Güvendiğim sendin.
Kara Kalmuk oğluydun,
Sağlam kurulmuş duvardın,
Tek başına, koçağım,
Bin pehlivanlık vardı sende.

Yedi batman buğday yiyip,
Tahıl kokan kuldun,
Yetmiş devi öldürüp,
Kan kokan oğuldun,
Sekiz batman buğday yiyip,
Tahıl kokan kuldun,
Seksen eri öldürüp,
Kan kokan oğuldun.
Tutuştuğunu bırakmayan
Pehlivan görkün dahi var,
Adın Coloy, adı ulu
İnsandan senin gibisi çıkar mı,

You were the hero who bound and brought them,
Among so many Kıtay
It was you I trusted.
You were a son of the Black Kalmuk,
You were a wall soundly built,
Single-handed, my brave one,
You had a thousand pehlivans' worth in you.
Eating seven batmans of wheat,
You were a slave who smelled of grain,
Slaying seventy giants,
You were a son who smelled of blood,
Eating eight batmans of wheat,
You were a slave who smelled of grain,
Slaying eighty heroes,
You were a son who smelled of blood.
Never loosing what you grip —
You have a pehlivan's splendour too,
Your name Coloy, a name of greatness,
Could mankind bring forth your like?

Senin gibi dev mahluk
Çet-Beecin'in şehrinde
Sana benzer erim yok,
Kakançı'da, Beecin'de
Sıkı kuşanılmış belimsin.
«Yöneldiğine yarar» diye,

Güvenip durduğum erimsin.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık girdiğinde,
Fecr-i sadık çaldığında,
Tan iyice ağardığında,
Yedi sancaklı tümen ordu
Yetişip toplayayım,
Çınmaçın'dan, Beecin'den,
Gerçek pehlivanı toplayayım,
Geçit resmine çıkaralım,
Yiğidini seçip alalım.
Tan vaktiyle sözleşip yola çık,
Tam isabetli pehlivan yoldaş al,
Çaresini bulursan yok edip gel,

Çareli olursan Manas'ı
Sonunda diri bağlayıp gel!
Döñgö, Coloy pehlivanım,
Senin kavgan âleme yeter,
Çarpışıp gücün yetmeden,
Eli boş gelirseniz ikiniz
Görünmeyin gözüme,
Yaklaşmayın kendime!
Manas'a gücün yetmeden,

Eli boş gelirsen, pehlivanım,

Kılıçla başını alırım,
Kıvırtmadan hepinizi
Kırgından geçiririm!
Vuruşup gücün gelmeden,
Kaçırıverirsen Manas'ı

A giant creature such as you —
In the city of Çet-Beecin
I have no hero like to you,
In Kakançı and in Beecin
You are my belt girded tight.
«He avails wherever he is aimed» — so saying,
You are the hero I have leaned upon.
When dawn pales and breaks,
When brightness enters on the earth,
When the true dawn strikes its hour,
When day has whitened full,
A tümen host of seven banners
Let me muster in good time,
From Çınmaçın and from Beecin,
Let me gather true pehlivans,
Let us bring them out on parade,
And choose out the best of their braves.
Give your word at dawn and take the road,
Take pehlivan comrades of sure aim,
If you find his undoing, destroy him and come,
If you prove able, then Manas —
Bind him alive at last and come!
Döñgö, Coloy, my pehlivans,
Your battle is enough for all the world,
If your strength fails you in the clash,
If you two come back empty-handed,
Do not appear before my eyes,
Do not come near my person!
If your strength falls short of Manas,

If you come back empty-handed, my pehlivan,
I will take your head with the sword,
Without flinching, all of you
I will put to the slaughter!
If your strength fails in the fight,
If you let Manas slip away,

Hepsinden beter müşkül iş:
Kazdırırım derin çukuru
Kaynatırım, pehlivanlar,
Ta nerdeki kara bahtınızı!
Azabını kat kat artırırım,
Urgan bağlayıp boynuna
Dar ağacına çektiririm,
Kılıçla başınızı aldırıp,
Nice müşküller saldırırım!
Pehlivanlarım, düşünün,
Dediğimi doğru yapmazsanız
Birinizi diri koymam!»
Döñgö, Coloy alpları var,
Apaçık alplarını toplamış,
O Esenkan, ulu hünkâr.
Davul sıkıca vurulup,
Davulun sesini duyunca
Kaynaşıp duran nice pehlivan
Esenkan'a üşüşüp,
Kıpırdaşan nice canlar
İnsanın bilmediği sözü var,
Başında tek gözü var
Bunlardan bini geldi,
Manas'ı bağlayıp getirmeye
Er Döñgö'ye verildi.
O verilen pehlivanlar:
At cambazı, yaya yüğrük,
İnsandan başka türü var,
Sataşılsa koparır büyük kargaşa.
Onun her bir yanından
Zincir ile bağlanmış,
Kendisine sataşanın
Kıl kadar canı kalmamış,
O pehlivanların içinde
At cambazı, yaya yüğrük
Orko, Kerke pehlivanları
Buyruk alıp hanından
Birlikte çıkıverdi.
Pehlivanların bir takımı

A hardship worse than all the rest:
I will have the deep pit dug,
I will set to boiling, pehlivans,
Your black fate from who knows where!
I will multiply your torment fold on fold,
Binding a rope about your neck,
I will have you hauled up on the gallows,
I will have your heads taken with the sword,
And loose upon you many a torment!
My pehlivans, take thought,
If you do not do rightly as I have said,
I will leave not one of you alive!»
There are the alps Döñgö and Coloy,
He gathered his alps in open muster,
That Esenkan, the great sovereign.
The drum was beaten hard,
And hearing the drum's voice,
Many a swarming pehlivan
Came flocking to Esenkan,
Many a stirring soul —
They have speech unknown to men,
They bear a single eye upon the head —
Of these a thousand came,
To bind Manas and bring him back
They were given to Er Döñgö.
Those pehlivans thus given:
Trick-riders of horses, fleet of foot,
Their kind is other than mankind's,
Molested, they raise a great turmoil.
On every side about them
They were bound around with chains,
In whoever crosses them
Not a hair's breadth of life remains,
Among those pehlivans
Trick-riders of horses, fleet of foot,
The pehlivans Orko and Kerke
Taking command from their khan,
Set out together at once.
One company of the pehlivans

Kement atan ustası var,
Pehlivanların bir başkası
Aybalta çalan yamanı var.

O pehlivanların içinde
Demir urgan ağcısı var,
İnsan olsa üşüşüp,

Çepeçevre kuşatıveren
Eli hançerli kolcusu var,
Mızrakçıdan çareli olanı,
Amansız ustası,
Pehlivanların hepsinden
Coloy ile Döñgö yamanı,
Kürme giymiş güçlüsü,
Badana zırh giymiş bahadırı,
Kahırlansa bağırıp,
Kıyamet salan kâfiri
Buyruk alıp hanından
Çıkacak oldu pehlivanlar
Çoñ-Beecin'den hazırlanıp.
Gergedanı var, fili var,
Katırı var, devesi var,

Kaynaşıp duran kâfirin
Dört bir yanda devi var.
Manas'ı yakalayıp gelmeye,
Çılaba Esenkan'ına
Diri yakalayıp vermeye,
Kargaşa düşüp ordu kaplayıp,
Az değil, bol bol kaplayıp,
Görende gönül bölünüp,
Pehlivanların çomakları
Küçük çadır gibi görünüp,
Türlü türlü pehlivanı
Asker yürüyüp gitti.
Göğe uçup toprak,
Asker yürüyüp tozuyup,
Göğe uçup toprak,

Has its masters of the thrown lasso,
Another of the pehlivans
Has its fierce ones who swing the moon-axe.

Among those pehlivans
There are netters with ropes of iron,
Where there are men, they swarm upon them,
Hemming them round on every side —
There are guards with daggers in hand,
Among lancers, the resourceful ones,
Its pitiless masters,
And of all the pehlivans
Coloy and Döñgö are the fiercest,
Its mighty ones clad in kürme,
Its bahadırs clad in badana mail,
Who, when enraged, bellow out,
Infidels who loose the doomsday —
Taking command from their khan,
The pehlivans made ready to set out,
Fitting out from Çoñ-Beecin.
They have their rhinoceros, their elephant,
They have their mules, they have their camels,
The swarming infidel host
Has giants on all four sides.
To go and seize Manas,
To their Çılaba Esenkan
To take him alive and hand him over,
Tumult fell, the host spread wide,
Not few, but covering in throngs,
The heart of the beholder quailed,
The pehlivans' great cudgels
Looked each one like a little tent,
Pehlivans of every kind —
The army marched away.
The dust flew up to heaven,
The army marched and raised the dust,
The dust flew up to heaven,

Gök açık, yer kapalı
Mızrağın başı tokuşup,
Adamın başı çarpışıp,
Orman olup, sel olup,
Dalgalanan pehlivan er olup,
Alaca bayrak sallayıp,
Döñgö ile Çoñ Coloy
Ardına düşüp ordu sürüp,
Ordusunu derleyip toptan sürüp,
Açbuudan misali ata binip,
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Eri imiş han Coloy
Boz zırhı bürünüp,
Görsen Coloy işte böyle,
Boz kaplan gibi hamle edip,

The sky clear, the earth shut in,
Lance-heads knocking one another,
Men's heads clashing one another,
Becoming forest, becoming flood,
Pehlivan heroes surging in waves,
Waving the motley banner,
Döñgö and Çoñ Coloy
Fell in behind and drove the host,
Mustering their host and driving it whole,
Mounted on steeds like Açbuudan,
Of the Black Kalmuk and the Mançu
The hero was Han Coloy,
Wrapped in his grey mail,
If you saw him — such is Coloy,
Lunging like a grey tiger,

Cevherden düğmesi yumruk kadar,
Boz arslan gibi hamle edip,
Görsen Döñgö işte böyle.
Ok geçmeyen gök zırh,
Eteği yayvan gök zırh,
Kol boyu ipekten
Çelik eğeleyip karıştırıp
Ortasına koydurtmuş,
Mızrakla vursa
Adamın kolunu uyuşturmuş,
Görenin benzini soldurtmuş,
Vursa mızrak geçmeyen,
Yeşil kürme kaftan giyip,
Katıra, tulpar ata binip,
Göğe uçup toprak,
Asker kaynaşıp tozuyup,
Beecin'in eli kımıldayıp,
Ordu sayımı yapıldığında
Rahat on bin ordu olup,
Az değil, bol olup,
Tunç borunun sesi takırdayıp,
Boru sesi gümbürdeyip,
Çığırtı çekip, çığlık kopup,

His jewelled buttons big as fists,
Lunging like a grey lion,
If you saw him — such is Döñgö.
Blue-grey mail no arrow pierces,
Blue-grey mail with wide-spread skirts,
From silk an arm's length deep
With filings of steel mixed in,
He had set within its core,
Struck at with a lance,
It numbed the striker's arm,
It made beholders' faces pale,
Mail no lance-thrust pierces —
Donning a green kürme kaftan,
Mounting mules and tulpar steeds,
The dust flew up to heaven,
The army swarmed and raised the dust,
The people of Beecin astir,
When the count of the host was made,
A good ten thousand strong it stood,
Not few, but plentiful,
The bronze horn's voice rattling,
The horn-blast booming out,
Cries rising, shrieks breaking out,

Davulunu güm güm vurup,
Onbaşısı dört dönüp,
Mızraklısı bir türlü
Önden sıçrayıp,
Yüzbaşısı koşuşup,
Ellibaşı, yüzbaşı,
Binbaşıyı görünce
Aziz candan umut kesip,
Vadiden toz tütüp,
Ölen kara Kalmuk'un
Ağıdını söyleyip çığrışıp,
Kalabalık ordu kaplayıp yığılıp,
Gören adam yanıp yakılıp,
Asker yürüyüp dalgalanıp,
Alengir yay, sırlı ok
«Manas'ı bağlayıp gel» diye,
Ulu imiş Esenkan
Yurduna saldı bu haberi.
Pehlivanlarının hepsi,
Bahadır Döñgö yaşlısı
Leşker on bin ordu alıp,
Esenkan'dan amansız buyruk alıp,
Yeri kaplayan ordu alıp,
Yedi sancak tuğ dikip,
Vardığı yerin hepsine

Beating the drum boom-boom,
Corporals wheeling round and round,
The lancers in their fashion
Springing out before,
Captains running to and fro,
Chiefs of fifty, chiefs of a hundred,
At the sight of the chief of a thousand
Giving up hope of their dear souls,
Dust smoking from the valley,
For the dead of the Black Kalmuk
Wailing laments and crying out,
The crowded host spread out and massed,
The man who saw it burned with dread,
The army marched and surged in waves,
Fearsome bows and lacquered arrows —
«Go bind Manas and come» — saying,
Mighty was Esenkan,
He sent this word through all his land.
All of his pehlivans,
The elder, bahadır Döñgö,
Taking a levied host ten thousand strong,
Taking pitiless command from Esenkan,
Taking a host that covered the earth,
Raising seven banners and tuğ standards,
On every place they came to

Aç haykırışla çığlık salıp,
Davul sıkıca vurulup,
Ordu sayısı şaşırılıp,
Türlü türlü pehlivanı
Tümden kaplayıverdi.
Bölük bölük beli aşıp,
Engebeli yerlere basıp,
Yükselen nice dağ aşıp,
Kaskatı vadilerden geçip,
Esirgemeden yol yürüyüp,
Eğri büğrü dağlara basıp,
Kıvrılan sulardan geçip,
Asker nerden esirgesin,

Loosing shrieks and hungry howls,
The drum was beaten hard,
The number of the host past reckoning,
Pehlivans of every kind
Covered all the land entire.
Troop on troop they crossed the passes,
Treading over broken ground,
Crossing many a towering mountain,
Passing through stone-hard valleys,
Marching the road unsparing,
Treading crooked, twisted mountains,
Fording the winding waters,
How should the army spare itself?

Ulaşmış nice asker
Altay'ın dağına dayanıp,
Ordu başını sorarsan
Döñgö ile er Coloy.
«Bu yerde leşkerle
Üç ay soluklanalım,
Kırk evli Kırgız bay Cakıp'a
Önüne elçi salalım.
Yiğit midir, arslan mıdır,
Ya gayretsiz kara yer midir?
Kaçıp gezen sığıntı
Kırk evli Kırgız bir el midir?
Yiğit Döñgö, pehlivanım,
Sen çıkar yüz kişi,
Kalmuklardan, Coloy han,
Ben çıkarayım yüz kişi.
Esenkan'ın kırk nerine
Nice cevher, sarı altın
Torbaya koyup yükleyelim,
Burmalı geniş boruyu
Köşeden vurup döndürüp,
Altı Sart'ı başa koyup:
«Ticaret et» deyip gönderip,
O ticaretin içine
Kırmızı kumaştan katlatıp,
Pehlivanlara yükletip,
İki yüz pehlivan er gitsin,
Kaba, sert olanlar birlikte gitsin.
Kahrolası buruta
Kamçı sürüyerek girin,
Şaşkın şaşkın bakan burutun,
Götürdüğünüz malı satın,
Bir neri gizlice kesip,
Kahrolası Cakıp'ın
Çadır yancasına gizleyin,

İki yüzünüz toplanın,
Bay Cakıp'a dava açın.

So many soldiers reached at last
And leaned upon the Altay's mountains,
If you ask who led the host —
Döñgö and the hero Coloy.
«Here with the host in this place
Let us take breath three months,
To Bay Cakıp of the forty-household Kırgız
Let us send envoys before him.
Is he a brave, is he a lion,
Or spiritless black earth?
A fugitive hanger-on —
Are forty households of Kırgız a people?
Valiant Döñgö, my pehlivan,
You put forth a hundred men,
From the Kalmuks, Coloy han,
Let me put forth a hundred men.
On Esenkan's forty ners
Jewels galore and yellow gold
Let us bag and load them up,
The wide and twisted horn
Sounding, wheeling from the corner,
Setting six Sarts at the head:
Sending them, saying «Go and trade»,
And within that trading train
Folding in bolts of crimson cloth,
Loading it on the pehlivans,
Let two hundred pehlivan men go,
Let the rough and hard go with them.
Upon the accursed burut
Ride in trailing your whips,
While the burut stares bewildered,
Sell the goods that you have brought,
Slaughter one ner in secret,
And by accursed Cakıp's
Tent-side hide it away,

Gather, all two hundred of you,
And lay your claim against Bay Cakıp.

«Nerimi çalıp kestin» deyip,
Saying «You stole and slaughtered my ner»,

Belli bir kavga kurun:
«Nerimin bedeli için
Oğlun Manas'ı ver» deyip,
Bedeli için isteyin.
Set up an open quarrel:
«For the price of my ner
Give your son Manas» — saying,
Demand him for the price.

Manas'ın, Esenkan'ın gönderdiği ordudan iki yüz kişisini öldürüp, develerini yükleriyle yağmalatması
How Manas killed two hundred men of the army that Esenkan sent, and had their camels plundered with all their loads

Bedeline Manas'ı
O burut vermezse,
Kamçı sürüyerek girin,
Kahrolası burutun
Tam kafa derisini dilin.
Kavga çıkarıp böyle yapın,
Kahrolası burutun
Bir bohçasını arayın.
Malını yağmalayın,
O burutun başına
Bir bela salın.
Ordasını bozup girin,
Höykürüp gelirse
Üstüne çullanıp burutun
Kafa derisini çapraz çapraz dilin.
Tepesinden bastırın,
Dört tür malını dağıtın,
Dediğinize gelmezse,
O Manas'ı vermezse,
Bileği sıvayıp girişin,
Külünü savurup tozutup,
Salıverin kargaşayı.
El koyun yılkısına, kısrağına
Yakına gelirse burutun
Beynine yumruğu yağdırın.
Evini barkını yağmalayın,
Evine dehşet salın.
Malını yağmalayın,
If Manas, as the price,
That burut will not give,
Ride in trailing your whips,
Of the accursed burut
Slice the very scalp from off his head.
Raise a quarrel — do just so,
Of the accursed burut
Search through his every bundle.
Plunder all his goods,
Upon that burut's head
Loose a calamity.
Break into his orda,
If he comes on bellowing,
Fall on the burut in a mass
And slice his scalp crosswise and crosswise.
Bear down upon his crown,
Scatter his four kinds of livestock,
If he will not come to your terms,
If he will not give that Manas,
Roll up your wrists and set to,
Winnow his ashes, raise his dust,
Let loose the turmoil.
Seize his herds and seize his mares,
If the burut comes in close,
Rain fists upon his skull.
Plunder his house and home,
Loose terror on his dwelling.
Plunder all his goods,

Başına kırgın salın!
Esirgediği Manas oğlunu
Hemen bağlayıp alın,
Bir kusurunu bulun,
Toptan cinini dökün,
Sürüyle davarını alın,
Kahrolası buruta
Ahir zamanı yaşatın!

Loose slaughter on his head!
The son Manas he guards so dear —
Bind him at once and take him,
Find some fault in him,
Shake all the demons out of him,
Take his flocks by the herd,
For the accursed burut
Make him live the end of days!

Gayretlisini kırın,
Kahrolası buruta
Bir kargaşa koparın.
Höykürerek laf ederse
Belayı salın.
«Hırsızlık ettin burut» deyip,
Malını yağmalayın.
«Hırsızımızı işte bulduk» deyip,
Manas'ı bağlayıp alın,
Bir kusurunu bulun,
Kahrolası burutun
Ta nerdeki cinini dökün» -

Cut down his zealous ones,
Upon the accursed burut
Break out a great turmoil.
If he talks back bellowing,
Loose calamity upon him.
Saying «You have thieved, burut»,
Plunder all his goods.
Saying «See, we have found our thief»,
Bind Manas and take him,
Find some fault in him,
And from the accursed burut
Shake out the demons from who knows where in him» -

Deyip, böylece er Coloy,
Bahadır Döñgö baş olup,
İki yüzünü diledi,
İki yüze başçı diye,
Çoñ Döödür'ünü seçti.
Esenkan'ın hazinelik kırk nerine
Altın, gümüş, sikke yükleyip,
Ticaret edip yol yürüyüp,
Uydurup bir kusur bulmaya,
Uydurup Kırgız'ı vurmaya,
Altay yolunu kestirmeden tutup,
Ardında iki yüz kadar pehlivanı,
Altı Sart çıktı, biçare
Kırk neri katarlayıp yedekte,
Arkasından pehlivanı.
Pehlivanların aldıkları:
Aybalta, kılıç, davul,

So saying, the hero Coloy,
With bahadır Döñgö at the head,
Asked for his two hundred men,
As leader over the two hundred
He chose his Çoñ Döödür.
On Esenkan's forty treasure-laden ners
Loading gold and silver and coin,
Trading as they walked the road,
To trump up some fault to find,
To trump up cause to strike the Kırgız,
Taking the Altay road by the shortest way,
Behind them some two hundred pehlivans,
The six Sarts set out, poor wretches,
Leading forty ners strung in a file,
And after them the pehlivans.
What the pehlivans took with them:
Moon-axe, sword and drum,

Gayreti yaman pehlivanın
Görünüşünü görsen uzağa kaç!
Pehlivanları bir başka,
Hepsi bahadır, seçme yiğit,
İriliği fil gibi alpı var,
Sözü yerli yerince kesip,
Gelmiş imiş o heybetli.
İki yüzün bahadırı:
Hesapsız Döödür kâfiri
Belertse gözü Çolpan yıldızı gibi,

Kulağını görsen kalkan gibi
Bıyığına bakarsan:
Gübrelikte biten ısırgan gibi,
İriliği dağ sırtı gibi,
Kırk evli Kırgız Cakıp'ı
Bunun teki girse yiyecek gibi.

O çağda Manas han
Toruçaar'ı hazır koşulu,
O çağda Manas'ın

İpte sıra sıra tulpar bağlı,
Canı sıkılsa karaca avlarmış,

Sıkılmazsa koca Manas
Serbestçe oynayıp yatarmış.
Şen şakrak oyunlara
Dalıp durduğu çağ imiş,
Kırk adım çizip ordo oyununu
Atıp durduğu çağ imiş.
Kırkar kırkar kısrağı
Ödülüne koyuşup,
Kazanan kesip alışıp,
Öğlenine tay kesip,
Gecesinde kısrak kesip,
Kazıyı kar gibi kemirip,
Kalmukça kara rakıdan höpürdetip
Satranç oynayıp, şenlik kurup,

Of a pehlivan whose zeal is fearsome
If you saw his aspect — flee afar!
Their pehlivans are a breed apart,
All bahadırs, chosen braves,
They have alps bulky as elephants,
Cutting his words each to its place,
That majestic one had come.
The bahadır of the two hundred:
The measureless infidel Döödür —
When he glares, his eye is like the star Çolpan,
See his ear — it is like a shield,
And if you look upon his moustache:
Like nettles sprung up on a dung-heap,
His bulk is like a mountain ridge,
Cakıp of the forty-household Kırgız —
One of his kind, walking in, looks fit to eat him.
In that season Manas han
Kept Toruçaar harnessed ready,
In that season Manas had

Tulpars tied in rows along the line,
When his heart grew dull he would hunt roe deer,
And when it did not, mighty Manas
Would sport at ease and take his rest.
In merry, ringing games
It was the season he was steeped,
Marking forty paces for the ordo game,
It was the season he kept casting.
Mares by forties at a time
They staked upon the prize,
The winner slaughtered and took his due,
At noon they slaughtered a foal,
At night they slaughtered a mare,
Gnawing kazı white as snow,
Slurping black raki in the Kalmuk way,
Playing chess and making merry,

Eğlenceli zevklere
Dalıp durduğu çağ imiş,
Ordo kurup nice oyun
Atıp durduğu çağ imiş.
Hızır dokunmuş kaplan
Bu niceleri yapan evliyam,
Manas, Manas olmuş,
Manas adını almış,
Ulu yaşını sorarsan
On ikisini doldurmuş,
Toruçaar'a binmiş,
Ok geçmezi giymiş.
O çağda senin Manas'ın
Çarpışacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Atışacak ok bulamayıp,
Basacak kor bulamayıp,
Zıng zıng edip aldırmayıp,
Kara Kıtay'ı, Mançu'yu
Çarpışmayı kurup,
Kalmış imiş kaplan
Topuğuna denk saymayıp.
Kıtay'ın zulüm ettiğini,
Nice yurdunu kırdığını
Çoktan düşünüp bilmişti.
«Kaynaşıp duran kâfire,
Çarpışacak bahadıra,
Bir yüzleşip kalsam diye,
Kırgını bolca salsam diye,
Yiğitlik taslayan Mançu'ya
Bir yüzleşip kalsam» diye,
Can atıp gezer imiş.

Tansık, şenlikli oyuna
Yiğit Manas dalmıştı,
Sarı yamaçlı sırtlarda
Ordo oyunu oynuyordu.
Ordo atmak boş oyun değil,
Yanındaki kırk çocuk

In pleasures full of delight
It was the season he was steeped,
Setting up ordo, many a game
It was the season he kept casting.
A tiger touched by Hızır,
My saint who wrought these many deeds,
Manas had become Manas,
He had taken the name Manas,
If you ask his ripened age —
He had filled his twelfth full year,
He had mounted Toruçaar,
He had donned the arrow-proof.
In that season your Manas,
Finding no mountain to battle,
Finding no foe to fight,
Finding no arrows to trade,
Finding no embers to tread,
Thrumming, restless, heeding nothing,
The Black Kıtay and the Mançu —
Plotting how to fight them,
The tiger had remained,
Counting them not worth his heel.
How the Kıtay had wrought oppression,
How they had broken many of his people,
He had long since thought and known.
«With the swarming infidel,
With their bahadır fit to battle,
Might I once stand face to face,
Might I loose slaughter in plenty,
With the Mançu who plays the brave
Might I once stand face to face» saying,
He roamed about, yearning heart and soul.

Into the wondrous, festive game
Valiant Manas had plunged,
On the ridges with yellow slopes
He was playing the game of ordo.
Casting ordo is no idle game,
The forty boys at his side

Arslan Manas'ın yoldaşları.
Şen çocuk Çalıbay
Kırk haneli obanın çocuklarından
Toplamıştı ahbaplarını ay,
Çizmişti çizgisini de.
Karaya basmadan, aka basıp,
Eğrisi yok, tam basıp,
Adım adım dikleşip,
Oyuna dalmışlarken,
Vuruşunu vururlarken,
Ortaya girdi ulu Manas,
Aşık fiskelemek büyük oyun,
İşe koyuldu ulu Manas.
Keyfe iyice dalmışken,
Aşık fiskelerken,
Esenkan'ın kırk devesi,
Yüklenmiş altın, sikke var,
Kırk devenin önünde
Hazinelik kızıl deve,
Nice altın, değerli mal,
Yedeğinde çeken altı Sart'ı var,
Aşık fiskeleyen Manas'a
Her yandan iki yüz kadar pehlivanı

Hizmetkârları telaşlandırdı,
Oynanmakta olan ordonun
Ortasını yara yara geçirdi.

Heybetlenip arslan:
«Kervancılar, tüccarlar,
Bulun da tutun yolunuzu,
Halkı aldatan kâfirler,
Gösteririm şimdi görülmedik şeyi!» —
Öfkelenip o Manas
Bir aşığı fiskeledi,
Aşık fırladı vınlayarak,
Esenkan'ın iki devesinin
Aşık değen incik kemiği
Paramparça oldu dağılıp,

Were companions of lion Manas.
The merry boy Çalıbay
From the boys of the forty-household camp
Had gathered his comrades, ay,
And had drawn out the line as well.
Not stepping on black, stepping on white,
With no crookedness, stepping true,
Step by step standing tall,
While they were deep in the game,
While they were striking their strokes,
Great Manas stepped into the midst,
Flicking the knucklebone is a grand game,
Great Manas set to the task.
While deep in his delight,
While flicking the knucklebone,
Esenkan's forty camels,
Laden with gold, with coin aboard,
At the head of the forty camels
A treasure-bearing red camel,
So much gold, such precious goods,
Six Sarts leading them on the halter,
Upon Manas flicking the knucklebone
From every side some two hundred strongmen
The servants set astir in haste,
Through the ordo being played
They drove them cleaving through the middle.
The lion, swelling with majesty:
«Caravaners, merchants,
Find and take your own road,
You infidels who cheat the people,
Now I will show you a thing unseen!» —
That Manas, growing wrathful,
Flicked a single knucklebone,
The knucklebone shot off whirring,
Of two of Esenkan's camels
The shin-bone the knucklebone struck
Was shattered all to pieces,

Kızıl deve yıkılıp düştü.
Pehlivanları köpürdü,
O pehlivanların içinden
Döödür alpı söylendi,
Pehlivanı Tanrı çarpmıştı,

The red camel toppled and fell.
Its strongmen seethed with rage,
From among those strongmen
The alp Döödür muttered forth,
God had struck that strongman down,

«Kahrolasıca seni!» deyip,
Tepe saçı diken diken,
Hiddetlenip köpürerek,
Han Manas'a söylenerek,
Baltalısı koşarak,
Yanındaki kırk çocuk:
«Öldük» deyip candan umut kesti,

«A curse upon you!» saying,
The hair on his crown bristling,
Raging and foaming over,
Muttering against Khan Manas,
His axe-bearer running,
The forty boys at his side:
«We are dead,» saying, gave up hope of life,

Hızır'ın dokunduğu Han Manas
Çizecek oldu sınırı,
Başlatacak oldu kavgayı,
On iki pehlivan çomaklı,
Altmış pehlivan mızraklı,
Kolçaklarını sallandırıp,
Zırh ceketlerini kabartıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
İki yüz pehlivan saldırdı,
Manas'ı yakalayıp tutmaya,
Diri diri tutup almaya,
O zaman Manas kaplan,
Arslan gibi gözleri alevlenip,
Kan içiciliği gerçekten tutup,
Her yanı denk, kusursuzdu,
İçine bakıp otursan
Yeryüzünden genişti.
Altı aslanın küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Kimsenin incitmeye kalkamadığı,
Talihi üstün, adı ulu,
Boz yeleliye kement savuracak kalmamıştı.
Pehlivanları görünce

Khan Manas, touched by Hızır,
Was set to draw the boundary,
Was set to begin the fight,
Twelve strongmen bearing cudgels,
Sixty strongmen bearing lances,
Swinging their vambraces,
Puffing out their coats of mail,
Drawing bows like falling rain,
Loosing arrows thick as hail,
Two hundred strongmen attacked,
To seize and hold Manas,
To take him captive alive,
Then Manas the tiger,
His eyes flaming like a lion's,
His blood-drinking fury truly seized,
Every part of him matched, flawless,
Were you to sit and gaze within him
He was wider than the earth.
Youngest of the six lions,
The servant beloved of God,
Whom none dared try to harm,
His fortune supreme, his name great,
None remained to cast a lasso at the grey-maned one.
When he saw the strongmen

Yiğit Manas arslan
Asıl seyirliği burada kopardı,
Çomak alıp haykırıp,
Oynaya oynaya geldiğinde
On iki pehlivan bir anda öldü.
Kahrı Manas başlattı,
Altmışını yere serip,
Arslan kırıp bıraktı.
Sırık gibi boyunlarını büküp,
Gırtlaklarını söküp aldı.
Kan dökücü aslana sataşıp
Nice pehlivan yere serildi,
Çadır gibi iri pehlivanlar
Ölüp yattı serilerek.
Kavut savrulmuş gibiydi,
Tanrı böylesini göstermesin,
Kıyameti başlattı,

Valiant Manas the lion
Here unleashed the true spectacle,
Taking up a cudgel, roaring,
When he came on prancing, prancing,
Twelve strongmen died in an instant.
Manas began his wrath,
Laying sixty on the ground,
The lion cut them down and left them.
Bending their necks like poles,
He tore their throats clean out.
Having provoked the blood-shedding lion
Many a strongman was laid low,
Strongmen huge as tents
Lay dead, sprawled out flat.
It was as if parched meal were scattered,
May God never show such a thing,
He began the day of doom,

İki yüzmüş pehlivanı,
Aziz Manas kaplan
Hepsini kırıp bıraktı.
O pehlivanların içinde
Gergedana binmiş koca Döödür
Toza dumana karışıp,
Başına gözüne baksan
Kızıl kova gibi kan içinde,
Pehlivanları kırarken
Yaman yiğit dalıp aralarına,
Sağ kalmıştı koca Döödür,
Döödür kaçıp kurtuldu,
Yetmiş yerinden yara yiyip,
Başı yarılıp, kana bulanıp,
Tüm bedeninin her yanı
Kızıl kova gibi kan olup.
Bunu burada bırakalım,
Atası zengin Cakıp'tan,
Ondan haber başlatalım.
Cakıp geldi köpürerek,
Manas'ına söylenerek.

Two hundred, they say, were the strongmen,
Blessed Manas the tiger
Cut them all down and left them.
Among those strongmen
Old Döödür mounted on a rhinoceros,
Mingled with dust and smoke,
Look at his head, his eyes —
Drenched in blood like a red pail,
While he was cutting down the strongmen,
The fierce hero plunging among them,
Old Döödür had stayed alive,
Döödür fled and got away,
Wounded in seventy places,
His head split open, smeared with blood,
Every part of his whole body
Turned to blood like a red pail.
Let us leave this matter here,
Of his father, wealthy Cakıp,
Let us begin the tale of him.
Cakıp came foaming with rage,
Muttering at his Manas.

«Oğlum, yavrum, yaramaz çıkıp,
Haylazlıkta, kavgada
Bu dünyada eşin yok çıkıp,
Sesinden toz kopup,
Yürüyüşünden can çıkıp,
Hanın devesini yağmalayıp,
Kara bahtlı, haşarı oğul,
Kıyamet gibi bela saldın ya.
Sayısız malımdan edip,
Eskiden gördüğüm horluğu
Bugün başıma saldın, tayım,
Kimsenin görmediği zulmü.
Kavgayı niye başlattın,
Esenkan'ın elçisini,
Aziz oğlum, onmayasın,
Niye kırıp bıraktın?!
Belayı bundan başlattın,
Karınca gibi kaynaşan
Kudurmuş Çinli erişmez mi,
Kırk haneli Kırgız halkıydık,
Bizi kurutup yağmalayıp gitmez mi!

Kaçıp girecek orman yok,
Arka olacak Ogoy yok,
Yangın sarar derlediğim varlığımı,
Ölçüsüz haylaz, haşarım,
Vardın ya kökümün dibine!
Haylaz oğlum, onmayasın,

Yedi kurt bir koyunu
Kapışsa leşini bırakır mı,
Yedi bin kişi kırk canı
Döverse leşini bırakır mı?
Kara kurt gibi kaynayan kâfirin
Kahrını şimdi üstümüze çektin,
Han Esenkan bahadırın.
Uluya dokunup hırpaladın,
Oğlum Manas, onmayasın,

«My son, my child, turned out a rascal,
In mischief and in brawling
You proved without peer in this world,
Dust rises at your voice,
Souls flee at your tread,
Plundering the khan's camels,
Black-fated, unruly son,
You have loosed calamity like doomsday.
You have cost me countless herds,
The scorn I suffered long ago
Today you bring upon my head, my colt,
Oppression such as none has seen.
Why did you begin the fight,
Esenkan's envoy —
My dear son, may you not prosper,
Why did you cut them down?!
From this you began the woe,
Swarming like the ants,
Will not the maddened Chinese reach us,
We were the Kırgız folk of forty households,
Will they not wither and plunder us and go!
No forest to flee into,
No Ogoy to stand behind us,
Fire will engulf the wealth I gathered,
My measureless rascal, my unruly one,
You have struck at my very root!
Rascal son, may you not prosper,

If seven wolves seize one sheep
Do they leave its carcass be,
If seven thousand beat forty souls
Do they leave the carcass be?
Of the infidel seething like black worms
You have drawn the wrath upon us now,
Of Khan Esenkan the bahadır.
You touched and mauled the mighty,
My son Manas, may you not prosper,

Böylece bizi sildin süpürdün!

Azıp Çinli, Mançu halkı
Ordayı yağmalayıp şimdi alır,
Yıkımı başımıza gerçekten getirir,
Altay da bize yurttu,
Talihimizi iyice kuruttun,
Kalmuk da bize eldi»,
Kederlenip Cakıp Bay,
Hiddetlenip durmaktaydı.
Akbaltay geldi coşarak,
Bay Cakıp'a söyleyerek:
«Ölse de hiç dert değil,
Ölüversin nice pehlivan,
Yiğit Manas var iken
Çinliye salar büyük kavga,
Yiğit Manas var olsa,
Allah Teâlâ kudretiyle
'Kulumdur' deyip bize yâr olsa,

Beecin'den kaynaşıp ordu gelse,
O ordu az değil bol da gelse,
Kederlenme Bay Cakıp,
Tutuşup bir görürüz,
Ecel yetse ölürüz,
Bu dünyayı kim bilmiş?
Kaplan Manas var iken
Kakan'a salar büyük kargaşa.
Boz yeleli Manas var iken
Dayanak da odur, bel de odur,
Dayanak kılıp oturduğumuz
Kaplan Manas, aslan odur,
Gün görsün diye bizlere
Allah Teâlâ kudretiyle
Manas'ı verdiği yer budur.
Bahadırın kazandığı ödülü,
Bozgundan bulduğu ganimeti,
Kırk devedeki sikkeyi
Ganimet diye yükleyip geçelim,

Thus you have wiped us out and swept us away!
The Chinese and Manchu folk, run wild,
Will plunder and take the orda now,
Will truly bring ruin upon our heads,
Altay too was homeland to us,
You have dried up our fortune wholly,
The Kalmuk too were kin-folk to us»,
Grieving, Cakıp Bay
Stood there raging on.
Akbaltay came surging up,
Speaking to Bay Cakıp:
«Though they die, it is no grief at all,
Let many a strongman just die,
While valiant Manas lives
He will loose great war on the Chinese,
If valiant Manas but lives,
By the power of Allah Most High,
'He is My servant,' saying, if He befriends us,
If from Beecin an army comes swarming,
If that army comes not few but in floods,
Do not grieve, Bay Cakıp,
We shall grapple and see it out,
If our hour comes, we die,
Who has ever known this world?
While Manas the tiger lives
He will loose great turmoil on Kakan.
While grey-maned Manas lives
He is our prop, he is our backbone,
He whom we sit leaning upon,
Manas the tiger, he is the lion,
That we might see good days,
By the power of Allah Most High,
This is where He gave us Manas.
The prize the bahadır has won,
The spoils he found in the rout,
The coin upon the forty camels,
Let us load it up as booty and move on,

Tanrı'nın başa yazdığını
Yarınki günde görelim,

Bugün ele geçen sikkeyi
Ganimet kılıp bölüşelim.
Öfkeyi sertçe salalım,
Müslümanın yavrusu,
Deve yedekleyen altı Sart'ı
Birlikte yoldaş edinelim».
Akıllıymış Akbaltay:
«Kırk haneli Kırgız bu halkın

Erlerinden donanım hazırlayalım,
Şimdi yiğitlerin hepsini kuşandıralım.
Ay alemli tuğ çekip,

'Hazret!' deyip nara atıp,

Sayısız kara malı saçalım,
Bu Altay'dan kaçalım!
İt dalaşını verelim,
Er ölenlerden biriyiz,
Yiğit Manas sultanı,
Sızlanma, Bay Cakıp,
Bele dayanak kılalım.

Şu duran sayısız kara malı,

Vefası yok kuru malı

Güdüp durup nideriz,
Kırgına girip vuruşup,
Çinliden ölmeyip kalan can

Müslümana ulaşalım!
Körpe kamış pişene dek,
Mıyzam çiçeği uçana dek

What God has written for our heads
Let us see in the day to come,

The coin that fell to us today
Let us share out as spoils of war.
Let us loose our fury fiercely,
Offspring of the Muslim,
The six Sarts who led the camels
Let us take as comrades with us».
Wise indeed was Akbaltay:
«Of this folk, the forty-household Kırgız,
Let us fit out gear from among its men,
Now let us arm all the warriors.

Raising the moon-crested standard,
'Hazret!' saying, loosing the war-cry,
Let us scatter the countless cattle,
Let us flee from this Altay!
Let us give them a dogfight,
We are of those who die as men,
Valiant Manas the sultan,
Do not whine, Bay Cakıp,
Let us make him prop for our backs.
These countless cattle standing here,
Barren wealth that knows no loyalty,
What use to keep on herding it,
Entering the slaughter, fighting,
Whatever soul the Chinese leave alive,
Let us reach the Muslims!
Till the tender reed ripens,
Till the mıyzam flower flies away,

Sıkıca altı ay vuruşup,
Derlediğimizin hepsini saçalım,
Bu Altay'dan kaçalım!
Ala-Too'nun üstün yerine,
Gidelim Kırgız eline».
Akbaltay söyleyip bu sözü,

Yaktığı ateşini söndürüp,
Kırk haneli Kırgız, aziz halk,

Topyekûn göç ettirdi.

Fighting hard for six full months,
Let us scatter all we have gathered,

Let us flee from this Altay!
To the high place of Ala-Too,
Let us go to the Kırgız land».
Akbaltay, having spoken this word,
Quenched the fire he had kindled,
The forty-household Kırgız, dear folk,
He set the whole to migrating.

Cakıp İle Akbaltay'ın Ala-Too'ya doğru göçe başlaması. Coloy'un onlara şiddetle saldırması

Cakıp and Akbaltay's setting out on the migration toward Ala-Too. Coloy's fierce assault upon them

Bilgeymiş Akbaltay,
Bundan önce altı yıl
Hazırlanmış imiş ulu kişi,
Aygırını iğdiş edip binek kılıp,
Yılkının hepsini hazır kılıp,
Koçunu iğdiş edip kısır kılıp,

Koyununun hepsini derleyip sürü kılıp,

A sage indeed was Akbaltay,
Six years before this time
The great man had made ready,
Gelding his stallion, making it a mount,
Making ready all the horse-herds,
Gelding his ram, making it barren,
Gathering all his sheep into flocks,

Boğasını iğdiş edip öküz kılıp,
Gıcırdatmadan çadır çubuğunu söküp,
Şıpırdatmadan sudan geçip,
Küheylanların hepsini bağlayıp,
Güttüğü sayısız kara malı
Toptan kaldırıp sürerek:
«Baabedin, yol ver!» deyip,
Ak boz kısrak kesişip,

Gelding his bull, making it an ox,
Pulling up the tent-poles without a creak,
Crossing the water without a splash,
Tethering all the coursers,
The countless cattle that he herded
Raising and driving all at once:
«Baabedin, give way!» saying,
Sacrificing a white-grey mare,

Donanımı iyice kuşanıp,
Yiğitlerini, aslanlarını,
Mızrak saplayan erlerini,
Aybalta çalan yiğitlerini,
Bele dayanak kılmıştı
Kaplan Manas yiğidini.
Göçün önünde Cakıp Bay,
Göçün ardında Akbaltay,
Derlediğini tümden bırakıp,
Yalnız imanı arayıp,
Sayısız kara malı saçtı şimdi,
Peygamber hak, dinim hak,
Geride kaldı Altay tarafı,
Altay'dan göçtü kırk haneli,
Onu burada bırakalım,
Döödür alpın vardığı kalın ordudan,

Ondan haber başlatalım.
Kaçıp varıp koca Döödür,
Direği altın çadıra
Varmış imiş o Döödür,
Döñgö ile Coloy bahadıra.
Çadırda çıra yakılıp,
Er Döödür'ü görünce
Kazan gibi kaynayıp üşüşen nice ulu,

Tırgoot'u tümüyle toplanıp,
Çanlar sıkı sıkı çalınıp,
Ordu aklını şaşırıp,
Şimdi kaynaşan nice ulu,
Değerli taş kuşanan Çinlinin
Seçkinleri toplanıp,
Kızıl püsküllü Çinlinin
Yamanları toplanıp,
Akılda derya yiğidi,
O Döödür'ün üstüne
Gelmiş imiş o gün
Döñgö ile Coloy yiğidi.
Hepsi gelip durmakta,

Girding on their gear full well,
His warriors and his lions,
His men who thrust the lance,
His braves who swing the moon-axe,
He had made a prop for his back
Of the hero Manas the tiger.
At the head of the migration, Cakıp Bay,
At the rear of the migration, Akbaltay,
Leaving all he had gathered behind,
Seeking only the faith,
He scattered the countless cattle now,
The Prophet is true, my faith is true,
The Altay side was left behind,
The forty households moved from Altay,
Let us leave that matter here,
Of the thick horde where the alp Döödür went,
Let us begin the tale of that.
Old Döödür, fleeing, arrived,
To the tent with golden pole
That Döödür came, they say,
To the bahadırs Döñgö and Coloy.
Torches were lit within the tent,
When they saw brave Döödür,
Many grandees mobbed him, boiling like a cauldron,
The Tırgoot gathered one and all,
Bells were rung hard and fast,
The army lost its wits,
Many grandees swarming now,
Of the Chinese who wear precious stones
The chosen ones assembled,
Of the red-tasseled Chinese
The fierce ones assembled,
A hero with a sea of mind,
Upon that Döödür
There came that day, they say,
The heroes Döñgö and Coloy.
All were coming, standing by,

Hepsi eksiksiz geldiğinde,
Er Döödür'e baksalar
Toza dumana bulanmış,

When all had come, not one amiss,
When they looked on brave Döödür —
Smeared with dust and smoke,

Kızıl kova gibi kan olmuş,
Sallanan iki kolu
Kalkamayıp felç olmuş,
Kova gibi şişmiş zavallı baş
Koyu kızıl kan içinde:
«Sırt yanımdan vuruldum,
Kahrolası Burut'a
Kırk devedeki malımı kaptırdım.
Çukurumu derin kazdı,
Kahrolasıdan, Burut'tan
Nice gördüm görülmedik şeyi.
Başıma nice hal getirtti,
İki yüz kadar pehlivanı
Tek Manas'ına kırdırdım.
Manas'ın halini sorma,
Kendisi on ikisinde çocukmuş,
On dokuzuna geldiğinde
Kakan'lı Beecin'e
Kırgın salacak ermiş.
Sağ küreği genişmiş,
Kan dökücü Burut Manas'ı
On sekiz bin âlemi
Viran edecek belaymış.
Manas'ın halini sorma,
Bileği kalın, taş yürek,
Ömrümde böylesini görmedim,
Fil gövdeli baş belası,
Kan dökücü Burut'un ta kendisiymiş,
Kendisi şöyle dursun, Manas'ın
Bakan kara gözü bile öyleymiş.
Homurtusundan can çıkar,
Sağ olursan görürsün,
Kan dökücü Burut Manas'ın
Kahrından can çıkar.
Boz yeleliymiş, aslanmış,

Turned to blood like a red pail,
His two dangling arms
Could not rise, struck palsied,
The poor head swollen like a pail
In deep crimson blood:
«I was struck from behind my back,
To the accursed Burut
I lost the goods on forty camels.
He dug my pit full deep,
From the accursed one, the Burut,
I saw many a thing unseen.
He brought many a plight upon my head,
Some two hundred strongmen
I let his lone Manas cut down.
Do not ask the state of Manas,
Himself a boy of twelve, they say,
When he comes to nineteen,
Upon Beecin of the Kakan
He is a man to loose slaughter.
His right shoulder-blade is broad, they say,
The blood-shedding Burut Manas —
The eighteen thousand worlds entire
He is the scourge that will lay waste.
Do not ask the state of Manas,
Thick of wrist, heart of stone,
In all my life I never saw his like,
Elephant-bodied bane of all,
He is the blood-shedding Burut himself,
Let alone himself — even Manas's
Gazing black eye is just the same.
His growl alone drives out the soul,
If you live, you will see it,
Of the blood-shedding Burut Manas
The wrath drives out the soul.
Grey-maned he is, a lion he is,

Göz göre göre doğmuş,
Sağ kalırsa Beecin'e
Salacağı bir kıyamettir.
Halkı yönetip, yurdu tutup,
Hükümdarlık çelimi varmış,
Saldırdığı yandan kan akar,
Pehlivanlık çelimi varmış.
Ok geçmez kürkü var,
Ok yetişmez atı var,
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Saldırıp Manas el atarsa,
Aziz candan umudu kes.
Zırh kuşananı seksen dört,

Kahrolası Burut'un
Göz attığı yan kızıl yangın.
Kınsız kılıç kuşanmış,
Kızıl tunçtan mızrak almış,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
İçse kana doymayan,
Yöneldiğini sağ komayan,
Yiğitlik hali görünür,
Ak maralı kovalayıp inek eder,

Sağ olursan görürsün,
Âlemi perişan eder.
Karşısına varacak kul var mı?
Yiğit Manas Burut'a,
Yüzleşen sağ kalır mı,
Kullar içinde böylesini görmedim.
Bir baksan — bir kişi,
Kahrolası o Burut,
Bir baksan — bin kişi.
Ön yanına baktım —
Altı bin erin heybeti var,
Ardına baktım —
Arslanın, aslanın görünüşü var.
Belli ki yaman bir dayanakmış,

Born before all watching eyes,
If he lives, upon Beecin
What he will loose is doomsday itself.
Ruling the folk, holding the land,
He has the frame of sovereignty,
Blood flows on the side he strikes,
He has the frame of a strongman.
He has a coat no arrow pierces,
He has a horse no arrow overtakes,
High of brow, strong of venom,
If Manas charges and lays hands on you,
Give up hope of your dear soul.
Eighty-four are those girt in armor,

Of the accursed Burut
The side he glances at is red fire.
He is girt with a scabbardless sword,
He has taken a lance of red bronze,
His wheat-hued face as if oiled,
His eyes of twilight smoke,
Drinking, never sated with blood,
Leaving nothing he turns on alive,
The mark of valor shows on him,
He chases the white maral and makes it a cow,
If you live, you will see it,
He will lay the whole world waste.
Is there a servant who could face him?
Against valiant Manas the Burut,
Does one who meets him stay alive,
Among mortals I never saw his like.
Look once — a single man,
That accursed Burut,
Look again — a thousand men.
I looked at his front side —
He has the majesty of six thousand men,
I looked at his back —
He has the look of a lion, of a very lion.
Clearly he is a fearsome bulwark,

Kullardan başka bir ermiş.
Yalın beline kuşak sarmış,
Yedi millet düşman varsa,
Tuğ dikip saldırırsa,
Obur devin görünüşü var,
Kara boz yeleli aslanmış,
Kahrolası Burut'tan
Bir doğmuş eşsiz ermiş.
Tutuştuğunu sağ komayan,
Bir domuzun etine
Bir yiyişte doymayan,
Pehlivanlığım başkaydı,
Manas ile çekiştim.
Kahrı sertçe başlattı,
İki yüzdü pehlivanım,
Başlarını öylece,
Işkın gibi koparıp attı.

A man apart from other mortals.
He has wound a sash round his bare waist,
Were seven nations his foes,
If he plants his standard and attacks,
He has the look of a gluttonous div,
A dark-grey-maned lion he is,
From the accursed Burut
Born but once, a peerless man.
Leaving none he grapples alive,
With the flesh of a single boar
Not sated at a single sitting,
My own prowess was of another order,
I strove with Manas.
He began his wrath in fury,
Two hundred were my strongmen,
Their heads, just like that,
He snapped off and flung like rhubarb stalks.

Kara yanaklı aybaltamı
Kavrayıp çevirdim,
Saldırıp girip Manas'a
Tam doksan kez çalıverdim,
Zınk zınk eder, aldırmaz,
Benden inen balta mı,
Topuğuna denk saymaz.

My black-cheeked moon-axe
I gripped and whirled about,
Charging in upon Manas
I struck him ninety times full,
It clangs and clangs, he heeds it not,
An axe that falls from my hand —
He counts it not worth his heel.

Güce vursam o Manas
Sinek kadar saymaz.
Boğazdan geçmez içtiğin,
Manas çekip vurduğunda
Paramparça oldu bizim baş.
Çare kalmayıp tutuldum,
Altımdaki boz gergedanın
Yüğrüklüğüyle kaçıp kurtuldum.
«Manas'ı bağlayıp alırım» deyip,
Öz canım için telaşa düştüğüm,
Ölüyle diri arası
Yaralı olup yattığım,
Kendim hüküm sürerim deyip,

Strike with all my might — that Manas
Counts it less than a fly.
What you drink won't pass your throat,
When Manas drew back and struck,
This head of ours was smashed to bits.
No remedy left, I was caught,
Of the grey rhinoceros beneath me,
By its swiftness I fled and got away.
«I shall bind and take Manas,» saying,
I who panicked for my own dear life,
Between the dead and the living
I who lay there wounded,
'I myself shall rule,' saying,

Öz varlığımı saçtığım,
Beklenmedik yandan vuruldum,
İki yüz kadar pehlivanı
Kırgız'ına kaptırdım.
Bir vuruşta durakladım,
İki vursa ne yapardı,
Yanıp tutuşup kor oldum.
Biriniz değil, bininiz gidin,
Azınız değil, çoğunuz gidin,
Kötünüz değil, yamanınız gitsin,
Söyledim, sözümü tutup gidin,
Manas kolay düşman değil,
Gürültüye kulak verip gidin,
Bahadırını seçip, erinle git,
Tekinizi koyup, çoğunuzla gidin,
Kötünüz kalıp, eriniz gitsin,
Kara tüfek çat etse,
Kaçmayacak yamanınla git,
Fitilli tüfek pat etse,
Ürkmeyecek erinle git.
Güreşe tutuşsa Manas'la
İnsanın gücü yetmez,
Çelme taksa o kan dökücüye
Arslanın dişi işlemez.
Yüzleşmeye kul varamaz,
Yiğitmiş kurnaz Burut,
Karşısına çıkan sağ kalmaz.
Vay be, gözü mezar çukuru kadar,
Görünecek olsa hepinizi
Atınızla birlikte yutacak gibi,
Hiddetlense kan dökücün,
Yakalayıp hepinizi
Düpedüz ot gibi biçecek gibi.

Ecelden geri dönmeyen,
Ölümden geri kaçmayan,

Ölçüsü kurusun Burut'un,
Doğmuş imiş o Manas

I who squandered my own substance,
I was struck from an unlooked-for side,
Some two hundred strongmen
I lost to his Kırgız.
At a single blow I faltered,
Had he struck twice, what then,
I burned and blazed to embers.
Go not one of you, but a thousand,
Go not few of you, but many,
Let not your worst but your fiercest go,
I have spoken — heed my word and go,
Manas is no easy foe,
Give ear to the tumult and go,
Choose your bahadır, go with your men,
Leave your lone one, go with your many,
Let your worst stay, your men go,
When the black musket cracks,
Go with your fierce ones who will not flee,
When the matchlock gun goes bang,
Go with your men who will not start.
If one grapples in wrestling with Manas,
No man's strength suffices,
If one trips that blood-shedder,
Even a lion's tooth cannot bite.
No mortal can go to face him,
A hero is the cunning Burut,
None who meets him stays alive.
Ah me, his eyes big as grave-pits,
Should he but appear, all of you,
Horses and all, he would swallow, it seems,
Should your blood-shedder fly to rage,
Seizing every one of you,
He would mow you down like grass outright.
Never turning back from death,
Never fleeing back from dying,

May the Burut's measure wither,
Born, they say, was that Manas

Burut denen halktan.
Dehşetin kara gözüymüş,
Manas değil, o Burut
Düpedüz kıyametin ta kendisiymiş.
Şu Manas yetişirse,
Taşı yarıp yol açar,
Kaynayıp duran Kakançı'ya,
Çoñ-Beecin'e ordu salar.
Sabanımızı döndürtmez,
Hayır görmeyeyim yalan söylersem,
Bizi bu Beecin'de durdurmaz.
Taş kaleyi parçalayıp
Dümdüz edecek ermiş,
Kırk haneliden doğup,
Manas'ı göremeyip
Gözlerin köreldiği çağmış.
O Manas büyürse,
Kakan'lı Beecin'i
Dize getirecek aslanmış,
Bu Beecin'in halkına
Kıyamet salacak ermiş.
Gördüm Manas Burut'u,
Bu Burut denen halkı,
Dini İslam'dır gönlünde,
Bize düşmandır özünde,
Karşısına kul gelemez,
Tüm Beecin halkını sürsek,
Manas'a gücü yetmez,
Boyun eğdirecek insan yok,
Kara bahtlı Burut'la
Karşılaşan sağ kalmaz.
Kaba tepem, başım ağrıyor,
Bedenimin her ölçülü yeri ağrıyor,
Kımıldamaya gücüm yok,
Yine varsam Burut'a,
O Burut denen halka,
Güç yetirecek çarem yok,
Takatim tükendi, gücüm gitti,
Tüm bedenimin her yerinden

From the folk they call Burut.
He is the black eye of terror,
Not Manas — that Burut
Is downright doomsday itself.
If this Manas comes of age,
He will split stone and open a road,
Upon the ever-seething Kakançı,
On Çoñ-Beecin he will loose an army.
He will not let our plows turn,
May I see no good if I lie,
He will not let us stay in this Beecin.
Shattering the fortress of stone,
He is a man to raze it flat,
Born of the forty households,
Failing to catch sight of Manas,
It is an age when eyes grow blind.
If that Manas grows to manhood,
Beecin of the Kakan
He is a lion to bring to its knees,
Upon the people of this Beecin
He is a man to loose doomsday.
I have seen Manas the Burut,
This folk they call the Burut,
In their hearts their faith is Islam,
In their core they are our foe,
No mortal can come against him,
Though we drove all the folk of Beecin,
Their strength would not match Manas,
There is no man to make him bow,
With the black-fated Burut
Whoever meets him stays not alive.
My rough crown, my head is aching,
Every measured part of my body aches,
I have no strength to stir,
Were I to go again to the Burut,
To that folk they call Burut,
I have no means to overmatch them,
My stamina is spent, my strength is gone,
From every part of my whole body

Sızlayıp kara kan aktı.
Ben Döödür alp olalı,
Döödür adını alalı,
Madañşañ ile vuruşup,
Ordalı şehrini bozduğumda,
Altınını yağmalayıp yüklediğimde,
Yüz döndürtüp döndüğümde,

Aching, the black blood has flowed.
Since I became the alp Döödür,
Since I took the name Döödür,
Fighting with Madañşañ,
When I broke the city of Ordalı,
When I plundered and loaded its gold,
When I turned them back and returned,

Böyle bir hale düşmemiştim» —
Döödür böyle derken
Döñgö çıktı köpürerek,
Coloy çıktı söylenerek:
«Kahrolası Burut'tan,
Burut denen halktan
Korkmuşsun sen!
Bahadır Coloy, er Döñgö,
Vura geldiğimiz Burut halkı,
Yağmalaya geldiğimiz güruh budur,
Atışa geldiğimiz ağız budur.

I never fell to such a state» —
While Döödür spoke thus,
Döñgö came forth foaming,
Coloy came forth grumbling:
«Before the accursed Burut,
Before the folk they call Burut,
You have taken fright!
Bahadır Coloy, brave Döñgö,
The Burut folk we have ever beaten,
This is the rabble we have ever plundered,
This is the mouth we have ever answered shot for shot.

Biz görmüşüz Burut'u,
Ganimetini yağmalamışız,
Kargaşayı böyle salmışız.
Birini sürüp Eren'e,
Kahrolası Burut'u
Çok düşürdük derinlere.
Çiğneye geldiğimiz yol budur,
Ala geldiğimiz güruh budur!
On ikisinde çocukmuş,
Manas'ını bağlayıp alırız,
Bay Cakıp ele geçerse
Kurban ederiz,
İtibarlılarını kırarız,
Kahrolası Burut'a
Karalar bağlatırız», —

We have seen the Burut,
We have plundered their spoils,
We have loosed such turmoil on them.
Driving some of them to Eren,
The accursed Burut
We have cast down deep full often.
This is the road we have ever trampled,
This is the rabble we have ever taken!
He is a boy of twelve, they say,
We will bind and take their Manas,
If Bay Cakıp falls into our hands
We will make of him a sacrifice,
We will cut down their men of note,
On the accursed Burut
We will make them wear mourning black», —

Deyip, böylece er Coloy
Kalabalık orduyu davrandırıp,
Altındaki Açbuudan'ı

Saying so, thus brave Coloy
Set the crowded army in motion,
The Açbuudan beneath him

Oynata zıplata sürüp,
Gök zırhı bürünüp,
Görsen bir, er Coloy
Gök kaplan gibi atılıp,
Zırh ceketi kabarıp,
Görenin yüreği ürperip,
Coloy'un halini sorma,
Ulu dağ gibi görünüp,
Bir yandan er Döñgö
Ay alemli tuğ alıp,
Sarı asker ordusu alıp,
Koca tepeye yönelip,
Tırgoot'u tümüyle toplanıp,
Göğe uçup toprak,
Asker yürüyüp gümbürdeyip,
Mızrağın ucu çarpışıp,
İnsanın başı tokuşup,
Gök açık, yer örtülü,
Yerde bir dal görünmez,

Riding it prancing and bounding,
Cloaked in armor of steel-blue,
Could you but see — brave Coloy
Springing like a blue-grey tiger,
His mail coat puffing out,
The hearts of onlookers shuddering,
Do not ask the state of Coloy,
Looming like a mighty mountain,
From one side brave Döñgö,
Taking the moon-crested standard,
Taking the host of yellow soldiers,
Heading for the great hill,
The Tirgoot mustering one and all,
The earth flying to the sky,
Soldiers marching, thundering,
Lance-tips clashing together,
Men's heads knocking together,
The sky clear, the earth covered,
Not one branch shows upon the ground,

Baksan göze ilişmez,
Nereye gittiği bilinmez,
Çakırdiken savrulmuş gibi,
Bastırıp yürüdüler Manas'a.
Düşmanın yamanı er Döñgö,
Esenkan ordusu depreşip,
Ferman almış domuzlar
Hesapsız bol olup,
Boz ala bayrak dalgalanır.
Açbuudan ile haykırıp,
Sürüp gitti er Coloy,
Manas'a doğru saldırtıp,
Sürdüğü kalabalık orduda
Mercan boncuk, inci taş,
Luñ-tuñ hanları aralarında,
Baltalıları bambaşka,
Kalabalık Çinli dikilip
Toplanmış imiş bir nice.
Türlü türlü ordusu var,

Look — nothing meets the eye,
None can tell where they are bound,
As if thistledown were scattered,
They marched down upon Manas.
Fiercest of the foe, brave Döñgö,
Esenkan's army stirring up,
The swine who took the decree
Being plentiful past counting,
The grey-pied banner ripples.
Roaring astride Açbuudan,
Brave Coloy rode away,
Driving the charge toward Manas,
In the crowded host he drove,
Coral beads and pearl-stones,
The Luñ-tuñ khans among them,
Their axe-bearers a breed apart,
The crowded Chinese standing tall
Had gathered in great numbers.
He has armies of every kind,

	Görünüşü soğuk halkı var,	*He has folk cold of countenance,*
	At taşıyamaz alpı var,	*He has alps no horse can carry,*
	Envai türlü nice pehlivan	*Strongmen of every sort*
	Gelmiş imiş heybetle.	*Had come, they say, in majesty.*
	Demir urgan ağ taşıyanı var,	*Some bear nets of iron rope,*
	Çepeçevre kuşatıveren,	*Quick to ring one round about,*
	Elinde düz hançer tutanı var,	*Some hold straight daggers in hand,*
	Envai türlü alpı var,	*He has alps of every sort,*
	Evi yanası Çinlinin	*Of the Chinese — may their houses burn —*
8500	Nice türlü alpı var,	*He has alps of many kinds,*
	Kement atan ustası var,	*He has masters at casting the lasso,*
	Yay çeken yamanı var,	*He has fierce ones who draw the bow,*
	Envai türlü eri var,	*He has men of every sort,*
	Hikâyesi büyük gaile,	*The tale of it is a mighty burden,*
	Bunun bitmez tükenmez sözü var.	*The word of it is endless, boundless.*
	Gayret eden hanı var,	*He has khans who strive,*
	Bağırıp nara salan	*Shouting and loosing war-cries,*
	Bunun kaldaylarının hepsi var.	*He has all his kalday chiefs.*
	Akıl sır ermez eri var,	*He has men past all understanding,*
8510	Bahadır Döñgö devi var.	*He has the giant, Bahadır Döñgö.*
	Davullar sıkı çalınıp,	*Drums being beaten hard,*
	Kaynayan askerler	*The seething soldiers*
	Hep birden üşüşüp yürüdü,	*All at once swarmed and marched,*
	Gün donuklaşıp görünmez,	*The sun grows dull and cannot be seen,*
	Yer dumanlanıp kirlenip,	*The earth smoking over, fouled,*
	Yetişecek oldu pehlivanlar	*The strongmen were closing in,*
	Yeryüzüyle bir olup,	*Becoming one with the face of the earth,*
	Onbaşısı dolanıp,	*Their chiefs of ten circling round,*
	Ellibaşısı kasılıp,	*Their chiefs of fifty strutting stiff,*
8520	Yüzbaşısı koşuşup,	*Their chiefs of a hundred scurrying,*
	Binbaşıların hepsi	*The chiefs of a thousand, every one,*
	Canlarından umut kesip.	*Giving up hope of their lives.*
	Ay alemli kızıl tuğ,	*The red standard, moon-crested,*
	Aç haykırış, gürültü patırtı,	*Hungry screaming, din and clatter,*
	Boz ala bayrak, kızıl tuğ,	*The grey-pied banner, the red standard,*
	'Vay vay'layan gürültü patırtı,	*The din and clatter crying 'Vay, vay',*
	Hep birden at salıp,	*All at once loosing their horses,*
	Saldırısını Çinli tez koyup,	*The Chinese pressing swift their charge,*

Hiddetlenip bağırıp,
Ordunun ardına baksan
«Mancuu!» diye nara atıp,
Bölük bölük bağırıp,
Başka türlü böyle çetin iş,
«Möndü!» diye nara atıp,
Boz atlıları ayrılıp,
Yiğitlerin hepsi
Kıyıdan göze görünüp,
Zurna kulak sağır edip,
Davul sesi gümbürdeyip,
Tunç boru sesi takırdayıp,
Tırgoot, Mançu, Çinlisi
Tümü hepten toplanıp,
Çınlayan tunç borudan,
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Düşman kurtulmaz mızraktan,
Yiğitleri sabırsızlanıp,
Arslanları öndedir,
Envai türlü Çinlinin
Yiğitleri kıyıdadır,
Kanlı kana kanası,
Kaçmadan durup vuruşası
Ustaları dahi var.
Mızrak çevirip vuruşan,
Düşmanın çaresini yaman bulan,
Yiğidi var, hanı var,
Seçkin yiğitlerin hepsi var.
Mızrakçıdan ustası var,
Düşmanın çaresini bilen yamanı var,

İriliği dağ gibi eri var,
Karınca gibi kaynayan
Kudurmuşun çoğu var.
Sefer başlatıp, kavga salıp,
Orada burada kâfirler
Davula bir vurup,
Yüzü soğuk görünüp,
Düşmanlık hali görünüp.

Raging and bellowing,
Look to the rear of the army —
«Mancuu!» crying their war-cry,
Shouting troop upon troop,
A grim business unlike any other,
«Möndü!» crying their war-cry,
Their grey-horse riders drawing apart,
The warriors every one
Coming into view along the flank,
The zurna deafening the ear,
The drum-beat thundering,
The bronze horn rattling out,
Tırgoot, Manchu, and Chinese
All gathered altogether,
From the ringing bronze horn,
From the wide vale where no sparrow flies,
From the lance no foe escapes,
Their warriors growing restless,
Their lions are in the van,
Of the Chinese of every sort
The warriors are on the flank,
Thirsting to drink their fill of blood,
Eager to stand and fight unfleeing,
They have masters even of that.
Whirling lances as they fight,
Fiercely finding the foe's undoing,
They have warriors, they have khans,
They have all the chosen warriors.
Among lancers they have masters,
They have fierce ones who know the foe's undoing,
They have men big as mountains,
Swarming like the ants,
They have hordes of the maddened.
Launching campaign, loosing war,
Here and there the infidels,
Striking the drum a blow,
Their faces showing cold,
The mark of enmity showing.

Kastını kurup kalmıştı,

Buyruk alıp beyinden,
Kalabalık ordu üşüşüp kalmıştı.
Tutuşacağı Cakıp Bay,
Yakalayacağı Akbaltay,
Kıracağı kırk haneli,
Bunun asıl aradığı —
Cakıp'ın oğlu ulu Manas.
Tanrı böylesini göstermesin,
Yerin yüzünü çiğnediler,
Önderleri Döñgö ile er Coloy
Hep birden saldırıp bastılar,
Kıran kırana gün saldılar.
Manas'ı yakalayıp almaya,
Ahir zaman kavgası saldılar.
Yakalarlarsa kazara,
Kökünü toptan kurutmaya,
Çınmaçın'a, Beecin'e
Diri bağlayıp getirmeye,
Bildiği eziyeti etmeye,
Yakalarsa kan dökücüyü
Han Esen'in önüne
Götürüp armağan etmeye,
Coşup Çinli depreşip,
Almış imiş kâfirin,
Nice türlü depreşip,
Karınca gibi kaynaşıp,
Bastırıp yürüdü kalabalık ordu,
Tanrı çare kılmazsa,
Kuşatıp Çinli kaynaşıp,
Kırk haneli değil, bu Çinli

Âlemi basıp geçecek gibi,
Tutuşanın eceli
Şimdi topluca yetecek gibi.
Karşısına kul gelemez,
Kahrı dolu kâfire
Sataşan sağ kalmaz.

They had set their evil purpose,

Taking orders from their bey,
The crowded host had massed in swarms.
Cakıp Bay is whom they would grapple,
Akbaltay is whom they would seize,
The forty households whom they would slay,
But what they truly sought —
Great Manas, son of Cakıp.
May God never show such a thing,
They trampled the face of the earth,
Their leaders Döñgö and brave Coloy
All at once charged and bore down,
They loosed a day of mutual slaughter.
To catch and take Manas,
They loosed a battle of the end of days.
Should they by chance lay hold,
To wither his root entire,
To Çınmaçın, to Beecin
To bring him bound alive,
To work on him what torment they knew,
Should they catch the blood-shedder,
Before Khan Esen
To carry him and make a gift,
The Chinese surging, astir,
The infidel host had risen up,
Stirring in many a fashion,
Swarming like the ants,
The crowded host marched bearing down,
If God provides no remedy,
The Chinese swarming, encircling,
Not just the forty households — these Chinese
Seem set to overrun the world,
The death-hour of all who grapple them
Seems now to come for all at once.
No mortal can come against them,
The infidel brimming with wrath —
Who provokes him stays not alive.

Asker basıp yer kaynayıp,
Kızılca kıyamet kopup, dert kaynayıp,
Çokluğundan yer kaynayıp,
Hiddetlenip bağırıp,
Hep birden saldırıp bastırınca,
Hepsi «Möndü!» diye nara atıp,
Sürü sürü bölünüp,
Can komayacak gibi görünüp,
Alemli tuğu eğilip,
Gören candan umut kesip,
Ordunun önünde er Döñgö,
Ordunun ardında koca Coloy,

Soldiers pressing, the earth seething,
Red doomsday breaking loose, woe seething,
The earth seething with their multitude,
Raging and bellowing,
When all at once they charged and pressed,
All crying «Möndü!» as their war-cry,
Splitting into drove on drove,
Seeming to leave no soul alive,
Their crested standard tilting,
Onlookers giving up hope of life,
At the army's van, brave Döñgö,
At the army's rear, old Coloy,

Oburluğu bambaşka,
Rast geleni sağ komayan,
Bir sığırın etine
Bir yiyişte doymayan,
Yüzleşeni sağ komayan,
Yaman Coloy becerikli,
En güvenip gönderdiği
Esenkan'ın has ordusu.
Yakalayıp alacak ustası,
Yaman Coloy, er Döñgö,
Niceler içinde en becerikli,
Yamanlarını başkaca
Seçip aldığı çağmış,
Gümbürdeterek kalabalık ordusunu
Sürüp aldığı çağmış.
Cılız koyun gibi dövüp,
Güdüp çıkıp gelmekte,
Ardını döverek,
Yaman Coloy neylesin,
Sürüp çıkıp gelmekte.
İriliği dağ gibi er gelir,
Kâfirin kahrından
Yer sarsılıp sallanır.
Yetkin ordu basıp gümbürdeyip,
Yamanmış er Coloy,

His gluttony a thing apart,
Leaving none he chances on alive,
With the flesh of a whole ox
Not sated at a single sitting,
Leaving none who meets him alive,
Fierce Coloy is full of craft,
Sent forth with fullest trust,
Esenkan's own chosen army.
Masters at catching and taking,
Fierce Coloy, brave Döñgö,
Craftiest among the many,
It was the time when he picked out
His fiercest ones apart from all,
Setting his crowded army thundering,
It was the time he drove it forth.
Beating them like scrawny sheep,
He comes herding them along,
Beating at their rear,
What else would fierce Coloy do,
He comes driving them along.
A man big as a mountain comes,
From the wrath of the infidel
The earth quakes and sways.
The full host pressing on, thundering,
Fierce indeed is brave Coloy,

Orduları sürüp gümbürdeterek,

Ev gibi çomağı ele almış,
İriliği heybetli dağ gibi görünen,
Sataşıp gidenin
Düpedüz kanı dökülmüş.
Gayreti yüksek, zehri güçlü,
Sataşıveren adamı
Kırıp, boğazlayıp dümdüz eder.
Kahrı başka göründü,
Basıp geçecekmiş gibi
Görünüşü başka göründü.
Geniş Altay'ın soğuk yaylasına
Kırk haneli Kırgız, aziz halk,
Yukarı doğru konmuştu,
Yukarı sürüp nice malı,
Kuru canını saklayıp,
Akbaltay ile Cakıp Bay
Söz danışmışlardı,
Kırk haneliyi toplamışlardı,
Pek akıllıca etmişlerdi:
«Kazılmış derin çukur geldi,
Er Esenkan şehrinden
Bastıran kalabalık ordu geldi.

Driving the armies, setting them thundering,
He has taken up a cudgel big as a house,
His bulk looming like a majestic mountain,
Whoever goes to provoke him,
Their blood is spilled outright.
High of zeal, strong of venom,
Any man who dares provoke him
He breaks, he butchers, he flattens flat.
His wrath showed like no other,
As if he would overrun all,
His look showed like no other.
On the cold high pasture of broad Altay
The forty-household Kırgız, dear folk,
Had camped on upward ground,
Driving much livestock upward,
Guarding their bare lives,
Akbaltay and Cakıp Bay
Had taken counsel together,
Had gathered the forty households,
Had acted very wisely indeed:
«The deep-dug pit has come,
From the city of Er Esenkan
The crowded host has come bearing down.

Kökümüze topluca erer ya,
Tüketip kırıp gider ya,
Yokuş inişte ot gibiymiş,

Ot gibi Çinli çokmuş,
Ganimeti yağmalayıp alır ya,

Kargaşayı başa salar ya,

Yakalarsa bu kâfir,
Yol üstünde sürükleyip,
İt sürülerine yem eder ya,
Malımızı saçar ya,
Mezarımızı bu kâfir

It will reach our root all at once,
It will slay us, wipe us out, and go,
On slope and rise they are like grass,
The Chinese are many as grass,
They will plunder and take the spoils,
They will loose turmoil on our heads,
If this infidel lays hold of us,
Dragging us along the road,
They will feed us to packs of dogs,
They will scatter our herds,
Our very grave this infidel

Diri diri kazar ya!»

Will dig while we still live!»

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COLOY'A KARŞI ZAFER VE HAN KALDIRMA

On bin kişilik ordu Altay'a dayandığında yaşlı akıl ile genç yürek karşı karşıya gelir: Akbaltay ile Cakıp, "kızları ve malı tartu verip Coloy'a boyun eğelim" diye kengeş kurar; Manas ise bu öğüdü elinin tersiyle iter — "korkarak yaşamaktansa vuruşarak ölmek yeğdir." Savaş kopar: Manas dev Coloy ile teke tek tutuşur, Kalmuk pehlivanı yay taşıyla havayı bulandırıp canını zor kurtarır; Döñgö devrilir, Kaman alp ile "katı müşkül, çoñ soguş" denilen boğuşma yaşanır ve Esenkan'ın ordusu Altay'ın karına gömülür. Zafer, sürgündeki kırk ev Kırgız'ı bir millet gibi ayağa kaldırır.

Zaferin ardından bölüm, destanın en kutlu sahnelerinden birine açılır: boz kısrak kurban edilir, ak keçeye oturtulan Manas han kaldırılır ve Nogoy'dan kalan gök tuğ yeniden göndere çekilir. Kızır kılığındaki pirle karşılaşan genç han iman tazeler; ata yurdunu görmek için yola çıkıp At-Başı'nda ulu Koşoy'la kucaklaşır. Koşoy'un ağzından dinlenen Bilerik'in hikâyesi — Çin zindanında on iki gün tek başına vuruşan yiğidin çilesi — bölümü bir ant gibi bağlar: sürgün bitecek, esirler kurtulacak, yol Ala-Too'ya dönecektir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~8.851–16.100
- Anlatı zamanı: Coloy savaşından han kaldırılmaya ve Koşoy buluşmasına
- Ana mekânlar: Altay savaş meydanı; Kırgız avulu; At-Başı (Koşoy'un yurdu); Çin zindanı (Bilerik anlatısı)
- Merkez kişiler: Manas, Coloy, Döñgö, Kaman alp, Akbaltay, Cakıp, Kızır, Koşoy, Bilerik
- Kilit motifler: tartu tartışması, teke tek düello, yay taşı (hava büyüsü), ak keçede han kaldırma, gök tuğ, iç hikâye (Bilerik)
- Karalaev damgası: Kökötöy aşını Semetey'e erteleyen anlatıcının burada iç hikâye tekniğini kullanması; din vurgusunun Kızır sahnesiyle sınırlı, yurt vurgusunun baskın olması

Akbaltay İle Cakıp'ın, Coloy'a kızları ve malı armağan sunup boyun eğelim diye danışması; Manas'ın razı olmayıp savaşarak yenmesi

«Bahadır Manas, boz yeleli aslanım,
Senin ta öteden gelen atan Ogoy'dur,
Ogoy nereden kolay lokmaydı -
Somduk suyunun boyunda yurt tutmuştu,
Atan Ogoy sağ iken
Onunla savaşan yerlerde sürünürdü.
Ulu deden Ogoy bir yiğitti,
Âlemi sarsan bir arslandı.
Kök atan Tügöl han idi,
Soyuna ezelden Hızır dokunmuştu.
Ogoy handan Bala han doğdu,
Bala hanın buyruğuna
Nice canlar baş eğmişti,
Karakan'ın eşiğine dek
Kara Kalmuk o çağda
Kargaşa salmıştı o zaman.
O Bala han öldüğünde,

Akbaltay and Cakip take counsel, saying: let us offer Coloy our daughters and herds as gifts and bow our necks; Manas refuses and conquers in battle

«Batyr Manas, my grey-maned lion,
Your forefather from of old was Ogoy,
Ogoy was no easy morsel from anywhere -
He pitched his yurt on the banks of the Somduk waters,
While your forefather Ogoy lived
Those who fought him crawled in the dust.
Your great ancestor Ogoy was a hero,
A lion who shook the whole wide world.
Your root-forefather was Tügöl khan,
Hızır had touched his line from of old.
From Ogoy khan was born Bala khan,
To Bala khan's command
How many souls had bowed their heads,
As far as Karakan's threshold
The Kara Kalmuk in that age
Had sown turmoil in that time.
When that Bala khan died,

Halk toplanıp onu
gömdüğünde,
Ondan doğdu Karakan,
Senin Karakan atan yiğit çıkıp,

Karakan sağ iken
Nice il ona baş eğmişti,

Karşı gelip diklenenleri
Senin Karakan atan ezip
geçerdi.
Karakan gibi han olmuştu,
Karakan'ın kendisine
Sataşan adam yerle bir olurdu.

O Karakan öldüğünde
Hepimiz dağılıp sürgün olduk,
Elimizi ayağımızı bağladılar,
Hepimize zulüm edip,
Zulümle sürüp götürdüler.
Nicemiz kırgına uğrayıp öldük,
Aklımız başımızdan gidip perişan
olduk,
Kara Kalmuk'tan, Mançu'dan
Dövüle dövüle zulüm gördük,
Ulu deden koca han öldüğünde,

Kara Kalmuk, Mançu ili
Sürüyle malı ganimet edip
bölüştüğünde,
Altay'da beslediğimiz sayısız davarı -
Kulunum Manas, sözümü dinle,
Hepsini armağan edip verelim,
Sağ salim kalalım,
Al yanaklı güzel kızları
Kıtay'a armağan olarak,
Onları da verelim,
Canımızı kurtaralım,

When the people gathered and
buried him,
From him was born Karakan,
Your forefather Karakan proved a
hero,
While Karakan was alive
How many lands had bowed to
him,
Those who rose and stood defiant
Your forefather Karakan crushed
underfoot.
Such a khan had Karakan become,
Against Karakan's very self
The man who dared was leveled to
the earth.
When that Karakan died
We all were scattered into exile,
They bound our hands and feet,
Oppressing every one of us,
With cruelty they drove us away.
How many of us perished in slaughter,
Our wits fled us, we fell to ruin,
From the Kara Kalmuk, from the Mançu
Beaten and beaten, we suffered tyranny,
When your great ancestor the old khan
died,
When the Kara Kalmuk, the Mançu land
Shared out the herds in droves as plunder,
The countless livestock we raised in Altay -
My foal Manas, heed my word,
Let us give them all away as gifts,
Let us remain safe and sound,
The rosy-cheeked lovely girls
As tribute to the Kıtay,
Let us give them too,
Let us save our lives,

Biz eziyet çekmiş bir halktık,
Sağ dolaşamadan, kulunum,
Kırılıp bitmiş bir halktık» -
Cakıp böyle deyince,
Bezine iğne saplanmış gibi
Yerinden fırladı er Manas:
«Vah, baba, ne diyorsun?!
Ölümden korkarsam onmayayım,
Ecelden korkarsam ben, baba,
Doğmamış gibi dibe çökeyim!
Altay'daki kâfiri,
Boğuşup duran pehlivan kâfiri -
Vah, baba, ne diyorsun,
Toruçaar'ı ver de bineyim,
«Tevekkül!» diye haykırıp,
Bugün «ıstan!» diye savaş narası atıp,
Kaynayıp duran kâfiri
Kakan'a dek süreyim,
Beecin'den çıkan pehlivanı
Bakburçun'a dek kovup gireyim:
Ölmeyip sağ gezerken
Hangi mirasa ereyim,
Kırk haneli Kırgız ili için
Kurban olup gideyim!
Zorba kara Kıtay'a
Savaşı sağlamca açarım,
Kasılıp duran kara Kalmuk'tan
Bu yıl öcümü alıp giderim.
Vah, baba, tasalanma -
Mızrak mızrağa gelip saf bozarım,
Kader ererse okla düşerim,
Bu gürbüz başım sağ iken

We were a people who suffered torment,
Unable to walk about alive, my foal,
We were a people slaughtered to the last» -
When Cakıp spoke thus,
As if a needle had stabbed his flesh
Er Manas sprang up from his place:
«Ah, father, what are you saying?!
If I fear death, may I never prosper,
If I fear my fated hour, father,
May I sink to the depths as if never born!
The infidel there in Altay,
The grappling champion infidel -
Ah, father, what are you saying,
Give me Toruçaar to mount,
Crying out «Tevekkül!»,
Raising this day the war-cry «ıstan!»,
The seething infidel
I shall drive as far as Kakan,
The champion come out of Beecin
I shall chase into Bakburçun:
While I walk alive, undying,
What inheritance should I attain,
For the forty-hearthed Kırgız land
Let me go as a sacrifice!
Against the tyrant black Kıtay
I shall open war in earnest,
From the swaggering Kara Kalmuk
This year I shall take my vengeance.
Ah, father, do not grieve -
Coming lance to lance, I shatter ranks,
If fate decrees, I fall by the arrow,
While this sturdy head is whole

Obamı nasıl vereyim,
Azıtmış bu Kıtay,
Ben de bir boğuşup göreyim!
Sel gibi basan kâfire,
Cenge girişen bahadıra,
Kangay'daki Mançu'ya karşı,

How shall I give up my camp,
This Kıtay has run wild,
Let me too grapple once and see!
Against the infidel flooding like a torrent,
Against the batyr who joins the fray,
Against the Mançu in Kangay,

Beecin'e dek sürüp kovmazsam,
Sağ gezmeyip öleyim,
Azıtmış bu senin ilin,
Ben de bir güreşip göreyim!
Savaşıp okla düşmeden

Sayısız davarı nasıl vereyim!» -
Deyip, böylece er Manas:
«Yetkin belimi kuşanırım,
Yeri kaplayan kâfire
Tek başıma dalıp saldırırım», -
Deyip, böylece er Manas,
Gözleri ateş gibi alev saçıp,
Kan içiciliği iyice tutup,
Kükreyip öne atılıp,
Kan içecek hâli görünüp,
İşte o zaman ulu Manas,
Silahını pusatını kuşanıp,
Kırgın koparan Arkesken
Kılıcını içten kuşanıp,
Kükreyip öne atılıp,
Kan içecek hâli görünüp,
Arslan gibi şahlanıp,
Ayköl Manas, eşsiz arslan,
Hazırlanıp gazaya çıktı,
Ürkek tulparı eyerleyip,
Erin Manas, boz yeleli arslan,
Kuru canı kıl kadar görmeden
Kırgına daldığı yer işte orası.
Ruhu ağır, adı ulu
Ayköl Manas arslan odur,
Döñgö ile Coloy'a
Savaş açtığı yer orası.
Manas'ın Manas olduğu yer,
Manas adını aldığı yer,
Toruçaar'a bindiği yer,
Dalgalanan Kıtay-Kalmuk'a karşı
Yetkin belini kuşanıp,
Yeri kaplayan Kalmuk'a

If I do not drive them to Beecin,
May I not walk alive, may I die,
This land of yours has run wild,
Let me too wrestle once and see!
Without fighting, without falling by the arrow,
How shall I give the countless herds!» -
So saying, thus er Manas:
«I gird my able loins,
Upon the infidel that covers the earth
Alone I plunge and strike», -
So saying, thus er Manas,
His eyes shooting flame like fire,
Blood-thirst seizing him in full,
Roaring, surging forward,
The look of one to drink blood upon him,
Then it was that great Manas,
Girding on his arms and armor,
The slaughter-raising Arkesken -
Girding that blade beneath his robes,
Roaring, surging forward,
The look of one to drink blood upon him,
Rearing up like a lion,
Ayköl Manas, matchless lion,
Made ready and rode out to holy war,
Saddling his skittish tulpar,
Your er Manas, the grey-maned lion,
Counting his bare life not worth a hair,
That is the place he plunged into slaughter.
Heavy of spirit, great of name,
Ayköl Manas the lion is he,
Against Döñgö and Coloy
That is the place he opened war.
The place where Manas became Manas,
The place he took the name Manas,
The place he mounted Toruçaar,
Against the surging Kıtay-Kalmuk
Girding his able loins,
Upon the Kalmuk covering the earth

Tek başına dalıp saldırdığı yer.
Bindiği at Toruçaar:
Küt kuyruklu, som tırnaklı,
Kara bayır, soylu küheylan,

Kalbur ciğerli, tunç kanatlı,
Tuğ kuyruğunu salıveren,
Altı aylık savaş uğultusuna
Şaşmadan, telaşsız dayanan,
Kırk günlük çöl olsa da
Yılıp bitkin düşmeyen,
Altı ay sefer yolu yürüse
Zayıflayıp yıpranmayan.
Kaplan Manas, kan dökücü arslan,
Eşsiz pehlivan, eşsiz er,
Kök atası Tügöl han,
Soyuna ezelden Hızır dokunmuş,
Karşısına çıkan sağ kalmamış,
Yöneldiğini bırakmamış,
Dağılanı derleyen odur,
Dilediği imandır,
Kaplanın ta kendisi odur.
Kükreyip haykırarak,
«Manas!» diye nara atarak,
Çarpışmaya girdi er Manas,
On ikisine geldiğinde
Kırgın saldığı yer orası.
Toruçaar'ı oynatıp,
Sürüyle Kıtay'ı, Mançu'yu
Yuvarlayıp yerde süründürüp,
Öfkeyle kaşları çatılıp,
Kaynayıp duran Kıtay'a
Kaplan Manas saldırıp,
Kara ağızlı Zülfikar'ı
Kavradığı gibi savurup,
Önüne geleni -
Kan dökücünün işi böyledir -
Biçip ortalığı çöle çevirip.
Uzakça duran pehlivanı

The place he plunged alone to strike.
The steed he rode was Toruçaar:
Short-tailed, solid-hoofed,
Of kara-bayır stock, a noble courser,

Sieve-lunged, bronze-winged,
Letting his banner-tail stream free,
Who through six months' roar of war
Endures unshaken, unalarmed,
Though the desert stretch forty days
Never flagging, never worn,
Though he march six months of campaign
Never thinning, never frayed.
Tiger Manas, blood-shedding lion,
Matchless champion, matchless er,
His root-forefather Tügöl khan,
Hızır had touched his line from of old,
None who faced him stayed alive,
He never released what he set upon,
He it is who gathers the scattered,
What he desires is the faith,
The very tiger himself is he.
Roaring and bellowing,
Hurling the war-cry «Manas!»,
Er Manas entered the clash,
When he came to his twelfth year
That is the place he loosed the slaughter.
Making Toruçaar dance,
Kıtay and Mançu in droves
Tumbling, dragging them in the dust,
His brows knit with wrath,
Upon the seething Kıtay
Tiger Manas attacking,
The black-mouthed Zülfikar
Swinging it the instant he seized it,
Whatever came before him -
Such is the blood-shedder's work -
Mowing down, turning all to desert.
The champion standing at a distance

Mızrakla devirip,
Dizgin dizgine geleni
Ay baltayla serip,
Sağ yanına geleni
Yaman Manas, kaplan,
Kılıçla yere serip,
Kasılıp duran kara Kalmuk'un
Saçı havada savrulup kalıp,
Nice dağ gibi pehlivanlar
Boylu boyunca serilip ölüyor,
Kahraman ölüp, han ölüp,
Kaplan Manas sultanın elinden
Boğuşanların hepsi ölüp,
Cañcu canını esirgemeden

He topples with the lance,
Him who comes rein to rein
He fells with the moon-axe,
Him who comes on his right hand
Dread Manas, the tiger,
Lays low with the sword,
Of the swaggering Kara Kalmuk
The hair hangs scattered on the wind,
How many mountain-like champions
Fall stretched full length and die,
Heroes dying, khans dying,
At the hand of tiger Manas the sultan
All who grappled dying,
Cañcu, sparing not his life,

Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok yağdırıp,
Pehlivanlar dalga dalga üşüşüp,
Dört bir yandan saldırıp,
Karıncayı gör, kurdu gör,
Kurt gibi kaynayan Kıtay ilini gör,
Yağmuru gör, koru gör,
Hep birden yağan oku gör,
Kamışı gör, seli gör,
«Kakay!» diye nara atıp
Sel gibi basan orduyu gör.
Kamış gibi mızraklar sallanıp,
Kılıç, tüfek parıldayıp,
Oçogor kurşunu gümbürdeyip,
Yay, temren oku yağıp,
Minare gibi yanan koru gör,
Şaşmadan isabet eden oku gör,
Kazılmış çukuru, hendeği gör,
Uğuldayıp, basıp çığrışarak
Sel gibi basan orduyu gör!
Boz atlısı kıyısında,
Heybetli Döñgö önünde,
Çat çut edip, çığlık kopup,
Kılıçlısı kuşanıp,

Drawing bows like rain,
Pouring arrows down like hail,
Champions swarming wave on wave,
Attacking from all four sides,
See the ant, see the wolf,
See the Kıtay land seething like wolves,
See the rain, see the embers,
See the arrows raining all at once,
See the reeds, see the flood,
Hurling the war-cry «Kakay!» -
See the host that floods like a torrent.
Lances swaying like reeds,
Swords and muskets glittering,
The oçogor bullets thundering,
Bows and barbed arrows raining,
See the embers blazing like minarets,
See the arrows striking without fail,
See the dug pits, the trenches,
Droning, pressing, shrieking,
See the host that floods like a torrent!
Its grey riders at the flank,
Majestic Döñgö at its front,
Clash and clatter, screams bursting forth,
The swordsmen girding on,

Baltalısı hazırlanıp,
Kılıcı pek sivri olanı,
Mızrağı pek keskin olanı,
Kement atan pehlivanı,
Türlü türlü nice canları,
Karınca gibi kaynayan halkları,
Çeşit çeşit alpları,
Demir urganlı, ağ kuşananı
Hep birden basıp savaş açtı.
Demir hançerli, eli silahlısı
Topluca basıp savaştı,
Erenleri, hanları,
Türlü türlü nice canları
Er Manas'a ok atıp,
Topluca basıp geldiler.
Zırh kaftan giymiş güçlüsü,
Taş kuşanmış seçkini,
Akbaba kuyruklu Coon alp,
Makas kulaklı Kaman alp,
Saldırıp savaş açtı işte,
Yetkin Manas'ı, boz yeleliyi,
Ortalarına aldılar işte.
Boz pus, yanık toz duman
Çın çın ötse de aldırmadan,

The axemen making ready,
He whose sword was keenest,
He whose lance was sharpest,
The champion who casts the lasso,
Souls of every kind and sort,
Peoples seething like ants,
Alps of every stripe,
The iron-roped, the net-girded -
All at once they pressed and opened war.
The iron-daggered, the armed of hand
Pressed in a mass and fought,
Their erens, their khans,
Souls of every kind and sort
Loosing arrows at er Manas,
Came pressing in a mass.
Their strongmen clad in armored kaftans,
Their chosen girded with stone,
Vulture-tailed Coon alp,
Scissor-eared Kaman alp,
Charged and opened war, behold,
The able Manas, the grey-maned,
They took into their midst, behold.
Grey haze, scorched dust and smoke
Though it rang and rang, he paid no heed,

Dimdik durdu Manas han,
«Ölürüm» diye umursamaz,
Bütün devleri bassa da
Tırnağına denk tutmaz.
Baksan göze ilişmez,
Savrulan kavgak otu misali
Hangisi olduğu bilinmez.
Kızıl mızrak, yanan alev içinde
Ustaca süzülür Manas han,
Kıtay'a kırgın salıp,
Savaşı kıl kadar görmeden
Dayanıp durur Manas han.
Eğildiği yerde er mızraklar,

Manas khan stood bolt upright,
«I may die», he says — he cares not,
Though he crush all the devs
He counts them not worth his fingernail.
Look, and the eye cannot catch him,
Like tumbleweed tossed on the wind
None can tell which one is he.
Amid crimson lances and burning flame
Manas khan glides with mastery,
Loosing slaughter on the Kıtay,
Counting the battle not worth a hair
Manas khan holds his ground.
Where he bends low, he lances men,

	Hesapsız kan dökücü Manas arslan	*Manas the lion, blood-shedder past all count,*
	Yedisini birden bir vuruşta mızraklar.	*Lances seven of them at a single stroke.*
	Toruçaar'ını dörtnala koşturup,	*Spurring Toruçaar to a gallop,*
	Karşısına çıktığında Kalmuk'un	*When the Kalmuk crossed his path,*
	Keşişini mızraklayıp devirip,	*Toppling their keşiş with the lance,*
	Yokuşa dayandığında er mızraklayıp -	*Lancing men where the slope grew steep -*
	Arslan olduğunu bundan bil -	*Know him for a lion by this -*
	On ikisini bir vuruşta mızraklayıp,	*Lancing twelve at a single stroke,*
8920	Yüz yüze mızrak uzattığında	*When he thrusts his lance face to face*
	Kul dediğin dayanıp duramaz,	*What you call a slave cannot stand fast,*
	Saldırıp kılıç sıyırdığında	*When he charges and bares his sword*
	Kalmuk dayanıp duramaz,	*The Kalmuk cannot stand fast,*
	Yüz yüze mızrak uzattığında	*When he thrusts his lance face to face*
	Toz uzayıp sürüklenir,	*The dust stretches out and trails,*
	Deve gibi kara Kıtaylar	*Camel-like the black Kıtays*
	Boylu boyunca yıkılıp gider,	*Topple full length and fall,*
	Ön yanına bakılsa	*Look upon his forward side:*
	Talihi üstün kan dökücünün	*The blood-shedder blessed by fortune*
8930	Altı bin erin heybeti var,	*Bears the majesty of six thousand men,*
	Sırtını dönse, bahadırın	*Turn to his back — the batyr*
	Ejderha heybeti var,	*Bears a dragon's majesty,*
	Yöneldi mi Kıtay yarılıp,	*Where he turns, the Kıtay splits apart,*
	Talihi üstün kan dökücü	*The blood-shedder blessed by fortune*
	Arslan görünüşüyle görünüp,	*Appearing in a lion's guise,*
	Bir baksan bin kişi,	*Look once — a thousand men,*
	Bir baksan, bahadırım,	*Look once, my batyr,*
	Yeri kaplayan sayısız kişi.	*Numberless men covering the earth.*
	Manas'ın hâli işte böyle:	*Such indeed is Manas's state:*
8940	Altı arslanın en küçüğü,	*Youngest of the six lions,*
	Ayköl Manas, arslan, şir,	*Ayköl Manas, lion, şir,*
	Tanrı'nın sevgili kulu,	*God's beloved servant,*
	Her yanı denk, kusursuz olan odur,	*He it is, even-matched in every part, flawless,*
	Tam Altay'ın boyunda,	*Right there along the Altay,*
	Yaşı on ikiye geldiğinde,	*When his age came to twelve,*
	Şahbaz Manas, kaplan,	*Şahbaz Manas, the tiger,*
	Kırgın saldığı yer orası.	*That is the place he loosed the slaughter.*

«Kan dökücü Burut'muş» deyip,
Kalday bunu görüp dertlenip,
Manas'ın arslan olduğu,
Kaynayıp duran Kıtay'ın
Şöhret defterine çizilip,
Zırh giymiş güçlüsü -
Arslan şir dalınca aralarına -
Atından, at üstünden dökülüp,
En çevik pehlivanı bile
Öz canından umut kesip,
Zırhlı pusatlısı seksen dört,
Kahrolası kan dökücünün
Baktığı yön kızıl alev,

Uzağını vurup yere serip,

Kaynaşan Kıtay'ı
Boz yeleli sürüp perişan edip,
Boz yeleli yüz yüze vardığında
Pehlivan şaşırıp seğirtip,
Boz yelelin yöneldiğini
Sürüp, kovup tokmaklayıp,
Zırh giymiş Kıtay'ın
Güçlüsü dağ gibi yığılıp,
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Seçkinleri kırılıp,
Sağlam pehlivan, han ölüp,
Yalnız çocuk Manas'ın elinden
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Seçkinlerinin hepsi ölüp,
Gazabı sert, haykırıp,
Kırk haneliye ulaştırmadan,
Kaynayıp duran Kıtay'ı
Kaplan Manas, kan dökücü arslan,
Yeniden mızraklayıp yere serdi.
Karşı karşıya mevzilenip,
Mızrakla erişemezse
Tüfekle atışıp,
Yüz yüze durup,

Saying «He is a blood-shedding Burut»,
Kalday saw it and fell to grieving,
That Manas was a lion
Was inscribed of the seething Kıtay
Into the register of fame,
Their strongmen clad in armor -
When the lion şir plunged into their midst -
Spilling from their horses, from horseback,
Even the nimblest champion
Giving up hope of his own life,
Eighty-four in armored panoply,
Of the accursed blood-shedder
The quarter where he looked was crimson flame,

Striking down the far ones, laying them low,

The swarming Kıtay
The grey-maned drove and routed,
When the grey-maned came face to face
The champion startled and bolted,
Whomever the grey-maned turned upon
Driving, chasing, bludgeoning,
Of the armor-clad Kıtay
The strongmen heaped up like a mountain,
Of the stone-girded Kıtay
The chosen ones cut down,
Stout champions and khans dying,
At the hand of the lone child Manas
Of the stone-girded Kıtay
The chosen dying all,
His wrath harsh, bellowing,
Before they could reach the forty-hearthed,
The seething Kıtay
Tiger Manas, blood-shedding lion,
Lanced anew and laid upon the earth.
Entrenched face against face,
Where the lance could not reach
They traded musket-fire,
Standing face to face,

Biraz uzak düştüler mi
Tüfekle vuruşup,
Alın alına durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çutur vuruşup -
Tanrı yüzünü göstermesin -
Savrulan kavgak otu misali,
Baksan göze ilişmez.
Yayın oku vınlayıp,
Değdiği yer paramparça olup,

When they fell a little apart
They dueled with muskets,
Standing brow to brow,
Firing muskets, drawing bows,
Clashing crack on crack -
May God never show you its face -
Like tumbleweed tossed on the wind,
Look, and the eye cannot catch it.
The bow's arrow whirring,
Shattering wherever it struck,

Kan şarıl şarıl dökülüp,
Şiddetli bir kırgın oldu işte.
Döñgö, Coloy gibi alpları var,
İçleri baştan başa ateş yanıp,
Ne Manas'ı tutup alabiliyor,
Ne hanına eli boş varabiliyor,
Arından ölemiyor da,
Feryadı taş yarıyor.
Hanına eli boş varamayıp,
Kıyıda köşede savrulup,
Tokmak gibi kara saçlarını -
Arlanmalarından bu ikisi -
Saçlarını yolup fırlatıyor.
Manas'a dayanıp duramayıp,
Mançu seke seke kaçıp,
Öte yandan iki dev
Mançuların hepsini
Geri çevirip tokmaklayıp,
Halkın hepsi toplanıp,
İki ara çöle dönüp,
Pehlivanların hepsi kırılıp.
Bu görülmedik işi kim bilirdi,
Yeni olup biten iştir bu:
Şahbaz Manas'ın, kaplanın,
Kıtay'a saldığı büyük kargaşa -
Bunu görenin gönlünde hasret kalmaz -
Kan dökücü Manas sağ iken
Kalmuk'a saldığı büyük kavga.

Blood pouring in gushing streams,
A fierce slaughter it was indeed.
They have alps like Döñgö and Coloy,
Their insides burning end to end with fire,
They can neither seize and take Manas,
Nor go empty-handed to their khan,
Nor can they die of the shame,
Their wailing splits the stones.
Unable to face their khan empty-handed,
Tossed about in nooks and corners,
Their mallet-like black locks -
These two, out of their shame -
Tearing out their hair and flinging it.
Unable to stand fast against Manas,
The Mançu fleeing leap by leap,
On the far side two devs
Turning back all of the Mançus
And bludgeoning them home,
All the people gathering,
The space between turned to desert,
The champions all cut down.
Who had known such an unheard-of thing,
This is a deed but newly done:
Şahbaz Manas the tiger's
Great turmoil loosed upon the Kıtay -
Who sees it keeps no longing in his heart -
While blood-shedding Manas lived,
The great strife he loosed on the Kalmuk.

Nice güçlü pehlivanlar
Bahadır Manas'ı, boz yeleliyi:
«Bağlarım» diye toplandılar -

Bağlamak ne söz, alçaklar?
Kendileri topluca kırıldı,
Uluları gelip şaşırdı işte:

«Öldürürüm» diye gelip,
Kendi varını saçtı işte.
Pehlivanlarının bahadırı,
Mızrakçıların en ustası,
Düşmanın çaresini bilen en sağlamı,
Mızrakçıların ereni,
Çare bulucu yiğidi -
Pehlivan Döñgö, er Coloy
Şiddetle gazaba geldiler işte.
Ölenden geri kalan
Pehlivanları sürüp topladılar:
«Padişahlık bahtından,
Er Esenkan tahtından
Söyleşilip verilen söz nerede hani,

Esenkan'ın sözü idi:
«Cakıp'ın oğlu Manas'ı
Tutup getir» demişti,
Nice görülmedik iş yaptırıp,
Pehlivanların hepsini kırdırdı.
«Burut'tan dehşet gördük» deyip,
«Yüz yüze gelince öldük» deyip,

Ölmeden nasıl çekilip gideriz?
Hükmü keskin padişah erin yüzüne
Utanmadan nasıl söyleriz?
Kahrolası Burut'la
Kırışa kırışa döneriz.
Körpe kuray otu olgunlaşıncaya dek,
Ilgının çiçeği uçup gidinceye dek,
Altay'da sıkıca vuruşup,

Many mighty champions
Around batyr Manas, the grey-maned:
«I shall bind him», they said, and gathered -
Bind him — what talk is this, wretches?
They themselves were cut down in a mass,
Their elders came and were confounded, behold:
Coming with «I shall kill him»,
They squandered all they had, behold.
The batyr of their champions,
The most masterful of their lancers,
Their surest who knew the foe's remedy,
The eren of their lancers,
Their remedy-finding brave -
Champion Döñgö, er Coloy
Flew into violent fury, behold.
Those left behind from the dead,
The champions, they drove and mustered:
«From the fortune of the padishah's rule,
From er Esenkan's throne,
Where now is the word spoken and pledged,

It was Esenkan's word:
«Cakıp's son Manas -
Seize him and bring him», he had said,
Working many an unheard-of deed,
He had all the champions cut down.
Saying «We saw terror from the Burut»,
Saying «We died meeting him face to face»,
How shall we withdraw before we die?
To the face of the sharp-decreed padishah er
How shall we speak without shame?
With the accursed Burut
Slashing and slashing shall we return.
Till the tender kuray grass grows ripe,
Till the tamarisk blossom flies away,
Fighting hard in the Altay,

Kırgına uğrayıp çekiliriz,
Kahrolası Burut'u
Dıştan dıştan kuşatıp çıkalım,
İnlete inlete kovalayıp,
Sığındığı yere tıkalım.
Ölçüsüz bir yıkım salalım,
Kahrolası Burut'u
Sarıp kıskıvrak yakalayalım,
Taze izine ot koyup,
Benzi sararana dek kovalayalım».
Pehlivan Coloy hızlanıp,
Hepsine söylenip,
Coloy aşağılamadık kimse bırakmadı,
Ordunun hepsini sürdü.
Ordunun ardını er Coloy
Sürüp aldığı demdi,
Kimseyi sağ komayacak bir er olarak
Ortalığı kapladığı demdi.
Ordusunun başında Koca Döñgö,
İnsanın bilmediği dili var,
Beecin'in ta ötesinde
Sazañşañ denen bir halktanmış,
Kimsenin bilmediği sözü var,
Başında tabak gibi tek gözü var,
Babası Kıtay'ın delisi,
İnsan dili bilmeyen,
Hayvana çalar domuzu.
Ense saçı diken diken kabarıp,
Öfkesi gelip kasılıp,
Boğuşacak can bulamayıp,
Öfkesi güçlü bir kâfir,
Gayreti tam bir ermiş,
Kakan hanlı Beecin'de

We shall withdraw only through slaughter,
The accursed Burut -
Let us ring him round from without,
Chasing him till he groans and groans,
Let us pen him where he shelters.
Let us loose a ruin beyond measure,
The accursed Burut -
Let us wrap him round and seize him fast,
Laying grass upon his fresh trail,
Let us chase him till his face turns pale».
Champion Coloy gathering speed,
Berating them all,
Coloy left no one unscorned,
He drove the whole of the host.
The rear of the host er Coloy -
That was the moment he drove it on,
As an er who would leave none alive -
That was the moment he covered the field.
At the head of his host giant Döñgö,
He has a tongue no man knows,
Far beyond Beecin
He was of a people called Sazañşañ,
He has speech that none can know,
On his head a single eye like a platter,
His father a madman of the Kıtay,
Knowing no human tongue,
A swine that verges on the beast.
The hair on his nape bristling up,
His fury rising, swaggering,
Finding no soul to grapple with,
An infidel mighty in wrath,
In zeal a very saint,
In Beecin of the Kakan khans

Ona «Kayran Döñgö» derlermiş.
Ruhu yüce, adı ulu,
Eşsiz pehlivan er Döñgö,
Bir başka yaratılmış mahluk,
Öfkelenip tuğ tutup,

They called him «Kayran Döñgö».
Lofty of spirit, great of name,
Matchless champion er Döñgö,
A creature fashioned otherwise,
Raging, holding the standard,

Gören gönlü ürperip,
Heybetli bir dağ gibi görünüp,
Kükreyip haykırsa
Boğazlar gümbürdeyip göçer,
Manas şöyle dursun,
On sekiz bin âlemi
Kırıp geçirecekmiş gibi,

Kayran Döñgö hızını alıp,
Burnundan çıkan buhar
Koca ocak dumanı gibi tütüp,
Kırgına uğramış gibi
Ardından Kıtay ordusu çığrışıp,
Az buz değil, halk sel gibi basıp,

Naralarla sayısız ordu yetişirken,

Arslan Manas, ayköl şir,
Kıtay'la kırışa kırışa
Yine yetiştiği yer orası,
Toruçaar ile coşup,
Gazap salıp haykırıp,
Üstüne çullanan pehlivanları
Kan dökücü Manas, kaplan,
Savurup geri sürdü.
Bir görsen, er Döñgö,
Kılküröñ ile şahlanıp,
Tam karşıdan, yanası,
Manas'a mızrak saplamaya
Hazırlanmış durmuş.
Silah pusatını yerleştirip,
Kırıp geçirecekmiş gibi

Öfkesi yüzüne vurup,
Gazap dökülüp hız alıp,
Daha Manas'a varmadan
Yiyip yutacakmış gibi söylenip:
«Orduyu niçin kırdın?» diye,

The heart of the beholder shuddering,
Looming like a majestic mountain,
If he roars and bellows
The gorges rumble and cave in,
Let alone Manas —
The eighteen thousand worlds
As if he would smash them through and through,
Kayran Döñgö gathering speed,
The steam that left his nostrils
Smoking like a great hearth's smoke,
As though struck by massacre,
Behind him the Kıtay host shrieking,
No small thing — the folk flooding like a torrent,
While the numberless host came on with war-cries,
Lion Manas, the ayköl şir,
Slashing blow for blow with the Kıtay,
That is the place he arrived once more,
Surging on with Toruçaar,
Loosing wrath, bellowing,
The champions swarming over him
Blood-shedding Manas, the tiger,
Scattered and drove back.
Would you but see — er Döñgö,
Rearing up on Kılküröñ,
Dead ahead — may he burn -
To plunge his lance into Manas
Stood there made ready.
Settling his arms and harness,
As if he would smash all through and through,
His fury showing in his face,
Wrath pouring forth, gathering speed,
Before he even reached Manas
Muttering as if to eat him whole:
Saying «Why did you cut down the host?»,

«Büyük handan buyruk gelmişken
Develeri ne yaptın?» diye,
«Kıtay'ı kırıp geçiririm» diye
Kurup durmuşsun demek,
Nara atan Kalmuk'un
Güçsüzüyle çarpışıp,
Sen oyun oynayıp durmuşsun.
Kahrolası, kurnaz Burut,
Bugün dokundun damarıma,

Bugün şeklini şemalini bozarım,
Öfkem kabardı, kasıldım,
Bugün tekinize bile dokunmadan
bırakmam.
Bugün bildiğimi yaparım,
Tekinizi komadan kırarım!»
Böyle deyip Döñgö hız alıp,
Elindeki çomağı
Göçebe çadırı kadar görünüp,
Gök demirden tolgayı
Başına ters kapatıp geçirmiş,
Manas'ı gördüğü yerden
Gök mızrağı uzatıvermiş.
Kılküröñ'e kamçı vurup,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Ağzı dağ boğazı gibi açılıp,
Ağzından alev yanıp,
Kol yeni kalınlığında saçılıp,
Hepsini bitirecekmiş gibi,
Görülmedik hâli iyice belirip,
Er Döñgö Kıtaylardan
Ayrılıp öne çıkmış,
Teke tek meydana çıkmış,
Kâfirin gazabından
Yer yarılıp açılmış.
Bakanın gönlü ürperir:
Kütle kütle kabaran o Döñgö
Boz sırtlı dağ gibi görünüp,

Saying «When command had come from the great khan,
What did you do with the camels?»,
Saying «I shall smash the Kıtay through» -
So you have been scheming, it seems,
Of the war-crying Kalmuk
Battling with the feeblest,
You have been playing games.
Accursed, cunning Burut,
Today you have touched my very vein,

Today I shall wreck your shape and form,
My fury has swollen, I stand braced,
Today I shall not leave a single one of you untouched.
Today I shall do what I know,
I shall cut you down and leave not one!»
So saying Döñgö gathered speed,
The cudgel in his hand
Looming big as a nomad's tent,
The helm of grey iron
He had clapped inverted on his head,
From the spot where he saw Manas
He thrust out his grey lance.
Laying the whip to Kılküröñ,
Sparing not a hair of his life,
His mouth gaping like a mountain gorge,
Flame burning from his mouth,
Spraying thick as a coat-sleeve,
As if he would finish them all,
His unheard-of state plain to see,
Er Döñgö from the Kıtays
Parted and came forward,
Came out for single combat,
From the infidel's wrath
The earth split and yawned open.
The heart of the beholder shudders:
That Döñgö swelling mass on mass,
Looming like a grey-backed mountain,

Döñgö'nün ardından
Sel gibi gelen pehlivanları
Hep birden akına kalkıştı.
Kılküröñ'e kamçı vurup,
Kıtaylardan ayrılıp
Öne çıkmış pehlivan Döñgö.
İnsandan başka bir heybeti var,
Kendisine sataşan adamı
Sağ komayacak hâli var.
Er Döñgö'yü gördüğünde
Şahbaz Manas, kaplan,
Toruçaar tulpara, yüğrüğe,
Durmaksızın kamçı vurup,
Kıtay kalabalığına saldırdı.
Toruçaar'ın başını çevirdi işte,
Dağ gibi Döñgö'ye
Durmadan mızrak uzattı işte.
Namlı Manas arslanının
Yiğitliği bambaşkadır,
Kakan hanlı Beecin'i
Kökünden kıracak seçkin yiğit o.

While there behind Döñgö
The champions coming like a torrent
All at once set out to charge.
Laying the whip to Kılküröñ,
Parting from the Kıtays
Champion Döñgö came forward.
His majesty is other than man's,
Whatever man dares provoke him -
He has the look of leaving none alive.
When he saw er Döñgö,
Şahbaz Manas, the tiger,
To Toruçaar the tulpar, the swift one,
Laying on the whip without cease,
Charged the Kıtay throng.
He turned Toruçaar's head, behold,
At mountain-like Döñgö
He thrust his lance without cease, behold.
Of famed Manas the lion
The valor is a thing apart,
Beecin of the Kakan khans -
He is the chosen brave to smash it at the root.

Kan dökücünün boğuştuğu dem
Serin, esmer bir güzdü,
Sataşan kara Kalmuk'un
Niceleri kırılıp:
«Boğuşurum» diyen yerle bir oldu.

The hour the blood-shedder grappled
Was a cool and dusky autumn,
Of the provoking Kara Kalmuk
How many were cut down:
Whoever said «I'll grapple» was leveled to the earth.

Er Döñgö'yü gördüğünde
Mızraklaşacağını anladı işte,
Hemen anlayıp kan dökücün
Bıyık altından güldü işte,
Ölümden hiç geri durmadan,
Ecelden Manas hiç dönmeden,
Toruçaar'ın başını çevirdi işte,
Kızgın demirden sır mızrağı
Er Döñgö'ye doğru
Gümbürdeterek uzattı işte.
Yiğit Manas sultanın

When he saw er Döñgö
He knew they would cross lances, behold,
Knowing at once, your blood-shedder
Smiled beneath his mustache, behold,
Never once shrinking from death,
Manas never turning from his fated hour,
He turned Toruçaar's head, behold,
The lacquered lance of red-hot iron -
Toward er Döñgö
He thrust it out with a thunder, behold.
Of valiant Manas the sultan

Beli ardına sağlam gerilip,
Fıldır fıldır iki gözü
Ateş gibi kaynayıp belerip,
Gazabı bambaşka görünüp,
Tanrı'nın sevdiği bahadırın
Arslan heybeti görünüp,
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi -
Ayköl'ün heybetini sorma -
Kapı kanadı gibi bembeyaz dişleri,
Halkınkinden başka türlü dişleri
Işıl ışıl belirmiş,
Kan içiciliği iyice tutup,
Döñgö'ye saldırıvermiş.
Tulparmış Toruçaar,
Başını yere eğmiş,
Bambaşka adım açmış.
Basıp geçse kara taş
Un ufak olup dağılır,
Göçebe çadırı kadar kesekler
Tepesinde vızıldar,
Perçemini göğe savurup,
Hayvancık tırnağını yere gömüp,

Uçan kuşla yarışıp,
Sımsıkı düğümlü ak dizgine -
Eşi benzeri olmayan tulparın dizginine -
Kaplan ağzıyla asılıp,
Aman deyip demeyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Arslanın arslanlığı belli olup,
Toruçaar koşup yetişti,
Toruçaar'ın üstündeki han Manas,
Yüzü yağlanmış buğday rengine
bürünüp,

Gözleri alacakaranlık dumanı kesilip,
Kan içici Manas, kaplan,
Yetkin belini kuşanıp,
Yetiştiği yerde Döñgö'yü

The waist braced firm behind,
His two eyes spinning round,
Boiling like fire, glaring wide,
His wrath appearing a thing apart,
Of the batyr beloved of God
The lion-majesty appearing,
His great eyes like the Çolpan star -
Ask not of Ayköl's majesty -
His teeth white as door-leaves,
Teeth unlike the people's teeth
Gleaming bright,
Blood-thirst seizing him in full,
He fell upon Döñgö.
A tulpar was Toruçaar,
He bowed his head to the earth,
Opened a stride apart from all.
Should he tread on black stone
It crumbles to flour and scatters,
Clods big as a nomad's tent
Whirr about his crown,
Tossing his forelock to the sky,
The dear beast sinking his hooves in the earth,
Racing the flying bird,
On the tight-knotted white rein -
The rein of the peerless tulpar -
Hanging with his tiger's mouth,
In less time than to cry mercy,
In the blink of an eye,
The lion's lionhood made plain,
Toruçaar ran and closed the gap,
On Toruçaar khan Manas,
His face turned the hue of oiled wheat,

His eyes become the smoke of dusk,
Blood-drinking Manas, the tiger,
Girding his able loins,
Where he caught Döñgö,

Mızrakla bir kez saplayıp,
Yetkin çocuk arslanınız
Temrenden önce yetişti,
Yetiştiği yerde Döñgö'ye:
«Kendir kuşağın kıyısı» diye,
«Ciğerin bir yanı» diye,
«Can evinin hizası» diye,

«Yanıp gebermiş domuzun
Öleceği yer burası» diye,
Kan içse doymaz sır mızrağı

Kavradığı gibi savurup -
Kan dökücülüğü işte bu kadar -
Döñgö'yü çınlatarak
Vurup deviriverdi.
Kaburga kemiği sökülüp,
Manas arslan mızrak sapladığında
Ciğeri ikiye bölünüp,
Kanı su gibi dökülüp,
Bakıp duran adamın
Bütün bedeni ürperip,
Kılkürön'ün üstünden,
Eyerinden ardı kayıp,
Üzengiden ayağı kayıp,
Gümbürdeyerek yıkıldı,
Döñgö attan düştüğünde
Belayı başına sardı,
Başını kesip aldı.
O Döñgö'sünü yere serip,
İnce yolu kestirmeden aşıp,
Kılkürön'ü Manas arslan
Yedeğine alıp ganimet etti,
Kılkürön'ü yedekleyip çıkıncaya dek -
Tanrı yüzünü göstermesin -
Kamışı gör, seli gör,
Sel gibi basan halkı gör,
Pus içinde uçuşan koru gör,
Şaşmadan isabet eden oku gör,

Stabbing once with the lance,
Your able child, your lion,
Arrived before the lance-head,
Where he caught him, at Döñgö:
Saying «The edge of your hemp sash»,
Saying «The one side of your liver»,
Saying «The line of your heart's own house»,
Saying «Of the burnt, perished swine
Here is the place to die»,
The lacquered lance unsated though it drink blood
Swinging it the instant he seized it -
Such is the measure of his blood-shedding -
Döñgö, with a ringing crash,
He struck and toppled down.
His rib-bones torn away,
When Manas the lion drove the lance in
His liver split in two,
His blood pouring out like water,
Of the man who stood and watched
The whole body shuddering,
From atop Kılkürön,
His seat sliding from the saddle,
His foot sliding from the stirrup,
He crashed down with a thunder,
When Döñgö fell from the horse
He wound calamity round his own head —
Manas cut off his head and took it.
Laying that Döñgö of his on the earth,
Crossing the narrow path by the short way,
Kılkürön — Manas the lion
Took him on a lead-rope as plunder,
Till he rode out leading Kılkürön -
May God never show you its face -
See the reeds, see the flood,
See the folk that flood like a torrent,
See the embers whirling in the haze,
See the arrows striking without fail,

Gazaplı Coloy haykırıp,
«Kakan!» diye nara atıp,
Şiddetle gazaba geldi işte,
Kaynayıp duran nice pehlivan,
Hanları Coloy başta olmak üzere,
Manas sultanı kalabalıkça
Çepeçevre kuşattılar işte.

Wrathful Coloy bellowing,
Hurling the war-cry «Kakan!»,
Flew into violent fury, behold,
Many a seething champion,
Their khan Coloy at their head,
Manas the sultan in their throng —
They ringed him round on every side, behold.

Akbaltay bey, Cakıp bey,
Göğse sığmaz nice kaygıyla,
Han Manas'ı gördüklerinde,
İkisinin gözyaşı on ova oldu:
«Ölmeyip sağ gezerken
Hangi mirasa erelim,
Alnımıza yazılan evlat için
Şu yorgun can kurban olup gidelim».
Ak sakalı seyrelip,
İki gözden akan yaş
Köprücüğünden aşağı dökülüp,
Göğse sığmaz nice kaygı,
Gözünün yaşı bin ova.
«Ecel yeterse ölürüz» deyip,
«Çare olursa Manas'a
Arka olup dururuz» deyip,
Kara canı esirgemeden,
Yanından han Baltay
Saldırıp mızrak uzattı,
Ortalarında Cakıp bey,
Yaman Manas oğlu için,
Kırışıp durdu.
Talihi üstün kayran arslan,
Kıtay'ı un ufak edip
Kırıp geçiriyor Manas er.
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup:
«Han Manas!» diye ses verip,
Oynaya oynaya geçtiğinde
On iki Kalmuk boylu boyunca serilip,
Toruçaar'ı oynatıp,

Akbaltay bey, Cakıp bey,
With cares too great for the breast to hold,
When they saw khan Manas,
The tears of the two became ten plains:
«While we walk alive, undying,
What inheritance should we attain,
For the child written on our brow
Let this weary life go as sacrifice».
His white beard grown sparse,
The tears flowing from two eyes
Pouring down past his collarbone,
Cares too great for the breast to hold,
The tears of his eyes a thousand plains.
Saying «If our hour suffices, we die»,
Saying «If there be a remedy, for Manas
We stand and shield his back»,
Sparing not their dark lives,
From his flank khan Baltay
Charged and thrust his lance,
In their midst Cakıp bey,
For his son, dread Manas,
Stood slashing blow for blow.
The kayran lion blessed by fortune,
Grinding the Kıtay to flour,
Er Manas smashes through and through.
Striking Toruçaar once on the croup,
Giving voice «Khan Manas!»,
When he passed by dancing, dancing,
Twelve Kalmuks stretched out full length,
Making Toruçaar dance,

Yetiştiği yeri yerde süründürüp,

Ortalarında ulu Manas
Heybetli bir dağ gibi görünüp,
Kan dökücünün gazabına dayanamayıp,
Pehlivanlar kaçıp dağılıp,
Tam önüne gelenlerin
Kaçıp sağ kurtulanı olmayıp,
Kanı akıp dökülüp,
Nara vakti geldiğinde,
Arslan Manas'ın, boz yelelinin,
Arslanlık hâli görünüp,
İnişte er mızraklar,
Hesaba sığmaz kaplan
Tam ellisini birden bir vuruşta mızraklar.
Kargaşaya girdiğinde
Kükreyip haykırdı,
Kara söğüt gibi Kalmuk'u
Savurup geri sürdü,

Ortasını Akbaltay
Oyup aldığı demdi,
Bir ucunu Cakıp bey
Boğazladığı demdi,
Kalmuk birer birer kaçıp,
Darmadağın olduğu demdi.
Dağılanı kırıp geçirip,
O bildiğin Manas, boz yelelin,
Önüne katıp sürdüğü demdi.

Gazabı şiddetle başlattı,
Er Döñgö'leri başta olmak üzere,
Gelen ordunun hepsini
Kökünden kırıp attı.
Düzlüklerin hepsi toz oldu,
Vadilerin hepsine baksan
Şarıl şarıl akan kan olmuş,
Belayı başına sardırıp -

Dragging in the dust whatever place he reached,
In their midst great Manas
Looming like a majestic mountain,
Unable to bear the blood-shedder's wrath,
The champions fleeing, scattering,
Of those who came dead before him
None fleeing and escaping alive,
Their blood flowing, pouring out,
When the hour of the war-cry came,
Of lion Manas, the grey-maned,
The lion-state appearing,
On the downslope he lances men,
The tiger past all reckoning
Lances a full fifty at a single stroke.

When he entered the turmoil
He roared and bellowed,
The Kalmuk like black willows
He scattered and drove back,

The center of them Akbaltay -
That was the moment he gouged out,
One end of them Cakıp bey -
That was the moment he slaughtered,
The Kalmuk fleeing one by one,
That was the moment they were routed.
Smashing through the scattered,
That Manas you know, your grey-maned -
That was the moment he drove them before him.
He loosed his wrath in violence,
Er Döñgö and his like at their head,
The whole of the host that came
He cut down at the root.
The flats all turned to dust,
Look at all the valleys -
Blood flowing in gushing streams,
Winding calamity round their heads -

Esenkan'ın pehlivanları
Tek başına Manas hana yenilip -
Akbaltay bey, Cakıp bey
Atları ganimet etmiş,
Ganimete bunlar boğulmuş.
Kalmukların bahadırı,
Kayran Coloy kâfiri,
Bir kargaşa kopardı;
Kalmukların Coloy'u
Çılan'ın yolunu kesti,
Bir kargaşa kopardı,
Hizmetkârlarını kırıp geçirip,
Topurak-Söksööl yolundan,
Cehennemlik Coloy'un elinden,
Bin fitneyi bir anda salıp,
Bin devenin çayını bir anda aldı.

Gazabı şiddetle başlattı,
Coloy'undan gayrısını
Conok'ta kırıp attı.
Hani aşık kemiği kadar yerde dağ yok,
Eğilip girecek çukur yok,
Sabanın çizdiği bir çizgi yok,
Marmotun kazdığı in yok -
Ay gibi dümdüz sarı ovada
Eşsiz pehlivan er Coloy,
On caysañını ardına takıp,
Yaman Coloy başları olarak.
Ön yanını gözcüyle kollattırıp,
Pehlivanlara ek olarak
Bin devedeki çayı aldırıp,
Bunlar pehlivanlardan ayrılıp,

Can esirgemeden içleri yanıp,
Ölecek hâlleri görünüp,
Biten dağın çıkıntısında,
Kütük gibi kabaran burunda,
Duman fışkırıp bölünür,
Ulu dağ gibi heybetlenip,

Esenkan's champions
Beaten by Manas khan alone -
Akbaltay bey and Cakıp bey
Took the horses as plunder,
These two were drowned in plunder.
The batyr of the Kalmuks,
Kayran Coloy the infidel,
Raised up a turmoil;
The Coloy of the Kalmuks
Cut the road of Çılan,
Raised up a turmoil,
Smashing through his servants,
By the Topurak-Söksööl road,
At the hand of hell-bound Coloy,
Loosing a thousand mischiefs in an instant,
He seized in an instant the tea of a thousand camels.
He loosed his wrath in violence,
All of them except their Coloy
He cut down and cast away at Conok.
No hill there big as a knucklebone,
No hollow to stoop and enter,
Not one furrow drawn by the plow,
No burrow dug by the marmot -
On the yellow plain flat as the moon,
Matchless champion er Coloy,
His ten caysañs at his back,
Dread Coloy as their head.
Having scouts watch his forward side,
In addition to the champions
Having the tea on a thousand camels seized,
These parted from the champions,

Sparing no life, their insides burning,
The look of death upon them,
On the spur of the ending mountain,
On the log-like swelling promontory,
Smoke gushes forth and parts,
Majestic as a mighty mountain,

On iki caysañ yanında,
Yaman Coloy görünür.
Caysañların en sağlamı
Makas kulaklı Kaman alp,
Akbaba kuyruklu Coon alp,
Karaçoyun pehlivanı -
On iki caysañı ardına takıp,
Sarp dağın çıkıntısından
Han Coloy çıkıverdi.
Nicelerin içinde er olan Coloy odur,
Görülmedik biçimde vuruşup,
Kırıştıkları yer orası,
Ulusu var, devi var,
Bilene ağır değeri var,
Manas'ı bağlayıp almaya
Hırs bağlamış o heybetli,
On iki kadar caysañı -
Pehlivanların her biri
Hem obur, hem eşsiz er -
Kıyasıya, görülmedik mızraklaşıp,
Kırgın olacak yer orası.
Ermiş Coloy, haykırıp,
Makas kulaklı Kaman alpı -
Kaman alpını çağırıp:
- Kahrolası Burut Manas'tan
Öç almadan nasıl geçeriz,

Manas'la bir ölüm dövüşü etmeden
Sağ nasıl gideriz?
Gazabı şiddetle başlattı,
Kayran Döñgö ereni
Pehlivanlarıyla birlikte serip,
Kökünden kırıp attı.
Kargaşa başlatıp kavga saldı,
Evi yanası bu Burut,
Topurak'ın sırtında
Bin devenin çayını bir anda aldı,

Derdi daha dün başlattı,

His twelve caysañs beside him,
Dread Coloy appears.
The stoutest of the caysañs:
Scissor-eared Kaman alp,
Vulture-tailed Coon alp,
The champion Karaçoyun -
His twelve caysañs at his back,
From the spur of the steep mountain
Khan Coloy came riding out.
He is Coloy, the er among so many,
Fighting in unheard-of fashion,
That is the place they slashed blow for blow,
He has his great ones, has his devs,
To him who knows, his worth is heavy,
To bind and take Manas
That majestic one has bound his greed,
His twelve-odd caysañs -
Every one of the champions
At once a glutton and a matchless er -
Crossing lances fierce, unheard-of,
That is the place slaughter shall be.
Saintly Coloy, bellowing,
Scissor-eared Kaman alp -
Calling his Kaman alp:
- From the accursed Burut Manas
How shall we pass without taking vengeance,
Without a death-duel with Manas
How shall we go away alive?
He began his wrath with violence,
The eren Kayran Döñgö
He laid low with his champions all together,
He cut him down at the root.
He raised a turmoil, loosed a brawl,
This Burut — may his house burn -
On the ridge of Topurak
Seized in an instant the tea of a thousand camels,
He began the sorrow only yesterday,

Benim keşişim eline geçince
Ensesini gerdirip,
At edip binip rezil etti.

Bu zorbalığı kim görmüş?
Kahrolası Burut'tan

Er Coloy çok çekti, çok gördü.
Beecin hanı Esenkan
Yönelip yolunu gözlettiğinde,
Pek güvendiği Coloy'u
Kahrolası Burut'a
Nice malını kaptırdı.
Ölüm dövüşü etmeden nasıl çekiliriz?

Bahadırsa eğer, Burut'a
Basıp savaş açalım,
Varı yoğu kırdırmadan
Nasıl sağ kalalım?
Altındaki Açbuudan
Kanatlı tulpar hayvandır,
Kuyruğu dik, yelesi basık,
Kudurasıcanın Açbuudan'ı
Kulanı kovsa kaçırtmaz,
Kapıştığı düşmana karşı ustalaşmış.

Altındaki Açbuudan'ı
Oynak salınıp yürütüp,
Caysañların canını çıkarıp,
Kükreyip telaşa verip,
Kayran Coloy ne yapsın?
Kederlenip durmadan,
Babası az önce ölmüş gibi
Acı naralarla çığlık salıp,
Savaş davulunu bir dövüp,
Gök zırh cübbesini bürünüp -
Bir görsen Coloy hanı -
Boz kaplan gibi şahlanıp,
Başı göçebe çadırı gibi kocaman,

When my keşiş fell into his hand
He stretched back his nape,
Made him a horse, mounted him, disgraced him.
Who has seen such tyranny?
From the accursed Burut

Er Coloy suffered much, saw much.
When Esenkan, khan of Beecin,
Turned and had the road watched for him,
His most trusted Coloy -
To the accursed Burut
He let slip so much of his wealth.
How shall we withdraw without a death-duel?
If he is a batyr, upon the Burut
Let us press and open war,
Without letting all we have be slaughtered
How shall we stay alive?
Beneath him Açbuudan,
A winged tulpar of a beast,
Tail held high, mane lying low,
The rabid wretch's Açbuudan,
Chasing the kulan, never lets it flee,
Grown masterful against the foe he grapples.
Açbuudan beneath him,
Setting him strutting in a supple walk,
Driving the life out of the caysañs,
Roaring, throwing all in panic,
What should Kayran Coloy do?
Grieving without cease,
As if his father had just now died,
Shrieking bitter war-cries,
Beating once upon the war-drum,
Wrapping on his robe of grey mail -
Would you but see khan Coloy -
Rearing like a grey tiger,
His head huge as a nomad's tent,

Tüyü dökülmüş akbaba gibi kaş çatıp,
Kurt gibi gözleri kanlanıp,
Sürüden ayrı ölen domuzun
Apayrı görünüşü belirip,
Burnu yassı, gözü çekik derili,
Kaş çukuru sığ, zehri güçlü -
Bu kâfirden umudu kes -
Kara Kalmuk hanıymış,
Mızraklaşmaya da kılıçlaşmaya da
Öteden beri denenmiş bir canmış.
Kendisi yassı, beti balçık rengi,
Güreşe de savaşa da
Çoktan olmuş pek bir usta,
Yetkin Coloy, koca pehlivan,
Makas kulaklı Kaman alpı
Arka edinip sürmüş,
Akbaba kuyruklu Coon alpı
Yoldaşlığa sağlamca seçmiş.

Scowling like a molted vulture,
His wolf-like eyes bloodshot,
Of the swine that dies apart from the herd
The look, all apart, upon him,
Flat-nosed, slant-lidded of eye,
Shallow of brow-socket, strong of venom -
Give up all hope of this infidel -
He was khan of the Kara Kalmuk,
At lance-work and at sword-work both
A soul long tested from of old.
Himself squat, his face the color of clay,
At wrestling and at war alike
Long since a very master,
Able Coloy, the giant champion,
Scissor-eared Kaman alp
He drove as his support,
Vulture-tailed Coon alp
He chose firmly for the road's fellowship.

Gölgesi pehlivan, zehri güçlü,
Karısını karabasan basmış gibi
Telaşla koşuşan kâfirler -
Kudurasıcanın hâlini gör de al.
Kul malını saçar gibi,
Kudurasıcanın hâli işte şöyle,
Kovalayanı yakınmış da kaçar gibi,

Telaşla halkın başına geçip,
Belini sımsıkı kuşanıp,
Baştan başa bela Coloy'un -
Dayanamayıp domuzun
İçi baştan başa ateş yanıp -
Gerçekten savaş açmaya,
Var gücünü toplayıp han Coloy,
Manas'a gerçekten cenk açmaya,
Evi yanası o domuz
Suratını asıp durmuş,
Sinek kadar canını esirgemeden
Var gücünü toplamış.

His shadow a champion, strong of venom,
As though a nightmare crushed his wife -
The infidels scurrying in panic -
Behold and mark the rabid wretch's state.
As a slave squanders wealth,
Such indeed is the rabid wretch's state,
As though his chaser pressed him close and he fled,
Rushing to the head of the people,
Girding his waist bone-tight,
Of Coloy, calamity end to end -
The swine unable to endure,
His insides burning end to end with fire -
To open war in earnest,
Khan Coloy mustering all his strength,
To open battle on Manas in earnest,
That swine — may his house burn -
Has stood there glowering,
Sparing not his fly-small life
He has mustered all his strength.

«Kargaşa saldı bu kan dökücü
Şu Altay toprağına,
Kırgın saldı kahrolası
Benim kara Kalmuk halkıma.
Ben Beecin'e gittiğimde
Karşı koyan bir can yok,
Kara Kalmuk sinmiş,
Sataşmaya gelen pehlivanı
Bir teki kalmadan kırılmış.
Bu kahrolası Burut'un
Yürüdüğü yerden toz çıktı,
Sesinden can çıktı,
Sınçının gözü kararıp,
Bu Altay'da doğmuş -
Kahrolası bu Burut
Dillere destan bela oldu.
Esenkan'ın huzurundan
Kalabalık askerle gelmiştik,
Başımıza türlü hâller getirtip,

Nice tümeni, nice pehlivanı
Bir tek Burut'a kaptırıp,
Hanın yüzüne nasıl bakayım?
Gücüm yeterse çarpışıp,
Bu kahrolası Burut'la
Bir kılıçlaşıp göreyim» -
Deyip, böylece Coloy han,
Manas'ın kan dökücü olduğunu
Görüp anladığı demdi,

Gayreti tam pehlivanları
Yanına ayırıp aldığı demdi.

Üzengi kayışı tıpırdayıp,
Ardında saç örgüsü
Tokmak gibi sallanıp,
Altındaki Açbuudan'a
Sağlı sollu kamçı vursa

«This blood-shedder loosed turmoil
On this soil of Altay,
The accursed one loosed slaughter
On my Kara Kalmuk folk.
When I went off to Beecin
Not a soul dared stand against me,
The Kara Kalmuk has cowered,
The champion who came to provoke him -
Cut down, not one remaining.
This accursed Burut -
Dust rose from where he walked,
Life fled at his voice,
The keen appraiser's eye went dark,
Born here in this Altay -
This accursed Burut
Has become a byword of calamity.
From Esenkan's presence
We came with a teeming army,
He brought all manner of fates upon our heads,
Many a tümen, many a champion
Lost to a single Burut -
How shall I look the khan in the face?
If my strength suffices, clashing,
With this accursed Burut
Let me try a bout of swords» -
So saying, thus Coloy khan,
That Manas was a blood-shedder -
That was the moment he saw and understood,
The champions complete in zeal -

That was the moment he set them apart at his side.
His stirrup-strap tapping,
Behind him his plaited hair
Swinging like a mallet,
On Açbuudan beneath him
When he lays the whip right and left,

Bastığı yer paramparça olup,
Koca kazan gibi kesekler
Tepesinde vızıldar.
Eşelediğinde kara yer
Kat kat yarılıp bölünür,
Tutuşup ölesi bu atın
Tulparlık görünüşü belirir.
Kara çelik gem
Damağında çatırdayıp,
Göçebe çadırı kadar koca tırnağı
Savurdukça yerde gümbürdeyip,

Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden -
Gazaplı Coloy bahadırda
Sakal da yok, bıyık da yok,
Pehlivanlığı bambaşka,
Kan kokan Coloy'un
Bahadırlığı bir hayli,
Ölçüye sığmaz bu Coloy,
Öldürüp kana doymayan
Can kıyıcıların biridir o,
Azrail'in ta kendisidir o,
Kan içe içe pekişmiş,
Gazabı tam, zehri güçlü -
Bu kâfirden umudu kes -
Tepe saçı diken diken kabarıp,
Yiyip yutacakmış gibi kabarıp,
Saldıran yaban domuzu göğüslü,
Avını kapacak ayı bakışlı,

Gören gönlü ürperip,
Haykırıp uzattığı mızrağı
Çam ağacı gibi görünüp,
Görenin yüreği ağzına gelip,
Göçebe çadırı kadar çoyun başlı topuz

Bileğine dolanıp asılı -
Coloy'u görürsen gözünü aç -

The ground he treads is torn to shreds,
Clods big as a great cauldron
Whirr about his crown.
When he paws the black earth
It splits and parts in layer on layer,
Of this horse — may he catch fire and die -
The tulpar look appears.
The black steel bit
Crunching against his palate,
His great hoof big as a nomad's tent
Thundering on the ground with every swing,
Never glancing about him,
Sparing his life not at all -
In wrathful Coloy the batyr
There is no beard, no mustache either,
His championhood is a thing apart,
Of blood-reeking Coloy
The batyrhood is no small measure,
This Coloy fits no measure,
Killing, never sated with blood,
He is one of the life-slayers,
He is Azrail's very self,
Hardened drinking blood on blood,
Complete in wrath, strong of venom -
Give up all hope of this infidel -
The hair of his crown bristling up,
Swelling as if to eat and swallow whole,
Chested like a charging wild boar,
With the gaze of a bear about to seize its prey,
The heart of the beholder shuddering,
The lance he thrusts out bellowing
Looming like a pine tree,
The watcher's heart leaping to his mouth,
A cast-iron-headed mace big as a nomad's tent
Hangs wound about his wrist -
If you see Coloy, open your eyes -

Çelik ağızlı ay balta,
Ölçüsü olmayan Coloy'un
Öbür elinde asılı.
Coloy'un hâlini sorma:
Soluk aldığında burnu -
Burnunun kanatları

A moon-axe with a steel mouth,
Of Coloy who fits no measure,
Hangs in the other hand.
Ask not of Coloy's state:
When he draws breath, his nose -
The wings of his nostrils

Sarp dağın derin boğazı gibi,
Domuzun bir yanağında
On iki Şibe, kırk Mançu
Ordo oyunu oynayıp yatacak kadar yer var.
İki gözünün kuyruğu
Boz tepelik yamaçlar gibi.
Bir gözüne baksan
Kurbağalı gölün bataklığı gibi,
Gazaba gelen bu kâfir
Boğuştuğunu olduğu gibi yutacak gibi.

Like the deep gorge of a steep mountain,
On one cheek of the swine
Twelve Şibe, forty Mançu
Have room to lie and play the game of ordo.

The tails of his two eyes
Like grey hillock slopes.
Look into one of his eyes -
Like the mire of a frog-filled lake,
This infidel come to wrath
Looks fit to swallow whole whatever he grapples.

Kaşları yanmış orman gibi,
Sarkık dudakları
Yılkıcının giydiği çarık gibi.
Yanıp ölesi bu Coloy'un
Yiğitliği sağlam, zehri güçlü,
Bundan önce nice boğuşup,
Nicelerini yerle bir etmiş.
Hani Kap-Too'nun beri yakasında,
Sazañşañ elinde,
Gün doğduğunda o il
Ovaya davar gibi yayılır,
Gün akşama dönerken
Nerede in, nerede çukur varsa,
Yatmak için oraya sığınırlar -
Onların hanı Madıkan,
Mamıtbek ile iki han
Mızraklaşmaya davranınca,
Üstlerine varan Coloy değil mi,
O ile belayı
Salan Coloy değil mi,

His brows like a burnt-out forest,
His drooping lips
Like the rawhide clogs a herdsman wears.
Of this Coloy — may he burn and die -
The valor is stout, the venom strong,
Before this he grappled many times,
Leveled many to the earth.
There, on the near side of Kap-Too,
In the land of Sazañşañ,
When the sun rises, that people
Spreads across the plain like herds,
When day turns toward evening,
Wherever there is den or hollow,
They shelter there to sleep -
Their khan Madıkan,
With Mamıtbek — when the two khans
Made to cross lances,
Was it not Coloy who bore down on them,
Was it not Coloy who loosed
Calamity on that land,

Altmış gün vuruşup
Direnen Coloy değil mi,
Gök boğaya binen Madıkan'ı,
Boz katıra binen Mamıtbek'i,
İkisini birden bağlayıp
Alan Coloy değil mi.
«Coloy pehlivanmış» diye
Ünü ile dillere düşmüş,
Er Esenkan bahadırın
Şöhret defterine yazılmış.
O pehlivan Coloy'un
Boynuna Kıtayca «lumpu» nişanı
taktırmış.
Batmanla altını, kızıl mücevheri
Esenkan'ın hazinesinden
Harcayıp saçtırıp,
Hazinede besletmiş.
Nazlı yetişmesi bambaşka -
Coloy'un hâlini sorma -

Was it not Coloy who fought
Sixty days and stood fast,
Madıkan riding the grey bull,
Mamıtbek riding the grey mule,
Binding the two of them together -
Was it not Coloy who took them.
Saying «Coloy is a champion»,
His fame fell upon all tongues,
In er Esenkan the batyr's
Register of fame he was inscribed.
On that champion Coloy's
Neck he had the Kıtay «lumpu» badge
hung.
Gold by the batman, red jewels,
From Esenkan's treasury
Spending, scattering forth,
He had him fattened in the treasury.
His pampered rearing is a thing apart -
Ask not of Coloy's state -

Beecin'den çıkma seçkin yiğit.
Savaşmak için suratı asılıp,
Öfkeden tüten Coloy'u,
Bacak kalınlığında demir kuşanıp,
Sahtiyan terlikli, burma kemerli,
Öfkeden tüten er Coloy,
Altındaki Açbuudan'ın
Tozu dağ gibi savrulup,
Teke tek meydana çıkmış,
Kâfirin gazabından
Yer esneyip çökmüş.
Tokmak gibi kara saçı
Ardında sallanıp,
Bunun üzengi kayışı tıpırdayıp,
Gök ala meydana, taş sekiliğe -
Meydana çıkıverdi işte.
Şahbaz Manas, kaplan,
Yönelip iyice sokulmuştu.
Talihi üstün kayran arslan,

A chosen brave come out of Beecin.
His face set in a scowl for war,
Coloy fuming with fury,
Girded with iron thick as a leg,
In morocco slippers, with twisted belt,
Er Coloy fuming with fury,
Of Açbuudan beneath him
The dust whirling like a mountain,
He came out for single combat,
From the infidel's wrath
The earth yawned and sank.
His mallet-like black hair
Swinging behind him,
His stirrup-strap tapping,
To the grey-dappled field, the stone terrace -
Out to the field he came, behold.
Şahbaz Manas, the tiger,
Had turned and drawn in close.
The kayran lion blessed by fortune,

Kalkan ardına girdi Manas arslan,
Acı naralar, uğultulu haykırışlar -
Çığlığın içine girdi Manas arslan,
Onulmaz büyük bir
Kavganın içine girdi Manas arslan.
Adı Hızır, kırk çilten,
Ayköl erin yoldaşı,
Kırk haneliden kırk çocuk
Han Manas'ın sözleştiği,
Aman Manas er ile,
Derleyip aldığı yoldaşı.
Aşı bir, sofra arkadaşı,
Koyunu bir, ağıl ortağı,
Ölümü ortak, iman kardeşi,
Bu dünyada mal ortağı,
Mızraklaşmaya girse mızrak yoldaşı,
Ganimet alsa pay ortağı -
Kırk çocuk arka olup
Sırttan seyreder bu görülmedik işi.
Şahbaz Manas, boz yelelin,
Er Coloy'a saldırıp,
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup,
Sır mızrağı ele alıp,
Dağ kadar iri Coloy'a
Karşı karşıya saldırdılar,
Manas yaklaştığında
O zaman Coloy şunu söyler:
«Atının başını çevir de dur,
Soluyup durma, sen Burut,

Önündeki yerde dura dur!
«Manas, Manas» denince,
Sen daha on ikine gelmişsin,
Kabarıp gidiyormuşsun,
Yiğitliğin var, aklın yok,
Hiçbir şeyle işin yok,
Suya atılmış tulum gibi
Şişinip gidiyormuşsun.
Bu Altay'da doğdun,

Manas the lion went behind the shield,
Bitter war-cries, droning yells -
Manas the lion went into the clamor,
Into a great strife past all cure
Went Manas the lion.
His name Hızır, the forty çilten,
Companions of the ayköl er,
Forty boys of the forty hearths,
Pledged to khan Manas,
With Aman Manas the er,
The companions he gathered up.
Sharing one food, fellows of one table,
Sharing one sheep, partners of one fold,
Common in death, brothers in faith,
Partners in wealth in this world,
Lance-fellows when lances cross,
Share-partners when plunder is taken -
The forty boys standing at his back
Watch this unheard-of deed from the ridge.
Şahbaz Manas, your grey-maned,
Charging er Coloy,
Striking Toruçaar once on the croup,
Taking the lacquered lance in hand,
At Coloy huge as a mountain -
They charged each other face to face,
When Manas drew near,
Then Coloy speaks thus:
«Turn your horse's head and halt,
Stop your panting, you Burut,

Stand fast on the ground before you!
When they say «Manas, Manas» -
You have but reached your twelfth year,
And off you go all puffed up,
You have valor, but no wits,
You care for nothing at all,
Like a skin-bag flung into water
You go about all swollen.
You were born in this Altay,

Göbeğin bu yana düştü,
Senin insanlığın nerede?
Dediğime razı ol, Manas,
Burutluğun gerçekse -
İlk vuruş sırasını bana ver, Manas,
Ben namlı Coloy eriydim,
Çocuk Burut han değil,
On sekiz bin âlemi
Alan Coloy benim.
Teke tek karşı durup,
Teke tek mızraklaşalım,
Bahadıra yaraşan güzel, mert iştir -
Teke tek dövüşelim».
Coloy'un dediğine
Asil Manas razı oldu işte,
Gücü taşan Manas han,
Dağ gibi olan kaplan,
Dediğine razı geldi,
Dilediği ilk vuruş sırasıydı,
Manas sırayı ona verdi işte:
«Esirgemeden mızrak sapla, Coloy,
Eğer esirgeyecek olursan
Var git ananı al da otur, Coloy,

Bütün gücünü koy, Coloy,
Vurup devir beni, Coloy,
Deviremezsen, Coloy'um,
Sinsi çalımın ayağına dolanır,
Gözünü aç, er Coloy,
Başına Baltay'ın kılıcı iner.
Yıkımı sinsice başlattım ben,
İşte, Coloy, sözümü dinle,
Pehlivanlarını kırıp attım!
Yamansan hadi bundan arlan,

Geçidini keşfedip yol ettim,
Dinle şu sözümü:
Senin keşişini bitleyip rezil ettim.

Your navel fell on this side,
Where is your humanity?
Consent to what I say, Manas,
If your Burut-hood is true -
Give me the first blow's turn, Manas,
I was the famed er Coloy,
No child Burut khan -
The eighteen thousand worlds -
I am the Coloy who took them.
Standing against each other one to one,
Let us cross lances one to one,
It is a fine, manly deed befitting a batyr -
Let us duel one to one».
To what Coloy said
Noble Manas consented, behold,
Manas khan overflowing with strength,
The tiger who is like a mountain,
Consented to his word,
What he desired was the first blow's turn,
Manas gave him the turn, behold:
«Drive your lance unsparing, Coloy,
If you should hold back and spare me,
Go off, take your mother and sit at home, Coloy,
Put in all your strength, Coloy,
Strike me down and topple me, Coloy,
If you cannot topple me, my Coloy,
Your sly feint will tangle round your feet,
Open your eyes, er Coloy,
Baltay's sword comes down upon your head.
I began the ruin by stealth, I did,
Here, Coloy, heed my word,
I cut your champions down!
If you are dread, come, feel the shame of this,
I scouted out your pass and made it a road,
Listen to this word of mine:
I picked the lice from your keşiş and disgraced him.

Yılkıdan yüğrüğe binmişsin,
Benim atam Karakan öldüğünde,
Halk toplanıp gömdüğünde,

Malımı yağmalamışsın,
Varımı kırıp geçirmişsin.
Belimi kırmışsın,
Paramparça edip sürmüşsün,
Garip Kırgız elimi.
Şimdi coşup doğup yetiştim,
Şimdi geçitte vururum göçünü,
Kurumlanan Kalmuk'um,
Şimdi alırım senden öcümü!
Karşına çıkıp keserim devini,
Gücüm yeterse paralarım
Coloy'um, senin beynini.
Paçaları sıvayıp çıkmışsın
Kakançın'ın şehrinden,
Yakalayıp boğazlarsam
Senin kanın hepsinden tatlıdır.
Üç kaleni birden vururum,
Yalnız yılkını değil, sıyırıp,

Sığırını da katıp birlikte alırım.
Altay, Orkoy yerini
Dolanıp kuşatarak çiğnemezsem,
Manas olmayayım, öleyim,
Senin ordanı bozup dağıtmazsam,
Belimi sıkıca bağlamazsam,
Karşına dikilip durmazsam,
Ah, çırpınan sefilim benim,
Seni Beecin'e dek kovalamazsam,
Göğsüne mızrak uzatmazsam,
Doğmamış olayım, yere geçeyim,
Senin beyini saplayıp devirmezsem!

Taşlı yurdunu tutup almazsam,
Kızıl püsküllü yiğidine
Kırgını ağır salmazsam!»

You have mounted the swiftest of the herd,
When my forefather Karakan died,
When the people gathered and buried him,

You have plundered my herds,
You have crushed and ruined all I had.
You have broken my back,
You have driven them, shattered to pieces,
My poor wretched Kırgız people.
Now I have surged up, born and grown,
Now I strike your caravan at the pass,
My swaggering Kalmuk,
Now I take my revenge on you!
I will face you and cut down your giant,
If my strength suffices I will shatter,
My Coloy, that brain of yours.
You came striding out, trousers rolled,
From the city of Kakançın,
If I seize you and cut your throat,
Your blood is sweeter than all the rest.
I will strike your three fortresses at once,
Not your horse-herds alone — stripping them away,
I will take your cattle along as well.
If the lands of Altay and Orkoy
I do not circle, besiege, and trample,
Let me not be Manas — let me die,
If I do not rout and scatter your horde,
If I do not bind my waist up tight,
If I do not stand and face you down,
Ah, my poor struggling wretch,
If I do not chase you clear to Beecin,
If I do not thrust a lance at your breast,
Let me be unborn, let me sink into the earth,
If I do not stab and topple that brain of yours!
If I do not seize your stony homeland,
Upon your red-tasseled warriors
If I do not loose a grievous slaughter!»

Heybeti sert, zehri güçlü
Arslan Manas coştu:
«Ah, üç taş sacayak, bir ocak,
Tulum burunlu, koca obur,
Eteği yere değmeyen,
Rabbimin bir olduğunu
Hiçbir zaman bilmeyen,
Sabahleyin kalkmayan,
Kahrolası, sefil it,
Ezelden kirini yıkamayan,
Şöyle böyle demeyen,
Malını boğazlayıp yemeyen,
Lamasını bir bilen,
Malı bol, aklı yok,
Burkan putuna Tanrı deyip duran.

Stern in majesty, strong in venom,
The lion Manas raged on:
«Ah, three-stone trivet, one lone hearth,
Skin-bag-nosed, great glutton,
Whose hem never reaches the ground,
That my Lord is One
Who never once has known,
Who does not rise at morning,
Accursed, wretched dog,
Who from of old has never washed his filth,
Who says neither this nor that,
Who does not slaughter and eat his stock,
Who knows only his Lama,
Rich in herds, empty of mind,
Who keeps calling the Burkan idol God.

Toplanmış kara Kalmuk'un,
Kakançı'dan, Beecin'in
Hanından buyruk almışsın,
Kalday kara Kalmuk'un,
Kahrı ağır salmışsın.
Sıranı alıver, deyip,
Gücün yeterse, Kalmuk'um,
Şimdi beni yut» deyip,
Toruçaar'ın başını çevirdi işte:
«Sıranı al, Coloy, deyip,
Bütün gücünü kullan, deyip,
Kurumlanan koca Kalmuk,
Gel de öcünü al» deyip,
Kımıldamadan, hiç sarsılmadan,
Hızır'ın dokunduğu kaplan
Göz kırpmadan bakıp durdu.
Açbuudan atlı Coloy Han
Somurtup kabararak,
Ulu dağ gibi gererek kendini,
Olgun erlerin biriymiş,
Görüp süzüyor Manas'ı,
Kendisi görücü bir kulmuş.

Of the gathered black Kalmuk,
From Kakançı, from Beecin's
Khan you have taken your orders,
Kalday of the black Kalmuk,
You have loosed a heavy wrath.
Take your turn now, — saying,
If your strength suffices, my Kalmuk,
Now swallow me» — saying,
He turned Toruçaar's head, behold:
«Take your turn, Coloy, — saying,
Use all your strength, — saying,
Swaggering great Kalmuk,
Come and take your vengeance» — saying,
Unmoving, never shaken,
The tiger touched by Hızır
Stared without a blink.
Coloy Han on Açbuudan,
Scowling and swelling up,
Bracing himself like a mighty mountain,
He was one of the seasoned men,
He looks Manas up and down,
He himself was a slave with a seer's eye.

	Hayret, insandan başka bir heybeti var,	*Amazing — a majesty beyond a man's he bears,*
	Arslan gibi görünüşü var,	*He has the look of a lion,*
	Kara benekli kaplan,	*A black-spotted tiger,*
	Hunhar yiğidin yoldaşı —	*Companion of the bloodthirsty warrior —*
	Yanı başında atılıyor.	*Leaps at his very side.*
9790	Çolak boz yeleli arslan,	*The one-pawed grey-maned lion,*
	Kapıp devirecekmiş gibi,	*As if to seize and topple him,*
	Arslan yiğidin nökeri,	*Retainer of the lion warrior,*
	Ardından atılıyor,	*Comes leaping close behind,*
	Bir baksa — bin kişi:	*Look once — a thousand men:*
	«Kalmuk'u gözle, ha» deyip,	*«Watch the Kalmuk, ho!» — saying,*
	Pusuda bekliyormuş gibi	*As if waiting in ambush*
	Arkasından üşüşüyor.	*They come swarming at his back.*
	Önüne baksa —	*If he looks ahead —*
	Ağıl kapısı gibi ağzı açılmış,	*Its mouth gaped wide like a corral gate,*
9800	Yutuverecekmiş gibi	*As if it would swallow him whole,*
	Pusuda duruyor boz kaplan,	*The grey tiger crouches in ambush,*
	Her uzvuna baksan —	*Look at his every limb —*
	Arslan endamı görünür,	*A lion's frame appears,*
	Aklı şaşkın, içi yanıp,	*His mind bewildered, his heart aflame,*
	Coloy'un gönlü bölünüyor,	*Coloy's spirit is torn in two,*
	Dört yanına baksa,	*If he looks to his four sides,*
	Demin gelen Burut'un	*Of the Burut who came just now*
	Azrail görünüşü beliriyor.	*The look of Azrail appears.*
	Hem pehlivan, hem arslan,	*A champion and a lion both,*
9810	İnsanda olmaz böyle bir er,	*No such man is born among mankind,*
	Bileği kalın, taş yürekli,	*Thick of wrist, stone-hearted,*
	Fil gövdeli, iri yapılı,	*Elephant-bodied, huge of frame,*
	Gayreti yüce, zehri güçlü,	*Lofty in zeal, strong in venom,*
	Sataşan adamı	*The man who picks a fight with him*
	Dümdüz ediverecek olan.	*He will flatten out entirely.*
	Ev gibi kara börkü var,	*He has a black cap big as a house,*
	Âlemin tümünü	*The whole of the wide world*
	Tek başına kıracak gücü var,	*He has strength to break single-handed,*
	Altındaki Toruçaar'a	*Toruçaar beneath him —*
9820	Seğirttiğinde hiçbir mal yetişmez.	*When he gallops, no beast can catch him.*
	Üstündeki hunhara	*The bloodthirsty one upon his back —*

Tutuşanın gücü yetmez.
Yüz yüze gelindiğinde
İnsanoğlunun gönlü ürperir,
İki yanağının ortasında
Ejderha görünüşü belirir,
Heybeti yüce bir ermiş,
Âlemin tümüne
Kırgın salacak bir yiğitmiş.
Sezdirmeden yürüyüp kurnaz Burut
Bu Altay'da doğmuş,
Sataşan adama
Kıyamet koparacak olan.
Boşuna doğmuş bir er değil,
Boş, kolay bir oğul değil,
Görünce yürek titreyip,
Er olduğu anlaşıldı,
Görür görmez er Coloy
Manas'ı görüp yandı,
Bakıp dururken Coloy er
Kendi canından umut kesti.
Mızrağı uzatıp çekinmeden,
Ecelden kıl kadar dönmeden,
Açbuudan'a bir vurup,
Öfkelenip mızrak alıp,
Yeniden boşanacak bulut gibi
Kahrı yüzüne vurup,
Tepe saçları diken diken,
Zavallı Coloy pehlivanı
Manas'a mızrak uzattı,
Kolu güç dolup, kâfire

Sırasını verip er Manas
Kıpırdamadan durdu işte.
Karşıdan sapladı er Coloy,
Yaman Manas, koca arslan,
Zınk zınk edip aldırmadan,
Pehlivan Coloy'un saplayışını
Tırnağına bile denk saymadan.

Whoever grapples him has not the strength.
When they come face to face,
The heart of man's own son shudders,
Between his two cheeks
A dragon's visage appears,
A warrior of lofty majesty he was,
Upon the whole of the world
A warrior fit to loose a slaughter.
Walking unseen, the cunning Burut
Was born here in this Altay,
Upon the man who picks a fight
He will bring down doomsday.
No man born in vain is he,
No idle, easy son is he,
At the sight the heart trembled,
It was plain he was a warrior,
At first sight the warrior Coloy
Saw Manas and burned within,
Gazing on him, warrior Coloy
Gave up hope of his own life.
Thrusting his lance without flinching,
Not swerving a hair's breadth from death,
Striking Açbuudan once,
Enraged, taking up his lance,
Like a cloud about to burst anew,
His wrath rising to his face,
The hair of his crown bristling,
Wretched Coloy the champion
Thrust his lance at Manas,
His arm filling with strength — to the infidel
Giving him his turn, warrior Manas
Stood there without a stir.
Head-on the warrior Coloy stabbed,
Fierce Manas, the mighty lion,
Rock-steady, paying it no heed,
Champion Coloy's lance-thrust
He counted not worth even a fingernail.

Coloy gibi pehlivan kâfir yok,
Kalmukların Coloy'unu
Yarım kıl kadar bile görmedi,
Coloy haykırıp sapladığında
Mızrağı paramparça oldu,
Boz yeleli Manas yiğidin
Erlik hali belli oldu,
Altındaki Açbuudan,
Er Coloy'un tulparı,
Dizine dek yere gömüldü,
Sıkıca saplasa da, Manas Han
Bir kez bile yalpalamadı.
Kalmukların hanı Coloy
Akıl yoğurup, düşünce düşünüp,

Zerrece çare kalmadı,
Zavallı Coloy, hunhar er,
Kaçacak yanını hazırladı:
«Dönerse Manas yer beni, deyip,
Saplarsa Burut sağ komaz,
Kahrolası bu Burut
Asla beni sağ bırakmaz,
Kahrolası hunharın,
Mızraklaşıp duran vefasızın
Erliği çoktan bilinmişti,
Doğmadan altı yıl önce
Kakançın'ın, Beecin'in
Bitiğine yazılmıştı.
Hunhar Burut kendisiymiş,
Kendim Coloy olalı,
Yazık, Coloy adını alalı,
Böyle bir er görmedim,
Pehlivan da idim, er de idim,
Hiç olmamışım meğer,
Âlemi kasıp kavuran
Ünlü Coloy yiğit idim,
Onmaz olmuşum meğer.
Kahırlı gayretin hepsi yok,
Eskisi gibi derman yok,

No infidel champion equals Coloy,
Yet the Kalmuks' Coloy
He rated not even at half a hair,
When Coloy roared and stabbed,
His lance was smashed to splinters,
Of the grey-maned warrior Manas
The manly mettle then was plain,
Açbuudan beneath him,
Warrior Coloy's tulpar,
Sank to its knees in the earth,
Though he stabbed hard, Manas Han
Never once swayed.
Coloy, khan of the Kalmuks,
Kneading his wits, turning thought on thought,
Not a grain of remedy remained,
Wretched Coloy, bloodthirsty warrior,
Made ready his side for flight:
«If Manas turns, he devours me, — saying,
If the Burut stabs, he leaves none alive,
This accursed Burut
Will never leave me alive,
Of this accursed bloodthirsty one,
This faithless one who keeps on lancing,
The valor long ago was known,
Six years before he was born
In Kakançın's, in Beecin's
Scroll it stood written.
The bloodthirsty Burut is he himself,
Since I myself became Coloy,
Alas, since I took the name Coloy,
I have never seen such a man,
A champion I was, a warrior too,
I was nothing at all, it seems,
Scourging the whole wide world,
Famed warrior Coloy was I,
I am past all cure, it seems.
The grievous zeal is wholly gone,
No strength remains as of old,

Hiç olmamışım meğer» —
Deyip, böylece Han Coloy
Karmakarışık söz düşünüp,
Coloy böyle dururken
Kaplan, ulu gönüllü, pars,
Fırsat kollayıp atılıp,
Coloy'a mızrak saplamaya
Kaplanın, ulu gönüllü, hazırlanıp,
Çevresine bakmadan
Deniz yürekli mızrak uzattı,

Hiç canını esirgemeden.
Sağa sola bakmadan
Haykırıp mızrak uzattı,
Kıl kadar canını esirgemeden.
Gök demirden zırh giyip,
Gök çubuk mızrağı ele alıp,
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup,
Mızrağı düzeltip ele alıp,
Görenin gönlü ürperip,
Apaçık ortada o yaman er,
Boz yelelik endamı görünüp,
Coloy'dan sırasını almaya,
Ecel gelirse ölmeye,
Coloy ile er Manas
Bir dövüşüp görmeye,
Hunhar Manas, kan içici,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Yiğidin Manas yönelip,
Han Coloy'a yetişti,
Yetiştiği yerde Coloy'u —
Hunharlığı olmasa,
Han Manas'tan başkası
Han Coloy'a yanaşır mı?
Coloy nasıl bir şeymiş,
Er Coloy'a el kaldıran

Manas nasıl bir ermiş?

I was nothing at all, it seems» —
Saying so, thus Han Coloy,
Turning tangled words in mind,
While Coloy stood just so,
The tiger, great-hearted, the pard,
Watching his chance, springing,
To drive his lance into Coloy
The tiger, great-hearted, making ready,
Without a glance around him,
Sea-hearted, thrust his lance,

Sparing his life not at all.
Looking neither right nor left,
Roaring, he thrust the lance,
Sparing not a hair of his life.
Clad in armor of blue-grey iron,
Taking the blue-shafted lance in hand,
Striking Toruçaar's croup once,
Setting the lance straight in hand,
The heart of any onlooker shuddering,
In plain sight, that fierce man,
His grey-maned frame in view,
To take his turn from Coloy,
To die if death's hour had come,
Coloy and warrior Manas —
To try one another in combat,
Bloodthirsty Manas, drinker of blood,
Before one could say this or that,
Before an eye could blink,
The warrior Manas bore down,
He reached Han Coloy,
And where he reached him, Coloy —
Were it not for his bloodlust,
Who but Han Manas
Would dare draw near Han Coloy?
What sort of thing was Coloy,
He who raised a hand against warrior Coloy —
What sort of man was Manas?

Aç arslan gibi göğüs gerip,
Avcı doğan gibi bakıp,
Haykırıp Manas yetişti,
Yetiştiği yerde Coloy'a:
«Kalmuk eyerinin kaşı, deyip,

Tam yüreğin başı» deyip,
Usta doğmuş kâfire
Saldırıp mızrak sapladı işte.
Kalmuk hanı Coloy'un
Üzengiden ayağı kayıp,
Eyerden ardı kaykılıp,
İki eteği sallanıp,
Tatlı candan umut kesti,
Kalmukların Coloy'u,
İki gözü fal taşı gibi açıldı,
Tatlı candan umut kesip,
Kuskuna yapıştı.
İçi büsbütün yandı,

Kalmukların Coloy'u
Sinek kadar canından umut kesti.
«Dönerse Burut, öldüm, deyip,

On iki yaşındaki Burut'tan
Ecelin geldiğini gördüm» deyip,
Aklı gidip sarkarak,
Aklını başına toplayamayıp,
Er Coloy şaşkın bakınıp durdu,
Çaresi tükenip bağırıp,
«Möndü!» diye savaş narası atıp,
Manas dönüp gelinceye dek
Kalmukların Coloy'u
Kaman alpını çağırıp,
Akbaba kuyruklu Coon alp —
Coon alpına bağırıp,
Altmış caysañ, kırk devi
Coloy'a kale olup
Çepeçevre yetiştiler,

Chest out like a starving lion,
Gazing like a hunting falcon,
Roaring, Manas closed in,
And where he reached him, at Coloy:
«The pommel of the Kalmuk saddle, — saying,
The very crown of the heart!» — saying,
At the masterfully-born infidel
He charged and drove his lance, behold.
Of Coloy, khan of the Kalmuks,
The foot slipped from the stirrup,
His back tilted from the saddle,
His two skirts flapping loose,
He lost all hope of his sweet life,
The Coloy of the Kalmuks,
His two eyes opened wide as divining-stones,
Giving up hope of his sweet life,
He clutched at the crupper.
His inward parts burned through and through,
The Coloy of the Kalmuks
Lost hope of his fly-speck life.
«If the Burut turns, I am dead, — saying,

From a Burut of twelve years
I have seen my death arrive» — saying,
His wits departing, slumping,
Unable to gather his senses,
Warrior Coloy stared about him, dazed,
His remedies spent, crying out,
«Möndü!» he bellowed his war-cry,
Until Manas should wheel and return,
The Coloy of the Kalmuks
Called on his alp Kaman,
Vulture-tailed Coon alp —
Shouting for his alp Coon,
Sixty caysañ, forty giants,
Becoming a fortress for Coloy,
Arrived, ringing him round,

Coloy'u destekleyip dayayıp
Doğrultup yürüyüp gittiler işte.

Propping Coloy up, bracing him,
They set him upright and marched away, behold.

Ardından kavga salıp,
Ak arslan gibi salınıp,
Yiğidin Manas yönelip,
Değerli canını esirgemeden
Pehlivanlara yetişti işte.
Makas kulaklı Kaman alp,
Akbaba kuyruklu Coon alp,
Yolundaki çetin pehlivanlar,
Kaplan beyin, hunharın
Önüne çıkıverdiler.
Pehlivanları bozup, yol açıp,
Cübbe giymiş pehlivanın
En güçlüsüne el atıp,
Karşı karşıya durup,
Mızraklaşıp boz yeleliler,
Yüz yüze vuruşup,
Dövüşüldüğünde mızraklar
Kuru ot sapı gibi kırılıp saçıldı,
Mızrak ucundan ak lifler
Savrulup uçup dağıldı,
Mızraktan çare kalmayınca,
Aybaltayı ele alıp,
Göz kırpmadan boz yeleliler
Bununla vuruşup,
Aybalta kırılıp paralandı,
Tutacak yeri hiç kalmadan
Tümden kırılıp çatırdadı,
Kılıcı ele alıp,
Yandan çalıp vuruşup,
Kılıç kırılıp paralandı,
Kını boş kaldı işte,

Loosing battle at their rear,
Swaying like a white lion,
The warrior Manas bore down,
Sparing not his precious life,
He reached the champions, behold.
Scissor-eared Kaman alp,
Vulture-tailed Coon alp,
Grim champions upon his path,
Before the tiger bey, the bloodthirsty one,
They came striding out.
Routing the champions, opening a path,
Of the champions clad in robes
Laying hands on the mightiest,
Standing face to face,
The grey-maned ones lanced each other,
Striking blow on blow, face to face,
When they fought, the lances
Snapped and scattered like dry grass-stalks,
From the lance-tips the white fibers
Whirled and flew apart,
When no remedy was left in lances,
Taking the moon-axe in hand,
Without a blink the grey-maned ones
Fought on with these,
The moon-axe broke and shattered,
With not a grip-length left to hold,
It cracked and splintered wholly,
Taking the sword in hand,
Striking sidelong, hewing,
The sword broke and shattered,
The scabbard stood empty, behold,

Ağır sıkıntı, büyük savaş
Kırgını hatıra getirdi işte.
Dağ gibi iri alp ile
Yaman Manas ne yapsın,

Heavy hardship, mighty war
Brought slaughter to the mind, behold.
With the alp huge as a mountain
What could fierce Manas do —

Yüz yüze kaldı işte.
Kaman alp ile Coon alp,
Pehlivanlıkları bambaşka,
Evi yanası itlerin
Bahadırlığı hayli çok.
Han önünde durduklarında
Rast geleni sağ komayan,
Karşısına çıkan sağ kalmayan,
Karşısına insanoğlu varmayan:
«Bir kaza çıkarır» deyip,
Zincir ile bağladıkları,
Pehlivanmış, ermiş —
Bahadır Manas er ile
Kapıştıkları an imiş.
Dar boğazın yeli gibi
Öfkelenip gürleyip,
Azgın suyun seli gibi
Yer sarsılıp gümbürdeyip,
Yüz yüze gelip,
Manas ile bu alplar
İnsanoğlundan başka türlü vuruşup,
Tanrı'nın arslan yaratıp koyduğu
Manas er nasıl bir arslandı,
Manas ile yüzleşen
Coon alp ile Kaman alp,
İkisi nasıl yiğitlerdi?
Yakalaşıp çekişip,
Altlarındaki küheylanlar
Dizlerine dek yere batıp,
Kaftanların hepsini yırtışıp,
Karşılıklı çapraz durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çutur vuruşup,
Alın alına durup,
Başkasından çare yok,
Topuz ile vuruşup,
Makas kulaklı Kaman alp
Hunharına yetişecekken,
Boz yeleli Manas yetişti işte,

He stood face to face, behold.
Kaman alp and Coon alp,
Their prowess of another order,
Of those dogs — may their houses burn —
The valor was very great.
When they stood before the khan,
Leaving alive none they met,
None who faced them surviving,
No son of man daring near them:
«They will work some calamity» — saying,
They were kept bound in chains,
Champions they were, warriors —
With the batyr, warrior Manas,
This was the moment they grappled.
Like the wind of a narrow gorge
Raging and roaring,
Like the flood of a wild river
The earth shaking and rumbling,
Coming face to face,
Manas and these alps
Fought as no sons of men had fought,
The one God created and set as a lion —
What sort of lion was warrior Manas,
And those who faced Manas,
Coon alp and Kaman alp,
What sort of warriors were those two?
Grappling and wrestling,
The chargers beneath them
Sank knee-deep in the earth,
Tearing each other's kaftans all to shreds,
Standing crosswise, each to each,
Firing muskets, drawing bows,
Clashing with crack and crash,
Standing brow against brow,
No help for it from any other,
Fighting on with maces,
Scissor-eared Kaman alp
Was about to reach the bloodthirsty one,
When grey-maned Manas arrived, behold,

Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Doğan Manas, hunhar er,
Toruçaar'a kamçı vurup,
Durmaksızın yetişti,

Before one could say this or that,
Before an eye could blink,
The falcon Manas, bloodthirsty warrior,
Laying the whip on Toruçaar,
Came on without a pause,

Elindeki çelik topuzunu
Sıyırıp alıp geçti,
Öfkelenip bağırıp,
«Kırgız!» diye nara atıp,
Hunhar Manas arslanının
Kapı kanadı gibi ak dişi,
Halktan başka bir dişi,
Apak parlayıp, yüzü asılıp,
Kahrı başka, zehri güçlü,
Tutuşanı dümdüz eder.
Arslan gibi gözleri alevlenip,
Arslan Manas boz yeleliyi
Kan içici öfkesi sıkı tutup,
Elindeki çelik topuzunu
Nişanlayıp tutup çevirdi,
Akbaba kuyruklu Coon alpın
Tepesine indiriverdi.
Topuz paramparça oldu,
Gök demirden tolga
Göğe fırlayıp uçtu,
Akbaba kuyruklu Coon alpın
Canı çığlıkla çıktı.
Boz yeleli onu esirgeyip durmadı,
Dünyayı bırakıp Coon alp
Boylu boyunca yıkıldı,
Çinli pek çok, bu ise yalnız,
Görülmedik hengâmeyi başlattı,
Kırk caysañ başı Coon alpı
Doğan Manas, kaplan,
Kırıp geçiriverdi.
Görülmedik savaş edip,
Dönüp bakmadan vuruşup,
Gündüz dinlenmesi almadı,

The steel mace in his hand
He drew forth as he swept past,
Enraged and bellowing,
«Kırgız!» he roared his battle-cry,
Of the bloodthirsty lion Manas
The white teeth like a door-leaf,
Teeth unlike the common folk's,
Gleaming white, his face darkening,
His wrath apart, his venom strong,
He flattens whoever grapples him.
His lion eyes blazing up,
The lion Manas, the grey-maned one,
Blood-drinking fury gripping him fast,
The steel mace in his hand
He aimed and swung around,
On vulture-tailed Coon alp's
Crown he brought it crashing down.
The mace was smashed to pieces,
The helm of blue-grey iron
Flew spinning to the sky,
Of vulture-tailed Coon alp
The soul went out with a shriek.
The grey-maned one spared him not,
Leaving this world, Coon alp
Toppled full length to the ground,
The Chinese were many, he alone,
He began an uproar never seen,
Coon alp, head of forty caysañ,
The falcon Manas, the tiger,
Cut down and destroyed.
Waging a war never seen,
Fighting without a backward glance,
He took no rest by day,

Gününde durup soluklanmadı.
Dirseğine yaslanıp uyku almadan,
Bir an kestirip dinlenmeden,
Sahiden Manas vuruşup,
Hunharlığı belli oldu.
«Kan içer boz yeleliymiş» deyip,

Manas'ın büyük ünü
Beecin'in Esenkan'ının
Defterine yazıldı.
Kırgını yaman başlattı,
Esenkan'ın elçisini,
Sıkı bekçisini, kılavuzunu,
Hiç komadan kırıp geçirdi.
Böyle bir kargaşayı kim bilmiş,
Doğanın Manas var iken

Çin'e saldığı büyük kargaşa.
Görenin içinde ukde kalmaz,
Hunhar Manas destanı —
Kalmuk'a saldığı büyük kavga.
Kendisi Altay'da doğmuş,
On ikisine geldiğinde
Yiğidin kıyamet kopardı.
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Vadisini ateşe verdi,
Koç yiğitlerini yere serdi,
Bahadırlarını büsbütün,
Komadan kırıp devirdi.
Kara suya kan döktü,
Otlu yeri tutuşturdu,
Vadiyi kanla yağladı,
Diş bileyeni tepeledi,
Manas yamaçtan dolandı,
«Manas geliyor» denince
Dili bilen çocukları
Hiç ağlamadan susup avundu.
Sataşan sağ kalmadı,
Kakan'a büyük kargaşa saldı,

Nor paused to breathe within his day.
Taking no sleep propped on his elbow,
Without one doze of respite,
Truly Manas fought on,
His bloodthirst was made plain.
«A blood-drinking grey-maned one he is»
— saying,
The great fame of Manas
In Beecin's Esenkan's
Register was written down.
He began the slaughter fiercely,
Esenkan's envoy,
His strict warden, his guide,
He cut down sparing none.
Who ever knew such turmoil —
While there is the falcon Manas,

The great turmoil he loosed on Çin.
No regret remains in the beholder,
The epic of bloodthirsty Manas —
The great strife he loosed on the Kalmuk.
He himself was born in Altay,
When he came to twelve years
The warrior raised up doomsday.
Of the black Kalmuk, of the Mançu
He set the valley aflame,
He laid low their ram-stout braves,
Their batyrs one and all
He cut down sparing none.
He spilled blood into the black water,
He set the grassland alight,
He greased the valley with blood,
He trampled whoever whetted teeth at him,
Manas wheeled around the hillside,
When they said «Manas is coming»,
The children who could speak
Fell silent, soothed, without a cry.
None who picked a fight survived,
He loosed great turmoil on the Kakan,

Ölse de hayıflanma yok,
Önceleri Manas yok iken
Kara Kalmuk, o Mançu,
Kırk evli çilekeş Kırgız'a

Zulmü adamakıllı salarmış,
Atından, güzel kızından
Yılda haraç alırlarmış,
O haraç verilmese
Bildiklerini yaparlarmış,
Kara Kalmuk, Mançu yurdu
Hiç komadan döverlermiş.
Hani Manas on ikisine geldiğinde
Kahrı ağır salmış,
Esenkan'ın gönderdiğini,
Zorbalık edip duranını
Kırıp geçirdi, sere serpe serdi,
Nicesini boğazlayıp devirdi,
Kırgını yaman başlattı,
Koçku, Döñgö koca alpları
Hiç komadan kırıp geçirdi.
Kahırlı, ağır kavga saldı,
Toprağın sırtından,
Cehennemlik Coloy'un elinden
Bin deve yükü çayını bir çırpıda aldı,

Gazabı bol bol saldı,
Keşişlerini kaskatı serdi,

Even dying, there is no regret,
Before, when there was no Manas,
The black Kalmuk, that Mançu,
On the forty-household long-suffering Kırgız
Would lay oppression full and heavy,
Of their horses, their fair daughters
They would take a yearly tribute,
And if that tribute went unpaid
They did whatever pleased them,
The black Kalmuk, the Mançu land,
Would beat them sparing none.
Well — when Manas came to twelve,
He loosed his wrath full heavy,
Whomever Esenkan had sent,
Whoever kept working tyranny,
He cut them down, laid them sprawling,
Many a one he slaughtered and toppled,
He began the slaughter fiercely,
The great alps Koçku and Döñgö
He cut down sparing none.
He loosed grievous, heavy strife,
From the back of the land,
From the hand of hell-bound Coloy
He took a thousand camel-loads of tea at one sweep,
He poured out wrath in plenty,
He laid his monks out stiff,

Gazabına dokunanı
Bit gibi ezip attı.
Perçemlisini silip süpürdü,
Taş kuşanan yamanını
Tümden kırıp geçirdi.
Han Manas'a sataşıp,
Ulularından han öldü,
Hunhar arslana sataşıp,
Tutuşanların hepsi öldü.
Akbaba kuyruklu Coon alp

Whoever touched his wrath
He crushed like a louse and flung away.
He swept away the forelocked ones,
Their fierce ones girded with stone
He cut down utterly.
Picking a fight with Han Manas,
A khan among their great ones died,
Picking a fight with the bloodthirsty lion,
All who grappled with him died.
Vulture-tailed Coon alp

Un ufak olup öldü,
Pehlivanların ölüşünü
Makas kulaklı Kaman alp
İle Coloy, ikisi gördü,
Görüp de er Coloy
Kaman alpa söz söyledi,
Açbuudan'ın başını çevirdi,
Kaman alpın kendisine
Derdini döküp durdu:
«Kendim Coloy olalı,
Coloy adını alalı,
Kara Kalmuk halkındandım,
Kakançın'lı Beecin'in
Dağ gibi iri alpı idim,
Geniş vadinin çamını
Biçen Coloy ben idim,
Rast geleni paralayıp
Yutan Coloy ben idim,
Koca vadiye tek sahip olup
Konan Coloy ben idim,
Tutuşanı sağ komadan
Yutan Coloy ben idim,
Çınmaçın'a, Kakan'a
Kale olan Coloy ben idim,
Dağ gibi iri bir yiğittim,
Rast geleni ezen,
Kaplana benzer bir er idim,
Rast geleni sersem eden,
Kale Coloy ben idim.
Düşmanı bugün gördüm,
Dermanım tükenip, gücüm gidip,
Horluğu bugün gördüm,
Ünü olan Beecin'in
Amansız devi idim,
Yüzleşene varırdım,
Esenkan'ın buyurduğunu
Karşısına varıp bağlayıp getirirdim,
Alaca ata binen şu Burut —

Died ground to powder,
The dying of the champions
Scissor-eared Kaman alp
And Coloy, the two beheld,
And having seen, warrior Coloy
Spoke words to Kaman alp,
He turned Açbuudan's head,
To Kaman alp himself
He kept pouring out his grief:
«Since I myself became Coloy,
Since I took the name Coloy,
I was of the black Kalmuk people,
Of Kakançın's Beecin
I was the alp huge as a mountain,
The pine of the broad valley —
I was Coloy who mowed it down,
Tearing apart whatever I met,
I was Coloy who swallowed it,
Sole master of the great valley,
I was Coloy who camped upon it,
Leaving alive none who grappled,
I was Coloy who swallowed them,
For Çınmaçın, for the Kakan
I was Coloy the fortress,
A warrior huge as a mountain I was,
Crushing whatever I met,
I was a man like a tiger,
Stunning whatever I met,
I was Coloy the stronghold.
Today I have seen my foe,
My strength spent, my power gone,
Today I have seen humiliation,
Of Beecin of great renown
I was the merciless giant,
I would go against any who faced me,
Whatever Esenkan commanded
I would go, bind, and bring back,
That Burut on the pied horse —

Burut beni kuruttu,
Sağ kürek kemiğimin yüzü ağrıyor,
Ah, eyvah, vay bana!
Ciğerimin bir yan ucu ağrıyor.
Of deyip solusam, ağzımdan
Oluk oluk kan gitti,
İçim yanıp yangın olup,
Coloy'undan can gitti.
İçim dışım kor oldu,
Şimdi yetişip bir saplasa,
Dağ gibi Coloy yok oldu.
Kendim Coloy olalı,
Yüzleşeni yutalı,
Yedi batman buğday yiyip,
Tahıl kokan bir kuldum,
Yedi bin dev öldürüp,
Ben de kan kokan bir er idim,
Sekiz batman buğday yiyip,
Tahıl kokan bir oğuldum,
Vardığı yeri çok kıran,
Ben de cin kokan bir er idim.
Ölmeme, Coloy'a, az kaldı,
Gitmeme ramak kaldı,
Bugün sönmeme az kaldı,

Başım kova dolusu kan oldu,
Bütün bedenimin her yanı
Kımıldamaz, felç oldu.
Candan iyice umut kestim,
Burut'un hunharı Manas,
Fesat doğmuş vefasızı,
Can bırakacak can değil,
Boşuna doğmuş çocuk değil,
Bu Manas büyürse
Kahrı ağır salar besbelli,
Yanıp yakılası bu Burut
Nerelerde öcünü alır besbelli,

Rast geleni yok edip,

The Burut has withered me away,
The face of my right shoulder-blade aches,
Ah, alas, woe is me!
One edge of my liver aches.
If I sigh and breathe, from my mouth
The blood ran out in gushes,
My insides burned to a blaze,
The life went out of your Coloy.
Inside and out I turned to ember,
If now he caught up and stabbed but once,
Mountain-great Coloy would be no more.
Since I myself became Coloy,
Since I swallowed all who faced me,
Eating seven batman of wheat,
I was a slave who smelled of grain,
Killing seven thousand giants,
I too was a man who smelled of blood,
Eating eight batman of wheat,
I was a son who smelled of grain,
Slaughtering wherever I went,
I too was a man who smelled of jinn.
Little remains before I, Coloy, die,
A hair's breadth remains before I go,
Little remains before I am snuffed out today,
My head became a bucketful of blood,
Every part of all my body
Lies palsied, past all stirring.
I have wholly given up hope of life,
The Buruts' bloodthirsty Manas,
Their faithless one born for mischief,
He is no soul to leave a soul alive,
No child born in vain is he,
If this Manas grows up,
Plainly he will loose heavy wrath,
This Burut — may he burn —
Plainly will take his vengeance who knows where,
Destroying whatever he meets,

Kurban diye keser besbelli,
Çarpışmaya girsek ölürüz,
Çınmaçın'ı, Kakançın'ı —
Ölmeden kalırsak, bekle gör,
Yanıp yakılası Burut'tan
İt gibi horluk görürüz.
Alevli, fesat gözü var,
Yüzleşen insan onmaz,
Kahrolası Burut'a
Karşı varan kişi sağ kalmaz.
Bu kıyametli Burut'un

Konulmuş adı «Çoñ Cindi»,
Evi yanası Burut'un
Bu hilesini kim bildi?
Görücü ile birlikte gelmeyip,
Cakıp'ın oğlunu bir görmeyip,
Gafil kalmışım meğer,
Çocuğu önceden bir görmeden
Kör olmuşum meğer.
Kendim Coloy olalı,
Coloy adını alalı,
Böyle bela görmedim.
Kendi malımızı saçalım,
Yolu kurusası çocuğa
Yanaşmadan kaçalım.
Yüzleşip insan yener mi,
Kahrolası hunhara
Denk gelen evini görür mü?
Hunharmış, ermiş,
On iki uzvu denkmiş,
Bu Manas büyürse
Serveti bozup almaz mı,
Fesadı ağır salmaz mı,
Sağ kalırsa Beecin'in
Hanlığını çekip almaz mı!
Zavallı başa dert salar.
Kendim Coloy olalı,
Coloy adını alalı,

Plainly he will slaughter it for sacrifice,
If we join battle we shall die,
Çınmaçın and Kakançın —
If we live on undying, wait and see,
From this Burut — may he burn —
We shall see dog-like humiliation.
He has a flaming, wicked eye,
No man who faces him will prosper,
Against the accursed Burut
Whoever goes forth does not survive.
Of this doomsday Burut

The name bestowed is «Çoñ Cindi»,
Of the Burut — may his house burn —
Who ever knew this trick of his?
Not having come along with a seer,
Never once seeing Cakıp's son,
I was caught unwary, it seems,
Not seeing the child beforehand,
I had gone blind, it seems.
Since I myself became Coloy,
Since I took the name Coloy,
I have seen no such calamity.
Let us scatter our own herds,
From the child — may his road wither —
Let us flee without drawing near.
Can any man face him and win?
Of the accursed bloodthirsty one —
Does he who meets him see his home again?
Bloodthirsty he was, a warrior he was,
His twelve limbs were matched and true,
If this Manas grows up,
Will he not rout and seize the treasure,
Will he not loose heavy mischief,
If he lives, will he not wrench away
The khanship of Beecin!
He brings woe upon wretched heads.
Since I myself became Coloy,
Since I took the name Coloy,

Açbuudan'a bineli,
Haykırıp düşmana saldıralı,
Rast gelenlerin hepsine
Belayı salardım,
Karşılaşanı paralayıp,
İnletip bağlayıp alırdım.

Since I mounted Açbuudan,
Since I charged roaring at the foe,
Upon all whom I met
I would loose calamity,
Tearing apart whoever crossed me,
I would bind them groaning and take them.

Kendim Coloy olalı,
Bu Burut'un elinden
Az kalsın ölüp kalıyordum,
Sallanan iki kolum
Kalkamaz, felç oldu,
Kova gibi koca yaman baş
Yarılıp kara kan oldu.
Kaburgam paramparça oldu,
Sinek kadar canım çırpınıp,
Omurgamın ekleri,
Bu Burut mızrak sapladığında,
Ayrı ayrı bölündü,
Kahrolası Burut'un,
Hayret, çetinlik hali göründü.
Göz yumulup ölmedim,

Since I myself became Coloy,
At the hand of this Burut
I all but died and lay there,
My two swinging arms
Lie palsied, past all lifting,
My great fierce head, big as a bucket,
Was split and turned to black blood.
My ribs were smashed to pieces,
My fly-speck life fluttering,
The joints of my spine,
When this Burut drove in his lance,
Were parted each from each,
Of the accursed Burut,
Amazing — the grimness stood revealed.
My eyes did not close in death,

Han Coloy adını alalı
Böyle kahırlısını görmedim.
Gayreti sağlam, zehri güçlü,
Nicelerini dümdüz etti,
Tutuşulacak düşman değil,
Bu Burut'tan umudu kes.
Hayır buldurur oğul değil,
Kolayca alt edilir kul değil,
Kahrı ağır başlattı,
Bahadır geçinen Döñgö'yü
Tümden kırıp geçirdi.
Pehlivan da imiş, er de imiş,
Kahrolası bu hunhar
Üstün pehlivan bir er de imiş,
Kargaşayı gürültüyle başlattı,
Dayanak edilen pehlivanı

Since I took the name Han Coloy
I have seen none so wrathful.
His zeal is firm, his venom strong,
Many a one he flattened out,
He is no foe to grapple with,
Give up all hope against this Burut.
No son to let you find good fortune,
No slave that's easily subdued,
He began his wrath full heavy,
Döñgö, who passed for a batyr,
He cut down utterly.
A champion he was, a warrior too,
This accursed bloodthirsty one
Was a warrior, a champion supreme,
He began the turmoil with a roar,
The champion who was our support

Tümden kırıp geçirdi,
Aklı şaştı, dağıldı,
Heybetinden can çıkıp,
Evi yanası bu Burut
Azrail görünüşlü göründü.
Alpım da var, devim de var,
Karşısına varıp mızrak saplayamadı,

Kahrı güçlü Burut'tan,
Karşısına çıkan sağ kalmadı.
Kolay bir Burut oğlu değil,
Yüzleşen insanoğluna
Aman verecek kul değil,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Yolcu çadırı gibi börkü var,
Rast gelenlerin hepsini
Düpedüz kırıp geçirecek gücü var,
Ok işlemez kaftanı var,
Ok yetişmez atı var,
Ak kaplan gibi heybeti var,
Âlemin tümünü
Alacak görünüşü var,
Boz kaplan gibi atılıp,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık sisi gözlü,
Altay'da bir Burut doğmuş,
Çin'e değil, bütün çağa
Kıyamet koparacak olan.
Her yanı denkmiş, kusursuzmuş,
İçini inceleyip bakarsak
Yeryüzünden genişmiş,
Ölçüsünü görüp bakınca

Erenler koruyan bir arslanmış.
Görünüşü korkunç Manas'a
İnsanoğlu zarar verebilir mi?
Kahrolası hunhara
Karşı varan sağ kalır mı?»

He cut down utterly,
The mind is dazed and scattered,
At his majesty the soul departs,
This Burut — may his house burn —
Appeared with the look of Azrail.
I have my alp, I have my giant,
None could go against him and drive a lance,
From the Burut strong in wrath,
None who faced him survived.
No easy Burut son is he,
To the son of man who faces him
He is no slave to grant quarter,
Tall of stature, broad of shoulder,
A champion and a lion both,
He has a cap like a traveler's tent,
All those whom he meets
He has strength to cut down outright,
He has a kaftan no arrow pierces,
He has a horse no arrow overtakes,
He has majesty like a white tiger,
The whole of the wide world
He has the look of one to take it,
Springing like a grey tiger,
His face like oiled wheat,
His eyes like the mist of dusk,
In Altay a Burut has been born
Who not on Çin alone — on the whole age
Will bring down doomsday.
His every part was matched, flawless,
If we search and study him within,
He was wider than the face of the earth,
Seeing and gauging his measure —

He was a lion whom the saints protect.
To Manas of dreadful visage
Can any son of man do harm?
Against the accursed bloodthirsty one
Does he who goes forth stay alive?»

Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Apaçık Tanrı bilmese,
Görüp gelen kişi yok,
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Yaradan'ın kendisi bilmese,
Yanından gelen kişi yok.
Sahipkıran arslanları
Eğlence için destan eyledik,
Eskiden geçmiş erlerin
Töresini anlatıp vermek için.
Kalmukların hanı Coloy
Başını sallayıp yanıp:
«Yakalarsa kırgın salar» deyip,

Tatlı candan umut kesip:
«Sarı meşin şalvar giyen
Cakıp'ın oğlu Manas'ın
Ağlatıp inletecek hali görünüyor,

Çekinmeden düşmanı kıracak
Pehlivanlık endamı görünüyor,
Âlemi un ufak edecek
Hali görünüyor,
İkimiz şöyle dursun, Kaman alp,
Beecin'i dize getirip
Alacak hali görünüyor.
Kırk çilten yoldaşlı bir ermiş,

Çin şöyle dursun, Kırım'ı,
Merak edip cinine dokunursan,
Kırıp geçirecek bir ermiş,
İnsandan böylesi olur mu?
Boy ölçüşüp, yüzleşip
Bununla mızraklaşan adam onar mı?
Şöyle bakıp durulsa
Bir adam olarak görünür,
Haykırıp mızrak uzattığında
Bin kişi olup üşüşür.
Yüzleşirsek kan dökülür,

Much of it lies, much of it truth,
Unless God most manifest knows,
No man has seen and come back,
Half of it invention, half of it truth,
Unless the Creator Himself knows,
No man has come from His side.
The world-conquering lions
We made an epic for delight,
Of warriors passed in olden days
To tell and hand down the custom.
Coloy, khan of the Kalmuks,
Shaking his head, burning:
«If he catches us, he will loose slaughter» — saying,
Giving up hope of sweet life:
«He who wears yellow leather trousers,
Cakıp's son Manas —
The look of one to make us wail and groan is on him,
Of one to crush the foe unflinching
A champion's frame is on him,
Of one to grind the world to powder
The look is on him,
Let alone us two, Kaman alp,
Bringing Beecin to its knees —
The look of one to take it is on him.
A warrior with forty çilten companions he is,
Let alone Çin — the Kırım too,
If in curiosity you touch his jinn,
He is a warrior who will cut you down,
Can such a one be born of man?
Matching strength, meeting face to face,
Does the man who lances with him prosper?
If you but stand and look at him,
He appears a single man,
When he roars and thrusts his lance,
He swarms as if a thousand men.
If we meet face to face, blood will flow,

Kahrolası bu hunhar
İnsanoğlundan başka görünüyor,
Kolay bir Burut düşmanı değil,
Erenler koruyan bir ermiş,
Rast geleni devirip,
Çiğneyip geçecek bir şeymiş.
Kahrolası hunharı,

This accursed bloodthirsty one
Appears as other than a son of man,
No easy Burut foe is he,
A warrior whom the saints protect,
Toppling whatever he meets,
He is a thing that tramples through.
The accursed bloodthirsty one,

Bu Altay'ın içinde
Görünmeden doğmuş vefasızı —
Kırk çilten imiş yoldaşı,
Çiltenlerden biri boz kaplan,
Önünü çekip götürüyormuş,
En önünde beş adam
Belli yolunu gözlüyormuş,
Kara benekli kaplan
Yanı başında atılıp,
Yolunu çekip götürüyormuş.
Alp kara kuş, zümrüdüanka,
Şimdi kapıp götürecekmiş gibi,
Şimdi kökünü kurutacakmış gibi,
Gökten pençesini kocaman sarkıtmış.
Boz yeleli Manas kaplanın —
Altmış kulaç kara yılan,
Yılanın büyüğü ejderha,
Ard yanından ıslık çalıp,
Yoldaş olup kalmış.
Dar boğaz gibi ağzı açılıp,
Bir solukta yutacakmış gibi,
Ağzından ateş saçılıp,
Sürünerek yürüyüp gidiyormuş.
İnsanoğlundan başka görünüşü var,
Yan tarafım Kakançın,
Uluñtu, Dıñşa, Bakburçun —
Bunları paralayıp
Alacak görünüşü varmış,
Çınmaçın'a kırgını
Salacak görünüşü varmış.
Ölüp yitmeden bu yerden

Within this Altay
The faithless one born unseen —
Forty çilten were his companions,
One of the çilten a grey tiger,
Leading him on ahead,
At the very front five men
Were watching over his appointed road,
The black-spotted tiger,
Springing at his very side,
Was drawing him along his road.
The mighty black bird, the zümrüdüanka,
As if now to snatch him up and away,
As if now to tear out the root,
Hung its huge talons down from the sky.
Of grey-maned Manas the tiger —
A black serpent of sixty fathoms,
The greatest of serpents, a dragon,
Whistling at his rear,
Had stayed as his companion.
Its mouth gaping like a narrow gorge,
As if to swallow in one breath,
Fire spraying from its mouth,
It went crawling along.
His look is other than a son of man's,
At my flank lies Kakançın,
Uluñtu, Dıñşa, Bakburçun —
Tearing all these apart,
He had the look of one to take them,
On Çınmaçın the slaughter —
He had the look of one to loose it.
Before we die and perish, from this place

Kendi malımızı saçalım,
Karıkan'a doğru kaçalım,
Kahrolası bu Burut,
Güreşsek güç hiç yetmez,
Vuruşsak boyun hiç vermez.
Kazara çarpışmaya girersek,
Feryadı başımıza salmasın,
Komadan yakalayıp almasın,
Koyun gibi başımızı kesmesin,
Karnımızı kısrak gibi yarmasın,
Yol üstünde sürükleyip,
İt sürüsüne yem etmesin.
Kökünü kazıyıp paralayıp
Tümden kırıp geçirmesin» —
Deyip, böylece er Coloy,
Öfkelenip atılıp,
Kaçmaya hazırlanıp,

Let us scatter our own herds,
Let us flee toward Karıkan,
This accursed Burut —
If we wrestle, strength will never suffice,
If we fight, he will never bow his neck.
If by mischance we join battle,
Let him not bring wailing on our heads,
Let him not seize us sparing none,
Let him not cut our heads off like sheep,
Let him not split our bellies like mares,
Dragging us along the road,
Let him not make us food for packs of dogs.
Digging out our root, tearing us apart,
Let him not cut us down entire» —
Saying so, the warrior Coloy,
Rearing up in fury,
Making ready to flee,

Kaburga kemiği zonklayıp,
Pis bağırsağı sarsılıp,
Gerçekten yanıp yakılıp,
Kâfirin pehlivanı Coloy,
Akıl yoğurup, düşünce düşünüp,

His rib-bones throbbing,
His foul guts shaken,
Truly burning and lamenting,
The infidel's champion Coloy,
Kneading his wits, turning thought on thought,

Zavallı Coloy kaçtı işte,
Biten dağın çıkıntısından,
Yumru dağ burnundan,
Görse gönül ürperip,
Ulu dağ gibi görünüp,
Altındaki Toruçaar'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Toruçaar'ın başını çevirmiş,
Kırma demir sırlı mızrağı
Nara atıp uzatmış.
Öfkelenip yönelip,
Kaçıp giden Coloy'a
Hunhar arslan mızrak kaldırıp,
Altındaki Toruçaar,

Wretched Coloy fled, behold,
From the spur of the ending mountain,
From the knobbed mountain nose,
A sight to make the heart shudder,
Looming like a mighty mountain,
On Toruçaar beneath him
Laying the whip to right and left,
Spurring from right and left,
He turned Toruçaar's head,
His lance of folded iron, lacquered,
With a war-cry he thrust out.
Bearing down in fury,
At Coloy fleeing away
The bloodthirsty lion raised his lance,
Toruçaar beneath him,

Küt kuyruk, som toynak,
Demir toynak, tunç bilek,
Gürültü duyunca coşup,
Tulparlık endamı görünüp,
Seğirttiğinde kara yer
Kat kat yarılıp,
Koştuğunda tulparın
Küheylanlık endamı görünüp,
Ağıl kapısı gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Göğsüne saçılıp,
Basıp geçtiği kara taş
Un ufak olup dağılıp,
Yolcu çadırı gibi taşlar fırlayıp,
Kaplan Manas boz yelelinin
Tepesinde vınlayıp,
Hepsinden üstün tulpar Toruçaar
Başını yere eğmiş,
Adımını uzatıp açmış.
Eti kızıp coşup,
Kayık gibi kulaklarını yatırıp,
Kasırga gibi yeri savurup,
Durmadan koşup adımlayıp,
Tulparlık endamı görünüp,
Kas etine baksan
Yolcu çadırı gibi görünüp,
Tavşan gibi sırtı düzelip,
Ağıl kapısı gibi ağzı açılıp,

Stub-tailed, solid-hoofed,
Iron-hoofed, bronze-shanked,
Hearing the din, surged up,
His tulpar frame showing forth,
When he galloped, the black earth
Split in layer upon layer,
When the tulpar ran,
His charger's frame showed forth,
His mouth gaping like a corral gate,
White foam mixed with blood
Spattering across his chest,
The black stone he trod upon
Ground to powder, scattering,
Stones flying up like traveler's tents,
Above tiger Manas the grey-maned one's
Crown they whizzed and hummed,
Toruçaar, tulpar above all others,
Bowed his head to the ground,
Stretched and opened out his stride.
His flesh heating, surging,
Laying back his ears like skiffs,
Whirling up the earth like a cyclone,
Running, striding without pause,
His tulpar frame showing forth,
If you looked at his muscled flesh,
It seemed a traveler's tent,
His back leveling like a hare's,
His mouth gaping like a corral gate,

Büzülüp duran toynağı
Yolcu çadırı gibi açılıp,
Tozunu dağ gibi savurup,
Kalmukların Coloy'unu —
Biten dağın çıkıntısını,
Yumru dağın burnunu,
Çatal sırtın düzlüğünü
Ulu gönüllü Manas kaplan
Altı kez dolandırıp kovaladı,
Issız yamaç tepeciğini

His hoof that had been clenched
Opening like a traveler's tent,
Whirling his dust up like a mountain,
The Coloy of the Kalmuks —
Round the spur of the ending mountain,
Round the knobbed mountain nose,
Round the level of the forked ridge
The great-hearted tiger Manas
Chased him circling six times over,
Round the lonely hillside knoll

Yetkin, ulu gönüllü Manas Han
Yedi kez dolandırıp kovaladı işte.
Düz engebeli yamaçta
Manas gidip duruyor,
İnişli çıkışlı keçi yolunda
Coloy kaçıp gidiyor,
Tümsekleri dolanıp,
Sarp yamaçlara sürüp kovalayıp,
İnişe girdiğinde
Koca Coloy'un Açbuudan'ı,
Karaca gibi ön ayakları dikilip,
Yokuşa dayandığında
Hunharının Toruçaar'ı,
Yele ve kuyruğu yayılıp,
Tümsek yere geldiğinde
Er Coloy'un Açbuudan'ı,
Boğa gibi boynu silkinip,
Dönemece geldiğinde
Küheylanmış Toruçaar,
Geyik gibi gözü parlayıp,
Ay gibi sarı bozkırın —
Ünlü Coloy, o keskin göz,
Eteğine at sürdü,
Sarı izinin ardını bırakmayıp,
Dünyasını dar edip,
Manas sarartırcasına kovaladı işte.

Aşık kemiği kadar yerde dağ yok,
Kabarıp girilecek çukur yok,
Çinliler Dıñşa der imiş,
Kırk günlük çöl imiş.
Damlacık kadar yerde su yok,
Koparıp yenecek otu yok,
O çölü etekleyip,
Coloy aşıp gidiyor.
Ne yapacağını bilemeden,
Emanet candan umut kesip,
Coloy kaçıp gidiyor:

The peerless great-hearted Manas Han
Chased him circling seven times, behold.
On the rolling, broken hillside
Manas keeps riding on,
On the goat-track, up and down,
Coloy keeps fleeing away,
Rounding the hummocks,
Driving him up the steep slopes,
When they took the descent,
Great Coloy's Açbuudan
Reared its forelegs like a roe deer,
When they leaned into the climb,
The bloodthirsty one's Toruçaar,
Mane and tail streaming wide,
When they came to hummocked ground,
Warrior Coloy's Açbuudan
Shook its neck like a bull,
When they came to the bend,
Toruçaar the charger,
His eye flashing like a deer's,
Of the steppe yellow as the moon —
Famed Coloy, that keen eye,
Rode for its very skirt,
Never quitting the trail of his yellow track,
Making his world too narrow,
Manas chased as if to bleach him pale, behold.

No mountain there even knucklebone-high,
No pit to swell up and crawl into,
The Chinese would call it Dıñşa,
A desert of forty days it was.
No water there even a droplet's worth,
No grass to pluck and eat,
Skirting that desert,
Coloy goes crossing over.
Not knowing what to do,
Giving up hope of his borrowed life,
Coloy goes fleeing on:

«Yetişirse hunhar yer beni» deyip,

Yere geçesi koca Coloy

Yetkin canından umut kesti.
Kaşları karış karış çatılıp,
Öfkelenip gümbürdeyip,
Zavallı Coloy ne yapsın,
Açbuudan ile çekişip:
«Kanatlı tulpar bir maldın,
Beddua değdi sana, deyip,
Yetişirse hunhar sağ komaz,

Ecel yetişti bana» deyip,
Kâfirlerin Coloy'u
Son derece çetin bir düzenbazmış.
Büyük büyücü, cadıcı,
Kendisi yadacı bir kulmuş.
Yer yarılıp pus içinde titreşip,
O Toruçaar yok mu, kahrolası,
Coloy'un Açbuudan'ına
Yaklaşıp yetişmek üzereydi,
Önündeki Coloy'a
Manas gürleyip coştu:
«Kahrolası Coloy kul,
Kaç bakalım, göreyim,
Senin kanını su gibi dökeyim,
Geri dön, er isen,
Tutuşup göreyim!
Eteği karış karış yırtık it,
Akıl bilmez çürük it!
Böyle kaçıp durursan,
Seni çukura kovalayıp tıkmazsam,
Azabını fazlasıyla vermezsem,

Beecin'e dek kovalamazsam,
Kahrı ağır salmazsam,
Kılıçla başını almazsam,

«If he catches me, the bloodthirsty one devours me» — saying,

Great Coloy — may he sink into the earth —
Gave up hope of his ripened life.
His brows knit span on span,
Raging and rumbling,
What could wretched Coloy do,
Quarreling with Açbuudan:
«A winged tulpar of a beast you were,
A curse has struck you, — saying,
If he catches us, the bloodthirsty one leaves none alive,
My death has come upon me» — saying,
The Coloy of the infidels
Was a schemer grim beyond all measure.
A great sorcerer, a witch-monger,
He himself was a slave versed in yada-craft.
The earth splitting, quivering in the haze,
That Toruçaar — the accursed one —
Upon Coloy's Açbuudan
Was closing, all but caught him,
At Coloy before him
Manas thundered and raged:
«Accursed slave Coloy,
Flee then — let me see,
Let me pour your blood out like water,
Turn back, if you are a man,
Let us grapple and see!
Dog with hem torn span on span,
Rotten dog that knows no sense!
If you keep fleeing so,
If I do not chase and pen you in a pit,
If I do not deal your torment in full measure,

If I do not chase you clear to Beecin,
If I do not loose my wrath full heavy,
If I do not take your head with the sword,

Sağ gezmeyip öleyim,
Kara Kalmuk, kaçma,
Tutuşup göreyim.
Böyle kaçıp durursan,
Kaçtın diye bırakmam,
Kahrıma uğradın,
Beddua olup önünü keserim,
Şimdi yetişirsem sağ komam.
«Tutuşamadan öldüm» deyip,
Hasret içinde kalırsın,
Kahrı ağır görürsün,
Karı gibi kaçıp ölürsün!
Yetişecek olursam, Kalmuk, sana
Görülmedik oyunu oynarım,
Böbürlenen kâfirin —

May I not walk alive — may I die,
Black Kalmuk, do not flee,
Let us grapple and see.
If you keep fleeing so,
I will not spare you for your flight,
You have met my wrath,
I will bar your way like a curse,
If I catch you now, I leave you not alive.
«I died before I could grapple» — saying,
You will be left in longing,
You will see wrath full heavy,
You will die fleeing like a woman!
If I catch you, Kalmuk,
I will play you a game never seen,
Of the swaggering infidel —

Yetişecek olursam sana,
Kılıçla başını alırım!
Çin'e doğmuş kırgınım ben,
Görülmedik hengâmeyi salarım,
Nice atamı öldürdün,
Onun öcünü alırım!
Vadili pınarlı koca Altay —
Onun boyunca süreceğim malım yok,
Kendin sataşıp kavga çıkardın,

Ölesice Çinli, dur hele,
Ölümden esirgeyecek canım yok.
Kahrım geldi, dikildim,
Fena dokundun cinime,
Gaza açıp vuruşup,
Artık birinize sataşmadan durmam.
Sessiz duran canı rahat bırakmayıp,
Dokundun mu benim cinime?
Sataşırım Kakançın'ına,
Çiğneyeceğim Bakburçun'u,
Beli sıkıca bağlarım,
Kaçtın kara Kalmuk'um,
Seni Beecin'e dek kovalarım!

If I catch up with you,
I will take your head with the sword!
I am the slaughter born for Çin,
I will loose an uproar never seen,
You killed many a forefather of mine,
I will take revenge for them!
The great Altay of valleys and springs —
I have no herds to drive along it,
You yourself picked the fight, raised the strife,
Death-doomed Chinese, hold there,
I have no life to hoard from death.
My wrath has risen, I have taken my stand,
You have sorely touched my jinn,
Opening holy war, fighting on,
I will not rest now till I fall on one of you.
Not leaving the quiet soul in peace,
Did you dare touch this jinn of mine?
I will fall upon your Kakançın,
I will trample Bakburçun,
I bind my waist up tight,
You fled, my black Kalmuk,
I will chase you clear to Beecin!

Kazara yetişecek olursam,
Kaburganın alt yanını
Çatır çutur sökerim,
Kanını komadan dökerim,
Kahrolası, hey Kalmuk,
Azaba şimdi dolandın,
Yedi bin pehlivan ordu çekip,

Yurduma ne diye sataştın?
Yurduma el uzatacak,
Beni bağlayıp alacak,
Beecin'den göçen Çinlinin
Beş şehirlik sayısız göçü yok,
Soysuz Kalmuk, dur hele,
Yedi atandan kalma öcün yok!»

Manas geliyor coşarak,
Arslan, Coloy'a söylenerek,
Manas bağırıp söz söyleyince,
Kaçan Kalmuk Coloy'un
Gönlü gitti bölünüp,
Ardına göz atınca,
Ulu gönüllü Manas kaplanın
Kan içer görünüşü görünüp,
Altındaki Toruçaar,
Göründüğünde görünüp,
Görünmediğinde, kahrolası,
Gök duman olup ayrılıp,

Hoplata zıplata koşturup,
Tozunu dağ gibi savurup,
Altındaki Toruçaar
Bulut gibi uçup pus olup,
Kalmış meğer, kahrolası,
Açbuudan'a iyice yaklaşıp,
Manas yakına vardığında,
Bılkıldak'ın sarı bataklığı,
İçi orman, çalılık karışık,

If by chance I catch you,
The underside of your ribs
I will rip out with a crack and crash,
I will spill your blood sparing none,
Accursed one, hey Kalmuk,
You are wrapped in torment now,
Leading a host of seven thousand champions,
Why did you fall upon my land?
To lay hands on my land,
To bind and take me captive —
Of the Chinese migrating from Beecin
There is no countless five-city caravan,
Base-born Kalmuk, hold there,
You have no vengeance owed from seven forefathers!»
Manas comes surging on,
The lion, railing at Coloy,
When Manas shouted out his words,
Of the fleeing Kalmuk Coloy
The heart went split in two,
When he cast an eye behind him,
Of the great-hearted tiger Manas
The blood-drinking look appeared,
Toruçaar beneath him,
Now in sight when he showed,
Now unseen — the accursed one —
Parting like blue-grey smoke,

Running with leap and bound,
Whirling his dust up like a mountain,
Toruçaar beneath him,
Flying like a cloud, turning to haze,
Had stayed, it seems — the accursed one —
Drawing hard upon Açbuudan,
When Manas came close at hand,
The yellow marsh of Bılkıldak,
Its heart a tangle of forest and brush,

Çaresini bulamayıp şaşırdı işte,

Yamanmış er Coloy,
Ormana girip kaçtı işte.
Kalmukların hanı Coloy
Kendisi yadacı bir kulmuş,
Ormana girip vardı,
Yağmur yağdıran yada taşını
Kaldırıp suya saldı işte.
Önünden bulut belirdi,
Yeryüzü göğerip,
Yer sisi inip kapladı,
Dört bir yandan uğuldayıp,
Soğuk yel vurdu,
Dağ başına yığılıp,
Kara bulut durdu.
Bulut uçup kaynaşıp,
Gökten altı dere dolusu dolu boşanıp,

Ak alaca yağmur, çiseleyen sağanak —

Tanrı yüzünü göstermesin,
Dağ dağın başı örtülüp,

Çukurdan sis belirdi.
Yamaçların hepsine dolu yağıp,
Eteklerin hepsi yağmurlanıp,
Hendeklerin hepsi tıkanıp,
Arkların hepsi yıkıntıyla dolup,
Gökten boşanan
Altı dere dolusu dolu, sağanak,
Yerin üstü bozulup,
Sel yürüyüp kaynaşıp,
Koyaktaki ağacın
Kütüğü çıkıp dikilip,
Yatan deve gibi, sığır gibi taşlar
Bozkırda durup dikilip.
Yatan deve gibi kütükler
Karmakarışık dikilip,

He found no remedy and was bewildered, behold,
A fierce one was warrior Coloy,
He fled into the forest, behold.
Coloy, khan of the Kalmuks,
Was himself a slave versed in yada-craft,
He went into the forest,
The rain-bringing yada stone
He lifted and cast into the water, behold.
Before him a cloud appeared,
The face of the earth turned leaden-blue,
Ground-mist sank and covered all,
Howling from all four quarters,
A cold wind struck,
Piling on the mountain-top,
The black cloud stood.
The clouds flew seething together,
From the sky six ravines' worth of hail poured down,
White-dappled rain, drizzling downpour —
God grant none see such a face,
Mountain on mountain, the summits shrouded,
From the hollow rose the mist.
Hail falling on all the slopes,
All the skirts of the hills a-rain,
All the ditches choking up,
All the channels filled with wrack,
Pouring down from the sky,
Six ravines' worth of hail and downpour,
The face of the earth breaking up,
The flood-tide walking, seething,
Of the tree in the gorge
The stump came up and stood on end,
Stones like couching camels, like cattle,
Standing upright on the steppe.
Stumps like couching camels
Standing on end, all tangled,

Ormanın hepsi tutulup,
Dağların hepsine baksan,
Sel yürüyüp bozulup,
Görülmedik hava büyüsü yapılıp.

The whole forest gripped fast,
Look at all the mountains —
The flood walked and wrecked them,
Weather-magic never seen was wrought.

Kahrolası Coloy kurtulup,
Aranın hepsi bozulup,
Yaz günü soğuk kış olup,
Bey Manas'ın yüzünde
Dört parmak soğuk buz durup,
Kıbleden
Soğuk yel esip uğuldayıp,
Örten bulut dağılıp,
Apaydınlık olup
Allah'ın günü açılıp,
Yer üstünden kara buğu tütüp,
Coloy'u bulamayıp kederlenip,
Kan içer hunhar ulu Manas

The accursed Coloy escaping,
The whole expanse in ruin,
The summer day turned to cold winter,
Upon Bey Manas's face
Four fingers' depth of cold ice stood,
From the qibla quarter
A cold wind blew and howled,
The shrouding cloud dispersed,
All turning bright and clear,
God's own day broke open,
Black vapor steaming from the earth,
Grieving, unable to find Coloy,
The blood-drinking, bloodthirsty great Manas

Altay'a döndü geri,
Yalnız yolu boyunca izleyip,
Görününce görünen
Şu Altay'ın dağlarını boylayıp,
Gökten ak alaca pus tutup,
Nice pehlivanını kırdırıp,

Turned back to Altay,
Tracking along the lonely road,
Sighting whatever came in sight,
Making for the mountains of this Altay,
White-dappled haze holding from the sky,
Having let many a champion of his be slain,

O cehennemlik Coloy kurtulup.
Ah, salınan yaman er,
Yalpalayıp döndüğü o yer,
Aç arslan gibi göğüs gerip,
Öfkesi gelip kararıp,
Avcı kartal gibi bakıp,
Homurdanıp o yaman arslan,
Salınan zavallı er,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Yürüyecek yol bulamayıp,
Saldıracak ordu bulamayıp,
Altay'ın dağını boylayıp,

That hell-bound Coloy escaped.
Ah, the swaying fierce man,
That place where he wheeled and turned,
Chest out like a starving lion,
His anger rising, darkening,
Gazing like a hunting eagle,
Growling, that fierce lion,
The swaying, forlorn man,
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
Finding no road to walk,
Finding no host to charge,
Making for the mountain of Altay,

Soylu boz yeleli gelirken,
Altmış tulpar, sayısız küheylan
Önüne katıp sürmüş,
Karşısından kabara kabara

Kaman alp çıkıverdi.
Kaman alpı görünce,
Erken sözü geç kalıp,
Kan içici hunhar Manas'ın,
Bir çarpışmaya girmeye,
İki gözü dört olup:
«Makas kulaklı Kaman alp,
Seninle tutuşayım,
Ganimet ettiği yüğrüğünü
Ortadan çekip alayım!
Güçlü kuvvetli başım var iken
Yüğrükleri sürdürüp,

As the noble grey-maned one came on,
Sixty tulpars, chargers past counting
Driving before him in a herd,
From the opposite side, swelling and swaggering,
Kaman alp came riding out.
On seeing Kaman alp,
His early word now come too late,
Of the blood-drinking bloodthirsty Manas,
To enter on a combat,
His two eyes turned to four:
«Scissor-eared Kaman alp,
Let me grapple with you,
The swift steeds you took as spoil —
Let me wrench them from your grasp!
While my head is strong and mighty,
Driving the swift steeds on,

Ganimet diye nasıl vereyim,
Güçlülük taslayan o kulla
Bir gürleşip göreyim,
Şahin başım sağ iken
Tulparımı nasıl vereyim,
Beecin'den çıkma bir alpmış,
Onunla yüz yüze gelip göreyim!
Öfkemi sertçe salayım,
Koca dağ gibi alp ile
Bir çarpışıp kalayım,
Ecel yeterse öleyim,
Koca dağ gibi pehlivanla

Boğuşarak karşılaşıp,
Kırıp dökerek göreyim!
Yiğitlik taslayan Kaman alpa
Saldırıp mızrak saplayayım,
Ustalık taslayan o itle
Bir tutuşup kalayım.
«Kaderde yoktur çare» deyip,
Tarumarı iyice salayım,

How shall I give him up as spoils,
With that slave who feigns great strength
Let me thunder and try him once,
While my falcon head is whole
How shall I give up my tulpar,
He is an alp come out of Beecin,
Let me meet him face to face and try!
Let me loose my wrath full harshly,
With the alp like a mighty mountain
Let me clash with him and stand,
If my hour has come, let me die,
With the champion like a mighty mountain
Meeting him in grappling strife,
Let me try him, smashing and breaking!
At Kaman alp who feigns great valor
Let me charge and drive my lance,
With that dog who feigns great skill
Let me grapple once and stand.
«Against fate there is no remedy» saying,
Let me loose utter rout upon him,

«Kara Kalmak, al sana!» deyip,
Nicedir biriken öcümü alayım.
Makas kulaklı Kaman alp,
Gayreti pek, zehri güçlü,
Bu, takımından beter bir alp,
Mızrakçılar içinde pek
Ustalığı var imiş,
Tutuştuğunu yok eden
Çevikliği var imiş.
Tutuştuğu düşmana denk gelse
Narasından can çıkarmış,
Dilediğince davranırmış,
Eline denk düşeni
Taze kamış otu gibi biçermiş,
Gayrete gelip el atsa,
Çarpıştıklarının hepsini
Düpedüz atıyla birlikte yutarmış,
Tutuştuklarının nicesini
Kırıma uğratırmış.
Hani dün yedi Beecin ayaklanıp,
Kap Dağı'nın beri yüzünde,
Kıtay'ın öte ucunda,
Kıyañger'de, Kapsañ Dağı'nda,
Suuk-Kapçıgay ağzında,
Suuk-Tör denen yaylada,
Tek Göz denilen elinde,
Kahrolası Kıtay'ın
Nice boylu uruğunun elinde,

«Black Kalmak, take this!» saying,
Let me take my long-gathered vengeance.
Scissor-eared Kaman alp,
His zeal is fierce, his venom strong,
This is an alp worse than his kind,
Among the lancers he possessed
A skill surpassing all, they say,
Destroying all he grappled with,
Such agility he had, they say.
When he met the foe he grappled,
His war-cry drove the soul from men,
He did whatever he desired,
Whatever fell into his hands
He mowed like fresh-grown reed-grass,
When roused to zeal he laid his hand,
All of those who clashed with him
He swallowed outright, horse and all,
How many of those he grappled
He brought to slaughter, so they say.
Why, but yesterday seven Beecin rose,
On the near side of Kap Dağı,
At the far end of Kıtay,
At Kıyañger, on Kapsañ Dağı,
At the mouth of Suuk-Kapçıgay,
On the highland pasture called Suuk-Tör,
In the land called Tek Göz,
Of the accursed Kıtay,
In the land of its many-tribed clans,

Onun beri yüzünde
Şibe denen bir el varmış,
Yeri düzlük, ıssızmış.
İnsandan uzağa ayrılmış,
Kadını doğurunca töresi —
Kamıştan ustura yapıp,
Göbeğini kesip uğurlarmış,
Soyuna Şibe derlermiş,
Yalnızını görse kurt
Uzakta koyun gibi yermiş,

On the near side of that place
There was a land called Şibe,
Its ground was flat and desolate.
Set apart, far from mankind,
Their custom when a woman bore —
They made a razor out of reed,
Cut the cord and sent it forth,
Their stock was called the Şibe,
If a wolf should see one alone
It would eat him like a sheep afar,

Makas kulaklı Kaman alp
İşte o Şibe elindenmiş.
Şibe yurdunda doğup,
Pehlivan olan Kaman alp,
Kaburga kemiği dolunca,
Pehlivan adıyla anılınca,

Hazineye alınmış,
Toyunda doksan katır kesilmiş,
Böylece büyük pehlivan adını almış.
İşte o Suuk-Tör yerinde,
Tek Göz'ün elinde,
Sazañşañ'ın tam içinde,
Yedi Beecin ayaklanıp,
Yedi yıl savaş salmış,
İt yiyen, bit yiyen halkına
Savaş açıp varmışlar,
Kıtay'ın hepsi toplanıp,
Tek Göz'ün eline
Savaş açıp vardığında
Topunun hepsi kırılıp,
Ünü yayılmış Beecin'e,
Tek Göz'ün eline
O yabanı tek başına salmışlar,
Kalmakların Coloy'u
Onu bele destek edinmiş,
Tek Göz elini Kaman alp
Tek başına kırmış.
Yürekli olanını haklamış,
Nicelerini kul edip,
Beecin'e diri diri bağlamış.
Felaketi iyice salmış,
Yüzünü çevirtip boyun eğdirip,
Tek Göz yurdunu almış.
Makas kulaklı Kaman alp,
Sataşanı çiğneyip yutan,

Bu da adı çıkmış azılı bir alp.
Vuruşup kana doymayan,

Scissor-eared Kaman alp
Was from that very Şibe land.
Born in the Şibe country,
Kaman alp who became a champion,
When his rib-bones filled with strength,
When he was called by the champion's name,
He was taken into the treasury,
Ninety mules were slain at his feast,
Thus he took the great champion's name.
There in that place Suuk-Tör,
In the land of Tek Göz,
In the very heart of Sazañşañ,
Seven Beecin rose in arms,
Waged a war for seven years,
Against its dog-eating, louse-eating folk
They marched, unloosing war,
All of Kıtay gathered up,
Against the land of Tek Göz
When they marched, unloosing war,
The whole of them were slaughtered there,
His fame spread wide to Beecin,
Against the land of Tek Göz
They loosed that wild one all alone,
Coloy of the Kalmaks
Made him the prop of his loins,
The land of Tek Göz — Kaman alp
Crushed it single-handed.
He finished off the stout of heart,
Made slaves of many more,
Bound them alive for Beecin.
He loosed calamity in full,
Turned their faces, bowed their necks,
And took the Tek Göz country.
Scissor-eared Kaman alp,
Who tramples and swallows all who cross him,
He too a fierce alp of great renown.
Never sated with blood in battle,

Evi yanasıca bu domuz,

Denk geleni sağ komayan,
Pehlivanlığı bir başka,
Bunun yiğitliği bir hayli,
Yüreğinden toz çıkar,
Bunun narasından can çıkar.
Nice yaylayı yurt edinmiş,
Er Esenkan bahadıra
Armağan diye nice devi bağlamış.
Pehlivanlığı bilinmiş,
Ün kazanıp büyük hanın
Defterine yazılmış.
Makas kulaklı Kaman alp,
Manas'ın yüzünü görünce
Hiddetlenip bağırıp,
«Kakay!» diye nara atıp,
Öfkeyle sağa sola bakınıp,
Silahını pusatını hazır edip,
Vuruşmaya niyet edip,
Gergedanının sağrısına bir vurup,
Beti benzi atıp, gözleri çakmaklaşıp:
«Bitiririm Burut seni!» deyip,
Mızrağını doğrultup sıkı tutup,
Haykırışı kulak sağır edip,
Elindeki mızrağını
Manas'a doğru uzatıp,
Oktan önce yetişip,
Yettiği yerde yumruklaşıp,
Mızraklaşarak geçişip,

Mızrak kırılıp gidince
Ay balta ile tokuşup,
Ondan da çare kalmayınca
Kılıç ile vuruşup,
Bundan da çare kalmayınca
Topuz ile tokuşup,
Birbirini kollayıp durup,
Yüz yüze gelip vuruşup,

This swine — may his house burn down,

Leaving alive none who met him,
His champion's might a thing apart,
His valor of no small measure,
Dust rises from his very heart,
His war-cry drives the soul from men.
Many a pasture he made his home,
To Er Esenkan the batyr
He bound many a giant as a gift.
His champion's might was known abroad,
Winning fame, in the great khan's
Register his name was written.
Scissor-eared Kaman alp,
When he saw the face of Manas
Grew furious and roared aloud,
Bellowed his war-cry «Kakay!»,
Glaring left and right in wrath,
Made ready his weapons and his gear,
Set his mind upon the fight,
Struck his rhinoceros on the croup,
His face gone pale, his eyes struck sparks:
«Burut, I will finish you!» saying,
Leveled his lance and gripped it fast,
His shout deafening every ear,
The lance he held within his hand
He thrust it out toward Manas,
Arriving swifter than an arrow,
Where he arrived they traded fists,
They passed each other trading lance-thrusts,
And when the lances broke apart
They clashed with the moon-axe then,
When no remedy remained in that,
They struck each other with the sword,
When no remedy remained in this,
They clashed together with the mace,
Each watching for the other's move,
Coming face to face they fought,

Denk gelenin hepsini
Kurt gibi bölüp koparıp,
Çatır çutur vuruşup,
Koca Altay'da kavga koparan
Kan içici yiğidinin işidir bu,
Karşı karşıya bakışıp,
Mızrağı kapıp tutarak
Denk gelen yere saplayıp,
Kılıç başta parıldayıp,
Ay balta başta takırdayıp,
Can esirgemeden durup,

Azgınca saldırıp vuruşup,

All that came within their reach
Like wolves they rent and tore apart,
Fighting with a crack and crash,
Of him who raised strife on great Altay —
This is the blood-drinking hero's work,
Glaring at each other face to face,
Seizing and gripping fast the lance
Driving it where it found its mark,
Swords flashing about their heads,
Moon-axes rattling round their heads,
Standing with no thought to spare their lives,
Charging, fighting furiously,

Arslan Manas gök yelelinin
Koruyucusu kırk çilten,
Arslan olduğu bellidir,
O anda Manas kaplan
Kasılıp güç topladı,
Var olan gücün hepsini
Eline derleyip pekişti,
Gayrete gelip çırpınıp,
Gaipten akıl bulunup,
Hiddetlendi Manas han,
Kudrete yalvararak:
«Düşman kıran arslan kıldın,
On iki âzâmı denk kıldın,

Bir kâfire gücü yetmez,
Beni neden böyle eksik kıldın?»
Deyip o anda bunu söyleyip,
Arslan gibi gözleri çakmaklandı,
Hunhâr Manas arslanının
Kan içesi tuttu.
Hiddetlenip vuruştu,
Karşı karşıya durdu.
Kıraan Manas, aziz arslan,
Eğilip bir yiğitlik gösterdi,
Kaman alpın

Of lion Manas the grey-maned
His guardians, the forty çilten,
That he is a lion is plain to see,
In that moment Manas the tiger
Tensed himself and gathered strength,
All the strength that was in him
He gathered in his hand and braced,
Roused to zeal and straining hard,
Counsel came from the unseen,
Manas khan grew furious,
Imploring the Almighty Power:
«You made me a lion that slays the foe,
You made my twelve limbs sound and matched,
Yet strength fails against one infidel,
Why did You make me wanting so?»
Saying this, he spoke it in that moment,
His eyes struck sparks like a lion's,
Of bloodthirsty lion Manas
The blood-thirst seized him then.
In fury he fought on,
They stood against each other, face to face.
Kıraan Manas, blessed lion,
Bending low, he showed a feat of valor,
Of Kaman alp

El tokmağı gibi kara saçı
Eline geliverdi,
Çevikliği ölçüsüz,
Çarçabuk kavrayıp,
Üzengisinin kayışına
Üç kez dolayıverdi,
Yılkıdan tulpar Toruçaar'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
İki yandan mahmuzlayıp,
«Çü!» deyip sürüp gitti.
Toruçaar'ı savaşa alıştırıp,
Koca dağ gibi Şibe'yi
Sürükleyip tozutarak,
Bay Cakıp'ın büyük kılıcını
Belinden sıyırıp aldı işte,
Makas kulaklı Kaman alp,
Koyun gibi başı kesilip,
Kavun gibi karnı yarılıp,
Han Manas'ın elinden
Ölüp gitti işte.
Koyağı yağa bulayıp,
Kaman alpı yere serip,
Kırgın salıp Kıtay'a,
Kana doyup katılaşıp,

His black hair like a hand-mallet
Came suddenly into his hand,
His agility beyond all measure,
Grasping it in a flash,
Around his stirrup-strap
He wound it three times round,
To Toruçaar, tulpar of the herd,
He laid the whip from left and right,
Spurring him from either side,
«Çü!» he cried, and rode away.
Breaking Toruçaar to war,
The Şibe like a mighty mountain
Dragging him and raising dust,
Bay Cakıp's mighty sword
He drew indeed from off his belt,
Scissor-eared Kaman alp,
His head cut off as a sheep's is cut,
His belly split as a melon splits,
At the hand of Khan Manas
He died and passed away indeed.
Daubing the ravine with grease,
Laying Kaman alp on the earth,
Loosing slaughter on Kıtay,
Sated with blood and hardened,

Hunhâr Manas diye ün alıp,
Sataşan diri kalmadı,
Tanrı'nın sevdiği aziz arslan,
Ölse dahi hasreti yok.
Yüzleşeni sersem etti,
Denk geleni yakaladı,
Karşı gelen pehlivandan
Bir teki sağ kalmadı,
Yüzleşenlerin hepsini
Yiğit Manas yuttu.
Kolları sıvayıp çıkan güçlünün,

Yiğit Manas'ın elinden
Bir teki sağ kalmadı.

Winning the name Bloodthirsty Manas,
None who crossed him stayed alive,
Blessed lion beloved of God,
Even in death he has no regret.
He stunned all those who faced him,
He seized all those who met him,
Of the champions who opposed him
Not a single one survived,
All of those who faced him
Hero Manas swallowed whole.
Of the strong who came with sleeves rolled up,
At the hand of hero Manas
Not a single one survived.

Toruçaar'ın karnını acıktırıp,
Küme küme pehlivanını kırdırıp,
Topurak-Tiken sırtından
Cehennemlik Coloy pehlivanı
Beecin'e doğru kaçırtıp,
Görülmedik kargaşayı
Arslanın saldığı yer orasıdır.
Altmış küheylan tulparı
Sürüp Manas geldi işte,
Yanındaki kırk oğlan
Ganimet alıp gitti işte.
Kırk oğlanın başçısı,
Niceler içinde iyisi,
Mızrakta usta, yatkını,
Düşman kurdu, yamanı,
Kuru lafın boşunası,
O yaman Kutubiy —
Gök yeleli Manas'ın nökeridir.
Gökte yıldızdan nişanlı,
Bayçoro ile Çalıbay,
Bahadırının yoldaşı,
Derleyip aldığı kırk oğlan
Hunhârının yoldaşı.
Manas kırgını salıp
Keçe örtüsünü yağa boğdu,
Rast geldiğinde Kırgız'ı
Dört bir yanda bay kıldı.
Çadır kanadını yağa boğdu,
Karşılaştığında Kırgız'ı
Kurumlanan bay kıldı.
Düşündüğünce erdirdi,
Sandığının hepsini
Sarı altın mala doldurdu,
Gönlünce erdirdi,
Küçük sandıkların hepsini

Bol altınla doldurdu.
Orda bozup, ganimet alıp,
Koca yurdu zengin etti,

He let Toruçaar's belly hunger,
Cut down champions troop by troop,
From the ridge of Topurak-Tiken
The hell-bound champion Coloy
He sent fleeing toward Beecin,
Turmoil never seen before —
That is the place the lion loosed it.
Sixty coursers, tulpar steeds,
Driving them Manas came indeed,
The forty youths at his side
Went off laden with spoils indeed.
The leader of the forty youths,
The best among the many,
Master of the lance, the adept,
Wolf against the foe, the fierce one,
No friend of empty idle words,
That fierce one, Kutubiy —
He is grey-maned Manas's nöker.
Marked by a star in the sky,
Bayçoro and Çalıbay,
Companions of the batyr,
The forty youths he gathered up,
Companions of the bloodthirsty one.
Manas loosed the slaughter wide,
Drenched the felt covers in fat,
The Kırgız, wherever he found them,
He made rich on every side.
He drenched the tent-flaps in fat,
The Kırgız, whenever he met them,
He made proud and prosperous rich.
He granted all they had dreamed of,
Every one of their great chests
He filled with yellow gold and goods,
He granted all their hearts' desire,
Every one of the little chests

He filled with gold in plenty.
Sacking the orda, taking spoils,
He made the great homeland wealthy,

Her muradını tamam kıldı,
Sataşanı düpedüz kırdı,
Kara Kalmak'a, Mançu'ya
Kırk evli çilekeş Kırgız'ı
O yurtlara denk kıldı.
Büyüklenenleri yonttu,
Zorbalık eden adamı
Ay baltayla döve döve,

Arslan Manas yola getirdi,
Kazara çıkagelirse
Bir teki sağ kalmadı.
Yürüyüşünden toz kopup,
Narasından can çıkıp,
Kırk evli Kırgız yurduna
Kaplan Manas doğmuştur,
Kulak duyup, göz görüp,
Adı duyulan Mançu'ya
Ayköl'ün saldı velveleyi.
Yaklaşıp varan olmadı,
Kaplanının önüne
Çıkan diri kalmadı.
Uğrayıp varan olmadı,
Hunhârının kendisine
Sataşan diri kalmadı.
Kırk evli garip Kırgız yurdu:
«Manas ata bindi» deyip,
Nice çile çekmiş kırk evli
Sahip bulup, iyeli oldu,
«Alnımıza Tanrı'nın yazdığı
Bize kısmet devi oldu» deyip,
Baabedin'e tez adak deyip,
Allah Taala yoluna
Ay tırnaklı at adayıp,
Ölürcesine niyet kılıp,
«Kara Kalmak'tan, Mançu'dan
Kurtulup kaldık şükür» deyip,
Çilekeş Kırgız toy edip,
Baabedin'i tez anıp,

Fulfilled its every wish entire,
Cut down outright all who crossed him,
To the Black Kalmak and the Mançu
The long-suffering forty-household Kırgız
He made the equal of those lands.
He whittled down the arrogant,
The man who dealt in tyranny —
Beating him with the moon-axe, blow on blow,
Lion Manas brought him to heel,
If one by chance came forth against him
Not a single one survived.
Dust rose up from his marching,
His war-cry drove the soul from men,
To the forty-household Kırgız land
Tiger Manas has been born,
Ears have heard and eyes have seen,
To the far-famed Mançu
Ayköl loosed the great alarm.
None there was who dared draw near,
Before his tiger's face
None who came out stayed alive.
None there was who came against him,
Against the bloodthirsty one himself
None who crossed him stayed alive.
The poor forty-household Kırgız land:
«Manas has mounted his horse» saying,
The forty households, long in torment,
Found a master, gained a lord,
«What God has written on our brows
Has become our giant of fortune» saying,
Vowing swift offering to Baabedin,
On the path of Allah Taala
Pledging a moon-hoofed horse in vow,
Making their vows as if to die,
«From the Black Kalmak and the Mançu
We are delivered, thanks be» saying,
The long-suffering Kırgız held a feast,
Swift they called on Baabedin,

Adak kurbanı kesip hıçkırıp,
Bütün Kırgız çağrışıp,
Boynuna kayış geçirip,
Hep bir ağızdan çığrışıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Kederlerin hepsi dağılıp,
İçteki ukdeler çözülüp,

Slaying the votive offering, sobbing,
All the Kırgız calling out,
Passing straps around their necks,
Crying out with a single voice,
Imploring the Creator,
All their sorrows scattered away,
The knots within them loosened,

Açılan gedik kapanıp,
İtibarın hepsi bulunup,
Kopan uçlar ulanıp,
Böylece Kırgız sevinip:
«Sönen ateşler tutuştu» deyip,

«Alnımıza Manas'ı Tanrı verdi» deyip,

«Boz kırda kuytu sık ormanı,

Yel değmeyen sıcağı
Tanrı bize verdi» deyip,
«Ordalı yurttan ayrılıp,
Sürgün gelmiş el idik,
Kara Kalmak, Mançu yurdu
Ortasında kalmıştık,
Karşılık verecek olsak,
Şöyle bir kımıldasak,
Kırgına uğrar giderdik».
Kimsenin bulamayacağı düşü kurup,
Çilekeş Kırgız toy edip,
Gök börü çekip toz salıp:
«Kurtulduk Kalmak elinden» deyip,

Kunan koşturup toz salıp,
Coşarak Kırgız şenlik edip:
«Yurt kurtulup kaldık» deyip,
Sayısız Kırgız toy edip,
Elin canı huzur buldu işte.
Manas'ın Manas olduğu yer,
Manas adını aldığı yer,

The breach that opened closed again,
All their honor found once more,
The broken ends were joined again,
And so the Kırgız all rejoiced:
«The fires gone out have caught again» saying,
«God has given Manas to our destiny» saying,
«The sheltered thick woods on the grey steppe,
The warmth untouched by wind
God has given us» saying,
«Parted from a land with its orda,
We were a people come in exile,
Amid the Black Kalmak and Mançu land
We were left there in the midst,
Had we tried to answer back,
Had we so much as stirred,
We would have gone down in slaughter».
Dreaming dreams none else could find,
The long-suffering Kırgız held a feast,
Pulling gök börü, raising dust:
«We are free of the Kalmak's hand» saying,
Racing three-year colts, raising dust,
The Kırgız reveling in joy:
«Our homeland is delivered» saying,
The countless Kırgız held their feast,
The people's souls found peace indeed.
The place where Manas became Manas,
The place where he took the name Manas,

Ak kalpağı giydi işte,
Kurulup ata bindi işte.
İki dizgin, bir yuları
Şimdi ele aldı derler,
Orda kurup, han olup,
Evliya soylu can olup,
Ağırbaşlı er olup,
On iki âzâsı denk olup,
Dertli Kırgız kırk evliyi
Koruyup gözetecek arslan olup,
Dalgalanan Kara Kalmak'a
Dağ gibi kara sel oldu.
O zaman Manas kaplan
Keşfe çıkıp, yer gezip,
İçi coştukça geyik avlayıp,
Coşmadıkça Altay'da
Geniş geniş oynayıp yatıp,
Düzünde kulan kovalanan,
Kakançı ile kapışıp,
Beecin'e velvele salan,
Yiğit de odur, bel de odur,

Ünlü Manas arslan da odur.
Dünyayı şenlendirip,
Besili kuzu, tatlı baş,
Şölen kazanı kaynatıp kurulup,
Kaygının hepsini dağıtıp,
Bay Cakıp'ın kırk tayını
Bir seferde kesişip,
Malına düşkün Cakıp ihtiyar:
«Kırk tayımı bir günde kesti» deyip,
Alnını kırıştırıp buruşturup,
Geri söylemeye çare yok,
İçin için Cakıp söylenip.

He donned the white kalpak indeed,
In state he mounted his horse indeed.
Two reins and a single halter
He took in hand now, so they say,
Founding an orda, becoming khan,
Becoming a soul of saintly lineage,
Becoming a grave and steadfast man,
His twelve limbs matched and sound,
The sorrowing forty-household Kırgız
Becoming the lion to guard and keep them,
To the surging Black Kalmak
He became a black flood like a mountain.
In that time Manas the tiger
Rode out scouting, roaming the land,
Hunting deer when his heart ran high,
And when it did not, on Altay
He sported at his ease and lay,
On whose plain the kulan is chased,
Grappling with the Kakançı,
Loosing alarm upon Beecin,
He is the hero, he is the stay,

He is the famed lion Manas.
Making the world rejoice,
Fattened lamb and sweet sheep's head,
Setting the feast-cauldron to boil,
Scattering every sorrow away,
Bay Cakıp's forty colts
They slaughtered at a single go,
Old Cakıp, doting on his wealth:
«He slew my forty colts in one day» saying,
Wrinkling and furrowing his brow,
With no way to speak against it,
Cakıp grumbling deep within.

Manas'a kirk çilten ile Kizir'in kavuşması; Akbaltay'in öğüdü ile Manas'in Koşoy'a doğru yola çikişi

How the forty çilten and Kizir came to Manas; Akbaltay's counsel and Manas's setting out toward Koşoy

Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Tan namazı vaktinde,
Tan yarılıp söküldüğünde,
Tan atımının soğuk yeli vurduğunda,
Kamışın başı sızlayıp,
Yavru tarla kuşu çığrışıp,
Yere aydınlık değmişti,
Yanındaki kırk oğlan
Bayır yere bakınca
Aklı gidip bölünür,
Bayırla bir olmuş,
Kırk oğlanla Manas'a
Bir kurt görünür.
Kurdu gördüğünde
Arslan gibi atılıp,
Gaipten akıl bulunup,
Teni ürperip irkilip,
Kükreyen arslan Manas,
Toruçaar atı eyerleyip,
Kılıcı kınında kuşanıp,
Topuzu düz bağlanıp,
Kuşanıp kolları sıvayıp,
Yiğit Manas, gök yelelin,
Kurt çarpmış gibi salınıp,
Her çeliğini donanıp,
Pusatını takıp bağlanıp,
Yanındaki kırk oğlan
Hiddetlenip bilenip,

Hunhâra nöker olmaya

When dawn grew pale and broke,
When light first touched the earth,
At the hour of the dawn prayer,
When dawn split open and broke through,
When daybreak's cold wind struck,
The reed-heads aching in the cold,
The young larks crying out,
Light had touched upon the earth,
The forty youths at his side,
When they looked upon the slope
Their wits went scattering astray,
One with the hillside it had become,
To the forty youths and Manas
A wolf appears in view.
When he beheld the wolf,
Springing like a lion,
Counsel came from the unseen,
His flesh shivered and he started,
Roaring lion Manas
Saddled the horse Toruçaar,
Girded his sword within its sheath,
Bound his mace on straight and true,
Girded up, rolled back his sleeves,
Hero Manas, the grey-maned one,
Swaying as if struck by the wolf,
Arraying every steel he had,
Strapping on and binding his gear,
The forty youths at his side
Grew fierce and whetted keen,

To be nökers to the bloodthirsty one

Kırkının hepsi atlanıp,
Önlerinde Manas kaplan,
Yurt yöneten töre gibi,
Nara atıp, çığlık salıp,
Kırk oğlanın hepsi
Kırgın getiren afet gibi,
Kurt kaçtı titreyerek,
Çevresini sarıp kırk oğlan
Kurdu kovaladı birer birer.
Nara kulakları sağır etti,
Ayköl Manas baş olup,
Önündeki kurdun
Eğilip bir yolunu
Bulacak olduğunda,
Şimdi yetişip kurdu
Vuracak olduğunda,
Sağ yanına bakınca
Yamaçtan indi kırk kişi,
Kırk çiltenin ta kendisiymiş,
Kurt olup dona giren,
Adı Aleykisalam'ın kendisiymiş,
Kendisi değil, karşıdaki
Bakan kara gözü imiş,
Kurt donuna bürünüp,
Manas'a kavuşmaya yürüyüşüymüş,
Sırttan çıktı beş kişi,
Ak sarığı kazan gibi,
Haykırsa sesi ezan gibi,
İriliği dağın dengince,
Heybeti canları yutarcasına,
Şay atamın ta kendisiymiş,
Kıraanın Manas gök yeleliye
Kavuşacağı zamanmış,
El sıkışıp durdu işte.
Adı Kızır derviş:
«Seni kolladım» deyip Manas'a

İçinden gizlice bir kaftan verdi,
Kırk çiltenin hepsi,

All of the forty mounted up,
Before them Manas the tiger,
Like a lord who rules the land,
Roaring war-cries, loosing shouts,
All of the forty youths
Like a scourge that brings the slaughter,
The wolf fled trembling away,
The forty youths hemmed it round
And chased the wolf man after man.
War-cries deafened every ear,
Ayköl Manas at their head,
Of the wolf that ran before him,
Bending low, some way to catch it
Just when he was about to find,
Just now overtaking the wolf,
When he was about to strike,
When he glanced to his right side,
Down the slope came forty men,
It was the forty çilten themselves,
He who took the guise of the wolf
Was Aleykisalam himself by name,
Not himself — the one before them
Was but his dark and watching eye,
Wrapped in the guise of a wolf,
It was his coming to meet Manas,
From the ridge came forth five men,
His white turban like a cauldron,
His shout like the call to prayer,
His bulk the equal of a mountain,
His awe as if to swallow souls,
It was my father Şay himself,
With Kıraan Manas the grey-maned
It was the hour of their meeting,
They clasped hands and stood indeed.
The dervish named Kızır:
«I have watched over you» saying, to Manas

He gave in secret a kaftan from his breast,
All of the forty çilten,

Şay ata başta, ululari,
Sırayla el verdi.
Armağan verilen gök cepken,
Ok geçmez sağlam cepken,
Giysen düşmana lâyık,
Ok zerrece geçmeyen,
Tabılgı yaksan köz geçmez,
Fitilli tüfek atsa ok geçmez,
Yakadan çeksen el geçmez,

Şay ata first, the eldest ones,
Gave their hands in turn.
The gift bestowed, the sky-blue tunic,
A sturdy tunic no arrow pierces,
Worn, it is fit to face the foe,
Not one whit does an arrow pierce it,
Burn tabılgı wood — no ember passes,
Fire a matchlock — no ball passes,
Pull at the collar — no hand passes,

Yakası altın, yeni pirinç,
Çift zırhlı, tarla kuşu gözlü,
Kelime yakalı, geniş cepken,
Cenge giysen lâyık.
«Kızır atan verdi» deyip,
Altı arslanın küçüğü,
Arslanım, giy bu kaftanı,
Pehlivanlığın bir başka,
Allah Taalam yarattı,
Senin yiğitliğin bir hayli,
Ateşe atsalar yanmazsın,
Sel bassa akıp gitmezsin,
Ruhun yüce, zehrin güçlü,
Sataşanların hepsini,
Allah'ım insaf vermedikçe,
Dümdüz edip yıkarsın.
Allah Taala'nın, o Tek'in
Bendesi olup yaratıldın,
Altı arslanın en üstünü,
Küçüğü olup yaratıldın,
Zayıppuruş gök yelelilerin
Yiğidi olup yaratıldın,
Halkın padişahı kaplanın
Ereni olup yaratıldın,
Sultan soylusun, han soylusun,
Yaradan gerçekten özenip yaratmış,
Ruhun yüce, adın ağır,
Ayköl Manas, kendin ulusun,
Bel bağlanan belimsin,

Its collar gold, its sleeves of brass,
Double-mailed, lark-eyed in weave,
With the Kalima on its collar, a wide tunic,
Fit to wear into the battle.
«Your father Kızır gave it» saying,
Youngest of the six lions,
My lion, put on this kaftan,
Your champion's might a thing apart,
Allah Taala created you,
Your valor of no small measure,
Cast in fire, you shall not burn,
In flood, you shall not wash away,
Your spirit lofty, your venom strong,
All of those who cross your path,
Unless my Allah grants them mercy,
You level flat and lay them low.
Of Allah Taala, of the One,
You were created as His servant,
Highest of the six lions,
You were created as the youngest,
Of the zayıppuruş grey-maned ones
You were created as the hero,
Of the tiger, padishah of the people,
You were created as the chosen brave,
You are sultan-born, you are khan-born,
The Creator made you with true care,
Your spirit lofty, your name weighty,
Ayköl Manas, you yourself are great,
You are the stay on whom I lean,

Allah Taala'nın yarattığı
Ünlü gök yeleli arslanımsın.
Ruhun yüce, adın ağır —
Düşman eğip yenemez,
Sana hiç kimse denk gelemez.
Kapışılan cenge girdiğinde,
Düz yolunu açarım,
Geminden tutup, kulunum,
Kendim çekip götürürüm.
Yaradan tek Tanrım
«Ahitli ol» diye gönderdi,
Yaradan tek bir Tanrı,
Gök yeleli Manas'ın kendisine
«Yoldaş ol» diye gönderdi,
Yalınayak, başı kabak,
Adı Kızır olan benim.
Kulunum, Manas, gözünü aç!
Şu yanındaki kırk kişi,
Kırk çiltenin kendisi budur,

Created by Allah Taala,
You are my famed grey-maned lion.
Your spirit lofty, your name weighty —
No foe can bend or vanquish you,
No one can ever be your match.
When you enter the grappling battle,
I will open your straight road,
Taking your bridle, my foal,
I myself will lead you on.
My Creator, the one God,
Sent me, saying «Be bound by covenant»,
The Creator, one sole God,
To grey-maned Manas himself
Sent me, saying «Be his companion»,
Barefoot and bare of head,
I am the one whose name is Kızır.
My foal, Manas, open your eyes!
These forty men here at your side,
These are the forty çilten themselves,

El vereni, gök yelelim,
Gelip kavuştuğu an budur,
Sırayla dost ol,
Kırk çiltenin kendisi budur.
Sırayla el verip,
Kırk çilten girdi çağrışıp,
Sırttaki beş kişi,
Ünlü Şay'ın ta kendisi budur.
«Yiğide yoldaş olurum» deyip,
Yönelip geldiği an budur.
İniverip beş kişi
Kucaklaşıp kaldı işte,
O zaman Manas kaplan
«Arslan» ününü aldı işte.
Dinin direği ulu hansın,
Gerçekten Tanrı'nın yarattığı
Üstün ulu adamsın,
Kara dinde kalma, ak ol,
Varlığını bilip Tanrı'nın

Their giving of hands, my grey-maned one,
This is the moment of their meeting,
Become their friend in turn,
These are the forty çilten themselves.
Giving their hands in turn,
The forty çilten came in, calling out,
The five men on the ridge,
This is famed Şay his very self.
«I will be the hero's companion» saying,
This is the moment of his coming.
The five men came swiftly down
And stood embracing him indeed,
In that hour Manas the tiger
Took the name of «Lion» indeed.
You are the faith's pillar, a great khan,
Created truly by God's hand,
You are a man supreme and great,
Do not stay in the black faith — be white,
Knowing that God truly is,

Gerçek Müslüman tez ol.
Oğlum, bugün var, yarın yok,
Yedi günün biri ölüm,
Yetkin dini bilmezsen
Ayıp olur bu haliniz,
Başına dağ gibi iş gelse
Şükrederek durunuz,
Ahiret yolu yalındır,
Sonunda iman yakındır,
O imanı bilmeyen,
Din bilmeyen kâfirdir.
«Bismillah» diyen dile gel,
Tanrı birdir, Kuran haktır,
Peygamber hak, dinin hak,
Saçıver topladığını,
Dile yalnız imanı.
Varlık birliği işini bil,
Tanrı'nın adını tam bil».
Kızır böyle dedikten sonra,
Kızır himmetli Manas gök yelelin,

Gökten yıldız kımıldayıp,
Kızır ile Manas han
Kırk iki kez dost olup:
«Kendin ulu arslansın» —
Kırk çilten ile Şay atanın
Konakladığı yer orası,
Gerçek Müslüman Manas hanın
Olup kaldığı yer orası.
Dilediği Kadir gecesi gibi

Geceye erdi ulu Manas,
Kara dinden ak olup,
Dine geldi ulu Manas.
Zayıppuruş aziz arslan
Olmuş idi ulu Manas,
Göğsüne bolca iman
Dolmuş idi ulu Manas.
Oşpur'un oğlu Çege imiş,

Be swift now a true Muslim.
My son, here today, gone tomorrow,
One day of the seven is death,
If you know not the perfect faith
This state of yours will be a shame,
If troubles like mountains fall upon you
Stand firm and give your thanks,
The way to the hereafter is bare,
At its end faith is near at hand,
He who does not know that faith,
Who knows no faith, is an infidel.
Come to the tongue that says «Bismillah»,
God is one, the Kuran is truth,
The Prophet true, your faith is true,
Scatter freely all you have gathered,
Ask for faith and faith alone.
Know the work of being's oneness,
Know the name of God in full».
After Kızır spoke these words,
Grey-maned Manas, blessed by Kızır's grace,
A star stirred in the sky above,
Kızır and Manas khan
Became friends two-and-forty times:
«You yourself are a mighty lion» —
Of the forty çilten and Şay ata
That is the place where they encamped,
Of Manas khan the true Muslim
That is the place where he became one.
Like the Night of Power he longed for

Great Manas attained the night,
From the black faith he turned white,
Great Manas came to the faith.
A zayıppuruş, a blessed lion
Had great Manas now become,
Faith in plenty in his breast
Had filled great Manas full.
Çege was the son of Oşpur, they say,

Çağırıp alıp Çege'yi,
Atasını sorarsanız,
Kara Kalmak oğluymuş,
Çege adıyla onar mı?
Bu Müslüman çocuktu,
Çege adlı olur mu?
Çege adı silinsin,
Kutubiy adı konulsun,
İyi dinle, oğlum, sözümü,
Kutubiy koydum seni,
Öz soyludan hayır dua aldın,
Oğlum, sen Kutubiy diye adlandın!
İyi dinle, Manas, sözümü,
Kutubiy dedim, bu çocuk
Kutlu olur sana,
Önüne düşse ak yolundur,
Ardında yürüse sayısız ordundur,
Kendisi bahadır, keskin görüşlün,
İşte duran Kutubiy
Bahtına verilmiş yardımcındır.
Yokuş çıksan dayanağın,
İniş inersen Kutubiy
Beline sarılı desteğin,
Karşıda görünse heybetindir,
Tutuşup düşmana el atsan
Kutubiy olur karaltın,
İş buyursan kanadın, dermanın,
İşte duran Kutubiy
Tuğ dibinde duracak olanındır,
Kutlu da odur, bel de odur,
Bele sarılan er de odur.
İşte duran Kutubiy,
Saçsan birlikte toplayanın,
Ölüp gitsen imandaşın,
Koyunu bir, ağılı ortak,
Aşı bir, sofra yoldaşın,
Gerçek yoldaş isen eğer
Arka olur Kutubiy» —
Deyip böylece dururken,

Calling Çege to his side,
If you should ask about his father,
He was a son of the Black Kalmak,
Can he prosper with the name Çege?
This was a Muslim child,
Should he be called by the name Çege?
Let the name Çege be wiped away,
Let the name Kutubiy be given,
Listen well, my son, to my words,
I have named you Kutubiy,
You gained blessing from the true-born,
My son, you are named Kutubiy!
Listen well, Manas, to my words,
I named him Kutubiy; this child
Will be a blessing unto you,
Leading before you, he is your white road,
Walking behind, your countless host,
A batyr he, your keen-eyed one,
Kutubiy who stands before you
Is the helper given to your fortune.
Climbing the slope, he is your prop,
Going down the slope, Kutubiy
Is the support bound to your waist,
Seen from afar, he is your majesty,
When you grapple and strike the foe
Kutubiy will be your looming shape,
Given a task, your wing, your strength,
Kutubiy who stands before you
Is he who will stand beneath your banner,
He is the blessed, he is the stay,
He is the man bound to your waist.
Kutubiy who stands before you,
If you scatter, he gathers with you,
If you should die, your brother in faith,
One flock of sheep, a shared sheepfold,
One food, your comrade at the table,
If you prove a true companion
Kutubiy will be your backing» —
As he spoke and stood there thus,

Kutubiy dikkat edip belledi,

Kutubiy marked it well with care,

Yiğit de imiş, er de imiş,
Tanrı'nın adını ezber bildi.
Göğsüne doldu imanı,
Gök yeleliye yoldaş olmaya
Müslüman olup durması bu.
Burkanından yolunu şaşırıp,
Şimdi geldi Kutubiy,
Müslüman dinini isteyip,
Kara dinden ak oldu,
Manas ile dostlaşıp,
Kalmak elinden yad oldu.
Kuvvet oldu Kutubiy,
Manas arslanın yanında yer aldı,
On iki pîre el verip,
Ehillerden icazet alıp,
O yolda zayıppuruş diye adlandı.
Irmak boyunca kondular,
Manas ile Kutubiy
Ahiretlik oldular.
Ak buğday ununu çiğneyip,
Kelâm-ı Şerîf'i tutuşup,
Ölesiye ant edip,
Vaadi sağlam kılıp,
Tulpar binip, tuğ tutup,
Yiğitlik edip, cenk açıp,
Sözüne candan inanıp,
İşte o duran Kutubiy
Kuvvet oldu kendisine.
Sayılı yıldızdan nişanlı,
Kutubiy başta kırk oğlan
Kıraanının yoldaşı.
Altay'daki kırk evlinin
Bilgesi Akbaltay,
Yassı yanak, kıvrak dilli,
Yanılmayan büyük hatip,
Akıl tarlasının ereni,
Kırgız'dan Baltay yiğidi,

A hero he was, a man he was,
He learned God's name by heart.
Faith filled up within his breast,
To be companion to the grey-maned one
Thus he stood, become a Muslim.
Straying from his burkan idol's path,
Now came Kutubiy at last,
Desiring the Muslim faith,
From the black faith he turned white,
Making friends with Manas,
He grew estranged from the Kalmak land.
Kutubiy became a strength,
He took his place at lion Manas's side,
Giving his hand to the twelve pirs,
Taking license from the learned,
On that path he was named zayıppuruş.
They camped along the river,
Manas and Kutubiy
Became brothers for the hereafter.
Chewing flour of white wheat,
Holding the Holy Word together,
Swearing oaths unto the death,
Making firm their pledge,
Riding tulpars, holding the banner,
Doing valorous deeds, opening war,
Trusting his word with all his soul,
That Kutubiy who stands there
Became a strength unto him.
Marked by the numbered stars,
Kutubiy first, the forty youths,
Companions of the keen-eyed one.
Of the forty households on Altay
The sage was Akbaltay,
Broad of cheek, nimble of tongue,
A great orator who never erred,
Master of the field of wisdom,
Baltay the brave of the Kırgız,

Kırk evli Kırgız toplanıp,
Görkemli bir toy edip,
Yavru kaz gibi gürüldeyip,
Ak sakalı parıldayıp,
Ağam Baltay söze başlayıp,
Ağır söyleyip yerli yerine koyup:
«Yurt başçısı öldüğünde,
Maskara edip bizleri
Kırk uruk Kıtay böldüğünde,
Birimiz gittik Eren'e,
Birimiz gittik Kañgay'a,

Birimiz gittik Rus'a,
Konacak yer bulamayıp,
Birimiz gittik Kazak'a,
Böylece düştük azaba.
Karakan'ın sekiz oğluna,
Hani dün, hep birden köküne kıyılırken,

Tümünü horlayıp,
Kara Kalmak, çokça Mançu
Köküne hep birden kıyıldığında,
Sekizin en küçüğü
Gaip gibi kaçıp yürür derler,
Ağızdan ağıza ulasak,
Bilenlerden sorsak,
Ala-Too'yu yurt edinip,
Hani o zavallı Ulak han diri derler.
Kulak duyup, göz görüp,
Biz Altay'a geleli,
Dışarı adım atmadık,
Ondan başka akrabanın
Hiçbirini duymadık.
Ya kırılıp hepsi öldü mü?
Ya darlığı çetin mi gördüler?
Ya başları kazaya mı çattı,
Belaya başları dolanıp,
Hepsi horluk gördü deyip,
Hepsi mal gibi satılıp,

The forty-household Kırgız gathered,
They held a splendid feast,
Murmuring like goslings all together,
His white beard gleaming bright,
My elder Baltay began to speak,
Speaking gravely, setting each word in place:
«When the leader of the land had died,
Making mock of all of us
When the forty-clan Kıtay divided us,
One of us went to Eren,
One of us went to Kañgay,

One of us went to the Rus,
Finding no place to settle down,
One of us went to the Kazak,
And so we fell to torment.
To the eight sons of Karakan,
Why, but yesterday, when all their root was cut,

Despising all of them,
The Black Kalmak, the teeming Mançu —
When their root was cut down all at once,
The youngest of the eight
Fled like a phantom, so they say,
If we pass it mouth to mouth,
If we ask of those who know,
Making Ala-Too his home,
That poor Ulak han lives yet, they say.
Ears have heard and eyes have seen,
Since we came here to Altay,
We have not stepped one step outside,
Of any other kinsfolk
We have heard no word at all.
Were they all cut down and killed?
Or did they suffer bitter want?
Or did their heads meet with disaster,
Their heads entangled in misfortune,
Saying they all endured contempt,
All of them sold like chattel,

Darlığı çetin gördü deyip,
Diri kalmadan hepsi
Telef olup öldü deyip,
İşte bundan kuşkulanırım.
Söylesem Allah'a sözüm feryat idi,
Bay Cakıp'ın öz ağasının oğlu,
Üsön denen biri vardı,
Sürüp götürüp Üsön'ü
Kara Kalmak almıştı.
Beecin'in öte yanında,
Sazañşañ denen yerinde,
Kara Kalmak elinde,
Koyun ardına saldılar derler,
Üsön adını sildiler derler,
Közkaman adını koydular derler,
Kalmakça dine girdi derler,
Yük köşesindeki burkanına
«Tanrım» diyerek durur derler,
Düpedüz Kalmak oldu derler,
Belayı başa sardı derler,

Kalmak'tan kadın aldı derler.
Doğurdu karısı,

Saying they suffered bitter want,
Saying that, none left alive,
They perished all and died,
This is what I fear and doubt.
If I speak, my word to Allah was a wail,
The son of Bay Cakıp's own elder brother,
There was one man called Üsön,
Driving Üsön off before them
The Black Kalmak took him away.
On the far side of Beecin,
In the place called Sazañşañ,
In the Black Kalmak's land,
They set him herding sheep, they say,
They wiped away the name Üsön, they say,
They gave the name Közkaman, they say,
He entered the Kalmak faith, they say,
To the burkan in the baggage corner
He bows, calling it «My God», they say,
He became an outright Kalmak, they say,
He wound misfortune round his head, they say,
He took a wife from the Kalmak, they say.
His wife gave birth,

Kaygının hepsini giderdi derler,
Kökçököz adını koydu derler.
Yine doğurunca karısı,
Dörböldöy adını koydu derler.
Yine doğurunca karısı,
Barbalday adını koydu derler.
Yine doğurunca karısı,
Kalmakça ad koydu derler,
Kırgız'ın adını sildi derler,
Kalmak'ın adını koydu derler,
Akrabayı düpedüz unutup,
Hepsi Kalmak oldu derler.
Tulpar besledim adayıp,
Sürsem kısraktan ayrılmaz,
Uzaklaşıp giden o akraba

It drove away his every sorrow, they say,
He gave the name Kökçököz, they say.
When his wife gave birth again,
He gave the name Dörböldöy, they say.
When his wife gave birth again,
He gave the name Barbalday, they say.
When his wife gave birth again,
He gave a Kalmak name, they say,
He wiped away the Kırgız name, they say,
He gave the Kalmak name, they say,
Forgetting his kin outright,
They all became Kalmak, they say.
I raised a tulpar, vowed and pledged,
Drive it — it will not leave the mares,
That kinsman who has drifted far

Bize akrabalık yüzü göstermez.
Kara adırdaki patikanın
Sonu ince koyak çıkar,
Kalmak'a giden o akraba
Sonunda bize düşman çıkar.
Bir de müşkül iş çetin:
Tutuşacağın Kakançın,
Düşmanlaştığın Bakburçun,
Tufan suyu erişip değmemiş,
Şu duran Beecin'e
Iskender izini basmamış,
Şu duran Beecin'den
Hiç kimse hesap sormamış.
Gazaplı Kıtay, kalabalık yurt,
Bunun çokluğunu görsen kara kurt,
Çarpışmaya takat yetmez,
Güreşsen de güç yetmez,
Oğlum, Manas, kulunum!
Bu Beecin'in elinde
Kazılmış derin hendek var,
Hanı haber saldığında
Basıp gelecek ordusu var,
Bel bağladığı beli var,
Gizlenip yattığı yeri var.
Oğlum, Manas, kulunum!
Eren çıktın, gözü pek çıktın,
Erlikte ve arslanlıkta
Bu dünyada eşsiz çıktın,
Otlu yeri yaktın,
Çayırlı yeri tutuşturdun,
Kara suya kan döktün,
Su iç dense, ağı içtin,
Börk al dense, baş kestin,

Kan dök dense, beyin döktün,
Gazabı sert başlattın,
Ordalı yurda el atıp,
Viran edip bıraktın,
Rast geleni sersem ettin,

Shows us no face of kinship now.
The footpath on the black hills —
Its end comes out a narrow gorge,
That kinsman gone to the Kalmak
Will prove our foe in the end.
And one more matter, hard and grim:
The Kakançın you will grapple with,
The Bakburçun you have made your foe,
The Flood's waters never reached or touched
That Beecin standing there,
Iskender never set his footprint there,
From that Beecin standing there
No one has ever called it to account.
Wrathful Kıtay, a teeming land,
See their numbers — a black worm-swarm,
No strength suffices for the clash,
Wrestle — your might will not suffice,
My son, Manas, my foal!
In the land of this Beecin
There is a moat dug deep,
When its khan sends out the word
It has a host that comes down crushing,
It has the stay on which it leans,
It has a place where it lies hidden.
My son, Manas, my foal!
You proved a champion, proved fearless,
In manhood and in lionhood
You proved matchless in this world,
You burned the grassy places,
You set the meadows all aflame,
You poured blood in the black waters,
Told to drink water, you drank poison,
Told to take a cap, you cut off heads,

Told to spill blood, you spilled brains,
You began the wrath full harshly,
You laid hands on lands with ordas,
You left them ruined and laid waste,
You stunned whoever crossed your path,

Görülmedik işler başlattın.
Esenkan'ın elçisini
Üstelik kırıp bıraktın,
Boğazlı yerlere yol saldın,
Nicelere el saldın,
Kavgayı sert başlattın,
Kara Kalmak'ı, Mançu'yu,
Sataşanını kırıp geçirip,
Bizi perişan edip bıraktın,
Orda bozup, ganimet aldın,
Koca yurda el saldın,
Çetinlerini kırıp bıraktın,
Oğlum, Kıtay'la kavgaya giriştin.
Yamanlarını yıkıp,
Kırgın edip bıraktın,
Orda bozup ganimet aldın,
Kıtay'a müşkül bir el saldın.
Kana doydun, katılaştın,
Kakan'lı Beecin'e
Hunhâr Burut diye ün saldın,
Uçsuz bucaksız yurda sataşıp,
Pahalıya böyle bulaştın,
Kakan'ın yurdu basarsa
Kökümüzü kurutur ya,
Köklü yurt hep birden basarsa
Bizi tümden kırıp geçer ya!
Töre Manas, kulunum,
Böyle gidersek bu Kıtay
Tepemizden basar ya,
Dört tülük malı saçar ya,
Gazabı sert başlatır ya!
Kırk evli Kırgız yurdu idik,
Gazaba gelse bu Kıtay
Kırgın edip bırakır ya!
Kulunum, Manas, sözümü dinle,
Yedi kurt bir koyunu
Kapışsa leşini kor mu?
Yetkin yerden asker çıkıp,
Kırk evli Kırgız yurdu idik,

You began deeds never seen.
Esenkan's envoy, moreover —
You cut him down and left him,
You cut roads through the narrow passes,
You laid your hand on many,
You began the quarrel harshly,
The Black Kalmak and the Mançu,
Cutting down all who crossed you,
You left us in distress and dread,
You sacked the orda, took the spoils,
You laid hands on a mighty land,
You cut down their hardest men,
My son, you entered a quarrel with Kıtay.
Overthrowing their fierce ones,
You left them slaughtered where they lay,
You sacked the orda, took the spoils,
You laid a grievous hand on Kıtay.
You drank your fill of blood, grew hard,
To Beecin of the Kakan
You spread the name Bloodthirsty Burut,
Provoking a land without a bound,
You bought into a costly thing,
If the Kakan's land comes crushing down
It will dry up our very root,
If that deep-rooted land attacks as one
It will cut us down entire!
Lord Manas, my foal,
If we go on so, this Kıtay
Will come down upon our heads,
Will scatter our four kinds of herds,
Will begin its wrath full harshly!
We were a forty-household Kırgız land,
If this Kıtay is roused to wrath
It will leave us all in slaughter!
My foal, Manas, heed my words,
If seven wolves upon one sheep
Fall — will they leave the carcass be?
Soldiers rising from a mighty place,
We were a forty-household Kırgız land,

Döverse leşini kor mu?
Altay'a geldik sürülüp,
Çare bulamadan sürünüp,
Altay'a gelip can besledik,

Kederi güçlü başlattın,
Cepken giyen Mançu'nun
Güçlüsünü kırıp bıraktın,
Bu kederi ne yapalım?
«Kakançı!» diye çığlık koparark,
Basıp gelir Kıtay ya,
Gazaplı yurda sataştık,
Bu ele kıyamet salıp
Kökümüze hep birden kıyar ya.
Göğe toprak savrulsa,
Asker gelse kaynaşıp,
Çarpışacak takat yok,
Tutuşacak çare yok,
Kaçıp girecek orman yok,
Arka olacak Ogoy yok,
Bel bağlayacak belin yok,
Gizlenip yatacak yerin yok,
Yüz yüze gelip vuruşsak,
Bele destek kılmaya
Belli Kırgız elim yok,
Kırk evli Kırgız halkıyız,
Kıpkızıl cehennem, kuru müşkül,
Kırk evli Kırgız el idik,
Kaynaşan Kıtay'ın
Ortasında kalmışız.
Kara karga sürüsünce ordu gelse,
Kıyameti başlatıp bol gelse,
Nasıl çare buluruz?
Sataştık bir kez Kıtay'a,
Altay'da nasıl dururuz?
Sayısız kara malı saçalım,
Gün batısına doğru kaçalım,
Tutuştuk bir kez Kıtay'la,
Altay'da durup nideriz,

If they strike — will they leave the carcass?
We came to Altay driven out,
Crawling on, finding no remedy,
We came to Altay and nursed our lives,

You began a sorrow strong,
Of the tunic-wearing Mançu
You cut down their strongest men,
What shall we do with this sorrow?
Raising the cry of «Kakançı!»,
Kıtay will come down crushing,
We have provoked a wrathful land,
Loosing doomsday on this people
It will cut our root down all at once.
If earth is flung into the sky,
If soldiers come in seething swarms,
No strength is there to clash with them,
No remedy for grappling them,
No forest where we might take flight,
No Ogoy there to back us up,
No stay on which to bind your trust,
No place for you to lie in hiding,
Should we come face to face and fight,
To make a prop for our loins
I have no certain Kırgız land,
We are a forty-household Kırgız folk,
A crimson hell, sheer hardship dry,
We were a forty-household Kırgız people,
Of the seething swarming Kıtay
We are left there in the midst.
If a host comes like a flock of black crows,
If it comes in floods, beginning doomsday,
How shall we find a remedy?
We have crossed Kıtay this once,
How shall we remain on Altay?
Let us scatter the countless cattle,
Let us flee toward the setting sun,
We have grappled once with Kıtay,
What shall we do remaining on Altay,

Ondan ise, kulunum,
Müslümana doğru gidelim,
Otlaktan otlağa göç oyuncak,
Düşünüp taşınıp böyle göçelim,
Kaynaşan Kıtay'ın
Yamanlığını bilelim bunun,
Sıra sıra göçüp durmadan,
Kırgız'a göçüp girelim.
Ala-Too boyunca varalım,
Ondan ise, kulunum,
Canı sağlama alalım,
Kayından mızrak yontalım,
Yolunu şaşmış, dağılmış var,
Onları derleyelim,

Bele destek kılalım!
Oba oba, küme küme durup,
Basıp gelse çok Kıtay,
Tüfek atıp, yay çekip,
Kaçmadan durup vuruşup,
Geçitten sürüp göçünü,
Genişçe yoldaş edinip,
Vızıldayan Kalmak'tan
Sonra al öcünü.
Ağızdan ağıza uladım,
Bilenlerden sordum,
Katagan hanı han Koşoy,
Peygamber misali bir ihtiyar,
İnsandan üstün doğmuş evliya,
Duası eri zengin etmiş,
Niyazı canı aydınlatmış.
Heybetini gören ürkmüş,
On iki pîre el verip,
Ağan Koşoy aziz er
Mekke'de beş yıl okumuş,
Halife'den icazet almış,
Bununla o Koşoy
Bilge Koşoy diye anılmış.
Misir ile Bagdat'tan

Rather than that, my foal,
Let us go toward the Muslims,
From pasture to pasture, migration is play,
Weighing it well, let us migrate so,
Of the seething swarming Kıtay
Let us know the evil that it holds,
Migrating rank on rank without pause,
Let us migrate in among the Kırgız.
Let us go along the Ala-Too,
Rather than that, my foal,
Let us make our lives secure,
Let us hew lances out of birch,
There are the strayed, the scattered ones,
Let us gather them together,

Let us make them props for our loins!
Standing camp by camp, troop by troop,
If teeming Kıtay comes down crushing,
Firing muskets, drawing bows,
Standing fast, not fleeing, fighting,
Driving the caravan through the pass,
Taking companions far and wide,
From the buzzing swarming Kalmak
Then take your vengeance due.
I passed it on from mouth to mouth,
I asked of those who know,
Khan Koşoy, khan of the Katagan,
An elder like unto a prophet,
A saint born higher than mankind,
His prayer has made men rich,
His blessing has lit up the soul.
Who saw his awe was struck with dread,
Giving his hand to the twelve pirs,
Your elder Koşoy, blessed man,
Studied five years in Mekke,
Took license from the Halife,
And by this that Koşoy
Was known as Koşoy the Wise.
In Misir and in Bagdat

Bir beş yıl daha okumuş,
Ünlü Koşoy er odur,
O da bele destek arslan odur.
Genişçe kesilmiş kürk kaftan giymiş,
Doru kaplan atına binmiş,
Binlerce tümen ordu çıksa
Nara atıp bir vuran,
Erliği başka, zehri güçlü,
Er ağan Koşoy var ya,
Bağlanıp kalan pazarın
Bahtını açan er Koşoy,
Kapatılıp yatan yiğidin
Elini çözen er Koşoy.
Hani dün Aykoco'nun Bilerik'ini
Kıtay tutup aldığında,
Kırk urgan derinliğindeki hendeğe
Götürüp attığında,
Ağam Koşoy aziz er,
Körpe kuray otu pişene dek,
Mıyzam çiçeği dökülene dek,
Tam altı ay vuruşup,
Cekene'yi beline kuşanıp,
Yedi tümen Kıtay'a
Tek başına dalıp el salıp,

Demir zırh giyinip,
Kaynayıp yatan Kıtay'a
Han ağam Koşoy dalıp,
Nice yurdu kırdı derler,
Kırgını görülmedik saldı derler,
Aykoco'nun Bilerik'ini
Kıtay'dan çekip aldı derler,
At-Başı'nın Çeç-Töbö'sünü
Mesken edinip kaldı derler,
Altı-Şaar'dan, Margalañ'dan
Vergiyi sağlamca aldı derler.
Ceti-Özön gibi aziz yeri
Usulünce yurt edinip,
Yolunu şaşmış dağınık Kırgız'ı

He studied five years more,
He is the famed man Koşoy,
He too a lion, prop for the loins.
He wears a fur kaftan cut full wide,
He rides his bay tiger of a horse,
Should hosts of a thousand tümen come,
He strikes one blow with a war-cry,
His manhood apart, his venom strong,
Your elder, the man Koşoy — mark him,
Of the market bound and closed
Er Koşoy opens up its fortune,
Of the brave who lies locked away
Er Koşoy unties his hands.
Why, but yesterday, Aykoco's Bilerik —
When Kıtay seized and took him,
Into a moat forty ropes deep
When they carried and cast him down,
My elder Koşoy, blessed man,
Till the tender kuray grass ripened,
Till the mıyzam flower shed its bloom,
Fighting six full months,
Girding Cekene about his waist,
Against seven tümen of Kıtay
He plunged alone and laid his hand,

Clad in iron mail,
Into the seething mass of Kıtay
My elder, khan Koşoy plunged in,
He crushed many a land, they say,
He loosed a slaughter never seen, they say,
Aykoco's Bilerik
He wrenched away from Kıtay, they say,
Çeç-Töbö of At-Başı
He made his dwelling there, they say,
From Altı-Şaar and Margalañ
He took the tribute firm, they say.
The blessed place like Ceti-Özön
He made his homeland in due form,
The strayed and scattered Kırgız —

Bir yolunu bulup el edip,
Çaylak besleyip kuş edip,
Derme çatma derleyip yurt edip,
Yaban kuşu besleyip kuş edip,
Başıboş eli toplayıp yurt edip,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Kalesini taştan kurdu derler,
Yolunu şaşmış o ele
Ağam Koşoy ihtiyar
Başçı olup kaldı derler.
Yurdu bir tutan er odur,
Bilgili Koşoy arslan odur,
Ağam Koşoy ihtiyar,
Evliya soylu üstün han,
Bahadırlığı bir başka,
Gök yeleliliği apaçık —
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
Gözü göl çukuru kadar,
Denk geleni yutacak gibi.
Bele destek bel odur,
İnsandan üstün er odur,
Oğlum, Manas, dinleyiver,
Akbaltay'ın dediği söz odur.
Biz sürülüp gittiğimizde,
Bu Altay'a yettiğimizde,
Nice yıl baştan geçtiğinde,
Yine sorup söz duydum:
Eki-Kemin'i yurt edinen,
İkiz kara at bağlayan,
Pirincini güzlük eken,
Küheylanına pirincin
Kepeğini verip bağlayan,
Kara dilini bileyen,

Han önünde şakıyan,
Kara ormanı mal edinen,
Kara mağarayı ev edinen,
Yalnız gezip çoğalan,

Finding a way, he made a people,
Rearing kites and making them birds,
Gathering the makeshift into a homeland,
Rearing wild fowl and making them birds,
Gathering the masterless into a homeland,
Koşoy, khan of the Katagan,
Built his fortress out of stone, they say,
To that people gone astray
My elder Koşoy, the old one,
Became their chief and stayed, they say.
He is the man who holds the land as one,
He is the lion, learned Koşoy,
My elder Koşoy, the old one,
A supreme khan of saintly line,
His batyr's might a thing apart,
His grey-maned nature plain to see —
His great eyes like the star Çolpan,
His moon-ears like a shield,
His eye as vast as a lake's hollow,
As if to swallow all he meets.
He is the stay, prop for the loins,
He is a man above mankind,
My son, Manas, only listen,
That is the word Akbaltay speaks.
When we were driven out and gone,
When we came at last to this Altay,
When many a year had passed us by,
Again I asked and heard the word:
He who made Eki-Kemin his home,
Who ties up twin black horses,
Who sows his rice as autumn crop,
Who to his courser gives the rice's
Bran, and ties him in the stall,
Who whets his dark tongue keen,

Who sings before the khan,
Who made the black forest his wealth,
Who made the black cave his house,
Who roamed alone and multiplied,

Yoksul gezip zenginleşen,
Atası Taz'ın oğlu er Ürbü,
O da Kırgız'dan çıkıp er olmuş,
Yurt bulmuş diye duydum,
İşte, bele destek bel odur,
O da sana yoldaş olacak er odur.
Küheylanın başını geri çevirmeyelim,
Bu Altay'da durmayalım,
Bu Altay bize yer değil,
Bu Kıtay bize el değil», —
Akbaltay söyler türlü söz.
Akbaltay'dan söz işitip,
Bunun nidası Kırgız'dır diye duyup,
Peşine taktığı kırk oğlan,
Bunların kutlusu Kutubiy:
«Ben bulayım nice yurdumu,
Ben de yoldaş edineyim,
Bu sözün gerçek ise
Koşoy hana varayım».
Atmaca gibi atılıp,
Toruçaar'a binip hazırlanıp,
Arslan gibi atılıp,
Arslan Manas, er gök yeleli,
Atlanıp çıktı Kırgız'a doğru hazırlanıp.
Peşine taktığı kırk oğlan
Engebeli yerde yarışıp,
Nice tümsekli bel aşıp,
Başkaca kara yayla aşıp,
Yad dağların eteğinden geçip,
Gök yeleli Manas yol yürüyüp,
At esirgemeden çok yürüyüp,
Usanmadan nice yol yürüyüp,
Başındaki samur börk,
Arslan namlı karayağız,
Güzel yer, güzel göl görüp,
Uzanan büyük sular geçip,
Kıyaz ile Tekes'i
Sıra sıra basıp geldi işte.
Yerin sağrısı değil mi,

Who roamed poor and grew rich,
Er Ürbü, son of his father Taz,
He too rose from the Kırgız, a man,
I heard he found a homeland,
There — he is a stay, prop for the loins,
He too is a man to be your companion.
Let us not turn our coursers' heads back,
Let us not remain on this Altay,
This Altay is no place for us,
This Kıtay is no people for us», —
Akbaltay speaks his many words.
Hearing the word from Akbaltay,
Hearing this cry was of the Kırgız,
The forty youths he leads behind him,
The blessed among them, Kutubiy:
«Let me find my many homelands,
Let me too take companions,
If this word of yours be true
Let me go to Koşoy khan».
Springing like a sparrowhawk,
Mounting Toruçaar, making ready,
Springing like a lion,
Lion Manas, the grey-maned man,
Rode out toward the Kırgız, made ready.
The forty youths he leads behind him
Racing over the broken ground,
Crossing many a hummocked pass,
Crossing strange black highland pastures,
Passing the skirts of foreign mountains,
Grey-maned Manas rode the road,
Riding hard, not sparing the horse,
Riding many a road untiring,
On his head the sable cap,
The dark-faced one of lion fame,
Seeing fair lands and fair lakes,
Crossing great outstretched waters,
The Kıyaz and the Tekes
He crossed in turn and came indeed.
Is it not the croup of the earth,

Yurt tutan adam mest olmaz mı,
Dağında karı var,
Ormanında yabanı var,
Can yaratan türlü türlü,
Canlı cinsi hepsi var.

Would not a settler be enraptured,
On its mountains there is snow,
In its forests there is game,
The Life-giver made all kinds,
Every kind of living thing is there.

Kuytusunda tavşan var,
Kovuğunda yılan var,
Sekisinde teke var,
Tümseğinde geyik var,
Adırında arkarı var,
Düzünde tilkisi var,
Bozkırında kulan var.
Kertenkelesi yılan gibi,
Kulanları kunan gibi,
Yılanlarına bakarsan
Altı kulaç urgan gibi,
Allah Taala kudretiyle
Can yaratmış türlü türlü.
Bülbül şakıyıp cıvıldaşıp,
Döne döne şakısa
Dertli kişi dayanıp dinleyemez,
Hıçkıra hıçkıra ağlayan nice can
Bu yurdundan çıkası gelmez.
Dağında guguk ötüşüp,
Söğüdünde tuti coşup,
Kayına yumurtlayıp kuşları,
Uçmaya hazırlanmışlar,
Kavağa yumurtlayan kuşları,
Uçmaya davranmışlar.
Yerin sağrısı değil mi,
Bunu yurt tutan adam mest olmaz mı!

In its hollows there are hares,
In its crannies there are snakes,
On its ledges there are ibex,
On its hummocks there are deer,
On its hills there are arkar,
On its plains there are foxes,
On its steppes there are kulan.
Its lizards are like snakes,
Its kulan like three-year colts,
And if you look upon its snakes,
Like ropes six fathoms long,
By the power of Allah Taala
He made all kinds of living things.
Nightingales singing, twittering,
When they sing turning round and round
The grieving man cannot bear to listen,
Many a soul that sobs and weeps
Never wishes to leave this land.
Cuckoos calling on its mountains,
Parrots reveling in its willows,
Birds laying eggs in its birches
Have made ready for their flight,
Birds laying eggs in its poplars
Have stirred themselves to fly.
Is it not the croup of the earth,
Would not the man who settles here be enraptured!

Söğüdün başı eğilip,
Seyranı işte böyle —
Kumunun üstü çizilip,
Fidanları çınar gibi,
Kuşçukları ular gibi,
Yerin sağlamı değil mi,

The willow's crown bends low,
Its promenade is even so —
The face of its sands is lined with tracks,
Its saplings like the plane tree,
Its small birds like the ular grouse,
Is it not the soundest of all lands,

Yurt tutan kul mest olmaz mı!
Would not the settling servant be enraptured!

Bunu görüp sevinip,
Seeing this and rejoicing,
Karla donmuş dağ geçip,
Crossing mountains frozen with snow,
Dolu çukur koyakları aşıp,
Crossing hail-filled hollow gorges,
Aşıt aşıp, taş basıp,
Crossing passes, treading stone,
Arslan Manas yol alıp,
Lion Manas made his way,
Erenin hiç mi hiç duraksamadı,
The champion never once faltered,
Ükürçü'nün düzlüğüne,
To the plain of Ükürçü,
Üç-Kapkak boyuna
Along the Üç-Kapkak
Gök yeleli Manas dayandı.
Grey-maned Manas pressed on and reached.

Bel-Moynok'un beline,
To the pass of Bel-Moynok
Yönelip çıktı gök yelelin
The grey-maned one turned and climbed,
Üç-Karkıra yerine.
To the place of Üç-Karkıra.
Betege ile çayırı
The betege grass and meadow grass
Bele erişip çürümüştür,
Have grown waist-high and moldered,
Cıltırkan otu ve yavşanı.
The cıltırkan herb and the wormwood.

Halk rahatça konup yerleşecek,
Where folk may camp and settle at their ease,

Yaylamadan durulur bir yer mi bu?
Could any keep from summering in such a place?

Yaprağı tabaklanmış deri gibi,
Its leaves like tanned and supple hide,
Uzanıp yatarmış Karkıra,
Karkıra lay outstretched at length,
Kara kurdu parmak kadar,
Its black worms thick as a finger,
Baltırkanı bilek kadar,
Its hogweed stalks thick as a wrist,
Maralı ürker, "çü!" desen
Its marals start when you but cry "chü!" —
Akıtmalı kula inek gibi.
Like dun cows with a blaze upon the brow.
Bunu görüp sevinerek,
Seeing this, rejoicing,
Yer yoklayan tavrıyla,
With the air of one who tests the land,
Yetkin er Manas kıranı
The consummate hero Manas the destroyer
Üç-Karkıra'ya bastı, der.
Set foot on Üç-Karkıra, they say.
Kızıl-Kıya değerli yol,
Kızıl-Kıya, that precious road —
Kızır'ın kutsadığı Manas er
Manas the hero, blessed by Kızır,
Merak edip coşarak,
Filled with wonder, surging with zeal,
Bir anda aşıp iniverdi,
In a single breath swept over and down,
Isık-Köl'e kavuşup:
And came at last to Isık-Köl:
Bereketmiş, dayanakmış,
A place of plenty, a place of stay,

Kula görülesi yermiş,
Yurt tutunca insanı
Han kılan bir yermiş.
Kıyı boyunca herkesi
Bay kılan bir yermiş,
Ortası masmavi gölmüş,
Suyunda bin dere başı varmış,
Yurt tutan insan bay olur,
Gölünde kısmet varmış!
Boz belenli tepeciğe
İnip Manas yeri eşeler,
Kutlu bir yermiş,
İki parmak yerini çevirse
Tükenmez altın varmış.
Canım benim Isık-Köl,
Yeryüzünün sağrısı değil mi,
Yurt tutan kişi gönenmez mi,
Böyle güzel yer olmaz,
Böyle güzel göl olmaz!
Engebe engebe belmiş,
Tümsekli, aşıtlı yermiş.
Tümsekten gelip kıvrılıp,
Tümsekten geyik dökülüp,
Uzanıp yatarmış o güzelim,
Tümseğin otu seyrelip,
Yamaçtan arkar dökülüp,
Yamacın otu seyrelip,
Her vadiden şarıldayıp,
Binden fazla pınar dökülüp,
Karşıdan karşıya yeri dar,

A land a servant of God should see,
A land which, once a man has settled,
Raises that man to khan.
A land that all along its shores
Makes every man a bay,
Its heart a deep-blue lake,
Its waters hold a thousand streamheads,
Who makes his yurt there grows rich,
Its lake holds fortune in its depths!
Down to a hillock on a grey-backed pass
Manas descends and probes the ground:
A blessed land it was,
Turn but two fingers' breadth of soil
And gold unending lay beneath.
Isık-Köl, my darling lake,
Is it not the croup of all the earth?
Would not the settler prosper there?
No land so fair exists,
No lake so fair exists!
Pass after rugged pass it was,
A land of knolls and mountain crossings.
Winding down from off the knolls,
Deer come pouring from the knolls,
That beauty lay outstretched at length,
The grass upon the knolls grown thin,
Arkhars pouring down the slopes,
The grass upon the slopes grown thin,
From every valley, burbling loud,
More than a thousand springs pour down,
From shore to shore the land is narrow,

Ortasında ışıldayan
Masmavi güzel gölü var.
Yerine sayısız ordu sığamayıp,

Mızrak başları çarpışıp,
İnsan başları tokuşup,
Uğruna helak olunan yermiş.
Boğuşacağım Kakançın,

And in its very midst there gleams
A deep-blue lake of loveliness.
Hosts beyond counting could not fit its ground,
Spearheads clashing against spearheads,
Men's heads knocking against men's heads,
A land men perished for.
Kakançın, with whom I must grapple —

Boğuşulacak Kıtay pek zormuş,
Dört bir yandan ordu salsa
Vadilerin hepsi yolmuş.
Isık-Köl'den aşağı yol alıp,
Atı esirgemeden çok yürüyüp,
Düşününce nice düşünceler kurup,
Konduğu yerde gök yeleli,
Orda kurup, oyun oynayıp,
Göz kamaştıran yer bulamayıp,
Gölge edinmek için
Gök yeleli Manas halk bulamayıp,
Sağlam basacak yer bulamayıp,
İçindeki derdi çözecek er bulamayıp,
Yayılıp konacak yer bulamayıp,
Kadrini bilecek arslan bulamayıp,
Yerin üstünü dolaşıp,
Pınar bırakmadan tarayıp,
Yürük Manas kaplan,
Yetkin doğmuş ermişin,
On iki pîre el vermiş,
Talihi üstün yaratılmış,
Adı Kızır olan derviş,
Kendisi eşlik edip yol vermiş.
Heybeti çetin, zehri güçlü,
Ağabeyinin hali işte böyle,
Çarpışanı dümdüz eder.
Endamı, heybeti,
Talihi üstün yiğit er,
Kul olandan üstün endamı.
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
Babası Cakıp sürgün edilip,
Çaresini bulamayıp bocalayıp,
Horluktan ölmeyip kahrolup,
Sekizmiş kardeşleri —
Birini bulamayıp kederlenip,
Horlukla gece görüp,
Horlukla gün görüp,
Altay'a varıp yurt edinip,

The Kıtay to be fought were passing strong,
Should they loose armies from four sides,
Every valley was a road.
From Isık-Köl he journeyed down,
Riding hard, not sparing his steed,
Turning thought on thought in his mind,
Where he camped, the grey-maned one,
To pitch his orda there, to hold his games,
He found no place to dazzle eyes,
To make himself a sheltering shade
Grey-maned Manas found no people,
He found no ground for a firm footing,
No man to loose the grief within him,
No place to spread his camp upon,
No lion who would know his worth,
So over the face of the land he roamed,
Combing it, sparing not a spring,
Manas the swift, the tiger,
Born consummate, a holy one,
Sworn hand to twelve great pîrs,
Created with surpassing fortune —
The dervish who is named Kızır
Himself rode with him, showed the way.
His majesty stern, his venom strong,
Such is the state of your elder brother,
He lays the grappler flat.
His stature and his majesty,
A valiant man of surpassing fortune,
His bearing higher than a bondsman's.
His face like wheat anointed with oil,
His eyes like the smoke of dusk,
His father Cakıp, driven to exile,
Helpless, finding no recourse, adrift,
Not dying of scorn yet crushed by it,
Eight they were, the brothers —
Grieving, unable to find one another,
In scorn they saw their nights,
In scorn they saw their days,
Reaching Altay, they made their home,

Namlı Mancu ile Kalmak'a
Karışıp halk olup,

With famed Mancu and with Kalmak
They mingled and became one folk,

Bay Cakıp'ın kendinden
Gök yeleli Manas doğdu,
On ikisine geldiğinde
Sataşanı öldürüp,
Kalmak'a saldı velvele.
Erliği ele duyuldu,
"Kan içici Burut'muş" diye,
On ikisine geldiğinde
Beecin'in hanı Esenkan'ın
Defterine çizildi adı.
Kendisi Altay'da doğmuş,
Orda bozup ganimet alıp,
Altay'da kara Kalmak'a
Salıvermişti velvele.
Saldırınca kana doymamış,
Boğuşanı sağ koymamış.
Kahrı sert başlatmış,
Sataşanı yere serip,
Tümünü kırıp atmış.
Altay'ın dağlarını dolaşmış,
"Bağlayıp alırım" diyenlerin

And of Bay Cakıp's own flesh
Grey-maned Manas was born;
When he had reached his twelfth year
He slew whoever crossed him,
Cast terror on the Kalmak.
His valor grew known among the peoples,
"A blood-drinking Burut he is," they said;
When he had reached his twelfth year,
Then Esenkan, the khan of Beecin,
Set his name down in his ledger.
He himself was born in Altay,
There he broke camps and took his spoils,
On the black Kalmak of Altay
He had let loose his terror.
Attacking, never sated with blood,
He left no grappler alive.
Fierce he began his wrath,
Flattening all who crossed him,
He smote and cast them down entire.
He roamed the mountains of Altay,
Those who said "We'll bind and take him"

—

Kızır'ın kutsadığı kıranın
Birini koymadan yakmış.
Yürüdüğünden toz kopup,
Sataşan Kıtay yenilip,
Sesinden can çıkıp,
O kan içicinin elinden
Boğuşan pehlivan göçüp gitmiş,
Sataşanların hepsinin
Kanını dökmüş kan içici.
Kakan yurtlu Kıtay'a
Boğuştuğu bilinip:
"Kan içici Burut'muş" diye,
Beecin'in Karıkan'ının
Defterine çizilip,

The destroyer blessed by Kızır
Burned them all and spared not one.
Dust rose up where he marched,
The Kıtay who crossed him were beaten,
At his voice the soul took flight,
At that blood-drinker's hand
The grappling strongmen passed away,
Of all who dared assail him
The blood-drinker spilled the blood.
To the Kıtay of Kakan's realm
His fighting became known:
"A blood-drinking Burut he is," they said,
And by the Karıkan of Beecin
Was inscribed within the ledger,

Kıyameti koparmış,
Karşısına çıkanların hepsini
Paramparça edip,
Tümünü olduğu gibi almış,
Ganimete Kırgız doymuş.
Kara Kalmak'ın, Mancu'nun
Halkından korkup han Baltay:
"Kökümüze topluca kıyar diye,
Köklü domuzlar basarsa,
Ansızın Manas'ı
Diri bağlayıp götürür diye,
Başa nice hal getirir diye,
Dayanak edindiğimiz Manas'ı

Belaya uğratıp yok eder diye,
Kaynaşan kalabalık Kıtay'ın
Ortasında duruyoruz,
Bu Manas yokken
Kaynaşan kalabalık Kıtay
Nice oyunlar ederdi,
Kırıp döverek zorbalık edip,
Vergisini sayıp alırdı.
Bu Manas yokken
Zorbalıkla çöküp tuzunu aldılar,

"Kakançı'ya gerek" diye,
Nice usta zanaatkârı aldılar.
Manas bahtına doğup çıkıp,
Onlara zor kullanıp dururdu.
Kıtay'ın malını saçtı, diye,
Kırgız'ı epeyce bay kılıp,
Gözlerini umaç gibi açtı, diye.

Talihe Manas doğmuş,
Kalmak'a velvele salmış.
Bilgeymiş Akbaltay,
Manas'ı sıkıştırıp söz söyleyip,
"Soyun Kırgız'dır" deyip,
Akbaltay'ın söylediği bir söz,

He raised the very day of doom,
All who came out to face him
He tore to shreds,
Took all they had entire,
The Kırgız gorged themselves on spoils.
Of the black Kalmak's and the Mancu's
People khan Baltay grew afraid:
"Lest they slaughter our whole root at once,
Should the deep-rooted swine bear down,
Lest all at once they take Manas
And bind him living, bear him off,
Lest they bring such woes upon our heads,
Lest Manas, whom we lean upon,

They cast into calamity and destroy —
Amid the seething, teeming Kıtay
Is where we make our stand;
When this Manas was not yet here,
The seething, teeming Kıtay
Played what games they pleased,
Bullying, beating, breaking,
They counted out and took their tribute.
When this Manas was not yet here,
They crushed us down by force and took our salt,
'The Kakançı has need,' they said,
And took full many a master craftsman.
Manas was born unto our fortune,
And ever wielded force against them.
He scattered the Kıtay's wealth, they say,
Made the Kırgız rich indeed,
Opened their eyes wide as bowls of gruel, they say."
To fortune was Manas born,
He cast terror on the Kalmak.
A sage was Akbaltay,
He pressed Manas and spoke his word,
Saying, "Your root and stock is Kırgız,"
One word that Akbaltay spoke,

Yüreğe düşen dert dolu söz:
"Ala-Too senin yurdundur" deyip,
"O Kırgız senin halkındır" deyip,
Bilge handan söz işitip,
"Diyarı Kırgız'dır" diye işitip,
Akbaltay açıkça söyleyip,
Katagan'ın hanı Koşoy
Kıranın olur deyip,
Çareni bulacak er odur,
Desteğini bulacak arslan odur.
Ağan Koşoy üstün handır,
Arka edinsen, bir candır.
Katagan'ın hanı odur,
Kutlu bir can odur."
Akbaltay'ın dediği söz idi,
İhtiyar ağan Koşoy'la
Görüşesin demişti.
"Arkam Koşoy büyük hana
Esenleşip döneyim,
Yiğit Koşoy ağamla
Yüz yüze gelmeye varayım.
Ak buğday ununu birlikte çiğneyip,
Kelime-i şerifi birlikte tutup,
Gökte yıldız bozarıp,
Ahiretlik dost olup,

A word of grief that strikes the heart:
Saying, "The Ala-Too is your homeland,"
Saying, "Those Kırgız are your people,"
From the sage khan he heard the word,
Heard that "the land is Kırgız land,"
Akbaltay spoke it plainly out:
"Koşoy, the khan of the Katagan,
Shall be your own destroyer," saying,
"He is the man to find the remedy,
He is the lion whose support you'll find.
Your elder Koşoy is a peerless khan,
Take him for backing — he's a soul entire.
He is the khan of the Katagan,
A blessed soul is he."
Such was the word that Akbaltay spoke;
With your aged elder Koşoy,
"You must meet," he had said.
"To my support, great khan Koşoy,
Let me go, give greetings, and return,
With my valiant elder Koşoy
Let me go to stand before his face.
Chewing white wheaten flour together,
Holding the holy words together,
While stars grow pale within the sky,
Becoming friends unto the world to come,

Koşoy'a danışayım,
Kocamış Koşoy ağamı
Dayanak edineyim,
Boğuşursam kara Kıtay'dan
Dinmemiş öcümü alayım.
Altay'daki Kalmak'ı
Kañgay'a sürüp kovalayayım.
Boğuşan kara Kıtay'ı,
Dayanağım olursa han Koşoy,
Beecin'e kadar süreyim.
Yiğidim Koşoy ağamı
Belime destek kılayım,
Mızrak tutup, saf bozup,

Let me take counsel with Koşoy,
My aged elder Koşoy
Let me make my staff and stay,
If I grapple with the black Kıtay,
Let me take my unslaked vengeance.
The Kalmak there upon Altay
Let me drive and chase to the Kañgay.
The grappling black Kıtay —
If khan Koşoy becomes my stay,
Let me drive them clear to Beecin.
My valiant elder Koşoy
Let me make the buttress of my back,
Gripping the lance, breaking the ranks,

Ecel gelirse okla vurulup,
Cihana kırgın salayım,
Şu kıymetlim Koşoy ağama
Yüz yüze görüşmeye varayım."
Kan içici arslan böyle söz söyleyip:
"Koşoy'a varırım artık" diye,
Davranıp bey yola düşüp,
O gün Manas yol yürüyüp,
Atı esirgemeden çok yürüyüp,
Öğle kayıp devrildiğinde,
İnişli çıkışlı dağ aşıp,
Yokuş iniş bel geçip,
Er Manas coştu,
At-Başı'nın boyunda,
İhtiyar ağan Koşoy'a,
Cümle kapılı ordaya,
Çeç-Töbö'nün boyunda,
Büyük Koşoy'un kalesinde,
Keñ-Özön'ün koyağında,
Kırgız gerilip yatarken,
Tepe tepe belmiş,
Çeç-Töbö ata derlermiş.
Kırda yılkı alabaş,
Er Koşoy'un elinde
Argımak, küheylan karışık,
Çeç-Töbö'yü yaylamış,
Ölçüsüz güçlü er Koşoy
Tulparlarını bağlamış.
Samur börkü kuşanıp giyip,
Keyifle sallandığı çağıymış,
Kimseye başını eğdirmeden,
Ağan Koşoy o zaman
Sefa sürdüğü çağıymış.
Koşoy'un hali şöyledir:
Ceti-Özön gibi aziz yeri —

If death should come, struck by the arrow,
Let me loose slaughter on the world;
To that dear one, my elder Koşoy,
Let me go to meet him face to face."
So spoke the blood-drinking lion:
"Now to Koşoy I shall go," he said,
The bey bestirred himself and took the road,
That day Manas rode on his way,
Riding hard, not sparing his steed,
When noon had slipped and tumbled past,
Crossing mountains rising, falling,
Passing ridges up and down,
Hero Manas surged with zeal,
Along the At-Başı's length,
To his aged elder Koşoy,
To the orda with its mighty gates,
Along the Çeç-Töbö,
In great Koşoy's own fortress,
In the hollow of Keñ-Özön,
While the Kırgız lay outstretched at ease,
Hill after hill of passes it was,
"Father Çeç-Töbö" they called it.
On the steppe the horse-herds, white-blazed,
In hero Koşoy's keeping,
Argımaks and coursers mingled,
Summered upon Çeç-Töbö;
Koşoy, hero of measureless strength,
Had tethered there his tulpar steeds.
Donning his cap of sable fur,
It was the season of his swaggering ease,
Bowing his head to no man living,
Your elder Koşoy in that time
Was in the season of his pleasure.
The state of Koşoy is as follows:
A hallowed place like Ceti-Özön —

Ustalıkla yurt edinip,
Ceti-Özön'de Kırgız'ı
Uğraşa uğraşa halk edip,

With mastery he made his home,
In Ceti-Özön the Kırgız
By toil on toil he made a people,

Ağan Koşoy ihtiyar,
İnsandan öte bir evliya.
Duası yurdu zenginleştiren,
Peygamber misali ihtiyar.
Yoksul gezip zenginleşen,
Yalnız gezip çoğalan.
Çaylak toplayıp kuş eden,

Derme çatma toplayıp yurt eden.
Yavru kuşu alıştırıp av kuşu eden,

Başıboş gezeni toplayıp yurt eden.

Ağan Koşoy üstün er —
Akıl ekincisi, kâmil bilge.
Karşılaşan eli boş kalmamış,
Düşman başını eğdirememiş.
Ağan Koşoy ihtiyar,
Karşı koyan düşman onu alamamış,
Yüzüne karşı varan adam olmamış,
Kaplan Koşoy erdir o,
Kalıypa'ya varıp icazet almış,

Hanzadeden dua almış,
On iki pîre el verip,
Zayıppuruş diye anılmış.
Vardığı yere kent kurmuş,
Boğuştuğu düşmanların
Nicesini sersem etmiş.
Güreşte pehlivan, mızrakta er,

Atışta nişancı Koşoy er.
Ecelden geri durmayan,
Yüzleştiği düşmandan dönmeyen,
Kudaynazar Kuu Çokmor —
Garip Koşoy'un yoldaşı.
İşitir kulağı, görür gözü,
Ağan Koşoy'un has adamı.
Yassı çeneli, yayvan dilli,

Your elder Koşoy, the aged one,
A saint beyond the reach of men.
His blessing makes the homeland rich,
An elder like unto a prophet.
Who wandered poor and yet grew wealthy,
Who wandered lone and multiplied.
Who gathered kites and made them falcons,
Gathered the ragtag, made a homeland.
Who trained the fledgling to a hunting bird,
Who gathered strays and made a homeland.
Your elder Koşoy, a man supreme —
A sower of wisdom, sage complete.
None who met him went empty-handed,
No foe could make him bow his head.
Your elder Koşoy, the aged one,
No foe who stood against him took him,
No man has dared to face him down,
A tiger is Koşoy, a hero true,
He went to Kalıypa and gained his sanction,
From the khan's own scion won a blessing,
Swore hand to twelve great pîrs,
And was renowned as Zayıppuruş.
Wherever he came, he founded towns,
Of the foes he grappled with
Full many he left stunned and reeling.
In wrestling a strongman, with the lance a hero,
In shooting a marksman is Koşoy the man.
Who never shrank from death itself,
Who never turned from foes he faced,
Kudaynazar Kuu Çokmor —
Poor Koşoy's companion on the road.
The ear that hears, the eye that sees,
Your elder Koşoy's trusted man.
Flat of jaw and broad of tongue,

Boz kalpaklı Kutunay,
Garip Koşoy'un söz yoldaşı.
Öncü gözcüsü Çalıbay —
Ak buğdayın hamuru,
Arslan Koşoy'un can dostu.
Ordalıları çağırıp,
Önceden Koşoy düş görüp,
Başından iyi işler görüp,
Düş yorucu bilgiçleri,
Haber taşıyan uzun kulakların hepsini
Toplamış er Koşoy,

Kutunay of the grey kalpak,
Poor Koşoy's companion in counsel.
His forward scout is Çalıbay —
The very dough of white wheat flour,
Bosom friend of Koşoy the lion.
Summoning the orda's men,
Koşoy, having dreamed a dream before,
Having seen good tidings from the first,
The dream-reading soothsayers,
All the long-eared bearers of news,
Hero Koşoy gathered in,

Çok görmüş ihtiyarları.
Bilgeleri, hatipleri,
Yurdu toplayıp düşünüp taşınıp,
Töreli Koşoy toy edip,
Düşünü yordurdu o zaman.
Kısrak başta, semizinden
Yiğidin Koşoy kestirip,
Kar beyaz şekeri kütür kütür kırıp,
Sarı yağdan tomur tomur kesip,
Besili kuzu, tatlı baş,
Süt botası, taylak karışık,
Hepsini karıştırıp koydu, der,
Kazanları bol bol kaynattı, der.

The elders who had seen so much.
The sages and the orators,
Gathering the folk, deliberating,
Koşoy, keeper of custom, held a toy,
And had his dream read out that day.
Mares before all, of the fattest,
Your valiant Koşoy had them slaughtered,
Snapping snow-white sugar crack by crack,
Carving yellow butter lump by lump,
Fattened lambs and sweet sheep's heads,
Milk-fed camel colts and foals together,
All these he mixed and set to stew, they say,
Set cauldron after cauldron boiling full, they say.

Gördüğü düşünü yordurup,
Han Koşoy söze başladı, der:
"Mızrakçılar içinde bilge olan,
Ustaların, işte buradasınız,
Türlü türlü Kırgız halkıydık,
Yiğitlerin, işte buradasınız!
Çeç-Töbö'yü yurt kıldık,
Nice düşmanla çarpışıp,
Az haneliyi halk kıldık.
Gece yatıp düş gördüm:
Kınsız kılıç kuşanıp,
Gün doğuya savursam,
Gün doğuyu ateşe verdi,

Having the dream he'd seen read out,
Khan Koşoy began to speak, they say:
"You who are wise among the lancers,
My masters, here you stand,
A Kırgız folk of many kinds were we,
My valiant men, here you stand!
We made Çeç-Töbö our home,
Fighting foe on foe,
We made a people of few hearths.
I lay by night and dreamed a dream:
Girding on a scabbardless sword,
When I swung it toward the sunrise,
It set the sunrise lands aflame;

Kaynaşıp kargalar çok uçup,
O kılıca yetişemedi.
Karşıda uzanan Kara-Too,
Değince ikiye bölündü,
Şu duran Kara-Too
Çelikle ikiye bölündü,
Bu nasıl bir düş ola,
Şu düşümü yorsanıza?!
Yine yatıp düş gördüm:
Buz bıyıklı bir kartal almışım,
Ayağında altın bağı var,
Dünyanın dört bucağını
Dört kez döndürüp salmışım.

Karşı koyacak bir can yok,
Arslanı pençesine takmış,
Canlı cansız, mahlukat —

Kırgın salıp durmuş.
Gölgesini nice Kırgız
Sığınak edinip yatmış,
Bu ne ola ki,
Şu düşümü yorsanıza?!"
Kudaynazar Kuu Çokmor,

Garip Koşoy'un sırdaşı,
Atmaca gibi atılıp,
Gaipten akıl bulunup:
"Adı Koşoy hanzadem,
Kından çektiğin kılıcın

Gün doğuyu yakarsa —
Bilenden bilene ulaştık,
Bilgiçlerden sorduk:
Altay'a sürülüp gitmiş,
Çaresini bulamayıp bocalamış,
Suçsuz yere başı derde girmiş,
Yasa canı dolanmış,
"Öldük galiba" diye kahrolmuş,

Ravens rose swarming in their throngs,
Yet could not overtake that sword.
Kara-Too stretched out before us,
At a touch was split in two,
That Kara-Too that stands there
By steel was split in two.
What kind of dream may this one be?
Come, read me this my dream!
Again I lay and dreamed a dream:
I had taken an ice-whiskered eagle,
On its leg a golden jess,
The four far corners of the world
I had swung it round four times and loosed it.
No soul there was to stand against it,
It took the lion in its talons,
All things living and lifeless, every creature —
It dealt out slaughter without cease.
In its shadow many Kırgız
Lay sheltered as within a refuge.
What may this thing be?
Come, read me this my dream!"
Kudaynazar Kuu Çokmor,

Poor Koşoy's confidant,
Darting like a sparrowhawk,
Wisdom found from the unseen:
"Koşoy by name, my khan-born lord,
The sword you drew forth from the sheath —
If it sets the sunrise lands aflame:
From knower unto knower we have reached,
We asked of those who know:
Driven in exile to Altay,
Helpless, finding no recourse, adrift,
His guiltless head plunged into woe,
His soul entangled in mourning,
'We are surely done,' he grieved,

Ordalı yurdundan ayrılmış,
Altay'a sürüp kapatmışlar,
Malına canına sahip kılmadan
Kara Kalmak yağmalamış.
Horlukla günleri geçmiş,
Kederle su içmiş,
Kök atası Tügöl han,
Kökünden Kızır'ın eli değmiş,

İlk ataları hep han,
Başından Kıdır'ın eli değmiş,

Orda kurup han olmuş,
Neslinden nesline
Evliyazade can olmuş.
Kök atası Böyön han,
Böyön handan Çayan han,
Çayan handan Tümön han,
Tümön handan Ogoy han,
Ogoy handan Bala han,
Bala handan Tara han,
Tara handan Kara han.
Bala han'ın evladından,
İsteyip içip doymayan,
Şu Kırgız'ın sarısı,
Kara niyetli Cakıp'tan
Adı Manas konulup,
Kara gök yeleli doğdu, der,
Kahrını salıp Kalmak'ı
Kañgay'a kadar kovdu, der.
Koçbaşını yakalayıp boğazladı, der,

Horluk eden Kıtay'ı
Tümden kırıp koydu, der.
Düşman olana yaratılmış,
Gazası gelip çatacak,
Altı arslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu,

Parted from his orda-homeland,
They drove him to Altay and penned him,
Left him no master of his goods or life,
The black Kalmak plundered him.
In scorn his days went by,
In sorrow he drank his water,
His root-father Tügöl khan,
From his root the hand of Kızır touched him,
His first fathers, khans one and all,
From the first the hand of Kıdır touched him,
He pitched his orda, became khan,
From generation to generation
Saint-born souls they were.
His root-father Böyön khan,
From Böyön khan came Çayan khan,
From Çayan khan came Tümön khan,
From Tümön khan came Ogoy khan,
From Ogoy khan came Bala khan,
From Bala khan came Tara khan,
From Tara khan came Kara khan.
Of Bala khan's own offspring,
Who begged and drank yet never was sated,
The sallow one of these Kırgız,
From black-intentioned Cakıp
Was given the name Manas,
The dark grey-maned was born, they say,
Loosing his wrath upon the Kalmak,
He drove them to the Kañgay, they say.
He seized their bellwether and slit its throat, they say,
The Kıtay who dealt in scorn
He smote them down entire, they say.
Created for whoever turns his foe,
His holy war is soon to come,
The youngest of six lions,
A bondsman whom Allah holds dear,

Cakıp'ın biricik oğlu
Manas gelecek olandır.
Sözüne kuvvet verip,
Kendine kamçı olup,
Kara-Too'nun başına
Kule yükseltecekmiş ya!
Bahadır Koşoy ağam, diye,
Ay-âlemin tümüne
Han çıkaracakmış ya!
Sataşan düşmana
Azap edecekmiş ya,
Kırk kapılı büyük Beecin —
Kara karga kovalaman,
Kaplan Manas kıranın
Gaza edecekmiş ya!
Kara karganın kaçışı —
Kıtay'ın malını saçışıdır,
Kırgız'ın yolunu açışıdır,
Kıran Manas, gök yeleli er,
Arslan gelecek demektir.
Manas'ın buraya gelişi,
Bize Tanrı'nın verdiğidir.
Buz bıyıklı kartal salman —
Kıran Manas değil mi,
Kakançın'ın Çoñ-Beecin'inin
Hanlığını çekip almandır!
Ey, Koşoy, han ağam,
Altından olsun tahtınız,
Arslan er ele bir geçse,
Açılacakmış bahtınız!
Sağ esen bizlere
Arslan Manas bulunup,
Açığa düşen onur örtülüp,
Kopanın ulanıp,
Saçılanın toplanıp,
Sönen ocağın tüter ya.
Ölen canın dirilip,
Şu düş gerçek olursa,
Arvahlı Manas gelir ya!"

Cakıp's one and only son —
It is Manas who is to come.
Giving power to his word,
Becoming a whip unto himself,
Upon the crest of Kara-Too
He shall raise a tower, mark you well!
Saying: my valiant elder Koşoy,
Over all the moonlit world
He shall raise up a khan, mark you!
On the foe who dares assail
He shall visit torment, mark you,
Great Beecin of the forty gates —
Your chasing of the black ravens
Means the tiger Manas, the destroyer,
Shall wage his holy war, mark you!
The black ravens' flight —
It is the scattering of Kıtay's wealth,
The opening of the Kırgız road;
Manas the destroyer, grey-maned hero,
It means the lion is to come.
Manas's coming to this place
Is what Tanrı grants to us.
Your loosing the ice-whiskered eagle —
Is it not Manas the destroyer?
Of Kakançın's Çoñ-Beecin
It means you'll wrest the khanship away!
O Koşoy, my elder khan,
May your throne be made of gold,
Once the lion hero passes to your land,
Your fortune shall be opened wide!
Safe and sound, for all of us
Lion Manas shall be found,
The honor bared shall be covered over,
What was severed shall be joined,
What was scattered shall be gathered,
The hearth gone cold shall smoke again.
The soul that died shall live anew —
If this dream should come to pass,
Spirit-guarded Manas comes, indeed!"

Kudaynazar Kuu Çokmor
Söyleyip ağzını toplayıncaya dek,

İşitir kulak, görür göz —
Kır kısraklı Kutunay
Koşup telaşla soluyarak,
Koşoy'a kaçıp geldi işte.
Düş yorduran ihtiyara
Kutunay anlatmaya durdu işte:
"Burgu gibi yükselen toz gördüm,

Ağa, Koşoy, sözümü dinle,
Çehresi soğuk bir can gördüm.
Büyüklüğü dağın kendisi gibi,
Gözü göl çukuru kadar,
Görüneni yutacak gibi.
Kaşaltı çukur, kuytu dere gibi,

Çarpışanı yutacak gibi.
Kaşları yüksek, zehri güçlü,
Sataşanı dümdüz eder,
Heybeti aşkın bir can gördüm,
O kişiden umudu kes!
Görünüşü soğuk, asık suratlı,
Hepimizin köküne kıyacak gibi,
Eğer düşman, yağı ise,
Bizi tek koymadan kırıp gidecek gibi!
Ben Kutunay olalı,
Bahadır Koşoy ihtiyar,
Sana gözcü olalı,
Böyle bir er görmedim,
Kaburga kemiğim zonklayıp,
Pis bağırsağım sarsılıp,
Sana kaçıp geldim!
Sağ omzu geniş imiş,
Çehresi soğuk bir adam,
Oyrot'u bozacak arslanmış!
Aç arslan göğüslü,
Ağa, Koşoy, tez hazırlan,

Kudaynazar Kuu Çokmor
Had scarcely spoken and closed his mouth —
The ear that hears, the eye that sees,
Kutunay of the grey mare,
Came running, panting in his haste,
Fled headlong to Koşoy.
To the elder having dreams read out
Kutunay began to tell his tale:
"I saw dust rising like an auger's bore,

Elder Koşoy, hear my word,
I saw a soul with a cold countenance.
In bigness like the mountain's very self,
His eye like the hollow of a lake,
As though he'd swallow all he sees.
The pits beneath his brows like hidden gorges,
As though he'd swallow all who fight him.
His brows set high, his venom strong,
He lays the assailant flat,
I saw a soul of majesty surpassing,
Of that man abandon every hope!
Cold of aspect, scowling-faced,
As though he'd slaughter all our root,
If he be enemy and foe,
He'll cut us down, spare not a one, and go!
Since I have been Kutunay,
Valiant Koşoy, aged one,
Since I became your watchman-scout,
Never have I seen such a man;
My rib-bones throbbed with dread,
My wretched bowels were shaken loose,
And I came fleeing to your side!
Broad was his right shoulder,
A man with a cold countenance,
A lion fit to break the Oyrot!
Chested like a hungry lion,
Elder Koşoy, make ready quick,

İnsanda böylesini görmedim,
Avcı kartal gözlü.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kınsız kılıç kuşanmış,
Yeniden boşanacak bulut gibi,
Yüzü kahra kesmiş.
Çetinlik hali görünüyor,
Cihana gürültü salmış,
Temrenli sırlı mızrağını
Heybetle yukarı doğrultmuş,
Yer yarılırcasına ordu gelse
Korkup kaçmaya davranmaz,
Kapışan adamı
Koyun gibi yere çalar.
İçse kana doymaz,
Yüzleşeni sağ komaz,
Yiğitlik hali var imiş!
Kahrına dayanamayıp,
Telaşa kapıldım,
Kır kısrağın üstünden
Düşüp öleyazdım!

In man I've never seen his like,
Eyed like the hunting eagle.
May Tanrı never show his face —
He's girded on a scabbardless sword,
Like a cloud about to burst anew,
His face is set in wrath.
The look of hardship is upon him,
He has loosed his thunder on the world,
His pointed, lacquered lance
He has leveled skyward in his majesty,
Though armies come to split the earth
He'd never stir to flee in fear;
The man who grapples with him
He dashes to the ground like a sheep.
Drinking, he's not sated with blood,
He leaves no man he faces living,
The mark of valor is upon him!
Unable to withstand his wrath,
I was seized with panic,
From off my grey mare's back
I all but fell and died!

Ben Kutunay olalı,
Kutunay adını alalı,
Böyle bir er görmedim,
Görür görmez öleyazdım,
Ölmek değilse nedir ettiğim,
Yaklaşmadan kaçıp geldim!
Kaburga kemiğim zonkluyor,
Pis bağırsağım sarsılıyor.
Sinecik canım cırlıyor,
At gibi tepinip yüreğim
Sabahtan akşama dek çarpıyor.
Bir bakarım — bir kişi,
Beleden karaltı görünür,
Bir bakarım — bin kişi,
Kapıp yutacakmış gibi,
Kara benekli kaplan
Yanı başında atılır.

Since I have been Kutunay,
Since I took the name Kutunay,
Never have I seen such a man,
At the mere sight I nearly died,
If that's not dying, what was it I did?
I fled before I ever drew near!
My rib-bones throb with dread,
My wretched bowels are shaken loose.
My poor little soul is shrilling,
Like a horse my heart is stamping,
Pounding from morn to eve.
I look once — a single man,
A dark shape looms upon the pass,
I look again — a thousand men,
As though to snatch and swallow whole,
A black-spotted tiger
Springs ever at his side.

Güdük gök yeleli arslan
Önü sıra hazırlanır.
Alp kara kuş — zımırık,
Kapıp götürecekmiş gibi,

Gökten ayağını sarkıtmış.
Kırk çilten ile Nıyazı —
Kısacasını söyleyivereyim —
Ardından nara atarak
Uran olup takılmışlar.
Ön yandan Şay atam
Yolunu açıp ikisi birlik,
Adı Kızır olan derviş,
Gök yelelinin sekdirte sekdirte
Toruçaar'ını yedeğinde çekmiş,
O canın yaptığını görünce,
Kıymetlim, Koşoy ağacığım,
Sana doğru kaçtım,
"Kıtay mı?" diye şaştım.
Yamansan çık da gör,
Kıymetlim, Koşoy, arslanım!
Eğer düşman, yağı ise,
"Şu-bu" deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Nara atıp yetişir ya,
Taş kaleni paralayıp,
Kum kaleni devirip,
Tümünü kırıp gider ya,
Eğer düşman, yağı ise,
Kökümüze topluca kıyar ya,
Haykırıp ordu salar ya,
Kırgın edip hepinizin

Kılıçla başını alır ya,
Kıyameti koparır ya,
Görünüşü soğuk bir ermiş!"
İşitir kulak, görür göz,
Koşup telaşla soluyarak,
Böyle söz söyleyip durdu.

A bob-tailed grey-maned lion
Stalks ready at his fore.
The alp black bird — the zımırık,
As though to snatch him up and bear him off,
Has dangled down its feet from heaven.
The forty çiltens and Nıyazı —
Let me say it short and plain —
Roaring war-cries at his back
Have fallen in behind him as his uran.
In front of him my father Şay,
Opening his road, the two as one,
The dervish who is named Kızır,
Bounding it along, the grey-maned one's
Toruçaar he's led upon the tether;
When I saw what that soul was doing,
My dear one, elder Koşoy mine,
I fled here straight to you,
'Is it Kıtay?' I wondered, stunned.
If you are fierce, go out and see,
My dear one, Koşoy, my lion!
If he be enemy and foe,
Before you can say this-or-that,
In the blinking of an eye,
He'll be on us with a war-shout, mark you,
He'll tear apart your fortress of stone,
He'll topple down your fortress of sand,
He'll smite us all and go his way, mark you,
If he be enemy and foe,
He'll slaughter all our root at once,
Shouting, he'll loose his host, mark you,
Dealing slaughter, of every one of you

He'll take the heads off with the sword,
He'll raise the very day of doom,
A man he was of cold countenance!"
The ear that hears, the eye that sees,
Running, panting in his haste,
Such were the words he spoke.

Yüksek kurulmuş kalede,
Han Koşoy'un ordasında,
Ağam Koşoy ihtiyar,
Ak sakallı evliya,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Kutlu o Koşoy,
Çeç-Töbö'yü yurt edinen,
Kapışan hiç kimse yenememiş,
Kimse başını eğdirememiş,
Yüzleşen sağ kalmamış,
Kimse ona ilişememiş,
Yüzüne varan adam olmamış.
Duası yurdu zenginleştiren,
Gözettiğini gönendiren,
O çağda er Koşoy,
Nöbetçi tutup, er toplayıp,
Pehlivanlarını hep toplayıp,
At-Başı'da Çeç-Töbö —
Çeç-Töbö'yü yurt kılıp,
Aziz Koşoy ağacığın
Kocamış başını er kılıp,
Karşıda uzanan Kara-Too'ya
Buradan gözcü diktirip,
Bahadır Koşoy ağacığın
Erleri derlemiş.
Ordunun hepsini donatıp,
Kapışan adamların
Hepsini almış,
Ağan Koşoy boyun eğdirip.
Aziz Koşoy ağacığın
Ceti-Özön'ü yurt kılıp,
Yolunu yitirmiş, dağılmış adamı

Ağan Koşoy başına toplayıp,
Er Koşoy'un çok askeri —
O askerin içinde,
Gökteki yıldızı tanık tutup,
Kudaynazar Kuu Çokmor
Garip Koşoy'la dost olup,

In the fortress builded high,
In khan Koşoy's own orda,
My elder Koşoy, the aged one,
The white-bearded saint,
Koşoy, khan of the Katagan,
That blessed Koşoy,
Who made Çeç-Töbö his home,
Whom no grappler ever bested,
Whom none could make to bow his head,
Whom none who faced him left alive,
Whom no man dared to touch,
Whose face no man has dared approach.
His blessing makes the homeland rich,
His care makes prosper all he tends,
In that hour hero Koşoy,
Setting sentries, mustering men,
Gathering all his strongmen in,
At At-Başı, Çeç-Töbö —
Making Çeç-Töbö his home,
Your hallowed elder dear Koşoy,
Making his aged head a hero's still,
On Kara-Too stretched out before them
He posted watchmen from this place,
Your valiant elder dear Koşoy
Had mustered up his men.
Arming all the host entire,
Of all the men who'd grapple
He had taken every one,
Your elder Koşoy bent them to his will.
Your hallowed elder dear Koşoy,
Making Ceti-Özön his home,
The man who'd lost his way, the scattered man,
Your elder Koşoy gathered to his side,
Hero Koşoy's soldiers are many —
And there within that soldiery,
With the star of heaven for witness,
Kudaynazar Kuu Çokmor
Became poor Koşoy's friend,

Han Koşoy'un çok yoldaşı
Habercilerden söz işitip:
"Zorlu bir can geliyor" diye işitip,
Ulu ihtiyar Koşoy'un,

Telaşla karmakarışık koşuşup,
Toplanan ordusunun hepsi.
O ordunun içinde
Neler var, neler yok!
İhtiyar Koşoy'un alpı var,
Kılıçlıları toplanıp,
Kahırlanıp bilenip,
Han ağan Koşoy baş olup,
Alplardan bin kişi atlanıp,
Silahlarını kuşanıp,
Yiğit Koşoy ağan var,
Beleni kesip durdular,
Namlı Koşoy bakınca:
Bindiği Toruçaar tulpardır,
Giydiği ok geçmez ipek zırhtır,
Bindiği ok yetişmez attır,
Heybeti dağın yarısı kadar,
Kim görünse yiyecek gibi.
Koruyucusu tam dokuz,
Kollamışlar tam o çağmış,
Destekleyeni tam dokuz,
Desteklemişler tam o çağmış.
Her yanı denk imiş,
Şay'ın kolladığı arslanmış,
İçini yoklayıp bakılsa,
Yeryüzünden geniş imiş.
"Ey yavrum, adı çok duyulup gezen,

Ne zaman gelir diye beklenen,
Kudret sahibinin kulu,
Garip Cakıp'ın biriciği,
Kırgız yurdunun kalesi,
Nice yurdun bahadırı,
Kararmış yatan Beecin'e

Khan Koşoy's many companions
Heard the word from the messengers:
Hearing, "A formidable soul is coming,"
Of the great aged Koşoy,

Scurrying in tangled haste,
All of his assembled host.
And there within that host
What was there not to find!
The aged Koşoy has his alps,
His swordsmen gathering,
Whetted keen with wrath,
Your khan elder Koşoy at their head,
A thousand alps upon their mounts,
Girding on their arms,
Your valiant elder Koşoy is there,
They barred and held the pass,
When famed Koşoy looked on:
The steed he rides is the tulpar Toruçaar,
He wears silk mail no arrow pierces,
He rides a horse no arrow overtakes,
His majesty half a mountain's bulk,
As though he'd eat whoever showed.
His guardians are nine in full,
That was the hour they watched over him,
His upholders are nine in full,
That was the hour they upheld him.
His every side was matched and even,
A lion watched over by Şay,
Should you search and probe within him,
He was wider than the earth.
"O my child, he whose name roams far renowned,
He whose coming all have long awaited,
Bondsman of the Lord of Power,
Poor Cakıp's one and only,
Fortress of the Kırgız homeland,
Batyr of full many a land,
Into Beecin lying darkened

Dosdoğru girip mızrak uzatacak

Arslan Manas'ın kendisiymiş,
Kendisi şöyle dursun, Manas'ın
Bakan kara gözüymüş,
Soy, dayanak, hısım arayıp,
İnsanın, şahbazın geldiği çağmış!
Ünü tüten Manas bulunup,

Pusudaki düşmanın kırılıp,
Avuç içi kadar Kırgız yurdu,
Namusun bundan böyle korunup,
Açıkta kalan yerin örtülüp,
Zahmet çekip aradığın
Gök yelelin Manas bulunup,
Apaçık Tanrı vermiş,
Halkının özleyip dilediği

He shall ride straight in and level the lance —
It is the lion Manas himself;
Nay, himself aside — he was Manas's
Very watching black eye,
Seeking stock and stay and kin,
It was the hour the man, the şahbaz, came!
Manas whose fame ascends like smoke is found,
The foe in ambush shall be broken,
The Kırgız homeland, small as a palm —
Its honor henceforth shall be guarded,
The place laid bare shall be covered,
He whom you sought through toil and pain,
Your grey-maned Manas, is found,
Plainly Tanrı has bestowed him,
He whom his people yearned and prayed for,

Kaplan Manas gelmiş.
Noygutlardan Akbaltay
Haberini kırana söylemiş ya,
At yorup, yol gözleyip,
Arslan beri yönelmiş ya!"
Bunu Koşoy söyleyince,
Er Koşoy'dan gayrısı
Attan inip çığrışarak,
Gözyaşıyla selam verdi.
Orda kurup yurt yöneten

Alpların, devlerin hepsi
Dizleri yere bükülüp,
Telaş içinde koşuşup,
Sevinçle bağrışıp,
Sevinçten duramayıp,
"Manas!" diye uran çağırıp,
Aşağı yukarı dalgalanıp,
Soluk soluğa nice alp
Eteğine kapanıp.

Tiger Manas has come.
Akbaltay of the Noygut
Told the tidings to the destroyer,
Wearying his horse, watching the road,
The lion has turned his face this way!"
When Koşoy spoke these words,
All besides hero Koşoy
Dismounted, crying out aloud,
And gave their greetings weeping.
Of those who pitch the orda and rule the land,
The alps and giants, every one,
Their knees bent down to earth,
Scurrying in their agitation,
Shouting in their joy,
Unable to stand still for joy,
Crying "Manas!" as their uran,
Surging up and down in waves,
Many an alp with heaving breath
Fell down and clasped his hem.

Manas'ın halini sorarsan:
Kahırlanıp gözü çakmaklanıp,
Korkmuş yurdu gördüğünde
Kan içiciliği sahiden tutar,

Kaplanın hali böyledir,
Kazan gibi kara börkü var,
Kâfir ile Müslüman'ı
Yutuverecek gücü var.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Üstün doğmuş gök yeleli er.
Er Manas'ı gördüğünde
Müslüman yurt şöyle der:
"Hem pehlivan, hem arslan,
İnsandan çıkmaz böyle er.
Ala-Too'yu tutup yurt kılsak,
Birliği bir yere koyup,
Kaplan Manas kan içiciyi
Han kaldırıversek,
Sınır boyundaki Kıtay'a
Kırgın salacak oğulmuş.
Karşı yanda tüfekli düşman var,
Çullanacak düşman hayli var.
Çorak yere dikilse,
Ey yavrum, kale olacak şeymiş!
Ay-âlemin tümüne
Han olacak şeymiş!
Hem pehlivan, hem arslan,
İnsandan çıkmaz böyle er.

Çarpıştığı seksen dört,
El attığı yan kızıl alev.
Avuç içi kadar az yurdun
Kısmetine doğmuş,
Kapışan düşmana
Şiddetle velvele salar.
On iki uzvu denk imiş,
Heybetle kurulan gök yelelin

If you ask how Manas stood:
Wrathful, his eyes struck sparks,
When he beheld a frightened people
The blood-drinker's mood would truly take him,
Such is the manner of the tiger,
He has a black börk like a cauldron,
Infidel and Muslim both
He has the strength to swallow whole.
Of middle height and broad of shoulder,
At once a strongman and a lion,
A grey-maned hero born supreme.
When they beheld hero Manas,
The Muslim people spoke thus:
"At once a strongman and a lion,
From man there springs no hero such as this.
If we should take the Ala-Too for home,
And set our union in one place,
If we should raise the tiger Manas,
The blood-drinker, up as khan,
Upon the Kıtay of the borderlands
He is a son to loose the slaughter.
Across from us stands a musket-bearing foe,
Foes enough to swarm upon us.
Were he planted in a barren waste,
O my child, he'd be a very fortress!
Over all the moonlit world
He is a thing to be a khan!
At once a strongman and a lion,
From man there springs no hero such as this.

Those he has battled: eighty-four,
The side he reaches for is crimson flame.
Of a people small as a palm of hand
He was born unto the fortune,
On the foe who grapples with him
He looses terror with full force.
His twelve limbs were matched and even,
The grey-maned one enthroned in majesty

Müslüman'ın kalesiymiş,
Allah Taala bir Tanrı,
Arslan Manas gök yeleliyi
Sürüp getirdiği çağmış" —
Deyip, böylece, Müslümanlar.
Baabedin'e kısrak kesip,
Gücü yetenler deve kesip,
Baabedin'e hep birden yönelip:
"Bahadır Manas geldi" diye,
Toy etmeye hazırlanıp,
İhtiyar Kudaynazar,
Şenlik olup gürültü koptu,
Gelen yurdun hepsinden.
Sevinip yurt koşuşup,
Yurt böyle olduktan sonra,
Doru kaplan misali ata binip,
Geniş, ok geçmez kaftan giyip,
Ulu dağ gibi kurulup,
Koca bıyığı dikilip,
Büyük ağan Koşoy kurulup,
Ak sakalı parıldayıp,
Ağan Koşoy o zaman
Göçmen kaz gibi seslenip,
Endamı bambaşka ağanın
Boyu posu ışıldayıp,
Büyüklüğü dağın yarısı kadar,
Rastladığını yiyecek gibi,
Kan içici Koşoy han ağan,
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
Silahlarını kuşanıp,
Aç elmas kılıcı bağlanıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Altın yanaklı aybaltayı
Bileğine sıkıca dolayıp,
Bilgili Koşoy ağacığın
Manas'ın önüne çıktı,
Görüşmeye hazırlanıp.
Ağan Koşoy ihtiyar,

Was the fortress of the Muslims,
Allah Taala, the one Tanrı —
The lion Manas, the grey-maned one,
It was the hour He drove him hither" —
So spoke, in this wise, the Muslims.
Slaughtering mares for Baabedin,
Those with means slaughtering camels,
Turning all as one to Baabedin:
Saying, "Valiant Manas has come,"
Making ready for the toy,
The aged Kudaynazar —
Revelry rose, the clamor broke
From all the folk that came.
Rejoicing, the people scurried to and fro,
The people being so disposed,
Mounting a horse like a bay tiger,
Donning a broad kaftan no arrow pierces,
Enthroned like a mighty mountain,
His great mustaches bristling,
Your great elder Koşoy sat enthroned,
His white beard gleaming bright,
Your elder Koşoy in that hour,
Calling like a migrant goose,
The elder of a bearing all his own,
His stature and his frame agleam,
His bigness half a mountain's bulk,
As though he'd eat whatever crossed him,
Blood-drinking Koşoy, your khan elder,
His great eyes like the star Çolpan,
His moon-like ears like shields,
Girding on his arms,
Belting on the hungry diamond sword,
Beseeching the Creator,
The gold-cheeked aybalta
Wound tightly round his wrist,
Your learned elder dear Koşoy
Went out to meet Manas,
Made ready for the meeting.
Your elder Koşoy, the aged one,

Manas'ın önüne çıkıp,

Selamlaştı evliya:
"Kaplan doğmuş kıranım,
Kıranım, seni çok arayıp,
Zahmet çektim, yavrucuğum!
Altay'a varıp doğmuşsun,
Kara Kalmak'a, Beecin'e
Ününü duyan çığrışmış.
Toyunda dokuz yüz kısrak kesilmiş,

Adın Manas konulmuş!
On iki uzvunu denk kılmış,

Allah Taalam arslan kılmış.
Görmesem de, bilmesem de,
Bay Cakıp'ın biriciği —
Oğlum, Manas, esen misin?!
Yamaca dikilmiş söğüt var mı,
Tılsımlı arslanın tâ kendisisin,
Kalabalık yurdunu aramadan
Kalmak içinde gezmek reva mı,
Hey gidi kara gün, gök yeleli, el nerede?!

Beyzade doğdun Kıtay'da,
Kaçıp gezmek reva mı,
Mihnet günü, Manas, el nerede?!

Kakan'a kan içici oldun,
Dönmeden gezmek reva mı?!
Altay'dan göçüp çıkıp,
Yurduna ne zaman konarsın?!
Bir avuç Kırgız halkına
Ne zaman dayanak olursun?!
Issız kalan halkını
Ne zaman sahiplenirsin?!
Altay'da gezip çarpışırsan,
Yelen, kuyruğun hepten yok,
Bir belaya düşersin!

Going out before Manas,

The saint exchanged his greetings:
"My destroyer born a tiger,
My destroyer, long I sought you,
Long I toiled, my little one!
You were born away in Altay,
To the black Kalmak, to Beecin,
All who heard your fame cried out.
At your feast nine hundred mares were slaughtered,
And your name was given: Manas!
He made your twelve limbs matched and even,
Allah Taalam made you a lion.
Though I saw not, though I knew not,
Bay Cakıp's one and only —
My son, Manas, are you well?!
Is there a willow planted on the slope?
You are the talismanned lion's very self,
Without seeking out your teeming people,
Is it seemly to roam among the Kalmak?
Alas, black day, grey-maned one — where is your people?!
A bey's son, you were born in Kıtay land,
Is it seemly to roam in flight?
In the day of travail, Manas — where is your people?!
You turned blood-drinker to the Kakan,
Is it seemly to roam and not return?!
Migrating forth from Altay,
When will you settle in your homeland?!
For the handful of Kırgız folk,
When will you become the stay?!
Your people left forlorn —
When will you claim them for your own?!
If you roam and fight about Altay,
Your mane, your tail will all be gone,
You'll fall into calamity!

Bul, Talas yurdunu,
Sahip çık, tayım benim,
Güçlü kuvvetli Kırgız halkına!
Ey tayım benim, Manas han!
Benim halimi sorarsan —
Mediyan'ın çölünde,
Evliyaların geçtiği yerde,
Baabedin denen türbenin
Tam orada doğdum.
Büyük atan Karakan ölmüş,
O Karakan öldüğünde,
Yanına kattığı kırk yiğit,
Er ağan Koşoy geldiğinde,
Taş kalesini paralayıp,
Bildiğini okumuş,

Find the homeland of Talas,
Claim it, O my colt,
For the strong and mighty Kırgız folk!
O my colt, Manas khan!
If you should ask of my estate —
In the desert of Mediyan,
Where the saints were wont to pass,
By the shrine that's called Baabedin,
In that very place was I born.
Your great forefather Karakan died,
And when that Karakan had died,
The forty braves he kept beside him —
When your hero elder Koşoy came,
Tearing apart his fortress of stone,
They had worked their will unhindered,

Tekmil halkın hepsini
Döñgö ile Coloy kırmış.
Karakan'ın sekiz oğlunu
Hani yakalayıp topluca böldüklerinde,

The whole entire people
Döñgö and Coloy cut down.
Karakan's eight sons —
When they seized and parted them among themselves,

Birimiz gittik enginlere,
Biri gitti derinlere,
Soyu böldüler horlayıp,
Düpedüz kırdılar zorbalıkla,
Büyük Karakan öldüğünde,
Karakan'ın kalabalık yurdunu
Kara Kıtaylar, Mancular
Kamçıyla ölçüp böldüklerinde,

One of us went to the wide expanses,
One went off into the deeps,
They split the lineage with scorn,
Cut them down outright by force,
When great Karakan had died,
Karakan's teeming people
The black Kıtays and the Mancus —
When they measured out with whips and shared,

Yanımda var kırk yiğit,
Sağlam belimi kuşandım,
Yeri kaplayan Mancu'ya
Tek başıma girip saldırdım.
Karşı karşıya durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Kaçmayı komadan vuruşup,
Sıkıca mızrak saplayıp,
Saplanıp kalan mızrağı

Beside me were my forty braves,
I girded fast my sturdy loins,
Upon the Mancu covering the earth
I charged and fell all alone.
Standing face to face,
Firing muskets, drawing bows,
Fighting with no thought of flight,
Driving the lance in hard,
The lance that stuck fast where it lodged

Tepip söküp alarak,
Alın alına durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Ete kemiğe vuruşup,
Gayret edip çarpışıp,
Çatır çutur girişip,
Teke tekte nice er ölüp,
Alpın oğlu Cügörü
O boğuşmada o ölüp,
Mızrakçıların ustası ölüp,
Aybalta çalan yiğidi ölüp.
Benimle can yoldaşı,
Yanıma kattığım kırk bir alp ölüp.
Cefaya düşüp tutulup,
Kıtay'la boğuşmam
Elli sekiz gün olup,
Meke'ye gittim kurtulup.
Diyarımdan vurgun yedim,
Yamanların hepsini
Kıtay'a armağan gibi kaptırdım.
Yetmiş gün içlerinde dolaşıp,
Yaralı düştü er Koşoy.
Yetmiş yerinden yara yiyip,
Dalgalanan Kalmak, ben yalnız,
Diz kapağıma yarıcı kurşun değip,
Hani kıvranıp dönemez kaldığımda,
Issız, in cin yok bozkır var,

Erlerden yalnız kalan Koşoy'un
Nice yerinde yara var,
Şöyle binecek küheylan yok,
Çarpışıp girip saldırsam
Dayanak olacak akraba yok,
Kıtay'la boğuşup dururken
Kanadımı kurşuna vurdurup,
Vurdurduğumu bildim,
Boynu bükük yalnız kaldığımda,
Vay, Manas, sözümü dinle,
Meke'ye kaçıp girdim.

Kicking free and wrenching out,
Standing brow to brow,
Firing muskets, drawing bows,
Striking upon flesh and bone,
Striving, battling on,
Grappling with crash and crack,
In single combat many a man died,
The alp's own son Cügörü
Died there in that struggle,
The master of the lancers died,
The brave who swung the aybalta died.
My soul's companions at my side,
The forty-one alps I'd taken with me died.
Fallen into torment, caught,
My grappling with the Kıtay
Lasted fifty-eight days,
I escaped and went to Meke.
I took a plundering blow in my own land,
Every one of my poor wretches
I let the Kıtay snatch away like gifts.
Seventy days I roamed among them,
Hero Koşoy fell wounded.
Wounded in seventy places,
The Kalmak surging, I alone,
A cleaving bullet struck my kneecap,
When I writhed and could not turn,
There lay the desolate, soulless steppe,

Koşoy, left alone of all the men,
Wounds upon him many a place,
No courser fit to mount and ride,
Were I to charge into the fray,
No kinsman there to be my stay,
While grappling with the Kıtay
I let my wing be struck by the bullet,
I knew that I was struck,
When I remained bowed down, alone,
Alas, Manas, hear my word,
I fled and entered Meke.

Öyle dönmeye dermanım yok,
O zaman kaptırdım gitti,
Erlerden ayrılıp,
Soydan biri çıkar, diye,
Seni tuğ edinip gezdim.
Doğarsa Manas olur, diye,
Seni doğmadan önce bilmiştim.
Muradıma ben Koşoy
Ermeden nasıl durayım,
Horluk başa düştükten sonra,
Vay hâlime, ben Koşoy,
Gitmeden nasıl durayım!
Hani kara Kalmak, Mancu yurdu,
Geçitte vurdu göçümü,
Geniş başım sağken,
İnatçı Kıtay'dan
Öcümü alamadan geliyorum.
Bozkırda vurdu göçümü,
Kasılan kara Kalmak'tan
Öcümü alamadan geliyorum!
Kıtay kırgın saldığında,
Kırgız'ı kırıma uğratıp,
Boyun eğdirip aldığında,
Yamanları kırdığında,
Güçsüz, dermansız adamı
Diri bağlayıp aldığında,
Baban Cakıp'ı, Baltay'ı
Ganimet edip Altay'a
Sürüp götürdüğünde,
Gökten gök kubbede yıldız tutulup,
Gök yeleli Koşoy ağacığın
Göz göre kaçıp kurtulup,
Şu yerimi bırakıp,
Baldır etimi kaptırıp,
Kazılmış derin hendekler görüp,
Kâfirden bunca zulüm görüp,
Horluğu koyun sürüsü gibi gördüğümde,

No strength had I to turn again,
Then all was lost and snatched away,
Parted from my men,
"From the stock may one arise," I said,
And roamed with you for my banner.
"If one is born, it will be Manas," I said,
I knew of you before your birth.
How could I, Koşoy, rest
Before I reached my heart's desire;
With scorn heaped on my head,
Alas for me, I, Koşoy,
How could I stay and never go!
Then the black Kalmak, Mancu folk,
Struck my caravan at the pass,
While my broad head still lives,
From the obstinate Kıtay
I come with vengeance still untaken.
They struck my caravan on the steppe,
From the strutting black Kalmak
I come with vengeance still untaken!
When the Kıtay loosed their slaughter,
Putting the Kırgız to the sword,
Bending their necks and taking them,
When they cut down the wretched ones,
The strengthless, powerless man
When they bound alive and took,
Your father Cakıp, and Baltay,
When off to Altay they drove them
As booty of their raid,
The stars eclipsed in heaven's vault,
Your grey-maned elder dear Koşoy
Fled in plain sight and got away,
Leaving this my place behind,
Leaving flesh of my calf in their grasp,
Seeing deep-dug trenches everywhere,
Suffering such tyranny from the infidel,
When I saw scorn herded like flocks of sheep,

Mızrakçılardan komutan olan,
Mancuların elinde öldüğünde,
Meke'ye girdim garip can,
Kaçıp, sürtüp o zaman,
Tek başıma girdim garip can.
Ölmeden yitmeden dönüp,
Dermanı tükenip ağacığın,
Erlerden ayrılıp,
Meke'ye varıp kondum,
Beş yıl orada kaldım.
Meke'de beş yıl okudum,
Kalıypa'dan icazet aldım,
Hanzadeden dua aldım,
On iki pîre el verip,
Zayıppuruş diye anıldım.
Meke'den öteye vardığımda,
Misir'e girdim aziz can,
Heybetini görüp ürktüm,
Misir'de beş yıl okudum.
Geri çekilip dönüp,
Bagdat'a girdim aziz can.
Bagdat'ta durup aziz can,
Kara Kıtay'dan, Mancu'dan
Adamakıllı fena ürktüm,
Bagdat'ta beş yıl okudum.
Çenemi sakal bastığında,
Tikken'e girdim garip can,
Tikken'de beş yıl okudum.
Pir babanın huzuruna
Yürüyüp girip dua aldım,
Baabedin ihtiyarın toyunda
Kırk pehlivanını birden yıkıp,
Pehlivan Koşoy diye anıldım.
Kızır'ın kutsadığı garip can,
Yaman olduğunu bilmiştim.
Kıymetlim Manas kıranım,
Ne zaman çıkar ola, diye,
Tanrı'dan dileyip durdum.
Nice yana gittim,

When the commander of the lancers
Died at the Mancus' hands,
I entered Meke, forlorn soul,
Fleeing, dragging on, in that hour,
All alone I entered, forlorn soul.
Turning back, not dead, not lost,
Your dear elder's strength run dry,
Parted from my men,
I came to Meke and made my stay,
Five years I remained there.
In Meke five years I studied,
From Kalıypa I gained my sanction,
From the khan's scion won a blessing,
Swore hand to twelve great pîrs,
And was renowned as Zayıppuruş.
When I passed onward out of Meke,
I entered Misir, hallowed soul,
I quailed to see its majesty,
In Misir five years I studied.
Drawing back and turning,
I entered Bagdat, hallowed soul.
Abiding in Bagdat, hallowed soul,
From the black Kıtay, from the Mancu,
I quailed in earnest, thoroughly,
In Bagdat five years I studied.
When the beard had covered my chin,
I entered Tikken, forlorn soul,
In Tikken five years I studied.
Into the presence of the pîr-father
I walked and won a blessing,
At old Baabedin's toy
I threw his forty strongmen all at once,
And was renowned as Koşoy the strongman.
Blessed by Kızır, forlorn soul,
I had known that you were fierce.
My dear one, Manas, my destroyer,
"When may he come forth?" I said,
And begged of Tanrı without cease.
To many a land I went,

Horluk içinde ben Koşoy,
Böylece günleri geçirdim!
Kerkabılan'ın basmadığı
Değmedik yer kalmadı,
Garip Koşoy'un dokunmadığı
El kalmadı hiç.
Kır şahinin pençelemediği
Kuğu kalır mı hiç?
Garip Koşoy'un dokunmadığı

In scorn and misery I, Koşoy,
So passed my days away!
Where Kerkabılan has not trodden
No untouched place remains,
By poor Koşoy's hand untouched
No people at all remains.
Unclawed by the grey falcon,
Does any swan remain?
By poor Koşoy's hand untouched,

El kalır mı hiç?
Boş, ıssız yeri arayıp,
Dayanak olacak eli arayıp,
Meke'den çıkma sof gömleği
İç etime giydim,
Geri dönüp coşarak,
Kızılbaş'a rastlayıp,
Onunla dalaştım.
Nice maceraya giriştim,
Ordadaki hanlarını
Ölçüsüzce kırıp attım.
Ganimete armağan ustalar aldım,
On iki güzel kız aldım.
Geri dönüp coşarak,
Âdemoğlunun en durusu,
Müslüman'ın ulusu,
Yiğitliğimden coştum,
Vuruşta kimseye yenilmemiş,
Çambıl-Bel'i yurt edinmiş
Canaalı ile Karaç, iki han,
Kendileri Türkmen, Müslüman,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Yine çıktılar önümden.
Kahrı sert başlattım,
Boğuşmaya girip o zaman,
Halkını kırıp attım.
Gökte bulut tutulup,
Çambıl-Bel'in öte yanında,

Does any people remain?
Seeking the empty, desolate land,
Seeking the people who'd be my stay,
The camlet shirt brought out of Meke
I wore against my inner flesh,
Turning back, surging with zeal,
I came upon the Kızılbaş,
And tangled with them there.
Many a venture I embarked upon,
The khans within their orda
I cut down without measure.
As booty I took master craftsmen for gifts,
I took twelve lovely maidens.
Turning back, surging with zeal,
The purest of the sons of Adam,
The great one of the Muslims,
I surged with my own valor,
Never beaten by any in the fight,
Who'd made Çambıl-Bel their home,
Canaalı and Karaç, the two khans,
Themselves Türkmen, Muslims both,
Drawing bows like driving rain,
Loosing arrows like the hail,
Rose once more across my path.
Fierce I began my wrath,
Entering the struggle then,
I cut their people down.
Clouds were gathered in the sky,
On the far side of Çambıl-Bel,

Büyük dağa çıkıp kurtulup —
Climbing the great mountain, they escaped —

İhtiyar ağan Koşoy'un
Söylese sözü daha var,
Suçu olmayan yurt kırdım,
Tan vakti mahşer gününde
Boynumda çok insanın kanı var.
Nice yere girdim,
Nice yıllar, nice günler,
Namlı Manas, kademlim,
Öne katsa sayısız ordu gibi,

Your aged elder Koşoy
Has more to tell, if he would speak;
I slew a people bearing no guilt,
At dawn upon the day of reckoning
Much human blood is on my neck.
Many a land I entered,
Many the years, many the days,
Famed Manas, my blessed one,
Like one who drives countless hosts before him,

Arslan er ne zaman gelir, diye,
Seni bekleyip durdum!
İhtiyar ağan Koşoy kederlenip,
Aziz elden ayrılıp,
Telaşla dağ eteğini boylayıp,
Has küheylanların hepsini
Yeni baştan nallayıp,
Tümseği gözleyip, beli arayıp,
Küheylanım, senin gibi arslanı arayıp,

"When will the lion hero come?" I said,
And waited on and on for you!
Your aged elder Koşoy, grieving,
Parted from the hallowed people,
Hastening along the mountain's skirt,
All my chosen coursers
I shod anew from the beginning,
Watching the knolls, searching the passes,
My courser, seeking a lion such as you,

Arslan bulamayıp çare yok,
Çeç-Töbö'yü tutup yurt kıldım,
Ben başıboşları toplayıp el kıldım!
Çaylağı alıştırıp kuş kıldım,
Derme çatma toplayıp yurt kıldım!

Finding no lion, no help for it,
I took Çeç-Töbö and made it home,
I gathered strays and made a people!
I trained the kite and made a falcon,
I gathered the ragtag and made a homeland!

Yoksul gezip zenginleştim,
Yalnız gezip çoğaldım!
Ceti-Özön gibi aziz yeri
Ustalıkla yurt kıldım,
Ceti-Özön'ün Kırgız'ını
Uğraşa uğraşa el kıldım.
Yiğit topladım, er topladım,
El oğlundan er sınayıp,
Nice türlü arslan topladım.
Yiğit Manas, senin için
Boş yere bakıp durmadım,

I wandered poor and I grew wealthy,
I wandered lone and multiplied!
The hallowed place like Ceti-Özön
With mastery I made my home,
The Kırgız of Ceti-Özön
By toil on toil I made a people.
I gathered braves, I gathered heroes,
Testing men from among the people's sons,
I gathered lions of many a kind.
Valiant Manas, for your sake
I did not stand and gaze in vain,

Bilenden bilene ulaştım,
Boş yatmadan ben Koşoy,
Bilgiçlerden sordum.
Gelenlerden söz işittim,
Altay'da Manas doğmuş,
On ikisine geldiğinde,
Orda bozup, ganimet alıp,
Kıtay'a saldın velvele.
Engebeli dağın yüzünden,
Sıra sıra Altay'ın ucundan,
Kıtay'ın alplarını boğazlayıp,
Belinden kavrayıp bükmüşsün,

Ganimet edip altınını
Erkek develere yüklemişsin,
Bunları duydum, er Manas!
Ecel gelirse ölmeye,
Allah'ın yazdığı buyruğu
Başa gelirse görmeye,
Ben de seni bilmiştim,
Gecikmeden gelir mi ola, diye,
Onu bekleyip durdum.
Ecel gelirse öleyim, diye,
İmkân olursa ben Koşoy,
Cakıp'ın biricik oğlu Manas'a
Dayanak olabilsem, diye,
Ey yavrum, düşüncem hep bu, tayım!

Altay'daki kara Mancu'dan,
Kara Kalmak'tan, Tırgoot'tan,
Şibee ile Solo'dan,
Kakançın'ın Beecin'inden,
Kara Kıtay o yurdun
Kaynayıp durduğu yerinden

Kıyasıya bir savaş açsam, diye,
Çınmaçın'dan, Altay'dan,
Çın-Beecin yurdundan, Kañgay'dan,
Küheylanı hakkıyla yetiştirip,

From knower unto knower I reached,
Not lying idle, I, Koşoy,
I asked of those who know.
From those who came I heard the word:
In Altay Manas has been born,
When he had reached his twelfth year,
Breaking camps and taking spoils,
You loosed terror on the Kıtay.
Over the face of the rugged mountains,
From the end of range on range of Altay,
Throttling the alps of the Kıtay,
You gripped them by the waist and bent them double,
Their gold you took as booty
And loaded on the bull camels,
These things I heard, hero Manas!
To die if death should come,
The decree that Allah has written
To meet it if it falls upon my head,
I too had known of you,
"Will he come without delay?" I said,
And waited on for that.
"If death comes, let me die," I said,
"If there be means, may I, Koşoy,
To Cakıp's only son Manas
Be a stay and a support," I said,
O my child, this is my constant thought, my colt!
From the black Mancu in Altay,
From the black Kalmak, from the Tırgoot,
From the Şibee and the Solo,
From Kakançın's Beecin,
From where the black Kıtay, that people,
Keeps ever seething in its place

Saying, let me wage a merciless war,
Upon Çınmaçın, upon Altay,
Upon the land of Çın-Beecin, upon Kañgay,
Raising the swift steed as it deserves,

Beecin'e sefer eylesem, diye,
Kardeş için, yurt için
Kırıp geçirip kırgın salsam, diye,

Akbaltay, Cakıp, er Manas,
İzlerini bulup çıksam, diye,
Hep bunu düşünüp durdum.
Aslan olduğu gerçekse,
Göz bebeğim kaplan Manas'ı
Arka edinip dayanmaya,
Kara kurt misali Kıtay'a
Kıyasıya savaş açmaya,
Kocamış aban Koşoy'u
Arka edinip dayanmaya,
Kara Kıtay'a, Mancu'ya
Savaşı sıkıca salmaya,
Geleceğini bilmiştim,
Hunharım kaplan doğduysa,
Bu söz eğer gerçekse,
Elbet gelir deyip durdum!
Gelmezsen ardından varmaya,
Dağılıp perişan olmuş Kırgız'ın
Erlerini toplayıp aldım.
Çeç-Töbö boyunca konakladım,
Gerinip özgürce yaşadım.
At semirip kıvama gelip,
Er coşup içi içine sığmayıp,
Yiğitlerin hepsi dolup taşıp,
Yiğitlerin hepsi coşup kabarıp,
Ölümden geri dönmeyen
Seçkin yiğitler bir araya gelip,
Çeç-Töbö'nün boyuna
Çığrışarak konup kaldık,
Üyürmö'nün sazlığında
Üç gün toy divan kurduk.
«Kov, kaç!» diye taşıp kovalaşıp,
Akıl yarıştırıp anlaşıp,
Yeşil sazlığa uzanıp,
Gerçek akıl danışıp,

Saying, let me march upon Beecin,
For brother's sake, for homeland's sake,
Saying, let me smite them, loose the slaughter,
Akbaltay, Cakıp, the hero Manas —
Saying, let me find their trail and go,
This I pondered all my days.
If it be true he is a lion,
My eye's own pupil, the tiger Manas,
To make my backing and my stay,
Upon the Kıtay like the black wolf
To wage a merciless war,
Old aged elder Koşoy himself
To make his backing and his stay,
Upon black Kıtay, upon Mancu
To loose the war full hard —
I knew that he would come,
If my fierce tiger has been born,
If this word be truly so,
Surely he will come, I kept on saying!
If you came not, to go and seek you,
Of the scattered, ruined Kırgız
I gathered up the men.
Along Çeç-Töbö I made my camp,
I stretched at ease and lived in freedom.
The horses fattened, came to prime,
The men grew fervent, hearts overflowing,
The warriors all brimming over,
The warriors all surging, swelling,
Those who turn not back from death,
The chosen braves came all together,
Along the length of Çeç-Töbö
With ringing cries we pitched and stayed,
In the reed-beds of Üyürmö
Three days we held our feast and council.
«Chase, flee!» we cried, surging in pursuit,
Matching wits, coming to accord,
Stretched out on the green reed-beds,
Taking counsel true and deep,

Boş boş bakıp durmadım,
Kırk boy Kırgız kurdunun
En yamanlarını derleyip aldım.
Altay'daki Kalmak'a
Nice kırgınlar salsam, diye,
Ecel yeterse ölsem, diye,

Çarem olsa kırk evi
Kurtarıp getirsem, diye,
Asillerden seçip en yatkınından,
Akılda derin sağlamından,
Kırgız'dan seçip devinden,
Asırlara boyun eğmeyen
Geniş göğüslü pehlivandan,
«Haydi!» denince duraksamadan
Âleme kargaşa salandan,
Kendi öleceğini bilmeyen
Ala göğüslü pervasızından,
Kara tüfek çat edince
Kaçmadan duran erenden,
Azgın tüfek pat edince
Ürkmeyen bahadırdan:
«Tevekkel!» deyip haykırıp,
Durmadan düşmana saldırandan,
Saf bozan erenden,
Durup oktan korkmayan,
Saf dağıtan bahadırdan,
Gayreti bol yatkınından,
Yiğitliği çok sağlamından,
Bileği kalın pehlivandan,
Bilgisi taşkın bilgesinden,
Kılıçta usta yatkınından,
Dönüp bakmadan düşmana dalan,

Kızıl boyunlu sağlamından,
Hepsini derleyip topladım,
Oğlum Manas, senin için,
Koca Koşoy aban
İşte bunca hazırlık ettim.

I did not stand there idly gazing,
Of the wolves of forty Kırgız clans
I gathered up the fiercest ones.
Upon the Kalmak in Altay,
Saying, let me loose many a slaughter,
Saying, if my hour comes, let me die,

If I had the means, the forty households —
Saying, let me free and bring them home,
Choosing from nobles the most apt,
From the stalwart, deep in wisdom,
Choosing from the Kırgız their giants,
Those who bow not to the ages,
From broad-chested champions,
Who at «Onward!» never falter,
From those who cast the world in turmoil,
Who know not they themselves shall die,
From the dappled-breasted fearless ones,
When the black musket cracks,
From heroes standing without flight,
When the raging musket bangs,
From batyrs never startled:
Crying out «Tevekkel!»,
From those who charge the foe unceasing,
From heroes who break the ranks,
Standing firm, unafraid of arrows,
From batyrs who scatter the ranks,
From the apt ones full of zeal,
From the stalwart rich in valor,
From thick-wristed champions,
From sages overflowing with knowledge,
From the apt ones masters of the sword,
Who plunge at the foe without a backward glance,
From the red-necked stalwart ones —
All of these I gathered in,
My son Manas, for your sake,
Old Koşoy, your elder —
See how much I have made ready.

Geleceğini çoktan bilmiştim,
Bir kavuşup görüşsem, diye,

Hep bunu sorup durdum.
Hüda'nın verdiği çağ mıdır,
Kıvranıp nice düş gördüm,
Şahbazımın geldiği dem midir?!
Ver, Manas, elini,
Bugün sevindim mi desem,
Yaşıtım Cakıp, Akbaltay,
Zavallılarım esen mi?
Sürgün edilen elin başçısı,
Altay'a gelen kırk ocağın
Yükseltecek iyisi,
Derdine derman baksısı,
Çaresi az bir er idi,
Yolunu şaşan yurdun beliydi,

Akbaltay, Cakıp aman mı?»

El tutuşup sevinçle sıçrayıp,
Han Manas'ın sözü işte bu,
Kaplan aban Koşoy'a
Cevap verdiği yer işte bu:
«Aba Koşoy, ulu ihtiyarım,
Çare bulan evliyam,
Yukarı çeksem desteğim,
Aşağı çeksem dayanağım.
Öne katsam ak yolum,
Ardımda yürüse sayısız ordum!
Abam Koşoy, ihtiyarım —
Beklediğim sizmişsiniz!
Er abam Koşoy isen gerçekten,
Savaşta giyeyim, zırhını ver.
Bir tuttuğun biri olayım, diye,
Bilge Koşoy, elini ver!
Karşıya çıksam arkam ol,

Peygamber misali imişsiniz,

Long since I knew that you would come,
Saying, might we meet and see each other once,
This I kept on asking always.
Is this the hour that Hüda grants,
Writhing, many a dream I dreamed,
Is this the moment my falcon comes?!
Give me, Manas, your hand,
Shall I say I have rejoiced this day,
My agemates Cakıp and Akbaltay,
Are my poor ones safe and well?
Chief of the people driven to exile,
Of the forty hearths that came to Altay
The good one who would raise them up,
The healer-bakshi for their ills,
He was a man with few resources,
He was the mainstay of a people gone astray —
Are Akbaltay and Cakıp well?»

Clasping hands, leaping for joy —
This is the word of Khan Manas,
Here is where to the tiger elder Koşoy
He gave his answer, saying:
«Aba Koşoy, my great old one,
My saint who finds the remedy,
If I pull upward, my support,
If I pull downward, my stay.
If I set you before me, my white road,
If you march behind me, my countless host!
My elder Koşoy, my old one —
It was you I was awaiting!
If truly you are my hero elder Koşoy,
Give me your armor to wear in war.
Saying, let me be one you hold as your own,
Wise Koşoy, give me your hand!
When I go forth to face them, be my backing,
You are as the Prophet's very likeness,

Padişah abam, dayanağım ol!
Arslanım deyip candan bilip,

Avuç açıp dua kıl,
Geçen ayın ahvalinden,
Aba Koşoy, senin uğruna,
Altay'dan isteyip çıktım,
Peygamber misali ihtiyarım,
Bir bildiğim evliyam,
Akbaltay handan işittim.
Avuç açıp duanı kıl,
Abam Koşoy, hayır duanı ver!
Gerçek duanı verirseniz,
Boğuşacağım Kakançın,
Çiğneyeceğim Bakburçun.
Kara kurt gibi kâfirin
Nice haramını iyice bildim,
O Kıtay bahadırının.
Sözünde azap vardı,
Gözünde haram vardı,
Öfkelenip Esenkan
Beni almaya kalkıştı.
Sözünde başkalık vardı,
Gözünde yabanlık vardı,
Başka bir fitne çıkarıp,
Kahrolası Esenkan
Beni ayırmaya kalkıştı!
Sözünde tuzak duruyordu,
Gözünde hile duruyordu,
Gücü yetse Esenkan
Beni çelmeye kalkıştı,

Kuyumu kazmaya kalkıştı,
Gücü yetse Esenkan
Başıma görülmedik işler açacaktı.

Sabanımı döndürtmeden,
Fesat kıldı o domuz,
Bu Altay'da durdurtmadan.

My padishah elder, be my stay!
Calling me your lion, knowing me heart-deep,
Open your palms and make the prayer,
Of the state of the month gone by,
Aba Koşoy, for your sake,
I set out from Altay desiring you,
My old one like the Prophet,
My one known saint —
From Khan Akbaltay I heard of you.
Open your palms, make your prayer,
My elder Koşoy, give your blessing!
If you give your true blessing,
I shall grapple with Kakançın,
I shall trample Bakburçun.
Of the infidel like the black wolf
I learned full well the many foul deeds,
Of that Kıtay batyr.
In his word there was torment,
In his eye there was foulness,
Esenkan in his fury
Set out to take me.
In his word there was strangeness,
In his eye there was wildness,
Stirring up another mischief,
The cursed Esenkan
Set out to sunder me away!
In his word a snare was lying,
In his eye a guile was lying,
Had his strength sufficed, Esenkan
Set out to trip me down,

Set out to dig my pit,
Had his strength sufficed, Esenkan
Would have brought unheard-of woes upon my head.
Before my plough had turned,
That swine wrought his mischief,
Not letting me bide in this Altay.

Koçku'su erişti zulmedip,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinleri toplanıp,
Babama geldi zorbalıkla.
Kaftanlarını kabartıp,
Güçlüleri akın edip geldi:
«Vergi malıyla Manas'ı
Şimdi bize ver!» deyip,
Babamı sıkıştırıp durdu.
Ölüp yitip serilmeden,
Ecel yetip katılaşmadan,
Sözüne nasıl boyun eğeyim,
Dinç başım yerinde iken
Başımı nasıl vereyim!
Güçlü geçinen itlerle
Boğaz boğaza geldim ya,
Ne bir gölge var, ne bir dayanak,
Arkamda gölge olacak,
Kaplan aba, senin gibi
Belime kuşak olacak er de yok.
Kıtay yetişip zulmedip,
Yurdumu bozup alacakken

Tek başıma bele kuşandım,
Yeri kaplayan Kıtay'a
Yalnız dalıp el saldım.
Kırgını kızıştırıp başlattım,
Esenkan'ın elçisini,
Vergi alan tahsildarını,
Mızrakçının ustasını,
Çare bulan yamanını,
Kahrı sertçe başlattım,
Tek başıma el salıp,
Yetkinlerini kırıp attım.
Koçku, Döñgö alp öldü,
Çarpışanların hepsi öldü.
Kırgını kızıştırıp sürdürdüm,
Kızıl püsküllü Kıtay'ın
Yamanını kırıp attım.

His Koçku came on with oppression,
Of the stone-girded Kıtay
The chosen ones assembled,
They came upon my father with brute force.
Puffing out their kaftans,
Their strong ones came raiding on:
«Manas, with the tribute goods —
Give him to us now!» they said,
And pressed my father hard.
Before I die and fall stretched out,
Before my hour comes and I stiffen,
How should I bow to his word,
While my hale head sits in place
How should I give up my head!
With those dogs who pose as mighty
I came to grips, throat to throat,
There was no shade, no stay at all,
None to be a shade behind my back,
Tiger aba, one like you —
No man to be a sash about my waist.
The Kıtay came on, oppressing,
When they would wreck and seize my homeland,
Alone I girded up my loins,
Upon the Kıtay that cover the earth
Alone I plunged and laid my hand.
I kindled and began the slaughter,
Esenkan's envoy,
His tax-collecting gatherer,
The master of his lancers,
His fierce one who found the remedies —
I loosed my wrath full harshly,
Laying hand all on my own,
I cut down their ablest men.
Koçku and the alp Döñgö died,
All who clashed with me died.
I kindled and pressed on the slaughter,
Of the red-tasseled Kıtay
I cut their fierce ones down.

Ocaklısını dul kıldım,
Kaftan giyen güçlüsünü
Ateşe yakıp kül kıldım.
Feryadı adamakıllı başlattım,

Elime geçen keşişin
Hıncını kesip attım.
Cehennemi fena bir saldım,
Dağ gibi alpını devirip,
Doksan devenin altınını
Ganimet edip bir aldım,
Cehennemi böylece bir saldım.
Durduğum Altay'ı yurt kıldım,

Kırk hanemi bay kıldım.
Padişahça mal kesip,
Bay Cakıp zengin çıktı, diye,
Zenginliğini duyup Esenkan:
«Oğlunu bağlayıp getir!» deyip,
Pehlivanların başı er Coloy
Hanından haber alıp,
Kakançın'ın şehrinden
Bunlar akın edip gelince,
Kıtay sayısız, ben yalnız,
Hüda'ya bir suçum mu var?
Gökteki yıldız kılavuzum,
Kutubiy oldu yoldaşım.
Bele kuşak Kutubiy
Sırtları gözleyip dururken,
Açbuudan'a binen er Coloy
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Ardındaki karaltısı
Duman çöküp bölünüp,
Perçemlileri bir başka bölük,
Ardından alpları görünüp,
O alpların yamanı —
Makas kulak Kaman alp,
Akbaba kuyruk Coon alp

Their hearth-holders I made widows,
Their kaftan-wearing strong ones
I burned in fire and turned to ash.
I set the wailing going in earnest,

Of the monk who fell into my hands
I cut away the spite.
I loosed a very hell upon them,
Toppling their alp huge as a mountain,
The gold of ninety camels
I took at once as booty —
Thus did I loose a hell upon them.
The Altay where I stood I made my homeland,
My forty households I made rich.
Slaughtering stock in padishah's measure,
Saying, Bay Cakıp has come out wealthy,
Hearing of his wealth, Esenkan:
«Bind his son and bring him!» saying,
The head of champions, hero Coloy,
Taking word from his khan,
From the city of Kakançın —
When these came raiding on,
The Kıtay countless, I alone,
Had I some sin before Hüda?
The star in the sky my guide,
Kutubiy became my comrade.
Kutubiy, sash about my waist,
While he kept watch upon the ridges,
Hero Coloy mounted on Açbuudan
Drew his bow like rain,
Shot arrows down like hail,
The dark mass at his back
Settled like smoke and split apart,
The forelocked ones another troop,
Behind them their alps came in sight,
The fiercest of those alps —
Scissor-eared Kaman the alp,
Vulture-tailed Coon the alp —

Topyekûn basıp geçerken,
Kahrı sertçe başlattım,
Coloy kaçıp gidince,
O gelen kalabalık orduyu
Tümden kırıp attım.
Mızrak tutup çevirip,
Coloy'u kovalayıp,
Gökten gök ala bulut tutulup,
Pehlivan Coloy o zaman
Göz göre kaçıp kurtulup,
Kalmak'ı dosdoğru kırıp,
Tulparına el koyup aldım,
Tutuşan kara Kalmak'a,
Sungur abam, kulak ver,
İşte böyle kavga saldım.

As they bore down in one great mass,
I loosed my wrath full harshly,
When Coloy fled away,
That thronging host that came
I cut down utterly.
Gripping my lance and wheeling,
Chasing after Coloy,
Grey-dappled clouds shrouded the sky,
Champion Coloy at that hour
Fled and escaped before my eyes,
I cut the Kalmak down outright,
And seized his tulpar for my own,
Upon the grappling black Kalmak —
My gyrfalcon elder, lend your ear —
Such was the battle that I loosed.

Çadır keçesini yağ kıldım,
Altay'daki kırk evi
Tutuşunca bay kıldım.
Kılıcı çektim, kınını boş kıldım,
Kırk boy Kıtay Beecin'e
Çaresiz kızgın kavga kıldım.
Kan içe içe katılaştım,
Kara Kalmak, Mancu içinde
Hunhar Burut diye ün saldım.
Kıtay tümen tümen, Kırgız az,
Obası nasıl konar ki?
Kıtay'la kırışsak eğer,

The tent-felt I made sleek with fat,
The forty homes in Altay
In that grappling I made rich.
I drew the sword, I left the scabbard empty,
Upon Beecin of forty Kıtay clans
I waged a desperate burning war.
Drinking blood on blood, I hardened,
Among black Kalmak and Mancu
I won the name of the bloodthirsty Burut.
The Kıtay come in tumens, the Kırgız few,
How shall their camps find room to settle?
If we should cut each other down with the Kıtay,

Kaçıp girecek orman yok,
Güvenilecek bir can yok,
Çare nasıl bulunur?!»
Bunu duyan Koşoy aban,
Gönlü gidip bölünüp,
İçi yanıp canı dayanmayıp,
Gözünün yaşı dökülüp:
«Eyvah, Manas, ne diyorsun?!
Bu sözünü kim duysun,
Bir karanlık gece duysun!

There is no forest to flee into,
No soul that can be trusted —
How shall a remedy be found?!»
Hearing this, the elder Koşoy,
His heart went out and broke in two,
His inward burning, soul unable to bear it,
The tears poured from his eyes:
«Alas, Manas, what are you saying?!
Who should hear this word of yours —
Let only the dark night hear it!

Kazma, Manas, kuyumu,
Ordalı yurda sataşıp,
Kaynatma benim çilemi.
Dediklerimi iyice belle,
Arslanım Manas, sözümü tut!
Beecin yurdu ayaklanıp
Ordusunu toplamasın,
Zulmü bize salmasın!
Dört tülük malı talan etmesin,
Tepemizden Kıtay basmasın!
Kıtay bildiğini yapmasın,
Soyumuzu kökten kırmasın!
Dört yandan basıp aşmasın,

Tutuşup ölesi kâfirler
Kökleri tümden kazımasın!
Sen geri dönüp git,
Koşup aceleyle Altay'a
Şimdilik sen ulaş.
Aygırı iğdiş edip at kıl,
Koçu enetip iğdiş kıl,
Boğayı enetip öküz kıl,
Altay'daki kara Kalmak'ı
Şiddet salıp perişan kıl!
Buğrayı enetip deve kıl,
Fesatçı kara Kalmak'ı
Topunu birden yaya kıl!

Duyana ve bilene göre,
Otar otar göçmek oyuncaktır,

Kırk haneli Kırgız elini
Oynatarak göçür beri yana.
Kara Kalmak'ı, Mancu'yu
Kıyılayıp göçünce,
Orkon'un dağına dayanıp,
Heybetle çıkıverince,
Gecikmeden yolunu gözlerim,

Dig not, Manas, my pit,
Assailing the land that holds the Horde,
Do not set my torment boiling.
Mark well the things I tell you,
My lion Manas, keep my word!
Lest the land of Beecin rise up
And gather in its host,
Lest it loose oppression on us!
Lest it plunder the four kinds of stock,
Lest the Kıtay bear down upon our heads!
Lest the Kıtay work their will,
Lest they cut our lineage at the root!
Lest they press from four sides and pour over,
Lest the infidels, may they burn and die,
Root out our roots entirely!
Turn you back and go,
Hastening swiftly to Altay,
For now make your way there.
Geld the stallion, make him a mount,
Cut the ram and make him a wether,
Cut the bull and make him an ox,
The black Kalmak in Altay —
Loose violence, leave them ruined!
Cut the bull-camel, make him a pack-beast,
The scheming black Kalmak —
Set the whole lot of them afoot!

For him who hears and him who knows,
To move camp pasture by pasture is child's play,
The Kırgız folk of forty households —
Move them hither at an easy pace.
The black Kalmak and the Mancu,
When you skirt them as you migrate,
Leaning on the mountain of Orkon,
When you come forth in majesty,
Without delay I shall watch for your coming,

Hızırlı Koşoy ölmezsem,
Kıyameti görmezsem,
Altı ay sonra varırım!
Ok geçmez demir zırhım var,
Elin sayımı yapıldığında,
Halk deftere yazıldığında,
Beyim, seni karşılamaya
On iki bin askerim var!
Müslüman dinlinin tulparını
Geçit resmine sokarım,
Ok işlemez zırh hazırlayıp,
Ok yetişmez at hazırlayıp,
Değerini görüp yeri alıp,
Adım adım yoklayıp eri alıp,
Hızır dokunmuş yol olup,
Nicelerin hepsi kımıldanıp,
Nice görülmedik işler açarım,
Hızır dokunmuş kaplan,
Kıymetlin Koşoy aban,
Kaynaşan Kıtay'dan
Seni çekip kurtarırım.
Ot yeşerip, yer donanıp,

Çayır çimen renklenince,
El yaylaya ağınca o zaman,
Yaylaya yeni konunca,
At kara dil olunca,
Yedi sancak tuğ alıp,
Yeri ezen ordu alıp,
Önünden karşılamaya varırım,
Kaynaşan kara Kıtay'a,
Yavrum, senin kendine
Yoldaş olup kalırım.
Kara Kalmak basarsa,
Karşı karşıya duruşup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatırdaşıp vuruşup,
Uğuldayan Kalmak'a,
Kaplan Manas, senin için,

If I, Koşoy whom Hızır guards, die not,
If I see not the Day of Doom,
In six months' time I shall arrive!
I have iron armor no arrow pierces,
When the count of the people is taken,
When the folk are written in the register,
My bey, to come and meet you
I have twelve thousand soldiers!
The tulpars of the Muslim faith
I shall march in grand parade,
Making ready armor no arrow bites,
Making ready steeds no arrow overtakes,
Judging worth, taking the ground,
Testing step by step, taking the men,
Becoming a road that Hızır touched,
Setting all the many folk astir,
I shall work many an unheard-of deed,
Tiger touched by Hızır —
Your treasured elder Koşoy,
From the swarming Kıtay
I shall pull you free and save you.
When the grass greens and the earth is decked,
When meadow and sward take color,
When the folk flow up to summer pasture,
When they have newly pitched on the yayla,
When the horses' tongues turn black,
Taking the standards of seven banners,
Taking a host that crushes the earth,
I shall go to meet you on your way,
Against the swarming black Kıtay,
My child, to you yourself
I shall stay a comrade at your side.
If the black Kalmak bear down,
Standing face to face against them,
Firing muskets, drawing bows,
Clashing with crack on crack,
Against the droning Kalmak,
Tiger Manas, for your sake,

Saldırıp mızrak uzatırım,

Hunharım, senin uğruna
Kara Kıtay'a, Mancu'ya
Canımı kurban ederim.
Zahmeti düzler, yola koyarım,
Sözünde durur Koşoy olmazsam,
Seni kendim karşılarım!
Orkon, Altay dağına
Kendim karşılamaya varırım.
Yol çadırı dikip konarım,
Hunharım, senin yoluna
Ölmezsem kurban olurum!
Vazgeç, Manas han, gök yelem,

Ceti-Özön'de yer yurtlanıp dururum,
Elime geçen kalabalık orduyu,

Zavallı hunhar, senin için
Besleyip güdüp götürürüm,
Kaplan Manas, aslanımsın,
Belime kuşak erimsin.
Medet bilip oturduğum
Karlı dağ gibi belimsin!

Doğmadan altı yıl önce
Doğacağını bilmiştim,
Dağılmış perişan az ele
Tuğ olur deyip durdum.
Göz görmedik çocuktun,
Yılkıdan dilediğini vereyim,
Yağız kaplan, malımı al,
Gelmişsin Koşoy abana,
Azığın az gelirse,
Deri kaba doldurup kanımı al!

Kıtay kararıp çullanırsa,

I shall charge and level my lance,

My fierce one, for your sake,
Against black Kıtay and Mancu
I shall offer up my life.
I shall smooth the toil and set it on its way,
If I be not Koşoy who keeps his word,
I shall meet you myself!
To the mountains of Orkon and Altay
I myself shall come to meet you.
I shall pitch a road-tent and encamp,
My fierce one, upon your path,
If I die not, I shall be your sacrifice!
Give it up, Khan Manas, my grey-maned one,
In Ceti-Özön I hold land and homestead,
The thronging host that came into my hands,
Poor fierce one, for your sake
I shall feed and herd and lead it forth,
Tiger Manas, you are my lion,
You are the man, the sash about my waist.
You whom I sit and count my succor,
You are my mainstay like a snowy mountain!
Six years before your birth
I knew that you would be born,
For the scattered, wretched, little folk
He will be a standard, I kept saying.
You were a child no eye had seen —
From my herds I shall give what you desire,
Dark tiger, take my stock,
You have come to your elder Koşoy,
If your provisions run short,
Fill a leather vessel with my blood and take it!
If the Kıtay darken and come swarming down,

Dosdoğru dalıp mızrak saplayıp gel,
Plunge straight in, drive home your lance, and come,

Zahmet çekmiş kırk haneyi,
Aslanlığın gerçekse,
Azat edip alıp gel!
Kaynayıp duran Kıtay'a
Çarpışıp kırgın salıp gel,
Aziz Baltay'ı, Cakıp'ı,
Erliğin gerçekse,
Yurduna esen alıp gel!
Kazılmış hazır kuyusu var,
Kırk haneli Kırgız elinin,
Sen kendin arka olmazsan,
Kaynayacak çilesi var!
Gördüğü zulmün haddi yok,
Durmadan basıp gelecek
O Kıtay'ın eli var.
Er dediğin yurduna konar,

The forty households worn with toil,
If your lionhood be true,
Set them free and bring them home!
Upon the seething Kıtay
Clash and loose the slaughter, and come,
Dear Baltay and Cakıp —
If your manhood be true,
Bring them safe home to their land!
A pit stands ready-dug
For the Kırgız folk of forty households,
If you yourself be not their backing,
Their torment is set to boil!
The oppression they have seen is measureless,
Ever pressing on will come —
There stands that people of Kıtay.
A true man alights for his homeland,

Hüda hunhar diye yarattıysa,
El için kurban olur.
Ah, Manas, kulunum,
Aban Koşoy ölmezse,
Öte dünya yüzünü görmezse,
Görülmedik kırgın salarım,
Şu kuru canı kıl kadar saymadan,
Sizi çekip kurtarırım!
Gök yelem, sana sözüm var,
Çok söz etmeye hakkım var!
Yine dersem şu derdim var,
Hunhar aslanım, dinleyiver!
Aykoco'nun Bilerik'i
Kıtay'a elçi varmış,
Kıtay ona baskı salmış,
Bin pehlivanla koca Coloy,
Mancu'nun hanı Ezkara,
Oğlanı sınamaya durmuş.
Bilerik'i beğenip,
Koca kürenin ağzını çevirmiş,

If Hüda made him fierce at birth,
He becomes a sacrifice for the people.
Ah, Manas, my foal,
If your elder Koşoy dies not,
If he sees not the face of the world beyond,
I shall loose a slaughter never seen,
Counting this dry life not worth a hair,
I shall pull you free and save you!
My grey-maned one, I have a word for you,
I have the right to speak at length!
If I speak again, I have this grief,
My fierce lion, only listen!
Bilerik, son of Aykoco,
Went as envoy to the Kıtay,
The Kıtay bore down upon him,
Old Coloy with a thousand champions,
Ezkara, khan of the Mancu,
Set to testing the young man.
Taking a liking to Bilerik,
He turned his great mule's muzzle round,

Yanında koca kalday var,
Aykoco'nun Bilerik'ine
Cefayı domuz Ezkara etmiş.
Âdemin, nice alpın sultanı,
Nicelerin en yamanı,
Hepsinin bahadırı,
Ere lâyık bir er imiş,
Aykoco'nun oğlu imiş,
Allah'ın sevdiği kulu imiş.
On ikisinde çağı imiş,
Ateş parçasının ta kendisi imiş,
Dinin kilidi bir er imiş,
Tutup alınsa Burut'a
Yararı değecek er imiş.
Mızrakçıların ustası,
Yassı alınlı, çekik gözlü,
Müslüman'ın yamanı.
Uzunca boylu, benzi duru,
Alın saçı az olur,
Tutuşup ölesi bu domuz,
Kakançın'a, Beecin'e,
Sonunda bize düşman olur.
Evi yanası Burut'un
Elini ayağını bağlayalım,
Çınmaçın'ın padişahı var,
Çın Beecin'e sürelim!
Karıkan var, Esenkan var,
Armağan edip varalım,

Beside him stands the old kalday,
Upon Aykoco's Bilerik
The swine Ezkara wrought his torment.
Sultan of men and many an alp,
Fiercest of the many,
Batyr over them all,
A man well worthy of a man he was,
The son of Aykoco he was,
A servant beloved of Allah he was.
He was but twelve years of age,
The very spark of fire itself he was,
A man who was the lock of the faith he was,
If seized and taken, to the Burut
A man whose worth would serve them well.
Master of the lancers,
Flat-browed, with narrow slanting eyes,
The fierce one of the Muslims.
Tallish of stature, clear of face,
The hair scant upon his brow —
«May he burn and die, this swine,
To Kakançın and to Beecin
In the end he will be our foe.
Of the Burut — may their houses burn —
Let us bind him hand and foot,
There is the padishah of Çınmaçın,
Let us drive him to Çın Beecin!
There is Karıkan, there is Esenkan,
Let us go and make of him a gift,

Kırk urgan boyu koca zindana,
Öldürmeden, yitirmeden,
Zindan kuyusuna salalım,
Kavgasız, dövüşsüz,
Kahrolası Burut'un —
Burut denen güruhun —
Bilerik'ini kapatıp,
Hanlığını isteyip alalım,
Söz dinlemezse yok edelim,
El bahadırı Alöökö'nün

Into the great dungeon forty lassos deep,
Neither killing him nor losing him,
Let us cast him in the dungeon-pit,
Without a fight, without a brawl,
Of the cursed Burut —
Of that rabble called Burut —
Locking their Bilerik away,
Let us demand and take his khanate,
If he heeds not our word, destroy him,
Of Alöökö, batyr of the people,

Elinin ucuna götürüp,
Rehin olarak bunu koyalım!
Altından haraç çok alıp,
Vergiye tümen mal salıp,
Vergiye malı yetmezse,
Beş perçemli kızı alıp,
Kırda devlerini bağlayıp,
Buyruğa Burut boyun eğmezse,
Beynini un gibi ezip,
Çıkaralım Burut'un
Ta derindeki kinini!
Kumda kulan kovalayıp,
İyice kudurduğu çağı imiş.
Kıtay'ın ölçüsünü alıp,
Bu elin nicesini görüp,
Bu yerin ipini çekip,
Darmadağın olup bu Burut,
Kırlarda gezdiği çağ imiş», —

Deyip, böylece, Ezkara,
Yıkımı tam yerine salmış.
Domuz huylu er Coloy,
Parçalaşıp dövüşüp,
Kanlı kana kanışıp,
Kaçmadan durup çarpışıp,
Nice görülmedik iş görüşüp,
Pınar akar gibi
Kızıl kanı döküşüp,
Allak bullak duruşup,
Bildiği kavgayı bir etmiş,
Alpları girip zorbalayıp,
Mancu, Kıtay horlayıp,
Bilerik'in ordusunu kırmış.
Aykoco'nun Bilerik'ini,
Bilerik'i tutup almak için,
Bildiği hileyi Ezkara
Sınaya sınaya etmiş.
Bildiği kavgayı başlatmış,
Bahadırlarını yere serip,

Carrying him to the edge of his land,
Let us set him there as hostage!
Taking rich tribute in gold,
Levying tumens of stock in tax,
If his stock suffice not for the tax,
Taking five maidens with forelocks,
Binding their giants on the steppe,
If the Burut bow not to command,
Grinding his brain like flour,
Let us draw out of the Burut
The hatred hidden at their depths!
Chasing kulan across the sands,
This was the season of their utmost frenzy.
Taking the measure of the Kıtay,
Seeing much of this people's ways,
Pulling at the cords of this land,
Scattered to the winds, these Burut,
This was the season they roamed the wilds»,
—
Saying thus, Ezkara
Loosed ruin square upon its mark.
Swine-natured hero Coloy,
Tearing at each other, fighting,
Blood glutting upon blood,
Standing fast, clashing without flight,
Trading many an unheard-of deed,
As a spring-fed stream flows on
They poured each other's red blood out,
Standing in wild confusion,
He fought the fight he knew full well,
His alps went in with brute force,
Mancu and Kıtay heaping scorn,
They cut down Bilerik's host.
Aykoco's own Bilerik —
To seize and take Bilerik,
Every trick he knew, Ezkara
Tried and tried upon him.
He began the fight he knew,
Stretching his batyrs on the earth,

Karşısında kırıp atmış.
Yamanlarını devirip,
Ağır müşkül salmış.
Yalnız kalıp Bilerik,
Kıtay yetişip kuşatıp,

Mızraklarını uzatmış,
Naralar kulak sağır edip,
Askerlerini Bilerik
Ezkara'ya kırdırıp,
Hani, Bilerik zulüm gördüğünde,
Nice ordusu öldüğünde,
Cefa çekip yalnız er,
Müşkül çekip gün görüp,
Yâr ü yoldaşı ölmüş,
Yalnızlığı görmüş!
Mızrak uzatıp duruşup,
Boyun vermemiş Bilerik,
On iki gün dövüşüp.
O Bilerik zavallıyı
Kıtay kuşatıp dolmuş,

Zavallı yalnız kalmış.
Karşısında bir karaltı yok,
Kul kısmına vermesin,

At sürüp çıkaracak gölge yok.
Bel bağladığı beli yok,
Saklanacak yeri yok,
Kaz dolaşmaz kayası yok,
Karlı kara dağı yok.
Eş tutacak eli yok,
Güvenecek halkı yok,
Çekip kurtaracak,
Destanlık kırgın salacak
Koşoy, Manas gibi alpı yok,
Zulmün fazlasını görmüş.
Çarpışacak dermanı yok,

He cut them down before him.
Toppling his fierce ones,
He loosed a heavy hardship.
Bilerik was left alone,
The Kıtay came up and hemmed him round,
They leveled their lances at him,
War-cries deafening the ear,
His soldiers Bilerik
Saw slaughtered by Ezkara,
Lo, when Bilerik met oppression,
When so much of his host had died,
The lone man suffering torment,
Bearing hardship day on day,
His friends and comrades dead,
He knew what loneliness could be!
Leveling his lance, standing fast,
Bilerik would not bow his neck,
Fighting on for twelve days.
That poor Bilerik —
The Kıtay flooded round and hemmed him,
The poor man was left alone.
Not a friendly shadow before him —
May God spare every mortal servant such —
No shade to ride and bear him out.
No mainstay he could bind his hopes to,
No place for him to hide,
No crag where even geese roam not,
No dark and snowy mountain.
No people he could take for kin,
No folk that he could trust,
None to pull him free,
None to loose a slaughter worthy of epic,
No alp like Koşoy or Manas —
He saw oppression past all measure.
No strength was left in him to fight,

Çarpışa çarpışa Bilerik —
Hüda, böylesini gösterme,
Burunlar baştan başa ezilip,
Kulaklar baştan başa sarkıp,
Şakırtıdan sıyrılıp,
Dört bir yanından görününce,
İnsanın tüyleri ürperip,
Mızrak, kılıç, yay oku
Dört yandan değip gürleyip,
Kıtay sayısız, o yalnız,
Hüda'ya ne etmişti ki?
Boğaz boğaza duruşup,
Gücü tükenip gevşeyip,

On beş gün durmadan dövüşüp,
Koynuna kara kan dolup,
Bir karaltıya zavallı hasret kalıp,

Gayret edecek iki eli
Kalkamayıp felç olup,
Dünyaya değişilmez aziz baş
Kova gibi kızıl kan olup,
Bilenlerden sordum,
Bilerik'in destanını,
Azabın fazlasını çekmiş,
Kul dediğin böyle mi olur?
Kaftan giyen bahadırı,
Güçlü Coloy kâfiri
Güçlenip girip gelince,
Dini İslam, helal din,
Müslüman'ın oğlundan
Birini görmeye hasret kalıp,
O Kıtay'ın okundan —
Kul kısmına vermesin,

Kara kadife, ok geçmez,
Üstündeki giysisi
Kat katından ayrılıp,
Bilerik kımıldayınca,

Fighting on and on, Bilerik —
Hüda, show no man the like,
Noses crushed from end to end,
Ears drooping torn from end to end,
Slipping out from the clattering din,
When they loomed on every side,
A man's flesh crept with horror,
Lance and sword and bow-shot arrow
Struck thundering from four sides,
The Kıtay countless, he alone,
What wrong had he done Hüda?
Standing throat to throat,
His strength ran out, he slackened,

Fifteen days he fought unceasing,
Black blood pooling in his breast,
The poor man longing for one friendly shadow,
His two hands that would strive
Could rise no more, gone numb,
The dear head worth more than the world
Was red with blood as from a bucket —
I asked of those who know
The epic tale of Bilerik,
He bore torment past all measure,
Is this what comes to mortal servants?
The kaftan-wearing batyr,
The mighty infidel Coloy,
When he came in swollen with strength,
The faith of Islam, the lawful faith —
Of any son of Muslims
He longed to see but one,
From those arrows of the Kıtay —
May God spare every mortal servant such —
Black velvet, proof against arrows,
The garment on his back
Came apart layer from layer,
When Bilerik stirred himself,

Yol çadırı kadar yay oku
Her bir yerinden dökülüp,
O savaşın içinde
Bindiği atı Kılceerde,
Kılceerde yürümez oldu sendeleyip,

Yürümez olmasının sebebi —
Kasını deşerek ok değip,
Kılceerde aksayıp koşup,
Kıl kadar bulunur çare yok,
Bilerik candan umut kesip,
Derman gidip, baş sallayıp,
Bunlar yorgun dururken,
Kıtayların pehlivanı
Dört bir yandan el salıp,
Vuruşmayı iyice kızıştırınca,
Vuruşup gücü yetmeyip,
Aykoco'nun Bilerik'i
Dermanı kesilip dururken,
Mancuların bahadırı,
Savaşın kurdu, belalısı,
Yolu çetin kâfiri,
Uçsuz yurdun ereni,
En akıllısı, büyük sınayıcısı,
Ezkara gibi bahadırı,
Kaldayların kâfiri —

Bow-arrows enough to fill a road-tent
Rained down from every part of him,
In the thick of that battle
The horse he rode, Kılceerde —
Kılceerde staggered and would walk no more,
The cause he walked no more:
An arrow struck and tore his haunch,
Kılceerde ran on limping,
No remedy the breadth of a hair,
Bilerik gave up hope of life,
Strength failing, his head swaying,
While these stood there worn and weary,
The champion of the Kıtays
Laid hands on him from every side,
When the fighting flared full hot,
Fighting on, his strength not lasting,
Aykoco's Bilerik
Stood there drained of his last strength,
The batyr of the Mancus,
The wolf of war, its plague,
The infidel whose road is grim,
The champion of a boundless land,
Its shrewdest mind, its great assayer,
A batyr like Ezkara,
The infidel of the kaldays —

Mancuların hanı imiş,
Er Ezkara bahadırı.
Koca küreye kamçı vurup,
Öfkelenip haykırıp,
«Hemen bağlayıp alın!» deyip,
Pehlivanlarını çağırıp!
Kalpaklı ustasını,
Pehlivanlık taslayan yamanını,
İnsanın boynunu koparan
Deve boyunlu kara orağını,
Sürmüş meğer Ezkara
Döödür denen kara zorbasını.

He was the khan of the Mancus,
The hero Ezkara the batyr.
He laid the whip to his great mule,
Roaring out in fury,
«Bind him and take him now!» saying,
Calling up his champions!
His kalpak-wearing master,
His fierce one who plays the champion,
The one who snaps men's necks,
His camel-necked black sickle —
Ezkara, it seems, drove forward
His black bully called Döödür.

Cañ-cuñunu kovup tokmaklayıp,
Ezkara kahrını dökünce,
Salt askerden kalabalık ordusu
Canı çıkıp tir tir titreyip,

Nice görülmedik iş başlatmış,
Kaynaşan Kıtay'ını,
Koca küreli Ezkara,
Kırıp geçirivermiş.
Yerin tozunu savurup,
Ezkara gayrete gelince,
Yer yarılırcasına haykırış,
Naralar kulak sağır edip,
Kalmakların pehlivanı
Ev gibi topuzu ele alıp,
Bir yandan çıktı gümbürdeyip.
Göğe uçup toprak,
Asker kaynayıp kaynaşıp,
Mızrakların başı çarpışıp,
At görmemiş yaya yüğrük,
Yayaları at gibi yarışıp,
Hanı kahrını salınca,
Kıtay basmadan durur mu?

Yamanı buyruk verince,
Kırar imiş kâfirler,
Esirger mi, Tanrı çarpasıcalar?!

Kara yazma bağlanmış baş,
Ardında topaklanıp,
El tokmağı gibi örülmüş saç,
Bilerik dalıp geçince,
Kalmak halkıyla karışık.
Ön tarafı haykırış,
Kırk boy Kıtay pehlivanı
Dört yandan savaş narası atıp,
Çare tükenip dururken,
Yay çeken Döödür yetişmiş,
Bilerik'i tutup alamayıp,

Driving and cudgeling his cañ-cuñ,
When Ezkara poured out his wrath,
His host thronged with common soldiers
Nigh gave up the ghost, trembling head to foot,
He set unheard-of deeds in train,
His swarming Kıtay —
Ezkara on his great mule
Mowed them down outright.
Whirling up the dust of the earth,
When Ezkara roused himself to zeal,
A shout as if the earth would split,
War-cries deafening the ear,
The champion of the Kalmaks
Took up his mace big as a house,
And came out booming from one side.
Earth flying to the sky,
Soldiers seething, swarming,
The heads of lances clashing,
The swift of foot who never saw a horse,
Their footmen racing on like horses,
When their khan let loose his wrath,
Would the Kıtay hold back from the onslaught?
When their fierce one gave the order,
The infidels would slaughter on —
Would they show mercy, God strike them down?!
His head bound in a black kerchief,
Bunched in a knot behind,
His hair plaited like a hand-mallet,
When Bilerik plunged on through,
Mingled in among the Kalmak folk.
Before him all was shouting,
The champions of forty Kıtay clans
Roared war-cries from four sides,
As every remedy ran out,
Döödür the bowman came up close,
Unable to seize Bilerik himself,

Altındaki Kılceerde'nin
Böğrünün bir yanına,
Kara ciğerin tam kıyısına,
Başparmağından yağ çıkıp,
Güçle çeken domuzun
Tırnağından kan çıkıp,
Çektiği yaya bir baksan,
Kirişi kıl gibi gerilip,
Öfkeyle durup,
Kılceerde yaman tulparı
Yay ile vurdu.
Yayın oku vınlayıp,
Kılceerde'nin böğrü,
Değdiği yer parçalanıp,
Kan dökülüp sızlayıp,
Kanla irin karışık,
Domuzun okladığı böğürden
Kara kan akıp şarlayıp,
Sendeleyip al at yıkılıp,
Ah, Kıtay'ın vurduğu Kılceerde,
Çukura başı saplanıp,
Bugün var olan yarın yok,
Eceli gelip çatınca,
Böyleymiş şu yalan dünya!
Bilerik şöyle söz etti:
«Hocalarım kırılıp bitti,
Önceleri nice er idim,
Yamanlardan ayrılıp,
Bir başıma kaldım dikilip!
Ava çıkıp, av kovalayıp,
Ava girmişim meğer,
Onulmaz bir azaba,
Kavgaya girmişim meğer!
Dönüşü olmayan bir
Yola girmişim meğer,
İnsanın kesip geçemeyeceği
Çileye girmişim meğer!
Cefayı, müşkül belayı

At Kılceerde beneath him,
At one side of his flank,
Right at the edge of the dark liver,
Fat oozing from his thumb,
Of the swine who drew with all his might
Blood starting from his nail,
Look but once at the bow he drew —
Its string stretched thin as a hair,
Standing there in fury,
Kılceerde, the fierce tulpar,
He struck him with the bow.
The bow's arrow whined,
Kılceerde's flank —
Where it struck was torn apart,
Blood pouring, smarting sore,
Blood and matter mixed together,
From the flank the swine had shot
Black blood gushed streaming down,
The chestnut staggered and went down,
Ah, Kılceerde whom the Kıtay struck,
His head plunged down into a hollow —
What is today is gone tomorrow,
When the appointed hour strikes,
Such is this lying world!
Bilerik spoke these words:
«My hocas are cut down and gone,
What a man I was in former days,
Parted from my fierce ones now,
I stand here left all alone!
Going hunting, chasing game,
I had walked into the hunt, it seems,
Into a torment past all healing,
Into a fight I'd walked, it seems!
Onto a road that has
No return I'd walked, it seems,
Into an ordeal no man
Can cut across I'd walked, it seems!
Torment and grievous woe

Görmeye gelmişim meğer,
Çömelip su dökmeyen,

Yeni yere değmeyen,
Dini kara kâfirden
Ölmeye gelmişim meğer!
Kaynayıp duran kâfirin,
Öfkelenmiş bahadırın
Elinde kalmışım meğer!
Çırpınsam çıkılmaz kâfirin
Tuzağında kalmışım meğer!» —

I had come to see, it seems,
At the hands of one who squats not to pour water,
Whose sleeve touches not fresh ground,
From the infidel black of faith
I had come here to die, it seems!
In the hands of the seething infidel,
Of the batyr roused to fury,
I had been left, it seems!
Struggle as I may, there's no way out —
I am caught in the infidel's snare, it seems!» —

Deyip, böylece, Bilerik,
Üzengiden ayağı kayıp,
Eyerden kalçası kayıp,
İki ayağı sallanıp,
Benzi solup ağarıp,
İki yanaktan akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp,
Bilerik böyle durakalmış,
Zulmü Coloy etmiş.
Demir urgandan ağı
Çepeçevre kurup tuzak salıp,
Hepsi hançerli el takımı
Aç naralarla el salıp,
Buyruk verip Ezkara,
Böğürürcesine haykırıp,
«Sakın öldürüvermeyin!» deyip,
Pehlivanlarını çağırıp,
«Çepeçevre sarın!» deyip,
«Başına torba geçirin!» deyip,
Çarpışacak derman yok,
«Elini ayağını bağla!» deyip,
Katıra bağlayıp bindirip,
«Kakan'a doğru sür!» deyip!
Şenlikli seyirlik oyunu,
«Düşmanı yendik, kurun!» deyip,

Saying thus, Bilerik,
His foot slipping from the stirrup,
His hip slipping from the saddle,
His two legs dangling loose,
His face gone pale and ashen,
The tears that ran down both his cheeks
Spilled down below his collarbone,
So Bilerik stood stricken there,
It was Coloy who wrought the cruelty.
A net of iron rope
They rigged all round, laying the snare,
The whole crew armed with daggers
Laid hands on him with hungry war-cries,
Ezkara gave the order,
Bellowing out like a bull,
«Take care you do not kill him!» saying,
Calling up his champions,
«Ring him round about!» saying,
«Pull a sack over his head!» saying —
No strength was left in him to fight —
«Bind him hand and foot!» saying,
They bound him mounted on a mule,
«Drive on toward Kakan!» saying!
Games and festive spectacle —
«We have beaten the foe — set them up!» saying,

Ay Cañ-Cuñ han, Kün Cañ-Cuñ,
Çet-Beecin'de Esenkan,
Taş-Köpürö şehrinde
Yarım hanım Azezil,
Beecin'in hanı Karıkan —
Bunlara sürüp götürün!
İt değilseniz, pehlivanlar,
Kırk boy Kıtay Beecin'in
Hanlığını isteyip alın!
Böyle insana rastlanmaz,
Bu türlü insan bulunmaz.
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlığı bir hayli,
Ele düşmüş bir can imiş,
Kakançın'ın, Beecin'in
Kısmetine bulunmuş
Gerçekten yaman can imiş.
Ele geçen tavşanı
Salıveren onar mı?!
Düşmanlık güden Burut'un,
Burut denen güruhun,
İsteyip içip doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,

Khan Ay Cañ-Cuñ, Kün Cañ-Cuñ,
Esenkan in Çet-Beecin,
In the city of Taş-Köpürö
The half-khan Azezil,
Karıkan, khan of Beecin —
Drive him on and bring him to these!
If you are not dogs, my champions,
Of Beecin of the forty Kıtay clans
Demand and take the khanate!
Such a man is never met with,
His like is nowhere to be found.
His prowess is a thing apart,
His valor is beyond all measure,
A soul now fallen into our hands,
To Kakançın and to Beecin
Granted as their portioned lot,
A truly fearsome soul he was.
The hare that's fallen in the hand —
Does he who lets it go then prosper?!
Of the Burut who nurse enmity,
Of that rabble called Burut,
Who crave and drink and are not sated,
Who never leave their greed aside,

Karanlıkta sürülse
Kurt gibi sinsice dolaşan,
Kargaşa salıp mala el koyan,
Töre bozup el kıran,
Vadi boyu yere ateş koyan,
Kara suya kan döken,
Su iç dense zehir içen,
Kan dök dense irin döken,
Güreşte dengi çıkmayan,
Eğdirip kimsenin yenemediği,

Akın arayıp yurt bozan,
Vurulmuş Kırgız soyu —
Hırpalanmış Kırgız, o yurdun
Ulusunun ta kendisi imiş.

Who, driven out into the dark,
Prowl slyly like the wolf,
Who loose turmoil and seize the stock,
Who break the law and slay the folk,
Who set fire to the land valley-long,
Who pour blood in the black water,
Who, bidden drink water, drink poison,
Who, bidden shed blood, shed matter,
Whose equal never steps to wrestle,
Whom none has bowed and none has beaten,
Who seek out raids and wreck the lands,
The stricken Kırgız stock —
The battered Kırgız — of that land
He was the very greatest one.

Bakan kara gözü imiş,
Kuyuya götürüp atalım,
Tutuşup ölesi Kırgız'ın
Kızlarını çekip alalım!
Kırk urgan boyu koca zindan —
Ona götürüp atalım!
Kahrolası Burut'un
Nicesini haraca bağlayalım!
O sözüne boyun eğmezse,
O denileni vermezse,
Ele düşen Bilerik'in
Kılıçla başını alalım,
Ezip başını yaralım!
İki güçlü pehlivan birlikte,
Boynundan sımsıkı bağlayıp,
Bir aşağı bir yukarı çekeleyip,
Ezip başını alalım!» —
Ezkara böyle söz edip,
Aslında bu iş gerek, deyip,
Katıra bağlayıp aldı şimdi,
Mercan düğmeli, inci taşlı,
Zuñtuñ hanları karışık,
Ulusu var, hanı var,
Yamanları, hepsi var,
Mancu'nun hanı Ezkara,
Şibee elinden Ilama,
Kalmakların Coloy'u,
Nişancı eren yaratık,
Bilerik'i bağlayıp aldıklarında,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinlerinin hepsi var.
Oğlanı yakalayıp almış,
Demir kafese koymuş,
Belinden tutup bükmüş,

Beecin'e doğru yüklemiş.
Kahır dolu haykırıp,
Sevincinden hepsi

He was its watching dark eye —
Let us take and cast him in the pit,
Of the Kırgız — may they burn and die —
Let us drag away their daughters!
The great dungeon forty lassos deep —
Let us take and cast him there!
Of the cursed Burut
Let us bind their many to tribute!
If he bows not to that word,
If he gives not what is bidden,
Then captive Bilerik —
Let us take his head off with the sword,
Let us crush and split his skull!
Two strong champions together,
Binding tight about his neck,
Hauling him now down, now up,
Let us crush and take his head!» —
So Ezkara spoke his word,
Saying, in truth this must be done,
Now he bound him to the mule —
With coral buttons, set with pearls,
The zuñtuñ khans all mingled in,
Their great ones there, their khans are there,
Their fierce ones, every one is there,
Ezkara, khan of the Mancu,
Ilama of the Şibee people,
Coloy of the Kalmaks,
That marksman-creature of a man —
When they took Bilerik bound,
Of the stone-girded Kıtay
The chosen ones are every one there.
They seized and took the youth,
They put him in an iron cage,
They gripped his waist and bent him double,

And loaded him off toward Beecin.
Shouting, brimming full of spite,
All of them for very joy

«Kakay!» diye nara atıp,
Zurna sesi vınlayıp,
Boru sesi takırdayıp,
Davul çalıp toy edip,
Bahadır imiş Ezkara,
Tırgoot'u tümden toplanıp,
Bağladıkları bahadırı
Önüne katıp sürdürüp,
Kurnaz Coloy kâfirin,
Vadiden tozu tütüp,
Senin gördüğün nice Mancu
Türküsünü söyleyip çığrışıp,
Pehlivanı ayrı bölünüp,
Pehlivanların görünüşünden
Bahadırlık hali görünüp.
Pehlivanın hali bir başka,
Bahadırlarını toplayıp,
Almış meğer Esenkan
Âlemi bozan seçkinleri,
Ulusu var, hanı var,
Bunca kişiyi derleyen
Bilgiçmiş o ulu kişi.
«Bilerik'i bağlayıp getirdik!» deyip,

Önüne haber saldırıp,
Altmış teytey, kırk Mancu
Müjdesini aldırıp,
Esenkan'ın kapısında
Temiz kum döktürüp,
Seyre çıkılan
Ölçüsüz yüksek kule —
Padişahlığı bambaşka,
Kahrolasının düzeni —
Haberi duydu Esenkan.
Kuleye koşup,
Dolup taşan nice asker,
Han Esenkan önüne
Gelinler gibi eğilip bükülüp,
Tazim edip diz vurup,

Roared out the war-cry «Kakay!»,
The zurna's voice went keening,
The horn's voice went rattling,
Beating drums, they held their feast,
A batyr indeed was Ezkara,
His tırgoot mustered one and all,
The batyr they had bound
They drove before them on the road,
Of the cunning infidel Coloy,
The dust rose smoking from the valley,
The many Mancu you have seen
Sang out their songs in clamoring chorus,
Their champions set in troops apart,
And from the champions' very look
The air of batyrs showed itself.
A champion's bearing is a thing apart —
Gathering in his batyrs,
Esenkan, it seems, had taken
The chosen ones who wreck the world,
Their great ones there, their khans are there,
He who mustered all these men
Was a knowing one, that mighty man.
«We have brought Bilerik in bonds!»
saying,
They sent the tidings on ahead,
Sixty teytey, forty Mancu
Carried off the glad-news gift,
At Esenkan's gate
They had clean sand poured out,
Mounted for viewing the spectacle,
A tower high beyond all measure —
His padishah-state a thing apart,
The cursed one's ordered pomp —
Esenkan heard the tidings.
Running to the tower,
Soldiers thronging, overflowing,
Before Khan Esenkan
They bowed and bent like brides,
Doing homage, striking knee to ground,

Öfkelenip Esenkan
Haykırıp durur imiş,
Nice leşker, sayısız tırgoot,
Birini komadan çağırıp:
«Ordayı basıp orduyla yürüdün,

Az değil, pek kalabalık yürüdün!
Ulun gelsin, baş hanın gelsin,

Esenkan in his fury
Stood there shouting on and on,
Many a soldier, countless tırgoot,
He summoned, leaving out not one:
«You stormed the Horde, you marched with a host,
Not few — you marched in mighty throngs!
Let your great one come, your head khan come,

Bunca yurdum, hepiniz gelin,
Taş kuşanan seçkinin gelsin,
Kaftan giyen güçlün gelsin,
Aybalta çalan ustan gelsin,

Mızrağa çevik yamanın gelsin,
Mızrağı keskin uçlun gelsin,
Kılıcı yaman keskinin gelsin!
Yedi tümen düşman gelse,
Tek başına mızrak uzatanın gelsin,
Kimse kalmadan hepiniz gelin,
Yarı Moğol hanın gelsin,
Binde bir çıkanın gelsin,
Akılda derin ustan gelsin,
Acımasız yamanın gelsin!
Kıymetliniz, yaşlınız,
Kargaşaya uğramış gibi,
Durmadan akın edip gelmişsiniz.
Nöbete konan hepiniz!
Karakola konan ustalarınız,
Koşup telaşla soluyup,
Kimse kalmadan gelmişsiniz,
Kalabalık asker, yamanlarınız.
Tartıp düşünüp çok dururum,
Kazara çatışıp düşersek,
On sekiz bin âlemi,
Yeryüzüne doğmuş insanı
Cellâdımı salıp ezerim,
Tek ben bilirim, der dururum.

All my many people, come you all,
Let the stone-girded chosen come,
Let the kaftan-wearing strong come,
Let the master who swings the moon-axe come,
Let the fierce one deft with the lance come,
Let him of the sharp-tipped lance come,
Let him of the wicked-keen sword come!
Should seven tumens of foes come on,
Let him who levels his lance alone come,
Come all of you, let no one stay,
Let the half-Mogol khan come,
Let the one-in-a-thousand come,
Let the master deep in wisdom come,
Let the pitiless fierce one come!
Your treasured ones, your elders,
As if turmoil had befallen you,
You have come streaming in unceasing.
All you posted to the watch!
Your masters posted to the guard-post,
Running, panting in your haste,
You have come, not one man staying,
Thronging soldiers, all your fierce ones.
Long I stand and weigh and ponder:
Should we chance to clash and fall,
The eighteen thousand worlds,
Mankind born upon the earth —
I loose my headsman and I crush them,
I alone know best, I keep on saying.

Koşup telaşla gelişiniz,
Nice pehlivan soluk soluğa,
Tahtımı çiğneyip gelişiniz,
Akılsız ordu apar topar,
Nedir gördüğünüz?!»
Öfkesi gelip Esenkan,
Kızıp kabararak,
Tepe saçı diken diken,
Kahrı sertçe başlattı,
Askerleri Esenkan
Çarpıp deviriverdi.
Er Esenkan ulunun
Sağlam kıldığı beş sarayı,
Sağlamlığı bir hayli.
Yüzüne kimse gelmemiş,
Karşısına çıkıp kimse yenmemiş,
Bekçileri sayıdan çok,
Gözcüsü ondan da çok.
Pehlivanı var, hepsi seferber,
Ulu imiş Esenkan,

This rushing, hasty coming of yours,
So many champions out of breath,
This coming, trampling to my throne,
A witless host in headlong rout —
What is it you have seen?!»
His anger rising, Esenkan,
Fuming, swelling up with rage,
The hair on his crown bristling up,
He loosed his wrath full harshly,
His soldiers Esenkan
Struck down and sent them sprawling.
Of the great lord Esenkan,
The five palaces he made strong,
Their strength beyond all measure.
None has ever faced him down,
None stood against him and prevailed,
His watchmen more than can be counted,
His lookouts more than these again.
He has his champions, all called up,
A mighty one was Esenkan,

İlk gününden hazırlanmış.
Öte yanında bekçisi,
İnsanın burnunu, kulağını
Muska edip takınmış.
Kaşla göz arasında,
Esenkan buyruk verse,
Nice askeri seferber olur.
Esenkan'ın altın tahtı,
Çevresi çınar bağı.
O tahtının kapısında
Kazılmış hazır kuyusu var,
Öte yanına bakılsa,
Zincire vurup bağlanmış,
Sataşanı boğazlayacak zorbası var.
Bakılsa bunca değeri var,
Canını korumaya sayısız ordusu
Toplanmış meğer, ulu kişi.
Mancu'nun hanı Ezkara,

Prepared from his very first day.
On the far side stands his watchman,
Men's noses and men's ears
He wears strung on as amulets.
In the blink of an eye,
Should Esenkan give the order,
His many soldiers muster.
Esenkan's golden throne,
Ringed by a plane-tree garden.
At the gate of that throne of his
A pit stands ready-dug,
Look to the farther side —
Chained up and bound fast,
His bully waits to throttle any who meddles.
Look on him — such is his worth,
A countless host to guard his life
Stood gathered — a mighty man indeed.
Ezkara, khan of the Mancu,

Kalmak hanı koca Coloy,
Kahrı sertçe başlattı,
Yurt başı Esenkan
Bir solukta haşlayıverdi.
Kara Kalmak yaşlısı,
Şibee, Mancu hepsi,
Kırgına uğramış gibi,
Esenkan kahrını dökünce,
Yıkılıp düştü hepsi.
Kendi bildiğini sayısız orduya
Yapar olmuş,
Durmaksızın sayısız orduyu
Kırar olmuş.
Topluca hepsine
İnsanın görmediği belayı
Salar olmuş.
Mancu'nun hanı Ezkara,
Sayısız ordusundan ayrılıp,
Esenkan'ın gözüne
Yiğitliği ölçüsüz görünüp,
Dizi yere bükülüp,
Bunca büyük şehrin
Ulusu imiş Ezkara,
Tam önüne varınca
Gelin gibi diz vurdu,
Ezkara şimdi söz etti,
Han önünde şöyle deyip:
«Bahadır Esen, ulum!
Atın yelesini yatırıp,
Yerin üstünü dolaşıp,

Keşfe çıkıp yer gezip,
Benim yiğitliğim kimin için?
Er Esenkan, senin için!
Atı dörtnala sürsem,
Âlemin hepsini
Koşturup durup dolansam,
Malımı saçıp savursam,
Canımı kurban etsem,

Old Coloy, khan of the Kalmak —
He loosed his wrath on them full harshly,
Esenkan, head of the realm,
Scalded them in a single breath.
The elders of the black Kalmak,
Şibee and Mancu, every one,
As though a slaughter had befallen,
When Esenkan poured out his wrath,
They toppled down, one and all.
His own will on the countless host
He was wont to work,
The countless host without surcease
He was wont to cut down.
Upon them all together
Woes no man had ever seen
He was wont to loose.
Ezkara, khan of the Mancu,
Parting from his countless host,
In Esenkan's eye
His valor showed beyond all measure,
His knee bent down to the ground,
Of all that mighty city
Ezkara was the great one,
Coming right before the khan
He struck his knee down like a bride,
Now Ezkara spoke his word,
Saying thus before the khan:
«Batyr Esen, my great lord!
Laying flat the horse's mane,
Ranging over the face of the earth,

Riding out to scout the land —
For whose sake is this valor of mine?
Hero Esenkan, it is for you!
If I drive my horse at full gallop,
If the whole of the wide world
I circle, riding without cease,
If I scatter my wealth to the winds,
If I offer up my life,

Müjde verip er bağlayıp,
Önüne gelsem, üstüme yürüdün,
Baş kesercesine suret bağladın!

Nice görülmedik iş başlattın,
Sana dönüp bakmasam,
Kırıp geçiriverdin!
Han isen de boşunasın,
Hanlığın gerçek ise,
Bu aziz başı kesersin!
Hanım, buyruğu sen verdin,
Dediğinde ben durdum.
Sen buyruk verdikten sonra,
Geçidi bozup yol aldım,
Kakan'dan derleyip ordu aldım.
Atı dörtnala sürdüm,
Âlemin hepsini
Akın edip dolaştım.
Ezkara'nın aşmadığı
Engebeli bel kalmadan,
Görmediğim el kalmadan,
Tulpar atımın sırtını yara edip,
Gönlümü daha çok incitip,
Çay alınan dağın kentinden,

Altın kazılan Çay-Too'nun
Bittiği öte ucundan,
Kopmuş dağın çıkıntısından,
Uzun inen burundan,
Kuşağı sarık gibi dolayıp,
Kudret sahibine yalvarıp,
Dağ koyunu güdüp kulan kovup,

Önümden çıktı bir bölük can.
Sınırımı bozup gelmiş,

Geldiğini gözüm görmüş,
Sora sora izini sürsem,
Ucunu kökünü sorsam —

Bringing glad news, a man in bonds,
I come before you — and you turned on me,
You put on the face of one about to take heads!
You set unheard-of doings in train,
Had I not turned to look to you,
You would have mown us clean away!
Khan though you be, it is in vain,
If your khanship be the truth,
Then strike this dear head off!
My khan, the order came from you,
And I stood fast by what you said.
After you had given the order,
I broke the pass and made my way,
I mustered a host from Kakan.
I drove my horse at full gallop,
The whole of the wide world
I ranged in sweeping raids.
Till no rugged pass remained
That Ezkara had not crossed,
No people left I had not seen,
Galling my tulpar's back to wounds,
Wounding my heart still more than that,
From the town of the mountain where tea is got,
From where gold-digging Çay-Too
Comes to its farther end,
From the spur of the sundered mountain,
From the long-descending headland,
Winding my sash on like a turban,
Praying to the Lord of Power,
Herding wild mountain sheep, chasing kulan,
A band of souls rose up before me.
They had come breaking through my border,
My own eyes saw that they had come,
Asking on and on, I traced their trail,
I asked their tip and asked their root —

Meğer Burut'un ta kendisi imiş,
Bir şeytanlığı Beecin'e,
Kahrolası o Burut,
Salmak üzere gezdiği çağ imiş.
Devriye gözleyip yer yoklayıp,

Düşman olup gezdiği çağ imiş.
Bir belayı Beecin'e
Salmak üzere gezdiği çağ imiş.
Vergiden derlenen tümen malı,
Hazinelik tümen malı —
Düşmanlık edip bu Burut,
Almak üzere gezdiği çağ imiş,
Bir fitneyi Kakan'a
Salmak üzere gezdiği çağ imiş!
Kendisi İslam dininde,
Yanıp yakılası bu Burut,
Özünde bize düşman.
Devriyeyi gözleyip bu Burut,
Almak üzere gezdiği çağ imiş,
Kargaşayı Kakan'a
Salmak üzere gezdiği çağ imiş.
Aşık kemiği kadar yerde dağ yok,

Keçe kadar çukur yok,
Çoñ-Tuñşa'nın ucundan,
Kulan-Talaa yamacından,
Kudurup gitmiş Burut'a
Tek başıma bele kuşandım,
Yalnız dalıp el saldım.
Kuduruğun ta kendisi imiş,
İriliği dağın dengi kadar,
Şöyle böyle insanı
Sürüp kırıp yiyecek gibi.
Bıçak ağzı gibi sarı bozkırda
Karşı karşıya durdum,
Tüfek atıp, yay çekip,
Kırk bir gün durmadan dövüştüm.
At koşturup çıkışıp,

It was the very Burut themselves,
Some devilry upon Beecin,
That cursed Burut —
It was the season they roamed to loose it.
Watching the patrols, probing the ground,

It was the season they roamed as foes.
Some great woe upon Beecin
It was the season they roamed to loose.
The tumens of stock gathered in tax,
The tumens of stock for the treasury —
These Burut, working enmity,
It was the season they roamed to take it,
Some sedition upon Kakan
It was the season they roamed to loose!
He himself is of the faith of Islam,
May they burn and blaze, these Burut,
In their marrow they are our foes.
Watching the patrols, these Burut,
It was the season they roamed to take,
Turmoil upon Kakan
It was the season they roamed to loose.
No hill on that ground big as a knucklebone,
No hollow so much as a felt-mat's depth,
From the far end of Çoñ-Tuñşa,
From the slope of Kulan-Talaa,
Against the Burut gone stark rabid
Alone I girded up my loins,
Alone I plunged and laid my hand.
He was the very soul of frenzy,
In bulk the equal of a mountain,
Men of the common sort
He looked to herd and break and eat.
On the yellow steppe keen as a knife-edge
I stood with him face to face,
Firing muskets, drawing bows,
Forty-one days I fought unceasing.
Racing our horses, grappling hard,

Aç naralar salışıp,
Mızraklar kırılıp gidince,
Aybalta ile vuruşup,
Yiğitliğini gözüm gördü,
Kırk bir gün boyun vermeden,
Taş kuşanan Kıtay'dan
Seçkinleri öldü.
At koşturup duruşup,
Naralaşıp dövüşüp,
Şibee'nin Kalday hanı ölüp,
Çarpışmaya girip varınca,
Kalmak Conduk dahi ölüp,
Çarpışma, çetin kargaşa —
Kahrı sertçe başlattık,
Hançerli kolu saldırtıp,
Gayretsiz kötüsünü
Kökünden kırıp geçirdik.
Namlılarını yere serdik,
«Hana gerek olur» diye,
İtibarlısını tutup bağladık.
Sözümü dosdoğru dinle,
Öfkelenirsen de öfkelen,
Sana armağan eyledim!
Tutup getirdiğim bu burut,
Bileği kalın, taş yürekli,
Fil yapılı bir haydut.
Pehlivanlığı bir başka,
Yiğitliği bambaşka,
Yayvan ağızlı, yar kaşlı,
Heybeti üstün, zehri güçlü,
Kendisiyle boğuşmaya geleni
Kırıp biçip dümdüz eder!
Aç arslan gibi göğüs geren,
Yanıp gidesice bu burut
Alıcı kartal gibi bakan,
Canı çıkasıca burutun
Koca kazan gibi başı var,
Yatan it gibi kaşı var,

Trading hungry war-cries,
When the lances broke and failed,
We fought on with the moon-axe,
My own eyes saw his valor,
Forty-one days he bowed no neck,
Of the stone-girded Kıtay
The chosen ones lay dead.
Racing horses, standing fast,
Trading war-cries, fighting on,
The Kalday khan of the Şibee died,
When he went into the clash,
The Kalmak Conduk also died,
The clash, the bitter turmoil —
We loosed our wrath full harshly,
Sending in the dagger-bearing arm,
The spiritless and base among them
We crushed them root and branch.
We laid their famed ones on the ground,
«He will be of use to the khan,» we said,
And seized and bound their man of honor.
Listen straight and true to my word,
Be angry if you must be angry,
I have made him a gift to you!
This burut I seized and brought,
Thick of wrist, with a heart of stone,
A brigand built like an elephant.
His wrestler's might is one thing,
His valor is another thing entirely,
Broad of mouth, with brows like cliffs,
His presence towering, his venom strong,
Whoever comes to grapple with him
He hacks and hews and flattens flat!
Squaring his chest like a hungry lion,
This burut, may he burn and perish,
Gazing like a hunting eagle,
This burut, may his soul depart —
He has a head like a great cauldron,
He has brows like a lying dog,

Kuyu gibi çukur gözü var,
Ölümden geri dönmeyen
Coşkun taşkın sözü var.
Akıl yürüten, halkı bilen,
Soylu bir hâli görünür,
Sayısız orduyu tek başına yöneten
Pehlivanlık çehresi görünür.
Soysuz gezen oğul değil,
Boşuna gezen kul değil.
O yanasıcanın ta kendisi galiba,
Beecin'e fesat salan,
Yöneldiğini alıp geçen,
O belalı kulun ta kendisine benzer.
Mızrak kavrayıp çevirdi,
Seçme pehlivan Mançuları
Yanıp gidesice bu burut
Adamakıllı kırıp geçirdi.
Kılıcını kavrayıp savurdu,
Kahrolası burut yola gelmedi,
Kırgını kızıştırıp başlattı,
Sataşanların hepsini
Kılıçtan geçirip yere serdi.
Ben Ezkara olalı,
Ezkara adını alalı,
Böyle bir er görmedim,
Böyle bir er duymadım.

He has eyes sunken deep as wells,
He has surging, overflowing words
That never turn back from death.
A reasoner, one who knows the people,
A noble bearing shows in him,
The face of a champion shows in him,
One who leads countless hosts alone.
He is no son of baseborn wanderings,
No slave who roams about in vain.
He must be that very one, may he burn,
The one who sowed sedition in Beecin,
Who takes whatever he turns toward —
He seems that very slave of calamity.
He gripped his lance and whirled it round,
The chosen Manchu champions
This burut, may he burn and perish,
Crushed and scattered thoroughly.
He gripped his sword and swung it wide,
The cursed burut would not be tamed,
He kindled slaughter and set it loose,
And every one who dared assail him
He put to the sword and laid on the ground.
Since I have been Ezkara,
Since I took the name Ezkara,
I have never seen such a warrior,
I have never heard of such a warrior.

Karşısına çıkan beşer, dörder,
Kahrolası burutun
Yöneldiği yan kızıl alev,

Sataşanı biçercesine,
Yaban domuzu duruşu varmış,
Atışanı kapan alıcı kuş gibi,
Arslan duruşu varmış.
Kara yağız Boroonçu,
Öne atılıp vuruştuk,
Kalmaklardan koca Coloy,
Yolunu kesip vuruştuk.

They faced him five and four at a time,
The cursed burut —
Whichever way he turned was crimson flame,
As if mowing down all who assailed him,
He had the stance of a wild boar,
Like a hunting bird that snatches its foe,
He had the stance of a lion.
Boroonçu, black and swarthy,
We charged ahead and fought him,
Great Coloy of the Kalmaks,
We barred his road and fought him.

Koca doru atlı Ezkara,
Birlikte çıkıp vuruştuk,
Delpiñ alp ile Döödür alp,
Karşı durup direndik.
Ortaya alıp kuşattık,

Seçkin devlerin hepsiyle
Bilerik'in üstüne yürüdük.
Güç kullanıp bu çocuğu
Bir yolunu bulup tutmazsak,
Beecin'i sağ kor mu,
Sataşan sağ kalır mı,
Bu suratlı kurnaz burut
Yurdunda boş yatar mı?!
Tutup zapt etmezsek,
Beecin'i esen bırakır mı?!
Evi yanasıca bu burut
İnsandan üstün doğmuş,
Böyleyken yakalamazsak,
Kopacak kıyamet besbelli.
Yamanlarını kırıp geçirip,
Gazapla dalmıştık üstüne,
Birini yakalayıp,
Huzuruna, yiğidim,
Armağan diye getirdik!
Sınayıcına sınatıp,
Sınayarak alınız,
Gözünüze dolarsa burutu
Zindanınıza atınız!»
Ezkara böyle deyince,
Esenkan'ın savaş davulu var,
Han önünde nişanı,
Derisi fil derisinden,
Tunçla gerdirip kaplatılmış,
Altın tahtın dibinde
Nöbetçi koyup beklettiği.
Sapı kalın, üç kucak,
Ev gibi tokmağı ele alıp,

Ezkara on the great bay steed,
Together we rode out and fought him,
Delpiñ the alp and Döödür the alp,
We stood against him and held firm.
We took him in the middle and hemmed him round,
With all the chosen giants
We marched upon Bilerik.
If we do not use our force
And find some way to seize this child,
Will he leave Beecin standing,
Will any assailant stay alive,
Will this sly, hard-faced burut
Lie idle in his homeland?!
If we do not seize and shackle him,
Will he leave Beecin in peace?!
This burut, may his house burn down,
Was born superior to man,
And if we fail to capture such a one,
Doomsday will surely break upon us.
Cutting down his fiercest men,
We plunged upon him in our wrath,
We captured one of them,
And to your presence, my brave one,
We brought him as a gift!
Have your examiner examine him,
Take him with testing and with care,
And if the burut fills your eye,
Cast him into your dungeon!»
When Ezkara spoke these words —
Esenkan has a war drum,
His emblem before the khan,
Its skin of elephant hide,
Stretched taut and clad with bronze,
Kept at the foot of the golden throne
Under a posted sentry's watch.
Its handle thick, three armfuls round,
Taking up the house-sized mallet,

Hazırlanıp vurur pehlivanı,
Gümbürtüden ses işitilmez,
Kulağın zarı yırtılır,
Yanındaki pehlivanı
Davula vurmaya durdu.
Davul sıkı dövülünce,
Büyücüsü, sınayıcısı,
Davul sesini duyunca
Akın edip geldi nice ulular.
Esenkan'ın kum meydanına
Koşuşup telaşla yürüyüp,
Pehlivanı böyle dururken,
Ürküp telaşla koşuşup,
Dizleri yere bükülüp,
Büyücüsü, sınayıcısı,
Acayipçisi, falcısı,
Ününü görenler ürkmüş,
Altmış yaprak Burkan'ı
Fazlasıyla okuyup bitirmiş,
Sınayıcıları gelince,
«Sına bakalım bunu» diye,
Halk toplanıp durmuş,
Sıkı buyruk verilmiş.
Bilerik'i boynundan
Köstekleyip sımsıkı bağlamışlar,
Yedi devi yedeğine alıp,
Bir aşağı bir yukarı sürmüşler.
Sınayıcıları görmüş,
Er Esenkan koca hana
Huyunu anlata durmuşlar:
«Hem uluymuş, hem arslanmış,
Ele geçen bu burut
Fazlasıyla yaman bir ermiş,
Kan içici hunhar buruta
Yoldaş olacak biriymiş.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Oyrot'u bozacak bir ermiş,
Kakançın'ın Beecin'ine
Ok atacak bir ermiş.

The champion makes ready and strikes,
No voice is heard above the booming,
The drum of the ear is torn apart —
The champion standing at his side
Set to beating on the drum.
When the drum was soundly beaten,
His sorcerers, his examiners,
Hearing the sound of the drum,
Came streaming in, so many elders.
To Esenkan's field of sand
They hurried, rushing anxiously,
And while the champion stood there so,
Startled, scurrying in alarm,
Their knees bending to the ground,
His sorcerers, his examiners,
His readers of wonders, his diviners —
Those who saw his fame were frightened —
Those who had read right through
The sixty leaves of the Burkan,
When his examiners arrived,
«Come, examine this one,» he said,
The people gathered and stood by,
A strict command was given out.
They fettered Bilerik by the neck
And bound him fast and tight,
Taking seven giants on the lead,
They drove him up and drove him down.
His examiners looked him over,
And to warrior Esenkan the great khan
They set to describing his nature:
«He is both mighty and a lion,
This burut who fell into our hands
Is an exceedingly fierce warrior,
One fit to be companion
To the bloodthirsty, murderous burut.
Of middling height, broad-shouldered,
He is a warrior who will wreck the Oyrot,
A warrior who will loose his arrows
At Kakançın's Beecin.

Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Kurumlanan kurnaz burut,
Acep hangi günün doğmuşu.
Elini ayağını bağlayıp,
Horlayıp göz altında tutmazsan,
Yığın yığın hazine malını
Saçıp savuracak oğulmuş,
Durmaksızın Kakan'dan
Kaçıp gidecek oğulmuş.

Broad-chested, wide of breast,
This haughty, cunning burut —
Of what day, we wonder, was he born?
Unless you bind him hand and foot
And hold him watched in scorn,
He is a son who will scatter and squander
Your heaped-up treasure hoards,
He is a son who without ceasing
Will flee away from Kakan.

Muradına bir gün
Erecek bir oğulmuş,
İş bozulursa kaçıp yurduna
Gidecek bir oğulmuş.
Gözü kızıl, yüzü kor,
Çok yerde böyle çocuk yok,
Boş duracak kul değil,
Beecin'de kalacak oğul değil.
Sağ yanın Kakançın,
Karşı yanın Bakburçun.
Uluñtu'yu, Kentun'u, Tuñşa'yı,
Bunca yeri gezip dolaştık.
Nice malı elden geçirdik,
Sınayarak gezip dolaşıp,
Gördük nice şehri.
Erler içinde böylesini görmedik,
Ezelden beri böylesini bilmedik.
Yiğitliği bambaşka,
Pehlivanlığı bir başka.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Gözü oyulasıca yaman bir canmış,
Yüzüne bakıp süzdüğümüzde,
On ikisinde bir çocukmuş.
Gaipten çıkagelmiş,
Beecin kolay yer değil,
Bu çocuk hangi gün düşmüş buraya?»
Esenkan'ın huzurunda
Sınayıcıların hanı Çoñ Ayar,
Çoñ Ayar kalkıp şunu söyler,

He is a son who one day
Will reach his heart's desire,
A son who, if things go wrong,
Will flee away to his homeland.
His eye is red, his face an ember,
In many lands there is no such child,
He is no slave to stand idle,
No son who will stay in Beecin.
On your right hand is Kakançın,
Across from you is Bakburçun.
Uluñtu, Kentun, and Tuñşa —
We have wandered all these lands.
We have handled many goods,
Roaming about, examining,
We have seen many a city.
Among warriors we never saw his like,
From of old we never knew his like.
His valor is another thing entirely,
His wrestler's might is one thing more.
Of middling height, broad-shouldered,
He is a fierce soul, may his eyes be gouged,
When we gazed and studied his face,
He proved a child of twelve.
He came forth from the unseen —
Beecin is no easy place,
On what day did this child fall here?»
In the presence of Esenkan,
Çoñ Ayar, khan of the examiners —
Çoñ Ayar rises and speaks thus,

Bilen cana şom sözü söyler:

«Ele geçen tavşanı
Salıveren onar mı?!
Esenkan, ulu olan sendin,
Bilgiç ayyar da bendim!
Ele geçen burutun
Elini ayağını bağlayıp,
Zindan çukuruna doğru sürünüz,
Sözümü dikkate alınız,
Kırk urgan boyu zindana
Götürüp atınız,
Sımsıkı kapatınız!
«Bilerik ele düştü» diye,
Buruta haber salınız!
Dediğine boyun eğmez mi?
Yanıp gidesice o burut
İstediğin yeri vermez mi!
Başlarını toplamaz mı:
«Çocuğu sağ alayım» diye,

Malını başını armağan etmez mi!
Şu yatan çocuğunu
Kurtarıp almak için
Söylediğine boyun eğmez mi,
Altı-Şaar, Margalañ,
Öte yanı Samarkan,
Koltuğu Kokon, Ancıyan —
Oradan beri ne şehir varsa
Armağan diye vermez mi!
Dediğine boyun eğmez mi?!
Gazabı şiddetle salarız,
Kahrolası burutun
Nice malını alırız!
«Vermezsen öldürürüm» diye,
Kahrolası burutun
Hanlığını isteyip alalım.
Önce boyun eğmezse,
O denileni vermezse,

Speaks ill-omened words to the knowing soul:
«Does one who frees the hare
Once caught do himself good?!
Esenkan, the great one was you,
And the knowing trickster was I!
Bind the captured burut
Fast by hand and foot,
Drive him toward the dungeon pit,
Give heed unto my word,
Into a dungeon forty lassos deep
Carry him and cast him down,
Shut him in securely!
«Bilerik has been captured,» —
Send this word to the burut!
Will he not bow to what you say?
That burut, may he burn and perish,
Will he not yield whatever land you wish!
Will he not gather up his chiefs:
«Let me have the child alive,» he'll say —

Will he not offer up his goods and all!
To rescue and redeem
That child of his who lies there,
Will he not bow to what is said —
Altı-Şaar, Margalañ,
Beyond them Samarkan,
Under his arm Kokon, Ancıyan —
Every city from there to here,
Will he not give them as a gift!
Will he not bow to what you say?!
We shall loose our wrath in fury,
From the cursed burut
We shall take his many goods!
«Yield, or I will kill him,» say —
Let us demand and take
The cursed burut's khanate.
If at first he does not bow,
If he does not yield what is asked,

Ele düşen çocuğun
Elini ayağını bağlayalım,
Bir aşağı bir yukarı dövüp,
Horlaya horlaya öldürelim.
Andığımız düşmanın gözü önünde,
Müslüman'ın yüzüne karşı,
En gazaplısını boğazlayalım,
Haracı adamakıllı almak için,
Azabı adamakıllı salmak için,
Er Alöökö bahadırı
Margalañ şehrine
Han kaldırıp koyalım.
Anası boşanasıca burutu
Bir yolunu bulup boğazlayalım!
Kıskacı sıkı vuralım,
Burutun açığını bulup
Nice malını alalım!»
Çoñ Ayar böyle söyleyince,
Bunu duyan Esenkan
Sevindi, halkı çığrıştı,
Sevinçle toy kılıp,
Halkının hepsi toplanıp,
Dünyalığı saçtırıp,
Pehlivanlarını koşturup,
Kırk kulplu tunç kazanı

Tahtın önüne astırıp:
«Dileğimi Tanrı verdi» diye,
«Gözleyip durduğum düşmanımı
Ezkara bağlayıp getirdi» diye,
Kederin hepsi dağılıp,

İçteki ukdeler açılıp,
İnsan aklına gelmez düşünce kurup,

Âlemdeki halkın hepsini
Toplayıp alıp Esenkan,
O sinsi, toy kılıp,
Kırk kulplu tunç kazana

Let us bind the captured child
Fast by hand and foot,
Beat him up and beat him down,
And kill him with mockery and scorn.
Before the eyes of the foe we speak of,
Full in the face of the Musulman,
Let us slaughter the most wrathful one,
To take the tribute thoroughly,
To loose the torment thoroughly,
Let us raise the warrior Er Alöökö
As khan and set him over
The city of Margalañ.
That burut, may his mother be cast off —
Let us find some way to cut his throat!
Let us clamp the pincers tight,
Let us find the burut's weakness
And take his many goods!»
When Çoñ Ayar spoke these words,
Esenkan, hearing this,
Rejoiced, his people raised a clamor,
Holding a feast in gladness,
All his people gathering,
Scattering worldly riches wide,
Setting his champions running,
He had the bronze cauldron of forty handles
Hung up before the throne:
«God has granted my desire,» he said,
«The enemy I have watched and waited for
Ezkara has bound and brought,» he said,
And all his sorrows scattered,

The knots within him came undone,
Devising thoughts no human mind conceives,
Gathering all the people of the world
Together, Esenkan,
That sly one, held a feast,
Under the bronze cauldron of forty handles

Ateş yakıp kaynatıp,
Ev kadar burkanı
Kazanın üst yanına
Sallandırıp astırıp,
Yukarı doğru bağlatıp,
Kırk öküzü bir kerede kesip,
Bunu bütünüyle koydurdu.
Kırk domuzu bir kerede kesip,
Kırk eniği bir kerede kesip,
Kırk kediyi bir kerede kesip,
Hepsini sıra sıra koydurdu.
İnsan aklına gelmez iş yaptı,
Çanlar sıkı çalınıp,
Kaynaşan nice ulular,
Tırgoot'u tümüyle üşüşüp,
Esenkan'dan ürküp,
Tunçtan yapılma burkana,
«Bizim tanrımız budur» diye,
Hep birden secdeye varıp,
Mançuların hepsi üşüşüp,
Tunçtan yapılma burkana
«Tanrı budur» diye tapınıp,
Coşup Mançu, nice Şibee,
Yedi gün toy kılıp,
Toy ve eğlence düzüp,
Kalday'ları toplamışlar.
Alöökö gibi bahadırı
Margalañ şehrine
Han kaldırıp koymuşlar,
Böylece Alöökö
Ak saraylı oluvermiş.
Bilerik gibi zavallıyı
Kırk urgan boyu koca zindana
Götürüp atmışlar,
Ne öldürüp ne yitirmeden,
Gazabı dolu Esenkan
Bunları götürtüp,
Hazinesinde besleyip tutmuş.
Ölmeden yitmeden Bilerik,

He lit a fire and set it boiling,
A burkan big as a house
He had swung up and hung
Above the cauldron's mouth,
Had it lashed fast upward,
Slaughtered forty oxen at one stroke
And had them put in whole.
Slaughtered forty swine at one stroke,
Slaughtered forty whelps at one stroke,
Slaughtered forty cats at one stroke,
Had them all put in, row on row.
He did what no human mind conceives:
The bells were soundly rung,
The swarming host of elders,
The Tırgoot thronging one and all,
In terror of Esenkan,
Before the burkan made of bronze,
«This is our god,» they said,
Fell prostrate all together,
The Manchus thronging one and all,
Before the burkan made of bronze
Bowed down, saying «This is god,»
Manchus exulting, many Şibee,
Held feast for seven days,
Arranging feast and revelry,
They gathered the Kaldays.
A warrior like Alöökö
They raised as khan and set him over
The city of Margalañ,
And thus Alöökö
Came to hold the white palace.
Poor wretched Bilerik they carried off
And cast into the great dungeon
Forty lassos deep,
Neither killing nor losing him,
Esenkan, full of wrath,
Had them carried off
And kept him fed within his treasury.
Not dead, not lost, Bilerik,

Bugün bile sağmış, derler.
Ne ölü ne diri,
Aykoco'nun Bilerik'i,

Gördüğü gün kötüymüş, derler.
Zindan çukurunda sızlayıp yatıp,
Yanıp durur, diye duyarım,
Evliya Koşoy ağam ise,
«Ne zaman derman kılar?» diye,
Bunu bilip durur, diye duyarım.
Arslan Manas, kulunum,
Anlattım sana destanı.
Göğsümde derdim, kaygım var,
Söyledim bunu, dinleyiver!
Oğlum Manas, kulunum,
Amcan ihtiyar Koşoy var,
Koşoy amcanın içinde
Deve kaldıramaz derdi var!
Kırgını Kıtay başlattı,
Dönüp şöyle bir bakanı bile
Kırıp geçirip bıraktı.
Hunhar doğmuş kulunum,
Sözüme kulak veriniz!
Naralarından can çıkıp,
Şimdi Alöökö oldu hanımız!
Aslan olduğun gerçekse,
Perişan düşmüş Kırgız'ı
Kurtarıp alınız!
Margalañ'ı yöneten
Alöökö oldu, adı sanı,
O Alöökö domuzunun
Belası âleme değdi!
Tahta oturalı geçen güz oldu,

Niceleri kırıp dümdüz etti!
Gazaplanıp bağırırsa,
O kâfirden umudu kes!
Karşılık vereni,
İki gözünü kör edip,

Lives even to this day, they say.
Neither dead nor living,
Aykoco's Bilerik —

Ill-starred was the day he saw, they say.
He lies aching in the dungeon pit,
Burning still — so I hear,
While my elder, saintly Koşoy,
«When will he bring the remedy?» —
Knows all of this — so I hear.
Lion Manas, my foal,
I have told you the tale.
In my breast I bear grief and care,
I have spoken it — now listen!
My son Manas, my foal,
You have your aged uncle Koşoy,
And within your uncle Koşoy
Lies a grief no camel could lift!
The Kıtay began the slaughter,
Even one who merely turned to look
They crushed and cut to pieces.
My foal, born a fierce one,
Give ear unto my words!
Souls fled at their war cries,
Now Alöökö has become our khan!
If it is true you are a lion,
Rescue and redeem
The Kirghiz fallen into ruin!
The one who rules Margalañ
Is Alöökö now, in name and fame,
And that swine Alöökö's
Bane has touched the whole world!
An autumn has passed since he took the throne,
How many he has crushed and flattened!
If he bellows in his wrath,
Abandon hope of that infidel!
Whoever answered back,
He blinded both his eyes,

Oyup çıkardı, diye duydum.
Haraç vermeyeni,
Cılız koyun gibi büzüştürüp,
Boğazlayıverdi, diye duydum.
Yürüdüğü yerden toz çıktı,
O Alöökö kâfirinin
Sesinden canlar çıktı.
Altmış oğullu kâfir, derler,
Âleme boyun eğmez,
Alöökö padişah bahadır, derler.
Işıl ışıl parlayan dünyalığı
Biçip durur Alöökö,
Altından haraç alıp,
Sömürüp durur Alöökö.

Gouged them out — so I have heard.
Whoever paid no tribute,
He crumpled up like a scrawny sheep
And slaughtered him — so I have heard.
Dust rose wherever he marched,
That infidel Alöökö —
Souls fled at the sound of his voice.
An infidel with sixty sons, they say,
He bows to no one in the world,
Alöökö the padishah-warrior, they say.
The worldly wealth that gleams and glitters
Alöökö keeps mowing down,
Taking tribute in gold,
Alöökö keeps draining all dry.

Alöökö'nün kuvvetine,
Övünse de kul eremez, derler,
Karşı dururum diyen candan,

Biri bile sağ gitmez, derler.
Alöökö'nün gazabı
Her insandan aşkındır, derler,
Ayağına urgan bağlayıp,
Gazabına uğrayan adamı
Göğe doğru çeker, derler.
Anlatsam ilginç sözüm var,
Alöökö'nün belasını,
Arslan Manas, dinleyiver!
Yük hayvanından seçip deveyi alıp,

Zulmetti, diye duydum.
Kimseyi komadan hepsini dövdürüp,
Zorbalık etti, diye duydum.
Altı-Şaar'dan, Kokon'dan,
Sürüp döverek Sartlardan,
Haraç aldı oralardan.
Gazabı şiddetli kıldı, derler,
Karşılık vereni,
Yakalayıp dövdü, derler.

Against Alöökö's power,
Boast as he may, no slave prevails, they say,
Of souls who say «I will stand against him,»
Not one departs alive, they say.
Alöökö's wrath
Exceeds all human measure, they say,
Binding a lasso to his feet,
The man who falls beneath his wrath
He hauls up toward the sky, they say.
If I tell it, I have strange words to tell —
The bane that is Alöökö —
Lion Manas, only listen!
He picked the camels from the pack-beasts and took them,
He wrought oppression — so I have heard.
He had all beaten, sparing no one,
He wrought tyranny — so I have heard.
From Altı-Şaar, from Kokon,
Driving and beating the Sarts,
He took tribute from those lands.
He made his wrath a scourge, they say,
Whoever answered back
He seized and beat, they say.

Altmış külçe gümüş, bin kunduz,
Sixty ingots of silver, a thousand beaver skins,

Haraç alıp durdu, derler,
He kept taking as tribute, they say,
Haracına dayanamayıp,
Unable to bear his tribute,
Ancıyan halkı kaçtı, derler,
The people of Ancıyan fled, they say,
Zavallı yurdun soyunu
The stock of that poor wretched land
Alöökö han dağıttı, derler.
Khan Alöökö scattered wide, they say.
Beri yanında kâfirin
On this near side, the infidel
Ulu Ancıyan yönü var,
Holds the great Ancıyan quarter,
Ululuğu pek çetindir,
Its greatness is a bitter thing —
Evi yanasıca işte budur.
May his house burn, this is he.
Engebeli tümsekli bozkırı
The rugged, hummocked steppe
Biçip durur, diye duyarım,
He keeps mowing down — so I hear,
Gazabına uğrayan adamı
The man who falls beneath his wrath
Sömürüp durur, diye duyarım.
He keeps draining dry — so I hear.
Yolu düşen adam varır, derler,
The traveler whose road leads there arrives, they say,

Yakalayıp bu domuz,
And this swine seizes him
Acayipler bahçesinde beslettiği
And throws him to the wild boar
Yaban domuzuna atar, derler.
He keeps fed in his garden of wonders, they say.

Acayipler yerine yerleştirdiği
Settled in his place of wonders
Gergedanı ile fili var, derler,
He has his rhinoceros and elephant, they say,

Kaplanı on beş yavrular, derler,
His tigress litters fifteen cubs, they say,
Yolu kuruyasıca domuza
To that swine, may his road run dry,
Yaklaşmaya kul gelmez, derler,
No slave dares to draw near, they say,
Yeryüzünün alpları
The alps of all the earth,
Akın etse de yenemez, derler,
Though they charge, cannot defeat him, they say,

Akın edip insan varmaz, derler,
No man goes charging there, they say,

Karşılaşan insan sağ kalmaz, derler,
No man who meets him stays alive, they say,
Dönüp bakanın şakağını
The temple of whoever turns to look
Tutup öylece oyar, derler,
He grips and gouges on the spot, they say,
Ejderhanın önüne
Before his dragon
Yakalayıp atıverir, derler.
He seizes men and flings them down, they say.

İyice öfkesi tutarsa,
If his fury truly takes him,

Samarkan ile Kokon'u
Un ufak edip biçer, derler.
Yanıp gidesice o domuz,
Yine öfkesi tutarsa,
Önüne varan kulu
Sağ salim geri bırakmaz, derler.

Gazabına aldığı kulu
Esen geri dönmez, derler.
Yanıp gidesice Alöökö,
Yaptıklarını duysam, koca padişah,
Yanına yaklaşanların hepsini
Kırıp boğazlayıverir, derler,
Duyduğumuz seyirlik işte bu!
Acayip ağını kurmuş,
Huyunun aşırı olduğunu duyarım,
Gelmiş geçmiş Namurut'tan
Kılığı beterdir onun da, derler.
Dil öğrettiği, o domuzun,
Gergedanı var, fili var.
Çekişmekle ona güç yetmez,

Gel, göçüp gel, hunharım,
Şimdi benim sözümü tut!
Acayipçisi, büyücüsü,
Bilgici var, derler, yanında.
Öfkesi gelirse kırar, derler,
Avuç içi kadar Müslüman'ı
Ot gibi çöp gibi kavurur, derler.
Askerinden toz çıkıp,
Evi yanasıca domuzun
Gazabından can çıkıp,
Haracına dayanamayıp,
Nice insan şaşırıp kaldı, derler,
Altı-Şaar'ın, Kokon'un
Halkı tamamen kaçtı, derler.
Varını yağmalayıp aldı, derler,
Hazineli koca tahtını
Margalañ'a kurdu, derler,

Samarkan and Kokon both
He mows to dust and powder, they say.
That swine, may he burn and perish,
If his fury takes him yet again,
The slave who comes before him
He does not release alive and whole, they say.
The slave who falls beneath his wrath
Does not return unharmed, they say.
Alöökö, may he burn and perish —
When I hear his deeds, great padishah,
All those who venture near him
He cuts down and slaughters, they say —
This is the spectacle we have heard!
He has spread his web of wonders,
I hear his nature passes every bound,
Than Namurut of ages past
His guise is fouler still, they say.
That swine has, taught to speak,
His rhinoceros and his elephant.
Contending with him, strength will not suffice —
Come, migrate here, my fierce one,
Now heed my word!
His reader of wonders, his sorcerer,
His sage are at his side, they say.
If his anger rises he destroys, they say,
The Musulmans, a mere palmful,
He scorches like grass, like straw, they say.
Dust rises from his army,
That swine, may his house burn down —
Souls flee before his wrath,
Unable to bear his tribute,
Many people were left dazed, they say,
The people of Altı-Şaar and Kokon
Fled away entirely, they say.
He plundered all they had, they say,
His great treasure-laden throne
He set up in Margalañ, they say,

Ak saraylarda gezip o domuz
Padişah oluverdi, derler.
Çelik kapılı kale kapısında,
Oluverdi koca padişah,
Eline geçen kula,

Strolling through white palaces, that swine
Became a padishah, they say.
At the fortress gate with doors of steel,
He became a mighty padishah,
Upon the slave who fell into his hands

Nice oyunlar etti, derler.
Gazabına dayanamayıp,
Nice kul şaşırıp kaldı, derler,
Haraç salıp bu kâfir,
Heybetiyle yurdu ezdi, derler,

He played many a cruel game, they say.
Unable to bear his wrath,
Many a slave was left dazed, they say,
Laying tribute, this infidel
Crushed the land beneath his terror, they say,

Eline geçen adamı
İnleterek darmadağın etti, derler.
Haracını bulup vermeyene
Bildiğini yaptı, derler,
Önüne varan kulu,
Merhamet etmeden o domuz,
Nicesini boğazlayıverdi, derler,
Yetime, dula, yoksula
Cehennemi dağ gibi yığdı, derler.

The man who fell into his hands
He tore apart amid his groans, they say.
To those who found no tribute to pay
He did whatever he pleased, they say,
The slave who came before him,
Without one drop of mercy, that swine
Slaughtered many of them, they say,
Upon orphan, widow, and pauper
He heaped hell up like a mountain, they say.

Ocaktan kor saçılıp,
Otağlı şeyhi, gözü pek yardakçılarıyla,

Embers scattering from the hearth,
With his tented sheikh and his bold henchmen,

Koskoca Kokon'u, Margalañ'ı,
Oraları yöneten,
Alöökö adlı zorba çıkıp,
Bu Alöökö bahadırıyla,
Kuvveti tam bu kâfirle,
Çarpışmaya derman yetmeyip,
Yüzleşip kul yenemeyip,
Bela saldı, diye duydum!
«Dediğime boyun eğsin» diye,
«Dövüşmeden, sessizce,
Koşoy haraç versin» diye,
Bana da haber salmış,
Evi yanasıca domuzun
Elçisi çıkageldi.

Mighty Kokon, Margalañ —
Ruling over all those lands,
A tyrant named Alöökö arose,
And against this warrior Alöökö,
This infidel of full-grown strength,
No strength sufficed to battle,
No slave could face him and prevail —
He loosed calamity — so I have heard!
«Let him bow to what I say,» he said,
«Without a fight, in silence,
Let Koşoy pay his tribute,» he said —
He sent word even unto me,
That swine, may his house burn down —
His envoy came to my door.

Kol zırhını kabartıp,
Hanı da birlikte gelmiş.
Kaftanlarını kabartıp,
Güçlüsü de birlikte gelmiş.
«Han buyruğu geldi» diye,

«Karşı gelme, burutum,
Haracını ver» diye,
Ak alemli tuğ dikip,
Çığlık çığlığa gürültü salıp,
Kadınlardan usta eller isteyip,

Haracına Alöökö,
Hep güzelinden kız isteyip,
«Denilene çabuk boyun eğ» diye,
«Kımıldayan malından
Vergiyi çabuk ver» diye,
Altını, sikkeyi yüklemeye,
«Kızıl kuyruk deve ver» diye,
Sıkıştırıp üstümüze çöktüler,

«Tevekkül» deyip bel bağlayıp,
Durmadan Koşoy amcan,
Elçisiyle vuruştu.
Kudaynazar kuru çomağı
Belime destek edinmiştim.
Duyan kulağım, gören gözüm,
Kır tulparlı Kutunay'ı
Kendime dayanak edinmiştim.
Büyük savaş kuşamını kuşanıp,
Haraç alacak pehlivana
Ateş açıp saldırıp,
Bağlı aygırlara binişip,
Yerden sırık kapışıp,
«Caapırım!» diye girişip,
Kötü bir savaşa tutuşmuştuk.
Atını salmayan er yok,
Yarılmayan şakak yok,
Kamçıyla vuruşup,

Puffing out his arm-mail,
His khan came along as well.
Puffing out their kaftans,
His strongman came along as well.
«The khan's command has come,» they said,
«Do not defy it, my burut,
Pay your tribute,» they said,
Planting the white-bannered standard,
Raising uproar, shriek on shriek,
Demanding skilled hands from among the women —
For his tribute Alöökö
Demanding girls, all of the fairest,
«Bow quickly to what is said,» they said,
«From your livestock that stirs and moves,
Pay the tax at once,» they said,
For loading gold and minted coin,
«Give red-tailed camels,» they said,
They pressed and bore down hard upon us,

Trusting in God, saying «Tevekkül,»
Your uncle Koşoy, unrelenting,
Fought with his envoy then.
Kudaynazar's dry cudgel
I had made the prop of my back.
My hearing ear, my seeing eye —
Kutunay of the grey tulpar
I had made my own support.
Donning the great harness of war,
Upon the tribute-taking champion
We opened fire and charged,
Mounting the tethered stallions,
Snatching poles up from the ground,
Crying «Caapırım!» we plunged in,
We were locked in an evil war.
No warrior but gave his horse free rein,
No temple but was split,
Striking blows with whips,

Ay baltayla çarpışıp,
Mızrakla dürtüşüp,
Düz yerde, apaçık ovada,
Birbirini tükete tükete,
Dediklerine boyun eğmeden,
O haracını vermeden,
Kılıçlar kırılıp parıldayıp,
Ay balta başlarda şakırdayıp,
Namlılarını yere serdim,
Gelenlerini paramparça edip,
Margalañ'a doğru sürdüm.
Nice hengâme başlattım,
Araya gelen pehlivanını
Acımadan kırıp geçirdim.
Karışıklığı böyle salmıştım,
Bu Alöökö han ile
Boğaz boğaza gelmiştim.
Araya gelen elçiye,
Amcan ihtiyar Koşoy,
Haykırıp mızrak saplamıştım,
Efsunu bozuk o it ile
Çığlık çığlığa kapışmıştım.
Güçlü geçinen ahmağa
Kükreyip mızrak uzatmıştım.
Kaftanlısını, çetinini,
Nicesini ölüme yollamıştım.
Koşoy amcan boyun eğmeden:
«Balam Manas, sözümü dinle,
Dövüşe dövüşe duruyorum.
Ilgınlı Keñ-Kol var, Talas var,

Clashing with moon-axes,
Thrusting with lances,
On level ground, on the open plain,
Grinding one another down,
Never bowing to their demands,
Never paying that tribute of theirs,
Swords shattering and flashing,
Moon-axes clattering on heads,
I laid their famed ones on the ground,
Tearing their oncomers to pieces,
I drove them toward Margalañ.
Many a tumult I set loose,
The champion who came between
I crushed without any pity.
Thus had I loosed the turmoil,
With this Alöökö khan
I had come to grips, throat against throat.
At the envoy who came between,
Your aged uncle Koşoy
Roared and drove his lance,
With that dog of broken spells
I grappled, shriek on shriek.
At the fool who thought himself strong
I bellowed and thrust out my lance.
His kaftaned ones, his hardened ones,
Many I sent to their deaths.
Your uncle Koşoy, unbowed, said:
«My child Manas, hear my word,
Fighting on and on I stand.
There is Keñ-Kol of the tamarisks, there is Talas,

Yurt edinip konuver,
Aslan olarak, Manas, doğdun,
Bize dayanak oluver!
Atalarından kalan yerini bul,
Geçip giden atan Karakan'ın,

Ölümden artakalan elini bul!

Come, settle it and make it your homeland,
You were born a lion, Manas,
Come, be a support for us!
Find the land your fathers left you,
Of your grandsire Karakan who passed away,
Find the people who survived that death!

Hanzadenin öz gözüsün,
Kalmak'a boyun eğecek can var mı,

Kara gün bu, Manas, el nerede?!

Beyzadenin soyusun,
Beecin'e boyun eğmek reva mı?
Yiğit olarak yaratıldın,
Yiğit Manas, el nerede?!
Göçüp gelip, sen Manas,
Yurt edin Talas'ı,
Tanrı'dan dileyip durmuştuk,
Cakıp'ın oğlu Manas'ı.
Ulu olup bel ol,
Yuvalı kale, aslan ol!
İki dizgin, bir yular,
Bir yolunu bulup eline al,
Yalnız Kıtay'a değil, tüm cihana,
Şahbaz Manas, ordu sal!
Bel bağladığım belimsin,
Sırtımı adamakıllı dayayıp,
Allah Taala Tanrı'dan
Dileyip durduğum aslanımsın!
Kopanı ulayıver,
Saçılanı toplayıver!
Tırnağımsın, belimsin,
Talihe Tanrı'nın çıkardığı
Gök yeleli Manas, aslanımsın!
Aslan olacağını bilmiştim,
«Gönlün derdini dağıtır» diye,
Allah Taala Tanrı'dan
Seni dileyip durmuştum!
Ukdeyi çözecek ilacımsın,
Düğümü çözecek varımsın!
Dayanak tuttuğum belimsin,
Belaya düşen bu eli
Kurtaracak aslanımsın!
Allah'tan dileyip çok gezdim,
«Arslan Manas, kaplan,

You are the khan's-son's very eye —
Is there a soul who would bow to the Kalmak?
This is the black day, Manas — where are the people?!
You are of the bey's-son's line —
Is it fitting to bow to Beecin?
You were created a hero —
Hero Manas, where are the people?!
Migrate and come, you, Manas,
Make Talas your homeland,
We had been begging God on high
For Manas, son of Cakıp.
Be great, and be our loins,
Be a nested fortress, be a lion!
Two reins and one halter —
Find a way to take them in your hand,
Not against Kıtay alone, but all the world,
Şahbaz Manas, send forth your host!
You are the loins on which I lean,
Bracing my back full firmly,
You are the lion I kept begging
From Allah Taala, from God!
Splice together what is severed,
Gather up what is scattered!
You are my talon, you are my loins,
Brought forth by God for fortune's sake,
Grey-maned Manas, you are my lion!
I knew that you would be a lion,
«He will scatter the heart's grief,» I said,
And from Allah Taala, from God,
I kept on begging for you!
You are my cure to loosen the knot within,
My treasure who will untie the tangle!
You are the loins I lean upon,
You are the lion who will save
This people fallen into calamity!
Begging Allah, long I wandered,
«Lion Manas, the tiger —

Ne zaman gelir?» diye durdum!
Bugün, Manas, kulunum,
Çok sevinip duruyorum!
«Gidenim gelip kondu» diye,

«Eksilen yerim doldu» diye,

When will he come?» I kept asking!
Today, Manas, my foal,
I stand rejoicing greatly!
«My departed one has come and settled,» I say,
«My diminished place is filled,» I say,

Onurum yerine gelip,
İhtiyar Koşoy amcana,
Arslan Manas bulunup,
Açılan namusum örtülüp,
Kurbanın olayım Manas'ım,
Heybetle yükselen, karı gitmez,
Geniş Ala-Too yerin var,
İsteyip içmeye doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta sürülse,
Kaplan gibi sinip yürüyen,
Kalabalık Kırgız elin var!
Aslansan, Manas, elini bul,
Altay'dan göçüp yerini bul!
O Altay sana yer olmaz,
Kan döküşüp baş kesen
Kara Kalmak el olmaz!
Büyük atan Karakan —
Karakan'dan türeyeni
Anlatsam sözüm feryattır.
Baban Cakıp başta olmak üzere,
Karakan'ın elinde
Sekiz oğlu var idi.
Atan Karakan ölünce,
Kalabalık Kırgız soyunu
Kara Kalmak'la Mançular
Kamçıyla ölçüp bölüşünce,
Karakan'ın sekiz oğlu,
Daha emeklemeden, yürüyemez yaşta kalıp,
Hepsi çaresiz, sersem kalıp,
Kıtay gazabına almış,

My honor is restored,
For your aged uncle Koşoy,
Lion Manas has been found,
My bared shame is covered over —
Let me be your sacrifice, my Manas!
Rising in majesty, its snows never melting,
You have the broad Ala-Too for your land,
Never sated with demanding drink,
Never quitting its hunger,
Which, driven through the dark,
Stalks crouching like a tiger —
You have the teeming Kirghiz people!
If you are a lion, Manas, find your people,
Migrate from the Altay, find your land!
That Altay is no land for you,
The blood-spilling, head-lopping
Kara Kalmak are no people for you!
Your great grandsire Karakan —
Of those descended from Karakan
If I tell, my words are a lament.
With your father Cakıp at their head,
In Karakan's hand
There were eight sons.
When your grandsire Karakan died,
When the teeming Kirghiz stock
The Kara Kalmak and the Manchus
Measured out and shared with the whip,
Karakan's eight sons,
Left at an age before crawling, unable to walk,
All left helpless and stunned,
The Kıtay took them in their wrath,

Ellerini ayaklarını bağlamış,
Dört bir yana sürmüşler.
Köklerine topluca kıymışlar,
Dört bir yana bölüp götürmüşler.

Birini sürüp Eren'e,
Birini sürüp indirmişler,
Geçit vermez derinliğe.
Birini sürüp Altay'a,
Birini sürüp Doñduk'tan öte Kañgay'a.
Birini sürüp yollamışlar,
Celpiniş ovasına,
Birini sürüp yollamışlar,
Cet-Kayt denen yerin boyuna.
Ne haber var, ne söz var,
Kulağın duymaz, gözün görmez,
Issız diyara geçtiler diye,
Şu demde umudumu keserim.

Geri dönülmez gerçek yurda
Zavallı çocuklar gitti diye,
Atımı dörtnala koşturdum,
Soydaşlardan haber almaya,
Durmadan yeryüzünü dolaştım,
Akraba bulamayıp bunaldım,
Doğru işim ak imiş,
Akrabaya, Manas, kavuştum!
Varıp göçersen Altay'dan,
Yurdunu bozmayacak göçün var,

Kırk hanın eli Kıtay'dayken,

Nice atanın öcü var.
Kara Kalmak'tan, Kıtay'dan
Obanı ayırıp yad kıl,

Sonunda göçüp ulaşmak için
Aygırı iğdiş edip at yap!
Elime sağ esen değersen,

Bound them hand and foot,
And drove them to the four quarters.
They slaughtered their roots wholesale,
Divided them and carried them to the four quarters.
One they drove to Eren,
One they drove and sent down
Into an impassable deep.
One they drove to the Altay,
One they drove beyond Doñduk to Kañgay.
One they drove and sent away
To the plain of Celpiniş,
One they drove and sent away
Along the place called Cet-Kayt.
There is no news, there is no word,
The ear hears not, the eye sees not,
They have passed into a desolate land, I say,
And at this moment I abandon hope.

Saying the poor children have gone
To the true homeland of no return,
I spurred my horse to the gallop,
To gather news of my kinsmen,
Without rest I roamed the earth,
Finding no kin, I despaired —
But my honest labor proved pure,
For I have found my kin, Manas!
If you go and migrate from the Altay,
You have a caravan that will not break your homeland,
While the lands of forty khans lie under Kıtay,
You bear the vengeance of many fathers.
From the Kara Kalmak, from Kıtay,
Sunder your camp and make them strangers,
And to migrate and arrive at last,
Geld the stallion, make it a mount!
If you reach my hands alive and well,

Cihana kırgın salarım,
Kırk boy olan Kıtay'ın
Hanlığını çekip alırım!
Tükenmeyen kalabalık ele
Dosdoğru dalıp mızrak uzatırım,
Ölümüne düşman çıkarsa,
Tuğ dibinde kıpırdamadan,
Tuğunu tutup dururum,
Doğruca elime değersen,
Cihana görülmedik iş yaparım!
Gelip de sen konarsan,
Koşoy'a dayanak sen olursan,
Kapışacağım Kakançın'dır.
Nice öcüm var Mançu'dan,

I shall loose slaughter on the world,
From the Kıtay of forty tribes
I shall wrench the khanate away!
Into that unending teeming people
I shall plunge straight and thrust my lance,
And if a mortal foe comes forth,
Unmoving at the standard's foot,
I shall stand and hold my standard fast,
If you come straight into my hands,
I shall work deeds unseen by the world!
If you come and if you settle,
If you become Koşoy's support,
It is Kakançın I shall grapple.
I bear many a vengeance against the Manchu,

Türküleyip söyleyecek türküm var,
Sonra diyecek sırrım var,
Yeryüzünün dört bucağıyla
Tepişecek kavgam var!
Altay'dan göçecek göçüm var,
Kapışılacak yerde öcüm var,
Açıkça diyecek sırrım var,
Arslanım, elime değersen,
Âleme salacak kavgam var.
Sırt yanımda Kıtay var,
Kıran kırana düşmanım çok var.
Ova yanımda Orus var,
Boğuşacak düşmanım çok var.
Karşımda tüfekliler var,
Çatışacak düşmanım çok var.
Derleyip diyecek sırrım var,
Beyim, değiver elime,

I have a song to sing aloud,
I have a secret to speak hereafter,
With all four corners of the earth
I have a brawl to trample through!
I have a caravan to move from the Altay,
I have vengeance where the grappling comes,
I have a secret to speak out plainly,
My lion, if you reach my hands,
I have a war to loose upon the world.
At my back there is Kıtay,
I have many foes for deadly slaughter.
On my plain-side there is the Orus,
I have many foes to grapple with.
Before me stand the musket-bearers,
I have many foes to clash with.
I have a secret to gather up and speak,
My bey, only reach my hands —

Nice salacak kavgam var!
Baksan da göz yetmez,
Destanı ben anlatsam,
Amcana söz yetmez!
Kapışacağım Kakançın'dır,
Kızılca kıyameti salmak için.

I have many a war to loose!
Though you look, the eye cannot compass it,
Were I to tell the whole epic,
Your uncle's words would not suffice!
It is Kakançın I shall grapple,
To loose the crimson day of doom.

Aykoco'nun Bilerik'i,
O günden bugüne dek,
Samarkan'ın Carmanas'ı,
Bilerik'le ikisi bir yerde.
Demir urganlı Kıtay'ın
Ağında durur, diye duyarım,
Derin kazılmış Kıtay'ın
Çukurunda durur, diye duyarım.
Kıyametin kıskacını
Görmekte, diye duyarım,
Nice yıl oldu yatalı,
Ölmek üzere, diye duyarım.
Onlar aklıma düşünce,
Karşı yana kurulmuş dam misali,
Tutuşup içim yanıp,
Bir tutama gelmez zavallı can!
İşkencedeki çocuklar için,
Kıskaçta yaşayan can için,
«Dönüp bakmadan ordumu toplasam» diye,
Kaynaşan Kıtay'a,
«Görülmedik kırgın salsam» diye,

Mızraklaşıp bölük dağıtsam,
Ecel yeterse okla uçsam!
Beecin'e varıp konsam,
Bağlı yatan er için,
Cefanın en kötüsünü görsem,
Yaz kış vuruşup,
Kanı su gibi döküşsem,
Ecel yeterse ölüşsem!
Aykoco'nun Bilerik'ini
Avda yakalamışlar,
Samarkan'dan Carmanas'ı,
«Sensin» diye yakalamışlar,
Sınayıcılara sınatıp,
Onu da çukura atmışlar!
Sağ çıkarsa Carmanas,
Dediğime boyun eğiver,

Aykoco's Bilerik,
From that day even to this,
And Carmanas of Samarkan —
He and Bilerik are in one place.
In the iron-lassoed Kıtay's
Net he remains — so I hear,
In the deep-dug Kıtay's
Pit he remains — so I hear.
The pincers of doomsday
He is suffering — so I hear,
Many a year he has lain there,
He is near to death — so I hear.
When they come into my mind,
Like a house built on the far slope,
My inward parts catch fire and burn,
This poor soul not worth a handful!
For the children under torture,
For the souls that live in the pincers' grip,
«Might I muster my host without a backward glance,» I say,
Upon the swarming Kıtay,
«Might I loose a slaughter never seen,» I say,
Might I scatter squadrons, lance on lance,
And if my hour suffices, fly with the arrow!
Might I go and camp at Beecin,
For the warrior lying bound,
Might I suffer the worst of torments,
Fighting summer and winter through,
Might we spill blood like water,
And if my hour suffices, die together!
Aykoco's Bilerik
They caught upon the hunt,
Carmanas from Samarkan
They seized, saying «It is you,»
They had the examiners examine him,
And cast him too into the pit!
If Carmanas comes out alive,
Bow to what I say:

Kıyamete varıldığında,
O can ardına bakmadan yürüsün,

Kız kardeşini veriver!
Kız kardeşini vermene gelince —
Söylersem sözüm daha var,

Ola ki ölürse Carmanas,
Tan vakti mahşer gününde,
Sultanım, sende kanı var!
O kapatılıp yatan can için
Nasıl dayanıp durayım.
Sakalımın ağında,
Yol vaktim yakınken,
Kıtay'a savaş açarım!
Bağlardaki zavallıyı
Kurtarıp alırım!
On iki bin askerim var,
Yerini yara yara aşarım,
Sarayda oturanların
Tepesine çökerim!
Azabı fazlasıyla salarım,
Allah Taala yâr olursa,
Zulümdeki çocukları
Kurtarıp alırım!
El yaylaya çekilirken,

Atların dili kararan bahar demde,

İşte o zaman hengâmeyi koparırım!

Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Kıtay ile sen kendin
Kırgına tutuşmuşken,
Kurtarıp alırım!
Gün vakti tam altı ay,
Günleri yazıya döküp git,
Gün hesabını alıp git!

When the day of doom is reached,
Let that soul walk on without a backward glance —
Give him your younger sister!
As for giving your sister —
If I speak, I have more words to say,

Should it be that Carmanas dies,
At dawn on the day of gathering,
My sultan, his blood is on you!
For that soul who lies locked away,
How shall I endure and stand it?
In the whiteness of my beard,
With my hour of departure near,
I shall open war on Kıtay!
The poor wretch in his bonds
I shall rescue and redeem!
I have twelve thousand soldiers,
I shall cleave the earth and cross it,
Upon those seated in the palace
I shall descend and crush them!
I shall loose torment in full measure,
If Allah Taala befriends me,
The children under oppression
I shall rescue and redeem!
When the people draw up to the summer pasture,

In the spring hour when horses' tongues turn dark,

Then, even then, I shall burst the tumult loose!

Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
While you yourself with Kıtay
Are locked in slaughter,
I shall rescue and redeem!
Six months exactly, by the day —
Go, set the days in writing,
Go, take the reckoning of days!

Dalgalanan Kara Kıtay'a
Kargaşayı salarım,
Kıtay ile sen kendin
İtişip kakışırken,
Tam o zaman varırım!
Söylesem ilginç sözüm var,
Söylenen sözde hikmet var,
Sekizin en küçüğü,
Karakan'ın kulunu,
Ulak kan denen biri var.
Kırgın iyice salındığında,
Kıtay kuşatıp kaldığında,
Kıtay'ın ettiği zulmü
Bilip gitti, diye duydum,
Kaçırıp götürmüş Kayıp ihtiyar,
Köönö-Turpan kıyısında,
Lanete kalmış o diyarın
Kutup yeli döven yüzünde,
Aşık kemiği kadar dağ yok,

Upon the surging Kara Kıtay
I shall loose the turmoil,
While you yourself with Kıtay
Are shoving and jostling,
At that very hour I shall arrive!
If I speak, I have strange words to say,
In the spoken word there is wisdom:
The youngest of the eight,
Karakan's own foal —
There is one called Ulak kan.
When the slaughter was fully loosed,
When Kıtay pressed round in siege,
The oppression Kıtay wrought
He came to know, so I have heard,
Old Kayıp spirited him away —
By the edge of Köönö-Turpan,
On that accursed country's face
Beaten by the polar wind,
There is no hill so big as a knucklebone,

Teğelti kadar vadi yok,
Lop ırmağı yüzünde,
Öte yanı orman kıyısında,
Uranı Kırgız olan ulu yurt,
Adı Noygut olan bir elmiş,
O Noygut'u yöneten,
Karaça denen bir hanmış,
Karaça'nın halkına
Düşmanlık edenleri bilirmiş,
«Handan soy kalsın» diye,
Ona alıp götürmüş.
«Emanettir» demiş Kayıp ihtiyar,
Karaça'ya vermiş.
Noygut hanı Karaça
Kerametli bir canmış.
«Han Karakan şahininden
Kalmış bir armağan» diye,
«Öyle bir şahinin
Bir yavrusu gerek» diye,

No valley so big as a saddle-pad,
On the face of the Lop river,
On its far side by the forest's edge,
A great nation whose war cry is Kirghiz,
A people called by the name Noygut,
And ruling that Noygut
Was a khan called Karaça.
Whoever bore enmity
To Karaça's people, he knew them all.
«Let seed remain of the khan,» he said,
And carried the child to him.
«He is a trust,» said old Kayıp,
And gave him to Karaça.
Karaça, khan of the Noygut,
Was a soul of wondrous grace.
«From khan Karakan the falcon
A gift has remained,» he said,
«Of such a falcon
One nestling is needed,» he said,

Çocuğu varıp verdiğinde,
Toyuna doksan kısrak kesip,
Yurt sevinçle çığrışıp,
Hazine saçıp toy kılıp,
Nice ahali toplanıp,
Şerefi fazlasıyla gösterdi, derler,
O zavallı Ulak kan'a,
Ulak kan diye ad koyup,
Ak otağlı kılıp aldı, derler.
Dediğine boyun eğdi, derler.
Kızıl gömlekli, hilal belli,
Salınan güzellerden
Kadın alıp verdi, derler.
Otağ kurup, han olup,
Makam sahibi can olup,
Kımız içmiş sarhoşluğu,
Huysuz, delişmen gençliği
Büsbütün yok olup,
Karaça'nın şehrinde
Sultan olup düzelip,
Sayısız kara mal edinip, bay olup,
Sefa sürüp durur, diye duyarım.
«Akrabadan haber var mı?» diye,
Gelenden ve gidenden
Sorup durur, diye duyarım.
Eren de odur, er de odur,
Erenim, senin kendine
Yoldaş olacak aslan odur!
Soyu kazılmış ark gibi derin,

Hanzadenin soyudur!
Yamaca çıksan bel odur,
Balam, senin kendine
Yoldaş olacak er odur!

«Akraban Manas geldi» diye,
Altı yürük at veririm,
Ulak kan'ın kendisine
Avuç içi kadar mektup veririm.

And when the child was brought and given,
He slew ninety mares for his feast,
The land cried out for joy,
Scattering treasure, holding feast,
Many people gathering,
He showed him honor overflowing, they say,
To that poor Ulak kan,
Giving him the name Ulak kan,
He set him in a white pavilion, they say.
He bowed to all he said, they say.
From among the swaying beauties
In crimson shifts, with crescent waists,
He took a wife and gave him, they say.
Pitching his pavilion, becoming khan,
Becoming a soul of rank and station,
The drunkenness of kumis drunk,
The wayward, madcap days of youth
Vanished altogether,
In Karaça's city
He grew straight, became a sultan,
Gained countless dark herds, became a bay,
And lives in ease — so I hear.
«Is there news of my kin?» he asks,
Of every comer and goer
He keeps asking — so I hear.
He is the saint, he is the warrior,
My saintly one, for your own self
He is the lion who will be your companion!
His lineage deep as a dug canal,

He is of the khan's-son's line!
If you climb the slope, he is the pass,
My child, for your own self
He is the warrior who will be your companion!
«Your kinsman Manas has come,» I'll say,
I shall give six swift horses,
And to Ulak kan himself
I shall give a letter small as a palm.

Yakalayıp bin, bahadırım,
Yılkıdan seçip küheylanı,
Kaynaşan Kıtay'a,
Kıran kırana savaş kıldığında,
Yanıma katıp götürürüm,
Ulakkan gibi akrabayı.
Bel bağlanan bel odur,
Bile bile varırsan, kulunum,
Yiğit akraban Ulak kan,
Beline destek er odur,
Ruhaniyeti ağır can odur.
Sekiz oğulun en küçüğü,
Bir Tanrı'nın kulu,
Yoldaş olacak er odur!

Yiğitliği yurtça sınanmış,
Hem akraba, hem er,
Arslan Manas, sana
Bulunmaz bir yâverdir!
Eteği yayvan, içi geniş,
Ere yaraşır geniş omuzlu,
Hem kısmetli, hem uğurlu,
Yanıp yakıldığı çağ işte bu!
Karşındaki karaltın,
Padişah Ulak kan,
Yakınındaki dayanağındır!
Hem pehlivan, hem er,
Ulak kan'ın hâli böyledir —
Akılca dolu bir bilge!
Ulak kan geçerse eline,
Yamaç da odur, bel de odur!
İtin öldüğü kara günde
İşe yarayacak er odur!
Söylesem güzel sözüm var,
Arslanım Manas, dinleyiver!
Sözümü tut, geri dönüver,
Kırk boy Kıtay'ın elinden,
Kırgız'ın hanı Akbaltay'ı
Kurtarıp alıver!

Catch and mount, my warrior,
The courser picked from the herd,
And when with the swarming Kıtay
You wage war, slaughter on slaughter,
I shall bring along beside me
A kinsman like Ulakkan.
He is the loins that loins are girded on,
If you go knowingly, my foal,
Your valiant kinsman Ulak kan
Is the warrior who props your loins,
A soul of weighty spirit is he.
Youngest of the eight sons,
A slave of the one God,
He is the warrior who will be your companion!
His valor tried by the whole land,
Both kinsman and warrior,
Lion Manas, for you
He is a peerless aide!
His skirt spreading wide, his heart broad,
Broad-shouldered as befits a warrior,
Blessed with fortune, blessed with luck —
This is the very hour he burns and yearns!
The dark shape there before you,
Padishah Ulak kan,
Is the support that stands beside you!
Both champion and warrior,
Such is Ulak kan's condition —
A sage brimming with wisdom!
If Ulak kan comes into your hands,
He is the slope, and he the pass!
On the black day when the dog lies dead
He is the warrior who will avail!
If I speak, I have fair words to say,
My lion Manas, only listen!
Heed my word, turn back again,
From the hands of the forty-tribe Kıtay
Rescue and redeem
Akbaltay, khan of the Kirghiz!

Sen bu yana gelmişken,
Kırk haneli olan Kırgız'ın

Kara Kıtay'la nice Mançu
Tepesine basmasın,
Dört bir varlığını saçmasın!
Değerlisine dokunmasın,
Yakıp kırıp geçirmesin!
Kaplan, gök yeleli, sen yokken,
Yürekliler ölmesin,
Geriye kalanların hepsini
Kara Kıtay'la Mançular
Kamçıyla ölçüp bölmesin!
Çokluğuna güvenip ezmesin,

Sen varıncaya dek elinin
Yük hayvanını alıp götürmesin!
Köklerine topluca kıymasın,
Kara Kalmak'la Mançular
Kadınların, kızların hepsini
Ganimet edip götürmesin!
Sana kutlu olacak olan
Kutubiy'i boğazlamasın,
Tanrı'nın adını ezber bilen,
Kuran'a bakıp yazı bilen,
Kuldan güzel sözü olan,
Oşpur'un oğlu Kutubiy,
Manas'a miras yoldaşındır —
Sana gölge olacak değeri var!» —
Deyip, böylece, han Koşoy,
Bilinmeyeni bildirip,
Manas'ı yola koyup.
«Âmin!» deyip el açıp,
Hayır duasını bol verip,
Elini tutup kavuşturup,
Akbaltay ile bay Cakıp'ı,
Kutubiy başta bir bölüğü,
Manas hana emanet edip,
Karınca gibi kaynaşan Kıtay'a

While you are gone to this side,
Let not the forty-household Kirghiz

Be trampled underfoot by
Kara Kıtay and many a Manchu,
Let them not scatter their every possession!
Let them not touch their precious ones,
Let them not burn and cut them down!
Tiger, grey-maned one, while you are gone,
Let not the stout-hearted die,
Let not all those who remain
Be measured out and shared with the whip
By Kara Kıtay and the Manchus!
Let them not crush, trusting in their numbers,
Until you come, let them not
Carry off your people's beasts of burden!
Let them not butcher their roots wholesale,
Let not the Kara Kalmak and Manchus
Take all the women and the girls
And carry them off as spoil!
Let them not slaughter Kutubiy,
Who shall be a blessing to you —
He who knows God's name by heart,
Who reads the Koran and knows writing,
Whose words are fairer than a slave's,
Kutubiy, son of Oşpur,
Is a companion left as heritage to Manas —
He has the worth to be your shade!» —
So saying, thus, khan Koşoy,
Making known the unknown things,
Set Manas upon his road.
Saying «Amin!» with open palms,
Giving his blessing in abundance,
Clasping his hand in his own,
Akbaltay and Cakıp the bay,
A troop with Kutubiy at its head,
He entrusted to khan Manas —
Against the Kıtay swarming like ants,

Boş yere hırlaşırsan adın kötüye çıkar,
If you snarl in vain, your name is blackened —

Sürgüne giden kırk hane,
Arslanım, sana emanet!
Ecel yetip, gün biterse,
Arslan Manas, gök yelelim,
Arslan Koşoy ölür elbet.
Amcan Koşoy ölmezse,
Ahireti görmezse,
Atın dili karardığı vakit,

The forty households gone to exile,
My lion, are entrusted to you!
If the hour comes and days are done,
Lion Manas, my grey-maned one,
Lion Koşoy will surely die.
If your uncle Koşoy does not die,
Does not behold the hereafter,
In the hour when the horse's tongue turns dark,

Geniş Altay'da görüver!
Kırgız boşuna el değil,
Nice kırgına girişmeden,
Yatacak Koşoy ben değilim!

See him in the broad Altay!
The Kirghiz are no people in vain,
Without entering many a slaughter,
I am not Koşoy who will lie down!

Ecelim yeterse ölürüm,
Vakit yetip, gün biterse,
Kıyametin yüzünü görürüm,
Hızırlı Koşoy amcan,
Yoldaş olurum sana.
Çığlık çığlığa Kıtay'a
Bol bol atış salarım,
Kara kurt gibi kâfirden,
Hunhar Manas, kulunum,
Kurtarıp alırım.
Sıkıştığın yerde görünürüm,
Kıran kırana çarpıştığın yerde,
Şahbaz Manas, kulunum,
Dayanak olurum sana.
«Âmin!» deyip el açıp,
Evliya Koşoy amcan,
Han Manas gibi çocuğa,
Doksan kara boğayı
Kestirip yollayıp,
Kurbanlık olarak vermiş.
Altın işlemeli büyük keseyi
Boynuna takıp,
İriliği dağ gibi er Koşoy,

If my hour suffices, I shall die,
If time is filled and days are done,
I shall behold the face of doom —
Your uncle Koşoy, whom Hızır guards,
I shall be your companion.
Upon the shrieking Kıtay
I shall pour volley upon volley,
From the infidel like a black wolf-spider,
Fierce Manas, my foal,
I shall rescue and redeem you.
Where you are pressed hard I shall appear,
Where you clash in deadly slaughter,
Şahbaz Manas, my foal,
I shall be your support.
Saying «Amin!» with open palms,
Your saintly uncle Koşoy,
For a child like khan Manas,
Had ninety black bulls
Slaughtered and dispatched,
Gave them as offering.
The great purse worked with gold
He hung about his neck,
Warrior Koşoy, huge as a mountain,

Yaradan'a yalvarıp,
Heybetle salınıp dosdoğru yürüyüp,
Bensiz apak boz kısrağı,
Yiğidin Koşoy yedeğinde çekip:
«Hunharı, Tanrım, üstün kıl,
Kıtay'ı, Tanrım, alta al!
Yaradan, esirgeyiver,
Kaplan doğmuş aslan kıldın,
Manas'ı koruyup gözetiver!
Bele destek bel kıldın,
Altı aslanın en küçüğü,
Arslanı, Tanrım, koruyasın!
Karşımızdaki karaltıyı,
Padişah Tanrı, ey sebepler yaratanı,
Mana kılıp vermişsin,
Manas gibi bir dayanağı!» —
Deyip, böylece, amcan
Duasını verdi işte.
Alaçık gibi ak kısrağı,
Arslan Koşoy amcan,
Kurban diye kesti işte,
Şahbaz Manas gök yeleyi
Çetin yola koydu işte.
Gazaplanıp atlanıp,
Hunhar Manas o zaman,

Han Koşoy'dan dua alıp,
Görenin gönlü bölünüp,
Gök yelelik hâli görünüp,
Evliyadan söz duyup,
Küçük amcası Ulak kan,
Sağmış diye duyup.
Nice kıymetli yerini bulup,
Hızırlı Koşoy erini bulup,

Koşoy'dan adamakıllı söz duyup,
Zavallı Kırgız'ın dağ dağ

Yitip gittiğini duyup:

Imploring the Creator,
Striding straight in stately majesty,
Leading the flawless pure-white grey mare
In the hero's train, Koşoy said:
«Make the fierce one, my God, prevail,
Put Kıtay, my God, beneath him!
Creator, keep him in Your mercy,
You made him a lion born a tiger,
Watch over and protect Manas!
You made him loins to prop the loins,
Youngest of the six lions —
Protect the lion, O my God!
The dark shape there before us,
Padishah God, O Maker of all causes,
You have given as a meaning made flesh —
A support like Manas!» —
So saying, thus, your uncle
Gave his blessing then and there.
The white mare big as a wattle hut
Your lion uncle Koşoy
Slaughtered as a sacrifice,
And set şahbaz Manas the grey-maned
Upon the arduous road.
Mounting up in wrath,
Fierce Manas at that hour,

Taking the blessing of khan Koşoy,
The hearts of onlookers were riven,
The grey-maned glory showed upon him,
Hearing the saint's word,
That his youngest uncle Ulak kan
Was alive — so he heard.
Finding many a precious place,
Finding Koşoy, the man whom Hızır guards,
Hearing full and true word from Koşoy,
Hearing that the poor Kirghiz, mountain by mountain,
Had been lost and scattered:

«Kırgız'ın hepsi kırk hane,
Babam Cakıp'ı başa koyup,
Hepsini bir kerede göçüreyim,
Rast gelirse o hilekâr düşmanın

Birini komadan kırayım,
Yitip giden zavallı yurt,
Geri göçüp bir gelsin,
Ondan sonra derleyeyim!» —
Deyip, böylece, Manas han,
Küt küt coşup hızlanıp,
Kükreyip gök yele söylenip,
İki yanına bakınıp,
Ezelden gök yeleli arslan,
Dudağını burnunu yalanıp,
Gazaba tutulup,
Hunhar doğmuş şahbazın,
Aç arslan gibi yutkunup,
Kapı kanadı gibi ak dişli,
Halktan başka türlü dişli,
Apaçık sıyrılıp öne çıkıp,
Hızır'ın dokunduğu şahbazın
Gök yelelik hâli görünüp.
Altındaki Toruçaar,
Kulan gibi kulak yatırıp,
Kasırga gibi yeri savurup,
Yelişine yel yetişmez,
Tek başına yürüdü Altay'a,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Hızla yürüdü Altay'a.
Kendi gördüğü yoldan,
Vadili pınar suları boyunca,
Yiğidin kendini hiç sakınır mı,
Kara sırtı aşıp Tal-Mazar'a,
Tal-Mazar'a dayandı,
Tal-Mazar'a varıp kondu,
O gün aslan ağan
Mazara konuk oldu.

«The Kirghiz, forty households all,
With my father Cakıp at their head,
Let me move them all at once,
And should that treacherous foe cross my path,
Let me cut them down, sparing none,
Let the poor lost homeland
Migrate back and come again —
After that let me gather them in!» —
So saying, thus, Manas khan,
Surging, throbbing, quickening,
Roaring, the grey-maned one muttering,
Glancing to his either side,
The lion grey-maned from of old,
Licking his lips and nose,
Seized by wrath,
The şahbaz born a fierce one
Gulping like a hungry lion,
His teeth white as a door's leaf,
Toothed unlike the common folk,
Standing forth clear and unsheathed,
The şahbaz touched by Hızır —
The grey-maned glory showed upon him.
Toruçaar beneath him,
Laying back his ears like a kulan,
Whirling up the earth like a cyclone,
No wind can overtake his trot,
Alone he rode to the Altay,
No beast can match his stride,
Swiftly he rode to the Altay.
By the road that he himself had seen,
Along the spring-waters of the valleys —
Does a hero ever spare himself? —
Crossing the black ridge to Tal-Mazar,
He pressed on to Tal-Mazar,
He reached Tal-Mazar and camped,
That day your lion elder
Was the shrine's own guest.

Bunu böylece bırakalım,
Öte yandan haber başlatalım.
Padişahlık tahtına,
Varmış Döödür alp,
Esenkan'ın huzuruna.
Gazaplı han adı varmış,
Ulusunun önünde
Kadın gibi diz çöken,
Kıtayların âdeti böyleymiş.
Döödür soluk soluğa vardı,
Er Manas'tan sopa yemiş,
Böğüre böğüre bağırıp,
Kayısı ağacının tepesini yatırıp,
Bağırışı baş yarıp,
Böğürüşü taş yarıp,
Ortalık allak bullak toz olup,
Başı gözü baştan başa
Kıpkızıl kovadan boşanmış kan olup,
Çevresi çınar bahçesi,
Ortasında altın taht,
O tahtının önünde
Seyir için serilmiş büyük halı,
Halis ipekten dokunmuş,
Üstüne basan kulun ürktüğü,
Altın renkli büyük halı,
Kırk yıl suya bastırılsa,

Yüzü sararıp solmayan.
Seksen yıl sele bırakılsa,
Dağılıp çürüyüp bozulmayan.
Halı serili tahtında,
Oturmaktaymış Esenkan,
Padişahlık tahtında.
Esenkan'ın önünde
Mercan düğmeler, inci taşlar,
Kudurmuş Kıtay işte böyle,
Zuñtuñ hanları da aralarında.
Kol zırhı giymiş hanı var,
Kol zırhını kabartmış,

Let us leave this as it stands,
Let us begin the tale from the other side.
To the padishah's throne
Came Döödür the alp,
Into Esenkan's presence.
His was the name of a wrathful khan,
Before whose nation
Men kneel down like women —
Such was the custom of the Kıtay.
Döödür arrived all out of breath,
He had tasted Er Manas's cudgel,
Bellowing, roaring aloud,
Bending down the apricot's crown,
His shouting splitting heads,
His bellowing splitting stones,
All around turmoil and whirling dust,
His head and face from end to end
Blood as if poured from a crimson pail —
Around it a garden of plane trees,
In its midst a golden throne,
And there before that throne
A great carpet spread for gazing on,
Woven of purest silk,
Which startles the slave who steps upon it,
A great carpet of golden hue,
Which, though pressed forty years under water,
Never yellows nor fades in face.
Though left eighty years to the flood,
Never frays nor rots nor spoils.
On his carpet-spread throne
Esenkan was sitting,
On the padishah's throne.
Before Esenkan
Coral buttons, pearly stones,
Thus is the Kıtay run rabid,
The Zuñtuñ khans among them too.
He has his khan clad in arm-mail,
His arm-mail puffed out proud,

Kalday'larının hepsi orada.
Hanın önüne koşup,
Döödür alp yetişip vardı,
Varır varmaz o Döödür,
Hanına haber saldı:
«İş böyledir, dinleyiver,
Hunhara kırdırdık ordumuzu,
Kıymetlim, hanım, dinleyiver!
Büyüklüğü dağın yarısı kadar,
Kahrolası hunhara

All of his Kaldays are there.
Running before the khan,
Döödür the alp came hastening up,
And on arriving, that Döödür
Sent word unto his khan:
«The matter stands thus — listen,
The fierce one made us slaughter our host,
My precious one, my khan, listen!
His bulk is half a mountain's size,
To the cursed fierce one

Onunla savaşan ölüp gidiverirdi.
Alpların hepsini kırıp geçirdi,
Erlerin hepsini yere serdi,
Ona sataşan sağ kalmadı,
Karşısına çıkıp varanların
Birini komadan hepsini serdi.
Döñgö ile Kaman alp,
Kayçı kulak da beraberdi,
Bir nicesini yakaladı,
O uğursuz hunhara
Rastlayan sağ kalmadı.
Güvendiğin Döñgö alpını,
Kırıp geçirdi o burut
Birini komadan halkını.
Nice canını kırdı,
Yağmalayıp aldı o uğursuz
Kırk develik altınını, malını,
Koçku'ları yere serdi,
Sataşanların hepsini
Vurup yere çiviledi.
Pehlivanların başına bela oldu,
O kahrolası hunhar
Kıyamete varana dek
Unutulmaz bir ibret bıraktı.
Ev gibi iri nice pehlivanın,
Karşısına dikilip varanların
Hepsi attan yıkılıp düştü.
Kahrolası o burut

Whoever fought him died then and there.
He cut down all the alps,
He laid all the warriors low,
None who assailed him stayed alive,
Of those who came out to face him
He felled them all, sparing not one.
Döñgö and Kaman the alp,
Scissor-Ear too was with them,
Many a one he seized,
That ill-omened bloodspiller —
None who met him stayed alive.
Your trusted alp Döñgö —
That burut cut down
His people, sparing not one.
Many a life he broke,
That ill-omened one plundered and took
Your forty camel-loads of gold and goods,
He laid the Koçku low,
All who assailed him
He struck and nailed to the ground.
He became a scourge upon the pehlivans,
That accursed bloodspiller
Until the Day of Judgment
Left a lesson never to be forgotten.
Many a pehlivan huge as a house,
Of those who went and stood against him
All toppled and fell from their horses.
That accursed burut,

Öfkelenip baltayla vurunca,
Kalpaklar uçtu vınlayıp,
Varanların başlarına
Balta değdi parçalanıp,
Varanların hepsinin
Canı çıktı çığlık çığlığa!
Kul kısmında böylesi olur mu,

Kahrolası burutun
Belası Beecin'e dokundu.
O yanıp gidesi burut,
"Oğlumun adı Cindi" diyip,
Konulan adı Çoñ Cindi,
Manas olduğunu kim bildi?
Gazabı sert başlattı,
Varanları yere serip,
Tümünü kırıp bıraktı.
Zırh kuşananları paramparça edip,
Hepsini iyice perişan etti.
Zırh giyenlere el atıp,
Hunhar, yürekleri yasa boğdu,

Hepsini yığın yığın devirip
Issız bozkırda kırıp geçirdi.
Ünlüleri silip süpürdü,
Karşısına çıkan sağ kalmadı,
Yiğitleri yere serdi,
Yüz yüze gelmeye varanların
Hepsini boğazlayıp devirdi.
Gazabı sert başlattı,
Han Esenkan, size arzım —
Halkını kırıp bıraktı!
Kalday'ını yakaladı,
Taş kuşanan Kıtay'dan
Bir teki bile kalmadı.
Karşı duran bir kişi yok,
Varan pehlivan şaşakaldı,

When in fury he struck with his axe,
Kalpaks flew off whirring,
Upon the heads of those who came
The axe landed, splitting them apart,
Of all those who came
The life went out amid shriek upon shriek!
Can there be such a one among mortal slaves?

The accursed burut's
Scourge has touched Beecin.
That burut — may he burn away —
Saying, "My son's name is Cindi,"
The name bestowed was Çoñ Cindi,
Who knew that he was Manas?
He unleashed his wrath in earnest,
Laying low all who came,
He cut them down entirely.
Shattering those girded in armor,
He left them utterly undone.
Laying hands on the armor-clad,
The bloodspiller drowned hearts in mourning,

Toppling them all in heap upon heap,
He cut them down on the desolate steppe.
He swept away the famed ones,
None who faced him stayed alive,
He laid the brave ones low,
Of those who came to meet him face to face
He slaughtered and toppled every one.
He unleashed his wrath in earnest,
Khan Esenkan, my plea to you —
He has cut down your people!
He seized your Kalday,
Of the stone-girded Kıtay
Not a single one remains.
No man stands against him,
The pehlivans who went stood dumbfounded,

Belayı fazlasıyla başlattı,
Varanların hepsini
Tümden kırıp bıraktı!
Kahrolası burutun
Kan akıtıp su etti,
Kakançın'ın yurduna
Ağır, pahalıya mal olan feryat saldı.

Pehlivanları ezip geçti,
Sataşanı rahat bırakmadan,
Hepsini birden yaktı.
Tırgoot'un tümü toplandı,
Kahrolası burut elinden
Varan adamlar kırıldı.
Perçemlileri sataşıp,
Azabı fazlasıyla başlattı,
Kızıl püsküllü şahbazları
Kırgına uğratıp bıraktı!
Pehlivan Döñgö de öldü,
Kahrolası burut elinden
Varan canların hepsi öldü.
Akbaba kuyruklu Coon alp,
Makas kulaklı Kaman alp,
Sataşıp Koçku da öldü.
Ulusun sen, Esenkan,
Utanç içinde duruyorum,
Bunların hepsi öldü.
Tek başına girip saldırıp,
Cefayı fena başlattı,
Yar gibi, deve gibi pehlivanı,
O canı çıkası burut
Toptan kırıp bıraktı.
Gelen pehlivan hanlar öldü,
O hunhar burut elinden

Karşısına çıkanların hepsi öldü!
Sataşanı yakaladı,
Yolu batası burut elinden

He loosed calamity in full measure,
All those who went against him
He cut down to the last!
The accursed burut
Spilled blood till it ran like water,
Upon the land of Kakançın
He loosed a wailing heavy and dearly bought.
He crushed the pehlivans in passing,
Giving no respite to any assailant,
He burned them all at once.
All the Tırgoot assembled,
At the accursed burut's hand
The men who went were slain.
The tasseled ones assailed him,
He loosed torment in full measure,
The red-tasseled champions
He gave over to slaughter!
Pehlivan Döñgö too is dead,
At the accursed burut's hand
All the souls who went are dead.
Vulture-tailed Coon the alp,
Scissor-eared Kaman the alp,
Koçku assailed him and died too.
Great are you, Esenkan,
I stand here covered in shame,
All of these are dead.
Charging in all alone,
He loosed affliction fiercely,
Pehlivans like cliffs, like camels,
That burut — may his life be torn out —
Cut them down wholesale.
The pehlivan khans who came are dead,
At that bloodspilling burut's hand

All who faced him are dead!
He seized whoever assailed him,
At the hand of that burut — may his road be sunk —

Düşmanlık eden sağ kalmadı.
Karşılaştıklarının hepsini,
Yok edip sürdü önünden!
Perçemlilerin ocağını söndürdü,

Güvenip durduğun pehlivanı
Bir vuruşta kül etti!
Yedi gün durmadan ortalığı dolaşıp,
Yetmiş yerinden yara yiyip,
Başların hepsini yardırıp,
Pehlivanların hepsini kaptırıp,
Aklı başından gitmiş,
Güvendiğin Coloy pehlivanın,
İnleyip bir yana yaslanıp,
Sırılsıklam kana bulanıp,
Telaş içinde soluyup,
Yenik düşecek hale gelmiş.
Yaralanıp gücü tükenip,
Kımıldayacak dermanı yok,
Bedenden kara kan gidip,
Nice yiğidini kırdırıp,
Er Coloy kendi varlığını
Saçıp geldi — diye duydum,
Ölecek hale geldiğinde,
Büyüyle havayı bozuverip,
Kaçıp geldi — diye duydum!
Bahadırlarını kırdırıp,
Perişan geldi — diye duydum!
Pehlivanlarını kırdırıp,
Güç bela geldi — diye duydum!

Kendim gördüm burutu,
Çarpışmaya takat yok,
Boğuşmaya çare yok!
Karşısına kul kısmı varabilir mi?
Kahrolası burutla
Yüz yüze gelen sağ kalır mı?!
Üstün pehlivan, üstün bir arslan,

No foe of his stayed alive.
All whom he encountered
He destroyed and drove before him!
He snuffed out the hearth of the tasseled ones,
The pehlivan you kept trusting in
He turned to ash with a single blow!
Roaming the field seven days without pause,
Wounded in seventy places,
All the heads split open,
All his pehlivans lost to the foe,
His wits gone from his head,
Your trusted pehlivan Coloy
Lies groaning, slumped to one side,
Soaked and smeared in blood,
Panting in panic,
Brought to the brink of defeat.
Wounded, his strength spent,
He has no power left to stir,
Dark blood draining from his body,
So many of his brave men slain,
Er Coloy came scattering
All he had — so I have heard,
When he was brought near death,
He fouled the air with sorcery
And fled home — so I have heard!
His bahadırs slaughtered,
He came back wretched — so I have heard!
His pehlivans slaughtered,
He came back barely alive — so I have heard!
I saw the burut myself,
There is no strength to battle him,
No way to grapple with him!
Can any mortal slave stand before him?
With the accursed burut
Can any who meet face to face survive?!
A supreme pehlivan, a supreme lion,

Evi yanası kurnaz burut,
The cunning burut — may his house burn
—

İnsandan çıkmaz böyle bir er!
Orta boylu, geniş omuzlu,
Karşısına kul kısmı gelemez,
Kahrolası burutu
Yüzleşip insanoğlu yenemez!
Öfkelense öylece,
Kakan'a kargaşa salacak gibi,
Kapışanların hepsini
No such warrior could spring from man!
Middling in height, broad in shoulder,
No mortal slave can come before him,
The accursed burut
No son of man can face and defeat!
Should he but once be angered,
He looks fit to loose turmoil on Kakan,
All who grapple with him

14940 Tümden kırıp geçirecek gibi!
Ok geçmez giysi giymiş,
Ok yetişmez atı var,
Kolay değil, buruttan
Yaratılmış meğer bir heybetli!
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Sataşırsan ölürsün,
Aziz candan umudu kes!
Heybeti güçlü, üstün bir er,
Boğuşursak eder bizi kara yer!
14950 Koyun boğazlar gibi horladı,
Onunla vuruşmaya kalkışanın
Gırtlağını söküp attı!
Yüz yüze savaş açamayıp,
Pehlivanlar kaçtı sinip büzülerek,
Demir urganlı ağcıların,
Ellerinde hançer tutanların
Hepsi öldü gitti yere serilip,
Kapışanın başı koparılıp,
Öldü gitti kaskatı kesilip,
14960 Kahrolası burutu,
İnsan onu eğdirip alamaz,
İnsan onu yenip duramaz!
Ulu da imiş, han da imiş,
Bu hırpalanmış burut
Böylesine azap bir can imiş!
Çatık kaşlı, zehri güçlü,
Sataştınsa eğer buruta,
He looks fit to cut down to the last!
He wears raiment no arrow can pierce,
He has a horse no arrow can catch,
It is no light thing — from the buruts
A very terror has been created!
His look is otherworldly, his venom strong,
Assail him and you die,
Give up hope of your dear life!
Mighty in awe, a supreme warrior,
If we grapple, he will make us black earth!
He scorned men as one slaughters sheep,
Whoever ventured to trade blows with him,
He ripped out his throat and cast it away!
Unable to open battle face to face,
The pehlivans fled cowering and cringing,
Of the netters with iron ropes,
Of those with daggers in their hands,
All died and were gone, laid on the ground,
Whoever grappled had his head torn off,
Died and was gone, stiffened rigid,
The accursed burut —
No man can bend him and take him,
No man can beat him and prevail!
Great he proves, a khan he proves,
This battered burut
Proves to be such a soul of torment!
Beetle-browed, his venom strong,
If you have assailed the burut,

Kara candan umudu kes!
Kirpiğine, kaşına baksam,
Deve kaldıramaz yük olmuş,
İki yanağından çıkan zehir
Beş çorap dolduracak tüy olmuş!
Kahrolası bu burut
Bu Altay'da doğmuş,
Akıl edememişiz meğer,
Anası boşanası burutun
Şimdi saldı kargaşayı.
İnsanoğlu onu yenip alamaz,
Karşısına insan varamaz.
Kapışıp insan alt edemez,
Kakan bile yenip alamaz.
Tanrı'nın çarptığı burutun
Her şeyi tastamam imiş.
İçine bakıp otursak,
Yeryüzünden geniş imiş.
Kahrolası buruta
Kurulmuş demir kale imiş.

Give up hope of your mortal life!
When I look at his lashes, his brows —
A load no camel could lift,
The venom springing from his two cheeks
Is bristle enough to fill five socks!
This accursed burut
Was born here in the Altay,
And we, it seems, took no heed,
The burut — may his mother be cast off —
Has now loosed his turmoil.
No son of man can beat and take him,
No man can go before him.
Grappling, no man can bring him down,
Even Kakan cannot beat and take him.
The God-struck burut
Proves complete in every part.
If we sat and gazed into him,
He proves wider than the earth.
For the accursed burut
An iron fortress proves to be built.

Boğuşan yenip alamaz,
Vay vay, burut bir er imiş.

Who grapples cannot beat and take him,
Alas, alas, the burut proves a warrior indeed.

İnsan bir daha karşısına varamaz,
Sataşan asla sağ kalmaz.
İnsandan görünüşü bambaşka,
Beecin'i bozar o namlı yiğit!»
Bunu duyunca Esenkan,
Öfkelenip yerinde duramayıp,
Gazabı sert başlattı,
Öfkesi şiddetle kabarıp
Kalday'ını, şibeesini, tırgootunu
Kırıverip bıraktı.
Kalday'ından söz duyup,
Han Cakıp'ın Manas'ı
Zorlu çıktı — diye duyup,
Mancu'sundan söz duyup,
Bela çıktı — diye duyup,

No man can go before him again,
No assailant ever stays alive.
His look is wholly unlike man's,
That famed brave will lay waste Beecin!»
Hearing this, Esenkan,
Enraged, unable to keep his seat,
Unleashed his wrath in earnest,
His fury surging violently,
His Kalday, his şibee, his tırgoot
He struck down out of hand.
Hearing word from the Kalday,
That Khan Cakıp's Manas
Had proved formidable — hearing this,
Hearing word from his Mancu,
That calamity had arisen — hearing this,

Gazabı sert başlattı,
Oturduğu altın tahtından
Ulu imiş Esenkan,
Uçup düşeyazdı.
Canı kalmadan bağırıp,
Cañ-cuñlarını çağırıp,
Aklı gidip bağırıp,
Er Esenkan o zaman
Yoldaşlarını çağırıp,
Kuleye ışık yakılıp,
Davul sıkıca vurulup,
Davul sesini duyunca,
Akın etti nice ulu!
Taht üstündeki Esen'in,
"Yine ne oldu?" diye,
Ay Cañ-Cuñ ile Kün Cañ-Cuñ —
Esenkan'ın sırdaşı.
Luypu, Şuypu — iki büyücü,
Esenkan'ın yâreni.
Pehlivanlarına bağırıp,
Büyücüsünü, sırdaşını, yârenini
"Çabuk gel!" diye çağırıp,
Gazabı sert başlattı,
Kalday'a, bilgiç sihirbaza
Buyruk sözünü bıraktı.
Telaşla koşuşturup,
Esenkan'ın sesini duyunca
Mancuların hepsi fırlayıp koştu.
Davul sesi gümbürdeyip,
Zurna sesi çınlayıp,
Taht önünde kaldırılan

He unleashed his wrath in earnest,
From the golden throne where he sat,
Great though Esenkan was,
He all but flew and fell.
Shouting till no breath was left,
Calling his cañ-cuñs,
Shouting, his wits departed,
Er Esenkan then,
Calling his companions,
A light was kindled on the tower,
The drum was beaten hard,
And at the sound of the drum,
Many a great one came streaming!
To Esen upon the throne,
Asking "What has happened now?" —
Ay Cañ-Cuñ and Kün Cañ-Cuñ,
Esenkan's confidants.
Luypu, Şuypu — two sorcerers,
Esenkan's boon companions.
Shouting to his pehlivans,
His sorcerers, confidants, companions
Summoning them, crying "Come quickly!"
He unleashed his wrath in earnest,
To the Kalday, to the learned magician
He handed down his word of command.
Rushing about in alarm,
At the sound of Esenkan's voice
All the Mancus leapt up and ran.
The drum-beat thundering,
The zurna ringing out,
Raised before the throne,

Doru alaca flama tuğ olup,
Dolup taşan gürültü kopup,
Tırgoot'u tümden toplanıp,
Esen bağırmadan durmadı,
Esenkan'ın yanında
Kınında hazır bekleyen pehlivanı.

The bay-piebald pennon became a tuğ,
An overflowing clamor broke out,
All his Tırgoot assembled,
Esen did not cease his shouting,
At Esenkan's side
Stood his pehlivan, ready as a blade in its sheath.

Baltanın sapı eğilip,
Pehlivanların hepsi koşup,
Göğe toz toprak uçup,
Han işaretini verdiğinde,
Davula vurduğunda
Asker kaynaşıp toz koparıp,
Türlü türlü pehlivanı,
Hanı buyruk verince,
Karınca gibi kaynaşıp,
Kuşatıp erişiverdi.
Pehlivanları bambaşka,
Bağırışı taş yarardı.
O malum namlı Esen,
Habere giden falcıları,
Birini komadan hepsini topladı:
"Manas'ı bulup gelmiyorlar" diye,

Han Esenkan o zaman
Kopardığı kavga şuydu:
"Bilirdim çıkacağını,
Kahrolası buruttan,
Burut denen o kavimden,
Doğmadan altı yıl önce
Çoktan bana malumdu,
Kahrolası buruttan
Adı Manas biri çıkar diye,
Kıyameti koparır diye,
Şu duran Beecin'in,
Hanlığını çekip alır diye,
Kitabıma çizilmişti.
Yüzünü, kılığını, çehresini,
Gecikmeden söyledim, büyücüler,
Endamını, heybetini,
Doğup büyüdüğü suretini,
Bilerek söyledim, büyücüler!
Adı Manas budur diye,
Bir oğlanı bağlayıp getirmişsin,
Doğru dürüst işe yaramaz,
Bir kulu bağlayıp getirmişsin!

Axe-hafts bending,
All the pehlivans running,
Dust and earth flying to the sky,
When the khan gave his sign,
When the drum was struck,
The host seethed, raising dust,
Pehlivans of every kind,
When their khan gave the command,
Swarming like ants,
Came pressing round in a ring.
His pehlivans were like no others,
Their bellowing would split stone.
That famed and storied Esen
Gathered the soothsayers sent for tidings,
Every one of them, sparing none:
"They do not find Manas and bring him,"
he said,
And Khan Esenkan then
Raised this quarrel of his:
"I knew that he would arise,
From the accursed buruts,
From that tribe they call burut,
Six years before he was born
It was long since known to me,
That from the accursed buruts
One named Manas would arise,
That he would loose the very Judgment,
That of this Beecin standing here
He would wrest away the khanship —
It was inscribed in my book.
His face, his bearing, his features,
I told you without delay, sorcerers,
His stature, his majesty,
The likeness in which he was born and grew,
I told you knowingly, sorcerers!
Saying his name is Manas,
You bound and brought back some boy,
Good for nothing at all,
Some slave you bound and brought!

Söylemiştim ben deminden,
Duymuştun sen deminden!
Doğduğundaki nişanını
Doğruca söyleyip vermiştim!

Doğruca donatıp göndermişken,
Burunsuz büyücü, bilemedin!
Doğduğunda o Manas,
Kulağının ucu deliktir,
Sünneti kesiktir,
Alnı yere değmişti,
Seksen gün yağmur yağıp,
Zelzele yürüyüp geçmişti.
Meğer Manas'ın kendisiymiş,
Kahrolasıcalar, ey büyücüler,
Aşık oynadığı çağıymış.
Elin falcısı Çoñ Ayar,
Hani burutu vurup aldığımızda,
Malını yağmalayıp yoksulunu
Ganimet edip aldığımızda,
O büyücü söylemişti:
Buruttan müthiş bir oğul doğar,
İnsandan yetkin bir zehir doğar,

Kakançın'ın Beecin'ine
Kıyamet salacak bir bela doğar!

Şu duran Beecin'i
Yakıp gidecek bir oğul doğar!
Eğrisi yok, dosdoğruymuş,
Çoñ Ayar'ın söylediği
Yalan değil, gerçek imiş.
O yanıp gidesi burut,
Gözler görmeyip kör kesilirken,
Altay'da doğduğu zamanmış!
Kahrolası, kurnaz burut,
Sağ kalırsa görürsün,
Beecin'e bela salar burut!
Küheylanın yelesini örüver,

I had told you long before,
You had heard it long before!
The birthmarks of his birth
I had told you plain and true!

Though I fitted you out truly and sent you,
Noseless sorcerer, you could not tell!
When that Manas was born,
The tip of his ear is pierced,
His foreskin is cut,
His brow had touched the ground,
Rain fell for eighty days,
An earthquake walked the land.
It was Manas himself, it seems,
You accursed ones, o sorcerers,
It was the age when he played knucklebones.
The tribe's soothsayer Çoñ Ayar,
When we struck and took the buruts,
When we plundered their goods and made
Their poor our spoils of war,
That sorcerer had said:
From the buruts a mighty son is born,
From mankind a consummate venom is born,
Upon Kakançın's Beecin
A scourge is born that will loose the Judgment!
Of this Beecin standing here —
A son is born who will burn it down!
There was no crookedness, it was dead true,
What Çoñ Ayar had spoken
Was no lie, but proves the truth.
That burut — may he burn away —
While eyes went blind and saw nothing,
That was the hour he was born in the Altay!
The accursed, cunning burut,
If he stays alive, you shall see,
The burut will loose calamity on Beecin!
Braid the courser's mane and be ready,

Yiğit Manas hunharı
Beş altı yılın içinde,
Beecin'inde göreceksin!
Sabanı bile döndürtmez,
Fesat salarsa o burut
Bu Beecin'de kimseyi durdurtmaz.
Kahrolası o hunhar,
Cihanı bozan o hain,
Çalıyar'ın basmadığı bu Beecin'e
Kükreyerek girecek can odur.
Sulayman'ın dokunmadığı bu Beecin'den
Hesap soracak kul odur.
Manas kolay bir oğul değil,
Çarpışmaya girse Kakan'ı
Paramparça etmeyecek değil o!
Büyücüler, sizi göndermişken,

The bloodspiller, brave Manas,
Within five or six years
You shall see him in your Beecin!
He will not let even the plow turn,
If that burut looses his mischief
He will let no one abide in this Beecin.
That accursed bloodspiller,
That traitor who ruins the world,
Into this Beecin where Çalıyar never trod,
He is the soul who will enter roaring.
Of this Beecin untouched by Sulayman,
He is the slave who will call it to account.
Manas is no easy son,
Should he enter battle, Kakan
He will not fail to tear to pieces!
Sorcerers, though I sent you forth,

Rezil olmuşsunuz meğer!
Gözünüz görmeyip kör kesilip,
Kahrolasıcalar, mancular,
Kör olmuşsunuz meğer!
Altay'ı dolaşıp mancular,
Gezmez olmuşsunuz meğer,
Elinizdeki çocuğu
Bilemez olmuşsunuz meğer!"
Öfkelenip köpürüp,
Gazabı sert başlattı,
Sınamaya giden altmış kadar
büyücüsünü
Birini bile sağ komadan,
Tümden kırıp bıraktı.
Kalday'dan haber söz duyup:
"Han Manas çıktı" diye duyup,
Sert buyruk başlattı.
Gök zırhı kuşandı,
Görecek olsan Esenkan
Boz kaplan gibi şahlandı.
Gazabı sert başlattı,
Kalabalık tırgootu, mancuyu

You have disgraced yourselves, it seems!
Your eyes went blind and saw nothing,
You accursed ones, Mancus,
You have gone blind, it seems!
Roaming the Altay, Mancus,
You ceased to range it, it seems,
The child within your very hands
You could not recognize, it seems!"
Raging and seething,
He unleashed his wrath in earnest,
The sixty-odd sorcerers sent to test the signs,

Leaving not even one alive,
He cut them down to the last.
Hearing word of tidings from the Kalday:
"Khan Manas has arisen" — hearing this,
He set harsh commands in motion.
He girded on his gray-blue armor,
Had you seen him, Esenkan
Reared up like a gray tiger.
He unleashed his wrath in earnest,
The teeming tırgoot and Mancu

Kırıverip bıraktı.
Çan işareti çalınıp,
Ordu aklını şaşırıp,
Hanı hüküm verince,
Halk toplanmaz mı hiç?
Esenkan gazabını dökünce,
Karınca gibi çok Kıtay
Toplanmadan bakıp durur mu?

He struck down out of hand.
The signal bell was rung,
The host lost its wits,
When their khan pronounces judgment,
Will the people fail to gather?
When Esenkan poured out his wrath,
The Kıtay, numberless as ants —
Would they stand watching and not assemble?

Altın tahtta Esenkan
Azabı sert başlattı.
Esenkan'ın gazabını görünce,
Zırh ceket giyen güçlüler
Candan vazgeçiverdiler!
Zırh kuşananlar koşuştu,
Bağlı duran pehlivanlar:
"Öldük!" deyip candan umut kesti.

On the golden throne Esenkan
Loosed torment in earnest.
Seeing Esenkan's wrath,
The mighty ones in armored coats
Gave up their very lives!
The armor-girded came running,
The pehlivans standing bound
Said "We are dead!" and gave up hope of life.

Han Esenkan bağırıp,
Nice askerini çağırıp:
"Zırh giyen güçlün gel,
Taş kuşanan yiğidin gel,
Mızrakta usta beceriklin gel,
Canını esirgemeyen yamanın gel!

Khan Esenkan shouted,
Calling his numberless soldiers:
"Come, you strong ones clad in armor,
Come, you braves girded in stone,
Come, you skilled masters of the lance,
Come, you fierce ones who spare not your lives!

Düşman kurdu erin gel,
Sokulup düşmana saldıran,
Geniş göğüslü kurdun gel!
Korkağını bırakıp, erin gel,

Mızrak değse sarsılmaz,

Come, you warriors, wolves to the foe,
Who close in and fall upon the enemy,
Come, you broad-chested wolves!
Leave your cowards behind — warriors, come,
Unshaken though the lance strike home,

Bahadır olup varacak olan gel!
Yüz yüze düşmana varınca
Karşılaşıp mızraklaşıp,
Zahmeti adamakıllı verecek olan gel!
Kara tüfek çat edince,
Geri dönmeden dalan,
Yılmadan düşmana çarpan,

Come, you who will go forth as bahadırs!
Coming face to face with the foe,
Meeting him lance against lance,
Come, you who will deal him proper pain!
When the black musket cracks,
Plunging on without turning back,
Striking the foe undaunted,

Ululuk taslayan canın gel,
İşte böylesi hepiniz gelin!
Gayreti üstün erin gel,
O hunhara haykırıp,
Esirgemeden mızrak uzatacak olan gel!
Feryatla yurt kırılsa,
Telaşa kapılıp gitmeden
Tuğ dibinde duracak olan gel!
Gerçek yürekli hepiniz gelin,
At cambazı, yaya yüğrük,
Hazineye layık büyük nişancı,
Becerikliler, hepiniz gelin!"
Esenkan gazabını salınca,
Ak sancak tuğ olup,
Feryat figan gürültü kopup,
Gök sancak tuğ olup,
Göğü çınlatan gürültü olup,
Onbaşılar dört dönüp,
Mızrağın ucu oynayıp,
Zurna sesi çığırıp,
Gök alaca flama görünüp,
Görenlerin hepsi bölük bölük olup,
Türlü türlü sökün edip,
Hanı buyruk verince,
Askeri bölük bölük ayrılıp,
Söz dinlemeyenler kırılıp,
Tırgoot'u tümden toplanıp,
Mancu, Kıtay halkı var,
Varını yoğunu toplamış,
Hanı buyruk verince
Toplanmadık adam kalmamış.
"Mancu hanı — Ezkara,
Kalmak hanı — han Coloy,
Geri kalmadan bunlar gitsin diye,
Büyük büyücüm Karacoy,
O şaşkın hunhar buruta
Kıyameti salıver,
Geri kalmadan sen de varıver!
Nişancılığın pek üstündü,

Come, you souls who claim greatness,
All such as these, come, every one!
Come, you warriors of surpassing zeal,
Who will roar at that bloodspiller
And thrust the lance unsparing — come!
Though the tribe be slain amid wailing,
Without being seized by panic,
Come, you who will stand fast at the tuğ!
All you true of heart, come,
Trick-riders, swift ones on foot,
Great marksmen worthy of the treasury,
You skilled ones, come, every one!"
When Esenkan loosed his wrath,
The white standard became a tuğ,
A din of wailing and lament broke out,
The gray-blue standard became a tuğ,
A clamor rang against the sky,
The corporals wheeling round and round,
The lance-tips dancing,
The zurna shrilling out,
The gray-piebald pennon coming in sight,
All who saw it forming troop on troop,
Streaming in of every kind,
When their khan gave the command,
The host dividing troop by troop,
Those who disobeyed cut down,
All his Tırgoot assembled,
There are the Mancu and Kıtay folk,
They mustered all they had,
When their khan gave the command
No man was left ungathered.
"Khan of the Mancu — Ezkara,
Khan of the Kalmaks — Khan Coloy,
Let these go forth without lagging,
And my great sorcerer Karacoy,
Upon that reckless bloodspilling burut
Loose the very Judgment,
And go you too without lagging!
Your marksmanship was supreme,

Yiğitliğin vardı,
Kuru ot görse gizlenirdin.

Erliğin vardı,
Karşına çıkanı öldüren,
Yamanlığın vardı.
Kahrolası Karacoy,
Ordu içine sataşırsa,
Küheylanını vurup deviriver.
O yanıp gidesi hunharı,
Kahrolası haini
Öldürmeden, yok etmeden,

Sağ bağlayıp getiriver!
"Hanım, size armağan" diye,
Tam kendime veriver!
Bağlayıp getirirsen Manas'ı
Dediğine razı olurum,
Hey Karacoy, dinleyedur,
Övündüğüm gibi ben Esen,
Bakburçun hanlığını veririm sana!"
"Kalmaklardan, han Coloy,
Neredesin?" diye çağırıp,
Han çağırıp durunca
Coloy geldi kabara kabara,
Küçük çadır gibi yayıla yayıla.
Yanına Coloy gelince,
Coloy'u Esen görünce,
Bastığı yeri tepeleyip,
Veriştirmeye koyuldu Esenkan,
Er Coloy'u paylayıp:
"Kahrolası, er Coloy,
Âlemi perişan eden
Üstün erdin sen, Coloy.
Yenilip kaptırmışsın meğer,
Gırtlağından arslana
Kaptırıp koymuşsun meğer!
Pehlivan hani, er hani?
Bahadır Döñgö, Kaman alp,

You had a brave man's courage,
Seeing dry grass you would take cover.

You had a warrior's valor,
Slaying whoever crossed your path,
You had a fierce man's cruelty.
Accursed Karacoy,
If he assails the midst of the host,
Strike down his courser under him.
That bloodspiller — may he burn away —
That accursed traitor —
Without killing him, without destroying him,
Bind him alive and bring him here!
Saying, "My khan, a gift for you,"
Deliver him to me myself!
If you bind Manas and bring him,
I will grant whatever you ask,
Hey Karacoy, listen well,
As surely as I boast, I, Esen,
Will give you the khanship of Bakburçun!"
"Of the Kalmaks, Khan Coloy,
Where are you?" he called,
And as the khan kept calling,
Coloy came swaggering and swelling,
Sprawling wide like a small tent.
When Coloy came to his side,
When Esen laid eyes on Coloy,
Stamping the ground he stood on,
Esenkan fell to berating,
Upbraiding Er Coloy:
"You accursed one, Er Coloy,
You who laid the world to waste,
You were a supreme warrior, Coloy.
Beaten, you lost your men, it seems,
To that lion, by the throat,
You let them be seized, it seems!
Where is the pehlivan, where the warrior?
Bahadır Döñgö, Kaman the alp —

Bunlar gibi olan er hani?
Yan tarafından kaptırıp,
Şahbazların hepsini
Buruta armağan gibi verip,
Bu ne yaptığın senin?!
Niçin ölmeden duruyorsun?!
Yedi batman buğday yiyip,
Tahıl kokan bir kuldun,
Yetmiş alp öldürüp,
Kan kokan bir kuldun!
Altı batman buğday yiyip,
Tahıl kokan bir kuldun!
Altmış alp öldürüp,

Where are warriors such as these?
Letting them be snatched from your flank,
All of your champions
Handed to the burut like gifts —
What is this that you have done?!
Why do you go on living unashamed?!
You ate seven batmans of wheat,
You were a slave who reeked of grain,
You slew seventy alps,
You were a slave who reeked of blood!
You ate six batmans of wheat,
You were a slave who reeked of grain!
You slew sixty alps,

Kan kokan bir kuldun!
Pehlivan nerede, alp nerede,
Bahadır taslayan koca obur,
Başına geçip götürdüğün halk nerede?

O hunhar burutla
Kızışıp vuruşup,
Ecel yeterse ölüp gel!
Boğuşa boğuşa burutun,
Kahrolası hunharın,
Nicesini mahveden o hainin
Gözünü kör edip oyup gel,
Yakalayıp boğazlayıp gel!
Burutu sağ komadan
Er olduğunu görüp gel!
Gücün yetmez olursa,
Sağ kalmadan ölüp gel!
Körpe kuru ot olgunlaşana dek,
Mıyzam otunun külü uçana dek,
Adamakıllı altı ay vuruşup,
Kapışıp kanını döküp gel!
Burutun kaburgasını
Çatırdatıp söküp gel!
Eğer baş edilmez ise burutun
Erlik halini görüp gel!

You were a slave who reeked of blood!
Where is the pehlivan, where the alp,
You great glutton posing as a bahadır,
Where are the folk you led away at their head?
With that bloodspilling burut
Grow hot and trade blows,
And if your hour comes, die and come back!
Grappling on and on with the burut,
That accursed bloodspiller,
That traitor who has ruined so many —
Go blind his eye, gouge it out and come!
Go seize him by the throat and come!
Leave the burut no life —
Go show yourself a warrior and come!
And if your strength should fail,
Do not stay alive — go die and come!
Till the tender dry grass ripens,
Till the ash of the mıyzam weed flies,
Fight him hard for six full months,
Grapple, spill his blood, and come!
The burut's ribs —
Go crack and wrench them out and come!
And if the burut cannot be mastered,
Go witness his warrior's might and come!

Telaşla dolaşacağına,
Buruttan sağ kalmadan,
Geri dönmeden ölüp gel!
Gücün yeterse vuruş,
Öfken gelirse kapış!
Kahrolası hunhara,
Vuruşup gücün yetmeyip
Göçüp giderse yerine,
Sağ varırsa o kudurası
Bildik burut eline,
Çarpışmaya güç yetmez,
Uğraşsak da gücümüz
Bu buruta erişemez!
Hunhar burutun ta kendisiymiş,
O yanasıcanın gözüymüş!
Cana cefa bir gelirse,
Vuruşa vuruşa yere serip gel!
Gücün yetip kuvvetin gelirse,
Buraya sağ bağlayıp gel!
Sıkıca yakalayıp tutalım,
Hazineye koydurduğum
Kızların koynuna aygır diye salalım!

Ne zaman döl bırakırsa,
Sonra başını alalım!

Tümünü yok edip öldürüp,
Kurban diye keselim!
O kudurasının kendisinden
Böylece öcü alalım!
Gücün yetmeyip Manas'a,
Kırk evli kırgız buruta
Kazara kaptırıverme sakın,
Elindeki orduyu o kavme!
Geri gelirsen süklüm püklüm,
Kaptırıp da boynu bükük,
Gazabı benden görürsün,
Topunuz birden ölürsünüz!
Manas'ı sağ salıverirsen,

Rather than scurry about in panic,
Do not survive the burut —
Do not turn back — go die and come!
If your strength suffices, fight,
If your fury rises, grapple!
With that accursed bloodspiller,
If, fighting, your strength falls short
And he departs back to his homeland,
If that rabid one reaches alive
The familiar burut land,
No might will avail to battle him,
Strive as we may, our strength
Will never reach this burut!
He proves the very bloodspilling burut,
The very eye of that burning bane!
If torment comes upon your soul,
Fight on and on, lay him low and come!
If strength avails and power comes,
Bind him alive and bring him here!
Let us seize him and hold him fast,
And loose him like a stallion into the bosoms
Of the maidens I have stored in my treasury!
Whenever he has left his seed,
Then let us take his head!

Let us destroy and slay them all,
Let us slaughter them as sacrifice!
From that rabid one himself
Thus let us take revenge!
If your strength fails against Manas,
To the forty-household Kirghiz burut,
Beware lest by mischance you lose
The army in your hands to that tribe!
If you come back crestfallen,
Having lost all, with bowed neck,
You shall taste wrath from me,
The whole lot of you shall die at once!
If you let Manas go alive,

Bildiğim cezayı veririm.
Karacoy, Coloy pehlivanım,
Birinizi komadan kırarım!
Yol üstünde sürükletip,
Hunhar sağ kurtulursa
Sizi yaban itlerine atarım!
Sürülüp gelen kırk evli,
Dili burut dilinde,
O yanıp gidesi kavim,
Bize özünden düşmandır!
Gidin dedim büyücülere,
Ben gönderince, onlar varıp,
Rezalet olmuş, değil mi!
Kara gözü kör kesilip,
Rezalet olmuş, değil mi?
Sınamanın yolunu bilemeyip,
Rezalet olmuş, değil mi?!
Nişanı iyi bilemeyip,
Belayı düpedüz başlatmışlar.
Cakıp'ın yağına doyup,
Kahrolası büyücüler
Çocuğunu görmeden bırakmışlar!
Kahrolası büyücünün
Yaptığı iş büyük bela,
Sağ bıraktı — budur derdim,
Doğup burut büyüdü,
Âleme salar büyük kavga!
Buruttan Manas çıkar diye,

Bilmiştim o müthiş sırrı,
Altı aylıktan yukarısını,
On altısından aşağısını,
Adı Manas konulmuşsa,
Sürüp getirin diye hepinize
Vermiştim buyruğu!
Görmezden gelip işi yaktılar,

Büyücüler etti bu melaneti!

I will deal the punishment I know.
Karacoy, Coloy, my pehlivans,
I will cut you down, sparing neither!
I will have you dragged along the road,
If the bloodspiller escapes alive
I will throw you to the wild dogs!
The forty households driven here,
Their tongue the burut tongue,
That tribe — may it burn away —
Is our enemy to its very core!
I told the sorcerers, Go,
And when I sent them, they went off,
And what a disgrace it proved, did it not!
Their black eyes struck blind,
What a disgrace it proved, did it not?
Not knowing how to test the signs,
What a disgrace it proved, did it not?!
Not reading the birthmarks aright,
They set calamity plainly on its way.
Gorged on Cakıp's fat,
The accursed sorcerers
Left without ever seeing his child!
The accursed sorcerer's
Deed is a great calamity,
He left him alive — that is my grief,
The burut was born and grew,
He will loose great strife upon the world!
That Manas would arise from the buruts —
I had known that dread secret,
All above six months of age,
All below sixteen years,
If any bore the name Manas,
Drive them here — to all of you
I had given that command!
They turned a blind eye and ruined all,

The sorcerers wrought this villainy!

Ta dibi Meke, koca Bagdat,

Dibine kadar dolaştım diye,
Dosdoğru kesilen büyücünün
Yalan söylemesi yakıyor içimi.
Bu, Altay'da doğmuş,
Sayısız kara mal güden Cakıp'ın
Çocuğunu görememeleri —
Şuna dikkat edin işte —
Bizi belaya sokmalarıdır!
Adı Manas budur diye,
Samarkan'dan birini
Büyücüler sürüp getirdiler,
Gerçek düşman budur diye,
Çınmaçın'ın hanına
Sürüp getirip verdiler.
Öteki burut Cakıp'ın
Yanından geçip gelmişler ya,
Buruttan Manas'ı bulduk diye,

Aldatıp gelmişler ya!
Elinden bir şey gelmez
Bir korkağı sürüp getirmişler,
Boğuşmanın yolunu bilmeyen
Bir danayı sürüp getirmişler!
İçip kâse boşaltan
Bir çarpılmışı sürüp getirmişler!

Elinden hiçbir şey gelmeyen,
Bir zavallıyı sürüp getirmişler.

Torbaya tıkılmış gibi şişkin,
Bir saman çuvalını sürüp getirmişler!

Hayvana çalar bacağı olan
Bir kötüyü sürüp getirmişler!

Büyücülerin sözüne,
Gerçekten inanıp sezmeden,

To the very depths — Meke, great Bagdat —
Claiming "I roamed them to the bottom,"
The sorcerer who posed as dead-true —
His lying burns me within.
This one was born in the Altay,
That they could not see the child of Cakıp,
Herder of countless black cattle —
Mark this well —
Is their plunging us into calamity!
Saying "This is the one named Manas,"
Someone from Samarkan
The sorcerers drove and brought,
Saying "This is the true foe,"
To the khan of Çınmaçın
They drove him here and handed him over.
Past the other burut, Cakıp,
They passed right by and came away,
Claiming "We found Manas among the buruts,"
They came back deceiving us!
Capable of nothing at all —
A coward is what they drove and brought,
Ignorant of how to grapple —
A calf is what they drove and brought!
Draining bowl after bowl —
A stricken wretch is what they drove and brought!
Capable of nothing whatsoever —
A poor wretch is what they drove and brought.
Bloated as if stuffed in a sack —
A bag of straw is what they drove and brought!
With legs more beast than man —
A sorry creature is what they drove and brought!
In the sorcerers' word
I truly believed, suspecting nothing,

Gözüm görmeyip kör kesilip,
Gafil kalmışım meğer!
Rakıdan acı aş içip,
Aklımı da birlikte içip,
Gafil kalmışım meğer!
Manas çıkmışken ortaya, Beecin'den

Falcım onu elimden göremeden,
Kederlenip yatıyorum!
Büyücüye fazla güvenip,
Ben kahrolası Esenkan,
Sakalım kırkılmış meğer!
Buruttan Manas — er odur,
Kıtay değil, tüm âlemi
Kırgına uğratacak arslan odur!

Uğraşsak da güç yetmez,
Kahrolası hunhara
Arslanın dişi geçemez!
Altay'da doğup büyüdü,
Onunla atışan adam onmaz,

Kapışan adam sağ olmaz!
Yiğitliği bilinmiştir,
Yabancının gelemediği Beecin'in
Hükümranlığını çekip alır diye,
Doğmadan önce o hunhar,
Şu duran Beecin'in
Defterine çizilmiştir!
Ak maralı inek eder,
Onunla atışanı o hunhar

Sürüp sürüp perişan eder.
Ala-Too'yu tutup yurt eder,

Azıp dağılmış kırgızı
Derleyip toplayıp el eder!
Kırk çora edinip han olur,
Sağ giderse o burut,

My eyes unseeing, struck blind,
I was caught heedless, it seems!
Drinking bitter fare of rakı,
Drinking down my wits along with it,
I was caught heedless, it seems!
Though Manas had come forth, from Beecin
My soothsayer failed to see him for me,
And I lie here in sorrow!
Trusting the sorcerers too far,
I, wretched Esenkan,
Have had my beard shorn, it seems!
Manas of the buruts — he is the warrior,
Not Kıtay alone, but all the world —
He is the lion who will give it to slaughter!

Strive as we may, strength falls short,
Against the accursed bloodspiller
Even the lion's tooth cannot bite!
He was born and grew in the Altay,
No man who trades blows with him prospers,
No man who grapples stays alive!
His valor is well established,
Of Beecin, where no stranger could come,
That he would wrest away the sovereignty,
Before that bloodspiller was born,
In the register of this Beecin
Standing here, it was inscribed!
He will make the white maral a milk-cow,
Whoever trades blows with him, that bloodspiller
Will drive and drive and leave in ruin.
He will take the Ala-Too and make it his homeland,
The Kirghiz, strayed and scattered,
He will gather and knit into a people!
He will take forty çoras and become khan,
If that burut departs alive,

Kırılan kullar ona ekmek olur,
Kapışmaya giden yem olur!
Şu duran Beecin'i
Çiğneye çiğneye yün gibi didik eder.

Gazabı sert, pek salar,
Kapışıp Kıtay yenemeden,
Kakançın'ın Beecin'inin
Hanlığını çekip alıverir!
Yüzleşip insanoğlu yenemez,
Beecin'deki Kıtay eli şöyle dursun,
Kahrolası hunhara
Tüm âlemin gücü yetmez!
Eline sağ kavuşursa,
Malından ayrıla dur,
Canından umudu kese dur!
Kırgını kızıştırıp salacak olan,

Bakadur şu buruta,
Hanlığını çekip alacak olan!

Er Manas bugün kurtulursa,
Dönüp vurur malına,
Boş söz sanma bu dediğimi,
Su gibi döker kanını!
Cezanı verip tokmaklayıp,
Böylece tuzunu ödetir,
Ganimet eder, göredur,
Yüksük ağızlı, boncuk gözlü,
Salınıp gezen kızını!
Perişan eder Beecin'i,

Daha beter kırar elini!
Kara yolu toz eder,
Kale kapısının ağzını kan eder!

Sataşanların hepsinin
Kanını içip ekmek eder!

The slaughtered slaves become his bread,
Who goes to grapple becomes his fodder!
This Beecin standing here
He will trample and trample and tease apart like wool.
His wrath is harsh, he looses it fiercely,
Before Kıtay can grapple and prevail,
Of Kakançın's Beecin
He will wrest away the khanship!
No son of man can face and defeat him,
Let alone the Kıtay folk in Beecin —
Against the accursed bloodspiller
The strength of all the world falls short!
If he reaches his land alive,
Prepare to part with your goods,
Prepare to give up hope of your life!
He is the one who will kindle and loose the slaughter,
Look you at this burut,
The one who will wrest away your khanship!
If Er Manas escapes today,
He will turn and strike your herds,
Do not think my words idle,
He will pour out your blood like water!
He will deal your punishment, cudgel you,
And thus make you pay for his salt,
He will take as spoils — just watch —
Your thimble-mouthed, bead-eyed
Daughter who strolls at her ease!
He will leave Beecin in ruin,

And worse yet cut down your people!
He will turn the black road to dust,
He will turn the fortress gate's mouth to blood!
Of all who assail him
He will drink the blood and make it his bread!

Dediğime razı ol,
Sağ giderse o burut,
Putunu paralar,
Yurdunu paramparça eder.
Bunu Beecin'de gör de anla!
Kahrolası, yalan dünya,
Ben hanım diye sevinip,
Rezil olmuşum meğer,
Nişan gelince sezmeden,
Kör olmuşum meğer!
Ekşi huylu aş içip,
Aklımı da birlikte içip,
Rezil olmuşum meğer!
Kahrolası burutun
Doğduğunu bilmiştim,
Yukarıdaki Kakan-Çınmaçın'a
Ateş salar der dururdum!
Ejderha girip düşüme,
Yalayıp yutuvermişti
Çınmaçın'ı, Bakburçun'u,
Gerçek Kakan-Kakançın'ı
Soluğuyla çekip emmişti,
Kuyruğuyla tokmaklayıp,
Yurdu kırıp koymuştu!
Bu düşü görmüştüm,
Nice kez canımdan umut kesip,
Görüp görüp ölmüştüm!

Düşü görüp yatarken
Uykudan irkilip uyandım,
Sağ yanıma döndüm!
Kaburga kemiğim zonklayıp,
Bağırsağım, karnım durulmadan,
Sarsıla sarsıla kalmıştı!
Kaburgam tümden çökmüştü,
Bedenimden şimdi fırlayacakmış gibi
Yüreğim at gibi tepinmişti!
Uykudan fırlayıp koştum.
Dışarı çıkıp baksam,

Accept what I say,
If that burut departs alive,
He will tear your idols apart,
He will smash your homeland to pieces.
See it in Beecin and understand!
Accursed, deceitful world,
Rejoicing that I was khan,
I have been disgraced, it seems,
When the sign came, sensing nothing,
I have gone blind, it seems!
Drinking sour-tempered fare,
Drinking down my wits along with it,
I have been disgraced, it seems!
The accursed burut —
I had known that he was born,
Upon Kakan-Çınmaçın above
He will loose fire, I kept saying!
A dragon entered my dream,
It had licked up and swallowed
Çınmaçın and Bakburçun,
The true Kakan-Kakançın
It had drawn in and sucked with its breath,
Pounding with its tail,
It had crushed the homeland!
This was the dream I dreamed,
Many a time I gave up hope of my life,
Dreaming it over and over, I died each time!
As I lay dreaming that dream
I started from sleep and woke,
I turned onto my right side!
My rib-bones throbbing,
My bowels and belly unstilled,
I was left shaking and shaking!
My ribs had wholly caved in,
As if it would now burst from my body,
My heart had stamped like a horse!
I leapt from sleep and ran.
When I went out and looked,

Elin esenliğini dilesem,
Gökten bulut bozulup,
Altı dere dolu boşanıp,
Dağ dağdan rüzgâr gürleyip,
Gökle birlikte saçılıp,

Kara yağmur gürleyip,
Gece gündüz seksen gün
Yağmur yağıp geçmişti,
Kakançın'ın halkına
Zelzele yürüyüp gitmişti.
Meğer o dehşetin ta kendisiymiş,
Yeryüzüne doğup,
Ejder gibi o burut
Gelmekte olduğu zamanmış.
O yanasıcanın ta kendisiymiş,

Beecin'e yürüyen zelzele,
Mihnetli Manas doğdu diye,
Bana işaret verdiği zamanmış!
Ertesi gün, erken vakitte,
Fecr-i sadık söktüğünde,
Şafak apak ağardığında,
Çelik kapı, büyük darvaza
Gürültüyle çekilip açılıp,
Kalday'dan top atılıp,
Canlı cansız kımıldayıp,
Yuvasından kalktığında,
Fırlayıp kalkıp baksam,
O acayip büyük defter,
Altmış yaprak büyük kitabı
Alıverip baksam,
Doğduğunda bilinen,
Tam o Manas hunharın
Düşmanlığı çizilmiş!
Kulak ucu deliktir,
Sünneti kesiktir.
Kudurası doğdu; Beecin'deki
Eline kırgın salar.

When I wished the tribe well-being,
The clouds broke loose from the sky,
Torrents poured down six valleys,
Wind roared from mountain to mountain,
Scattering together with the sky,

Black rain thundering,
Night and day for eighty days
The rain fell and passed,
Upon the people of Kakançın
An earthquake walked and went.
It proves to have been that very terror,
Born upon the earth,
That burut like a dragon —
It was the hour of his coming.
It proves to have been that burning bane himself,
The earthquake marching on Beecin,
Saying "Manas the ordeal is born,"
It was the hour it gave me the sign!
The next day, at an early hour,
When the true dawn broke,
When daybreak whitened pale,
The steel gate, the great darvaza,
Was drawn open with a rumble,
A cannon fired from the Kalday,
All things quick and lifeless stirred,
When all rose up from their nests,
I sprang up and looked,
That strange great register,
The great book of sixty leaves,
I took it up and looked:
Known from the day of his birth,
The enmity of that very bloodspiller
Manas stood there inscribed!
The tip of his ear is pierced,
His foreskin is cut.
The rabid one is born; upon the people
In Beecin he will loose slaughter.

Adı Manas — arslan, şir,
Altı arslanın en küçüğü,
Kuday'ın sevgili kulu,
Çarpışmaya güç yetmez,
Uğraşıp insan yenemez.
Kapışacağı — Kakançın,
Kapışmadan durur mu hiç!
Gazabı sert başlatmıştım,
Kök atası Tügöl han,
Hiç komadan kırıp atmıştım.
Buruta varıp kıran etmiştim,

Yedi atasını paramparça edip,
Sağ kalanını sürüp yok etmiştim.

Sürgün gelip düşen buruttan
Uzak atası orada karar kıldı,
Ekin ekip o zaman

His name is Manas — lion, şir,
Youngest of the six lions,
Kuday's beloved slave,
No strength avails to battle him,
Striving, no man can defeat him.
His destined foe — Kakançın,
Will he ever rest without grappling!
I had unleashed my wrath in earnest,
His root-forefather Tügöl khan
I had cut down, sparing none.
I had gone to the buruts and wrought slaughter,
Tearing his seven forefathers to pieces,
I had driven off and destroyed the survivors.
Of the buruts who fell into exile,
His distant forefather settled there,
Sowing crops in that time,

Atası Cakıp, o burut,
Sayısız kara mal güdüp bay oldu.
Malı bol, çocuğu yok,
Oğlum yok diye yanıp yakılıp,
Bunca azap görmüş,
Tam elli beş yaşında
Han Manas'ı görmüş.
Sarı perçemli boz koyundan
Sarı koç, iğdiş doğmuş,
Kara yağız yeleli kaplan
Hunhar Manas'ın ta kendisini
Anası ayak üstü dik doğurmuş.
Bölünüp yükselen o alevi
On iki kocakarı görmüş,
Gördüklerinde güçleri gidip,
Yürekleri düşüp ölmüşler.
Kara kalmak ile mancu
Kendi mallarını saçmışlar,
Celmoguz çocuk doğdu diye,
Dört bir yana kaçmışlar.

His father Cakıp, that burut,
Herded countless black cattle and grew rich.
Rich in goods, without a child,
Lamenting "I have no son,"
He suffered such torment,
At exactly fifty-five years of age
He beheld Khan Manas.
From the gray ewe with the yellow forelock
A yellow ram, a wether, was born,
The tiger with the coal-black mane,
The bloodspiller Manas his very self,
His mother bore him standing upright.
That flame that split and rose —
Twelve old crones beheld it,
At the sight their strength departed,
Their hearts dropped and they died.
The black Kalmaks and the Mancu
Scattered their own goods,
Saying "A celmoguz child is born,"
They fled to the four quarters.

Doğarken bağırıp,
Bu dünyaya gelmiş.
"Islam!" diye nara atıp,
Görenlerin hepsi
Kaygıya düşmüşler.
Her uzvuna bakılsa —
Peygamber misali nişanı var.
Sağ eline kara kanı
Avuçlayıp saçmış.
Yerin üstünü su kaplayıp,
Tufan suyu yürümüş gibi,
Zelzele kaplayıp basmış.
Malı bol, çocuğu yok,
Zavallıymış o Cakıp,
Tam elli beş yaşında
Çocuk görmüş işte.
O Cakıp, kurnaz burut,
Güttüğü sayısız kara malı
Sarf edip saçmış.
On iki bin kısır
Yılkıdan tutup boğazlamış,
Avare gezen kurnaz burut
Kaygılanmayı bırakmış.
Varanların hepsine
Padişahça mal kesmiş.
Varan canların hepsi
Biri kalmadan doymuş.
Kurnazlık etmiş kurnaz Cakıp,

Crying out even as he was born,
He came into this world.
Roaring the war-cry "Islam!",
All those who saw him
Fell into dread.
Look at his every limb —
He bears marks like the Prophet's.
In his right hand dark blood
He clutched and scattered.
Water covered the face of the earth,
As if the Flood-waters had walked,
An earthquake spread and pressed down.
Rich in goods, without a child,
A pitiable man was that Cakıp,
At exactly fifty-five years of age
He beheld a child at last.
That Cakıp, the cunning burut,
The countless black cattle he herded
He spent and scattered.
Twelve thousand barren mares
He took from the herds and slaughtered,
The idly roaming cunning burut
Left off his sorrowing.
For all who came
He slaughtered beasts like a padishah.
All the souls who came,
Every last one, were filled.
Cunning Cakıp played it cunning,

Kudurmuş meğer bu Cakıp.
Toyuna varan nice mancu
Sonunda doymamış kalmamış,
Oğlumun adı Cindi diye,
Kıtay'ın yurdunu aldatmış.
Padişahlıkça mal kesti
Alçak Cakıp, bu burut,
Oğlunun adı — Çoñ Cindi,
Evi yanası burutun
Bu hilesini kim bildi?

This Cakıp had run mad, it seems.
Many a Mancu who came to his feast —
In the end none was left unfilled,
Saying "My son's name is Cindi,"
He deceived the land of Kıtay.
He slaughtered beasts on a kingly scale,
Base Cakıp, this burut,
His son's name — Çoñ Cindi,
The burut — may his house burn —
Who saw through this ruse of his?

Oğlumun kırkı oldu diye,
Sekiz bin kısır kısrak kesip,
Malını yağmalatıp,
Nice malını başıboş koyup,
Beecin'e yetecek mal kesip,
Niyeti kara kurnaz Cakıp,
Ocak çukurunu geniş kazdırıp,
Gelenlerin hepsini
Aşa boğup doyurup,
Cakıp zenginliğini taşırıp,
Toyunda doyan nice mancu
Sırrı saklayıp koymuşlar.
Oğlumun adı Cindi diye,
Gitmeye davrandığı zamanmış,
Yerine varıp o burut,
Kakançın'ın köküne
Kıymak üzere olduğu zamanmış.
Kıyameti şiddetlendirip,
Salmak üzere olduğu zamanmış.
Atalarını yok etmiştik,
Gücü yeterse büyük öcünü
Almak üzere olduğu zamanmış.
Kalday'dan haber söz duydum,
Kakançın'ın Beecin'ine,
Sağ gezerse o Manas,
Sataşmadan durmaz — diye duydum!

On ikisine geldiğinde
Han Manas oldu adı sanı,
Şimdi ergenliğe erip, er olup,
Er oğullarıyla denk olup,
Dönüp gelerek Beecin'in
Hanlığını almadan durur mu?!
Döödür alptan söz duydum,
Doksan yük devesindeki altınıma
Ölçüsüz kıyım salmış,
Ganimet edip o burut,
Varır varmaz alıvermiş!
Nice malımı, hazinemi,

Saying "It is my son's fortieth day,"
Slaughtering eight thousand barren mares,
Letting his goods be plundered,
Leaving many beasts to wander loose,
Slaughtering stock enough for Beecin,
Black-hearted cunning Cakıp,
Having the hearth-pits dug wide,
All those who came
He drowned in food and filled,
Cakıp let his riches overflow,
Many a Mancu filled at his feast
Kept the secret hidden.
Saying "My son's name is Cindi" —
It was the hour he made ready to go,
That burut, reaching his homeland,
At the very root of Kakançın —
It was the hour he was poised to strike.
Whipping the Judgment to fury,
It was the hour he was poised to loose it.
We had destroyed his forefathers,
If his strength suffices, his great revenge —
It was the hour he was poised to take it.
I heard word of tidings from the Kalday:
Upon Kakançın's Beecin,
If that Manas walks alive,
He will not rest from assailing it — so I heard!
When he came to his twelfth year
His name and fame became Khan Manas,
Now come to manhood, a warrior grown,
The equal of warrior sons,
Will he not turn and come and take
The khanship of Beecin?!
I heard word from Döödür the alp,
Upon my gold on ninety pack-camels
He loosed havoc beyond measure,
That burut made it his spoils,
The moment he arrived, he took it!
So much of my goods, my treasury,

Pehlivanları öldürüp,
Evi yanası o burut,
Ganimet edip almış!
Manas kolay bir oğul değil!
İnsanı onduracak kul değil,
Coloy'a oyun etmiş,
Yitenlerin hepsinin
Başlarını çatır çutur,
Başlarını koparıp atmış!
Oşpur'un oğlu Çege imiş.
Çege adını yitirip,
Kutubiy deyip koymuşlar!
Manas'a yoldaş olup o,
Kudurup ölesi kahrolası,

Kara kalmak ile mancunun
Bir nicesini boğazlamış.
Kudurmuş deli Manas'a
Oşpur'un oğlu Kutu'su
Kutlu yâren oluvermiş,
Bacı toplamaya giden pehlivanların

Hepsini kırıp geçirmiş!
Kudurmuş burutun yanında,
Adı sanı Kutubiy olup,
Kudurup ikisi baş birleştirdi,
Belaları Beecin'e dokunur,
İsteyerek yoldaş edinmiş
Kalmaktan böyle bir çocuğu,
Kara niyetli hunhara
Artık sataşan sağ kalır mı?
Övünen Beecin pehlivanları,
Bu haldeyken yakalamazsanız,
Kökünü söküp paramparça edip,

Tümden kırıp geçirmezseniz,
Vuruşup gücünüz yetmeden,
Manas gidip kurtulursa,

Slaying the pehlivans,
That burut — may his house burn —
Took as his spoils!
Manas is no easy son!
No slave to let a man prosper,
He played his trick on Coloy,
Of all those who perished
Their heads, with a crack and a crunch —
Their heads he tore off and flung away!
He proves to be Oşpur's son Çege.
The name Çege was lost,
They named him Kutubiy!
Becoming Manas's companion,
The accursed one — may he go mad and die —
Of the black Kalmaks and the Mancu
He slaughtered many a one.
To mad, rabid Manas,
Oşpur's son, his Kutu,
Became a blessed boon companion,
The pehlivans who went to gather maidens —
He cut them down every one!
At the rabid burut's side,
His name and fame became Kutubiy,
Running mad, the two joined heads,
Their scourge will touch Beecin,
Willingly he took as companion
Such a child from among the Kalmaks,
The black-hearted bloodspiller —
Can any who assail him now stay alive?
You boastful pehlivans of Beecin,
If you do not seize him while he is thus,
If you do not tear out his root, rend him to pieces,
And cut them down to the last,
If your strength fails in the fight
And Manas gets away and escapes,

Ala-Too'yu yurt eder,
Azanla dağılanı
Tümden derleyip el eder!
Meke'den beri asker alır,
Ordusunu toplayıp hep birden alır.

Altmış türlü halkı toplayıp,
Adı sanı yaman bahadırlardan,

Beecin'e yarar alpları toplayıp,
Yerine giderse o burut,
Soyu kinli kurnaz burut,

Eksiksiz edip ordu toplar!
O niyeti bozuk burut
Yamaca varıp konacaktır,

He will make the Ala-Too his homeland,
Those scattered astray
He will gather wholly into a people!
He will levy soldiers from Meke onward,
He will muster his army and take them all at once.
Gathering sixty kinds of folk,
From bahadırs of fearsome name and fame,
Gathering alps fit to strike Beecin,
If that burut reaches his homeland,
The cunning burut of the grudge-bearing line,
He will raise an army complete!
That burut of corrupt intent
Will go and settle on the mountainside,

Huyu herkesten bambaşka,
Âlemi bozdu o namlı yiğit,
Manas'a yoldaş olacaktır.
Yerine ererse kurnaz burut,
Coşmadan bakıp durur mu,
O yerde yatıp kalıp,
Burutu Kuday çarpar mı hiç?!
Sağlam mızrak yontmaz mı,
Gök yeleli yiğitleri toplamaz mı?!
Kapışacağı Kakançın,
Sataşmadan bakıp durur mu,
Yerinde başıboş bırakılsa,
Hanlığı yurtları aşmaz mı,
Gücünü toplayıp aldığında
Kakan'ın yurdunu basmaz mı?!
Yüksek yurda konarsa bu burut,
Semirip dinçleşmez mi,
Gücünü toplayıp o burut

Kakan'a kavga salmaz mı?!
Kalabalık kırgız eline
Heybetle varıp konacaktır,

His nature wholly unlike all others,
That famed brave has ruined the world,
He will be Manas's companion.
If the cunning burut reaches his homeland,
Will he stand watching without surging up,
Lying idle in that land —
Would Kuday ever strike the burut down?!
Will he not hew stout lances,
Will he not gather gray-maned braves?!
His destined foe is Kakançın,
Will he stand watching without assailing,
If he is left loose in his land,
Will his khanship not overspread the lands,
When he has gathered up his strength
Will he not storm Kakan's homeland?!
If this burut settles in the high country,
Will he not fatten and grow hale,
And gathering up his strength, that burut —
Will he not loose war upon Kakan?!
Among the teeming Kirghiz people
He will go and settle in majesty,

Hanlığı tamam olacaktır,
Öfkelenirse o burut
Kapışanı yutacaktır!
Tulparını besleyip nam salar,
Sataşanların hepsini
Komadan didip yün eder!
Küheylan beslerse yolunu bulur,
Kökü fesat o burut,
Yerine varırsa kırk olur.

Adı sanı Han Manas olur,
Hazırlanıp bağlamazsanız,
O uğursuz burutun
Belası Kakan'a dokunur."
Er Esenkan söz söyleyip,
Gazabını salıp bağırıp,
Kakançın'ın Beecin'ini
Sel gibi basacakmış gibi,
Kalabalık ordusunu çağırıp,
Kaldaylarını telaşa verip,
Yaya yüğrüklerini, alplarını
Öteye beriye yürütüp,
Taht üstünde Esenkan
Buyruğu önceden başlattı,
Kakan'ın yurdu çığrışıp,
Bozulup gideyazdı.
Çan, davul çalınıp,
Ordu aklını şaşırıp,

His khanship will be made complete,
If that burut is angered
He will swallow whoever grapples!
He will feed his tulpar and spread his fame,
All those who assail him
He will tease apart like wool, sparing none!
If he feeds a courser he will find his way,
That burut, mischief to the root,
If he reaches his homeland, they become forty.
His name and fame become Khan Manas,
If you do not make ready and bind him,
That ill-omened burut's
Scourge will touch Kakan."
Er Esenkan spoke his word,
Loosing his wrath, shouting,
Kakançın's Beecin
As if to overwhelm like a flood,
Summoning his teeming army,
Throwing his Kaldays into alarm,
His swift men on foot, his alps,
Marching them this way and that,
On the throne Esenkan
Set his command in motion beforehand,
Kakan's homeland broke into outcry,
And all but fell to ruin.
Bell and drum were sounded,
The host lost its wits,

Yuva yuva şehir Beecin'in
Ulusuymuş Esenkan,
Esenkan buyruk verince

Akın etti nice ulu.

Beecin'in halkı coşup azıp,
Tırgoot'u tümden toplanıp,
Mızrağın ucu çarpışıp,
Adamın başı tokuşup,

Of Beecin, city of nest upon nest,
Esenkan proves the great one,
When Esenkan gave the command
Many a great one came streaming.
Beecin's people surging wild,
All his Tırgoot assembled,
The lance-tips clashing,
Men's heads knocking together,

Zırh ceketlisini kuşatıp,
Güçlüsünü sınayıp seçti.
Kün Cañ-Cuñ'u baş edip,
Bin pehlivanı saldı,

Manas'ı bağlayıp almaya —
Esenkan'ın kavgası buydu.

Arraying the armor-coated,
He tested and chose his strongest.
Making Kün Cañ-Cuñ the head,
He sent forth a thousand pehlivans,
To bind and take Manas —
This was Esenkan's quarrel.

III

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALTAY SAVAŞLARI

Döödür alp Beecin'e varıp "Çoñ Cindi denen çocuk bütün pehlivanları kırdı, Coloy yaralı kaçtı" deyince Esenkan'ın içine kurt düşer: defterler açılır, altı yıl önce dañzaya yazılan ad ile Altay'daki çocuk üst üste konur ve gerçek ortaya çıkar — Cakıp oğlunu "Cindi" adıyla gizleyip Kıtay'ı yıllarca aldatmıştır. Manas'ı tanıyamayan ayarlar kılıçtan geçirilir; onu diri getirsinler diye Coloy, Ezkara, Döödür alp ve keskin nişancı Karacoy'un başında yedi bin kişilik ordu yola çıkarılır. Kara haberi obaya, Orolmo dağından gözcülük eden Telkızıl atlı Kutubiy ulaştırır; Cakıp yine boyun eğmekten söz ederken Akbaltay "Manas'ı vermem" diye kuşanır ve Kutubiy "Manastap!" narasıyla tek başına orduya dalar. Yedi gün süren bu ilk boğuşmadan iki yiğit de yara içinde çıkar; Koşoy'dan dönen Manas ise babasının öğüdünü elinin tersiyle itip açık savaşı seçer. Kırk Çilten ile Kızır'ın kolladığı genç han orduyu biçerken, onun uzağında Coloy ile Boroonçu kırk yoldaş çocuğu kuşatıp şehit eder — destanın en acı sayfalarından biri böyle yazılır.

Yenilen Ezkara'nın hileye başvurmasıyla bölüm ikinci ve daha karanlık bir savaşa döner: "Altay senin olsun, seni Çınmaçın'a han yapalım" diye üç gün mühlet dilenir ve saf yürekli Manas buna kanar. Süre dolunca tan vaktinde topluca saldıran Kıtay ordusunu Manas ile Kutubiy Kara-Suu ırmağına sürüp büyük kırgın yapar; katır binen Orgo balban Manas'ın mızrağıyla yüreğinden vurulur, meydan okuyan Coloy kılıcın önünde duramayıp kaçar. Ama Ezkara'nın planı sinsice işler: kara taşın ardına pusan Karacoy, Manas'la aynı gün doğan Toruçaar'ı okla vurur ve kahraman yaya kalır. Bölüm, Bozkelte'sine dayanıp tek başına vuruşan Manas'ın üzerine demir

kementlerin atıldığı, kuşatmanın boğazına dek daraldığı o nefes kesen anda kapanır: yardım uzaktadır, umut ise ancak At-Başı yönünden gelebilir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~16.100–22.850
- Anlatı zamanı: Döödür'ün Beecin raporundan Manas'ın demir kementle kuşatıldığı ana; iki büyük Altay savaşı
- Ana mekânlar: Esenkan'ın Beecin sarayı; Orolmo dağı ve Altay yaylaları; Kara-Suu ırmağı; Taş-Keçüü geçidi; Kara-Too
- Merkez kişiler: Manas, Kutubiy, Akbaltay, Coloy, Ezkara, Karacoy, Döödür alp, Boroonçu, Orgo balban, Esenkan
- Kilit motifler: dañzada yazılı yazgı, "Cindi" adıyla gizlenme, kırk çocuğun şehadeti, üç günlük mühlet hilesi, pusudan vurulan tulpar, demir kement kuşatması
- Karalaev damgası: hile ile saflığın ("ala köödön" Manas) karşı karşıya konması; atın ölümünün insan kaybı kadar ağır yas diliyle verilmesi ve bölümün uçurum kenarında kesilen gerilimli kurgusu

TÜRKÇE METİN

Esenkan'ın buyruğuyla Coloy'u başa geçirip Manas'ın üzerine ordu göndermesi

Esenkan'ın ordasından
Bir nesne çıkardılar ki,
Padişahlığı pek büyükmüş:

Savaşta giyilse ok işlemez,

O koca Esenkan'ının

Hazır tuttuğu kaftanıymış.
Eteği geniş, gök zırh,
Ok geçirmez pek zırh,

Arkası zincir örme demirden,
Göğüs yanının tamamı
Ok işlemez demirden,
Görsen kaftanı işte böyle,
Göğsünün üstüne diktirdiği
Cevherden düğmeler yumruk kadar,
Hazineden kaftan giyip,

Karga gibi uçan at binip,

Perçemi kırkık, yelesi yok,
Yele kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
İşin ilginçliği şu ki —
Ay Cañ-Cuñ düştü yola.

Gazabını şiddetle başlattı,
Yüreksiz olan kötüleri
Ordudan ayırıp attı.

ENGLISH TRANSLATION

How, at Esenkan's command, Coloy was set at the head and an army sent against Manas

From Esenkan's orda
They brought forth such a thing,
His padishah-power was mighty indeed:
Worn in battle, no arrow pierces it,
It was the kaftan that great Esenkan
Had held in readiness.
Wide of skirt, a gray-blue armor,
Armor most stout, no arrow passing,
Its back of chain-linked iron,
The whole of its breast-side
Of iron no arrow pierces,
Behold the kaftan — it was thus,
The buttons sewn upon its chest
Of jewel-stone, each big as a fist,
Donning the kaftan from the treasury,
Mounting a steed that flew like a raven,
Forelock cropped, without a mane,
Knotting mane and tail up tight,
And here is the wonder of it —
Ay Cañ-Cuñ set out upon the road.
He loosed his wrath in fury,
The faint-hearted wretches
He culled and cast from the army.

Mızrakta usta çeviğini,

Aybalta çalan yamanını seçti.
Bundan hayli asker verdi,
Eteği bir karış yırtmaçlı,
Ok işlemez kaftan verdi.
Hanlığını herkese bildirdi,
Hazine kaftanını giydirdi.

He chose the nimble master of the lance,
The fell wielder of the moon-axe.
From these he gave many soldiers,
With skirts slit a hand-span wide,
He gave kaftans no arrow pierces.
He proclaimed his khanship to all,
He clothed them in treasury kaftans.

Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'den asker derleyip,
Atta pehlivan, yayan yürük,
Savaşta yaman, büyük yürük,
Koşusuna yel yetişmez,
Eşsiz pehlivan Döödür alp,
Keçil'den bunca asker verip,
Döödür alpı gönderdi.
«Kırk evli Kırgız burutun
Kılını bile sağ komadan,
Kırıp gel, — dedi, — hepsini!»

Cotton-sashed, wide-booted,
Gathering soldiers from Keçil,
A wrestler on horseback, a runner afoot,
Fell in battle, a great strider,
The wind cannot match his running,
Peerless strongman, Döödür the alp,
Giving him this host from Keçil,
He sent forth Döödür the alp.
«Of the forty households of Kırgız buruts
Leave not so much as a hair alive,
Slaughter them all, — he said, — and return!»

Koca Döödür'ü gönderdi.
Koca Döödür'ün altına,
Savaşta binilse sarsılmaz,
Boz katırı bindirdi.
Boz katırın hali şöyleydi:
Kırk günlük çölü geçse,
Sarp yokuşlu beli aşsa,
Bir yudum su içmeyen,
Dayanıp durmadan yürüyen,
Gören insan şaşakalmış,
Şaşmadık kimse kalmamış,
Kakan hanın Beecin'ini
Kaplayan bir bela gelirse
Cenginde binsin diye,
Tam o güne saklanmış,
O kahrolası Esen'de
Zerrece akıl kalmamış.

He sent forth great Döödür.
Beneath great Döödür,
Unshaken when ridden in battle,
He set him upon the gray mule.
Such was the state of the gray mule:
Though it cross a forty-day desert,
Though it climb a steep-passed ridge,
It drinks not one gulp of water,
Enduring, walking without cease,
Those who saw it stood amazed,
None remained who did not marvel,
Upon Kakan khan's Beecin
Should some engulfing bane descend,
To be ridden in that war,
It was saved for that very day,
In that accursed Esen
Not a grain of sense remained.

Padişahlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir hayli,
Bu dünyada söz açık,
Sağ gezerken gözü açık,
Eşsiz bilgiç, büyük sınayıcı,
Esenkan işte böyle bir hanmış,
Gök yeleli er Esenkan'da
Bunca akıl var imiş.
O ordunun ardından,
Kapısı çelik ordadan,
Seyre çıktığı bağından,
Kimsenin ayak basmadığı,
Bakan kulun şaşakaldığı,
Direği altın ordadan,
Göğe savrulup toz toprak,
Asker kaynayıp kaynaşarak,
Hanlığı ele belli han,
Tavus kuşunun kuyruğunu
Dokuz türlü takınmış,
Cepkenini kabartıp,

His padishah-power was a thing apart,
His strongman's might was ample,
In this world the word is plain,
While he walked alive his eye was open,
Peerless sage, great tester of men,
Such a khan was Esenkan,
In gray-maned Esenkan the man
So much cunning there was.
Behind that army then,
From the orda with gates of steel,
From the garden where he strolled,
Where no man's foot had trodden,
Where gazing servants stood amazed,
From the orda with pillars of gold,
Dust and earth whirled to the sky,
Soldiers seething, swarming forth,
A khan whose khanship all the land knew,
The tail-plumes of the peacock
He had donned in nine fashions,
Puffing out his jerkin,

Kızıl cepken kaftan giyip,
Yaman nişancı Karacoy,
Hayli çetin asker alıp,
O yaman Manas hunhârı
Yetişip bağlayıp tutmaya,
Demir urganla zırh alıp,
Şaşmadan yakalayıveren
Kementçileri bol alıp,
Onun öte yanından
Karacoy çıkageldi.
Karacoy'un ardından,
Mercan tokalı, inci taşlı,
Zuñtuñ hanı da aralarında.
Türlü türlü kalabalık orduyu
İyice görüp bakınca,
Perişan oldu zavallı baş.
Kırk evli Kırgız Manas'ı
Kırıp vurup yıkmaya,

Clad in scarlet jerkin-kaftan,
The fell marksman Karacoy,
Taking soldiers hard and many,
That fell bloodthirsty Manas
To overtake and bind and seize,
Taking iron ropes and armor,
Lassoers who catch unerring —
Taking lasso-men in plenty,
And from beyond him there
Karacoy came forth.
Behind Karacoy there came,
With coral buckle, set with pearls,
The khan of Zuñtuñ too among them.
That teeming host of every kind
When he looked and saw it well,
The poor head fell into despair.
Manas of the forty Kırgız households
To smash and strike and overthrow,

Kalmakların Coloy'unu
O an isteyip seçtiler.
Tutuştuğunu sağ komayan,
Bir domuzun etine
Bir oturuşta doymayan,
Yiğitliği bir hayli:
«Koca Coloy, pehlivanım,
Manas'ı bağlayıp getirmeden,
"Pehlivanlarımı kırıp geçirdi" diye,
Ettiğin rezillik canımı yaktı.

Coloy bahadır, alp idin,
Obur da idin, er de idin,
Savaştığının tamamını
Bağlayıp getirir sanırdım.
Han Esenkan'ım ben kendim,
Kırk boy Hıtay Beecin'e
Ulu olup hükmederim,
Şu Coloy var oldukça,
Bana sataşanların hepsini
Ezer geçerim der dururum.
Karşıma dikileni ben Esen,
Bağlarım der dururdum,
Rast geleni sağ komadan,
Tepelerim der dururdum.
Haraç almaya yollasam,
Verdiğim her şeyi saçmışsın,
"Burut'tan zulüm gördüm" deyip,
Manas'tan geri kaçmışsın.
Gazabım serttir, gör bak,
Coloy pehlivan adın var,

Burut'tan kaçıp gelmektense
Doğmaz olup yerin dibine geçseydin!
Ulu geçinen hanını dinle:
Gayretin tam, zehrin güçlü,
Koca Coloy pehlivanım,
Manas'ı tutmadan gelirsen,
Öz canından ümidi kes!

Coloy of the Kalmaks
That instant they desired and chose.
Who leaves no foe he grapples alive,
Who on the flesh of one whole boar
Is not sated at one sitting,
His valor was ample:
«Great Coloy, my strongman,
Not binding and bringing Manas back,
Saying, "He slaughtered my strongmen" —
The disgrace you wrought has seared my soul.
Coloy the batyr, you were an alp,
A glutton you were, a man you were,
All those you fought with, every one,
I thought you'd bind and bring them home.
I myself am Khan Esenkan,
Over Beecin of the forty Hıtay tribes
I rule supreme as sovereign,
So long as this Coloy exists,
All those who dare provoke me
I crush and pass — so I keep saying.
Whoever stands against me, I, Esen,
Shall bind — so I kept saying,
Whomever I meet, leaving none alive,
I shall trample — so I kept saying.
When I sent you to gather tribute,
You squandered all I gave,
Saying, "I suffered at the Burut's hands,"
You fled back from Manas.
My wrath is harsh — behold it,
Coloy, you bear a strongman's name,

Rather than come fleeing from the Burut,
Better unborn, sunk beneath the earth!
Hear your khan who reigns supreme:
Your zeal is whole, your venom strong,
Great Coloy, my strongman,
If you return without seizing Manas,
Give up all hope of your own life!

Ok yetişmez yürük Açbuudan'ı,
Yılkıdan dilediğince mal veririm,

Teke tek durmadan vuruşsam,
Yedi yıl durmadan dövüşsem
Yırtılmayan kaftan veririm,
Yiğitliği bambaşka,
Hıtay'dan tümen asker veririm.
O kahrolası hunhârı
Sonunda tutup getirmezsen,
Manas sağ kurtulursa,
Âleme kırgını
Salacak hali var besbelli,
Âlemi kasıp kavurup
Alacak hali var besbelli.
O kahrolası burutu
Gücün yeterse tutuver,
O kudurmuş burutu
Eline geçerse tepeleyiver!
Kurtulursa Manas rahat vermez,
Asla bizi sağ komaz!
Zırhlı yiğidi seksen dört,
O evi yanası hunhâr
Sağ kalıp da büyürse,
Baktığı her yan kızıl alev!
Ulu da odur, han da odur,
Kaçırmadan tutmazsak,
Bizi ezip geçecek can da odur!
Manas'ı yakalamazsak,
Derin zindana atmazsak,
Ürküp duruyorum hunhârdan,
Yapacağını yapar diye,
Korkup duruyorum ondan.
Dönüp gelirse o hunhâr —
Keskin de odur, arslan da odur —
Şu duran Beecin'i
Yakıp gidecek er de odur!
Kara yamaçlar, yüce dağ,
Bakmadan aşılır dağ değil.

The racer Açbuudan no arrow overtakes,
From my herds I'll give what wealth you wish,
Though one fight duels without cease,
Though one battle seven years unresting,
I'll give a kaftan that never tears,
Their valor a thing apart,
From Hıtay I'll give a tümen of soldiers.
That accursed bloodspiller —
If in the end you fail to seize and bring him,
If Manas escapes alive,
Slaughter upon all the world
He plainly has the power to loose,
Scorching and ravaging the world,
He plainly has the power to take it.
That accursed burut —
If your strength suffices, seize him,
That rabid burut —
If he falls into your hands, trample him!
If Manas escapes he'll give no peace,
He'll never leave us alive!
His mailed warriors are eighty-four,
That bloodspiller, may his house burn —
If he lives and grows to power,
Every side he looks upon — red flame!
The mighty one is he, the khan is he,
If we seize him not before he slips away,
The soul who'll crush us too is he!
If we do not capture Manas,
If we cast him not in the deep dungeon —
I stand in dread of that bloodspiller,
Fearing he will do his deed,
I stand in terror of him.
If that bloodspiller comes again —
The keen one is he, the lion is he —
This Beecin standing here,
The man who'll burn it down is he!
Black hillsides, lofty mountain,
No mountain crossed without a look.

Kara niyetli o hunhâr,
Tutuşmadan duracak düşman değil!
Hüküm de onda, arslan da odur,

O yanası burut,
Halkın dileğiyle, elin haberi olmadan,
Bu Altay'da doğmuştur,
Sağ kalırsa görürsün,
Beecin'e salar velvele!
Babası Cakıp, Akbaltay,
Altay'a sürgün gelmişler,
Çaresiz kalıp sürünmüşler,
Gönlü açılıp huzur bulmuş,
Altay'a gelip o Cakıp
Sayısız mal edinip bay olmuş.
Kalmak mı dersen, bu Cakıp
Bize sataşmış besbelli, kurnaz Cakıp!
Kendisi İslam dininde,
Sürülüp gelen kırk evli,
Özünde düşman besbelli.
Pehlivanlar, sizi yolladım,
Manas'ı yakalamazsan,
Derin zindana atmazsan,
Hepten bağlayıp kaçırmadan
İşini bitirivermezsen,
Ateş salınacak yer orası,
O yanası er de odur!
Pehlivanlarım, hepiniz varsınız,
Hazinenin baş nişancısı
Karacoy'um, geri kalma, git!
Erlerin eri Coloy, koca Döñgö,
Âleme yeter gücünüz var,
Gün doğusuyla gün batısına
Koşup yetişir bineğiniz var!
Velveleyi âleme
Salacak kudretiniz var!
Pehlivansınız, çeviksiniz,
Âlemi kasıp kavurup,
Âlemin tamamını

That black-hearted bloodspiller
Is no foe who'll rest before he grapples!
The judgment too is his, the lion is he,

That burut, may he burn,
By the people's wish, unknown to the land,
Was born here in this Altay,
If he lives, you shall see,
He'll loose tumult on Beecin!
His father Cakıp, and Akbaltay,
Came exiled to the Altay,
Helpless, they dragged through misery,
His heart eased, he found peace,
Coming to Altay, that Cakıp
Gained countless herds and grew a bay.
As for the Kalmak — this Cakıp
Has plainly baited us, sly Cakıp!
He himself is of the faith of Islam,
The forty households driven here
At heart are plainly foes.
Strongmen, I have sent you forth,
If you do not capture Manas,
If you cast him not in the deep dungeon,
If, binding him fast, letting none escape,
You do not finish off his business,
That place shall be put to the torch,
And he's the man to burn it, curse him!
My strongmen, you all are here,
Chief marksman of the treasury,
My Karacoy, don't lag behind — go!
Coloy, man of men, great Döñgö,
You have strength to match the world,
To the sunrise and the sunset
You have mounts that race and reach!
Tumult upon the whole wide world —
You have the might to loose it!
Strongmen you are, and nimble,
Scorching and ravaging the world,
The whole of all the world —

Bağlayacak yamanlarsınız.»
Coştukça coşan Esenkan:
«Kakan'a buyruk kılarım,
Burut şöyle dursun, sizlerin
On sekiz bin âlemi
Tümden bağlayıp getirmesini
Dileyip beklemekteyim.
Akbaltay ile bay Cakıp,
"Oğlanın adı Cindi'dir" deyip,
Saklamış onu kurnaz Cakıp.
Tepesinden basıver,
Varını yoğunu saçıver,
O kudurmuşun evine

You are the fell ones who shall bind it.»
Esenkan, surging ever higher:
«I give command to Kakan,
Let the Burut be — from you
The eighteen thousand worlds
Bound and brought me one and all —
That is my wish and expectation.
Akbaltay and bay Cakıp,
Saying, "The boy's name is Cindi,"
Sly Cakıp hid him away.
Come down upon his head,
Scatter all he has and owns,
Into that rabid one's house

Öfkeyle dalıp girin,
Yakalayıp kafa derisini
Karış karış dilin!
«Manas'ı ver!» deyin,
Çiğneyip ezerek dönün!
Pehlivanını zora koşup,
Hışımla inip kuşatın.
«Han buyruğu, ver!» deyip,

Külünü savurup dövün!
Güçlülerini bağlayıp gelin,
Cakıp bay ile Akbaltay'ı,
Onları da tepeleyip gelin,
Kabaran hanlarını
Kurban edip gelin,
Başını kesip, bağlayıp,
Bize doğru getirin!
Öfkelenen hanlarının,
Sataşırsa hırsını kırıp gelin,
Ocağının direğini kırıp,
Kendi ateşinde yakıp gelin!
Dizgin size tam verilsin,
Malına sahip çıkarsa,
Beynini ezip yumruklayın,
O kudurmuşun söküp çıkarın

Burst in with fury,
Seize him, and his scalp
Slice span by span!
Say: «Give up Manas!»,
Trample, crush, and then return!
Put his strongman to the strain,
Descend in wrath, encircle him.
Saying, «The khan's command — give him up!»,
Beat him, scatter his ashes to the wind!
Bind their strong ones and return,
Cakıp bay and Akbaltay,
Trample them as well and return,
Their swelling khans —
Make them sacrifice and return,
Cut off his head, bind it fast,
And bring it here to us!
Their khan who rises up in anger —
If he assails you, break his fury and return,
Break the pillar of his hearth,
Burn him in his own fire and return!
Let the reins be given wholly to you,
If he stands to guard his herds,
Pound his skull, crush his brains,
Rip out of that rabid one

Ta derindeki kinini!
Haindir o kurnaz burut,
Tepesinden basın,
Gücünüz yeterse çarpışıp,
Varını yoğunu saçın,
Kışkırtan sözünü bulun,
Kışkırtıya gelirse o burut,
Kırıp geçirip yok edin!
Nicelerini devirip,
Kırgın salıp kırın,
Yiğit Esenkan hanınızın
Dediğini dosdoğru yapın!
Yamanlarını kırın!»
Esenkan söyledi ölçüsüz söz:
«Haydi pehlivan, yürü!» deyip,
«Kendi yurdunda Baltay'la Cakıp
Eli yöneten kurnazlar besbelli,
Yanlarında gezenlerin hepsini
Sağ komadan tepeleyip gelin,
İhtiyar Akbaltay ile Cakıp'ı da!
Sözüm budur, pehlivan» deyip,
Esenkan buyruk verince,
Hıtaylardan — Tagılık,
Kaynaştı nice ulular.

The hatred at his deepest core!
A traitor is that cunning burut,
Come down upon his head,
If your strength avails, do battle,
Scatter all he has and owns,
Find the word that goads him,
If that burut takes the bait,
Cut him down and wipe him out!
Toppling many of their number,
Loose slaughter, slay them,
What your valiant khan Esenkan
Has spoken — do it to the letter!
Slay their fell ones!»
Esenkan spoke words without measure:
Saying, «Onward, strongman, march!»,
«In their own yurt-land Baltay and Cakıp
Are plainly the sly ones steering the people,
All those who walk beside them,
Trample, leaving none alive, and return,
Old Akbaltay and Cakıp too!
This is my word, strongman,» he said,
When Esenkan gave the command,
From the Hıtays — Tagılık,
Many mighty ones came seething.

Taş kuşanmış Hıtay'ın
Seçkinleri derlenip,
Güçlüleri coşup azıp,
Nice pehlivan, nice dev,
Çoğu atlı, çoğu yaya,
Hepsi pehlivan, hepsi dev,
Mızrakçının en çeviği,
Hilesi bol en yamanı,
Aybaltalı yiğidi,
Mızrakta usta ereni,
Ölümden geri durmayanı,
Ecelden kıl kadar dönmeyeni,
Hanları buyruk verince,
Akın edip yola düştü.

Of the stone-girded Hıtay
The chosen ones were mustered,
Their strong ones surged and raged,
Many a strongman, many a giant,
Many mounted, many afoot,
All of them strongmen, all of them giants,
The nimblest of the lancers,
The fellest, rich in ruses,
The warrior with the moon-axe,
The man well-skilled with the lance,
He who shrinks not back from death,
He who swerves not a hair from doom,
When their khans gave the command,
They surged in a raid upon the road.

Baksan göze ilişmez,
Hangisi kim, bilinmez,
Gök açık, yer dumanlı,
Yerden bir dal görünmez,
Toprak uçup, yer tozup,
Elden bir kişi seçilmez,
Esenkan buyruk verince:
«Hunhâr Manas kaplanı
Kaçırmadan bağlayıp gelin!» deyip,

Look — the eye cannot take them in,
Which is who, none can tell,
The sky is clear, the earth in haze,
Not a branch is seen upon the ground,
The soil flew up, the earth in dust,
Not one man of the host stands out,
When Esenkan gave the command:
«The bloodspiller, Manas the tiger —
Bind him, let him not slip free, and return!» he said,

Ululari böyle derken,
Topuzlu eller tokuşup,
Can pahasına itişip,
Cepken giymiş taşlısı
Birbirine sokulup,
Akın edip, gürültüyle yürüyüp,
Birbirinden ayrı düşüp,
Baksan göze ilişmez,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Hangisi kim, bilinmez,
Düzenli Hıtay eliymiş,
Tufan suyu taşıp basmadan,
Sağ kalmış bir elmiş.
Yaman pehlivan davranıp,
Yedi kol olup depreşip,
Göğe savrulup toz toprak,
Pehlivanlar yürüyüp gümbürdeyip,
Kalmakların hanı Coloy —
Gayreti başka, zehri güçlü,
Sataşanı dümdüz eden,
Coloy'u görsen yaklaşma,
Bu kâfirden ümidi kes!
Gök zırhı giydirip,
Açbuudan'a bindirip —
Eni kalın, boyu kısa,

As their mighty ones spoke thus,
Mace-bearing hands were clashing,
Jostling at the price of life,
The stone-decked ones in jerkins
Pressing one against another,
Raiding, marching with a roar,
Falling apart from one another,
Look — the eye cannot take them in,
May God never show such a sight,
Which is who, none can tell,
An ordered Hıtay people it was,
Before the Flood-waters rose and drowned,
A people that survived alive.
The fell strongmen bestirred themselves,
In seven columns heaving forth,
Dust and earth whirled to the sky,
The strongmen marching, thundering,
Coloy, khan of the Kalmaks —
His zeal apart, his venom strong,
Who flattens all who dare assail him,
If you see Coloy, come not near,
Give up all hope before this infidel!
They clad him in the gray-blue armor,
They set him on Açbuudan —
Thick of girth and short of stature,

Şiş suratlı, geniş omuzlu,
Tutuştuğunu sağ komayan,
Bir tosunun etine

Swollen-faced and broad of shoulder,
Who leaves no foe he grapples alive,
Who on the flesh of one young bull

Bir oturuşta doymayan,
Pehlivanlığı bambaşka,
Yiğitliği bir hayli,
Gök zırhı bürünüp,
Görecek olsan koca Coloy,
Boz yaban domuzu gibi saldırıp,
Ağzından duman fışkırıp,
Gözünden alev saçılıp,
O kudurmuşun hali böyleydi,
Türlü türlü pehlivanıyla
Askerini eksiksiz aldı.
Manas şöyle dursun, o kudurmuşun
Âleme yeter heybeti var!
Topuzu dağın yarısı kadar,
Coloy'un halini hiç sorma —
Kim görünse yutacak gibi.
Pehlivanların en hâlisi,
Coloy'un aslını sorarsan,
Kara Kalmak ulusudur.
Gün batısı yanda doğmuş,
Eşsiz pehlivan, koca obur,
Sataşanı yere serip,
İnsanlara salmış velvele.
Boz otağın en hâlisi,
Coloy'un hali işte böyle,
Kara Kalmak ulusudur,
Karlı dağın tepesi,
Kara Kalmak beyidir.
Coloy koyuldu yola,
Sayısı bin kişilik orduyla,

Bağlayacağı bay Cakıp,
Devireceği Akbaltay,
Tutuşacağı han Manas.
Eline geçerse bunları,
Gücü yetip kuvvet bulursa,
Kör edercesine gözlerini oymaya,
Kırk evli Kırgız Manas'ın
Kanını içip doymaya.

Is not sated at one sitting,
His strongman's might a thing apart,
His valor ample,
Wrapped in the gray-blue armor,
If you should see great Coloy —
Charging like a gray wild boar,
Smoke spurting from his mouth,
Flame scattering from his eyes,
Such was that rabid one's state,
With strongmen of every kind
He took his soldiers, lacking none.
Let Manas be — that rabid one
Has majesty to match the world!
His mace as big as half a mountain,
Ask not of Coloy's state —
As if he'd swallow all he sees.
Purest of the strongmen he,
If you ask of Coloy's stock,
He is of the Kara Kalmak nation.
Born on the sunset side,
Peerless strongman, mighty glutton,
Laying low all who assail him,
He loosed tumult on mankind.
Purest of the gray pavilion,
Such indeed is Coloy's state,
He is of the Kara Kalmak nation,
Peak of the snow-clad mountain,
He is the Kara Kalmak bey.
Coloy set out upon the road,
With an army numbering a thousand men,
Bay Cakıp is the one he'd bind,
Akbaltay the one he'd topple,
Khan Manas the one he'd grapple.
Should these fall into his hands,
Should his strength avail and power serve,
To gouge their eyes to blindness,
Of Manas of the forty Kırgız households
To drink the blood and drink his fill.

O Coloy'un ardından,
Rengârenk kuşanmış,
Değerlisi, Beecin'de
Şanı duyulup bilinen,
Pehlivanlığı bambaşka,
Yiğitliği bir hayli,
Ününü duyanın ürktüğü,

Behind that Coloy then,
Girded in many colors,
A man of worth, whose fame in Beecin
Was heard of and was known,
His strongman's might a thing apart,
His valor ample,
Whose name made hearers quail,

At canbazı, yayan yürük,
Acayip ilimler okumuş,
Pek büyücü, koca yadacı,
Han önüne gelmişti,
Kıyamet koparken ortaya çıkan
Kartal bakışlı keskin nişancı,
Yay çeken çeviklerden,
Kement atan yamanlardan,
Erliği en üstün olandan,
Hesaba gelmez nişancıdan,
Gayreti tam çeviklerden,
Geri dönmez yamanlardan.
Sel bassa şaşırmadan,

A trick-rider, a runner afoot,
Versed in strange and wondrous sciences,
A great sorcerer, a mighty weather-mage,
He had come before the khan,
Who steps forth when doomsday breaks,
Eagle-eyed, a deadly marksman,
Of the nimble ones who draw the bow,
Of the fell ones who cast the lasso,
Of those supreme in manhood,
Of marksmen beyond reckoning,
Of the nimble ones whole in zeal,
Of the fell ones who never turn back.
Unfazed though floods should drown the land,

İnsan değil o kahrolası,
Ateşten geri durmadan,
Tuğ dibinde durandan,
Düşman deyince atılıp,
Beli sıkı kuşanandan —
Karacoy koyuldu yola,
Manas'ı bağlayıp tutmaya,
Belaları salmaya,
Bu da bin kişilik orduyla!
Onun arka yanından,
Cepken giymiş güçlüsü,
Akılda derin çeviği,
Mızrakçının en hâlisi,
Düşmana yol bilir yamanı,
Kısacası vuruşta bahadır,
Düşman hilesini iyice bilen ustası,
Kara yürekli kâfiri,

No human is that accursed one,
Never shrinking back from fire,
Of those who stand beneath the standard,
Who leap at the word 'foe',
Of those who gird their loins up tight —
Karacoy set out upon the road,
To bind and seize Manas,
To loose calamities abroad,
He too with an army of a thousand men!
And from behind him then,
The strong one clad in jerkin,
The nimble one deep in wit,
Purest of the lancers,
The fell one who knows the way to the foe,
In short, a batyr in the fray,
The master who knows well the foe's deceits,
The black-hearted infidel,

Düşmanın oyununu bilen bahadırı,
Kılıcı keskin ağızlısı,
Mızrağı sivri uçlusu,
Kara kana kana kanmış,
Kaçmadan durup vuruşan,
Zor yerde düşmanı tepeleyen,
Sanki hemen yapıverecekmiş gibi
Kınıyla birlikte kuşanmış.
Yamanlardan seçip asker alıp,
Döödür koyuldu yola,
Bu da bin kişilik orduyla.
Hanından buyruk alıp,
Gazabı sert kılmaya,
Töre Manas burutun
Tepesinden basmaya,
Kırıp biçip devirip,
Varını yoğunu saçmaya.
Pehlivan besleyip, ordu toplayıp,

The batyr who knows the enemy's game,
His sword of keenest edge,
His lance of sharpest point,
Glutted deep on black blood,
Who stands and fights without fleeing,
Who tramples the foe in the hardest place,
As though he'd do the deed this instant,
He girded blade and scabbard both.
Choosing soldiers from the fell ones,
Döödür set out upon the road,
He too with an army of a thousand men.
Taking his khan's command,
To make his wrath fall harsh,
Upon the burut, lord Manas,
To come down upon his head,
To cut and hew and topple,
To scatter all he has and owns.
Rearing strongmen, mustering hosts,

Buyruk verdi Esenkan,
Gök yeleli bahadır Manas'a
Belayı bol bol yığarak.
Yuva yuva kaleli Beecin'in
Ulusuymuş Esenkan.
Gazabı çetin han imiş:
«Ne olursa olsun, Manas büyürse,
Kıyameti koparır» diye,
Derin bir korkusu varmış.
Keskin bilgiç, hükmü sert arslan,
Beecin'in sahibi Esenkan,
Herkesten uyanık, çetin er.
Padişahlığı bambaşka,
Bilgiçliği bir hayli.
Ulu da imiş, han da imiş,
Bu gök yeleli Esenkan'ın
Gözü açıklığı da var imiş.
Ere sınayıcı, en bilgiç,
Eşi benzeri olmayan can imiş.
O ulu Esenkan

Esenkan gave the command,
Upon the gray-maned batyr Manas
Heaping bane on bane in plenty.
Of Beecin with its nested fortresses
Esenkan was the mighty lord.
A khan of grievous wrath he was:
«Whatever comes, if Manas grows,
He'll bring the very doomsday down,»
So ran his deep-set fear.
Keen sage, a lion harsh in judgment,
Esenkan, the master of Beecin,
More wakeful than all, a hard man.
His padishah-power a thing apart,
His sage-craft ample.
Mighty he was, and khan he was,
This gray-maned Esenkan
Had open-eyed shrewdness too.
A tester of men, most sage of all,
A soul without a peer he was.
When that mighty Esenkan

Sert bir gayrete geldiğinde,
Söylediği söz boşa değil,
O günden bugüne dek,
Esenkan'ın buyruğu
Bir söylenir, iki olmaz.
Padişahlığını bundan bil:
Kırk boy Hıtay Beecin'i
Tutup bir arada derlemiş,
Esenkan buyruk verince,
Davullar gümbür gümbür vuruldu,
Mançu'nun yaman hanı imiş,
Ezkara'nın ordusu üşüştü.
Kolçaklı hanı var,
Erlerinin hepsi var,
Cepken giymiş güçlü var,
Mızrakçıdan usta var,
Düşman hilesini bilen açıkgöz var.

Dağ gibi iri devi var,
Atın taşıyamayacağı alpı var,
Kulun diyeceği kalmaz —
Türlü türlü halkı var.
Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen kimse yok,
Apaçık Tanrı bilmese,
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Yaradan'ın kendi bilmese,
Yanından dönüp gelen insan yok.
Zırh kaftanı giydirip,

Koca doru ata bindirip,
Mançu'dan bin asker verip,
Biri bine bedel
Pehlivanlarını bol verip,
Ezkara'yı gönderdi.
Çanlar sık sık çalınıp,
Asker kaynayıp üşüşüp,
Baksan göze ilişmez,
Tanrı yüzünü göstermesin,

Rose into stern resolve,
The word he spoke was not in vain,
From that day to this,
The command of Esenkan
Is spoken once, never twice.
Know his padishah-power by this:
Beecin of the forty Hıtay tribes
He held and gathered into one,
When Esenkan gave the command,
The drums were beaten, boom on boom,
He was the fell khan of the Mançu,
Ezkara's army came swarming.
He has his khan with arm-guards,
He has his men, all of them there,
He has strong ones clad in jerkins,
He has masters among lancers,
He has sharp-eyed ones who know the foe's deceits.
He has giants huge as mountains,
He has alps no horse can carry,
No word is left for man to say —
He has peoples of every kind.
Much of it lies, much of it truth,
None has gone, seen, and returned,
Unless all-seeing God should know,
Half of it invention, half of it truth,
Unless the Creator himself should know,
No man has turned back from his side.
Clothing him in the armored kaftan,

Setting him on a great bay horse,
Giving a thousand Mançu soldiers,
Each one worth a thousand men —
Giving strongmen in plenty,
He sent forth Ezkara.
The bells were rung and rung again,
Soldiers seething, swarming in,
Look — the eye cannot take them in,
May God never show such a sight,

Nasıl olduğu bilinmez.
Saf tutup dalgalanıp,
Yedi bin pehlivan bastı.
Yer yarıldı sarsılıp,
Kılıç değse gık demez
Yamanlarını bir ayırdı.
Aybalta vursa «of!» demez

Bahadırlarını bir ayırdı.
Nişan alıp düşmana ok atan
Nişancılarını bir ayırdı.
Mızrakta usta, hile bilen
Açıkgözlerini bir ayırdı.
Bölük bölük bölerek,
Tutuşacağı kırk evliye
Düşmanlık sırrını göstererek,
Uzun kulaklı katıra binmiş,
Kınsız kılıç kuşanmış,
Yağmak üzere dönen bulut gibi,
Yüzü gazaba kesilmiş
Açıkgözlerini bir ayırdı.
Bilezik nişanlı kulaya,
Boz ata binenini bir ayırdı,
Sağrısı semiz, koşamayan
Hantal ata binenini bir ayırdı.

Görenin gönlünü çelen,
Ak çadır gibi görünen
Boz ata binenini bir ayırdı.
Küme küme asker sürüp,
Ordunun hepsini bir arada sürüp,
Yer yarılıp depreşip,
Alpları, devleri hep var.
Yedi bin kadar ordu olup,
Borular, zurnalar çaldırıp,
Gergedana koşup yükletip,
Kolçağını heybetle takınmış
Kalday'ları ayrılıp —
Doğrusunu Tanrı bilmese,

How it was, none can tell.
Forming ranks and billowing,
Seven thousand strongmen pressed forth.
The earth was split and shaken,
Who grunt not at a sword-stroke —
The fell ones he set apart.
Who cry not «oh!» at the moon-axe blow —
The batyrs he set apart.
Who aim and loose their shafts at foes —
The marksmen he set apart.
Skilled with the lance, versed in ruses —
The sharp-eyed ones he set apart.
Dividing troop by troop,
To the forty households he would grapple
Showing the secret of his enmity,
Mounted on the long-eared mule,
Girt with a scabbardless sword,
Like a cloud that turns to rain,
Their faces set in wrath —
The sharp-eyed ones he set apart.
On the dun marked with a fetlock-ring,
The riders of gray steeds he set apart,
Fat of croup, unable to run —
The riders of lumbering mounts he set apart.
That charm the heart of all who see,
That look like white pavilions —
The riders of gray steeds he set apart.
Driving soldiers cluster on cluster,
Driving the whole army as one,
The earth split open, heaving,
Alps and giants, all are there.
An army some seven thousand strong,
Horns and zurnas sounding,
Harnessing, loading the rhinoceros,
Their arm-guards donned in majesty,
The Kalday set forth apart —
Unless God knows the truth of it,

Yedi kurt bir koyunu
Paylaşsa leşini kor mu?

Yeri kaplayan bunca Hıtay
Döverse leşini kor mu?
Kimi pehlivanın elinde
İnsana atılan demir ağ,
Toz duman savrulup, ortalık yanıp,

Kaynamış artık kara talih!
Hani Nuh peygamber çağında,
Tufan suyu basmıştı burayı,
Yerden kaynayıp taştığında,

On sekiz bin âlemi
Perişan edip bastığında —
Gönülde kalır nice hasret —
Tufanın suyu erişemeden,
Sekiz yüz evli bir el sağ kalmış.

Sonra hani, ak peygamber Mustafa

Arş'a çıkıp durduğunda,
Nur dökülen Beecin'in
Kapatılmak istense de kapısı
Kutup yönüne açılmış.
İnsafı kaba, imanı yok —
On sekiz bin âlemi
Depreşirse perişan eder diye,
Şu duran Beecin'e
Tanrı'nın bolluk nuru saçılmış.
Kimse varıp girememiş,
Boyun eğdirip hesap sormamış,
Altın tahtın üstünde
Esenkan buyruk vermiş.
Kapısı çelik, koca derbaze.
Padişahlığı bambaşka,
Bakılsa Esenkan imiş.
Kazılmış derin hendekler olup,

If seven wolves share out one sheep,
Will they leave the carcass whole?

So many Hıtay covering the earth —
If they beat him, will they leave his corpse?
In the hands of some strongmen
Iron nets for casting over men,
Dust and smoke whirled up, all things ablaze,
Black fate has come now to the boil!
In the age of the prophet Nuh, you know,
The Flood-waters drowned this place,
When they boiled and burst from the ground,
When they overwhelmed and drowned
The eighteen thousand worlds —
How much longing stays within the heart —
Where the Flood-water could not reach,
A people of eight hundred households survived.
And then, you know, when white prophet Mustafa
Rose up and stood upon the Throne,
The gate of light-bathed Beecin,
Though men had wished it shut,
Swung open toward the Pole.
Coarse in mercy, void of faith —
The eighteen thousand worlds
It would ruin if it stirred — for this,
On this Beecin standing here
God's light of plenty was outpoured.
None could go and enter in,
None bowed its neck or called it to account,
Upon the golden throne
Esenkan gave forth command.
Its gate of steel, a mighty derbaze.
His padishah-power a thing apart,
Look — it was Esenkan.
With deep-dug moats around,

Kakan'ın yurdu depreşip,
Rast gelen sağ kalmamış,
Çekişeni tepelemiş.
Kâfirlerin hanı Coloy,
Bileği güçlü, kendisi er,
Koca kazan gibi başı var,
Yatan köpek gibi kaşı var,
Eni kalın, boyu kısa,
Ağırlığı dağ gibi kara taş,
Tutuşan sağ kalır mı,
Coloy'u görsen uzağa kaç!
Yüzü yassı, geniş omuzlu,
Pehlivanlığı bambaşka,
Yiğitliği bir hayli,
Yiğit Esenkan'ın giydirdiği
Ak zırhı büründü,

Kakan's yurt-land heaving,
None who met it stayed alive,
It trampled all who strove with it.
Coloy, khan of the infidels,
Strong of wrist, himself a man,
His head like a great cauldron,
His brows like sprawling dogs,
Thick of girth and short of stature,
His weight a black rock like a mountain,
Can any who grapples him survive?
If you see Coloy, flee far away!
Flat of face and broad of shoulder,
His strongman's might a thing apart,
His valor ample,
The white armor valiant Esenkan
Had clothed him in, he wrapped around,

Ruhların çarptığı koca Coloy,
Aç kaplan gibi saldırdı.
Bindiği at Açbuudan,
Sırtı yüksek, eyeri alçak,
Altı ay binilse yorulmaz,
Önü kısa, budu uzun,
Kudurmuş Coloy'un bineğidir.
Yedi bin askerlik ordu alıp,
Coşup Coloy yola düştü,
Kürpüldök'ün çölüne
Ordunun öncüsü girdi.
Dağın bittiği burna,
Kütük gibi dikilen çıkıntıya
Varıp Coloy coşarak,
Açbuudan'ın başını çevirdi işte,
Aç nara, kuru vaveyla —
Naralar atıp durdu işte.
Mançulara bağırıp,
Pehlivanları çağırıp,
Kolçağını heybetle takıp,
Hanlarının hepsi geldi,
İriliği dağ gibi er Coloy

Great Coloy, whom spirits strike,
Charged like a starving tiger.
The horse he rode, Açbuudan,
High of back, low of saddle,
Ridden six months, it does not tire,
Short in front, long in the haunch,
It is rabid Coloy's mount.
Taking an army of seven thousand men,
Coloy set out surging on the road,
Into the desert of Kürpüldök
The army's vanguard entered.
To the headland where the mountain ends,
To the spur that stands like a stump,
Coloy arrived and, surging,
Turned Açbuudan's head, behold,
Hungry war-cries, hollow clamor —
He stood there roaring battle-cries.
Shouting to the Mançus,
Calling the strongmen in,
Donning his arm-guard in majesty,
All of their khans came,
Coloy the man, huge as a mountain,

Söze girişip anlattı:
«Haberin var mıydı bilmem,
Hanım, işte buradasın,
Mançu'nun hanı Ezkara,
Sen de işte buradasın!
Döödür alp ile Karacoy,
Sen de işte buradasın!
Boz yamaçlar, kara sırt,
Kolaçansız aşılır dağ değil,
Kaplan Manas, hunhâr arslan,
Kolay doğmuş oğul değil,
İnsanı onduracak kul değil!
İyice yolunu kolaçan edelim,
Yerini ölçüp belleyelim.
Demir urgan ağcıları,
Elleri hançerli takımı,
Kaba topuzlu yayaları,
Atın taşıyamadığı devleri,
Mızrak vuran çeviği,
Aybalta çalmada usta,
Acımasız yamanı,
Düşman deyince atik olanı,
Düşmanın hilesini kendisi bilen

ustayı,
Öne sürüp koyalım.
Yağmur gibi yay çeken,

Dolu gibi ok atan
Açıkgözlerin hepsini
Sırttan sırta sürüp koyalım.
O kahrolası hunhârı,
Çağı bozan o haini,
Hep birden basıp varalım,
O suratı soğuk kulla
Hesabı bitirip koyalım!
Hanınızın dediği söz idi:
Cakıp'ın oğlu hunhârı
Bağlayıp gel demişti!

Took up the word and spoke:
«I know not if you had the news,
My khan, here you are,
Ezkara, khan of the Mançu,
You too are here!
Döödür the alp and Karacoy,
You too are here!
Gray hillsides, black ridge,
No mountain crossed without a scouting,
Tiger Manas, bloodthirsty lion,
Is no son born to an easy fate,
No servant who will let men prosper!
Let us scout his road right well,
Let us measure and mark his place.
The netters with their iron ropes,
The band with daggers in their hands,
The foot-men with rough maces,
The giants no horse can carry,
The nimble one who strikes with the lance,
The master at wielding the moon-axe,
The pitiless fell one,
The one quick at the word 'foe',
The one who himself knows the foe's deceits
—
that master,
Let us post them at the front.
Those who draw bows like rain,

Who shoot their arrows down like hail —
All of the sharp-eyed ones,
Let us post them ridge to ridge.
That accursed bloodspiller,
That traitor who wrecks the age,
Let us fall on him all at once,
With that cold-faced churl
Let us settle the account for good!
It was the word your khan had spoken:
The bloodspiller, Cakıp's son —
Bind him and come, he'd said!

Hanın verdiği buyruğu
Sıkıca akılda tutalım,
Kızgın savaşı, kırgını —
Sakın kaçmayın pehlivanlar —
Bu buruta salalım!
Cakıp ile Akbaltay'ı
Sağ komadan yutalım!
Yiğitliği var, aklı yok,
Hiçbir şeyle işi yok,
O fitneci Manas hunhârı
Diri diri yakalayalım,
Esenkan'ın önüne
Armağan diye koyalım!
«Kırk boy Hıtay, bu yurdun
Korktuğu düşman işte bu» deyip,
Herkese ibretlik gösterip,
Hanlık isteyip alalım!
Altay'daki kırk evli,
Kahrolası bu burut
Düşmanmış, hasımmış,
Zenginleşip kudurdu.
Şu edepsizi gördün mü,
Eli obası az imiş,
Bu kırk evli burutun
Malını mülkünü yağmalayalım,
Fesadı adamakıllı salalım,
Gayretlisini boğazlayalım,
Kadınıyla çocuğunu
Ganimet edip koyalım!
Soyunu tuz gibi kurutalım,
Kahrolası burutun
Kılını bile bırakmadan,
Kökünden söküp çıkaralım.
Sayısız malına el koyalım,
Yağmalayıp malını alalım.
Yamanlarını kıralım,
Kızlarını ganimet kılalım.

Tutalım Manas devini,

The command the khan has given,
Let us hold it firm in mind,
The burning war, the slaughter —
Strongmen, do not dare to flee —
Let us loose them on this burut!
Cakıp and Akbaltay,
Let us swallow them, leaving none alive!
Valor he has, but wit he lacks,
He cares for nothing in the world,
That sedition-sowing bloodspiller Manas,
Let us take him still alive,
And set him before Esenkan
To lay him down as a gift!
Saying, «Forty Hıtay tribes, behold
The foe this yurt-land feared — here he is,»
Making him a lesson for all eyes,
Let us ask and take a khanship!
The forty households in the Altay,
This accursed burut,
A foe he was, an adversary,
Grown rich, he has run rabid.
Have you seen this shameless one?
His people and his camps were few,
Of this burut of forty households
Let us plunder herds and holdings,
Let us loose disorder thoroughly,
Let us slaughter their zealous ones,
Their women and their children
Let us take as spoils of war!
Let us dry their line up like salt,
Of the accursed burut
Leaving not so much as a hair,
Let us tear them out by the root.
Let us seize their countless herds,
Let us plunder and take their wealth.
Let us slay their fell ones,
Let us make their daughters spoils.

Let us seize the giant Manas,

Ezelim burutun,
Yaklaşırsa, beynini!
Zorbalığı haddi aştı,
Çekmeyelim Manas'ın
Bundan öte zulmünü!
Ön yolunu gözleyelim,
Hunhâr nerededir acep,
Manas'ın izini bilelim,
Habersiz yatarsa o hunhâr,
Akın salıp girelim!
Tüfek atıp, yay çekip,
Mızrak uzatıp haykırıp,
Akını başlatalım!
Karşı karşıya durup,
Ciğer deşip, baş kesip,
Acımadan kırgın salalım!
Altay dağının Çoñ-Özön'ü —
Çoñ-Özön yolunu tutalım,
Kendinizi sakınmayın pehlivanlar,
Hep birlikte basalım!
Bir çaresini bulalım,
Kahrolası burutu
Kırgın salıp vuralım!
Bol malına girelim,
Kafa derilerini dilelim,
Kâfir besbelli kurnaz Cakıp,
Doğrusunu demeden hanı aldatıp,
Hain besbelli bu Cakıp.
Dövüşmeden düpedüz kaçan,
O kahrolasının ta kendisi besbelli.
«Oğlum bahadır çıktı» diye,
Övünmüş meğer bu Cakıp.
Burutu kırıp geçirmeden,
Ne diye sürüp getirdiler ki
Şu Altay boyuna
Burut denen güruhu!
O yanasıcanın ta kendisiymiş,
Kahrolası buruttan
Çetin oğul Manas doğup,

Let us crush the burut,
If he draws near — his brains!
His tyranny has passed all bounds,
Let us bear no more of Manas,
No further of his cruelty!
Let us watch the road before him,
Where might the bloodspiller be?
Let us learn the trail of Manas,
If that bloodspiller lies unwarned,
Let us loose the raid and enter!
Firing muskets, drawing bows,
Thrusting lances, screaming loud,
Let us begin the raid!
Standing face to face,
Piercing livers, cutting heads,
Let us loose slaughter without pity!
Çoñ-Özön of the Altay mountain —
Let us take the Çoñ-Özön road,
Spare not yourselves, you strongmen,
Let us strike all together!
Let us find some remedy,
The accursed burut —
Let us loose slaughter and strike him down!
Let us break in on his teeming herds,
Let us slice their scalps in strips,
Plainly an infidel, sly Cakıp,
Deceiving the khan, withholding truth,
Plainly a traitor, this Cakıp.
Who fled outright without a fight —
Plainly that accursed one himself.
Saying, «My son has proved a batyr,»
This Cakıp, it seems, has boasted.
Instead of cutting down the buruts,
Why ever did they drive and bring
To this Altay country
The rabble known as burut!
That very one, may he burn, it was,
From the accursed burut
The hard son Manas has been born,

Kırgın salacak çağı imiş.
Yiğitlik taslayan pehlivanların
Beecin'den çıkıp gidişini,
Fark ettiniz mi, etmediniz mi
O hunhârın kopardığı kavgayı?
Koçku'ların hepsini
Yığın yığın kırıp geçirdiğini!
Varanları bağladı —

And now's the season he'll loose slaughter.
The strongmen who played at valor —
Their marching out from Beecin,
Did you mark it or did you not —
The strife that bloodspiller stirred up?
All of the Koçkus, every one,
How he cut them down in heaps!
Those who went, he bound —

Hunhârın ettiği kavga işte bu!
Kimse onu eğip alamaz,
Sataşan sağ kalamaz.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Nam salmış Coloy ben idim;
Ah, âlemde doğmaz öyle bir er:
Geniş ağızlı, çıkık alınlı,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
Saldırışı gazaplı,
Tutuşmaya zehir katar.
Sataşanı ikiye yarar,
Yaban domuzu gibi görünür,
Sataşanı çiğneyen
Bir arslan gibi görünür.
Tek başına belini kuşanır,
Yeri kaplayan sayısız orduya
Tek başına dalıp saldırır!
Bunun yiğitliği bambaşka,
Bozkurt halini görünce,
Telaşlanıp şaşırmayın,
Kırgına uğramış gibi
Bozguna düşüp hepiniz kaçmayın!
Karşı karşıya durursak,
Mızrak saplayıp, balta vurup,
Çatır çatır dövüşürsek —
Apar topar telaşlanıp,
Şaşırırsan fena görürsün,
O yalnız kartal buruttan

This is the strife the bloodspiller wrought!
None can bend and take him,
None who assails him stays alive.
Middling of height, broad of shoulder,
A strongman and a lion both,
I was Coloy of far-flung fame;
Ah, no such man is born into the world:
Wide of mouth, jutting of brow,
His wheaten face as if oiled,
His eyes of dusk and smoke,
Wrathful in his charging,
He adds venom to the grappling.
He splits assailants clean in two,
He looks like a wild boar,
Trampling all who dare assail him,
He appears a very lion.
Alone he girds his loins,
Against countless hosts that cover the earth
Alone he dives and charges!
This one's valor is a thing apart,
When you see his gray-wolf state,
Do not panic or lose your heads,
Do not, as though already slaughtered,
Break in rout and all take flight!
If we stand face to face,
Driving lances, striking axes,
If we fight with crash on crash —
Scrambling headlong in your panic,
If you lose your head, you'll fare ill,
From that lone eagle of a burut

Kaçarsan fena görürsün!
Söz ettim, dinleyin hepiniz,
Bu sözümü dinlemezsen,
Sert Coloy pehlivandan
Adamakıllı sopa yersin.
Geri dönersen ölürsün,
Kaçarsan cezanı benden bulursun!» —

Coloy söyleyiverdi işte.
«Kaçan böyle olsun» diye,
Akına kalkan sayısız asker
Ant içip söz verdi işte:
«Fitne salan hunhârdan
Dizgin çevirip kaçmaktansa,
Kırılalım o hain uğruna,
Mızraklılar saldırıp,
Tek doğma burutun üstüne
Hep birden üşüşüp saldıralım,
Kaçmaya kalkan pehlivanı

Gazapla yakalayalım,
Düzeni bozacak olursa,
İt gibi ezip tepeleyelim.»
Nasıl bir burut oğluymuş,
Sataşmadık tek can kalmayalım!
Güçlümüzle basıp yetişelim,
Azmış meğer o burut,
Göğüs göğüse girişelim!
«Pehlivan Coloy bahadır,
Bu dediğin akıl» deyip,
Toplanıp bir olup,
Tunçtan dökülüp yapılmış,
Kocaman put Burkan'ı
Göğüslerine vurup:
«Bu Burkan çarpsın!» diye,
Büyük buyruğu dinleyip,
Toplanıp durdular.
Koca Coloy'un sözünü dinleyip,
Uygun bulup kabul edip,

If you flee, you'll fare ill indeed!
I've spoken — listen, all of you,
If you heed not this my word,
From the harsh strongman Coloy
You'll take a proper beating.
Turn back and you shall die,
Flee, and you'll find your punishment from me!» —
Thus Coloy spoke out, behold.
Saying, «So be it with him who flees,»
The countless soldiers risen for the raid
Swore their oath and gave their word:
«Rather than wheel our reins and flee
From the sedition-sowing bloodspiller,
Let us be cut down over that traitor,
The lancers charging in,
Upon the only-born burut
Let us all swarm and charge as one,
The strongman who tries to flee —

Let us seize him in our wrath,
And should he break the order,
Let us crush and trample him like a dog.»
What sort of burut's son is he?
Let not one soul hold back from the assault!
Let us bear down with our strong ones,
That burut, it seems, has run amok,
Let us close in, breast to breast!
«Strongman Coloy, batyr,
This word of yours is wisdom,» they said,
Gathering, becoming one,
Cast and wrought of bronze,
The huge idol Burkan
They struck against their breasts:
Saying, «May this Burkan smite us!»,
Heeding the great command,
They gathered and stood fast.
Heeding great Coloy's word,
Finding it fit, accepting it,

Pehlivanları ayırıp,
Gayretlisini, yamanını
Tam öne koyup,
Koca çizmesi dimdik,
Akına kalktı kalabalık ordu,
Ulu dağ gibi yükselip,
Üzengiler sallanıp,
El tokmağı gibi kara saç
Ardında savrulup,
Gürültü kopup Hıtay coşup,
Her yanı basacakmış gibi,
Kakan'ın yurdu söylenip,
Gazaplanıp gürleyip,
Pehlivanların gazabından
Yer bozulup gümbürdeyip,
Pehlivanları bir başka,
Bahadırları bir hayli,
Güçlüsü var, alpı var,
Azmış meğer o koca güruh.
Onbaşıları kol kol dolanıp,
Yedi sancak tuğ olup,
Yeri kaplayan velvele olup,
Baltalıları ön yüzde,
Bahadırları yanlarda,
Yamanları kıyısında,
Kılıçlıları ön safta,
Bileği kalın, gayreti bol,
Naraları kulakları sağır edip,
Haykırışları taş yarar!

Setting the strongmen apart,
The zealous and the fell ones
They placed full at the front,
Their great boots bolt upright,
The teeming army rose to the raid,
Rising like a mighty mountain,
Stirrups swinging,
Black hair like a hand-mallet
Streaming out behind,
Uproar breaking, Hıtay surging,
As if to overrun all sides,
Kakan's yurt-land muttering,
Raging and thundering,
From the wrath of the strongmen
The earth was churned and rumbling,
Their strongmen a thing apart,
Their batyrs ample,
They have their strong ones, have their alps,
That vast horde, it seems, had run amok.
Their corporals wheeling troop by troop,
Seven banners raised as standards,
A tumult covering the earth,
The axe-men at the front,
The batyrs at the flanks,
The fell ones at the edges,
The swordsmen in the front rank,
Thick of wrist, abounding in zeal,
Their war-cries deafening the ears,
Their screams would split the very stone!

Yürüdükçe toz fışkırıp,
Esenkan'ın bunca askeri
Türkü söyleyip çığrışıp,
Türlü türlü ordu olup,
Tanrı yüzünü göstermesin,
İnsanın göremeyeceği kadar bol olup,
Gücüne gelip gümbürdeyip,
Ordunun önünde er Coloy,
Ordunun ardında Ezkara,

Dust spurting as they marched,
So many of Esenkan's soldiers
Singing songs and clamoring,
An army of every kind,
May God never show such a sight,
More teeming than the eye can hold,
Roused to its full strength, rumbling,
At the army's head, the man Coloy,
At the army's rear, Ezkara,

Ortaya alıp güm güm ederek,
Biner biner asker bölünüp,
Kaynaşarak çıkıp geliyor,
Döödür alp ile Karacoy
Sürerek çıkıp geliyor.
Sürdüğü ordu o zaman
Kurt sürüsü müdür seçilmeden
Kaynaşarak çıkıp geliyor.
Kamış gibi mızraklar görünüp,
Gayretlisi ve yamanı
En önde ayrılıp yürüyor.
Savrulan çalı gibi uçuşan,
Baksan göze ilişmeyen,
Kara duman gibi kalkan toz
Kaynaşarak çıkıp geliyor.
«Yürü, çabuk, haydi haydi!» deyip,
Ordunun ardını Ezkara
Aybaltayla tokmaklayıp
Sürerek çıkıp geliyor.
Hezar tümen ordu olup,
Önünde Coloy ulu olup,
Altay dağını boylayıp,
Boz yamaçlı kıraçların
Etek yanını yakalayıp,
Başkaca bir dağ burnuna,
Ayrılıp inen çıkıntıya,
Keñ-Özön'ü ordu basıp,
Az değil, bol bol kaplayıp,
Kıyan-Kır'ı yanlayıp,
Küheylanını, katırını, gergedanını —
Hepsini almış meğerse,
Hazır edip nallayıp,
Mızrakların ucu parıldayıp,
Tunç zurnanın sesi tıkırdayıp,
Güçlüleri gümbürdeyip,
Pehlivanları güm güm edip,
Âleme kırgın salacakmış gibi,
Asker yürüyüp, ordu kaynaşıp,
Yalnız er Manas'ı değil,

Taking the middle, boom on boom,
Soldiers split in thousands each,
Seething, they come marching forth,
Döödür the alp and Karacoy
Come forth driving on the host.
The army that they drove then —
Was it a wolf-pack? None could tell —
Seething, it comes marching forth.
Lances showing like the reeds,
The zealous and the fell ones
March set apart in the very van.
Flying like wind-tossed brush,
Look — the eye cannot take it in,
Dust rising like black smoke,
Seething, it comes rolling forth.
Saying, «March, be quick, on, on!»,
Ezkara at the army's rear,
Hammering with his moon-axe,
Comes forth driving on the host.
A thousand tümens strong the army,
Coloy supreme at its head,
Skirting the Altay mountain,
Of the gray-sloped barren wastes
Seizing hold of the skirting flank,
To another mountain headland,
To the spur that breaks and descends,
The army overran Keñ-Özön,
Not few — covering it in floods,
Flanking Kıyan-Kır,
Their chargers, mules, and rhinoceros —
All of them they'd brought, it seems,
Made ready and new-shod,
The lance-points glittering,
The bronze zurna's voice rattling,
Their strong ones thundering,
Their strongmen booming boom on boom,
As if to loose slaughter on the world,
Soldiers marching, the host seething,
Not the man Manas alone,

Kalabalık yaşayan bunca burutun
Halkını bağlayıp götürecekmiş gibi.
Koca katırlı koca Döödür
Dariger'in yaşlısını da,
Sürüp getirmiş o zaman
Lıñtı'sı Şıñtı'sı hepsini.
Salkım saçak geniş gömlekli
Hıtay'ın yurdu o zaman
Kaynaşıp başlı başına bir bölük,
Kara Kalmak, Mançu var,
Hızır Allah koruya —
Basmış meğerse bunca can!
Tahtı bekleyen hanı var,
Yakaladığını dişleyen
Kan içicilerin hepsi var,
Buyruk alıp saldırıp,
Gök yeleli bahadır Manas'ı
Tümden bağlayıp götürmeye
İyice inat etmiş meğer,
Yeri ince bilen, yol bilgici,
Yaman pehlivan Coloy
Boz yamaçlı sel yatağını
Adım adım bellediği çağ imiş,
«Ne olsa burut buradadır» diye.

Açıkgöz doğmuş er Coloy'un
Orduyu yedip başa geçtiği çağ imiş!

Boz keçeyle ev örtüp yurt tutarak

Serpilen Coloy değil mi?
Keşfe çıkıp, yer gezip
Pişen Coloy değil mi?
Etli çorbayı, yağlı eti
Yiyen Coloy değil mi?
«Bana bela nerdeymiş!» —
Diyen Coloy değil mi?
Yemyeşil çayır çimende

But all the teeming buruts' folk
As if to bind and carry off.
Great Döödür on his great mule
Even the elder of Dariger,
Had driven here and brought along,
His Lıñtı and his Şıñtı, all.
In wide shirts hung with tassels,
The yurt-land of Hıtay then,
Seething, a whole troop of its own,
Kara Kalmak and Mançu are there,
May Hızır and Allah preserve us —
So many souls had pressed forth, it seems!
There's a khan who guards the throne,
Who sink their teeth in all they catch —
The blood-drinkers are there, each one,
Taking command, they charged ahead,
The gray-maned batyr Manas
To bind outright and carry off —
On this they'd set their stubborn hearts,
Knowing the land finely, wise in roads,
The fell strongman Coloy —
The flood-bed with its gray hillsides,
It was the hour he marked it step by step,
Saying, «Come what may, the burut's here.»
For the man Coloy, born sharp-eyed,
It was the hour he led the host and took the head!
Roofing homes with gray felt, holding yurt-lands,
Is it not Coloy who flourished so?
Riding out to scout, roaming the land,
Is it not Coloy thus seasoned?
The meaty broth, the fatty flesh —
Is it not Coloy who ate them?
«Where is the bane could touch me!» —
Is it not Coloy who said it?
In meadow-grass of deepest green

Büyüyen Coloy değil mi?
Göçüp konmaya öteden beri
Alışan Coloy değil mi?
Yeri bilen, büyük yolcu,
Beecin'e varıp konmuş,
Yol bildiği içindir ki bu domuz
Coloy adını almış.
Coloy'u görsen yaklaşma,
Töresi başka, koca obur.
Sayısız ayrık, seksen türlü ot
Bitmiş sararmış yerden izi sürüp,
Sayısız asker toprağı savurup,
Sıkıştırarak çıkıp geliyor,

Is it not Coloy who grew?
To wandering camp and pitching camp
Is it not Coloy long accustomed?
Knower of the land, great wayfarer,
He went and camped at Beecin,
It's for his knowledge of roads this swine
Took the name Coloy.
If you see Coloy, come not near,
His law is other — mighty glutton.
Where countless couch-grass, eighty herbs
Grew and yellowed — tracking the trail,
Countless soldiers hurling up the soil,
Pressing hard, they come marching forth,

Kırk evli Kırgız'ın, bay Cakıp'ın
Gittiği izi er Coloy
Sürerek çıkıp geliyor.
Girintili çıkıntılı görünen,
Altay'ın beri ucundaki
Ağzı açılmış uçurum boğazda,
Hasreti çok, işleri güç,
Kırk evle göçen Kırgızlar

Derdini döker bir hayli!
Hani, Cakıp hanın genç Manas'ı

Yapacağını yaptığında,
Döñgö ile er Koçku'yu
Toptan yığıp boğazladığında,
Coon alp ile Kaman alpı
Yamaçta kırıp serdiğinde,
Manas Kalmak'ı vurduğunda,
Akbaltay akıl bulduğunda,
Gökte Allah'ın günü bulutlanıp,
Başına altmış kaygı birden üşüşüp,
Altay barınacak yer olmaktan çıkıp,
Kara Kalmak dost el olmaktan çıkıp,

Düşünmüş meğerse Akbaltay,

The trail where the forty Kırgız households
And bay Cakıp went — the man Coloy
Comes forth tracking it.
Jagged-seeming, notched and spurred,
At the near end of the Altay,
In the gorge with its gaping precipice,
Their longings many, their labors hard,
The Kırgız wandering with forty households
Pour out their sorrows in plenty!
You know, when Cakıp khan's young Manas
Did the deed he was to do,
When Döñgö and the man Koçku
He heaped together and slaughtered,
When Coon the alp and Kaman the alp
He cut down and strewed on the slope,
When Manas struck down the Kalmak,
When Akbaltay found his counsel,
Allah's day clouded over in the sky,
Sixty cares at once swarmed on his head,
The Altay ceased to be a shelter,
The Kara Kalmak ceased to be friendly folk,
Akbaltay, it seems, had pondered,

Aygıra binip su boylayıp,
Derin akılla uzun uzun düşünüp,
Sayısız kara malı saçıp bırakmaya,
Düşünmüş meğerse Akbaltay,
Kırgız iline doğru kaçmaya!
Oğlu Manas'ın ünü yayılıp,
Geniş Altay'dan velvele kopup,
Altay'da Manas doğmuş,
Âleme salmış velvele.
«Yoluna çıkanı boğazladı» diye,

Kâfirin hanı değil mi,
Han Esen'e duyulmuş.
Gidenden ve gelenden
Yiğitliğini iyice işitmiş:
«Beecin'e kavga salar» diye,
Er Esenkan o zaman
Aklı başından gidip durmuş.
«Cañ-Cuñ'a cefa salar,
Kalday çaresiz kalır» diye,
Esenkan bunu bilmiş.
«Kırk evli Kırgız canlarız,
Boş yere ezilip kalmayalım» diye,
Pek tedbirli bay Cakıp
Büyük sıkıntıya düşmüş.
Akbaltay akıl bulduğunda,
Aygırın bitini ayıklayıp at etmiş,

Altay'dan göçüp gitmeye
Bu kararı tez vermişti.
Koçlarını bir bir iğdiş etmiş,
Koyunlarının hepsini bir sürüye katmış.
Buğrayı iğdiş deve edip,
Altay'da Kara Kalmak'ın
Yılkısını sürüp, yaya bırakıp,
Boğasını enetip öküz edip,
Az haneli yurdu telaşa salıp,
Yaktığı ateşi söndürüp.

Riding the stallion along the waters,
Long pondering with his deep mind,
To scatter and leave the countless cattle,
Akbaltay, it seems, had pondered
Fleeing toward the Kırgız land!
His son Manas's fame spread wide,
Tumult broke from the broad Altay,
In the Altay Manas was born,
He loosed tumult on the world.
Saying, «He slaughtered all who crossed his path,»
Is he not the infidels' khan? —
It reached the ears of Khan Esen.
From those who went and those who came
He heard full well his valor:
Saying, «He'll bring strife on Beecin,»
The man Esenkan then
Stood reft of all his wits.
«He'll heap torment on the Cañ-Cuñ,
The Kalday will be left helpless,»
This Esenkan came to know.
«We are souls of forty Kırgız households,
Let us not be crushed for nothing,» —
The most prudent bay Cakıp
Fell into great distress.
When Akbaltay found his counsel,
He picked the stallion's lice and made a steed of it,

To migrate away from the Altay
He had made this decision swiftly.
He gelded his rams one by one,
Gathered all his sheep into a single flock.
Making the bull-camel a gelded camel,
Driving off the herds of the Kara Kalmak
In the Altay, leaving them afoot,
Castrating his bull to make it an ox,
Throwing the few-tented camp into alarm,
Quenching the fires he had kindled.

Akıllıymış zengin Cakıp,
Az haneli Kırgız'ını
Toptan hepsini göçürmüş.
Değersiz bohça çıkınını
Tutmayıp hepsini saçmış,
Sürü sürü, oyuncak gibi
Oynaya oynaya göçüp kaçmış.
Gönüllerin hepsini incitip,
Binitlerin hepsini yağır edip,
Malların hepsini katar katar yürütüp,
Çocukların hepsini ağlatıp,
Gündüzleri rahat yüzü görmeden,
Gece içinde uyku almadan
Böylece göçüp gitmişti.
Yiğitler canını nasıl esirgesin,
Dönüp bakmadan göçmüşler.
Koşoy'a Manas gitmişti,
Gideli epey zaman geçmişti.
Coloy'un ordu salmasına,
Bırakmadan yağmalamasına
Üç günlük yolu kalmıştı.
Kutlu kişi Kutubiy,
Adı Kutubiy konmuş kendisine,
Halk inanmış sözüne,
Kur'an'ı açıp yazı bilen,
Hüda'nın adını ezber bilen,
Kırk yiğidin şahbazı,
Hızır'ın dokunduğu cömert Manas'a
Denk gelir görünüşü.
Ak kuşağını beline kuşanır,
Göğü yaran bir çığlık kopsa
Dalar, tek başına saldırır.
Gayreti yüksek, öfkesi güçlü,
Sataşanı dümdüz eder.
Koşoy'a Manas giderken
Elini tutup sımsıkı,
Akbaltay ile Cakıp'ı
O hunhar gitmiş, giderken

Wise indeed was wealthy Cakıp,
His few-tented Kırgız
He moved off, every one of them.
The worthless bundles and packs
He kept not, but scattered them all,
Herd upon herd, as if at play,
Playing along, he migrated and fled.
Wounding every heart,
Galling the backs of all the mounts,
Driving all the herds string upon string,
Setting all the children weeping,
Seeing no ease by day,
Taking no sleep in the night,
Thus he had migrated away.
How should brave men spare their lives —
They migrated without a backward glance.
Manas had gone to Koşoy,
A good while had passed since he went.
Till Coloy loosed his army,
Till he plundered without relenting,
Three days' journey remained.
The blessed man Kutubiy —
The name Kutubiy was laid upon him,
The people trusted his word,
Who opened the Qur'an and knew writing,
Who knew by heart the name of Khuda,
Falcon-champion of the forty warriors,
To generous Manas, touched by Hızır,
His bearing stands as equal.
He girds his white sash about his waist;
If a cry bursts that splits the sky
He plunges in, attacking all alone.
High in zeal, mighty in wrath,
He flattens whoever molests him.
When Manas went off to Koşoy,
Grasping his hand fast and firm,
Akbaltay and Cakıp both
That fierce one had gone, and going,

Kutubiy'e emanet edip.
O zaman Kutubiy,
Ürperip namaz kılıp,
Telkızıl'ı eyerleyip,
Orolmo dağının çıkıntısında,
Gözcü olup baktı
Kasvetli sivri burundan.

Entrusted them to Kutubiy.
Then Kutubiy,
Shuddering, performed the prayer,
Saddled Telkızıl,
On the spur of Orolmo mountain
He kept watch as a lookout
From the gloomy, pointed headland.

Kutubiy gözcülük edip Kıtay ordusunu görür

Gözcü çıkıp baksa,

Halkının esenliğini dilese,
Boz pus, yanan toz duman,
Karınca gibi kalabalık can,
Kazılmış derin hendekler olmuş.
Coloy, Kalmak bahadırı,
Sanki kırgın değmiş gibi,
Kaynaşan kâfirler
Hepsi birden kaplamış.
Cepken giymiş güçlüsü
Güçlenip her yanı sarmış;

Yüz yüze gelip kulun yenemediği,
Kimsenin baş eğdiremediği,
Rast gelenin sağ kalmadığı,
Şöhreti pahalı, adı ağır,
Kıtay bozulunca ortaya çıkan,
At cambazı, yaya yürük,
Gittiği yer şamatalı, koca fitne,

Hazinedar Karacoy
Şiddetle kargaşa salmış,
Kalday'dan bu yana derlenip,
Dalga dalga yayılıp gelmiş.
Kamışı gör, seli gör,
«Kakan!» deyip uran çağırıp
Kaplayan Kıtay elini gör!
Yeryüzündeki otu gör,

Kutubiy keeps watch and sees the Kıtay host

When he went out as lookout and gazed,
Wishing his people well-being:
Grey haze, burning dust and smoke,
Souls crowded thick as ants,
Deep trenches had been dug.
Coloy, the Kalmak batyr —
As if a plague had struck,
The swarming infidels
Had covered everything at once.
Their strong ones clad in jerkins
Had gathered strength and hemmed in every side;
Whom no slave could best face to face,
Whom none could make bow his head,
Whom none who met him left alive,
His fame costly, his name weighty,
Who appeared when Kıtay fell to ruin,
Trick-rider of horses, swift on foot,
Uproar wherever he goes, a great mischief-maker,
Karacoy the treasurer
Had spread turmoil violently,
Mustered from Kalday hither,
Come spreading wave upon wave.
See the reeds, see the flood,
Crying the war-cry «Kakan!»,
See the Kıtay host that covers all!
See the grass upon the earth,

Ot kadar çok Kıtay'ı gör,
Kazıp koydukları hendeği gör,
Kaynatılan çileyi gör!
Ak bayraklı tuğ gelir,
Haykıran çığlık gelir,
Bakınca cana ağır gelir;
Ön tarafına baksa,
Kolçağını heybetle takıp
Koca Coloy heybetle gelir.
Beri yanına baksa,
Mançuların Ezkara'sı,
Hepsi birden kuşatmış.

See the Kıtay, many as the grass,
See the trench that they have dug,
See the torment set to boil!
The white-bannered standard comes,
The screaming battle-cry comes,
To look on it lies heavy on the soul;
If he gazed toward the fore,
Donning his vambrace in grandeur,
Great Coloy comes in grandeur.
If he gazed to the near side,
Ezkara of the Mançu —
All of them had laid siege at once.

Savaş için yapılmış davul
Gümbür gümbür sertçe vurulup,
Kara yağız kuşam takınıp,
Kaynaşıp duran nice ulu
Geniş Altay'ın burcundan
Sürüp çıkıp geliyor,
Kurt mu nedir bilinmez,
Kaynaşıp çıkıp geliyor,
Taş-Moynok'lu sırtlardan
Çoğu çıkıp geliyor,
Engebeli inişli burunlardan
Yarısı çıkıp geliyor.
Kara doruktan, kara kayadan
Kaynayıp çıkıp geliyor.
Hangisi olduğu bilinmez,
Uğuldayan kâfirler
Kaynaşıp çıkıp geliyor.
«Kocamışken Akbaltay,
Yaşlanmışken zengin Cakıp,
Bu ordu basıp yetişir mi,
Yiğit Manas da yok,
Az halkı oyuncak edip
Kırıp geçirir mi?!
Gafil yatan bu halkın
Tepesine mi çöker,
Dört tülük malını saçar mı?

The drum fashioned for war
Was beaten hard with boom on boom,
Donning black-dark battle gear,
Many a great one, seething there,
From the bastion of the broad Altay
Comes driving forth,
Whether wolves or what, none knows,
They come swarming forth,
From the ridges of Taş-Moynok
The most of them come forth,
From the rugged sloping headlands
Half of them come forth.
From black summit and black crag
They come boiling forth.
Which is which, none can tell,
The droning infidels
Come swarming forth.
«Akbaltay grown so old,
Wealthy Cakıp grown so aged —
Will this army overtake and crush,
With brave Manas away,
Making a plaything of the little folk,
Will it slaughter them outright?!
Upon this people lying unaware
Will it descend upon their heads,
Scatter their four kinds of stock?

Şimdi görülen, şimdi yok,
Böyleymiş dünya, ne yaman,
Namlı Manas da yok!
Görüp de nasıl yatayım,
Kırk haneli Kırgız yurduma
Acı haberi ileteyim!
Kırk haneden kırk oğlan,
Yanıma karaltı edineyim,
Durmadan savaşa gireyim:
«Kaç, ürk!» deyip elime
Haber verip varayım,
Geri dönüp vuruşup,
Dönüp orduya saldırayım!» —
Dedi o zaman Kutubiy.
Altındaki Telkızıl
Gerçek tulpar, has kazanat,
Gaipten karşısına çıkmış;
Kulan-Talaa'dan, kum çölden,
Garip şahbaz Manas var ya,
Kutubiy'le ikisi bir durup,
Kucaklaşıp dururken
Telkızıl koşup yelmişti;

Seen this moment, gone the next —
Such is the world, how cruel,
And famed Manas not here!
Having seen it, how can I lie still?
To my forty-tent Kırgız camp
Let me carry the bitter news!
Forty lads from forty tents
Let me take as shadows at my side,
Let me enter battle without pause:
Crying «Flee, take fright!» to my people
Let me go and bring the word,
Then turn again and fight,
Turn and charge the army!» —
So said Kutubiy then.
Telkızıl beneath him,
True tulpar, a thoroughbred kazanat,
Come before him from the unseen;
From Kulan-Talaa, from the sandy waste,
That poor falcon Manas, you know,
He and Kutubiy standing as one,
While they embraced each other
Telkızıl had come running at a trot;

Asıl çağında bu hayvan,
Burak at olup Kutu'ya
Küheylanı böyle gelmişti.
Altında tulpar Telkızıl,
Gaipten rast gelmiş,
Kuru bozkırda bulunmuş.
Kulanla yarışan,
Ne olsa da bu hayvan
Tulparla kardeş doğmuş,
Gerçek tulpar Telkızıl.
Kutubiy düşmanı görmüştü,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Ağası ihtiyar Baltay'a,
Akbaltay'a, Cakıp'a, herkese,
Kırk ocağın kendisine vardı;

In its prime this creature,
Becoming a Burak steed for Kutu,
Thus had its courser come to him.
Beneath him the tulpar Telkızıl,
Met by chance from the unseen,
Found upon the barren steppe.
Racing with the wild ass,
Whatever else, this creature
Was born brother to the tulpar,
A true tulpar, Telkızıl.
Kutubiy had seen the foe;
Laying the whip to left and right,
Spurring from right and left,
To his elder, aged Baltay,
To Akbaltay, to Cakıp, to them all,
He came to the forty hearths themselves;

Duyan herkes feryat etti
Kutubiy'in sözlerine.
«Hey gidi kırk haneli, yazık!
Hızırlı ihtiyar Cakıp'ına,
Haber vermeye ben geldim
Kırk haneli Kırgız'ın hepsine:
Rastladık kurtulunmaz
Bir Tanrı'nın kahrına!
Sığınacak orman yok,
Kaçıp sığınılacak Kırgız yok,
İçim kaygı, dışım kor!
Boğuşup savaş etmeye,
Arka verip durmaya
Kaplan doğmuş bir er idi,
Gerçekten Tanrı'nın yarattığı
Düşman kurdu bir er idi!
Kakançın'ın halkından,
Bileği güçlü kâfirden,
Koca Coloy bahadırdan
Çekip kurtaracak olan,
Çarpışıp savaş açacak olan
Kaplan bozyeleli Manas yok,
Tanrı böyle mi vurur?!
Manas dönüp gelene dek
Kara Kıtay bayram mı eder?!
Benim gördüğümü gördün mü,
Benim bildiğimi bildin mi?
Toprağı uçuran tozu gör,
Dolup taşan Kıtay canını gör!
Batası dünya onmasın,
Böyle çok saldıran olmamıştı,
Mançu ordusu basarsa,

All who heard him cried aloud
At the words of Kutubiy.
«Alas, you forty tents, the pity!
To your Hızır-blessed old Cakıp
I have come to bring the news,
To all the forty-tent Kırgız:
We have met a wrath of God
From which there is no escape!
No forest where we might shelter,
No Kırgız to flee to for refuge,
Within me grief, without me embers!
For grappling and making war,
For standing as a bulwark
There was a man born a tiger,
Truly created by God,
A man who was a wolf to foes!
From the people of Kakançın,
From the strong-wristed infidel,
From great Coloy the batyr
The one who would drag us free,
The one who would clash and open war —
Manas the grey-maned tiger is not here;
Does God strike like this?!
Until Manas turns and returns
Shall the Kara Kıtay hold festival?!
Have you seen what I have seen,
Do you know what I have known?
See the dust that whirls the earth aloft,
See the overflowing Kıtay souls!
May this cursed world not prosper —
Never came attackers in such numbers;
If the Mançu army bears down,

Hep birden çullansa can komaz!
Düşenin çıkamayacağı derin hendek,
Kalabalık ordu bastı geçti,
Karınca gibi kaynaşıp,
Vızıldayıp kuşatmaya durdu;
Ordusu kollara bölündü,

If they all pile on at once, no soul is left!
A deep trench none who falls can leave,
The teeming army trampled past,
Swarming like ants,
Buzzing, they set the siege;
Their host divided into columns,

Zulmü apayrı göründü,
Vuruşup dövüşe girsek
Su gibi kanlar döküldü!
Kalmakların hanı Coloy,
Hanları ordusuyla bastırmış,
Mançuların Ezkara'sı,
O da basıp gelmiş,
Hazinedar Karacoy
Birlikte basıp gelmiş,
Deve kaldıran koca Döödür,
O da basıp gelmiş!
Göğe uçan toprak,
Asker basıp toz koparıp,
Çare tükendi, öldük ya,
Vay ki vay, yurt uzak!
Bele kaçıp gizlensek
Kara orman, çalılık da yok,
Tutuşup vuruşsak
Arka olup duran
Kaplan Manas, o er de yok!
Bir çukura kırk hane,
Toplanmaya göçmüşüz,
Silinip yok olarak hepimiz
Kırılmaya göçmüşüz!
Tanrı'nın çizdiği çizgiyi
Görmek için göçmüşüz meğer,
Uğuldayan Kalmak'tan,
Hepimiz hasrette kalıp,
Ölmek için göçmüşüz meğer!» —
Kutubiy işte böyle demişti,
Garip canından umut kesip,
Kaygılı sözlere başladı;
Maldan da baştan da zengin Cakıp
Hepsinden büsbütün vazgeçti.
«Ey yavrum, demedim mi ben demin,
Duymuştun sen de demin!
Vuruşmaya güç yeter mi,
Çarpışıp kul mu yener?!

Their cruelty stood apart to see;
Were we to fight and join the fray,
Blood would pour like water!
Coloy, khan of the Kalmaks —
Their khans bore down with all their host,
Ezkara of the Mançu,
He too has come bearing down,
Karacoy the treasurer
Has come bearing down beside him,
Great Döödür who lifts a camel,
He too has come bearing down!
Earth flying to the sky,
Soldiers pressing, tearing up the dust,
Remedies spent — we are dead, alas,
Woe upon woe, the homeland far!
If we fled to hide in the passes
There is no black forest, no thicket even;
If we grappled and fought,
The one who stood at our backs,
Tiger Manas, that man too is gone!
Forty tents into one hollow,
We migrated to be gathered,
To be wiped out, all of us,
We migrated to be slaughtered!
The line that God has drawn
We migrated, it seems, to see;
By the droning Kalmak,
All of us left in longing,
We migrated, it seems, to die!» —
Thus indeed spoke Kutubiy;
Cutting hope from his poor soul,
He began his words of sorrow;
Cakıp, rich in goods and station,
Gave up on all of it entirely.
«Ah my child, did I not say so just now?
You too had heard it just now!
Is there strength enough to fight —
Can a slave clash and prevail?!

Tufan suyunun ermediği domuza
Against the boar the flood-waters never reached,

Âlemin çarkı mı yeter?
Can the wheel of the world suffice?
Vay Baltay, onmazsın sen,
Woe, Baltay, you will not prosper,
Boşuna binlerce laf ettin,
You spent a thousand words in vain,

Manas'ı anıp dursun!
You keep invoking Manas!
Kudurmuş Baltay, bak da gör,
Rabid Baltay, look and see,
Altını ganimet mi aldın,
Did you take the gold as booty?
Dikkat et, Baltay, sözüme,
Mark my words well, Baltay —
Azaba şimdi mi düştün?!
Have you only now fallen into torment?!
Cehennemlik Baltay, onmayasın,
Hell-bound Baltay, may you not prosper,
Dokuz kurt bir koyunu
If nine wolves share out one sheep,
Paylaşsa leşini kor mu?!
Will they leave the carcass be?!
Dalgalanan Kıtay bizleri
If the surging Kıtay beat us,
Döverse leşi kor mu?!
Will they leave the carcass be?!
Ceti-Özön gibi ıssız yerin yok,
You have no desolate place like Ceti-Özön;
Azıtırsın, kurnaz Baltay,
You run wild, cunning Baltay,
Ceti-Özön'ü yurt tutan
You have no full-fledged Kırgız people
Yetkin Kırgız elin yok!
Holding Ceti-Özön as their home!
Görmedin mi, sen Baltay,
Did you not see, you Baltay,
Kıtay'ın ettiği oyunu,
The game the Kıtay played,
Karakan atam öldüğünde
The mischief the Kalmak loosed
Kalmak'ın saldığı fesadı!
When my father Karakan died!
Doğru yurdu paramparça edip,
Tearing the honest homeland all to pieces,
Suçu yok, öcü yok iken
Though guiltless, owing no revenge,
Kıtay kırıp geçirmişti,
The Kıtay slaughtered through it;
Nice altını, hazineyi
So much gold, such treasure
Ganimet edip almıştı!
They took away as booty!
Karakan'ın sekiz oğlunu
Karakan's eight sons
Sürüp köküne dek kıymıştı.
They hunted down and butchered to the root.

Birimiz gitti Eren'e,
One of us went to Eren,
Birimiz gittik o zaman
One of us went in those days
Geri çıkılmaz derinliğe!
Into depths from which none return!
Birimiz gittik Kañgay'a,
One of us went to Kañgay,
Bizler geldik Altay'a!
And we ourselves came to the Altay!
Altay bize yurt idi,
The Altay was a homeland to us;
Kara Kalmak, bu Mançu,
The Kara Kalmak, these Mançu,

Kâfir de olsa el idi!
Manas'ı destekleyip sen Baltay,
Gördün mü belanın dehşetini?!
Basıp çiğnemişiz meğer
Ejderhanın kuyruğunu!
Çelik kapı, demir darvaza,
Soyu ulu bir han imiş,
Padişahına bakılsa!
Kakançın'ın halkı var,
Sataşanı kurtarmadan
Kanını içmek töresi var!
Sataşan sağ kalır mı?
Halkına sağ varır mı?
Başıboş gezen Manas'a
Haberi nasıl iletiriz,
Kıtay'a kırdırıp da

Utanmadan nasıl söyleriz?
Serseri gezen Manas'a
Atılsak nasıl yetişiriz,
Dimdik duran Kara Kalmak'tan
Kırgına uğrar gideriz!
Kendi başına giden Manas'a
Feryat etsek nasıl ulaşırız,
Kıtay'ın hükmüne düşüp,
Ölüme uğrar gideriz!
Dün, geniş Altay'da yatarken:
«Oğlum yaramaz çıktı» diye
Dileğin yakıp kül etti!
Kımız koyduğun yayığına ant olsun,
Kahrolası Akbaltay,
Amma yaman, köküme yettim!
Kökü köklü Mançu'ya
«Bulaşma» desen dinlemezsin,

Tükenmiş Baltay, onmazsın!
Ganimete saptın gittin,
Fesadını bırakmazsın!»
Öfkeyle silkinerek

Though infidels, were still a people!
Backing Manas, you Baltay,
Have you seen the terror of the woe?!
We have trodden, it turns out,
Upon the dragon's tail!
Steel gates, iron darvaza,
A khan of lofty lineage he is,
If you look upon their padishah!
There is the people of Kakançın:
Never sparing who provokes them,
To drink his blood is their custom!
Does the one who meddles stay alive?
Does he come home safe to his people?
To Manas roaming masterless
How shall we send the news?
Having let the Kıtay slaughter us,

How shall we speak without shame?
To Manas wandering astray,
If we dashed out, how could we reach him?
By the Kara Kalmak standing firm
We shall be massacred and gone!
To Manas gone off on his own,
If we cried out, how could it reach him?
Falling under the Kıtay's rule,
We shall meet our death and go!
Yesterday, camped on the broad Altay:
«My son has turned out wicked,» you said,
And burnt my hopes to ash!
By the churn where you poured your kumis,
Accursed Akbaltay,
How dire — you have reached my very root!
To the deep-rooted Mançu
Say «Do not meddle» — you will not listen;
Spent Baltay, you will not prosper!
You strayed after booty and were gone,
You will not leave your mischief!»
Shaking himself with fury,

Akbaltay hışımla ortaya çıktı:
«Olsa olsa ölürüm,
Kaynaşan Kıtay elinden
Kıyameti görürüm!
Bu âlemde ölmeden yaşayan
Demir özlü var mıdır,
Vay Cakıp, sen ne dersin,
Ölümden korkan onar mı?!
Ta Altay'a dek sürüldük,
Eziyete kollarımız bağlandı!
Bel bağladığın belinden
Ayrılıp geldik, ey Cakıp,
Geniş Ala-Too yerinden,
Ayrılıp geldik böylece
Engin Kırgız elinden!
Tasalanma, Cakıp, tasalanma!
Manas kolay oğlan değil,
Gevezelik eden Kalmak'a
Kendini çiğnetecek can değil.
Kükreyip Kıtay basarsa
Günümü nasıl vereyim,
Azıtmış meğer Esenkan,
Göğüs göğüse bir göreyim!
Canım sağ iken,
Bütün Kıtay bassın da
Yatıp nasıl teslim olayım,
Kaynaşan Kıtay kâfiriyle

Sarmaş dolaş vuruşup göreyim!
Hunhar Manas var olsa,
Tutuşacağım Kakançın,
Bağlayacağım Bakburçun!
Ben bütünüyle sağ iken
Sonuna dek dövüşüp görürüm,
Dövüşmeden, ölüşmeden
Dünyayı nasıl görürüm ben!
Bel bağladığım belimden,
Ellerimi sımsıkı bağlayıp
Sürüp getirdiler elimden.

Akbaltay came forth in wrath:
«At the very worst I die,
At the hands of the swarming Kıtay
I behold the day of doom!
Is there in this world one iron-cored
Who lives and never dies?
Woe, Cakıp, what do you say —
Does he who fears death prosper?!
We were driven all the way to the Altay,
Our arms were bound to torment!
From the land you leaned on as your stay
We parted and came away, O Cakıp,
From the place of broad Ala-Too,
Thus we parted and came away
From the boundless Kırgız land!
Grieve not, Cakıp, grieve not!
Manas is no easy lad,
To the prattling Kalmak
He is no soul to let himself be trampled.
If the Kıtay bear down roaring,
How should I give up my day?
Esenkan has run wild, it seems —
Let me meet him breast to breast!
While my soul is yet alive,
Let all Kıtay bear down —
How should I lie down and yield?
With the swarming Kıtay infidel

Let me grapple locked together!
If relentless Manas yet lives,
I shall seize Kakançın,
I shall bind Bakburçun!
While I am whole and living
I shall fight on to the end;
Without fighting, without dying,
How should I look upon this world!
From the land I trusted as my stay,
Binding my hands fast together,
They drove me from my home.

Luñta'da, Tuñşa'da, Beecin'de
Bunca sürülen göçüm var,
Hepsini andıkça içim yanar,
Yedi atamın öcü var!
Aybaltasını, kılıcını, topuzunu
Görüşmeden nasıl durayım,
Bu garip baş toprağa girene dek
Kara Kıtay'la, Mançu'yla
Ölüm dövüşü etmeden nasıl kalayım!
Kargıyı kavrayıp saf bozarım,
Kaplan Manas görünse de,
Kocamışken Akbaltay,
Kaderimde varsa oka uçarım.
Kabaran Kalmak'a
Boynumu nasıl eğeyim,
Ölmeden yitmeden dönüp dolaşıp

Yüzünü nasıl göreyim.
Kurulup kabaran kâfire
Hakkımı nasıl çiğneteyim,
Çepeçevre sardıktan sonra
Bir çarpışıp göreyim!
Eceli gelen kul ölmez mi,
Allah'ın başa yazdığını
Çilekeş kul görmez mi!
Allah buyurduktan sonra
Emanetini vermez mi!
Günü biten göçmez mi,
Gülü düşse sönmez mi!
Gülüm de var, çağım var,
Gümbürdeyip Mançu bassın,
Kırışacak gücüm var!
Kalday'ın hanı bahadıra
Karşı koyup görürüm,
Kadir Allah buyurursa
Kazaya uğrayıp öleyim!
Manas'ın karaltısı görünse,
Ona dayanıp göreyim,

In Luñta, in Tuñşa, in Beecin,
So many of my kin were driven off;
Remembering them all, my heart burns —
I bear the vengeance of seven forefathers!
His moon-axe, his sword, his mace —
How can I rest without meeting them?
Till this poor head enters the earth,
With Kara Kıtay, with Mançu,
How can I stay without a fight to the death!
Gripping the lance, I break their ranks;
Even should tiger Manas appear,
Though Akbaltay is grown old,
If fate so wills, I fly to meet the arrow.
To the swelling Kalmak
How should I bow my neck?
Without dying, without being lost, going round about,
How should I look upon his face?
By the strutting, swelling infidel
How should I let my right be trampled?
Once they have wrapped us round,
Let me clash with them just once!
Does not the slave whose hour has come die?
What Allah has written on the brow,
Does not the long-suffering slave behold?
Once Allah has commanded,
Does one not render up his trust?
Does he whose day is done not pass away?
If his rose should fall, does it not fade?
I have my rose still, I have my prime;
Let the Mançu bear down thundering,
I have strength enough to fight!
Against the batyr khan of Kalday
I shall stand and try him;
If Allah the Almighty so commands,
Let me meet calamity and die!
If Manas's silhouette appears,
Let me lean on him and try;

Kadir Allah buyurursa
Tutuşup dövüşüp göreyim!
Ecelim yeterse ölürüm!
Kara kurt gibi halkı var,
Kırk haneli Kırgız'ı, hor yurdu
Kahrolası Kıtayların
Yıkıp geçecek gücü var.
Ulusu var, hanı var,

Didik didik yağmalayıp gitmeye
İyice ahdetmişler.
Tepemize çökmeye,
Yakalayıp it gibi dövmeye,
Hanlarının insafı gitmiş,
Kara Kıtay, kalabalık Mançu
İyice kabarmış meğer.
Kırk haneli Kırgız yurdu idik,
Sürgün düşüp gelmiştik;
Düşkün yurda sataşıp
Onmazlığını gördün mü,
Tırgoot'u tümden toplanıp:
«Oğlunu ver» diye dava edip
Vazgeçmediğini gördün mü?
Kadir Allah'ın yazgısı
Başa geldi, görelim;
Kaynayıp duran Kıtay'a
Gözbebeğimiz Manas'ı, o yaramazı
Nasıl tutup teslim edelim,
Azıtmış meğer kalabalık Mançu,

Gümbür gümbür çarpışıp görelim!
Karşı karşıya duruşup,
Alabildiğine çetin vuruşup,
Vadiye ölüler dolup,
Düşünsen, kırgın olup,
Yüz tutup yay gerişip,

Aziz canı esirgemeden
Kargıyla vuruşup,

If Allah the Almighty so commands,
Let me grapple, fight, and try!
If my hour suffices, I die!
They have a people like black wolves;
The forty-tent Kırgız, this scorned camp,
These accursed Kıtay
Have strength to smash and roll across.
They have their nation, they have their khan;
To plunder us shred by shred and go —
They have sworn it firm and well.
To crash down upon our heads,
To seize and beat us like dogs —
Their khans have lost all mercy;
Kara Kıtay, the teeming Mançu
Have swollen full indeed.
We were a forty-tent Kırgız camp,
We came here fallen into exile;
Molesting a downtrodden camp —
Did you see how past all cure they are?
Their Tırgoot mustered whole:
Pressing suit, «Give up your son,»
Did you see how they never once desist?
The decree of Allah the Almighty
Has come upon our heads — let us see it;
To the seething Kıtay
Our darling Manas, that unruly one —
How shall we seize and hand him over?
The teeming Mançu have run wild, it seems —
Let us clash with them thunder on thunder!
Standing face against face,
Fighting bitterly to the utmost,
The valley filling with the dead,
Think of it — a slaughter made,
Turning to face them, bows drawn against bows,
Never sparing the precious soul,
Striking lance against lance,

Hesabı hesapsız görüşüp,
Gece gündüz durup dinlenmeden
Acımadan kılıçlaşıp,
Bu akıllı kart kafa sağ iken
Yiğit Manas'ı, o garip yalnızı
Şimdi nasıl verelim?!
Uğuldayan Kıtay yurduyla
Bir karşılaşıp görelim!
Keder'in oğlu kâfire,
Suratı soğuk Coloy bahadıra,
Ağır haraç salacakmış,
Haraca nasıl boyun eğeriz,

Settling scores beyond all count,
Day and night without rest or pause,
Trading sword-blows without pity —
While this wise old head still lives,
Brave Manas, that poor lone one —
How shall we give him up now?!
With the droning Kıtay nation
Let us meet them once in battle!
To the infidel, the son of Keder,
To cold-faced Coloy the batyr,
He means to lay a heavy tribute —
How shall we bow our necks to tribute?

Parçalanırcasına dövüşürüz!
Talihe doğmuş Manas'ı,
Kırgın olup yurt ölmeden,
Düşman eline nasıl veririz?!
Kasılıp duran Kıtay'ın
Zulmünü nasıl görelim;
Zulmedip gelen Kalmak'a —
Vay, ne kara gün adamısın —
Vuruşup bir görelim!
Azıtmış meğer Kakançın,
Biz de var gücümüzle görelim,
Kahırlı Coloy pehlivanla
Tutuşup kan dökelim;
Gözbebeği ettiğimiz Manas'ı,

«Hanları istemeye geldi» diye

Kalmak'a nasıl verelim!
Alın alına duruşup —
Erken ölenlerden biriydik —
Önünü kesip vuruşup,
Cehennemi seyirlik görelim;
Kalabalık yurttan ayrılıp,
Dalgalanan Kara Kalmak'a
Göğüs gerip bir görelim!
Kıtay millet, biz yalnız,

We shall fight until we are torn apart!
Manas, born to fortune —
Before the camp dies in the slaughter,
How shall we give him to the foe's hand?!
Of the strutting Kıtay
How shall we behold the tyranny?
To the Kalmak who come oppressing —
Ah, what a black-day man you are —
Let us fight them once and see!
Kakançın has run wild, it seems;
Let us too try with all our strength,
With wrathful Coloy the strongman
Let us grapple and spill blood;
Manas whom we made the apple of our eye —
Because «their khan has come to claim him,»
How shall we give him to the Kalmak!
Standing brow against brow —
We were ever of those who die early —
Cutting off their van and fighting,
Let us watch hell itself as a spectacle;
Parted from the teeming homeland,
Against the surging Kara Kalmak
Let us set our breasts and see!
Kıtay a nation, we alone;

Kırk haneli Kırgız, ölmüşüz zaten,
Şu Kara Kalmak'tan
Baskıyı çoktan görmüşüz,
Oyuncak olup sürülüp
Altay'a çoktan gelmişiz,
O zaman kırk haneli,
Kırgına uğrayıp ölmüşüz!
Heybetle gelen Kalmak'a
Karşı koyup göreyim,
Ciğerparem Manas bozyeleliyi
Kalmak'a nasıl vereyim!
Ben garip Baltay'ım — ey zengin Cakıp,
Sayısız malımı feda edip,
Kara Kıtay'la, Mançu'yla
Boy ölçüşüp göreyim!
Ululları Esenkan'ı var,
Bunca ordusunu gönderip,
Ucunu dibini yoklarsak
Bizi iyice ezmek istermiş.
Yolumu ağla kesmek istermiş,
Tuzağına düşsem bu kâfir
Ellerimi bağlamak istermiş,
Gözüme göstermek istermiş
Kimsenin görmediği acıyı;

Forty-tent Kırgız — we are dead already;
From these Kara Kalmak
We have long since known oppression,
Made a plaything, driven on,
We came long since to the Altay;
Then, forty tents in all,
We met the slaughter and we died!
Against the Kalmak coming in grandeur
Let me stand and try;
My heart's own, grey-maned Manas —
How shall I give him to the Kalmak!
I am poor Baltay — O wealthy Cakıp,
Offering up my countless herds,
With Kara Kıtay, with Mançu,
Let me measure strength and see!
They have their great one, Esenkan;
Sending all this host of his,
If we probe it end to root,
He means to grind us down for good.
He means to bar my road with nets;
Should I fall into his snare, this infidel
Means to bind my hands,
Means to show before my eyes
A pain that none has ever seen;

Kazmaya durmuş çukurumu,
Kaynatmaya durmuş çilemi,
Bağlamaya durmuş meğer
Alnıma yazılmış tek incimi,
Çocuk Manas'ı, o harikayı.
Akbaltay sağ iken
Manas'ımı nasıl vereyim,
Azıtmış meğer bu domuz,
Ben bir göğüs göğüse göreyim».
Bunu deyip Baltay duramadı:
«Ölürsem büyük hasrettir,
Ciğer deşip, baş kesip,
Koca kavga koparayım!
Hızırlı Manas erimi

He has set to digging my pit,
He has set to boiling my torment,
He has set, it seems, to binding
The single pearl written on my brow,
The child Manas, that marvel.
While Akbaltay yet lives
How shall I give up my Manas?
This swine has run wild, it seems —
Let me meet him breast to breast once.»
Saying this, Baltay could not hold still:
«If I die, great is the longing;
Gouging livers, lopping heads,
Let me raise a mighty brawl!
My Hızır-blessed hero Manas —

«Kıtay'a tutup verdim» diye

Kırgız'ın yüzüne nasıl bakayım;
Heveslenmiş meğer bu Kalmak,
Kırışırcasına dövüşüp göreyim!
Sakalım kuğu gibi ak iken,
Ecel yolculuğum yakın iken,
Sayısız Kalmak eliyle
Boy ölçüşüp göreyim!
Talihli Manas oğul için,
Tümden kırgın olana dek
Parçalanırcasına dövüşeyim!
Manas kolay oğul değil,
Bizi aklından çıkarıp
Oynayıp gezecek kul değil!
Manas boş oğul değil,
Gönlünden bizi çıkarıp
Aldırmadan gezecek kul değil!
Kuldan üstün doğmuştur,
Boşuna Manas değildir bu!
O yamanın kendisi sağ iken
Bizi düşünmeden duracak oğul değil!
Oyron Manas var oldukça
Ordulu başımı han kılar,
Höykürüp duran Kalmak'ın
On iki binini yere serer!
Kasılan Kıtay'ın, Mançu'nun
Sözüne nasıl boyun eğeyim,
Kurulup kabaran Kıtay'a, Mançu'ya,
Dövüşmeden ben kendim
Eli böğründe nasıl teslim olayım;
Dermanım, gücüm var iken
Parçalanırcasına dövüşüp öleyim!» —
Kargı kavrayıp saf bozarım,
Ecel yeterse oka uçarım!

Yaradan'ın yazdığını
Görmeden nasıl gideyim,
Kaynaşan Kara Kalmak'tan

Saying «I seized and gave him to the Kıtay,»
How could I look the Kırgız in the face?
This Kalmak has grown eager, it seems —
Let me fight him to the tearing point!
While my beard is white as a swan,
While my death-journey draws near,
With the countless Kalmak host
Let me measure strength and see!
For fortunate Manas, my son,
Till all are slain to the last
Let me fight till I am torn apart!
Manas is no easy son,
He is no slave to cast us from his mind
And roam about at play!
Manas is no idle son,
He is no slave to cast us from his heart
And wander without care!
He was born above a slave —
Not for nothing is he Manas!
While that fierce one himself lives,
He is no son to stand unmindful of us!
So long as Manas the destroyer lives,
He will make my hosted head a khan,
Of the bellowing Kalmak
He will lay twelve thousand on the ground!
To the strutting Kıtay's and Mançu's
Word how should I bow?
To the strutting, swelling Kıtay, the Mançu,
Without fighting, I myself,
Hands on hips, how should I surrender?
While I have vigor and strength,
Let me fight till torn apart, and die!» —
Gripping the lance, I break their ranks;
If my hour suffices, I fly to meet the arrow!

What the Creator has written —
How should I go without seeing it?
By the swarming Kara Kalmak —

Ölmeden nasıl gideyim!»
Bunu deyip Akbaltay,
Kutubiy'den söz işitip,
Kara Kıtay'ın, Mançu'nun
Kuşatıp geleceğini duyup,
Kargı, kılıç kuşanıp,
Topuzunu yan bağlanıp,
Kıtay'dan iyice ürküp,
Kulager'ini eyerleyip:
«Babası Cakıp akılsız,
Kara niyetli can imiş,
Tanrı'nın bir garip mahluku!
Malı bol, aklı yok,
Yığın yığın sayısız malın
Bir Manas'a kurban olsun!» —
Deyip, böylece Akbaltay,
Kahırlanıp hışımlanıp,
Han Cakıp'a söylenip:
«Karakan baban öldüğünde
Sürgün düşüp geldin Altay'a,
Sayısız malın evlat olur mu?
Kımıldayan kırk hane
Bir Manas'a kurbandır!
Korkarsan Kara Kalmak'tan
Önüne düşüp malını sun,
Yalvarınca canını bağışlarsa,
Başını bağlayıp kanını sun!
Sağ kalmam, ölürüm,
Bu garip başım sağ iken
Han Manas'ı vermem!»
Kahırlanıp hazırlanıp,
Pusatını kuşanıp,
Akbaltay atılıp çıktı,
Kara Kalmak'la, Mançu'yla
Tutuşmaya davranıp:
«Ölmeyip sağ gezmekle
Hangi mirasa ererim,
Şu Manas oğlana
Kurban olup giderim!» —

How should I go without dying!»
Saying this, Akbaltay,
Hearing the word from Kutubiy,
Hearing that Kara Kıtay and Mançu
Would come encircling,
Girding on lance and sword,
Binding his mace at his side,
Thoroughly roused against the Kıtay,
Saddling his Kulager:
«His father Cakıp is witless,
A black-hearted soul he proves,
One of God's poor wretched creatures!
Rich in herds, poor in mind —
May his heaped and countless stock
Be a sacrifice for one Manas!» —
So saying, thus Akbaltay,
Grieving and raging,
Railing at Khan Cakıp:
«When your father Karakan died
You came exiled to the Altay —
Can countless herds become a child?
The forty stirring tents
Are a sacrifice for one Manas!
If you fear the Kara Kalmak,
Go before them, offer up your goods;
If, as you beg, they spare your life,
Bind up your head and offer your blood!
I shall not stay alive — I die;
While this poor head of mine yet lives
I will not give up Khan Manas!»
Raging, making ready,
Girding on his arms,
Akbaltay sprang forth,
With Kara Kalmak, with Mançu,
Bracing himself to grapple:
«By staying alive, undying,
What inheritance would I gain?
For this boy Manas
I go as a sacrifice!» —

Bunu deyip Akbaltay:
«Kaynayan Kara Kalmak'a
Kızılca kıyamet salıp ölmezsem!» —
Deyip, böylece Akbaltay,
Çevresine bakmadan,
Canını hiç esirgemeden,

Sağa sola bakınmadan,
Kıl kadar canını esirgemeden —
Akbaltay böyle dururken,
Beri yanından Kutubiy,
Telkızıl ile davranıp,
Kudret sahibine yalvarıp,
Pusatını kuşanıp —
Kutubiy'in aslını sorarsan:
Babası Oşpur idi onun,
Kaplan doğduğu zamanda
Babasından ayrılıp
Manas'a yoldaş da olmuştu!
Kara dinden aklanmış,
Kalmak'tan kopup yad olmuş!
Kuvveti âleme yeten,
Tanrı'nın yolunu hakkıyla bilip,
Kırk çiltenden dua almış:
«Manas'a kutlu olsun!» diye
Evliyadan dua almış.
Bununla bu kulunuz
Kutubiy diye adlanmış.
Muradı da o, hanı da o,
Manas'a yoldaş can da o.
Ayılı yakın, eşik komşusu,
Aklı yakın, gönüldaş.
Ordo oynasa kazanç ortağı,
Ezelden beri imandaş.
O Kutubiy, garibin,
Şöhreti pahalı, adı ulu,
Manas'a denk büyük ulu!
Kargıcıların akıllısı,
Garip Kutubiy'inin

Saying this, Akbaltay:
«If I do not die loosing red doomsday
Upon the seething Kara Kalmak!» —
So saying, thus Akbaltay,
Without a glance around him,
Never sparing his life at all,

Without looking right or left,
Not sparing his life by a hair's breadth —
While Akbaltay stood so,
From the near side Kutubiy,
Bestirring himself with Telkızıl,
Praying to the Lord of Power,
Girding on his arms —
If you ask of Kutubiy's origin:
His father was Oşpur;
In the days when the tiger was born,
Parting from his father,
He had become companion to Manas!
He was cleansed of the black faith,
Broken from the Kalmak, made a stranger!
His strength sufficing for the world,
Knowing rightly the path of God,
He won the blessing of the forty çilten:
«May he be blessed for Manas!» —
So he won the saints' blessing.
And with this, this servant of yours
Was given the name Kutubiy.
He is his heart's desire, he is his khan,
He is the soul companioned to Manas.
His ayıl close, a threshold neighbor,
Close in mind, a bosom friend.
Partner in winnings when ordo is played,
A brother in faith from of old.
That Kutubiy, the poor one —
His fame is costly, his name is great,
A great one standing equal to Manas!
Wisest of the lancers,
Poor Kutubiy

Ustalığı da var;
Yüzü apayrı, öfkesi güçlü,
Akıl tarlası, büyük hatip,
Yamanlığı da var!
Düşmana çevik, işe hazır,
Becerikliliği de var;
Yol gösterse yoldan şaşmaz,
Kılavuzluğu da var!
«Becerikli geçinen Kıtay'la

Tutuşup görürüm» deyip;
«Yarın bozyeleli geldiğinde,

«Kırk hanen hani?» dediğinde,

Kıtay'a kırdırıvermişsem
Ne cevap veririm» deyip;
«Basan Kara Kalmak'a
Saldırıp kargı uzatayım,

Kadir Allah yol verirse
Kapkaranlık cehennemden
Canımı azat edeyim!
Gökteki yıldıza ant içip sözleşen,

On iki kez dost tutuşan

Oyon Manas bozyelelinin
Gönlünü sayarak durayım!»

Has mastery besides;
His face set apart, his wrath mighty,
A field of wisdom, a great orator,
He has fierceness besides!
Swift against the foe, ready for the task,
He has deftness besides;
Guiding, he never strays from the road —
He has pathfinding besides!
«With the Kıtay who deem themselves so able
I shall grapple and see,» he said;
«Tomorrow when the grey-maned one comes,
When he says, «Where are your forty tents?» —
If I have let the Kıtay slaughter them,
What answer shall I give?» he said;
«At the Kara Kalmak bearing down
Let me charge and thrust my lance,

If Allah the Almighty grants the way,
From the pitch-black hell
Let me set my soul free!
He who swore his oath by the star in the sky,
Who twelve times bound his friendship,
Oyon Manas the grey-maned —
Let me stand honoring his heart!»

Kutubiy'in Kıtay ile ilk savaşı

«Gücüm yetse çarpışıp,
Önlerini kese durayım,
Dalgalanan Kara Kıtay'dan
Ecelim yeterse öleyim!»
Gök kuşak belde çözülüp,
Gök mızrak elde görünüp,

Kutubiy's first battle with the Kıtay

«If my strength suffices, clashing,
Let me stand and bar their van;
By the surging Kara Kıtay,
If my hour suffices, let me die!»
The grey sash loosened at his waist,
The grey lance showing in his hand,

Aybalta yanında şakırdayıp,
Kılıç kında parıldayıp,
Masmavi demir kuşanıp,
Er Kutubiy o zaman,
Kayın evine gider gibi

Işıl ışıl gülüp sevinip,
Aç arslan gibi atılıp,
Ak kaplan gibi yan süzülüp,
Telkızıl'ın sağrısına bir vurup,
Demir uçlu kargıyı ele alıp;
Gören gönlünü kaptırır,
Bozyeleli hali görünüp,

Beli sıkı bağlanıp,
Dudağını ısırıp çiğneyip,
Kahkahayla gülüp, gözleri çakmaklanıp,
Garip Kutu ne yapsın,
Kan içiciliği sahiden tutup,
Kahrı dolu haykırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp —
Karşılaştığı koca Coloy,
Namlısı Döödür alp,
Şaşmadan vuran Karacoy,
Kötülüğü bilen Ezkara.
Yüz yüze tek başına saldırıp,
Bileği güçlü kâfire,
Han Coloy gibi bahadıra
Atılıp hücum etmişti.
Alın alına duruşup,
Kargı ile vuruşup,
Kılıç kırılıp toz dolup,

Uğuldayıp Kıtay canı dolup,
Oşpur'un oğlu Kutu'yu:
«Hey yurdum, bağlayıp alın!» diye,

Sağdan soldan el basıp —

The moon-axe clattering at his side,
The sword gleaming in its sheath,
Girding on deep-blue iron,
Er Kutubiy then,
As if riding to his father-in-law's house,
Laughing bright with joy,
Springing like a hungry lion,
Gliding sidelong like a white tiger,
Striking Telkızıl once on the croup,
Taking up the iron-tipped lance;
Whoever saw him lost his heart —
The grey-maned bearing showing in him,
His waist bound tight,
Biting and chewing his lip,
Laughing aloud, his eyes striking sparks,
What should poor Kutu do —
The thirst for blood truly seized him,
Roaring, filled with wrath,
Crying the war-cry «Manas!» —
Those he met: great Coloy,
The famed Döödür the alp,
Karacoy who strikes unerring,
Ezkara who knows all evil.
Charging face to face alone,
At the strong-wristed infidel,
At a batyr like Khan Coloy
He had hurled himself in assault.
Standing brow against brow,
Striking lance on lance,
Swords shattering, dust filling all,

Droning, Kıtay souls flooding in,
Kutu, son of Oşpur —
Crying «Hey, my people, bind and take him!»,
Pressing hands from right and left —

Yaman müşkül, kara gün —
Kıyımına can dayanmaz,
Kaba saba duran er Coloy
Kutu'ya saldı müşkül günü.
Alın alına durdular,
Kargı saplayıp, yay çekip,
Ete kemiğe vuruştular.
Garip yalnız Kutu'nun
Dayanağı Manas daha gelmemiş,
17390 Kim görmüş böyle işi!
Alın alına durdular,
Kırk boy Kıtay eli basıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp;
İnsandan taşkın seli gör,
Haykırışı kulak sağır edip
Basıp geçen eli gör!
Ovada yanan koru gör,
Yıldız gibi parıldayıp
17400 Fitilden ateşlenen oku gör!
Öne serilen ağı gör,
O ağın öte yanında,
Düşürüp yakalayacak olan
Görünmez hendeği gör!
Hepsinin en yamanı,
Kargıcıların en ustası,
Tutuştuğu düşmanın çaresini
Apaçık bilen yamanı,
Açbuudan üstünde kurulup duran
17410 Koca Coloy eri gör!
Kutlu yoldaş Kutubiy
İnişte er saplayıp,
Şahbazın, rast geleni
İkişer ikişer birden saplayıp,
Çevresine bakmadan,
Canını hiç esirgemeden
Denk durup savaş vermişti;
Kutubiy'in üstüne akına,
Doru alaca flama tuğ alıp,

A dire strait, a black day —
No soul can bear his butchery:
Rough-hewn er Coloy
Loosed the day of hardship on Kutu.
Brow against brow they stood,
Driving lances home, drawing bows,
They struck at flesh and bone.
For poor lone Kutu
His mainstay Manas had not yet come —
Who has seen such a thing!
Brow against brow they stood;
Forty tribes of Kıtay pressing on,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail;
See the flood overflowing with men,
Its clamor deafening the ear —
See the host that tramples past!
See the blaze burning on the plain,
Glittering like stars —
See the arrows fired from the fuse!
See the net spread out before,
And on the far side of that net,
The one to trip and seize —
See the unseen trench!
Most dire of them all,
Most masterly of the lancers,
Who knows full well the remedy
For any foe he grapples,
Throned upon Açbuudan —
See the man, great Coloy!
The blessed companion Kutubiy,
Spearing men on the downslope,
The falcon, spearing whoever met him
Two at a time together,
Without a glance around him,
Never sparing his life at all,
Stood his ground and gave battle;
Upon Kutubiy, to the charge,
Taking the bay-piebald pennant standard,

Yaya yürükler bastırdı;
Bir yanından bakılsa,
Tüfek atıp, yay çekip,
Koca Döödür'ün bölüğü.
Namı dağ gibi bir can imiş,

Kara Kalmak içinde
Koca Coloy var imiş,
Açbuudan'a kamçı vurup
Yiğidin Coloy yetişmişti;
Hangisini söyleyelim,
Nice ulu basıp geçti.
Dolu gibi oku dökülüp,
Takat gidip, güç gidip,
Her an basacakmış gibi görünüp,
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yerler paralanıp,
Var gücüyle yutkunup,
Kolçağın, zırhın hepsi
Kayış kayış yırtılıp,
Uran çekip, çığlık koparıp,
Kıtay bastırıp geçti şimdi.
Toprak uçup, toz yürüyüp,
Dolup taşan ordu basıp
Cehennemi sertçe saldı şimdi.
Yanından han Coloy
Kahırlanıp haykırıp,
Kolçağını heybetle takan
Kalday'larını çağırıp:
«Manas başıboş gitmiş,
Köküne dosdoğru yetiver,
Topunuz basıp geçiver,
Kırk haneli Kırgız Burut'un
Köküne hep birden yetiver!
Cakıp hanını yutalım,
Akbaltay'ını alalım!
İnsanın görmediği büyük kırgın;
Döödür ile Karacoy,
Ustam, bakıp durma!» deyip;

The foot-runners bore down;
Looked at from one side:
Firing muskets, drawing bows,
The company of great Döödür.
He was a soul of mountain-like renown,

Among the Kara Kalmak
There was great Coloy;
Laying the whip to Açbuudan,
Coloy overtook his brave;
Which of them shall we tell of —
Many a great one trampled past.
Arrows pouring down like hail,
Stamina going, strength going,
Seeming at each instant about to crush,
The bow's arrow whining,
Wherever it struck, torn to shreds,
Gulping hard with all his might,
Vambrace and armor, all of it,
Ripped away strap by strap,
Raising war-cries, tearing out screams,
The Kıtay bore down and past now.
Earth flying, dust marching,
The overflowing army pressing on
Loosed hell in earnest now.
From beside them Khan Coloy,
Raging and roaring,
Calling his Kaldays
Who don their vambraces in grandeur:
«Manas has gone off masterless —
Get you straight to their root,
All of you, trample through;
Of the forty-tent Kırgız Burut
Get you to the root all at once!
Let us swallow their khan Cakıp,
Let us take their Akbaltay!
A great slaughter no man has seen;
Döödür and Karacoy,
My master, do not stand gazing!» he said;

Ezkara ile koca Coloy:
«Yamanım, bakıp durma!» deyip;

«Demir urganlı ağcılarım,
«Düşman!» deyince at salan,
Çepeçevre kuşatıp gelen,
Hançeri düz tutan kolcularım!» —

Deyip, böylece er Coloy,
Kutubiy'in başına
Fesadı iyice başlattı,
Pehlivanlarını iyice saldırtıp
Amansız oyunu gerçek kıldı!
Kaçıp aşılacak bel de yok
Kutubiy'in yanında;
Çatışıp dururken,
Han Coloy kargı vurduğunda,

İnsandan üstün doğmuş,
Düşmana dehşet salan
Doğanı Manas eri yok,
Akbaltay'ı, Cakıp hanı yok;
Ölümü ortak, canı bir,
Kırk haneli Kırgız da yok!
Rüzgârı gör, yayı gör,
Kargıyı gör, zoru gör,
Alengir yayı, sırlı temreni,
Basıp geçen orduyu gör!
«Ecel yeterse ölürüm» deyip,
«Elimden gelirse Kutu'ya
Arka olurum» deyip;
Ak sarığı kazan gibi,
Haykırsa sesi ezan gibi,
Koca kesesi bir kucak,
Gayreti yaman, öfkesi güçlü,
Kulager'e kamçı vurup,
Han Baltay yetişti yardıma;
Hesabı hesapsız görüşüp,
Rast geldiğinde şahbazlar

Ezkara and great Coloy:
«My fierce one, do not stand gazing!» he said;
«My netmen with iron cords,
Who loose their steeds at the cry of «Foe!»,
Who come encircling all around,
My flankers who hold the dagger straight!»
—
So saying, thus er Coloy
Upon the head of Kutubiy
Set the mischief well afoot;
Loosing his strongmen full upon him,
He made the merciless game a truth!
No pass either to flee across
At Kutubiy's side;
While the clash went on,
When Khan Coloy struck with the lance,

Born above mankind,
Striking terror in the foe,
His falcon, the hero Manas, is not here,
No Akbaltay, no Khan Cakıp;
Sharing death, one in soul,
The forty-tent Kırgız are not here either!
See the wind, see the bow,
See the lance, see the duress,
The alengir bow, the glazed arrowhead,
See the army trampling past!
Saying «If my hour suffices, I die,»
Saying «If it lies in my power, to Kutu
I shall be a mainstay»;
His white turban like a cauldron,
His voice, when he cries, like the azan,
His great pouch an armful,
Dire in zeal, mighty in wrath,
Laying the whip to Kulager,
Khan Baltay came up to help;
Settling scores beyond all count,
When the falcons chanced together,

Aybalta ile çarpışıp,
Dalıp tek başına saldırıp,
Kuvvet biterse ölmeye,
Kuvveti yeterse Akbaltay
Garip oğlan Kutu'ya
Arka olup durmaya hazırdı.
Bunlar orduyu durdursa,
Gece gündüz direnseler,
Ordu durdurup mızraklaşıp,
Kıtay ile vuruşsalar da,
Sayısız kara malını saçmış,
Kırk haneyi peşine takıp,
Arka olmadan, dayanak olmadan,
Sıvışıp Cakıp kaçmış;
Altay'dan Cakıp kaçınca,
Sayısız orduya çatıp,
Kutubiy ile Akbaltay
Göğüs göğüse çarpışadursun,
Altay'ın öte yakasında,
Saban değmiş çizgi yok,
Dağ sıçanı eşmiş in yok,
Ay gibi sarı bozkırın
Aşağı inen yamacında,
Teke tek karşı durup,
Yedi gün durmadan vuruşup,
Yaşlı gözleri çöküp,
Kocamış Baltay ağana

Clashing with the moon-axe,
Plunging in, attacking alone,
To die should his strength give out,
Or, strength sufficing, Akbaltay
For the poor boy Kutu
Stood ready as a mainstay.
Though these two stayed the army,
Though they held out night and day,
Though they stayed the host, traded lances,
Though they fought it out with the Kıtay,
Scattering his countless dark herds,
Dragging the forty tents behind him,
With no mainstay, no support,
Cakıp slipped away and fled;
When Cakıp fled from the Altay,
Falling upon the countless host,
Kutubiy and Akbaltay —
Let them battle breast to breast —
On the far side of the Altay,
No furrow that a plough has touched,
No burrow that a marmot dug,
On the down-running slope
Of the moon-yellow steppe,
Standing against them one to one,
Fighting seven days without pause,
Their aged eyes sunken in,
On your aged elder Baltay

Nice kargı birden değip,
İki gözü de kısılıp;
Gayretli Kutubiy'ine
İki bin kargı birden değip,
Tulga demiri paralanıp,
Oluk oluk kara kan
Kuru yanaktan aşağı sızıp,
Gayret eden iki kol
Kalkamayıp felç olup,
Bütün bedenin her yanı
Kımıldayamaz, bitkin olup,

Many lances struck at once,
Both his eyes squeezed shut;
On your zealous Kutubiy
Two thousand lances struck at once,
The helmet-iron torn to shreds,
Black blood in stream on stream
Trickling down the dried-out cheek,
The two arms that strove so hard
Unable to rise, struck palsied,
Every part of the whole body
Unable to stir, exhausted,

Takat tükenip, güç gidip,
Bütün bedenin her yanından
Damla damla kara kan gidip;
Yedi gün durmadan dalıp,
Akbaltay ile Kutubiy
Yedi yerden yara yiyip,
En kızgın günde dalıp,
Doksan yerden yara yiyip,
Amansız büyük kavgaya
Tutuşacakları an imiş;
Alpı Döödür, er Coloy
İkisini çepeçevre sarıp

Ele geçirecekleri an imiş.
Kıtay kuşatıp geldiğinde,
Kudurmuşlar bastırdıkça,
Kaynaşıp Kıtay koşuştu;
Yaya yürüklerini görünce
Kutubiy ile Akbaltay
Garip candan umut kesti.
Kolçak giymiş pehlivanları
Bastırıp durdular,
Pusuyla yakalamaya davrandılar,
Yaya yürükleri, yutup yok edenleri
Çepeçevre kuşattılar.
Altay'dan Cakıp göçtüğünde,
Aceleyle evi söktüğünde
Kıtay'ın saldığı kavga bu;
Ellerine düşüp boyun eğseler,
Yalvarsalar sözlerini dinlemez,
Kendilerini yarmaya durur,
Gözlerini oymaya durur.
Kaynayıp Kıtay geldiğinde
Yürüdüğü yerden toz çıktı,
Evi yanası domuzun
Sesinden can çıktı.
Ardından Coloy haykırıp,
Evi yanası bu domuz

Stamina spent, strength gone,
From every part of the whole body
Black blood going drop by drop;
Plunging seven days without pause,
Akbaltay and Kutubiy
Took wounds in seven places,
Plunging in on the hottest day,
Took wounds in ninety places;
The merciless great fray —
It was the moment they would join it;
The alp Döödür, er Coloy —
It was the moment they would wrap the two around
And take them captive.
When the Kıtay came encircling,
As the maddened ones bore down,
The Kıtay rushed swarming in;
Seeing their foot-runners,
Kutubiy and Akbaltay
Cut hope from their poor souls.
Their strongmen clad in vambraces
Kept bearing down on them,
Moved to take them by ambush;
The foot-runners, the swallowing destroyers,
Encircled them all around.
When Cakıp migrated from the Altay,
When he struck his tent in haste,
This is the fray the Kıtay loosed;
Should they fall into their hands and bow,
Should they beg, none heeds their words:
They set to splitting them open,
They set to gouging out their eyes.
When the Kıtay came seething,
Dust rose from where they marched;
From the voice of the swine
Whose house may burn, the soul took flight.
Behind them Coloy roaring,
This swine whose house may burn,

«Möndü!» diye uran çağırıp;
Coloy'un kahrından
Kalabalık ordu dayanamayıp,
Kıtay bastırıp gelmişti.
O anda Kutubiy —
Akıl tarlası, dili hatip,
Çare bulucu üstün er —
Akbaltay'ı yedeğine alıp,
Çareyi bulduğu yer orası;
Yıldızlarla sözleşilmiş,
Garip yalnız Manas'ın
Yoldaşı Kutubiy imiş.
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Arslanı Manas da yok,
Başına altmış müşkül birden gelip,
Belanın geliş sebebi —
Cançu-Mançu pehlivanının
Kaynaşıp bastırmasıydı.
Böyle müşkülü kim görmüş!
Yağmur gibi yay çekti,
Dolu gibi ok attı,
Kamış gibi kargı sallanıp,
Ağır bela, müşkül iş,
Kıtay dalga dalga bastırdı;
Sonunu Tanrı vermezse,
Şimdi ölecekmişiz,
Arslan Manas gelmezse.
Akbaltay dikildi feryatla,
Vasiyetini söyleyip gürleyip:
«Kurbanın olayım Kutubiy!
Kocamış Baltay ben idim,
Arka bildiğim sen idin!
Ciğerparem Manas burada yok,
Boş yere ölecekmişiz;
Yürümez deve gibi çatlayıp,
Kötü ölecekmişiz;
Demir urganlı kâfirin
Ağında ölecekmişiz.
Düz hançerli kâfirin

Crying the war-cry «Möndü!»;
Before Coloy's wrath
The teeming army could not stand —
The Kıtay had come bearing down.
In that moment Kutubiy —
A field of wisdom, orator-tongued,
A finder of remedies, a peerless man —
Taking Akbaltay in tow,
That was where he found the remedy;
Pledged with the stars,
Of poor lone Manas
The companion was Kutubiy.
From the sky Allah's day clouding over,
His lion Manas away,
Sixty hardships falling on his head at once,
The cause of the woe's coming —
It was the swarming onslaught
Of the Cançu-Mançu strongmen.
Who has seen hardship such as this!
They drew bows like rain,
They shot arrows like hail,
Lances swaying like reeds,
Heavy woe, a task of hardship,
The Kıtay bore down wave on wave;
If God does not grant the end,
We would die this very hour,
If lion Manas does not come.
Akbaltay rose up with a wail,
Speaking his testament, thundering:
«Let me be your sacrifice, Kutubiy!
I was Baltay grown old,
You were the mainstay that I knew!
My heart's own Manas is not here —
We are to die for nothing;
Bursting like a camel that will not walk,
We are to die a wretched death;
In the net of the infidel
With his iron cords we are to die.
At the hand of the infidel

Elinde ölecekmişiz.
Özlediğin Ala-Too'ya
Varamadan ölecekmişiz,
Perişan Kırgız o ele
Ulaşamadan ölecekmişiz!
Kaçıp aşacak belim yok,
Çekip kurtaracak
Arslan Manas erim yok.
Ey yavrum Kutubiy,

With his straight dagger we are to die.
To the Ala-Too you long for,
We are to die before we reach it;
To that land of the wretched Kırgız,
We are to die before we attain it!
I have no pass to flee across,
I have no man, no lion Manas,
To drag me out and save me.
O my child Kutubiy,

Nasıl da öleceğiz böyle?!»
İçi gerçekten tütüp,
Kocamışken Akbaltay
Ordunun içinde durakladı,
İnleyip candan umut kesip,
Han Manas'a ağıt yaktı.
Akbaltay böyle dururken,
Beze iğne batmış gibi
Sıçrayıp indi Kutubiy:
«Ağam Akbaltay, yiğitsin,
Bahadır senin gibi mi olur,
Sana bahadır diyen onar mı?!
Altay'da Kara Kalmak'ın
Kısraklarını sürüp yerdim.
Kalmak'la sataşırsak,
Baltay ağam flama tutsa,
Kañgay'ı bozarım derdim.
Vuruşsa, Kara Kalmak'ın
İneklerini sürüp yerdim;
Ağam Baltay, o Manas,
Onlarım bakıp dururken,
Kara Kalmak'ı sürüp
Kakan'a dek kovarım derdim.
Kaygıyla ödenir mi bedel,
Kalmak'tan korkan onar mı!
Vay ağam, sen ne dersin,
Lanet olsun, ağam, ne dersin?
Bu sözünü kim duysun,
Bir karanlık gece duysun!

How is it we shall die like this?!»
His heart truly smoldering,
Akbaltay in his old age
Faltered amid the army,
Groaning, cutting hope from his soul,
He raised a lament for Khan Manas.
While Akbaltay stood so,
As if a needle had pierced a boil,
Kutubiy leapt down:
«Elder Akbaltay, you are brave —
But is a batyr ever such as you,
Does he who calls you batyr prosper?!
In the Altay, the Kara Kalmak's
Mares I drove off and ate.
If we tangled with the Kalmak,
If elder Baltay held the pennant,
I would say I'd shatter Kañgay.
In a fight, the Kara Kalmak's
Cows I drove off and ate;
Elder Baltay, that Manas —
While those of mine looked on,
I would say I'd drive the Kara Kalmak
And chase them all the way to Kakan.
Is the price paid with grieving —
Does he who fears the Kalmak prosper!
Woe, my elder, what do you say,
A curse upon it, elder, what do you say?
Who should hear these words of yours —
Let one dark night alone hear them!

Kaygıyla köreltilmiş
Kara günlü adammışsın,
Tasayla kendini yitirmiş,
Yolu açık olasıcaymışsın!
Kaygını Kalmak duyar mı,
Kalday'ı yakalamaz mı,
Kara geceyi salmaz mı!
Eşek gibi karnını deşmez mi,
Hesapsız kalabalık Mançu
Şimdi bile yağmalayıp gitmez mi!
Aklı kıt adammışsın,
Kürkümü soydurmaya kalktın,
Bana görülmedik günü göstermeye kalktın.
Atın sağrısını verelim,
İt dalaşı gibi vuruşalım!
Diri diri gelen Kalmak'ın
Dik bakışına boyun eğmem,
Göğsümdeki altın canımı
Çokça vuruşmadan vermem!

Blinded through with grieving,
A black-dayed man you prove to be,
Lost to yourself in sorrow —
May your road be open — such you prove!
Will the Kalmak not hear your grief,
Will he not seize the Kalday,
Will he not loose the black night!
Will he not gut your belly like an ass's —
The countless teeming Mançu,
Will they not plunder and go even now!
A man scant of wits you prove to be:
You set about to have my fur coat stripped,
You set about to show me an unheard-of day.
Let us give the horse's croup,
Let us fight like dogs in a brawl!
To the live-and-coming Kalmak's
Haughty stare I will not bow;
The golden soul within my breast
I will not give without much fighting!

Aman ağam, ne dersin?» -
Deyip böylece Kutubiy,
Altındaki Telkızıl'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağını solunu mahmuzlayıp,
Ateş gibi gözleri alev saçıp,
Kan içme hırsı iyice tutup,
Var gücüyle yüklenmişti,
Han Baltay'ın Kulager'i
Koskocaman yularını
Elinden çekip almıştı.
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne at yetişmez,
Düz yerde savurup,
Sürüklerken Baltay'ı
Bir kalpak gibi sürükleyip,
İnişte savurup,
Kaçtığı yerde Baltay'ı

Oh my elder brother, what say you?» -
So saying, thus Kutubiy,
To Telkızıl beneath him
Struck the whip to right and left,
Spurring on his right and left,
His fire-like eyes shooting flame,
Seized full well by lust for blood,
He had charged with all his might,
Khan Baltay's Kulager
Its enormous halter
Had wrenched out of his hand.
No wind can match its gallop,
No horse can match its stride,
Flinging him on level ground,
As it dragged Baltay along,
Dragging him like a kalpak cap,
Flinging him on the downslope,
Where it bolted, dragging Baltay

Çör çöp gibi sürükleyip,
Altındaki Telkızıl,
Tulpar soyu bir başka,
Kıl kuyrukluların küheylanı,
Asırlara bedel, bir başka.
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulanı görse kaçırmaz.
«Çü!» deyince şimşek olup,
Gözden uzayıp ayrılan,
Akbaltay'ı alıp kaçınca
Tulparlık vasfı göründü,
Koşarken kara yer
Kat kat yarılıp bölündü.
Engebeli beller aşıp,
Tümsekli çalılık yerlere basıp,
Kaskatı duran dağı geçip,
Çukurlaşmış derin vadiden geçip,
Erler hiç canını sakınır mı,
Altay dağının burnunda
Büyük vadiye dayanıp,
Dokuz yolun kavşağı
Börü-Koy'un yamacına,
It-Ölbös'ün sırtına
Erler yetişip vardılar,
Başıboş kalan iki tulparın
Küheylanlığı belli oldu.
İnişli çıkışlı yer gelse,
Uçup gidecekmiş gibi,
Uçan kuşla yarışıp,
Sepiye yatırılmış ak dizgin

Like brushwood in its wake,
Telkızıl beneath him,
Of tulpar stock, a breed apart,
Charger among the coarse-tailed kind,
Worth whole centuries, a thing apart.
Its tail was sparse, its mane was thin,
Should it spy a kulan, none escapes.
At the cry «Çü!» it turned to lightning,
Stretching away and gone from sight,
When it bolted bearing Akbaltay
Its tulpar nature stood revealed,
As it ran, the black earth
Split and cleaved in layer on layer.
Crossing over rugged passes,
Treading hummocked scrubland places,
Passing the mountain standing stark,
Passing through the deep-sunk hollow valley,
Do heroes ever spare their lives,
At the spur of the Altay mountain
Coming up against the great valley,
Where the nine roads meet their crossing,
To the slope of Börü-Koy,
To the ridge of It-Ölbös
The heroes reached and came at last,
Of the two tulpars running loose
The charger's mettle was made plain.
When ground of rise and fall would come,
As if about to fly away,
Racing with the flying bird,
The white rein steeped in tanning

Gerilip elde kenetlenip,
Başını yere eğmiş,
Bambaşka koşmaya durmuş.
Koyun gibi eti bölünüp,
Tavşan gibi sırtı düzelip,
Tay gibi eti bölünüp,
Tazı gibi sırtı düzelip,
Ahır kapısınca ağzı açılıp,

Drawn taut and locked within the hand,
It bowed its head down to the earth,
And set to run like nothing else.
Its flesh divided like a sheep's,
Its back grown level like a hare's,
Its flesh divided like a colt's,
Its back grown level like a hound's,
Its mouth agape wide as a stable door,

Büzülen çelik toynağı
Yolcu çadırı gibi yayılıp,
Burnundan buğu çıkıp,
Koltuğundan ter sel olup akıp,
Kara-Kır'a yetişip vardı,
Tulparlığı belli oldu,
Bitişik kara yamaca
Kırk haneli Kırgız, aziz halk,
Göçüp yetişip vardı,
Erler hiç sakınır mı,
Kara-Kır'ın Tal-Mazar'ına
Kutubiy ile Cakıp dayandı.
Ardına dönüp,
Dikkatle bakıp durunca,
Kara Kalmuk, Mançu halkı
Baksa göze ilişmez,
Düşmanın ulusu koca Coloy,
Başında kalabalık ordu,
Nerede olduğu bilinmez.
Akbaltay ağan bitkin düşüp,
Kutubiy'e yalvarıp:
«Kurbanın olayım Kutubiy,
Sönmüş ateşimi tutuşturan,
Ölmüş canımı dirilten,
Kopanımı ulayan,
Saçılanımı derleyen,
Kutubiy, senin gibi yiğide
Kutluluğun gerçekmiş,
Şu bahtsız Akbaltay
Hemen kurban olsun sana!
Oğulumsun, belimsin,
Şu Tanrı'nın yarattığı
Manas'la ikiniz arslanımsınız!
Aziz canım ölmezse,
Halkıma haber salarım.
O bildik Noygut halkıma
Seni kutlu kılıp,
Han diye yükseltirim!
Bu demde ben Baltay,

Its clenching hooves of steel
Spreading like a traveler's tent,
Steam pouring from its nostrils,
Sweat streaming in floods from its flanks,
It reached and came to Kara-Kır,
Its tulpar nature was made plain,
To the black slope adjoining
The Kırgız of forty households, dear people,
Migrating, reached and came,
Do heroes ever hold back,
At Tal-Mazar of Kara-Kır
Kutubiy and Cakıp made their stand.
Turning to look behind,
And gazing long and carefully,
The Black Kalmuk, the Mançu folk
Could not be caught by any eye,
The great one of the foe, huge Coloy,
The teeming host he led,
Where they might be, none could tell.
Your elder Akbaltay, worn out,
Pleaded with Kutubiy:
«Let me be your offering, Kutubiy,
You who kindled my dead fire,
You who raised my perished soul,
You who joined what had been severed,
You who gathered what was scattered,
Kutubiy, for a brave like you
Your blessedness is proven true,
Let this luckless Akbaltay
Be offered up to you at once!
You are my son, you are my backbone,
Created by Tanrı himself,
You and Manas are my two lions!
If my dear life does not perish,
I shall send word unto my people.
To my well-known Noygut people
I shall make you blessed,
And raise you up as khan!
At this hour I, Baltay,

Ölmeyecekmiş gibi çırpınırım,

Yarın mahşer gününde
Sığınak olan Kutubiy,
Hakkından nasıl kurtulurum!?
Yiğidimsin, belimsin,
Seçilip duran erimsin!» -
Deyip böylece Akbaltay,
Dirseğine yaslanıp soluklanıp,
Şöyle bir kestirip, uykuya dalıp,
Yatıp uykusunu kandırdı.
Tan ağarıp geldiğinde
Tulparları otlatıp,
Biraz yedeğinde gezdirip,
Karnını otla doldurdu.
Fecr-i sadık söktüğünde,
Tan yeri ağardığında,
Kamış gibi mızraklar salınıp,
Şiddetle kaynaşıp bastırıp,
Açbuudan'ı şahlandırıp,
Kudurmuş Coloy, koca Kalmuk,
Kuru izine ot koyup,
Kudurmuşça kovalayıp gelmiş,
Sarı izine ot koyup,
Israrla peşine düşüp durmuş.
Tuğ tutan Ezkara,
Yer yarılıp, çığlık kopup,
Dört yandan sarıp gelmiş.
Akbaltay o orduyu görüp
Kutubiy'e koştu,
Zavallı canından umut kesti.
Çaresiz Baltay bağırıp,
Kutubiy'i çağırıp:
«Benim gördüğümü gördün mü,
Benim bildiğimi bildin mi,
Kazılmış derin hendek gelir,
Kurtarmadan kurban edecek
Kaynayıp duran kara baht gelir,
Gayreti sağlam, zehri güçlü,

Struggle as if I'd never die,

Tomorrow on the day of judgment,
Kutubiy, who was my refuge,
How shall I be quit of what I owe you!?
You are my brave, you are my backbone,
You are my chosen hero!» -
So saying, thus Akbaltay
Leaned upon his elbow, catching breath,
Dozed a while, then sank in sleep,
And lying there he slept his fill.
When the dawn came whitening,
They grazed the tulpars,
Walked them a while upon the lead,
And filled their bellies up with grass.
When the true dawn broke,
When the skyline paled with morning,
Lances swaying reed-like,
Seething, pressing on with fury,
Making Açbuudan rear up,
Rabid Coloy, the huge Kalmuk,
Laying grass upon their dry trail,
Had come chasing like one gone mad,
Laying grass upon their fresh trail,
Had pressed the pursuit without cease.
Ezkara, bearer of the standard,
The earth split, a scream burst forth,
They came enclosing from four sides.
Akbaltay, seeing that host,
Ran to Kutubiy,
The poor man gave up hope of life.
Helpless Baltay shouted out,
Calling out for Kutubiy:
«Have you seen what I have seen,
Have you known what I have known,
A deep-dug trench is coming,
One who slays before deliverance,
The seething black fate comes,
Firm in zeal and strong in venom,

Sataşanı kırıp dümdüz eder,
Kalmukların koca Coloy'u,
İşte o Coloy, o dev gelir!
Kıtay'dan kıstırma gördük,
Kırılıp gider miyiz acep,
Kimsenin görmediği zulmü
Bugün görecekmişiz,
Sağ kalmayıp kırılıp,
Bugün ölecekmişiz!»
Akbaltay bunu söyleyene dek,
Açılan ağzını yumana dek,

Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayana dek,
Bozaran dağın çıkıntısında,
Boz tepelik burunda,
Boz yeleli Manas kaplan
Göçen göçe rast geldi.
Gözünün önüne baksa -
Yaktığı ateşi söndürmüşler,
Altay'dan kırk haneyi sürüp
Topunu birden göçürmüşler.
Boz yeleli Manas baksa -
Çokların esenliğini dilese,
Kırk hanenin hepsi sağ,
Babası Cakıp dahi sağ,
Sayısız kara malı sağ.
Dövüşmeden boşuna gider mi,
Derleyip topladığı kırk oğlan,
Kırk oğlanın yamanı -
Kutubiy ile Kökbörü.
Atoynok ile Alımsok,
Arslan erin yoldaşları.
Kırk oğlanı sayınca,
Baksa göze ilişmez,
O oğlanların hepsi sağ,
Kutubiy gözükmez ortada.
Yaşlılara göz gezdirse,
Akbaltay gözükmez ortada.

Who breaks flat all who cross him,
Huge Coloy of the Kalmuks,
That very Coloy, that giant comes!
We've known the Kıtay's pincer-grip,
Shall we be cut down, I wonder,
Tyranny that none has seen
It seems we are to see today,
Not left alive but slaughtered,
It seems we are to die today!»
Before Akbaltay had said this through,
Before his opened mouth had closed,

Before he'd said this thing or that,
In but the blinking of an eye,
On the graying mountain's jutting spur,
On the gray-hilled promontory,
Gray-maned Manas the tiger
Came upon the moving caravan.
When he looked before his eyes -
The fire he'd lit had been put out,
Driving the forty households from Altay
They'd moved them off all at once.
When gray-maned Manas looked -
Wishing well-being for the many,
All the forty households safe,
His father Cakıp safe as well,
The countless herds of cattle safe.
Would he leave in vain without a fight,
The forty youths he'd gathered up,
The fiercest of the forty youths -
Kutubiy and Kökbörü.
Atoynok and Alımsok,
Companions of the lion hero.
When he counted the forty youths,
Though he looked, one caught no eye,
All of those youths were safe,
But Kutubiy was nowhere seen.
When he scanned among the elders,
Akbaltay was nowhere seen.

Akbaltay, Kutu, canlarım,
Nereye gitti bunlarım!
Manas bakıp duruyordu,
Bozayban'ını salındırıp,
Kan içicinin önüne
Han Cakıp çıkıverdi.
Atmaca gibi davranıp,
Kaplan gibi atılıp,
Gaipten akıl bulunup,
Ak sakalı parıldayıp,
Babası Cakıp gürleyip:
«Ey yavrum, vadili ırmağımın pınarı,
Malım boldu, oğlum yoktu,
Kocayınca gördüğüm bir tanem,
Ey yavrum, Altay da bize yurt idi,
Altay'da Kara Kalmuk, kalabalık Mançu

Bizimle yan yana yaşayan halk idi.
Altay'da oğlum doğdu,
Amansız kopardın kıyameti,
Mızrak uzatıp saldırdın,
Kara Kalmuk halkıma,

Kaçmadan rahat yatarken
Halkıma kargaşa saldın!
Vadiye malım dolarken,
Altay boyunca konarken,
Kalmuk'a mızrak uzattın ya!
Ocağı sönmüşe çevirdin ya!
Boğuşacağın Kakançın,
Hanına sataşıp iliştin,
Başımıza bu karayı niye sardın,

Böyle derde dolanıp,
Söylesem söylesem dinlemezsin,

Söylenen öğüdü almazsın!
Kara Kıtay, bu Mançu,
Gazabı sert başlatan,

Akbaltay, Kutu, my dear souls,
Where have these of mine gone off!
Manas stood gazing on,
Letting his Bozayban amble,
Before the drinker of blood
Khan Cakıp came stepping out.
Moving like a sparrowhawk,
Springing like a tiger,
Finding counsel from the unseen,
His white beard gleaming,
His father Cakıp thundered:
«O my child, spring of my valleyed river,
Wealth I had in plenty, but no son,
My only one, seen in my old age,
O my child, Altay too was homeland to us,
In Altay the Black Kalmuk, the teeming Mançu
Were folk who lived at our side.
In Altay my son was born,
You loosed a merciless upheaval,
You leveled the lance and attacked,
Upon my Black Kalmuk people,

While they lay at ease, not fleeing,
You loosed turmoil on my people!
While my herds were filling the valley,
While we camped along the Altay,
You leveled the lance at the Kalmuk!
You turned their hearths to ashes!
Kakançın, whom you would grapple,
You provoked and vexed its khan,
Why did you wind this black doom round our heads,
Entangled in such woe,
Though I speak and speak, you will not listen,
You will not take the counsel given!
The Black Kıtay, this Mançu,
Who launch their wrath in fury,

Han atan boz yeleli ölünce

Hepinizi kırıp geçirmişti.
Yürekliyi kuşatmıştı,
Yaman büyük atan ölünce
Kırılmadık yiğit kalmamıştı.
Başımız Bapañ'a gitmişti,
Oğlum Manas, ne dersin,
Kederimden yanıp giderim!
Birimiz gittik Eren'e,
Birimiz düşüp gitmişiz
Geri çıkılmaz derine,
Altay'a sürgün, avare düştük,
Küyör ile Bışar'dan
Dökülüp hep birden ayrıldık.
Eller arkaya bağlanıp,
Zulüm görüp sürüldük,
Altay'a doğru sürülüp,
Altay'ı bekleyip yurt kıldık,
Kara Kalmuk'u, Mançu'yu
Hatırlı hısım halk kıldık.
Yılkıdan besledim, yavrum,
Yorulmak bilmez küheylanı,
Nice yerlere haberi
Salsam da haber bulunmaz,
Birlik olacak yakın hısımdan.
Baban Altay'a kondu, deyip,
Tanrı'ya yanıp yakılırım,
Sürülüp giden hısımlar
Kökü kuruyup tükendi, deyip,
Dün sen halkına gittiğinde,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kamışı gör, seli gör,
Basıp gelen halkı gör!
Kazılmış derin hendek geldi,

Tüfek atıp, yay çekip,
Esenkan buyruk verince,
Basan tümen tümen ordu geldi.

When your khan forebear the gray-maned died
They cut you down, one and all.
They had hemmed in the stout of heart,
When your mighty great forebear died
No brave was left uncut.
Our head had gone to Bapañ,
My son Manas, what say you,
I burn away with my grief!
One of us went to Eren,
One of us fell and was gone
Into depths from which none return,
Exiled to Altay, we fell to wandering,
From Küyör and from Bışar
We were spilled and parted all at once.
Hands bound behind our backs,
We were driven forth in torment,
Driven onward toward Altay,
We kept Altay and made it home,
The Black Kalmuk and the Mançu
We made kin-folk held in honor.
From the herd I raised, my child,
The charger that knows no tiring,
To many lands the tidings
I sent, yet no word came back,
From near kin who would stand with us.
Saying, Your father settled in Altay,
I burn and cry out to Tanrı,
The kinsmen driven away,
Their root has withered and run out, I say,
Yesterday when you went to your people,
May Tanrı never show its face,
See the reeds, and see the flood,
See the people pressing on!
The deep-dug trench has come,

Firing muskets, drawing bows,
When Esenkan gave the command,
A host came pressing, tümen on tümen.

Ölümü Tanrı bilir,
Tanrı bilir, bu yerden
Ölmeden sağ sıyrılmayı!
Yedi bayraklı tuğ geldi,
Yer yaran çığlık geldi!
Göğe uçup toz toprak,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Asker yürüdü kaynaşıp,
Kalabalık ordusunu görünce
Kaçıp, göçüp perişan olduk,
Aziz candan umut kestik!
Gazabı Kıtay başlattı,
Kıtay'ın halini görünce
Maldan değil, kırk haneli,
Candan geçiverdi!
Kara kurt gibi sel geldi,
Sataşılacak düşman değil,
Basıp taşan bir halk geldi.
Hepimizin köküne yeter, deyip,
Tükenmiş candan umut kestim.
Vuruşmaya derman yeter mi,
Sığır tüyü kadar kâfiri
Çarpışıp insan yener mi?!
Savaşan yenip alır mı,
Kara kurt gibi kâfire
Sataşan sağ kalır mı?!
Ayaş atan Akbaltay,
Has yoldaşın Kutubiy,
Mançu Altay'ı aşmıştı,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Demir urgan ağıyla
Çepeçevre kuşatmıştı
Baştan başa hançerli alayı.
Mızrak saplayıp, Baltay kılıç çalıp,

Boğuştuğunu bir gördüm,
İki yiğit dalıp içine,
Vuruştuğunu bir gördüm!

Death is known to Tanrı alone,
Tanrı alone knows, from this place,
Who slips out alive, undying!
The standard of seven banners came,
The scream that splits the earth came!
Dust and earth flew to the sky,
May Tanrı never show its face,
The soldiers marched in seething mass,
When we saw the teeming host
We fled, we moved, we were undone,
We gave up hope of our dear lives!
The Kıtay began the wrath,
Seeing what the Kıtay were,
The forty households, not of goods,
Gave up their very lives!
Like a black-worm swarm the flood came,
This is no foe to trifle with,
A people came overflowing, pressing on.
Saying, They will end the root of us all,
I gave up hope for my spent life.
Is there strength enough to fight,
Infidels many as hairs on an ox -
Can man defeat them in battle?!
Can he who fights prevail,
With infidels like the black-worm swarm,
Can he who meddles stay alive?!
Akbaltay, your sworn father,
Kutubiy, your true companion,
The Mançu had crossed the Altay,
Drawing bows like falling rain,
Loosing arrows thick as hail,
With a net of iron rope
They had encircled round about,
The troop with daggers end to end.
Thrusting the lance, Baltay striking with the sword,
I saw how he grappled there,
The two braves plunging in the midst,
I saw how they fought!

Toprak yağıp, toz tütüp,
Kıtay dalga dalga yürümüştü,
Sürüyle pehlivan girmişti.
Kıymetli Baltay öldü, deyip,
Şu demde öyle sanırım,
O ikisini parçalarsa,
Tez basıp bize yetişir, deyip,

Earth raining down, dust fuming up,
The Kıtay marched in wave on wave,
Champions entered by the drove.
Saying, Precious Baltay is dead,
At this hour so I believe,
If they tear those two apart,
Saying, They'll swiftly press and reach us,

Hepten candan umut kestim,
Çevirip kuşatır, deyip,
Karıncayı gör, seli gör,
Kutubiy'e saldırıp,
Sarıp kuşatan halkı gör!
Hep birden köküne yetti, deyip,
Kutlu idi Kutubiy,
Başını kesip gittiler, deyip,
Kutubiy'den umut kestim! -
Böyle dendi; Akbaltay
İle Kutu'nun, ikisinin ahvalini
Bay Cakıp'tan işitmişti.
Bay Cakıp'tan işitince,
Arslan gibi atılıp,
Allah'ına yalvarıp:
«Belimi sıkı kuşanırım,
Karşıma çıkarsa bu Kalmuk,
Beecin'e kadar kovarım,
Taşlı kalesini paralayıp,
Almadan nasıl durayım.
Taşını toprağını savurup,
Salmadan nasıl durayım,
Beecin'e bir kargaşa!
Kazayla ölüp kalırsak,
Dünyadan ansızın gidersek,
Kavgayı sert koparayım,
Yamanlarını kırıp geçirip,
İkisinin kanını alayım!
Ölmeyip sağ gezerken
Hangi mirasa ereyim,
Suratı soğuk Kara Kalmuk'la

I gave up hope of life entire,
Saying, They will wheel and hem us in,
See the ants, and see the flood,
Falling on Kutubiy,
See the people wrapping him round!
Saying, They've ended his root altogether,
Blessed indeed was Kutubiy,
Saying, They cut off his head and went,
I gave up hope of Kutubiy! -
Thus it was said; of Akbaltay
And Kutu, the plight of both,
He had heard from Bay Cakıp.
When he heard from Bay Cakıp,
Springing like a lion,
Praying to his Allah:
«I gird my loins up tight,
If this Kalmuk comes against me,
I'll chase him all the way to Beecin,
Tearing apart his stone-built fortress,
How could I rest before I take it.
Scattering its stones and earth,
How could I rest before I loose
A great turmoil on Beecin!
If by mischance we die and fall,
If we quit the world unlooked-for,
Let me unleash the fight full hard,
Cutting down their fiercest men,
Let me take blood for those two!
While I walk alive, undying,
What inheritance should I attain,
With the cold-faced Black Kalmuk

Ölesiye hesaplaşıp geçeyim!
Toruçaar'a bineyim,
Sataşan Kara Kalmuk'u
Kakan'a kadar süreyim!
Kıtaylar pek heveslenmiş,
Çarpışmadan nasıl durayım,
Heveslenmiş besbelli bu domuz,
Hevesini kursağında koyayım,
Kaynaşan kâfiri
Kakan'a kadar önüme katayım!
Kara kurt gibi Beecin'de
Üremiş Kıtay değil mi,
Kalabalık Kırgız çok halkı
Öteden beri basıp vurmaya
Alışmış Kıtay değil mi.
Ölüp yitmeden domuza
Pes edip nasıl boyun eğeyim,

Let me settle scores unto the death!
Let me mount Toruçaar,
The Black Kalmuk who provoked us
Let me drive as far as Kakan!
The Kıtay have grown too eager,
How could I rest without a battle,
This swine is eager, plain to see,
Let me choke his craving in his craw,
The seething infidel
Let me herd before me as far as Kakan!
Like black worms in Beecin
Have not the Kıtay bred and swarmed,
The teeming Kırgız, many folk,
From of old to raid and strike them
Are they not Kıtay grown used to it.
Before I die and perish, to the swine
How should I yield and bow my neck,

Kaynaşan Kara Kıtay'la
Bir kapışıp göreyim!
Gazabına değer Kalmuk'un,
Kañgay'a kadar süreyim,
Kapışmaya gücü varsa,
Tutuşup bir göreyim!
Azabı bol bol yağdırırım,
Akbaltay ile Kutu'yu,
Şimdi yetişirsem, ben kendim
Çekip kurtarırım!
Niyeti kara Kıtay'ı
Beecin'e kadar sürmezsem,
Sağ gezmeyip öleyim!
Sağ basıp gezeceğime,
Doğmadan dibe çökeyim!
Körpe kuray otu olgunlaşana dek,
Yaban gülü dökülene dek,
Tam altı ay vuruşup,
Mızraklaşıp saf bozup,
Ecel yeterse okla uçup,
Sımsıkı belimi kuşanırım,

With the seething Black Kıtay
Let me grapple once and see!
The Kalmuk merits wrath indeed,
Let me drive him as far as Kañgay,
If he has strength to grapple,
Let me close with him and see!
I'll rain down torment in plenty,
Akbaltay and Kutu both,
If I reach them now, I myself
Will pull them free and save them!
The black-intentioned Kıtay
If I do not drive to Beecin,
May I not walk alive, but die!
Rather than tread the earth alive,
May I sink unborn into the depths!
Till the tender kuray grass grows ripe,
Till the wild rose sheds its petals,
Fighting six whole months entire,
Trading lances, breaking ranks,
If death arrives, flying by the arrow,
I gird my loins up tight and fast,

Yedi millet bassın gelsin,
Tek başıma saldırırım!
Manas sağ oldukça,
Kıtay kırıp yok edemez,
Kırk haneli Kırgız bu halkı
Kıtay kırıp alamaz.
Bölecek Kıtay o değil,
Böldürecek Manas ben değil!
Savaşıp kargaşa salarım,
Kaynayıp duran Mançu'nun
Yılkısı değil, ben Manas,
Sığırlarını dahi sürüp alırım!
Basıp gelenle görüşürüm,
Kaçmadan durup savaşıp,
Tam şu yerde ölüşürüm!» -
Deyip böylece Manas han,
Göçünden ayrılıp çıktı,
Boz yeleli heybeti görünüp,
Yâr edindiği kırk pehlivan,
Hızır'lı Manas kaplan,
Kıtay'a salar büyük kavga.
Nice yerden ferman almış,
Kaplan odur, arslan da odur,
Zayıppuruş diye anılan,
Tedbirli sultan, adı ulu -
İnsandan çıkmaz böylesi,
İnsandan geri durmayan,

Let seven nations come pressing on,
I will charge them all alone!
So long as Manas lives,
The Kıtay cannot cut and end them,
This Kırgız folk of forty households
The Kıtay cannot break and take.
It is not Kıtay that shall divide them,
Nor am I, Manas, to let them!
I'll make war and loose the turmoil,
Of the ever-seething Mançu
Not their horse-herds only - I, Manas,
Will drive away their very cattle!
I'll meet whoever presses on,
Standing fast, not fleeing, fighting,
On this very spot I'll die in battle!» -
So saying, thus Manas khan
Parted from his caravan and rode out,
The gray-maned one's grandeur showing,
The forty champions he'd made his own,
Manas the tiger, Hızır-guarded,
Will loose great battle on the Kıtay.
From many lands he'd taken firmans,
The tiger is he, the lion is he,
He who is called Zayıppuruş,
The prudent sultan, great of name -
No such one comes forth from man,
Never hanging back from men,

Ecelden asla dönmeyen.
Her yanı denk doğmuş,
Üstün boz yeleli arslan doğmuş.
Kırk çilten yoldaş olup kollamış,
Hızır dokunmuş o yiğide,
Kusur söyleyecek yok,
Sefa dense yerinen,
Arslanlığını bundan bil,
Ecel dense sevinen.
Coşkun yürekli yiğidin,
Ay-âlemi titreten,

Never turning back from death.
Born even-matched in every part,
Born a peerless gray-maned lion.
The forty çilten companioned and kept him,
Hızır had touched that brave,
None could name a fault in him,
Who frets when ease is spoken of,
Know his lionhood by this,
Who joys when death is spoken of.
Of the brave with surging heart,
Who sets the moonlit world atremble,

Hangi birini söyleyelim,
Ayköl Manas yiğidin!
Mızrakçılar içinde ustasının,
Hangi birini söyleyelim,
Ay-âlemi titreten,
Arslan yaratılmış o yamanın!
Babası Cakıp bayından
İşitince o darlığı,
Ölçüsüz o hakareti:
«Aman baba, ne dersin!
Ecel yeterse ölürüm,
Önümdeki Kara Kıtay'la
Bir boğuşup görürüm!
Aziz can ölüp yok olmadan,
Kırk haneli Kırgız halkımın
Yamanlarını kırdırıp,
Güçsüzünü ganimet ettirip,
Sağ sağ nasıl çekilirim!
Mızraklaşıp saf bozarım,
Zulümde yatan halk için,
Kader yeterse okla uçarım!
Şu geçici canım varken,
Ölüp sönüp gidene dek,
Gerçek ecelim yetene dek,
Gözlerim yumulana dek,
Azgın Kara Kalmuk'un
Sözüne nasıl boyun eğeyim,
Elimdeki kırk haneyi
Kıyasıya vuruşmadan,
Ganimete nasıl vereyim!
Ulusuna, hanına,
Karınca gibi kaynayan
Kalabalık Kıtay'ın hepsine,
Kırk haneli Kırgız az halkı
Ganimete nasıl vereyim!
Aman, baba, ne dersin.
Bu sözünü kim dinler!

Altay'a sürüldüğünde

Which of his deeds shall we recount,
Of Ayköl Manas the brave!
Of the master among lancers,
Which of his deeds shall we recount,
Who sets the moonlit world atremble,
That fierce one created a lion!
From his father, Cakıp bay,
When he heard of that dire strait,
That insult beyond all measure:
«Oh father, what are you saying!
If my hour arrives, I die,
With the Black Kıtay before me
I'll grapple once and see!
Before my dear life dies and fades,
Of my Kırgız folk of forty households
Should I let their best be slaughtered,
Let their weak be made as spoils,
How could I withdraw alive and whole!
I'll trade lances, break the ranks,
For the people lying under tyranny,
If fate arrives, I fly by the arrow!
While this fleeting life is mine,
Until I die and gutter out,
Until my true hour overtakes me,
Until my eyes are closed at last,
To the word of the raging Black Kalmuk
How should I bow down my neck,
The forty households in my hand,
Without fighting to the utmost,
How should I yield them up as spoils!
To their nation, to their khan,
Seething like the ants,
To all the teeming Kıtay host,
The small Kırgız folk of forty households
How should I yield them up as spoils!
Oh, father, what are you saying.
Who would heed these words of yours!

When you were driven to Altay

Burayı yurt bellemişsin,
Kara Kalmuk'u, Mançu'yu
Kendi halkın bellemişsin.
Bu Altay'da durdukça
Hangi mirasa ereriz?
Diri diri boyun eğeceğime,
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Zorbalığını görüp duracağıma,

Kırıla kırıla ölelim!
Kalmuklar pek heveslenmiş,
Çarpışmanın tadına varayım,
Gücüm yetince kapışıp,
Dolu dizgin savaş salayım,
Akbaltay vurulup düştüyse,
Hele Kutubiy öldüyse,
Kıyımı sıkı salayım,
İkisi tutsak düştüyse,
Beecin'e kadar savaşıp,
Çekip kurtarayım!
Kara Mançu basıp gelirse,
Yüz yüze durup direnip,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse hayli vuruşup,
Cefayı sıkı çektireyim,
Zehrini bolca saçan Kıtay'a
Yüz yüze varayım,
Savaşacağım Kakançın,
Savaşmadan nasıl durayım! -
Deyip böylece kaplan,
Görünce yüreği burkulup,
Cakıp'a çok söz söyleyip:
«Aman baba, ne dersin,
Aklın yok, sözün yok,
İflah olmaz olmuşsun.
Yüz suyun kaçmış, arın gitmiş,
Adam olmaz olmuşsun,
Kıtay Kırgız'ı aldığında,
Otağını yıkıp paralayıp,

You took this place for homeland,
The Black Kalmuk and the Mançu
You took them for your own people.
So long as we stay in this Altay
What inheritance shall we attain?
Rather than bow my neck alive,
Of the Black Kalmuk, of the Mançu,
Rather than stand watching their oppression,
Let us die cut down and cut down again!
The Kalmuks have grown too eager,
Let me taste the joy of battle,
Grappling while my strength holds out,
Let me loose war at full gallop,
If Akbaltay was struck and fell,
And if Kutubiy is dead,
Let me loose the slaughter hard,
If the two are taken captive,
I'll fight all the way to Beecin,
And pull them free and save them!
If the Black Mançu press on,
Standing face to face, resisting,
Firing muskets, drawing bows,
Fighting long at breast to breast,
Let me make them suffer sorely,
To the Kıtay that strews its venom freely
Let me go face to face,
Kakançın, whom I shall battle,
How could I rest without the war! -
So saying, thus the tiger,
His heart wrung at the sight,
Spoke many words to Cakıp:
«Oh father, what are you saying,
You have no sense, you have no word,
You have become past all mending.
Your face's honor fled, your shame is gone,
You have become no man at all,
When the Kıtay took the Kırgız,
Smashing and rending your great tent,

Ganimet edip durduğunda,
Kızını kadınını hırpalayıp,
Viran edip bıraktığında,
İşte o zaman korkup, bay Cakıp,
Bir hiç olup kalmışsın.
Ala-Too'dan sürülüp,
Ala-Too'dan göçmüşsün,
Akbaltay ile sağ kalmadan,
Tam o zaman sönmüşsün!

When they kept making spoil of all,
Mauling your daughters and your women,
When they left all in ruin,
Then it was you feared, bay Cakıp,
And you were left a nothing.
Driven from the Ala-Too,
From the Ala-Too you moved away,
You and Akbaltay, not left alive,
Right then and there you were snuffed out!

Söylediğine yandım,
Bay atam, senden umut kestim.
Er kişi düşmandan ölmez mi.
Kalanlar gününü görmez mi!
Kara kurt gibi kâfire,
Bileği dolu bahadıra,
Saldırıp savaş salarım,
Kaçmadan altı ay kavga sürdürüp,
Kırk haneli kara bahtlı halkımı
Çekip kurtarırım!
Sataşanı boğazlarım,
Kadir Allah kollarsa,
Sürgün gelen halk için
Seve seve kurban olurum.
Seçkinlerini yakalarım,
Kırda doyasıya mızraklaşıp,
Yamanlarını yutarım.
Bu yurda göz diken Kıtay'a
Kırgını ağır ödetmeye,
Yolda kalmış az halkı
Çekip kurtarmaya,
Fitilli tüfeğin oku şaşıp,
Kader yeterse ölmeye,
Toplanan Kara Mançu'yla
Durmadan savaş etmeye.
Aç arslan gibi gözleri parlayıp,
Ne yukarı ne aşağı bakmadan,
Keskinmiş er Manas,
Ölümden canını esirgemez,

I burn at what you've spoken,
Bay father, I've lost all hope in you.
Does not a man die by the foe.
Do not the survivors see their day!
On the infidel like black-worm swarms,
On the bahadır with mighty wrist,
I'll fall upon them, loosing war,
Not fleeing, waging six months' battle,
My black-fated folk of forty households
I will pull free and save!
I'll cut the throat of all who cross me,
If Almighty Allah keeps me,
For the people come in exile
Gladly I'll be sacrificed.
I'll seize their chosen men,
Lancing my fill upon the steppe,
I'll swallow up their fiercest.
On the Kıtay that eyes this homeland
To make them pay the slaughter dear,
The small folk stranded on the road
To pull free and deliver,
The matchlock musket's ball astray,
To die if fate arrives,
With the mustered Black Mançu
To make war without cease.
His eyes blazing like a hungry lion's,
Looking neither up nor down,
Keen indeed was hero Manas,
He does not spare his life from death,

Önünü sonunu düşünmez,
Pehlivan da imiş, arslan da imiş,
Bu dünyaya gelmiş
Üstün doğmuş bir er imiş.
Cakıp handan söz işitip,
Akbaltay ile Kutubiy'ine
Öte Kalmuk toplaşıp,
Ellerine geçirdi diye duyup,
Altındaki Toruçaar'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağını solunu mahmuzlayıp,
Ok yetişmez ata binip,
Mızrak işlemez zırh giyip,
Kadir Allah buyurursa,
Çarpışmayı sert salmaya,
Kara canını esirgemeden,
Han Baltay ile Kutubiy'i
Çekip kurtarmaya,
Boz yeleli böyle koydu aklına.

He thinks not of before or after,
A champion he was, a lion too,
Come into this world
A hero born supreme he was.
Hearing the word from Cakıp khan,
That round his Akbaltay and Kutubiy
The Kalmuk yonder had massed together,
Hearing they had seized them captive,
To Toruçaar beneath him
He struck the whip to right and left,
Spurring on his right and left,
Mounted on the horse no arrow catches,
Clad in mail no lance can pierce,
If Almighty Allah so commands,
To loose the combat hard,
Not sparing his mortal life,
Khan Baltay and Kutubiy
To pull free and deliver,
The gray-maned set his mind on this.

Alman suyuna ulaşmaya,
O zavallı iki can için
Yâreni Manas durmaz,
Kurban olup gitmeye.
Tükendikçe tüten,
Köklü Manas, arslan odur,
Öldükçe güçlenip artan,
Keskin Manas, er odur.
Sırtında boz kurt yelesi var,
Çarpışan pehlivan yenemez,
Kan içici doğmuş sahiden.
Kırk haneli Kırgız halkına
Gazaplanıp bağırıp,
Kankor Manas seslenip:
«Zulümdeki Burut sendin,
Kaynaşan kâfirden
Çekip kurtarsın diye,
Kargaşayı salsın diye,
Yaratılan Manas bendim.

To reach the Alman waters,
For those two wretched souls
Their comrade Manas will not rest,
Even to perish sacrificed.
Smoldering on though spent,
Deep-rooted Manas, the lion is he,
Growing stronger by each death,
Keen Manas, the hero is he.
On his back a gray wolf's mane,
No champion who fights him can prevail,
A drinker of blood born in truth.
To the Kırgız folk of forty households
He shouted out in wrath,
Kankor Manas called aloud:
«The Burut under tyranny were you,
From the seething infidel
That he might pull you free,
That he might loose the turmoil,
The Manas created was I.

Boğuşacağım Kakançın,
Hızlı davran, telaşsız göç,
Tepenin suyunu bulandırmadan göç,
«Yiğidi Tanrı sakla» deyip,
Umudunu benden kesmeden göç!
Altay'dan göçüp yürü git,
Kara Kalmuk'tan, Mançu'dan,
Ölü mü kalır, diri mi,
Bel bağladığın sultanın
Haberini kesin öğrenip git!
Kazara ölüp kalırsam,
Aziz halkım, senin için,
Sağlam yere konup, durup git,
«Yiğit Manas öldü» deyip,
Nöbeti sıkı koyup sen,
Yanıp, ağlayıp yas tutup git,
Kazara ölüp kalırsam,
Sayısız kara malını saçıp git,
Kara kurt gibi kâfire
Karşı durmaya çaren yok,
Aziz halkım, kaç da git!
Aziz yurdum, senin için
Tepeler boyunca konarım,
Caymadan altı ay vuruşup,
Sonra kurban olurum!
Güce dayanan Kıtay'a
Gümbürdeşerek varırım,
Domuz iyice azarsa,
Ölüp yitmeden bu çilekeş can

Kakançın, whom I shall grapple,
Act swiftly, move camp without panic,
Move without muddying the hilltop's water,
Saying, «May Tanrı keep the brave»,
Move on, not losing hope in me!
Move camp from the Altay and go,
From the Black Kalmuk, from the Mançu,
Whether he lies dead or living,
Of the sultan you have leaned on
Learn sure tidings ere you go!
If by mischance I die and fall,
My dear people, for your sake,
Camp on safe ground, pause, and go,
Saying, «Brave Manas is dead»,
Set the watch full strong,
Burn, and weep, and mourn, and go,
If by mischance I die and fall,
Scatter your countless herds and go,
Against the infidel like black-worm swarms
You have no means to stand,
My dear people, flee and go!
My dear homeland, for your sake
I'll camp along the hilltops,
Fighting six months unrelenting,
And then be sacrificed!
Against the Kıtay that trusts in force
I'll go with thundering clash,
If the swine runs wholly wild,
Before this long-suffering life is lost

Üç ay savaş salarım!
Azgın Kara Kalmuk'un,
Şu güçlü canım var oldukça,
Bir çaresini bulurum!
Kalmuk azıp gelirse,
Kükreyip mızrak uzatırım,
Gece gündüz durup dinlenmeden,
Her gün ara vermeden savaşırım.
Yiğitliği ölçüsüz göstermezsem,

I'll loose three months of war!
Of the raging Black Kalmuk,
So long as this strong life is mine,
I'll find some way to master him!
If the Kalmuk comes in fury,
Roaring, I level the lance,
Night and day without pause or rest,
I'll fight each day without respite.
If I show not valor beyond measure,

Ölçüsüz Kara Kalmuk'un
Yüklenişine dayanıp durmazsam,
Sağ gezmeyip öleyim,
Doğmadan dibe çökeyim!»
Halkına böyle söz söyleyip,
Kaplan Manas, kankor arslan,
İki kolundan güç fışkırdı,
İki yanağının ortasında
Beş çoraplık kıl bitti.
Gazaplanıp alevlendi,
Hızır dokunmuş o yiğidi
Kan içme hırsı tuttu.
Kara canı esirgemeden,
Kan hırsı sıkı tutup,
Gazabı şiddetle başlattı.
«Buyruk almış Kalmuk'a
Denk gelip kendim varayım,
Keçil hanı o domuza
Nişan alıp savaş salayım,
Geçmiş gitmiş öcümü
Katmerli, sağlamca alayım!» -
Deyip böylece kankor arslan,
Gazaplanıp kabarıp,
Yerinde durmayıp gerinip,
Yiğidin hali böyledir,
Şahlanıp kollarını sıvayıp,
Yaman erin hali böyledir,
Ulu dağ gibi salınıp,
Boğuşacağı Kakançın,
Saldırıp kırgın salarım deyip,
Kara Kıtay'a, Mançu'ya
Yüz yüze gelirim deyip,
Halk umuda bel bağlayıp,
Göğsüne çektiği
Ok işlemez zırh ile cevşen.
Ölümden geri durmayan,
Ecelden geri kaçmayan,
Arslanın ta kendisi odur,
Çarpıştığı Kara Kıtay'a

If against the measureless Black Kalmuk's
Onslaught I do not stand fast,
May I not walk alive, but die,
May I sink unborn into the depths!»
Speaking such words to his people,
Tiger Manas, the kankor lion,
Power gushed from both his arms,
In the middle of both his cheeks
Hair sprang forth enough for five socks.
He flamed up in his wrath,
That brave whom Hızır touched
Was seized by lust for blood.
Not sparing his mortal life,
Gripped hard by the blood-lust,
He launched his wrath with fury.
«To the Kalmuk under orders
Let me go myself to meet him,
At that swine, the khan of Keçil,
Let me take aim and loose the war,
My vengeance long since past
Let me take back doubled, taken sure!» -
So saying, thus the kankor lion,
Swelling up in wrath,
Not standing still, but stretching taut,
Such is the state of the brave,
Rearing up, rolling back his sleeves,
Such is the state of the fierce hero,
Swaying like a mighty mountain,
Kakançın, whom he shall grapple,
Saying, I'll charge and loose the slaughter,
Saying, With Black Kıtay and Mançu
I'll come face to face,
The people bound their hopes on him,
Drawn across his breast
Mail and cuirass no arrow pierces.
Never hanging back from death,
Never fleeing from his hour,
The very lion himself is he,
With the Black Kıtay he battled

Kavgayı verdiği yer orasıdır.
Tevekkülcü aziz arslan,
Durmadan belini kuşanıp,
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup,
Sırlı mızrağı ele alıp,
Görenin gönlü bölünüp,
Ok işlemez dar zırhı
Göğsünde görünüp,
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırın hali böyledir,
Her canlıdan bir başka,
Saldırdığı sağ kalmamış,
Kan içip gezen seçkin yiğit.
Karşısına pehlivan yetmemiş,
Yiğidin hali böyledir.
Karşı çıkan sağ gitmemiş,
Yiğitliği bellidir,
Sataşan sağ kalmamış,
On sekiz bin âlemde
Ulu Manas kankora
Kement çevirecek kalmamış.
Karşısına dikilip yüzleşip,
Ona ilişebilen pehlivan olmamış.
Her yanı denk olan odur,
Şah'ın kolladığı arslan odur.
Talihi başka, zehri güçlü,
Arslanlığını bundan bil,
Çarpışanı dümdüz eder!
Boz yeleli heybeti görünüp,
Kalabalık Kıtay, çok düşmana
Kankorun ayrılıp çıktı,
Yiğidin hiç sakınır mı,
Peşine taktığı kırk oğlan,
Şimdi yetişti boz yeleli,
Altay'ın kara dağına dayanıp,
Dağın bittiği çıkıntıya,
Heybetle yükselen buruna
Dayanıp Manas ulaştığında,

That is the place he gave them battle.
The trusting, blessed lion,
Girding his loins without delay,
Striking once on Toruçaar's croup,
Taking the lacquered lance in hand,
The hearts of all who saw him faltered,
The close-fit mail no arrow pierces
Showing on his breast,
His prowess like no other,
Such is the state of the bahadır,
Unlike all living things,
None he charged was left alive,
The chosen brave who goes drinking blood.
No champion could match him face to face,
Such is the state of the brave.
None who rose against him left alive,
His valor is well known,
None who crossed him stayed alive,
In the eighteen thousand worlds
Around great Manas the kankor
None was left to cast the lasso.
To stand before him face to face,
No champion could lay a hand on him.
Even-matched in every part is he,
The lion kept by the Shah is he.
His fortune apart, his venom strong,
Know his lionhood by this,
He lays flat all who fight him!
The gray-maned one's grandeur showing,
Against teeming Kıtay, the many foes,
Your kankor parted and rode out,
Does your brave ever hold back,
The forty youths he trailed behind him,
Now the gray-maned one arrived,
Coming up on Altay's black mountain,
To the spur where the mountain ends,
To the promontory rising grand
When Manas pressed on and reached it,

Karşı yanı dar boğaz,
O boğazdan bağırıp,
İşte, aziz Baltay ile Kutubiy,
Bağırışları taş yarıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Dönüp kurban olmalı Tanrı'ya,
Öldü mü dersen, sağmış,
Ölmeyen canların biriymiş.
Hani, yolda karşılaştığında,
Babası Cakıp söz etmişti:

The far side a narrow gorge,
From that gorge came shouting,
Behold, dear Baltay and Kutubiy,
Their cries splitting the stone,
Roaring the war-cry «Manas!»,
One should turn and offer thanks to Tanrı,
You'd say they died - yet they lived,
His was one of the deathless souls.
Recall, when they met upon the road,
His father Cakıp had declared:

«Akbaltay ile Kutubiy
Dünyadan gitti» demişti.
Söz Akbaltay üzerineydi,
Demir urganlı kâfirin
Ağına düştü demişti,
Kara Kıtay'ın, Mançu'nun
Hendeğine düştü demişti,
Kara Kalmuk Coloy'un
Eline düştü demişti.
Meğer sapasağlam geziyormuş,
Allah'ın verdiği demmiş!
Manas'a yaklaşıp geldiğinde,
Aziz Baltay o zaman,
Zırh gömleği giymiş, salınıp,
Bindiği atı Kulager,
Ak sakalı parıldayıp,
Ak sungur gibi gürleyip:
«Kara Kalmuk, kalabalık Mançu,
Boğuştum onlarla, fena mı,
On ikisinde el verdiğim,
Ey arslanım, Manas, sağ mısın?!
Kaplan Manas, sözümü dinle!
Kıyametin kıskacını,
Görmeden geldim, gördün mü?
Kaynaşan Kıtay'la,
Kırk iki kez mızraklaşıp,
Ölmeden geldim, gördün mü?
Kazılmış derin hendeği gör,

«Akbaltay and Kutubiy
Have gone from the world,» he'd said.
The word had been of Akbaltay,
Into the iron-roped infidel's
Net he had fallen, he'd said,
Into the Black Kıtay's and Mançu's
Trench he had fallen, he'd said,
Into Black Kalmuk Coloy's
Hands he had fallen, he'd said.
Yet all the while he walked unharmed,
It was the hour that Allah gave!
When he came drawing near Manas,
Dear Baltay at that moment,
Clad in his shirt of mail, swaying,
The horse he rode was Kulager,
His white beard gleaming,
Thundering like a white gyrfalcon:
«The Black Kalmuk, the teeming Mançu,
I grappled with them - was that ill,
You whom I blessed at twelve years old,
O my lion, Manas, are you well?!
Tiger Manas, hear my words!
The pincers of the day of doom,
I came ere I saw them - have you seen?
With the seething Kıtay,
Trading lances forty-two times,
I came ere I died - have you seen?
See the deep-dug trench,

Kaynayan kara bahtı gör,
Bölük bölük halk geldi,
Ey yavrum, er Manas,
Basıp taşan sel geldi!
İkimize değil, yavrum,
Âleme bedel halk geldi!
Nişancılar kaynaşıp geldi,
Şaşmaz atan erleri,
Toprak uçup dalgalanıp,
Kıtay doldu kaynaşıp,
Bağlıda yatan dev geldi,
Hepsi sıra sıra yayan geldi,
Pehlivanların hali bambaşka,
Hepsi yaman, seçme yiğit,
Bu başa bela sardılar.
Kalmukların Coloy'u
Basıp bela salarken,
Mançuların Ezkara'sı
Tam bağlayıp alacakken,
Pehlivanları bambaşka,

See the seething black fate,
A people came in troop on troop,
O my child, hero Manas,
A flood came pressing, overflowing!
Not against us two alone, my child,
A people came to match the world!
Marksmen came on in seething mass,
Their men who never miss the shot,
Earth flying up in rolling waves,
The Kıtay filled the land, aswarm,
The giant kept in bonds has come,
They all came rank on rank afoot,
The state of their champions like no other,
All fierce, all hand-picked braves,
They wound calamity round this head.
Coloy of the Kalmuks
While he pressed and loosed calamity,
Ezkara of the Mançus
Just as he would bind and take me,
Their champions like no other,

Hep birden basıp yetişince,
Kutlu yoldaş Kutubiy,
Canım kurban, senin yoldaşın,
Yaman belini kuşandı.
Kıtay'ı yarıp, saldırıp,
Iyleñ ile Şiyleñ pehlivanların
İkisini art arda mızrakladı.
Ölmüş canımı diriltip,
Can yoldaşım Kutubiy
Çekip kurtardı beni.
Bu Kutubiy olmasaydı,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Yalvarsam da sözüm dinlenmeden,
İt sürüsüne sürükletip,
Paralayacaklardı beni!
Belimi büküp çökertecekler,

Bağlayıp alıp döve döve,

When all at once they pressed and closed,
The blessed comrade Kutubiy,
My life an offering - your companion,
Girded his fierce loins for war.
Cleaving the Kıtay, charging in,
Of the champions Iyleñ and Şiyleñ
He lanced the two, one on the other.
He raised my perished soul to life,
My soul's companion Kutubiy
Pulled me free and saved me.
Had this Kutubiy not been,
May Tanrı never show its face,
Though I begged, my words unheeded,
Dragged along by packs of dogs,
They would have torn me all apart!
They'd have bent and broken down my back,
Binding me, beating as they went,

Beecin'i göstereceklerdi bana.
Mızrağı bağrıma değip,
Perçemimden kavrayacakken,
Dönüp kurban olayım Tanrı'ya,
Kutubiy yetişti imdadıma,
Manas'ım, senin gibi oğula,
Baltay han ağan kurban!
Dayanağım Kutu olmasaydı,
Hesabımı görecekti,
Beni dümdüz edecekti!
Kılıçla kanımı saçıp,
Kahrolası Kıtay'ın,
Canımı kıyacaktı!
Suratı soğuk bir halkmış Kıtay,
Ulu hanı namını duyup,
Bizi tüketeceği demmiş.
Ey yavrum, Manas han,
Kıtay tümen tümen, biz yalnızız,

Çarpışmaya çare yok,
Bel bağlayacak dayanağın yok,
Sığınıp saklanacak yerin yok,
Bugün var olan, yarın yok,
Engin göl gibi Kıtay'a
Çatışsan da çare yok.
Kıtay bir millet, biz yalnızız,
Tanrı'ya kafa tutan mı var,
Bassa Kıtay ot gibi çokmuş,

Kara Kıtay, Mançular,
Karıncadan da boldur!
Keçillerini kasıla kasıla dikip,
Kavgaya çıktığı demmiş,

Gücü yetse bu kâfir,
Bizi devirmeye fırsat kolluyormuş!
Akıllı Coloy bahadıra,
Boğuşmaya gücün yeter mi,
Engin göl gibi kâfire!

They'd have shown me Beecin's walls.
The lance was touching at my breast,
Just as they'd grip me by the forelock,
Let me turn and give thanks to Tanrı,
Kutubiy came to my rescue,
My Manas, for a son like you,
Your elder Baltay khan's an offering!
Had Kutu, my support, not been,
He would have settled my account,
He would have laid me flat!
Spilling my blood with the sword,
That accursed Kıtay host
Would have cut my life away!
A cold-faced folk the Kıtay are,
Their great khan has heard our name,
This is the hour he'd end us all.
O my child, Manas khan,
The Kıtay are tümen on tümen, we are alone,
There is no way to give them battle,
You have no prop to lean upon,
You have no place to hide or shelter,
What is today, tomorrow is not,
Against the Kıtay like a boundless lake
Though you clash, there is no way.
The Kıtay are a nation, we are alone,
Who is there defies Tanrı,
When they press, the Kıtay are thick as grass,
The Black Kıtay, the Mançus,
Are more abundant than the ants!
Setting up their keçils with a swagger,
This is the hour they march to war,

If his strength suffice, this infidel
Watches his chance to bring us down!
Against the cunning bahadır Coloy,
Have you the strength to grapple,
With the infidel like a boundless lake!

Aşsan aşsan tükenmez,
Çatal tepeyi, beli gör,
Kırdıkça güçlenen,
Kıymetlim Manas, sözümü dinle,
Kırk boylu Kıtay halkını gör!
Bozarıp kayaları görünen,
Boz tepelik Dıñşan'ı
Ölçüp biçip aşılır dağ değil,
Hesapsız azgın Kıtay'ı
Er kişinin dize getireceği düşman değil!
Tükendikçe tüten,
Kökünden yeniden güçlenen,
Tükenmez bir halkmış Kıtay,
İnsanoğlu yenememiş,
Onun için Kıtay'a
Kakançın Kıtay derlermiş!
Boğuşup insan alamamış,
Kahrolası Kakan'a
Boğuşan sağ kalmamış.
Nur dökülen Beecin'e,
Oğlum Manas, dinle beni,
Savaşmadan esen gidelim,
Tükenmez halka sataşıp,
Aman oğlum, sözümü dinle,
Hangi mirasa erelim!
Kakançın'ın halkına
Sataşıp da nedelim!
Boğuşup pehlivan yener mi,
Kara gün bu, oğlum, gidelim!
Sığır tüyünce kâfire,
Karınca gibi kaynayan
Kakançın'ın halkı var,
Sataşanı kurtarmadan
Kanını içmek töresi var.
Ulusu buyruk verdiğinde,
Seni bağlayıp götürmeye
Pehlivanı gelmiş, koca yiğit!
Karşılıklı yakalarda dursak,
Tüfek atıp, yay çekip,

Cross it and cross it, it never ends,
See the forked peak and the pass,
Growing stronger as you cut them,
My precious Manas, hear my words,
See the Kıtay folk of forty tribes!
Its rocks showing gray from afar,
The gray-hilled Dıñşan
Is no mount to measure out and cross,
The countless raging Kıtay
Are no foe a man can bring to heel!
Smoldering on though spent,
Growing strong again from the root,
An unending folk the Kıtay are,
No son of man has beaten them,
And that is why the Kıtay
Are called Kakançın Kıtay!
None grappling could ever take it,
With the accursed Kakan
None who grappled stayed alive.
Beecin where the radiance pours -
My son Manas, listen to me,
Let us go in peace, not warring,
Provoking an unending people,
Oh my son, hear my words,
What inheritance should we attain!
With the people of Kakançın
Why should we meddle at all!
Can a champion win by grappling,
This is a black day, son - let us go!
Infidels many as hairs on an ox,
Seething like the ants,
Such are the people of Kakançın,
Whoever meddles, none escapes -
To drink his blood is their custom.
When their great one gives the order,
To bind you fast and bear you off
Their champion has come, a giant brave!
Were we to stand on facing banks,
Firing muskets, drawing bows,

Çatır çutur vuruşsak!
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yerler parçalanıp,
Kan dökülse şırıl şırıl,

Telef olup okla uçarsak,
Bu hiç güzel iş değil,
Kimsenin dokunamadığı Beecin'e
Denk gelecek kişi yok.
Dediğimi doğru bil,
Deli dolu yürekli çocuktun,
Arslanım Manas, öğüdümü al!
Yağma savaşı koptuğunda,
Mızrak saplayıp, yay çekip,
Naralar atılıp dururken,
Her gün artarak mızraklaşsak,
Hayvan bilmez, erler ölüp,
Naralaşıp durursak,
Sırttan çıkıp sıyrılmaya
Ala-Too gibi yerim yok,
Naralaşıp mızraklaşsak,
Tükenişip kalırsak,
Üzengiden ayak kayıp,
Eyerden yan devrilirken,
Çarpışmayı sert salacak,
Çare tükenip giderken
Çekip kurtaracak olan,
Giydiği samurdan kara börk,
Cenk kurdu, karayağız,
Yalnızsın, arkanda yok,
Hep birden yoldaş olacak
Kırgız'ın halkı burada yok!
Diyeceğim budur, bil,
Kırk hanenin beliydin,

Önümüzde duran sendin.
Öğüdümü alırsan, Manas han,
Altay'ın beri yakasında,
Sarı-Talaa'nın kıyısında,

Were we to fight with crash and crack!
The bow's arrow whining past,
Whatever it strikes torn asunder,
Were blood to pour in gushing streams,

If we perish, flying by the arrow,
This is no fair business at all,
To Beecin, which none has touched,
There is none who is its match.
Know that what I say is true,
You were a wild and hearty child,
My lion Manas, take my counsel!
When the war of plunder breaks,
Thrusting lances, drawing bows,
While war-cries ring unceasing,
Were we to lance on, more each day,
Beasts know it not - the men would die,
Were we to keep trading war-cries,
To slip away across the ridge
I have no ground like Ala-Too,
Were we to trade cries and lances,
Were we to spend ourselves and fall,
The foot slipping from the stirrup,
While toppling sideways from the saddle,
One to loose the combat hard,
When every remedy runs out
One to pull us free and save us,
Wearing his black cap of sable,
The war-wolf, the dark-visaged one,
You are alone, none at your back,
To stand as comrades all together
The Kırgız people are not here!
This is my word - know it well,
You were the backbone of the forty households,
It was you who stood before us.
If you take my counsel, Manas khan,
On the hither side of Altay,
On the edge of Sarı-Talaa,

Guruldayan kuzgun yok,
Gaklayıp uçan karga yok,
Koparıp yenecek otu yok,
Bir yudumluk suyu yok,
Altı gün orada yol keselim,
Çarpışmanın hasını salalım!
Tüfek atıp, yay çekip,
Dar geçidi tutup durup,
Orada günlerce savaşıp,
Dertli halk öteye geçtikten sonra,
Zulüm gören kırk hane,
Öte yakaya vardıktan sonra,
Bu halk kurtulup gidene dek,
Kiçi-Cıldız'a, Çoñ-Cıldız'a
Kırk hane kafile yetene dek,

No raven there to croak,
No crow there cawing on the wing,
No grass to pluck and eat,
Not one swallow's worth of water,
Let us bar the road there six days long,
Let us loose the finest of the fighting!
Firing muskets, drawing bows,
Holding fast the narrow pass,
Fighting there for days on end,
Once the woeful folk have crossed beyond,
The forty households wronged by tyranny,
Once they've reached the farther side,
Till this people gets away in safety,
To Kiçi-Cıldız and Çoñ-Cıldız
Till the forty households' train arrives,

Halk kurtulup gidene dek,
İt dalaşı verelim,
Oğlum Manas, öğüdümü al.
Emanet canı koruyalım!
O Cıldız'dan geçtikten sonra,
Düzü orman, dağı kar,
Ala-Too'nun başı var,
Yedi atanın doğduğu yer,
Ananın göbeğini kestiği yer,
Kutlu olup kalmış yer.
Sığınıp konsak, dayanak orası,
Dayandığımız yere varınca,
Savaştan yılmayız,
İşte o zaman mirasa kalan,
Azıp tozmuş el odur!» -
Akbaltay böyle deyince,
Haykırışı taş yarıp,
Çığlığı baş yarıp,
Kapı kanadınca ak dişi,
Halktan bambaşka dişi
Işıldayıp göründü şimdi,
Kana doymaz kaplan,
Gazabı iyice saldı şimdi.

Till the people gets away in safety,
Let us fight them like brawling dogs,
My son Manas, take my counsel.
Let us guard the life held in trust!
Once we have passed beyond that Cıldız,
Its plains all forest, its mountains snow,
There stands the head of Ala-Too,
The land where seven forefathers were born,
The land where mothers cut the birth-cord,
A land that has remained blessed.
If we shelter and camp, there is our stay,
When we reach the place we hold,
We will not flinch from war,
Then he who lives to take the heritage
Is that people, strayed and scattered!» -
When Akbaltay had spoken so,
His outcry splitting the stone,
His scream splitting the head,
White teeth broad as a door's leaf,
Teeth like no other of the folk
Now flashed and came to view,
The tiger never sated with blood
Now loosed his wrath in full.

Kavgayı Manas başlattı,
Boz yeleli silkindiğinde,
Dağı sarsıp bıraktı:
«On ikime gelene dek,
Azıp sürünüp hor olup,
Altay'da gördüm günümü.
Serpilip yiğit oldum,
Er oğluyla denk oldum,
Artık almam, Baltay, öğüdünü!
Boğuşup savaşarak,
Mızrak tutup saf bozarım,
Tanrı alırsa, işte can,
Ecel yeterse okla uçarım!
Sağ gezmektense ölürüm,
Bu yerde ölüp gitmeyip,
Utanmadan paldır küldür kaçıp,
Duyana ve görene,
Bilene ve sezene,
"Manas Kıtay'dan kaçtı" diye,
"O yanası Burut,
Kendi varını saçtı" diye,
Dünya âlem dedikodu ederse,
Nasıl cevap veririm?!
Kazara kaçıp gidersem,
Kırk haneli Kırgız bu halkı

Manas began the quarrel,
When the gray-maned shook himself,
He left the mountain shuddering:
«Until I reached my twelfth year,
Astray, downtrodden, and despised,
In Altay I saw out my days.
I grew and became a brave,
I became the equal of heroes' sons,
No more, Baltay, will I take your counsel!
Grappling and making war,
Lance in hand I'll break the ranks,
If Tanrı takes it - here is my life,
If my hour arrives, I fly by the arrow!
I'd sooner die than walk alive,
If, not dying on this ground,
I fled shameless, helter-skelter,
To all who hear and all who see,
To all who know and all who sense,
Saying, "Manas fled from the Kıtay,"
Saying, "That Burut, may he burn,
Scattered all his own," they'd say,
If the whole wide world spread gossip,
How should I give answer?!
If by mischance I fled away,
This Kırgız folk of forty households,

Kıtay ardından basıp,
Kazara kırılıp giderse,
İtliğimi herkes bilmez mi,
Yarın mahşer gününde,
Ölüp gitmiş aziz halk,
Beni kara eşek edip binmez mi!
Lanet ardımca sürünüp,
Hangi mirasa ereyim,
Bu kırk haneli halk için,
Ben kurban olup gideyim!
Aman, Baltay, ne dersin?!
Nice halini bilirdim,
Kırk hane içinde, Baltay ağam,

Should the Kıtay press behind them,
And they by mischance be slaughtered,
Would not all men know my baseness,
Tomorrow on the day of judgment,
The dear people dead and gone,
Would they not ride me for a black ass!
With curses trailing at my heels,
What inheritance should I attain,
For this people of forty households
Let me go and be the offering!
Oh, Baltay, what are you saying?!
Many a state of yours I've known,
Among the forty households, elder Baltay,

Bilge diye bilirdim seni!
Bu Altay'a geleli,
Kara Kalmuk'a, Mançu'ya
Yıl be yıl haraç vereli,
Soğuk borana tutulup,
İflah olmaz olmuşsun,
Düşündüğün iş tükenip,
Ey ağacığım, han Baltay,
Bir hiç olup kalmışsın!
Ölüp yitmeden Kıtay'a
Pes edip nasıl boyun eğeyim,
Kendi sataşan Mançu'yla
Baş kesişip bir göreyim,
Aman, Baltay, ne dersin?
İt dalaşı verirsek,
"Manas kaçtı" demezler mi,
Sarı izine ot koyup,
Israrla kovalayıp Kıtaylar,
Böyle böyle yiyip bitirmez mi!
Korktuğunu bilmez mi,
İmansız peşine düşerse,
Mekke'ye kadar sürmez mi!
Dört bir yanından aşmaz mı,
Sayısız malını saçmaz mı,
"Kankor Burut kaçtı" diye,
Gergedanına ayak atmaz mı,
Kerneyini çalmaz mı,
Varını yağmalamaz mı,
Kıtay fitne salmaz mı!
Aman, Baltay, ne dersin,
Lanet olası Baltay, ne dersin?
Bu sözünü it duysun,
Geçidi yüksek dağ duysun,
Akıntısı sert su duysun,
Kazılmış kara mezar duysun,

Ondan başka kim duysun!
Allah'ın yazıp koyduğunu
Görmeden nasıl giderim,

I held you for a sage!
Since coming to this Altay,
To the Black Kalmuk and Mançu
Since paying tribute year on year,
Caught in the freezing blizzard,
You have become past all mending,
The plans you pondered all run dry,
O my dear elder, khan Baltay,
You have been left a nothing!
Before I die and perish, to the Kıtay
How should I yield and bow my neck,
With the Mançu who provoked us first
Let me trade heads once and see,
Oh, Baltay, what are you saying?
If we fight like brawling dogs,
Won't they say, "Manas has fled,"
Laying grass upon his fresh trail,
The Kıtay hounding without cease,
Won't they eat us up bit by bit!
Won't he know that you're afraid,
If the faithless takes your trail,
Won't he drive you as far as Mecca!
Won't he swarm from all four sides,
Won't he scatter your countless herds,
Saying, "The kankor Burut fled,"
Won't he mount his rhinoceros,
Won't he sound his war-horn,
Won't he plunder all you have,
Won't the Kıtay sow discord!
Oh, Baltay, what are you saying,
Confounded Baltay, what are you saying?
Let the dog hear these words of yours,
Let the mountain of high passes hear,
Let the swift-running water hear,
Let the black dug grave hear,

Who else should hear it but he!
What Allah has written and decreed —
How can I go without beholding it,

Eşsiz yiğitliğimi bildirmeden,

Elimi özgürce yaşatmadan,
Anası talak kâfirden
Telaş içinde nasıl kaçayım,
Kadir Allah destek olursa
Onunla kapışıp durayım!
Aziz başım varken
Kalday'dan nasıl korkayım,
Kızır konmuş başım varken
Kıtay'dan nasıl kaçayım,
Heveslenmiş madem Esenkan,
Onunla kırışıp durayım!
Kalday'ın biri «çü» deyip,
Hanına haber vermez mi,
Boş yere övmüşsünüz onu,
Kaçıp gitti demez mi.
Tolgonuş dağının geçidini
Aşıp gitti demez mi,
Dolup taşan sayısız malını
Saçıp gitti demez mi,
Dönüp mızrak saplayamadan,
Dağ gibi olan koca Burut
Şaşırıp gitti demez mi!
Dedikodu düşerse Becin'e,
Kakançın'ın halkına,
Kıtay'ın günü doğmaz mı,
Bu domuzlar kaynaşıp
Mekke'ye dek kovalamaz mı!
Alay türküsünü söylemez mi,
Uğuldayan kâfirler
Geri kalanların hepsini
Vurup alıp geri dönmez mi!»
Öfkesi gelip kaplan
Şiddetli gazaba başladı,
Kapıştığı Kıtay halkı değil,
Söz söyleyen Baltay'ı
Bir çırpıda haşlayıverdi.
Bunu duyunca Akbaltay,

Without making known my matchless valor,
Without letting my people live in freedom,
From the mother-cursed infidel
How should I flee in frantic haste?
If Almighty Allah lends support,
Let me grapple with him and stand fast!
While this precious head is mine,
How should I fear the Kalday,
While Kızır rests upon my head,
How should I flee from the Kıtay?
Since Esenkan has grown so eager,
Let me battle him blow for blow!
Won't some Kalday cry «chü» and ride,
Won't he bear word to his khan,
You praised him all in vain,
Won't he say: he fled and is gone.
The pass of Tolgonuş mountain —
Won't he say: he crossed it and is gone,
His countless overflowing herds —
Won't he say: he scattered them and is gone,
Without turning to drive home a lance,
The mighty Burut, huge as a mountain —
Won't he say: he lost his wits and is gone!
If such gossip falls on Becin,
On the people of Kakançın,
Won't the Kıtay's day then dawn,
Won't these swine come swarming
And hound us all the way to Mecca!
Won't they sing their mocking song,
Won't the droning infidels
Strike down all who still remain,
Seize them, and turn back home!»
His fury rising, the tiger
Broke into violent wrath;
It was not the Kıtay folk he grappled —
Baltay, who had spoken the words,
He scalded in a single breath.
Hearing this, Akbaltay felt

Bileğinden derman gitti,
Yüreğinden takat gitti,
Zavallı Baltay ne etsin,
O sözü söylemiş bulundu,
Gözü şaşkın şaşkın döndü,
Bacağı gevşeyip sallandı.
Kahrı şiddetli kaplan

The strength go out of his wrist,
The power go out of his heart;
What could poor Baltay do,
The word was said past all recall,
His eyes rolled round bewildered,
His legs went slack and swayed.
The tiger of terrible wrath

Gürleyerek yandı yakındı,
Bakıp duran Akbaltay
Emanet candan ümit kesti.
Kadir Allah, kudret sahibi,
Manas'ı sağ bıraksın – diye.
Coşarak gök yeleli söz söyleyip:
«Manas, Manas oluşum bu,
Kahrolası Kıtay'a
Nice kez gazap saldım,
Kara gün, ağam, bir düşün,
Bundan önce Kıtay'ın
Nicesini kırıp attım!
Ağam Baltay, ne dersin,
Kurulup ata bindiğim,
Haykırıp düşmana daldığım
Kara Kıtay'a, Mançu'ya,
On iki yaşıma gelene dek
Nice dert açtım başlarına,
Kıtay hükmünü sürdüğünde,
Aşırı zulüm ettiğinde,

Çatışma isteyip durduğunda
Fitneyi önce ben saldım,
Keşişini tutup almıştım.
Tutup alıp o zaman
Kibrini kesip atmıştım,
Hani, benim öldüğüm?
Geçende, Baltay, sen vardın,
Orda içinde kavga kopardım,
Altınını çekip bir aldım.
Kara tarafa karşı dikilip,

Thundered, burned, and lamented;
Akbaltay, looking on,
Gave up hope for the life held in trust.
Almighty Allah, lord of power,
May He leave Manas alive – saying.
Surging, the blue-maned one spoke:
«This is what my being Manas means:
Upon the accursed Kıtay
How many times I loosed my wrath —
Think, my elder, on the black day:
Before this, of the Kıtay
How many I cut down and cast away!
Elder Baltay, what say you —
When I mounted my horse in state,
When I charged the foe with a war-cry,
Upon the Black Kıtay, the Mançu,
Until I came to my twelfth year
What torments I heaped upon their heads!
When the Kıtay pressed their rule,
When they wrought oppression past measure,
When they kept on seeking battle,
I was the first to loose the strife,
I seized and took their monk.
Having seized and taken him then,
I cut their arrogance away —
Where, then, was my dying?
The other day, Baltay, you were there:
I raised a brawl within their Horde,
I hauled away their gold at a stroke.
Standing fast against the black host,

Atla saldırıp durdum,
Altmış gün boyu vuruştum,
Hani, benim öldüğüm,
Hani, bana ecel geldiği?!
Koçaklarını yere serip,
Elçilerini kaskatı dikip,
Nice görülmedik iş yaptım,
Nicelerini kırdım geçirdim.
Kan içe içe piştim,
Kaynayıp duran Kıtay'a
Hunhar Burut diye ad saldım.
Kader yeterse ölürüm,
Kader yetmeden, gün bitmeden
Zorbalığa nasıl boyun eğeyim.
Asrın eri bu garip can,
Kıtay bastırıp geldi – diye,

Nasıl aklımı şaşırayım,
Ağam Baltay, kaplanım,

Paldır küldür nasıl kaçayım!
Bastırıp gelse Kakan'a dek
Onlarla boğuşup görürüm!
Kurulup ata binerim,
Kaynayıp duran Kıtay'a
Dörtnala tek başıma dalarım!
Sağlam belimi kuşanırım,
Yeri kaplayan Kıtay'a
Tek başıma dalıp saldırırım!
Kaynayıp duran Kıtay'ı,
Sataşan Kalmak'ı, Mançu'yu –
Fena dokundu damarıma;
Kakan'a dek sürmezsem,
Pek heveslenen Kıtay'ı
Beecin'e dek kovup sürerim!
Ancak ölürsem vazgeçerim,
Kaynayıp duran kâfire
Kaçmadan tek başıma çarparım!
Akbaltay bahadır, ağacığım,

I kept charging on my horse,
For sixty days on end I fought —
Where, then, was my dying,
Where did death ever come for me?!
Laying their champions on the earth,
Setting their envoys stiff and rigid,
What unheard-of deeds I did,
How many I mowed down and destroyed!
Drinking blood on blood, I was tempered;
Upon the seething Kıtay
I spread the name Bloodthirsty Burut.
If fate suffices, I shall die,
But before fate ends, before my day is done,
How should I bow my neck to tyranny?
This poor soul, hero of the age —
The Kıtay have come pressing down –
saying,
How should I lose my wits,
Elder Baltay, my tiger,

How should I flee helter-skelter!
Should they press on, then clear to Kakan
I will grapple with them and see!
I will mount my horse in state,
Into the seething Kıtay
I will plunge at full gallop, alone!
I will gird my sturdy waist,
Upon the Kıtay who blanket the earth
I will plunge and strike alone!
The seething Kıtay,
The meddling Kalmak, the Mançu –
They have stung me to the very vein;
If I do not drive them to Kakan,
Then the all-too-eager Kıtay
I will chase and drive to Beecin!
Only if I die will I desist;
Against the seething infidel
I will strike alone, unfleeing!
Batyr Akbaltay, my dear elder,

Göçünle acele etmeden git,
Telaşsız göçüp yola koyul,
Yiğit Manas oğlundan
Beş ay sonra haber al!
Beşinci aydan geri kalırsam,
Sayısız kara malını saçıp git,
Mızrak dövüşünde Manas öldü – de,
Alelacele kaçıp git,
Küzgün'ün şehrini aşıp git,
Beşinci aydan geri kalırsam.
Yiğit Manas öldü – de,
Umudunu benden kesip git!
Eyer beli gibi yamaçtan
Eğilerek göçüp, durup git,
Dayanağın Manas öldü – de,
Hıçkırıp ağlayıp yasını tutup git!
Ecel yeterse ölürüm,
Öbür dünya yüzünü görürüm.
Ecel yetmeden, gün bitmeden,
Sağ kalırsa bu aziz baş,
Kaynayan Kıtay kâfiriyle
Boğuşup bir görürüm!
Güçlenip gelen Kalmak'la
Güreşmeden nasıl durayım!
Çarpışıp da öç almadan

Nasıl diri kalayım!
Cehennem suratlı Kıtay'ın
Fitnesini bilmezsem,
Dolup taşan Mançu'ya

Kızılca kıyamet koparmazsam,
Diri gezmeden öleyim,
Eğilip ona boyun eğmektense,
Doğmadan yok olup bataydım!»

Talihi üstün yaratılmış,
Pirlerin koruduğu arslan Manas,
Bakıp dayanıp duramadan

Go with your caravan, unhurried,
Migrate without alarm, take to the road,
From your son, valiant Manas,
Take word five months from now!
If I tarry past the fifth month,
Scatter your countless black cattle and go,
Say: Manas died in the fight of lances –
And flee away in all haste,
Pass beyond the city of Küzgün and go,
If I tarry past the fifth month.
Say: valiant Manas is dead –
And cut your hope of me, and go!
Down the slope curved like a saddle-bow
Migrate bending low, halting, and go;
Say: Manas your mainstay is dead –
Go sobbing, weeping, keeping his mourning!
If my hour suffices, I die,
I shall see the face of the other world.
But before my hour, before my day is done,
If this precious head stays living,
With the seething Kıtay infidel
I will grapple once and see!
With the Kalmak coming on in strength
How should I stand and not wrestle!
Without dashing, without taking vengeance,
How should I remain alive!
If of the hell-faced Kıtay
I do not learn the treachery,
If upon the overflowing Mançu

I do not loose red doomsday ruin,
May I die before I walk alive;
Rather than bend and bow before him,
Would I had perished unborn and sunk away!»
Created with fortune supreme,
Lion Manas, guarded by the pirs,
Unable to look on and endure,

Öfkesi kaynayıp tuttu,
İki çenesi takırdayıp,
Dudağını ısırıp çiğnedi,
Kalday'ın yolunu sıkı kapatıp,
Hunharın bakıp dururken,
«Manas yalnız, Kıtay bin,
Çocuğun hali ne olur?» – diye,
Kederlenip Akbaltay'ın
İçi yanıp tütüyordu.
Öteden beri bahadır Baltay diye anılıp,
Zulüm altında yaşayan Akbaltay,
Şahin gibi aziz gözünden,
Kırpmaksızın yaş dökülüp,
Dertlenip, hal sorup,
Çaresi tükenip Akbaltay,
Yaşlı gözle boğuk boğuk söylendi:
«Belliydi, beldi, dayanaktı,
Kul olandan üstün doğan
Yiğit Manas kaplan,
Kullardan başka bir arslandı.
Kul diye yarattınsa, Tanrım,
Manas'ı sağ esen sakla!
Can diye yarattınsa, Tanrım,
Kâfiri üstün kılma!
Azıcık Kırgız halkıydık,
Ayköl'ü yazdın alnımıza,
Kırgız'dan ayırıp
Yarı yolda ölüm verme!

Yurdu görecek zaman ver,
Can diye yarattınsa, Tanrım,
Gök yelelimi esen kıl!
Sürülüp kaçıp geldiğimizde,
Arslanım, Manas, bereketim,
Altay'a gelince doğdu.
Bu yurtta zulümden yanarız,
Yolunu yitirmiş yoksul halk,
Göz bebeği Manas'ı, gök yeleliyi
Dayanak bilip yaşarız!

His fury boiled up and seized him,
His two jaws clattering,
He bit and gnawed upon his lip,
Sealing fast the Kalday's road,
While the bloodthirsty one stood gazing,
«Manas is one, the Kıtay a thousand,
What will become of the boy?» – saying,
Grieving so, Akbaltay's
Heart burned and smoldered within him.
Known of old as batyr Baltay,
Akbaltay, who lived beneath oppression,
From his precious falcon eyes
The tears fell without a blink;
Sorrowing, asking how he fared,
His remedies spent, Akbaltay
Spoke hoarsely through tear-filled eyes:
«He was manifest — a stay, a mainstay,
Born above all those born as slaves,
The valiant tiger Manas
Was a lion apart from all bondsmen.
If You made him a slave, my God,
Keep Manas safe and sound!
If You made him a soul, my God,
Let not the infidel prevail!
We were a scanty Kırgız folk,
You wrote Ayköl upon our brow —
Do not part him from the Kırgız
And deal him death at the road's mid-point!
Grant him time to see the homeland;
If You made him a soul, my God,
Keep my blue-maned one unharmed!
When we came here driven and fleeing,
My lion, Manas, my blessing,
Was born as we reached the Altay.
In this land we burn under oppression,
A poor folk that has lost its way;
Manas, apple of our eye, the blue-maned —
We live knowing him our mainstay!

Hep birden saldıran Mançu'ya,
Kulunum Manas, bir tanem,
Cefayı yalnız yüklendin.

Against the Mançu attacking as one,
My foal Manas, my only one,
You bore the torment all alone.

Ecel yetip, gün bitip,
Kalmak elinde ölüp kalırsan,
Sürgün gelen kırk haneli
Obanı çaresiz bıraktın!
Sağ olursa Manas'ım,
Mirasa bizler ereriz,
Otlaktan otlağa, oyun gibi
Oynayıp göçüp gideriz!
Kalmak'ın hepsini tamam et,
Kadir Allah, yaratan,
Hunharı, Tanrım, esen kıl!

If your hour comes, your day is done,
If you die and lie in Kalmak hands,
The forty households come in exile —
You leave your aiyl without recourse!
If my Manas stays alive,
We shall come into our heritage,
From pasture to pasture, as in play,
We shall roam and migrate rejoicing!
Make an end of all the Kalmak,
Almighty Allah, Creator,
Keep the bloodthirsty one, my God, unharmed!

Yiğidim Manas, gök yelelim,
Yaşın beşe geldiğinde
Şu yurda tuğ oldun!
Yaşın sekize geldiğinde
Kırk çocuk toplayıp derledin!
Dokuz yaşına geldiğinde
Kara Kalmak'ın, Mançu'nun

My valiant Manas, my blue-maned,
When your years had come to five
You became this land's banner!
When your years had come to eight
You gathered forty boys and mustered them!
When you came to your ninth year,
The children of the Black Kalmak and Mançu

Çocuklarını toplayıp hizaya soktun!
Yaşın ona geldiğinde
Büyük kargaşa başlattın,
On ikiye geldiğinde
Orda bozup ganimet aldın,
Kabarıp ata bindiğinde
Koskoca ele akın saldın!
Alın yazısıyla doğup büyüyen
Manas Han, senin gibi bahadır yok,
Kıtay bastırıp geldiğinde
Sana arka olacak
Kırgız'ın yurdu burada yok.
Belleyip kaçacağın geçit yok,
Kıtay'la yüz yüze gelince
Kendine arka olacak,

You gathered up and brought to heel!
When your years had come to ten
You set great turmoil loose;
When you came to twelve
You broke the Horde and took the spoils;
When you swelled and mounted your horse
You loosed a raid on a whole vast people!
Born and raised by destiny's writ,
Manas Khan, there is no batyr like you —
When the Kıtay come pressing down,
There is no Kırgız homeland here
To stand behind you as your backing.
No pass you know for your escape;
When you come face to face with the Kıtay,
There is no man to be your backing,

Kendine denk bir erin yok!
Eğilip bineceğin eyerin yok,
Kazara yere eğilirsen
Elinden tutacak yeğenin yok!
Gök yeleliğinde kusur yok,
Kıtay'la çok vuruşursan
Göz göre arka olacak
Kırgız'ın yurdu burada yok!
Yalnız atın geçmediği sarp yoldan,
Yaradan, sen kendin koru,
Manas'ım yuvada bir taneydi.
Ay karanlık bulutlansa,
Gece ne olurdu?
Kıtay'a kaptırıverirsen,
Azıcık Kırgız halkının

No hero here to be your equal!
No saddle for you to bend and mount;
Should you chance to bend to earth,
No nephew here to take your hand!
In your blue-maned self there is no flaw,
But if you battle long with the Kıtay,
There is no Kırgız homeland here
To back you in the sight of all!
On the steep road no lone horse has crossed,
Creator, guard him Yourself —
My Manas was the nest's one nestling.
If the moon clouds over dark,
What would become of the night?
If you let the Kıtay snatch him away,
For the scanty Kırgız folk,

Günü ne olurdu?
Gücü çetin Kıtay'a
Kaptırırsan, vay hâlimize,
Gücü, Tanrım, sen ver,
Bir doğan gök yelelim,
Bir Tanrı'ya emanet!»
Avuç açıp Akbaltay,
Gönlü dağılıp bölünüp,
Kaynayıp duran kâfire
Gök yelelim yalnız kaldı – diye,
Gözünün yaşı dökülüp,
Gökte Allah'ın günü bulutlanıp,
Akbaltay'ın başına
Altmış kaygı bir gelip!
«Âmin!» deyip el açıp,
Küheylanın başını çevirdiler,
Ebedî ayrılacaklarmış gibi,
Tuğ tutan Manas'la
El sıkışıp durdular.
Elini tutup bağrına basıp,
Yaradan'a ısmarlayıp,
Akbaltay geri döndü,
Giden göçe varmak için,

What would become of their day?
To the Kıtay, grim in strength,
If you yield him — woe upon us!
The strength, my God, do You supply;
My blue-maned one, born but once,
Is given in trust to the one God!»
Opening his palms, Akbaltay,
His heart scattered and split in two —
To the seething infidel
My blue-maned one is left alone – saying,
The tears spilling from his eyes,
Allah's day clouding in the sky,
Upon Akbaltay's head
Sixty sorrows came at once!
Saying «Amen!» with open palms,
They turned the courser's head about;
As though parting for all eternity,
With Manas who holds the banner
They stood and clasped their hands.
Clasping his hand, pressing it to his breast,
Commending him to the Creator,
Akbaltay turned back again,
To overtake the departing caravan;

Bahadırın kaldı o yerde
Kıtay'a kırgın salmak için.
Altı arslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu,
Toruçaar'ın başını çevirdi şimdi,
Kırk çilteni, Kutubiy'i
Kartal Manas, işte onları
Kuvvet bilip durdu şimdi.
Kalabalık düşmanı görünce
Coşup Manas silkinip,
Eri ölmüş gibi çırpınıp,
İki yanına bakınıp,
Coşup duran doğanın,
Aç arslan gibi yalanıp,
Öfkelenip silkinirken,
Arka olan Kutubiy
Tutup durdu o zaman,
Kaplan çırpınıp dururken.
Ardınca giden kırk çocuk,
Gök yelelinin yoldaşı,
En yamanı Kutubiy.
Yiğidin dururken yamaçta,
Dağın bittiği çıkıntıda,
Kütük gibi duran burunda,
Yer yarılıp toz kalkıp,

Your batyr remained in that place
To loose slaughter on the Kıtay.
The youngest of six lions,
The servant beloved of Allah,
Turned Toruçaar's head about now;
The forty çilten, and Kutubiy —
Eagle Manas, it was these
He held to now as his strength.
Seeing the massed enemy,
Manas surged and shook himself,
Thrashing as though his hero had died,
Glancing to either side;
The surging falcon,
Licking his lips like a hungry lion,
Raging and shaking himself —
Kutubiy, who was his backing,
Held him fast in that hour,
While the tiger thrashed and strained.
The forty boys who followed after,
Companions of the blue-maned one —
The fiercest of them Kutubiy.
While the hero stood on the hillside,
On the spur where the mountain ends,
On the headland standing like a stump,
The earth split open, dust rose up,

Tuğ dibindeki çok askerin
Gürültüsünden can çıkıp.

Kalabalık ordusunu yürütüp,
Zurnayla kulak sağır edip,
Mançuların Ezkara
Hanı çıkıp gelmekte,
Kalmakların hanı Coloy
O da çıkıp gelmekte,
Kara yağız Boroonçu
İşte o da çıkıp gelmekte.
Gergedana binen Döödür alp
Ordunun ardını tokmaklayıp,

From the din of the many soldiers
Massed at the banner's foot, the soul took fright.
Marching his teeming army,
Deafening ears with the zurna,
Ezkara of the Mançus,
Their khan, comes riding forth;
Coloy, khan of the Kalmaks,
He too comes riding forth;
Swarthy black Boroonçu —
Behold, he too comes riding forth.
Döödür the alp, astride his rhinoceros,
Hammering the army's rear,

Sürüp çıkıp gelmekte.
Toprak burgaç olup uçup,
Sayısız asker sapmadan kaynaşıp,
Büyük Altay'ın yamacında
Sürüp çıkıp gelmekte,
Saf tutup dalgalanıp,
Sıra sıra kımıldayıp,
Kaynaşıp çıkıp gelmekte.
Kılıçtan geri dönmeyen
Kartalları öndedir,
Kıl gibi tıpkı giyinmiş
Yamanları kenardadır.
Aybalta çalan ustası,
Mızrağı keskin uçlusu,
Kılıcı yaman keskini,
Mızrakçıların şanlısı,
Kılıç çalan becerikli,
Yay çeken ustası,
Kınsız kılıç kuşanmış,
Düşmanın çaresini bilen yamanı,
Mücevher takınmış seçkini,
Zırh cepken giymiş güçlüsü,
Hanlığı ele malum han,
Han Esenkan'ın önünden
Görevlenip çıkmış meğer.
At üstünde cambaz, yaya yürük,
Hazine beslemesi koca nişancı,
Altından kalkanı parıldayıp,
Ala bayrağı dalgalanıp,
Şaşmaz atan nişancılardan
Karacoy çıkıp gelmekte.
Karacoy ele malum han,
Kızıl ala giyinip,
Tavus kuşunun kuyruğunu
Dokuz sıra takınmış,
Zurnayla ordusunu yürütüp,

Bastırmış meğer çok Kıtay,

Comes driving them along.
The earth flies up in whirling spouts,
Countless soldiers seethe unswerving,
On the flank of the great Altay
They come driving forward,
Forming ranks and billowing,
Stirring row on row,
Seething as they come.
Those who turn not back from the sword,
Their eagles, ride in front;
Clad alike to a single hair,
Their fierce ones hold the flanks.
The master who swings the aybalta,
The one whose lance is keenest-tipped,
The one whose sword bites fiercest,
The most famed of the lancers,
The deft one at swinging the sword,
The master at drawing the bow,
Girded with a scabbardless blade,
The fierce one who knows the foe's undoing,
The chosen one decked in jewels,
The strong one in an armored jerkin,
The khan known to all the land —
From before Khan Esenkan
He had ridden out, it seems, on command.
Acrobat on horseback, swift on foot,
The great marksman fed from the treasury,
His golden shield a-glitter,
His motley banner billowing —
Of the marksmen who never miss,
Karacoy comes riding forth.
Karacoy, khan known to the land,
Clad in scarlet motley,
Wearing peacock tail-plumes
Fastened in nine rows,
Marching his army to the zurna,

The Kıtay had pressed on in their multitude;

Davul kulak sağır edip,
Beecin'den seçme alp sürüp,
Yiğitlerini toptan sürüp,
Gök açık, yer kapalı,
Uçan toprak toz olup,
Mançulardan Ezkara
Er sınayan o olup,
Yanında Coloy pehlivan var.
İnişli çıkışlı bel boyuna
Şimdi çıkıp Ezkara,
Çoñküröñ'ün başını çevirdi,
Gazaplı hunhar gök yeleliyi
Ezkara bakıp süzdü.
Kâfirlerden Ezkara,
Üstün sınayıcı, gözü açık,
Erlere sınayıcı, en bilgiç,
Ününü duyan ürkerdi,
Acayibin duasını
İnsandan başka türlü okuyan,
Yanası, hâlini hiç sorma –
Aşırı sınayıcı, sihirbaz,
Fazlasıyla er imiş kendisi,
Eri ölmüş gibi silkinen
Hükmü sert Manas hunharın
Suretini gördüğü an imiş.
Suretini görüp Ezkara
Kendinden geçmeye başladı.
Çoñküröñ'ün üstünde
Böbürlenip duran Ezkara
Az kalsın düşüp gidiyordu.
Ölüp gidecekmiş gibi
Boğazı düğümlenip kaldı.
«Ey yavrum, Coloy, beri gel,
Benim gördüğümü gördün mü?
Şu karşıda duran çil atlı,
Kınsız kılıç kuşanmış,
Yeniden yağacak bulut gibi
Yüzü gazaba dönmüş,
Çehresi başka, zehri güçlü;

Drums deafening the ear,
Driving picked alps from Beecin,
Driving forth his warriors in a mass,
The sky open, the earth blotted out,
The flying soil turned all to dust,
Ezkara of the Mançus —
He it was who assayed men —
Beside him Coloy the strongman.
Along the rising, falling ridge
Ezkara now rode up
And turned Çoñküröñ's head about;
The wrathful, bloodthirsty blue-maned one
Ezkara studied with his gaze.
Ezkara of the infidels,
Supreme appraiser, sharp of eye,
Assayer of heroes, most deep-versed —
Whoever heard his name would quail;
He who read the wonder's prayer
Otherwise than other men —
Curse him, ask not after his state –
Appraiser beyond measure, sorcerer,
Himself a hero and to spare —
It was the moment he beheld the visage
Of stern-decreeing Manas the bloodthirsty,
Shaking as though his hero had died.
Beholding that visage, Ezkara
Began to swoon away.
Upon Çoñküröñ's back
Ezkara, who sat there swaggering,
Very nearly toppled down.
As though about to die outright,
His throat knotted tight.
«O my child, Coloy, come near —
Have you seen what I have seen?
That rider yonder on the dappled horse,
Girded with a scabbardless blade,
Like a cloud about to burst anew
His face is turned to wrath,
His countenance strange, his venom strong;

Kapışmaya girersen, Coloy'um,
Aziz candan umudu kes!
Beecin'e adı duyulan
Belalı Manas'ın kendisi galiba,
Kapışıp duran hunharın
Bakan kara gözü galiba!
Eğdirip yenilecek er değil,
Duruşu başka, bambaşka,

If you close with him, my Coloy,
Give up hope of your precious life!
He whose name is heard in Beecin —
It is calamitous Manas himself, surely;
It is the gazing black eye, surely,
Of the bloodthirsty one who grapples!
He is no hero to be bent and beaten,
His bearing is strange, like no other,

Kul yenebilecek arslan değil,
Yiğitliği besbelli.
Karşısına çıkılacak er değil!
Yavrum, ben geçende,
Kalday'dan çıkma büyük ulu
Kakan'ı gördüm dolaşıp,
Kalday'ın diktiği bağında,
Kırk kapılı Beecin'in,
Karıkan'ın tahtında,
Ey yavrum,
Çınmaçın söğüdünü kestiğinde,
Çın Beecin halkını topladığında,
Alpıyla devini, bahadırını
Hepten toplayıp aldığında,
Geçit resmine dizdiğinde,

He is no lion a bondsman could vanquish,
His valor is plain to see.
He is no hero to be faced in battle!
My child, the other day
I rode to see the great sovereign Kakan,
Sprung of the Kalday line, wandering
In the garden the Kalday planted,
In forty-gated Beecin,
At the throne of Karıkan;
O my child,
When he cut the willow of Çınmaçın,
When he gathered the folk of Çın Beecin,
When his alps, his giants, his batyrs
Were mustered every one,
When he ranged them for the grand parade,

Karıkan'ın önünde
Çoñküröñ'ün başını çevirdim.
Kaynayıp duran Kıtay'ın
Alplerini sınayıp durdum.
Ecelim yetip ölmedim,
Kırk boy Kıtay Beecin'inde
Alplerden böylesini görmedim.
Bahadırlığı bambaşka,
Eninde sonunda görürsün,
Kakan'ı bozar bu şanlı.
Manas boşuna arslan değil,
Kul yenebilecek er değil.
Çarpışsak gücümüz yeter mi,
Vuruşsa boyun eğer mi,

Before Karıkan himself
I turned Çoñküröñ's head about.
Of the seething Kıtay
I stood assaying the alps.
My hour did not come; I did not die —
In the forty-tribed Kıtay Beecin
I saw no alp the like of this one.
His prowess is like no other;
Sooner or later you shall see:
This famed one will break Kakan.
Not for nothing is Manas a lion,
He is no hero a bondsman could beat.
If we clash, will our strength suffice,
If he strikes, will he bow his neck,

Kızır'ın dokunduğu Manas'ı
Kul eğip alabilir mi,
Kan içicinin ta kendisiymiş,
Ey Coloy, sataşan sağ kalır mı?
Hem pehlivanmış hem arslanmış,
Kahrolası bu Manas,
Bakıyorum da Kıtay işi değil,
On sekiz bin âleme
Ünü yayılır er imiş.
Geçende ağamız Esenkan'ımız
Şiddetli gazap salmıştı,
Manas'ı bulup gelmiyor – diye,

Ayarları kırıp geçirmişti.
Kahrolası bu Burut
Kırgız'a kale olmuş meğer,
O huyunu bilince
Ayarların hepsini kırdıran
O işi yerindeymiş.
Ala Dağ gibi bahadıra,

Heybeti ürkütücü kâfire
Dayanıp pehlivan varır mı,
Ciddi tutuşan sağ kalır mı,
Sataşanın paramparça,
Un ufak olur kalkanı,
Kahrolası hunharın,
Bak dur hele, Coloy'um,
Beecin'e değer kavgası.
Şaşılası, her yanı denkmiş,
Pirlerin koruduğu arslanmış.
İçini yoklayıp bakarsam,
Yeryüzünden genişmiş,
Beecin'e kavga salar – diye,
Sınayıcıların dediği doğruymuş,
Kahrolası Burut'a
Kartal Manas kaplan,
Şehirli hisar, kale imiş.
Bir bakarım, bu Burut

Manas, whom Kızır has touched —
Can any bondsman bend and take him?
He is the very drinker of blood;
O Coloy, can his assailant live?
Both strongman is he and lion,
This accursed Manas —
I look, and this is no Kıtay affair:
Through all the eighteen thousand worlds
His fame will spread — such a hero is he.
The other day our elder Esenkan
Loosed his violent wrath,
Saying: they come not back with Manas found –
And cut his spies to pieces.
This accursed Burut
Has been a fortress to the Kırgız, it seems;
Knowing now that nature of his,
The deed that felled all those spies —
That deed of his was fitting.
Against a batyr like the Ala Mountains,

Against an infidel of chilling awe,
Can any strongman stand and go?
Can one who grapples in earnest live?
His assailant is torn to shreds,
His shield is ground to flour —
The accursed bloodthirsty one's
Quarrel, look you well, my Coloy,
Is a quarrel worthy of Beecin.
A marvel — every part of him is matched,
A lion guarded by the pirs.
If I probe and search within him,
He is wider than the earth's whole face;
He will loose war upon Beecin – so
The appraisers spoke, and spoke the truth;
For the accursed Burut,
Eagle Manas the tiger
Is a walled citadel, a fortress.
I look once, and this Burut

Bir kişi gibi görünür,
Bir bakarım, bu Burut
Bin kişi gibi görünür.
Nice devi sınayıp gittiğimde
At koşturup dolaştım,
Ötesi Bañbañ-Sazañşañ,
Varını yoğunu gezdim.
Kazam yetip ölmedim,
Bunun gibi bir yamanı
Yeryüzünde görmedim.
Ben Ezkara olalı,
Sınayıcı diye ad alalı,
Böyle bir can bilmedim,
Böyle bir can duymadım.
Bu Altay'ın bağrına
Sınayıcı olarak gelmeyip,
Vah, yazık etmişim.
Kara gözüm kör olup,
Meğer kör olmuşum.
Babası başka bu Burut
Bu Altay'da doğmuş,
Sağ olursan görürsün,
Beecin'e salar velveleyi.
Erin endamına bakınca,
Böğrüm zonklayıp gitti,
Yüreğim çarpınıp gitti,
Bileğimden derman gitti,
Yüreğimden takat gitti.
Meğer içimi kaynatan
Tasa buradaymış işte!

Beecin'e kargaşa salacak
Düşman buradaymış meğer!
Şaşılası, endamına, heybetine,
Ey yavrum, Coloy, baksana,
Ata binmiş şu görkeme!
Sağ küreği genişmiş,
Yıkımın olan bu Burut
Oyrot'u bozacak arslanmış.

Appears as but one man;
I look again, and this Burut
Appears as a thousand men.
When I went assaying many a giant
I galloped my horse and roamed;
Beyond lies Bañbañ-Sazañşañ —
I traveled all it has and holds.
My doom did not come; I did not die —
But a fierce one such as this
I never saw on the face of the earth.
Since I have been Ezkara,
Since I took the name of appraiser,
No such soul have I known,
No such soul have I heard of.
To this Altay's very bosom
Never coming as appraiser —
Alas, the pity of my neglect!
My black eyes must have gone blind —
Blind indeed I have been.
Sired apart, this Burut
Was born here in this Altay;
If you live, you shall see it:
He will loose uproar on Beecin.
When I look on the hero's frame,
My flank began to throb,
My heart began to pound,
The strength went from my wrist,
The power went from my heart.
So the care that boiled within me —
Here is where it lay!

The foe who will loose havoc on Beecin —
Here is where he was, it seems!
A marvel — his frame, his awful presence!
O my child, Coloy, but look
At that splendor mounted on a horse!
His right shoulder-blade is broad;
This Burut, your ruin,
Is the lion who will break the Oyrot.

Gazaplanıp Esenkan
Kederlenip durmuştu,
Aziz Esenkan'ımın
Bu öngörüsü doğruymuş.
Heybeti soğuk Burut'u
Suya salsan sığar mı,
Kakançın'ın Beecin'ine
Kapışmadan bakıp yatar mı!
Silkinip gitse boz kaplan,

Endamını gördün mü,
Coloy'um, böyle can olmaz!
Kara benekli kaplan
Böğründe atılıp durur,
Güdük kuyruklu gök yeleli arslan
Ağzını açıp hazırlanır.
Sataşacak olursak bu hunhar
Bildiği kavgayı yapmaz mı,
Gazaba gelse bu hunhar
Bizi Kakan'a dek kırmaz mı!
Silkinse fitne salar ya,
Evi yanası bu Burut,
Kaynayıp duran Kıtay'ın
Hanlığını çekip alır ya!
Kaşı yüksek, benzi sağlam,
Kahrı başka, zehri güçlü,
Bilgeler hayran, şaşkın olup,
Bizim baş kargaşaya düştü!
Şu Burut boş değil,
Yakıp yıkmadan duracak er değil,

Aman Coloy, gözünü aç!
Yamanları kırıp geçer galiba,
Bu yurdu yıkıp kırarak
Hepimizin kökünü kurutur galiba!
Ellerde böylesini duymadım,
Halklarda böylesini görmedim,
Şimdi Coloy, gözünü aç!
Bahadırlığı bambaşka,

Esenkan in his wrath
Had stood there sunk in grief;
My precious Esenkan's
Foreboding, it seems, was true.
The Burut of chilling awe —
Drop him in water, would he fit?
At Kakançın's Beecin
Would he lie gazing and not grapple!
Should the gray tiger shake himself and go —
Have you seen his frame?
My Coloy, no such soul can be!
A black-spotted tiger
Leaps and strains within his flank;
A dock-tailed, blue-maned lion
Opens its jaws and makes ready.
If we assail him, this bloodthirsty one —
Will he not wage the war he knows?
If wrath should take this bloodthirsty one,
Will he not cut us down clear to Kakan!
If he shakes himself, he looses strife —
May his house burn, this Burut —
From the seething Kıtay
He will wrench the khanship clean away!
High of brow, firm of face,
His fury strange, his venom strong;
The sages marvel, struck dumb,
And our chief is plunged in turmoil!
That Burut is not idle;
He is no hero to rest ere he burns and razes —
Mercy, Coloy, open your eyes!
He will cut through our fierce ones, surely;
Razing and breaking this realm,
He will tear out the roots of us all, surely!
In no land have I heard his like,
In no people have I seen his like —
Now, Coloy, open your eyes!
His prowess is like no other,

Pehlivanlığı kat kat,
Güreşip insan alt eder mi,
Eşsiz arslanın ta kendisiymiş,

Eğdirip insan yenebilir mi?
Burut'a verilmiş tuğ imiş,
Kakançın'lı Beecin'in
Başına düşen bela imiş!
Bileği kalın, taş yürekli,
Nereden çıkıverdi ki,
Fil gövdeli soysuz!
Çelikten yapılma topuzunu
Havaya dikip sapına geçirmiş,
Sayısız orduyla dövüşse
Korkup koltuk açmayan,
Dövüşe tutuşanı
Tavşan gibi yere çalan.
Kaşı derin, dağ kovuğu gibi,

Kahrolası bu hunhar,
Kapışanı yutacak gibi.
Burnu koca dağ burnu gibi,
Kahrolası bu Burut,
Boğuşanı yiyecek gibi.
Bizim Kıtay Beecin'i,
Diyarımı Kızır kollasaydı,
Yaman imiş bu Manas,
Keşke Kıtay'da doğsaydı!
Bizim Kıtay Beecin'de
Denk gelecek dengi yok,
Hey gidi, putum, ne edeyim,
Şu Burut şeytana
Denk vuruşacak eri yok!
Denkleşmeye kalksak, bu Burut
Sendeletip sürüp götürür,
Hele Coloy, tetik dur,
Topluluğunu dağıtıverir!
Belli imiş, arslan imiş,
Kuldan başka görünür.

His strongman's might is fold on fold —
Can any man wrestle him down?
He is the very matchless lion —

Can any man bend him and prevail?
He is the banner given to the Burut,
The calamity fallen on the head
Of Kakançın's Beecin!
Thick of wrist, stone-hearted —
From where did he spring up,
The elephant-bodied baseborn!
His mace wrought out of steel
He has hafted and reared to the sky;
Though he fight a countless army,
He never flinches nor gives ground;
Whoever grapples with him in combat
He dashes to earth like a hare.
His brows are deep, like mountain hollows —
This accursed bloodthirsty one
Looks fit to swallow his grappler whole.
His nose is like a great mountain spur —
This accursed Burut
Looks fit to devour his wrestler.
Our Kıtay Beecin,
Had Kızır watched over my land —
Fierce indeed is this Manas —
If only he had been born in Kıtay!
In our Kıtay Beecin
There is no equal to match him;
Alas, my idol, what am I to do —
Against that Burut devil
There is no hero to strike him equal!
Should we try to match him, this Burut
Will stagger us and drive us off;
Mind you, Coloy, stand on your guard —
He will scatter your host at a stroke!
It is plain — a lion is he,
He shows as other than a bondsman.

Sağ yanına düşman hiç sokulamaz,
Yıkımın olan Manas'a
Urgan atacak kimse kalmaz.
Yoldaşı çilten, seksen dört,
Kahrolası hunharın
Göz attığı yan kızıl alev.
Kapışırsak, bu hunhar
Tam tepemize inmesin,
Sataşanı parçalayıp,
Kanı su gibi içmesin!
Hem yiğitmiş hem arslanmış,
Yöneldiğini bırakır mı,
İçimizde ukdeyle ölmeyelim,

Tutuşsa kana doyar mı?

No foe can near his right side;
At Manas, your ruin,
None will be left to cast a noose.
His companions the çilten, eighty-four;
The accursed bloodthirsty one's
Glance falls sideways — crimson flame.
If we grapple, may this bloodthirsty one
Not come crashing on our very crowns,
May he not tear his assailant apart
And drink his blood like water!
Both valiant is he and lion —
Does he let go what he has marked?
Let us not die with this thorn in our breasts —
If he grapples, can he sate himself on blood?

Akıl edip iş görüp,
Tutuşmadan orduyu dizginlesek,
Altı yürük at verip,
Avuç kadar mektup verip,
Kakançın'ın, Beecin'in
Kalabalık ordusunu toplasak!
Bastırıp savaş açsak,
Büyücüyü çağırıp,
Sonra bağlayıp alsak,
Bak hele Manas'a,
Kazan gibi kara börkü var,
Âlemin tamamını
Buyruğuna alacak gücü var!»

O zaman Coloy şunu söyler,
İnsanın bilmediği kurnazlığı söyler:
«Ulum Esen gönderdi,
Savaşmadan nasıl gideriz?
Savaşmadan gidersek kazara,
Manas'tan korkup geldin – diye,
Han Esenkan töremiz
Kırıp geçirir ansızın.
Bundan önce Esenkan

Let us use our wits, act shrewdly:
Rein in the army before we grapple,
Send six swift-running horses,
Send a letter, palm-sized,
And of Kakançın, of Beecin,
Let us gather the teeming host!
Then press down and open war,
Summon up the sorcerer,
And afterward bind him and take him.
But look you now at Manas —
He wears a black börk like a cauldron;
He has strength enough to bring
The whole of the world beneath his command!»
Then Coloy speaks this,
Speaks a cunning unknown to men:
«My sovereign Esen sent us forth —
How can we go without giving battle?
If by chance we leave without a fight,
Saying: you came back afraid of Manas –
Khan Esenkan, our lawgiver,
Will cut us down without warning.
Before this, when Esenkan

Ölçüsüz buyruk verdiğinde,
Kaman alp, Döñgö pehlivan var,

Evi yanası Burut'a
Kükreyip nice canlar
Bastırıp girip savaştık.
Burut'u bağlayıp almaya,
Şiddetli gazaba başladı,
Döñgö'yü, Kaman alpını
Tümden kırıp attı.
Derdi bol açtı başımıza,
Keşişleri kırdırıp,
Kendi bildiğini yapmış,
Ele düşen keşişe
Şiddetli gazap etmiş,
Zulmü ağırlaştırıp
Hayasını kesip atmış.
Üç kez kıyamet kopardı,
Yalnız yılkımı değil, bu Burut
Öküz sürüme vurup aldı.
Bu hunharın kendisine
Sataşıp azabı gördüm.
Kendi keyfime kalsaydı,
Sataşmazdım hunhara.
Kapışmazdım ben kendim
Onun gibi bir düzenbazla».
Ezkara sınayıp hayıflanıp,

Bastırıp gelen çok asker
Aziz candan umut kesip,
Çan sıkıca çalınıp,
Ordu aklını şaşırıp,
Heybetli Manas gök yeleliyi
Nice ulu bastırmaya davrandı.

Dikleşen kâfirler,
Esenkan buyruk verince,
Çınmaçın'dan, Beecin'den
Gelmiş nice bahadırlar,

Gave his commands without measure,
There were Kaman the alp, Döñgö the strongman;
Against the Burut — may his house burn —
Roaring, many a soul of us
Pressed in upon him and fought.
When we would bind and take the Burut,
He broke into violent wrath;
Döñgö, and Kaman the alp,
He cut down utterly and cast away.
Torments aplenty he heaped on our heads:
He had the monks cut down,
He did whatever he pleased;
On the monk who fell into his hands
He wreaked his violent wrath,
And piling cruelty on cruelty
He sheared away his shame.
Three times he loosed doomsday ruin;
Not my horse-herds alone — this Burut
Struck and seized my herds of oxen too.
This bloodthirsty one himself
I assailed, and saw the torment of it.
Had it rested on my pleasure,
I would not assail the bloodthirsty one;
I myself would never grapple
With a schemer such as he».
Ezkara, assaying, rued the day;

The many soldiers pressing on
Gave up hope of their precious lives;
The bells were rung with force,
The army lost its wits;
Awesome Manas, the blue-maned —
Many a mighty one moved to bear him down.
The infidels rearing high,
When Esenkan gave the command,
From Çınmaçın, from Beecin,
Many batyrs who had come,

Gergedana ok yükleyip,
Boru, zurna çalışıp,
Gelenler bakıp durur mu,
Çarpışma açıp kavga salmadan

Kıtay'ı Tanrı mı çarpsın!
Buyruğu hanından almış,
Ulu imiş Esenkan,
İyice ant içmiş meğer.
Kan içici pehlivanı,
Kıyamet salıp çığlık koparıp,

Bastırıp yola koyuldu,
Halkı Altay'dan göçerken
Hunharın çıkardığı kavga bu.

Kıtay düşündü yetişmeyi,
Sert doğmuş hunharı
Yıkıp geçmeyi,
Gücü yeterse çarpışıp,
Kakan'a bağlayıp götürmeyi.
Atın taşıyamadığı yayası var,
Alpı ile devi var,
Kudurmuş gibi silkinip,
Zırh kuşanmış pehlivanı,
Kızır'ın dokunduğu gök yeleliyi
Kaynaşarak kuşatıverdi.

Büyük nişancılardan Karacoy,
Ordusunu toplayıp sıkı sürüp,
Yaya yürüklerini tez sürüp,
Yar boyunca hazırlandı.
Kara yeleli Boroonçu,
Topuz çalan pehlivanı,
Seçmeden bin asker aldı,
Hunharına doğru
Bastırıp yürüyüverdi.
Kalmakların Coloy'u,
Mızrakta becerikli ustası,

Loading arrows on rhinoceros-back,
Sounding horn and zurna —
Would those who came stand idly gazing?
Should they not open combat and loose the quarrel,
Then may God Himself smite the Kıtay!
The command he had from his khan;
Mighty indeed was Esenkan,
And a solemn oath he had sworn.
His blood-drinking strongman,
Loosing doomsday ruin, tearing out screams,
Pressed forward and took the road;
While his people migrated from the Altay,
This is the quarrel the bloodthirsty one raised.
The Kıtay's thought was to overtake,
To ride down and trample
The bloodthirsty one born so stern,
To clash with him if strength sufficed,
To bind him and haul him to Kakan.
They have footmen no horse could carry,
They have their alps and their giants;
Shaking themselves as if gone mad,
Their strongmen girded in armor
Swarmed and closed their ring
Around the blue-maned one touched by Kızır.
Karacoy, of the great marksmen,
Massed his army, driving it hard,
Driving his swift footmen fast,
Made ready along the bluff.
Black-maned Boroonçu,
His mace-swinging strongman,
Took a thousand troops unpicked,
And toward his bloodthirsty foe
Came pressing on his march.
Coloy of the Kalmaks,
His deft master of the lance —

Boş durmayıp sürmüş meğer
Usta saplayıcı yamanını.
Gergedana binen koca Döödür,

Savaş dense sevinen,
Yıkılası sureti işte bu –
Masmavi demir kuşanmış,
Düşman dense sevinen.
Su iç dense zehir içen,
İnsandan korkup çekinmeyen,
Ecelden geri dönmeyen.
Yiğitleri besbelli,
Yüz yüze gelip durdular,
Vuruşup karşılaşmaya davrandılar,
Yağmur gibi yay çekip,
Manas'a çullanmaya davrandılar,
Dolu gibi ok yağdırıp,
Seçkini var, alpı var,
Fazlasıyla bastırıp vuruşup,

Dalıp geçmek âdetleri var,
Gergedana binip, file binip,

Gelmiş meğer heybetlisi.
Tüfek atıp yay çekince
Nişancılıkta değeri var,
Kara tüfek çat edince
Kaçmadan duran eri var,
Fitilli tüfek pat edince
Ürküp gitmeyen eri var.
Büyük hanının huzuruna
Manas'ı bağlayıp getirmeye,
Armağan edip sunmaya,
İyice hazırlanmış meğer.
Atın taşıyamadığı devleri
Göndermiş meğer Esenkan,
Attan yürük yayaları.
Karşı duracak hanları
Yollamış meğer Esenkan,

He had not stood idle, but driven forth
His fierce one, master of the thrust.
Great Döödür, astride his rhinoceros,

Who rejoices at the word war,
His visage — may it fall to ruin — is this:
Girded in steel-blue iron,
Who rejoices at the word foe,
Who, told drink water, drinks poison,
Who fears and shrinks from no man,
Who turns not back from death.
Their warriors plain to see,
They came and stood face to face,
They moved to meet in combat;
Drawing bows like driving rain,
They moved to swarm upon Manas,
Raining arrows down like hail.
They have their chosen, they have their alps;
Pressing in and striking beyond all measure,
Plunging through is their custom;
Mounted on rhinoceros, mounted on elephant,
Their awesome ones, it seems, had come.
When musket fires and bow is drawn,
They have men prized for marksmanship;
When the black musket cracks,
They have men who stand unfleeing;
When the matchlock gun goes off,
They have men who do not startle and run.
Before the presence of their great khan
To bring Manas in bonds,
To offer him up as a gift —
Well had they made ready, it seems.
Giants no horse could carry
Esenkan had sent, it seems,
And footmen swifter than horses.
Khans to stand against him
Esenkan had dispatched, it seems,

İnsanın gücü yetmeyen
Ala Dağ gibi pehlivanı.
Yaz semizi boğa gibi
Kabaranını göndermiş,
Büyüklüğü dağın yarısı kadar,
Heyula gibisini göndermiş.
Şiddetli kırgın kapışmayı
Salanları göndermiş,
Göz koyduğunu dosdoğru bağlayıp
Alanları göndermiş.
Manas'a doğru yönelip,
Hepsi mızrak kaldırıp,
Şiddetli gazap saldı şimdi,
Yağmur gibi yay çekip,
Bastırıp yürüdü şimdi!

And strongmen like the Ala Mountains,
Beyond the strength of man.
Like a bull fattened on summer grass
He sent his swollen champion;
Half a mountain in his bigness,
He sent one like a monstrous hulk.
Those who loose the violent slaughter,
The grappling — these he sent;
Those who bind straightway what they eye
And take it — these he sent.
Turning now toward Manas,
All of them raising lances,
They loosed their violent wrath now;
Drawing bows like driving rain,
They pressed on and marched now!

Doru ala flamayı sallayıp,
Kızışıp coştuğu an imiş,
Yağma salıp kalabalık ordu
Bastırıverdiği an imiş.
Topuzlular öndedir,
Koca pehlivanlar kenardadır,
Kılıçlılar öndedir,
Kaynaşan kâfirin,
Nicesinden güçlü bahadırın
Yamanları kenardadır.
Zülfikârı, zırhı hazırlayıp
Durmuşlar meğer kâfirler,
Biri birini sürükleyip,
Bölük bölük ayrılıp,
Tümen ordu kaynaşıp görünüp,
Gökten pus bölünüp,
Çullandığında cañ-cuñları
Can koymayacak gibi görünüp,
Tanrım, böyle gün gösterme,
Mızrağın ucu tokuşup,
İnsanın başı çarpışıp,
Onbaşılar kuşatıp,
Ellibaşı, yüzbaşı

Waving the bay-and-motley pennant,
It was the moment of their hottest surging;
Loosing pillage, the teeming host —
It was the moment it came pressing down.
The mace-bearers ride in front,
The huge strongmen hold the flanks;
The swordsmen ride in front;
Of the seething infidel,
Of the batyr stronger than the many,
The fierce ones hold the flanks.
Making ready zülfikâr and armor,
The infidels stood arrayed, it seems,
Dragging one another on,
Splitting into troop on troop,
The tümen host seething into view,
The haze split off from the sky;
When they swarmed, their cañ-cuñs
Seemed set to spare no soul —
My God, show us no such day!
Lance-tips clashing on lance-tips,
Men's heads colliding,
Corporals closing round,
Captains of fifty, captains of a hundred

Dört bir yandan koşuşup,
Binbaşıların tamamı
Aziz candan umut kesip,
Kıyamet kopuverdi,
Kıtay bastırıp sardı.

Hiç durur mu bu Kıtay,
Kara canını esirgemeden,
Kıtay bastırıverdi.
Gazabına bakılırsa,
Niyeti Manas'ı bağlamaktı,
Tutup olduğu gibi zindana
Sürüyüp götürmek niyeti var,
Esenkan'ın eline
Manas'ı bağlayıp vermeye,
Bütün Kıtay çullanıp,
Girişmiş meğer dinsizler,
Yay çekeni yay çekip,
Çullandılar er Manas'a.
Diri insan görmesin,
Böyle zorlu bir sıkıntıyı
Kuluna vermesin.
Kalday'ı var, hanı var,

Han Manas'ı kalabalık ordu
İyice kuşatmış meğer.
Kuşattığını gördükten sonra,

Ordunun ardını Ezkara
Zorlayıp sürüp verince,
Uluları, hanları,
Orduya baş olan canları,
Biri birini itekleyip,
Hunhar Manas gök yelelinin
Tutulmasını hep birden dileyip,
Ezkara, Coloy şunu söyleyip,
Zırh giymiş pehlivanına,
Pehlivanlarına, erlerine:
«Basıp bastırıp varın,

Rushing in from all four sides,
The captains of thousands, every one,
Gave up hope of their precious lives;
Doomsday broke loose of a sudden,
The Kıtay pressed in and wrapped him round.
Would this Kıtay ever halt?
Unsparing of their black souls,
The Kıtay came pressing down.
To judge by their fury,
Their intent was to bind Manas;
To seize him and drag him as he stood
Into the dungeon — that is their intent;
Into Esenkan's hand
To deliver Manas bound,
All Kıtay swarming as one,
The godless ones had set to work, it seems;
Their bowmen drawing bows,
They swarmed upon hero Manas.
May no living man behold it —
Such a grievous strait may He
Never visit on His servant.
They have their Kalday, they have their khan;
Around Khan Manas the teeming host
Had closed its ring full fast, it seems.
After he saw them close the ring,

When Ezkara forced the army's rear
And drove it hard ahead,
The mighty ones, the khans,
The souls who headed the host,
Shoving one against another,
All wishing as one for the capture
Of bloodthirsty Manas, the blue-maned —
Ezkara and Coloy spoke thus
To their armor-clad strongman,
To their strongmen and their heroes:
«Press in, bear down, and go,

Kahrolası Burut'u
Kaçırmadan bağlayıp alın,
Koyun boğazlar gibi horlayın!
Biriniz değil, bininiz saldırın,
Zayıfınız dursun, ustanız saldırsın,

Mızrakçılardan akıllısı,
Acımasız yamanınız saldırsın!
Ereniniz saldırsın, hanınız saldırsın,

Anası yanası şu Burut'a

Biriniz kalmadan hepiniz saldırın!
Yönelip mızrak uzatın,
Hep birden kılıç çalın,
Toy Manas Burut'u
Göz göre göre bağlayıp alın!
Hani geçende, Orto-Beecin ovasında,
Esenkan'ın toyunda,
Esenkan'ın sözünü duydunuz,
Demir urgan, ağ taşıyanlar,
Elleri hep hançerliler,
Tırgoot'unuz eksiksiz çıktınız,
Şakasını da fitnesini de
Esenkan'dan duydunuz!
Mızrakçıların yamanları,
Kahrolasıca şu Burut'a
Çullanıp mızrak saplayın,
Gürzlü, topuzlu pehlivanlar,
Şaşkın pehlivan Burut'a
Yönelip topuz çalın,
Halkı kıran hunharın,

Kara niyetli düzenbazın
Hesabını bir yolunu bulup görün,
Hesabını hep birden görün,
Gürz, topuz, silah taşıyanınız,
Kaçmadan karşı durun!
Gerekirse gözü karanız ölsün,

The accursed Burut —
Bind him and take him before he escapes,
Scorn him as one slaughters a sheep!
Not one of you — attack by the thousand;
Let your weak stand back, let your masters attack;
The shrewdest of the lancers,
Your pitiless fierce ones — let them attack!
Let your champions attack, let your khans attack;
Upon that Burut — may his mother burn —
Attack all together, not one left behind!
Level your lances and thrust,
Swing your swords as one,
The green Burut Manas —
Bind him and take him in the sight of all!
Remember, lately, on the Orto-Beecin plain,
At Esenkan's feast,
You heard Esenkan's word;
Bearers of iron rope and net,
You whose hands all carry daggers,
Your Tirgoot turned out to a man —
Both his jest and his cunning design
You heard from Esenkan himself!
Fierce ones among the lancers,
Upon that thrice-accursed Burut
Swarm and drive your lances home;
Strongmen of the club and mace,
Upon the dazed strongman Burut
Turn and swing your maces;
The bloodthirsty one who mows down peoples,
The black-hearted schemer —
Find some way to settle his account,
Settle his account all together;
You who bear club, mace, and weapon,
Stand against him without fleeing!
If need be, let your boldest die;

Ölenden arta kalanınız,
Toy Manas Burut'u

Kaçırmadan bağlayıp verin!
Kazara Manas kurtulursa,
Bildiğim kavgayı yaparım,
Kahrolasıcalar, pehlivanlar,
Birinizi koymadan kırarım!
Yamanlarınızı ezerim,
Yamanlarınızı parçalayıp
Kırgına uğratırım.
Siz binlercesiniz, o yalnız,
Kaçırırsanız olur mu,
Kabarıp duran şu belayı
Elden kaçırmak olur mu?
Sür, sür, sür – diye,
Burut'u bastırıp yok et – diye,

Kırk çocuğunu kırın – diye,
Görülmedik işi böyle yapın – diye,
Belayı başına salın – diye,
Ulunuzun söylediği Manas'ı,
Savaş çıkaran hunharı,
Kakançın'ın, Beecin'in
Yuvasını bozacak düzenbazı,
Koyun boğazlar gibi horlayın,
Kaçırmadan bağlayıp alın!
Esenkan'ınızın dediği söz:
Hunhara gazap salıp
Hesabını şimdi görün,
Bir çaresine bakın!
Kakançın'dan, Beecin'den
Pehlivan da varmış, er de varmış.
Namı bundan alırız,
Kahrolası hunhara
Gücümüz yetmeden kaptırıp,
Pehlivanların hepsini kırdırıp,
Gazabı kargaşaya çevirtip,
Sataşanı kırdırıp,

You who outlive the fallen,
The green Burut Manas —

Bind him and deliver him before he escapes!
If by mischance Manas goes free,
I will wage the war I know:
Accursed wretches, strongmen,
I will cut you down and spare not one!
I will crush your fierce ones,
I will tear your fierce ones apart
And give them to the slaughter.
You are in your thousands, he is alone —
If you let him slip, how can that be,
That swelling calamity there —
Can he be let slip from your hands?
Drive, drive, drive – saying,
Bear down on the Burut, destroy him – saying,
Cut down his forty boys – saying,
Do the unheard-of deed just so – saying,
Loose calamity on his head – saying —
Manas, of whom your sovereign spoke,
The bloodthirsty one who kindles war,
The schemer who will wreck the nest
Of Kakançın and of Beecin —
Scorn him as one slaughters a sheep,
Bind him and take him before he escapes!
The word your Esenkan has spoken:
Loose your wrath on the bloodthirsty one,
Settle his account this instant,
See to some remedy now!
From Kakançın, from Beecin,
There were strongmen, there were heroes too.
From this we take our fame;
But if to the accursed bloodthirsty one,
Our strength failing, we yield him prey,
Letting all our strongmen be cut down,
Letting wrath be turned to rout,
Letting his assailants be cut down —

Nasıl sağ kalırız?
Tutmazsak Manas'ı,
Han Esen'in huzuruna
Ne cevapla varırız?
Bastırıp girip hunharla
Çarpışmaya gücün yetmezse,
Kırılıp hep birden ölelim,
Ölmeden yitmeden hepimiz
Han Esenkan töreye
Nasıl cevap verelim?!
Hana eli boş varmaktansa

Tümden bitip ölelim,
Adı duyulan hunharı

How then shall we stay alive?
If we do not take Manas,
Before the presence of Khan Esen
With what answer shall we come?
If, pressing in against the bloodthirsty one,
Your strength does not suffice for battle,
Let us be cut down and die as one;
If we neither die nor perish, how shall we all
To Khan Esenkan the lawgiver
Give any answer at all?!
Rather than come empty-handed to the khan,
Let us end and die entire;
The bloodthirsty one whose name is heard —

O Esenkan padişaha
Diri tutup verelim.
Mızrak saplayıp bağırıp,
Dört yandan saplayıp itelim,
Şu gök yeleli Manas'ın
Bir heybesini yoklayalım.
Usanmadan mızrak saplayalım,
Gerilip gürz çalalım,
Kavgaya gelen hunharın
Bir hesabını bulalım.
Altay dağının yamacından
Bir daha geçemez edelim,
Çoğalıp yeniden ok atıp,
Kahrolası bu Burut'u
Bundan böyle Kakan'a
Gelemez hale getirelim.
Bir hesabını bulalım,
Azgınlığını başından silkelim.
Paçavra gibi dövüp sersemletelim,
Fitneyi seven hunharın
Bir hesabını bulalım.
Kabarıp güç gösterirse,
Diri koymadan yok edelim,

To that padishah Esenkan
Let us take him alive and deliver him.
Thrusting lances, shouting aloud,
Let us thrust and shove from all four sides;
Of that blue-maned Manas
Let us probe one saddlebag at least.
Let us thrust lances unwearied,
Let us draw back and swing the club;
Of the bloodthirsty one come for the quarrel
Let us find one settling of accounts.
From the flank of the Altay mountain
Let us make him never cross again;
Massing anew and loosing arrows,
This accursed Burut —
Let us render him from this day forth
Unable to come to Kakan.
Let us find one settling of accounts,
Let us shake the wildness from his head.
Let us beat him senseless like a rag;
Of the bloodthirsty one who loves strife
Let us find one settling of accounts.
If he swells and shows his strength,
Let us destroy him, leave him not alive;

Bu pehlivanların içinde
Nice alpınız, kurdunuz var,
Akılda üstat Ezkara'nın
Söylediği sözü belleyin!
Ala göğüslü Mañkuş er,
Dediğim budur, belle!
Kötünüz yok, ustasınız,

Yalnız biriniz bin askere bedel,
Ecel zebanisi gibi yamansınız.
Beecin'de Esenkan'ınızın
Bel bağladığı belisiniz,
Asırlık Kıtay yurdunun
Pek güvendiği erisiniz.
Er diye sınayıp beğendiği –
İyi belleyin, pehlivanlar –
Bey Esenkan ulunuz
Hazineden besletmiş,
Tutuştuğunu bırakmayan,
Bir domuzun etine
Bir yiyişte doymayan,
Boynunuzdaki zinciri çözüp
Çetin düşmana gönderdi.
Yabani hunhar Burut'tan
Görmeden nasıl kalalım,
Çok güvenip gönderdi,

Gök yeleli yavuzdur Esenkan,
Burut'tan bir bozguncuyu
Görmeden nasıl kalalım!
Diri kalmadan kırılıp,
Ölmeden nasıl dönelim!
Burut'a yenilip kaptırırsak,
Ürkerseniz gayret edin siz,

Esen'e eli boş varırsak
Ayıp olur bu hâlimiz!»
Hepsini sıra sıra yürütüp,
Coloy ile Ezkara

Among these strongmen here
You have many an alp, many a wolf —
Ezkara, master in counsel:
Mark well the word he has spoken!
Hero Mañkuş of the dappled breast,
This is my word — mark it!
There is no bad among you; you are masters,
Any one of you worth a thousand troops,
Fierce as the herald of death itself.
In Beecin you are the mainstay
On whom your Esenkan leans,
The heroes in whom the age-old
Land of Kıtay puts firm trust.
Those he assayed and approved as heroes –
Mark it well, you strongmen –
Bey Esenkan your sovereign
Had you fattened from the treasury —
You who release not what you grip,
You who on a single pig's flesh
Are not sated at one eating —
He loosed the chains from your necks
And sent you against the stubborn foe.
From the wild bloodthirsty Burut
How should we hold back unseeing —
Trusting greatly, he sent you forth,

Blue-maned and fierce is Esenkan,
A troublemaker from the Burut —
How can we rest without facing him!
Cut down, none left alive,
How can we turn back before we die!
If we are beaten, losing to the Burut,
If you take fright, then summon your strength,
If we come to Esen empty-handed,
Our state will be a disgrace!»
Marching them all rank on rank,
Coloy and Ezkara

Bahadırlığını gösterip,
Pehlivanlar bunu duyunca,
Ay baltayı ele aldılar,
Namlı Manas gök yeleliye
Yüz karası nice Kıtay
Hep birden saldırıverdi.
Baksan göze ilişmez,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Savrulup uçan kamgak gibi,
Hangisi olduğu bilinmez.
Hepsi gök yeleli ustası,
Manas'ı sarmış meğerse
Kakan'dan gelen yamanı.
Gayreti bol erleri,
Her birisi bir dağ gibi
Kaçmak bilmez yiğitleri,
İri kıyımı ön saftadır,
Ezkara, Coloy kıyısında
Hep birden saldırıp, mızrak vurup,
On binlerle basıp geldiler.
Kurban olayım Tanrı'ya,
Pek razıyım sözüne,
Oşpur'un oğlu Kutubiy
Kutlu imiş, baksana,
Garip Manas'ın kendisine.
Kutubiy durup şunu söyler,
Kuşatan düşmanı gördüğünde:
«Gözbebeğim Manas, can dostum,

Altay'da doğup kara bahtlı oldun,
Bit kadarken bir olup,
Parmak kadarken baş koşan,
Kene kadarken rastlaşan
Yanında dostun ben oldum.
Altay'da doğup oynayan,
Zorba kara Kıtay'a
Bir salalım velveleyi.
Körpe kuray otu katılaşana dek,

Displaying their valor,
When the champions heard this,
They took up the moon-axe,
At famed Manas, the blue-maned,
Many a shame-faced Kıtay
All at once came charging.
Look, and the eye cannot catch them,
May God never show their face,
Like tumbleweed whirled and flying,
Which is which cannot be known.
All of them masters set on the blue-maned,
They had encircled Manas, it seems —
The fierce ones come from Kakan.
Men abounding in zeal,
Each one of them like a mountain,
Warriors who know no flight,
The huge-framed stand in the front rank,
Ezkara at Coloy's flank,
Charging all at once, striking with lances,
In tens of thousands they pressed on.
Let me be an offering to God,
I am well content with His word,
Kutubiy, son of Oşpur,
Was blessed indeed — behold —
For lone Manas himself.
Kutubiy stands and speaks thus,
When he saw the encircling foe:
«Manas, apple of my eye, my heart's friend,
Born in the Altay, black-fated you were,
When you were louse-small we were one,
Joined heads when you were finger-small,
Met when you were tick-small —
I became the friend at your side.
Born in the Altay, playing there,
Upon the tyrant black Kıtay
Let us loose an uproar.
Till the tender kuray grass grows stiff,

Mıyzam çiçeği savrulana dek
Tam altı ay vuruşup,
Mızrak çevirip, saf bozup,
Ecel gelirse okla uçup,
Yüz yüze gelip ölüşüp,
Bir Tek Tanrı'nın yazdığını
Başa gelirse görüşüp,
Çok üşüşen kâfirle
Durmadan vuruşalım,
Ölmeden kâfire
Göçü nasıl verelim!
Azıtmış meğer bu Mançu
Önünü kesip duralım,
Kaptırmayalım onuru
Altı ay durmadan vuruşup,
Ulu, zehir saçan hanına
Vuruşup sürüp girelim,
Kıtay'ı darmadağın edip
Esenkan'ın önüne dek!
İçimde azıcık hasretim —
Kaynaşan Kıtay içinde
Kırk ocak olup kalışım,
Bel bağladığım dayanağım yok,
Sığınıp yattığım yerim yok,
Kıtay elinde ölürsem
Yaradan bir, gönlüm tok».
O zaman Manas kaplan
Kutubiy'in sözünü duyunca:
«Tasalanma, Kutum, tasalanma!
Tulpar seçip binelim,
Karınca gibi Kıtay'ı
Kurutup, sürüp kovalım!
Bu Altay'ın yamacı,
Aman, Kutum, ne dersin,
Yürünmeyecek yer miydi?»
Bunu deyip er Manas
Ağzından yalın saçıldı,
Geri dönmeden vuruşacak
Kan içici hâli göründü.

Till the mıyzam flower is scattered,
Fighting six full months,
Wheeling lances, breaking ranks,
If death comes, felled by an arrow,
Dying face to face,
What the One God has written,
If it befalls, let us meet it,
With the swarming infidel
Let us fight without cease,
How, before dying, to the infidel
Could we surrender the camp!
This Mançu has run wild, it seems,
Let us stand and bar his way,
Let us not let honor be seized,
Fighting six months without cease,
To their great, venom-spewing khan
Let us fight and drive our way in,
Scattering the Kıtay to ruin
Right up to Esenkan's presence!
One small longing lies within me —
Amid the seething Kıtay
I am left of but forty hearths,
I have no prop to lean on,
No place of refuge where I lie,
If I die at Kıtay hands,
The Creator is One, my heart content».
Then Manas the tiger,
Hearing Kutubiy's words:
«Grieve not, my Kutu, grieve not!
Let us choose tulpars and mount,
The ant-like Kıtay
Let us wither, drive and chase away!
This slope of the Altay —
Say, my Kutu, what do you think,
Was it ground not to be trodden?»
So saying, the man Manas —
Flame scattered from his mouth,
Set to fight without turning back,
His blood-drinking mien appeared.

Ötedeki kavisli beli
Aştı Manas köpürerek,
Altındaki Toruçaar
Ok geçmez zırhla donanmış,
Düşmana doğru yönelince
Yoldaşı Hızır'la iki olup,
Alaca atını hoplatıp
Kırk çilten yedeğinde,
Çiltenlerden biri boz kaplan

The arching pass beyond
Manas crossed, foaming with fury,
Beneath him Toruçaar
Was clad in arrow-proof armor,
When he turned toward the foe,
With Hızır his companion, two together,
Making his piebald horse leap,
The forty çilten in his train,
One of the çilten a grey tiger

Ön tarafta atılıp,
Ayköl girdi savaşa
Mızrak uzatıp davranıp,
Yiğit de odur, dayanak odur,
Kıtay'la yüz yüze gelip
Kasıp kavurduğu yer odur.
Kum-Kaşat'ın geçidinde
Kutubiy var yanında,
Şahbaz Manas çıkınca,
Yeryüzünü bürüyen pus
Duman mı desen toz imiş,
Ay gibi sapsarı, apayrı
Bozkır desen el imiş,
Küme küme çok karaltı
Orman mı? diye şaşsan
Dalgalanan Kıtay eli imiş.
Parıl parıl görünen
Yıldız mı desen ateş imiş,
Dümdüz uzanan kara sırt
Kara sırt desen, bel imiş,
O kara sırtın üstünde
Kaynaşan Kıtay eli imiş.
Pusa bürünen yeri gör,
Sapmadan akın salan
O eski Kıtay elini gör!
Beecin'in hanı Esenkan
Kalday'larını sıkı toplamış,
Hunhârı bağlayıp getirin diye,
Sıkı buyruk vermiştir.

Springing out in the fore,
Ayköl entered the battle,
Thrusting out his lance, moving in,
He is the warrior, he is the prop,
Coming face to face with the Kıtay,
There is the place he scorched and ravaged.
At the pass of Kum-Kaşat
Kutubiy is at his side,
When falcon Manas came forth,
The haze that shrouded the earth —
Call it smoke — it was dust,
Moon-yellow, set apart,
Call it steppe — it was a people,
Cluster on cluster of dark shapes —
Should you marvel: is it forest?
It was the surging Kıtay people.
What glittered shining bright —
Call it stars — it was fire,
The black ridge stretching level —
Call it black ridge — it was a pass,
And upon that black ridge
It was the seething Kıtay people.
See the land wrapped in haze,
Launching raids unswerving —
See that ancient Kıtay people!
Esenkan, khan of Beecin,
Had mustered his Kaldays tight,
Bring the bloodthirsty one bound, he said,
He gave the strictest order.

Cellatlar üşüşüp yetişmiş,
Kıtay, Kalmak, Mançu'dan
Yer görünmez olmuştur.
Kol zırhlarını kuşanıp,
Kıtay'ın çokluğundan
Gün görünmez olmuştur.
Kakançın'ın halkı imiş,
Nice türlü alp imiş,
Hanı buyruk verince
Ay-âlemi tarumar eden
O kâfirin töresi imiş.
Toprağı savrulan beli gör,
O anda yerin üstünde
Dalgalanan Kıtay elini gör!
Uluğuyla Esenkan
Şöylece buyruk kılmıştır,
Kulak duyan, göz gören
Pehlivanların hepsini toplamış.
Çınmaçın'ın şehrinden

Executioners swarmed and arrived,
With Kıtay, Kalmak, Mançu
The ground could no more be seen.
Girding on their arm-guards,
From the multitude of the Kıtay
The sun could no more be seen.
It was the folk of Kakançın,
Alps of many kinds they were,
When their khan gives the order,
To wreck the moonlit world entire —
Such was that infidel's custom.
See the pass where earth is whirled aloft,
At that moment upon the land,
See the surging Kıtay people!
Esenkan with his grandees
Gave command in this wise,
All that ears heard and eyes saw —
He gathered every champion.
From the city of Çınmaçın

Öz sınçısını yanına almış,
Davar gibi sürüp, kudurası,

Sıraya dizip yürütmüş.
Pehlivanını derleyip almış,
Gitmem diyen adamın
Orada başını almıştır.
Bir başı bine değen
Ustaları göndermiş,
Eri yumrukla deviren
Yamanları göndermiş.
Kasaba tuğu dalgalanıp,
Güçlüleri basıp gelmiştir.
O çağda Manas'ın
Kaburgası pekişip kemikleşmiş,
Bakıp kestirsen, kaplan
Ulu dağ gibi dolmuştur.
Manas, Manas olmuştur,
Eskimez kürkü giymiştir,

He took his own appraiser at his side,
Driving them like herded stock, the rabid one,
He lined them up and marched them.
He gathered up his champions,
Any man who said 'I will not go' —
There he took his head.
Masters each worth a thousand heads
He sent forth,
Fierce ones who fell a man with a fist
He sent forth.
The town's standard streaming,
His strong ones came pressing on.
In that age Manas —
His ribs had hardened into bone,
Take his measure with a glance — a tiger,
He had filled out like a mighty mountain.
Manas had become Manas,
He wore the fur that never wears out,

Toruçaar'a binmiştir,
Vardığı yer Kakançın,
Demir urgan tuzağına,
Yetkin erin el attı şimdi,
Esenkan'ın ordusuna.
İnce beline kuşanıp,
Hunhârın hâli böyledir,
Yeri kaplayan Kıtay'a
Tek başına daldı saldırıp,
Mızrak saplayıp, balta çalıp,
Boğaz boğaza yaralaştı şimdi,
Yeri kaplayan Kıtay'a
Töre'n tek başına saldırıp,
İçine karışıp gitti şimdi.
Yiğidin hâli böyledir,
Ruhu güçlü, adı ağır,
Dalıp saldırışı budur.
Önünde Mançu'dan tümen ordu.
Heybeti yüce, zehri güçlü,
Alplarını devire devire saplayıp
Arslanın düzledi şimdi.
Eğildiğinde er saplayıp,
Hunhârın hâli böyledir,
Nicesini sıra sıra saplayıp,
Toruçaar ile koşturup,
Dağ gibi taş gibi pehlivanını
Tepetaklak saplayıp devirip,
Toruçaar tulparı şahlandırıp,
Dolu dolu gelenini serip,
Toruçaar'ını oynatıp,

Dolup taşan Kıtay'ın
Bölüğünü çözdü süründürüp,

Yiğit Cakıp, Akbaltay'ın
Armağan verdiği çar-aynayı
Sıkıca başına oturtup,
Karşısına çıkanı yere serip.
Mızrak yetişen yerlerini

He had mounted Toruçaar,
The place he reached was Kakançın,
Into the iron-rope snare
The consummate man now thrust his hand,
Into Esenkan's host.
Girding his slender waist,
Such is the bloodthirsty one's way,
Upon the Kıtay covering the earth
He plunged charging all alone,
Driving the lance, hewing with the axe,
Now throat to throat they dealt wounds,
Upon the Kıtay covering the earth
Your Töre charged all alone,
Now he vanished into their midst.
Such is the warrior's way,
His spirit strong, his name weighty,
This is his plunging charge.
Before him a tümen host of Mançu.
His majesty lofty, his venom strong,
Spearing their alps down one after another,
Your lion now leveled them.
Spearing a man each time he leaned,
Such is the bloodthirsty one's way,
Spearing many rank upon rank,
Galloping on Toruçaar,
Champions like mountains, like stone
He speared and toppled headlong,
Rearing the tulpar Toruçaar,
Laying low those who came in throngs,
Making his Toruçaar dance,

Of the overflowing Kıtay
He broke the ranks and sent them sprawling,
Brave Cakıp and Akbaltay —
The çar-ayna they gave as gift
He set firmly on his head,
Laying low whoever faced him.
Wherever the lance could reach

Mızrak ile devirip,
Kızışıp yakına geleni
Kılıç ile kırıp geçirip,
Mızrağı burup çevirip,
Dalgalanıp gelen Kıtay'ın
Kümesini çözüp dağıtıp.
Dünyaya bakınca
Pus çöküp, toz olup,
Dere boyunca akan kan
Fışkıran pınar kan olup,
Hem pehlivan, hem arslan,
Altay'dan yurdu göçtüğünde
Şahbaz Manas var iken
Kırışılan yer işte orası.
Devi bambaşka, alpı arslan,
Görene seyirlik, yüzleşip,
Şahbaz Manas var iken
Kırışılan yer işte orası.
Haykırıp mızrak uzatışıp,
Çarpışma böylesi olamaz.
Nice günler vuruşup.
Savaşmasının sebebi:
Kıtay zorbalık edince,
Az ocaklıyı ele geçirmeye,
Manas'ı yakalarsa
Kurbanlığa kesmeye,
Bildiği fesadı işlemeye,
Manas ele düştükten sonra,
Avuç kadar Müslüman'ın
Hepsini sürüp götürüp
Mekke'ye dek kırmaya,
Kara Kıtay'ın, Mançu'nun
Dediğine boyun eğer mi?
Ecel yetip okla uçmadan,
Kırgız olan Kırgız'ı
Şahbaz Manas verir mi?
Hunhâr kana doyar mı,
Kaynaşan Mançu eliyle
Çarpışmadan durur mu?

He toppled them with the lance,
Those who, heated, came in close
He cut to pieces with the sword,
Twisting and wheeling the lance,
Of the Kıtay coming in waves
He broke and scattered the clusters.
Looking out upon the world —
Haze settling, turning dust,
Blood flowing all along the stream-bed,
The gushing spring turned to blood,
Champion and lion both,
When his people migrated from the Altay,
While falcon Manas was there,
There is the place of slaughter.
Its giants beyond compare, its alps lions,
A spectacle to the beholder, face to face,
While falcon Manas was there,
There is the place of slaughter.
Roaring, trading lance-thrusts,
No combat could be such as this.
Fighting on for many days.
The reason for his warring:
When the Kıtay wrought tyranny,
To seize the few-hearthed folk,
If they caught Manas,
To slaughter him in sacrifice,
To work what mischief they knew,
Once Manas fell captive,
The Muslims, a mere handful —
To drive them all away
And slay them as far as Mekke,
To the black Kıtay's, the Mançu's
Word — would he bow his neck?
Before fate arrives and he falls to an arrow,
The Kırgız who are Kırgız —
Would falcon Manas give them up?
Can the bloodthirsty have his fill of blood,
With the seething Mançu people
Could he hold back from battle?

Kana doymaz erliği
Kakançın'da bellidir,

Kaplanın arslanlığı.
Erliği yurda bilinmiş,
Altı yıl önce Beecin'in
Manas arslan doğacak şimdi diye,

Defterine çizilmiş.
Bilgeymiş Karıkan:
«Burut'tan Manas çıkar» diye,
Halkına söyleyip durmuş.
Çehresini, endamını
Kakançın'ın, Beecin'in
Büyük defterine çizmiştir.
Ululari toplanıp,
Ulu sözden başlamıştır,
Ulu Manas doğduğunda
Kakançın'ın Beecin'ine
Seksen gün yağmur yağıp,
Şiddetli olup zelzele
Az kalsın yıkılıp gidecekmiş.
Her yanı tam, geniş imiş,
Aslı gök yeleli bu Burut
Müslüman'ın arslanı imiş.
Durmadan mızrak çevirip,
Dalgalanıp gelen Kıtay'ın
Kümesini çözüp dağıtıp,
Yanında yoldaş kırk oğlan
Mızrak saplayıp, kılıç çalıp,
Ayköl Manas, hunhâr arslan
Kargaşaya dalıp gittiğinde,
Adam görmedik bir büyük
Gulguleye dalıp gittiğinde,
Pehlivanlarını kazık gibi serip,
Kırgını seyirlik salmıştır,
Hızır dokunmuş gök yeleliyi
Kırk oğlan göremez olmuştur,
Kalmaklardan han Coloy,

His manhood never sated with blood
Is known in Kakançın,

The tiger's lion-heart.
His manhood known to the land,
Six years before, in Beecin,
'The lion Manas will now be born,' they said,
It was drawn in their register.
A sage was Karıkan:
«From the Burut Manas will arise» — so
He kept telling his people.
His countenance, his figure
In Kakançın's, in Beecin's
Great register he drew.
Their grandees gathered,
He began with weighty words,
When great Manas was born,
Upon Kakançın's Beecin
Rain fell for eighty days,
An earthquake came so fierce
It all but crashed in ruin.
Whole on every side, and broad,
This Burut, blue-maned by birth,
Was the lion of the Muslims.
Wheeling the lance without cease,
Of the Kıtay coming in waves
Breaking and scattering the clusters,
The forty youths, companions at his side,
Driving lances, striking with swords,
Ayköl Manas, bloodthirsty lion,
When he plunged into the turmoil,
Into a vast, unheard-of
Clamor when he plunged away,
Laying their champions out like stakes,
He made the slaughter a spectacle,
The blue-maned one touched by Hızır
The forty youths could see no more,
Of the Kalmaks, khan Coloy,

Kara yeleli Boroonçu
Koca Altay'ın yamacından,
Kara suyun kıyısından,
Rast gelmiş kudurası
Kırk oğlanın ta kendisine.
Yağmur edip, yay çekip,
Dolu edip, ok atıp,
Kırk oğlanı basmıştır.
Mızrakçılardan Boroonçu,
Üstün pehlivan er Coloy
Tam ortaya almıştır,
Kırışa kırışa vuruşup,
Kırgını seyirlik salmıştır.

Black-maned Boroonçu,
From the slope of great Altay,
From the bank of the black water,
The rabid one chanced full
Upon the forty youths themselves.
Making rain of it, drawing bows,
Making hail of it, loosing arrows,
They overwhelmed the forty youths.
Boroonçu, of the lancers,
Coloy, champion supreme,
Took them dead in the middle,
Fighting slaughter upon slaughter,
Made the carnage a spectacle.

Rast geleceğine rast gelmeyip,
Rast gelinmeyecekle karşılaşıp,
Kısmeti büsbütün kurumuştur.
Hızırlı onun yoldaşı,
Dayanak bildiği kırk oğlan
Kırgına uğrayıp yatmıştır.
Kırılmamaya çaresi yok.
Çaresizliğinin tarifi yok.
Arslan Manas kaplan,
Ayırıp kurtarmaya
Şimdilik yanlarında yok.
Bel bağladığı dayanağı yok,
Namlı Manas arslanı yok.
Pehlivanlar basıp dolmuştur,
Kahrolası hilekâr felek,
Gök yelelinin yârenleri
Kırk oğlan şehit olmuştur.
Kırk oğlanın öldüğünü
Şahbaz Kutu görmüştür.
Göğsüne sığmaz nice tasa,
Kutlu bahadır Kutubiy'in
Gözyaşı on koldan akmış,
Öldüklerini bunlar görmüştür.
Görür görmez Kutubiy
Sımsıkı belini kuşanıp,

Not meeting what they should have met,
Meeting what should never be met,
Their portion dried up utterly.
His Hızır-favored companions,
The forty youths he knew as prop,
Lay fallen in the slaughter.
No way for them not to be cut down.
No telling their helplessness.
Lion Manas, the tiger,
To part the foe and save them
Was not beside them then.
No prop they leaned upon,
No famed lion Manas.
Champions pressed in and filled the field,
Accursed treacherous fate,
The blue-maned one's dear comrades,
The forty youths died martyrs.
That the forty youths had died
Falcon Kutu saw.
Grief too great for his breast to hold,
Blessed batyr Kutubiy —
His tears ran in ten streams,
These he saw lying dead.
The moment he saw, Kutubiy
Girded his waist up tight,

Coloy ile Boroonçu'nun
Pehlivanlarına saldırıp,
Telkürööñ'ün başını çevirmiş,
Şahbaz Kutu dalmıştır.
Çevresine bakmadan,
Ölümden canını esirgemeden,
İnişte er saplayıp,
Demirden mızrak çevirip,
Kırgın salıverip,
Beri yanına bakınca
Büyüklüğü dağın yarısı kadar,
Sataşanı yiyecek gibi,
Kalday'ına saldırıp,
Savaşa girip vardı,
Boz katırıyla Boroonçu
Kutubiy'in önünden
Karşısına çıkıverdi.
Kutlusu pek başkadır,
Garibin, Manas'a yoldaştır,
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir nice.
Lafı şeker, sözü bal,
Cenkten geri dönmeyen,

At Coloy's and Boroonçu's
Champions he charged,
He turned Telkürööñ's head,
Falcon Kutu plunged in.
Without a glance around him,
Not sparing his life from death,
Spearing men on the downslope,
Wheeling his lance of iron,
Loosing slaughter free,
When he looked to his near side —
In bulk half a mountain's size,
As if to devour whoever crossed him,
He charged their Kalday,
And went into the fight,
Boroonçu on his grey mule
From before Kutubiy
Sprang out to face him.
His blessedness is a thing apart,
The lone one, companion to Manas,
His valor beyond compare,
His prowess manifold.
His talk sugar, his word honey,
Never turning back from battle,

İnsandan çıkmaz böyle can.
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayana dek
Yetkin bahadır Kutubiy
Temrenden önce yetişti,
Kara hışımlı Kalmak'ı,
Kesesinin beri yaka ucu diye,
Akciğerinin tam hizası diye,
Yumruklayıp geçiverdi.
Ululuk taslayan er imiş,
Boy boy Kıtay, Beecin yurdu
Boroonçu bahadır der imiş.
Kutubiy yumruklayıp geçince,
Eyerinden er kayıp,
Üzengiden ayak kayıp,

From mankind comes no such soul.
Before one could say this or that,
In the blink of an eye,
The consummate batyr Kutubiy
Arrived before the arrowhead,
The black-wrathed Kalmak —
Aiming at the near edge of his pouch,
Aiming level with his lungs,
He punched him and swept past.
A man who claimed greatness he was,
Tribe on tribe, Kıtay and Beecin's land
Called him batyr Boroonçu.
When Kutubiy punched and passed,
The man slid from his saddle,
His foot slid from the stirrup,

Gözü kaymış fıldır fıldır,
Ayağı gitmiş sallanıp,
Seçme çelikten yapılmış,
Pek düzdürülmüş sırlı kargı,
Çeliği ayarında dövülmüş,
Taşa vursa kaymayan,
Çamura girer gibi giren,
Mızrak ile vurduğunda
Boroonçu'ya yetişmiştir,
Akciğerinin tam orta yerini
Yarıp da geçmiştir.
«Değerlimiz öldü diye,
Kıyamet yüzünü gördü» diye,
Gördüğü yerde Ezkara'nın
Öfkesi kabarıvermiştir.
Han değil mi Ezkara,
Kalday'larına bağırıp,
Kança'larını çağırıp,
Hiddetlenip pehlivana
Şiddetle öfkesi gelmiştir.
Tepe saçı diken diken,
Ense saçı kabarıp,
Rahat duramayıp coştu,
Pehlivanlara söylendi:
«Dediğim doğrudur, şimdi bil,
Pehlivan olmayacaksan yerin dibine gir!

Bahadırlığın bir nice,
Pehlivanlığın bir başka,
Yayını sadağını kaptırıp,
Yaman pehlivan Boroonçu'yu
Bu Burut'a kaptırıp,
Uluğu nasıl görürüz,
Kırılıp hep birlikte ölmeden,

Kahrolası Esenkan
Kahrı başka bir han idi,
O hanın huzuruna,
Halk kırılıp, yurt çalkalanıp,

His eyes rolled spinning wild,
His legs went swaying loose,
Made of choicest steel,
A well-trued burnished pike,
Its steel forged true to temper,
That slips not though struck on stone,
That sinks in as into mud,
When he struck with that lance
It reached Boroonçu,
The very center of his lungs
It split and passed clean through.
«Our precious one is dead,
He has seen doomsday's face» — at this,
Where he saw it, Ezkara's
Fury boiled up at once.
Is Ezkara not a khan?
He shouted to his Kaldays,
Summoned his Kanças,
Enraged, against the champion
His anger rose in violence.
The hair of his crown stood bristling,
The hair of his nape puffed up,
He could not rest, he seethed,
He spoke to the champions:
«What I say is true — know it now,
If you will not be champions, sink into the earth!

Your valor is manifold,
Your prowess a thing apart,
Letting bow and quiver be seized,
Letting fierce champion Boroonçu
Be lost to this Burut,
How shall we face the great one,
Unless we are cut down and die together,

Accursed Esenkan —
A khan of wrath apart he was,
Into that khan's presence,
The folk cut down, the land in turmoil,

«Yiğide kırdırıp geldik» deyip,
Kırılmadan diri diri
Gayreti sert, ulu hanın
Yüzüne nasıl bakarız?
Bu kavrulası Burut'a
Kıyıdan yanlamasına vurdurup,
Yamanların hepsini
Burutlara kaptırıp,
Utanmadan nasıl gideriz,
Ulularından birini öldürüp,
Kırışıp ölüşmeden,
Hangi mirasa ereriz?
Ondansa Burut'u
Yerin dibine tepeleyelim,
Birini komadan Burut'u
Yeri eşeleyen boğa gibi
Çökerterek sürelim,
Diri komadan şunun
Sinek gibi canını koparalım!»
Ezkara'nın sözünü uygun gördüler,
Pehlivanlar sözünü tuttu,
O Kutubiy'inin üstüne
Basıp yürüyüverdiler.
Uluğu var, hanı var,
Erenlerin hepsi var,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinleri de birlikte var,
Tutuşsa can komayan,
Vuruşsa kana doymayan,
Yaman Döödür dahi var.
Sadaklısı, yaylısı,
Mızraklısı, pehlivanı
Ortalarına aldılar,
Hakan Manas arslanı yok,
Ortada Kutu kaldı.
Ay baltalı pehlivanı,
Mızrakçıların ustası,
Cenkte yaman seçkini,
Kolçak giymiş hanları

Saying «We let one warrior slaughter us»,
Alive and whole, uncut-down,
The stern-zealed, mighty khan —
How shall we look him in the face?
By this Burut, may he be scorched,
Struck sidelong from the flank,
All of our fierce ones
Lost to the Buruts,
How shall we go without shame,
Without killing one of their great ones,
Without slaughtering and dying in turn,
What heritage shall we attain?
Rather, then, the Burut —
Let us stamp him into the earth's depths,
Sparing not one Burut,
Like a bull pawing the ground
Let us drive them to their knees,
Leaving him not alive,
Let us tear out his life like a fly's!»
They deemed Ezkara's word fitting,
The champions kept his word,
Upon that Kutubiy
They marched pressing down.
Grandees there were, khans there were,
All the chosen men were there,
Of the stone-girt Kıtay
The elect were there together,
Who spare no life once grappling,
Never sated with blood once fighting,
Fierce Döödür too was there.
Quiver-bearers, bowmen,
Lancers and champions
Took him in their midst,
Khagan Manas the lion was absent,
Kutu was left in the middle.
Champions with moon-axes,
Masters of the lancers,
The battle's fierce elect,
Khans wearing arm-guards,

Kıyamet koparıp, çığlık atıp,
Basıp üstüne çullandılar.
Şiddetlendi kâfirin
Türlü türlü pehlivanı.
Boz duman çöküp tüterek,

Raising doomsday, shrieking,
They swarmed down upon him.
Fiercer grew the infidel's
Champions of every kind.
Grey smoke settling, smouldering,

Dört bir yanına baksan
Yayın oku vızıldayıp,
Sayısız asker üşüşüp,
Yollara döküldüğü dem imiş.
Şibeelerden Tagılık,
Gayretli pehlivan, nice ulu
Önünü kesip çıktığı dem imiş.
Er gayreti bambaşka,
Öne geçip çıktığı dem imiş,
Yağmur gibi yay çekip,
Dört nala gelip geçti,
Kalmak'ın Coloy pehlivanı
Basıp üstüne çullandı.
Mançulardan Ezkara
Ordusunu saldırtmıştı.
Gayreti bol ustası,
Yaman Kutubiy'inin üstüne
Basıp çullanmıştı,
Topuz kuşanmış pehlivanı
Hep birden basıverdi.
Kaynaşıp Kıtay koşuşup,
Gürz ve çomak vurduğunda,
Kaynayıp taşan Kalmaklar
Ahir zamanı koparınca,
Aziz candan umut kesip,
Kutlu yoldaş Kutubiy
Sahiden canından umut kesip,
Böyle duruşunun sebebi —
Yeryüzündeki otu gör,
Ot kadar çok Kıtay'ı gör.
Karıncayı gör, kurdu gör,
Kurt kadar Kıtay yurdunu gör!
Yer kaynadı kıvıl kıvıl,

Look to all four sides —
The bow's arrows whining,
Countless soldiers swarming,
It was the hour they poured onto the roads.
Of the Şibee, Tagılık,
A zealous champion, great indeed,
It was the hour he came to bar the way.
A man's zeal is a thing apart,
It was the hour he pressed to the fore,
Drawing bows like rain,
He came and passed at full gallop,
The Kalmak champion Coloy
Swarmed down upon him.
Ezkara of the Mançu
Had loosed his host to the charge.
Masters abounding in zeal,
Upon fierce Kutubiy
Had pressed and swarmed,
Champions girt with maces
Bore down all at once.
The Kıtay seething, scurrying,
When mace and cudgel struck,
The Kalmaks boiling over,
When they loosed the end of days,
Cutting hope from his precious life,
The blessed companion Kutubiy
Truly cut hope from his life,
The reason he stood so —
See the grass upon the earth,
See the Kıtay many as grass.
See the ants, see the worms,
See the Kıtay land many as worms!
The earth seethed and swarmed,

Yetişti Kıtay kaynaşıp,
Yeri kaplayan toz yetişti,
Yetişip Kıtay saldırınca,
Kutubiy'den derman gitti.
Göğüs dayayacak dayanağı yok,
Töştük yok, Manas arslanı yok,
Çarpışmaya mecal yok,
Yalan olduğu belli oldu,
Böyle imiş şu hain dünya!
Yoldaş bildiği nice hanı yok,
Kıtay cehennemi salınca,
Ayırıp kurtarmaya
Dağ gibi Manas dahi yok.
Dayanak bildiği kimse yok,
Ağır müşkül iş geldi.

The Kıtay arrived in seething mass,
Dust covering the earth arrived,
When the Kıtay arrived and charged,
Strength went out of Kutubiy.
No prop to set his chest against,
No Töştük, no lion Manas,
No power left to fight,
Its falseness now stood plain —
Such is this treacherous world!
None of the khans he knew as comrades,
When the Kıtay loosed hell,
To part the foe and save him,
Even mountain-like Manas was gone.
No one he knew as prop,
A heavy, grievous hour had come.

Kıyameti başlattılar,
Han Coloy önde, yetkin alp
Yetişip mızrak saplayınca,
Telkızıl atın üstünde sarsılıp,
Aslı pehlivan, namlı yiğit,
Kutluymuş Kutubiy,
Az kalsın uçup düşecekti.
Yer kaynayıp Kıtay basacak diye,

Uykuda görülmez böyle düş,
Kıtay ordu ordu, bu yalnız,
Değerlisi Manas burada yok,
Asırda var mı böyle iş!?
Çarpıştığı Kakançın,
Hanından buyruk alıp
Ağır müşkülü başlatmıştır.
Kulaçaar ile dörtnala koşturup,
Şahbaz Manas arslanına
Kaynaşan pehlivanlar çattı,
Az değil, büyük kavga,
Kırışma bundan doğdu.
Yoldaş edindiği kırk oğlan
Kırgına uğrayıp okla uçup,

They set doomsday loose,
Khan Coloy in front, consummate alp,
When he arrived and drove his lance,
Shaken atop the horse Telkızıl,
Champion by birth, famed warrior,
Blessed was Kutubiy,
He all but flew and fell.
That earth would boil and Kıtay overwhelm —
Such a dream is not seen in sleep,
Kıtay host on host, he alone,
His precious Manas not here,
In any age was there such a thing!?
Kakançın, where he fought,
Taking orders from its khan,
Had set the heavy trial loose.
Galloping full tilt on Kulaçaar,
Upon falcon Manas the lion
The seething champions fell,
No small thing — a great fight,
From this the slaughter was born.
The forty youths he took as comrades,
Struck by slaughter, felled by arrows,

Şahbaz Manas gök yelelinin
Tam önünde bulundu.
Dün, kara Kalmak'a, Mançu'ya
Kıyameti salmıştı,
Kırk haneliden kırk oğlanı
Hızır dokunmuş şahbazın,
Yoldaş edinip almıştı.
Basıp Kıtay yetişmiştir,
Şahbaz Manas yokken,
Kırk oğlanı Kıtaylar
Kırıp geçmişlerdir.
Sözümü güdük komuşlar,
Hepsini birden öldürüp,
Belimi kırmışlar meğer.
Kıtay seyirlik iş başlatmış,
Dayanak bildiğim kırk oğlanı
Kahrolası bu domuz,
Kırıp bırakıvermiştir.
Gözünü faltaşı gibi açtı:
«Kutlu yoldaş Kutubiy,
Garibi nereye koydular ki,
Karabahtlıyı oyuncak edip
Kemiğini nereye koydular ki?
Kudret verilmiş Kutubiy
Sözümü pek dinlerdi,
Kendime kut olmuştu,

Before falcon Manas the blue-maned
They lay in his very path.
Yesterday, on black Kalmak and Mançu
He had loosed doomsday,
Forty youths from forty households
The Hızır-touched falcon
Had taken as his comrades.
The Kıtay pressed in and arrived,
While falcon Manas was away,
The forty youths the Kıtays
Cut down and swept past.
They have left my word cut short,
Killing them all at once,
They have broken my back, it seems.
The Kıtay began a spectacle,
The forty youths I knew as prop
This accursed swine
Has cut down and cast aside.
His eyes flew wide as divining-stones:
«Blessed companion Kutubiy,
Where have they laid the lone one,
Making the black-fated their plaything,
Where have they laid his bones?
Kutubiy, given power from on high,
He heeded my word well,
He had become my blessing,

Kıtay birleşip toplanıp,
Çepeçevre mi aldılar ki,
Garibimi yerlerde süründürüp,
Hangi yerde boğazladılar ki?!
Kaza yeterse öleyim,
Zorba kara Kalmak'a
Savaş açıp göreyim,
Ok yağmurunu bol salayım,
Altı ay durmadan çarpışıp,
Kutluydu Kutubiy,
Garibim sağ ise eğer,
Ayırıp kurtarayım.

Has the Kıtay joined and gathered,
Taken him in a ring all round,
Dragging my lone one through the dirt,
In what place have they cut his throat?!
If fate suffices, let me die,
Upon the tyrant black Kalmak
Let me open war and see,
Let me loose arrow-rain in plenty,
Fighting six months without cease,
Blessed was Kutubiy,
If my lone one is yet alive,
Let me part the foe and save him.

Kara Kıtay'a, Mançu'ya
Çarpışmayı sert salayım,
Güçlülük taslayan Kıtay'ın
Her gün hıncını kırayım!
Güce başvuran Kalmak'ın
Bir hesabını göreyim,
Karşıma çıkan kara Kalmak'a
Yüz tutup kırgın salayım!
Değerlim Kutubiy'imi,
Sağ ise o şahbazı
Ayırıp kurtarayım!» —
Deyip, böylece, Manas han;
Yar başında kılıç kavliyle,
Darda kalan Kutubiy
Şahbaz Manas gök yelelinin
Kıyamete dek yoldaşı.
Kahırlı pehlivan, becerikli arslan,
Kutubiy yok diye, şahbazın
Kalmak'a daldığı yer orası.
Altındaki Toruçaar'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Homurdanıp, hoplayıp,
Dört yanı süzüp kabararak,
Altında tulpar bineği var,
Âlemi Ayköl arslanın
Sürüp güdecek gücü var.
Yiğit de odur, arslan da odur,
Yöneldiği yerde kan içen,
Namlı Manas, er de odur.
Koruyucusu — bir dokuz,
Koruyup durduğu çağı imiş,
Kırk çilten, Hızır Niyaz'ı
Hızırlı Manas gök yeleliye
Yoldaş olduğu dem imiş.
Yiğit de odur, dayanak da odur,
Namlı gök yeleli arslan da odur.

On black Kıtay, on Mançu
Let me loose battle hard,
Of the Kıtay who plays the mighty
Let me break the spite each day!
Of the Kalmak who resorts to force
Let me settle the account,
On the black Kalmak who dares to face me
Let me turn and loose the slaughter!
My precious Kutubiy,
If that falcon is alive,
Let me part the foe and save him!» —
So saying thus, khan Manas;
With a sword-oath at the cliff's edge,
Kutubiy, caught in the strait,
Falcon Manas the blue-maned's
Companion until doomsday.
Wrathful champion, deft lion,
Because Kutubiy was gone, the falcon —
There is where he plunged into the Kalmak.
On Toruçaar beneath him
Laying the whip right and left,
Growling, bounding,
Scanning all four sides, swelling,
Beneath him is his tulpar mount,
The world — the lion Ayköl
Has strength to drive and herd it.
He is the warrior, he is the lion,
Drinking blood wherever he turns,
Famed Manas, he is the man.
His guardians — a full nine,
It was the season they kept guard,
The forty çilten, Hızır Niyaz,
To Hızır-favored Manas the blue-maned
It was the hour they stood companions.
He is the warrior, he is the prop,
He is the famed blue-maned lion.

Eyer beli gibi çıkıntıya
Eğilip Manas bakınca,

To the saddle-back jutting ridge
When Manas leaned and looked,

Kaynaşan Kalmak yetişmiş,
Şahbaz Kutu gök yeleliyi
Kırk iki kat kuşatmıştır.
Ayköl o dem varmasaydı,
Mızraklısı dikilip,
Ay baltalı yamanı
Basıp gelmişti sıçrayıp,
Bezdiren demir kollusu
İyice yaklaşmıştı,
Kutlu Kutubiy'ine
Yetişip bağlamak için
Coşup pek yakına gelmişti.
Yamanları kasılıp,
Mızrakçıları gerilip,
Nişancıları yönelip,
Sadağını sıkı doğrultmuştu.
Kutlu Kutubiy'ini
Tam azaba salmıştı,
Kudurmuş Coloy, Ezkara
Çepeçevre almıştı,
Kurutacakmış gibi Kutu'yu
Basıp üstüne çullanmıştı.
Dört yandan sayısız ordu koşmuş,
Kahrı güçlü pehlivanı
Yakalamaya durmuştu,
Basıp girip o Kıtay
Yaman Kutubiy'ini
Bağlamaya durmuştu.
Karınca gibi kımıl kımıl,
Kuşatmıştı kıpır kıpır,
Pehlivanının çektiği
Alengir yay, sırlı ok,
Yağmur gibi yay çekip,
Kirişini gerip ok atıp,
Dört yanı Kıtay kesilmişti.
Toprağı savrula yaslana,
Kıtay basıp gelince,
Sıkışmıştı Kutubiy,
Kıpkızıl kana bulanıp,

The seething Kalmak had arrived,
Falcon Kutu, the blue-maned's own,
They had ringed forty-two deep.
Had Ayköl not come at that hour,
Their lancers rearing up,
The fierce ones with moon-axes
Had come bounding, pressing in,
The wearying iron-armed ones
Had drawn in close indeed,
To blessed Kutubiy
To reach and bind him fast,
Surging, they had come right near.
Their fierce ones tensing,
Their lancers drawing taut,
Their marksmen taking aim,
Had leveled their quivers tight.
His blessed Kutubiy
They had cast into full torment,
Rabid Coloy and Ezkara
Had taken him in a ring,
As if to wither Kutu utterly,
They had swarmed down upon him.
From four sides countless hosts had run,
The champion strong in wrath
They stood set to seize,
Pressing in, that Kıtay
Fierce Kutubiy
They stood set to bind.
Astir like ants amilling,
They had ringed him, swarming, teeming,
What their champions drew —
The alengir bow, the burnished arrow,
Drawing bows like rain,
Stretching strings, loosing arrows,
All four sides had turned to Kıtay.
Earth whirling up, heeling over,
When the Kıtay came pressing on,
Kutubiy was hemmed in hard,
Smeared in crimson blood,

Çığlık salıp Kıtay koşuşup,
Kadir Allah'ım, kudretim,
İman ver, ne olur deyip,
Aziz candan umut kesip,
Bahadıra kuvvet gelmeyip,
Kuşatan Kıtay kâfirine
Gözü kaymış fildır fildır,

The Kıtay scurrying, shrieking,
My Almighty Allah, my power,
Grant me faith, I beg — so saying,
Cutting hope from his precious life,
No strength coming to the batyr,
Before the encircling Kıtay infidel
His eyes rolled spinning wild,

Ayağı gitmiş sallanıp,
Çok horluğu Kıtay'dan
Görecek olduğu dem imiş,
Gök yelelinin Kutubiy'i
Ejder misali çok Kıtay'dan
Ölecek olduğu dem imiş!
Derdi içine oturmuş gibi,
Yumulmadan gözü süzülmüş,
Kıtay basıp, saldırıp,
Az bile dense Kutu'ya
Yetmiş mızrak birden değmiş.
Yakalamaya Kıtay atılmış,
Terki kayışı gibi didilip,
Kutu'nun zırhı yırtılmış,
Mecali gitmiş Kutu'ya
Sayısız Kıtay atılmış.
Kırgını seyirlik salayım,
Kutubiy'i kurtarıp,
Yoldaş edinip alayım,
Karaltım yok, dayanağım yok,
Nasıl yalnız kalayım!
Kıtay'ı kıran arslan kıldın,
Şahbazlardan ayrılırsam,
Kudretim, sana ne kıldım?
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup,
Dağ misali hoplayıp,
Mızrağı burup ele alıp,
Dalgalanıp duran Kıtay'a
Durmadan Manas saldırıp,
Savuşturarak Manas yetişti,
Yeri kaplayan çok orduya

His legs went swaying loose,
Much scorn from the Kıtay
It was the hour he was to suffer,
The blue-maned one's Kutubiy,
At the hands of dragon-like Kıtay hordes,
It was the hour he was to die!
As if grief had settled in his heart,
His eyes glazed yet unclosed,
The Kıtay pressing, charging,
Count it low — yet upon Kutu
Seventy lances struck at once.
The Kıtay sprang to seize him,
Torn like a saddle-thong,
Kutu's armor was rent,
At Kutu, his strength now gone,
Countless Kıtay sprang.
Let me make the slaughter a spectacle,
Let me rescue Kutubiy,
And take him for my comrade,
I have no shadow near, no prop,
How should I remain alone!
You made me the lion who breaks the Kıtay,
If I am parted from my falcons,
My Power, what have I done to You?
One blow on Toruçaar's croup,
Bounding like a mountain,
Twisting the lance into his grip,
Upon the Kıtay surging in waves
Manas charged without cease,
Parrying, Manas arrived,
Into the vast host covering the earth

Karışıp daldı.
Kement atan canlarını,
Ay balta çalan pehlivanını,
Demir urgan tuzakçısını,
Eli hançerli kollusunu
Deniz gibi Manas'ın yetişti,
Yetiştiği yerde hepsini
Devire devire geçti.
At taşıyamaz alplarını
Atından saplayıp devirdi,
Gayretlisini, erlerini
Sereserpe devirip sapladı,
Hiddetlenip haykırıp,
Kara kurt gibi Mançu'yu
Savura savura sürüp çıktı,
Sataşan kul yenebilir mi,
Hunhâr doğmuş yiğide

Çarpışan denk gelir mi!
Coşup belini kuşanıp,
Yeri kaplayan kâfire,
Azgın Coloy, Ezkara'ya,
Böylesi bir bahadır
Tek başına daldı saldırıp,
Demir urgan tuzakçısını,
Eli hançerli kollusunu
Manas hanın kırıp geçtiğini

Cepken giymiş güçlüler,
Manas'ın hâlini görünce
Bahadırları şaşırdı.
«Evi yanası bu hunhâr,

Öldürüp kökümüzü kurutur diye,
Hepinizi kırgına uğratıp
Kırıp yıkıp gider» diye,
Saftan çıkıp kaçıştılar.
Kaçmalarının sebebi —
Görenin yüreği bölündü,

He plunged and mingled.
Their lasso-throwing souls,
Their moon-axe-swinging champions,
Their iron-rope snare-setters,
Their dagger-handed armored men —
Your sea-like Manas arrived,
And wherever he arrived, them all
He passed, toppling one after another.
Their alps too heavy for a horse to bear
He speared and toppled from their mounts,
Their zealous ones, their men,
He speared and felled them sprawling,
Raging, roaring,
The Mançu like black worms
He drove out, scattering as he went,
Can any slave who crosses him prevail,
Against the warrior born bloodthirsty

Can any who fights him be his match!
Surging, girding his waist,
Upon the infidel covering the earth,
Upon wild Coloy, upon Ezkara,
Such a batyr as this
Plunged charging all alone,
Their iron-rope snare-setters,
Their dagger-handed armored men —
That khan Manas cut them down and passed —
The strong ones clad in jerkins,
Seeing the state of Manas,
Their batyrs stood astounded.
«This bloodthirsty one — may his house burn —
Will kill us and wither our root, they said,
He will bring slaughter on you all,
Cut down, wreck, and go» — saying so,
They broke rank and scattered fleeing.
The reason for their flight —
The beholder's heart split in two,

Gök yelelinin bir başı
Çok adam gibi göründü.
Önünden bakılsa,
Yiğidinin kendisinde
Beş arslanın heybeti var,
Yanından bakılsa,
Ejderhanın görünüşü var.
Haykırışı taş yarıp,
Sürüp geldiği dem imiş,
Kan akıtıp, hınç döküp,
Kara Kalmak'ı, Mançu'yu
Tepeleyip geldiği dem imiş.
Yetkin erin yetişip mızrak vurup,

The blue-maned one's single head
Seemed like a host of men.
Viewed from the front,
In the warrior's very self
Is the majesty of five lions,
Viewed from the side,
He has the dragon's aspect.
His war-cry splitting stone,
It was the hour he came driving on,
Spilling blood, pouring out spite,
The black Kalmak, the Mançu,
It was the hour he came trampling them.
The consummate man arriving, striking with the lance,

Çaresi tedbiri bol olup,
Mızrak yetişen pehlivanı
Attan düşüp serildi,
Deve gibi, taş gibi pehlivanı
Serile serile kırıldı,
Görenin özlemi kalmadı.
Kutubiy'in yüzünden
Kıtay ile yüzleşip,
Zayıppuruş Manas'ın
Kalmak'a saldığı kavga bu.
Durmadan mızrak çevirip,
Dolu dolu kara Mançu'nun
Kümesini çözüp dağıtıp,
Tutuşup yakına geleni
Ay baltayla tokmaklayıp,
At oyuncusu pehlivanlar

Rich in remedy and craft,
Each champion the lance could reach
Fell from his horse and lay stretched out,
Champions like camels, like stone
Were cut down sprawling one by one,
The beholder's longing was no more.
For Kutubiy's sake
Facing the Kıtay head-on,
Zayıppuruş Manas —
This is the fight he loosed on the Kalmak.
Wheeling the lance without cease,
Of the black Mançu in throngs
Breaking and scattering the clusters,
Those who grappled and came close
Hammering with the moon-axe,
The champions, trick-riders all,

Ne yapacağını bilemeyip,
Sekerek kaçıp durur,
Yedi yüzünü ufalayıp,
Uzakça duran pehlivanı
Ardından kovaladı mızraklayıp,
Toruçaar tulparı koşturup,
Alpının devinin hepsini
Ayköl'ün girdi devirip,

Not knowing what to do,
Kept fleeing at a skip,
Crumbling seven hundred of them,
The champion standing farther off
He chased behind with the lance,
Galloping the tulpar Toruçaar,
All their alps and giants
Your Ayköl went in toppling,

Geniş Altay'ın çıkıntısı —
Çıkıntıya kaçıp yaslandılar,
Ölmeden sağ kaçanı
Kıpkızıl kana bulandı.
Gök pus, yanık toz duman,
Kıl bıyığı sarkıtıp,
Kırıldı Kıtay'dan nice can.
Âleme bedel olan
Ayköl'ün kavga saldı,
Kutlu ise Kutubiy'i,
Garip Manas şahbazın
Ayırıp kurtardı.
Kara söğüt gibi kâfiri
Yine saplayıp kovalayıp,
Kakan'a doğru sürdü yığın yığın.

Orta yerini er gök yeleli
Oyup gelip verdi,
Çevresini Kutubiy
Boğazlayıp gelip verdi.
Kalday yanını han Manas
Kuşatıp gelip verdi,
Tam ortasını Kutubiy
Döve döve gelip verdi.
Orta yerini Kutubiy
Biçip çıkıp geliyor,
Ardından Kalmak'ı
Arslan Manas kaplan,
Birini sağ bırakmadan,
Süpürüp çıkıp geliyor.
Kalday'ları apar topar,
Kaçıştığı dem imiş.
Kaçan düşmanı kaçırmadan,
Arslan Manas, Kutubiy
Bastırıp aldığı dem imiş.
Bildiğini fazlasıyla
Yapıp koyduğu dem imiş,
Kaynaşan Kıtay'ı
Şahbaz Manas o zaman

The spur of the broad Altay —
They fled and pressed against the spur,
Those who fled alive, undying,
Were smeared in crimson blood.
Grey haze, burnt dust and smoke,
Their wiry mustaches drooping,
Many a Kıtay soul was cut down.
He who is worth the world entire,
Your Ayköl loosed the fight,
And blessed Kutubiy —
Lone Manas the falcon's own —
He parted the foe and saved him.
The infidel like black willows
Again he speared and chased,
He drove them heap on heap toward Kakan.
The center — the blue-maned man
Came gouging through and gave it,
The edges — Kutubiy
Came slaughtering through and gave them.
The Kalday flank — khan Manas
Came encircling and gave it,
The very middle — Kutubiy
Came beating through and gave it.
Through the center Kutubiy
Comes mowing his way out,
And behind him the Kalmak
Lion Manas the tiger,
Leaving not one alive,
Comes sweeping his way out.
The Kaldays in headlong rout,
It was the hour they scattered fleeing.
Letting no fleeing foe escape,
Lion Manas and Kutubiy,
It was the hour they ran them down.
All they knew, and more besides,
It was the hour they wrought it full,
The seething Kıtay —
Falcon Manas at that hour,

Kırıp bitirdiği dem imiş.
Azı dişleri sırıtıp,

It was the hour he cut them to the last.
Their eye-teeth bared in grins,

At ölüsü dağ gibi yığıldı,
Bıyıkları sarka sarka,
Er ölüsü demet demet düştü.
Düzlüğün hepsi toz olup,
Dere çukur yerleri
Akan kızıl kan olup,
Ne yapacağını bilemeyip,
Yiğit doğmuş arslanına
Karşı durup mızrak saplayamayıp,
Hükümlük taslayan Mançu yurdu
Kendi varını saçtı,
Sinek kadar candan umut kesip,
Alpının devinin hepsi
Çare bulamayıp şaşırdı.
Nice yüğrük tulparın
Eyeri kayıp böğrüne,
Başıboş dolaşanı bundan çok.
Yakınından ayrılıp,
Hunhârdan kırıldık diye,
Bozlayıp gezeni ondan çok.
Kuskunu kopup,
Hiç çaresini bulamayıp,
Şaşkın gezeni bundan çok.
Mızraklarını yitirip,
Emanet candan hep birden
Umut keseni bundan çok.
Ağırlığı devrilip yalpalayıp,
Duraklayıp kalanı bundan çok.
Issız bozkırda yolunu yitirip,
Ne yapacağını bilemeyip,
Bozlayıp gezeni bundan çok.
Seyri göreceksen bundan gör,
Şahbaz Manas, Kutubiy
Kırıp boğazlayıp, savurup,
Issız bozkırda kalanı,
Ne yapacağını bilemeyip:

Dead horses piled mountain-high,
Their mustaches drooping down,
Dead men fell in sheaf on sheaf.
All the flat turned to dust,
The stream-beds and the hollows
Turned to running crimson blood,
Not knowing what to do,
Against the lion born a warrior
Unable to stand and drive a lance,
The Mançu land that claimed dominion
Scattered all it owned,
Cutting hope from their fly-small lives,
All their alps and giants
Found no remedy, stood dazed.
Of many a fleet tulpar
The saddle slipped to its flank,
More than this ran masterless.
Parted from their kin,
'We are cut down by the bloodthirsty one,'
More than that roamed wailing.
Their cruppers snapped,
Finding no remedy at all,
More than this roamed dazed.
Their lances lost,
From their loaned lives all at once
More than this cut off their hope.
Their baggage toppling, lurching,
More than this stood halted.
Lost on the desolate steppe,
Not knowing what to do,
More than this roamed wailing.
If you would see a sight, see it here,
Falcon Manas and Kutubiy
Cutting, slaughtering, scattering,
Those left on the desolate steppe,
Not knowing what to do:

«Ben kaldım!» diye bağırıp,
Aşağı yukarı bakmadan,
Canını hiç esirgemeden,
Hükmüne doğmuş kaplan
Savurarak kovalamış.
Mançu kaçıp, tabana kuvvet,
Altay dağının eteği boyunca,
Ardından er Manas
Sürüp kırıp, böğürtüp,
Hükümlük taslayan Mançular
Kendi varını saçmıştır,
Ölenden geri kalanı

Crying out «I am left behind!»,
Looking neither down nor up,
Sparing his life not at all,
The tiger born to his dominion
Chased them, scattering as he went.
The Mançu fled, heels flying,
Along the skirts of the Altay mountain,
Behind them the man Manas
Drove, cut down, set them bellowing,
The Mançu who claimed dominion
Scattered all they owned,
Those left behind by the dead

Atına kapanırcasına binip,

Feryat ederek kaçmıştır.
Kara Kalmak, Mançular
Fena ürküp sakınıp,

Çıngırak sıkı çalınıp,
Ordu aklını şaşırıp,
Böylece kaçıp titreyip,
Aşağı yukarı seğirtip,
Kalday'larını kırdırıp,
Atlarını ganimet ettirip,
Ardından kovup kırmaya

Manas keyifle, esirgemeden,
Ölenden geri kalanı
Geniş Altay'ın düz sırtı —
Kara-Too'ya dayandı.
Dayanıp kaçıp vardığında,

Er Manas'a baş eğip,

Ezkara elçiliğe geldi.

Mounting flat against their horses' necks,
Fled away crying lament.
The black Kalmak, the Mançu,
Sorely spooked and shrinking back,
The bells rung hard alarm,
The host lost its wits,
So fleeing, trembling,
Darting up and down,
Their Kaldays slaughtered,
Their horses made spoils of war,
To chase behind and cut them down —
Manas, with relish, unsparing,
Those left behind by the dead —
The broad Altay's level ridge —
They came at last to Kara-Too.
When they fled and reached that stay,
Bowing their heads to the man Manas,
Ezkara came as envoy.

Ezkara'nın Manas'tan üç gün savaşı durdur diyerek üç günlük mühlet istemesi (soluk alma)

«Bahadır Manas, gök yeleli arslan,
Çarpışan yaman devlerin
Hepsini boğazladın, üstün er!
Kemalin tam, dengin yok,

Bugün arslanlığın bilindi.
Tufan suyu ermez Beecin'e

Cehennemi fena başlattın,
Dolup taşan pehlivanı

Tümsek tümsek serip kırdın.
Altay'dan üstün doğmuş
Hakan Manas, sözümü dinle!

On ikisinde ok atıp,
Beecin'e saldın velvele.
Bel bağlanan dağ sırtı gibi

Dayanak olduğun bilindi,
Âdemoğlundan üstün doğmuş

Arslan olduğun bilindi.
Kolçaklı hanları sürüp,
Hunhârım, sana üşüştük,

Kalday'ı toptan kırdırıp,

Ezkara asks Manas for a three-day respite, saying halt the war for three days (a breathing spell)

«Batyr Manas, blue-maned lion,
Of the fierce warring giants
You slaughtered every one, supreme man!
Your perfection whole, you have no equal,
Today your lionhood was known.
To Beecin no flood-water reaches —
Yet you began a fearsome hell,
The champions overflowing in throngs
You strewed and cut down mound on mound.
Born supreme out of the Altay,
Khagan Manas, hear my word!

At twelve you loosed the arrow,
You cast uproar upon Beecin.
Like a mountain ridge men lean upon,
You were known to be a prop,
Born supreme among the sons of Adam,
You were known to be a lion.
Driving the arm-guarded khans,
My bloodthirsty one, we swarmed on you,
Letting the Kalday be slaughtered wholesale,

Hunhârım, sana baş eğdik.

Erliği yaman gösterdiniz,
Nicedir biriken öcünüzü
Şimdi bizden aldınız.
Esenkan buyruk verdiğinden,
Nice dev, size üşüştük,
Erleri boğazlayıp yok ettin,

Ey bahadır, size baş eğdik!
Süleyman'ın hesap sormadığı
Kale kapılı Beecin yeri işte,
Kırıp boğazlamadan buyruğuna al,

Ordalı Kıtay eli işte!
Bahadır, senin önüne
Hepsini sunup dururuz,
Baş eğdik deyip, at sunup,
Kara başı armağan kılarız!
Kahrı sert arslan isen,
Ulu dağ gibi er isen,
Bir vaatte bulunun,
Öfkelenip gidersen,
Önüne armağan sunalım,
Altay'ı, Kañgay yerini,
Hepsiyle birlikte verelim,
Kalmak, Mançu elini.
Padişahlı Kıtay eli işte,
Başımı kesersen ben işte!

Denen söze razı olun,
Arslanlığın gerçek ise,
Üç gün mühlet verin!
Kalday'ımız, hanımız
Sıkı danışıp görüşelim,
Söz verip, kıpırdamadan,
O yerde duralım,
Dediğine razı olalım,

My bloodthirsty one, we bowed to you.

You showed your manhood fiercely,
The vengeance long stored up
You have now taken from us.
Because Esenkan gave the order,
Many a giant, we swarmed on you,
You slaughtered the men and wiped them out,
O batyr, we bowed our heads to you!
Which Süleyman never called to account —
Here is the fortress-gated land of Beecin,
Take it under your command without cutting and slaughter,
Here is the Kıtay people with its horde!
Batyr, before you
We stand offering it all,
Saying we have bowed, offering horses,
We make our very heads a gift!
If you are a lion stern in wrath,
If you are a man like a mighty mountain,
Make us one promise,
If you go away in anger,
Let us lay gifts before you,
The Altay, the land of Kañgay,
Let us give them all together,
The Kalmak and Mançu people.
Here is the Kıtay realm with its padishah,
And here am I, if you would cut off my head!
Consent to the word here spoken,
If your lionhood is true,
Grant a respite of three days!
Our Kalday, our khan —
Let us take close counsel together,
Giving our word, unstirring,
Let us stand in that place,
Let us consent to what you say,

Mançu, Kıtay hanlığını
Danışıp sana verelim.
Başı at olan altı bini
Önüne armağan sunalım,
Kırıp yok etsen bile,
Hızırlı Manas kaplan,
Boyun sunup duralım.
Bel bağlanan şahbaz gibi
Dayanak olduğun gerçekmiş,

The khanate of Mançu and Kıtay —
Let us confer and give it to you.
Six thousand, horses at their head,
Let us lay before you as gifts,
Even should you cut us down and destroy us,
Hızır-favored Manas, tiger,
We stand offering our necks.
Like a falcon men lean upon,
It is true you are a prop,

Burut'tan namlı çıkmış
Arslan olduğun gerçekmiş.
Halka haber salarız,
Çınmaçın'ın şehrinde
Gerçek Manas, seni bizzat
Han kaldırıp baş tacı ederiz.
Öfkeden fayda gelmez,
Öfkelenmeden razı olun,
Hunhâr Manas kaplan,
Üçüncü günden kalırsam,
Kahrı şiddetle başlatın,
Ondan sonra, han Manas,
Kimseyi komadan kırıp atın!»
Ezkara böyle deyince,
Dediğine razı oldu derler,
Saf yürekli üstün arslan,
Erliği bol, ihtiyatı yok,
Üç gün fırsat verdi derler.
Savaşı durdurup, ordu toplayıp,
Ezkara orduya vardı şimdi,
Haberi sıkı saldı şimdi.
Cepken giymiş Mançu'nun
Güçlülerini topladı,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinlerini topladı.
Kolçaklı Kalmak'ın
Hanlarını tümden topladı.
Düpedüz belâ Ezkara

Risen famed out of the Burut,
It is true you are a lion.
We shall send word to the people,
In the city of Çınmaçın,
True Manas, you yourself
We shall raise as khan, our crowning glory.
No good can come of anger,
Consent without wrath,
Bloodthirsty Manas, tiger,
If I fail past the third day,
Begin your wrath in violence,
And after that, khan Manas,
Cut down and cast out sparing none!»
When Ezkara spoke thus,
He consented to his word, they say,
The pure-hearted supreme lion,
Rich in manhood, void of caution,
Granted three days' grace, they say.
Halting the war, gathering the host,
Ezkara now went to the host,
Now sent the word out fast.
Of the jerkin-clad Mançu
He gathered the strong ones,
Of the stone-girt Kıtay
He gathered the elect.
Of the arm-guarded Kalmak
He gathered every khan.
Ezkara, calamity outright,

Duramadı, içi kor gibi yandı,
Could not rest — his heart burned like an ember,

Halis belâ koca Coloy
Dayanamayıp öyle durdu.
Taş kuşananı candan umut kesip,
Nice pehlivan yanıp yakınıp,
Gök çiçekli kürke bürünüp,
Görecek olsan Ezkara,
Gök kaplan gibi atılıp,
Hiddetlenip haykırıp,
Kalday'larını çağırıp:
«Halis belâ hunhâra
«Üç gün mühlet ver» deyip,
Kandırıp geldim o sahtekârı.
Kolay bir kul değildir Manas,

Coloy the elder, calamity pure,
Stood so, unable to endure.
The stone-girt cut hope from their lives,
Many a champion burned and lamented,
Wrapped in the blue-flowered fur,
Should you behold Ezkara —
Springing like a grey tiger,
Raging, roaring,
Summoning his Kaldays:
«To that bloodthirsty one, calamity pure,
«Grant three days' respite» — saying so,
I came having duped that impostor.
No easy slave is Manas,

Yeri oyulası, huyu bambaşka -
May his ground be gouged, his nature is like no other -

Kolayca alt edilir oğul değil!
Sağlam mızrağını çevirdi,
Kahrolası o Burut
Bölüğü darmadağın ediverdi.
Gazabını şiddetle saldı,
Gazabı çetin bu Burut
Kalday'ı kırıp geçirdi!

He is no son to be easily overcome!
He wheeled his sturdy lance about,
That accursed Burut
Scattered the whole company to ruin.
He loosed his wrath with fury,
This Burut of grim wrath
Cut Kalday down and mowed him through!

Bu Burut'un ettiği zulüm,
Zorbalığı bambaşka oldu.
Han Esen buyruk verdiğinde
Çetin savaşlara girerdik,
Bize sataşan herkesi
Yakalayıp bağlardık.
Kahrolası Burut'a
Yolda kendimizi ezdirdik - diye,

The cruelty this Burut wrought,
His tyranny was like no other.
When Han Esen gave the command
We entered into grim wars,
Everyone who dared assail us
We seized and bound.
To the accursed Burut
We let ourselves be crushed upon the road - saying,

Şimdi nasıl varırız,
Han Esen'in huzuruna,
Söyleyecek sözü nasıl buluruz?
Görmediniz mi ey pehlivanlar,

How now shall we come
Into the presence of Han Esen,
How shall we find words to speak?
Have you not seen, o pehlivans,

Yiğitlerden geldik, er geldik,
Biri bine bedel olan
Seçkin erlerle denk gelip geldik!
Hunhar hepsini alıverdi - diye,
Han Esen'in huzurunda
Nasıl cevap veririz?!
Böylesi bir zilleti
Sağ kalıp nasıl görürüz!
Böyle sağ kalmaktansa
Kırılıp ölelim daha iyi!
Fazladan bir düzen kurdum ben,
Dikkat edin hep birlikte, pehlivanlarım,
Üç gün mühlet ver - diyerek,
Gözü kara Manas'ı
Bin bir dille kandırdım.
Hilekârım, sakın kusur etme,
O gözü kara küstahtan
Kavganı esirgeme sakın!
Kakançın'ın hanından
Gayreti aşkın bir dayanaktın,
Güvenilip bel bağlanan,
Atta cambaz, yayan küheylan

We came from warriors, came as men,
Matched against chosen men
Each one worth a thousand, so we came!
The bloodthirsty one took them all - saying,
Before Han Esen's presence
How shall we give answer?!
Such a disgrace as this,
How shall we live to look upon it!
Rather than survive like this,
Better we be cut down and die!
I have laid one scheme in reserve,
Take heed all together, my pehlivans,
Grant three days' respite - saying so,
The fearless Manas
I deceived with a thousand tongues.
My cunning one, commit no fault,
From that fearless insolent one
Do not withhold your fight!
From the khan of Kakançın
You were a support of surpassing zeal,
One trusted and relied upon,
Acrobat on horseback, courser on foot,

Hazine malı büyük nişancı -
Güvendiğim sendin!
Ayar isen, yiğit isen
Âlemi perişan eden
Büyük nişancım sen isen,
Burut'un atı tulpardır,
Atını gözleyip vur, devir,
Gücün yeterse, Karacoy,
O gözü kara hunharı
Asla sağ bırakma, vur öldür!
Sadağını sıkıca kavra,
Gazabı başka türlü hunharı

Alnından vurup yere ser!
Ben Ezkara olalı,
Han diye ad alalı

Great marksman of the treasury's keeping -
It was you I trusted!
If you are Ayar, if you are brave,
If you are my great marksman
Who lays the whole world waste,
The Burut's horse is a tulpar,
Watch his horse, shoot it, bring it down,
If your strength suffices, Karacoy,
That fearless bloodthirsty one -
Never leave him alive, shoot him dead!
Grip your quiver firmly,
That bloodthirsty one of wrath unlike all others -
Strike him in the brow and lay him low!
Since I became Ezkara,
Since I took the name of khan,

Böyle bir er görmedim.
Bunu vurup devirmezsen,
Bildiği fitneyi işler,
Fırsat bulursa bu hunhar
Tek can bırakmadan kırar.
Önceden bunu boğazlamazsak,
Kahrolası hunharı
Susturup yok etmezsek,
Toplanan ordunun hepsini
Tepemizden basar,
Kakan'a dek kovalayıp,
Boğazlayıp kan saçar!
Hileyi fazlasıyla kurun,
Tedbirli erleri toplayın,
Kalmuklardan Han Coloy,
Kıtayların büyüğü Döödür,
Her yandan karşı durun,
Kaçmadan, şaşmadan hunhara
Yüz yüze gelip vuruşun!

Orduyla oyalanıp dururken
Usta nişancı Karacoy,
Usta nişancı sendin,
Yan tarafından tetikte ol!
Yedi bin pehlivan, ordu misali
Dört bir yandan saldırıp,
Ben de gözleyip yetişeyim!
Haykırıp bir mızrak saplayıp,

O gözü kara hunhara
Karışıp dalayım!
Esirgemeden mızrak uzatayım,
Oyalayıp elini bağlayıp,
Güçten düşürüp durayım!
Yandan çıksın Han Coloy,
Boğuşup duralım,
Böyle bir oyun edelim.
Altındaki bindiği -
İri kaburgalı soylu at,

Such a man I have never seen.
If you do not shoot him down,
He will work the sedition he knows,
If he finds his chance, this bloodthirsty one
Will cut us down leaving not one soul.
If we do not slaughter him first,
If that accursed bloodthirsty one
We do not silence and destroy,
The whole of the gathered army
He will crush down upon our heads,
Chasing us all the way to Kakan,
Slaughtering and spilling blood!
Lay your cunning in abundance,
Gather the prudent men,
From the Kalmuks Han Coloy,
Döödür, elder of the Kıtay,
Stand against him from every side,
Without fleeing, without faltering,
Come face to face with the bloodthirsty one and fight!
While he is entangled with the army,
Master marksman Karacoy,
The master marksman was you,
Keep watch from his flank!
Seven thousand pehlivans, like an army,
Attacking from all four sides,
And I shall watch and come in time!
Crying out, thrusting in a lance,

Upon that fearless bloodthirsty one
Let me plunge into the fray!
Let me thrust my lance unsparing,
Delaying him, binding his hands,
Let me wear his strength away!
Let Han Coloy come out from the flank,
Let us grapple with him,
Let us play such a game as this.
What he rides beneath him -
A noble horse of massive ribs,

Halis tulparın ta kendisiymiş,
Ok yetişmezlerden biriymiş.
Yay yetişmez tulpar atı var,
Evi yanası Burut'un
Böylesineymiş heybeti.
Değeri ağır, zehri pek güçlü,
Bu hileyi kurmazsak -
Mızraklaşanı dümdüz eder!
Tulparından ayırıp,
Denk getirip azap vermezsek,
Kanadından ayırıp,
Kuşatıp bağlayıp almazsak,
Manas oyuncak bir er değil,
Kolay alt edilir aslan değil.
Belini sımsıkı kuşanır da,
Karşısına çıkanı yok edip,
Beecin'e kadar kovalar.
Tetikte ol, gör işini, Karacoy!»

It proved the very purest tulpar,
One of those no arrow overtakes.
He has a tulpar horse no bow can reach,
May his house burn, that Burut -
Such indeed was his majesty.
His worth is heavy, his venom most strong,
If we do not lay this snare -
He flattens whoever crosses lances!
If we do not part him from his tulpar,
Corner him and deal him torment,
If we do not part him from his wing,
Surround him, bind him, take him,
Manas is no man for playthings,
No lion easily overcome.
He girds his waist up tight,
Destroys whoever stands against him,
And chases them all the way to Beecin.
Be on your guard, see to your work,
Karacoy!»

Sözünü pekiştirdi Ezkara,
Keskin dilli, hatip bir canmış,
O yanası Ezkara
Akıl hazinesi, hilekâr,
Amansız bir canmış,
Nice sözler söyleyip Ezkara
Çoñkürööñ'ün dizginini çevirdi,
Ezkara'nın sözünü duyunca
Ululuları, erleri,
Kaftan giymiş güçlüleri,
Ezkara'nın sözünü uygun görüp,
Coşup şahlandı pehlivan Coloy,
Gayrete gelip kuşanmadan,
Hazırlanmadan kimse kalmadı.

Ezkara pressed his words home,
A sharp-tongued, eloquent soul he was,
That Ezkara, may he burn,
A treasury of cunning mind, a trickster,
A merciless soul he was,
Speaking many words, Ezkara
Turned Çoñkürööñ's rein about,
When they heard Ezkara's words,
His elders, his men,
His mighty ones clad in kaftans,
Finding Ezkara's words fitting,
The pehlivan Coloy surged and reared up,
Roused to zeal, none remained
Ungirded, none unprepared.

Silahlarını kuşanıp,
Kaynaşıp duran nice ulu
Cenk pusatını bağlanıp,
Ulu Luñtuñ hanları,
Kahramanlık taslayan canları,

Girding on their weapons,
Many a great one seething there
Strapped on the harness of war,
The great khans of Luñtuñ,
Souls who paraded their valor,

Mızrakta usta erleri,
Akıl bilir bilgeleri,
Ezkara'nın lafını uygun görüp,
Deseler de demeseler de yalan mı,
Kadirşinas hanım Esenkan
İsteyerek bizi gönderdi.
Tüfek atıp, yay çekince
Parçalar diye bizi göndermiş,
Çarpışmaya girse hunharı
Boğazlar diye bizi göndermiş.
Geri dönmeden saldıranı
Yakalar diye bizi göndermiş,
Çarpışanı sağ komadan,
Yok eder diye bizi göndermiş.
Hunhara kovalanıp
Eli boş nasıl varırız,
Burut'tan kaçıp geldik diye,
Dağ gibi Esenkan'ına
Çareyi nasıl buluruz?
O gözü kara Burut'u
Hep birlikte kuşatalım,
Ürküp kaçıp gezmektense
Göz göre göre vuruşup,
Dosdoğru ölüme mi duralım?
Gayrete gelip dikilip,
Hazırlanmadık asker kalmadı,
Öfkelenip, gümbürdeyip,
Gazabını kuşanıverdi!
Burut gelirse yeriz diye,

Öfkeyle dönenip,
Cenk pusatını bağlanıp,
Kaynaşıp duran nice pehlivan
Topuzlarını hep birlikte alıp,
Ar damarı kabaran pehlivanlar
Böbürlenip kabarıp,
Gürzlerini kuşanıp,
Kırarsa Manas kırsın diye,

Their men skilled with the lance,
Their sages who knew wisdom,
Finding Ezkara's speech fitting,
Whether they say it or not, is it a lie?
Our gracious khan Esenkan
Sent us forth by his own will.
Firing muskets, drawing bows,
He tears them apart - so he sent us,
If the bloodthirsty one joins battle,
He slaughters them - so he sent us.
The attacker who never turns back,
He seizes him - so he sent us,
Leaving no fighter alive,
He destroys them - so he sent us.
Hounded by the bloodthirsty one,
How shall we come empty-handed,
Saying we fled from the Burut,
To our mountain-like Esenkan -
How shall we find the remedy?
That fearless Burut -
Let us surround him all together,
Rather than roam in startled flight,
Fighting with eyes wide open,
Shall we not stand straight into death?
Roused to zeal they rose upright,
No soldier remained unprepared,
Raging, thundering,
He girded on his wrath!
If the Burut comes, we shall devour him - saying,
Wheeling about in fury,
Strapping on the harness of war,
Many a pehlivan seething there,
Taking up their maces all together,
The pehlivans, their veins of honor swelling,
Boasting and puffing up,
Girding on their war-clubs,
If Manas cuts us down, let him - saying,

Çetin yeminler edişip,
Tevekkül deyip durmadan
Asker dalga dalga coştu.
Cehennemlik Coloy, Ezkara,
Dolup taşan pehlivanı,
Gazap yüzüne bürünüp,
Altından sadak kuşanıp,
Gösterişli at binip,
Geniş kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Rengârenk giyinip,
Kıtayların Karacoy'u
Düşman deyince sevinip,
Nişancılıkta herkesten üstün,
Ay gibi sarı düzlükte gelse,

Yarım çalıya gizlenen.
Kötü de dense yadsınmaz,
Hedefi güzel gözler de,
Mızrağın apaçık ucundan,
Atınca domuzu bile şaşırmaz.
Yaya koşsa büyük yürük,
Sataşanı perişan edip,
Âleme büyük kargaşa salar.
Rengârenk giyinip,
Evi yanası bu kâfir
Karaca gibi sıçrayıp koşarak.
Karacoy geldi hazırlanıp,
Hazırlanmaya durdu nice ulu.
Ustaları, hanları
Kargaşaya düşüp, çığlık kopup,
Yeri ölçüp hazırlandılar,

Zahmeti şöyle kurdular -
Toy yiğidi atından edip,
Beecin'e bağlayıp götürmek.
Çetin, ağır söz söylediler.
Vaadi pek sağlam ettiler.
Gürzlerini hazırladılar,
Hazırlıksız tek can kalmadı.

Swearing grim oaths to one another,
Saying tevekkül without cease,
The army surged wave upon wave.
Hell-bound Coloy, Ezkara,
Their overflowing pehlivans,
Cloaked in the face of wrath,
Girding quivers of gold,
Mounting splendid horses,
Knotting the broad tails up tight,
Dressed in many colors,
The Karacoy of the Kıtay,
Rejoicing at the word of foe,
In marksmanship above all others,
Should one come over the moon-yellow plain,
He hides behind half a bush.
Call him wicked, none can deny it,
He sights his target well,
From the bare point of the lance,
When he shoots he misses not even the boar.
Running on foot, a great racer,
Ruining whoever assails him,
He casts great turmoil on the world.
Dressed in many colors,
May his house burn, this infidel,
Leaping and running like a roe deer,
Karacoy came, made ready,
Many a great one set to preparing.
Their masters, their khans,
Falling to tumult, cries breaking out,
They measured the ground and made ready,
Thus they framed their labor -
To unhorse the young warrior of the feast,
To bind him and carry him to Beecin.
Grim, heavy words they spoke.
Most firm they made their vow.
They made ready their war-clubs,
Not one soul remained unprepared.

Eşlik edip gelen ordudan,
Binlerce hayvan boğazlayıp,
Kaçan böyle olsun diye,
Tunçtan yapılmış burkanı
Göğüslerine sımsıkı koyup,

From the army come as escort,
Slaughtering beasts by the thousand,
May the deserter fare like this - saying,
The burkan wrought of bronze
They pressed hard against their breasts,

Ezkara, Coloy iki han
Kaçarsak kırıp geçir diye,
Söz verip, nice can
Taşı söküp siper yapıp,

Ezkara and Coloy, the two khans,
If we flee, cut us down - saying,
Giving their word, many a soul
Tore up stones and made ramparts,

Yolu kapatıp sağlam edip,

Blocking the road and making it firm,

Ulukları, hanları,
Hırslanıp Kıtaylar
Hazırlıksız kimse kalmadı,
Hızır'ın dokunduğu Manas'a
Kıtay'ın tuhaf kavgası.
Azık için davar kesip,
Mançu ile Kalmuk'tan
Nöbeti sıkı koyup,
Gün vakti bitene dek,
Dalgalanıp gelen sayısız Kıtay,

Their elders, their khans,
The Kıtay, seized with fury -
None remained unprepared,
Against Manas, touched by Hızır,
The Kıtay's strange quarrel.
Slaughtering cattle for provisions,
From the Mançu and the Kalmuk
Setting the watch in strictness,
Until the day's hours were spent,
The numberless Kıtay come surging in waves,

Konaklayıp yatan konuğunu

The guest who camped and lay there -

Şimdi anlatıverelim,
Kırıla kırıla savaş olana dek,

Now let us tell of it,
Until battle came, slaughter upon slaughter,

Kıtay kaynayıp dolana dek

Until the Kıtay seethed and swarmed -

Er Koşoy ağanın destanını.

The epic of elder brother Er Koşoy.

Koşoy'un, Bilerik ile Manas'ı kurtarmak için asker hazırlayıp,
Kıtay'a sefere çıkışı

How Koşoy, to rescue Bilerik and Manas, made ready his soldiers
and set out on campaign against the Kıtay

Ak alâmetli tuğ hazırlayıp,

Preparing the white-emblemed banner,

El yaylaya çekilirken,

Atın semirdiği mevsimde,
Soylu tulparın karnında
Kazı bağlanıp, yağ dolup,

Yiğit Koşoy ağan,
Üstün pehlivan, üstün aslan,
Akıl hazinesi, bilge kişi.
Kaplan ağan Han Koşoy,
Yel değse de sel değmez,

Ele çadır oluşu da var,
Cenk kurdu ağanın
Bahadırlığı da var.
Ele sarraf Koşoy'un
Şeyhliği de var,
Akıl hazinesi büyük tedbirci

Ağan Koşoy bahadırın

As the people moved to summer pasture,
In the season when horses grow fat,
When in the noble tulpar's belly
The kazı is bound and filled with fat,
Your valiant elder brother Koşoy,
Supreme pehlivan, supreme lion,
Treasury of wisdom, a sage.
Your tiger elder, Han Koşoy,
Though wind may touch him, no flood can,
He is a very tent unto the people,
The war-wolf elder brother
Has his valor too.
The people's assayer, Koşoy,
Has his sheikhhood too,
Treasury of wisdom, great in counsel,
Your elder brother Koşoy the bahadır

Hatipliği de var.
Ağan Koşoy ihtiyarda
Her hünerin hepsi var.
Koca yurda tuğ olmuş,

Evliya Koşoy ağanın
Otağ sahipliği de var.
Ölçüye sığmaz Koşoy ağanın
Mollalığı da var,
Mızrak tutup bölük bozan
Ustalığı da var.
Tulpar binip tuğ almış
Şahin Koşoy ağanın
Yiğitliği de var.
Ereni var, hanı var,
Akıl eren canların hepsi var.
Ancıyan'ın Aykoco'su,

Has his eloquence too.
In your elder Koşoy, the aged one,
Every skill is found entire.
He has become the banner of the great homeland,
The saint, elder brother Koşoy,
Has his lordship of the great tent too.
Koşoy, elder beyond all measure,
Has his mullah's learning too,
Gripping the lance, breaking companies -
He has his mastery too.
Mounted on a tulpar, bearing the banner,
Your falcon elder brother Koşoy
Has his valor too.
He has his holy men, he has his khans,
All the souls of ripened wisdom are there.
Ancıyan's Aykoco,

Şeyh sofu, ihtiyar var,
Ağan Koşoy'un yanında
Nicelerin hepsi var.
Ağan Koşoy ihtiyar,
Arka edinilen evliya,
Halife'ye varıp icazet almış,
Han-zâdeden dua almış.
On iki pîre el verip,
Kaplan Koşoy ağan
Zayıppuruş diye ad almış.
Coşup Koşoy ağan,
Başına olgun düşünce düşüp
Çeç-Töbö'de konaklamış,
Cakıp'ın oğlu Manas'ı
Nur yüzlü Koşoy özleyip anmış,

Akşamleyin düş gördüğünde
Aykoco'nun biriciği
Bilerik düşmüş aklına.
«Ahir zaman kargaşasını
Bilene Kıtay salmıştı.
Samarkan şehrinden
Karadöñ oğlu Carmanas'ı
Gerçek Manas budur diye,
Bağlayıp almıştı.
Altmış kapılı Beecin'e
Dolanıp savaş açmazsam,

Bağlanıp yatan bahadırların
Ellerini çözüp almazsam,
Koşoy olmadan öleyim mi,
Ölmeden sağ gezmektense
Kıyameti mi göreyim!
Çaydanlığı altın, çayı ucuz,
Acıkanın karnını doyuran,
Müslüman şehirleri içinde
Samarkan gibi kale yok,
Alna yazılmış bir kısmet,
Müslümanın yurdunda

The sheikh, the sufi, the elder is there,
At your elder Koşoy's side
Many and all are there.
Your elder brother Koşoy, the aged one,
A saint on whom all lean,
Went to the Caliph and received his license,
Received blessing from the khan-born.
Giving his hand to the twelve pîrs,
Your tiger elder Koşoy
Took the name Zayıppuruş.
Stirred to fervor, elder Koşoy,
A ripened thought fell on his head,
He had camped at Çeç-Töbö,
For Manas, son of Cakıp,
Radiant-faced Koşoy yearned and remembered,

When he dreamed a dream at evening,
Aykoco's only one,
Bilerik came into his mind.
«The turmoil of the last age
The Kıtay loosed upon the knowing one.
From the city of Samarkan
Carmanas, son of Karadöñ,
Saying, this is the true Manas,
They had bound him and taken him.
To Beecin of the sixty gates
If I do not wheel about and open war,

If the bound and lying bahadırs'
Hands I do not loose and free,
Let me die and be Koşoy no more -
Rather than walk alive undying,
Shall I look upon doomsday itself!
Its teapot gold, its tea cheap,
Filling the belly of the hungry,
Among the Muslim cities
There is no fortress like Samarkan,
A portion written on the brow,
In the homeland of the Muslim

Manas gibi evlat yok!
Yetmiş kapılı Beecin'e
Yedi kez dolanıp varmazsam,
Yer tüyü kadar Kıtay'la
Yedi yıl vuruşup,
Kuşatmadaki oğulları
Ayırıp kurtaramazsam,
Koşoy olmadan öleyim,
Hor olup sağ gezmektense
Doğmamış gibi yerin dibine çökeyim!

Sakalımın ağında,
Ecel seferim yaklaşmış çağında
Sayısız yatan Kıtay'ı
Savurup dağıtıp göreyim!
Dikkat et, elim yurdum,
Ceti-Özön bize yurt idi,
Cakıp'ın oğlu genç Manas
Kaplan doğmuş aslan idi.
Kalabalık yurdu incitmeden
Koruyup gözeten er idi,

Her yanı kusursuz denk idi,
Şay'ın koruduğu aslandı!
Göstereceğin bir zaman kıl,
Can diye Tanrım yarattınsa,
Manas'ı, Tanrım, esen kıl!
Ölçüp biçsem, işte ben Koşoy
Ölmeyip sağ gezdiğimde
Hangi mirasa ereyim,
Altmış kapılı Beecin'e
Çarpışıp savaş açarım!
Altay'da doğup büyümüş,

Şanı başka türlü ulu olmuş
Arslan Manas yiğidi
Önüme katıp alarak,
Kaynaşan Kıtay'dan,
Kuşatılmış yatan oğulları

There is no son like Manas!
To Beecin of the seventy gates
If I do not go, circling seven times,
With Kıtay numberless as earth's down
If I do not fight seven years,
The sons who lie besieged
If I cannot part free and rescue,
Let me die and be Koşoy no more,
Rather than walk alive in disgrace,
Let me sink underground as one never born!
In the white of my beard,
In the season my death-journey draws near,
The numberless encamped Kıtay -
Let me scatter them to the winds and see!
Take heed, my people, my homeland,
Ceti-Özön was our homeland,
Cakıp's son, young Manas,
Was a lion born a tiger.
Without wounding the teeming homeland,
He was a man who guarded and watched over it,
On every side he was flawless, matched,
He was the lion whom Şay protected!
Make a time to show him forth,
If You created him a soul, my God,
Keep Manas, my God, safe and sound!
When I weigh and measure, I, this Koşoy,
While I walk alive, undying,
What inheritance shall I attain?
On Beecin of the sixty gates
I shall fall in combat and open war!
Born and raised in the Altay,

His glory grown great like no other,
The warrior Arslan Manas -
Taking him along before me,
From the seething Kıtay,
The sons who lie besieged

Ayırıp kurtarırım.
Boğuşacağım - Kakançın,
Düşman olacağım - Bakburçun,
Karanlık yüzlü Kıtay'a
Dosdoğru varıp mızrak uzatın,
Mihnet çekmiş el uğruna
Canınızı kurban edin!
Kara Kıtay'a, Mançu'ya
Saldırıp mızrak uzatın,
Kuşatılmış er uğruna
Canınızı kurban edin,
Atışmayı bolca salın.
Sürgün edilen Cakıp, Akbaltay
Altay'da durur diye duyarım,
Ayırıp kurtarın!
Çare bulamayıp o soydaş
İnleyip gezer diye duyarım.
Hani dün Manas geldiğinde
Hızır dokunmuş boz yeleliyi
Önünden karşılamaya,
Kıtay'a kırgın salmaya,
Ak buğday ununu çiğneştik,
Ak Kur'an'ı tutuştuk.
Kuşağa düğümlenmiş şekeri var,
Hızırlı Manas aslan ile
Tanrı adına içilmiş andım var.
Günü yazıya geçirmişiz,
Gün hesabını almışız.
Bu yıl Koşoy ağan
Ordu başlatıp asker toplarım,
Asker toplarken bol toplarım» -

Deyip o zaman ağan,
Duramayıp hazırlanıp,
Arslan gibi atılıp,
Şanı ulu Beecin'e
Ordu yürütmeye hazırlanıp,
Eli erişen, söz dinleyen,

I shall part free and rescue.
I shall grapple - with Kakançın,
I shall make my foe - Bakburçun,
Against the dark-faced Kıtay
Go straight and thrust your lances,
For the people who have suffered toil,
Offer up your lives!
Against the black Kıtay, the Mançu,
Attack and thrust your lances,
For the besieged brave man's sake
Offer up your lives,
Loose the exchange of fire in plenty.
The exiled Cakıp and Akbaltay
Stand in the Altay, so I hear,
Part them free and rescue them!
Finding no remedy, that kinsman
Wanders groaning, so I hear.
Why, but yesterday when Manas came,
The gray-maned one touched by Hızır,
To meet him coming forth,
To loose slaughter on the Kıtay,
We chewed white wheaten flour together,
We held the white Kur'an together.
There is sugar knotted in the sash,
With Hızır-blessed Manas the lion
I have an oath drunk in the name of God.
We have set the day in writing,
We have taken the reckoning of days.
This year your elder Koşoy
Shall raise a host and gather soldiers,
And gathering soldiers, gather them in plenty» -
So saying then your elder,
Unable to rest, made ready,
Springing forth like a lion,
To Beecin of great renown
Making ready to march his host,
All whose hand could reach, who heeded his word,

Koşoy deyip hakkıyla bilen herkesi,
Kargaşa çıkarmaksızın
Bırakmadan toplayıvermiş derler.
Toplanan yurdun içinde
Erler var, ustalar var,
El ağası yiğitler var,
Bilgeler var, ihtiyarlar var,
Kakan'a gaza edecek
Gayretlilerin hepsi var.
Eski-Çambıl'ı yurt edinen,
Ezelden yaman er denen,
Kimsenin eğip yenemediği
Er Buudayık, işte o var.
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Ağırbaşlı çetin er denen,
Kazaklardan Aydarkan,
Vadiden tozu tütüp,
Türküsünü söyleyip çağırıp,
Er Aydarkan da birlikte var.
Ceti-Özön'ün devlerini
Olgun Koşoy ağan
Eksiksiz toplayıvermiş.
Çeç-Töbö'yü yurt tutup,
Alp devlerin hepsini
Ağan Koşoy o zaman
Katar edip sürüvermiş,
Yer sarsılıp, ordu dolup,
Elin sayımı alındığında,
El yazıya geçirildiğinde
On iki bin asker olup,
Bukar elinden büyük molla,
Ancıyan'dan Aykoco,
Kuşağını sarık edip sarınıp,
Kudret sahibine yalvarıp,
Ecel yeterse ölürüm diye,
Ecel yetmez de kalırsam
Bu Koşoy'un ordusuna
İmam olurum diye,

All who knew Koşoy by his true worth,
Without stirring up turmoil,
He gathered in, they say, leaving none.
Within the gathered homeland
There are men, there are masters,
There are warriors, lords of the people,
There are sages, there are elders,
All the zealous ones are there
Who will wage holy war on Kakan.
He who made Eski-Çambıl his home,
Called of old a fearsome man,
Whom no one ever bent or beat -
Er Buudayık, behold, he is there.
He who made Sarı-Arka his home,
Called a grave and grim man,
Aydarkan of the Kazakhs,
Dust rising from the valley,
Singing his song and calling,
Er Aydarkan too is there together.
The giants of Ceti-Özön
The ripened elder Koşoy
Gathered in without one missing.
Making Çeç-Töbö his seat,
All of the alp-giants
Your elder Koşoy then
Drove forward rank on rank,
The earth shook, the host swelled full,
When the count of the people was taken,
When the people were set in writing,
Twelve thousand soldiers they became,
From the land of Bukar a great mullah,
From Ancıyan Aykoco,
Winding his sash into a turban,
Imploring the Lord of Power,
If my hour comes, I die - saying,
And if my hour comes not and I remain,
To this host of Koşoy
I shall be imam - saying,

Adı Aykoco, o olup,
Yürüklerden tulpar at alıp,
Ağan Koşoy o zaman
Evliya kocadan dua alıp.

His name Aykoco, he it was,
Taking a tulpar from among the racers,
Your elder Koşoy then
Received blessing from the saintly elder.

Yer yarılıp ordu dolup,
Yol azığını bol alıp,
Vadiler boyunca o zaman,
Yeri büken ordu alıp,
Azık yükleyip deve alıp,
Ağan Koşoy o zaman,
Boğuşacak dev alıp,
Yürüklerden tulpar at alıp,
Halifeden dua alıp,
Alâmetli tuğu dalgalanıp,
Kaplan Koşoy ağanız
Hazırlanıp atlanmış,
Gün vaktini boşa geçirmemiş,
Günlerce durup dinlenmemiş,
Orta-Beecin geçidinde,
Esenkan'ın çok ordusu
Manas ile o zaman
Kırışıp dururken,
Esenkan'ın elçisi,
Kapıyı bekleyen nöbetçisi,
Çelik kapılı derbendi
Açıp, çekip, kapatanı -
Onlardan kimse kalmamış.
Carmanas ile Bilerik'in
Çukura atıldıkları yere,
Beyler beyi Koşoy er ağan,
Keşfe bakıp, yer yoklayıp,
Usta Koşoy varıvermiş,
On iki karakol, kırk nöbetçiyi
Hızırlı Koşoy ağanız
Kırıp geçirivermiş.
Zindandaki ikisini
Usta Koşoy ağan
Çukurdan çekip çıkarmış.

The earth split open, the host swelled full,
Taking road-provisions in plenty,
Along the valleys then,
Taking a host that bent the earth,
Loading provisions, taking camels,
Your elder Koşoy then,
Taking giants who would grapple,
Taking tulpars from among the racers,
Receiving blessing from the Caliph,
The emblemed banner rippling,
Your tiger elder Koşoy
Made ready and mounted,
He wasted not the day's hours,
Rested not for days on end,
At the pass of Orta-Beecin,
While Esenkan's many hosts
With Manas at that time
Stood locked in slaughter,
Esenkan's envoy,
The sentry who kept the gate,
He who opened, drew, and shut
The steel-gated mountain strait -
Of them not one remained.
To the place where Carmanas and Bilerik
Had been cast into the pit,
Bey of beys, brave elder Koşoy,
Scouting and probing the ground,
The master Koşoy arrived.
Twelve pickets, forty sentries -
Your Hızır-blessed elder Koşoy
Cut them down and mowed them through.
The two within the dungeon
The master elder Koşoy
Drew up out of the pit.

On iki seki, dört duvardan
Geçmekten Koşoy korkmamış,
Eyer beli gibi sırtı
Aşmaktan Koşoy korkmamış.
Demir urgan ağından
Carmanas ile Bilerik'i
Ayırıp kurtarıvermiş.
Esenkan'ın elinden,

Past twelve terraces, four walls
Koşoy feared not to pass,
The ridge like a saddle's spine
Koşoy feared not to cross.
From the net of iron cord
Carmanas and Bilerik
He parted free and rescued.
Out of Esenkan's hand,

Ziynetimle binmeye
Yorgam işte bu olur diye,
Kurtardım oğulları,
Ganimetim işte bu olur diye,
Bağlanıp duran pazarın
Bahtını açtı er Koşoy,
Bağlı gezen oğulların
Elini çözdü er Koşoy.
El basmamış cennetin
Kapısını açtı er Koşoy,
Kimsenin görmediği cennetin
Baş köşesini gördü er Koşoy.
Duyana büyük nişan oldu,
Salıp çıktı er Koşoy,
Altınını ganimete bölüp,
Yükleyip çıktı er Koşoy,
Görülmedik kargaşayı
Salıp çıktı er Koşoy.
Çukurda yatan oğulları
Azat edip dünyaya
Alıp çıktı er Koşoy.
Asker toplayıp, ordu yürüyüp,
Ağan Koşoy o zaman
Kerkabılan, Taytoru -
Cenge iki at binip,
Peygamber misali ihtiyar,
Deden Koşoy evliya
Yiğitliğini bildirip,
Bilerik'in altına,
Kıtay'dan zorla alınmış

To ride adorned in all my finery,
This shall be my ambling mount - saying,
I have rescued the sons,
This shall be my spoil - saying,
The bazaar that stood in bonds -
Er Koşoy opened its fortune,
The sons who walked in bonds -
Er Koşoy loosed their hands.
The paradise untrodden by man -
Er Koşoy opened its gate,
The paradise no one has seen -
Er Koşoy beheld its seat of honor.
To all who heard, a great sign it became,
Er Koşoy loosed it and came forth,
Dividing its gold as spoil,
Er Koşoy loaded it and came forth,
Turmoil never seen before
Er Koşoy loosed and came forth.
The sons who lay within the pit
He set at liberty, and to the world
Er Koşoy brought them forth.
Gathering soldiers, marching the host,
Your elder Koşoy then -
Kerkabılan, Taytoru -
Riding two horses into war,
The elder like unto a prophet,
Your grandsire Koşoy the saint
Made his valor known,
And beneath Bilerik,
Taken by force from the Kıtay,

Koyonboz'u bindirip,
Mahmuzlayıp savaş salmış,
Esenkan'ın Telceer'ini,
Nöbetçilerini boğazlarken,
Ağırbaşlı Koşoy ağan
Ganimet edip almış.
Aslan olduğunu bildiren
Karadöñ oğlu Carmanas'ı
O ata bindirivermiş.
İki can ele geçince
Asık yüzlerin hepsi açılmış.
Kaygının hepsini saçıp dağıtmış,

He set Koyonboz to ride,
Spurring on, he loosed the battle,
Esenkan's Telceer,
While slaughtering his sentries,
The grave elder Koşoy
Took as his spoil of war.
He who showed himself a lion,
Carmanas, son of Karadöñ -
On that horse he set him.
When the two souls were won back,
Every downcast face brightened.
He scattered all the sorrow wide,

Acıkan karın doymuş,
Ağan Koşoy o zaman
Kaygının hepsini gidermiş.
Beecin'in beri yüzüne
Çıkmış er Koşoy,
Çay alınan dağın eteğine.
Issız bozkıra çıkınca,
Er imiş Koşoy ağan,
Koca kazanla ölçtürüp,

The hungry belly was filled,
Your elder Koşoy then
Drove away all of the grief.
To the hither face of Beecin
Er Koşoy came out,
To the skirts of the tea-bearing mountain.
Coming out onto the desolate steppe,
A true man was elder Koşoy,
He had them measure with the great cauldron,

Ocak çukurunu kazdırıp,
Ay tırnaklılardan o zaman
İki yüz kısrak boğazlatıp,
Baabedin duasını tez söyleyip,
Kimsenin bulamayacağı düşünce kurup,
Issız bozkırda ağan,
Fazlasıyla büyük toy edip,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Öfkeyle haykırıp,
Erleri çağırıp,
Bilmeyene bildirip,
Bilgili Koşoy ihtiyar,
Sezmeyene sezdirip,
Şahin Koşoy evliya:
«Ala kaftanlı Aykoco,

Had them dig the hearth-pit,
From the moon-hoofed herds then
He had two hundred mares slaughtered,
Speaking Baabedin's prayer swiftly,
Framing a thought none could fathom,
On the desolate steppe your elder,
Holding a feast great beyond measure,
When dawn whitened and broke,
When light touched the earth,
Crying out in wrath,
Summoning the men,
Making known to the unknowing,
The learned elder Koşoy,
Making the unheeding heed,
The falcon Koşoy, the saint:
«Aykoco of the motley kaftan,

Bukar elinin büyük mollası,
Sen de burada dursun,
Asker toplayıp ordu deren
Er olan da burada dursun,
Mızrakçıların kaplanı,
Usta olan da burada dursun,
Düşman hilesini hakkıyla bilen
Yaman olan da burada dursun!
Dosdoğru uzanan kara sırt,
Benim aşabileceğim geçit değil,
Ermişin bile el sürmediği Beecin'e
Gücü yetecek el değil.
Düşünsem, Beecin kalesinden
Süleyman bile hesap sormamış,
Gazabı çetin kâfire
Sataşan sağ kalmamış.
Kaç binlerce yeri var.

Great mullah of the land of Bukar,
You too shall stay here,
He who gathers soldiers and levies hosts -
The brave one too shall stay here,
Tiger of the lancers,
The master too shall stay here,
He who truly knows the foe's cunning -
The fierce one too shall stay here!
The black ridge stretching straight ahead
Is no pass that I can cross,
Beecin untouched even by the saint's hand -
No people has the strength for it.
When I think - of the fortress of Beecin
Even Süleyman never called account,
The infidel of grim wrath -
Whoever crossed him never lived.
It has lands in how many thousands,

Kaç boydan eli var.
Hep birden basıp kuşatsa
Yeri, canı kor mu?
Tek göz denen eli var,
Karşı varsam ben mi yenerim,
Kapışılan kâfirden
Beri sağ gelinir mi?
Çarpışan adam onar mı,
Nice yıllar vuruşsa
Kıtay eğilip durur mu,
Söylesem nice sözüm var,
Bu yere nur dökülüp
Devir kıyamet olana dek,
Kimse yenip alamaz diye,
Allah Teâlâ Tanrı'nın
Kendi söylediği sözü var.
Altı aslanın sonuncusu,
Rast gelirse Tanrı vergisi
Arslan Manas aslanın var.
Yiğit de odur, aslan da odur,
Bulunsa açılır talihin,

Peoples of how many tribes.
Were they all at once to press the siege,
Would they spare the land, the soul?
It has the people called One-Eye,
If I go against them, shall I prevail?
From the infidel once grappled with,
Does one come back alive?
Does the man who fights recover?
Though one battle years on years,
Will the Kıtay ever bow down?
Were I to speak, I have many words:
Until light pours upon this earth
And the age becomes doomsday,
None shall conquer and take it - so,
Of Allah the Exalted, God Himself,
There is a word He spoke.
The last of the six lions,
If fortune grants, the gift of God,
You have Arslan Manas the lion.
The brave is he, the lion is he,
If he be found, your fortune opens,

Manas'ı bulup alırız,
Yiğit Manas boz yeleliyi
Belimize kuşak ederiz.
Ulu Manas aslan odur,
Devletini bulduracak er odur.
Keçe evini yağa boğar,
Rast gelirse Manas kaplan,
Bir avuç Müslümanı
Dört bir yana han kılar.
Keregeni yağa boğar,
Karşılaştığında seni de
Kurumlanan bir han kılar.
Yüce sarp geçit odur,
Bize Tanrı'nın buyurduğu,
Bir avuç Müslümanı
Koruyup gözetecek er odur!
Düşman olacak elin var,
Düşmana kılını yedirmeden
Koruyacak Manas erin var.
Bil de yurdum, sözümü al,
Yamaç da odur, geçit de odur,

We shall find Manas and take him,
Valiant Manas, the gray-maned one,
We shall make the sash around our waist.
Great Manas, the lion, is he,
The man to win your fortune is he.
He drowns the felt house in fat,
If fortune grants, Manas the tiger
Will make the handful of Muslims
Khans in all four quarters.
He drowns the kerege in fat,
When he meets you, you as well
He makes a khan of proud estate.
The lofty steep pass is he,
He whom God has appointed us,
The handful of Muslims -
The man to guard and keep them is he!
You have a people who will turn foe,
Without letting the foe touch a hair,
You have Manas the man to guard you.
Know, my homeland, take my word,
The hillside is he, the pass is he,

Huyu canı sevindiren
Kıymetli Manas aslan odur!
Altay'da kara Kalmuk'un
Arasında doğan,
Serpilip yetişip er olan,
Er oğullarıyla denk olan,
Dikilip ata bindiğinde
Kalmuk'a şamata salan,
Kara Kalmuk arzuhal edip,
Han Esenkan'ın kendisine
Ağır kaygı saldı derler,
Tahtından ürküp Esenkan
Şiddetli gazaba başlamış.
Hunharın halini duyunca
Han Esenkan o zaman
Altın tahtın üstünden
Uçup düşeyazmış.

He whose nature gladdens the soul -
Precious Manas the lion is he!
In the Altay, among the black Kalmuk,
He who was born in their midst,
Who grew and flourished into manhood,
Who stood the equal of brave men's sons,
Who, rising up, when he mounted horse
Loosed uproar on the Kalmuk,
The black Kalmuk brought petition,
Upon Han Esenkan himself
He cast heavy sorrow, they say,
Startled from his throne, Esenkan
Broke into violent wrath.
Hearing the bloodthirsty one's state,
Han Esenkan then
From atop the golden throne
Nearly flew and fell.

O kıymetliyi bağlayıp almaya,
Böylece çukura atmaya
Hazırlanmış Esenkan.
«Kaçırmadan bağlayıp getirin» diye,

Alp devlerini toplamış derler,
Yiğitlerini gönderip,
Manas'a gaile salmış derler.
Kırk boy Kıtay, kalabalık el,
Kartal Manas sultanı
Kuşatıp durdu derler.
Manas boş bir oğul değil,
Hem namlıydı, hem dayanaktı,
Kul içinden çıkmış aslandı,
Sağlam bir siper olsun diye,
Hep birden biz Müslümanlara
Yaradan bize vermişti.
Atışmayı bolca salalım,
Allah Teâlâ uygun görürse
Arslan Manas boz yeleliyi
Ayırıp kurtaralım.
Ölmeyip sağ gezerken
Hangi mirasa erelim,
Kaplan Manas hunhar için
Çetin kargaşa salışıp,
Kurban olup gidelim.

To bind and take that precious one,
To cast him thus into the pit,
Esenkan made ready.
«Bind him and bring him, let him not escape,» -
He gathered his alp-giants, they say,
Sending forth his warriors,
He cast trouble upon Manas, they say.
Forty tribes of Kıtay, a teeming people,
The eagle, Sultan Manas,
They stood besieging, so they say.
Manas is no idle son,
He was both famed and a bulwark,
A lion risen from among slaves,
That he might be a steadfast rampart,
To all of us Muslims together
The Creator gave him.
Let us loose the exchange of fire in plenty,
If Allah the Exalted finds it fitting,
Arslan Manas, the gray-maned one,
We shall part free and rescue.
While we walk alive, undying,
What inheritance shall we attain?
For the tiger Manas, the bloodthirsty one,
Loosing grim turmoil together,
Let us go as sacrifices.

Han Manas esen bulunursa
Beli sıkıca bağlayalım,
Pek azarsa eğer, Kıtay'ı
Beecin'e dek kovalayalım.
Hanlarını bağlayıp alalım,
Kara Kıtay'a, Mançu'ya,
Kadir Allah yâr olursa,
Kıyameti koparalım.
Manas gibi bahadıra rastlanmaz,
İyi bakın, ey Müslümanlar,
Manas gibi evlat bulunmaz!
Manas sağ bulunursa,

If Han Manas be found safe,
Let us bind our waists up tight,
And if the Kıtay rage too far,
Chase them all the way to Beecin.
Let us bind and take their khans,
On the black Kıtay, the Mançu,
If Almighty Allah befriends us,
Let us bring down doomsday itself.
A bahadır like Manas is not met twice,
Look well, o Muslims,
A son like Manas is not found!
If Manas be found alive,

Aslan olmaz mı Manas'ın,
Yurt olmaz mı Talas'ın!
Bozup alır Oogan'ı,
Bu Manas'ın dururken
Bozguncu el nasıl sağ kalır!
Kıtay'ı kırıp geçirecek
Keskin de odur, bilenmiş de odur,
Baabedin deyip dilesek
Bulunmaz hazinedir Manas.
Taşı bozup yol açar,
Nice yere ordu salar!
Ordu sürüp beri çıkarken,
Yaşlı Koşoy ağan,
Kazıyı çiğneyip yiyip geldim,
Kaplan Manas bulunursa
Kalday değil, hakanın
Hanlığını alırım diye geldim.
Bütün yurt beri çıkarken
Sağrı etini kesip yiyip geldim,
Güler yüzlü Manas bulunursa
Cañ-cuñ'u bozarım diye geldim,
Yatsam kalksam dileğim,
Ayköl sağ bulunursa,
Âleme bedeldir kopardığım fırtına!
Kara mızrağı, Zülfikâr'ı
Savururum diye dururum,
Kaplan geçerse elime,
Kıtay değil, bütün çağa
Meydan okurum diye dururum.
Manas han geçerse elime,

Shall Manas not have his lion,
Shall Talas not have its homeland!
He breaks and takes Oogan,
While this Manas of yours still stands,
How shall the sowers of discord live!
He who will cut the Kıtay down -
The keen blade is he, the whetted is he,
If we entreat, saying Baabedin,
Manas is a treasure never found again.
He breaks the stone and opens the road,
He sends hosts to many a land!
Marching the host and coming forth,
Your aged elder Koşoy said:
I have chewed the kazı and eaten as I came,
If the tiger Manas be found,
Not the Kalday - the hakan's own
Khanship I shall take, so I came.
As the whole homeland came forth,
I cut the croup-fat and ate as I came,
If smiling-faced Manas be found,
I shall break the Cañ-cuñ, so I came,
Lying down and rising, my one desire:
If the Ayköl be found alive,
The storm I raise is worth the world!
The black lance, the Zülfikâr -
I stand ready, saying, I shall swing them,
If the tiger comes into my hand,
Not the Kıtay - the entire age
I stand ready to defy.
If Manas khan comes into my hand,

Yaşlı Koşoy, can yoldaş olurum,
Bakıp durun Müslümanlar,
Kara Kıtay'a, Mançu'ya
Kurulup oturan han olurum!
Sözümü dinleyin Müslümanlar,
Söz geçirip boyun eğdiririm,

Dil bilmez kara Kıtay'ı,

I, aged Koşoy, shall be his soul's companion,
Look on and see, o Muslims,
Over the black Kıtay, the Mançu,
I shall be the khan enthroned!
Heed my words, o Muslims,
I shall make my word prevail, bring them to heel,

The black Kıtay who know no tongue -

Kartal Manas varken,
Kıskıvrak bağlayıp boyun eğdiririm!

Atışa çıkıp düşman gelirse
Önüme katıp sürerim,
Arslan er geçerse elime,
Kıtay değil, âlemi
Azı dişime alıp çiğnerim.

Ecelim yeterse ölürüm,
Kartalım çıkarsa yoluma,
Kıtay'a doğru ordu çekerse
Tuğunu tutup veririm,
Tuğun dibinde dururum,
Şahine hizmet ederim.
Çeç-Töbö'de heybetle,
Yaz yaylayıp durmuştum,
İşte o Manas yüzünden,
Boğuşacağım Kakançın,
Bir avuç Müslümanı
Katar edip sürüp geldim,
Geçitten aldığım göçümü,
Musibet kara Kıtay'dan,
Başım henüz hür iken,
Öcümü almaya geldim.
Parçalanmış bir avuç el uğruna
Malımı harcarım,
Talihli Manas er uğruna
Canımı kurban ederim.
Ulun var, hanın var,

Boylardan hepiniz varsınız.
Kaynayıp Kıtay saldırırsa,
Karaltılı adam yol yoklarsa,
Aklını şaşırma,
Telaşlanıp, yurdum, kaçma!
Kıran kırana boğuşuruz,
Niyeti bozuk Kıtay'a

While the eagle Manas stands,
I shall bind them fast and bring them to heel!
If the foe comes out to the exchange of fire,
I shall drive them herded before me,
If the lion-man comes into my hand,
Not the Kıtay - the whole world
I shall take between my back teeth and chew.
If my hour comes, I die,
If my eagle comes out upon my road,
If he marches his host against the Kıtay,
I shall hold and hand him his banner,
I shall stand at the banner's foot,
I shall serve the falcon.
At Çeç-Töbö in majesty
I had passed the summer on the pastures,
For the sake of that very Manas,
I shall grapple with Kakançın,
The handful of Muslims
I drove in file and brought them here,
The migration I took up from the pass,
From the calamitous black Kıtay,
While my head is still unbowed and free,
I have come to take my vengeance.
For the torn handful of a people
I shall spend my wealth,
For fortunate Manas the man
I shall offer up my life.
You have your great ones, you have your khan,
From all the tribes you all are here.
If the seething Kıtay attacks,
If shadowy men probe the road,
Do not lose your wits,
Do not panic, my homeland, do not flee!
We shall grapple, slaughter for slaughter,
Against the ill-intentioned Kıtay

Yüz yüze gelip vuruşup,
Yiğit Manas boz yeleliyi
Ayırıp kurtarırız.
Kaynaşıp duran Kıtay'ın
Bel bağladığı geçidi var,

Berkitilmiş yeri var.
Hunhar Manas kaplanın
Dalıp girip, o Kıtay'a
Gazabını saldığı yer var.
Kuşatıp girip Manas'ı
Boğuşup bağlayıp almaya,
Şiddetli gazap salmaya,
Yığın yığın üşüşerek,
Hunharı kuşatıp girmişlerdir,

Dört bir yandan kaynaşıp,
Kıtay zorunu göstermiştir.
Nice gün durmadan çarpışıp,
Kaplan Manas, hunhar aslan,
Kuşatmada kalakalmıştır.
Kaygılanıp Manas yanıp,
Aziz candan umut kesip,
Cefayı boz yeleli görmüştür.
Nur yüzlü ağam er Koşoy,
Can ağam ne zaman gelir diye,
Gönlünden geçtikçe boz yeleli er

Bana hasret yanıp durmuştur.
Yiğidin var, hanın var,

Namlı Manas han uğruna
Karşı varıp savaş salalım,
Berkitilmiş yer ile
Kıran kırana kapışalım.
Savaş salmanın sebebi:
Şu gelen Müslümanlarda
Garip düşüp sürülen
Akbaltay, Cakıp garipler var,

Coming face to face to fight,
Valiant Manas, the gray-maned one,
We shall part free and rescue.
The seething, swarming Kıtay
Have the pass on which they stake their trust,
They have their fortified ground.
The bloodthirsty tiger Manas
Has the ground where, plunging in,
He loosed his wrath upon that Kıtay.
Closing in around Manas
To grapple, bind, and take him,
To loose their violent wrath,
Swarming in heap upon heap,
They have closed in around the bloodthirsty one,
Seething from all four sides,
The Kıtay have shown their force.
Fighting on for many days unceasing,
The tiger Manas, the bloodthirsty lion,
Has been left trapped within the siege.
Grieving, Manas burned within,
Losing hope of his dear life,
The gray-maned one has looked on torment.
My radiant-faced elder, brave Koşoy,
When will my dear elder come? - saying,
As it passed through his heart, the gray-maned man
Has burned with longing for me.
You have your warriors, you have your khan,
For the sake of famed Manas khan
Let us go against them and loose the war,
With that fortified ground
Let us clash, slaughter for slaughter.
The reason for loosing war:
Among these Muslims now come
Are those driven out, fallen destitute -
Akbaltay and Cakıp, the poor exiles,

Onları ayırıp kurtaracak
Arslan Manas nur var,
İnsanın dileyip de bulamayacağı,
Onlardan doğan
Ayköl Manas nur var.
Manas'ın halini sorma,
Yiğit de odur, dayanak da odur,

And there to part them free and rescue them
Is Arslan Manas, the light,
He whom man may wish for yet never find,
The one born of them -
Ayköl Manas, the light, is there.
Do not ask after Manas's state:
The brave is he, the bulwark is he,

Namlı ayköl aslan da odur.
Kırgız Burut'u sorgusuz koruyan,

The famed ayköl lion too is he.
He who guards the Kırgız Burut unquestioning,

Bozulup dağılmış az yurda
Yiğit de odur, akıl da odur.
Mihnetteki Kırgız'ı
Sıkı koruyan sahip odur.
Bütün yurdum, kulak ver,
Kaynaşan Kıtay'ın, Mançu'nun
Cefasını göze alalım,
Demin dediğim biricik Manas'ı,
Can esirgemeden çarpışıp,
Ayırıp kurtaralım.
Ve Tanrı desteklerse,
Arslan Manas aslanını
Bir avuççuk Kırgız'a
Han kaldırıp koyalım.
Göz bebeği Manas var oldukça,
Kara kurt gibi kâfire,
Gazabı tam bahadırla
Üşüşüp kırgın salalım,
Ulusuna, aslanına,
Kakançın'ın eline,
Han Manas uğruna
Savaş açmaya varalım.
Savaşırsak, bu Kıtay
Kaynaşıp duran eldir o,
Sataşırsak kâfire,
Kuvveti tam bahadıra -
Ululları çok, lafı çok,

For the broken, scattered little homeland
The brave is he, the wisdom is he.
The Kırgız in their toil and hardship -
The master who guards them fast is he.
All my homeland, lend your ear,
The seething Kıtay's, the Mançu's
Torment let us dare to face,
The peerless Manas I spoke of now -
Fighting without sparing life,
Let us part him free and rescue him.
And if God lends His support,
Arslan Manas, that lion,
Over the little handful of Kırgız
Let us raise and set as khan.
While Manas, the eye's own pupil, lives,
Upon the infidel like the black wolf,
With the bahadır of perfect wrath
Let us swarm and loose the slaughter,
Upon their nation, their lion,
Upon the people of Kakançın,
For the sake of Han Manas
Let us go to open war.
If we war - well, this Kıtay
Is a people ever seething,
If we cross the infidel,
The bahadır of perfect strength -
Their great ones are many, their talk is much,

Eline düşersen yolu dar,
Yılan gibi sokan zehri var.
Kıtay eli kırk bölük,
Kırkının yolu kırk başka,
Çağı bozan nice seçkin
Alpları var, hanı var,
O yurdun türlü türlü
Alp devlerinin hepsi var.
Ulukman'ı var, hanı var,

Kahrolası Kıtay'da
Vuruşmaya yamanı var.
Düşündükçe içim kor olur,
O Kıtay'ın elinde

Neler var da neler yok.
İnsan dili bilmeyen,
Başka türlü söz söyleyeni var,
Ötesini söyleyip ne edeyim,
Başında tek gözlüsü var.
Beecin kolay yer değil,
Bel bağladığı geçidi var,

Kahrolası Kıtay'ın
Kap-Too'dan beri eli var.
Büyücüsü var, yağmurcusu var,
Efsuncusu hazırda,
Tutuşup ölesi Kıtay'ın
Ululuları çok, canı çok.

Savaştan geri dönmeyen
Böylesine azgın, zorludur.
Ceti-Özön'de yatarken
Issız kalmıştı yerimiz,
Nice kez Kıtay vurup yağmalayıp,

Darmadağın olmuştu Kırgız elimiz.
Söz ulayandan ulasak,
Nesil bilenden sorsak,

Fall into their hands, the road is narrow,
They have venom that strikes like the snake.
The Kıtay people are forty divisions,
The ways of the forty are forty apart,
Many a chosen one who wrecks the age -
They have their alps, they have their khan,
That nation's giants of every kind -
All of them are there.
They have their Ulukman, they have their khan,
Among the accursed Kıtay
There are fierce ones for the fight.
The more I think, my heart turns coal,
In the hands of that Kıtay

What is there not, and what is there!
Those who know no human tongue,
Who speak in some other speech, they have,
Why should I tell what lies beyond -
At their head they have the one-eyed one.
Beecin is no easy place,
It has the pass on which they stake their trust,
The accursed Kıtay
Have peoples from Kap-Too to here.
They have their sorcerer, their rain-maker,
Their spell-caster stands ready,
The Kıtay, may they burn in the grappling,
Their great ones are many, their souls are many.
Never turning back from war -
So wild are they, so hard.
While we lay in Ceti-Özön
Our land had been left desolate,
Many a time the Kıtay struck and plundered,
Our Kırgız people was torn asunder.
If we join word to word from the tellers,
If we ask those who know the lineage,

Nice kırgın salmışlar,
Kara Kıtaylar, Mançular
Kırgız oğlu olanları
Kırk kez vurup yağmalamış.
Bu yüzden aziz yurt
Yıkılıp kalakalmış,
Padişahlı Kıtay kükreyip,
Zehrini salıp gitmiş,
Böylece Kırgız'ı
Kırıp köküne ermiş.
Taş kalesini parçalayıp,
Tümden yağmalayıp almış.
Birimiz gittik Eren'e,
O zaman düşüp gittik
Dibi yok derin çukura.
Ceti-Özön'ü yurt kıldık,
Ereni Tanrı verirse diye,
Han Manas'ı umut kıldık.
Yoksul gezerken zenginleştik,
Yalnız gezerken çoğaldık.
Kopa kopa yeniden ulandık,

Many a slaughter have they loosed,
The black Kıtay, the Mançu,
Those who were sons of the Kırgız
They struck and plundered forty times.
And so the beloved homeland
Was left broken and cast down,
The Kıtay of the padishah roared,
Loosed its venom and went its way,
And thus the Kırgız
They cut down to the very root.
They shattered their fortress of stone,
Plundered and took it entire.
One part of us went to Eren,
Then it was we fell away
Into the deep and bottomless pit.
We made Ceti-Özön our home,
If God should grant the holy one - saying,
We made Han Manas our hope.
Walking poor, we grew wealthy,
Walking alone, we multiplied.
Torn and torn, we joined anew,

Saçıla saçıla toplandık,
Tükenmişken düzeldik,
Kara Mançu'yla boğuştuk.
Ölmeyip sağ gezerken
Hangi mirasa erelim,
Hızırlı Manas aslan uğruna
Altı ay kırışıp çarpışıp,
Kırılıp gidelim.
Gayrete gelip Han Koşoy
Hazır durdu kuşanıp,
Akıl eri Koşoy ağandan,
Gaipten akıl bulunup,
Kaz palazı gibi öterek,
Pehlivan Koşoy ağan,
Ak sakalı parlayıp,
Nice yerde âlemi
Sarsan Koşoy değil mi,

Scattered and scattered, we gathered,
Spent to nothing, we were made whole,
We grappled with the black Mançu.
While we walk alive, undying,
What inheritance shall we attain?
For Hızır-blessed Manas the lion
Battling in slaughter six months long,
Let us be cut down and perish.
Roused to zeal, Han Koşoy
Stood ready, girded fast,
From Koşoy the elder, man of counsel,
Wisdom was found as from the unseen,
Calling out like a gosling of the goose,
The pehlivan, elder Koşoy,
His white beard gleaming bright,
Is he not the Koşoy who in many lands
Shook the whole wide world?

Nice yerde er yıkıp,
Bilgelerden söz duyup

Kalan Koşoy değil mi.
Asker başlatıp ordu toplamaya
Alışmış Koşoy değil mi,
Ölümden çekinmeden vuruşmaya
Alışmış Koşoy değil mi,
Yoksula arka olup
Veren Koşoy değil mi!
Bilgeliği binden çok,
Söylediği açık beyandır,
Ağan Koşoy bilgedir,
Nice yurda aksakaldır,
Duası yurdu zenginleştiren,
Hepsinden bilgiç evliyadır.
Ağan Koşoy ele söyleyip,
Bele değecek yeri söyleyip,
Erlerin hepsi atılıp,
Boz yelelilerin hepsi kuşanıp,
Güçlü tulpar, yürük at,
Er ağan Koşoy'un dediğini
Yiğitler sezip tez anladı.
Anlayıp nice yurt üşüşüp,
Erler duramayıp sabırsız,
Her biri atına kuşanıp,

Tulparı bağlayıp diklendirip,
Küheylanı bağlayıp kabartıp,
Yerinden oynamadan Burut yurdu

Ellerini suya sokup,
El abdestini alıp,
Ayaklarını suya sokup,
Ayak abdestini alıp,
At ile tulparı topladılar,
Aceleyle gürül gürül,
Yola sürmekti niyetleri.
Aceleyle namaz kılınıp,

Is he not the Koşoy who in many lands
Threw down men, who heard the sages' words
And so remains?
Is he not the Koşoy long accustomed
To raising soldiers, mustering hosts?
Is he not the Koşoy long accustomed
To fighting unafraid of death?
Is he not the Koşoy who stood
A backing to the poor, and gave!
His wisdom is more than a thousand,
What he speaks is plain declaration,
Your elder Koşoy is a sage,
White-beard elder to many a land,
His blessing enriches the homeland,
Of all the most knowing saint is he.
Your elder Koşoy spoke to the people,
Spoke words that reached the very waist,
And all the men sprang forward,
All the gray-maned ones girded on,
Mighty tulpar, swift-paced steed,
What the brave elder Koşoy said
The warriors sensed and swiftly grasped.
Grasping it, many a people swarmed,
The men could not hold still, impatient,
Each one girded to his horse,

Tethering tulpars till they reared,
Tethering coursers till they swelled,
Unmoved from its place, the Burut homeland
Dipped their hands into the water,
Took the ablution of the hands,
Dipped their feet into the water,
Took the ablution of the feet,
They gathered horse and tulpar in,
In haste, with rumbling roar,
Their purpose was to take the road.
In haste the prayer was performed,

Kalabalık ordu dalgalandı,
Seçkin küheylanı eyerleyip.
Küheylanların hepsinin
Kuskununu uzatıp,
Atlı güreşe girildiğinde
Devrilip düşmemek için
Göğüs kolanını kısaltıp,
Cenk pusatını kuşanıp,
Kırışmaya hazırlanıp,
Pusatlarını dikleştirip,
Mızraklarını sivriltip,
Baltalarını kabartıp,
Torba gibi burnunu şişirip,
Çoğu öleceğini bilerek,
Gök demirden tulgayı
Başlarına kapatıp giyerek,
Tevekkül deyip durmadan,
Gayretliler kuşanıp,
Kocayıp uzun yaşamış
Han Koşoy ağan baş olup,
Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Orta-Beecin'in beri yanı,
Kaspañ-Too'yu yanlayıp,
Halis küheylanların hepsini
Yeni baştan nallayıp,
Nice evliya yoldaş olup,
Deniz gibi Beecin'e varmaya,
Müslümanların hepsinin
Önderleri hazır olup,
Katagan'ın hanı Koşoy
Tuğ tutan o olup,

The teeming host surged like a wave,
Saddling the choicest coursers.
Of all the coursers, every one,
They lengthened out the crupper-strap,
So that in mounted wrestling joined
They should not topple and fall,
They shortened up the breast-girth tight,
Strapping on the harness of war,
Making ready for the slaughter,
Setting their weapons upright,
Sharpening their lances keen,
Whetting their axes till they swelled,
Puffing their nostrils out like bags,
Most knowing they would die,
The helm of gray-blue iron
They closed upon their heads and donned,
Saying tevekkül without cease,
The zealous ones girded on,
He who had aged through a long life,
Han Koşoy, your elder, at their head,
Imploring the one God,
On the hither side of Orta-Beecin,
Skirting along Kaspañ-Too,
All of the purest coursers
They shod anew from the beginning,
Many a saint as fellow of the road,
To reach Beecin vast as the sea,
Of all the Muslims there
The leaders stood at the ready,
Koşoy, khan of the Katagan,
He it was who bore the banner,

Erlerin hepsi donanıp,
Kâfire gaza açmaya,
Kâfirlerin elinden
Hunhar Manas arslanı
Ayırıp kurtarmaya
Bahadırların hepsi hazırlanıp,
Ok geçmez zırh giyinip,

All of the men arrayed in arms,
To open holy war on the infidel,
Out of the infidels' hands
The bloodthirsty lion Manas
To part free and to rescue,
All the bahadırs made ready,
Donning mail no arrow pierces,

Düşman deyince sevinip,
Bölük bölük ordu olup,
Dünya dolup kımıldayıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kaplanların hepsi
Gazap yüzüne bürünüp,
Cez zurnadan çınlama çekip,
Kuş uçmaz geniş vadiden,
Düşman kurtulmaz mızraktan,
Akıncı korkmaz kazançtan.
Mızrak tutup hışımlanıp,
Erlerin hepsi
Kıyı kıyı yayılıp,
Akıl bilmez zavallılar,
Halimiz nice olur diye,
Ortasında sıkışıp,
Kamçılılar öndedir,
Gayretliler kıyıdadır,
Kılıçlılar öndedir,
Çetinleri kıyıdadır.
Sopalılar kıyıdadır,
Güçlü sırtlılar kıyıdadır,
Gayretliler soluyup atılıp,
Nedensiz düşmana sataşıp,
Boş yere ölüm olur diye,
Yakınları onları
Yedeğe alıp götürmüş.
Koşoy sürüp aldığında,
Elin hepsini yerinden oynatıp
Doğru yoluna koyduğunda,
Püsküllü mızrak ele alıp,
Sallayanı bundan çok,

Tükenesiye çarpışıp,
Topyekûn kalkışıp,
Bir temaşa gördük diye,

Sevinip coşanları bundan çok.
Zavallı kadın, körpe çocuk:

Rejoicing at the word of foe,
Becoming hosts in troop on troop,
The world filled up and stirred,
Girding on the scabbardless sword,
All of the tigers there
Cloaked themselves in the face of wrath,
Drawing a peal from the brass zurna,
Through the broad valley no bird crosses,
No foe escapes the lance,
No raider fears for gain.
Gripping lances, seized with fury,
All of the men there
Spread out flank on flank,
The poor souls who knew no counsel,
What will become of us? - saying,
Pressed together in the middle,
The whip-bearers are in front,
The zealous ones are on the flanks,
The sword-bearers are in front,
The grim ones are on the flanks.
The cudgel-bearers are on the flanks,
The strong-backed ones are on the flanks,
The zealous, panting, springing forth,
Lest they assail the foe for nothing
And death should come in vain,
Their kinsmen took them
Upon the lead-rein and away.
When Koşoy drove them forward,
Stirring the whole people from its place,
When he set them on the rightful road,
Taking tasseled lance in hand,
Those who brandished them - more than this,
Fighting on till all was spent,
Rising up as one entire,
We saw a spectacle - so they say,

Many were those who rejoiced and exulted.
The poor woman, the tender child:

Kazara kapışıp da birden,
Ansızın ölüp kalırsak,
Halimiz nice olur - diye,
Yanıp yakılanları bundan çok.

Kavgaya tutuşup cenk açarsak
Yine seyri hoş oldu - diye,
Sevinenleri bundan çok.
Küheylan binip, at alıp
Vuruşup ölsek ne gam - diye,
Han Koşoy'dan dua alıp,
Kara yanak Baltay'ı ele alıp,
Coşup sallananları bundan çok.

Kaygıdan aklı dağılıp,
Sataşırsak öldük demektir - diye,

Kahrolup kuruyanları bundan çok.
Yürüyen ordunun içinde
Ereni var, sayısı var,
Nice yamanlar dahi var,
Hiçbir çare bilmeyen
Şaşkın sersemler dahi var.
Ala kaftanlı Aykoco
Anciyan'ın şehrinden,
Oğlunun yüzünden,
Bir avuç Müslüman'a
Destek olup gelmiş o.
Bukara'dan büyük molla:
Çarpışmaya girsem ölürüm - diye,
Müslüman'dan öleni
Gözümle görüp gömerim - diye,
Ölenden geri kalana
İmam olup dururum - diye,
Bukara elinden o gelmiş.
Kara sakalı bir kucak,
Tutuşup kimsenin yenemediği,
Kimsenin baş eğdiremediği,
Karşısına çıkanın sağ kalmadığı

If by mischance they clash at once,
If suddenly we fall and die,
What then will become of us – saying,
Many were those who burned and lamented.
If we grapple in strife and open war,
Again the spectacle is sweet – saying,
Many were those who rejoiced.
Mounting a steed, taking a horse,
What sorrow if we die in battle – saying,
Taking a blessing from Khan Koşoy,
Taking up the black-cheeked Baltay,
Many were those who surged and brandished.
Their wits scattered by worry,
If we tangle with them, we are dead – saying,
Many were those who withered in despair.
Within the marching host
There were champions, there were numbers,
There were many fierce ones too,
And knowing no remedy at all,
There were dazed and witless ones as well.
Aykoco of the motley kaftan,
From the city of Anciyan,
For the sake of his son,
To a handful of Muslims
He had come to lend support.
From Bukara a great mullah:
If I enter the fray I shall die – saying,
Those of the Muslims who fall
I shall see with my eyes and bury – saying,
And for those the dead leave behind
I shall stand and serve as imam – saying,
From the land of Bukara he had come.
His black beard an armful wide,
Whom none could beat in grappling,
Whom none could make bow his head,
Whom none who faced him left alive,

Eski zaman yiğidi Buudayık
Bu orduya katılıp o da gelmiş.
Kazaklardan Aydarkan,
Bindiği kula küheylan,

Buudayık, hero of olden times,
He too had come and joined this host.
From the Kazakhs, Aydarkan,
The dun steed that he rode,

Alnındaki akıtma muska gibi,
Yiğitliği ölçüsüz, seçkin er,
Haberini duyup hunhara
Destek olup durmaya,
Vadiden tozu savrulup,
Türküsünü söyleyip çağlayıp,
O da gelmiş bu orduya.
Ululları da var, hanı var,
Ölüp elinden ayrılan,
Bu Kıtay'a gelince
Öç güdenlerin hepsi var.
Erenler var, alpı var,
En yaman devler hep birden var,
Bilmeyene bildirip,
Bilerek yola koyanı,
Bilge Koşoy ulu pir.
Erenlerin çoğu var,
Kuşağına sarık saran,
Kudret'e yalvaran,
Garip hocam dahi var.
Mızrak dövüşünde usta pehlivan var,
Boş yere ölüme gidecek
Boşboğaz gösterişçiler var,
Boz yeleli taslayan hanı var,

The blaze upon its brow like an amulet,
His valor measureless, a chosen man,
Hearing the news, to the bloodthirsty one
To stand and lend support,
Dust whirling up from the valley,
Singing his song, surging on,
He too had come to this host.
There were elders, there were khans,
Those parted by death from their land,
When it came to this Kıtay
All who nursed vengeance were there.
There were champions, there were alps,
The fiercest giants all at once,
Teaching those who did not know,
Setting them knowingly on the road,
Wise Koşoy, the great elder.
Most of the champions were there,
With turban wound about his sash,
Pleading to the Almighty,
Even my poor hodja was there.
There were champions skilled at lance-play,
Those who would go to death for naught,
Loud-mouthed show-offs were there too,
There were khans who aped the gray-maned one,

Biri kötü, biri yüce,
Nice hikâye hepsi var,
Boz yeleli Koşoy ihtiyar var,
Kudaynazar-Kuuçokmor,
Garip pehlivan dahi var.
Dolanan dağlar boyunca,
Eğri büğrü sular boyunca
Koşoy ağan yola düşüp,
Gece gündüz yol tepip,

One was base, another lofty,
Tales of every kind were there,
Gray-maned old Koşoy was there,
Kudaynazar-Kuuçokmor,
That poor champion too was there.
Along the winding mountains,
Along the crooked, twisting waters,
Your elder Koşoy took to the road,
Trudging the road by night and day,

Kabarıp duran dağı aşıp,
Engebeli yerlerden geçip,
Yaman Manas'ın açtığı,
Gözcü koyduğu yol ile
Kayran Koşoy karşılamış,
On iki bin asker ile.
Yiğit Koşoy ağanız,
Ünlü ağan nereden sezdi,
Yöneldiği yer büyük Altay,

Crossing the swelling mountain heights,
Passing through the rugged lands,
By the road fierce Manas opened,
The road where he had posted scouts,
Gallant Koşoy came out to meet him,
With twelve thousand soldiers strong.
Your valiant elder Koşoy,
How did your famed elder divine it,
His goal the great Altay,

Kara-Kır'a dayandı.
Kara-Kır'ın koyağına
Kalabalık ordu vardı dayanıp,
Kara engebeli koyakta
Kalabalık ordu konakladığında,
İpe atları bağlatıp,
Taş ocakları kurdurup,
Onar onar ateş yakıp,
Koca kazanı kaynatıp,
Seçkin küheylanların hepsini
İpe çekip bağlatıp,
Usta Koşoy ağacığın:
Büyük Altay'ın karşısı,
Keñ-Özön dağının boğazı,
Geniş akan suyun duruluğu,
Kara-Kıya güzeline
Halk atası, han ağan
O gün yattı konmaya.
Konup kalan Koşoy'un
Konuğu sayısız yatan ordu,
Şimdi anlatıverelim -
Hunhar aslanın destanını.

He pressed on to Kara-Kır.
Into the hollow of Kara-Kır
The teeming host arrived and halted,
In that black and rugged hollow
When the teeming host encamped,
He had the horses tied to lines,
He had stone hearths set up,
Fires kindled ten by ten,
The great cauldron set to boil,
All the chosen steeds
Drawn up and tied to lines,
Your masterful elder Koşoy:
Facing the great Altay,
The gorge of Keñ-Özön mountain,
The clearness of the wide-flowing water,
In the fair place of Kara-Kıya
Father of the people, your khan elder
That day lay down to camp.
Of Koşoy encamped there,
His guests a countless resting host,
Now let us go on and tell –
The epic of the bloodthirsty lion.

Manas'ın Kitay ile Yaptığı İkinci Savaş

Tan yeri ağardığında,
Şafak belirip kaldığında,
Gördün mü Kıtay'ın fesadını:
Kıtay kaynayıp dolmuş,
Kıtay kaynaşıp fıkır fıkır,
Karınca gibi olmuş.
Uğuldayan kâfirin,
Ezkara ile Coloy bahadırın
Saldıracak vakti gelmiş,
Ulu beyleri, en katıları
Toplanmış meğer Kıtay'ın
Ulusu, güçlüsü, başı olan.
Yönelip basıp geçmeye,
Yiğit Manas ile Kutubiy'in
Dosdoğru basıp köküne ermeye,

Kaldayları kuşanıp,
Gün vadesi altı gün,
Kalabalık Kıtay üşüşüp,
Yağmur gibi yay çekip,
Üşüştü Kıtay ürkerek,
Sığır tüyünce pehlivanlar
Çepeçevre sarıp üşüşüp,
Coşup pehlivan yetişti,
Karşı duran yiğidi
Sarıp basıp geçtiler.
Kâfirin saldıracağı demde,
Gazaplı Coloy bahadırın
Savaş davulu pek vurulup,
Tırgoot'u tümden toplanıp,
Kolçaklı hanları
Yağmur gibi yay çekip,
Kaplan Manas aslanını
Sarıp basıvermeleri,
Köküne dek varmaları,

Manas's Second Battle with Kitay

When the dawn horizon whitened,
When daybreak stood revealed,
Did you see the mischief of Kıtay:
Kıtay had boiled up and swarmed full,
Kıtay seething, all abubble,
They had become like ants.
Of the droning infidel,
Of Ezkara and Coloy the batyr
The hour to attack had come,
Their great lords, their hardest men
Had gathered, so it was, of Kıtay,
Its great ones, strong ones, chiefs.
To bear down and trample through,
Of valiant Manas and Kutubiy
To press straight in and reach their root,

The kaldays girded on their arms,
The appointed span six days,
Teeming Kıtay came swarming,
Drawing bows like falling rain,
Kıtay swarmed on in their dread,
Champions numberless as cattle-hairs
Swarming, circling all around,
Surging, the champions closed in,
The warrior who stood against them
They enveloped and overran.
In the moment the infidel would strike,
Of wrathful Coloy the batyr
The war drum was beaten hard,
His Tırgoot mustered one and all,
His khans in armored vambraces
Drawing bows like falling rain,
The tiger Manas, the lion —
They meant to circle and crush him,
To reach down to his very root,

Ellerine geçse hunharı
Kakan'a bağlayıp götürmeleri.
Yeri kaplayan koru gör,
Yetişip değen oku gör!
Kaynaşan Kıtay saldırıp,
Davullar tam vurulup,
Bastırdı Kıtay'ın nice ulusu.
Kıtay kaynaşıp kaldığında,
Üşüşüp el saldığında,
Hunhar Manas, kayran aslan
Kıyamet koparıp o yerde,
Kısa kılıcı beline kuşanıp,
Yeri kaplayan kâfire
Tek başına dalıp saldırıp,
Tutuşup yakına geleni
Mızrak ile devirip,
Daha yakına geleni
Ay baltayla vurup yıkıp,
Böğrünü deşip yol açıp,
Bölüp sürüp saldırıp,
Sığır tüyünce Mançu'yu
Allak bullak düşürüp,
İşte böyle kırdı Manas.

And if the bloodthirsty one fell to their hands,
To bind and haul him to Kakan.
See the embers covering the earth,
See the arrows that reach and strike!
Seething Kıtay attacked,
The drums were beaten in full,
Many a great one of Kıtay bore down.
When Kıtay was left aswarm,
When they swarmed and laid hands on,
Bloodthirsty Manas, gallant lion,
Raised doomsday on that ground,
Girding the short sword at his waist,
Into the infidel blanketing the earth
He plunged and struck all alone,
Those who grappled and came near
He toppled with his lance,
Those who came still nearer
He struck down with the moon-axe,
Gashing flanks, carving a path,
Splitting, driving, striking on,
The Mançu, countless as cattle-hairs,
He threw into wild disarray,
Thus did Manas mow them down.

Sürüp girip savurup,
Önüne geleni
Sırtından kavrayıp fırlatıp,
Yetiştiği yeri mızraklayıp,
Coşup bağlayıp alacak olan,

Yere geçesi Coloy nerde deyip,

Altı binini un ufak edip,
Önüne çıkan Kıtay'ı
Sürüp kıstırıp mızraklayıp,
Kakan'a bağlayıp götürecek olan,

Driving in, hurling about,
Whoever came before him
He seized by the back and flung,
Lancing wherever he could reach,
He who in his frenzy would bind and take him —
Where is Coloy, may he sink into the earth – saying,
Grinding six thousand of them to dust,
The Kıtay who crossed his path
He drove and cornered and lanced,
He who would bind and haul him to Kakan,

Yakalayıp kökünü kurutacak olan

Ezkara ahmak nerde deyip,
Gazaba gelip bağırıp,
Dalgalanıp yatan Kıtay'ın
Topunu dağıttı savurup;
Savrulan Kıtay içinde
Ulusu var, hanı var,
Pehlivanları dahi var.
Acı nara, yaman savaş çığlığı,
Ayköl'ün kopardı büyük velvele.
Ardından Kutubiy,
Ayköl'ünün arkası -
Kopmuş büyük savaş narası.
Kavgayı fena başlatmış,
Şahbaz Manas ile Kutubiy
Nicesini kırıp atmış.
Kıtay'ı sürüp vardığında
Tam Altay'ın vadisinde
Kırıldı nice can.
Altay'ın Kara-Suu'su var,
Gerçekten uğursuz bir demi var,
O suyun derinliğine
Urgan salsan boylamaz,
Argımak salsan o zaman
Karşı yakaya varamaz,
İçine düşenler
Sağ kalırım diye düşünmez.
Kara-Suu'ya vardığında
Kalday'ı kıstırıvermiş,
Kara-Suu'da Kalmak'ı
Şahbaz Manas ile Kutubiy
Kırıma uğratıvermiş.

He who would seize him and wither his root
—
Where is that fool Ezkara – saying,
Roaring, risen into wrath,
Of Kıtay lying in billowing waves
He scattered the whole mass, hurling them;
Among the scattered Kıtay
Were great ones, there were khans,
There were champions besides.
Bitter roar, dread battle-cry,
Your Ayköl raised a mighty clamor.
Behind him Kutubiy,
The rear-guard of his Ayköl –
A great war-shout burst forth.
Fiercely they began the fight,
Falcon Manas and Kutubiy
Cut down many and cast them off.
When he drove Kıtay before him,
Right in the valley of Altay
Many a soul was slain.
Altay has its Kara-Suu,
Truly it has an ill-omened hour,
Into the depths of that water
Cast a rope, it will not sound them,
Send in an argımak steed, and then
It cannot reach the farther bank,
Those who fall into it
Do not think they will come out alive.
When he reached the Kara-Suu
He cornered the kalday there,
At Kara-Suu the Kalmak
Falcon Manas and Kutubiy
Delivered up to slaughter.

Kıtay'ı kırıp bitirdiğinde,
Boz yeleli cehennemi kurduğunda,
Ortalığı allak bullak edip,
Darmadağın edip kırdığında,
Usta Coloy ile Ezkara,

When he had cut Kıtay to pieces,
When the gray-maned one set up his hell,
Turning everything upside down,
When he smashed and strewed them wide,
Cunning Coloy and Ezkara,

Kır kısrağa binen Karacoy
Zavallı üç bin asker ile
Kurtulmuş meğer o sudan,
Orok-Kır'ın çıkıntısında
Er Coloy'un bildiği Taş-Keçüü,
Er Coloy'a el yatkın geçit,
Öncü olup Coloy geçmiş.
Cepken giyen Kıtay'ın
Güçlüsü sağ kurtulup,
Geçidi tutup beklemiş,
Kavgayı sıkı kurmuş,
Kurumlu büyük nişancı
Karacoy yolu tutmuş,
Karacoy'a gayreti
Ezkara ile Coloy söylemiş:
«Pehlivan da imiş, aslan da imiş,
Âlemde Manas er de imiş.
Gazaplı nişancı kalmadı,
Kara yazılı bu Burut,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinlerini yuttu.
Cepken giyen güçlü öldü,
Taş kuşanan seçkin öldü,
Uluklardan nice han öldü,
Kahrolası hunhara
Rast gelenin hepsi öldü,
Çarpışan halk öldü,
Sağ esen kalan can yok,
Kırdırıp yolladık nicesini,
Ne der buna Esenkan?
Demir urganlı ağcılar
Tümden kırılıp gitmiş.
Hep hançer kuşanmış kolcularım,
Güreşmekle güç yetmez,
Yürek yakan hunhar Manas'a
Tutuşmakla derman yetmez.
Heybeti soğuk hilekâra

Böyle bir kırgını seyrettirip,

Karacoy who rode the gray mare,
With three thousand wretched soldiers
Had escaped, it seems, that water,
On the spur of Orok-Kır
Taş-Keçüü, known to brave Coloy,
A crossing handy to brave Coloy,
Coloy crossed over in the van.
Of jacket-clad Kıtay
The strong ones got away alive,
They held the crossing and lay in wait,
They set the battle firmly,
The haughty great marksman
Karacoy held the road,
To spur Karacoy to zeal
Ezkara and Coloy spoke:
«A champion he is, a lion he is,
In all the world Manas is a man indeed.
No wrathful marksman is left,
This black-fated Burut,
Of stone-girded Kıtay
He has swallowed the chosen ones.
The jacket-clad strong have died,
The stone-girded chosen have died,
Of the great lords many a khan has died,
The accursed bloodthirsty one –
All who chanced on him have died,
The folk who fought have died,
No soul is left safe and sound,
How many we sent off to slaughter,
What will Esenkan say to this?
The netters with their iron ropes
Have all been cut down utterly.
My guardsmen all girt with daggers,
In wrestling strength does not suffice,
Against heart-searing, bloodthirsty Manas
In grappling no power suffices.
Before that trickster of chilling awe

Having made him watch such carnage,

Bunca ordunun hepsini
Utanmadan nasıl varırız,
Bir Burut'a kaptırıp!»
Nara atıp er Coloy
Açbuudan'ın başını çevirdi,
Sırtına dökülen perçemini
Didik didik yoldu hepsini.
Gazaplanıp gümbürdeyip,
Coloy'u Tanrı çarptı işte!
Gazabı şiddetli başlattı,
Somurtup kabararak,
Kalan ordunun hepsini
Kırıp geçiriverdi.
Tepe saçı diken diken,
Gazap saçıp bağırıp,
Kalmayın, hep birden kırılın - deyip,

Kaldaylarını çağırıp,
Bıyığını çekiştirip savurup,
Sakalını yolup fırlatıp,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Karısını karabasan basmış gibi,
Kaçağı yakına kaçmış gibi,
Soluk soluğa söylenip, sözü sert atıp,
Türlü türlü söz başlatıp:
«Gazaplı Manas hunharın,
Kaçmadan durun pehlivanlar,
Gazaplı cinini görelim,
Durmadan altı ay vuruşup,
Böylece kanını dökelim!
Kaçıp, korkup, vuruşup,
Gazabı taşkın Burut'tan
Hangi mirasa erelim?
Burut yalnız, biz tümen,
İşi berbat ettik - diye,
Beecin'in Esenkan'ına
Dönüp nasıl varalım,
Böyle horluk görmektense,
Bundan ise pehlivanlar,

All of this great host —
How shall we go back unashamed,
Having lost it to a single Burut!»
Bellowing, brave Coloy
Turned Açbuudan's head about,
The forelock spilling down his back
He tore it all to shreds.
Raging, thundering aloud,
See, God himself struck Coloy!
He loosed his violent wrath,
Scowling, swelling up,
All the army that remained
He cut down and swept away.
The hair on his crown bristling,
Shouting, scattering wrath,
Do not hold back, perish all at once –
saying,
Summoning his kaldays,
Tugging and flinging his mustache,
Plucking his beard and hurling it,
May God never show his face,
As if a nightmare crushed his wife,
As if the fugitive had fled close by,
Muttering breathless, hurling harsh words,
Beginning speech of every kind:
«Of wrathful Manas the bloodthirsty —
Stand fast, champions, do not flee,
Let us see his wrathful demon,
Fighting six months without pause,
Thus let us spill his blood!
Fleeing, fearing, fighting on,
From the Burut of overflowing wrath
What inheritance shall we gain?
The Burut is alone, we are a tümen,
We have botched the whole affair – saying,
To Esenkan of Beecin
How shall we turn and go?
Rather than suffer such disgrace,
Better instead, my champions,

Kırılıp yok olalım!»
Bağırıp çağırıp gümbürdeyip,
Sarhoş fil gibi güm güm basıp,

Let us be slain and perish!»
Shouting, clamoring, thundering,
Stomping boom-boom like a drunken elephant,

Gazabı şiddetli başlattı,
Kalan askerini er Coloy
Kırıp geçiriverdi.
Yüreksizini yakaladı,
Erin yüreğini bozar - diye,
Kaçanlarını haklayıverdi,
Güçlülerini toparladı.
Coloy'un halini görünce
Ulusları, hanları,
Bambaşka nişancı Karacoy:
«Coloy'un sözü doğru» - diye,
Söz birliği ettiler.
Dudak ısırıp, göz kırpıp,
Yiğitliği ölçüsüz ortaya koydu,
Kızıl giyip don değiştirip,
Yaman nişancı Karacoy
Yamacı tutup pusuya yattı.
Karşı karşıya durdular,
Mızrak ile yetişemeyip,
Yiğitlerin oyunu böyledir,
Tüfek ile vuruştular,
Hasmına aman vermesin diye,
Beecinli'nin açtığı savaşta
Karşı karşıya durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse vuruşup,
Zırhın hepsi lime lime olup,
Savaşı şiddetli kızıştırıp,
Mızrak ile yetişemeyip,
Karşılıklı yakada kalıp,
Canını esirgemeden durup,
Cefa çekip vuruşup,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,

He loosed his violent wrath,
His remaining troops brave Coloy
Cut down and swept away.
He caught the faint of heart,
They spoil a warrior's heart – saying,
He finished off the ones who fled,
He rallied up the strong.
Seeing the state Coloy was in,
Their great ones, their khans,
Karacoy, marksman like no other:
«Coloy's word is true» – saying,
They spoke with a single voice.
Biting lips and winking eyes,
He showed valor beyond measure,
Donning red, changing his garb,
The dread marksman Karacoy
Took the slope and lay in ambush.
They stood face to face,
Unable to reach with the lance,
Such is the game of warriors,
They fought it out with muskets,
That none might spare his foe,
In the war the Beecin men had opened,
Standing face to face,
Firing muskets, drawing bows,
Fighting breast to breast,
All their armor torn to tatters,
Stoking the battle fierce and hot,
Unable to reach with the lance,
Held each on his facing bank,
Standing without sparing life,
Suffering torment, fighting on,
In the blinking of an eye,
In the time to say a word,

Bu yana bakıverse:
Kınsız kılıç kuşanmış,
Gazap yüzüne bürünmüş,
Babası dev, büyük uluk,
Bileği güçlü, büyük pehlivan,
Kakan'dan av arayıp çıkmış,
Çehresi soğuk, zehri güçlü,
Kap-Too'dan gelen pehlivanı

If one but glanced this way:
Girt with a scabbardless sword,
His face cloaked over in wrath,
His father a giant, a great lord,
Strong of wrist, a great champion,
Come out from Kakan seeking prey,
Cold of visage, strong of venom,
The champion come from Kap-Too

Güreşe güreşe yerle bir eder.
Sataşan düşmanı sağ komayan,
Orak gibi biçiciliği de var,
Tutuşanın sağ gitmediği
Oburluğu dahi var,
Kâfirin gazabından
Yer ezilip bükülmüş.
Ucu çelik, sapı tunç
Mızrak tutup kuşanmış,
Tutuşanı boğazlayacakmış gibi
Gazap yüzüne bürünmüş,
Adını sanını sorarsan
Orgo pehlivan derler imiş,
Rast geleni sağ komadan
Biçip ezip yer imiş.
Gazaba gelip kudurup,
Katırına kamçı vurup,
Gayreti taşkın, ölçüsüz er,
Kakan'dan çıkmış yutarcasına,
Masmavi demir kuşanıp,
Sallayınca sırlı kargı
Çubuk gibi eğilip,
Altındaki katırı
Bastığı taşı un edip,
Ağzından çıkan alev
Bıyığını cızırdatıp yakarak,
Er Orgo işte geliyor.
Orgo'su ölçüsüz er imiş,
Kakançın'ın Beecin'ine
Dikilmiş bir kale imiş.

He levels with the earth in bout on bout.
Leaving no assailing foe alive,
He has a sickle's way of reaping too,
None who grappled him went free —
He has a glutton's hunger too,
From the fury of that infidel
The earth was crushed and bent.
Its tip of steel, its haft of bronze,
He gripped a lance and girded it,
As if to throttle all he grappled,
His face cloaked over in wrath,
If you ask his name and fame,
They called him Orgo the champion,
Leaving none he met alive,
He would reap and crush and devour.
Risen to wrath, gone rabid,
Laying the whip upon his mule,
A man of boundless, brimming zeal,
Come out of Kakan as if to swallow all,
Girded in iron deepest blue,
When he swung it, the burnished lance
Bent like a willow switch,
The mule beneath him
Ground to flour the stones it trod,
The flame that issued from his mouth
Singed and crackled his mustache,
Behold, brave Orgo comes.
This Orgo was a man past measure,
To Beecin of Kakançın
He stood, a fortress raised.

Çatık kaşlı, benzi soluk,
Gayretini görsen uzağa kaç!
Bıyığının bir teli
Baş yaran Baltay sapı gibi,
Burnunun büyüklüğü
Pala kılıç kını gibi,
İki gözünün çukuru
Üstü çökmüş mezara benzer,
Ay alnına bakılsa
Ayrılıp çıkmış baş köşeye benzer!
Pehlivanını Mançu bilmiş,
On iki batman gürzünü

Beetle-browed, pallid of face,
See his fervor and flee afar!
A single hair of his mustache
Like the haft of skull-splitting Baltay,
The bigness of his nose
Like the scabbard of a broadsword,
The hollows of his two eyes
Like graves whose tops have caved,
Look upon his moonlike brow —
It juts like a place of honor set apart!
The Mançu knew their champion,
His mace of twelve batman weight

Bileğine asmış.
Görenin aklı dağılır,
Ötekiler yavru balık kalır ya,
Geliyor koca Orgo,
Opol Dağı gibi görünüp.
Ok geçmez koca kalkanı
Yiğit beline kuşanıp,
Yer yarılıp uğuldayıp,
Katırın sağrısına bir vurup.
Orgo'nun aslını sorarsan:
Kırk kapılı büyük Beecin'de
Karıkan'ın pehlivanı,
Bela gelince öne çıkar imiş,
Çarpışan canın kalkanı.
Altındaki katırı
Uçup yetişti dörtnala,
Coloy ile Ezkara,
Karacoy başta, bu hanlar
Tazim kıldı çığrışıp.
Tazimine bakmadan
Tanrı onu iyice çarptı.
Kasıla kasıla aldırmadan,
Kara Kıtay'ı, Mançu'yu
Topuğuna denk tutmadan.
Dilediği kaplan,
Tutuşacağı Manas Han,

He hung upon his wrist.
Whoever saw him lost his wits,
Beside him the rest were minnows,
On comes huge Orgo,
Looming like Mount Opol.
His great shield no arrow pierces
The warrior girded at his waist,
The earth split and droned,
As he struck the mule's croup once.
If you ask of Orgo's origin:
In great Beecin of forty gates
He was Karıkan's champion,
When trouble came he stepped in front,
The shield of every fighting soul.
The mule beneath him
Flew up at full gallop,
Coloy and Ezkara,
Karacoy at their head, these khans
Bowed low with cries of homage.
Heedless of their homage,
God struck him well and truly.
Strutting on without a care,
Black Kıtay and the Mançu
He held not equal to his heel.
The tiger that he craved,
Manas Khan whom he would grapple,

Durmaksızın Kara-Suu
Cehennemi imiş işte bu.
Kara yanak kamçısını
Kavrayıp çevirdi,
Kasılıp giden katırın
Böğrüne indiriverdi.
Karnına kamçı değince
Dönmez boynunu döndürdü,
Dayanamayıp Bozkaçır
Gerilip dörtnala fırladı.
Pehlivan da imiş, er de imiş,
Bahadırın Orgo durur mu,
Manas Han'ı görünce
Kan içiciliği pek tutup,
Kaşım kabağım demedi.
Kasıldı aldırış etmeden,

The ceaseless Kara-Suu —
This, it seems, would be his hell.
His black-cheeked whip
He gripped and swung about,
Of the mule that strutted on
He brought it down upon the flank.
When the whip bit into its belly
It turned its unturning neck,
Unable to endure, Bozkaçır
Tensed and burst into a gallop.
A champion he was, a man he was,
Would the batyr Orgo hold back?
When he caught sight of Manas Khan
His blood-thirst seized him hard,
He spared no thought for brow or frown.
He swaggered, paying no heed,

Ayköl'üne doğru
Mızrağı uzattı ölçüsüz.
Pehlivanlığı bambaşka,
Yutacakmış gibi gözü kızarmış.
Düğmeleri tam dokuz,
Düğmelerini çözüvermiş.
Gök zırh giyip kabararak,
Eteği uçuşup dalgalanıp,
Gözü kara bir er imiş,
Orgo pehlivan derler imiş.
Kızır değmiş Manas aslan,
Nice gün durmadan çarpışıp,
Kırgını görmüş kayran er,
On iki azası denk doğmuş,
Kırk çilten yoldaş, aslan doğmuş.
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup,
Sırlı kargıyı ele alıp,
Pek yaman yüzleşmeye Orgo'ya
Yiğidin Manas yetişti,
Yiğide yaklaştığında
Ucu çelik, sapı tunç,
Kahrolası dağ gibi mızrağını

Toward your Ayköl
He thrust his lance beyond all measure.
His prowess like no other,
His eyes reddened as if to swallow him.
His buttons nine in all,
He had undone his buttons.
Wearing gray-blue mail, puffed up,
His skirts aflutter, billowing,
A man of reckless daring he was,
Orgo the champion he was called.
Manas the lion, touched by Kızır,
Fighting on for days unresting,
The gallant man who had seen slaughter,
Born with his twelve limbs matched,
The forty çilten his companions, born a lion.
Striking Toruçaar's croup once,
Taking the burnished lance in hand,
For a most dread confrontation, at Orgo
Your hero Manas came on,
And when he neared the warrior,
Its tip of steel, its haft of bronze,
His accursed mountain of a lance

Er Manas'a doğru
Savurup geçiverdi,
Toruçaar'ın üstünde kaplan
Yana eğilip sıyrıldı.
Mızrağı tam değmeden
Kayıp sıyrılıp gitti,
Mızrağı düzeltip kavrayıp,
Yaman Manas kaplan,
Üstün pehlivan, hem aslan,
Heybeti güçlü kayran er,
Çelik ağızlı sırlı kargıyı
Nişanlayıp kavrayıp çevirdi,
Nişanladığı yerden şaşmadan
Ölçüye sığmaz Orgo'yu
Saplayıp geçiriverdi.
Yüreğinin tam ortasını
Yara yara geçti işte,
Bel kemiğinin iliğini
Yara yara geçti işte.
İşte o zaman koca Orgo

Straight at brave Manas
He hurled and swept it past,
The tiger on Toruçaar's back
Leaned aside and slipped away.
Before the lance struck home,
It glanced and slid away,
Righting his lance and gripping it,
Fierce Manas the tiger,
Champion supreme, and lion,
Gallant man of mighty awe,
The steel-mouthed burnished lance
He aimed and gripped and swung about,
Unswerving from his aim,
Orgo, who fit no measure,
He ran him through and through.
The very center of his heart
It cleft and cleft and passed,
The marrow of his backbone
It cleft and cleft and passed.
Then it was that huge Orgo,

Boz katırın üstünden,
Eyerinden er kayıp,
Üzengiden ayak kayıp,
Pehlivanlık taslayan bahadırın,
Kükreyip yürek düşüren,
Zehri güçlü kâfirin,
Mızrağı sivri ustanın,
Âlemin tümünü
Sürüp sürüp kıran
Namlı Orgo yamanın,
Mızrak değip kanı gitti,
Koca Orgo'dan can gitti.
Gözleri kaydı fildır fildır,
Ayakları kaldı sallanıp,
Çelik uçlu sırlı kargıyı
Nişanlayıp kavrayıp çevirip,
Kan içen hunhar, usta aslan,
Karşılaşınca Orgo'yu

From the gray mule's back,
The man slipped from his saddle,
His foot slipped from the stirrup,
Of the batyr who claimed great prowess,
Who roared and made hearts fall,
Of the infidel strong in venom,
Of the master with the sharp lance,
Who all the wide world
Drove and drove and slaughtered —
Of famed Orgo the dread one,
The lance struck, his blood ran out,
From huge Orgo the life went out.
His eyes rolled round and round,
His legs were left dangling,
The steel-tipped burnished lance
Aiming, gripping, swinging round,
The blood-drinking one, the master lion,
Meeting Orgo face to face,

Katırının üstünden
Yüzükoyun itiverdi.
Gök tolgası, göğüs zırhı
Başından uçup gitti,
Ardından Kutubiy,
Manas'ın, Manas'ın nökeri,
Oktan da önce yetişti.
Atta oyunbaz, yayan yürük,
Kimse araya girmeden,
Tetikte duran Kutubiy
Başını kesip gitti.
Orgo attan düşünce
Uluğunu görüp Ezkara
Feryat kopardı yanarak:
Kıtay'dan Orgo Han öldü,
Ölen yalnız Orgo değil o anda,
Bütün Beecin hep öldü.
Bel bağlanan bel öldü,
Ünlü Orgo aslan öldü.
Orgo'nun aslı şöyleydi:
Giydiği demir kaftandı,
Emrinde tümen askerdi,
Âlemin tümünden
Namlı Orgo pek uluydu,

Bu Orgo'nun büyüklüğü
Kakan'ı koruyan ağ idi.
Orgo'yu yutan bu hunharla

Boy ölçüşmeye derman yeter mi,
Mızraklaşıp insan yener mi?
Gazaba geldi Ezkara,
Manas'ı sarıp yetişmeye,
Saldırmış meğer kudurası,
Kuşatıp basıp geçmeye.
Sürmüş meğer çok askerini,
Sermiş meğer önüne
Demir urgandan gök ağını.
Gazaplanıp hız alıp,

From the back of his mule
Shoved him down upon his face.
His gray-blue helm, his breastplate
Flew off from his head and away,
Behind him Kutubiy,
Manas's, Manas's nöker,
Arrived swifter than an arrow.
Trickster on horseback, swift afoot,
Before any could come between,
Kutubiy, standing at the ready,
Cut off his head and went.
When Orgo fell from his mount,
Seeing his great one, Ezkara
Burst out wailing, burning:
Of Kıtay, Orgo Khan is dead,
Not Orgo alone died in that moment,
All Beecin died with him.
The mainstay we leaned on is dead,
Famed Orgo the lion is dead.
This was Orgo's origin:
What he wore was an iron kaftan,
At his command a tümen of troops,
Of all the world entire
Famed Orgo was most great,

The greatness of this Orgo
Was the net that guarded Kakan.
With this bloodthirsty one who swallowed Orgo

Is there strength to measure oneself,
Can a man prevail at lance-play?
Ezkara rose into wrath,
To close and encircle Manas,
The rabid one attacked, it seems,
To besiege and trample through.
He drove his many troops, it seems,
He spread before him, it seems,
His gray net of iron rope.
Raging, gathering speed,

Karacoy'a söylenip:
«Üstün nişancı er idin,
Açık düşen yerden nişanla vur,
Gerisini söyleyip nideyim,
Cehennemlik Burut hunharın
Toruçaar'ını vur, yere ser!
Atından yaya koymazsak,
Ondan sonra kırmazsak,
Kökümüze dek erişir,
Sonuna dek kovalar,
Tümümüzü kırıp gider.
Vuruşunca derman yetmeyen,
Güreşte kulun yenemediği,
Kahrolası Burut'a
Var gücünle karşı koy» -
Deyip, böylece, Ezkara
Kaldayların hepsine bağırıp,
Hanlarının hepsini çağırıp,
Yandan Ezkara
Kalabalık orduyla haykırıp,
Saldırıp mızrak sapladı,
Böğür yanından Han Coloy
Toplu hücuma geçti.
Sırt yanından koca Döödür
Alp deviyle bastırdı,
Kılıç alıp haykırıp,
Kaynaşan Kıtay'ın hepsi
Her tepeden bastırdı.
Yaman nişancı Karacoy

Ayköl'ü pusudan gözledi.
Kara duman sel olup,
Bastıran Kıtay el olup,
Manas yalnız, Kıtay bin,
Haykırıp mızrak uzattı,
Yalnız Manas erini
Dört bir yandan bunalttı.
Kamışı gör, seli gör,
Bastırıp gelen eli gör!

He spoke out to Karacoy:
«You were a marksman without peer,
Aim and shoot where he lies open,
Why should I say the rest,
Of the hell-bound bloodthirsty Burut
Shoot his Toruçaar, lay it low!
If we do not set him afoot,
If after that we do not cut him down,
He will reach down to our root,
He will hound us to the end,
He will slay us all and go.
Whom no strength avails in battle,
Whom no mortal beats at wrestling,
Against the accursed Burut
Stand fast with all your might» –
Saying thus, Ezkara
Shouted to all his kaldays,
Summoned all his khans,
From one side, Ezkara
Crying out with the teeming host,
Attacked and drove the lance in,
From the flank side Khan Coloy
Launched a massed assault.
From the rear, huge Döödür
Bore down with his giant alp,
Taking swords, crying out,
All of seething Kıtay
Bore down from every hill.
The dread marksman Karacoy

Watched Ayköl from his ambush.
Black smoke became a flood,
The onrushing Kıtay a horde,
Manas alone, Kıtay a thousand,
Crying out they thrust their lances,
The lone warrior Manas
They pressed hard from all four sides.
See the reeds, see the flood,
See the horde that comes bearing down!

Allak bullak seli gör,
Vuruşup duran eli gör,
Puslu dumanı, tozu gör!
Mızraklarını dikeltip,
Ay baltasını kaldırıp,
Bastırıp gelen eli gör!
Pus gibi uçuşan toz
Kapladı nice canı.
Pusu gör, koru gör,
Darmadağın eden topu gör,
Toptan çıkıp güm güm öterek,
Dolu gibi yağan oku gör!
Allak bullak pehlivanı,
Orgo bahadır öldü - diye,
O Orgo'nun uğruna
Kara canını esirgemeden
Bastırıp durdular.
Yağmur gibi ok yağdırdılar - derler.
Can esirgemeden vuruşup,
Bastırıp Kıtay yüklendi.
Davullar şiddetli vurulup,
Kaynayıp duran Kıtaylar
Üşüşüp daldı hep birden,
Kaşım gözüm demeden,
Eceli kıl kadar saymadan,
Yöneldiği yere yol açıp,
Yeri kaplayan Kıtay'a
Tek başına boz yeleli saldırıp,
Toruçaar ile oynatıp,
Dalgalanan Kıtay'ın, Mançu'nun
Topunu çözüp yere sererek,
O gün o canım hayvan,
Hayvanların küheylanı Toruçaar,

See the flood in wild disorder,
See the horde that stands and fights,
See the hazy smoke, the dust!
Raising their lances upright,
Lifting the moon-axe high,
See the horde that comes bearing down!
Dust flying thick as haze
Covered many a soul.
See the haze, see the embers,
See the cannon strewing havoc,
Booming forth from the cannon's mouth,
See the shot that rains like hail!
The champions in wild disorder,
Orgo the batyr is dead – saying,
For the sake of that Orgo,
Not sparing their dark lives,
They kept on bearing down.
They rained arrows like rain – they say.
Fighting without sparing life,
Kıtay pressed on and bore down.
The drums were beaten fiercely,
The Kıtays, ever seething,
Swarmed and plunged in all at once,
Heeding neither brow nor eye,
Counting death not worth a hair,
Opening a road where he turned,
Into Kıtay blanketing the earth
The gray-maned one struck all alone,
Making Toruçaar dance beneath him,
Of billowing Kıtay and Mançu
He broke the mass and laid them low,
That day that dear beast,
Toruçaar, steed of steeds,

Arslana lâyık,
Manas ile Toruçaar
İkisi bir günde doğmuş,
Şahbaz Manas sağ iken
Kıtay'a saldı velvele.

Worthy of the lion,
Manas and Toruçaar —
The two were born on a single day,
While falcon Manas lived
He loosed tumult on Kıtay.

Hunharının Toruçaar'ı:
Cenge binilse sarsılmaz,
Ağır yüke binilse yorulmaz,
Keşfe binilse çarpılmaz,
Çapa tırnaklı, geniş sağrılı,
Engin yerin küheylanı,
O savaş meydanında
Boynunu yere uzatmış,
Ölçüsüz koşup almış.
Toruçaar'ın başını çevirip,
Dolup taşan Kıtay'a, Mançu'ya
Kargaşa salıp vuruşup,
Kıtay'ı kırıp dalarak,
Yetiştiği yeri mızraklayıp,
Kavga iyice büyüdü,
Cepken giyen Mançu'nun
Güçlüleri nerde deyip,
Kalmaklardan Han Coloy
Mızrakçıların ustası imiş,
Kıtayların Karacoy'u
Fazlasıyla keskin nişancı,
Düşmanın çaresini bilen yaman imiş.
Yandan Ezkara
Hücum edip saldırdı.
Ecel gelirse ölürüm - diye,
Ölmeyip sağ kalırsam
Ayköl Manas aslanıma
Destek olurum - diye,
Ezkara'yı Kutubiy'in
Avlamaya durduğu dem imiş,
Kutu'nun yiğitliğinin
İleri geçtiği dem imiş.
Teke tek karşı durup,
Kutubiy ile Ezkara
Teke tek vuruşup,
Mızrak tutup kalkışıp,
Denk gelen yere saplaşıp,

Fırsatını kollayıp bulup,

The bloodthirsty one's Toruçaar:
Ridden to war, it does not falter,
Ridden under heavy load, it does not tire,
Ridden to scout, it comes to no harm,
Hoe-hooved, broad of croup,
Steed of the boundless land,
On that field of battle
It stretched its neck to the ground,
And ran beyond all measure.
Turning Toruçaar's head about,
On Kıtay and Mançu overflowing
He loosed havoc, fighting on,
Plunging, cutting Kıtay down,
Lancing wherever he could reach,
The battle swelled and swelled,
Of the jacket-clad Mançu —
Where are their strong ones – saying,
Of the Kalmaks, Khan Coloy
Was a master of lancers,
Karacoy of the Kıtays
A marksman keen beyond measure,
A dread one who knew the foe's undoing.
From the flank, Ezkara
Charged and attacked.
If my hour comes I die – saying,
And if I live and do not die,
To my lion Ayköl Manas
I shall be a support – saying,
It was the moment Kutubiy
Set himself to hunt Ezkara,
The moment Kutu's valor
Passed to the very fore.
Standing one against one,
Kutubiy and Ezkara
Fighting one against one,
Gripping lances, rising up,
Stabbing wherever a mark was found,

Watching, finding their moment,

Yaklaşıp geleni mızraklayıp,
Ay baltayla çalışıp,
Birbirine sataşıp durup,
Sırayla dönüşerek vuruşup,
İyice kızışıp coşup,
Ölçüsü denk gelince,
Mızrak ile vuruşup,
Onları şöyle bırakalım,
Şahbaz Manas aslanının
Şu işini anlatmaya başlayalım.
Kolçağını kabartıp,
Nice pehlivan canlandı,
Kalmakların Coloy'u
Gözü kara Ayköl'ü
Önüne çıkıp aldatmaya durdu.
Açbuudan'ın başını çevirdi,
Silah pusatını kuşanıp,
Ayköl aslanın önünde
Hile kurup durdu işte:
«Manas denince kabarırsın,
Suya salınmış tuluk gibi
Şişinip böbürlenirsin,
Gazabı şiddetli başlattın,
Han Esen'in elçisinden
Nicesini kırıp attın.
Koçku'yu boğazlayıp yok ettin,
Er Döñgö'yü yutuverdin.
Corukuyruk ile Coon Alp'ı
Bırakmadan hepsini silip süpürdün.
Orda kurulsa yerin mi,
Kolay değil ettiklerin,
Sataşanı yuttun mu?
Pehlivanları alt ettim - diye,
Kabarıp kalmışsın sen.
Âleme boyun eğmem - diye,
Şişinip kalmışsın sen.
Benim aslımı iyi bil,
Ünlü Coloy'um, uluyum ben,
Deden Karakan öldüğünde

Lancing whoever drew near,
Hewing with the moon-axe,
Ever assailing one another,
Fighting turn and turn about,
Heated hot and surging,
When their measures came out even,
Fighting on with lances —
Let us leave them so awhile,
Of falcon Manas the lion
Let us begin to tell this deed.
Puffing up his vambrace,
Many a champion took new life,
Coloy of the Kalmaks —
The reckless-daring Ayköl —
Stepped before him, set to deceive.
He turned Açbuudan's head about,
Girding his weapons and his gear,
Before Ayköl the lion
He stood there weaving guile:
«At the name Manas you swell,
Like a hide-sack cast on water
You puff yourself and boast,
You loosed your violent wrath,
Of Khan Esen's envoys
You cut down many and cast them off.
You throttled Koçku and destroyed him,
You swallowed brave Döñgö whole.
Corukuyruk and Coon Alp
You swept away, sparing none.
Is a throned horde any place of yours?
No small things, the deeds you've done,
Have you swallowed all who crossed you?
I have beaten the champions – saying,
You have swelled and stayed so.
I bow to no one in the world – saying,
You have puffed and stayed so.
Know well my origin:
I am famed Coloy, I am great,
When your grandsire Karakan died,

Şurada duran Burut'u
Tam bu elim yola getirdi!

The Burut standing over there —
This very hand brought them to heel!

Gazabım geldi, dikildim,
Han Orgo'yu öldürüp
Şimdi dokundun cinime!
Belimi sıkıca bağlarım,
Bak da gör, ben seni
Mekke'ye dek kovalarım!
Gözü kara, hey hunhar,
Yiğit Coloy'dur benim adım,
Beri çıksana, göreyim!» -
Deyip, böylece, er Coloy
Mızrak çevirip durdu,
Bunu Manas görünce
Gazabı şiddetli başlattı,
Altı aslanın küçüğü,
Ruhu üstün kaplan,
Candan geçiverdi.
Hunharlığın yolu böyledir,
Gazaplanıp hazırlandı,
Hunharının kendisine
Gaipten bir akıl geldi:
«Yüzleşince kaçıp kabararak,
Kâfir olup çıkmışsın sen.

My wrath has risen, here I stand,
By killing Khan Orgo
Now you have touched my demon!
I bind my waist up tight,
Watch and see: I, even I,
Will chase you all the way to Mekke!
Hey, bloodthirsty, reckless one,
Valiant Coloy is my name,
Come forth then, let me see you!» –
Saying thus, brave Coloy
Stood twirling his lance,
When Manas beheld this,
He loosed his violent wrath,
Youngest of the six lions,
Tiger of surpassing spirit,
He gave up thought of life.
Such is the bloodthirsty one's way,
Raging, he made ready,
And to the bloodthirsty one himself
Came counsel from the unseen:
«Fleeing and puffing when we met,
You have turned out infidel through and through.

Keçil'in hepsini kırdırıp,
Şimdi gelip kavgaya,
Coloy, sen bahadır olmuşsun ha!
Geniş Altay'ın yaylasında,
Rahvan yürüyüşlü yorgada,
On ikime bastığımda
Cehennemi topluca bir saldım,
Keçil'in burnunu kırıp,
Bin devedeki çayını bir aldım.

Having let all Keçil be slain,
Now, coming to the fight,
Coloy, so you've become a batyr, have you!
On the broad Altay's high pasture,
On an ambler smooth of gait,
When I entered my twelfth year
I loosed a wholesale hell,
I broke the nose of Keçil,
And took at one stroke the tea of a thousand camels.

Zırvalayan kurnaz Kalmak,
O zaman sen nerdeydin,
Kalabalık ordunu kovalayıp,

You babbling, cunning Kalmak,
Where were you then, I ask,
When I hounded your teeming host,

Altay'dan sürüp dağıttığımda,
Önüme düşüp paldır küldür,
Kahrolası obur it,
Esenkan'a doğru kaçtığında
Gazabı şiddetli başlattım,
Halkını kırıp attım!»
Hunhar boz yeleli kaplan,
Usta doğmuş ulu Manas,

Drove it from Altay and strewed it,
When, tumbling headlong before me,
You accursed glutton dog,
You fled away toward Esenkan —
I loosed my violent wrath,
I cut your people down and cast them off!»
The bloodthirsty gray-maned tiger,
Great Manas, born a master,

Çarpışmadan geri dönmeyen,
Yaman doğmuş ulu Manas,
Ölçüye sığmaz çelik mızrağı
Düzeltip kavrayıverdi.
Yüreğin tam yüzü - diye,
Akciğerin bu yanı - diye,
Gırtlağının kendisi - diye,
Kahrolası Orgo'nun
Hırıldayacağı dem - diye,
Boz yelelinin hali bambaşka,

Who never turned back from battle,
Great Manas, born fierce,
His steel lance that fit no measure
He righted and gripped fast.
The very face of the heart – saying,
This side of the lungs – saying,
The gullet itself – saying,
The moment when accursed Orgo
Would rattle his last breath – saying,
The gray-maned one's state was like no other,

Şahbaz doğmuş koçağın
Eyer ardına sinmiş,
Kan içici gözü o anda
Yerinden fırlayacakmış gibi
Öte yanda belermiş,
Kaburgası çatırdayıp,
Alnının altındaki ak dişleri
Darı gibi çatırdayıp,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden:
«Opol Dağı gibi Orgo'ya
Gazabı şiddetli ben saldım,
Yılkını değil, sığırını da
Kökünden silip bir aldım.
O zaman nerdeydin sen?
Tutuşacağın gerçekse,
Kalmakların koca Coloy'u,
Önümdeki yerden kaçmadan dur», -
Deyip, böylece, er Manas

Of the bold one born a falcon —
He crouched behind the saddle-bow,
His blood-drinking eye in that instant
As if to leap from its socket
Glared wide upon the other side,
His ribs crackling,
The white teeth beneath his brow
Crackling like millet grains,
Looking not about him,
Sparing his life not at all:
«At Orgo huge as Mount Opol
It was I who loosed violent wrath,
Not your herds alone — your cattle too
I wiped out root and branch and took.
Where were you then, I ask?
If in truth you mean to grapple,
Huge Coloy of the Kalmaks,
Stand before me and do not flee», –
Saying thus, brave Manas

Han Coloy'a yönelip,
Kaplan gibi gözü görünüp,
Ejderha gazabı sezilip,
Açtığı gözünü yummadan,
Uzattığı mızrağı çekmeden,
Gazabı gelip bileğe,
Gayreti gelip yüreğe,
Toruçaar'ın sağrısına bir vurup,
Sırlı kargıyı ele alıp,
Gözleri belerip alev saçıp,
Üstün boz yeleli yiğidin
Kan içiciliği sahiden tutup,
Koruyucuları tam dokuz,

Koruyup tuttuğu dem imiş,
Dayanakları tam dokuz,
Destek verdiği çağ imiş.
Mızrak uzatıp kükreyip,
Göz açıp kapayıncaya dek
Er Coloy'a yetişirken,
Kalmakların Han Coloy'u,
Doğrusu yaman oğlan o Coloy,
Sıcağına giremeyip,
Soğuğuna eremeyip,
Açbuudan'ın başını çeviremeden,
Arslanın halini görünce
Coloy dayanıp duramadan,
Geyik gibi boynunu kıvırıp,
Ok atımı öteye, kayalığa
Dörtnala çıkıverdi.
Altındaki Toruçaar,
Kanatlı gerçek küheylan,
Coşup, silkinip,
Başıboş kalan Toruçaar
Eri ölmüşçesine silkinip,
Kıvrım kıvrım yamaçtan
Toparlanıp geri dönünceye dek,
Küheylanını çevirip
Coloy'a doğru dönünceye dek,

Turned upon Khan Coloy,
His eye showing like a tiger's,
A dragon's wrath felt in him,
Not shutting the eye he opened,
Not drawing back the lance he thrust,
Wrath coming into his wrist,
Zeal coming into his heart,
Striking Toruçaar's croup once,
Taking the burnished lance in hand,
Eyes glaring wide, scattering flame,
Of the peerless gray-maned hero
The blood-thirst seized in earnest,
His guardians nine in all,

It was the hour they guarded and held him,
His supporters nine in all,
It was the season they gave him strength.
Thrusting the lance, roaring out,
In the blinking of an eye
As he closed on brave Coloy,
Khan Coloy of the Kalmaks,
In truth a dread fellow, that Coloy,
Could not enter his heat,
Could not endure his cold,
Could not even turn Açbuudan's head,
Seeing the lion's state,
Coloy, unable to stand fast,
Curving his neck like a deer,
An arrow's flight beyond, to the crags
Went up at full gallop.
Toruçaar beneath him,
A true winged steed,
Surging, shaking itself,
Toruçaar left masterless,
Shaking as though its man had died,
Down the winding, twisting slope
Until it gathered and turned back,
Until he wheeled his steed about
And turned again toward Coloy,

Er imiş Manas, coşup,
Öte yanda büyük nişancı

Karacoy'a rastlayıp,
İnsan işi olmayan işler yapan,
Türlü türlü don değiştiren,
Kıtay bozulacakken ortaya çıkan,
Hazinelik büyük nişancı,
Sataşılırsa kıyamet koparan.
O Karacoy kâfirin,
Üstün büyücü, oyunbazın,
Hilesi pek ileri gitmiş,
Alaçık gibi kara taş,
Kara taşın ardından Manas'ı
Nişancı domuz beklemiş.
Nişancılıkta seçkindi,
Manas yönelip vardığında
Tetiği hazır duruyordu.

«Kısa kaburganın yüzü - diye,
Kolan geçen bu yanı,
Terliğin alt ucu» - diye,
O Karacoy bahadırın
Nişan aldığı boşa gitmeyen,
Oku boşa geçmeyen,
Kolay değil, büyük nişancı.
Dizgin çevirip boz yelelin
Coloy'a doğru dörtnala sürdü,
Koyu yeşil kaftan giymiş,
Namlı nişancı Karacoy
Toruçaar'ı bir vurdu.
Gaipten yürük Toruçaar
Tökezleyip dikine düştü,
Yaban koçu gibi gözü kızarıp,
Kudurası ateş edince
O yere yığılıp düştü.
Ağır ağır basıp sakınarak,
Kâfir bastırıp geldiğinde
Duruyormuş boz yeleli aslan

A man indeed was Manas, surging,
While on the far side the great marksman —
He chanced upon Karacoy,
Doer of deeds beyond man's doing,
Changer of shapes of every kind,
Who appears when Kıtay is breaking,
A great marksman fit for the treasury,
Who raises doomsday if assailed.
That infidel Karacoy,
Sorcerer supreme, that trickster —
His guile had gone very far,
A black rock like a wattle hut,
Behind the black rock, for Manas
The marksman swine lay waiting.
In marksmanship he was choice,
When Manas turned and came on,
His trigger stood at the ready.

«The face of the short rib – saying,
This side where the girth runs,
The lower edge of the saddle-pad» – saying,
Of that batyr Karacoy
Whose aim never went for naught,
Whose arrow never passed in vain,
No small thing — a great marksman.
Turning the rein, the gray-maned one
Galloped hard toward Coloy,
Clad in a kaftan of deep green,
The famed marksman Karacoy
Shot Toruçaar with one shot.
Toruçaar, swift as from the unseen,
Stumbled and fell headlong,
Its eye reddening like a wild ram's,
When the rabid one had fired,
It crumpled and fell on that spot.
Treading slow and warily,
When the infidel came pressing on,
The gray-maned lion stood there,

Bozkelte'ye dayanıp,
Kederlendi kaygılanıp,
Bit kadarken bir olduğu,

Parmak kadarken baş koştuğu
Toruçaar'dan ayrılıp,
Davullar pek vurulup,
Kaynayıp duran nice uluk,
Tırgoot'u tümden toplanıp,
Topyekûn üşüşüp,
Bu yana bakılsa
Ezkara ile Coloy bağırır,
Mercan sorguçlu, inci taşlı
Duran hanlarını çağırır:
«Cepken giyen güçlü han,
Kükreyip topluca bastırıver,
Taş kuşanan seçkinler,
Kahrolası Burut'u
Dümdüz yere eziver!
Başına torba geçirip,
İki elini birden bağlayıp,
İki gözünü birden oyup,
Er Esen'in önüne

Diri bağlayıp götürün!
Başta Kakan, Bakburçun,
Hanlığını isteyip alın,
Demir urganlı ağcılar,
Mahmuzlayıp kement atın,
Hep hançer kuşanmış kolcular,
Her biriniz bir yandan varın!
Kahrolası hunharı,
Yerle bir edin büsbütün,
Devri bozan hilekârı.
Belayı başına salın,
Boz yeleliyi çırpındırtıp,
Diri bağlayıp alın!»
Bu buyruğu duyunca
Pehlivanları kaynaşıp bastırıp,

Leaning on Bozkelte,
He grieved, weighed down with care,
The one he was joined with when louse-small,
Pledged to when but finger-tall —
Parted now from Toruçaar,
The drums were beaten hard,
Many a great lord ever seething,
The Tırgoot mustered one and all,
Swarming in one great mass,
And if one looked this way,
Ezkara and Coloy were shouting,
With coral plumes and pearl-set stones
They called their khans who stood by:
«Jacket-clad mighty khans,
Roar and bear down in a mass,
Stone-girded chosen ones,
The accursed Burut —
Crush him flat into the ground!
Pull a sack over his head,
Bind both his hands together,
Gouge out both his eyes at once,
Before Esen the brave

Bind him alive and bring him!
Kakan first, and Bakburçun,
Ask and take his khanate,
Netters with your iron ropes,
Spur on and cast the lasso,
Guardsmen all girt with daggers,
Each of you close in from a side!
The accursed bloodthirsty one —
Level him wholly with the earth,
The trickster who breaks the age.
Loose calamity on his head,
Set the gray-maned one flailing,
Bind him alive and take him!»
On hearing this command,
Their champions seethed and bore down,

Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Üşüştü pehlivanlar kaynaşıp,
Güneş titreşip seçilmez oldu,
Yerde bir tel görünmez oldu,
Gök açık, yer kapalı,
Acı çığlık, uğultu,
Bastırıp kâfir çarpışıp,
Kıyameti kopardı,
Dünya yüzünü toz kaplayıp,
Yer sisi çöküverdi.
Fitilli tüfek sesi patlayıp,
Bu yana bakarsan
Kalabalık orduyu tokmaklayıp,
Coloy sürüp gürleyip,
Bu işi görünce
Bahadırı bağlayıp almaya
Yayın oku vınlayıp,
Sadağın oku ıslık çalıp,
Kıtay'ın attıkları
Aleñgir yayı, sırlı ok,
Altay'dan beri göçerken
Buyruk verip Esenkan,
Kıtayların kurduğu düzendi bu.
Attan Manas ayrılıp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Kederlenmiş görünür.

Drawing bows like falling rain,
Loosing arrows thick as hail,
The champions swarmed in, seething,
The sun shimmered past discerning,
Not a strand could be seen on the ground,
Sky clear, earth blotted out,
Bitter shrieking, droning din,
The infidel bore down, fighting,
And raised the very doomsday,
Dust covered the face of the world,
The ground-mist settled down.
The matchlock's crack exploded,
And if you looked this way,
Bludgeoning the teeming host,
Coloy drove on, thundering,
And seeing how things stood,
To bind and take the batyr,
The bow's arrow whirred,
The quiver's arrow whistled,
What Kıtay let fly was this:
The aleñgir bow, the burnished arrow,
When they migrated from Altay,
Esenkan had given the order —
This was the scheme the Kıtays laid.
Manas, parted from his horse,
A rib torn loose from his side,
Seems bowed down with grief.

Toruçaar'a kaygılanıp,
Yavuzluğunu bundan bil,
Kasıla kasıla aldırmadan,
Kara Kıtay'ı, Mançu'yu
Duruyormuş arslanın
Topuğuna denk tutmadan.
Gümüş kemer kuşanıp,
Kükreyen erenin
Güneş gibi yüzünü nur kaplayıp,
Altından kemer kuşanıp,
Ayköl'ünün o anda

Sorrowing over Toruçaar,
Know his fierceness from this,
Strutting on without a care,
Black Kıtay and the Mançu —
The lion stood there, holding them
Not equal to his heel.
Girding on the silver belt,
Of the roaring champion
His sunlike face was bathed in light,
Girding on the belt of gold,
Of your Ayköl in that instant

Ay gibi yüzünü nur kaplayıp,
Mançu ile Kıtay ürperip,
Uzakça olana yetince
Mızrak ile bir saplar,
Daha yakına geleni
Ay balta ile bir vurur.
Elindeki boz kelte
Sağa yatıp bir atıp,

His moonlike face was bathed in light,
Mançu and Kıtay shuddered,
Reaching those who stood far off,
He stabs once with the lance,
Those who come still nearer
He strikes once with the moon-axe.
The gray kelte in his hand —
Leaning right, he fires once,

BEŞİNCİ BÖLÜM

KOŞOY'UN KATILMASI VE TALAS'A GÖÇ

Demir kementler Manas'ın üstüne yağarken ufukta ak sakalı parlayan bir ihtiyar belirir: Çeç-Töbö'de Er Buudayık, Kazak Aydarkan, Anciyanlı Aykoco ve Buharalı ulu mollayla on iki bin asker toplayan, yolda Beecin zindanını basıp Bilerik ile Carmanas'ı kırk urganlık kuyudan çıkaran Koşoy, tam kuşatma anında yetişmiştir. "Manastap!" uranıyla dört yandan çakılan ordu Kıtay'ı bozar; Aykoco'nun armağanı Ayvanboz'a binen, yakasında "Manas kazatta giysin" yazılı boz çepkeni kuşanan Manas yeniden savaşa dalar ve kaçanları dar geçitlere dek kovalar. Coloy ile Ezkara canlarını zor kurtarıp dört başına Beecin'e döner; Esenkan'a "Manas'a hiçbir pehlivan yetmez — bir bakarsın bir kişi, bir bakarsın bin kişi" diye yenilgiyi anlatır ve bir daha ona kılıç çekmeyi reddederler. Bunun üzerine Esenkan, Alööke'nin on iki yaşındaki oğlu Koñurbay'ı Kırgız yoluna bekçi han diker; sınırlara tek gözlü dev, kırk kulaç kızıl tilki ve haberci ördek gibi olağanüstü gözcüler yerleştirilir. Kakan'a tek başına dalmak isteyen Manas'ı ise Koşoy dizgininden tutup durdurur: önce yurt tutulacak, halk toplanacak, kırk çoro edinilecektir.

Bilge ihtiyarın öğüdü göçe dönüşür: kırk haneli Kırgız, Kiçi-Cıldız ile Çoñ-Cıldız'ı, Ögüz-Aşuu ile Tay-Aşuu'yu aşıp İle boyundan Sarı-Özön'e iner; kurultayda Koşoy'un diliyle Manas han seçilir ve halk, cennetten üstün diye övülen Keñ-Kol ile Talas'a konar. Toylar toyları kovalar, "Bay Cakıp" artık "Kan Cakıp"tır — ama kesilen mallarına acıyan babanın ağır sitemi oğlunun yüreğini dağlar ve Manas, borcunu kat

kat ödemeye ant içip tek başına yola düşer. Anciyan'ın Boz-Talaa'sında karşısına çıkan ak sakallı ihtiyarla ortak buğday eker; bir uykudan uyandığında ekin dağ gibi olgunlaşmıştır, ihtiyar ise ekincilerin piri Babadıykan'dır — bata verip Akkula adlı tulparı müjdeleyerek gözden kaybolur. Çekirge basmış ülkesi için doksan deveyle buğday aramaya gelen Noygut hanı Karaça, sınçıların "sahibini bulup verin" dediği kayıptan doğma tayı iki eli göğsünde Manas'a tartuu eder: kahraman, ömrünün atına kavuşmuştur.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~22.850–27.500
- Anlatı zamanı: Koşoy'un imdada yetişmesinden Talas'a yerleşmeye ve Akkula'nın tartuu edilmesine
- Ana mekânlar: Altay savaş meydanı; Beecin zindanı ve Esenkan sarayı; göç yolu aşıları (Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu); Sarı-Özön; Talas ve Keñ-Kol; Anciyan'ın Boz-Talaa'sı
- Merkez kişiler: Manas, Koşoy, Aykoco, Coloy, Ezkara, Esenkan, Koñurbay, Cakıp, Kutubiy, Akbaltay, Babadıykan, Karaça
- Kilit motifler: son anda yetişen imdat, zindan baskını, yenilen hanların itirafı, bekçi han atanması, kutlu göç ve yurt övgüsü, keramet buğdayı, tartuu töresi ve tulpar Akkula
- Karalaev damgası: savaş çözülür çözülmez anlatının barışçıl emek sahnesine (saban tutan kahraman) dönmesi; Talas'ın "maralı inek gibi semiz" bereket imgeleriyle uzun uzun övülmesi

TÜRKÇE METİN

Koşoy'un Gelip Manas'a Katılması

Burcu burcu yükselen toza bakınca,
Yavru kaz gibi gür sesle haykırıp,
Ak sakalı ışıl ışıl parlayıp,
Meğer o, Koşoy Ata imiş.
Kerkabılan adlı küheylanıyla,
Savaşa girip katılan,
İşte Koşoy'un alayıydı bu.
Koşoy Ata, o pir-i fâni,
İnsandan öte bir evliya,
Sığmaz yüreğine onca kaygı,
Bozkurt Manas sultanın
Gözünün yaşı sel olup akar.
«Ecel gelirse ölürüm, deyip,
Kankor Manas arslanıma
Kocamışken ben Koşoy
Arka olur, dayanak olurum» deyip,
Yiğitler yiğidi o er kişi,
Gök demir gibi kuşanıp,
On iki bin asker alıp,
Nice yamanları yere serip,
Sola dönüp bir vurup,
Solton'larını devirip,
Ayköl'e arkasını dönse
Kâfir çığrışıp yetişir,
Ön yanına bakınca
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Tazaları o demde
Dörtnala kaçar durur,

ENGLISH TRANSLATION

Koşoy Comes and Joins Manas

Gazing at the dust that rose billow on billow,
Crying out with a mighty voice like a young goose,
His white beard gleaming bright and shining,
Behold, it was Koşoy Ata himself.
With his thoroughbred steed named Kerkabılan,
Who entered and joined the battle,
This was Koşoy's own host.
Koşoy Ata, that ancient sage,
A saint beyond mere mortal men,
His heart cannot hold such sorrow,
For the grey wolf, Sultan Manas,
His tears flow down in floods.
«If death should come, I die, saying,
For my lion, blood-drinker Manas,
Though I, Koşoy, am grown old,
I shall be his backing, his support,» saying,
That man of men, hero of heroes,
Girding himself like grey iron,
Taking twelve thousand soldiers,
Laying low many a fierce foe,
Turning left and striking once,
Toppling their Soltons down,
If he turns his back to Ayköl
The infidels shriek and close in,
When he looks to his front side
The stone-girded Kıtay's
Tazas in that instant
Flee away at full gallop,

Erenleri şaşkın soluyup,
Nåra atıp mızrak uzattığında
Mançuları bocalayıp telaşla,
Çepeçevre kuşattığında,
Çorak, kavisli çıplak sırtlardan,
At geçitli alçaklardan,
Ayrık otlu yamaçlardan,
Beli yüksek düzlüklerden
Burcu burcu toz yükselir,
Yükselen tozu görünce
Kırk boy Kıtay'ın Ezkara'sı,
Bu ikisinin ödü kopar.
Dağıtmadan ordusunu derleyip,
Müslümandan alplar alıp,
Yüreklilerin hepsini alıp:
«Altay boyunca konarım, deyip,
Ayköl Manas kankora
Arka olurum ona, deyip,
Ecel gelirse ölürüm, deyip,
Kankor Manas bozkurda
Dayanak olurum ona» deyip,
Yer dumanlanıp toz olup,
Coşkun nåralar can bulup,
Erenleri coşup kabarıp,
Ölümden geri dönmeyen
Namlı yiğitlerin hepsi
En önde coşup atılıp,
Göğe savrulup toprak,
Kalabalık ordu «Çü!» deyip gürleyip,
Sırlı mızrak ucu parıldayıp,
Tunç borunun sesi takırdayıp,
Yer dumanlanıp toz olup,

His warriors panting in confusion,
When he roars and thrusts his lance
The Manchus reel in panic,
When they encircle all around,
From barren, curving naked ridges,
From lowlands where horses pass,
From slopes grown thick with couch-grass,
From high-waisted level plains
Dust rises billow on billow,
Seeing the rising dust,
Ezkara of the forty Kıtay tribes —
These two are struck with terror.
Gathering his host without scattering it,
Taking champions from the Muslims,
Taking all the stout of heart:
«I shall camp along the Altay, saying,
For Ayköl Manas the blood-drinker
I shall be his backing, saying,
If death should come, I die, saying,
For the grey wolf, blood-drinker Manas,
I shall be his support,» saying,
The earth turning to smoke and dust,
Wild war-cries springing to life,
His warriors surging and swelling,
Those who turn not back from death,
All the famed young heroes
Charging foremost in their fervor,
Earth hurled up to the sky,
The teeming host thundering «Çü!»,
Glazed lance-tips glittering,
The bronze horn's voice rattling,
The earth turning to smoke and dust,

Katagan'dan Han Koşoy
Tuğ tutan kendisi olup,
Ak sarığı kazan kadar,
Haykırsa sesi ezan gibi:
«Ecel gelirse ölürüm, deyip,
Bir avuç Müslümanın

From the Katagan, Khan Koşoy
Himself the bearer of the banner,
His white turban big as a cauldron,
When he cries out, his voice like the azan:
«If death should come, I die, saying,
For the handful of Muslims,

Ölenlerine o zaman
İmam olurum onlara» deyip,
Ala çapanlı Aykoco
Ancıyan'dan çıkıp gelmişti,
Kuşağını sarık diye sarınmış,
Kudret sahibine yalvarmış,
Buharalı büyük molla,
Bunun askeri de pek çok,
Yoldakileri de çoktur.
İpten kuskun, ipten kolan,
Bindikleri hep aygır,
Semerlisi ondan da çok.
Kazaklardan Aydarkan,
Vadiden tozu tüterek,
Türküsünü çığırıp gür sesle,
Kazak ordusu ayrı bir bölük,
Ak sakalı bir kucak,
Kıyba'nın hanı Muzburçak.
Kimsenin karşısına çıkamadığı,
Hiçbir kulun baş eğdiremediği,
Buzulgan-Çambıl'ı yurt edinen,
Hiçbir kulun yenip eğemediği,
Düşman denince kuşanan,
Her biri beline
Kılıç gibi bıçak bağlanmış.
«Ecel gelirse ölürüm, deyip,
Asil Manas yavruya
Dayanak olurum ona» deyip,
Han Buudayık kendisi de var.
Koca Koşoy'un yoldaşı,
Kudaynazar-Kuuçokmor,
Öne katıp sürer ganimeti,
Ardına düşse pehlivanı,
Keskin nâralar, çığlıklar koparıp,
Koşoy Ata baş olup,
Kara Kıtay'a, Mançu'ya

For those of them who fall,
I shall then be their imam,» saying,
Aykoco of the motley chapan
Had come forth out of Ancıyan,
He wound his sash on as a turban,
He pleaded with the Almighty,
The great mullah of Bukhara,
His soldiers too are very many,
Those on the road with him are many.
Cruppers of rope, girths of rope,
Their mounts are all stallions,
Those with pack-saddles more than that.
From the Kazakhs, Aydarkan,
Dust smoking up from the valley,
Belting out his song in a mighty voice,
The Kazakh host a troop apart,
His white beard an armful,
Muzburçak, khan of Kıyba.
Whom none could stand against,
Whom no slave could make bow his head,
Who made Buzulgan-Çambıl his home,
Whom no slave could conquer and bend,
Who girds himself at the word of foe,
Each one upon his waist
A knife bound on like a sword.
«If death should come, I die, saying,
For the noble child Manas
I shall be his support,» saying,
Khan Buudayık himself is there.
Old Koşoy's companion,
Kudaynazar-Kuuçokmor,
Drives the booty on before him,
His strongman following at his back,
Loosing sharp war-cries and shrieks,
With Koşoy Ata at their head,
Against Kara Kıtay, the Manchu —

Atanın kopardığı kavga bu:
Tüfek atıp, yay çekip,

This is the fray the Ata unleashed:
Firing muskets, drawing bows,

Savrulan çalı çırpı misali
Birbirine karıştılar.
Bakılsa göze ilişmez,
Kâfir ile Müslüman
Çatır çatır vuruşunca
Hangisi hangisi bilinmez,
Yüz yüze karşılıklı durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çatır dövüşüp,
Yayın oku vınlayıp,
Değdiği yer paramparça,
Kan döküldü şarıl şarıl,
Erenleri sağa sola bakınıp,
Gönüllerince saf tutup,
Ocak çukuru kadar bir yeri
Enine kesip biçerek,
Urbalarıyla gömerek,
Kaynaşan onca asker
Karşı karşıya gelişip,
Yüzleşince yiğitler
Yiğit canını esirgemeden,
Mızrakla dürtüşüp,
Yaka yakaya tutuşup,
Gücü yetmeyeni güçlüsü
Yakalayıp haklayıp,
Ay baltayla vuruşup,
Kamçıyla tokuşup,
Yaka yakaya boğuşup,
Güçlünün daha güçlüsü
Aç buğra gibi dişleyip.
Boğuşan ordunun içinde
Neler var da neler yok!
Kolu kırılıp feryat edip
Kaçanları bundan çok.
Bacağı kırılıp o anda
Yatanları bundan çok.
Çarpışırken onca asker,
Kulağı kopup güdük kalıp,
Kaçıp gidenler bundan çok.

Like brushwood tossed and scattered
They tangled with one another.
Look, and the eye cannot follow,
Infidel and Muslim,
When they clash with crack and crash
None can tell which one is which,
Standing face to face opposed,
Firing muskets, drawing bows,
Fighting with crack and crash,
The bow's arrow whining past,
Where it strikes, all shattered to pieces,
Blood was spilled in gushing streams,
His warriors glancing right and left,
Forming ranks as their hearts desired,
A patch of ground the size of a hearth-pit
Cutting and mowing across it,
Burying men in their own garments,
All those seething soldiers
Coming up against each other,
When the young braves come face to face,
Not sparing their brave lives,
Jabbing each other with lances,
Grappling collar to collar,
The stronger seizing the weaker one,
Catching him and finishing him,
Striking with crescent axes,
Trading blows with whips,
Wrestling collar to collar,
The stronger of the strong
Biting like a starving bull-camel.
Within that grappling host
What is there not to be found!
Arms broken, crying out in anguish,
Those who fled — more than many.
Legs broken, in that instant
Those lying prone — more than many.
As all those soldiers clashed,
Ears torn off, left docked and stubbed,
Those who ran away — more than many.

Burnu düşüp yamuk kalıp,
Noses lopped off, left askew,

Şaşkın koşanlar bundan çok.
Those running dazed — more than many.
Kargaşa içinde dövüşüp,
Fighting on amid the chaos,
Kara çomak, ay balta
Black cudgel and crescent axe
Kaldırıp giriştiler şimdi,
They raised and set to now,
Kalmuk, Kırgız yüzleşip,
Kalmuk and Kırgız came face to face,
Ezişe ezişe vuruştular.
They fought on, crushing and crushed.
Ezişerek dövüşen
The host that fights on, grinding —
Orduyu şimdilik bırakalım,
Let us leave that host for now,
Toruçaar'ı kurşunla yitirip,
Who lost Toruçaar to a bullet,
Dağ gibi yaya kalan
Left afoot, huge as a mountain,
Dağ misali Manas kaplandan,
From mountain-like Manas the tiger,
Ondan haber başlatalım.
Let us begin the tale with him.
Kalabalık ordu yetişene dek
Until the teeming host arrived,
Salına sarsıla ağır basıp,
Swaying, shaking, bearing down heavy,
Boz mızrağa dayanıp,
Leaning on his grey lance,
Kaya basıp geçitte durmuş,
He stood on rock in the defile,
Kaplanın o zaman
The tiger at that time
Han Koşoy'u aramış, anmış:
Sought Khan Koşoy, called him to mind:
«Kırgızlardan Han Koşoy
«Of the Kırgız, Khan Koşoy
Kutlu bir can idi.
Was a blessed soul indeed.
Boğuştuğum Kıtay'a, Mançu'ya
Against the Kıtay, the Manchu I grapple,
Arka olup varırım, deyip,
I shall go and be his backing, saying,
Ayırıp kurtarırım, deyip,
I shall cut him free and save him, saying,
Koşoy atamın, bozkurdun,
My father Koşoy, the grey wolf,
Verilmiş sözü var idi.
Had given his plighted word.
Unuttu mu ki atam benim,
Has my father then forgotten me,
Gün hesabı dolmuş idi».
Or has his count of days run out?».
Manas bunu diyene dek,
Till Manas had said all this,
Ağzını açıp yumana dek,
Till he opened and closed his mouth,
Ak sarığı kazan kadar,
His white turban big as a cauldron,
Haykırsa sesi ezan gibi,
His cry like the azan when he calls,
İnce yoldan kestirip,
Cutting short along the narrow path,
Ala çapanlı Aykoco,
Aykoco of the motley chapan,
Beş yaşına basan Aybanboz'u
Leading Aybanboz, just turned five,
Yedeğine alıp gelmiş,
Had come with him on a lead-rope,
Manas'ın tam önüne
Right in front of Manas
Bekkoco varıp durdu,
Bekkoco came up and stopped,

Eşsiz kalmış Aybanboz'u
Yiğide armağan eyledi.
«Hey Manas, kaplanım,
Haberini duyup Aykoco,
Yeryüzünü baştan başa arattım,

Şu geniş Koton'un öte yanını,
Kerme-Too'nun beri yanını,
Mediyan çölünü arattım,
Yük yükletip, altın verip,
Tam oradan aldırttım,
Arslan olduğunu bilmiştim,
Tek doğmuş büyük Manas
Binse diye kurar dururdum!
Aybanboz'u yedekleyip çıktığımda
Allah'a yalvardım zâr zâr ağlayıp,
Düşümde görüp ben seni,
Heybetli bozkurt, kaplan,
Özene bezene sana geldim.
Terkimde bir sup cepken var,
Kendin giysen tam yaraşır cepken,
Yakasında yazısı var,
Gazâya Manas giyer, diye,
Koruyucu kılınmış bu kaftanda
Yazılı duran adı var.
Armağan verdim, giyiniz!
Aybanboz'a sen binip,
Kızılca kıyameti sıkı koparınız.
Azgın Kara Kıtay'dan
Bir avuç Müslümanı
Ayırıp kurtarınız!»
Ala çapanlı Aykoco
Altı kez tutup elinden,
Gövdesi sarsılıp Manas o an
Boz cepkeni giydi şimdi,
Görenin gönlü hayran kalıp,
Hızır'ın dokunduğu kaplan
Boz yamaçlı dağ gibi görünüp,
Uğuldayan Kalmuk'tan

The peerless Aybanboz
He gave as gift to the young brave.
«Hey Manas, my tiger,
Hearing news of you, I, Aykoco,
Had them search the whole wide earth,

The far side of broad Koton,
The near side of Kerme-Too,
I had them search the Mediyan desert,
Loading loads, paying out gold,
From that very place I had him brought,
I knew that he was a lion,
The one-born mighty Manas —
I kept him ready, that you might ride!
When I set out leading Aybanboz
I begged Allah, weeping and wailing,
Seeing you in my dream,
Majestic grey wolf, tiger,
With loving care I came to you.
On my saddle-back there is a sup jacket,
A jacket fitting if you wear it yourself,
Upon its collar there is writing,
Saying: Manas wears it to holy war,
In this kaftan made a talisman
His name stands written there.
I give it as a gift — put it on!
Mount you upon Aybanboz,
And loose red doomsday hard upon them.
From the ravening Kara Kıtay
The handful of Muslims —
Cut them free and save them!»
Aykoco of the motley chapan
Six times taking him by the hand,
His frame shuddering, Manas then
Put on the grey jacket now,
All who saw were struck with wonder,
The tiger touched by Hızır
Looming like a grey-sloped mountain,
From the howling Kalmuk

Kan içen bozkurt sakınıp,
Aykoco'nun verdiği Aybanboz'u
Hemen şimdi eyerleyip,
Ayköl'ünün Akkañkı eyeri
Aybanboz'a denk eyer:
Ön kaşı ak altından,
Arka kaşı som gümüşten,
İki yanı boydan boya demir,
İnişte binse eğilmez.

The blood-drinking grey wolf wary,
Aybanboz, Aykoco's gift,
He saddled straight away,
The Akkañkı saddle of Ayköl —
A saddle just right for Aybanboz:
Its front pommel of white gold,
Its rear cantle of solid silver,
Both its sides iron end to end,
Riding downhill it does not tilt.

Arkası yüksek, oturağı yatık,
Savaşa girse pek uygun.
Ayköl'ün koca boz atına
Göğüslük ile kuskun,
Çokça bağ pek yaraşır,
Aybanboz'u getirip
Aykoco sunup durdu,
Zor zapt edilen bozkurdun,
Göz açıp kapayana dek,
Altın tabanlı üzengiye
Basmadan sıçrayıp atladı.
Sımsıkı belini kuşandı,
Yedi tümen Kara Kıtay'a
Tek başına dalıp saldırdı.
Arslan gibi gözü alevlendi,
Manas dövüşmeden kalmadı.
Öfkeyle gürleyip bağırıp,
Kankor Manas o zaman
«Manas!» diye nâra salıp:
«Manas! Manas! Manas!» deyip,
«Manas!» narası salınca,
Ölenden geri kalanı,
Hepsi birden işitmiş,
Müslümanın pehlivanları.
Tepelerden çıktı bağırarak,
Ala çapanlı Aykoco
«Manas!» narasını çağırıp,
Yardan çıktı bağırarak,
Hilâli altın tuğ çekip,

Its back is high, its seat lies low,
Most fitting for going into battle.
For Ayköl's great grey steed
Breast-strap and crupper too,
Many a strap most well becomes him,
Bringing Aybanboz up,
Aykoco stood presenting him,
The grey wolf so hard to rein,
In the blink of an eye,
Upon the gold-soled stirrup —
He leapt astride without touching it.
He girded his waist up tight,
Into seven tümen of Kara Kıtay
He plunged and charged alone.
His eyes blazed like a lion's,
Manas did not stint from battle.
Roaring and bellowing with rage,
Blood-drinker Manas then
Loosed the war-cry «Manas!»:
Crying «Manas! Manas! Manas!»,
When he loosed the cry «Manas!»,
Those left over from the dead,
All of them together heard,
The champions of the Muslims.
He came shouting from the hilltops,
Aykoco of the motley chapan
Calling out the war-cry «Manas!»,
He came shouting from the cliff,
Raising the gold crescent banner,

«Hazret!» deyip çığlık koparıp,
«Manas!» narasını çağırıp,
Yamaçtan yükseldi bağırtı,
Yiğidini taş gibi pişiren,
Karısını kız gibi öven,
Kazakların Aydarkan'ı
«Manas!» narasını çağırıp.
«Sırtlardan yükseldi bağırtı,
Kıyba'nın hanı Buudayık
«Manas!» narasını çağırıp,
Ovadan yükselir bağırtı,
Ovanın dağın hepsinden,
«Manas!» narasını çağırıp.

Shrieking out the cry «Hazret!»,
Calling out the war-cry «Manas!»,
From the slope the clamor rose,
He who tempers his brave like stone,
Who praises his wife like a maiden,
Aydarkan of the Kazakhs
Calling out the war-cry «Manas!».
«From the ridges rose the clamor,
Buudayık, khan of Kıyba,
Calling out the war-cry «Manas!»,
From the plain the clamor rises,
From plain and mountain, all of them,
Calling out the war-cry «Manas!».

Dağdan yükseldi bağırtı,
Ovasıyla hep birlikte
«Manas!» narasını çağırıp,
Bozulmadan Mançu'nun kalabalık ordusuna
Dönüp dalıp saldırıp,
Çit gibi dizilen Kalmuk'a
Yeniden mızraklayıp yol açıp,
Boğaz yanından Ayköl'ün kendisi
Sürüp vurup gelmişti,
Kuzey yanından Kutubiy
Kavurup kırıp sürmüştü,
Boğaz yanından Koşoy Han
Sürüp gelip vurmuştu.
Kara söğüt misali kâfiri
Yeniden mızraklayıp kovalayıp,
Kankor Manas biçip devirdi.

From the mountain rose the clamor,
Together with its plain entire
Calling out the war-cry «Manas!»,
Into the Manchu's unbroken teeming host
Turning, plunging, charging in,
At the Kalmuk ranged like a fence
Lancing anew and opening a path,
From the gorge side Ayköl himself
Had come driving and striking,
From the north side Kutubiy
Had driven on, scorching and smashing,
From the gorge side Khan Koşoy
Had come driving and struck.
The infidel like black willow,
Lancing anew and chasing them,
Blood-drinker Manas mowed and toppled them.

Müslüman kovalayınca,
Kırgını kızıştırınca,
Manas mızraklayıp geçiyor,
Koşoy başını kesiyor.
Koşoy mızraklayıp geçiyor,
Manas başını kesiyor.
Eyer beli gibi boyun geçidini

When the Muslims gave chase,
When they stoked the slaughter hot,
Manas goes lancing through,
Koşoy cuts off the head.
Koşoy goes lancing through,
Manas cuts off the head.
The neck-pass like a saddle's waist —

Aşıp gitmekteler,
Ölenden geri kalanı
Kaçıp gitmekteler.
Kendi malını mülkünü Kıtaylar
Saçıp gitmekteler.
Engebeli inişli yerlerde
Mızraklar dikili kalıp,
Cepken giymiş güçlüler,
Taş kuşanmış tazalar
Kırda kaskatı uzanıp öldüler.

Nice yaman küheylanın
Yularları sürüklenip,
Mızrak değip alp devleri
Serilip kırılmışlar,
Allak bullak, sağa sola seğirtip,
Şaşkın koşanlar bundan çok,
Dağ dağ dolaşıp soluyarak,

Kaçıp gidenler bundan çok.
Ne yapacağını bilemeden,

They go crossing over it,
Those left over from the dead
Go fleeing away.
The Kıtays their own goods and chattels
Go strewing as they flee.
In the rugged downhill places
Lances left standing upright,
The strong ones clad in jackets,
The stone-girded tazas
Lay stretched out stiff on the steppe and died.
Many a fierce thoroughbred's
Halters trailing on the ground,
Lance-struck, the champion giants
Lie sprawled and broken,
Helter-skelter, darting right and left,
Those running dazed — more than many,
Roaming mountain after mountain, panting,
Those who fled — more than many.
Not knowing what to do,

Şaşkın koşanlar bundan çok,
Ünlülerden hanlar ölüp,
Karşı duranın hepsi ölüp,
O sefer varan kalabalık ordunun
Ardı yol olup gitti,
Erenleri, hanları,
Ölenden geri kalanı,
Koşoy Han'ın adamları,
İşe yarar erenler,
Mızrak ustası yiğitler,
Altmışar at ganimet alıp,
Mızrakçıların şanlıları,
Düşmanın oyununu bilen ustalar,
Yetmişer at alıp,
En korkak, en zavallı olan bile
Yedişer at ganimet alıp,
Güçsüzünü ölüme yollayıp,

Those running dazed — more than many,
Khans among the famous dying,
All who stood against him dying,
Of the teeming host that went that time
The rear turned to a road and was gone,
Their warriors and their khans,
Those left over from the dead,
Khan Koşoy's men,
Warriors fit for service,
Young braves masters of the lance,
Taking sixty horses each in booty,
The glorious among the lancers,
Masters who know the enemy's game,
Taking seventy horses each,
Even the most craven, the most wretched
Taking seven horses each in booty,
Sending their weak ones to death,

Yamanlar ganimete kanıp,
Kavgayı sıkı basıp,
Bozkurt Manas beyini,
Kaynayan ordudan nice arslan,
O bildik Manas sultanı
Ayırıp kurtarıp,
Kara söğüt misali kâfiri
Geri püskürtüp savurdular.
Güçlüsü öldü, alpı öldü,

Güreşenlerin hepsi öldü,
Beli kuvvetli canlar öldü,
Karşı varanların hepsi öldü,
Yürekli olan safları bozup,
Yüreği zayıf sefiller
Kaça koşa kurşuna uçup,
Erenleri, erleri
Yüzleşip savaşamayıp,
Akıllıları, arslanları
Direnip duramayarak,
Ordu bozulup darmadağın.
Bozguna uğramış Kıtaylar
Kakan'a doğru kaçıp çığrışarak,
Toruçaar'ı kurşunla yitirip,
Deve kadar koca yiğidin
Aybanboz'a bindiği çağdı,

Haykırtarak Kıtay'ı
Önüne katıp sürdüğü demdi.
Gazabı şiddetle başlatmış,
Gelen orduyu kaskatı serip,
Han Manas kırıp geçirmiş.
Geniş Altay'ın öte yanı,
Dokuz dağın çarpıştığı yer,
Doksan suyun döküldüğü yer,
Dolu yolun kavşağıymış,
Erin eri dayanırsa
Güç bela yolunu bulurmuş.
Bön olanlar yola düşse

The fierce ones glutted with plunder,
Pressing the fray hard,
Their bey, the grey wolf Manas,
Many a lion from the seething host,
That well-known Sultan Manas
Cutting free and rescuing,
The infidel like black willow
They flung back and scattered in rout.
Their strong ones died, their champions died,
All those who wrestled died,
Souls strong of loin died,
All who went against him died,
The brave-hearted breaking the ranks,
The faint-hearted wretches
Running, fleeing, flying into bullets,
Their warriors, their men,
Unable to face and fight,
Their wise ones, their lions,
Unable to stand and resist,
The host broken, all in rout.
The routed Kıtays
Fleeing toward Kakan, shrieking,
Who lost Toruçaar to a bullet,
The young brave huge as a camel —
It was the hour he mounted Aybanboz,

It was the moment he drove the Kıtay
Screaming on before him.
He had loosed his wrath in fury,
Laying the oncoming host out stiff,
Khan Manas had cut them to pieces.
The far side of the broad Altay,
Where nine mountains clash together,
Where ninety waters pour down,
Was the junction of the laden road,
If a man of men holds fast
He barely finds his way through.
If simpletons set out upon it

İnsan ölüsü kalırmış.
Gözcü hattına gelen adamı
Aç arslanı, kurdu,
Yırtıcıların kaplanı,
Kılıç ağızlı yaban domuzu
Parçalayıp kapıp yermiş.

Bütün Kıtay, Kakançın,
«Varılır, dönülmez» dermiş.

Kuş uçmazın dar yolunda
Manas kovalayıp gitmekteydi,
Geçitten geçirip,
Sığ yerden aşırıp,
Ölenden geri kalanını
Delip mızraklayıp gitmekteydi.
Tek at sığar keçit yoldan
Aşıp koşup Kıtaylar
Öte yana geçmişlerdi.
Dar boğaza varınca,
O zaman Koşoy Atan,
Böğürtüsü taş yarıp,
Haykırışı baş yarıp,
Atası ihtiyar Koşoy,
Manas'ı tutup durdurmuş,
Alp devlerinin hepsiyle.
Öfkeden silkinip çırpınsa da,
Aybanboz'un yularından
Tutuverdi asılarak,
Silkindikçe silkinip,
Haykırıp Manas şöyle dedi:
«Bırak, Koşoy, kolumu,

Kesme benim yolumu!
Bağlama benim bahtımı,
Kakançın'ın Beecin'ini
Bugün kırmak sırası bende,
Bil benim gücümün demini!
Kırk boydan ibaret şu halkın

Human corpses would remain.
The man who reached the sentry line —
The hungry lion, the wolf,
The tiger of the beasts of prey,
The sword-tusked wild boar
Would tear him apart, seize and devour him.
All Kıtay, all Kakançın,
Would say: «One goes, one comes not back».
On that strait road where no bird flies
Manas went on pursuing,
Driving them through the pass,
Over the shallow ford,
Those left over from the dead
He went piercing through with his lance.
By the keçit road fitting one horse
The Kıtays, scrambling over,
Had crossed to the other side.
When he reached the narrow gorge,
Then your Koşoy Ata,
His bellow splitting stone,
His shout splitting heads,
The father, old Koşoy,
Caught Manas and stopped him,
With all his champion giants.
Though he shook and thrashed with rage,
Aybanboz's halter
He grasped, hanging on it,
Shaking and shaking again,
Crying out, Manas spoke thus:
«Let go, Koşoy, of my arm,

Do not cut off my road!
Do not bind up my fortune,
Kakançın's Beecin —
Today it is my turn to smash it,
Know the hour of my strength!
Of this people of forty tribes,

Savaşacağım yer işte bu yer.
Çok imrenilen Beecin'in
Bozkurdunu sürüp göreyim,
Kıtay'la çokça vuruşup
Boğuşup kanını dökeyim!
Zorba Kara Kalmuk'a,
Ata Koşoy, bırak beni,
Savaşıp bir göreyim!
Bak, Koşoy, sözümü dinle,
Kara Kıtay'ın, Mançu'nun
Malını yağmalamazsam,
Kargaşa salıp çatışıp,
Bozgunu adamakıllı vermezsem!
İmrenip duran Kalmuk şu yurdun
Varını alıp götürmezsem,
Ak akçe malını saçmazsam,
Ordugâhtaki yurdunu almazsam,
Ölçüsüz kargaşa koparmazsam!
Çok askerini gönderip,
Böyle bir belayı diledi kendine,
Mançu'nun hepsi toplanıp
Böyle bir fitne başlatmış.
Gazabını şiddetle salmış,
Alacağını kapıp kaçar gibi,
Mülklerini talan edip,
Hazinesini saçar gibi,
Bütün derdi yakalayıp almakta,
Yalvaranın canını bağışlamadan,
Hep birden Kara Kalmuklar
Kökünü kurutmakta;
Beylik taslayan Kalmuk'u
Tepesinden basacağım,
Beylerini öldürüp,
Hanına dek kovalayıp,
Esirgeyip seyirci kalmayayım,
Güçlü olanını yakalayayım.

Hanına dek kovalayıp,
Tekini komadan haklayayım!

The place I shall fight is this very place.
Of much-envied Beecin
Let me drive out its grey wolf and see,
Grappling long with the Kıtay
Let me struggle and spill their blood!
At the tyrant Kara Kalmuk,
Ata Koşoy, let me go,
Let me fight and try them once!
Look, Koşoy, hear my word,
If I do not plunder the goods
Of Kara Kıtay and the Manchu,
If I do not clash and sow havoc,
If I do not deal them utter rout!
If I do not carry off the wealth
Of this coveted Kalmuk land,
If I do not scatter their white-coin wealth,
If I do not take the camp-yurt of their horde,
If I do not raise measureless havoc!
Sending his many soldiers,
He asked such a calamity for himself,
All the Manchu gathering
Began such sedition as this.
He loosed his wrath in fury,
As if snatching his due and fleeing,
Plundering their possessions,
As if scattering his treasury,
His whole care is to seize and take,
Sparing not the life of him who begs,
All together the Kara Kalmuks
Are cutting off the root entire;
The Kalmuk who plays at lordship —
I shall stamp down on his crown,
Killing their beys,
Chasing them down to their khan,
Let me not stand by and spare them,
Let me seize their strongest one.

Chasing them down to their khan,
Let me finish them, leaving not one!

Yolumu genişçe açayım,
İnatçı Kara Kalmuk'a
Göstereyim gününü!»
Haykırıp Manas bunu söyleyip,
Öfkeyle Kalmuk'u
Önüne katıp sürdüğü demdi,

Bağırtıp mızraklayıp,
Kırıp geçirdiği demdi!
Bu yiğitliğini görünce,
Yiğit Manas bozkurdu:
«Kıtay'ı kovalaya kovalaya
Sonunda topu birden hakkından gelir,
diye,
Sayısız orduya rastlayıp,
Tek doğmuş bozkurdun
Eceli boş yere yetişir» diye,
Koşoy Ata bunu düşünüp,
Yaman atına kamçı basıp,
Han atan ihtiyar Koşoy,
En bilge evliya,
Dörtnala yetişip Manas'ın
Atını geminden yakalamış,
Öfkeden çırpındırıp,
Han Manas'ı silkindirip,
Koşoy Han tutup durdurmuş.
«Bozkurt Manas, sözümü dinle.
Diyeceğim şudur, bilesin:
Kaynayan Kıtay kara bir yurt,
Kan içmekten dönmeyen,
Öleceğini bilmez inatçı yurt.
Engebeli sarp kayalık dağlar,
Düşünmeden aşılır bel değil,
Cefa çekip Kıtay'a
Tek başına girilir el değil.
Etme, Manas, gereği yok,
Çizmeni çıkarıp ayak uzatacak
Ala-Too'dan yeğ yerin yok,
Beecin ile boğuşursan

Let me open my road out wide,
To the stubborn Kara Kalmuk
Let me show him his day!»
Crying out, Manas said this,
In fury the Kalmuk —
It was the moment he drove them before him,
Making them scream, lancing them,
It was the moment he cut them down!
Seeing this valor of his,
Of valiant Manas the grey wolf:
«Chasing and chasing the Kıtay,
At last he will finish off the whole lot, saying,
Meeting a host beyond number,
The one-born grey wolf's
Doom will come for nothing» saying,
Koşoy Ata pondering this,
Laying the whip to his fierce horse,
Your khan father, old Koşoy,
The wisest of the saints,
Galloping up, caught Manas's
Horse by its bridle-bit,
Though he thrashed with rage,
Shaking Khan Manas hard,
Khan Koşoy caught and stopped him.
«Grey wolf Manas, hear my word.
What I shall say is this, so know it:
The seething Kıtay is a black land,
That turns not back from drinking blood,
A stubborn land that knows not it will die.
Rugged, sheer and craggy mountains,
No ridge to cross without thinking twice,
Suffering torment, into Kıtay —
It is no land to enter all alone.
Do not, Manas, there is no need,
To pull your boots off and stretch your legs
No place is better than Ala-Too,
If you grapple with Beecin,

Bel bağlayıp girip vuruşacak
Adı belli Kırgız elin yok!
Vazgeç, Manas, kulunum,

Azgın Kıtay kalabalık el,
Yalnız başına perişan olursun.
Berkitilmiş kalesi var.
O kalenin içinde
Türlü türlü halkı var.
Pehlivanı var, devi var,
Koşsa ata yetiştirmez,
Eğitilmiş yayası var.
Beecin kolay yer değil,
Tek başına karşısına dikilip
Baş edilecek bir el değil.
Yabancının içeri giremediği,
Polat kapılı darvazası,
Devir kıyamete dek
Kimsenin hesap soramadığı,
Bakılsa pek yaman güçlüymüş,
Hanı bilge, gazaplı yurt,
Sataşan sağ kalmamış,
Kalabalığı görsen kara kurt misali.

Kapı ağzını bekleyen
Nice pehlivan zorbası var,
O zorbaların yanında
Kazılmış derin çukuru var,
Fıkır fıkır kaynayan derdi var.
Kahrolası Kıtay'ın,
Yakalarsa bağlayıveren
Hazır bekleyen sayısız ordusu var,
Boğuşan düşer tutsaklığa,
Sataşan kulun
Alnında yazılı kara bahtı var.
Bilirim Kıtay'ın huyunu,
Bozkurdum Manas, bilmiş ol!
Boş yere gürültüye gitmeyelim,
«İtin ordusunu kaçırttık» deyip,

To gird your hopes and go in fighting —
You have no famed Kırgız people!
Give it up, Manas, my foal,

The ravening Kıtay is a teeming people,
Alone you will come to ruin.
It has its fortified citadel.
And inside that citadel
It has peoples of every kind.
It has its strongman, its giant,
That no horse can catch at a run —
It has its trained foot-runners.
Beecin is no easy place,
No people to stand against alone
And hope to overcome.
Where no stranger can get inside,
Its darvaza with steel-plate gates,
Till the age turns to doomsday,
Of whom none could demand account,
Look — mightily strong it proved,
Its khan is wise, a wrathful land,
Who picks a fight does not stay alive,
See its multitude — like black worms swarming.
Guarding the mouth of the gate
It has many a strongman tyrant,
And beside those tyrants
It has a deep-dug pit,
It has troubles seething at the boil.
The accursed Kıtay
Has a numberless host at the ready
That binds whomever it catches,
Who grapples falls into captivity,
The slave who picks a fight
Has black doom written on his brow.
I know the ways of the Kıtay,
My grey wolf Manas, be it known!
Let us not go for nothing into the tumult,
Saying «We routed the dog's army»,

Kakan'a dek sürmeyelim.
Önce varıp, kaplanım,
Ceti-Özön gibi yer alıp,
Azıp kaçıp başıboş gezen
Bir avuç Kırgız eli alıp,
Vadi boyunca konalım,
Kanadımızı sıkıca pekiştirelim,
Boğuşursak yenip alacak kadar

Let us not drive on as far as Kakan.
First let us go, my tiger,
Take a land like Ceti-Özön,
Take the handful of Kırgız people
Straying, fleeing, wandering masterless,
Let us camp along the valley,
Let us make our wings fast and firm,
Enough to win if we must grapple —

Kalabalık asker donatalım.
At yetişecek yeri alıp,
Âleme değer eri alıp,
Boşuna bakıp durmayalım,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü,
Söz dinleyen orduyu toplayalım!
Haberi dört yana sıkı salalım,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Müslümanı toplayalım,
Kaynaşıp duran kâfire
Yeniden gazâ kılalım!
Gecikmeden öcü alalım,
Enine boyuna, dilediğimizce varalım,
Yıl, on iki ay dolana dek
Semirip dinç kalalım.
O zamana dek, Manas, sözümü dinle!
Kılıç, tüfek donatalım,
Sağlamca sayısız ordu hazırlayalım,

Let us fit out a teeming army.
Taking land where horses thrive,
Taking men worth all the world,
Let us not stand idly gazing,
What the ear hears, what the eye sees,
Let us gather a host that heeds the word!
Let us send word hard to the four quarters,
What the ear hears, what the eye sees,
Let us gather the Muslims in,
Against the seething infidel
Let us wage holy war anew!
Let us take revenge without delay,
Let us go at our full width and will,
Till the year, twelve months, comes round,
Let us fatten and stay hale.
Till then, Manas, hear my word!
Let us fit out sword and musket,
Let us make ready a countless host full surely,

Kurşun yetişmez at alıp,
On ikişerden hayır dua alıp,
Bel çözüp dinlenecek yer hazırlayıp,
Yamaca konacak el hazırlayıp,
Kanadı sıkı pekiştirelim,
Ondan sonra Kıtay'a —
Balam Manas, sözümü dinle! —
Şimdiden sarmaşıp kalmayalım.
Topyekûn gürleyip kalkıp,
Atadan kalan yeri bulup,
Azıp tozup dağılmış şuradaki

Taking horses no bullet can catch,
Taking blessings twelve by twelve,
Preparing a place to unbelt and rest,
Preparing a people to camp on the slope,
Let us make the wing fast and firm,
And after that, against Kıtay —
My child Manas, hear my word! —
Let us not be entangled from this hour.
Rising all as one with a roar,
Finding the land left by the fathers,
Finding the handful of Muslim people

Bir avuç Müslüman eli bulup,
Yoksulken varıp zenginleşelim,
Yalnızken varıp çoğalalım,
Bütün ahali yurdunu
Bozulmasın diye sıkı tembihleyip,
Gerçek vaadi, bağlayıcı sözü
Varılan yurt ile pekiştirip,
Gök yamaçlar boyunca konalım,
Bozkurdum, dinlersen sözümü,
Gök kene misali dolup taşalım.
Ak mızrağı bolca yontalım.
Hakk'a edip tevekkül,
O mızrağı tutmaya

Scattered astray and strewn out there,
Let us go poor and grow rich,
Let us go alone and multiply,
The whole people's homeland —
Charging them strictly that it not be broken,
The true pledge, the binding word
Sealing fast with the land we reach,
Let us camp along the grey-blue slopes,
My grey wolf, if you hear my word,
Let us swell and teem like the grey tick.
Let us hew the white lance in plenty.
Placing our trust in the True God,
To grasp that lance —

Müslümanın alplarını toplayalım,
Dalgalanan Kara Kıtay'a
Fırsat kollayıp bozgun salalım.
«Han atam Koşoy söyledi» de,
Onca sözümü belle,
Hızır dokunmuş sultanım,
Bu seferlik sözümü dinle!
Çarpışmaya derman yok,
Boğuşmaya çare yok.
Azmış tozmuş zayıflarız,
Otağlı yurdundan ayrılmış —
Oy kulunum, sözümü dinle —
Kendine gelememiş garipleriz!
Etimiz olmuş mosmor pelte,
Kalmuk talan ettiğinde
Kanımız kalmış bir kaşık.
Bükülüp gitmiş belimiz,
Kara Kıtay'a, Mançu'ya
Kul olup gitmiş elimiz!
Bu sevdayı bırakalım,
Başka bir düş kuralım.
Vadi boyunca konalım,
Semirip dinçleşip onalım,
Yılkının seçkinini bulalım,
Altay'a dayanacak küheylanı,

Let us gather the champions of the Muslims,
Upon the surging Kara Kıtay,
Watching our moment, let us loose the rout.
Say «My khan father Koşoy said it»,
Mark all these words of mine,
My sultan touched by Hızır,
This once, hear my word!
There is no strength for the clash,
No remedy for the grapple.
We are strays, worn weak and scattered,
Parted from their tented homeland —
O my foal, hear my word —
We are waifs not yet come to ourselves!
Our flesh is turned to livid jelly,
When the Kalmuk plundered us
Our blood was left but a spoonful.
Our backs are bent and gone,
To Kara Kıtay, to the Manchu,
Our people has gone into bondage!
Let us leave this passion be,
Let us dream another dream.
Let us camp along the valley,
Let us fatten, freshen, and mend,
Let us find the choicest of the herds,
The steed that will endure the Altay,

Kale kurup taştan yontalım,
Yiğitliği kendin gibi olan
Kırk çorayı derleyip toplayalım!
Orda kurup han olup,
Evliyazâde bir can olup,
Yük vuracak güçlüyü yanına alıp,

Kandan geri dönmeden,
Çarpışınca kana doymadan,
Kendin gibi oğuldan binini alıp,
Bahadır, boğuşacağın Kakançın'dır,

Dönüp gazâ kılalım.
Kara Kıtay'a, Mançu'ya
Kat kat olsun bizim güç,
Geri çekilmeden direnip,
Kara Kıtay'ın, Mançu'nun
Hanlığını çekip alalım!
Bundan öteye biz varırsak,

İneceğin yer Altı-Şaar,
Boyun eğdirip geçeceğim halkım var,

Bakarsam, oğlum, çok değil,
Müslüman yurdu topu topu bu kadar var.
Diyeceğim budur, bilmiş ol,
Öfkelenmeden, Han Manas,
Bu seferlik sözümü dinle!
Altı-Şaar'ın o yerleri:
Könö-Turpan, büyük Kaşkar,
Lop ırmağı, o Koton,
Haracını alacağın yer odur,
Kaplan Manas, söz dinlersen,
Boyun eğdirip geçilecek yurt odur».
Katagan'ın hanı Koşoy —
Yurdun çoğundan yaşlı bir pir,
Çok görmüş geçirmiş evliya.
İşte o atası o seferde

Let us build a fortress, hew it from stone,
Those whose valor is like your own —
Let us gather up the forty çoras!
Founding the horde, becoming khan,
Becoming a soul saint-born,
Taking the strong who can bear loads beside you,
Not turning back from blood,
Never sated with blood in the clash,
Taking a thousand sons like yourself,
Bahadır, it is Kakançın you must grapple —
Let us turn and wage holy war.
Against Kara Kıtay, the Manchu,
Let our strength be fold on fold,
Standing fast without retreat,
Of Kara Kıtay, of the Manchu,
Let us wrest the khanship away!
If we go on beyond that,

The place you will descend is Altı-Şaar,
I have a people I shall bend and pass through,
If I look, my son, it is not much,
The Muslim lands, all told, are but this many.
What I shall say is this, be it known,
Without anger, Khan Manas,
This once, hear my word!
Those places of Altı-Şaar:
Könö-Turpan, great Kaşkar,
The Lop river, that Koton,
There is where you shall take your tribute,
Tiger Manas, if you heed the word,
That is the land to bow and pass through».
Koşoy, khan of the Katagan —
A sage elder than most of the land,
A saint who has seen and known so much.
That father, on that campaign,

Söylemişti bir sözü,
Akla vurmuştu çok sözü.
Hızırlı ihtiyar Koşoy'dan
Değerli öğüt sözler duyup,
«Çetini Kırgız'dır» diye duyup,
«Ceti-Özön onun yeridir» diye,
«Azıp tozmuş az Kırgız
Arslanının elidir» diye,
Atası ihtiyar Koşoy,
Âlemde bilge evliya,
Bilmediğini bildirip,
Böylece yola koyup,
Sezmediğini sezdirip,
Doğru yola sokup,
Karşılamaya varıp Han Koşoy
Dağ gibi beyini
Altay'dan karşılayıp almış,
Namlı Koşoy Atan
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Yiğit Manas sultanın
Ölmüş canını diriltip,
Kopmuşunu ulamış,
Saçılmışını dermiş,
Katagan'ın hanı Koşoy
Baş tacı ettiği biri o oldu,

Had spoken forth a word,
Had weighed many words with reason.
From Hızır-blessed old Koşoy
Hearing words of precious counsel,
Hearing «The hardy one is the Kırgız»,
Saying «Ceti-Özön is his place»,
«The few Kırgız, strayed and scattered,
Are the people of your lion» saying,
The father, old Koşoy,
Sage saint in all the world,
Making known what he knew not,
Setting him thus upon the road,
Making him sense what he sensed not,
Putting him on the righteous path,
Going out to meet him, Khan Koşoy
His mountain-like bey
Had welcomed in from the Altay,
Your famed Koşoy Ata,
Kindling his fire gone out,
Of valiant Sultan Manas
Reviving his soul that had died,
Splicing what was severed,
Gathering what was strewn,
Koşoy, khan of the Katagan —
He it was he crowned above his head,

O zaman ihtiyar Koşoy,
Yaman Manas'a, bozkurda,
Evliyazâde bir can oldu.
Altay'dan geri dönüp,
Kara-Kırçın, Tal-Mazar
Boyunca çok ordu konmuştu,
Kaplan Manas o zaman
Mazar'da konuk olmuştu.
Mazar'da konuk olunca
Elin sayımını yapıp,
Halkı deftere yazıp,
Manas tarafına gelince:

Then did old Koşoy,
To fierce Manas, the grey wolf,
Become a soul saint-born.
Turning back from the Altay,
Along Kara-Kırçın, Tal-Mazar
Many an army had encamped,
Tiger Manas at that time
Had been a guest at Mazar.
Being a guest at Mazar,
Taking the count of the people,
Writing the folk into the register,
Coming to Manas's side:

Kutubiy, Manas er sağ esen.

Kutubiy, the man Manas — safe and sound.

Koşoy tarafına gelince:
Kudaynazar-Kuuçokmor,
Rast gelinecek olana rast gelmeyip,
Rast gelinmeyecek olana rast gelip,
Tam tepesinin kemiğine
Ay balta gelip yetişmiş.
Koca Coloy'a rast gelip,
Geri dönülmez gerçek yurda
Vah, o er kişi göçüp gitmiş.
Duyar kulak, görür göz,
Zavallı Koşoy Atanın
Has yoldaşı Kutunay,
Karacoy kulun kurşunuyla vurulup,
Yar başında şehit olmuş.
Cooruker'e binen Cortuuçu,
Sırt yanından keşfe varıp,
Ezkara'nın mızrağına gelip,
Bu da ölmüş gitmiş,
Ata oğlundan o dördü
Öte dünyanın yüzünü görmüş,
O Kıtay'ın elinden
Boğuşa boğuşa ölmüşler,
Onlardan gayrısı sağ esen.
Kazaklardan Aydarkan,
Kıyba hanı Buudayık,
Han Koşoy'un yeğeni Cügörü,
Çarpışan erlerin hepsi sağ.
Ancıyan'ın Aykoco'su,
Buharalı büyük molla,

Coming to Koşoy's side:
Kudaynazar-Kuuçokmor,
Not meeting what should be met,
Meeting what should not be met,
Right on the bone of his crown
The crescent axe came down.
Meeting great Coloy,
To the true land of no returning —
Alas, that brave man passed away.
The hearing ear, the seeing eye,
Poor Koşoy Ata's
Own companion Kutunay,
Struck by the bullet of the slave Karacoy,
Fell martyr at the cliff's edge.
Cortuuçu who rode Cooruker,
Going to scout from the rear side,
Met Ezkara's lance,
And he too died and was gone,
Of the fathers' sons those four
Have seen the face of the world beyond,
At the hand of that Kıtay
They died grappling on and on,
All besides them safe and sound.
From the Kazakhs, Aydarkan,
Buudayık, khan of Kıyba,
Khan Koşoy's nephew Cügörü,
All the men who clashed are alive.
Ancıyan's Aykoco,
The great mullah of Bukhara,

Aykoco'nun Bilerik'i,
Karadöñ oğlu Carmanas,
Yürekli olan sağ, becerikli olan sağ,
Kamçı çalan yamanlar sağ.
Mızrakçı sağ, er sağ,
O dördünden gayrı Müslüman
Kılına zarar gelmeden hep sağ.

Aykoco's Bilerik,
Karadöñ's son Carmanas,
The brave-hearted alive, the deft alive,
The whip-wielding fierce ones alive.
The lancer alive, the man alive,
But for those four, the Muslims
All alive, not a hair harmed.

Kıtay yanından haber al:
Yedi gün durmadan savaş içinde dolaşıp,

Mançulardan Ezkara'nın
Yetmiş yerinde yarası var,
Altmış gün ortalıkta dolaşıp,
Kalmukların koca Coloy'u,
Kaplan olan Manas'tan
Altmış yerinden yara yiyip,
Karacoy ile Döödür pehlivanı
Nicelerini kırdırıp,
Kıtay'dan dördü sağ kaldı.
Beecin'e doğru yola koyulup,
Dördünün yaktığı ağıt şu:
«Yeleden kuyruktan ayrılıp,
Güdük kalmışız biz,
Boynuz kırılıp baş kalıp,
Boynuzsuz kalmışız biz.
Han Esen'den ordu sürüp,
Onmaz olmuşuz biz.
Kankora hep birden kırdırıp,
Hiç olmuş, bitmişiz biz.
Ağır bozgun, büyük kırgın,
Kahrolası Burut'tan
Görmeye gelmişiz meğer.
Kimse kalmadan hep kırılıp,
Ölmeye gelmişiz meğer.
Esenkan'ın huzurundan
Çıkmıştık ya sabredemeden,
Yeri kaplayan kalabalık ordu
Tekmil kırılıp bitip,
Kaskatı kesilmiş bizim kara baht.
Vay vay, Manas arslanmış,
Bela getiren bir şeymiş.
Hanımız buyruk verdiğinde
Sel gibi sayısız ordu varırdık,

Sataşanın hepsini
Kırıp geçirirdik.

Take news now from the Kıtay side:
Seven days roaming the battle without pause,
Of the Manchus, Ezkara
Bears wounds in seventy places,
Sixty days roaming the field,
The Kalmuks' great Coloy,
From Manas who is a tiger
Took wounds in sixty places,
Karacoy and the strongman Döödür
Getting many of theirs slain,
Of the Kıtay, four stayed alive.
Setting out on the road toward Beecin,
This is the lament the four raised:
«Parted from mane and tail,
Docked and stubbed are we,
Horn broken, head left bare,
Hornless are we left.
Driving the host from Khan Esen,
Past all mending are we.
Slaughtered wholesale by the blood-drinker,
Naught are we, finished are we.
Heavy rout, great slaughter,
From the accursed Burut
We came, it seems, to behold.
Cut down with none remaining,
We came, it seems, to die.
From Esenkan's presence
We set out, unable to be patient,
The teeming host that covered the earth
Slaughtered whole and finished,
Struck rigid is our black fate.
Alas, alas, Manas proved a lion,
A thing that brings calamity.
When our khan gave the command
We would march a countless flood-like host,

All who picked a fight with us
We would cut to pieces.

Azabı fazlasıyla çekeriz,
«Orduyu kırdırıp koyduk»
diye,

Esenkan gibi uluğa
Şimdi nasıl söyleriz?»
Coloy dertlenip bocalayarak,
At esirgemeden yol alıp,
Az değil, çok yürüyüp,
Haberi sertçe salmış,
Esenkan'ın huzuruna
Koşup şaşıp soluyarak,
Dördü varıp yetişmiş.
Esenkan'ın darvazasında
Nöbette Kalday hanı var,

Bekçilerin hepsi var,
Yanına insan yanaşamaz,
Rastlayan sağ kalmamış,
Yiğitliği sert, zehri güçlü,
Uluymuş Esenkan,
Bu kâfirden umudu kes!
Dört pehlivan girip varınca,

Uykudan irkilip uyanıp,
Padişahlık tahtından
Heybetlenip doğrulup,
Gök zırh kaftanı bürünüp,
Görsen eğer Esenkan'ı,
Gök kaplan gibi atılıp,
Kuleye ışık yakılıp,
Çan şiddetle çalınıp,
Asker ürküp, yurt kaynaşıp,
Kıyamet kopup toz savrulup,
Bekçileri, pehlivanı
Düşman gelmiş gibi çığrışıp,
Davul kulakları sağır edip,
Ay balta değip parçalanıp...

Torment we suffer in surplus,
Saying «We got the army slaughtered»,
To one so great as Esenkan
How shall we now speak?»
Coloy, grieving and floundering,
Riding on, not sparing the horses,
Journeying not a little but much,
Sent the news out harshly,
Into Esenkan's presence,
Running, dazed and panting,
The four arrived at last.
At Esenkan's darvaza
The Kalday khan stands on watch,
All the sentinels are there,
No man can draw near him,
Who meets him stays not alive,
His valor harsh, his venom strong,
Great indeed was Esenkan,
Give up all hope of this infidel!
When the four strongmen entered in,
Starting up out of sleep,
From his padishah's throne
Rising up in majesty,
Wrapped in his grey-mail kaftan,
If you could see Esenkan —
Springing like a grey tiger,
A light kindled on the tower,
The bell rung with fury,
Troops startled, land aswarm,
Doomsday breaking, dust awhirl,
His sentinels, his strongmen
Shrieking as if the foe had come,
Drums deafening every ear,
Crescent axes striking, shattering...

Coloy İle Ezkara'ların Manas'a Yenilip Esenkan'ın Huzuruna Varması

Coloy and the Ezkaras, Beaten by Manas, Come Before Esenkan

Kalday ile yarı-hanları,

Allak bullak seğirtip,
Keşişleri, devleri
Çaresini bulamayıp ürküp,
Taş kuşananları, hanları,
«Bu nasıl iş oldu?» diye,
Şaşakalıp soluyarak,
Esenkan'ın adamları.
Gözün ermediği kule
Pek yüksek görünür,
Onu görüveren adamın
Gönlü fena ürperir.
Ense saçı diken diken,
Tepe saçı ürperip kabarık,
Uluymuş Esenkan,
Kuleden hışımla davrandı,
Çaresi tükenen bu dördü
Hâllerini anlatmaya koyuldu:
«Yeri ezen tuğ alıp,
Burut'u yakalamak için
Dönüp savaş açmıştık,
Kahrolası Burut'la
Dönüp bakmadan kırk gün vuruşup,
Kırgına uğramışız.
Gazabı Manas başlattı,
Kaçanları sere serpe serip,
Geri kalanları da hakladı.
Kıyametin yüzünü görmekte,
Yaralanıp biz kaçtık,
Herkes Han Manas'ın elinde ölmekte.
Altın yanaklı ay balta,
Elinde sırlı mızrak var,
Kavrayıp çevirdi,

Kalday and the half-khans,

Darting helter-skelter,
Their monks, their giants,
Finding no remedy, taking fright,
The stone-girded ones, the khans,
Saying «What business is this?»,
Astounded and panting,
Esenkan's men.
The tower the eye cannot reach
Appears exceeding high,
The man who but catches sight of it —
His heart shudders with dread.
The hair of his nape stands on end,
The hair of his crown bristles and swells,
Great indeed was Esenkan,
From the tower he moved in wrath,
These four, their remedies spent,
Set to telling of their plight:
«Taking the earth-crushing banner,
To capture the Burut
We had turned and opened war,
With the accursed Burut
Fighting forty days without looking back,
We were put to slaughter.
It was Manas who loosed the wrath,
Strewing the fleeing sprawled out wide,
He finished off the rest as well.
They behold the face of doomsday,
Wounded, we fled away,
All are dying at Khan Manas's hand.
A crescent axe with cheeks of gold,
In his hand a glazed lance,
He gripped it and he swung it,

Bir dürtüşte Orgo'yu
İkiye bölüverdi.
Geri dönüş savaşında
Zorluğu sahiden başlattı,
Tökezledi Toruçaar,
Ala göğüslü bozkurdun
Altındaki Toruçaar'ı
Karacoy vurup devirdi.
Demir halat ağları
Hep birden toplayıp alacakken,

With one thrust he split Orgo
Clean in two.
In the battle of the turning-back
He truly began the hardship,
Toruçaar stumbled,
From under the pied-breasted grey wolf,
The Toruçaar he rode —
Karacoy shot him down.
The iron-cable nets,
Just as we would gather them all in,

Tam yakalayacakken,
Karşıdan yükseldi bağırtı,
«Manas!» narasını çağırıp,
Kırgını kızıştırıp başlattı,
Katagan'ın hanı Koşoy,
O kankora katılıp,
Kırıp geçirdi.
Bu Burut'un Manas'ı
Âlemi alacak gibi,
Kırıcı ordusu her yanı kaplar,
Yamanmış kurnaz Burut,
Kırgın salacak gibi.
Yiğitler karşısına varınca,
Yiğit Manas beyin
Azgınlığını bir gördüm:
Gazabı şiddetle başlattı,
Karşısına varan pehlivanı
Beline dek ikiye böldü.
Heybeti sert, zehri güçlü,
Kahrolası Burut'un
Bizi dümdüz kırıp koydu.
Gazabı şiddetle başlattı,
Nice tümen ordu idik,
Varanların hepsini
Tekmil kırıp bıraktı.
Bu Burut'un Manas'ı
Öyle kolay lokma oğul değil,
Kırk hanın eli Kıtay'ı

Just as we were about to seize him,
From over against us rose a clamor,
Calling out the war-cry «Manas!»,
He stoked and started up the slaughter,
Koşoy, khan of the Katagan,
Joining that blood-drinker,
Cut us all to pieces.
This Manas of the Burut
Looks fit to take the whole world,
His slaughtering host covers every side,
Fierce indeed is the cunning Burut,
Fit to loose a massacre.
When braves go up against him,
Of the valiant bey Manas
I saw the fury once myself:
He loosed his wrath in fury,
The strongman who went against him
He split in two down to the waist.
His majesty harsh, his venom strong,
The accursed Burut
Mowed us down flat and clean.
He loosed his wrath in fury,
Many a tümen strong we were,
All of those who went at him
He slew entire and left them.
This Manas of the Burut
Is no son to be an easy morsel,
No slave to leave the forty khans' Kıtay

Yıkmadan bırakacak kul değil.
Namlıymış, arslanmış,
Kul olan onu yenemez,
Karşısına çıkan adam sağ salim
Bu yana dönüp hiç kalamaz.
Altı gün içinde dolaşıp,
Ezkara kan içinde çıktı,
Altmış yerinden yara yiyip,
Coloy dalıp dolaştı,
Yedi gün içinde dolaşıp,
Yetmiş yerinden yara yedi.
Güç bela geldik, öle yite,
Çetin, müşkül işler gördük,
Kıyametin yüzünü görürcesine.

Standing, short of its ruin.
Famed he proved, a lion he proved,
No slave-born man can beat him,
The man who goes against him never
Returns this way alive and whole.
Roaming six days in the midst,
Ezkara came out bathed in blood,
Taking wounds in sixty places,
Coloy plunged in and roamed,
Roaming seven days in the midst,
He took wounds in seventy places.
Barely we came, dying, perishing,
We saw hard and grievous things,
As though we saw the face of doomsday.

Huzuruna biz geldik,
Mihneti Burut başlattı,
Taş kuşanmış tazalarını
Tekmil kırıp bıraktı.
Müşkül etti işini,
Mahvetti nice kişini.
Gösterdi görülmedik günü,
Taş talkan etti ordunu.
Vuruşa vuruşa direndik,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çatır dövüştük.
Kalday'ını yere serdi,
Gönderdiğin Orgo pehlivanı
Bir dürtüşte devirdi.
Yıkımı ölçüsüz başlattı,
Rast geleni yıkıp,
Tekmil kırıp bıraktı.
Kederi bolca başlattı,
Keşiş geçse eline —
İnatçıymış kurnaz Burut —
Kaskatı serip kırıp bıraktı.
Gönülde yas ile kaygıyı
Meğer hiç görmemişiz,
Altay'da doğan düşmanı.

Into your presence we have come,
It was the Burut began the woe,
Your stone-girded tazas
He slew entire and left them.
He turned the task to torment,
He brought many a man to ruin.
He showed a day never seen before,
He made your host stone-ground talkan.
Striking blow on blow we held,
Firing muskets, drawing bows,
We fought with crack and crash.
He laid your Kalday low,
The strongman Orgo whom you sent —
With one thrust he toppled him.
He began destruction without measure,
Felling whomever he met,
He slew entire and left them.
He began grief in plenty,
Should a monk fall into his hands —
Stubborn is the cunning Burut —
He laid him out stiff and slew him.
Mourning and sorrow in the heart —
It seems we had never known them,
This foe born in the Altay.

Her yanı denkmiş, eksiksizmiş,
Tanrı'nın çarptığı bu Burut,
Âlemden üstün ermiş.
Geniş Altay'ın Kara-Suu'yunda,
İnsandan çıkmaz böylesi bu,
Kırıp boğazlayıp yıkıp,
Pehlivanlara saldı feryadı.
Aman hanım, iyi düşün,
Kuldan çıkmaz böylesi bu!
Rastlayan sağ kalmadı,
Gazabı sert kankora
Yanaşıp pehlivan varamadı.
Akıl yorup, düşünüp taşınıp,

Atını vurup devirmeye,
Sonra da yakalamaya
Yaya yürükleri hazırladık.
Becerikliymiş Karacoy,
Gazabı şiddetle başlattı,

Toruçaar'ını serip devirdi,
İşte o anda vurup düşürdü.
Çaresiz yaya kalınca,
Size bağlayıp getirmeye,
Burut'u armağan edip
Tam kendine sunmaya,
Haykırıp mızrak uzattık,
Gece gündüz yedi gün,
O yayayken vuruştuk.
Bir silkinip atılsa boz kaplan,

Düşünsek böyle bir can olmaz.
Kahrolası kankorun,
Çağı bozan o antbozanın,
Halini düşünsek gönül ürperir,
Kuldan başka görünür.
Bir bakarız bir kişi,
Kahrolası kankorun,
Bir bakarız bin kişi.

His every side proved matched and flawless,
This Burut whom God has smitten
Proved a saint above the world.
In Kara-Suu of the broad Altay,
No such one comes from humankind,
Smashing, throttling, tearing down,
He set the strongmen wailing.
Mercy, my khan, think well on it,
No such one comes from a slave!
Who met him stayed not alive,
To the blood-drinker harsh in wrath
No strongman could come near.
Racking our minds, weighing and pondering,
To shoot his horse down under him
And then to seize him fast,
We readied the swift men on foot.
Deft indeed was Karacoy,
He loosed his wrath in fury,

He felled and toppled his Toruçaar,
In that very instant shot him down.
When he was left afoot, helpless,
To bind and bring him to you,
To offer up the Burut
As a gift to your own self,
Shouting, we thrust out our lances,
Night and day for seven days
We fought him while he stood afoot.
If the grey tiger shakes himself and springs —
Think on it: no such soul could be.
Of the accursed blood-drinker,
That oath-breaker who wrecks the age,
Think on his state and the heart shudders,
He seems something other than a slave.
One moment we look — one man,
The accursed blood-drinker,
Next moment we look — a thousand men.

Önünü verip saldırsa,
Karşısındaki dayanıp duramaz,
Ejderhanın sureti var.
Ardından bakılsa,
Altı bin erin heybeti var.
Alamadan geldik Manas'ı,
Hem doğanmış, hem arslanmış,
Huyu başka, zehri güçlü,
Çağı bozan bir ermiş.
Çevresini kuşatıp telaşla,
Burut yaya kalmıştı,
Akılda usta o kocamışı,
Sürüp saldık Manas'a
Pehlivanların hepsini.
Demir halat ağlarla
Hep birden sürüp vardık,
Tekmil hançerli bölüğü.
Yağma akınını salınca,
Nârayı basınca,
«Kankoru yakalayalım» diye
Direnip durduğumuzda,
Nâra basıp uzatsak, mızrağın
Belinden kırılıp güdük kalıp,
Demir halat ağlar da,

If he sets his front and charges,
He who faces him cannot stand,
He has the visage of a dragon.
Looked at from behind,
He has the majesty of six thousand men.
We came without taking Manas,
A falcon he proved, and a lion,
His nature strange, his venom strong,
A saint he proved who wrecks the age.
Ringing him round in haste,
The Burut was left afoot,
That greybeard, a master in wits —
We drove and loosed at Manas
All of the strongmen.
With the iron-cable nets
We all drove in as one,
The whole dagger-bearing troop.
When we loosed the plundering charge,
When we bellowed out the war-cry,
Saying «Let us seize the blood-drinker»,
As we stood our ground resisting,
We roared and thrust — but the lance,
Broken from its middle, left a stub,
And the iron-cable nets too,

Hançer kuşanmış iri yiğitler
Ölüp kaldılar serilip.
Mızrak saplayıp, ok atıp,
Tutuşup güç yetiremeden,
Ezkara ile Coloy — biz ikimiz
Bir başımıza kaldık dikilip,
Altay'da doğan o kan içiciyi,
Pehlivanları kırıp bitirişini
Gözleyip baktım, besbelli hâli —
Kakançın'ın düşmanıdır o.
Gazabı şiddetle başlattı,
Han Esenkan, sözümü dinle,
Kara karga sürüsü gibi askeri

Mighty warriors girded with daggers
Died and lay there sprawled.
Thrusting lances, loosing arrows,
Grappling, yet with strength too little,
Ezkara and Coloy — we two alone
Were left standing by ourselves,
That drinker of blood born in Altay,
How he cut the pehlivans to pieces
I watched and saw — his state is plain:
He is the foe of Kakançın.
His wrath he loosed with fury,
Khan Esenkan, hear my word,
The troops like a flock of black crows

Tek can bırakmadan kırıp geçirdi.
He slew and mowed down, sparing not one soul.

Ululuk taslayan han öldü,
Kahrolası burutun elinden
Bunca canın hepsi öldü.
Rast gelen ölümden kurtulamadı,
The khan who boasted greatness died,
At the hands of that accursed burut
All those many souls have died.
Whoever chanced upon him escaped not death,

Yüz yüze gelen sağ dönmedi.
Whoever met him face to face returned not alive.

Keçil'den nice can öldü,
Kahrolası burutun elinden
Karşısına çıkan canların hepsi öldü.
Altay'da nereden doğmuş,
Babasının körü, bu burut
Âleme saldı velveleyi!
Zapt olunmaz kurnaz burut,
Kulak işitmiş, göz görmüş —
Hiçbir yerden çıkmaz böyle it!
From Keçil how many souls have died,
At the hands of that accursed burut
Every soul that faced him died.
Where in Altay was he born,
His father's bane, this burut
Who set the whole world in uproar!
The untamable, cunning burut,
Ear has heard, eye has seen —
From nowhere comes such a hound!

Can bağışlayacak oğul değil,
Kakançın'ı, Beecin'i
Rahat bırakacak kul değil.
Geniş Altay'ın düzünde,
Cenk ettik o kan içiciyle
Serin, ılık güz gününde.
Bolca ok atıştık,
Akın salıp direndik.
Tüfek atıp, yay çekip,
Şiddetle bastırıp vuruştuk.
He is no son to grant a life,
He is no slave to leave in peace
Kakançın and Beecin.
On the plain of the broad Altay,
We waged war with that drinker of blood
On a cool, mild autumn day.
Arrows we exchanged in plenty,
We charged in raids and held our ground.
Firing muskets, drawing bows,
We pressed with fury and we fought.

Yiğitlerden nice han öldü,
Tek dövüş için beline kuşandı,
Yeri kaplayan ordu da gelse,

Tek başına dalıp saldırdı.
Of the warriors many a khan died,
He girded his loins for single combat,
Though an army covering the earth should come,
Alone he plunged in and attacked.

Vınlayıp gelene aldırış etmez,
Ululları da, devleri de,
Mızraklıları da, erleri de
Topuğuna denk saymaz.
Ne telaş etti ne kaygılandı,
He heeds not what comes whistling at him,
Neither the great ones nor the giants,
Neither the lancers nor the men-at-arms
Does he count worth his heel.
He neither fretted nor took fright,

Yağmur gibi yay çeksek,
Dolu gibi ok yağdırsak,
O kahrolası kan içicin,
Çağı bozan o vefasızın
Kaşı kabağı bile oynamadı.
Sırlı mızrağı eline alıp,
Yiğitmiş şu burutun,
Belinden kavrayıp çevirdi,

Yiğitmiş şu burutun,
Dalga dalga kaynayan askerin
Düzenini toza çevirip,
Saflarını çözüp dağıttı.
Eğildiği anda eri mızraklar,

Candan büsbütün umut kestik.
Nicesini bir hamlede dizip saplar,
Çarpışırken canlar öldü,
Gazabı şiddetli burutun elinden
Karşı duranın hepsi öldü.
Koç yiğitleri yere serdi,
Saldıranların hepsini
Kesip biçip devirdi.
Bizi buraya kovalarken
Kudurup kan içici yutkundu.
Altay'daki kırk ocak,
"Yağmala gel" dediğin o halkın
Sağ salim gidip kurtuldu.
"Haraç al" diye gönderdin,
Haraç diye varıp kırdırdık,

Ara yerde erleri
Arslana kaptırdık.
Haraç şöyle dursun, bok bile vermeden,
Kırk ocak yurduna gitti,
Manas'ın himmeti değip
Bütün burutlar kurtulup,
Göçüp gitti eline.
Doğan kuşu gitti yurduna,

Though we drew bows like rain,
Though we poured arrows down like hail,
That accursed drinker of blood,
That faithless breaker of the age —
Not even his brow or eyelid twitched.
Taking his burnished lance in hand,
A warrior indeed is this burut,
He seized men by the waist and swung them,
A warrior indeed is this burut,
The troops that seethed in wave on wave —
Their order he turned into dust,
He loosed and scattered all their ranks.
The moment he stooped, his lances pierced the men,
We gave up every hope of life.
Many at one stroke he strings and spears,
In the clashing souls have died,
At the hands of the burut fierce in wrath
All who stood against him died.
He laid the ram-like braves upon the earth,
All of those who charged at him
He cut and hacked and toppled down.
While he chased us to this place
The blood-drinker gulped in his frenzy.
The forty hearths in Altay,
That people of whom you said "Go plunder"
Went away and escaped unharmed.
"Take tribute," you said, and sent us,
For tribute we went and got men slaughtered,
And in between we let our men
Be snatched away by the lion.
Tribute aside, not giving even dung,
The forty hearths went to their homeland,
Manas's favor touched them
And all the buruts were delivered,
They migrated to their land.
His falcon went to its homeland,

Sendeleyip gezen o yoksul kulun

That poor slave who wandered stumbling —

Başıboş gezenleri gitti eline.
Gözümüz gördü Manas'ı:
Hem boz yeleliymiş, hem arslanmış,
Baş eğdirip yenecek insan yok,

His stray wanderers went to their land.
Our eyes beheld Manas:
Grey-maned he was, and a lion,
No man alive can bow his head and beat him,

Talihi herkesten üstünmüş.
Kırgını biz de başlattık,
Biz de öldürüp bıraktık.
Alamadan geldik burutun

His fortune stood above all others'.
The slaughter — we began it too,
We too did our share of killing.
We came away without taking from the burut

İhtiyarları Akbaltay ile Cakıp'ı,
Gücümüz yetmeden salıverdik
Kırk ocağın hepsini.
Haracına el yetiremeden
Ortada kaldık dikilip,
Çetin arslana çatıp,
Kırıldık, serildik kaldık,
Alp devlerin hepsi boğazlanıp,
Alp devlerin etine
Karga, kuzgun doyup,
Düzlüklerin hepsi toz oldu,
Vadilerin hepsi kan oldu.
Böyle giderse o kan içici,
Tutuşsan gücün yetmez,
"Alırım" deyip dişleyip çiğnese,

The elders Akbaltay and Cakıp,
Our strength too little, we let go
All of the forty hearths.
Unable to lay hands upon their tribute
We were left standing in between,
Clashing with the grim lion,
We were broken, we lay sprawled,
The alp giants all had their throats cut,
And on the flesh of the alp giants
The crows and ravens gorged their fill,
The plains all turned to dust,
The valleys all turned to blood.
If it goes on so, that drinker of blood —
Grapple with him, your strength will fail,
Should a lion bite him, saying "I will take him,"

Arslan dişlese dişi geçmez.
Fark edememişiz meğer,
Altay'da doğmuş bir oğulmuş,
İyi bakarsak, Han Esen,
Beecin'e yazılmış bir belaymış.
Gazaba gelse o kan içici,
Kıyameti koparacak gibi,
Saldırıp dalarsa ordusuyla,
Hazineni bozup alacak gibi.

Even the lion's tooth will not go in.
We had failed to see it, alas:
He was a son born in Altay,
If we look at it rightly, Khan Esen,
He was a bane written down for Beecin.
Should that drinker of blood take wrath,
He seems fit to bring the Judgment down,
Should he charge in with his army,
He seems fit to break open and seize your treasury.

Kaynaşıp duran Kıtay'ın
Sayısız halkını bilip tanıyacak gibi,

Kırk boy Kıtay elini
Karga gibi önüne katıp sürecek gibi.
Tacını çekip alıp giyecek gibi,

Tahtını çekip alıp oturacak gibi,

Kıtay'ı büsbütün önüne katıp
Çoñ-Beecin'e doğru sürecek gibi.

Burkan putunu önce kıracak gibi,
Burutun bu hâlini gördük —

Fesadı adamakıllı salacak gibi.
Yeni baştan güçlensen de,
Gazaplanıp ordu toplasan da,
Kırk handan eksiksiz, bol bol toplasan da,
Halk ölür, han ölür,
Gazabı şiddetli kan içiciye
Sataşan canın hepsi ölür.
Hiçbir kul onu eğip yenemez,
Hiç kimse yüzüne karşı varamaz,
Sağ kalırsan görürsün
O Manas'ın âlemini,
Kakançın'ın Beecin'ine
Salacağı ağır fesadı.
Kırgın salmasının sebebi şu:
Boz yeleli kara bir arslanmış,
Beecin değil, âlemi bile
Sürüp yönetecek bir ermiş.
Vuruşmada çarkına güç yetmez,

Mızrakta hiçbir kul onu yenemez.
Görünüşü kullardan bambaşka,
Sağ kalırsa Beecin'e
Bela salar o namlı yiğit.

The swarming Kıtay's
Numberless people he seems fit to know and mark,
The forty-tribe Kıtay land
He seems fit to drive before him like crows.
He seems fit to snatch your crown and wear it,
He seems fit to snatch your throne and sit on it,
Driving all Kıtay before him
He seems fit to herd them toward Çoñ-Beecin.
He seems fit first to smash the Burkan idol,
This state of the burut we saw —

He seems fit to spread ruin far and wide.
Though you gather strength anew,
Though in wrath you muster an army,
Though from forty khans you levy full and plenty,
The people die, the khan dies,
Against the blood-drinker fierce in wrath
Every soul that meddles dies.
No slave can bend him and defeat him,
No one can go against his face,
If you stay alive you will see
The world of that Manas,
The heavy ruin he will bring
Upon Kakançın's Beecin.
The reason he spreads slaughter is this:
He is a grey-maned black lion,
Not Beecin only — even the whole world
He is a saint fit to drive and rule.
In battle no strength can match his wheeling,
With the lance no slave can beat him.
His looks are wholly unlike other men's,
If he stays alive, upon Beecin
That famed brave will bring calamity.

Buruta gelen o bir arslan,
Âlemde olmaz böyle bir er.
Sabanı döndürtmez,
Kahrolası bu burut
Bu Beecin'de kimseyi rahat komaz.
Yaka yakaya vuruşsak,
Kavgayı sıkı tutuşsak,
Otağı kurdurmaz,
Çift öküzünü bağlatmaz,
Yerin yüzünü açtırmaz,
Bir avuç tohum saçtırmaz.
Ağır söz söyledim, bekle gör,
Kıtay'dan çıkmaz böyle oğul.
Han Manas'ın doğduğu şu çağda,
Kalabalık Kakan yurduna
Kara saat işte budur.
Hem bahadırmış, hem arslanmış,
Bambaşka doğmuş bir ermiş.
Her yanı denk, kusursuzmuş,
İçini yoklayıp bakarsak

He who came against the burut is a lion,
In all the world there is no such man.
He will let no plough be turned,
This accursed burut
Will leave no one in this Beecin in peace.
Should we fight him collar to collar,
Should we grip the quarrel tight,
He will let no tent be pitched,
He will let no plough-ox be yoked,
He will let no face of earth be opened,
He will let no handful of seed be scattered.
Heavy words I have spoken — wait and see,
No such son comes forth from Kıtay.
In this age when Khan Manas was born,
For the teeming land of Kakan
This, this is the black hour.
He is both a batyr and a lion,
A saint born wholly unlike others.
Every part of him is even, flawless,
And if we probe and search within him

Yeryüzünden genişmiş gönlü!
Han Esenkan, sözümü dinle,
Dönüp bir daha varmam oraya,
Manas'a savaş açmam!
Yaklaşmam öyle kan içiciye,
Rastlamam o ahdi bozana,
Gazabını görüp yandım,
Kara canımdan umut kestim.
Heybeti ağır Manas'ın
Çaresini bir yolunu bulup düşünün,
Öfkeniz gelirse, Esenkan,
Sağ dönen dört hanın
Şimdi başını vurun!
Esenkan'ın huzurunda
Ezkara ile Coloy — iki han,
Bildiklerini, sezdiklerini,
İşittiklerini, gördüklerini
Böylece anlatıp verdiler,

His heart is wider than the earth!
Khan Esenkan, hear my word,
I will not turn and go there again,
I will not open war on Manas!
I will not go near such a drinker of blood,
I will not cross that breaker of oaths,
I saw his wrath and I was burned,
I gave up hope of my poor dark life.
For Manas of the heavy dread
Find some way, devise a remedy,
And if your anger rises, Esenkan,
Of the four khans who came back alive
Strike off the heads here and now!
In the presence of Esenkan
Ezkara and Coloy — the two khans —
What they knew and what they sensed,
What they heard and what they saw
They thus recounted and delivered,

Dinleyip alınca Esenkan'ın
Kalesinin kapısı sımsıkı kapandı,
Han aklını şaşırdı.
Kalabalık burut yurdunun
Halkını basıp kırdığında,
Büyük dedesi Karakan
Çaresiz bakakaldığında,
Nice yurdunu kırdığında,
Kızını ganimet ettiğinde,
Beecin'den çıkma koca kâhin
Yurdunu sınayıp dururken
Koca kâhinin söylediği bir sözü,
Gönle düşürdüğü o kara sözü —

Koca kâhinin dediği söz şuydu:
«Büyüklerini yakala, demişti,
Büyüklerinin hepsini
Toptan kırıp geçir, demişti.
Burutu sağ bırakırsan
Bu işinde eksik var,
O buruttan doğacak
Karacoltoy adlı bir çocuk var.
Kimse onu eğip alt edemez,
Hiç kimse yüzüne varamaz,
Ak maralı sürüp inek eder,

Âlem yurdunu perişan eder.
Doğarsa Manas kavga salar,
Adı Manas bir er olur,
Onunla tutuşan eksilir gider.

Manas'ın yüzünü şöyle anlattı:
Yağlanmış buğday yüzlü, deyip,
Alacakaranlık, sisli gözlü, deyip,
Yayvan ağızlı, yar gibi kaşlı,
Görünüşü böyle olur» deyip,
Canı çıkası Manas'ın
Şanlı hâlini işittiğimde

And when Esenkan heard it all,
The gate of his fortress was shut fast,
The khan lost his wits.
When the teeming burut homeland's
People he had crushed and slaughtered,
When his great forefather Karakan
Looked on helpless in despair,
When he slaughtered many of his lands,
When he made his daughter spoil,
The old soothsayer sprung from Beecin,
While he was testing his land,
A word that the old soothsayer spoke,
That black word he dropped into the heart —

The word the old soothsayer said was this:
«Seize their great ones, he had said,
All of their great ones
Slaughter wholesale, he had said.
If you leave the burut alive
There is a flaw in this your work:
From that burut shall be born
A child by the name of Karacoltoy.
No one can bend him and subdue him,
No one can go against his face,
He will herd the white maral doe and make her a cow,

He will lay waste the world's homeland.
If Manas is born he will spread strife,
His name Manas, he will be a man,
Whoever grapples with him will dwindle away.
He described the face of Manas thus:
With a face like oiled wheat, he said,
With dusky, misty eyes, he said,
Wide-mouthed, with brows like a cliffside,
Such will his appearance be,» he said,
And when I heard the glorious state
Of Manas — may his soul be torn out —

Kaburga kemiğim hop etti,
Yüreğim çırpınıp sarsıldı.
Dizim yere büküldü,
Altmış yapraklı «iliy»i
Koşup alıp geldim.
Gazaplı, zehirli gezdiğini,
Karacoltoy denen kan içicinin
Kan içeceğini bilmiştim,
Eğer Manas doğarsa,
Kavga salar diye gezmiştim.

Belası çoktan biliniyordu,
Kan içici Manas doğarsa
Kakan'a bela salar diye,
Altı yıl önce, ta o zaman
«Biçig»ine çizilmişti.
Büyücüm var, bilgicim var,
Benden haber alıp
Biri kalmadan atlanıp çıktı,

Kan içici burut eninde sonunda
Kakançın'ın, Beecin'in
Hanlığını çekip alır diye,
Kıyameti koparır diye,
İşte şu duran Beecin'in
Defterine kaydedildi.
Manas'ı bulup gel diye,
Topladım bütün halkımı,
Gönderdim nice alpımı,
Maldan saçtım varımı,
Nice şehri dolaştırdım.
Durdurmadan toplayıp aldım
Kıtay'ın ihtiyar sınçılarını,

Dolaştırıp baktırdım
Müslümanların hepsini.
Şehir şehir gezdirip,
Nice yerin hepsini
Sınçılarla dolaştırıp,

My rib bones leapt within me,
My heart fluttered and was shaken.
My knee was bent to the ground,
The sixty-leaved «iliy»
I ran and fetched and brought.
That he roamed wrathful and venomous,
That the blood-drinker called Karacoltoy
Would drink blood — this I had known,
If ever Manas were born,
He would spread strife — with that thought
I went about.
His bane was known long since:
Should the blood-drinker Manas be born
He would bring calamity on Kakan —
Six years ago, even then,
It was drawn into his «Biçig».
I have my sorcerer, I have my sage,
Taking word from me
They mounted and rode out, not one remaining,
That the blood-drinking burut in the end
Would wrest away the khanship
Of Kakançın and of Beecin,
That he would bring the Judgment down —
In the register of this very Beecin
It was written down.
Saying "Go and find Manas,"
I gathered all my people,
I sent out many an alp of mine,
I scattered my wealth in goods,
I had them tour many a city.
Without pause I gathered up
The aged sınçıs of Kıtay,

I sent them round and had them scan
All of the Muslims, every one.
Touring city after city,
Through many a land, through all of it,
Making rounds with the sınçıs,

Altınımı, dinarımı
Verip gönderdiğim cellatlar
Satıp saçıp doymuşlar,
Bununla burutu
Aramayı bırakmışlar.
Yalandan "Manas işte bu" deyip,
Torbaya tıkmışlar şişire şişire,
Samanını sürüp getirmişler.
Elinden hiçbir şey gelmeyenin
Kötüsünü sürüp getirmişler,
Geceleyin kapıya çıkamayan

Korkağını sürüp getirmişler,
Yedeğe alsan yürümeyen
Danasını sürüp getirmişler.
Kâhinlere inanıp,
Meğer kazılmış bizim çukur,
Kırda kalmış bizim söz,
Kör olmuş meğer bizim göz!
Beecin'i güya düzelttik,
Kahrolası kan içiciyi
Bu Altay'da büyüttük.
Sürgün gelen bu Cakıp
Meğer usta bir düşmanmış,
Avare gezen kurnaz Cakıp —
Babasını Kıtay boğazlamıştı ya,
Kötü niyetli buymuş meğer,
İçi düşman bir kurnazmış!
Oğlunun adı Çoñ Cindi,
Kahrolası burutun
Bu hilesini kim bildi?
Kahrolası o Cakıp
Ekin ekip, maden kazıp,
Zavallı görünüp sessiz durdu,
Kulaktan kulağa laf çıkmış:
Sürü sürü davar kesip,
Bütün yurda toy verip,
Oğlum sağ esen büyürse

The executioners I sent forth
With my gold and my dinars
Sold and squandered, gorged themselves,
And with that they gave up
The search for the burut.
Falsely saying "This here is Manas,"
They stuffed the sack to bursting,
And drove me back his straw.
Of him whose hands can manage nothing
They drove back the worst one,
Of him who dares not step out the door at night
They drove back the coward,
Of him who will not walk even when led
They drove back the calf.
Trusting in the soothsayers —
So our pit, it seems, was dug,
Our word was left out on the steppe,
Our eye, it seems, had gone blind!
Beecin we supposedly set right,
Yet the accursed drinker of blood
We raised up in this Altay.
This Cakıp who came in exile
Was, it seems, a master enemy,
The idly wandering, cunning Cakıp —
Kıtay had cut his father's throat, you know,
So this was his ill intent, it seems,
A sly one with a foeman's heart!
His son's name was Çoñ Cindi —
This trick of the accursed burut,
Who ever saw through it?
That accursed Cakıp
Sowed his crops and dug his mines,
Looked wretched and kept silent,
Yet word slipped out from ear to ear:
Slaughtering flocks upon flocks,
Giving feasts to the whole land,
Saying: if my son grows up safe and sound

Kakan'a savaş açar diye,
Bulmuş meğer çaresini,
Kahrolası o Cakıp
Saklamış meğer çocuğunu.
Kaldaylar haber almamış,
Sınçılardan hiçbiri
Bakıp göz atmamış.
Serpilip yetişip er olup,
El oğluyla denk olup,
Kaldaylara kavga açtı,
Varanları yere serip,
Tümünü kırıp geçirdi.
Gökyüzünü bulut bürüdü,
Kahrolası kurnaz Cakıp
Kırgız'a gidip kurtuldu.
Manas kolay bir oğul değil,
Kolayca ele geçecek kul değil,
İşi gül gibi açan burutun

Yola koyulduğu zamanmış.
Çoñ-Beecin'in kalesinde,
Çagaan ayı geldiğinde
Bir işaretini görmüştüm,
Meğer tam o sıralarda
Doğmakta olduğu zamanmış.
Rüzgâr çıkıp, göl dalgalanıp,
Gökten bulutlar boşanıp,
Yeri sarıp inmişti,
Seksen gün yağmur yağıp,
Kakançınlı Beecin'e
Zelzele yürüyüp geçmişti.
Meğer Manas'ın kendisiymiş,
Boz yeleli kan içicinin o zaman
Doğmakta olduğu zamanmış!

Esenkan'ın sınçılarını toplayıp, bütün
Kıtay içinden Koñurbay'ı çıkarıp,
onu elin sınırına gözcü
koyması

He will open war on Kakan —
He had found his remedy, it seems,
That accursed Cakıp
Had hidden his child, it seems.
The kaldays got no word of it,
Not one of the sınçıs
Cast a look or glanced his way.
He shot up, grew, became a man,
Stood equal with the sons of the land,
He opened strife against the kaldays,
Laying low all those who came,
He cut them down entirely.
Clouds enshrouded the sky,
The accursed cunning Cakıp
Went off to the Kırgız and was saved.
Manas is no easy son,
No slave to fall easily into hand,
It was the time when the burut whose fortune
Blooms like a rose set out upon his road.
In the fortress of Çoñ-Beecin,
When the month of Çagaan came
I had seen a sign of him,
It was, it seems, at that very season
The time when he was being born.
Wind rose, the lake was set heaving,
Clouds burst open from the sky,
Wrapping the earth they came down,
Rain fell for eighty days,
And through Kakançın's Beecin
An earthquake walked and passed.
It was, it seems, Manas himself —
It was the very time the grey-maned
Drinker of blood was being born!

Esenkan gathering his sınçıs, singling out
Koñurbay from all Kıtay,
and setting him as watchman on
the border of the land

Manas kolay bir oğul değil,
Dönüp yeniden saldırırsa,
Kimseyi onduracak kul değil!

Manas is no easy son,
If he turns and strikes again,
He is no slave to spare a soul!

Kakançın'ın Beecin'ine,
Karıkan'ın kendisine
Altı yürük at verin,
Avuç kadar mektup verin.
Karıkan'a mektup uçurun,
Mektup uçurursanız tez uçurun:
Kan içici Manas, o burut,
Usanmadan göçüp yer bulur,
Bir yolunu bulup el bulur.
Kakan'ı gözleyip yol yoklar,
Hazırlanmadan duracak oğul değil,
Çarpışmadan duracak kul değil,
Kakançın'dan Beecin'e
Yeniden gelip saldırır.
Küheylanın yelesini örüver,
Beş altı yılın içinde
Beecin'inde gör gününü!
Kırk kapılı Beecin'in,
Bu elin nicesini toplayıp,
Zırh giymiş güçlülerden
Hepsini tümüyle bir araya getirip,
Mücevher kuşanmış yamanlardan
Seçkinlerini toplayalım,
Kolçak giymiş hanlardan
Bırakmadan hepsini toplayalım.
Genç yetişkin oğlanlardan,
Bırakmadan hepsini toplayalım.
Zuu kuyusundaki koca kâhinin
Sınçılığı bir hayli üstün,
Koca kâhini alalım.
Kırk hanın eli Kıtay'a
Hep birden haber salalım,
Beylerini, büyüklerini,
Ulularını, adamlarını,

To Kakançın's Beecin,
To Karıkan himself
Give six swift steeds,
Give a letter the size of a palm.
Fly a letter to Karıkan,
If you fly a letter, fly it fast:
The blood-drinker Manas, that burut,
Untiring, migrates and finds ground,
Finds a way and finds a land.
He eyes Kakan and probes the road,
He is no son to stand unprepared,
He is no slave to stand without battle,
Upon Kakançın's Beecin
He will come and strike anew.
Braid the mane of your courser,
Within five or six years
See your day of doom in your Beecin!
Of forty-gated Beecin,
Gathering the many of this land,
Of the strong ones clad in armor
Bringing every one together,
Of the fierce ones girded with jewels
Let us gather the chosen best,
Of the khans who wear the vambrace
Let us gather all, leaving none.
Of the young full-grown lads,
Let us gather all, leaving none.
The old soothsayer at the well of Zuu —
His sınçı-craft is far surpassing,
Let us take the old soothsayer.
To Kıtay, land of forty khans,
Let us send word all at once,
Their beys and their great ones,
Their elders and their men,

Yeni yetme oğlanlarını
Toptan toplayıp alalım,
Sınçıların önüne,
Geçit resmine çıkaralım.
Mızrakta usta olandan,
Er yürekli yamandan,
Karakan'la kanlı vuruşup,
Kaçmadan durup çarpışan

Their fresh young lads
Let us gather up wholesale,
Before the sınçıs
Let us march them out on parade.
Of those masterly with the lance,
Of the fierce ones brave of heart,
Who fought bloody battle with Karakan
And stood their ground unfleeing —

Yürekli erlerden bulalım,
Gözcüyü sağlamca koyup
Canımızı iyi koruyalım.
Nice yerde mülküm var:
Çoñ-Beecin'in tahtında,
Karıkan'ın koca çınarlı,
Seyre çıktığı bağında,
Yeryüzünü gözetleyen,
Gözcülüğe iyice alıştırılmış,
Kırk kulaç kızıl tilki var.
Sırta gözcü koyalım,
Sağlama alıp canı koruyalım.
Delikanlıların kabadayısı,
Tek gözlülerin büyüğü olan
Pehlivan Mamıtbek var,
Gözcülüğe bunu koyalım.
Yaban koçundan gözcü koyalım,
Zavallı canı koruyalım.
Manas kolay bir oğul değil,
Düşünüp canımızı korumazsak,
Kolay ele geçecek kul değil.
Gelenlerden söz işittim,
Nakledenlerden derledim,
Bilgiçlerden sordum:
Alööke'nin küçük oğlu var,
Altmış caysañ bahadırının —
Ocaktan bir kor doğdu,
Bu yıl on ikisine gelmiştir,
Koñurbay adlı koca oğlu.
Yaşı yediye geldiğinde

Let us find brave-hearted men,
Setting the watchman firm and sure,
Let us guard our lives well.
In many a place I have my chattels:
On the throne of Çoñ-Beecin,
In Karıkan's great-planed garden
Where he goes out to take the air,
Keeping watch over the face of the earth,
Well trained to sentry duty,
There is a red fox of forty fathoms.
Let us set a watchman on the ridge,
Let us make all sure and guard our lives.
The swaggerer among the young men,
The greatest of the one-eyed ones,
There is the pehlivan Mamıtbek —
Let us set him on the watch.
Let us set a wild ram as a watchman,
Let us guard our poor lives.
Manas is no easy son,
If we do not think and guard our lives,
He is no slave to fall easily into hand.
From those who came I heard the word,
From those who told I gathered it,
Of the knowing ones I asked:
Alööke has a youngest son,
Of the batyr of sixty caysañs —
From the hearth an ember has been born,
This year he will have come to twelve,
His great son named Koñurbay.
When his years had come to seven

Kaldayları kuşatmış,
Kızıl püsküllü Kıtay'ın
Yamanlarını dövmüş,
Yaramazlığına dayanamayıp
Çoñ-Beecin yurdu bıkıp usanmış.

Katırdan nicesini boğazlatmış,
Karıkan onu beğenip,
"Er Koñurbay" adını koydurmuş.
Yamaca kurulan kale etmiş,
Kurumlu bir yiğit, derler,
Rast geleni yere sermiş,
Karıkan ona güvendiğinden

Keçil'e sağlam han kılmış.
Yiğitliğini Kakan bilir, derler.
Boyun eğmiş düşmanın yüzüne,

Kırılacak elin ucuna —
Sapmadan eli korur diye,
Onu layık görüp tutar, derler.

Şanını herkesten üstün tutup,
Çoñ-Beecin'e han kılıp,
Er Koñurbay kalçayı
Şuraya alalım,
Karacoltoy burutun
Tam yoluna koyalım!
Kavgada usta er odur,
Han Manas'a denk gelecek,

Beecin'den çıkan arslan odur.
Ününü işittim herkesten,
Mızrakçıların ustası, derler,
Düşmanın hilesini kendisi
Apaçık bilen yaman, derler.
Gazabına aldığını,
Tutuşacak olsa, biçer, derler,

He laid siege to the kaldays,
He beat the fierce ones
Of red-tasseled Kıtay,
Unable to bear his mischief
The land of Çoñ-Beecin grew sick and weary.
He had many a mule's throat slit,
Karıkan took a liking to him
And had him named "Er Koñurbay."
He made him a fortress set upon the slope,
A haughty young brave, they say,
He laid low whoever crossed him,
Since Karıkan put his trust in him

He made him firm-set khan over Keçil.
Kakan knows his valor, they say.
Against the face of the foe who bowed the neck,
At the edge of the land about to break —
Saying he guards the land unswerving,
He deems him worthy and keeps him, they say.
Holding his glory above all others',
Making him khan of Çoñ-Beecin,
Er Koñurbay the kalça —
Let us take him to that place,
Let us set him square upon the road
Of the burut Karacoltoy!
He is the man well-versed in battle,
He who will come out equal to Khan Manas,
He is the lion sprung from Beecin.
I heard his fame from everyone:
The master of the lancers, they say,
A fierce one who himself knows
The foe's cunning plain and clear, they say.
Whomever he takes into his wrath,
Should it come to grips, he mows down, they say,

Âleme bedel ordu gelse,
Yer yarılıp bol bol gelse,

Tek başına dalıp yutar, derler,

Kolçaklı hanları
Geçitten geçirdi, derler.
Altmış Kıtay, sayısız kalday
Can yoldaşı edindi, derler,
Katal'ın oğlu Karagul —
Kara saat işte bu.
Devriyeye çıkan o olup,
Kamıştan mızrak yonttu, derler,
Beli pek Beecin'in
Yiğitlerini topladı, derler.
Gözcüyü sağlam koyalım,
Kaldaya haber salalım,
Kakançın'ın ucuna
Gazabı güçlü kâfiri,
Han Koñurbay bahadırı
Han kaldırıp koyalım.
Bel bağlanan bel de odur,
Sağlama alınacak yer de odur,

Güçlü kuvvetli Beecin'i, koca Kakan'ı
Bekleyip karşılayacak er odur!
Kaldaya haber salalım,
Altmış caysañın kardeşini,
Alööke'nin küçük oğlunu
Çoñ-Tabılgı'da yaylatıp,
Yaban koçundan gözcü koydurup,
Çınmaçın'ın, Beecin'in
Yolunu gözletip yoklatıp,
Orokkır ile Muzkindik —
Oraları da aldırıp,
Gözcülüğü sıkı tutturup,
Aziz canı korumazsak,
Yeri gözetleyip yatmazsak,
Sağlamlaştırıp emin kılmazsak,

Should an army worth the world come on,
Should the earth split and they come in floods,
Alone he plunges in and swallows them, they say,
The vambraced khans
He drove through the pass, they say.
Sixty Kıtay, kaldays without number
He made his bosom comrades, they say,
Katal's son Karagul —
Here is the black hour indeed.
He it was who rode the rounds,
He carved lances out of reed, they say,
Of stout-loined Beecin
He gathered up the braves, they say.
Let us set the watchman firm,
Let us send word to the kalday,
At the far edge of Kakançın
That infidel mighty in wrath,
The batyr Khan Koñurbay,
Let us raise up and install as khan.
He is the loins that we may lean on,
He is the stronghold to be made secure,

He is the man to wait and meet the charge
For mighty Beecin and old Kakan!
Let us send word to the kalday,
The brother of the sixty caysañs,
The youngest son of Alööke —
Let him summer at Çoñ-Tabılgı,
Let him post a wild ram as watchman,
Let him have the road of Çınmaçın
And of Beecin watched and probed,
Orokkır and Muzkindik —
Let him take those places too,
Let him hold the sentry-watch in iron grip,
For if we do not guard our precious lives,
If we do not lie watching the land,
If we do not make it firm and sure,

Üstümüze gelen adamını
Yakalayıp boğazlamazsak,
Gözcüyü sıkıca koymazsak,
Bu tedbiri almazsak,
Böylece çok ordu toplamazsak,
Kolayca ele geçecek oğul değil,
Manas kolay bir kul değil!»
Türlü akıl söyleyip Esenkan
Hanlarına haber salmış,
Dediği sözden şaşmadan,
Beecin'i gümbürdeterek
Tümünü toplamış.
Davullar sıkı sıkı vurulup,
Kaynaşan nice ulular
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Altın direkli çadırı
Katırına yükletip,
Alıp içeri getirmişler
Er Koñurbay bahadırı.
Katıra binen Kayoboz,
Kalabalık Kıtay'ın ulusu,
Kalday kürkünü giydirip,
Gözcülüğe bunu koydu işte.
Yel esse haber veren,
Tunç kanatlı kurnaz ördeği
Abarger denen gölüne,

If the man who comes upon us
We do not seize and slaughter,
If we do not set the watchman fast,
If we do not take this measure,
If we do not thus muster a great army —
He is no son to fall easily into hand,
Manas is no easy slave!»
Speaking counsel of every kind, Esenkan
Sent word out to his khans,
Not swerving from the word he spoke,
Making Beecin thunder
He gathered every one.
The drums were beaten hard and fast,
And before the seething crowds of elders
Could say this thing or that,
In the blinking of an eye,
The gold-poled pavilion
Was loaded on his mule,
And they brought inside
The batyr Er Koñurbay.
Kayoboz who rides the mule,
Elder of the teeming Kıtay,
Dressing him in the kalday fur robe,
He set him on the watch, just so.
The cunning bronze-winged duck
That gives warning if a wind but blows —
To its lake called Abarger,

Soğuk boğazın başına —
Bunu gözcü koydu, derler.
Kaplan töre Manas'ın
Gelip geçeceği yere,
Dokuz yolun kavşağına,
Börü-Koy'un çevresine,
Üzgültük dağının çıkıntısına,
Oyulmuş kayalık burnuna,
Kara-Suu'nun kıyısına,
Kaspañ-Too'nun yamacına,
Yaban koçunu gözcü koydu, derler.

At the head of the cold gorge —
He set it there as watchman, they say.
Where the tiger-lord Manas
Would come and pass along,
At the crossing of the nine roads,
Around about Börü-Koy,
On the spur of Üzgültük mountain,
On the hollowed rocky headland,
On the bank of Kara-Suu,
On the slope of Kaspañ-Too,
He set the wild ram as watchman, they say.

Karıkan'ın tahtından
Dileyerek alıp gelmişler,
Han Esen'in bağında,
İnsan dili öğretip,
Küçüklüğünde beslemişler —
Kırk kulaç kızıl tilkiymiş,
Hayvandan üstün uyanık,
Esenkan'a mülkmüş o.
Mülk dediğin işte bu değil mi,
Gözcü koyduğu kurnaz tilki
Bel bağladığı dayanakmış,
Koşusuna yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Belanın ta kendisiymiş.
Ezkara başta, nice hanını
Kapısına topladı, derler,
Geniş Altay'ın berisine,
Geniş Kara-Too'nun ötesine,
Altın madeninin öte yanına,
Sekiz suyun kavuştuğu yere,
Seksen dağın çarpıştığı yere,
Sekili boyun geçitlere,
Manas'ın geleceği yola
Tilkiden gözcü koydu, derler.
Er Esenkan davranıp,
Taht üstünde hazırlanıp,
Fıkır fıkır kaynayıp can dolup,
Ay Cañ-Cuñ ile Kün Cañ-Cuñ —
Yanı başındaki yaşıtları,
Söz söyleyen sırdaşları —
Yakınında duran onlar oldu,

From the throne of Karıkan
They begged it and brought it away,
In Khan Esen's garden,
Teaching it the speech of men,
They had reared it from its youth —
It was the red fox of forty fathoms,
Wakeful beyond any beast,
It was chattel to Esenkan.
Is that not what you call a chattel —
The cunning fox he set as watchman
Was the prop on which he leaned,
No wind can overtake its running,
No beast can overtake its gait,
It was calamity itself.
Ezkara at their head, his many khans
He gathered at his gate, they say,
On the near side of the broad Altay,
On the far side of broad Kara-Too,
On the far side of the gold mine,
Where the eight waters meet,
Where the eighty mountains clash,
On the passes of the terraced ridge,
On the road where Manas would come
He set the fox as watchman, they say.
Er Esenkan bestirred himself,
Making ready on his throne,
Seething and bubbling, full of spirit,
Ay Cañ-Cuñ and Kün Cañ-Cuñ —
His agemates at his very side,
His confidants who speak the word —
It was they who stood close by him,

Asker kaynayıp kıvıl kıvıl,
İnsan dolup fıkır fıkır,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Er Koñurbay, koca kalça,
O yiğit içeri girince
Geldiğini Esen görmüş,
Gelir gelmez kalçayı

The soldiers seething in their swarms,
The people thronging in their crowds,
Alööke's Koñurbay,
Er Koñurbay, the great kalça —
When that young brave came inside
Esen saw that he had come,
The moment he arrived, the kalça

Yamaca kurulan kale kılıp,
Keçil'e sağlam han kılıp,
Altın direkli çadırıyla
Er Koñurbay bahadırına dedi:
«İki dizgin, bir yular —
Er Alööke'nin oğluydun,
Şimdi bunları ele alınız,
Çetin bir düşman er çıktı,
Buruttan Manas arslan çıktı,
Onu bu Beecin'e getirmeden,
Eli bekleyip koruyunuz!
Gazaplıysan, er isen,
Han Koñurbay sen isen,
Seni kendimize arka biliriz,

Kaçak, ürkek oğul çıkarsan,
Kara eşek edip bineriz!

Eli aklından çıkarmayınız,
Gözcülere göz atınız,
Ağır müşkül bir gün düştü,
İşte ondan bizi koruyunuz,
Çınmaçın'a, Beecin'e
Gerçek bir ata olunuz!
Medarımsın, belimsin,
Buruta sıkı karşı durup
Yüz yüze gelecek arslanımsın,
Ay kulunum, Koñurbay,
Kaldaydan seçip alpını al,
Kalabalık eli kırdırmadan

Bu Beecin'e göz kulak ol!
Er Koñurbay, ulu kalça,
Ne dersen razı olayım,
Kırk boy Kıtay bu yurdun
Bir hanlığını vereyim.
Dediğimi işitip belleyiniz,
Cenkte yaman bir yurttu —

He made a fortress set upon the slope,
He made him firm-set khan over Keçil,
And with his gold-poled pavilion
He said to the batyr Er Koñurbay:
«Two reins and one halter —
You were the son of Er Alööke,
Now take these into your hands,
A grim foeman has arisen,
From the burut the lion Manas has arisen,
Before he is brought upon this Beecin,
Watch over and protect the land!
If you have wrath, if you are a man,
If you are indeed Khan Koñurbay,
We shall count you our backing and support,
But if you prove a runaway, skittish son,
We shall make you a black donkey and ride you!
Put not the land out of your mind,
Keep your eye upon the watchmen,
A heavy day of hardship has befallen,
From that day, then, protect us,
To Çınmaçın and to Beecin
Be a true father!
You are my mainstay, you are my loins,
You are my lion who will stand fast
Against the burut and meet him face to face,
O my moon-foal, Koñurbay,
Choose your alps from the kalday,
And without letting the teeming land be slaughtered
Keep watch and ward over this Beecin!
Er Koñurbay, great kalça,
Whatever you say, I shall consent,
Of this land of forty-tribe Kıtay
I shall give you one whole khanate.
Hear and mark what I have said,
It was a land ferocious in war —

Keçil'in hanlığını alınız!»
Han Esenkan bunu söyleyip,
İtibarını yurda bildirip,
Kolçağı heybetle kuşanan
Er Koñur'un başına
Keçil'in taşını giydirip,
Keçillik taşı ona yaraşıp,
Onu yamaca kurulan kale kıldı.
Çınmaçın'ın, Kakan'ın —
Ey kulunum, Koñurbay,
Yolunu iyice gözleyip yokla diye,

Gazabı şiddetli kan içiciden,
Altay'dan giden ahdi bozandan,
Elinden gelirse, Koñurbay,
Ayırıp kurtarıver diye,
Ok geçmez kürkünü giydirip,
Uluymuş Esenkan,
Manas'ın hâlini bildirip,
Akılda hepsinden ileri gitti,
Manas'ın geleceği şüpheli yolu

Koñurbay'a tutturdu.
Altı bin Kıtay, sayısız kalday —

Aksakalları Koñurbay,
Onun beri yanında,
Mañguba'da doğmuş,
Âlemin tümüne
Fazlasıyla velvele salmış biri var.
İnsanın bilmediği sözü var,
Başında tek gözü var.
Tutuştuğu canı sağ koymamış,
Bir domuzun etine
Bir oturuşta doymamış,
Burnuna bakılsa
Sureti de heybeti de —
Burnunun delikleri
Açık kalmış ambar çukuru gibi,

Take the khanship of Keçil!»
Khan Esenkan spoke thus,
Making known his favor to the land,
On the head of Er Koñur,
Who girds the vambrace with grandeur,
He set the stone of Keçil,
The stone of Keçil-rule became him well,
He made him a fortress set upon the slope.
Of Çınmaçın and of Kakan —
O my foal, Koñurbay,
Watch and probe the road with care, he said,
From the blood-drinker fierce in wrath,
From the oath-breaker gone from Altay,
If it lies within your power, Koñurbay,
Deliver and save us, he said,
Dressing him in his arrow-proof fur robe —
Great indeed was Esenkan,
Making known the state of Manas,
In cunning he went ahead of all,
The doubtful road where Manas would come
He charged upon Koñurbay.
Six thousand Kıtay, kaldays without number —
Their white-beard elder Koñurbay;
And on the near side of him,
Born in Mañguba,
There is one who has cast uproar
Beyond all measure over the whole world.
He has words no man has known,
He has a single eye upon his head.
No soul he grappled did he leave alive,
On the flesh of one whole hog
He was not sated at one sitting,
And if you look upon his nose,
His visage and his dread bulk too —
The nostrils of his nose
Are like a granary pit left gaping open,

Gözü üstünde kara kaşı
Davar çiğnemiş çorak yer gibi.

Rast geleni yermiş,
Kakançın'ın pehlivanı —
Kör Maamıtbek derlermiş.
Gazabı şiddetle salarmış,

Kendisine sataşanın
Başını koparıp alırmış.
Gözcülükte durma sözü kesildi,

Kahrolası domuzun —
Yoldaşı Maamıtbek oldu.
Maamıtbek'in pehlivanlığı:
Karşısına pehlivanlar toplansa,
Farkı hemen ortaya çıkar.
Pehlivanlığı bambaşka,
Öfkelenip silkinse
Boğazlı dağı yıkar,
Yüz yüze gelip saldırsa
Çınarları devirir,
Ününü duyan ürkmüş!
Bir yolunu bulup hesabını gör,
Kan içici burut rast gelirse
Ay baltayla vurmaya bak,
Çekinmeden o kan içicinin
Bir hesabını görmeye bak!
Beecin için yaratılmış belimsin,
Pek güvendiğim erimsin,
Burutla tutuşmaya gelince
Yürek verecek arslanımsın!
Boz çiçekli kürk giydirdi,

Boz katıra bindirdi,
Ok geçmez kürk verdi,
Mızrakta ustadan, becerikliden,
Akıl bulan bilgeden —
Keçil'den tam kırk kol verdi.

The black brow above his eye
Like barren ground that herds have trampled.
He devoured whomever crossed him,
The pehlivan of Kakançın —
Blind Maamıtbek they called him.
He loosed his wrath with fury,

Whoever meddled with him,
He would tear off and take his head.
The word was settled: he would stand on watch,
Of that accursed hog —
Maamıtbek became the comrade.
The pehlivan-might of Maamıtbek:
Let pehlivans be gathered against him,
The difference shows at once.
His pehlivan-might is wholly other:
Should he shake himself in anger
He topples the gorge-cut mountain,
Should he charge and come face to face
He fells the plane trees flat,
Whoever heard his fame took fright!
Find some way and settle his account,
If the blood-drinking burut comes your way
See that you strike him with the moon-axe,
See that without flinching you settle
Once for all that blood-drinker's account!
You are my loins created for Beecin,
You are my man in whom I put great trust,
When it comes to grips with the burut
You are my lion who will give men heart!
He dressed him in the grey-flowered fur robe,
He mounted him on the grey mule,
He gave the arrow-proof fur robe,
Of masters of the lance, of the adroit,
Of sages who find counsel —
He gave forty full detachments out of Keçil.

Bilmediğini bildirdi,
Öğretip yola koydu,
Ustalarını donattı,
Han Manas'ın yoluna
Hazırlanmadık Kıtay kalmadı.
Bahadırlarını sıkıca uyardı,
Gözcüsünü taş gibi sağlamlaştırdı,
Gözcülerin en yamanı —
Keçil'in hanı Koñurbay
Keçillerini sıkıca uyardı.
Tek gözlü Mamıtbek,
Kıçı kucak dolusu Kanışay —
Gözcülüğü gerçekten sağlama aldı.

What he knew not, he made known to him,
He taught him and set him on the road,
He fitted out his masters,
On the road of Khan Manas
No Kıtay was left unprepared.
He warned his batyrs sternly,
He made his watchman firm as stone,
The fiercest of the watchmen —
Koñurbay, khan of Keçil,
Warned his Keçil men sternly.
One-eyed Mamıtbek,
Kanışay of the armful haunches —
He truly made the sentry-watch secure.

Tutuşmaya gelen kul olmadı,
Uğrayıp gören biri olmadı.
Boz tepeler, sırtlar, düzlükler
Gözleyip çıktığı dağı oldu,
Alööke'nin Koñurbay'ı —
Ölse de gam yemez,
Gazabına karşı can durup
Karşılık verecek kimse kalmadı.
Altındaki Kara atı —
Kara atının var idi
Böğründe kanadı.
Kulak duymuş, göz görmüş
Yaratılmış âdemoğlunu
Alööke'nin Koñurbay'ı
Un ufak edip savurmak âdetidir.
Yürüyüşünden toz çıktı,
Aman, o boz yeleli kalçanın
Sesinden can çıktı.
Surlarla çevrili kale kurdu,
Esenkan'dan epey üstün,
Kün Cañ-Cuñ'dan gücü üstün,
Ay Cañ-Cuñ'dan adı ulu,
Kabarıp kuşanıp,
Beri vuracakmış gibi sallanıp,
Beecin'den çıktı bu mahluk.

No slave came to grapple with him,
No one chanced by and saw him.
The grey hills, the ridges and the plains
Became the mountain he climbed to watch,
Alööke's Koñurbay —
Though he die, he grieves not,
No one was left whose soul could stand
Against his wrath and answer him.
The Kara steed beneath him —
His Kara steed possessed
A wing upon his flank.
Any created son of Adam
That ear has heard of, eye has seen,
Alööke's Koñurbay
Is wont to grind to flour and scatter.
From his tread the dust rose up,
Mercy — at that grey-maned kalça's
Voice the soul took flight.
He built a fortress ringed with ramparts,
Higher far than Esenkan,
In strength above Kün Cañ-Cuñ,
In name greater than Ay Cañ-Cuñ,
Swelling up and girding on his arms,
Swaying as if to strike this way,
Out of Beecin came this creature.

Gazabı şiddetle başlattı,
Karşılık veren Kıtay'ı
Tümüyle kırıp geçirdi.
Sesinden toz koptu,
Zehrinden can çıktı.
İki dizgin, bir yular —
Şimdi hepsini ele almış,
Çınmaçın'a, Beecin'e,
Çın Kakan'a, Tuñşañ'a —
Alööke'nin Koñurbay'ı
Bunca yere ulu oldu.
Kaldayın yönetimini alıp
Keçil'in hanı oldu,
Ölse de gam yemez.
Alööke'nin Koñurbay'ına
Şimdiki Kıtay elinde
Karşılık söyleyecek kimse kalmadı,

He loosed his wrath with fury,
The Kıtay who answered back
He cut down utterly.
At his voice the dust broke loose,
At his venom the soul took flight.
Two reins and one halter —
Now he had taken all in hand,
Over Çınmaçın, over Beecin,
Over Çın Kakan and Tuñşañ —
Alööke's Koñurbay
Became great over all these lands.
Taking the rule of the kalday
He became the khan of Keçil,
Though he die, he grieves not.
To Alööke's Koñurbay
In the Kıtay land of today
No one was left to answer back,

Hilesi üstün, baba yiğit —
Kırk hanın eli Kıtay'da
Kalça gibi bir zorlu yok.
Söylediği söz yerini buldu,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Ünü ağır Beecin'e
Demir surlu kale oldu.
Kürmöçö ulusu bile
Dizini yere büktü,
"Efendimiz, nasıl edelim?" deyip
Koñurbay'ın önünde
Tazim edip yere kapandı.
Çet-Beecin ona bağlandı,
Gazabına dokunanı
Çatır çatır dövdü,
Tüp-Beecin eli toplansa da

O zaman kalçaya
Hayır diyecek kimse kalmadı.
Çet-Beecin yolunu kapatıp
Kuruldu, yattı kaykılıp —

Surpassing in cunning, a stalwart brave —
In Kıtay, land of forty khans,
There is no hard one like the kalça.
The word he spoke found its mark,
Alööke's Koñurbay
Became for Beecin, heavy in fame,
A fortress walled with iron.
Even the Kürmöçö nation
Bent its knee to the ground,
Saying "Our lord, what shall we do?"
Before Koñurbay
They bowed and fell prostrate to the earth.
Çet-Beecin was bound to him,
Whoever touched his wrath
He thrashed with crack on crack,
And though the folk of Tüp-Beecin assembled,
Then to the kalça
No one was left who would say no.
Çet-Beecin blocked its road,
And he lounged, sprawled back at ease —

Kalsın burada kalçanın sözü,
Şimdi yeniden başlayalım
Kaplan Manas'ın destanına.

Let the kalça's tale rest here,
Now let us begin anew
The epic of the tiger Manas.

MANAS'IN TALAS'A GÖÇÜP GELİP KONMASI

MANAS MİGRATİNG TO TALAS AND SETTLİNG THERE

O zaman Manas, aziz arslan,
Kara Kalmak'a, Mancu'ya
Şiddetli kırgın saldı işte.
Kırk ocağın hepsini,
İhtiyar Akbaltay ile Cakıp'ı
Ayırıp kurtardı işte.
Ak maralı sürüp inek etti,

Then Manas, the sacred lion,
Upon Kara Kalmak and Mancu
Loosed a violent slaughter, so it was.
All of the forty hearths,
The elders Akbaltay and Cakıp
He cut free and delivered, so it was.
He herded the white maral doe and made her a cow,

Kara Kalmak'ı, Mancu'yu
Sürüp kırıp perişan etti,
Gök maralı vurup inek etti,

Kara Kalmak and the Mancu
He drove and broke and left in ruin,
He struck the grey maral and made her a cow,

Göz koyduğu düşmanı ezdi,
Kan içe içe pekişti,
On ikisine geldiğinde
Otağ bozup, ganimet alıp,
"Kan içici burut" diye ün saldı.

He crushed the foe he set his eye on,
Drinking blood on blood he hardened,
When he came to his twelfth year,
Breaking camps and taking spoil,
He won the name "blood-drinking burut."

Gazaplanıp davranınca
Arslan gibi kıvranıp —
Manas'ın ününü duyunca
Beecin'in çetin koca hanı,
Beecin'in Karıkan'ı uyandı.
Ak çelik uçlu mızrağını
Sapına geçirip dev kesilip,
Kırk evli Kırgız'a, o az ele
Kaplan Manas sahip olup,
Kırk boy Kıtay'a, Mancu'ya
Sırt yanını yoklatmadan,
Kaynaşan Kıtay'a
Kılını bile kaptırmadan,
Haraç şöyle dursun, aş vermeden,

When he bestirred himself in wrath,
Writhing like a lion —
When he heard the fame of Manas,
Beecin's grim old khan,
Beecin's Karıkan awoke.
His lance with its white steel point
He fitted to its shaft, turned giant,
While tiger Manas held as his own
The forty-household Kırgız, that small folk,
To forty-tribe Kıtay and Mancu
Never letting them probe his rear,
To the seething Kıtay
Not yielding so much as a hair,
Tribute aside, not giving even food,

Kırk boy Kıtay'a, o çok ele
Şahbaz Manas o zaman
Baş eğmeden göçüp gitti.
Horlanan Kırgız'ın,
O Kırgızların uğruna,
Kaynaşan Kıtay'a
Nice kırgın salmış,
On ikisine geldiğinde
Otağ bozup, ok atıp,
Ordalı yurda baş eğmeden,
Avuç içi kadar Kırgız'ı
Ayırıp kurtarmış.
Kırk evli Kırgız göçtüğünde
At çulunun saçağı yeri çizip —

Adamakıllı zenginleşmişler.
Arkalı çıkıp er Manas
O evli barklı Kırgız'ı o zaman

Gönlünce muradına erdirdi,
Sandıklarının hepsini
Sarı altınla doldurdu.
Dilediğince muradına erdirdi,
Küçük sandıkların hepsini
Bol altınla doldurdu.
Otağ keçesini yağa buladı,
Yurt tuttuğunda Kırgız'ı
Kalkamayacak kadar zengin etti.
Kırk evli Kırgız kuruldu,
Onmuş, düzelmiş zamanıymış,

Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup kaldığı zamanmış.
Issız yerlerde göçüp yaylayıp,
Kısır emen tay kesip,

Bagalak oynayıp şenlik kurup,
Satranç oynayıp toz koparıp,

To forty-tribe Kıtay, that numerous folk,
The falcon Manas at that time
Migrated off without bowing his head.
For the sake of the scorned Kırgız,
For those Kırgız people,
Upon the seething Kıtay
He had loosed many a slaughter,
When he came to his twelfth year,
Breaking camps and loosing arrows,
Bowing his head to no horde-seated land,
The Kırgız, small as a palm's hollow,
He cut free and delivered.
When the forty-household Kırgız migrated,
The fringe of the horse-cloth scoring the earth —
They had grown rich indeed.
Er Manas, risen with backing strong,
Brought that settled, homesteaded Kırgız then
To their heart's desire,
All of their chests
He filled with yellow gold.
He brought them to all they wished,
All of their little coffers
He filled with gold in plenty.
He smeared the tent-felt with fat,
When the Kırgız took their homeland
He made them rich past rising up.
The forty-household Kırgız was established,
It was their time of healing and of mending,

It was the time when day was kumis
And night was maidens, so it stayed.
Migrating, summering in the empty lands,
Slaughtering barren mares and suckling foals,
Playing bagalak and holding revels,
Playing chess and raising dust,

Bütün kunduz derisini
Yarı bölüşüp alıp,
"Belayı Tanrı çözdü" deyip
Paçalarına koyuşup,
Şahbaz Manas varken
Kaynaşan Kıtay'dan
Kızıl kuyruklu mal alıp,
Kırgız değil sanki — o zaman,
Kıymetlisi Manas varken,
Çağlara yetecek mal aldılar.
Sürüp gitse yılkısı —
Kırlarda yılkı Alabaş,
O yılkının içinde
Argımak ile küheylan karışık.
Ayköl Manas varken
Hasretlerin hepsi dağıldı,
Mala doyup sarhoş olmuşlar.

Kat kat giyip samur börkü
Sallana sallana göçtüğü zamanmış,

Öcünü Kalmak'tan alıp
Sefa sürüp göçtüğü zamanmış.
Cakıp'ta var sayısız kara mal,
Akbaltay'da tümen tümen mal,
Kederlerin hepsi çözülüp,
Belaların hepsi kesilip,
Ulu çıktı Han Manas.
Kederlerin hepsi çözüldü,
Kaygıların hepsi kesildi,
Yasların hepsi dağıldı,
İçteki ukdeler hep açıldı.
Yaktığı ateşi söndürüp,
Kırk evlinin hepsini
Telaşsızca göçürüp —
Katagan'ın hanı Koşoy,
Manas'a arka olan,
Dediğine razı oldu işte,

All of the beaver pelts
Dividing half and half,
Saying "God has undone the bane,"
Tucking them into their trouser-legs,
While the falcon Manas lived,
From the seething Kıtay
Taking red-tailed herds,
As if they were not Kırgız — at that time,
While their treasured Manas lived,
They took herds to last for ages.
Should his horse-herd drift along —
On the steppes the herd Alabaş,
And within that herd
Argımak and courser mingled.
While Ayköl Manas lived
All the longings scattered,
Glutted with herds, they went drunk on wealth.
Wearing sable caps in layer on layer,
It was the time they migrated at swaggering ease,
Taking their revenge upon the Kalmak,
It was the time they migrated in delight.
Cakıp has black herds without number,
Akbaltay has herds by the ten thousand,
All of the sorrows were unbound,
All of the banes were cut away,
Khan Manas came forth great.
All of the sorrows were unbound,
All of the cares were cut away,
All of the mournings scattered,
The knots within were all untied.
Quenching the fire he had kindled,
All of the forty households
He moved in migration unhurried —
Koşoy, khan of the Katagan,
He who was backing to Manas,
Consented to his word, so it was,

Binlerce sayıp Koşoy'a
Payına düşeni verdi işte.
Toruçaar okla vurulup düştüğünde,
Binlerce kalabalık Kıtay
Çepeçevre sardığında,
Koşoy karşı varıp,
Yiğit, kan içici Manas'a
Yoldaş olup kaldığında,
Ecel yetip ölen öldüğünde,

Kaplan, pars Manas'a
İhtiyar Koşoy ağan
Arka olup durduğunda —
Savaşa giren canlardan
Ölenden geri kalanı,
En çetini, en yamanı
Muradına ermiş,
Kıtay'ı viran ettiklerinde
Yular dolmuş ellerine.
Manas kırgın saldığında,
Kıtay'ı yeniden mızrakladığında,
Mızrakta usta olanlar,
İyiden iyiye çetin yamanlar
Altışar binden at aldı,
Alamayan gevşek beller
Altmışar at aldı.
Ergin, yetkin erenler,
Teke tek meydana çıkan yiğitler
Yedişer binden at aldı.
Yetişemeyen beceriksizler
Yedişer yüzden at aldı.
Birbirine ganimetini
Övünç edip gösterip,
Çok alanlar az alana

Bol bol armağan verdiler.
Kurnazlık düşünüp,
Saf görünenlerin zalimi
Atlarını çalıp

Counting out thousands, to Koşoy
He gave the share that fell to him, so it was.
When Toruçaar fell struck by an arrow,
When the Kıtay, thousands thronging,
Hemmed them round on every side,
When Koşoy went out to meet them
And to the brave blood-drinker Manas
Remained a comrade at his side,
When those whose hour had come died their death,
When to the tiger, the pard Manas
Old Koşoy, your elder,
Stood fast as backing at his side —
Of the souls that entered battle,
Those left behind the fallen,
The grimmest and the fiercest
Attained their heart's desire,
When they laid Kıtay in ruins
Their hands were filled with halters.
When Manas loosed the slaughter,
When he lanced Kıtay anew,
Those masterly with the lance,
The thoroughly grim fierce ones
Took horses six thousand each,
The slack-loined who could not take
Took sixty horses each.
The mature, accomplished men,
The braves who came out to single combat
Took horses seven thousand each.
The bunglers who could not keep pace
Took seven hundred each.
Showing one another their spoils,
Making of them their boast,
Those who took much gave those who took little
Gifts in bountiful measure.
Plotting cunning tricks,
The villain among the innocent-seeming
Stole their horses

Kendi damgasını vurdu.
Birbirine çıkışıp,
Hakemine varıp,
Kızır uğramış er varken

Nice mülkü bulup,

Sıra sıra bellerden aşıp,
Göçüp gittiği çağ imiş,
Ayrılıp çıktığı yaylalarla.
Ak alaca flama, kızıl tuğ

Dalgalana dalgalana göçüp geliyor,
Başbuğ olup Han Manas,
Bütün ordusu yayılıp,
Sevinç içinde göçüp geliyor!
Gönlünün dilediği Ala-Too:
Gömleğini çıkarıp yıkandığı yer,

Ataların, dedelerin göçtüğü yer,

Malın kaynayıp çoğaldığı yer,

Ananın çığlıkla doğurduğu yer,

Göbek kanının bağlandığı yer;

Yurdunu görüp coşarak,
Eksiksiz göçüp konmuştur.
Kımızdan çekilmiş rakıyı
Köökörlere doldurup taşırarak,
Besili kuzu, tatlı aş —
Hepsi göçte durmaksızın,
Yol kazanında kaynatıp,
Gösterişli kürklerini giyinip,
Yorulmak bilmez yorgalara binip,
Durup dinlenmeden göçüp geçip,
Mirasına kavuşup,
Kiçi-Cıldız, Çoñ-Cıldız

And stamped his own brand on them.
Wrangling with one another,
Going before their arbiter,
While there lived a man whom Kızır visited,
Finding many a chattel,

Crossing pass after pass in file,
It was the season of their migration,
Parting from the summer pastures they left.
The white-dappled banner, the crimson standard
Come migrating, billowing wave on wave,
Khan Manas at their head as chieftain,
His whole host spreading wide,
They come migrating in rejoicing!
The Ala-Too his heart had longed for:
The place where he stripped his shirt and bathed,
The place whence fathers and grandfathers migrated,
The place where herds teemed and multiplied,
The place where the mother bore him crying out,
The place where his birth-cord blood was bound;
Seeing his homeland, exulting,
He migrated and settled, none left behind.
The raki drawn from kumis
They poured brimming into kookor flasks,
Fattened lamb, sweet fare —
All without pause upon the trek,
Boiled in the trail-cauldron,
Donning their splendid furs,
Mounting tireless amblers,
Migrating on without rest or halt,
Coming into his inheritance,
Kiçi-Cıldız, Çoñ-Cıldız

Sırayla aşıp göçtü — der.

Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu
Sırayla aşıp geldi işte,
İle'nin başı Üç-Aral'da
Konak verip durdu işte,
Üç-Cırgalañ'ı, Köñüz'ü
Boylayıp göçüp geçti işte.
Kök-Tal boyunca süzülüp,
Büyük İle'yi dolaşıp,
Girdaplı burundan,
Geçip çıktığı çağ imiş,
Taş-Keçüü denen çıkıntıdan.
Atları dörtnala süzülüp,
Düzgünce göçüp dağılıp,
Aşağıya doğru yöneldiğinde
Gaklayan bir karga yok,

Kurkuldayıp uçan kuzgun yok,
Sarı-Özön ata derler imiş,
Geniş İle'nin kıyısı imiş.
Akan suyun düzlüğüne,
Büyük vadinin boyuna
Toplanıp halk kondu — der,

İki halkın ayrılışı,
Er kişinin kederlenişi —
Uzun uzadıya mola verip,
Yedi gün orada konaklayıp;
Kıyısı Ak-Çiy'in kavşağı imiş,
Sarı-Özön'ün başı imiş.
Bozkırda pus gibi tozu var,
Canım güzelim Sarı-Özön,
Düzünde kulan dahi var.
At basmamış yer imiş,
Öylesine ıssız yer imiş.
Elması olgunlaşıp yığın olmuş,
Cevizi düşüp dereleri doldurmuş,
Sahipsiz, ıssız yer imiş.

He crossed in turn and migrated — they say.
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu
He crossed in turn and came, behold,
At Üç-Aral, the head of the İle,
He halted and made camp, behold,
Üç-Cırgalañ and Köñüz
He skirted, migrating past, behold.
Gliding along the Kök-Tal,
Rounding the great İle,
Past the whirlpooled headland,
It was the season he passed through,
By the spur they call Taş-Keçüü.
Their horses gliding at full gallop,
Migrating in good order, fanning out,
When they turned to head downward
There was no crow to caw,

No raven croaking in flight,
Sarı-Özön the father, so they called it,
It was the shore of the broad İle.
On the flat of the flowing water,
Along the great valley's length
The people gathered and camped — they say,
The parting of two peoples,
The grieving of a valiant man —
Resting long and at leisure,
Seven days they camped there;
Its edge was the meeting of Ak-Çiy,
It was the head of Sarı-Özön.
Its dust hangs like haze on the steppe,
My darling beauty Sarı-Özön,
Even kulan roam upon its plain.
It was land no horse had trodden,
So desolate a land it was.
Its apples ripened and lay in heaps,
Its walnuts fell and filled the gorges,
It was ownerless, desolate land.

Söğüdünün başı eğilmiş,
Kumunun üstü çizilmiş.
O güzelim yerin nişanı —
Bereketli görünmüş,
Gören canın gönlü
Türlü türlü duygulara bölünmüş.
Böğürtleni, yavşanı,
Canım güzelim Sarı-Özön,
Usulca akan pınarı.
Vadiden buz gibi yel dolmuş,
Ölçsen cennet misali yer olmuş.
Yazın kışın hep duran
Dağında karı var.
Yeryüzü cenneti görünür,
Ormanı dopdolu, av hayvanı var.
Yurdu görüp sevinip,
Yiğidin Manas o zaman
Yedi gün konuk oldu — der,
Üyrülmö'nün sazlığında
Üç gün toy-divan kurdu — der.

Çogulma'nın sazlığında
Toplanıp durdular — der.

The heads of its willows bowed low,
The face of its sand lay furrowed.
The token of that lovely land —
It seemed abounding in plenty,
The heart of any soul who saw it
Was riven with feeling upon feeling.
Its brambles and its wormwood,
My darling beauty Sarı-Özön,
Its spring that flows so softly.
An ice-cool wind filled the valley,
Measured, it was a land like paradise.
Standing through summer and winter alike
There is snow upon its mountain.
It seems the paradise of earth,
Its forest brimming, rich in game.
Seeing the homeland, rejoicing,
The valiant Manas then
Was guest for seven days — they say,
In the reed-marsh of Üyrülmö
Three days he held feast and court — they say.
In the reed-marsh of Çogulma
They gathered and abode — they say.

Bilmeceler sorup bulup,
Kovalamaca oynayıp koşup,
Sözü ortaya koyup,
Danışıp meşveret edip,
Sungur kuşu gibi gürleyip,
Ulu aban Koşoy gür sesle:
«Mızrakçıların ustaları
Dursun beklesin bu yerde,
İnsanların yiğit sahipleri.
Göç edip çıktık Altay'dan,
Oba nereye konacak,
Boğuşacak düşman hayli var,
Çare nasıl bulunacak?
Sırt yanında Hıtay var,
Kıran kırana düşman hayli var.

Posing riddles and guessing them,
Playing at chase and running,
Setting the word before the assembly,
Consulting and taking counsel,
Thundering like a gyrfalcon,
The great elder Koşoy in a mighty voice:
«Let the masters of the lance,
The valiant lords of men,
Stand and keep watch in this place.
We have migrated forth from Altay,
Where shall the camp be pitched,
Foes to grapple with are many,
How shall a remedy be found?
At your back there is Hıtay,
Foes for slaughter upon slaughter are many.

Nerede konacak konak var?
Karşında tüfekli var,
Üstüne yürüyecek düşmanın hayli var.

Öte yanı Talas, At-Başı,
Dönüp kurban olayım, kuzum,
Yan yana saf tutalım,
Yağıyla birlikte savaşalım,
Davayı birlikte güdelim,
Fitili birlikte ateşleyelim,
Tüfeği birlikte dolduralım,
Sıradaş olup birlikte konalım,
Çetin bir iş baş gösterirse
Manas'a kurban olalım!
Sataşıp düşman dokunmasın diye
Karakolu sıkı kuralım,
Yolunu yitirmiş, dağılmış az halka
Manas'ı arka edinip
Han kaldırıp seçelim.
Çam mızrağa bağ vuralım,
Manas'ı kendimize dayanak kılıp,
Sataşan düşmanı
Kan kusturarak savaşalım.
Oğlum Manas, kuzum benim,
Kara yanaklı aybaltayı
Gecikmeden sapına geçir!
Kalabalık kara Kırgız'ı
Kimsesiz koymadan başına geç!

Kara-Too gibi han ol,
Kırk boy Kırgız eline
Kutlu bir can ol!
İki dizgin, bir yular —
Ey kuzum, er Manas,
Şimdi ele alınız,
Yiğit amcanı o zaman
Cenk edilecek yere sürünüz!
Muradıma ererim,
Kaplan Manas, senin için

Where is there lodging to encamp?
Before you stands one armed with muskets,
Many are the foes who will march upon you.
Beyond lie Talas and At-Başı,
Let me turn and be your offering, my lamb,
Let us form our ranks side by side,
Let us battle the foe together,
Let us press the cause together,
Let us light the fuse together,
Let us load the musket together,
Let us camp in one line together,
And if some grievous task should rise,
Let us be sacrificed for Manas!
That no assailing foe may touch us
Let us set the picket-guard firmly,
For the scattered few who lost their way
Let us take Manas for our support
And raise and choose ourselves a khan.
Let us bind the pine-shaft lance,
Making Manas our own mainstay,
The foe who dares assail us
Let us fight till he vomits blood.
My son Manas, my lamb,
The black-cheeked moon-axe —
Fit it to its haft without delay!
The teeming black Kırgız —
Take their head, leave them not orphaned!

Be a khan like Kara-Too,
To the forty-clan Kırgız people
Be a soul of blessing!
Two reins and one halter —
O my lamb, valiant Manas,
Take them now in hand,
And your valiant uncle then
Drive to the field where war is waged!
So shall I attain my desire,
Tiger Manas, for your sake

Kurban olup giderim!
Eline alsan, mübarek,
Alemi altın kızıl tuğu,
Hıtay'la boğuşmaya girip
İyice koparsan kızılca kıyameti,
Kaplanım, atımın başını çeviririm,
Ecelim gelip ölünceye dek
Tuğun dibinde dururum!
Benden razı, hoşnut olup,
Beni gözünde tutup yürü.
O yolunu yitirmiş, perişan halka
Arada sırada uğrayıver,
Aba Koşoy, ver! — deyip,
Vergini alıver!
Baş oldun bu halka,
Dediğine uyarız,
Han aban toprağa girinceye dek,
Kaplan Manas, kuzum benim,
Hanlığı size veririz,
Ordalı şehir gibi evimsin,
Evliyaya benzer canımsın,
Çıkacağını çoktan bilmiştim,
Kaplan ne zaman gelecek — diye,
Seni bekleyip durmuştum.
Ordalı şeyhi, gök yiğit maiyeti,
Ulu Kokon, Margalañ,
Ucu bitişik Samarkan,
Gün doğusu yanı Altı-Şaar,
Seni bekleyip durur — diye,
Bekleyen bunca halkın var.
Hazine hazırla, asker topla,
Cesareti sağlam, bol topla,

I will go as an offering!
If you take in hand, O blessed one,
The world's golden-crimson standard,
And close in struggle with Hıtay
And loose the red day of reckoning whole,
My tiger, I will turn my horse's head,
Until my hour comes and I die
I will stand at the standard's foot!
Be pleased and content with me,
Walk keeping me in your eye.
On that strayed and wretched people
Call in now and again,
Elder Koşoy, give! — saying,
Take up your tribute due!
You have become head of this people,
We shall follow what you say,
Till your khan elder enters the earth,
Tiger Manas, my lamb,
The khanship we give to you,
You are my home like a city of the horde,
You are my soul like unto a saint,
Long ago I knew that you would rise,
When will the tiger come — saying,
I have waited and watched for you.
Sheikh of the horde, grey-maned retinue,
Great Kokon, Margalañ,
Samarkan joined at its edge,
Altı-Şaar on the sunrise side,
Waiting still for you — saying,
So many peoples wait for you.
Ready the treasury, muster troops,
Gather men stout of courage, in plenty,

Sığınılacak yeri bul,
Beli sağlam eri bul,
Eksiksiz hazırlanıp asker topla,
Halk kışkırtılıp dağılmasın diye
Hazineyi bol topla!
Kıyba'dan öteye bakarsan

Find the place of refuge,
Find the man firm of loins,
Make full preparation, muster troops,
Lest the people be stirred and scattered,
Gather treasure in plenty!
If you look beyond Kıyba

Kızılbaş'ın hanı var,
Kırılacak düşman dahi var,
Göz kırpmadan kan akıtacak
Kahrolasıların hepsi var!
Hıtay'dan çıkan Molto Han —
Ortasında durursun,
Ey Manas'ım, dinleyiver:
Semirip serpilip düzeldiğinde,

Yüksek sekiye çıkıp konduğunda,
Vadili suya konduğunda,

El yönetip, yurt bilip,
Kendi başına buyruk olduğunda,
Tatlı söyleyecek sözü var,
Bu başa darlık düşerse
Akıl bulup verecek
Aban Koşoy'un kendisi var.
Demin anılan iki han —
Töre Manas, sana
Dökecekleri kini var,
Sözünde eğrilik olur,
Gözünde şaşılık olur,
Güçleri yeterse onlar
Seninle vuruşmak isterler!
Sözünde çarpıklık olur,
Gözünde eğrilik olur,
Fırsatını bulsa onlar
Seninle kıyasıya çarpışmak isterler.
Sora sora öğrenir haberini,
Hazırlıksız yatarsan sen,
Bir gün basar obanı!
Ona boyun eğmemek için
Ok geçmez zırh hazırla,
Ok yetişmez at hazırla,
Hızır'ın dokunduğu Manas'ım,
Çetinlerin hepsi karşına çıkar,
Hızır'ın dokunduğu sana

There is the khan of the Kızılbaş,
There are foes fit for the breaking too,
Ready to spill blood without blinking —
All those accursed ones are there!
Molto Han, sprung from Hıtay —
You stand in the midst of them,
O my Manas, give ear:
When you have fattened, flourished, prospered,
When you have mounted the high dais,
When you have camped by the valleyed water,
Ruling the people, knowing the land,
When you have become your own master,
He has sweet words he will speak,
And if hardship falls upon this head,
There is elder Koşoy himself
Who will find counsel and give it.
The two khans named but now —
Lord Manas, against you
They have a grudge to pour,
There will be crookedness in their word,
There will be squinting in their eye,
If their strength suffices, they
Will seek to fight with you!
There will be warping in their word,
There will be crookedness in their eye,
If they find their chance, they
Will seek to grapple with you to the death.
Asking and asking, he learns your tidings,
If you lie unprepared,
One day he will fall upon your camp!
That you may not bow before him,
Ready armor no arrow can pierce,
Ready a horse no arrow can reach,
My Manas whom Hızır has touched,
All the hardest foes will rise against you,
To you whom Hızır has touched

Şahbazların hepsi rast gelir!
At semirt, tedbirli ol,
Can yoldaşını kırk eyle,
Yenilip boşa düşme,
Can yoldaşını seçip donat!

Şimdi Manas, sözümü dinle!
Dile gelen insanı
Dilinle boyun eğdir,
Dine giren insanı
Dininle boyun eğdir!
Buradan öteye göçtüğünde,
Sarı-Özön'ün ucunda,
Ünlü Talas, büyük Keñ-Kol —
Yurt edin bu yerini,
Gözet Kırgız elini.
Talas'ı koruyup kale kıl!
Töre aban Koşoy'un sözü budur:
Talas'ı gözetip tutarsan,
Dünyaya kaledir o!
Bellerinden habersiz insan aşmamış,
Yüz yüze gelen düşman yenmemiş,
Yamaçlarını insan kolaçan etmemiş,
Yukarısına insan varmamış —
Konak eyle Talas'ı!
Han kaldırıp biz seçtik
Cakıp oğlu Manas'ı.
Yönelirsek düşmana çıkarız,
Yiğitliğini işitiriz.
Yiğidim Manas, esen ol,
Belime destek kılarım seni.
Belimsin Manas, sen burada;
Beecin'den kavga, çatışma çıkarsa,
Kakan'a dek kovalarım,
Kocamış Koşoy amcan,
Kaplan Manas, seni
Kendime dayanak kılıp dururum.
Ulumsun, belimsin,
Talihli Manas, esen ol,

All the falcon-heroes will come your way!
Fatten your horse, be provident,
Make your soul-companions forty,
Do not fall defeated into the void,
Choose your soul-companions and equip them!
Now, Manas, hear my word!
The man who comes to speech —
Bend him with your tongue,
The man who enters the faith —
Bend him with your faith!
When you migrate onward from here,
At the far end of Sarı-Özön,
Famed Talas, great Keñ-Kol —
Make this place your homeland,
Watch over the Kırgız people.
Guard Talas and make it a fortress!
This is the word of lord elder Koşoy:
If you watch and hold Talas,
It is a fortress to the world!
No man unknowing has crossed its passes,
No foe meeting it face to face has conquered,
No man has scoured its slopes,
No man has reached its heights —
Make Talas your abode!
Raising a khan, we have chosen
Manas, son of Cakıp.
If we turn, we march upon the foe,
We shall hear of your valor.
My valiant Manas, fare you well,
I make you the stay of my loins.
You are my loins, Manas, here;
If strife and battle come from Beecin,
I will chase them as far as Kakan,
Your aged uncle Koşoy,
Tiger Manas, will stand
Making you his own mainstay.
You are my great one, my loins,
Fortunate Manas, fare you well,

Yuvadan uçmuş gök şahin,
Üstün doğmuş arslanımsın.
Umut edinip güç bağlayıp,
Arkalı Talas yurdunu,

Başıma sığınak kılarım
Hızırlı senin gibi erimi.
Dün, Hıtay zulüm ettiğinde,
Topluluğumu dağıtıp kırdığında,
Kargaşayı saldığında,
Obamı yağmalayıp aldığında,
Yeri kaynayan Hıtay'a
Tam bir başkaldırı başlattım.
Bel bağladığım belim yok,
Yiğidim, senin gibi erim yok,
Kalabalık halkı kırdırıp,

Ondan sonra kaçmıştım.
Arık gezip semirdim,
Aç gezip doyundum,
Yoksulluktan zenginleştim,
Yalnızlıktan çoğaldım.
Ceti-Özön gibi güzelim yeri
Yiğitliğe vurup yurt kıldım,
Ceti-Özön'ün Kırgız'ını
Uğraşa didine el kıldım.
Allah'a kurban olsam yeridir,
Hüda'ya feda olsam yeridir,
Altay'dan Manas bulunup,
Yüzümün akı böyle korunup,
Ölürse Koşoy abanın
Mezarını geniş kazıp oyarsın,
Kaplanım, atını kesersin,
Elinle toprağını bastırıp,

Abanı kendin gömersin!»
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
İhtiyar aban Koşoy

Grey falcon flown from the nest,
You are my lion born supreme.
Taking hope and binding strength,
The sheltered homeland of Talas,

I make the refuge of my head —
A man like you, graced by Hızır.
Yesterday, when Hıtay wrought tyranny,
When it scattered and slaughtered my folk,
When it loosed turmoil abroad,
When it plundered and seized my camp,
Against Hıtay whose earth seethes
I raised revolt outright.
I have no loins to lean upon,
My valiant one, I have no man like you,
Having let the teeming people be slaughtered,
Thereafter I had fled.
Wandering lean, I grew fat,
Wandering hungry, I was filled,
From poverty I grew rich,
From loneliness I multiplied.
The lovely land like Ceti-Özön
I won by valor and made my homeland,
The Kırgız of Ceti-Özön
By toil and struggle I made a people.
It were fitting I be offered to Allah,
It were fitting I be given to Hüda,
That Manas was found from Altay,
That the honor of my face was so preserved,
And if elder Koşoy dies,
You will dig his grave wide and hollow,
My tiger, you will slaughter his horse,
Pressing down the earth with your own hand,
You yourself will bury your elder!»
His great eyes like the star Çolpan,
His moon-ears like shields,
The aged elder Koşoy

Sözünü şimdi bitirdi.
Çaresini bulamayıp sürülen,
Elleri arkadan bağlanan,
Kaygılanıp kederlenen,
Ne yapacağını bilemeyen,
Noygut halkından ayrılan
Akbaltay söze başladı:
«Padişah Manas, kaplan!
Şaşılası güzel düş gördüm,
Dünyaya geliş muradım,

Now brought his speech to its end.
He who was driven, finding no remedy,
Whose hands were bound behind,
Who sorrowed and who grieved,
Who knew not what to do,
Parted from the Noygut people —
Akbaltay began to speak:
«Padishah Manas, tiger!
I dreamed a dream of wonder,
My heart's desire in coming to the world,

Kadir Allah Taala'nın
Apaçık verdiği yiğidim,
Kahrolup kırılıp,
Kalabalık halkı topluca vurulan
Kırk evli Cakıp'la Baltay'ın
Elin bir tanesi er Manas,
Talihine bulunan,
Alnımda cevher gibi parlayanım,
Bütün dert gidip içimden —
Oğlum Manas, düşünsene,
Yurdumu düşünüp duruyorum!
Esen olsun — diye dilerim,
Arslan Manas, afacanım benim!
Kapıya çıkıp baksam,
Elin esenliğini dilesem —
Yanıp tutuşup kederlendik,
Topluluğu dağıtıp, çok Hıtay,
Ordalı yurdun hepsinden
Perişan olup ayrıldık.
Altay'a bakıp yurt kıldık,
Kara Kalmak'ı, Mancu'yu,
Kâfir de olsa, el kıldık.

Yaşın dokuza geldiğinde,
Kaplan Manas, kuzum benim,
Bir seni umut edindik.
Yaşın ona varana dek
Kara Kalmak'a, Mancu'ya

The one whom Almighty Allah Taala
Gave in open plainness, my valiant one,
Crushed and broken down,
Their teeming people slain in a mass —
Of forty-household Cakıp and Baltay
The people's only one, valiant Manas,
Found for my good fortune,
Shining like a jewel upon my brow,
All grief gone out of me —
My son Manas, only think,
I keep thinking of my homeland!
May he be safe — so I pray,
Lion Manas, my darling rogue!
When I step to the door and look,
When I wish the people well —
We burned and grieved with longing,
The many Hıtay scattered the folk,
From all the horde-rich homeland
We parted in wretchedness.
We looked to Altay and made it home,
The Kara Kalmak and the Mancu,
Infidels though they were, we made our people.
When your years came to nine,
Tiger Manas, my lamb,
You alone became our hope.
Until your years reached ten,
To the Kara Kalmak and Mancu

«Çoñ Cindi» diye ad koyduk,
Yaşın ona geldiğinde
Kahrı şiddetle başlattın,
Oynayıp duran çocukların
Seksenini kırıp attın.
On bir yaşına geldiğinde
Azgınları yıldırıp sindirdin,
On ikiye geldiğinde
Orda bozup, ganimet alıp,
Kan içe içe piştin,
Kara Kalmak'a, Mancu'ya
«Hunhar Manas» diye anıldın.
Yaşın on üçe geldiğinde
Orda bozup ok attın.
Kana doyup piştin,

We gave you the name «Çoñ Cindi»,
When your years came to ten
You began your wrath in fury,
Of the children at their play
You broke and felled eighty.
When you came to eleven years
You cowed and daunted the insolent,
When you came to twelve
You broke hordes, took spoils,
Drinking blood, you were seasoned,
To the Kara Kalmak and Mancu
You were known as «Hunhar Manas».
When your years came to thirteen
You broke the horde and shot the arrow.
Sated with blood, you were seasoned,

Kaynayıp duran Hıtay'a
«Hunhar Burut» diye anıldın.
Salınıp çıksan teke tek meydana,
Denk olup gelen adam olmadı,
Görülmedik işleri hep birden yaptırdın,
Kırk iki gün vuruşup,
Kaynaşan Hıtay'a
Kırk oğlunu kırdırdın.
Tufan suyu erişmez Çoñ-Beecin'i

To the seething Hıtay
You were known as «Hunhar Burut».
When you strode forth to single combat,
No man came who was your equal,
Deeds unheard-of you wrought all at once,
Fighting forty-two days,
Of the swarming Hıtay
You felled forty sons.
Çoñ-Beecin, which flood-waters cannot reach,

Dalgalanıp çok asker kapladı,
Helale çevirdin gönlünü,
Kara Kalmak'ın, Mancu'nun
Sayısız askerini kırıp geçirip,
Kurtardın elini.
Kopanı uladın,
Saçılanı topladın,
Oğlum Manas, senden
Bir şey isteyip duruyorum.
Özlerim Sarı-Kol yurdumu,
Çok anarım Noygut elimi,
Candan dilerim, ulu Manas,
Muradıma ereyim,

Many troops covered it, surging,
You turned your heart to what is lawful,
Of the Kara Kalmak and the Mancu
Cutting down soldiers beyond number,
You delivered your people.
You joined what was severed,
You gathered what was scattered,
My son Manas, of you
I keep asking one thing.
I long for my homeland Sarı-Kol,
I remember often my Noygut people,
With all my soul I beg, great Manas,
Let me attain my desire,

Güzel bir armağan olarak sen verirsen,
Kutubiy'i alayım!
Sağ esen varırsam elime,
Kutlu beyin yavrusunu,
Garip Noygut elime
Han kaldırıp koyayım!
Manas'a denk oğlum — diyerek,
Kendime dayanak kılayım.
Engebeli Sarı-Kol yurdum var,
Şerefli Noygut elim var!
Bizim Noygut o yurtta;
Kara ekinden pirinci çok,
Kalayından gümüşü çok,
Boz tavşandan tilkisi çok,
Eşiğine yığdığı malı çok.
İpek saç bağlı, geniş sağrılı,
Gelini güzel Noygut yurdu,
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Kızları güzel Noygut yurdu.
Arkar ayaklı, tunç bilekli,

If you give him as a fair gift,
Let me take Kutubiy!
If I reach my people safe and sound,
The blessed bey's own cub
Over my forlorn Noygut people
Let me raise and set as khan!
A son the equal of Manas — saying,
Let me make him my own mainstay.
I have my rugged homeland Sarı-Kol,
I have my honored Noygut people!
Our Noygut in that homeland;
From the black grain, its rice is plenty,
From the tin, its silver is plenty,
From the grey hare, its foxes are plenty,
The wealth heaped at its threshold is plenty.
With silk-bound hair and broad of haunch,
Fair are the brides of the Noygut land,
In crimson shifts, slender of waist,
Fair are the daughters of the Noygut land.
Arkhar-legged, bronze-wristed,

Atın küheylanı Noygut'ta,
Kızıl gömlekli, ince belli
Kızın güzeli Noygut'ta.
Bizim Noygut yurdunda
Kazan gibi kara kalpağı var
O Noygut'un erlerinin.
Kâfir ile Müslüman'a
Ne dilerse yapmaya gücü var.

Kara maldan devesi çok,
Sıradan insandan devi çok,
Taşlı yüksek kayası çok,
Benim gözüm kapandığında,
Şu Noygut yurdumu
Kuşatacak düşmanı çok.
Beni Hıtay yakaladığında,
Zorlayıp tuzağa attığında,

The finest steed of horses is in Noygut,
In red shifts, slender of waist,
The fairest of maidens is in Noygut.
In our Noygut homeland
There are black kalpaks big as cauldrons
On the men of that Noygut.
Against infidel and Muslim both
They have the power to do whatever they will.
From the black herds, its camels are plenty,
From common men, its giants are plenty,
Its stony high crags are plenty,
And when my eyes have closed,
Around this Noygut homeland of mine
The foes to besiege it are plenty.
When Hıtay laid hold of me,
When it forced me and cast me in the snare,

Yurtlu halkım kalabalık Noygut
Öksüzlük çekip başsız kalmış,
Halksız kalan yerim var,
Aklını toplayamadan başıboş gezen,
Şaşkına dönmüş elim var.
Elimi toplayıp el kılsam,

Yerime sahip çıkıp yurt kılsam,
Yurtlu halkı derlesem,
Kaplan hunhar, sana
Kanat olup durmaz mıyım!
Belli yerden geçit bulup,
Sağlam dayanak olacak halkı bulup,
Geniş Noygut'ta dururken,
Akbaltay adında sanım var,
Yaslı kalan Sarı-Kol'da
Malım boldur, oğlum yok,
Tam altmış karım var!» —
Akbaltay türlü sözler söyleyip,
İzin isteyip sustu,
Kara niyetli Cakıp'ın
İçi yanıp kor oldu!
«Gitmek oldun yurduna,
Ey Akbaltay, can dostum,
Karakan atam öldüğünde,
Karakan'ın sayısız malını
Kara Kalmak, kalabalık Mancu

Kamçıyla ölçüp bölüştüğünde,

Serveti yağmalayıp aldığında,

Kalmak fesat saldığında,
Karakan'ın sekiz oğlunu —
Kimimiz tek, kimimiz ikiz oğul —
Hepimizi birden azaba saldığında,
Hepsini bölüp ayırdığında,
Yamaçta konmuş oba yok,
Nereye gittiği belli değil,

My teeming homeland folk, the Noygut,
Suffered orphanhood, left leaderless,
I have my land left bare of people,
Wandering masterless, wits ungathered,
I have my people struck with bewilderment.
If I gathered my people and made them a people,
If I claimed my land and made it home,
If I mustered the homeland folk,
Tiger hunhar, for you
Would I not stand as a wing!
Finding passage through a certain place,
Finding folk to be a firm support,
While I dwell in broad Noygut,
Akbaltay is my name and title,
In mourning Sarı-Kol
My herds are ample, I have no son,
I have a full sixty wives!» —
Akbaltay spoke words of many kinds,
Asked his leave, and fell silent,
And black-hearted Cakıp's
Inward parts burned to embers!
«You are set on going to your homeland,
O Akbaltay, friend of my soul,
When my father Karakan died,
Karakan's herds beyond number
The Kara Kalmak, the teeming Mancu

When they parceled it out, measuring by whip,

When they plundered and seized the wealth,

When the Kalmak loosed their mischief,
Karakan's eight sons —
Some of us single, some twin-born sons —
When they cast us all at once into torment,
When they split and sundered every one,
No camp was pitched upon the slope,
None knew whither each had gone,

Altay'a varıp sığındık,
Azaplı müşkül iş olup,

Kardeşlerden ayrıldık.
Başımız Bapan'a düştü,
Başıboş sürüne sürüne o gidip,
Hıtay'ın elinde sıkışıp,
Kırgına uğradık hepimiz,
Hızırlı yurttan ayrılıp,
Feryadımız Hüda'ya ulaştı!
Hıtay'ın kırgını başlattı,
Altmış kadın dul yengen,
Obamı kimsesiz koydu.
Altay'a geldik sürülüp,
Çare bulamayıp sürünerek.
Arka olup ben kaldım,
Ata olup sen vardın.
Güçlenip yetişip Altay'dan
Göçüp beri döndük,
Çok yurdun düşüp aklına —

Gök yeleli Baltay'ım, esen kal,
Göz göre göre senden ayrıldık.
Alıcı kuş uçtu aslına,
Başıboş gezen gitti yerine.

Çaylak uçtu soyuna,
Başta karma bir el idin,
Şimdi Akbaltay gitti yerine.
Obana varınca Akbaltay,
Sohbet meclisi kuragör,
Arslan Manas gök yelelinin
Halini hatırını soragör!
Yukarı çıkarsa destek ol,
Ölümde ortak Akbaltay,
Aşağı inerse dayanak ol,

Kakan'a varırsak sığınak ol,
Beecin'e doğru yola çıkarsak,

We reached Altay and took refuge,
It became a matter of anguish and hardship,
We were parted from our brothers.
Our lot fell to Bapan,
Masterless, crawling on and on he went,
Pressed hard in the grip of Hıtay,
We suffered slaughter, all of us,
Parted from the Hızır-graced homeland,
Our wailing rose up to Hüda!
Hıtay set the slaughter loose,
Sixty women, your widowed aunts —
It left my camp forsaken.
We came to Altay, driven,
Crawling, finding no remedy.
I remained to be the backing,
You were there to be the father.
Grown strong and come of age, from Altay
We migrated and turned back hither,
Your many homelands coming to your mind —
My grey-maned Baltay, fare you well,
Before our very eyes we part from you.
The hunting bird has flown to its origin,
The masterless wanderer has gone to his place.
The kite has flown to its kin,
At first you were a mingled people,
Now Akbaltay has gone to his place.
When you reach your camp, Akbaltay,
Be sure to hold the feast of converse,
Of lion Manas the grey-maned one
Be sure to ask the state and welfare!
If he goes up, be his support,
Akbaltay, partner in death,
If he comes down, be his mainstay,

If we reach Kakan, be our refuge,
If we set out toward Beecin,

Yiğit Baltay, arkamızda dur!»
Akbaltay ile Bay Cakıp
Kucaklaşıp görüşüp,
Hıçkıra hıçkıra ağlaşıp,
Boyundan öpüşüp,
Kutubiy'i armağan alıp,
Akbaltay gitti eline,
Koşoy Han gitti yerine.
Hüda deyip söz edip,
Ölümüne ant içip,
Vaadi sağlam kılıp,
Ak buğday ununu çiğneyip,
Kelam-ı Şerif'i tutuşup,
Gök yelelilik hâli görünüp,
Geniş vadiye geldiklerinde,
Üç hanın halkı bölünüp,
Kalan kırk evli Kırgız
Talas'a doğru göç etti,
O zaman umut edinip
Cakıp'ın biricik oğlu Manas'ı.
Sarı-Özön boyunca göçüp,
Karlı dağın eteğini dolanıp,
Heybetle salınır gök yeleli er Manas,

Atı dörtnala sürüp,
Sarı-Özön'ü aşağı dolaşıp.
Değerli yerini Manas Han
Dirseğe kadar eşelese,
Orada altın var imiş,
Bu vadinin boyları —
Orada yurt tutup oturanlar
Çatışmadan çıkmaz el imiş.
Karşı duran düşman çıksa,
Bilenip gelen dava çıksa,
Aldırmadan bu halk kırılıp,
Mihnet çekecek yer imiş.
Gözcü çıkacak beli yok,
Ansızın çatışma çıksa,
Sığınılacak yeri yok,

Valiant Baltay, stand at our back!»
Akbaltay and Bay Cakıp
Embraced and took their leave,
Weeping, sobbing each to each,
Kissing one another's neck,
Taking Kutubiy as his gift,
Akbaltay went to his people,
Koşoy Han went to his place.
Speaking the word with Hüda's name,
Swearing an oath unto death,
Making the pledge fast,
Chewing the flour of white wheat,
Grasping the Holy Kelam together,
The grey-maned bearing showing forth,
When they came to the broad valley,
The peoples of the three khans divided,
The remaining forty-household Kırgız
Migrated on toward Talas,
Taking then for their hope
Cakıp's only son Manas.
Migrating along Sarı-Özön,
Rounding the foot of the snowy mountain,
Grey-maned valiant Manas sways in majesty,
Driving his horse at full gallop,
Coursing down along Sarı-Özön.
That precious place, had Manas Han
Dug but elbow-deep,
There was gold within it,
The reaches of this valley —
Those who settled there as homeland
Were a people never free of strife.
Should a foe rise to withstand them,
Should a whetted quarrel come,
Heedless, this folk would be cut down,
It was a land of tribulation to come.
It has no pass for posting sentries,
Should sudden battle break,
It has no place of refuge,

Bunu Manas beğenmeyip,
Boylayıp göçüp gitti işte.

Manas misliked this,
And skirting it, migrated on, behold.

Baksa göze ilişmez,
Bay Cakıp'ın sayısız kara malı
Hangisi olduğu bilinmez.
Dikkatle baksa göze ilişmez,
Kırk evlinin ganimet malından
Hangisinin karıştığı bilinmez.
Dün Manas, Manas olduğunda,
Manas adını aldığında,
Serpilip yiğit olup,
Er oğluyla denk olup,
Geniş Altay'da dururken,
Kara Kalmak'a, Mancu'ya
Hayli kırgın salmıştır,
Uzun ayaklı çok malını
Tümüyle sürüp almıştır,
Bununla kırk evli halk
Yerinden kıpırdamadan zengin olmuştur.
Çok malın bir yanı
Ala-Too'nun yamacında,
Çok malın aşağı yanı
İt-Ölbös çölünün ucunda,
Orta yeri çiğnenip,
Kimileri oyun oynarken
Tökezleyip serilip,
Ölen malın etine
Kurt ile tilki doyunup,
Yiğitler keyifle salınıp,
Esenlikle göçüp ağır ağır ilerleyip,
Birliğini Manas'a verip,
Ölenlerden geri kalanlar
Sağ esen ulaştı Talas'a.
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas
Salınarak uzanıp yatarmış,
Yurt tutan insan huzur bulmaz mı,
Yerin sağrısı değil mi!

Look — and it escapes the eye,
Bay Cakıp's numberless black herds,
None can tell which they are.
Look closely — and it escapes the eye,
From the forty households' plundered stock
None can tell whose is mingled in.
Yesterday, when Manas became Manas,
When he took the name Manas,
Shooting up and turning valiant,
Equal to the sons of valiant men,
While he dwelt in broad Altay,
On the Kara Kalmak and Mancu
He loosed slaughter in plenty,
Their many long-legged herds
He drove off one and all,
And by this the forty-household folk
Grew rich without stirring from their place.

One side of the many herds
On the slope of the Ala-Too,
The lower side of the many herds
At the edge of the İt-Ölbös desert,
Their middle trampled through,
Some, while playing at their games,
Stumbling and sprawling out,
On the flesh of beasts that died
Wolf and fox fed full,
The young men swaying in high spirits,
Migrating on slowly and in safety,
Giving their unity to Manas,
Those left behind by the dead
Reached Talas safe and sound.
Tamarisked Keñ-Kol, broad Talas
Lay stretched out at its ease,
Shall not one who settles there find peace —
Is it not the very haunch of the earth!

Ülkenin düzüne baksa —
Ormanı var, söğüdü var,
O ormanın içinde
Can taşıyanın hepsi var.
Baldırganı bilek gibi,
Maralları orada
Alnı akıtmalı al inek gibi!

Look upon the country's plain —
It has its forest, has its willows,
And in that forest
Is everything that bears a soul.
Its cow-parsnip thick as a forearm,
Its marals there
Like red cows with white-blazed brows!

Kertenkelesi yılan gibi,
Oynayıp koşan kulanı
Tombul semiz tay gibi.
Yılanları urgan gibi,
Allah Taala'nın yarattığı
Yer, türlü türlü yaratılmış.
Yaprağı deri gibi,
Kara kurdu başparmak gibi,
Serçesine bakarsan,
Altay'daki ular gibi.
Fidanı var çınar gibi,
Çınarları kule gibi,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas,
Yeri her bakımdan güzel!
Küçük vadilerden ayrılıp,
Ah, canım güzelim geniş Talas,
Cennetten üstün görünüşü!
Çevresine baksa,
Kuşatan dağ kale imiş,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Her yerden sağlam imiş,
Gök yeleli Koşoy abamın
Bu dediği yerinde imiş!
Bu yanına baksa,
Sıra sıra bel imiş,
Engebeli, inişli çıkışlı yer imiş.
Tepesinden, yaylasından
Arkarlar otlayıp dökülür,
Döküldüğü yere baksa,
Tepenin otu seyrelir.
Engebe engebe dağından

Its lizards like snakes,
The kulan playing and running
Like a plump, well-fattened colt.
Its snakes like tent-ropes,
Created by Allah Taala,
The land is made in kind on kind.
Its leaves like leather,
Its black wolf like a thumb,
Look upon its sparrow —
Like the snowcock of Altay.
It has saplings like plane trees,
Its plane trees like towers,
Tamarisked Keñ-Kol, broad Talas,
Its land is fair in every way!
Set apart from the little valleys,
Ah, my darling beauty, broad Talas,
Its aspect finer than paradise!
Look around its bounds —
The girdling mountain was a fortress,
Than all the ear has heard, the eye has seen,
It was stronger on every side,
Of my grey-maned elder Koşoy
This spoken word held true in its place!
Look upon this side of it —
It was pass upon pass in file,
Rugged land of fall and rise.
From its summit, from its pasture
The arkhars graze and come pouring down,
Look where they pour —
The grass of the summit thins.
From its ridge-on-ridge mountain

Geyiği «çü!» deyince dökülür,
Engebeliğe baksa,
Engebenin otu seyrelir.
Bu yanına baksa,
Üç-Koşoy'un yamacı,
Burayı yurt tutup oturanın
Olur mu hiç eksiği?
Karşı yanına baksa,
Kara-Buura'sı, Çatkal'ı,
Ah, canım güzelim geniş Talas,
Yerin sağrısı değil mi,

Its deer pour down at a cry of «çü!»,
Look upon the rough ground —
The grass of the rough ground thins.
Look upon this side of it —
The slope of Üç-Koşoy,
For one who settles here as homeland
Could anything be lacking?
Look upon the side across —
Its Kara-Buura, its Çatkal,
Ah, my darling beauty, broad Talas,
Is it not the haunch of the earth,

Yurt tutan insan huzur bulmaz mı!
Kalabalık halklar düşünceye dalıp,
Konulmayacak yer mi ki?
Gündüzü kımız, gecesi kız —
Olmayacak yer mi ki!
Kulana binip kuş oynatıp,
Boylanmayacak yer mi ki!
Bagalak kurup, orda atıp,
Oynanmayacak yer mi ki!
Tan atana dek süren cümbüşe
Sığmayacak can mı ki?
Er yiğit yan gelip yaslanıp,
Yatmayacak yer mi ki!
Canı sıkılsa karaca avlasa,
Sıkılmazsa Talas'ta
Özgürce oynayıp yatsalar,
Ayrık otu ile yavşanı —
Kolay kolay bulunmaz bunları.
Orompoy tepip cümbüşe

Sığılmayacak yer mi ki?
Orda kurup, el toplayıp,
Yatılmayacak yer mi ki!
Seçkin yiğitleri çokça toplayıp,
Alınmayacak yer mi ki!
Sırt sırta gözcüleri
Konulmayacak yer mi ki!

Shall not one who settles there find peace!
Teeming peoples sunk in thought —
Is it a place not fit for camping?
Kumis by day and maidens by night —
Is it a place where that could fail!
Riding the kulan, flying the hawk —
Is it a place not fit for ranging!
Setting up bagalak, casting at the orda —
Is it a place not fit for playing!
For revels lasting till the dawn
Is any soul too strait?
For a valiant man to lounge at ease —
Is it a place not fit for lying!
If his heart is dull, he hunts the roe,
If it is not, in Talas
Let them play at their ease and lie,
Couch-grass and wormwood —
Not easily are these things found.
For romping revels, stamping the orompoy —
Is it a place too strait to hold them?
Pitching the horde, gathering the people —
Is it a place not fit for dwelling!
Gathering chosen braves in numbers —
Is it a place not fit for taking!
Sentries back to back —
Is it a place where they cannot be set!

Yarışıp çekişene cümbüşü
Kurulmayacak yer mi ki!
Orda tutup, han olup,
Kalınmayacak yer mi ki!
Talihine bulunup,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas,
Kırk evlinin başbuğu,
Hızır'ın dokunduğu ulu Manas.
Yaman sultan, han olup,
Altay'dan göçüp geldiğinde,
Geniş Talas buna yurt olup,
İşte o zaman Manas'ın
Dört tülüğü tamam olup,
Şenlikli eğlenceye, oyuna
Daldığı çağ imiş,
Kırk adımlık orda meydanını

For those who race and wrangle, revels —
Is it a place where none can be held!
Holding the horde, reigning as khan —
Is it a place not fit for staying!
Found for his good fortune,
Tamarisked Keñ-Kol, broad Talas,
Chieftain of the forty households,
Great Manas whom Hızır touched.
The dread sultan, become khan,
When he came migrating from Altay,
Broad Talas became his homeland,
And then it was that Manas,
His four kinds of livestock made complete,
In festive merriment and play —
It was the season he was steeped in them,
The orda-ground of forty paces

Sarı yurdun düzüne kurup,
Atıp oynadığı çağ imiş!
Orda oyununu kurup,
Kısır emen taylardan
İkişer yüz ortaya koyup,
Cümbüşü görürsen bundan gör,
Kazanan kesip alıp,
Gök vaşak kürklü sansar kalpağını

Fırlatıp durdu ulu Manas,
Gördüğü halkın omzuna kol atıp,

Sefa sürüp durdu ulu Manas.
Oyunu oynayıp, eğlenip
Gülmeyi sevdi ulu Manas,
Asker toplayıp ordu yönetip
Yürümeyi sevdi ulu Manas!
Geniş Talas konak yeri oldu,
Heybetle salınan er oldu.
Tutuşmaya kimse varmadı,
Kement çevirecek kimse kalmadı.
Hızır'ın dokunduğu şahbazın,

He laid out on the yellow homeland's plain,
It was the season he cast and played!
Setting up the game of orda,
Of barren oaken colts
Two hundred each they staked,
If you would see revelry, see it here,
The winner cutting off his prize,
His marten kalpak trimmed with grey lynx fur
Great Manas kept flinging high,
Throwing his arm round the shoulder of all he met,
Great Manas lived in delight.
Playing the game, making merry,
Great Manas loved to laugh,
Mustering troops, commanding hosts,
Great Manas loved to march!
Broad Talas became his camping-place,
He became a man who swayed in majesty.
None came forth to grapple him,
None was left to swing the lasso.
Of the falcon-hero touched by Hızır,

Orda kurup gerinip,
Hunharının ordasından
Yetim ile yoksul doyunup,
Han Cakıp'ın sayısız kara malından,
En azından evinde
Altmışar kısrak kesilip,
Talihli Manas Sultan'ın
Ünü yayıldı her yana,
Adı duyuldu Alay'a.
Meclis kurup toy edip,
Manas Han'ın ordasına
Bütün Kırgız toplanıp,
Yanda duran kara rakı,
Han Manas'ın evinde
Kalmak usulü köökörde bir rakı.
Koca kâselere doldurup,
Herkese yayarak sunup,
Rakı içip coşup,
Arslan Manas baş olup,
Ak sungur gibi kanatlanıp,
Kımız içip kızışıp,
Kemikleri, teri ısınıp,

Pitching the horde and stretching at ease,
From the hunhar's horde
Orphan and pauper fed their fill,
From Han Cakıp's numberless black herds,
In his house at the least
Sixty mares apiece were slaughtered,
And fortunate Manas Sultan's
Fame spread out to every side,
His name was heard as far as Alay.
Holding assembly, giving feasts,
To Manas Han's horde
All the Kırgız gathered,
The black raki standing by,
In Han Manas's house
A raki in kookor flasks, Kalmak-fashion.
Filling the great bowls full,
Serving it round to everyone,
Drinking raki, growing flushed,
Lion Manas at their head,
Winged like a white gyrfalcon,
Drinking kumis, growing heated,
Their bones and their hides warming,

Şakağından terini silip,
Gümbürtülü oyun kurup,
Şakayla kimini de
Yalancıktan dövüp,
Kaynağın kara gözünde,
Tam çınarın dibinde,
Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Yeni bey olan
Manas Han'ın tahtında,
Cakıp Han sohbet açar,
Cakıp'ın halini sorarsan —
Tutsaklıktan hakkıyla kurtulup,
Talas'a gelip konmuştur,
Bay Cakıp adı yitip,
Han Cakıp adını almıştır.
Çok mala mağrurlanıp,

Wiping the sweat from his temple,
Setting up thunderous games,
In jest striking some of them
Mock blows in play,
At the black eye of the spring,
At the very foot of the plane tree,
On the lower side of Tört-Kül,
On the throne of Manas Han,
The newly-made bey,
Cakıp Han opens the converse,
If you ask how Cakıp fares —
Duly delivered from captivity,
He has come and settled in Talas,
The name Bay Cakıp has faded,
He has taken the name Han Cakıp.
Grown haughty with much wealth,

Kara niyetli Cakıp'ın
Adı kötüye çıkmıştır.
Mala düşkün o ihtiyar,
Toplamış meğer o Cakıp
Kırk evlinin hepsini.

Black-hearted Cakıp's
Name has fallen into ill repute.
That old man greedy for wealth —
It seems that Cakıp had gathered in
All that the forty households owned.

Manas'ın ekin ekip Akkula'yı satın alması 1

How Manas sowed grain and bought Akkula 1

Bagalak oynayıp şamata koparıp,
Oynayıp duran Manas'a
Cakıp Han toz koparark girdi:
«Oğlum Manas, ölsene!
Ateş gibi oğlum öldü — deyip,
Malımı toptan kırıp,
Şuracığa gömseydim!
Nice gücümü tükettin,

İçkiye yitirdin
Sayısız kara malımı.
Dinlemedin sözümü,
Çok malımı tüketip,
Beni gömmeye kalktın.
Engebelerin kulanını

Playing bagalak, raising a din,
Upon Manas at his play
Cakıp Han burst in, raising dust:
«My son Manas, why don't you die!
My fiery son is dead — saying,
Slaughtering my herds wholesale,
Would I had buried you right here!
How much of my strength you have spent,
You have squandered on drink
My numberless black herds.
You did not heed my word,
Consuming my many herds,
You set out to bury me.
The kulan of the rough hills

Asıl nüshada böyle bir başlık yok

There is no such heading in the original manuscript

Kovalayamaz olmuşum meğer,
Oğullu oldum — diye gezerken,
Meğer evlatsız baş kalmışım.
Rakı içme, taş iç, Manas!
Binbir tümen çok malımı

Boş bozkıra sen saçıp,
Az gelirse atanın kanını

Katıp iç, Manas!

I can no longer chase, it seems,
While I went about saying — I have a son,
It seems I am left sonless after all.
Drink not raki — drink stone, Manas!
My many herds, a thousand and one tumens,
You scattered on the empty steppe,
And if that is too little, your father's blood —
Mix it in and drink, Manas!

Akranlara beni gülünç ettin, Manas,

Sayısız kara malı bin kez kırdın, Manas!

Kaynayan tümen mal nerede,
Verimli Altay yurdu nerede?
Yan yana dururduk hani,
Kara Kalmak eli nerede, Manas!
Tutup kestin kısrağımı,
Depreştirdin derinlerdeki derdimi.
Kötü ettin hâlimi,
Altay'da baktığım sayısız kara malı,

Yarış ödülü diye koydun malımı,
Tükettin benim gücümü!
Tepelere malım dolacakken,
Kovalayıp kestin kısrağımı,
Depreştirip çıkardın derinlerdeki derdimi!
Zorbalık ettin malıma,
İyice tükettin gücümü!
Yoksula tutup kesersin
Kirli elle tutulmaz,
İmanlı, güzel malımı.
Oğlu olmayanın canı rahat,
Bu Manas'ın zorbalığını
Görmeye gelmişim meğer,
Kalabalık maldan ayrılıp,
Ölmeye gelmişim meğer.
Söndürdün büsbütün gülüşümü,
Harcayıp yitirdin
Sayısız hazine mülkümü!
Bunu duyunca Manas Han,
Ak kaplan gibi atılıp,
Kara niyetli Cakıp'a
Umudu kesip gücenip,
Söz söylemeden, dil dökmeden,
İnadı hep birden tuttu,

You made me a mockery to my peers,
Manas,
A thousand times you slaughtered
numberless black herds, Manas!
Where are the teeming tumens of herds,
Where is the fruitful Altay homeland?
We stood side by side, remember —
Where is the Kara Kalmak people, Manas!
You seized and slaughtered my mare,
You stirred up my grief that lay deep.
You made my state a sorry one,
The numberless black herds I tended in
Altay —
You staked my herds as racing prizes,
You spent my strength away!
When my herds should have filled the hills,
You chased down and slaughtered my mare,
You stirred and drew out my grief that lay
deep!
You dealt tyranny to my herds,
You spent my strength entirely!
For the pauper you seize and slaughter
What no unclean hand may touch —
My blessed, beautiful herds.
The sonless man's soul is at ease,
This tyranny of Manas
I have come to witness, it seems,
Parted from my teeming herds,
I have come here to die, it seems.
You have quenched my laughter utterly,
You have spent and squandered
My numberless treasure and estate!
Hearing this, Manas Han,
Springing like a white tiger,
At black-hearted Cakıp
Cut off hope and took offense,
Speaking no word, wasting no breath,
His defiance seized him all at once,

Kapı kanadı gibi bembeyaz dişini,
Halkta eşi bulunmaz dişini
Böle böle gıcırdattı.
Mala düşkün Cakıp atamla
Çekişip durmak neyime,
Malını eline verip
Başka yana gideyim!
Dünyalığına düşkün Cakıp'la
Surat asışmak neyime,
Dünyalığını, malını yemişsem
Başka yana gideyim!
Kara niyetli atamla
Dırlaşıp durmak neyime,
Ne kadar mülkünü tükettimse,
Halkı dolaşmaya gideyim!
Dünyanın dört bucağını
Dört kez dolanıp gezmezsem,
Medine'nin beş bucağına
Beş kez dolanıp varmazsam,
Manas olmayayım, öleyim.
Hırlaşıp dövüşüp,
Tartışıp durmaktansa,
Doğmamışçasına dibe çökeyim,
Dünyada diri gezmeden,
Var gücümü saçayım,
On sekiz bin âlemi
Dolaşıp gezip aşayım!
Celpiniş, Cet-Kayt — yerin dibini
Yedi kez dolanıp gezip,
Bel bağlanacak bel arayıp,
Belli, yaman arslan arayıp,
Kendimle denk olacak,
Karaltısı dağ gibi er arayıp,

Her yanı düzgün, kusursuzu,
Âlem âciz kaldıktan sonra,
Arayıp bulup alayım
Kendime denk, ikiz gibisini.
Kimseye bildirmeden,

His teeth white as a door-leaf,
Teeth without equal among the people,
He ground and gnashed together.
With my father Cakıp, greedy for wealth,
What is it to me to keep wrangling —
Let me give his wealth into his hand
And go some other way!
With Cakıp, greedy for his worldly goods,
What is it to me to trade sour looks —
If I have eaten his goods and wealth,
Let me go some other way!
With my black-hearted father
What is it to me to keep bickering —
However much of his estate I spent,
Let me go and roam among the peoples!
If the four corners of the world
I do not round and roam four times,
If to Medine's five corners
I do not round and come five times,
Let me not be Manas — let me die.
Rather than snarling and brawling
And wrangling on and on,
Let me sink to the depths as one unborn,
Rather than walk the world alive,
Let me scatter all my strength,
The eighteen thousand worlds
Let me roam and range and cross!
Celpiniş, Cet-Kayt — the earth's deep floor
Let me round and roam seven times,
Seeking loins to be leaned upon,
Seeking a proven, dread lion,
One who will be my equal,
Seeking a man whose shadow looms like a mountain,
Sound on every side, without a flaw,
When the world has failed and wearied,
Let me seek him out and take him —
My equal, like unto a twin.
Making it known to no one,

Bir adama görünmeden,
Elini suya daldırıp,
El abdestini alıp,
Ayağını suya daldırıp,

Seen by not a single man,
Dipping his hands in water,
Taking the ablution of the hands,
Dipping his feet in water,

Ayak abdestini alıp:
«Yöneldiğim yandan yol ver!» — deyip,
Yaradan'a yalvarıp,
Kükredi kaplan.
On iki uzvumu tamam kıldın,
Ey Kudret, ne edeyim,
Kâfiri kıracak arslan kıldın.
«Malımı saçıp savurdun» — diye,

Atamın önünde bunca eksik kıldın!

Mala düşkün atam Cakıp'ın,
Mala doymaz bahadırın
Dediğine uyayım,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Boğuşan erlerin hepsinin
Mallarını sürüp getirip,
Atama hepsini vereyim!
Ardına dek açayım kapısını,
Doldurayım Cakıp'ın
Nerede bir deliği varsa hepsini!
Azıcık malımı saçtı — diye,
İnsanda olmaz iş yaptı,
Hayvanda olmaz zor kullandı.
Kara niyetli atamın
Bu dediğine uyayım,
Sayısız hazine, çok altın —
Dilediği mal ise,
Atama toplayıp vereyim.
Kara niyetli atamın
Kahrını günde üç öğün dinleyip,
Nasıl bakıp durayım?
Tulpar toplayıp dizeyim,

Taking the ablution of the feet:
«Give way on the side I turn to!» — saying,
Imploring the Creator,
The tiger roared.
You made my twelve limbs complete,
O Power, what am I to do,
You made me a lion to break the infidel.
«You scattered and strewed my wealth» — saying,
Before my father you made me thus wanting!
My father Cakıp, greedy for wealth,
The bahadur never sated with wealth —
Let me do as he has said,
Of all the grappling men of war
The ear has heard of, the eye has seen,
Let me drive their herds and bring them,
Let me give my father all!
Let me open his door full wide,
Let me fill for Cakıp
Every hole he has, wherever it be!
Because I scattered a little of his wealth,
He did what is not done among men,
He used force not seen among beasts.
My black-hearted father —
Let me do as he has said,
Numberless treasure, gold in plenty —
If wealth is what he craves,
Let me gather it and give it to my father.
My black-hearted father's
Scolding three meals a day —
How am I to bear the sight of him?
Let me gather tulpars and range them in rows,

Atamla bir yuvadan olan

Sekizinden haber yok,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Yeryüzünü arayayım!
Altı ay binilse yorulmaz,

Hayvandan bulup bineyim.
Yorulmak bilmez küheylanı,
Ölümde ortak, canda bir
Bulayım iyi kardeşi!» —
Deyip, böylece, Manas Han
Hiddetlendi coşarak,

Kara niyetli Cakıp'a
İyice gücenip söylenip:
«Koruyucum Kocosan,
Korurum, korurum derdin,

Koltuğumdan şimdi tut!
Adı Hızır dervişim,
Yoldaş olurum derdin,
Yularımdan tut, yolumu gözle,
Kırk çiltenin başı Şay atam,
Öz atam bana düşman oldu,
Sen kendin bana yoldaş ol!»
Gür sesli gök yeleli,
Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Halk ağır uykuda yatarken,
Öfkelenip bilenip,
Talihli doğmuş üstün arslan,
Talas'tan çıktı atlanıp.
Beş-Taş'ın başı Bek-Cayloo,
Bek-Cayloo'yu aştı idi,
Öte yanı — Ancıyan,
Ancıyan'ı geçti idi.
Ancıyan'ın boz kırı,
Boz kıra vardığında,
Karşısına çıkıverdi

Of the eight who shared one nest with my father
There is no word at all,
All the earth the ear has heard of,
The eye has seen — let me search it!
One that tires not though ridden six months —
Let me find such a beast and mount it.
The tireless courser of coursers,
Partner in death, one in soul —
Let me find that good brother!» —
So saying, thus, Manas Han
Blazed up in surging fury,

At black-hearted Cakıp
Sorely offended, muttering:
«My protector Kocosan,
I shall guard you, guard you — you would say,
Take me now under my arm!
My dervish named Hızır,
I shall be your companion — you would say,
Take my halter, watch my road,
Şay my father, chief of the forty çilten,
My own father has turned my foe,
Be you yourself companion to me!»
The mighty-voiced grey-maned one,
In Kara-Buura, in Çatkal,
While the people lay in heavy sleep,
Enraged and whetted keen,
The supreme lion born to fortune
Rode out from Talas, mounted.
Bek-Cayloo, the head of Beş-Taş —
Bek-Cayloo he had crossed,
Beyond it — Ancıyan,
Ancıyan he had passed.
The grey steppe of Ancıyan —
When he came to the grey steppe,
There rose up before him

Bir ak sakallı derviş.
Derviş durup şunu söyler:
«Yiğidimsin, erimsin,
Kuldan üstün doğmuş,
Yiğit gök yeleli arslanımsın!
Atının başını çevirip dur,
Önündeki yerde bekleyedur!
Altay'dan beri göçtü — diye,

Geleceğini bilmiştim,
Altı arslanın küçüğü,
Allah'ın sevgili kulu.
Ben garip, nicedir
Bozkırda yanıp gezmişim!
Sultanımsın, belimsin,
Yaradan'ın yazdığı buyrukla
Âlemi sarsacak arslanımsın.
Kök atan Tügöl Han,
Soyuna ta kökten Hızır dokunmuş.

Gecelediğin her yere
Köklü mazar kurulmuş,
Kök atanı evliya
Yoldaş olup korumuş.
Uzak atanız Tümön Han,
Tümön Han'dan Sançı Han,
Sançı Han'dan Böyön Han,
Böyön Han'dan Çayan Han,
Çayan Han'dan Ogoy Han.
Ogoy nasıl kolay lokma olsun,
O sarı yağızın basmadığı
Yer kalmamış yeryüzünde,
Ogoy'un mızraklayıp almadığı
El kalmamış hiçbir yerde.
Lop'un suyunu boylamış,
Yiğit Ogoy atana
Karşı yönelen düşman yerde sürünmüş.
Ünü yüzyıla ermiş,
Hıtay'ın sınırını dolanmış,

A white-bearded dervish.
The dervish stood and speaks thus:
«You are my valiant one, my man,
Born higher than any slave,
You are my valiant grey-maned lion!
Turn your horse's head and halt,
Wait upon the ground before you!
He has migrated hither from Altay —
saying,
I knew that you would come,
Youngest of the six lions,
Allah's beloved servant.
I, a wanderer, this long while
Have roamed the steppe in burning!
You are my sultan, my loins,
By the decree the Creator wrote
You are my lion who will shake the world.
Your root-father Tügöl Han —
Hızır touched his line from the very root.

Wherever you passed the night
A deep-rooted shrine was raised,
Your root-father the saints
Companioned and protected.
Your distant father, Tümön Han,
From Tümön Han, Sançı Han,
From Sançı Han, Böyön Han,
From Böyön Han, Çayan Han,
From Çayan Han, Ogoy Han.
How should Ogoy be an easy morsel —
No ground that yellow-bay did not tread
Was left on the face of the earth,
No people Ogoy did not lance and take
Was left in any place.
He ranged along the waters of Lop,
Against your valiant father Ogoy
The foe who turned crawled in the dust.
His fame reached out a hundred years,
He rounded the border of Hıtay,

Kızışıp gelen düşmanı
Atan kırıp geçirip yakmış,
Pehlivanlık taslayan devlerin
Hepsini Ogoy yutmuş,
Kıpırdayan Kırgız'a,
Bu yüzden ahali,
«Ogoy oğlu» deyivermiş.
Atan Ogoy varken,
Ala-Too'da yaylatmış.
Yiğitlik taslayan yamana,
Mızrakçının ustasına,
Kapısının önüne
Yüzer tulpar bağlatmış,
Karşı karşıya gelindiğinde,
Düşmanın çilesini kaynatmış.
Karşısında kimse dik duramamış,
Bahadır Ogoy varken,
İsteyip içip doymayandan,
Açgözlülükten vazgeçmeyenden,
Şu Kırgız yurdunu o,
Ata olup korumuş.
Ogoy Han'dan Bala Han,
Bala Han'dan Karakan,

The foe that came inflamed
Your father crushed and burned,
The giants who played at champions —
Ogoy swallowed every one,
And so upon the stirring Kırgız
The people thereupon
Bestowed the name «sons of Ogoy».
While your father Ogoy lived,
He summered them on the Ala-Too.
For the villain who played at valor,
For the master of the lance,
Before his gate
He had a hundred tulpars tethered each,
And when they met face to face,
He boiled the foe in his own torment.
None could stand upright before him,
While bahadur Ogoy lived,
From him who drinks his fill yet craves,
From him who will not leave off greed,
This Kırgız homeland he,
Being its father, guarded well.
From Ogoy Han, Bala Han,
From Bala Han, Karakan,

Karakan atan öldüğünde
O halk kalmayıp dağıldı.
Karakan'dan sekiz oğul —
Kara Kıtay, Mançu halkı
Hiç bırakmadan bölüp yağmaladı.
Bay Cakıp Altay'a varınca
Yaradan buyurdu, doğdun sen,
Tutup bineceğin küheylanı —
Oğlum, bak Tanrı'nın ettiğine!
Bilenlerden izini sürsem,

Bilgelerden sorup öğrensem,
Babanla aynı yuvadan
Yokmuş sekiz kardeşin.
Kara niyetli Cakıp'tan

When Karakan your forefather died
That people, none remaining, scattered.
From Karakan eight sons —
The Kara Kıtay, the Mançu folk
Plundered and parted all, leaving nothing.
When Bay Cakıp reached the Altay
The Creator commanded — you were born,
The courser you would catch and ride —
My son, behold what God has done!
Were I to trace the trail from those who know,
Were I to ask and learn from the sages,
From the same nest as your father
No eight brothers were yours, it seems.
From black-hearted Cakıp

Kalan Manas, arslan oldun.
Manas who remained — a lion you became.

Savaşa girsen yoldaşın seksen dört,
When you enter battle your companions are eighty-four,

Saldırdığın yan kızıl alev.
The side you strike is crimson flame.
Altay'da anan doğurduğunda
When your mother bore you in the Altay
Göbek kanın döküldü,
Your navel-blood was spilled,
Şimdi benim gözüme
Now before these eyes of mine
Arslanlık halin göründü.
Your lion-nature has appeared.
Sözünü dinleyen kulu
The servant who heeds your word
Tatlı dille yönetirsin,
You govern with a honeyed tongue,
Söz dinlemeyen düşmanı
The foe who heeds no word
Olduğu yerde devirirsin.
You topple where he stands.
Doksan dağın doruğuna
For the peaks of ninety mountains
Belsin, dayanaksın kulunum,
You are spine and stay, my foal,
Adı ağır Ogoy bozkurdun
The grey wolf Ogoy, weighty of name —
Ardında soyu kalır, diye,
"Behind him his line remains," they said,
Bilip anlayıp dururduk,
We knew and understood it well,
O senmişsin kulunum!
And that one was you, my foal!
Sende halkın yayladığı dağ da çok,
Many are the mountains where your people summer,

Ciğer yarıp öd alan,
Splitting the liver, taking the gall,
Pusuda bekleyen düşman da çok,
Many too the foes that wait in ambush,
Bel bağladığın dayanağın çok,
Many the stays on which you lean,
Buyruğuna bakan yiğidin çok.
Many the braves who look to your command.

Âlemle boy ölçüşürsen,
If you measure yourself against the world,
Pek azaplı düşmana
Against a foe of bitter torment
Yüz yüze varıp çatışsan,
If you go face to face and clash,
Yer ölçüsünü alışsan,
If you take the measure of the ground,
Teke tek çıkıp mızraklaşsan,
If you ride out man to man with lances,
Haykırıp mızrak uzattığında,
When, shouting, the lance is thrust out,

Yüz yüze gelip durduğunda,
When you stand there face to face,
Ah yavrum, altındaki boz atın —
Ah my child, the grey horse beneath you —
Bileği ancak bir tutam,
Its pastern but a handspan,
Çelimsizlik hali varmış,
A frailty is in it, it seems,
Topuğu ancak bir tutam,
Its fetlock but a handspan,
Hantallık hali varmış,
A clumsiness is in it, it seems,

Perçem savurup baş sallayıp,
Ürkeklik hali varmış,
Göğüs göğüse mızraklaşsa
Kaçaklık hali varmış.
Yolda rahvandır, kıvraktır,
Altı ay sefer yolu gitsen
Bu atın yürümez, sendeler.
Var-dön yoluna binip çıksan,
Yetmiş gün gece yol alsan,
Koşamaz hali varmış.
Ak bayraklı tuğ dikilse,
Haykıran bir gürültü kopsa,
Kaçaklık hali varmış.
Kuyruğu yelesi yürekli değil,
Kapışırsan üzmesin seni.
Savaşa binilecek hayvan değil,
Emanet cana zor gelip,
Pusudaki düşman hep gelip,
Kalabalık ordu parıldayıp çıksa,
Haykırıp mızrak uzatıldığında,
Naralar kulak sağır edip,
Yüz yüze gelinip durulduğunda,
Eyer beli gibi yokuşu
Aşamayan hayvanmış.
Aziz cana güç gelse,
Yapayalnız kalan boz atın
Yürümez olan hayvanmış.
Kulağı uzun, kendisi gevşek,
Gevşek yaratılmış hayvanmış.
Sağrısı dar domuzun
Cılızlık hali varmış onda.
Uzağa sefer yolu gitse,
Soluyup yürüyemez kalan
Kötülük hali varmış onda.
Yolda rahvandır, oynaktır,
Rahvanına imrenme sen,

Karşına çıkan düşmana varınca,

Tossing its forelock, shaking its head,
A skittishness is in it, it seems,
If lances clash breast to breast,
A flight-prone streak is in it, it seems.
On the road it ambles, it is nimble,
Yet ride six months of campaign road —
This horse won't go, it stumbles.
If you ride out the go-and-return road,
If you travel seventy days and nights,
It cannot run, it seems.
If the white-bannered standard is raised,
If a howling clamor breaks out,
A flight-prone streak is in it, it seems.
Its tail and mane have no heart in them,
In the grappling may it not grieve you.
It is no beast to ride to war,
Hard pressed upon the entrusted soul,
The ambushed foe all coming on,
If the thronging host comes out agleam,
When, shouting, lances are thrust out,
War-cries deafening the ear,
When all stand there face to face,
A slope like a saddle's arch —
It is a beast that cannot cross it.
When the dear soul is hard beset,
The grey horse, left all alone,
Is a beast that will not go.
Its ears are long, itself is slack,
A beast created slack it is.
Of the narrow-crouped hog
A puniness is in it, it seems.
If it goes a far campaign road,
Panting, unable to walk on —
A badness is in it, it seems.
On the road it ambles, it is sprightly,
Do not covet its ambling gait,

When you reach the foe who stands against you,

Koltuğu, başı sallanıp,
Yaramaz olan hayvanmış.
Üstündeki seni bile
Büsbütün hasrette koyup
Hor düşüren hayvanmış.
Dediğine uyarım ben,
Söyleyip duran bu ihtiyar —
Sağ olursan bozkurdum,
Sana ata olurum ben!
Dediğimi iyi belle,
Arslanlığın gerçekse,
Arslanım oğlum, sözümü tut!
Buradan öteye sürersek
Baabedin denen bir mezar var,
Bilge söyler, er de söyler,
Baabedin atamın beli, diye,

Âdem ata, Havva ana
Burada birbirine kavuşup
Oyun kurdukları yer, diye,

Şaşırtıcı, ilginç bir söz,
Akıl almaz, dua alalım.
Varıp görsen Boz-Talaa'yı,
Gün mevsimi altı ay boyu —

Oğlum Manas, sözümü tut,
Sabanı kurup kalalım!
At semirip kıvama gelsin,
Altı aylık süre doluncaya dek
Er semirip pek olsun!
Ak-Talaa yüzünü yaylayalım,
Ekini adamakıllı ekelim!
Azığımızı bol bol alalım,
Çapalayıp yerini açalım,
Avuç avuç tohum saçalım!
Eren gelir, arslan gelir,
İmdi Manas, sözümü dinle,
Dilediğin denk gelir.

Its shoulder and head a-wobbling,
It is a beast that is no use.
Even you upon its back
It leaves in utter longing,
A beast that brings you low.
I stand by what I say,
This old man who keeps on speaking —
If you live, my grey wolf,
I shall be a father to you!
Mark well what I have said,
If your lionhood is true,
My lion, my son, keep my word!
If we ride onward from this place
There is a tomb called Baabedin,
The sage says it, the warrior says it too:
"The ridge of my father Baabedin," they say,
Father Âdem and mother Havva
Here were joined to one another,
The place where they made their play, they say,
An astonishing, curious tale,
Past understanding — let us take a blessing.
If you go and see Boz-Talaa,
Through the sun's season, six months long —
My son Manas, keep my word,
Let us set up the plough and stay!
Let the horse grow fat and come to fettle,
Until the six-month term is filled
Let the man grow stout and firm!
Let us summer on the face of Ak-Talaa,
Let us sow the crop in earnest!
Let us take our provender in plenty,
Hoeing, let us open up the ground,
Let us scatter seed by the handful!
The saint will come, the lion will come,
Now, Manas, hear my word,
What you desire will come to pass.

Sözümü tut, kulunum,
İnat etme, ar eyleme,
Boz-Talaa'yı yaylayalım,
Kara kılı ortadan yarıp —
Kaplan Manas, sözümü dinle,

Ortak ekin ekelim!
Ekin altı ayda olgunlaşır,
O ekin olgunlaşıncaya dek
Boz-Talaa'yı yaylayalım!»
İhtiyarın söylediği bu söze
Arslan Manas sevindi:
«Çapayla yeri oyayım,
Bol bol, genişçe doyayım!
Mızrak çevirip topluluk bozdum,
Gönlünü gül gibi şen ettim.
Kara niyetli babama —
Kara Kalmuk'u, Mançu'yu
Basıp yağmalayıp büsbütün
Sayısız davarını çoğaltıp,
Onu görülmedik zengin ettim,
Hani, babam Cakıp gördü mü bunu!
Dünyalık toplayıp mal güdüp,
Hangi mirasa ereyim,
Ondan ise ben şimdi
Ekinci olup gideyim.
İhtiyarın sözünü tutayım,
Şu duran Boz-Talaa'ya
Ortak ekin ekeyim».
O gördüğü ihtiyarla,
Gaipten çıkan o canla,
Vaadi pek sağlam kılıp,
Tanrı adına söz edip,
Gerçek vaadi pekiştirip,
Boz-Talaa'yı yayladı,
Bozkurdun ekin ekti.
Dağın bittiği doruktan,
Göz yetmeyen ovadan,
Şöyle böyle deyinceye dek,

Keep my word, my foal,
Be not stubborn, feel no shame,
Let us summer on Boz-Talaa,
Splitting the black hair down the middle —
Tiger Manas, hear my word,

Let us sow a crop in common!
The crop will ripen in six months,
Until that crop is ripened
Let us summer on Boz-Talaa!»
At this word the old man spoke
Lion Manas rejoiced:
«Let me gouge the earth with the hoe,
Let me eat my fill, broad and plenty!
Wheeling the lance I broke up hosts,
I made his heart merry as a rose.
For my black-hearted father —
The Kara Kalmuk and the Mançu
I overran and plundered wholly,
Multiplying his countless herds,
I made him rich beyond all seeing,
Yet did my father Cakıp see it!
Gathering worldly goods, herding wealth,
What inheritance shall I attain?
Rather than that, now I
Shall go and be a sower.
Let me keep the old man's word,
On this Boz-Talaa lying here
Let me sow a crop in common».
With that old man he had seen,
With that soul come from the unseen,
Making the pledge full firm,
Giving his word in God's own name,
Sealing fast the true pledge,
He summered on Boz-Talaa,
Your grey wolf sowed the crop.
From the peak where the mountain ends,
From the plain no eye can span,
In the time it takes to say "just so",

Göz açıp kapayıncaya dek,
İnce yoldan kestirip,
Alıp geldi o ihtiyar
İki öküzü yedeğinde.
Şamiyanesi kurulu,
Karşısına çıkan o ihtiyar
Çifti yedeğine almıştı.
Manas han sabanı tuttu.
Yerin yüzünü açtı,

In the blinking of an eye,
Cutting across by the narrow path,
That old man came and brought
Two oxen led at his side.
His canopy pitched and standing,
That old man who came before him
Had taken the plough-team in tow.
Manas khan gripped the plough.
He opened the face of the earth,

Avuç avuç tohum saçtı.
Ortaklaşıp tahıl ekip,
Bozkurt gönlünü yatıştırdı.
İhtiyarın sözünü çocuk tutup,
Kaplan Manas, hunharın,
Çocukluğu bıraktı,
İçine akıl doldu,
Sürüp getirilen iki öküz
Gözden kayboluverdi.
Issız ovada atası,
İhtiyar oldu koruyanı.
Dirseğine yaslanıp uyku alıp,
Şekerleme yapıp dinlenip,
Yan gelip canını dinlendirse,
Yatıp uykusunu alsa,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
İhtiyara bakınca —
Buğday kızarıp dolmuş,
Görkemle duran ak buğday
Büyüklüğü dağ gibi olmuş.
Adı evliya, o mübarek,
Manas uyuyup kalkıncaya dek
Hazır edivermişti.
Şaşakaldı ulu Manas,
Hayret edip boynunu çevirdi.
«Asıl temaşa bu oldu» diye,
Talihli doğan bozkurdun
Şaşkın şaşkın durakaldı.

He scattered seed by the handful.
Sowing grain in partnership,
The grey wolf stilled his heart.
The child kept the old man's word,
Tiger Manas, your fierce one,
Left his childhood behind,
And wisdom filled him within,
The two oxen driven hither
Vanished from sight in a trice.
On the desolate plain his elder,
The old man, became his guardian.
Leaning on his elbow, taking sleep,
Dozing lightly, taking rest,
When he lay at ease and rested his soul,
When he lay and had his sleep,
Starting awake from slumber,
Turning to his right side,
When he looked toward the old man —
The wheat had reddened, filled with grain,
The white wheat standing in splendor
Had grown to the bigness of a mountain.
A saint by name, that blessed one,
Before Manas had slept and risen
Had made it ready in a trice.
Great Manas stood amazed,
Marveling, he turned his neck.
«Here is the true spectacle,» he said,
And your grey wolf born to fortune
Stood stock-still in wonder.

İhtiyar söyler bir sözü,
Akla koyar derin sözü:
«Ey oğlum Manas, sözümü dinle,
Arslan olduğunu bilmiştim,
Altay'dan beri göçtüğünde
Rastlasam diye dolaşırdım.
Eğri işini düzelttim,
Hızır değmiş şahbazım,
Sana yoldaş olmuştum.
Ortak ekin ektik,
Altı ay, yedi ay oluncaya dek
Yoldaş olup kaldık.
Bundan böyle Manas'ım,

The old man speaks a word,
Sets a deep word in the mind:
«O my son Manas, hear my word,
I had known you were a lion,
When you migrated hither from the Altay
I wandered hoping we might meet.
I set your crooked business straight,
My falcon touched by Hızır,
I had become your companion.
We sowed a crop in common,
Till six months, seven months had passed
We remained companions still.
From this day forth, my Manas,

Kaplan ol, arslan ol,
Hazinen mülkün denk olsun,

Kasteden düşmanın eksik olsun,

On iki azan denk olsun!
Yiğidimsin, dayanağımsın,
Umut bağladığım arslanımsın!
Gerçek Müslüman, dini İslam,
İçten sığındığım erimsin.
Haberini bilip dururdum,
Kahraman bozkurt gelse, diye,
Senin için yanıp dururdum!
Buluşup bir olduk,
Hızır değmiş şahbazım,
Kıyamete dek dost olduk.
Ak buğday ununu çiğneştik,
Arslan diye ad kondu,
Sen ve ben birleşip
Ortak ekin ektik.
Yakın yattık, eşik komşusu,
Canımız oldu bir arada.
Buğdaydan tane almam ben,
Bugün görülen yarın yok,
Böyledir işte şu yaman dünya!

Be a tiger, be a lion,
May your treasure and holdings be matched,
May the foe who plots against you be wanting,
May your twelve members all be sound!
You are my brave, my mainstay,
You are the lion of my hopes!
A true Muslim, of the faith of İslam,
You are the warrior I trust from the heart.
I kept on learning tidings of you,
Thinking, may the hero grey wolf come,
I kept on burning for your sake!
We met and became as one,
My falcon touched by Hızır,
Friends we became till Judgment Day.
We chewed the white wheat's flour together,
The name of "Lion" was bestowed,
You and I, united,
Sowed a crop in common.
We lay close, neighbors at the threshold,
Our souls dwelt side by side.
Of the wheat I take not one grain,
What is seen today is gone tomorrow,
Such is this cruel world!

Bu aldatıcı dünyaya
Ölsem de göz koymam ben!
Halka devayım ben,
Bileği kalın bahadırım,
Yolunu yitirmiş çaresize
Herkesten daha yakınım.
Baabedin atanın gözüyüm,
Bütün canları doyuran
Baabedin'in kendisiyim.
Arslanlığını dileyip bildim,
Apaçık hakkı, alın teri —
Talihli atını bulsun, diye,
Oğlum Manas, sözümü dinle,
Gazaya yarar atını bulsun, diye,

Issız ovaya kondum ben.
Bu ovayı yayladım,
Küheylan han atını bulsun, diye,

Oğlum Manas, sözümü dinle,
Seninle dost olup,

Ortak ekin ektim ben.
Çiftçiliğin sözüyüm ben,
İhtiyar kılığına bürünen
Babadıykan'ın ta kendisiyim.
Gaip ihtiyardan söz duyup,
Çetin düşmandan kurtulup,
Hunharım gelir, diye duyup,
Önceki ihtiyardan söz duyup,
Bozguncu Kalmuk düşmandan
Küheylan Manas, kaplanım,
Kurtulup gelir, diye duyup,
Bile bile yollara düştüm,
Haydi Manas, kulunum,
Atsız olduğunu bilmiştim!
Kakançın halkı saldırsa,
Manas nasıl eder, diye,
Kaygılanıp dururdum.

On this deceiving world,
Though I should die, I set no eye!
I am a remedy to the people,
My batyr thick of wrist,
To the helpless who have lost their way
I am nearer than all others.
I am the eye of father Baabedin,
He who feeds all living souls —
I am Baabedin himself.
Wishing it, I knew your lionhood,
His open due, his brow's own sweat —
That he might find his destined horse,
My son Manas, hear my word,
That he might find his horse fit for holy war,
I settled on the desolate plain.
I summered upon this plain,
That he might find his courser, khan of horses,
My son Manas, hear my word,
Becoming friends with you,

I sowed a crop in common.
I am the very word of husbandry,
Clad in an old man's guise,
I am Babadıykan himself.
Hearing word from the unseen elder,
Escaped from the grievous foe,
Hearing "my fierce one is coming",
Hearing word from the elder of before,
From the havoc-working Kalmuk foe —
Courser Manas, my tiger —
Hearing "he comes delivered, free",
Knowing full well, I took to the roads,
Come now, Manas, my foal,
I had known you were without a horse!
Should the Kakançın folk attack,
Thinking, "How will Manas fare?",
I kept on fretting for you.

Yiğidim, sana dost olup,
Kandırıp ekin ektirdim,
Bu kandırmamın sebebi:
Bineceği tulparı
Helalinden satın alıp binsin, diye,

Bu yanını hazırladım.
Babadıykan benim işte.
Buğdayını kendin al,
Bir yuvarlak buğday bile almam,
Oğlum, muradına eriver.
Bütün canları doyuran
Babadıykan atanım ben,
Issız ovada rastlaşıp
Dost olmak için buradayım.
Geleceğini çoktan bilmiştim,
Heybetle salınan er Manas,
Bir köstegini çözsem, diye,
Onu dileyip dururdum.
Yeri dolduran bu buğdaya —
Arslan olduğun da gerçek,
Manas'ım, dön dur hep Tanrı'ya.
Boşuna Manas değilsin,
«Arslan» diye Allah'ım ad koyup
Âleme adını yaymıştır.

Savaşa binersen Akkula —

Gerçek tulpar hayvan odur,
Allah Taala bir Tanrı
Sana lâyık yaratmıştır.
Kakançın'ın Beecin'inde
Doğmadan altı yıl önce
Arslan ünün yazılmıştı.
Altı arslanın küçüğü,
Atını Babadıykan bulur, diye,
Bu ünün, ey bahadır,
Nice yıl önce bilinmişti.
Bunu bildiğimden kulunum,

My brave, becoming friend to you,
I beguiled you into sowing crops,
And the reason for my guile:
That the tulpar he would ride
He might buy with honest goods and mount
—
I prepared this side of things.
Babadıykan — that is I.
Take the wheat all for yourself,
Not one round grain of wheat I take,
My son, attain your heart's desire.
He who feeds all living souls,
I am your father Babadıykan,
Meeting on the desolate plain,
I am here to be your friend.
Long since I knew that you would come,
Warrior Manas, swaying in majesty,
"Might I undo one fetter of his" —
That was my constant wish.
For this wheat that fills the earth —
True it is that you are a lion,
My Manas, turn ever back to God.
Not for nothing are you Manas,
My Allah bestowed the name of «Lion»
And spread your name through all the world.
If you ride to war, Akkula —

He is the true tulpar beast,
Allah Taala, the one God,
Created him worthy of you.
In Beecin of Kakançın,
Six years before you were born,
Your lion's fame was written down.
The youngest of six lions,
"Babadıykan will find his horse" —
This fame of yours, o batyr,
Was known many a year ago.
Because I knew this, my foal,

Şu duran Ak-Talaa'da
Altı yıl bekleyip durdum.
Kızaran buğdaydan
Kıl kadar vermeden yalnız alınız,
Babadıykan ihtiyarınız
Düşünüp söyler bir sözü,
Kulağınıza koyunuz.
Köönö-Turpan yüzünde,
Lânet olası Barbar'ın
Gün batısı yanındaki ucunda,
Lob ırmağı boyunda,
Göz yetmeyen susuz çöl —
Aşağı uzanan boyunda,
Gaklayan kuzgun bile yok,
Uzanan çölün ucunda,
Gaipten rast gelen,
Noygut'un hanı Karaça,
Oğlu yok, kızı çoktur,
Tanrı sevip buyurup,
Tam da ona nasip olmuş.
Kulan kovup durduran,
Gaipten gelen boz kısrak —
İşi gül gibi yürümüş,
Karaça'nın sayısız yılkısı,
Sayısız yılkının içinde
Tan'a yakın doğurmuş.
Doğum ıslaklığı gitmeden,
Doğduğunda yere yatmamış.
Anasının üstünden,
Karaça bakıp dururken,
Tam bin sıra atlamış.

On this Ak-Talaa lying here
I waited six long years.
Of the reddening wheat
Take it all, yielding not a hair,
Your old man Babadıykan
Speaks a word well weighed,
Set it within your ear.
On the face of Köönö-Turpan,
Of the accursèd Barbar
At its edge on the sunset side,
Along the river Lob,
A waterless waste no eye can span —
Along its downward-reaching length,
Not even a croaking raven there,
At the edge of the stretching desert,
Come by chance from the unseen —
Karaça, khan of the Noygut,
Has no son, has many daughters,
God, loving him, so commanded,
And to him it fell as portion.
She who runs down the kulan and halts it,
The grey mare come from the unseen —
All went rose-fair and well,
Karaça's countless herds of horses,
And amid the countless herd
She foaled toward break of dawn.
Before the birth-wet dried,
When born, he did not lie upon the ground.
Over his mother's back,
While Karaça looked on,
He leapt full a thousand times.

At sınçısı, gözü açık,
Bilgelerin hepsi sınamış.
Bu kulanın sahibi yok,
Sahip çıkanın aklı yok.
Denen söze uyunuz,
Bunun sahibini bulup veriniz.
Sahibini bulup vermezsen,

The horse-judges, keen of eye,
All the sages tried him.
This dun one has no master,
Who claims him has no sense.
Heed the word that has been said,
Find his master and give him over.
If you find not his master and give him,

Şu duran kula tay
Cimriliğini bilmesin,
Tanda mahşer gününde
Seni kara eşek etmesin.
Bu mübarek kula tay —
Tulparlığı pek çoktur,
Yelesi kuyruğu kor gibiymiş,
Yuvarlak tırnaklı yılkıda,
Kıl kuyruklu tulparda
Böylesine yamanı yokmuş.
Altı ay binip yol gitse,
Yorulmaz hali varmış.
Altmış asıy oluncaya dek
Kocamaz hali varmış.
Deh dese kimseyi yetiştirmez,
Kasırgalık hali görünür.
Göğsü kalın, omzu ince,
Yamanlık hali görünür.
Her yanından baktık,
Tulparlık hali göründü.
Yan yanından baksak,
Kara bayır kazanattır.
Talihliye nasip olur,
Dileği kabul olmuş adama.
Buna binen yiğidi
Sevincine erdirir,
Bunu iyi beslerseniz,
Sonunda bir gün, Karaça,
Karnını doyurur.
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Şu duran kula tay
Kırgına binilir hayvanmış.
Zırh üstünden çul örtüp,
Gazaya binilir hayvanmış.
Nara duysa şaşmayan,

Ayın karanlığında
Bir izini yanlış basmayan.
Çığlık duyunca öne sıyrılan,

This dun colt standing here —
Let him not know your stinginess,
At dawn on the Day of Gathering
Let him not make you a black ass.
This blessed dun colt —
His tulpar-nature is abundant,
His mane and tail like glowing embers,
Among the round-hoofed horses,
Among the hair-tailed tulpars
There was none so formidable.
Ridden six months on the road,
He has it in him not to tire.
Until sixty asıy old
He has it in him not to age.
Say "gee!" and none can catch him,
A whirlwind nature shows in him.
His chest is thick, his shoulder fine,
A fierceness shows in him.
We looked at him from every side,
The tulpar-nature showed in him.
Look at him from the flank,
He is a kazanat of the black hills.
He falls as portion to the fortunate,
To the man whose prayer is granted.
The brave who mounts him
He brings unto his joy,
If you feed him well,
At last one day, Karaça,
He will fill your belly.
His hair-tail knotted tight,
This dun colt standing here
Is a beast to ride into slaughter.
A housing thrown over armor,
He is a beast to ride to holy war.
Unstartled at the war-cry,

In the darkness of the moon
Never setting one hoof-print wrong,
Springing to the fore at the scream,

Tulparlık hali görünen.
Sağ olursa kula tay
Güçlü sırtlı tulpar at olur,
Sağ gezerse bunu
İsteyen kişi yad olur.
Çapa tırnaklı, geniş sağrılı,
Engin yerin küheylanı,
Cenge binilir hayvanmış.
Vermem, deyip kavga çıkarıp,
Boş yere direnip durmayınız.
Bedava vermem, deyip durup —

Yiğitmiş kula tay,
Uzun ömrünü kesmeyiniz.
Başına süslü başlık takınız,
Bahtını bilen adama
Bahtını açıp satınız.
Başka yılkı durmaz mı,
Gazaya binecek sahibi yok,
Kıl kuyruğunu uzatıp
Gezip duran yılkı durmaz mı.
Kızıl kanlı kırgına
Binilecek yılkı durmaz mı.
Yer yarılıp görünmez —
Toza binilir yılkıymış.
Yeri ezen büyük savaş —
Kana binilir yılkıymış.
Şakırdatıp çul vurup,
Ateşe binilir hayvanmış.
Pehlivanlar kalkıp kapışıp,
Baş kesilip kan akan —
En öne binilir hayvanmış.
Kızıl mızrağa, kılıca
Kuşanıp binilir hayvanmış,
Aylarca yıllarca savaşa
Sınayıp binilir hayvanmış.
Bu mübarek Kula tay —
Genç kısrağın kulunu,
Kara yılkının düldülü,

The tulpar-nature showing in him.
If the dun colt lives,
He will be a tulpar strong of back,
If he goes about alive,
Whoever covets him turns stranger.
Hoe-hoofed, broad of croup,
Courser of the boundless land,
He is a beast to ride to battle.
Saying "I won't give him," picking quarrels,
Do not stand resisting in vain.
Standing on "I won't give him for nothing" —
A brave one is the dun colt,
Do not cut his long life short.
Set an ornamented headstall on his head,
To the man who knows his fortune
Open his fortune and sell him.
Do not other horses remain,
With no master to ride them to war,
Trailing their hair-tails long,
Do not herds remain that roam at large?
For the red-blooded slaughter
Do not horses remain to be ridden?
The earth split open, nothing seen —
He is a horse to ride into the dust.
The great war that crushes the earth —
He is a horse to ride into the blood.
Slapping on the housing with a clatter,
He is a beast to ride into fire.
Wrestler-champions rising, grappling,
Heads cut off and blood streaming —
He is a beast to ride at the very fore.
Against red lance and sword
He is a beast to ride girded for war,
Into war for months and years
He is a beast to ride well-proven.
This blessed Kula colt —
Foal of the young mare,
The düldül of the black herd,

Kıl kuyrukluların kıymetlisi,

Nice yılkının tulparı.
Tırnakları pek güzeldir,
Et konan çanak gibi,
Sağrısı ayrıca bölünüp,
Özgür uzanan ova gibi.
Ön dişine bakarsan —
Dövüp yontup tavlanmış
Ustaların çeliği gibi,
Apışarası genişmiş,
Tabılgılı koyak gibi.
Tulparmış, coşup taşar,
Kırk urgan boyu zindana
Şimdi atıp koysan da
Talihli ere kavuşur».
Karaça'ya o zaman
Nice sınçı bunu demiş:
«Yılkıya katıvermeyiniz,
Sahibini bulup vermeden
Boş yere kesmeyiniz.
Bahtlı ere kavuşur,
Bahtını bağlamayınız.
Başına süslü başlık takınız,
Değerini bilen bozkurda
Kendi elinizle sununuz.
Denen söze uyunuz,
Sahibini bulup veriniz.
Yaşı asıya dolunca
Dikkat edip özenle sununuz,
Yoksa gaip olur atınız!
Dileğine erecek olan,
Yılkını büsbütün bırakıp
Sahibini arayıp gidecektir.
Sözümü tutarsan Karaça,
Kula tayın başına
Süslü başlık takınız,
Arayıp bulup sahibini,
Önüne armağan olarak sununuz.

The treasure of the hair-tailed kind,

Tulpar of many a herd.
His hooves are passing fair,
Like bowls in which meat is laid,
His croup cleft in twain apart,
Like a plain that stretches free.
Look upon his front teeth —
Hammered, hewn, and tempered
Like the steel of master smiths,
Wide between the thighs,
Like a vale grown thick with tabılgı.
A tulpar he, surging over,
Into a dungeon forty ropes deep
Though you cast him down this hour,
He will reach the fortunate man».
To Karaça at that time
Many a horse-judge said this:
«Do not turn him loose into the herd,
Before you find his master and give him,
Do not slaughter him in vain.
He will reach the man of fortune,
Do not bind up his fortune.
Set an ornamented headstall on his head,
To the grey wolf who knows his worth
Present him with your own hand.
Heed the word that has been said,
Find his master and give him over.
When his years fill to asıy age
Take care and present him with pains,
Or else your horse will vanish away!
He who is to attain his wish —
He will leave your herd entire
And go off seeking his master.
If you keep my word, Karaça,
Upon the dun colt's head
Set an ornamented headstall,
Search out and find his master,
Present him before him as a gift.

Belle şu sözümü,
Boşuna kuyruk yele değildir,
Boynuna yular takınız,
At yorup yol gözleyip,
İt salıp kuş uçurup,

Mark this word of mine,
Not for nothing are that tail and mane,
Put a halter on his neck,
Wearying horses, watching roads,
Loosing hounds and flying hawks,

Yazgılı sahibini bulunuz,
Karşılığında nice mülkü
Çekinmeden alınız.
İyi dinle benim sözümü,
Kula tayı hoşça armağan edersen,
Kendine kutlu olur.
Gönlünce oldurur her şeyi,
Sağ olursa kula tay
Sandığının hepsini
Sarı altınla doldurur,
Dilediğince oldurur,
Sağ olursa kula tay
Bütün kasalarını
Bol altınla doldurur.
Gerçek tulpardır kula tay,
Kasırgalığı varmış.
Hiçbir insana durmaz,
Yamanlığı varmış.
Muradına kula tay
Erecek hali varmış.
Sonunda sahibini bulup
Gelecek hali varmış.
Bu kula tay yağızın
Sahibi birlikte doğmuş,
Sahibini bulsa kula tay
Âleme ün salar.
Bu kula tay, hınzır —
Bel bağlanan dayanağındır,
Kuldan üstün doğmuş olan,
Umut olacak arslanındır.
Denen söze uyunuz,
Üzülmeden tulparın
Sahibini bulup veriniz.

Find his destined master,
And in exchange take much wealth,
Take it without demur.
Listen well to my word,
If you gift the dun colt with good grace,
It will be a blessing to yourself.
He will make all things go as you wish,
If the dun colt lives,
All of your chests
He will fill with yellow gold,
He will make all be as you desire,
If the dun colt lives,
All of your coffers
He will fill with gold aplenty.
A true tulpar is the dun colt,
A whirlwind power is in him.
He stands still for no man,
A fierceness is in him.
The dun colt his heart's desire
Has it in him to attain.
At last, finding his master,
He has it in him to come home.
This dun colt, this dark one —
His master was born with him,
If the dun colt finds his master
He will spread fame through the world.
This dun colt, the rascal —
He is the mainstay to lean upon,
He who was born above the common man,
He is your lion who will be your hope.
Heed the word that has been said,
Without grieving, the tulpar's
Master find, and give him over.

Kazara besleyip dursanız da,

Kula tay size mülk değildir,
Belli tulpar yağızı
Kulun bineceği yılkı değil.
Savaşta binecek devi var,
Şu yağız kula tayın
Bekleyip duran sahibi var».
Karaça hana bunu deyip,
Sınçı köyüne gitmiş.

Yıl on iki aya dolunca
Karaça'nın halkına
Kıtlık erişmiş.
Karaça'nın nice Noygut'u
Tahıl bulamayıp inleyip,
Dört türlü malını saçmış,
Gücü tükenip dermanı gidip,
Zavallı Noygut o zaman
Dört bir yana kaçışmış.
Halkın ağlaşıp kalması —
Yerini çekirge basıp yağmalamış.
İnsanların hepsi toplanıp,
Öyle bir bela geldiğinde
Malının hepsi kırılıp,
Kalabalık halkı tahıl bulamayıp
Fena şaşırdı, diye duydum.
Dileyene kudret sahibi
Verirmiş, diye duydum.
Asıya basan kula tay —
Yaşı asıya doldu, derler.
Noygut'un hanı Karaça —
Sunma vakti geldi, derler.
Sözüme kulak veriniz,
Buğdayın hepsini verip
Kula tayı alınız.
Kulayı alırsan eline
Gönlün açılıp genişler,
Belaların hepsi kesilir.

Though you should chance to keep and feed him,
The dun colt is no property of yours,
The dark one, tulpar manifest,
Is no mount for a common man to ride.
He has his giant to ride him in war,
This dark dun colt
Has a master who waits for him».
Having said this to Karaça khan,
The horse-judge went off to his village.

When the year filled its twelve months
Upon Karaça's people
Famine descended.
Many a Noygut of Karaça,
Finding no grain, groaning,
Scattered their four kinds of stock,
Strength spent and vigor gone,
The wretched Noygut then
Fled to the four quarters.
The people left wailing together —
Locusts overran and ravaged their land.
All the people gathered together,
When such a scourge had come,
All their stock struck down,
Their thronging folk finding no grain
Were sore bewildered, so I heard.
To him who asks, the Lord of Might
Gives, so I have heard.
The dun colt stepping into asıy age —
His years have filled to asıy, they say.
Karaça, khan of the Noygut —
The time to present him has come, they say.
Give ear unto my word,
Give all of the wheat
And take the dun colt for it.
If you take the dun into your hands
Your heart will open and grow wide,
All your afflictions will be cut off.

Hızır değip baht verir,
Gerçek Tanrı sana at verir.
Altı ay binsen yorulmaz,
Altmış asıy oluncaya dek
Azısı uzasa da kocamaz.
Keşfe binsen yorulmaz,
Ağır yola binsen hastalanmaz,
Çatışmaya binsen yorulmaz,
Üstün tulpar hayvan odur.
Tanrı Taala, o kudret,
Tam bozkurt Manas han
Beğenip bulup binsin, diye,
Yazıp koyduğu hayvan odur.
Gaipten inen hayvandır,

Hızır's touch will grant you fortune,
The true God will grant you a horse.
Ride him six months, he does not tire,
Until sixty asıy old,
Though his molars lengthen he does not age.
Ride him on scouting, he does not tire,
Ride him on hard roads, he does not sicken,
Ride him into combat, he does not tire,
He is the tulpar beast supreme.
God Most High, that Power,
That the very grey wolf Manas khan
Might find, approve, and mount him —
He is the beast set down in writing.
He is a beast descended from the unseen,

Gazaya candan adanmış,
Talihine yaratılmış o.
Öylesi tulpar bir candır,
Gün doğusuyla gün batısına
Yorulmadan koşacak gücü var.
Bulup binersen at odur,

Basıp geçse kara taş
Darı gibi ufalanır,
Ağzını salıverse hemencecik
Bulut gibi uçup akar.
Evliyadan dua alır,
«Akkula» diye adlanır.
Yürüklüğünden coşar,
Hızır değmiş şahbazım,
Yamanların hepsi karşına çıkar.
Yiğit de sensin, er de sen,
Kuldan üstün arslansın sen,
Zayıppuruş'tur ünün,
Yaradan'ın insanoğluna
Yaratıp yolladığı arslansın.
Talihin açık, bahtın var,
On sekiz bin âleme
Gücün yeter, dermanın var,

Devoted heart and soul to holy war,
Created for his destiny.
Such a tulpar soul is he,
To the sunrise and the sunset
He has strength to run untiring.
If you find and mount him, that is the horse,
Should he tread across black stone
It crumbles like millet-grain,
Give him his head, and in a trice
He streams and flies like a cloud.
He takes blessing from the saints,
He is named «Akkula».
He exults in his own swiftness,
My falcon touched by Hızır,
All the fierce ones will come against you.
You are the brave, and you the man,
You are a lion above the common man,
Zayıppuruş is your renown,
You are the lion the Creator
Made and sent to humankind.
Your luck is open, fortune yours,
For the eighteen thousand worlds
Your strength suffices, vigor yours,

Çarpışsan yeter değerin var.
Arslanlığını dileyip bilmiştim,
Asil arslanın Akkula'sını —
Altı ay seni bekleyip,
Bulup versem, diye dururdum.
Babadıykan geldim ben,
Oğlum Manas, bilesin,
Çiftçilerle ortağım ben.
Arslanlığını dileyip bilirim,
Arıklamış atı semirtip,
Acıkan karnı doyurup,
Yeryüzünde bereket —
Allah Taala Tanrı'nın
Görevini yüklenip giderim.
Pek evliya gözüyüm,
Yiğidim, aklında tutarsın,
Bereketin kendisiyim,
Bildiğin Babadıykan'ın
Bakan kara gözüyüm,

In combat your worth suffices.
Wishing it, I had known your lionhood,
The noble lion's Akkula —
Waiting for you six months long,
I stood wishing I might find and give him.
I have come as Babadıykan,
My son Manas, know it well,
I am partner to the tillers.
Wishing it, I know your lionhood,
Fattening the horse grown lean,
Filling the hungering belly,
Abundance upon the earth —
Of Allah Taala, of God,
I bear the charge and go my way.
I am the very eye of the saints,
My brave, you will keep it in mind,
I am abundance itself,
Of the Babadıykan you know
I am the gazing dark eye,

Gözü şöyle dursun, ben kendim
Bakan karanın ta kendisiyim.
Issız ovada rastlaşıp —
Oğlum Manas, dinleyedur,
Babadıykan'dan dua aldın,
Yeryüzünde insanlar içinde
Zayıppuruş diye anıldın.
Ey Manas'ım, âmin!
Yüzüne kul varamasın,
Yiğidim, senin karşına
Çıkan sağ kalmasın!
Ok geçmez kaftanlı ol,
Ok yetişmez atlı ol!
Göz dikene kırgın sal,
Bel bağlayıp gelen düşman olsa,
Belini büküp öcünü al!
Yoldaşın seksen dört şahbaz,
Yöneldiğin mahvolup
Kızıl aleve dönsün!

Let alone his eye — I myself
Am the gazing dark one's very self.
Meeting on the desolate plain —
My son Manas, keep listening —
You took a blessing from Babadıykan,
On earth, among mankind,
You were called Zayıppuruş.
O my Manas, amen!
May no mortal come before your face,
My brave, whoever stands
Against you — may he not live!
Be clad in a caftan no arrow pierces,
Be horsed where no arrow reaches!
Loose slaughter on him who covets,
If a foe comes trusting in his strength,
Bend his back and take your vengeance!
Your companions eighty-four falcons,
What you turn upon — destroyed,
Let it turn to crimson flame!

Sana çatan adam onmasın,
Sataşan sağ kalmasın!
Yolun dümdüz yer olsun,
Yoldaşın Hızır er olsun!
Akkula semiz, kıvamında olsun,
Yalnız başın, bozkurdum,
Sana denk kırk kişi olsun!» —
Deyip, böylece Manas'a
Babadıykan rast gelip
Duasını veriverdi.
Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Yanındaki ak sakal
Gözden kayboluverdi.
Manas şaşkın durakaldı:
«Gözden kayboldu» diye,
İçten içe hayran kalıp.
O zaman Manas, kahraman arslan,
Elini arkasına alıp,
Heybetle salınan kahraman er,
Altında yürük Aybanboz —
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Ay gibi sarı ovaya

May the man who crosses you not prosper,
May the one who assails you not live!
May your road be level ground,
May your companion be Hızır the warrior!
May Akkula be fat and in fettle,
Your lone self, my grey wolf,
May you alone count as forty men!» —
So saying, thus to Manas
Babadıykan, having come to meet him,
Bestowed his blessing then and there.
In the time it takes to say "just so",
In the blinking of an eye,
The white-beard at his side
Vanished from sight in a trice.
Manas stood stock-still, amazed:
«He has vanished from sight,» he said,
Inwardly lost in wonder.
Then Manas, the hero lion,
Clasping his hands behind him,
The hero swaying in majesty,
Beneath him the swift Aybanboz —
Took off his saddle, left him bare,
On the plain yellow as the moon

Kösteğini vurup salıverdi.
Ak eyeri yastık edip,
Sahtiyan terlik, gök keçeyi
Kalçasının altına serip,
Oyuncu çocukluk çağında
Altay'daki ok geçmez
Zırhını üstüne örtünüp,
Keskin çeliği kuşanıp,
Yumduğu gözü açılmadan,
Uzattığı ayağı çekilmeden,
İnsandan başka arslan er
Alp uykusuna daldı,
İnsanların arslanı, gidi,
Horuldayıp uyuyakaldı.
Tan söküp girdiğinde,

He hobbled him and turned him loose.
Making the white saddle his pillow,
The morocco pad, the grey felt
Spreading beneath his haunches,
From his playful boyhood days
His arrow-proof mail of the Altay
Drawing over him as a cover,
Girding on the keen steel,
His closed eyes not yet opening,
His outstretched legs not drawn back in,
The lion-warrior beyond mankind
Sank into an alp's deep slumber,
The lion of mankind, the rogue,
Fell asleep and snored away.
When dawn broke and entered in,

Yere aydınlık değdiğinde,
İnce yoldan kestirip,
Garip düşüp tahıl arayıp
Geliyordu Karaça,
Doksan nar devesi yedeğinde.
Garip düşüp derman bulamayıp,
Doksan devesi yedeğinde,
Kararıp arayıp tahıl bulamayıp,
Benzi uçup gece yol alıp,
Halkı garip, pek aç,
Aklından iyice şaşıp,
Atı dörtnala sürüp,
Âlemin dört bucağını
Ekin arayıp dolaşıp,
Gökte yıldız seyrekleşip,
Tanın soğuk yeli titreyip,
Soğuk rüzgâr yel olup,
Baabedin mezarının
Beri yandaki karşısında —
Görünce gönül kapılır,
Dağ gibi kızıl ak buğday
Issız ovada görünür.
Gördüğünde Karaça,
Bize bol azık olur, diye,
Gönlü kapılıp gitti.
Kısrak başta beş dokuzu
Baabedin'e kurban etti,

When light touched upon the earth,
Cutting across by the narrow path,
Fallen destitute, seeking grain,
Karaça was coming on,
Ninety nar camels led behind him.
Fallen destitute, finding no remedy,
His ninety camels led behind,
Darkened with searching, finding no grain,
His face gone pale, riding by night,
His people destitute, sore hungry,
Driven well-nigh out of his wits,
Spurring his horse to the gallop,
Through the four corners of the world
Roaming in search of crops,
The stars thinning in the sky,
The cold wind of dawn a-shiver,
The chill blast blowing keen,
Of Baabedin's tomb
On the hither side, across from it —
The heart is ravished at the sight —
White wheat, ruddy, like a mountain,
Appears upon the desolate plain.
When Karaça beheld it,
Thinking, this will be ample food for us,
His heart was carried away.
Five nines, a mare at their head,
He offered in sacrifice to Baabedin,

El çığrışıp gürültü kopup,
Buğdaya yakın vardılar.
O buğdayın sahibi var,
Gulyabani gibi uçurum kaşlı,
Yanında Manas devi var.
İnsandan başka bir canmış,
Ardına bakacak olsa,
Arslan gibi yelesi varmış.
Görünüşü yabancı, heybeti zorlu,
Sataşanı dümdüz eder.
Bu bahadır uyanıp kalksa,

The folk crying out, a clamor rising,
They drew near unto the wheat.
That wheat has its owner —
Cliff-browed like a ghoul,
Beside it is the giant Manas.
A soul beyond mankind he was,
Should he look behind him,
He had a mane like a lion's.
Strange his look, dread his majesty,
He flattens whoever assails him.
Should this batyr wake and rise —

Buğday değil, Karaça,
Aziz candan umudu kes!
Gelenlerden söz duymuştu,
Ancıyan'ın halkları
Üstün çiftçidir, diye duymuştu.
«El midir, bunlar düşman mıdır,
Öfkelense doymuş kul
Gözü kör edip oyar mı,
Halk, develer, şöyle duradurun!
Kazara yaklaşırsak,
Bırakmadan boğazlar mı?
Nar develeri ganimet etmesin,
Kazara öfkelenirse
İnsanların hepsini kırmasın.
İriliği dağın yarısı kadar.
Kazara yuvarlanıp dönse,
Göründüğünü yutacak gibi.
İnsandan başka bir hali var,
Keşfe çıkmış arslan mı ola?!
Azığını iyice hazırlayıp
Gerinip yatan bir er mi ola?!

Yiğit de imiş, dayanak da,
Besbelli yaman bir ermiş de.
Heybeti üstün bir canmış,
Sağ yanında yoldaşı —
Hırlayıp dişini bileyen
Aç arslanı varmış.
Arslan değse sağ komaz,
Haykırıp dursa bu adam
Hepimizi sağ komaz.
Değerli de imiş, arslan da,

Bir çağa bedel ermiş de.
Sağ küreği geniş de imiş,
Oyrot'u bozacak arslanmış da.
Gulyabaninin gözüymüş.
Gaip arslanın kendisiymiş.
Açlığın cefasını

Not the wheat, Karaça:
Give up hope of your dear life!
From travelers he had heard word,
The peoples of Ancıyan
Are master tillers, so he had heard.
«Are these friends, or are they foes?
If he angers, will that sated one
Blind our eyes and gouge them out?
People, camels — stand you there!
If by mischance we draw too near,
Will he slaughter us, sparing none?
Let him not take the nar camels as spoil,
If by mischance his anger rises
Let him not cut down all the people.
His bulk is half a mountain's size.
Should he chance to roll and turn,
He looks fit to swallow all in sight.
There is a mien beyond mankind on him,
Might he be a lion gone out scouting?!
With his provisions well prepared,
Might he be a warrior stretched out at ease?!
A brave he was, a mainstay too,
Plainly a formidable man indeed.
A soul of surpassing majesty,
At his right side his companion —
Snarling, whetting its teeth,
He had a hungry lion there.
If the lion strikes, it leaves none alive,
If this man stands roaring,
He will leave none of us alive.
Precious he was, a lion too,

A man worth a whole age indeed.
His right shoulder-blade was broad,
A lion to break the Oyrot indeed.
He was the very eye of the ghoul.
He was the unseen lion himself.
The torment of hunger —

Görmeye gelmişiz meğer,
Aç kalıp tahıl arayıp
Ölmeye gelmişiz meğer.
Coşup bize el atarsa,
Hakkından gelinir kul değil,
Kolay kolay bu ere
Dayanacak kul oğlu yok.
Ekin arayıp tahıl gözleyip
Haram ölecekmişiz,
Yaman düşman hasım olsa,
Huyu kötü er olsa,
Fena ölecekmişiz!
Bozukmuş bizim düşümüz,
Ovada kırılırsak,
Çağlar boyu olmaz böyle iş.
Merhametli bir can mıdır?
Sahiden öfkesi tutarsa,
Kırıp geçirir mi acep?
Uykudan doğrulup kalkmadan,
Bize boyun çevirmeden,
Silahını eline almadan:
«Canımızı bağışla, bahadır, işte» deyip,
Genç kısrağın kulunu,
Kara yılkının düldülü,
Asıya basan Akkula'yı
Bu arslanın önüne
Armağan ediverelim,
Boş boş bakıp durmadan
Sağlam aklı bulalım.
Aman dileyip kurtulalım,
Böyle etmezsek yiğitler,
Nasıl sağ kalırız biz!?»
Noygutların Karaça'sı
Türlü türlü söz söyleyip,
Bahadır Bolot ihtiyarı —
Kırgına uğramış gibi

Yıkılıp düştü hepsi.
Bileğinden derman gidip,

We came, it seems, to behold it,
Starving, searching after grain,
We came, it seems, to die.
If, roused, he lays hands on us,
He is no man to be bested,
Not easily against this man
Can any son of man stand fast.
Seeking crops, looking for grain,
We were doomed to die for nothing,
If a fell foe be our adversary,
If he be a man of evil temper,
We were doomed to die full ill!
Ill-omened was this dream of ours,
If we are cut down on the plain,
Through all the ages no such thing has been.
Is he a merciful soul?
If his anger truly takes him,
Will he slaughter us all, I wonder?
Before he rises up from sleep,
Before he turns his neck toward us,
Before he takes his weapon in hand —
Saying, «Spare our lives, batyr — here!»,
The foal of the young mare,
The düldül of the black herd,
Akkula stepping into asıy age —
Before this lion
Let us present him as a gift,
Not standing idly gazing on,
Let us find the sound counsel.
Let us beg quarter and be saved,
If we do not do so, braves,
How shall we stay alive!?»
Karaça of the Noygut,
Speaking words of every kind,
And batyr Bolot the elder —
As though overtaken by slaughter

They all collapsed and fell.
Strength gone out of their wrists,

Yüreğinin yağı eriyip,
Devenin çevresinde koşuşup,
İhtiyarı telaşla sendeleyip,
Çaresi tükenip soluyup,
Karaça başta hepsi:
«Bu dediğin akıldır, deyip,
Akkula'yı armağana
Askerin hepsi razı, deyip,
Anası babası bir yılkıyı
Arslan yiğidin önüne
Armağan ediverelim,
Şu aziz canı sağ esen
Kurtarıp alalım!
Sınçıların dediği söz idi.
«Akkula'yı armağan edersen
Nice mülk olur» demişlerdi.
O dedikleri gerçekse,
Gerçek tulpar buysa,
Sönmüş ateşi tutuşturur,
Ölmüş canı diriltir.
Sağlam kılıç kuşanıp,
Beecin'e doğru dönüp,
Yiğitlerin bineceği hayvandı,
Çelik mızrak ele alıp,
«İslam!» diye ün salıp,
Müslüman'ın bineceği hayvandı,
Kadir gecesine rastlarsak
Azat edilecek hayvandı.
Sahibini bulup biz versek,
Ereni bize bu mübarek
Dost edecek hayvandı.
Er Bolot başta yüz kişi
Telaş içinde koşuşup:
«Kırıp geçirir mi ola» diye,
Kahrolası candan umut kesip.
Elçilik yolunu tutuşup,
Silah pusatın hepsini
Bir yere yığıp bırakışıp,
Akıllıların hepsi yanıp yakılıp,

The fat of their hearts melting,
Scurrying round about the camels,
Their elder staggering in alarm,
Helpless, gasping for breath,
All of them, Karaça the first:
«This word of yours is wisdom,» saying,
«To give Akkula as a gift
All the host consents,» saying,
The horse of one dam and sire
Before the lion brave
Let us present him as a gift,
And this dear life, safe and sound,
Let us rescue and redeem!
It was the word the horse-judges spoke.
«If you give Akkula as a gift
Much wealth will come,» they had said.
If what they said is true,
If this is the true tulpar,
He kindles the fire gone out,
He quickens the soul that died.
Girding on the trusty sword,
Turning toward Beecin,
He was the beast for braves to ride,
Taking the steel lance in hand,
Raising the cry of «İslam!»,
He was the beast for the Muslim to ride,
If we chance upon the Night of Power
He was the beast to be set free.
If we find his master and give him over,
This blessed one — the holy warrior
Was the beast to make our friend.
A hundred men, Er Bolot at their head,
Scurrying about in panic:
«Will he slaughter us all?» saying,
Giving up hope of wretched life.
Taking up the envoy's road together,
All their weapons and their gear
Heaping and leaving in one place,
All the wise ones lamenting sore,

Akılsızlar o zaman:

«Kırarsa kırıldık» diye,
Devenin çevresinde koşuşup,
Korkudan gözü fıldır fıldır,
Kimisi aklını yitirip
Yığılıp kalmış bitkin,
Yiğitlerin hepsi koşuşup,
Akılsızların hepsi:
«Öldük!» diye candan umut kesip,

Kara benekli kaplan —
Halk korkup şimdi dururken
Böğründen atılıp,
Güdük gök benekli parsı
Kapıp götürecekmiş gibi,
Ağzını açıp davranıp.
Halk ürküp şimdi kaçışıp,
Aziz candan umut kesip,
Ahali kaçıp seğirtip,
Halk böyle dururken,
Noygut'un hanı Karaça
Atmaca gibi davranıp —
Yürekli canların biriymiş,
Gaipten akıl bulunup:
«Vay babasının mezarı, kötü halk,
Ecel yetse ölmez mi?
Allah'ın başa yazdığını
Zavallı kul görmez mi?
Ter döküp baba koşmaz mı,
Ağlayıp ana doğurmaz mı!
Doğan kul ölmez mi,
Doğru yazılmış buyruğa
Zavallı kul boyun eğmez mi!
Emanetini isterse,
Yaradan kendisi almaz mı!» —
Deyip, böylece Karaça
Altın işli para kesesinin,
Kesesinin üstünden

The witless ones then crying:

«If he strikes, we are struck down,» saying,
Scurrying round about the camels,
Eyes darting wild with fear,
Some losing their wits outright,
Collapsed and lying spent,
All the braves rushing about,
All the witless crying:
«We are dead!» — despairing of their lives,
The black-spotted tiger —
While the folk now stood in fear —
Springing from his flank,
The stub-tailed grey-spotted leopard
As if to seize and carry off,
Lunging with its jaws agape.
The folk now shied and scattered,
Despairing of their dear lives,
The people fleeing at a run,
And while the folk stood so,
Karaça, khan of the Noygut,
Moving like a sparrowhawk —
He was one of the stout of heart,
Counsel coming from the unseen:
«Woe, by his father's grave, base folk,
When death's hour comes, does one not die?
What Allah has written on the brow —
Shall the poor mortal not behold it?
Does not the father run, sweating,
Does not the mother bear in tears!
Does not the mortal born then die?
To the decree that stands written true
Shall the poor mortal not bow his neck!
If He asks back what He entrusted,
Shall the Creator Himself not take it!» —
So saying, thus Karaça
From his gold-worked money-pouch,
From over that same pouch,

Ak kuşağını çözüp aldı.
Kıl kadar canını avuçlayıp,
Akkula'yı sunmaya davranıp,
Asıya basan Akkula'ya
Değerli kumaştan çul örttürmüş,
Bilgeymiş Karaça

Loosed and took his white sash.
Clutching his hair's-breadth life in hand,
Making ready to present Akkula,
On Akkula stepping into asıy age
He had a housing of costly cloth laid on,
A sage was Karaça —

Biri kötülük eder, diye,
Kuytu yerde baktırmış.
Altın işlemeli başlığı
Özenle taktırmış,
Örme düğümlü ak yuları
Üç kulaç uzunluğunda yaptırmış,
Benim atım olsaydı, diye,
Becerikli adam beğenmişti.
Örme düğümlü ak yuları
Boynuna katlayıp yükledi,
Bozkurda doğru Karaça
Akkula'yı sundu şimdi.
Akkula'yı yedeğine alıp,
Hunhara armağan etmeye
Karaça eğilerek yürüdü,
Bakıp duran nice canlar:
«Hadi, ne olacak şimdi?» diye,
Bakamayıp candan umut kesip,
Karaça yaklaştığında
Birer birer dağılışıp,
Hepsi yere bakışıp,
Benizleri bozulup ağarıp,
Tanrı'ya sesleri duyulup,
Başlarına bakacak olsan
Kaldıramayıp yere gömülüp,
Doğrulamayıp sallanıp,
Yeri eşeleyip kıpırdanıp,
Fısıldaşıp kalışıp,
Akıllısı pek dertlenip,
Akılsızlar o zaman
Sığınıp deveye koşuştu.
Usulca yürüyüp kestirmeden,

Lest someone work him harm,
He had him tended in a sheltered place.
The gold-embroidered headstall
He had fitted on with care,
The white halter of plaited knots
He had made three fathoms long,
"Would he were my own horse," thinking,
The able man had admired him.
The white halter of plaited knots
He coiled and laid upon his neck,
Toward the grey wolf, Karaça
Now presented Akkula.
Taking Akkula in tow,
To offer him to the fierce one
Karaça walked bowing low,
The many souls who stood watching:
«Well, what will happen now?» saying,
Unable to look, despairing of life,
When Karaça drew near,
Scattering one by one,
All casting their eyes to the ground,
Their faces failing, going white,
Their voices rising up to God,
If you were to look upon their heads —
Unable to lift them, sunk toward earth,
Unable to straighten, swaying,
Pawing at the ground, fidgeting,
Left whispering among themselves,
The wise among them sore troubled,
The witless ones then
Ran to shelter among the camels.
Walking softly, by the shortest way,

Sunmaya vardı Karaça
Kula'yı hoplata hoplata
Yiğidine yedekleyip,
Hakk'a boynunu çevirdi,
Kula'yı hoplata hoplata
Karaça sunup durdu.
Manas'ın giydiği kaftanı
Altın yakalı zırh gömlek,
Hızır değmiş yiğidin
Kılıcı bileğine asılı,

Karaça came on to present him,
Making the Kula prance and prance,
Leading him for his brave one,
He turned his neck toward the Truth,
Making the Kula prance and prance,
Karaça stood presenting him.
The caftan that Manas wore —
A mail-shirt with a golden collar,
The brave one touched by Hızır —
His sword hung at his wrist,

İrkilip uykudan uyanıp,
Sağ yanına dönüp kıvranıp,
Öfkeyle gerinip davranıp,
Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Yüzünde iman nuru var.
Boz yeleli erin hâlini sorma,
Gerçek Müslüman, çınar misali aslan,
Bu Kırgız'ın kalesi,
Halkını bağrına basan aziz er.

Starting from sleep he woke,
Turning onto his right side, writhing,
Stretching in wrath, bestirring himself,
Praying to the One God,
The light of faith upon his face.
Ask not the state of the grey-maned hero,
A true Muslim, a lion like a plane tree,
This fortress of the Kirghiz,
The blessed hero who clasps his people to his breast.

Manas dönüp bir baksa,
Armağan gelen Akkula,
Kuyruğu uzun, yelesi gür,
Öylesine güzel bir hayvan.
Baktıkça gönül ona akar,
Tam o anda Akkula,
Babadan yakın görünür.
Beli sıkıca kuşanıp:
«Din İslam!» diye haykırıp,
Beecin'e vurup akın salınca,

When Manas turned and looked,
Akkula, come as a gift,
Long of tail, thick of mane,
Was a beast of such beauty.
The heart flows toward him at each glance,
At that very moment Akkula
Seemed nearer than a father.
Girding his waist up tightly:
Crying out «The faith of Islam!»,
When he strikes Beecin and launches the raid,

Meşakkatte binilecek at imiş,
Sert dayanıp kırk geçidi,
Çarpışmada binilecek at imiş,
Kâfir ile Müslüman'ın
Ortasında salınarak,
Vuruşmada binilecek at imiş.
Mızrak tutup saf bozarak,

It was a steed to ride in hardship,
Standing firm through forty passes,
It was a steed to ride in combat,
Between the infidel
And the Muslim, striding stately,
It was a steed to ride in battle.
Gripping the lance, breaking the ranks,

Velvelede binilecek at imiş.
Nara kulakları sağır ederken,
Kavgada binilecek at imiş.
Kızıl püsküllü mızrak alıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kırgında binilecek at imiş.
Kara püsküllü mızrak alıp,
Kara çelik kılıç kuşanıp,
Çarpışmada binilecek at imiş.
Kâfir ile Müslüman
Sınır boyunu bölüşürken,
Vuruşmada binilecek at imiş.
Doksan tümen asker alıp,
Akında binilecek at imiş.
Seksen tümen asker alıp,
Savaşmada binilecek at imiş.

It was a steed to ride in tumult.
While war-cries deafen the ears,
It was a steed to ride in strife.
Taking the red-tasselled lance,
Girding the scabbardless sword,
It was a steed to ride in slaughter.
Taking the black-tasselled lance,
Girding the black steel sword,
It was a steed to ride in combat.
While infidel and Muslim
Divide the borderland between them,
It was a steed to ride in battle.
Taking ninety tümen of soldiers,
It was a steed to ride on the raid.
Taking eighty tümen of soldiers,
It was a steed to ride in war.

Püsküllü mızrağı ele alıp,
Salınarak dörtnala koşup,
Teke tek çıkıp mızraklaşmada,
Yüz güldüren hâli var imiş,
Keşifte binilecek at imiş.
Evliya Babadıykan'ın
Söylediği söz bu imiş.
Allah Teâlâ Akkula'yı
Getirip vermiş meğerse.
Sevindi Manas kabararak,
Tulum gibi burnu kabarıp,
Boz aslan gibi davranıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Ulu dağ gibi kan içicin,
Yerinden kalktı hazırlanıp.
Manas ayağa kalkınca,
Gönlü ata takıldı,
Yedekteki büyük kula at,
Burak ata benzer göründü.
«Hani, ihtiyar Babadıykan'ın
Dediği tam da bu imiş,
Söyleyip gittiği Kula at,

Taking the tasselled lance in hand,
Galloping with stately stride,
Going out to joust man against man,
He had a mien to gladden the face,
It was a steed to ride on the scouting-ride.
Of the saint Babadıykan
This was the word he had spoken.
Allah the Most High, it seems,
Had brought and given Akkula.
Manas rejoiced and swelled with pride,
His nostrils swelling like a leather flask,
Bearing himself like a grey lion,
Praying to the Creator,
The blood-drinker like a mighty mountain
Rose from his place, making ready.
When Manas rose to his feet,
His heart was fixed upon the horse,
The great dun horse on the lead-rope
Seemed the likeness of the steed Burak.
«Why, what old Babadıykan
Said was exactly this,
The Dun horse he spoke of ere he went,

İşte tam kendisi bu imiş.
Geniş göğüslü, kısa yeleli,
Çapa toynaklı, geniş sağrılı,
Arkar ayaklı, kapan belli,
Uzağa dayanır at imiş.
Babası dağın gaibi,
Anası çölün küheylanı,
Tastamam uydurup, tastamam yaratıp,
Tanrı'nın buyurduğu bu.
Seksen deveye altın yükleyip,
Yeryüzünü dolaşsan,
Altın saçıp harcasan,
Ezelden böylesine rastlanmaz,
Dünyanın dört bucağını
Dört dolanıp arasan da,
Beye böylesi bulunmaz.
Gaipten çıkıp gelmiş,
Yaradan yaratmış onu,
Canım hayvanım Akkula,
Bilinmez ilden bulunmuş.

Is the very one, this here.
Broad of chest, short of mane,
Hoe-hoofed, broad of croup,
Argali-legged, trap-loined,
It was a horse to endure the far road.
His sire the unseen one of the mountains,
His dam the courser of the desert,
Fashioned complete, created complete,
This is what God has ordained.
Load eighty camels with gold,
Though you roam the face of the earth,
Though you scatter gold and spend it,
His like was never met since time began,
Though the four corners of the world
You circle four times over and search,
No such mount is found for a bey.
He came forth from the unseen,
The Creator created him,
Akkula, dear beast of my soul,
Was found in an unknown land.

Kısa perçemli, yeleli imiş,
Ah, canım hayvan Akkula,
Belayı savar at imiş!
Boşuna değil kuyruğu yelesi,
Bedavaya alınacak mal değil!
At yedekleyen bu ihtiyarın,
Keramet sahibi ulu hanın,

Bilinen Noygut'un Kırgız'a
Ata olduğu çağ imiş.
Kurban olayım Müslüman:
«Ayköl Manas binsin» diye,
Getirip sunduğu an imiş!

Dediğine uyayım,
Kızıl buğday, nice mülkü
Kula'ya karşılık vereyim.
Buğdaya razı olmazsa,

Short of forelock and of mane he was,
Ah, dear beast Akkula,
He was a horse to ward off calamity!
Not for nothing his tail and mane,
No chattel to be got for nothing!
This old man leading the horse,
This great khan possessed of wonder-working grace,
It was the age when famed Noygut
Stood as father to the Kirghiz.
Let me be a sacrifice, O Muslim:
«Let Ayköl Manas ride him» — saying,
It was the moment he brought him and offered!
Let me heed what he has said,
Red wheat, goods in plenty
Let me give in exchange for the Dun.
If he is not content with wheat,

Dediğine uyayım,
Bay Cakıp'ın sayısız malını
Hepsini armağan vereyim.
Varımı yoğumu harcayıp,
Dediği sözü yerine getireyim,
Kımıldayan canımı,
Elimdeki varımı,
Bir ata armağan kılayım.
Bir toynağı sayısız davar eder,
«Vermem» diyen kuluna,
Satsa pahası bulunmaz,
Yoluna hazır kılar,
«Vereyim» diyen kuluna.
Kulan kovsa kaçırmaz,
Kasırga hızı var imiş.
Keşfe binsen yorulmaz,
Canım hayvanım Akkula,
Düldül soyluluğu var imiş.
Kıl kuyruğu bir kucak,
Yaradan lütfedip nasip etti,
Salınıp yürüyen Akkula,
Talihime bulundu!»
Sözünü bitirmeye kalmadan,
Ayköl'ün kalktı ayağa,
Ak sarığı kazan gibi,
Noygut'un hanı Karaça,

Let me heed what he has said,
Of Bay Cakıp's numberless herds
Let me give the whole as gift.
Spending all I have and hold,
Let me fulfil the word he spoke,
My stirring soul itself,
All that lies in my hand,
Let me make a gift to a father.
One hoof of his is worth countless flocks,
To the servant who says «I will not give»,
No price is found should he sell him,
He makes him ready for the road,
For the servant who says «I will give».
Chasing the kulan he lets none escape,
He had the speed of the whirlwind.
Ride him on the scout, he tires not,
Akkula, dear beast of my soul,
Had the noble blood of Düldül.
His hair-tail a whole armful,
The Creator in His grace bestowed him,
Akkula who walks with stately stride
Was found to be my fortune!»
Before he could finish his word,
Ayköl rose to his feet,
His white turban like a cauldron,
Karaça, khan of the Noygut,

Haykırsa sesi ezan gibi,

Yedeğindeki büyük Kula atı,
Armağan sunup kabararak,
İki eli bağrında,
Hakk'a boyun eğmişti,
Ak buğdayın kıyısında,
Yılkının yürüğü Akkula'yı,
Gövdesini süzdürüp,
Armağan diye sunup durmuştu.
Karaça kalkıp şöyle der:
«Ey oğlum, sen başka görünürsün,

Should he shout, his voice like the call to prayer,
The great Dun horse on his lead-rope,
Offering the gift and swelling with pride,
His two hands upon his breast,
He had bowed his neck to the True God,
At the edge of the white wheat,
Akkula, swiftest of the herd,
Letting his body be admired,
He had stood offering him as gift.
Karaça rose and speaks thus:
«O my son, you seem another kind,

Baktıkça gönlüm sana akar.
Koruyucuların tam dokuz,
Sağlam bir duruşun var imiş,
Mızrak erlerinden fazlasıyla
Usta bir duruşun var imiş,
Halka sahip çıkacak,
Yaman bir duruşun var imiş,
Halkı eline baktırıp,
Alacak duruşun var imiş,
Sataşana kıyameti
Koparacak duruşun var imiş.
Geniş göğüslü, bilge er,
(Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Nice yeri dolaştım ben).
Görmedim senin gibi yaman aslan!
Çehren bambaşka görünür,
Oğlum, böyle olunca, diye,
Baktıkça gönlüm sana akar.
Yanında dağ gibi buğdayın,
Yaradan'a sığınıp,
Aslını sorup duruyorum.
Yeryüzünde yaratılmış,
Yetmiş türlü insan var,
Açıkça söyle, yavrum,
Ata soyun hangi soydandır?
Nâran nedir, elin kim?
Soyun kim, aslın kim?
Atan baban, obanın kim?
Anlatıver, yavrum,
Ta kökünden, künyen nedir?
Ayıp saymazsan eğer,

At each glance my heart flows toward you.
Your guardian spirits are full nine,
You had a firm and steadfast bearing,
More than the men of the lance
You had a master's bearing,
To take the people in your charge,
You had a fearsome bearing,
To make the people look to your hand,
You had a bearing fit to take them,
Upon whoever assails you, doomsday
You had a bearing fit to unleash.
Broad-chested, sage hero,
(All that ear has heard and eye has seen —
Many a land have I wandered).
I have not seen so fierce a lion as you!
Your countenance seems wholly other,
My son, since it is so, — saying,
At each glance my heart flows toward you.
Beside you wheat heaped like a mountain,
Taking refuge in the Creator,
I keep asking after your origin.
Created upon the earth
There are seventy kinds of men,
Speak plainly, my child,
From what stock is your fathers' line?
What is your war-cry, who your people?
Who is your clan, what your origin?
Who your father, your sire, your camp?
Tell it out, my child,
From the very root, what is your lineage?
If you count it no offence,

Obanın konduğu yer neresi?
Ata babanın nârası,
Hâlini sorarım, elin kim?
Sakın öfkelenmeyin,
Yolumu şaşırıp sana geldim,
Ecel gelmeden öldürmeyin!
Sohbeti kurdum işte,

Where is the place your camp is pitched?
The war-cry of your fathers and sires,
I ask your state — who are your people?
Do not, I pray, grow wrathful,
I lost my way and came to you,
Do not slay me before my hour has come!
See, I have opened this discourse,

Ak sakallı bir ihtiyarım,
Atanı, aslını sordum,
Aslını dinleyip öğrenmeye,
Can atıp duruyorum!
Yandan yana baktığımda,
Hızır değmiş yüzün görünür,
Alnından baktığımda,
Padişahlık hâlin görünür.
Kul olmanın hâli kurusun,
Yüzünün heybetine dayanamayıp,
Korkup durduğum yer var.
Sağ yanından baktığımda,
Kara benekli kaplan,
Böğründen atılıp durur,
Tam karşından baktığımda,
Kara kulak aslanın var,
Karşısına kul dayanamaz,
Aslan diye anıldığın yer var.
Atanı, aslını bilmeye,
Oğlum, sana sözüm var.
Karşına gelmişiz işte,
Lob ırmağı boyunu yurt edinen,

Karaça başbuğlu hanız biz,
Gelenler epey can idik,
Senin kahrına dayanamayıp,
Hepimiz yıkılıp döküldük.
Karnı aç garipleriz,
Tanrı bilsin, sen de bil,
Tam önüne rast gelip,
Buğday arar olmuşuz.
Tanrı'nın nuru saçılmaz oldu,
Yerimiz çoraklaşıp gitti,
Tulpar yedekleyip tahıl arayıp,
Garip düştü elimiz.
İmanlı bir oğulmuşsun,

Kazara coşup köpürürsen,
Kırıp geçirir misin bizi!»

A white-bearded old man am I,
I asked your father and your origin,
To hear your origin and learn it
I am yearning with all my soul!
When I look at you from the side,
A face touched by Hızır appears,
When I look at you from the brow,
The mien of sovereignty appears.
Perish the state of being a slave —
Unable to bear the awe of your face,
There are moments I stand in fear.
When I look from your right side,
A black-spotted tiger
Keeps springing from your flank,
When I look at you full front,
You have a black-eared lion,
No slave can stand before it,
There are places you are called a lion.
To know your father and your origin,
My son, I have a word for you.
See, we have come before you,
Making our homeland the banks of the river Lob,
We are a khanate led by Karaça,
Those who came were many souls,
Unable to bear your dread wrath,
We all collapsed and scattered.
We are poor wretches, bellies empty,
God knows it, know it too,
Chancing to come straight before you,
We have become seekers of wheat.
God's light ceased to pour down,
Our land turned barren waste,
Leading tulpars, seeking grain,
Our people fell destitute.
You proved a son possessed of faith,

If by mischance you surge and seethe,
Will you cut us down and destroy us!»

O zaman Manas şöyle der:
«Ak sakallı ihtiyarım,
Babama denk evliyam,
Selamların selamı, aleyküm selam!
Ak sakallı ihtiyarım,
Seni kırıp da ne edeyim,
Hangi mirasa ereyim,
Ta kökünden künyemi,
Şimdi söyleyip geçeyim.
Başından karı eksilmeyen,
Ala-Too bizim yerimiz,
Yazın kışın et yiyen,
Hızır değmiş Kırgız elimiz.

Dilenip içip doymayız,
Açgözlüye göz açtırmayız,
Kavgaya çıkan düşman olsa,
Kaplan gibi pusup yürürüz.
Büyük atamız Karakan,
O Karakan ölmüş,
Han ölünce Kırgız'ı,
Kara Kıtay, kalabalık Mançu,
Basıp girip bölüşmüş.
Halkı ezip kırmış,
Nicesini ganimet etmiş.
Dirisini bölüşüp almış,
Karşı koyanları ise,
Düpedüz kırıp geçirmiş.
Yiğidini yakalamış,
Nicelerini haklamış.
Han atamın sekiz oğlu,
Emekler yaşta küçük kalıp,
Hepsi çaresiz şaşkın kalıp.
Atamız han ölmüş.
Atadan kalan sayısız malı,
Kara Kıtay, kalabalık Mançu,
Kamçıyla ölçüp bölüşmüş.
Karakan'ın sekizini,
Kimi yalnız, kimi ikiz,

Then Manas speaks thus:
«My white-bearded elder,
Saint equal to my father,
Greeting of greetings — aleykum selam!
My white-bearded elder,
What would I gain by cutting you down,
What inheritance would I win,
From its very root my lineage
Let me now recount and pass on.
Its summit never free of snow,
Ala-Too is our land,
Eating meat in summer and winter,
Touched by Hızır, the Kirghiz are my people.
We are not filled by begging drink,
We give the greedy no opening,
If a foe comes out for battle,
Like tigers we stalk in ambush.
Our great forefather Karakan —
That Karakan died,
When the khan died, the Kirghiz
By black Kıtay and teeming Mançu
Were overrun and parcelled out.
They crushed and slaughtered the people,
Made booty of how many souls.
The living they divided and took,
And those who stood against them
They cut down outright and destroyed.
They seized the brave young men,
Made an end of how many.
My khan-father's eight sons,
Left small, of crawling age,
All left helpless and bewildered.
Our father the khan died.
The numberless herds the father left,
Black Kıtay and teeming Mançu
Measured out with the whip and shared.
Karakan's eight —
Some single-born, some twins —

Birini sürmüş Eren'e,
Birini sürüp göndererek,

Derin uçuruma düşürmüş.
Birini sürmüş Kazak'a,
Birini o zaman salmış,
İnsanın görmediği azaba.
Ala-Too'nun boyunda,
Sekiz imiş öz kardeş,
Serilip konacak obası yok,

Ölüsü dirisi bilinmez,
O kardeşlerden haber yok.
Söylesem nice sözüm var,
Kara Kıtay'da, Mançu'da,
İçimden çıkmaz öcüm var.

Babam olan Cakıp'ın,
Elini ayağını bağlamışlar.
Horlayıp o zaman,
Altay'a doğru sürmüşler.
Babam Altay'a varınca,
Sürgünde ben doğmuşum,
Yedisine dek ayak basmadan,
Kötürüm olup kalmışım.
Yaşım sekize varınca,
Kavganın yolunu başlattım,
Dokuza gelip çıkınca,
Kalmuk'un dokuz oğlunu,
Tümden kırıp attım.
Ona basıp gelince,
Saray bozup ganimet aldım.
On ikiye gelince,
Ulu yurda akın saldım.
Yaşım on üçe dolunca,
Koçbaşlarını devirdim,
Döñgö ile Orgo pehlivanların,
Hepsine kırgın saldım.
Kırk ocak Kırgız elimi,

One they drove to Eren,
One they drove away and sent,

Cast him into a deep abyss.
One they drove to the Kazak,
One they then consigned
To torment no man ever saw.
Along the range of Ala-Too
They were eight born brothers,
No camp where they might spread and settle,
Whether dead or alive none knows,
Of those brothers there is no word.
Should I speak, how many words I have,
Against black Kıtay and Mançu
I bear a vengeance that will not leave my breast.
My father Cakıp —
They bound him hand and foot.
Heaping scorn on him then,
They drove him toward Altay.
When my father reached Altay,
In exile I was born,
Until my seventh year I could not walk,
I lay a helpless cripple.
When my years reached eight,
I opened the road of strife,
When I came up to nine,
The Kalmuk's nine sons
I cut down one and all.
When I stepped into ten,
I broke palaces and took booty.
When I came to twelve,
I launched the raid on the great land.
When my years filled thirteen,
I toppled the battering rams,
On the wrestlers Döñgö and Orgo,
On all of them I loosed slaughter.
My Kirghiz people of forty hearths,

Kara Kıtay'dan, Mançu'dan,
Kurban olsam yeridir ona,
Ayırıp kurtarıp aldım.
Kaplan boz yeleli Manas'ın,
Bakan kara gözü benim,
Beecin'in hanını uyandıran,
Han Manas'ın kendisiyim.
Göçüp gelip ben kondum,

From black Kıtay, from Mançu —
It were fitting I be their sacrifice —
I severed, delivered and took.
Of the tiger grey-maned Manas
I am the watching black eye,
He who roused the khan of Beecin,
I am Khan Manas himself.
Migrating hither I settled,

Ala-Too'ya, Talas yerime,
Toplayayım diye duruyorum,
Kıtay'dan, kırgından kalan elimi!

In Ala-Too, in my land Talas,
I stand resolved to gather
My people left from Kıtay, from the slaughter!

Azıcık buldum kardeşi,
Kakançın ile boğuşup,
Sert saldım velveleyi.
(Hızır'ı gördüm bozkırda).
Issız bozkıra kondum,
Kırk çilten gelip dost olup,
Gerçek Müslüman oldum.
Altay'da saçtım topladığımı,
Hâlis Müslüman olarak,
Yalnız imanı diledim.
Tanrı birdir, Kuran haktır,
Issız bozkırda bunu bildim,
Kara dinden arınıp ak olup,
Böylece dine girdim.
Hakk'a çevirdim gönlümü,
Kara Kalmuk, Mançu yurdu,
Durmadan altı ay vuruşup,
Çizdim nice sınır çizgisi,
Kakançın'ın eline,
Saldım büyük bozgunu.
Koçbaşlarını yakaladım,
Sataşan kalday beyini,
Boylu boyunca serdim.
Kaynaşan Kıtay'a,
Sırt yanımdan vurdurdum,
Küçücükken bana katılan,

A few brothers have I found,
Grappling with the Kakançın,
Fiercely I loosed the tumult.
(I saw Hızır on the steppe).
I settled the desolate steppe,
The forty çilten came and befriended me,
I became a true Muslim.
On Altay I scattered what I had gathered,
As a pure Muslim
I asked for faith alone.
God is one, the Koran is truth —
On the desolate steppe I learned this,
Cleansed of the black faith, made white,
Thus I entered the faith.
I turned my heart to the True God,
The land of black Kalmuk and Mançu —
Fighting six months without pause,
I drew many a boundary line,
Upon the land of Kakançın
I loosed the great rout.
I seized the battering rams,
The kalday bey who assailed me
I stretched out full length on the ground.
Upon the swarming Kıtay
I struck from my rear flank,
He who joined me when I was little,

Parmak kadarken baş koşan,
Who pledged his head when I was finger-small,

Eşsiz tulpar Toruçaar'ı,
The peerless tulpar Toruçaar —
O zaman kurşuna verdim,
Then I gave him to the bullet,
Ulularını, devlerini,
Their great ones, their giants,
Yakalayamadan geldim,
I came away without seizing them,
Ezkara, Coloy — iki han,
Ezkara and Coloy — two khans —
Haklayamadan geldim.
I came away without finishing them.
Tüp-Beecin'in Kakançın'ına,
Against Tüp-Beecin's Kakançın
Baş edemeden çıktım.
I withdrew without prevailing.
Kahrolası yalnızlık,
Accursed loneliness —
Akına binecek tulpar yok,
No tulpar to ride on the raid,
Gözüm yanar, içim kor,
My eye burns, my heart is embers,
İnsanı türlü türlü ezermiş,
It grinds a man in many ways,

Kahrolası, şu dünya azgın!
Accursed, this raging world!
Gökte yıldız tutulup,
The stars in heaven were eclipsed,
Altay'a sürülen kırk ocak,
The forty hearths driven to Altay
Kurtulup sağ esen geldi.
Escaped and came back safe and sound.
Kanatlıya dokundurtmadan,
Letting nothing winged touch them,
Gagalıya gagalatmadan,
Letting nothing beaked peck them,
Boğuşup gelen Mançu'yu,
The Mançu who came grappling
Süründürüp yerde çiğnedim,
I dragged down and trampled in the dust,
Kırk ocak Kırgız elimi,
My Kirghiz people of forty hearths —
Kıtay'dan böyle koruyup sakladım.
Thus I guarded and kept them from Kıtay.
Talas boyunca çıkıp kondum,
I came up and settled along Talas,
Altay'dan göçüp yorularak,
Migrating weary from Altay,
Yeri berk Talas'ı buldum,
I found firm-grounded Talas,
Dağılıp perişan eli buldum.
I found the people scattered and forlorn.
İhtiyar Babadıykan ile,
With old Babadıykan
Ortaklaşa buğday ektik,
We sowed wheat in partnership,
Altı ay buğday olgunlaşana dek,
Six months till the wheat should ripen,
Boz-Talaa'yı yaylak edindik.
We made Boz-Talaa our summer pasture.
Emek verip aş bulduk,
By toil we found our food,
Er öldürüp yurt kıran,
From slaying men and wrecking lands,
Hilekârlıktan el çektik.
From treachery we withdrew our hand.
Gerçek Müslüman kulun,
A true Muslim servant —
Hatırını sayarım,
I hold his memory dear,
Ulu dağ gibi buğdayı,
The wheat like a mighty mountain,

Fakir ile miskine,
Hepsini bölüp veririm.
Kaplan boz yeleli doğan,
Kan içici Manas benim,
Kan akıtıp katık ettim,
Kaynayıp duran Kıtay'a,
Kan içici Burut diye anıldım.
Çın'ın Kakan Beecin'ini,
Gerçekten vuruşup kırdım.
Kalabalık Beecin telaşlanıp,
Sataştığı için kırdım,
Cengi enine boyuna sürdürdüm.
Elime geçen keşişi,
Bit gibi tümden ezdim.
Kaplanım ben, kurdum ben,
Bay Cakıp'ın bir tanesi,
Kaplan Manas'ın kendisiyim!
Tam buğdayın başında,

To the poor and to the wretched,
I divide and give it all.
Born a tiger with grey mane,
The blood-drinker Manas am I,
I made spilt blood my daily portion,
Among the seething Kıtay
I was called the blood-drinking Burut.
Çın's Kakan Beecin
I fought in earnest and I broke.
Teeming Beecin took alarm —
Because it assailed me I broke it,
I drove the war through length and breadth.
Every monk that fell into my hand
I crushed outright like lice.
I am a tiger, I am a wolf,
Bay Cakıp's only one,
I am Tiger Manas himself!
Right at the head of the wheat,

Gözleyip yatan şahbazım.
Çarpışmaya çıkıp düşman gelse,
Sağ komadan kırarım.
Öfkelenince kan içen,
Kara kaşka erim, öyle dinerim.
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Issız bozkırda duruyorum.
Kırgız yurdunun ekinini...»
Boz yeleli Manas bunu deyip,
Han Manas söyleyip bir sözü,
Karaça gibi hanın,
Gönlüne düşürdü kaygılı sözü.
Bunu duyunca Karaça,
Manas'a doğru dosdoğru varıp,
Salındırarak Kula atı,
Yaman erin önüne,
Yedeğinde armağan kıldı.
«Oğlum Manas, sen isen,
Vermiş demek Tanrım!

I am the falcon lying watchful.
If a foe comes out for combat,
I cut them down, leaving none alive.
When roused to wrath, a drinker of blood,
A black-blazed hero am I — so I grow calm.
Finding no mountain to smite,
Finding no foe to fight,
I stand upon the desolate steppe.
The crops of the Kirghiz land...»
Grey-maned Manas said this,
Khan Manas, speaking one word,
Into the heart of a khan like Karaça
Dropped that word of sorrow.
Hearing this, Karaça
Went straight up to Manas,
Letting the Dun horse pace in state,
Before the fearsome hero
He made him a gift upon the lead-rope.
«My son, if you are Manas,
Then my God has given!

Kaplan doğan, kan içici aslan,
Sağ esen yürü dilerim!
Bozkırda karşılaştırıp,
Kavuşturdu Tanrım!
Ben de Kırgız'ın kendisiydim,
Kırk boy Kırgız yurdunun,
Bir boyu da bendim.
Adım Noygut, işte bu yurt,
Kara gök soyundan biriydim,
Hanzadenin ta kendisiydim.
Bakıp yüzünü göreyim,
Hayvandan üstün Akkula'yı,
Armağan olarak vereyim.
Akkula armağan, bense satıcı,
Sunulan şu Akkula,
Gerçek bir tulpar idi o.
Altı aslanın küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Ayköl Manas, sana,
Layık bir mal idi.»
Yakası altın, yeni tunç,
Nur yüzlü idi Karaça,

Tiger-born, blood-drinking lion,
Go safe and sound, I pray!
Bringing us together on the steppe,
My God has united us!
I too was of the Kirghiz myself,
Of the Kirghiz land of forty tribes,
One tribe likewise was mine.
My name is Noygut — this very people,
I was one of the black-sky line,
I was a khan's son in very person.
Let me look and see your face,
Akkula, higher than any beast,
Let me give him as a gift.
Akkula the gift, and I the seller —
This Akkula here offered,
A true tulpar was he.
Youngest of the six lions,
Servant beloved of God,
Ayköl Manas, for you
He was a mount well worthy.»
Collar of gold, of new bronze,
Radiant of face was Karaça,

Akkula'yı yedeğe alıp,
Tam sana rast geldi.
«Akkula'nın hâlini söyleyeyim,
Boşuna değil kuyruğu yelesi,
Bu yıl beş yaşına basan Akkula,
Boşuna doğmuş mal değil.
Nara duysa şaşırmayan,
Ayın karanlığında,
Bir adımını şaşırmayan.
Baş sersemleten gürültü kopsa,
Kulak sağır eden velvele kopsa,
Coşup da yular germeyen.
Yetkin küheylan ararsan,
Genç kısrağın tayı,
Kara yılkının Düldül'ü.
Kıl kuyrukluların yamanı,

Taking Akkula on the lead-rope,
He chanced exactly upon you.
«Let me tell Akkula's nature,
Not for nothing his tail and mane,
Akkula, turning five this year,
Is no chattel born for nothing.
Not startled at hearing the war-cry,
In the darkness of the moon
Not mistaking a single step.
Should head-stunning uproar break out,
Should ear-deafening tumult break out,
He surges not, nor strains the halter.
If you seek the perfect courser —
Foal of the young mare,
The Düldül of the black herd.
Fiercest of the hair-tailed kind,

Kendisi Celkayıp'ın tayı.
Cet-Kayt'a binsen yorulmaz,
Yetmiş yaşına varana dek,
Azı dişi aşınıp kocamaz.
Gaipten çıkıp gelen,
Issız bozkırdan bulunan.
Anası gaip bir hayvan,
Kulan ile koşuşan,
Çölde doğup taşta büyüyen,
Hayvandan ayrı, başka büyüyen.
Lob ırmağının koyağında,
On tümen yılkım yatarken,
Atlar kara dil olduğunda,
Bahar rengi dolduğunda,
El dağa yaslanıp göçerken,

Tan yeri ağarıp sökerken,
Yere aydınlık değdiğinde,
Koşturup varıp baktığımda,
Yılkımın esenliğini dilerken,
Yılkı içinde burnundan soluyup,

Kasırga gibi oynayıp durmuş,
Yılkılara baktığımda,
Düşman basmış gibi çığrışıp,
Azgın azgın oynayıp durmuş.
Koşturup gidip baktığımda,
Doğurdu denen ana yok,

Doğurttum diyen ata yok.
«Gerçek gaipten imiş» deyip,
Kendim bulup aldım.
Kula'yı bulduğumda,
Yedi tay kurban kestim,
Yedi kısrağın memesini,
Yalnız ona emzirttim.
Çuhadan çul örttürdüm,
Hayvandan ayrı baktırdım.
«Akkula» diye ad koyup,

Himself the foal of Celkayıp.
Ride him to Cet-Kayt, he tires not,
Until he reaches seventy years
His molars wear not down with age.
Come forth from the unseen,
Found upon the desolate steppe.
His dam a beast of the unseen,
Racing with the kulan,
Born in the desert, raised on stone,
Raised apart from beasts, raised other.
In the gorge of the river Lob,
While my ten tümen of horses lay,
When the horses' tongues turned black,
When the colour of spring filled all,
While the people moved leaning to the mountain,
While the dawn was breaking pale,
When light first touched the earth,
When I galloped up and looked,
While I wished my herds their peace,
Amid the herd, snorting through his nostrils,
He was frisking like a whirlwind,
When I looked upon the herds —
Shrieking as if a foe had struck,
Wild and raging he was frisking.
When I galloped over and looked,
No dam was there said to have borne him,

No sire who said, I got him.
«Truly he is of the unseen» — saying,
I found and took him myself.
When I found the Dun,
I slew seven foals in sacrifice,
The udders of seven mares
I had suckle him alone.
I had him blanketed with broadcloth,
Had him tended apart from the beasts.
Giving him the name «Akkula»,

Üstüne titreyerek besledim.
Yurdun karnı iyice acıkıp,
Yedekleyip satmaya geldim,
Tam karşında durdum,
Yiğidim, sana satmaya.
Gözünü, boz yeleli, iyi at,

Bulunmaz bir tulparı,
Armağan kıldım sana,
Gözünü sıkıca at.
Hem yiğit imiş hem can imiş,
Kollayıp binersen Akkula,
Dünyanın dört bucağını,
Dört dolanıp gezse de,
Dayanıp veren mal imiş.
Kınsız kılıç kuşanıp,
Dünyanın dört bucağını,
Dört kez dolanıp gezerek,
Beyin bineceği mal imiş.
Tuğ kuyruğu bir kucak,
Toynağı çelik, bambaşka,
Tulparlığı bir başka,
Doğrusu bu, oğlum Manas, bil!
Asırda böylesi bulunmaz,
Dünyada böylesine rastlanmaz,
Gaipten çıkıp geldi,
Yaman yürük bu hayvan,
Değerli yerden bulundu.
Kasırga yeli gibi mal imiş,

Tam sana buyrulup,
Rast geldiği çağ bu imiş,
Geniş sağrısı bir kucak,
Cenkte binilecek mal imiş,

Dağın başını dolansan,
Yıpranmaz hâli var imiş,
Kıra salsan yılmayan,
Üstün bir duruşu var imiş,

I raised him, trembling over him.
The people's bellies grown sore hungry,
I came leading him to sell,
I stood right here before you,
My brave one, to sell him to you.
Fix your eye, grey-maned one, on this fine horse,
A tulpar not to be found —
I have made him a gift to you,
Fix your eye upon him firmly.
He proved both brave and dear of soul,
If you ride Akkula with care,
Though the four corners of the world
He circle four times over,
He proved a mount that endures and gives.
Girding the scabbardless sword,
Through the four corners of the world
Wandering four times round,
He proved a mount for a bey to ride.
His banner-tail a whole armful,
His hoof of steel, wholly other,
His tulpar nature another thing —
This is the truth, my son Manas, know it!
In a century his like is not found,
In the world his equal is not met,
He came forth from the unseen,
This beast, a fearsome racer,
Was found in a precious place.
He proved a mount like the whirlwind's gale,
Decreed for you alone,
This is the season he chanced to you,
His broad croup a whole armful,
He proved a mount to ride in war,

Though you round the mountain's summit,
He had a frame that wears not out,
Loosed on the wild he flinches not,
He had a bearing of the highest,

Aslanım, senin kendine,
Layık bir mal imiş.
Boşuna değil kuyruğu yelesi,
Bu canım hayvan Akkula,
Öylesine gezen mal değil.
Çarpışmada binsen tasalanmaz,
Bu canım hayvan Akkula,
Çevikliği yüzünden okunur,
Boğuşmada binsen sırtı yara olmaz,
Namlılığı yüzünden okunur.
Boşuna değil kuyruğu yelesi,
Boşuna doğmuş mal değil.
Yiğitliği besbelli,
Beecin'e koştursa dayanır,
Apaçık belli gök kaşka,
Tulparlığı var imiş,
Gerçek, Manas, boz yeleli er,
Sana layık mal imiş.
Kara kement kuşanıp,
Kara-Too'yu dolanıp,
Keşifte binilecek mal imiş,
Püsküllü mızrağı ele alıp,
Gece gündüz yol gözleyip,
Zahmette binilecek mal imiş.
Keşif kollayıp, el gözetip,

Kul görmedik yerler görüp,
Kulak duymadık eller görüp,
Gönül muradın giderecek mal imiş.

Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat zırhı toygar gözlü,
Hilali altın, ok geçmez,
Bir er giysin diye gezdim.
Genç kısrağın tayını,
Kara yılkının Düldül'ünü,
Çarpışmada binse kaygılanmaz,
Kahrolası Akkula'ya,
Sahibi binsin diye gezdim.

My lion, for your very self
He proved a mount well worthy.
Not for nothing his tail and mane,
This dear beast Akkula
Is no chattel that merely roams.
Ride him in combat, he frets not,
This dear beast Akkula,
His nimbleness is read upon his face,
Ride him in the grapple, his back galls not,
His fame is read upon his face.
Not for nothing his tail and mane,
No chattel born for nothing.
His valour is plain to see,
Galloped to Beecin he endures,
The grey-blazed one, plain to behold,
Had the nature of a tulpar,
Truly, Manas, grey-maned hero,
He proved a mount worthy of you.
Girding the black lasso,
Rounding Kara-Too,
He proved a mount to ride on the scout,
Taking the tasselled lance in hand,
Watching the road by night and day,
He proved a mount to ride in toil.
Keeping watch on the scout, guarding the people,
Seeing lands no servant ever saw,
Seeing peoples no ear ever heard,
He proved a mount to fulfil the heart's desire.
Collar of gold, of new bronze,
Double-plied armour, lark-eyed,
Its crescent gold, no arrow pierces it —
I roamed that one hero might wear it.
The foal of the young mare,
The Düldül of the black herd,
Riding him in combat one fears not —
For this accursed Akkula
I roamed that his master might ride him.

Hani, Lob ırmağı boyundan,

İnsan varmaz Barbar'ın,
Döküldüğü öte çukurundan,
Kulan bozkırı, çiyli koyaktan,
Kurudum'un çölünden,
Gaipten çıkıp gelen,
Kahrolası Akkula,
Sahipsiz, ıssız bozkırda,
Tenha yerden bulundu.
Kuğu uçarken kulağı,
Kulan yürüse toynağı,
Yanıp kavrulan yer idi.
Canlının basıp yürümediği,
Gaibin bile kaçıp bilmediği,

Koparıp yiyecek otu yok,
Damla dercesine suyu yok,
Sefere insan varmayan,
O yerde rast gelen insan,
Ölmeden sağ kalmayan.
Boğa geyik, deve geyik,
Köşe köşesinden toz koparsa,
Gören insan şaşakalırdı.
Canlılar yola düşse,
İşte o çölün içinde,
Öyle canlar bulunurdu.
Bahar başı vaktinde,
Alaca kar eriyip gidip,
Taze ota can kavuşup,
Kısrakların doğurduğu çağda,
Elime bir armağan olarak,
Bu Akkula bulundu.
Sonunda bir yiğit biner diye,
Nazlandırıp baktırdım,
Boynuna muska taktırdım.
Biri kem gözle bakar diye,
Yer kazdırıp gizleterek,
Çukur vadide baktırdım.

Why, from the banks of the river Lob,

From beyond the hollow where Barbar,
Untrodden by man, pours down,
From the kulan steppe, the dew-wet gorge,
From the desert of Kurudum,
Come forth from the unseen,
The accursed Akkula,
On the masterless, desolate steppe,
Was found in a lonely place.
Where the swan flying scorches wing,
Where the kulan walking scorches hoof,
It was a land burnt and parched.
Where no living thing has stepped,
Which even the unseen cannot flee and know,
No grass to tear and eat,
No water even as a drop,
Where no man ventures on a journey,
And the man who chances on that place
Comes not out alive from death.
Bull deer and camel deer —
If dust rose from its every corner,
The man who saw it stood amazed.
If living things set out upon the road,
There in the heart of that desert
Such souls were to be found.
In the season of early spring,
The mottled snow melting away,
Life returning to the fresh grass,
In the season when the mares foal,
As a gift into my hand
This Akkula was found.
Saying, a brave man will ride him at last,
I had him tended with fond care,
Had an amulet hung at his neck.
Lest someone cast the evil eye,
Having a pit dug to conceal him,
I had him tended in a hollow vale.

Dört yaşına gelince,
Başını kazığa bağlatıp,
Elden çıkıp gitmesin diye,
O kazığın kendisine,
On iki yular taktırıp,
Çuha çulla örttürüp,

Yedeklerken o karaltıyı,
On iki pehlivan gevşek yedekleyip,

Rastlarsa sakat eder diye,
Yolunu açıp ağır ağır,
Böylesine huyu var idi,
Hanım Manas, dinleyedur,
Yuvarlak başlı kula,
Rast gelmeyecek mal idi.
Ustasına donattırıp,
Kâhine sınattırıp,
Bıldır dörtlü, bu yıl beşli,
Senin talihine bulundu,
Issız bozkırdan Akkula,
Ayköl'üm, sana Burak at,
Yiğidim, sana rast geldi.
Bu Akkula azgınının,
Bağlayıp binecek sahibi yok,
Kula'ya sahip bulunsa,
Ona denk tulpar hiç yok.
Kanatlı yürük Akkula,
Kaplanım, size rast geldi,
Hızır değmiş şahbazım,
Değerli tulpar Akkula,
Tam zamanıyla bulundu.
Besleyip durduğum Akkulam,
Gaipten yürük mal imiş,
Keramet sahibi imiş,
Tanrı'ya kurban olsam yeridir,
Binecek sahibi var imiş.
Yiğidim, senin kendine,
Issız bozkırda rast gelip,

When he came to his fourth year,
Having his head tied to the stake,
Lest he break away and be lost,
To that very stake
I had twelve halters fastened,
Had him blanketed with broadcloth cloth,

While leading that dark bulk,
Twelve wrestlers leading him on slack reins
—
Lest he maim whatever he met,
Clearing his road, slow and heavy —
Such was the temper he had,
My khan Manas, listen on,
The round-headed dun
Was a mount not to be chanced upon.
Having the master fit him out,
Having the soothsayer test him,
Last year a four-year-old, this year five,
He was found for your fortune,
From the desolate steppe Akkula,
My Ayköl, for you a Burak steed,
My brave one, chanced to you.
This raging Akkula —
No master to tether and ride him,
Should a master be found for the Dun,
No tulpar is his equal anywhere.
Winged racer Akkula,
My tiger, chanced to you,
My falcon touched by Hızır,
The precious tulpar Akkula
Was found at the fitting hour.
My Akkula whom I have fed and kept
Proved a racer from the unseen,
Proved possessed of wonder-working grace,
It were fitting I be God's sacrifice,
He proved to have a master fit to ride him.
My brave one, for your very self,
Chancing on the desolate steppe,

Verecek vaktim geldi,
Yığın yığın buğdayı,
Kalabalık elim pek aç,
Dileyip sizden istedim.
Geniş göğüslü, kısa yeleli,
Cenkte binilecek Akkula'yı,
Yiğidim, senin kendine,
Armağan kılıp duruyorum.
Akkula'yı alınız,
Yığın yığın buğdayı,
Bize kıyıp veriniz!»

My time has come to give him,
The wheat in heap on heap —
My teeming people are sore hungry —
I have begged and asked of you.
Broad of chest, short of mane,
Akkula, to be ridden in war,
My brave one, for your very self,
I stand here making him a gift.
Take Akkula for your own,
And the wheat in heap on heap,
Grant it to us in mercy!»

O zaman Manas şöyle der:
«Hayvandan üstün Akkula'yı,
Karaça sunduysa, ben aldım!
Dediğine uyayım,
Kızaran ak buğdayı,
Bu Akkula tulparın,
Armağanına karşılık vereyim.
Salınıp yürüyen Akkula'yı,
Bize kıyıp veriniz,
Akkula'nın armağanına,
Ak buğdayın hepsini,
Tek tanesini komadan alınız!»
Bahadır böyle deyince,
Karaça kalktı bağırıp,
Kalabalık kolunu çağırıp,
Doksan imiş kızıl deve,
Kızıl develeri çöktürüp,
Doksan deveye buğdayı,
Tıka basa yüklediler,
Doksan deveden artanı,
Avuç avuç aldılar,
Heybelerine doldurdular.
«Bir avuç buğday bir tay» diye,
Şaşıp şaşakaldılar,
Akkula'yı alıp Manas han,
Gönlü huzur bulup durdu,
Buğday alıp Karaça,

Then Manas speaks thus:
«Akkula, higher than any beast —
Since Karaça offered him, I have taken!
Let me heed what he has said,
The reddening white wheat,
For this tulpar Akkula,
Let me give in exchange for the gift.
Akkula who walks with stately stride —
Grant him to us in mercy,
In exchange for Akkula's gift,
The whole of the white wheat,
Take it, leaving not a single grain!»
When the bahadur spoke thus,
Karaça rose up shouting,
Calling his teeming host,
Ninety they were, red camels,
Making the red camels kneel,
On ninety camels the wheat
They loaded brim to bursting,
What was left over from ninety camels
They took by the handful,
Filled it into their saddlebags.
«A handful of wheat — a foal!» — saying,
They marvelled struck with wonder,
Taking Akkula, Manas khan
Stood with his heart at peace,
Taking the wheat, Karaça

Zengin oluvermiş.
İşte o zaman Karaça,
Akkula'yı Manas'a verip,
Kıbleye yönelip:
«Âmin!» deyip el açıp,
Yavrum Manas, ölmezsen,
Sataşanın kanını dök,
Seninle boğuşmaya kalkanın,
Sağ kalmadan canı çıksın.
Ulumsun, aslanımsın,
Azıcık kalmış yurdumu,
Bağrına basacak sensin.
Cenge kolunu hazır tut,
Sakınıp gözet, Manas'ım:
«Hâlin ahvalin nasıl?» diye,

Kocamışken Karaça'nın,
Hâlimi ahvalimi soragör!
Erensin sen, aslansın sen,
Aklı şaşan azıcık yurdu,
Bağrına basacak yine sensin!

Yeri gözleyip yoklayagör,
Benim yerim Lob ırmağı,
Oradan haber alagör!
Her işin denk, tamam olsun,
Seninle tepişen düşmanın,
Kökten kırılıp eksilsin!
Ulumsun, aslanımsın,
Yiğidim şimdi bulundu,
Dayanağım, belimsin.
(Yiğitliğin besbelli.)
Karaltına kolumu toplarım,
Esenliğini, yiğitliğini,
Kervanlardan sorarım,» —
Deyip böylece Karaça,
Bensiz ak boz kısrak aldı, der,

Had become rich at a stroke.
Then it was that Karaça,
Giving Akkula to Manas,
Turning toward the qibla:
Saying «Amin!», opening his palms —
«My child Manas, if you die not,
Spill the blood of whoever assails you,
Whoever rises to grapple with you,
May his soul leave him, none surviving.
You are my great one, my lion,
My people, but a remnant left —
It is you who will clasp them to your breast.
Keep your arm ready for war,
Watch and be wary, my Manas:
Asking «How do you fare?» —

When Karaça has grown old,
Come, ask after my state!
A hero are you, a lion are you,
The little people whose wits are astray —
It is you again who will clasp them to your breast!
Watch over the land and try it,
My place is the river Lob,
From there be sure to seek word of me!
May your every deed be even and whole,
May the foe who tramples against you
Be cut off at the root and dwindle!
You are my great one, my lion,
My brave one now is found,
You are my stay, my loins.
(Your valour is plain to see.)
To your dark shape I rally my arm,
Of your welfare, of your valour,
I shall ask the caravans,» —
So saying, Karaça
Took a white-grey mare unmarked, they say,

Ay toynaklıyı kurban kesti, der.

Doksan deveye yük vurup,
Karaça gitti bir yana,
Akkula'ya binip heybetle,
Ayköl'ün çekti bir yana.
Göz ermez sivri burna,
Devrik yamaç burnuna,
Engebeli dağın ucuna,
Sivrilen sırtın yüzüne,
Uçsuz bucaksız çölüne,
Keramet sahibi mazarın,

Aşıp varılan yerine,
Akkula ile tırıs gidip,
Aşıp vardığı yerde,
Tanrı bir iş kıldı orada,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle demeye kalmadan,
Tam karşısına çıkıverdi,
Ak sakallı bir derviş.
Derviş durup şöyle der:
«Yiğidimsin, belimsin,
Yaradan seni sağlam yaratmış,

Ruhun yüce, adın ağır,
Baş tacı ettiğim aslanımsın!
Yamanımsın, hanımsın,
Altı aslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu,
Ayköl Manas, canımsın!
Her yönün denk, tamamsın,
Altı aslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu,
Bulunmaz bir erimsin.
Bundan önce nice yıl,
Geleceğini sezip bilirdim,
Kara boz yeleli kaplan,
Gelir elbet, der dururdum.

Slew the moon-hoofed one in sacrifice, they say.
Loading the ninety camels,
Karaça went his own way,
Mounting Akkula in majesty,
Ayköl drew off his own way.
To the sharp cape past eye's reach,
To the cape of the tumbled slope,
To the tip of the rugged mountain,
To the face of the jutting ridge,
To its desert without end or bound,
Of the mazar possessed of wonder-working grace,
To the place reached by crossing over,
Trotting on with Akkula,
At the place he reached by crossing,
God worked a deed there,
Before an eye could open and close,
Before one could say this or that,
Right before him there came forth
A white-bearded dervish.
The dervish stood and speaks thus:
«You are my brave one, my loins,
The Creator has created you sound,

Your spirit lofty, your name weighty,
You are the lion I crown upon my head!
You are my fierce one, my khan,
Youngest of the six lions,
Servant beloved of Allah,
Ayköl Manas, you are my soul!
Your every side is even, you are whole,
Youngest of the six lions,
Servant beloved of Allah,
You are a hero not to be found.
For many a year before this
I sensed and knew that you would come,
The black-grey-maned tiger
Will surely come, I kept saying.

Yolunu gözleyip görmeye,
Allah Teâlâ'nın yarattığı,
Senin emanetini vermeye,
Allah'tan haber alarak,
Adı Manas, arslan, diye,
Nice yerde yanıp tutuştum.
Aslan sonunda geldi, diye,
Senin için yanıp gezdim,
Âlemi dolaşıp gözledim,
Arslan, senin uğrundan,
Nice yere vardım.
Anlatması güç bir iş,
Tanrı buyurup kut kılarsa,
Emanet veririm bir nesne.
El sıkışıp, göz görüp,
Coşup durmaktayım,
Allah'ımın kıymetli yarattığı,
Kıymetlim, senin kendine,
Kavuşmak üzereyim.
Hasretle yüzünü,
Göreyim diye geldim,
Tanrı'nın sevdiği altı çelik,
Gökten indi mahsustan,
Arslan, senin kendine,
Vereyim diye geldim.
Bunu bilen insan söz söyler,
Kına koysan altı çelik,
Canına yakın yoldaşın,

To watch your road and see you,
What Allah the Most High created —
To deliver your trust to you,
Receiving word from Allah,
His name is Manas, a lion, — saying,
In many a place I burned with longing.
The lion has come at last, — saying,
For your sake I roamed aflame,
I wandered the world and watched,
Lion, for your sake
To many a place I came.
A deed hard to recount —
If God ordains and grants His blessing,
I deliver a thing in trust.
Clasping hands, seeing eye to eye,
I stand here overflowing,
The precious creation of my Allah,
My precious one, with your very self
I am about to be united.
With longing, your face
I came that I might see,
The six steels beloved of God
Came down from heaven of set purpose,
Lion, to your very self
I came that I might give them.
He who knows this speaks a word:
Sheathed in the scabbard, the six steels —
The comrade dear to your soul,

Kından çeksen altı çelik,
Çaldığını yaran kaplanın.
Ölçüp kından çektiğinde,

Karşısına can durur mu,
Öfkeyle savurursan,
Bölünmedik düşman kalır mı?
Gazaya girsen ahdin o,
Boğuşmaya girsen altı çelik,
Sayısız koldan yaman yoldaşın.

Drawn from the scabbard, the six steels —
The tiger that cleaves what it strikes.
When measured and drawn from the sheath,
Can any soul stand before it?
If you swing it in wrath,
Does any foe remain uncloven?
Go to holy war — it is your oath,
Go to the grapple — the six steels,
Your fierce comrade of numberless hosts.

Yönelip çeksen kılıcı,
Karşına insan durur mu,
Var gücünle savurursan,
Bölünmedik insan kalır mı?
Allah verdi altı çeliği,
Hepsi çelik, dümdüz keskin,
Keskinliği kıymetli, denenmiş,
Düşmana karşı akın salsan,
Sık ormanlı yere yol açsan,
Altı çelik en üstün mirastır.
Gaipten böylesine rastlanmaz,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü,
Yuvarlak başlı kullara,
Gökten inip kavuşarak,
Ezelden böylesi bulunmaz.

Boş sanma sözümü,
Kulak ver, oğlum, sözüme.
Dileyene kavuşan,
Gaip ihtiyarın kendisiyim,
Eteğim değen onmuştur,
Hızır'ının gözüyüm.
Gaza edip çarpışırsan,
Gerekli yoldaş bu çeliktir,
Yuvarlak başlı kullara,
Oğlum Manas, iyi bak,
Bulunmaz mülk işte budur.
Dimdik duran aziz belin,
Büküldüğünde çıkarasın,
Sinek kadar aziz cana,
Zor dayandığında çıkarasın.
Sağa sola savurursan,
Pınar gibi akar kara kan.
Haykırıp kından çıkarırsan,

Kana iyice doymazsa,
Koysan kına hiç girmez,
Heveslenip kından çıkarırsan,

If you turn and draw the sword,
Can any man stand before you?
If you swing with all your might,
Does any man remain uncloven?
Allah has given the six steels,
All steel, straight-edged and keen,
Their keenness precious, proven,
Should you launch the raid against the foe,
Should you cut a road through thick forest,
The six steels are the highest heritage.
From the unseen their like is not met,
Of all that ear has heard and eye has seen,
To the round-headed servants of God,
Descending from heaven to be joined,
Their like was never found since time began.
Do not think my word is idle,
Give ear, my son, to my word.
He who is joined to whoever asks —
I am the unseen elder himself,
Whom my hem has touched is blessed,
I am the eye of your Hızır.
If you wage holy war and clash,
The needed comrade is this steel,
For the round-headed servants of God,
My son Manas, look well —
Here is the treasure not to be found.
Your blessed back that stands upright —
Draw it when that back is bent,
For the blessed soul, small as a fly —
Draw it when you can scarcely endure.
If you swing it right and left,
Black blood flows like a spring.
If you cry out and draw it from the sheath,

If it is not sated full with blood,
Sheathe it — it will not enter the scabbard,
If you draw it from the sheath in eagerness,

Kan emmeden boş dönmez.

Gökten inen altı çelik,
Gaipten kılıç bulundu,
Halkta olmaz böyle iş.
Altı çeliğin içinde,
Kınlı kılıçların en yatkını,
Altı çeliğin en sağlamı,
Hepsinden keskini,
Tanrı'nın üstün buyurduğu,
Arslanım, senin alman için,
Adı konmuş Zulpukor,
Sağ yanının bu yüzünde,
Ağzının üst kenarında,
Çizilip kalmış yazısı var,
O yazının içinde:
«Kan içici Manas alır» diye,

Kudret'in kendisinden,
Çizilip gelmiş yazısı var.
Bak, Manas, yavrum,
(Kara dinli nice halk var)
Sıradan insana rast gelmez,
Aslan adını almadıkça,
Sahipkıran olmadıkça,
Bundan başka kula,
Böyle kılıç bulunmaz.
Emanet verdim altı çeliği,
Mübarek kılıp alınız,
Kendine sataşan güçlüye,
Kıpkızıl kırgın salınız!
Kakançın'a, Beecin'e,
Zorba Kıtay eline,
Layık kılınmış altı çelik,
Zulpukor'u kendin al.
Dediğime uyunuz,
Göz yumulup can çıksın,
Elindeki armağanı,
Ondan sonra veriniz,

It returns not empty without drinking blood.
The six steels descended from heaven,
From the unseen the sword was found,
Among the people no such thing exists.
Among the six steels,
Most fitting of the sheathed swords,
Soundest of the six steels,
Keenest of them all,
Ordained supreme by God —
My lion, for you to take it,
Its name is set: Zulpukor,
On this face of its right side,
On the upper edge of its blade,
There is an inscription graven fast,
And within that inscription:
«The blood-drinker Manas shall take it» — saying,
From the Almighty Power Himself
There is an inscription come down graven.
Look, Manas, my child,
(Many a folk there is of the black faith)
It chances not to common men,
Until one bears the name of lion,
Until one is a sahipkıran,
For any other servant of God
No such sword is found.
I have given the six steels in trust,
Take them and hold them blessed,
Upon the mighty one who assails you
Loose the crimson slaughter!
Upon Kakançın, upon Beecin,
Upon the tyrant land of Kıtay,
The six steels were made fitting —
Take Zulpukor for yourself.
Heed what I have said,
Till the eye closes and the soul departs,
The gift that is in your hand —
Give it only after that,

Sözüme kulak veriniz,
Bütün canını esirgemeden,

Şahbazdan binini bulunuz.
Hızır değmiş başına,
Yamanım, dinle sözümü,
Şahbazların hepsi denk gelir,
Gaip değmiş başına,
Nicelerin hepsi rast gelir,
Baabedin değmiş başına,
Bahadırların hepsi kavuşur.
Eren gelir, aslan gelir,
Usanmadan bekleyip yoldaş topla,
Kendine denk er gelir,
Kırk yerden gelir kırk çoro,
Kırk çoro değil, onlar,
Şahbazım, senin kendine,
Asrı bozacak kırk yâren.
Huyunu bulursan kırk kaşka,

Kırkının hâli kırk başka,
İncitmeden bakarsan onlara,
Asrı bozacak gök kaşka.
Dediğim budur, uyunuz,
Hazinene koyunuz,
Sağlamca saklayınız,
Söylenen söze uyunuz,
En sonunda bunları,
Sahibini bulup veriniz.
Halkına geri varınız,
Altay'dan geldin yorularak,
Semirip dinç kalınız!»
Gökten inen altı çeliği,
Ayköl'ün eline verdi:
«Ey Manas, sözümü dinle» deyip,
Adı Kızır olan derviş,
Yeniden düştü yoluna.
Kara-Buura yüce beli,
Doğruca Manas aştı şimdi.

Give ear unto my word,
Sparing nothing of your soul,

Find a thousand of the falcon-brave.
Hızır has touched your head,
My fierce one, hear my word,
The falcon-brave all come to match you,
The unseen has touched your head,
How many come to chance upon you,
Baabedin has touched your head,
The bahadurs all are joined to you.
The hero comes, the lion comes,
Unwearied, wait and gather comrades,
The man who is your equal comes,
From forty places come forty çoro,
Not forty çoro are they —
My falcon, for your very self,
Forty companions to shatter the age.
If you learn their tempers — forty blazed ones,
The temper of the forty, forty ways,
If you tend them without wounding,
Grey-blazed ones to shatter the age.
This is my word — obey it,
Lay them in your treasury,
Keep them safe and soundly,
Obey the word that has been spoken,
At the very last, these things —
Find their master and give them over.
Return unto your people,
From Altay you came in weariness,
Grow sleek and rest in strength!»
The six steels descended from heaven
He gave into Ayköl's hand:
Saying «O Manas, hear my word»,
The dervish whose name was Kızır
Set out upon his road once more.
The lofty pass of Kara-Buura —
Straightway Manas crossed it now.

Kardeşini bulmuş gibi,
Duramayıp Manas sevinip,
Talas'a geri aştı şimdi.
Aziz Manas aslan olup,
Coşarak gelip vardı şimdi.
Dağılıp perişan aziz el,
Toplaşıp karşıladı şimdi.

As if he had found his own brother,
Manas, unable to hold back, rejoicing,
Crossed back to Talas now.
Blessed Manas, become a lion,
Came surging onward now.
The blessed people, scattered and forlorn,
Gathered and welcomed him now.

Kara-Buura'ya, Çatkal'a,
Geniş Talas'ın boyuna,
Argın, Kırgız gönül verip,

Konup kaldığı çağ imiş,

Gündüzü kımız, gecesi kız,
Olup kaldığı çağ imiş.
Manas'ı dayanak kılıp,
Talas'ı mekân kıldı,
Sıkılınca karaca avlayıp,
Sıkılmayınca Kırgızlar,
Özgürce oynayıp yattılar,
Kırk taban çizip ordo oyununu,
Sarı düzlüğe kurdular,
Besili kuzu, kısır tayı,
Kazan kaynatıp yediler,
Çifter giyip samur börkü,
Keyifle sallanıp yattılar, der,
Koşuklaşıp aziz yurt,
Sefa sürüp yattılar, der...

To Kara-Buura, to Çatkal,
Along broad Talas's banks,
Argın and Kirghiz, giving their hearts,
It was the season they settled and stayed,
Kumis by day, maidens by night —
It was the season it came to be.
Making Manas their stay,
They made Talas their dwelling,
When restless they hunted the roe,
When not restless, the Kirghiz
Lay sporting free at ease,
Tracing forty lines for the ordo game,
They laid it out on the yellow plain,
Fattened lamb and barren foal,
They boiled the cauldron and ate,
Wearing sable börks in double fold,
They lay swaying in delight, they say,
Trading verses, the blessed people
Lay revelling in bliss, they say...

ALTINCI BÖLÜM

BAKAY, KIRK ÇORO VE HANLIK

Akkula'nın üstünde Talas'a dönen Manas'ın yolunu Kızır kılığındaki derviş keser ve ona gökten inen altı çelik kılıcı teslim eder; en yücesi Zulpukor'un üstünde Tanrı yazısıyla "Kankor Manas alat" yazılıdır ve kırk yerden kırk çoronun geleceği müjdelenir. Dağılmış akrabalarını bulmaya ant içen genç han tek başına yola çıkar; Sarı Özön boyunda karşılaştığı heybetli yabancı, Kadır gecesi gördüğü rüya üzerine on iki yıl onu arayan Bay oğlu Bakay çıkar — ak kısrak kurban edilir, "iki dizgin, bir yular" Bakay'a verilir. Bozkırda uyurken bulunan yetmiş dil bilen hatip Acıbay da katılınca üç yiğit ellerini kana batırıp "birimiz oka uçarsak hepimiz birlikte ölelim" diye ant içer. Bakay'ın güneşi bağlayıp yedi gün dolu yağdıran caycılık büyüsüyle canlı-sihirli tüfek Akkelte geri alınır; Talas'a dört yandan yiğitler akar — kırkların başı geçimsiz Kırgıl çal, falcı Kara Tölök, ozan Irçı uul, Er Şuutu ve ötekiler — ve kundaktaki Sırgak geleceğin çorosu diye Manas'a sunulup Çıyırdı'nın sütüyle büyütülür.

Halka tamamlanınca sıra hesaba gelir: Margalan'da oturup Müslüman şehirlerini haraca kesen Kıtay hanı Alööke, baş ayarının "Manas durdurulamaz" sözü üzerine altın tahtından düşüp hazinesini halka saçarak kaçar; Kum-Arık boyunda kuşatılıp "gelin gibi" diz çöker, hazinesini ve oğlu Koñurbay'ı sunar, ama "yedi atamın öcü var" diyen Manas Zulpukor'la başını keser. Zaferin toyunda Koşoy söz alır — "iki dizgin, bir yuları Manas'a verelim" — ve sekiz han, altın çiçekli halının uçlarından tutup

Manas'ı han kaldırır. Ardından deve ordulu zorba Şooruk kan seferi gelir: minareden Manas'ın çevresindeki kırk çilten alayını gören han "Köndüm!" deyip bütün halkıyla İslam'a girer ve kızı Akılay'ı seksen güzelin başında Manas'a sunar; Bakay da yedi yıldır yolunu bekleyen Körpöyan'a kavuşur. Bölüm, Beecin'de babasının ölüm haberiyle tahttan yuvarlanan Karıkan'ın huzurunda Koñurbay'ın intikam yemini etmesi ve kâhin hanın "altı yıl bekle" diye onu dizginlemesiyle, ufka yeni bir kara bulut asarak kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~27.500–38.100
- Anlatı zamanı: Altı kılıcın verilişinden kırk çoronun tamamlanmasına, Alööke'nin devrilişinden han kaldırılmaya ve Akılay'ın alınışına
- Ana mekânlar: Talas ve Keñ-Kol; Sarı Özön; Kerke kan'ın şehri; Margalan ve Kum-Arık; Şooruk'un çöl ülkesi; Beecin (Kakançın) sarayı
- Merkez kişiler: Manas, Bakay, Acıbay, Kırgıl çal, Irçı uul, Sırgak, Koşoy, Alööke, Şooruk, Akılay, Körpöyan, Koñurbay, Karıkan, Kızır
- Kilit motifler: gökten inen altı kılıç ve Zulpukor, kan kardeşliği andı, Akkelte'nin geri alınışı, hava büyüsü (caycılık), halı üzerinde han kaldırma, yenilen hanın din değiştirmesi, intikam yemini
- Karalaev damgası: nesnelerle kahramanların önceden birbirine "yazılmış" olması (kılıçtaki, tüfekteki, defterdeki adlar); zafer sahnelerinin ortasına Koñurbay'ın yeminiyle geleceğin gölgesinin düşürülmesi

TÜRKÇE METİN

Manas'ın Talas'tan Çıkıp Bakay ile Acibay'a Rastlaması2

Ulu Talas'ta durdu,
Kula atı şahlandırıp,
Yiğit Manas o zaman
Soydaşlarını yokladı.
«Dünyanın dört bucağını
Dört kez dönüp taramazsam,

Dev geçinen eli vurmazsam,

Soydaşımı bulmazsam,
Manas olmadan öleyim,
Doğmadan batıp gideyim!
At koşturup dörtnala,
Ay-âlemin tümünü
Yora yora dolaşıp,
Akkula gibi küheylana bineyim,
Bulayım, sürülüp gidip yiten

Baba bir yakın soydaşı.
Yılkım tümen, malım bol,

Besili duran malım içinde
Asıl nüshada böyle bir bölüm yok

Tutup binecek küheylan yok,
Arayıp bulsam soydaşı,
Zerre kadar hasretim kalmaz!
Bir arada kalmış obası yok,
Horlanıp giden soydaşın
Nereye gittiğinden haber yok.
Sefere binilecek Akkula'ya
Durmaksızın binmezsem,

ENGLISH TRANSLATION

Manas Sets Out from Talas and Comes upon Bakay and Acibay2

He halted in great Talas,
Rearing up his dun steed,
Valiant Manas at that hour
Called his kinsmen to mind.
«If I do not circle four times
And scour the four corners of the world,
If I do not strike the land that boasts itself a giant,
If I do not find my kinsmen,
Let me die without being Manas,
Let me sink away as though unborn!
Galloping my horse at full stretch,
Divining my way as I roam
The whole of the moonlit world,
Let me mount a courser like Akkula,
Let me find the near kinsman of one father,
Driven away and lost.
My herds are ten thousand, my wealth abounds,
Yet among my well-fattened stock
There is no such section in the original manuscript

There is no courser to seize and mount,
Could I but seek out and find my kinsman,
Not a grain of longing would remain!
No camp of his stands gathered together,
Of the kinsman driven off in scorn
There is no word of where he has gone.
If I do not ride without ceasing
Akkula, mount for the long campaign,

O, dağılıp giden soydaşın
Ölüsüyle dirisini
Durmaksızın bilmezsem.
Dönüp soydaş bulmazsam,
Hunhar yurdu vurmazsam,
Manas olmadan öleyim,
Doğmadan batıp gideyim!
Hunhar yurtla boğuşup,
Halkına savaş açayım,
O, başıboş yiten soydaşın
Ölmezsem birini bulayım!
Dayanağımı bulamadan,
Bu sıkıntıda nasıl durayım,
Tanrı'nın verdiği şu kuru canı
Nasıl olur da yalnız korum!
Gaipten gelme yüğrük Akkula'yı

Dosdoğru sürüp başını çevirmezsem,
Tükenen soydaşlar uğruna
Cihanı kırıp geçirmezsem!
Rast gelenle çatışıp,
Karşılaşanla vuruşup,
Zahmeti pahalı tulparın
Dizginini düz çekip çevirmezsem,
Tükenip giden soydaşın
Baksam, sekizmiş sayısı,
Bu can ölüp gidene dek
Sonuna dek kanlarını sormazsam,
Kendini üstün gören kalabalık ele

Vuruşup savaş açmazsam,
Çaresiz zavallı soydaşı
Arayıp bulup almazsam!

Altay'da doğdum ben,
Boy atıp er oldum,
Er oğluyla denk oldum,

If I do not learn without ceasing
The dead and the living
Of that kinsman scattered and gone.
If I do not turn back and find kinsmen,
If I do not strike the bloodthirsty land,
Let me die without being Manas,
Let me sink away as though unborn!
Grappling with the bloodthirsty land,
Let me open war upon its people,
Of that kinsman strayed and masterless
Let me find one at least, if I do not die!
Without finding my support,
How shall I stand in this distress,
This bare soul that God has given —
How could I keep it all alone!
If I do not drive straight ahead and turn the head
Of swift Akkula, come from the unseen,
If I do not smite the whole world through
For the sake of kinsmen perished!
Clashing with whoever crosses me,
Striking whoever meets me,
If I do not draw straight the rein
Of the tulpar whose toil is dearly bought,
Of the kinsman dwindled and gone —
When I look, their number was eight,
If, until this soul dies away,
I do not demand their blood to the last,
Upon the teeming host that deems itself supreme
If I do not fall in battle and open war,
The helpless, wretched kinsman —
If I do not seek him out, find him and take him!
In the Altay I was born,
I shot up tall and became a man,
I stood the equal of heroes' sons,

Andıkça içim kor olur,

Soydaştan hepten yoksun kaldım.
Heybetim dağın yarısı:
«Soydaşsız kaldı bu Manas,
Doğmadan batıp gitsin!» dedirtmeden,

Perverdigâr Yaradan
Alnımıza yazmış meğer —
Hepimizi dağıtan,
Sürgün soydaşlar uğruna
Hak yoluna baş koymazsam,

Yolunu yitirmiş yurdumun
Birini komadan derlemezsem,
Yurduma zulmedenlerin
Birini komadan kırmazsam,
Manas olmadan öleyim,
Doğmadan batıp gideyim!»
Coşup boz yeleli durmadan,
Ateş gibi gözleri parladı,
Heybetle kabaran yiğidin
Kan içici öfkesi tuttu.
Belirdikçe gücü taşıp,
Bahadırın yüzüne baksan,
Beş çorap edecek tüy bitmiş,

Kederlenip, koca aslan
Hışımla doldu şimdi,
Sertçe gayrete geldi şimdi:
«Kadir Allah, yol ver!» diye,
İşte bunu diledi şimdi.
Arslan gibi atılıp,
Görenin yüreği ürperip,
O an boz yeleliyi görsen,
Boz yelelilik hâli belirip,
Atmaca gibi davranıp,
Eşsiz hunhar kaplan
Gaipten akıl bulup,

Each time I remember, my heart turns to embers,
I am left wholly bereft of kinsmen.
My majesty is half a mountain:
«This Manas is left without kinsmen,
Let him sink away as though unborn!» —
before they say it,
The Provider, the Creator,
Has written it on our brows, it seems —
For the exiled kinsmen,
Scattered every one of us,
If I do not lay down my head on the path of Truth,
If I do not gather in, leaving not one,
My people who have lost their way,
If I do not cut down, sparing not one,
Those who tyrannized my land,
Let me die without being Manas,
Let me sink away as though unborn!»
Surging without cease, the grey-maned one,
His eyes flashed like fire,
The warrior swelling with majesty
Was seized by blood-drinking wrath.
His strength overflowing as it rose,
Look upon the batyr's face —
Bristles had sprouted enough for five socks of felt,
Grieving, the mighty lion
Was filled now with fury,
Now he was fiercely roused:
«Almighty Allah, grant me the road!» —
This was what he now implored.
Springing like a lion,
The heart of any who saw him shuddering,
Behold the grey-maned one at that instant,
The grey-maned bearing coming upon him,
Moving like a sparrowhawk,
The peerless bloodthirsty tiger,
Finding counsel from the unseen,

Hışmını salıp, içi yanıp,
Yiğit boz yeleli hazırlanıp:
«Karşıma çıkan adamın
Saldırıp elini vurmazsam,
Ayrı düşen soydaşın
Dirisini arayıp bulmazsam,
Ölüme baş koymazsam,

Loosing his fury, his heart aflame,
The valiant grey-maned one made ready:
«If I do not fall upon and strike the hand
Of any man who crosses my path,
If I do not seek out and find alive
The kinsman fallen away from me,
If I do not lay down my head for death,

Derinlere düşen soydaşın
Hiçbirini komadan izini sürmezsem.
Karahan atam öldüğünde
Kanlı yağma etmişler,
Nicelerini paralayıp,
Erenlerini kırmışlar.
Dünyanın dört bucağında
Hanlı yurtlar yağmalayıp,
Soydaşımı bölüşmüşler,
Tutsaklıkta nicesi
Kıyametin yüzünü görmüş,
Dönüşü olmayan asıl yurdu
Halkımın çoğu görmüş.
Bahadır geçinen soydaşı
Basıp girip bağlamışlar,
Yiğitlik taslayan erini
Boş yere kurutup yere sermişler.

Of the kinsman fallen into the depths,
If I do not trail every one, leaving none.
When my forefather Karahan died
They wrought a bloody pillage,
Tearing many to pieces,
They cut down his saintly men.
In the four corners of the world
They plundered the khan-ruled lands,
They divided my kinsmen among them,
Many in captivity
Have looked on the face of doomsday,
The true homeland of no return
Most of my people have seen.
The kinsman who counted himself a batyr
They stormed in and bound,
The man who fancied himself valiant
They withered in vain and laid on the ground.

Elimi sefil kılıp,
Ganimet diye almışlar ya,
Düşündükçe, yurdumu da.
Tırnak değen, göz gören,

Vardıkları yeri vurmazsam!
Ganimet edip perişan eden,
Elimi alan halkı vurmazsam.

Kurtarmazsam yurdumu,
Ayırıp çekip almazsam
Sürgünde gezen elimi!

They made my people wretched,
Took them off as spoils of war,
And, when I think on it, my homeland too.
Wherever nail has touched, wherever eye has seen,
If I do not strike every place they reached!
If I do not strike the folk who took my people,
Who made them booty and brought them to ruin.
If I do not deliver my homeland,
If I do not wrest apart and take back
My people wandering in exile!

Ecel yeter de ölmezsem,

Tutsak düşen yurdumu
Doğruca bulup görmezsem,
Mızrak mızrağa alay bozup,
Ecel bulup oka uçup,
Ordalı yurdu bölüşüp,
O soydaş yurt uğruna
On iki ay durmadan ölüşüp,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Bütün yurtları dolaşıp,
Ok geçmez zırhı kuşanıp,
Yerin dibi Celpiniş'i
Yedi kez dönüp dolaşıp,
Nice diyara varmazsam,
Ölüsüyle dirisini

If my appointed hour comes not and I do not die,
If I do not go straight and find
My homeland fallen captive,
Breaking ranks lance against lance,
Meeting my hour, flying to the arrow,
Dividing the horde-ruled land,
For the sake of that kindred land
Dying twelve months without respite,
Roaming all the lands
That ear has heard of and eye has seen,
Girding on armour no arrow can pierce,
Round Celpiniş at the world's bottom
Circling seven times about,
If I do not reach many a realm,
Their dead and their living

Ayırt edip bilmezsem,
Soydaşlarım uğruna
Cihana kırgın salmazsam,
Manas olup böbürlenip
Kasılıp gezmem kurusun,
Bu Talas'a sahip olup
Kurulup durmam kurusun!
Malımın hepsinden geçip,
Nice şehri dolaşıp
Yetimleri bulmazsam,
Vardığım yerlerin hepsini
Kökünden kazıyıp vurmazsam,
Gün batıya yol alıp,
Kızılbaş yurdunu kırmazsam.
Tulpar atları koşturup,
Âlemin tümünü
Kavgayla dolaşıp,
Yiğitliğimi ele yayıp,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü,
Vardığım yurda baş eğdirip,
Sözümü dinleyen adamı
Sözle yola getirip,

If I do not tell apart and know,
If, for my kinsmen's sake,
I do not loose slaughter upon the world,
May my strutting about puffed up
In the name of Manas wither away,
May my sitting enthroned as master
Of this Talas wither away!
Forsaking all my wealth,
If I do not roam many a city
And find the orphans,
If I do not raze from the root
Every place that I reach,
If I do not take the road to the sunset
And cut down the Kızılbaş land.
Galloping tulpar steeds,
Roaming the whole of the world
In battle and strife,
Spreading my valour among the peoples,
Bowing the heads of every land I reach,
That ear has heard of and eye has seen,
Bringing to the road by words
The man who heeds my word,

Sıkı bir akın salmazsam,
Dil bilmeyen adamı
Güçle basıp almazsam.
Göstermezsem aslanlığı,
Nice yerde etmezsem
İnsanüstü yiğitliği.
«Atım tektir» diyenin
Atını kesip toy edip,
Yoksul ele yedirip,
Söz dinlemez düşmana:
«Yedi bitirdi Manas!» dedirtip,
Nice temaşa etmezsem!
Hırlayıp güç gösterse,
Erenlerini devirmezsem,
«Kendim tekim» diyenin
Kendini kesip doymazsam!
Ta dipteki Beecin'i, ulu Meke'yi
Baştan başa gezip dolaşmazsam,
Haykırıp mızrak uzatıp,
Ganimet edilip götürülen elimi,

If I do not loose a relentless raid,
If I do not crush by force
The man who knows not my tongue.
If I do not show the lion's nature,
If I do not work in many a place
Valour beyond mortal man.
Slaughtering for a feast the horse of him
Who says «My horse is peerless»,
Feeding it to the destitute,
Making the defiant foe declare:
«Manas has devoured it all!» —
If I do not make many such a spectacle!
If it snarls and shows its strength,
If I do not topple its saintly men,
If I do not slaughter the very man
Who says «I myself am peerless»!
Beecin at the farthest depth, great Meke,
If I do not travel them end to end,
Crying out, thrusting the lance,
My people carried off as booty,

Düşünüp arayıp bulmazsam,
Bahadırlığım nerede kalır?!
Azılı düşman çıkarsa karşıma,
Kendisini tutup boğazlamazsam,
Yolunu şaşırmış bu ele
Sağlam bir kale olmazsam,
Manas olup gürleyip
Kasılıp gezmem kurusun,
Bu ele baş olup
Kurulup durmam kurusun!
Yerin dibi Celpiniş'i,
En ucu Çoñ-Beecin'i
Yedi kez dönüp taramazsam,
Kanadın yorulduğu, ayağın yettiği
Yere değin varmazsam,
Heybetli şehir Kara-Kır'ı,
Kap-Too'yu da katıp aşmazsam,

If I do not ponder, seek and find them,
Where then does my valour stand?!
If a ferocious foe comes out against me,
If I do not seize him and cut his throat,
If I am not a stout fortress
To this people that has lost its way,
May my thundering about puffed up
In the name of Manas wither away,
May my sitting enthroned as head
Of this people wither away!
Celpiniş at the world's bottom,
Çoñ-Beecin at the utmost end,
If I do not circle and scour them seven times,
If I do not reach the very place
Where the wing tires and the foot attains,
The majestic city Kara-Kır,
If I do not cross Kap-Too along with it,

Kan içenlerden, boz yelelilerden
Eren arayıp bulmazsam —

Kazaya uğrayıp öleyim,
Kadir Allah'ın yazdığını
Boynuma gelirse göreyim!»
Durmadan boz yeleli bunu deyip,
Çarpacak dağ bulamadan,
Vuruşacak düşman bulamadan,
Çiğneyecek taş bulamadan,
Koparacak baş bulamadan,
Hışımlanıp atılıp,
Hunharın hâli işte bu.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Ölçüsüz pehlivan, kan içici,

Pehlivanlığı bambaşka,
Damarına basıldı mı
Kıtay'ı bozguna veren namlı er.
Yetkinliğiyle yer bulan,
Kara Kalmak, kalabalık Mancu ile

Çarpışa çarpışa el bulan.

Hışımlanıp dikildi mi,
Halkı candan umut kesip,
«Kara yollu hunharımız
Neler eder ki şimdi» deyip,
Ahali telaşla kaygılanıp,

Yiğit boz yeleli beyin
Gönlü nasıl olur, diye,
Henüz düzelmemiş bu yurdu
Öfkesi tutsa düzeltip,

Tümünü derleyip alır, diye,
Belası ağır büyük savaşa
Bu hunhar hepimizi sürüp

Among the blood-drinkers, the grey-maned ones,
If I do not seek out and find a saintly man —
Let me meet calamity and die,
What Almighty Allah has written,
If it falls upon my neck, let me see it!»
Ceaselessly the grey-maned one spoke thus,
Finding no mountain to smash,
Finding no foe to fight,
Finding no stone to trample,
Finding no head to tear away,
Hurling himself in fury —
Such is the state of the bloodthirsty one.
Of middling height, broad of shoulder,
A wrestler beyond measure, a blood-drinker,
His prowess like no other,
Once his sore vein is trodden,
The famed hero who routs the Kıtay.
Who by his mastery won his place,
Who through battle upon battle won a people
From the Kara Kalmak, the teeming Mancu.
Once he rears up in fury,
His folk despair of their lives,
«Our black-pathed bloodthirsty one —
What will he do now?» they say,
The people fretting in alarm,

Wondering how the heart might be
Of the valiant grey-maned bey,
This land not yet set aright —
Should his wrath seize him, he will set it aright,
He will gather in the whole of it, they said,
Into the great war whose bane is heavy
This bloodthirsty one will drive us all

Bizi kırıp geçirir, diye,
Kara niyetli Cakıp'tan,
Ansızın hışımlanırsa
Kara yeleli bahadırdan
Hangi can sağ kalır, diye,
Kaplan hışımlanırsa
Şurada duran Kırgız'ı
Tümden derleyip alır, diye,
Akılları başlarından gidip,
Allak bullak çalkalanıp,
Karmakarışık söyleşip,
Yurdu telaşla çığrışıp,
Ahalinin aklı gidip,
Şaşkın şaşkın yurt durdu,
Hunhar Manas kaplan
Telaşsız yurda söz etti:
«Bu yıl, yurdum, sözümü dinle!
Kırılmış yurdu askere sürüp
Hangi murada ereyim,
Dünyanın dört bucağını
Dört kez dönüp vurmaya,
Kendim yalnız gideyim.
Flamalı yetkin sırlı mızrağı
Sallayıp ele alayım,
Yeri kaplayan düşmana
Tek başıma kırgın salayım.
Yalın belime kuşanıp,
Yeri kaplayan düşman olsun,
Yeri ezen dava olsun,
Tek başıma dalıp saldırıp,
Cennet misali kent, ulu yurt,
Ucuna değin tarayayım,
Bu yurdu zahmete sokmadan
Kendim tek başıma varayım.
Ölümü ortak, canı bir

And cut us down to the last, they said,
From black-hearted Cakıp's son,
If suddenly he flies to fury,
From the black-maned batyr
What soul will come out alive? they said,
If the tiger flies to fury,
The Kirghiz standing here
He will gather in altogether, they said,
Their wits fleeing from their heads,
Churning in utter turmoil,
Talking all in confusion,
The land crying out in alarm,
The people's senses gone,
The land stood dazed and bewildered,
The bloodthirsty tiger Manas
Spoke to the land without alarm:
«This year, my land, heed my word!
Driving a broken land to the levy —
What desire would that fulfil?
To circle four times and strike
The four corners of the world,
I shall go alone, myself.
The bannered, masterful, mystic lance —
Let me take it up and brandish it,
Upon the foe that covers the earth
Let me loose slaughter single-handed.
Girding my bare waist,
Be it a foe that covers the earth,
Be it a feud that crushes the earth,
Plunging in to attack alone,
The city like paradise, the great land,
Let me scour it to its farthest edge,
Without putting this land to hardship
Let me go alone, myself.
Death held in common, one in soul —

Can diye Tanrı yaratmışsa,
Can yoldaşımı bulayım,
Gücüm yeterse çarpışıp,

If the Lord created him as a soul,
Let me find my soul's companion,
If my strength suffices, clashing,

Vuruşa tek başıma varayım,
Hâlim yeterse atışıp,
Nice atışma salayım.
Kimini ağlatıp,
Kimini inletip,
Eli üzüp de nideyim,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Yerlerin hepsini dolaşıp,
Yalnız kendim gideyim» —
Deyip, işte böyle, kaplan,
Kızır'ın kutsadığı yiğidin
Yurtla boğuşmadan
Yiğidin Manas durur mu,
Soydaşım yok diye durmadan,
Hışımlanıp coşarak,
Hunhar Manas kabarıp,
İvedi namaz kılıp,
Akkula'yı eyerleyip,
Hışımla kurulup,
Hunhar aslana baksan,
Kana doymaz Zulpukor
Sol yanına bağlanıp,
Keskin ağızlı mızrak alıp,
Halkı telaşla yanıp,
Altın yanaklı ay balta
Yalın bileğe asılıp,
Talas'a dikilmiş çınar,
Beyinizin bindiği —
Deve gibi altın taht,
Hanlı yurt çığrışıp,
Ahali durdu kaygıyla.
Akkula ile heybetle,
Arslan bey o zaman
Kalabalık yurttan ayrılıp,
Sürüp gittiğinde çok elin
Gönlü kaldı bölünüp,
Beye bakıp durdular,
Ulu dağ gibi görünüp.
Yiğidin hâlini sorma,

Let me go alone into the fray,
If my state suffices, skirmishing,
Let me loose many a duel.
Making some of them weep,
Making some of them groan —
Why should I grieve the people?
Roaming every place
That ear has heard of and eye has seen,
I shall go alone, myself» —
So saying, behold, the tiger,
The warrior blessed by Kızır —
Without grappling with a land
Would the valiant Manas stand still?
Restless, saying «I have no kinsman»,
Surging up in fury,
Bloodthirsty Manas swelling,
Praying a hurried prayer,
Saddling Akkula,
Settling himself in wrath —
Look upon the bloodthirsty lion:
Zulpukor, never sated with blood,
Bound at his left side,
Taking the keen-edged lance,
His folk burning with alarm,
The gold-cheeked moon-axe
Hung on his bare wrist,
The plane tree planted in Talas,
That which your bey has mounted —
The golden throne like a camel,
The khan-ruled land crying out,
The people stood in sorrow.
In majesty upon Akkula,
The lion bey at that hour
Parted from the teeming land,
And as he rode away, the hearts
Of many a people stayed behind, torn,
They stood gazing after the bey,
Who loomed like a great mountain.
Ask not the state of the warrior —

Sağ omzu genişmiş,
On iki azası denkmiş,
Ölçüsüz, bambaşka bu hunhar,

Oyrot'u bozacak aslanmış.
Ulu dağ gibi dev çıksa,
Geri dönmeden, göz yummadan
Saldıracak hâli görünür,
Doksan dağı yol edip
Aşacak hâli görünür.
Âlemi tarumar edip
Basacak hâli görünür,
Çelikten demir kalkanı
Kuşanacak hâli görünür,
On sekiz bin âleme
Sataşacak hâli görünür.
Talas'tan çıkıp ayrılıp,
Tanrı'nın sevdiği kaplanın
Hunharlık hâli görünüp,
Sultan da odur, dayanak da odur,
Mihnet çeken bir avuç elin
Güvendiği aslan da odur,
Tedbiri çetin, heybeti güçlü,
Bir avuç Kırgız, bu elin
Arka verdiği beli odur,
Talas'tan Ayköl ayrılıp,
Bindiği Kula küheylanı,
Boz yeleli beyin o zaman
Aradığı soydaşıydı.
Kendisi bahadır olduktan sonra
Soydaşını bulmaz olur mu?
«Sağ esen soydaş bulup
Döner mi ki hunhar, diye,
Hunhar geri gelene dek
Basıp geçer mi ki, ah,
Kaynayan kalleş Kıtay, diye,
Boz yamaçlı dağ da çok,
Dağ gibi hunhar olmasa

His right shoulder was broad,
His twelve limbs were matched,
Measureless, like no other, this bloodthirsty one,
A lion to rout the Oyrot.
Should a giant rise like a great mountain,
Without turning back, without blinking,
He looks ready to attack,
Making a road of ninety mountains
He looks ready to cross them.
Throwing the world into havoc
He looks ready to crush it,
The iron shield of steel
He looks ready to gird on,
Upon the eighteen thousand worlds
He looks ready to fall.
Setting out and parting from Talas,
The tiger beloved of the Lord,
His bloodthirsty bearing showing forth,
He is the sultan, he is the support,
Of the toil-worn handful of people
He is the lion in whom they trust,
Stern in counsel, mighty in majesty,
The handful of Kirghiz, this people —
He is the loins on which they lean,
Ayköl parting from Talas,
The dun courser that he rode —
It was his kinsman that the grey-maned bey
Was seeking at that hour.
Being himself a batyr,
Would he fail to find his kinsman?
«Finding his kinsmen safe and sound,
Will the bloodthirsty one return? they said,
Before the bloodthirsty one comes back,
Will they overrun us, ah,
The seething, treacherous Kıtay? they said,
Many are the grey-sloped mountains,
Without the mountain-like bloodthirsty one

Kargaşa çıkaracak düşman da çok.
Manas dönüp gelene dek,
Yurdu sağ esen görene dek,
Naralar atan düşman çıksa,
Amansız çetin dava çıksa,

Many are the foes who would stir up chaos.
Until Manas comes back again,
Until he sees his land safe and sound,
Should a war-crying foe appear,
Should a merciless, grim feud arise,

Ayköl Manas burada yok,
Hâlimiz nice olur?» diye,
Kocakarı ağlayıp, ihtiyar sızlanıp:
«Çevremiz kara dağ,
Talas bize yurt imiş,
Kanatlıya çarptırmadan,
Kamçılıya vurdurmadan,
Hunhar Manas bu eli
Koruyup gözeten ermiş,
Şu Manas gelmezse,
Bizi hangi düşman yer ki?!»
Yurdu sızlanıp bunu düşünüp:
«Sungur doğmuş kaplan
Hem sığınaktı, hem dayanaktı,
Kara Kalmak'tan, Mancu'dan
Göçürüp alıp, sağ esen
Getiren er idi.
Yine dönüp gelene dek,
Halkının yüzünü görene dek,
Esen olsun Manas'ım,
Hür yatsın Talas'ım!
Yaradan, can diye yarattınsa,
Yurt olsun Keñ-Kol ile Talas,
Esirge Ayköl Manas'ı!
Manas sağ olursa eğer,
Bir iyilik görürüz,
Manas'ın gözü yumulursa,
Hepimiz birden ölürüz!
Âmin!» deyip el açıp,
Yurdu böyle düşünür — diye.
Gökte Allah'ın güneşi bulutlanıp,
Geride kalan yurdun tümünün
Başına altmış kaygı birden gelip,

Ayköl Manas is not here —
What will become of us?» they said,
The crone weeping, the elder moaning:
«Black mountains ring us round,
Talas has been our home,
Letting no winged thing strike us,
Letting no whip-bearer beat us,
Bloodthirsty Manas has been the saint
Who guarded and watched over this people,
If that Manas does not come,
What foe will not devour us?!»
The land moaned and pondered this:
«The tiger born a gyrfalcon
Was both refuge and support,
From the Kara Kalmak, from the Mancu,
He was the man who carried us off
In migration and brought us safe.
Until he comes back once more,
Until he sees his people's face,
May my Manas be safe and sound,
May my Talas lie free!
Creator, if Thou madest him a soul,
Let Keñ-Kol and Talas be his home,
Spare Ayköl Manas!
If Manas remains alive,
We shall see some good,
If Manas's eyes close,
We shall all die together!
Amen!» they said, opening their palms —
Thus the land was thinking, it is told.
In the sky Allah's sun was veiled in cloud,
Upon the whole of the land left behind
Sixty sorrows came at once —

On ikisine geldiğinde
Orda bozup ganimet alan
Böyle bahadır olur mu?
Alına yazılmış bahadırın
Yürüyüp giden, öz yurduna
Kaygılanmayanı olur mu?
Hem yiğitti, hem dayanaktı,
Ah, Manas, boz yeleli aslan —
Talihe doğmuş er idi.

He who at twelve years of age
Broke the horde and took its spoils —
Can there be such a batyr?
Of a batyr so written on the brow,
Can there be one who, marching away,
Sorrows not for his own land?
He was both warrior and support,
Ah, Manas, grey-maned lion —
He was a man born to fortune.

Kızır'ın kutsadığı boz yelelin
Ağır, kıymetli diyara gidiyor.
Geri gelmeden yiterse,
Yıkılır gider bahtımız,
Cihanda olmaz böyle iş!
Sanki hepten ayrılacakmış gibi,
Hasretle hıçkıra hıçkıra,
Bir daha görüşmeyiz, deyip,
Şaşkın yurtlar çığrışıp,
«Su iç» dense, ağı içen,

«Börk al» dense, baş kesen,

«Kan dök» dense, kıran koparan,

Tükendikçe tüten,
Köklü Manas aslan odur,
Öldükçe güçlenen,
Keskin Manas er odur.
Ağılın çevresi dolaşılana dek,
Konup göçtüğü yerlerde

Ağıl gibi kızıl söğüt bitmiş,
Hoca soylu beye
Koca Kızır yâr olmuş.
Geceleyip geçtiği yerde
Köklü çınar kök salmış,
Ona diş bileyen düşmanları
Tümden kırılıp hepsi,

The grey-maned one blessed by Kızır
Goes to a grave and precious realm.
If he is lost and comes not back,
Our fortune will topple and fall,
No such thing can be in the world!
As though he were parting forever,
Sobbing and sobbing with longing,
Saying, we shall not meet again,
The bewildered lands cried out —
He who, told «Drink water», drinks poison,
He who, told «Take a börk», cuts off the head,
He who, told «Shed blood», unleashes slaughter,
He who smoulders as he is spent,
Deep-rooted Manas the lion is he,
He who grows stronger as he dies,
Keen-edged Manas the man is he.
Until the fold's whole circuit is walked,
In the places where he camped and moved on,
Red willows have sprouted like a fold,
To the bey of hoca lineage
Great Kızır has been a companion.
Where he passed a night on his way,
A deep-rooted plane has taken root,
The foes who whetted their teeth at him
Have been cut down altogether,

Biri bile sağ kalmamış.
Kızır'ın kutsadığı yiğidin
Huyu herkesten bambaşka,
İnadına atıldı mı,
Cihanı bozan namlı er.
Hışımlanıp kaplan,
Yiğit Manas durmadan,
Arslan gibi bilenip,
Talihli doğmuş koca er
Talas'tan çıktı atlanıp.
Bindiği atı Akkula,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Soydaşını arayan koca er,
Yeniden boşanacak bulut gibi,
Dünyanın dört bucağını,
Hışmı yüzüne vurup,
Dört kez dönüp taramaya,

Not even one has survived.
The warrior blessed by Kızır —
His nature unlike anyone's,
Once he charges in his defiance,
The famed hero who shatters the world.
Flying to fury, the tiger,
Valiant Manas without pause,
Whetted like a lion,
The mighty man born to fortune
Mounted and rode out from Talas.
The horse he rode was Akkula,
Girding a sheathless sword,
The mighty man seeking his kinsmen,
Like a cloud about to burst anew,
The four corners of the world,
Wrath struck upon his face,
To circle and scour four times over,

Bey Manas durmadan,
Soydaşını bulup almaya
Corgonun-Bel'i aştı şimdi,
Sarı sırtlı tepecikleri
Boz yeleli Manas bastı şimdi.
Öte yanından eğilse,
Sarı yamaçlar görünür,
Vadilerden şırıl şırıl
Binlerce pınar dökülür,
Bakıp dursa, şu yer
Toprağın göbeği görünür.
Bu yerin vadisinden
Yüzü okşayan yel esmiş.
Ah, can dostum, şu yer
Kula özlenen yer olmuş.
Düzlük yanına baksa —
Kuyruklarını dikip
Kulanlar oynayıp yarışmış.
Bu yerin yamaçlarında
Homurdanıp ayılar boğuşmuş.
Koyaklarına baksan,

Bey Manas without pause,
To find and take his kinsmen,
Now crossed Corgonun-Bel,
The yellow-backed hillocks
Grey-maned Manas now trod.
Leaning over from the far side,
Yellow slopes come into view,
From the valleys, babbling and bright,
A thousand springs come pouring down,
Gazing upon it, this place
Shows itself the navel of the earth.
From the valley of this place
A wind blew that caressed the face.
Ah, my soul's friend, this place
Was a place the dun steed longed for.
Looking toward its level plain —
Their tails lifted high,
Kulans played and raced.
On the slopes of this place
Bears growled and wrestled.
Look into its ravines —

Pınarlar akıp taşmış,
Kuytu kuytu yerlerden
Bülbüller şakıyıp ötmüş,
Bülbülün sesini duyunca
Derdi olan kulun gözü yaşarmış.

Springs flowed and brimmed over,
From sheltered, hidden hollows
Nightingales warbled and sang,
Hearing the nightingale's voice,
The grieving servant's eyes brimmed with tears.

Bel bel aşıp geçerek,
Yeri görüp şaşırıp,
Coşup Manas sevinip,
Yamaçtaki geyikler
Sıçrayıp oynayıp toz koparıp,
Düzünde sıra sıra süzülüp
Tilkiler kuyruk sürüyüp,
Yamacında salınıp
Kurtlar gözünü kızartıp,
Bu yerin yamaç yanı
Boz tavşan ile tilkiymiş,
Şu duran Sarı Özön,
Bütün yerin hazinesiymiş.
Toprağın göbeği derlermiş,
Meşayihin hepsi var,
Evliyaların gezdiği yermiş,

Crossing pass after pass,
Marvelling at the sight of the land,
Manas rejoicing, exulting,
The deer upon the hillside
Leapt and played and kicked up dust,
Gliding in files across its plain
Foxes trailed their tails,
Swaying along its slope
Wolves reddened their eyes,
The hillside flank of this place
Was grey hare and fox,
That Sarı Özön standing there
Was the treasury of all the earth.
The navel of the earth, they called it,
All the sheikhs are there,
It was a place where saints have walked,

Onun için bu yere
Oluya-Ata derlermiş,
Gerçek evliya, meşayih,
Omzu yırtık, karnı aç olanın

And for that reason to this place
They gave the name Oluya-Ata,
True saints, true sheikhs,
It was a place where those with torn shoulders and hungry bellies

Mekân tuttuğu yermiş,
Kaygının, kederin, horluğun
Yitip gittiği yermiş,
Garip, düşkün insanların
Onulup düzeldiği yermiş.
Aşağısı sıcak çölmüş,
Yamacı altın yermiş,
Toprağın göbeğiymiş meğer,
Yurt tutan kul huzur bulmaz mı!

Made their dwelling,
It was a place where sorrow, grief and scorn
Vanished away and were lost,
It was a place where the forlorn and fallen
Were healed and made whole.
Its lower reach was warm desert,
Its slope was golden ground,
It was the navel of the earth, no less —
Would not the servant who settles there find peace!

Mekân edinip bekleyene

For him who makes it his abode and waits,

Yurt olacak yermiş,
Sıkıca yurt tutan adamın
Karış karış kazı yağı alıp
Bay olacağı yermiş.
Yerini görüp sevinip,
Coşup boz yeleli kaplan,
Hem boz yeleli, hem eşsiz er,
Sarı yamaçlı tepelere,
Cañırık'ın Car-Kıya'sına,
Tek atlık keçi yoluna,
Engebeli boyun geçidine
Ayköl bey vardı şimdi.
Ay gibi sarı bozkırdan
Görse gönlü ürperip,
Heybeti dağ yarısı kadar,
Rast geleni yutacak gibi,
Bakışı kaplan gibi,
Sataşan sağ kalmayacak gibi,
Soğuk sise bürünmüş,
Bakışı tam cellat gibi,
Boğa boyunlu, buğra butlu,
Çekişeni kurutan,
Kulağı örme kalkan gibi,
Bıyığına bakılsa,
Gübrelikte biten ısırgan gibi,
Sırttan çıktı bir adam.
Burnu dağ sırtı gibi,
Dudağını ısırıp çiğneyen,

It was a place fit to be a homeland,
It was a place where a man who holds it fast
Takes kazı-fat by the handspan
And is bound to become a bay.
Rejoicing at the sight of the land,
Exulting, the grey-maned tiger,
Both grey-maned and peerless man,
To the yellow-sloped hills,
To Cañırık's Car-Kıya,
To the goat-track fit for a single horse,
To the rugged pass of the ridge
Ayköl the bey now came.
From the moon-yellow steppe,
A sight to make the heart shudder,
His majesty half a mountain,
As if to swallow whoever he met,
His gaze like a tiger's,
As if no assailant would leave alive,
Wrapped in cold mist,
His gaze the very executioner's,
Bull-necked, haunched like a camel stallion,
Withering all who contend with him,
His ears like plaited shields,
Look upon his moustache —
Like nettles sprung from a dunghill,
A man came forth over the ridge.
His nose like a mountain spine,
Biting and chewing his own lip,

İki gözü çukura kaçmış,
Derininde kaynayan.
Gök tulpar soylu at binmiş,
Gök demirden zırh giymiş,
Bahadırlığı bambaşka,
Boz yeleliliği kat kat fazla.
Gök vaşak börkü giymiş,
Gök ala kalkan oynatmış,
Yüzüne hışmı vurmuş,
On iki batmanlık demir topuz

His two eyes sunk in hollows,
Seething in their depths.
He rode a horse of grey tulpar stock,
He wore armour of grey iron,
His prowess like no other,
His grey-maned bearing manifold greater.
He wore a grey lynx börk,
He wielded a grey dappled shield,
Wrath struck upon his face,
An iron mace of twelve batmans

Sağ yanına bağlanmış,
At yorup, yer taramış,
İt salıp, kuş uçurmuş,
Kınsız kılıç kuşanmış,
Arslan görünüşlü,
Çehresine hışmı sinmiş.
Sarkıp duran kirpiği
Yağlı balta sapı gibi,
Yiğitliğini görüp Bakay'ın,
Erin Manas şaşakaldı.
Manas, Manas olalı,
Manas adıyla anılalı,
Atam Cakıp sürüleli,
Bahtsız anam Çıyırdı doğuralı —
Altay'da doğup büyüdüm.
Kan akıtıp piştim,
Mızrak uzatıp alay bozup,
Kaynayıp duran Kıtay'a
«Hunhar Burut» diye ün saldım.
Alpını gördüm, aslanını gördüm,
Her türlü devi denk gördüm,
Bahadırdan böylesini görmedim.

Kalday'ı bozdum horlayıp,
Zırh giyen güçlülerinden
Nicesini mızrakladım zorlayıp,
Kazaya uğrayıp ölmedim,
Böyle bir can görmedim.
Tek başına akın edip yer tarayan,
Yetiştiğini vurup ganimet alan

Celmoguz'un biri mi?
Haykırışıp mızrağı
Uzatacak bir ermiş,

Âleme kırgını
Salacak bir ermiş.
Heybeti dağ yarısı kadar,
Rast gelse canı yutacak gibi,

Bound at his right side,
He had wearied horses, scoured the land,
Loosed hounds and flown hawks,
He had girded a sheathless sword,
Lion-visaged,
Wrath steeped into his countenance.
His drooping eyelashes
Like the haft of a greased axe —
Seeing Bakay's valiance,
The hero Manas stood amazed.
Since Manas became Manas,
Since he was called by Manas's name,
Since my father Cakıp was driven off,
Since my luckless mother Çıyırdı bore me —
I was born and raised in the Altay.
I was seasoned in the spilling of blood,
Thrusting the lance, breaking ranks,
Among the seething Kıtay
I won the name «bloodthirsty Burut».
I have seen their alp, I have seen their lion,
I have met every kind of giant as an equal,
But such a one among batyrs I have not seen.
I routed the Kalday with scorn,
Of their armoured strongmen
I lanced many by main force,
I met no calamity and did not die,
But such a soul I have not seen.
Raiding alone and scouring the land,
Striking down all he overtakes and taking spoils —
Is he some Celmoguz?
He seems a man to cry out
And level the lance,

He seems a man to loose
Slaughter upon the world.
His majesty half a mountain,
As if to swallow any soul he meets,

Çelik tırnaklı, taş yürekli,
Nereden gelme bu serseri?
Nasıl bir yerde doğmuş,
Âleme salar velvele.
Hem yiğitmiş, hem ustaymış,
Cihanı bozacak yamanmış.
Âlem yurduna bedel
Ululuk hâli görünür,
Âleme el salacak
Pehlivanlık hâli görünür.
Mızrak çevirip vursa,
Usta bir hâli varmış,
Ay-âleme toz koparan
Yamanlık hâli varmış.
El yöneten, halkı bilen

Usta erlerden biri galiba,
Ecelden geri dönmeyen

Yaman erenlerden biri galiba.

Öne düşse uğurlu,
Boz yeleliliği görünür,
Görüp dururken ben şimdi
Gönlüm fena bölünür.
Hem yiğitmiş, hem aslanmış,
Âdemoğlundan üstün ermiş.
Koyunumuz olsa ağıl ortak,
Aş içsek sofra ortak,
Belli bir yere birlikte konsak,
Yiğitlerin biri görünür.
Yüz yüze gelip dost olsak,
Hazine tutsak mal ortağı,
Ölüp gitsek iman kardeşi,
Bahadır olsak bilek yoldaşı,
Kırgına girsek dilek yoldaşı,

Vadisi konak, engin düzlük —
Konulmayacak yer mi ki?

Steel-nailed, stone-hearted,
Whence has this rover come?
In what kind of place was he born,
He casts tumult over the world.
He is both valiant and a master,
A dread one fit to shatter the earth.
Worth all the world's dominion,
A lordly bearing shows in him,
Fit to lay hands upon the world,
A wrestler's bearing shows in him.
Should he wheel the lance and strike,
He has a master's bearing,
Raising dust over the moonlit world,
He has a dread one's bearing.
One who steers a people and knows the folk —
One of the master heroes, it would seem,
One who turns not back from the appointed hour —
One of the dread saintly men, it would seem.
Auspicious if he rides in the van,
His grey-maned bearing shows,
And as I look upon him now
My heart is sorely torn.
He is both valiant and a lion,
A saint above the sons of Adam.
Had we sheep, we would share one fold,
Did we sup, we would share one table,
Did we camp together in some certain place,
He shows himself one of the valiant.
Were we to meet face to face and be friends,
A partner in wealth if we kept a treasury,
A brother in faith if we died,
A comrade in arms if we were batyrs,
A comrade in purpose if we entered the slaughter,
His valley a lodging, the plain wide open —
Is it a place one could not camp in?

İmanı bir, ortaklaşa
Olunmayacak er mi ki!
Bakay'ı görüp şaşırıp,

One in faith, in fellowship —
Is he a man one could not join!
Amazed at the sight of Bakay,

Boz yeleli durdu bunu düşünüp:
«Bunun uranı kim, aslı ne?»
Soyu kim, obası kim?
Kakançın'da doğmuş,
Kalmak'tan gelme bir kurnaz mı ki?

The grey-maned one halted, pondering this:
«What is his battle-cry, what his origin?»
What is his lineage, what his clan?
Born in Kakançın,
Is he some cunning one come from the Kalmak?

Dini iman, dini İslam,
Müslümanın biri mi?
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı kat kat,
Belli biriymiş, dayanakmış,
Âdemoğlundan üstün aslanmış,
Heybeti dağ gibi bir hanmış,
Karşısına çıkanı yok edecek
Çevik bir hâli varmış.
Önüme çıktı, bu da nesi,
Âlemde çıkmaz böyle oğul.
Endamı, heybeti,
Ata binmiş duruşu,
Altında tulpar atı var,
Heybetli bir mızrak eriymiş.
Hem keskinmiş, hem aslanmış,
Fazlasıyla bahadır, ermiş,
Altına tulpar seçip
Binen erlerden biri galiba,
At koşturup dörtnala,
Âlemin tümünü dolaşıp,
Çarpacak dağ bulamadan,
Vuruşacak düşman bulamadan
Gezen erlerden biri galiba.
Altı aylık sefere çıkan,
Yolda yorulup düşmeyen
Küheylanım olsa keşke,
Karşıma gelen şu can
Ayköl Manas beye

His creed the faith, his creed Islam —
Is he one of the Muslims?
His prowess like no other,
His wrestler's might manifold,
He seems a man of note, a support,
A lion above the sons of Adam,
A khan whose majesty is like a mountain,
Fit to destroy whoever crosses him —
He has a nimble bearing.
He has come across my path — what is this?
No such son arises in the world.
His stature, his majesty,
His seat upon the horse,
Beneath him is a tulpar steed,
He is a majestic man of the lance.
He is both keen and a lion,
Batyr beyond measure, a saint,
Choosing a tulpar for his mount —
One of the men who ride so, it would seem,
Galloping his horse at full stretch,
Roaming the whole of the world,
Finding no mountain to smash,
Finding no foe to fight —
One of the wandering heroes, it would seem.
Setting out on a six-month campaign,
Never tiring and falling on the road —
Would that I had such a courser,
Would that this soul come before me
Might be a friend unto the last day

Ahiret dostu olup,
Soydaşım olsa keşke!
Soydaş olup yanımda
Dosdoğru yakın durur mu,
Düşmansa eğer ansızın,
Haykırıp mızrak uzatır mı?
Ara yerde mızraklaşıp,
Tanrı iyice çarpar mı bizi?

To Ayköl Manas the bey,
Would that he were my kinsman!
Being my kinsman, at my side,
Will he stand close and true,
Or, if he is suddenly a foe,
Will he cry out and level the lance?
Trading lance-thrusts between us,
Will the Lord strike us down in earnest?

Soydaşsa eğer bu cana
Kızır kutlu sözler edeyim,
Düşmansa eğer ansızın,
Esirgemeden mızrak uzatayım.
Teke tek mızraklaşıp,
Gayrete gelip göreyim,
Kaçmadan mızrak uzatıp,
Bir yüzleşip öleyim!
Dünyanın dört bucağını
Dört kez yol edip dolaşan

If this soul is a kinsman,
Let me speak words blessed by Kızır,
But if he is suddenly a foe,
Let me thrust the lance without mercy.
Trading lance-thrusts man to man,
Let me be roused and see,
Thrusting the lance without fleeing,
Let me face him once and die!
The four corners of the world —
One who has made them his road four times over,

Çetin erlerden biriymiş,
Kınsız kılıç kuşanmış,
Gayreti bol, heybeti güçlü,
Çevik bir hâli varmış,
İnsana arka olacak
Bilge bir hâli varmış.
Teke tek karşı durup,
Yedi gün durmadan vuruşup,
Tam bir temaşa edeyim.
Mızrak ustası bir erse,
Kazaya uğrayıp öleyim,
Gerçekten dost ise,
Yakınlaşıp göreyim.
Şaşkın şaşkın Bakay'a bakıp,
Arslan Manas hayran kaldı,
«Sen kimsin?» deyip söz alamadan,
Düşman mı, dost mu bilemeden,
Oluya-Ata sırtından,
Boz yamacın boyundan,

One of the stern heroes he seems,
He has girded a sheathless sword,
Abundant in zeal, mighty in majesty,
He has a nimble bearing,
Fit to be a backing to men,
He has a sage's bearing.
Standing against him man to man,
Fighting seven days without pause,
Let me make a full spectacle of it.
If he is a master of the lance,
Let me meet calamity and die,
If he is truly a friend,
Let me draw near and see.
Gazing bewildered at Bakay,
The lion Manas stood in wonder,
Unable to ask «Who are you?»,
Unable to tell foe from friend,
From the ridge of Oluya-Ata,
Along the grey hillside,

Bozkırda dağ gibi bir can gördü,
Kutlu bir han gördü.
O an Manas, hunhar aslan,

Bakay'ı görüp bakakaldı,
«Dost mu, düşman mı bu?» diye,
İçi süt gibi kaynayıp şaştı.
Hem uluymuş, hem aslanmış,
Kullar içinde bulunmaz,
Nereden gelme bir ermiş.
Kanlı kana kanışıp,
Düşmansa eğer ansızın,
Kaçmadan durup çarpışıp,
Yaradan'ın buyruğu

Boynuma düşerse göreyim,
Etek dibinden kapışıp,
Güm güm vuruşup,
Tükenişip göreyim,
Beli sağlam iyi bir erse,
Yüz yüze gelip göreyim.
Bakay'ı gördü Manas'ın,
Ya dost olduğunu bilemeden,
Ya düşman olduğunu bilemeden,
İçi kaynayıp şaşırıp,
Salınıp giden Akkula'nın
Dizginini çekip çevirdi,
Şaşıp kalıp Manas han,
Eyer beli gibi geçitte
Şimdi bakıp durdu.
Gök tulpar soylu atıyla,
Gök atlas kaftanıyla,
Kıvrım kıvrım yoldan da
Hiçbir yana sapmadan,
Dimdik gidip aldırmadan,
Yoldaki hunhar Manas'ı

Topuğuna denk saymadan,
Atmaca gibi davranıp,

He saw on the steppe a soul like a mountain,
He saw a blessed khan.
At that instant Manas, the bloodthirsty lion,
Stared transfixed at the sight of Bakay,
«Is this friend or foe?» he wondered,
His heart seething like milk, astonished.
He is both august and a lion,
Not to be found among mortals,
A saint come from who knows where.
Glutting blood with blood,
If he is suddenly a foe,
Standing fast to clash without fleeing,
The Creator's command,

If it falls upon my neck, let me see it,
Grappling at the skirt's very hem,
Trading thunderous blows,
Let us spend each other and see,
If he is a good man, firm of loins,
Let me meet him face to face and see.
When Manas caught sight of Bakay,
Unable to tell if he was friend,
Unable to tell if he was foe,
His heart seething, bewildered,
He drew in and turned the rein
Of the smoothly pacing Akkula,
Struck with wonder, Manas khan,
On the pass shaped like a saddle-spine,
Now stood and gazed.
With his horse of grey tulpar stock,
With his caftan of grey satin,
Along the winding, twisting road,
Swerving to neither side,
Riding bolt upright, unheeding,
Counting the bloodthirsty Manas in his path
Not even worth his heel,
Moving like a sparrowhawk,

Altın yanaklı ay baltayı
Yalın bileğe takınıp,
Boz meşin şalvar giyinip,
Boz kaplan gibi görünüp,
Boz meşin şalvarına
Fitil fitil altın işletmiş,
Bütün bir kunduz derisini
Paçasına tutturmuş.
Bakay'ın sağ elinde
Altın yanaklı ay balta,
Boz yelelinin sol yanında
Altın işlemeli can kesesi.
Hem heybetliymiş, hem aslanmış,
Hem arslanmış, hem ermiş.
Uyusa görülmez böyle düş,
Masalda olmaz böyle iş.
Bahadırlığı bambaşka —
Manas durdu bunu deyip —
Nereden çıktı bu namlı er?»

The gold-cheeked moon-axe
Fastened on his bare wrist,
Clad in breeches of grey leather,
Looking like a grey tiger,
Into his grey leather breeches
Gold was worked in wick upon wick,
A whole beaver pelt
Stitched to their cuffs.
In Bakay's right hand
The gold-cheeked moon-axe,
At the grey-maned one's left side
The gold-embroidered soul-pouch.
He was both majestic and a lion,
Both a lion and a saint.
No such dream is seen in sleep,
No such thing befalls in tales.
His prowess like no other —
Manas halted, saying this —
Whence came this famed hero?»

Manas durdu atılmaya,
Saldıracakmış gibi görünüp,
Sırlı mızrak uzatıp davranıp,
O zaman Bakay kaplan,
Savaş hilesini iyi bilen,
Kaplan Bakay beyin
Çevikliği dahi var.
Akılla dopdolu, kavrayışlı,
Bilgeliği dahi var.
Mızrak saplayıp uzatmada
Ustalığı dahi var,
Talihi üstün, tedbirli,
Yamanlığı dahi var.
Ağan Bakay, ak yollu,
Öne düşse sayısız ordu gibi,
Bilgiçliği dahi var,
Hocalarla birlikte büyüyüp,
Hocaları elinde yetişip,
İşanlığı dahi var,

Manas braced himself to charge,
Looking as if about to attack,
Making to level the mystic lance —
Then Bakay the tiger,
Well versed in the ruse of war,
Tiger Bakay the bey
Has nimbleness besides.
Brimming with mind, quick to grasp,
He has wisdom besides.
In driving home and thrusting the lance
He has mastery besides,
Supreme in fortune, prudent,
He has dreadfulness besides.
Elder Bakay, of the white path,
Like a countless host if he rides in the van,
He has learnedness besides,
Grown up together with hocas,
Reared at the hands of hocas,
He has the işan's gift besides,

Lafı şirin, sözü bal,
Hatipliği dahi var.
Yiğit de odur, dayanak da odur,
Yiğidin Manas'ın yoldaşı,
Yiğit Bakay ağanın
Yüz yüze geldiği yer işte budur.
Ulu da odur, han da odur,
Ağası Bakay ihtiyar,
Bilgenin ta kendisi odur,
At yorup, yer tarayıp,
Âlemi dolaşıp,
Ayköl Manas beyi
Arayıp geldiği andı bu.

His talk sweet, his word honey,
He has eloquence besides.
He is the warrior, he is the support,
Companion of the valiant Manas,
This is the very place where valiant
Elder Bakay met him face to face.
He is the august one, he is the khan,
The elder, Bakay the aged,
He is the sage's very self,
Wearying horses, scouring the land,
Roaming the world,
Seeking Ayköl Manas the bey —
This was the moment he arrived from his search.

Bütün huyunu sorarsan,
Belli bir yerde doğmuş,
Karşısına çıkanların hepsine
Velvele salagelmiş.
Bay'ın oğlu Bakay han,
Ağzını balla çalkalayan,
Başını tahta yaslayan,
Ayağını sarı altına bezeyen.
Ecelden geri durmayan,
Vuruştuğu düşmandan dönmeyen,

If you ask his whole nature,
He was born in a certain place,
Upon all who came against him
He has ever cast tumult.
Bay's son Bakay khan,
Who rinses his mouth with honey,
Who rests his head upon a throne,
Who adorns his feet with yellow gold.
Never shrinking from the appointed hour,
Never turning from the foe he fights,

Heybeti sayısız ordu gibi güçlü,
Arka verilse uğurlu,
Bilgiç Bakay aslanmış.
Uzaktan duyup haberini,
Gecikmeden söz işitip,
Altay'da kırgın kopup
Göçüp çıktı, diye duyup,
Yerinden kalkıp Bakay ihtiyar —
Öfkelenip ayrılıp,
Ağan Bakay o zaman,
Arslan hâli görünüp,
Gönlü kırılıp nice yerden,
Talas'a göçmeye niyetlenip,
Varıp çora olmaya,

His majesty mighty as a countless host,
Auspicious when one leans upon him,
Learned Bakay was a lion.
Hearing his tidings from afar,
Catching word without delay,
Hearing it said that slaughter broke out
In the Altay and he migrated forth,
Rising from his place, Bakay the aged —
Departing in wrath,
Elder Bakay at that hour,
His lion bearing showing forth,
His heart wounded in many a place,
Resolving to migrate to Talas,
To go and become a çora,

O zaman aramış meğer
Cakıp oğlu Manas'ı.
Sırt verip oba kondurmaya,
Altı aslanın en küçüğü
Manas'a çora olmaya,
Ününü duyup o Bakay,
Hunhar Manas aslanını
Yoldaş edinip almaya.
Beyini yoldaş kıldıktan sonra,
Dünyanın dört bucağını
Arayıp dolaşıp taramaya,
Ağası Bakay evliya,
Eyer beli gibi sırta
Gök tulparını şahlandırıp,
Boz yelelin çıkageldi.
Dağ gibi Akkula ata binmiş,
Gönlü gider bölünüp,
Karşıdan görünüp,
Karşıdan göründüğünde,
Kaplan Bakay ağanın,
Söylesem, Allah'a sözü yakarıştı.

Altı aylık azabı,
Geliri ve gideri,
Eceli ile azabı,
Doğrusunu söyleyiveren,
Sağ omzunda konuşan
Çıplak bir çocuk vardı.
Bilinmeyeni bildiren,

Bilgiç Bakay ihtiyar,
Sezilmezi sezdiren,
Sungur Bakay evliya,
At koşturup dörtnala,
Ay-âlemdeki mazarları
Varını yoğunu dolaşıp,
Hayvan görmüş, çöl görmüş,
Manas'ı araya araya
Türlü türlü el görmüş,

It was then, it seems, he sought
Manas, son of Cakıp.
To pitch his camp leaning back to back,
The youngest of the six lions,
To become a çora to Manas,
Hearing his fame, that Bakay,
To take the bloodthirsty lion Manas
And make him his companion.
Having made his bey his companion,
The four corners of the world
To search and roam and scour,
The elder, Bakay the saint,
Up the ridge shaped like a saddle-spine
Rearing his grey tulpar,
Came upon the grey-maned one.
Mounted on Akkula, big as a mountain,
His heart going forth, torn,
Appearing from the other side,
And when he appeared from the other side,
Tiger Bakay the elder's
Word, if I tell it, was a supplication to Allah.
The torment of six months,
The gain and the loss,
The appointed hour and the torment,
One who spoke out their truth,
Speaking on his right shoulder,
There was a naked child.
Making known the unknown,

Learned Bakay the aged,
Making sensed the unsensed,
Gyrfalcon Bakay the saint,
Galloping his horse at full stretch,
The shrines of the moonlit world,
Roaming all he had and held,
He had seen beasts, seen deserts,
Searching and searching for Manas
He had seen peoples of every kind,

Yerin dibi Celpiniş'i
Yetkin Bakay dolaşmış.
«Ününü duyup Manas'a
Hasret olup gezerim.
At koşturdum dörtnala,
Ay-âlemin tümünü
On iki yıl dolaştım,
Ummadık yerde rastladım,
Düşman mısın, dost musun,
Karşımda buluverdin kendini!?
Ey kuzum, uranın kim, aslın ne?

Boyun kim, oban kim?
Bileğin kalın, yüreğin taş,
Altında tulpar atın var,
On sekiz bin âlemi
Avucuna alacak gücün var.
Adı Kızır olan derviş
Geminden tutup yedmiş,
Kırk yanından kırk çilten
Sıkı yoldaş olmuş sana.
(Görmediğim el yok,
Ayak basmadığım yer yok.)
Çehren bambaşka görünür,
Bütün azana baktığımda,
Pehlivan hâlin görünür,
Sana sataşana bir kırgın
Salacak hâlin görünür.
Tek başına akın edip yurt arayıp
Kalmış hâlin görünür.
Yiğidimsin, dayanağımsın,
Elinin uranını söyle,
Ey kuzum, nereden gelme erimsin?»

Bakay böyle deyince,

Celpiniş at the world's bottom
Masterful Bakay had roamed.
«Hearing your fame, for Manas
I wander consumed with longing.
I galloped my horse at full stretch,
The whole of the moonlit world
I roamed for twelve years,
In an unhoped-for place I chanced on you —
Are you foe, or are you friend,
You have found yourself before me!?
O my lamb, what is your battle-cry, your origin?
What is your tribe, what your clan?
Your wrist is thick, your heart is stone,
Beneath you is a tulpar steed,
You have strength to take the eighteen
Thousand worlds into your palm.
The dervish whose name is Kızır
Has taken your bridle and led you,
On your forty sides forty çilten
Have become your steadfast companions.
(There is no people I have not seen,
No ground my foot has not trodden.)
Your countenance shows like no other,
When I look on all your limbs,
Your wrestler's bearing shows,
Upon whoever assails you a slaughter
You look ready to loose.
Raiding alone, seeking a homeland,
You look to have been left so.
You are my warrior, my support,
Speak the battle-cry of your people,
O my lamb, from whence do you come, my hero?»
When Bakay spoke thus,

Manas durup şöyle der:
«Yiğit bulamadan, el bulamadan,
Yanıma yoldaş etmeye

Manas stood and speaks so:
«Finding no warrior, finding no people,
To make a companion at my side,

Kendime denk aslan bulamadan!
Kaplanın ta kendisiyim,
İçip kana doymayan,
Hunhar Manas boz yelelinin
Bakan kara gözüyüm.
Bıraktım Altay yurdumu,
Kırıp geçirip çıktım Altay'dan
Mancu, Kıtay elini.
Benim hâlimi sorarsan,
On ikime geldiğimde
Koca yurda el salan
Kan içenin ta kendisiyim.
Kara niyetli Cakıp'tan
Hunhar doğan ben Manas'ım,
Bakan kara gözüyüm,
Haberin var mıdır bilmem,

Kan döken Manas'ın kendisiyim.
Yazın kışın karı gitmez —

Ala-Too bizim yurdumuz,
Herkesi şaşırtıp aş veren —
Kırgız bizim elimiz!
Yoldaş olursan, sen bahadır,
Töreni biliriz senin,
Yitip gitmiş nice soydaş,
Onları arayıp gezeriz!
Tanrı başa verince
Yapılana katlandık,
Ben büsbütün arayıp durdum
Dağılıp yiten soydaşı.
Kaplan Manas'ın kendisiyim,
Barışmaya gönlün varsa,
Sıkıca ant içelim!
Er arayıp gezerim,
Bahadırlığı bambaşka
Aslan arayıp gezerim!
Benimle birlikte ölecek
Denk arayıp gezerim,

Finding no lion my equal!
I am the tiger's very self,
Never sated though he drinks of blood,
Of bloodthirsty Manas the grey-maned one
I am the gazing black eye.
I left my homeland of Altay,
I cut my way out of the Altay
Through the Mancu and Kıtay people.
If you ask my state,
When I came to my twelfth year,
Laying hands on a whole vast land,
I am the blood-drinker's very self.
Of black-hearted Cakıp
Born bloodthirsty, I am Manas,
I am the gazing black eye,
Whether word has reached you I know not —
I am the very Manas who sheds blood.
Its snow melts neither summer nor winter —
The Ala-Too is our homeland,
Confounding all with the meals it gives —
The Kirghiz are our people!
If you become my companion, you, batyr,
We shall know your rightful due,
Many a kinsman has been lost —
We shall roam in search of them!
When the Lord laid it on our heads
We endured what was done,
I have searched without ceasing
For the kinsmen scattered and lost.
I am the tiger Manas's very self,
If your heart inclines to peace,
Let us swear a binding oath!
I roam in search of a hero,
His prowess like no other —
I roam in search of a lion!
One who will die together with me —
I roam in search of an equal,

Çolpan ile Ülker gibi
Yâren arayıp gezerim!

Mızrak tutup alay bozacak,
Kader yeterse oka uçacak,
Top güllesi değip ölecek,
Yaradan'ın yazdığını
Boynuna düşerse görecek,
Kaza gelip oka uçarsam,
Kemiğimi açıkta komadan
Yeri kazıp gömecek
Yoldaş arayıp gezerim,
Bir başına bine bedel
Kaplan arayıp gezerim!
Ölümden geri durmayan,
Ecelden geri dönmeyen,

Sataşan düşmanı gördüğünde
Arslan gibi atılan,
Gaipten akıl bulan
Eren arayıp gezerim,
Belini sıkıca kuşanan,
Yedi tümen ordu gelse,
Tek başına dalıp saldıran
Yiğit arayıp gezerim,
Saldırdığını komayan,
İçip kana doymayan
Hunhar arayıp gezerim,
«Ben erim» deyip kendini
Bilecek olanı arayıp gezerim!
Silahını hazır eyle,
Düşmanlığa gönlün varsa,
Kılıcını şöyle hazır et,
Saldırdı mı geri dönmeyen,
Kara Kıtay'ın, Mancu'nun
Bir pehlivanı bile kurtulmayan,
Yiğit de benim, aslan da benim,
Kendine er olursan eğer —
Derdini giderecek er de benim!

Like Çolpan and Ülker —
I roam in search of a bosom friend!

One to grip the lance and break the ranks,
To fly to the arrow if fate suffices,
To die struck by the cannon's ball,
To see what the Creator has written
If it falls upon his neck,
If calamity comes and I fly to the arrow,
One who will not leave my bones in the open
But dig the earth and bury them —
I roam in search of a companion,
Alone worth a thousand —
I roam in search of a tiger!
One who shrinks not from death,
Who turns not back from the appointed hour,
Who at the sight of an assailing foe
Springs like a lion,
Who finds counsel from the unseen —
I roam in search of a saintly man,
One who girds his loins fast,
Though seven tümen of hosts should come,
Who plunges in to attack alone —
I roam in search of a warrior,
One who spares nothing he attacks,
Never sated though he drinks of blood —
I roam in search of a bloodthirsty one,
One who says «I am a man» and knows
His own worth — him I roam in search of!
Make ready your weapon,
If your heart inclines to enmity,
Make ready your sword forthwith,
Never turning back once he attacks,
Of the Kara Kıtay, of the Mancu
Not even one wrestler escaping —
I am the warrior, I am the lion,
And if you prove a hero for yourself —
I am the man to cure your grief!

Altay'dan göçüp uzaklaştım,
Kaynayıp duran elle
Durmadan altı ay çarpıştım.
Gayretim sağlam, heybetim güçlü,
Kendimi tartıp bilirim.
Ölümü ortak, canı bir,
Benden üstün bir er varsa,

I migrated far from the Altay,
With the seething people
I clashed six months without pause.
My zeal is firm, my majesty mighty,
I weigh and know my own worth.
Death held in common, one in soul,
If there is a man superior to me,

Sıkı bir yoldaş edinmeye,
Onu sorup gezerim.
Bende kara yamaçlı dağ da çok,
Ciğer deşip baş kesen,
Kinlenmiş düşman da çok.
Kıble yanındaki belde
Kızılbaş var, Kıyba var,
Çarpışacağım düşman hayli var.
Gün doğuda Beecin yurdu,
Karşımda tüfekli düşman var,
Bakıp görsem, ben kendim —
Boy ölçüşecek düşmanım nice var,

To make of him a steadfast companion,
I roam about asking after him.
Many too are my black-sloped mountains,
Gutting the liver, cutting off heads,
Many too are my rancorous foes.
In the land toward the kıble
There are Kızılbaş, there is Kıyba,
Many a foe there is for me to fight.
At the sunrise lies the land of Beecin,
Before me stands a musket-bearing foe,
When I look and see, I myself —
Many are the foes to measure strength with me,

Erin hâlinden anlarım,
Mızrağı birlikte saplayacak,
Keşfe birlikte çıkacak,
Düşmana birlikte düşman olacak,
Kalabalık tümen düşman çıksa,
Kaygı veren dava çıksa,
«Şöyle böyle» diyene dek,
Göz açıp yumana dek,
Altını üstüne getirip
Düşmanı sürecek olanı arayıp gezerim.
Benim hâlimi sorarsan —
Atam sürgüne gidip,
Çaresini bulamayıp sürünüp,
Kara Kalmak'ın, Mancu'nun

Elinde kalmışım meğer,
Düşenin, kulun çıkamadığı,

I understand the state of a hero,
One to drive home the lance together,
To ride out on the scout together,
To be foe to the foe together,
Should a teeming tümen of foes appear,
Should a grievous feud arise,
Before one can say «thus and so»,
Before an eye can open and shut,
Turning all upside down —
I roam in search of one to drive the foe.
If you ask my state —
My father went into exile,
Finding no remedy, dragging on,
In the hands of the Kara Kalmak, of the Mancu,
I was left, it seems,
Whence neither the fallen nor the servant escapes,

Gücü çetin Kıtay'ın
Yerinde kalmışım meğer,
Elin gelmez, yurdun görmez

Bozkırda kalmışım meğer,
Beni pay edinen Kalmak'ın

Belasına kalmışım meğer.
Biz Altay'da dururken,
«Burut'sun» diye çekiştirip,
Çocuklarından türkü çıktı,
Yaşım on ikiye gelince,
Baçısından kavga çıktı.
Benim yiğidim yok, dayanağım yok,
Sıkıntı çekip durmuşum.
Kendime denklerim yok,

Başımda boynuzum yok,
Boynuzsuz güdük kalmışım,
Arayıp yoldaş bulamadan,
Yalnızlıktan o zaman
Bir başıma kalakalmışım.
Belli biri olsa, dayanak olsa,
Belime destek bir er olsa,
Açardım kanadımı,
Karşıma çıkan düşman olsa,
İbret ederdim onu.
Yiğit bulamadan, dayanak bulamadan,
Yiğit Manas'ın kendisiyim,
Güvendiğim imanım,
Kaplan Manas hunharın
Bakan kara gözüyüm!»
Manas böyle dedikten sonra,
Ağası Bakay boz yelelinin,
Bıyıkları gevşeyiverdi,
Sevincine dayanamadan,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı boşanıp,
Baabedin'i tez söyleyip,

In the land of the grim-strong Kıtay
I was left, it seems,
Where no people comes, no homeland is seen,
On the steppe I was left, it seems,
To the bane of the Kalmak who made me their share
I was left, it seems.
While we dwelt in the Altay,
Taunting me with «You are a Burut»,
A jeering song rose from their children,
When my years came to twelve,
A quarrel broke out over their baçı.
I have no warrior, no support,
I have endured hardship on hardship.
I have no equals of my own,

I have no horns upon my head,
Hornless and cropped I have remained,
Searching and finding no companion,
From loneliness at that time
I remained utterly alone.
Were there a man of note, a support,
A hero to brace my loins,
I would spread my wings,
Were there a foe to cross my path,
I would make an example of him.
Finding no warrior, finding no support,
I am the valiant Manas's very self,
My faith is my trust,
Of the tiger Manas the bloodthirsty
I am the gazing black eye!»
After Manas spoke thus,
The elder Bakay of the grey-maned one —
His moustaches eased and softened,
Unable to contain his joy,
The tears flowing from his two eyes
Poured down past his collarbone,
Swiftly invoking Baabedin,

Allahutaala Tanrı'ya
Her dileğini tez söyleyip,
Yedeğindeki ak boz kısrağa —
Yetişip Bakay kaplan,
Ensesinden yakalayıverdi,
Kımıldatmadan o zaman
Hırıldatıp boz kısrağı
Kurban diye kesti şimdi,
Yere yıkmadan o kısrağın
Başını kesip aldı şimdi.
Ak boz kısrağı görünce,
Arslan Bakay kesince,
Vuruşmaya duran hunharın,
Deli dolu serdengeçtin,
Şaşırıp kalakaldı şimdi.
Baksa, Bakay'ın ta kendisiymiş,
Boz yelelinin kara gözüymüş,
Boz yeleli Manas sunguru

Arayıp gezdiği zamanmış.
O an Bakay şunu der,

To Allahutaala the Lord
Swiftly speaking his every wish,
The white-grey mare on his lead-rope —
Overtaking her, Bakay the tiger
Seized her by the nape,
Then, letting her not stir,
The grey mare rasping her last,
He slaughtered her now as an offering,
Without felling that mare to the ground
He cut off and took her head now.
Seeing the white-grey mare,
When the lion Bakay slaughtered her,
The bloodthirsty one braced for battle,
The wild, headlong daredevil,
Stood now amazed and stock-still.
He looked — it was Bakay's very self,
The black eye of the grey-maned one,
The one the grey-maned Manas the gyrfalcon
Had been roaming in search of.
That instant Bakay says this,

Âdemoğlunun bilmediği
Pek ilginç sırları söyler:
«Manas, senin yüzünden
Benzimin feri gitti,
Nice şehri dolaştım.
Gök tulparın dizini çökerttim,
İnsanın duymadığı, yurdun görmediği

Yerleri gezip aradım.
Yetkinim, seni bilirdim,
Yetişip bulsam diye,
Dilek edip gezerdim.
Yiğidim, seni özledim,
Kızır'ın kutsadığı ben Bakay,
Nice yerden seni gözledim.
Benim hâlimi sorarsan,
Bay'ın oğlu Bakay han'ım —

Secrets most wondrous, unknown
To the sons of Adam, he tells:
«Manas, because of you
The light has fled my face,
I have roamed many a city.
I brought the grey tulpar to his knees,
Places unheard of by man, unseen by any land,
I wandered and searched.
I am masterful — I knew of you,
Hoping I might reach and find you,
I wandered making my wish.
My warrior, I have longed for you,
I, Bakay, blessed by Kızır,
From many a place I have watched for you.
If you ask my state,
I am Bay's son Bakay khan —

Ağzını balla çalkalayan,
Yerin dibi Celpiniş'te,
Celpiniş'te doğdum,
Gaipten bir ana nasip olmuş,
Eksiksiz anlatıvereyim,
Kutlu Bakay'a
Ne denli değerli nasip olmuş.
Kızıl mızrakla Coybolot'u
Sallayan Bakay ben idim,
Nice yeri kırgına verip
Çiğneyip geçen Bakay ben idim,
Bel bağlanan yiğidin
Beli Bakay ben idim.
Âdemoğlundan bilgiç olan
Aslan Bakay ben olurum.
Şaşırıp kalma, Manas'ım,
Peygamber hak, dinim hak,
Derlediğimi bozkıra saçtım,
Dilediğim — imanımdır.
Canımı harcayıp,
Malımı hepten bırakıp,
Manas'ı arayıp durmuşum.
Ben Celpiniş'te dururken,
Yattığım çınar bağıydı,
Sefaya doğmuştu Bakay,
Nice temaşa ederdi,

Who rinses his mouth with honey,
In Celpiniş at the world's bottom,
In Celpiniş I was born,
A mother was granted me from the unseen,
Let me tell it in full —
To blessed Bakay
How precious a portion was granted.
With the red lance Coybolot
It was I, Bakay, who brandished it,
Giving many a land to slaughter,
It was I, Bakay, who trampled through,
Of the warrior on whom hopes are bound
It was I, Bakay, the loins.
Most learned of the sons of Adam,
The lion Bakay — that am I.
Be not amazed, my Manas,
The Prophet is true, my faith is true,
What I gathered I scattered on the steppe,
What I wish for is my faith.
Spending my very soul,
Leaving all my wealth behind,
I have searched and searched for Manas.
While I dwelt in Celpiniş,
My bed was a garden of planes,
Bakay was born to ease and delight,
Many a spectacle would he behold,

Süt gölünde semiz çabak,
Yağ olup sıçrar dururdu.
Papağanım söğütte öterdi,
Bülbülüm şakıyıp söylerdi.
Bunların hepsine sahip olan
Ulu da idim, han idim,
Kutum, heybetim o çağda
Ala-Too gibi yüceydi.
Yaşım on ikiye geldiğinde
Altımdaki gök tulpar
Gaipten karşıma çıktı,
Celpiniş'in yetim çölü,

In the lake of milk the fattened chabak
Would turn to butter, leaping high.
My parrot sang in the willow tree,
My nightingale warbled and sang.
Master of all these things,
Great was I, and a khan was I,
My fortune and my majesty in that age
Towered lofty as the Ala-Too.
When my years had come to twelve,
The grey tulpar beneath me
Came before me from the unseen,
The orphan desert of Celpiniş,

Yetim çölde bulundu.
Hüda sürüp kuş kıldı,
Hüda buyurup tulparı
Bakay'ına nasip kıldı.
Gök tulpara bir baksam,
Malın esen olmasını dilesem,
Geniş sağrısı bir kulaç,
Cenge binilir küheylan,
Kızıl mızrağı ele alıp,
Kırgına binilir mal imiş,
Akına binilse yorulmaz,
Tulparlık vasfı var imiş.
Talihim böylece açılıp,
Gaipten tulpar bulunup,
Celpiniş yerinde duramayıp,
Yedi iklimin nice halkının
Nereye gittiğini bilemeden,
Çam mızrağa temren bağladım,
Nice ülkeyle savaştım.
Yiğitleri bozup belleri aldım,
Uçsuz uzanan yeri aldım.
Sınır boyuna ordu salıp,
Kızılbaş halkını kırdım.
Yamanım, senin gibi arslan bulamadan,
Şu kahrolası canı hırpaladım.
Dokunana kavga açtım,
Yerin dibi Celpiniş,
Celpiniş yurdunu bıraktım.
Çarpışacak dağ bulamadan.
Vuruşacak düşman bulamadan,

Dünyanın dört bucağını
Dört kez dolanıp gezerek,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Mediyan'ın çölünde
Altı kaz gözleyip vurmuştum,
Adı Kızır bir dervişle
Birlikte konaklamıştım.
Gece yarısı vaktinde

In the orphan desert he was found.
God drove him on and made him a bird,
God commanded, and the tulpar
Was granted to his Bakay.
When I gaze upon the grey tulpar,
When I wish the herds be safe and sound,
His broad croup a fathom wide,
A courser to be ridden into war,
Taking the crimson lance in hand,
A steed to ride into the slaughter,
Ridden on a raid he never tires,
The mark of the tulpar was upon him.
Thus my fortune opened wide,
From the unseen a tulpar found,
Unable to stay in Celpiniş land,
Of the many peoples of the seven climes
Not knowing whither they had gone,
I bound a point to my pine-shaft lance,
With many a country I made war.
I broke their braves and seized the passes,
I took the land that stretched unending.
Loosing armies on the borderlands,
I cut down the Kızılbaş people.
My fierce one, finding no lion like you,
I wore this wretched soul to rags.
I opened war on all who touched me,
Celpiniş, the world's far deep,
I left the land of Celpiniş.
Finding no mountain fit to fight.
Finding no foe fit to strike,

The four corners of the world
Four times over I wandered round,
Girding a sword without a sheath,
In the desert of Mediyan
I had watched and shot six geese,
With a dervish named Kızır
I had lodged the night together.
At the hour of deepest midnight

Evliyazade bir can geldi,
Kutlu bir ihtiyar geldi,
Bakay'a diyecek sözü varmış,
Dikkatle bakıp otursam,
Evliya ihtiyarın ta kendisiymiş,
Bana ata olup beni
Kutsayacağı demmiş.
Benim babam Bay idi,
Kâfirlerin elinde
Sürgün gezip yok olmuştu.
Söylesem sözüm daha var,
Adı Bay diye anılıp,
Babacığımın şehri var.
Dedemizmiş Karakan,
Karakan bahadır ölmüş,
Kıtay'dan çıkan Molto han
Karakan'ın sekiz oğlunu
Kamçıyla ölçüp bölüşmüş.

Doğalı altı ay olduğunda
Bahtı kara anam ölmüş,
Bir yaşımı doldurduğumda
Babam vefat eylemiş.
Ölmeyip kalırsa bu çocuk
Müslümana dayanak olur, deyip,
Muradına ermiş,
Bay babam ölüp gittiğinde
Evliya ihtiyar, o nur yüzlü,
Yerin dibi Celpiniş,
Celpiniş'e alıp götürmüş.
Ben Celpiniş'e vardığımda
Serpilip yiğit oldum,
Er oğluyla denk oldum,
Küçüklükten çıkıp büyüdüm.
On yediye geldiğimde,

Uyurken gördüğüm düşte
Yaradan saldı beni zahmete,
Yanıma koşup yetişti

A soul came, born of the saints,
A blessed old man came,
He had a word to say to Bakay,
When I sat and looked with care,
He was the saintly elder's very self,
The moment come when, as a father,
He would give his blessing to me.
My own father was Bay,
In the hands of the infidels
He wandered exiled and was lost.
Should I speak, I have words yet more,
His name remembered still as Bay,
My dear father has a city.
Our grandsire was Karakan,
Karakan the batyr died,
Molto khan, come out of Kıtay,
Karakan's eight sons
He measured with a whip and shared them out.

When I was six months born,
My black-fated mother died,
When I had filled my first year,
My father passed away.
If this child lives and does not die,
He will be a prop to the Muslims, saying,
He attained his heart's desire,
When my father Bay had died and gone,
The saintly elder, radiant-faced,
Celpiniş, the world's far deep,
Carried me away to Celpiniş.
When I had come to Celpiniş
I grew and flourished into a brave,
I stood the equal of heroes' sons,
I left my childhood and grew tall.
When I had come to seventeen,

In a dream I saw while sleeping
The Creator cast me into travail,
There came running to my side

Ak sakallı bir derviş.
Derviş söyler bir sözü,
Gönle salar derin sözü:
«Ey Bakay er, kulak ver,
Yiğidin var, yakın dayanağın var,
Sana yoldaş olacak
Yiğit Manas arslanın var.
Yiğit de o, dayanak da o,
Kullardan üstün doğmuş
Yiğit Manas, arslan da o.
Sonunda bulursan Manas'ı
İsteyerek dinle, Bakay'ım,
Gök tulparının sırtını yormaz,
Gönlünün içini incitmez.
Her gün gözcü durmaya
Ardı yüksek bir bel odur,
Manas'a komşu konarsan
Her yanı denk, kusursuz o.
Altı arslanın küçüğü,
Hüda'nın sevdiği kulu,
İçine bakıp otursan,
Yeryüzünden geniştir o.
Manas'a varırsan murada erersin,
Sevinçle oynayıp açılırsın.
Canın sıkılsa karaca avlarsın,

Manas'a komşu konarsan
Gönlünce oynayıp yatarsın.
Düğümünü çözecek arslan odur,
Derdini açacak er odur.
Yokuş çıksan desteğin,
İniş insen bu Manas,
Bakay'ım, senin dayanağın.
Olgun da o, arslan da o,
Yeryüzünü boyun eğdirip,
Tek başına hükmedecek er de o.
Adı Manas, üstün arslan,
İnanırsan sözüme,
Bulup alırsan Manas'ı

A dervish with a white beard.
The dervish speaks a word,
He sinks his deep word into the heart:
«O Bakay the brave, give ear,
You have a brave, a close support,
One to be your companion,
You have the brave Manas, your lion.
He is the brave, he is the prop,
Born above all mortal slaves,
Brave Manas, the lion is he.
If at last you find Manas,
Listen gladly, my Bakay,
He will not weary your grey tulpar's back,
He will not wound the depths of your heart.
For standing watch on every day
He is a pass with lofty ridge behind,
If you camp as neighbor to Manas
He is even on all sides, flawless he.
Youngest of the six lions,
The servant beloved of God,
If you sit and gaze within him,
He is wider than the earth itself.
If you reach Manas you reach your desire,
In joy you will play and blossom.
When your heart is weary you'll hunt roe deer,
If you camp as neighbor to Manas
You will play and rest as your heart desires.
He is the lion who will loose your knot,
He is the man who will unbind your grief.
Climbing uphill, he is your stay,
Going down, this same Manas,
My Bakay, is your support.
He is the ripe one, the lion is he,
Bowing the whole earth to his will,
The man to rule it all alone is he.
His name Manas, the peerless lion,
If you believe my word,
If you find and take Manas,

Sana ömürlük miras olur.
He will be your lifelong heritage.

Sağ yanındaki düşmanı
Yerle bir edecek kul odur,
Sırt yanındaki Kıtay'ı
Kırıma uğratacak oğul odur.
İşte söyleyip durduğum sözüm.
Ayköl Manas arslanına
Yoldaş ol sen kendin.
Kadir gecesi de o, arslan da o,
Çatık kaşını açacak,
Hazine toplayacak er de o.
Manas'a kavuşursan murada erersin,
Namlı Bakay er olup,
Âlemi bilip parlarsın.
Çareni bulacak er de o,
Seni bağrına basacak kurt odur.

The foe upon your right hand
He is the servant who will raze to earth,
The Kıtay at your back
He is the son who will bring to slaughter.
This is the word I keep on speaking.
To Ayköl Manas the lion
Be a companion, you yourself.
He is the Night of Power, the lion is he,
He will smooth your knitted brow,
The man to gather treasure is he.
Reaching Manas, you reach your desire,
Becoming Bakay the famed brave,
Knowing the world, you will shine.
He is the man to find your remedy,
He is the wolf who will clasp you to his breast.

Sen eline kavuştuğunda,
Karşıdaki pınardan
Sürüp atını sulatır,
Adını Bakay han koyup,
Âleme adını duyurur.
Yakası altın, ok geçmez
Zırhı üç öğün silkip giyersiniz,

When you are joined unto your people,
From the spring on yonder side
He drives your horse and waters it,
Naming you Bakay khan,
He makes the world to hear your name.
Gold-collared, proof against the arrow,
Thrice a day you'll shake and don the armor,

Sen eline kavuştuğunda
Ay ile âleme meydan okursunuz.
Manas'ı bulursan murada erersin,
Bahadırı bulursan parlarsın.
Gönlü yücelip taşan odur,
Belanı savacak er odur,
Kıymetlim Bakay, sen kendin
Manas'ı bul, sana düşen bu.
Manas'ın halini sorarsan:
Kara-gök yeleli kaplan,
Karnı geniş, koca kursaklı,
Her yanı denk, kusursuz o.
Dengindir, Bakay, arayıp bul,

When you are joined unto your people
You will defy the moon and all the world.
If you find Manas you reach your desire,
If you find the batyr you will shine.
He whose heart swells high and overflows,
He is the man to ward off your bane,
My precious Bakay, you yourself
Find Manas — this falls to you.
If you ask the state of Manas:
A tiger with dark-grey mane,
Broad of belly, mighty of maw,
Even on all sides, flawless he.
He is your equal, Bakay, seek and find,

Gönlünü açacak arslan da o,
İçini görsen Manas'ın
Yeryüzünden geniştir o.
Altı arslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu,
Ayköl Manas, arslan da o.
Yoldaş edinsen, ulu Bakay,

The lion to open your heart is he,
If you saw the inside of Manas,
He is wider than the earth itself.
Youngest of the six lions,
The servant beloved of Allah,
Ayköl Manas, the lion is he.
If you take him for companion, great Bakay,

Töreni bilecek arslan da o.
Karşısına kul varamaz,
Yiğit Manas gök yeleliyi
Kul eğdirip alamaz.
Sen Manas'a vardığında
Çift kat zırhı, sık halkalı,
Ok geçmez giysiyi giyersiniz,
Kıtay şöyle dursun, cümle asra,
Şahbazın geçerse eline
Bütün âlemle çarpışır.
Yurt edin Keñ-Kol'u, Talas'ı,
Yanına destek edin
Cakıp'ın biricik oğlu Manas'ı.
Yuvalı kale, dayanak odur,
Arayıp bul Manas'ı,
Kederini dağıtacak er odur.
Akına çıksan buluşacağın,

Bulup alırsan Manas'ı
Kıyamete dek yoldaşın.
Şimdi varıp Altay'a,
Azıcık Kırgız halkından
Orada Manas doğmuş,
Toyunda toplanan yılkı kesilip,

Adı o zaman Manas'ın
«Eñ Çoñ Cindi» konulup,
On iki yaşına geldiğinde
Bey Manas, o hunhara
Sataşan kullar boğazlanıp,

The lion who knows the ancient law is he.
No slave can stand before him,
Brave Manas, the grey-maned one,
No slave can bend and take.
When you have come to Manas
The double armor, close of ring,
You will don the arrow-proof array,
Let Kıtay be — against all the age,
If your falcon comes into your hand
He will battle all the world.
Make Keñ-Kol and Talas your homeland,
Take for a support at your side
Manas, the only son of Cakıp.
A nested fortress, he is the prop,
Seek out and find Manas,
He is the man to scatter your sorrow.
When you ride to the raid, the one you'll meet,
If you find and take Manas,
Your companion till Judgment Day.
Go now unto the Altay,
Of the scanty Kırgız people
There Manas has been born,
At his feast the gathered herds were slaughtered,
And then the name of Manas
Was given as «Eñ Çoñ Cindi»,
When he came to twelve years old,
Bey Manas — the slaves who crossed
That fierce one had their throats cut,

On ikiye geldiğinde
Gazabı şiddetle başlamış,
Manas'ın haberini duyunca
Kakan'ın hanı Esenkan
Bozguna düşeyazmış.
Koçlarını öne dikip,
Elçilerini öne sürüp,
Azgın kavga başlatmış,
Devlerinin, alplerinin hepsini,
Aradaki falcısını,
Altay'a gelen elçisini
Tümünü kırıp atmış.
Manas'ın er olduğu
Ayan oldu, diye duydum.

When he had come to twelve
His wrath began in fury,
Hearing the tidings of Manas,
Esenkan, the khan of Kakan,
Came near to utter rout.
Setting his rams before him,
Sending his envoys on ahead,
He began a savage quarrel,
All his giants and his alps,
The soothsayer between them,
The envoy come to the Altay —
All of them he cut down and cast away.
That Manas had proved a man
Was made manifest, so I heard.

Erler ölüşüp, yurt bozulup,
Eren Manas, o kaplan,
Altay'daki Kalmak'tan
Ayrıldılar, diye duydum.
Manas'ı alırım diye gelip
Kendi malını saçtı, derler.
Keşişlerini tümden kırdırıp,
Kalmak'ın Coloy bahadırı
Kakan'a sığınıp kaçtı, derler.
Ünü yaman, zehri güçlü,
Yiğit de o, dayanak da o,
Arayıp bulursan Manas'ı
Beline kuşak arslan da o,
Varıp bulursan Manas'ı
Bütün ay-âleme
Tutamak olacak er de o.
İsteyip bulursan sırdaşın,
Bulup alırsan Manas'ı
Canına yakın koldaşın.
Yiğitliği halkça sınanmış,
Bulup alırsan Manas'ı
Bakay, senin kendine
Tükenmeyecek mirastır.
İlk önce bilir sözünü,

Men slew each other, the homeland broke,
The saint-brave Manas, that tiger,
From the Kalmak of the Altay
They parted, so I heard.
Coming to take Manas for himself,
He scattered his own wealth, they say.
Having all his monks cut down,
Coloy the batyr of the Kalmak
Fled for refuge to Kakan, they say.
Dread his fame, strong his venom,
He is the brave, he is the prop,
If you seek and find Manas,
The lion who girds your waist is he,
If you go and find Manas,
For all the moonlit world
The man to be its handhold is he.
If you wish and find him, your confidant,
If you find and take Manas,
Your comrade dear to your soul.
His valor tried by all the people,
If you find and take Manas,
Bakay, for your very self
He is a heritage unending.
First of all he knows your word,

«Birimsin» der, tutar seni,
Dikkatle dinler sözünü.
Bakay'ım, bulursan Manas'ı
Peygamber görür seni,
Doğrulup dinler sözünü,
Bulup alırsan Manas'ı
Evliya görür seni.
Manas'ın Manas değil, Kadir gecesidir,

Dikkat et Bakay, sözümü bil.
Gönlünü gamdan kurtarır,
Bulup alırsan Manas'ı
Ay-âleme han kılar.
Bir yolunu bulup Manas'ı bulsan
İki dizgin, bir yuları
Artık eline alırsın,
Âlem halkının hepsine
«Bakay han» olup gezersin.
Oymalı sandık, on kilim,

Aslanım, bulursan can yoldaşı,
Manas'ın halini ben bilirim.
İşlemeli sandık, kırk kilim,
Üzülme Bakay, o kaplan
Şahbazın halini ben bilirim.
Düşmanın basıp aşamayacağı,
Yamacı paha biçilmez geçit odur.
Bağrına basarsan Manas'ı
Gülüşünü açacak arslan odur.
O, Altay'da doğdu.
Altın rahimli anası,
Arslana aşermiş,
Manas'ı doğuran anası.
Arslan kolay mı olur,
Arslan Manas gök yeleliyi
Aramayan iflah olur mu?
Duru Bakay, sözümü dinle,
Öylece durmak olur mu?

«You are mine own,» he says, and holds you,
He listens closely to your word.
My Bakay, if you find Manas,
The Prophet will behold you,
He rises up and hears your word,
If you find and take Manas,
The saints will behold you.
Your Manas is not Manas — he is the Night of Power,
Take heed, Bakay, and know my word.
He frees your heart from sorrow,
If you find and take Manas,
He makes you khan of the moonlit world.
If by some way you find Manas,
The two reins and the single halter
At last you take into your hand,
Over all the people of the world
You will go about as «Bakay khan».
A carven chest, ten kilims,

My lion, if you find the soul-companion,
I know the state of Manas.
An inlaid chest, forty kilims,
Grieve not, Bakay — that tiger,
I know the state of your falcon.
What no foe can tread and cross,
He is the pass whose slope is beyond all price.
If you clasp Manas to your breast
He is the lion who will open your laughter.
He was born in the Altay.
His mother of the golden womb,
Craved a lion in her longing,
The mother who bore Manas.
Is a lion easily come by?
The lion Manas, the grey-maned one —
Can he who seeks him not find grace?
Clear-souled Bakay, hear my word,
Can one stand idle so?

Arslan Manas doğduğunda
O çakır koyun erkek toklu doğurmuş,
Ayakları üstüne dik doğurmuş.
Doğduğunda gök yelelinin
Ayağı yere ermiş,
Yanındaki seksen bir kocakarı
Yığılıp düşüp, zavallılar,
Dünyadan göçüp gitmiş.
Kara-gök yele, sert yele
Sırtında ayrılıp belirmiş,
Doğduğunda Manas'ın
Arslanlık sureti görünmüş,
Öylesi olan Manas'ı
Bulmamak olur mu?
Bulamazsan Manas'ı,
Oğlum Bakay, sözümü dinle,
İşin yolunda gider mi?
Manas'ın halini söyleyeyim:
Endamı ve heybeti,
Ata binmiş görünüşü:
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
Orta boylu, geniş omuzlu,
Yayvan ağızlı, çıkık kaşlı,

When the lion Manas was born
That grey ewe bore a male yearling,
Bore it standing upright on its feet.
At his birth the grey-maned one's
Feet reached down unto the ground,
The eighty-one crones at her side
Collapsed and fell, poor souls,
And passed away from the world.
The dark-grey mane, the bristling mane
Stood forth distinct upon his back,
At the birth of Manas
The visage of the lion showed,
A Manas who is such as this —
Can one fail to find him?
If you cannot find Manas,
My son Bakay, hear my word,
Will your affairs go well?
Let me tell the state of Manas:
His stature and his majesty,
His look when mounted on a horse:
His wheaten face as if anointed,
His eyes of twilight smoke,
Middling tall, broad of shoulder,
Wide of mouth, jutting of brow,

Üstün pehlivan, hem arslan,
Bulursan can yoldaşındır.
Bul Bakay, sen kendin,
Gaipten görünüp,
Sana söyleyip durduğum söz budur,
Ben kendim evliyayım.
Namlı da o, dayanak da o,
Bulup alırsan Manas'ı
Medet olacak arslan da o.
Göründüğünde o hunhara
Gönlün ister istemez akar,
Baktığında Manas'a
Babandan yakın görünür.
Manas'ın hali işte böyledir:

A peerless wrestler and a lion,
If you find him, your soul's companion.
Find him, Bakay, you yourself,
Appearing from the unseen,
This is the word I keep telling you,
I myself am of the saints.
He is the famed one, he is the prop,
If you find and take Manas,
The lion who will be your succor is he.
When that fierce one comes in sight
Your heart flows to him willy-nilly,
When you gaze upon Manas
He seems closer than your father.
Such indeed is the state of Manas:

Fırtına gelse yel değmez,
Kuytu orman, sık çalılık odur.
Düşmana payını kaptırmaz,
Kaplan, gök yeleli er odur.
Dağ başında durmaz,
Kara-ala kartal kuşudur o.
Değer verip Manas'a,
Bulup alırsan Manas'ı
Kaygını dağıtacak er odur.
Evliya misali Bakay'ım,
Bul onu, sana düşen bu», —
Deyip o anda derviş
Gözden kaybolduğunda
Uyurken görülen düşmüş,
Hüda'nın kıldığı işmiş.
O gece uyuduğum
Cumanın Kadir gecesiymiş,
Manas'ın aslını söyleyen
Evliya ihtiyarın kendisiymiş.
Tam bunu duyduğumda
Sözüne müptela oldum,
Kutlum Manas nerede? deyip,
Hep aradım seni.
Aradığım bulunup,
İşte bugün Bakay'ın
Talihi böyle açılıp,
Bozkırdan toy kuşunu kaçırmaz,
Boz-ala tüylü sungurum,

Though the storm come, no wind touches,
He is the sheltered forest, the dense thicket.
He yields no share of his to the foe,
He is the tiger, the grey-maned man.
He does not linger on the mountaintop,
He is the black-pied eagle bird.
Hold Manas dear at his worth,
If you find and take Manas,
He is the man to scatter your cares.
My Bakay, like unto the saints,
Find him — this falls to you», —
So saying, in that moment the dervish
When he vanished from my sight,
It was a dream seen while sleeping,
It was a work that God had wrought.
The night whereon I slept
Was the Friday Night of Power,
He who told the truth of Manas
Was the saintly elder's very self.
The moment that I heard this
I fell enthralled unto his word,
Saying, Where is my blessed Manas?
I sought you evermore.
What I sought is found,
Behold, this day Bakay's
Fortune has opened thus,
He lets no bustard flee the steppe,
My gyrfalcon of grey-pied feather,

Uzağa binilse yorulmaz,
Cenkçi, gazi tulparım,
Ah, bugün sönen ocağım tutuşmuş meğer,
Ölen canım dirilip,
Dileğimi Hüda vermiş meğer,
Gözlediğim gelmiş meğer!»
Yavru kuş gibi öterek,
Zırhını giyip parlayarak,
Bahadır Bakay o zaman

Ridden far he never tires,
My warring, ghazi tulpar,
Ah, this day my dead hearth has caught flame,
My dying soul has come alive,
God, it seems, has granted my wish,
What I watched for has come at last!»
Singing like a fledgling bird,
Donning his armor, gleaming bright,
Then the batyr Bakay

Arslan Manas'ın önüne
Şakırdayıp yetip geldi:
«Ey yavrum, Altay'a vardı, diye duydum,

Altay yurdunu darmadağın edip,
Kañgay'a girdi, diye duydum.
Kañgay hanını öldürüp,
Gaza kıldı, diye duydum.
Kara Kıtay'a, Mançu'ya
Kaplan Manas er çıkıp,
Geride kalan kırk haneyi
Azat kıldı, diye duydum.
Ey yavrum, Celpiniş'ten geldim desem mi,
Görmesem de bilmesem de,
Gök yelelim bahadır, esen misin?
Manas'ın Manas olacağını
İlk gününden bilmiştim,
Gök yelelim ne zaman çıkar? deyip,

Çokça Hüda Teala'dan
Hep bunu dileyip durdum.
Doğmadan yedi yıl önce
Haberini almıştım,
Kulak duyan, göz gören,
Gelenden geçenden sorup,
Dünyanın dört bucağına
Aratıp haber salmıştım.
Yerin dibi Celpiniş'te,
Yüce adını duyduğumda
Yedi yıl yolunu gözledim,
Mediyan'ın beş bucağını
Beş kez dolanıp taradım.
Zahmetlere düşüp durdum,
Mısır ile Bagdat'tan
Üç yıl boyu seni aradım.

Gök tulparın sırtını yara edip,
Gök yelelim, senin yüzünden

Before the lion Manas
Came clattering up in haste:
«O my child, he reached the Altay, so I heard,
Laying waste the Altay homeland,
He entered Kañgay, so I heard.
Slaying the khan of Kañgay,
He waged holy war, so I heard.
Against Kara Kıtay and the Mançu
Tiger Manas rose up a man,
The forty households left behind
He set at liberty, so I heard.
O my child, shall I say I came from Celpiniş?
Though I saw not, though I knew not,
My grey-maned batyr, are you well?
That Manas would be Manas
I knew from his first day,
Saying, When will my grey-maned one appear?
Often of God Most High
I kept beseeching only this.
Seven years before your birth
I had received your tidings,
What ear had heard, what eye had seen,
Asking of all who came and went,
To the four corners of the world
I sent word and set the search.
In Celpiniş, the world's far deep,
When I heard your lofty name
Seven years I watched your road,
The five quarters of Mediyan
Five times over I roamed and searched.
I fell into travails unceasing,
From Mısır and from Bagdat
Three long years I sought for you.

Galling the grey tulpar's back to wounds,
My grey-maned one, for your sake

Gönlümü fena incitip,
Kurusu olmayan göl gördüm,
Bir damla su bulunmaz,
Kırk günlük çöl gördüm.
Atı dörtnala sürdüm,
Âlemin tamamını
Arayarak dolaştım.
Yücem, seni bulamadan,
Yeryüzünü taradım,
Kakançın'ın Çoñ-Beecin'ine
Yedi sefer vardım.
Ay-âlemi dolaşıp,
Üstünüm, seni bulamadan
Büyük zahmete düştüm.
Bel bağladığım dayanağım yok,
Yiğidim, senin gibi arslanım yok,
Altımdaki gök tulparın,
Nice yerde seni bulamadan,
Kanı kaldı bir kaşık,
Eti kaldı bir tutam.
Arslanım, seni bulamadan,
Atım kurudu dal gibi,
Bitim torgay kuşunca oldu.
Toynağım aşınıp gitti,
Sungurum, seni bulunca,
Şimdi gagam yenilenip serpildi!
Sığınağımsın, dayanağımsın,
Kaşımı açacak arslanımsın.
Canımı kurtaracak
Tavılgı dolu koyaksın,
Düşman yönelip kuşatsa,
Haykırıp kından sıyrılan,
Kına yerleşmiş çeliksin!»

Şahbaz Bakay bunu deyip:
«Kulak ver söylediğim söze,
Kendine miras olurum.
Bilmediğini bildirip,
Bilerek yola koyarım,

Sorely bruising my own heart,
I saw a lake that never dries,
Where not a drop of water is,
I saw a desert forty days across.
I drove my horse at the gallop,
The whole of all the world
I wandered through in search.
My lofty one, not finding you,
I combed the face of the earth,
To Çoñ-Beecin of Kakançın
Seven times I journeyed.
Roaming the moonlit world,
My peerless one, not finding you,
I fell into great travail.
I had no prop whereon to lean,
My brave, I had no lion like you,
The grey tulpar beneath me —
In many a land, not finding you,
His blood was left a spoonful,
His flesh was left a handful.
My lion, not finding you,
My horse dried up like a withered branch,
My lice grew big as lark birds.
My hooves were worn away,
My gyrfalcon, now I have found you,
Now my beak is renewed and grown!
You are my refuge, my support,
You are the lion to smooth my brow.
To save my very soul,
You are the vale thick with meadowsweet,
Should the foe advance and lay siege,
Crying out as it leaps from the sheath,
You are the steel that rests within the scabbard!»
Falcon Bakay, saying this:
«Give ear to the word I speak,
I shall be a heritage to you.
Making known what you know not,
I set you knowingly on the road,

Sezmediğini sezdirip,
Kavratıp öğretirim.

Peşime takıp er kılarım,
Er oğluyla denk kılarım,
Yoğura yoğura ev kılarım,

Dike dike bağ kılarım.

Benim halimi sorarsan:
Başı yüce bir geçidim,
Fazlasıyla gök yeleli arslanım,
Devletliye nasip olan
Bey ağan Bakay benim.
Bileğime Açbolot'u,
Takan Bakay ben olurum.
Âlemi serçe gibi,
Süren Bakay ben olurum.
Adım Bakay, ben uluyum,
Uzaktan geldim dolanıp,
Sözümü tutarsan, Manas'ım,
Çizecek çizgim var,
Başlatsam nice kavga var», —
Deyip, böylece ulu Bakay
Kulpu altın can kazanını
Arslan şerin yanına
Alıp gelip asmıştı.
Ak boz kısrağı kesişip,

Apak yağa doyuşup,
At başı kadar ak Kuran'ı
Çıkarıp o zaman
Göğüslerine koyuşup,
Bu dünyada mal ortağı
Olup durdukları demmiş,
Ahirette iman kardeşi
Oldukları demmiş.
At başı kadar ak Kuran'ı
Araya koyuverdiler, derler,

Making you sense what you sensed not,
I make you grasp, I teach you.

Taking you in my train, I make you a man,
I make you equal to heroes' sons,
Kneading and kneading, I make you a house,
Planting and planting, I make you a garden.
If you ask my own condition:
I am a pass with lofty head,
I am a lion grey-maned beyond measure,
Granted to the fortunate,
I am Bakay, your elder bey.
The one who binds Açbolot
Upon his wrist — that Bakay am I.
The one who drives the world
Like a sparrow — that Bakay am I.
My name is Bakay, great am I,
From afar I came, wandering round,
If you keep my word, my Manas,
I have a line to draw,
Many a war to set afoot», —
So saying, thus great Bakay
The soul-cauldron with golden handles
Beside the lion hero
He brought and hung it up.
Together they slaughtered the white-grey mare,
Together they ate their fill of white fat,
The white Kuran big as a horse's head
They then brought forth,
And laid it on their breasts,
In this world partners in wealth
That was the moment they became,
Brothers in faith in the world to come
That was the moment they became.
The white Kuran big as a horse's head
They set between them, so they say,

Ayköl Manas ile Bakay'ın
Kucaklaşıverdiler, derler.
O zaman Manas şöyle der:
«Gaipten karşıma çıkan,
Han ağam, senin gibi er olmaz,
Kaş açıp oynamaya
Geniş Talas gibi yer olmaz.
O dünyaya gidene dek,
Hırpalanıp bu aziz can

Toprağa varana dek,
Tulparın dizginini çevir,
Sungur ağam, er Bakay,
Bana ata olup
Tutamak olup duruver.
İki dizgini, bir yuları,
El yönetimini alınız,
Bu toy, çiğ halimle beni
Bir yol bulup yola koyunuz.
Sungur Bakay, han ağam,
Bana doğru bir destek olup,
Kara saplı aybaltayı
Eğip bükmeden sapına geçiriniz,

Kazak ile Kırgız'ın
Yolunu kendiniz başlatınız,
Birliği ele alınız,
Bildiğiniz yola koyunuz.
Talas'a gelip konunuz,
Talihli Bakay ağacığım,
Kıtay'ı darmadağın edeceğim,
Bana tam yoldaş olunuz!
Önüme katsam uğurlusun,
Arslanım Bakay imişsin.
Ardıma alsam uğurlusun,
Erim Bakay imişsin.
Yurt imiş deyip Talas'ı
Yukarı ağıp konunuz,
Kırk yiğidin şahbazı,

Ayköl Manas and Bakay —
They fell into embrace, they say.
Then Manas speaks thus:
«You who came before me from the unseen,
My khan elder, there is no man like you,
For opening the brow in play
There is no land like broad Talas.
Till we go to the other world,
Till this dear soul, battered sore,

Comes at last unto the earth,
Turn your tulpar's rein about,
My gyrfalcon elder, brave Bakay,
Being a father unto me,
Stand and be my handhold.
The two reins and the single halter,
Take the ruling of the people,
Me, in my raw and callow state,
Find a way and set me on the road.
Gyrfalcon Bakay, my khan elder,
Being a true support to me,
The black-hafted moon-axe —
Set it on its haft without bending or twisting,

For the Kazak and the Kırgız
Yourself begin the road,
Take their union in hand,
Set them on the road you know.
Come and camp upon Talas,
My fortunate elder Bakay,
I shall smash Kıtay to pieces,
Be my full companion!
Driven before me, you bring luck,
My lion Bakay you are indeed.
Taken behind me, you bring luck,
My brave Bakay you are indeed.
Saying Talas is a homeland,
Flow up the valley, make your camp,
Falcon of the forty braves,

Kızırlı Bakay olunuz.
Duası halkı zengin eden,
Peygamber misali olunuz!
Bakay'ımsın, arslanımsın,
Sığınak olup bulunan
Peygamber misali erimsin».
Manas bunu söyleyince
Bakay han ağan «olur» deyip,
Ak buğday ekmeğini çiğneyip,
Kelam-ı şerifi tutuşup,
Koyunları ağıl ortağı oldu,
Aşları sofra ortağı oldu,
Bu dünyada mal ortağı,
Ahirette iman kardeşi.

Be Bakay whom Kızır attends.
Whose prayer makes the people rich,
Be like unto the Prophet!
You are my Bakay, my lion,
Found and standing as my refuge,
You are my man like unto the Prophet».
When Manas had spoken this
Your khan elder Bakay said «so be it»,
Chewing the white wheaten bread,
Together grasping the Holy Word,
Their sheep became partners of one fold,
Their food became partners of one table,
In this world partners in wealth,
In the world to come brothers in faith.

Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulup kaynaştılar,
Ak ceylanın kılı gibi
Usulca sıyrılıp bir oldular.
Kızır'ın dokunduğu Manas'a
Şahbazı Bakay bulunup,
Çilten'in dokunduğu Manas'a
Kendi gibi bir eren rast gelip,
Kucaklaşıp dost olup,
Ay ışıklı bozkırda yatışıp,
Kaplan Bakay ağanın
Masalı canı yatıştırıp,
Tavrı canı sevindirip,
Sözü tatlı, hali yumuşak,
Böyle bir cana rastlanmaz.
Aziz Bakay ağacığın
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Kötü söze kapılmaz,
Karanlıkta bozkır tilkisinin
İzine düşse yanılmaz.
Bir başka yürür o güzelim,
Kurt Bakay, o kaplan,
Sungur da o, dayanak da o,

Like the flour of white wheat
They were kneaded and fused as one,
Like the hair of the white gazelle
They slipped together softly and were one.
To Manas whom Kızır touched
His falcon Bakay was found,
To Manas whom the Çilten touched
A saint like himself came his way,
Embracing, becoming friends,
Lying on the moonlit steppe together,
Elder tiger Bakay's
Tales soothed the soul,
His bearing gladdened the soul,
Sweet his word, gentle his way,
Such a soul is never met.
Your dear elder Bakay,
Who finds the word unlooked-for,
Who finds an eye in darkness,
Is not swayed by evil words,
In the dark, upon the steppe-fox's
Trail, he never goes astray.
He walks apart, that fine one,
Wolf Bakay, that tiger,
He is the gyrfalcon, he is the prop,

Sezilmeyeni sezdiren
Sungur Bakay er de o.
«Kaplan Manas sultanın
Arslan olduğunu bilmiştim,
Bir olan Hüda Teala'dan:
«Manas'ı ver bana!» deyip,
Hep bunu dileyip durdum!
Konuğu geceletecek oldun,
Masalı söyletecek oldun,
Çizgiyi çizdirecek oldun,
Ayköl'üm yolda bulunup,
İlginç olanı duyacak oldun.
İçimden çıkaracak oldun
İçimdeki çürük dertli yarayı.
Söyleyeyim, dinle türkümü,
İmanım gibi söylerim sırrımı.
Dostum, benim sözümü dinle,
Dediğimi gerçek bil,

Who makes you sense the unsensed —
Gyrfalcon Bakay, the man is he.
«That the tiger sultan Manas
Was a lion, I had known,
Of the One God Most High:
«Give Manas to me!» I said,
I kept beseeching only this!
You would have your guest stay the night,
You would have the tale be told,
You would have the line be drawn,
My Ayköl, being found on the road,
You would hear the wondrous thing.
You would draw out from within me
The festering, grief-worn wound within.
Let me speak — hear my song,
I tell my secret like my faith.
My friend, listen to my word,
Know that what I say is true,

Arslanım Manas, öğüdümü tut.
Kökü yüzyılların değeri,
Dibiyle kundağı,
Kuzu bağrı çelikten dökme,
Benzeri bulunmaz idi.
Üstün demir Almabaş,
Uzak yakın ayırt etmez,
Altmış günde bozulmaz,
Kaynatılıp dövülüp geldiğinde,
Altı yiv açılıp burulmuş,
İnsana böylesi bulunmaz,
Karşılaşan düşmanlar serilmiş.
Kuşanıldığında o güzelim,
Omzun süsü, aynası,
Karşılaşan düşmana salındığında,
Emanet canın tesellisi.
Hunharım, senin doğup,
Çıkacağını bilmiştim.
Asil gök yeleli alsın diye,

My lion Manas, keep my counsel.
Its root the worth of centuries,
Its butt together with its stock,
Cast of lamb's-breast steel,
Its like was not to be found.
The peerless iron Almabaş
Marks no difference of far and near,
In sixty days it does not foul,
When it came welded and forged,
Six grooves were cut and twisted in,
Its like is not found among men,
The foes it met were laid out flat.
When girded on, that fine one,
The shoulder's ornament and mirror,
When loosed upon the foe it meets,
The solace of the mortal soul.
My fierce one, that you would be born
And come forth, I had known.
That the noble grey-maned one might take it,

Âleme kırgın salsın diye,
Ayköl'üm, senin kendine
Lâyık görüp sakladım.
Kundağını döküp işleyen,
Döötü'nün dostu Kara usta,
O zavallı yapmıştı.
Kundağını çelikten gerdirip,
Emeğine karşılık Karan'dan
Tam bin kısrak verdirip,
Çelikten ince çektirip,
Hedefi yarıp attırıp,
İnce ustalara kurdurtup,
Yamanlara sınatıp,
O kahroğlu Akkelte'nin
Nişangâhına gevher işletip,
Bakanı hayran bırakıp,
Altın, gümüş karışık
Bağrına kaplatıp,
Kadifeyle sardırıp,
El görmez yerde saklatıp,
Bulup alırsak mülk odur,
Talihli ere rast gelir,
Bulunmaz çeliktir o.

That he might loose slaughter on the world,
My Ayköl, for your very self
I deemed it worthy and kept it.
He who cast and wrought its stock,
Kara the smith, friend of Döötü,
That poor soul had made it.
Stretching its stock with steel,
For his labor, from Karan
A full thousand mares were paid,
Drawing the steel out fine,
Making it split the mark in the shooting,
Having fine masters mount it,
Having the fierce ones test it,
That dread Akkelte's
Sight was worked with gems,
Leaving all who looked in wonder,
With gold and silver mingled
Its breast was overlaid,
Wrapped about with velvet,
Hidden where no hand could find,
If we find and take it, it is wealth,
It comes to the man of fortune,
It is steel not to be found.

Canlı tüfek, o güzelim,
Kaynaşan düşmanı gördüğünde
Kulağından kan akıp,
Kendi kendine gürler,
Düşmana yakın kalınca
Kurşunu ayrılıp parıldar,
Deve yavrusu gibi sesi böğürür.
Doğru isabet eden okuna
Düşman dayanıp duramaz,
Değdiği alev, yanan ateş,
İnsan bakıp duramaz,
Dikine değse attığı ok,
Bir tutam kemiği bulunmaz.
Üstün tüfek Akkelte'nin
Canlı olduğunu bilmiştim,

A living gun, that fine one,
When it sees the swarming foe
Blood runs from its ear,
It thunders of its own accord,
When it comes near to the foe
Its bullet parts and gleams,
Its voice bellows like a camel calf.
Against its true-striking shot
No foe can stand and endure,
Where it strikes is flame, burning fire,
No man can stand and gaze,
If its shot strikes full and square,
Not a handful of bone remains.
That the peerless gun Akkelte
Was living, I had known,

Gök yelelim Manas alsın diye,
Sana adayıp sakladım!
Arapça söz yazıp,
Ortasına yazı koydum:
«Akkelte» diye ad koydum.
Yiğidim geçerse elime,
Serdengeçti Manas alsın diye,
Karşı gelen düşmana
Bunaltıp müşkül salsın diye,
El değmez Beecin'in
Gücü yetip gök yelelim,
Hanlığını çekip alsın diye,
Lâyık görüp sakladım.
İpek ile sardırıp,
Sahtiyana kaplatıp,
Hani, gök tulpara bindiğimde,
Gök yelelim, seni bulamadan
Çok kederli gezdiğimde,
Hani, gök tulpar başını çevirdiğinde,
İçim baştan başa tutuşup,
Dayanamaz olduğumda,
Göbeğimi kesip, kirimi yıkayan,
Kanımın döküldüğü yerim yok,
Halimden haber tutan
Kadirşinas Kırgız elim yok,
Uyurken düşümde
Üstü kapalı gördüm Manas'ı,

That my grey-maned Manas might take it,
I vowed it to you and kept it!
Writing words in Arabic,
I set a script upon its middle:
I gave the name «Akkelte».
If my brave should come into my hands,
That death-scorning Manas might take it,
That on the foe who stands against him
He might press hard and cast distress,
That of untouchable Beecin,
My grey-maned one, his strength sufficing,
He might wrest away the khanship,
I deemed it worthy and kept it.
Wrapping it about with silk,
Casing it in morocco leather,
Why, when I rode the grey tulpar,
My grey-maned one, not finding you,
When I roamed in deepest sorrow,
Why, when the grey tulpar turned his head,
My inward parts aflame from end to end,
When I could endure no more,
Who cut my cord and washed me clean —
I have no land where my blood was spilled,
Keeping word of my condition,
I have no grateful Kırgız people,
Asleep, within my dream
I saw Manas as through a veil,

Nereden bulurum deyip,
Kederlenip durdum.
Karşıda kurulu kale ev,
Sungurum aklıma düştüğünde
O zaman bir tutama gelmezdi bu
yorgun can.
Bir yolunu bulup Manas'ı,
Muradıma ermeye,
Bulamazsam Manas'ı,
Bu yalancı dünyadan
Kurban olup ölmeye,

Saying, Where shall I find him?
I stayed in sorrow long.
Across the way a fortress house stands built,
When my gyrfalcon came to mind,
Then this weary soul was not worth a handful.
To find some way to Manas,
To attain my heart's desire,
And if I found not Manas,
From this deceiving world
To die a sacrifice,

Yorgun canı esirgemeden
Atı dörtnala sürüp,
Kulak duyan, göz gören
Yerlerin hepsini dolaşıp,
Av peşinde azap çektim,
Altı ay, yedi ay ben kendim
Uzak ava çıkıp gittim.
Kulan kovup coşarak,
Engebeli belleri aşıp,
Türlü türlü yer basıp,
Aşık kemiğince bulut görünmeden,
Dağın ucu seçilmeden,
Bakınca göze ilişmeden,
Heybetle uzanan karlı dağın
Nereye gittiği bilinmeden,
Keçe kadar bir çukur bulamadan,
Aşık kemiği kadar dağ bulamadan,
Kulan kovup yan yana,
Altı ay yolumu yitirip gezdim,
Düzlüğe bitmiş çamın dibinde
Taylı kısraktan kurban kestim,
«Gak» diyecek karga yok,
«Guk» diyecek kuzgun yok,
Yeri ıssızmış deyip,
Kutlu Akkelte'yi
Emanet saklağa koydum.
Yıl ikiye dolduğunda,
Ay hesabı tutulduğunda,
Yirmi dört ay olduğunda,
El yaylaya göçerken,
Atın dili karardığı çağda,

Gelincik otu kızarıp,

Not sparing this weary soul,
Driving the horse at the gallop,
All that ear had heard, eye had seen,
Roaming every one of those lands,
I suffered torment in the chase,
Six months, seven months, I myself
Went forth on the far-off hunt.
Chasing kulans in wild joy,
Crossing the rugged passes,
Treading lands of every kind,
No cloud showing even knucklebone-small,
No mountain's tip to be discerned,
Nothing catching the searching eye,
The snowy range stretching in majesty —
None knowing whither it ran,
Finding no hollow big as a felt mat,
Finding no hill big as a knucklebone,
Chasing kulans side by side,
Six months I wandered, my road lost,
At the foot of a pine grown on the plain
I offered a mare with foal in sacrifice,
No crow to say «caw»,
No raven to say «croak»,
Saying, This place is desolate,
The blessed Akkelte
I laid in a cache in trust.
When the years had come to two,
When the count of moons was kept,
When twenty-four months had passed,
As the people moved to summer pasture,
In the season when horses' tongues turn dark,
The poppies reddening,

Yerin gülü dolduğunda,
Ala sağanak rahmet saçıp,
Kulan yuvarlanıp semirdiğinde,
İnsan, hayvan coştuğunda,
At kara dil olduğunda,

When the earth was full of roses,
The dappled showers scattering mercy,
When the kulan rolled and fattened,
When man and beast ran wild with joy,
When the horse was black of tongue,

Sarı sular kaynayıp taştığında,

Yeryüzünü yeşertip,
Nur kilimi serildiğinde,
Akarsu yürüyüp, gül dolup,
Emanetini görmeye
Bakay'ın düşündüğü gün gelip,
Kulan kovup coşarak,
Kuru bozkırı taradım,
Aklıma düşüp o zaman,
Emanet koyduğum asili
Göreyim deyip vardım.
Esirgemeden üç ay yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Hazinemi görmeye
Çamlığa ben gelince,
Altmış adam, yer bilici,
Uzaktan çıkıp gelmiş,
Çamlığın içinden
O saklağı görmüşler,
Nişanımı dağıtıp geçmişler,
Köküme çoktan ermişler.
Nişanlarımın hepsini açmışlar,
Saklağımı saçmışlar.
Şimdi başıma dert salmışlar,
Bulunmaz mülk imiş deyip,
Hazineye koymuşlar,
Üstün tüfek Akkelte'yi
Sıkıca gizleyip saklamışlar.
Ardından izini kovaladım,
Gök tulparın dizginini koyverdim,
Soğumuş izine ot koyup,
Sarara sarara kovaladım,
Gece gündüz iz sürüp,
Şehrine girip vardım,
«Dediğime razı ol,» deyip,
«Akkelte'yi ver,» deyip,
Haber salıp durdum.

When the yellow waters boiled and overflowed,
Greening the face of the earth,
When the kilim of light was spread,
The streams in motion, roses full,
To look upon his trust
The day of Bakay's intent arrived,
Chasing kulans in wild joy,
I combed the arid steppe,
It came into my mind just then,
The noble thing I laid in trust —
Saying, Let me see it, I went.
Unsparing, three months on the road,
Unsparing of the horse, riding hard,
To look upon my treasure
When I came unto the pine grove,
Sixty men, knowers of the land,
Had come forth from afar,
From within the pine grove
They had spied that cache,
They had scattered my marks and passed,
They had long since reached my root.
They had opened all my marks,
They had strewn my hiding-place.
Now they had cast grief upon my head,
Saying, This is wealth not to be found,
They had laid it in their treasury,
The peerless gun Akkelte
They had hidden fast away.
After them I chased their trail,
I gave the grey tulpar free rein,
Laying grass on the cold trail,
I chased them, paling as I rode,
Tracking by night and day,
I entered into their city,
Saying, «Consent to what I say,»
Saying, «Give up the Akkelte,»
I kept sending word.

Yalnızlık kurusun,
Bel bağladığım dayanağım yok,
Sığınıp yattığım yerim yok,
Yüz yüze vuruşup,
Akkelte'yi çekip almaya,
Yiğidim, senin gibi erim yok.
Kazın dolanamayacağı kayam yok,
Sığınacak dağım yok.
Silkinip altı ay vuruşsam,
Dinç binilecek küheylan yok.
Canıma destek olmaya
Senin gibi güçlü akraba yok.
Ordu salayım diye düşünsem,
Karşıda köhnemiş kara dam,
Bir tutama gelmez bu yorgun can.
Silkinip Hüda'dan dileyip
Seni bulup almaya,
Akkelte'nin yüzünden
Aklım hep ondaydı o zaman.
Paha biçilmez kıymeti,
Akkelte'yi andıkça,
Bakay'ın duracağı gelmez.
Geçip giden halinden,
Akkelte'nin yüzünden
Altı ay hasta düştüm.
Akkelte'yi çekip almazsam,
Yanığım ne zaman diner?
Canlı tüfek Akkelte,
Ava salsan sevindirir,
Düşmana salsan dağıtır.
İçim kara, bağrım kor,

Bakay'ında başka hasret yok.
Kelte'nin miras olduğunu
Dertlenip, Bakay, bilirim.
Gelirse Manas'ım,
Kelte'yi çekip alsam deyip,
Hep bunu dileyip durdum.
Sözümü tutarsan, gök yelelim,

A curse upon loneliness!
I had no prop whereon to lean,
No place where I might shelter and lie,
To fight them face to face
And wrest away the Akkelte,
My brave, I had no man like you.
I had no crag no goose could round,
No mountain for a refuge.
Should I shake myself and fight six months,
No fresh courser to be mounted.
To be a stay unto my soul,
No mighty kinsman like yourself.
Should I think to loose an army,
Across the way a rotting black hovel,
This weary soul not worth a handful.
Shaking myself, beseeching God
To find and take you to me,
Because of the Akkelte
My mind was ever on it then.
Its worth beyond all price,
Whenever I recall Akkelte,
Bakay cannot bear to stand still.
For all that has come and gone,
Because of the Akkelte
Six months I lay sick.
If I do not wrest away Akkelte,
When will my burning cease?
The living gun Akkelte —
Loosed on the hunt, it gladdens,
Loosed on the foe, it scatters.
My inward parts are black, my breast an ember,
Your Bakay has no other longing.
That the Kelte is an heirloom,
Grieving, I, Bakay, know well.
Should my Manas come,
Saying, Let me wrest the Kelte away,
I kept beseeching only this.
If you keep my word, my grey-maned one,

Obasına yakın varalım,
Şimdi kırılsak bile
Akkelte'yi çekip alalım.
Eline elçi salalım,

Let us draw near to his camp,
Even should we be cut down now,
Let us wrest away the Akkelte.
Let us send an envoy to his people,

Obasını kuşatıp varalım.
Denen söze razı olmazsa,
Akkelte'yi vermezse,
Bir hesabını bulalım.
Gündüz dokunmayıp, gece girip,
Ordasını bir gece basalım,
Külliyetli malını saçalım:
«Akkelte'yi ver» diyelim,
Akkelte'yi vermezse,
Söylenen söze razı olmazsa,
Yağmalayıp dönelim.
Bundan sonra bozkıra
Çıkamaz hale getirelim,
Rast geldiği başka saklağa
Dokunamaz hale getirelim.
Burada bakıp durmayalım,
Akkelte'yi almadan dinmeyelim.
Ardından sürüp alarak,
Akkelte'nin derdinden,
Dört tülük davarını saçalım.
Kısrağına el koyup,
Sahibi yakına gelirse,
Beynine yumruk indirip,
Kibrini söküp alalım,
Tümünü bağlayıp alalım,
Uzun saçlı devini.
Yok yere gevezelik ederse
Bir hesabını bulalım,
İnat ederse ansızın
Kuşağını yarıp biçelim,
Kükreyip korkutup,
Akkelte'yi alalım,
Verirse Kelte'yi,
Kötüleşmeden dönelim.

Let us come and ring his camp about.
If he yields not to the spoken word,
If he gives not up the Akkelte,
Let us find a reckoning for him.
Touching not by day, entering by night,
Let us storm his horde one night,
Let us scatter his abundant wealth:
Let us say, «Give up the Akkelte»,
If he gives not up the Akkelte,
If he yields not to the word that is spoken,
Let us plunder him and return.
So that henceforth to the steppe
He can no longer venture out,
So that any other cache he finds
He can no longer dare to touch.
Let us not stand here looking on,
Let us not rest till Akkelte is taken.
Driving off what follows after,
For the sake of the Akkelte,
Let us scatter his four kinds of herds.
Laying hands upon his mares,
If the owner should draw near,
Bringing a fist down on his skull,
Let us tear his pride away,
Let us bind and take them all,
His long-haired giant too.
If he prattles to no purpose,
Let us find a reckoning for him,
If he is stubborn, in an instant
Let us slash his girdle through,
Roaring, striking terror,
Let us take the Akkelte,
If he gives up the Kelte,
Let us turn back ere things go ill.

Vermezse Kelte'yi,
Cefayı yaman başlatalım,
Candan geçmeyi göze alalım,
Akkelte'yi vermezse,
Kavgayı fena başlatalım.
Çift kat zırhı, sık halkalı,
Sırayla silkip giyinip,
Atışı bolca salalım.

If he gives not up the Kelte,
Let us begin the torment fiercely,
Let us dare to forfeit life itself,
If he gives not up the Akkelte,
Let us begin the battle in earnest.
The double armor, close of ring,
Let us shake out and don in turn,
And loose our fire in plenty.

Altı ay dinmeden çatışıp,
Şahbaz Bakay çok söyleyip,
Kırgın kopacak sözü söyleyip,
Gün süzülüp battığında,
El erkenden yattığında,
Ak kaltak eyeri yastık edinip,
Kıbleye baş koyup,
Alp uykusuna dalışıp,
Deliksiz uyuyakalıp,
Kızır'ın dokunduğu Manas'a
Şahbazı Bakay bulunup,
Baabedin'in dokunduğu Manas'a
Bahadırı Bakay rast gelip,
Gönlü taşıp coşarak,
Bay'ın oğlu er Bakay,
Bahadır Manas'ın gözüne
Bin sayısız ordu gibi görünüp,
Tan sararıp ağardığında,
Fecr-i sadık söktüğünde,
Kaplan Bakay, han oğlu,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp:
«Baabedin!» diye haykırıp,
Yine Bakay o zaman
Manas arslanı çağırıp:
«Ey yavrum, hunhar Manas, kaplan!
Benim gördüğümü gördün mü,
Benim sezdiğimi sezdin mi?
Can kulağıyla dinle sözümü,
Sana çoro geldi.

Six months clashing without cease,
Falcon Bakay speaking long,
Speaking words to spark a slaughter,
When the sun slid low and set,
When the people lay down early,
Making the white saddle their pillow,
Laying their heads toward the kıble,
Sinking into the sleep of alps,
Sleeping deep without a break,
To Manas whom Kızır touched
His falcon Bakay was found,
To Manas whom Baabedin touched
His batyr Bakay came his way,
His heart brimming over in joy,
Bay's son, the brave Bakay,
To batyr Manas's eye
Seemed like a thousand countless hosts,
When dawn paled and whitened,
When the true dawn broke,
Tiger Bakay, son of a khan,
Starting up awake from sleep,
Turning to his right side:
Crying out «Baabedin!»,
Then Bakay once again
Called the lion Manas:
«O my child, fierce Manas, tiger!
Did you see what I have seen,
Did you sense what I have sensed?
Hear my word with the ear of your soul,
A çoro has come to you.

Şimdi dinlersen sözümü,
Sana eren geldi.
Gün bulutlanıp, bahar olup,
Argın han'ın oğlu Acıbay
Üstün doğmuş bir er idi,
Babasıyla düşman olup,
Kara kadife kaftan giyip,
Kartkürön gibi at binip,
Uzunca boylu, geniş omuzlu,
Er yapılı, yayvan göğüslü,
Kâfir ile Müslüman
Arasında gidip gelecek akraban,

If you listen now to my word,
A saint-brave has come to you.
The day clouding over, spring arriving,
Acıbay, son of Argın han,
Was a man born above all others,
Fallen to enmity with his father,
Clad in a black velvet kaftan,
Mounted on a horse like Kartkürön,
Tallish of stature, broad of shoulder,
Built like a warrior, wide of chest,
Between the infidel and the Muslim
Your kinsman who will come and go,

Aranızı yakın edecek olanın,
İyi bakarsan Acıbay,
İnsandan üstün küheylanın,
Sadakatle hizmet edecek,
Babana yakın akraban.
Yassı çeneli, yaygın dilli,
Yanılmayan büyük hatip,
Araya girse tez yürüyen,
Yetmiş türlü dil bilen,
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Hızlı hatip, hüccetli söz ustası,
Bugün büyük bir yürük geçer eline.
Bağrına basarsan er odur,

The one to draw you close together,
If you look well on Acıbay,
Your courser better than a man,
Who will serve in faithfulness,
Your kinsman near as your father.
Flat of jaw, fluent of tongue,
A great orator who never errs,
Quick to travel when he mediates,
Knowing seventy kinds of tongue,
Whetting his dark tongue keen,
Warbling before the khan,
A swift orator, master of proof-strong words,
Today a great pacer passes into your hand.
If you clasp him to your breast, he is the man,

Bunalan yalnız başına
Yoldaş olacak kişi odur.
Argın han'ın Acıbay'ı
Yiğitler içinde becerikli oğul odur,
İt yürümez kara yamaçta
Faydası dokunacak oğul odur.
Sözüne kuvvet olur,
Bağrına basarsan Acıbay,
Sana kutlu olur.
Âlim ile bir gezip,
Üstün hatip Acıbay'ın,

For one hard-pressed and all alone
He is the one to be companion.
Argın han's Acıbay
Is the ablest son among the braves,
On the black slope where no dog goes
He is the son whose help will reach you.
He lends strength unto your word,
If you clasp Acıbay to your breast,
He will be a blessing to you.
Walking as one with the learned,
Acıbay the peerless orator

Âlimliği dahi var.
Meclise salsan sürçmez,
Hatipliği dahi var.
Dinde pehlivan, kendisinin
İşanlığı dahi var.
Dertli düşkün kişiye
Gelirse Acıbay'ın
Mollalığı dahi var.
Ansız söze ustalıkla,
Yorgalığı dahi var.
İnadına boza içen
Hocayı bozlatıp döven,
Olmadık işi dahi var.
Namlılığı dahi var.
Mızrakçılardan hakkıyla,
Çevikliği dahi var.
Yiğit odur, dayanak odur,

Has the scholar's gift besides.
Sent to the assembly, he never stumbles,
He has the orator's gift besides.
A champion in the faith, he has
The işan's gift besides.
For the grieving and the fallen,
Should it come to that, Acıbay
Has the molla's gift besides.
Meeting sudden speech with mastery,
He has the ambler's gift besides.
The hoca who drinks boza in spite —
Beating him till he bawls aloud,
He has outrageous deeds besides.
He has renown besides.
Among the lancers, by full right,
He has agility besides.
He is the brave, he is the prop,

Yaranı saracak er odur.
Hüda sürüp, kısmet buyurup,
İyi bil, arslan, sana
Yoldaş olacağı dem budur.
Kara dağda durmaz,
Hanım Manas, dinleyedur,
Karaala kartal o olsun,
Han Acıbay gök yelelinin
Tutan sahibi sen ol.
Bozdan toy kuşu kaçırmaz,
Boz-ala sungur o olsun,
Yem gösterip süren,
Besleyen sahibi sen ol.
Şahbaz da o, dayanak da o,
Bağrına basarsan Acıbay,
Gönül düğümünü çözecek er de o.
Hani, karanlık aysız gecede,
Babası Argın han ile düşmanlaşıp,
Yaban ele düşüp gelecek er de o,

Hüda'nın sevdiği kul odur,

He is the man to bind your wound.
God driving, fate decreeing,
Know it well, lion — for you
This is the hour he becomes your companion.
He does not linger on the black mountain,
My khan Manas, keep listening,
Let him be the black-pied eagle,
Of khan Acıbay the grey-maned one
Be you the master who holds him.
He lets no bustard flee the grey steppe,
Let him be the grey-pied gyrfalcon,
Showing the lure and flying him,
Be you the master who feeds him.
He is the falcon, he is the prop,
If you clasp Acıbay to your breast,
The man to loose the heart's knot is he.
Why, in the dark and moonless night,
At enmity with his father Argın han,
The man to fall among strangers and come is he,

He is the servant beloved of God,

Bağrına basarsan Acıbay,
Hasretini giderecek oğul odur.
Argın han'ın o oğlunun
Suretini gören ürkmüş,
Acayipten okumuş.
Yirmi beş yaşına dek
Okumasını okuyup sessiz durmuş,
Acıbay'ın hali işte böyle,
Yetmiş türlü dil bilmiş.
Yaşı yirmi altıya geldiğinde
Ordalı yurda kavga salmış,
Aşağı Kızılbaş yurdundan ondalık almış.
Ölçüsüz yaman Acıbay,
Yiğitliği herkesten başka,
Bağrına basarsan Acıbay,
Âleme değer bir gökkaşka.
Altında doru yürüğü,
Âlem halkına belli,
Acıbay'ın kudreti.
Altındaki dorusu,
Aygırı seçme, kısrağı soylu,
Kambar ata, o güzelim,

If you clasp Acıbay to your breast,
He is the son to still your longing.
That son of Argın han —
Whoever saw his visage started back,
He studied wondrous things.
Until his five-and-twentieth year
He read his readings and kept silent,
Such indeed is Acıbay's state,
He mastered seventy kinds of tongue.
When his years came to twenty-six
He loosed war on the horde-lands,
He took tithe from the lower Kızılbaş land.
Acıbay, fierce beyond measure,
His valor unlike any other's,
If you clasp Acıbay to your breast,
A grey-blazed steed worth all the world.
Beneath him his bay pacer,
Known to all the people of the world,
The might of Acıbay.
The bay beneath him,
Of chosen stallion, noble mare,
Of Kambar ata's line, that fine one,

Her yanı denk doğmuş.
Aygırken bırakılıp, iğdiş edilmiş,
Dizgini koyup «çü!» dese
Buluttan hızlı uçmuş.
Tulparlığı doğru, apaçık,
Nara duysa şaşmamış,
Binlerce tümen yılkının
Önüne düşse yol başlatmış.
Zerrece boynunu bükmemiş,
Bir kişnediğinde
Çöldeki kulanlar dizilmiş,
Kartkürööñ'ün sesini duyunca
Kıl kuyruklular yerinde durmamış.
Sayısız yılkının içinden
Koşturup yetişip bulunmuş.
Çambıl-Bel'in ovasından,

Born even on every side.
Left a stallion first, then gelded,
Give him rein and say «çü!» —
He flew swifter than the cloud.
His tulpar nature true and plain,
Hearing the war-cry he never flinched,
Before thousands of tümens of horses
Set at their head, he led the way.
He never bowed his neck a whit,
At a single neigh of his
The kulans of the desert lined up,
Hearing the voice of Kartkürööñ
The coarse-tailed ones stood still no more.
From amid the countless herds
He came running up and was found.
From the plain of Çambıl-Bel,

Kayıp-Bulak boyundan,
Hüda buyurup rast gelmiş,
Acıbay'a bulunmuş,
Kartkürön'ü bulup aldığında
Hanın oğlu Acıbay'ın
Talihi böyle açılmış.
Kandagay şalvarı giydiğinde,
Hanın oğlu Acıbay,
Kartkürön'e bindiğinde,
Kıyba'yı kuşatıp altın almış,
Kara gözlüden birini almış,
Yoğun toz görüp pekişmiş,
Acıbay diye ün salmış.
Acıbay'ın bilinen,
Huyundaki sertliği,
O zaman düşman olmuş
Acıbay'ın babası.
Bu Acıbay çıkalı beri,
Sayısız malın davarın hepsini
Haram işe saçtı deyip,
Bu Acıbay çocuğu,
Çarpacak Tanrı çarptı», deyip,
Babası gazaba geldiğinde,
«Malını kendin al», deyip,
Malını bırakıp gitmiş,
Bununla Argın han

From along Kayıp-Bulak,
By God's decree he came their way,
He was found for Acıbay,
When he found and took Kartkürön,
The khan's son Acıbay's
Fortune opened thus.
When he donned the kandagay breeches,
The khan's son Acıbay,
When he mounted Kartkürön,
He besieged Kıyba and took gold,
He took one of the dark-eyed ones,
Seeing thick dust, he hardened,
He spread his fame as Acıbay.
Acıbay's well-known
Harshness of his temper —
Then became his enemy
The father of Acıbay.
Since this Acıbay came forth,
All the countless goods and herds
He squandered on unlawful deeds, saying,
This child Acıbay —
«God who strikes has struck him», saying,
When his father fell to wrath,
Saying, «Take your wealth yourself»,
He left his wealth and went his way,
And with this Argın han

Evlatlıktan vazgeçmiş.
Acıbay yalnız, Türkmen çok,
Ölmeyip kıl payı kalıp,
Babasıyla o zavallı,
Dinmeden altı ay çarpışıp,
Gazabı sert başlatmış,
Sayısız dünyalığı, tümen malı,
Babasına gücenip,
İçerlemiş halde Acıbay,
Hepsini bırakıp atmış.
Dönüp bakmadan Acıbay
Muradına ermiş,

Renounced him as a son.
Acıbay alone, the Türkmen many,
Not dying, spared by a hair's breadth,
That poor soul with his father
Clashed six months without cease,
He began his wrath in fury,
Countless worldly goods, tümens of wealth,
Aggrieved against his father,
Acıbay, embittered at heart,
Cast it all aside and left it.
Without a backward glance, Acıbay
Attained his heart's desire,

Yönelmiş halde yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Bagdat'a girip gitmiş.
On iki pîre el verip,
On işandan dua okuyup,
Halife'ye varıp icazet alıp,
Büyük işandan dua alıp,
Büyük yerleri ziyaret kılıp,
Ününü duyarım, Acıbay,
Zayıppuruş diye anılıp,
Arslanım Manas, kaplan,
Dediğimi iyi dinleyiniz,
Acıbay'ı çoro kılınız!
Acıbay'ı bağrınıza basarsanız,
Akına salsanız kılavuzunuz,
Araya girse elçiniz.
Gönlünü bulursan Acıbay,
Alnına yazılmış kısmetin,
Haykıran düşmana salsan,
Hasretini alacak olanın.
Doru atla şahlanıp,
Babasına söylenip,
Aç arslan gibi atılıp,
Babasına gücenip,
Hazine dolusu sarı altını
Saçıp çıktı, diye duydum,
Babasına gücenip,
Senin gibi yaman arslan arayıp,
Kaçıp çıktı, diye duydum,
Verimli, yayvan yurt bulamadan,

Set on his course, walking the road,
Unsparing of the horse, riding hard,
He entered into Bagdat.
Giving his hand to twelve pirs,
Reciting prayers from ten işans,
Going to the Halife, taking license,
Taking blessing from the great işan,
Making pilgrimage to the great places,
I hear his fame, Acıbay,
Remembered by the name Zayıppuruş,
My lion Manas, tiger,
Listen well to what I say,
Make Acıbay a çoro!
If you clasp Acıbay to your breast,
Sent on the raid, he is your guide,
Mediating, he is your envoy.
If you win the heart of Acıbay,
The portion written on your brow,
Loosed on the howling foe,
The one to take your longing away.
Rearing high on the bay horse,
Railing against his father,
Springing like a starving lion,
Aggrieved against his father,
A treasury full of yellow gold
He scattered and went forth, so I heard,
Aggrieved against his father,
Seeking a fierce lion like you,
He fled and went forth, so I heard,
Finding no bounteous, wide-spread homeland,

Gücenip çıkıp gitti, diye duydum.
Senin gibi bir er bulamayıp,
Gözcü konacak yüce sırt bulamayıp,

Kapışıp güreşmeye
Tam senin gibi çetin er bulamayıp.
Yanına alsan Acıbay'ı —

He took offense and went away, so I heard.
Finding no man the like of you,
Finding no lofty ridge to post a watchman on,
For grappling and for wrestling
Finding no man as hardy as yourself.
If you took Acıbay to your side —

Sözü şirin, sözü bal,
İnsandan çıkmaz öyle bir can.
Ölümden geri dönmeyen,
Keskin doğmuş er odur,
Ecelden geri çekilmeyen,
Üstün doğmuş aslan odur,
Çadır keçeni yağa boğar,
Ona denk düşersen, Acıbay
Seni dört bir yanda han kılar.
(Boz yiğitlerin dengidir,
Aban Bakay'ın ikizidir.)
Balam, ben yerin dibi Celpiniş'te,
Rüzgârlı yurda konmuşum,
Hele Manas ile Acıbay,
İkinize hasret kalmışım.
Gelip geçenden söz duydum:
Argın Han'ın Acıbay'ı
Atını dörtnala sürüp,
Yeryüzünü dolaşıp,
Er aradı, diye duydum,
Hasretini giderecek
Aslan aradı, diye duydum.
Buradan öte at sürersek
Şu sarı kırlı bel odur,
Soylu doğmuş Acıbay,
Yanına alacağın er odur.
Acı ereni yanına alırsan,
Ruhu yüce bir can olur,
Kırk çoroya han olur.
Destanı gönlü yatıştırır,
Yaptıkları canı sevindirir.
Gülüşü güneşi doğdurur,
Onu yanında tutan kul sevinir.

Keskin de odur, dayanak da odur,
Eline geçerse Acıbay,
Yerinden oynatmadan koruyacak er odur.

His word is sweet, his word is honey,
No such soul comes forth from humankind.
One who turns not back from death,
He is the man born keen of edge,
One who retreats not from his fated hour,
He is the lion born supreme,
He drenches your tent-felt in fat,
If you prove his match, Acıbay
Will make you khan on all four sides.
(He is the equal of the grey young braves,
He is the twin of Aban Bakay.)
My child, I, in Celpiniş, the earth's deep pit,
Have settled in a wind-swept yurt,
And for Manas and Acıbay,
I have pined with longing for you both.
From passers-by I heard the word:
Argın Han's own Acıbay
Spurred his horse to a full gallop,
Wandered over the face of the earth,
Seeking a man, so I heard,
To ease the longing in his breast
Seeking a lion, so I heard.
If we ride onward from this place
Yonder yellow steppe-crossed pass is it,
Acıbay of noble birth,
He is the man to take beside you.
If you take the man Acı to your side,
He will be a soul of lofty spirit,
He will be khan to the forty çoros.
His epic tale will soothe the heart,
His deeds will gladden every soul.
His laughter makes the sun to rise,
The servant blessed to keep him near rejoices.
He is the keen one, he the prop,
If Acıbay should come into your hands,
He is the man to guard you without stirring from his place.

Rastlarsa düğümü çözendir,
Töreli başın göçene dek
Yoldaşlık edip gidendir,
Sığınak da odur, bel de odur,
Kara gününde yanında duracak el de odur.
Argın Han'ın en üstünü,
Adını koymuşlar Acıbay.
Argın Han'ın Acıbay'ı
İnsanoğluna her yerde rast gelmez,

Hızır'ın dokunduğu yiğidim,
Hızırlı senden başkasına

O Acıbay bulunmaz.
Ecel ortak, can birdir,
Acıbay'ın hâli işte böyledir.
Yiğit de odur, dayanak da odur,
Beline kuşak olacak er de odur.

Düşmana girse — kırıp geçirir,

Konakta yatsa — güldürür.

Barış gününde mal ortağıdır,
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Ölürsen iman yoldaşıdır.
Töresi başkadır Acı'nın,
Hangi bir yanını anlatayım:
Düşmana girse — mızrak yoldaşı,

Akına çıksa — ganimet ortağı.

Aklı bütün Acıbay —
Mızrağa usta, becerikli kul,
Elma misali başa dar gün düşse

Kurtarıp çıkaracak yaman kul.

Where he meets a knot, he is its untier,
Until your honored head goes to the grave
He is the one to fare beside you in fellowship,
He is the refuge, he the loins,
He is the hand to stand by you upon your blackest day.
The foremost of Argın Han's men,
They gave to him the name Acıbay.
Argın Han's own Acıbay
Is not met everywhere among the sons of men,
My brave whom Hızır's hand has touched,
For any other than yourself, Hızır-blessed one,
That Acıbay is not to be found.
Death is shared, the soul is one,
Such is the state of Acıbay.
He is the brave one, he the prop,
He is the man to be the sash about your waist.
If he falls upon the foe — he mows them down,
If he lies in the guest-house — he brings laughter.
On the day of peace he shares your herds,
Argın Han's own Acıbay,
If you die, he is the comrade of your faith.
Different indeed is Acı's way,
Which of his sides then shall I tell:
If he falls upon the foe — a lance-companion,
If he rides out raiding — a sharer of the spoils.
Acıbay, whole of mind —
A servant deft, a master of the lance,
Should a dark day fall on your apple-round head
He is the fearsome servant who will pull you free.

Destek de odur, bel de odur,
Yağmur gibi ok yağsa,
Kavga kopup fitne çıksa,
Tuğ dibinde kıpırdamadan
Dimdik duracak er odur.
Buradan öte yol alıp,
Bir aşağı bir yukarı arayalım,
Argın Han'ın Acıbay'ını,
Allah Taala buyurursa,
Acıbay'ı bulalım,
Er Acıbay gök yeleliyi
Elçi kılıp salalım.
Verip vermeyeceğini

He is the support, he the loins,
Should arrows rain down like the rain,
Should strife break out and discord rise,
At the standard's foot, unflinching,
He is the man to stand bolt upright.
Taking the road onward from here,
Let us search both down and up,
For Argın Han's own Acıbay,
If Allah Taala so commands,
Let us find Acıbay,
Er Acıbay of the grey mane
Let us send forth as envoy.
Whether he will give or will not give

Acıbay'dan işitelim.
Denen söze uymazsa,
Akkelte'yi vermezse,
Vuruşacak yere çıkalım.
Akkelte'yi vermezse,
Ateşi bolca yağdıralım.
Atın başını çevirelim,
Altı gün savaş kılalım.
Ateşi bolca yağdıralım,
Akkelte'yi çekip alalım», —
Deyip, böylece Er Bakay
Kalkıp namazını kılıp,
Tulparları eyerleyip,
Çelikleşip hunharlar,
Öfkeyle kuşanıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Silah pusat alıp hazırlanıp,
Kaplan Bakay ağana
Gaipten akıl bulunup.
Göğsünden ok geçmez,
Boydan boya zırha bürünüp,
Coşup yürüdü gök yelelin,
Akkelte'yi alma kavgasına.
Aban Bakay — can yoldaşı,
Hunhar Manas gök yelelinin

Let us hear from Acıbay.
If he heeds not the spoken word,
If he will not give the Akkelte,
Let us go out to the fighting ground.
If he will not give the Akkelte,
Let us rain down fire in plenty.
Let us turn the horses' heads,
Let us wage war for six full days.
Let us rain down fire in plenty,
Let us wrest the Akkelte away», —
So saying, thus did Er Bakay
Rise and perform his prayer,
Saddle up the tulpar steeds,
The ruthless ones turned hard as steel,
Girding themselves in wrath,
Binding on the sheathless sword,
Taking arms and armor, making ready,
For your elder, tiger Bakay,
Counsel came from the unseen.
No arrow passes through his breast,
Clad head to foot in mail,
The grey-maned one strode forth aflame,
To the battle to take the Akkelte.
Aban Bakay — companion of his soul,
The grey-maned ruthless Manas's

Öbür dünyalık sırdaşı.
Gök tulpar gibi at binip,
Gök yeleli Bakay evliya,
İlmi uzaktan bilen,
Aban Bakay bilge kişi.
Ayköl Manas, bu ikisi,
Tozunu dumana katıp,
Dağ gibi iki tulparı
Durdurmadan koşturup,
Engebe engebe beli aşıp,
Tümsekli alaca patikayı
Ardında bırakıp gidiyor.
Arslan erin önünde
Arslan Bakay gök yelelin,
Türlü türlü nice yolu
Öncülük edip gidiyor.
Altlarındaki tulparlar,

Confidant for the world beyond.
Mounted on a horse like a grey tulpar,
Grey-maned Bakay the saint,
Who knows the science from afar,
Aban Bakay the man of wisdom.
Ayköl Manas, these two together,
Churning their dust into a haze,
Two tulpars vast as mountains
They galloped on without a halt,
Crossing pass on rugged pass,
The hummocked, dappled mountain path
They left behind them as they went.
Before the lion hero rode
Lion Bakay of the grey mane,
Along the many kinds of road
Going onward as the guide.
The tulpars underneath them,

Koltuğundan su çıkıp,
Burnundan buğu çıkıp,
Bastığı yer un ufak olup,
Burnundan çıkan soluğu
Ocak bacası gibi tütüp,
Salınarak yürütüp,
Sektire sektire koşturup,
Aşık kemiği kadar dağ yok yerde,
Keçe kadar bir çukur yok,
Issız kara bozkıra
İşte girip vardılar.
Bambaşka yürük tulparlar,
Bastığı yer oyulup,
Düğüm düğüm ak dizgin
Avuç içinde gerilip.
Azdırıp silkindirip,
Eri ölmüş gibi çırpındırıp.

Uçan kuşla yarışıp,
Bilek gibi ak yular
Ellerinde kenetlenip,

Water streaming from their armpits,
Steam pouring from their nostrils,
The ground they trod crushed into meal,
The breath that issued from their nostrils
Smoking like a hearthside chimney,
Pacing on with swaying gait,
Bounding, bounding as they galloped,
In a land with no hill big as a knucklebone,
No hollow so much as a felt mat,
Into the desolate black steppe
Thus at last they entered in.
Tulpars swift beyond all others,
The ground they trod on gouged away,
The white reins knotted knot on knot
Drawn taut within the palm.
Made wild, made to shake themselves,
Made to thrash as though their rider had died.

Racing with the flying bird,
The white halter thick as a forearm
Clenched fast within their hands,

Yorulmak bilmez tulparlar,
Tabanı yerde takırdayıp,
Kara çelik gem
Damakta şakırdayıp,
Bastığı yer un ufak olup,
Etek ile yenlerin hepsi
Arkalarında savrulup,
Engebeli sırtlı beli aşıp,
Kabarmış yerlere basıp,
Asiller kendini hiç mi sakınır,
Ak-Talaa'ya dayandılar.
Bitip tükenen çöl burnuna,
Heybetle kabaran çıkıntıya
Yeni gelip yettiler.
Kıvrılan çölü basıp,
Eğri büğrü sular geçip,
Zırh badanalar parıldayıp,
Koltuğundan akan ter
Üzengide şıpırdayıp,
Az değil, çok yol yürüdüler,
Atı esirgemeden bol yürüdüler.
Tan yarılıp kabararak,

The tulpars that know no tiring,
Their soles clattering on the ground,
The black steel bit
Rattling against the palate,
The ground they trod crushed into meal,
Skirts and sleeves and all of them
Streaming out behind their backs,
Crossing the ridged and rugged pass,
Treading upon the swollen ground,
Do nobles ever spare themselves,
They pressed on to Ak-Talaa.
To the cape of the unending desert,
To the outcrop swelling in its grandeur
They newly came and there arrived.
Treading the twisting desert down,
Fording the crooked winding waters,
Their burnished armor glittering,
The sweat that flowed from armpits
Dripping down upon the stirrup,
Not little but long was the road they rode,
Unsparing of their horses, far they rode.
The dawn split open, swelling up,

Tan ağarıp heybetlenip,
Yükselip tan bölünüp,
Yere aydınlık dökülüp,
Kamışın başı hışırdayıp,
Yavru tarla kuşu cıvıldayıp,
Yerden pus ayrılıp,
Dünya yüzü o zaman
Cam gibi aydınlık göründü.
Görünene bir baksan:
Kartkürön soylu at binmiş,
Kara ok geçmez kaftan giymiş.
Şahlandırdığı Kürön'ün
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümlemiş,
Betege ile parlak otlar
Atın böğrünü sıyırıp geçmiş,
Âlemin tamamını

The dawn grew pale in majesty,
Rising, the dawn broke wide apart,
Brightness poured upon the earth,
The heads of reeds went rustling,
The fledgling skylark twittering,
The mist divided from the ground,
The face of the world then
Appeared as bright as glass.
If you but looked at what appeared:
He rode Kartkürön, a horse of noble stock,
He wore a kaftan no black arrow pierces.
Of Kürön whom he made to rear
He had tightly knotted the horsehair tail,
The feather-grass and shining herbs
Had grazed along the horse's flank,
The whole of the wide world

Zahmet çekip dolaşmış.
Çatal sakal, kızıl yüz,
Uzunca boylu, geniş omuzlu,
Eni geniş, boto gözlü,
Duru endamlı, tatlı sözlü,
Ere yaraşır geniş omuz —
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Acıbay'ın ta kendisiymiş,
Kendisi şöyle dursun, Acı'nın
Bakan kara gözüymüş.
Keşfe çıkıp, yer görüp,
Ava çıktığı çağıymış,
Çölde kulan kovalayıp,
Bitmez tükenmez bir ulu
Şamataya daldığı demmiş.
Yıkık Çambıl'ı aşmış,
Dönmeden Bukar'ın
Gün doğusu yanını basmış,
Kuytu yerden bökön kovalayıp,
Issız çorak yere düşmüş.
Çölde kulan kovalayıp
Sürüsüyle birlikte yakalamış,
Arkar gözleyip, kulan kovup,
Av peşine dalmış,
Ölesiye hevesini kandırıp,
Toza dumana dalmış.

He had wandered through with toil.
Forked of beard, ruddy of face,
Tall of stature, broad of shoulder,
Wide of frame, camel-colt-eyed,
Limpid of form, sweet of speech,
Broad shoulders fitting for a man —
Argın Han's own Acıbay,
It was Acıbay his very self,
And more than that, it was Acı's
Own watching black eye.
Gone scouting, viewing the land,
It was his season of the hunt,
Chasing kulans in the desert,
It was the hour he had plunged into
One vast unending uproar.
He had crossed ruined Çambıl,
Without turning back had trodden
The sunrise side of Bukar,
Chasing saiga from the sheltered hollows,
He had come upon the desolate barren land.
Chasing kulans in the desert
He had caught them herd and all,
Stalking arkhar, driving kulan,
He had plunged deep into the chase,
Sating his craving unto death,
He had plunged into the dust and haze.

İnsanoğlunun uğramadığı
Yere varıp kalmış,
Kanatlı kuşun uçamadığı
Çöle varıp kalmış.
Malumun ola ki
Acıbay'ın Kürön'ü —
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulanı kovsa kaçırtmaz,
Kulanı kovup boğazlamış.

Argın Han'ın Acıbay'ı
Kırk kadar kulanı

To a place where sons of men
Had never come, he had gone and stayed,
To a desert where the wingèd bird
Cannot fly, he had gone and stayed.
Be it known to you that
Acıbay's own Kürön —
Sparse of tail and scant of mane,
Lets no kulan he chases flee,
He had chased the kulan down and slaughtered it.
Argın Han's own Acıbay
Some forty kulans there

Kırda yığıp koymuş,
Buğra gibi olan Küröñ'ü
Büyük çınara bağlatıp,
Kulanın kazısını, işkembesini
Yol kazanında kaynatıp,
Üstün tulpar Küröñ'ün
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Şahlanan karayağızı
Köstek vurup bukağılayıp,
Argın Han'ın Acıbay'ı
Kıbleye baş verip,
Gök teri keçesini yastık edinip,
Alp uykusuna dalmış,
Horultusu taş yarıp,
Kımıldamadan uyuyakalmış.
Uzattığı ayağı çekilmeden,
Yumduğu gözü açılmadan,
Upuzun serilip uyuyakalmış.
Acıbay'ın ta kendisiymiş,
Bakan kara gözüymüş.
Allah buyurup Acı'yı
Arslan Manas'a, Bakay'a
Kavuşturacağı demmiş.
At yorup, er arayıp,
Kendine denk er arayıp,
Coşup o zaman
Çöle geldiği demmiş.
Hüda Taala'nın buyurduğu
Yere geldiği demmiş.
Uykudaki canı görünce
Kılıcı ele aldı,

Had heaped upon the steppe,
Küröñ, mighty as a camel-bull,
He had had tied to the great plane tree,
The kulan's brisket-fat and tripe
He set to boiling in the road-kettle,
Of Küröñ the peerless tulpar
He took the saddle, left him bare,
The rearing black-bay steed
He hobbled and he fettered fast,
Argın Han's own Acıbay
Laid his head towards the qibla,
Making his pillow of the grey sweat-felt,
He sank into a hero's sleep,
His snoring split the very stones,
He fell asleep without a stir.
His outstretched leg not drawing back,
His shuttered eye not opening,
Stretched out full length he fell asleep.
It was Acıbay his very self,
It was his watching black eye.
It was the hour Allah decreed
That Acı should be joined
To lion Manas and to Bakay.
Wearying his horse, seeking a man,
Seeking a man to be his equal,
Surging with fervor, it was the hour
He then had come into the desert.
It was the hour he came unto the place
That Hüda Taala had decreed.
Seeing the sleeping soul, he
Took the sword into his hand,

Hiddetlendi hunhar aslan,
Başını kesip atmaya yeltendi.
Arslan gibi gözleri alevlenip,
Gerçek düşmanmış bu, deyip,
Kan içiciliği iyice tutup,
Manas davranıp hazırlandı,
Ne dost olduğunu bilebildi,

The ruthless lion flared with wrath,
He made to strike the head clean off.
His lion eyes ablaze with flame,
Saying, this is a foe indeed,
His thirst for blood took full hold,
Manas bestirred himself, made ready,
He could not tell if this were friend,

Ne düşman olduğunu bilebildi,
Şaşkın kalakaldığında
Arslan Bakay haykırır:
«Atının başını çevire dur,
Ayköl Manas, kaplanım,
Öndeki yerde dura dur.
Demin ben söylememiş miydim,
Demin sen işitmemiş miydin?
Bağlı duran o doru at
Kartkürööñ'e benzer bir malmış,
Uyuyup yatan şu can da
Acıbay'a benzer bir canmış.
Atınızın başını çeviriniz,
Sabır kılıp durunuz!
Sabrın dibi sarı altındır,
Sabırlı kişi yükselir,
Sabırsız kişi tükenip gider.
Ne edip et, sözümü dinle,
Nice aslan katılır sana.
Önünde uyuyan,
Acıbay'ın ta kendisiymiş,
Allah buyurup bu yere
Sürüp getirdiği demmiş.
Şanın şerefin kat kat artar,

Hızır'ın dokunduğu şahbazım,

Yamanın, Acı'n bulunur.»
Aban Bakay bunu deyip,
Gök tulpara bir vurup,
«Acıbay!» diye ün salıp,
Gök tulparın başını çevirdi,
Gök yeleli Bakay ağan
«Acıbay!» diye haykırıp,
Karşısında durdu.
Argın Han'ın Acıbay'ı
Uykudan uyanıp kalktı,

Sağ yanına dönerek,

He could not tell if this were foe,
And as he stood there in confusion
Lion Bakay cries aloud:
«Keep turning back your horse's head,
Ayköl Manas, o my tiger,
Keep standing in the place ahead.
Did I not say it just before,
Did you not hear it just before?
That bay horse standing tethered there
Is a beast the like of Kartkürööñ,
And this soul lying here asleep
Is a soul the like of Acıbay.
Turn back the head of your good horse,
Stand fast and hold your patience!
The bottom of patience is yellow gold,
The patient man is lifted high,
The impatient man is spent and gone.
Do what you will, but heed my word,
Many a lion will join with you.
The one who sleeps before you
Is Acıbay his very self,
It is the hour Allah decreed
And drove him to this place.
Your fame and honor will mount fold on fold,
My şahbaz whom Hızır's hand has touched,
Your fierce one, your Acı, is found.»
Aban Bakay, this being said,
Struck the grey tulpar a single blow,
Raising the cry «Acıbay!»,
He turned the grey tulpar's head about,
Your elder, grey-maned Bakay,
Shouting aloud «Acıbay!»,
Stood there facing him.
Argın Han's own Acıbay
Awoke from sleep and rose,

Turning upon his right side,

Telaşla koşarak,
Arslan gibi toparlanıp,
El kavuşturup Bakay'a
Gür sesle selam verdi işte.
Tulparın başını çevirdi,
Doğan misali Bakay ağan
Selamını alıp durdu.
Er Acıbay şunu söyler,
İnsanın bilmediği hikmeti söyler:
«Müslümansanız, iki aslan,
Ta yürekten selamünaleyküm!
Beni yoldaş edip götürün.
Kâfirseniz, iki aslan,
Kurban edip gidin.
Altımdaki Kartküröñ'ü
Ganimet edip götürün.
Apansız yakalandım da
Kederlenip duruyorum.
Çarpışacak takatim yok,
Nasıl bir çare kılayım?
Ata binip mızrak alsam,
Yanıma kılıç kuşansam,
Ben de sizin gibi erdim,
Bela nerede der idim,
Önüme çıkanı yer idim.
Ben yurdumda yatarken
Cakıp'ın oğlu Manas'a
Çoro olsam der idim.
Çambıl'ı yurt edinip çok gezdim,

Bay'ın oğlu Bakay'a
Ta baş günümden dileğim —
Dost olayım, der dururdum,
O ikisini bulamadan,
Yiğitliğim bambaşka,
Öne geçmiş erlerden biriyim.
İki ere hasret düşüp,
Elimi terk eyleyip,
Perişan olmuş erlerden biriyim.

Running in a flurried haste,
Gathering himself like a lion,
With folded hands to Bakay
He gave greeting in a booming voice.
He turned the tulpar's head about,
Your elder Bakay, falcon-like,
Stood and received his greeting.
Er Acıbay speaks these words,
He speaks wisdom unknown to man:
«If you are Muslims, you two lions,
From the very heart, selamünaleyküm!
Take me with you as your companion.
If you are infidels, you two lions,
Make me your sacrifice and go.
Kartküröñ here beneath me
Take as your booty and be gone.
Caught all unawares am I
And here I stand in grief.
I have no strength to fight,
What remedy then shall I make?
Had I mounted horse and taken lance,
Had I girded a sword at my side,
I too was a man like you,
I would say, where is calamity,
I would devour whatever crossed my path.
While I lay in my homeland
To Manas the son of Cakıp
I would say, let me be a çoro.
Making Çambıl my home I wandered long,
To Bakay the son of Bay
From my earliest day my wish has been —
Let me be his friend, I kept on saying,
Yet never finding those two men,
My valor is a thing apart,
I am one of the men who ride in front.
Fallen into longing for two men,
Forsaking my own people,
I am one of the men brought to ruin.

Kuru bozkırda kulan kovup,
Çıkıp gitmiş erlerden biriyim.
Yalın kılıç kuşanıp,

Chasing kulans on the arid steppe,
I am one of the men who went away.
Girding on the naked sword,

Yeryüzünü dolanıp,
Kulak duyar, göz görmez.
Ne zaman ererim Talas'a,
Ahiretlik dost olup,
Ne zaman ererim Manas'a?
Yola baş koyanların biriyim,
Bakay Han girdi düşüme,
Öz elimi bozkıra
Bırakıp gidenlerin biriyim.
İkizim yok, hanım yok,
Erenlerin hiçbiri yok,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Nice yeri dolaştım,
Böyle zalimmiş şu dünya!
Bakay, Manas diye gezip,
Demir urganlı, kıpkızıl
Tuzağa düşmüş oturuyorum,
Atım arık, kendim yaya,
Ele düşmüş oturuyorum.
Gönlünüz dilerse sağ koyun,
Doru ata imrendinizse,
Beni şuracıkta kesiverin.
Benim çaremi bulup verecek,
Nara üstüne nara atacak,
Kurtarıp alacak
Ayköl Manas dahi yok.
Bugün gördüğün yarın yok,
Aziz cana zor gelirse,
Böyle zalimmiş şu dünya.
Kanat yorulup, iz sürüp,
Pişip gelmiş bir er idim,
Ayköl Bakay ile Manas'ı
Araya araya gelmiş er idim.
Yamacı yüce beli arayıp,

Roaming round the face of the earth,
The ear hears, the eye sees not.
When shall I reach Talas,
Becoming a friend for the world to come,
When shall I reach Manas?
I am one who laid his head upon the road,
Bakay Han came into my dream,
I am one of those who left
My own people to the steppe and went.
I have no twin, I have no khan,
Not one of the erens do I have,
Through many a land the ear has heard of,
The eye has seen, I wandered,
So cruel, it seems, is this world!
Roaming and crying Bakay, Manas,
Into a crimson snare with iron cord
I have fallen, and here I sit,
My horse is gaunt, myself on foot,
Fallen captive here I sit.
If your hearts so wish it, leave me live,
If you have coveted the bay horse,
Cut me down upon this very spot.
There is not even Ayköl Manas
To find and bring my remedy,
To hurl war-cry upon war-cry,
To rescue me and bear me off.
What you see today is gone tomorrow,
If hardship falls on the dear soul,
So cruel, it seems, is this world.
Wing-weary, following the trail,
I was a man come seasoned through,
For Ayköl Bakay and Manas
I was a man come searching, ever searching.
Seeking the pass with lofty slopes,

Kul içinde yaman eri arayıp,
Seeking the fiercest man among the servants,

Hasretten kudurup,
Kuru bozkırda rastladım,
Bahadırlar, size tutulup.
Ben yurdumda dururken
Ben Acıbay, üstün beyim,
Eren ararken tutulan,
Bugünkü günde ben kendim

Driven mad by longing,
I met you on the arid steppe,
Batyrs, and was taken by you.
While I dwelt in my homeland
I, Acıbay, a bey supreme,
Caught while seeking erens,
Upon this very day I myself

Ele düşmüş bir tavşanım.
Bugün yoldaşlara eremeden,
Kuruyup yandığım çağımdayım.

Am a hare fallen into hands.
Today, not having reached companions,
I am in my season of withering and burning.

Yeri dünyayı adımlamışım,
Manas ile Bakay'a
Bu yıl büsbütün åşığım.
Tulpar idim, yelem gitti,
Arıklaştığım çağımdır,
Doğanları bulamadan
Garip düştüğüm çağımdır.
Ben Çambıl'da yatarken
Yayın balığını kesip yer idim,
Kaplan Manas, ulu Bakay —
İkisine varıp katılırsam,
Kañgay'ı bozarım der idim.
Kızıl mızrakla Zulpukor'u
Omuz omuza sallarım der idim,

I have paced the earth, the world entire,
For Manas and for Bakay
This year I am wholly lost in love.
I was a tulpar, my mane is gone,
It is my season of growing gaunt,
Never finding those falcons
It is my season of forlornness.
While I lay at Çambıl
I would cut and eat the sheatfish,
Tiger Manas, great Bakay —
If I reached those two and joined them,
I would say, I shall lay waste Kañgay.
With the crimson lance and Zulpukor
I would say, I shall swing shoulder to shoulder,

Şahbazlara kavuşursam,
Bütün bir ålemle ben kendim
Boy ölçüşürüm der idim.
Sığınağım yok, dayanağım yok,
Kendime denk eşim yok,
Aradığım iki erim yok.»
Derdini döküp o zaman
Acıbay sözü söyledi,
Acıbay'ın sözünü duyunca,
İki han attan o zaman

If I attained unto the şahbazes,
I would say, against a whole world I myself
Shall measure my own strength.
I have no refuge, I have no prop,
I have no mate to be my equal,
I have not the two men whom I sought.»
Pouring out his grief then
Acıbay spoke forth the word,
And hearing Acıbay's word,
The two khans then from their horses

Heybetle inip kaldılar,
Er Acıbay koşarak,
İkisinin atını aldı.
Yulardan tutup at bağlayıp,
Çevikliği bambaşka,
Çarçabuk sıkıca bağlayıp,
Geri dönüp koşarak,
Han Manas'a vardı.
Zırh kaftanı parıldayıp,
Yavru kuş gibi cıvıldayıp,
Bahadır Bakay o zaman
Bambaşka bir söz söyledi:
«Ey yavrum, atını dörtnala süren,
Yeryüzünün tamamını
Zahmet çekip dolaşan,

Dismounted in their majesty,
Er Acıbay, running up,
Took the horses of the two.
Holding the halters, tying the horses,
His deftness a thing apart,
Swiftly binding them up fast,
Turning back and running,
He came to Han Manas.
His mailed kaftan glittering,
Twittering like a fledgling bird,
Batyr Bakay then
Spoke a word beyond compare:
«O my child, who spurs his horse to gallop,
Who the whole face of the earth
Has wandered through with toil,

Görmesem de, bilmesem de,
Argın Han'ın evladı
Acıbay töre, esen misin?
Yavrum, yitirdiğin yitiğin bulundu,

Yolcun yolda karşına çıktı.
Biz de seni bulamayıp
Zahmete düştük, muhteremim.
Kaplanın sözleşip beklediği,
Hunhar aslanın yoldaşı.
«Acıbay, Bakay» — iki han,
İkimizin adıdır bu,
Binmeye altın tahtımız var,
Açılmış meğer bahtımız.
Tan atana dek söyleşsek
Tükenmezmiş sözümüz.
Altay ellerinde doğan,
On ikisine geldiğinde
Otağlı yurda akın salan,
Ordasını bozup ganimet alan,
İşte Manas aslanınız! —
Adı Manas, arslan yürekli,
Gaipten mektup alan,

Though I saw you not, nor knew you,
Offspring of Argın Han,
Acıbay töre, are you well?
My child, the lost thing you had lost is found,
Your traveler has met you on the road.
We too, unable to find you,
Fell into toil, my honored one.
The one the tiger pledged to wait for,
Companion of the ruthless lion.
«Acıbay, Bakay» — two khans,
Such are the names we two bear,
We have a golden throne to mount,
Our fortune, it seems, has opened wide.
Were we to talk till break of dawn
Our words would never be exhausted.
Born in the lands of Altay,
Who, on reaching twelve years old,
Loosed raids upon the tented yurts,
Broke up their horde and took the spoils,
Behold your lion, Manas! —
Manas his name, lion-hearted,
Who receives letters from the unseen,

Hunhar Burut diye anılıp,
Kaynayıp duran Beecin'in
Defterine adı yazılan.»
Argın Han'ın Acıbay'ı
Arslan Manas hunharı
Akıl küpü Bakay ağandan
İyice dinleyip öğrendi.
İkisinin arasında
Kaynaştıran köprü oldu.
Bakay'ın sözünü duyunca
Gökteki yıldızlar gibi
Coşup kımıldadı üç koçak,
Öbür dünyaya dek o zaman
Dost oldular üç koçak.
El tutuşup görüşüp,
Kucaklaşıp öpüşüp,
On iki åza, kırk damar
Biri kalmadan titreyip,
Kıyametlik erenler
Kucaklaşıp dost olup,

Renowned as the ruthless Burut,
Whose name is written in the register
Of ever-seething Beecin.»
Argın Han's own Acıbay
Of lion Manas the ruthless
From your elder Bakay, vessel of wisdom,
Listened well and learned.
Between the two of them
He became the bridge that fused them.
On hearing Bakay's word,
Like the stars in the sky
The three braves stirred with surging joy,
Unto the other world then
The three braves became friends.
Clasping hands in greeting,
Embracing and exchanging kisses,
The twelve limbs, the forty veins,
Not one left still, all trembling,
The erens sworn till Judgment Day
Embraced and became friends,

Kırlardaki duman gibi
Boz bulanıp kaldılar.
Issız bozkırda buluşup,
Dost olup kaldılar.
Ak bökönün kılı gibi
Sıyrılıp süzüldüler.
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulup kaynaştılar.
Kucaklaşıp dost olup,
Kırlardaki pınar gibi
Coşup çağladılar işte.
Kısır kalmış kulandan
Dörder beşer kesişip,
Yol kazanından artanı
Şişe geçirip kebap edip,
Alplık hâli işte böyledir:
Yarı tok kalıp,
El sıkışıverip,

Like the haze upon the steppes
They stood in swirling grey.
Meeting on the desolate steppe,
They became fast friends.
Like the hair of the white saiga
They slipped and glided smooth.
Like the flour of white wheat
They were kneaded and made one.
Embracing and becoming friends,
Like the spring upon the steppes
They surged and bubbled over.
From the barren kulan mare
Cutting four, five portions each,
What was left from the road-kettle
They spitted and made kebab,
Such is the way of heroes:
Remaining but half-filled,
Clasping each other's hands,

Coşkuyla gök yeleliler
Hemen ahitleşiverip,
El tutuşup söz söyleyip,
Ahdi pek sağlam söyleyip:
«Kâfire gaza açarsak,
Birbirimizi
Arkasında durmayıp bırakırsak —
Tanrı adına içilen ant çarpsın,

Kuşağa düğümlenen yazı çarpsın,
Akkelte'nin oku çarpsın,
Gök fitilin koru çarpsın!
Akıldan geri döneni,
Ahdinden cayanı
Bağrı tüylü yer çarpsın,
Tepesi açık gök çarpsın!
Allah buyruğu salarsa,
Tepemize gelirse görelim,
Birimiz kazara oka uçarsak,
Hepimiz sıra sıra ölelim!
Mızrağı birlikte bağlayalım,
Çatışmaya birlikte girelim,
Keşfe birlikte varalım,
Kavgayı birlikte salalım.
Koyunumuz bir ağılda olsun,

Aşımız bir sofrada olsun,
Kazanılan ortak mal olsun,
Ölen can iman yoldaşı olsun.

Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas —
Yerin en görklüsünü yurt tutalım,
Çarpışmadan geri dönmeyen
Kaplandan, aslandan derleyelim.
At semirip kıvama gelsin,
Derlenen gök yeleli kırk olsun.
Uçsuz bucaksız vadiyi yurt edinelim,
Kana doymaz önderi yanımıza alalım.

The grey-maned ones with fervor
Straightway swore their covenant,
Holding hands and speaking words,
Speaking the pledge full firm:
«If we open holy war upon the infidel,
And any of us fails to stand
Behind his fellow and forsakes him —
May the oath sworn in God's name strike him,
May the writ knotted in the sash strike him,
May the Akkelte's bullet strike him,
May the ember of the grey fuse strike him!
Whoever turns back from good counsel,
Whoever recants his pledge,
May the shaggy-breasted earth strike him,
May the open-crowned sky strike him!
If Allah sends down His command,
If it comes upon our heads, we shall see,
If one of us by chance is felled by an arrow,
Let us all die rank on rank!
Let us bind the lance together,
Let us enter combat together,
Let us go scouting together,
Let us loose the battle together.
Let our sheep be in one fold,

Let our food be at one table,
Let what is won be common wealth,
Let the soul that dies be a comrade of the faith.
Tamarisk-clad Keñ-Kol, broad Talas —
Let us make the fairest of lands our home,
Let us gather tigers, gather lions
That never turn back from the fight.
Let the horses fatten and come to prime,
Let the gathered grey-maned ones be forty.
Let us make the boundless valley our home,
Let us take to our side the leader unsated with blood.

Mızrakçının ustasını alalım,
Âlemi bozacak yamanı derleyelim.

Böyle bakıp er toplarsak,
Seçkin yiğitleri hep derlersek,
Kılıcı sıyırtıp kına sokturup,

Erlerin yürek sahibini,
Evliya soyundan er idi —
Bakay Han'a sınatıp,
Kırk şahbazın içinde
«Düşman» deyince yüreği bulanan
Korkaklar olmasın.
Atı tutup binemeden,
Soluk soluğa telaşla koşuşan
Beceriksizler olmasın.
Belalı kötü düşman çıkarsa,
Kaçmaya öncülük edip kargaşayı
Başlatacaklardan olmasın.
Kalabalık eli kazara
Kaçıp da o zaman
Bırakacaklardan olmasın.
Saldırdı mı düşmanı sağ komasın,
Kırk şahbazın içinde
Yurdu bozan, en kötü
Fesat adam olmasın!»
Ak buğday ekmeğini çiğneyip,
Issız bozkırda erenler
Kelam-ı Şerif'i tutuşup,
Bıçağı kından çekişip,
Çubukları kertip dizip:
«Ahit bu olsun!» deyip,
Ellerini kana banıp,

Issız bozkırda söz söyleyen
Arslan Manas'ı gördün mü!
Arslan Manas — iyilerin başı,
Bay'ın oğlu Bakay Han,
Argın Han'ın Acıbay'ı,

Let us take the master of the lancers,
Let us gather the fierce one who would shatter the world.
If we muster men with such an eye,
If we gather all the chosen braves,
Making them draw the sword and sheathe it,
The owner of a man's true heart,
He was a man of saintly stock —
Let Han Bakay put them to the test,
That among the forty şahbazes
There be no cowards whose stomach turns
At the mere word «foe».
Let there be no bunglers
Who cannot catch and mount their horse,
Who scurry gasping to and fro.
If a baneful evil foe appears,
Let there be none who lead the flight
And set the panic loose.
Let there be none who then would flee
And abandon by mischance
The thronging people to their fate.
When he attacks, let him leave no foe alive,
Among the forty şahbazes
Let there be no worst of men, no schemer
Who wrecks the homeland from within!»
Chewing the bread of white wheat,
On the desolate steppe the erens
Held the Kelam-ı Şerif between them,
Drew the knife from out its sheath,
Notched the tally-sticks and ranged them:
Saying «Let this be the pact!»,
Dipping their hands in blood,

Have you seen lion Manas
Speaking words on the desolate steppe!
Lion Manas — head of the good,
Bakay Han the son of Bay,
Argın Han's own Acıbay,

Yeni göze görünen,
Kırk çoronun başçısı,
Ağzından altın sözü şakıyıp,

Beyin Bakay söze başlayıp,
Usulca deyip, sağlam basıp,
Bir ağız sözü — bin altın,

Bilgili Bakay aslan odur,
Acıbay'a dönerek
Ayköl aban Bakay'ın
Söyleyip durduğu söz şudur:
«Geçip giden yaz vaktinde,
Acıbay balam, dinleyedur,
Kulan gözleyip, bökön kovup,
Uzun ava çıkıp gitmiştim.
Hunhar ere yaraşan,
Canlı tüfek Akkelte'yi
Çam ormanının içine
Emanet bırakıp geçmiştim.
Geri dönüp gelene dek
Ocağıma hep birlikte kıymışlar,
Onu çalıp gitmişler.
Ordalı bir şehirdir, diye duyarım.
Aziz hanın Akkelte'sini
Bir yolunu bulup isteyip alalım.
Verirlerse kelteyi,
Şükranımızı söyleyelim,
Düşmanlık etmeden dönelim.
Denen söze uymazsa,
Akkelte'yi vermezse,
Dil döke döke varalım,
Verirlerse kelteyi,
Düşmanlık etmeden kalalım!»
Manas ile Acıbay:
«Bahadır ağa, kabul,» deyip,
«Sana kendiliğinden vermeyenin
Yedi atası kâfirdir,» deyip,

Newly come before the eye,
Chief of the forty çoros,
Warbling golden words from out his mouth,
The bey Bakay began to speak,
Speaking gently, treading firm,
One mouthful of his words — a thousand gold,
He is the learned lion Bakay,
Turning towards Acıbay,
The word that Ayköl aban Bakay
Kept speaking forth is this:
«In the summer season now gone by,
Acıbay my child, keep listening,
Stalking kulan, chasing saiga,
I had gone out on a long hunt.
Befitting a ruthless man,
The living gun, the Akkelte,
Deep within the pinewood forest
I had left in trust and passed on my way.
Before I had come back again
They ravaged my hearth all together,
They stole it clean away.
A city with a horde, so I hear.
The dear khan's Akkelte —
Let us find some way to ask and get it back.
If they give up the kelte,
Let us speak our thanks,
Let us return without enmity.
If he heeds not the spoken word,
If he will not give the Akkelte,
Let us go pleading tongue on tongue,
If they give up the kelte,
Let us remain without enmity!»
Manas and Acıbay:
«Batyr elder, agreed,» they said,
«Whoever gives it not to you unasked,
His seven forefathers are infidels,» they said,

Öne düşüp yol yürüyüp,

At esirgemeden bol yürüyüp,
Kesik kesik bozkır burnuna,
Çamlı çıkıntıya
Varıp ulaşıp durdular,
Yetkin Bakay kaplan
Yetkin sözden söz etti:
«Yatağı bir gece yoldaşım,
Adı sanı yurda duyulan,
Ay Acıbay, dilmacım!
Evliya meşrepli ihtiyar,
Koçak Bakay ben idim.
Uzatılan mızrağın güzeli,
Otuz beşte yaşım var,
Hepinizden uluyum ben.
Kartkürön'ü, seçip atı al,
Hunhar Manas'tan, Bakay'dan
Avuç içi kadar mektubu al.
Ordalı yurdun obasına

Akkelte'yi isteyip varıp gel!
Hüda için, bizim için,
Ecel yeterse ölüp gel!
Şirin sözler söyleyip gel,
Bahta nasip olmuş çelikti,
Akkelte'yi alıp gel!
Nice kapıyı, dervazeyi
Dikkat edip hepsini öğrenip gel,
«Akkelte'yi ver» diye söz açıp,
Bol bol sözünü savurup gel,
Açığıyla gediğini
İyice öğrenip, gözleyip gel!
Askeri kaç koldur, öğrenip söyle,

Akkelte'yi vermezse,
Hemen ulaşıp cevabını söyle!
Selametle varıp, sağ gel.»
Elçiye zeval olmaz,

And taking the lead they marched the road,

Unsparing of horses, far they marched,
To the jagged cape of the steppe,
To the pine-clad outcrop
They came and there arrived,
The consummate tiger Bakay
Spoke words of consummate speech:
«Comrade of my bed one night,
Whose name and fame the land has heard,
O moon Acıbay, my interpreter!
An elder of saintly temper,
The brave Bakay — that man was I.
Fairest of the levelled lances,
My years are five and thirty,
I am the eldest of you all.
Take Kartkürön, the chosen horse,
From ruthless Manas and from Bakay
Take the letter no bigger than a palm.
To the encampment of the horde-strong land
Go ask for the Akkelte and come!
For Hüda's sake and for our own,
If your hour suffices, go and die!
Go speaking honeyed words,
It was steel bestowed by fortune,
Go take the Akkelte and come!
Every gate and every dervaze
Note with care, learn all, and come,
Opening speech with «Give the Akkelte»,
Go scatter your words in plenty and come,
Its openings and its breaches
Learn well, observe them, and come!
Learn how many columns their army is, and tell,
If he will not give the Akkelte,
Reach us at once and tell the answer!
Go in safety and come back sound.»
No harm befalls the envoy,

Özletmeden tez gel.
Yetmiş türlü dil bilen,
Yetkinim, seni diledik,
Bu işten çekinme sakın.
Bel bağladığımız kara sırt
Bize beldir diye gönderdik,
İçip kana doymayan

Come swiftly, make us not to pine.
Knower of seventy tongues,
My consummate one, it is you we chose,
Never shrink back from this task.
The black ridge on which we set our trust,
We sent you saying, he is our loins,
The one who drinks and is not sated,

Aslandır diye gönderdik.
Sözünü hürmetle dinledik,
Han Acıbay, ikizim,
Seni gönülden diledik.
Pahası büyüktür Akkelte'nin,
Zorlayıp isteyip alıp gel.
Dediğine uymazsa,
Akkelte'yi vermezse,
Allah'ın yazdığı buyruğu
Tepene salarsa görüp gel,
Kazara hakaret ederse,
Sağ kalma, ölüp gel!
Çam, orman, balta girmemiş sıklık olur,

We sent you saying, he is a lion.
We heard your word with reverence,
Han Acıbay, my twin,
We wished for you with all our hearts.
Great is the price of the Akkelte,
Press hard, demand it, take it and come.
If he heeds not what is said,
If he will not give the Akkelte,
If the command that Allah wrote
He looses on your head, then see it and come,
If by mischance he offers you insult,
Do not stay living — die and come!
There will be pine, forest, thickets no axe has entered,

Yalnız yolu yara yara var,
Sonunda ölümüm geldi deyip,
Canından umudu kesip var.
Gün nişanı — iki gündür,
İki günü aşıp kalırsan,
Acıbay ölmüş meğer deyip,
Doğruca dalıp mızrak uzatırız,

Go cleaving, cleaving the lone road through,
Go saying, at last my death has come,
Go with all hope of life cut off.
The mark of days — it is two days,
If you tarry past the two days' term,
We shall say, Acıbay then must be dead,
We shall plunge straight in with lances levelled,

Hesabı düpedüz görürüz.
Güm güm vuruşup,
Kırışıp döneriz,
Acıbay, senin ardından
Arslan Bakay, Han Manas,
Ölüp gitmeyi göze alırız!
Haykırıp mızrak uzatışıp,
Teke tek çıkıp vuruşup,
Karşı karşıya duruşup,

We shall settle the account outright.
Clashing with thunderous blows,
We shall wheel about in slaughter,
Acıbay, upon your trail
Lion Bakay and Han Manas
Will dare to die and perish!
Shouting, thrusting out our lances,
Riding out to fight man against man,
Standing face to face arrayed,

Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse vuruşup,
Ağzı tüylü el ile
Amansız savaş salarız,
Acıbay'ım, senin için
Son ferdimize dek tükeniriz!
Emanette kalandır adı sanı,
Kolay değildir bu iş,
Akkelte'nin kavgası.
Akkelte'yi almazsak,
Boğaz boğaza gelmezsek,
Doğmamışa dönüp çökelim,
Akkelte'nin yüzünden

Firing guns and drawing bows,
Fighting breast pressed against breast,
With the shaggy-mouthed host
We shall loose a merciless war,
My Acıbay, for your sake
We shall be spent to our last man!
Its name and fame rest held in trust,
No easy business is this,
The battle for the Akkelte.
If we do not take the Akkelte,
If we come not throat against throat,
Let us sink back as though never born,
For the Akkelte's sake

Boğuşa boğuşa ölelim,
Kudurup duran bir ele benziyor,
Boğaz boğaza gelip görelim!
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Emanete koyduğum yerden
Bu güz çalıp aldılar.
Akkelte'yi vermezlerse,
Öldük deyip candan umudu kes!
Canlı tüfek Akkelte'yi
Almadan nasıl dururuz?
Geçmiş işin hâlinden,
Akkelte'nin yüzünden,
Amansız kırgını
Salmadan nasıl dururuz?
Akkelte'nin hâli şöyledir:
Katmerli çelikten keskindi,
Kudurmuş düşmana doğrultulsa
Bozup dağıtır bir maldı.
Katıksız çeliktir Almabaş,
Uzağı yakını ayırt etmez,
Altmış günde bozulmaz,
Kuşanıp gezilse çelikti,
Bulunmaz bir hazineydi.
Paha biçilmez varlığım var,
Anlatırsam, Akkelte'nin

Let us die grappling, ever grappling,
It seems a people gone stark mad,
Let us come throat against throat and see!
Strange its look, and strong its venom,
From the place I laid it up in trust
They stole it away this autumn.
If they will not give the Akkelte,
Say we are dead, cut off all hope of life!
The living gun, the Akkelte —
How can we rest until we take it?
For the state of what has passed,
For the sake of the Akkelte,
How can we rest until we loose
The merciless slaughter down?
The state of the Akkelte is thus:
It was keen, of many-layered steel,
Levelled at a foe run rabid
It was a treasure that breaks and scatters.
Almabaş is unalloyed steel,
It marks no difference of far and near,
In sixty days it does not foul,
Worn about you, it was steel indeed,
It was a treasure past all finding.
I have a possession beyond all price,
If I should tell it, the Akkelte

Bin yıllık malın pahası var.
Yiğidim, Acım, dinleyiver!
Ardından canımızı sürdük,
Şimdi kırgına girelim,
Akkelte'nin derdinden.
Fitili ipek, bağı altın,
Bin yıl zahmet çeksek de
Akkelte gibisi bulunmaz,
Altı aslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu
Ayköl Manas töreye
Ezelden böylesi bulunmaz.
Taşıyıp gezsen hazineydi,
Arslan Manas gök yeleliye
Yaraşan çelikti.
Akkelte'yi anıp düşündükçe
İçim yanar, bağrım kor,

Is worth a thousand years of wealth.
My brave, my Acı, only listen!
We have driven our souls upon its trail,
Now let us enter the slaughter,
For the grief of the Akkelte.
Its fuse is silk, its strap is gold,
Though we toiled a thousand years
No like of the Akkelte would be found,
The youngest of six lions,
The servant whom Allah loves,
For Ayköl Manas the töre
From eternity no like of it is found.
Borne about, it was a treasure,
For lion Manas the grey-maned one
It was the steel that fits him.
Whenever I recall the Akkelte and brood,
My inside burns, my breast is ember,

Araya giren Acıbay,
Arslanlığını gösterirsen,
Akkelte'yi ele geçirirsen,
Aban ihtiyar Bakay'ın
Şimdi ölse de gamı yok!
Bir de verirlerse ansızın,
Eline tutuştururlarsa kazara!
Akkelte'nin hâlini söyleyeyim,
Seni ayartıp da
Başka tüfek vermesinler!
Tüfeğine tüfek diye,
Aldatıp da kazara
Duvara ayağını attırmasınlar,
Kerneyin havasını çaldırmasınlar.
Akkelte'nin nişanı —
Kolanının bir yan ucunda
Açıkça yazılmış yazısı var,
Yazısını okuyup baksan,
Kaplan Manas adı var.
Dikkatle baksan, Akkelte
Beecin'e değer maldır o,

Acıbay, who stands between,
If you show forth your lionhood,
If you win the Akkelte,
Then aban, old man Bakay,
Might die this hour without a grief!
And if they give it of a sudden,
If by some chance they press it in your hand!
Let me tell the Akkelte's condition,
Lest they lead you astray
And give you some other gun!
Calling it gun for gun,
Lest by deceit and by mischance
They make you set your foot upon the wall,
Lest they make the horn play you its tune.
The mark of the Akkelte —
Upon one end of its strap
There is a writing plainly writ,
If you look and read the writing,
The name of tiger Manas is there.
Look closely: the Akkelte
Is a treasure worth all Beecin,

Kakançın'ın Beecin'ine,
Kaynayıp duran Kıtay'a
Kargaşa salacak çeliktir o.
Alamazsan kötü nam olur,
Her nişanı işte böyledir,
Asil Acı'm, gök yelelim,
Akkelte sana emanet!
Sözün ölçüsünü bilirsin,
Çekişe çekişe konuşursun,
Söze gelse sözü çoktur.

Yiğitliğini alnına,
Bahadır Acım, toplayıp var,
Hayırlı söz söyleyip,
Akkelte'yi isteyip var.
Ordasına girip gel,
Değeri büyük Akkelte
Neredeymiş, hâlini öğrenip gel.
Kavgalaşmadan, çekişmeden,
Denen sözü dinlesin de,
Akkelte'yi vermezse,
Vuruşacak yere çıksın de,

Gönülden varan elçinin
Değerli sözünü dinlesin de,
Değerli sözü dinlemezse,
Kapışacak yere çıksın de!

Sataşırsa Hüda kor mu?
Ölümden korkan onar mı?
Titremeden pek söyle:
«Akkelte'yi ver» diye söyle,
«Akkelte'yi vermezsen,
Vuruşacağın yerine
Hemen çık!» diye söyle!
Korkarsan kötü nam olur,
Yiğittin sen, Acıbay,

It is the steel that will hurl chaos
On Kakançın's own Beecin,
On ever-seething Kıtay.
If you fail to take it, ill fame follows,
Such is its every mark,
My noble Acı, my grey-maned one,
The Akkelte is your trust!
You know the measure of a word,
You can dispute and wrangle,
When it comes to words, your words are many.
Gather all your valor to your brow,
My batyr Acı, and go,
Speaking words of blessing,
Go and ask for the Akkelte.
Enter their horde and come,
The Akkelte of mighty worth —
Learn where it lies, its state, and come.
Without quarrel, without wrangling,
Let him heed the spoken word, and say,
If he will not give the Akkelte,
Say, let him come out to the fighting ground,

Let him heed the precious word
Of the envoy come in good faith, and say,
If he heeds not the precious word,
Say, let him come out to the grappling ground!
If he gives offense, will Hüda spare him?
Does one who fears death ever mend?
Speak firmly, without trembling:
Say, «Give up the Akkelte»,
Say, «If you will not give the Akkelte,
Come out at once to the place
Where you shall fight!»
If you show fear, ill fame follows,
A brave you were, Acıbay,

Ölürsen öcünü alıp yat!»

Bakay böyle deyip dururken,
Talihi üstün gök yeleli aslan,
Ayköl Manas kaplan,
Ellerini arkasında kavuşturup,
Kımıldamadan duran koca er,
Ulu dağ gibi heybetlenip,
Şahlanan kula ata
Kurula kurula yürüyüp vardı.
Akkula atın ardından,
Eyerinin gerisinden,
Keçe yastığının sırtından
Yeniden bağlayıp sıkıştırdığı,

Terkiye emanet ettiği
Gök heybeyi çözüp çıkardı,
Yüzü altın işlemeli,
Şu yamanın sağlam heybesi,
Heybeyi açması pek zordur,
İpekle sarmalatılmış,
Sedefle kuşatılmış,
Has ipekle kaplatılmış,
Meşinle kaplatılmış,
Sahibini bulup vermek için
Aziz törenin sakladığı,
Çıkarsa içinden beş nesne,
Yiğit töre çekip çıkardığında
Gören insan şaşakaldı.
Gökten inen altı çelik,
Allah'ın verdiği üstün çelik —

Kılıçların kıl yaran yamanı,
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Bakay'a verdi Oykuma'yı,
Yeniden bağlayıp sıkıştırdı,
Han Acıbay yiğide
Açalbars'ı teslim etti.
Yiğit Bakay ile Acıbay

If you die, lie down having taken your revenge!»
While Bakay stood speaking thus,
The grey-maned lion of surpassing fortune,
Ayköl Manas the tiger,
His hands clasped behind his back,
The great man standing motionless,
Looming grand as a mighty mountain,
To the rearing dun horse
He strode across with stately gait.
From behind the horse Akkula,
From the rear part of his saddle,
From the back of the felt cushion,
The grey saddlebag he had bound and tightened
Once again, and left in keeping
At the crupper, he untied and drew forth,
Its face was worked with gold,
The stout saddlebag of that fierce one,
To open it is no light task,
Wound about with silk,
Girded round with mother-of-pearl,
Covered with the purest silk,
Covered over with fine leather,
Kept by the dear töre
To find its owner and be given,
Should five things issue from within,
When the brave töre drew them out
All who saw were struck with wonder.
Six steels descended from the sky,
Steel supreme that Allah gave —

The hair-splitting terror of all swords,
Zulpukor, which Manas took,
Oykuma he gave to Bakay,
He bound and tightened it anew,
To the brave Han Acıbay
He handed over Açalbars.
That brave Bakay and Acıbay

Emanet edip alsın diye,
Kenetlenen düşmana girince
Kıpkızıl kırgın salsın diye,
Acıbay, Bakay, ikinizi —
Gelirlerse emanet veririm diye,
Sizleri bekleyip durmuştum.
Dediğinize uyayım,
Acıbay, Bakay — iki han,
Emanetinizi vereyim.
Haykırıp kından çıkarılsa,
Kırk kişinin heybeti var.
Hışımlanıp savrulsa,
Savrulduğunda kan çıkar.
Bakıp duran düşmanın
Göz göre göre canı çıkar.
Kana doymadıkça,
Koysan da kına hiç girmez,
Haykırıp kından çıkarılsa,
Kan içmeden boş hiç dönmez.

Acıbay, Bakay — iki han,
Kılıcı size adayıp verdim,
Yoldaş edinip alınız,
Kıran kırana düşmana pek gerek,

Canınız gibi sakınıp alınız.
Yandan çalıp savurursanız,
Sevincini görürsünüz,
Haykırıp çekerseniz kınından,
Emanet canın yoldaşıdır.
Keskinliği cana malumdur,
Başı Manas ile Bakay diye,
Bu kılıcın yüzünde
Altısının adı kazılıdır.
Takat çözülüp, güç gidip,
Zor gelince çıkarasın,
Boş yere yitirirsen,

Han Acıbay, kötü nam olur,

Might take them held in trust,
That, charging the close-locked foe,
They might loose crimson slaughter down,
Acıbay, Bakay, you two —
Saying, if they come I shall give the trust,
I stood here waiting for you.
Let me do as you have said,
Acıbay, Bakay — two khans,
Let me give you what is yours in trust.
Drawn shouting from its sheath,
It bears the dread of forty men.
Swung about in fury,
Blood springs forth where it is swung.
The watching foeman's soul
Departs before his open eyes.
Until it drinks its fill of blood,
Though you sheathe it, it will not go in,
Drawn shouting from its sheath,
It never returns empty, without drinking blood.
Acıbay, Bakay — two khans,
I have vowed and given the sword to you,
Take it as your companion,
Sore needed against the foe in murderous fight,
Guard it like your very soul and take it.
If you strike and swing it from the flank,
You will behold its joy,
If you draw it shouting from its sheath,
The trust is the soul's companion.
Its keenness is known to every soul,
With Manas and Bakay at their head,
Upon the face of this same sword
The names of all six are engraved.
When strength unknits and power goes,
Draw it when hardship comes,
If you lose it for nothing,

Han Acıbay, ill fame follows,

Gökten inen altı çelikten
Birini verdim emanet!
Gayreti sıkı koyunuz,
Hunharım gönülden verdi diye,

Emanet edinip alınız.
Kapışan düşmana rastlarsa,
Gayreti yaman koyunuz.
Kaplan Manas verdi diye,
Elindeki Açalbars'ı
Mübarek sayıp alınız.
«Akkelte'yi ver» deyiniz,
Asil Acı, gök yelelim,
Sağ esen dönünüz!»
Çamlı çıkıntıda
Han Bakay ile Manas kaldı işte,
Er Acıbay atılıp,
Elçiliğe gitti işte.
Yılkıdan tulpar Kartkürööñ,
Kartkürööñ ile koşturup,
Tozunu dağ gibi savurup,
Düz bozkırda takırdayıp,
Dizginini koyverse düpedüz
Bulut olup serap misali kayıp,
Kara duman şehrine,
Varıp ulaştı Acıbay
Han Kerke'nin şehrine,
Yassı yanaklı, yayvan dilli,
Şaşmayan büyük söz ustası,
Varıp ulaştı Acıbay
Padişahlı kalenin tahtına.
O Kerke'nin yanında
Pehlivanları bambaşka,
Ev gibi, dağ gibi topuz almış
Bahadırları bir hayli.
Kapısında nöbetçisi,
Han katında bakıcısı,
Ululari ile ereni —
İşte böyleymiş yiğidi.

Of the six steels descended from the sky
I have given one in trust!
Set your zeal on tight,
Saying, my ruthless one gave it from the heart,
Receive it as a thing in trust.
If it meets a grappling foe,
Set your zeal on fierce.
Saying, tiger Manas gave it,
The Açalbars within your hand
Count it blessed and receive it.
Say, «Give up the Akkelte»,
My noble Acı, my grey-maned one,
Return safe and sound!»
On the pine-clad outcrop
Han Bakay and Manas remained,
Er Acıbay sprang forth,
And went upon his embassy.
Kartkürööñ, tulpar of the herd,
Galloping on Kartkürööñ,
Whirling his dust up like a mountain,
Clattering across the level steppe,
Give him free rein and straightway
He glides, a cloud, mirage-like, slipping by,
To the city of black smoke,
Acıbay came and arrived
At the city of Han Kerke,
Flat-cheeked and broad of tongue,
A great unerring master of the word,
Acıbay came and arrived
At the throne of the padishah's citadel.
At that Kerke's side
His wrestlers are a breed apart,
Bearing maces big as houses, big as hills,
His batyrs are a goodly host.
A sentry at his gate,
A steward at the khan's own court,
His great ones and his eren —
Such were his men of war.

Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlardan bir hayli.
Han namı boşuna değil —

His wrestling prowess is a breed apart,
Of batyrs he has a goodly host.
The khan's renown is not for nothing —

Yanında seksen nökeri.
Bahtı ile talihinin
Yola çıkıp gittiği demmiş,
Sağ yanında kırk nöker,
Sol yanında kırk nöker,
Hasta yatan biriymiş gibi,
Kerke'yi salındıra salındıra
Koltuklayıp durdukları demmiş.
Baltacıları bambaşka,
Kılıççıları bir hayli.
Usulca deyip, sağlam basıp,
O Kerke'nin önünde
Han Acıbay söze başlayıp:
«Önüne gelen elçiyiz,
Adımızı sanımızı sorarsan —
Âlemi kolaçan etmiş yer bilenleriz.

Atı dörtnala sürüp,
Yeryuvarlağının dört bucağını

Dört kez dolanıp gezen,
Çarpacak dağ bulamayan,
Gezginci erlerin biriyiz.
Ok geçmez kaftan giyip,
Ok yetişmez ata binip,
Yeri baştan başa sıyırıp,
Âlemin hepsini dolaşıp,
Anlatsam nice şaşılası var,
Heybetli şehrini yağmalamaya,
Ardımda hazırlayıp koyduğum
Seksen bin kara ordum var.
Ordunun başı ulu Manas,
Altay'da gurbette doğan,
Kakançın'ın Çınmaçın'ına
Sahiden kargaşa salan.

Eighty nökers at his side.
It was the hour his fortune and his luck
Had taken to the road and gone,
Forty nökers on his right,
Forty nökers on his left,
As though he were one lying sick,
Swaying Kerke to and fro
It was the hour they held him by the arms.
His axemen are a breed apart,
His swordsmen are a goodly host.
Speaking gently, treading firm,
Before that Kerke there
Han Acıbay began his speech:
«We are envoys come before you,
If you ask our name and fame —
We are land-knowers who have swept the world.
Spurring the horse to a gallop,
Around the four corners of the earth's round ball
Four times we have wandered,
Finding no mountain fit to strike,
We are of the roving men.
Wearing a kaftan no arrow pierces,
Riding a horse no arrow overtakes,
Skimming the earth from end to end,
Wandering the whole of the world,
Should I tell it, there are many marvels,
To plunder your majestic city
I have, drawn up and stationed at my back,
Eighty thousand black troops of mine.
The army's head is great Manas,
Born in exile in Altay,
Who upon Kakançın's Çınmaçın
Loosed chaos in very truth.

Karşısına çıkanı komayan,
İçip kana doymayan,
Han Manas, Bakay'ın kendisi var,
Elçiliğe gelen Acıbay'ın
Size söyleyecek sözü var.
Yer dolaşan elçiden,
Çamdan, bozkırdan, yamaçtan,

Bahadır, emanete konduğu yerinden

Epey fesat salmışsın,

Who spares none that crosses his path,
Who drinks and is not sated with blood,
Han Manas, Bakay himself, are there,
Acıbay, come upon this embassy,
Has a word to speak to you.
From the envoy who roams the earth,
From pine, from steppe, from mountainside,
Batyr, from the place where it was laid in trust
Much mischief have you loosed,

Akkelte'yi çalıp almışsın,
Büyük kavgaya kalmışsın!
Yer dolaşan pehlivanını —
Bakay Han görüp kalmış,
Pehlivanının açıp aldığını.
Kavgasız, çekişmesiz,
Akkelte'yi veriniz.
Dediğime uymazsan,
Akkelte'yi vermezsen,
Beni elçiliğe gönderen
Hunhar Manas'ın namı —
Âleme bedeldir elbet
Akkelte'nin kavgası!
Araya gelen elçiydim,
Türkümü söyleyip vereyim,
Saklamadan söyleyeyim
Sana salacağım kavgayı.
Denen söz budur — uyunuz,
Hanlığın gerçek ise —
Akkelte'yi veriniz.
Söylenen öğüdü tutunuz,
Akkelte'yi hemen veriniz.
Kavgasız, çekişmesiz,
Akkelte'yi hemen veriniz.
Yitip giden keltenin
Kalın bilek gibi bükülmüş,
Altından takılmış bağı var,

You have stolen away the Akkelte,
You are left to face a mighty battle!
Your wrestler who roams the earth —
Bakay Han chanced to see him,
Saw your wrestler prise it out and take it.
Without battle, without wrangling,
Give up the Akkelte.
If you heed not what I say,
If you will not give the Akkelte,
The fame of ruthless Manas
Who sent me on this embassy —
Worth a whole world, be certain,
Is the battle for the Akkelte!
I was the envoy come between,
Let me sing my song and give it,
Let me speak without concealment
Of the battle I shall loose on you.
This is the word that is spoken — obey,
If your khanship be true —
Give up the Akkelte.
Keep the counsel that is spoken,
Give up the Akkelte at once.
Without battle, without wrangling,
Give up the Akkelte at once.
The kelte that was lost and gone
Has a strap twisted like a thick forearm,
A strap that is fastened on with gold,

Yiter giderse o kelte —
Dinleyedur, sen Kerke —
Bitmez bela davası var.
Akkelte'nin ardından
Manas ordu sürüp aldı,
Şu günde o Manas
Şimdi senin kanını emmeye
Üstün pehlivanı bol aldı.
Denen söze uymazsan,
Akkelte'yi vermezsen,
Ordunun yürüyeceği yol hazır.
Biri bine bedel,
Seni bağlayıp alacak koca er hazır.

Karşılıklı dururlar,
Akkelte'nin yüzünden

If that kelte be lost for good —
Keep listening, you, Kerke —
There is a suit of endless woe.
Upon the Akkelte's trail
Manas has marched and brought his host,
Upon this very day that Manas,
Now, to suck your blood,
Has brought supreme wrestlers in plenty.
If you heed not the spoken word,
If you will not give the Akkelte,
The road the army will march is ready.
Each one worth a thousand,
The great man who will bind and take you is ready.

They stand arrayed against each other,
For the sake of the Akkelte

Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çatır vuruşurlar.
Ölmeyenler ancak sağ kalır,
Akkelte'yi vermezsen,
Söylenen söze uymazsan,
Körpe kuray otu olgunlaşana dek,
Mıyzam otunun çiçeği uçana dek,
Tam altı ay vuruşurlar.
Pehlivanları bambaşka,
Manas kolay er değildir,
Bahadırları bir hayli,
İnsanın bilmediği dilde söyleyeni var,

O Manas'ın ordusunda
Alnında tek gözlüsü var,
Gergedanı var, fili var,
Çatışırsan kökünü kurutur,
Bu sözümü belle,
Katıksız beladır Manas Han,
Ona dayanıp insan vuruşamaz!

Kökünüzü toptan kurutmasın,

Firing guns and drawing bows,
They clash with crack on crack.
Only those who do not die stay living,
If you will not give the Akkelte,
If you heed not the spoken word,
Until the tender kuray grass grows ripe,
Until the mıyzam herb's blossom flies,
Six full months they will do battle.
His wrestlers are a breed apart,
Manas is no easy man,
Of batyrs he has a goodly host,
He has one who speaks a tongue unknown to man,

In that Manas's army
There is one with a single eye upon his brow,
He has his rhinoceros, he has his elephant,
If you clash with him he dries your root,
Mark you well this word of mine,
Unalloyed calamity is Manas Han,
No man can stand against him and do battle!

Lest he dry up your root entire,

Dediğine uymazsan,
Akkelte'sini vermezsen,
Dümdüz edip kırıp geçmesin!
Manas'ın hâli şöyledir:
Su iç dense, ağı içen,
Börk al dense, baş kesen
Saflığı dahi var,
Kavga çıkaranı ateşe veren
Taşkınlığı dahi var.
Yalvarsa da canı bağışlamayan
Zalimliği dahi var,
İçip kana doymayan
Bahadırlığı dahi var,
Mızrakçıların hasından
Kurnazlığı dahi var,
İçip kana doymayan
Hunharlığı dahi var.
Çarpışırsan belini büker,
Elini kırıp geçer,
Yurdunu darmadağın eder,
Bu söze uyunuz,
Akkelte'yi veriniz!

If you heed not what he says,
If you will not give his Akkelte,
Lest he flatten you and mow you down!
The state of Manas is thus:
Bid him drink water, he drinks poison,
Bid him take a börk, he takes the head —
Such simpleness he has,
He puts the brawler to the flame —
Such wild excess he has.
He spares no soul, plead as it may —
Such cruelty he has,
He drinks and is not sated with blood —
Such batyrhood he has,
Of the finest of the lancers
Such cunning he has,
He drinks and is not sated with blood —
Such ruthlessness he has.
If you fight him, he bends your back,
He breaks your hand and passes on,
He scatters your homeland to the winds,
Obey this word,
Give up the Akkelte!

Geciktirirsen ansızın,
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Yavuz Manas kaplan
Kazara kavga koparır!
Töre Manas haykırırsa,
Tepenize binmesin,
Dört tülük malını saçmasın.
Hazineni bozup girmesin,
«Nerede benim keltem?» deyip,
Kafa derini tutup dilmesin!
Söylenen söze uymazsan,
Akkelte'yi vermezsen,
«Vermem» diye açık sözünü söyle,
Karşılaşacağın yeri söyle!
Boğuşacak gücün yoksa,
Söylenen söze uyunuz,

If you delay, then of a sudden,
Strange his look, and strong his venom,
Fierce Manas the tiger
May by mischance unloose the battle!
If Manas the töre roars aloud,
Let him not mount upon your heads,
Let him not scatter your four kinds of herds.
Let him not break into your treasury,
Saying, «Where is my kelte?»,
Let him not seize your scalp and slice it!
If you heed not the spoken word,
If you will not give the Akkelte,
Say your open word, «I will not give»,
Name the place where you will meet!
If you lack the strength to grapple,
Obey the spoken word,

Kavga etmeden düpedüz
Akkelte'yi veriniz!»
Bu haberi duyunca
Fısıldaşıp konuşup,
Başındaki kalpak fır döndü,
Biri birini çağırsa,
Telaşlı uşağı uçup yandı.
Fısıldaşa kalıp,
İnsanın sezip bilemeyeceği
Bir sırra bürünüvermişler.
On cellâdını peşine takıp,
Kargaşayla telaşlanıp,
Vuruşacakmış gibi dikilip,
Silahını pusatını kuşanıp,
Yelesi uzun, bacağı kalın
Pehlivan atını hazırlayıp,
Çaresini bulamayıp bocalayıp,
Askerine sayıklayıp.
Akıl yoğurup, düşünce düşünüp,
Kendi tüfeğini verecekmiş gibi,
Akkelte'ye ağlayıp sızlayıp,
Şaşkına dönüp bakınıp,
Akıl yoğurup, düşünce düşünüp,
Acıbay'ın önüne
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten bir akıl bulunup,

Without battle, plainly and outright,
Give up the Akkelte!»
On hearing all these tidings,
Whispering among themselves,
The kalpak spun upon his head,
As one man called another,
His flurried servant flew and burned.
Falling to whispers,
They wrapped themselves in a secret
No man could sense or fathom.
Trailing his ten headsmen at his heels,
Flustered in the tumult,
Rearing up as if to fight,
Girding on his arms and armor,
Long of mane and thick of leg,
Making ready his wrestler's horse,
Floundering, finding no way out,
Raving to his soldiery.
Kneading wits and pondering thoughts,
As though he would give up his own gun,
Weeping, wailing for the Akkelte,
Gazing round in stark confusion,
Kneading wits and pondering thoughts,
Before Acıbay's face
Darting like a sparrowhawk,
Counsel came from the unseen,

Acıbay'a bunu söyleyip,
İnsanın bilemeyeceği hileyi kurup:
«Söylediğin açık sözüne,
Acıbay'ım, razı olalım,
Eşsiz tüfek Akkelte'yi
Şimdi size verelim!
Bu söylediklerinin hepsi gerçek,
Dediğim söz de gerçektir.
Altmış töre, yer bilici,
Gittikleri gerçekmiş,
Vergiden bulup Akkelte'yi
Aldıkları gerçekmiş,

Saying this to Acıbay,
Laying a ruse no man could fathom:
«To the plain words you have spoken,
My Acıbay, let us consent,
The peerless musket Akkelte
We shall give you here and now!
All that you have said is true,
And the word I speak is true as well.
Sixty töre, the diviner of lands,
That they went forth is true indeed,
That they found Akkelte in tribute
And took it is true indeed,

Bitmez tükenmez büyük davaya
Kaldıkları gerçekmiş.
Atışa elverişli, vursa keskin,
Eşsizmiş Akkelte,
Dediğime razı olun,
Akkelte'yi verelim,
Fakat altı ay mühlet veriniz.
Söylenen sözü kabul edin,
Eşsiz pehlivan, üstelik şir,
Söz bağlandı, ahit oldu, - deyip,

Manas'a söyleyiverin.
Gün belli, söz tam altı ay,
Altı ay sonra dönüp gelip,
Akkelte'yi alınız,
O altı aydan gecikirse,
Hakan Manas er olup,
Kükreyerek girip vurunuz,
Yerle bir edip bırakınız.
Vade süresi, tam altı ay,
Altı ay sonra hazır olun,
Altı ay sonra vermezsek,
Verdiğimiz söze durmazsak,
Ondan sonra bizi yutunuz.
Dediğine razı gelmeye,
Başkasının malı Akkelte'yi
Şimdi size vermeye,
Günün vakti geçmiştir,
Yer gezip, el arayıp,
Akıncım onu alıp gitmiştir.
Altı aylık azığı bolca alıp,

Köküme hep birden kastetmiştir,
Yer bilici alıp gitmiştir.
Dönüşü altı ay sonraymış,
Dediğine razı olalım,
Akkelte'yi verelim.
Söz verdik, bekleyiniz,
Araya gelen elçisiniz,

That to a great and endless quarrel
They have stayed is true indeed.
Fit for firing, keen when it strikes,
Peerless is Akkelte,
Consent to what I say,
Let us give Akkelte,
But grant a term of six months' grace.
Accept the word that has been spoken,
Peerless pehlivan, a lion besides,
The word is bound, a pact is made, – so saying,
Go and tell it to Manas.
The day is fixed, the word is six full months,
After six months turn and come again,
And take Akkelte away,
And if past those six months we delay,
Let Khakan Manas rise a warrior,
Come roaring in and strike us down,
Raze us level with the earth.
The term of grace is six full months,
After six months stand you ready,
If after six months we do not give,
If we stand not by our given word,
Then swallow us thereafter whole.
To consent to what you say,
To give Akkelte, another's property,
Into your hands here and now,
The day's hour has gone by,
Roaming lands and seeking peoples,
My raider took it and rode away.
Taking six months' provisions in plenty,

He has designs upon my very root,
The diviner of lands took it and went.
His return, they say, is six months hence,
Let us consent to what you say,
Let us give Akkelte.
We gave our word, so wait,
You are the envoy come between,

Manas'a haber veriniz.
Altı ay sonra siz gelip,
Akkelte'yi alınız,
Altıncı aydan gecikirse,
Davul çalıp, asker toplayıp,
Manas'ı başa alıp yetişiniz,
Âlemi darmadağın edip,
Sonra kırıp gidiniz.
Savaşırsak ayıptır bu bize,
Altı ay bekleyip durunuz,
Ahit budur, söz budur!»
Kerke Han'ın şehrinden
Acıbay çıktı atlanıp,
Altındaki doru atı,
Kerke tüfeği vermeyince,
Eksik kalmıştı bu sefer,
Acıbay'ın dileği.
Eşsiz küheylan Kartkürön̈,
Rahvanına yel yetişmez,
Yürüdüğüne mal yetişmez.
Bastığı yer toz duman olur.
Uçacakmış gibi gürler gider.
Sarp yerlerde sendelemeyen,
Kanadı var sanki hayvanın,
Koşusu geyikten yüğrüktür.
Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Coşmuş hâliyle Acıbay,
Manas ile Bakay hanına
Dörtnala varıp geldi işte.
Gördüğünü, duyduğunu,
Sezdiğini, bildiğini,
Elçiliğe girdiğini,
Acıbay anlatıverdi,
Acıbay'ın anlattığını,

Carry word back to Manas.
After six months come yourselves,
And take Akkelte away,
And if past the sixth month we delay,
Beat the drum, muster the troops,
Set Manas at your head and come,
Scatter the whole world to ruin,
Then break us and be gone.
Were we to fight, the shame is ours,
Wait out the six months where you stand,
This is the pact, this is the word!»
From Kerke Khan's city then
Acıbay rode out and away,
The bay horse underneath him,
Since the Kerke musket was not given,
This time it had gone unfilled,
The wish of Acıbay.
The peerless courser Kartkürön̈,
No wind can catch his ambling pace,
No beast can catch him at his stride.
Where he treads the dust rolls up in clouds.
He thunders on as if about to fly,
Never stumbling on the steepest ground,
As though the beast had wings,
His running fleeter than the deer's.
In the time it takes to say a word,
In the blink and closing of an eye,
Acıbay in his high fervor
To Manas and to Bakay the khan
Came galloping at last.
What he had seen, what he had heard,
What he had sensed, what he had known,
How he had gone upon the embassy,
Acıbay recounted all,
And what Acıbay recounted,

Kerke'ye gidip dönüşünü
Bakay inceden inceye tarttı.
«Tüfeği eline vermeden,

His going to Kerke and his return,
Bakay weighed it fine and finer still.
«Without putting the musket in your hand,

Söz etsen sözünü dinlemeden,
Seni boş lafla oyalayıp,
Yoluna koymuş seni.
Kemerli burunlu, çukur gözlü,
Onmazın ta kendisiymiş.
Kandırıp avutarak Acı'yı
Yola vurduğu demmiş.
Akkelte'yi vermemek için
Eteğini çekişmeye çevirip,
Dizgin çiğnetip oyalamış.
Sözü gere gere söyleyip,
Lafla emzirip o domuz,
Altı ay sonra gel, - deyip,
Davayı eskitecek söz edip,
Vermemenin yolunu bulup,
Uzak vade biçip, gün bağlayıp,
Kerke'yi Tanrı çarpmıştır.
Kudurmuş meğer o domuz,
Kurtulmanın çaresine bakmış.
Günün vadesi altı ay, - deyip,
Kurtaracak sözü öne sürmüş,
Altı aya iyice hazırlanıp,
Kudurup yatıp kalmıştır,
Tüfeği vermeye gönlü yok,
Zahmetli bir çekişmeye düşürmüş.
Hunhar Manas, Acıbay,
Hazırlanın, çocuklar!
Mızrak tutup, saf bozup,
Kurşunu bol yağdıralım,
Basıp üstüne çökelim!
Karşı karşıya duruşup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Gümbür gümbür vuruşup,
Töresini boğazlayıp, safını bozup,
Bir yüzleşip, oka uçup,
Vermeyişini görelim,
Yüz yüze gelip ölelim.
Kırgını kızgın salalım,
O kahrolası domuzdan

Without heeding the word you spoke,
Beguiling you with empty talk,
He has sent you on your way.
Hook-nosed and hollow-eyed,
He is the very wretch himself.
Deceiving and soothing Acı
He sent him off — such was the hour.
So as not to give Akkelte
He turned his hem to wrangling,
Trampled the rein and played for time.
Stretching out his words full taut,
Suckling with talk, that swine,
Come after six months, – saying so,
Speaking words to age the quarrel,
Finding a way to never give,
Cutting long terms, binding days,
Kerke has been struck by God.
That swine has gone stark mad, it seems,
He looked to find his own escape.
The day's term is six months, – saying so,
He thrust forth words to save his skin,
Making ready well within six months,
He has lain there raging mad,
His heart will not give up the gun,
He has cast us into toilsome strife.
Bloodthirsty Manas, Acıbay,
Make ready now, my children!
Gripping lances, breaking ranks,
Let us rain the bullets thick,
Let us press and crush him down!
Standing face to face opposed,
Firing muskets, drawing bows,
Clashing thunderous and loud,
Throttling his töre, breaking his ranks,
Meeting once, flying to the arrows,
Let us see him not give it up,
Let us come face to face and die.
Let us loose the slaughter hot,
From that accursèd swine

Akkelte'yi çekip alalım.
Bundan böyle kulağı
Duymaz hâle getirelim,
Yer gezip, su ölçüp,
Çıkamaz hâle getirelim.
Yurdunda küheylan oynatıp,
Vardığı yeri süründürüp,
Törelerini kuşatalım,
Baş köşesine kıstırıp dövelim!»

Bakay'ın sözünü duyunca
Acıbay ile Bakay kuşanıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Bakay'ın sözünü dinleyip
İki yiğit koşup atılıp,
Telaşla davranan iki yiğit
Ok geçmez zırhı giyinip,
Herkese gerek Bakay koca,
«Tan ağarıp söksün, - deyip,
Yere aydınlık değsin», - deyip,
Er Manas'a bunu söyleyip,
Bahadır Bakay durdu öyle.
Çam ormanlı bozkırın
Akıp inen öte yamacında,
Aşık kemiği kadar dağ yok,
Bir teğelti kadar dere yok,
Sabanın değdiği çizgi yok,
Dağ sıçanının kazdığı in yok,
Ay gibi sarı bozkırın
Öte yanının ucunda
Kabaran bir karaltı görünür,
O karaltıyı görünce
Arslan Bakay ağanın
Gönlü fena hâlde bölünür.
Eyer beli gibi tepeye
Yiğit Bakay ağanız
At sürüp çıkıverdi.
İki yana bakınsa,

Let us wrench Akkelte away.
From this day forth his ear
Let us render past all hearing,
Roaming lands and gauging waters,
Let us render him past all going forth.
Prancing coursers through his country,
Grinding down each place he reaches,
Let us besiege his töres round,
Corner him at the seat of honor and beat him!»
On hearing Bakay's word,
Acıbay and Bakay girded on,
Sheathless swords were bound at waist,
Heeding the word of Bakay
The two yigits leapt and sprang,
The two yigits in urgent haste
Donned the armor no arrow pierces,
Bakay the elder, needed by all,
«Let the dawn break pale, – he said,
Let light come touch the earth», – he said,
Saying this to Er Manas,
Bahadır Bakay stood just so.
Of the pine-forested steppe,
On its far down-flowing slope,
No hill so big as a knucklebone,
No stream so wide as a saddle-felt,
No furrow where a plow has touched,
No burrow dug by marmot there,
Of the moon-yellow steppe
At the edge of its far side
A swelling dark shape comes in view,
And upon seeing that dark shape
The heart of Arslan Bakay the elder
Is sorely torn within.
Up the hill curved like a saddle-bow
Your valiant elder Bakay
Spurred his horse and rode.
Were he to glance to either side,

Elin esenliğini dilese,
Acıbay elçi vardığında
Sahiden belini kuşanıp,
İçi baştan başa ateş yanıp,
Gerçek bela o domuz,

Asıl fendini bulmuştu.
«Aman, hunhar Manas şir gelirse,

Namlı Bakay dev gelirse,
Başında tek gözü olan
Alpları, devleri denk gelirse,
Hazinemi bozup geçer mi?
Kazara vuruşacak olsak,
Kökümüzü hep birden kurutur mu?» -
Deyip, böylece, Kerke Han
Öfkelenip bağırıp,
Yer bilicisini çağırıp,
Zorla alıp gideceğini,
Kökünü tümden kurutacağını
Kâhin gibi bilmişti.
Fendi çetin, zehri güçlü
Bakay'ın bela salacağını
Ta baştan bilmişti.
Önce razı olmuştu,
Altmış bilici, kırk töre,
Altı aylığına alıp git, - deyip,
Muradına eriş, - deyip,
Akkelte'yi vermişti.
Hanından buyruk alıp,
Bunu duyunca kırk töre
Şehrinden çıkmıştı.
Hâllerine bakıp otursan -
Taylı kısrağına binişip,
Sarı kürklerini sırtlarına atıp,
Ağır ağır hepsi birden
Hep eyersiz yürüyüp,
Hayvanlarını tokmaklayıp,
Olmadık şeye alıştırıp,

Were he to wish the people well —
When envoy Acıbay had come,
Truly girding up his loins,
His inward parts all burning fire,
A very plague, that swine,

Had found his master stratagem.
«Alas, if bloodthirsty Manas the lion comes,
If famed Bakay the giant comes,
If the one-eyed on their brows,
The alps and giants, come to match,
Will he not break my treasury through?
Should we chance to come to blows,
Will he not dry up our root entire?» –
So saying thus, Kerke Khan
Grew wrathful, shouting loud,
Summoned his diviner of lands,
That he would take it off by force,
That he would dry his root entire,
He had known it like a soothsayer.
That Bakay, hard of ruse, strong of venom,
Would loose calamity upon him,
He had known from the very first.
At first he had consented,
Sixty seers, forty töre,
Take it for six months and go, – he said,
Attain your heart's desire, – he said,
And he had given Akkelte.
Taking the order from their khan,
On hearing this the forty töre
Had gone out from the city.
Were you to sit and watch their state —
Mounting mares with foals at heel,
Slinging yellow furs across their backs,
Slowly, heavily, all as one,
All riding saddleless along,
Cudgeling their beasts ahead,
Breaking them to unheard things,

Atlarının boynuna
Arabasını sürükletip,
Onların karaltısını görüp,
Kaplan Bakay, o kıranın,
Arapça dil okuyup,
Günün gözünü bağlamıştı,
(Kendisi yadacı, keskin şir,
Tartarsan, Bakay işte böyle erdir).
Gündüzü bulutlu, gecesi açık,
Günün düzenini alt üst edip,

To the necks of their horses
Letting the carts be dragged behind,
Seeing their dark shapes afar,
Kaplan Bakay, that slayer, then
Read words in the Arabic tongue
And bound the eye of the very day,
(Himself a weather-charmer, a keen lion,
Weigh him — such a man is Bakay).
Cloudy by day and clear by night,
Turning the day's whole order upside down,

Çam ormanının üstüne
Kara bulutu çöktürüp,
Yer bilicilerin üstüne
Altı kol dolu yağdırıp,
Koyaklardan sis kalkıp,
Gökten bulut kaplanıp,
Kara bulut gökyüzünden
Ansızın çıktı gürleyip,
Tepesinden yedi kol dolu gümbürdeyip,

Upon the pine forest's crown
He made the black cloud settle down,
Upon the diviners of lands
He rained down hail six fathoms deep,
Mist rising from the hollows,
Cloud spreading over from the sky,
The black cloud from the heavens
Burst forth sudden, thundering,
Seven-fathom hail drumming on their crowns,

Otlar yarılıp kıpırdayıp,
Dört bir yandan alaca kancık sulusepken.
Koyaklar çukur in olup,
Altmış bilici, kırk töre
Bir karara hasret kalıp,
Bulutların hepsi parçalanıp,
Dört bir yandan buz gibi yel uğuldayıp,

The grasses splitting, stirring,
From all four sides a piebald, biting sleet.

The hollows became sunken dens,
Sixty seers, forty töre
Left longing for a single course,
The clouds all torn to pieces,
From all four sides the ice-cold wind howling,

Yerden kara buğu tütüp burkulup,

Black vapor smoking, writhing from the earth,

Yedi gün dolduğunda
Gökten bulut dağılıp,
Tanrı'nın günü aydınlık açılıp,
Toplanıp durduklarında
Gök küheylanın sağrısına bir vurup,
Gök mızrağı ele alıp,
Şöyle böyle deyinceye dek,

When seven days were filled,
The cloud dispersed from off the sky,
God's own day broke bright and clear,
And as they gathered in one place
He struck the grey courser once on the croup,
He took the grey lance in his hand,
In the time it takes to say a word,

Göz açıp kapayıncaya dek
Kırgını kızgın başlattı,
Kıpırdayan tekini sağ komadan,
Kılıçtan geçirip kırıp attı.

Herkese gerek Bakay evliya
Dediğini yaptırdı işte.
Oyununda adı Oçogor,
Gerçeğinde Koyçagır -
Üstünlerin üstünü,
Cömert Manas'ın kendisine
Lâyık görülüp yapılmış.
Kıranlarını kırıp geçirip,
Kıran Bakay, boz yelelin,
Biliciden çekip aldı işte,
Hunhar şire Akkelte'yi
Armağan edip verdi işte.
«Hızır dokunmuş başına,
Çetinlerin hepsi bulunur.

Bahadırsın, şirsin sen,
Talihin üstün yaratılmış,
Bahtı üstün ersin sen.
Yine derim, yine söz,
Yine senin bahtına,
Yine kıran gelir denk!
Dün, atışma bolca kopunca,
Akkelte çekilip alınınca,
Gayretlisi düştü, er düştü,
Yiğidim, senin bahtına
İki kıran birden düştü.
Sorarsan bulup bilirsin,
Bakay erleri hazırladı, - diye,
Kutlu boz yelelim,
Hoşnut olup gezersin.
Pek şen iki candır,
Üstelik kendileri Müslüman,
Kendisi İslam dinindedir,
Özünde sana yâdigârdır.

In the blink and closing of an eye
He loosed the slaughter hot,
Leaving no stirring soul alive,
He put them to the sword and cast them down.
Bakay the saint, needed by all,
Made his word be done indeed.
In play its name is Oçogor,
In truth it is Koyçagır —
Foremost of the foremost,
For generous Manas himself
Deemed worthy, wrought and made.
Cutting down their slayers through,
Bakay the slayer, for the grey-maned one,
Wrenched it from the diviner's grasp,
And to the bloodthirsty lion Akkelte
He gave for a gift indeed.
«Hızır has touched your head,
Every hardest thing is found.

A bahadır are you, a lion you,
Your fortune fashioned high above,
A man of surpassing luck are you.
Again I say, again the word,
Again unto your happy lot,
Again come slayers matched to you!
Yesterday, when shooting broke out thick,
When Akkelte was wrenched away,
The striving fell, the brave man fell,
My yigit, unto your lot
Two slayers fell together.
Ask and you shall find and know,
Bakay made ready the men, – so saying,
My blessed grey-maned one,
You shall go about well pleased.
Two souls they are, full merry,
Muslims too, themselves,
He holds himself the faith of Islam,
In essence he is your keepsake.

Birinin hâlini söyleyeyim,
Irlayıp duran ozanmış,
Bir sana kuttur o.
Yanına alsan yoldaşa denkmiş,

Görünüşü başka, zehri güçlü,
Sana denk bir ermiş.
Yiğitleri, şirleri
Kadir Allahu Teâlâ'nın
Sana verdiği zamanmış.
Sözümü onaylayıp dinlersen,
Gelenlerin hepsi
Sana yâdigâr yoldaş olur.
Atışıp da vuruşup,
Altay'a görülmedik iş gösterdin,
Derleyip aldığın kırk yaşıtını,
Esenkan'ın pehlivanı
Koca Coloy'a kırdırdın.
Büsbütün yalnız kaldım, - diye,
Kederlenip perişan oldun,
Sana denk yiğitler,
Âlemi darmadağın eden,
Esirgemez berenler,
Hızır dokunmuş başına

Yoldaş olup bulundu.
Altay'da yalnız doğman,
Bir Allah'ın işidir,
Yalnızım, - diye hayıflanma,
Seksen dört olur soydaşın,
Yeryüzünün dört bucağını
Çarpışırsan viran kılarsın.
Tutuşanı yutarsın,
Üstün başın sağ oldukça
Âlemin hanı olursun».
Han Bakay sözünü bitirmeden,
Söyleyip ağzını toplamadan,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek

Let me tell the state of one,
A bard he was, forever singing,
A blessing he is to you alone.
Take him at your side — a match for comrade,
His look is other, his venom strong,
A man he was, your equal.
The yigits and the lions —
It was the time Almighty God the Kadir
Bestowed them upon you.
If you approve and heed my word,
All of those who come
Shall be your keepsake comrades.
Shooting and exchanging blows,
You showed the Altay deeds unseen,
The forty agemates you had gathered
You let Esenkan's pehlivan,
Great Coloy, cut down.
I am left all alone, – you said,
And grieved and fell to ruin;
Yigits that are your equals,
Scatterers of the whole wide world,
Berens who know no sparing,
Hızır has touched your head —

They have been found as comrades.
Your lone birth in the Altay
Is the work of the one God,
Lament not, saying, I am alone,
Your kinsmen shall be eighty-four,
The four corners of the earth
You shall lay waste if you give battle.
You swallow him who grapples you,
While your proud head is alive
You shall be khan of all the world».
Ere Khan Bakay had done his word,
Ere he had gathered up his mouth,
In the time it takes to say a word,
In the blink and closing of an eye,

Argın Han'ın Acıbay'ı
Alıp geldi iki can.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Oyrot'u bozacak ermiş,
Çoroluğa Acıbay
İki canı birden yedeğine katıp,
Alıp geldiği demmiş.
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Dizi yere bükülüp,
Kartkürööñ'ün üstünden
Uçarcasına indi koşup,
Han Manas'ın önüne
Selam verip eğilip:
«Manas'sın sen, şirsin sen,
Hızır dokunmuş kıranım,
Herkese ata sensin sen.
Gaipten çıkıp geldi,
Yaban sarı bozkırdan,
Size yoldaş olmaya,
İki beren bulundu.
Mızrak ustasının en yatkınından,
Haykıran düşmana saldırırsan
Seninle bir ölecek,
Esirgemez yamanından.
Şerefin tümüyle korundu,
Arslanım, senin bahtına
İki arslan bulundu.
İki oğlan buldum ben,

Argın Khan's own Acıbay
Brought two souls along with him.
Of middling height and shoulders broad,
A man to break the Oyrot, he,
To choro-service Acıbay,
Leading both souls at his side,
Brought them in — such was the hour.
Argın Khan's own Acıbay,
His knee bent down to earth,
From off the back of Kartkürööñ
Came down running as in flight,
Before Khan Manas he stood,
Gave greeting, bowing low:
«Manas are you, a lion you,
My slayer touched by Hızır,
A father you are to all.
Out of the unseen they came forth,
From the wild and yellow steppe,
To be comrades at your side,
Two berens have been found.
Of lance-masters the most adept,
When you charge the shrieking foe
They will die at one with you,
Of the fierce who know no sparing.
Your honor stands preserved entire,
My arslan, unto your lot
Two arslans have been found.
Two lads have I found,

Hem armağan, hem şir bunlar,
Yiğidim, senin bahtına
Pek sağlam yoldaş olacak erler.
Çolpan ile Ülker gibi,
Sözleşmişlik hâlleri görünür,
Ölümde ortak, canda bir,
Yoldaşlık hâlleri görünür.
Orda bekleyip, ev bekleyip,
Konup kalacak erlermiş,
Arslanım, sana gerçek yoldaş

Both gifts and lions are they,
My yigit, unto your lot
Men to be the staunchest comrades.
Like Çolpan and Ülker are they,
Their look is of men sworn together,
Partners in death, one in soul,
Their look is of true comradeship.
Keeping the orda, keeping the house,
Men they are to camp and stay,
My arslan, true comrades to you

Olacak erlermiş.
Pehlivanlıkları bambaşka -
İki yiğit buldum ben,
Âlemi bozacak birer gözde.
Çoro demek kaba sözdür,
Yoldaş edinip alınız,
Rast geleni kırıp geçirip,
Şimdi kırıp atınız.
Hem eğlence, hem şir bunlar,
En derin özlemini giderecek,
Bulunmaz birer şir bunlar.
Talihi üstün başına
Gaipten gelip çatar,
Yoktan yiğit bulunur,
Yoldaş da odur, dayanak da odur,
Yolunu yordamını bulacak er de odur.
Hizmeti gönlü kandırır,
Yanına alsan ikisini,
Tavırları canı avutur.
Temiz gönülle, ak hizmet
Edecek erlermiş,
Kıyamet koparan büyük kavga,
Kan dökülen büyük kırgın,
Şiddetlenip koptuğunda -
Tuğun dibinde kıpırdamadan
Duracak erlermiş,
Doğanım, boz yelelim, sana
Yoldaş olacak kimselermiş.
Üstünlükleri iyice sınanmış,
İkisini çoro ederseniz
Kendine denk yâdigârdır».
Acıbay söyleyip böyle söz,

Men they are to be.
Their prowess is a thing apart —
Two yigits have I found,
Favorites each to break the world.
Choro is too coarse a word,
Take them unto you as comrades,
Cutting down whatever meets you,
Now break and cast away.
Both merriment and lions they,
They will still your deepest longing,
Lions each beyond all finding.
Upon your head of surpassing luck
It comes upon you from the unseen,
From nothing is a yigit found,
He is comrade, he is stay,
He the man to find the way and means.
His service sates the heart,
Take the two of them beside you,
Their bearing soothes the soul.
With clean heart, in spotless service
Men they are to serve,
When the great quarrel that raises doom,
The great slaughter where blood is shed,
Grows fierce and bursts aflame —
Beneath the standard, never stirring,
Men they are to stand,
My falcon, my grey-maned one, to you
Souls they are to be your comrades.
Their excellence is tried and proven,
Make the two of them your choros
And they are keepsakes worthy of yourself».
Acıbay spoke such words as these,

Ağzını toparlayana dek,
Baksa gönlü bölünüp,
Boz yeleli şirin kendisine
İki arslan görünüp,
Biri - koca keçe kalpaklı er Şuutu,
Âdemoğlunun doğanı,

And ere he gathered up his mouth,
He looked, and his heart was torn,
Before the grey-maned lion himself
Two arslans came in view,
One — Er Şuutu of the great felt cap,
A falcon of the sons of Adam,

Ata yurdunu sorarsan,
Angliya hanının oğlu:
«Düşümde görüp Manas'ı,
Vuruldum sana,
Hoşnut olup sözüne,
Özlemime dayanamayıp,
Orus'a girdim coşarak,
Yamanım, senin katına,
Bugün geldim kavuşup,
Obamdan kaçtım yolumu şaşırıp,
Arslan, şir - diye, çok duyup,
Bile bile geldim yanaşıp.
Ara kuytu bozkırda
Altı yıl orada gezdim,
Düşümde görüp ben seni,
Tutkun olup bilmiştim» -
Er Şuutu söyleyip böyle söz,
Boz yelelinin girdi eline.
Biri - Iraman'ın Irçı oğlu,
Uçkuru püsküllü, kırk boğumlu,
Kalpağı sorguçlu kul,
Söyler ağzı şakacı kul.
Kendisi tazedir yaşında,
Çetin sıkıntılı iş düşse,
Kıran Manas'ın yanında,
Ir söyler en başında.
Boz oğlanların uğurlusu,
Iraman'ın Irçı oğlu,
Niceler içinde en yamanı.
Eğri büğrü söz olsa,
Kılını kıpırdatmadan bilenidir,
Başka çetin iş düşse,
Ölen adam olmadıkça,
Diri insanı güldürenidir.
Olacak işin habercisi,
Boz oğlanların şakrağı,

Kederli işi dağıtıverir,
Yiğitleri güldürür.

Should you ask his father's homeland,
Son of the khan of Angliya:
«Seeing Manas within my dream,
I was smitten with you,
Well pleased with your word,
Unable to endure my longing,
I entered Orus in my fervor,
My fierce one, to your presence,
Today I have come and joined you,
I fled my camp and lost my way,
Arslan, lion – hearing this so often,
Knowing full well, I came drawing near.
On the sheltered steppe between
Six years I wandered there,
Seeing you within my dream,
I knew myself your captive» –
Er Şuutu spoke such words as these,
And passed into the grey-maned one's hand.
The other — Iraman's son Irçı,
Tasseled drawstring, forty joints,
A kul whose cap bears a plume aloft,
A kul whose speaking mouth is full of jest.
Himself still fresh in years,
Should hard and grievous business fall,
At slayer Manas's side,
He sings his ır at the very fore.
Luckiest of the callow lads,
Iraman's son Irçı,
Fiercest among the many.
Should a crooked word arise,
He knows it without stirring a hair,
Should other hard affairs befall,
So long as no man lies dead,
He sets the living laughing.
Herald of the thing to come,
Merriest of the callow lads,

He scatters sorrowful affairs,
He sets the yigits laughing.

Nasipli yerin dölüdür,
Ata yurdu onunki
Orus elinin soyundandır.
Meclisi coşturan ozanıdır,
Kaplan Manas hunharın
Tuğu dibinde duranıdır.
Gaipten çıkıp gelen,
Tanrı sürüp, tuz nasip edip,
Han Manas'a bulunan.
Öne düşse ak yoldur,
Apaçık yoldaş bu dördü,
Arkada yürüse sayısız ordudur.
Kopanı ulayan,
Saçılanı toplayan,
Er Manas'ın yiğididir,
Acıbay, Bakay, er Şuutu,
Iraman'ın Irçı oğlu -
Hunharının berenidir.
Çetin erlerin hepsi
Boz yeleli erin nökeridir,
Akılda usta bilgeler
Arslana gelip kavuştu.
Mızrakla kapıp deviren ustalar,
Sayısız orduya tek çıkanlar,
Hunhar şire kavuştu,
Tek başına akın eden yamanlar.
Şuutu, Irçı denk gelip,
Yüzü açılmadan onuru korunup,
Hızır dokunmuş Manas'a
Kıranların hepsi bulunup,
Yalnız canı beş olup,
Boz yelelin geri döndü işte,
Orus'tan ganimet alıp,
Akkelte'yi alıp döndü işte,
Bozkırdan çekip alıp,
Talihi üstün kıranın
Bozkırdan geri döndü işte.
Ala-Too'yu hedefleyip yol yürüyüp,
Atı esirgemeden çok yürüyüp,

Offspring of a favored land,
His father's homeland, his,
Is of the stock of the Orus people.
He is the bard who fires the gathering,
Of Kaplan Manas the bloodthirsty
The one who stands beneath his standard.
Come forth out of the unseen,
God driving him, allotting salt,
Found and given to Khan Manas.
Ride they before — a shining road,
Manifest comrades, these four,
March they behind — a countless host.
Joiner of what is broken,
Gatherer of what is scattered,
The yigit of Er Manas,
Acıbay, Bakay, Er Şuutu,
Iraman's son Irçı —
The berens of his bloodthirsty lord.
All of these hardy men
Are nökers of the grey-maned man,
Sages masterly in mind
Have come and joined the arslan.
Masters who snatch and fell with the lance,
Who go out alone against countless hosts,
Have joined the bloodthirsty lion,
Fierce men who raid alone.
Şuutu and Irçı came as matches,
Honor kept before its face was bared,
To Manas whom Hızır touched
All the slayers being found,
His lone soul become five,
The grey-maned one turned back indeed,
Taking spoil from the Orus,
Turned back bearing Akkelte indeed,
Wresting it from off the steppe,
The slayer of surpassing luck
Turned back from the steppe indeed.
Making for Ala-Too he journeyed on,
Sparing not his horse, he journeyed long,

Dilediği emeline geç ulaşıp,

Yalnız canı beş olup,
Töresi var, hanı var,
Bilinmeyeni bildiren,
Tek başına sayısız ordu gibi,
Bilgili Bakay kocası var,
Bilgelerden hepsi var.
Geniş Talas'ı yurt tutup,
Töre Manas sultanı
Han kaldırıp soluk bağlayıp,
Kopanı ulayan,
Bahadır Bakay yiğidi var.
Boz yeleli Manas töreyi
Han kaldırıp sevinip,
At semirip kıvama gelip,
Er derlenip kırk olup,
Boz yelelilerin hepsi kavuşup,
Yiğitler duyup haberini,
Mesken edinip Talas'ı
Alıp geldiği demmiş,
Karşı geleni boyun eğdirip,
Beren Manas, boz yelelin,
Vurup devirdiği demmiş,
Hızır dokunup nicesini
Alıp durduğu demmiş,
Destanı nicelere
Salıp durduğu demmiş.
Yiğidi var, hanı var,
On ikisiyle birlik el veren
Yaman Bakay dahi var.
Sıkılsa karaca avlayıp,
Sıkılmasa yan gelip yatıp,
Argın, Kırgız düşünüp taşınıp,
Eskisi gibi Talas'a
Konup kaldığı demmiş,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup kaldığı demmiş.
Şay'ın koruduğu şir olup,

Reaching his wished-for goal at last,

His lone soul become five,
He has his töre, has his khan,
Who makes the unknown known,
Like a countless host all by himself,
He has the wise old man Bakay,
He has all of the sages there.
Making broad Talas his homeland,
Töre Manas the sultan
They raised as khan and drew their breath,
Joiner of what is broken,
He has Bahadır Bakay the yigit.
Grey-maned Manas the töre
They raised as khan, rejoicing,
The horses fattened into prime,
The men were gathered, forty strong,
The grey-maned ones all joined as one,
The yigits hearing word of him,
Making Talas their abode —
He brought them in, such was the hour,
Bending all who crossed him to the yoke,
Beren Manas, the grey-maned one,
Struck them down, such was the hour,
Touched by Hızır, many a one
He kept on taking, such was the hour,
His epic among the many
He kept on spreading, such was the hour.
He has his yigit, has his khan,
Joined hand in hand with all the twelve,
He has fierce Bakay besides.
When restless, hunting the roe deer,
When easy, lying at his leisure,
Argın and Kırgız pondering deep,
In Talas as of old
He camped and stayed, such was the hour,
Kumis by day and maidens by night —
So it became, such was the hour.
A lion in Şay's keeping he became,

On iki azası denk olup,
Yürüdüğünden toz çıkıp,
Yiğitliği görünüp,
Sesinden can çıkıp,
Ak maralı sürüp inek edip,

His twelve limbs matched in one,
Dust rising where he strode,
His valor showing forth,
Souls fleeing at his voice,
Driving the white maral like a cow,

Tutuşanı darmadağın edip,
Gök maralı kovup inek edip,
Göz koyduğu düşmanı perişan edip,
Otlu yere ateş koyup,
Çayırlı yeri tutuşturup,
Kum toplayıp taş edip,
Kıran Manas, er boz yeleli,
Kulları derleyip baş edip,
Talas'ı tutup yurt edip,
Azıp tozmuş az halkı
Yeniden derleyip el edip,
Hızır dokunmuş kıranın
Çetin başını şir edip,
Karşısına düşman varamadı,
O günlerde berene
Kement çevirecek kimse kalmadı.
Destanı nice söz oldu,
Horlanan halkını toplayıp,
Argın ile Kırgız'a
Kurulmuş kale oldu.
Dilini bilen insanı
Tatlı dille baş eğdirip,
Dikleşip gelen düşmanı
Öylece yürüyüp devirdi,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Yerlere Manas hükmetti.
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Ağırbaşlı, çetin er, - denen,
Keregesi, uğu ağaçtan,
Kök atası Alaç'tan,
Aydarkan oğlu er Kökçö
Kiminle boy ölçüşüp yanaşmış!
Darısını taş gibi döven,

Scattering all who grappled him,
Chasing the grey maral like a cow,
Ruining every foe he eyed,
Setting fire to the grassy ground,
Kindling the meadowed land ablaze,
Heaping sand and making it stone,
Slayer Manas, the grey-maned man,
Gathering kuls and making them heads,
Holding Talas, making it homeland,
The scattered, straying, scanty folk
He gathered anew and made a people,
The slayer touched by Hızır
Made his hardy head a lion's,
No foe could come before his face,
In those days against the beren
None remained to cast a lasso round.
His epic became many a word,
Gathering his down-trodden folk,
For the Argın and Kırgız
He became a fortress built.
The people who knew his tongue
He bowed with honeyed words,
The foe who came defiant
He marched upon and toppled so,
Wherever ear could hear or eye could see,
Over those lands Manas held sway.
He who made Sarı-Arka his homeland,
Called the grave and hardy man,
His lattice and roof-poles of wood,
His ancient forebear from Alaç,
Aydarkan's son Er Kökçö —
With whom has he dared measure himself!
Threshing his millet like stone,

Karısını kız diye öven,
Vadiden tozu buram buram kalkan,
Türküsünü söyleyip çığrışan.
Yağlı kaymak bağlamış çorba, yağlı et,
Aç haykırış, kuru mızrak,
Hunhar Manas sağ iken
Kazak'ı kuşatıp bir çekti,
Boyun eğdirip, bir döndü.
Altı-Şaar, Lob ırmağından

Praising his wife as a maiden,
Dust rolling in billows from the vale,
Singing his songs and clamoring loud.
Broth crusted with rich cream, fat meat,
The hungry war-cry, the dry lance —
While bloodthirsty Manas lived
He girdled the Kazak with one pull,
Bowed them down, and turned for home.
From Altı-Şaar and the river Lob

Haraç alıp durduğu,
Akkula küheylan bineği,
Sönmüş ateşi tutuşup,
Ölmüş canı dirilip,
Göçüp geldi gördün mü,
Ulak Han adlı akrabası.
Kanadı karış karış serpilip,
Canım Bakay ağan
Atmaca gibi davranıp,
Han Bakay'ın kendisine
Gaipten akıl bulunup,
Bilinmeyeni bildirip,
Bilgili Bakay koca,
Sezilmeyeni sezdirip,
Doğan Bakay evliya.
Güler yüz gösterip, yüz gören,
Gurbetten çıkagelen,
Boz yeleliye önceden rastlayıp,
Boz yeleli Bakay ağan
Yâdigâr olup bulunan.
Aziz canın gereği,
Yalnız canın armağanı.
Gökten yıldız gibi sözleşmişi,
Üstün Bakay, asil er,
Arslan erin yoldaşı,
Acıbay, Bakay ikiz han -
Hunharının nökeri.
İkiz gibi gelen çorolar:
Şuutu ile Irçı'sı,

He kept on taking tribute,
The courser Akkula his mount,
His quenched fire caught aflame,
His dead soul brought to life,
Did you see how he came migrating —
His kinsman named Ulak Khan.
His wings spread out span by span,
Your dear elder Bakay,
Bearing himself like a sparrow-hawk,
To Khan Bakay himself
Counsel came from the unseen,
Making the unknown known,
Wise old Bakay the elder,
Making the unsensed be sensed,
Falcon Bakay the saint.
Showing a smiling face, well-favored,
Come forth out of exile,
Meeting the grey-maned one before all,
Your grey-maned elder Bakay
Was found to be his keepsake.
The need of his precious soul,
The gift unto his lonely soul.
Sworn to him like a star from heaven,
Peerless Bakay, noble man,
Comrade of the arslan man,
Acıbay and Bakay, twin khans —
Nökers of the bloodthirsty one.
Choros come like very twins:
Şuutu and his Irçı,

Yüz yüze gelen düşman olsa,
Tuğu dibinde duranı.
Küldür, Kambar, Çalıbay,
Bunlar da geldi Talas'a,
Çoro oldu Manas'a.
Kırkın başı Kırgıl koca,
Kırkında şımarmış deli koca,
Gelen çoroların ulusu,
Sözü haşarı, ters huylu,
Kırk çoronun fesatçısı.
Fesatlık düşünse de,
Put gibi kırıp dökse de,
Küheylan Manas kaplan,

Should a foe come face to face,
They stand beneath his standard.
Küldür, Kambar, Çalıbay,
These too came to Talas,
Became choros to Manas.
Head of the forty, old Kırgıl,
An old man spoilt among the forty,
Eldest of the choros come,
Unruly of speech, contrary of temper,
Mischief-maker of the forty choros.
Though he plotted mischief through,
Though he smashed things like an idol,
The courser Manas, the kaplan,

«Bozdu» deyip söylenmedi.
Çarpışmaya girecek Serek'i,
Bu da bir hanın oğluymuş,
Han Manas'ın gereği,
Gelip kondu Talas'a,
Çoro oldu Manas'a.
Falcı Kara Tölök'ü,
Dört yanla düşman olsa,
Töre Manas bahadıra
Fal çekip verendir,
Adık Han'ın Akcoltoy'u,
Atışan düşmana sayısız ordu gibi,
Gelip kondu Talas'a,
Çoro oldu Manas'a.
Tutuştuğu düşmandan dönmeyen,
Ecelden geri kaçmayan,
Baabedin'in Bayçoro'su,
Masmavi demir kuşanmış,
Barış dense yerinen,
Kavga dense sevinen,
Bu da geldi Talas'a,
Çoro oldu Manas'a.
Artık Han'ın Akcaynak'ı,
Er kişinin en yatkını,
Ansızın söz başlatıp,

Never said of him, «He spoiled it».
Serek, who would enter the fray,
He too was some khan's son,
The need of Khan Manas,
Came and camped at Talas,
Became a choro to Manas.
Kara Tölök the diviner,
Should foes rise on four sides,
For Töre Manas the bahadır
He is the one who casts the lots,
Adık Khan's own Akcoltoy,
Like a countless host against the shooting foe,
Came and camped at Talas,
Became a choro to Manas.
Never turning from the foe he grapples,
Never fleeing back from death,
Baabedin's own Bayçoro,
Girded all in deep-blue iron,
Sullen if peace is spoken,
Rejoicing if battle is named,
This one too came to Talas,
Became a choro to Manas.
Artık Khan's own Akcaynak,
Most adept of manly men,
Striking up speech unlooked-for,

Gönül açan yamanı,
Bilgelerin bülbülü,
Boz oğlanların doğanı,
Bu da geldi Talas'a,
Çoro oldu Manas'a.
Kuzulu koyun hazinesiyle
Birlikte yoldaş oldu işte,
Manas Han'ın Boz oğlu,
O da geldi Talas'a,
Çoro oldu Manas'a.
Handan haber söz duyup,
Kaplan Manas geldi, - diye duyup,
Bukaray Şarıp öte yanı,
Bozulmuş Çambıl beri yanı,
O Çambıl'ı yurt edinip yatan,
Tutuşup kimsenin yenemediği,
Aksakalı bir kucak,

A fierce one who opens hearts,
Nightingale of the sages,
Falcon of the callow lads,
This one too came to Talas,
Became a choro to Manas.
With his treasure of ewes and lambs
Together he became a comrade,
Manas Khan's own Boz oğul,
He too came to Talas,
Became a choro to Manas.
Hearing word and speech of the khan,
Hearing, Kaplan Manas has come,
Bukaray Şarıp on the far side,
Ruined Çambıl on the near,
He who dwelt in that Çambıl as homeland,
Whom none who grappled ever beat,
His white beard a full armload,

Buudayık Han'ın Muzburçak'ı,
Bu da geldi Talas'a,
Çoro oldu Manas'a.
Ulak Han göçüp geldiğinde
İşi tıkırında yürüdü,
Karısı bir erkek doğurdu.
Toyunda doksan mal kesilip,
Adını Sırgak koydurup,
İşte o zaman Ulak Han
Eteğine sarıp onu,
Kundakta bebek çağında,
Hunharının önüne
Armağan edip vardı.
Öldürmeden besle, diri kıl,

Esen kalıp büyürse,
Kırk çoronun biri kıl.
Besleyip alsan yâdigârındır,

Hepsinden kıranındır,
Ata hafif, taya denk,

Buudayık Khan's own Muzburçak,
This one too came to Talas,
Became a choro to Manas.
When Ulak Khan came migrating,
His affairs ran smooth and well,
His wife gave birth unto a son.
At his feast were slaughtered ninety head,
He had him named Sırgak,
And then it was Ulak Khan,
Wrapping him within his hem,
A babe still in the swaddling-band,
Before his bloodthirsty lord
Came bearing him as gift.
Slay him not — nourish him, keep him alive,

And if he grows up safe and sound,
Make him one of the forty choros.
Rear him and take him — he is your keepsake,

Of all of them your slayer,
Light on a horse, a match on a colt,

Uykusu yok, yolda uyanık,
Dirseğe yaslanıp kalmayan,
Kestirip uyku almayan,
Keskinin çelik ağzıdır,
Besleyip alsan güzelce,
Âlemi bozacak Sırgak'ındır.
İlginç sözün biridir,
Besleyip alsan kendine,
Kırk çoronun biridir.
(Boynuna muska taktırıp,
Kazı çiğneyip, yağ verip,
Çıyırdı'ya baktırıp,
Kırk çoronun hepsi,
Kırgıl, Bakay kocası,
Ellerine alıp tartarak,
Kundaktaki bebeği
Özenle bakıp görecek gibi,

Pay bölüp verecek gibi.)

Onun beri yanında -
Deve kaldıran Akayar.
Sahiden öfkesi geldiğinde
Kıyameti koparan,
Deveyi bir yumrukta deviren,

Sleepless, wakeful on the road,
Never slumping on his elbow,
Never dozing off to sleep,
He is the keen blade's steel edge,
Rear him and take him fair and well,
He is your Sırgak who will break the world.
It is a wondrous word to tell,
Rear him and take him for your own,
He is one of the forty choros.
(Hanging an amulet at his neck,
Chewing kazı, giving fat,
Giving him to Çıyırdı's care,
All of the forty choros,
Kırgıl and old Bakay,
Taking him in their arms and weighing,
The babe within the swaddling-band,
As though they would tend him with fond care,
As though they would deal him out in shares.)
And on the hither side of him —
Akayar who lifts a camel.
Truly when his wrath is up,
He raises very doomsday,
Felling a camel with one blow of his fist,

Gelip yetti Talas'a,
Çoro oldu Manas'a.
At semirip kıvama geldi,
Âlemi bozan gözdeler
Toplanıp kırk oldu.
Kürksüz geldi bir çoro,
Kürksüz gelen çoroya
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat zırhlı, halkası kuş gözü,
Geniş yakalı ipek kaftan,
Savaşta giyse ok geçmez
Kürk giydirdi ulu Manas.
Atsız geldi bir çoro,

He came and reached Talas,
Became a choro to Manas.
The horses fattened into prime,
The favorites who break the world
Gathered and were forty strong.
One choro came without a fur,
To the choro come without a fur —
Its collar gold, its front of bronze,
Double-mailed, its rings like birds' eyes,
A silk kaftan of collar broad,
Worn in war no arrow pierces —
Great Manas gave a fur to wear.
One choro came without a horse,

Atsız gelen çoroya
Arkar ayaklı, tunç bilekli
At bindirdi ulu Manas.
Malsız gelen çoroya
Kırlarda alaca başlı yılkı,
Argımak, küheylan karışık,
Bölüp verdi ulu Manas.
Elsiz gelen çoroya
Argın ile Kırgız'ı
Bölüp verdi ulu Manas.
Karısız geldi bir çoro,
Karısız gelen çoroya
Yüksük ağızlı, süzgün gözlü,

Salınıp yürüyen güzelden,
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Kırıtıp süzülen güzelden
Alıp verdi ulu Manas.
Orompoy oynayıp, ordo atıp,
Satranç oynayıp, şan salıp,
Gök vaşak kürkü börklerini
Sallayıp yatıp kaldılar,
Gönülleri iyice coşup,
Sefa sürüp yatıp kaldılar.

To the choro come without a horse —
Arkar-legged and bronze-pasterned —
Great Manas gave a horse to mount.
To the choro come without herds,
Piebald-headed droves upon the downs,
Argımak and courser mingled,
Great Manas dealt them out in shares.
To the choro come without a people,
The Argın and the Kırgız
Great Manas dealt out in shares.
One choro came without a wife,
To the choro come without a wife —
Of beauties thimble-mouthed, languid-eyed,
Walking with a swaying grace,
Of beauties red-shifted, slender-waisted,
Gliding coy and languorous —
Great Manas took and gave a bride.
Playing orompoy, casting ordo,
Playing chess and spreading glory,
Their caps of grey-lynx fur
They tossed, and there they lay,
Their hearts brimming full with joy,
In pleasure there they lay.

Manas'ın Alööke'yi yenip han kaldırılışı3

How Manas defeated Alööke and raised the khanship3

Asıl nüshada böyle bir başlık yok

There is no such heading in the original manuscript

Kaplan Manas han çıkıp,
Kahrından can çıkıp,
Egemen olduğu çağda,
Ordalı şeyh, gök nöker,
Koskoca Kokon, Margalañ,
Ak evli vali erler gelip,

Kaplan Manas rose as khan,
Souls fled before his wrath,
In the age when he held sovereign sway,
The sheikh of the orda, the grey nöker,
Mighty Kokon and Margalañ,
The white-tented governor-men came forth,

Azabına can dayanmayıp,
Kara yer birlikte sarsılıp,
Sesinden can çıkıp,
Yürüyüşünden toz çıkıp,
Heybeti sert, zehri güçlü,
O Alööke çetin han,
Sataşanı dümdüz eder.
Kurşunu bol yağdırınız,
Heybeti başka Alööke,
Avuç içi kadar Müslüman'ı,
Arslanlığın gerçekse,
Ayırıp kurtarınız.
Margalañ'da tahta binip,
Kurulup oturduğu çağı,
Karşılık vereni
Koyun gibi kırıp Alööke,
Kırıp durduğu çağı,
Kendi bildiğini Alööke
Yapıp durduğu çağı,
Karşılık vereni,
Taşını un ufak edip,
Kırıp durduğu çağı.
Altı-Şaar, Margalañ
Demir urgan ağında,
Kurtulamaz hâldeyiz
Alööke'nin elinde.
Alööke'nin haracı,
Ayırıp kurtarmazsan,
Artıp gider zulmü.
Kokon'a zulüm salmıştır,
Altı bin yambı, bin kunduz,
Her ay haraç almıştır,
Haracına dayanamayıp,
Zavallı halk figan etmiştir.
Kadınlardan ustayı aldı,
Zorbalık edip parçalayıp,

Yüksük ağızlı, süzgün gözlü,
Salınıp yürüyen kızı aldı.

No soul enduring his torment,
The black earth quaking all as one,
Souls fleeing at his voice,
Dust rising at his march,
Stern of majesty, strong of venom,
That Alööke, the hardy khan,
Levels flat whoever crosses him.
Rain your bullets down in plenty,
Alööke of majesty apart —
The Muslims, but a palmful small,
If your arslanship be true,
Sunder them away and save them.
Mounting the throne in Margalañ,
The age when he sat there enthroned,
Those who answered back
Alööke cut down like sheep,
The age when he kept slaughtering,
The age when Alööke did
Whatever his own will decreed,
Those who answered back —
Grinding their stone to flour,
The age when he kept cutting down.
Altı-Şaar and Margalañ
Are in his net of iron rope,
Past all escape we lie
In Alööke's own hand.
The tribute of Alööke —
If you do not sunder us and save us,
His tyranny will swell and grow.
He has loosed oppression on Kokon,
Six thousand yambı, a thousand beaver,
Every month he has taken tribute,
Unable to bear his tribute more,
The wretched folk have wailed aloud.
From the women he took the craftswoman,
Working violence, tearing apart,

Thimble-mouthed and languid-eyed,
He took the maiden of swaying walk.

Baç diye malı aldı,
Alööke'nin kahrından
Bütün halk kaçıp perişan oldu.
Hocaları öldürüp devirdi,
Köy başı insanların
Hepsini birden yere serdi.
Öküzünü çekip, malı aldı,
Sen kendin yardım etmezsen,
Ölüp yurdun perişan oldu.
Alööke üstün han çıktı,
Heybetinden can çıktı,
Kökümüzü dümdüz kurutur, - diye,
Candan umut kesip dururuz,
Tümden kırıp gider, - diye,
Ak evli gelen Alööke'nin
Hikâyesi işte budur.
Alööke'nin yanına
Uğrayıp insan varmadı.
İnatçıymış o domuz,
Rast gelen ölmeden kalmadı.
Hocayı boğazlayıp devirdi,
Altı-Şaar, Kokon'dan
Şeyhleri yakaladı,
Alööke'nin elinden
Yakalanan sağ kalmadı,
Güçlenip gider gün geçtikçe
Alööke'nin kavgası.
Ak evlide Alööke'nin
Yurda duyuldu şöhreti,
Çoğalıp gider her gün
Alööke'nin fesadı.
Aç haykırış, kuru nara,
Heybeti başka, zehri güçlü,
Haracı tez vermezse,
Kırıp boğazlayıp dümdüz etti.
Margalañ şehrinde
Ordası var, tahtı var,
Düşünsek candan umut kestik,
Büyük fesadı dahi var.

He took the goods and called it toll,
From the wrath of Alööke
All the folk have fled to ruin.
He slew the hocas and struck them down,
The headmen of the villages
He laid low all at once.
He dragged the ox away, he took the herds,
If you yourself bring no help,
Your people have died and gone to ruin.
Alööke rose a khan supreme,
Souls fled before his majesty,
He will dry our root out flat, – we say,
And sit despairing of our lives,
He will cut us down entire, – we say,
Of white-tented Alööke who came —
This, then, is the tale.
Into Alööke's presence
No man has dared draw near.
Stubborn was that swine,
None who met him escaped death.
He throttled the hoca and struck him down,
From Altı-Şaar and Kokon
He seized upon the sheikhs,
From Alööke's own hand
None seized came out alive,
Stronger it grows with each day passing,
The quarrel of Alööke.
In the white tents, of Alööke
The fame was heard throughout the land,
Multiplying every day,
The mischief of Alööke.
The hungry war-cry, the dry roar,
His majesty apart, his venom strong,
If the tribute is not swiftly paid,
He cut, he throttled, leveled flat.
In the city of Margalañ
He has his orda, has his throne,
Think on it — we despaired of life,
He has his great mischief besides.

Kapısının önünde,

Öfkelenirse attığı,
Kazıp koyduğu çukuru var,
Öte yanına bakarsan,
Sataşanı bir daha kurtarmaz,
Hazır bekleyen pehlivan zorbası var.
«Hücum!» dendiğinde saldıran
Türlü türlü zorbası var,
Kalday'ı var, hanı var,
Han Alööke önünde
Kan içenlerin hepsi var.
Mercan sorguçlu, inci taşlı,
Alööke'nin elinde
Yiğidi, pehlivanı karışık.
Kahrı güçlü pehlivana
Uğrayıp insan varmadı,
Öfkelenen domuzdan
Uğrayan sağ kalmadı.
Alööke'nin acayibi -
Hikâyesini hiç sorma,
Bel bağladığı beli var,
Yamanmış Alööke,
Sağlam berkitilmiş yeri var,
Anlatsak tükenmez,
Âleme değer sözü var,
Ok geçmez kürkü var,
Yamanlığı aşkın kâfirin
Ölçüsüz kalabalık ordusu var,
Zırh giymiş bahadırı var,
Varanı parçalayıp yutan
Belalı kâfirleri var.
Alööke'nin acayibi,
Acayibini hiç sorma,
Töresi başka Alööke'nin
Kaplanı on üç kez yavrulamış.
Sesinden can çıkıp,
O Alööke bahadıra
Yaklaşıp insan gelmemiş.

Before his very gate,

Where he casts men in his wrath,
He has a pit dug out and waiting,
And if you look beyond it,
Sparing none who cross him ever again,
He has his pehlivan bully standing ready.
Charging when «Attack!» is cried,
He has bullies of every kind,
He has his kalday, has his khan,
Before Khan Alööke
He has all the drinkers of blood.
Coral-plumed and pearl-bestudded,
In Alööke's own hand
Yigit and pehlivan mingled stand.
To the pehlivan of mighty wrath
No man has dared draw near,
From that swine when he is angered
None who met him came out alive.
The wonders of Alööke —
Ask not after his tale,
He has the stronghold he leans upon,
Fierce indeed is Alööke,
He has his place walled fast and firm,
Were we to tell, it has no end,
He has words that are worth the world,
He has the fur no arrow pierces,
The kâfir of surpassing wickedness
Has a measureless and teeming host,
He has bahadırs clad in mail,
Swallowing and rending all who come,
He has his baneful kâfirs too.
The wonders of Alööke —
Ask not after his wonders,
Alööke of töre apart —
His tigress has whelped thirteen times.
Souls fleeing at his voice,
To that Alööke bahadır
No man has come drawing near.

Ondan öteye varınca,
İnsanı vurup öldüren
Kılıç hortumlu fili var,

Alööke kolay han değil,
Kıymetlim Manas, bilesin.

Passing onward past all that,
Striking men and slaying them,
He has his elephant with sword-blade trunk,
Alööke is no easy khan,
My precious Manas, know it well.

Beslediği yüz gergedanı var,
Bu dünyada yırtıcıyı
Tümünü derlemiş o heybetli.
Ondan öteye çekilince,
Uğrayanı yutan
On iki yılan, kara mar var.
Ondan öteye yürüyünce,
Bakanı parçalayan
Beslenmiş üç taybası var,
Bir taybasın kendisinde
Dokuz kaplan gücü var.
Acayipte beslettiği
Ayısı var, kurdu var,
Varan canın sağ dönmediği
Belaların çoğu var.
Alööke'den korkarım:
«Yaklaşıp insan varmaz, - diye,
Yolu kurumuş kâfire
Yaklaşan sağ kalmaz», - diye.

He has a hundred rhinoceros he feeds,
All the beasts of prey of this wide world
That majestic one has gathered in.
Withdrawing onward past all that,
Swallowing all who come upon them,
There are twelve serpents, black mars.
Marching onward past all that,
Rending all who look on them,
He has three well-fed taybas there,
And in a single tayba's self
There is the strength of nine kaplans.
Fed and kept among his wonders
He has his bear, he has his wolf,
Whence no soul that goes returns alive —
He has the most of every bane.
I am afraid of Alööke:
«No man draws near him, – so they say,
To the kâfir whose road has withered dry
None who nears him stays alive», – they say.

Kokon hanının Kozubek'i,
Margalañ'ın Malabek'i,
Yerini yoklayıp görmüştür,
Varıp gören pehlivanlar,
Yüreği ağzına gelip ölmüştür.
Habersiz yere geldin, - diye,
Yakalayıp Alööke
Gazabı sert salmıştır.
Ölçüp yerini yoklarım, - diye,

Kendi malını saçmıştır,
Varanların hepsi kırılıp,

The Kokon khan's own Kozubek,
Margalañ's own Malabek,
Have probed and seen his place,
The pehlivans who went and saw
Died with their hearts leapt to their mouths.
You came unannounced, – saying so,
Alööke seized upon them
And loosed his wrath full stern.
I shall gauge and probe his place, – saying so,
He scattered his own goods as bait,
All those who went were slaughtered,

Pek az kişi kaçmıştır.
Han Alööke bahadırın
Haberini herkes bilmiştir,
Varıveren insanlar,
Kırgına uğramış gibi,
Yıkılıp hep birden ölmüştür.
Kökümüze dümdüz erecek gibi,
Tüketip kırıp gidecek gibi.
Alööke'nin askeri
Yürüyüp geçse toz çıkar,
Alööke kahır salar, - diye,
Düşünen candan can çıkar.

Very few escaped by flight.
Of Khan Alööke the bahadır
The tidings all men know,
The men who ventured there,
As though caught in a massacre,
Toppled and died all as one.
As though he would reach our very root,
As though he would waste and cut us down.
The soldiery of Alööke —
Dust rises when they march on past,
Alööke will loose his wrath, – so thinking,
The thinker's soul flees from his soul.

Ancıyan'ı yurt edinen
Aykoco ata ben idim,
Gelenlerden derleyip söz duydum,
Yurdunu toplayıp, yer tutup,
Hunhar Manas kaplan,
Talas'a geldi, - diye duydum.
Atışacağın - Alööke,
Bolca kırgın salınız.
Ordalı şeyh, gök nöker,
Koskoca Kokon, Margalañ -
Er olduğun gerçekse,
Alööke'nin elinden
Ayırıp kurtarınız.
Çarpışacağın - Alööke,
Az Müslüman yurdunun
Çaresini şimdi bulunuz!»
Alaca kaftanlı Aykoco
Söyleyip durdu böyle söz.
Manas Han'ın kırk çorosu,
Kıymetlisi Bakay baş olup,
Öteye beriye gürüldeyip,
Kapışacağı - Alööke,
Kalabalık yurt çalkalandı işte.
Altı ay binse yorulmaz,
Cömerdinin Akkula'sı -
Küldür, Boz oğul becerikli oğula,

He who made Ancıyan his homeland,
Aykoco ata — that was I,
From those who came I gathered word,
Rallying his people, holding land,
Bloodthirsty Manas the kaplan
Has come to Talas, – so I heard.
Your foe to fight is Alööke,
Loose the slaughter thick upon him.
The sheikh of the orda, the grey nöker,
Mighty Kokon and Margalañ —
If your manhood be true,
From Alööke's own hand
Sunder them away and save them.
Your foe to grapple is Alööke,
For the small Muslim people's land
Find the remedy this hour!»
Aykoco of the motley kaftan
Kept on speaking words like these.
Manas Khan's forty choros,
His precious Bakay at their head,
Rumbling to and fro,
His foe to grapple — Alööke,
The teeming people surged indeed.
Six months mounted, never tiring,
The generous one's Akkula —
To Küldür and Boz oğul, deft lads both,

Karaltısını hoplatarak,
Koca Kula atı eyerletip,
Öfkelenip kaplan,
Halkı ürkütüp.
Baksan gönül bölünüp,
Boz yelelilik hâli görünüp,
Sırttanın hâli işte böyle -
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Bahadırlığı bambaşka,
Talihi üstün seçkin er,
Çarpışanı dümdüz eder.
Bahadır böyle dururken,
Boz yeleli Bakay ağası,
Gök küheylana binip kuşanıp,
Boz yeleli Bakay ağandan
Çok öğütler bulunup:

Its dark bulk bounding high,
They saddled the great horse Kula,
The kaplan waxing wrathful,
Startling all the folk.
Look, and the heart is torn,
The grey-maned bearing shows itself,
Such is the sırttan's state —
His look is other, his venom strong,
His valor a thing apart,
A chosen man of surpassing luck,
He levels flat whoever fights him.
While the bahadır stood so,
His grey-maned elder Bakay,
Mounting the grey courser, girded on,
From your grey-maned elder Bakay
Came counsels many and wise:

«Ak evlide Alööke
Nice canı kuşatmıştır,
Nice malını almıştır,
Diklenip duran insanı
Kırgına uğratmıştır.
Azıya kapılmış Alööke,
Kahrolasına varalım,
Kırışıp dövüşe duralım,
O Alööke bahadıra
Çare yetip, güç gelirse,
Altı-Şaar, Margalañ,
Ucu Kokon, Samarkan,
Kudurup yatan düşmandan
Ayırıp kurtaralım!
Körpe kamış katılaşana dek,
Mıyzam otunun külü uçana dek,
O domuza varalım.
Mızraklaşıp duruşup,
Naralaşıp vuruşup,
Cazayıl atıp, yay çekip,
Kavgayı çetin salalım,
Canını yaktığı domuzdan

«In the white tents Alööke
Has besieged full many a soul,
Has taken full many herds,
The men who stood defiant
He has given to the slaughter.
Alööke run wild with rage —
Let us go to that accursèd one,
Let us stand and fight it out,
If against that Alööke bahadır
Remedy suffices, strength prevails,
Altı-Şaar and Margalañ,
Kokon and Samarkan at the end,
From the foe that lies there raving
Let us sunder them and save them!
Ere the tender reed grows hard,
Ere the mıyzam-grass's ash has flown,
Let us go against that swine.
Trading lance-thrusts, standing fast,
Trading war-cries, striking blows,
Firing cazayıls, drawing bows,
Let us loose the battle hard,
From the swine who seared their souls

Yanıp duran az halkı
Ayırıp kurtaralım!
Acıyı güçlüce çektirelim,
Azıtmış meğer Alööke,
Göğüs göğüse duralım,
Aşkın zehirli Alööke'ye
Naralar atarak varalım,
İbretlik kırgın salalım.
Kırk çoronun hepsi,
Kırgıl, Bakay kocası,
Kırgına uğramışçasına,
Kahrolası domuzla
Kırışıp yatıp kalalım!
Hey gidi kırk çoro,
Kırk çoro değil, kırk coro,
Bu Talas'a geleli,
Karnınız acıktıkça,
Sağrı yağını kesip yediniz,
Yanımda Manas var ya, - diye,
Topunuz birden çığrışıp,

The small folk burning still
Let us sunder them and save them!
Let us make him drink pain deep,
Alööke has run amok,
Let us stand breast against breast,
Against Alööke of surpassing venom
Let us go with war-cries roaring,
Let us loose exemplary slaughter.
All of the forty choros,
Kırgıl and old Bakay,
As though given to the slaughter,
With that accursèd swine
Let us lie locked in the fight!
Ah, you forty choros,
Not forty choros — forty coros,
Since coming to this Talas,
Whenever your bellies hungered,
You cut the croup-fat and you ate,
Manas is at my side, – you said,
And clamoring all together,

Cañcuñ'u bozarım - deyip durdunuz.
Karnınız acıktıkça,
Kahrı dolu kırk çoro,
Kazıyı kesip yediniz,
Karşımda Manas var ya, - diye,
Kalday'ı bozarım - deyip durdunuz.
Tanrı sevip, baht sürüp,
Önüne devlet, baht geldi,
Kırgıl, Bakay kocana
Kırılacak çağ geldi.
At semirip kıvama geldi,
Er semirip içi bunaldı,
Bilsen Manas töreye
Ala-Too kadar baht kondu,
Yarar yiğit, yörük at,
Faydası değecek çağ oldu.
Törelik taslayan Alööke,
Kıtay'ın yaman hanı - denir.

I shall break the Cañcuñ, – you kept saying.
Whenever your bellies hungered,
Forty choros full of wrath,
You cut the kazı and you ate,
Manas stands before me, – you said,
I shall break the Kalday, – you kept saying.
God loving him, fortune flowing,
Dominion and fortune came before him,
For Kırgıl and your old Bakay
The age has come to be cut down.
The horses fattened into prime,
The men grew fat, their hearts grew restless,
Know it — on Manas the töre
Fortune vast as Ala-Too alighted,
The worthy yigit, the road-fleet horse —
The age has come for them to serve.
Alööke who apes the töre's rank
Is called Kıtay's fierce khan.

Altı-Şaar, Margalañ,
Aşağı ucu Samarkan,
İkisinin orta yerine
Ak evli olup yerleşmiştir,
Bol dünyalığı, çok malı
Zorbalıkla almıştır.
Sataşanı perişan eden,
Şöhreti çetin han, - denen,
Alööke'nin kendisinin,
Öz sulbünden doğma
Altmış oğlu var, - denir.
Heybeti çetin, zehri güçlü,
Alööke'nin haberi bu,
Yakınlaşıp varalım,
Öfkesi sert o itle
Yaman savaş salalım.
Haberini duydu han, - dedi,
Alööke'nin elinde
Hazırlanmış pehlivan var, - dedi.
Hükümdarlık taslayan kâfire
Karşı karşıya duralım,
Kapışıp o iti
Kakan'a dek kovalayalım.
Kapışıp, vuruşup,

Altı-Şaar and Margalañ,
Samarkan at the lower end,
In the middle ground between the two
He has settled with his white tents,
Wealth abundant, herds in plenty
He has taken by brute force.
Ruiner of all who cross him,
Called the khan of hardy fame,
Of Alööke's own self,
Born of his own loins,
There are sixty sons, – they say.
Stern of majesty, strong of venom,
Such are the tidings of Alööke,
Let us close with him and go,
With that dog of savage wrath
Let us loose a fierce war.
The khan has heard the tidings, – he said,
In Alööke's own hand
There are pehlivans made ready, – he said.
Against the kâfir who apes dominion
Let us stand face to face,
Grappling with that dog,
Let us chase him to Kakan.
Grappling and trading blows,

Azıtmış meğer Alööke -
Ta nerelere dek cinini dökelim,
Bekle hele - der acayibi,
Acayibine kıstıralım,
Alacaksan mülk odur,
Hey gidi kırk çoro,
Altınlarını yağmalayalım.
Altı ay durmadan arasan,
Kapışacak böylesi bulunmaz,
Hunhar başta, kırk çoro,

Ta kendimiz varalım,
Dinmeyen büyük kavgayı
Alööke'ye salalım.

Alööke has run amok, it seems —
Let us spill his demons to the ends of earth,
Just you wait, – say his wonders —
Let us pen him in among his wonders,
If you would take, the spoil is there,
Ah, you forty choros,
Let us plunder all his gold.
Search six months without a pause,
No such foe to grapple will be found,
The bloodthirsty one at our head, forty choros,

Let us go, our very selves,
The great quarrel never stilling
Let us loose on Alööke.

Keşfe bindiği küheylanını
Koşamaz hâle getirelim,
Kahrolası domuzu
Kakan'dan geri bu yana
Gelemez hâle getirelim!
Yürüyüp gelip hepimiz,
Bahadır Manas var iken,
Topuğundan bağlayalım,
Başbuğlarını yere serelim!
Ak evli duran o hanın
Aldıklarını yağmalayalım,
Vali kesilen Alööke'yle
Tutuşup kırgın salalım,
Acayibini dümdüz edip,
Çınarını kesip devirip,
Kurup koyduğu kalesini
Dört bir yana yıkıp devirip,
Aziz Manas var iken,
Yiğitliği ölçüsüz gösterelim,
Su iç dese, ağı içip,
Kırılıp yatıp kalalım!
Baldır baldıra vuruşup,
Hepten deli dolu çarpışıp,
Bahadırın esen çağında,
Varıp kavga salışıp,
Yeri yokla dese, suyu bağlayan,

Celmoguz'un birisin sen,
Börk al dese, baş kesen,
Kıymeti üstün bir yiğitsin,

The courser that he rides on scouting —
Let us render it past running,
That accursèd swine —
From Kakan back to this side here
Let us render him past coming!
Marching forth, all of us,
While Bahadır Manas lives,
Let us bind him by the heel,
Let us lay their chieftains low!
Of that khan who dwells in white tents
Let us plunder all his takings,
With Alööke turned governor
Let us grapple and loose slaughter,
Leveling his wonders flat,
Felling his plane-tree, cutting it down,
The fortress he has built and set —
Toppling it to all four sides,
While precious Manas lives,
Let us show valor beyond measure,
Bid he drink water — drinking poison,
Let us lie there cut down dead!
Striking shank against shank,
Clashing wholly wild and reckless,
In the bahadır's hale and hearty age,
Going forth and loosing battle,
Bid he probe the land — you dam the waters,
You are a very Celmoguz,
Bid he fetch a börk — you cut the head,
A yigit of surpassing worth are you,

Kırkınız kırk yerden gelmiş
yiğitlersiniz» -
Bakay böyle söz söyledi.
Acıbay ile Bakay, iki han,
Alöökö'ye doğru akın edip,
Savaş davulunu kuşanıp,
Yiğit doğanların hepsi
Kınsız kılıç bağlanıp,

The forty of you are yigits come from forty places» -
Thus did Bakay speak his word.
Acıbay and Bakay, the two khans,
Raiding onward toward Alöökö,
Girding on the drum of war,
All the yigits born as falcons
Strapped on swords without their sheaths,

Görenin gönlü bölünüp,
Boz yeleli erlerin hepsi
Boz yeleli heybeti görünüp,
Ucu sivri sırlı mızrağı
Heybetle yukarı doğrultup,
Çarpışmaya kalkan düşmanı
Tavşan gibi yere çakıp,
Han Manas'ın kırk çorosu,
Acıbay ile Bakay ikizi,
Âlemi bozan denizi
Alöökö'ye yüz tutup,
Arslan Bakay ağabeyin
Altın tuğunu kaldırıp,
Gözünü diktiği - Alöökö,
Ordadan çıkıp seğirtip,
Ayköl Manas'ın ardından
Kırk çoronun her biri
Ala-Too gibi heybetle yürüdü.
Kayış saplı demir topuzu
Bileğe sarıp aceleyle,
Ayköl aslanın ardından
Kırk yiğidin hepsi
Gümbür gümbür bastılar,
Yâr u yoldaş olup yürüdüler,

Yiğitlerin hepsi
Hep küheylanlara bindiler,
Allah'ın verdiği bir baht bu,
Konaklayıp durulduğunda
Töresinin bindiği deve misali tahtı
Özene bezene katlatıp,
Kızıl nara yükletip,
Kırk çoro ile han Manas,
Toz göğe savruldu,
Arslan töre o zaman
Alöökö'ye doğru

Toz koparıp atlanıp çıktı.

The hearts of all who saw them split,
All the men with grizzled manes,
Their grizzled-maned grandeur showing,
The sharp-tipped lacquered lance
Raised aloft in majesty,
The foe who rose to clash with them
Pinned to the earth like a hare,
Khan Manas's forty choros,
Acıbay and Bakay the twin pair,
The sea that shatters all the world
Set their faces toward Alöökö,
Lion Bakay, the elder brother,
Lifting high his golden standard,
The one he fixed his eye on - Alöökö,
Darting swiftly from the horde-camp,
Behind Ayköl Manas
Each one of the forty choros
Marched in grandeur like Ala-Too.
The iron mace with leather haft
Wound to the wrist in haste,
Behind the Ayköl lion
All the forty yigits
Trod with thundering, rumbling tread,
They marched as friends and comrades true,
All the yigits, every one,
Mounted all upon their steeds,
This is a fortune Allah gave,
And when they camped and settled down,
The camel-borne throne their töre rides
They folded with the greatest care,
Loaded upon a chestnut roan,
The forty choros and khan Manas,
The dust was hurled into the sky,
The lion töre at that hour
Toward Alöökö

Rode out mounted, raising dust.

Kalkanı, zırhı giyindiler,

O zaman hazırlanıp yürüdüler,
Alöökö'ye doğru gittiler,
Manas basıp varıncaya dek
Onu şimdilik bırakalım.
Alöökö'nün kavgasından,
Ondan haber başlatalım.
Acayipçisi, sihirbazı,
Hilesi yaman canlarmış,
Altı yıl sonra olacağı
Şimdiden söyleyiveren,
Alöökö'nün huzurunda
Seksen ayyar varmış,
Yazılarına göz dikip,
Seksen ayyar pehlivanı
Bir aşağı bir yukarı koşup,
Defterlerini kaldırıp,
Canları çıkarcasına yanıp,
Han önünde ayyarlar
Bir ileri bir geri gezinip,
Soluk soluğa telaşlanıp,
Ayyarı Tanrı çarpmış,
Alöökö gibi büyük hana
Haber salıp durmuşlar.
Dizleri bükülüp,
Canları çıkarcasına eğilip,
Bastıkları yerden toz çıkıp,
Avuçlarından kan çıkıp,
Öteden beri han adıdır bu:
Hanını görünce pehlivanlar
Yere kapanmak âdetidir.
Han önüne vardıklarında
Türlü türlü söz söylediler:
«Ayyarlar geldik huzuruna,
Bizim bildiğimizi bildin mi,
Bizim sezdiğimizi sezdin mi?
Kazılmış derin çukur geliyor,
Haberin var mıdır acep,

They donned the shield, they donned the mail,
Then they made ready and set forth,
Toward Alöökö they went,
Until Manas comes bearing down
Let us leave him for a while.
Of Alöökö's quarrel now,
From there let us begin the tale.
His wonder-workers, sorcerers,
Were souls of wicked cunning ways,
What would come six years from now
They would tell this very day,
In the presence of Alöökö
There were eighty ayyars, so they say,
Fixing eyes upon their writings,
The eighty ayyar champions
Running up and running down,
Lifting high their ledger-books,
Burning as if their souls would leave them,
Before the khan the ayyars
Pacing back and pacing forth,
Fretting, panting, out of breath,
The ayyar struck as if by God,
To a khan as great as Alöökö
They kept on sending word on word.
Their knees were bending under them,
Bowing as if their souls would leave them,
Dust rising where they set their feet,
Blood springing from their very palms,
From of old this is the khan's name's due:
When champions behold their khan
To fall prostrate is their custom.
When they came before the khan
They spoke words of every kind:
«We ayyars have come before you,
Have you known the thing we know,
Have you sensed the thing we sense?
A deep-dug pit is drawing near,
Have you had tidings of it, pray,

O bildik Manas zorlu geliyor,
Manas gelirse iflah etmez,
Zavallı cana zor gelir.

That known Manas comes on in force,
If Manas comes he gives no quarter,
Hard it falls on wretched souls.

Sabanı bile sürdürtmez,
Burut'tan Manas gibi er çıktı,
Bizi bu Ancıyan'da oturtmaz.
Vuruşmaya güç yetmez,
Kahrolası Burut'la
Çarpışıp insan yenemez.
Altay'da Manas doğmuş,
Esenkan'ın eline
Kargaşa salıp gelmiş.
Devrin işi yoldan şaştı,
Kıtay'a oyun etti.
Kara belâ Manas han -
Hangi işini söyleyelim,
Nicelerine oyun etti - der,
Yüz yüze gelip vuruşup,
Beecin'in yurdunu kırdı - der.
Malını yağmalayıp almış,
Esenkan'ın halkına
Fitneyi iyice salmış.
Her kavgayı çabuk kopardı,
Eline geçen keşişi
Kazıyıp kırkıp ata çevirdi.
Gazabı şiddetle başlatmış,
Manas'ın gazabını görünce
Han Esenkan o zaman
Çet-Beecin'in ötesine
Kaçıp gidivermiş.
Yiğitlerinden sağ komamış,
Pehlivanların, devlerin
Hepsini kırıp geçirmiş.
Halkını kurtarıp çıkmış,
Orgo ile Döñgö pehlivanın
Hepsini yere gömmüş,
Kanı su gibi akıtıp,
Karakan'ın soyundan

He will not even let the plough be driven,
From the Burut rose a man like Manas,
He will not let us dwell in this Ancıyan.
No strength suffices for the fight,
With the accursèd Burut
No man can clash and win.
In Altay Manas was born,
Upon Esenkan's domain
He came and loosed his havoc.
The age's work has left its road,
He played his game on the Kıtay.
Manas khan, the black calamity -
Which of his deeds shall we recount,
On how many he played his game - they say,
Clashing with them face to face,
He broke the land of Beecin - they say.
He plundered and he seized their goods,
Upon Esenkan's people
He loosed sedition thoroughly.
Every quarrel he sparked at once,
Every monk that reached his hand
He scraped and sheared into a horse.
He launched his wrath with violence,
And when he saw Manas's wrath
Khan Esenkan at that hour
Beyond far Çet-Beecin
Went fleeing clean away.
Of his yigits he left none alive,
The champions and the giants
He cut them down, each one.
He got his people out and free,
Of Orgo and champion Döñgö
He buried every one in earth,
Making blood flow out like water,
From Karakan's own lineage

Kan içici Burut çıkmış.
Talas boyunca yukarı konup,
Kaçıp dağılan Kırgızlar
Yeni baştan toplanıp,
Han seçip yükseltmişler - der,
Kaplan töre Manas'ı.
Çoro edinip, ordu toplayıp,

A blood-drinking Burut has risen.
Camping up along the Talas,
The Kırgız who had fled and scattered
Gathered up anew again,
Chose and raised a khan - they say,
The tiger töre Manas.
Taking choros, mustering armies,

Büyük yiğitlik etti - der,
Karşısına çıkan Kıtay ile Mancu'yu
Koyun gibi boğazlayıp kırdı - der.

He wrought a mighty valor - they say,
The Kıtay and Mancu who faced him
He slaughtered and cut down like sheep - they say.

Burut'tan Manas gibi er çıktı,
Yüzünden fesat okunur,
O yanıp kül olası Burut
Özünde bize düşmandır.
Manas kolay oğul değil,
İflah edecek kul değil.
Gaipten önüne çıkarak,
Kan içicilerin hepsi
Her vadiden bulunup geldi,
Hesap etmeden durulur mu,
Âlemi bozan o kan içici
Karşılaşırsa sağ kor mu?
Rast geleni sağ komaz,
O Manas, o kan içicin,
Bizi öğrenmiş; o kalleşin,
Casusu kaçıp varmış - der,
Dileği kabul olmayası,
Olduğu gibi haber vermiş - der.
Bununla er Manas
Şimdi size gelmeye,
Kale kapısının ağzını açmaya,
Yığdığın altın hazineyi
Yerle bir edip saçmaya,
Küheylan toplayıp, ordu toplayıp,
Her azabı bol bol derleyip,
Yağmur gibi yay çekip,
Doludan beter ok atıp,

From the Burut rose a man like Manas,
Mischief may be read upon his face,
That Burut, may he burn to ash,
Is in his essence foe to us.
Manas is no easy son,
No slave who will grant quarter.
Rising before him from the unseen,
The blood-drinkers, every one,
Were found and came from every valley,
Can one rest without a reckoning,
That blood-drinker who wrecks the world,
If he meets you, will he leave you living?
Whom he chances on he leaves not living,
That Manas, that blood-drinker,
Has learned of us; that treacherous one,
His spy has fled and reached him - they say,
May his wish go ungranted,
He gave the news just as it stood - they say.
And with this the man Manas
Now is coming here to you,
To force the mouth of the fortress gate,
The golden treasure you have heaped
To raze unto the ground and scatter,
Gathering steeds, mustering armies,
Reaping every torment in abundance,
Drawing bows like falling rain,
Shooting arrows worse than hail,

Burut üşüşüp basmasın,
Töre, düşünüp bunu bil!
Tepemize basmasın,
Dört tür malı saçmasın,
Kaldayları perişan etmesin,
Kimseyi komadan kırmasın.
Manas'ın kırmasının sebebi -
İçinde ağır derdi var,
Sizde bitmez öcü var.
Manas çarpışmadan durur mu,
O kahrolası Burut
Öcünü almadan kalır mı?

Lest the Burut swarm and crush us,
Töre, take thought and know it well!
Lest he trample on our heads,
Lest he scatter the four kinds of stock,
Lest he leave the Kalday host in ruin,
Lest he cut down all and spare no one.
The reason Manas cuts men down -
Within him lies a heavy grief,
Against you an unending vengeance.
Will Manas hold back from battle,
Will that accursèd Burut
Rest before he takes his vengeance?

Kaç yıldır ak evli rehin durduk,

Gecikip durup nideriz,
Kıtay'ın yenilip düştü,
Yürü, Alöökö, gidelim!
Şimdi gidersek kavga yok,
Ulemadan ulayıp sorsak,
Bilgelerden soruştursak,
Şu Manas kan içiciye
Karşı duracak kimse kalmadı.
Manas'ın adı duyulunca,
Ayyarların başı Çoñ Biler der:
Kaburga kemiğim titriyor,
Bağırsaklarım burkuluyor.
Margalañ bize yer değil,
Manas bize el değil,
Burada durup nideriz,
Yürü, Alöökö, gidelim!
Dağ sırtlayıp yol alalım,

How many years we stood as white-yurt hostage,

What do we gain by lingering late,
Your Kıtay has been beaten down,
March, Alöökö, let us go!
If we go now there is no quarrel,
Should we join the ulema and ask,
Should we inquire of the sages,
Against this blood-drinker Manas
No one is left who can stand.
When Manas's name is heard,
Çoñ Biler, chief of the ayyars, says:
My rib-bones are trembling,
My bowels are wrung within me.
Margalañ is no land for us,
Manas is no people of ours,
What do we gain by staying here,
March, Alöökö, let us go!
Let us shoulder mountains and take the road,

Durmadan kaçıp, biz artık
Kakan'a girip varalım!
Bu derleyip yığdığın altın
Yerle bir olsun, bırakalım,
Gecikip durup nideriz,
Katıra değerli yük vurup,

Fleeing without a halt, let us
Now enter into Kakan!
This gold you gathered and heaped up,
Let it be razed to earth, abandon it,
What do we gain by lingering late,
Loading precious freight on mules,

Kaçacak yönü hazırlayalım,
Burada durup kalmayalım!
Dursak Manas iflah etmez,
Hepimizi sağ komaz.
Ayyarın söyledi, bilmiş ol,
Ay Alöökö, sözümü dinle!
Sabah akşam vuruşursa,
O anası boşanası Manas'ın
Eli burada durmuyor mu,
Bir yolunu bulup fitne salmaya
Yeri burada durmuyor mu!
Manas kolay oğul değil,
Kabara kabara baç alacağın
Margalañ eli değil bu.
Ak evli olup bu yere geldin,
Yiğitliğin haddini aştı, Külkana.
Altı-Şaar ile Margalañ'ı
Doğrusuyla söyleyelim.

Let us prepare the way of flight,
Let us not stay and linger here!
If we stay, Manas gives no quarter,
He will leave not one of us alive.
Your ayyar has spoken, know it well,
O Alöökö, heed my word!
If he battles morn and evening,
Of that Manas, curse his mother,
Is not his people standing here,
For finding some way to sow sedition
Is not his ground standing here!
Manas is no easy son,
This is no Margalañ domain
For you to swell and levy tribute.
As white-yurt hostage you came to this land,
Your daring passed all bounds, Külkana.
Of Altı-Şaar and Margalañ
Let us speak the honest truth.

Kıtay'dan kalan tebaanın
Altınını toplayıp baç aldın,
Üstüne kavga gürültü saldın.
Bu yerde yatıp nideriz,
Yürü, Alöökö, gidelim!
Kırk çoronun bilgesi,
Mızrakçıların en ustası,
Acıbay ile Bakay - iki han,
O kahrolası kan içiciye
Varıp yoldaş oldu - der.
Ay ile ålemin tümünü
Ayköl Manas yuttu - der.
Tek başı bin olup,
Oturaklı eli cihana
Kanat gerip ün salıp,
Orda kurup, han olup,
Ağırlığı dağ gibi can olup,
İki dizgini, bir yuları
Kavrayıp ele aldı - der,
Argın ile Kırgız'a

From the subjects left of the Kıtay
You gathered gold and levied tribute,
You loosed strife and clamor on them.
What do we gain by lying in this place,
March, Alöökö, let us go!
The sage of the forty choros,
Most skilled of all the lancers,
Acıbay and Bakay - two khans,
That accursèd blood-drinker
They joined as his companions - they say.
The moon and all the world entire
Ayköl Manas has swallowed - they say.
His one head became a thousand,
His settled people over the world
Spread wings and cast his fame abroad,
He raised the horde-camp, became khan,
A soul whose weight is like a mountain,
The two reins and the single halter
He seized and took into his hand - they say,
Over Argın and Kırgız

Sultan olup kaldı» - der.
Ayyar bunu söyleyince,
Ayyarından söz işitip,
Kederi büsbütün arttı,
Şaşıp donakalan Alöökö
Oturduğu altın tahtından
Yıkılıp düşüverdi.
İşte o zaman Alöökö,
Ayyarından söz işitip,
Ünlü Manas, o büyük kan içici,
Nasılsa gelir, - diye duyup,
Çelik kapılı kale kapısı,
O kapının ağzında
Alöökö'yü bekleyip
Gözetip duran bakıcısı,
Türlü türlü adamları,
Ölümü ortak, canı bir,
Kendine yakın adamları,
Aklı derin uluları,
Türlü türlü seçkini.
Alöökö'nün hâli şöyleydi -
Gözcü çıkılan bir kule,

He has remained as sultan» - they say.
When the ayyar spoke this out,
Hearing the word from his ayyar,
His sorrow grew beyond all measure,
Alöökö, stunned and frozen fast,
From the golden throne he sat upon
Toppled down and fell.
And at that very hour Alöökö,
Hearing the word from his ayyar,
Famed Manas, that great blood-drinker,
Comes whatever may, - so hearing,
The fortress gate with doors of steel,
There at the mouth of that gate
Waiting on Alöökö
The keeper standing watch,
His men of every kind,
Sharing death, of one same soul,
The men who stood most near to him,
His elders deep in mind,
His chosen of every kind.
Such was Alöökö's estate -
A tower where lookouts climbed,

Kulenin hâlini hiç sorma,
Kulede ışık yakılıp,
Davul sıkıca vurulup,
Davulun derisi fil derisi,
Pehlivanlar tokmak vurunca
O zaman yerinden göçer
Margalañ'ın öte yakası.
Davul sesini duyunca,
Ne felaket oldu, - diye,
Koşup telaşla soluyup,
Tokmakçısı, pehlivanı,
Handan haber geldi, - diye,

Tırgoot'u tümden toplanıp,
Derilip gelip durdular.
Sorguçlu adamları,

Ask not of the tower's state,
In the tower a light was kindled,
The drum was beaten hard,
The drum-skin was an elephant's hide,
When champions struck the mallet-blow
Then from its place would shift
The far side of Margalañ.
When they heard the drum's report,
What calamity has struck, - they said,
Running, panting in their haste,
His mallet-men, his champions,
Word has come down from the khan, - they said,
His Tırgoot mustered one and all,
Gathered up and came and stood.
His men who wore the crested plumes,

Kapı bekleyen pehlivanı,
Düşman gelmiş gibi seğirtip,
Hanına koşup geldiler.
Kılıçlısı, ustası,
Kırgına uğramış gibi,
Kaynaştı en yamanları.
Halk derilip gelince
Hanın tartıp bunu söyledi:
«Hey gidi, pehlivanlarım,
Bende kalmasın ah'ınız,
Pehlivanlarım, at hazırlayın,
At hazırlarsanız tez hazırlayın!
Er başına küheylandan
İkişer yürük at alın,
Gerekecek eşyayı
Gecikmeden tez alın!
Hazine ağzını baltalayıp,
Geciktirmeden açın,
Sayısız hazineyi, çok malı,
Kızıl altını, ak gümüşü
Hepsini yıkıp saçın!
Kaftanları katlayın,
Sarı altının hepsini
Katırlara yükleyin!
Keşif kolu salıp, hızlı yürüyün,
Bu sözümü tutmazsanız,
Belânızı bulursunuz iyice,

The champion who kept the gate,
Darting as if the foe had come,
Came running to their khan.
His swordsmen and his masters,
As though a slaughter had befallen,
The fiercest of them seethed and swarmed.
When the people gathered in
Their khan weighed his words and spoke:
«Ah me, my champions,
Let no grievance of yours rest on me,
My champions, ready horses,
If you ready horses, ready them fast!
For every man from among the steeds
Take two swift coursers each,
The gear that will be needed,
Take it fast, without delay!
Hack open the treasury's mouth,
Open it without delay,
The countless treasure, the abundant goods,
The red gold and the white silver,
Tear it all down and scatter it!
Fold up the kaftans,
All of the yellow gold,
Load it on the mules!
Send out scouts, and march with speed,
If you do not keep this word of mine,
You will find your ruin thoroughly,

Yiğit Manas bir gelirse,
Biriniz kalmadan ölürsünüz!»
Saraydaki küheylanlara,
Bekçilerin hepsi,
Oku ellerine alıp,
Kolay değil bu kargaşa -
Koşuşturup durdular.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kasırgada çalı savrulur gibi
Hazine ağzı açılıp,
Dolup yatan altınlar

If yigit Manas once comes,
You will die, not one man left!»
To the steeds within the palace,
All of the watchmen,
Taking arrows in their hands,
No easy thing, this tumult -
They rushed and scurried to and fro.
May God not show His face to it,
Like brushwood whirled in a hurricane
The treasury's mouth was broken open,
The gold that lay there brimming full

Kıra saçılıp gitti,
Saçılıp giden ganimeti
Yoksullar bulup aldılar,
Hepsi böyle olsun, - diye,
Sevinip yoksullar
Koyunlarına gizlediler,
Elin gönlü rahatlayıp,
Yoksulun hepsi bay olup,
Saçılıp giden maldan
Çocuklar bulup aldılar,
Koyunlarına koydular,
Ceviz satılan yere
Koşup girip vardılar,
Ak akçe malın hepsini
O cevize harcadılar,
Dışarı fırlayıp körpe oğlanlar
Cevizle aşık attılar.
Kimsenin akıl ermez işi olup,
Alöökö han kaçarken
Atların böğründe toy koptu,
Yoksul yoksun dolanıp,
Kıtay'a ne oldu? - diye,
Ahali hayran, şaşakaldı.
Yaman Alöökö ihtiyarı,
Bakıp durunca Kıtaylar,
Hepsi kaynaştı,
Kapıcısı, bekçisi,
Gözcüsü, sınayıcısı,
Kalmadan hepsi toplandı.
Küheylana yükünü vurup,
Telaşla çırpınıp şaşırıp,

Went scattering across the plain,
The spoils that went scattering
The poor folk found and took,
May it all be thus, - they said,
Rejoicing, the poor folk
Hid it in their bosoms,
The people's hearts were eased,
All of the poor became bays,
Of the goods that went scattering
The children found and took,
They put them in their bosoms,
To the place where walnuts were sold
They ran and made their way inside,
All of the white-coin wealth
They spent upon those walnuts,
Bursting outdoors, the tender boys
Played knucklebones with walnuts.
A deed past anyone's understanding,
While Alöökö khan was fleeing
A feast broke out at the horses' flanks,
The poor and destitute went roaming,
What has become of the Kıtay? - they said,
The people marveled, struck with wonder.
The wicked old man Alöökö,
As the Kıtay stood gazing on,
All of them seethed and swarmed,
His gatemen and his watchmen,
His lookouts and his testers,
All gathered, no one left behind.
Loading burdens on the steeds,
Flailing, flustered in their haste,

Kılıçlılar salınıp,
Yaycılar ve erleri
File altınını yükleyip,
Er Alöökö bahadıra,
Hanlık nişanı böyledir,
Alöökö'nün hâlini sorarsan,
Mücevherden düğmesi yumruk kadar,

The swordsmen swaggering along,
The bowmen and their men
Loading gold into the nets,
For the man Alöökö the bahadır,
Such is the ensign of khanship,
If you ask of Alöökö's estate,
His jeweled buttons big as fists,

Gök zırhı örtünüp,
Görecek olsan, Alöökö
Hazırlanıp Beecin'e kaçtı.
Er Alöökö'nün yanında,
Yedi bin Kıtay, sayısız kalday
Uzayıp dizilip telaşlanıp,
Koşup telaşla soluyup,
Katırlara ve develere
Altın yükleyip sendeleyip,
Celladları, kaldayı
Çarçabuk at yükleyip,
Çevikleri ölçüye sığmaz,
Çarçabuk tez yükleyip,
Er Alöökö bahadıra
Küheylan eyerleyip, at hazırlayıp,
Uluymuş Alöökö,
Bu kadarını tez hazırladı.
Yorulmak bilmez yorgaya bindirip,
Omuzlara bol ipekli giydirip,
Yamanmış Alöökö,
Beren ipeğini bürünüp,
Manas'ı sezip bilerek,
Hazırlanıp Beecin'e kaçtı,
Kolçağını bağlanıp,
Kaçmak oldu Alöökö'nün işi,
Kakan'a doğru dönüp.
Pahalı ipeği, kadifeyi
Çaprazından katlatıp,
Tanrım, - diye taptığı
Tunçtan yapılma putunu
Kızıl file yükletip,
Besleyip biriktirdiği hazineyi,
Acayip şeylerin hepsini
Elinin tersiyle saçmış,
Manas'ın haberini duyup,

Wrapped in his armor gray as sky,
Were you to see him, Alöökö
Made ready and fled to Beecin.
At the man Alöökö's side,
Seven thousand Kıtay, countless kaldays
Strung out in file, in agitation,
Running, panting in their haste,
On the mules and on the camels
Loading gold and staggering,
His headsmen and his kalday
Loading horses in hot haste,
The nimble ones past any measure,
Loading swiftly in hot haste,
For the man Alöökö the bahadır
Saddling a steed, readying a horse,
A mighty one was Alöökö,
All this much he readied fast.
Mounting an ambler that knows no tiring,
Draping shoulders in abundant silk,
A wicked one was Alöökö,
Wrapping himself in beren silk,
Sensing and knowing of Manas,
He made ready and fled to Beecin,
Binding on his vambrace,
Flight became Alöökö's work,
Turning toward Kakan.
The costly silk, the velvet,
Folded crosswise at his order,
The idol wrought of bronze
That he worshipped, crying, My God, -
He had loaded on a red net,
The treasure he had fed and hoarded,
All of the wondrous things
He scattered with the back of his hand,
Hearing the news of Manas,

Dönüp bakmadan Alöökö
Kakan'a doğru kaçmış.
Azılarını sırıtıp,

Without a backward glance Alöökö
Fled away toward Kakan.
Baring its eye-teeth in a grin,

Alt dudağını sarkıtıp,
Ördek gibi boynunu uzatıp,
İki hörgücünü gösterip,
Uzun tüylerini savurup,
Devenin güçlüsünü almış,
Tepene inesi Alöökö
Altın yükleyip durmuş.
Aygır yeleli, kısrak karınlı,
Karabayır soylu küheylan -
Atın en yamanını almış,
Ervah çarpmış Alöökö
Var gücüyle kaçmış.
Zavallı erleri birer birer
Heybeleyip altın yüklemiş,
Çok hazineyi, sayısız mülkü
Sarf edip saçmış.
Manas'ı sezip bilerek,
Yönelip şimdi Alöökö
Beecin'e doğru kaçmış.
Bol malını saçmış,
Ayyarın bildiği söze
Akıl yorup Alöökö
Ancı'ya doğru kaçmış.
Ayyardan fazla söz işitip,
Ayköl Manas, o kaplan,
Bizim ordayı gelip
Basacakmış, - diye duyup,
Seçkin inciyi, mücevher taşı,
Yakutu, mercanı karışık
Deri kaplara koydurup,
Ancıyan'ı basıp geçmiş,
Erkeç-Tam'ı aşmış,
Kaşkar hanı Alabek'in -
Tepesinden basmış.
Gök Kaşkar'ın özüne
Kargaşayı salmış,
Ağır müşkül iş edip,
Katırını, devesini komadan,
Alöökö çekip almış.

Letting its lower lip hang slack,
Stretching its neck out like a duck,
Showing its two humps,
Tossing its long hairs on the wind,
He took the strongest of the camels,
Alöökö - may ruin fall on his crown -
Stood loading it with gold.
Stallion-maned and mare-bellied,
A steed of Karabayır blood -
He took the fiercest of the horses,
Alöökö, struck by the spirits,
Fled with all his strength.
His wretched men, one after one,
He saddlebagged and loaded with gold,
Much treasure, holdings without number,
He spent and scattered wide.
Sensing and knowing of Manas,
Setting his course now, Alöökö
Fled away toward Beecin.
He scattered his abundant goods,
On the word his ayyar knew
Bending his mind, Alöökö
Fled away toward Ancı.
Hearing surplus word from the ayyar,
Ayköl Manas, that tiger,
Will come upon our horde-camp
And crush it, - so he heard,
The choicest pearls, the jewel-stones,
Rubies and coral mingled in,
He had them put in leather vessels,
He bore down through Ancıyan and passed,
He crossed over Erkeç-Tam,
On Alabek, the khan of Kaşkar -
He trampled on his crown.
Into the heart of Gök Kaşkar
He loosed the tumult wide,
Working grievous, heavy toil,
Leaving no mule and no camel,
Alöökö dragged them away.

Gün doğusunu boylayıp kıyılayıp,
Taşlı yerden seke seke,
Atın, katırın hepsini
İyice sağlam nallayıp,
Alöökö'nün kaçışı
Gönlü fena incitip,
Hayvanların sırtını yara edip,
Yüz kişiye bir seçkin
Başçı koyup sürdürüp,
Kalabalık asker, kalabalık deve,
Sıkıştırıp gözünü belertip,
Ellisine bir başçı
Koyuverip sürdürüp.
Yük hayvanı yorulup tepinip,

Kahrolası Alöökö
Başına bir hâl gelmiş, - diye,
Kalabalık asker söylenip homurdanıp,
Kaçıp ürküp soluyarak.
Askerleri fısıldaşıp,
Birbirine sokulup:
Böyle kaça kaça
Nasıl öleceğiz acep?
Kakançın'a varana dek
Altı aylık yoldu,
Beecin sıcak yerdi,
Kıtay ırak eldi,
Beecin'in kimi yeri
Kırk günlük çöldü.
Canlılar dayanıp varamamış,
Rastlayan sağ kalmamış,
Kuma konan ibrik
Fıkır fıkır kaynayıp taşarmış.
Akılsızca fena sürdü,
Bizde akıl fikir kalmadı.
Takat gidip, güç bitip,
Belde mi kalırız acep?
Damak kuruyup, göz belerip,

Skirting eastward where the sun comes up,
Bounding, bounding over stony ground,
The horses and the mules, each one,
Shod fast and firmly, every hoof,
Alöökö's headlong flight
Wounded hearts most sorely,
Galling the beasts' backs into sores,
Over each hundred men one chosen man
He set as chief and drove them on,
The teeming soldiers, teeming camels,
Pressing hard, his eyes a-glare,
Over each fifty men one chief
He set at once and drove them on.
The pack-beasts, weary, stamped and balked,
That accursèd Alöökö,
Some fate has fallen on his head, - they said,
The teeming soldiers grumbled, muttering,
Fleeing, startled, gasping hard.
His soldiers whispered each to each,
Huddling close together:
Fleeing on and on like this,
How, pray, are we to die?
Until one reaches Kakançın
It was six months of road,
Beecin was a burning land,
Kıtay was a distant realm,
And certain stretches of Beecin
Were forty days of desert.
No living soul endured to cross it,
None who met it stayed alive,
A ewer set upon the sand
Would bubble, boil, and overflow.
Senselessly, cruelly he drove us,
No wit or thought is left in us.
Strength departing, power spent,
Shall we be left in the passes, pray?
Palates parched and eyes a-glare,

Çölde mi kalırız acep?
Körpe enik gibi sızlanıp,
Murdar mı ölürüz acep?
Kudurmuş besbelli Alöökö,
Çölde bir kaşık su bulamadan,

Shall we be left in the desert, pray?
Whimpering like tender whelps,
Shall we die defiled, pray?
Gone mad for certain is Alöökö,
Finding no spoonful of water in the waste,

Fena mı ölürüz acep!?
Issız kıra, çöle düşüp,
Murdar mı ölürüz acep!
Beecin'e varmadan bu yakada
Fena mı ölürüz acep!
Altı-Şaar, Kokon hanı,
Ayak ucu Samarkan,
İyice vergi salıp,
Baç diye malını yerdi,
Hazine edinip, mal yığıp,
Kudurup yattığı çağda,
Ağır müşkül dava gelse,
Kaptırmam derdi,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Alplere, devlere derdi.
Çok malı saçması,
Kahrolası Alöökö'nün
Hayvanların sırtını yara edip,
Gönüllerin hepsini incitip,
Beecin'e doğru kaçması -
Ne felaket bu, nasıl iş?»
Askerleri bunu düşündü,
Kimsenin fikrine uymaz Alöökö.
Bütün Kakşaal'ı sıyırıp geçip,
Caman-Suu'yu dolaşıp,
Kara bozkırı geçmiş,
Gündüz rahat almadan,
Gece içinde uyku almadan,
Gece gündüz kaçmış.
Cılgın-Talaa, Taş-Keçüü,
Er Alöökö bahadırın
Kendi bildiği usta geçit,
Kum-Arık'tan geçmiş.

Shall we die a wretched death, pray!?
Cast on the empty steppe, the desert,
Shall we die defiled, pray!
Short of Beecin, on this near side,
Shall we die a wretched death, pray!
Khan of Altı-Şaar and Kokon,
Samarkan at his feet's far end,
Laying taxes on in full,
He ate their goods as tribute due,
Amassing treasure, heaping goods,
In the season he lay raging,
Should a grievous, thorny suit arrive,
I will not let it be seized, he'd say,
What the ear has heard, the eye has seen
He would tell the alps and giants.
His scattering of abundant goods,
That accursèd Alöökö
Galling the beasts' backs into sores,
Wounding every heart within us,
His fleeing off toward Beecin -
What calamity is this, what deed?»
His soldiers thought on this,
Alöökö bows to no man's counsel.
Skimming past the whole Kakşaal,
Rounding about Caman-Suu,
He crossed the black steppe over,
Taking no rest by day,
Taking no sleep within the night,
Night and day he fled.
Cılgın-Talaa and Taş-Keçüü,
The man Alöökö the bahadır's
Own well-mastered crossing-place,
He passed by Kum-Arık.

Dökülüp akan Ak-Car'ın ötesi,
Kurtulduk artık kuldan, - diye,
Kulan, Ak-Çiy geniş kırda
Yük indirip durdu - der,
Sürüyü dinlendirdi - der.
Kaçıp gitti Alöökö,
Onu şimdilik bırakalım,
Bahadır Manas, kan içici aslan,
Yanına kattığı Acıbay,

Beyond the pouring, flowing Ak-Car,
Now we are saved from the slave, - they said,
On Kulan, Ak-Çiy, the broad plain,
He set down loads and halted - they say,
He let the herd take rest - they say.
Fled and gone is Alöökö,
Let us leave him for a while,
Bahadır Manas, blood-drinking lion,
Acıbay whom he took to his side,

Ondan haber başlatalım.
Acıbay, Bakay hanı var,
Ateşten geri dönmeyen
Kırk yiğit doğanın hepsi var.
Alöökö'ye saldıracak
Zırhlı kuşamlısı seksen dört,
Baktığı yön kızıl alev,
Hilali altın tuğ almış,
Göğe tozu sürüklenmiş,
Kırk çoronun giydiği
Serçe gözlü çifte zırh.
Kırk çoronun hepsi,
Kırgıl başta ihtiyarı,
Yüzleri gazaba dönüp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Kırk çoronun bindiği
Karabayır kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli.
Yakıştırıp ata binip,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Mızrak elde oynayıp,
Hepsi sıra sıra yürüdüler.
Çapa sağrılı, taş tırnaklı,
Geniş yerin küheylanını
Hepsi seçip bindiler,
Gök demirden tolgayı
Başlarına geçirip giydiler,
Boru, zurna çaldırıp,
Kırk kadar kızıl nara

From there let us begin the tale.
There is Acıbay, there is khan Bakay,
Those who turn not back from fire,
All forty yigit falcons are there.
To fall upon Alöökö,
Eighty-four arrayed in mail,
Where they gazed was crimson flame,
He took the gold standard with its crescent,
Their dust was dragged into the sky,
What the forty choros wore was
Double mail of sparrow-eye rings.
All of the forty choros,
Kırgıl the elder at their head,
Their faces turning into wrath,
Strapped on swords without their sheaths,
What the forty choros rode were
Karabayır kazanats,
Sieve-lunged, with wrists of bronze.
Mounting handsomely to horse,
Knotting tight the horsehair tails,
Lances dancing in the hand,
They all marched rank on rank.
Hoe-cruppered, with hooves of stone,
The steeds of the wide domain
They chose, each man, and mounted,
The helms of gray-blue iron
They drew down on their heads and wore,
Having horns and zurnas sounded,
Some forty chestnut roans

Ok ile barutu yükletip,
Telaşsız, acele etmeden ilerletip,
Davulu şiddetle vurdurup,
Sesi kulakları sağır edip,
En önünde han Bakay,
Gök ipek kaftan giyip,
Güdük kuyruk boz küheylana binip,
Hilalli altın tuğ alıp,
Önde Bakay dizgin koyverip,
Kula atını hoplatıp,
On iki çoro yedeğinde at çekip,

Mızrakçıların ustasından
Onu ayrıca ayrılıp,

Loaded with arrows and with powder,
Advancing calm, without haste,
Having the drum beaten with force,
Its sound deafening the ears,
At the very front khan Bakay,
Clad in a kaftan of gray silk,
Riding a bob-tailed grizzled steed,
Taking the gold crescent standard,
Bakay in front gave loose to the reins,
Making his dun horse bound,
Twelve choros leading spare mounts at hand,
From the masters of the lance
Set apart from them by ten,

Gayreti sağlam, zehri güçlü,
Kan içici görünüşü belirip.
Kılıç çalan ustadan
Onu ayrıca ayrılıp,
(Karşılaşana mihnet salacak hâli görünüp,)
Karşısına çıkanın hepsini
Alt edecek hâli görünüp.
Aybaltalı ustalardan
Onu ayrıca ayrılmış,
Alöökö değil, âlemi
Alacak gibi hâli görünmüş.
Yay çeken ustalardan
Bunlardan onu ayrılmış,
Şaşmaz atan nişancıdan
Ondan da onu ayrılmış.
Kan içici erin kendisine
Gayret verip bağırarak,
«Yolu kuruyası Alöökö,
Düşman nerede?» - diye haykırıp,
Ünlü Manas hanı var,
Ayköl Manas var iken,
Şu duran kırk çoronun
On sekiz bin âlemi

His zeal steadfast, his venom strong,
His blood-drinker's look appearing plain.
From the masters who strike with the sword
Set apart from them by ten,
(His look promising torment to whoever met him,)
All those who came against him
His look showed he would overthrow.
From the masters of the moon-axe
He was set apart by ten,
Not Alöökö alone - the world
He looked as though he would take.
From the masters who draw the bow,
From these he was set apart by ten,
From the marksman whose shot strays not,
From him as well set apart by ten.
To the blood-drinking man himself
Giving heart, crying aloud,
«Alöökö, may his road run dry,
Where is the foe?» - so they cried out,
There is famed Manas the khan,
While Ayköl Manas is here,
These forty choros standing by
Have their hour to raze to earth

Yerle bir edecek çağı var.
Kudurmuş besbelli kırk çoro,
«Düşman nerede?» - diye coşup,
Akın dileyip, düşman arayıp,
Şahlanıp çıkmışlar yola.
Kırk çoronun içinde
Deli dolusu da var,
Akıl sahibinin hepsi var.
Deli dolusu silkinip,
«Düşman nerede?» - diye atılıp,
Kimisi ileri fırlayıp,
Rasgele saldırır, - diye,
Yersiz, ansızın sataşıp,
Ecelinden önce ölür, - diye,
Kimisini de kimisi
Coşturup silkindirerek,
Eri ölmüşçesine çırpındırıp,
Yedeğine alıp tutmuşlar,
Kırk yiğidin hepsi

The eighteen thousand worlds.
Gone mad for certain, the forty choros,
«Where is the foe?» - they surged,
Craving the raid, seeking the foe,
Rearing high, they took the road.
Among the forty choros
There are the wild and reckless ones,
And all who own a thinking mind.
The wild and reckless shook themselves,
«Where is the foe?» - they lunged,
Some hurtling to the front,
He will charge at random, - saying,
Picking fights untimely, unawares,
He will die before his fated hour, - saying,
And some of them by others
Stirred to frenzy, shaken up,
Thrashing as if their man had died,
Were taken and held on a lead,
All of the forty yigits

Sıra sıra yürüyüp bağırıp,
O anda basıp varıyorlar,
«Manas!» diye uran çağırıp.
Görenin gönlü bölünüp,
Kırk çoronun her biri
Bin kişi gibi görünüp,
Kırk çoronun bindiği
Hepten küheylan, kula donlu,
Alınlarında muska nişanlı,
Hepsi yürük, gök akıtmalı.
Yanındaki kırk çoro,
Bakay bahadır ihtiyarı,
Hepsinin küheylan bineği var,
Deniz misali Manas var iken
Alöökö şöyle dursun, âlemi
Alacak gücü var.
Kırk çoronun elinde
Sancaklar dalgalanıp,
Görenin gönlü bölünüp,

Marching rank on rank and shouting,
That instant they come bearing down,
Crying «Manas!» as their battle-cry.
The hearts of all who saw them split,
Each one of the forty choros
Seeming like a thousand men,
What the forty choros rode
Were steeds all, dun of coat,
Amulet-marked upon their brows,
All swift, with gray-blazed faces.
The forty choros at his side,
Bakay the bahadır, the elder,
Each has a steed for mount,
While sea-like Manas is here
They have strength to take the world,
Let alone Alöökö.
In the hands of the forty choros
The banners rippling in the wind,
The hearts of all who saw them split,

Her biri o zaman
Bir tümen ordu gibi görünüp,
Burmalı tunç mızrağı
Kabzasından kavrayıp çevirip,
Ancıyan'ı keşfet, - diye,
Alöökö gibi bahadırın
Hâlini ahvâlini bil, sen kendin
İyice haber al, - diye,
Acıbay'ı gönderdi.
Çaydanlığı altın, çayı ucuz,
Yorgun canı doyuran,
Samarkan gibi şehir yok,
Yamanların gönlünü kandıran,
Eğri işi düzelten
Kırk çoro gibi belâ yok.
Yollarda pişmiş kırk çoro,
Ayköl erin yoldaşı.
Haykırışan düşman olsa,
Caymadan dalıp saldıran,
Yarıp geçen kaplanı.
Han Manas'ın kırk çorosu:
Aç nara, kuru gulgule,
Kalın ciğerli, gümbürtülü.

Each one of them in that hour
Seeming like a tümen host,
The twisted lance of bronze
Gripped by the haft and wheeled about,
Scout out Ancıyan, - he said,
Of a bahadır like Alöökö
Learn the state and circumstance, yourself
Get certain tidings, - saying so,
He sent forth Acıbay.
Its teapot gold, its tea cheap,
Filling the weary soul,
There is no city like Samarkan,
Beguiling the hearts of the wicked,
Setting the crooked business straight,
There is no scourge like the forty choros.
Forty choros seasoned on the roads,
Companions of the Ayköl man.
Should there be a foe that clamors,
Plunging to the charge unflinching,
Their tiger cleaving through.
Khan Manas's forty choros:
Hungry roar and dry tumult,
Thick of lung and thunderous.

Görünüşleri mızrak ustası,
Heybeti sert düşmanları
Alıverecek yamanları.
Düşmandan geri dönmeyen,
Manas hanın kırk çorosu,
Ölümden geri kaçmayan.
Bunlar bulunmaz yoldaştır,
En azgın kırgın kavgada
Telaşsız, şaşmaz kırk doğan,
Tuğ dibinde durandır.

Han Manas'ın kırk çorosu:
Ot geç dese, ateş geçer,
Su iç dese, ağı içer,
Börk al dese, baş keser,

Masters of the lance in their appearance,
Fierce ones fit to take at once
The foes of harshest grandeur.
Turning never back from the foe,
Khan Manas's forty choros,
Fleeing never back from death.
Companions such as none can find,
In the wildest slaughtering fray
Forty falcons, calm, unerring,
They are those who stand beneath the standard.
Khan Manas's forty choros:
Told to cross the grass, they cross the fire,
Told to drink water, they drink poison,
Told to take a cap, they take a head,

Güldür dese, ağlatır.

Davul vurup, gulgule kopurup,
Hemen yutuverecek gibi,
Mızrağını hazır uzatıp,
«Manas!» diyen uranları
Herkesin kulağını sağır edip,
Ancıyan'ı yoklamaya
Acıbay'ı gönderip,
Samarkan'ı vurmaya,
Buradan haber almaya,
Küldür ile Çalıbay
İkisi yan yana yarışıp,
Üzengileri tokuşup,
Samarkan'ın bu yakası,
Ak-Talaa'ya vardıklarında
Aksakal bayın oğlu
Aralbay çıktı önlerinden.
Aralbay durup şunu söyler,
Hayran bırakan felaketi söyler:
«Han Manas'ın nökeri
Küldür ile Çalıbay,
Atının başını çevire dur,
Telaşlanmadan dura dur!
Gelenlerden söz duydum,
Sihirbazlardan çok duydum.
«Kara yeleli boz kaplan,
Kırk yiğidi yanında,
Manas geliyor, - diye duyup,

Kızıl altını, ak gümüşü
Seyirlik edip saçtı - der.
Kırgına uğramış gibi,
Kahrolası Alöökö
Kıtay'a doğru kaçtı - der.
Keşişleri, devleri
Sayısız malını saçmış,
Yılan yutmuş gibi,
Tırgoot'u da birlikte kaçmış.

Told to make men laugh, they make them weep.
Beating drums, raising tumult,
As though to swallow at a gulp,
Lances leveled at the ready,
Their battle-cries of «Manas!»
Deafening the ears of all,
To probe out Ancıyan
Sending Acıbay ahead,
To strike Samarkan,
To gather tidings from that place,
Küldür and Çalıbay,
The two racing side by side,
Their stirrups knocking each on each,
On this near side of Samarkan,
When they reached Ak-Talaa
The son of the white-bearded bay,
Aralbay, came out before them.
Aralbay halts and speaks this word,
He tells calamity that stuns the mind:
«Retainers of khan Manas,
Küldür and Çalıbay,
Hold, turn your horses' heads about,
Hold, stand fast without alarm!
I have heard word from those who came,
Heard much from the sorcerers.
«The gray tiger with the black mane,
His forty yigits at his side,
Manas is coming, - hearing this,

The red gold and the white silver
He scattered as a spectacle - they say.
As though a slaughter had befallen,
The accursèd Alöökö
Fled away toward Kıtay - they say.
His monks and his giants,
He scattered his goods past number,
As though he had swallowed a snake,
His Tirgoot fled together with him.

Korkmuş besbelli, anlaşılan -
İt ulur kaldı, - diye duydum,
Margalañ'ın şehrinde.
Muradına ermiş,
Kahrolası Alöökö,
Kırgına uğramış gibi,
Apar topar kaçıp gitmiş».
Aralbay'dan söz işitip,
İkisi deh! deyip yarışıp,
Sımsıkı düğümlü ak dizgini
Atlar ağzıyla çekişip,
Bir şey deyip diyene dek,
Göz açıp yumana dek,
Bahadır Bakay ihtiyara,
Manas başta hepsine:
«Kuşandığınız, kırk çoro,
Alengir yay, sırlı ok,
Alöökö'den söz duydum,
Şimdi anlatırım hikâyeyi!
Haberini duyan Alöökö
Kadına çalar biriymiş,
Doğrusunu duyduysam o domuz
Er değil, kara yermiş.
Bahadır olsaydı Alöökö,
Başlatmaz mıydı cengi,
Kıpkızıl kan deryası edip,
Etmez miydi seyirlik cengi.
Karşı karşıya durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çutur vuruşup,
Gidermez miydi hasretini,
Üstün olsaydı Alöökö,
Almaz mıydı bunları.

Hey gidi kırk çoro,
Talihiniz kıt gelmiş,
Paramparça vuruşacak
Düşmanınız kaçıp gitmiş.
Talas'tan çıkıp dolanıp,

He took fright, plainly, it is clear -
Only the howling dogs remain, - so I heard,
In the city of Margalañ.
He gained the thing he wished,
The accursèd Alöökö,
As though a slaughter had befallen,
Fled away in headlong rout».
Hearing the word from Aralbay,
The two cried gee! and raced,
The white reins in their tight-tied knots
Straining at the horses' mouths,
Before a man could speak a word,
Before an eye could blink and open,
To bahadır Bakay the elder,
To all, Manas at their head:
«What you have girded, forty choros,
The alengir bow, the lacquered arrow,
I have heard word of Alöökö,
Now I shall tell the tale!
Alöökö, hearing news of him,
Turns out to take after a woman,
If I heard aright, that swine
Is no man, but black earth.
Had Alöökö been a bahadır,
Would he not have opened battle,
Making a scarlet sea of blood,
Would he not have made a spectacle of war?
Standing face against face,
Firing muskets, drawing bows,
Clashing with crash and clatter,
Would he not have stilled his longing,
Had Alöökö been the stronger,
Would he not have taken these?

Ah me, you forty choros,
Your luck has run up short,
The foe you would have fought to pieces
Has fled away and gone.
Setting out from Talas, ranging round,

Paramparça dövüşemeden,
Yolunuz büsbütün bağlanıp,
Akın etsen yolun açık olmamış,
Düşmanın yamanı Alöökö
Kaçmış, yolunuz açılmamış.
Şimdi nasıl basarız
Başıboş yatan kırını,
Ne yüzle vururuz
Issız yatan şehrini?»
Küldür ile Çalıbay
Dertli sözü ortaya saldılar,
Gök küheylanla coşup,
Boz yeleli Bakay kaplan
Öne çıkıp vardı.
Kırk çoronun yamanı,
Altmışın da üstünü,
Bayın oğlu Bakay han,
Ağzını balla çalkalayan.
Gök vaşak börkü giyip,
Gökala kalkan oynatan.
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Kem söz karşısında şaşmayan,
Ayın karanlığında
Bozkır tilkisinin izine düşse yanılmayan,
Bahadır Bakay gür sesle,
Kırk çoronun hepsine
Yaman söz söyleyip sıkı tembihledi:

«Mızrakçıdan ustanız çıksın,
Aybalta çalan yamanınız çıksın,

Gece gündüz yol yürüsek,
Atı esirgemeden çok yürüsek,
Dirseklenip rahata dalma,
Kestirip uyku alma!
Tepeye gelen kötülüğü
Dimdik kaldıracak yamanınız çıksın,

Without a fight to smash to pieces,
Your road is wholly bound,
You raid, and the road was not laid open,
Alöökö, the worst of foes,
Has fled; your road has not come open.
How shall we now bear down upon
His plain that lies unmastered,
With what face shall we strike
His city lying desolate?»
Küldür and Çalıbay
Cast the grieving word among them,
Surging on his gray-blue steed,
The gray-maned tiger Bakay
Came forth and took the front.
Fiercest of the forty choros,
Higher than the sixty too,
The bay's son, Bakay khan,
Whose mouth is rinsed with honey.
Wearing the cap of gray lynx fur,
Wielder of the gray-pied shield.
Finder of words in an instant,
Finder of eyes in the dark,
Unshaken before an evil word,
In the blackness of the moon
Set on the steppe-fox's trail, he errs not,
Bahadır Bakay in a booming voice
To all the forty choros
Spoke harsh words and charged them strictly:
«Let your master of the lance come forth,
Let your fierce one who swings the moon-axe come forth,
Though we ride the road by night and day,
Though we ride hard, sparing not the horse,
Do not loll upon your elbows at your ease,
Do not doze and take your sleep!
The evil coming at the crown,
Let your fierce one come forth to lift it upright,

Ak evli yatan kâfire,	*Against the infidel lying in the white yurt,*
O Alöökö bahadıra,	*Against that Alöökö bahadır,*
Sarı izine ot koyup,	*Laying grass upon his yellow trail,*
Sarara sarara kovalayalım,	*Let us chase him till he yellows,*
Kuru izine ot koyup,	*Laying grass upon his dried-out trail,*
Benzi uçana dek kovalayıp alalım.	*Let us chase and take him till his color flees.*
Kıtay'ın töresiymiş o,	*He was the töre of the Kıtay,*
Devlik taslayan Alöökö'nün	*On Alöökö who plays the giant*
31780 Tepesinden basalım,	*Let us trample on his crown,*
Yerin üstünü tarayalım,	*Let us comb the face of the earth,*
Yetkin küheylan at ile	*With the consummate steed and horse*
Önünü kesip duralım,	*Let us cut across his front and stand,*
Kakançın'a vardırmadan,	*Before he reaches Kakançın,*
Kara niyetli domuza	*Upon the black-intentioned swine*
Gazabı şiddetle salalım.	*Let us loose our wrath with violence.*
Kıtay'ın töresiymiş o,	*He was the töre of the Kıtay,*
Tepene inesi Alöökö'nün	*Alöökö - may ruin fall on his crown -*
Ardından yetişip tutuşalım,	*Let us overtake him and grapple,*
31790 Üstünse eğer Alöökö,	*And if Alöökö prove the stronger,*
Haykırışıp vuruşalım,	*Let us clash with battle-cries,*
Kabaran gönlünü ezelim,	*Let us crush his swelling heart,*
Yağmalayıp aldığı ganimeti	*The spoils he plundered and he seized,*
Hepsini halka saçalım.	*Let us scatter all among the people.*
Azabı bol bol salalım,	*Let us deal out torment in abundance,*
Atışıp vuruşup,	*Trading shots and trading blows,*
Altınını yağmalayıp alalım,	*Let us plunder and take his gold,*
Allah verirse o ahmağı	*If Allah grants it, that fool*
Boylu boyunca serelim.	*We shall stretch out full length.*
31800 Hoplatıp o hanı,	*Sending that khan bounding,*
Kaplan sağ iken,	*While the tiger is alive,*
Yol üstünde sürükletip,	*Dragging him along the road,*
Azgın itlere yem edelim.	*Let us make him meat for raging dogs.*
Kırk çoro doğan, sıra sıra yürü!	*Forty falcon choros, march rank on rank!*
Söylediğim budur, bilmiş ol,	*This is what I say, so know it,*
Alöökö'yü devirirsek -	*If we bring Alöökö down -*
Hepiniz bir olup kırk doğan,	*All of you as one, forty falcons,*
Ödül alıp şan oluruz.	*We take the prize and win renown.*
Alöökö'ye yenilirsek -	*If we are beaten by Alöökö -*

Yular sürüyen han oluruz.
Atışacağınız Alöökö -
Şimdi alacağınız düşmanınız,
Karşılaşacak gücünüz var,
Beecin'e kadar kovalayalım!

We become khans who trail the halter.
Alöökö whom you will fight -
He is now the foe that you will take,
You have the strength to meet him,
Let us chase him unto Beecin!

Benden başka eriniz var,
Yetişirsek arman kalmaz,
Hey gidi, kırk çoro,
Doğan Manas var iken
Cihana salın büyük cengi».
Kırk çoronun doğanı,
Yaman Bakay erdir o,
Küheylan yıkılıp, er yorulup.
Alöökö'nün kovalandığı yer orası.
Aç nara gulgule olup,
Haykırışı şiddetli uğultu olup,
Bakay'ın hâlini hiç sorma:
Aklı üstün, büyük bilge.
Bilmeyene bildiren,
Sezmeyene sezdiren,
Dike dike bağ kılan,
Kura kura ev kılan,
Heybeti yaman, zehri güçlü,
Bakay'ı görünce, çorolar,
Canından artık ümit kes!
Yiğitlenip, kuşanıp,
Yiğit Manas o zaman
Öne düştü salınarak.
Seçkin erlerin hepsi var,
Can esirgemeden yol başlayıp,
Kurt Bakay kaplan,
Gök mızrak uzatıp boylayan,
Bakay'ın hâli şöyledir -
Gökala kalkan oynatan.
Boz yeleli Bakay ağabeyin
Gök mızrağını sallayan,
Yiğitliği bellidir,
Yöneldi mi düşmanı komayan,

You have men besides myself,
If we catch him, no regret remains,
Ah me, you forty choros,
While falcon Manas is here
Loose the great war upon the world».
The falcon of the forty choros,
He is the fierce man Bakay,
Steeds collapsing, men worn out.
That is the place Alöökö was hunted.
Hungry roars becoming tumult,
Their outcry a violent booming din,
Ask not of Bakay's estate:
Supreme in mind, a mighty sage.
Making the unknowing know,
Making the unsensing sense,
Raising vineyards stake by stake,
Building houses course by course,
Fierce in grandeur, strong in venom,
When you see Bakay, choros,
Give up all hope beyond your life!
Taking heart, girding on his arms,
Yigit Manas at that hour
Took the front with swaying gait.
All of the chosen men are there,
Opening the road, unsparing of life,
The wolf Bakay, the tiger,
Reaching far with leveled gray lance,
Such is Bakay's estate -
Wielder of the gray-pied shield.
Gray-maned Bakay, the elder brother,
Brandisher of the gray lance,
His valor is well known,
Once set on, he spares no foe,

Fazlasıyla becerikli, hem aslan,
Aklı derin bilge kişi.
Felaketi uzaktan bilir,
Han Manas'ın nökeri.
Kaplan Manas, o bilge,
Ancıyan'ın öte yakası,
Engebeli beri yakası,
Issız kıra yol salmış.
Bununla bakacak olursan,

Yer soyulup kalmış.
Basıp geçtiği yerler
Kemer olup oyulmuş,
Yer soyulmuş, toz olmuş,
Gidenler hayli can olmuş.
Kıtay gitmiş, - diye,
İze düştü ulu Bakay.
Altındaki gök küheylana
Sağlı sollu kamçı vurup,

Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Elindeki sırlı mızrağı
Sağa sola sallayıp,
Kırıp geçirici hâlini belli edip,
Manas hanın kırk yiğidi
İzine düştüğü demdi.
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovaladılar,
Kuru izine ot koyup,
Benzi uçana dek kovaladılar.
Düşman deyince sevinen,
Manas hanın kırk kurdu,
Hepsi doğan, denk erler,
Hepsi sıra sıra ikiz erler.
Kararıp yatan belaya
Dosdoğru dalıp mızrak uzatırlar,

Topyekûn kırgın olsa da,
Biri kalsa vuruşur,

Deft beyond measure, and a lion,
A sage whose mind is deep.
He knows calamity from afar,
Retainer of khan Manas.
Tiger Manas, that sage,
The far side of Ancıyan,
The rugged nearer side,
Cut a road through the desolate plain.
If you would look with this in mind,

The earth was left stripped bare.
The places he had trodden over
Were hollowed out into a belt,
The earth was flayed, turned into dust,
Those who went were many souls.
The Kıtay have gone, - saying,
Great Bakay fell upon the trail.
The gray-blue steed beneath him
He whipped from right and whipped from left,
Spurring from the right and left,
The lacquered lance within his hand
He swung to right and swung to left,
Showing plain his crushing mien,
It was the hour khan Manas's forty yigits
Fell upon the trail.
Laying grass upon his yellow trail,
They chased him till he yellowed,
Laying grass upon his dried-out trail,
They chased him till his color fled.
Those who rejoice at the word of foe,
Khan Manas's forty wolves,
All falcons, men well matched,
All twin men, rank on rank.
Into calamity lying black
They plunge dead straight with lances leveled,
Though the slaughter take them all,
If one is left, he fights,

Saldıran düşman olsa,
Kaçmadan mızrak uzatırlar,
Ağır müşkül iş düşse,
Ölenlerden geri kalanı
Şiddetli gayret gösterirler.
Ateşten geri kaçmayan,
Han Manas'ın kırk yiğidi,
Ecelden geri dönmeyen,
Küheylanın dizginini koyverip,
Erenlerin hepsi sevinip,
Törelik taslayan Alöökö'yü
Beecin'ine vardırmadan,
Tepesinden bassak, - diye,
Baçtan aldığı sarı altını
Ganimet edip yığıp,

Orta yere sürsek, - diye,

Nicelerini kırıp geçirip,
Böğründen inip vursak, - diye,

Çarpışıp öldürüp,
Kahrolası domuzun
Kanını su gibi içsek, - diye,
Arada yakalayıversek, - diye,
Aç narayı, kuru gulguleyi
Yarı yolda salsak, - diye,
Bahadırlarını serip yatırıp,
Belaya salsak, - diye,
Baç alan yamanlarının
Kökünü kazıyıp kurutsak, - diye,
Askerini tümden kırıp,
Kendisini bağlayıp alsak, - diye,

Kırk çoronun hepsi,
Kırgıl koca başta ihtiyarı,
Küheylanın dizginini koyverip,
Durmadan inatla kovalayıp,
Engebeli yerleri basıp,

Should there be a charging foe,
They level lances without flight,
Should grievous, heavy work befall,
Those remaining of the dead
Display a violent zeal.
Fleeing never back from fire,
Khan Manas's forty yigits,
Turning never back from fated death,
Giving loose to the steeds' reins,
All of the eren men rejoicing,
Alöökö who plays the töre,
Before he reaches his Beecin,
Let us trample on his crown, - saying,
The yellow gold he took as tribute,
Heaping it up as spoil,

Let us drive it to the middle ground, - saying,
Cutting down so many men,
Let us strike him down from the flank, - saying,
Clashing with him, killing,
Of the accursèd swine
Let us drink his blood like water, - saying,
Let us seize him on the way, - saying,
The hungry roar, the dry tumult,
Let us loose them at half-road, - saying,
Stretching his bahadırs out full length,
Let us cast them to calamity, - saying,
Of his fierce tribute-taking men
Let us dig and dry the root, - saying,
Cutting down his army whole,
Let us bind and take the man himself, - saying,
All of the forty choros,
Old Kırgıl at their head, the elder,
Giving loose to the steeds' reins,
Chasing on in stubborn ceaselessness,
Treading down the rugged places,

Nice belleri aşıp,
Ay gibi uçsuz sarı kırın
Etek yanını bastılar artık.
Ancıyan ile Kaşkar arasını,
Heybetli dağı aştılar artık.

Öte yanına baksalar,
Göz yetmeyen pus -
Öte yanına indiler artık.
Baksa göze ilişmez,
Puslanıp köşelenip,
Bulanıklaşıp sivrilip,
Hangisi olduğu bilinmez.
Gittiği yönden yanılmadan,
Ağası Bakay, ak yollu,
Öne düşse sayısız ordu gibi,
Basılan izden şaşmadan,
Koşup telaşla soluyup,
İyice kovalayıp aldılar artık.
Ganimet malını saçmaya,
Kapışacakları - Alöökö,
Kırk çoronun yolunu açmaya,
Yer Kakşaal, toz toprak,

Kırk çoro yürüyüp geçince
Toprağın hepsi
Göğe savruldu toz olup,
Caman-Suu'ya dayandılar,
Küheylan, yürük at karışık,
Kapkara toza büründüler.
Ağızları kocaman açılıp,
Etleri kızışıp,
Başlarını yere eğip,
Bütün küheylanların hepsi
Etleri kızışıp,
Kırk yiğidin kırk küheylanı,
Tabanı yere çat çat vurup,
Kara çelik gemleri
Damaklarında şakırdayıp,

Crossing over many passes,
The moon-like, endless yellow plain -
They trod its skirting edge at last.
Between Ancıyan and Kaşkar,
They crossed the mountain of grandeur at last.
When they looked to its far side,
A haze no eye could fathom -
They descended its far side at last.
Look, and it strikes no eye,
Hazing over, corner-folding,
Blurring and rising to a point,
Which is which cannot be known.
Unerring in the way he went,
Their elder Bakay, of the white road,
Taking the front like a countless host,
Straying not from the trodden trail,
Running, panting in their haste,
They pressed the chase right home at last.
To scatter the plunder-goods,
The one they would grapple - Alöökö,
To open the forty choros' road,
The land Kakşaal, dust and earth,

When the forty choros marched across,
All of the earth entire
Was hurled skyward, turned to dust,
They pressed on to Caman-Suu,
Steeds and swift horses mingled,
They were wrapped in pitch-black dust.
Their mouths gaping huge and wide,
Their flesh growing hot,
Bowing their heads toward the ground,
All of the steeds, every one,
Their flesh growing hot,
The forty yigits' forty steeds,
Their soles striking the ground clack-clack,
The bits of black steel
Rattling against their palates,

Perçemi göğe savurup,
Uçup gidecekmiş gibi,
Hepsi sıra sıra ok gibi akıp,
Çığlık kopan geniş düzden,
Serçe uçmaz geniş vadiden
Tozunu dağ gibi burgulatıp,
Dağ gibi olan kırk kurt,
Durmaksızın dörtnala sürüp,
Beli sıkıca kuşanmış,
Yiğit Manas boz yelelinin
Talihine doğmuşlar,
Karşısına düşman çıkıp gelse,
Kargaşa sala gelmişler.
Kıyı boyu dizilip dalgalanıp,
Yan yana omuz omuza kaynaşıp,
Kimi yere geldiklerinde
Mızrakların ucu tokuşup,
Fazla yürük küheylanın
Dizginiyle ağzı çekişip,
Sancak elde dalgalanıp,
Soylu küheylandan akan ter
Üzengide şapırdayıp,
Eyer beli gibi sırtı
Eğilip girip vardıklarında,
Bötönçü'nün sazlığına
Yeni girip vardıklarında,
Kurt Bakay önlerinde,

Tossing forelocks to the sky,
As though they would take wing and fly,
All streaming rank on rank like arrows,
From the broad flat where the outcry broke,
From the broad vale no sparrow crosses,
Twisting their dust up like a mountain,
The forty wolves like mountains,
Galloping on without a halt,
Their loins girded tight,
Born unto the fortune of
Yigit Manas the gray-maned one,
Should a foe come out to face him,
They have come loosing havoc.
Strung along the fringe and rippling,
Side by side, shoulder pressed to shoulder,
And when they came to certain places
The lance-tips knocking each on each,
The over-swift among the steeds
Straining mouth against the rein,
Banners rippling in the hand,
The sweat that streamed from noble steeds
Splashing on the stirrup,
When they came riding in with backs
Bent like a saddle's waist,
When they had newly entered in
To the reed-beds of Bötönçü,
The wolf Bakay before them,

Can esirgemeden doğanlar,
Sabah sözü akşam olup,
Er Alöökö bahadıra
Yetişip mızrak salmaya,
Ölesiye tükenişip kalmaya
İki gözü dört olup.
Akkula ile Manas aslan,
Gazaplanıp hazırlanıp,
Görenin gönlü bölünüp,
Boz yeleli heybeti görünüp.
Geniş vadinin boyuna,

Falcons unsparing of their lives,
The morning's word becoming evening,
On the man Alöökö the bahadır
To close and drive the lance home,
To spend themselves unto the death,
Their two eyes becoming four.
Akkula and Manas the lion,
Filled with wrath and making ready,
The hearts of all who saw them split,
His gray-maned grandeur showing plain.
Along the length of the broad valley

Varıp yetişti erenler,
Kum-Darıya ovasına.
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovalayıp,
Bakınca Kum-Arık,
Adıymış Lob deryası,
Kapanıp yatıp kaldılar,
Ay karanlık, gün kapalı,
Baksa göze ilişmez,
Kararıp akar öylece,
Hangisi olduğu bilinmez.
Tan belirip ağardığında,
Fecr-i sadık söktüğünde.
Yer alacalanıp görünüp,
Yetkin Bakay han ağan,
Gidilen yerden yanılmadan,
Kara çalılık, çok ılgın,
Kum-Arık'ın boyuymuş.
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek atın geçtiği keçiyolu,
Boylayıp erler yol yürüyüp,
Öteye tamam vardıklarında,

Şırıldayıp su bölünüp,
Sırt geçidi görünüp,
Şıta-Keçüü, Taş-Keçüü,
Alöökö'nün geçtiği usta geçit,
İzi ile suyu geçip,
Kum-Arık'tan geçtiler artık.
Görene hiç arman kalmaz,
Boz yeleli Manas var iken
Kıtay'a saldığı büyük cenk.

Dağların bittiği buruna
Sürüp Bakay varmıştı,
Gözcü yolunu kolaçan etti,
Yiğit Bakay amcan
Gözetlemeye çıkıvermişti.
Gözcü yerinden iyice baksa,

The eren men arrived and reached
The plain of Kum-Darıya.
Laying grass upon his yellow trail,
Chasing him till he yellowed,
They looked, and Kum-Arık,
Its name was the Lob river,
They lay pinned down and halted there,
The moon was dark, the day shut in,
Look, and it strikes no eye,
It flows on darkening just so,
Which is which cannot be known.
When dawn showed forth and whitened,
When the true dawn broke.
The earth appearing dappled-pied,
Your consummate elder, Bakay khan,
Unerring in the way they went,
Black thickets, tamarisk in plenty,
It was the bank of Kum-Arık.
Cañırık's own Car-Kıya,
The goat-track where a single horse can pass,
The men rode on along its length,
And when they had fully reached the far side,
The water parting with a purl,
The ridge-crossing coming into view,
Şıta-Keçüü and Taş-Keçüü,
The well-mastered ford Alöökö crossed,
Crossing the water on his trail,
They passed by Kum-Arık at last.
No regret is left to one who sees it,
While gray-maned Manas is here,
The great war he loosed upon the Kıtay.

To the headland where the mountains end
Bakay had ridden onward,
The scout surveyed the road ahead,
Your valiant uncle Bakay
Had gone out to keep watch.
When from the lookout he peered closely,

Böyrök, Ak-Çiy boyunda,
Akçık denen öte dağın
Dökülüp indiği çukurda,
Ulu Ak-Çiy'in boyunda
Kurulmuş meğer domuzun
Altın bağlı çadırı,
Konup mola vermişti
Han Alöökö bahadırı.
Burcu burcu duman tüter,
Alöökö'nün sayısız askeri
Konup yattığı görünür.
Dirseğine yaslanıp uyuklayıp,
Horuldayıp rahat soluyup,
Kulunu olan katırın
Kulununu kesip şölen edip,
Hunhar Manas erenden
Kurtulduk, deyip düşünüp,
Tırgoot, Mançu devleri
Yayılıp yatmış, kıpırdamaz,
Düşman kovup gelir, diye
Kaygılanmaz, kımıldamaz,
Yatıyormuş Alöökö,
Sayısız altını, gümüşü
Buruttan ganimet alıp
Yüklenmişti Alöökö.
Aslı belli, yılkı değil,
Beslediği malı, pusatı,
O kudurmuşun hepsinin
Dökme demirden tırnağı,
Bütün takımı eksiksiz,
Kudurmuşun Alöökö'nün
On sekiz bin âleme
Yenilmez duruşu vardı.
Kovalasan mal yetişmez,
Bulut gibi uçan malı var,
Yoluna ordu düşman çıksa,

Yenilmez bir gücü var.
Yenilmezliğinin sebebi -

At Böyrök, along the Ak-Çiy,
In the hollow where the far mountain
Called Akçık pours down its slopes,
Along the great Ak-Çiy
There stood pitched, it seemed, the boar's
Tent bound about with gold,
He had encamped and taken rest —
Khan Alöökö the bahadır.
Smoke curled up in fragrant plumes,
Alöökö's countless soldiers
Could be seen encamped and lying there.
Dozing propped upon his elbow,
Snoring, breathing at his ease,
Slaughtering the foal of the mule
That bore a foal, to make a feast,
Thinking to himself: from Manas
The bloodthirsty eren we've escaped,
The Tırgoot and Mançu giants
Lay sprawled about, unstirring,
Not fearing that a foe pursues,
Untroubled and unmoving,
There lay Alöökö,
Countless gold and silver
Taken as plunder from the Burut
Alöökö had loaded up.
Its stock is plain — no common herd,
The beasts and arms he fostered:
That rabid one's whole muster
Had claws of molten cast iron,
His whole array complete, unlacking,
That rabid Alöökö
Against the eighteen thousand worlds
Held an unconquerable stance.
Chase them — his herds cannot be caught,
He has herds that fly like clouds,
Should an enemy host bar his road,

He has a strength unconquerable.
The reason none can conquer him —

Ne denli ağır yük vursan
Hiç bükülmeden taşıyan
Kızıl kuyruk devesi var.
Kırk yıldır yurt yönetip,
Kıtayların Alöökö'sü
İyice kudurmuş meğer.
Çalıyar basıp gelse de
Vuruşacak gücü var,
Üşenmeden yük vurmaya
Gergedanı var, fili var,
İnsan gelip el süremez,
Alöökö'nün heybeti var.
Ev gibi çomağı ele alıp,
Her pusatı kuşanılmış,
Alöökö'nün yanında
Kırıp geçirecekmiş gibi,
Yatıyormuş pehlivanlar
Zincire vurulmuş, bağlı.
Zincirden pehlivan boşansa,
Kırıp döküp geçecek gibi.
Hüda'dan yardım olmasa,
Kahrolası Alöökö
Kırgın verip gidecek gibi.
Kaşalay'ın sırtına
Gözcüyü sağlam koymuştu,
Derin suyun boyunda
Pehlivanların yarısı durmuş.
Asker çok, ordu toplayıp,
Bu dünyada Alöökö
Yenilmez olup oturmuştu.
Alöökö'ye bakıcı
Bekçisi var, devi var,
Pehlivanı var, hanı var,
Alöökö'nün yanında
Belaların hepsi var.
Ereni var, eri var,
Sayısız yaman aslanı var.
Altın bağlı çadırda,
Er Alöökö bahadır da

However heavy the load you lay,
It carries without ever bending:
He has a red-tailed camel.
Ruling his land for forty years,
The Kıtays' Alöökö
Had grown rabid through and through.
Though Çalıyar came pressing down
He has the strength to fight,
For loading burdens without tiring
He has his rhinoceros, his elephant,
No man may come and lay a hand,
Alöökö has his awful majesty.
Taking up a club huge as a house,
Girded with every weapon,
At Alöökö's side,
As if poised to smash and slaughter,
There lay the pehlivans,
Fettered, bound in chains.
Were a pehlivan loosed from his chain,
He would break through, wreaking ruin.
Were there no help from Hüda,
Accursed Alöökö
Would go dealing massacre.
Upon the ridge of Kaşalay
He had posted lookouts firmly,
Along the deep river's bank
Half his pehlivans stood waiting.
Soldiers many, mustering a host,
In this world Alöökö
Sat enthroned, unconquerable.
Attending on Alöökö
He has his warders, has his giants,
He has his pehlivans, his khans,
At Alöökö's side
Are calamities of every kind.
He has erens, he has warriors,
Countless ferocious lions has he.
In the tent bound about with gold,
Er Alöökö the bahadır too

Altı kadın almıştı,
Had taken six wives,

Altmış oğul sahibi olmuştu.
Had become the father of sixty sons.
Hırsından tutuşan bu domuz
This boar aflame with his own greed
Bu dünyalık nimetin
Of all this world's bounties
Birini komadan yığmıştı.
Had heaped up every one, omitting none.
Asker çok, ordu toplayıp,
Soldiers many, mustering a host,
Almıştı meğer Alöökö
Alöökö, it seems, had gathered
Erenlerini bol toplayıp.
His erens in abundance.
Fışkırıp duman bölünüp,
Though smoke gushed up and parted,
Tufan suyu taşıp gelse de
Though the flood-waters rose in deluge,
Kahrolası Alöökö
Accursed Alöökö
Yenilmez gibi görünüp,
Seemed a thing unconquerable:
Kılıç çalan ustası var,
He has masters who wield the sword,
Cenk oyununu has bilen
Skilled adepts of the game of war,
Kalın bilekli yamanı var.
He has thick-wristed terrors.
Balta çalan bahadır var,
He has bahadırs who swing the axe,
Alöökö'nün yanında
At Alöökö's side
Söz söylesen dinlemeyen,
Are those who heed no spoken word,
Bağırsan dili dönmeyen,
Whose tongues turn not though you shout,
Hayvandan beter kâfir var.
Kâfirs more brutish than the beasts.
Endamı başka, zehri güçlü,
Their frames are strange, their venom strong,

Tutuşup kapıştığında
When they grapple and close in combat,
Aziz candan umudu kes!
Give up all hope of your dear life!
Alöökö'nün pehlivanı,
Alöökö's pehlivans,
Her biri yaban dağ gibi,
Each one like a wild mountain —
Karşısına kul mu varır,
What slave could stand against them,
Yiğit Manas olmasa,
Were there not valiant Manas,
Yüzleşip insan alt eder mi?
Could any man outface and best them?
Heybetli dağ gibi görünür
Looming like a majestic mountain shows
Alöökö'nün karaltısı.
The dark bulk of Alöökö.
Çadırının önüne
Before the front of his tent,
Gergedanı, katırı, küheylanı
His rhinoceros, mule, and courser
Sıra sıra bağlatıp,
He had tethered rank on rank,
Momo çöreği, lâğmanı
Momo loaves and lagman noodles
Koca kazanda kaynatıp,
Boiling in a giant cauldron,
Yatıyormuş Alöökö.
There lay Alöökö.
Alöökö'yü gördüğünde
Beholding Alöökö,

Bakay'ın gönlü bölünür,
On sekiz bin âlemin
Pehlivanları bassa da,
Bahadır Manas olmasa -
Alınmaz hali görünür.
Taş kuşanmış Kıtay'ın

Niceleri buradaymış,
Kapışanı parçalayan
Pehlivanları buradaymış.
Alnında tüyü olmayan,
Seçkin başları buradaymış,
Yaratılmış insanoğlundan
Bambaşkaları buradaymış.
Han Alöökö kâfirin,
Gayreti tam bahadırın,
Ak evli rehin gelirken
Kırk hanın eli Kıtay'ı
Tümüyle toplayıp almıştı,
Geçit resmine dizmişti.
Kahrı tam, bambaşka
Pehlivandan seçip almıştı.
Mavi şalvar giyinen,
Karşılık söz vereni
Tâ kafa derisinden yüzen.
Kan içenlerden almıştı,
Yatan it gibi kaşı var,
Koca kazan gibi başı var,
Hortlak soyundan almıştı.
Saldırdı mı bunlar,
Kurt gibi dalacak gibi,
Kahırlı Manas olmasa,
Kapıştığı insanı
Didik didik edecek gibi.
Kazan gibi iri kalay atlar,
Her birinin kulağı,
Çok yer görmüş Bakay han
Kula benzemez görünür,
Bu Kıtay'ın kılığı.

Bakay's heart was torn asunder:
Though the pehlivans
Of the eighteen thousand worlds pressed in,
Were there not bahadır Manas —
He looked a thing that could not be taken.
Of the stone-girt Kıtay,

How many of them were here,
Those who tear apart whoever grapples,
Their pehlivans were here.
Those with no down upon their brows,
Their chosen chiefs were here,
Of all created sons of men
The utterly unlike were here.
Khan Alöökö the kâfir,
The bahadır full of zeal,
When the white-tent hostage came,
The forty khans' subject Kıtay
He had gathered up entire,
Had drawn them up in grand parade.
Full of wrath, utterly unlike,
He had picked them from the pehlivans.
Those clad in trousers of blue,
Who flay from the very scalp
Whoever gives a word of answer.
He had taken them from drinkers of blood:
Brows like a couching hound has each,
A head like a giant cauldron has each,
He had taken them from the ghoul-brood.
Once these hurl themselves to the attack,
They will plunge in like wolves,
Were there not wrathful Manas,
The man they grapple with
They would tear to shreds and tatters.
Great dun horses big as cauldrons,
The ears of every one —
Bakay khan, who has seen many lands,
Sees they bear no likeness to a horse,
Such is this Kıtay's guise.

Boz yeleli Manas olmasa
Yanına insan varır mı,
Sayıya gelmez yurtmuş,
Çarpışan sağ kalır mı!
Er Alöökö bahadırın
Çadıra yatıp kalmıştı,
Topuz kuşanmış pehlivanlar
Çepeçevre sarmıştı.
Katıra, gergedana binenler
Ay baltayı alıp eline

Were there not grey-maned Manas,
Could any man draw near them?
A folk beyond all counting,
Could one who clashed come out alive!
Er Alöökö the bahadır
Had lain down in his tent,
Pehlivans girded with maces
Had ringed him round about.
Riders of mules and rhinoceroses,
Taking moon-axes in their hands,

Bir ileri bir geri dolaşır,
Koca öküz gibi tazılar
Halka olup havlar durur.
Her halini gözetlese,
Bela salacak gibi,
Sataşan düşmanı
Başına kara gün çökertip
Pehlivanlar bağlayıp alacak gibi.
Boyun eğdirip alınmaz,
Yolu uğursuz kâfire
Kul yaklaşıp varamaz,
Bu dünyaya yaratılıp,
Türlü türlü gelen var,
Ayın karanlığında

Pace back and forth, now up, now down,
Hounds huge as full-grown oxen
Circle in a ring and bay.
Watching his every aspect —
As if to loose calamity,
As if upon the foe who meddles
They would bring down a black day
And the pehlivans would bind him fast.
He cannot be bowed and taken,
That kâfir of ill-omened road
No slave can approach and reach,
Created into this world,
Men come in every kind:
There are marksmen who, in the moon's dark,

Uzakta duran canları
Şaşmadan vuran nişancı var.
«Nerde düşman?» diyeni var,
Yakalarsa bizleri
Koyun yerine kaynatıp,
Kazana atıp yiyeni var.
Yüz yüze kul varamaz,
Karşılaşan yenip alamaz.
Pek aşkınmış meğer
Alöökö'nün saltanatı.
Şaşıp kaldı er Bakay:
«Sataşırsak kazara,
On binlerle ordusu atlanır,

Strike without missing the souls
Standing far away.
There is one who cries, «Where is the foe?»
There is one who, if he catches us,
Would boil us up in place of sheep,
Would toss us in the cauldron and devour.
Face to face no slave may come,
None who meets him wins and takes him.
Exceeding lofty, it seemed,
Was Alöökö's dominion.
Er Bakay stood confounded:
«If by mischance we provoke them,
His host mounts up in tens of thousands,

Kurtulmaz kötü derde
Şimdi bu kuru can düşer!»
Görüp durunca Bakay'ın
Gönlü dağılıp bölündü,
Çarpışana Alöökö
Hortlak suretli göründü,
Alöökö'yü görünce
Ulu Bakay evliya
Kederlenip ezildi,
Yaradan'a yalvarıp,
Alöökö'yü görünce
Bakay durdu yanarak:
«Vay babasının körü, Alöökö
Gayreti aşkın canmış.
Kalabalık Kıtay Beecin'e

There is no escape from evil torment —
Now this bare life of ours will fall!»
As Bakay watched and watched,
His heart was rent and scattered,
To any who would fight him, Alöökö
Appeared in the shape of a ghoul,
Seeing Alöökö,
The great saint Bakay
Was crushed with grieving sorrow,
Pleading to the Creator,
Seeing Alöökö,
Bakay stood there burning:
«Alas, confound him — Alöökö
Is a soul of surpassing zeal.
To teeming Kıtay Beecin

Yaratılmış siper imiş,
Ak evli rehin durması,
Burkanlığı yaraşmış,
Kalabalık yurdu kırıp,
Ettikleri yaraşmış.
Kırgız'a ağır kargaşayı
Etmesi de yaraşmış.
Ay karanlık bürünse,
Gece nice olur, deyip,
Kaplan doğmuş er idi,
Manas'ı Tanrı saklaya gör,
Kâfire sataşırsa
Gün nice olur?» deyip,
İçi kaynayıp şaşakaldı,
Çelik uçlu sırlı mızrağa
Boz yeleli Bakay dayanıp,
Kök tulparın başını çevirdi,
Alöökö gibi büyük hanın
Her halini gördüğünde
Şaşkın şaşkın durdu ya.
Yiğit de imiş, can da imiş,
Yiğidi Tanrı saklaya gör,
Yalnız bize değil, Alöökö

He was made a shield, it seems;
His standing hostage with the white tent
Befitted his burkan faith,
And slaughtering the teeming folk —
Their deeds befitted them.
Working grievous havoc on the Kırgız
Befitted him as well.
Should the moon be wrapped in darkness,
What will the night be like? — he thought;
He was a warrior tiger-born:
May Tanrı guard Manas —
If he provokes the kâfir,
What will the day be like?» he said,
His insides seethed, he stood amazed;
On his steel-tipped burnished lance
Grey-maned Bakay leaned,
He turned his grey tulpar's head about;
When of so great a khan as Alöökö
He beheld every aspect,
He stood there dazed and dazed again.
A warrior indeed, a soul indeed —
May Tanrı guard the warrior;
Not for us alone — Alöökö

Âleme yeter gücü varmış.
Yiğitliği pek çetinmiş,
Tırgoot'u, Kıtay'ı, Mançusu
Pehlivanları çokmuş.
Şaşıp kaldı Bakay han:
«Acep nasıl olacak?» deyip,
İçi allak bullak oldu şimdi.
Sözünü daha bitirmeden,
Şöyle böyle diyene dek,
Hunhar Manas önünde,
Ay damgalı altın tuğ alıp,

Peşine kırk çoroyu takıp,
Manas çıktı kabararak.
Akıl hayran, bölünüp,
Ayköl doğan hunharın
Amcası Bakay'a
Geliyordu görünüp,
Kırk çoronun hepsi,
Kırgıl başta, yaşlısı.

Dizgin çekip bakınca,
Yürük Manas aslanın
Böyle halini görmemişti,
Kara benekli kaplan
Saldıracakmış gibi gerilip,
Önüne düşüp almıştı,
Güdük boz yeleli aslan,
Hunharının yoldaşı
İki yanını gözleyip,
Dudağını burnunu yalayıp,
Hemen kapıp alacak gibi,
Aslan erin nökeri
Ardından nara salmıştı.
Çiltenlerin biri boz kaplan,
Hunhar erin nökeri
Sıkıca eşlik etmişti.
Alp karakuş - Zümrüdüanka
Hemen kapıp götürecek gibi,

Has strength enough for all the world.
His valor is exceeding stern,
His Tirgoot, his Kıtay, his Mançu —
Many are his pehlivans.
Bakay khan stood confounded:
«How, I wonder, will this end?» he said,
And now his heart was all in turmoil.
Before his words were finished,
Before he could say this or that,
At the head — Manas the bloodthirsty,
Bearing the moon-stamped golden standard,
With forty çoros in his train,
Manas came forth in swelling pride.
The mind stands awed, divided:
The falcon-born Ayköl, the bloodthirsty one,
Toward his uncle Bakay
Came onward into view,
And all the forty çoros,
Kırgıl first, the eldest of them.

Reining in and gazing,
Never had he seen swift Manas
The lion in such a state:
The black-spotted tiger,
Tensed as if about to spring,
Had taken place before him;
The bob-tailed, grey-maned lion,
Companion of his bloodthirsty lord,
Watching either flank of him,
Licking at its lips and muzzle,
As if to seize its prey that instant —
The lion-warrior's nöker —
Had roared out from behind him.
One of the çiltens, a grey tiger,
The bloodthirsty warrior's nöker,
Kept him close company.
The alp black-bird — the Zümrüdüanka,
As if to snatch him up that instant,

Gökten ayağını sarkıtmıştı.
Kırk çilten, Hızır İlyas'ı
Kırk bin ordu gibi görünüp,
Mızrağını salındırıp,
Kırıp geçirecekmiş gibi,
Dört bir yandan uzatmıştı,
Yalın Hızır evliya
Yular tutup durmuştu.
Koruyanları tam dokuz,
Koruyup aldığı demmiş,
Ev dolanıp gelinceye dek
Ev gibi kızıl söğüt bitip,
Yücelerden Tanrı yâr olup,
Şay Ata ile Hızır el ele,
Kula atını hoplatıp
On iki çoro yedekleyip,
Deve kadar altın tahtı
Aybanboz'a yükletip,
Hızır değmiş şahbazın
Alöökö şöyle dursun, âlemi
Altüst edecek gücü var.
Dört bir yandan bakılsa,
Kıymetli Manas şahbazın
Çetinlik hali görünür,

Had let its talons dangle from the sky.
The forty çiltens, Hızır İlyas,
Appearing like a host of forty thousand,
Brandishing their lances,
As if poised to smash and slaughter,
Had stretched them out from all four sides;
Hızır the pure, the saint,
Stood holding fast the halter.
His guardians were nine in all —
It was the hour, it seems, of their guarding:
In the time one walks around a house,
A red willow big as a house sprang up,
From on high Tanrı was his friend,
Şay Ata and Hızır hand in hand,
Making his dun horse bound,
Leading twelve çoros in file,
A golden throne huge as a camel
Loaded on Aybanboz —
The şahbaz touched by Hızır
Has strength — let Alöökö be — to turn
The whole world upside down.
Gazed at from all four sides,
Precious Manas the şahbaz
Shows his aspect of sternness.

Eren de imiş, şir de imiş
Şahbaz boz yeleli varken
Alöökö şöyle dursun, âlemi
Alacak çağı var.
Hızırlı böyle kim gezmiş,
Alöökö şöyle dursun, âleme
Arslan Manas boz yelelin
Salacağı büyük velvele.
Altındaki Akkula
Allah'ın verdiği maldır,
Üstündeki Manas han
Bunca büyük âlemi
Çekip çevirecek canmış.
Nişanı açık görünüp,

An eren indeed, a şir indeed —
While the grey-maned şahbaz lives,
Let Alöökö be — the whole world
Is his in time to take.
Who ever rode so companioned by Hızır?
Let Alöökö be — upon the world
The lion Manas, the grey-maned one,
Shall loose a mighty tumult.
Akkula beneath him
Is a steed that Allah gave,
Manas khan upon his back
Is a soul, it seems, to steer and sway
All this great wide world.
His sign shows clear to see:

«Böyle yiğit olup kim gezmiş?»
Boşuna korkup durmuşum,
Karşı çıkana bu Manas

Salarmış büyük velvele.
Kaynayıp duran Kıtay'a
Saldırıp bir göreyim,
Hunharının kendisine
Arka olup vereyim.
Bir yolunu bulayım,
Usulüyle vuruşup,
Canım Manas'ı koruyayım.
Aslanım Manas dururken,
Kıtay değil, çağların
Hanlığını çekip alayım,
Kâfir dinli benzer Alöökö,
Bir tutuşup kalayım, -

Deyip, işte böyle, ulu Bakay
Manas'ı görüp sevinip,
Bahadır aslana şunu dedi:
«Yortarsan yolun açıkmış,
Yitiğin yola konmuş,
Hızır değmiş şahbazım,
Kırışacak çağ geldi,
Herkesi aşan doğanım,
Ölüşecek dem geldi.
Yitiğin yola konmuş,
Yortarsan yolun açıkmış.
Kurumlanan hunharım,

Benim gördüğümü gördün mü,
Benim bildiğimi bildin mi?
Boşa yaratılmamış doğanım,
Dileğini Tanrı vermiş,
Göz diktiğin düşman Alöökö
Karşına çıkıp gelmiş.
Benim gördüğümü gördün mü,
Benim sezdiğimi sezdin mi?

«Who ever rode, so great a warrior?
In vain I stood here fearing;
Upon whoever stands against him, this Manas
Would loose a mighty tumult.
Upon the seething Kıtay
Let me charge and try my hand,
To the bloodthirsty one himself
Let me give my backing and support.
Let me find some way,
Fighting with due art and order,
Let me guard my dear Manas.
While my lion Manas stands,
Not from the Kıtay only — let me wrest
The khanship of the ages;
Alöökö of the kâfir faith and like it —
Let me grapple with him once and hold!»
—
So saying, thus it was: great Bakay,
Rejoicing at the sight of Manas,
Spoke this to the bahadır lion:
«If you gallop, your road is open,
Your lost one is set upon the road,
My şahbaz touched by Hızır,
The hour has come to clash,
My falcon who surpasses all,
The moment has come to fight to the death.
Your lost one is set upon the road,
If you gallop, your road is open.
My proud bloodthirsty one,

Have you seen what I have seen,
Have you learned what I have learned?
My falcon not created in vain,
Tanrı has granted your desire:
The foe you fixed your eye on, Alöökö,
Has come forth to meet you.
Have you seen what I have seen,
Have you sensed what I have sensed?

Beecin'e dek kovalayacağın,
Direği altın çadırın,
Karşında rast geldi,
Er Alöökö bahadırın.
Dün, Cılgınduu koyağında,
Geniş Talas'ın boyunda,
Talas değil, niceyi
Un gibi öğütüp nice yerde

Koruyup alırım derdin.
Alöökö'ye rastlarsam
Şöyle böyle dedirtmeden,
Sömürüp yutarım derdin.
Kalabalığa girersen, toz işte,

Kırışacaksan, Kıtay işte!
Altay'dan beri göçtüğünde
Ayköl oldu şanın,
Alöökö'ye el atıp,
Arttı bahadır kavgan.
Alöökö han ermiş,
Derleyip aldığı askeri
Karıncadan çokmuş».
Bakay söyleyip dururken
Kırgıl başta, yaşlısı,
Haykırıp orduya dalmaya,
Yerinde duramaz oldu o an
Kırk çoronun hepsi,
Manas'a söyleyip dururken,
Akıl danışıp çoğaltırken,
Kaşalay'ın sırtından
Gözcüsü kaçıp gelmişti,
Han Alöökö bahadıra,
Gayreti tam kâfire
Haberi sert vermişti.
Aceleyle soluk soluğa,

Bekçilerini çiğneyip,
Pehlivanların hepsini

He whom you would chase to Beecin —
The tent with pole of gold
Has met you face to face:
Er Alöökö the bahadır's.
Yesterday, in the Cılgınduu hollow,
Along the broad Talas,
Not Talas only — many a one,
You said you'd grind like flour in many a place
And guard and keep your own.
Should I chance upon Alöökö,
You said, before he can say this or that,
I will strip him bare and swallow him.
If you would plunge into a throng — here is the dust!
If you would clash — here is the Kıtay!
When you migrated here from the Altay,
Your fame became Ayköl;
Laying hands on Alöökö,
Your bahadır's quarrel has grown.
Alöökö is a khan indeed:
The soldiers he has gathered
Are more numerous than ants.»
While Bakay was yet speaking,
Kırgıl first, the eldest of them,
Burned to charge yelling into the host;
That instant none could stand in place —
All the forty çoros;
While he was speaking to Manas,
Adding counsel upon counsel,
From the ridge of Kaşalay
His lookout came fleeing back,
To Khan Alöökö the bahadır,
To the kâfir full of zeal,
He brought the tidings harshly.
In haste and gasping breathless,

Trampling past his warders,
Scolding all the pehlivans,

«Hazırlanın!» diye paylayıp,
Altın direkli çadıra,
Haber verdi gözcüler
Alöökö gibi bahadıra.
«Er Alöökö, bahadır han,
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Uyusan, uyku kanmaz mı,
Yata yata böğür yorulmaz mı!
Çoñ-Beecin'e mektup uçur,
Mektup uçurursan tez uçur.
Derin kazılmış çukur geldi,
Kaynayan kara çile geldi.
Günün battığı yandan
Burcu burcu toz çıktı,
Toza dayanıp duramayıp,
Düşünsene, benden can çıktı.
Gök vaşak börkünü giymiş,
Kök tulpar soylu ata binmiş
Biri keşfe çıkmıştı,
Sırrınla gerçeğini
Sınayıp görüp almıştı.
O bakıp dururken,
Ok işlemez kaftan giymiş,
Ok yetişmez ata binmiş
Kırk bir can çıktı belden,
Haline bakıp durursam,
Kahrolası hunharın kendisiymiş,
Sarı izine ot koyup,
Yılmadan kovaladığı demmiş.
Sağ yanına kaçarsanız
Er kırılır, çöl gelir,
Sol yanına kaçarsanız
Kaçıp kurtulur yolu yok,
Kıstırılıp ölünür bel gelir.
Alöökö han, at hazırla,
Alengir yayı, sırlı oku
Göç üstünde görürüz,
Askerini tez hazırla!»

Crying «Make yourselves ready!»,
To the golden-poled tent
The lookouts brought the word
To the bahadır Alöökö:
«Er Alöökö, bahadır khan,
Have you seen what I have seen?
Have you learned what I have learned?
If you sleep, is sleep not sated?
Lying and lying, do the flanks not tire!
Speed a letter to Çoñ-Beecin,
If you speed a letter, speed it fast.
A pit deep-dug has come,
A boiling black torment has come.
From the quarter where the sun goes down
Dust rose up in curling plumes;
Unable to withstand that dust —
Think of it — my soul went out of me.
Wearing his cap of blue lynx fur,
Mounted on a steed of grey tulpar stock,
One had ridden out to scout,
Your secret and your truth
He had probed and seen and taken.
While he was watching still,
Clad in kaftans no arrow pierces,
Mounted on steeds no arrow overtakes,
Forty-one souls came up from the pass;
When I gaze upon their aspect —
It was the accursed bloodthirsty one himself,
Laying grass upon your yellow trail,
The hour of his tireless pursuit, it seems.
If you flee to the right hand,
Warriors fall, the desert comes;
If you flee to the left hand,
There is no road of safe escape —
Cornered you die: the pass comes.
Alöökö khan, make ready your horse!
The alengir bow, the burnished arrow
We shall see upon the march —
Make ready your soldiers fast!»

Haberci böyle dedikten sonra

Han Alöökö bahadırı,
Yanındaki Kutka hanına,
Haber saldı Alöökö
Pehlivanların hepsine.
Bin askeri çağıran
Alöökö'nün nişanı -
Fil derisinden davulu,
Kalınlığı dört kulaç,
Sesini duysan ırak kaç.
Telaşta çalar pehlivanı,
Şöyle böyle kulakların
Düpedüz yarılır perdesi.
Davul sıkıca dövüldü,
Yük hayvanı koşan, yük vuran
Deve devesine üşüştü.
Er Alöökö bahadıra
Telaş pek şiddetli göründü,
Kaynayıp duran koca kazan
Ocak yerine döküldü,
Kaldaylar ata davrandı,
Tırgoot, Mançu çığlık koparıp,
Her biri atına üşüştü.
Alöökö'nün yanında
Baş ulusu Tagılık,
Uğursuz kâfirden
Kaynaşıp duran nice ulu.
Borular, zurnalar çalınıp,
Gergedana altın yükletilip,
Paldır küldür pehlivanlar
Apar topar koşuşup,
Allak bullak çalkanıp,
Sıra sıra uzayıp yürüyüp,
Apar topar soluyup,
Zavallıların hepsi
Bindiği atını bulamayıp
Başka ata yapışıp,
Kavgaları fena kızışıp:

After the messenger spoke thus,

Khan Alöökö the bahadır,
To Kutka khan at his side,
Alöökö sent forth the word,
To all his pehlivans.
The signal of Alöökö
That summons a thousand soldiers —
His drum of elephant hide,
Four fathoms in its thickness:
Hear its voice and flee afar.
The pehlivan beats it in alarm,
And before you can say this or that,
The very drums of your ears are split.
The drum was pounded hard and fast,
The pack-beasts harnessed, loads slung on,
Camel jostled against camel.
To Er Alöökö the bahadır
The panic showed exceeding fierce,
The seething giant cauldron
Was spilled upon the hearth-place,
The Kaldays scrambled for their horses,
Tırgoot and Mançu burst out shrieking,
Each man rushed upon his mount.
At Alöökö's side —
His chief grandee Tagılık,
And of the ill-omened kâfir folk
Many a grandee swarming there.
Horns and zurnas sounding,
Gold loaded on the rhinoceros,
Clattering, crashing, the pehlivans
Rushing helter-skelter,
Churning in wild confusion,
Marching stretched out rank on rank,
Panting helter-skelter,
The wretches, every one,
Unable to find the horse he rode,
Clutching at another's horse,
Their quarrels flaring foully:

«Kendi atını bul da bin!» deyip,

Elin atına bineni
Yuvarlayıp çekiştiler,
Mızrak elde sallanıp,
Kalabalık, hoplaya zıplaya,

Altınını ardına alamayıp
Kimini iki kişi kaldırıp.
Kimisi gevezelenip:
«Altın kaldı, kaldı!» deyip,
Boş atını yedeğine alıp,
Çaresini bulamayıp şaşırıp,
Öteye beriye kaçışıp,
Girecek mezar bulamadan,
Kaçacak yer bulamadan,
Ağır kargaşa, büyük patırtı
Kopup gitti işte şimdi.
Karşıdan koptu bağırtı,
Yamaçtan çıktı kırk bir can:
«Manas!» diye uran çağırıp.
Haykırış kulak sağır edip,
Ak sancak tuğ olup,
Alöökö'nün cengi
Feryat figan çığlık olup,
Keskin çığlık, yavuz nara,
Kök tulparla ok gibi uçup,
Gökala flamalı tuğ alıp,

Boz yeleli Bakay amcan
Tam önünde görünüp.
Ardından bir bağırtı,
Dağ gibi Kula ata binip,
Kükreyip boz yeleli Manas han:
«Manas!» diye uran çağırıp,
Zırh kuşananı seksen dört,
Savurduğu yan kızıl alev.
Gökten inen Boz kise,
Boz kiseyi kuşanıp,

«Find your own horse and mount it!» they cried,
And him who mounted another's horse
They tumbled off and dragged about,
Lances swaying in their hands,
The multitude, hopping and leaping,

Unable to sling their gold behind them,
Some being hoisted up by two men,
Some of them jabbering on:
«The gold is left behind, left behind!»,
Taking their riderless horses in tow,
Finding no remedy, bewildered,
Fleeing this way and that,
Finding no grave to enter,
Finding no place to flee,
Grievous chaos, mighty uproar
Broke out — there and then.
From over against them burst a shout,
From the hillside came forty-one souls,
Crying «Manas!» as their war-cry.
The clamor deafening the ear,
The white banner made a standard,
Alöökö's battle
Became wail and lamentation and shriek,
Piercing shriek and savage roar,
Flying arrow-swift on the grey tulpar,
Bearing the standard with the blue-dappled pennant,
Your grey-maned uncle Bakay
Appeared before their very front.
Behind him came a shout:
Mounted on Kula huge as a mountain,
Roaring, the grey-maned Manas khan,
Crying «Manas!» as his war-cry,
Girt in armor — eighty-four,
The flame he hurled sideways red.
The Grey kise descended from the sky —
Girding on the Grey kise,

Altın direkli çadıra,
Alöökö gibi bahadıra
Manas girdi saldırıp.
Geçit yanından Acıbay
Haykırıp mızrak uzattı,
Keskin çığlık, yavuz nara,
Uğurlu Bakay amcan
Kiseyi sımsıkı kuşanıp,
Yeri kaplayan Mançu'ya
Yetişmişti saldırıp,
Manas'tan Bakay eksik değil,

Eksik kalacak er de değil.
Toprak uçup, toz kaynayıp,
Eren ölüp, göz parlayıp,
Karşı karşıya duruşup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Gümbür gümbür vuruşup,
Hüda'nın sevdiği hunhar aslan
Kıyamet saldığı yer orası.
İnişte er mızraklayıp,
Nicesini birden saplayıp,
Kula atını hoplatıp
Bir sağa bir sola koşturup,
Ulaştığı yeri ezip,
Yedigen'in Manas yere serip.
Erler dövüşmeden yatar mı,
Düşmana kaptırdık, deyip,
O günden bugüne,
Aksı oldu adı.
Karşı yanına bakarsan -
Keskin çığlık, yavuz nara,
Manas han'ın kırk kurdu
Kıtay'a saldı büyük velvele.
Kırk çoronun içinde
Kırgıl başta, yaşlısı,
Kırılıp, canı esirgemeden
Kırıştılar hepsi.
Yer ölçüşüp duruşup,

Upon the golden-poled tent,
Upon the bahadır Alöökö,
Manas charged in attacking.
From beside the pass, Acıbay
Yelled and thrust his lance,
Piercing shriek and savage roar,
Your blessed uncle Bakay,
Girding the kise fast and tight,
Upon the Mançu covering the earth
Had fallen in attack —
Bakay is no less than Manas,

Nor a warrior who will fall short.
Earth flying, dust boiling up,
Erens dying, eyes flashing,
Standing man to man opposed,
Firing muskets, drawing bows,
Clashing with thunderous din —
The bloodthirsty lion whom Hüda loves,
That is the place he loosed his doomsday.
Lancing warriors on the downslope,
Skewering many at a single stroke,
Making his Kula horse bound,
Galloping now right, now left,
Crushing whatever place he reached,
Manas of the Yedigen laid them low.
Can warriors lie still and not fight,
Saying: we let the foe take it from us?
From that day unto this,
Its name has been Aksı.
If you look to the other side —
Piercing shriek and savage roar,
The forty wolves of Manas khan
Loosed a mighty tumult on the Kıtay.
Among the forty çoros,
Kırgıl first, the eldest of them,
Falling, unsparing of their lives,
They clashed, every one.
Standing to measure ground —

Bahadırın töresi böyledir,
Teke tek vuruşup,
Yiğitlerin var iken
Yüzleşmesi böyledir.
Ovayı nişan koyup
Sağlam meydana çıkışıp,
Yüzleştiğini birbiri
Mızrak ile deviriştiler,
Tekine dayanamayıp,
Keskin çığlık, yavuz nara,
Toplu akını saldı şimdi.
Han Manas, Bakay, Acıbay'a
Alöökö'nün çok ordusu
Basıp çullandı şimdi.
Tanrı yüzünü göstermesin,

Such is the bahadır's custom,
Striking one against one:
While there are warriors,
Such is the way they meet face to face.
Marking the plain as their target,
Coming out to the firm field,
Each man the one he faced
They toppled with the lance;
Unable to withstand a single one —
Piercing shriek and savage roar —
He loosed the massed assault now.
On Khan Manas, Bakay, Acıbay
Alöökö's numerous host
Came pressing down in swarms now.
May Tanrı never show its face —

Dağ boğazı göçmüş gibi,
Mızrak döşte takırdayıp,
Ay balta başta şakırdayıp,
Sancak elde dalgalanıp,
Kılıç başta parıldayıp,
Toplu akına girince,
Aşikâre savaş olunca,
Mızrak değen erenler
Kenara çekilip bezdiler,
Kaçmayanı kaçanını,
Mızrak ile çakıştılar,
Baksan göze ilişmez,
Kum-Arık'ın geniş ovası
Hangisi olduğu bilinmez,
Toprak uçup, toz basıp,
Küheylanların hepsi
Toza sarınıp yaslanıp,
Savaşın hali şöyleydi,
Küheylanların başları
Kıpkızıl kana bulanıp,
Arttı büyüdü şanı,
Alöökö'yü aldığında Arslan
Manas beyin

As if a mountain gorge had caved,
Lances rattling on breasts,
Moon-axes clattering on heads,
Banners waving in hands,
Swords flashing over heads,
When they joined the massed assault,
When open battle came,
The erens struck by lances
Drew aside, worn sick of it;
Those who fled not, and those who fled,
They pinned together with the lance;
Look — the eye cannot fix on them,
The broad plain of Kum-Arık —
None can tell which man is which,
Earth flying, dust pressing down,
And all the coursers,
Wrapped in dust and leaning,
Such was the state of the battle,
The heads of the coursers
Smeared with crimson blood,
His fame increased and swelled:
When the Lion took Alöökö,
Manas the bey's

Kavgası çetin oldu.
İnsan ölüp, dere dolup,
Ulu Bakay ihtiyar
Kımıldamadan durmuştu,
Tuğu tutan el olup,
Argın han'ın Acıbay'ı
Geçidi kesip mızraklaşıp,
Iraman'ın Irçı oğlu,
Koca kalpaklı er Şuutu,
Eli güçlü Bayçoro:
«Kaçacak yanı hangisi?» deyip,
Kañgay yanını kesmişti,
Onlardan başka çorolar
Haykırıp mızrak salmıştı,
Kırışıp kalmıştı.
Kaplan Manas, boz yeleli şir,
Gayreti kuşanan yaman er,
Yiğitlerin aldığı beş nişanı,
Beş altı yere dikip,

Struggle was stern indeed.
Men dying, the ravine filling,
Great Bakay the elder
Had stood unmoving there,
Become the hand that held the standard;
Argın khan's Acıbay
Cut off the pass, trading lances;
Iraman's son Irçı,
Er Şuutu of the great kalpak,
Strong-armed Bayçoro:
«Which way will they flee?» they said,
And cut off the Kañgay side;
The çoros other than these
Yelled and hurled their lances,
Locked fast in the melee.
Tiger Manas, the grey-maned şir,
Fierce warrior girded with zeal,
The five standards the warriors took
He planted in five or six places,

Yiğit Manas, er boz yeleli
Yöneldiği yanı yere serip,
Asillerin verdiği her nişanı,
Her bir yere dikip,
Sürüp gider aslanlar
Alöökö ordusunu serip,
Kahırlanıp hamle edip,
Hunharın yüzünü görünce
Alöökö'nün kalabalık ordusu
Toplu halde kaçıp gider.
Yandan çıktı Acıbay,
Saldırınca geri dönmeyen,
Hunharının kırk çorosu,
Ustalığı bir hayli.
Evliya soylu Bakay han,
Her meşayihin nişanını
Duyan Bakay değil mi,
Kavga dileyip, çekişme arayıp
Çıkan Bakay değil mi.

Valiant Manas, the grey-maned warrior,
Laying low whatever side he turned to,
Every standard the nobles gave
He planted place by place;
Onward drive the lions,
Strewing Alöökö's host,
Charging on in wrath;
When they saw the bloodthirsty one's face,
Alöökö's teeming host
Fled away in one whole mass.
From the flank came out Acıbay —
Who, once charging, never turns —
The bloodthirsty one's forty çoros,
Great indeed is their craft.
Bakay khan of saintly stock —
Is it not Bakay who has heard
The sign of every meşayih,
Is it not Bakay who goes forth
Craving quarrel, seeking strife?

Azgın gelen düşmanı
Ufalayıp kum eden,
Kırk urgan boyu zindana
Tıkan Bakay değil mi.
Bakay'ın halin sorarsan -
Erenlerin öncüsü,
Hunhar Manas aslanının
Arka edindiği ustası.
Bakay'ın halini sorarsan,
Ok geçmez iç zırhını
Giyen Bakay değil mi,
Beyini, aslanını bulamayıp,
Yeryüzünün dört bucağını
Dört dolanıp gezerek,
Yürüyen Bakay değil mi.
Hani dün Bakay amcası
Çarpmaya dağ bulamayıp,
Vuruşmaya düşman bulamayıp,
Kara devi kuşatmıştı.
Boz yeleli Bakay amcası
Gök devi de birlikte haklamıştı.
Yerin çoğunu paralayıp,
Çoyun alp denen bir alp çıkmış,

Is it not Bakay who grinds
The raging oncoming foe to sand,
Who crams him down a dungeon
Forty lasso-lengths deep?
If you ask after Bakay —
The vanguard of the erens,
The master whom the bloodthirsty
Lion Manas makes his backing.
If you ask after Bakay's estate:
Is it not Bakay who wears
The under-mail no arrow pierces,
Is it not Bakay who, failing to find
His bey, his lion, walked
The four corners of the earth,
Wandering four times around?
Why, yesterday his uncle Bakay,
Finding no mountain to strike against,
Finding no enemy to fight,
Had besieged the black giant.
His grey-maned uncle Bakay
Had finished off the grey giant too.
Tearing up the greater part of the earth,
An alp called Çoyun alp came forth,

Bu tükenmez dünyadan
Türlü türlü halk çıkmış.
«Yeryüzünü tek başıma alırım» deyip,
Kara deccal Çoyun alp
Ağır kahrını saldığında,
İnsanı ve hayvanı,
Yeryüzündeki canları
Komadan kırıp dururken,
«Suç kimde?» demeden,
Rast geleni Çoyun alp,
Komadan kırıp geçirmişti.
Adı duyulup âleme,

Heybeti yayılıp herkese,
Kendi bildiğini o kâfir

Out of this unending world
Peoples of every kind have come.
Saying, «I will take the earth alone,»
The black deccal, Çoyun alp,
When he loosed his grievous wrath,
Man and beast alike,
The living souls upon the earth,
While he slew them, sparing none,
Never asking, «Whose is the guilt?»,
Whomever he met, Çoyun alp
Cut down without exception.
When his name was heard through all the world,
His terror spread to every soul,
When that kâfir did

Yapar olduğunda,
Rastladığı canların hepsini
Kırar olduğunda,
Bahadırından, erinden,
Bakay han'ın aslanından,
Ulemadan duyulup,
Bilgelerden bilinip,
Çelikten mızrak yapılıp,
Kulak duyan, göz gören
Alpların hepsi derlenip,
Yer altından seksen alp,
Yer üstünden doksan alp,
İkisi ortaya aldığında,
Çoyun alp'a büyük cengi
Halk derlenip saldığında,
Kul soyundan olmayan Çoyun alp
Kıyameti, müşkülü katmerleyip,
Salar olduğunda,
Sataşan alpı paralayıp,
Alt eder olduğunda,
Bay oğlu Bakay han,
Ağzını balla çalkalayan,
Gök vaşak börkü giyen,
Gökala kalkan oynatan,
Bahadır Bakay varmıştı,
Oraya varış sebebi -
Manas'ı arıyordu.
Yerin dibi - Celpiniş,

Whatever his own will decreed,
When all the souls he chanced upon
He slaughtered as he pleased,
From the bahadırs, from the warriors,
From Bakay khan's lion,
Heard among the ulema,
Known among the sages,
Lances forged of steel,
All the alps whose ears could hear,
Whose eyes could see, assembled:
From beneath the earth eighty alps,
From above the earth ninety alps,
When the two hosts hemmed him in,
When the people, gathered, loosed
Great battle on Çoyun alp,
Çoyun alp, of no slave's stock,
When he heaped up doomsday and torment
Doubled and redoubled, loosing them,
When he tore apart the alp who crossed him
And overcame him utterly,
Bakay khan, the bay's son,
Who rinses his mouth with honey,
Who wears the cap of blue lynx fur,
Who wields the blue-dappled shield,
Bahadır Bakay had gone there;
The reason for his going there —
He was searching for Manas.
The bottom of the earth — Celpiniş,

Celpiniş'in beri yanı,
Yel çıkan yamaçta
Doksan alp ile seksen alp -
Yüzleştiği Çoyun alp,
Kızıl kana bulanıp,
Kırgın olan yerinde,
Arslan Bakay o zaman
Çoyun alp gibi kâfire
Bol bol ok yağdırmıştı,
Seksen alp ile doksan alpı -

On the hither side of Celpiniş,
On the slope where the wind rises,
The ninety alps and eighty alps —
Çoyun alp whom they had faced,
Smeared with crimson blood,
On the ground of that slaughter,
The lion Bakay at that time
On a kâfir like Çoyun alp
Had rained down arrows in abundance;
The eighty alps and ninety alps —

Çoyun alp'ın elinden
Kurtarıp almıştı.
Kurtarıp alırken
O Çoyun alp kâfirle
At sürüp çarpışmayan yok,

Yarılmadık şakak yok,
Yüz yüze geldiklerinde
Bela imiş Çoyun alp,
Mızrak kırılıp çatırdayıp,
Çalıp geçtiği yerinden
Kan dökülüp şarıldayıp,
Yedi gün dinmeden vuruşup,
Kalan Bakay değil mi,
Çoyun alp'ın Ker atını
Ezip paralayıp,
Mızraklayan Bakay değil mi.
Kuvveti tam kâfiri,
Han Çoyun alp bahadırı
Kırk urgan boyu zindana
Salan Bakay değil mi.
Alpları, devleri,
Her biri bir başka,
Her bir yerin sahiplerini
Çoyun'dan ayırıp
Alan Bakay değil mi.
Faydası değip Bakay er,
Yer üstünde seksen alp,
Yer altında doksan alp,
Hepsinden birden dua alıp,
Bahadır Bakay adını alıp,
Gelen Bakay değil mi.
Mızrağı çevirip uzattığında

Usta Bakay değil mi,
Bahadır Manas'ın sırdaşı
Bilge Bakay değil mi,
Çoyun'u zebun edip
Gelen Bakay değil mi,

Out of Çoyun alp's hand
He had rescued and delivered.
While rescuing them,
With that kâfir Çoyun alp
There was none who did not charge on horseback,
No temple was left unsplit;
When they came face to face,
A calamity was Çoyun alp,
Lances snapping with a crack,
And from wherever his stroke passed
Blood poured out in gushing streams;
Fighting seven days unceasing,
Is it not Bakay who endured,
Is it not Bakay who crushed and mangled
Çoyun alp's bay steed Ker
And ran him through with the lance?
The kâfir full of might,
Khan Çoyun alp the bahadır —
Is it not Bakay who cast him
Down a dungeon forty lasso-lengths deep?
The alps, the giants,
Each one of a different kind,
The masters of every land —
Is it not Bakay who parted them
From Çoyun and took them free?
His boon bestowed, the warrior Bakay,
From the eighty alps above the earth,
From the ninety alps beneath the earth,
Receiving the blessing of them all at once,
Taking the name Bahadır Bakay —
Is it not Bakay who came?
When he wheels and thrusts the lance,

Is it not Bakay the master,
The confidant of bahadır Manas —
Is it not Bakay the sage,
Is it not Bakay who came
Having brought Çoyun to abjection,

Tanrı sürüp Manas'a
Gelen Bakay değil mi.
Bakay'ın hali böyledir -
Mızrakçılar içinde pek
Ustalığı dahi var,
Çare bulucu bilge,
Yamanlığı dahi var.
Hem bilgiç, hem de er,
Er Alöökö bahadıra
Şimdi Bakay amcanın
El attığı yer orası.
Kararan tozda aziz baş,
Bu kavganın içinde
Acıbay, Bakay, aslan Manas -
Bu üçü iç içe.
Sarsıp mızrak uzatıp,
Nöbetleşe vuruşup,
Manas saplayıp geçmişti,
Acıbay başını kesmişti,
Bakay saplayıp geçip gider,
Manas başını kesip gider.
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayana dek
Kırgını kızgın başlattı,
Alöökö'nün çok ordusunu
Arslan Manas, Acıbay,
Kurt yollu kırk bahadır
Tümden kırıp bıraktı.
Kaldaylarını yakalamıştı,
Kürk cübbe giyen güçlüsünü,
Taş kuşanmış seçkinini
Hiç komadan paralayıp,
Tümden kırıp bırakmıştı.
Kahrı şiddetli başlatmıştı.
Bırakmadan çok ordusunu
Hepsini kırıp bırakmıştı.
Bırakmayışının sebebi -

Kavgayı fena kızıştırmışlardı,

Is it not Bakay who came,
Driven by Tanrı to Manas?
Such is Bakay's estate —
Among the lancers he possesses
Mastery beyond compare,
A sage who finds the remedy,
He has his ferocity as well.
Both a knower and a warrior —
Upon Er Alöökö the bahadır,
Now, is the very place
Your uncle Bakay laid his hand.
Dear heads in the blackening dust,
Within this struggle
Acıbay, Bakay, the lion Manas —
These three interlocked as one.
Shaking, thrusting out the lance,
Striking turn and turn about,
Manas ran him through and passed,
Acıbay struck off his head,
Bakay runs one through and passes,
Manas goes cutting off his head.
Before one could say this or that,
In the blinking of an eye
He began the slaughter blazing hot:
Alöökö's numerous host
The lion Manas, Acıbay,
The forty wolf-road bahadırs
Cut down and left entire.
He had seized his Kaldays,
His strong ones robed in fur-lined coats,
His chosen ones girt with stone,
Tearing them apart, sparing none,
He had cut them down and left them all.
He had begun his wrath in fury.
Not releasing his numerous host,
He had cut down and left them all.
The reason he did not release them —

They had stoked the quarrel foully,

Can esirgemeden vuruşmuşlardı.
Ganimet aldığı altınını
Arslan Manas o zaman
Ganimet edip saçmıştı.
Er Alöökö bahadırın
Tepesine bastığı yer,
Adı durur şimdi de,
Dört tür malını saçtığı yer.
Kaşalay'ın derin koyağında,
Kum-Arık ırmağı boyunda,
Görülmedik işler ettirip,
Becerikliymiş Alöökö,
Önü açık ipekli giymişti,
Yel gibi yorgaya binmişti.
(Altmış Mançu, kırk bey
Almıştı yanına.)
Ganimet aldığı altını
Boz kıra saçmıştı.
Büyücüsü günü büyüleyip,
Becerikliymiş Alöökö,
Beecin'e doğru kaçmıştı.
Hunhar Manas'ın saldırdığı
Büyük kavgaya baksana.
Kopanı ulayan,
Saçılanı derleyen,
Bilge Bakay amcasının
Her hizmetine baksana.
Alöökö'ye girerken,
Naralarla dalarken:
«İşimiz ters gider, deyip,
Hırsından tutuşan Alöökö
Kazara kaçıp gider», deyip,
Manas han'ın kırk kurdunu
Düşmana dalmadan önce
Toplu derleyip almıştı,
Geçit düzenine dizmişti.
Kara tüfek çat etse
Kaçmayan erenlerden
Almıştı er Bakay,

Had fought unsparing of their lives.
The gold he took as plunder
The lion Manas at that time
Made spoil and scattered wide.
The place where Er Alöökö
The bahadır was trampled down —
Its name endures even now:
The place he scattered his four kinds of stock.
In the deep hollow of Kaşalay,
Along the Kum-Arık river,
Working deeds never seen before,
Cunning indeed was Alöökö:
He had donned silk open at the front,
Had mounted an ambler swift as wind.
(Sixty Mançu, forty beys
He had taken at his side.)
The gold he had taken as plunder
He scattered on the grey steppe.
His sorcerer bewitched the day,
Cunning indeed was Alöökö —
He had fled away toward Beecin.
Behold the great struggle
That bloodthirsty Manas launched!
He who splices what is snapped,
Who gathers what is scattered —
Behold each service rendered
By his sage uncle Bakay!
When closing on Alöökö,
When plunging in with battle-roars:
«Our work may go awry,» he said,
«Alöökö, aflame with fury,
May by some chance flee away,» he said,
And Manas khan's forty wolves,
Before they plunged upon the foe,
He had gathered in a body,
Had drawn them up in pass-array.
From erens who flee not
Though the black musket cracks,
Er Bakay had chosen them;

Yavuz tüfek çat etse
Ürkmeyen yiğitlerden

From warriors who startle not
Though the savage musket cracks,

Bulmuştu ulu Bakay.
Akıl yorup çekip çeviren,
Kaçıp gideceği yoluna,
Dıñşañ-Talaa boyuna
On iki çoro göndermişti.
On iki çoro o zaman
Buyruk alıp yolu kesmişti,
Arslan Bakay amcanın
Aklı üstün çıkmıştı.
O kestiği yolda,
O günden bugüne
On iki çoro adı var,
On ikisi hepten
Oyrot'u bozacak kudretli.
O çoroların adları:
Küldür ile Çalıbay,
Serek, Şuutu bu ikisi,
Tölgöçü ile Irçı oğlu,
Bayçoro ile Boz oğlu,
Uzgören Dañgıl'ı,
Mızrakçıların özü -
On iki çoro öne geçmişti.
Er Alöökö bahadırın
Önüne çıkıp o zaman
On iki çoro yolu kesmişti.
Allak bullak yer sisinde
Tozu gördü on iki.
Can havliyle durmadan,
Hızla kaçan bir bölük,
Canları gördü on iki.
Küldür ile Çalıbay
Gözcü yerinden bakıp durmuştu,
Geri kalan on kurt
Haykırıp mızrak uzatmıştı.
Onu yola çıktığında,
Yaman imiş Alöökö,

Great Bakay had found them.
Straining his wits, ordering all,
Onto the road of his flight,
Along the Dıñşañ-Talaa,
He had sent twelve çoros.
The twelve çoros at that time
Took the command and cut the road:
Your lion uncle Bakay's
Wisdom had proved supreme.
On that road he cut,
From that day unto this,
The name Twelve Çoros endures —
The twelve of them together
Mighty enough to rout the Oyrot.
The names of those çoros:
Küldür and Çalıbay,
Serek and Şuutu, these two,
Tölgöçü and Irçı's son,
Bayçoro and Boz's son,
Far-seeing Dañgıl —
The very core of lancers —
The twelve çoros had gone ahead.
Before Er Alöökö the bahadır
Coming out at that time,
The twelve çoros cut the road.
In the churning ground-mist
The twelve beheld the dust.
Never pausing, in mortal dread,
A company fleeing at full speed —
The twelve beheld those souls.
Küldür and Çalıbay
Kept watching from the lookout post,
The remaining ten wolves
Yelled and thrust their lances.
When the ten came out upon the road,
Ferocious indeed was Alöökö,

Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Karşı karşıya duruşup,
Ustalığın hali böyledir,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çatır vuruşup,

Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
Standing man to man opposed —
Such is the state of mastery —
Firing muskets, drawing bows,
Clashing with crack on crack,

Tüfek değen küme küme düşüp,
Eceli yeten okla uçup,

Mızrak ucuna dayanamayıp
Kalın kaftanlar lime lime oldu,
Kazan gibi püsküller
Mızrak ucunda koparıldı.
On iki çoro, hepsi seçkin,
Yiğitliği herkesten başka,
Boş söz söylenmez,
Âlemi bozacak kurtlar,
Arslan Manas'ın nökeri,
Bol bol ok yağdırmıştı,
Alöökö'yü kaçırmadan,
Tam altı gün oluncaya dek
Yolunu kesip durmuştu.
Şahbaz Manas kaplan
Kırgını kızgın başlatmıştı,
Alöökö'nün altın yüklü sayısız ordusunu
Tümden kırıp bırakmıştı.
Erenlerini boğazlamıştı,
O altının yanına,
Kapıp kaçırılır diye,
Kırk çoroyu koymuştu.
Acıbay, Bakay iki eri
Yoldaş edinip almıştı,
Arslan bey o zaman,
Han Alöökö bahadırın
Kaçtığı ize düşmüştü.
Acıbay'ın Kartkürön'ü,
Han Manas'ın Akkula'sı,
Bakay han'ın Kök tulpar'ı,

Those the musket struck fell in heaps,
Those whose hour had come flew off with the arrow,
Unable to withstand the lance-point,
Thick kaftans were torn to ribbons,
Tassels big as cauldrons
Were ripped away on lance-points.
The twelve çoros, chosen every one,
Their valor set apart from all men's,
No idle word is spoken —
Wolves fit to rout the world,
The lion Manas's nökers,
Had rained down arrows in abundance;
Not letting Alöökö escape,
Until a full six days had passed
They stood and barred his road.
The şahbaz Manas, the tiger,
Had begun the slaughter blazing hot:
Alöökö's countless gold-laden host
He had cut down and left entire.
He had slaughtered his erens;
Beside that gold,
Lest it be snatched and carried off,
He had posted the forty çoros.
Acıbay and Bakay, those two warriors,
He had taken as companions;
The lion bey at that time
Had set out upon the trail
Where Khan Alöökö the bahadır fled.
Acıbay's Kartkürön,
Khan Manas's Akkula,
Bakay khan's Grey tulpar —

Üç küheylan yarışıp,
Ağız ağıza kapışıp,
Coşturup silkindirip,
Soluk soluğa şahlandırıp,
Şahbazların huyu bu,
Kıtay'a saldığı bozgun,
Soluyup üçü yarışıp,
Üzengileri tokuşup,
İnişe girdiğinde
Kök tulpar boynunca öne geçer,
Engebeli inişli yer gelse

Three coursers racing,
Locked in strife muzzle to muzzle,
Surging, shaking out their manes,
Rearing high and panting hard —
Such is the way of şahbazs;
The rout he loosed upon the Kıtay:
The three raced panting on,
Their stirrups knocking together;
When they entered a downslope,
The Grey tulpar led by a neck's length,
Where broken, falling ground came on,

Akkula boyunca öne geçer,
Boz kıra geldiğinde
Kartküröñ dilediğince öne geçer.
Eren Bakay, han Manas
Hesapsızca coştular,
Engin sarı ovaya
Şimdi boz yeleli ulaştı.
Ovanın hali böyledir:
Koparıp yenecek otu yok,
Damlacık kadar suyu yok.
Yer görünmez, bağlanmış,
Yerin yüzü görünmeden
Yer sisi inip dolanmış.
Baksan göze ilişmez,
Yerin yüzü koyu sis,
Hangisi olduğu bilinmez,
Yerden pus ayrılmaz,
Dağ başı düğme kadar bile görünmez,

Akkula led by a body's length,
When they came onto the grey steppe,
Kartküröñ led as far as he pleased.
The eren Bakay, khan Manas
Surged onward beyond measure,
And to the vast yellow plain
Now the grey-maned one has come.
Such is the condition of that plain:
No grass to pluck and eat,
Not a droplet's worth of water.
The ground unseen, bound fast,
The face of the earth unseen,
Ground-mist had sunk and coiled about.
Look — the eye cannot fix on it,
The face of the earth thick fog,
None can tell which thing is which,
The haze parts not from the ground,
Not even a button's worth of mountain-top shows;

Engebeli öte yanı,
Ak-Özön ovası beri yanı,
Oraya girip vardığında
Öte yanı bağırtı,
Bağırtıyı dinlese,
«Manas!» diye uran çağırır,
Beri yanında bağırtı,
Duyup dikkatle baksa,

The broken land on the far side,
The Ak-Özön plain on the hither side —
When he entered and arrived there,
On the far side, a shouting;
If one listened to the shouting:
«Manas!» rings out the war-cry;
On the hither side, a shouting;
If one heard and looked with care:

«Kakan!» diye uran çağırır,
Önden giden on iki yaman,
Bahadırlığı bambaşka,
Öne geçtiği demmiş.
İki yana kaçırmadan,
Er Alöökö bahadırı
On iki şahbaz, er Şuutu
Yolunu kestiği demmiş.
Kakançın'ın Beecin'ine
Çelik kapı, ulu darvaza,
Kıtayların Alöökö'sü
Bakılsa çetin ermiş,
Toplu saldırıp, çığlık kopup,
On ikisini kırıp,
Ezip geçecek olmuştu.
Hırsından tutuşan Alöökö

«Kakan!» rings out the war-cry.
The twelve terrors gone before,
Their bahadır-hood set apart from all,
It was the hour they took the lead.
Letting him slip to neither side,
Er Alöökö the bahadır —
The twelve şahbazs, er Şuutu,
It was the hour they cut his road.
To the Beecin of Kakançın —
Steel gate and mighty darvaza —
The Alöökö of the Kıtays,
Regarded well, was stern indeed:
Charging massed, a shriek bursting forth,
He had been at the point of smashing
The twelve and grinding through them.
Alöökö, aflame with fury,

Dört yana dağılıp kurtulup,
Kaçacak olmuştu.
Tam da böyle dururken
Akkula'nın sağrısına bir vurup,
Arslan bey o zaman
«Manas!» uranını bir salıp,
Hunhar Manas yetiştiğinde
Yan tarafı bağırtı,
Yine yetişti er Bakay,
«Manas!» diye uran çağırıp.
Yamaç yanı bağırtı,
Şahbaz Acı, boz yelelin,
Kartkürön ile oynatıp,
Rast geleni yere serip,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Ön yandan çorolar
«Manas!» diye nara saldı.
Ne denli bahadır olsa da
Bakıp duran Alöökö'nün
Çaresi artık tükendi,
Komadan kırgın saldı şimdi,
İki ortaya aldı şimdi.

Scattering to the four quarters,
Had been at the point of fleeing free.
While things stood even so,
Striking Akkula once on the croup,
The lion bey at that time
Loosing once the war-cry «Manas!»,
When the bloodthirsty Manas caught up,
On the flank a shouting rose;
Er Bakay caught up in turn,
Crying «Manas!» as his war-cry.
On the hillside a shouting rose:
The şahbaz Acı, the grey-maned one's man,
Making Kartkürön dance beneath him,
Laying low whomever he met,
Crying «Manas!» as his war-cry;
From the front the çoros
Roared out «Manas!» as their cry.
However great a bahadır he was,
For Alöökö looking on
All remedy now was spent;
He loosed the slaughter, sparing none, now,
Hemmed him in between two hosts now.

Kalday'ıyla Alöökö
Atından inip kaldı şimdi.
Dizleri bükülüp,
Yenildiğinde Kıtay'ın
Âdeti buymuş meğer,
Han Manas'ın önünde
Gelin gibi diz vurup.
Alöökö ele düştükten sonra,
O bildiğin Manas bahadırın
Eziyeti fena başlattı.
Yanındaki Mançusunu,
Caysañlarını, beyini,
El yöneten ne varsa
Tümden kılıçtan geçirdi.
Kara dilini biledi,
Han, öldürme beni, deyip,
Kurnazmış Alöökö,
Şöylece söyleyip şakıdı:
«Aferin, Manas, er boz yeleli,
Aslan olduğun gerçekmiş,

With his Kalday, Alöökö
Got down from his horse and stayed now.
His knees bending under him —
When the Kıtay is beaten,
Such, it seems, is his custom —
Before Khan Manas
He knelt down like a bride.
After Alöökö fell captive,
That Manas bahadır whom you know
Began his torment foully:
The Mançu at his side,
His caysañs and his bey,
All who governed the land
He put entire to the sword.
He whetted his black tongue:
«Khan, do not kill me,» he said —
Cunning was Alöökö —
And thus he spoke and warbled:
«Bravo, Manas, grey-maned warrior,
That you are a lion is proven true,

Üstün bahadır, kan içen
Er olduğun gerçekmiş.
Doğrusu Manas, boz yelelim,
Geniş Altay'da doğup,
Aslan olduğun bilinmişti.
Şanını duyduğunda
Kakançın'ın hanları
Baştan başa yanmıştı.
Sen doğdu dendiğinde
Eğe kemiğim hop etmişti,
Bağırsaklarım silkinip titremişti.
Er Esenkan domuzun
Ahmaklığını gördün mü,
Manas doğmuş, boz yeleliyi

Çoktan yakaladım, deyip,
Kırk urgan boyu zindana
Götürüp attım, deyip,

Supreme bahadır, drinker of blood,
That you are a warrior is proven true.
In truth, Manas, my grey-maned one,
Born in the broad Altay,
That you were a lion was well known.
When they heard your fame,
The khans of Kakançın
Burned from end to end.
When it was said that you were born,
My rib-bones leapt within me,
My bowels shook and trembled.
Have you seen the folly
Of that boar Er Esenkan?
Saying: Manas is born — the grey-maned one
I captured long ago,
Saying: I carried him off and cast him
Down a dungeon forty lasso-lengths deep —

Uğursuz Mançu'nun
Yalan söylediğine ne deyim,
Hunharım Manas, gelmişsin,
Eline düşmüş tavşanım.
Kırgın salıp durmuşsun,
Haber bilmeden, söz duymadan,
Han Manas gelir, diye duymadan,

Şanını bilmeden çok gezdim.
Ben ak evli rehin dururken,
Buruta haraç salıp
Acımadan alıp yedim durdum.
Kadınlarından aldım hünerlini,
Haraç diye ben aldım,
Bembeyaz güzel kızını.
Dinle, Manas, bu sözümü,
Çoktan ödemişim ben
Bu dünyalık bedelimi.
Bahadırını hedef aldım,
Yılan ile vuruşup,
Tümünü yok edip,
Margalañ şehrini ele geçirdim.
Burut, senin yurdunda
Ak evli duran han idim,

Güç kuvvetim o zaman
Süleyman kadar var idi.

What shall I say to the lies
The ill-omened Mançu told?
My bloodthirsty Manas, you have come,
I am the hare fallen into your hand.
You have stood dealing slaughter;
Knowing no tidings, hearing no word,
Not hearing that Khan Manas would come,
Not knowing your fame, I roamed far.
While I stood hostage with my white tent,
Levying tribute on the Burut,
I took and ate without pity, on and on.
Of their women I took the skillful,
I took her, calling it tribute —
Their fair white beauty of a daughter.
Listen, Manas, to this my word:
Long ago I paid in full
My price for this world's goods.
I made your bahadır my target,
Fighting with the Serpent,
Destroying all of them,
I seized the city of Margalañ.
Burut, in this your land
I was the khan who stood with the white tent;
My strength and power in those days
Were as great as Süleyman's.

Beecin'in çıkardığı bel idim,
Kalabalık Kıtay eline
Kaleli korunak, siper idim.
Gerekliydim Kıtay'a,
İncitmeden bağlayıp alın,
Demir kafese koyun.
Kırk kapılı Beecin'de
Kendi padişah, Tanrı değil,
Yaptığı işlerin hepsi
Tanrı'dan uzak değil,
Beecin hanı Karıkan

I was the pass that Beecin raised,
To the teeming land of Kıtay
I was fortress-refuge and shield.
I was needful to the Kıtay:
Bind me and take me without hurt,
Put me in a cage of iron.
In Beecin of the forty gates
He is padişah himself — yet not Tanrı;
All the works he does
Are not far from Tanrı.
The khan of Beecin, Karıkan —

Altı yürük at verip,
Avuç kadar mektup verip,
Buna haber salınız,
Karıkan'ın huzuruna
Eksiksiz söyleyip varınız.
Dediğine boyun eğer,
Bu benim sözümle,
Beecin'deki çınar bağı,
İçindeki altın taht,
Elbet size boyun eğer,
Dış Beecin'in hanlığını
Tümüyle size verir.
Bu öfkeni dindiriniz,
Bizi sağ bırakınız.
Bizi sağ komazsan,
Sinek kadar canı üzersen,
Öldürsen bende çare yok,
Arslan Manas kaplan,
Sinek kadar size fayda yok.
Belliydim, han idim,
Kaynayan Kıtay eline
Ala-Too kadar var idim.
Çın-Maçın'a, Beecin'e
Yük kaldırır er idim.
Kalabalık elin ucunda,
Kaynayan düşman belinde
Ak evli gezen can idim.
Dediğim budur, bilesin,
Arslan Manas, sözümü tut.
Keşfe çıktığınız demdir,
Hunhar Manas çıktığında

Give six swift horses,
Give a letter no bigger than a palm,
Send him word of this;
Into Karıkan's presence
Go and tell it whole, omitting nothing.
He will bow to what is said;
Upon this my word,
The plane-tree garden in Beecin,
The golden throne within it,
Surely shall bow to you;
The khanship of Outer Beecin
He will give you whole.
Still this wrath of yours,
Leave us alive.
If you leave us not alive,
If you vex a life worth but a fly,
If you kill — I have no remedy;
Lion Manas, tiger,
Not a fly's worth of gain is yours.
I was renowned, I was a khan,
To the seething land of Kıtay
I was as great as the Ala-Too.
For Çın-Maçın, for Beecin
I was a warrior who bore the burden.
At the edge of the teeming land,
On the pass amid the seething foe,
I was a soul who dwelt with the white tent.
This is my word — know it well,
Lion Manas, heed my speech.
It is the hour you rode to scout;
When bloodthirsty Manas came forth,

Hanların hepsini boğazlar, diye,
Haberdarız biz kendimiz.
Sınçıları yollayıp,
Seni aratıp durmuşuz,
Sınçılar arayıp bulamadan,
Kendi kendimizi biz -
Belaya salmışız.

He slaughters all the khans, they say,
We ourselves are well aware.
Sending out the sınçı-seers,
We kept searching after you,
While the seers sought and could not find,
We ourselves, by our own hand –
Cast ourselves into calamity.

Nicesini söylerim, dinleyiver,
Hızır'ın dokunduğu Manas'ım,
Bunalıp söylerim, sözümü tut.
Ak otağda oturduğumda
Âlemi sömüren bahadırız,
Şimdi senin elindeyiz.
Ele düşmüş biçareyiz.
Altın kazılan hazine -
Madenimi de katıp vereyim,
Çay alınan Kara-Kır -
Yerimi de katıp vereyim.
Taş-Köpürö şehrim var,
Taş-Köpürö yerinde
Tümen tümen obam var,
Bunu da katıp vereyim.
Onun beri ucunda,
Alaca bayırlı Kızıl-Kum,
Avcı gitse sefa süren,
İnsanın oynamadan durmadığı,
Paha biçilmez yerim var -
Bunu da katıp vereyim.
Öldürmekle çare yok,
Beni öldürüp atarsan,
Denizim, sana fayda yok.
Kendim ölsem söz kalır,
Tükenmez kan bedelim var,
Ben Alöökö'den doğma
Tam altmış oğlum var,
Söylesem ilginç derdim var,
Ayköl Manas, dinleyiver.
Altmış caysañın küçüğü,
Tutsak Alöökö Han'ın nazlısı -
Acayip ilimler okumuş,
Adını duyan ürkmüş.
Ta şu tek gözlülerin ilinden,

Much will I tell, only listen,
My Manas, touched by Hızır's hand,
Anguished I speak, heed my word.
When I sat in the white pavilion
A batyr was I, draining the world dry,
Now we are in your hands.
Fallen captive, wretched are we.
The treasury where gold is dug –
My mine I'll add and give it too,
Kara-Kır where tea is gathered –
My land I'll add and give it too.
I have my city Taş-Köpürö,
And on Taş-Köpürö's ground
I have camps by the tümen upon tümen,
This too I'll add and give away.
At the nearer edge of it,
Kızıl-Kum of the dappled slopes,
Where a hunter goes and takes his ease,
Where no man ceases from his play,
I have land beyond all price –
This too I'll add and give away.
In killing there is no remedy,
If you kill me and cast me down,
My sea will bring you no gain.
Though I die myself, the word remains,
I have blood-price that never runs dry,
Born of me, Alöökö,
I have full sixty sons,
Strange is my grief, were I to tell it,
Ayköl Manas, only listen.
The youngest of my sixty caysañ,
The darling of captive Alöökö Han –
He has studied wondrous sciences,
Those who heard his name took fright.
From that very land of the one-eyed ones,

Abergen denen gölünden,
Suuk-Tör denen yerinden,
Altmış başlı ejderha,

From the lake called Abergen,
From the place called Suuk-Tör,
A dragon of sixty heads,

Ejderhanın önünde
Bu yıl altı yıl oldu, okudu,
Adını duyan ürktü.
Altı tümen çocuk bir gitti,
Altı tümeni kırılıp,
Altı çocuk ancak döndü.
Kırk kapılı Beecin'in
Kırk kapısını açtı, derler,
Sınçıları toplamış,
Beecin'in hanı Karıkan
Geçit resmine çıkarmış.
Nice sınçı gördü, derler,
Görenlerin nicesi
Yüreği kopup öldü, derler.
Yürüyüşünden toz çıkıp,
Sesinden can çıkıp
Ocaktan kor çıkıp,
Koñurbay adlı bir zorlu çıkıp,
Amansız kahrını başlatmış,
Kapışmaya kalkan kaldayı
Geriye komadan kırıp atmış.
Kahrını iyice görmüşler,
Kaldayların nicesi
Yüreği kopup ölmüş.
Yiğitliğini gördükten sonra
Yamaçlara saraylar kurup,
Bütün Kıtay toplanıp,
Koñurbay gibi bahadırı
Keçil'e berk han kılıp,
Yiğitliğini ölçüsüz yüceltip,
Bugünlerde Kıtaylar
Er Koñurbay bahadıra
İlin ucunu bekletir,
Dediğine razı olayım,
Şehre haber salayım,
Koñurbay'ı çağırıp,
Sana yoldaş edeyim.
Kalday'a haber salayım,
Nice haberler ulaştırayım,

And before that dragon
Six years now this year, he studied,
Those who heard his name took fright.
Six tümen of children went as one,
Six tümen of them were slain,
Only six children returned.
Of Beecin of the forty gates
He opened all forty gates, they say,
He gathered the sınçı-seers,
Karıkan, khan of Beecin,
Led him forth in grand parade.
Many a seer beheld him, they say,
And many of those who saw
Died, they say, their hearts torn loose.
Dust rising from his stride,
His voice driving out the soul,
A live coal leaping from the hearth,
A mighty one arose, Koñurbay by name,
He began his merciless wrath,
Every kalday who rose to grapple
He broke and cast down, sparing none.
Full well they saw his fury,
And many of the kalday
Died, their hearts torn loose.
When they had seen his valor
They raised palaces on the slopes,
All Kıtay assembled,
And a batyr like Koñurbay
They made firm khan over Keçil,
Exalting his valor beyond measure,
And in these days the Kıtay
Have Er Koñurbay the batyr
Guard the border of the land.
Let me consent to what he says,
Let me send word to the city,
Let me summon Koñurbay
And make him your companion.
Let me send word to the kalday,
Let me carry many tidings,

Bugün başıma getirdiğin güne,
Ben de katılıvereyim
Müslümanın dinine.
Şehre haber salayım,
Koñurbay'la baş koşarsanız
Karakolunu düşman mı basar,
Sataşan sağ mı kalır,
Kapışan esen mi olur,
Sataşan adam onar mı?
Şimdi öldürmez iseniz,
Kalça'ya haber salayım.
Kaplanım Manas, sana
Yoldaş ediveririm».
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yanılmaz büyük söz ustası,
Fena imiş Alöökö.
Kara canını esirgemeden
Manas'a yalvarıp durdu,
Nice türlü söz söyleyip,
Manas'a şakıyıp durdu.
İçse kana doymayan,
Karşısına çıkanı sağ komayan
Yiğit Manas, kan içicin,
Sataşılsa kana doyar mı?
Ele düşmüş tavşanı,
Oğlunu armağan etse de,
Manas sağ bırakır mı?
«Değersiz kara Kıtay'ım,
Oğlunu alıp nideyim,
Zavallı can ölüp gitmeden,
Baş keserek geçip gideyim.
Geveze Kıtay'a
Tam bir horluk edeyim,
Yedi atamın öcü var,
Kılıçlayıp başını alayım!» -
Deyip, böylece, ulu Manas
Kahırlanıp, sararıp,
Hanın Manas durakladı,

To this day you have brought upon my head,
Let me too join myself
Unto the Muslim's faith.
Let me send word to the city,
If you join heads with Koñurbay
What foe would raid your outpost,
Would any who provokes you live,
Would any who grapples come off whole,
Would a man who assails you mend?
If you do not kill me now,
Let me send word to the Kalça.
My tiger Manas, for you
I shall make him your companion.»
Flat-jawed, broad-tongued,
Unerring great master of the word,
Cunning indeed was Alöökö.
Sparing not his black soul
He kept pleading with Manas,
Speaking words of many kinds,
He kept warbling at Manas.
He who drinks yet is never sated with blood,
Who leaves none alive who cross his path,
Valiant Manas, drinker of blood, –
Assailed, is he ever sated with blood?
The hare that has fallen to his hands, –
Though he offer his son as gift,
Would Manas leave him alive?
«My worthless black Kıtay,
What would I do with your son,
Before the poor soul dies away,
Let me cut off heads and pass on by.
Upon the babbling Kıtay
Let me work an utter scorn,
I bear the vengeance of seven forefathers,
Let me take his head with the sword!» –
So saying, thus, great Manas
Grew wrathful, turning pale,
Manas the khan then paused,

Düşünüp gözleyip oturup,
Kaplan bey o zaman
Çoktandır yitik cinini yokladı.
«Bu Alöökö olmasaydı

Yurdunda kalmaz mıydı soydaşım,

Varını yoğunu toz edip,
Dört bir yana kovmuş bu,
Sırtlarda konan obası yok,
Yangın sönmüş gibi olmuş.
Nerede olduğu belirsiz.
Geveleyen Mançu'yu
Baksam, Tanrı çarpmış bunu,
Çaresi tükenmişken,
Uluyan bu domuz
Oğlunu armağan etmede.
Ele düşmüş bu itin
Oğlunu alıp nideyim.
Altay'dan yeni gelmişken
Sokulup durduğu çağ imiş,
Can havliyle bu ahmak
Aldatmaya durduğu çağ imiş.
Alöökö'yü akraba saysam -
İçi dışı kara bu domuz
Sırrımı öğrenmez mi,
Kendine edilen belayı
Tam başıma sarmaz mı?
Evimi sele verdirip,
Sırrımı alıp bu Kıtay
Hep birden köküme ermez mi?
Dokunmasam kazara,
Sataşmasam olur da,
Azıtıp Kıtay saldırmaz mı,
İline haber salmaz mı?
Kazara aldanıp kalıp,
Olur da obamı kondursam,
Aş verip oba mı konar,
Ezelden düşman bu kâfir

Sitting, pondering, watching,
The tiger bey at that hour
Sounded his long-lost demon within.
«Had this Alöökö not been,

Would my kinsmen not have stayed in their land?

He turned their all to dust,
He drove them to the four quarters,
No camp of theirs stands on the ridges,
It is as though a fire had died.
Where they are, none can tell.
This mumbling Mançu –
I look, and God has struck him down,
Now that his remedies are spent,
This howling swine
Offers his son as gift.
This dog fallen to my hands –
What would I do with his son?
Freshly come from the Altay,
This was the season he came sidling close,
In terror for his life this fool –
This was the season he set to deceiving.
If I count Alöökö as kin –
This swine black within and without,
Will he not learn my secret,
The calamity worked upon himself
Will he not wind it round my head?
Giving my house to the flood,
Taking my secret, this Kıtay –
Will they not all together reach my root?
If I chance not to touch him,
Though I leave him unprovoked,
Will the Kıtay not run wild and strike,
Will he not send word to his land?
If by mischance I am deceived,
And should I let my camp be pitched,
Does he give food, and camp beside me?
This infidel, foe from of old, –

Ağarıp kardeş olur mu?!
Aldatıp duran kâfire,
Er Alöökö bahadıra,
Ardımdan sırrımı öğrenmez mi,
Bir denk düşürdüğünde
Hazinemi bozup girmez mi?
Oba konsa bu kâfir
Aşıma doyup almaz mı,
Obama kırgın salmaz mı,

Will he whiten and become a brother?!
To the ever-deceiving infidel,
To Er Alöökö the batyr, –
Will he not learn my secret at my back,
And when he finds his moment
Will he not break into my treasury?
If the camp is pitched, this infidel –
Will he not glut himself on my food,
Will he not bring slaughter on my camp,

Azıp tozmuş halkımı
Yeni baştan dağıtmaz mı?
Kakançın'ın halkı var,
Nicedir düşman olup,
Kan döküşmek töresi var.
Bakıp dursam, Alöökö
Üstü kapalı sözler edip,
Aldatmakta bu kurnaz.
Şimdi sözünü ben tutup,
Bunun yanına konarsam
Türkümü benimle söyleşir,
Sırrımı iyice öğrenir.

My people, strayed and scattered, –
Will he not scatter them anew?
There is the folk of Kakançın,
Long have they been foes,
Their custom is the spilling of blood.
As I watch him, Alöökö
Speaks his words with covered meaning,
This sly one is deceiving.
If now I heed his word
And settle down beside him,
He will talk my tongue with me,
He will learn my secret through and through.

Sırrımı öğrendikten sonra,
Meraklı haber salmaz mı,
Kaynaşan kalabalık Kıtay
Bir gün basıp gelmez mi,
Tepemden kargı uzatmaz mı,
Beyleri kırmaz mı,
Alay türküsü düzmez mi,
İyice yağmalayıp dönmez mi?

And once he has learned my secret,
Will he not send out eager word,
Will the swarming, teeming Kıtay
Not come trampling one day,
Not stretch the lance over my head,
Will they not cut down the beys,
Will they not compose a mocking song,
Will they not plunder well and turn for home?

Bahadıra bela sarmaz mı,

Will they not wind calamity round the batyr,

Topyekûn Kırgız halkımı
Ganimet diye bağlamaz mı?
Düşmana acıyan onar mı?
Ağa Bakay, kaplanım,
Kendin bir düşün hele,

My whole Kırgız people entire –
Will they not bind them up as spoil?
Does he who pities the foe ever mend?
Elder Bakay, my tiger,
Think on it yourself awhile,

Alöökö gibi bahadırı
Öldürmemek olur mu?»
Gökten inme Zulpukor
Ayköl Manas'ın keskin çeliği odur,
Sataşan düşmanın
Kanını dökecek varlık odur.
Nara ile kından çıkarsa
Kan içmeden boş dönmeyen,

Kana iyice doymadıkça
Kınına geri girmeyen.
Kından sıyırıp aldığında
Gök alev olup kızaran,
Yerini bulup savurunca
Kırk kulaç boyu uzayan.
Katmerli çelik, dökme has çelik,
Emanet canın eceli,

Allah'ınızın verdiği Zulpukor
Ayköl han Manas'ın yoldaşı.
Çift ağızlı Zulpukor'u
Kabzasından kavrayıp,
Kınından sıyırıp çıkardı.
Gözleri ateş gibi yanıp,
Kan tutması sahiden tutup,
Kapı kanadı gibi akman dişler,
Cümle halktan başka dişler
Işıldayıp göründü işte.
Manas kana doyar mı,
Kahırlanan Manas han
Elindeki Zulpukor'u,
Alöökö gibi bahadıra
Savurup indirdi işte.
Bu kılıcı gördüğünde
Er Alöökö o anda
Gözleri donup yalvardı,
Göçer çadırı gibi koca baş
Gevelerken uçup gitti,

A batyr such as Alöökö –
Can it be that he goes unslain?»
Zulpukor, descended from the sky,
It is Ayköl Manas's keen steel,
Of the foe who assails him
It is the being that will spill the blood.
If it leaves the sheath with a war-cry
It returns not empty without drinking blood,
Until it is well sated with blood
It enters not its sheath again.
When drawn stripped from the sheath
It reddens, becoming blue flame,
When he finds his mark and swings it
It lengthens forty fathoms long.
Layered steel, cast steel most true,
The appointed death of the soul held in trust,

Zulpukor, given by your Allah,
The companion of Ayköl khan Manas.
The double-edged Zulpukor
He gripped it by its hilt,
He stripped it drawn from its sheath.
His eyes burning like fire,
The blood-frenzy seized him in truth,
Teeth white as the leaves of a door,
Teeth unlike all other folk's
Gleamed and showed themselves, behold.
Is Manas ever sated with blood?
Wrathful khan Manas
The Zulpukor in his hand
Upon a batyr like Alöökö
He swung and brought it down, behold.
When he beheld this sword,
Er Alöökö in that instant,
His eyes frozen, pleaded,
The huge head like a nomad's tent
Flew off while still mumbling,

Yol üstünde sürükletip,
Azgın itlere yardı işte,
Kaplanın Zulpukor'u
Kana doyup kaldı işte.
Yiğitleri kırk çora
Beşer yüzden ganimet at alıp,
Bahtı dönmüş zavallılar
Beşer yedek at alıp,
Kahrı ağır başlattı,
Han Alöökö bahadırı
Kahırlanıp han Manas
Geriye komadan kırıp attı.
Zayıppuruş diye anılıp,
Alöökö'yü boğazladı, derler,
Güreşip aldığı yer diye
Küröş şehri oldu, derler,
Gide gide o yer
Küçör adını aldı, derler.
Alöökö'yü aldığında
Altın dağ gibi yığılıp,
Ayköl Manas beyin
Ünü yurda duyulup,

He had it dragged along the road,
He split it for the ravening dogs, behold,
Your tiger's Zulpukor
Was sated with blood at last, behold.
His braves, the forty çora,
Taking five hundred spoil-horses each,
The wretches whose luck had turned
Taking five spare horses each,
He began his heavy wrath,
Khan Alöökö the batyr
Khan Manas, grown wrathful,
Broke and cast down, sparing none.
Remembered as Zayıppuruş,
He slaughtered Alöökö, they say,
As the place he took by wrestling
It became the city of Küröş, they say,
And in time that place
Took the name Küçör, they say.
When he took Alöökö,
Gold heaped up like a mountain,
Of Ayköl Manas bey
The fame was heard through the land,

Kulağın duyduğu, gözün gördüğü

Yerlere haber verdi işte,
Gücü zayıf, gerçek yoksul
Halka haber verdi işte.
Becerikli çora Tazbaymat
Eltir Sart'ın oğluymuş,
Altı yürük at verip,
Avuç içi kadar mektup verip:
«Ancıyan'ı yöneten
Çatal sakal Sınçıbek
Hemen buraya gelsin, diye,
Ayköl Manas beyin
Han olduğunu bilsin, diye,
Apar topar hepsi,
Yurdu çalkalanıp kalsın, diye.

To places the ear had heard, the eye had seen,
He sent the word, behold,
To the weak of strength, the truly poor,
He sent word to the people, behold.
The deft çora Tazbaymat
Was the son of Eltir Sart,
Giving six swift horses,
Giving a letter the size of a palm:
«He who governs Ancıyan,
Fork-bearded Sınçıbek,
Let him come here at once, saying,
That Ayköl Manas bey
Is khan — let him know it, saying,
All of them in headlong haste,
Let his land be set astir, saying.

Alöökö'den alınan ganimeti
Adamakıllı pay alsın, diye.
Ona haber saldı, derler.
Geniş Kaşkar'ı yöneten
Altı-Şaar'ın Alabek'i
Horluk içinde bir candı,
Koyun güder gibi horlarlarmış.
Alabek'in kendisinden
Her ay aman vermeden dövüp,
Altı bin cambı, bin kunduz

Sürdürüp vergi alırlarmış.
Ok geçmez zırh giydirip,
Kulansur'a bindirip,
O zavallı Alabek'e
Baabedin Bay'ın oğlu
Bayçoro'yu gönderdi.
Bukaray-Şarıp beri yanı,
Yıkık Çambıl öte yanı,
Söylense sözü daha var,
Er Buudayık hanı var.
O da kalmadan gelsin, diye,

Bu Manas'ın şenliğini
Gözünü açıp görsün, de.
Oradan beri gelindiğinde
Samarkan'da Sançıbek,
Kokon'da han Kozubek,
Baskı çekip kul olan,

Alöökö gibi kâfirin
Kahrına dayanamayıp
Kadınları dul kalan.
Hepsine haber salıp gel,
Margalañ'ın Malabek'i
Zavallı düşmüş gezerdi,
Tam onu da alıp gel.
Sözüne inanmazsa
Dönüp bana bildiriver.

Of the spoils taken from Alöökö
Let him take a proper share, saying.
He sent word to him, they say.
He who governs broad Kaşkar,
Alabek of Altı-Şaar,
Was a soul living in scorn,
They scorned him as one herds sheep.
From Alabek himself,
Beating him each month without mercy,
Six thousand cambı, a thousand beaver-pelts
They kept exacting as tribute.
Clothing him in arrow-proof armor,
Mounting him upon Kulansur,
To that poor Alabek
The son of Baabedin Bay,
Bayçoro, he sent.
Bukaray-Şarıp on the hither side,
Ruined Çambıl on the farther side,
Were it told, there is more to tell,
There is the khan Er Buudayık.
Let him too come, not staying behind, saying,
This festival of Manas —
Let him open his eyes and see it, say.
Coming hither from there,
Sançıbek in Samarkan,
Khan Kozubek in Kokon,
Who bore oppression and became slaves,

Of an infidel like Alöökö
Unable to endure the wrath,
Their women left as widows.
Send word to all of them and come,
Malabek of Margalañ
Wandered fallen into wretchedness,
Bring that very one along as well.
If he does not trust the word,
Turn back and let me know.

Han Alöökö bahadırdan
Nice horluk gördüğünü,
Sözüne inanmazsa
Zorbalığı benden görür,
Dediğime uysun, de,
Daha tez gelsin, de,
Sevince kansın, de,
Ganimet alınan sarı altını
Görüp pay alsın, de!
Gelmedik adam kalmasın,
Ganimetten yoksun komam.
Yiğitliği işte böyleydi,
Gözleyen kullar ürkmüştü.
Yiğit Bakay ağası
Mekke'de beş yıl okumuş.
Arapça diliyle
Çarçabuk tez yazıp,
Çevikliği ölçüsüz,
Şakır şakır tez yazıp,
Küldür ile Çalıbay'a
Adı geçenlere koştur, diye,
Gün süresi yedi gün,
Yedi günü geçirmeden
Adı geçenlere koştur, diye,
Haber ulaştıran dilciler,
Ahalinin hepsine
Tellallık edip gezenler,
Yaşlısını bırak, gencine söyle,
Halkı yöneten başına söyle,
Söze inanıp uyana söyle,
Apar topar hızla atılıp,
Dörtnala gelecek olana söyle!
Bölüşülecek altın eşyadır, de,

From Khan Alöökö the batyr
What scorn he has suffered — tell it,
If he does not trust the word,
He will see harshness from me,
Let him heed what I have said, say,
Let him come the swifter, say,
Let him drink deep of joy, say,
The yellow gold taken as spoil —
Let him see it and take his share, say!
Let no man remain who has not come,
I leave none deprived of spoil.
Such indeed was his valor,
The watching servants took fright.
His elder, valiant Bakay,
Studied five years in Mekke.
In the Arabic tongue
Writing quick and speedily,
His deftness beyond measure,
Writing swift with rattling pen,
To Küldür and to Çalıbay:
Speed it to those named, saying,
The span of days is seven days,
Before the seven days are passed
Speed it to those named, saying,
The message-bearing heralds,
To all the populace
Those who go about as criers,
Leave the old, tell the young,
Tell the head who rules the people,
Tell him who trusts and heeds the word,
Dashing forth in headlong haste,
Tell him who will come at full gallop!
Say: it is gold and goods to be shared out,

Altını eşit bölüştüren
Acıbay ile Bakay ustadır, de.
Söyleyeceğim söz budur, deyip,
Her yana gönderdi.
Argın hanın Acıbay'ı

Say: those who share the gold out equally
Are the masters Acıbay and Bakay.
This is the word I have to say, — so saying,
He sent to every quarter.
Acıbay of the Argın khan,

Bilgeliği bir hayli,
Çeç-Töbö'yü yurt edinen,
Ölçüsüz yiğit denen.
Ay kulağı kalkan gibi,
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Hayır dua ehli, duacı,
Pek bilgili bir candı,
Duası yurdu zenginleştiren,
Peygamber misali bir handı,
Bir tuttuğum birliğim oydu.
Altın yükleyip almak için
Bineklerini hazırlasın,
Heybeye altın hiç sığmayıp,
Zavallı Kocoy amcam
Hasrette kalmasın,
Han ağam Koşoy gelsin, de,
Bu şenliği görsün, de!
Kaplan, kan içici Manas'ın
Pençe altı ganimetini,
Azıp tozmuşlara
Dev Koşoy üleştirip,
Kendi eliyle bölsün, de.
Katagan'ın yaşlısı,
Kalabalık yurda evliya,
Yaman erlerin ustası,
Er kişinin piri,
Kullarınızın dayanağı,
Kuşanıp gelen düşman olsa
Yiğit Manas gök yelenin
Tuğu dibinde duranı,
Kâmil Koşoy ihtiyar
Yedi pire el vermiş.
Kâmil Koşoy evliya
Ceti-Özön gibi güzelim yeri,
Ustalıkla yurt kılmış,
Ceti-Özön'ün Kırgızını
Bir bir derleyip el kılmış.

His wisdom is no small thing,
Who made Çeç-Töbö his home,
Called a brave beyond all measure.
His moon-ears like shields,
His great eyes like the star Çolpan,
A man of blessing, a prayer-maker,
He was a soul of deep learning,
His prayer enriching the land,
He was a khan in the Prophet's likeness,
He was my unity, whom I held as one.
To load and carry off the gold
Let him make ready his mounts,
The gold not fitting in the saddlebags,
Let my poor uncle Kocoy
Not be left in longing,
Let my elder khan Koşoy come, say,
Let him see this festival, say!
Of the tiger, the blood-drinking Manas,
The spoils beneath his claw,
To the strayed and scattered
Let the giant Koşoy portion out,
Let him divide it with his own hand, say.
The elder of Katagan,
A saint to the teeming land,
Master of fearsome men,
The pir of the manly man,
The stay of your servants,
Should a foe come girded for war,
He who stands at the foot of the standard
Of valiant Manas of the gray mane,
The perfect elder Koşoy
Has given his hand to seven pirs.
The perfect saint Koşoy
The lovely land of Ceti-Özön
With mastery he made a homeland,
The Kırgız of Ceti-Özön
He gathered one by one and made a people.

Hızırlı Koşoy atama söyle,

Tell my father Koşoy, blessed of Hızır,

Duraksamadan gelsin, de,
Hem âdildi, hem handı,
Kerametli bir candı da,
Han ağam kendi eliyle
Alöökö'nün ganimetini
Yurda bölüp versin, de,
Koşoy geri kalmasın, gelsin, de!»

İşlemeli ipek giydirip,
Han Acıbay sultanı
Kartküröñ'e bindirip,
Kartküröñ'ün hâli şöyle:
Aygırlıktan çıkma iğdiş at,
Kara bayır soylu küheylan,
Kalbur ciğerli gerçek tulpar.
Nara duysa şaşmayan,
Üstünlüğü bir başka,
Çığlık duysa azmayan,
Fitilli tüfek sesi duysa da

Sıradan yılkı gibi şahlanmayan.
Kıl kuyruklu yılkı içinde
Bunun gibisi bir tane yok.
Hayvandan akıllı yaratık,
Söyleyeyim dese dili yok,
Has tulpardır, kusuru yok.
Kambar Ata soylu mahluk,
Yeldiğine yel yetişmez,
Yürüdüğüne mal yetişmez.
Boşuna kuyruk, yele değil,
Kerameti öyle çoktur ki
Kartküröñ boş bir mal değil.
Ağzını koyverse Kartküröñ
Bulut gibi uçar süzülüp,
Yolda rahvan, cana rahat,
Böyle hünerli mal olmaz.
Bakay ile Manas beyden
Buyruğu sıkı sağlam alıp,
Yola çıkmış Acıbay,

Let him come without delay, say,
He was both just and khan,
A soul of wonder-working grace,
Let my elder khan with his own hand
Divide Alöökö's spoils
And give them to the land, say,
Let Koşoy not stay behind — let him come, say!»
Clothing him in embroidered silk,
The sultan Khan Acıbay
Mounting him on Kartküröñ,
Such is the state of Kartküröñ:
A gelding come from stallionhood,
A courser of pure kara-bayır stock,
A true tulpar with sieve-like lungs.
Unstartled at hearing a war-cry,
His excellence a thing apart,
Not maddened at hearing a scream,
Though he hear the matchlock musket's crack,
He rears not like a common herd-horse.
Among the coarse-tailed herds
There is not one other like him.
A creature wiser than a beast,
Would he speak, he has no tongue,
A true tulpar, without a flaw.
A creature of Kambar Ata's line,
No wind overtakes his coursing,
No beast overtakes his walking.
Not for nothing his tail and mane,
So many are his wondrous gifts —
Kartküröñ is no idle beast.
Given free rein, Kartküröñ
Flies gliding like a cloud,
Ambling on the road, easy on the soul,
No beast was ever so gifted.
From Bakay and from Manas bey
Taking the command firm and fast,
Acıbay set out upon the road,

Altındaki Kürön'ün
Tozunu dağ gibi savurtup,
Han Koşoy'a varırken
Canım Acı'n yol tepip,

Gündüz değil, gece yürüyüp,
Geçidi yüksek dağ aşıp,
Akıntısı sert sudan geçip,
Çeç-Töbö'nün boyuna,
Kara-Too'nun koyağına,
Han Koşoy'un hisarına,
Hazine dolu ordaya,
Tan yeri ağardığında,
Han Koşoy'un ordasında
Ezan okunmakta iken,
Elini suya salmış,
El abdestini almış.
Ayağını suya salmış,
Ayak abdestini almış.
Dört rekât sabah namazı,
Erken sabah namazını
Eğilip kılıvermiş.
Seccadesini topladığında,
Yeni dua etmişken,
Han Koşoy'un gözcüsü
Acıbay'ı görmüş.
Acıbay'ı gördüğünde
Koşarak kaçmış,
Kadir Allah, koru, diye,
Tatlı candan umut kesip,
Apar topar debelenip,
Tulum gibi burnu hoplayıp,
Bozgun salıp bağırıp,
Pehlivanların hepsine
Hazırlanın! diye çağırıp,
Telaş içindeki gözcü
Han Koşoy'u çiğneyerek,
Haberci ile nöbetçiyi
«Tez hazırlan!» diye paylayıp.

The Kürön beneath him
Whirling up its dust like a mountain,
As he came to Khan Koşoy,
Your dear Acı treading the road,

Riding not by day but by night,
Crossing the high mountain pass,
Fording the hard-flowing stream,
Along the reach of Çeç-Töbö,
To the hollow of Kara-Too,
To Khan Koşoy's fortress,
To the horde-camp full of treasure,
When the dawn was whitening,
In Khan Koşoy's horde-camp
While the call to prayer was sounding,
He put his hands into the water,
He took the ablution of the hands.
He put his feet into the water,
He took the ablution of the feet.
Four rekats of the morning prayer,
The early morning prayer
He bowed down and performed.
As he gathered up his prayer-rug,
Having just made his prayer,
Khan Koşoy's watchman
Caught sight of Acıbay.
When he caught sight of Acıbay
He fled at a run,
Almighty Allah, protect us! crying,
Cutting off hope of his sweet life,
Floundering in headlong haste,
His nose bobbing like a bellows-bag,
Shouting, spreading rout,
Calling to all the wrestler-champions:
Make yourselves ready! he cried,
The watchman in his panic,
Trampling over Khan Koşoy,
Scolding herald and sentry alike:
«Make ready quick!» he railed.

Kapıya bir adam geldi,
«Silahı bir başka, pek yaman,

Göğsü geniş, ardı ince,
Tazı gibi bir küren ata binmiş.

Yeniden boşanacak bulut gibi,
Üstündeki adamı -
Yüzü kahra dönmüş,
Kınsız kılıç kuşanmış,

Bahadırlığı bir başka,
Pehlivanlığı bir hayli,
Avcı kartal bakışlı,
Gece gulyabanisi suratlı,
Çatal sakalı bir kucak,
Altındaki küreni
Hayvandan öte bir küheylan.
Endamı, heybeti,
Ata binmiş duruşu -
Bizim yerin halkından değil,
Üstün bir düşman, diyorum,
Bu gelişi boşuna değil», -
Bunu söyleyip gözcünün
Bileğinden derman gitti,
Yüreğinin zarı yarıldı.
Ağan Koşoy ihtiyara,
Orada duran herkese
Söyleyip dönene dek
Han Acıbay durur mu,
Cümle kapılı hisara,
Han Koşoy'un ordasına,
Karaca gibi sıçrayıp toparlanıp,
Kartkürön'den indi işte.
Ağzı altın, tunç kazığa
Çarçabuk at bağlayıp,
Çevikliği ölçüsüz -
Şıpın işi tez bağlayıp,
Kara çelik aybalta

A man came to the gate:
«His weapons are a thing apart, most fearsome,
Broad of chest, slender behind,
He rides a chestnut horse lean as a coursing-hound.
Like a cloud about to burst anew,
The man upon its back –
His face is turned to wrath,
He is girded with an unsheathed sword,

His prowess is a thing apart,
His champion's might is no small thing,
With the gaze of a hunting eagle,
With the visage of a night-ghoul,
His forked beard an armful,
The chestnut beneath him
A courser beyond mere beast.
His bearing, his majesty,
His seat upon the horse –
He is not of the folk of our land,
A surpassing foe, I say,
This coming of his is not for nothing», –
So saying, the watchman's
Strength went out of his wrist,
The membrane of his heart was torn.
To your elder, old Koşoy,
To all who stood about,
Till he had told it and turned back –
Would Khan Acıbay stand waiting?
To the great-gated fortress,
To Khan Koşoy's horde-camp,
Springing nimble as a roe-deer,
He came down from Kartkürön, behold.
To the gold-mouthed bronze picket
Tethering his horse full swiftly,
His deftness beyond measure –
Tying it quick in a trice,
The black-steel moon-axe

Bileğine dolanmış,
Allah'ına yalvarıp,
Keskin elmas kılıç kuşanıp,
Gülümseyip, dimdik durup,
Gülerek söyleyip, aydın yüzle,
Kılıç belde şıngırdayıp,
Huyu bir başka Acıbay
Hızır'ın dokunduğu Koşoy'a
Gür sesle selam verip.
Acı'nın sağ elinde
Altın yanaklı aybalta,
Acı'nın sol yanında
Altın kaplı bel kesesi,
Bel kesesinin içinden

Wound about his wrist,
Praying to his Allah,
Girded with the keen diamond sword,
Smiling, standing straight and tall,
Speaking with laughter, bright of face,
The sword chiming at his waist,
Acıbay of temper all his own
To Koşoy, touched by Hızır's hand,
Gave greeting in a booming voice.
In Acı's right hand
The moon-axe with cheeks of gold,
At Acı's left side
The gold-clad waist-pouch,
And from within the waist-pouch

Çıkardı bir nesne,
Ak deriye yazılmış mektup
Verdi Koşoy'a,
Arapça yazılmış mektupmuş,
Mektubu okuyup baksa,
Kaplan Manas'ın adıymış.
Acıbay, Bakay, er Manas
Üçü birlikte mektup yazmış,
Ak otağlı han Alöökö'yü
Devirdik, diye yazmış,
Kök hisarını dümdüz edip,
Türlü dertli Kıtay'ı
Vurup devirdik, diye yazmış,
Bilinen kavgayı, büyük çatışmayı
Yapıp bitirdik, diye yazmış,
Kıl kadar bile komadan
Kırıp geçirdik, diye yazmış,
Amansız bir kargaşayı
Salıp bıraktık, diye yazmış,
Yüklenip kaçırılan malın
Hiç komadan hepsini
Alıkoyduk, diye yazmış.
Müslümanın malını
Kıl kadar Kıtay'a kaptırmadan

He drew forth a thing,
A letter written on white hide
He gave to Koşoy,
A letter written in Arabic it was,
He read the letter and looked –
It bore the tiger Manas's name.
Acıbay, Bakay, Er Manas,
The three together wrote the letter,
Khan Alöökö of the white pavilion –
We have overthrown him, so they wrote,
Levelling his gray fortress flat,
The Kıtay of many woes
We struck and overthrew, so they wrote,
The famed battle, the great clash,
We waged and finished it, so they wrote,
Not leaving so much as a hair,
We cut them all down, so they wrote,
A merciless upheaval
We loosed upon them, so they wrote,
The goods loaded up and carried off –
All of it, leaving nothing,
We took and held, so they wrote.
The Muslim's goods and cattle –
Yielding not a hair to the Kıtay,

Söküp alıp hepsini,
Ölçüsüz ganimete
Kanıp doyduk, diye yazmış.
Gün süresi bu kadar,
Gün süresini geçirmeden
Ağam Koşoy gelsin, diye,
Kıtay'dan düşen sayısız malı
Müslümanın yurduna,
Amcam kendi eliyle
Âdilce bölüp versin, diye.
Manas'ın yaman olduğunu
Sezip şimdi anladı işte,
Söz etmeden amcan
Bıyık altından güldü işte:
«Kan içici sağ iken
Genişletsin Keñ-Kol'u, Talas'ı,
Müslümanın oğluna,
Tanrım, bağını berk kıl,

Wrenching all of it away,
On spoil beyond all measure
We drank and were sated, so they wrote.
Such is the span of days,
Before the span of days is passed
Let my elder Koşoy come, they said,
The countless goods fallen from the Kıtay,
Unto the Muslim's land,
Let my uncle with his own hand
Divide and give out justly, they said.
That Manas was fearsome indeed
He sensed and now understood, behold,
Without a word your uncle
Laughed beneath his mustache, behold:
«While the blood-drinker lives
Let him widen Keñ-Kol and Talas,
For the Muslim's son,
My God, make fast the bond –

Kara gök yeleli Manas'ı!
Kaplan gök yele, kan içici arslan,
Müslümanın oğlundan
Böylesi bir er asla çıkmaz.
Can diye, Tanrım, yarattınsa,
Manas'ı, Tanrım, koruyagör!
Er Alöökö bahadıra,
Kahrı katı kâfire
Kıyameti koparmış.
Kara niyetli kâfiri
Bir yolda çaresiz koyup,
Kurban diye kesmiş.
Yol üstünde sürükletip,
Azgın itlere yarmış.
Kaynaşıp duran Kıtay'la
Kan içici sağken
Kavgaya tutuşmuş.
Elin ucuna oturmuş
Alöökö adlı bir handı,
Alöökö'den doğma

Manas of the black-gray mane!
Tiger gray-mane, blood-drinking lion,
From among the Muslim's sons
Such a man will never rise again.
If Thou, God, made him as a soul,
Then, God, keep watch over Manas!
Upon Er Alöökö the batyr,
Upon the infidel hard in wrath,
He has brought down doomsday.
The black-hearted infidel
He left helpless on a road,
And slew him as a sacrifice.
He had him dragged along the road,
And split him for the ravening dogs.
With the swarming, teeming Kıtay,
While the blood-drinker yet lives,
He has joined in battle.
Seated at the land's far edge
Was a khan, Alöökö by name,
And born of Alöökö

Altmış oğlu vardı.
Ünü Alöökö olup,
Haddinden aşkın idi
Müslümana kavgası.
Alöökö'yü aldı, diye,
Sözü yayılmış olmalı,
Alöökö'yü arslan Manas
Yenip almış demek ki.
Han Manas'a bitmez tükenmez,
Kara niyetli Kıtay'ın
Ahir zaman olana dek
Kini kalmış demek ki.
Kan içici Manas dilerse
Ulu toyunu göreyim,
Pençe altı ganimetini
Müslümanın yurduna
Üleştirip vereyim».
Seksen nar deveyi dizip,
Altın yükleyip almak için
Kaplan Koşoy amcan
Hizmetkârını gönderdi.
Katagan'ın hanı Koşoy

He had sixty sons.
His renown was Alöökö,
And beyond all bounds it was,
His warring on the Muslim.
He has taken Alöökö – so
The word must have spread abroad,
So then the lion Manas
Has conquered Alöökö.
Against Khan Manas, unending,
The black-hearted Kıtay
Until the end of days shall come
Will keep their grudge, it seems.
If the blood-drinker Manas wills it,
Let me see his great toy-feast,
The spoils beneath his claw
Unto the Muslim's land
Let me portion out and give».
Stringing eighty bull camels in a line,
To load and carry off the gold,
Your uncle, the tiger Koşoy,
Sent forth his servant.
Koşoy, khan of Katagan,

Nafile namazı kılıp,
Yağız kaplan tulparı
Genişçe yayıp eyerleyip,
Pusat ve silahını kuşanıp,
Ağan Koşoy hazırlanıp,
Kaz palazı gibi gürleyip,
Ak sakalı parlayıp,
Heybetini herkesten üstün kılıp,
Altmış kadar pehlivana
Kerney, surnay çaldırıp,
Apar topar yol yürüyüp,
At esirgemeden bol yürüyüp,
Alöökö'ye kırgının
Salındığı yere vardı işte,
Ahir zaman kıyametin
Koptuğu yere vardı işte.

Performed the supererogatory prayer,
The dark-bay tiger tulpar
He saddled, spreading the blanket wide,
Girding on his arms and weapons,
Your elder Koşoy made ready,
Booming like a young goose,
His white beard gleaming,
His majesty raised above all others,
For some sixty wrestler-champions
He had kerney and surnay sounded,
Riding the road in headlong haste,
Riding hard, sparing no horse,
To where the slaughter of Alöökö
Was loosed, he came, behold,
To where the doomsday of the end of days
Broke forth, he came, behold.

Malın ganimet edilip
Alındığı yere vardı işte.
Halkın atası ihtiyar,
Canım Koşoy evliya.
Koşoy'a bir çadır diktiler,
O çadırın genişliği,
Bakay, Koşoy gibi alplar,
Bu gibi alpların
Nicesi sığıp yatacak kadar,
Bir köşesine kırk çora
Rahatça ordo oynayacak kadar,
Kahrı tam kâfirden
Ganimet düşmüş büyük çadır,
Han Alöökö bahadırdan.
Çatıştıkları yerler
Kum-Arık boyunda,
Halka ganimet böldü
Han Manas'ın toyunda.
Arslan Manas, canım er,
Arslanlığını belli edip,
Her ata oğlundan yüzer can
O çadıra sokup,
Gelen canların hepsine,
Ak sakal Koşoy ihtiyara,
Sarı yağdan avuç avuç,
Şekeri kar gibi savurup,

To where the goods were made spoil
And taken, he came, behold.
The old one, father of the people,
My dear Koşoy the saint.
They raised a tent for Koşoy,
And the breadth of that tent:
Alps like Bakay and Koşoy –
Of alps such as these
Room enough for many to lie,
In one corner of it forty çora
Could play at ordo at their ease,
From the infidel full of wrath
A great tent fallen as spoil,
From Khan Alöökö the batyr.
The places where they clashed
Lie along the Kum-Arık,
He divided spoil among the people
At Khan Manas's toy-feast.
Lion Manas, my dear brave,
Making his lion's nature known,
From every father's son a hundred souls
He brought into that tent,
To all the souls who came,
To white-bearded old Koşoy,
Yellow butter by the handful,
Scattering sugar like snow,

Sofraları nimetle doldurup,
Şenliği yaman başlatmış,
Besili kuzu, tatlı kelle,
Kazan kazan kaynatıp koymuş.
Haber salınan hanları
Eksiksiz gelmiş demek ki,
Müslümanın canları.
İhtiyar Koşoy hanı var,
Müslümanın hepsi var.
Hanların sayısını söyleyelim:
Kokon hanı Kozubek,
Ancıyan'ın çatal sakal Sınçıbek'i,

Filling the feast-cloths with bounty,
He began the festival in earnest,
Fattened lamb, sweet sheep's head,
He set boiling, cauldron upon cauldron.
The khans to whom word was sent
Have all come, it seems, not one missing,
The souls of the Muslims.
There is the aged khan Koşoy,
All the Muslims are there.
Let us tell the tally of the khans:
Kozubek, khan of Kokon,
Fork-bearded Sınçıbek of Ancıyan,

Margalañ'da Malabek,
Altı-Şaar'ın Alabek'i,
Gelen canların hepsi var,
Buudayık han dahi var,
O gelenlerin içinde
Tekeçi han, Şıgay han,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Aklı erenlerin hepsi var.
Sözü verdiler Koşoy ihtiyara,
Söz söyleyip durdu ulu Koşoy
Gelen canların hepsine:
«Düşmana karşı doğup,
Tam yerinde geldi, gördün mü,

Müslüman, senin bahtına
Kut geldi, gördün mü?!
Yükselt Manas arslanını,
Bırakın, Müslümanlar,
Dırdır dedikodunuzu.
Ganimetini bölüşelim,
Uçsuz kırda Manas'ı,
Hak Teala'ya yalvarıp,
Han diye yükseltelim.
Han kaldırmamın sebebi -
İçinizde nice dert çok,
İyice düşün, gafil yurt,
Çiğneyip geçecek düşman çok.
Yanıbaşında Kıtay var,
Kapışacak düşman nice var,
Elinden kapılacak yurtluk var.

Karşında tüfekli düşman var,

Üstüne yürüyecek düşmanın nice var.
Dediğine uyalım,
İki dizgin, bir yuları
Kan içici arslanın eline
İşte bugün verelim.
Dediğine uymak için,

Malabek in Margalañ,
Alabek of Altı-Şaar,
All the souls who came are there,
Even khan Buudayık is there,
And among those who came,
Tekeçi han, Şıgay han,
Camgırçı of the Eştek,
All the wise and knowing are there.
They gave the word to old Koşoy,
Great Koşoy stood speaking words
To all the souls who came:
«Born to face the foe,
He came at the appointed hour — have you seen?
Muslim, unto your fortune
Blessing has come — have you seen?!
Raise high your lion Manas,
Leave off, you Muslims,
Your grumbling tittle-tattle.
Let us share out his spoils,
On the boundless steppe, Manas —
Praying to God Most High —
Let us raise him up as khan.
My reason for raising a khan:
Among you there is many a woe,
Think well on it, heedless land,
Many a foe would trample over you.
Hard at your side is the Kıtay,
Many a foe there is to grapple,
There are domains to be snatched from your hand.
Before you stands a musket-bearing foe,

Many a foe there is to march upon you.
Let us heed what he says,
The two reins and the one halter
Into the blood-drinking lion's hand
Let us give this very day.
So as to heed what he says,

İki dizgin, bir yuları
Çekinmeden eline vermek için
Ak buğday ununu çiğneyip ver,
Ak Kur'an'ı tutup and ver!
Başçı kılarsan Manas'ı,
Birliği bir yere koyarsan,
Düşman sataşıp gelebilir mi,
Kapışıp insan yenebilir mi,
Eli olan yanaşabilir mi,
Tırnaklı can dokunabilir mi!
Baş kılarsan Manas'ı,
Güneş vurmuş yüce bel odur.
Bakın hele, ahali,
Bolluğu bulduracak er budur,
Sizi koruyup kollayacak arslan budur.

Keçe duvarını yağa boyar,
Doğru bil, ahali,
Dört bir yere han kılar,
Keregeni yağa boyar,
Kurulanları han kılar,
Kan içici öne atılsa
Ejderha görünüşü var,
Kan içici ardını dönse
Ak kaplanın heybeti var.
Ey ahali, baksana,
Müslümanın yurdunda
Manas'tan üstün kiminiz var?
Şurada duran ulu Manas,
Çıyırdı'dan arslan doğmuş,
Kara niyetli Cakıp'tan
Kara gök yeleli er doğmuş.
Kıtay heveslenip saldırsa,
Yıkıp verecek kul odur.
Tüfekli üstüne yürüyüp saldırsa,
Ezip verecek oğul odur.
Düşünün, kalabalık yurt,

Gök yeleli Manas kaplan

The two reins and the one halter
To give into his hand unflinching,
Chew the white wheat flour and swear,
Hold the white Kur'an and give your oath!
If you make Manas your chief,
If you set your union in one place,
Can a foe come to assail you,
Can any man grapple and prevail,
Can any that has hands draw near,
Can any clawed soul touch you!
If you make Manas your head,
He is the lofty pass the sun has struck.
Look now, O people,
This is the man who will bring you plenty,
This is the lion who will guard and keep you.
He paints the felt wall with fat,
Know it truly, O people,
He makes khans to the four quarters,
He paints the kerege-lattice with fat,
He makes khans of those he raises,
When the blood-drinker lunges forward
He has the look of a dragon,
When the blood-drinker turns his back
He has the majesty of a white tiger.
O people, only look,
In the Muslim's land
Which of you stands above Manas?
Great Manas who stands there —
From Çıyırdı a lion was born,
From black-hearted Cakıp
A man of the black-gray mane was born.
If the Kıtay grow eager and attack,
He is the servant who will tear them down.
If the musket-bearer marches to assail,
He is the son who will crush them.
Think on it, teeming land,

The gray-maned tiger Manas

Senin kutun için doğmuş,
Yaşı on ikiye geldiğinde
Altay'a şan salmış.
Bu kavgası mı dersin,
Kavgayı yaman başlatmış,
Altay'dan beri göçtüğünde
Kara Kıtay'ın, Mançu'nun
Mücevher kuşanmış ulularını
Nicesini kırıp atmış.
Geniş Talas'ı bulup yurt kıldı,
Argın ile Kırgız'ın
Başını birleştirip el kıldı.
Ben hâlini anlatırsam,
Manas'ın hâli işte böyle,
Ey ahali, düşünedur,
Ganimetten alacağın altını
Almadıysan alırsın,
Hiç değilse yumruk kadar».
Koşoy böyle deyince
Hanların hepsi gürleyip,
Bini bir ağızdan söz söyleyip,
Kalabalık yurt çığrışıp durdu.
Deri kaptaki kara rakıyı
Kâselere döküşüp,
Birbirine sunuşup,
Rakı içip coşup,
Kımız içip kızışıp,
Kemikleri ısınıp,
Şakaktan terlerini silip:
«Ağa, Koşoy ihtiyar,
Denen söze uyduk, diye,
İki dizgin, bir yuları
Er Manas'a verdik, diye.
Ahaliyi iyi güderse
Şükran söyleyip yürürüz.
Yurdu kötü güderse,
Yarın mahşer gününde
Kara eşek ederiz onu.
Ağa, Koşoy ihtiyar,

Was born for the sake of your blessing,
When his years came to twelve
He spread his fame to the Altay.
Is it his warring you would ask of?
He began the warring in earnest,
When he moved hither from the Altay,
Of the black Kıtay, of the Mançu,
Their great ones girded in jewels —
Many of them he cut down and cast away.
He found broad Talas and made it home,
Of the Argın and the Kırgız
He joined the heads and made one people.
If I should tell you his condition,
Such indeed is the state of Manas,
O people, keep on pondering,
The gold you are to take from the spoils —
If you have not taken it, take it now,
At the least a fistful's worth».
When Koşoy spoke thus,
All the khans roared out,
A thousand speaking with one mouth,
The teeming land kept up its clamor.
The black rakı in the leather flask
They poured out into bowls,
Offering them one to another,
Drinking rakı, growing exultant,
Drinking kumis, growing heated,
Their very bones warming,
Wiping the sweat from their temples:
«Elder, old Koşoy,
We have heeded the word spoken, they said,
The two reins and the one halter
We have given to Er Manas, they said.
If he herds the people well,
We shall walk giving thanks.
If he herds the land ill,
Tomorrow on the day of judgment
We shall make him a black donkey.
Elder, old Koşoy,

Bu dediğin makbuldür, diye,
Sizin sözünü tutmayanın

Yedi atası kâfirdir, diye,
Onu yer yutsun, diye,
Dediğine uyduk, diye,
İki dizgin, bir yuları
Er Manas'a verdik, diye,
Kan içici Manas beyin
Dediğine uyamayıp,
Boynumuzu çevirirsek kendimiz
Kör olup çıksın gözümüz!
Bey Manas gök yelenin
Doğru söylenen sözünü tutmazsak,
Sürdüğü yana varmazsak,
Baş tanımaz kötüyü,
Söz dinlemez alçağı,
Kim haramlık ederse,
Bağrı tüylü yer çarpsın,
Tepesi açık gök çarpsın!
Ak keltenin kurşunu çarpsın,
Ak fitilin koru çarpsın!» -
Deyip o zaman Müslümanlar
Sıra sıra durdu gürleyip,
Hep bir ağızdan kargış etti.
Bahadırın sözünü tutmayan
Öylece ölüp gitsin, diye,
Ak buğday ununu çiğneştiler,
Ak Kur'an'ı tutuştular.
«Uyduk, uyduk, uyduk! diye,

İki dizgin, bir yuları
Er Manas'a verdik», diye,
Bıçağı ele alışıp,
Çubuğu kesip atışıp,
Ak boz kısrağı boğazlayıp,
Her bir han, hepsi,
Bileklerine dek ellerini
Kana banıp,

This word of yours is welcome, they said,
Whoever keeps not your word —

His seven forefathers are infidels, they said,
May the earth swallow him, they said,
We have heeded what was said, they said,
The two reins and the one halter
We have given to Er Manas, they said,
Of the blood-drinking Manas bey
If we fail to heed the word,
If we turn our necks away ourselves,
May our eyes go blind!
Of bey Manas the gray-maned
If we keep not the word truly spoken,
If we go not where he drives us,
The wicked one who owns no head,
The base one who heeds no word,
Whoever deals in treachery,
May the shaggy-breasted earth strike him,
May the open-crowned sky strike him!
May the white carbine's bullet strike him,
May the white fuse's ember strike him!» –
So saying then the Muslims
Stood rank on rank, roaring,
With one mouth they spoke the curse.
Whoever keeps not the batyr's word,
Let him die away just so, they said,
They chewed the white wheat flour together,
They held the white Kur'an together.
«We have heeded, heeded, heeded! they said,
The two reins and the one halter
We have given to Er Manas», they said,
Taking the knife in hand together,
Cutting and casting the wand together,
Slaughtering the white-gray mare,
Every khan, all of them,
Their hands up to the wrists
They dipped in blood,

Söz böyle oldu, diye,
Söz yerine kondu, diye,
Ağaları Koşoy ihtiyar,
Hoşnut oldu o zaman
Müslümanların hepsi.
Toplaşıp kaldılar işte.
Altın çiçekli halıya

Thus was the word made, they said,
The word was set in its place, they said,
Their elder, old Koşoy,
Was well content then,
And all of the Muslims.
They stayed gathered there, behold.
Upon the carpet of golden flowers

Ayköl Manas beyi
Getirip koydular işte.
Halıya Manas oturunca,
Kırgıl başta, yaşlısıyla,
Kırgına uğramış gibi,
Kırk çoranın hepsi
Dizleri bükülüp,
Ayköl eri o zaman
Amcası Koşoy'a
Koşarak getirdiler.
Kırk çorayı gördün mü,
Kaplan Manas beyin
Adını ahaliye bildirip,
Deve kadar altın tahta -
Manas'ı getirip
Bindirip oturttular.
Halıya koyup kırk çora
Kan içiciyi getirdiler işte,
Getirilen bahadırı
Ağan Koşoy gördü işte:
«Gördük, gördük, gördük! diye,
İki dizgin, bir yuları
Şimdi size verdik», diye,
O halının eteğini
Koşoy tutup sevinçle,
Ağan Koşoy ihtiyar
O halıyı tuttu,
Sekiz hanın hepsiyle.
Dediğine uyarcasına,
Pay bölüp verircesine,
Denk gelen halıyı

Ayköl Manas bey
They brought and set him, behold.
When Manas sat upon the carpet,
Kırgıl at their head, with the eldest,
As though they had been struck by slaughter,
All of the forty çora,
Their knees bending low,
The Ayköl brave then
To his uncle Koşoy
They brought at a run.
Have you seen the forty çora?
Of the tiger Manas bey
Making his name known to the people,
A golden throne big as a camel –
They brought Manas
And mounted and seated him upon it.
Setting him on the carpet, the forty çora
Brought the blood-drinker, behold,
The batyr thus brought in
Your elder Koşoy beheld, behold:
«We have seen, seen, seen! he said,
The two reins and the one halter
We have now given unto you», he said,
The hem of that carpet
Koşoy grasped with joy,
Your elder, old Koşoy,
He took hold of that carpet,
With all of the eight khans.
As if heeding what was said,
As if dealing out the shares,
The well-matched carpet

Sekiz hanın hepsi
Dört yanından tuttu işte.
Ayköl eri o zaman
Uçsuz kırda ahali
Han diye yükseltti işte.
Dediğine uydular işte,
Alöökö'nün sayısız malını
Gelen canların hepsine
Kamçıyla ölçüp böldü işte.

Eli yatkınların hepsi
Nice bölük altın alıp,

Ganimetten düşen altını
Heybelerine koyuşup,
İğdiş develerine yükleyip,

İşte han Manas budur, diye,

Sefa sürdürecek çağı, diye,

Varanların hepsi dönüşüp,

Altı arslanın küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu
Ayköl arslan esen olsun, diye,

Büyük şükranlar söyleşip,
Keçe duvarını yağ etti,
Karşılaştığında hanları
Yerinden kalkamayacak kadar zengin kıldı.
Keregesini yağ etti,
Rastlaştığında hanları

Eksilmez zengin kıldı.
Ayköl Manas sultanı
Ala-Too gibi yüce gördüler,
Manas'ın bulduğu malı

All of the eight khans
Grasped at its four sides, behold.
The Ayköl brave then
On the boundless steppe the people
Raised him up as khan, behold.
They heeded what he said, behold,
Alöökö's countless goods
To all the souls who came
He measured out by whip-length and divided, behold.
All those deft of hand
Took many a portion of gold,

The gold that fell from the spoils
They put into their saddlebags,
They loaded on their gelded camels,
Behold, this is khan Manas, saying,
It is the season for him to take his ease, saying,
All who had come turned homeward,
The youngest of six lions,
The servant beloved of God,
May the Ayköl lion be safe and sound, saying,
Exchanging great thanksgivings,
He made the felt wall into fat,
The khans, whenever he met them,
He made so rich they could not rise from their places.
He made the kerege-lattice into fat,
The khans, whenever he chanced upon them,
He made rich beyond diminishing.
The sultan Ayköl Manas
They beheld as lofty as the Ala-Too,
The goods that Manas had found

Varan canların hepsi
Sığdıramadan geldiler.

All the souls who went there
Came home unable to contain them.

Manas Bahadır'ın Şooruk Han'ı yenip Akılay'ı armağan alması4
Peşine taktığı kırk çora
Gelenlerden söz duyup:

«Gün batısı ova düzünde,

33940 Çoñ-Koton boyunda,
Yedi ovalı Cerken'in
Ulaştığı yeri yurt edinen,
Kapışıp kimsenin yenemediği,

Yeri sıcak, çetin çöl,
Kimsenin yeltenip gelemediği,
Erlerin baş eğdiremediği,

Kimsenin adım atmadığı.
Ünlü Şooruk han olmuş.
Ünü aşıp taşıp,
33950 Kimse alamadan şaşakalmış.

Her şeyi dört başı mamurmuş,

Varan adam eksilmiş.

Yeri sıcak çöl, denmiş,
Asıl nüshada böyle bir başlık yok

Manas Bahadır's defeat of Şooruk Han and his receiving Akılay as gift4
The forty çora he kept in his train,
Hearing word from those who came:
«On the plain-flats of the sun's setting,
Along the Çoñ-Koton,
Where Cerken of the seven plains
Reaches its end, he made his home,
Whom none could grapple and defeat,
A hot land, a harsh desert,
Where none could venture near,
Whom men could not make bow the head,
Where no one sets a footstep.
Famed Şooruk has become khan.
His fame overflowing its banks,
None could take him — all stood amazed.
All his affairs were in perfect order,
The men who went there dwindled away.
A hot desert land, it was called,
No such heading exists in the original copy

Nasıl bir kul orayı yurt edinmiş,

Çarpışmaya giren adamlar
Geri dönüp gelmemiş.
Varıp denk gelen adamları
Sıcağı kavurup öldürür, derler.

What manner of servant made that place his home?
The men who entered battle there
Never turned and came back again.
The men who went and met their match –
Its heat scorches them to death, they say.

Kuma konan ibrik
Fokurdayıp kaynar, derler.
Aş pişimi kadar durulsa,
Kaşık kadar suyu kalmaz, derler.

Angıtın uçup varmadığı
Kızıl puslu çölü, derler.
Kendisi Kıtay cinsindendir -
Yüzüne kimse varamaz, derler,
Bellidir, derler: Şooruk'un
Karşısına varıp yüzüne
Hiçbir kul savaş açamaz, derler.
Vuruşup alsak Şooruk'u,
Dilediğimiz an bunu, derler,
Kahrı katı o halkın
Kadını kızı güzeldir, derler.
Kadını yaman, erkeği it,
Suyunda kara uğursuzluk var,
Dişisi pek güzeldir,
Gözleri ışıl ışıl parlar, derler,
Bakıp duran adamın
Zerre canı kalmaz, derler.
Şooruk han ölçüsüz bir er çıkıp,
Askeri altı tümen oldu,
Varan kul yerle bir oldu.
O yerden kudurup,
Çarpışmayı sert saldı, derler.
Geniş Kaşkar'ın şehrini,
Kadınını kızını feryat ettirip,
Altı kez vurup aldı, derler.
Taşı yarıp yol açan
O Şooruk'un ünü,
Nice yere akın salmış.
Bol mal buldu, derler,
Geniş Alay'dan Noygut'u,
Kadınını kızını ganimet edip,
Adamakıllı vurdu, derler,
Askeri deveye biner, derler,

A ewer set upon the sand
Bubbles up and boils, they say.
Let it stand the time a meal takes cooking,
Not a spoonful of its water remains, they say.
Where even the ruddy sheldrake flies not –
A desert of red haze, they say.
He himself is of Kıtay stock –
None can come before his face, they say,
It is known, they say: against Şooruk,
Going up to meet him face to face,
No servant can open war, they say.
If we took Şooruk by fighting,
That, whenever we willed it, they say, –
Of that people hard in wrath
The women and girls are fair, they say.
Their women fierce, their men dogs,
In their water lies black ill-omen,
Their womenfolk are very fair,
Their eyes shine glittering-bright, they say,
Of the man who stands there gazing
Not a grain of soul remains, they say.
Şooruk han proved a man beyond measure,
His army came to six tümen,
The servant who went was levelled to earth.
Grown rabid from that place,
He loosed hard battle, they say.
The city of broad Kaşkar,
Setting its women and girls to wailing,
He struck and took six times, they say.
Splitting the rock to open a road –
Such is the fame of that Şooruk,
He has loosed raids on many a land.
He found abundant goods, they say,
The Noygut of broad Alay,
Making spoil of their women and girls,
He struck them thoroughly, they say,
His soldiers ride on camels, they say,

Düşman denince atlanıp,
Hepsi sıra sıra yürür, derler.
Deveye binip kargı almış,
Tepeden vurulasıca, ne biçim can.

O Şooruk hanına
Gaza açıp varalım.
O hanın şehrine
Çarpışmayı sert salalım,
Deveye binmiş askerinden
Birini komadan alalım.
Bahadırlarını bağlayalım,
Pehlivanlarını haklayalım.
Yükler dolusu altın alıp,
Saraylı kızdan binini alıp,
Ölçüsüz kapışma salalım,
Halkının ölçüsünü alalım,
Hesabını fazlasıyla soralım.
Kudurmuş demek Şooruk han,
Saraylılarını kıralım,
Yiğidini bağlayıp dönelim,
Boyun eğdirip çekelim.

Akkula sağ iken,
Ayköl Manas var iken,
Tulpar çiğneyip geçmedik
Yer bütün kalmasın,
Bahadırın kargı saplamadığı
El bütün kalmasın.
Dile gelen adamı
Söz verdirip tutalım,
Söz dinlemeyen adamı
Güce vurup haklayalım.
Sırt sırtından yol yapıp,
Kıtay imiş Şooruk han,
Dolana dolana yolunu öğrenelim,
Aç nara, çığlık atıp,
Hep birden dalıp girelim.
Yıkıp diyarını bozalım,

At the word 'foe' they mount up,
And all march rank on rank, they say.
Mounted on camels, they have taken lances,
May he be struck on the crown – what manner of soul!
Against that Şooruk han
Let us go forth in holy war.
Upon that khan's city
Let us loose hard battle,
Of his camel-mounted soldiery
Let us take every one, leaving none.
Let us bind his batyrs,
Let us finish his champions.
Taking gold by the load-full,
Taking a thousand of his palace girls,
Let us loose a grappling beyond measure,
Let us take that people's measure,
Let us demand the reckoning with interest.
Rabid indeed is Şooruk han,
Let us cut down his courtiers,
Let us bind his braves and return,
Let us make him bow the neck and drag him.
While Akkula is sound,
While Ayköl Manas lives,
Let no ground remain untrampled
By the tulpar's hooves,
Let no people remain entire
Where the batyr's lance has not been thrust.
The man who comes to speak
Let us take, binding him by his word,
The man who heeds no word
Let us break by force and finish.
Making a road from ridge to ridge,
A Kıtay is this Şooruk han,
Circling and circling, let us learn his road,
Roaring the war-cry, raising the scream,
Let us plunge in all together.
Let us tear down and ruin his realm,

Bol malını alalım,
Şooruk'un kızını kadınını
Ganimet edelim.
Çarpışacak düşman yok,
Dosdoğru girip hıncını döktü, derler.

Let us take his abundant goods,
Şooruk's girls and women
Let us make our spoil.
There is no foe left to fight him –
He went straight in and poured out his spite, they say.

Gümbürdeterek Noygut'u
Kökünden söküp vurdu, derler.

With a thundering crash the Noygut
He struck, tearing them from the root, they say.

Çoğunu sürüp götürmüş,
Noygut'un bol malını,
Kahrolası, o Şooruk,
Ganimet edip gitmiş.
Kadere çare olmaz, diye,
Söyleyecek nice sözüm var,
Arslanım Manas, sana, diye.
Ecel gelirse ölelim,
Çare varsa Şooruk'la
Boy ölçüşüp görelim.
Topuna cehennem salalım,
Şooruk'un nice kızını
Ganimet edip alalım.
Kızıl gömlekli, hilal belli,
Salınan güzelin
Zevkine kanalım.
Gerçek dünyalığı, hey Tanrım,
Sadık yârdan bulalım».
Asil Bakay ağası,
Manas erin sırdaşı,
Ölümde ortak, canda bir,
Kan içici Manas'ın yaşıtı,
Han ağan Bakay bunu söyleyip,
Gaipten bir heves düşüp,
Kaplan Bakay ağana
Bilmeden bu söz geliverip,
Bey Bakay, hoca misali,
Manas'a yaşıt evliyan,
Keşfe çıkan yoldaşı,

He drove off the most of them,
The abundant goods of the Noygut,
That Şooruk, may he be damned,
Made spoil of them and went his way.
There is no remedy against fate, saying,
Many a word have I to speak,
To you, my lion Manas, saying.
If the appointed hour comes, let us die,
If remedy there be, with Şooruk
Let us measure our strength and see.
Let us loose hell upon his host,
Many a girl of Şooruk's
Let us take and make our spoil.
Red-shirted, crescent-waisted,
Of the beauty swaying as she walks
Let us drink our fill of delight.
The true worldly portion, O my God,
Let us find in a faithful love».
His noble elder Bakay,
Confidant of Manas the man,
Partner in death, one in soul,
Age-mate of the blood-drinking Manas,
Your elder khan Bakay spoke this,
A longing fell upon him from the unseen,
To your tiger elder Bakay
This word came unbidden,
Bey Bakay, like unto a hoca,
Your saint, age-mate of Manas,
His companion riding out to scout,

Yaman Manas yiğidin
Ölümde ortak sırdaşı.
Kader yoluyla denk gelen,
Talihi üstün kan içiciye
Miras olup bulunmuş.
Gök yeleli Bakay ağası,
Gaipten akıl uyandıran
Önderliğine baksana!
Sultan Manas'ı, koçağı,
Peşine takıp er kıldı,
Er oğullarla denk kıldı.

Of fierce Manas the valiant
His confidant, partner in death.
Matched to him by the road of fate,
To the blood-drinker of surpassing fortune
He was found as an inheritance.
His gray-maned elder Bakay,
Waking wisdom from the unseen –
Only look upon his leadership!
Sultan Manas, the ram of battle,
He took in his train and made a man,
He made him equal of men's true sons.

Talas'a hisarlar kurdu,
Alöökö'yü devirip,
Ayköl Manas beyi
Sekiz hana han kıldı.
Düşmanla yüz yüze geldiğinde
Arslan Manas kaplan,
Arslan gibi atılan,
Ağası Bakay'ın dediğini
Arslan bey kaplan
Hiç ikiletmemiş.
Peki, ağa, peki, diye,
Ay damgalı altın tuğ alıp,

He raised fortresses at Talas,
Overthrowing Alöökö,
Ayköl Manas bey
He made khan over the eight khans.
When he came face to face with the foe,
The lion Manas, the tiger,
Lunging like a lion,
What his elder Bakay had said
The lion bey, the tiger,
Never made him say it twice.
Very well, elder, very well, saying,
Taking the golden standard stamped with the moon,

Şooruk'la vuruşmaya
Yük hayvanına ok yükleyip,
Manas hanın kırk kurdu,
Hepsini birden yanına alıp,
Engebeli kara dağ,
Kara dağın eteğini tutup,
Say küheylanların hepsini
Yeni baştan nallayıp,
Sefere çıkıp, düşman arayıp,
At yorup yer kolaçan edip,
Yiğit Manas gök yele var,
Yiğitlerin hepsi var,
Kırk çoranın yamanı,
Değerli Bakay ihtiyar var.

For the fight with Şooruk
Loading arrows on the pack-beasts,
Khan Manas's forty wolves,
Taking them all together at his side,
The rugged black mountain,
Keeping to the black mountain's skirt,
All the hardy coursers
They shod anew from the beginning,
Setting out on campaign, seeking the foe,
Wearying horses, scouring the land,
Valiant Manas the gray-mane is there,
All of the valiant men are there,
The fiercest of the forty çora,
Precious old Bakay is there.

Engebeli beli aşıp,
Kupkuru dere yatağını basıp,
Geniş Kakşaal'ı geçmiş,
Kum-Talaa'yı aşmış.
Öte yanına baksa
Göz erişmez pus,
Gök yeleli Manas kaplan
Yer seçemeden göz kısıp,

Crossing the rugged pass,
Treading the bone-dry riverbed,
He passed broad Kakşaal,
He crossed the Kum-Talaa.
When he looked to the far side –
A haze no eye could pierce,
The gray-maned tiger Manas,
Unable to pick out ground, narrowing his eyes,

Uçsuz bucaksız bozkırda
Telaşla bocalaşıp,
Say küheylanların hepsinin
Yarışta gözlerini açtırıp,
Yılmadan, yorulmadan,
Yiğitlerin yol yürüyüp,
At esirgemeden bol yürüyüp,
Sancak elde dalgalanıp,

On the boundless, endless steppe
Floundering about in haste,
All of the hardy coursers –
Their eyes opened wide in the running,
Unflinching, unwearying,
The valiant men riding the road,
Riding hard, sparing no horse,
The banner rippling in the hand,

Kara çamur gibi ter çıkıp,
Mahmuzlanınca şapır şapır,
Tulparlar sert yürüyünce
Ak ter çıkıp sulanıp,

Sweat rose up like blackest mud,
Splashing loud beneath the spurs,
When the tulpars strode out hard
White sweat broke and drenched them through,

Terliğinden akan ter
Döşünden aşağı dökülüp,
Kayıpçı'nın beline,
Kañkuñ mazarı derlermiş,
Koton'un beri kıyısına,
Tooroktu'daki çınara
Kaplan varıp kondu işte.
Kara dumanlı o güzel yere
Töre konmaya döndü.
Horoz misali kahraman arslan,
Konacağı yer işte o yer,
Ordusunu ardına alıp,
Becerikli doğmuş kırk seçkin
Dünyayı şenlendirip,
Can kazanını kaynatıp,
Kızıl kişmiş, güzel aş,

Sweat that streamed from saddle-cloth
Poured on down across the chest,
To the ridge of Kayıpçı,
The shrine called Kañkuñ, so they said,
To the near bank of Koton,
To the plane tree at Tooroktu
The tiger came and made his camp.
On that fair ground of darkling haze
The lord turned there to pitch his camp.
The hero-lion, rooster-proud,
That very spot his camping ground,
With all his host behind his back,
The forty chosen, born adroit,
Made the whole world ring with cheer,
Set the soul's own cauldron boiling,
Red raisins and the finest fare,

Uçsuz bozkıra konmuşlar,
Yiğitlerin hepsi bir arada.
Hunhar töre, Bakay han,
Argın hanın Acıbay'ı,
Kırkın başı Kırgıl koca,
Yiğitlerden işte bu dördü
Direği altın çadırı
Safa sürmeye kurup,
Tunç tokmak, pirinç kazık,
Yere sağlamca çakıp,
Törelerin hepsini,
Bilgili ihtiyar Bakay'ı,
Yel değdirmeden kırk çoro
O çadırda ağırlayıp.
Sağrı eti kesip, yele yağı verip,
Kaplanların hepsine
Kazı doğrayıp, yağ verip,
Hepsi tulpar küheylanların
Eyerini alıp çıplak koyup,
Azgınlık eder diyerek
Köstek vurup bağlayıp.
Düğüm düğüm bağlı yuları,

They camped upon the endless steppe,
The batyrs gathered all as one.
The bloodthirsty lord, Bakay khan,
Acıbay of the Argın khan,
Old Kırgıl, chief of the forty,
These four among the valiant men
The tent whose pole was wrought of gold
They pitched for taking their delight,
With bronze-made mallet, brazen stake,
Driven firmly in the earth,
And all the lords together there,
The learned elder, wise Bakay,
The forty çoro, from the wind
Sheltered and feasted in that tent.
Cut croup-meat, gave the mane-fat too,
And to all the tiger-braves
Sliced the kazı, served the fat,
From all those tulpar coursers then
They took the saddles, left them bare,
And saying "lest they run amok,"
They hobbled them and tied them fast.
The halters tied in knot on knot,

İki buçuk kulaç boyunda,
Kırk çoronun kırk tulparı,
Kırk tulpara bekçiler,
Ev gibi kocaman çınara
Üç kez dolayıp sarıp,
Üstün tulpar küheylanı
Yükseğe asıp bağlamışlar.
Söylense sözü daha var,
Geceleyip geçtiği yerde
Köklü mazar kurulmuş,
Nişanların hepsi var.
Kırk yiğidin hepsi
Dimdik durur, aldırmaz,
Ateş kesilmiş çorolar
Ölüm ile azabı
Zerrece umursamaz.

Two and a half full fathoms long,
The forty çoros' forty tulpars,
With watchmen for the forty steeds,
Round a plane tree huge as a house
They wound the rope three times about,
The peerless tulpar courser then
They tied up high and hitched him fast.
Were it told, there's more to tell,
And where they passed the night encamped
A deep-rooted shrine was raised,
With every token standing there.
All the forty valiant men
Stand bolt upright, unconcerned,
The çoros turned to very fire
For death and for the torment both
Care not even one small grain.

Eyeri başa yastık edip,
Kutup yönüne baş verip,
Gök yelelilerin hepsi
Alp uykusuna dalmıştı.
Uzanan ayağı çekilmeden,
Yumulan gözü açılmadan,
Horultular dinmeden,
Alp uykusuna dalmışlar.
Kırk tulparın hepsi
Tazı gibi kıpır kıpır,
Tanın sarı yeline
Göğüs verip hepsi durmuş,
Tanın soğuk yeli vurmuş,
Kırk çoronun kırk tulparı
Kişneyip homurdanıp,
Gem çiğneyip oynaşıp,
Kulaklarını yatırıp,
Kara yerin yüzünü
Kırk çoroya savurup,
Toprak fırlayıp saçılıp,
Kara yerin kabuğu
Güm güm kazılıp,
Kırk çoroya saçılıp,
Kırgıl başta ihtiyarı,
Kırk çoronun hepsi,
Sel basıp gelmişçesine,

With saddles pillowed at their heads,
Their heads turned toward the polar star,
All of the blue-maned heroes then
Had sunk into the alp's deep sleep.
Their outstretched legs not drawn back in,
Their fast-closed eyes not opened once,
Their snoring never ceasing once,
They slept the deep sleep of the alps.
All the forty tulpar steeds,
Restless, quivering like hounds,
Against the yellow wind of dawn
They stood with chests all braced to it,
The cold wind of the dawn had struck,
The forty çoros' forty tulpars
Neighing loud and snorting deep,
Champing bits and frolicking,
Laying both their ears flat back,
The surface of the black-soiled earth
They flung upon the forty çoro,
The soil went flying, scattering wide,
The crust of the black earth itself
Was dug up with a booming thud,
And showered on the forty çoro,
The elder Kırgıl at their head,
The forty çoros, every one,
As though a flood came surging in,

Fırlayıp kalktı hepsi.
Yiğitlerin hepsi
Uykudan uyanıp kalktı,
Hep birden ayağa kalkınca,
Düşman kurdu erenler,
Her biri koşup,
Herkes atına üşüşüp,
Kara çelikten gemi
Boğazından geçirip,
Küheylanı başkaldırtıp
Otlağa salıverip,
Tilki bıyığı, kır yoncası,

They all leapt up upon their feet.
All the valiant batyrs then
Woke from slumber, rose upright,
And when they stood up all at once,
The erens, wolves against the foe,
Each one running to his place,
Each man swarming to his horse,
The bit of black steel forged and hard
They slipped in past the courser's throat,
They let the courser raise his head
And loosed him out to graze the field,
On fox-whisker grass and steppe clover,

Öbek öbek bitmiş betege
Deste deste otlatıp,
Az yedekleyip gezdirip,
Boğazını otla doldurup,
Çok yedekleyip gezdirip,
Göğsünü otla doldurup,
Tam yedekleyip gezdirip,
Boş karnını otla doldurup.
Bin türlü ottan otlatıp,
Kaynayıp akan pınardan
Atın susuzluğunu kandırıp,
Etine gelmiş tulparlar
Kasnak gibi kıvrılıp,
Kulan gibi sıçrayıp gerilir.
Manas hanın kırk caysañı -
Düşman denince coşmak
Kırk çoronun âdeti,
Yiğit Manas gök yelelinin
On iki öncüsü, kırk kuyruğu,
Uçup gider kanadı.
Kırkının huyu kırk türlü,
İştahlandığı düşmana girince
Kızıl kırgın koparan,
Cihanı bozan seçkin yiğitler.
Elini suya daldırıp,
El abdestini alıp,
Aceleyle namaz kılıp,
Soylu tulparların hepsini,
Çeviklikleri bambaşka,
Çarçabuk eyerleyip.

On feather-grass grown clump on clump
They grazed them bunch on bunch of it,
Led them a little by the rein,
And filled their throats up full with grass,
Led them long about the field,
And filled their chests up full with grass,
Led them fully to and fro,
And filled their empty guts with grass.
Grazed them on a thousand herbs,
And from the bubbling flowing spring
They slaked the horses' thirst in full,
The tulpars, come to fullest flesh,
Coiled up taut like a rounded hoop,
Leap and stretch like the wild kulan.
The forty caysañ of Manas khan —
To surge at mention of the foe
Is the forty çoros' way,
Of brave Manas the blue-maned one
The twelve forerunners, forty tails,
His wings that go a-flying forth.
The forty, forty different tempers,
Charging the foe that whets their hunger
They loose a scarlet massacre,
Chosen batyrs, world-destroyers.
They dipped their hands into the water,
Performed the ablution of the hands,
Said the namaz hastily,
And all the noble tulpar steeds —
Their deftness like no other men's —
They saddled in a trice.

Tan sararıp görünüp,
Tepeden Yedigen yıldızı ayrılıp,
Tan atarken işaret veren boz serinlik
Kıbleye doğru yönelip,
Yerin yüzü o zaman
Açık aydınlık görünüp,
Han Bakay'ın durduğu kutup yanında
Davul sert vurulup,

The dawn showed pale with yellowing light,
The Yedigen stars slipped from the height,
The gray chill that heralds break of day
Turned itself toward the qibla,
The face of all the earth by then
Showed itself in open light,
By the pole where khan Bakay stood
The drum was beaten hard and loud,

Coşup kaynaşan yiğitler
Hep birden tulpara bindi,
Sancaklı mızraklar yükselip,
Kırk çoronun bir teki
Bin kişi gibi görünüp,
Aybalta belde sallanıp,
Her donanım parlayıp,
Atışsa azap salan,
Huyu yüce, boşa değil,
Çarpışıp düşmana el atsa
Kahrı sert olan çorolar,
Kaplan Manas arslanının
Yanındaki yakın yoldaşı.
Kırk çoronun hepsi
Uzun boylu, geniş omuzlu.
Hem pehlivan, hem arslan,
Gören gözü doyuran,
Hepsi beyzade, seçkin yiğit.
Bütün kunduz derisini
İsraf olur demeden,
Yarısını bölüp atıp,
Paçalarına geçirmişler.
Düşman denince coşan,
Düşmana yüz tutan usta var,
Yetkin Manas var iken
Yedi tümen kara ordu çıksa,
Yeleği açık dalıp saldıran
Yetkin, çetin, pek yaman var.
Ereni var, şanlısı var,
Ateşten geri dönmeyen,
Alıcılığı pek üstün,
Âlemi bozacak eri var.
Kaplan Bakay han kalktı,
Düşmana dalacakmış gibi,

Davulu pek vurdu.
Telaşla koşup azarlayıp,
Soluk soluğa kaldı kırk çoro,
Biri birini çiğneyip,

The batyrs, seething, surging up,
Mounted tulpars all at once,
The pennoned lances rising high,
A single one of the forty çoro
Seemed the like of a thousand men,
The moon-axe swinging at the waist,
And every piece of gear ablaze,
In shooting they deal agony,
Lofty-natured, not for naught,
When they clash and grip the foe
Çoros whose wrath is hard as stone,
Of tiger Manas, of the lion,
The close companions at his side.
The forty çoros, every one,
Are tall of stature, broad of shoulder.
Each a wrestler, each a lion,
A feast for any eye that sees,
All bey-born, chosen valiant men.
The whole pelt of the beaver-skin,
Never saying "what a waste,"
They cut away and tossed the half,
And trimmed their trouser-cuffs with it.
Men who surge at the word "foe,"
Masters there who face the foe,
While consummate Manas lives,
Should seven tümen dark hosts rise,
There are men who charge, vest flung wide,
Consummate, hard, exceeding fierce.
They have their erens, their renowned,
Men who never turn from fire,
Supreme in seizing of the prey,
Men who could destroy the world.
The tiger, khan Bakay, arose,
As if to plunge upon the foe,

He beat the drum with mighty strokes.
Running, chiding in the rush,
The forty çoro were left breathless,
Trampling one another down,

Eşi bulunmaz ereni
Kıyısından seğirtip,
Çehresi kahra bürünüp,
Saldırıp mızrak saplayacakmış gibi
Hazırlanıp durmuşlar,
Hengâmeyle bölük bölük olup,
Dikkatle bakılsa kırk çoro,
Arslanlık hâli görünüp,
Her biri düşmana yönelip,
Mızrakları dikilip,
Bakıp duran kulun
Gönlü akıp dağılıp,
Han Manas'ın kırk caysañının
Kan içici hâli görünüp,
Altın yanaklı aybalta,
Kayış ilmiği pek güzel,
Bileğinde sallanıp,
Has çelikten uç takılmış
Mızrağın başı çoroların
Ellerinde parıldayıp,
Heybetleri belirip,
Bölük bölük ayrılıp,
Bunların görünüşleri
Arslan hâlini gösterip,
Hep birden fırlayıp,
Hepsi tulpar, kırk küheylan,
Heybeti sert kırk çoro,
Ağızlarıyla kapışıp,
Azdırıp silkindirip,
Soluturcasına çekiştirip,
Kırk tulpar dizi dizi yürüse
Bakan kul hayran kalır.
Bastığı yer ufalanır,
Kazan kapağı gibi kesekler
Kırk çoronun başına
Çakmak olup çatırdar.
Gemi çekilip alınınca
Kasnak gibi boynu eğilir,

The eren without any peer
Went darting swift along its edge,
His visage cloaked in wrathfulness,
As if to charge and drive the lance,
They stood there ready, poised to strike,
In tumult forming troop on troop,
Regard the forty çoro with care:
The mien of lions shows in them,
Each one facing toward the foe,
Their lances all erect and raised,
The heart of any staring soul
Would pour away and scatter wide,
In khan Manas's forty caysañ
The blood-drinker's mien appears,
The moon-axe with the golden cheeks,
Its leather loop exceeding fine,
Goes swinging from the wrist below,
Tipped with points of purest steel,
The lance-heads in the çoros' hands
Are glittering with flashing light,
Their awesomeness made manifest,
Dividing into troop on troop,
The look of them, these very men,
Displays the aspect of the lion,
All at once they burst away,
All tulpars, forty coursers strong,
The forty çoro stern in awe,
The steeds contending mouth to mouth,
Roused to frenzy, shaken loose,
Tugging till they pant for breath,
When forty tulpars march in file
The watching soul is lost in awe.
The ground they tread crumbles to bits,
Clods as big as cauldron lids
Upon the heads of the forty çoro
Crack like flintstones as they strike.
When the bit is drawn and checked
Their necks bend like a rounded hoop,

Gem salınınca kırk tulpar
Bulut gibi uçup süzülür.
Aralık vermeden koşup, birbirini
Kovalayıp gelmekteler,
Gem salınınca kırk tulpar
Bulut gibi uçar, serap misali.
Kırk tulparın hepsi -
Karabayır, kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,

Perçemleri tıpatıp benzer,
Gözüne göre ölçülüp düğümlenmiş gibi:
«Benim atım olsa» diye,

Gören insan şaşırıp,
Kırk tulparı sevesi gelir.
Kırk çoronun hepsi,
Çehresi kahra bürünüp,
Alt bağı terki kayışında,
Kol boyunca zırhları
Hepsi düzgün bağlanıp,
Çıkmışlar yiğitler,
Kavga yanına hazırlanıp.
Ilgınlı Keñ-Kol'a, Talas'a
Orda kurup yurt yaylayıp,
Kötörmö ile Çatkal'ı
Mal yayıp yurt edinip,

Cakıp'ın oğlu Manas'ı
Seçkin bahadırlar toplanıp,
Kendilerine arslan edinmişler.
Çoğu dizi dizi yürüyüp,
Gök demirden tolgayı
Başlarına kapatıp giymişler,
Mızrak saplansa mızrak geçmez

Kaburganın zırhı var,
Yüzden saplansa mızrak geçmez,
Yiğitlere belli olan

Bits loosed, the forty tulpar steeds
Fly gliding onward like a cloud.
Racing on without a gap, each one
They come in chase upon the other,
Bits loosed, the forty tulpar steeds
Fly like a cloud, mirage-like, on.
The forty tulpars, every one —
Karabayır, kazanat,
Sieve-lunged, with pasterns wrought of bronze,
Their forelocks matched exactly like,
As though knotted to measure for the eye:
«Would that this horse were mine,» they say,
Whoever sees them stands amazed
And longs to love the forty steeds.
The forty çoros, every one,
Their visages cloaked in wrath,
The lower thong on the crupper strap,
Their armor running down the arm
All fastened trim and orderly,
The batyrs have ridden forth,
Made ready for the side of war.
To tamarisked Keñ-Kol, to Talas,
They set the horde-camp, summered there,
Kötörmö and Çatkal both
They spread their herds and made their home,
And Manas, the son of Cakıp —
The chosen bahadırs gathered round
And made him lion of their own.
Most of them marching file on file,
Helmets wrought of gray-blue iron
They clapped upon their heads and wore,
Though a lance be thrust, no lance goes through
The armor guarding at the ribs,
Thrust in the face, no lance goes through,
Well known to all the valiant men,

Kalkan denen demiri var.
Geniş Talas'ı siper edip,
Konup kaldığı çağ imiş,
Gök kene gibi kırk çoronun
Dolup taştığı çağ imiş.
Manas'ı gayrete gelse
Hep birden basıp gidecek gibi,

They bear the iron they call the shield.
Making broad Talas their rampart,
It was the season they encamped,
The forty çoro, like gray ticks,
It was the season they brimmed over.
Should Manas rouse himself to zeal,
As though they'd all tramp forth at once,

Kaplan Manas arslanına
Kahrı tam kırk bahadır
Kurban olup gidecek gibi.
Sırlı mızrakta bezek yok,
Kırk çoronun içinde
Neler var da, neler yok!
Kırk çoronun içinde
Er öldürüp kan döken
Hunhar çoro da var.
Ay-âlemi kasıp kavuran
İkiyüzlü çoro da var.
Karşısına çıkanı kıran
Becerikli çoro da var.
«Tevekkel» deyip durmadan
Doksan bine el salan
Gözü pek çoro da var.
Mızrakçının pek ustası,
Hünerli çoro da var.
Düşman hilesini çok bilen
Yaman çoro da var.
Seğirtken hatip, söz ustası,
Âlim çoro da var.
Rakıyı alıp içen
Zalim çoro da var.
Mızrak tutup saf bozan
Bahadır çoro da var,
Pek kara niyetli,
Söylense söz dinlemeyen,
Sürülse düşmana yürümeyen,
Kıyamet kopsa şaşmayan,
Kendi bildiğinden şaşmayan,

For tiger Manas, for the lion,
The forty bahadırs full of wrath
Seemed ready to be sacrificed.
No trinket on the lacquered lance,
Among the forty çoro there,
What is there not, and what is there!
Among the forty çoro there
Is one who slays men, spilling blood,
A bloodthirsty çoro too.
One who scourges the moonlit world,
A two-faced çoro too is there.
One who breaks all in his path,
A deft and able çoro too.
Who cries «Tevekkel!» without cease
And lays his hand on ninety thousand,
A fearless çoro too is there.
A master of the lancer's craft,
A skillful çoro too is there.
One well-versed in foemen's guile,
A fearsome çoro too is there.
A nimble orator, word-master,
A learned çoro too is there.
One who takes and drinks the rakı,
A cruel çoro too is there.
One who grips the lance, breaks ranks,
A bahadır çoro too,
Exceeding black of purpose he,
Who heeds no word, however said,
Who, driven, will not march on the foe,
Unshaken though doomsday should break,
Who never swerves from his own way,

Pek kara niyetli
Kâfir çoro da var.
Durmayıp bozayı içen,
Hocayı inleterek döven,
Yola gelmez çoro da var.
Hiç vebalden korkmayan,
Onmaz çoro da var.
Ölümden geri dönmeyen,
Ecelden baş çekmeyen,
Saf çoro da var.
Düşman görünce şaşıran,

Exceeding black of purpose he,
An infidel çoro too is there.
One who drinks boza without cease,
Who beats the hoca till he groans,
An incorrigible çoro too.
One who fears no sin at all,
A hopeless çoro too is there.
One who turns not back from death,
Who draws not back his head from fate,
A guileless çoro too is there.
One bewildered at sight of the foe,

Atın sağrısına bir vurup
Ardına bakmadan kaçıveren
Tembel çoro da var.
Kırkı kırk yerden gelmiş
kırk deli,
Huylarını kim bildi?!
Altı aylık azabı
Şimdiden düşünüp bilen
Ulu çoro da var.
Ağzı gevşek, dili şirret,
Arayı bozuveren
Fesat çoro da var.
Tuğ dibinde duran,
Yiğitliği ölçüsüz eden,
Kopanı ulayan,
Saçılanı toplayan,
Üstün eren, bilge,
Sağlam çoro da var.
Börk al dese baş kesen
Kasap çoro da var.
Su iç dese zehir içen,
Kendi öleceğini bilmeyen,
Azap çoro da var.
Manas hanın kırk seçkini,
Kırkının huyu kırk türlü.
Sesinden toz çıkar,
Sataşılsa düşmandan can çıkar,

Who gives one slap on the horse's croup
And flees without a backward glance,
A slothful çoro too is there.
The forty come from forty parts,
forty madmen,
Who ever fathomed all their ways?!
The torment of six months to come
One who thinks and knows it now,
A mighty çoro too is there.
Loose of mouth and shrewish-tongued,
One who sets men at odds in a trice,
A mischief-making çoro too.
One who stands at the standard's foot,
Whose valor goes beyond all bounds,
Who splices what is snapped in two,
Who gathers what is scattered wide,
A peerless eren and a sage,
A steadfast çoro too is there.
Told "fetch the cap," he takes the head,
A butcher çoro too is there.
Told "drink water," he drinks poison,
Not knowing he himself will die,
A torment çoro too is there.
The forty chosen of Manas khan,
The forty, forty different ways.
Dust rises at their very voice,
Provoked, they tear the foe's life out,

Basıp geçtiği yerden
Pınar gibi akıp kan çıkar.
İçinde Manas hanı var,
Altında tulpar malı var.
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Ay-âlemin hepsini,
Arslan Manas var iken
Boyun eğdirecek gücü var.
Hep bir sıra, tıpatıp benzer
Kırk çoronun giydiği,
Kazan gibi kara börkü var,
Karşı geleni helâk edip
Alıverecek gücü var,
Bir kıyameti âleme
Salıverecek gücü var.

And from the ground they trample past
Blood flows out like a welling spring.
Among them is Manas the khan,
Beneath them is their tulpar wealth.
All that ear has heard, eye seen,
The whole of the moonlit world entire,
While the lion Manas lives
They have the strength to make it bow.
All one row, exactly matched,
Is what the forty çoro wear,
Black caps they have, like cauldrons big,
To bring to ruin all who resist
They have the strength to take them straight,
A very doomsday on the world
They have the strength to loose at will.

Heybetle salınıp kırk çoro,
Sağ yanına o zaman,
Okluğunun içine
Sıra sıra ok dizmişler.
Arslan er sağ iken,
«Kapışırım» diyen düşmanlar
Çaresini bulamayıp kalakalmış.
Hızır'ın dokunduğu yiğidin
Namı çetin, zehri güçlü,
Kapışan düşmanı
Basıp geçse dümdüz eder.
Salınan er hunhar
Orta Keñ-Kol'u yayladı,
Bahadırlığı bambaşka,
Bahadır Manas erene
Boyun eğmedik kul kalmadı.
Öfkesine dokunulunca
Alööke'yi sürdü.
Süre süre gök yeleli,
Azı dişine alıp çiğnedi.
Kırk çoronun hepsi,
Kırgıl, Bakay ihtiyarı,
Kıl kadar benzer, kahrolasılar -

Swaying in grandeur, the forty çoro,
Upon their right sides at that hour,
Inside their quivers they have set
Arrows arrayed in row on row.
While the lion-man's alive,
The foes who say «I'll grapple him»
Stood helpless, finding no way out.
The batyr touched by Hızır's hand —
His fame is stern, his venom strong,
The foe who grapples with him he
Tramples over, flattens out.
The swaying bloodthirsty warrior
Summered middle Keñ-Kol's lands,
His prowess like no other man's,
To Manas the bahadır-eren
No soul was left that did not bow.
When once his anger had been touched
He drove Alööke out and on.
Driving, driving, the blue-maned one
Took him in his molars, chewed.
The forty çoros, every one,
Kırgıl and the elder Bakay,
Alike to a hair, the cursed ones —

Yamanların her biri.
Acıbay, Bakay iki han -
Ayköl Manas'ın korunağı,
Kırk yerden gelip katılan
Kırk çoronun tamamı bu.
Hızır dokunmuş yiğidin
Ölse de hasreti yok,
Yeryüzünde Manas'a -
O devirde, o zamanda -
Kement çevirecek kimse kalmadı.
Yiğit gök yeleli var iken
Çizmek oldu çizgiyi,
Kapışan düşmana
Etmek oldu görülmedik işi.
Hunhar Manas arslan çıkıp,
Her yanı denk, kusursuz çıkıp,
Yaymak oldu kanadı,
Yüz yüze gelen düşmana
Salmak oldu ibreti.

Each and every one is fierce.
Acıbay, Bakay, the two khans —
The refuge of Ayköl Manas,
Come and joined from forty parts,
Such are the forty çoro entire.
The batyr touched by Hızır's hand
Has no regret though he should die,
On all the earth, against Manas —
In that age and in that time —
None was left to swing a lasso.
While the brave blue-maned one lives,
His it was to draw the line,
And on the foe who grappled him
His to work unheard-of deeds.
Bloodthirsty Manas proved a lion,
Proved well-matched, without a flaw,
His it was to spread the wing,
On the foe who met him face to face
His to loose the dread example.

Peşine taktığı kırk çoro,
Şimdi çıktı kaplan
Issız bozkırın beline,
Sefer etmek oldu o zaman
Hint, Çin eline.
Söz bilenden sorup ulasa,
Bilgiçlerden sorasa,
Hani, Noygut'u vurup altı kez almış

Şooruk hanı var imiş.
«Onun zorundan Noygutlar
Bezmiş durur» diye duyup,
«Bir yılında üç kez
Talan eder durur» diye duyup,
«Namı Şooruk han çıkıp,
Sesinden can çıkıp,
Noygut'a kıran salmış.
Tahtlarının hepsini devirip,
Damlarının hepsini yıkıp,

The forty çoro trailing in his wake,
Now the tiger has gone forth
Onto the ridge of the desolate steppe,
It was then his to march campaign
Against the lands of Hind and Çin.
Ask of those who know the word,
Inquire of the learned men:
Lo, he who struck the Noygut, took them six times over,

There was a khan called Şooruk.
«Beneath his yoke the Noygut folk
Have wearied long,» so he had heard,
«Three times in a single year
He plunders them,» so he had heard,
«His fame gone forth as Şooruk khan,
At his voice the soul takes flight,
On the Noygut he loosed slaughter.
He overturned their every throne,
He tore down every roof they had,

Taş kalesini yıkıp,
Tümüyle vurup almış.
Tepesinden basmış,
Dört tülük malını saçmış.
Varını yağmalayıp almış,
Fesadı iyice salmış.
Ambardan ekini boşaltmış,
Çaresini bulamayıp Noygut halkı
Her yana kaçmış.
Deveye binmiş ordusunu topladı der,

Töreli halk Noygut'u
Tepeden basıp kırdı der.
Yaz geldiğinde
Yeleli kısrağa bindirmeden,
Güz geldiğinde
Kuyruklu toklu yedirmeden,
Kuşağını kuşandırmadan,
Ekin filan ektirmeden,
Yerin yüzünü açtırmadan,
Avuç dolusu tohum saçtırmadan,
Pis kuşatmaya aldı der.
«Alay'da halkımı kırdırıp,
O Şooruk gibi domuzu
Sezmeden nasıl kalırım,

Töreli halkımı kırdırıp,
Şooruk'a nasıl vereyim,
Kudurmuş bu domuzla
Boy ölçüşüp göreyim!
Kavgayı geniş salarız,
Kaptırsak da, alsak da,
Hey gidi, Şooruk han,
Aştı gitti zulmü,
Çoğalmış zorbalığı.
Onunla vuruşup göreyim,
Ecel yeterse öleyim!
Elimden gelirse Şooruk'a
Arslanlığımı bildirip,

He razed their fortresses of stone,
He struck and took them one and all.
He bore down on them from above,
He scattered their four kinds of herds.
He looted all that they possessed,
He loosed his mischief thoroughly.
He emptied grain from every barn,
And, finding no recourse, the Noygut folk
Fled away on every side.
He mustered his camel-mounted host, they say,
The Noygut, folk of ancient law,
He crushed from above and slew, they say.
When the summer season came,
He let them mount no long-maned mare,
When the autumn season came,
He let them eat no fat-tailed lamb,
He let them gird no girding sash,
He let them sow no crop at all,
He let them break no face of earth,
Nor scatter one handful of seed,
He gripped them in foul siege, they say.
«My people slaughtered there in Alay,
A swine the like of that Şooruk —
How can I bide unheeding still,

My law-abiding folk cut down —
How could I yield them to Şooruk?
With this pig gone rabid-mad
Let me try and measure strength!
Wide shall we loose the battle then,
Whether we lose or whether we win,
Hey now, that Şooruk khan,
His tyranny has passed all bounds,
His deeds of force have multiplied.
Let me try my arms on him,
And if my hour has come, I'll die!
If it lies in my power, to Şooruk
I shall make my lionhood known,

Noygut'a saldığı zulmü
Tam kendisine giydirip,
Saldırıp mızrak uzatayım,
Becerikli diye duyarım onu,
Kadir Allah yol verirse
Çarpışa çarpışa vuruşup,
Karılarını dul koyayım.
Şooruk fesatlık ederse,
Dönüp geldik, varalım,
Ordalısını bozalım,
Yamanını diri bağlayalım,
Domuz kabarıp salınırsa,
Diri koymadan tepeleyelim.
Karşı karşıya durup,
Hey gidi, kırk çoro,
Ölmezsek keyifle vuruşup,
Kanlı öcümüzü alalım,
Ordalı han Şooruk'a
Görülmedik zulüm salalım.
O Şooruk için söz duydum,
Hayvandan güçlü fili varmış,
Filini ganimet edelim,
Erenlerini kıralım.
Kızı güzel diye duyarım,
Kızlarını ganimet alıp
Kadına kanalım.
Düşünün, kırk çoro,
Şu değerimi bilin,
Arslanınız nara salar,

The tyranny he loosed on the Noygut
I'll dress him in it, every fold,
Let me charge and thrust the lance,
I hear it said that he is able,
If Almighty Allah grants the way,
Clashing on and on in fight,
I'll leave their wives all widowed there.
If Şooruk works his mischief still,
We'll wheel around and march on him,
We'll break his horde-encampment up,
We'll bind his fierce ones still alive,
And if the swine puffs up and struts,
We'll crush them, leaving none alive.
Standing face to face with them,
Hey now, my forty çoro,
If we die not, we'll fight with relish
And take our blood-revenge in full,
On Şooruk, khan of the horde-camp,
We'll loose oppression yet unseen.
Of that Şooruk I've heard it told:
He has elephants mightier than beasts,
His elephants we'll take as spoil,
And cut his erens down in swaths.
His daughters are fair, so I hear,
We'll take his daughters as our spoil
And sate ourselves with womankind.
Consider well, my forty çoro,
And know this worth of mine at last,
Your lion hurls his battle-roar,

Ölümden korkma, kavga sal!
Kıyametin darlığını,
Hey gidi, kırk çoro,
Görmüş canların biriyiz.
Acıbay, Bakay namı,
Arslan Manas var iken
Unutulmaz iş olsun
Ayköl'ün saldığı kavga!
Ganimette ortak - mal yoldaşı,

Fear not death — let loose the fight!
The straits of very judgment day,
Hey now, my forty çoro,
We are of souls that have seen it all.
The fame of Acıbay and Bakay,
While the lion Manas lives,
Let it be a deathless deed,
The battle that Ayköl lets loose!
Partners in spoil — companions in goods,

Ölürsek birlikte - iman yoldaşı,
Kapışacağın Şooruk han,
Aramız açılıp dağılmadan,
Üstünlerim, el sıkışın!
Şooruk boyun eğip kalırsa,
Acıbay, Bakay ikisini
Aracı koyalım,
Kara dinden ak edip,
Kâfirden ayırıp yad edip,
Yiğitliği ölçüsüz bildirip,
İslam dinine sokup,
Müslüman edip alalım.
Bu sözüme uymazsa,
Müslüman dinine girmezse,
Görülmedik kırgın salalım.
Kahrolası Şooruk'un
Nicesini perişan edip,
Kapışmayı bolca salalım,
Yağmur gibi yay çekip,
Canı çıkası Şooruk'a
Korkunç hâli gösterelim,
Çatır çatır savaşıp,
Kuşatıp yatıp kalalım!
Bol malını sürelim,
Söylenen söze uymazsa,
İstenileni vermezse,
Yamanlık taslayan Şooruk'un
Üstüne çöküp, yay çekip,
Tepesinden basalım.
«Ağam, kulunum!» dedirtip,

Dört tülük malını saçalım!
Doğruca üstüne varıp,
Kapışıp kavga salıp,

Kavgalaşıp dönelim,
Öfkelenirse kovalım
Kim bilir nerdeki şeytanını.
Ansızın yola gelirse,

If we die together — companions in faith,
Şooruk khan, whom you will grapple,
Before our ranks split and disperse,
My peerless ones, now clasp your hands!
If Şooruk bows his neck and yields,
Then Acıbay and Bakay both
We shall appoint as go-betweens,
We'll make him white from the black faith,
Sunder him from the infidels,
Proclaim his valor measureless,
And bring him into Islam's faith,
We'll make a Muslim of him yet.
But if he heeds not this my word,
If he enters not the Muslim faith,
We'll loose a slaughter yet unseen.
Of the accursed Şooruk then
We'll bring his many down to ruin,
We'll loose the grappling full and free,
Drawing bows like driving rain,
To Şooruk — may his soul flee out —
We'll show a truly fearsome state,
Fighting with a crack and roar,
We'll lay a siege and hold it fast!
We'll drive his plenteous herds away,
If he heeds not the spoken word,
If he gives not what is asked,
On Şooruk who plays the villain
We'll fall with bows at fullest draw,
We'll bear down on him from above.
We'll make him cry «My lord, your slave!»
We'll scatter his four kinds of herds!
Marching straight upon his head,
Grappling close and loosing war,

We'll fight our battle and return,
If he rages, we'll drive out
His devil hid who knows just where.
If of a sudden he comes round,

Kazara insafa gelirse:
«Söze artık uy! - diyelim,
İstediğimizi, bildiğimizi,
Çarpışmadan, han Şooruk,
Hazırlayıp bize ver!» - diyelim.
O denilene uymazsa,
Direnip kabarırsa,
Kapısını sıkı sürgüleyip
«Ben hanım» deyip şişinirse,
Kapısının ağzında
Tulpar döndürüp oynatıp,
İnadı tutarsa,
Bırakmadan hepsini yere serip,
Taşlamalar söyleyelim,
Çoğunu ganimet alıp,
Koyun güder gibi horlayalım,
Bol serveti, çok malı
Ganimet edip dönelim!
Dikleşirse çekişip,
Silkip süpürüp gidelim
Böbürlenen Şooruk'un
Kim bilir nerdeki şeytanını.
İnsafını arayıp bulalım,
İnsafa yatmaz, dayatırsa,
Yürüyün, kırk yiğit,
Şooruk'un yurdunu vuralım.
«Kavga böyle olur» diye,
Dikleşirse Şooruk'a
Boru-zurna çalalım,
Mızrak saplayıp, ok atıp,
Toz koparıp dönelim.
Altı ay durmadan yol yürüse
Dayanır elbet tulpar soyum.
Hızırlı Bakay, Acıbay,
Kırk çoro başta, bunlar -
Dönüp uçan kanadım,
Hey gidi, kırk çoro -
Kırkınız benim kanadım.

If by some chance he sees the right:
«Obey the word at last! — we'll say, —
All we demand, all we see fit,
Without a battle, khan Şooruk,
Make ready and hand over!» — we'll say.
If he heeds not what is said,
If he resists and puffs himself,
If he bolts his gate up tight
And swells up, saying «I am khan,»
There before his very gate
We'll wheel and prance our tulpar steeds,
And if his stubbornness holds fast,
We'll strew them all upon the ground,
We'll sing our taunting, mocking songs,
We'll take the most of them as spoil,
We'll scorn and herd them just like sheep,
His ample wealth, his many herds
We'll take as booty and return!
If he bristles up and strives,
We'll shake him out and sweep away —
Of the boastful Şooruk then
His devil hid who knows just where.
We'll seek and find his conscience out,
If he yields not, but digs in hard,
March on then, forty valiant men,
We'll strike the homeland of Şooruk.
«Thus it is that battle's waged,»
If he bristles, then for Şooruk
We'll sound the horn and zurna loud,
Thrusting lances, loosing shafts,
We'll raise the dust and turn for home.
Though it march six months unresting,
My tulpar breed will surely last.
Hızır-blessed Bakay, Acıbay,
The forty çoro at their head —
These are my wings that wheel and fly,
Hey now, my forty çoro —
All forty of you are my wings.

Kırk çoro değil, kırk yâren,
Eri vuracaksa sen vur,
Adı kalsın Manas'a!
Kırkınız, sizi kendime
Dayanak bilirim, kardeşlerim,
Yalnız canım kırk olsun diye,
Bir yaratan Tanrı'dan
İşte bunu diliyorum.
Yaşça yaşıt ikizler,
Damarına basıldığında
Cihanı bozar denizler.
Yürüyüşünden toz çıkan,
Arslan gayretli, taş yürekli,
Kurbanınız olayım, kırk çoro,
Sesinizden can çıkar.
Kırk çoro, sen var iken,
Yakası altın, ok geçmez
Giyerim, deyip dururum,
Gücüm yetse ben kendim,
Çarpışırım diyen düşmana
Sataşırım, deyip dururum.
Kara çelik mızrak alıp,
Nicesini saymadan beşer beşer
Demet demet bağlarım, deyip dururum.

Yiğitler yanımda dururken,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü,
Boyun eğmeyen yerle bile
Düşmanlaşırım, deyip dururum,
Hepsi yiğit yoldaşım,
Sağrı etini kesip yerim,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü,
Yamanlık taslayan düşmanlara
Boyun eğdiririm, deyip dururum.
Düşünüp durdukça ben kendim,
Kızıl geçitli dumanlı dağın
Beli olurum, deyip dururum.
Yiğitler çok olup dururken,
Çin şöyle dursun, cihanın

Not forty çoro — forty friends,
If a man must fall, you strike him down,
But let the name remain Manas's!
All forty of you, for myself
I count you as my prop, my brothers,
That my lone soul be forty souls,
From God the one Creator high
This is the very thing I ask.
Twins alike in years and age,
When someone treads upon their vein
They are seas that wreck the world.
Dust rises from their very gait,
Lion-zealous, stone of heart,
Let me be your offering, forty çoro,
At your voice the soul takes flight.
Forty çoro, while you live,
Golden-collared, arrow-proof
I'll dress myself, I keep on saying,
And if my strength suffices me,
The foe who says «I'll fight with him» —
I'll be at him, I keep on saying.
Taking up the black steel lance,
Their numbers uncounted, five by five,
I'll bind them sheaf on sheaf, I keep on saying.
While my batyrs stand at my side,
All that ear has heard, eye seen,
With even lands that will not bow
I'll make my quarrel, I keep on saying,
My comrades, valiant every one,
I'll cut and eat the croup-flesh meat,
All that ear has heard, eye seen,
The foes who play the villain's part —
I'll make them bow, I keep on saying.
The more I ponder on it all,
Of the misty mount with crimson pass
I'll be the ridge, I keep on saying.
While my batyrs stand in throngs,
Let Çin be — of the whole wide world

Sahibi olurum, deyip dururum.
Erenlerim, arslanlarım,
Ölümde ortak, canda bir,
Bana denk erlerim,

I'll be the master, I keep on saying.
My erens and my lions all,
Partners in death, one in soul,
My warriors, my very peers,

Naralı, çetin düşman çıksa,
Kırk çoro, sizi üstüne salsam,
Söze gelen Müslüman'ı
Sözle yola getirip boyun eğdirsem,
Din bilmeyen kâfiri
Güçle boyun eğdirsem!
Yatsam kalksam, kırk çoro,
Sizi arka bilip gezerim,
Süleyman'ın eli değmemiş,
Issız yatan kullardan,
Güreşip aklını başından alıp,
Yiğitler, siz var iken,
Hesap sorarım, deyip dururum.
Hey gidi, kırk yiğit,
Gaipten rast gelen,
Hızır dokunmuş bu başa
Kıyametlik dost olup,
Kırk yerden gelip bulunan,
Kırgız'ın tek hunharının
Onuru bununla korundu.
Kırk çorom, sen var iken,
Altay'dan göçüp sökün edip,
Talas'a kondum, yurt tutup,
Kırk çorom nara atıp durunca,
Kırım'ı az görürüm, hiçe sayıp.
Keñ-Kol'u tutsam, yurt edinip,
Kaynayıp duran Çin'in
Hanlığını alırım, hiçe sayıp.
Bu başım yok olana dek
Çarpışmaktan başka çare yok,
Hunhar sağ iken,
Bakın görün, kırk çoro,
Ayrılıp gitmeye çare yok!
Acıbay, Bakay, er Kırgıl,

Should roaring, stubborn foes appear,
Forty çoro, I'd loose you on them,
The Muslim who will hear the word
I'd bend by word and bring to bow,
The infidel who knows no faith
I'd bring to bow by very force!
Lying, rising, forty çoro,
I go counting you my stay,
Untouched by Süleyman's own hand,
From bondsmen lying desolate,
Wrestling their wits out of their heads,
My batyrs, while you yet live,
I'll call them to account, I keep on saying.
Hey now, my forty valiant men,
Come upon me from the unseen,
To this head that Hızır touched
Friends until the judgment day,
Come and found from forty parts,
The Kırgız's single bloodthirsty one —
By this his honor was preserved.
My forty çoro, while you live,
Migrating in a flood from the Altay,
I camped in Talas, made my home,
While my forty çoro roar their cry,
I count Kırım small, as nothing worth.
If I hold Keñ-Kol, make it home,
Of ever-seething Çin itself
I'll take the khanate, counting it naught.
Until this head of mine is gone
There is no way except to fight,
While the bloodthirsty one draws breath,
Look and see, my forty çoro,
There is no way to part and go!
Acıbay, Bakay, brave Kırgıl,

Kırk çoronun içinde,
Çok gömlek eskitmiş erenim,
Kırgıl, Bakay ihtiyarını,
Dünyadan o ölmezse,
Han kaldırıp koyarım
Yeryüzüne hepinizi,
Aç arslan, şirlerim,
Aşkın deli seçkinlerim,

Among the forty çoro here,
My eren who has worn out many shirts,
The elders Kırgıl and Bakay —
If he pass not from this world,
I'll raise him up and seat him khan.
Over the earth — yes, all of you,
My hungry lions, my şirs,
My chosen madmen passing bounds,

Âlemi bozacak erlerim,
Azmış düşman, yağı çıksa,
Söylenen sözü tutmazsa,
Sözüne kulak asmazsa,
Dizgin çevirmeden vuruşup,
Kahırlaşıp geçelim,
Zerre kadar şey kalmadan
Kırgına girip bitelim!
Taşı yarıp yol açıp,
Kurulup yatan düşmana
Güç sınaşmaya varalım,
Kıl kadar kalmadan birimiz,
Kırılışıp kalalım.
Ecelden geri durmayalım,
Ölümden geri dönmeyelim!
Hey gidi, kırk yiğit,
Yamanın Manas yanı başında,
Kırgıl, Bakay başınızda,
Ecel ile azaptan
Ürken adam olur mu?
Doğmak hak, ölmek hak,
Ölmeyen canlar olur mu,
Ölçün biçin, kırk çoro,
Yedi günün biri ölüm,
Ölümden korkan olur mu?
Namı Şooruk, ulu han,
Gayreti yüksek, zehri güçlü,
Kapışmaya varırız.
Adı âleme yayılmış,
Ruhu ağır, çetin han,

My men who could destroy the world,
Should raging foe and enemy rise,
Should he not keep the spoken word,
Should he not heed the word at all,
We'll fight without one turn of rein,
We'll pass on through in ferocity,
Till not a grain is left behind
We'll enter the slaughter to the end!
Splitting stone to clear a road,
Against the foe encamped at ease
We'll go to try our strength on him,
Till not a hair of us remains,
Let us fall and perish there.
Let us not shrink back from fate,
Let us not turn back from death!
Hey now, my forty valiant men,
Your fierce Manas is at your side,
Kırgıl and Bakay at your head,
From death's hour and from torment's pain
Can there be a man who quails?
Birth is truth and death is truth,
Can there be souls that never die?
Measure and weigh it, forty çoro,
Of seven days one day is death,
Can there be one who fears to die?
Şooruk his name, a mighty khan,
His zeal is high, his venom strong,
We go to grapple with him now.
His name has spread through all the world,
A heavy-spirited, stubborn khan,

Çelik kapı, demir darvaza
Engel olmaz ya, deyip dururum.
Şooruk'la yüz yüze gelip,
Varıp hesap sorulmazsa,
Söze gelirse o hana
Dinleyeceği sözden söyleyelim,
Hepsini Müslüman edip,
Yola koyup dönelim.
Kara dinden ak edip,

Kâfir dininden ayırıp,
Beş perçemli kızına
Dünür olup, mal sürüp,

Steel-made doors and iron gates
Will bar no way, I keep on saying.
Coming face to face with Şooruk,
If we call him not to account —
If that khan will hear the word,
We'll speak the words he'll listen to,
We'll make them Muslims one and all,
Set them on the path and turn for home.
We'll make them white from the black faith,
We'll sunder them from the infidel creed,
And to his daughter of five braids
We'll come as kin, drive bridal herds,

El kavuşturup, yağ çiğneyip,
Yüz görüşüp dönelim,
Yüz yüze gelip vuruşursa,
Kök kalesini dümdüz edip,
Tümünü kırıp dönelim.
Ansızın fesat ederse,
Kazara çatışmaya girerse,
Varını talan edelim,
Fesadı böylece salalım.
İğneli, kaba söz söyleyip,
Kapısının içine
Mızrak sürüyüp girelim,
Kahrolası Şooruk'un
Neye heves ettiğini bilelim.
Eğriliği varsa Şooruk han,
Kazara bir kaypaklık ederse,
Nara salarım, kırk çoro,
Mızrağı doğrultup sıkı tutup,
Coşkuyla basıp geçin,
Geride bir teki kalmadan,
Kırgına dalıp gidin!
Kara tüfek çat etse,
Koyu kavga iş olsa,
Kaçarsanız gününüzü görürsünüz!
Haşin tüfek çat etse,

Clasping hands and chewing fat,
We'll meet him face to face, return,
But if he meets us face to face in fight,
We'll flatten his blue citadel,
We'll cut them all down and return.
If of a sudden he works mischief,
If by mischance he joins in battle,
We'll plunder all that he possesses,
And loose our mischief so on him.
Speaking words both coarse and barbed,
In through the opening of his gate
We'll enter, trailing lances in,
And of the accursed Şooruk learn
What it is his heart desires.
If crookedness be in Şooruk khan,
If by mischance he plays us false,
I'll hurl my war-cry, forty çoro,
Level your lances, grip them tight,
Sweep over them in surging flood,
Till not a single one is left,
Plunge onward deep into the slaughter!
Should the black musket crack its shot,
Should thick battle be the work,
If you flee, you'll see your day!
Should the harsh musket crack its shot,

Kazara ürküp de
Şaşırırsanız gününüzü görürsünüz!
Çetin düşmana varırız,
Ordayı kuşatıp kalırız,
Hanı kuşatıp vardığımızda,
Kazara bir kaypaklık edersen,
Ansızın yan çizersen,
Huyun kötü görünürse,
Ağır müşkül salarım,
Kırk çoro, sizin hepinizin,
Kırgıl başta ihtiyarınızın,
Kılıçla başınızı alırım!
Ak hizmetin görünürse,
Kırım ile Çin'e
Han kaldırıp koyarım.
Ak sakallı ihtiyarınız, duy,
Kırk çoro, topunuz duyun!

If by mischance you take a fright
And lose your heads, you'll see your day!
We march upon a stubborn foe,
We'll ring the horde-camp round with siege,
And when we close around the khan,
If by mischance you play me false,
If of a sudden you shirk aside,
If your temper shows itself ill,
I'll bring down heavy woe on you,
Forty çoro, of every one of you,
Of your elder, Kırgıl at the head,
I'll take your heads off with the sword!
But if your service pure shows forth,
Over Kırım and over Çin
I'll raise you up and seat you khans.
Your white-bearded elder, hear,
Forty çoro, hear me, all of you!

Kuru otlu yeri tutuşturan
Doğru Manas'ın ta kendisiyim,
Kara suya kan döken
Hunharın kara gözü benim!
Doğru akan suda bölünme yok,
Doğan Manas var iken,
Kırk yiğit, sana ölüm yok!
Hey gidi, kırk çoro,
Kahırlı ol, eren ol,
Yeni yoldaş olduk,
İçip kana doymayan,
Tıpkı benim gibi yiğit ol!»
Manas böyle deyince,
Uçsuz kırdan su çıkan
Kayıp-Bulak denen yer imiş,
Can taşıyan her mahluğun
Canını besleyip barındığı,
Gerçek evliya, meşayihin
Kollayıp durduğu yer imiş.
O pınarı görünce,
Hızırlı Bakay ihtiyarı,

Who sets the dry-grassed land aflame,
I am true Manas, his very self,
Who spills the blood in the dark water,
I am the hunhar's own black eye!
In water running true there is no split,
While Manas the born one lives,
Forty batyrs, for you there is no death!
Hey now, my forty çoro,
Be full of wrath, and be an eren,
We are new companions now,
Never sated drinking blood —
Be a batyr just like me!»
When Manas had spoken so,
Where water springs from the endless waste
There was a place called Kayıp-Bulak,
Where every creature bearing life
Is nourished in its soul and sheltered,
A place the true saints and the şeyhs
Keep watch over evermore.
And when they saw that welling spring,
The elder Bakay, Hızır-blessed,

Yıkılırcasına indi atından
Kırk çoronun hepsi.
Sıra durup kırk çoro,
Üşüşerek hepsi
Elini suya salıp,
El abdestini alıp,
Ayağını suya salıp,
Ayak abdestini alıp,
Gaipten inmiş boz kuşağı
Boynuna takınıp,
Sıra durup hepsi,
Yaradan'a yalvarıp.
Bileği kalın bilek var,
Bin kişilik yürek var,
Sözümüzü boşa çıkarma diye,
Bizi rezil etme diye,
Üşüşerek kırk çoro
Er Manas'a baksalar,
Kapı kanadı gibi ak dişleri,
Halkınkine benzemez dişleri,
Apak sırıtıp çıkıvermiş,

Dismounted, all but tumbling down —
The forty çoros, every one.
Standing in a row, the forty çoro,
All of them in swarming throng,
They dipped their hands into the water,
Performed the ablution of the hands,
They set their feet into the water,
Performed the ablution of the feet,
The gray sash sent down from the unseen
They hung about their necks,
And standing in a row, they all
Made supplication to the Maker.
There are wrists of mighty thickness,
There are hearts worth a thousand men,
Praying, "Let our word not fail,"
Praying, "Put us not to shame,"
Swarming close, the forty çoro,
When they looked on brave Manas,
His white teeth like leaves of a door,
Teeth unlike the common folk's,
Had bared themselves in gleaming white,

Kan içiciliği sahiden tutup,
Tanrı vurmuş gibi olmuş.
Evliya Bakay ihtiyarı,
Kırk çoronun hepsi:
«Dilediğim kaplan,
Kurban olayım evliyam,
Kâfiri bozan arslan çıktın,
Her yanın denk, kusursuz çıktın.
On ikisine geldiğinde
Orda bozup ganimet aldın,
Ordalı halka el saldın.
Kana doyup pekiştin,
Hunhar Manas diye anıldın.
Âlemi kasıp kavurup,
Her yanın denk oldu,
Düşmanı kıran arslan oldun.
Kırkımız kırk han oğluyduk,

His blood-thirst truly seized him then,
As though God's own hand had struck him.
The saintly elder Bakay spoke,
And all the forty çoro too:
«Tiger whom I wished and prayed for,
Let me be your offering, my saint,
You proved a lion who breaks the infidel,
You proved well-matched, without a flaw.
When you reached your twelfth year's age
You broke a horde-camp, took the spoil,
You laid your hand on horde-camp folk.
You drank your fill of blood, grew hard,
You came to be called hunhar Manas.
Scourging, searing all the world,
Well-matched you grew on every side,
You became the foe-breaking lion.
We forty were forty sons of khans,

Seni arayıp gelip,
Çoro olup er olduk.
Ak peygamberin dini ak,
Gök yelelim, senin kendine
Çoro olduk işte şu an!
Talihi üstün kaplan,
Kırk çoro bir kaypaklık ederse,
Kılıçla başını alınız,
Şooruk şöyle dursun, kaplan,
Kırk çoro var iken
Çin'e kırgın salınız!
Kara tüfek çat etse,
Kaçıveren adamın
Başını kesip kan döksün.
Kederlenen onmasın,
«Boşuna ölüm» diye düşünüp
Buna kaygılanıp duran çorolar
Müslüman'dan sayılmasın.
Şurada duran kırk çoroya
Mızrak verip düşmana sal,
Ayköl, senin önünde
Düşmanı alamayıp kalırsa,
Ondan sonra canını al.
Naralı düşman gelsin,
Ayköl'üm, sen var iken,

We came in search of you alone,
Became your çoro, became men.
White is the white prophet's faith,
My blue-maned one, to you yourself
We are çoro at this very hour!
O tiger of surpassing fortune,
If the forty çoro play you false,
Then take their heads off with the sword,
Let Şooruk be — O tiger, while
The forty çoro yet draw breath,
Loose your slaughter upon Çin!
Should the black musket crack its shot,
The man who bolts and runs away —
Let his head be cut, blood spilled.
Who gives in to grief, let him not thrive,
Who thinks «this death is all in vain»
And frets upon it — such çoros,
Let them not count as Muslims more.
To the forty çoro standing here
Give lances, loose them on the foe,
Ayköl, if there before your eyes
They fail to take the foe and halt,
Then afterward, take their lives.
Let the roaring foe come on,
My Ayköl, while you yet live,

Önünden karşı çıkarız,
Kapışan düşmanı
Yere çakıp gömeriz.
Olur da, töre-kaplan,
Kırk çoroda kusur bulursan,
Düşmana yüz tutup girdiğinde,

Yiğit denen çorodan
Huyu kötü bir sır bulursan,
Görülmedik kırgın salınız,
Sıraya dizdirip,
Kahrolası itlerin
Kılıçla başını alınız!

We'll go to meet him at the front,
The foe who grapples in the fight
We'll drive into the earth and bury.
And should it be, O tiger-lord,
You find a fault in the forty çoro,
When you turn your face and charge the foe,
If in a çoro called a batyr
You find some secret of ill kind,
Then loose a slaughter yet unseen,
Have them drawn up in a row,
And of the curs — accursed dogs —
Take off their heads there with the sword!

Bu söylediğin sözü
Şuracıkta bırakıveriniz!»
Yiğit Manas gök yelelinin
Kan içiciliğini bildiler,
Kırk çoronun hepsini,
Kırgıl başta ihtiyarını,
Hunhar antla bağlıyor diye,
Bereketli ant ustası diye,
Yöneldiği düşmana girince
Çorolar sağlam dursun diye,
Bana denk olsun diye,
Vadi boyunca konsun diye,
Dilediğini gördün mü?
Kaçarsan kırarım diye,
Kara yollu hunharın
Coşturduğunu gördün mü?
Çin'i bozan hunharın,
Cihanı bilen ant ustasının
Erenliğinin ölçüsü yok,
Dilediğini gördün mü!
Saldırıp düşmana girince
Biri caymasın diye,
Bilediğini gördün mü!
Ölçüsüz bahadır olsun diye,
Coşturduğunu gördün mü!
Öteye beriye evirip çevirip,
Bilediğini gördün mü!
Bunu duyunca kırk çoro,
Tanrı deyip ant edip,
Vaadi pek edip,

And as for this word you have said,
Here and now let it be dropped!»
Of brave Manas the blue-maned one
They knew the blood-thirst in his soul,
All the forty çoro there,
Their elder Kırgıl at the head,
"The hunhar binds them with an oath,"
"A blessed master of the oath,"
"That when they charge the foe he faces
The çoros may stand firm and fast,"
"That they may be my very peers,"
"That they may camp along the vale,"
Have you seen the thing he wished?
Saying, "If you flee, I'll break you,"
The black-pathed hunhar of the road —
Have you seen how he stirred them up?
The hunhar who breaks Çin itself,
The oath-master who knows the world —
His erenhood is measureless,
Have you seen the thing he wished!
"That when they charge into the foe
Not one of them may flinch away,"
Have you seen how he whetted them!
"That they be bahadırs beyond measure,"
Have you seen how he stirred them up!
Turning them this way and that,
Have you seen how he whetted them!
On hearing this, the forty çoro
Swore their oath in God's own name,
Made their promise firm and fast,

Düşmandan geri kaçmamaya,
Ölümden korkup çekilmemeye,
Ak buğday ununu çiğneyip,
Sıra durdu kırk bahadır,
Ak Kur'an'ı tutuşup.
Manas'ın Manas olduğunu
Bütün çorolar bilip,
Bilince hepsi

Never to flee before the foe,
Never to shrink in fear of death,
Chewing the flour of whitest wheat,
The forty bahadırs stood in row,
Holding fast the white Kur'an.
That Manas is Manas indeed
All the çoros knew it then,
And when they knew it, every one

Bıyık altından gülüşüp.
Manas hanın kırk caysañı,
Yiğit handan ürküp,
Altı ay binilse yorulmaz
Soylu tulparların hepsini
Yeni baştan eyerleyip,
Kolanını sıkı çekip,
Kuskununu kısaltıp,
Sıkıştırıp derleyip,
Her biri mızrak alıp ayrılıp,
Heybeti sert o zaman,
Ejderha hâli görünüp.
Sıra sıra yürüse kırk çoro,
Sağ omzu geniş olup,
Bunların heybeti bambaşka,
Âlemi bozacak arslan olup,
Erlerin görünüşünü görsen,
Kendine denk eşlerin,
Argın hanın Acıbay'ı,
Öne düşse uğuru bol,
Bay'ın oğlu Bakay han,
Hâline bakıp otursan,
Ardına düşse tümen ordu gibi.
Kırk çoronun o zaman
Endamı, ihtişamı,
Arslanlık hâli görünür,
Ata binmiş heybeti.
Gören gönlünü kaptırır,
Kan içici hâli görünür.
Kırk çoroyu o zaman
Yiğit Manas sultanın
Süzüp bakıp anladı işte,
Anlayıverip o zaman
Bıyık altından güldü işte.

Smiled beneath their mustaches.
The forty caysañ of Manas khan,
In awe before the valiant khan,
Steeds untired though ridden six months,
All of the noble tulpar steeds
They saddled all anew again,
They drew the girths up hard and tight,
They took the cruppers shorter in,
Cinched them snug and trim and neat,
Each took his lance and moved apart,
Their awesomeness was stern just then,
The dragon's mien appeared in them.
When the forty çoro march in rank,
Broad is the right shoulder of each,
Their grandeur like no other men's,
Lions fit to wreck the world,
If you saw the warriors' look —
Peers and matches of his own,
Acıbay of the Argın khan,
Rich in luck when he leads the way,
Bakay khan, the son of Bay,
If you sat and watched his state,
Behind, he's like a tümen host.
Of the forty çoro at that hour
The stature and magnificence,
The mien of lions shows in them,
Their grandeur mounted on the horse.
Whoever sees them loses heart to them,
The blood-drinker's mien appears.
And on the forty çoro then
The valiant sultan Manas gazed —
He looked them over, understood,
And understanding, at that hour,
He smiled beneath his mustache, lo.

Açık söylemeden er Manas:
«Pehlivanlıkları bambaşka,
Yaradan'ın yalnız başıma verdiği
Hepsi yoldaş, seçkin yiğitler!»

Not speaking plainly, brave Manas:
«Their prowess like no other men's,
Given me alone by the Maker's hand,
Companions all, choice valiant men!»

Atını sürüp ilerledi,
Bahadır Manas o zaman
Kırk çoronun kendisine
Yine de görülmedik sözler söyledi.
Arslan gibi kabarıp,
Görecek olsan o zaman,
Boz kaplan gibi çöküp gerilip,
Kahırlanıp bağırıp,
Kırk çoroyu çağırıp:
«Önünde aşılacak dağ nasıl,
Düşman nasıl, yağı nasıl?
Falcı Kara Tölögü'm,
Falını açıver, göreyim.
Iraman'ın Irçı oğlu,
Önümde türkü söyleyip dur,
Arkalı çorom Akcoltoy,
Şimdi gel yanıma,
Evliya kocam er Bakay,
Kendin bilip yol göster!»
Falcı Kara Tölögü
Falını açıverdi işte.
Tölögü durup şunu söyler:
«Kederi ağır Şooruk'a
Güreşi adamakıllı salmışsınız,
Beli kın gibi, yüzü ay gibi,
Adı belli güzel bir kızını
Gelin edip almışsınız.
Gölgene canlar üşüşmüş,
Ulu kavak olmuşsunuz!»
Falcı böyle deyince,
Iraman'ın Irçı oğlu
Önünde türkü söyleyip durdu,
Altı aylık azabı
Şimdiden söyleyiveren
Bilge Bakay başlarında.
«Yeri sıcak, uçsuz çöl,
Âlemde olmaz böyle yer.
Şehrini kuşatalım,

He spurred his horse and rode ahead,
Bahadır Manas at that hour
To the forty çoro, his very own,
Spoke yet more words unheard before.
Swelling up like a very lion,
Had you but seen him at that hour,
Crouched and coiled like a gray tiger,
Shouting out in wrathfulness,
He called the forty çoro up:
«How is the mountain we must cross,
How is the foe, how the enemy?
My diviner Kara Tölögü,
Cast your augury, let me see.
Irçı, son of Iraman,
Stand before me singing songs,
Akcoltoy, my trusty çoro,
Come now hither to my side,
My saintly elder, brave Bakay,
Know the way yourself, and lead!»
The diviner Kara Tölögü
Cast his augury on the spot.
Tölögü stands and speaks this word:
«On Şooruk of the heavy grief
You have loosed a mighty wrestling,
Waist like a scabbard, face like the moon,
A fair maid of renownèd name
You have taken as a bride.
Souls have swarmed into your shade,
You have become the great poplar!»
When the diviner spoke this way,
Irçı, son of Iraman,
Stood before him singing songs,
The torment of six months to come
Foretelling even now in full,
Wise Bakay stood at their head.
«Its land is hot, an endless waste,
No place like it in all the world.
Let us lay siege around his city,

Bahadırını bağlayıp alalım,
Topyekûn atları salıp,
Şehrini basıp kalalım.
Bilenlerden söz duyarım,
Şu duran Şooruk han
Dini kâfir» diye duyarım.
Sancak elde dalgalanıp,
Han ağan Bakay yol başlayıp,
Mızrakçılar içinde Bakay'ın
Ustalığı da gerçek,
Düşman hilesini iyice bilen
Yiğit Bakay ağanın
Yamanlığı da gerçek.
Sık ormandan yol bulan
Eşsiz Bakay'ın
Öncülüğü de gerçek,
Yoktan çare bulan
Becerikliliği de gerçek.
Hepsi tulpar, seçkin atlar,
Bastığı yer ufalanıp,
Yer sisi gibi o zaman
Ardından tozu tütüp,
At esirgemeden yol yürüyüp,
Can esirgemeden bol yürüyüp,
Eren hiç kendini sakınır mı,
Pus çökmüş sarı bozkır,
Sarı bozkıra dayanıp,
Tulparın başını çevirmişti,
Dosdoğru bakıp durmuştu.
Ön yanına baksa -
Pus olup köşelenmiş,
Göz yetmez alacakaranlık
Koylanıp sivrilip uzanmış.
Bu yanına baksa -
Baykuş uçmaz yamaç imiş,
İnsan yurt edinmeden,
Gaiplerin gezdiği yer imiş.
Öbek öbek yerinde
Başka türlü bitmiş bağı var,

Let us bind and take his bahadırs,
Loosing all the horses at once,
Let us storm his city and hold it.
From those who know I hear it said,
This Şooruk khan who stands before us —
His faith is heathen,» so I hear.
The standard waving in the hand,
Your khan-elder Bakay led the way,
Among the lancers, of Bakay
The mastery is true indeed,
Well-versed in every foeman's guile,
Of the valiant elder Bakay
The fierceness too is true indeed.
Who finds a road through thickest forest,
Of the peerless Bakay too
The vanguard's gift is true indeed,
Who conjures means from empty naught,
His resourcefulness is true indeed.
All tulpars, chosen steeds entire,
The ground they tread crumbles to bits,
And like the ground-mist at that hour
The dust went smoking in their wake,
Sparing no horse they made their way,
Sparing no life they marched apace,
Does an eren ever spare himself?
The yellow steppe sunk deep in haze,
Setting out upon the yellow steppe,
He had turned the tulpar's head
And stood there gazing straight ahead.
If he looked before him — there
The haze had banked up thick in corners,
A twilight dimness past eye's reach
Lay stretched in hollows and in spurs.
If he looked to this side — there
Was a slope where no owl flies,
Where man had never made a home,
A place where the unseen ones roam.
In places, standing clump on clump,
Grow gardens sprung of stranger kind,

Arasına girip varınca
Börsö denen bir şey de var.
Bozkır tilkisi başta, kırda

Hayvanatın hepsi var.
Başıboş uzanan yer imiş,
O bozkırın adı
Adam-Barbas derlermiş.
Kertenkelesi, yılanı
Öteye beriye gezip durur,
Enik köpek gibi havlayıp,
Kertenkele ürüp durur.
Kudurup kulan yarışsa,
Yer dumanlanıp toz olur,
Görülse işte böyle güzel,
İnsanın başı döner, şaşar.
Kimsenin görmediği canlılardan
En ilginçlerin hepsi orada,
Kanadı yok, ayağı var,
Bakılsa deve kadar kuşu var.
Issız, özgür bozkırda
Can taşıyanların hepsi
Eksiksiz var olmuş meğer.
Cevizi dökülüp dere dolmuş,

Elması çürüyüp gübre olmuş.
Çetin çelikten sırlı mızrak
Sallanıp gitmekte,
Cihanı bozan kırk çoro
Bozkıra şaşakalıp,
Keyifle gitmekte.
Boğa geyik, deve geyik,
Engebesine bakılsa -
İnsan gibi kaçar yaya geyik.
Iraman'ın Irçı oğlu
Arslan Manas yanında
Türkü söyleyip gitmekte,
Hızırlı arslan var iken
Epey ilginç şey gördük diye,

And when one enters in among them
There's a thing they call the börsö too.
The steppe-fox foremost — on the wild

Is every kind of beast there is.
It was a land that sprawls unclaimed,
And the name of that great steppe
Was Adam-Barbas, so they said.
Its lizards and its serpents there
Go wandering to and fro at will,
Barking like a puppy-dog,
The lizard keeps on yelping there.
When kulans race as if gone mad,
The earth turns all to smoke and dust,
Seen once, it is so very fair
A man's head spins, he stands amazed.
Of creatures never seen by man
The strangest all are gathered there,
It has no wings, yet it has legs —
A bird there big as a camel, look.
On the desolate, unfettered steppe
All the things that carry life
Were there complete, it seems, entire.
Its walnuts dropped and filled the streambed,
Its apples rotted into dung.
The lacquered lance of stubborn steel
Goes swaying onward as they ride,
The forty çoro, world-destroyers,
Struck with wonder at the steppe,
Ride onward in delight.
The bull-deer and the camel-deer,
And if you watch the broken ground —
The walking deer that flees like a man.
Irçı, son of Iraman,
At the side of lion Manas
Rides onward ever singing songs,
"While the Hızır-blessed lion lives
We've seen full many a wondrous thing,"

Manas hanın kırk çorosu
Keyifle gitmekte.
Uçsuz kırda yol alsa,
Atın çehresi açılıp,
Issız kırda o zaman
Erin gönlü ferahlayıp,
Öbek öbek bel aşıp,
Yaban bozkırı, yer basıp,

So the forty çoro of Manas khan
Ride onward in delight.
Faring on the endless waste,
The horses' faces brightened up,
And on the desolate waste just then
The warriors' hearts grew light with ease,
Crossing ridge on ridge in file,
Treading the wild steppe, tramping ground,

Toynağın değdiği yerde,
Issız yerlerin hepsi
Çukur gibi oyulup,
Toynak değen bozkırlar
Sel yarmış gibi yarılıp,
Gün akşama erince,
Akşamın serin ikindisinde,
Yiğitler hiç durur mu,
Aşık kemiği kadar dağı yok,
Teyelti kadar koyağı yok,
Ay gibi sarı bozkıra
İşte dayana dayana eriştiler,
Ayrık otlu düzlüğe,
Beli yüksek yokuşa,
Taş kararmış, yer yanmış,
Hangi kul buna dayanmış,
Yiğitler coşarak eriştiler,
Issız bozkıra kavuşup,
O bozkırın öte yanı,
Kesik yarların beri yanı,
Engebe tümsek göründü,
O tümseği görünce,
Asil Bakay o anda
Gönlü bölünüverdi,
Dikkatle bakıp söz açtı:
«Ay, Manas'ım» deyiverdi,
Bilinmeyeni bildirir,
Bilge başı var iken,
Bilgili ihtiyar Bakay
Sezilmeyeni sezdirir,

Where the hoof struck the ground,
All the desolate places
Were gouged out like a pit,
The hoof-trodden steppes
Split as if riven by flood,
When the day drew toward evening,
In the cool late afternoon,
Do batyrs ever pause?
No hill so big as a knucklebone,
No ravine so deep as a saddle-felt,
To the steppe yellow as the moon
Enduring and enduring they arrived,
To the plain of couch-grass,
To the high-backed rise,
Stone blackened, earth burnt over,
What slave has ever borne it,
Surging on, the batyrs arrived,
Reaching the desolate steppe,
On the far side of that steppe,
On this side of the sheer-cut cliffs,
A rough hummock came in view,
And on seeing that hummock,
Noble Bakay in that instant
Felt his heart divide within,
He looked closely and spoke:
«Ay, my Manas» he said at once,
He makes the unknown known,
While his sage head still stands,
Wise old Bakay
Makes the unsensed sensed,

Doğan bakışlı Bakay evliya.
Beyi gök yeleli Manas'ı
Yanında gezdirip er kılan,
İkiz gibi Bakay, o aslandır,
Dike dike bağ kılan,
Kura kura ev kılan,
Şanlı şerefli er odur,
Peşine taktığı kırk çora,
Yoldaş edindiği er Manas,
Şooruk Han'ın şehrine
Yaklaşıp vardığı yer budur.
Takke gibi tepeciğe

Falcon-eyed Bakay the saint.
Beside his bey, blue-maned Manas,
He rode and made a man of him,
Twin-like Bakay, that lion he is,
Who plants the orchards row on row,
Who raises houses one by one,
He is the man of fame and honor,
The forty choro in his train,
The man Manas he took as comrade,
To the city of Şooruk Han
This is the place they drew near.
On the hillock like a skullcap

Kök tulparın başını çevirdi,
Durup bakakaldı.
Öfkelenip haykırarak,
Manas ile kırk çorayı,
Onları çağırarak:
«Yiğit Manas, kırk çora,
Benim gördüğümü gördünüz mü?
Benim sezdiğimi sezdiniz mi?»
Kırk çoranın hepsi
Bakay Han'a şöyle der:
«Şu kahrolasının gözüne
Hiçbir şey görünmüyor,
Gece suyu çok içmiş,
Gözüne vurmuş olmalı,
Şu kararasının gözüne
Hiç mi hiç bir şey görünmüyor,
Karanlıkta su içmiş,
Başına vurmuş olmalı.»
Böyle söyleyen kırk çora
Ay bozkırda yol alıp,
Çoğu zaman gece yürüyüp,
Şaşkına dönmüş olmalı.
«Bakay ağa, doğrunu söyle,
Neyi bildiniz,
Neyi sezdiniz?
Düşünceni söyle, sırrını söyle,

He turned the head of his grey tulpar,
He halted there and stared.
Crying out in rising wrath,
Manas and the forty choro,
Calling out to them:
«Batyr Manas, forty choro,
Have you seen what I have seen?
Have you sensed what I have sensed?»
All of the forty choro
Speak thus to Bakay Han:
«To the eyes of that accursed one
Nothing at all appears,
He drank much water in the night,
It must have struck his eyes,
To the eyes of that darkened one
Nothing whatsoever appears,
He drank water in the dark,
It must have struck his head.»
So speaking, the forty choro,
Journeying the moonlit steppe,
Riding often through the night,
Must have been left dazed.
«Bakay aga, speak the truth,
What have you come to know,
What have you sensed?
Speak your thought, speak your secret,

Hızır'lı Bakay, doğrunu söyle.
Kazılıp konmuş çukur mu var,
Kaynayıp duran bela mı var?
Yandan çıkıp üşüşen,
Basıp gelen ordu mu var?
Boz engebeli dağ mı var,
Kestirilmez kalabalık düşman mı var?
Bakay ağa, er sultan,
Sıcağı yaman bir yermiş,
İnsan görmedik bir elmiş,
Kıl kuyruklu yılkılar
Dayanıp duramaz yermiş.
Tutuşmaya çıkan düşman olsa,
Sert bir yiğitlik gösterin,
Ağır müşkül iş olsa,
Han ağa Bakay, durmaksızın,

Haberi bize ulaştırın!
Çarpışmaya karşı çıkalım,
Nasıl düşman olursa olsun,
Han ağa Bakay, duyalım,
Öfkesi dolu bahadırlar,
Yiğitlik edip duralım,» —
Deyip, böylece, kırk çora,
Kırgıl başta, yaşlısı,
Ortalığı velveleye verdiler,
Hepsi kaynaşıp
Gürültüye boğdular işte.
Ağan Bakay, o kaplan,
Karaltıyı ta uzaktan seçerdi,
Kullardan üstün doğan evliyandır,
Kaplan Bakay ağacığın,
Keramet sahibi candır o,
Altı günlük azabı
Şimdiden bilip söylerdi,
Evliya soylu candır o.
Atmaca gibi davranıp,
Yiğit Bakay ağana
Gaipten akıl bulunup,

Hızır-blessed Bakay, speak the truth.
Is there a pit dug out and set,
Is there a trouble seething there?
Swarming out upon our flank,
Is there an army pressing on?
Is there a grey rough-ridged mountain,
Is there a countless throng of foes?
Bakay aga, sultan of men,
It is a land of savage heat,
A land that has not seen a man,
The horse-herds with their wispy tails
Cannot endure that place, they say.
If a foe comes out to grapple,
Show us a stern valor then,
If the task be grave and hard,
Han aga Bakay, without pause,

Bring the tidings straight to us!
Let us ride out to the clash,
Whatever foe it prove to be,
Han aga Bakay, let us hear,
Bahadirs brimming full of wrath,
Let us keep our valor high,» —
So saying, thus, the forty choro,
Kırgıl at their head, the eldest,
Threw all around into uproar,
All of them seething together
Drowned everything in clamor.
Your aga Bakay, that tiger,
Could pick out shapes from far away,
A saint born above all slaves is he,
Your dear tiger aga Bakay,
A soul possessed of wonders he,
The torment six days yet to come
He would know and tell already,
A soul of saintly lineage he.
Moving like a striking hawk,
To your batyr aga Bakay
Wisdom came from the unseen,

Yavru kuş gibi gürüldeyip,
Bahadır Bakay söze başladı:
«Hey gidi sizi, kırk çora,
Rakı içip aldığınızda
Nara atardınız.
'Düşman nerde?' diye diş bileyip,
Fırlayıp fırlayıp kalkardınız.
Toz koptu dense toz koparıp,
Birbirinizi çekiştirip,
Zor zapt olup dururdunuz.
Benim gördüğümü görmediysen,
Benim bildiğimi bilmediysen,
Düşmanın yoluna konmuş,
Akın yolun açık olmuş.
Eteği geniş, beli gevşek,
Boy ölçüşeceğin düşmanın
Kadına çalar bir elmiş,
Keçe çarıklı, gön donlu,
Beri ucuna bakarsam,
Hayvana çalar bir elmiş.

Rumbling like a fledgling bird,
Bahadir Bakay began to speak:
«Ah, you there, you forty choro,
When you had drunk your fill of rakı
You would bellow battle-cries.
'Where is the foe?' you'd grind your teeth,
Leaping, leaping to your feet.
Say 'dust has risen' — you raise dust,
Tugging and hauling at each other,
You could scarcely be restrained.
If you have not seen what I have seen,
If you do not know what I know,
It lies set upon the foeman's road,
The raiding road has been laid open.
Wide of skirt and slack of belt,
The foe with whom you'll measure strength
Is a land that favors women,
Felt-shod, clad in rawhide trousers,
And if I look to its near edge,
It is a land that favors cattle.

Katırı var, devesi var,
Kaynayıp duran yayası var.
Altında tulpar atın var,
Haykırıp mızrak uzatsanız,
Gücünüz bine erişir,
Sarsılmadan, ürkmeden,
Akına kalkın hep birden.
Bakarsan tuhaf bir düşman,
Sanki görülmüş bir düş bu,
Dünyada var mı böyle iş.
Deveye binmiş, mızrak almış,
Tependen inesice, bu ne can!

It has its mules, it has its camels,
It has foot-soldiers seething there.
Beneath you is your tulpar steed,
If you shout and thrust the lance,
Your strength will reach a thousand men,
Unshaken and unstartled,
Rise to the raid all as one.
Look — it is a curious foe,
As if this were a dream once dreamt,
Is there such a thing on earth?
Mounted on camels, lances taken,
May they topple from the crown — what creatures these!

Tepesinden basalım,
Dört tür malını saçalım!
Bahadırını bağlayalım,
Yedi gün tahta çıksa da,
Kaplan Manas sultanı

Let us bear down upon their crown,
Let us scatter their four kinds of stock!
Let us bind their bahadir,
Though he sit seven days enthroned,
Tiger Manas the sultan

Han kaldırıverelim.
Yiğitlik, güç bizde varken,
Hanlık ününü alalım,
Yüz yüze mızrak uzatalım.
Bahadırını bağlayıp alalım,
O ünlü Şooruk Han'a
Elçiyi sağlamca gönderelim.
Dilediğimizi, sevdiğimizi,
Kırk çora,
Boş durmadan alıkoyalım,
Yiğitlerini, aslanlarını.
Akın etsen yolun açıkmış,
Düşmanın yoluna konmuş,
Bahtı Tanrı açmış.
Almaya hazır yiğide
Ganimetin bolca bulundu,
Ayköl Manas'a rast gelip,
Dikkat edin, kırk çora,
Yüzünüz böylece ak oldu.
Karşına çıkacak düşmanın halleri:
Yorga katır, kızıl kın,
Uzun çarık, deri şalvar,
Beli gevşek bir yurtmuş,
Güçsüz halka Tanrı'dan,
Ayköl Manas aslanını

Let us raise up as their han.
While valor and strength are ours,
Let us take the fame of hanship,
Let us thrust lances face to face.
Let us bind and take their bahadir,
To that famed Şooruk Han
Let us send the envoy surely.
Whatever we desire and love,
Forty choro,
Let us not stand idle — seize it,
Their batyrs and their lions too.
If you raid, your road is open,
It lies set upon the foeman's road,
God has opened up this fortune.
For the batyr ready to take,
Booty was found in plenty,
Having met Ayköl Manas,
Take heed now, forty choro,
Thus your faces have been whitened.
The state of the foe who will confront you:
Ambling mules and scarlet scabbards,
Long sandals, breeches made of hide,
A yurt-land slack about the belt,
To that strengthless folk, from God,
Ayköl Manas the lion

Sürüp getirdiği zamanmış.
Yiğitliğini uzaktan
Görecek yurdun ta kendisiymiş.
Biriniz girip saldırsa,
Kükreyerek el atsanız,
Önünde sağlam direnişi
Gösterecek bir halk değil.
Mızrağı uzaktan görse,
Yerinde duracak halk değil» —
Deyip, böylece Bakay Han,
Bilsen ne ilginç, bunu söyleyip,
Ağan Bakay, o ak yazgılı,
Gök vaşak börkünü giyip,

This is the time he was driven forth.
His valor, from afar,
It is the very land to see it.
If one of you goes in and strikes,
If you lay hands on them roaring,
A steadfast resistance before you
It is not a folk that will show.
If it sees the lance from afar,
It is no folk that will stand its ground» —
So saying thus, Bakay Han,
How strange to know — this he spoke,
Your aga Bakay, of white fortune,
Donning his grey lynx-fur börk,

Gök ala kalkanı ele alıp,
Gök mızrağı sallayıp,
Kara yanaklı koca kamçıyı
Kaplan Bakay ağacığın
Kavrayıp çevirerek,
Kök tulparı çınlatarak,
Sağrısına indirerek,
Öfkelenip haykırarak,
Tek dayanağı sultanın
«Manas!» diye narasını atıp,
Bakay hücuma geçti işte,
Ardından kırk çora
Sıra sıra mızrak uzattı işte.
Öfkeyle ikisi bir olup,
O yaman kula atı
Hoplata hoplata boş yedekte,
On iki çora yedeğinde çekip,
Ak sancak tuğ olup,
Haykırışlar şamata olup,
Aç naralar uğultu olup,
Gitgide gürleşen gümbürtü olup,
Sancak bayrak dalgalanıp,
Taşı bozup yol açıp,
Deveye binmiş bine yakın askere
Bey Bakay saldırıp,
Ardından kırk çora
Sıra sıra basıp yetişti,
Ünlü gök yeleli kaplan
Akkula ile şahlanıp,

Taking up the grey-flecked shield,
Brandishing the grey-blue lance,
The great black-cheeked whip
Your dear tiger aga Bakay
Gripping it and swinging round,
Making the grey tulpar ring,
Bringing it down upon its croup,
Crying out in rising wrath,
The sultan, his one support —
Hurling his war-cry «Manas!»,
Bakay charged into the attack,
And behind him the forty choro
Thrust their lances rank on rank.
The two made one in fury,
That fierce dun-colored steed
Bounding, bounding on a loose lead,
Twelve choro leading it behind,
The white standard made a tuğ,
The shouts become a din,
Hungry war-cries become a roar,
A rumble ever growing louder,
Standard and banner billowing,
Breaking stone and opening road,
On near a thousand camel-mounted troops
Bey Bakay came storming down,
And behind him the forty choro
Pressed on and caught them rank on rank,
The famed blue-maned tiger
Rearing high on Akkula,

Yaman beyin coşarak,
Oynaya oynaya daldı.
Bir oynayışta onu öldü,
Kırk çora basıp geçince,
Sanki kıran girmiş gibi,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kırgın olup çok öldü,
Ölenden geri kalanı,
Azrail yarıp girmiş gibi,

The fierce bey, surging over,
Plunged in sporting as he went.
In one such sporting ten men died,
When the forty choro trampled through,
As if a plague had entered in,
May God not show His face so,
Slaughtered, they died in numbers,
And those remaining of the dead,
As if Azrail had split their ranks,

Hep birden candan umut kesip,
Şooruk Han'ın çok askeri
Develerden iniverip,
Ellerini bağrına koyup,
Gelin gibi büzülüp,
Tazim kılıp durdular,
Dizleri bükülüp,
Hunhar aslanın önünde
Nice pehlivan, çok asker,
Çinliler gibi diz çöküp:
«Boyun eğdik» diye bağırıp,
Her birini birer birer
«Deveden in!» diye çağırıp,
Coşkun Manas çarpışıp,
Şooruk Han'ı alacakken,
Kaynaşan çok asker
Attan inip kaldılar,
Dizleri bükülüp,
Kırk çora şaşakaldı,
Er Manas'ı görünce,
Hepten candan umut kesip,
Ordusunun öte yanı
Çaresini bulamayıp şaşırmış,
Ünlü Şooruk Han'ının
Tahtına sığınıp kaçmış.
Söyleyecek sözü yok,
Güvenip durduğu pehlivanı
Büsbütün fena şaşırmış,
O bahadır Şooruk Han'ın
Tahtını çiğneyip kaçmış.
Aklı gidip, Şooruk Han,
Pehlivanlarını görünce,
«Aman, ne dehşet!» deyip,

Aklı fena karışmış.
Pehlivanları tir tir titreyip,
Koşarak içeri daldı,
O pehlivanı görünce,
Şooruk Han'ı o anda

All at once despairing of their lives,
The many troops of Şooruk Han
Came climbing down from camels,
Laying their hands upon their breasts,
Shrinking like new brides,
They stood in homage bowing low,
Their knees bending beneath them,
Before the bloodthirsty lion
So many wrestlers, many troops,
Kneeling down like the Chinese:
«We have submitted» they cried out,
And each of them, one after one,
«Come down from the camel!» he called,
Surging Manas, in the clash,
Was about to take Şooruk Han,
When the many seething troops
Dismounted from their steeds and stayed,
Their knees bending beneath them,
The forty choro stood amazed,
On seeing the man Manas,
Despairing wholly of their lives,
The far side of his army,
Finding no remedy, was dazed,
Of their famous Şooruk Han
They fled for shelter to his throne.
He has no word left to speak,
The wrestler he had trusted in
Was utterly and badly dazed,
That bahadir Şooruk Han's
Own throne he trampled as he fled.
His wits gone, Şooruk Han,
On seeing his wrestlers so,
Said «Mercy, what horror this!»,

His mind was thrown in dire confusion.
His wrestlers trembling head to foot,
He came running, plunging in,
On seeing that wrestler there,
Şooruk Han in that instant

Kara candan umut kesip,
Kapı bekçilerinin en yamanı,
Mızrakçıların en ustası,
Topuz vuran pehlivanı,
Şooruk Han'ın önüne,
Ünlüsü Cööceldet,
Söyleyeyim dese dili yok,
Demin kaçıp varmıştı.
Cööceldet'e bakınca,
Halka esenlik dilersen,
Pehlivanı bitip tükenmiş gördü.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Ortalık toz duman olmuş,
Kova kova kızıl kan olmuş,
Gözü fırıl fırıl kalmış,
Ayağı sallanır olmuş,
Bileğinden derman gitmiş,
Yüreğinin zarı yarılmış,
Pehlivanı perişan gördü,
Önüne kaçıp varanı,
Gücü kuvveti yerinde kâfire,
Yiğit Şooruk bahadıra,
Haberi verişini dinle:
«Hey gidi, er Şooruk,
Yüreği pek bir can idin,
Kulağı duyan, gözü gören,
Bilen canların hepsinde
Şooruk Han diye adın vardı.
Yüreği senden pek bir can gördüm,
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Çatık kaşını göre göre,
Tatlı candan umudu kes!
Topunun birden bindiği,
Bulut gibi uçan atları var,
Mızrağı kana bulanmış,
Hepsi hunhar mı hunhar.
Suratına bakacak olsam —

Despaired of his dark life,
The fiercest of his gatekeepers,
The most skilled of his lancers,
His mace-striking wrestler,
Before Şooruk Han himself,
The famous Cööceldet,
Would speak, but has no tongue to speak,
Had just now fled and come to him.
When he looked on Cööceldet,
If you wish the people well —
He saw his wrestler spent and done.
May God not show His face so,
All around was dust and smoke,
Bucket on bucket of crimson blood,
His eyes were left spinning round,
His legs were left to wobble,
The strength had left his wrist,
The membrane of his heart was split,
He saw his wrestler in ruin,
The one who fled before him,
To the infidel still whole in strength,
To batyr Şooruk the bahadir,
Hear now how he gave the news:
«Ah me, o man Şooruk,
You were a soul of steadfast heart,
In all the souls with ears that hear,
With eyes that see, with minds that know,
Your name stood as Şooruk Han.
I have seen a soul firmer of heart than you,
Strange his look, and strong his venom,
Seeing and seeing his knitted brow,
Abandon hope of your sweet life!
Ridden by all their host at once,
They have steeds that fly like clouds,
Their lances steeped in blood,
Bloodthirsty, every one, and more.
Should I look upon his face —

Yürüyüşünden toz çıkar,

Dust rises from his stride,

Sesinden can çıkar.
Hepsine bakacak olsam —
Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli koca keratalar,
Dağ gibi, taş gibi seçilir,
Toplaştıkları yere
Cehennem salar görünür.
Pusatlısı seksen dört,
Yanına insan varılmaz,
Baktığı yan kızıl alev.
Yöneldiği yan helak oldu,
Sataşanı kana buladı,
Direnç verecek kimse kalmadı.
Gözcülerin hanı öldü,
Tutuşan canların hepsi öldü.
Vuruşmaya gelen pehlivanın
Saçı kaldı savrulup,
Kapıyı bekleyen caysañlar
Serilip serilip hep öldü,
Yürekli olanı yakaladı,
Direnmeye kalkanların
Hepsini komadan tepeledi.
Yakıştırıp ata binmiş,
Gererek sağlam kürk giymiş,
Endamı ve heybeti,
Âlemden başka görünür,
Ata binmiş duruşu.
İri yarı bir ermiş,
Her yanı denkmiş,
Vuruşup hiçbir kul yenemez,
Öfkesinden can çıkar,
Kara saat gibi bir şeymiş.
Aklım hayran, şaştı kaldı,
Aklına uymazsak,
İstediğini vermezsek,
Yalnız bizi değil, âlemi
Alacak hali göründü,
Görülmedik bir belayı
Salacak hali göründü.

His voice drives out the soul.
Should I look on all of them —
Thick of wrist and stone of heart,
Great elephant-bodied rogues,
They stand out like mountains, like stone,
Wherever they are gathered
Hell itself seems loosed upon it.
Eighty-four are under arms,
No man can approach their side,
Where he looks is crimson flame.
Where he turned brought ruin down,
Whoever crossed him he bathed in blood,
None remained to offer stand.
The han of the watchmen died,
All the souls that grappled died.
Of the wrestler come to fight
Only his hair was left, wind-strewn,
The caysañs guarding at the gate
Sprawled and sprawled and all lay dead,
The stout of heart he seized,
And those who rose to make a stand
He crushed them all without reprieve.
Mounted fittingly on his steed,
Girt taut in a sturdy fur,
His stature and his majesty
Appear like nothing in the world,
His seat upon the horse.
A huge and mighty man he is,
Every part of him well-matched,
No slave can beat him in the fight,
His wrath alone drives out the soul,
He is a thing like the black hour.
My mind is awed, struck dumb it stays,
If we do not bend to his will,
If we do not give what he demands,
Not us alone, but all the world
He seemed of a state to take,
A calamity yet unseen
He seemed of a state to loose.

Belden çıktı kırk bir can,
Yiğitliğine şaşarım,

Forty-one souls beyond the belt,
I marvel at his valor,

Dünyada olmaz böyle can.
Kana doymaz töresi var,
Ağır müşkül salar besbelli,
Nereden gelmiş bu heybetli?
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Âlemi, yeri dolaşan,
Kırkı da değerli aslan gibi,
Bile isteye, bizleri
Basmaya gelmiş er gibi.
Heveslenip sataşırsak,
Kırıp geçirecek gibi görünür.
Hükmü sertmiş başçısının,
Ölçüp biçip bakarsam,
Kendi bildiğini yapacak gibi,
Yüreklenip çarpışırsak,
Kaçmadan durup vuruşursak,
Yurdu tümden kıracak gibi.
Kaburga kemiğim zonkluyor,
Yüreğim çarpıp titriyor.
Sığınak bulamayıp, bel bulamayıp,
Heybetli bir han idi, diyerek,
Kaçıp geldik sana.
Haberin var mıdır bilmem,
Duyanlardan sordum soruşturdum,
Bilgiçlerden sordum,
Nal sesi dümdüz yeri yaran,
Yiğitliği başka, zehri güçlü,
Hunhar Manas'ın ta kendisiymiş,
Halkını kırıp geçirmeye
Hazırlanıp çıktığı zamanmış.
Hani biz Noygut'u aldığımızda,
Nicesini un ufak edip,
Tümden kırıp geçtiğimizde,
Malını yağmalayıp aldığımızda,
Fitneyi fena saldığımızda,

No such soul exists on earth.
His custom never sates on blood,
He deals grave hardship, that is plain,
Whence has he come, this majestic one?
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
Roaming the world and the earth,
All forty like precious lions,
Knowingly, willingly, on us
Like a man come down to crush.
If we grow eager and provoke,
He looks as if he'll cut us down.
Stern is the rule of their chief,
If I measure and weigh it well,
He will do as he sees fit,
If we take heart and fight him,
If we stand unfleeing and strike,
He will slaughter the whole yurt-land.
My rib-bones throb with dread,
My heart pounds and it trembles.
Finding no shelter, no fastness to hold,
Saying: he was a han of majesty,
We fled and came to you.
Whether you have heard I know not,
I asked and asked of those who heard,
I asked of the learned ones,
His hoofbeats split the level ground,
Strange his valor, strong his venom,
The bloodthirsty Manas himself it was,
To cut his people down in slaughter
This was the hour he set forth ready.
Remember when we took Noygut,
Grinding so many into dust,
When we cut them down entire,
When we plundered and took their stock,
When we loosed foul discord there,

Yamanlığımızı gösterip,
Ganimet düşen kızı, kadını
Köşeğe, deveye bindirip,
Ganimetle geri döndüğümüzde,
O kerata Noygut'un
Halkı kaçıp varmış olmalı,

Showing all our wickedness,
The girls and women fallen as spoils
We mounted on camel-colts and camels,
And when we returned with booty,
Of that rogue land Noygut
The people must have fled away,

Halini pek bir anlatıp,
O yaman hunhar Manas'a
Sırrını söyleyivermiş olmalı.
Bununla o kan içici,
İçi baştan başa ateş yanıp,
Dayanamayıp mızrak alıp,
Ala-Too'yu aşmış olmalı.
«İstersen kırgın böyle olur» deyip,

Telling all their state in full,
To that fierce bloodthirsty Manas
They must have poured out their secret.
And with this, that drinker of blood,
His inward parts aflame end to end,
Unable to bear it, took his lance,
And must have crossed the Ala-Too.
Saying «If you wish, this is how slaughter looks»,

Bizi hazırlanmaya komadan,
Tepemizden basmış olmalı.
Deveye yük vurup kumaş yükleyen,
Aylarca yıllarca yol yürüyen,
Yollarda at ayağı kıran,
Dünyanın dört bucağını
Dört dolanıp gezen,
Kervanlardan söz duydum,
Geniş Altay'da çarpışıp,
Esenkan'ın pehlivanını
Tümden kırdı, diye duydum.
Öfkeyi sert başlatmış,
Tutuştuğu devi, alpı
Tümden kırıp bırakmış.
Karşısına insan varamamış,
Yiğit hunhar Manas'a,
Kaynayıp duran Çinliden,
Ukruk çevirecek kimse kalmamış.
Kızılca kıyamet kopardı, derler,
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Başına sacayak geçirdi, derler.

Leaving us no time to make ready,
He must have crushed us from the crown.
From camel-loading, cloth-lading men,
Walking roads for months and years,
Breaking horses' legs upon the roads,
Who round the four corners of the world
Wander circling four times over,
From caravans I heard the word,
Fighting on the broad Altay,
The wrestler of Esenkan
He cut down wholly, so I heard.
He set his wrath on sternly,
The div, the alp he grappled with
He cut down wholly and left them.
No man could stand before him,
Against batyr bloodthirsty Manas,
Of all the seething Chinese,
None was left to swing the ukruk.
He raised red doomsday there, they say,
On the Black Kalmuk and the Manchu
He clamped the trivet on their heads, they say.

Cañ-cuñların hepsini yutmuş,

He has swallowed all the cañ-cuñs,

O belalı Manas'la
Tutuşacak Çinli kalmamış.
İşte o hunharın ta kendisiymiş,
Ejderha zehrini saçmaya
Bile isteye geldiği zamanmış.

Kañgay hanını öldürüp,
Altay'a indi, diye duydum,
Altay hanını öldürüp,
Ala-Too'ya geldi, diye duydum,
Kokand'daki hocaya
Eli yetişti, diye duydum,
Sataşanların hepsini

Haklayıp düzeltti, diye duydum.
Rehin evli oturan Alöökö,
O Çinlinin kalesiydi,
Söz duyulur, haberi gelir —
Ona neler olduğu ortada...
Han Şooruk'um, sözümü dinle,
Derin kazılmış çukur geldi,
Kaynatılmış bela geldi,
Nasıl sağ kalırız,
Kara cana zor geldi.
Söz dinlemezsen, düpedüz,
Dik bakan canı boğazlarmış,
Manas'a akrabaymış anlaşılan,
Sen Noygut'u vurup geçmişsin,
Kavgayı kendin başlatmışsın,
Nice fitneyi, kavgayı
İyice çoğaltıp bırakmışsın.
Güçlü yurdunu almışsın,
Günahkâr olup kalmışsın.
Öç almadan bırakacak er değil,
Bizi yakmadan geçecek iş değil.

Geçitte bozar göçünü,
Çekişirsen alır öcünü.
Ganimet edip götürür deveni,

With that calamitous Manas
No Chinese remains to grapple.
That very bloodthirsty one it was,
To spray the dragon's venom
Knowingly, willingly he came — such was the hour.
Killing the han of Kañgay,
He came down to the Altay, I heard,
Killing the han of Altay,
He came to the Ala-Too, I heard,
To the hoca in Kokand
His hand reached out, I heard,
And all of those who crossed him

He finished off and set aright, I heard.
Alöökö, who sat with household hostage,
Was the fortress of that Chinese,
Word is heard, the news arrives —
What befell him is plain to see...
My Han Şooruk, hear my word,
A deep-dug pit has come upon us,
A boiled-up calamity has come,
How shall we stay alive,
It bears hard on our dark souls.
If you heed not my word, outright,
He slits the throat of the defiant soul,
Kin to Manas it seems they were,
You struck Noygut and passed it over,
You began the quarrel yourself,
So much discord, so much strife
You multiplied and left behind.
You took its mighty yurt-land,
You have remained a sinner for it.
He is no man to leave revenge untaken,
No matter that will pass and leave us unburned.
He wrecks your caravan at the pass,
If you contend, he takes his vengeance.
He carries off your camels as spoils,

Kazara diklenecek olursan,
Beynini dağıtır yumrukla.
Aslan denen gök yeleliyle
Vuruşmaya güç yeter mi,
Diyeceğim budur, bilesin,
Ay, Şooruk Han, sözümü tut!»
Bu sözü söyleyip Cööceldet
Daha ağzını toparlamadan,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Yiğit Bakay, Han Manas —
Hızırlı Bakay ağası,
Nice akıl bulmuştu.
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Molla ile birlikte gezmiş,
İşanlığı dahi var,
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yanılmadan söyleyen,
Hatipliği dahi var.

And should you chance to stiffen your neck,
He scatters your brains with his fist.
With the blue-maned one they call the lion
Is there strength enough to fight?
This is what I would say — know it,
Ay, Şooruk Han, heed my word!»
Cööceldet, having spoken this,
Before he could compose his mouth,
In the blinking of an eye,
Batyr Bakay, Han Manas —
His Hızır-blessed aga Bakay
Had found counsel in plenty.
Acıbay of Argın Han,
Had traveled with the mollas,
He has the rank of işan too,
Flat of jaw and broad of tongue,
Speaking without ever erring,
He has the orator's gift as well.

Yetmiş türlü dil bilen,
Gaipten rast gelen,
Hunhar Manas beye
Tanrı sürüp göndermiş de bulunmuş.

Yörük dilli hatip, söz ustası,
Kara dilini bilemiş,
Acıbay'ın âdeti,
Han önünde şakımaktır.
Hatip Han Acıbay'ın
Ağzından sözler saçılır,
Hatipliğini görünce,
Rus'un hanı koca Kerke,
Konuşamayıp çenesi kapanmış.
Seçkin, bilgiç Acıbay,
Söz yanından hiç şaşmaz.
Yüzüne, endamına gelince:
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,
Uzun sakallı, gür bıyıklı,

Knowing seventy kinds of tongue,
Come as a gift from the unseen,
To the bloodthirsty bey Manas
God had driven and sent him — so he was found.
Fluent-tongued orator, master of words,
He had whetted his dark tongue,
Acıbay's own custom
Is to warble before the han.
From orator Han Acıbay's
Mouth the words come scattering,
On seeing his oratory,
Old Kerke, han of the Rus,
Could not speak — his jaw clamped shut.
Choice and learned Acıbay
Never strays from the mark of speech.
As for his face and stature:
Tall of frame and broad of shoulder,
Both a wrestler and a lion,
Long of beard and thick of whisker,

Yüzü kızıl, gözü iri,
Er kişinin soylusu,
Acıbay'ın halini sorarsan,
Kırk çoranın güzelidir:
Güler yüzlü, şen şakrak,
Han Manas'ın pehlivanı,
Ağır müşkül iş gelse,
Tatlı cana güç gelse,
Her ne zaman olsa Acıbay,
Han önüne varandır.
Çare bulan aslan Bakay,
Bir dehşetli iş başlatmış,
Yiğit er Acıbay'a
Buyruğunu vermiş:
«Argın Han'ın Acıbay'ı,
Ordalı han Şooruk'a
Geri dönmeden varıp gel,
O tatlı hikâyeli sözünden
Esirgemeden söyleyip gel!
Han kapısı kıyamettir,
Ustalıkla girecek er gerek,
Er kapısı som demirdir,
Eritmeye er gerek,

Ruddy of face, large of eye,
Of manly stock the noblest,
If you ask of Acıbay's state,
He is the fairest of the forty choro:
Smiling-faced, merry and bright,
Han Manas's wrestler he,
Should a grave hard task arrive,
Should the sweet soul come to strain,
Whatever the hour, Acıbay
Is he who goes before the han.
Remedy-finding lion Bakay
Had set a dread work in motion,
To the batyr man Acıbay
He gave out his command:
«Acıbay of Argın Han,
To Şooruk, han of the Horde,
Go and return without turning back,
Of your words with their sweet tales
Speak without stinting, and return!
The han's gate is doomsday itself,
It takes a man of craft to enter,
The man's gate is solid iron,
It takes a man to melt it down,

Han önüne elçi diye,
Han Acıbay, sen gereksin!
Bahadırlığın bir hayli,
Hatipliğin bambaşka,
Kılıç sürüyüp kestirip söyle,
Yamansındır sen, Acıbay,
İnlemeden çabuk söyle!
'Atışırım ben' derse,
Nişancılarını hazırlasın,
Atışacağı ulu Manas'tır,
Tutuşacağı er Bakay'dır,
Akın edecek kırk çoradır,
Sonra hasrette kalmasın.
İnansın şu sözüne,
'Vuruşurum' derse Şooruk Han,

As envoy before the han,
Han Acıbay, you are the one!
Your bahadir-worth is ample,
Your oratory a thing apart,
Speak as a sword drawn slicing through,
You are formidable, Acıbay,
Speak quickly and without a groan!
If he says 'I will exchange fire',
Let him make his marksmen ready,
It is great Manas he'll trade shots with,
It is the man Bakay he'll grapple,
It is the forty choro who will raid,
Let him not be left in longing after.
Let him believe this word of yours,
If Şooruk Han says 'I will fight',

Hemen çıkıp gelsin de,
Meydanlaşacağı yerine.
Manas'ın hunhar olduğunu
Han Şooruk artık bilsin de,
Tutuşmaya gönlü yoksa,
Diline kelime alıp,
Gönlüne iman girip,
Müslüman dinine girsin de.
Canı katı hunharın
Dediğine uysun de,
Yüksük ağızlı, boto gözlü,
Kırmızı gömlekli, ay ince belli
Kızını armağan versin de!
O söylenene uymazsa,
Kızını armağan vermezse —
Bağlarına su çevirip,
Bostanını sele veririz.
Evlerinin hepsini yıkıp,
Söğütlerinin hepsini devirip,
Kerpiç kalesini parçalayıp,
Kum kalesini yıkıp,
Tümden kırgın ederiz!
Öfkelenirse Şooruk Han,
Tulpara binip, saf bozup,
Mızraklaşıp oynarız,
Direnecek olursa Şooruk'un
Sinek kadar canını komayız.

Then let him come out at once
To the field where he will meet us.
That Manas is bloodthirsty
Let Han Şooruk now know it well,
And if his heart is not for grappling,
Let him take the word upon his tongue,
Let faith enter into his heart,
And let him join the Muslim faith.
To what the hard-souled bloodthirsty one
Has spoken, tell him to comply,
Thimble-mouthed and camel-colt-eyed,
Red-shirted, slender-waisted as the moon —
Let him give his daughter as a gift!
If he complies not with what is spoken,
If he gives not his daughter as a gift —
We will turn water on his orchards,
We will give his gardens to the flood.
Tearing down all their houses,
Toppling all their willows,
Shattering his mud-brick fortress,
Razing his fortress of sand,
We will make an utter slaughter!
If Şooruk Han grows wrathful,
Mounting tulpars, breaking ranks,
We will sport with clashing lances,
And should Şooruk try to resist,
We'll spare not a fly's worth of his life.

İçip kana doymayan,
Adı Manas, gök yeleli er,
Aslanın geldi, diyerek var,
Ak maralı sürüp inek eden,

Atışan düşmanı perişan eden,
Acıbay, Bakay iki han —
Hanın geldi, diyerek var.
'Su iç' dense zehir içen,
'Börk al' dense baş kesen,
Manas Han'ın kırk yiğidi,

He who drinks and sates not on blood,
Manas his name, blue-maned man —
Go tell him: your lion has come,
Who drives the white maral and makes it a cow,
Who leaves the trading foe in ruin,
Acıbay, Bakay — two hans —
Go tell him: your han has come.
Told 'drink water', he drinks poison,
Told 'take a börk', he takes a head,
The forty batyrs of Manas Han,

Hepsi geldi, diyerek var.
Kavgasız ve çekişmesiz,
Denen söze uysun de,
Denen söze uymazsa —
Tüyü kalmadan kırılıp,
Kökten sökülüp öldün de!
Kök tulparın sağrısına bir vurup,
Gök ala mızrağı ele alıp,
«Manas!» diye nara salarım.
Söylenen söze uymazsa,
Hey gidi, Şooruk'un
Azgın cinini başından silkerim,
Yüreklisini kırarım,
Bildiğimi yaparım.
İsteyince vermediği kızlarına
Soğuk ukruğu salarım,
İnsan basmadık şehrini
İçinden geçip yürürüm.
El üstünde tuttuğu kızlarını
Ordadan çekip alırım! —
Şu sözü duysun de,
Tutuşmaya gönlü varsa,
Karşı koymaya çıksın de.
Karşı karşıya dursunlar,
Bahadırsa, Şooruk Han,
Tüfek atıp, yay çekip,
Gümbür gümbür vuruşsun.
Surat asarsa, Şooruk'a
Uzatılacak mızrak var.
Bu öğüdünü tutmazsa,
Sözüne kulak vermezse,
Elçilik sözünü söyleyip gel,

Go tell him: all of them have come.
Without quarrel, without contention,
Tell him to comply with the word spoken,
And if he complies not with the word —
Broken till not a feather remains,
Torn out by the root — you are dead!
Striking once the grey tulpar's croup,
Taking the grey-flecked lance in hand,
I hurl my war-cry of «Manas!»
If he complies not with the word spoken,
Ah then, from Şooruk's head
I'll shake his raging demon loose,
I'll break his stout-hearted ones,
I will do as I know how.
On the daughters he refused when asked
I will cast the cold ukruk,
Through his city untrod by man
I will pass and walk its midst.
The daughters he holds high in honor
I will drag out of the Horde! —
Tell him to hear this word,
And if his heart is set on grappling,
Tell him to come out and resist.
Let them stand face to face,
If he is a bahadir, Şooruk Han,
Firing muskets, drawing bows,
Let him fight with thundering roar.
If he pulls a scowl, for Şooruk
There is a lance to be extended.
If he keeps not this counsel,
If he lends no ear to the word,
Speak the envoy's word and come away,

Erkenden, Acı'm, dönüp gel!
Bilgiç Bakay'dır ünüm,
Kavgası benim olsun.»
Evliya Bakay söz söyleyip,
Kök tulparın başını çevirdi, derler.
Sancak elde dalgalanıp,

Early, my Acı, turn and come!
My fame is Bakay the learned,
Let the quarrel then be mine.»
Saint Bakay, having spoken,
Turned the grey tulpar's head, they say.
The standard billowing in hand,

Altın yanaklı aybalta
İnce bilekte parıldayıp,
Gök kalkanı örtünüp,
Görecek olsan Bakay Han,
Gök kaplan gibi atılıp,
Gök yeleli Bakay ağası,
Gören cana sayısız ordu gibi.
Kıble yanındaki yüzü
Yağlanmış buğday benizli,
Alaca sis gibi gözlü,
Sert dik bakıp, gözleri alevlenip,
Kan içiciliği sahiden tutup,
Altındaki Kula atı
Gemini tıkırdatıp,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çarpıp,
Görenin gönlü bölünüp,
Ulu dağ gibi görünüp,
Öfkeyle silkinip şahlanıp,
On iki çora Kula atı
Zor tutuyor çekiştirerek.
Onun bir yanından,
Manas Han'ın kırk çorası,
Kırk bir yere bölünüp,
Kırıp geçirecekmiş gibi,
Yiğitlik halleri görünüp,
Kırk çoranın hepsi,
Kırgıl başta, yaşlısı,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Kırıp geçirecekmiş gibi,
İyice kuşatıvermişler,
Şooruk gibi büyük hana
Kıyameti salmışlar.
Er Manas buyursa,
Çora sapmadan yetecek gibi,

Hiç dönüp durmadan düpedüz

Un ufak edip geçecek gibi.

The gold-cheeked moon-axe
Gleaming on his slender wrist,
Cloaked behind his grey-blue shield,
Were you to see him, Bakay Han,
Springing like a grey tiger,
The blue-maned aga Bakay,
To the seeing soul seems a countless host.
His face turned toward the qibla,
Oiled and wheaten of complexion,
Eyes like a mottled mist,
Glaring stern and hard, his eyes aflame,
Blood-drinking seized him in truth,
The Kula steed beneath him
Rattling at its bit,
Its tail like a bough of silk
Lashing between its haunches,
The heart of the beholder split,
Looming like a mighty mountain,
Shaking, rearing up in wrath,
Twelve choro can barely hold
The Kula steed, hauling at it.
And upon the other side,
The forty choro of Manas Han,
Split out to forty-one places,
As if to cut all down before them,
Their valor showing in their bearing,
All of the forty choro,
Kırgıl at their head, the eldest,
Sparing not a hair's-breadth of their lives,
As if to cut all down before them,
Had drawn the ring tight around,
Upon a han as great as Şooruk
They had loosed the day of doom.
Should the man Manas command,
The choro would reach him without swerving,

Straight on without a turn or pause

As if to grind him into dust.

Kırk çora, kendi de değerli er,
Dünyayı bozan bu aslanlar,
Şooruk Han'ın başına
Amansız bela salmışlar,
Çiğneyip geçecekmiş gibi,
Çepeçevre sarmışlar.
Mızrak uzatıp tetikte,
Kırk çoranın halini sorma —
Barutluktaki barutun
Ağzını çözüp hazır edip,
Tulparların başını çevirip,
Ellerindeki fitilli tüfeği
Namlusu apaçık uzatıp,
«U» deyince şamata koparan,
Manas Han'ın kırk çorası,
Acıbay haber verse,
Hep birden basıp yetecek gibi,
Kıl kadar birini komadan,
Kırgına verip geçecek gibi.
Şooruk Han'ın çok halkı,
Akılları başlarından gidip,
Sendeleyerek kaçıştılar,
Bir aşağı bir yukarı fırlaşıp,
Ne yapacağını bilemeyip,
Kırk çorayı görünce,
O zaman kaçarlarken,
Çarıklarına takılıp tökezleyip:
«Görünme!» diye birbirlerini
Çekiştirip azarladılar,
Çelik kapılı darvazanın
Ağzını sıkıca kapatıp,
Halk toplanıp çığrıştı,
Kapıyı bekleyen caysañlar,
Hepten kaçıp seğirtti,
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Han Bakay'dan mektup alıp,
Kartkürööñ ile atlanıp,
Çelik kapılı darvaza —
Şooruk Han'ın hanlığı,

The forty choro, each a worthy man,
These lions who unmake the world,
Down upon Şooruk Han's head
Had loosed a merciless calamity,
As if to trample him and pass,
They had wrapped him round about.
Lances extended, on the alert,
Ask not the state of the forty choro —
The powder in their powder-flasks
Untied at the mouth, made ready,
Turning their tulpars' heads about,
The matchlock muskets in their hands
Extended, muzzles open wide,
Raising clamor at the cry of «U»,
The forty choro of Manas Han,
Should Acıbay send the word,
As one they'd press and reach him,
Sparing not one to a hair's-breadth,
As if to give all to slaughter and pass.
The many people of Şooruk Han,
Their wits gone from their heads,
Fled scattering and staggering,
Darting now down and now up,
Not knowing what to do,
On seeing the forty choro,
Then, even as they fled,
Tripping and stumbling on their sandals:
«Stay out of sight!» at one another
They tugged and scolded as they ran,
The darvaza with its gate of steel
They shut its mouth up tight,
The people massed and shrieked aloud,
The caysañs guarding at the gate
Fled altogether at a dash,
Acıbay of Argın Han,
Taking the letter from Han Bakay,
Mounting upon Kartkürööñ,
The darvaza with its gate of steel —
The hanship of Şooruk Han,

Bakılırsa pek çetinmiş.
Kapıdan girdi de,

Öteye doğru yürüdü.
Çevresi çınar bağı,
Ortasında altın taht.
Derken Acıbay varmış,
Yüksek altın tahtına,
Safaya oturmuş
Şooruk Han'ın bağına.
Sıra sıra dikilmiş bağı var,
Bağ içinde tahtı var,
O bağının dibinde
Eğlencesi dahi var.
Taht önüne serdirmiş,
Altın işlemeli koca kilim,
Kırk yıl suya batırsalar,
Solup çürüyecek gibi değil.
Seksen yıl sel altında yatsa,
Yüzü atıp solacak gibi değil.
Şooruk Han'ın yanında,
Topuz almış pehlivanı
Dört bir yanda dikilip,
Deveye binmiş askeri
Çepeçevre sıralanıp,
Er Acıbay şaşakalıp:
Yılkısı yok, devesi var,
Bu ne biçim yıkımlık can?
Kılıç almış pehlivanı,
Şooruk'u ortaya alıp,
Çepeçevre sarmıştı.
Acıbay'ı görünce,
Han önündeki muhafızlar,
Tam ortadan yarılıp seğirtip,
Azrail görmüş gibi,
Dağılıp kaçtı çığrışarak.
Pehlivanları sersem sersem,
Acıbay'a şaşakalıp:
«İnsanda böylesi olmaz» deyip,

Was grim indeed to look upon.
He entered through the gate,

And walked on toward the far side.
Around it a grove of plane-trees,
At its center a golden throne.
And so Acıbay arrived,
To his high golden throne,
Seated at his pleasure,
Into Şooruk Han's garden.
He has his orchard planted row on row,
Within the orchard stands his throne,
And at the foot of that orchard
He has his revels even there.
Before the throne he had them spread
A great carpet worked with gold,
Should they soak it forty years in water,
It is not one to fade and rot.
Should it lie eighty years beneath the flood,
Its face is not one to dull and fade.
At the side of Şooruk Han,
His wrestlers bearing maces
Stood posted on all four sides,
His soldiers mounted on camels
Ranged around in a circle,
The man Acıbay stood amazed:
No horse-herds, but camels he has,
What ruinous kind of soul is this?
His wrestlers bearing swords,
Taking Şooruk in their midst,
Had wrapped him round about.
On seeing Acıbay,
The guards before the han,
Splitting apart down the middle at a dash,
As if they had seen Azrail,
Scattered and fled with shrieking cries.
His wrestlers, dazed and reeling,
Stood amazed at Acıbay:
«No man was ever such as this,» they said,

«Tutuşan adam onmaz» deyip,
«Altı bölük asker bassa,
Sağ kalan biri olmaz» deyip,
Gözü göl yatağı kadar,
Kavgaya tutuşan adamın
Topunu birden yutacak gibi.

«He who grapples him won't prosper,» they said,
«Should six divisions press on him,
Not one would remain alive,» they said,
His eyes as wide as a lake-bed,
The man who joins him in the fray —
He looks to swallow the whole of them at once.

Aslan mıdır, insan mı,
Aslanlığı görünür,
Alacağı zaman imiş,
Bu başa görülmedik belayı
Salacağı zaman imiş.
Görüp, kalabalık asker bakakalıp,
Görenleri şaşakalıp,
O bahadır Şooruk Han'a,
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Usulca söyleyip, sözü pek koyup,

Is he a lion or a man?
His lion-nature shows itself,
It was the hour he would take,
Upon this head a calamity unseen
It was the hour he would loose.
Seeing, the massed troops stood staring,
Those who saw him stood amazed,
To that bahadir Şooruk Han,
Acıbay of Argın Han,
Speaking gently, setting the word down firm,

Hikâye anlatıp söze başlayıp:
«Araya gelmiş elçiyiz,
Zorbaları, ululuları
Görüşmeye gezeriz,
Kalabalık asker düşman çıkarsa,
Ölüşmeye gezeriz.
Denen söze uyunuz,
Hunhar Manas, o aslan geldi,
Dilediğini veriniz.
Dilediğini vermezsen,
Dediğine uymazsan —
Gök maralını inek eder,
Dalıp girip perişan eder,
Ak maralını inek eder,
Süre süre perişan eder!
Söylesem nice sözüm var,
Hunharın sende öcü var,

Telling his tale, began to speak:
«We are envoys come between,
The tyrants and the great ones
We travel round to parley,
And should massed troops rise as foes,
We travel round to die.
Comply with the word spoken,
Bloodthirsty Manas, that lion, has come,
Give whatever he desires.
If you give not what he desires,
If you comply not with his word —
He makes your grey maral a cow,
Plunging in, he leaves it in ruin,
He makes your white maral a cow,
Driving, driving, leaves it in ruin!
Were I to speak, I have many words,
The bloodthirsty one holds vengeance on you,

Öcünün sebebi şudur:

And the cause of his vengeance is this:

Geniş Alay'ı yurt edinen,
Oradaki Noygut denen halk.
On iki tümen asker alıp,
Noygut'a yıkım salmışsın,
Onları perişan edip,
Bahadır olup kalmışsın.
Alay'daki o Noygut
Yılkını mı alıp kaçtı,
Ak akçeni, malını mı saçtı?
Kulanını kovup kaçmadıysa,
Heybendeki malını saçmadıysa,

Suçsuz halka sataştın,
Kavgaya başını doladın.
Oy, Şooruk Han, sen artık

Making the broad Alay their homeland,
The people there called Noygut.
Taking twelve tümen of troops,
You loosed destruction on Noygut,
Leaving them in utter ruin,
You stood a bahadir for it.
That Noygut there in the Alay —
Did they steal your horse-herds and flee,
Did they scatter your white coin, your goods?
If they drove not off your kulan and fled,
If they scattered not the goods in your saddlebags,
You provoked a guiltless people,
You wound your head into the quarrel.
Oy, Şooruk Han, by now you

Doğru söylenen sözü bilirsin,
Dikleşip çekişirsen,
Noygut'un kürkünü giyersin,
Un gibi, taş gibi savurmuşsun.
Sen düpedüz Noygut'a
Zulmü adamakıllı salmışsın.
Keregesini, uğunu kırıp,
Gelinini, kızını ağlatıp,
Çekişme kolay mı olur,
Kavgayı iyice azdırmışsın,
Suçsuz halkı kırıp geçirip,
Zorbalığın belli oldu,
Bununla boynuna
Lanet halkası takıldı.
Halkını tümden kırmaya,
Kendi bildiğini yapmaya,
Silkinip hazır duruyor,
Kaplan Manas aslanım var,
Han olduğun gerçekse,
Bana bak, sen Şooruk,
Söyleyecek sözüm var.
Benim söylediğim sözü
Anlıyor musun, sen Şooruk,

Know the word that is spoken true,
If you stiffen and contend,
You will wear the fur-coat of Noygut,
You winnowed them like flour, like stone.
You, outright, upon Noygut
Loosed oppression thoroughgoing.
Breaking their lattice-walls and roof-poles,
Making their brides and daughters weep —
Is contention such an easy thing?
You inflamed the quarrel to the full,
Cutting down a guiltless people,
Your tyranny was made plain,
And with this about your neck
The ring of curses has been hung.
To slaughter your people wholly,
To do just as he sees fit,
He stands shaken loose and ready —
I have my tiger lion Manas,
If it is true you are a han,
Look at me, you, Şooruk,
I have a word to speak.
This word that I am speaking —
Do you understand it, you, Şooruk,

Müslüman'ın dinine
Girer misin sen, Şooruk!?
Kara dinden ak ol,
Kâfirden kaçıp uzak ol.
Saçıver, ne topladıysan,
Yalnız imanı dile.
İmanlı insan bahadırdır,
Kıyamet yolu apaçıktır,
Dinin dünyandan yakındır.
Benim sözüm akıldır,
Ahirete varıldığında
İmansız insan bedbahttır.
Bırak kederi, kaygıyı,
İsteyerek bil tek Tanrı'yı,
Benden öğren imanı.
Şimdi söylediğim öğüdü
Anlasan ne olur, Şooruk Han,
«Bismillah» deyip söz söyleyip,
Müslüman'ın dinine

Into the faith of the Muslim
Will you enter, you, Şooruk!?
From the black faith become white,
Flee from the infidel and be far.
Scatter forth whatever you have gathered,
Ask only for the faith.
The man of faith is a bahadir,
The road of doomsday is laid bare,
Your faith is nearer than your world.
This word of mine is wisdom,
When you arrive at the hereafter,
The faithless man is wretched.
Leave sorrow, leave your cares,
Know willingly the one God,
Learn the faith from me.
The counsel I have spoken now —
What harm to grasp it, Şooruk Han,
Saying «Bismillah», speaking the word,
Into the faith of the Muslim

Girsen ne olur, Şooruk Han?
Topladığın bozkıra savrulsun,

Kabul olsun imanın,
Bildiğimce anlatayım,
Vebalin bende kalmasın.
Gönlünü dine vermezsen,
Söylenen öğüdü tutmazsan,
Kendi vebalin kendine,
Emeğin kara tepene!
Saldırınca un ufak eden,
Hunhar Manas hanı var,
Anında söz buluveren,
Kaplan Bakay dahi var.
Kırk çoranın yiğidi,
Yamanı Manas haykırsa,
Zerre kadar şey komadan,
Yıkıp kırıp geçiveren
Kırk çorası dahi var,

What harm to enter, Şooruk Han?
Let what you gathered be winnowed to the steppe,
And let your faith be accepted,
Let me tell it as I know,
Let not your sin remain on me.
If you give not your heart to the faith,
If you keep not the counsel spoken,
Your own sin be on yourself,
Your labor on your own black crown!
He who grinds to dust when he attacks —
There is the bloodthirsty han Manas,
He who finds the word in an instant —
There is the tiger Bakay too.
The batyrs of the forty choro —
Should fierce Manas cry out,
Leaving not so much as a mote,
Wrecking and breaking through at once —
There are his forty choro too,

Kırk çoranın hepsi,
Kırgıl başta, yaşlısı.
Mızrak uzatıp, savaşta büyümüş
Usta çora dahi var,
Tek başına bir orduya bedel,
Yaman çora dahi var.
Gök kaplan gibi atılıp,
Deviren çora dahi var,
Karşı geleni sağ komadan,
Kargaşayı başına
Salan çora dahi var.
Kırk çoranın bindiği —
Hepsi kanatlı tulpardır,
Ay ile âlemi kırk çora
Alıp yürümek âdetidir.
Kırk çora girip saldırsa,
Düşman nasıl kurtulur,
Söylenen söze uymazsan,
Yurdunun hepsi yok olur.
Başını Müslüman kılıp,
Önüne çıkıp karşıla,
Yüksük ağızlı, boto gözlü,
Salınıp gezen kızından

Han Manas'a armağan sun!

All of the forty choro,
Kırgıl at their head, the eldest.
Lance extended, raised up in war —
There is the master choro too,
Worth an army by himself alone —
There is the fierce choro too.
Springing like a grey tiger,
There is the choro who topples too,
Leaving none who cross him alive,
Who down upon their heads
Looses havoc — that choro is there too.
What the forty choro ride —
All of them are wingèd tulpars,
To take the moon and all the world —
Such is the forty choro's custom.
Should the forty choro charge in,
How shall the foe escape?
If you comply not with the word spoken,
The whole of your yurt-land is destroyed.
Make your head a Muslim's head,
Come out before him, meet him,
Thimble-mouthed and camel-colt-eyed,
From among your daughters strolling swaying —
Present a gift to Han Manas!

Atışmaya gönlün varsa —
Bel bağladığın dayanağını söyle,
Gizlenip yattığın yerini söyle.
Tutuşacaksan ordunu söyle,
İnlemeden cevabını söyle!
Güreşecek gönlün varsa,
Küheylanını hazırlayıp çık,
Boy ölçüşecek gönlün varsa,
Bahadırlarını hazırlayıp çık!»
Manas'ın her nişanını
Acıbay söyleyiverdi,
Acıbay'ın sözüne
O Şooruk Han şaşakaldı.

If your heart is set on trading fire —
Name the support on which you lean,
Name the place where you lie hidden.
If you will grapple, name your army,
Give your answer without a groan!
If your heart is set on wrestling,
Make ready your küheylan and come out,
If your heart is set on measuring strength,
Make ready your bahadirs and come out!»
Every token of Manas
Acıbay recounted there,
And at Acıbay's word
That Şooruk Han stood amazed.

Demirden yapılma kule,
Yüksekliğini hiç sorma!
Dizi yere bükülüp,
Tahtından inip koşarak,
Kuleye çıktı işte,
Kuleden bakınca,
Halka esenlik dilersen,
Görenin gönlü bölünür,
Akkula gibi at binmiş,
Heybeti sert, zehri güçlü,
Heybetli bir adam görünür.
Koruyanı Kocosan,
El vereni kırk çilten,
Her yanı denkmiş,
Tanrı'nın koruduğu aslanmış,
Sağ omzu genişmiş,
Oyrot'u bozacak aslanmış.
Başında kazan gibi kara börkü var,
Ay ile âlemin hepsine
Ne yaparım dese erki var,
Adamakıllı yetkinmiş.
Yuvarlak başlı kullar içinde
Böyle can da olurmuş.
Şooruk Han görüp şaşakaldı:
Nasıl bir yerde doğmuş,
Bu belalı Manas —
Sataşana koparır kıyameti.

Hızır dokunmuş aslanmış,
Yanındaki kırk caysañ —

Kırkı kıl gibi denkmiş.
Gök yeleli Manas, hepsi,
Bahadır Bakay, yaşlısı,
Hepsi denk, sıra durur,
Kırk çoranın hepsi.
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş,
Halktan başka bir diş,
Diş bilenince o güzelim diş,

A tower wrought of iron —
Ask not how high it stood!
His knees bending to the ground,
Descending from his throne at a run,
He climbed the tower then,
And looking from the tower —
If you wish the people well —
The heart of the beholder splits:
Mounted on a steed like Akkula,
Stern his majesty, strong his venom,
A man of majesty appears.
His protector Kocosan,
His helpers the forty çilten,
Every part of him well-matched,
A lion in God's own keeping,
Broad was his right shoulder,
A lion to rout the Oyrot.
On his head a black börk like a cauldron,
Over the moon and all the world
He holds the power to do his will,
Thoroughly accomplished was he.
Among the round-headed slaves
Such a soul, then, could exist.
Şooruk Han saw and stood amazed:
In what manner of place was born
This calamitous Manas —
On him who crosses him he brings down doomsday.
A lion touched by Hızır was he,
The forty caysañ at his side —

All forty matched like hairs of one hide.
Blue-maned Manas, all of them,
Bahadir Bakay, the eldest,
All matched, standing in rank,
All of the forty choro.
Teeth white as a door's leaf,
Teeth apart from any folk's,
When ground, those splendid teeth

Darı gibi ufalanıp çatırdar,
Ağzından çıkan gök alev
Düpedüz fışkırıp durur,
Mızrak boyu yalazlanıp.
Acıbay haber verse,
Basıp varıp yetecek gibi,
Kıl kadar birini sağ komadan,
Kırgına verip geçecek gibi.
Gümüş kemer kuşanmış,
O gürleyen sultanın
Güneş gibi yüzünü nur kaplamış,
Hem pehlivanmış, hem aslanmış,
Âlemin hepsini
Alacak bir ermiş,
Dediğine uyayım,
Boş yere kırgın kopmadan,
Kurt uğurlu hunharın
Dilediğini vereyim!
Manas'ın öfkesini görünce,
Aklı gitmeye başladı,
Kuleden Şooruk Han
Az kalsın düşüveriyordu.
Hunhar eri görünce,
Bileğinden derman gitti,
Yüreğinin zarı gitti.
Şöyle çekilip bakınca —
Hunhara eşlik edermiş,
Hoca ile Hızır ikisi birden,
Kula atı hoplata hoplata,
On iki çora yedeğinde çekermiş.
Bakıp dururken, o anda,
Han Şooruk gibi yiğidin,
Manas'ı görüverince,
«A» demeye gücü yok,

«E» demeye aklı yok,
Tahtından düşüverdi.
Bahadır er Acıbay'a:
«Uydum, Acı'm, uydum!» deyip,

Crackle, crumbling fine as millet,
The blue flame issuing from his mouth
Gushes outright without cease,
Blazing to a lance's length.
Should Acıbay send the word,
He would press on and reach them,
Sparing not one alive to a hair's-breadth,
As if to give all to slaughter and pass.
Girt about with a silver belt,
That thundering sultan —
Light has veiled his sun-like face,
Both a wrestler and a lion was he,
The whole of all the world
He is a man who would take it,
Let me comply with what he says,
Before slaughter breaks for nothing,
To the wolf-omened bloodthirsty one
Let me give whatever he desires!
On seeing the wrath of Manas,
His wits began to leave him,
From the tower Şooruk Han
Very nearly tumbled down.
On seeing the bloodthirsty man,
The strength went from his wrist,
The membrane of his heart gave way.
Drawing back and looking so —
They kept the bloodthirsty one company,
The Hoca and Hızır both together,
The Kula steed bounding, bounding,
Twelve choro leading it behind.
As he stood gazing, in that instant,
A batyr even like Han Şooruk,
The moment that he saw Manas,
Had no strength to utter «A»,

No wit remaining to utter «E»,
He tumbled from his throne.
To the bahadir man Acıbay:
«I comply, my Acı, I comply!» he said,

Kelimeyi söyledi Şooruk Han:
«Müslüman oluverdim» deyip.
Kuşatıp varıp gök yelelin,
Han Şooruk'un kalesine,
Konakladığı zamanmış,
O Şooruk gerçek Müslüman
Oluverdiği zamanmış,
Kara dinden ak olup,
Kâfirden kaçıp uzak olup,
Göğsüne imanı
Doluverdiği zamanmış.
Yaman Manas sultanın
Aslanlığı böyle bilinip,
Ordalı şehirli Şooruk'un
Hanını dine sokup,
Halkını eksiksiz,
Hepsini dine sokup,
«Boyun eğdik» diye çığrışıp,
Hepsi söze başladı,
Acıbay'ın önüne
Kılıç, tüfek, ne silah varsa,
Hepsini yığıp bıraktılar.
Bakakalıp canı çıkayazdı,
Ürküp korkan Şooruk Han
Acıbay'a döküldü:
«Ooy, Acıbay, sultanım,
Padişah olup tahta binersen,
Ordalı şehir, halk işte,
Yıkıp yok edeceksen,
Yıkılası Şooruk ben işte!
Padişahlı şehir, yer işte,
Başımı alacaksan ben işte!
Kadınlarımı, işlemecilerimi,
Değerli güzel kızımı,
Kökünden, hiç bırakmadan,
Tümünü size vereyim.
Çukurumu derin kazma:
«Boyun eğdi» deyip varıver,

Şooruk Han spoke the word of faith:
«I have become a Muslim» he said.
Ringing round, the blue-maned one,
At Han Şooruk's fortress,
It was the hour he made his camp,
It was the hour that Şooruk
Became a Muslim in truth,
From the black faith becoming white,
Fleeing the infidel, being far,
It was the hour that faith
Came flooding full into his breast.
Fierce Manas the sultan's
Lion-nature thus made known,
Of Şooruk of Horde and city
The han was brought into the faith,
And his people, wanting none,
All were brought into the faith,
«We have submitted» they cried out,
And all of them began to speak,
Before Acıbay himself
Sword, musket, whatever arms there were,
They heaped them all and laid them down.
Staring, his soul nearly fled him,
Startled, frightened Şooruk Han
Poured himself out to Acıbay:
«Ooy, Acıbay, my sultan,
If you would mount the throne as padishah,
Here are Horde-city and people,
If you would wreck and destroy,
Here am I, Şooruk the wreckable!
Here are the padishah's city and land,
If you would take my head, here am I!
My women and my broideresses,
My precious lovely daughter,
Root and branch, keeping none,
Let me give them all to you.
Dig not my pit too deep:
Go and say «He has submitted»,

Ordunu üstüme saldırtma!
Armağan edecek işlemecim var,
Yüksük ağızlı, boto gözlü,
Salınıp gezen kara gözlü,
Akılay'ım başta olmak üzre,
Seksen güzel kızım var.
Dediğine uyayım,
Kızlarımı armağan vereyim.
Kalabalık Kalça'yı, çok yurdumu,
Halkımla birlikte vereyim,
Dilediğinin hepsini
Önüne serip vereyim.
Halkıma haber salayım,
Dilerseniz, halkıma
Kaplanınız Manas'ı
Han kaldırıvereyim.
Sundum altın tahtımı,
Hiç bırakmadan hepsini vereyim,
Gerek dediğinizin hepsini,
Kıyma bahadır, canıma.
Eğemi bırak, bileğimi al,
Pişman olacaksan Acıbay,
İkimizi koyup birimizi al,
Çocuğumu bırakıp karımı al!
Diyeceğim budur, bilesin,
Aslanım Acı'm, sözümü tut,
Karnın acıkıp yola düşersen —
Köküre doldurup kanımı al!
Reva görmeyip istersen,
Göğsümdeki canımı al!
Sığındım bir Manas'ınıza,
Bugün girdim dinine.
Yeniden isteyip er buldum,
Yeni yerden yurt buldum.
Kur'an'ı açıp yazı bildim,
Tanrı'nın adını ezber bildim.
Ağırbaşlı işlemecim var,
Değerli Manas aslanınıza
Layık kızım var.

Loose not your army on my head!
I have broideresses to give as gifts,
Thimble-mouthed and camel-colt-eyed,
Black-eyed, strolling swaying,
With my Akılay at their head,
I have eighty lovely daughters.
Let me comply with what he says,
Let me give my daughters as gifts.
Populous Kalça, my many lands,
Let me give them, people and all,
All of whatever he desires
Let me spread before him and give.
Let me send word to my people,
If you wish it, over my people
Your tiger Manas himself
Let me raise up as their han.
I have offered my golden throne,
Let me give all, keeping none,
All of whatever you call needful,
Spare, bahadir, my life alone.
Leave my chin, take my wrist,
If you would repent it, Acıbay,
Of us two set one aside and take one,
Leave my child and take my wife!
This is what I would say — know it,
My lion, my Acı, heed my word,
If hunger takes you on the road —
Fill the köküre, take my blood!
And if you deem this not enough,
Take the soul within my breast!
I have taken refuge in your one Manas,
This day I have entered his faith.
Asking anew, I found a man,
From new ground I found a homeland.
Opening the Kur'an, I learned the script,
I learned God's name by heart.
I have a grave and stately broideress,
For your precious lion Manas
I have a daughter worthy of him.

Beli kın gibi, yüzü ay gibi,
Gören insan şaşakalmış,
Maral gibi salınıp yetişmiş,

Beline saçı dolanmış,
Geyik gibi olup serpilmiş,
Ayağına saçı dolanmış,
Vaşak gibi uzayıp kıvrılmış,
Adı Akılay konulmuş.
Şooruk'un kızı Akılay,
Cıvıl cıvıl, aman aman!
İpeğe bak, saçına bak,
Elmaya bak, başına bak,
Sakın el yurduna varmasın,
Öz kızım Akılay —
Manas'ınıza layıktır!»
Kelime getirip, yurdu inleyip,

Çığrışarak dine girdi.
Ordasına koşarak,
Kadınlarını, işlemecilerini,
Hiç bırakmadan hepsini topladı,
Kara gözlü güzel kızlarını.
Gören gözün hevesini kandıran,
«Kavurucu güneş değer» diye,
Ak saray diye yaptırmış,

Saltanatlı ak saray,
Serinliği bir hayli.
Şooruk Han yurda belli han,

Şooruk Han kızı Akılay,
Cıvıl cıvıl, aman aman,
Tavus kuşunun kuyruğunu
Doksan türlü takınmış,
Tepesine giydiği —
Altından yapılma takke,
Gören insan şaşakalır,
Şooruk'un kızı, işveli afet!

Waist like a scabbard, face like the moon,
Whoever sees her stands amazed,
Grown swaying like a maral,

Her hair wound down about her waist,
Grown slender like a deer,
Her hair wound down about her feet,
Long and curling like a lynx,
The name she bears is Akılay.
Akılay, Şooruk's daughter,
Chirping bright — aman, aman!
Look at the silk, look at her hair,
Look at the apple, look at her head,
Let her never go to a stranger's land,
My own daughter Akılay —
She is worthy of your Manas!»
Bringing the word of faith, the yurt-land moaning,
Crying aloud, they entered the faith.
Running to his Horde,
His women and his broideresses,
He gathered all of them, leaving none,
His lovely black-eyed daughters.
Sating the craving of the seeing eye,
Saying «The scorching sun will strike»,
He had built what he called the white palace,
The stately white palace,
Its coolness beyond measure.
Şooruk Han, han renowned to the yurt-land,
Akılay, daughter of Şooruk Han,
Chirping bright — aman, aman,
The tail-plumes of the peacock
She has donned in ninety ways,
What she wears upon her crown —
A skullcap wrought of gold,
Whoever sees her stands amazed,
Şooruk's daughter, coquettish beauty!

Güzelliği, endamı —
İnsandan üstün görünür,
Akılay'ın hürmeti.
Puhu tüyüyle donanmış,
Bülbül sesiyle seslenmiş,
Dişi bembeyaz parlayan,
Gülümseyip ışıldayan,
Yüksük ağızlı, boto gözlü,
Hepsi birden kara gözlü.
O dilberin nakışına

Her loveliness, her stature —
She appears above mankind,
Such is the honor of Akılay.
Adorned with eagle-owl plumes,
Calling with the nightingale's voice,
Her teeth flashing purest white,
Smiling and shimmering bright,
Thimble-mouthed and camel-colt-eyed,
Every one of them black-eyed.
To that beauty's embroidery

Hiçbir kulun dayanamayacağı,
Hunhar Manas'ın kendisine
Akılay'ı baş kılıp,
Hanımlarını armağan etti derler,
Fillere yükleyip altın alıp,
Geri vermeden usta kızları alıp,
Akılay'ı baş kılıp,
Han Şooruk'un elinden
Seksen güzel kızı alıp,
Kalçayı vurup perişan edip,
Ayköl Manas, o kaplan,
Aslanlığını yurda bildirip,
Söz verilen gün kırk bir gün,
Misafir olup dönmek üzere,
Gönlü nicesine kanıp,
Boz yeleliyi alıp girdiler
Avlusu berk saraya.
Toyunda doksan mal kesip,
Dolu dolu oyun, eğlence,
Dünya malını ortaya döküp,
İçtikleri arak; masal gibi,
Akılay'ın toyunda
Hindistan halkı da karışmış,
Kıymetlin Manas var iken
Kırk çoranın hepsi,
Sefayı sürdü kayran başlar.
Arkar gibi tan yerini ağartıp,
Kızların güzeli o zaman,

Whom no mortal slave could withstand,
To bloodthirsty Manas himself,
Making Akılay the chief among them,
He gave his ladies as a gift, they say,
Loading elephants, taking gold,
Taking skilled maidens without return,
Making Akılay the chief among them,
From the hand of Khan Şooruk
Taking eighty lovely maidens,
Striking the kalcha, leaving him wretched,
Ayköl Manas, that tiger,
Made his lion's might known to the land,
The promised day was forty-one days,
To be a guest and then return,
His heart contented with so much,
They led the gray-maned one and entered
The palace with its stout-walled courtyard.
At his feast they slaughtered ninety head,
Brimming full with games and revels,
Pouring out the world's wealth before all,
The arak they drank — like a fairy tale,
At Akılay's wedding feast
Even the folk of India mingled in,
While the precious Manas was there,
All of the forty choro,
The dear souls enjoyed their pleasure.
Brightening the dawn like an arkhar,
The fairest of the maidens then,

Ak göğsünü salındırıp,
İnsanoğlundan, Şooruk kızı Akılay
Peri kızı gibi görünür.
Gördükçe boz yelelinin
Gönlü fena bölünür,
Şooruk'un kızı Akılay
Hunhar aslanın gözüne
Peri kızı gibi görünür.
Şenlik, eğlence, coşkun oyun,
Erlerin hepsi kurdu şimdi,
Evliya Bakay er ağan,
O güzel Akılay'ı
Manas'a nikâhladı işte,
Çoraların bekârları

Letting her white bosom sway,
Of humankind, Şooruk's daughter Akılay
Seems like a peri maiden.
Whenever the gray-maned one beholds her
His heart is sorely torn,
Şooruk's daughter Akılay
To the bloodthirsty lion's eye
Seems like a peri maiden.
Festivity, revelry, wild games,
All of the men now set them up,
The saintly Bakay, your elder batyr,
That beautiful Akılay
Wedded to Manas, indeed,
The bachelors among the choro

Görülmedik güzel kızlar alıp,
Fillere yükleyip, altın alıp,
Kara gözlüden binini alıp,
Altın, ipek, mal alıp,
Yükleyemez oldu kırk çora,
Ganimetine kız alıp,
Dalıp girip şehir alıp,
Adı sanı Şooruk han imiş,
Gençleriyle yaşlısını,
Hepsini Müslüman edip,
Yiğitliğini yüz yüze bildirip,
Namlı kalça Şooruk han'ı
Yöneltip dine sokup,
Boyun eğdirip bir çekti.
Bahadırlarını, pehlivanını
Yeryüzüne dağıtıp,
Aslanın Manas, er boz yele,
Vardığı yeri boyun eğdirip,
Dört başı mamur olup,
Ünü yurda duyulup,
Ermişlerin koruduğu aslan olup,
At semirtip hazırlanıp,
Yalnız başını kırk edip,
Kaplan doğan hunharın

Took maidens of unseen beauty,
Loading elephants, taking gold,
Taking a thousand of the dark-eyed,
Taking gold and silk and goods,
The forty choro could load no more,
Taking maidens as their spoils,
Plunging in and seizing the city,
His name and fame — Khan Şooruk it was,
Its young ones and its old,
Making Muslims of them all,
Making his valor known face to face,
The famed kalcha, Khan Şooruk,
Guiding him, bringing him to the faith,
He bent his neck and reined him in.
His bahadirs and his wrestlers
Scattering across the earth,
Your lion Manas, the gray-maned batyr,
Subduing every place he reached,
Prospering on all four sides,
His fame resounding through the land,
A lion guarded by the saints,
Fattening his horse, making ready,
Making his lone self into forty,
The tiger-born bloodthirsty one —

Saldırdığı düşmanı bozguna uğrayıp,
Hunharın hâli böyledir:
Kahramanlığı bilinip,
Kadın alıp, ev kurup,
Geri döndü o zaman.
Manas'ın aldığı zevcesi,
Şooruk'un kızı Akılay,
Işıl ışıl, hayret bir şey!
Ayköl Manas yola koyulup,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Maymun çölü boyunca ilerleyip,
Soylu tulparların hepsini
Yeni baştan nallayıp,
Baksan dünya dalgalanır,
Boz yelelinin geçtiği yer
Oyun ile eğlence.
Konakladığı yerde erenler,
Sıkılsalar karaca avlayıp,

The foe he struck was put to rout,
Such is the bloodthirsty one's way:
His heroism became known,
Taking a wife, founding a home,
He then turned back again.
The wife that Manas took,
Şooruk's daughter Akılay,
All aglitter — a marvel to behold!
Ayköl Manas set out upon the road,
Riding hard, not sparing his horse,
Advancing along the Maymun desert,
All of the noble tulpars
They shod anew once more,
Look — the world is billowing,
Wherever the gray-maned one has passed
Is games and merriment.
Where they camped, the valiant men,
When bored, would hunt the roe deer,

Sıkılmasalar o zaman,
Bagalak oynayıp dururlar,
Coşunca kırk çora
Orompoy oyunu kurup,
Aldırmadan, kılları kıpırdamadan,
Oynayıp yatıp kalırlar,
Eyer beli gibi tepeyi
Eğilip aşıp gelmişlerdi,
Ak doğan Bakay ihtiyar,
Çok yer görmüş evliya,
Yiğitlere bağırıp,
Yiğitleri çağırıp:
«Manas başta, kırk yiğit,
Kalmadan hepiniz toplanın gelin!
Yerin dibi Celpiniş,
Celpiniş'te dururken
Manas girdi düşüme,
At sırtında yel gibi süzüldüm,
Dünyanın dört bucağını
Dört kez dolanıp gezdim.

And when they were not bored, why then,
They keep on playing bagalak,
When the forty choro grew exuberant
They set up the game of orompoy,
Heedless, not a hair astir,
They play and sprawl at ease,
The hill like a saddle's seat
They had bent and crossed and come,
The white-falcon Bakay, the elder,
A saint who had seen many lands,
Shouting to the warriors,
Calling the warriors to him:
«Manas at the head, forty warriors,
Gather, come, every one, none left behind!
The earth's far depth is Celpiniş,
While I stood at Celpiniş
Manas came into my dream,
On horseback I glided like the wind,
The four corners of the world
I circled and roamed four times over.

Gök tulparımın basmadığı,
Boz yeleliyi arayıp bulamadan,

Yerde gezmedik yer kalmadan,
Bakay ağanın görmediği
Elde uğranmadık el kalmadan
Yeryüzünü kolaçan edince,
Erliğimden coştum,
Uranı cömert soyudur,
Tekelere rastladım.
Canaalı, Karaç öz kardeş,
O Türkmen'in hanı idi,
Karaç'ın kızı Körpöyan,
Arslan Bakay ağana
Âşık olmuş can idi.
Batmanla altın ziynet ile
Yükletip yanıma almıştım,
Müslümanın şeriatı üzre,
Kızını bize ver, diye,
Küpe takmaya varmıştım.
Altınımı almadı,
Bana eziyet de etmedi,
Dediğime de gelmedi,

Kızını bana vermedi.
Cömert Teke ata binip,
Gök demirden zırh giyip,
Issız Çambıl'ın belinden,
Kudurup çıkıp vuruştu,
Canaalı, Karaç iki dev,
Gece gündüz on dört gün,
Ağan er Bakay ile
Kargılaşıp durdular.
Gözlerine beni takmadılar,
Kızır dokunmuş ağanı
O ahmaklar bilmediler.
Yalnızlık kurusun,
Cefa çekip geçmiştim,
Körpöyan'ı alamadan,

Where my gray tulpar had not trodden,
Seeking the gray-maned one, not finding him,
No place on earth left unroamed,
None your elder Bakay had not seen,
No tribe among tribes left unvisited,
When I had scoured the face of the earth,
I exulted in my manhood,
Their battle-cry is of generous stock,
I came upon the Teke.
Canaalı and Karaç, blood brothers,
They were khans of those Türkmen,
Karaç's daughter Körpöyan,
For your lion elder Bakay
Was a soul that had fallen in love.
With gold and jewels by the batman-weight
I had loaded and brought along with me,
By the shariah of the Muslim,
Saying: give your daughter to us,
I had gone to fasten the earring.
He did not take my gold,
Nor did he do me torment,
Nor did he come round to my word,

He did not give his daughter to me.
The generous Teke mounted their horses,
Donning armor of gray iron,
From the pass of desolate Çambıl,
They came out raging and fought,
Canaalı and Karaç, two giants,
Fourteen days, night and day,
With your elder, the batyr Bakay,
They kept trading lance-thrusts.
They paid me no heed at all,
Your elder touched by Kızır
Those fools did not recognize.
A curse upon loneliness,
I had passed through suffering,
Unable to take Körpöyan,

Boz yeleli Manas bulunursa,
Görürsünüz gününüzü, diye,
Hasretle dönüp gitmiştim.
Körpöyan'ı alamadan,
Dileğime eremeden,
Issız bozkıra düşmüştüm,
Ah yalnızlık, seni! diye,
Parmağımı ısırdım.
Yürüyüp düşünüp çok gezdim,
Manas gelse, deyip durdum.
Gözüme kestirdiğim Canaalı,
Dilektaş yârim Körpöyan,
Karaç'a dünür olurum,
Şu kuru canımı esirgemem,
Karaç benimle uzlaşırsa.
Göğsümde imanım tam,
Adı Kızır, bir divane,
O zavallı Körpöyan'ı
Düşümde bana nikâhlamıştı.
Bakın hele, ey oğullar,
Hayrını ver nikâhın, Tanrım,
Körpöyan'a eremeden,
Epeyce dertlenirim.
Ay tükenip, yıl geçti,
Arada bunca gün geçti,
Kahrolası şu yalan dünya,
Bakay'a ettiği şu işe bak.

If gray-maned Manas be found,
You shall see your day of reckoning, saying,
I had turned and gone in longing.
Unable to take Körpöyan,
Unable to attain my wish,
I had fallen upon the desolate steppe,
Ah loneliness, curse you! saying,
I bit my finger hard.
I rode and pondered, roamed at length,
If only Manas would come, I kept saying.
Canaalı, whom I had marked out,
Körpöyan, beloved of my wish,
I would be kin-by-marriage to Karaç,
I would not spare this bare life of mine,
If Karaç would come to terms with me.
The faith in my breast is whole,
His name is Kızır, a holy madman,
That poor Körpöyan
He had wedded to me in my dream.
Behold now, O my sons,
Grant the blessing of the marriage, my God,
Not attaining Körpöyan,
I grieve a great deal.
The moon ran out, the year went by,
So many days have passed between,
This cursed, deceiving world —
Look what it has done to Bakay.

Körpöyan'ın yüzünden
Teke tek meydana çıkıp,
Yedi gün durmadan mızraklaşıp,
Zayıflatıp sallanır ettim,
Altımdaki tulpar malımı,
Böylece alamadan kaldım,
Ahiretlik yârimi.
Dilediğime eremeden,
Öteden dalıp giremeden,
At terkisine atamadan,
Ganimet edip alamadan,

For the sake of Körpöyan
Coming out to single combat,
Seven days of ceaseless lance-fighting,
I weakened till it swayed
The tulpar mount beneath me,
And thus I was left unable to take
My beloved for the world to come.
Not attaining what I wished,
Unable to plunge in from beyond,
Unable to throw her behind my saddle,
Unable to take her as my spoil,

Soyu yedi boy imiş,
Düşmana karşı kurt imiş.
Onlar kalabalık, ben yalnız,
Altmış gün vuruştum,
Altmış gün içlerinde dolaşıp,
Güçbela çıktım o zaman,
Altı yerden yara yiyip,
Düşmana karşı hazırlıklı,
Yolu çetin bir el imiş,
Çocuğu bile hançer kuşanmış,
Kızır dokunmuş ağana
Nara atıp hep birden saldırdılar.
Onlar tümen, ben yalnız,
Tanrı'ya karşı ne çarem var,
Güçbela çıkıverdiğimde
O zavallı Körpöyan'ın
Bıldırcın gözü gibi kayran gözünden
Bölük bölük yaş boşanmış.
Burnunun suyunu çekemeden,
Gözünün yaşını silemeden,
Bir aşağı bir yukarı feryat edip,
Çırpınıp kalmış değil mi!
Kaplanım, sağ esen ol! diye,
Ağlayıp kalmış değil mi!
Hazine olacak, adı ulu,
Kadın kısmının en yamanı,
Kutlu bir can idi,
Yedi yıl beni beklemeye
Sözü var idi.
Ay vaktini hesaplayınca,
Ayı kayda geçirince

Their stock was seven tribes, it seems,
Against a foe they were wolves, it seems.
They were a multitude, I alone,
For sixty days I fought,
Sixty days I roamed among them,
I barely got out then,
Wounded in six places,
Prepared against a foe,
A people whose road is hard, it seems,
Even their children girded with daggers,
At your elder touched by Kızır
They roared and charged all at once.
They a tümen, I alone,
What recourse have I against God,
When I barely broke away,
From poor Körpöyan's
Dear eyes like a quail's eyes
Tears had poured in streams.
Unable to sniff back her tears,
Unable to wipe her eyes,
Wailing up and down,
She was left writhing, was she not!
My tiger, be safe and sound! saying,
She was left weeping, was she not!
A treasure she would be, her name great,
The fiercest of womankind,
She was a blessed soul,
To wait for me seven years
She had given her word.
When she reckoned the time of the moon,
When she set the months on record,

Ay yenilenmiş, gün ölüp,
Hasretli yâri alamadan,
Böyle mi yaşayıp duralım!
'Manas' deyip âşığı bırakıp,
Yıldan yıla giden ben ne hâldeyim?

Asilim Bakay gelir, diye,

The moon renewed, the days died away,
Without taking his longed-for love,
Is this how we should go on living!
Saying 'Manas,' leaving his beloved behind,
Going year upon year — what state am I in?

Saying, my noble Bakay will come,

Hasret ile gün sayıp,
Bozlayıp duran o ne hâlde?

Allah Taala kulunu
Türlü türlü yaratırmış,
Kızarmadan bozarıp,
İçi kederle dolmuştur,
Bakay dönmeden gitti, diye,
Umudunu kesmiştir.
Geciken Bakay ağan için:
'Gelmez gayrı' diye bilmiştir,
Bugünlerde Körpöyan
Umudunu kesmiş gezmektedir.
Babasının kendisine
Görücü düşüp canlar gelip,
Alırım, diye zavallıyı,
Dört bir yandan hanlar gelip,
Yeşilli alalı gelin gömleğini
Giymedi, diye duydum,
'Başımı kessen de razıyım' deyip,
Varmadı hiçbirine, diye duydum.
'Bakay han' diye ağıt yakıp,
Yanıp duran o ne hâlde?

Günüm gelip de yetişemeyen,

Kurulup kalan Bakay, ben ne hâldeyim?

Tanrı Taala kulunu
Türlü türlü köstekler imiş,
Sayıp, yanıp otururken,
İçi sızlayan Bakay'ın,
Yüreği türlü türlü yanar durur.
Altı ay sefere yol gitse
Gök tulpar gibi küheylan yok,
Erin körpesi ulu Manas,
Senden başka kardeş yok,
Yoldaş tuttuğum erim yok,
Tesellim Manas, er boz yele,

Counting the days in longing,
She who keeps keening — what state is she in?
Allah Most High His servants
Creates in many kinds, they say,
Not flushing red but turning pale,
Her heart has filled with sorrow,
Saying, Bakay left never to return,
She has given up her hope.
Of your tardy elder Bakay:
'He will come no more,' she has concluded,
These days Körpöyan
Goes about with hope abandoned.
To her father, for her hand,
Suitors' envoys coming, souls arriving,
Saying, I will take the poor one,
Khans coming from all four quarters,
The bridal shift of green and scarlet
She did not don, so I have heard,
Saying, 'Cut off my head, I am content,'
She went to none of them, so I have heard.
Raising laments, crying 'Bakay khan,'
She who keeps burning — what state is she in?
I whose day has come yet who cannot reach her,
Bakay left sitting idle — what state am I in?
God Most High His servants
Hobbles in many kinds, it seems,
While he sat counting, burning,
Bakay whose heart is aching —
His heart keeps burning many ways.
Were he to ride six months on campaign
There is no courser like a gray tulpar,
Youngest of batyrs, great Manas,
I have no brother but you,
No batyr I have taken as companion,
My solace Manas, gray-maned batyr,

Ölümden gayrı kaygım yok.
I have no care except for death.

Çam gibi ben yalnızım,
Senden başka erim yok.
Yoldaşım Manas bulundu,
Başkasından artık gönlüm tok,
Gözüme kestirdiğim Körpöyan,
Ondan başka derdim yok».
Böyle deyip Bakay ağanız,
Yamaç başına inip durdu,
Sevdiği düşüp aklına,
Ta nerelerdeki derdini depreştirdi.
Yüzünde kızıllık kalmadı,
Yöneldiği Çambıl-Bel,
Yiğit Bakay ağanın
Hunhar damarı tuttu.
Şahbaz sultan Manas
Narayı bastı işte,
Düşman gelmiş gibi gürleyip,
Davul sertçe vuruldu,
Düşman görünse saldırmak,
Kırk çoranın âdetidir.
Han Bakay'ın önüne,
Sıra sıra varıp üşüştüler.
Arslan Bakay'ın önüne
Arslan gibi atılıp,
Varıp yetişip Manas han,
Gaipten akıl bulunup:
«Asil Bakay, ağacığım,
Bugün söyledin gerçeğini,
Şimdi söyledin, can ağa,
Göğsündeki sırrını.
Canaalı, Karaç iki han
Denen söze gelmezse,
Körpöyan'ı vermezse,
Malını yağmalayıp alırım,
Kargaşayı topluca salarım.
Akkula tulpar, Aybanboz,
Nöbetleşe binerim,

Like a lone pine I am alone,
I have no batyr but you.
My companion Manas is found,
My heart now sated of all others,
Körpöyan whom I have marked out,
I have no sorrow besides her».
So saying, your elder Bakay
Came down and stood at the slope's head,
His beloved coming to his mind,
Stirred up sorrows from far-off days.
No redness remained in his face,
His heading was Çambıl-Bel,
The valiant elder Bakay's
Bloodthirsty vein now seized him.
The falcon sultan Manas
Let loose the war-cry then,
Thundering as if a foe had come,
The drum was harshly beaten,
To charge when a foe appears
Is the custom of the forty choro.
Before Khan Bakay
They came thronging rank on rank.
Before the lion Bakay
Leaping like a lion,
Khan Manas arrived and reached him,
Wisdom coming from the unseen:
«Noble Bakay, my dear elder,
Today you have spoken your truth,
Now you have spoken, dear elder brother,
The secret in your breast.
Canaalı and Karaç, the two khans —
If they yield not to the spoken word,
If they give not Körpöyan,
I will plunder and take their wealth,
I will loose havoc on them all.
The tulpar Akkula, Aybanboz,
I will ride them turn by turn,

Söylenen söze gelmezse,
Körpöyan'ı vermezse,
Sürüp, kırıp hepsini,
Mekke'ye dek kovarım!»
Deyip, böylece, Manas han

If they yield not to the word that is spoken,
If they give not Körpöyan,
Driving, smashing all of them,
I will chase them all the way to Mecca!»
So saying thus, Khan Manas

Han Bakay'a şunu söyleyip:
«Kopanı ulayan,
Saçılanı toplayan,
Peşine takıp canı er kılan,

Spoke this to Khan Bakay:
«Joiner of what is broken,
Gatherer of what is scattered,
Taking souls in tow and making batyrs of them,

Er oğluyla denk kılan,
İkizim, Bakay, şahbazım,
Göz dikip, ağa, söz söylersen,
Hemencecik sözünü tutarım!
Göz göre göre ateşe sal,
Bu ateşi yarıp geçmezsem,
Arslan ağa, başımı al!
İsteyince verilmeyen yengeye,
Soğuk kemendi atarız.
Dövüşe kalkıp dikilirse,
Saldırıp çekip alırız!»

Making them the equals of batyrs' sons,
My twin, Bakay, my falcon,
If, elder, you fix your eye and speak a word,
I will do your bidding on the instant!
Cast me knowingly into the fire,
If I do not cleave through that fire,
Lion elder, take my head!
At the sister-in-law not given when asked
We shall cast the cold lasso.
If they rise up and stand to fight,
We shall charge and wrest her away!»

Deyip, böylece, Manas han,
Issız bozkırı sıyırıp geçip,
İnsan girmez kara kumu,
Boydan boya aştı işte.
Kumdaki gizli pınarda,
At sulayıp durdular,
Tek kişilik ürkek geçitte,
At otlatıp dinlendirdiler,
Kulan kovalayıp tuttular,
Nice zevke daldılar,

So saying thus, Khan Manas
Skimmed across the desolate steppe,
The black sands where no man enters
He crossed from end to end, indeed.
At the hidden spring amid the sands
They watered their horses awhile,
At the timorous pass fit for one man,
They grazed and rested their horses,
They chased and caught the kulan,
They plunged into many pleasures,

Şimdi Manas, han Bakay,
Erenler nereden sezsindi,
Geçmiş işin hâlinden,
Körpöyan'ın yüzünden,
Beri yanına baksa,
Belendi'nin beli imiş,
Öte yanına baksa,

Now Manas and Khan Bakay,
How could the valiant ones have sensed
The state of the affair gone by,
All for the sake of Körpöyan —
If one looks to the near side,
It was the pass of Belendi,
If one looks to the far side,

Göz ermeyen puslu enginlik,
Çambıl'ın beli derler imiş,
Belendi'nin beline,
Koca Çambıl'ın kıyısına,
Yiğitler girip vardılar işte.
Zevkine can doymaz,
Böylesi yer olmaz,
Temaşa göreceksen buradan gör:
Kırlarında arkar var,
Sekilerinde teke var,

A hazy vastness beyond eye's reach,
They called it the pass of Çambıl, it seems,
To the pass of Belendi,
To the edge of great Çambıl,
The warriors entered and arrived, indeed.
Of its delight no soul can have its fill,
No place could be its like,
If you would see a spectacle, see it from here:
On its uplands there are arkhar,
On its ledges there are ibex,

Tümseklerinde geyik var,
Görmeyenin derdi var,
Düzlüğünde tilki var,
İnsan gönlünü açan,
Türlü canlıların varlığı var.
Sarı kıraç yamaçlar imiş,
Kurbanı olayım,
Uzun ava çıkılan yer imiş.
Yeryüzünün sağrısı değil mi,
Yurt tutan insan huzur bulmaz mı!
Düzlüğüne varınca
Tilki kaçıp süzülüp,
O tilkiyi görünce,
Heveslenen kırk yiğit
Kahkaha atıp sevinip,
İnişli çıkışlı koca düzlük,
Belendi beli derler imiş,
Canaalı ile Karaç'ın
İt koşturup av izleyip,
Zamanında geldiği yer imiş,
Kulan kovalayıp coşup,
Canaalı, Karaç iki hanın
Sohbet edip eğlendiği yer imiş,
Bundan ötürü o yere,
Belen'in beli derler imiş.
Semer kaşı gibi sırta
Asiller çıkageldiler,
Halkın esenliğini dilesen,

On its hillocks there are deer,
Who has not seen it bears a sorrow,
On its flat there are foxes,
Opening wide the human heart,
There is a wealth of every kind of creature.
Yellow barren slopes they were,
May I be its sacrifice,
A place for the long hunt it was.
Is it not the croup of the earth itself,
Would not one who settles there find peace!
On reaching its flat ground
A fox fled gliding away,
And when they saw that fox,
The forty warriors, eager-hearted,
Burst out laughing, rejoicing,
A great plain of rise and fall,
They called it Belendi pass, it seems,
It was where Canaalı and Karaç,
Running their hounds, tracking game,
Had come in former times,
Chasing kulan, growing exultant,
Where the two khans Canaalı and Karaç
Had talked and taken their pleasure,
And for this cause that place
Was called the pass of Belen, it seems.
To the ridge like a packsaddle's pommel
The noble ones came riding up,
Should you wish the people's welfare —

'Gak' diyecek karga yok,
'Gurk' diyecek kuzgun yok,
Issız bozkırına baksa,
Kırlardan arkar kovalayıp,
Yanında beş yüz can var,
Ava geldiği zamanı imiş,
İflah olmaz bir zorlu,
Av tozuna geldiği zamanı imiş.

Canaalı ile Karaç olduklarını
Usta Bakay bildi işte,
Kulu Tanrı verdi eline, diye,

Issız bozkıra geldi, diye,
Bıyık altından güldü işte.
Ağan Bakay, üstün aslan,

«Manas! Manas!» diye bağırıp,
Yiğitleri çağırıp:
«Yitirdiğim yok bulundu,
Ar-namus şimdi kurtuldu.
Benim gördüğümü gördün mü,
Benim sezdiğimi sezdin mi?
Vereyim dediği kuluna,
Tanrı yoluna hazır eder.
Akın yolun uğurlu imiş,
Canaalı, Karaç iki han,
Yoluna kazanç olmuş.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Yalnız hâlindeki Bakay'a
Cefayı fena çektirmişlerdi:
«Kökünü kurutayım!» diye bu domuz,
Üşüşüp saldırıp durmuştu.
Cefayı tek başıma ödetemeden,

Körpöyan'ı alamadan,
Canaalı'nın ettiği hakareti,
Gösterelim gözüne,

No crow there to say 'caw,'
No raven there to say 'croak,'
Gazing on its desolate steppe,
Chasing arkhar over the uplands,
Five hundred souls at his side,
It was the season he came hunting,
An incorrigible mighty one,
It was the season he came to the dust of the chase.
That these were Canaalı and Karaç
The master Bakay knew at once,
Saying, God has given His slave into my hand,
Saying, he has come to the desolate steppe,
He smiled beneath his mustache, indeed.
Your elder Bakay, supreme lion,

Shouting «Manas! Manas!»,
Calling the warriors to him:
«What I lost and lacked is found,
Honor and name are now redeemed.
Have you seen what I have seen,
Have you sensed what I have sensed?
For the slave He means to favor,
God makes it ready on his road.
The raider's road proved fortunate,
Canaalı and Karaç, the two khans,
Have become the road's own prize.
Drawing bows like falling rain,
Loosing arrows like the hail,
On Bakay in his lonely state
They had inflicted cruel torment:
«Let me wither his very root!» this swine
Had kept swarming and attacking.
Unable alone to make them pay for the torment,
Unable to take Körpöyan,
The insult Canaalı committed —
Let us show it to his eye,

Kendi ettiği zorbalığı.
Cehennemi tam salalım,
Darmadağın edip vurup,
Körpöyan'ı çekip alalım.
Aşıklı ilik eti bile vermeden,
Doru ala yetim tayı bile vermeden,

Körpöyan'ı çekip alalım,
At terkisine atalım,
Çekip alıp Körpöyan'ı,
'Esirgediğin kızın işte' diye,

Ganimet kadını edelim,
'Nasılmışsın' deyip dönelim,
'Nikåhsız kaldık' diye,
Tam da bunu söyleyelim.
Yağmur gibi yay çekip,
Canı çıkası Canaalı
Üşüşünce beni yakmıştı.
Dolu gibi ok atıp,
Bölük bölük üşüşüp gelince
Bakay'ının gücü gitmişti,
Bütün gövdesinden o zaman

Boncuk boncuk kara kan akmıştı.
O kalabalıktan usta hanlar ölmüştü,
Haykırışıp dururlarken,
Kargıcıların hepsi ölmüştü,
Geçmiş işin hålinden,
Körpöyan'ın yüzünden
Kavgayı enine boyuna kurmuştum,
Yalnızlık kurusun,
Ne olduğumu bilemez gittim,
Alamadan gittim o zaman,
Körpöyan asil zevcemi».
Ağan Bakay ihtiyar,
Olan bitenin hepsini
Anlatıverdi evliya.
O sırada çoraların

The tyranny of his own doing.
Let us loose very hell upon them,
Striking them to utter rout,
Let us wrest Körpöyan away.
Giving not even the knuckle-marrow meat,
Giving not even the bay-piebald orphan foal,
Let us wrest Körpöyan away,
Let us throw her up behind the saddle,
Wresting Körpöyan away,
Saying, 'There is the daughter you withheld,'
Let us make her a woman of spoils,
Saying, 'See what you are,' let us turn home,
Saying, 'We were left unwed,'
Let us tell them just exactly that.
Drawing bows like falling rain,
Canaalı — may his soul be gone —
When they swarmed had seared me sore.
Loosing arrows like the hail,
When they came swarming troop on troop,
Your Bakay's strength had gone,
From all his body then

Dark blood had run in beads.
From that host master khans had died,
While they stood shouting all together,
All of their lancers had died,
From the state of the affair gone by,
For the sake of Körpöyan
I had waged the fight in full measure,
A curse upon loneliness,
I went off not knowing what befell me,
I went then without taking her,
Körpöyan, my noble bride».
Your elder Bakay, the aged one —
All of what had come to pass
The saint recounted straightaway.
By that time the choros'

Sayısı kırka dolmuştu,
Çarpışan düşmanı görünce,
Kırk çoranın hepsi,
Kırgıl başta ihtiyarı,
Talkan gibi öğütmek âdetleri.
Sancak elde dalgalanıp,
Silah pusatın hepsi
Yanlarında parıldayıp,
Ortalarında ulu Manas,
Ulu dağ gibi görünüp,
Kırk çoranın şahbazı,
Kargıcıların ustası,
Altmışın en yamanı,
Acıbay, Bakay ikiz han,
Irçı, Şuutu denk erler,
Çalıbay, Küldür ikizler,
Boz uul, Bayçoro'ları,
Kırk çoradan bunlar,
Kızıl yangına düşseler,
Nara atıp kargı uzatanlardır,
Narayı duyunca,
Manas han'ın kırk delisi
Kırgın koparmaz mı hiç!
Kırk yana kırkı bölünüp,
Öfkesine bakılsa,
Kimseyi bırakmadan kıracak gibi,
Kan içici suratı görünüp,

Number had filled to forty,
Seeing a foe that gives battle,
All of the forty choro,
With old Kırgıl at their head —
Their custom is to grind him fine as talkan.
The standard waving in hand,
All their arms and armor
Glittering at their sides,
In their midst great Manas,
Looming like a mighty mountain,
The falcon of the forty choro,
The master of the lancers,
The fiercest of the sixty,
Acıbay and Bakay, twin khans,
Irçı and Şuutu, matched batyrs,
Çalıbay and Küldür, the twins,
Boz uul and their Bayçoro,
These of the forty choro,
Should they fall into red fire,
Are those who roar and thrust the lance,
On hearing the war-cry,
Khan Manas's forty madcaps —
Would they not wreak a slaughter!
The forty splitting forty ways,
To judge them by their fury,
As if they'd slay and spare no one,
Their blood-drinker faces showing,

Manas'ın derleyip topladığı,
Kan içenlerden devşirdiği
Kırk çora denen halkı var,
Kapışıp hiçbir kul yenemez,
Sataşanların hepsinin
Kanını içmek töresi var.
Kargı uzatıp haykırıp,
Görmeyen çora mı var dersin?

Karşısındaki düşmanı dört bir yana

Whom Manas gathered and assembled,
Whom he levied from blood-drinkers,
He has the folk called the forty choro,
No slave can grapple and defeat them,
Of all those who provoke them
Their law is to drink the blood.
Thrusting the lance and crying out —
Is there a choro who has not seen it, would you say?

The foe before him to all four quarters —

Bölmeyen çora mı var dersin?
Is there a choro who has not carved him, would you say?

'Düşmana gir' demesi:
Kaplan Bakay, o pars,
Fil derisinden davulu,
Güm güm vurdu işte,
Kırk çoranın hepsi,
Kırgıl, Bakay ihtiyarı,
Kıran girmişçesine,
Nara atıp kargı uzattılar işte.
His saying 'At the foe':
The tiger Bakay, that panther,
The drum of elephant hide
He beat boom-boom, indeed,
All of the forty choro,
Kırgıl and old Bakay,
As though a plague had entered in,
Roared their cry and thrust their lances, indeed.

Coşup kızışan kırk çora
Canaalı, Karaç iki han,
İki hana yetiştiler,
Beş yüz imiş adamı,
Manas han'ın kırk yiğidi
İçlerine karıştı.
Karışıp daldılar,
Ustalıkları ölçüsüz,
Çarpışınca her biri
Canaalı, Karaç adamından
Altışar mızraklayıp geçtiler,
Tulparlarını oynatıp,
Çeviklikleri ölçüsüz,
Canaalı'nın beş yüz askeri,
'Şöyle böyle' diyene dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Canaalı'nın beş yüz askerini
Tümünü kırıp yere serdiler,
Ulu dağ gibi yükselerek,
Oyran edici Manas vardı.
O oyranı görünce,
Canaalı, Karaç iki han,
Bileğinden derman gidip,
Yüreğinden güç gidip,
The forty choro, roused and burning,
Canaalı and Karaç, the two khans —
They reached the two khans,
Five hundred were their men, it seems,
Khan Manas's forty warriors
Plunged into their midst.
Mingling in, they dove,
Their mastery beyond all measure,
In the clash each one of them
Of Canaalı's and Karaç's men
Ran six apiece through with the lance,
Making their tulpars dance,
Their nimbleness beyond all measure,
Canaalı's five hundred soldiers —
Before one could say 'so and so,'
In the blinking of an eye,
Canaalı's five hundred soldiers,
They cut down all and laid them low,
Rising like a mighty mountain,
There was Manas the devastator.
Seeing that devastation,
Canaalı and Karaç, the two khans —
Strength went out of their wrists,
Power went out of their hearts,

Göğsü gidip hırıldayıp,
Sakalı tel tel dökülüp,
Their chests gave way, they rasped for breath,
Their beards shed strand by strand,

Dizleri bükülüp,
Attan indiler koşarak.
Kalın örülmüş koca yuları
Boyunlarına asıp,
Teke'nin cömert tulparlarını
Hepsini düpedüz sunup,
Ellerini bağırlarına koyup,
Hunhar Manas önünde
Kulluk vurup yerlere kapanıp:

«Kâfirsen, hunharım,
Kimseyi bırakmadan boğazlarsın,
Müslümansan, bahadırım,
Bizi esirgeyip korursun.
Biz de İslam dininde,
Doğmuştuk aslında.
Sözümüzü kabul edin,
Biz işte size boyun eğdik,
Haracınızı koyunuz,
Bozup saçmadan, bahadırım,

Er olduğun gerçekse,
Bizi tebaa ediniz.
Müslümanın aslanısın,
Dediğine geldik, diye,
İki dizgin, bir yular,
Şimdi size verdik, diye,
Yıl on iki ay dolunca,
Haracınızı koyunuz,
Öldürmeden, yitirmeden,
Aslan olduğun gerçekse,
Bizi tebaa ediniz!
Bahadırdın, aslandın,
Dediğine gelelim!
Altmış kunduz, bin yambı,
Yılda bunu verelim!
Han hazinesi tutmaya
Dolu ambar gerek sana.
Gayridin ile çarpışırsan,

Their knees buckled beneath them,
They leapt down from their horses running.
The great thick-braided halter
They hung about their necks,
The generous tulpars of the Teke
They offered outright, every one,
Laying their hands upon their breasts,
Before bloodthirsty Manas
They bowed in homage, falling to the ground:
«If you are infidel, my bloodthirsty one,
You will slaughter all and spare none,
If you are Muslim, my bahadir,
You will spare us and protect us.
We too within the faith of Islam
Were born, in truth.
Accept the word we offer,
See, we have bowed our necks to you,
Set your tribute upon us,
Without wrecking and scattering, my bahadir,
If it is true you are a batyr,
Make us your subjects.
You are the lion of the Muslims,
Saying, we have come round to your word,
Two reins and one halter
We now have given you, saying so,
When the year's twelve months are full,
Set your tribute upon us,
Without killing, without destroying,
If it is true you are a lion,
Make us your subjects!
You were a bahadir, you were a lion,
Let us come round to your word!
Sixty beaver pelts, a thousand yambı,
This we shall give each year!
To keep a khan's treasury
You need granaries brimming full.
If you battle with the heathen,

Kâfir ile vuruşursan,
Bizim gibi tebaa,
Kötü de olsa el gerek.

If you fight against the infidel,
Subjects such as we —
Even a poor people is needed.

Daha dün, evliya Bakay ihtiyarın var,

Erenlerin hepsi var,
Ölmediğimizle kaldık,
Kız yüzünden Bakay'la çekişip,
Âleme ibret olup kapıştık.
Kızırlı kendin geldikten sonra,

Dediğine gelelim,
Kızların iyisi Körpöyan'ı,
Armağan olarak onu verelim.
Hanın içi göl ile deryadır,
Kırgınlığı bağışlayınız.
Hunhar Manas, kaplan,
İnsana bir dayanak gerek değil mi,
Canaalı ile Karaç'ı
Öldürmeden bırakıp gidiniz.
Heybetlenip haykırırsan,
Çok da olsak ölürüz,
Siz arslan, biz sıçan,
Pençelesen hâlimiz nice olur.

Gönül edip sözümüzü tutunuz,
Gönlünüz elvermezse,
Tepeden tırnağa kırıp geçiriniz».
Canaalı, Karaç'ın kalabalık ordusu
Attan inip üşüştü,
Ayköl aslanın kendisine
Adamakıllı bakıp boyun eğdi.
Ölene hasret yok,
Kaplan bey Manas'a
Karşı koyacak kimse kalmadı!
Canaalı, Karaç hanları alıp,
Ayköl'ün işte bu zevki,
Sağ olursa boz yelelinin

But yesterday — you have your saintly old Bakay,
You have all your valiant men,
We were left just short of dying,
Quarreling with Bakay over a girl,
We grappled, a lesson to the world.
Now that you, Kızır-favored, have come yourself,
Let us come round to your word,
The best of maidens, Körpöyan —
Let us give her as a gift.
A khan's heart is lake and sea,
Forgive the offense we gave.
Bloodthirsty Manas, tiger,
Does not a man need a support,
Canaalı and Karaç —
Leave without killing them, and go.
If you cry out in your dread majesty,
Though we be many, we shall die,
You the lion, we the mouse,
If you strike with your claw, what will become of us?
Be gracious, keep the word we offer,
And if your heart does not consent,
Then cut us down from head to heel».
Canaalı's and Karaç's teeming host
Dismounted, thronging near,
To Ayköl the lion himself
They looked full on and bowed the neck.
For the dead there is no longing,
Against the tiger lord Manas
No one remained to stand!
Taking the khans Canaalı and Karaç —
Such indeed is Ayköl's delight,
If the gray-maned one lives on,

Kavgası çağlara erişir.
Taşı yarıp yol yaptı,
Nice yeri hor kıldı.
Kılıca pahalı kın yapıp,
Nice yerde kavga çıkarıp,
Koca börk, uzun kaftan,
Erliği ölçüsüz yayıp,
Çambıl'ın yurdunu boyun eğdirip,
Uzun çarık, gön şalvar giyen

Kalçayı vurup, kız alıp,

Çıkmış meğer hunharın
Yeryüzüne el uzatıp.
Akkula'nın ayağı değmedik,
Yer kalır mı hiç?
Haykırışını duymadık,
Er kalır mı hiç?
Ak laçinin pençelemediği
Kuğu kalır mı hiç?
Canım Manas'ın dokunmadığı
Yurt kalır mı hiç?
Derken çok geçmedi,
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Bakay'ın dediği Körpöyan,
Kadınların uz'u imiş,
Karaç hanın kızı imiş,
En âlâ ipeği giydirip,
Savaşta binilecek tulpar diye,
Artoru'ya bindirip,
Boz yeleli Bakay ağacığın
Körpöyan'ı aldı armağan olarak.
Onlar dedikodu etti derler,
Fısıltı yayıp durdu derler.
Bunlar ganimete doydu, diye,
Ganimet kadını yaptı, diye,
Koca gücünü kullandı, diye,
Nikâh kıymadan, düğün etmeden,

His battle will reach down the ages.
He split the rock and made a road,
Many a place he humbled.
Making costly sheaths for the sword,
Stirring battle in many a place,
Great fur cap and long kaftan,
Spreading valor beyond measure,
Subduing the land of Çambıl,
The wearer of long sandals and rawhide breeches —
Striking the kalcha, taking maidens,

It seems the bloodthirsty one had set out,
Stretching his hand across the earth.
Untouched by Akkula's hoof —
Could any ground remain?
Unhearing of his battle-cry —
Could any batyr remain?
Unclawed by the white falcon —
Could any swan remain?
Untouched by my dear Manas —
Could any land remain?
And then, not long thereafter,
Before one could say 'so and so,'
In the blinking of an eye,
Körpöyan of whom Bakay had spoken —
The most skilled of women she was,
The daughter of Khan Karaç she was —
Dressing her in the finest silk,
A tulpar fit to ride in war, they said,
Mounting her upon Artoru,
Your dear gray-maned elder Bakay
Took Körpöyan as a gift.
They spread gossip, so they say,
They kept spreading whispers, so they say.
Saying, these men gorged on spoils,
Saying, they made her a woman of spoils,
Saying, they used brute force,
With no marriage rite, no wedding feast,

Nikåhsız kadın aldı, diye,
Anlatsan ilginç sözü var,
Ayköl ile Bakay ikisine
Canaalı, Karaç'ın öcü var.
Canaalı'nın Narkızıl'ı,
Katıksız tulpar, kusuru yok,
Yolda rahvan, cana rahat,
Geniş göğüslü koca tulpar,
Kargı önünde çevik ayaklı,
Uzak yol atı, tüylü ayak,
Böyle yılkı bulunmaz,
Yeryüzünde erene
Böyle yürük rast gelmez.
Ağan Bakay bunu düşünüp,
Kırk çoranın yamanı,

Saying, he took a woman unwed,
Told in full, the tale is strange,
Against Ayköl and Bakay, the two,
Canaalı and Karaç hold a vengeance.
Canaalı's Narkızıl,
A tulpar pure, without a flaw,
An ambler on the road, easy on the soul,
A great broad-chested tulpar,
Nimble-footed before the lance,
A horse for far roads, feather-legged,
No such steed is to be found,
On earth to any valiant man
No such swift one comes his way.
Your elder Bakay, pondering this,
The fiercest of the forty choro,

Niceler içinde en çeviği,
Açık alınlı, geniş göğüslü,
En yaraşıklısı Boz uul'a,
Ağan Bakay kaplan,
Dudak ısırıp, göz kırpıp,
Kırk çoraya göstermeden,
İşaret edip durmuştu.
Göz kırpsa anlayan yiğidi,
Irağı yakın eden,
Manas ile kaburgadaş kardeşi,
Han Bakay'a doğru,
Karaca gibi sıçrayıverdi.
Han Bakay'a varınca,
Bakay'ın hâli şöyledir:
Eri bilen, sözü aşikâr,
O, Boz uul'a şunu söyleyip:
«Çambıl-Bel bize yurt olmaz,
Canaalı, Karaç iki dev,
Sonunda bize el olmaz,
Canaalı ile Karaç ikisinin
Sözlerinde sinsilik durur,
Gözlerinde fesat durur.
Semirip dinlenip alınca,

The nimblest among the many,
Open-browed and broad of chest,
The comeliest of them, Boz uul —
Your elder Bakay, the tiger,
Biting his lip, winking his eye,
Unseen by the forty choro,
Had kept making him a sign.
The warrior who understands a wink,
Who makes the far-off near,
Manas's rib-close brother,
Toward Khan Bakay
He bounded like a roe deer.
When he came to Khan Bakay —
Such is Bakay's way:
A knower of men, his speech is plain —
He spoke this to Boz uul:
«Çambıl-Bel will be no home for us,
Canaalı and Karaç, two giants,
Will never in the end be our people,
In the two, Canaalı and Karaç,
Slyness lodges in their words,
Mischief lodges in their eyes.
Once they have fattened and rested,

Yular çiğnemeye kalkarlar,
Biz biraz uzak düşersek,
Kavgaya tutuşmaya hazır dururlar.
Biz buradan gidince,
Ayağını at ipine atan,
Sözü soğuk Canaalı,
Savaş borusunun havasını çalar.
Buradan dönüp gitmeden,
İstemekle verilmez Narkızıl,
Soğuk kemendi atıp gel,
Göz göre göre verilmez Narkızıl,
Göstermeden isteyip alıp gel.
Ganimet edilesi can imiş,
Manas'ın zevcesi Akılay'a,
Layık bir mal imiş».
Bakay böyle deyince,
Yaydan ok gibi fırlayıp Boz uul,
Canaalı ile Karaç ikisine
Yine yetişip vardı işte,

They will set to champing the halter,
If we fall a little distant,
They stand ready to join battle.
When we depart from here,
Casting his foot across the horse-rope,
Cold-worded Canaalı
Will sound the tune of the war-horn.
Before we turn and leave this place —
Narkızıl is not given for the asking,
Go cast the cold lasso and come back,
Narkızıl is not given in plain sight,
Ask unseen, and take him, and come back.
A creature fit to be made spoil he is,
For Manas's wife Akılay
A worthy mount he is».
When Bakay spoke thus,
Boz uul shot off like an arrow from the bow,
To the two, Canaalı and Karaç,
He reached and came again, indeed,

Altındaki Narkızıl,
Tuğ kuyruğu bir kucak,
Tulparlık nişanı var imiş,
Sıradan kuyruk, yele değil,
Sıradanların bineceği mal değil,
İsteyerek geldim Kızıl'a,
Bu Kızıl'ı görünce
Yeniden gönlüm kapıldı.
Kanlı kargıyı ele alıp,
Sağa sola salınıp,
Hunharın bineceği mal imiş,
Geyik gibi boynunu kıvırıp,
Belalı yerde dörtnala koşturup,
Koç yiğitlerin bineceği mal imiş.
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kakan'dan beri dolanıp,
Savaşta binilecek mal imiş.
Sırtı yüksek, beli alçak,
Kıra sürsen toprağı oymaz,

Narkızıl beneath him,
His banner-tail an armful thick,
He bore the mark of tulpar blood,
No common tail and mane were these,
No mount for common men to ride,
I have come desiring Kızıl,
And when I saw this Kızıl
My heart was captured all anew.
Taking the bloody lance in hand,
Swaying to the right and left,
A mount for the bloodthirsty one to ride,
Curving his neck like a deer,
Galloping full in the place of peril,
A mount for ram-like warriors to ride.
Girding a sword without a sheath,
Ranging all the way from Kakan,
A mount to be ridden in war he was.
High of back and low of loin,
Driven over steppe he gouges no earth,

Tulparlık nişanı var imiş,
Kaplan boz yeleli Manas'a
Layıklığı var imiş.
Denen söze geliniz,
İstenen tulpar Narkızıl,
İsteyerek geldim, veriniz!
Narkızıl'ı ver, bir sözüm var:
«Narkızıl'ı vermezsen,
Sonunda sende öcüm kalır».
Zırh kuşanıp binilesi,
Bahadırların bineceği mal imiş!
Tanrı'nın çarptığı Boz uul,
Düz eğri söz söyleyip,
Narkızıl'ı isteyip durdu.
Yiğit imiş; Boz uul'a:
«Vermem» diyemeden,
Sıkı sıkı inleyip durdu işte.
Başlarını yere eğip,
Hepsinden müşkülü bu, diye,
Yeri eşeleyip durdular,
Takat tükenip, güç gidip,
Vermemeye mecal yok!
İstemekle verilmez Narkızıl,

He bore the mark of tulpar blood,
For the tiger, gray-maned Manas,
He had a fitting worth.
Come round to the word that is spoken,
The tulpar asked for is Narkızıl,
I have come desiring him — now give!
Give Narkızıl; I have one word:
«If you do not give Narkızıl,
My vengeance will rest on you at last».
To be ridden girded in armor,
A mount for bahadirs to ride he was!
Boz uul, the God-smitten one,
Speaking words straight and crooked,
Kept asking for Narkızıl.
A brave man he was; to Boz uul,
Unable to say «I will not give,»
He kept groaning hard, indeed.
Bowing their heads to the ground,
Saying, this is the hardest of all,
They kept pawing at the earth,
Strength exhausted, power gone,
No might was left to refuse!
Narkızıl is not given for the asking,

Yaraşıklı doğmuş Boz uul,
Soğuk kemendi attı işte,
Şakayla dahi verilmez Narkızıl'ı,
Zorla çekip aldı işte,
Hunhar aslanın önüne
Hoplata hoplata o yağızı,
Armağan ediverdi işte.
Han Manas'ın kırk çorası
Sıra sıra yürüyüp gittiler işte,
Acıbay, Bakay ikiz han,
Ayköl aslanın önüne
Kasıla kasıla o yağızı
Alıp götürüp vardılar işte.
Bakay'ın hâlini sorma,
Sağ gezdikçe sözü açık,

Boz uul, born comely,
Cast the cold lasso, indeed,
Narkızıl, not given even in jest,
He wrested away by force, indeed,
Before the bloodthirsty lion,
Prancing that dark steed along,
He made a gift of him, indeed.
Khan Manas's forty choro
Marched off rank on rank, indeed,
Acıbay and Bakay, twin khans,
Before Ayköl the lion,
Strutting proud, that dark steed
They led along and brought, indeed.
Ask not after Bakay's state,
While he walks alive his speech is open,

Ata sınçı, eri bilen,
Arslan Bakay'ın gözü açık.
Kapışan düşmana yönelse,
Arslan Bakay ağanın
Ustalığı dahi var,
Akıl bulmakta pek yaman,
Yamanlığı dahi var,
Aslan Manas'ın önüne
Narkızıl'ı yedeğine alıp,
Usul konuşup, sağlam bağlayıp,
Narkızıl'ın mahiyetini,
Ayköl Bakay söze başlayıp:
«Keşfe binilse yorulmaz,
Şu canım Narkızıl,
Ordu ağırlığında binilse ağrımaz,

Altı ay binilse arıklamaz,
Altmış yaşına gelene dek
Azısı aşınıp kocamaz,
Nara duysa şaşmayan
Üstün nişanı görünür.
Ayın karanlığında,
Bir izini yanlış basmayan,
Toynak değen yerleri
Dört bir yandan seçilir.
Her yanından bakılsa,
İlginç imiş Narbuudan,
Tulparlık nişanı görünmüş.

Altı ay binip yol alsa,
Gücü tükenip sendelemez,
Yuları bir tutam kalmadıkça,
Kasteden düşmana kaptırmaz.
Üstüne yük vursan yük saymaz,

İnsandan akıllı mal imiş,
Söyleyeyim dese dili yok,
İstemekle verilmez o yağıza
Gözüm düşüp kavga çıkardım,

A judge of horses, knower of men,
Lion Bakay's eye is open.
When he turns on a grappling foe,
Your lion elder Bakay
Has mastery besides,
Most fierce at finding counsel,
He has fierceness besides,
Before the lion Manas,
Taking Narkızıl on his lead-rope,
Speaking gently, binding fast,
The nature of Narkızıl —
Ayköl Bakay began to speak:
«Ridden on scouting he tires not,
This dear Narkızıl of mine,
Ridden under an army's burden he aches not,
Ridden six months he grows not lean,
Until he reaches sixty years
His molars wear not, he grows not old,
Unstartled at the war-cry's sound —
His mark of excellence is seen.
In the darkness of the moon
He sets not one hoofprint astray,
The places where his hoof has struck
Stand out from all four sides.
Viewed from every side of him,
A wonder is Narbuudan,
The mark of tulpar blood is seen.

Riding him six months on the road,
His strength fails not, he stumbles not,
Till but a handful of halter is left,
He yields not to the scheming foe.
Load him with burdens — he counts them none,
A beast more clever than a man,
Would he speak, he has no tongue,
Not given for the asking, that dark steed —
My eye fell on him and I raised a fight,

Canaalı bize el olmaz,
Kahrolasıya değer biçtim.
Karaç'ı atlı bırakıp da,
Hangi mirasa erelim,
Şimdi ele düşmüşken
Sersem edip gidelim.
Söylesem ilginç sözüm var,
Ciğer yarıp, baş kesen,
Öd patlatıp, kan döken,
Ölçüp saysan nice düşman var,

Karşında tüfekli var,
Sana diş bileyen nice el var,
Sırtının ardında Kıtay var,
Ağan Bakay'ın sözü var,
Kazara tutuşup gidersek,
Alöökö oğlu Koñurbay,
Tam da onun öcü var.
Belayı bol başlattın,
Han Alöökö bahadırı
Yakalayıp boğazlayıverdin».
Ayköl Bakay bunu söyleyip,
Bilinmeyeni bildirip,
Kızır dokunmuş boz yeleliyi
Böylece yola koyup,
Kızır dokunmuş Manas'ı
Peşine takıp Bakay er kılıp,
Ak maralı sürüp inek kılıp,
Tutuşanların hepsini
Güçten düşürüp perişan edip,
Taşı bozup yol açıp,
Karşı geleni sersem edip.
Sataşanı ezip geçti,
Otlu yere ateş saldı,

Çayırlı yeri tutuşturdu,
Kara suya kan döktü,
Yürüdüğünden toz çıktı,
Sesinden can çıktı,

Canaalı will never be our people,
I set the price on that accursed one.
Leaving Karaç still a-horse,
What inheritance should we attain?
Now that he has fallen to our hand,
Let us leave him stunned and go.
If I spoke, I have a curious word:
Splitting livers, severing heads,
Bursting galls and spilling blood —
Measure and count — how many foes there are,
Before you stand men with muskets,
Many a tribe whets its teeth for you,
Behind your back there is Kıtay,
Your elder Bakay has his word:
If by mischance we come to grips,
Koñurbay, son of Alöökö —
He above all holds a vengeance.
You have set abundant trouble loose,
The bahadir of Khan Alöökö
You seized and slaughtered out of hand».
Ayköl Bakay spoke this,
Making known the unknown things,
The gray-maned one touched by Kızır
He set thus upon the road,
Manas, touched by Kızır,
Bakay took in tow and made a batyr,
Driving the white maral, making it a cow,
All those who grappled with him
He drained of strength and left in ruin,
Breaking rock and opening roads,
Stunning all who came against him.
He crushed the aggressor and passed on,
He set fire to the grassy ground,

He set the meadowlands ablaze,
He spilled blood into the dark water,
Dust rose up where he marched,
Souls fled at his voice,

Otağlar bozup ganimet aldı,
Şahbazın var iken
Nice yere el saldı.
Rast geleni eksiltti,
Çarpışanı ezip geçti,
Öfkesine dokunanı
Önüne katıp sürdü,
Damarına basanı
Şahbazın var iken
Azıya vurup çiğnedi.
Kulak duymuş, göz görmüş,
Karşı koyacak kimse kalmadı.
Dört başı mamur çıkıp,
Kara niyetli Cakıp'tan
Kaplan Manas aslan çıkıp,
Otağ bozup, altın alıp,
Ganimetlerine bahadırlar
Kara gözlüden binini alıp,
Hunhar Manas sultanın
Aslan olduğunu bildirip,
Karaç hanın elinden
İsteyerek alınan Narkızıl'ı,
Akılay'a bindirip,
Karşılarına çıkan düşmanı kırıp,

Altın sikke, mücevher taş,
Ganimet edip doyup,
Erliği ölçüsüz yayıp,
Canaalı, Karaç iki devi,
Çambıl-Bel yurdunu boyun eğdirip,
Manas, Manas oldu derler,
Kabararak ata bindi derler,

Halkı yönetip, yurdu bilip,
'Kaplan' namını aldı derler,
Kırk yerden gelip kırk yiğit
Dört başı mamur oldu,
İçine bakıp otursan
Yeryüzünden geniş oldu.

He broke up camps and took spoils,
While your falcon was there,
He laid hands on many a land.
He diminished all he met,
He crushed who fought him and passed on,
Those who touched his wrath
He drove herded before him,
Those who trod upon his vein,
While your falcon was there,
He champed with his molars and trampled.
Ears have heard it, eyes have seen,
No one remained to stand against him.
Emerging whole on all four sides,
From black-hearted Cakıp
Tiger Manas came forth a lion,
Breaking camps and taking gold,
For their spoils the bahadirs
Took a thousand of the dark-eyed,
That the bloodthirsty sultan Manas
Was a lion — this they made known,
From the hand of Khan Karaç
Narkızıl, taken by demand —
Mounting Akılay upon him,
Cutting down the foes who crossed their path,
Gold coin and jeweled stone
They took as spoils and had their fill,
Spreading valor beyond measure,
The two giants Canaalı and Karaç,
Subduing the land of Çambıl-Bel,
Manas became Manas, they say,
He mounted his horse swelling with pride, they say,
Ruling the people, knowing the land,
He took the name of 'Tiger,' they say,
Forty warriors come from forty places
Prospered whole on all four sides,
If you sat and looked within it,
It grew wider than the earth.

Geri gelip Talas'a

Argın, Kırgız fikir danışıp,
Konup yerleştiği zaman işte o.
Gök kene gibi sarsılmaz hunhar aslanın

Gücü dolup taştığı zaman işte o.

Değerini halka bildirip,
Altın tacı giydirip,
Altın tahta çıkarıp,
Halka haber saldı derler,
Argın, Kırgız toplanıp,
Hunhar Manas beyi
Han kaldırdılar derler.
Talas'a sahip oldu,
Birliği verdiler Manas'a.
Keñdeme, Keñ-Kol, Talas'ı.
Eksiltme boz yeleli Manas'ı.
Altı-Şaar'dan, Kokon'dan,
Ayköl Manas o zaman,
Haraç aldı onlardan.
Karşılık verecek düşman kalmadan,
İtiraz edecek davacı kalmadan,
Çifter çifter samur börk giyip,
Keyfince salınıp yattı derler,
Otağ kurup, han olup,
Makam sahibi can olup,
Giydikleri tilki, samur olup,
Tanrı'yla işi düz olup,
Dediği yurda uygun gelip,
Argın ile Kırgız'a
Demir kale, siper olup,
Ilgınlı Keñ-Kol'u, Talas'ı
Usulünce yurt edinip,
Ustalığı bilinip,
Alöökö'yü alt etti, diye,
Kara Kıtay'ı, Mançu'yu
Tümünü kırıp geçirdi, diye,

Coming back to Talas,

Argın and Kırgız took counsel together —
That was the time they camped and settled.
Of the bloodthirsty lion, unshakable as a gray tick,
That was the time his strength filled and overflowed.
Making his worth known to the people,
They set the golden crown upon him,
They raised him to the golden throne,
They sent word to the people, they say,
Argın and Kırgız assembled,
And bloodthirsty Manas the lord
They raised up as khan, they say.
He became master of Talas,
They gave their unity to Manas.
Keñdeme, Keñ-Kol, and Talas.
Diminish not gray-maned Manas.
From Altı-Şaar and from Kokon,
Ayköl Manas at that time
Took tribute from them all.
No foe remaining to answer back,
No claimant remaining to object,
Wearing sable caps in pairs,
He lolled at ease as he pleased, they say,
Pitching his pavilion, being khan,
A soul possessed of rank and station,
Their garments fox and sable fur,
His affairs set straight with God,
His word fitting the land's desire,
For the Argın and the Kırgız
Being an iron fortress and a shield,
Tamarisk-grown Keñ-Kol and Talas
He made his homeland in due order,
His mastery became known,
Saying, he has overthrown Alöökö,
The Kara Kıtay and the Mançu —
Saying, he has cut them down entire,

Kakançın'ın koca hanı
Karıkan'a duyulup,
Manas'ın adını duyup,
Kaygılanmış imiş Karıkan.
Öfkeyi sert başlatmış,
Altın tahtın üstünden
Az kalsın yıkılıp düşecekmiş.

The great khan of Kakançın,
It reached the ears of Karıkan,
Hearing the name of Manas,
Karıkan was seized with care, it seems.
He broke into fierce anger,
From atop the golden throne
He all but toppled down, they say.

Kalday'dan haber duymuş,
Babamın öcünü alayım, diye,
Alöökö oğlu Koñurbay,
Beecin'in Karıkan'ından
Buyruk isteyip durmuş.
Alöökö'nün Koñurbay'ı
Han önüne varmış,
Öfkeyi sert salmış:
«Gelenlerden söz duydum,
Küstah Burut'tan er çıkıp,
Benim babam Alöökö'yü
Alt etti diye duydum,
Babamı yakalamış,
Yol üstünde sürükleyip,
İt sürülerine parçalatmış,
Alöökö'nün tümen askerinin
Tepesinden basmış,
Kerpiç kalesini paramparça edip,
Kum kalesini yıkıp,
Tümünü darmadağın etmiş.
Kalday'ını ikiye bölmüş,
Kalan altını, sayısız sikkeyi,
Halkının hepsine
Üleştirip vermiş.
Han babamın muhafızı
Kañgür'ü kaçıp gelmiş.
Tastamam böyle oldu, diye,
Bana haber vermiş.
Han babamdan ayrılıp,
Nasıl sağ durayım!
Kahrolası! O Burut'a,

He heard the news from the Kalday,
Saying, let me avenge my father,
Koñurbay, son of Alöökö,
From Karıkan of Beecin
Kept begging for a command.
Alöökö's Koñurbay
Came before the khan,
He loosed fierce anger:
«From those who came I heard the word,
A batyr has risen from the insolent Burut,
My father Alöökö —
I heard that he has overthrown him,
He has seized my father,
Dragged him along the road,
Had him torn apart by packs of dogs,
Upon Alöökö's tümen of soldiers
He has trampled from above,
Shattering his fortress of brick,
Razing his fortress of sand,
He has scattered all to ruin.
He has cloven his Kalday in two,
The remaining gold, the countless coin,
To all of his own people
He has portioned out and given.
My khan father's guardsman
Kañgür has come fleeing.
Saying, thus exactly it befell,
He has brought me the news.
Parted from my khan father,
How shall I stand alive!
Accursed one! On that Burut,

Burut denen o yurda,
Babamın öcünü almazsam,
Doğmamış gibi dibe çökeyim,
Kudurmuş imiş o Burut,
Ben bir boy ölçüşüp göreyim!
Gün geçtikçe arttı derler,
O Manas'ın adımı,
Altı-Şaar'a doğru kovalayıp,
Adamakıllı kırıp geçirdi derler,
Babam Alöökö'nün adamını.
Dili Burut dilinde,

On that land they call Burut,
If I take not my father's vengeance,
May I sink down as if never born,
That Burut has gone rabid, it seems,
Let me try my measure against him!
It grew with every passing day, they say,
The stride of that Manas,
Chasing toward Altı-Şaar,
He cut them down in earnest, they say,
The men of my father Alöökö.
His tongue is the Burut tongue,

Kahrolası, o hunhar,
Bize düşmandır aslında.
Sataşmadan duracak oğul değil,
Kapışmadan duracak kul değil.
Ak evli rehinini kesip yutmuş,

Accursed one, that bloodthirsty one
Is our enemy at root.
No son to rest without provoking,
No slave to rest without grappling.
He has cut down and swallowed the white-yurt hostage,

Nice bunca malından
Kıymık kadar şey kalmamış.
Dediğim şu: kabul ediniz,
Kırk hanın eli Kıtay'ın
Pehlivanlarını bırakmadan,
Tümünü toplayıp veriniz.
Sınçıyı yanınıza alınız,
O pehlivanların hepsini
Geçide çekip sıradan geçiriniz.

Of all his so much wealth
Not a splinter's worth remains.
This is my word: accept it,
Of Kıtay, land of forty khans,
Leaving out none of its wrestlers,
Gather them all and give them to me.
Take the appraiser to your side,
All of those wrestlers
Draw to the pass and file them through review.

Erenleri bol bol ayırınız,
Kudurup yatan Burut'la
Boy ölçüşüp göreyim,
Beni gönderip görünüz».
Koñurbay böyle deyince,
Bezine iğne saplanmış gibi,
Sıçrayıverdi Karıkan.
Karıkan'ın hâli şöyledir:
Pek evliya bir can imiş,
Altı aylık belayı
Şimdiden bakıp bilirdi,

Set apart the valiant in plenty,
With the Burut lying rabid there
Let me try my measure,
Send me forth and see».
When Koñurbay spoke thus,
As if a needle had pierced his flesh,
Karıkan leapt up at once.
Such is Karıkan's way:
A soul most saintly he was,
A calamity six months away
He could see and know already,

Bilgeliği var imiş.
Üstündür ama Tanrı değil,
Kudretten yoksun değil,
Kâfir desen söz yetmez,
Karıkan'ın kim olduğuna
Bu vakte dek akıl ermez.
Oturduğu taht altın taht,
Altın tahtın üstünde
Koñurbay'a söylenip,
Karıkan gürleyip durdu:
«Manas'a varırsan ölürsün,
Kırk hanın eli Kıtay'ı
Dönüp nasıl görürsün?
Manas boşuna er değil,
Kula dokunulacak aslan değil.
Heves edip kırıp geçirmeye,
Kıtay yurdunun gücü yetmez.

He had the gift of wisdom.
Supreme he is, yet he is not God,
Nor is he void of power,
Call him infidel — words fall short,
Who Karıkan truly is —
To this day no mind can fathom.
The throne he sits is a golden throne,
Upon the golden throne,
Speaking to Koñurbay,
Karıkan kept thundering:
«If you go against Manas you will die,
Kıtay, land of forty khans —
How will you return to see it?
Manas is no batyr for nothing,
No lion for a slave to touch.
To crush him at a whim —
The strength of Kıtay's land does not suffice.

Manas'ın aslını sorma:
Nice yıl önce bilinmiş,
Erliği bende kayıtlıdır,
Büyük deftere çizilmiştir.
Gaibinden yazılmış,
Büyük kitapta Manas'ın
Apaçık adı var,
Manas'ın adı aşikâr,
Beecin'i Manas yönetir diye,
Beecin'deki altın tahtta
Ne kadar kalır bilmem,
Han olup Manas oturur diye,
Kızır dokunmuşla vuruşan sağ kalır mı,

Ask not after Manas's origin:
It was known many years ago,
His valor stands recorded with me,
It is inscribed in the great ledger.
Written from the unseen,
In the great book, Manas's
Name stands plain and clear,
The name of Manas is manifest,
That Manas shall rule Beecin,
On the golden throne in Beecin —
How long he will stay I know not —
That Manas shall sit there as khan.
Can he who fights the Kızır-touched stay alive,

Kırk çiltenli Manas'a
Yüz yüze varacak kul mu var?
Manas boşuna er değil,
Kulun dayanacağı aslan değil,
Dediğim budur, bilmiş ol,
Ey Koñurbay, sözümü tut!
Söz dinleyen kişi han olur,

Against Manas of the forty çilten
Is there a slave to go face to face?
Manas is no batyr for nothing,
No lion a slave can withstand,
This is my word — mark it well,
O Koñurbay, heed my word!
He who heeds the word becomes a khan,

Söz dinlemeyen mal olur,
Mal gibi ezip geçerim diyenlerin,

Sonu gelir, ekmeklik un olur.

Baldır etin dolmadı henüz,
Kara boz yeleli Manas'la
Kapışacak çağın gelmedi henüz,
Gün vadesi altı yıldır,
Altı yıl dolunca
Bedevinin yelesini örüver.
Manas'la yüzleşeceksen
Şu Beecin'den karşıla, gör.
Nice çetin iş önüne çıkar,
Kapışırsan Manas bulunur.
Kalçayı dizginleyip Karıkan,
Tırgoot'unu tümüyle toplamış.
Babası ölmüş yetimdir, diye,
Koñurbay gibi kalçayı
Keçil'in hanı yapmış.
«Yamaca kurulan ev gibi berk ol,
Ölen babana yanma,
Keçil'e yaman bir han ol!
Altı yıl boyunca yanıp bilenip dur!»

He who heeds not becomes a chattel,
Those who say, I'll trample him like a beast —
Their end will come; they'll be flour for bread.
The flesh of your calves is not yet full,
With dark gray-maned Manas
Your season to grapple is not yet come,
The appointed term is six years,
When the six years are full,
Braid then the mane of your steed.
If you would face Manas,
Meet him from this Beecin — see.
Many a hard task will rise before you,
If you grapple, Manas will be there.
Reining in the kalcha, Karıkan
Gathered all his Tırgoot host.
Saying, he is an orphan whose father died,
A kalcha such as Koñurbay
He made the khan of Keçil.
«Be firm as a house set on the hillside,
Mourn not your father who has died,
Be a fierce khan over Keçil!
For six years burn and whet yourself!»

Karıkan durup bunu söyleyip,
Koñurbay'ı durdurup,
Kalday'a haber saldı derler,
Manas'ın haberini söyleyip,
Tırgoot'unu tümüyle dizginledi derler.
Koñurbay'ın hâli böylece,
Manas'ın hâli öylece.
Bunu böylece bırakalım,
Altay'dan gelip dev olan,

Noygut yurduna sahip olan,
Kutlu han Akbaltay,
Ondan haber başlatalım.

Karıkan stood and spoke this,
He held Koñurbay back,
He sent word to the Kalday, they say,
Telling the news of Manas,
He reined in all his Tirgoot, they say.
Such then is Koñurbay's state,
And such is the state of Manas.
Let us leave this as it stands —
He who came from the Altay and became a giant,
He who became master of the Noygut land,
The blessed khan Akbaltay —
Let us begin the tale with him.

YEDİNCİ BÖLÜM

ÇUBAK BAATIR'IN HİKÂYESİ

Anlatı bu bölümde Talas'tan Alay'a döner ve destan, bir baba çilesinin içinden yeni bir yiğit doğurur: doksan bin yılkısına rağmen çocuksuz kalan, altmış kadın alıp da kucağı boş dönen Noygut hanı Akbaltay, seksen dört yaşında Mekke yoluna düşmeyi kurarken Mediyen çölü kıyısında kendi kayıp devesinin hörgücüne ak keçeyle bağlanmış ağlayan bir erkek bebek bulur. Tanrı vergisi saydığı çocuğun sırrına herkese ant içirtir, "hatunum Markatay doğurdu" diye toy düzenler; kimsenin ad koyamadığı bebeğe yalınayak bir dubana kılığında çıkagelen Kızır, Çubak adını verir — "ateşe atılsa yanmasın, suya atılsa batmasın" — ve on ikisinde Talas'a varıp Manas'a çoro olacağını bildirip kaybolur. Mekke'de altı yıl okuyup icazet alan Çubak, rüyasında Manas'la yoldaş yazıldığını görür; dokuz san yılkıda tulpar bulunamayınca elinde yularla yaya yollara düşer ve Baabedin mazarı başında kayıp bir ihtiyar ona böğründe "Kabılan Çubak biner" yazılı Kögala'yı getirir, Mekke'nin ulu imamı da sırtına ok geçmez zırhı giydirir.

Ne var ki kutlu at ile kutlu zırh, genç yiğidi önce azgın bir fatih yapar: Oogan'ı on, Kaşgar'ı altı kez vuran, Anciyan ile Kokon'u haraca bağlayan Çubak sonunda kimsenin baş eğdiremediği Buhara hanı Temirkan'ın kapısına dayanır — ve karşısına ordu değil, on iki kızın en küçüğü, erkek zırhı kuşanıp Kara kaşka argımağına binen Kanıkey çıkar. Altın döşeli er meydanındaki mızrak düellosunda Çubak'ın mızrağı kızın zırhında paramparça olur, Kanıkey'in vuruşu ise onu ömründe ilk kez attan yere

yuvarlar; "Erkeksen kaçma!" diye yurduna dek kovalanan yiğidin kaçışını, Kara-Buura'da avlanan Manas'ın rüyası karşılar. Bakay rüyayı yorar: ardına takılan arslan Akbaltay oğlu Çubak, kıbleden doğan güneş ise Kanıkey'dir — "bereketin gözü" olan bu kız usulünce dünür gidilip alınmalıdır. Samarkan bozkırında iki toz bulutunu gören Bakay, Kögala'yla kaçan Çubak'a yetişip onu tatlı bir takılmayla durdurur; Çoñ Kula'nın üstünde Manas'ın kendisi görününce Çubak attan fırlayıp önünde diz çöker ve kırk çoro halkasına destanın en güçlü taşlarından biri eklenir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~38.100–41.500
- Anlatı zamanı: Çubak'ın kayıptan bulunuşundan Kanıkey'e yenilip Manas'ın önünde diz çöküşüne
- Ana mekânlar: Alay'daki Noygut yurdu; Mediyen çölü ve Baabedin mazarı; Mekke; Buhara er meydanı; Kara-Buura ile Çatkal; Samarkan bozkırı
- Merkez kişiler: Çubak, Akbaltay, Markatay, Kızır (dubana), Kögala, Temirkan, Kanıkey, Bakay, Manas
- Kilit motifler: kayıptan doğma çocuk, Kızır'ın ad koyması, at ve zırhın kutlu bağışı ("ok yetişmez atın, ok geçmez kaftanın"), er meydanında kadın yiğit, rüya yorumu, diz çöküp yoldaş olma
- Karalaev damgası: koca destanın içine yerleştirilen tam teşekküllü iç hikâye (Çubak bayanı); Kanıkey'in daha eş olmadan bir baatır olarak sahneye çıkarılması ve gelin seçme bilgeliğinin sınçı diliyle işlenmesi

TÜRKÇE METİN

Çubak Bahadır kıssası 5

Halkına adil han olup,
Aziz Baltay o zaman
Kutlu, kerametli can olup,
Akbaltay'ın sırdaşı,
Ahiretlik yoldaşı,
Er Kutubiy oldu hep,
Alay'ı tutup yer edip,
Noygut'u besleyip el edip,

Doksan bin yakı olup,
Varlığı yurda ün olup,
Yılkısı yedi tümen olup,
Yetkin, yaman han olup,
Malı tümen, evlat yok,
Zavallı oldu Akbaltay,
Evlat görmeye çare yok.
Bir çocuk sesi duymaya,
Bir mirasçı görmeye,
Sayısız malın hepsini
Sarf edip saçtı durdu,
Huda'dan evlat diledi,
Yine de evlat görmedi.
Gündüzle gece geçti,
Aradan nice yıl geçti.

Asıl nüshada böyle bir başlık yok.

Evlat görmeden Akbaltay,
Zavallı olup kalmıştı.
Bir evladın uğruna,
Huda'dan dileyip Akbaltay
Altmış kadın almıştı.
Altmışı da doğurmayıp,

ENGLISH TRANSLATION

The Tale of Çubak Bahadır 5

Becoming a just khan to his people,
Dear Baltay in that time
Became a blessed, wonder-working soul,
Akbaltay's confidant,
His companion unto the hereafter,
Was ever Er Kutubiy,
Seizing the Alay, making it his land,
Nurturing the Noygut, making them a people,
His near ones numbering ninety thousand,
His wealth renowned through the land,
His horse herds seven tümen strong,
A mighty, formidable khan,
His herds in tens of thousands, yet no child,
Wretched grew Akbaltay,
No way to see a child of his own.
To hear a child's voice,
To see an heir,
All his countless wealth
He spent and scattered without cease,
He begged Huda for a child,
Yet still he saw no child.
Day and night went by,
Many a year passed between.

There is no such heading in the original manuscript.

Seeing no child, Akbaltay
Had been left a wretched man.
For the sake of one child,
Begging Huda, Akbaltay
Had taken sixty wives.
Not one of the sixty bore a child,

Ocaksız kalıvermişti.
Kudret'in yazgısını
Bahtsız Baltay görmüştü,
«Başsız kalacak malmış bu,
Besleyip de nideyim» deyip,
Malının yarısını böldü,
«Sahipsiz malı nideyim» deyip,

Evlat için azap çekti,
Malının yarısını Akbaltay
Yetim ile dullara
Üleştirip vermişti.
Bol malını saçsa da,
Kutlu mezarda gecelese de,
Huda'dan evlat dilese de,
Yine evlat görmedi.
Bol malını saçmıştı,
Hasretli kalakalmıştı.
Kutubiy'ini çağırıp,
Tükenmişti Akbaltay,
«Böyle kuruyup gezmektense,
Mekke'ye göçüp giderim» deyip,
Durmuştu Akbaltay.
Altmış nökerle Kutubiy,
Altmış kırı taramaya
Yürümüştü o zaman,
Uzun ava varmaya.
El yaylaya çekilirken,

At kara dil çağında,

Yola çıkageldiğinde,
Yoldaşı hayli can olup,
Dertlenmişti Akbaltay:
«Bir evlat» deyip gezerek,
Gözleri irin bağlamış,
Göğsü hırıl hırıl inleyip,
«Evlat» deyip geze geze Akbaltay,

His hearth was left without an heir.
The decree of the Almighty
Luckless Baltay had beheld,
«These herds will be left masterless,
What use to raise them» – saying,
He divided half his wealth,
«What use is wealth without an owner» – saying,
He suffered torment for a child,
Half of all his wealth Akbaltay
To orphans and to widows
Had portioned out and given.
Though he scattered his ample wealth,
Though he passed nights at blessed tombs,
Though he begged Huda for a child,
Still he saw no child.
He had scattered his ample wealth,
And was left in longing still.
Calling his Kutubiy,
Akbaltay was spent,
«Rather than wander thus withered,
I shall migrate to Mekke» – saying,
Akbaltay had resolved.
With sixty nökers, Kutubiy
To comb the sixty ridges
Had set out in that hour,
To ride the long hunt.
While the people moved to summer pastures,
In the season when horses' tongues turn dark,
When he came out upon the road,
With many souls for company,
Akbaltay was heavy with grief:
Wandering, saying «One child»,
His eyes had crusted with rheum,
His chest groaning with a rasping wheeze,
Wandering on, crying «A child»,
Akbaltay,

Sakalı apak kalmıştı,

Ölüm çağına ermişti,
«Kuru baş olup kalırım» deyip,
«Bahtsız kuru baş bir ölse,
Kurakta biten buğday gibi,
Evlatsız olup kalırım» deyip,
Kıl kadar saymayıp kuru canı,
Kıvranıp Baltay tükendi,
Şu yaman evlat uğruna
Aziz Baltay tükendi.
Pusa bürünüp köşelenen,
Buğuya dönüp uçlanan,
Büyük bozkırın yüzünden,
Mediyen çölünün
Beri yandaki ucundan,
Heybeye konmuş, bükülü,
Boz mayaya yükletilmiş,
Ak keçeye sarılmış,
Devenin hörgücünde bağlı,
Huda Teâlâ hoş kılıp,
Yerleştirip gittiği demmiş,
Oysul Ata, boz maya —
Mayanın hörgücüne
Bağlayıp gittiği demmiş.
Akbaltay'ın önünden
Oysul Ata, boz maya —
Akbaltay'ın döl malı —
Karşısına çıkıverdi.
Maya karşı gelince,
Hörgücünün üstünden
Bar bar bar bar ağlayıp,
Bağırarak çocuk pek ağlayıp,
Bağırarak çocuk ağlayınca,
Kulak burun yercesine ağlayıp,
Çocuğun sesini duyunca,
Zavallı Baltay ne etsin!
Göğsünün derdi açılıp,
Gözünün yaşı saçılıp,

His beard had turned all white,

He had reached the age of death,
«I shall be left a barren head» – saying,
«If a luckless barren head should die,
Like wheat sprung up in drought,
I shall be left without a child» – saying,
Counting his bare life not worth a hair,
Writhing, Baltay was spent,
For the sake of that dire child
Dear Baltay was spent.
Where haze cloaks itself in the corners,
Turning to vapor at the edges,
Across the face of the great steppe,
Of the Mediyen desert
From the nearer-lying edge,
Placed in a saddlebag, curled,
Loaded on a grey she-camel,
Wrapped in white felt,
Bound upon the camel's hump,
Huda Most High willing it kindly,
Had placed it there and gone, they say,
Oysul Ata, the grey she-camel —
Upon the she-camel's hump
He had bound it and gone, they say.
Before Akbaltay's path
Oysul Ata's grey she-camel —
Of Akbaltay's breeding stock —
Came suddenly upon him.
When the she-camel drew near,
From atop her hump,
Wailing bar-bar, bar-bar,
A child crying out full loud,
When the child cried out and wailed,
Crying fit to devour ear and nose,
When he heard the child's voice,
What could poor Baltay do!
The grief of his breast unbound,
The tears of his eyes outpoured,

Gaipten evlat bulunup,
Gamlanan Baltay'ın
Utancı böyle örtülüp,
Heybedeki çocuğu
Bahtsız Baltay aldı işte.

Çıplak teninin üstüne
O çocuğu koymuştu.
Bağrından kopar haykırış,
Deminki Baltay o zaman,
Kutubiy'i çağırıp:
«Ey Kutubiy, yoldaşım,
Ölümde ortak sırdaşım!
Utancım şimdi örtüldü,
Aradığım bulundu,
Kopmuş bağım ulandı,
Saçılmışım derlendi,
Sönmüş ateşim tutuştu.
Ölmüş canım dirildi.
Kurbanın olayım Kutubiy,
Evlatlı oldum, bunu bil,
Kutubiy'im, müjde!» —
Deyip böylece Akbaltay,
Göğsüne sığmaz nice duygu,
Gözünün yaşı on dere,
Ak sakalı ıslanıp,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp,
Han Baltay'ı görünce,
Bakıp Kutu dahi ağlayıp,
Garip ihtiyarı görünce,
Bakan canların hepsi ağlayıp,
İşte o zaman Akbaltay
Gelen canların hepsine:
«Yoldaşlarım, dostlarım,
Alnımda biricik gözlerim,
Size diyecek sözlerim!
«Çocuk bulup aldı» diye,
Tek bir adama bildirme,

A child found from the unseen,
Of sorrowing Baltay
The shame was covered thus,
The child in the saddlebag
Luckless Baltay took up at last.

Against his naked skin
He laid that child.
A cry tore from his breast,
That same Baltay then,
Calling Kutubiy:
«O Kutubiy, my companion,
My confidant, partner unto death!
My shame is covered now,
What I sought is found,
My severed bond is joined,
My scattered is gathered in,
My quenched fire is kindled.
My dead soul lives again.
Let me be your offering, Kutubiy,
I have a child now, know this,
My Kutubiy, glad tidings!» —
So saying, Akbaltay,
Feelings too great for his breast,
His tears ten streams,
His white beard soaked,
The tears flowing from both eyes
Spilling down past his collarbone,
Seeing Khan Baltay so,
Even Kutu, looking on, wept,
Seeing the forlorn old man,
All the souls who looked on wept,
And then it was Akbaltay
To all the souls who had come:
«My companions, my friends,
My only eyes upon my brow,
I have words to say to you!
«He found and took a child» – so
Let not one man be told,

Tek bir kişiye sezdirme!
Dediğimi hoş bilip,
Ak buğday unu çiğneyip ver,
Söylememeye ant içip,
Ak Kur'an'ı tutup ver!
Cömertliğimi başkaca gör,
Yığın yığın çok malı,
Kalmasın, hepsin bölüşün!» —
Deyip böylece Akbaltay,

Let not one soul suspect!
Take kindly what I say,
Chew the white wheat flour in oath,
Swear an oath to never tell,
Take hold of the white Kur'an and swear!
Behold my bounty as never before,
Heaps upon heaps of wealth,
Let none remain, divide it all!» —
So saying, Akbaltay,

Karaltı iner, gün batarken,
El daha yeni yatarken,
Tek bir adama bildirmeden,
Tek bir kişiye görünmeden,
Geniş Altay'daki eline
Sürüp yetip gelmişti,
Bağrında saklayıp çocuğu,
Alıp yetip gelmişti.
Baş hatunu Markatay,
Kadınların hüner ustası,
Ata soyunu sorarsan,
Kayıp Han'ın kızıymış.
Tunç yüksüklülerin ustası,
Kadınların en yamanı,
Altmış hatunun ulusu,
Uzun saçlının güzeli,
Tunç yüksükle coşup işleyen,
Bahadır Baltay boz yeleyle
On dördünde buluşmuştu.
Küçücükken birleşip,
Parmak kadarken baş göz olup,
Küçücükken bir olmuştu.
Ak nikâhlı akranı:
«Huzuruna geldim» deyip,
Kırkına vardığında,
Tuhaf dünya böyledir işte,
Kuru baş dertten kurtulduk,
Hudâ'nın verdiğidir bu!
Boynuna muska takıver,

As dusk descended, sun sinking,
While the people newly slept,
Telling not one man,
Seen by not one soul,
To his people in the broad Altay
He rode and reached at last,
Hiding the child at his breast,
He brought him safely home.
His chief wife Markatay,
Mistress of women's crafts,
If you ask her father's line,
She was Kayıp Han's daughter.
Master of the bronze-thimbled,
The most formidable of women,
Eldest of the sixty wives,
Beauty among the long-haired,
Working with fervor, bronze thimble on,
Bahadır Baltay, the grey-maned,
Had joined with her at fourteen.
United when but small,
Wed when but a finger tall,
They were one from childhood on.
His lawful-wedded agemate:
«I have come before you» – saying,
When she reached her fortieth year,
Such is this strange world,
We are freed from the barren-head woe,
This is what Hudâ has given!
Hang an amulet at his neck,

Ninniyle güzelce bakıver! —
Deyip böylece Akbaltay:
«Baş hatunum oğlan doğurdu» deyip,
Ah, tepe gibi et yığıp,
Engin göl gibi çorba edip,
Toyuna doksan kestirdi,
Azıları dışa taşkın,
Alt dudağı sarkık,
Nardan bin baş kestirip,
At koşturup toy edip,
Âlemin halkını toplayıp,
Şanlı şerefli ün salıp,
Sayısını halka bildirip,

Evlatlı olup Baltay'ın,
Mest olup kaldığı demmiş,
Sayısız malın hepsini
Kırıp döktüğü demmiş,
Büyük şenliği, sefayı
Kurup saldığı demmiş.
Yurt toplanıp toy edip,
İnsan akıl ermez düşünüp:
«Beşik bağın berk olsun!» diyene,

Kısrak başta beş dokuz,
Beylik diye vermişti.
Deve başta dört dokuz,
Müjdeciye vermişti.
Halkın hepsi doyunup,
Sürü sürü mal kesilip,
Ahaliye seslenip,
Kalabalık yurdu çağırıp,
Kocayınca Akbaltay,
Seksen dördüne geldiğinde,
Hakk'a boyun bükmüştü,
«Baş hatunum oğlan doğurdu» deyip,
Tellâl bağırtıp durmuştu:
«Vadiden çıkan bir pınar,
Ölürken gördüğüm bir yumurcak.

Tend him sweetly with lullabies! —
So saying, Akbaltay:
«My chief wife has borne a son» – saying,
Ah, piling meat like a hill,
Making broth like a boundless lake,
He had ninety slaughtered for the feast,
Their tusks jutting outward,
Their lower lips drooping,
A thousand head of nar-camels slain,
Racing horses, holding the toy,
Gathering the people of the world,
Spreading glorious, honored fame,
Making its numbers known to the folk,

Baltay, with a child at last,
Was drunk with joy, they say,
All his countless herds
He slaughtered and poured forth, they say,
Great festivity and delight
He set up and let loose, they say.
The land assembled for the toy,
Beyond what mind can compass:
To him who said «May your cradle-ties be firm!»,
Five nines, a mare at their head,
He gave as a lordly gift.
Four nines, a camel at their head,
He gave to the bearer of glad news.
All the folk were sated,
Herd upon herd was slaughtered,
Calling out to the people,
Summoning the crowded land,
Grown old, Akbaltay,
When he reached his eighty-fourth year,
Had bowed his neck before Hakk,
«My chief wife has borne a son» – saying,
He had the crier calling out:
«A spring risen from the valley,
A whelp seen as I lay dying.

Kurbanınız olayım ahali,
Önceleri evlatsızken,
Evlat görmüş bulundum,
Tam seksen dört yaşımda.
Ölürken gördüğüm yavruma,
Kurbanınız olayım ahali,
Adını koyuverin,
At başta olmak üzre altmış,
Ad koyanınız alınız,
Zenginleşip kalınız!»
Haber salınca coşkuyla,
Ahalinin tamamı
Toplanıp kalmıştı,
Aksakallı kocalar,
Yaşı hayli ilerlemişler,
Kara sakal, ker bıyık,
Toplandı ne kadar can varsa.
Çocuğun adını koyamayıp,

Let me be your offering, good people,
Childless as I was before,
I have now beheld a child,
At full eighty-four years of age.
For the babe seen as I lay dying,
Let me be your offering, good people,
Bestow on him a name,
Sixty head, a horse the first among them,
Whoever names him, take them,
And remain enriched!»
When word went out with fervor,
The whole of the populace
Had gathered in a throng,
White-bearded elders,
Men far along in years,
Black beards, dark mustaches,
Every living soul assembled.
Yet none could name the child,

Yığılan kalabalık,
Ad koymaya varamayıp,
Ak sakallı dik dik bakıp,
Kara sakala baktı,
Kara sakallıların hepsi
Boz delikanlıya baktı,
Boz delikanlılar o zaman
Hep birden kaçıp dağıldı.
Ad koymaya kimse çıkmayıp,
Herkes telaşta iken,
Elin bu yandaki yüzünde,
Kıble yanı ucunda,
Yalınayak, başı kabak,
Kendisi doksan yaşında,
Asa değnek elinde,
Abdesti hep üstünde,
İmanı yüzünde parlayan,
Yetip geldi ulu bir can,
Adı Kızır'dı, kendisiymiş,
Çocuğa ad koymaya

The gathered multitude
Could not venture on a name,
The white-bearded stared hard
And looked to the black-bearded,
All the black-bearded in turn
Looked to the grey young striplings,
The grey striplings at that
All fled and scattered at once.
No one stepped forth to name him,
While all were in dismay,
On the near side of the land,
At its kıble-facing edge,
Barefoot, bare of head,
Himself ninety years of age,
A staff in his hand,
Ever in ritual purity,
Faith shining in his face,
A great soul came at last,
His name was Kızır, he himself,
To give the child his name

Yetip geldiği demmiş.
Gönlü tuhaf bölünür,
Akbaltay'ın gözüne
Ad koyacak ihtiyar
Kim bilir neler görünür!
Kıbleye yüz dönüp,
Markatay'ın elinden
Çocuğu aldı kaldırıp,
Çocuk durur el çırpıp,
Pay bölüp verecekmiş gibi.
Adı Kızır divane
O çocuğu almıştı,
İki elle tartarak:
«Ey Akbaltay, baksana,
Temizmiş niyetiniz,
Ölçüp biçip bakarsam,
Ölürken gördüğünüz oğlunuz.
Kederin hepsini dağıtalım,
Çocuğun adını koyalım,
Akbaltay'ın arslanı —
Adı Çubak, er olsun,
Mızrakladığı doksan bin olsun,

Şanı halka ün olsun!
Ateşe salsa yanmasın,
Suya salsa batmasın,
Kul ona zeval salmasın,
Karşısına çıkan sağ kalmasın!
İnsanın gücü yetmesin,
Arslanın dişi geçmesin!
Bu çocuğa yönelen,
Çarpıştığı kara yer olsun,
Şöhretinin uğultusu dinmez,
Adı Çubak, er olsun! —
Adını koydum çocuğun.
Sözün boşu olmaz,
On iki yaşına geldiğinde,
Adı Çubak bu oğlun,
Arslan Manas'ın nökeri.

He had arrived, they say.
The heart is strangely stirred,
To Akbaltay's eye
The old man come to name —
Who knows what he appears!
Turning his face to the kıble,
From Markatay's hands
He took and raised the child,
The child stands clapping hands,
As though to deal out shares.
The divane named Kızır
Had taken up that child,
Weighing him in both hands:
«O Akbaltay, behold,
Pure indeed was your intent,
If I measure and take stock,
This is the son seen as you lay dying.
Let us scatter all the grief,
Let us give the child his name,
Akbaltay's lion —
His name is Çubak, may he be a hero,
May his lance count ninety thousand slain,

May his glory ring among the folk!
Cast into fire, may he not burn,
Cast into water, may he not sink,
May no mortal bring him harm,
May none who face him stay alive!
May man's strength never match him,
May the lion's tooth not pierce him!
Whoever turns against this child,
May black earth be where they clash,
The roar of his renown unceasing,
His name is Çubak, may he be a hero! —
I have given the child his name.
No word is spoken in vain,
When he reaches twelve years of age,
This boy whose name is Çubak
Is lion Manas's nöker.

Tutuşacağı Kakançın,
Düşman olacağı Bakburçun.
Karşısına kul varmasın,
Yüz tutan sağ kalmasın.
Eren de odur, şir de odur,
Ay-âlemi dize getiren

Arslan Çubak er odur.
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Varıp konsun Talas'a,
Çora olsun Manas'a!» —
Deyip böylece divane,
Alnını üç kez sıvazlayıp,
Halk kaynayıp dolunca,
Çocuğu verip Baltay'a,
Adı koyan divane
Gözden kayboluverdi.
Evlat gören Akbaltay,
Varını yoğunu saçtı,
«Akbaltay'ın Çubak'ı» diye,
«Âlemi bozan yumurcak» diye,

Namı yaman yayıldı.
Adı konan Çubak'ın
Boynuna muska taktı işte,
Altmış üvey anası
Ninniyle bakıp büyüttü işte.
Yaşı altıya geldiğinde,

Yanıp duran kor çıktı,
Bu Çubak'ın yaramazlığı,
Noygut yurdunda eşi yoktu.
Dövüşse çocuk öldürüp,
Zora koştu Baltay'ı:
«Çubak'ım katıksız bela çıktı,
Birinin nazarı değecek» deyip,

Her gün yakındığında,
Sabahleyin kalktığında,

He shall grapple with Kakançın,
His foe shall be Bakburçun.
Let no mortal come against him,
Let none who face him stay alive.
He is the saint, he is the şir,
Who brings the moonlit world to its knees —
He is the lion hero Çubak.
When his years reach twelve,
Let him go and settle in Talas,
Let him be çora to Manas!» —
So saying, the divane,
Stroking his brow three times,
As the folk seethed and thronged,
Gave the child to Baltay,
The name-giving divane
Vanished from all eyes.
Akbaltay, blessed with a child,
Scattered all he had and held,
«Akbaltay's Çubak» – so,
«The whelp who will shatter the world» – so,
His fame spread far and fierce.
On new-named Çubak's neck
He hung the amulet then,
His sixty stepmothers
Reared him with lullabies.
When his years reached six,

He proved a burning ember,
This Çubak's wild mischief
Had no equal in the Noygut land.
In fights he killed the boys,
And drove Baltay to straits:
«My Çubak has proved pure calamity,
Someone's evil eye will strike him» – saying,
As he lamented every day,
Each morning when he rose,

Töreni hakkıyla yaparmış,
Altı kara boğayı
Boğazlatıp dağıtırmış.
Çubak için Baltay'ın
Sayısız malı heba olurmuş,
Sayısız malı yansa da,
«Biriciğimi sağ bırak» deyip,
Atası Akbaltay
Huda'dan dileyip dururmuş.
Âlem yurdunu dize getiren,

Kökü aslı böyledir,
Akbaltay oğlu Çubak'ın.
Ucuz Çubak değildir o,
Âlemi bozan yumurcağın
Yaramazlığını Baltay gördü,
Altı yaşına geldiğinde,
Atası Akbaltay,
Aşağıdaki Mekke şehrine,
Mollaya teslim etmişti.
Namını gören ürkmüştü,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Âlimlerin önünde
Altı yıl okumuştu.
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Halifeden icazet aldı,
On iki pîre el verip,
Zayıppuruş diye anıldı.
O Mekke'de dururken,
Değeri paha biçilmez iş gördü,
Uyurken düşünde
Bir uğultuya dalmıştı.
Dinmek bilmeyen bir büyük
Gürültüye dalmıştı.

Gürültünün içine göz gezdirse,
Huda eder nice hikmet,
Karşısına çıkıverir
Ak sakallı bir divane.

He performed the rite in full,
Six black bulls
He had slaughtered and shared out.
For Çubak's sake, Baltay's
Countless wealth was spent away,
Though his countless wealth burned off,
«Leave my only one alive» – saying,
His father Akbaltay
Kept praying to Huda.
He who brings the world's lands to their knees —
Such is the root and origin
Of Çubak son of Akbaltay.
No cheap Çubak is he,
The whelp who shatters the world —
Baltay saw his wildness,
When he reached six years of age,
His father Akbaltay,
To the city of Mekke below,
Gave him into a molla's charge.
Who saw his fame took fright,
Akbaltay's Çubak
Before the learned men
Studied six full years.
When his years reached twelve,
He took license from the halife,
Gave his hand to twelve pîrs,
And was known as Zayıppuruş.
While he dwelt in Mekke,
A thing beyond all price befell,
Sleeping, in his dream
He sank into a roaring din.
Into a great unceasing
Thunder he had sunk.

When he cast his eye into the din,
Huda works many a wonder,
There appears before him
A white-bearded divane.

Divane durup şunu söyler:
«Allah Teâlâ yaratıp,
Adın Çubak konulup,
Kâfiri kıracak şir kılmış.
Talihi üstün yaratılmış,
Talas'taki er Manas,
Altı şirin en genci,
Huda'nın sevgili kulu,
Ona yoldaş, denk kılmış.
O ikiniz birleşip,
Kâfirin malını saçarsın,
Din-i İslam yolunu açarsın.
Düşmanın gönlünü ezersin,
Kardeşin derdini dağıtırsın.
Bul onu, Manas er odur,
Talihe doğmuş şir odur.
Sen eline geçtiğinde,
At sağrısında yel gibi kayar,
Ay-âlemin tamamını
Boydan boya dolaşır.
Boy ölçüşmedik şir kalmaz,
Cenk etmedik er kalmaz.
Dileyip varılacak şir odur,
Kaygını açacak er odur».
Manas'ı anlatıp divane,
Gözden kayboluverdi.
Uykudan irkilip uyansa,
Söyleyen Kızır kişiymiş,
Huda'nın kıldığı işmiş,
Görüp yattığı düşmüş.
Manas'ı Çubak bilmezdi henüz,
Yoldaş olup gezmemişti henüz,
Haykırıp düşmana dalmamıştı henüz,
Çubak'ı halklar bilmezdi henüz.
Öfkelenip o Çubak,
Kızılca kıyameti başlattı,
Bel bağlayıp şimdi Er Çubak,
Mekke'nin şehrini bıraktı.

The divane stands and speaks:
«Allah Most High created you,
Your name was set as Çubak,
He made you a şir to break the infidel.
Created with fortune supreme,
The hero Manas in Talas,
Youngest of the six şirs,
Huda's beloved servant —
He made you his companion, his equal.
You two joined as one,
You shall scatter the infidel's wealth,
You shall open the way of Din-i İslam.
You shall crush the foe's heart,
You shall scatter your brother's grief.
Find him — Manas is that hero,
He is the şir born to fortune.
When you come into his hands,
He glides like wind on a horse's croup,
The whole of the moonlit world
He roams from end to end.
No şir remains unmeasured against him,
No hero remains unfought.
He is the şir worth seeking out,
He is the hero to lift your sorrow».
Having told of Manas, the divane
Vanished from all eyes.
Starting up from sleep he woke:
The speaker was Kızır himself,
It was a work of Huda's making,
A dream he had dreamed as he lay.
Çubak knew not Manas yet,
Had not yet ridden as his companion,
Had not yet charged the foe with a war-cry,
The peoples knew not Çubak yet.
Roused to wrath, that Çubak
Set loose a crimson tumult,
Girding his loins now, Er Çubak
Left the city of Mekke behind.

Mekke'den beri yol yürüyüp,
Atası yiğit Baltay'a,
Arslan Çubak gelmişti.
«Serpilip boy atıp er olup,
Er oğluyla denk olup,
Gözbebeğim Çubak geldi» deyip,

«Şimdi Huda verdi» deyip,
Atası taşkın bir toy vermişti.
Öfkesi gelse dimdik kesilen,
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Ahaliye toz koparan,
Zayıppuruş yiğidi.
Gaipten gelen Çubak boş mudur?
Hunhar Manas'ın nökeri,
Han Baltay'a geldiğinde,
Alabildiğine delişmen Çubak'ı,
Akbaltay'ın varlığını
Saçıverdi bu dahi.
Akbaltay'ın sayısız sürüsünü
Tümüyle saçsa da,
«Kaşım gözüm» demedi hiç,
Karaltısı tek Çubak'ı
Han Baltay kötü görmedi.
Kötü görmeyişinin sebebi:
Vadiden akan pınarı,
Aziz Baltay ihtiyarın
Ölürken gördüğü yumurcağı.
Uzak eller şöyle söyler:
«Akbaltay oğlu Çubak» diye,
«Güçlükle buldu Akbaltay,
Sağ olursa bu çocuk,
Çağı bozacak yumurcak» diye.
Bir gün yatarken er Çubak,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönenip,
Han Baltay'ın otağına,
Ellerini arkasına alıp,
Salınarak yürüyen aziz er,

Journeying on from Mekke,
To his father, valiant Baltay,
Lion Çubak came home.
«Grown tall and sprung to manhood,
A match for heroes' sons,
My eye's own apple Çubak has come» –
saying,
«Now Huda has given» – saying,
His father gave an overflowing toy.
Who stands bolt upright when wrath comes,
Khan Baltay's Çubak,
Raising dust among the people,
The valiant Zayıppuruş.
Is Çubak, come from the unseen, a trifle?
Nöker of blood-drinking Manas,
When he came to Khan Baltay,
For his boundlessly reckless Çubak,
Akbaltay's whole estate —
This one too scattered it forth.
Akbaltay's countless herds
Though he squandered utterly,
He never said «my brow, my eye»,
Çubak, his single living shadow,
Khan Baltay never looked on ill.
The reason he looked not ill on him:
The spring that flows from the valley,
Dear old Baltay's
Whelp beheld as he lay dying.
Far-off peoples say this:
«Çubak son of Akbaltay» – so,
«Hard-won was Akbaltay's finding,
If this child should live,
He is the whelp to shatter the age» – so.
One day as Er Çubak lay,
Starting awake from sleep,
Turning onto his right side,
To Khan Baltay's pavilion,
Hands clasped behind his back,
The dear hero walking with a sway,

İstifini bozmadan girdi işte,
Han Baltay'ın otağına.
Ak sarıklı hoca var,
Ders okuyan molla var,

Ulemadan olan da var,
Bilginlerin hepsi var.
Yürüyüp gelip o zaman,
Han atası Baltay'a,
Kaplan Çubak söz başlattı:
«Ata, vurulacak dağ hani?
Vuruşulacak düşman hani?
Kazılıp konmuş hendek var mı?
Kaynatılıp konmuş tuzla var mı?
Benim giyeceğim kaftan var mı?
Benim çatacağım düşman var mı?
Han Baltay ata, düşünsene,
Serpilip boy attım, er oldum,
Er oğluyla denk oldum.
Basacağıma kor bulamam,
Gözleyip atacak ok bulamam,
Sözümü dinlersen, ey ata,
Kederlenip durmaktayım.
Düşümde gördüm tuhaf iş,
Çağda görülmez böyle iş,
Söyle, ata, türkünü,
İman gibi dosdoğru söyle sırrını.
Ilgınlı Keñ-Kol yeri nerede?
O Talas'ı yurt edinen,
Yiğit Manas er nerede?
Din-i İslam elinden
Dileyip alınmış name var mı?
Dağdaki yılkın dokuz tümen,
Ey atacığım Akbaltay,
Gazaya binilecek at var mı?
Han Baltay ata, sözümü dinle,
Gazaya binilecek küheylanı
Arayıp da bulamıyorum,
Arslan töre Manas'a

Entered with unruffled calm,
Into Khan Baltay's pavilion.
There are hocas in white turbans,
There are mollas reciting lessons,

There are men of the ulema,
All the learned men are there.
Striding forward then,
To his khan father Baltay,
Tiger Çubak began his speech:
«Father, where is the mountain to strike?
Where is the foe to battle?
Is there a trench dug and set?
Is there a salt-pan boiled and laid?
Is there a kaftan for me to wear?
Is there a foe for me to clash with?
Khan Baltay, father, think on it,
I have grown tall and become a man,
A match for heroes' sons.
I find no ember to tread upon,
I find no arrow to aim and loose,
If you will hear my words, O father,
I stand here sunk in sorrow.
In my dream I saw a wondrous thing,
Such a thing unseen in this age,
Speak, father, your song,
Tell your secret true as faith.
Where lies tamarisk-grown Keñ-Kol?
He who made that Talas his home,
Where is the hero Manas?
From the land of Din-i İslam
Is there a writ sought and obtained?
Your mountain herds are nine tümen,
O my dear father Akbaltay,
Is there a horse to ride to holy war?
Khan Baltay, father, hear my word,
A charger fit for holy war
I search for and cannot find,
Until I reach the lion lord Manas

Sonunda ermeden durmam ben!»
O bunu söyleyedursun,
Ağzını yumup toplayana dek,
Bahadırmış Akbaltay,
Zırh misali parıldayıp,
Varını esirgemeden,
Söze başladı şakıyıp:
«Kocayınca gördüğüm Çubak'ım,

Bakın hele, ey yurdum,
Kalday'ı bozacak yumurcağım!
Dileğim kabul olduğu andı,
Allah Teâlâ Huda'dan
Dilediğim buydu işte.
Tutuşacak düşman bulursan,
Ardında karaltı olup çıkalım,
Değerli sözün gerçeğini söyledin,
Kabul edip dinleyelim.
Usulca söyleyip başladın,
Altı şirin en gencini,
Allah'ın sevgili kulunu,
Ayköl töre Manas'ı,
Şimdi söyleyiverdin.
Erkek çocuk yaman olsun,
Yaman olmazsa yok olsun:
Atan Baltay bu yıl ölmezse,
O dünya yüzünü görmezse,
Gökten yıldızı boz kılarım,
Arslan töre Manas'a
Öbür dünyalık dost kılarım.
Nar kuyruğunu örmezsem,
«Can yoldaşın işte» deyip,
Tek doğma hunhara
Yoldaş kılıp vermezsem,
Ondan sonra ben Baltay,
Kıyamet yüzünü görmeyeyim.
Huda erdirdi muradıma,
Allah Teâlâ esirgemeden,
Vermiş bana meğer,

At last, I shall not rest, not I!»
While he was speaking thus,
Before his mouth could close again,
A bahadır was Akbaltay,
Gleaming like coat of mail,
Grudging nothing that he owned,
He began to speak, trilling forth:
«My Çubak, seen in my old age,

Behold him now, O my land,
My whelp who will break the Kalday!
This is the hour my prayer was granted,
From Allah Most High, from Huda,
This was the very thing I begged.
If you find a foe to grapple,
Let us rise as shadows at your back,
You have spoken your precious word's truth,
Let us accept and hear it.
You began with gentle speech,
The youngest of the six şirs,
Allah's beloved servant,
The Ayköl lord Manas —
You have named him now.
Let a man-child be fierce,
If not fierce, let him be gone:
If your father Baltay dies not this year,
If he sees not the next world's face,
I shall turn the stars of heaven grey,
To the lion lord Manas
I shall make you friend unto the next world.
If I braid not the nar-camel's tail,
«Here is your soul's companion» – saying,
To the only-born blood-drinker
If I give you not as his companion,
Then may I, Baltay,
Never see the face of Judgment Day.
Huda brought me to my desire,
Allah Most High, withholding nothing,
Had granted me, it seems,

Yiğit Çubak oğlanı.
Bu dediğin de gerçek,
Dediklerinin hepsi gerçek,
Kurbanın olayım kulunum,
Tek köklü çınarım,
Yatıp kalktıkça ben artık,
Ömrünü dileyip durmaktayım.
Akbaltay'ı çapıp almaya
Pusuda gezen haset çok,
Böğrümde nice Kıtay,
Kaynaşıp duran düşman çok.
Oğlum, dağdaki yılkı dokuz tümen,

The valiant boy Çubak.
This word of yours is true,
All you have said is true,
Let me be your offering, my foal,
My plane-tree of a single root,
Now, lying down and rising,
I keep praying for your long life.
To raid and seize Akbaltay
Many envious lurk in ambush,
At my flank so many Kıtay,
Many foes that swarm and seethe.
My son, the mountain herds are nine tümen,

Toburçak, küheylan karışık,
Toplayıp yığıvereyim.
Sürüsüyle bir araya getirip,
Geçide salıvereyim,
Cenge binilecek tulparını,
Kaplan Çubak, kulunum,
Tam denk getirip bulayım!»
Buyruk verip Noygut'a,
Akbaltay söze başladı:
«Dağdaki tümen yılkıyı,
Durdurmadan sürüp gelin» deyip,
Haber salıverdi.
Dağdaki yılkı dokuz tümen,
Durdurmadan topladı işte,
Hepsini birbirine katıp,
Geçide saldı işte.
İnce ustalara süzdürdü,
Sınçılara sınattı,
Kahrolası yılkıyı,
Kırk yedi gün geçitten geçirdi,
Geçirse de at bulamayıp,
Gücenmişti er Çubak.
Öfkelendi, kükredi,
Han atası Akbaltay'a,
Ona bakıp söylendi:

Toburçak steeds and chargers mixed,
Let me gather them in a mass.
Bringing them herd on herd together,
Let me drive them through the pass,
Your tulpar fit to ride to war,
Tiger Çubak, my foal,
Let me find one fully worthy!»
Giving command to the Noygut,
Akbaltay began to speak:
«The tümen herds on the mountain,
Drive them here without halt» – saying,
He sent the word abroad.
The mountain herds, nine tümen strong,
He gathered in without a halt,
Mingling all together,
He drove them through the pass.
He had keen masters scan them,
Had the sınçıs appraise them,
That confounded herd of horses
For forty-seven days he ran through the pass,
Yet running them found no horse,
Er Çubak was sore aggrieved.
He raged, he roared,
At his khan father Akbaltay,
Looking at him he railed:

«Gazaya binilecek malın yok,
Bu yılkının dermanı yok,
Yelesi kuyruğu hepten yok,
Yılkı diye bir kara eşek,
Meğer bodur beslemişsin,
Yarım tırnak, yarık boyun,
Meğer tıknaz beslemişsin!
İnciği bir tutamcık,
Topu tümü bir tay kadar,
Meğer kurbağa beslemişsin!
Topuğu bir parmakçık,
Savaşa binecek dermanı yok,
Meğer domuz beslemişsin,
Bu gidişinle, atacığım,
İşe yaramaz olmuşsun!
Altında tulpar olmayınca,
Keşfe çıkacak takatin yok,

Dolup taşan yılkında
Akına binilecek malın yok.
Kulanlar gezer bozkırda,
Bu yılkıdan çare yok,
Faydası yok mal besleyen,
Sizden başka cimri yok.
Tulpardan seçip at bulamadan,
Doğan Manas hunhara
Nasıl varıp yetişirim?
Bundansa, atacığım,
Mekke'ye dönüp giderim!
Faydasız mal yığan,
Bahadır sizin gibi olur mu?
Bütün malın, atacığım,
Bir tek ata değer mi?
Faydasız kuru malı
Besleyen adam onar mı?
Yeryüzünün dört bucağını,
Töre atam, sana güvenmeden,
Yaya dolaşıp tarayayım,
Kadir Allah buyurursa,

«You have no beast to ride to holy war,
This herd has no strength in it,
Mane and tail they wholly lack,
For horses, a black donkey —
You have raised but stunted things,
Half-hoofed, crack-necked,
You have raised but squat things!
Shanks but a handspan long,
All of them no more than foals,
You have raised but frogs!
Fetlocks but a finger's width,
No strength to be ridden to battle,
You have raised but swine,
At this rate, dear father,
You have proved good for nothing!
With no tulpar beneath me,
There is no strength to ride the scout,

In your overflowing herds
There is no mount to ride on raids.
Kulans roam upon the steppe,
No remedy in this herd,
Raising useless stock —
There is no miser like to you.
Till I choose and find a tulpar steed,
To the born blood-drinker Manas
How shall I go and reach him?
Rather than this, dear father,
I shall turn back to Mekke!
One who heaps up useless wealth —
Is that what a bahadır is like?
All your wealth, dear father,
Is it worth a single horse?
Barren, useless stock —
Can the man who raises it prosper?
The four corners of the earth,
Lord father, trusting you no more,
Let me comb them on foot,
If Allah the Almighty commands,

Cenge binilecek tulparı
Dileyip arayıp bulayım.
Yeryüzünün dört bucağını,
Dört dolanıp tarayayım!»
Atasına gücenip,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Ay-âlemi dize getirecek,

Gözü dönmüş yumurcağı,
At aramadan edemedi,
Kaynayıp öfkesi tuttu.
İçi yanarak geldiğinde,
Ateşten geri dönmeyen,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Hükmü zoru da vardır.
Çığlık kopan kavga gelse,
Ecelden geri dönmeyişi,

«Nasılsa ölürüm» deyip,
Ölümden geri durmayışı.
Sarı yağızın çevigi,
Çubak'ın hali böyledir,
Akbaltay'ın yamanı.

Kalın göğüs, geniş omuz,
Yüz tutsa düşmandan dönmeyişi,
Taşa vursan kaymaz,
Kordan geri durmayışı.
Keskin nara, yaman haykırış,
Kara yürek, taş gayret,
Akbaltay'ın yiğidi.
Atasına adamakıllı
Gücenmişe benzer hali.
Gem alıp yaya yürüyüp,
Düşüncesi dere dere bölünüp,
Han Baltay'ın sayısız sürüsü,
Kaplan doğan yiğidin
Gözüne kötü görünüp,
Tulpar arayıp, mal süzüp,

The tulpar fit to ride to war
Let me pray, and search, and find.
The four corners of the earth,
Let me round them four times over!»
Aggrieved at his father,
Akbaltay's Çubak,
He who will bring the moonlit world to its knees,
The wild-eyed whelp,
Could not but seek a horse,
His wrath boiled up and seized him.
When he came with burning heart,
He who turns not back from fire,
Akbaltay's Çubak,
His word carries force as well.
When shriek-torn battle comes,
He turns not back from death's appointed hour,
«I shall die in any case» – saying,
He never shrinks from death.
Nimblest of the tawny-dark,
Such is Çubak's condition,
Akbaltay's formidable one.

Thick of chest, broad of shoulder,
Once faced, he turns not from the foe,
Struck on stone, he does not slip,
He never shrinks from embers.
Sharp war-cry, dreadful shout,
Black heart, zeal of stone,
Akbaltay's valiant one.
At his father thoroughly
Aggrieved he seems indeed.
Taking a bridle, going on foot,
His thoughts split stream on stream,
Khan Baltay's countless herds
To the tiger-born young hero's
Eye appeared but worthless,
Seeking a tulpar, scanning stock,

Doğan Çubak arslanın,
Durmadan çıktı Noygut'tan,
Cenge binilecek at arayıp,
Dönüp bakmadı Noygut'a.
Deli huyunun büyük cinini
Delişmen Çubak salıverdi,
Baltay'a pek gücenip,
Noygut yurdunu bıraktı.
Ay karanlık gece oldu,
Düşünse kaygılı gün oldu,
Tulpar arayıp er Çubak,
Gündüz dinlenip kalmadı,
Gün hesabını tutmadı,
Ayda dinlenip kalmadı,
Ay hesabını tutmadı.
Sayısız varını çok saçıp,
Sarı bozkıra yaya basıp.
Gece gündüz nice gün,
Aklı doldu, us buldu,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Ay bozkıra rast geldi,
Baabedin'in mezarına,
Kaynar pınarın gözüne,
Kuru çınarın ta dibine.
İssız, tenha bir yermiş,
Dikkat edip bir baksa,
Mediyen çölü denen yermiş.

The born lion Çubak
Went forth unresting from the Noygut,
Seeking a horse to ride to war,
He looked not back at Noygut.
The great demon of his mad temper
Reckless Çubak let loose,
Sore aggrieved at Baltay,
He left the Noygut land behind.
Moon-dark night came on,
Days of care, if he thought on it,
Seeking a tulpar, Er Çubak
Rested not by day,
Kept no count of days,
Rested not by month,
Kept no count of months.
Scattering much of his countless store,
Treading the yellow steppe on foot.
Night and day, many a day,
His mind filled, he found wisdom,
Akbaltay's Çubak
Came upon the moonlit steppe,
To the tomb of Baabedin,
To the eye of the bubbling spring,
To the very foot of the withered plane.
A desolate, lonely place it was,
If he looked with care,
It was the place called the Mediyen desert.

Kutlu, gizemli pınara,
Bahadır Çubak kondu işte.
Dirseğine yaslanıp soluklanıp,
Kestirip uykuya dalıp,
Yumduğu gözü açılmadan,
Akbaltay'ın Çubak'ının
Uzattığı ayağı çekilmeden,
Bez gemi yastık edinip,
Kıbleye baş verip,
Akbaltay'ın er Çubak'ı,
Alp uykusuna daldı derler.

At the blessed, mysterious spring,
Bahadır Çubak made his camp.
Leaning on his elbow, catching breath,
Dozing off, sinking into sleep,
His closed eyes not yet opened,
Akbaltay's Çubak —
His outstretched leg not yet drawn in,
Making the cloth bridle his pillow,
Laying his head toward the kıble,
Akbaltay's Er Çubak
Sank into the hero's sleep, they say.

Uyuyunca er Çubak,
Gümbür gümbür soluyup aldırmaz,

«Biri kötülük eder» diye,
Tırnağı kadar takmaz,
Erliği ile şirliği,
Allah Teâlâ Çubak'a,
Ölçüsüz vermiş meğer!
Yiğit Çubak boz yelenin
Bel olduğunu gördün mü?
Kuldan üstün doğmuş
Şir olduğunu gördün mü?
Arslan Çubak o zaman,
Uykuya yüzünü verip,
Aklına düşüp her bir iş,
Perişan olan Çubak'ın
İçi pek tütüp yanar:
«Bele uğramaz ben Çubak,
Mediyen çölüne düştüm,
Ne sarı kıraç bir bel var,
Canıma yoldaş olmaya,
Kendime denk bir er de yok,
Çam yalnız, ben yalnız,
Sığınacak kimsem de yok.
Keşfe çıkıp sır söyleşecek,
Dönüp bakacak kimsem yok,
Bugün var olan yarın yok,
İnsanı ayrılığa uğratıp,
Kederletirmiş şu yaman dünya!»
Deyip böylece er Çubak,
Derin uykuya daldı,
Uykuya Çubak dalınca,

When Er Çubak slept,
He breathed in thunderous gusts,
unheeding,
«Someone may work me ill» – for that
He cared not a nail's worth,
Manhood and şir-hood both,
Allah Most High to Çubak
Had given without measure!
Valiant Çubak, the grey-maned —
Have you seen he is a mainstay?
Born above all mortals —
Have you seen he is a şir?
Lion Çubak at that hour,
Giving his face to sleep,
Every matter crossing his mind,
Desolate Çubak's
Heart smolders and burns within:
«I, Çubak, who meet no mountain pass,
Have fallen on the Mediyen desert,
No ridge is here, not even sere and yellow,
To be companion to my soul
There is no hero my equal,
The pine alone, and I alone,
I have no one for shelter.
None to scout with and share secrets,
No one to turn and look for me,
What is today is gone tomorrow,
Visiting parting upon man,
This dire world deals out sorrow!»
So saying, Er Çubak
Sank into deep sleep,
When Çubak sank in slumber,

İnce yolu kestirmeden aşıp,
Alıp geldi bir atı,
Gaipten bir adam yedeğinde.
Getirip o can,
Atın başını çevirdi,
Akbaltay'ın Çubak'ına,

Crossing the narrow path by the short way,
There came one bringing a horse,
A man from the unseen, leading it.
That soul, bringing it near,
Turned the horse's head about,
To Akbaltay's Çubak

Haykırıp seslendi:
«Boynunu bize çevir, oğlum,
Uykudan kalk ayağa, oğlum!
Gaibin kara gözüyüm,
Evliya ihtiyarın ta kendisiyim.
Kalk oğlum, gözünü göreyim,
Allah'ın verdiği emanet —
Emanetini vereyim.
Hayırlı sözümü söyleyeyim,
Bulunmaz bir boz tulpar,
Getirdim önüne,
Teslim edip döneyim.
Yedeğimdeki Kögala,
Tulparın halini sorma hiç.
Üstün tulpardır bu kendisi,
Allah Teâlâ sana buyurup,
Verdiği an işte budur.
Şimdi yaşı yeni asıy,
Yedeğimdeki Kögala,
Tam tulparın kendisiymiş,
Doğan Çubak, sana,
Lâyık bir malmış.
Sebepkâr ihtiyarın gözüydüm,
Evliya ihtiyarın kendisiydim.
«Yiğit Çubak çıkar» diye,
Gözleyip çoktan bilmiştim,
Vaktinde vermek üzre,
Kögala'yı besleyip durdum.
Karşılaştığımız yer,
Mediyen çölünün ovası,
Yedeğimde gelen Kögala,
Celkayıp'ın yavrusudur.
Kulanla kovalaşan,
On iki tulparın en genci,
Celkayıp ile bir doğan,
Kumda dikelip, taşta büyüyen,

İnsan görmeden, can görmeden,
Asıy çağına basana dek,

He called with a loud cry:
«Turn your neck to us, my son,
Rise up from sleep, my son!
I am the dark eye of the unseen,
I am the saintly elder himself.
Rise, son, let me see your eyes,
The trust that Allah gave —
Let me hand your trust to you.
Let me speak my blessed word,
A grey tulpar past all finding
I have brought before you,
Let me deliver it and turn back.
Kögala on my lead-rope —
Ask not after this tulpar's worth.
A tulpar supreme is he,
Allah Most High decreed him yours,
This is the moment of His giving.
His age is newly asıy,
Kögala on my lead-rope
Is the very tulpar itself,
For you, born Çubak,
A mount that is worthy.
I was the eye of the provident elder,
I was the saintly elder himself.
«Valiant Çubak will arise» – so,
Watching, I knew it long ago,
To give him at the fated hour,
I kept and reared Kögala.
The place where we have met
Is the plain of the Mediyen desert,
Kögala, come on my lead-rope,
Is the offspring of Celkayıp.
Racing with the kulan,
Youngest of the twelve tulpars,
Born of one birth with Celkayıp,
Standing in sand, grown on stone,

Seeing no man, seeing no soul,
Till he stepped into asıy age,

Issız bozkırda başına büyüyen.
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulanı kovsa kaçırtmaz,
Sağrısı yüksek, sırtı basık,
Kıraçta koşsa yorulmaz.
Sevinip dinle sözümü,
Getirdiğim Kögala,
Kutlu olur sana.
Demir tırnak, tunç bilek,
Atası tulpar, öz soyu,
Kul kolay kolay bulamaz,
Dediğim sözü dinle, oğlum,
Dökme demirdir tırnağı.
Gerçek kıvamına geldikten sonra,
Böğründe kanadı var,
Cenge binersen bocalamaz,
Uçarak gitmek âdetidir.
Tulparlığın nişanı:
Tırnağı yerinde durmaz,
Akbaltay oğlu Çubak'ım,
Kulak ver benim sözüme,
Bundan gayrı yadigâr yok.
Cenge binersen sarsılmaz,
Kırk günlük çöle bin,
Sendeleyip yorulmaz,
Zerrece sır verdirmez.
Doğduğunda yumurcağın
Böğründe yazısı var,
Yazıyı okuyup bakılsa:
«Kaplan Çubak biner» diye,
Tam senin adın yazılı.
«Çubak'ı nerden bulurum» diye,
Çok aradım, devletlim.
Hani, tay üçüne değince,
Tulparlığını bilmiş,
Dağ gibi çomak kuşanıp,
Cehennemî dağı dolanıp,
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Kögala'yı arayıp durmuş.

Grown up alone on the empty steppe.
His tail sparse, his mane scant,
Chasing the kulan, he lets none escape,
High of croup, low of back,
Running the barrens, he tires not.
Hear my words with joy,
Kögala whom I bring
Shall be blessed for you.
Iron hooves, wrists of bronze,
His sire a tulpar, pure his line,
No mortal finds his like with ease,
Heed the word I speak, my son,
His hooves are of cast iron.
Once he comes to his true prime,
There are wings upon his flanks,
Ridden to war, he falters not,
To go flying is his way.
The mark of tulpar blood:
His hooves stand never still,
My Çubak, son of Akbaltay,
Lend your ear to my word,
There is no keepsake beyond this.
Ridden to war, he is not shaken,
Ride him forty days of desert,
He stumbles not, nor tires,
He lets slip not a grain of weakness.
When the whelp was born,
A writing was on his flank,
If one reads the writing there:
«Tiger Çubak shall ride him» – so,
Your very name is written.
«Where shall I find Çubak» – so,
I searched long, my fortunate one.
Know, when the colt turned three,
His tulpar blood was known,
Girding a cudgel big as a mountain,
Rounding the hellish mountain,
Sarıbay son of Celmoguz
Kept hunting for Kögala.

Sarı ansızın gelirse,
Should Sarı come without warning,

«Ahir zamanı koparır» diye,
«Çomaklayıp durup Sarıbay,
Kögala'yı çekip alır» diye,
Evliya atan bilmişti.
Tulparı aç bırakıp,
Kögala'yı kaçırıp,
Çubak, senin yüzünden,
Geçen işin hâlinden,
Benim geçmediğim su kalmadı,
Benim basmadığım dağ kalmadı,
Gündüzleri rahat almadan,
Gece içinde uyku almadan,
Kögala'yı besledim,
Sarıbay itin zulmünü
Nice yıllar çektim.
Ansızın pusuya düşürtüp,
Kazayla kaptırıversem,
Buyruğuna uymazsam,
Çubak'ı bulup vermezsem,
«İtliğimi bilir» diye,
Yarın mahşer gününde,
«Akbaltay'ın Çubak'ı,
Kara eşek edip biner» diye,

«He will loose the end of days» – so,
«Sarıbay, laying on with his cudgel,
Will wrest Kögala away» – so,
Your saintly elder knew it.
Leaving the tulpar hungry,
Spiriting Kögala away,
Çubak, for your sake,
For all that came to pass,
No water is left I have not crossed,
No mountain left I have not trod,
Taking no ease by day,
Taking no sleep by night,
I reared Kögala,
The cruelty of that dog Sarıbay
I bore for many years.
Were I trapped in sudden ambush,
Were he snatched away by mischance,
Were I to fail His command,
Were I not to find Çubak and give him,
«He will know my baseness» – so,
Tomorrow on the Day of Gathering,
«Akbaltay's Çubak
Will make me his black donkey and ride»
– so,

«Akbaltay oğullu oldu» diye,
«Adını Çubak koydu» diye,
Ulemadan iz sürdüm,
Bilenlerden sordum.
Altı yaşına geldiğinde,
«Mekke'ye gitti» diye duydum,
Yanına yoldaş almadan,
«Yalnız gitti» diye duydum.
On iki pîre el vermiş,
On evliya yol vermiş,
Halifeden icazet almış,
Hunhar Çubak diye anılmış,
On iki pîre el verip,

«Akbaltay has gained a son» – so,
«He named him Çubak» – so,
I traced the trail through the ulema,
I asked of those who knew.
When you reached six years of age,
«He has gone to Mekke» – I heard,
Taking no companion along,
«He went alone» – I heard.
He gave his hand to twelve pîrs,
Ten saints gave him the way,
He took license from the halife,
He was called Çubak the blood-drinker,
Giving his hand to twelve pîrs,

Zayıppuruş diye anılmış.
Görmesek de biliriz,
Akbaltay'ın biriciği,
Arslan Çubak, esen misin?
Uykudan kalkıp uyanıp,
Gözünü bize çeviriniz,

Emanetin Kögala'yı,
Şimdi veririm, alınız.
Ata — Mekke, ana — nur,
Ata binip, Çubak'ım,
Atan Akbaltay'a varınız.
Akbaltay'a vardığında,
Bulursun bel geçidini,
Kendin bulup alırsın
Kendine denk şirini».
Bunu deyip gaip ihtiyar,
Kögala'yı veriverdi,
Duasını verip yollayıp,
At yedekleyen o adam,
Gözden kayboluverdi.
Kögala'yı alıp er Çubak,
Çok yalvarıp Huda'ya,
Fışkırıp akan pınardan
Susuzluğunu kandırıp,
Kögala'ya binerken,
Çubak tam yola koyulurken,
Belden çıktı beş kişi,
Ak sarığı kazan gibi,
«A» dese sesi ezan gibi,
Büyük Mekke'nin delili,
Büyük imamın kendisiymiş,
Yer dolaşıp, su görüp,
Seyre çıktığı demmiş.
Arkasındaki denginden,
Çıkardı bir eşya,
Mekke'deki büyük imam,
Büyük heybenin dibinden.
«Mekke'den beri çıktığımda,

He was known as Zayıppuruş.
Though we saw not, we know,
Akbaltay's only one,
Lion Çubak, are you well?
Rise up from sleep and wake,
Turn your eyes upon us,

Your trust, Kögala —
I give him now, receive him.
Father — Mekke, mother — light,
Mount the horse, my Çubak,
Go to your father Akbaltay.
When you come to Akbaltay,
You shall find the mountain pass,
You yourself shall find and win
The şir who is your equal».
So saying, the unseen elder
Handed Kögala over,
Gave his blessing, sent him forth,
That man who led the horse
Vanished from all eyes.
Taking Kögala, Er Çubak,
Beseeching Huda long,
From the gushing, flowing spring
Slaked his burning thirst,
As he mounted Kögala,
As Çubak just set out on his road,
Five men came over the pass,
White turban big as a cauldron,
Say but «A», his voice like the ezan,
Guide of great Mekke,
It was the great imam himself,
Roaming lands, viewing waters,
Gone out wandering, they say.
From the bundle at his back
He drew forth a thing,
The great imam of Mekke,
From the bottom of the great saddlebag.
«When I set out from Mekke,

Karşıma çıkacağını bilmiştim,
Zayıppuruş boz yeleye,
Vereyim diye taşırdım.
Oğlum, yakası altın, yeni tunç,
Çift zırhlı, sıkı dokulu,
Şu vereceğim kaftanın
Tam adı: Ok Geçmez.
«Büyük imamım verdi» deyip,
Ok Geçmez'i giyiniz.
Kaftanı verişimin sebebi —

I knew you would cross my path,
For the grey-maned Zayıppuruş
I carried it, meaning to give.
My son, gold its collar, bronze its sleeve,
Double-mailed, tight of weave,
This kaftan I shall give —
Its true name: Ok Geçmez.
«My great imam gave it» – saying,
Put on the Ok Geçmez.
The reason I give the kaftan —

Zayıfları koruyan ersin sen.
Boz yamaçlı dağ da çok,
Sözleşip bekleyen düşman da çok,
Atın yorulacağı yol da çok,
Haykırışıp ok atışan,
Pusuda gezen ordu da çok.
Emanet verilen bu zırhı
Şimdi giyinip durunuz,
Vuruşmaya çıkıp düşman gelirse
Çekinmeden ileri atılınız.
Dünyanın ölçüsüne bak sen —
Okun yetişemediği atın — budur,
Okun işlemediği zırhın — budur!»
Akbaltay'ın Çubak'ı
Büyük kerameti bildi o an,
Alıverip, o arslanın,
Ok işlemezi giydi o an.
Bağcıkları tam dokuz,
Kıpırdasa da ok değmez,
Düğmeleri tam dokuz,
Pat diye vursa da ok delmez.

You are the batyr who shields the weak.
Many are the mountains with gray slopes,
Many the foes who plot and lie in wait,
Many the roads to weary your steed,
Shouting war-cries, trading arrows,
Many the hosts that prowl in ambush.
This armor given into your trust —
Put it on now and wear it,
If the foe comes out to fight you,
Charge forward without flinching.
Behold the measure of the world —
The steed no arrow overtakes — is this,
The armor no arrow pierces — is this!»
Akbaltay's Çubak
Knew the great miracle in that instant,
Taking it up, that lion,
He donned the arrow-proof that instant.
Its laces full nine,
Though he stir, no arrow strikes,
Its buttons full nine,
Though it thud home, no arrow bores through.

Ok işlemezi giydi artık,
Ok yetişmeze bindi artık!
Sıra sıra duran beş adam:
«Âmin!» deyip el açtı:
«Âmin!» dedi, «Âmin!»
Sefere çıkarsan yol versin,

Now he donned the arrow-proof,
Now he mounted the arrow-outrunner!
Five men standing in a row:
«Amen!» they said, opening their palms:
«Amen!» they said, «Amen!»
If you ride to war, may the road give way,

Kırk Çilten, Hızır Niyaz'ın
Sırayla sana el versin!
Hiçbir kul azap salmasın,
Karşına çıkan sağ kalmasın!
Akbaltay'ın arslanı,
Ahir kılıcın kırılmasın!
Önünden dalıp saldırınca,
Kul sana azap salmasın!
Karşına gelen düşmanın
Biri bile sağ kalmasın!
Âmin! Çubak, uğurlar ola!» deyip,
Evliyalar o zaman
Duasını verip kaldı işte.
Kutlu Çubak, o kıraan er,
Ok işlemezi giydi işte,

May the Forty Çilten, Hızır Niyaz
Each in turn lend you their hand!
May no slave bring torment upon you,
May none who face you stay alive!
Lion of Akbaltay,
May your final sword never break!
When you plunge and charge before them,
May no slave bring torment upon you!
Of the foes who come against you
May not even one stay alive!
Amen! Çubak, fare you well!» — so saying,
The holy saints in that hour
Gave their blessing and remained.
Blessed Çubak, that falcon batyr,
Donned the arrow-proof indeed,

Kögala'ya bindi işte.
Dizgin çevirip dörtnala kalkıp,
Babasına doğru at sürüp,
Kögala'yı veren gaipten gelen ihtiyar
Evliyanın ta kendisiymiş,
Kutsal yelesinden tutunca,
Bu soylu hayvan Kögala
Gücünün tam doruğundaymış.
Şimdi Çubak yola düşüp,
Ünlü Alay ilini bulup,
Alay'da Noygut halkını bulup,
Gaipten akıl gelip,
Gaibinden Çubak'a
Ok işlemez zırh, ok yetişmez at —
Böylesi varlıklar nasip olup,
Akbaltay oğlu Çubak'ın
Şanı böylece donandı.
Çubak öyle sıradan oğul değil,
Üzengi tepişen düşmana
Denk gelmeden kalacak kul değil.
Eren de odur, arslan da odur,

Mounted Kögala indeed.
Wheeling the reins, breaking to a gallop,
Riding his horse toward his father,
The old man from the unseen who gave Kögala
Was the very saint himself,
When he gripped the sacred mane,
This noble beast Kögala
Was at the very peak of his power.
Now Çubak set out upon the road,
Found the famed land of Alay,
Found the Noygut people in Alay,
Wisdom came from the unseen,
From the unseen to Çubak
Arrow-proof armor, arrow-outrunning steed —
Such treasures fell to his lot,
And so for Çubak, son of Akbaltay,
His glory was thus arrayed.
Çubak is no common son,
Against the stirrup-clashing foe
No slave to stand back unmatched.
Saint is he, lion is he,

Eşsiz Çubak, yiğit de odur.
Alay'daki Noygut'a
Çubak adıyla ün saldı işte,
Cümle âlemi dize getiren
Çunak adını aldı işte.
Çubak Kögala'ya bindiğinde,
Ok işlemezi giydiğinde
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Bol bol naralar salmış.
Ulu yurtlara ordu saldı,
Afgan'ı vurup yağmasını aldı.
Cümle yurda kavga saldı,
Baktığını baş eğdirip,
Akbaltay'ın arslanı
Ordasını bozup, ganimet alıp,
Ulu yurtları çiğnedi.
Bilen adam söz söyledi:
Akbaltay oğlu Çubak, deyip,
Öfkesine dokunanı
Sürüp kovalayıp kırıp geçiren

Peerless Çubak, hero is he too.
Among the Noygut of Alay
He spread his fame under Çubak's name,
He who bent the whole world to its knees
Took the name of Çunak indeed.
When Çubak mounted Kögala,
When he donned the arrow-proof,
Finding no mountain to smash against,
Finding no foe to fight,
He loosed war-cries in abundance.
He sent his host against great lands,
Struck the Afghan and took his plunder.
He cast strife on every land,
Bowing the head of all he looked upon,
The lion of Akbaltay
Broke their ordas, took the spoils,
Trampled the great lands.
A knowing man spoke a word:
Çubak, son of Akbaltay, — saying,
Whoever touches his wrath
He drives, he hunts, he mows down —

Pek çetin bir çunak, deyip.
Yiğit Çubak, o seçkin kaşka,
Kullardan görünüşü bir başka,
Ancıyan'ı vurup dağıttı,
Öte yanındaki Kokon'u
Baş eğdirip bir döndü.
Akbaltay oğlu Çubak'ın
Yürüdüğü yerden toz çıktı,
Sesinden can çıktı.
Tutuşsa insanın gücü yetmedi,
Arslanın dişi işlemedi.
Karşı çıkan düşmanlar bozuldu,
Yiğitliği bilindi.
Kalabalık ellere kavga saldı,
Kögala'ya bindiğinde,
Ok işlemezi giydiğinde
Kaşkar'ı kuşatıp altı kez aldı.

A mighty hard çunak, — saying.
Hero Çubak, that chosen blaze-marked one,
In looks unlike all other slaves,
He struck Ancıyan and scattered it,
Kokon on the farther side
He bowed its head and turned back.
Where Çubak, son of Akbaltay,
Marched, the dust rose up,
At his voice the soul fled out.
If he grappled, man's strength availed not,
The lion's tooth bit not through.
The foes who faced him were routed,
His valor was made known.
He cast strife on crowded lands,
When he mounted Kögala,
When he donned the arrow-proof,
He besieged Kaşkar and took it six times.

Yiğit Çubak'ın kendisiymiş,
Aman vermezin kara gözüymüş.
Kalender'i kuşattı,
Hocaları er Çubak
Feryat ettirip dövdü.
Dayağına dayanamayıp,
Yurt sararıp durdu, derler,
Elinin yettiği yerleri
Ezip geçip er Çubak
Bildiğini yaptı, derler.
Malını yağmalayıp aldı, derler,

Altı-Şaar'a, Kokon'a
Fitneyi adamakıllı saldı, derler.
Çarpışanı baş eğdirip,
Alıverdi er Çubak,
Azgın domuz gibi kırıp geçirip,
Tutuşanların hepsini
Vuruverdi er Çubak.
Kaplan Çubak'ın ünü,
Nicelere ulaştı kavgası,
Ecelden asla geri dönmez,
Kavga etmeden yatar mı?
Bildiğini yaptı, derler,
Ancıyan'ın has dokuması, kalın sarala —
Akbaltay'ın Çubak'ı

Vergisini alıp durdu, derler.
Vergisine dayanamayıp,
Şundan bundan söz duyup,
Biri: «Bukar'daki Temirkan
Kahrı katı bir candır demiş,
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Ona sataşan, umudu kessin!
Şu duran Bukar'a
Dönüp hiçbir kul varmaz, derler,
Bundan önce Bukar'dan
Kimse hesap sormaz,» derler.
«Kul varmaz denen Bukar'ı

It was hero Çubak himself,
The very black eye of no quarter.
He laid siege to Kalender,
The hojas — batyr Çubak
Beat them till they wailed.
Unable to bear his beating,
The land turned pale, they say,
The places his hand could reach
Batyr Çubak crushed and passed,
Did as he pleased, they say.
He plundered their goods and took them, they say,

On Altı-Şaar, on Kokon
He cast discord in earnest, they say.
Bowing the heads of all who clashed,
Batyr Çubak took them,
Mowing down like a raging boar,
All those who grappled with him
Batyr Çubak struck down.
The fame of tiger Çubak,
His strife reached untold many,
From death he never turns back,
Without a fight will he lie still?
He did as he pleased, they say,
Ancıyan's finest weave, thick sarala —
Akbaltay's Çubak

Kept taking it as tribute, they say.
Unable to bear his tribute,
Hearing words from here and there,
One said: «Temirkan in Bukar
Is a soul of harsh wrath, they said,
High of brow, strong of venom,
Who meddles with him, let him lose hope!
To this standing Bukar
No slave dares turn and go, they say,
Before this, from Bukar
No one exacts a reckoning,» they say.
«That Bukar where no slave dares go —

Baş eğdirip alırım, deyip,
Kudurmuş demek Temirkan,
Kendime tebaa kılarım, deyip,
Temir'in kızını karısını
Armağan diye çekip alırım, deyip,
Adı duyulmuş Bukar'a
Kıyameti salarım, deyip,
Bu gücüme boyun eğmezse,
Heybetli şehir Bukar'ın
Hanlığını Temir vermezse,
Basıp girip Bukar'a
Kızılca kıyameti koparırım,» deyip,
Karardıkça kararıp,
Atlanıp çıktı Alay'dan.
Asil Çubak, gök yeleli er,
Ata acımadan yol yürüyüp,
Az değil, çok yürüyüp,
Altındaki Kögala,
Bastığı yer toz duman,
Uçan kuş gibi vınlayıp,
Heybetli şehir Bukar'ı
Kuşatıp Çubak varmış.
Kapıda bekçiler var,
Bekçileri kırmış.
Bildiği kavgayı çıkarmış,
Yağmur gibi yağdırıp yay çekip,
Yaman bela er Çubak,
Er Çubak'ın erliği
Kuldan çıkmaz hiçbir vakit,
Kızıl kılıç Zulpukor

I will bow its head and take it, saying,
So Temirkan has run mad, it seems,
I will make him my subject, saying,
Temir's daughter and his wife
I will drag away as a gift, saying,
Upon renowned Bukar
I will loose doomsday, saying,
If he bows not to this my might,
If of the majestic city Bukar
Temir yields not the khanship,
I will storm into Bukar
And raise red doomsday there,» saying,
Darkening ever darker,
He mounted and rode out from Alay.
Noble Çubak, gray-maned batyr,
Riding the road without pity for his horse,
Marching not little but long,
Kögala beneath him,
Dust and haze where he trod,
Whirring like a flying bird,
The majestic city Bukar —
Çubak came and laid siege to it.
At the gate there were watchmen,
He cut the watchmen down.
He raised the strife he knew,
Drawing the bow, raining like rain,
Batyr Çubak, dire scourge,
Batyr Çubak's valor
Never issues from a slave,
The red sword Zulpukor

Savrulup durduğu çağıymış,
Sataşanı hiç koymadan,
Ezip geçtiği çağıymış.
Yeryüzünde kimseyi koymadan,
Tek başıma ben bilirim, deyip,
Sahiplendiği çağıymış.
Çubak'ın hali böyledir:
Endamı, heybeti,

It was the season it whirled about,
Sparing none who meddled with him,
It was the season he crushed and passed.
Leaving no one on the face of the earth,
I alone am master here, saying,
It was the season he claimed it all.
Such is Çubak's condition:
His stature, his majesty,

Ata binmiş görünüşü —
İriliği dağa denk,
Âlemi kesip yiyecek gibi.
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Sataşanı düz eder.
Yayvan ağızlı, sarp kaşlı,
Mızrakta usta, becerikli kul,
Alabildiğine bahadır, sağlam kul.

Gök yeleliğini belli edip,
Kögala'nın başını çevirdi işte.
Bukar'ın hanı Temirkan'ı,
Han Baltay'ın er Çubak'ı
Kuşatıp varıp durdu işte.
«Dediğime boyun eğ, deyip,
Kavga etmeden, çekişmeden,
Altındaki altın tahtı
Bana inip ver, deyip,
Boyun eğmeye gönlün varsa,
Kızlarını armağan et, deyip,
Mızraklaşmaya gönlün varsa,
Meydana hemen çık, deyip,
Haber alıp şimdi bil,
Han Baltay oğlu Çubak'ın,
Kahrı geldiğinde
Âlemi bozan çunağın,
Bu sözüne boyun eğ, deyip,
Kale kapılı Bukar şehrinin
Hanlığını bana ver,» deyip,
Kuşatıp varıp durdu işte,
Kapıyı bekleyen ihtiyarı,
Karakan'a kaçtı işte.
Bekçilerin hepsi,
Hocaları ürküp titreyerek,
Molların hepsi

Ne yapacağını bilemeyip,
Sıçraya sıçraya kaçıp gitti,
Hanın önüne koşup,

His look astride a horse —
His bulk the equal of a mountain,
As if he'd carve up and eat the world.
High of brow, strong of venom,
He flattens whoever meddles.
Broad-mouthed, steep-browed,
A slave deft and masterly with the lance,
A batyr through and through, a sturdy slave.
Showing forth his gray-maned nature,
He turned Kögala's head indeed.
Temirkan, khan of Bukar —
Khan Baltay's batyr Çubak
Came and stood besieging him.
«Bow to what I say, saying,
Without fight, without quarrel,
The golden throne beneath you —
Come down and give it to me, saying,
If your heart is set on yielding,
Offer your daughters as gifts, saying,
If your heart is set on lances,
Come out at once to the field, saying,
Take the news and know it now:
Çubak, son of Khan Baltay —
When his wrath is roused,
The çunak who wrecks the world —
Bow to this his word, saying,
Of the fortress-gated city Bukar
Give the khanship to me,» saying,
He came and stood besieging it,
The old man keeping the gate
Fled to Karakan indeed.
All of the watchmen,
The hojas quaking in fright,
All of the mullahs

Not knowing what to do,
Fled away leaping and bounding,
Running before the khan,

Halk söyleyip durdu işte:
«Ağır müşkül iş gördük,
Bir adamdan zor gördük!
Kaplan gayretli, gözü pek,
Yaklaşana saldıracak,
Başımızdan gitmeyen büyük bela.
Kul onu eğip alamaz,
Kimse dayanıp varamaz,
Gök demirden zırh giymiş,
Kögala görklü at binmiş,
Kögala adlı tulparı var.
Pek çok kan içicidir,
Yüzü kahra dönmüş,
Çadır büyüklüğünde demir topuzu
Bir yanına bağlanmış.
Aç haykırış, yaman nara,
Alengir yay, sırlı ok,
Dediğine boyun eğmezsek —
Şimdi koparır kıyameti!
Eren de imiş, arslan da imiş,
Attan inmeden Bukar'ı
Eğip alacak bir ermiş.
Homurdanıp saldırırsa,
Orta belden orakla biçer gibi.
On iki kapılı Bukar'ı
Düşünüyorum da, bu er
Kimseyi dışarı çıkarmadan yutacak gibi.
Askeri fazlasıyla toplamazsan,
Çareyi sağlam kurmazsan,
Gözü kızıl, kendi iri,
Görmeye böylesi âlemde yok.»
Yurt çığrışıp, el kaynaşıp,
Kahrı Çubak başlattı,
Bu haberi duyunca
Bahadırlar korkup, yurt şaşırıp,
Bütün Bukar o zaman
Kırılıp gidecek gibi oldu.
Yurt çığrışıp dururken,
On iki kızın en küçüğü,

The people kept on speaking:
«We have seen a heavy, grievous thing,
We have seen hardship from one man!
Tiger-zealous, fearless-eyed,
He will fall on whoever draws near,
A great scourge that leaves not our heads.
No slave can bend him and take him,
No one can endure and approach,
He has donned armor of gray iron,
He rides Kögala, a stately steed,
He has a tulpar named Kögala.
He is a drinker of much blood,
His face is turned to wrath,
An iron mace big as a tent
Is bound at his one side.
Hungry howl, dire war-cry,
Mighty bow, glazed arrow,
If we bow not to what he says —
He will raise doomsday this instant!
A saint he is, a lion he is,
Without dismounting — Bukar
He is a saint to bend and take.
If he growls and charges,
It is like reaping the waist with a sickle.
Twelve-gated Bukar —
I think on it: this batyr
Will swallow it whole, letting none escape.
If you do not muster troops in plenty,
If you do not lay your remedy firm —
His eye is red, his frame is huge,
His like is not to be seen in the world.»
The land crying out, the people seething,
Çubak set the wrath in motion,
When they heard this news
The batyrs feared, the land was dazed,
All Bukar in that hour
Seemed about to break and perish.
While the land was crying out,
The youngest of the twelve girls,

Hüda'nın sevdiği kulu,
Karayağızların güzeli,
Müslüman'ın nurlusu,
Uzun saçlıların en zarifi,
Kadın kısmının en yamanı,
Geniş gömleklilerin en temizi,
Kadınların padişahı,
Peri soylu o bibahtın
Yiğitliği bellidir,
Kadın başını er kılıp,
Keşfe çıkan kanadı,
Kızlık çağında, talihsiz,
Cihanı çalkalayıp, yurt bozan —
Kanıkey'in âdeti budur.
On iki kızın en küçüğünü,
Tepe saçını öreni,
Dört bin sıra oğuldan da
Daha çok severdi babası.
Söyleyip duran adama
Konuşsa sözü inciydi,
Altı aylık azabı
Hemen söyleyiverirdi,
O kızın sağ omzunda
Çıplak çocuk nişanı vardı.
Temirkan kızı Kanıkey
Aslı aklında var mıdır,
Çocukluktan beri Kanıkey
Pehlivan bir hatundu.
Vardığı yere kıyamet
Salan bir hatundu.
Er Çubak'ı görünce
Ceylan gibi toparlanıp,
Temirkan'ın önüne
Hemen yetişti koşarak,
Han ordası saraya,
Babasının önüne varıp,
O Kanıkey şunu söyler:
«Kapıya geldi eşsiz bir can,

The slave beloved of Hüda,
The beauty of the dark-browed,
The radiance of the Muslims,
The most graceful of the long-haired,
The fiercest of womankind,
The purest of the wide-shirted,
The padishah of women,
That peri-born unfortunate —
Her valor is well known,
Making her woman's head a man's,
Her wing that rides out scouting,
In her maiden years, ill-fated,
Shaking the world, wrecking lands —
Such is Kanıkey's custom.
The youngest of the twelve girls,
Who plaits the hair of her crown,
More than four thousand ranks of sons
Her father loved her most of all.
To any man who spoke with her,
Her words, when she talked, were pearls,
The torment of six months hence
She would tell out in a moment,
On that girl's right shoulder
Was the birthmark of a naked child.
Temirkan's daughter Kanıkey —
Is her true nature in your mind?
From childhood on, Kanıkey
Was a champion of a lady.
A lady who loosed doomsday
On every place she came to.
When she saw batyr Çubak,
Gathering herself like a gazelle,
Before Temirkan
She arrived at once, running,
To the palace, the khan's orda,
Coming before her father,
That Kanıkey speaks thus:
«A peerless soul has come to the gate,

Ecelim yetmişse öleyim,
Gücüm yeterse ona,
Çarpışıp bir göreyim.
O cana yenilirsem eğer,

Horluğu koyun gibi görürsünüz,
Kalmadan hepiniz ölürsünüz.
Onu ben alt edersem,
Öldürmeden, yitirmeden,
Diri diri yakalarım,
Altı ay durmadan vuruşup,
Dimdik karşısında dururum.
Geri dönüp Bukar'a
Gelemeyecek hale getireyim,
İmrenip Bukar kalesini
Bundan sonra o can
Göremeyecek hale getireyim!» —
Deyip, böylece, Kanıkey:
«O da yalnız, ben yalnız,
Issız kırda mızraklaşıp,
Esirgemeden görülmedik iş edeyim.
Kılıçlaşıp tutuşup,
Çapul için gezen o yaratığın
Gücünü bir sınayayım.
Güçlüsünü yoklayıp bileyim,
Gücüm yeterse bunu
Yerine kadar süreyim!
Kâfirden gelen düşmansa,
Kılıçlayıp başını alayım.
İslam'dan gelen bir erse,
Bir güzel azarlayıp salayım.
Diri yakalayıp önüne
Armağan diye getireyim!» —
Deyip, böylece, Kanıkey
Geniş gömleğini sıvayıp,
Endamlı o talihsiz,
Savaş giyimini kuşanıp,
Hazinede eşi benzeri yok,
Kara bahtlının kendinde

If my hour has struck, let me die,
If my strength suffices against him,
Let me clash with him and see.
If I am beaten by that soul,

You will suffer scorn like sheep,
You will die, every one, none left.
If I overcome him,
Without killing, without losing him,
I will take him alive,
Fighting six months without pause,
I will stand bolt upright before him.
Turning back toward Bukar —
I shall leave him unable to come,
The fortress of Bukar he covets —
From this day on, that soul —
I shall leave unable even to see it!» —
So saying, thus, Kanıkey:
«He is alone, and I alone,
Lancing in the empty steppe,
Let me do unheard-of deeds unsparing.
Grappling sword to sword,
That creature roaming for plunder —
Let me test his strength once.
Let me probe and know his strongest,
If my strength suffices, this one
I will drive back to his own place!
If he is a foe come from the infidels,
Let me sword away his head.
If he is a batyr come from Islam,
Let me scold him well and release him.
Catching him alive, before you
Let me bring him as a gift!» —
So saying, thus, Kanıkey
Tucked up her wide shirt,
That shapely ill-fated one,
Girded on her battle dress,
In the treasury there is none its like,
On the black-fated one herself

Neler var da neler yok.
Düşman deyince sevinip,
Er yapılı o talihsiz,
Erkeğin giyimini giyinip,
İvedi davranıp aldırış etmeden,
Alıverirmiş öyle mi, deyip,
Şu duran Çubak'ı
Tırnağına bile denk tutmadan,

What things there are, and what are not.
Rejoicing at the word of a foe,
That man-built ill-fated one,
Putting on the dress of a man,
Moving swift and heedless,
So he would take it, would he? — saying,
This Çubak standing there
Counting not worth even her nail,

Urgan gibi gür, güzelim saçı
Tepesine sıkıca düğümledi işte,
Ok işlemez tolgayı,
Gömgök demirden keskin çeliği,
Başına geçirip giydi işte.
Kaburgayı örten zırhı,
Göbeğin üst yanına
Kuşanmış bu hatun
Ok işlemez demiri.
Bütün boyunu düğmeleyip,
Dolgun, güzelim yüzünü
Sıkı sıkıya zırhla örtüp,
Altın ağızlı ay baltayı
Kapıp hemen çalacakmış gibi,
Hazırlanıp donanıp,
Eksiksizce kuşandı işte.
Savaşta çalınan ak hançeri
İnce bileğine astı işte,
Altın ağızlı çelik yayı
Omzuna astı işte.
Sağlam yüksüklü sırlı mızrak,
Ucuna çelik eklenmiş,
Demire saplansa geçsin, diye,
Durmadan girip gitsin, diye,
Çeliği kurt dili biçiminde
Kat kat ayrı ayrı eklenmiş.
Değdiği yerde durmadan,
Çabucak saplanıp gitsin, diye,
İnsanın gözyaşıyla su verilmiş.
Kadın olup düşman mızraklayan,

Her lovely hair, thick as a rope,
She knotted tight upon her crown,
The arrow-proof helmet,
Keen steel of gray-blue iron,
She drew down over her head.
The armor sheathing the ribs,
Above the navel
This lady girded on —
The arrow-proof iron.
Buttoning all her length,
Her full and lovely face
She wrapped tight in mail,
The gold-mouthed moon-axe
As if she'd seize and strike at once,
Making ready, arraying herself,
She girded on all without lack.
The white dagger struck in battle
She hung on her slender wrist,
The gold-mouthed steel bow
She slung upon her shoulder.
The glazed lance with sturdy ferrule,
Steel joined onto its tip,
That it pierce through if it strike iron,
That it drive on in without pause,
Its steel in the shape of a wolf's tongue
Joined layer on layer, piece by piece.
Not lingering where it lands,
That it plunge in swift and sure,
It was tempered in human tears.
A woman who lances foes —

Böylesi bir can olur mu,
Bukar'ın yurdunu sevindiren!
O çağda Kanıkey'in
Yaşı on ikiye ermemişti daha,
Kendisi çocuk, körpecik,
Saçı örgü çağına girmemişti,
Kadın olmayıp er olsaydı,
Cihan alanlardan biriymiş,
Âleme kırgını
Salanlardan biriymiş.
Düşmana denk, bilgiç bir er,
Han Baltay'ın Çubak'ına

Can there be such a soul,
Who gladdens the land of Bukar!
In that season Kanıkey's
Years had not yet reached twelve,
Herself a child, a tender sprig,
Her hair not yet come to braiding age,
Had she been man and not woman,
She'd have been one of the world-takers,
One of those who loosed the slaughter
Upon the whole of the world.
A knowing batyr, the match of foes,
Upon Khan Baltay's Çubak

Kıyamet salacak arslan işte o.
Çevikliği ölçüsüz,
Yürüyüp çıkınca, o hatuna
Bütün Bukar şaşakalıp,
Hoca molla karışık:
Vay, deli dolu hatunun
Hali nice olur, deyip,
Üşüşüp bakıp durdular.
Kız, kadın adı var üstünde,
Ne yapar acep o değerli!
Erkek değil, kız olarak,
Yenip devirir mi ki, deyip,
O eşsiz bahadır yaratığa
Yenilir mi ki, deyip,
Yurt şaşıp dururken,
Kanıkey'in ak sarayı —
Kız da olsa o hatunun
Şevketi bir hayli üstündür.
O sarayın içinde
Süs ile döşenmiş,
Savaş olsa binmek için
Altmış tulpar bağlıdır.
O tulparların yüğrüğü,
Çubak ile yüzleşen,
Geniş Bukar şehrine
Kanıkey'in kopardığı kıyamettir.

She is the lion to loose doomsday.
Her nimbleness is beyond measure,
When she strode out, at that lady
All Bukar stood astonished,
Hojas and mullahs together:
Alas, this wild and headlong lady —
What will become of her? — saying,
They swarmed and stood there gazing.
Girl, woman is the name she bears,
What can she do, the precious one!
Being a girl and not a man,
Can she beat him down? — saying,
To that peerless batyr creature
Will she not be beaten? — saying,
While the land stood there dazed,
Kanıkey's white palace —
Girl though she be, that lady's
Majesty stands far above.
Within that palace,
Furnished with adornment,
For mounting when war should come,
Sixty tulpars stand tethered.
The swiftest of those tulpars,
The one to face Çubak —
Upon the wide city of Bukar
Is the doomsday Kanıkey loosed.

O tulparların içinde
Kara akıtmalı argımak —
Som toynağı çanak gibi,
Art yanında sağrısı
Alabildiğine uzanan bozkır gibi.
O Kanıkey'den kâfir bile
Akılla kaçıp kurtulamaz,
Aklı üstündür nice garipten.
Kara akıtmalı argımak
Savaşta usta bir canmış.
Ne denli müşkül iş düşse
Kanıkey alıp gitsin, diye,
Adanmış bir maldı.
Gelen düşmandan irkilmeden,
Alelacele Kanıkey
Argımağı eyerleyip,

Among those tulpars,
The argymak with black blaze —
Its solid hoof like a bowl,
Its croup upon its hindquarters
Like steppe stretching without end.
From that Kanıkey even an infidel
Cannot flee and escape by wit,
Her mind stands above many a wretch.
The black-blazed argymak
Was a soul well-versed in war.
Whatever hardship might befall,
That Kanıkey might ride him out,
He was a beast vowed to her.
Not flinching from the coming foe,
In all haste Kanıkey
Saddled the argymak,

Kolanını sıkı çekip,
Kuskununu uzatıp,
Düşmana vurulan davulbaz —
Sesini duysan uzağa kaç.
Yeniden bağlayıp sıkıştırıp,
Güzelim deli dolu Kanıkey
Terkisine bağlayıp koydu.
Gök mızrağı dimdik yükselip,
Ayağında gök sahtiyan çizme kıvrılıp,
Kalabalık Bukar şaşırıp,
Kanıkey'e üşüşüp bakıp,
Bu nasıl bir candır, deyip,
Nasıl bir ere varır, deyip,
Bakan kullar yığılıp,
Teke teke çıkıp düşmana karşı,
Kadın böyle olur mu?
Bu Kanıkey hatuna
Kadın demek yakışır mı?
Kocasıyla kavga ederse
O kocası sağ kalır mı?
Kalabalık Bukar üşüşüp,
Bakıp durdu şaşırıp.

Drew the girth up tight,
Let out the crupper long,
The war-drum beaten against the foe —
Hear its voice and flee afar.
Binding anew and cinching tight,
Lovely, headlong Kanıkey
Bound it fast behind her saddle.
Her gray lance rising bolt upright,
Gray morocco boots curling on her feet,
Crowded Bukar bewildered,
Swarming to gaze at Kanıkey,
What soul is this? — saying,
What batyr will she wed? — saying,
The watching slaves heaped together,
Going out alone against the foe —
Can a woman be like this?
To this lady Kanıkey
Does the name of woman even fit?
If she quarrels with her husband,
Will that husband stay alive?
Crowded Bukar swarmed about,
Stood gazing in amazement.

Ürküp kaygılanmadı hiç,
Argımağı eyerleyip,
Yüzü kahra bürünüp,
Kara çelik kılıcı
Yalın yanına kuşanıp,
Düşman deyince davranıp,
Kaplan hatun yürüdü işte.
Hazine dolu saraydan
Şaşakaldı nice can,
Görüp durdu çok pehlivan,
Gören adam şaşakalmış.
«Bu Karakan bahadırın
Kızının hali ne olur,» deyip,

Sızlanıp dövünüp halk durdu.
Halkın gözüne görünmeden,
Kapıya doğru yürüdü işte.
Kara akıtmalı argımağa
Dönüp bakmadan sıçrayıp bindi işte.
Gök mızrağı alıp davranıp,
Görecek olsan o zaman,

Gök yeleliymiş Kanıkey,
Gök kaplan gibi atılıp,
Karakan'ın şehrinde,
Büyük Bukar'ın obasında
Hazineden yapılma minare —
Minarenin halini hiç sorma!
Bu Kanıkey, o yaman kâfirin,
Akılda derya bahadırın,
Minarenin dibinde
Mızrak meydanı yaptırmış.
Düşerse yumuşak olur, diye,
Batmanla altın zer verip,
Kara kum döşetmiş.
Torbayla kum döktürmüş,
Pehlivanlara çiğnetmiş.
Direğe altın sarmış,
Mızraklaşma ile güreşe,

She flinched not, fretted not at all,
Saddling the argymak,
Her face cloaked in wrath,
The black steel sword
She girded at her bare side,
Stirring at the word of a foe,
The tiger lady strode forth.
From the treasure-laden palace,
Many a soul stood amazed,
Many a champion watched on,
Whoever saw was struck with wonder.
«This batyr Karakan's
Daughter — what will become of her?»
saying,
The people moaned and beat their breasts.
Unseen by the people's eyes,
She strode toward the gate.
Onto the black-blazed argymak
She leapt without a backward glance.
Taking up her gray lance, stirring,
Had you seen her then —

Gray-maned was Kanıkey,
Springing like a gray tiger,
In Karakan's city,
In great Bukar's encampment,
A minaret built of treasure —
Ask not the state of that minaret!
This Kanıkey — that dire terror,
That batyr, an ocean in mind —
At the foot of the minaret
Had a lance-field made.
Soft if one should fall, saying,
Giving gold coin by the batman,
She had black sand laid down.
Sand poured out by the sackful,
Trodden firm by champions.
Gold wound about the post,
For lancing and for wrestling,

Mihnete boğulmuş o talihsiz,
Yaraşır biçimde düzenletmiş,
Karakan'ın hazinesi,
O meydanı yaptırırken,
Epeyce eksilmiş.
Mızraklaşılan meydana
Gök mızrağı alıp sallayıp,
Gören gönlünü kaptırıp,
Ağzından zehri dökülüp,
Coşup deli dolu bağırıp:
«Teke teke dövüşe beri gel!» deyip,
Er Çubak'ı çağırıp,
Karşı karşıya durup,
Ölüm andını içip,
Yüz yüze karşı durup,
Kaçmamaya ant içip,
Alçak sesle söyleyip sağlam bağlayıp,
Kanıkey hatun söze başlayıp:
«Gök ipek kaftan giymişsin,
Kögala görklü at binmişsin,
Yeryüzünde kimseyi bırakmadan,
Vurup devirdiğin belli,
Rast geleni parçalayıp,
Aldığın halinden belli.
Büyük Bukar'a imrenip,

That ill-fated one, drowned in toil,
Had it fitted out as was worthy,
Karakan's treasury,
While she had that field made,
Was diminished a good deal.
To the field of lance-fighting,
Swinging her gray lance in hand,
Captivating all who saw her,
Venom dripping from her mouth,
Surging, shouting wild and headlong:
«Come here for single combat!» saying,
Calling batyr Çubak,
Standing face against face,
Drinking the oath of death,
Standing face to face opposed,
Swearing an oath not to flee,
Speaking low and binding it firm,
The lady Kanıkey began her speech:
«You have donned a gray silk kaftan,
You ride Kögala, a stately steed,
Leaving no one on the face of the earth,
That you strike them down is plain,
Tearing apart whatever you meet,
That you take is plain from your state.
Coveting great Bukar,

Göz diktiğin halinden belli.
Alıverecek olan sen değilsin,
Kaptıracak olan ben değilim.
Önüne karşı çıkalım da,
Derdini tasanı söyleyiver,
Kadınsak da bir dinleyelim!
Kögala atlı erenim,
Çok yer görmüş yiğidim.
Verdiğin sözde durup ver,
Ölüm andını içip ver!
Erkeksen, oğulsan,
Hüda'nın sevdiği kulsan,
Yiğitsen, arslansan,

That you eye it is plain from your state.
You are not the one who will take it,
I am not the one who will yield it.
Let us come out and face each other,
Speak out your grief and care,
Women though we be, we'll hear it!
My saint on the Kögala steed,
My hero who has seen many lands.
Stand by the word you give,
Drink the oath of death and give it!
If you are a man, a son,
If you are a slave beloved of Hüda,
If you are hero, if you are lion,

Kögala'nın başını çevirin,
Çok söz diyeceğim, dinleyin!
Teke teke mızraklaşıp,
Bahadırsan, ersen,
Gücü tartıp bir görelim.
Gücü yetmeze bahane yok,
Sırtüstü düşüp mızraklanırsak,
Dediğine boyun eğelim,
Dilediğini verelim.
Erkeksen, arslansan,
Dediğine boyun eğeyim,
Kale kapılı şehrin —
Bukar'ın hanlığını sana vereyim.
Beni mızraklayıp sen yenersen,
Ortaya koydum Bukar şehrimi,
Sana bildirip koyayım
Kımıldayan her varımı.
Halkıma haber salayım,
Altın tacımı giydirip,
Altın tahta oturtup,
Gümbür gümbür Bukar'ın
Hiçbir şeyini esirgemeden,
Hepsini sana bildirip,
On iki kapılı Bukar'a
Hâkim kılayım seni.
Erensen, ersen,
Âlemi bozan arslansan,
Sözünü verin,
Adamsan sen kendin,

Dediğin yerde durun!
Ortaya koydum Bukar şehrimi,
Hiç esirgemeden ben koydum
Kıpırdayan her varımı.
Seni mızraklayıp ben yenersen,
Ortaya koyar mısın kanını?!
Yiğitliği eşsizce göstereyim,
Ustalıkla mızraklayayım,
Eğip attan düşürürsem,

Turn Kögala's head about,
I have many words to say — now listen!
Lancing one against one,
If you are batyr, if you are man,
Let us weigh our strength and see.
No excuse for the one whose strength fails,
If we are lanced and fall on our backs,
Let us bow to what the victor says,
Let us give whatever he may will.
If you are man, if you are lion,
Let me bow to what you say,
The fortress-gated city —
Bukar's khanship I will give you.
If you lance me and defeat me,
I have staked my city Bukar,
I shall make known to you
My every stirring possession.
I shall send word to my people,
Set my golden crown upon you,
Seat you on the golden throne,
Of thundering Bukar
Withholding not a single thing,
Making all of it known to you,
Over twelve-gated Bukar
I shall make you sovereign.
If you are saint, if you are man,
If you are the lion who wrecks the world,
Give your word,
If you yourself are a man,

Stand where your word stands!
I have staked my city Bukar,
Withholding nothing I have staked
My every stirring possession.
If I lance you and defeat you,
Will you stake your blood?!
Let me show valor without peer,
Let me lance with mastery,
If I bend you and cast you from your horse,

Başını kesip alayım.
Ben koydum altın tahtımı,
Sen koyar mısın canını?»
Kanıkey böyle deyince,
Kahırlı Çubak söze başlayıp:
«Er yapılı, söz söyleyen —
Bu deyişin bahadırca, deyip,
Tam bunu yapmayanın
Yedi atası kâfirdir, deyip,
Sözü pek sağlam edip,
Ölümüne şart koşup,
Dediğine boyun eğeyim,
Eğip mızraklayıp beni yenersen,
Şu duran canımı
Sana kurban vereyim.
Ey yavrum, endamın, heybetin,
Ata binmiş görünüşün,
Bahadıra çalıyor görünür,
Haberini söyleyiverin,
Hangi yerin hanısın?
Aslını söyleyiverin,
Hal hatır soruşalım,
Ondan sonra yüzleşip,
Saldırıp mızrak vuralım!»
O zaman deli dolu şunu söyler:
«Erkeklik yönünden eksiğim,
Sözümü bitirsem — kadınım.
Kadınların hünerlisiyim,
On iki kızın en küçüğüyüm,
Hüda'nın sevdiği kuluyum,
Karayağızların güzeliyim,
Müslüman'ın nurlusuyum,
Babamın halini sorarsan —

Temirkan'ın kızıyım.
Düzen bozup, er mızraklayan,
Emekçi cariyelerin biriyim,
Kıyameti nicelere
Salan hatunun ta kendisiyim.

Let me cut off your head and take it.
I have staked my golden throne,
Will you stake your very life?»
When Kanıkey spoke so,
Wrathful Çubak began his speech:
«Man-built, speaker of words —
This your speech is batyr-like, saying,
Whoever does not just this —
His seven fathers are infidels, saying,
Making the word right firm,
Setting the terms unto death,
Let me bow to what you say,
If you bend me, lance me, and win,
This my standing life
I shall give you as sacrifice.
Ah, my child, your stature, your majesty,
Your look astride a horse,
Seems to strike of the batyr,
Speak out your tidings,
Of what place are you khan?
Speak out your origin,
Let us ask each other's health,
And after that, come face to face,
Let us charge and strike with lances!»
Then the headlong one speaks thus:
«In manhood I am lacking,
To finish my word — I am a woman.
I am the skilled one among women,
The youngest of the twelve girls,
The slave beloved of Hüda,
The beauty of the dark-browed,
The radiance of the Muslims,
If you ask after my father —

I am Temirkan's daughter.
Wrecker of order, lancer of men,
I am one of the toiling handmaids,
Doomsday upon untold many —
I am the very lady who loosed it.

Babam Karakan'a göz dikip,
Kıyameti salarım, deyip,
Kızlarının hepsini
Ganimet diye çekip alırım, deyip,
Ata oğlundan alpı var,
Her yandan gelmiş yığını var.
Han yeğeni Cügörü,
Savaşta saldığı belasıyla,
Alp devlerin hepsi var.
Kazaklardan Aydarkan,
O bahadır dahi var.
Urumkan oğlu Kökbörü,
Mızrak ustalarından o da var.
Altın taçlı Buudayık,
Kıyba'nın hanı da birlikte var.
Duyduğunu bilen bilge ihtiyar var,

Bunca alpın hepsi var.
Çam ağacından oluk yapıp,
Alpların hepsi toplanıp,
Han babama dava açıp,
Denilen söze boyun eğ, deyip,
Kızını bize ver, deyip,
Sırtına altın yükle, deyip,
On kızının hepsini
On iki hana sun, deyip,
Bu öğüdü tut, deyip,
Din İslam yurdu idik,
Sözü hemen tut, deyip,
Yağmur gibi yağdırıp yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Tulparların başını çevirip,
On iki hanın hepsi
Hep birden mızrak uzatıp.
Alp devleri görünce,
Bukar'ın halkı — kurusun! —
Aklını şaşırınca,
Ordaya doğru kaçınca,

Eyeing my father Karakan,
I will loose doomsday, saying,
All of his daughters
I will drag off as spoils, saying,
There were alps of noble fathers' sons,
There were throngs come from every side.
Cügörü, the khan's nephew,
With the scourge he looses in war,
All the alp-giants were there.
From the Kazakhs, Aydarkan,
That batyr too was there.
Kökbörü, son of Urumkan,
Of the masters of the lance, he too was there.
Golden-crowned Buudayık,
The khan of Kıyba was there with them.
There was a wise elder who knew all he heard,
All of these many alps were there.
Making a trough of pine wood,
All the alps assembled,
Brought suit against my khan father,
Bow to the word that is said, saying,
Give your daughter to us, saying,
Load gold upon your back, saying,
All ten of your daughters
Present to the twelve khans, saying,
Heed this our counsel, saying,
We were a land of the faith of Islam,
Obey the word at once, saying,
Drawing bows, raining like rain,
Shooting arrows like hail,
Turning their tulpars' heads,
All the twelve khans
Thrust out their lances all at once.
When they saw the alp-giants,
The people of Bukar — may they wither! —
When they lost their wits,
When they fled toward the orda,

Ala kaftanlı, çıplak göğüslü,
Yolda kalanı dahi var,
Kaçanların eyeri yok,
Semerle kaçanı dahi var.

Yurdun gevşekliğini görünce,
Tutuşup yanan bu yurdun
Köküne toptan kıyar, deyip,
Kızını karısını ganimet edip,
Kırıp vurup gider, deyip,
Yana yakıla ben deli dolu,
Kadın başımı er kılıp,
Kız başımı arslan kılıp,
Uçuşan tel tel saçımı
Tepeme sıkıca düğümledim,
Kan içen giyimi giydim.
Kara kana boyanmış
Kara gök mızrağı ele alıp,
Zorbalık eden düşmana
Teke teke kendim girdim.
Kayış gibi ince belimi kuşandım,
Görülmedik kırıp geçirip,
On iki hanı kovdum.
Burup belimi kuşandım,
Kargaşa salan hanların
Kargaşasını toz edip,
Darmadağın edip kovdum.
Saldırışıp kavga ettim,
Tepetaklak attan düşürüp,
Hanlara horluk edip,
Tulparlarını ben o zaman
Tümden ganimet ettim,
Soluğunu söndürüp bastırdım,
Almaya gelen hanların
Öz malını savurdum.
Dizgin çevirip Bukar'a
Bir daha koşamaz ettim.
Yeni baştan bu yere
Gelemeyecek hale getirdim.

In motley kaftans, bare-chested,
There were even some left on the road,
The fleeing ones had no saddles,
There were even some who fled on pack-saddles.
Seeing the land's slackness,
This land caught in flames —
They will slaughter it root and all, saying,
Making spoils of daughter and wife,
They will smash and strike and go, saying,
Burning with grief, I, the headlong one,
Making my woman's head a man's,
Making my girl's head a lion's,
My fluttering strands of hair
I knotted tight upon my crown,
I put on the blood-drinking dress.
Dyed deep in black blood,
Taking the black-gray lance in hand,
Against the foe who wrought violence
I went in single combat, myself.
I girded my waist, thin as a thong,
Mowing down unheard-of,
I drove off the twelve khans.
I twisted and girded up my waist,
The khans who loosed the turmoil —
Their turmoil I ground to dust,
I scattered them and drove them off.
I charged and I did battle,
Toppling them headlong from their horses,
Heaping scorn upon the khans,
Their tulpars I then
Took wholly as my spoils,
I quenched their breath and crushed them,
The khans who came to take —
Their own goods I scattered to the wind.
Turning rein toward Bukar —
I left them unable to run again.
To this place ever anew
I left them unable to come.

Değerimi bilen kişiye
Hanışın kara gözüyüm,
Kamçılaşan adama —
Saldırınca kana doymayan

To one who knows my worth
I am the black eye of the khaness,
To the man who trades whip-blows —
Unsated with blood when she charges —

Dişi kaplanın ta kendisiyim.
Bahadır taslayıp, erlik taslayıp,
Alnını dikip koşturmuşsun.
Şımardığından sen kendin,
38740 Şu duran Bukar'ı
Alırım, deyip gelmişsin.
Şımaranları gördüm ben,
Kabarıp gelip sataşıp,
Çoğunun öldüğünü gördüm.
Kızdan bahadır varmış, deyip,
Elinize varıp söyleyin,
Kavga etmeden, çekişmeden,
Sağ esen dönün.
Altmış devinle birden gel,
38750 Çarpışsan gücün yetmez.
Gücünün yetmez sebebi —
Kadınların arslanıyım,
Şu duran Bukar'ı
Korusun denilen eriyim.
Dilbaza rahat vermez,
Eyersiz ata boyun vermez,
Akıncıya mal vermez,
Mızraklıya kan vermez
Kanıkey'in ta kendisiyim.
38760 El ağzından sezerim,
Şöyle böyle söz duyarım,
Kara niyetli Cakıp'tan
Altay'da bir kaplan doğup,
Orda bozup, ganimet alıp,
Fesat kıldı, diye duydum.
Kara Kıtay'a, Mançu'ya,
Han Alöökö bahadıra,
Görülmedik iş etti, diye duydum,
Azanı ile yolunu şaşıranı

I am the very tigress herself.
Playing batyr, playing hero,
You have galloped with forehead held high.
Out of your own insolence,
This standing Bukar —
I will take it, saying, you have come.
I have seen the insolent ones,
Swelling up, coming, meddling,
I have seen most of them die.
There is a batyr among girls, saying,
Go to your people and tell them,
Without fight, without quarrel,
Turn back safe and sound.
Come with your sixty giants at once,
Clash — and your strength will not suffice.
The reason your strength will not suffice —
I am the lion of women,
This standing Bukar —
I am the batyr charged to guard it.
Giving no ease to the glib-tongued,
Bowing no neck to an unsaddled horse,
Giving no goods to the raider,
Giving no blood to the lancer —
I am Kanıkey her very self.
I sense things from the people's mouths,
I hear a word of this and that:
From black-hearted Cakıp
A tiger was born in the Altay,
Wrecking ordas, taking spoils,
He wrought havoc — so I heard.
On Black Kıtay, on the Mançu,
On Khan Alöökö the batyr,
He did unheard-of deeds — so I heard,
Those astray with their azan —

Alıp geldi, diye duydum,
Kıyameti Altay'a
Salıp geldi, diye duydum,
Talas'ı bekleyip yurt edinip,
Argın ile Kırgız'ın
Başını birleştirip el kılıp,
Orda kurup han olup,
Talas boyunca kondu, derler.

He brought them along — so I heard,
Doomsday upon the Altay
He loosed as he came — so I heard,
Keeping Talas, making it his homeland,
Of the Argın and the Kırgız
He joined the heads and made one people,
Set up his orda, became khan,
Settled all along Talas, they say.

Han Alöökö bahadırı,
Kakan'a doğru kaçarken,
Yakalayıp boğazladı, derler.
Din Müslüman'ın oğulları
Alöökö'nün sayısız malını
Yağmalayıp doydu, derler.
Kara gök yeleli kaplan,
Hunhar Manas olmadıkça,
Vuruşsan gücün yetmez,
Tutuşsan takatin ermez!»
Kanıkey böyle deyince,
Çubak'ı Hüda çarptı işte,
Kahırlanıp atılıp,
Çunak'ı Hüda çarptı işte.
O çağda er Çubak
Talas'a varıp konmamıştı daha,
Manas'a çora olmamıştı daha.
«Talas'tan Alay eksik mi,
Çubak'tan Manas yiğit mi?
Bu deyişin övünmedir,
Güvendiğin Manas mı,
Öyleyse o sözünde durun!
Kız olduğunu bilmeden,
Cihana görülmedik iş açtım,» deyip,

Khan Alöökö the batyr,
As he fled toward Kakan,
He caught and slaughtered him, they say.
The sons of the Muslim faith
On Alöökö's countless goods
Plundered and were sated, they say.
The black-gray-maned tiger,
Unless it be blood-thirsty Manas,
Fight — and your strength will not suffice,
Grapple — and your power will not reach!»
When Kanıkey spoke so,
Hüda struck Çubak indeed,
Flaring up in wrath, springing,
Hüda struck the Çunak indeed.
In that season batyr Çubak
Had not yet gone to settle in Talas,
Had not yet become çora to Manas.
«Is Alay less than Talas,
Is Manas braver than Çubak?
This your speech is boasting,
Is Manas the one you trust?
Then stand upon that word of yours!
Not knowing you were a girl,
I opened unheard-of deeds on the world,» saying,

Hiddetlenip durmadan,
Hüda çarptı Çubak'ı,
Cihan yurdunu dize getiren

O kahrolası Çubak'ı,

Raging without cease,
Hüda struck Çubak,
Him who brought the world's lands to their knees,

That wrath-cursed Çubak,

Kahırlı deli, koca haşarı,
Söz dinlemeyen çunağı.
Kögala'nın sağrısına bir vurup,
Gök mızrağı ele alıp,
Mızrağı uzatıp hazırlandı,
Çubak'ın halini görünce,
Bu kâfir bir iş eder, deyip,
Bukar'ın kalabalık çok halkında
Kene kadar akıl kalmadı.
İşte o zaman Kanıkey,
Kımıldamadan, aldırmadan,
Kıraan Çubak bahadırı
Tırnağına bile denk tutmadan:
«Esirgeme, Çubak, esirgeme!

Gerilip mızrağı salıver,
Öcünü benden alıver!» —
Deyip, böylece, Kanıkey
Kara akıtmalı argımağın
Çekip başını çevirdi!
«Sıranı al!» deyip,
Gerilip bakıp durdu.
Yurt yanıp yıkılırken Kanıkey
Gülüp gezer pırıl pırıl,
Güneş gibi yüzü ışıldayıp,
Kürek gibi dişi parlayıp,
Sırasını verdi Çubak'ın,
Gerilip mızraklayan çunağın.
Aç haykırış, yaman nara,
Akbaltay'ın Çubak'ı —
Ay-âlemi dize getiren

En yamanından çunağı,
On iki pire el vermiş
Arslanların biri bu dahi.
Mızrak uzattı deli doluya,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden.
Nara saldı o zaman,

Wrathful madman, great unruly one,
The çunak who heeds no word.
Striking Kögala once on the croup,
Taking the gray lance in hand,
He couched the lance and made ready,
Seeing Çubak's state,
This infidel will do a deed, saying,
In Bukar's crowded many people
Not a tick's worth of wit remained.
Then it was that Kanıkey,
Unmoving, unheeding,
The falcon batyr Çubak
Counting not worth even her nail:
«Spare not, Çubak, spare not!

Draw taut and let the lance fly,
Take your vengeance out on me!» —
So saying, thus, Kanıkey
The black-blazed argymak —
She pulled and turned his head!
«Take your turn!» saying,
She drew taut and stood watching.
While the land burned and fell, Kanıkey
Walks about laughing, all aglow,
Her face shining like the sun,
Her teeth gleaming like spades,
She gave Çubak his turn,
The çunak who lances at full draw.
Hungry howl, dire war-cry,
Akbaltay's Çubak —
Who brought moon and world to their knees,
A çunak of the direst kind,
Who gave his hand to twelve pirs —
One of the lions is this one too.
He thrust his lance at the headlong one,
Without a glance around him,
Sparing his life not at all.
He loosed a war-cry then,

Sağa sola bakmadan,
Kıl kadar canını esirgemeden.
Kögala'nın başını çevirince,
Haykırıp mızrak uzatınca,
Beli büküldü gerilerek,
Gözü gitti belerip,
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayana dek,
Oktan önce yetişti,
Yetiştiği yerden er Çubak,
Memenin altı burası, deyip,
Ciğerin tam hizası, deyip,
Yumruk gibi vurup geçti,
İçine mızrak işlemeden,
Akbaltay'ın Çubak'ı.
Er Çubak'ın mızrağı
Tümden kırılıp paramparça,
At başı kadar ak ipek
Çırpınıp uçtu savrularak,

Looking neither right nor left,
Sparing not a hair's worth of his life.
When he turned Kögala's head,
When he roared and thrust the lance,
His waist bent as he strained back,
His eyes went wide and staring,
Before one could say this or that,
In the blink of an eye,
He arrived swifter than an arrow,
From where he reached, batyr Çubak,
Here below the breast, saying,
Level with the liver, saying,
Struck like a fist and passed on,
The lance not piercing within —
Akbaltay's Çubak.
Batyr Çubak's lance
Shattered wholly into shards,
White silk the size of a horse's head
Fluttered and flew, scattering,

«Kâfiri Tanrı çarptı!» diye,
Bakıp duran Bukar halkı
Çığlık kopardı feryatla.
İşte o zaman Kanıkey —
Yiğitliği bambaşkaydı,
Kız iken Kanıkey
Çağı çalkalayıp il bozan,
Kızdan çıkma seçkin yiğit —
Ölümden kaygı yemedi,
Er Çubak'ın mızrağına
«Kaşım gözüm» demedi.
Akbaltay'ın Çubak'ı
Kögala'nın başını çevirdi:
«Gel şimdi, sapla!» diyerek,
Kanıkey gibi yamana
Sırasını verip durdu.
Kara akıtmalı argımak —
O Kanıkey, usta kadın,
Sağlı sollu kamçı vurup,

«God has struck the infidel!» they cried,
The Bukar folk who stood and watched
Raised a shriek of wailing.
And then it was that Kanıkey —
Her valor was a thing apart,
While yet a maiden, Kanıkey,
Shaking the age, breaking whole lands,
A chosen batyr sprung from a girl —
Felt no dread of death at all,
Before Er Çubak's lance
She never said «my brow, my eye».
Akbaltay's own Çubak
Turned Kögala's head about:
«Come now, drive it home!» he said,
And to a terror like Kanıkey
He stood and yielded up his turn.
The black-blazed argymak beneath —
That Kanıkey, that masterful woman,
Lashing the whip to left and right,

Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Kenarı demir, sırlı mızrağı
Yandan çekip uzattı işte.
«Akkañkı eyerin kaşı» diye,

«Yüreğinin başı» diye,
«Öleceği yer burası» diye,

Haykırıp mızrak uzattı.
Oktan önce Kanıkey —
Ustalığı böyleydi işte —
Akbaltay'ın Çubak'ına
Yetişip mızrak vurdu,
Yetişip mızrak vurunca
Kögala tulpar şahlandı,
Vurduğunda mızrağı
Seksen parça olup kırıldı.
Kara bahtlı Kanıkey
Öfkeyle sert saldırdı,
Han Baltay'ın Çubak'ı
Kögala'nın üstünden
Az kalsın yuvarlanıyordu.
Çubak Çubak olalı,
Çubak adını alalı,
Keskin çığlıkla, kuru narayla,

Haykırıp mızrak uzatmamıştı,
Akbaltay'ın Çubak'ına
Önünden karşı çıkmamıştı,
Önünden karşı mızrak alıp
Âdemoğlu gelmemişti.
Akbaltay'ın Çubak'ı
Böylesine bir dengini
Ömründe görmemişti.
Darbesi kıyamet kopardı,
O narin kızın mızrağı
Arslan Çubak bahadırı
Kögala'nın üstünden
Az kalsın deviriyordu.

Spurring from the right and left,
Her iron-rimmed, enameled lance
She drew from her side and thrust it out.
«The pommel of the white kañkı saddle,»
she cried,
«The crown of his very heart,» she cried,
«Here is the place where he shall die,» she
cried,
And shouting thrust her lance ahead.
Swifter than an arrow, Kanıkey —
Such was her mastery indeed —
Upon Akbaltay's Çubak
Closed in and struck him with the lance,
And when she closed and struck the lance
The tulpar Kögala reared up high,
And where her lance came striking down
It shattered into eighty shards.
Dark-fated Kanıkey
Attacked in fury, fierce and hard,
And Khan Baltay's Çubak
From off the back of Kögala
Was very nearly tumbled down.
Since Çubak first was Çubak,
Since he had taken Çubak's name,
With piercing cry, with dry war-shout,

None had shouted and thrust a lance,
Against Akbaltay's Çubak
None had come out to face him head-on,
Taking a lance against his front
No son of Adam yet had come.
Akbaltay's own Çubak
An equal of this measure
Had never in his life beheld.
Her blow brought down the day of doom,
That slender maiden's lance
The lion, batyr Çubak,
From off the back of Kögala
Was very nearly hurling down.

Zorlu kadın saplayınca
Eyerinden geri kayıp,
Üzengiden ayağı çıkıp,
Bir çay kaynayacak kadar er Çubak
Dermanı kesilip kaldı,
Bir aş kaynayacak kadar er Çubak
Dermanı kesilip kaldı.
İşte o zaman Kanıkey —
Kaburga kemiği bükülüp,
Taşa yumruk vurmuş gibi,
Er Çubak'ı saplayınca
Ölçüsüz kadına güç gelip,
Kara akıtmalı argımağın
Tutup başını çevirdi,
Şaşıp kalıp Çubak'a
Dikkatle bakıp durdu.
İşte o zaman er Çubak
Öfkelenip, dövünüp,
Yaradan'a yalvarıp:
«Tanrım, kâfiri kıran arslan kıldın,

On iki uzvu denk kıldın,

Kadına gücü yetmez —
Neden beni bunca eksik kıldın!»
Deyip, böylece, er Çubak —
Göğse sığmaz nice tasa,
Gözünün yaşı sel oldu,
Tanrı'ya çok sitem etti.
Kızı böyle olunca,
Kahrolası Bukar'ın

Yamanı gelse sağ komaz,

Karısı böyle olduktan sonra,
Kara bahtlı Bukar'ın
Ustası gelse sağ komaz.
Han Baltay oğlu Çubak'a,
Keşfe çıkan yiğide

When the mighty woman drove it home,
He slid back from his saddle-seat,
His foot slipped from the stirrup free,
For the time tea takes to boil, Er Çubak
Remained with all his strength cut off,
For the time a meal takes to boil, Er Çubak
Remained with all his strength cut off.
And then it was that Kanıkey —
Her rib-bones bent and buckled in,
As if her fist had struck a stone,
When she drove her lance into Er Çubak
Strain came upon the measureless woman,
And the black-blazed argymak's
Head she seized and turned about,
And struck with wonder, at Çubak
She stood and gazed intently on.
And then it was that Er Çubak,
Raging, beating at his breast,
Pleaded with the Creator so:
«Lord, You made me a lion that slays the infidel,
You made my twelve limbs matched and whole,
Yet against a woman my strength fails —
Why did You make me fall so short!»
So saying, thus, Er Çubak —
Grief past the holding of his chest,
The tears of his eyes became a flood,
He heaped reproaches on his God.
If their maiden be like this,
Then of accursed Bukar

Should its worst man come, he leaves none alive;
If their wives be such as this,
Then of dark-fated Bukar
Should its master come, he leaves none alive.
Upon Khan Baltay's son Çubak,
Upon the batyr riding scout,

Gökten Allah'ın günü kararıp,
Başına altmış düşünce birden gelip:
«Yine saplarsa sağ komaz,
Kara yüzlü kaltak sağ komaz.
Han Baltay'a varayım,
Alay'daki Noygut elimden
Sayısız askerini alayım,
Sıraya dizip yürüteyim.
Mızrakçının ustasından,
Aybalta çalan yamanından
On binlerce asker toplayıp,
Geri gelip Bukar'ı
Ondan sonra vurayım.
Orduyu toplayayım,
Ondan sonra kancıktan
Nerde olsa öcümü alayım!»
Bunu düşünüp er Çubak —
Böyle mızrak görmemişti
Er oğlundan hiçbir vakit.
O zaman Çubak kaplan
Kögala'nın dizginini saldı.
Kögala tulpar o zaman —
Bastığı yer parçalanıp,
Koca kazan gibi kesekler
Tepesinde vınlayıp,
Dizgin salınınca Kögala
Bulut gibi uçup gider.
Nara kopsa coşup fırlar,
Deptiğinde kara yer
Kabuğundan sökülür,
Er Çubak'ın Kögala'sının
Tulparlık vasfı görünür.
Çubak kaçıp gidince,
Yüreklenip Kanıkey:
«Erkek misin, kız mısın,
Acı sözü söyleyeyim,

Yurduna dek kovalayıp,
Ganimet edip döneyim.

God's daylight darkened from the sky,
And sixty thoughts at once assailed his head:
«If she strikes again she leaves none alive,
The black-faced jade will leave none alive.
Let me go to Khan Baltay,
From my Noygut people in Alay
Let me take his countless troops,
Let me line them up and march them forth.
From masters of the lance,
From terrors who swing the moon-axe well,
Let me gather tens of thousands of men,
And coming back, Bukar
Let me strike thereafter down.
Let me muster up the host,
And then upon that bitch
Wherever she may be, take my revenge!»
So pondering, Er Çubak —
He had never seen such lance-work
From any man's son at any time.
Then Çubak the tiger
Gave Kögala loose of rein.
The tulpar Kögala then —
The ground he trod was torn apart,
Clods big as mighty cauldrons
Went whirring past above his crown;
Rein loosened, Kögala
Flies onward like a cloud.
At a war-cry he surges leaping forth,
And where he stamps, the black earth
Is ripped up from its crust,
And of Er Çubak's Kögala
The tulpar nature shows itself.
When Çubak fled away,
Kanıkey took heart and cried:
«Are you a man, or are you a girl?
Let me speak the bitter word,

Let me chase you to your homeland's edge
And turn back with you as my spoils.

Ele giren tavşanı
Salıveren onar mı,
Usta imiş, arslan imiş —
Kadından kaçmak olur mu?
Dünyanın dört bucağını
Dört kez dolandırıp kovalayıp,
Doğduğu yeri basayım.
Tepeden inen Çubak'ın,
Beylik taslayan yiğidin
Tepesine basayım.
Keşfe çıkıp, yol yürüyüp,
Yelemez hale getireyim,
Yeni baştan asker alıp,
Kanlı Bukar şehrine
Gelemez hale getireyim.
Görüneyim gözüne,
Küstah Çubak bahadıra
Kendimi bildireyim!»
Deyip, böylece, Kanıkey —
Er yapılı bahtı kara,
Altında kara akıtmalı argımak —
Kanıkey'in kanadı,
Ne zaman olsa o yaman
Cenge binmek âdeti.
Gök mızrağı ele alıp,
Argımağa bir vurup,
«Temirkan!» diye haykırıp,
Öfkelenip bağırıp,
«Erkeksen kaçma!» diye
Er Çubak'ı çağırıp:
«Saçımı enseme bağlamazsam,
Adam olmayayım,
Akbaltay'ın o küstahını
Yurduna dek kovmazsam.
Şehri vurup almaya
Usta imiş er Çubak —
Tepesinden basıp geçmezsem,
Dört tür malını saçmazsam,

The hare that's fallen in one's hands —
Does anyone let it go again?
A master, was he, and a lion —
Does one flee before a woman so?
Around the world's four corners
Four times I'll drive him circling round,
And trample the place where he was born.
That Çubak swooping from the heights,
That batyr playing at lordship —
I'll trample on his crown.
Riding scout, wearing down the road,
I'll leave him unable to gallop more;
Mustering soldiers once again,
To the bloody city of Bukar
I'll leave him unable to come again.
Let me appear before his eye,
To the insolent batyr Çubak
Let me make my own self known!»
So saying, thus, Kanıkey —
Man-framed and dark of fate,
Beneath her the black-blazed argymak —
The very wing of Kanıkey;
At any hour that terror's way
Was ever to mount and ride to war.
Taking the gray lance in her hand,
Striking the argymak one blow,
Crying out «Temirkan!»,
Shouting in her wrath,
Calling «If you are a man, don't flee!»,
Summoning Er Çubak:
«If I do not bind my hair at my nape,
Then may I be no person at all,
If I do not drive that insolent one
Of Akbaltay's to his homeland's edge.
At striking and taking cities
A master, is he, this Er Çubak —
If I do not tread across his crown,
If I do not scatter his four kinds of herds,

Doğurmadan kuruyup çökeyim,
Diri gezmeden öleyim!

Atının başını çevir de dur,
Yeniden vuruşalım,
Yiğit isen, sen Çubak,
Öndeki yerde dura dur!»
Söz dinler mi Çubak,
Durup beklese kurtulur mu!
İnişe girildiğinde
Kara akıtmalı argımak
Girer ardına yaklaşıp,
Yokuşa dayanıldığında
Çubak'ın atı Kögala
Serap gibi uzaklaşır.
Engebeli yer gelince
Er Çubak'ın Kögala'sının
Boğa gibi boynu oynar,
Tepelik yere gelince
Kara akıtmalı argımağın
Ak akıtması parıldar.
Erkekçe mızrak uzatıp alan —

Ezelden olmaz böyle can.
Aşık kemiği kadar dağı yok,
Bir teyeltilik oyuğu yok,
Öyle sürmüş ki Çubak'ı,
Soluk soluğa bırakıp o an,
Çaresini iyice tüketip —
Akbaltay oğlu Çubak'ı.
Altındaki Kögala
Alabildiğine dizgin almış,
Çaresi tükenip, er Çubak
Alabildiğine kaçmıştır.
Issız ovaya gelince,
Yer yarılıp serapla titrerken,
Kanıkey'in kara akıtmalı argımağı
Han Baltay'ın Çubak'ına

May I wither and sink down barren, never giving birth,
May I die before I walk alive!

Turn your horse's head and stand,
Let us clash once more anew;
If you are a batyr, you, Çubak,
Stand fast upon the ground ahead!»
Would Çubak heed the word?
If he stopped and waited, would he escape!
When the downslope was begun,
The black-blazed argymak
Comes closing in upon his rear;
When the upslope has been met,
Çubak's horse Kögala
Draws off far like a mirage.
When broken country comes,
Er Çubak's Kögala's
Neck plays and rolls like a bull's;
When hilly ground arrives,
The black-blazed argymak's
White blaze goes flashing bright.
One who thrusts and takes the lance like a man —
Never from of old was such a soul.
No hill so big as a knucklebone,
Not a hollow deep as a quilting-stitch,
So hard has she driven Çubak on,
Leaving him gasping in that hour,
Wearing his last resources through —
Akbaltay's son Çubak.
Kögala underneath him
Has taken all the rein there is;
His remedies spent, Er Çubak
Has fled as far as flight can go.
When he came to the desolate plain,
While earth split and shivered with mirage,
Kanıkey's black-blazed argymak
Upon Khan Baltay's Çubak

Yaklaşıp yetmek üzereydi,
Biten dağın çıkıntısına,
İnmek üzereydi er Çubak
Heybetli kayalık burna.
Ondan öte geçince
Tam önünde var imiş
Ağzı açılmış derin bir boğaz,
Akbaltay'ın Çubak'ı

Was closing in, about to catch;
To the spur where the mountain ends,
Er Çubak was about to descend
Onto the towering rocky cape.
When he passed beyond that place,
Right before him there did lie
A deep gorge with its mouth agape;
Akbaltay's own Çubak

Hayıflanır bir hayli.
Gücü kalmaz Çubak erin —
Kız ile güvey olup tutuşup,
Zorlu kovalamaca kurup,
Kaçıp durur er Çubak,
Kovup durur Kanıkey.
Bunu böylece bırakalım —
Hunhar Manas kaplan,
İhtiyar Bakay, Acıbay,
Akıllı Bakay ihtiyarı,
Erenlerin hepsi
Sıkılıp ilde yatamayıp,
At yorup, yer dolaşıp,
Tazı salıp, kuş uçurup,
Kaplan gözleyip, av avlayıp —
Kaplanın Manas içlerinde
Parsı diri diri yakalardı.
Han Çubak girmiş düşüne,
Uyuyup yattığı sırada.
Manas da arslan, o da arslan —
Bir gece baş başa verip,
Sıkılınca karaca vurup,
Bir gece birlikte yatmışlar.
Dünyanın ucunu dolaşan,
İnsan görmedik, il varmaz
Yerlerin hepsini ateşe veren.
Manas da arslan, o da arslan —
Rast geleni koymayan,
Dünyanın dört bucağını,
Mediyen'in beş bucağını

Laments a long while over it.
No strength is left in Er Çubak —
Maid and groom locked in the strife,
Set in the grim pursuit,
Er Çubak keeps on fleeing,
Kanıkey keeps up the chase.
Let us leave this matter so —
The blood-fierce tiger Manas,
Old Bakay, Acıbay,
The wise old man Bakay,
And all the valiant erens,
Restless, unable to lie at home,
Wearying steeds, roaming the land,
Loosing hounds, flying hawks,
Watching for tigers, hunting game —
The tiger Manas among them
Would seize the leopard yet alive.
Khan Çubak entered his dream
While he lay fast asleep.
Manas a lion, and he a lion —
One night they put their heads together,
When restless they shot roe deer,
One night they lay in the same camp.
One who roams the world's far end,
Who to places man has never seen,
Where no folk go, sets all aflame.
Manas a lion, and he a lion —
Sparing nothing that he meets,
Around the world's four corners,
Around Mediyen's five corners,

Beş kez dolanıp gezen.
Onlara karşı söz söyleyip
Sataşan canlar olmamış.
Uykudan Manas uyanıp,
Kısrak başta beş kez dokuz
Kurban kesip yamaçta toy edip,
Bilgili Bakay ihtiyarını,
Düşü için çağırmış —
Bilgiçlerin hepsini:
«Halkım,
Şaşılası hale düşmüşüm,
İki eşit can olup,

One who circles five times through.
Against those two to speak a word
No souls had dared to make affront.
Manas awoke from sleep,
And, a mare foremost, five times nine
He slew in offering, feasted on the slope,
And wise old man Bakay
He summoned for his dream —
And all the men of lore:
«My people,
I have fallen into a wondrous state:
Being two equal souls,

Yeri dolaşıp durmuşum,
Bu ne ola ki,
Bu düşümü yorun hele?!
Heybetli kara dağ çıktı,
Dağı yarıp yol yaptım,
Bu ne ola ki,
Bu düşümü yorun hele?!
Kaplan-arslan ben olup,
Ardımdan arslan takıp,
Âlemi dolaşmışım,
İçine adam varmamış,
Uğrayan adam sağ kalmamış
Sık kara ormanı
Tümden yakıp yok ettim,
Bu ne ola ki,
Bu düşümü yorun hele?
Kutup yönündeki yüzümden
Düşümde doğan güneş gördüm,
O da güneş, ben de güneş,
Uçsuz ovaya konduk,
El sıkışıp görüşmeden,
Beyce kavuşmuş olduk.
Bu ne ola ki,
Bu düşümü yorun hele?!»
Hani, Kara-Buura'da, Çatkal'da
Gerilip yayılıp yatarken,

I kept on roaming through the land;
What may this be, then —
Come, read me this my dream?!
A towering black mountain rose,
I split the mountain, made a road;
What may this be, then —
Come, read me this my dream?!
I being tiger-lion both,
A lion following at my back,
I have wandered the whole world;
Into it no man had gone,
No man who strayed there stayed alive —
That dense black forest
I burned and wiped out utterly;
What may this be, then —
Come, read me this my dream?
From my face toward the polar side
I saw in my dream a rising sun;
That a sun, and I a sun,
We camped on the endless plain,
And without clasping hands in greeting,
We were joined as bey with bey.
What may this be, then —
Come, read me this my dream?!»
There, at Kara-Buura, at Çatkal,
While he lay stretched at his ease,

Hunharının söylediği söz imiş.
Bay'ın oğlu Bakay han —
Ağzını balla çalkalayan,
Altı aylık mihneti
Şimdiden söyleyiveren
Evliya soylu can imiş,
Düş yordu güler yüzle,
Bakay ağan o zaman
Söyleyip durdu gür sesle:
«Düş kutsaldır — keramet,
Doğru söyleyip yorayım,
Açılmış imiş bahtınız,
Kutlu olsun tahtınız!
Aç arslanın gelişi —
Allah'ın gerçek verdiğidir.
Haberin var mı ola,

Such was the word the fierce one spoke.
Bay's own son, Bakay khan —
One who rinses his mouth with honey,
Who the toil of six months hence
Can tell you here and now,
A soul of saintly line he was;
He read the dream with smiling face,
Elder Bakay then
Kept speaking in a ringing voice:
«A dream is holy — a wonder-sign;
Let me read it speaking true:
Your fortune has been opened wide,
And blessed be your throne!
The hungry lion's coming —
Is what Allah has truly given.
Have you had tidings, then:

Geniş Alay'da doğan,
On ikiye geldiğinde
Kaşkar'a velvele salan,
Akbaltay'ın arslanı
Çubak'tır gelmekte olan!
Keskin çığlıklı, gür naralı,
Arslan erin yoldaşı —
O yiğittir gelmekte olan!
Çubak geçse eline,
Başparmaklı adam karşı durur mu?

Tırnaklı adam dokunur mu?
Çubak geçse eline —
Kara dağı yarıp yol salsan,
Yetip vuracaksın demek
Yedi şehirli Oogan'ı.
Yedigen'in Çubak gelince
Cerken nasıl sağ kalsın.
Kara ormanı boylarsan,
Varılmaz-dönülmez ormanın
Varını yoğunu yakarsan,
Bilge gelip, arslan gelip,

Born in the wide Alay,
Who, when he came to twelve,
Set Kaşkar all astir,
Akbaltay's lion —
It is Çubak who is coming!
Of piercing cry and thunderous shout,
The lion hero's road-companion —
It is that batyr who is coming!
Should Çubak come into your hand,
What thumb-bearing man could stand against you?
What man with nails could touch you then?
Should Çubak come into your hand —
If you split the black mount and lay a road,
It means that you shall reach and strike
Oogan of the seven cities.
When Çubak of the Yedigen comes,
How should Cerken stay alive?
If you range along the black forest,
If of that forest none may enter and return
You burn up all it has and holds,
A sage arriving, a lion arriving,

Kendine denk er gelip,
Kan içiciliğin tutup coşarak,
Gaipten bir yiğit rast gelip,
Kara ormanı yakarsan,
Kakançın'a, Beecin'e
Savaş açacaksın demek.
Kara ırmağı, denizi
Kamçıyla döversen,
Döversen kolun yorulmazsa,
Damla suyu kalmazsa,
Süleyman'ın el süremediği Beecin'den

Kendine denk er gelip,
Hesap soracaksın demek!
Sırık savuracak can kalmadan,
Ulu hükümdar olacaksın demek!
At yorup, yer dolaşıp,
Uçsuz ovaya konman,
Kutup yönünden gün doğması —
Beyce kavuşman demektir.
Gelenlerden söz duydum:
On iki han toplanıp,

Bukar'ın padişahını
Kuşatmaya vardı, diye duydum.
En şaşılasını onlara
Yapıverdi, diye duydum,
Aybaltayla vurup, tokmaklayıp,
On iki hanın nazlısını
Kırıp geçirdi, diye duydum!

Kendi malını saçtı, derler,
Bukar'ı alırım diye varan
On iki hanın hepsi
Her yana kaçtı, derler.
O Bukar şehrinde
Kargaşa hüküm sürerken,
Ancıyan'ı yurt edinen
Ala cübbeli Aykoco —

A man your equal coming forth,
Your blood-thirst seizing you in flood,
A batyr chancing from the unseen world,
If you burn the black forest down,
It means on Kakançın, on Beecin
You shall open war.
If the black river and the sea
You flail with your whip,
If you flail and your arm does not tire,
If not a drop of water stays,
It means from Beecin, where Süleyman could not lay a hand,
A man your equal shall come forth,
And you shall call him to account!
Till no soul is left to swing a pole,
It means you shall be sovereign supreme!
Wearying steeds, roaming the land,
Your camping on the endless plain,
The sun rising from the polar side —
Means you shall be joined as bey with bey.
From those who came I heard the word:
Twelve khans have gathered up,

And the padishah of Bukar
They went to lay in siege, I heard.
The most astounding thing to them
Someone dealt out, I heard:
Striking, hammering with the moon-axe,
The darlings of the twelve khans
Someone cut down and mowed through, I heard!
He scattered his own goods, they say;
Those who went saying `I shall take Bukar',
The whole twelve khans of them,
Fled every way, they say.
While in that city of Bukar
Confusion held its reign,
He who made Ancıyan his home,
Aykoco of the motley robe —

Gerçek bilge evliya,
Bukar'daki kapıdan,
Savaş olup dururken,
Görmüş imiş o zaman
Kale kapısının deliğinden.
Oğlan giysisi giymiş,
Halk velveleye düşüp çığrışmış.
Er öldürüp, il bozan
Er Kanıkey hatunu
Aykoco işte tartıp süzmüş.
Dışından bakıp oturup,
Gözüyle iyice tartıp:
Dişilerin arslanı imiş,
On iki uzvu denk imiş,
Eğer bu erkek olsaydı
On sekiz bin âleme
Direk olacak biriymiş.
Kalça kemiği daracık —
Bu yönden eksiği var.
Ah yazık, kadıncağızın
Kısır kalacak yeri var,
Ondan başka yanında
Neresinde eksiği var?
Kutlu bir can imiş,
Altı aylık mihneti
Şimdiden söyleyiveren;
O yamanın sağ omzunda

A true sage and a saint,
From the gate there at Bukar,
While the battle raged along,
Had seen it all, that hour,
Through the spy-hole of the fortress gate.
Clad in the garments of a boy,
While the folk shrieked in wild alarm,
Slaying men and breaking lands,
The lady Er Kanıkey —
Aykoco weighed and studied her.
Sitting watching from without,
Weighing closely with his eye:
The lion of all womankind she was,
Her twelve limbs matched and whole;
Had this one but been born a man,
For the eighteen thousand worlds
A pillar she would have become.
Her hip-bone is but narrow —
On this side lies her want.
Alas, the poor dear woman
Has that which will leave her barren;
Apart from that, in all her frame,
Where is any want in her?
A blessed soul she was,
Who the toil of six months hence
Can tell you here and now;
On that terror's right shoulder

Çıplak bir çocuk var imiş.
Söyleyip durup iş görse,
İşi Allah'a niyaz imiş,
Ah yazık, o yamanda
Gerçek keramet var imiş!
Kadın değildir Kanıkey —
Rast gelen âdemoğluna
Dağ gibi Kadir gecesi imiş.

Eline geçse, o hatun
Bereketin biridir.

There was a naked child.
Should she speak on and do her work,
Her work was prayer to Allah;
Alas, in that fierce terror
True wonder-grace there was!
No mere woman is Kanıkey —
To any son of Adam whom she meets
She was a Night of Power vast as a mountain.
Should she come into one's hand, that lady
Is abundance itself.

Kazayı çözüp gönül açan

Değerli canın ta kendisi, der.
Tam on dördüne
Yeni basmış çağı, der,
Boyuna posuna bakılsa —
Kara yağızın güzeli,
Müslümanın nurlusu.
On iki kızın küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu.
Huyu güzel, diye duyarım,
Paha biçilmez kırmızı,
Kitaplarda söylenen
Cennetteki nur kızı.
Bir kusuru kadıncağızın:
Alın kemiği çukurca, der,
Bahadırın gözü göçtükten sonra
Gün görmesi kısa, der.
Ense saçı çöp gibi, dedi,
Asilin gözü yumulursa
O hatunun çilesi çok, dedi.
Altı aylık mihneti
Şimdiden söyleyiveren
Gerçek bilgiçtir demişti —
Aykoco'nun dediği sözdü.
Aykölüm, senin kendine
Layıktır demişti!
Uçsuz ovaya konarız,
Sağ olursa sultanım,
O Kanıkey hatuna
Beyce kavuşmuş oluruz!
İnsan nasıldır, sezip bil,
Ayköl Manas, söz dinlersen,

Kanıkey'i eş edinip,
Onunla birlikte yürü!
Kanıkey sana kısmet olursa,
Gideni geri getirir,

One who unbinds misfortune and opens the heart,
The precious soul made flesh, he says.
Her full fourteenth year
She has but newly entered, he says;
If you look upon her frame and height —
The beauty of the dark-complexioned,
The radiant one of the Muslims.
Youngest of the twelve daughters,
The servant beloved of God.
Her nature is lovely, so I hear,
A ruby beyond any price,
The maiden of light in Paradise
Of whom the books have told.
One fault the poor dear woman has:
Her brow-bone is somewhat hollow, he says;
After the bahadır's eye has passed away,
Her seeing of days is short, he says.
The hair at her nape is like a straw, he said;
If the noble one's eye should close,
That lady's suffering will be long, he said.
Who the toil of six months hence
Can tell you here and now —
A true seer, he had said —
Such was the word Aykoco spoke.
My Ayköl, for your own self
She is worthy, he had said!
We shall camp on the endless plain;
If my sultan stays alive,
With that lady Kanıkey
We shall be joined as bey with bey!
Sense out what each person is, and know:
Ayköl Manas, if you heed the word,

Take Kanıkey to be your wife,
And walk through life with her!
If Kanıkey be granted you by fate,
She brings back what has gone away;

Öyle yamanı diline dolama —

Eksiğini tamamlar.
Kaşını çatsan anlar,
Kanıkey seni üzüp de
Ağrıtmaz senin başını!
Han ağan Bakay'ın dediğini
Düşün Manas, kendin bil.
Kanıkey'i alırsan bir gün,
Kanıkey değil — Kadir gecesi.
Kanıkey'i alırsan, gök yelem,
Özlemin hepsi diner,
Kazanın hepsi çözülür!
O Kanıkey hatunun
Şaşmadan dinler sözünü,
Sağ esen kısmet olur da alırsan,

Padişah eder seni!
Kanıkey'i sen alırsan,
Ok geçmez zırh iner sırtına,
Her bir ilin yamanı,
Yiğitler gelir eline!
Hanlığına yararı dokunur,
Dayanak olur Kanıkey
Atadan yalnız canına!
Düşmanını bir eder,
Kavuşursan Kanıkey'e,
Akrabanı bin eder!
Bu Kanıkey — şaşılası can,
Kavuşursan aklın olur.
Ateşe atsan kül olmaz,
Düşmana düşse cariye olmaz.
Sırdaş odur, yâr odur —
Kadın başını er kılar,
Kara başını tuğ kılar.
Şimdi aldığın karın,
Şooruk'un kızı Akılay —
Boşboğazın biridir, tuhaf!
Söylense söz dinlemeyen

Do not take such a terror lightly on your tongue —
She makes whole whatever you lack.
Knit your brow, and she understands;
Kanıkey will never grieve you
Nor make your head to ache!
What your khan-elder Bakay has said —
Ponder it, Manas, and know yourself.
If one day you take Kanıkey,
Not Kanıkey — the Night of Power herself.
If you take Kanıkey, my gray-maned one,
All your longing will be stilled,
All your troubles be unbound!
Of that lady Kanıkey
Heed the word without fail;
If, safe and sound, fate grants her and you take her,
She will make you padishah!
If you take Kanıkey for yourself,
Arrow-proof mail descends upon your back,
The fiercest of every land,
The batyrs come into your hand!
She brings profit to your khanate,
A stay will Kanıkey become
To your soul, born alone of your father!
She makes your foes as one,
If you are joined with Kanıkey,
She makes your kinsmen as a thousand!
This Kanıkey — a soul of wonders;
If you are joined with her, wisdom is yours.
Cast in the fire, she turns not to ash;
Fallen to the foe, she becomes no slave-girl.
She is the confidante, she the beloved —
She makes a woman's head a man's,
She makes her lone black head a standard.
The wife that you have taken now,
Şooruk's daughter Akılay —
Is an idle chatterer, and strange!
When spoken to she heeds no word;

Dik başlılığı var imiş.

Kaba huylu, soğuk sözlü,
Ölçüsüz, kötü bir can imiş!
Ere hasis, tam bir yaman!

O savrulası yamanın
Bunca çekişmesi var imiş!
Bahadır, kasılırmış karın —
Musibetlidir o kâfirin!
Akılay ile sen yürürsen —
Söyledim, kendin bilesin —
Han olduğun gerçekse,
Ayköl̈üm Manas, sözümü tut!
Akılay ile sen yürürsen,
Sırtından tek giysi düşmez,
Soğuk sözünü dinletirse,
Yiğitler gider elinden!
Ere sokulgan, dili şirret,
Hiçbir akıl bulup veremez —
Akılay gibi bela yok!
Akılay ile yürürseniz,
Dediğim budur, bilesiniz!
Asla işiniz yürümez,
Asla çocuk doğurmaz,
Akılay ile yürürseniz,
Konuğa gelmez kişiniz,
Geleniniz çıkıp gider kıra,
Bozulup gider işiniz!
Kanıkey'i sen alırsan —
Kutlu bir can odur,
Bereketin gözü odur,
Alacaksan Kanıkey'i —
Kadir gecesinin ta kendisi odur!
Bu yıl Manas, söz dinlersen,
Keşfi sağlam yapalım,
Bu yıl geçtiğinde,
Gelecek yıl yettiğinde,
Bukar'ın hanı Temirkan'a:

Stiff-necked stubbornness she has.

Coarse of temper, cold of word,
A measureless, evil soul she was!
Grudging to her man, a terror through and through!
That terror fit to be flung away —
Such quarrelsomeness she had!
Bahadır, your wife struts proud —
Calamity rides that infidel!
If you walk with Akılay —
I have said it; know it for yourself —
If it be true you are a khan,
My Ayköl Manas, keep my word!
If you walk with Akılay,
Not one garment will stay upon your back;
If she makes you heed her cold word,
The batyrs will slip from your hand!
Fawning on men, shrewish of tongue,
She can find and give no counsel —
There is no bane like Akılay!
If you all walk with Akılay,
This is my word, so know it well!
Never will your affairs go forward,
Never will she bear a child;
If you all walk with Akılay,
No guest of yours will come to you,
Whoever comes will go out to the steppe,
And all your work will fall to ruin!
If you take Kanıkey for yourself —
A blessed soul is she,
The very spring of abundance she,
If you will take Kanıkey —
The Night of Power's very self is she!
This year, Manas, if you heed the word,
Let us make the scouting sound and sure;
When this year has passed away,
When the coming year arrives,
To Temirkan, khan of Bukar,

«Kanıkey'i ver» diye,
Dünür olup varalım!
Baş eğip mal sürüp,
Dünürleşip yağ çiğneyip,
Sayısız hazine, mal versek,
On binlerce mal versek,

Saying: «Give us Kanıkey»,
Let us go as marriage-kin!
Bowing our heads, driving herds,
Sealing kinship, chewing the fat of oath,
Though we give countless treasure, stock,
Though we give ten thousands of herds,

Kutlu olur bu işiniz,
Bu sözü iyi dinleyin!
Denen sözü tutmazsan,
Yitip gider talihiniz.
Hiç muradına erdirmez
Akılay sürtük karınız!»
Bakay böyle deyince
Padişah beyin söz tutup,
Türlü türlü canı alıp,
Acıbay'ı, Bakay han'ı alıp,
At yorarak yer dolaşıp,
Tazı salarak kuş uçurup,
Acele etmeden gök yeleliler,
At koşturup dörtnala,
Ay-âlemin hepsini
Uzun ava çıkıp dolaşıp,
Sıkılınca karaca vurup,
Sıkılmazsa ovada
Özgürce oynayıp yatıp,
Kulan gözleyip, av arayıp,
Ceek-Moynok aşağı süzülüp,
Samarkand'ın beri yanında
Ay gibi ovanın boyunca dolaşıp,
Ay gibi sarı ovaya
Keşfe varıp gittiklerinde —
Bey Manas hanları var,
Acıbay, Bakay dahi var,
Bilinmeyeni bildiren
Bilgili Bakay ağan da var.
O Bakay ağan
Eyer beli gibi yamaca
At sürüp çıkıvermişti,

Blessed will this work of yours become;
Listen well unto this word!
If you keep not the word that's spoken,
Your fortune will be lost and gone.
Never will she let you reach your wish —
That slattern wife of yours, Akılay!»
When Bakay had spoken so,
The padishah bey kept his word,
And taking souls of every sort,
Taking Acıbay and Bakay khan,
Wearying steeds, roaming the land,
Loosing hounds and flying hawks,
The gray-maned ones, in no great haste,
Galloping horses at full stretch,
Through all the moonlit world
Ranged out upon the long hunt;
When restless they shot roe deer,
And when not restless, on the plain
They lay and sported free at will,
Watching for kulan, seeking game,
Gliding down past Ceek-Moynok,
On the hither side of Samarkand
Ranging the moon-bright plain along;
To the moon-bright yellow plain
When they had gone out on the scout —
Bey Manas and his khans are there,
Acıbay and Bakay too are there,
He who makes the unknown known,
Wise elder Bakay too is there.
That elder Bakay
Up the slope curved like a saddle-seat
Had ridden his horse and gained the top,

Tulparın başını çevirmişti,
Şahbaz Bakay ağan
Karşıyı gözleyip durmuştu.
Herkesçe bilinen ihtiyar,
Yiğit Manas'ın can dostu,
Yiğit Bakay evliya.
Tepeye çıkıp bağırıp,
Acıbay ile Manas'ı:
«Beri gel!» diye çağırıp,
Bahadırlar hep yarıştı,

Had turned the tulpar's head about;
The falcon-elder Bakay
Had stood there watching the far side.
The old man known to every soul,
Heart-friend of the batyr Manas,
The batyr Bakay, saint of God.
Climbing the crest he shouted out,
Calling Acıbay and Manas:
«Come you hither!» so he called;
The bahadırs all raced as one,

Şunu bunu deyinceye dek,
Göz açıp yumuncaya dek,
Er Bakay'ın yanına
Hepsi yetişip vardılar.
«Ey yavrum, altı arslanın küçüğü,
Arslanım, burada dursun,
Argın han oğlu Acıbay,
Erim, burada dursun.
Yavrum, Talas'a kurduğun evin yok,

Bacak uzatıp yatacak çağın yok!
Keñ-Kol'a diktiğin bağın yok,
Gerinip yatacak çağın yok!
Bütün kunduz derisini
Yarıp dilip alışıp,
Paçalara geçirip,
Satranç oynayıp şölen kuran
Talas'taki çağın yok.
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Benim gördüğümü görmediysen —
Arayıp durduğun adamın
Uçsuz ovada bulunur,
Sefere çıksan yolun açık olur ya.
Kaplanın ele geçer sanırım,
Tanrı kendisi verir sanırım!
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Akbaltay'ın yiğidi

Before this or that could be said,
Before an eye could blink and open,
To Er Bakay's own side
They all came hastening up.
«Hey, my child, youngest of the six lions,
My lion, here shall you stand;
Acıbay, son of Argın khan,
My brave, here shall you stand.
My child, no house of yours is pitched at Talas,
No hour is yours to stretch your legs and lie!
No garden of yours is planted at Keñ-Kol,
No hour is yours to sprawl at ease!
Whole beaver pelts
Slitting and stripping at your wont,
Trimming them onto trouser-cuffs,
Playing satranç and holding feasts —
No such hour at Talas is yours.
Have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?
If you have not seen what I have seen —
The man you have been seeking
Is found upon the endless plain;
Ride out, and your road is open wide.
Your tiger falls into your hand, I deem,
God Himself is giving him, I deem!
Khan Baltay's own Çubak,
Akbaltay's batyr brave,

Sana denk gelir er idi —
Bahadır Çubak gelir sanırım!
Şu göz yetmez pusa bak:
Pusun beri yanında,
Ay gibi sarı ovada
Buram buram toz çıkar,
O kabaran toza bakarsam —
Altındaki bindiği
Üstün bir tulpar imiş,
Üstündeki adamın
İriliği dağın yarısı kadar,
Bileği kalın, taş yürek,
Gücü kalmayıp sendeleyip,
Şaşırıp kaldığı an imiş.
Ne yapacağını bilemeyip

Kaçıp durduğu an imiş.
Onun öte yanından
Yer yarılıp serap oynar,
Yetişecekmiş gibi bir karaltı
Ard yanından yaklaşır.
Soluk soluğa kaçan,
Han Çubak'ın kendisi sanırım,
Ardından kovalayanı —
Karakan kızı Kanıkey,
Er yapılı, zorlu kadın,
Çubak'ı soluk soluğa bırakıp
Kovaladığı an sanırım!
Söz aktarandan aktardım,
Bilgiçlerden sordum:
Akbaltay'ın Çubak'ı
Geniş Alay'da doğmuş.
Yaşı on ikiye gelince,
Bastığı yerin hepsine
Salmış imiş velvele.
Kokon'a zulüm saldı, derler,
Margalañ'ı meydan edip,
Kaleli Bukar şehrine
Savaşmaya vardı, derler,

Was a man to be your equal —
It is Bahadır Çubak coming, I deem!
Look at that haze past reach of eye:
On the hither side of the haze,
On the moon-bright yellow plain
Dust rises coil on coil;
If I study that billowing dust —
The mount that he bestrides
Is a tulpar of surpassing worth;
The man upon its back
Is big as half a mountain,
Thick of wrist and stone of heart,
His strength all spent, and staggering,
It is the hour of his bewilderment.
Not knowing what to do,

It is the hour of his headlong flight.
On the far side beyond him
Earth splits, mirages dance;
A dark shape, as if about to catch,
Draws nearer from behind his back.
The one who flees there gasping
Is Khan Çubak himself, I deem;
The one pursuing at his rear —
Karakan's daughter Kanıkey,
Man-framed, a mighty woman,
Driving Çubak to gasping breath —
It is the hour of her chase, I deem!
I passed on what the teller passed to me,
I asked it of the men of lore:
Akbaltay's own Çubak
Was born in the wide Alay.
When his years had come to twelve,
Through every place he trod
He spread alarm and tumult.
He loosed oppression on Kokon, they say;
Making Margalañ his field,
Against the fortressed city of Bukar
He went to wage his war, they say;

Karakan kızı Kanıkey'in
Yiğitliği başka, ölçüsüz, derler.
Akbaltay oğlu er Çubak
Pek fena şaşırmış ya,
Kalabalık Bukar üşüşüp,
Kanıkey çıkıp vuruşup,
Tam yakalayacakken
Aklı çıkıp kaçmış ya!
Kuru izine ot koyup,
Benzi atarak kovalamış ya,
Sarı izine ot koyup,
Sarara solara kovalamış ya!»
Arslan Bakay evliya
Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp yumuncaya dek,
Kögala kır Taş-Moynok'u
Aşıp çıkıp gelmekte.
Eteği salıverip,
Kögala'ya kamçı vurup,

Karakan's daughter Kanıkey's
Valor is apart, past measure, they say.
Akbaltay's son, Er Çubak,
Was thrown in dire confusion, yes;
Crowded Bukar came swarming out,
Kanıkey rode forth and fought,
And just as she was seizing him,
His wits fled and he ran, oh yes!
Laying grass upon his dry trail,
She chased him till his color fled, oh yes!
Laying grass upon his pale trail,
She chased him yellowing, fading, yes!»
The lion Bakay, saint of God —
Before such and such could be said,
Before an eye could blink and open,
The gray Kögala over Taş-Moynok
Comes topping the pass this way.
Letting his coat-skirt stream,
Laying the whip on Kögala,

Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Kaçıp çıkıp gelmekte.
Altındaki Kögala
Ceylanca sıçrayıp toplanıp,
Ustalığı belli olup,
Dağ koyunu gibi sıçrayıp toplanıp,
Üstünlüğü belli olup,
Boynunu yere salmış,
Er Çubak'ın Kögala'sı
Durmadan adım açmış.
Tabanı yerde takırdayıp,
Kara çelik gemi
Damağında şakırdayıp,
Hızını almış Kögala.
Basıp geçtiği taşları
Kömür gibi kırıp ufalayıp
Geride koymuş Kögala.
Usta Bakay o zaman,

Lashing the whip to left and right,
Spurring from the right and left,
He comes riding out in flight.
Kögala underneath him,
Bounding, gathering like a gazelle,
His mastery made plain,
Bounding, gathering like a mountain ram,
His excellence made plain,
Has dropped his neck toward the ground;
Er Çubak's Kögala
Has stretched his stride without a pause.
His hooves clattering on the ground,
The bit of black steel
Rattling against his palate,
Kögala has taken up full speed.
The stones he trod and passed across
He crushed and crumbled up like coal
And left behind, did Kögala.
The master Bakay then,

Kögala'yı gördüğünde:
«Yelişine yel yetmez,
Yetirmeden gider mi ola, diye,
Yürüyüşüne hayvan yetmez,
Belalı Kögala
Çekip gider mi ola, diye,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Yurduna girip gider mi ola», diye,

Bey Bakay o zaman
Gök tulparın sağrısına bir vurup,
O sarp yamacı
Gök tulpar ile o zaman,
Yaman Bakay o zaman
On kez dolanıp önünü kesti.
Bakay han'ın Gök tulparı
Kara yeri deptiğinde,
Dağ koyunu gibi toynak değdirip,
Üstün yaman hayvanın
Tulparlığı belli olup,
Ejder gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Göğsüne saçılıp,
O zaman Bakay ağan

Hoplata zıplata sıçratıp,
Göğsü boyu zırhını
Arkasında dalgalandırıp,
Soluk soluğa kaçan Çubak'a,
Çaresi tükenen yiğide,
Arslan Bakay ağan
Oktan önce yetişti,
Yetiştiği yerde Çubak'ı
Yetişip tutup yakaladı:
«Ey yavrum, geniş Alay'da doğan,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü,
Yeryüzüne velvele salan,
Çarpacak dağ bulamayan,
Savaşacak düşman bulamayan,

When he beheld Kögala:
«No wind can match his running pace —
Will he go and not be caught, I wonder;
No beast can match his gait —
Will the baneful Kögala
Draw off and go away, I wonder;
Will Akbaltay's Çubak
Go slipping into his homeland,» he wondered;
The bey Bakay then
Struck the gray tulpar once on the croup,
And up that headlong slope,
Upon the gray tulpar then,
The terror Bakay then
Circled ten times and cut him off.
When Bakay khan's gray tulpar
Went stamping on the black earth,
Setting hoof like a mountain ram,
The surpassing, fearsome beast's
Tulpar nature was made plain;
His mouth gaped open like a dragon's,
White foam mingled with blood
Was scattered on his chest;
Then elder Bakay,

Making him bound and leap and spring,
His breast-length coat of mail
Billowing at his back,
To gasping, fleeing Çubak,
To the batyr at his last resource,
The lion, elder Bakay,
Came up swifter than an arrow,
And where he caught him, Çubak
He overtook and seized and held:
«Hey, my child, born in the wide Alay,
Whom ears have heard of, eyes have seen,
Who set the whole earth in alarm,
Who finds no mountain fit to strike,
Who finds no foe fit to fight,

Cenge girse kaygılanmaz
Yiğit Çubak, aman mısın?
Toyunda doksan kestiren,
Adını Çubak koydurtan
Arslan Çubak, esen misin?
Âlemin hepsini
Gezen Çubak, esen misin?
Kaşkar'ı kuşatıp altı kez alan,
Kokon'a zulmü gerçekten salan,
Altmışın en üstünü,
Kırk yiğidin yamanı,
Bütün devlerin pehlivanı
Bahadır Çubak, esen misin?
Çarpacak dağ bulamayıp,
Bukar'ı kuşatmaya varmışsınız.
Savaşacak düşman bulamayıp,
Çaresi tükenip ovada
Şaşıran Çubak, esen misin?
Temirkan'ın kızından
Kaçan Çubak, esen misin?
Aslını soyunu sorup,
Bilgiçlerden duymuşum,
At yorup, yer dolaşıp,
Tazı salıp, kuş uçurup,
Bile bile arayıp çıkmışım.
Dediğim şudur, razı olun:
Atadan yalnız doğan,
Kara Kalmak'a, Mançu'ya

Who entering battle knows no care —
Batyr Çubak, are you unharmed?
At whose feast ninety head were slain,
Who had them set the name Çubak —
Lion Çubak, are you well?
Who all the wide world over
Has roamed, Çubak — are you well?
Who ringed Kaşkar and took it six times,
Who truly loosed oppression on Kokon,
Highest of the sixty,
Fiercest of the forty braves,
Wrestler-champion over all the devs —
Bahadır Çubak, are you well?
Finding no mountain fit to strike,
You all went to lay siege to Bukar.
Finding no foe fit to fight,
At your last resource upon the plain,
Bewildered Çubak, are you well?
From Temirkan's own daughter
Fleeing Çubak, are you well?
I asked after your stock and line,
From the men of lore I heard it;
Wearying steeds, roaming the land,
Loosing hounds, flying hawks,
Knowingly I set out in search.
This is my word; give your consent:
To him born alone of his father,
Who upon the Black Kalmak, the Mançu

Şiddetli velvele salan
Ayköl Manas beye
Dayanak oluverin.
Orda kurup han olup,
Makam sahibi can olup,
Varıp kon Talas'a,
Dayanak, siper oluver
Cakıp'ın yalnız oğlu Manas'a.
Aşılmadık bel kalmaz,
Bakılmadık il kalmaz.

Looses tumult fierce and dread,
To Ayköl Manas the bey,
Become a stay and prop.
Pitching the horde, being khan,
Being a soul enthroned in rank,
Go and settle at Talas;
Become a stay, a shield
To Cakıp's only son Manas.
No pass will stay uncrossed,
No land will stay unseen.

Her yönden eksiksiz dengine
Yoldaş ol, Manas arslanına!
Aykoco'dan söz duyup,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Arslan çıktı, diye duyup,
Allah Taala'nın yarattığına
Sitem yok, derim ya kendime,
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Arslan doğan erenim,
Göründün ya gözüme!
Benim halimi sorarsan —
Evliya kocanın kendisiyim,
Han Manas'ın sırdaşı
Kaplan Bakay'ın özüyüm,
Haberin var mı ola —
Han soylunun kendisiyim.
Yoldaş olursan yer işte,

Kavuşursan Manas arslan işte,
Bilgini bilip veren
Bilgili Bakay, ben işte,
Yetmiş boyun dilini bilen

Ustan Acıbay da işte,
Gündüzü kımız, gecesi kız —
Konarsanız Kırgız ili işte!
Akbaltay'ın Çubak'ını
Düşünde görüp, büyük özlemle —

Kavuşursan Manas arslan işte!
Şenliği bulup getiren
Güleç Bakay, ben işte!
Arslanımsın, şirimsin,
At yorup, yer dolaşıp,
Bile bile yolunu gözlediğim erimsin.»

Söyleyip sözünü bitirirken,
Bu yanına bakınca —

To your equal, whole in every part,
Be companion — to Manas the lion!
Hearing word from Aykoco,
Hearing that Akbaltay's Çubak
Had proved himself a lion,
To what Allah Most High created
No reproach, I say to myself;
Khan Baltay's own Çubak,
My eren born a lion,
You have appeared before my eye!
If you ask after my own state —
The saintly elder's very self am I,
Khan Manas's confidant,
The tiger Bakay's essence, I;
Have you had tidings, then —
Of khanly line I am myself.
If you become companion — here is the land;
If you are joined — here is Manas the lion;
He who knows and gives you knowledge —
Wise Bakay, here am I;
He who knows the tongues of seventy tribes —
Your master Acıbay, here too;
Kumis by day, and girls by night —
If you settle — here is the Kirghiz land!
Akbaltay's own Çubak
He saw within his dream, with mighty longing —
If you are joined — here is Manas the lion!
He who finds and brings the merriment —
Laughing Bakay, here am I!
You are my lion, my şir,
Wearying steeds, roaming the land,
You are my brave whose road I knowingly watched for.»

While he spoke and closed his word,
Looking to this side of him —

Koca Kula ile heybetlenip,
Görse gönül bölünüp,
Gök yelelik görünüşü belirip,
Bir yandan Manas'ın
Kendisi çıktı görünüp:
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık sisli gözlü,
İriliği dağın yarısı kadar,
Kim görünse yiyecek gibi,
Yayvan ağızlı, yar kaşlı,
Yiğitliği bambaşka,
Pehlivanlığı bir hayli.
Manas'ı görür görmez
Dizi yere bükülüp,
Kögala'nın üstünden
Uçup indi koşarak,
Gök yeleli Çubak o zaman
Kögala'nın başını çevirdi,
Gök yeleli erin önüne
Selam verip durdu işte.
Hasretin hepsi giderildi,
Araya girip er Bakay —
Arslan Manas arslanına
Akbaltay'ın Çubak'ı
Uçsuz ovada bulundu.
Kısrak başta beş kez dokuz
Baabedin'e kurban kesip,
Ak buğday ununu çiğneyip,
Kelam-ı Şerif'i tutuşup,
Manas ile er Çubak
Dost oluverip,
Ak ceylanın kılı gibi
Çekilip uzayıp durdular,
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulup kaynaşıp durdular.
Tepeden dört soy yıldız kımıldayıp,
Beyi ile nökeri
Ovaya inip dost olup.

Looming grand upon great Kula,
Cleaving the heart of all who saw,
His gray-maned aspect showing forth,
From one side Manas
Himself came into view:
His face like oiled wheat,
His eyes a dusky twilight mist,
His bigness half a mountain's bulk,
As if to devour whomever he saw,
Broad-mouthed and cliff-browed,
His valor a thing apart,
His wrestler's might a mighty store.
No sooner did he see Manas
Than his knee bent down to earth,
And from the back of Kögala
He flew down at a run;
The gray-maned Çubak then
Turned Kögala's head about,
Before the gray-maned man
He stood and gave his greeting there.
All the longing was assuaged;
Er Bakay stepping in between —
To the lion Manas the lion,
Akbaltay's own Çubak,
Was found upon the endless plain.
A mare foremost, five times nine
They slew in offering to Baabedin,
Chewing the flour of white wheat,
Grasping the Holy Word together,
Manas and Er Çubak
Became fast friends at once;
Like the hair of the white gazelle
They stood drawn out at length together,
Like the flour of the white wheat
They stood kneaded and mingled into one.
Four noble stars stirred overhead,
The bey and his nöker
Came down to the plain and became
friends.

Keşfi birlikte yapmaya,
Çampañ'dan yılkı almaya,

Top ateşi değse birlikte görmeye,

Ecel yetse ölmeye,
İşin başını düşünüp taşınıp,
Gökten inen altı çelik —

Manas'ın aldığı Zulpukor,
Zulpukor'un ağzını yalayıp,
Öyle deyip söz edip,
Ahdi pek sağlam kılıp,
Mihneti birlikte görmeye,
Ecel yetse ölmeye,
Şart ve ahit kılışıp,
Dediğine razı oldu, derler,
Kırk nökerin birliğini
Çubak han'a verdi, derler.
«Oğlum, Çubak, kaplanım,
Yanı başında Kañgay var,
Tutuşacak düşmanın hayli var,
Keşfi yaparsan kendin yap,
Kırk nökerin görevini
Artık Çubak, kendin al!
Keşfi isteyerek yapadur,
Kırk yerden gelen yiğidin
Vebali sevabı olur mu —
Görevini kendin aladur.
Hazırlanıp göz kısan var,
Yandan sıkıştıran düşman var.
Kara engebeli dağ da çok,
Savaşacak düşman da çok,
Boyun eğdirilecek il de çok,
Cenge çıkacak kul da çok.
Tutuşmaya çıkan düşman olursa,
Haykırıp kırgın salın,
Vebali sevabı — hepsinin,
Şurada duran kırk nökerin

To ride the scout together,
To take horse-herds from Çampañ,

To meet the cannon-fire together should it strike,
To die should the appointed hour come,
Pondering, weighing the head of the matter,
The six-forged steel come down from heaven —
Zulpukor that Manas took,
Licking Zulpukor's edge,
Speaking so and giving word,
Making the covenant full firm,
To bear the hardship together,
To die should the appointed hour come,
Binding pact and covenant,
He consented to his word, they say;
The union of the forty nökers
He gave to Çubak khan, they say.
«My son, Çubak, my tiger,
Hard at your side there is Kañgay,
Foes to grapple you have plenty;
If you ride the scout, ride it yourself;
The charge over the forty nökers —
Now, Çubak, take it yourself!
Ride the scout with willing heart;
Of braves come in from forty places
Can there be sin or merit to weigh —
Take their charge upon yourself.
Some make ready, narrowing their eyes,
Some foes press hard upon the flank.
Black broken mountains, too, are many,
Foes to fight are also many,
Lands to bend the neck are many,
Thralls to ride to war are many.
If a foe comes out to grapple,
Cry aloud and loose the slaughter;
The sin and merit — all of it,
Of the forty nökers standing there,

Görevini, Çubak, alın!
Akbaltay oğlu sendin,
Cakıp'ın oğlu bendim,
Yadlığı bırak, ailemden ol,
İkiliği bırak, birliği al!
Yılkıdan dilediğin malımı al,
Köökör'e doldurup kanımı al!
Kurban olayım Allah'a

Çubak, take the charge!
Akbaltay's son were you,
Cakıp's son was I;
Leave strangeness, be of my family,
Leave twoness, take up oneness!
Take what stock you wish from my herds,
Fill the köökör, take my blood!
May I be a sacrifice to Allah

Şimdi çıktı gitti kederim,
Akbaltay'ın yiğidini
Şimdi verdin elime,
Kurban olayım, Hüdâ'm!
Bozkırdan Çubak bulundu,
Talihi üstün bir canım ben!
Hakk'a razı, şükreder oldum,
Arslan Manas beyin
Yalnız başı beş olup,
Çubak'ımın yaman olduğunu
Ben çoktan bilirdim,
Ne zaman gelir Çubak? diye,
Yolunu gözler dururdum!»
Manas böyle deyince
Yiğit Çubak kalktı şimdi,
Beyine, çorası,
Şimdi hizmet eyledi.
Terkisinde kara rakı,
Kalmak işi matarayla bir rakı,
Sıçrayıp kalkıp er Çubak,
Han Bakay'ın yanından
Tutup çözüp aldı işte,
Sığır başı gibi kara çanak —
Ağzına dek doldurup,
Getirip beyler
Taşırırcasına doldurup,
Getirip o zaman
Coşkuyla sunuşup,
Rakı içip kızışıp,
Uçsuz bozkırda arslanlar

Now my sorrow has gone away,
Akbaltay's brave young hero
Now You have given into my hand,
Let me be a sacrifice, my Hüdâ!
Out of the steppe Çubak was found,
A soul of surpassing fortune am I!
Content with the Truth, I gave my thanks,
The lion Bey Manas's
Lone head has now become five,
That my Çubak was fierce
I have long known it well,
Saying, When will Çubak come? —
I kept watching for his road!»
When Manas had spoken so,
Brave Çubak rose up now,
His çora, to his bey,
Now rendered his service.
Black rakı behind his saddle,
Rakı in a flask of Kalmak work,
Springing to his feet, Çubak the man,
From beside Khan Bakay
He seized, untied and took it —
A black bowl big as an ox's head —
Filling it up to the brim,
Bringing it to the beys,
Filling it to overflowing,
Bringing it then and there,
Offering it round with cheer,
Drinking rakı, growing heated,
The lions on the endless steppe,

Şakaklarından ter sızıp,
Çatık kaşlar açılıp,
Kaygıların hepsi dağılıp,
O zaman Manas coşarak,
Büyük sevinçle taşarak:
«Kahramanım Bakay, Acıbay,
Kıymetlim Çubak dururken
Kızıl mızrağı, Zulpukor'u
Haykırıp kından çekerim,
Kıtay değil, ben kendim
Bütün çağa kırgın salarım!
Yalnız canım bin oldu,

Sweat seeping from their temples,
Knitted brows unbending,
All their cares dispersing,
Then Manas, overflowing,
Brimming with great joy:
«My heroes Bakay, Acıbay,
While my precious Çubak stands here,
The crimson lance, Zulpukor,
I draw from the sheath with a war-cry,
Not the Kıtay — I myself
Will loose slaughter on the whole age!
My lone soul has become a thousand,

Yaradan'ın verdiği,
Yalvarayım Hüdâ'ya,
Can yoldaşım Çubak geldi!
Altı ay binsem Akkula'ya,
Yorulmak bilmez küheylanım.
Kurban olayım Hüdâ'ya,
Akbaltay'ın evladı,
Hasretimi giderecek kardeşim.
Kıymetlim Çubak dururken,
Kalmak'a kırgın salarım,
Bu can başım sağ iken,
Kakan'ı yıkıp alırım!
Sözümü tutarsa Müslüman,
Dille söyleyip baş eğdiririm,
Din bilmez kara kâfiri
Güç kullanıp baş eğdiririm!» —
Deyip, böylece, er Manas,
Çubak'ın Çubak olduğunu
Yiğit Manas anladı işte,
Kıl bıyığı oynayıp,
Bıyık altından güldü işte.
Hoşnut olup, er Çubak
Şimdiki sözü bıraktı,
Arslanı Manas'ın kendisine
Gördüklerinden söze başladı.
«Yaşım on ikiye gelene dek

Given by the Creator,
Let me plead to Hüdâ,
My soul's companion Çubak has come!
Should I ride Akkula six months,
My courser knows no tiring.
Let me be a sacrifice to Hüdâ,
The child of Akbaltay,
The brother who will ease my longing.
While my precious Çubak stands here,
I will loose slaughter on the Kalmak,
While this soul and head are whole,
I will topple and take the Kakan!
If the Muslim heeds my word,
I bow his head with speech alone,
The black infidel who knows no faith
I bow his head by force of arms!» —
So saying, thus, Manas the man,
That Çubak was Çubak indeed
Brave Manas understood at last,
His wiry mustache twitching,
He smiled beneath his mustache.
Well content, Çubak the man
Left off the present talk,
To the lion Manas himself
Began to tell what he had seen.
«Until my years had come to twelve

Mekke'de okuyup dururdum,
Ben Mekke'de iken
Düşüme girdin, kardeşim!
Yaradan tek Hüdâ'dan
Hep bunu diler dururdum.
Babam Akbaltay'ın yüzünü görünce,
Mekke'den geri dönünce
Kögala'nın başını çevirdim,
Babacığımın önünde
Azıcık bir süre durdum.
O yurdun, o Noygut'un,
Töresi gönül avutmaz,
Gidişi canı sevindirmez.
Ne çekişip alacak davası var,
Öylece yatıp durmuş Noygutlar,
Ne vuruşacak düşmanı var,

Hayvanı çok, malı yığın,
Bundan başka kaygısı yok,
Yatıp durmuş Noygut yurdu.
Alay'ı engebeli yer imiş,
Alay'daki Noygutlar
Hayvana yakın bir halk imiş.
Bel bağladığım belim yok,
Senin gibi güvenilecek,
Belime destek erim yok.
Ben Mekke'de iken,
Kaşgar'ın hanı Alabek
Fitneyi katı salmış,
Han babamın yılkısını
Tümüyle sürüp almış.
Kaşgarlı çıkıp zorbalıkla,
Argın'dan vergi salmış,
Argın'ınkini, bırakmadan,
Hepsini toplayıp almış,
Asil babam Akbaltay
Yastığa başını koymuş,
Kalkmadan yatıp kalmış.
Alay'daki nice Noygut,

I kept at my studies in Mekke,
While I was there in Mekke
You entered my dreams, my brother!
From the Creator, the one Hüdâ,
I kept on begging only this.
When I saw my father Akbaltay's face,
When I returned from Mekke,
I turned Kögala's head about,
Before my dear old father
I stayed a little while.
That land, that Noygut folk —
Their custom brings the heart no comfort,
Their ways bring the soul no gladness.
No quarrel to contest and win,
The Noyguts just lie idle there,
No enemy to fight against,

Their herds are many, wealth in heaps,
Beyond this they have no care,
The Noygut land lies idle still.
Alay, it seems, is rugged country,
The Noyguts there in Alay
Are a folk kept close to their herds.
I have no support to lean upon,
None to be trusted like yourself,
No man to brace my back.
While I was there in Mekke,
Alabek, the khan of Kaşgar,
Loosed his mischief harshly,
My khan father's herds of horses
He drove away entire.
The Kaşgar men came out with force,
Laid tribute on the Argın,
And all the Argın's, leaving nothing,
Gathered up and took away,
My noble father Akbaltay
Laid his head upon the pillow,
And lay there without rising.
The many Noyguts in Alay,

Yaşlısı böyle yapınca,
Kazanından aş gidip,
Kâfirler yüzünden baş gidip,
Biri birinin sözünü dinlemez,
Biri birini çekemez olup,
Ala karga gibi çığrışıp,
Atlanıp ata binmişler,
Obaya baş kesilmişler.
Noygut'ta boş duramayıp,
Sımsıkı kuşanıp kuşandım,
Dalgalanıp yatan Kaşgar'a
Dokuz sefer ordu saldım,
Oogan'ı bozup on aldım,
Ulu yurda ordu saldım,
Ordalı şeyhe, gök nökere,
Ulu Kokon'a, Margalañ'a,
Samarkan'a varıp üç aldım,
İyice belimi kuşandım,
Yeryüzünü bir dolandım,
On iki kapılı büyük Bukar,

When their elder did so,
Food went from their cauldrons,
Heads were lost because of infidels,
None would heed another's word,
Each grew jealous of the other,
Screeching like the pied crows,
They saddled up and mounted horse,
Made themselves heads over the camps.
Unable to sit idle in Noygut,
I girded myself tight and firm,
On Kaşgar lying there in waves
Nine campaigns I loosed my host,
I broke Oogan and took ten,
I loosed my host on the great land,
On the sheikh of the Horde, the gray nökers,
On great Kokon, on Margalañ,
Reached Samarkan and took three,
I girded up my loins right well,
I circled the earth entire,
Great Bukar of the twelve gates —

Onu kuşatmaya vardım.
Kögala'nın başını çevirince,
Bukar'ı kuşatıp dururken,
Kendisi körpe bir çocuk,
Saçı örgüye ermemiş,
Yaşı on dördü geçmemiş,
On iki kızın küçüğü,
O görklü Kanıkey,
Hüdâ'nın sevdiği kulu,
Kara yağızın güzeli,
Müslüman'ın nurlusu,
Bukar'da kızda bir arslan gördüm,
Nasip etsin, ey kaplan,
Bir çağa bedel er gördüm.
Geniş Bukar meydanında,
Tulparın başını çevirince,
Geniş Bukar meydanında
Teke tek dövüşe çıkınca,

I went to lay siege to it.
When I turned Kögala's head,
While I held Bukar besieged,
Herself a tender child,
Her hair not yet grown to the braid,
Her years not passed fourteen,
The youngest of twelve daughters,
That splendid Kanıkey,
The servant Hüdâ loves,
The beauty of the swarthy folk,
The radiant one of the Muslims,
In Bukar I saw a lion in a girl,
May fate grant her, O tiger,
I saw a man worth a whole age.
On the broad square of Bukar,
When I turned my tulpar's head,
On the broad square of Bukar
When she came out to single combat,

Yetişip mızrak uzatınca,
Kanıkey durdu, ben sapladım.
Zınk zınk eder, aldırmaz,
Yavuz imiş Kanıkey,
Topuğuna denk saymaz.
Nur endamlı bir çocukmuş,
Arslan bey, senin kendine
Lâyık olan bir canmış!
Uzun saçlının becerlisi,
Kadınların yamanı,
Bol elbiselinin arısı,
Kadınların padişahı.
Bunun gibi bir can olmaz,
Kanıkey'i almazsan,
Vallahi işin rast gitmez!
Baş hatun etsen o yavuzu,
Lafı şirin, sözü bal,
Arasan çıkmaz böyle can.
Kendisi mızrakçıdan usta imiş,
Düşmanın çaresini bilen yaman imiş.
Ordalı kızların hanı imiş,
Eğer erkek oğlan olsaydı,
Oyrot'u bozacak canmış.
Sağ yanına baktığımda,

When I closed and thrust my lance,
Kanıkey stood fast — I struck home.
It clanged and clanged, she paid no heed,
Fierce indeed is Kanıkey,
She counts it not worth her heel.
A child of radiant stature,
Lion bey, for your own self
A soul worthy of you indeed!
Most skilled of the long-haired kind,
The fiercest among women,
Purest of the wide-robed kind,
The padishah of women.
There is no soul the like of her,
If you do not take Kanıkey,
By God, your affairs will not prosper!
Make that fierce one your chief khatun —
Her talk is sweet, her word is honey,
Search as you may, no such soul is found.
She's defter than any lancer,
A fierce one who knows the cure for foes.
Khan of the maidens of the Horde,
Had she been born a boy,
A soul to break the Oyrot.
When I looked upon her right side,

Altı ay sonra olacakları
Şimdiden söyleyiveren
Çıplak bir çocuk var imiş.
Kerametin biri imiş,
Baktım, Kadir gecesi imiş,
Haberi başka, zehri güçlü,
Kahramanım, senin kendine
Lâyık olan bir cariye imiş.
İsteyip alsak Kanıkey'i,
Hazine yığan mülk olur,
Çarpışıp da kurtulmuş olan
Han Çubak'ın sözüdür bu!
İsteyip alsan Kanıkey'i!
Kara gözün ta kendisi bu!

What will come to pass six months hence
Foretelling even now —
There was a naked child.
One of miraculous gift it was,
I looked — it was the Night of Kadir,
Her tidings strange, her venom strong,
My hero, for your own self
A handmaid worthy of you indeed.
If we woo and win Kanıkey,
She'll be a treasure-heaping estate,
From one who fought and got away —
This is the word of Khan Çubak!
Woo and win Kanıkey!
She is the very apple of the eye!

Sözüme kulak verin,
Karakan kızı Kanıkey'i
Kendinize gelin edip alın!
Kanıkey'i alsan, bahadırım,
Artarmış devletin,
Tükenirmiş mihnetin.
Açılırmış bahtınız,
Altından olurmuş tahtınız.
Dünyalık saçıp, mal verip,
Dediğim budur, bilesin!
Ayköl bey, sözümü tut!
Teke tek durdum, o sapladı,
Mızrağı kırıldı paramparça,
Ulu dağ gibi Çubak'ın
Çaresi tükendi feryatla.
Eyerimden ardım kayıp,
Üzengiden ayak çıkıp,
Eyerden geri yalpalayıp,
Perişan olan Çubak'tan
Akıl gidip, us kayıp,
İki eteğim savrulup,
Koru Hüdâ'm, koru! deyip,
Kuskunu tutup yanarak,
İçim dışım kor olup,
Gökte gök nayman yıldızı tutulup,
Altımdaki Kögala'ya
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağlı tersli mahmuzlayıp,

Give ear unto my word,
Kanıkey, Karakan's daughter,
Take her as bride for your own self!
If you take Kanıkey, my batyr,
Your fortune will increase, they say,
Your hardship will run out, they say.
Your luck will open wide, they say,
Your throne will be of gold, they say.
Scatter worldly goods, give wealth —
This is my counsel, know it well!
Ayköl bey, heed my word!
I stood in single combat — she struck,
Her lance was shattered all to splinters,
Çubak, huge as a mighty mountain,
His remedies ran out with a wail.
My seat slipped backward from my saddle,
My feet came free of the stirrups,
Reeling backward off the saddle,
From Çubak brought to wretchedness
Sense departed, wit slipped away,
My two coat-skirts flying loose,
Saying, Save me, my Hüdâ, save me!
Gripping the crupper, burning,
Inside and out turned to embers,
The gray nayman star eclipsed in heaven,
To Kögala beneath me
Laying the whip on right and left,
Spurring on both sides, fore and back,

Geniş Bukar şehrinden
Göz göre göre kaçıp kurtulup,
Öfkeyi katı başlattı,
Gök çiçekli kürk bürünüp,
Bir baksam ki Kanıkey,
Gök kaplan gibi atılıp,
Öfkeyi katı başlattı,
Ardındaki sayısız ordusu
Kaplayıp üstüme boşandı.
Gök mızrak değdi sağrıma,

From the broad city of Bukar
Fleeing to safety in plain sight,
She began her fury fiercely,
Wrapped in her blue-flowered fur,
I looked — and there was Kanıkey,
Springing like a gray-blue tiger,
She began her fury fiercely,
The countless host behind her
Poured over me and swallowed all.
The blue lance struck me on the croup,

Devirip saplayacağı anda
Kögala yetişti imdadıma.
Yele gibi güzelim saçı,
Tepesine sımsıkı düğümleyince,
Ardımdan kovalayıp sürünce,
Alengir yayla, sırlı okla
Arkamdan kovalayıp sürünce,
Önüme siz çıkmasaydınız
Hesabımı görmez miydi,
Alay'a kadar kovalayıp,
Görülmedik iş etmez miydi,
Defterimi dürmez miydi,
Obamı yerle bir ederdi.
Alacaksan o yavuz kadını,
Ben Bukar'da gördüm ya,
Heybeti yaman o âfeti.
Çubak'ının başına
Ahir zamanı saldı ya!» —
Bilinmeyeni bildirip,
Bilgili Çubak bunu söyler.
Çubak böyle deyince,
Kendin bildiğin ulu Bakay,
Usulca söyleyip, kesin bağlayıp,
Heybetli Bakay, koruyucu er,
Nicesini bilen ulu arslan,
İşte, Bakay ihtiyarın,
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten akıl bulunup:
«Yeryüzünün dört bucağını,
Bey Çubak, er Manas,
Dört dolanıp gezelim,
Gazânın malını bulalım!

Just as she'd have felled and pierced me,
Kögala came to my rescue.
Her lovely hair like a mane,
When she knotted it tight on her crown,
When she chased and drove behind me,
With alengir bow and lacquered arrow
When she chased and drove at my back,
Had you not appeared before me,
Would she not have settled my account,
Chasing me as far as Alay,
Would she not have done unheard-of deeds,
Would she not have closed my book,
She'd have razed my camp to the ground.
If you would take that fierce woman —
I saw her in Bukar myself,
That temptress of fearsome majesty.
Upon your Çubak's head
She loosed the end of days!» —
Making known the unknown,
Wise Çubak speaks these words.
When Çubak had spoken so,
Great Bakay whom you yourself know,
Speaking gently, binding firm,
Majestic Bakay, the guardian man,
The great lion who knows so much,
See now, old Bakay,
Moving like a sparrowhawk,
Finding counsel from the unseen:
«The four corners of the earth,
Bey Çubak, Manas the man,
Let us roam and round them four times,
Let us find the spoils of holy war!

Gelecek yıl gelince,
Seksen yük altın yükleyip,
Han Bukar'ın şehrine,
Temirkan'ın huzuruna
Dünür olmaya varalım,
Olgun doğmuş o yavuza

When the coming year arrives,
Loading eighty loads of gold,
To the city of Khan Bukar,
Into Temirkan's presence,
Let us go to make the match,
On that fierce one born full-ripe

Varıp küpe takalım.
Başlık döküp, mal verip,
Nice dünyalık, her şey verip,
Kavga etmeden, çekişmeden,
Töreyle, usulle alalım.
Kadınların en değerlisi,
Hünerli olduğu da gerçek,
Kerametli, en üstün
Kız olduğu da gerçek.
Kalın saçıp, mal verip,
Temirkan'a varalım,
Âmin! deyip el açıp,
Kanıkey'i alalım», —
Deyip, böylece, ulu Bakay,
Bilinmeyeni bildirip,
Böylece yola koyup,
Yine atlanıp yürüdü,
Önüne düşse ak yolu,
Sürüp gitse sayısız ordusu,
Ağabeyi Bakay ihtiyar,
İnsanların bilgesi, bir evliya.
Karanlıkta göz bulur,
Ansızın söz bulur.
Ayköl Bakay yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Alacakaranlık çöktü, gün battı,
El gün derin uykuya yattı.
Erenler koşturup coşarak,
Mediyen çölüne rastlayıp,
Mediyen çölü derler imiş:
Koparıp yiyecek ot bile yok,
Damlacık suyu yerde yok.
Acıbay, Çubak arslanlar
Eğlenceye doyup gider,
Kertenkelesi parıldayıp,
Orada burada seğirtip durur.

Tan ağarıp sökünce,
Yere aydınlık değince,

Let us go and hang the earring.
Pouring out bride-price, giving wealth,
Giving worldly goods of every kind,
Without quarrel, without strife,
Let us take her by custom and rite.
Most precious among women,
True it is that she is skilled,
Wonder-gifted, supreme —
True it is she is such a maid.
Scattering bride-wealth, giving goods,
Let us go to Temirkan,
Saying Amen! with open palms,
Let us take Kanıkey», —
So saying, thus, great Bakay,
Making known the unknown,
Setting the matter thus on its road,
Mounted again and rode on,
Should the white road fall before him,
Should his countless host drive on,
His elder brother, old Bakay,
Sage of mankind, a saint.
In darkness he finds eyes,
In an instant he finds words.
Ayköl Bakay rode the road,
Riding hard, not sparing his horse,
Dusk descended, the sun set,
Folk and world lay deep in sleep.
The champions galloped on in fervor,
They came upon the Mediyen desert,
The Mediyen desert, so they say:
Not even grass to pluck and eat,
Not a droplet of water on the ground.
The lions Acıbay and Çubak
Ride on, filled with merriment,
Its lizards glittering bright,
Darting here and there they go.

When dawn whitened and broke,
When light touched upon the earth,

Kutup yönüne baksa,
Sırttan çıktı beş kişi.
Endamlarına göz atıp,
Yiğit Bakay bakınca,
Belirgin olanı evliya,
Şay atamın kendisi imiş,
Gözeten kara gözü imiş.
Yiğidime vereyim, deyip,
Ünlü deve — Celmayan'ı
Getirdiği an imiş.
O Celmayan mübarek,
Yaşı kırka dolmuş,
Allah Taala Manas'a
Onu Burak kılıp koymuş.
İşin nişanını belirleyip,
Yoluna koymaya gelirmiş.
Şay atam Manas bahadırı
Korumaya gelirmiş.
Manas'ın gök yeleli olduğunu
O Şay atam bilirmiş.
Yassı hörgüçlü kara neri
O, Manas'ın kendisine
Armağan edip gelmiş.
Şay ata'yı görünce
Attan indi o zaman
Acıbay, ihtiyar Bakay,
El kavuşturup durdular,
Manas, Çubak, hepsi de.
Devletli Şay ata
Elini uzatıp gülerek,
Kaplan doğmuş kahramanın
Elini tutup sevinçle:
«Ey oğlum, altı arslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu,
Öfken gelip dikilirsen,
Kanlar akıtıveren
Kaplan arslanın ta kendisisin.
Doğmandan yedi yıl
Evvel ben seni bilirdim.

Gazing toward the northern quarter,
Five men came over the ridge.
Casting an eye on their bearing,
When brave Bakay looked on them,
The foremost one was a saint,
It was Şay ata himself,
The dark eye that watches over.
Saying, I shall give it to my brave one,
The famed camel — Celmayan —
It was the moment he brought it.
That Celmayan, the blessed,
Its years had come to forty,
Allah Taala for Manas
Had made it a very Burak.
Setting the sign upon the deed,
He was coming to set it on its road.
Şay ata, Manas the batyr
Was coming to protect.
That Manas was the gray-maned one
That Şay ata knew well.
The flat-humped black ner
He, to Manas himself,
Had come to give it as a gift.
On seeing Şay ata,
They got down from their horses then,
Acıbay and old Bakay,
They stood with folded hands,
Manas, Çubak, every one.
Şay ata, rich in blessing,
Stretching out his hand and smiling,
The tiger-born hero's
Hand he clasped with joy:
«O my son, youngest of six lions,
The servant whom Allah loves,
When your wrath rises and you stand tall,
You who let the blood pour forth —
You are the very tiger-lion.
Seven years before your birth
I knew you already.

Erişip yüzünü görsem, deyip,

Hüdâ'dan diler dururdum!
Ver, oğlum, elini,
Hüdâ'm açsın yolunu!
Ecelden geri dönme,
Ölümden geri durma!
Pek sıkışık kavga gelse,
Karman çorman gürültü kopsa,
Vuruşu bol bol salarım,
Çığlık atan düşmandan
Seni kendim koruyup alırım!
Kaplan Manas, kahraman arslan,
Bir eşsiz yaratıldın sen,
Elini tutup, ak yüzünü
Göreyim, der dururdum,
Emanetin Celmayan'ı
Vereyim, der dururdum.
İşte duran Celmayan,
Yassı hörgüçlü kara ner —
Kerameti pek çoktur,
Gaipten karşına çıkar,
Senin gibi arslana,
Sevdiği kula bulunur!
Bu yassı hörgüçlü kara ner,
Ünlü yüğrük Celmayan,
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez.
Bulut gibi uçup süzülür,
Yeryüzünün dört bucağını
Dört gün geçmeden dolaşır.
Heybeye koyup kum yükle,
Ne usanır, ne küser,
Bilesin, güçlüdür kudreti,
Celmayan'ın hâli şöyledir —
Celkayıp'ın yavrusudur.
Hayvanların kanatlısıdır,
Üstüne çelik ok yüklesen,
Hafif demez, ağır demez,

Saying, Might I reach and see your face,

I kept begging it of Hüdâ!
Give me, my son, your hand,
May my Hüdâ open your road!
Turn not back from the appointed hour,
Stand not back from death!
Should battle press you hard,
Should tumult break in wild confusion,
I will deal out blows in plenty,
From the shrieking enemy
I myself will shield and save you!
Tiger Manas, hero lion,
You were created without peer,
To clasp your hand, to see your fair face —
I kept saying, let me see it,
Your trust, Celmayan,
I kept saying, let me give it.
Here stands Celmayan,
The flat-humped black ner —
Its wonders are very many,
It comes before you from the unseen,
For a lion such as you,
It is found for the servant He loves!
This flat-humped black ner,
The famed swift Celmayan,
No wind can catch its racing,
No beast can match its stride.
It flies and glides like a cloud,
The four corners of the earth
It rounds ere four days pass.
Load sand in saddlebags upon it,
It neither wearies nor sulks,
Know this — its power is mighty,
Such is the state of Celmayan —
It is the offspring of Celkayıp.
It is the winged one among beasts,
Load steel arrows on its back,
It says not light, it says not heavy,

Taşımayı bilir âdeti,
Size lâyıktır Celmayan,
Çatal hörgüçlü devenin yüğrüğü,
Arap ile vuruştum,
Aştı geçti, yavrum,

Celmayan'ın yüğrüklüğü.
Başında altın koşumu var,
Hüneri bunca seçkin,
Üstün arslanım, sana
Bu Celmayan lâyıktır!
Ok yüklesen pek çokça,
Emanet canın yoldaşıdır.
Gözünüzü bize çevirin,
Şay atam armağan verdi, deyip,
Celmayan'ı alınız!
Yüğrüklüğü, yürüyüşü
Bütün yurda nişandır.
İşte duran Celmayan,
Yeryüzünün dört bucağı,
Mediyen'in beş bucağı,
Hepsinde bu sınanmıştır.
Hörgücü küt, boynu kalın,
Bu Celmayan mübarek,
Yük hayvanlığı dahi var,
Kakançin ile tutuşsan,
Yığınla çelik ok yüklesen,
Tulparla denk yürür,
Yüğrüklüğü dahi var,
Gidiş dönüşe süre biçsen,
Yeryüzünün dört bucağını
Dört dolanacak mektup versen,
Hemen varıp ulaştıran
Yüğrüklüğü dahi var.
Hem yüğrük, hem güçlü lök,
Arslanım, seni bilirdim,
Arslan Manas, gök yelelim,
Nişan edinip alsın, deyip,
Hüdâ'dan diler dururdum.

Its custom is to know how to carry,
Celmayan is worthy of you,
Swiftest of the fork-humped camels,
I fought against the Arab,
It surpassed them all, my child,

The swiftness of Celmayan.
On its head is a golden harness,
Its talents so select,
My peerless lion, for you
This Celmayan is worthy!
Load arrows on it in great store,
It is companion to your mortal soul.
Turn your eyes upon us,
Saying, Şay ata gave a gift,
Take Celmayan for your own!
Its swiftness and its stride
Are a sign to the whole land.
Here stands Celmayan,
The four corners of the earth,
The five corners of Mediyen —
In all it has been tried.
Its hump is blunt, its neck is thick,
This Celmayan, the blessed,
It has the pack-beast's gift as well,
Should you grapple with the Kakançin,
Load heaps of steel arrows on it,
It strides even with a tulpar,
It has the racer's gift as well,
Set a term for going and return,
The four corners of the earth —
Give it letters to round them four times,
It bears them straight and swift —
It has that swiftness too.
Both swift and a mighty lök,
My lion, I knew you of old,
Lion Manas, my gray-maned one,
Saying, Let him take it as his token,
I kept begging it of Hüdâ.

«Deh!» deyince Celmayan
Hayvanca boynunu çevirmez,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağlı tersli mahmuzlansa,
Deve gibi bağırıp durmaz.
Kayın, söğüt başını çiğner,
Kararıp gözü alev saçar,
Değerli yüğrük Celmayan,
Yoğun kargaşa, dava çıksa,

At the cry «Deh!» Celmayan
Turns not its neck like a dumb beast,
Lay the whip on right and left,
Spur it on both sides, fore and back,
It does not bawl on like a camel.
It tramples the crowns of birch and willow,
Its eye darkens and shoots flame,
The precious racer Celmayan,
Should thick turmoil and strife arise,

Vuruşması çok düşman çıksa,
Gerek olur Celmayan.
Kapkara yatan Çoñ-Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak uzatsanız,

Kara deccal Beecin'e
Tutuşup durursanız,
Desteği değer Celmayan'ın.
Kara flamalı mızrak alsa,
Kakan'ın çevresini dolansa,
Faydası değer Celmayan'ın.
Kırk günlük çöl olsa,
Sarp sel yataklı bel olsa,
Yorulup susuz kalmaz,
Gün doğusuna koşturursan,
Başı kopup gitmedikçe,
Yolda soluklanıp durmaz,
Başını salıverince
Bu Celmayan mübarek,
Bulut gibi uçup oynar.
Aylarca, yıllarca yol yürüse,
Hayvan gibi dinlenip durmaz.
Yüğrüklüğü daha güçlü,
Günde bir soluk bile almaz.
Yüğrüklüğü işte böyle,
Bu Celmayan mübarek can,
Gaipten karşına çıktı,
Hızır dokunmuş gök yelelim,
Talihine bulundu!

Should foes come thick with fighting,
Celmayan will be needed.
On Çoñ-Beecin lying pitch-black,
Should you ride straight in with lance outstretched,
On Beecin, the black deccal,
Should you stand locked in battle,
Celmayan's support will serve you.
Should he take the black-pennoned lance,
Should he circle round the Kakan,
Celmayan's service will avail.
Be it a desert of forty days,
Be it a pass with steep flood-gullies,
It tires not, nor thirsts,
Race it toward the sunrise,
Unless its head is torn away,
It stops not on the road for breath,
When you give its head free rein,
This Celmayan, the blessed,
Flies and frolics like a cloud.
Though it travel months and years,
It rests not like a common beast.
Its swiftness is the stronger still,
It takes not one breath in a day.
Such indeed is its swiftness,
This Celmayan, blessed soul,
Came before you from the unseen,
My gray-maned one touched by Hızır,
It was found for your fortune!

Celmayan'ın hâlini söyleyeyim:
Mediyen'in belinden,
Yiğidim Manas, senin için,
Av avlayıp vardığım yerden,
Kavrulmuş kurak çöllerde,
O çölde ıssız büyüyen,
Kendisi gaip ellerden,
Çekişip üstüne varıp,
Nice gün durmadan vuruşup,
Allah'a nice yalvarıp ağlayıp,
Alıp geldim sana.
Ayköl Manas, yiğidim,
Yalnız sana adayıp,
Yiğidim, önceden sezip bilirdim,

Let me tell Celmayan's story:
From the pass of Mediyen,
My brave Manas, for your sake,
From where I went hunting game,
In the scorched and arid deserts,
Grown up lonely in that desert,
Itself from the unseen lands,
Striving, I came upon it,
Fighting on for many days,
Pleading and weeping long to Allah,
I took it and brought it to you.
Ayköl Manas, my brave one,
Vowing it to you alone,
My brave one, I sensed and knew beforehand,

Gök yeleliyle yüz yüze gelsem,

Veririm, der dururdum.
Almazsan kötü ün olur,
Arslan doğmuş kaplan,
İsteyerek verdim emanet.
Hayvan devenin hanıdır,
Altı arslanın küçüğü,
Ayköl'üm, senin kendine
Lâyık olan bir maldır.
Kumda yüzüp, çölde büyümüş,
Nişan olur Celmayan.
Gazaya binsen kaygılanmaz.
Çarpışılan yerde büyümüş,
Gayridin ile çarpışsan,
Düşman ile vuruşsan,
Batman batman çelik ok yüklesen,
Yol azığını bolca yüklesen,
Boynunu çevirip nazlanmaz,
Ağır müşkül iş düşse,
Söyleyeyim dese dili yok,
Hayvandan akıllı Celmayan.
«Deh!» deyince mübarek,

Should I come face to face with the gray-maned one,
I kept saying, I will give it.
If you refuse, ill fame will follow,
Tiger born a lion,
Gladly I gave the trust.
It is the khan of camel-kind,
Youngest of the six lions,
My Ayköl, for your own self
It is a beast worthy of you.
Swimming in sand, desert-grown,
Celmayan will be your token.
Ride it to holy war — it fears not.
It grew where battles are fought,
Should you clash with the infidel,
Should you battle with the foe,
Load steel arrows by the batman-weight,
Load journey-provisions in plenty,
It turns not its neck in protest,
Should heavy hardship fall,
It would speak, but has no tongue,
Celmayan, wiser than any beast.
At the cry «Deh!» the blessed one,

Uçup gidecekmiş gibi,
Kasırga gibi hüner gösterir.
Uzun bacaklarını gerince,
Âlemin bütün yollarını
Göz açıp kapayana dek geride bırakır.
Bu mübarek Celmayan
Hem pehlivan, hem lök,
İşte duran kara nerin
Faydası, Manas, sana çoktur.
Yiğidim, senin arslanlığını
Sezip, isteyip bilirdim,
Elimle Celmayan'ı
Emanet edip Ayköl'e
Vereyim, der dururdum.
Ters giden işini düzelttim,
Celmayan'ı verip eline,
Yetkinim, seni destekledim.
İnsan söyler, göz görmez,
Şay atanın kendisiyim,
Sizleri koruyup kollayan,

As if it would fly away,
Shows its craft like a whirlwind.
When it stretches its long legs,
All the roads of the world
It leaves behind in the blink of an eye.
This blessed Celmayan
Is both a wrestler and a lök,
The black ner standing here —
Its service, Manas, will be great to you.
My brave one, your lion's nature
I sensed, I sought, I knew,
With my own hand, Celmayan
Entrusting it to Ayköl,
I kept saying, let me give it.
I set right your affairs gone wrong,
Giving Celmayan into your hand,
I am able — I gave you my support.
Man speaks of it, no eye beholds it,
I am Şay ata himself,
Who guards and watches over you,

Gözeten kara gözüyüm!
Nice kıranı topladın gereğince!

Yassı hörgüçlü kara neri,
Han Manas'ın Celmayan'ını,
Elimle teslim edip,
Bugün verdim armağan!
Hayvandan nişan Celmayan,
Nişan edinip alınız,
Karşınıza çıkanların hepsine,
Ölümden korkup durmadan,
Haykırıp savaş salınız.
Celmayan'ı alsan eline,
Düğümlerin hepsi çözülür,
Hızır dokunmuş gök yelelim,
Belaların hepsi kesilir.
Doğmandan yedi yıl önce —
Önceden bilmiştim özünü,

I am the dark eye that watches!
You have gathered many a champion, as is meet!
The flat-humped black ner,
Khan Manas's Celmayan,
Delivering it with my own hand,
Today I gave it as a gift!
Celmayan, a token among beasts,
Take it for your token,
On all who come against you,
Never standing in fear of death,
Cry out and loose your war.
Take Celmayan into your hand,
And all your knots will be untied,
My gray-maned one touched by Hızır,
All your troubles will be cut away.
Seven years before your birth —
I knew your essence beforehand,

Göreyim, diye gezerdim,
Gök yelelim Manas, yüzünü!
Talihin üstün yaratılmış,
Arslan olduğun gerçekmiş,
Altı arslanın sonuncusu,
Er olduğun gerçekmiş!
Kahraman, senin erliğini
İsteyip çoktan bilirdim,
Elinden tutup seni,
El verip destekleyeyim, deyip,
Hep bunu diler dururdum.
Saf yüreklisin, arslansın,
Coşkun gönüllü ersin,
Ruhun üstün yaratılmış,
Amansız bir arslansın.
Aybalta çalıp, mızrak vurup,
Naralaşıp dövüşsen,
Öfkelenip, düşmana
Yüz yüze gelip durursan,
Kötü yola yaklaştırmam,
Kendim yola koyarım,
Öfkelenip bağırsan:
«Şay ata!» diye çağırsan,
Gök gibi boz ata binip,
Keskin nara atarım,

I roamed, saying, let me see it,
Your face, my gray-maned Manas!
Your fortune was created supreme,
True it is you are a lion,
Last of the six lions,
True it is you are a man!
Hero, your manhood
I sought and knew long since,
To take you by the hand,
Saying, let me give my hand in support,
I kept on begging only this.
Pure-hearted are you, a lion,
A man of surging spirit,
Your soul was created supreme,
You are a merciless lion.
Striking with aybalta, thrusting lance,
Should you fight with battle-cries,
Should you, enraged, before the foe
Stand face to face at last,
I will let no evil road come near,
I myself will set you on the way,
Should you cry out in wrath:
Should you call «Şay ata!» —
Mounting a gray horse like the sky,
I will raise a piercing war-cry,

Emanet cana güç gelse,
Arslanım, senin kendine
Yoldaş olup kalırım.
Kâfire gaza açа dur,
Aklına beni ala dur!
Darlık düşse başına,
İmdadına kendim yetişirim,
Kargaşalı sert kavga olsa,
Yoldaş olup kalırım!» —
Deyip, böylece, Şay ata
Kayıpboz'un başını çevirdi,
Acıbay, Bakay, Çubak'la,
Ayköl Manas'la, dördüyle,

Should the mortal soul be pressed,
My lion, to your own self
I will remain a companion.
Keep opening holy war on the infidel,
Keep me ever in your mind!
Should hardship fall upon your head,
I myself will speed to your aid,
Should there be harsh and tangled battle,
I will remain a companion!» —
So saying, thus, Şay ata
Turned Kayıpboz's head about,
With Acıbay, Bakay, Çubak,
With Ayköl Manas — with all four,

Tekrar tekrar Şay ata
El sıkışıp durdu.
El sıkışan beş hoca
Şay ata'nın kendisiymiş,
Baksan göze ilişmez,
Nereye gittiği bilinmez,
Gözden kayboldu işte.
Ayköl Manas beyin
Celmayan'ı bulunup,
İtibarı bununla perçinlenip,
İnce yolu kestirmeden aşıp,
Acıbay, Bakay yedeğine alıp,
Şay atam gelip, el verip,
Bozkırda Hızır dokundu,
Bununla er Manas
«Arslan» ününü aldı işte!
Geceleyip geçtiği yerde
Tomurcuklu çınar, söğüt bitti,
Kaplan Manas kahramana
Kökünden Hüdâ yâr oldu.
Konup göçtüğü yerde
Gözcü gibi çınar dikildi,
Hızır dokunmuş kıranı
Hoca Hızır korudu.
Kök atası tümden han,
Kökünden Hızır dokunmuş,
İlk atası hepsi han,
Başından Hızır dokunmuş.
Öfkelenip saldırsa,
Düşman dayanıp duramaz,
Ak doğan arslanın ta kendisi o,
Sataşan sağ gitmemiş,
Kaplanın gözü işte o.
Celmayan, Çubak bulunup,
Yedi evliya el verip,
Arslan Manas o zaman
Feyze erdiği an işte o.
Akıllar hayran kalıp,

Again and again Şay ata
Clasped hands with them.
The five hocas who clasped hands
Were Şay ata himself,
Look — they meet no eye,
None knows where he has gone,
He vanished from sight, behold.
For Ayköl Bey Manas
His Celmayan was found,
His renown was riveted thereby,
Crossing the narrow road by the short way,
Acıbay and Bakay taking it in lead,
Şay ata came and gave his hand,
On the steppe Hızır's touch came down,
Thereby Manas the man
Won the name of «Lion», behold!
Where he passed the night and went on,
Budding plane and willow sprang,
To Tiger Manas the hero
Hüdâ was friend from the very root.
Where he camped and moved along,
A plane tree rose like a sentinel,
The champion touched by Hızır
Hoca Hızır protected.
His root-fathers khans one and all,
Touched by Hızır from the root,
His first fathers khans every one,
Touched by Hızır from the first.
Should he charge in wrath,
No foe can stand against him,
He is the white-falcon lion himself,
None who crossed him went off whole,
He is the very eye of the tiger.
Celmayan and Çubak being found,
Seven saints giving their hands,
Lion Manas at that hour —
That was the moment he attained grace.
Minds were left in wonder,

Ayköl bey o zaman
Ala-Too gibi görünüp,
Bir baksan — bin kişi,
Bir baksan — bir kişi,
Talihi üstün gök yelelinin
Nicelerini şaşırtan sırrı var.
Yiğit Manas varken
Karşısına kul gelir mi?
Yüz tutup düşman yener mi?
Halka eziyet salar mı?
Çarpışan sağ kalır mı?
Sözünü tutan kulu
Diliyle boyun eğdirdi,
Söz dinlemez ahmağı
Hışmıyla boyun eğdirdi.
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas,
Üç-Koşoy'u yayla edindi,
Öfkesine dokunanı
Azı dişine alıp çiğnedi.
Elinin yettiği yerde,
Kocosan dokunmuş beyi
Sormayan kul kalmadı.
Yanına aldığı er Bakay,
Aziz Manas beyin
Hangi işini anlatasın,
Yol başlatan ulu Bakay,
Argın hanın Acıbay'ı,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Uzak ava çıkıp, av gözleyip,
Arkar avlayıp, kulan kovup,
Av gözlemekten üşenmez.
Ay gibi sarı bozkırda
Altı baş olan kulanı

Ayköl bey at that hour
Loomed like the Ala-Too,
Look once — a thousand men,
Look again — a single man,
The gray-maned one of surpassing fortune
Has a mystery that confounds the many.
While brave Manas lives,
Can any servant stand before him?
Can a foe confront and beat him?
Can any loose torment on the people?
Can one who fights him stay alive?
The servant who kept his word
He bowed with his tongue alone,
The fool who would not listen
He bowed with his wrath.
Tamarisked Keñ-Kol, broad Talas,
He made Üç-Koşoy his summer pasture,
Whoever touched his anger
He took in his molars and ground.
Wherever his hand could reach,
The bey touched by Kocosan —
No servant was left who did not seek him.
Bakay the man he took at his side,
Of dear Bey Manas —
Which of his deeds could you recount?
Great Bakay who opens the road,
Acıbay of the Argın khan,
Akbaltay's Çubak,
Riding far to hunt, watching for game,
Hunting arkhar, chasing kulan,
They never tire of watching for game.
On the yellow steppe like the moon,
A kulan herd of six head

Vurup alıp katlayıp,
Celmayan'a yükletip,
Mediyen çölünü geçtiler,
Kayıp-Mazar'ı, Kara-Kır'ı,
Kayıpçı'nın mazarını

They shot and stacked in folds,
Loaded them on Celmayan,
And crossed the Mediyen desert,
Kayıp-Mazar and Kara-Kır,
The shrine of Kayıpçı

Manas yeni aşmıştı.
Cañgaktuu'nun yamacından,
Yine Manas baş olup,
Bahadır Bakay o zaman,
Abdest aldığı yerden,
Elleri suya daldırıp,
El abdestini alıp,
Ayakları suya daldırıp,
Ayak abdestini alıp,
Ayköl Bakay o zaman,
Gür sesle ezan okuyup,
Namaz kılıp dururken,
Yeni dua ettiklerinde,
Kum-Bulak'ın belinden,
Abdest aldıkları yerden,
Gaipten karşılarına çıktı,
Yumruk kadar boz enik,
Gözü daha açılmamışken,
Yeni doğmuş hâlindeyken,
Manas hana bulundu.
Hızır dokunmuş Manas'a
Kıranların hepsi rast gelip,
Baabedin dokunmuş Manas'a,
Hani, Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Kırgız kaygısız yatarken,
Ava çıkıp coşarak,
Hızır dokunmuş kırana
Değerlilerin hepsi rast gelip,
Bahtı başkaca açılıp,
Bahtı üstün kırana
Hüdâ'nın bereket nuru saçılıp,
Şay ata'nın verdiği Celmayan,
Gök yeleli Manas'ın kendisine
Yük vurmaya nişanıdır,
Uzaklardan gelen Çubak'ı,
Önüne düşse ak yolu,
Sürüp gitse sayısız ordusu.

Yumruk kadar boz enik —

Manas had newly crossed.
From the slope of Cañgaktuu,
Again Manas at their head,
Batyr Bakay at that hour,
From where he made ablution,
Dipping his hands into the water,
Washing his hands in ablution,
Dipping his feet into the water,
Washing his feet in ablution,
Ayköl Bakay at that hour,
Calling the ezan in a full voice,
While they stood at prayer,
Just as they made their supplication,
From the pass of Kum-Bulak,
From where they made ablution,
It came before them from the unseen,
A gray whelp no bigger than a fist,
Its eyes not yet come open,
Still in its newborn state,
It was found for Khan Manas.
To Manas touched by Hızır
All rare champions came his way,
To Manas touched by Baabedin,
There, in Kara-Buura, in Çatkal,
While the Kırgız lay free of care,
Riding out to hunt in fervor,
To the champion touched by Hızır
All precious things came his way,
His luck opened beyond compare,
On the champion of surpassing luck
Hüdâ's light of plenty was scattered,
Celmayan, Şay ata's gift,
For gray-maned Manas himself
Is his token for bearing loads,
Çubak, come from far away,
Should the white road fall before him,
Should his countless host drive on.

The gray whelp no bigger than a fist —

Bulup aldığı nişanıdır.
Ayıdan geri durmayan,
Kaplandan geri kaçmayan,
Arslan Manas gök yelelin,
Kumayık'ı bulup haykırıp,
Ağabeyi Bakay'ı:
«Çabuk gel!» diye çağırıp,
Bakay telaşla varınca,
Gözü açılmamış boz enik
Duruyormuş Manas'ın
Sağ avucunun içinde.
Kumayık'ı görünce:
«Baabedin!» diye haykırıp,
Bakay ağan o zaman
Acıbay'ı çağırıp,
O zaman Acıbay şunu söyler:
«Arslan Manas, gök yelelim,
Kutlu mübarek olsun eniğin!
Hızır dokunmuş kıranım,
Nice şey karşına çıktı,
Gerçek Kumayık bulundu.
Gerçek Kumayık'ın ta kendisiymiş.
Gök akbabanın doğurup bıraktığı,
Değerli kıran, başına
Allah Taala Hüdâ'nın
Tam denk getirdiği an imiş.
İşte duran Kumayık,
İnsan eli değince
Ayıp olur derlerdi.
Erkek beslerse bunu,
Altı güne dolduğunda
Gaip olur derlerdi.
Yedekte gelen ak boz kısrak —
Aman, Çubak, beri çek!
Ak boz kısrağı keselim,
Etine bizler doyalım,
Avuç açıp hepimiz,
Dua edip koyalım,
Adını gerçek Kumayık koyalım!»

Is the token he found and took.
That shrinks not back from the bear,
That flees not back from the tiger,
Lion Manas, the gray-maned one,
Finding Kumayık, cried aloud,
His elder brother Bakay
He called: «Come quickly!» —
When Bakay came in haste,
The gray whelp, its eyes unopened,
Was lying there in Manas's
Right palm, in the hollow of his hand.
On seeing Kumayık:
Crying out «Baabedin!»,
Your elder Bakay at that hour
Called Acıbay to him,
Then Acıbay speaks these words:
«Lion Manas, my gray-maned one,
Blessed and hallowed be your whelp!
My champion touched by Hızır,
Many a thing has come before you,
The true Kumayık has been found.
It is the very true Kumayık itself.
Born and left by the gray vulture,
Precious champion, upon your head
It is the moment Allah Taala, Hüdâ,
Brought it to you in perfect measure.
Here lies Kumayık —
Should a human hand touch it,
It is a shame, they used to say.
Should a man rear this one,
When it comes to its sixth day
It vanishes, they used to say.
The white-gray mare led in tow —
Quick, Çubak, draw her hither!
Let us slaughter the white-gray mare,
Let us eat our fill of her flesh,
All of us with open palms,
Let us say the prayer and set it,
Let us name it the true Kumayık!»

Bunu duyunca Manas han
Ağabeyi Bakay'a

Kumayık'ı verdi işte,
Yedi yıl kısır kalmış,
Besili, semiz ak boz kısrağın,
Kahraman Manas kaplan,
Kulağıyla perçemini
Birlikte tutup aldı,
Gökten inmiş Bozkise'yi
Boynuna takınıp,
Altmış taya, yüz taya
Satın aldığı Aktinte'yi
Kınından sıyırıp aldı,
Kıpırdatmadan koca kısrağı —
Yamanlığını bundan bil —
Kıbleye döndürüp,
Başını kesip aldı.
Karnını Çubak yardı,
Bir karış kazı yağı varmış,
Ayköl varıp, er Bakay,
Alıp götürüp Kumayık'ın
Burnunu yağa bandırdı.
Kirli gömleğe sardı,
Gerçek Kumayık'mış, deyip,
«Kumayık» adını yordu.
Ak boz kısrağı tez kesti,
Ayköl Bakay o zaman:
«Kumayık» diye ad koydu.
Atmaca gibi davranıp,
Heybetli Bakay ağana,
Gaipten akıl bulunup,
Usulca söyleyip, kesin bağlayıp,
Ağan Bakay söze başlayıp:
«Gök yeleli Manas kaplan,
Boz enik değil, Kadir gecesidir,

Bu sözümü duyup bil,
Yüzünde ot bitmiş şu

On hearing this, Khan Manas
To his elder brother Bakay

Gave Kumayık then and there,
Barren for seven years,
The fattened, sleek white-gray mare —
The hero Manas, the tiger,
Her ear and forelock
Gripped fast together,
Bozkise, come down from heaven,
He hung about his neck,
For sixty colts, a hundred colts
The Aktinte he had bought
He drew forth from its sheath,
Not letting the great mare stir —
Know his fierceness by this —
Turning her toward the kıble,
He cut off her head.
Çubak split open her belly,
A hand-span of kazı fat she had,
Ayköl going, Bakay the man,
Taking Kumayık away,
Dipped its nose into the fat.
Wrapped it in a soiled shirt,
Saying, It is the true Kumayık,
He divined for it the name «Kumayık».
He slaughtered the white-gray mare swiftly,
Ayköl Bakay at that hour
Gave it the name «Kumayık».
Moving like a sparrowhawk,
Your majestic elder Bakay,
Finding counsel from the unseen,
Speaking gently, binding firm,
Your elder Bakay began to speak:
«Gray-maned Manas, tiger,
No gray whelp this — it is the Night of Kadir,
Hear this my word and know it,
On the grass-grown face of this

Yeryüzünde böylesi bulunmaz.
Kulak duymuş, göz görmüş,
Elde böylesi bulunur mu?
Issız bozkırda boz enik,
Kulak duyup, göz görecek,
Hiçbir insana rast gelmez.
Kumayık değil, Kadir gecesidir —

Earth, its like is nowhere found.
Ear has heard and eye has seen —
Is its like found in any hand?
A gray whelp on the desolate steppe,
For ear to hear or eye to see,
Meets with no human being at all.
Not Kumayık — it is the Night of Kadir —

Yoldaşım Manas, bunu bil!
Tüylü hayvan demezsen,
İnsandan üstün ittir o,
Allah Taala'nın yaratıp,
Alnına, Manas'ım,
Yazıp koyduğu mülktür o!
Bu Kumayık büyürse,
Yoldaş olur sana,
Ölene dek doymaz tutkusu,
Bir görünür gözüne.
Ayıya salıp: «Haydi!» desen,
Salıverse canı güldürür,
Dişlediğini Kumayık
Öylece boş yere mahveder.
Rast gelen kısmet Kumayık

My companion Manas, know this!
If you call it not a furred beast,
It is a dog above mankind,
Which Allah Taala created
And on your brow, my Manas,
Wrote down as your possession!
If this Kumayık grows,
It will be companion to you,
Its passion unsated until death,
It appears but once to the eye.
Loose it on a bear and say «Go!»,
Once loosed, it gladdens the soul,
Whatever Kumayık takes in its teeth
It destroys outright, just so.
Kumayık, the fortune that came your way
—

Kaplandan geri durur mu!
Bu Kumayık büyürse,
Herhangi bir şeyden döner mi!
Arslanlığı pek yamandır,
Bu Kumayık mübarek —
Kendi bildiğini yapmaz mı,
Sürüsüyle kurdu
Gözünün önünde kırmaz mı!
Bunu besleyen kişiye
Tasa düşer derlerdi,
Azı dişliden fazlaca
Düşman düşer derlerdi.
Asil olur Kumayık,
Üç gün yatsa bozkırda
Gaip besler derlerdi.

Would it hold back from a tiger!
If this Kumayık grows,
Would it turn back from anything!
Its lion-nature is most fierce,
This Kumayık, the blessed —
Will it not do as it knows best,
Wolves by the whole pack
Will it not slay before your eyes!
On the one who rears it
Sorrow falls, they used to say,
More foes than beasts of fang
Befall him, they used to say.
Noble is Kumayık,
Should it lie three days on the steppe,
The unseen feeds it, they used to say.

Erkek insan yaklaşmadan,
Kadınların arısı,
Hatun besler derlerdi.
O hatunların içinden,
Mızrakçıdan iyi yay çeken,

Usta olan besler derlerdi.
Düşmanın çaresini iyice bilen,
Yaman olan besler derlerdi.
Kumayık besleyen kadın,
Bahadırlığını sına hele,
Gündüzünde rahat yüzü görmez,
Kumayık'ı besleyen can

Gece içinde uyku alamaz.
Tam altı ay dolana dek
Kıyametin sıkıntısını
Ağır çeker derlerdi.
Kerametli geniş elbiseli,
Usta olan besler derlerdi,
Altı ay sonra olacakları
Apaçık bilen, iyice,
Yaman olan besler derlerdi.
Bu Kumayık mübarek,
Böyle beslenip alınmazsa,
Muradına bir günü
Erip gider derlerdi.
Baksan göze ilişmeden,
Hangisi olduğu bilinmeden,
Erkek beslerse bir gün
Çekip gider derlerdi.
Kanıkey'i alsan, han Manas,
Kadir gecesine erer, der.
Kumayık'ın bakımını
Karakan kızı Kanıkey,
O garip bilir, der.

With no man drawing near it,
The purest among women,
A khatun rears it, they used to say.
And from among those khatuns,
One who draws the bow better than a lancer,
A master rears it, they used to say.
One who well knows the cure for foes,
A fierce one rears it, they used to say.
The woman who rears Kumayık —
Just put her valor to the test —
By day she sees no face of ease,
The soul that rears Kumayık

Can take no sleep by night.
Until full six months are done
The anguish of the last day
She bears full heavy, they used to say.
Wonder-gifted, wide of robe,
A master rears it, they used to say,
What will come six months hence
One who knows it plain and well,
A fierce one rears it, they used to say.
This Kumayık, the blessed,
If it be not reared and kept this way,
One day to its own desire
It attains and departs, they used to say.
Look — before it meets the eye,
Before any know which one it is,
Should a man rear it, one day
It up and leaves, they used to say.
If you take Kanıkey, Khan Manas,
She attains the Night of Kadir, he says.
The tending of Kumayık —
Kanıkey, Karakan's daughter,
That rare one knows it, he says.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KANIKEY'İN ALINIŞI

Akılay'ın geçimsizliğinden yakınan Bakay, Manas'ın önüne destanın en parlak gelin adayını koyar: Buhara hanı Temirkan'ın en küçük kızı, mızrak düellosunda Çubak'ı bile attan düşüren, "bereketin gözü" Kanıkey. Ne var ki dünürlüğün ilk kapısı evin içinden kapanır — kalıŋ istemeye gönderilen Acıbay'ı cimri Cakıp "Manas'ı oğlum saymam, kara tayımı bile vermem" diye aşağılayarak boş çevirir. Bunun üzerine Bakay seksen deve altını kendi eliyle yükletip Buhara yoluna düşer; Temirkan ise altı ay önce gördüğü rüyanın — güneşin Manas, ayın Kanıkey olduğunun — hükmüyle dünürleri sevinçle karşılar ve ant içilir. Manas kırk çorosuyla Buhara'ya vardığında Kanıkey onu uzaktan süzüp gönlünde kabul eder: zorbalıkla değil, usul ve törenle bağlanan bu evlilik, destanın bundan sonraki bütün yükünü taşıyacak ortaklığın ilk düğümüdür.

Bölümün ikinci yüzü, bu kutlu birleşmenin içine gizlenmiş çetin bir sınavdır. Akbabadan doğma kutsal enik Kumayık, "onu ancak temiz bir kadın büyütebilir" diyen Bakay'ın sözü üzerine ağır şartlarla Kanıkey'e emanet edilir; genç gelin eniği gizlice, uykusuz büyütür. Altı ayın sonunda Kumayık'ın kuyruğu koru ateşinde yanınca Manas öfkeye kapılıp Kanıkey'i tekmeler, iki kaburgasını kırar — Kanıkey ise suçu üstlenip ses çıkarmaz. Karalaev'in kaleminde bu sessizlik bir boyun eğiş değil, bir büyüklük ölçüsüdür: bölüm, ileride orduları donatacak, rüyalarıyla felaketleri sezecek ve kocasının mezarını düşmandan gizleyecek bilge kadının çilesini daha gelin göçtüğü günlerde bileyerek kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~41.500–45.300
- Anlatı zamanı: Akılay'dan duyulan bezginlikten Buhara dünürlüğüne ve Kanıkey'in Talas'a gelin gelişine
- Ana mekânlar: Talas; Cakıp'ın avulu; Temirkan'ın Buhara sarayı
- Merkez kişiler: Manas, Kanıkey, Bakay, Temirkan, Cakıp, Acıbay, Çubak, Akılay
- Kilit motifler: kalıŋ ve usulle dünürlük, güneş-ay rüyası, seksen deve altın, Kumayık emaneti, kırılan kaburga ve üstlenilen suç
- Karalaev damgası: baba Cakıp'ın cimriliğiyle Bakay'ın cömertliğinin karşıtlığı; kadın kahramanın değerinin savaşla değil sabır ve emek sahneleriyle kanıtlanması

TÜRKÇE METİN

Bahadır Manas'ın Kanikey'i Alışı

Ey yavrum Manas, sözümü dinle,
Döşeğe yakındır, kocaya rahat,

Aldığın kadın Akılay
Edepsiz, hoppa bir şıllık,
Salınıp gezen kâfir ah,
Şooruk'un kızı Akılay,
Savruk, şapşal kâfir ah.
Pek akılsız, ters huylu,
Somurtkan, yaramaz kâfir ah.
Ayaş hatun Akılay,
Edebi yok kâfir ah,
Bakıp gözetecek can değil,
Bu Akılay karın var ya,
Kırıtıp salınan kâfirin,
Dedikodu çoğaltır, içi yanıp,

Hunharım, düşme belaya,
Ölmezsen Manas, görürsün,
Bakay'ın girer araya.
Kendi aklınla kalırsan,
Kazandığın gider yaban kıra.

Akılay ile yürürseniz,
Dediğimi şimdiden bilseniz,
Ordanızdan kaçar elbet
Ders okuyan mollanız,
Elinizden kaçar çoronuz.
Manas Han'ın Akılay'ı
«Somurtkan, yaramaz imiş» diye,
«Söver mi ki acep?» diye,
Evinizden kaçar adamınız,
Düzelmez hiçbir işiniz.
Töre bilmez karın var,

ENGLISH TRANSLATION

How the Batyr Manas Took Kanikey

O my child Manas, heed my word,
Near to the bed she is, easy with a husband,
The wife you took, Akılay,
A shameless, flighty hussy,
Ah, the infidel who struts and sways,
Akılay, daughter of Şooruk,
Ah, the slovenly, witless infidel.
Most foolish, contrary-tempered,
Ah, the sullen, worthless infidel.
Akılay, the ayaş lady,
Ah, the infidel without manners,
No soul to tend and care for you,
This wife of yours, Akılay —
That infidel who minces and sways,
Breeds gossip, burning inside,

My fierce one, fall not into trouble,
If you die not, Manas, you shall see,
Your Bakay will step in between.
If you are left to your own wits,
What you have won drifts to the wild steppe.
If you walk on with Akılay,
Know now what I tell you:
From your horde will surely flee
Your mullah who reads the lessons,
From your hand your çoro will flee.
Of Manas Han this Akılay —
«Sullen and worthless she is,» saying,
«Will she curse us, who can tell?» saying,
Your men will flee your house,
No affair of yours will prosper.
You have a wife who knows no custom,

Nereden gelmiş kâfirin!
«Karım var» diye düşünmüşsün,
Hunharım Manas, bekârsın sen!
Akılay'ın aslını
Söyleyeyim Manas, bilesin,

Arslan Manas, sözümü tut.
Cırtlak, kaba sözü var,
Kısır kalacak hali var.
Kırk yerden gelen kırk yoldaş
Tatlı, değerli söz söylese,
Kabalığını belli eder.
Düşünsene Manas, sen kendin,
Kırk şahbazdan Akılay
Hangisini eve alır?
Bu Akılay durdukça
Bu Talas sana yurt olmaz,
Kırk çoro sana el olmaz.
Başınız düşer kaygıya,
Akılay var oldukça
Kırk çoro çıkar gider kırlara.
Bu Akılay karın var ya,
Azgın, deli kâfirin,
Kopanını ulamaz,
Saçılanını toplamaz.
Bu Akılay durdukça
Bir başın iki olur mu,

Sana doğru yön çevirip
Kırk çoro obana konar mı?
Yırtılıvermiş çoronun
Cepkenini onarıp yamar mı!
Bahane bulup küsüp,
«Karın bozukmuş» diyerek,
Kırk çoron fesat çıkarmaz mı!
Bilenlerden derledim,
Bilgelerden sordum.
Buhara'nın hanı Karakan
«Kutlu bir candır» dedi.

Whence has this infidel come!
«I have a wife,» so you have thought —
My fierce Manas, you are unwed!
Of Akılay's true nature
Let me tell you, Manas, that you may know,
Lion Manas, hold to my word.
Shrill and coarse is her speech,
She has the look of one to stay barren.
Forty comrades come from forty places —
Though they speak sweet and precious words,
She shows her rudeness plain.
Think for yourself, Manas:
Of the forty şahbaz, Akılay —
Which one would she take into the house?
So long as this Akılay remains,
This Talas will be no homeland to you,
The forty çoro will be no people to you.
Your heads will fall into sorrow;
So long as Akılay exists,
The forty çoro will go off to the wilds.
This wife of yours, Akılay —
That wild, mad infidel —
What is torn she will not join,
What is scattered she will not gather.
So long as this Akılay remains,
Will your one head ever become two,

Turning their course toward you,
Will the forty çoro camp at your side?
The çoro whose jacket is torn —
Will she mend and patch it for him!
Finding pretexts, taking offense,
«Your wife is rotten,» saying,
Will not your forty çoro turn to mischief!
I gathered word from those who know,
I asked it of the wise.
Karakan, khan of Buhara —
«A blessed soul is he,» they said.

Erkeği tek, kızı çoktur,
«On iki kızı var» dedi.
O hanın on iki kızı
«On iki hana eştir» dedi.
Sarı yüksüklünün hünerlisi,
Hanımların en yamanı,
Kızların ilk doğanı, ulusu,
Kızlarının güzeli,
Er Kökçö'nün aldığı Akerkeç,
«O da onun kızıdır» der.
Kızlarının hepsi Kadir Gecesi,
Düşün Manas, bunu bil.
On iki kızın küçüğü,
Hüda'nın sevdiği kulu,
Esmerlerin güzeli,
Müslüman'ın nurlusu,
Uzun saçlıların pakı,
Kadınların padişahı,
Söyledikleri altın gibi,
«Allah katında sözü geçer» dedi,

Altı ay ötesindeki
Eceli de azabı da,
Gireni de çıkanı da
Duraksamadan söyleyiverir,
İnsandan öte bu nazeninin
«Kerameti vardır» dedi.
Kanıkey'i alırsan düze çıkarsın,

Halka padişah olursun.
Kanıkey gelirse Talas'a,
Kadir Gecesi düşer yoluna,
Sağ gezersen görürsün,

O Kanıkey oldukça
Kaçıp gideniniz döner eline.
Muradını sayısız kılar,
Sayısız hazine malını
Gelir gelmez doldurur.

His sons are one, his daughters many,
«Twelve daughters he has,» they said.
That khan's twelve daughters,
«Are mates for twelve khans,» they said.
Most skilled of the yellow-thimbled,
Most formidable of ladies,
First-born of the daughters, the eldest,
The beauty among his daughters,
Akerkeç, whom Er Kökçö took —
«She too is his daughter,» they say.
All his daughters are the Night of Power,
Think, Manas, and know this.
The youngest of the twelve daughters,
The servant beloved of Hüda,
The beauty among the dark-browed,
The radiant one of the Muslims,
The purest of the long-haired,
The padishah of women,
Her words are like gold,
«Her word carries weight before Allah,» they said;
What lies six months beyond —
Both death and torment,
Both what enters and what departs —
She tells it without faltering;
Beyond humankind, this tender one
«Possesses a saint's grace,» they said.
Take Kanıkey and you come out onto level ground,
You will be padishah to the people.
If Kanıkey comes to Talas,
The Night of Power falls upon your path,
If you walk alive, you shall see it,

So long as that Kanıkey is here,
Those who fled you will return to your land.
She will grant your wishes beyond number,
Treasure-goods beyond number
She will heap up the moment she arrives.

Sözüme kulak veriniz,
Karakan kızı Kanıkey'i
Gelin edip alınız.
O Kanıkey kâfirin
Aklı insandan ötedir.
Ağır dağ gibi canını,
Dike dike bağ kılar,
Kura kura ev kılar,
Talihli devletli başını
Yeryüzüne han kılar.
Kanıkey'i alsan, ey kaplan,
Küt ayaklı kötü atını
Besleyip tulpar kılar,
Hizmetini tez görür!
Dişi kaplan bahadırın,
Peri-zade kâfirin,
Kanıkey'i alsan Manas'ım,
Hanlığın yurda ün salar,
Yalnız başın bin olur!
Adımını âleme açar
Akkula gibi küheylanın,
Oba kurar çağrışıp
Yolunu yitirmiş öz akraban!
Kanıkey'i sen alırsan,
Kendine ece olur,
«Kaplan Bakay buldu» diye,
Razı ol, hoşnut ol bana!
Hazine malını derip saklar,
Hanlığını yüceltir,
Kanıkey'in hali işte böyledir.
Kadınlar içinde bilgedir,
Öylesi bir daha yaratılmaz,
Ak yazmalı kadınlardan!
Alırsan işin rast gider,
Her yandan sına o yamanı,
Ak otağıyla göçüp konar.

Başını bağlayıp dünür ol,

Give ear to my word:
Kanıkey, Karakan's daughter —
Take her and make her your bride.
That Kanıkey, that infidel —
Her mind surpasses humankind.
Your life, weighty as a mountain,
Planting and planting, she makes gardens,
Building and building, she makes homes,
Your fortunate, blessed head
She will make khan over the earth.
If you take Kanıkey, O tiger,
Your stub-footed sorry horse
She will feed and make a tulpar,
She will do your service swiftly!
The she-tiger of a batyr,
The peri-born infidel —
If you take Kanıkey, my Manas,
Your khanate wins fame through the land,
Your lone head will become a thousand!
She will open to the world the stride
Of your courser like Akkula;
Calling out, they will pitch their camps —
Your own kin who had lost their way!
If you take Kanıkey for yourself,
She will be a queen to you,
«Tiger Bakay found her,» saying,
Be content, be pleased with me!
She gathers and keeps the treasure-goods,
She will exalt your khanate,
Such indeed is Kanıkey's way.
Among women she is a sage,
Her like will not be created again
Among women of the white headscarf!
Take her, and your affairs will prosper;
Test that formidable one from every side,
With her white pavilion she will move and settle.
Bind her head and become her kin by marriage,

Yaranmakla kadın mı olunur?
Gelinlerin âlâsı Kanıkey,
Eksik komaz, derer varını,

Endamlı o nazenin,
Esen olursan görürsün,
Kaldırıp verir yükünü!
«Boz yelelim esen olsun» diye,

Canım nazenin Kanıkey,
Başı kesilse de onu düşünen,

Ne denli zahmet düşse de
Bir kez olsun sızlanmayan.
Kadınların beyi, ulusu,
Alıp kalsan Kanıkey'i,
Kırk çoronun anası,
Kadınların hünerlisi,
Ak yazmalıların yamanı.
Dediğim budur, bilesin,
Arslanım Manas, sözümü tut!
Manas'a eş olacağını
Bilerek gelir elbette.
Ok geçmez iç gömleğini
Giyerek gelir elbette.
Sataşana büyük kavgayı
Salarak gelir elbette.
Deve kaldıran Çoñ Ayar'ı
Alıp gelir elbette.
Hışma geldiğinde
Katı öfkesini salıveren,
Katı öfkesi geldiğinde
Deveyi bir yumrukta deviren.
Önceden söylediğin söze uyup,
Yadigâr kılıp Ayar'ı
Kendine çoro kılar.
Dünür olup mal sürüp,
Kulluk edip, yağ çiğneyip,

Does fawning make one a wife?
Kanıkey, finest of brides,
She leaves nothing lacking, gathers all she has,
That shapely tender one —
If you stay hale, you shall see,
She will lift and hand you your load!
«May my grey-maned one be hale,» saying,
Kanıkey, my dear tender one,
Who thinks of him though her head be severed,
However great the toil that falls,
Never once complains.
The bey of women, their eldest,
If you take and keep Kanıkey,
Mother to the forty çoro,
Most skilled among women,
Most formidable of the white-scarved.
This is my word, that you may know it,
My lion Manas, hold to my word!
That she will be wife to Manas —
She will surely come knowing it.
Her under-shirt no arrow pierces —
She will surely come wearing it.
Upon any who provokes her, great battle —
She will surely come unleashing it.
Çoñ Ayar, who lifts a camel —
She will surely bring him along.
When wrath comes upon him,
He looses his hard fury;
When his hard fury comes,
He fells a camel with one blow.
Heeding the word spoken before,
Making Ayar a keepsake,
She will make him a çoro for you.
Becoming marriage-kin, driving stock,
Paying homage, chewing the fat —

Kulluk ederek varmazsak,
Dediğine uymazsak,
Kumayık'ı eline
Emanet edip vermezsek.
O Kanıkey'in huyu şudur:
Boynuna muska takar,
Kumayık'ı besler o.

Denileni tutar o,
O Kumayık eniği
Güzelce besleyip büyütür.
Sözümden incinme sakın,
Bu öğüdümü tutmazsan,
Kadim Buhara şehrine,
O Kanıkey orada oldukça
Kimse dayanıp varamaz.
Karşısına kul çıkabilir mi,
O Kanıkey nazenini
Karşılaşıp insan yenebilir mi?
Çarpışmadan geri döner mi,
Kırılmadan insan döner mi?
«Mızrakçıdan ustadır» derler,
Aklı bambaşka bir bilge,
«Görülmedik yamandır» derler.
Ününü duyup o yamanın
«Kazak kuşatıp vardı» derler.

«Alırım» diye o yamanı

Alp-devlerin tamamı
«Hepten kuşatıp vardı» derler,
Alamayınca o yamanı
«Akılları şaştı» derler,
«Alırım» diye varan alp-devler

«Her yana kaçıştı» derler.
Rızayla, denkçe almazsak,
Zora boyun eğecek can değil,
Bize öyle ganimet olup,

Unless we go in humble service,
Unless we heed her word,
Unless Kumayık into her hand
We entrust and give over.
Such is that Kanıkey's way:
She hangs an amulet at its neck,
She it is who feeds Kumayık.

She holds to what is told her;
That whelp Kumayık
She will feed and raise it well.
Take no offense at my word;
If you keep not this counsel of mine —
To the ancient city of Buhara,
So long as that Kanıkey is there,
No one can force his way in.
Can any mortal stand before her?
That tender Kanıkey —
Meeting her, can any man prevail?
Would she turn back from a clash,
Would a man return unbroken?
«Defter than a lancer,» they say,
A sage of a mind all her own,
«A marvel never seen,» they say.
Hearing the fame of that formidable one,
«The Kazak came and laid siege,» they say.
«I shall take her,» said of that formidable one,
The whole host of alp-giants
«Came besieging all together,» they say;
Failing to win that formidable one,
«Their wits were confounded,» they say;
The alp-giants who came saying «I shall take her»
«Scattered in every direction,» they say.
Unless we take her with consent, as equals,
She is no soul to bow to force;
Becoming such spoil for us,

Kolaylıkla Kanıkey
Ele geçecek can değildir.
Güç gösterip varırsak,
Ölümlerden dönersek,
Sağ kalmaz adamımız,
Bir kadınla tutuşursak,
Yamulur gider işimiz.
Argın Han'ın Acıbay'ı -
Altındaki Kartküröñ
Acıbay'ın kanadıdır,
Ne zaman olsa Acıbay -
Haber vermek âdetidir.
Şaşmaz sizin hayır duanız,
Sayısız malın-davarın sahibi,

Kanıkey is no soul
To fall easily into hand.
If we go showing force,
If we come back from deaths,
No man of ours will stay alive;
If we grapple with a woman,
Our cause will warp and fail.
Acıbay of Argın Han -
Kartküröñ beneath him
Is Acıbay's wing;
At any hour, Acıbay -
To carry word is his custom.
Unfailing is the blessing over you;
Owner of herds and flocks beyond number,

Han Cakıp sizin babanızdır.
Babanıza mektup ver,
Mektup verirsen tez ver,
Bin karaca deve versin,
Bin kara akıtmalı kısrak versin.

Han Cakıp is your father.
Send a letter to your father;
If you send a letter, send it quick:
Let him give a thousand dun camels,
Let him give a thousand black blazed mares.

O malın tamamını
Kırgıl ihtiyarı baş edip,
Kırk çoroya sürdürsün.
Altay'dan beri göçerken
Sürünün başı Kula kısrak
Tam dileğin değil miydi,
Kula kısrağın başına
At başı denli ak ipeği
«Ak dileğin budur» diye,
Kula kısrağa bağlasın.
Yığınla yatan tümen malı,
Harcayıp Manas'ın
Dileği için sürsün.
Hani Maymun'u talan ettiğinde,
Kalça'ya kırgın saldığında,
Koca halkını derlediğinde
Ganimetten düşen doksan katır,
Doksan katırın üstüne

All of that stock,
With old Kırgıl at their head,
Let the forty çoro drive it.
When you migrated from the Altay,
The dun mare at the head of the herd —
Was she not your very wish?
Upon the dun mare's head,
White silk big as a horse's head —
«This is your pure wish,» saying,
Let him bind it to the dun mare.
The myriad wealth lying in heaps,
Let him spend it, and for Manas's
Wish let him drive it forth.
When you plundered Maymun, remember,
When you loosed slaughter on Kalça,
When you gathered his great people,
Ninety mules fell as booty;
Upon the ninety mules

Ağzına dek tilla yüklesin.
Kara niyetli Han Cakıp
Denen söze uysun hele,
Şu sayılan çok malın
Birini komadan versin hele!»
Bakay buldu bu hikmeti,
Manas verdi buyruğu!
Ancıyan'ın öte yanı,
Amangen'in beri yanı,
Kokon Han'ın koltuğu,
Ay gibi sarı bozkırdan
Acıbay'ı gönderdi.
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Atlanmadan Acı'n durur mu,
Bakay aklı bulduktan sonra -
Bahadır doğan Acıbay,
Canını sakınsa Tanrı hoş görür mü!

Argın Han'ın Acıbay'ı,
Altındaki Kartküröñ

Let him load tilla to the brim.
Black-hearted Han Cakıp —
Let him but heed the word that is said;
Of all this wealth here counted,
Let him give it all, withholding not one!»
Bakay found this wisdom,
Manas gave the command!
On the far side of Ancıyan,
On the near side of Amangen,
In the lee of Kokon Han,
Across the moon-yellow steppe
He sent Acıbay.
Acıbay of Argın Han —
Would your Acı wait to mount?
Once Bakay had found the plan -
Acıbay, born a batyr —
Were he to spare his life, would God forgive it!
Acıbay of Argın Han,
Kartküröñ beneath him,

Ağzını salıverince,
Uçacakmış gibi vınlayıp,
Yel perisi gibi tozutup,
Basıp geçse, kara taş
Kum ufağı olup savrulup,
Dört ayaktan od çıkıp,
Çakmak taşı gibi çakışıp,
«Uçup mu giderim» diye,
Argın Han'ın Acıbay'ı
Eşsiz yürük Küröñ'ün
Gemiyle ağzını zapt edip,
Göz açıp kapayıncaya dek
Corgo Beli'ni aştı,
Koca Talas'a bastı.
Tört-Kül'ün aşağı yanına,
İşte vardı Acıbay
Töre Manas'ın bağına.
Hunharının kırk seçkini,

When he gave him his head,
Whirring as if to take flight,
Raising dust like a wind-sprite,
Where he trod, the black rock
Was scattered into grains of sand,
Fire flew from his four hooves,
Striking sparks like flint,
«Shall I go flying?» as if to say,
Acıbay of Argın Han
Of the peerless racer Küröñ
Held the mouth fast with the bit,
And in the blink of an eye
He crossed Corgo Beli,
And set foot in great Talas.
To the lower side of Tört-Kül,
There came Acıbay
To the garden of Töre Manas.
The forty chosen of the fierce one —

Kırkının yolu kırk başkadır.
Talas'ı yukarı ağıp konup,
Konakladığı dem imiş.
Tutuşanı arslan gibi
Emip yuttuğu dem imiş.

Kırk çoronun tamamı,
Kırgıl başta, yaşlısı -
Coştukça coşup azıp,
Şahbaz Manas gelene dek
Kırk çoronun tamamı
Kudurmuşça coşup,
Kurulup hiç aldırmadan,
Yakıp kaplayan od gelse
Topuklarına saymadan.
Sultanı Manas han olup,
Yersiz yurtsuz gezenlerin
Nicesi yurtlanıp,
Karşısına kul varamaz,
Belinden düşman aşamaz,
Gözde kalan bu Talas
Berkidiği dem imiş.
Gök püsküllü mızrak alıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Karakol gezip, iz sürüp,

The ways of the forty are forty and diverse.
Streaming up the Talas they had camped;
It was the hour of their encampment.
Whoever grappled with them, lion-like
It was the hour they sucked him down and swallowed.
The whole of the forty çoro,
Kırgıl at their head, their elder —
Growing wilder in their revels,
Till şahbaz Manas should come,
The whole of the forty çoro
Reveled as if gone mad,
Lounging at ease, heedless,
Though fire came scorching and engulfing,
They would not reckon it to their heels.
Their sultan Manas being khan,
Of those who wandered landless, homeless,
Many gained a homeland,
No mortal could stand against him,
No foe could cross his passes,
This cherished Talas —
It was the hour of its fortifying.
Taking lances with sky-blue tassels,
Girding sheathless swords,
Riding patrol, following tracks,

Kalmış imiş kırk çoro,
Talas'ı çevirip dolanıp.
Alacakaranlık çöküp gün batarken,
Acıbay'ın karaltısını
Uzaktan çoro görmüş,
«Hu!» denince «Çu!» diyen
Baştan başa bahadır kırk çoro,
Mızrak kavrayıp koşup,
Yiğitlikleri ölçüsüz,
Karaca gibi sıçrayıp derilip,
Eyerli duran kırk tulpara
Kırkı seğirtip biniverip,
Ölümden geri durmadan,

The forty çoro had remained,
Circling round about Talas.
As dusk fell and the sun went down,
Acıbay's dark silhouette
A çoro spied from afar;
Who at «Hu!» answer «Çu!» —
Batyrs through and through, the forty çoro,
Gripping lances, running,
Their valor beyond measure,
Springing like roe deer, mustering,
Onto forty saddled tulpars
All forty dashed and leapt astride,
Flinching not from death,

Hep birden yürüyüp,
Kırk çoronun tamamı,
Kırgıl başta, yaşlısı
Gözcü yerine çıkıp baksa,
Halka esenlik dileyen,
Hunhar Manas'ın sırdaşı,
Kaplanın yaşıtı, koldaşı
Han Acıbay'ın kendisiymiş,
Hunhar arslanın huzuruna
Haberle geldiği dem imiş.
Saf durup kırk çoro
Hışımla bağırıp,
Acıbay'a seslenip:
«Basıp aşılacak dağ mı var?

Soluk soluğa kalmışsın,
Ey Acıbay, düşman mı var?»
«Atanın körü, kırk çoro,
Sarı yamaçlı dağ da yok,
Savaşa çıkmış düşman da yok,
Başıboş otlayıp, yaylada yiyip,
Yılkının kısır tayını yiyip,
Kalın bileğiniz dolmuş,
Kara suda gemi yok,
Hunhar sağ oldukça
Karşı koyacak kimse yok.
Sıkılıp da yola düşsek,
Issız bozkıra konarız.
Seksen deveye tilla yükleyip,
Arslan Manas töreye

Güvey yoldaşı oluruz.
Buhara'nın hanı Temirkan,
Temirkan'a doğru yol alıp,
«Ayköl hana ver» diye,
Kızına küpe takarız.
Bin karaca deve sürüp,
Bin kara akıtmalı kısrak sürüp,
Buhara hanı Temir'e

Advancing all as one,
The whole of the forty çoro,
Kırgıl at their head, their elder,
Climbed to the lookout post and gazed:
He who wishes the people well,
Confidant of fierce Manas,
The tiger's agemate and comrade —
It was Han Acıbay himself,
Come before the fierce lion
With tidings — such was the hour.
Standing in rank, the forty çoro
Shouted out in fury,
Calling to Acıbay:
«Is there a mountain to be stormed and crossed?
You are left gasping for breath —
O Acıbay, is there a foe?»
«Blight of your father, forty çoro,
There is no yellow-sloped mountain,
No foe come out for war;
Grazing loose, feeding on the yayla,
Eating the herd's barren fillies,
Your thick wrists have filled out;
No ship upon the black water,
While the fierce one lives,
There is none to stand against you.
If, grown restless, we take the road,
We camp upon the empty steppe.
Loading tilla on eighty camels,
To lion Manas the töre

We shall be groomsmen at his side.
Temirkan, khan of Buhara —
Taking the road toward Temirkan,
«Give her to the Ayköl khan,» saying,
We shall hang the earring on his daughter.
Driving a thousand dun camels,
Driving a thousand black blazed mares,
To Temir, khan of Buhara,

Dünür olup varırız!
Doksan kara katır sürüp,
Dolup yatan mal sürüp,
O Kanıkey nazenine
Varıp küpe takarız!
Kutlu, kerametli Kanıkey,
Töreli sözünü bil, ey çoro,
Ününü duysan o yamanın,

Kanıkey değil, Kadir Gecesi'dir.
Karakan kızı Kanıkey,
Han Manas'ın kendisine
Ece olup gelmez mi?
Bakın hele kırk çoro,
Hiç değilse sizlere
Karaca sütü vermez mi?
Ayköl'ün karısı Akılay -
Akılsız kâfir ah,
Konuşsa lafı pek çoktur,
Somurtkan, yaramaz, kaba can.
Kahrı çetin, zehri güçlü,
Akılay ile durursanız,
Atanın körü, kırk çoro,
Kırkınız kırk yerden gelmiş kırk yoldaş,

Emanet candan umudu kesin!
Akılay ordada durdukça
Çare bulamaz şaşarsınız,
Şahbazın yanında duracağınız gelmez,

Dört bir yana kaçarsınız!
Kanıkey gelirse Manas'a,
Altı ay sonra olacağı
Şimdiden bilip söyler,
«Evliyadır» der, «bilgedir» der.
Kanıkey'le konarsan,
Bereketli konak odur işte,

Manas'a çoro olursan,

We go to become marriage-kin!
Driving ninety black mules,
Driving wealth that lies in plenty,
To that tender Kanıkey
We go and hang the earring!
Blessed, wonder-working Kanıkey —
Know her seemly word, O çoro;
Should you hear the fame of that formidable one —
She is not Kanıkey but the Night of Power.
Kanıkey, Karakan's daughter,
To Han Manas himself
Will she not come as queen?
Look you now, forty çoro,
At the very least, to you
Will she not give roe-deer's milk?
Akılay, the Ayköl's wife —
Ah, the witless infidel,
When she talks, her words are many,
A sullen, worthless, coarse soul.
Her spite is harsh, her venom strong;
If you abide with Akılay,
Blight of your father, forty çoro,
You forty, forty comrades come from forty places,
Give up hope of your mortal lives!
So long as Akılay stays in the horde,
You will find no remedy, but flounder;
You will have no will to stay beside the şahbaz,
You will scatter to the four quarters!
If Kanıkey comes to Manas,
What will come to pass six months hence
She knows and tells already;
«A saint,» they say, «a sage,» they say.
If you camp with Kanıkey,
Hers is the lodging of plenty;

If you would be çoro to Manas,

Düğümünü çözecek odur.
«İyidir» diye duyarım o yamanı,

İyisi yurtça sınanmıştır,
Gelip konarsa bu yere,
Bitmez kısmettir, mirastır.
Gelecek olsa Kanıkey,
Kederin hepsi dağılır,
Çatık kaşınız böylece açılır.
Töre'niz olunca Han Manas,
Yengeniz olunca Kanıkey,
Canın sıkılsa karaca vurursun,

Sıkılmazsan Talas'ta
Özgürce oynayıp yatarsın!
Düşmana doğru yönelirsen,
Yolu açık kırk çoro,
Yok eşyan bulunuverir,
Kutlu Kanıkey
Talas'ta orda kurarsa,
Kırk çoronun tamamı,
Kırgıl başta, yaşlısı
Kadir Gecesi'ne erer.
Kırk yerden gelen kırk kurt,
Uğurlu yolunuz açıldı,
Yamanınız Manas'ın sözü işte budur!»

Acıbay'ın dediği bu sözü
Duyan çoro durur mu.
«Ayt!» denince ok gibi fırlayan,
Eşsiz şahbaz kırk çoro,
«Hu!» denince «çü» deyip salan,
Yiğit de odur, arslan da odur,
Ölçüye sığmaz yamanlardır,
Sayıları kırkı bulmuş,
Şahbaz Manas boz yelelinin
Yanına kısıp uçtuğu kanadıdır.

«Ayt!» deyiverse bunlar,

She it is who will untie your knot.
«She is good,» I hear of that formidable one;
Her goodness is proven by the whole land,
If she comes and settles in this place,
It is endless bounty, an inheritance.
Should Kanıkey but come,
All sorrow is dispersed,
Your knitted brows will thus unknit.
With Han Manas as your töre,
With Kanıkey as your elder sister-in-law,
When your heart is weary you shoot roe deer,
And if not weary, in Talas
You sport and lie at your ease!
If you turn to face the foe,
Forty çoro of the open road,
What gear you lack appears at once;
If blessed Kanıkey
Pitches the horde in Talas,
The whole of the forty çoro,
Kırgıl at their head, their elder,
Will attain the Night of Power.
Forty wolves come from forty places,
Your fortunate road has opened;
This is the word of Manas your formidable one!»

This word that Acıbay spoke —
Would a çoro who heard it hold still?
At «Ayt!» they dart like arrows,
The peerless şahbaz forty çoro,
At «Hu!» they cry «çü» and charge;
Heroes they are, and lions too,
Formidable past all measure,
Their number come to forty full,
Of şahbaz Manas the grey-maned
They are the wing pressed to his side in flight.

If one but says «Ayt!», these men —

Âlemi bozmak âdetidir.
Acıbay'dan söz işitip,
«Kanıkey'i er Manas
Alacakmış» diye duyup,
Kırgıl başta, yaşlısı,
Şenlenip dalgalandı

To shatter the world is their custom.
Hearing the word from Acıbay,
«Kanıkey, by er Manas,
Is to be taken,» hearing this,
Kırgıl at their head, their elder,
Rejoiced and surged like waves —

Kırk çoronun tamamı.
Kırk çoroya bakılsa,
Endamı ile heybeti,
Ata binmiş duruşları,
Gece hortlağı gibi gözlenip,
Hepsi bahadır, seçme yiğit,
Karşısına kul gelemez,
Görünüşleri herkesten başka.
Kırk çoronun içinde
Neler var da neler yok:
Deveyi tek başına kaldıran
Pehlivan çoro dahi var,
Âleme kırgını
Salan çoro dahi var.
Tuğ dibinde kımıldamadan,
Çetin müşkül işlerde
Duran çoro dahi var,
Dosdoğru ölümden korkmadan,
Keskin narayla gulguleyi
Salan çoro dahi var.
Rast geleni kurt gibi
Parçalayan çoro dahi var,
Buyrulunca hizmeti
Gören çoro dahi var.
Ahdinden kıl kadar şaşmadan
Duran çoro dahi var,
Hem pehlivan hem arslan,
Üstün çoro dahi var.
Tümen orduya saldıran
Atılgan çoro dahi var,
Sultan Manas boz yelelinin
Düğümünü doğru çözen

The whole of the forty çoro.
Were one to look upon the forty çoro:
Their stature and their majesty,
Their bearing mounted on their steeds,
Watching like specters of the night,
All batyrs, chosen braves,
No mortal can come against them,
Their aspect unlike all other men.
Among the forty çoro,
What is there not to find:
One who lifts a camel single-handed —
Even such a wrestler çoro is there;
One who looses slaughter on the world —
Even such a çoro is there.
Unmoving at the standard's foot,
In hard and grievous tasks —
Even such a steadfast çoro is there;
Fearless of death outright,
With piercing war-cry and tumult —
Even such a çoro is there.
Whatever crosses him, wolf-like —
Even a rending çoro is there;
When service is commanded —
Even a çoro who performs it is there.
Not straying a hair from his oath —
Even such a standing çoro is there;
Both wrestler and lion —
Even such a peerless çoro is there.
One who charges a ten-thousand host —
Even such a headlong çoro is there;
Of Sultan Manas the grey-maned
Who rightly unties his knot —

Bilge çoro dahi var,
Kara kılı tam ortadan yaran,
Adaleti bambaşka,
Âlim çoro dahi var.
Vebalden korkmadan kan döken
Zalim çoro dahi var.
Çevikliği bambaşka,
Kırk çoronun tamamı,
Doksan katırın içinden
Seksen katırı sürdürüp,

Even such a sage çoro is there;
Who splits a black hair down the middle,
His justice all his own —
Even such a learned çoro is there.
Who sheds blood unafraid of sin —
Even such a ruthless çoro is there.
Their nimbleness all their own,
The whole of the forty çoro,
Out of the ninety mules
Had eighty mules driven up,

Hazine önüne çöktürüp,
Seksen katırın tamamına
Semerini, urganını kuşatıp,
Kırmızıyı katlatıp,
Kızıl tilla, sarı altını
Seksen katıra yükletip,
Altını fazlasıyla arttırıp,
Seksen katırın hepsine
Halı kilim örttürüp,
Hörgüçlerini kabartıp,
Hepsinin donunu bir örnek kılıp,
Kalaydan dizgin taktırıp,
Bakıp duran insanın
Gönlünü iyice çelerek,
At başı denli ak ipek
Her birinin başında görülür,
Buhara'ya doğru yönelip,
Manas Han'ın kırk çorosu
Kimi yerde yarışıp,
Kimi yerde kırk çoro
Atta güreş tutuşup,
Durakladıkça kırk çoro
Görülmedik şamata koparıp,
Birbirlerine o zaman
Takılıp gürültü koparıp,
Argalı vurup, kulan kovup,
Kırk şahbazın tamamı,
Oynayacakları gün doğup,

Made them kneel before the treasury,
On all the eighty mules
Girded packsaddle and rope,
Had the crimson cloth folded,
Red tilla and yellow gold
Had loaded on the eighty mules,
Heaped the gold to overflowing,
Over all the eighty mules
Had carpets and kilims spread,
Plumped up their humps,
Made all their coats of one pattern,
Had bridles fitted bright with tin,
So that the onlooker's
Heart was wholly beguiled;
White silk big as a horse's head
Was seen upon each creature's head.
Turning toward Buhara,
The forty çoro of Manas Han
In some places raced their steeds,
In some places the forty çoro
Wrestled on horseback,
At every halt the forty çoro
Raised uproar never seen,
And then upon each other
Jesting, raised their din,
Shooting argali, chasing kulan,
The whole of the forty şahbaz —
Their day of sport had dawned,

Kırk çoro düştü yola.
Bunu böylece bırakalım,
Kara niyetli Han Cakıp,
Ondan haber başlatalım.
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Sözde usta, dili yürük,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Bay Cakıp'ın ordasına
Varıp durdu Acıbay:
«Ayaş atam, ey Cakıp,
Huzuruna gelip söz ederim.
Bakay'ın dediği söz idi,
Bay Cakıp'ın huzurunda

The forty çoro took the road.
Let us leave this as it is;
Black-hearted Han Cakıp —
Let us begin the tale with him.
Acıbay of Argın Han,
Master of speech, swift of tongue,
When dawn whitened and broke,
When light touched the earth,
To Bay Cakıp's horde
Acıbay came and stood:
«My ayaş father, O Cakıp,
I come before you and I speak.
It was the word that Bakay spoke:
Before Bay Cakıp's presence,

Selam ver, demişti.
Denen söze uyunuz,
Boynunuzdaki borcudur,
Arslan Manas oğlunuza
Bir eş alıp veriniz!
Şu duran Manas'ın
Hunhar doğmuş kaplandır,
Söz dinle Cakıp, evliyam.
Şu duran Manas'ın -
Vadili ırmağının pınarıdır,
Ölürken gördüğün çırağındır.
Eş alıp vermemeye çaren yok,

Give greeting — so he said.
Heed the word that is spoken;
It is the debt upon your neck:
For your son, lion Manas,
Take and give him a wife!
This Manas who stands here
Is a tiger fierce-born;
Hear the word, Cakıp, my saint.
This Manas who stands here -
He is the spring of your valleyed river,
The lamp you behold at your dying.
You have no way but to take and give him a wife;

Denen söz budur, uyunuz,
Bin karaca deve ver,
Bin kara akıtmalı kısrak ver!
Bu sözümü tut da ver, Cakıp,
Dünür olup varıver, Cakıp,
Manas'a eş alıver, Cakıp,
Manas gibi oğluna, Cakıp,
Oğluna malın kurban olsun, Cakıp!»

This is the word that is said — obey:
Give a thousand dun camels,
Give a thousand black blazed mares!
Hold to this word of mine and give, Cakıp,
Go and become marriage-kin, Cakıp,
Take a wife for Manas, Cakıp,
For a son like Manas, Cakıp,
Let your wealth be your son's offering, Cakıp!»

O zaman Cakıp köpürüp,
Gaipten bir öfke peyda olup:

Then Cakıp boiled with rage,
A fury rose from the unseen:

«Çaylağı besleyip kuş eden,
Oğlum demem Manas'a!
Kudurmuşu derleyip yurt eden,
Yaban kuşunu besleyip kuş eden,
Soyum demem Manas'a,
Serseriyi derleyip yurt eden!
Çaylak uçar yerine,
Kudurmuş gider huyuna.
Yaban kuşu uçar yerine,
Serseri gider huyuna!
Yüzümün suyunu bir döktü,
Altay'da malımı bir saçtı.
Takatimi tüketti benim,
Malımı eksiltiverdi.
Altay'ım eşsiz yer idi,
Kara Kalmak'ı, Tırgoot'u
Hatır sayışan el idi.
Dediğine uymam ben,
Kadın değil, Manas'a
Kancık bile alıp vermem.

«Rearing the kite to make a hawk of it —
I will not call Manas my son!
Gathering madmen to make a nation,
Feeding wild fowl to make hawks of them,
I will not call Manas my kin,
Gathering vagabonds to make a nation!
The kite flies back to its place,
The madman goes back to his ways.
The wild fowl flies back to its place,
The vagabond goes back to his ways!
He has poured out the honor of my face,
He scattered my wealth in the Altay.
He has drained my strength,
He has whittled down my wealth.
My Altay was a peerless land,
The Kara Kalmak and the Tirgoot
Were peoples who showed us mutual regard.
I will not heed what he says;
Not a woman — to Manas
I would not take and give even a bitch.

Şu Manas olalı beri,
Manas adını alalı beri
Nice saçtı mülkümü,
Bölüştürüp verdi bu kâfir,
Kim bilir nereden sürtüp gelenlere
Bölüp verdi o Manas
Kırk çoroya yılkımı.
Adam girmez ordama
Serseri güruhu soktu,
Zorlukla kazandığım sayısız malı
Bakay kulun eline verdi.
Denen sözü tutmayan,
Sürülen yana basmayan,
İşte o dediğim Manas
Düpedüz haylaz oğul oldu.
Takatimi alıp götürdü,
Malımı eksiltip koydu.
Başıboş kalmış Manas'ı

Ever since this Manas came to be,
Since he took the name of Manas,
How much of my substance he has strewn,
This infidel has parceled out and given —
To drifters come from who knows where
That Manas divided and gave
My horse-herds to the forty çoro.
Into my horde where no man enters
He thrust a rabble of vagabonds;
The countless wealth I won with toil
He gave into the hands of that slave Bakay.
He keeps not the word that is said,
He treads not the path laid down for him;
That very Manas I speak of
Has become an outright wastrel son.
He has carried off my strength,
He has left my wealth diminished.
This Manas left to run loose —

Bir baksam, Tanrı çarpmış,
Ak altını, ak gümüşü,
Hepsini saçıp savurmuş.
Altay'dan beri göçerken
Malsız kalıvermişim,
Belalı Manas'ın
Oğulluğundan geçmişim.
Bakıp büyütecek neslim var,
Bir baksam altı oğlum var.
Dediğine uymam ben.
Kara akıtmalı kısrak şöyle dursun,
Kara tayımı bile vermem! -
Onmaz Cakıp onmadı,
Kırk bahadırın tamamını
«Kırk kul» diye horladı.
Atanın körü, kırk çoro,
Kırk yerden gelmiş it idiniz,
İt değil de hangi kişiydiniz!
Kaba kaba söz edersiniz,
Onmamış Manas'ı
Evliya edip alırsınız!
Olmadık işe bileyip Manas'ı,
Atanın körü, kırk çoro,
Beni belaya sokarsınız!

When I look, God has struck him:
The white gold and the white silver,
He has strewn and squandered all.
Migrating hither from the Altay
I have been left without stock;
Of trouble-laden Manas
I have renounced the sonship.
I have offspring yet to rear;
When I look, I have six sons.
I will not heed what he says.
Let alone the black blazed mare,
I will not give even my black colt! -
Hopeless Cakıp would not relent,
The whole of the forty batyrs
He scorned as «forty slaves».
Blight of your father, forty çoro,
You were dogs come from forty places —
If not dogs, what men were you!
You speak your coarse, rude words,
This luckless Manas
You take and make a saint of him!
Whetting Manas for unheard-of deeds,
Blight of your father, forty çoro,
You will plunge me into ruin!

Dediğine uymam ben,
Hışmım kabardı Manas'a,
Uyuz köşek bile vermem.
Yarı yoldan geri dönüver,
Densiz deli Manas'a
«Tek tayını bile vermez» diye,
Tezce varıp söyleyiver!»
Cakıp böyle deyince,
Argın Han'ın Acıbay'ının
Canı kıl kadar göründü.
«Öleyim» dese ölemeyip,
Bağrını deşeceği düşman değil,

Ne de öldürüp atabilir:

I will not heed what he says;
My wrath has swollen against Manas,
I will not give even a mangy camel-calf.
Turn back from the half of your road,
To graceless mad Manas,
«He gives not even a single colt,» saying,
Go quickly and tell him so!»
When Cakıp spoke thus,
Acıbay of Argın Han —
His life seemed slender as a hair.
Though he wished to die, he could not die,
This was no foe whose breast he might tear open,
Nor could he kill him and be done:

«Atanın körü, Han Cakıp,
Meğer sonu hüsranlı sefilmişsin,

Sürüp durduğun sayısız malın
Oğlun Manas'ın kutundandır,
Sırası gelse kıtlığındır,

Yaban dağınındır aslında,
Kat kat yığdığın çok malın
Kara Kıtay düşmanınındır.
Oğlun Manas çıkalı beri
Aşını kazıyla donattı,
Altay'daki Kalmak'tan
Azat kıldı başını.
Azıp tozmuş yoksul halk,
Bu Talas'ı yayla edindin,
Ayköl Manas var diye
Bütün tay bağlarınıza
Biner kısır kısrak bağladın.

Sonunda evini yangın kaplar,
Ölesice adammışsın,
Altı oğlun sonunu getirir.
Ay Cakıp Bay, düşünsene,
Sana ata diyen onar mı,
Ata senin gibi olur mu?
Düşman döksün kanını, kuru kafa!
Düşman parçalayıp kırsın
Esirgeyip durduğun malını, kuru kafa!
Ayköl Manas olmasaydı,
Akıtırdım kanını,
Hepten sürüp kırıp geçirir,

Yok ederdim malını!»
Cakıp'a doğru atılıp,
Arslan doğmuş Acıbay,
Kanı bozulup, içi yanıp,
Gökten Allah'ın güneşi bulutlanıp,

«Blight of your father, Han Cakıp,
You were a wretch, it seems, whose end is grief;
The countless herds you drive about
Are from the kut of your son Manas,
When its hour comes, they are famine's own,
In truth they are the wild mountain's;
The heaped-up wealth you piled in layers
Belongs to your foe, the Kara Kıtay.
Since your son Manas arose,
He has decked your feast with goose,
From the Kalmak in the Altay
He has set your head free.
A poor folk gone astray in dust —
You have made this Talas your yayla,
Because Ayköl Manas lives,
At all your colt-tethers
You have tied a thousand barren mares apiece.
In the end fire will engulf your house;
A man fit to die you were —
Your six sons will bring your end.
Ah Cakıp Bay, bethink yourself,
Can he prosper who calls you father,
Can a father be such as you?
May the foe spill your blood, dry skull!
May the foe rend and shatter
The wealth you keep hoarding, dry skull!
Were it not for Ayköl Manas,
I would have let your blood flow,
I would have driven off and slaughtered all,

I would have destroyed your wealth!»
Lunging toward Cakıp,
Acıbay, born a lion,
His blood turned, his heart burning,
Allah's sun clouding over in the sky,

Başına altmış müşkül birden gelip,
«Baş tacı edilen Ayköl'ün

Babasına kılıç çalmak olmaz, - diye,

Öz oğlunu düşman gören
Cakıp sonunda onmaz, - diye,
Urum'da bile olmaz böyle iş,
Bu Cakıp başkalaşmaz», - diye,
Han Cakıp'a küsüp,
Arslan töre Acıbay
Kaplan gibi hamle edip:
«Şerefli hunhar sağ iken
Obasına dokunup ne edeyim,
Manas'ın babasını vurup
Hangi mirasa ereyim!
Kara niyetli kâfire
Denk olup da ne edeyim,
«Baban sözünü tutmuyor» diye,
Ayköl'e söyleyip gideyim!»
Kılıç kında şıngırdayıp,
Yolunu çevirip Acıbay
Kartküröñ'e vardı işte,
Eşsiz tulpar Kartküröñ'e
Çevik seğirtip bindi işte,
Can dostu Manas'a
Han Acıbay yürüdü işte.
Arslan Acı'n yol alıp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
İnişli çıkışlı bel aşıp,
Ay gibi sarı bozkıra
O Acıbay erişti.
Gök bezden kurulu çadıra
Kırk çoro rahatça sığacak denli,
Kırk çoronun tamamı
Ordo kemiği atışıp,
Genişçe keyfince yatacak denli,
Argın Han'ın Acıbay'ı
Soluk soluğa girip vardı.

Sixty torments falling on his head at once,
«The Ayköl who is made the crown of heads —
One may not strike his father with the sword, - saying,
He who sees his own son as a foe —
Cakıp will not prosper in the end, - saying,
Even in Urum such a thing is not done,
This Cakıp will never change», - saying,
Turning in anger from Han Cakıp,
The lion töre Acıbay
Made a tiger's lunge:
«While the honored fierce one lives,
Why should I touch his father's camp?
Striking down Manas's father,
What inheritance would I gain!
With the black-hearted infidel,
Why should I make myself his equal?
«Your father keeps not his word,» saying,
I will go and tell the Ayköl!»
His sword rattling in its sheath,
Acıbay turned his course,
There he went to Kartküröñ,
On the peerless tulpar Kartküröñ
He sprang up nimbly and mounted,
To his soul's friend Manas
Han Acıbay rode forth.
Your lion Acı took the road,
Riding hard, not sparing the horse,
Crossing passes of rise and fall,
To the moon-yellow steppe
That Acıbay arrived.
A tent pitched of sky-blue cloth,
Roomy enough for forty çoro at ease,
Where the whole of the forty çoro
Cast the ordo knuckle-bones,
Wide enough to lie at their pleasure —
Acıbay of Argın Han
Entered it gasping for breath.

Gök vaşak kürkünden börk giyip,
Gök ala kalkanı ele alıp,
Boz yeleli Bakay gürleyip:
«Ey yavrum,
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Bu diyardan Cakıp yok olmaz,
Cakıp'ın gözü durdukça
Manas'ın işi onulmaz.
Hışmı güçlü heybetli er
Tutup kesip atmaya kalksa da,

Karanlık basmış Cakıp'ın
Ata denen adı var.
«Babam ahmak oldu» diye,
Ataya el kaldırmak olur mu?!»
Örme zırhı parıldayıp,
Padişah Bakay gürleyip:
«Gün vadesi - altı gün,
Gök tulpara kamçı vurup,
Ben Buhara'ya gideyim.
Buhara'nın Temirkan'ına
Dünürcü olup varayım.
Seksen kızıl katır sürüp,
Katırın kuyruğunu öreyim,
«Nazlı kızını ver» diye,
Yolunu bulup isteyeyim.
Sözümü tutarsa Temirkan,
Seksen devenin altınını
Gözümü kırpmadan vereyim.
Dile gelirse Karakan,
Dünür olup mal sürüp:
«Kulluk!» deyip taşıp, yağ çiğneyip,

Gönlün çoğunu çelerek,
Çok hazineyi, sayısız tillayı
Temirkan gibi ulu hanın
Otağının tepesinden taşırıp,
Yiğitliği ölçüsüz gösterelim,

Wearing a börk of grey lynx fur,
Taking up the dappled-grey shield,
Grey-maned Bakay thundered:
«O my child,
Acıbay of Argın Han,
Cakıp will not vanish from this land;
So long as Cakıp's eye endures,
Manas's affair will not be healed.
Though the mighty man of dread wrath
Might seize him, cut him down and cast him off,
Darkness-shrouded Cakıp
Still bears the name of father.
«My father has turned fool,» saying,
May one raise a hand against a father?!»
His woven mail aglitter,
Padishah Bakay thundered:
«The term of days - six days;
Laying the whip to the grey tulpar,
Let me go to Buhara.
To Buhara's Temirkan
Let me go as a marriage envoy.
Driving eighty red mules,
Let me braid the mules' tails,
«Give your darling daughter,» saying,
Let me find the way and ask her hand.
If Temirkan holds to my word,
The gold of eighty camels
I shall give without blinking an eye.
If Karakan comes to terms,
Becoming marriage-kin, driving stock,
Crying «Homage!», overflowing, chewing the fat,
Beguiling the greater part of his heart,
Much treasure, countless tilla,
Of a khan so great as Temirkan —
Let us heap it past the crown of his pavilion,
Let us show valor beyond measure,

Temir'le kaynaşıp
Kanıkey'i alalım.
Denen söze uymazsa,
Kanıkey'i vermezse,
Körpe kamış katılaşana dek,
Mıyzam gülü savrulana dek,

Let us knit close with Temir
And take Kanıkey.
If he heeds not the word that is said,
If he gives not Kanıkey,
Till the tender reed grows hard,
Till the mıyzam rose is scattered,

Tam altı ay vuruşup,
Kırışalım kıyasıya!» -

Let us battle six full months,
Let us cut each other down without quarter!» -

Deyip, böylece, er Bakay
Gök tulparı eyerleyip,
Hışımlanıp kurulup,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Ay-âlemi dolaşıp
Gezen Bakay değil mi,
Üstün aklın tamamını
Bilen Bakay değil mi.
Gök tulparın ayak basmadığı

So saying, er Bakay
Saddled the grey tulpar,
Girt himself in wrath,
Girded the sheathless sword —
Roaming the moonlit world entire,
Is this not Bakay the wanderer,
The whole of surpassing wisdom —
Is this not Bakay who knows it all?
No ground the grey tulpar's hoof has not trod

Yer kalmamıştır yeryüzünde,
Boz yeleli Bakay demeyen

Remains upon the face of the earth;
No man who does not say «grey-maned Bakay»

Er kalmamıştır erler içinde.
Bilge Bakay, evliyadır,
Nicesini bilen kocadır,
Ağası Bakay kademlidir,
Ağırlığı sayısız ordu denli yücedir,
Sürdü Buhara şehrine.
Töre gibi Bakay seçilip,
Arslanlığı göze görünüp,
Kırk çoro ardından yola düşüp,
Kaplan töre hazırlandı,
Kanıkey'in derdinden.
Bahadır Bakay yol alıp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Örme zırhı salınıp,
Bakay'ın kuşandığı Akçıbık
Geniş sırtında parıldayıp,

Remains among the men of men.
Sage Bakay is a saint,
An elder who has known so much,
Elder-brother Bakay brings good fortune,
His weight is grand as a countless host,
He rode for the city of Buhara.
Bakay stood out like a töre,
His lion-nature plain to the eye,
The forty çoro took the road behind him,
The tiger töre made ready,
All for the sake of Kanıkey.
Batyr Bakay took the road,
Riding hard, not sparing the horse,
His woven mail swaying,
Akçıbık that Bakay girded on
Glittering across his broad back,

Buhara'ya dağ gibi görünüp,
Bakay'ın heybetini görünce
Buhara'nın yurdu çalkalanıp,
Ulu kapılı Buhara'ya
Han Bakay girip vardı,
Buhara'nın kalabalık halkı
Şaşkına dönüp kaldı.
Buhara'ya Bakay girmemişti,
Bakay'ın Bakay olduğunu
Buhara'nın halkı bilmezdi.
O Buhara'nın içinde
Ak sarıklı hoca var,
Ders okuyan molla var,

Looming like a mountain over Buhara,
When they saw Bakay's dread majesty,
The land of Buhara was shaken;
Through great-gated Buhara
Han Bakay entered in,
And Buhara's teeming people
Were left dumbfounded.
Bakay had never entered Buhara;
That Bakay was Bakay
The folk of Buhara did not know.
Within that Buhara
Are hocas in white turbans,
Mullahs reading the lessons,

Nicesini görmüş ihtiyar var,
Âlimlerin hepsi var.
Buhara'ya yaklaştığında
Bakay'ın görünüşü şöyleydi:
Kara benekli kaplan
Böğründen hamle eder gibi,
Küt kuyruklu boz yeleli arslan
Yarıp yutuverecekmiş gibi,
Yanı sıra koşup davranmış gibi,
Görenin gönlü bölünüp,
Sağ yanında bin kişi,
Sol yanında bin kişi,
Sur kapılı Buhara kentini
Kaplayacakmış gibi görünüp,
Alp karakuş - zümrüdüanka

Şimdi kapıp götürecekmiş gibi

Pençesini gere gere atmıştı,
Şahbazı kırk bin can olup,
Sıra sıra kuşatıvermişti.
Bakay'ı görüp ahali
Hepsi durdu bakakalıp,
Evliya Bakay ağanın
Arslanlığına şaşıp,

Elders who have seen so much,
Scholars of every kind.
As he drew near Buhara,
Such was Bakay's aspect:
Like the black-spotted tiger
Lunging from the flank,
Like the stub-tailed grey-maned lion
About to rend and swallow whole,
As if it ran and reared beside him,
The heart of the beholder split in two,
A thousand men at his right hand,
A thousand men at his left,
The walled and gated city of Buhara
He seemed about to overwhelm;
Like the alp black-eagle — the zümrüdüanka —
As if it would snatch and carry off this instant,
He strode with talons spread wide,
His şahbaz seemed forty thousand souls,
Ringing him rank upon rank.
Seeing Bakay, the townsfolk
All stood and stared;
At saintly elder Bakay's
Lion-nature they marveled,

Buhara'daki kalabalık halk
Ortadan yarılıp dağılarak,
İki eli bağrında,
Selam verip çağrışıp,
Bakay'ı görüp şaşırıp:
Nereden gelmiş bir can bu,
Karşısına kul çıkar mı?
Pek huyu bir bozulsa,
Kul onu yıkıp yenebilir mi?

Tuttuğu helal din imiş,
Endamına bakılırsa
İslam'ın biri imiş.
Dediğini yapsak bu adam,
«Nara atıp mızrak uzatmaz» diye,

«Buhara'ya fesat kılmaz» diye,

Bilenlerden derledik,
Bilgelerden sorduk,
Nereden gelmiş böyle bir can,
Ölçüsüz de imiş, arslan da imiş,

Âlemi dize getirmiş,
Görülmedik arslan imiş.
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi.
Çehresi başka, zehri güçlü,
Kendisiyle dalaşanı
Kırıp döküp düz eder.
Namlı da imiş, arslan da imiş,
Beli katı bir er imiş.
Üstüne saldırıp insan varır mı?
Sataşan sağ kalır mı?
Yiğit de imiş, becerikli imiş,
Kuldan öte yaman imiş,
Ay-âlemi dize getirip,
Tek başına kırgın salacak gibi,
Coşup kükrese Buhara'ya

The teeming folk of Buhara
Split down the middle and parted,
Both hands upon their breasts,
Giving greeting, calling out,
Seeing Bakay, amazed:
Whence has this soul come?
Can any mortal stand before him?
Should his temper once turn foul,
Could mortal man cast him down and beat him?
The faith he holds is lawful, pure;
To judge him by his stature,
He is one of Islam's own.
If we did as this man says,
«He will not roar and level his lance,» saying,
«He will work no mischief on Buhara,» saying,
We gathered word from those who know,
We asked it of the wise:
Whence has such a soul come?
Beyond measure he is, and a lion too,

He has brought the world to its knees,
A lion never seen before.
His great eyes like the star Çolpan,
His moon-like ears like shields.
His visage strange, his venom strong,
Whoever brawls with him
He breaks and smashes and lays flat.
Famed he is, and a lion too,
A man hard of loin and back.
Would any man dare charge upon him?
Would he who provokes him stay alive?
Valiant he is, and able too,
Formidable beyond mortal kind,
Bringing the moonlit world to its knees,
As if he alone could loose the slaughter,
Should he surge and roar, on Buhara

Fesadı tek başına salacak gibi.
Kendisi kalın, geniş omuzlu,
Görülmedik bir er imiş.
Çarpışacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Şu gelen yiğit
Çıkıp gelmiş bir er imiş.
Buhara şöyle dursun, bir çağı,
İçten kabaran öfkesi tutarsa,
Bozup geçecek er imiş.
Hazine tutmuş, mal yığmış,
Koruyup kollayışı belli!
Tutuşursa kırgın salıcı,
Hunharlığı belli.
Hangi soydan ola ki?
Hangi tohumdan ola ki?
Nârası kim, aslı ne?
Soyu kim, obası kim?
Bunu han kaldırıp alsak,
Ok geçmez demir zırhı
Giyecek hali var imiş.
Karşı geleni parçalayıp
Sürüp atacak hali var imiş.
Karşı karşıya düşman gelse,
Belayı düşmanın başına
Salacak hali var imiş.

He alone could loose the ruin.
Thick-set he is, broad-shouldered,
A man never seen before.
Finding no mountain to battle,
Finding no foe to fight,
This brave who comes
Is a man come forth to seek them.
Let alone Buhara — a whole age,
If the fury swelling within him takes hold,
He is a man to smash and pass on through.
He has held treasure, heaped up wealth,
His guarding and keeping are plain to see!
If he grapples, he is a looser of slaughter,
His fierceness is plain.
Of what lineage might he be?
Of what seed might he be?
What his war-cry, what his root?
Who his clan, who his camp?
If we raised this man up as khan,
Iron mail no arrow pierces
He has the mettle to wear.
Whoever comes against him, to rend
And drive away — such mettle he has.
Should the foe come face to face,
Calamity upon the foeman's head
He has the mettle to unleash.

Bir avuç Müslüman'ı
Kâfirden esen saklayıp
Koruyup alacak hali var imiş.
Buhara'ya gelen bu can nasıl bir can,
Yuvarlak başlı kulunu
Allahu Teala, o kudret,
Türlü türlü yaratırmış!
Kale kapısına gelen bu adam,
Halk tutup er derlemiş,
Pehlivan sırrı var imiş,
Çarpışana kırgını
Salmış çalımı var imiş,

A handful of Muslims
To keep safe and sound from the infidel —
He has the mettle to guard and save.
This soul come to Buhara — what soul is he?
His round-headed servant —
Allahu Teala, that Power,
Creates in every varied kind!
This man come to the fortress gate,
He has held peoples, mustered men,
He bears a wrestler's secret,
On whoever battles him, the slaughter
He has the air of having loosed;

Nice yeri baş eğdirip
Almış çalımı var imiş.
Çam gibi mızrak alıp,
Ay baltası yanına kuşanmış,
Nereden gelmiş dolanıp,
Göz çukuru derin, burnu büyük,
Gözleri açılmış ambar çukuru,
Koca kazan gibi başı var,
Yatan it gibi kaşı var,
Gözü gölün girdabı gibi,
Göze görüneni yutacak gibi.
Burnu dağın yamacı gibi,
Tutuşmaya görsün, Buhara'yı
Göz göre göre yiyecek gibi.
Han Bakay'ı görünce
Bütün Buhara dalgalanıp,
Ne yapacağını bilemeyip,
Pehlivanları sendeleyip,
Buhara'nın yurdu şaşıp,
Bakay'ı görüp bakakalıp,
Yol boşaltıp dağılarak,
Bakay'ı görüp hepsi
Selam verdi çağrışıp,
Halk şaşıp bakakalıp,
Bakıp durdu o zaman,
Han Bakay'a şaşarak.
Yiğit de imiş, alp imiş,
Kimse görmez böylesini,
Görmediğimiz bir halktanmış!
Kara çelik Zulpukor'u

Many a land bowed down
He has the air of having taken.
Taking a lance like a pine,
A moon-axe girded at his side,
Whence has he come wandering?
Deep-socketed his eyes, great his nose,
His eyes are open granary-pits,
He has a head like a great cauldron,
Brows like couching hounds,
His eye like the whirlpool of a lake,
As if to swallow all that meets his gaze.
His nose like a mountainside,
Let him but grapple once — Buhara
He would devour before our very eyes.
At the sight of Han Bakay
All Buhara heaved like waves,
Knowing not what to do,
Their wrestlers staggered,
The land of Buhara marveled,
Stared spellbound at Bakay,
Cleared the way and scattered,
And seeing Bakay, all of them
Gave greeting, calling out;
The folk stared on amazed,
They stood and gazed there then,
Marveling at Han Bakay.
Valiant he is, an alp he is,
None has seen his like,
He is of a people we have never seen!
The black steel Zulpukor —

Kuşanacak çalımı var imiş.
Bu eri han kaldırsak,
Kalabalık Buhara'yı, bu halkı
Yönetecek çalımı var imiş.
Savaşta sürülen Arkesken'i
Sapına takınacak çalımı var imiş.
Avuç içi kadar Buhara'ya
Baş olacak çalımı var imiş.

He has the air of one to gird it on.
If we raised this man as khan,
Teeming Buhara, all this folk,
He has the air of one to rule.
Arkesken, driven in war,
He has the air to fix upon its haft.
Over Buhara small as a palm
He has the air of one to head it.

Kızıl mızrağı, Zulpukor'u
Eline alacak çalımı var imiş.
On iki uzvu denk imiş,
Han kaldırsak Buhara'ya
Demir kale, siper imiş.
Bakay'ı tanıyıp bilemeyip,
Bütün Buhara şaşıp,
Ak sarıklı hocası,
Ders okuyan mollası,
Dizleri bükülüp,
Can havliyle koşuşup.
Ulu sayılan ihtiyarı,
Buharalıların tamamı,
El üstünde tutulan hatırlısı,
Göğsünü döven bakşısı,
Yamanları geldi işte,
Yiğitleri, erleri,
Dizleri bükülüp,
Karakan'ın huzuruna
Hızla girdi koşuşup.
Karakan'a haberi
Sert sert söyleyiverdiler:
«Er Karakan, bahadırım,
Kutlu bir can idin,
Buhara'ya yaman bir han idin!
Bizim gördüğümüzü gördün mü?
Bizim sezdiğimizi sezdin mi?
Bizim sezdiğimizi sezmediysen,
Kızıl çelik mızrak almış,
Kınsız kılıç kuşanmış,
Yürüyüşünden toz kopan,
Gür sesinden can ürken,
Gayreti başka, zehri güçlü,
Katı, yaman bir er gördük,

The red lance and Zulpukor
He has the air of one to take in hand.
His twelve limbs are matched and true;
If we raised him khan for Buhara,
He were an iron fortress, a rampart.
Not knowing Bakay, unable to tell,
All Buhara marveled;
Its hocas in white turbans,
Its mullahs reading the lessons,
Their knees buckling,
Ran scrambling for dear life.
Its elders held in honor,
The whole of Buhara's people,
Its notables borne on the hands,
Its bakşı beating his breast,
Its formidable ones came then,
Its braves and men,
Their knees buckling,
Into Karakan's presence
They rushed and crowded in.
To Karakan the tidings
They blurted harsh and fast:
«Er Karakan, my batyr,
A blessed soul you were,
A formidable khan to Buhara!
Have you seen what we have seen?
Have you sensed what we have sensed?
If you have not sensed what we have sensed:
He has taken a red steel lance,
He has girded a sheathless sword,
Dust storms rise from his stride,
Souls quail at his booming voice,
His zeal is strange, his venom strong —
A hard, formidable man we saw,

Asırda görülmedik bir arslan gördük,
Çatık kaşlı, heybetli, öfkesi güçlü,
Sataşanı dümdüz eder.
Akıl şaşar, ikiye bölünür,

We saw a lion unseen in any age,
Beetle-browed, majestic, mighty in wrath,
He flattens whoever provokes him.
The mind is dazed, split in two,

Endamı ile heybetinde
Müslüman çehresi görünür.
Apar topar koşuştuk,
Emanet candan umudu kestik.
Umut kesişimizin sebebi şu:
Kapıya yakın geldiğinde
Bir bakarız, tek kişi,
Bir bakarız, bin kişi.
Kara benekli kaplan gibi
Böğründen atılıp saldırır,
Saldırıp kırgın çıkaracakmış gibi,
Dönüp mızrağını savursa,
Dağ bile karşısında duramaz,

Endamına, yüzüne
Kul dayanıp bakamaz.
Ön yanından baksak,
Ejderha çehresi var,
Ardından baksak,
Ak kaplanın heybeti var,
Âlemde böylesi bir can çıkmaz.
Haber vermeye geldik biz,
Temirkan, senin gibi hanımıza,
Öfkesini bir görsen,
Canından umut kesersin.
Onu koruyan — Kocosan,
Koltuğunda atılıp durur.
Gerçek yoldaşı — kırk çilten,
Kırk yanından kollar onu.
Öfkesine dayanamayıp,
Bakamayıp gözümü yumarım,
"Kul mudur bu?" diye inanmayıp,
"Peri midir?" diye dururum.
Gayreti çetin bir can geldi,
Hanım, çıkıp görünüz,
Halkını kırıp geçirmesin,
Cevabı kendiniz veriniz.
Sataşmayalım bu yiğide,
Dediğini hemen veriniz!»

In his stature and his majesty
A Muslim countenance appears.
Helter-skelter we ran,
We gave up hope of our mortal lives.
The reason we lost hope is this:
When he came near the gate,
We look once — a single man,
We look again — a thousand men.
Like a black-spotted tiger
He springs and strikes from the flank,
As if striking to work slaughter,
If he turned and swung his lance,
Even a mountain could not stand before him,
At his stature, at his face
No mortal can bear to look.
If we look from the front,
He has the visage of a dragon,
If we look from behind,
He has the majesty of a white tiger,
No such soul is found in all the world.
We have come to bring you word,
Temirkan, to a khan like you,
If you but saw his wrath,
You would despair of your life.
His guardian — Kocosan,
Keeps springing at his side.
His true companions — the forty çilten,
They guard him from forty sides.
Unable to endure his wrath,
Unable to look, I shut my eyes,
"Is this a mortal?" I say, disbelieving,
"Is he a peri?" I stand and wonder.
A soul of stern zeal has come,
O khan, go out and see him,
Lest he cut down your people,
Give the answer yourself.
Let us not provoke this hero,
Give at once whatever he asks!»

Kalabalık halktan derman gitmiş,
Bileğinden kuvvet gitmiş,
Yüreğinden cesaret gitmiş,
Halkın korkuya kapıldığını
Han Temir anladı işte,
Anlayıverip o anda
Bıyık altından güldü işte.
«Hay babanızın mezarı, korkak halk,

Kuğu gibi ak sakallı kocanızı,
Tanrı alsın hepinizi!
Altı ay önce bir düş gördüm,
Acayip güzel bir iş gördüm,
Bedenimden güzel bir ay doğup,
Coşup kaynaşıp yatmışım,
Doğup duran koca güneşe
Kavuşup yatmışım.
Gündüz vakti doğan güneş,
Güneşim Manas değil mi,
Kavuşup yattığım ise
Kanıkey kızım değil mi.
Söylediğim söz apaçık,
Habercisini gördünüz,
Görüp de, korkak halk,
Soluk soluğa kaçıp geldiniz,
Sözün boşu olmaz,
Sizin kaçtığınız o adam —
Kaplan Manas'ın yoldaşıdır.
Haber getirmeye gelmiş olmalı,
Han Manas'ın sırdaşı,
Kaplan Bakay, can yoldaşı,
Ne zaman olsa habere
Kendisi gelmek âdetidir.
Han Bakay'ın kendisidir bu,
Kendisi değilse öz gözüdür!
Dileği Tanrı vermiş olmalı,
Dünürlüğe Bakay gelmiş olmalı!
Ağızdan ağıza haber aldım,

Strength had gone from the crowded people,
Power had gone from their wrists,
Courage had gone from their hearts,
That the people were seized with fear
Khan Temir understood then,
And understanding, in that instant
He smiled beneath his mustache.
«Hey, your fathers' graves, you cowardly folk,
Your elder white-bearded as a swan —
May God take you all!
Six months ago I dreamed a dream,
I saw a wondrous, lovely thing,
From my body a fair moon rose,
And I lay surging and seething,
With the great sun as it was rising
I lay united.
The sun that rises in the daytime —
Is my sun not Manas,
And she with whom I lay united —
Is she not my daughter Kanikey.
The word I speak is plain,
You have seen his herald,
And seeing him, you cowardly folk,
You came fleeing, out of breath,
A word is never empty,
That man from whom you fled —
He is the companion of the tiger Manas.
He must have come to bring tidings,
Khan Manas's confidant,
The tiger Bakay, his soul-companion,
Whenever there is news to bear
It is his custom to come himself.
This is Khan Bakay himself,
If not himself, his very eye!
God must have granted the wish,
Bakay must have come as matchmaker!
I had word from mouth to mouth,

Kervancılardan sordum.
Kan akıtıp o Manas,
Kara Kalmak'a, Mançu'ya
Kıyamet salmış, derler,
Kara Hıtay'dan, Mançu'dan

I asked the caravan men.
Spilling blood, that Manas
Upon the Black Kalmak, the Manchu,
Loosed doomsday, so they say,
From the Black Hıtay, from the Manchu

Başıboş dağılmış az halkını
Ayırıp kurtarmış, derler.
Yaktıkları ateşi söndürüp,
Bütün halkını göçürüp,
Karşı gelip direneni
Nice kez darmadağın etmiş, derler,
Çekişip aldığı o yere
Talas adını koymuş, derler.
Talas'ı kutlu yurt edinip,
Orda kurup han olup,
Yerleşip kalmış, diye duydum.
Ak otağlı Alöökö'nün,
Kadim kalesini dümdüz edip,
Kökünü kurutmuş, diye duydum!
Ancıyan'ı yönetmiş,
Hıtay'dan çıkagelmiş,
Alöökö adında bir han çıkmış,
Heybetinden canlar çıkmış.
Haberiniz vardır elbet,
Alöökö han hüküm sürerken,
Sert buyruklar verdiğinde
Baç diye toplayıp malı almış,
Baş kesip can almış.
Zorla usta kadınları almış,
Ganimet diye kızları almış.
O Alöökö hüküm sürerken,
Şu duran Bukar'dan
Altı bin külçe gümüş, bin kunduz kürkü

Her ay haraç alırdı,
Haracına dayanamayıp,
Halk sararıp solardı,
Altından her gün vergi alıp,

His scattered, masterless few people
He parted out and saved, they say.
Quenching the fires that they had lit,
Moving off his whole people,
Whoever came against him and resisted
He routed many a time, they say,
And to that land he won by strife
He gave the name Talas, they say.
Making Talas his blessed homeland,
Setting his horde there, becoming khan,
He has settled there, so I have heard.
Of white-tented Alöökö
He razed the ancient fortress flat,
And dried up his root, so I have heard!
He had governed Ancıyan,
Come forth out of Hıtay,
A khan named Alöökö arose,
At his menace souls expired.
Surely you have heard of it,
While Alöökö the khan held sway,
When he gave his harsh commands
He gathered up goods as tribute,
He cut off heads and took lives.
He took skilled women by force,
He took girls away as spoils.
While that Alöökö held sway,
From this very Bukar standing here
Six thousand ingots of silver, a thousand otter furs
He took in tribute every month,
Unable to bear his tribute,
The people paled and withered,
Taking tax in gold each day,

Her otuzdan birini alıp,
Kahrını halka dokundurup,
Zorbalığını ele gösterip,
Suçu olmayan insanı
Sıkıştırıp yakıp kavurup,
Kahrına dayanamayıp,
Han Kokon bir yana kaçmış,
Çaresini bulamayıp,
Ancıyan öbür yana kaçmış.
Zorbalıkla koca gücünü,

Taking one of every thirty,
Visiting his cruelty on the people,
Showing the land his tyranny,
The one who bore no guilt
He squeezed and scorched and burned,
Unable to bear his cruelty,
Khan Kokon fled to one side,
Finding no remedy,
Ancıyan fled to the other side.
With tyranny his vast might

Salıp durmuş, diye duydum,
Samarkan'ı darmadağın edip,
Sonra yine haracı
Alıp durmuş, diye duydum!
Bizlere kahırlanıp,
Kıyamet kopardığı sırada
Kısmetimize Manas doğup,
"Altay'dan Manas geldi" diye,

He kept on wielding, I have heard,
Shattering Samarkan to pieces,
And after that the tribute
He kept on taking, I have heard!
While he raged against us,
While he was loosing doomsday,
Manas was born to our fortune,
When the word "Manas has come from Altay"

Alöökö'nün kulağına varıp,
Haberi duyulduğunda,
Alöökö gibi kâfiriniz
Malı mülkü saçmış,
Alöökö savrulup telaşla
Beecin'e doğru kaçmış.
Kalday'dan haber söz duyup,
"Hunhar geldi" diye duyup,
Çaresini bulamayıp,
Beecin'e kaçmaya koyulmuş,
Yığınla serveti, çok malı
Terk edip bırakmış.
Topladığı mülkü saçmış,
Hepsini kıl kadar görmeden
Alöökö sessizce toparlanıp,
Hıtay'a doğru kaçmış.
Kaçmasına fırsat vermeden,
Tepesinden basmış,
Dört tülük malını saçmış.

Reached Alöökö's ear,
When the tidings were heard,
That infidel of yours, Alöökö,
Scattered his goods and property,
Alöökö, flung into panic,
Fled away toward Beecin.
Hearing word and speech from Kalday,
Hearing "The bloodthirsty one has come,"
Finding no remedy,
He set out to flee to Beecin,
Heaps of treasure, goods in plenty
He abandoned and left behind.
He scattered the wealth he had gathered,
Not counting any of it worth a hair,
Alöökö quietly packed up
And fled away toward Hıtay.
Giving him no chance to flee,
He pressed down upon his crown,
Scattered his four kinds of herds.

Arslan Manas bahadırın
Ettiğine Alöökö
Boyun eğmiş, diye duydum,
Alöökö'nün sayısız servetini,
Yoksula, miskine
Pay edip vermiş, diye duydum.
Katırlara altın yükleyip,
Manas'ın bahadırlığını,
Oraya varan herkes
Görüp bilmiş, diye duydum.
Bütün hanlar toplanıp,
Arslan Manas bahadıra
İki dizgin, bir yular
Verivermiş, diye duydum.
Duyandan duymuş olmalı,

To what the lion Manas the batyr
Had wrought, Alöökö
Bowed his neck, so I have heard,
Alöökö's countless treasure
To the poor and the wretched
He shared out and gave, I have heard.
Loading the gold on mules,
Manas's prowess as a batyr
All who journeyed to that place
Saw and knew, so I have heard.
All the khans then gathered,
To the lion Manas the batyr
Two reins and a single halter
They gave over, so I have heard.
He must have heard it from hearers,

Bilgelerden öğrenmiş olmalı,
Arslan Manas bahadırdan
Bize dünür düşerek,
Sözü gelmiş olmalı.
Bay'ın oğlu Bakay han,
Peygamber misali erenin
Kendisi gelmiş olmalı.
Meğer Bakay'ın kendisiymiş,
Dünür olup o zaman
Çıkagelmiş demek», —
Deyip, böylece Temirkan
Koca Bukar'ın kalesinden,
Han oturan ordadan,
Ak sarığı kazan gibi,
Haykırsa sesi ezan gibi,
Altmış hoca yanında,
Bukar'ın hanı Temirkan
Bakay Ağa ereni
Karşılamaya çıkmıştı.
Bakay hanı görünce
Geri geri çekilip,
Diretip at sürmeyip,
Hocaları Tanrı çarpmıştı.

He must have learned it from the wise,
From the lion Manas the batyr,
Falling in as in-law to us,
The word must now have come.
Bay's own son, Bakay khan,
That saint the likeness of a prophet,
Must have come here himself.
So it was Bakay himself,
Coming then as matchmaker
He must have appeared», —
So saying, thus Temirkan
From great Bukar's fortress,
From the horde where the khan sits,
His white turban like a cauldron,
His voice, if he cried, like the call to prayer,
Sixty hodjas at his side,
Bukar's khan Temirkan
The saint Bakay Ağa
Had gone out to give welcome.
On seeing Khan Bakay,
Shrinking back and ever back,
Balking, not urging on their horses,
The hodjas stood God-struck.

Bukar hanı Temirkan
Öne çıkıp ayrıldı,
Han Bakay'a göründü,
Altındaki ak tulparın
Ağzını çekip çevirdi,
Arslan Bakay beyine
O dem selam eyledi.
«Selamdan selamünaleyküm,
Şanı yüce Bakay arslan!
Kara budundan çıkmış usta,
Sözün kısası, gerçek evliya.
Peygambere denk evliya,
Kullar içinde bilge koca.
Gökten yıldız oynatan,
Cihangir Manas arslanla
Öte dünyaya dek dostlaşan,
Beyin nerede desem mi?
Dört evliyanın el verdiği,
Bey Bakay, esen misin?

Bukar's khan Temirkan
Stepped forward and drew apart,
Showed himself to Khan Bakay,
Of the white tulpar beneath him
He drew and turned the mouth,
To the lion Bakay the bey
He gave greeting in that instant.
«Of greetings — salaam aleikum,
Bakay, lion of exalted fame!
Master sprung from the common folk,
In a word, a true saint.
A saint the equal of the Prophet,
A wise elder among mortals.
He who sets stars dancing in the sky,
With the world-conquering lion Manas
Sworn friend even to the world beyond,
Shall I ask: where is my bey?
You to whom four saints gave their hand,
Bey Bakay, are you well?

Evliyanın öz soyundan,
Yel esintisinde doğan,
Karşısına çıkanı yere seren,
Nam salıp yürüyen destan.
Aylı göğün buluşması,
Arslanın yoldaşı,
Sefere çıksa uğurlu,
Çarpıştığı düşmana ordu gibi tek başına,
Kaplan Bakay, esen misin?
Altı aylık yolun derdini
Şimdiden bilip söyleyen,
Bilge desem, arslan denen,
On iki uzvu denk denen,
Ulu beyin yoldaşı,
Kaplan Bakay, esen misin?» —
Deyip, böylece Temirkan
Ak tulparın ağzını çevirdi,
Arslan Bakay er ile

Of the saints' own lineage,
Born on the breathing of the wind,
Felling whoever stands against him,
A legend striding in renown.
Meeting-place of the moonlit sky,
Companion of the lion,
Auspicious when he rides to war,
Alone like an army to the foe he battles,

Tiger Bakay, are you well?
The trouble of a six months' road
You know and tell beforehand,
Shall I say sage — the one called lion,
Whose twelve limbs are called perfect,
Companion of the great bey,
Tiger Bakay, are you well?» —
So saying, thus Temirkan
Turned the white tulpar's mouth,
With the lion, the brave Bakay,

Kucaklaşıp durdu.
O zaman kaplan Bakay,
Altı aylık müşkülü,
Azabı da sevinci de
Şimdiden bilen evliyan:
«On iki kapılı şehriniz,
Sağ esen duruyor mu,
Bütün Bukar, hepiniz?
Doğru sözün kısası,
Şimdi gördüm, Temirkan!
Dünür geldim desem mi,
İsteyerek geldim sana,
Han Temirim, esen misin?
Seksen katıra altın yükleyip,
Dünür olduğum yer var,
Anlatsam tükenmez,
Âleme yeter sözüm var,
Size güvey olacak
Arslan Manas şirim var.
Seksen deveye altın yükleyip,
On iki kızın en küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Evliya kızın Kanıkey'e
Küpe takacağım yer var.

Sana güvey olacak,
Haberin var mı acaba?
Kullar içinde eşi bulunmaz,
Kaplan Manas şirim var.
Manas'ın halini sorarsan,
Her yanı denkti, kusursuzdu,
İçine bakıp otursan,
Yeryüzünden genişti!
Arslan Manas bey gibi
Allah Taala'nın yarattığı
Bir canı kullarına,
Kolay kolay vermez asla.
Kuldan eziyet görmemiş,
Yiğit Manas gök yeleliye

They stood locked in embrace.
Then it was that the tiger Bakay,
The hardship of six months hence,
Both the torment and the joy,
Your saint who knows beforehand:
«Your city of the twelve gates,
Does it stand safe and sound,
All Bukar, all of you?
The short of the true word is —
Now I have seen you, Temirkan!
Shall I say I have come as matchmaker,
I have come to you of my own will,
My Khan Temir, are you well?
Loading gold on eighty mules,
I have a place where I make kinship,
Were I to tell it, it would not end,
I have words enough for all the world,
To become a son-in-law to you
I have my lion Manas, my şir.
Loading gold on eighty camels,
The youngest of your twelve daughters,
The servant beloved of God,
On your saintly daughter Kanıkey
I have a place to hang the earring.

To become a son-in-law to you —
Have you had word of it, I wonder?
Matchless among all mortals,
I have my tiger Manas, my şir.
If you ask of Manas's state,
His every part was even, flawless,
If you sat gazing into him,
He was wider than the earth itself!
A soul like the lion Manas the bey,
One that Allah Taala has created,
To His servants here below
He never grants with ease.
Never wronged by any mortal,
Around the hero Manas, the grey-maned,

Kement çevirecek kimse kalmamış.
Güvey edersen, o Manas,
Altı arslanın en küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu.
Kara gök yeleli kaplan,
Güvey edersen Manas'ı,
Kadrini bilir evliyan!
Güvey edersen Manas'ı,
İkbalini bulacak oğul odur,
Seni kollayacak kul odur.
Ey Temirkan bahadırım,
Sözüme kulak veriniz,
Babanın bir tanesi arslanı
Güvey edinip alınız,
Seksen kızıl katır sürüp,
Filin kuyruğunu örelim,
Geldik işte, Temirkan,
Kanıkey gibi kızını
Dünür düşüp görmeye!»
Bukar hanı Temirkan
Kerametli bir han imiş,
Hunhar Manas gök yeleliden
Haberi tastamam var imiş.
«Razıyım, Bakay, razıyım,
Hunhar arslana Kanıkey'i
Dilerseniz vereyim.
Ordalı şeyhler yurdu Bukar'a
Orda kurup han oldum,

None is left to cast a lasso.
If you take him as son-in-law, that Manas,
Youngest of the six lions,
Is the servant beloved of Allah.
Tiger of the black-grey mane —
If you take Manas as son-in-law,
Your saint will know your worth!
If you take Manas as son-in-law,
He is the son who will find your fortune,
He is the servant who will guard you.
O my batyr Temirkan,
Give ear now to my word,
The father's one and only lion —
Take him for your son-in-law,
Driving eighty red mules,
Let us braid the elephant's tail,
Here we have come, Temirkan,
Your daughter, the like of Kanıkey,
To see her, come courting as in-laws!»
Bukar's khan Temirkan
Was a khan of wondrous grace,
Of the bloodthirsty grey-maned Manas
He had tidings full and whole.
«I consent, Bakay, I consent,
To the bloodthirsty lion — Kanıkey,
If you wish it, I will give her.
In Bukar, homeland of the horde's sheikhs,
I set my horde and became khan,

Kara kılı ortadan yaran,
Evliyazade bir can oldum.
Kadın alıp ev kurup,
Hazine yığageldim,
Erkek evladım yok, ben kendim
On iki kız görmüşüm,
O kızların on birini
On bir hana vermişim.
Sevgili kızım Kanıkey
Hepsinin en değerlisi,

Splitting the black hair down the middle,
I became a saint-descended soul.
Taking a wife, building a home,
I have heaped up treasure here,
I have no son; I myself
Have seen twelve daughters born,
Eleven of those daughters
I have given to eleven khans.
My beloved daughter Kanıkey
Is the most precious of them all,

Nice kızın en yamanı,
Uzun saçlıların en hünerlisi,
Kadın kısmının en yiğidi.
Genç kızların ereni,
Şu duran Temirkan'ın
Talihine doğmuş yiğidi.
Benim kızım Kanıkey
Yaşı altıya geldiğinde
Ninniyle saçını örmüşüm,
Altı bin oğul bir olsa,
Hepsinden çok sevmişim,
Şu kızım Kanıkey
Kerametli bir çocuktu,
Kaplan Manas sultana
Layık bir candı,
Altı ay sonra olacağı
Şimdiden söyleyiverirdi,
Kızımın sağ omzunda
Yalın Hızır dururdu.
On iki kızın en küçüğü,
Temirkan'ın nazlısı,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Benden doğanların en nurlusu,
On iki kızın en güzeli,
Mızrak ustası Kanıkey'in
Çevikliği dahi var,
Akıl ve çare bulmakta
Üstünlüğü dahi var.
Şu kızım Kanıkey'in
Erkek giyimini kuşanıp,
Giydiği dahi olmuştur.
Hanlar hep toplanıp,

The fiercest of many a girl,
Most skilled of the long-haired,
The bravest of womankind.
Saint among the young maidens,
Of this Temirkan standing here
The brave one born to his fortune.
This my daughter Kanıkey —
When her age had come to six
I braided her hair to lullabies,
Were six thousand sons made one,
I have loved her more than all,
This daughter of mine, Kanıkey,
Was a child of wondrous grace,
To the tiger Manas the sultan
She was a soul well worthy,
What would be six months hence
She would tell you beforehand,
On my daughter's right shoulder
Hızır stood manifest.
Youngest of the twelve daughters,
Temirkan's own darling,
The servant beloved of God,
Most radiant of all born of me,
Fairest of the twelve daughters,
Kanıkey, master of the lance —
She has swiftness besides,
In finding wit and remedy
She has mastery besides.
This my daughter Kanıkey
Has girded on a man's attire —
She has even worn it so.
When the khans all gathered up,

Kıyamet salıp geldiklerinde
Kara kuzgun sürüsü gibi dalıp,
Saldırdığı dahi olmuştur.
Er yapılı, görülmedik çetin,
Benim kızım Kanıkey'in
Mızrak kapıştığı yiğit çoktur.

When they came loosing doomsday,
Diving like a flock of black ravens,
She has even charged upon them.
Built like a man, hard past compare,
This my daughter Kanıkey —
Many a brave has crossed lances with her.

Yiğitliği bellidir,
Yiğit kızım Kanıkey,
Hani ben Bukar'da otururken,
Hanların hepsi toplanıp:
«Kanıkey'i ver» deyip,
Zavallı başıma dava açıp,
Meydana teke tek çıkıp Kanıkey,
Tek başına mızraklaşıp,
Bir kıyamet kopardı,
Şu duran Bukar'ı
Kuşatıp gelen düşmandan
Dört kez ayırıp kurtardı.
Kızımın bahadırlığını
Çoktan sezip bilmiştim,
"Kendine denk yere vereyim" diye,
Allah Taala Tanrı'dan
Manas'ı dileyip durmuştum.
Esenleşip yüz gördüm,
Dediğine razı olayım,
İstediğin Kanıkey'i
Manas'ına vereyim.
Kanıkey'e gelince, Bakay'ım,
Kanıkey gibi evladımı al.
Gerçek vaadimi, sözümü al,
Gerekirse, Bakay'ım,
Söylene söylene beni de al!
Şenliğe dalalım,
Yorulmadan söz söyleşip,
Eğlenip duralım.
Sultan Bakay kaplan,
Bizim eve konunuz.
Dünür başı siz olup,
Bize misafir olunuz!
Dileğimi yerine getir,
Sandıklarımın hepsini
Sarı altınla doldurt!

Gönlümü hoş eyle,
Çeyiz sandıklarımın hepsini

Her valor is well known,
My brave daughter Kanıkey —
Once, while I sat here in Bukar,
The khans all gathered up:
Saying «Give us Kanıkey»,
Bringing suit against my poor head,
Kanıkey rode out to single combat,
Fought with the lance all alone,
And raised a very doomsday,
This Bukar standing here,
From the foe that came besieging,
Four times she cut free and saved.
My daughter's prowess in battle
I had long since sensed and known,
Saying "Let me give her to her equal,"
From Allah Taala, from God on high,
I had kept on praying for Manas.
We have greeted, seen each other's face,
Let me consent to what he says,
The Kanıkey whom you ask for —
I will give her to your Manas.
As for Kanıkey, my Bakay,
Take my child, the like of Kanıkey.
Take my true pledge, my word,
And if need be, my Bakay,
Talk on and on and take me too!
Let us plunge into festivity,
Trading words without wearying,
Let us make merry together.
Sultan Bakay, my tiger,
Lodge in our house as guest.
Be you the head of the matchmakers,
Be our honored guest!
Fulfill this wish of mine,
All of my chests together —
Have them filled with yellow gold!

Make glad this heart of mine,
All of my dowry chests —

Bol altınla doldurt!
Otağımın keçesini yağa bula,
Şu koskoca Bukar'ı
Yerinden kalkamaz zengin kıl,
Dediğime razı olunuz,
Kucaklaşıp hısım olalım,
İstediğimi veriniz.
Dediğine razı olduktan sonra,
Sevgili kızım Kanıkey'i
Hunharına verdikten sonra,
Bin karaca deve ver,
Bin akıtmalı kara kısrak ver!
Kanıkey doğurursa arslan doğurur,
Kara gök yeleli er doğurur,
Çok başlık kestim, sözümü tut,

Gök yelelim Bakay, bilesin!
Aradan hayli vakit geçmişti,
O kuzum Kanıkey
Seksen yoldaş kız alıp,
Gezintiye çıkıp gitmişti.
O gezintiden döndükten sonra,
Töresince saçını örünüz,
Günün nişanı — on gün sonra
Kanıkey'i görünüz!
Sayısız hazine, çok malı
Görümlük olarak veriniz!»
Temirkan böyle deyince,
Misafirhane beş saray,
Sağlamlığı bir hayli,
Kapısı demir, som kalay,
Kız da olsa Kanıkey'in
Hizmeti işte böyle üstün.
Bukar'daki kırk hoca
O sarayın içinde,
Hepsi telaşla koşuşup,
Gök tulparı aldılar işte,
Misafirhane saraya
Yiğit Bakay o zaman

Have them filled with gold in plenty!
Smear my yurt's felt with fat,
This whole vast Bukar —
Make it rich past rising from its place,
Consent to what I say,
Let us embrace and be kin,
Give me what I ask.
After consenting to what he says,
After giving my dear daughter Kanıkey
To your bloodthirsty one,
Give a thousand dark-brown camels,
Give a thousand blaze-faced black mares!
If Kanıkey bears, she will bear a lion,
She will bear a black-grey-maned er,
I have named a great bride-price; keep my word,
My grey-maned Bakay, know it well!
A good while had passed meanwhile,
That lamb of mine, Kanıkey,
Taking eighty companion girls,
Had gone out on an excursion.
After she returns from that outing,
Braid her hair by custom's rule,
The day's appointed sign — ten days hence,
Then shall you see Kanıkey!
Countless treasure, goods in plenty
Give then as the viewing-gift!»
When Temirkan had spoken so,
A guest-house of five palaces,
Great indeed in its firmness,
Its doors of iron, of solid tin,
Though Kanıkey is but a girl,
Such is her surpassing service.
The forty hodjas of Bukar,
There inside that palace,
All bustling and hurrying about,
Took the grey tulpar in then,
And in the guest-house palace
The brave Bakay at that hour

Atından inip kondu işte.
Nimetleri seriverip,

Kızıl kişmişi, kısır tayı
Bakay Ağa beye
Yumuşacık pişirip kaynatıp,
Bakay konukluğa girdiğinde
Kaplan Manas, kırk çora
Seksen katıra altın yükleyip,
Gündüz yürümeden, gece aşıp,
O Bukar'ın sarayına —
Azı dişlerini göstere göstere,
Alt dudağını sarkıtıp,
Üstündeki yükünü kabartıp,
Ördek gibi boynunu kıvırtıp.
Alacakaranlık çöküp gün batarken,
Halkın çoğu yeni yatarken,
Bukar'daki saraya
Gök yeleli dönüp girdi,
Iraman'ın oğlu Irçı,
Uçkuru püsküllü, kırk boğumlu,
Ayköl arslanın önünde
Türküsünü çağırıp söyledi.
O kapıdan girerken,
Yiğit doğanlar bölük bölük ayrılıp,
Hızır'ın dokunduğu er Manas
Ulu dağ gibi görünüp,
Bukar'daki çınar bahçesine,
Tanrısı bir, dini ak,
Güvey olarak Bukar'a
Gök yeleli er geldi o çağ.
Yel devesine yükletip,
Alıp gelmiş değil mi
Bey binen deve misali tahtı.
Kırk çora ikişer olup,
Kula atını hoplatıp,
O heybetli karaltıyı
On iki çora yedeğine alıp,
Han Bukar'a heybetle,

Dismounted from his horse and lodged.
Spreading out the delicacies,

Red raisins, a barren mare's foal,
For Bakay Ağa the bey
Boiled and simmered soft and tender,
While Bakay entered as a guest,
The tiger Manas with forty çoras,
Loading gold on eighty mules,
Not riding by day, crossing by night,
Toward that palace of Bukar —
Baring the eye-teeth wide,
Letting the lower lip hang down,
Puffing up the load upon the back,
Curving the neck like a duck's.
As dusk came down and the sun set,
While most folk were newly abed,
Into the palace there in Bukar
The grey-maned one turned and entered,
Iraman's son Irçı,
With tasseled waist-cord, forty-jointed,
Before the lion Ayköl
Sang out his song aloud.
As he entered through that gate,
The brave falcons parting rank on rank,
Manas the er whom Hızır touched,
Looming like a mighty mountain,
To the plane-tree garden of Bukar,
His God one, his faith pure white,
As son-in-law unto Bukar
The grey-maned er came at that hour.
Loading it on a wind-swift camel,
Had he not brought along with him
A throne like a camel a bey rides.
The forty çoras two by two,
Making their dun horses prance,
That majestic looming shape
Twelve çoras taking in their train,
Into Khan Bukar in majesty

Han Manas girip vardı,
Seksen güzel kız alıp,
Gezintiye giden Kanıkey de
Birlikte çıkageldi.
Kanıkey'in seksen kızı,
Seksen kız değil, seksen usta,

Khan Manas entered in,
And taking eighty fair maidens,
Kanıkey, gone on her outing,
Arrived there together with them.
Kanıkey's eighty girls —
Not eighty girls, but eighty masters,

Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,
Hepsi birbirine eş kara gözlü,
Kırmızı kaftanlı, süzgün bakışlı,
Salınan güzellerden
Seçe seçe toplamış,
Hızır'ın dokunduğu hunharı
Uzaktan süzüp sınamış.
O Kanıkey, kurnazınız,
Akıl hazinesi biçareniz
Gök yeleliyi dıştan sınayıp,
Misk kokusu tütüp, amber saçıp,
Dağ ceylanı gibi salınıp,
Ak gerdanını uzatıp,
Usulca konuşup şunu deyip,
Puhu tüyü gibi süslenip,
Bülbül sesince şakıyıp,
Boş yere söz söylenmez,
Tıpatıp benzer seksen kız
Kanıkey'in maiyetidir.
Sırdaşına söz deyip:
«Bakın, dışarıdan biri geldi Bukar'a,

Thimble-mouthed, gazelle-eyed,
All alike with matching black eyes,
In red kaftans, with languid glances,
From among the swaying beauties
Picking and picking she had gathered them,
The bloodthirsty one whom Hızır touched
She had appraised and tried from afar.
That Kanıkey, your cunning one,
Your poor one, a treasury of wit,
Trying the grey-maned one from without,
Musk-scent wafting, scattering amber,
Swaying like a mountain gazelle,
Stretching out her white throat,
Speaking softly, saying this,
Adorned like eagle-owl down,
Trilling like a nightingale's voice —
No word is ever spoken in vain,
Eighty girls matched to a hair
Are Kanıkey's own retinue.
Saying a word to her confidante:
«Look, one has come to Bukar from without,

Gördünüz mü? deyip,
Kaplanmış, arslanmış,
Bir Tanrı'nın göz alıp,
Kara yüzlünün talihine,
Yazıp koyduğu er imiş.

Have you seen him? she says,
A tiger, they said, a lion,
One whom the one God, taking notice,
For the fortune of this black-faced one,
Had written down and set — such an er was he.

Uyusan düşe bile girmez,
Saygıdeğer Manas güvey gelsin,
Soyumda görülmemiştir böyle iş.

Even in sleep he enters no dream,
Let honored Manas come as bridegroom,
Such a thing was never seen in my line.

Gök yelelinin gök yeleli olduğunu

Çoktan diler, bilirdim.
«Ne etsem de hunhar gelse?» diye,

Tanrı'dan dileyip durmuştum.
Bit kadarken birleşip,
Parmak kadarken baş bağlanacak
Bahadırın ta kendisiymiş.
Kudret onu var edip
Sürüp getirdiği demmiş!
Hani Kögala atlı Çubak'a
Göz göre mızrak uzattığında,
Ahir zamanı ben koparıp,
Alay'a doğru kovduğumda,

Akbaltay oğlu o Çubak
Çaresini bulamayıp şaşırdığında,

Telaşa düşüp o anda,
"Alırım" diye gelen o Çubak

Alay'a doğru kaçtığında
Beş kişi çıktı beliden —
Meğer namlı arslanın kendisiymiş,
Kendisi şöyle dursun, Manas'ın
Bakan kara gözüymiş!
Akbaltay'ın eri Çubak,
Her hali iyice anlatmış olmalı,
Çubak'tan haberi alıp,
Hunhar hazırlanıp çıkmış olmalı.

Dediğine razı olunmazsa,
İstediği verilmezse,
Görülmedik kırgın çıkarır,
Damarına bir basılsa,
Şu duran Bukar'ın
Kılıçla başını alır.
Çehresi soğuk, öfkesi güçlü,

That the grey-maned one is grey-maned indeed
I long since wished for and knew.
Saying "What can I do, that the bloodthirsty one might come?"
I kept on praying to God.
Joined when we were louse-small,
Betrothed when we were finger-small —
It is the batyr's very self.
It is the moment when Power made him
And drove him hither to me!
When at Çubak of the horse Kögala
He leveled his lance in open sight,
When I raised up the end of days
And drove him off toward Alay,

Akbaltay's son, that Çubak,
When he was bewildered, finding no remedy,
Falling into panic in that instant,
That Çubak who came saying "I will take her,"
When he fled away toward Alay,
Five men came forth from the pass —
It was the famed lion himself,
Himself aside — it was Manas's
Own watching black eye!
Akbaltay's er Çubak
Must have told each state of things in full,
Taking the word from Çubak,
The bloodthirsty one must have made ready and come.
If what he says is not consented to,
If what he asks is not given,
He works a slaughter never seen,
If once his vein is trodden on,
Of this Bukar standing here
He takes the head off with the sword.
His visage cold, his wrath mighty,

Sataşanı dümdüz etmiştir.
İçse kana doymayan,
Dokunanı sağ komayan,
Hem yiğitmiş, hem arslanmış,
Namlı gök yeleli ermiş,
Yeryüzüne kök salmış,
Demir hisar, kale imiş.
Alöökö'yü alması,
Kaynaşan Hıtay'ın
Kılıçla başını alması,
Yamanlığına yaraşırmış.
Devlerini ardından sürüp,
Kuşanıp gelmiş bu yiğit
Ben zavallının derdinden.
Beyi güvey edersem
Dertliyi ferahlatır arslanmış.
Kopanı ulasam,
Saçılanı derlesem,
On sekiz bin âleme
Gücü yeter ermiş,
Bahtı açar arslanmış,
Beye hizmet edersek,

He has flattened whoever provoked him.
Drinking, never sated with blood,
Leaving alive none who touch him,
Both a brave and a lion,
A famed grey-maned er,
Rooted deep into the earth,
An iron rampart, a fortress.
His taking of Alöökö,
And of the seething Hıtay
His taking heads off with the sword,
Well befitted their wickedness.
Driving his giants on behind him,
This brave came girded here
For the sake of my poor self.
If I take the bey as bridegroom,
He is a lion who eases the grieving.
Were I to splice what is broken,
Were I to gather what is scattered,
For the eighteen thousand worlds
His strength suffices — such an er,
A lion who opens fortune wide,
If we give service to the bey,

Hıtay değil, bütün çağa
Bedel olacak ermiş.
Dünür olup mal verdi,
Gök yelelinin yüzünü göreyim,
Bir tane yaratılmış beyime
Koca başımı tuğ edip,
Kadın başımla er olup,
Ona destek olayım.
Hunharın hunhar olduğunu,
Ben kara yüzlü Kanıkey
Çoktandır bilirdim,
Han olduğu gerçekse,
"Kanıkey'i arayıp gelir" diye,
Bir olan Allah Taala'dan
Bunu dileyip durmuştum».
İşte böylece Kanıkey,

Not Hıtay alone — for a whole age
He is an er to stand as match.
He came as in-law and gave goods,
Let me see the grey-maned one's face,
To my bey created one of a kind,
Making my old head a banner,
Being an er with my woman's head,
Let me be a support to him.
That the bloodthirsty is bloodthirsty indeed,
I, the black-faced Kanıkey,
Have known it long since,
If it is true that he is khan,
Saying "He will come seeking Kanıkey,"
From the one Allah Taala
I kept on praying for this».
And so it was that Kanıkey,

Kendisi körpe bir çocuk,
Saçı örgüye yetmez taze,
Baabedin'e adak adayıp,
Korosan'a koyun deyip,
Uzaktan bakıp oturup,
Beğenisi tamamen dolup,
İşte o zaman hunharın
Hunharlığını bildi,
Yitiğini bulmuş gibi,
Yolu açılan Kanıkey
Işıl ışıl güldü o dem.
Bilinmezi bildiren
Bilgili Bakay ihtiyar,
Seksen deveye altın yükleyip,
Temirkan'ın ordasına
Deniz gönüllü Bakay vardı işte.
Dünür olup mal sürüp:
«Kulluk!» deyip, coşup yağ çiğneyip,

Kucaklaşıp yatıp kaldı işte.
Bu Bukar'ın ordasında,
Kanıkey'in çağı
On yedi yaşını doldurunca,
"O zaman yine gel" diye,
"Sonra kızımı al" diye,
Düşman söylese uymamaya,
Başka hana vermemeye

Ak buğday ununu birlikte çiğneyip,
Kılıcın ağzını yalaşıp,
Gerçek ahit kılışıp,
Çubuğu tutup
Ortasından kesişip,
On iki kapılı Bukar'a
Yiğitler varıp konup,
Peri soylu bahtsıza
Sıkıca dünür olup,
Kapıdaki seksen kız,
Kadirşinas Kanıkey,

Herself a tender child,
Fresh, her hair too short to braid,
Vowing an offering to Baabedin,
Pledging a sheep to Korosan,
Sitting and gazing from afar,
Her liking filled up to the brim,
It was then that of the bloodthirsty one
She knew the bloodthirstiness,
As if she had found her lost one,
Kanıkey, her road laid open,
Laughed then, all shining radiance.
He who makes known the unknown,
The knowing elder Bakay,
Loading gold on eighty camels,
To Temirkan's great horde
Bakay the sea-hearted went then.
Becoming in-law, driving goods:
Crying «Kulluk!», exulting, chewing the fat,

They embraced and settled down to stay.
In this the horde of Bukar,
When Kanıkey's season
Should fill up seventeen years,
Saying "Then come once again,"
Saying "Take my daughter after that,"
Not to heed it though the foe should speak,
Not to give her to any other khan —

Chewing white wheat flour together,
Licking the sword's edge each in turn,
Making a true and binding covenant,
Grasping the rod between them
And cutting it through the middle,
In twelve-gated Bukar
The braves arriving and lodging,
To the peri-born hapless one
Binding the kinship fast,
The eighty girls at the gate,
The gracious Kanıkey,

Kızıl gömlekli, ince belli,
Salınan güzellerin
Kıl kadarını bırakmadan,
Seçmesini toplamış.
Yurt yığılıp, el dolup,
Halk kapıda dururken,
Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Gürleyen kaplan
Atmaca gibi davranıp,
Kaplanın kendisine
Gaipten akıl bulunup,
Zırh gömleğini kuşanıp,
Temirkan kızı Kanıkey,
Ay gibi yüzü parlayıp,
Kanıkey'i görünce
Halk üşüşüp, şaşakalıp,
Milletler bakıp durmuştu,
Ayköl arslanın yanında
Acıbay, Bakay hanı var,
Kırk çorası dahi var,
Hani Kum-Bulak belinde
Bulup aldığı boz enik,
Kumayık'ı dahi var.
Körpe bulunan Kumayık,
Gözü açılmamış çağında,
Kötü bakılsa Kumayık
Ölüverecek haldeydi,
Acıbay, Bakay taşıyıp,
Kara yağızın güzeli,
Müslümanın nurlusu
Kanıkey'e yönelip:

Red-shirted, slender-waisted,
Of all the swaying beauties,
Leaving not a hair's worth aside,
Had gathered the choicest pick.
The land massing, the people filling,
While the folk stood at the gate,
Silver-eyed, sun-faced,
The roaring tiger himself
Moving like a hawk in flight,
To the tiger's very self
Wisdom coming from the unseen,
Girding on her shirt of mail,
Temirkan's daughter Kanıkey,
Her face gleaming like the moon,
On seeing Kanıkey there
The folk thronged, struck with wonder,
The nations stood there gazing,
Beside the lion Ayköl
Are Acıbay and Bakay khan,
His forty çoras are there too,
That grey pup, found and taken
There on the Kum-Bulak pass,
Kumayık too is with him.
Kumayık, still a tender whelp,
In his season with eyes unopened,
If ill-tended, Kumayık
Was near the point of dying,
Acıbay and Bakay bearing him,
To the beauty of the black-dark,
The radiant one of the Muslims,
Turning then to Kanıkey:

Kum-Bulak'ın belinde,
Abdest aldığı yerde
Bulup aldığı Kumayık:
«Boynuna tasma takıver,
Sıkı, güzelce bakıver.
Öldürürsen adın kötü çıkar,
Kumayık sana emanet!

There on the Kum-Bulak pass,
At the place where he took ablution,
Kumayık, found and taken up:
«Put a collar on his neck,
Tend him closely and tend him well.
If you kill him, your name is blackened,
Kumayık is your sacred trust!

Gaipten rast gelen,
Tanrı seni sevip sana
Kartalların birini bulduran,
Gök akbaba buyurup enik doğurup,
Bir sana denk getirmiş.
Erkek bakarsa durmaz,
Gaip olur, diye duyarım,
Geniş gömleklinin arısı,
Kadın kısmının sultanı,
Bir hatun bakıp büyütmezse,
Sakat kalır, diye duyarım,
Aslı gaipten Kumayık,
Hazine gibi hatun bakmazsa,
Muradına bir gün
Erişip gider, diye duyarım,
Bakılsa da durmadan,
Sonunda kaçıp Kumayık
Çekip gider, diye duyarım.
Dediğim budur, bilesin,
Arslan güzel, sözümü tut!
Yalnız yerini kirletip,
Yarım kılını kırma!
Evliyazadedir, diye duyarım,
Kerametini gösterirsen,
Gün vadesi tam altı ay,
Altı ay sonra Kumayık'ı
Sağ salim ele verirsen,
Sana dönüp kamçı vurmam,
Üstüne kuma da almam.
Eniğe iyi bakıp
Arslanlığını gösterirsen,
Sağ salim ele verirsen,
Size tazim etmezsem,
Bağrı tüylü yer çarpsın,
Tepesi açık gök çarpsın!

Şımarıp da kazara,
Sakın onu heder etme.
Kumayık'ın boynunda

Come by chance from the unseen,
God, loving you, for your sake
Made you find one of the eagles,
The grey vulture, so bidden, bore a whelp,
And brought forth one to match you.
If a man tends him, he will not stay,
He vanishes away, so I hear,
Purest of the wide-shirted,
Sultan of all womankind,
If a lady does not rear him,
He is left a cripple, so I hear,
Kumayık, sprung from the unseen,
If a treasure of a lady does not tend him,
To his own desire one day
He goes off and attains, so I hear,
Even tended without ceasing,
In the end Kumayık, fleeing,
Goes his own way, so I hear.
This is my word, so know it,
Lion-beauty, keep my word!
Only — do not foul his place,
Do not break half a hair of him!
He is saint-born, so I hear,
If you show your wondrous grace,
The day's full term is six months,
If after six months Kumayık
You deliver safe and sound to hand,
I will not turn and strike you with the whip,
Nor take a rival-wife above you.
If, tending the whelp well,
You show your lion-nature true,
If you deliver him safe and sound,
Should I not do you homage then,
May the shaggy-breasted earth strike me,
May the open-crowned sky strike me!

If, grown spoiled, by some mischance —
Beware, do not let him go to waste.
Upon Kumayık's neck

Altından tasma bağı var,
Kazara yitip giderse,
Bukar değil, topyekûn
Çağın malı ödeyemez,
Pek çetin davası var.
Öldürürsen adın kötü çıkar,
Kumayık size emanet!
İyi bakarsan Kumayık'a,
Yılkıdan on bin mal keserim,

Adını «Ayım» korum.
Kadir bildiğim gecem gibi,
Alnıma doğan güneşim gibi,
Kumayık gözden yiterse,
Bedduaya çeviririm duamı,
Babanı bile kırıp geçiririm.
Çapayla toprak açtırmam,
Kumayık'ım yiterse,
Bir avuç tohum saçtırmam.
İlgincini söylersem, şuyum var:
Âlemin şahına yetişilmez,
Kumayık'ın kan bedeli var».
Altmış gelin, seksen kız,
O Kanıkey baş olup,
Dediğine razı geldi,
Yumruk kadar boz eniği
Arslan denen gök yelelin
Emanet edip verdi işte.
Eline alıp baksa,
Yumruk kadar boz enik,
Bir adama bildirmeden,
Bir kişiye sezdirmeden,
Kendi eline aldı işte.
Gözü açılmamış çağıymış,
Sıkça bakıp gözetilmezse,
Gömülesice Kumayık
Ölüverecek durumdaymış.
Boz eniği alıp Kanıkey,
Gökte Allah'ın günü bulutlanıp,

There is a collar-band of gold,
If by mischance he is lost and gone,
Not Bukar — the whole
Age's wealth could not pay for him,
His suit is very stern indeed.
If you kill him, your name is blackened,
Kumayık is your sacred trust!
If you tend Kumayık well,
I will slaughter ten thousand head from the herds,
I will set your name as «Ayım».
Like my night I hold most sacred,
Like the sun that rises on my brow,
If Kumayık is lost from sight,
I will turn my blessing to a curse,
I will cut down even your father.
I will let no soil be opened with the hoe,
If my Kumayık is lost,
I will let no handful of seed be sown.
To tell you the strangest, this I have:
The shah of the world cannot be matched,
Kumayık bears a price of blood».
Sixty brides and eighty girls,
That Kanıkey at their head,
Consented to what he said,
The fist-small grey whelp
The grey-maned one they call the lion
Gave over into trust.
When she took him in hand and looked —
A fist-small grey whelp,
Letting no man know of it,
Letting no soul sense it,
She took him into her own hands.
It was his season with eyes unopened,
If not watched and tended often,
Kumayık, the buriable wretch,
Was near the point of dying.
Taking the grey whelp, Kanıkey —
In heaven Allah's day clouding over,

Başına altmış kaygı birden gelip:
«Ölüp kalırsa Kumayık,
Hepimizin köküne mi yeter,
Avuç kadar Bukar'ı
Baştan başa vurup mu geçer?
Kumayık'ı bahane edip,
Cezayı başa mı salar?
Bukar'ın hanı babama
Belaları toptan mı yağdırır?
Bukar'ı kırgına verip,
Kızını kadınını ganimet edip,
Halkına alıp mı gider?» —
Deyip, böylece Kanıkey,
Kısır kısrağı kestirip,
Kimseye göstermeden,
Kısır kısrağın kazısını
Diliyle emdirtip,
Ağzıyla süt verip,
Dirseğine yaslanıp rahat almadan,
Kestirip uyku bile almadan,
Böylece besledi tazıyı,
Boynuna çelikten tasma taktırdı,
Sırtına kaplan postundan örtü örttürdü,
Kırk urgan boyu çukur kazdırıp,
Dibine bağlatıp baktırdı.
Ay karanlık, bahar gelip,
Azı dişliler düşman kesilip,
"Yırtıcılar çalıp gider" diye,
"Toptan köküne yeter" diye,
Aylığına at verip,
Ücretini esirgemeden tez verip,
Karakolu hazır bırakıp,
Bekçiyi sağlam diktirip,
Fazlasıyla zahmet çektirip,
Pusuya yatan azı dişlilerin
Bir nicesini vurdurup,
Altı aylık vade dolunca,
Asil enik Kumayık'ın

Sixty cares at once upon her head:
«If Kumayık dies and is gone,
Will he reach to the root of us all,
This palm-sized Bukar of ours —
Will he smite it from end to end?
Making Kumayık his pretext,
Will he loose punishment on our heads?
On my father, Bukar's khan,
Will he rain calamities wholesale?
Giving Bukar over to slaughter,
Taking its girls and women as spoils,
Will he carry them off to his people?» —
So saying, thus Kanıkey,
Having a barren mare slaughtered,
Showing it to no one at all,
The barren mare's rich rib-fat
Letting him suck by her tongue,
Giving him milk from her mouth,
Taking no rest leaning on her elbow,
Not even dozing off in sleep,
So did she nurture the hound,
Had a collar of steel set on his neck,
Had a cover of tiger-skin laid over his back,
Had a pit dug forty lassos deep,
Had him tied at its floor and tended.
The moon dark, spring coming on,
The fanged ones turning foes,
Saying "The predators will steal him away,"
Saying "They will finish the whole root,"
Giving a horse as the month's wage,
Paying the fee promptly, unstinting,
Keeping the watch-post standing ready,
Setting the sentries sturdy and firm,
Taking pains beyond all measure,
Of the fanged ones lying in ambush
Having many a one shot down,
When the six months' term was full,
When the noble whelp Kumayık's

Salınıp gezer çağı gelince,
Yanan kor gibi ateşli çıkıp,
Dört ayaklı yırtıcıda
Böylesine çetini bulunmayıp,
Boynundaki çelik tasmayı

Season came to roam free and easy,
Turning out fiery as burning embers,
Among four-legged beasts of prey
None so formidable being found,
The steel collar on his neck

Isırıp parçalayıverdi,
Seksen gelin, seksen kız
Gezinti yerinde yatarken,
Nice kızların arasına,
Kırıp geçirecekmiş gibi,
Süzülüp girip vardı.
Haykırıp ses salıncaya dek,
Tasmasından yakalanıncaya dek,
Saksavul korunun üstüne
Kuyruğunu çarpıverdi.
Kuyruğu kora değdi,
Üç parmak yeri yandı.
"Cefayı fena çektirir" diye,
"Kumayık'ın yüzünden
Kavgaya tutuşuruz" diye,
Yağ ile yağlayıp dururken,
Yanan yerini geçirip,
Tüyünü temizleyip tararken,
Olup biten işin halinden,
Kumayık'ın yüzünden,
Tanrı başka türlü çarptı,
Koca dağ gibi görünüp,
Görenin gönlü ürperip,
Kumayık'ın yüzünden,
Güvey gelip konmuştu,

He bit through and tore apart,
While eighty brides and eighty girls
Lay resting at the excursion-ground,
In among the many girls,
As if he would cut them down,
He glided in and entered.
Till they cried out and raised the alarm,
Till he was caught fast by his collar,
Upon the saxaul embers there
He struck and slapped his tail.
His tail touched upon the embers,
A three-finger stretch was burned.
Saying "He will make us suffer sorely,"
Saying "For Kumayık's sake
We shall fall into a quarrel,"
While they salved it with fat,
Healing over the burned place,
While they cleaned and combed his fur,
From the state of what had passed,
For Kumayık's sake alone,
God struck in another way:
Looming like a mighty mountain,
The heart of all who saw him shuddering,
For Kumayık's sake alone,
He who had come and lodged as bridegroom —

Kuyruğu yanan Kumayık,
Öfkesi katı beyin
Önüne süzülüp vardı.
Eniği görünce Manas'ın
Kan içici öfkesi tuttu.
Kapı kanadı gibi ak dişini,
Halktakine benzemez dişini

Kumayık, his tail all burned,
Before the bey of hard wrath
Glided up and came near.
On seeing the whelp, Manas
Was seized by his blood-drinking wrath.
His white teeth like door-leaves,
Teeth unlike the people's teeth,

Gıcırdatıp öğüttü.
«Çarpası Tanrı çarptı» diye,

«Bak dediğim eniği
Uyuz enik etti» diye,
Gönlünü gerçekten vermeden,
«Bahtsızı Tanrı çarptı» diye,
«Kullar içinde eşsiz
Yiğidimi zavallı kıldı» diye,
Kendisi körpe bir çocuk,
Şımarıkça büyümüş toy,

«Bakarsam Tanrı çarpmış» diye,

«"Bakıver" dediğim eniği

Uyuz enik etmiş» diye,
Elinden tutup çevirdi,

Koltuğuna tekme savurdu.
Daha tadına varmamış,
Koynuna girip yatmamış,
Âlimleri toplamamışken,
Sol elinden tutup çevirip,

Koltuğuna tekme savurup,
İki kara kaburga,
Erin ayağı değince,
Feci kırılıp gitti,
On iki çift kaburga
Yerinden oynayıp geçti.
İşte o zaman Kanıkey,
Gönlü kırılıp bölünüp,
Karşılık söylemeden,
Gözünün yaşı dökülüp,
«Vebalim kendi boynuma,
Kendi ettiğim yetti» diye,
Karşı gelmedi hiç,
Kaşını çatıp söylenmedi.

He gnashed and ground together.
Saying «God struck what was His to strike»,
Saying «The whelp I bade her tend
She has made a mangy whelp»,
Not truly giving his heart to her,
Saying «God struck the luckless one»,
Saying «Matchless among mortals,
My brave one she has made wretched»,
Himself a tender child,
A greenhorn grown up spoiled,

«If I look, God has struck him», saying,
«The whelp I told her "Tend him well" —
She has made a mangy whelp», saying,
He seized her hand and spun her round,
He drove a kick into her side.
Not yet having tasted her sweetness,
Not having lain in her embrace,
Not yet having gathered the scholars,
Seizing her left hand, spinning her round,
Swinging a kick into her side,
Two black ribs of hers,
When the er's foot struck home,
Broke terribly and gave way,
Twelve pairs of her ribs
Were jolted from their place.
It was then that Kanıkey,
Her heart broken and split in two,
Speaking no word in answer,
The tears spilling from her eyes,
Saying «The sin is on my own neck,
What I did myself suffices»,
Did not oppose him at all,
Did not knit her brows or grumble.

Suçlu işin yüzünden,
Cezayı boynuna yükleyip,
Koynuna yatmadan çekip gitti.

For the deed accounted guilty,
Loading the penalty on her own neck,
She went away without lying in his embrace.

Yedi hanın fitnesi. Ordunun Beecin'e at sürüşü
Kokon hanının Kozubek'i,
Margalañ'ın Malabek'i,
Ancıyan'ın çatal sakallı Sınçıbek'i,
Sandık sakallı Özübek,
Bununla dört hanın halkı Sart olup,

Bele kuşak olacak güç değil,

Bele saplanan ağrı, dert olup,

Bunlar az geliyormuş gibi,
Ara yerden toz koparak gelip,
Aşağıdaki Indıstan'dan da gelip.
Sarı-Arka'yı yurt tutan,
Ağırbaşlı, çetin halk denen,
Kerege çubuğu ağaçtan,

The intrigue of the seven khans. The army's ride to Beecin
The Kokon khan's Kozubek,
Margalañ's Malabek,
Ancıyan's fork-bearded Sınçıbek,
Chest-bearded Özübek,
With these, four khans' people being Sart,

No strength to serve as a sash for the waist,

Being a pain, an ache stabbing the waist,

And as if these were too few,
Dust rising from between, they came,
Coming too from Indıstan below.
Who holds Sarı-Arka as homeland,
Called a grave and hardy people,
Whose kerege-lath is of wood,

Kök atası Alaç'tan,
Aydarkan oğlu er Kökçö,
O toya bu da gelip.
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Bunda Tekeçe hanın Ormonbek'i,
Eki-Kemin'i yaylayan,
İkiz kara at bağlayan,
Güzlük pirinç eken,
Kürmök otunu verip bağlayan,
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Karma halkı derleyip yurt kılan,

Eybit hanın eri Ürbü
O toya da gelip.

Whose root-father is Alaç,
Aydarkan's son, the er Kökçö,
He too came to that feast.
The Eştek's Camgırçı,
And here Tekeçe khan's Ormonbek,
Who summers in Eki-Kemin,
Who ties up twin black horses,
Who sows the autumn rice,
Who gives and binds the kürmök grass,
Who whets his black tongue keen,
Who trills before the khan,
Who gathers mixed folk and makes them a homeland,
Eybit khan's er Ürbü —
He too came to that feast.

Aşağıdaki Urum elinden
Buudaykan oğlu Muzburçak,
Bu da gelip toyuna.
İri gözü Çoban Yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
Duası yurdu zenginleştiren,
Bir bakışta aydınlatan,
Katagan'ın hanı Koşoy
Hakça söz söyleyen olup,
On iki Müslüman hanı
Üyrülmö çayırında
Dönüp dolanıp toplandı,
Çogulma çayırında
Derilip divan kurdular.
Sözü ortaya koyup,
Bir araya toplaşıp,
Kurnazca akıl bulup,
On iki Müslüman hanı,
«Toplamaz» denen de ne?!
O zaman yatan Manas'a
«Yapmaz» denen de ne?
Manas'ın tepesinden
«Basmaz» denen de ne?
Yoksulun dört tülük malını
«Saçmaz» denen de ne?
Tepesinden basalım,
Dört tülüğünü saçalım.
Kısraklarını ele geçirip,

From the Urum land below,
Buudaykan's son Muzburçak,
He too came to his feast.
His great eye like the Shepherd's Star,
His moon-ear like a shield,
Whose blessing enriches the homeland,
Who lights all with a single glance,
Katagan's khan Koşoy
Being the speaker of just words,
The twelve Muslim khans
Upon the meadow of Üyrülmö
Wheeled about and gathered,
Upon the meadow of Çogulma
Assembled and held their divan.
Setting the word out in the midst,
Massing all together,
Finding a cunning counsel,
The twelve Muslim khans:
What is this «He will not gather»?!
Of Manas lying there at ease,
What is this «He will not do»?
From over Manas's crown,
What is this «He will not press down»?
The poor man's four kinds of herds,
What is this «He will not scatter»?
Let us press down upon his crown,
Let us scatter his four kinds of herds.
Seizing hold of his mares,

Çıkaralım öcümüzü,
Yakına gelirse Manas'ın
Beynine yumruk yağdırıp,
Çıkaralım öcümüzü!
Fark ettin mi, Manas'ın
Kabarıp şiştiğini gördün mü,
Suya salınmış tulum gibi,
Gerilip kabardığını gördün mü?
Ak maralı kovalayıp,
Av ettiğini gördün mü?

Let us take out our revenge,
And if Manas comes near,
Raining fists upon his skull,
Let us take out our revenge!
Have you marked it — Manas,
Have you seen him swell and puff,
Like a hide bag set in water,
Have you seen him stretch and bloat?
Chasing the white maral doe,
Have you seen him make it his prey?

Ortada, elin hepsine
Gürültü kopardığını gördün mü?
Kara ormanı, boğazı
Düşman ettiğini gördün mü?
Kaçıp gelen yoksulu
Ulu kıldığını gördün mü?
Yurt tuttuğu Talas'ı
Yurt kıldığını gördün mü?
Kañgay'dan gelen çorayı
Han kıldığını gördün mü?
Kaçıp gelen fesatçıyı
Denk kıldığını gördün mü?
Almambet ile Çubak'ı
Arslan kıldığını gördün mü?
On iki çağ geçti, salmadı,
Bununla bu Manas'a
Kement çevirecek kimse kalmadı.
Bu Manas'ı vurmazsak,
Hesabını gerçekten görmezsek,
Malı mülkü yağmalar,
Fitneyi Manas salar!
Şu sıralar Manas'ın
Kazan gibi kara kalpağı var,
Yoksulun keyfine bıraksak,
Ahalinin hepsini,
"Bilirim, yönetirim" diyen iradesi var.
Böylece söyleşip duran
On iki Müslüman hanı
Meşveretini bağlayıp,
O zaman Koşoy şunu söyler:
«Her yanı denkti onun,
Şay'ın koruduğu er idi,

In the midst, upon all the people,
Have you seen him raise an uproar?
The black forest and the gorge —
Have you seen him make them foes?
The pauper who came fleeing —
Have you seen him make him great?
Talas where he settled down —
Have you seen him make it a homeland?
The çora come from Kañgay —
Have you seen him make him khan?
The schemer who came fleeing —
Have you seen him make him an equal?
Almambet and Çubak —
Have you seen him make them lions?
Twelve ages passed; he did not let go,
And with all this, on this Manas
None is left to cast a lasso.
If we do not strike this Manas,
If we do not truly settle his account,
He will plunder goods and property,
It is Manas who will loose the discord!
These days this Manas
Has a black kalpak like a cauldron,
If we leave it to the pauper's whim,
Over all the populace
He has a will that says "I know, I rule."
Thus conferring on and on,
The twelve Muslim khans
Bound up their council fast,
And then Koşoy speaks thus:
«His every part was even,
He was an er whom Şay protected,

Şu duran Müslümanları
Koruyup kollayan er idi.

Şu demde Manas'ın
Gayreti çetin bir şeydi,
Avuç kadar Müslüman

These Muslims standing here —
He was the er who guarded and watched them.
In this very hour, Manas's
Zeal is a stern thing indeed,
Let the palm-sized handful of Muslims

Toptan yok olup gitmesin,
Manas'a hatırlatıp da
Ezelî öfkesini kurcalamasın.
Şu duran ahaliyi
Toptan derleyip almasın,
Kakançın'ın Beecin'ini
Toptan kırıp geçmesin.
Talas'ta durur yer tutup,
Aklına düşürürsen Beecin'i,
Avuç kadar Müslümanı,
Seni sürüp götürür perişan edip.

Beecin'in halini ben bilirim,
Nuk peygamber devrinde
Tufan suyu yürümüş burada.
Tufan suyu taşıp akınca,
Yer dünyayı basınca,
Ondan sonra yer olmuş,
Yuvalı Hıtay halk olmuş.
Ak peygamber Mukambet
Karşısına çıkıp durunca,
Nur dökülmüş Beecin'e,
Hazreti Aalı-Şer,
Aradan gelen Çoñ-Beecin.
Manas'ı kışkırtıp da,
Vergi diye toplamasın,
Sürüp götürüp Beecin'e
Gerçekten kırdırıp koymasın.
Koşoy nasihat söylese de,
Nasihatini bilen olmadı,
On iki hanın Müslümanı,
Hiçbiri söze gelmedi,
Koşoy söyleyip dursa da,
Biri sözünü tutmadı,
Bununla Müslümanlar
Boş durup da kalmadı.
Mızrak saplayan yamanları
Sürüp çıkardı, gördün mü?!

Not perish altogether,
Let none go reminding Manas
And stir up his ancient wrath.
This populace standing here —
Let him not gather them up wholesale,
Kakançın's own Beecin —
Let him not cut it down wholesale.
He stays in Talas, holding his ground,
If you bring Beecin into his mind,
The palm-sized handful of Muslims —
He will drive them off and leave them forlorn.
I know the state of Beecin,
In the age of the prophet Nuk
The flood-waters passed through here.
When the flood-waters overflowed,
When they covered the earth and the world,
After that it became dry land,
The nested Hıtay became a people.
The white prophet Mukambet,
When he rose and stood against them,
Light poured down upon Beecin,
Hazreti Aalı-Şer,
Çoñ-Beecin come from between.
Let none go inciting Manas
To gather them in like tribute,
Let him not drive them off to Beecin
And truly have them slaughtered there.
Though Koşoy spoke his counsel,
None was there who heeded his counsel,
The Muslims of the twelve khans —
Not one came round to his word,
Though Koşoy spoke on and on,
Not one of them kept his word,
And with this the Muslims
Did not stand idle either.
The wicked ones who stab with lances —
They drove them forth and out, did you see?!

Aybalta çalan ustayı
Seçip çıktı, gördün mü?!

Yassı yanaklı, yayvan dilli
Hatiplerini bir ayırdı,
Şaşmadan vurup deviren
Nişancılarını bir ayırdı.
Kılıç çalan ustasını,
Düşmanın halinden anlayan yamanını,
Bunların hepsini toplayıp,
Sürüp çıktı, gördün mü?!
Hilali altın kızıl tuğu
Önüne alıp yükseltip,
On iki bin nişancı
Talas'a doğru yönelip,
Atlarını sürüp saf tutup,
Ölüm andını içişip,
Ak buğday ununu çiğneyip:
«Kaçan, kadın olsun!» deyip,

Kelime-i şerife el basıp,
Geniş Talas'ı sınır tutup,
Ahdi sağlamca pekiştirip,
Mızrakçının ustası,
Hepsinden yamanı,
Gök kepiçini öne sürüp,
Küheylanını şahlandırıp,
Kokon hanı Kozubek,
Hanı girdi, gördün mü?
Ardı sıra dalgalanıp,
Hepsi girdi, gördün mü?
Kiminin bindiği —
Kara bayır kazanattır,
Kiminin bindiği —
Kalbur ciğerli, tunç bilekli.
On iki han Müslüman
Ne öne ne arda bakmadan,
Ölürüm diye saymadan,

The master who wields the moon-axe
He picked out and brought forth — did you see?!
Flat-cheeked and broad of tongue,
His orators he set apart,
Those who strike and fell unerring —
His marksmen he set apart.
His master of the sword,
His fierce one who reads the enemy's state,
Gathering all of these together,
He drove them forth — did you see?!
The crescent-gold crimson banner
He raised and set before him,
Twelve thousand marksmen
Turned their course toward Talas,
Spurring their horses, forming ranks,
Swearing among them the oath of death,
Chewing the flour of white wheat:
«Who flees, let him be a woman!» they said,
Laying hands on the holy Word,
Taking broad Talas for their bound,
Binding their covenant firm and fast,
The master of the lancers,
The fiercest one of all,
Urging his grey slippered steed ahead,
Rearing up his thoroughbred,
Kozubek, the khan of Kokon,
Their khan rode in — did you see?
Behind him surging in a wave,
All of them rode in — did you see?
What some of them were mounted on —
A black bay kazanat it is,
What some of them were mounted on —
Sieve-lunged, with forearms of bronze.
Twelve khans of the Muslims,
Looking neither fore nor aft,
Not reckoning that they might die,

Kılıçları parıldayıp,
Mızrakları sallanıp,
Atlanıp indi Talas'a,
Manas'a çatmaya geldi.
Manas Han'ın kırk çorosu,
Kırk çoronun yamanı,

Gök vaşak börkünü giyip,
Gökala kalkan oynatan,
Başını som altınla gölgeleyen,
Ayağını bin gümüşe dayayan,
Karanlıkta göz bulan,
Ansızın söz bulan,
Önden yürüse uğur getiren,
Uzağa gitse tümen orduya bedel,
Bay'ın oğlu Bakay Han
Ağzını balla çalkalayan,
Çoroların padişahı,
İnsandan doğma evliya,
Gök yeleli Bakay bahadırın
Aklı engin bir derya,
Bilge Bakay evliya
On iki hanın bu işini gördüğünde
Çoroların hepsini
Toplayıp durdu, gördün mü?
Ulak Han'ın Sırgak'ını
Dizginleyip durdu, gördün mü?
Meşveret edip haykırıp,
Bakay bahadır o zaman
Argın'ın oğlu Acıbay'ı,
O bilgeyi çağırıp:
Babanın körü, kırk çoro,
Kırkımız kırk yerden gelmiş erdik,
Hepimiz baştan başa arslandık!
Kimi atsız geldi,
Atsız gelen çoroya
Arkar ayaklı, tunç bilekli,
Atların yüğrüğünü bindirdi.
Kaftansız gelen çoroya

Their swords aflash with glinting light,
Their lances swaying to and fro,
Rode down mounted into Talas,
Came to clash with Manas himself.
Manas Khan's forty choros,
The fiercest of the forty choros,

Wearing his cap of grey lynx fur,
Making the grey-pied shield dance,
Shading his head with solid gold,
Bracing his foot on a thousand in silver,
Finding his eye in the darkness,
Finding his word all of a sudden,
Bringing luck when he walks in front,
Worth a tümen host when he goes afar,
Bay's son Bakay Khan,
Who rinses his mouth with honey,
The padishah of the choros,
A saint born of humankind —
Grey-maned Bakay the batyr,
His mind a boundless sea,
Wise Bakay the saintly one,
When he saw this deed of the twelve khans,
All of the choros together
He gathered and held — did you see?
Ulak Khan's Sırgak
He reined and held in check — did you see?
Calling counsel with a shout,
Bakay the batyr at that hour
Called Acıbay, Argın's son,
Summoned that man of wisdom:
Blind sire's brood, you forty choros,
Forty we came from forty places,
All of us lions through and through!
Some of us came without a horse —
To the choro who came horseless,
Arkhar-legged, with forearms of bronze,
He gave the swiftest steed to ride.
To the choro come without a kaftan,

Çift kat zırhlı, turgay gözlü,
İpek kuşaklı, geniş cepkenli,
Yakası altın, yeni tunç,
Kaftanın en iyisini giydirdi.
Kadınsız gelen çoroyu
Yüksük ağızlı, bota gözlü,
İpekten saç bağlı, geniş sağrılı
Eş sahibi kıldı ulu Manas.
Dinsiz gelen çoroya
Ala cübbeli Aykoco'yu

Double-mailed, with a lark's keen eye,
Silk-sashed, with a wide-cut jacket,
Its collar gold, its bronze brand-new,
He gave the best of kaftans to wear.
The choro who came without a wife —
Thimble-mouthed, with a foal's soft eyes,
Silk-braided hair and haunches wide —
Great Manas made him a husband.
To the choro come without a faith,
Aykoco of the motley robe

Molla verdi ulu Manas.
Evsiz gelen çoroya
Hiç dönüp bakmadan,
Otağ verdi ulu Manas.
Argın Han oğlu Acıbay
Altmış türlü dil bilir,
Kıtay'dan gelen düşman varsa —
Başımıza zorluk düşmesin,
Bundan haber alıver.
Dini İslam bir halksa,
Belirleyip haber salıver.
Şu duran Talas'a
Nişansız kul koşup gelmemiş,
Abdestsiz adam gelmemiş.
Düşünüp bakarsak eğer
Kazılmış bir hendek çıkar,
Aziz cana ağır gelir».
Burmalı geniş mızrağı
Ucundan tutup çevirdi,
Bu haberi bilmek için
Argın Han'ın Acıbay'ını,
Kasıtla yola koydu.
Acıbay gitti habere
Iraman'ın Irçı oğlu
Uçkuru püsküllü, kırk boğum,
Kırkların başı Kırgıl ihtiyar,
Kırkında şımarmış deli ihtiyar,
Üzük gibi kalpaklı Şuutu kul,

Great Manas gave as mullah.
To the choro come without a home,
Never once looking back at it,
Great Manas gave a yurt.
Acıbay, son of Argın Khan,
Knows sixty kinds of tongues —
If a foe has come from Kıtay,
Let no hardship fall on our heads:
Go and bring us word of this.
If it is a folk of Islam's faith,
Make it certain and send us word.
To this Talas standing here
No slave unmarked has come running,
No man has come without ablution.
If we ponder and look upon it,
A dug-out trench will come to light —
It weighs heavy on the precious soul».
His twisted broad-bladed lance
He gripped by the tip and swung about;
So as to learn this tiding,
Argın Khan's Acıbay
He set upon the road with intent.
Acıbay went for the tidings.
Iraman's son Irçı,
Tasseled drawstring, forty joints,
Head of the forty, old man Kırgıl,
The old madcap spoiled at forty,
Şuutu the slave with his cap like a felt-ring,

Kara çelik, geniş omuzlu,
Haberin var mıdır,
Han Baltay'ın Çubak'ı
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı
Azizkan'ın Almambet'i
Baabedin Han'ın Bayçoro'su,
At semirtip hazır olmuş,
Bunlarla Manas Han
Katılıp kırk olmuşlardı.
Arslan doğmuş kırk çoro
Uzattığı mızrağı geri çekmeyen,
Yılıp düşmandan kaçmayan,
İnce beline kuşanan,
Yedi bin düşman gelse,

Black steel, broad of shoulder,
Do you have tidings of them —
Khan Baltay's Çubak,
Gold-forelocked, with tasseled sash,
Azizkan's Almambet,
Baabedin Khan's Bayçoro,
Horses fattened, standing ready —
With these, Manas Khan
Joining, they had made up forty.
Forty choros born as lions,
Never drawing back the thrust-out lance,
Never slinking off in flight from the foe,
Girding it round the slender waist,
Should seven thousand foemen come,

Tek başına saldıran.
Börk al dese baş kesen,
Manas Han'ın kırk çorosu,
Yılkıda tulpar ala başlı,
Almambet, Çubak aralarında,
Talas'a gelen kişiler
Hepsine birden şaşakalıp,
Elindeki çeliği
Bileğe dolayıp kavrayıp,
Düşman kurdu erenler
Aybaltayı bele bağlayıp,
Cenk pusatının hepsini
Hazır edip kuşandılar.
Peygamber sultanın dini hak,
Beecin'de kalmış altın taht,

Charging in all alone.
Told "take the cap" — he takes the head:
Manas Khan's forty choros,
Pied-headed tulpar in the herd,
Almambet and Çubak among them,
Those who came into Talas
Stood astonished at them all;
The steel held in their hands
They wound about the wrist and gripped;
The heroes, wolves unto the foe,
Bound the moon-axe at the waist,
And every weapon of war
They made ready and girded on.
The Prophet-sultan's faith is true,
In Beecin stands the golden throne left behind —

Azizkan'ın Almambet'i
Sarala'nın ağzını çevirdi işte,
Şanlı Çubak'a
Öğüdünü söyleyip durdu işte:
«Mekke'den gelen düşman olsa,
Mekke'ye doğru sen saldır,
Beecin'den gelen düşman olsa,
Sarala ata bineyim,

Azizkan's Almambet
Turned Sarala's mouth about, behold,
To glorious Çubak
He stood speaking his counsel, behold:
«If the foe should come from Mekke,
Toward Mekke you charge yourself;
If the foe should come from Beecin,
Let me mount the steed Sarala,

Beecin'e doğru saldırayım.
Mızrak tutup saf bozup,
Bu yıl ecel gelirse okla uçup,
Salınan kamış olgunlaşana dek,
Mıyzam'ın gülü savrulana dek,
Durmadan altı ay vuruşup,
Ecel yeterse öleyim,
Elimden gelirse bu düşmanın
Arasını kana boyayayım».
Sığır sağrılı Sarala'yı
Döndürüp oynattı Almambet,
Sarala'nın ağzını çevirdi işte.
Vuruşmaya alışkın Almambet
Demin gelen çok düşmana
Hazırlanıp durdu işte.
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,

Arslanın dişinin işlemediği,
Aç haykırışlı, yaman naralı,
Akbaltay'ın Çubak'ı,

Ay-âlemi kırıp geçiren,
Gök geniş kaftan giyen,
Gökala görklü ata binen,
Amansız, gözü pek yamanı,
Han Baltay'ın Çubak'ı
Göz göre gelen çok düşmana
Hazırlanıp durdu işte.
Argın Han'ın Acıbay'ı
Altmış çeşit dil bilen,
O, karşılamaya vardı işte,
Usulca söze girdi işte:
«Bir avuçluk Müslümanı
Sürüp getirmişsin,
Mızrakçının ustasını
Önüne katıp salmışsın!
Aşılmadık dağ mı kaldı?
Seninle, ey Müslüman,
Vuruşmaya çıkan düşman mı var?

Let me charge toward Beecin.
Gripping the lance, breaking the ranks,
If doom comes this year, flying by arrow,
Till the swaying reed grows ripe,
Till Mıyzam's rose is scattered wide,
Fighting six months without a pause,
If my hour comes, then let me die;
If it lies within my hands,
I will dye this foe's midst with blood».
Sarala with the ox-broad croup
Almambet wheeled and made to dance,
Turned Sarala's mouth about, behold.
Almambet, seasoned in battle,
Against the many foes just come
Stood making himself ready, behold.
He whom man's strength cannot match at grips,
On whom the lion's tooth cannot bite,
With hungry war-cry, fearsome roar,
Akbaltay's Çubak,

He who smashes through moon and world,
Wearing the wide grey kaftan,
Riding the stately grey-pied steed,
The merciless, dauntless fierce one,
Khan Baltay's Çubak,
Against the many foes come in plain sight
Stood making himself ready, behold.
Argın Khan's Acıbay,
He who knows sixty kinds of tongues,
He went out to meet them, behold,
Gently he entered into speech, behold:
«A mere handful of Muslims
You have driven here before you,
The master of the lancers
You have set at your head and loosed!
Is there a mountain left uncrossed?
With you, O Muslim,
Is there a foe that comes out to fight?

Kazılıp konmuş hendek mi var,
Hazırlanıp durmuşsun,
Güç birliği etmiş yaya mı var?
Sıkıca toplanmışsın,
Hazırlığını almışsın,
Habersiz yatan dağ mı var,
Beecin'den gelen düşman mı var?»
O zaman onlar şöyle der:
«Ala göğüslü Manas'ı,
Gücümüz yeterse bu yolda
Almaya geldik Manas'ı.
Saldırırız deyip biz geldik
Keñ-Kol'daki kısrağına,
Çıkarırız Manas'ın
Ta içindeki kibrini.
Kesme benim yolumu,
Bırakıver kolumu,
Göstermeye biz geldik,
Ta nerdeki acayipleri!»
Argın'ın oğlu Acıbay
Geri dönüp haykırıp,
Han Baltay'ın Çubak'ına:
«Neredesin?» diye çağırıp,
Davulu döverek,

Is there a trench dug out and set,
That you stand here made ready so,
Is there footsoldiery joined in force?
You have gathered tight together,
You have taken up your preparations —
Is there a mountain lying unwarned,
Is there a foe come from Beecin?»
Then they speak in this wise:
«Pied-breasted Manas himself —
If our strength suffices on this road,
We came to take Manas.
We came, saying we shall charge
Upon his mares at Keñ-Kol,
We shall draw out of Manas
The pride deep down within him.
Do not cut across my road,
Let loose and free my arm,
We came here to display
Wonders from who knows where!»
Argın's son Acıbay
Turned back and cried aloud,
To Khan Baltay's Çubak:
«Where are you?» he called out,
Beating upon the drum,

Haber verdi çorolara
Kös davulunu döverek.
Azizkan'ın Almambet'i
Altındaki Sarala'yı
Sağdan soldan kamçılayıp,
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Ulak Han'ın Sırgak'ı
Kök Çebiç misali atıyla,
Gök parıltılı kaftanıyla
Öne atılıp haykırıp:
«Allah!» diye nara atıp,
Atlanıp girdi er Sırgak.
Kögala ile çaprazlayıp,
Gördüğü yerde kavga başlatıp,

He gave word to the choros,
Beating the great kettledrum.
Azizkan's Almambet,
Sarala there beneath him,
Whipping from the right and left,
Spurring on the left and right;
Ulak Khan's Sırgak,
On his steed like Kök Çebiç,
In his kaftan of grey sheen,
Hurled himself forward with a shout:
«Allah!» he bellowed his war-cry,
Mounted, in rode the man Sırgak.
Crossing paths with Kögala,
Starting the fray wherever he looked,

Sırlı mızrak elde gürleyip,
Çubak'ın karaltısından
Yer dönüp gümbürdeyip,
Ardından kırk çoro
Birlikte yürüdü gümbürdeyip.
Kırk kaplan yetişir diye,
Aklına eserse kırk çoro
Şu gelen halkımı
Kırıp geçirir diye.
«Kurbanın olayım, kırk çoro,
Bunların hanları ahmak değil mi,
Kalabalık halkta ne suç var?
Kazara çatıp girip öldürürsen,
Sonunda bir gün ölürüz,
Yarın mahşer gününde,
Peygamber kadı olduğunda
Nasıl cevap veririz?
Mızrakçının ustasını,
Kaplan Manas'ın önüne
Yakalayıp götürelim
Başçı olan yamanını.
Kırk çoro, yiğitliğinde kusur yok,
Kırıp geçirivermeye
Kıtay'ın halkı burada yok!»
Bakay'ın sözünü dinledi işte,
Azizkan'ın Almambet'i,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Akına kalkan çoroları

The lacquered lance thundering in hand,
From the looming shape of Çubak
The earth turned and rumbled deep,
And behind them the forty choros
Marched together with a thunder.
Lest the forty tigers overtake,
Lest, if the whim should strike them,
The forty choros cut down
This folk of mine now coming.
«Let me be your offering, forty choros —
Are not their khans the fools in this?
What guilt lies on the thronging folk?
If you clash in blindly and slay them,
In the end one day we die;
Tomorrow on the Day of Judgment,
When the Prophet sits as judge,
What answer shall we give?
The master of the lancers,
Before the tiger Manas
Let us seize and carry off
The fierce one who is their chief.
Forty choros, your valor has no flaw —
But for the cutting-down and slaughter,
Kıtay's people are not here!»
He heeded Bakay's word, behold;
Azizkan's Almambet,
Akbaltay's Çubak,
The choros rising to the raid

Güçbela dizginlediler,
Kendi gelen Müslümanlar
Düşünmeden gelip çatıp,
Azaba düşüverdiler işte.
Azizkan'ın Almambet'i
Sürüp aldı bir bini,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Kıskıvrak bağladı bir bini.
Kalanların hepsi
Attan indi feryat edip,

Reined in with greatest pains.
The Muslims who came of themselves,
Clashing in without a thought,
Fell into torment there, behold.
Azizkan's Almambet
Drove off a thousand of them,
Akbaltay's Çubak
Bound a thousand hand and foot.
All those who yet remained
Got down from their horses wailing,

Aybaltalarını bırakıp,
Çizgiyi çizip durdular,
Kendi gelen Müslümanlar
Manas Han'ın çorosundan
Görecek oldu ibreti,
Manas Han'ın çoroları
Salacak oldu kargaşayı.
Sarala gibi ata binip,
Sarı meşin şalvar giyip,
Püskülü yok mızrak almış,
Yalın kılıç kuşanmış,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı
Azizkan'ın biriciği
Araya dalıp girmişti,
Akbaltay Han'ın Çubak'ı
Sürüp aldı, gördün mü?
On iki hanın askerini
Tümünü attan indirip,
Han Manas'ın kırk çorosu
Er Manas'ın önüne
Bağlayıp götürdü, gördün mü?
O zaman Bay'ın oğlu Bakay Han,
Otağın önü toz olup,
On iki bin kadar can olup,
Hepsi sindirilmiş vardı,
Mal gibi olup sürülüp!
Han Manas'a vardığında
Benzi soldu, gördün mü?
Hepsi birden boyun büküp,
Dilden düştü, gördün mü?
O sırada Han Manas
Kükreyip gümbürdeyip,

Casting their moon-axes aside,
They drew the line and stood at it.
The Muslims who came of themselves
From Manas Khan's choros
Were about to see their lesson;
Manas Khan's choros
Were about to loose the havoc.
Riding a steed like Sarala,
Wearing yellow leathern trousers,
Taking a lance without a tassel,
Girded with a naked sword,
Gold-forelocked, with tasseled sash,
Azizkan's only one
Had plunged into their midst;
Akbaltay Khan's Çubak
Drove them off — did you see?
The soldiers of the twelve khans,
Unhorsing every one of them,
Khan Manas's forty choros
Before the man Manas
Led them bound away — did you see?
Then Bay's son Bakay Khan —
The ground before the yurt was dust,
Some twelve thousand souls they were,
All of them stood there cowed and broken,
Driven along like herded stock!
When he came before Khan Manas
His face went pale — did you see?
All together bowed their necks,
Fell from speech — did you see?
At that hour Khan Manas,
Roaring out with thunder,

Dalgalanan göl gibi çağlayıp,
Keskin çeliğe kuşanıp,
Elmas kılıcı bağlanıp,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Zor duran Manas Han

Surging like a wind-tossed lake,
Girded with the keen-edged steel,
The diamond sword bound at his side,
Finding no mountain to strike against,
Finding no foe to battle with,
Manas Khan, hard-pressed to hold,

Öfkeyle boşanıp,
Cellat gibi görünüp,
Yağlanmış buğday yüzlenip,
Gözleri koyu sis kesilip,
O çağda Manas'a
On iki kavim baş kaldırmamış,
Karşılık verecek kalmamış.
Yayını kesip yiyip durur,
Müslüman demez, parçalayıp,
Kıtay'ı bozarım, deyip durur.
Haline bakıp oturulsa,
Kana Manas doyar mı?
O gelen halk şöyle dursun
Âlemi Manas bırakır mı?
Göz açıp kapayıncaya kalmadı,
Arslan doğmuş kırk çoro
Altın nakışlı halıya
Aziz doğmuş Manas'ı
Alıp gelip oturttu işte,
Bağlı yatan çok halka
Kaldırıp götürdüler işte.
Han Manas'ı gördüğünde
Dil söylemez, titreyip,
O halkın hepsi
Dilden düştü mırıldanıp,
Çaresini bulamayıp yedi han
Birbirine fısıldayıp.
O çağda Han Manas
Kükreyip gürledi:
«On iki han Müslüman,
Heybendeki malını mı saçtım?
Bana böyle edecek kadar,
Kulanını kovup mu kaçırdım?

Sandıktaki malını mı saçtım?
Babanın körü, yedi han,
Sağmalına dokunup mu kaçtım?

Çatal beli, yüksek yokuşu

Bursting loose in wrath,
Looking like the headsman,
His face like oil-sleeked wheat,
His eyes turned to thick dark mist —
In that age against Manas
No twelve tribes had raised their head,
None was left to answer him.
He cuts and eats his bow, they say;
He spares no Muslim — tearing all,
"I shall break Kıtay," he keeps saying.
If one sat watching his state —
Can Manas be sated with blood?
Let alone that folk who came,
Would Manas spare the whole wide world?
Not the blink of an eye had passed:
The forty choros born as lions,
Onto the gold-embroidered carpet
Manas, born of the blessed,
They brought and set him down, behold;
The many folk lying bound
They lifted and bore away, behold.
When they beheld Khan Manas,
Tongues would not speak — trembling,
All of that folk together
Fell from speech to muttering;
Finding no remedy, the seven khans
Whispered one to another.
At that hour Khan Manas
Roared out and thundered forth:
«Twelve khans of the Muslims,
Did I scatter the goods in your saddlebags?
That you should do this thing to me —
Did I chase off your kulan and put it to flight?
Did I scatter the goods in your chests?
Blind sire's brood, you seven khans,
Did I touch your milch herds and flee?

The forked pass and the high ascent —

Aştığımı bilirsin,
Ay-âlemde Müslümanı
Beslediğimi bilirsin.
Manas'ın Manas olalı
Bahadır adını alalı,
Öne geçtiğimi bilmezsin,
Düşman-yağının yüzüne karşı
Tuğ olup durup sınırında,
Karşıladığımı bilmezsin.
Derme demir çelik olmaz,
Derilmiş hanlar yurt olmaz.
Cılız demir çelik olmaz,
Başka yerde büyümüş hanlar yurt olmaz.

Şaşılığı durur gözünde,
Güçleri yetse bu hanlar
Beni çelmeye hazırlar.
Eğriliği durur sözünde,
Fırsatını bulsa yedi han
Bana etmeye yeltenirler.
Babanın körü, kırk çoro,
Yedi hanı bağlayıver,
Beri doğru sürüver!»
O çağda yedi han
Biri dile gelmedi,
Manas'ın kahrından
Korkup cevap vermedi.
Manas'ın sözü çevrilir mi:
«Sür!» diye buyruk verince,

Sürmeden çoro durur mu!
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Akbaltay'ın Çubak'ı:
«Hepsini sürüp getir» diye,
Haber verip durduğunda
Yüğrük at gibi yan yan gelip,
Eştek'lerin Camgırçı'sı
El bağlayıp eğilip,
Manas'a geldi söze başlayıp,

You know that I have crossed them;
The Muslims through moon and world —
You know that I have fed them.
Since Manas became Manas,
Since he took the batyr's name,
You know not that I went before,
That facing the foe and raider
I stood as banner on the border —
You know not that I met them there.
Gathered scrap-iron makes no steel,
Gathered-up khans make no yurt-land.
Puny iron makes no steel,
Khans raised in other lands make no yurt-land.
The squint stands fixed in their eye —
Had they the strength, these khans
Stand ready to trip me down.
The crookedness stands in their word —
Given the chance, the seven khans
Would dare to work their will on me.
Blind sire's brood, forty choros,
Bind up the seven khans,
Drive them over here to me!»
At that hour the seven khans —
Not one of them came to speech;
For dread of Manas's wrath
They feared and gave no answer.
Can Manas's word be turned aside?
When he gave the command: «Drive them!» —
Can a choro stand and not drive?
Argın Khan's Acıbay,
Akbaltay's Çubak:
«Drive and bring them, every one,» —
As they stood passing on the word,
Sidling up like a swift racer came
Camgırçı of the Eştek,
Hands clasped and bowing low,
He came to Manas and began to speak,

Usul söyleyip sağlam bağlayıp:
«Padişahlı el işte budur,
Karartıp kazılmış hendek işte,
Kaynayıp duran dert işte,

Bağlayacaksan işte kol,
Süreceksen işte yol,
Kıracaksan işte biz!
Sarp geçitli bellerden
Arkar vurup yiyip geldik,
Arslan Manas varken,
Ünlü Beecin yeriyle
Vuruşalım diye geldik.
Kızıl püsküllü Kıtay'ı
Kırıp verir diye geldik,
Çâryâr'ın ermediği Beecin'i

Haddini bildirir diye geldik.
Hazret'in dokunmadığı Beecin'i
Elinden gelirse er Manas,
Alıp verir diye geldik.
Kendir kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Koñurbay'ı,
O upuzun Kalça'yı
Yere serer diye geldik.
Kanıkey'in yaptığı ok geçmezi

Giyinelim diye geldik,
Kañgay'da yatan Kalmuk'a
Han Manas varken
Sataşalım diye geldik.
Gün doğusundaki kalabalık yurtla
Çatışalım diye geldik,
Yavuz Manas varken
Kaynaşıp yatan Kıtay'la
Atışalım diye geldik.
Uzak yolda bahadıra
Kaftan olalım diye geldik,
Uzağa sefer yola çıkarsa,

Speaking gently, binding it fast:
«Here is a people with a padishah,
Here is the trench dug dark and deep,
Here is the grief that seethes and boils,

Here is the arm, if you would bind;
Here is the road, if you would drive;
Here are we, if you would slay!
Over the steep-passed saddle-ridges
We came shooting arkhar for our meat;
While lion Manas yet lives,
With the famed land of Beecin
We came so that we might do battle.
The red-tasseled Kıtay —
We came trusting he will crush them;
Beecin, which the Four Friends never reached —
We came trusting he will teach it its place.
Beecin, untouched by the Hazret —
If it lies in his hands, the man Manas,
We came trusting he will take and give it.
Hemp-sashed and wide-booted
Koñurbay, the khan of Keçil,
That towering long Kalça —
We came trusting he will lay him low.
The arrow-proof that Kanıkey has wrought —
We came so that we might wear it;
The Kalmuk lying in Kañgay —
While Khan Manas yet lives,
We came so that we might provoke them.
With the thronging land of the sunrise
We came so that we might contend;
While dread Manas yet lives,
With Kıtay seething where it lies
We came so that we might trade shots.
For the batyr on the far road
We came to be his kaftan;
If he marches out on a far campaign,

Ordu olalım diye geldik».
O zaman Manas: «Kabul!» deyip,
Camgırçı'nın söylediği
Hepimize akıldır» deyip,
Altı yüğrük at verip,
Avuç kadar mektup verip:
«Ağabeyim Koşoy gelsin deyip,
Kakançın'ın Beecin'inin
Büyük bozgununu görsün deyip,
Hep söylenegelmiş değil mi,

We came so that we might be his host».
Then Manas said: «Accepted!» —
«What Camgırçı has spoken
Is wisdom for us all,» he said,
And gave six swift horses,
Gave a letter small as a palm:
«Say: let my elder brother Koşoy come,
Let him see the great rout
Of Kakançın's Beecin —
Has it not been said of old?

On iki han Müslüman
Hepsini sürüp gelsin deyip,
Kaplan yönünü döndürsün deyip,
Kutlu ağabeyim
Müslümanın kızıl tuğunu
Kalabalık Kıtay'ın yüzüne
Tutup dursun de.
Ağabeyim Koşoy'un ardından,
Ancıyan'ın Aykoco'su
Bu sözüme uysun deyip,
Şu duran halka
İmam oluversin de.
Gökte gökala boz bulut idik,
Eleman'ın er Töştük'ü —
Öbür dünyalık dosttuk biz,
Yanlış haber salmasın,
Eleman'ın er Töştük'ü
O yoldan geri kalmasın.
Abdestsiz yola çıkanı
Belinden büküp ezip gel!

The twelve khans of the Muslims —
Say: let him drive them all and come,
Say: let the tiger turn their course;
Say: let my blessed elder brother
Hold the Muslims' crimson banner
Full in the face of thronging Kıtay
And keep it standing there.
Behind my elder brother Koşoy,
Say: let Aykoco of Ancıyan
Bow to this word of mine,
And to this folk standing here
Let him become imam.
In the sky we were grey-pied storm-clouds —
Eleman's man Töştük:
We were friends for the world to come;
Let him send no false tidings,
Eleman's man Töştük —
Let him not lag behind from that road.
Whoever sets out without ablution —
Bend him double at the waist and crush him, come!

Karşı söz söyleyenin
Kanını akıtıp kırarım,
Dört türlü malını toplarım.
Sözümü tutmazsa eğer
Ecelinden önce boğazlarım.
Karşılık vermeye kalkanı
Sırtından yakalarım,

Whoever speaks a word against me —
I will spill his blood and cut him down,
I will gather his four kinds of stock.
If he does not keep my word,
I will slit his throat before his hour.
Whoever rises to answer back —
I will seize him by the spine,

Yol üstünde sürükleyip,
İt sürüsüne parçalatırım.
Böyle olunca, ey Müslüman,
Bu dediğim akıl sözüdür,
Şu duran Beecin'den
Çekinip kalan kâfir var diye,
Kır yolunu açık bırakmasın,
Bunu duyan Müslüman
Yer yerine kaçmasın.
Arslan doğmuş kırk çoro,
Talas'ta durdun yer tutup,
Beecin'den dönen hanları
Sürüp getirdin kıskıvrak,
Kır yollarına sapmasın,
Eceli yetip Müslüman

Drag him along upon the road,
And have the pack of dogs tear him apart.
This being so, O Muslim,
This that I speak is a word of wisdom:
From this Beecin standing there,
Thinking some infidel holds back in fear,
Let him not leave the steppe road open;
Let the Muslim who hears this
Not scatter fleeing every man to his place.
Forty choros born as lions,
You stood in Talas and held your ground,
The khans turned back from Beecin
You drove and brought in bound fast —
Let them not stray to the steppe roads,
Let no Muslim, his hour come,

Söz dinlemeyip ölüp kalmasın!»
Altı yüğrük at ile,
Avuç kadar mektup ile
Burmalı tunç mızrağı
Ucundan tutup çevirdi,
Yel devesine bindirip,
Üzük gibi kalpak başında
Şuutu eri gönderdi.
Haberci söyleyip vardı,
Han Koşoy'un önüne
Mektubu bırakıverdi.
Koşoy'a mektup verilince,
O zaman Koşoy mektup okuyup,
Dönüp bakmadan tez okuyup,
Mektubu okuyup haykırıp:
«On iki han Müslüman,
Hepiniz gelin!» diye çağırıp.
Bunu duyan Müslümanlar
Hepsi geldi coşarak,
Varırız deyip Beecin'e
Hepsi birden heveslenip.
Beecin'e sefere varırım deyip,
Yiğit Manas varken

Die away for want of heeding the word!»
With six swift horses,
With a letter small as a palm,
His twisted lance of bronze
He gripped by the tip and swung about;
Mounting him on the wind-swift camel,
The felt-ring cap upon his head,
He sent the man Şuutu forth.
The messenger went speaking on,
Before Khan Koşoy
He laid the letter down.
When the letter was given to Koşoy,
Then Koşoy read the letter through,
Read it swiftly without a backward glance,
Read the letter and cried aloud:
«Twelve khans of the Muslims,
Come, all of you!» he called.
The Muslims who heard this
All came in a surging flood,
Saying, We shall go to Beecin,
All of them stirred with one desire.
Saying, I shall march on Beecin,
While valiant Manas yet lives —

Beli kın gibi, yüzü ay gibi,
Her waist like a scabbard, her face like the moon —

Beecin'den kadın alırım deyip,
Sevinenleri ondan çok.
Hazret'in dokunmadığı Beecin'e
Sürüp götürüp kırar diye,
Uzağa sefer yürütüp,
Bağlar, sürer, kırar diye,
Kahrolanları bundan çok.
Ay-âlemde ulu olup,
Ancıyan'ın Aykoco'su
İman hizmetine geldi.
Koşoy ile Er Töştük,
Hanları birlikte geldi.
Arkada kalan Müslümanlar
Hepsi birlikte geldi işte.
Hepsinin sayısının görüldüğü yer,

Kırk çoronun konuk pay ettiği yer,

Çoroların hepsi kuşanıp,
Konuk için hazırlanıp,

Saying, I shall take a wife from Beecin:
Those who rejoiced at that were more.
To Beecin untouched by the Hazret,
Saying, He will drive us there and break us,
Marching us on a far campaign,
Saying, He binds, he drives, he breaks:
Those who despaired at that were more.
Grown great through moon and world,
Aykoco of Ancıyan
Came to the service of the faith.
Koşoy and Er Töştük,
Their khans came in together.
The Muslims who remained behind
All came in together, behold.
The place where the count of them all was seen,

Where the forty choros shared out the guest-portions —
The choros all girded themselves,
Making ready for the guests,

Kırk çoroyu gördüğünde
Gelen kişi şaşakalıp.
Heybetine dayanamayıp,
Aklından şaşıp,
Kırk çoroya baksan
Altından kılıç kuşanmış,
Başak kılçığı gibi dizilen yiğitler

Dimdik mızrak almış,
Yılkıda tulpar ala başlı,
Almambet, Çubak — atları eş,

Arada Bakay er olup,
Hepsi birlikte arslan olup,
Halkın sayımı alındığında,
Kokon'dan gelen Müslümanlar

When they beheld the forty choros,
Those who came stood astonished,
Unable to bear their awful mien,
Struck out of their wits.
If you looked upon the forty choros:
Girded with swords of gold,
Warriors ranged like the beards of wheat-ears

Had taken up their lances bolt-upright,
Pied-headed tulpar in the herd,
Almambet and Çubak — their steeds well matched,

Between them Bakay standing as the man,
All of them lions together.
When the count of the folk was taken,
When the Muslims come from Kokon

Halkı yazıya döktüğünde,
On iki tümen ordu olup,
Azizkan'ın Almambet'i
O da dikti bin çadır,
Akbaltay'ın Çubak'ı
O da dikti bin çadır,
Acıbay, Bakay — iki han
Bunlar dikti bin çadır
Kazan adlı kaplan
Hanı dikti bin çadır,
Her başına kırk çoro
Hepsi dikti bin çadır.
Halk yazıya dökülünce,
Yol hesabı alınınca
Almambet, Çubak baş olup,
Halkı bölüp aldılar işte.
Konuk edip kısrak kesip,
Gücü yeten deve kesip,
Şekeri kar gibi kemirip,
Kara çayını höpürdetip,
İçeceğe rakı da katıp içip,
On iki han Müslüman
Talas'a geldi hep birden,
Beecin'e varacak kalabalık ordu
Seksen gün beslenip,
Kırların başı yeşil düzlük,
Yeşil düzlüğü tutmuşlar,
Iraman'ın Irçı oğlu,

Were set down in the register,
They made twelve tümens of host.
Azizkan's Almambet —
He too pitched a thousand tents;
Akbaltay's Çubak —
He too pitched a thousand tents;
Acıbay and Bakay — two khans —
These pitched a thousand tents;
The tiger by the name of Kazan —
That khan pitched a thousand tents;
For each division the forty choros
All pitched a thousand tents.
When the folk was set in the register,
When the reckoning of the road was made,
Almambet and Çubak at their head
Divided up the folk, behold.
Feasting the guests, slaughtering mares,
The wealthy slaughtering camels,
Gnawing sugar white as snow,
Slurping down their black tea,
Mixing rakı in the drink as well,
The twelve khans of the Muslims
Came to Talas all as one;
The thronging host bound for Beecin
Was fed and fattened eighty days;
The head of the steppes a green plain —
They had taken the green plain.
Iraman's son Irçı,

Baabedin'in Bayçoro'su
Bunlara konuk payı düşmemiş.
Iraman'ın Irçı oğlu,
Baabedin'in Bayçoro'su,
Konuk payı yetmeyince,
Dünyada diri gezmeden
Ölelim diye düşündüler,
Hak varsa konuğu
Alalım diye düşündüler,
Hakkın olmadığı gün olursa,

Baabedin's Bayçoro —
To these no guest-portion had fallen.
Iraman's son Irçı,
Baabedin's Bayçoro,
When the guest-portion did not suffice,
Rather than walk the world alive,
Let us die, so they thought;
If there is a right, let us take
Our guest-share, so they thought;
And should the day come with no right,

Şu duran Talas'a
Esirgemeden bir curcunayı
Salalım diye düşündüler.
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta yol bulan,
Kaplan Bakay, o bilge
Bunların halini gördü uzaktan,
Her obadan yüz konuk
Pay biçip böldü,
İçerleyen o ikisine
Hükmü büyük Han Bakay
Konuk bulup verdi işte.
Gün vaktinin dolduğu çağ,
Kakançın'daki Beecin'e
Yürüme çağının geldiği dem.
Cânım yengen Kanıkey

Her pusatın hepsini
Hazırlayıp durmuş değil mi,
Cenkte giyilse ok geçmez,
Her giyimin hepsini
Hazır edip durmuş değil mi.
Haber saldı halkına:
«Bir avuçluk Müslüman,
Oka kurban gitmesin.
«Kararıp yanan kor derler,
Beecin'de yoğun ok derler,
Kazılıp konmuş hendek derler,
Kâfirin yeri Çoñ-Beecin
Çetin yönlü yoldur» derler.
Beecin'e varacak Müslüman,
Armağan veririm, kaftan al,
Yiğidim, ayköl handan el al!

Mızrak saplayan erene
Mızrak geçmez kaftan veririm,
Cenge girecek nişancıya
Baş olduğunu bildiririm,

Upon this Talas standing here
Let us loose an unsparing uproar,
So they thought between them.
He who finds the word all of a sudden,
He who finds the road in the dark,
Tiger Bakay, that man of wisdom,
Saw their state from afar:
From every camp a hundred guests
He apportioned and divided out;
To those two nursing their grievance
Khan Bakay, great in his rule,
Found guests and gave them, behold.
The season when day's term was full,
The hour come for the march
On Beecin there in Kakançın.
Kanıkey, my own dear elder sister-in-law
—
Every weapon, all of them,
Has she not stood making ready?
Arrow-proof when worn in battle —
Every garment, all of them,
Has she not stood preparing?
She sent word out to her folk:
«Let not a mere handful of Muslims
Go as offering to the arrow.
«They speak of coals that blacken and burn,
They speak of arrows thick in Beecin,
They speak of trenches dug and set;
The infidel's land, Çoñ-Beecin,
Is a road of grim aspect,» they say.
Muslim bound for Beecin,
I give you gifts — take the kaftan;
My brave, take leave of the moon-hearted khan!

To the hero who drives home the lance
I give a kaftan no lance can pierce;
To the marksman going into battle
I make it known that he is chief;

Tüfeğin kurşunu işlemeyen
Zırhlı cepken giydiririm.
Boğazından başı biçilmesin,
«Zorla gittim» deyip,
Ahın bizde kalmasın.
Ara yerde feryat edip,
Bir avuçluk Müslüman
Açlıktan ölüp kalmasın».
Kanıkey'in her aleti bellidir,
Her nesnesi bilinir,
Cenkte giyilecek zırhlar
Kanıkey'in ak otağında asılıdır.
Gazaya varacak Müslüman
Almambet'te yazılıdır.
Hani Azizkan'ın Almambet'i
Görkemli hisarlı köşkü olup,
Şanlı Beecin'de
Yirmi bir yıl han olup,
Beecin'deki altın tahta
Almambet oturup gelmiş değil mi.
İç tenine sup gömlek
Giyip gelmiş değil mi.
Kıtay'ın her hünerini
Bilip gelmiş değil mi.
Alake ordu sayımını aldı o dem,
Bin kişiye bir canı
Başçı kılıp koyduğu dem.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı
Azizkan'ın arslanını
Han kaldırıp seçtikleri dem.
Bu demde Müslümanlar
Çok ordunun dizginini verip
Almambet'in kendisine,
Birliğini verdiği dem.
Kanıkey'in evine
Kaftan giyecek erleri
Almambet'in hepsini sürüp vardığı dem,
Kanıkey'in elinden

Him whom the musket's bullet cannot bite
I clothe in the armored jacket.
Let no head be cut from its throat,
Let no man say: «I went by force» —
Let no such curse remain on us.
Let not, wailing in the midst,
A mere handful of Muslims
Die away of hunger».
Kanıkey's every tool is known,
Her every article is famed;
The mail-coats to be worn in war
Hang in Kanıkey's white yurt.
The Muslims bound for the holy war
Stand written down with Almambet.
For Azizkan's Almambet —
His the stately citadeled palace,
In glorious Beecin
Khan for twenty-one years —
On Beecin's golden throne
Has not Almambet sat and come?
Next to his skin the sup shirt —
Has he not worn it and come?
Every art of Kıtay —
Has he not learned it and come?
Alake took the count of the host that hour,
For every thousand men one soul
He set as chief — that was the hour.
Gold-forelocked, with tasseled sash,
Azizkan's lion —
The hour they raised and chose him khan.
In this hour the Muslims,
Giving the reins of the great host
To Almambet himself —
The hour they gave him their union.
To Kanıkey's dwelling,
The men who would wear the kaftan —
The hour Almambet drove them all there;
From Kanıkey's own hand —

Toplanıp varan Müslümanların
Eksiksiz donatım aldığı dem.
Kırda yılkı ala başlı,
Küheylan, yüğrük karışık,
İşe yarar erene,
Düşmana saldıracak yiğide
Adı anılmış yüğrük at verdi,
Aybalta çalan yamana,
Mızrak saplayan ustaya
Her pusatın hepsini
Esirgemeden tümünü verdi.
«Karnı acıkıp kalır diye,
Beecin'e nasıl varır» diye,
Han karısı Kanıkey
Mısır ile Bağdat'a
Hepsine adam koşturmuş.
Kalan şehirlerin hepsinden
Yol azığını aldırmış.
«Kadınlığı olmasa
Han Manas gibiymiş» deyip,
On iki hanın hepsi
Bakıp durdu dedikodu edip,
Yapılan kaftanla yol azığını,

Kanıkey ile Almambet
Yaygın yatan sayısız orduya
Hepsini verdi hazırlayıp.
Acıbay, Bakay han olup,
Arada nice can olup,
Ayköl hana vardılar,
Altın nakışlı halıya
Manas'ı alıp götürüp oturttular.
Altın tacı giydirip,
Altın tahta bindirip,
Han kaldırıp koydular işte.
Kıtay'ın malını saçmaya,
İslam dinini açmaya,
On iki han Müslüman
Birliğini verip durdular.

The Muslims gathered and gone there —
The hour they took their full equipment.
On the steppe the herd pied-headed,
Thoroughbreds and racers mingled:
To the hero fit for the work,
To the brave who will charge the foe
She gave the swift steed of renown;
To the fierce one who wields the moon-axe,
To the master who drives home the lance,
Every weapon, all of them,
She gave in full, sparing nothing.
«Lest his belly go hungry,» she said,
«How shall he reach Beecin,» she said —
The khan's wife Kanıkey
To Mısır and to Bağdat
Sent runners out to all of them.
From all the remaining cities
She had the road-provisions brought.
«Were it not for her womanhood,
She were like Khan Manas himself,» —
So all the twelve khans
Stood watching and trading talk.
The kaftans made and the road-provisions —
Kanıkey and Almambet
To the numberless host spread wide
Gave all of it, made ready.
Acıbay and Bakay as khans,
Many a soul among them,
They went to the moon-hearted khan:
Onto the gold-embroidered carpet
They led Manas and set him down.
They robed him in the golden crown,
They mounted him on the golden throne,
They raised him up as khan, behold.
To scatter Kıtay's goods abroad,
To open the faith of Islam,
The twelve khans of the Muslims
Stood giving him their union.

O zaman Manas söz söyler:
«Ey on iki han, der,
Başınız olan Han Koşoy'la,
Yaşlınız burada dursunuz,

On iki hanın askeri
Hepiniz burada dursunuz.
Halkı besleyip koruyan
Eriniz burada dursunuz,
Halk içinde bilge olan
Beyiniz burada dursunuz.
Beecin'e gaza edecekseniz
Mızrakçıdan yamanınız var,
Aybalta çalan ustanız var,

Geri dönmez eriniz var,
Kanı su gibi akıtan
Kara kulak arslanınız var,
Hasta değil, sağlamınız var,
Soylu doğmuş güzeliniz var.
Kırların yolunu kollayıp var,
On iki hanın kalabalık ordusu
Talas'ta yatan yılkımdan
Er başına iki kısrak
Azığına alıp git.
Kakançın'ın Beecin'ine
Yaşlınız değil, genciniz var,
Yılkıdan seçip vereyim,
Sağlam yüğrük malımı al.
Kâfirin malını saçarız,
Beecin'e gaza açarız.
«Atım cılız» diyeniniz
Şimdi dön evine,
«Kendim yalnızım» diyeniniz
Haydi git evine,
«Gücüm zayıf» diyeniniz

Şimdi dön yerine.
Varırsın Beecin bozgununa:

Then Manas speaks his word:
«O twelve khans, he says,
With Khan Koşoy who is your head,
Your elders, you stay here;

The soldiers of the twelve khans,
All of you, you stay here.
He who feeds and guards the folk —
Your man, you stay here;
He who is sage among the folk —
Your bey, you stay here.
If you would war upon Beecin,
You have your fierce one among lancers,
You have your master who wields the moon-axe,
You have your man who never turns back,
He who spills blood like water —
You have your black-eared lion,
You have your hale, not your sick,
You have your fair one nobly born.
Go watching the roads of the steppes;
Thronging host of the twelve khans,
From my herds lying in Talas
Two mares for every man —
Take them for your provisions and go.
To Kakançın's Beecin
You have your young, not your old;
I will pick from the herd and give —
Take my sound swift stock.
We shall scatter the infidel's goods,
We shall open holy war on Beecin.
Whoever of you says «My horse is weak»,
Turn back now to your home;
Whoever of you says «I am alone»,
Go on back to your home;
Whoever of you says «My strength is slight»,
Turn back now to your place.
You will come to the rout of Beecin:

«Şimdilik ganimet» deyip,
Ata ve kaftana imrenme.
Gazada yürürken dalgalanıp:
«Atım tekti» deyip,
«Kendim yalnızdım» deyip,
Yarı yola vardığında
Mızmızlanıp sızlanma.
Uzak yola çıkıldığında:
«Atım tek» diyenin
Atını kesip yerim,

Saying «Booty, for the present» —
Do not covet horse and kaftan.
Surging on the march of holy war,
Saying «My horse was but one»,
Saying «I was all alone»,
When you have come to the half-way road,
Do not whimper and do not whine.
When the far road is taken:
Whoever says «My horse is but one» —
I will slaughter his horse and eat it;

«Kendim yalnızım» diyenin
Gözünü oyup giderim.
Ta baştan işitin,
Kökünüze böyle yetişirim!»
Bunu duyan Müslümanlar
Attan indi feryat edip:
«Dediğine kulluk!» deyip,
Hep bir ağızdan söyledi çığrışıp.
Bu buyruğu duyduğunda,
Toplanıp duran kalabalık ordu
Hep birden ata bindiler,
Yayılıp yatan yılkıya
Toptan hepsi geldiler,
Er başına iki kısrak
Bütün halk aldı,
O zaman bile çok yılkının
Kıyısı oyulmadan kaldı.
Manas'ın buyruğunu duyup,
Hepsi işitip gümbürdeyip,
Beecin'e doğru yönelip,
Han Manas'ın hilali altın kızıl tuğunu

Öne alıp yürüyüp gitti gümbürdeyip.

Ordunun önünü çeken
El atası Han Koşoy,
Koşoy o zaman haykırıp,
Duadan olma çocuğu:

Whoever says «I am all alone» —
I will gouge his eye and go my way.
Hear it from the very start:
Thus will I reach down to your root!»
The Muslims who heard this
Got down from their horses wailing:
«Bondsmen to your word!» they said,
And cried it out with one voice all together.
When this command was heard,
The thronging host there gathered
Mounted all as one;
To the horse-herds spread at graze
They came in a body, all of them;
Two mares for every man
The whole folk took —
And even then of the many herds
The edge was left ungnawed.
Hearing Manas's command,
All heeding it with a thunder,
Turning their course toward Beecin,
Khan Manas's crescent-gold crimson banner
They bore ahead and marched off thundering.
He who leads the army's van,
Father of the people, Khan Koşoy —
Koşoy then cried aloud,
For the child born of prayer:

«Getirin» diye çağırıp.
Kara yağızın güzeli,
Müslümanın nurlusu,
Apak yüzlü yengen Kanıkey
Gelincik gibi salınıp,
Kırım kızılı entarisi
Eteği çıkıp dalgalanıp:
«Kırlardan akan pınar diye,

Kökötöy'ün aşında,
Büyük toplantının önünde,
Duadan olma yaramaz» deyip,
Getirdi çocuğu
Herkesin kaygısını dağıtıp.
Çocuğu alıp Han Koşoy
Ağır ağır yürüdü durdu:
«Padişahtan biricik» deyip,

«Bring him,» he called out.
Beauty of the black-brown folk,
Radiance of the Muslims,
White-faced elder sister-in-law Kanıkey,
Swaying like a weasel-graced bride,
Her dress of Crimean red,
Its hem flying out and billowing:
«Spring that flows from the steppes, they said,
At Kökötöy's memorial feast,
Before the great assembly —
The rascal born of prayer,» she said,
And brought the child forth,
Scattering the care of everyone.
Taking the child, Khan Koşoy
Walked slow and stately on:
«The padishah's only one,» he said,

Avuçlayıp tartıp,
Çocuğu tutup durdular,
Hepsi görüp üşüşüp,
İltifatlar edip,
Yeni doğmuş çocuğun
Değerini pek sever gibi,
Şu iltifata bak sen —
Çocuğa pay ayırıp verecek gibi.
Otağlı şeyh, genç maiyet
İltifatı çok ettiler,
Ulu Kokon, Margalañ,
On iki hanın hepsi
Fısıldaşıp danışırlar:
«Bu çocuk doğduğunda
Rus, toyunu yiyip gitmiş,
«Oyrot'u bozar» deyip gitmiş.
Kıtay, toyunu yiyip gitmiş:
«Sağ kalırsa bu çocuk
Kırım'ı bozar» deyip gitmiş.
Ölmeyip esen büyürse,
Babası gibi olur diye,

Cupping him, weighing him in his palms;
They held the child up,
All crowding round to see,
Paying their compliments,
As if the worth of the newborn child
They cherished most dearly —
Look you at such courtesy —
As if they would allot the child a share.
The sheikh of the yurt, the young retinue
Paid compliments in plenty;
Great Kokon, Margalañ,
All of the twelve khans
Whisper and take counsel:
«When this child was born,
The Rus ate his feast and went,
Went saying: «He will break the Oyrot.»
Kıtay ate his feast and went,
Went saying: «If this child lives,
He will break Kırım.»
If he grows up safe, undying,
He will be as his father was:

Gücüne dokunanı
Kırıp atıverir» diye.
Kazkaldak denen canım kuş
Döne döne uçar bozkır için,

Kimler düşüncesini bölmemiş ki
Karnından çıkan çocuk için.
O sırada Manas'ın
Kaygısı bölünüp durdu,
Talas'ta kalıyordu çünkü
Kuş tüyü misali yavrusu.
O zaman han karısı Kanıkey
Han Koşoy'a yükünüp,
Dizleri yere bükülüp,
Çocuğa dua isteyip,
Yalvarıp durdu eğilip.
«Ağabey, bizi aklına ala git,
Dertli sesimi duya git,
Gök yeleliden kalan biriciğe
Bol bol duanı vere git!
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat zırhlı, turgay gözlü,

Cenkte giyilse ok geçmez,
Yayın okunun ermediği,
Tüfeğin kurşununun işlemediği,
Baştan sana adanmış olan
Sup cepkeni giye git».
Sup cepkeni giyince,
Kanıkey'in gözünü görünce,
Katagan'ın Han Koşoy'u
Candan gönülden Han Koşoy
Duasını verip durdu işte,
Avuç açıp Han Koşoy
Duasını verdi şöyle:
«Kollasın seni Kocosan,
Koltuğundan desteklesin
Koco, Kıdır, Şaymerden!
Kara benekli kaplan

Whoever touches his power
He will cut down and cast away».
The kazkaldak, dear darling bird,
Wheels circling and circling for the steppe
—
Whose thought has not been broken
For the child come from the womb?
At that hour Manas's
Care was riven and stayed so,
For there remained in Talas
His nestling like a wisp of down.
Then the khan's wife Kanıkey,
Bowing low to Khan Koşoy,
Her knees bent to the ground,
Begging blessing for the child,
Stood pleading, bending low.
«Elder brother, go keeping us in mind,
Go hearing my sorrowful voice,
On the only one left of the grey-maned —
Go bestowing your blessing in plenty!
Its collar gold, its bronze brand-new,
Double-mailed, with a lark's keen eye,

Arrow-proof when worn in battle,
That the bow's arrow cannot reach,
That the musket's bullet cannot bite,
Vowed to you from the very first —
Go wearing the sup jacket».
When he put on the sup jacket,
When he saw Kanıkey's eye,
Katagan's Khan Koşoy,
With heart and soul Khan Koşoy
Stood giving his blessing, behold;
Opening his palms, Khan Koşoy
Gave his blessing thus:
«May Kocosan watch over you,
May they bear you up beneath the arm —
Koco, Kıdır, Şaymerden!
May the black-spotted tiger

Yanı sıra gözetsin,
Atanın arslanı ak pars
Ardından eksik olmasın,
Alp kara kuş savaşta
Dönüp uçup yanında olsun!»
Yağız kaplan ata binip,
Geniş paçalı, bol şalvarlı,
Geniş cepken kaftan giyip,
Bileğine yükleyip ok alıp,
Sayısı bir tümen ordu alıp,
Azık erzak bol alıp,
Han Koşoy yürüdü öne.
Kutlu bir can olup,
Orduyu çeken önder olarak
İhtiyar Koşoy han olup,
Askeri yürüyüp dalgalanıp,
Ay-âleme ün olup,
Askerini gören adamlar
Aklını yitirip donakalıp,
Eştek'lerin Camgırçı'sı
Ardından yürüdü yol ile,
Bu da bir tümen ordu ile.
Buudaykan'ın Muzburçak'ı
Bu da yürüdü yol ile,
Hesabı bir tümen ordu ile,
Hepsinin bindiği

Keep watch along your side,
May the white leopard, lion of the fathers,
Never be absent at your back,
May the mighty black bird in battle
Wheel and fly and be beside you!»
Mounting the dark-bay tiger steed,
Wide-legged, in ample trousers,
Wearing the wide-jacketed kaftan,
Loading arrows on his forearm,
Taking a host one tümen strong,
Taking food and stores in plenty,
Khan Koşoy marched at the fore.
A blessed soul was he,
As leader drawing on the host,
Old Koşoy standing as khan,
His army marching in waves,
His fame through moon and world;
The men who saw his army
Lost their wits and stood stock-still.
Camgırçı of the Eştek
Marched behind along the road,
He too with a tümen of host.
Buudaykan's Muzburçak —
He too marched along the road,
Reckoned at a tümen of host;
What all of them were mounted on —

Hep birbirine eş kula at,
Alnı sakar, muska misali,
Hepsi tulpar, kula tay gibi,
Bildik hayvandan bambaşka.
Gök çizmenin ökçesi,
Aydarkan'ın Kökçö'sü
O da yürüdü yol ile.
Arslan gibi beli bükülen,
Düşman deyince sevinen,
Çocuğu bile kılıç kuşanmış,
Baştan beri cenge hazır,
Tekeçi'nin Ormonbek'i

Dun horses matched each to each,
Blazed on the brow, like amulets,
All tulpars, like dun colts,
Wholly unlike beasts we know.
Heel of the grey boot,
Aydarkan's Kökçö —
He too marched along the road.
He whose waist bends like a lion's,
Who rejoices at the word «foe»,
Whose very child is girded with the sword,
Ready for battle from the first,
Tekeçi's Ormonbek,

Çambıl-Bel'i yurt edinen,
Hepsinden çetin er denen,
Bu da yürüdü yol ile,
Sayısı tümenlik ordu ile.
Küheylanını şahlandıran,
Gök kepiçini kabartan,
Kalın ciğerli, gür sesli,
Ancıyan'ın çatal sakallı Sınçıbek'i
Bu da yürüdü ordu ile.
Kokon'un hanı Kozubek
Katıra yükünü yükletmiş,
Kahrını kalabalık halka çektirmiş,

Kıl bıyığını sivriltip,

Bu da yürüdü ordu ile.
Margalañ'dan Malabek
Margalañ'ı yaylak edinen,
Beline çapa gibi ekmek bağlamış,
Ağzını açıp gökyüzüne
Sabahtan akşama zikreylemiş.
Hep kızıl ata binip,
Kıl kuyruğunu sıkı düğümleyip,
Bu da bir tümen ordu ile,
Yürüyüp gitti yol ile.
Eki-Kemin'i yurt edinen,
Aldırış etmez er denen,
Yalnız gezip çoğalan,
Yoksul gezip zenginleşen,
İkiz kara at bağlayan,
Kara dilini bileyen,
Kara mağarayı ev eden,

Sık ormanı mal eden,
Kırgızlardan er Ürbü
Bu da yürüdü yol ile,
Sayılı ordusu ile.
Kebez-Too'yu yurt edinen,
Kurumlu bir er denen,

Who made Çambıl-Bel his yurt-land,
Called the hardiest man of all —
He too marched along the road,
With a host reckoned at a tümen.
He who rears his thoroughbred,
Who puffs up his grey slippered steed,
Thick-lunged, with booming voice,
Ancıyan's fork-bearded Sınçıbek —
He too marched with his host.
Kozubek, the khan of Kokon,
Had loaded his packs on mules,
Had made the thronging folk bear his wrath;
Twirling his bristle-thin mustache to a point,
He too marched with his host.
Malabek from Margalañ,
Who made Margalañ his summer pasture,
Bread bound at his waist like a hoe,
Mouth open to the heavens,
Chanting his zikr from morn to eve;
Riding horses all of red,
Knotting their horsehair tails up tight,
He too, with a tümen of host,
Went marching along the road.
He who made Eki-Kemin his yurt-land,
Called the man who does not heed,
Who wandered alone and multiplied,
Who wandered poor and grew rich,
Who ties the twin black steeds,
Who whets his black tongue keen,
Who made the black cavern his house,

Who made the dense forest his stock,
The man Ürbü of the Kirghiz —
He too marched along the road,
With his numbered host.
He who made Kebez-Too his yurt-land,
Called a man of high pride,

Çalkuyruk'unu bağlayan,
Vuruşa ordusunu kuşandıran,
Erlerin yamanı er Töştük
Dokuz oğulun küçüğü,
Bir Tanrı'nın kulu olan
Bu da yürüdü ordu ile.
Çoñ-Alay'ı yurt edinen,
Ürkmez bir er denen,
Çaylağı alıştırıp kuş eden,
Dermeyi derleyip yurt eden,
Yaban kuşunu besleyip kuş eden,
Başıboşları yurt eden,
Altay'da yatan Şıgay Han
O da yürüdü yol ile,
Sayısı tümenlik ordu ile.
Dört hanın halkı Sart geldi,
Bele bağlanacak el değil,
Bele saplanan dert geldi,
Göğe yükselen toz geldi.
Uzak yerden atlanıp,
Hindistan'dan da geldiler.
Evliyanın açtığı yol olup,
On iki tümen ordu olup,
Sağ ile sol tamam olup,
Beecin'e doğru yola koyuldu.
Nice boydan can gelip,
El önderi hanlar gelip.
«Hilali altın kızıl tuğu
Önümde tutup yürürüm deyip,
Gazada ölen olursa
İman telkinine dururum deyip,

Ancıyan'dan Aykoco
O da birlikte yürüdü işte.
Gök tulparını yedeğe alıp,
Nice ata yük çektirip,
Ok geçmez kaftan alıp,

Beyliği bir bölük tümen,

Who ties up his Çalkuyruk,
Who girds his host for the fray,
Fiercest of men, the man Töştük,
Youngest of nine sons,
Bondsman of the One God —
He too marched with his host.
He who made Çoñ-Alay his yurt-land,
Called a man who never startles,
Who tames the kite into a hawk,
Who gleans the gleanings into a yurt-land,
Who rears the wild bird into a hawk,
Who makes the masterless a yurt-land,
Şıgay Khan lying in Altay —
He too marched along the road,
With a host reckoned at a tümen.
The folk of four khans, the Sart, came —
No people to be bound at the waist,
A grief that stabs the waist came,
A dust that climbs to heaven came.
Mounting up from far-off lands,
From Hindistan too they came.
A road opened by the saints,
Twelve tümens of host,
Right wing and left complete,
It set out on the way toward Beecin.
Souls came from many a tribe,
Khans came, leaders of peoples.
«The crescent-gold crimson banner —
I shall march holding it before me, he said,
And should any die in the holy war,
I shall stand to prompt the dying faith, he said —
Aykoco from Ancıyan,
He too marched along together, behold.
Leading his grey tulpar in hand,
Making many a horse haul loads,
Taking arrow-proof kaftans,

His domain a full division of tümens,

En yücesi Bakay han:
«Geri dönüp gitmesinler» diye,
«Hanın kahrına uğramasınlar» diye,

«Birini bile bırakmadan sür» diye,

Bakay yürüdü ardından.
O çağda Manas han
Ok işlemez Akolpok'u,
Ona benzer kaftanlardan
On ikisini katlatıp,
Celmayan'a yükletti,
Yassı hörgüçlü kara ner,
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Uzağa sefer gidildiğinde,
Düşmana akın salındığında,
Ok yükletilen Celmayan.
Kaynağın kara gözünden,
Kuru çınarın dibinden,
Manas hanın ordasından,
Padişahlık hisarından,
Karşısındaki bağından,
Padişah Manas tahtından
Atını sürüp çıktı salınarak.
Cenk pusatının hepsini
Kanıkey'den han Manas
Sorup durdu heybetle.
«Kadın» deyip küçümseyen onmasın,

Buna kadın diyenler
Bir daha asla olmasın!
Cenk yarağının hepsini
Hazırlayıp durmuş değil mi.
Savaşta giyilecek giyimi
Önceden kurmuş değil mi.
Han Manas'ın Akolpok'unu
Dişiyle çeke çeke Kanıkey'in
Ön dişleri aşınmış,

The loftiest of them Bakay khan:
«Let them not turn back and go» saying,
«Let them not meet the khan's wrath» saying,
«Drive them on, leaving not one behind» saying,
Bakay marched at their rear.
In that hour Manas khan
The arrow-proof Akolpok,
And of kaftans like to it
Had twelve more folded up,
Had them loaded on Celmayan,
The black bull-camel, flat of hump,
No wind can catch his running,
No beast can match his stride,
When campaigns go to distant lands,
When raids are loosed upon the foe,
Celmayan bears the load of arrows.
From the spring's dark eye,
From the foot of the withered plane,
From Manas khan's orda,
From the fortress of his sovereignty,
From the garden that faced it,
From the throne of padishah Manas
He rode his horse out, swaying grandly.
All the weapons of war
Khan Manas from Kanıkey
Kept demanding in his majesty.
May he who scorns her, saying «woman», never prosper,
May those who call her merely woman
Never be found again!
All the gear of battle —
Had she not made it ready?
The garb to be worn in war —
Had she not fashioned it beforehand?
Khan Manas's Akolpok
Tugging with her teeth, Kanıkey's
Front teeth were worn away,

Akolpok'u dike dike
Kara gözü oyulmuş.
Kokon ile Taşken'e
Eli erişip dururken,
Altı-Şaar'a, Samarkan'a

Stitching and stitching the Akolpok
Her dark eyes were hollowed out.
To Kokon and to Taşken
While her hand still reached,
To Altı-Şaar, to Samarkan

Gücü yetip dururken,
Ancıyan'ı yoklatmış,
Ak bula ipeğini aldırmış,
Keskin demirden eğeyi
Ustalardan toplatıp aldırmış,
Arasına koydurmuş.
Sağlamca işleyip çok koymuş:
«Altmış Kıtay, bin kalday
Savaşa çıkıp geldiğinde
Ok işlemesin» diye koymuş.
On iki bölüp bükümlemiş,
Akolpok'u Kanıkey
On iki yılda yetkinleştirmiş.
Manas giyince geniş gelmiş,
On iki uzva denk olmuş».
Kırkların başı Kırgıl koca,
Kırkında şımarmış kızıl koca,
Atası iyi, soyu duru koca,
Kurnazlığı olmasa,
Kırk çorodan ulu koca,
Sabah akşam kötülük
Düşünen bozguncu koca.
«Keñ-Kol'un suyu boyunca gezerler» diye,
«Kanıkey ile Çubak
Pek sıcak oynaştır» diye,
Doğru sözü çarpıttığında,
İçinde haram sakladığında,
Han Manas yatmayıverip
Altı ay küskün bıraktığında,
Gündüzleri rahat yüzü görmeden,
Gece içinde uyku almadan,
Gönlünü koyup işlemiş,

While her power still availed,
She had Ancıyan searched through,
Had white bula silk brought in,
Files of keen-edged iron
She had gathered from the masters,
And had them set between the layers.
Working it stoutly, she put in many:
«When sixty Kıtay, a thousand kalday
Come marching forth to war,
Let no arrow pierce it» — so she set them.
In twelve parts she plied and twisted,
The Akolpok Kanıkey
Perfected in twelve years' toil.
When Manas donned it, wide it hung,
To his twelve limbs it fitted true».
Head of the forty, old Kırgıl,
The ruddy elder grown spoiled at forty,
Elder of good father and unclouded line,
Were it not for his cunning,
An elder greater than the forty choro,
Morning and evening mischief
Plotting — an elder sowing discord.
«They roam along the waters of Keñ-Kol» saying,
«Kanıkey and Çubak
Are lovers all too warm» saying,
When he twisted the true word,
When he hid corruption in his breast,
Khan Manas would not lie beside her,
Left her spurned for six long months,
By day she saw no face of ease,
By night she took no sleep,
She set her heart and labored on,

Dedikodunun azabından
Gözünün yaşı göl olmuş,
Akolpok'u diktiğinde
Manas'a yeniden eş olmuş.
Kanıkey'in diktiği Akolpok:
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat badana zırhlı, tarla kuşu gözlü,
Keleme kumaşlı, geniş bir cepken.
Süzüle süzüle yürüyüp mahzunlaşıp,

Ay gibi yüzü parıldayıp,

From the torment of the slander
Her tears became a lake,
And when she had sewn the Akolpok
She was wife to Manas once more.
The Akolpok that Kanıkey sewed:
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Double-whitened mail, lark-eyed in weave,
Of keleme cloth, a jacket broad.
Gliding, gliding as she walked, grown sorrowful,
Her moonlike face agleam,

Altından yapılmış büyük küpesi
Göğsünde şıngırdayıp.
Yedi bölük tokalayıp
Bükümleyip durmuş değil mi,
Yedi aylık Beecin'e
Varıp savaş saldığında:
«Ok yanılıp değiverir» diye,
«Eceli ansızın yetişir» diye,
Özenle yaptığı Akolpok,
Yakası altın ışıldayıp,
Her endamına baksan
Sultanın Manas hana layık.
«Armağan verdim, alıp git,
Beecin'e gazaya at bindin,
Altın işlemeli Bozkise'yi
Beline kuşanıp takıp git!»
Geçen yıl güz vaktinde,
Alay'ın öte düzünde,
Altmış Rus yer ölçüp
Çıkıp geldiği zaman
Çekip alınan Akkelte,
Oyun vaktinde Oçogor,
İş ciddiye binince Akkelte,
Emanet canın avuncu,
Kuşanıldığında Akkelte
Geniş omzun aynası,
Alıp verdi Kanıkey.

Her great earrings wrought of gold
Jingling on her breast.
Clasping it in seven sections,
Had she not plied and twisted it?
When to Beecin seven months away
He goes and looses war:
«An arrow may strike astray» saying,
«His hour may come unlooked-for» saying,
The Akolpok she made with care,
Its golden collar shimmering,
Look on its every line —
Worthy of the sultan, Manas khan.
«I gave a gift — take it and go,
You have mounted for holy war on Beecin,
The gold-embroidered Bozkise —
Gird it on your waist and go!»
Last year in autumn-time,
On the far plain of Alay,
When sixty Russians measuring land
Came marching forth upon it,
Akkelte, wrested from them then,
In time of play, Oçogor,
When matters turn to earnest, Akkelte,
Solace of the soul held in trust,
When it is girded on, Akkelte
Is mirror of the broad shoulder —
Kanıkey took it up and gave it.

O çağda han Manas
Gümüş kemer kuşanıp,
Güneş gibi yüzüne nur vurup,
Kapı kanadı gibi ak dişleri
Ağzında parıldayıp,
Gözleri kısılıp keskinleşip,
Yüzünden zehri dökülüp,
Dikkatle bakılsa Manas
Can alıcı Azrail gibi görünüp,
Gökten bulut kararıp,
Başına altmış kaygı birden gelip:
«Beecin'e varıp ben ölsem,
Gecesi nasıl olur diye,
Şuracıkta dul kalsa Kanıkey,
Ardımda kalan oğlum körpe,

In that hour khan Manas
Girded on his silver belt,
Light striking his face like the sun,
His white teeth like door-leaves
Gleaming within his mouth,
His eyes narrowing, growing keen,
Venom pouring from his face,
Looked at closely, Manas
Seemed like Azrail the soul-taker,
Clouds darkening from the sky,
Sixty cares came on his head at once:
«If I reach Beecin and I die,
How will her night be, I say,
If Kanıkey were widowed here,
My son left behind me tender-young,

Günü nasıl olur?» diye,
Kırlarda yılkım ala başlı,
Ardımda erkek oğlum küçük,
Ölüp gidersem ansızın
Altı haramzade durur başlı başına,
Benim gözüm yumulunca
Malı mülkü yağmalar mı,
Bozgunu bunlar mı salar?
Köküme domuz erişir mi?
Hazinemi bozup gider mi?
Bakıp dursam Kanış'ın
Alın kemiği kalkıkça,
Benim gözüm yumulduktan sonra
Gün görmesi pek kısacık».
Manas'ın sözünü duyunca
Ağlayıp durur çığrışarak,
Gözünün yaşı sel olup,
Boduk gibi bozlayıp hıçkırarak.
Hanın sözünü duyduğunda
Kuş üzümü gibi güzelim gözden
Kan karışık yaş aktı,
Boduk gözü gibi gözünden
Sicim sicim yaş aktı:

How will his day be?» he said,
On the steppes my herds are pied of head,
Behind me my boy-child is small,
If I should die and pass untimely,
Six base-born rogues stand each his own,
When my eyes have closed at last,
Will they plunder goods and chattels,
Will it be they who loose the ruin?
Will the swine reach to my root?
Will they break my treasury and go?
When I gaze upon Kanış,
Her brow-bone standing proud,
After my eyes have closed
Her days of light will be but brief».
Hearing the words of Manas,
She weeps and weeps with wailing cries,
Her tears become a flood,
Sobbing, moaning like a camel colt.
When she heard the khan's words,
From lovely eyes like blackcurrants
Tears mixed with blood flowed down,
From eyes like a camel colt's
Tears ran down in strings:

«Beecin'e varırsan ölürsün,
Bu bahtsızı ne zaman görürsün?
Altı aylık Beecin'den
Dolanıp ne zaman gelirsin?
Asil beyim, padişahım,
Oğlunu ne zaman görürsün?
Altı aylık Beecin'e
Altı günlük yol dedin,
Âlemde kendin ulusun dedin,
Beecin'in yurdunu gör dedin.
Sarp geçitli yandan baskın yedirme,

Eziyete düşürüp, padişahım,
Kıran yiğitlerin hepsini
Kıtay'a armağan ettirme.
Beecin'in yolunu yoklayarak git,
Gönlüne beni de alıp git.
Yöneldiğin Çoñ-Beecin
Beş aylık yol derler,
İnsandan kalabalık eli var derler,

Varan geri dönmemiş,
Diri kişi kurtulmamış,
Varılıp gelinmez yer derler,
Kovan gibi kaynayan Kıtay eli derler.
Hoşça kal, esen ol, kaplan,
Bir asra Müslümanlar
Dolmadan gidiyorsun,
Belası güçlü Beecin'e
Söz dinlemeden gidiyorsun.
Beecin'in yolunu yoklayıp gel, beyim,

Esenkan kızı Burulça'yı
Armağan olarak isteyip getir, beyim!»

Padişah Manas, gök yeleli kurdun,
Kanıkey'in sözünü duyunca,
Mihnetli candan güç fışkırıp,

«If you reach Beecin you will die,
When will you see this luckless one?
From Beecin six months distant
When will you circle back again?
My noble bey, my padishah,
When will you see your son?
To Beecin six months away
You said the road was six days long,
You said: in all the world I am greatest,
You said: behold the land of Beecin.
Take no ambush from the steep-passed flank,
Do not cast into torment, my padishah,
All your slaughtering heroes —
Make them no gift to the Kıtay.
Go probing the road to Beecin,
And take me too within your heart.
Çoñ-Beecin where you are bound —
Five months' road, they say,
A land more teeming than mankind, they say,

Who went there never turned back,
No living soul escaped,
A place none go to and return, they say,
A Kıtay land seething like a hive, they say.
Farewell, be well, my tiger,
Before the Muslims' century
Is full, you are departing,
To Beecin strong in bane
You go, heeding no word.
Probe the road to Beecin and come back, my bey,
Esenkan's daughter Burulça —
Ask for her and bring her as a gift, my bey!»

Padishah Manas, the grey-maned wolf,
When he heard Kanıkey's words,
Strength welled from his toil-worn soul,

Yüzünde dimdik tüy bitip,
Arslan gibi gözü alevlendi,
Kan içiciliği tuttu,
Yürür oldu Beecin'e,
Kalabalık Kıtay eline.
Bunu görüp kırk çoro,
Ilgınlı Keñ-Kol'a, geniş Talas'a
Konup yatmakta değil mi.
Kurumla giyip samur börkü
Keyifle sallanan çorolar,
Şen şakrak eğlenceyle
Sefa süren çorolar.
Kırkı birden hazırlanıp,
Han Manas'ın huzuruna
Hep birden girip geldi.
Hüda bilir, Talas'a
Bir daha gelip konacağını,
Bundan sonra elimden
Dönüp yemek yiyeceğini.
Söylenen sözü destanlaştırıp,
Alıp geldi ordaya,
Han Manas'ı baş edip.
Kırk çoroyu konuklayıp,
İpekten dokunmuş sofrayı
Getirip yengen serdi işte.
Kanıkey'in gönlünde
Konuk etme derdi var.

The hairs stood upright on his face,
His eye flamed like a lion's,
His blood-drinking fury seized him,
He set his march for Beecin,
For the teeming Kıtay land.
Seeing this, the forty choro —
In tamarisked Keñ-Kol, in broad Talas
Were they not camped and lying there?
Wearing sable börks with swagger,
Choros lolling at their ease,
In merry, ringing revelry
Choros living in delight.
All forty made them ready,
Into khan Manas's presence
They came in all together.
God alone knows if to Talas
They would come and camp again,
Or ever after from my hand
Would turn and eat their meal again.
Making epic of the spoken word,
She brought them to the orda,
With khan Manas at their head.
Feasting the forty choro,
The cloth of woven silk
Your elder kinswoman brought and spread.
In Kanıkey's heart there lay
The care of hosting guests.

Altın, gümüş tabaklara,
Altı kısrak boğazlatmış,
Kazı, karta, yele yağı, kuyruk,
Doğranıp konmuş eti var,
O çağda kırk çoro
Karakan kızı Kanıkey'in
Asilliğini gördü işte,
Rakıyı, şarabı, kımızı
Karıştıra karıştıra sundu işte.
Kıran Manas, kırk çoro
Rakı içip coştu,

On plates of gold and silver,
Six mares she had slaughtered,
Kazı, karta, mane-fat, tail-fat,
Meat carved up and laid in place,
In that hour the forty choro
Karakan's daughter Kanıkey's
Nobility beheld indeed,
Rakı, wine and kumis
She served, mingling and mingling them.
Slaughtering Manas, the forty choro
Drank rakı and grew exultant,

Kımız içip süzüldü,
Yemeği yiyip bitirince
Sofrayı kaldırtıp,
Hep birden dua kıldı işte.
Atlanmak için atlarına
Gürül gürül kalktı işte.
Atlanıp çıktı han Manas,
Kırk çorosu yanında:
«Beecin'e gaza kılarım» diye,
Elli iki yaşında.
Kök atası Tümön han,
Tümön handan Böyön han,
Böyön handan Çayan han,
Çayan handan Karakan,
Karakan'dan Cakıp han.
Cakıp handan genç Manas,
On birinde ok atmış,
On ikiye vardığında
Orda bozup, el vurmuş,
On beş yaşına geldiğinde
Ordalı yurda baş olmuş.
On altıya geldiğinde
On iki asırda dengi gelmemiş,
O çağda Manas'a
Karşı duracak kimse kalmamış.
«Kapanıp yatan Beecin'e
Yönelip mızrak uzatırım diye,
Uçsuz bucaksız cehennemden
Canımı azat ederim diye,
Kararmış yatan Kıtay'a
Doğrultup mızrak saplarım diye,

Drank kumis and grew mellow,
And when the meal was eaten through,
She had the cloth taken up,
And all together spoke the prayer.
To mount upon their horses
They rose with a mighty rumble.
Khan Manas mounted and rode out,
His forty choro at his side:
«I wage holy war on Beecin» saying,
At fifty-two years of age.
His root-forefather Tümön khan,
From Tümön khan came Böyön khan,
From Böyön khan came Çayan khan,
From Çayan khan came Karakan,
From Karakan came Cakıp khan.
From Cakıp khan came young Manas,
At eleven he shot the arrow,
When he reached the age of twelve
He broke ordas, struck at lands,
When he came to fifteen years
He was head of the tented nation.
When he came to sixteen years
In twelve ages none had matched him,
In that hour against Manas
No man remained to stand.
«Upon close-shut Beecin
I will turn and thrust my lance, saying,
From the boundless pit of hell
I will set my soul at liberty, saying,
Upon the Kıtay lying darkened
I will level and drive my lance, saying,

Zahmeti ağır cehennemden
Canımı azat ederim diye,
Allah'ın saldığı buyruğu
Boynuma düşerse görürüm diye,

Ecelim yeterse Beecin'de
Vuruşa vuruşa ölürüm diye,

From hell whose torment is heavy
I will set my soul at liberty, saying,
The command that Allah has decreed,
If it falls upon my neck, I will meet it, saying,
If my hour comes, in Beecin
Fighting and fighting I will die, saying,

Kapanıp yatan Beecin'e
Gönlüm düştü, giderim diye,
Beecin'in hanı Koñurbay'la
Yüzleşip cenk ederim diye.
Elimden gelirse Beecin'e
Almambet ile Çubak'ı,
Arslan doğmuş o yamanı,
Hâkim kılıp gelirim diye,
Kaynayıp yatan Kıtay'ın
Yığın malını saçarım diye,
Hazinesini açarım» diye.
Acıbay, Bakay, er Çubak,
Arslan doğmuş şir Sırgak,
Mızrağın ucu salınarak,
Ardından yürüdü kırk kurt.
Kılıçları şakırdayıp,
Ala bayrak, sırlı mızrakla
Âlemin yenemediği seçkin yiğitler,
Uzattığı mızrağı geri çekmeyen,
Ürküp düşmandan kaçmayan,
Kemerini sımsıkı kuşanan,
Karşı gerilen düşman olsa,
Her biri bine el salan.
Afgan ile Hindistan'a
Öteden beri Manas toz koparmış,
Sağdaki soldaki kalabalık yurt
Manas'ın heybetine şaşakalmış.
Aybalta belde parıldayıp,
Arslan doğmuş kırk çoro
Yürüyüp gitti şakırdayıp,
Asilzade han Manas
Önlerinde gider heybetle.
Ak doğan gibi haykırıp,
Akkelte'si parlayıp,
Arslan bey han Manas
Ak sungur gibi gürleyip,

Altındaki Akkula,
Kara bayır soylu küheylan,

To close-shut Beecin
My heart is set, I go, saying,
With Koñurbay, khan of Beecin,
I will meet face to face in war, saying.
If my hand avails, in Beecin
Almambet and Çubak,
That lion-born terror,
I will set as rulers and return, saying,
Of the Kıtay seething there
I will scatter the heaped-up wealth, saying,
I will break open their treasury» saying.
Acıbay, Bakay, the man Çubak,
Lion-born şir Sırgak,
Lance-tips swaying as they went,
Behind him marched the forty wolves.
Their sabers clashing loud,
With pied banner and burnished lance,
Chosen heroes the world could not defeat,
Who never draw back the lance once thrust,
Who never start and flee the foe,
Who cinch their belts full tight,
Should a foe be braced against them,
Each one lays hands upon a thousand.
Over Afgan and Hindistan
Manas from of old had raised the dust,
The teeming lands to right and left
Stood amazed at Manas's majesty.
Moon-axes flashing at the waist,
The lion-born forty choro
Marched away with clash and clang,
The high-born khan Manas
Rides before them in majesty.
Crying out like a white falcon,
His Akkelte agleam,
The lion bey khan Manas
Thundering like a white gyrfalcon,

Beneath him Akkula,
A charger of dark bayır stock,

Kalbur ciğerli, tunç bilekli.
Altı ay binilse yorulmaz,
Altmış yaşına varana dek
Azı dişi aşınıp kocamaz.
Yeryüzünde ay tırnaklı at
Akkula'ya denk gelmez.
Akkula'sı altında,
Kırk çorosu yanında,
Altay'ın dağını dolanmış,
Uzaktaki yurdu kırıp geçirip,
Her pusatla donanmış.
Ural'ın dağını dolaşmış,
O ulu erin ervahına yaraşır,
Apaçık yüğrük Akkula,
Geyik gibi boynunu buran,
Ok atımı hendek gelse,
Duraksamadan sıçrayıp aşan.
Tulpar olduğunu duyunca,
Küheylanlığını bilince,
Batman batman altın, mücevher verip

Buhara hanı istemiş.
Vermek şöyle dursun, Kula'ya
Abdestsiz kişi binmemiş,
Tabanı yerde takırdayıp,
Altından dövülmüş gemi
Damağında şakırdayıp.
Sacayağı gibi beli bükülüp,
Gece içinde o yaman,
Teke gibi sıçrayıp toplanıp,
Gemini dişleyip vurup,
Dal ipek gibi kuyruğu
Bacak arasına çarpıp,
İtercesine basıp silkinip,
Aladoğan gibi atılıp,
Dört ayağı koyak gibi,
Oluk oluk ak dişleri
Dövülmüş çelik gibi.
Kulaklarını yatırıp dikip,

Sieve-lunged, bronze-shanked.
Ride him six months, he does not tire,
Until he reach his sixtieth year
His molars wear not down with age.
On earth no moon-hoofed horse
Is Akkula's equal.
His Akkula beneath him,
His forty choro at his side,
He had rounded the mountains of Altay,
Crushing the far-off lands,
Arrayed with every weapon.
He had roamed the mountains of Ural,
Fit for the spirit of that mighty man,
Akkula, swift beyond all doubt,
Turning his neck like a stag,
Should a ditch an arrow-shot wide appear,
He leaps it without pause.
Hearing he was a tulpar,
Knowing his charger's blood,
Offering gold and jewels batman on batman
The khan of Buhara had begged for him.
Far from being given — on Kula
No man unwashed for prayer had ridden,
His hooves drumming on the ground,
The bit hammered out of gold
Rattling against his palate.
His back bent like a trivet's arch,
In the depth of night that terror,
Bunching and springing like a he-goat,
Champing and striking at his bit,
His tail like branching silk
Lashing between his legs,
Stamping and shaking as if to shove,
Hurling himself like a pied falcon,
His four legs like ravines,
His white teeth ridged in furrows
Like steel beaten on the forge.
Laying back and pricking up his ears,

Yanına insanoğlu yaklaştırmayıp,
Yan bakıp süzülüp,

Letting no son of man draw near,
Glancing sidelong, measuring,

Huyu attan başkaca,
Yürüyüşü başka, salınarak,
Yelişine yel yetmeden,
Koşusuna ok yetmeden,
Toz koparan; «çü» denince
Ardından ses bile yetişmeden.
Kaplan Manas baş olup,
Beecin'i gözleyip yönelip,
Alemi altın kızıl tuğu
Önüne katıp yükseltip,
Kırk çoronun hepsi
Han Manas'ın ardından
Yürüyüp gitti şanla.
Hepsinin giydiği
Demirden dövülmüş yekpare börk,
Baştan başa gedik yok,
Hepsi baştan başa koyu gök.

His temper unlike a horse's,
His gait a thing apart, swaying,
No wind overtakes his running,
No arrow overtakes his gallop,
Raising dust; when «çü!» is cried,
Not even sound can catch him from behind.
Tiger Manas at the head,
Fixing his eye on Beecin, setting course,
The world's gold-crimson standard
Raised high and borne before him,
The forty choro one and all
Behind khan Manas
Marched away in glory.
What each of them wore
Was a börk forged whole of iron,
From end to end no breach in it,
All of them deep grey-blue from head to foot.

Kırk çoronun hepsi
Kimseye boyun eğmemiş,
Yeryüzünde insanoğlundan
Karşı duracak kalmamış.
Okluğuna okunu doldurmuş,
Sağda solda düşman olsa,
Haberini duyup davranmış.
Keñ-Kol'u yurt edinip yaylamış,

The forty choro one and all
Had bowed the neck to no man,
On earth of the sons of men
None remained to stand against them.
Each had filled his quiver with arrows,
Were there foes to right or left,
They heard the word and moved.
They had made Keñ-Kol their summer land,

Tulparını yaraştırıp
Cenge adayıp bağlamış.
Araları açılan düşman olsa,
Daha vuruşmadan çilesi kaynamış.
Otlu yeri tutuşturup,
Kara suya kan dökmüş.
Kan içe içe katılaşıp,
Kaplan çoro adını alıp,

Fitted out their tulpars,
Vowed and tethered them for war.
Were there a foe estranged from them,
Before the fight his doom was seething.
They set the grassy places burning,
Poured blood into the dark water.
Drinking blood till they grew hard,
Taking the name of tiger choro,

Tulparını terbiyeleyip oynatan,
Schooling their tulpars, making them dance,

Rast gelen düşmanı yere seren.
Felling whatever foe they met.
Somurtup yüz çevirmeyen,
Never sulking, never turning away,
Nara atıp ordu gelse,
Should a host come roaring in,
Biri bine bedel kırk çoro
The forty choro, each worth a thousand,
Yılıp bakıp durmayan.
Never flinch and stand agape.
Düşmanı vursa kim vurur,
Who strikes the foe if they strike not?
Hep seçme çoro, şir vurur,
All chosen choro, şirs who strike,
Adı kalır Manas'a.
And the name remains to Manas.

Manas, Manas olduğunda,
When Manas became Manas,
Manas'a kırk çoro obasıyla konduğunda,
When the forty choro pitched camp with Manas, tents and all,

Bütün çorolar geldiğinde
When all the choros gathered,
Çadır keçesini yağa bulamış,
They smeared the tent-felt with fat,
Manas'ın düşmanını kırıp
Cutting down the foes of Manas
Dört bir yanını kan etmiş.
They made all four quarters blood.
Çadır kafesini yağa bulamış,
They smeared the tent-frame with fat,
Manas'ın kahrını duyup
Hearing of Manas's wrath
Cümle âlem ününü söylemiş.
The whole world spoke his fame.
Üzengi teper düşman olsa,
Were there a foe to kick the stirrup,
Kırıp döküp kırk çoro
Smashing and breaking, the forty choro
Göğü yeri toz etmiş.
Made dust of sky and earth.
Nişan alan düşman çıksa,
Did a foe appear who took his aim,
Kara yerle bir etmiş.
They leveled him with the black earth.
Kırk çorosu yanında,
His forty choro at his side,
Hızır yoldaşlı Manas, gök yeleli kurdun,
Manas whose comrade is Hızır, the grey-maned wolf,

Erişip vardı sayısız orduya.
Came at last to the numberless host.
Kutlu bir can olmuş,
A blessed soul he was,
Altın perçemli, püsküllü bel bağlı,
Gold-forelocked, tassel-belted,
Azizkan'ın biriciği,
The only one of Azizkan,
Orduyu düzene koymaya,
To set the host in order,
Ordunun sayısını almaya
To take the tally of the host,
Kıran Almambet han olmuş.
Slaughtering Almambet was made khan.
Han oğlu Almambet
Almambet the khan's son
Hanlık nişanını bırakmaz,
Never quits the mark of khanship,
Düzensiz orduyu yürütmez.
Never marches a host in disarray.

Kara Kıtay Beecin'in
Ordusunu görmüş Almambet,
Kıyısında kazılmış
Hendekleri görmüş Almambet.
Kâfirlerin Koñurbay'ını,
O şiri görmüş Almambet.
İnsanoğlunun sayamadığı
Elini görmüş Almambet,
Esenkan'ın saf saf dizili
Erlerini görmüş Almambet.
Sağlam yapılı hisarı taş duvar olmuş,

Saltanatlı Beecin'de
Azizkan oğlu Almambet
Yirmi bir yıl han olup
Kıtay'ın her hünerini
Bilip gelmiş değil mi,

Köklü Beecin şehrini
Bırakıp gelmiş değil mi.
Beecin'e kargaşa salıp
Öncülük edip gelmiş değil mi.
Anasını şehit bırakıp
Verip gelmiş değil mi.
Kıtay'ın zorbalığını
Görüp gelmiş değil mi.
«Beecin'e sefer edildiğinde
Ordunun sayısı alınmazsa,
Başıboşluğa düşürür diye,
Böyle yapmadan Beecin'e varmazsak,
Karşılaşınca çok Kıtay
Hepten kırıp geçirir» diye.
Çaresiz kalan arslanın
Keskin gözünü alevlendirip,
Müslümanın kızıl tuğunu
Halkın ulu yaşlısı Koşoy'a
Getirip tutturdu,
Bunun yiğitliği eksik değil,
Kocasa da Koşoy'u

Of black Kıtay Beecin
Almambet had seen the army,
Dug along its borders
Almambet had seen the trenches.
The infidels' Koñurbay,
That şir Almambet had seen.
The land no son of man could number —
Almambet had seen that land,
Esenkan's men drawn up rank on rank —
Almambet had seen those men.
Its strong-built fortress was of stone-walled work,
In Beecin of the sultans
Azizkan's son Almambet
Was khan for twenty-one years,
And every art of the Kıtay —
Did he not come here knowing it,

The deep-rooted city of Beecin —
Did he not leave it and come away?
Loosing turmoil upon Beecin —
Did he not come here leading the way?
Leaving his mother a martyr —
Did he not give her up and come?
The tyranny of the Kıtay —
Did he not see it and come?
«When the march is made on Beecin,
If no tally of the host is taken,
It will fall into disorder, saying,
If we reach not Beecin having done this,
The many Kıtay, when we meet them,
Will cut us down to the last» saying.
The lion left without recourse
Set his keen eye aflame,
The crimson standard of the Muslims
To Koşoy, great elder of the people,
He carried and gave to hold —
His valor lacks for nothing,
Though Koşoy has grown old,

Halk küçümseyecek er değil.
Baştan beri han soylu olup
«Han Koşoy» diye anılmış,
Geniş Alay'ı yurt edinmiş,
Geniş Kaşkar boyunca gezmiş,
Vaktinde düşman geldiğinde
Çakmak taşı gibi oynamış.
Gök demirden zırh giymiş,
Çalkuyruk gibi at binmiş,
Köklü dağın bir bucağı,
Bu da Müslümanın sultanı;
Ara yere toz dolup,
Kılıç alıp kırıp geçirip,
Eleman oğlu er Töştük
Ordu kurtaran han olup,
Almambet'e sevinip
Bıyık altından güldü.
Yaman Manas, kan içicin,
Akkula'nın başını çevirdi işte,
Sefere çıkan sayısız orduya
Yeniden buyruk verdi işte.

He is no man for the people to slight.
Of khan's blood from the first,
He was called «Khan Koşoy»,
He made broad Alay his homeland,
He roamed the length of broad Kaşkar,
When the foe came in his day
He played like sparking flint.
He wore mail of grey-blue iron,
He rode a horse like Çalkuyruk,
A cornerstone of the ancient mountain,
He too a sultan of the Muslims;
Dust filling the space between,
Taking the sword and cutting through,
Eleman's son, the man Töştük,
Became a khan who saves the host,
And rejoicing in Almambet
He smiled beneath his mustache.
Terrible Manas, your blood-drinker,
Turned Akkula's head around,
And to the numberless marching host
Gave command anew.

Ala kaftanlı Aykoco
Gelip orduya iman oldu,
O çağda Almambet
Mızrağı ele alanları,
Çekinmeden düşmana dalan
Arslanları bir bölüp:
«Karı çocuk kaldı» diye
Kederlenip tasalananları,
Kaçanları bir bölüp,
Elinde kalkanı olan
Yürekliyi bir bölüp,
Kan akıtılan meydandaki
Heybetliyi bir bölüp,
«Tevekkül» deyip iş gören
Yiğit erlerini bir bölüp,
Ölüyü dağ gibi yığan
Kıranlarını bir bölüp,

Aykoco of the pied kaftan
Came and became the army's faith,
In that hour Almambet
Those who take the lance in hand,
Who plunge on the foe unflinching —
The lions he set in one troop:
Those grieving and fretting, saying
«Wife and child are left behind»,
The shirkers he set in one troop,
Those with shield in hand,
The stout-hearted he set in one troop,
Those mighty on the field
Where blood is spilled, in one troop,
Those who work saying «I trust in God»,
His valiant men, in one troop,
Those who heap the dead like mountains,
His slaughterers, in one troop,

Ustaca olanını ayırıp,
Kurt gibi gök yeleli sağlamını,
Görüp gözeteni sevindirip,
On iki hanın kalabalık ordusunu
Saf saf edip dizerek
Alıp yürüdü Almambet.
Göğü yeri tozutup,
Her bölüğe bayrak tutturup,
Ordunun hepsini pekiştirip:
«Geri kaçıp gideniniz
Ecelden önce ölmüş bilsin» diye,
Yiğit Almambet çıkışıp.
«Geri dönüp kaçanın
Malını yağmalar alırım,
Başına bela salarım.
Şu gelen kalabalık eli,
On iki tümen eksiksiz orduyu
Arada yoklayıp sayarım.
Kimden kişi eksilirse
Hanına gazap ederim,
Boyun büküp söz dinlemez
Azgınlarını gösterin,
Kalabalık yurdun önünde
Başını kesiveririm.
Yol üstünde öldürüp

Setting apart the masterful,
The grey-maned wolf-like steadfast ones,
Gladdening the watchful and the caring,
The teeming host of the twelve khans
He drew up rank on rank
And led away — Almambet.
Raising dust to sky and earth,
Giving each troop a banner to hold,
Bracing the whole of the host:
«Whoever of you flees back,
Let him know he died before his hour» —
So valiant Almambet railed at them.
«Whoever turns and flees,
I will plunder his goods for spoil,
I will bring calamity on his head.
This teeming land now coming,
The twelve tümens of the full host,
I will muster and count along the way.
From whomever a man goes missing,
Upon his khan I will loose my wrath;
The stiff-necked who heed no word —
Point out those wanton ones,
Before the teeming people
I will strike his head clean off.
I will kill him on the road

İte azık ederim!»
Bu buyruğu duyunca,
Candan umut kesip çığrışıp,
Gözünün yaşı göl olup,
Çoğu durur hıçkırarak.
Beecin'den diri dönülmeyeceğini
Bilip yürüyen bundan çok.
«Varsın gidip ölsek de,
Alnımızda ne yazılıysa
Bu seferde görelim» diye
Gülüp yürüyen bundan çok.
«Şevkle düşmana çattığımda
Kılıç alıp dalarım» diye

And make him food for dogs!»
When they heard this command,
Despairing of life, crying out,
Their tears became a lake,
Many stand there sobbing.
That none return alive from Beecin —
More there are who march on knowing it.
«So be it, though we go and die,
Whatever is written on our brows
Let us see it on this campaign» —
More there are who march on laughing.
«When in ardor I close with the foe
I take the sword and plunge» —

Haykıranı ondan çok.
Yaman naralar, kuru gulgule,
Toz koparan akını görünce,
Arslan Manas, gök yeleli kurdun:
«Şu gelen kalabalık ordu,
Savaşta giyilecek zırhını al,
On iki han on bölük,
Sayılı ordunu al.
Yük hayvanına yükleyip okunu al!

Şu gelen Müslümanlar,
Tulparın başını çevirmeden yürü,
Atı dinlendirip, durmadan yürü!»
Bunu söyleyip dururken,
Kalabalık ordunun hepsi
Toz duman olup gürleyerek,
Yüreklilerin hepsi
Yaban domuzu gibi homurdayarak,
Kalabalık ordunun hepsi,
Hazret'in bile varmadığı Beecin'e

Atlanıp kaldı dalgalanarak.
Mızrağın başı oynayıp,
İnsanların hepsi dalgalanıp,
İnsanların başı çarpışıp,
Çokluğundan kalabalık ordunun
Mızraklarının ucu tokuşup,
Toprak tozu dağılmadan,
Yerde boşluk görünmeden
Kaynaşıp çıkıp gidiyor.
«Geri kaçıp gider» diye,

Kaplan Bakay ardından
Sürüp götürüyor.
Sarala gibi at binip,
Sarı sahtiyan şalvar giyip,
Püskülü yok mızrak alıp,
Yalın kılıç kuşanıp,
Sığır sağrılı Sarala

More still who shout it out.
Fierce war-cries, dry clamor —
Seeing the raid that raised the dust,
Lion Manas, the grey-maned wolf:
«You teeming host now coming,
Take up the mail you wear in war,
Twelve khans, ten troops,
Take up your numbered host.
Load them on the pack-beasts, take your arrows!
You Muslims now coming,
March without turning the tulpar's head,
Rest the horse, but march without a halt!»
While he spoke these words,
The whole of the teeming host,
Thundering in a fog of dust,
All of the stout-hearted
Grunting like wild boars,
The whole of the teeming host
Toward Beecin where even the Prophet never came
Mounted and surged like waves.
Lance-heads dancing,
All of the people surging,
The heads of men colliding,
So great the teeming army's throng
The tips of their lances knocked together,
Before the earth-dust scattered,
No bare ground showing beneath,
They pour out seething and away.
«They will turn and flee» saying,

Tiger Bakay from the rear
Drives them onward.
Riding a horse like Sarala,
Wearing trousers of yellow morocco,
Taking a lance without a tassel,
Girt with a naked sword,
Sarala of the ox-like croup

Çaprazlama basıp yürüyerek.
Beecin'i önceden bellemiş,
Arslan doğmuş Almambet
Yanılmadan yol başlayıp,
Bitmez dağın burnunu,
Düzleyip yürüdü Almambet
Kabaran dağın burnunu.
Söylediği sözden dönmez,
Karanlıkta yol yürüse
Bozkır tilkisinin izinden gök yeleli şaşmaz.
Sabanın çizdiği çizgi yok,
Dağ sıçanının kazdığı in yok,
Ay gibi kumluk bozkırın
Boğazını doğrultup ordu yürüyüp,
Az değil, kalabalık ordu,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Gecede dinlenip yatmadan,
Gece uykusunu almadan,
Gündüz konaklayıp yatmadan,
Gününde soluk almadan,
Gece gündüz yürüdüler.
Talas'tan ordu çıktığında,
Günleri hesaba vurduğunda,
Yol hesabını aldığında,
Gecesi olmuş yirmi,
Günü olmuş yirmi.
Usanmadan yol yürüyüp,
Usanmadan bol yürüyüp,
Nice atlar yorulup,
Nice yaman denilenin
Tozdan gözü kamaşıp,
Kaygısı kötü kimileri
Sendeleyip gider bitkin,
Uykusuzluktan bunalan kimi,
Bir kestirsem diye

Başındakine yalvarıp,
Kâbus basmış kadın gibi

Stepping crosswise as he goes.
He had marked Beecin long before —
Lion-born Almambet
Began the road unerring,
The spur of the endless mountain
Almambet marched on, making level
The spur of the swelling mountain.
He goes not back on his spoken word,
Though he walk the road in darkness
The grey-maned one strays not from the steppe-fox's trail.
No furrow drawn by any plough,
No burrow dug by marmot,
Of the moonlit sandy steppe
The host marched straight up its throat,
No small thing — a teeming host,
Sparing no horse, marching hard,
Not resting in the night nor lying down,
Not taking the night's sleep,
Not camping in the day nor lying down,
Not drawing breath by day,
Night and day they marched.
Since the host set out from Talas,
When the days were reckoned up,
When the road's account was taken,
Its nights had come to twenty,
Its days had come to twenty.
Marching the road unwearied,
Marching hard, unwearied,
Many a horse grew weary,
Many a man called terrible
Had his eyes dazzled by the dust,
Some, whose cares weighed ill,
Go stumbling on, exhausted,
Some, oppressed for want of sleep,
Saying: might I only doze,

Begging the man ahead of him,
Like a woman nightmare-ridden

Gidiyor uyuklayarak.
Ardında kalanına:
«Arkada kalakaldın» diye,
Öndekine «yürü, yürü» diye,
Bastığı izi adımlayıp,
«Kahrolası, şu Kıtay kulu
Sürüp götürüp kırdıracak» diye

Almambet'i kötüleyip.
Atların hepsi yorulup,
Ardından gider kalabalık ordu
Almambet'e gücenerek.
«Yatmadık» diye yayılıp,

On iki hanın kalabalık ordusu
Hep birden yürüyüp gider.
Ne zaman mola olur diye
Almambet'e içlenip,
Gece gündüz kırk gün
Hız alıp Almañ yol yürüdü,

Almambet nereden esirgerdi.
Engebe engebe dökülen,
Kıvrılan otu seyrelmiş,
Kırların otu seyrelmiş,
Arkarı, yaban koçu dökülen,

Geyiği düzde yayılan,
Küme küme koşuşan
Kulanın ayak izi basılmış,
Geniş Altay'ın geniş vadisi,
Her yanı denk vadi -
Altay'ın dağına dayandı.
Dağında karı var,
Ormanı sık, koruluğu var,
Nice yerde gölü var,
On iki tümen kalabalık ordunun
Oraya yatmasına elverişi var.
Turna gibi han Bakay,

He goes along drowsing.
To the one who lags behind:
«You have fallen to the rear» they say,
To the one in front, «march on, march on»,
Pacing out each printed track,
«Curse him — this slave of the Kıtay
Will drive us on and get us slaughtered»
—
So they revile Almambet.
All of the horses wearied,
The teeming host goes on behind,
Resentful of Almambet.
«We have not slept» — spreading the word,
The teeming host of the twelve khans
All together marches on.
Wondering when the halt would come,
Nursing their grief at Almambet,
Night and day for forty days
Gathering speed Almañ marched the road
—
How should Almambet have spared them?
Tumbling ridge on rolling ridge,
Its curling grass grown sparse,
The grass of the steppes grown sparse,
Where arkhar and wild ram come pouring down,
Where deer graze on the flat,
Where herd on herd goes racing —
The kulan's hoofprints trodden there,
Broad Altay's broad valley,
A valley even on every side —
They came to rest at Altay's mountain.
Upon its peak there is snow,
Its forest thick, it has its groves,
In many a place it has its lakes,
For the twelve tümens of the teeming host
It has room enough to lie.
Crane-like khan Bakay

Almambet'e yana yakıla
Söyleyip durduğu sözü var:
«Şu gelen kalabalık orduyla
Dirsek dayayıp dinlenmedik,
Bir konaklatıp almazsak,

Nasıl Beecin'e varırız, Almam?!
Durmadan yürürsek Beecin'e,
Sefere çıkan sayısız ordunun
Hepsini kırıp koyarız.
Böyle yapıp biz yürürsek,
Şu gelen kalabalık ordunun
Vebaline kalırız!»
Çakırlığı yok koyun gözlü,
Çili yok ak yüzlü,
Azizkan'ın yamanı,
O ordunun kalesi,
Bakay'ın sözünü duyunca:
«Öyleyse, ağabey,
Yayılıp yatan geniş vadide
Yatıp uykusunu alsın,
Tulparını ota salsın.
Kanıkey'in hazırlayıp verdiği,
Saklayıp taşıdıkları kül azığıyla

Susuzluklarını kandırsın».
Arslan doğmuş Almambet
«Yatsın» diye buyruk kılınca,
Kaynaşıp attan indiler,
Topyekûn kalabalık ordu
Hep birden attan indi işte.
Hepsi birden koşuşup,
Can kazanına davranıp,
Uzağa gidecek tulparı
Öteye beriye bağlatıp,
Aşını yemeğini kaynatıp,
Her ocak başına kısrak kesip,
Kesilen kısrağın etlerini
Kişiye göre ölçüp bölüşüp,

To Almambet, imploring, burning,
Has this word he keeps on saying:
«With this teeming host now come
We have not rested on an elbow;
If we do not halt and camp them once,

How shall we reach Beecin, Almam?!
If we march on Beecin without a halt,
Of the numberless host on campaign
We shall break down every one.
If we do this and march on,
Of this teeming host now come
The sin will rest on us!»
Sheep-eyed with no fleck of grey,
White-faced with no freckle,
Azizkan's terrible one,
That fortress of the host,
When he heard Bakay's word:
«Then so be it, elder brother,
In the broad outspread valley
Let them lie and take their sleep,
Let them turn their tulpars out to grass.
What Kanıkey prepared and gave,
The ground-meal stores they kept and carried —
Let them quench their thirst on these».
Lion-born Almambet
When he gave the order «Let them lie»,
Swarming they dismounted,
The whole of the teeming host
All together got them down.
All of them rushing about,
Setting to at the soul's cauldron,
The tulpars bound for far away
They tethered here and there,
Boiling their food and victuals,
Slaughtering a mare for every hearth,
The flesh of the slaughtered mares
Measuring and sharing man by man,

Uykuya dalıp kalabalık ordu
Yatıp kaldığı yer orası.
Atların hepsi yayılıp,
Onlara bakan yiğitler
Yanlarına yatıp kaldı,
Eli ayağı uzanıp,
Aybaltasını yastık edip,
Kıbleye baş koyup.
Uykusunu alıp kırk çoro
Ortaya ordo oyunu kurdu,

Sinking into sleep, the teeming host —
That is the place where it lay down.
All of the horses grazing,
The warriors who tended them
Lay down there at their sides,
Hands and feet stretched out,
Making pillows of their moon-axes,
Laying their heads toward the qibla.
Their sleep once taken, the forty choro
Set up the game of ordo in the midst,

Kırk taban yeri çizişip,
Merakla hepsi girişip,
Aşığını taştan hazırlaşıp,

Ordo bozacak atıcıyı seçişip,
Ödül olarak koydu bir dokuz,
Dizip koydu bağlaşıp.
Nara atışıp tozutup,
Fiskeyle taşını düzeltip,
Yatıp kaldı kırk çoro.
Sıkılıp kalan erenler
Hepsi toptan oynaşıp,
Koşoy bahadır, han Bakay,
Ortalarında oturan
Ulu Manas heybetle.
Bakay durdu söz başlayıp,
Usul konuşup sözü sağlam koyup:

«İt-Ölbös'ün kavruk çölünü
Koşup geçmiş çoro var mı ki?
Capalak'ın yalnız sırtını
Görmüş çoro var mı ki?
İskender'in varmadığı Çoñ-Beecin'e
Varmış çoro var mı ki?
Kırağı düşmüş gecede Teşik-Taş'tan

Geçmiş çoro var mı ki?
Çağıldayan Sarı-Suu'yu

Marking out a forty-foot ground,
All pitching in with zeal,
Making ready their knucklebones and stones,
Choosing the marksman to break the ordo,
They set a nine-fold prize,
Laid out in rows by wager.
Whooping and raising dust,
Flicking their stones into place,
The forty choro then lay down.
The men left there in tedium
All fell to playing together,
Bahadır Koşoy, khan Bakay,
And seated in their midst
Great Manas in majesty.
Bakay stood forth and began to speak,
Speaking with measure, setting his words firm:
«İt-Ölbös's scorched desert —
Is there a choro who has galloped across it?
Capalak's lonely ridge —
Is there a choro who has seen it?
Çoñ-Beecin where İskender never came —
Is there a choro who has reached it?
Through Teşik-Taş on a night of hoarfrost —
Is there a choro who has passed?
The babbling Sarı-Suu —

Geçidinden geçen çoro var mı ki?
Kır-Kayıñ'ın vadisini
Görmüş çoro var mı ki?
Beecin'i gerçekten görüp
Gelmiş çoro var mı ki?
Kocamışına sırlı mızrağı
Saplamış çoro var mı ki?
Kakançın'ın Beecin'ini
Bilen çoro var mı ki?
Kırk hanın eli Kıtay'ı
Görmüş çoro var mı ki?
Kalabalık Kıtay'ı, Mançu'yu
Görmüş çoro var mı ki?»
O anda Azizkan oğlu Almambet,
Kılıç elde şakırdayıp,
Gülümseyip sertleşip,
Ayağa kalktı dimdik:

Is there a choro who has crossed at its ford?
Kır-Kayıñ's valley —
Is there a choro who has seen it?
Beecin beheld in very truth —
Is there a choro who has come back from it?
Into its ancient one the burnished lance —
Is there a choro who has driven it?
Kakançın's Beecin —
Is there a choro who knows it?
Kıtay, land of forty khans —
Is there a choro who has seen it?
The teeming Kıtay, the Mançu —
Is there a choro who has seen them?»
Then Azizkan's son Almambet,
Sword rattling in his hand,
Smiling and hardening,
Rose to his feet bolt upright:

«Kaynayan Kıtay bir eldir,
Söylediklerinin hepsini
Görmüş kişi Almambet'tir.
"Keşfe çık" dersen çıkarım,
Kıtayların Tüp-Beecin'ine
Yorulmadan varırım.
Gücüm yeterse esirgemeden
Düşmana kırgın salarım.
Dalgalanan Kıtay'ın
Başına kıyamet gibi
Ahir zaman koparırım!
Ecelim yeterse ölürüm,
Keşif yapıp Beecin'e
Yorulmadan varıp gelirim!
Kakançın'ın Beecin'inde
Feryat eden Kıtay'ı
Paramparça bölerim,
Mızrak tutup bölük bozarım,
Bu yıl ecelim yetmişse, oka uçarım!

Alnıma yazılanı

«The seething Kıtay is one land,
And all the things you name —
The man who has seen them is Almambet.
Say "Ride out and scout" — I ride,
To the Kıtays' Tüp-Beecin
I will come unwearied.
If my strength avails, unsparing
I will loose slaughter on the foe.
Upon the surging Kıtay's head
Like the day of doom
I will bring the end of time!
If my hour comes, I die;
Scouting my way to Beecin
I will go and come unwearied!
In Kakançın's Beecin
The wailing Kıtay
I will break into shattered pieces,
Gripping the lance I will break their ranks,
If this year my hour has come, I fall to the arrow!

What is written on my brow

Nerede olsa görürüm,
Halkım için Beecin'e
Tasalanmadan varıp gelirim.
Gidiş geliş iki ay,
İki ayda gelirim,
İkinci aydan geri kalırsam,
Kader yetip ölmüşümdür!»
O anda Manas heybetle,
Sungur kuşu gibi süzülüp,
Bakıp durdu gözleri parlayarak,
Almambet'in sözüne
İçinden hoşnut olup:
«Kızıl mızraklı sancağım,
Adı kıran konmuş Almambet,
Kıtay'dan gelen armağanım.
Kara bayraklı sancağım,
Kakançın'ın Beecin'inden
Kaçıp gelen yiğidim.
Kıtay'ın malını saçıver.
Yular gibi yelesi durdukça
Azılı düşmana kaptırmaz,
Gerçek Tanrı vurmadıkça

I will meet wherever it be,
For my people's sake to Beecin
I will go and come untroubled.
Two months there and back,
In two months I return;
If I am late beyond the second month,
Fate has overtaken me — I am dead!»
Then Manas in majesty,
Poised like a gyrfalcon,
Kept gazing, his eyes agleam,
At Almambet's words
Well pleased within his heart:
«My standard with the crimson lance,
Almambet, named the slaughterer,
My gift come out of Kıtay.
My standard with the black banner,
From Kakançın's Beecin
My hero who fled to me.
Scatter wide the Kıtay's wealth.
While his mane stands like a halter
He yields his man to no fierce foe,
Unless the true God strikes,

Üstünden erini aldırmaz.
Keşfe binilse yorulmaz,
On gün durmadan savaşsan
Koşmaktan usanmaz.
Yaşını sayıp geldiğinde
Epeyceye dolmuştu,
Kartkürööñ'e binip git,
Ateş yanılıp da işlemesin,
Kadek kaftanı giyip git.
Yılkıdan seçip veririm,
Kartkürööñ gibi malımı al,
Azığın kıt olursa
Deri kaba doldurup kanımı al.
Tan vakti kalkacak yoldaş al,
On iki han Müslümanı,
Soylu doğmuş kırk çoroyu

He lets none take his rider from his back.
Ridden to scout, he does not tire,
Fight ten days without a halt —
He wearies not of running.
When you come to count his years,
He had filled a goodly sum;
Ride Kartkürööñ and go,
Lest fire stray and find its mark,
Wear the kadek kaftan and go.
I will choose from the herd and give,
Take my wealth, the like of Kartkürööñ,
And if your provisions run scant,
Fill a leather flask — take my blood.
Take comrades who will rise at dawn;
The Muslims of the twelve khans,
The noble-born forty choro

Geçit resmine dizeyim,
Seçip yiğit yoldaş al!»
Bu sözü duyunca,
Mızrak değmiş kişi gibi
Sıçrayıp kalktı Almambet.
«Kadek kaftanı giyince
Ne murada ererim,
Beecin'e dik bakıp varmaya
Ak tintemi kuşanıp giderim.
Kartküröñ'e binince
Hangi murada ererim?!
"Git!" diye bana buyurursan,
Sarala ile giderim!
Beecin'i vurmak dileğim,
Ben Sarala'dan ayrılmam,
Ayrılmayışımın sebebi -
Küçücükken birleştik,
Hayvan da olsa birlikte büyüdük,
Parmak kadarken baş koştuk,
Baştan beri tulpar Sarala at
Tulpar attan türemiştir.
Yüğrüklüğünü söyleyeyim:
"Çü!" denince Sarala
Kuş gibi uçup dönüşen,
Hayvan da olsa can yoldaş,
Allah'ın yazdığı buyruk,

I will draw up on parade —
Choose your valiant comrades, take them!»
Hearing these words,
Like a man struck by a lance
Almambet sprang to his feet.
«If I wear the kadek kaftan,
What wish of mine is won?
To ride on Beecin with head held high
I go girt in my white tinte.
If I mount Kartküröñ,
What wish of mine is won?!
If you command me "Go!",
It is with Sarala I go!
To strike Beecin is my desire,
I will not part from Sarala,
And the cause I will not part —
We were joined when I was little,
Beast though he be, we grew up together,
We were pledged when I was finger-small,
From the first the tulpar horse Sarala
Is sprung of tulpar stock.
Let me tell his swiftness:
At the cry of "Çü!" Sarala
Turns to a bird in flight,
Beast though he be, a soul-companion,
The decree that Allah wrote —

Benimle bir günde doğmuş.
Sarala'ya ben binip,
Nice Mançu'nun, Kıtay'ın
Başına saldım kargaşa.
Kalday'a varıp yerleşmem,
Kan akıtacak gün olur,
Güvenilir yoldaşım
Sarala'dan ayrılmam.
İt-Ölbös'ün bozkırını
Dörtnala aşıvermiş değil mi,
Altı bin Kıtay'ı, Mançu'yu
Arslan doğmuş Almambet

He was born on one day with me.
Mounted upon Sarala,
On many a Mançu's, many a Kıtay's head
I have loosed turmoil.
I will not settle in Kalday's land,
A day will come for spilling blood,
And from my trusty companion,
From Sarala I will not part.
The steppe of İt-Ölbös —
Did he not clear it at full gallop?
Six thousand Kıtay and Mançu —
Did not lion-born Almambet

Atlayıp geçmiş değil mi.
Kızıl mızrağı, çeliği
Kınına koyup gelmiş değil mi.
Bir yudum su yutmadan
Dayanıveren Sarala -
Yanımdaki sancağım,
Kakançın'ın Beecin'inden
Hayvan da olsa yoldaş diye,
Tutup getirdiğim armağanım.
Bu sefer keşfe çıktığımda,
Mızrak salıp bölük bozarsam,
Sarala'nın üstünde
Ecelim yeterse oka uçarım.
Düşünceye dalıp Manas dostum kalırsa,
Eyeri takımıyla üstünde
Sarala tulpar boş kalırsa,
Geniş Beecin akla düşünce
Hayıflanıp yanarım,
Sarala gibi küheylandan
«Ayrılmasam» diye,
Gece gündüz candan dileyip,
Allah'tan isteyip dururum.
On iki kol Müslüman
Geçit resmine dizildiğinde,
Seçip yoldaş aldığımda
Ne murada ererim?
Yanıma verirsen, can yoldaş

Sırgak'ı verirsen gideyim.
Çaydanlığı altın, çayı ucuz
Samarkan gibi şehir yok,

Vuruşa vuruşa cenge girince
Sayısız ordudan geri dönmeyen,

Dirsek dayayıp kalmayan,
Kestirip uyku almayan,
Uzattığını geri çekmeyen,
Yılıp düşmandan kaçmayan,

Leap over them and pass?
The crimson lance, the steel —
Did he not sheathe them and come away?
Without one swallow of water
Sarala who endures —
The standard at my side,
From Kakançın's Beecin,
Beast though he be, my comrade —
The gift I seized and brought away.
When I ride out to scout this time,
If I loose the lance and break their ranks,
On Sarala's back,
If my hour comes, I fall to the arrow.
If my friend Manas is left sunk in thought,
If saddle and gear upon his back,
The tulpar Sarala is left empty,
When broad Beecin comes to mind
I will burn with rueful grief;
From a charger like Sarala
«Let me not be parted» —
So night and day with all my soul
I keep beseeching Allah.
When the twelve columns of Muslims
Are drawn up on parade,
When I choose and take my comrades,
What wish of mine is won?
If you give him to my side — the soul-companion,
If you give Sırgak, I will go.
Its teapots gold, its tea cheap —
There is no city like Samarkan,

When he enters battle, striking, striking,
Who turns not back from the numberless host,
Who never rests upon an elbow,
Who never dozes off to sleep,
Who draws not back what he has thrust,
Who never flinches and flees the foe —

Sırgak gibi yiğit yok.
«Tuğ için bayrak» diye,
Tüp-Beecin'e yoldaşlığa
Akraban Sırgak'ı ver hele, armağan olarak!
Keşfi hakkıyla yapayım,

Tüp-Beecin'e varayım,
Acıbay'ın Kartkürön'ünü,
Arslan beyim, kan içicim,
Yedek olarak ver hele, alayım!»

Bu, Kökçebiç'e binip,
Göğermiş demir zırh giyip,
Belindeki kemeri
Tutarak dimdik toplanıp,
Kayınına gidecek kişi gibi,
Yüzü ağarıp gülüp sevinip,
Boz kesesini takınıp,
Doğruca çekilip Almambet
O doğana: «Duanı ver!» diye,
Boynuna kuşağını asıp,
Manas'ın duasını dileyip
Bakıp durdu yalvararak.
Başta Koşoy han olup,
Padişah Bakay da olup,
Başkaları ondan çok,
Demin gelen kalabalık ordu olup,
Avuç açıp kaldırıp,
Arslan Manas gürül gürül,
Kıbleye yüz dönüp:
«Altın perçemli, püsküllü bel bağlı
Azizkan'ın biriciği,
Sancağına altın kattım,
Hazret'in basmadığı Beecin'e
Sırgak'ı verdim armağan olarak.
Vardığında Kıtay'ın yolu dar olsun,

Haykırıp savaş saldığında,

There is no warrior like Sırgak.
«A banner for the standard» saying,
For companionship to Tüp-Beecin
Give your kinsman Sırgak, then, as a gift!

Let me make the scouting as it should be made,
Let me reach Tüp-Beecin;
Acıbay's Kartkürön,
My lion bey, my blood-drinker,
Give him, then, as remount — let me take him!»
This one, mounting Kökçebiç,
Wearing blued-iron mail,
The belt about his waist
Gripping, drawn up bolt upright,
Like a man bound for his in-laws' house,
His face brightening, laughing, glad,
Fastening on his grey pouch,
Almambet drew straight before
That falcon: «Give your blessing!» saying,
Hanging his sash about his neck,
Begging the prayer of Manas
He stood there gazing, pleading.
Koşoy khan at their head,
Padishah Bakay there too,
And the others more than they,
The teeming host but lately come,
Opening their palms and raising them,
Lion Manas, in a rolling voice,
Turning his face toward the qibla:
«Gold-forelocked, tassel-belted
Only one of Azizkan,
I have added gold to your standard,
To Beecin where the Prophet never trod
I have given Sırgak as a gift.
When you arrive, may the Kıtay's road be narrow,
When you cry out and loose the battle,

Yanında Hazret-i Ali var olsun!
May Hazret-i Ali be at your side!

Yamaçtan kırk çilten yoldaş üşüşsün,
May the forty çilten flock from the hillside as comrades,

Düldül'e binip haykırıp,
Riding Düldül, crying out,
Hazret şir yanında var olsun.
May the Hazret şir be at your side.
Sonunda Hüda işini rast getirsin,
May Hüda at the last speed your work aright,

Kalabalık Kıtay, köklü yurtta
In the teeming Kıtay, in that rooted land,
Ata ruhları duyup seni kollasın,
May the ancestor-spirits hear and shield you,

Kaplan iki gök yelelim,
My two tiger grey-maned ones,
Kabaran Kıtay içinde
Amid the swelling Kıtay
Karşı duracak kimse olmasın!
May none remain to stand against you!
Almambet, Sırgak - ikiz er,
Almambet and Sırgak — twin-born men,
Arslan doğmuş iki şir,
Two lion-born şirs,
Uzağa sefere yol tuttunuz,
You have taken the road on a far campaign,
Kaplan, pars yiğitler.
Tiger and leopard warriors.
Almambet, Sırgak olanınız,
You who are Almambet and Sırgak,
Esen gelin, kurtlar.
Come back safe, you wolves.
Müslümanın kalesi -
The fortress of the Muslims —
Teke tek çıkıp düşman vurup,
Riding out alone to strike the foe,
Yeri ezen ordu gelse,
Should a host come grinding the earth,
Yılmadan orduya saldırır!»
He charges the host unflinching!»
Dua verip çığrışıp,
Giving the blessing, crying aloud,
Hepsi kalkıp el açtı.
All rose and opened their palms.
«Haberi sert Beecin'den
«From Beecin of the harsh tidings
Geri esen gelin» diye,
Come back safe and sound» they said,
Gözünden yaşı boşanıp,
Tears streaming from their eyes;
Dua alıp, iki şir
Taking the blessing, the two şirs
Yola koyuldu hızla.
Set out upon the road in haste.
Kendi gördüğü yerden,
From the places he himself had seen,
Vadide pınarlı çölden,
From the spring-fed desert in the vale,
Baykuşun uçmadığı sırttan,
From the ridge where no owl flies,
Çağıldayıp akan sudan
From the water babbling as it runs,
Gece gündüz yol yürüdüler.
Night and day they journeyed.
Kırların hepsini sıyırıp,
Skirting every one of the steppes,
Ak-Özön boyunu dolaşıp,
Rounding the course of Ak-Özön,
Zoñkok boyundaki Tal-Mazar'a,
To Tal-Mazar on the Zoñkok's course,

Tal-Mazar'a varıp kondular işte.
Almambet'in keşif yaptığı yer,

Keşfe çıkıp vardığı yer.

To Tal-Mazar they came and camped.
The place where Almambet made his scouting,
The place he rode to on his scout.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ALMAMBET İLE ÇUBAK'IN ÇATIŞMASI VE ALMAMBET'İN JOMOKU

Kıskançlıkla Talas'a yürüyen on iki Müslüman hanın fitnesi, Manas'ın önünde bir anda yön değiştirip ortak bir davaya dönüşür: "Beecin'e, Koñurbay'a karşı sana kol olmaya geldik." Seksen gün ağırlanan on iki san ordu, Kanıkey'in eliyle donatılır — ok geçmez giysiler, atlar, kül azık; on iki yılda dikilen Akolpok kaftanı ile Akkelte tüfeği vedada Manas'a verilir ve yirmi bir yıl Beecin'de hanlık etmiş Almambet ordunun başına han seçilir. Ne var ki daha Tal-Mazar'da, keşif şerefinin Almambet'e verilmesini içine sindiremeyen Çubak, Kırgıl çal'ın kışkırtmasıyla peşine düşer ve "kıtay kul" diye hakaret eder. Kılıçlar çekilmişken yetişen Manas iki atın dizginini tutarak yiğitleri ayırır; ikisi de boyunlarına kamçı asıp af diler ve ahiretlik dost olurlar — ama bu kavga, din uğruna her şeyini bırakmış adamın hâlâ "kıtay" damgası taşıdığı yarayı ortaya sermiştir.

O yaranın içinden destanın en derin anlatılarından biri, Almambet'in jomoku doğar. Kendi ağzından dinleriz: "doğarsa Beecin'i yıkar" kehanetiyle gölgelenen doğumunu, nurdan gebe kalan anası Altınay'ı, altmış başlı ejderhanın okulunda binlerce çocuk kırılırken sağ çıkışını; rüyada gelen dervişle İslam'a girişini, putuna

sarılan öz babası Azizkan'ın başını tahtın üstünde kesişini, savaş meydanında erkekçe vuruşup Kococaş'ın kurşunuyla şehit düşen anasını; Kökçö'nün yanındaki altı yılı, iftirayla kurulan tuzağı ve Akerkeç'in öğüdüyle Talas'a, Manas'a gelişini. Anlattığı her şey gömülü nesnelerle — Tal-Çoku'daki altın tonla — doğrulanır. Bölüm, Almambet'in vasiyetini söyleyip yoldaş olarak yalnız genç Sırgak'ı istemesiyle kapanır: keşfin yolu açılmış, iki erin önünde Beecin'in karanlığı uzanmaktadır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~45.300–51.550
- Anlatı zamanı: On iki hanın fitnesinden Beecin seferinin çıkışına; Tal-Mazar kavgasından Almambet'in hayat hikâyesinin bitişine
- Ana mekânlar: Talas; Altay yolu ve Tal-Mazar; Almambet'in anlatısında Beecin, Averden gölü, Sarı-Arka ve Buhara
- Merkez kişiler: Almambet, Çubak, Manas, Bakay, Kanıkey, Sırgak, Kırgıl çal, Altınay, Azizkan, Kökçö, Akerkeç
- Kilit motifler: kışkırtma ve "kıtay" damgası, boyna asılan kamçıyla af, jomok (iç hikâye), din uğruna baba katli, gömülü kanıt, vasiyet ve Külçoro adı
- Karalaev damgası: destanın en uzun iç hikâyesinin kavga sahnesinin yarasından doğdurulması; sürgün ve kimlik acısının kahramanlık övgüsünden daha derin işlenmesi

TÜRKÇE METİN

Almambet ile Çubak'ın kavgası

Geniş yaylanın Tal-Mazar'ı

Almambet ile Sırgak, iki yiğit,
Yatıp uykuya kanmışlar,

Küheylanlarını ota salmışlar,
Soluklandıkları yer burasıydı.
Orduda kalan Kırgıl ihtiyarın

Söyleyip durduğu söz şuydu:
«Ey, Akbaltay Han'ın Çubak'ı,
İnsanlıktan çıktın sen,
Akılsız, zavallım benim!
Çubak olacağına yerin dibine gir,
Kazılmadan mezara gir!
Hiç doğmadan çöküp kalaydın,
Diri gezmeden ölüp gideydin!

Rakı içeceğine taş iç,
Rakın az gelirse eğer,
Babanın kanını da kat, iç!
Almambet mi keşfe çıkacak?
Danışmada yok, sözde yok,
Kurumlanan yiğit Çubak,
Otağda yatıp kalır mı?
Kıtay'dan yağmalanıp gelen yılkıdan
Pay isteyip alır mı?
Keşfe Almañ mı gidecek?
Han Baltay'ın Çubak'ı
Ordugâhta yatıp kalır mı?
Dün, Cılgındı ovasında,
Geniş Talas boyunda

ENGLISH TRANSLATION

The quarrel of Almambet and Çubak

The Tal-Mazar of the wide summer pasture

Almambet and Sırgak, two brave warriors,
Had lain down and drunk their fill of sleep,
Had turned their steeds loose upon the grass,
This was the place where they drew breath.
The old man Kırgıl, left behind with the host,
Kept on speaking words like these:
«Hey, Çubak of Akbaltay Khan,
You have fallen from all manhood,
Witless one, my poor wretch!
Rather than be Çubak, sink into the earth,
Enter the grave before it is dug!
Would you had crumpled unborn,
Would you had died before ever walking alive!
Rather than drink raki, drink stone,
And if your raki runs short,
Mix in your father's blood and drink!
Is it Almambet who shall ride the scouting?
Absent from counsel, absent from the word,
The swaggering warrior Çubak —
Shall he lie idle in the pavilion?
From the herds plundered out of Kıtay
Shall he demand and take his share?
Is it Almañ who shall go scouting?
Shall Khan Baltay's Çubak
Lie idle in the war-camp?
Yesterday, on the Cılgındı plain,
Along the wide Talas

Yayın kesip yerdin sen,
Rakıya doyduğun zaman,
Dönek gönüllü ahmağım,
Âlemi yıkarım derdin sen!»
Bunu Çubak işitince
Gözünden ateş çakıldı,
Ağzından alev saçıldı,
Arslan gibi gözleri parladı,
Kürek gibi bembeyaz dişlerini
Kütür kütür gıcırdattı.
Çubak'ın öfkesini görüp
Yoldaşları telaşa düştü:
«Sabret» diyen kalabalık ordunun
Sözüne Çubak kulak asmadı.
Altın yanaklı aybaltayı,

Arslan, gök yeleli Çubak,
Bileğine doladı işte.
Özenle dövülmüş elmas çeliği
Sımsıkı beline bağlayıp,
Silahlarını kuşanıp,
Altındaki bindiği ise —
Namlı küheylan Kögala attı,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,
Arslanın dişi işlemeyen,
Talas'tan Keñ-Kol geniş değil,
Bahadırlığını sorarsan
Manas'tan Çubak eksik değil.
Kara kayalık gibi, sırtı dağ gibi,
Boyu düzgün, omuzları geniş,
Yüce boylu, omzu geniş,
Bağrı, sırtı bir örnek.
Ok yılanı gibi kurulmuş,
İnsanoğlundan sağlam yapılı,
Kendisini kaçırtan düşman olmamış.
«Verirlerse Beecin'in
Beş kapısını isterim,
Keşfi bana vermezse

You cut the sheatfish and ate it,
And when you had drunk your fill of raki,
My fickle-hearted fool,
You said you would overthrow the world!»
When Çubak heard this,
Fire struck from his eyes,
Flame poured from his mouth,
His eyes blazed like a lion's,
His teeth, white as spades,
He ground with a crunching gnash.
Seeing Çubak's fury,
His comrades fell into alarm:
To the vast host that cried «Be patient»
Çubak gave no ear at all.
The gold-cheeked moon-axe,

The lion, grey-maned Çubak,
Wound about his wrist, behold.
The diamond steel, forged with care,
He bound fast upon his waist,
He girded on his weapons,
And what he rode beneath him —
Was the famed steed, the horse Kögala.
Akbaltay's Çubak,
Whom no man's strength avails to grapple,
On whom the lion's tooth cannot bite,
Keñ-Kol is no wider than Talas,
And if you ask of his valor,
Çubak falls no whit short of Manas.
Like a black crag, his back like a mountain,
His stature straight, his shoulders wide,
Lofty of frame, broad of shoulder,
Chest and back all of one pattern.
Coiled like an arrow-snake,
Sturdier built than the sons of men,
No foe was ever born who put him to flight.
«If they grant it, I claim
The five gates of Beecin;
If the scouting is not given me,

Yiğitlik taslayan Almambet'in
Tepede kanını dökerim!
Keşfi bana vermezse,
Kaburgasını sökerim!
Orduya dönüp gelmeden,
Saldırıp Beecin'e girerim,
Kañgay'a dek sürerim.
Almambet'ten başlayıp,
Kıtay'ı kırıp gelirim!»

Kögala'nın başını çevirmeden,
Fazla oyalanıp durmadan,
Taze izinin tozuna düşüp,
Sarara sarara kovaladı Almañ'ı.
Gök vaşak kürkünden börk giyip,
Kalkanını kaldırıp oynatan,
Padişah soylu Bakay Han,
Ağzını balla çalkalayan,
Karanlıkta yol bulan,
Beklenmedik anda söz bulan,

Then that valor-vaunting Almambet —
On the hilltop I shall spill his blood!
If the scouting is not given me,
I shall tear out his ribs!
Before returning to the host,
I shall storm and enter Beecin,
I shall drive them as far as Kañgay.
Beginning with Almambet,
I shall come back having slaughtered Kıtay!»
Not turning Kögala's head aside,
Not lingering or delaying long,
Falling upon the dust of the fresh trail,
Pale and paler he chased after Almañ.
Wearing a börk of grey lynx fur,
Raising and brandishing his shield,
Bakay Khan of padishah lineage,
Who rinses his mouth with honey,
Who finds the road in darkness,
Who finds the word at the unlooked-for moment,

Gökyüzünde yıldız oynayıp,
Manas ile er Bakay
Öbür dünyalık dost olup,
Atlanıp giden Çubak'ın
Çaresini Bakay bulamayıp,
Altın çadır içinde
Hâkim şahbaz Manas'a
Yürüyüp girdi er Bakay:
«Çubak'ı nasıl edeyim?» diye,
Telaşla girdi er Bakay.
«On iki hanın kalabalık ordusu
Tuğ diktiğini gördün mü, Manas?

Han Baltay'ın Çubak'ı,
Kaplan, gök yeleli delişmenin
Kopardığı gürültüyü gördün mü, Manas?

While the stars played across the heavens,
Manas and the warrior Bakay
Became friends unto the world beyond;
For Çubak who had ridden off,
Bakay could find no remedy,
And into the golden pavilion,
To the sovereign champion Manas,
Strode the warrior Bakay:
«What shall I do with Çubak?» — saying,
In alarm came the warrior Bakay.
«The vast host of the twelve khans —
Have you seen the standard planted, Manas?
Khan Baltay's Çubak,
The tiger, the grey-maned madcap —
Have you seen the uproar he has raised, Manas?

Göl çalkalansa aldırmaz,
Almambet ile Çubak — iki arslan,
Manas, senden başkasını
Tırnağına denk tutmaz.
Ardından varıp onlara
Akıl dolu sözünü söyleyip gel,
Barıştırıp geri dön.
Biri birine kıymasın,
Boş yere iki arslan,
Issız bozkırda, el yokken,
Arka çıkacak kimse yokken,
Kazara ölüp gitmesin!
Ak yılkıdan boz kurban kılıp,
Arslan, gök yeleli iki eri
Ahiretlik dost kılıp,
Kılıcın ağzını yalatıp,
Kıbleye döndürüp,
Ölümüne ant içirip,
Kendin varıp geri dön!»
Bunu Manas duyduktan sonra,
Gün yayılıp doğduktan sonra,
Aybanboz'u eyerletip,
Arslan yaradılışlı Manas'ın
İki arslanın ardından
Şahlandırıp yola koyuldu.
Uyuyakalmış Almambet,
Uykudan irkilip uyandı,

Though the lake be churned he heeds it not;
Almambet and Çubak — two lions,
Manas, none other but you
Do they hold worth their fingernail.
Go after them yourself,
Speak your word full of wisdom and return,
Reconcile them and come back.
Let not one destroy the other,
Lest for nothing the two lions,
On the desolate steppe, with no people near,
With none to stand at their backs,
Perish by mischance!
Offer a grey victim from the white herd,
Make the two lion, grey-maned warriors
Friends unto the hereafter,
Have them lick the sword's edge,
Turn them toward the qibla,
Make them swear an oath unto death,
Go yourself and then return!»
After Manas had heard this,
After the sun had spread and risen,
He had Aybanboz saddled,
And Manas of lion nature,
After the two lions,
Rearing his steed, set out upon the road.
Almambet, who had fallen asleep,
Started up out of slumber,

Ok yılanı gibi kıvrandı,
Ok ve pusatını kuşanıp,
Sarala'ya davranıp,
Ay perçemini düğümleyecekmiş gibi,
Uzakta yatan Beecin'e
Tek başına saldırıp girecekmiş gibi,
Atına binip dimdik durup,
Ak sungur gibi çevik davranıp:
«Arslan Sırgak, kalk!» diye,
At üstünde haykırıp durdu,
Sırgak kalktı ürkerek,

He writhed like an arrow-snake,
He girded on arrow and armament,
He made ready Sarala,
As if to knot the moon-forelock,
As if upon far-lying Beecin
He would fall single-handed and break in,
He mounted his horse and sat bolt upright,
Moving deft as a white gyrfalcon:
«Lion Sırgak, rise!» — saying,
From horseback he kept crying out.
Sırgak rose with a start,

Savaşa girecek düşman görmüş gibi,
Her pusatını hazırlayıp,
Öfkelenip bağırarak,
Telaş içinde Almambet:
«Çabuk atlan, Sırgak!» diye,
Tekrar tekrar çağırıyor.
Sırgak ata bindikten sonra,
Sürüp arslanın yanına geldikten sonra,
Onu Almañ gördükten sonra,
Almambet, arslan, kaplan,
Sırgak'a söze başladı:
«Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Benim gördüğümü görmediysen,
Benim bildiğimi bilmediysen,

Ay karanlık, gece kapalı,
Geceyi Tanrı çarpmış,
Baksam bir tutam ışık yok,
Günü Tanrı çarpmış,
Alaca bulutlu, çiseleyen,
Bozkırı Tanrı çarpmış.
Ta baştan beri birlikte büyüyen
Akbaltay'ın er Çubak'ı,
Dostu Tanrı çarpmış.
Ardımdan azap salmış,
Aybanboz ile heybetle,
Arslan yaradılışlı er Manas
Ardımıza düşmüş, Sırgak!
Karısını kara basmış gibi,
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Kovaladığı av yeni kaçmış gibi,

Öfkeye kapılmış.
Kıtay'ı kıracak çeliği
Kınından çekip sımsıkı tutmuş,

Kara yürekli Çubak'ın,
Yalan söylemiyorsam, dinden çıkmış.

As one who has seen a foe to battle,
Making ready his every weapon;
Raging and shouting,
Almambet in his haste:
«Mount quickly, Sırgak!» — saying,
Calls him again and again.
After Sırgak had mounted his horse,
After he rode up beside the lion,
After Almañ had seen him,
Almambet, lion, tiger,
Began his speech to Sırgak:
«Have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?
If you have not seen what I have seen,
If you have not known what I have known
—
The moon is dark, the night shut fast,
God has stricken the night;
I look, and there is not a handful of light,
God has stricken the day;
Dappled with cloud, drizzling,
God has stricken the steppe.
He who grew up with me from the very first,
Akbaltay's warrior Çubak —
God has stricken the friend.
He has loosed torment upon my trail:
In majesty upon Aybanboz,
The warrior Manas of lion nature
Has set out after us, Sırgak!
As if a nightmare crushed his wife,
Khan Baltay's Çubak,
As if the quarry he chased had just escaped,

Has been seized with fury.
The steel that shall slaughter Kıtay
He has drawn from its sheath and grips it fast;
Black-hearted Çubak,
If I speak no lie, has fallen from the faith.

Sözüm gıybet olmasın,
Kaplan, gök yeleli er Çubak
Öfkesi kabarıp coşmuş,
Yalancı değilsem, Çubak kulun
Yemediği herzeyi yiyip geliyor.

«Bensiz tek başına keşfe çıkan
Azgın Kıtay» diyerek geliyor.
Coşup durmadan Kıtay derse,
Nazlanıp herze yiyip durursa,
«Ben olmadan da Beecin'i gözlerim» derse,
Böyle gelen Çubak'tan
Ben nasıl sağ kalırım, Sırgak!?
Eceli gelirse o ölür, Sırgak!
Onunki gelmezse ben ölürüm, Sırgak!
Çubak'ın elinden ölürsem,
O gözü dönmüş domuz delişmenden,
Dayanağım demirden olsun:
«Coşup keşfe çıkarım» diye,
Böbürlenen Kıtay kulu
Bozkırda öldü dedirtme,
Kazara Çubak'tan ölürsem,
Frenküzümü gibi kara gözümü
Gaklayan akbaba oymasın,
Kürek gibi bembeyaz dişime
Saksağan pisleyip gitmesin,
Alakeñ akbabanın pisliği olmasın.
Çubak'ın elinden ölürsem,
Kemiğimi bozkıra bırakma,
Belimden tutup katlayıp götür,

Sarala'ya yükleyip götür.
Kırların çölünü aşıp git,
Sırtların düzünü basıp git.
Mazarlı yere vardığında
Sarala'yı kurban edip git,
Kendi elinle özenle
Belli bir yere gömüp git!

Let my word not be slander:
The tiger, grey-maned warrior Çubak —
His fury has swollen and boiled over;
If I am no liar, that slave Çubak
Comes gorging on outrage he never ate before.
«The rabid Kıtay who rides the scouting
Alone without me» — so saying he comes.
If, seething, he keeps crying Kıtay,
If he sulks and keeps gorging on outrage,
If he says: «Even without me I will spy out Beecin»,
Then from Çubak coming thus
How shall I stay alive, Sırgak!?
If his hour has come, he dies, Sırgak!
If his has not come, then I die, Sırgak!
If I die at Çubak's hand,
By that mad-eyed swine of a madcap,
Let my support be made of iron:
«Boasting: I shall ride the scouting»,
The vaunting slave of Kıtay
Died upon the steppe — let none say so;
If by mischance I die at Çubak's hand,
My black eyes like currant-berries —
Let no croaking vulture gouge them out,
On my teeth white as spades
Let no magpie foul and fly away,
Let there be no filth of the pied vulture.
If I die at Çubak's hand,
Do not leave my bones upon the steppe,
Take me by the waist, fold me and carry me,
Load me upon Sarala and carry me.
Cross over the desert of the plains,
Tread the level of the ridges.
When you come to the place of tombs,
Offer Sarala in sacrifice and go,
With your own hand, with care,
Bury me in a marked place and go!

Atımı düzeltip eyerleyip git:

«Namlı yiğit öldü» diye,
Vasiyetime Kur'an okuyup git,

Beecin'e gitmeden geri dön.
«Yiğit Almam öldü» diye,

Yengen Aruuke'ye söyleyip git!
Dağdaki yılkı dokuz bin —

Toburçak ile küheylan karışık.
Toburçak, küheylan burada küme küme,
Azaplı yalan dünyada
Ardımda erkek evlat yok,
Tanrı'nın ettiği işe, Sırgak,
Katlanmamaya çarem yok!
Vefasız şu dünya,
Ecel gelince çare yok,

«Babacığım» diye ağlayacak
Ardımda erkek evlat yok!
Kırdaki alaca başlı yılkının
Hepsi küheylandır, başıboş,
Bakıp gözetecek sahibi yok.
Kara dinden aklanıp,
Müslümanlara geleli
Yüklendiğim belli oldu,
Geleli nice yıl oldu,
Agınay kızı Aruuke'yi
Alalı kaç yıl oldu,
Salınıp saçını taramaz,
Solmuş yalan dünyada
Topuğu hiç kanamaz,
İşte böyle hasretli gün oldu!
Dağdaki yılkımı toplayıver,
Çubak'ın elinden ölürsem,
Benimle birlikte gelen,
Hasrette kalan Aruuke'yi

Set my horse aright, saddle it and go:

«The famed warrior is dead» — saying,
Recite the Qur'an over my testament and go,
Turn back before reaching Beecin.
«The warrior, my Almam, is dead» — saying,
Tell your elder sister-in-law Aruuke and go!
The herd upon the mountain is nine thousand —
Toburçak and steed mingled together.
Toburçak and steed stand here in clusters;
In this tormented, lying world
No male child remains behind me;
Against what God has wrought, Sırgak,
I have no remedy but to endure!
Faithless is this world;
When the appointed hour comes there is no remedy;
To weep «My dear father!» —
No male child remains behind me!
Of the pied-headed herd upon the plain
All are steeds, left masterless,
With no owner to watch and tend them.
Since I was cleansed of the black faith
And came over to the Muslims,
What I have borne is plain to see;
Many a year has passed since I came;
Since I took Aruuke, Agınay's daughter,
How many years have gone by —
She never combs her hair at ease and sways;
In this faded, lying world
Her heel is never bloodied;
Such a day of longing has it been!
Gather up my herd upon the mountain;
If I die at Çubak's hand,
Then Aruuke, who came together with me,
Who has remained in longing —

Macik'e nikâh kıyıver!»
Mızrakla dürtülmüş gibi,
Sıçrayıverdi er Sırgak.
Topuzla vurulmuş gibi,
İrkiliverdi er Sırgak.
«Talas'a başka yer denk mi?
Çubak sizden yiğit mi ki?
Alake, bu sözünü kim duysun,

Derin kazılmış çukur duysun,

Kapkaranlık gece duysun,
Bundan başka kim duysun!
Abake, Çubak için köpürme,
Çubak için daralma,
Çubak'ın aslını ben bilirim,
Kulaktan kulağa sorsam,
Bilenlerden sorsam,
Alay denen bir yer varmış,
Orada Noygut halkı varmış,
O Noygut'un içinde
Sağlam kurulmuş kaleli ev varmış,
Noygutları yöneten
Akbaltay hanları varmış,
Kutlu bir can imiş,
Seksen yaşında varmış.
Kendisi kırk kadın nikâhlamış,
Kırk kadın kısır çıkıp
Akbaltay evlat yüzü görmemiş.
El yaylaya göçerken,

Atın dili karardığı demde,

Altmışında bir ihtiyarmış,
Eski keçeye sarılmış,
Deve hörgücüne bağlanmış,
Alacakaranlık çöküp gün batarken
Bulup aldığı çocukmuş.
Boynuna altın taktırıp,

Wed her in nikâh to Macik!»
As though pricked with a lance,
The warrior Sırgak leapt up.
As though struck with a mace,
The warrior Sırgak recoiled.
«Is any place the equal of Talas?
Is Çubak braver than you?
Alake, who should hear this word of yours —
Let the deep-dug pit hear it,

Let the pitch-black night hear it,
Who else besides should hear it!
Abake, do not seethe over Çubak,
Do not be straitened over Çubak;
I know Çubak's true origin.
Were I to ask from ear to ear,
Were I to ask of those who know:
There was, they say, a place called Alay,
There dwelt the Noygut people,
And among those Noygut
There stood a stout-built fortress house;
Ruling over the Noyguts
There were the khans of Akbaltay —
A blessed soul he was,
Eighty years of age he was.
He himself had wed forty wives,
And the forty wives proved barren —
Akbaltay never saw the face of a child.
While the people were moving to the summer pasture,
At the hour when the horse's tongue turns black,
There was an old man in his sixties,
Wrapped in an old felt,
Bound to a camel's hump —
As dusk fell and the sun went down,
It was a child he found and took.
He hung gold about his neck,

Nice malını harcayıp,
Kırk kadına baktırıp,
Toyunda doksan kurban kestirip,

Bütün eli toplatıp,
Eli toyda doyurup,
Adını Çubak koydurup,
Bulup evlat edindiği çocukmuş,
Tanrı buyruğuyla bu Çubak
Buluna gelmiş bir çocukmuş.
Şaşarım, bilmem doğru mu,
Kimi kişiler söz eder,
Çubak'a: «Evliya ihtiyarın oğlu» der,

«Bu, Tanrı'nın sevgili kulu» der,
«Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,

Arslanın dişi işlemeyen,
Akbaltay Han'ın Çubak'ı» der,

«Öfkesi gerçekten geldi mi
Âlemi kasıp kavuran
Namlı sırttan, delişmen» der.

Kimi kişiler de şöyle der:
«Kızdan doğma eğridir» der,
«Ne zaman olsa Çubak'ın
Eğri işe kavga eden,
Kahrolasının biridir» der.
Yolu aşıp birlikte gözleriz,
Beecin'e sefere varırız.
Beecin'e sefere vardığında,
Hiçbir yararı dokunmadan,
Yoldaşlığını göstermeden,
Ayköl ile birleşip,
Ordugâhta yatıp kalan
Çubak için hırpalanma,
Delişmen için gücenme».
Aradan çok geçmedi,

He spent great store of his wealth,
He had the forty wives nurse him,
At his feast he had ninety victims slaughtered,
He gathered all his people,
He feasted the people to fullness,
He had him named Çubak —
It was a child he found and made his son;
By God's decree this Çubak
Was a child that came by finding.
I marvel, and know not if it be true,
Some people tell of it,
Of Çubak they say: «Son of the saintly old man»;
«This is God's beloved servant», they say;
«Whom no man's strength avails to grapple,
On whom the lion's tooth cannot bite,
Çubak of Akbaltay Khan», they say;

«When his fury truly comes,
He scourges and scorches the world,
The famed one of the ridge, the madcap», they say.
And other people say this:
«Born of a girl, he is crooked», they say;
«At any time at all, Çubak
Picks quarrels over crooked business,
He is one of the accursed», they say.
We shall cross the road and scout together,
We shall march in campaign upon Beecin.
When you come in campaign to Beecin,
He who renders no service at all,
Who shows no fellowship of the road,
Who joins himself to Ayköl
And lies idle in the war-camp —
Do not be battered over such a Çubak,
Do not take offense over the madcap».
Not much time had passed between,

Er Sırgak ağzını yumana kalmadan,

Savaşa elverişli kaftan giyip,
Rahvan sürüp gelerek,
Kögala gibi ata binip,
Etekleri yenleri savrulup,
İnişe geldiğinde
Coşup basıp coşarak,
Tırnağı kuma saplanıp,
Yokuşa vardığında
Zorlu yürük Kögala,
Yelesi kuyruğu savrulup,
Uzaktan koşup gelen Kögala,
Ayı sırtı yamaca yaslanıp,
Elma gibi yumru başı
Döne döne toza bulanıp,
Maşa gibi boynu eğilip,
Yokuşu inişi bilmeden,
Uçan kuş gibi koşup,
Bastığı taşlar paramparça,
Kazan gibi kesekler
Tepesinde vınlayıp,
Ejder gibi ağzı açılıp,
Kan karışmış ak köpük
Göğsüne saçılıp,

Küheylan yürük Kögala,
Perçemini göğe savurup,
Toynağını bastırıp fırlatıp,
Toynağından uçan taşları
Gök boyunca fırlatıp.
Başını yere eğmiş:
«Varacağım yer Beecin» diye,

Hayvan da olsa bilmiş,
Atılan ok gibi vınlayıp,
Kanı iyice kızışmış.
Hışmına can dayanmaz,
Gücü büyük Çubak'ın,

Before the warrior Sırgak could close his mouth:
Clad in a kaftan fit for war,
Riding up at an ambling pace,
Mounted on a horse like Kögala,
His skirts and sleeves flying,
When he came to the downslope,
Surging, pounding, surging on,
His hooves plunging into the sand;
When he came to the upslope,
The hardy courser Kögala,
Mane and tail flying,
Kögala, running up from afar,
His bear-back braced against the hillside,
His head round as an apple
Whirling, wrapped in dust,
His neck bent like fire-tongs,
Knowing neither rise nor fall,
Running like a flying bird,
The stones he trod on shattered to pieces,
Clods big as cauldrons
Whirring above his crown,
His mouth gaping like a dragon's,
White foam mingled with blood
Spattering across his chest,

The steed, the courser Kögala,
Tossing his forelock to the sky,
Stamping and hurling his hooves,
The stones that flew from his hooves
Hurling all along the heavens.
He had bent his head to the earth:
«The place I am bound for is Beecin» — saying,
Beast though he was, he knew it,
Whirring like a loosed arrow,
His blood thoroughly ablaze.
No soul can withstand his wrath —
Çubak of the mighty strength,

Yer yarılıp gürleyip,
Arslan gibi kükreyip,
Gök gürler gibi gümbürdeyip,
Perçemi altın, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın gök yelelisi
Er Çubak'ı görünce
Dizgin çekip durdu işte.
Çubak hınçla geldiğinde
Arslan, gök yeleli Almambet
Güler yüzle selam verdi,
Çubak selamını almadı.
O zaman gök yeleli söyledi:
«Bahadır Çubak, yiğidim,
Nice nice günahı
Yüklenip çekecek arslanın kim?

Öfkeye kapılmışsın,
Kılıcını sıyırmışsın,
Demirden kurulmuş ağ mı var?
Çekişilen bir yol mu var?
Kapanmış bir yol mu var?
Pek bir telaşa düşmüşsün,
Mekke'den gelen ordu mu var?
Belini sıkıca kuşanıp,
Böğürden çıkıp nice Kıtay

Çekinmeden ordu alıp,
Ansızın baskın mı verdi?
Nöbetsiz yatan sayısız orduya.
Savurup savaş mı açtı?
Yüzünü dönüp gelmişsin,

Beecin'den gelen ordu mu var?

Beecin'den gelen ordu varsa —
Sarala'ya bineyim,
Sayısız gelen Kıtay'a
Tek başıma saldırayım.
Peygamber uğramaz Beecin'e

The earth splitting with his thunder,
Roaring like a lion,
Rumbling like the thundering sky.
Golden-forelocked, tassel-belted,
The grey-maned one of Azizkan,
When he saw the warrior Çubak,
Drew rein and halted, behold.
When Çubak came on in rancor,
The lion, grey-maned Almambet
Gave greeting with a smiling face;
Çubak did not return his greeting.
Then spoke the grey-maned one:
«Bahadır Çubak, my brave one,
So many and many a sin —
Who is the lion that shall bear and endure them?

You have been seized with fury,
You have bared your sword —
Is there a net wrought out of iron?
Is there a road contested?
Is there a road closed fast?
You have fallen into great alarm —
Is there a host come from Mecca?
Girding their loins full tightly,
Did numberless Kıtay, bursting from the flank,
Boldly taking an army,
Fall on you in sudden ambush?
On the numberless host lying unsentried
Did they whirl and open war?
You have come with your face turned back —
Is there a host come from Beecin?

If there is a host come from Beecin —
Let me mount Sarala,
Upon the numberless oncoming Kıtay
Let me charge single-handed.
On Beecin where no Prophet calls

Belayı ben salayım,
Koyu kara Kıtay'a,
Kaplan, gök yeleli Çubak'ım,
Seni han kaldırayım.
Mekke'den gelen düşman varsa,
Kögala'yı ver de bineyim,
Çok değil, sayısız olsun,
Laçının vurduğu kuş gibi
Savurup tek başıma dalayım.
Çakırdoğanın vurduğu kuş gibi
Tek can koymadan kırayım,
Cihanın ordusu olsa da
Kızıl kanı akıtıp,
Zorbalanan düşmana karşı,
Şahbaz, gök yeleli Çubak'ım,
Seni han kaldırıvereyim!»
Bunu söyleyip Almambet
Bıyık altından güler gibi,
Dönüp bakıp durdu işte.
Gerilip gelen Çubak'ın
Öfkesi sahiden alevlendi,
Kögala'ya binmiş gürleyip,
Söylenen sözü dinlemeden,
Yel çarpmış gibi coşup,
Yedi başlı dev misali:
«Hani, geniş Talas ovasında,
Ilgınlı ırmak boyunda,
Kalabalık Argın, nice Ogoy
Konup yattığı çağda,
Gündüzü kımız, gecesi kız

Olup durduğu çağda,
Çift çift samur börk giyip
Sallanıp gezdiğin çağda,
Kırgız'la birlik olup
Sefa sürdüğün çağda,
Hani o zaman yazılan mektup nerede?
Tanrı adına içilen ant nerede?

Let me loose calamity,
Upon the dense black Kıtay;
My tiger, grey-maned Çubak,
I shall raise you up as khan.
If there is a foe come from Mecca,
Give me Kögala to mount;
Be they not few but numberless,
Like a bird struck by the falcon
Let me whirl and plunge in single-handed.
Like a bird struck by the goshawk
Let me slay them, leaving not one soul;
Though it be the army of the world,
Spilling their scarlet blood,
Against the tyrannizing foe,
My champion, grey-maned Çubak,
I shall raise you up as khan!»
Saying this, Almambet,
As if smiling beneath his moustache,
Kept turning and looking, behold.
In Çubak, come strung taut,
The fury truly flared;
Mounted on Kögala, thundering,
Heedless of the word that was spoken,
Raging as if struck by the wind,
Like a seven-headed div:
«Well then — on the wide plain of Talas,
Along the tamarisk river,
When the teeming Argın, the many Ogoy
Were camped and lying there,
When the days were kumis and the nights were maidens,
In the season when that was so,
When you wore double börks of sable
And went strolling at your ease,
When, at one with the Kırgız,
You lived in pleasure — in that season,
Well then, where is the letter written then?
Where is the oath sworn in God's name?

Senden isteyip dil döktüm,
«Beecin'e yoldaş et beni» diye,

Nice kez yalvardım.
Kokon'a baskı saldığında,
Margalañ ile Bukar'ı
Birlikte vurup aldığında,
Varıp aldık Oogan'ı,
Başka yurt nerden sağ kaldı.
Taşı yarıp yol açtık,
Indıstan'a ordu saldık.
Ganimet olarak mal aldık,
Bele yükleyip altın aldık.
Görkemli güzel, kara gözlü,
Dalgalanan gür saçlılardan
Seçip bin tanesini aldık.
Hani, Kızılbaş'ı vurduğunda,
Kırım ile Urum'a
Kırk çora sefere atlandı,
Yiğitler ganimet olarak
Sayısız küheylan at aldı.
Kapanıp yatan düşmanın
Belini kırdığımızda,
Sımsıkı berkitilmiş kaleli
Hisarını yıktığımızda,
Sayısına sayı yetmez
Elini bozguna verdiğimizde,
Boynuma bağ dolayıp,
«Beecin'e sefer kılınırken,
Beni yoldaş et» diye,
Huyu kara Kıtay kulu,
İnleyerek yalvardım.
Huyu katı Beecin'in
Yoluna yüz tutup başladın,

Beni hiç düşünmeden,
Neden ordugâha bıraktın?
Atının başını çevir de dur,
Dönek gönüllü Kıtay kulu,

I begged of you with honeyed tongue,
«Make me your road-fellow to Beecin» — saying,
Many a time I pleaded.
When you pressed your assault on Kokon,
When Margalañ and Bukar
You struck and took together,
We went and took Oogan —
What other land was left unscathed?
We split the rock and opened a road,
We loosed an army upon Indıstan.
We took goods for booty,
We took gold loaded on the waist.
Of the stately beauties, black-eyed,
With thick hair rippling in waves,
We chose and took a thousand.
Well then, when you struck the Kızılbaş,
To Kırım and to Urum
The forty çoras rode on campaign,
The warriors took as booty
Steeds without number.
When of the foe lying entrenched
We broke the back,
When his fortress fast-secured
We tore down with its walls,
When his people past all counting
We scattered in rout —
I wound a band about my neck:
«When the campaign is made on Beecin,
Make me your road-fellow» — saying,
I, the black-natured slave of Kıtay,
Pleaded with groaning.
Toward hard-natured Beecin
You have set your face and started on the road;
Giving me not a thought,
Why did you leave me in the war-camp?
Turn your horse's head and halt;
Fickle-hearted slave of Kıtay,

Şu öndeki yerde dura dur,
On iki türlü orduya baş olup,
Keşfe çıkacak sen misin?!
Danışmada yok, sözde yok,
Beecin'e keşfe gitmeden

Ordugâhta kalacak ben miyim!?
Süleyman uğramaz Beecin'e
Surat asıp akın edecek sen misin?!
Keşfe gitmeyip ordugâhta
Yatıp kalacak ben miyim?!
Sarala'sı binlerden yürük, it,
Oturup yere eğilmeyen,
Eteği yere değmeyen,
Kahrolası, sünepe it,
Sayısız Kıtaylı Beecin'den
Sarala ile tırıs gelen it,
Sayıya gelmez halkından
Böyle bozgunculuğundan gelen it!
Üç taş sacayak, boz ocak,
Yeni yere değmemiş,
Yedi atası Kıtay'ın,
Besmeleyi bilmeyen,
Benim söylediğim söze
Girer misin, Kıtay kulu!
Beecin'in yolu beş koldur,
Ben de birlikte varayım,
Razı olur musun, Kıtay kulu?!
Sözüme razı olmazsan,
Şimdi benim elimden
Ölür müsün, Kıtay kulu?!»
O zaman Almambet şöyle der:
«Kırk boy Kıtay, kalabalık el»,

Varırsam kâfir olayım,
Beecin'in yolu beş koldur,
Gözlersem kâfir olayım!
Beecin yolunun beş geçidini
Vereyim Çubak, alıver,

Stand fast at that spot ahead.
Heading the twelve-fold host,
Is it you who shall ride the scouting?!
Absent from counsel, absent from the word,
Not going to scout Beecin —

Am I to stay behind in the war-camp!?
On Beecin where Süleyman never calls,
Is it you who shall scowl and raid?!
Not going scouting — in the war-camp
Am I to lie idle?!
His Sarala swifter than thousands, the dog,
Who never sits and bows to earth,
Whose skirt never touches the ground,
Accursed, shiftless dog,
From Beecin of the numberless Kıtay
The dog who came trotting on Sarala,
From his people beyond all counting —
The dog come hither from such treachery!
Three-stone trivet, grey hearth,
Never yet touched to new ground;
Of the seven forefathers of Kıtay,
Knowing not the Bismillah —
To the word that I speak
Will you submit, slave of Kıtay!
The road to Beecin is five branches;
Let me too go along —
Do you consent, slave of Kıtay?!
If you consent not to my word,
Here and now at my hand
Will you die, slave of Kıtay?!»
Then Almambet says this:
«Forty tribes of Kıtay, a teeming people»
—
If I go, may I be an infidel;
The road to Beecin is five branches —
If I scout it, may I be an infidel!
The five passes of the Beecin road
I yield, Çubak — take them;

Sızlanıp Kıtay deyip durma,
Verdim canım, alıver,
Bahadır Çubak, varıver!
Beecin'in yolunu gözleyip gel,
Esenkan kızı Burulça'yı,
Cañ-cuñ'un kızı Aymıskal'ı,
Beecin'den armağan alıp gel!
Boşa harcama gücünü,
Kin güdüp Kıtay deyip durup,
İncitme şu canımı,

Whine no more, crying Kıtay;
I have given my soul — take it;
Bahadır Çubak, go then!
Go spy out the road to Beecin;
Burulça, daughter of Esenkan,
Aymıskal, daughter of the Cañ-cuñ —
Bring them from Beecin as your prize!
Do not squander your strength for nothing;
Nursing your grudge, crying Kıtay,
Do not wound this soul of mine,

Bozma benim kanımı!
Kırk hanın eli Kıtay'ın
Haberini alan ben oldum,
Görüp gezen sen değilsin.
Boylu boyunca yatan Beecin'in
Kazılmış hendeği var,
Kaynayıp duran derdi var,
Kapanmış geçidi var,
Berkitilmiş sınırı var,
Bir tutam otu bitmeyen,
Çiy düşürecek suyu olmayan,
Kırk günlük çölü var,
Çevresi kaç günlük yol,
Aydın, uçsuz gölü var.
İçinden insan geçmeyen,
Sıçanın burnu sığmayan,
Sık orman-çalılığı var.
Ormanı bekleyip oturan,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Düşmanın çaresini bilen domuz, ah,

Mızrakçıların en ustası kul,
Kıtaylığı olmasa,
İnsanoğlunun en yamanı kul.
Tepeye dikilmiş yiğit var,
Namlı Kalça şahbaz var,
Verdim Çubak, gözleyiver,

Do not curdle this blood of mine!
Of Kıtay, the people of forty khans,
It was I who gathered the tidings;
It is not you who saw and roamed it.
Beecin, stretched out full length,
Has its moat dug deep,
Has its trouble ever seething,
Has its pass closed fast,
Has its border fortified;
Where not a handful of grass will sprout,
With no water to drop a bead of dew,
It has its desert of forty days;
Its circuit a journey of many days,
It has its bright, unending lake.
Through which no man can pass,
Where a mouse's snout cannot squeeze,
It has its dense forest-thicket.
Sitting watch over the forest,
Cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of Keçil,
The swine who knows the remedy against every foe, ah,

The slave most master of all lancers;
Were it not for his Kıtay blood,
The slave most terrible of the sons of men.
There is a warrior planted on the height,
There is the famed champion Kalça;
I have yielded, Çubak — go spy it out;

Ben kaldım burada, kendin var.
Ağır sisin yırtıldığı yerde,
Şurada, kütük gibi görünen,
Tek gözlülerin eli var,
Hışmına aldığında
Karşı koyacak hisarı var.
O hisarın içinde,
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,

Tek gözlü Malgun arslanı var.
Kurulu kalenin bekçisi odur,
Düşün, Çubak şahbazım,
Orada yol gözleyip yatan
Tek gözlü devi odur.
Şimdi ben kaldım, Çubak, sen git,
Verdim yolu, alıver!» —

Deyip böylece durunca,
Yeni baştan er Çubak
Kabarıp köpürdü:
«Beecin senin geçidin mi?
Bunca övüp oturduğun
Kalça senin arslanın mı?
Kahrolası, Kıtay kulu,
Yıkayım mı hisarını,
Yarayım mı, Kıtay kulu,
İçindeki derdini?
Kahrolası, Kıtay kulu,
Beecin'de Kıtay elinden
Ayrılıp ok yiyip gezen,
Kendi eliyle yonttuğu tunca
«Tanrı'dır» deyip tapınan.
Sarala atı yürük, it,
Bedeni kara, uyuz it,
Kıtay'ı boşayıp da
Böyle bozgunculuğundan gelen it!
Amansız bir kargaşayı
Başlatayım demişsin,
Yalandan: «Keşfe çıkarım» diye,

I remain here; go yourself.
Where the heavy mist is torn asunder,
There, looming like a stump,
Is the land of the one-eyed ones;
When it takes you in its wrath
It has a fortress that will withstand you.
Within that fortress dwells,
One whom no man's strength avails to grapple,
The one-eyed lion Malgun.
He is the warden of the standing fortress;
Consider, my champion Çubak:
The one lying there watching the road
Is that one-eyed giant himself.
Now I remain, Çubak — you go;
I have yielded the road — take it!» —

When he had spoken thus and stood,
Anew the warrior Çubak
Swelled up and boiled over:
«Is Beecin your pass, then?
This Kalça you sit so praising —
Is he your lion, then?
Accursed slave of Kıtay,
Shall I tear down your fortress,
Shall I split open, slave of Kıtay,
The trouble that lies within it?
Accursed slave of Kıtay,
In Beecin, from the Kıtay people
Sundered, roaming arrow-stricken,
Who to the bronze his own hand carved
Bows down, calling it «God».
His Sarala horse is swift, the dog,
His body black, mangy dog,
Who cast off Kıtay and
Came hither from such treachery, the dog!
A merciless turmoil
You have thought to set aflame;
Falsely crying: «I ride the scouting»,

Otağlı yurdu, kalabalık Türk'ü
Bırakayım demişsin.
Yurdunun sefasını görüp,
Dönüp bakmadan yol gözleyip,

Kahrolası, it Kıtay,
Gideyim demişsin.
Parçalayayım Beecin'i,
Kırayım belini.
Paldır eteklik Kıtay kulu,
Söndüreyim mi soluğunu?!» —
Deyip Çubak şahlanıp dururken,
Çubak'ı Tanrı çarpınca,
Şaşılığı olmayan koyun gözlü,
Çilsiz ak yüzlü,
Azizkan'ın biriciği,
Gökten bulut kararıp,
Altmış düşünce bir gelip,
Kaburgası sökülüp,
Ağzından alev dökülüp,
Arslan gibi görünüp,

Coybolot'a dayanmadan,
Kaplan, gök yeleli Almambet
Çubak'tan canını esirgemeden,
Benzi atıp tüyleri diken diken,
Tüyü çıkıp kabarıp,
Öfkeyle gümbürdeyip,
Sinek kadar canını düşünmeden,
Sahiden arslan gibi gürleyip,
Sarala küheylanı yan sürüp,
Uğursuzluk basmış Çubak'a
Alakeñ sahiden söze girişti:
«Bir düşünsen ya, sen Çubak,
Böbürlenen kahrolası,
Ben Beecin'i kimin için gözlerim,
Yüce din uğruna,
Ardımdaki kalabalık el için!
Peygamber uğramaz Beecin'den

The tented homeland, the teeming Turk
You have thought to abandon.
Tasting the pleasures of your land,
Watching the road without a backward glance,
Accursed dog Kıtay,
You have thought to go your way.
Let me tear Beecin to pieces,
Let me break its back.
Baggy-skirted slave of Kıtay,
Shall I snuff out your breath?!» —
While Çubak thus stood rearing,
When God struck Çubak,
Then the sheep-eyed one without a squint,
The white-faced one without a freckle,
The only one of Azizkan —
Clouds darkening from the sky,
Sixty thoughts coming as one,
His ribs wrenching loose,
Flame pouring from his mouth,
Looming like a lion,

Not leaning upon Coybolot,
The tiger, grey-maned Almambet,
Not sparing his life from Çubak,
His face gone pale, his hair on end,
His bristles risen and swelling,
Thundering with fury,
Heedless of his fly-small life,
Roaring like a very lion,
Riding the steed Sarala flank-on,
To Çubak, whom ill fate had crushed,
Alakeñ in truth began to speak:
«If you would but think, you Çubak,
You vaunting accursed one —
For whose sake do I spy out Beecin?
For the sake of the exalted faith,
For the teeming people at my back!
From Beecin where no Prophet calls,

Bela görür diye,
Anla, Çubak, senin için!
Engeli çetin Kıtay'ın,
Toprağı savrulup yanar diye,
Cehennemi sana dokunur diye,
Gözlediğim yol kimin için,
Cehennemlik Çubak, senin için!?
Ben Beecin'de yaşarken
Mücevher kuşanan Kıtay'ın
En temizinin oğluydum,
Ah yazık, kurumlanan Çubak'ım,
Ben ne zaman Noygut kulu oldum?
Kızıl kaftanlı Kıtay'ın
Şahbazının oğluydum,
Ta baştan payıma düşen

Yolu «ver» deyip duruyorsun,
Ben ne zaman Akbaltay Han'ın kulu oldum!?
Belini pek kuşanan Kıtay'ın
Yiğidinin oğluydum,
Düşmana çattım mı yangındım,
Senin gibi babasını bırakıp uzağa,
Talas'a göçüp gelen,
Manas'a çora olan,
Hayâsı yok, arı yok,
İnsandan yarım, it Çubak,

Sağa sola bakınan kahrolası,
Ahmak kişi ben değilim!
Babanı bırakıp uzağa,
Talas'a göçüp gelip,
Manas'a çora olan,
Arsız Çubak, sen nesin?!
Putumdan boşanıp,
Kıtay yurdumu bırakıp,
Kara dinden aklanıp,
Kalabalık Kıtay eliyle
Din yüzünden yad olup,

Lest they see calamity —
Understand, Çubak: for your sake!
Of Kıtay of the grievous barriers,
Lest its soil be whirled up and burn,
Lest its hell should touch you —
For whose sake is the road I spy?
Hell-bound Çubak — for yours!?
While I lived in Beecin
I was the son of the purest
Of the jewel-girded Kıtay;
Ah, alas, my swaggering Çubak,
When did I become a slave of the Noygut?
Of the red-kaftaned Kıtay
I was the son of the champion;
The road that fell to my share from the very first
You keep saying «yield it» —
When did I become the slave of Akbaltay Khan!?
Of the tight-girded Kıtay
I was the son of the brave;
When I met the foe I was a conflagration;
Not like you, who left his father far behind,
Who moved and came to Talas,
Who became a çora to Manas,
Without shame, without honor,
Half a man, dog Çubak,

Glancing right and left, accursed one —
No fool of a man am I!
Leaving your father far behind,
Moving and coming to Talas,
Becoming a çora to Manas —
Shameless Çubak, what are you?!
And I, who broke free of my idol,
Who forsook my Kıtay homeland,
Who was cleansed of the black faith,
Who from the teeming Kıtay people
Became a stranger for the faith's sake,

Böyle gezen ben neyim?!
Bir anlasan ya, sen Çubak,
Böğürüp duran kahrolası!
Seni kendi hâline bıraksam,
İğneleyip Kıtay deyip durdun,
Bildiğini okuyup durdun.
Hızır'lı yaman arslansan,
Şahbaz doğmuş yiğitsen —
Diyarından sürünüp niye geldin?!

Ahiretin hâli yüzünden,
Azaplı cehennem var diye,
Halkımdan kaçıp ben geldim,
«Diyarım kâfir, ben ondan koptum» diye,
«Dinim Kıtay'dan yakındır» diye, —

Bahadır, ben saçtım biriktirdiğimi,
Aziz imana yöneldim.
Sarala ile koşup geldim,
Kıtay'ın hanı olacağıma,
«Müslüman'ın iti olayım» diye,
Elimden ayrılıp geldim.
Tanrı'nın takdiri imiş,
Ben Beecin'de dururken,
Süslü nallı, geniş çizmeli,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Kim bilir nerede bir adamdı!
Beecin'den çıktım bir başka,
Beecin'i bilip dururken,
Hesapsız kalabalık Kıtay'ın
Yiğidiydim, en seçkini.
Öbür dünyanın yüzünden,
Ahiretin hâli yüzünden,

Sarı söğütten diktirdiğim

Söğütlüğüm kaldı Beecin'de,
Saf altından yaptırdığım

And roam thus — what am I?!
If you would but understand, you Çubak,
You bellowing accursed one!
Were I to leave you to yourself —
You kept needling, crying Kıtay,
You kept reciting all you pleased.
If you are a dread lion favored by Hızır,
If you are a warrior born a champion —
Why then did you come crawling from your land?!
For the sake of the state of the hereafter,
Because there is a hell of torment,
I fled my people and I came;
«My land is infidel; from it I am sundered» — saying,
«My faith is nearer than Kıtay» — saying, —
Bahadır, I scattered all I had gathered,
I turned toward the holy faith.
I came running upon Sarala;
Rather than be khan of Kıtay,
«Let me be the Muslims' dog» — saying,
I parted from my people and came.
It was the decree of God:
While I dwelt in Beecin,
That fancy-shod, wide-booted
Koñurbay of Alööke
Was a man in who knows what corner!
I came out of Beecin quite otherwise;
Knowing Beecin as I did,
Of the Kıtay teeming past all reckoning
I was the brave, the choicest one.
For the sake of the world beyond,
For the sake of the state of the hereafter,

The willow-grove I had planted of yellow willow
Remained behind in Beecin;
The throne I had wrought of pure gold

Tahtım kaldı Beecin'de.
Kapılı kale, kalabalık yurt,
Soyum kaldı Beecin'de,
Asil Kıtay soyundan —
Altmış kız, kırk taze,
Zevcem kaldı Beecin'de.
Geniş Beecin aklıma düştüğünde,
Düzgün kurulmuş nice ev,
Köklü Kıtay, kalabalık can,
Onlar aklıma düştüğünde
Garip canım yerinde durmaz.
Sarala küheylan semiz tok,
Sayısız kalabalık Kıtay'da
Din İslam'ın yokluğu.
İslam dini olsaydı,
Burada azar işitip,
«Kaçkın Kıtay» dedirtip,
Elimin acısını çekip,
Sana «Kıtay» dedirtip,
Elimden niye gelirdim?
Bu sözünü duyacağıma,
Burada senin elinden öleyim!
Dünyayı gözlersem gözlerim,
Ne zaman olsa, it Çubak,
Benim Kıtay adım kalır mı?!
İsteyip geldim dininizi,
Halife sultanınızı?!
Uluyan Çubak kulu,
«Han yap» dedim mi hanginize?!

Hanınla ikiniz birleşin de,
Havlayıp duran it Çubak,
Kovayım mı şuracıkta,
Azıp giden cinini?!
Yeniden kâfir olup ben,
Sahi, bozayım mı dinimi?!
Gözetmiştim dininizi,
Mekke'deki sultanınızı,
Sızlanıp duran Çubak kulu,

Remained behind in Beecin.
The gated fortress, the teeming land,
My lineage remained behind in Beecin;
Of the noble Kıtay stock —
Sixty maidens, forty young brides,
My consorts remained behind in Beecin.
When wide Beecin comes to my mind,
The many houses fair-established,
The deep-rooted Kıtay, the teeming souls —
When they come to my mind,
My poor soul cannot stay in its place.
The steed Sarala is sleek and full;
In Kıtay, numberless and teeming,
It is the faith of Islam that is lacking.
Had there been the faith of Islam,
Would I have suffered rebuke here,
Been branded «runaway Kıtay»,
Borne the ache for my people,
Let you call me «Kıtay» —
Why would I have come from my land?
Rather than hear this word of yours,
Let me die here at your hand!
If I scout the world, I scout it;
At any time at all, dog Çubak,
Will my Kıtay name remain?!
I came desiring your faith,
Your Caliph sultan?!
You howling slave Çubak,
To which of you did I say «Make me khan»?!
Join with your khan, the two of you together,
You baying dog Çubak —
Shall I drive out, here on this spot,
Your demon run astray?!
Turning infidel once more,
Shall I truly break my faith?!
I had held your faith in honor,
Your sultan in Mecca;
You whimpering slave Çubak,

«Bey yap» dedim mi hanginize?!

Yiğit Manas olmasaydı,
Söker atardım, it Çubak,
Azıp giden cinini?!
Dönüp Kıtay elini bulup,
Keseyim şu lafını.
Söndürsem nasıl olur, it Çubak,
Kabartıp durduğun soluğunu!
Çıkarayım şuracıkta
Kasılıp duran yelini.
Ben Talas'a konalı
Kötülüğünüze mi yanaştım,
Gündüzleri sokulup,
Geceleri sızlanıp,
Hanginizle beylik yarıştım?!
Talas'ı bölüp sınır çekip,
Kurumlanan it Çubak,
Gümbür gümbür böbürlenirsin,
Hanginize vardım «bey yap» diye?

Ben obamı yıktım, sen şöyle dursun,

Uluyan Çubak kulu,
Babamı kestim, sen şöyle dursun!

Altın tahtını kana buladım,
Ah yazık, Çubak kulu,
Sen şöyle dursun, Azizkan'ı yere serdim!
Gümüş tahtı ezip geçtim,
Gümbürdeyen Çubak kulu,
Sen şöyle dursun, babamı kesip yere serdim!» —
Deyip o anda Almambet,
Kazık boyunlu Sarala'yı
Şaha kaldırıp koca arslan,
İki ağızlı gök çeliği
Kınından sıyırıp alıp,
Çubak'ın üstüne saldırdı:

To which of you did I say «Make me bey»?!

Were it not for the warrior Manas,
I would rip out and cast away, dog Çubak,
Your demon run astray?!
Let me turn back, find the Kıtay people,
Let me cut short this talk of yours.
What if I snuffed it out, dog Çubak,
This breath you keep puffing up!
Let me drive out, here on this spot,
This wind that keeps you strutting.
Since I settled in Talas,
Have I drawn near to do you evil,
Slinking close by day,
Whimpering by night —
With which of you did I vie for beyship?!
Carving Talas apart with borders,
You swaggering dog Çubak,
You boom and boast and thunder —
To which of you did I come, saying «make me bey»?
I tore down my own encampment — let you alone stand aside;
You howling slave Çubak,
I cut down my own father — let that alone stand aside!
I drenched the golden throne in blood;
Ah, alas, slave Çubak,
Let that stand aside — I laid Azizkan low!
I crushed the silver throne and passed on;
You thundering slave Çubak,
Let that stand aside — I cut down my father and laid him low!» —
So saying, in that instant Almambet,
The stake-necked Sarala
Rearing high, the great lion,
The double-edged grey steel
Drew bare out of its sheath,
And charged upon Çubak:

«Elma gibi başını alayım,
Yol üstünde öldürüp,
İte azık edeyim!»
Yer yarılıp gürleyip,
Azizkan'ın Almambet'i
Heybetlenip kükreyip,
Göz göre saldırdı Alakeñ.
Kögala ile ok gibi uçup,
Duraksamadan er Çubak,

«Let me take his apple-round head,
Let me kill him on the road
And make him food for dogs!»
The earth splitting with his thunder,
Azizkan's Almambet,
Roaring in his majesty,
Alakeñ charged in open sight.
Flying arrow-swift on Kögala,
Without faltering, the warrior Çubak,

Sağ yenini çözüp fırlatıp,
Kalkanı kavrayıp koluna alıp.
Keskin çeliği ele alıp,
Çubak'ın çekinmeden daldı.
Nice nice pusatlarını
Kaldırışıp durdular işte.
Dizgini tutup toplayamadan,
Naz içinde büyümüş iki er,
Birbirine kıyamadan,
Haykırıp kılıç vuramadan,
Karşılıklı gözleşip durdular.
Eyer beli gibi boz sırtı
Aşıp geliyor, gördün mü?
Aybanboz ile ok gibi uçup,
Arslan, kaplan, pars misali
Telaşla geliyor, gördün mü?
Aybanboz atı dörtnala,
Almambet ile Çubak'ı
İtişip duruyor hışım hışım.
Aybanboz'a kamçı vurup,
Bastırıp çıkıp geliyor:
«Almambet, Çubak, eş yiğitlerim,
Kazara ölüp gider» diye,
Söylene söylene er Manas
Telaşla çıkıp geliyor.
İki erin yanına yetişip,
Söyleyip durduğu söz bu:
«Öne salsam ak yolumsun,

Loosing his right sleeve and flinging it free,
Gripped the shield and took it on his arm.
Taking the keen steel in hand,
Çubak plunged in without flinching.
Their many and many weapons
They kept raising against each other, behold.
Before they could gather up the reins,
The two warriors reared in tenderness,
Unable to bring themselves to strike,
Unable to cry out and swing the sword,
Stood glaring each at each.
Over the grey ridge like a saddle-bow
He comes crossing — have you seen?
Flying arrow-swift on Aybanboz,
Like lion, tiger, pard,
He comes in haste — have you seen?
The horse Aybanboz at full gallop;
Almambet and Çubak
Shove at each other, wrath on wrath.
Laying the whip to Aybanboz,
Pressing on, out he comes:
«Almambet, Çubak, my paired braves,
Lest they perish by mischance» — saying,
Speaking on and on, the warrior Manas
In haste comes riding out.
Reaching the two warriors' side,
The word he kept speaking was this:
«Sent ahead, you are my white road;

Savaşa girse sayısız ordumsun,

Almambet, Çubak, ikizlerim,
Âlemi yıkan denizim,
Elmas çelik aybaltam,
İki arslan, aylık yolda da büyük arkamsınız!
Kılıç sıyırıp haykırıp,
Yan yana böyle dikilmeyin,
Garip canı yakıp da,
İkiz, eş iki arslan,
Etmeyin böyle oyunu!
Yarı yolda dövüşüp,
Yan yana kamçılaşmayın!» —
Bu sözü söyleyip gök yeleli,
Araya girdi arslanın.

«Biri birine yetişir diye,
Karşı karşıya gelmiş iki arslan,
Kazara ölüp gider» diye,
Haykırıp Manas vardı,
Sarala gibi yürüğü
Sağ eliyle Han Manas
Geminden tuttu işte,
Kögala'yı dizginleyip,
Sol eliyle tuttu işte.
Arslan Ayköl, kan dökücün,
Araya girip durdu işte,
İki yana ayırıp,
Aralarını buldu işte.
Manas tutup dururken,
Öfkelenip silkinip,
Kabarıp er Çubak:
«Kañgay'dan gelme Kıtay» diye,
Hınçla silkinip duruyor.
O anda Azizkan'ın Almambet'i:
«Haramın kanını saçayım,
Açılmaz gözünü açayım,
Bırak elimi» diye,

Entering battle, you are my numberless host;
Almambet, Çubak, my twins,
My sea that overwhelms the world,
My moon-axe of diamond steel,
Two lions, even at a month's journey you are my great support!
Baring swords and crying out,
Do not stand bristling side by side;
Scorching the poor soul,
Twin, paired two lions,
Do not play such a game!
Fighting at the mid-point of the road,
Do not trade whip-blows side by side!» —
Speaking this word, the grey-maned one,
The lion thrust himself between them.

«Lest one should reach the other,
The two lions come face to face,
Should perish by mischance» — saying,
Crying out, Manas went in;
The courser like Sarala
With his right hand Khan Manas
Seized by the bit, behold;
Bridling Kögala,
With his left hand he seized it, behold.
The lion Ayköl, your blood-shedder,
Thrust himself between and stood, behold;
Parting them to either side,
He made the space between, behold.
While Manas held them fast,
Raging and shaking himself,
Swelling, the warrior Çubak:
«Kıtay come out of Kañgay» — saying,
Shakes himself in rancor.
In that instant Azizkan's Almambet:
«Let me spill the wretch's blood,
Let me open his unopenable eyes,
Let go my arm» — saying,

Sağında Almambet kükreyip duruyor.
Kan dökücü, gök yeleli Han Manas

Azarlayıp tuttu durdu:
«Kalday'ı vuracak iki arslan

Kazara ölüp gider» diye,
İçi buram buram tütüp:
«Yalnız kişi yaya kalır,
Yalnızı Tanrı can edip

Yaratmasa ne olurdu?!
Tanrı'nın buyruğuna bak,
Kuğuyu kuşa yediren,
Karındaş doğma evlat değilken,

Almambet ile Çubak ikisini

Öz kardeş dedirten.
Akılsız iki haram,
Toza toprağa belenip vuruşup,
Olmazına bak hele?!
Olmaz sözü büyütüp,
Onmazına bak hele?!
Deli dolu şu canımı

Ta baştan sezip bilmişsin,

Aradan kavga çıkarıp,
Gönül bozup iki haram,
Dönüp Talas yurduna
Gideyim deyip durmuşsun.
Yalandan yolda itişip
Sıyrılayım demişsin,
Olmadık sözü bahane edip,
Akılsız, kaçık iki haram,
Gideyim demişsin!
Derlenip gelen ordumu
Dağıtayım demişsin,

On the right Almambet stands roaring.
The blood-shedding, grey-maned Khan Manas
Held them fast, chiding:
«The two lions who should strike the Kalday
Will perish by mischance» — saying,
His heart smouldering coil on coil:
«The lone man is left afoot;
Had God not made the lone one a living soul
And created him, what then?!
Behold the decree of God,
Who feeds the swan to the bird of prey,
Who — though they are no womb-born sons —
Made Almambet and Çubak, the two of them,
Be called blood brothers.
Two witless wretches,
Wrestling wrapped in dust and dirt —
Behold their unseemliness?!
Swelling an unseemly word,
Behold their ruin?!
This wild, headlong soul of mine

You had sensed and known from the very first;
Stirring up a quarrel between,
Spoiling hearts, you two wretches,
Back to the Talas homeland
You have kept meaning to go.
Scuffling on the road in false pretense,
You have thought to slip away;
Making an unseemly word your pretext,
Two witless, crazed wretches,
You have thought to go!
The host I mustered and brought
You have thought to scatter;

Kovalamacayı bahane edip,
Kahrolası iki arslan,
Kaçayım demişsin!
Geri dönüp Talas'a,
Atın başını, iki arslan,
Çevireyim demişsin,
Şu kan dökücü Manas'a
Oyun edeyim demişsin!
Hazinedeki altınımı
Saçayım demişsin!
Geri dönüp Talas'a,
Kara niyetli iki haram,
Kaçayım demişsin!
Beecin'e akın etmek
Yürekte taşınan muraddı,
Şahbaz kurt kırk çora,
Kırkınız kırk yerden gelme ittiniz.

Uzaklardan azıp tozup,
Kiminiz atsız geldiniz,
Atsız gelen çoraya,
Dağ keçisi ayaklı, tunç bilekli

Atların küheylanını bindirdim.
Uzaklardan perişan gelip
Bir çora kalabalıktan geldi,
Perişan gelen çoraya
Kaftanın alasını giydirdim,
Argın'ı, Ogoy'u, Kırgız'ı
Ayağına baş eğdirdim,
Arada yolu paylaşamayıp,

Hepsinden çok, Almambet, Çubak,
yaktınız beni!

Hani, geniş Talas boyunda
Yayın kesip yerdim ben,
Yanımda olsa Almambet —
Cihanı yıkarım derdim.

Making the chase your pretext,
You two accursed lions,
You have thought to flee!
Turning back to Talas,
Your horses' heads, two lions,
You have thought to wheel about;
On this blood-shedding Manas
You have thought to play your trick!
The gold within my treasury
You have thought to squander!
Turning back to Talas,
Two black-hearted wretches,
You have thought to flee!
To raid upon Beecin
Was the purpose carried in the heart;
Champion wolves, forty çoras,
Forty of you were dogs come from forty places.
Straying and scattering from afar,
Some of you came without horses;
On the çora who came horseless
I set the mountain-goat-footed, bronze-wristed
Steed among steeds to ride.
Coming wretched from afar,
A çora came from the throng;
On the çora who came wretched
I put the finest of kaftans;
Argın, Ogoy, and Kırgız
I bowed down to your feet;
And now, unable to share the road between you —
Most of all, Almambet, Çubak, you two have burned me!

Well then — along the wide Talas
I cut the sheatfish and ate it;
Were Almambet at my side —
I would overthrow the world, I said.

Sırlı kargıyı doğrultup
Güreşirim derdim,
Kalday ile Koñurbay'la
Boy ölçüşürüm derdim.
Ok işlemez zırh kaftanı
Giyerim derdim,
Yiğit Almam varken,
On sekiz bin âleme
Meydan okurum derdim.
Almambet, Çubak, sizin sayenizde,
İki haram, siz varsınız diye
Keñ-Kol'a yurt tutup oturdum,
İki haram, siz varsınız diye
On iki hanı, nice yurdu
Önüme katıp sürüp geldim.
Peygamber uğramaz Beecin'in
Yolunu kollayıp aşmak için,
Almambet, Çubak — iki er,
Ezelî derdinizi sağaltmaya
Uzaktan sürüp getirmişken,
Yarı yolda boğuşan,

Akılsız iki haram,
İnsanda sizin gibisi olur mu?
Bozdunuz artık düzenimi,
Elime nankörlük edip,
Kalabalık yatan Müslüman'a
Dönüp haber salmazsam,
Yurduma hüküm yürütüp,
İkiniz olmadan Beecin'e varmazsam.
Atın dizginini kısmazsam,
Çalıyar uğramaz Beecin'e,
Körpe kamış katılaşana dek,
Yaban gülü dökülene dek,
Tam altı ay vuruşup,
Beecin'e akın etmezsem.
Şu duran Beecin'e
Kendim yalnız gideyim,
Düşüncesiz iki haram,

Levelling the burnished lance,
I would grapple, I said;
With Kalday and with Koñurbay
I would measure my strength, I said.
The armored kaftan no arrow pierces
I would wear, I said;
While my warrior Almam lives,
The eighteen thousand worlds
I would defy, I said.
Almambet, Çubak, thanks to you,
Because you two wretches are here,
I made my home in Keñ-Kol and settled;
Because you two wretches are here,
The twelve khans and many a land
I drove before me and came.
Of Beecin where no Prophet calls,
To watch the road and cross it,
Almambet, Çubak — two warriors —
To heal your ancient grief
I brought you driving from afar;
And you who brawl at the mid-point of the road,
Two witless wretches —
Are there any among men like you?
You have wrecked my order now;
If, repaid with your ingratitude,
To the Muslims lying in their multitude
I do not turn and send word,
If I do not set my rule over my land
And go to Beecin without you two,
If I do not draw tight my horse's rein —
On Beecin where Çalıyar never calls,
Till the tender reed grows hard,
Till the wild rose sheds its petals,
Fighting six full months,
If I do not raid upon Beecin!
To this Beecin that stands before us
Let me go alone myself;
Two thoughtless wretches,

Kökünüzü sahiden kurutayım.
Ecelim Kıtay'dan gelirse
Yalnız varıp öleyim,
Uluyan iki kul,
Ölüşün de göreyim!»
Sağ yanındaki Almañ'ı
Sağa silkip fırlattı,
Sol yanındaki Çubak'ı
Sola silkip fırlatıp,
Yüzünden tüyleri kabarıp,
Tâ Beecin'deki Kıtay'a
Sungur Manas, gök yelelin,

Tek başına dalacakmış gibi,
Kalabalık yatan Kıtay'ı
Diklendirip sürecekmiş gibi,

O bildiğin kan dökücü Manas,
Yalnız varıp girecekmiş gibi,
Cihandaki nice Kıtay'ı
Kaynaştırıp sürüp getirecekmiş gibi.

Azaptan geri dönmeyen,
On birinde ok atan,
On ikisine geldiğinde
Yiğit Manas diye ün alan,
On üç yaşına geldiğinde
Otağlı yurda, ele akın eden,
On beş yaşına geldiğinde
Yel değdirmeden yurt besleyen,
Öfkesi iyice doldu taştı,
Bunlara gücenip,
Kara tepeli sırta,
Kaplan Manas, gök yelelin,
Yalnız varıp oturdu.
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Boynuna suç binmiş gibi,
Sinip kalmış gibiydi,

Let me truly wither your root.
If my appointed hour comes from Kıtay,
Let me go alone and die;
You two howling slaves,
Let me see how you die as well!»
Almañ at his right side
He shook off and flung to the right;
Çubak at his left side
He shook off and flung to the left;
The bristles rising on his face,
As if upon the Kıtay in far Beecin
The gyrfalcon Manas, your grey-maned one,
Would plunge single-handed,
As if the Kıtay lying in their multitude
He would set bristling and drive before him,
As if that blood-shedder Manas you know
Would go alone and break in,
As if the many Kıtay of the whole world
He would boil together and drive them home.
He who never turns back from torment,
Who at eleven loosed the arrow,
Who, when he came to twelve,
Won the name of warrior Manas,
Who, when he came to thirteen years,
Raided the tented homeland and the people,
Who, when he came to fifteen years,
Nursed the land untouched by any wind —
His fury filled and overflowed;
Taking offense at these two,
To the black-crested ridge
The tiger Manas, your grey-maned one,
Went alone and sat him down.
Akbaltay's Çubak,
As though guilt were loaded on his neck,
Was as one cowed and shrunken,

Şeytanı gönlünden gidip,
Yumuşayıvermiş gibiydi.
Akbaltay'ın Çubak'ı
Kırılıp yüzünü çevirdi işte,
Ulu şahbaz Almañ'a
Mahcup olup durdu işte.
Utanmayıp da ne yapsın,

The devil gone out of his heart,
As one grown suddenly soft.
Akbaltay's Çubak
Broke, and turned his face, behold;
Before the great champion Almañ
He stood abashed, behold.
What could he do but feel his shame —

Şöyle bir söz etti işte:
«Padişah Almam yiğidime,
Bağırıp Kıtay demişim,
Ardından at koşturup gelmişim,
Baksam bu ettiğim büyük ayıp!

Keşfe çıkarsan işte yol,
Bağlayıp gidersen işte kol,
Atayım dersen işte çukur,
Kaynatıp gidersen işte dert!
Başımı kesersen işte ben,
Kanımı dökersen işte yer!
Alake, dar günde el ele tutuşan,

Kaygılı günde omuz veren,

Birlikte durup birlikte büyüyen,
Yüz yüze düşman karşısında buluşan,
Öldüreceksen işte kulun!
Suç bende, günahım dağdan büyük,

Yiğidim Almam, bağışlayıver!
«Kara gözüm feda» diye,
Kögala şöyle dursun, Alake,
Sana kara başım armağan!» diye,

Dizgin çekip çırpınıp,
Geyik derisi yuları
Boynuna geçirip durdu.
Attan inip er Çubak,
Almañ'a doğru koşup:

He spoke a word like this, behold:
«To my padishah, my brave Almam,
I shouted and cried Kıtay,
I came galloping upon his trail;
I look — and this deed of mine is deep disgrace!
If you ride the scouting — here is the road;
If you bind and take me — here is the arm;
If you would cast me — here is the pit;
If you go seething — here is the grief!
If you cut off my head — here am I;
If you spill my blood — here is the ground!
Alake, you who clasp hands in the narrow day,
Who lend your shoulder in the day of sorrow,
Who stood with me and grew with me,
Who meet me face to face before the foe —
If you would slay — here is your slave!
The fault is mine, my sin is greater than a mountain;
My brave Almam, only forgive!
«My black eyes be your ransom» — saying,
Let Kögala stand aside, Alake —
To you my black head is my gift!» — saying,
Straining and struggling at the rein,
The halter of deer hide
He drew over his own neck and stood.
Dismounting, the warrior Çubak
Ran toward Almañ:

«Bağışla, yiğit, suçumu» deyip,
Dizi yere bükülüp,
İki eli bağrında,
Er pusatı yanında,
Kögala'yı yedeğine alıp,
Suçumu bağışla» diye yalvarıp,
Almambet'e geldi işte.
Razı oldu Almambet,
İçinde zerre kin kalmadı.

Yiğit, gök yeleli Alakeñ
O anda şöyle söz etti:
«Hanın oğlu er Çubak,
Kutlu bir can idi.
Kakançın'ın Beecin'ine
«Yoldaş edinip var» diye,

Söylenmiş sözü var idi.

Keşfe tek başıma gidişim,
Çubak'ı habersiz bırakışım,
Düşününce utançtır bu ettiğim».

Sarala'yı yedeğine alıp,
Çubak'a doğru koşarak,
Kamçısını boynuna asıp:
«Suçumu bağışla!» diyerek,
Çubak'ın önünde Almambet diz çöküp durdu.
«Ateşten geri dönmeyen,
Ölümden geri kaçmayan,
Delişmen doğmuş iki haylaz
Birbirini mi öldürüyor ola? diye,
Tutuşup kalıp iki haylaz
Ah u figan mı etti ola? diye,

Heybetiyle çarpışıp,
Başını kana bulayıp,

«Forgive, brave one, my fault» — saying,
His knees bending to the earth,
His two hands crossed on his breast,
His warrior's arms at his side,
Leading Kögala at his hand,
Pleading «Forgive my fault» — saying,
He came to Almambet, behold.
Almambet was reconciled,
Not a grain of rancor remained within him.
The brave, grey-maned Alakeñ
In that instant spoke this word:
«The khan's son, the warrior Çubak,
Was a blessed soul indeed.
To the Beecin of Kakançın
«Go, taking him as road-fellow» — saying,
There was a word that had been spoken.

That I went scouting all alone,
That I left Çubak without word,
When I think on it, this deed of mine is shame».
Taking Sarala on the lead-rein,
Running toward Çubak,
Hanging his whip about his own neck:
«Forgive my fault!» he said,
And Almambet knelt down before Çubak.

«Those two wild-born rascals
Who turn not back from fire,
Who flee not back from death,
Are they killing one another? he wondered,
Have the two rascals, grappling fast,
Raised wails and lamentation? he wondered,
Clashing in their grandeur,
Drenching their heads in blood,

Paramparça mı etti ola? diye,

Bahadır Manas padişahın
Dik bakmadan heybetle durup,
Göz ucuyla süzdü azametle.

Gökteki yıldızlar gibi
Yerlerinden oynamışlardı,
Almambet ile Çubak - iki er
Ahirete dek esirgemez,
Dost oluvermişlerdi.
Ak ceylanın kılı gibi
Sıyrılışıp kaynaşmışlardı,
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulup bir olmuşlardı,
Kırlardaki pınar gibi
Coşup kaynaşmışlardı,
Birbirine at bağışlayıp, iki aslan
Esirgemeden barışıp,
Birleşip kaynaşmışlardı.
Almambet ile Çubak danışıp,
Dertlenip durdu iki er:
«Bakıp duran o hunhara
Veda diyenin sonu onmaz ki,
Kahrına uğrayan kişi
Asla iki olmaz ki,
Yeryüzünde kalabalık halk -
Hepsini toplayıp gelsek de

Bir Manas gibisi olmaz ki,
Hani, yamaçtan kırk kaplan seğirtip geldiğinde,
Kırk çora kırk yerden sürünüp geldiğinde,
Talas'ı verip yurt kıldı,
Naralanan düşmana karşı pişirip,
Kızıl kana bulayıp,
Hepimizi er kıldı.
Dört yanda yatan düşmana

Have they torn each other to shreds? he wondered,
The batyr Manas, the padishah,
Stood in majesty, not staring hard,
And measured them grandly from the corner of his eye.
Like the stars in the heavens
They had been shaken from their places,
Almambet and Çubak — two heroes —
Sparing nothing until the hereafter,
Had become fast friends.
Like the hair of the white gazelle
They had slipped free and fused together,
Like the flour of white wheat
They had been kneaded into one,
Like the spring upon the steppes
They had surged and mingled,
Gifting each other horses, the two lions
Made peace without stinting,
United and fused as one.
Almambet and Çubak took counsel,
The two heroes brooded in their grief:
«To that watching bloodthirsty one
Whoever says farewell shall not prosper,
The man who falls beneath his wrath
Can never be made two again,
The teeming folk upon the earth —
Though we gathered them all and came,

There would be none like a single Manas,
Why, when forty tigers came bounding down the slope,
When forty çoras came crawling from forty places,
He gave Talas and made it homeland,
Seasoning us against the roaring foe,
Steeping us in scarlet blood,
He made heroes of us all.
Against the foe that lay on four sides

Doğan Manas, gök yelelin,
Hepimizi denk kıldı.
Gündüzü kımız, gecesi kız,
İt tası bile som gümüş oldu,
Canımız sıkılsa karaca vurup,
Sıkılmazsak sabah akşam
Talas'ta oynayıp yattık.
Neyimizi eksik kıldı ki,
Silah pusatı kuşatıp,
Cenk için küheylan bağlatıp,
Her şeyi tastamam kıldı.
Han Manas'a geldik geleli
Serpilip yiğit olduk,
Er oğluyla denk olduk.
Sadağı yanımıza bağladık,
Cenge çıkan sayısız orduyu
Birini koymadan kırdık,
Afgan ile Kızılbaş'ın

Otağında tulpar şahlandırdık,
Urus ile Çürçüt'ün
Kızını ganimet edip ağlattık.

Çambıl-Bel'i yurt edinen
Canalı ile Karaç, iki er,
Gücü çetin er denenlerin
Dikilmiş tuğunu devirdik,
Karşı duranı serdik,
Kapılı kalın hisardan,
Padişah Bakay gök yeleliye
Körpayan'dan üstün güzel kız
Çekip getirdik otağdan.

Hunhar gök yeleli kaplan
Kahrını bize salmadı,
Nice malını saçsak da
Gücenip kalmadı,

Manas Han'a geldik geleli

Manas the born, the grey-maned one,
Made us all equals.
Kumis by day, girls by night,
Even the dog's bowl was solid silver,
If our hearts grew heavy we shot roe deer,
If not, then morning and evening
We sported and lay at ease in Talas.
What did he leave us lacking,
Girding us with weapons and armor,
Tethering chargers for the war,
He made everything complete.
Since we came to Khan Manas
We have flourished and become yigits,
We stood equal with heroes' sons.
We bound the quiver at our side,
The countless host that marched to war
We cut down, leaving not one,
In the pavilions of the Afghan and the Kızılbaş
We made the tulpar rear,
Of the Urus and the Çürçüt
We took the daughters as spoil and made them weep.
Canalı and Karaç, two heroes
Who made Çambıl-Bel their homeland,
Of those called heroes hard in strength
We toppled the planted banner,
We laid low whoever stood against us,
From the gated, thick-walled fortress,
For the padishah Bakay, the grey-maned,
A beauty finer than Körpayan
We drew forth from the pavilion and brought.
The bloodthirsty grey-maned tiger
Did not cast his wrath upon us,
However much of his wealth we scattered,
He never took offense,

Since we came to Manas Khan

Kırk çorada dert tasa yok.
Giymen için er Manas
Ak ipek, has kumaş verdi,
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,
Oynaşan gür saçlı,
Otağları bozup kız verdi.
Oyrat'ı bozup er kıldı,
Düşününce, er Manas
Otağlı yurda han kıldı.

At armağan edip varmazsak,
Ayköl'den hayır dua almazsak,
Kâfir olup gideriz».
Hunhar Manas kaplana,
On iki boydan kalabalık can,
Ulu Manas gök yeleliye
Karşı koyacak kimse kalmamış.
Kestirmeden dosdoğru yürüyüp,
Ayköl Manas hanına
Sarala ile Kögala'yı,
Almambet ile Çubak - iki er
Yedeğinde çekip vardı.
Aslana boynunu büktüler işte,
Ayköl Manas aslanına
Gülüşerek şen iki er,
İki atı armağan sunup:
«Suçumuzu bağışla!» deyip durdular.
«Almambet, Çubak erenim,
Çifte yiğit berenim,
Tabılgı bitmiş vadim,
Kırışılacak düşman olsa,
Yorulmak bilmez seçkinim!
Almambet, Çubak ikizim,
Aydınlık engin denizim,
Ok atışmaya gelen düşman olsa,
Âlemi bozacak denklerim!
Ta uzak Beecin şehrine
Varıp keşfe çıkarken,

The forty çoras know no grief or care.
For your wearing, hero Manas
Gave white silk and choicest cloth,
Red-shirted, slender-waisted,
Thimble-mouthed, gazelle-eyed,
With thick tresses dancing,
He broke open pavilions and gave us girls.
He broke the Oyrat and made us heroes,
When you think on it, hero Manas
Made us khans of homelands with pavilions.
If we go not bearing horses as gifts,
If we take not the Ayköl's blessing,
We shall go hence as infidels».
Against the bloodthirsty tiger Manas,
Of the teeming souls of twelve tribes,
Against great Manas the grey-maned,
No one was left who could stand.
Marching straight by the shortest way,
To Ayköl Manas the khan,
Sarala and Kögala,
Almambet and Çubak — two heroes —
Came leading them on the rein.
So they bowed their necks to the lion,
To Ayköl Manas the lion,
Laughing, the two merry heroes,
Presenting the two horses as gifts:
«Forgive our fault!» they kept saying.
«Almambet, Çubak, my erens,
My twin yigits, my berens,
My valley where the meadowsweet grows,
Should there be a foe to grapple,
My chosen ones who know no weariness!
Almambet, Çubak, my twins,
My bright and boundless sea,
Should a foe come trading arrows,
My equals who would shatter the world!
While riding out to scout
To the far city of Beecin,

Ardından yetişip kavga eden
Düşüncesiz Çubak, size ayıp!
Yetişip gelip yakalamasam,

Sen de bir sözü fazla ileri vardırdın,
O sözün bize ayıp, Almam!
«Karanlık değil, gece ol, deyip,
Hanınla ikiniz bir olun» deyip,
Mektup yazar gibi gönderdin,
Baksana, sözün size ayıp, Almam,
Kederli sözün bize ayıp, Almam!
Ilgınlı Talas ovasında
Ne zaman saçtım derleneni,
Sözümü iki edip,
Ne zaman şaşırdım yolumu,
Ne zaman yedim imanı.
«Karanlık şöyle dursun, gece ol deyip,

Hanınla ikiniz bir olun» deyip,
O sözün de nesi, Almam!»
Bunu duyunca Almambet
Yüzünden kanı çekilip,
Öfkelenip yan bakıp,
Kaplan Manas gök yeleliye
Bakıp durdu, söze başladı:
«Kıtay da olsa büyükmüş,
Yurdu var Çubak uluymuş,
Yurdundan azmış ben zavallı,
Bakınca şu çaresiz, hor imiş.
Diri gezmektense yiğidin,
Böyle horluk görmektense
Ölmesi yeğ imiş!
Kâfir de olsa uluymuş,
Halkı olan Çubak büyükmüş,
Halkından azmış ben öksüz,
Dünyada bir karaltı olamadan

Ölmesi yeğ imiş!
Eli olan kişi uluymuş,

Chasing after and picking a quarrel —
Thoughtless Çubak, shame upon you!
Had I not caught up and seized you,

You too drove one word too far,
That word of yours shames us, my Almam!
«Be not mere darkness, be night, you said,
You and your khan, be as one» you said,
You sent it as if writing a letter,
Look now, your word shames you, Almam,
Your grieving word shames us, Almam!
On the tamarisk plain of Talas
When did I ever scatter what was gathered,
Making my word into two,
When did I ever lose my way,
When did I ever devour my faith.
«Let darkness be, become the night, you said,
You and your khan, be as one» you said,
And what is that word of yours, Almam!»
Hearing this, Almambet,
The blood draining from his face,
Glancing sideways in his wrath,
At the tiger Manas, the grey-maned,
Fixed his gaze and began to speak:
«Though it be Kıtay, it was great,
Çubak has a homeland, so he is mighty,
I, poor wretch, strayed from my homeland,
Look — this helpless one is held in scorn.
Rather than a yigit walk alive,
Rather than suffer such contempt,
Better it were to die!
Though infidel, it was mighty,
Çubak who has a people is great,
I, an orphan strayed from my people,
Rather than live no more than a shadow on this earth,
Better it were to die!
He who has a land is mighty,

Elinden azmış hor imiş,
Her anışta 'Kıtay' deyip duran -
Bu da Almambet'in kara bahtı imiş!
Ben cihanı dolaşırsam dolaşırım,
Geleli nice yıl oldu,
Benim Kıtay adım kalır mı hâlâ?!
Ben Beecin'de dururken
Putumu talak eyledim,
Yurdumu paramparça ettim.

He who strays from his land is scorned,
At every mention they say 'Kıtay' —
Such is Almambet's black fate!
If I must roam the world, then roam I shall,
So many years have passed since I came,
Does my name of Kıtay still cling to me?!
While I dwelt in Beecin
I divorced my idol utterly,
I tore my homeland all to pieces.

Ben Beecin'de dururken
Kazın dönemediği kaya idim,
Bilesin, han Manas,
Karlı kara dağ idim.

Ben Beecin'de dururken
Öfkelensem gece idim,
Kalabalık kara Kıtay'ın
Hakanının oğlu idim.
Yarı yoldan kaçar gibi,
Ardımdan kovalanır gibi,
'Ahmak Kıtay' denir gibi,
Malını yağmalar gibi,
Gelip fesat salar gibi,
Bir düşünsene, ey Manas,
Noygut'un ne zaman kulu idim?»
Yiğit Manas, hunharın,
Ses etmeden bakıp durdu.
Baş sallayıp düşündü,
Bir aş pişimi dili tutulup.

While I dwelt in Beecin
I was the crag the goose could not round,
Know it well, khan Manas,
I was the black mountain crowned with snow.
While I dwelt in Beecin,
When I raged, I was the night itself,
Of the teeming black Kıtay
I was the son of the hakan.
As if fleeing at half the road,
As if hunted from behind,
As if called 'foolish Kıtay',
As if plundering their goods,
As if coming to sow corruption —
Only think, o Manas,
When was I ever the Noygut's slave?»
The yigit Manas, the bloodthirsty,
Watched on without a sound.
Nodding his head, he pondered,
Tongue-tied for the time a meal takes cooking.

O anda Manas düşündü,
Düşündüğü şu oldu.
Ulu beyin düşündüğünü
İki yiğit bilmedi.
«Azazil şeytan yanıltırsa,
Kazara beni azdırırsa,
Karanlığın yoluna girersem,
Kalabalık elimi yüzüstü,

In that moment Manas pondered,
And this was what he thought.
What the great bey was thinking
The two yigits did not know.
«If the fiend Azazil leads me astray,
If by mischance he makes me stray,
If I enter the road of darkness,
If I abandon my teeming land

Kimsesiz koyup bırakırsam,
Kaçıp varıp Beecin'e
Oba kurup otursam,
Kakançın'ın Beecin'ine
Esirgemeden hizmet etsem»...
Tal-Çoku yüce dağ imiş,
Çevresi sarp kaya,
Göz erişmez yalçın uçurum imiş.
Dibinden akıp giden
Akıntısı sert bir su imiş,
Su boyunca dizilmiş
Nice nice tepe imiş.
Yalçın yüce Tal-Çoku
Geçidi yüksek bir bel imiş,
Beecin ile Meke'nin,

Face-down and forsaken,
If I flee away to Beecin
And pitch my camp and settle,
If to Kakançın's Beecin
I gave service without stinting»...
Tal-Çoku was a lofty mountain,
Its flanks were sheer crags,
A precipice beyond the reach of sight.
Flowing away from its foot
Ran a water swift of current,
Ranged along the water
Stood hill upon hill uncounted.
Sheer and lofty Tal-Çoku
Was a pass set high, a saddle-ridge,
Between Beecin and Meke,

İki ayrı kalabalık elin
Ortasında bir sur imiş.
Alp kara kuşun, azılı canavarın
Mesken kıldığı yer imiş,
Buradan basıp geçilmese,
Dolanıp gitmek için
Kırk günlük yol imiş.
Kul olan bunu aşmamış,
Yolu yüksek yar imiş,
Yamacı çetin, dar imiş.
Yamacın üst yanında
Ev gibi kara taşı var,
Taşın üstüne bakarsan
İri akbaba yuva kurmuş,
Dönerek ıslık çalıp,
Ejderha kuşatıvermiş.
Ejderhayı görünce,
Almambet ile Çubak - iki er
Küt diye düşüp atından,
Kendinden geçip bayılmış.
Kaplan Manas, koca aslan,
Ejderha yatan büyük taşa
Bile bile basıp vardı.

Between two separate teeming lands,
It stood, a rampart in their midst.
Of the mighty black bird, the savage beast,
It was the place made den and dwelling,
If one did not press across from here,
To go the long way round
Was a journey of forty days.
No slave had ever crossed it,
Its road was a towering cliff,
Its slope was harsh and narrow.
On the upper side of the slope
There stands a black rock like a house,
And if you look upon the rock,
A huge vulture has built its nest,
Wheeling round and whistling,
A dragon had coiled about it.
When they saw the dragon,
Almambet and Çubak — two heroes —
Dropped with a thud from their horses,
And fell away in a swoon.
The tiger Manas, the great lion,
Onto the great rock where the dragon lay
Strode up, knowing full well.

Dizi yere bükülüp,
Koşup çıkıp seğirtip,
Homurdanıp hız alıp,
Gün batıya yönelip,
Manas yürüdü gümbürdeyip,
Ejderha kaçtı vızıldayıp,
Almambet ile Çubak'ı
Kıpırdanıp doğruldular.
Gözleri faltaşı gibi açılıp,
Uyuşup kalmış iki aslan
Manas'a bakıp baş eğdiler,
Çoraların direğidir,
Manas, erlerin dayanağı,
Sefer uzak yol olsa,
Sayısız tümen ordu olsa,
Er Manas elin sığınağıdır.
Her yanı tastamamdı,
Deniz Manas, kaplan,
İçi gölden gendi,

His knees bending to the ground,
Running, climbing, bounding up,
Growling and gathering speed,
Turning toward the setting sun,
Manas marched on thundering,
The dragon fled away hissing,
And Almambet and Çubak
Stirred themselves and rose upright.
Their eyes flung wide in wonder,
The two lions, numb and dazed,
Looked on Manas and bowed their heads,
He is the pillar of the çoras,
Manas, the mainstay of heroes,
Be the campaign a distant road,
Be the host a countless tümen,
Hero Manas is the refuge of the land.
On every side he was complete,
Manas the sea, the tiger,
His heart was wider than the lake,

Aslan doğmuş er idi.
Denk gelen düşmana zehir olan,
Nicesini yenmiş er idi.
O anda, Almambet ile Çubak - iki aslan:

«Tal-Çoku'yu kim aşmış?
Beecin'e kargaşa salarım deyip,
Kaynaşan kalabalık Kıtay'ı
Baş eğdirip yenerim deyip,
Er Ürüstöm Dastan aşmış.
Ondan sonra kim aşar,
Aslan Manas, o şir aşar!»
Kara taşta yazısı var,
Yazısını okuyup baksa,
İki adamın adı var.
Dört yanı yalçın kaya imiş,
İki adamdan başkası
Bu yazıda yok imiş.
Kaplan doğmuş er Manas

He was a hero born a lion.
Poison to the foe that matched him,
He was a hero who had conquered many.
In that moment, Almambet and Çubak — two lions:
«Who has crossed Tal-Çoku?
Saying, I shall sow havoc in Beecin,
Saying, the swarming teeming Kıtay
I shall bow down and conquer,
Hero Ürüstöm Dastan crossed it.
Who after him could cross it —
Lion Manas, that şir shall cross!»
On the black rock there is writing,
And reading through that writing,
There stand the names of two men.
Its four sides were sheer crag,
And other than those two men
None stood within that writing.
Manas, the hero born a tiger,

Ay baltasına dayanıp,
Önünü ardını kollayıp,
Altına Aybanboz'u binip
Tal-Çoku'ya yöneldi.
Tal-Çoku'nun üstünden
Pusu dağılıp,
Bulutu açılıp gitti,
Akşama dek yol yürüyüp,
Soluk almadan bol yürüyüp,
Akşamleyin zirveye dayandı.
Tal-Çoku'ya dayanınca,
Dağında karı var,
Etek yanı çayırda
Boy atmış söğüdü var.
Üstü yayvan köşelenir,
Tal-Çoku'ya varınca
Kokusu misk gibi kokar.
Kollara ayrılmış pınar suyu var,
Meke ile Beecin'in
Arasında sur imiş,
Dört yanı berk imiş,
Düşününce, Tal-Çoku
Ordugâh kalacak yer imiş.
Bu yeri gördükten sonra,

Leaning on his moon-axe,
Guarding his front and rear,
Mounted on Aybanboz beneath him,
Turned his way toward Tal-Çoku.
From over Tal-Çoku
The haze dispersed,
Its clouds parted and were gone,
Marching on the road till evening,
Marching far without drawing breath,
By evening he had reached the summit.
When he came up to Tal-Çoku,
Upon its mountain there is snow,
On the meadow at its skirts
There stand willows grown tall.
Its top spreads broad and cornered,
When you come to Tal-Çoku
Its scent is sweet as musk.
There is spring water parting into branches,
Between Meke and Beecin
It stood, a rampart in between,
Its four sides were stronghold-firm,
When you think on it, Tal-Çoku
Was a place fit for an army's camp.
After he had seen this place,

Aslını sınayıp bildikten sonra,
Almambet, Çubak, er Sırgak,
Kögala ile Sarala,
Kökçebiç, Küröñ, Aybanboz -
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Uzun iple sağlam bağlayıp,
Keskin çeliği kuşanıp,
Ak eyeri yastık edinip,
Başını gün batıya verip,
Uzaktan gelen dört yiğit
Alp uykusuna daldılar.
Derin uykuya dalınca,
Kara benekli kaplan
Böğründen davranıp,

After testing and learning its true nature,
Almambet, Çubak, hero Sırgak,
Kögala and Sarala,
Kökçebiç, Küröñ, Aybanboz —
Taking off their saddles, leaving them bare,
Tethering them fast with long ropes,
Girding on the keen steel,
Making pillows of the white saddles,
Laying their heads toward the setting sun,
The four yigits come from afar
Sank into the sleep of alps.
As they sank into deep slumber,
A black-spotted tiger
Sprang up from his flank,

Kara kulak aslan, şir,
Manas'a atılıp girdi.
Bu düşü görünce
Manas uykudan uyandı,
Sağ yanına döndü.
Gök kararıp bulutlanıp,
Başına altmış türlü kaygı üşüşüp:
«Ay çıkmayıp gök kapanırsa,
Gece nice olur diye,
Gözüm Beecin'de kapanırsa,
Ardımda kalan kalabalık Türk'ün
Günü nice olur?! diye,
Benim gözüm kapandığında
Talas'ta kalan kalabalık halkın
Çaresi nasıl olur?! diye.
Kırlarda yılkı ala baş,

Ardımda erkek çocuk körpe,
Abıke ile Köböş haram, hasım.
Ben Talas'ta dururken
Gözünde şaşılığı vardı,
Fırsat bulsa o soysuz kul
Beni bile çelmeye yeltenirdi.
Sözünde eğrilik yürürdü,
Denk getirse o soysuz kul
Beni bile kıymaya yeltenirdi.
Kör demir keskin olmaz,
El içinde büyüyen yurt olmaz.
Sırası gelse o soysuz it -

Kötülük etmeye gücü var,
Benimle baba bir,
Kuma karının oğludur.
Benim gözüm kapandığında,
Alnının kemiği yatıktı,
Bahtsız kadın Kanıkey'in
Rızkı kıttı,
Alın saçı ot gibiydi,
Benim gözüm kapandığında,

A black-eared lion, a şir,
Came leaping in upon Manas.
When he beheld this dream
Manas awoke from sleep,
And turned upon his right side.
The sky darkened and clouded over,
Sixty kinds of care swarming upon his head:
«If the moon rise not and heaven close over,
What will become of the night, he thought,
If my eyes close forever in Beecin,
For the teeming Turks left behind me,
What will become of their day?! he thought,
When these eyes of mine are closed,
For the teeming folk left in Talas,
What remedy will there be?! he thought.
On the steppes the herds of parti-colored horses,
Behind me a boy-child still tender,
Abıke and Köböş, base-born, hostile.
While I dwelt in Talas
There was a squint within his eye,
Given the chance, that rootless slave
Would dare to trip even me.
There was crookedness in his word,
Given the opening, that rootless slave
Would dare to slay even me.
Blunt iron will not take an edge,
No homeland grows within another's hand.
Should his hour come, that rootless dog —

He has the strength to work evil,
He is of one father with me,
The son of the lesser wife.
When these eyes of mine are closed —
The bone of her brow lay flat,
Luckless woman Kanıkey,
Her portion was but scant,
The hair of her brow was like grass,
When these eyes of mine are closed,

Yüzünde çekeceği azabın,
Nice belaların izi vardı.
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas -
Yeri anıp bir yandı,
Bahtiyar Kırgız, kalabalık Ogoy -
Eli sayıp bir yandı:
«Kazara ölüp gidersem Beecin'de,
Biri diğerinin sözünü dinlemez,
Başıboş kalır vay bu el -
Biri birini çekemez,
Bölünüp dağılır belki.
Pusuda gezen çok düşman
Avuç kadar elimin
Kökünü kurutur belki»...
Bunu deyip, han Manas
Bağını boynundan çıkarmadan,
Dürbünü hop ettirip
Koynundan sıyırıp aldı.
Geçen yılın yazında
Eski dürbün bozulduğundan,
Yerin yüzünü gözleteni,
Uçsuz bucaksız ellerden
Mahir usta Bölökbay'a
Özellikle getirtmişti.
Kırım'dan gelen Bölökbay,
Körük bassa yer oynatan,

Davut ile dost olmuş.
Eksiksiz usta Bölökbay,
Genç yaşından beri Bölökbay
Ustalıkla yaşamış.
Gece gündüz göz nuru döküp,

Kıvamına getirip,
Büyük dürbünü yapmış.

Yakut taşını yardırmış,
Camına koydurmuş.
İyice uğraşıp onarmış,

Upon her face the torment she must suffer,
The marks of many woes were written.
Tamarisk Keñ-Kol, broad Talas —
He burned once, recalling the land,
Blessed Kırgız, teeming Ogoy —
He burned once, counting the people:
«If by mischance I die in Beecin,
No one will heed another's word,
This land will be left masterless, alas —
None will suffer another,
Perhaps it will split and scatter.
The many foes that lurk in ambush
Of this land of mine, small as a palm,
Will dry up the very root perhaps»...
So saying, khan Manas,
Without lifting its cord from his neck,
Whisked up his spyglass
And drew it from his bosom.
In the summer of the year before,
Since the old spyglass had broken,
That watcher of the face of the earth,
From lands without end or border
He had sent for it specially
From the skilled master Bölökbay.
Bölökbay who came from Crimea,
Who shook the earth when he pumped his bellows,
Had become a friend of Davut.
Bölökbay, the flawless master,
From his young days Bölökbay
Had lived by mastery.
Night and day pouring out the light of his eyes,
Bringing it to its perfection,
He had made the great spyglass.

He had split the ruby stone,
Had set it in its glass.
He had labored well and wrought it,

Altı aylık yola ayarlamış.
Sapına gevher gerdirmiş:
«Hakkın bende kalır» diyerek,
Sürüyle yılkı verdirmiş.
Gelip konmuş Talas'a,
Ustalığından ötürü Bölökbay
Manas'a çora olmuş.
Değerli, üstün dost edindiği
Büyük dürbünü ele alıp,
Makarasını çevirip,
İyice gözünü verip,
Burgusunu döndürüp,
Çevirip göze tutup,
Tutup bakakaldı.
Talas'a gözünü saldı işte,
Talas'taki ahvali -
Baştan başa görüverdi.
«Ocak taşından kor çıkıp,
Ben Beecin'de gezerken,
Talas'taki çok halka
Abıke ile Köböş büyüklük taslayıp,
Tepeye çıkıp böbürlenip:
«Artık Manas öldü diye,
Varılıp dönülmez Beecin'den
Manas nereden gelsin» diye,
Tepeye çıkıp kasılıp,
Ele karşı bağırıp,
Abıke ile Köböş - iki haram,
«Köböş!» diye nara çağırıp,
Bunlar kudurup azmışlar,
Talas'taki Argın ile Kırgız'a
İnsafsızca vergi salmışlar.
«Yetmiş deveye çay ver diye,
Yedi bin kısır tay ver» diye.
Vergisine dayanamayıp,
Argın göçmüş bir yana.
«Vay, hunhar sağken
Çiniye koyup çay vermeden,
Sürüyle kısır tay vermeden,

Had trued it to a six months' journey.
He had stretched gems upon its handle:
«My due remains with you» he said,
And had herds of horses given.
He came and settled in Talas,
And for his mastery Bölökbay
Became a çora to Manas.
Taking up the great spyglass,
His treasured, prized companion,
Turning its wheel,
Setting his eye close upon it,
Twisting round its screw,
Turning it and raising it to his eye,
He held it and gazed long.
He cast his eye upon Talas,
And all the state of things in Talas —
He saw it end to end.
«Embers leaping from the hearthstone,
While I roam in Beecin,
Over the many folk in Talas
Abıke and Köböş play the great lords,
Climbing the hilltop, swaggering:
«Manas is dead now, they say,
From Beecin, whence none return,
How should Manas come back» they say,
Climbing the hilltop, strutting,
Bellowing against the land,
Abıke and Köböş — two base-born —
Roaring the war-cry «Köböş!»,
These have run mad and rabid,
On the Argın and Kırgız in Talas
They have laid a merciless tribute.
«Give tea for seventy camels, they say,
Give seven thousand barren colts» they say.
Unable to bear the tribute,
The Argın have moved off to one side.
«Alas, while the bloodthirsty one lived,
Without setting tea in porcelain,
Without giving herds of barren colts,

Salınıp yatar değil miydik,
Geniş Talas'ta dalgalanıp,
Gündüzü kımız, gecesi kız,
Şabiet oynayıp eğleşip,
Besili kuzu, tatlı baş,
Kazan kaynatıp kurulup,
Yatar değil miydik Talas'ta.
Manas bahadır ölünce
Ay karanlık, yıl ters,

Gece işte böyle olur diye,
Erk harama geçerse
Gün işte böyle olur» diye,
Kırgız ile Ogoy birleşip,
Bunlar da kaçmış bir yana.
Fesadı bunlar salmışlar,
Malı mülkü yağmalamışlar.
Hazineyi bozup kurulup,
Garibe, miskine, sakata
Dönüp bakmadan talan edip,
Sansarı, kunduzu almışlar,
Ortadan yarıp bölüşüp,

Vebaldir demeksizin,
Paçalarına doldurmuşlar,
Beyi ölmüş kul gibi kasılıp,
Sultan kesilivermişler.
O zaman ah o yaman Kanıkey,
Yular gibi saçını bükmeden,
Çığlıkla ağlayıp duramadan,
Bıldırcın gibi güzelim gözden
Bölük bölük yaş dökülüp,
Frenküzümü gibi kara gözden
Kamçı boyu yaş dökülüp,
İşler ters gittiğinde
Gece işte böyle olur diye,
Sıra itlere geldiğinde
Gün işte böyle olur diye,

Did we not lie at our ease,
Rippling on broad Talas,
Kumis by day, girls by night,
Playing şabiet, making merry,
Fattened lamb and sweet head-meat,
Setting the cauldron to boil, lounging,
Did we not lie so in Talas.
When Manas the batyr died,
The moon went dark, the year turned contrary,
This is how the night becomes, they said,
When power passes to the base-born,
This is how the day becomes» they said,
The Kırgız and the Ogoy joining,
These too have fled off to one side.
It was these who sowed the discord,
Who plundered goods and chattels.
Breaking open the treasury, lording it,
On the wretched, the poor, the crippled
They looted without a backward glance,
They took the marten and the beaver,
Splitting them down the middle, sharing out,
Without ever saying, it is sin,
They stuffed them into their breeches,
Strutting like slaves whose bey has died,
They set themselves up as sultans.
Then, ah, that fierce Kanıkey,
Without twisting her hair like a halter,
Unable to keep from wailing and weeping,
From lovely eyes like the quail's
Tears spilling down in streams,
From black eyes like currants
Tears falling a whip's length long,
When matters go awry
This is how the night becomes, she said,
When the turn comes to the dogs
This is how the day becomes, she said,

Yele gibi gür kara saçını
Tepesine sıkıca düğümlemiş,
Ordugâhtan kalma eski börkü
Başına bastırıp giymiş,
Kara sakar argımağa,
Telaşından Kanıkey,

Her thick black hair like a mane
She knotted tight upon her crown,
The old börk left over from the war-camp
She pressed down upon her head,
Onto the black white-blazed charger,
In her haste Kanıkey

Eyersiz sıçrayıp binmiş,
Kement sırığını ele alıp,
Altı harama dalmış.
Kara sakar argımağı
Binip oynatarak,
Kötülerin hepsini
Vurup düşürüp süründürmüş,
Atın başını çevirmiş,
Kötülerin hepsini
Talas'a sürüp getirmiş.
Keñ-Kol'dan aşağı yürümüş,
Yağmalanıp giden malı
Tümüyle toplayıp almış,
Talan edilen altını
Yine derleyip Kanıkey
Öz yerine koymuş.
Eyerli duran tulparın
Tokluğunu belli etmeden,
Dağ gibi olan Manas'ın
Yokluğunu belli etmeden,
Başını dimdik tuğ edip,
Kadın başını er kılıp,
Ben Talas'tan gittiğimde
Abıke fesat salmış,
Kadın da olsa Kanıkey
Şu duran Talas'a
Sahip çıkıvermiş».
Bunu görüp aldıktan sonra
Öfkelenip gürlüyor,
Kaplan Manas, hunharın,
Bakıp durdu homurdanıp:
«Argımak yeleli bahtı kıtım,

Sprang up and rode unsaddled,
Taking the lasso-pole in hand,
She plunged among the six base-born.
The black white-blazed charger
She rode and made it dance,
And every one of the wicked
She struck down and sent sprawling,
She turned her horse's head about,
And every one of the wicked
She drove before her back to Talas.
She rode down along Keñ-Kol,
The goods that had been plundered
She gathered in entire,
The gold that had been looted
Kanıkey collected once again
And set back in its rightful place.
Of the tulpar standing saddled
She let not the fatness show,
Of Manas who was a mountain
She let not the absence show,
Making her head a banner held erect,
Making a woman's head a man's,
When I went away from Talas
Abıke sowed corruption,
Though she be but a woman, Kanıkey
Over this Talas that stands here
Has taken charge and guarded it».
Having seen and grasped all this,
He thunders in his wrath,
The tiger Manas, the bloodthirsty,
Kept gazing on and growling:
«My luckless one with the argymak's mane,

Benim gözüm kapandıktan sonra
Derlediğini saçarsın,
Baba evin Karakan'a kaçarsın.

Yıkımlara düşmüş zavallım.
Benim gözüm yumulsa,
Dayanaksız kalıp Kanıkey,
Perişanlığı çekersin,
Yönelip Bukar'a kaçarsın.
Alnın basıktır, yatıkça,
Gün görmen pek kıttır,

Yorganın belini aşamayıp,
Yayan yürüyüp, zavallı, aşamayıp,
Yükünü boynuna vurursun,
İnleyip azap çekersin.
Ah o yaman Kanıkey,
Orozdu Han'ın on oğlu
Düşman kesilip, kahrolasıcalar,
Olcama zorbalık ettiklerinde,
Obayı göçürüp bastıklarında,
Öldürmeye yeltendiklerinde,
Ağır eziyet çektirip,
Memesini yardırıp,
Kahraman kadın Kanıkey
Sönmüş ateşimi tutuşturup,
O gün ölmüş canımı diriltti,
Yamanlığıyla erliğini gösterdi.
Kopanımı uladı,
Saçılanımı topladı,
Eşim, asil Kanıkey,
Ne zaman olsa benim için
Kara canını hırpaladı.
Kökçököz ile Közkaman
Beecin'den sürünüp geldiğinde,
Akraba olurum dediğinde,
Payını bölüp verdiğimde,
Öksüz tayımı yediğinde,

After these eyes of mine have closed
You will scatter what you gathered,
You will flee to Karakan, your father's house.
My poor one, fallen upon ruin.
If these eyes of mine should shut,
Left without a stay, Kanıkey,
You will suffer desolation,
You will turn and flee to Bukar.
Your brow is low and sloping,
Your share of good days is but scant,

Unable to cross the quilt's low ridge,
Trudging on foot, poor soul, unable to cross,
You will load your burden on your neck,
You will groan and suffer torment.
Ah, that fierce Kanıkey,
When Orozdu Khan's ten sons
Turned foes — may they be damned —
When they wrought violence on my spoils,
When they raided and drove off the camp,
When they made bold to kill,
Enduring grievous torment,
Her very breast split open,
The heroic woman Kanıkey
Kindled my fire that had gone out,
That day she revived my soul that had died,
By her fierceness she showed her valor.
She spliced what was severed of mine,
She gathered what was scattered of mine,
My wife, noble Kanıkey,
Whenever the hour came, for my sake
She wore her dark soul ragged.
When Kökçököz and Közkaman
Came crawling from Beecin,
When they said, we shall be kin,
When I divided out their share,
When they ate my orphan colt,

Üzengi tepişip, denk geçinip,
When, stirrup knocking stirrup, living as equals,

Öz kardeş olurum dediğinde,
They said, we shall be blood brothers,
Kırk ay boza mayalayıp
When they fermented boza forty months
En keskin ağıdan verdiğinde,
And gave me of the sharpest poison,
Başımı kesip alacakken,
When they were set to strike off my head,
Azgınlaşıp o domuzlar
When, grown rabid, those swine
Beni kurban edecekken,
Were set to make me their sacrifice,
Akkula'ya binip oynatıp,
Riding Akkula and making him dance,
Kökçököz ile Közkaman'ı -
Kökçököz and Közkaman —
Yalpalayan iki haramı,
Those two reeling base-born ones —
Kahraman yaman Kanıkey
The heroic fierce Kanıkey
Vurup devirip süründürdü.
Struck down and sent them sprawling.
Böylece canımı diriltip,
Thus she revived my soul,
Hastalıksız felce düşmüştüm,
I had fallen palsied without sickness,
Kırk yerimden delinip,
Pierced through in forty places,
Güç bela yürüyüp cana geldim.
Barely walking, I came back to life.

Benim gözüm kapandıktan sonra
After these eyes of mine have closed,
Halk şöyle dursun, han ölsün,
Let the folk be as they may — let the khan die,

Varsın Abıke, Köböş itler ölsün!»
Let the dogs Abıke and Köböş die!»
Bunun ardından er Manas
After this, hero Manas
Gün doğusu yönüne dönüp,
Turned toward the sunrise quarter,
Dürbününü düzeltip burup,
Righting and twisting his spyglass,
Doğrulup bakakaldı,
He straightened up and gazed long,
Kaplan, pars, aslan misali,
Like tiger, pard and lion,
Kara taşın üstünden
From atop the black rock
Pusuya yatmışça dikip baktı.
He stared fixedly as if lying in ambush.
Pus içinde seçilen
Discernible within the haze,
Burcunu gördü Beecin'in,
He saw the tower of Beecin,
Kuleli sur edilen
Made a turreted rampart,
Kuşağını gördü Beecin'in,
He saw the girdle-wall of Beecin,
Karınca gibi kaynaşan
Swarming like the ants,
Halkını gördü Beecin'in.
He saw the people of Beecin.
Pusun ötesine uzanıp,
Stretching beyond the haze,
Altın eşikli kapısıyla
With its gate of golden threshold,
Saray gördü Beecin'de,
He saw a palace in Beecin,
Altından nal çaktıran,
Shod with shoes of gold,

Gevherden koşum taktıran, *Harnessed with gear of gems,*
İpekten çul örttüren *Draped with housings of silk,*
Yorga gördü Beecin'de. *He saw an ambler in Beecin.*
Yüksekliği kırk arşın yar olan, *With a cliff forty ells in height,*
Çukuru kırk arşın hendek olan *With a ditch forty ells in depth,*
Mevzi gördü Beecin'in. *He saw the stronghold of Beecin.*
Pırıl pırıl kurdurulmuş *Built all gleaming bright,*
Konağını gördü Beecin'in, *He saw the mansion of Beecin,*
45850 Göl ve ırmak gibi kaynaşan *Swarming like lake and river,*
Kalabalığını gördü Beecin'in. *He saw the multitude of Beecin.*
Nice kulun görmediği *What no slave has ever seen,*
Acayipler gördü Beecin'de, *He saw wonders in Beecin,*
Dümdüz uzanan kara sırtın *Of the black ridge stretching straight,*
Belini gördü Beecin'de. *He saw the saddle of it in Beecin.*
Dört yana kum gibi kaynaşan *Swarming on four sides like sand,*
Elini gördü Beecin'in. *He saw the land of Beecin.*
Ak ala bayır, kızıl kum *White-dappled slope and scarlet sand,*
Yolunu gördü Beecin'in, *He saw the road of Beecin,*
45860 Kamburlaşıp kartal misali dönen *Hunched and wheeling eagle-like,*
Akbabalar gördü Beecin'de. *He saw the vultures in Beecin.*
Kalabalık Kıtay'ın sığmadığı *Where the teeming Kıtay cannot be contained,*
Yerini gördü Beecin'in, *He saw the ground of Beecin,*

Tufan suyunun dalgalanıp erişemediği *Which the flood-waters, surging, could not reach,*
Şehrini gördü Beecin'in, *He saw the city of Beecin,*
Cam gibi güzel görünen *Fair-gleaming like glass,*
Ovasını gördü Beecin'in. *He saw the plain of Beecin.*
Tüterek dumanı eksilmeyen *Its smoke never ceasing to rise,*
Şehrini gördü Beecin'in, *He saw the city of Beecin,*
45870 Kapılı hisarlar, göz erişmez, *Gated fortresses beyond the reach of sight,*
Hepsini gördü Beecin'in. *He saw them all in Beecin.*
İnce belli, çarpık ayaklı *Slender-waisted, crook-footed,*
Kadınlarını gördü Beecin'in. *He saw the women of Beecin.*
Baştan başa ipek giyinmiş *Clad head to foot in silk,*
Uzlarını gördü Beecin'in, *He saw the craftswomen of Beecin,*
Hepsi birbirine denk ceylan gözlü *All alike, gazelle-eyed every one,*
Kızlarını gördü Beecin'in. *He saw the maidens of Beecin.*

Kızlarını görüp imrendi,
Naralanıp çora dururken
Fitne salmaya niyetlendi.

Seeing its maidens, he was smitten,
And while his çoras stood roaring,
He set his mind on sowing strife.

Almambet'in Kissası

The Tale of Almambet

«Almambet, Çubak, Sırgak'ım,
Hep yatmaktan yan böğür yorulmaz mı,
Kestirince uykuya kanılmaz mı!
Keñ-Kol'a dikilmiş bağ mı var,
Gerinip uyuyup yatacak
Keñ-Kol'daki vakit mi var?
Ovaya dikilmiş bağ mı var,
Serilip uyuyup yatacak
Talas'taki vakit mi var?
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Şimdi gel yanıma!
Berkitilmiş bel gördüm,
Kuldan başka bir el gördüm,
Âdemden gayrı can gördüm,
Katırı yok, atı yok,
Kaynaşan kalabalık düşman gördüm,
Geçidi çetin yol gördüm,
Karınca gibi kaynayan
Nice çetin ordu gördüm.
Kıvırmadan sırrını söyle,

«Almambet, Çubak, my Sırgak,
Does the flank not weary of endless lying,
Is sleep not sated with a nap!
Is there a garden planted in Keñ-Kol,
Is there such leisure in Keñ-Kol
To stretch and sleep at ease?
Is there a garden planted on the plain,
Is there such leisure in Talas
To sprawl and sleep at ease?
Gold-forelocked, tassel-belted,
Only child of Azizkan,
Come now to my side!
I saw a pass fortified,
I saw a land of none but slaves,
I saw souls other than Adam's kind,
No mule has it, no horse,
I saw a swarming teeming foe,
I saw a road whose passes are harsh,
Seething like the ants,
I saw many a grim host.
Tell your secret without twisting,

Acayip şeyler gördüm Almambet,
Kaçamak etme, doğrunu söyle!»
Azizkan oğlu Almambet,
Ay balta elde şıngırdayıp,
Manas'a yan bakıp
Yürüyüp geldi gümbürdeyip.
Salınıp dikildi kaldı,
Doğanın Almañ, gök yelelin,
Koyuverdi söze başlayıp:
«Er Manas,
Ben nasıl Beecin'i görmeyeyim,

I saw wondrous things, Almambet,
Do not dodge — speak the truth!»
Almambet, son of Azizkan,
Moon-axe clinking in his hand,
Glancing sideways at Manas,
Came striding up with thunder.
Swaying, he stood stock-still,
The born Almañ, the grey-maned,
Let loose and began to speak:
«Hero Manas,
How should I not have seen Beecin,

Beecin'in halini bilmeyeyim!
Görünüp duran Tüp-Beecin -
Gömleğimi çıkarıp yıkadıkları yer,

Anamın beni doğurduğu yer,
Göbeğimi kesip bağladıkları yer.

Küçüklükten yürüyüp büyüyüp,
Günden güne işim yoluna girip,
Gördüğüm yer - Çoñ-Beecin.
İşte şu, pus içinde köşelenen,
Koy gibi sivrilip uzanan,
Çet-Beecin denen yer odur,
Çerisi tümen tümen el odur.

Sınır boyunu bozduklarında,
Sayısız nice zavallı canı
Ölçüsüz kırıp geçirdiklerinde,
Sancağa altın işleyip,
O kırgının içinde
Şehit olan anamı,
Gömüp geldiğim yer odur,

Fitneci Kıtay eli odur.
Kahrına aldığında,
Basıp götüren sel odur,
Öfkelenip kan döküp
Kaçıp geldiğim yer odur.
İşte şu, dümdüz uzanan kara sırt,

Çay devşirilen ocak odur,
Şeytanlı Kıtay eli odur.

Sarala'nın sırtını yara edip,
Gönlümü ağrıtıp,
Görüp gelen benim işte.
Şu yatan Çoñ-Beecin'in

Kazılıp konmuş hendeği var,

How should I not know Beecin's state!
Tüp-Beecin standing there in sight —
The place where they stripped and washed my shirt,
The place where my mother bore me,
The place where they cut and bound my navel-cord.
Walking and growing from childhood,
My affairs prospering day by day,
The place I beheld — Çoñ-Beecin.
That one there, cornered within the haze,
Jutting and stretching like a sheep-pen,
That is the place called Çet-Beecin,
That is the land whose host is tümen upon tümen.
When they broke the border marches,
When countless wretched souls
They slaughtered beyond all measure,
Working gold into the standard,
In the midst of that slaughter
My mother, fallen a martyr —
That is the place where I buried her and came,
That is the land of the scheming Kıtay.
When it takes you in its wrath,
That is the flood that sweeps you away,
Where, raging and shedding blood,
That is the place from which I fled.
That one there, the black ridge stretching straight,
That is the hearth where tea is harvested,
That is the land of the demon-ridden Kıtay.
Galling Sarala's back to wounds,
Aching in my heart,
It is I who saw it and returned.
That Çoñ-Beecin lying there —

It has its trench dug and set,

Hazır bekleyen kalabalık ordusu var,
Kaynayıp duran çilesi var,
Varan geri dönmemiş,
Sağ kalan geri gelmemiş,
Köklü Kıtay eli var.
Şu duran Beecin'den
Süleyman hesap sormamış,
İkimiz şöyle dursun, Beecin'e
İskender izini salmamış.
Ne kadar savaş olduysa da
Heybeti gitmemiş,
İkimiz değil, Beecin'e
Hazret Ali bile erişmemiş.
Çalıyar'ın gücü yetmemiş,
Gücün yetmez Beecin'e -
Diye düşünegeldim, han Manas!
Hazretin dokunamadığı Beecin'e
Halkı sürüp toplar diye,
Götürüp kırdırır diye,
Onun için Beecin'i söylemedim,
Beecin kolay yer değil,
Düşünmeden varılır el değil, Manas!
İşte şu, kütük gibi kararan,
Babam Azizkan'ın bağı odur,
Gevherden dövdürüp yaptırdığı,
Babam Azizkan'ın tahtı odur,
Zırhlı tonu kuşanıp süslenip,
Sarala'yı şahlandırıp,
Oynayıp durduğum çağ odur.
Oyuncu çocukluk çağımda
Temelini taştan yontturup,
Üstünü kumdan döktürüp,
Adı sanı Beecin'de kalan,
Bahtsız Almambet'in kalesi,
Cam gibi olan ak kale -
Taş-Köpürö denen yer odur.
İşte şu, ak ala kum, kızıl bayır -

Babacığım Azizkan'ın yaylım kırı.

It has its teeming host standing ready,
It has its seething ordeal,
Whoever went came not back,
Whoever lived returned no more,
It is the deep-rooted land of Kıtay.
From that Beecin standing there
Süleyman never called a reckoning,
Let alone we two — upon Beecin
İskender never laid his track.
However many wars there were,
Its grandeur never passed,
Not we two — even to Beecin
Hazret Ali himself never reached.
Çalıyar's strength did not suffice,
Your strength will not suffice for Beecin —
So have I always thought, khan Manas!
To Beecin that the Hazret could not touch,
Lest he drive and muster the folk, I thought,
Lest he lead them off to slaughter, I thought,
That is why I spoke not of Beecin,
Beecin is no easy place,
No land to enter unthinking, Manas!
That one there, darkening like a stump,
That is the garden of my father Azizkan,
Wrought and hammered out of gems,
That is the throne of my father Azizkan,
Girded and adorned in armored coat,
Making Sarala rear on high,
That is the season when I sported.
In my playful childhood days,
Its footing hewn from stone,
Its top cast out of sand,
Whose name remains in Beecin still,
The castle of luckless Almambet,
The white castle like glass —
That is the place called Taş-Köpürö.
That one there, white-dappled sand and scarlet slope —
My dear father Azizkan's grazing steppe.

Süzülüp uçan kara kuş,
Ben Beecin'i yönetip dururken,
Bile isteye bırakıp geldiği,

Almambet kulun beri yakasıdır, Manas.

İşte şu, heybetle yüksek görünen,
Bin tulparın bağlandığı yerdir,

Ondan ötede görünen,
Babacığımın Kan-Caylak denen
yaylasıdır.
Benim derin hendeğimi kazma,
Boşu boşuna yol sorup,
Çilemi kaynatıp durma,
Şimdi anlatıvereyim
Ta nerelerdeki acayipleri,
Dinleyedur, han Manas,
Benim verdiğim cevabı.
İşte şu, altın eşikli kapı -

Çet-Beecin'de Esenkan var,
Esenkan'ın otağıdır.
Altından dövülmüş dört nallı,
Esenkan kızı Burulça'nın

Kendine ayırıp bindiği yorgasıdır.
İşte şu, karaltılı görünen,
Hiç mi hiç don giymeyen,
Kadın alıp evlenmeyen,
Kıtayların keçil denen mollasıdır.
İşte şu, saçak saçak pus dökülen,

Şurda burda heybetlenip,
Belli belirsiz kara dağ başı görünen,

Çoñ-Beecin'in ta kendisi odur, Manas!
Namlı Beecin yeri odur,
Azgınlığı tutarsa,

The black bird gliding by on high,
While I governed Beecin —
That which I left knowingly and came,

That is the hither shore of your slave Almambet, Manas.
That one there, looming high in grandeur,
That is the place where a thousand tulpars are tethered,
And what appears beyond it,
That is my dear father's summer pasture called Kan-Caylak.
Do not dig my deep trench,
Asking the road in vain,
Do not keep my ordeal boiling,
Now let me recount to you
The wonders of the farthest places,
Keep listening, khan Manas,
To the answer that I give.
That one there, the gate of golden threshold —

In Çet-Beecin there is Esenkan,
That is the pavilion of Esenkan.
Four-shod with hammered gold,
That is the ambler that Esenkan's daughter Burulça
Has set apart to ride herself.
That one there, looming like a shadow,
Who never once puts on breeches,
Who takes no wife and does not marry,
That is the molla of the Kıtays, called keçil.
That one there, where haze spills down in fringes,
Here and there in grandeur rising,
Where a black mountain crest shows dim and half-seen,
That is Çoñ-Beecin itself, Manas!
That is the ground of famed Beecin,
If its frenzy takes hold,

Beecin'deki çok Kıtay,
Han Manas, basıp götüren sel odur,

Engin Kıtay eli odur.
Manas Han, Sarala'nın tokluğu,
Sayısız tümen Kıtay içinde
Gönüldaşın yokluğu -
Benim talihimin yokluğudur.
Putumu talak eyleyip,
Kıtay yurdumu bırakıp
Sarala ile seğirtip geldim,
Sayısız yatan Kıtay'ı,
Düşmanlık etse de akrabayı,
Hangi yüzle bırakıp da,
Sana sığınıp geldim, Manas!

Kıtay'ın kızıl tokluğu,
Almambet'in delişmenliği,
Kırk hanın eli kırk boy,
Cihana sığmaz soyu sopu,
Sınırlarını anlatayım,
Kırk bölük edip yerlerini,
Ellerini anlatayım.
İşte şu, uzayıp kaya görünen,
Altın kazılan maden odur,
Haberin vardır belki,
Mançu ile Kıtay eli odur.
İşte şu, düzlükte kütük gibi görünen,
Koş-Salaa denen yer odur,
Pamuk kuşaklı, bol çizmeli,
Keçillerin hanı Koñurbay'ın

Berkitip tuttuğu bel odur, Manas.
Bütün Kıtay birleşip,
Bunların gerçekten güvendiği bel odur.
Bozarıp yatan şu yalçın dağ
Hesapsız aşılır dağ değil,
Tek gözlü dev Malgun,
Umursamadan varılır düşman değil.

The many Kıtay in Beecin —
Khan Manas, that is the flood that sweeps you off,
That is the boundless land of Kıtay.
Manas Khan, Sarala's fatness,
Amid the countless tümens of Kıtay
The lack of one heart-companion —
That is the lack of my own fortune.
Divorcing my idol utterly,
Leaving my Kıtay homeland,
I came galloping with Sarala,
The Kıtay lying there uncounted,
My kin though they made themselves foes —
With what face did I forsake them
And come to shelter with you, Manas!

The red fatness of the Kıtay,
The wild daring of Almambet,
The lands of forty khans, forty tribes,
A lineage the world cannot contain,
Let me recount their borders,
Their places in forty divisions,
Let me recount their lands.
That one there, stretching out like a crag,
That is the mine where gold is dug,
Perhaps you have had word of it,
That is the land of the Mançu and Kıtay.
That one there, like a stump upon the flat,
That is the place called Koş-Salaa,
Cotton-sashed, wide-booted,
That is the pass that Koñurbay, khan of the keçils,
Has fortified and holds, Manas.
All Kıtay united,
That is the pass they truly trust.
That pale sheer mountain lying there
Is no mountain crossed without a reckoning,
The one-eyed giant Malgun
Is no foe approached uncaring.

İşte şu, kıpır kıpır kızıl görünen,
Kır-Kayıñ'ın ta kendisi odur, Manas.
Orayı yurt edinip oturan,
Tırgoot ile Kıtay eli odur.
At taşımaz yayası var,
Kalçası kucak dolusu koca kadın,
Kanışay denen devi var.
İşte şu, kıvrılıp pus görünen,

Varılıp dönülmez yol odur,
Şañkay denen Kıtay'da
Kancarkol denen han odur,
Hepsini söyleyip nideyim,
Hangi mirasa ereyim,
Hesapsız Kıtay eli odur».
O zaman Manas hüzünlenip,
Yiğit Almambet gök yeleliye
Sararıp gerçekten gücendi,
Gücenmesinin sebebi şu -
Kokon'a horluk saldığında,
Kızılbaş'ı kırıp geçirip,

Kızını gelinini ağlatıp,
Elini vurup aldığında,
Manas nice kez sorduysa da
Söylemeyip durmuş değil mi.
«O çağda Almambet,
Yiğitliğini bilmiştim,
Aslanmış deyip gezmiştim.
Sohbet sözü kurmuştum,
Beecin'in halini bilirsin diye,

O zaman bir kez sordum.
«Tenime düz bez gömlek

Giyersem domuz olayım,
O it ölesinin Çoñ-Beecin'ini
Bilirsem domuz olayım!» -
Diye bir kargış ettin.

That one there, showing scarlet and astir,
That is Kır-Kayıñ itself, Manas.
Those who dwell there, made it homeland,
That is the land of the Tırgoot and Kıtay.
It has footmen no horse can carry,
A giant crone with hips an armful wide,
It has its giantess called Kanışay.
That one there, curling and showing as haze,
That is the road whence none return,
In the Kıtay place called Şañkay
That is the khan called Kancarkol,
What use to tell them all,
What legacy should I attain,
That is the countless land of Kıtay».
Then Manas grew mournful,
At the yigit Almambet, the grey-maned,
Paling, he took true offense,
And the cause of his offense was this —
When he loosed contempt on Kokon,
Cutting down the Kızılbaş,

Making their daughters and brides weep,
When he struck and took their land,
Though Manas asked him many times,
Did he not keep silent and refuse to tell.
«In that season, Almambet,
I had learned your valor,
I went about saying, he is a lion.
I set a word of discourse,
Thinking, you would know the state of Beecin,
That once I asked you.
«If ever I wear on my body a shirt of plain cloth,
May I be a swine,
If I know that cursed dog's Çoñ-Beecin,
May I be a swine!» —
Such was the curse you swore.

Şimdi görüyorum ki sen:
«Tek gözlünün şehri diye,
İçiğinin hası diye,
Yazıtının şehri diye,
Ölçüsüz ötüp duruyorsun.
Gerçekten yiğitsen eğer,
Ne diye beni aldatırsın?
Bir düşünsene, Almambet,
Hani, Afgan'ı vurup altın aldık,
Kara gözlüden binini aldık,
O zaman senden sordum,
Tüp-Beecin'in aslını,
O zaman neden söylemedin?
O zaman söyleseydin Beecin'i,
Çizmez miydim çizgiyi,
Durmadan altı ay vuruşup,
Görülmedik işler yapmaz mıydım.
Paramparça edip almaz mıydım,

İşte şu Beecin kalesini,
Salmaz mıydım başına
Ahir zaman belasını.
Doğrunu söyleseydin eğer,
Tuzlarını tattırmaz mıydım,

Kırgız'a yağmalatmaz mıydım,
Tertemiz güzel kızlarını.
Surlarını yıkmaz mıydım,
Bununla beş kez varıp,
Beylerini yerde süründürmez miydim.

Kırıp geçirmez miydim Kıtay'ın
Kabadayılık taslayan ulularını.
Çadırını ateşe vermez miydim,
Bahadırını öldürmez miydim.
Bırak, Almambet, onmayasıca!
Bir daha iflah olmayasıca!
Bunu söylememin sebebi şu -

Yet now I see that you:
«The city of the one-eyed one, you say,
The finest of its giants, you say,
The city of its inscriptions, you say,
You warble on without measure.
If you are a yigit in truth,
Why then do you deceive me?
Only think, Almambet,
Why, we struck the Afghan and took gold,
We took a thousand of the black-eyed,
That time I asked of you
The true nature of Tüp-Beecin,
Why did you not tell it then?
Had you told of Beecin then,
Would I not have drawn the line,
Fighting six months without pause,
Would I not have done unheard-of deeds.
Would I not have smashed it all and taken it,
That very castle of Beecin,
Would I not have brought down on its head
The doom of the last days.
Had you spoken the truth,
Would I not have made them taste their salt,
Would I not have let the Kırgız plunder
Their spotless lovely maidens.
Would I not have razed their ramparts,
Going there five times over,
Would I not have dragged their beys through the dust.
Would I not have cut down the Kıtay's
Swaggering bullying grandees.
Would I not have set their tents aflame,
Would I not have slain their batyr.
Enough, Almambet, may you never prosper!
May you never thrive again!
The reason that I say this is —

Önceden başlayayım:
«Altınını talan ederim diye,
Karaça Han'ın kızı Saykal'ı
Ganimet olarak alırım» diye,
Akkula'nın dizginini derdiğimde,
Han Bakay gibi yaşlı var,
Kırk çoranın hepsi var,
Bikirtik'i aştığımızda,
Geniş Kakşaal'ı bastığımızda,
Irmak suyunun boyundan,
Vuruşmaya çıktı han Saykal
Uluu-Too'nun koyağından.
Keşif koluna Çubak vardığında,
Saykal hışımla saldırdığında,
Bir tek Çubak er değil,
Bakıp kalacak ben değilim,
Kırk kurt saldırıp daldı.
O anda bile ürkmeden,
İstifini bozmadan, tasalanmadan,
Bakıp durdu kız Saykal.
Çubak'a hengâmeyi saldığında,
Koca yiğit han Bakay
Attan düşüp kaldığında,
Çoranın gerçek eceli
Gelip çatmak üzereyken,
Kırk çoranın kırk tulparını
Önüne katıp sürerek,
İnsanüstü yaman kız Saykal

Çekip gitmek üzereyken,
Yaz gününü kış edip,
Kızdan güzel Saykal'ı
Yaz gününde üşütüp,
Giysilerini buz kıldın.
O gün kurtardın Çubak'ı,

Eğilip kaptın, terkiye vurup getirdin,

Yaya kalmış Sırgak'ı.

Let me begin from the first:
«Saying, I shall plunder his gold,
Saying, Karaça Khan's daughter Saykal
I shall take as spoil of war»,
When I gathered up Akkula's reins,
There was the elder, khan Bakay,
There were all the forty çoras,
When we crossed Bikirtik,
When we pressed through broad Kakşaal,
From along the river's water,
Khan Saykal rode out to battle
From the glen of Uluu-Too.
When Çubak rode to the scouting party,
When Saykal charged in fury,
Not Çubak the hero alone,
Nor I who would stand looking on,
Forty wolves attacked and plunged in.
Even in that moment unafraid,
Unruffled, without a care,
The maiden Saykal looked calmly on.
When she loosed the storm on Çubak,
When the mighty yigit khan Bakay
Fell from his horse and lay,
When the çora's true appointed hour
Was on the point of coming,
When the forty tulpars of the forty çoras
She drove before her, herding them,
When Saykal, fierce maiden beyond mortal kind,
Was on the point of riding off,
Making the summer day a winter,
Saykal, fairer than any maiden,
You froze upon a summer's day,
You turned her garments into ice.
That day you saved Çubak,

Stooping, you snatched him up and bore him on the crupper,

Sırgak who was left afoot.

O seferde kırk çoranın
Kopanını uladın,
Saçılanını topladın.
Yanmayan ateşini tutuşturdun,
Ölen canını dirilttin.
O gün Karaça'nın Saykal'ı
Önüme çıktı dörtnala,
Aslan yürekli kurt kırk çora,
Kırkın başı Kırgıl koca,
Keçe örtü gibi kalpaklı Şuutu var,

Üçünü art arda mızraklayıp devirdi,

Direnç gösteren çoraların
Hepsini mızraklayıp kırdı.
O gün, kızıl mızrak, keskin çelik
Donatıp verdin Almambet,
Altmış gün ok atışına
Bir bana katılıp,
Dayandın durdun Almambet.
O günlerde gezerken,
Teninden ok geçmez zırh
Giymiş herhal diye düşünürdüm,
Şu duran Çoñ-Beecin'i
Biliyordur herhal diye düşünürdüm.
Bu yiğitliğini görünce
Sohbet sözü kurdum,
Bilir misin diye Beecin'i,
Burada senden sordum.
«Tenimden ok geçmez zırh

Giydiysem onmayayım.
Kıtayların Çoñ-Beecin'ini
Biliyorsam onmayayım», -
Diye nice yemin edip yakardın.
Bırak, Almambet erenim,
Düzenimi bozmak istedin,
Issız orta yere toplayıp,
Elimi kırdırmak istedin,

On that campaign, of the forty çoras
You spliced what was severed,
You gathered what was scattered.
You kindled their fire that would not burn,
You revived their soul that had died.
That day Karaça's Saykal
Came out against me at full gallop,
The forty çoras, lion-hearted wolves,
Kırgıl the elder, head of the forty,
There was Şuutu with his kalpak like a felt cover,
She speared and toppled all three, one after another,
And of the çoras who put up a stand
She speared and broke them every one.
That day, the scarlet lance, the keen steel
You fitted out and gave, Almambet,
Through sixty days of trading arrows,
Joining with me alone,
You stood fast and endured, Almambet.
Roaming in those days,
Armor no arrow pierces through his flesh —
Surely he wears such, I would think,
That Çoñ-Beecin standing there —
Surely he knows it, I would think.
Seeing this valor of yours,
I set a word of discourse,
Do you know Beecin, I said,
And here it was I asked you.
«If armor no arrow pierces through my flesh
I have worn, may I not prosper.
If the Çoñ-Beecin of the Kıtays
I know, may I not prosper», —
So you swore oath after oath and pleaded.
Enough, Almambet, my eren,
You sought to wreck my order,
Gathering my folk in the desolate midst,
You sought to have my people slaughtered,

Kırmak istedin, Almambet,
Sızlatıp şimdi belimi.
Beecin'i söylemeyerek,
Soğutmak istedin tenimi,

You sought to break, Almambet,
My back, now set to aching.
By not telling of Beecin,
You sought to chill my flesh,

Esirgeyip durmuşsun meğer
Kırk boy Kıtay elini.
Şuracıkta Beecin'i
Esirgediğin göründü,
Esirgediğini bildiğimde,
Aslan, gök yeleli Almambet,
Gönlüm fena bulandı.
Ah bahadır, baştan Beecin'i sen söyleseydin,
Nara atıp uzatmaz mıydım,

You have been sparing all along, it seems,
The forty tribes of the Kıtay land.
Here on this very spot, Beecin —
It showed plain that you were sparing it,
And when I knew that you were sparing it,
Lion, grey-maned Almambet,
My heart was foully soured.
Ah, batyr, had you told of Beecin from the first,
Would I not, roaring the war-cry, have stretched out

Tüp-Beecin'e mızrağı.
Kan akıtıp Kıtay'ın
Nice nice ovasını,
Kırmaz mıydım Kıtay'ın
Kızıl püsküllü beylerini,
Bozmaz mıydım Kıtay'ın
Sur çektirdiği kalesini.
Sözü evirip sürükleyip
Konuştuğun belli oldu,
Kalabalık Kıtay'ı, Tüp-Beecin'i
Esirgediğin belli oldu.
Nice nice kurnaz oyunlar
Bulup söyleyememişsin meğer,
Halkım kalabalık Kıtay diye,
Söylemeyip durmuşsun meğer.
Manas'a söyleyip sırrımı
Nideyim demişsin meğer.
Bir yolunu bulup Beecin'e,
Halkımı arka edinip
Gideyim demişsin meğer».
Bunu deyip han Manas
Güceniklik edip durunca,
Almambet dedi o zaman:

The lance against Tüp-Beecin.
Making the blood flow, would I not
Have cut down many and many
A plain of the Kıtay,
The scarlet-tasseled beys of the Kıtay,
Would I not have razed the castle
Round which Kıtay drew its ramparts.
It stands plain that you spoke
Twisting the word and dragging it about,
It stands plain that you were sparing
The teeming Kıtay, Tüp-Beecin.
Many and many a cunning game
You found, it seems, and could not speak,
Saying, my people are the teeming Kıtay,
You have kept silent, it seems.
Saying, why should I tell my secret
To Manas — so you have thought, it seems.
Saying, finding some road to Beecin,
Making my people my support,
I shall go — so you have said, it seems».
When khan Manas, so saying,
Stood there nursing his offense,
Then Almambet spoke:

«Manas Han,
Deminki Beecin yeri işte,

Demin beri gücendin,
Kes başımı, ben işte!
Ben nasıl Beecin'i bilmeyeyim,
Nasıl Beecin'i görmeyeyim?
Kul olmak kurusun,
Konuğu geceletmek istedin,
Issız orta yerde tasalandırıp,
Destanı söyletmek istedin.

Gücenip azap saldın,
Tal-Çoku'da kararıp,
Nice azabı saldın.
Gözletmek istedin, han Manas,

Heybetli Beecin kalesini,
Salmak istedin başıma
Ta nerelerdeki belayı.
Sırrımı altüst edip deştin,
Söyletmek istedin bu yerde
Benim gerçek doğrumu.
Kalabalık Kıtay'ı, kızıl püskülü
Görmeden geldi mi sanırsın?
Heybetle yatan Beecin'i
Bilmeden geldi mi sanırsın?
Kıvrılıp uzanan Kara-Kır'ı
Basmadan geldi mi sanırsın?
Beecin'deki sarı altını
Saçmadan geldi mi sanırsın?
Kara Kıtay'dan, Mançu'dan,
Pamuk kuşak, bel bağıyla
Kuşandığımı söyleyeyim,
Nasipsiz, ben öksüz,
Şu duran Beecin'de
Doğduğumu söyleyeyim.
Aslan misali belim bükülmeden,
Altı yıl önce, ta evvelden,

«Manas Khan,
That, then, is the Beecin ground of a moment past,
This while past you have been aggrieved,
Cut off my head — here am I!
How should I not know Beecin,
How should I not have seen Beecin?
A curse upon being a slave,
You wished to make the guest pass the night,
Vexing him in the desolate midst,
You wished to make him chant the epic.

Aggrieved, you loosed torment,
Glowering on Tal-Çoku,
You loosed many a torment.
You wished to make me survey, khan Manas,
The grand castle of Beecin,
You wished to bring down on my head
The doom of the farthest places.
You churned up my secret and dug it out,
You wished in this place to make me speak
My very truth entire.
The teeming Kıtay, the scarlet tassel —
Think you he came without seeing them?
Beecin lying there in grandeur —
Think you he came without knowing it?
The Kara-Kır curling and stretching —
Think you he came without treading it?
The yellow gold in Beecin —
Think you he came without scattering it?
Of the black Kıtay, of the Mançu,
With cotton sash and waist-band
I girded myself — let me say it,
Portionless, I the orphan,
In that Beecin standing there
I was born — let me say it.
Before my lion's back was bent,
Six years before, from long ago,

Ben kul doğmadan önce:
«Almambet adlı doğarsa,
Kökümüze o kıyar diye,
Köklü Beecin Kıtay'ını
Tümden kırıp gider» diye,

Esenkan gibi hakanın
Defterine çizilmiş.
Bu yazıyı görünce,
Ürküp Çoñ-Beecin
Kıyameti koparmış,
Kakançın'ın Beecin'ine
Horluğu göstermiş.
«Doğuverirse Almambet,
Geniş Beecin'i komaz diye,
Adamakıllı düzeltir» diye,
Halka verilen buyrukta,

Göstermişler el yurda
Duyulmadık kötülüğü.
Kapılı şehir kalenin
Kalabalık halkını toplamışlar,
Kadın çocuk doğurduğunda:
«Çocuğunu bize göster» diye,
Bütün halkı hırpalamışlar,
Kahrına dayanamayıp,
Halkı huzur bulamamış.
Böyle olan Beecin'dir,
Han Manas, benim derdim bu,
Bunun için Beecin'in
Halini söylemez oldum.
Ak buğday çiğneyip ant içip,
Yemediğim de doğru,
Bu sebepten Beecin'i
Anmadığım da doğru.
Kazara söyleyiversem,
Askerini sürüp götürüp

Manas âlemi kırar diye,

Before I, the slave, was born:
«If one named Almambet is born,
It is he who will hew at our root, they said,
The deep-rooted Beecin Kıtay
He will slaughter wholesale and be gone»
they said,
In the register of the hakan,
Of one like Esenkan, it was inscribed.
When they saw this writing,
Çoñ-Beecin took fright
And raised the very doomsday,
To Kakançın's Beecin
It showed contempt and scorn.
«Should Almambet be born,
He will not leave broad Beecin be, they said,
He will set it right in earnest» they said,
And in the decree given to the folk,

They showed the land and homeland
Evil never heard before.
Of the gated city fortress
They gathered the teeming people,
And when a woman bore a child:
«Show your child to us» they said,
And harried all the people,
Unable to bear their tyranny,
The people could find no peace.
Such is what Beecin is,
Khan Manas, this is my grief,
It is for this that of Beecin
I would not tell the state.
Chewing white wheat, swearing oath,
That I ate not is also true,
That for this cause of Beecin
I made no mention is also true.
Should I speak of it by mischance,
He will drive off his host and lead them
there,

Manas will slaughter the world, I feared —

Söylemediğim de doğru.
Kazara söylesem Beecin'i,
Kıtay'ın halini bilir diye,
Kırgız eli kırılıp giderse
Lanet üstümde kalır diye,
Manas kargaşayı salar diye,
Biçare kalabalık el yurdun
Vebaline kalır diye,
Onun için Beecin'i
Baştan beri, Manas, söylemedim.
Şu duran Beecin'den
Alöökö denen han çıkmış,
Alöökö'nün oğlu Koñurbay,
Adını duyup âdemoğlunun,
Narasından canı çıkmış,
Ocak taşından kor çıkıp,
Yaşı dokuza geldiğinde
Kalça fesadı başlatmış,
Yaşı on bire geldiğinde,
Kahrına dayanamayıp,
Kakançın'ın kalabalık halkı
Bozulup dağılıvermiş.

That I spoke not is also true.
Should I by mischance tell of Beecin,
He will know the Kıtay's state, I feared,
If the Kırgız land is slaughtered and gone,
The curse will rest on me, I feared,
Manas will loose the havoc, I feared,
Of the helpless teeming land and folk
I shall bear the sin, I feared,
It is for this that of Beecin,
From the first, Manas, I did not speak.
From that Beecin standing there
Came forth a khan called Alöökö,
Alöökö's son Koñurbay,
Hearing the name of Adam's sons,
His soul leapt out at their war-cry,
Embers leaping from the hearthstone,
When his years came to nine
He began his hip-high mischief,
When his years came to eleven,
Unable to bear his tyranny,
The teeming people of Kakançın
Broke apart and scattered wide.

On üç yaşına geldiğinde
Halkın üstüne kargaşa salmış,
Keçil'in hanlığını almış,
Bundan sonra Beecin'de
Sultan olup kalmıştır.
O çağda Koñurbay
Babamın Kan-Caylak'ını,
Zorbalık edip vermeden
Tümüyle çekip almıştır.
Esenkan oğlu Börüköz
Beecin'de bu da güçlenip,
Çocuksuz bahtsız babam,
Hepsinden beter hor görülüp,
Beecin'de o iki bedbaht büyüyüp,
Benim babam Azizkan,
Erkek evlat uğruna

When he came to thirteen years of age,
He loosed turmoil upon the people,
He seized the khanship of Keçil,
And from then on in Beecin
He remained enthroned as sultan.
In that age Koñurbay
Took my father's Kan-Caylak,
By tyranny, yielding nothing,
And wrested it wholly away.
Börüköz, son of Esenkan,
He too grew mighty in Beecin,
My childless, luckless father,
Scorned worse than all the rest,
While those two wretches waxed in Beecin,
My father Azizkan,
For the sake of a male heir,

Altmış kadın almıştır.
Yetmişine gelinceye dek
Altmış kadın doğurmadan,
Babacığım zavallı Azizkan
Evlatsız kalakalmıştır.
Hıçkırıp ağlayıp yanarak,
Evlat için daralarak:
«Alöökö'nün Koñurbay'ı
Bütün âlemi sömürdü, deyip,
Esenkan'ın Börüköz'ü
Beecin'in hanı oldu, deyip,
Benden doğmuş evlat yok,
Bu nasıl uğursuzluk» deyip.
Beecin'in hanı Karıkan,
Alöökö han, Azizkan,
Esenkan — dördü öz kardeş,
Hepsi bir Kakan'ın oğluymuş,
Kırk kapılı Beecin'i
Kıtayların Karıkan'ı,
Keramet ehli bir canmış,
Kırk hanın halkı Kıtay'ı
Hükmüyle yöneten oymuş.
Benim babam Azizkan
Hasretle kavrulup kurumuş can,
Altı yürük at vermiş,
Beecin'deki Karıkan'a,

Took sixty wives to himself.
Until he reached his seventieth year
The sixty wives bore him nothing,
My poor dear father Azizkan
Was left without a child.
Sobbing, weeping, burning,
Straitened with longing for a child:
«Alöökö's Koñurbay
Has drained the whole wide world, saying,
Esenkan's Börüköz
Has become khan of Beecin, saying,
No child has been born of me,
What ill fortune is this» saying.
Karıkan, khan of Beecin,
Khan Alöökö, Azizkan,
Esenkan — the four were blood brothers,
All of them sons of one Kakan,
Beecin of the forty gates —
Karıkan of the Kıtays,
A soul possessed of wonder-working,
The Kıtay folk of forty khans
He it was who ruled by his decree.
My father Azizkan,
A soul scorched and withered with longing,
Gave six swift horses
To Karıkan in Beecin,

Kocayınca babacığım
Ağlaya ağlaya mektup vermiş.
Mektup varınca Karıkan
Eline alıp bakmış,
Mektubun aslına bakınca
Kıtay yazısı çizilmiş,
Yukarıdan aşağı yazılmış,
Dua-selam mektubuymuş,
Mektuba bakıp otururken,
Sonuna yazılan
Azizkan'ın adıymış.
«Altmış kadın aldım, deyip,

When my dear father had grown old,
Weeping and weeping he sent a letter.
When the letter came, Karıkan
Took it in hand and looked,
When he studied the letter itself,
It was traced in Kıtay script,
Written from top to bottom,
A letter of blessing and greeting,
As he sat gazing at the letter,
What was written at its end
Was the name of Azizkan.
«Sixty wives have I taken, saying,

Evlat görmez kaldım, deyip,
Alöökö'den Koñurbay
Ay-âlemi sömürdü, deyip,
Benden doğan çocuk yok,
Nasıl bir uğursuzluk bu, deyip,
Beecin'in hanı Karıkan'a,
Öz kardeşe selam, deyip,
Bu sözüme uysun, deyip,
Koñurbay'dan büyük doğuracak,
El tokmağı gibi zorlu doğuracak,
Soylu yurt Kıtay'dan,
Beecin'den kızlar geçirtip,
Halkımdan seçe seçe
Bana kadın alıversin, deyip,
Eğer kadın alıvermezse,
Bu sözüme uymazsa,
Sabanın okunu çevirmem,
Han oldum diye sevinip,
Bu Beecin'e varmam ben.
Talâk ederim putumu,
Bu sözüme girmezse,
Kadın alıvermezse,
Bırakırım Kıtay yurdumu.
Bu yerde durup nideyim,
Bir evladın uğruna
Aşağıdaki Burut'a girip giderim.
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Ondan gördüm horluğu,
Evlatsızlık derdinden
Hepsinden gördüm zorbalığı».

I remain without sight of a child, saying,
Koñurbay, sprung of Alöökö,
Has drained the moonlit world, saying,
No child is born of me,
What ill fortune is this, saying,
To Karıkan, khan of Beecin,
Greetings to my own brother, saying,
Let him heed this word of mine, saying,
One to bear a son greater than Koñurbay,
To bear one mighty as the people's mallet,
From the noble land of Kıtay,
Passing Beecin's maidens in review,
Choosing and choosing from my people,
Let him take a wife for me, saying,
If he will not take me a wife,
If he will not heed this word of mine,
I shall not turn the beam of my plough,
Rejoicing that I am khan,
I shall not go to this Beecin.
I shall divorce my idol,
If he enter not into this word of mine,
If he take me not a wife,
I shall forsake my Kıtay homeland.
What should I do lingering in this place —
For the sake of a single child
I shall go down and join the Burut below.
Alöökö's Koñurbay —
From him I have known contempt,
Through the grief of childlessness
From all of them I have known tyranny».

Oğlum yok deyip Azizkan
Mektubunu sunduğunda,
Padişahlık süren Karıkan:
«Gerçek değil mi bu sözü?
Elin ucunda idi o,
Keramet ehli can idi,
Altmış kadın aldı, deyip,
Evlatsız kalakaldı, deyip,

Saying, I have no son, Azizkan —
When he presented his letter,
Karıkan, reigning as padishah:
«Is this word of his not true?
He dwelt at the realm's far edge,
He was a soul of wonder-working,
Sixty wives he has taken, saying,
He is left without a child, saying,

Sağ gezmeden öleyim,
El tokmağından iri doğuracak,

Koñurbay'dan zorlu doğuracak
Kalabalık halkım Kıtay'dan,
Nicesinden seçip bulup
Kadın alıp vereyim».
Böyle söyleyip Karıkan
Koca davulunu vurdurup,
Trampetini gümletip,
Bütün yurdunu çağırtıp,
Gök ile yer toz olup:
«Ne oldu, nedir?» deyip,
Halk ürküp şaşakalıp,
İşte böyle Karıkan
Halka salmış velveleyi,
Anamı seçip alırken
El-yurduna çağrı salıp,
Buyruğunu vermiş o.
Kırk kapılı Beecin'in
Kırkını birden açtırıp,
İnsan yese tükenmez
Azığını saçtırıp,
Binlerce öküz boğazlatıp,
Beecin'de sınçı kırk ayara:
«Kız seçip alıp verin» deyip,

Kırkını kırk kapıya koydurup,
Dağ gibi odun yığdırıp,
Kazanda etini kaynatmış.
«Halkı toplayıp gelsin» deyip,

Koca Ilama pehlivanını,
Koca Coloy denen Kalmuk'unu
Dört bir yana gönderip,
Kızların hepsini toplatıp
Çoñ-Beecin'e yığdırmış.

Otuz üçünden aşağı

May I die, not walk alive,
One to bear a son huger than the people's mallet,
To bear one mightier than Koñurbay,
From my teeming Kıtay people,
Choosing and finding among the many,
Let me take a wife and give her».
So speaking, Karıkan
Had his great drum beaten,
Made his kettledrums boom,
Summoned his whole realm,
Sky and earth went up in dust:
«What has happened, what is it?» saying,
The people started and stood amazed,
Thus indeed did Karıkan
Loose clamor on the people,
When he chose and took my mother
He sent the call through land and folk,
And gave forth his command.
Of forty-gated Beecin
He had all forty gates flung wide,
Provisions no eating could exhaust
He had scattered forth,
Had thousands of oxen slaughtered,
To the forty discerning ayars in Beecin:
«Choose out a maiden and deliver her» saying,
He set the forty at the forty gates,
Had firewood heaped up like a mountain,
And boiled the meat in cauldrons.
«Let them gather the people and come» saying,
His champion Koca Ilama,
His Kalmuk called Koca Coloy,
He sent to the four quarters,
Had all the maidens gathered
And massed in Çoñ-Beecin.

Below thirty-three years of age

Kadın kalmadı evinde,
On beş yaşından yukarı
Kız kalmadı evinde,
Kıtay'dan çıkma seçkin
Güzel kalmadı evinde.
Bu haberi duyunca
Kırk hanlı Kıtay elinin
Kızları büsbütün toplanmış,
Kaygı çöküp Beecin'e
Babam anamı alırken
Nice güzel kadın, kız
İzdihamda kırılmış,
Azabı yurda yüklenmiş,
Çoñ-Beecin'de vurulmuş.
Beecin'deki kaleye
Altmış gün boyu dizilip,
Kız bulunmaz olunca,
Kırk hanın eli Kıtay'da
Soorondük denen bir han varmış,
O hanın elinde
On iki kızı varmış.
On iki kızın küçüğü,
Soorondük'ün nazlısı,
Kadın kısmının incisiymiş,
Ak baybiçe anacığım
Altınay adlı kızmış.
Anacığım altından ipek giyermiş:
«Çocuklu olup ölsem» deyip,

Hep bunu diler dururmuş,
Çocuk dense, hıçkırıp,
Ateş alevi gibi yanarmış.
Deve yavrusu gibi inlerken,
İşte o zaman düşüne girmiş,
Ak sakallı koca, bir derviş
Çubuk gibi ince çocuklardan
Sıra sıra toplamış:
«Nur'un kızı işte bu, deyip,
O gelen derviş,

No woman was left at home,
Above fifteen years of age
No maiden was left at home,
Of the choice ones sprung from Kıtay
No beauty was left at home.
When they heard these tidings,
Of the Kıtay land of forty khans
The maidens gathered one and all,
Sorrow settled on Beecin,
When my father took my mother
Many a fair woman and maid
Perished in the crush,
Its torment was laid on the land,
They were struck down in Çoñ-Beecin.
At the fortress in Beecin
For sixty days they stood in file,
And when no maiden could be found,
In Kıtay, land of forty khans,
There was a khan called Soorondük,
And in that khan's keeping
There were twelve daughters.
The youngest of the twelve,
Soorondük's darling,
The pearl of all womankind,
My dear mother, the white baybiçe,
Was the maiden named Altınay.
My dear mother went clad in golden silk:
«Might I but die having borne a child» saying,
This she wished for evermore,
At the mere word child she would sob
And burn like the flame of a fire.
As she moaned like a camel's calf,
Just then there entered her dream
A white-bearded elder, a dervish —
Children slender as switches
He had gathered row on row:
«This is the daughter of Nur, saying,
That dervish who had come,

Nur'un oğlu işte bu» deyip,
Gece vakti nikâh kıymış.
Tan ağarıp söktüğünde,

Yere aydınlık değince,
Döşekten anam kalkınca,
Gusül suyunu aldığında,
Koynundaki küçük çocuk
Gözden kaybolmuş.
Kaybolan o çocuğu
Bir daha görsem, deyip,
Her ne zaman aklında,
Aşermeye başlamış,
Üç aylık çocuk karnında.
Anama kudret böyle yayılmış,
Kuru Kıtay deyip durup,
Yakma beni, er Manas,
Benim soyum aktan yaratıldı!
İşte böyle kargaşa kopmuş,
On yedisindeyken,
Ak baybiçe anamı
Kulağı demir Kutan alp
Önüne katıp sürmüş.
Sürüp götürüp Kutan alp
Geçit dizisine katmış.
Kırk ayarın başı olan
Şuytu denen bir ayar
Anamı görüvermiş.
Süzüp sınayıp doyasıya,
Sınayarak bakıp oturup,
Kıtay'dan çıkma kırk ayar
Bilgiçliğini gördün mü,
Anamı yakalayıvermiş.
Kıtayların eline
Kurban olduğum anacığım
Tutulup düşüvermiş.
O zaman anam Altınay
Öne arkaya çırpınmış,
Hıçkıra hıçkıra ağlamış:

And this is the son of Nur» saying,
In the night he sealed the marriage.
When dawn paled and broke,

When light touched the earth,
When my mother rose from her bed,
When she took the water of ablution,
The little child at her bosom
Vanished from her sight.
That vanished child —
Might I see him once more, saying,
He was in her mind at every hour,
She began to crave with child,
A three-month child within her womb.
Thus did power spread through my mother,
Cease saying, dry Kıtay,
Burn me not, hero Manas,
My lineage was created from pure white!
Thus indeed did turmoil break out,
When she was seventeen,
My mother, the white baybiçe,
Iron-eared Kutan the alp
Drove along before him.
Driving her off, Kutan the alp
Set her in the passing line.
He who was chief of the forty ayars,
An ayar called Şuytu,
Caught sight of my mother.
Gazing and appraising his fill,
Sitting and studying her —
The forty ayars sprung from Kıtay,
Have you seen their cunning skill? —
He seized my mother straightway.
Into the hands of the Kıtays
My dear mother, my heart's sacrifice,
Was caught, and there she fell.
Then my mother Altınay
Thrashed forward and back,
Wept sob upon sob:

«Kahrolası Kıtay'a
Nasıl, eyvah, varayım?» deyip,
Böğürüp inleyip kurumuş,
Bundansa ölürüm, deyip,
Emanet canını hırpalamış,
Bu sözü nasıl söylerim, deyip,
Ak sakallı kocamışın

«To the accursed Kıtay
How, alas, shall I go?» saying,
She bellowed, moaned, and withered,
Sooner than this I shall die, saying,
She battered the soul lent her in trust,
How shall I speak this word, saying,
Of that white-bearded ancient —

Koynuna nasıl yatarım, deyip,
Belimi nasıl bağlatırım?
İçimdeki cevheri
Bunlara nasıl bulatırım!»
Boyun eğmeden pehlivana
Azabı fena salmış,
Yanındaki albars kılıcı
Anacığım sıyırıp çekmiş,
Kuşatıp duran pehlivanlardan
Kurban olduğum anacığım
Nicesinin başını uçurmuş.
Beecin'den altı pehlivan ölünce,
Anamın yiğitliğini Kıtay görünce,
Koca Ilama denen pehlivanı
Yandan girmiş hazırlanıp,
Kulağı demir Kutan alp,
Alnı demir Mañküş alp,
Ele tutulmaz anama
Demirden dövme ağ tutup,
Çepeçevre sarmışlar,
Demir ağa koymuşlar.
Döndüre döndüre sürükleyip,
Karıkan'ın önüne:
«Kadın bulup geldik» deyip,
Anamı götürmüşler.
Azabı anam çekmiş,
Gözetleyip duran kırk ayar
Karıkan'a hepsi birden
Şöylece söylemişler:
«Bu kadın zorlu doğurur,
Koñurbay gibi büyük doğurur,

How shall I lie in his bosom, saying,
How shall I let my waist be bound?
The jewel that lies within me —
How shall I let them defile it!»
Unbowed before the champions
She dealt out cruel torment,
The albars sword at her side
My dear mother bared and drew,
Of the champions ringing her round
My dear mother, my heart's sacrifice,
Sent many a head a-flying.
When six champions of Beecin died,
When Kıtay saw my mother's valor,
The champion called Koca Ilama
Came in from the flank, prepared,
Iron-eared Kutan the alp,
Iron-browed Mañküş the alp,
Upon my mother whom no hand could hold
They cast a net forged of iron,
Wrapped her round about,
And put her in the iron net.
Dragging her, turning her over and over,
Before Karıkan:
«We have found a wife and come» saying,
They carried my mother off.
My mother bore the torment,
The forty ayars keeping watch
To Karıkan all at once
Spoke in this wise:
«This woman will bear a mighty one,
Bear one great as Koñurbay,

Şu duran Beecin'e
Kaleli hisar, sur doğurur.

Halkları kırıp geçiren
Kaplan, pars, kin doğurur,
Gönlü isterse Beecin'den
Çekip gidecek er doğurur.
Gönlünü incitirsen,
Surunu bozup parçalayıp,
Heybetli koca Beecin'i
Ateşe verip gidecek aslan doğurur.
Kötü doğurup bırakırsa,

Kara başını vur, deyip,
Koñurbay kadar olmazsa
Nişan alıp vur, deyip,
Yanılıp da söylersek,
Gözü Burkan çarpsın! deyip,
Yalan söyleyivermişsek,
Sözü Burkan çarpsın! deyip,
Bilmeden yanlış söylersek,
Bizi Burkan çarpsın!» deyip.
Bunların söylediği söze,
Kanmayıp durdu Karıkan:
«Bir nişanını göster, deyip,
Oğul doğuracağı gerçekse,
Şuracıkta göster» deyip,
Söyleyip durdu Karıkan.
Hanın sözünü duyunca,
Kalabalık Kıtay, kırk ayar
Anamı altı gün sarayda tutup,
Güneşin yüzünü göstermeden,
Altı gün geçtiğinde
Aydınlık günü gösterdiler,
Anamı alıp götürüp
Sonra da işettiler.
İşediği yere baktılar —
İki karış, bir parmak
Sidik yere işlemiş.

For this standing Beecin
She will bear a walled stronghold, a rampart.
One who mows down peoples —
She will bear a tiger, a pard, a wrath,
Should his heart so desire, from Beecin
She will bear a man who will up and go.
If you wound his heart,
He will breach and shatter the rampart —
Great and dreadful Beecin
She will bear a lion to set it aflame and go.
If she bear ill and leave it so,

Strike off her dark head, saying,
If he prove not Koñurbay's equal,
Take aim and strike, saying,
If we speak in error,
May Burkan smite our eyes! saying,
If we have uttered a lie,
May Burkan smite our words! saying,
If unknowing we speak false,
May Burkan smite us!» saying.
By the words that these had spoken
Karıkan stood unconvinced:
«Show one sign of it, saying,
If it be true she will bear a son,
Show it here and now» saying,
So Karıkan kept saying.
Hearing the khan's word,
The teeming Kıtay, the forty ayars,
Kept my mother six days in the palace,
Showing her not the face of the sun,
When six days had passed
They showed her the light of day,
They led my mother forth
And then they made her make water.
They looked where she had made water —
Two spans and a finger deep
The water had sunk into the earth.

Bunu görüp Kıtaylar
Anamın er doğuracağını bilmişler.
Yumru başlıdan bulunursa,
Aslan doğuracağını bilmişler.
Kıtay işte o zaman
Ilamasını toplamış,
Kalmukçasıyla gürleyip,
Kıtaycasıyla vızıldayıp,
Altınay gibi anamı
Hemen nikâhlamışlar.
Anamı babam almış,
İşte böylece Kıtay'ın
Eline düşüvermiş.
Altın ile donatıp,
Kıtay'ın türlü türlüsünden
Anamı onlar giydirip,

Seeing this, the Kıtays
Knew my mother would bear a hero.
Should she conceive of a round-headed sire,
They knew she would bear a lion.
Then indeed did the Kıtay
Gather their Ilamas,
Thundering in their Kalmuk tongue,
Buzzing in their Kıtay tongue,
My mother, Altınay herself,
They wedded straightway.
My father took my mother,
And thus it was that into Kıtay
Hands she came to fall.
Arraying her with gold,
In Kıtay stuffs of every kind
They clothed my mother,

Alıp götürüp koynuna
Babacığımın, koymuşlar.
Çoñ-Beecin'den çıkınca
Altı ay babam yol yürüyüp,

Gece gündüz bol yürüyüp,
Taş-Köpürö şehrine
Anamı alıp gelmiş,
Anamı alıp geldikten sonra
Alöökö'nün Koñurbay'ı
Çay alınan kente varmış,
Sarala'nın anası olan,
Yelini dolmuş doru kısrağı
Ormandan yakalayıp almış,
Yamaçlar boyunca koşturup,
Azizkan'a gelivermiş:
«İyi at bulup verir bu, deyip,
İyi besleyip büyütün» deyip,
Armağan edip vermiş.
Doru kısrağın boynuna
Altından gerdanlık takılmış,
Anacığım ile doru kısrak,

And bore her away and laid her
In my dear father's bosom.
Setting out from Çoñ-Beecin
My father journeyed six months on the road,
Traveling long by night and day,
To the city of Taş-Köpürö
He brought my mother home,
And after he had brought my mother,
Alöökö's Koñurbay
Went to the town where tea is bought,
She who was mother of Sarala,
The bay mare with udder full,
He caught and took her from the forest,
Galloping along the hillsides,
He came to Azizkan:
«This one will yield a fine horse, saying,
Feed her well and rear her» saying,
He gave her as a gift.
About the bay mare's neck
A collar of gold was hung,
My dear mother and the bay mare,

Han Manas, ikisi bir beslenmiş.
Dokuz aya dolmuş,
Vakti erişip anacığımın
Doğurma çağı gelmiş.
Doğrulsa beli ağrıyıp,
Bütün bedeni ağrıyıp,
İki kara uyluğu ağrıyıp,
Kıvranıp yatıp sancılanıp,
Dayanamayıp inlemiş,
Doğuramadan altı gün,
Omurgası, beli sızlayıp,
Sancısından büzülüp,
Doğuramadan altı gün
Sinek misali candan umut kesip:
«Ecel gelirse ölürüm, deyip,
Başa gelirse görürüm» deyip,
Kıra çıkmış koşarak,
Başladım sözün temizine,
Birlikte gelen Macik'im
O zaman bir Kıtay'a sığırtmaçtı,
Macik'in halini anlatayım,

Khan Manas, were nourished as one.
Nine months came to their full,
Her time arrived, and my dear mother's
Hour of bearing came.
If she straightened, her back ached,
All her body ached,
Her two dark thighs ached,
She lay writhing in her pangs,
Unable to endure, she moaned,
Six days she could not bear,
Her spine and loins were throbbing,
Cramped double with her pangs,
Six days she could not bear,
Despairing of her life, frail as a fly:
«If my hour comes, I die, saying,
What befalls me, I shall see» saying,
She ran out to the open steppe,
Now I begin the pure heart of the tale,
My Macik who came along with us
Was then a herdsman to a Kıtay,
Let me tell how it stood with Macik,

Altmış hoca tüccar
Beecin'e doğru gelmişler,
Tepeden Kalça görmüş onları,
Tüccarların tamamı
Koñurbay'ın elinden ölmüş,
Altı yaşında Macik'im
O zaman ganimet düşüp gelmiş.
Alöökö'nün Koñurbay'ı
Babacığım Azizkan'a vermiş onu.
Sığır güden Macik'im
O sıra on yedisine gelmişti.
İşte o çağa geldiğinde,
Yiğidim Macik, kıranım
Müslüman dinini unutmaz.
Anam feryat edip bağırıp,
Macik'i kendine dayanak edip,
Beri gel, deyip çağırıp:

Sixty khoja merchants
Came traveling toward Beecin,
From the hilltop the Kalça spied them,
The merchants one and all
Died at Koñurbay's hand,
My Macik, six years old,
Fell to him then as spoil.
Alöökö's Koñurbay
Gave him to my dear father Azizkan.
My cattle-herding Macik
Had then come to seventeen.
And when he came to that age,
My brave Macik, my stalwart,
Never forgets the Muslim faith.
My mother cried out and wailed,
Made Macik her staff and stay,
Come hither, saying, calling:

«Saçıp gitsek toplayan yoldaş,
Ölüp gitsek iman yoldaşı,
Atının başını çevir de gel!
Ey oğul, yaslı sesi duysana,
Kök-Buluñ yukarı çıksana.
Kögala ile koştursana,
Kutlu mazardan
Bir değnek alıp gelsene,
Durmaksızın bu yere
Tezinden bana versene».
Böyle sözü duyunca
Macik gerçekten koşturmuş,
Kök-Buluñ'un ormanından,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Kutlu mazardan
Anacığımın eline
Değnek alıp verivermiş.
Değneği eline almış,
Haykırıp ses salmış,
İşi düzelip yoluna girmiş,
Gece içinde gizlenip,
Hiç kimseye sezdirmeden,
Ben bahtsızı doğurmuş.
Tanrı Almam'ı var ettiğinde,
Zavallı anam doğurduğunda

Kulağımın ucu delikmiş,
Düşmüşüm ana karnından
Sünnet olmuş, kesilmiş.
Kara yılan gibi ayrılıp,
Beni yerden aldıklarında,
Benim iki elimden
Kara kan dökülüp gitmiş,
Karından ben düştüğümde
Alnım yere değmiş.
Kakançın'ın Beecin'ine
Yetmiş gün yağmur yağıp,
Yer titreyip sarsılmış.
«O acayip çocuk hangisi, deyip,

«Comrade who gathers what we scatter,
Comrade of the faith should we die,
Turn your horse's head and come!
O son, hear the mournful voice,
Ride up along Kök-Buluñ,
Gallop there upon Kögala,
From the blessed mazar
Fetch me a staff and come,
Without pause, to this place,
Give it me with all speed».
Hearing such a word,
Macik galloped off indeed,
From the forest of Kök-Buluñ,
In the blink of an eye,
From the blessed mazar
Into my dear mother's hand
He fetched and gave the staff.
She took the staff in hand,
She cried aloud and called,
Her labor eased and came aright,
Hidden within the night,
With no soul the wiser,
She bore luckless me.
When God brought my Alma into being,
When my poor mother bore me,

The tip of my ear was pierced,
I fell from my mother's womb
Circumcised already, cut.
Parting like a black serpent,
When they took me up from the ground,
From my two hands
Dark blood poured away,
When I fell from the womb
My brow touched the earth.
On Kakançın's Beecin
Rain fell for seventy days,
The earth trembled and shook.
«Which is that uncanny child, saying,

Âleme bir kargaşayı
Salan çocuk hangisi» deyip,
Kakançın'ın Beecin'ine
Kavga, karmaşa düşmüş.
Beecin'de çocuk aratıp
Bela çöküvermiş.
«Kara yürekli Kıtaylar
Görüverirse çocuğumu,
Bir bela salar» deyip,
Boynuma muska taktırıp,
Bir insana sezdirmeden
Dedem Soorondük'e baktırmış.
Dedemin bakıp büyütmesi
Üç aya henüz dolduğunda,
Benim anam Altınay
Beecin'e haber salmış,
Batman batman altın verip,
Dedemden geri almış.
Bak hele anamın çaresine,
Aklının inceliğine:
«Erkek çocuk doğurdum» deyip,
Dokuz aya dolduğunda
Azizkan'ın önüne
Alıp götürüvermiş.
Kurnazca düşünüp Azizkan,
Benim asil anama
İçinde kuşku beslemiş:
«Kadınlar içinde güzelse bu,
Boya ermiş kız ise,

Upon the world such turmoil —
Which is the child who loosed it» saying,
On Kakançın's Beecin
Fell strife and confusion.
They had Beecin searched for the child,
And calamity settled down.
«The black-hearted Kıtays,
Should they catch sight of my child,
Will loose some calamity» saying,
She hung an amulet at my neck,
With no man the wiser
Gave me to my grandsire Soorondük's care.
My grandsire's fostering of me
Had barely come to three months' full,
When my mother Altınay
Sent word to Beecin,
Gave gold by the batman-weight,
And took me back from my grandsire.
But behold my mother's shift,
The fineness of her wit:
«I have borne a man-child» saying,
When nine months had come full,
Before Azizkan
She carried me straightway.
Azizkan, pondering slyly,
Toward my noble mother
Nursed suspicion in his heart:
«If she be fairest among women,
If she be a maid come to full stature,

Karanlıkta çok gezen
Kalday'dan doğurmuştur, deyip,
Gerine gerine giydiği gök gömlek,
Keçil'den doğurmuştur» deyip,
Gerçekten öz oğlumsa,
Uçsuz âlem Kıtay'a
Kesin haber salayım,
Halkı toplayayım.
Gerçekten öz oğlumsa

Then of some Kalday who prowls the dark
She has borne the child, saying,
The blue shift she wears so proudly —
She has borne it of a Keçil» saying,
If truly he be my own son,
To the boundless world of Kıtay
I shall send out sure word,
I shall gather the people.
If truly he be my own son,

Fazlasıyla iyi bakayım,
Haram döl ise bu,
Başını vurup atayım.
O zaman sınçılarına gürleyip,
Defterdarını çağırıp,
Gün hesabını saydırıp,
Ay hesabını saydırıp,
Bu kadını alışım:
«Dokuz aya doldu, deyip,
Bugün doğan çocuğu
Gerçekten benim öz oğlum, deyip,
Bundan önce ben kendim
Altmış kadın aldım, deyip,
Çocuk görmez kaldım, deyip,

Vadiden akan pınar bu» deyip,

Azizkan düşünüp taşınmış,
O zaman Beecin toplanmış.
Altın, gümüş saçtırıp,
Hazine ağzını açtırıp,
Kakançın'ın Beecin'inde
Kalabalık Kıtay toy kılmış.
Yeryüzüne toy verip,
Nice Kıtay doyunup,
Tüp-Beecin'in halkına
Nice mal mülk saçılmış,
Yerin tozu bastırılıp,
Gökten güneş açılıp,
Bana toyu verdiklerinde
Yerin yüzü oyulmuş,
Yetmiş yıllık aş verip,
Yoksul Kıtay doyunmuş.
İpek gibi belim eğilmiş.
«Azizkan çocuk gördü» deyip,

Bütün Beecin'in hanları sevinmiş.
Benim babam Azizkan

I shall tend him passing well,
But if this be bastard seed,
I shall strike off his head and cast it away.
Then, thundering at his appraisers,
Summoning his keeper of registers,
Having the count of days reckoned,
Having the count of months reckoned,
My taking of this wife:
«Nine months have come full, saying,
The child born this day
Is truly my own son, saying,
Before this, I myself
Took sixty wives, saying,
And remained without sight of a child, saying,
This is the spring that flows from the valley» saying,
Azizkan pondered and weighed,
Then Beecin was assembled.
He had gold and silver scattered,
Had the treasury's mouth thrown open,
In Kakançın's Beecin
The teeming Kıtay held a toy.
Giving a toy to all the earth,
Many a Kıtay ate his fill,
To the folk of Tüp-Beecin
Much wealth and goods were scattered,
The dust of the earth was laid,
The sun broke open from the sky,
When they gave the toy for me
The face of the earth was gouged,
They gave a feast of seventy years,
The poor of Kıtay ate their fill.
Silken-supple my waist was bowed.
«Azizkan has seen a child» saying,

All the khans of Beecin rejoiced.
My father Azizkan —

«Vadiden akan pınarım, deyip,

Yetmişine geldiğinde,
Ölürken gördüğüm yavrum, deyip,
Benim babam Azizkan
Anamla birlikte beni de
Tahtırevanına koymuş.
«Ad koydurup alayım» deyip,
Beecin'deki Karıkan'a,
Babam ona götürmüş beni.
Kakançın'ın Beecin'inde
Kırk hanın halkı toplanıp,
Kırk gün görkemli toy kılmış.
Eteğine koyduklarında:
«Adını koyuver!» deyip,
Karıkan'ın önünde,
Benim babam Azizkan
Beni kaldırıp beklerken,
Beecin'in hanı Karıkan
Eline beni almış:
«Hayırlı çocuk olmaz bu» deyip,
İçinde kötülük beslemiş,
Dosdoğru kara kuyuya
Beni götürüp atmış.
Aman o kara kuyusunu
Kalabalık Kıtay elinin,
Halklara anlatayım,
Kuyusunun sırrını.
Kuyuya can atıldığında
Kakançın'ın Beecin'inde
El olacağı sağ korlarmış,
El olmayacağı atıldığında,
Büsbütün yakıverirlermiş,
Kemaline erdirmeden,
Çocuğun taze yaşında
Nicesini kuyu yutarmış.
Kuyuya beni attıklarında
Melek nurunu saçmış,
Kuyuya beni vardırmadan,

«My spring that flows from the valley,
saying,
Come to his seventieth year,
My babe seen on the brink of death, saying,
My father Azizkan
Me together with my mother
Set in his palanquin.
«I shall have him given a name» saying,
To Karıkan in Beecin
My father carried me off.
In Kakançın's Beecin
The folk of forty khans assembled,
Held a splendid toy for forty days.
When they laid me on his lap:
«Bestow his name!» saying,
Before Karıkan
My father Azizkan
Held me up and waited,
Karıkan, khan of Beecin,
Took me in his hands:
«No good will come of this child» saying,
He nursed evil in his heart,
Straight into the black pit
He carried me and cast me.
Ah, that black pit
Of the teeming Kıtay land —
Let me tell the peoples
The secret of that pit.
When a soul was cast into the pit,
In Kakançın's Beecin
The one fit for the people they left alive,
And when one unfit was cast in,
They would burn him utterly,
Before he came to ripeness,
In the child's tender years
The pit would swallow many.
When they cast me into the pit
An angel shed his radiance,
Before I could reach the pit's depth,

Kuyunun ağzını örtüp,
Keçe örtü gibi kara bulut kaplamış.

Ölmeyip sağ kaldığımda:
«Bizim adamımız oldu» deyip,
Kakan'a haber verip,
Geri çekip almışlar.
O zaman kalkıp Karıkan,
Ben bahtsızı beğenip,
Ölüp gider düşüncesiyle,
Malını mülkünü harcayıp,
Beecin'in yurdu Kıtay'a
Yetmiş gün toy verip,
Çok düşünüp kalabalık yurt,
«Oybo» deyip adımı koyamayıp,
Ya da «Şoybo» deyip adımı koyamayıp,
Kara Kıtay, kalabalık yurt
Uğraşıp durmuş boşuna.
İşte o sıra koşarak,
Gelmiş kalabalık halka
Ak sakallı bir derviş.
«Çocuğu ver hele» deyip,
Anacığımın elinden
Almış kendi eline.
Alnımdan okşayıvermiş,
Adımı «Almambet» koyuvermiş,

«Almambet» adımı duyunca,
Yaygın yatan Kıtay'dan
Yaya yürükler kaynaşıp dolmuş.
«Bu ne alametli can böyle» deyip,
Yakalayıp o zaman
Dervişi keseceklerken,
Ak sakallı derviş
Gözden kaybolmuş.
Alake'n, arslan pirden dua alıp,
Adım «Almambet» diye anılıp,
Geri dönüp eline,
Gelmiş babam yerine.

Covering over the pit's mouth,
A black cloud spread like a cover of felt.

When I did not die but lived:
«He has become our man» saying,
They sent word to the Kakan,
And drew me back and out.
Then Karıkan bestirred himself,
Took a liking to luckless me,
Thinking all is lost at death,
He spent out his goods and chattels,
For Kıtay, the nation of Beecin,
Gave a toy of seventy days,
Long the teeming nation pondered,
Could not fix my name as «Oybo»,
Nor fix my name as «Şoybo»,
The Kara Kıtay, the teeming nation,
Toiled away all in vain.
Just at that time, running,
There came to the teeming people
A white-bearded dervish.
«Give me the child a moment» saying,
From my dear mother's hands
He took me into his own.
He stroked me on the brow,
And bestowed on me the name «Almambet»,
Hearing my name «Almambet»,
From the wide-sprawled Kıtay
Swift runners swarmed and thronged.
«What portent-laden soul is this» saying,
Then, seizing hold of him,
As they made to cut the dervish down,
The white-bearded dervish
Vanished from their sight.
Blessed by Alake, the lion pir,
My name was spoken as «Almambet»,
Turning back to his land,
My father came home to his place.

«Bölünen nice kaygım, deyip,
Ölürken gördüğüm yavrum» deyip,

El üstünde tutup boynuma
Altından put takmış,
Altmış üvey anacığım
Ninniyle beni büyütmüş.
O sırada doru kısrak

Sarala'yı doğurmuş.
Tay çağında koşuştuğum,
Yaşıtım tulpar Sarala
Benimle aynı günde
Bu da birlikte doğmuş.
Sarala yürük tulpara
Parmak kadarken baş koşup,
Minicikken birleştim.
Böylece ben, han Manas,
Küçüklükten büyüyüp,
Altı yaşıma geldiğimde,
Altımdaki Sarala
Asıy çağına girdiğinde,
Sarala'yı eyerledim,
Burut'a gelmek aklımda yok,

Kıtayca kitap okudum.
Yenmedik şeyleri yiyip gezdim,

Kıtayların Azizkan'ını
Öz babamdır deyip gezdim.
Bir zaman babacığım
Öfkeye kapılıvermiş,
Öfkelenip bağırır,
Altı yaşıma geldiğimde
Kederlenip çağırır:
«Katlanmamaya çare yok,
Bütün Kıtay Beecin'inde
Çok yıl gezdim çocuksuz.
Çocuksuzluğun ardından,

«My many griefs now parted, saying,
My babe seen on the brink of death» saying,
Cherishing me on high, about my neck
He hung an idol of gold,
My sixty stepmothers
Reared me with lullabies.
In that season the bay mare

Gave birth to Sarala.
With whom I raced in his foal days,
Sarala the tulpar, my agemate,
On the same day as I
He too was born beside me.
With Sarala the swift tulpar
I was paired when but a finger tall,
Joined with him while yet tiny.
Thus I, O khan Manas,
Growing up from childhood,
When I came to my sixth year,
When Sarala beneath me
Entered his asıy season,
I saddled Sarala,
No thought in my mind of coming to the Burut,
I read books in the Kıtay tongue.
I went about eating what should not be eaten,
The Kıtays' Azizkan
I went about calling my own father.
One day my dear father
Was seized with a great wrath,
In his wrath he shouts,
When I came to my sixth year
In sorrow he calls me:
«There is no help but to endure,
In all the Kıtay's Beecin
Many a year I walked childless.
And hard upon childlessness,

Çok yanıp yakıldım Beecin'de
Koñurbay itin derdinden.
Çok gördüm horluğu,
Koñurbay it Kalça'dan
Nice çektim zorbalığı.
Sağ esen büyürsen
Elimden alınan yeri bölüp ver,

Gücün ite yetmezse,
Sağ gezme, ölüp gel,
Ölmeyip sağ kalırsan
Nice ilginçlik görüp gel!
Aşağıda tek gözlünün elinde,
Suuk-Tör denen yaylasında,
Averden denen gölünde

Altmış başlı ejderha var —
Onun sırrını okuyup gel.
Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Boran ile sulusepken,
Havayı değiştirip bozan
Yada ilminin sırrını okutur,
Atışmaya girsen yenilmezsin,

Okun ilmini okutur.
Altından dövme zırh kaftan —
Ten üstüne giyiver,
Elinden gelirse Beecin'in
Altın tahtına kuruluver,
Kakançın'ın Beecin'ini
Kımıldatmadan yönetiver!
Karşı gelirse Koñurbay,
Öteye doğru sürüver!
Ejderhanın önüne
Varan insan çok olmuş,
Dönen kişi olmamış.
Kakançın'ın Beecin'inden
Kalabalık çocuk toplanmış,

Much did I burn and grieve in Beecin
For the plague of that dog Koñurbay.
Much contempt have I known,
From that dog Koñurbay, the Kalça,
How much tyranny have I suffered.
If you grow up safe and hale,
Carve back and give me the land seized from my hand,
If your strength be no match for the dog,
Walk not alive — come back dead,
And if you die not but live,
Come back having seen many a marvel!
Below, in the land of the one-eyed one,
On his summer pasture called Suuk-Tör,
In his lake called Averden

There is a dragon of sixty heads —
Go, study its secret, and return.
Its day is veiled, its night is clear,
Blizzard and driving sleet,
That which shifts and mars the weather —
It teaches the secret of the yada craft,
Enter a shooting match, you will not be beaten,
It teaches the science of the arrow.
A kaftan of armor forged of gold —
Put it on next to your skin,
And if it lie within your power,
Seat yourself on Beecin's golden throne,
And Kakançın's Beecin
Rule without letting it stir!
If Koñurbay stands against you,
Drive him away beyond!
Before the dragon
Many a man has gone,
None has ever returned.
From Kakançın's Beecin
A throng of children gathered,

Okuruz deyip vardıklarında

Nice çocuk kırılmış.
Sarala küheylanı eyerleyip var,
Ejderhanın önünde
Gerçekten dua okuyup gel.
Kötüysen eğer, kulunum,
Erken varıp sen öl,
İyiysen eğer, kulunum,
Yaygın yatan Kıtay'ın
Başına karanlık salıp,
Geri dönüp sen gel!»
Nakışlı kaftanı giydirdi,
Altı yaşıma geldiğimde
Babam Sarala'ya bindirdi.
«Ejderhaya var» deyip,
Alma'nı ona doğru yürüttü,
Altından dövme perçemini
Önüne salıp çevirip,
En başta Beecin'den
Beni katıp baş kılıp,
Altı bin çocuk o zaman

When they went there, saying, We shall study,
Many a child perished.
Saddle the courser Sarala and go,
Before the dragon
Recite the prayer in truth and return.
If you be base, my foal,
Go early and die there,
If you be worthy, my foal,
Upon the wide-sprawled Kıtay
Cast darkness on their heads,
And turn and come you back!»
He dressed me in the broidered kaftan,
When I came to my sixth year
My father set me on Sarala.
«Go to the dragon» saying,
He set your Alma walking toward it,
His forelock wrought with beaten gold
He loosed before the brow and turned him,
At the very head, from Beecin,
He joined me in and made me chief,
Six thousand children then —

Ejderhaya vardığında,
Bir yandaki başını kaldırsa —
Yağmur gibi kaynayıp ateş çıkar,
Öbür yandaki başını kaldırsa —
Basıp alev, kor çıkar.
Altı bin çocuk çığlık atıp,
Korkudan çaresi tükendi.
Ötekiler kırılıp kaldı,
İşte o çocuklar içinden
Ecel erişip ölmeden,
Altı çocuk biz kaldık.
İkinci yıl olduğunda
Yedi bin çocuk birden vardık,
Kalanların hepsi kırılıp,
Yedi çocuk, ben kaldım.
Üçüncü yıl olduğunda

When they came before the dragon,
Should it raise a head on one side —
Fire boils out and rains like rain,
Should it raise a head on the other side —
Flame and embers come pressing forth.
Six thousand children shrieked,
Helpless and spent with terror.
The rest perished where they stood,
And out of all those children,
Death's hour not yet upon us,
Six children we remained.
When the second year came round
Seven thousand children went at once,
All the rest of them perished,
Seven children — I remained.
When the third year came round

Sekiz bin çocuk varmıştık,
Sekiz bin çocuk içinden
Ecel erişip ölmeden,
Sekiz çocuk kalmıştık.
Dördüncü yıl olduğunda
Dokuz bin çocuk varmıştık,
Dokuz bin çocuk kırılıp,
Dokuz çocuk kalmıştık.
On bin çocuk birden varıp,
On bini birden kırılıp,
On çocuk sağ biz kaldık.
Yeryüzünde yürümeyi —
Okuyup öğrenip ben aldım,
Gökyüzünde uçmayı —
Karacoy oğlu Kococaş
Adamakıllı öğrenip o aldı,
Hünerini sağlamca belledi,
Benden üç ay fazla okudu.
Karacoy oğlu Kococaş,
Ünü büyük Beecin'de
Ad kazanmasının sebebi —
At cambazı, yaya yürük,
Kıtay bozulacakken ortaya çıkan

Hazinelik koca nişancı.
Gelenlerden söz duyarım,
Ölmeden yitmeden domuz kul

Eight thousand children we had gone,
And of the eight thousand children,
Death's hour not yet upon us,
Eight children we remained.
When the fourth year came round
Nine thousand children we had gone,
Nine thousand children perished,
Nine children we remained.
Ten thousand children went at once,
All ten thousand perished at once,
Ten children we were left alive.
To walk upon the face of the earth —
That lore I studied, learned, and took,
To fly across the face of the sky —
Kococaş, son of Karacoy,
Learned it thoroughly — he took that,
He fixed the craft in him securely,
He studied three months more than I.
Kococaş, son of Karacoy —
In Beecin great of fame
The reason that he won his name —
A trick-rider, swift afoot,
Who appears when Kıtay is near to breaking,
A mighty marksman, treasure of the realm.
From those who come I hear the talk,
The swinish slave, not dead, not lost,

Sekiz yıla doldu, derler,
Kesik hastası, diye duyarım.
Kesiğinden bu ölürse,
Bize gerçek lütuftur,
Kesiğinden sağalırsa,
Bize felaket demektir.
Kesiğinden sağalırsa,
Karşılaşan nice han ölür,
Gelen canın hepsi ölür.
Kococaş'tan başkasına
Tutuşsam da yenilmem,

Eight years now full, they say,
Sick of a wound, I hear it said.
If of that wound he dies,
It is true grace for us,
If of that wound he mends,
It spells disaster for us.
If of that wound he mends,
Many a khan who meets him dies,
Every soul that comes will die.
To any man but Kococaş
Though I grapple, I am not beaten,

Avuç kadar halkımın
Kanadını ateşe çaldırmam.
Sözüm kibir sayılmasın,
Yazın gününü kış ederim,
Giysisi ince Kıtay'ı
İnim inim inletip kız ederim.
Kız etmemin sebebi —
Tenimin üstüne ince gömlek
Giyip gelmiştim ben,
Her harfini ben okuyup,
Bilip gelmiştim ben.
Bırak, ötesini söyleyip nideyim,
Şu yanını söyleyip geçeyim.
Beecin'de ben iken,
Yaşım on ikiye dolduğunda,
Kazılmış çukur bulamayıp,
Kaynatılıp konmuş tuzla bulamayıp,
Hiç değilse Beecin'e
Sataşacak ordu bulamayıp,
Çarpışacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Halkıma yaman kesilip,
Beecin'e Celmoguz oldum.
Dinle dur, Manas, sözümü,
Bu yerde bana gücenip,
Düzenimi bozacak oldun.
Fitne salacak oldun,
Oyun edecek oldun,
Dinleyedur, han Manas,
Beecin'e saldığım cehennemi.
Ben Beecin'de dururken

My people, small as a handful —
I shall not let their wing be singed by fire.
Let my word not be counted pride,
I turn the summer's day to winter,
The thin-clad Kıtay
I set groaning and turn to girls.
The reason I unman them so —
A thin shift upon my skin
I had come wearing,
Every letter I had read,
I had come already knowing.
Enough — why tell what lies beyond,
Let me tell this side and pass on.
While I was in Beecin,
When my years came full twelve,
Finding no pit already dug,
Finding no salt-pan boiled and set,
Finding not so much as, against Beecin,
An army I might provoke,
Finding no mountain to clash against,
Finding no foe to fight,
I turned fierce against my own people,
I became a Celmoguz to Beecin.
Listen well, Manas, to my word,
Here you took offense at me,
You were about to wreck my order.
You were about to sow discord,
You were about to make your play,
Keep listening, khan Manas,
To the hell I loosed on Beecin.
While I dwelt in Beecin —

Aklım kıt, çocukluk çağı —
Altın kılıç, aybalta,
Özenle su verdirilip yaptırılmış,
Bileğime bağlıydı,
Taştan geri dönmeyen,
Demire vurunca yaran,
Değdirince kan çıkaran,

My wit was scant, the age of childhood —
A golden sword, a moon-axe,
Tempered and wrought with care,
Was bound upon my wrist,
That turns not back from stone,
That cleaves when struck on iron,
That draws blood at a touch,

Sataşandan can çıkaran,
Babacığımın Akbolot'u,
Kınına yerleşik dururdu.
Fil derisiyle kaplanmış,
Bilgili usta saplamış,
Başına püskül taktırmış,
Hazine edip dokundurtmadan,
Canım babam sezdirmeden,
El bebek gül bebek baktırmış,
Dışına çelik kaplatmış:
«Demiri keser geçer» deyip,
Her donanımını arttırmış.
Sinek konsa çın ederdi,
Fiskeyle vursan zınk ederdi.
«Çıt deyip kırılıverir» deyip,
Sarı tutkal içirmiş.
Babam Azizkan'ın Akbolot'unu
Sağ elime almıştım.
«Alöökö'nün Koñurbay'ından
Gücüm yeterse alırım, deyip,
Gücüm yetmezse ölürüm» deyip,
On ikime geldiğimde
İstemeye varmıştım.
«Hak tanırsa Koñurbay,
Söylenen söze uyar, deyip,
Babacığımın Kan-Caylak'ını
Geri bana verir» deyip,
On ikime geldiğimde
Sarala'nın dizginini kastım,
Senin Koñur'unun önüne
Kan-Caylak'ı istemeye vardım.
Azabı canıma geçen o zaman
Pamuk kuşaklı, bol çizmeli
Keçil'in hanı Koñurbay.
İyice dikkat ettimse,

Alaçık gibi koca Kalça
Kıtay içinde güçlenip
Sivrildiği çağıymış,

That draws life from any assailant,
My dear father's Akbolot
Rested settled in its sheath.
Covered over with elephant hide,
A learned master set its haft,
Had a tassel fixed upon its head,
Treasured it, letting no hand touch it,
My dear father, letting none suspect,
Had it tended like a darling babe,
Had its outside plated with steel:
«It cuts clean through iron» saying,
He bettered its every fitting.
Should a fly light on it, it rang,
Flick it and it twanged.
«It may snap with a crack» saying,
He steeped it in yellow glue.
My father Azizkan's Akbolot
I had taken in my right hand.
«From Alöökö's Koñurbay,
If my strength suffice, I take it back, saying,
If my strength fall short, I die» saying,
When I came to my twelfth year
I went to make my demand.
«If Koñurbay owns what is right,
He will heed the word that is spoken, saying,
My dear father's Kan-Caylak
He will give back to me» saying,
When I came to my twelfth year
I drew tight Sarala's rein,
Before that Koñur of yours
I went to demand Kan-Caylak.
He whose torment then pierced my soul —
Cotton-sashed, wide-booted
Koñurbay, khan of Keçil.
When I marked him well,

Huge as a hut, the great Kalça —
Grown strong among the Kıtay,
It was the season of his rising,

Alaçık gibi yükselip,
Şanı yayılıp dört bir yana
Dolup taştığı çağıymış.
Horoz gibi boynu dikilip,
Koca çizmesi kabarıp,
Akıl gidip dağılıp,
Dikkat etse insanoğlu,
Calañkıç gibi görünüp,
İki gözünün çukuru
Açılıp kalmış mezara benzer,
Ay alnına bakılsa,
Engin serili başköşeye benzer,
Faltaşı gözüne bakılsa,
Alacakaranlık çökmüş yere benzer,
Altın yuları silkeletip,
Algara'ya binip şahlandırıp,
Altı bin Kıtay, bin Kalday —
Aksakalları Koñurbay,
Kır-Kayıñ'ın düzünde
Koñurbay'a el saldım.
Belim bükülüp kamburlaşıp,
Canım gözüm belerip,
Temrenden önce yetiştim,
Koñurbay kulu Kalça'yı:
«Sağ küreğinin yüzü, deyip,

Ciğerin alt ucu» deyip,
Mızrak ile Kalça'yı
Yetişip vurup geçtim.
İşte o sıra Kalça'ya
Düşünmeden söz eden yoktu,
Kement çevirecek kalmamıştı.
Ok gibi değen Sarala,
Algara — ikisi sersemleyip:
«On iki yaşına gelmişken
Koñurbay'a sataşan,
Yaman çocukmuş bu» deyip,
Kalabalık Kıtay şaşakalıp,
Yer dumanlanıp toz olup,

Looming tall as a hut,
His glory spread to the four quarters,
It was the season of his overflowing.
His neck stiff-cocked like a rooster's,
His great boots swollen wide,
The mind reels and scatters,
Should a son of man look close,
He looms like a Calañkıç,
The sockets of his two eyes
Are like graves left gaping open,
Look on his moonlike brow —
It is like a broad-spread seat of honor,
Look on his staring augur-stone eyes —
They are like land where dusk has fallen,
Shaking the golden halter,
Mounted on Algara, making him rear,
Six thousand Kıtay, a thousand Kalday —
Their white-beard elder, Koñurbay,
On the flat of Kır-Kayıñ
I laid hands on Koñurbay.
My back bent and hunched,
My soul and eyes a-glare,
I closed in before the spearhead,
That slave Koñurbay, the Kalça:
«The face of his right shoulder-blade,
saying,
The nether tip of the liver» saying,
With my lance the Kalça
I overtook, struck, and swept past.
At that hour, about the Kalça,
None dared speak an unweighed word,
None was left to whirl a lasso.
Sarala striking like an arrow,
Algara — the two of them dazed:
«Only come to twelve years old,
Yet picking a fight with Koñurbay —
A fearsome child is this» saying,
The teeming Kıtay stood astounded,
The earth smoked and turned to dust,

Yerin yüzü kan olup,

Ölmedik yerde kaldım,
Bir kez değil, Kalça'yı
İt-Ölbös'ün çölünde
Altı kez devirip sapladım,
Çet-Beecin'in Esenkan'ı —
Esenkan'ın sarayına
Sürüp girip vardım.
Akıl bulamayıp bocalayıp,
Telaşla giren Koñurbay,
Ecelden önce ölürüm, deyip,
Kaçıp giren Koñurbay.
Kapının ağzını tepeleyip,
Varmış o zaman
Esenkan'ın huzuruna,
Ben zavallıyı kötüleyip:
«Bizim yaptığımız işi yürütmüyor,
Azizkan'ın haram döl yumurcağı,
Bizi bu Beecin'de durdurmaz!»
Altını yağmalayıp alır ha,
Azaba bizi salar ha,
Bu domuzu durdurmazsan,
Elma gibi başını kesmezsen,
Sayısız altını saçar ha,
Keyfi esince yurda sığmaz,

Burut'a doğru kaçar ha!
Dağ gibi olan beni
Altı kez attan düşürüp,
Ecelden önce öldürüp,
Oyup çıkarayazdı
Cam gibi iki gözümü.
Doğrusu, bu durdukça Beecin'de,
Algara'nın başını çevirmem,
Keçil'in hanı olarak
El ucunda durmam ben!
Azizkan'ın bu oğlu
On beşine gelirse aman vermez.

The face of the earth turned to blood,

I stayed alive upon that field,
Not once alone — the Kalça
In the desert of İt-Ölbös
Six times I toppled and skewered,
Esenkan of Çet-Beecin —
Into Esenkan's palace
I drove and entered in.
Finding no counsel, floundering,
Koñurbay who rushed inside,
I shall die before my hour, saying,
Koñurbay who fled within.
Trampling over the threshold,
He came at that hour
Into Esenkan's presence,
Reviling wretched me:
«He will not carry on the work we do,
Azizkan's bastard-seed whelp,
He will not let us bide in this Beecin!»
Mark you, he will plunder the gold,
Mark you, he will cast us into torment,
If you do not stop this swine,
If you lop not his head like an apple,
Mark you, he will scatter the countless gold,
When the whim takes him, no land will hold him,
Mark you, he will flee to the Burut!
Me, who am like a mountain,
Six times he felled from my horse,
Killing me before my hour,
He came within a hair of gouging out
My two eyes clear as glass.
In truth, while he bides in Beecin,
I shall not turn Algara's head,
As khan of Keçil
I shall not stand at the realm's edge!
This son of Azizkan,
Come to fifteen, will give no quarter.

Katıra yükü vururuz,
Bakadur sen, Esenkan,
Haram döl domuzun
Belasını çekeriz!
Tarlaya çift koşturmaz,
İki avuç tohum saçtırmaz.

We shall lay the load on our mules,
Mark it well, Esenkan,
From this bastard-seed swine
We shall suffer his scourge!
He will let no plough be yoked to the field,
Nor two handfuls of seed be sown.

Kahrına bir alırsa,
Kalabalık Kıtay çok halkı
Beecin'e tıkıp sindirip,
Bir karış yere bastırmaz.
Bunun bastırmazlığının sebebi —
Altındaki Sarala'yı
Eyerleyip geldi, diye duydum,
Ejderhanın her dilini
Okuyup geldi, diye duydum».
Bunu söyleyip Koñurbay,
Söylediğine ermiş,
Esenkan'ın huzurundan
Kalça kaçıp gitmiş.
Onun itliğini bilmeden,
Söylediğine aldırmadan,
Boynumu hana eğdim ben,
Esenkan'a arz edip:
«Kırk hanlı Kıtay elinin
Bir hanlığını ver» deyip,
O zaman isteyip durdum.
«Şibee'nin hanlığını ver» desem,
Orokkır'a verdim, deyip,
Böylece gönlümü kırdı.
Mancuu'nun hanlığını istesem,
Ezkara'ya verdim, deyip,
Yine gönlümü kırdı.
Soloon'un hanlığını ver, desem,
Börüköz'e verdim, der.
Tırgoot hanlığını istesem,
Kanışay'a verdim, der.
Kalmuk'un hanlığını istesem,
Han Coloy'a verdim, der.

Should his fury once take hold,
The teeming Kıtay, that mighty folk,
He will cram cowering into Beecin,
And let them tread not one span of ground.
And the reason he will not —
Sarala beneath him
He came with him saddled, so I have heard,
Every tongue of the dragon
He has studied and come, so I have heard».
So speaking, Koñurbay
Gained the end of what he spoke,
From Esenkan's presence
The Kalça fled away.
Not knowing his dog's treachery,
Heedless of what he had said,
I bowed my neck before the khan,
Petitioning Esenkan:
«Of the Kıtay land of forty khans
Give me one khanship» saying,
So I stood asking then.
If I said, «Give me the khanship of Şibee»,
I gave it to Orokkır, saying,
And so he broke my heart.
If I asked the khanship of Mancuu,
I gave it to Ezkara, saying,
Again he broke my heart.
If I said, Give me the khanship of Soloon,
I gave it to Börüköz, says he.
If I asked the Tırgoot khanship,
I gave it to Kanışay, says he.
If I asked the khanship of the Kalmuk,
I gave it to Khan Coloy, says he.

Kalday'ın hanlığını istesem,
Ilama'ya verdim, der.
Keçil'in hanlığını istesem,
Koñurbay'a verdim, der.
Tek Göz'ün hanlığını istesem,
Koca Malgun'a verdim, der.
Kafa derisi gerilip durdu,
Tependen inesi Esenkan,

Benimle kavgaya girişti.
«Oğlum, senin yaşın bu yıl —

If I asked the khanship of the Kalday,
I gave it to Ilama, says he.
If I asked the khanship of Keçil,
I gave it to Koñurbay, says he.
If I asked the khanship of the One-Eye,
I gave it to Koca Malgun, says he.
The skin of his skull stretched taut,
Esenkan — may he tumble from his height —
Fell to quarreling with me.
«My son, your years this year —

Daha on ikiye gelmedi,
Zihnine akıl dolmadı.
Civciv tüyün yetişmedi,
Çocukluğun gitmedi.
Han olacak çağın gelmedi,
Başına beyin dolmadı.
Akılsız bir hamsın sen,
Şimdilik çocuksun sen.
Önüme gelmişsin işte,
Han olduğumu bil, deyip,
Şumbul taşını giy» deyip.
Yarım hanın oğluysam ben,
Sözünü nasıl dinlerim,
Şumbul taşını taş diye,
Hangi yüzle giyerim.
Kırk hanlı Kıtay elinin
Bir hanına denk olmadan,
Düşün hele, Manas, şunu:
Ben nasıl sağ gezeyim?
Kılıcımı ele aldım,
Kakançın'ın Beecin'ine
O zaman ben Almambet
Dehşeti sahiden saldım.
Sarala'nın boynunu çevirdim,
Esenkan gibi ulu hanı
Kapıya çıksa boğazlamaya
Sekiz gün pusuda bekledim.

Have not yet come to twelve,
Your mind is not yet filled with sense.
Your chick-down is not yet grown,
Your childhood has not left you.
Your season to be khan has not come,
Your head is not yet filled with brains.
You are a witless green thing,
For now you are a child.
Here you stand before me —
Know that I am khan, saying,
And wear the şumbul stone» saying.
If I be so much as a half khan's son,
How should I heed his word,
Counting the şumbul stone my stone —
With what face could I wear it?
Of the Kıtay land of forty khans
Ranked equal to not one khan,
Only think, Manas, on this:
How should I walk alive?
I took my sword in hand,
On Kakançın's Beecin
Then did I, Almambet,
Loose terror in earnest.
I turned Sarala's neck about,
That lofty khan Esenkan,
To cut his throat should he step to the gate,
Eight days I waited in ambush.

Ah bu hasretli dünya, nideyim,

Sarala'nın tokluğu,
Beecin'in hanı Esenkan'ın
Ecelinin yokluğu.
Elime geçse Esenkan,
Sınamaz mıydım o zaman
Sarala tulpar yürüğü,
Karşıma çıksa Esenkan,
Kesip alıp bir başını,
Salmaz mıydım Beecin'e
Adam duymadık kıyameti.
Saraydaki Esenkan'ı,
Onu gözleyip dururken,
Kadın kısmından bir güzel gördüm,
Kendisi çocuk, körpecik,

Ah, this world of longing — what could I do:
Sarala full-fed and ready,
But for Esenkan, khan of Beecin,
His fated hour was not there.
Had Esenkan fallen into my hands,
Would I not then have tried
The swiftness of the tulpar Sarala,
Had Esenkan come out to face me,
Would I not have cut off that head of his
And loosed upon Beecin
A doomsday no man ever heard of.
Esenkan within the palace —
While I stood watching for him,
I saw a beauty of womankind,
Herself a child, tender-young,

On ikiye ermemiş,
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,
Öylesine güzel kız gördüm,
O kızı gördüğümde
Tutuşup yandı yüreğim.
Eşsizdir deyip, Beecin'de
Burulça'dır deyip gezdim.
Böyle güzeli görünce
Yerin dibine batsın hanlık,
Han olsam da Beecin'e
Hangi murada ereyim,
Esenkan kızı Burulça
Sözümü dinlerse, bunu
Kendime gelin edeyim!
Sarala'nın sağrısına bir vurdum,
Esenkan kızı Burulça'nın
Göğsüne el uzattım.
Dediğime razı olmadı,
Göğsünü bana Burulça
Tutturmaya razı olmadı.
Gelin edeyim desem de,
Gönlünü bana vermedi.

Not yet come to twelve,
Thimble-mouthed, gazelle-eyed,
So fair a maid I saw,
And when I saw that maid
My heart caught fire and burned.
Saying, She is peerless, through Beecin
I went about saying, It is Burulça.
Seeing such a beauty —
Let khanship sink to the pit of the earth,
Were I made khan over Beecin,
What desire should I attain?
If Burulça, Esenkan's daughter,
Will hearken to my word, then her
I shall make my own bride!
I struck Sarala once on the croup,
And of Burulça, Esenkan's daughter,
I reached my hand to her breast.
She would not consent to what I said,
Her breast to me Burulça
Would not consent to yield.
Though I said I would make her my bride,
She gave me not her heart.

O zaman Burulça kız şunu söyler:
«Dönülecek yerden yer bul,
Helal isen Almambet,
Müslümandan el bul.
Gerçek Müslüman olduğunda
Ancak o zaman sana varayım.
Kara dinden ak olagör,
Kâfirden kaçıp yad olagör,
Geri dönüp gelinceye dek,
Ak yüzünü görünceye dek
Kara saçımı bağlayayım,
İslam'a giden Almambet
Ne zaman sağ gelir, deyip,
Seni bekleyip durayım.
Buyruk olur da kavuşursak,
Boynuna kolumu dolayayım.
Müslümanlık kötü din ise,
Yarın mahşer gününde
Kara eşek olup, o zaman
Azabını ben çekeyim.

Nur'un oğluydun sen,
Nur'un kızıydım ben.
O çağdan bu çağa dek
Diz çöküp eğilmezsin,
Müslüman dinini bilmezsin.
Almambet, at bağlanan çorak yersin,

Eliyle yapıp yontup,
Tunca tanrı diye tapan,
Din bilmez kâfirsin.
Müslüman olup beni alsan,
Emeğim değil, sana
Kara başım sadaka.
Kâfirin nice hanı toplansa,

Emeğim değil, Almambet,
Eteğimden sadaka!»
Bunu söyleyip Burulça,

Then the maid Burulça says this:
«Find yourself a place to turn to,
If you be lawful-clean, Almambet,
Find yourself a people among the Muslims.
When you are become a true Muslim,
Then and then only shall I wed you.
From the black faith be made white,
Flee the infidel, become a stranger,
Until you turn again and come,
Until I see your white face,
I shall bind up my black hair,
Almambet who went to Islam —
When will he come back alive, saying,
I shall stand waiting for you.
If it be decreed and we are joined,
I shall wind my arm about your neck.
If Islam be an evil faith,
Tomorrow on the day of gathering
Let me become a black donkey then
And suffer its torment myself.

You were the son of Nur,
I was the daughter of Nur.
From that age to this age
You kneel not, you bow not,
You know not the Muslim faith.
Almambet, you are barren ground where horses are tethered,
Carving and shaping with his own hand,
Worshipping bronze and calling it god —
You are an infidel who knows no faith.
If you turn Muslim and take me,
Never mind my toil — to you
My dark head itself is alms.
Though many a khan of the infidel assemble,
Never mind my toil, Almambet,
The hem of my skirt is alms!»
So speaking, Burulça

Kavurdu kara bahtımı.
Çekip silkip fırlattı,
Göğsündeki elimi.
Burulça bir söz söyledi,
Yüreğime saldı kara sözü.
Burulça'nın sözünü duyunca,
Varamadan bocaladım,
Müslüman olmak aklımda yok,

Körpecik kız, bela şey,
Neler söylüyor, deyip,
Kendi kendime şaşakaldım.
Kızı da düşman oldu, deyip,
İçim yanıp kor oldu,
Bu kızın azabından
Burulça'yla iş böyle kaldı.
İki ağızlı keskin çelik,
Kavrayıp sapından,
Sıyırıp aldım kınından.
Kılıcı ele aldığımda,
Esenkan'ın Burulça'sı
Epey kargaşa salınca,
Başını vurup düşürmeye,
Atılıp yetişip vardım.
Burulça kaçtı feryatla,
Başından devlet gitmemiş,
Kırk bahadırı yetişmemiş,

Esenkan'ın o zaman
Demirden yapılmış kapısı,
Kılıçla vurduğumda
Paramparça oldu dağılıp,
Öfkemin şiddetini görünce,
Esenkan'ın otağına
Feryat ederek kaçıp girdi.
Bırak şimdi, Manas kaplan,
On ikime geldiğimde
Sarala'yla hıncımı çıkardım,
Esenkan ile Koñurbay,

Scorched my black fortune.
She wrenched, shook off, and flung away
My hand upon her breast.
Burulça spoke one word,
Cast the black word into my heart.
When I heard Burulça's word,
I faltered, could not go on,
No thought in my mind of turning Muslim,

A tender chit, a plaguey thing,
What things she says, saying,
I marveled to myself.
Even the maid has turned foe, saying,
My heart burned down to embers,
Through the torment of that maid
So the matter rested with Burulça.
The keen two-edged steel —
Gripping it by the hilt,
I stripped it from its sheath.
When I took the sword in hand,
Esenkan's Burulça
Raised such a great commotion,
To strike her head off and fell her
I sprang, closed in, and came on.
Burulça fled with a shriek,
Fortune had not left her head,
Her forty bahadırs had not yet come,

Esenkan's, in those days,
Gate wrought all of iron,
When I struck it with my sword
Was shattered into pieces, scattered wide;
Seeing the fury of my rage,
Into Esenkan's royal tent
He fled inside with a wail.
Leave that now, Manas my tiger,
When I had come to my twelfth year
On Sarala I wreaked my vengeance:
Esenkan and Koñurbay,

İkisini sürüp o zaman
Çet-Beecin'den kaçırdım.
Tutsaklıkta kaldıklarında,
Kaçıp giden Esenkan,
Karıkan'a varmıştır.
«Çet-Beecin halkını kırdı» deyip,

Karıkan'a kötüleyip,
Hakkımda iftira yaymıştır.
Onun söylediği sözlere
Beecin'deki Karıkan
İnanmış, işler fena olmuştur.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kakançın'ın Beecin'ine
Büyük buyruğu vermiştir.
Nice devin, alpların
Birini komadan toplamıştır,
Alpların adını söyleyeyim:
Kulağı demir Kutan alp,
Alnı demir Mañküş alp,
Koca Ilama Kalmuk'u,
Koca Coloy gibi pehlivanı,
Böylece Beecin'e
Ben talihsizin yüzünden,
Bir kargaşadır düşüvermişti.
Yaya yürüklerden bin kişi
Alkım yoluyla yetişmiştir,
Kancarkol'dan bin kişi
Çevirip kuşatarak gelmiştir.
Alpların hepsi bir ağızdan:
«Hanın buyruğunu gör» deyip,
«On ikisindeki oğlunu

Şimdi bize ver» deyip,
Çepeçevre sarıvermiştir.
Hanın başına Kıtay toplanıp,
Doymak bilmez olunca:
«Hanın buyruğu budur» deyip,
Kuşatıp gelen çok Kıtay

Driving the two of them then,
I chased them out of Çet-Beecin.
When they had fallen captive,
Esenkan who fled away
Came at last to Karıkan.
«He slaughtered the folk of Çet-Beecin,» saying,
Blackening my name to Karıkan,
He spread slander against me.
In the words that he had spoken
Karıkan there in Beecin
Believed, and matters turned to ill.
May God never show his face,
To the Beecin of Kakançın
He gave forth his great command.
Of many a giant, many an alp
He gathered all, leaving not one;
Let me tell the alps by name:
Iron-eared Kutan the alp,
Iron-browed Mañküş the alp,
Old Ilama the Kalmuk,
A wrestler like old Coloy —
And so upon Beecin,
Because of luckless me,
A great tumult had descended.
A thousand swift men on foot
Came up by the Alkım road,
A thousand men from Kancarkol
Came circling and besieging.
All the alps with one voice:
«Behold the khan's command,» saying,
«Your son of twelve years —

Give him to us now,» saying,
They wrapped us round on every side.
The Kıtay massed about the khan,
And when they knew no sating:
«This is the khan's command,» saying,
The many Kıtay come besieging

Han babama, benim gibisini
Bırakmaz olup dayanınca,

«Vadiden akan pınarım» deyip,

«Beyim, yaman Almambet'im,
Ölürken gördüğüm biriciğim» deyip,
Babacığım zavallı Azizkan
Hıçkıra hıçkıra ağlıyordu,
Altmış kadın, talihsiz analarım,
Onlar da inleyip feryat ediyordu.
Gelip dayanan pehlivanlar
Feryat figan olan halkımın
Akan yaşını görmedi bile.
Taş-Köpürö şehrini
Yurt edinip yerleşmiştik,
On ikime geldiğimde,
Handan gelen çok kişi
Babam ile anamın
Dediğine bakmadan,
Rehin alıp sürdü götürdü.
Beni sürüp götürürlerken,
Kırk kapılı Çoñ-Beecin
Nice nice uzun yolmuş,
Heybetle yatan kara Beecin'i
Tutan Kıtay pek büyükmüş.
Kimi yerine baksam
Çepeçevre uzanan gölmüş,
Kimi yerinin suyu yok,
Kırk günlük yolmuş.
O çöle vardığımda
Ardımdan bir haber işittim:
«Altmış kadın, talihsiz anaların,
Almambet deyip, dertlerinden
Kırılıp gitti» diye duydum.
Altmış anam ölünce,
İçim yanıp kor oldum.
O haberi duyunca,

Pressed my khan father — one like me
They would not leave, they pressed him hard;
«My spring that flows down from the vale,» saying,
«My bey, my fierce Almambet,
My only one, seen at my dying,» saying,
My poor dear father Azizkan
Was weeping, sobbing, sob on sob,
Sixty women, my luckless mothers,
They too were moaning, crying out.
The strongmen pressing at the door
Of my people loud with wailing
Saw not even the flowing tears.
The city of Taş-Köpürö
We had made our home and settled;
When I had come to my twelfth year,
The many men come from the khan,
To what my father and my mother
Said, paying no heed at all,
Took me hostage, drove me away.
And while they drove me onward,
Çoñ-Beecin of forty gates —
How long, how long the road it was,
The dark Beecin lying in grandeur —
The Kıtay who held it were so vast.
Wherever I looked, some places
Were lakes stretching all around,
Some places had no water —
A road of forty days it was.
When I came to that desert
I heard tidings from behind:
«Sixty women, your luckless mothers,
Crying Almambet, from their grief
Have perished all,» so I heard.
When my sixty mothers died,
My heart burned, I turned to ember.
On hearing those tidings,

Kederinden öle yazıp
Almambet güç bela durabildi.
Yürüdüğüm düz yer, yel yok,
Kıtay'la vuruşup yok olmak,
Gönlümde durur, çare yok.
Sığır sağrılı Sarala,
Bundan başka küheylan yok.
Yuvasını bozup geçmeye,
Kökünü bunun kurutmaya
O çağda han Manas,
Yalnızlığı kahrolsun,
Senin gibi kardeşim yok bende.
Senin gibi kardeş olsaydı,
Kıtay'a kırgın salmasaydı
Almambet'e vebal yok.
Erin yalnızı kahrolsun,
Cefayı gördüm Kıtay'dan.
Sürmeden devler kor mu beni,

Gönlü isterse benim gibiyi
Sürüp götürüp boğazlamaz mı?
Kaygıdan içim büküldü,
Sürülüp gittim Beecin'e
Yalnız canımdan umut kesip,
Varıp girdim kapıdan,
Bela basmış o delikten.
Şaşılasını dinle, han Manas,
Kırk kapılı Beecin'in.
Bir kapısına baksam,
Gün batıya doğru açılmış.
«Mukambet'in ümmetine
Bereketi değer» deyip,
Nur dökülüp, gökyüzünden
Tanrı'nın nuru saçılmış.
Beecin'in hanı Karıkan,
Hazine sayıp besletip,
Ben talihsiz Almambet'i
Gönlüne yakın kılıp.
«Ey Almambet, yavrum benim,

Near to dying of his sorrow,
Almambet could barely stand.
The plain I walked was without wind;
To fight the Kıtay and perish
Stays in my heart, there is no cure.
Ox-cruppered Sarala —
Beside him I have no steed.
To break their nest in passing,
To wither out their very root,
In that age, khan Manas —
A curse upon this loneliness —
I had no brother such as you.
Had there been a brother like you,
Had he not loosed slaughter on the Kıtay,
No sin would lie on Almambet.
A curse on the man left alone,
I have known torment from the Kıtay.
Would the giants spare me, not drive me off?
If their heart desired, one like me —
Would they not drive off and slaughter?
My insides twisted up with care;
Driven, I went to Beecin,
Giving up hope of my lone life,
I came and entered through the gate,
Through that hole where ruin brooded.
Hear the wonder of it, khan Manas,
Of Beecin of the forty gates.
When I looked upon one gate,
It opened toward the setting sun.
«Upon Mukambet's faithful folk
Its blessing falls,» so it is said;
Light poured down, and from the sky
God's radiance was scattered.
Karıkan, the khan of Beecin,
Counting me treasure, had me fed,
Me, the luckless Almambet,
He drew close unto his heart.
«O Almambet, my little one,

Senin dileğin hanlıksa,
Ben Beecin'de durup nideyim,
Başımdaki altın tacımı,
Altımdaki altın tahtımı

If khanship is your desire,
What should I do staying in Beecin?
The golden crown upon my head,
The golden throne beneath me —

Sana verip gideyim,
Sakalımın ağında
Nice yıllar han oldum,
Sana vermeden tahtımı,
Ben hangi murada ereyim!»
Başıma altın tacı
Hileyle giydirdi,
Önündeki altın tahta,
Öldürmek için bindirdi beni.
Düzen kurup Karıkan
Halkını bana tanıttı.
Canıma sığınak oldu bu,
Düşüme girdi o zaman
Yalınayak bir derviş.
«Altın tacı giyme sakın,
Aldatıyor Karıkan,
Önündeki tahta çıkma.
Altın tahtın dibinde
Altın nakışlı koca kilim,
Kırk yıl suya bandırsan
Bir an bile yüzü solmayan,
Bu Beecin'in altın tahtı,
Başkasına nasip olmayan.
Terazi yıldızı batarken,
Tan sökülüp atarken,
İnanmazsan aç da gör,
Altın nakışlı kilimi,
Altında kazılmış duran
Kırk kulaç derin çukur var.
Han böyle mi olurdu,
Altın tacı, asil tahtı,
Binen kişi onar mı?
Yan tarafına bakarsan,
Kanatlı uçup geçemez,

Let me give them you and go;
In the whiteness of my beard
Many years have I been khan;
Unless I give my throne to you,
What desire could I attain!»
The golden crown upon my head
He set by guile and cunning,
On the golden throne before him
He seated me — to kill me.
Laying his scheme, Karıkan
Presented his people to me.
This became my soul's refuge:
Into my dream there came then
A dervish walking barefoot.
«Beware, put not on the golden crown,
Karıkan is deceiving you,
Mount not the throne before him.
At the foot of the golden throne
Lies a great gold-figured kilim;
Though you soak it forty years,
Its face fades not for an instant.
This golden throne of Beecin,
Granted to no other soul —
When the Scales-star is setting,
When dawn is breaking into day,
If you doubt, then lift and see:
Beneath the gold-figured kilim,
Dug and waiting underneath,
There is a pit forty fathoms deep.
Is this how a khan is made?
The golden crown, the noble throne —
Does he who mounts them prosper?
If you look off to its side,
No winged thing can fly across,

Kulan koşup atlayamaz,
Elmas çelik demirden
Dövülüp konmuş ağı var,
Ondan öte bakarsan,
Tuttuğunu bırakmayan,
Tek başına yese domuzu
Bir seferde doymayan,
Madıkan gibi devi var.

No kulan at a run can leap it:
Of diamond steel and iron
A hammered net is set in place.
And if you look beyond it,
One who never frees his grip,
Who, eating a pig all alone,
Is not sated at one sitting —
There stands a giant like Madıkan.

Beecin'de kurulmuş evi var,
Mahsus seni boğazlamaya,
Hazır tutmuş Kıtay'ın
Madıkan denen zencisi var.
Onun hepsini göreceksin,
Kakançın'ın Beecin'inde
Yirmi gün han olursan
Çaresiz Almañ, ölürsün!»
Deyip böyle söyleyince
Uykudan irkilip uyandım,
Gördüğüm düşü düşündüm.
Kazılıp konmuş derin çukur,
Hendek olduğu gerçekmiş,
Akıl bulup Karıkan
Kalabalık Kıtay'ı toplayıp,
Düşman olacağı gerçekmiş.
Düşman olmasına sebep:
Pehlivanlarını seçmiş,
Demirden ağlar gerip,
Fısıldaşıp danışıp,
Bütün Kıtay asker çekip,
Çoñ-Beecin'in ucunu siper edip,
Koymuş senin Kıtay'ın
Çıkar yolu berkitip.
Öldürmek için Almañ'ı,
Bilinmez nice çok Kıtay
Yazısını koyup ant edip,
Kalabalık halkı gürleyip,
Elle dövdüğü putuna
Mırıldanıp tapınıştı,

His house stands raised in Beecin;
Purposely to slaughter you
The Kıtay keep at the ready
Their black man called Madıkan.
You will see it all yourself:
In the Beecin of Kakançın,
If you stay khan for twenty days,
Helpless Almañ, you will die!»
When he had spoken thus,
I started up out of my sleep,
I pondered the dream I had seen.
The deep pit dug and waiting —
It was true, a trench indeed;
Karıkan, finding his cunning,
Gathering the teeming Kıtay,
Would turn foe — that too was true.
The proof of his enmity:
He had picked out his strongmen,
Stretched out nets of iron,
Whispering, taking counsel,
All the Kıtay drawing up troops,
Making Çoñ-Beecin's edge a rampart,
Your Kıtay had set it so,
Barring fast the way out.
To put Almañ to death,
Kıtay past numbering, unknown,
Set down their writ and swore their oath,
The teeming people thundering,
To the idol beaten by hand
They murmured and they worshipped.

O sıralarda Beecin'e
Kıtay kaynayıp dolmuştur,
Beecin'e varalı beri
On dokuz gün olmuştur.
O çağda Kıtay'ın
Çagaan ayı dolmuştur.
Çagaan ayı gelince
Kırk kulplu tunç kazanı
Sokağa asıvermişler.
O kazanın içine
Kırk katır ile kırk domuz,
Kırk kedi ile kırk iti

In those days into Beecin
The Kıtay seethed and overflowed;
Since I had come to Beecin
Nineteen days had passed away.
In that season, the Kıtay's
Month of Çagaan had come full.
When the month of Çagaan came,
The bronze cauldron of forty handles
They hung out in the street.
Into that same cauldron
Forty mules and forty pigs,
Forty cats and forty dogs —

Boğazlayıp getirip atmışlar.
Her hayvandan kırkar kırkar,
Alıp gelip dururlarmış.
Alaçık kadar tunç putu
Direğe bağlayıp korlarmış,
Putun çevresine
Kaynaşıp Kıtay dolarmış.
Kendi eliyle yaratıp,
Tuncuna tanrı deyip,
Gür saçlı nice Kıtay
Böyle zahmete girermiş.
Beecin'deki hisarda
Çagaan günü olduğunda,
Anlattığım söz acıydı,
Anacığımın önünde
Aş kaynatıp vermeye,
Hizmetçi bir Kıtay var idi.
Koşarak yetip geldi,
Dizi yere bükülüp,
Kıtayca yerlere kapandı
Bir nice kez eğilip,
Elime yazılı mektup verdi,
İvedilikle tez verdi.
Kıtayca yazılmış mektupmuş,
Mektubu okuyup baksam,

They slaughtered, brought, and cast in.
Of every beast, forty and forty,
They kept on bringing them in.
A bronze idol big as a hut
They bound and set upon a post,
And all around the idol
The Kıtay swarmed and thronged.
Fashioning it with their own hands,
Calling their bronze a god,
Many a thick-haired Kıtay
Would take upon such toil.
In the fortress there in Beecin,
When the day of Çagaan came —
Bitter was the tale I told —
In my dear mother's presence,
To boil and serve the food,
There was a Kıtay servant.
He came running up to me,
His knee bent to the ground,
He prostrated Kıtay-fashion,
Bowing many times over,
He put a written letter in my hand,
Gave it swiftly, in great haste.
A letter written in Kıtay it was;
When I read the letter through,

Anacığım, Altınay adı yazılıymış.

Anacığım, ağlayıp sızlayıp mektup yazmış,
Mektubun içine söz yazmış.
Sözünü okuyup baksam,
Kurban olduğum anacığım,
İşte şöyle demiş yazısında:
«Beş arkar yıldızı batıncaya dek
Beş kez dönüp emziren,
Yiğidim Almam, bir tanem,
Altı arkar yıldızı batıncaya dek
Altı kez dolanıp emziren,
Dar karnımı geniş kılan.
Taş mememi boşaltan,
Vadide akan pınarım,
Ölürken gördüğüm çırağım,
Beecin'de durup nidersin,
Kemaline ermeden,

Gecikmeden ölüp gidersin.
Ağlayıp inleyip mektup yazan
Anacığın artık öldü der,
Hizmetime gel der.
Benim gibi kara bahtsızı
Kendi elinle göm» der.
Bu haberi duyunca
Havadan bulut kararıp, Manas,
Başıma altmış düşünce bir gelip,
Bu haberi duyunca
Burulup kaynar kızıl kan,
Rehin tutulmuş ben durdukça
Zapta gelmez garip can.
Altmış anam o zaman ölmüşken,
Öz anam Altınay
Kederinden şimdi ölürse,
Beecin'e gelip konmuşum,
Kakançınlı Kıtay'dan
Nice atasını boğazlasam da,

My dear mother's name, Altınay, was written there.
My dear mother, weeping and moaning, had written it,
Had set her words within the letter.
When I read her words through,
My dear mother, for whom I would die,
Had said this in her writing:
«Till the five-arkar stars had set,
Who turned five times to suckle you,
My brave Almam, my only one,
Till the six-arkar stars had set,
Who came six times round to suckle you,
Who made wide my narrow womb,
Who drained my stone-hard breast —
My spring that flows in the valley,
My lamp beheld at my dying,
What do you do, staying in Beecin?
Before you reach your fullness,

You will die without delay.
She who wrote this, weeping, moaning —
Your mother now is dead, she says,
Come and do me service, she says,
One black-fated as I am,
Bury with your own hand,» she says.
When I heard these tidings,
The clouds went dark in heaven, Manas,
Sixty thoughts at once beset my head;
When I heard these tidings,
The red blood churned and boiled;
While I stood there held as hostage,
My poor soul would not be reined.
My sixty mothers dead already,
If my own mother Altınay
Should now die of her sorrow —
I had come and lodged in Beecin;
Though of the Kakançın Kıtay
I should slaughter many a father,

Sönmüş yangın gibi olmuşum.
Bu haberi ben duyup,
Diri gezmeden öleyim,
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Ezip kanını dökeyim,
Bugünden kalmadan, ben talihsiz
Anama yetip göreyim.
Kıtay'dan gelen horluğu
Başıma gelirse görürüm deyip,
Beecin'in hanı Karıkan,
Elime geçse kâfirin
Su gibi kanını dökerim deyip,
Dizgin çevirdi garip can,
İpek gibi belim eğilip,
Karıkan'ın altın tahtı,
Onu gözleyip atıldım.
Karıkan'ın altın tahtı,
Çepeçevre dikilmiş çınar bağı,
Dostum, Manas, şahbazım,
Öfkeme dayanamayıp,
Yıkılıp gitti çınar bağı.
Çınar bağının dibinde
Tahtı bekleyip oturan,

I had become like a fire gone out.
Having heard these tidings,
Rather than walk alive, let me die,
Of the stone-girded Kıtay
Let me crush them, spill their blood,
Not waiting past this day, luckless me,
Let me reach my mother and see her.
The scorn that comes from the Kıtay,
If it falls on me, I shall bear it, saying,
Karıkan, the khan of Beecin —
Should the infidel fall in my hands,
I shall pour his blood like water, saying,
The poor soul wheeled his rein about,
My waist bent supple as silk,
Karıkan's golden throne —
Fixing on it, I hurled myself.
Around Karıkan's golden throne
A grove of planes stood all about;
My friend Manas, my falcon,
Unable to withstand my rage,
The plane-tree grove came crashing down.
At the foot of the plane-tree grove,
Sitting there to guard the throne,

Karıkan'ın kırk nöbetçisi,
Kırk nöbetçiyi boğazladım.
Birini diri komadan,
Hepsini kırıp bitirdim.
Almambet'in gözüpekliği,
İçimde ukde kaldı, nideyim,

Karıkan'ın yokluğu.
Altı hanını öldürüp,
Salıp çıktım kargaşayı.
Karıkan'ın sırlı tüfeğini,
Alıp çıktım, ganimet deyip.
Karıkan'ın yada taşını,
Alıp çıktım o zaman
Garip cana gerek deyip,

Karıkan's forty sentries —
The forty sentries I cut down.
Leaving not one alive,
I slew them all and made an end.
Such was Almambet's daring;
A knot stayed in my breast — what could I do —
That Karıkan was not there.
I killed six of their khans,
Loosed havoc and went out.
Karıkan's lacquered musket
I took and carried off as spoil.
Karıkan's yada rain-stone
I took and carried off then too,
A poor soul will need it, saying;

Dizim yere bükülüp,
Kapıya koşup çıktım,
Karşımda duran Sarala
Eyerlenmiş bekliyormuş.
Sıçrayıp bindim atılıp,
Üstümde pusat bükülüp.
Kapısını yıkıp,
Putuma talak verip,
Bırakıp Kıtay yurdumu
Sarala ile dörtnala.
O sırada öğle geçip,
Gün batıya eğilip,
Gökyüzündeki parlak gün
Devrilmiş olduğu demmiş,
Gürüldeyen çorakmış,
Taş-Köpürö, Beecin arası
Kırk günlük yolmuş.
Ben Beecin'i yıkıp,
Öğle devrilirken yola çıkmışım.
Gün yuvasına batarken,
Anacığıma yetmişim.
Sebep olup Tanrı'dan
Tanrı nurunu saçtı deyip,
Kırk günlük Taş-Köpürö,
Şimdi bile düşünürüm,
Cebireyil ferişte,
Yerin urganını dürdü deyip.
Kırk günlük çetin yolu,

My knee bent to the ground,
I ran out through the gate;
Sarala standing there before me
Was waiting, saddled ready.
I sprang and leapt into the saddle,
My armor bending on my back.
I broke down its gate,
I divorced my idol forever,
Forsaking my Kıtay homeland,
Off at a gallop on Sarala.
By then the noon had passed,
The sun leaned to the west,
The bright sun in the heavens
Was at the hour of its turning;
It was a rumbling salt-waste;
Between Taş-Köpürö and Beecin
It was a road of forty days.
I laid Beecin to ruin
And set out as noon was turning.
As the sun sank into its nest,
I had reached my dear mother.
With God the cause of it,
God scattered down His light, they say;
Taş-Köpürö forty days away —
Even now I ponder it —
The angel Cebireyil
Coiled up the earth's long rope, they say.
That hard road of forty days,

Çetin yürük Sarala,
Yarım günde aştı deyip.
Buğulanıp atım ölür deyip,
Yeleden kuyruktan olup,
Görmediğini görür deyip,
Kutlu yelesinden tutsam,
Yular gibi yelesi var,
Sarala yürük hayvanım,
Kendi kendini bağlamış.
O gün Sarala'nın,

Sarala, hardy and swift,
Crossed in half a day, they say.
Lest my horse steam over and die,
Lest he lose his mane and tail,
Lest he see what none has seen,
When I grasped his blessed mane,
His mane was like a halter;
Sarala, my swift-paced beast,
Had tethered his own self.
That day, for Sarala,

Uçacak zamanı imiş.
Gün batarken süzülüp,
Anacığıma varmışım,
Azizkan'ın büyük direğine
Dolayıp yular bağlamışım.
Öldü desem, diriymiş,
Diriliği kurusun,
Kaygı çekip tasadan
Ölmüş canın biriymiş.
Anacığımı görünce
Boynumu uzatıp dönmedim.
Müslüman olmak akılda yok,
Öteden beri Kıtay'dı talihsiz can,
Diz büküp eğilerek,
Kıtayca tazim etmişim.
Altınay garip anacığım,
Ak yüzümü görmedi.
Geri dönüp silkinip,
Ters bakıp çırpınıp,
Esenleşmeye gelmedi.
Çanak koyup aş vermeden,
Aş değil kara taş bile vermeden.
Taş-Köpürö hisarında,
El yatar vakit olunca
Ak kuştüyü yastık koydu,
Kıbleye baş verdirdi.
Anacığım döşek serdi, ben yattım,
Uykuya gözüm daldığında
Güneşe doğru yatmışım,
Yatarken düşümde
Kara dinden ak olup,
Dine girmişim düşümde.

It was his time to fly.
Gliding as the sun went down,
I came to my dear mother;
To Azizkan's great post
I wound and tied the halter.
I thought her dead — she was alive;
A curse upon such living:
Worn with worry, wrung with grief,
She was one of the dead in soul.
When I saw my dear mother
I did not turn and crane my neck.
No thought of turning Muslim then —
The luckless soul had ever been Kıtay;
Bending knee and bowing low,
I did homage Kıtay-fashion.
Altınay, my poor dear mother,
Did not look upon my white face.
She turned away and shuddered,
Looked askance and trembled,
She came not to give greeting.
She set no bowl, she gave no food,
No food — not even a black stone.
In the fortress of Taş-Köpürö,
When the hour came for folk to sleep,
She set a white down pillow,
She laid my head toward the kıble.
My mother spread the bed; I lay down,
And when my eyes had sunk in sleep,
I lay facing toward the sun;
As I lay, within my dream,
Turned white from the black faith,
I entered the faith in my dream.

Asa değnek elimde,
Ak sarığım var başımda,
Yalınayak koşup didindim,
Benim gibisine vermesin,
Belalı yola dayandım.
Yürüyeyim desem feryatla,

A staff was in my hand,
A white turban on my head,
Barefoot I ran and strove;
May He spare any like me —
I bore up on the road of woe.
If, wailing, I would walk,

Garip ayakların hepsi
Dizime dek soyuldu,
Yürümeyeyim desem feryatla,
Sinek kadar canım kavruldu,
Sağ yanıma baksam,
İmanlı yiğit ölmesin.
Benim gördüğüm cefayı
Âdemoğluna vermesin,
Sol yanıma baksam,
Yedi kapı görünür,
Yedi kapıyı görünce
Gözümün yaşı dökülür.
Varınca görürüm diyenler,
Pehlivanlık taslayan yiğitler,

Adam hakkı yiyenler
Orada yatarlarmış meğer,
Dikkatle baksam o zaman,
Azaplı cehennemmiş orası.
Allah etti bu zahmeti,
O arada karşıma çıktı
O bildik aksakal ihtiyar, derviş.

Yukarı aşağı çırpındım,
Manasını çözüver deyip,
Dervişten sordum.
Derviş durup şunu söyler:
Önce iman getir, oğlum,
Bu çağında Almambet,
İslam dinine dön, oğlum.
Bugün var olan, yarın yok,
Oyalayıp böylece,
Aldatıp durur şu yalan dünya!
Ey oğlum, sağ yanına baksana,
Kurulmuş saray, serin ev,
Çift çift duran koşa elma,
Koltuklaşan güzel kız,
Bunun aslını söyleyeyim,

These poor feet of mine, the both,
Were flayed up to my knees;
If, wailing, I would not walk,
My fly-small soul was scorched.
When I looked to my right hand:
may no believing brave man die —
The torment I have looked upon,
May He give to no son of Adam.
When I looked to my left hand,
Seven gates came into view;
When I saw the seven gates,
The tears poured down from my eyes.
Those who say, I shall see when I arrive,
The braves who vaunt a strongman's prowess,
Those who eat their fellows' due —
There, it seems, is where they lie;
When I looked more closely then,
That place was hell of torments.
Allah wrought this tribulation;
Just then before me there appeared
That well-known white-beard elder, the dervish.
I flailed about, both up and down,
Unriddle me its meaning, saying,
I asked it of the dervish.
The dervish stood and speaks thus:
First profess the faith, my son;
At this your age, Almambet,
Turn to the faith of Islam, son.
What is today, tomorrow is not;
Beguiling us just so,
This lying world deceives and deceives!
O my son, look to your right:
A palace raised, a cool house,
Twin apples standing pair by pair,
Fair maidens arm in arm —
Let me tell you the truth of it,

Kurulmuş saray, serin ev
İmanlı kula buyrulmuş,
Müslümanın yatacağı yer odur.
Çift çift duran çok elma
Yense susuzluk gideren,
Müslümanın yiyeceği tat odur.
Koltuklaşan güzel kız,
İmanlıya buyrulmuş,
Her gün yatsa her gün kız,
Yarın mahşer gününde
Müslümanın alacağı eş odur.
İstersen, kâfir olarak geç, oğlum,
Sol yandaki çukura gidersin,
Müslüman olup sen ölsen».
Bunu söyleyip derviş,
Gözden kayboluverdi,
Uykudan irkilip uyandım,
Sağ yanıma döndüm.
Uykuda görülen düşmüş,
Tanrı'nın kıldığı işmiş.
Tan ağarıp sökmüştür,
Yere aydınlık girmiştir.
Benim anam Altınay
Seccadesini yayıp,
Kıbleye yönelip,
Nice hoşluğa dalmıştır.
Müslümanca anacığım
Namaz kılıp durmaktaymış.
Gönlüm fena bölünüp,
Aslında Kıtay'dı garip can,
«Kıçını başını dikip,
Nasıl namaz kılar bu» deyip,
Gözüme fena göründü.
Namazı kılıp durduğunda,
Seccadesini topladığında,
Anlatıverdim işimi,
Söyleyiverdim anama
Geceki gördüğüm düşümü.
O zaman anacığım durup şöyle der:

The palace raised, the cool house,
Is ordained for the believing servant;
That is where the Muslim shall lie.
The many apples pair by pair,
That quench the thirst when eaten —
That is the sweet the Muslim eats.
The fair maidens arm in arm
Are ordained for the believer:
Each night he lies, each day a maiden;
On the morrow, resurrection day,
That is the mate the Muslim takes.
If you will, my son, pass on an infidel:
You go to the pit on the left,
But were you to die a Muslim —».
Saying this, the dervish
Vanished clean away from sight;
I started up out of my sleep,
I turned onto my right side.
It was a dream seen in slumber,
It was a work that God had wrought.
Dawn had whitened into breaking,
Light had entered on the earth.
That mother of mine, Altınay,
Had spread her prayer-rug out,
Had turned to face the kıble,
Had sunk in such sweet devotion.
Muslim-fashion, my dear mother
Stood performing namaz there.
My heart was sorely divided —
The poor soul was Kıtay at root —
«Sticking rump and head in air,
What prayer is this she makes,» I said,
And it looked evil in my eyes.
When she had made her namaz,
When she gathered up her prayer-rug,
I recounted my affair,
I told to my dear mother
The dream I dreamed that night.
Then my dear mother stood and says:

«Ey oğlum, nurun eşiydim ben,
Yüzü aktan yaratılmış,
Nurun oğluydun sen.

Gecikip durup Kıtay'da
Hangi murada erersin,
Saçımdan tutup, kara gün,
Beni o cehenneme
Birlikte sürükleyip gidersin.
Ey söyle oğlum, söyle oğlum,
Atının başını çek, oğlum,
Ak saraya var, oğlum,
Bedenini suya sal, oğlum,
Ondan sonra gel deyip,
Ananın yüzünü gör» deyip,
İbriği doldurup
Suyu verdi elime.
Çelikten yapılma ustura:
«Önünü ardını temizleyip,
Ondan sonra gel» deyip,
Onu da verdi elime.
O zaman anacığım kovaladı, ben çıktım.
Ak saraya varmışım,
Bedenimi suya salmışım.
Çelikten yapılma ustura
Önümü ardımı temizleyip,
Ondan sonra anama
Geri dönüp gelmişim.
Apak yüzünü anamın
Ondan sonra görmüşüm.
Dostum, Manas, kaplan,
Önünde duran ben Almañ
Böylece dine girmişim.
Kıyametin varlığından,
Kıl köprünün yüzünden,
Dönüp bakmadan geldim ele.
Han Manas, talak verdim putuma,
Bıraktım Kıtay yurdumu.
Saçıp geldim derdiğimi,

«O my son, I was the bride of light,
Created of the whitest face,
You were the son of light.

Lingering on among the Kıtay,
What desire will you attain?
Seizing me by my hair, black day,
Down into that same hell
You will drag me off beside you.
O tell me, son, o tell me, son,
Pull your horse's head about, my son,
Go to the white palace, son,
Give your body to the water, son;
Come to me thereafter, saying,
Then behold your mother's face,» saying,
She filled the ewer full
And gave the water to my hand.
A razor wrought of steel:
«Cleanse yourself before and behind,
And come to me thereafter,» saying,
That too she gave into my hand.
Then my mother drove me out; I went.
I came unto the white palace,
I gave my body to the water.
With the razor wrought of steel
I cleansed myself before and behind,
And thereafter to my mother
I turned about and came again.
The pure white face of my mother
Only thereafter did I see.
My friend, Manas, my tiger,
I, Almañ, who stand before you,
Thus it was I entered the faith.
Because the Last Day surely is,
Because of the hair-thin bridge,
I came to this people, never looking back.
Khan Manas, I divorced my idol,
I forsook my Kıtay homeland.
I came scattering what I had gathered,

Arayıp geldim imanı.
Halkımdan kaçtım kâfir deyip,
İstedim dini, yakındır deyip.
Gönlümü fena incittin
Gözüme karşı bana kâfir deyip.
Bunu böyle bırakayım,
Kırk hanın halkı çok Kıtay

I came in search of the faith.
I fled my people, calling them infidel,
I sought the faith, saying it is near.
You have wounded my heart sorely,
Calling me infidel to my face.
But let me leave that as it is —
The forty khans' people, the many Kıtay,

Kırıştığım yeri anlatayım.
Engebeden yurt bulamadan,
Sığınacak el bulamadan,
Kañgay'a vardım garip can.
Kañgay'ın hanına seslendim,
Müslüman ol deyip söyledim.
Kañgay razı olmayınca
Kañgay'ın hanını öldürüp,
Geri dönüp gelmişim.
Bırak şimdi, Manas, kaplan,
Gökyüzünden günüm kararır,
Geniş Beecin akla düşünce
Başıma altmış düşünce bir gelir.
Beecin'de Kıtay'ın tokluğu,
Yiğit Almañ sultana
Sırdaş kardeşin yokluğu.
Anlattığım size dert oluyorsa,
Şu duran Kıtay'ı
Bine bölüp gönderip,

Let me tell where I fought them.
Finding no home in the rough country,
Finding no people for shelter,
I came, poor soul, to Kañgay.
I called out to Kañgay's khan,
Become a Muslim, so I said.
When Kañgay would not consent,
I slew the khan of Kañgay
And turned about and came away.
Leave that now, Manas, my tiger:
My sun goes dark across the sky,
When broad Beecin comes to mind
Sixty thoughts at once beset my head —
The Kıtay's plenty there in Beecin,
And for brave sultan Almañ
The lack of a confidant brother.
If what I tell has grieved you,
These Kıtay standing here —
Divide them in thousands and send them forth;

Birinde olsaydı onların
Bana uyacak biri olsa,
Sözümü güçlendirmez miydim,
Sınırımı bölmez miydim.
Talak verip putuma,
Nasıl bırakıp gideyim
Kalabalık Kıtay yurdumu.
Ben talihsizin dikbaşlılığından,
Beecin'den bezip gelmişim,
Sırdaş yoldaşım olmadığından.
Müslüman dinimi ben arayıp,

Had there been among them all
One man to follow me,
Would I not have made my word strong,
Would I not have carved my border?
Divorcing my idol utterly,
How was I to leave behind
My teeming Kıtay homeland?
Through my own luckless stubbornness,
I came from Beecin weary-sick,
Having no confidant companion.
Seeking out my Muslim faith,

Nice hanını devirdim,
Kakançın'ın Beecin'inden
Müslüman dinini bulamadan,
Nice güzel kadını, kızı
Feryat ettirip ağlattım.
Nice nice Kıtay'ın
Bölüklerini devirdim,
Karşıma çıkan Kıtay'ın
Nice erini yıktım.
Sarala ile koşturmuşum,
Anacığım Altınay'a gelmişim.
O zaman anacığım bana şunu der:

I toppled many of their khans;
From the Beecin of Kakançın,
Not finding the Muslim faith,
Many a fair wife and maiden
I set to wailing and to tears.
Of the many, many Kıtay
I overthrew whole companies,
Of the Kıtay who came against me
Many a man I struck down.
I galloped on with Sarala,
I came to my mother Altınay.
Then my dear mother says to me:

«Bir tanem,
Beecin'e savaş açma,
Yoldaş edinip alıver,
Macik'ini bırakma!
Kıtay'ın kürkünü çaresiz
Giyip gezer Macik'in.
«Ağabeyim ne zaman gelir» deyip,

Yanıp gezer Macik'in.
Bırakıp gidersen Macik'ini.
Cahilliğini bilmezsin,
Söylenen söz gerçekse:
«Meğer itmiş» demez mi,
Ahirete vardığında,
Seni kara eşek yapıp binmesin.

Beecin'e savaş açma,
Beecin ile savaşırsan,
Macik'i asla bırakma.
Geniş sokağın boyunda
Sığır güden Macik var,
Sözümü tutarsan varıp gel,
Helal dinli Macik'i
Yoldaş edinip alıp gel.
Sığır güden Macik'in,
Rehin tutan Kıtay'da

«My only one,
Do not open war on Beecin;
Take yourself a companion —
Do not abandon your Macik!
The Kıtay's fur coat, helpless,
Your Macik wears as he goes.
«When will my elder brother come,»
saying,
Your Macik goes about burning.
If you forsake your Macik,
You know not your own folly;
If the spoken word is true:
Will he not say, «So he spurned me,»
And when you come to the world beyond,
Let him not make you a black ass and ride
you.
Do not open war on Beecin;
If you make war on Beecin,
Never abandon Macik.
Along the wide street's course
There is Macik, herding cattle;
If you heed my word, go there and back,
Macik of the lawful faith —
Take him for companion, bring him.
Macik who herds the cattle,
In the hostage-holding Kıtay

Zerre payı olmayan er odur,
Has not a grain of share — such is that man;

Öç güdersen Beecin'e,
Yoldaş olacak aslan odur,
Yüzü aktan yaratılmış,
İslam yurdunun halkındandır o.
Bu Macik'in aslını
Anamdan işitip almışım,
Dayanamayıp içim yanıp,
Geniş sokaktan aşağı sürmüşüm,
Geniş sokaktan geçerken
Sığırların hepsi büvelenip,
Kaçıp girip sulara
Sığınmış oldukları demmiş,
Boz alaca atını terletip,
Garip Macik, şahbazım,
Kıtay'da sığır güderek
Gönlümü fena sızlatıp,
Kalmuk eyerini yastık edip,

If you seek vengeance on Beecin,
He is the lion who will stand beside you;
Created of the whitest face,
He is of the people of the land of Islam.
This truth of Macik's origin
I heard and took from my mother;
Unable to bear it, my heart burning,
I rode down along the wide street,
And as I passed down the wide street
The cattle all were gadfly-stung,
Fleeing into the waters,
It was the hour they took refuge;
His grey piebald horse in a lather,
Poor Macik, my falcon,
Herding cattle among the Kıtay,
Making my heart ache sorely,
His Kalmuk saddle for a pillow,

Uyuyakalmış olduğu demmiş.
Baksam Macik'in kendisiymiş,
Yağlı kara kürkü var,
Kaba saba görünen Macik'in
Tıpkı bildik bir Kalmuk'muş.

It was the hour he lay asleep.
I looked — it was Macik himself,
He wore a greasy black fur coat;
Rough-hewn and coarse to look upon,
Macik seemed a Kalmuk through and through.

Er Macik'i görünce:
Müslüman böyle mi olur,
Buna Müslüman diyen onar mı,
Kör edip gözünü oyayım,
Akbabalara şölen edip,
Kara Kalmuk Macik'i
Şuracıkta boğazlayayım.
İki ağızlı kılıcı,
Kınından sıyırıp almışım.
Başını kesip atmak için,
Macik'e yaklaşmışım.
Uykudan Macik uyanıp,
Sıçrayıp kalktı dönerek,

When I saw the man Macik:
Is this how a Muslim looks?
Does he prosper who calls this one Muslim?
Let me blind him, gouge his eyes,
Make a feast for the vultures,
This black Kalmuk Macik —
Let me slaughter him on this spot.
The double-edged sword
I stripped naked from its sheath.
To cut his head off at a blow,
I drew close upon Macik.
Macik woke from his sleep,
Sprang up to his feet, turning,

Selam verdi gözyaşıyla.
Macik'ten selam duyunca
Eridi kemiğim sızlayıp.
Selam verip yalvara yakara,
Macik durdu o zaman,
Ben talihsize yalvarıp:
«Yuvalı yurttan ayrılıp,
Sığır güden ben neyim?
Yüzün aktan yaratılıp,
Ben bahtsız Macik'i,
Düşünmeden gezen sen neysin?
Karanlık nasıl, gece nasıl,
Müslümana erecek gün var mı, ah!
Müslümana vardığımda,
Ölecek olduğum gün var mı,
Baş başa verip ağıt yakıp,
Cümle bütün Müslümanın,
Gömecek olduğu gün var mı?»
Bahadır, boz yeleli Manas han,
Macik'in sözünü duyunca,
Yüreğim fena sıkıştı.
Sığır güden sürüden
Yalnız Macik er değil,
Kırk çoro derledim, kaplan.

Er Macik'e katılıp,
Kırk arslan bana bulundu.
Kırk çoroyu derleyince,
Hepsini yetiştirip er kıldım,
Koñurbay'a saldırmayı
Sahiden, dostum, aklıma koydum.
«Kazara, Kıtay ile çarpışsam,
Koñurbay ile vuruşsam,
Ardımca duran kırk çoronun
Binip gezecek atı yok,
Savaşta giyecek zırhı yok,
Kırk çoromu Kıtay yakalar mı,
Giyecek kürkü yok diye,
Kırgına uğrar mı?»

And gave me greeting through his tears.
Hearing the salaam from Macik,
My very bones melted and ached.
Giving greeting, pleading, begging,
Macik stood there in that hour,
Imploring luckless me:
«Parted from the nested homeland,
What am I, herding cattle?
You whose face was made of whiteness,
Who ride with never a thought
For me, ill-fated Macik — what are you?
How dark it is, how deep the night —
Is there a day I reach the Muslims, ah!
When I come to the Muslims,
Is there a day for me to die,
A day when, head to head in mourning,
The whole of all the Muslim folk
Shall lay me in the earth at last?»
Batyr, grey-maned khan Manas,
When I heard Macik's words,
My heart clenched tight with pain.
From that cattle-herding drove
Not Macik the brave alone —
I gathered forty çoros, tiger.

Joining with the brave Macik,
Forty lions I found for myself.
When I had gathered the forty çoros,
I reared them all and made them men;
To fall upon Koñurbay,
In truth, my friend, I set my mind.
«Should I chance to clash with the Kıtay,
Should I come to blows with Koñurbay,
The forty çoros at my back
Have no horse to mount and ride,
No armor to wear in battle;
Will the Kıtay not seize my forty çoros,
Having no fur coat to wear,
Will they not be cut down in slaughter?»

Ben o zaman bunu düşünüp,
Sarala'nın sağrısına vurdum,
Kıtay'ın güçlü hanı idi,
Ay Cañ-Cuñ'a varmışım,
Kırk çoronun uğruna
Ay Cañ-Cuñ'u bozup yıktım,
It-Ölbös'ün belinden
İki bin erini devirip,
Kıtay'a saldım fitneyi,
Sürüp çıkardım o zaman,
Kırk çoronun bineceği yürükleri.
Kimine bindirdim,
Karabayır kazanat,
Kimine bindirdim,
Kalbur ciğerli, tunç kanat.
Kimine bindirdim,
Yaban koçu boyunlu, dağ ceylanı,
Kimine bindirdim,
Arkar boyunlu, tunç bilek.
Kimine bindirdim,
Kapan sağrılı, baykuş ayak,
Kimine bindirdim,
Buğra perçemli, orak baş.
Kimine bindirdim,
Kulan ayaklı, boduk gözlü.
Kızıl mızrak, keskin çelik,
Donanmışından bindirdim,
Kırk gün aralıksız savaşta

Pondering this in that hour,
I struck Sarala on the croup;
He was a mighty khan of the Kıtay —
I came upon Ay Cañ-Cuñ,
And for my forty çoros' sake
I broke Ay Cañ-Cuñ and cast him down;
From the pass of It-Ölbös
I toppled two thousand of his men,
I loosed discord on the Kıtay,
And then I drove away with me
Swift mounts for my forty çoros to ride.
Some of them I mounted
On karabayır steeds strong-hoofed,
Some of them I mounted
On sieve-lunged coursers, wings of bronze.
Some of them I mounted
On mountain gazelles, wild-ram-necked,
Some of them I mounted
On arkar-necked ones, bronze of shank.
Some of them I mounted
On trap-crouped ones with owl-soft feet,
Some of them I mounted
On camel-forelocked, sickle-headed.
Some of them I mounted
On kulan-footed, foal-eyed ones.
Red lances, keen-edged steel —
I mounted them from the well-arrayed,
Those that through forty days of battle

Bir yudum su içmeden,
Dayananlardan bindirdim.
Çift kat zırh, torgay gözlü,
Yakası altın, yeni tunç,
Kürkün iyisini giydirdim,
Çentilince körelmeyen,
Vuruştan geri dönmeyen,
Keskin çelik verdim eline,
Atışınca hıncını alan,
Parıltısına dayanamayıp,

Without one swallow of water
Endure — from those I mounted them.
Double-layered mail, lark-eyed,
Collared in gold, of new bronze,
The best of coats I clothed them in;
Steel that notched will not go dull,
That never turns back from the fray,
Keen blades I gave into their hands;
That slakes its grudge when it is fired,
Whose flash none can withstand,

Nice bin düşmanın kaçtığı

Tüfeğini astım sırtına.
Ucu zehre suvarılmış
Mızrağı verdim eline,
Öleyim diye düşündüm,
Kırk çoromun yoluna.
Sataşayım diye gezdim,
Kabaran Kıtay'ın,
Kalabalık sayısız ordusuna.
Sarala'nın başını çevirdim,
Karıkan'ın yada taşını,
Bir çanakta kara su,
Suf dedirtip vurmuşum.
Yerin başını tıklatıp,
Üzengiyi döverek,
Üç bağırıp, üç üfleyip,
Üç ıslık çalıp durduğumda,
Kaşlarımı çattığımda
Gökten bulut yumaklanıp,
Yerin yüzünü kuşatıp,
Gökten bulut boğup sarıp,
Perişan olup yağmurda,
Uçup gitti göklere,
Nice Kıtay feryat edip.
Çam devrilip, dağ uçup,
Şiddetli boran estiğinde
Yalçın yüksek kaya uçup,
Evine doğru çok Kıtay,
Sürüsüyle yarışıp,
Öle durdu çok Kıtay,
Evlerine varamadan,
Kapılara yapışıp,

Yada okuyup Kıtay'ın,
Yaz gününü kış kıldım.
Giysisi ince Kıtay'ı
Titretip soğukta,
Kız gibi inletip kodum.

From which many thousand foes have fled
—
Such muskets I slung upon their backs.
Its point tempered in poison,
The lance I gave into their hands;
I resolved that I would die
For my forty çoros' sake.
I rode seeking to provoke
The swelling Kıtay's
Teeming army without number.
I turned Sarala's head about;
Karıkan's yada rain-stone,
Black water in a bowl —
I struck it, made it hiss «suf».
Rapping on the head of the earth,
Beating on my stirrup-iron,
Thrice I cried, and thrice I blew,
And as I whistled three times over,
As I knit my brows together,
The clouds balled up across the sky,
Engulfing the face of the earth,
The clouds choked and wrapped the heavens;
Wretched in the driving rain,
Off they flew into the skies,
Many Kıtay crying out.
Pines toppling, mountains flying,
When the violent blizzard blew,
Sheer high crags went flying too;
Toward their homes the many Kıtay
Went racing with their herds,
And many Kıtay kept dying,
Never reaching their own houses,
Clinging fast onto the doors.

Reading the yada over the Kıtay,
I turned their summer day to winter.
The thin-clad Kıtay
I set shivering in the cold,
I left them moaning like girls.

Düzenle havayı büyüleyip,
Gündüz gece derken otuz gün,
Perişan olan Kıtay'ı
İşte böyle kırmışım,
Kahrolası Kıtay'a
Görülmedik kırgın salmışım,
Önüme takıp,
Kırk çoroyu toparlayıp,
Anacığıma varmışım.
Anacığım durdu feryat edip,
İki gözden akan yaş
Kan karışık boşanıp:
«Beecin'e savaş açma,
Beecin ile vuruşursan
Ananı diri bırakma.
Mezarımı geniş oyup git,
Memelerimden bir koklayıp,
Anacığım deyip ağıt yakıp,
Öz elinle gömüp git.
Burut'a kaçıp sen gidersen,
Sıkıntıya düşüp ben kalırsam,
Kıtayların kâfirleri,
Toplanıp beni almaz mı,
Öz dininde çok Kıtay,
Sandığına koymaz mı.
Kemerce oyuk oymaz mı,
Keşişi okuyup mırıldanıp,
Şu yandan gömüp komaz mı.
Sonunda bir gün ölürüm,
Sandıktan kalkıp sendeleyip,
Sorgucular geldiğinde,
Ben o zaman, kara gün,
Nasıl bir cevap veririm?»
Anacığım böyle deyince,
Sarala'nın gemini gevşettim,
Kök-Buluñ'un ormanından
Sarala'nın anası

Doru kısrağı yakalayıp aldım.

Bewitching the weather by design,
Thirty days, day in, night out,
The Kıtay brought to wretchedness —
Thus it was I cut them down;
On the accursed Kıtay
I loosed a slaughter never seen;
Setting them before me,
Gathering up the forty çoros,
I came to my dear mother.
My mother stood there wailing,
The tears that ran from her two eyes
Pouring down mixed with blood:
«Do not open war on Beecin;
If you battle with Beecin,
Do not leave your mother living.
Hollow my grave out wide, then go;
Take one breath of scent from my breasts,
Keen for me, crying "mother mine,"
Bury me with your own hand, then go.
If you flee away to the Burut
And I remain here in distress,
Will the infidels of the Kıtay
Not gather up and take me?
Will the many Kıtay, by their own faith,
Not shut me in their coffin-chest?
Will they not carve a belt-deep niche,
Their priest reciting, murmuring,
Will they not bury me on that side?
In the end, one day I die;
When, rising from the chest and staggering,
The questioner-angels come to me,
What answer then, o black day,
What answer shall I give them?»
When my dear mother spoke so,
I slackened Sarala's bit;
From the forest of Kök-Buluñ,
Sarala's own dam,

The bay mare, I caught and took.

Sarala gibi yürüğün
Kolanını sıkı çekip,
Kuskununu kısaltıp,
Ok geçmez zırhı giydirdim,
Doru kısrağa bindirdim.
Derleyip aldığım som altını
Saçayım diye düşündüm,
Talak verip Beecin'den
Kaçayım diye düşündüm.
Kaçayım desem, olmadı,
Anacığım bana engel oldu:
«Baban Azizkan'a var deyip,
Sözünü tutarsa babanı
Müslüman dinine sok deyip,
Müslüman olursa babana
Hocalardan derleyip git,
Kendi elinle, yavrum,
Beni babana nikâh kıyıp git.
Şimdilik, yavrum,
«Kaçarım» sözünü ağzına alma.
Kaçacak olursan yavrum,
Aziz'i diri bırakma.
Sözünü tutarsa Azizkan,
Baba edinip alıp gel,
Söz dinlemezse babacığın,
Taht üstünde yarıp gel.
Öldürürsen kazara babanı,
Başını kesip bağlayıp,
Bana doğru dönüp gel».
Bu sözü duyduğumda
Coşup duran garip can,
İki gözümü alevlendirip,
Altımdaki Sarala'yı
Er Macik'e tutturup,
Sarinci'ye büründüm,
Aybaltama dayanıp,
Koşup girdim otağa,
Düzgün dikilmiş bağına,
Hışımla koşup girmişim

On a swift one like Sarala
I drew the girth up tight,
I shortened up the crupper,
I clothed her in arrow-proof mail,
I set her on the bay mare.
The solid gold that I had gathered,
I thought that I would scatter it;
Renouncing Beecin with a vow,
I thought that I would flee.
I would have fled — it could not be,
My dear mother barred my way:
«Go to your father Azizkan, she said,
And if he heeds your word, your father
Bring into the Muslim faith, she said;
And if your father turns Muslim,
Gather hocas and go forth;
With your own hand, my child,
Wed me to your father in nikâh, then go.
For the present, my child,
Take not the word "I flee" into your mouth.
If flee you must, my child,
Do not leave Aziz alive.
If Azizkan heeds your word,
Take him for father, bring him with you;
If your dear father will not listen,
Cleave him on his throne and come.
And if by chance you kill your father,
Cut off his head and bind it fast,
And turn and come to me».
When I had heard these words,
The poor soul surging over,
My two eyes set aflame,
Sarala from under me
I gave to brave Macik to hold;
I wrapped myself in the sarinci,
Leaning on my moon-axe,
I ran into the royal tent,
Into its trim well-planted garden;
In fury I came running

Babacığımın tahtına.
Benim babam Azizkan

Kıtay'ın güçlü hanıymış,
Babacığımı kuşatan
Bin cellâdı var imiş.
O çağda Azizkan
Kocamış olduğu demmiş.
Evlat işi çetin derttir,
N'etsin koca babacığım,
Beni bir görmeye hasretmiş.
Tahtına girip vardığımda
Tahtını bırakıp kollarını açıp:
«Almambet, yavrum, kuzum» deyip,
Yalvarıp durdu el açıp.
Tırnağıyla saçımdan,
Okşayıp alnımdan kaşımdan,
Yalvarıp durdu babacığım,
Sıvazlayıp benim başımdan.
Babacığım öyle dururken,
Kelâm-ı şerif Kur'an'ı
Sıyırıp aldım koynumdan,
Tutarak şöyle dedim:
«Kur'an denen yazı buldum,
Kuday deyip, tek ad buldum.
Benim söylediğim sözü
Bilir misin, babacığım!?
«Bismillah» deyip, ak dine
Girer misin, babacığım!?
Bugün var olan yarın yok,
Ölçüsüz yalandır bu zavallı,
Aldatıp durur şu yalan dünya.
Helal olan ak dine
Başlayalım mı, babacığım!
Kara dindeki Kıtay'ı
Bırakalım mı, babacığım?
Müslümanın ak dinine
Uyalım mı, babacığım?
Yürü, baba, diledim,

To my dear father's throne.
That father of mine, Azizkan,

Was a mighty khan of the Kıtay;
Around my dear father stood
A thousand headsmen of his guard.
By that season Azizkan
Had grown old, so it is told.
A child's affair is bitter trouble —
What could my old father do?
He had longed for one sight of me.
When I came in before his throne,
He left his throne, opened his arms:
«Almambet, my child, my lamb,» saying,
He stood pleading, palms outspread.
With his nails he stroked my hair,
Caressed my brow, caressed my brows,
My dear father stood there pleading,
Smoothing his hand upon my head.
While my father stood just so,
The holy word, the Kur'an,
I drew forth from my breast,
And holding it I spoke:
«I have found the writ called Kur'an,
I have found one name — Kuday.
This word that I am speaking,
Do you know it, father dear!?
Saying «Bismillah», to the white faith
Will you enter, father dear!?
What is today, tomorrow is not;
A lie beyond all measure, this poor thing —
This lying world deceives and deceives.
To the white faith that is lawful
Shall we begin, my father!
The Kıtay of the black faith,
Shall we forsake them, father?
The Muslims' white faith,
Shall we follow it, my father?
Come, father, walk — I begged him —

Bu yerde durup nidelim,
Gün batıda Burut var,
Ona karışıp gidelim».
Bunu duyunca o zaman,
Bezine iğne batmış gibi,
Sıçrayıverdi han babam.

Onmaz babam onmadı,
Homurdanıp razı olmadı.
«Oğlum, bu Kıtay'ı bırakma,
Başka yola sapma.
Bize, belli ki Beecin toprağı iyi,
Burut'unla kuru kal,
Burut'tan Kıtay halkı iyidir.
Ters yola sapıyorsun,
Hazinen dolu yığın altını
Kara gün, kime bırakırsın?
Ey oğlum, Burut olan onar mı,
Burut gelip elinden
Bize Kıtay olur mu?
Kasnağı kıldan ördürüp,
Yaşı üçe geldiğinde
Bütün yerini kestirip,
Öyle adam olur mu,
Burut olan onar mı?
Almambet, ölürken gördüğüm
biriciğim,
Sarı söğütten diktirdiğin,
Bağını kime bırakırsın?

Sarı altından yaptırdığın,
Evini kime bırakırsın?
Kırlarda yılkın altı bölük,
Malını kime bırakırsın?!
Boş yere aşıp gitme,
Kötü yola basma!»
Bunu söyleyip babacığım
Güm güm öksürüp,
Elle yapılmış tuncunu

Why should we linger in this land?
In the sunset west are the Burut,
Let us go and join with them».
On hearing this, in that instant,
As if a needle pierced his cloth,
My khan father leapt upright.

My hopeless father would not mend,
He growled and would not consent.
«My son, do not forsake these Kıtay,
Do not stray to another road.
For us, plainly, Beecin's soil is good;
Stay barren with your Burut then —
Better than Burut are the Kıtay folk.
You are turning down a crooked road;
Your treasury heaped full of gold —
O black day, to whom will you leave it?
O my son, does a Burut prosper?
Can a Burut, come from your hand,
Ever be Kıtay to us?
They braid the drum-hoop out of hair,
And when a boy has reached his third year
They cut away his every part —
Does such a one become a man,
Does one who is Burut prosper?
Almambet, my only one, seen at my dying,

The garden you had planted
Of yellow willow — to whom do you leave it?
The house you had wrought
Of yellow gold — to whom do you leave it?
Your herds on the steppes in six droves —
To whom do you leave your wealth?!
Do not cross over for nothing,
Do not step onto the evil road!»
So saying, my dear father,
Coughing boom on boom,
His bronze god made by hand,

Sallana sallana babacığım
Alıp geldi kaldırıp,
Girmedi benim sözüme,
Babamın bahtı karardı.
Bir nara atıverdim,
Sol elimle bir çırpıda,
Tunçtan dövülmüş putunu
Elinden çekip almışım.
Koparıp alıp tanrısını,
Şöyle bir söz söylemişim:
«Elinle yaptığın
Tuncun tanrı olur mu,

My dear father, swaying, tottering,
Brought it up and raised it high;
He would not enter into my word,
My father's fortune darkened.
I let loose a single roar,
With my left hand, at one stroke,
His idol hammered out of bronze
I wrenched away out of his hand.
Tearing his god from his grasp,
I spoke to him a word like this:
«Can the bronze that your own hand
Has fashioned ever be a god?

Buna bakıp inanarak,
Yaşayan adam onar mı?!
Pekâlâ baba,
Tanrın varsa olsun deyip,
Gerçek tanrı bu ise,
Beni kapıdan çıkarmadan,
Önünde beni yutsun» deyip,
Elimdeki putu
Kazan gibi kara taşa
Alıp vurup çarpmışım,
Sol ayağımla çiğneyip,
Yere gömüp basmışım.
Gideyim desem ayağım varmaz,
Vurayım desem babamı,
Baba denen adı var,
Öldürmeye el varmaz.
Dizim yere bükülüp,
Babama elim varamayıp,
Kapıya koşup çıktım.
O anda sığır sağrılı doru kısrağa

Can a man who looks on this,
Believing, ever prosper?!
Very well then, father:
Let your god be, if god there is,
And if this be the true god,
Before I pass out of the door,
Let it swallow me before him,» saying,
The idol in my hand
Against a black stone like a cauldron
I took and struck and dashed it,
Trampled it with my left foot,
Stamped it down into the earth.
I would go — my feet refused;
I would strike my father down —
He bears the name of father,
My hand refused to kill.
My knee bent to the ground,
My hand could not touch my father,
I ran out through the door.
At that moment, on the ox-cruppered bay mare,

Anacığım binmiş durmaktaymış,
Bileğine elmas keskini
Asıp durmuş olduğu demmiş,
Koşup dışarı çıktığımda
Anam dedi şöyle bir söz:

My dear mother sat mounted,
Upon her wrist the diamond blade
Hung ready, so it is told;
When I came running out,
My mother spoke a word like this:

«Almambet, nurun oğluydun sen,
Yavrum, nurun eşiydim ben.
Çömelip oturup işemeyen,
Yeni toprağa değmeyen
Kâfir baba olur mu?
Gayrı dinden kâfire
Baba diyen onar mı?
Dini kara çürüğe,
Sünnetsiz kalmış olana
Baba diyen onar mı?
Geri dönüp var, yavrum,
Bedenimin berrağı,
Sungurdan üstün şahbazım,
İki gözünü oyup çık,
Taht üstünden babanı
Paramparça edip ezip,
Otağında boğazlayıp çık,

Bu dediğimi yapmazsan,
Benim sözümü tutmazsan,
Ak sütümü haram ederim,
İki cihan dünyada
Rabbimden seni yad kılarım,
Yarın mahşer gününde
Tabanlarımla çiğneyip ezerim.
Yedigir yıldızı batıncaya dek,
Olgunlaşıp tan atıncaya dek,
Yedi kez dolanıp emziren,

Ak sütümü öde deyip,
Halka rezil rüsva edip,
Bırakmadan başında beklerim».
Kurban olduğum anacığım,
Kara avuçlu kamçısını
Kavrayıp alıp savurdu:
«Hemen boğazlayıp çık deyip,
Kana başını daldır» deyip,
Kamçıyla vuruverdi.
Azizkan'ın yüzünden,

«Almambet, you were the son of light,
My child, I was the bride of light.
One who does not squat to make his water,
Who never touches the fresh earth —
Can an infidel be a father?
Does he who calls an infidel
Of an alien faith his father prosper?
To one rotten-black of faith,
To one who stays uncircumcised,
Does he who says "father" prosper?
Turn back and go, my child,
Clear essence of my body,
My falcon higher than the gyrfalcon,
Gouge out his two eyes and come,
Your father on his very throne
Shatter him to pieces, crush him,
Slaughter him in his tent and come;

If you do not do as I have said,
If you do not keep my word,
I make my white milk unlawful to you,
In the two worlds, here and beyond,
I make you a stranger to my Lord;
On the morrow, resurrection day,
I trample you under my soles and crush you.
Till the Yedigir stars have set,
Till dawn has ripened into breaking,
She who came seven times round to suckle you —
Pay me back my white milk, saying,
Shaming you before the people,
I shall stand over you and never leave».
My dear mother, for whom I would die,
Her whip with its black-palmed grip
Seized hold of it and swung it round:
«Slaughter him at once and come, saying,
Plunge his head into the blood,» saying,
She struck me with the whip.
Because of Azizkan,

Anacığım etti edeceğini,
Yara açıp vurdu boynumu,
Yarılan yerden kan çıkıp,
Doldurdu kanla koynumu.
Geri girdim çırpınıp,
Gidelim deyip Burut'a
Babacığıma yalvarıp,
Yalvarmama olmadı,
Olmayınca onmadı.
Yine söylese yine söz,
Yine anlatıp vereyim, Manas,
Yine Kıtay dedi deyip,
Babacığım durdu el açıp,
Deminki tunç putunu
Yine, tükenesice,
Kaldırıp geldi gererek.
«Babacığım, vebalin kendi boynuna,
Ölsen de girmedin ya,
Benim söylediğim söze!
Dediğime razı olmadın»,
Deyip, o zaman elinden,
Tunçtan dövülmüş tanrısını

My mother did what she would do:
She struck my neck and opened a wound,
Blood sprang from the riven place
And filled my bosom full with blood.
Back I went in, trembling;
Let us go to the Burut, saying,
I pleaded with my dear father —
My pleading came to nothing,
And failing, nothing mended.
Should he speak again, again a word —
Let me tell it over again, Manas:
Again he said Kıtay, and saying so,
My dear father stood, palms spread;
The bronze idol of before,
Again, may he be confounded,
He came lifting, holding it forth.
«Dear father, the sin be on your own neck:
Even to death you would not enter
Into the word that I have spoken!
You did not consent to what I said»,
So saying, then, out of his hand
His god hammered out of bronze

Yine koparıp almışım.
Yürüyeyim desem yol vermez,
Ne de olsa baba deyip,
Dik vuruşa el varmayıp,
Yanımdaki çelik elması
Tutuverdim sapından,
Sıyırıp aldım kınından,
Yandan çekip savurdum,
Sıkıca tutup babamı
Altın tahtın üstünden
Tersine sallayıp gönderdim.
Yıldız gibi gözü parlayıp,
Çara gibi olan garip baş,
Altın tahtın üstünden
Yuvarlanıp düştü takırdayıp,
Kekeleyip söylediği

I wrenched away once more.
I would walk — he barred my way;
He is my father, after all, I said,
My hand refused the downright blow;
The diamond steel at my side —
I gripped it by the hilt,
I stripped it from its sheath,
I drew and swung it from the side;
Holding my father fast,
From off the golden throne
I sent him swinging upside down.
His eye that glittered like a star,
The poor head like a çara-bowl,
From off the golden throne
Rolled down and fell with a clatter;
What he stammered as he spoke

Anlaşılmadı mırıltıdan.
Altın tahtını kan ettim.
Dediğim sözü tutmaz deyip,
Müslüman olmadı deyip,
Kâfir de olsa babamın
Başını kesip iş bitirdim,
Kızışmış olan garip can,
Dinleyedur, Manas, kaplan!
Babacığımın bin pehlivanı,
Birini diri salmadan,
O otağın içinde
Hepsinin başını biçmişim,
Babamın başını kaldırıp,
Anacığımın önüne
Atılıp koşup varmışım,
Babamın başını gördükten sonra,
Memenin sütünü bin kez helal edip,

O zaman anam şunu dedi:
«Yeniden Beecin'e dönme,
Kaplan arslan şahbazım,
Sinek kadar candan ayrılma!
Varırsan esen çıkmazsın,
Beecin'den sağ dönmezsin.
Gömleğini çıkarıp yıkadığı yer,

Anacığın zavallının seni doğurduğu yer,
Göbeğinin kanı damlayan yer.

Bir arslandır seni kollayan,
Kükreyerek indiğin yere
Alaçık gibi ulu bir kavak,
Bir çınar bitip kök salmış.
Çınar kök salmış, kavağıyla —
Çın-Beecin ile savaşırsan,
«Almam'ı sağ koymazlar diye,
Alıp kalırım» demesiydi.

Could not be made out from the murmur.
I turned his golden throne to blood.
He does not keep my word, I said,
He would not become Muslim, I said,
And though he was an infidel,
I cut my father's head off, finished it —
The poor soul burning hot with rage.
Listen on, Manas, my tiger!
My dear father's thousand strongmen,
Releasing not one man alive,
Inside that royal tent
I mowed the heads of all of them;
Lifting up my father's head,
Before my dear mother
I came at a run, headlong.
When she had seen my father's head,
Blessing her breast-milk to me a thousandfold,
Then my mother said this:
«Do not turn back to Beecin again,
My tiger, my lion, my falcon,
Do not part with your fly-small life!
If you go, you will not come out whole,
You will not return from Beecin alive.
The place where she washed your shirt she stripped from you,
The place where your poor mother bore you,
The place where the blood of your navel dripped.

A lion it is that watches over you,
Where you came down with a roar,
A poplar mighty as a yurt-hut,
A plane tree sprouted and took root.
The plane took root, with its poplar —
If you make war with Çın-Beecin,
«Lest they leave my Almam not alive,
I shall take him and remain» — so she said.

Anam böyle söyleyip dururken,
Yalnızlık kahrolası,
Kaynayan kalabalık Kıtay'da,
Kakançın'ın Beecin'inden,
Anamı da hesaba katarsam,
Ölüp bayılıp kırk üç can,
Danışıp sözü kesmedik,

İleri geri çok düşünüp,
Kırk üç kişi toplanıp,
Çon-Beecin'in yerinden
Gidelim, diye düşündük.
Böylece danışıp dururken,
Gidelim, deyip dururken,
Söylediğim söz ağıt mı derim,
Beecin'in hanı Karıkan,
Şimdi bile şaşarım,
İlmi mi var onun derim,
Kitabından bilivermiş,
Kürek kemiğine bakıp görmüş.
Öğrenip alınca Karıkan,
Taht üstünde bağırmış,
Pehlivanlarını çağırmış.
«Özümden yangın tutuşup,
Kendi içimden düşman çıkar,
Kim diye gezerdim, buymuş,
Doğmaz desem, doğmuş meğer,
Düşman kim diye gezerken,

Azizkan'ın Almambet'i,
Haram döl oğluymuş.
Hepinize derim pehlivanlar,
Altay'ın belinden aşırtmayın,
Talas'taki büyük belaya,
Han Manas'a kaçırtmayın.
Eğer Manas'a onu kaçırırsanız,

Söylediğim sözü dinleyin,
Beş altı yılın ortasında,

While my mother spoke thus and stood,
Cursed be loneliness,
In the seething, teeming Kıtay,
From Kakançın's Beecin,
If I count my mother among them,
Dying and swooning, forty-three souls,
We counselled and did not cut the word short,
Thinking much, back and forth,
Forty-three people gathered,
From the land of Çon-Beecin
Let us go, we thought.
While thus we took counsel,
While we said, let us go,
Shall I call the word I speak a lament,
Beecin's khan Karıkan,
Even now I marvel,
Has he learning, I ask,
He had known it from his book,
He looked upon the shoulder-blade and saw.
When Karıkan learned it,
He shouted upon the throne,
He called his champions in.
«A fire kindles from my very self,
From my own midst an enemy comes,
I roamed asking who — and it was he,
I said he'd not be born, yet born he was,
While I roamed asking who the foe might be,
Azizkan's Almambet
Was the son of unlawful seed.
To you all I say, champions,
Let him not cross the ridge of Altay,
To that great bane in Talas,
Let him not flee to Khan Manas.
If you let him flee to Manas,

Listen to the word I speak,
In the midst of five or six years,

Bela salıp geldiğini,
Beecin'de Manas bahadırın
Savaştığını görürsünüz.
Manas gelirse Beecin'e,
Şimdiden, kalabalık Kıtay,
Erkenden kendiniz ölüverin!
Almambet'i öte yana,
Bu yandan yakalamadan,
Kazara, Kıtaylar, kaçırırsanız,
Yanıma yaklaşmayın,
Konurbay, kalday başta olmak üzere,
Gözüme görünmeyin.
Almambet elinize geçerse,
İki elini bağlayıp gelin,
Öldürmeden o domuzu,
Beecin'e diri sürüp gelin.
Bağlayıp sarıp, zincire vurup,
Yol boyunca süründürüp getirin,
Almambet'i bağlayıp getireni
Saltanatlı bir can kılarım,
Şu duran Beecin'e,
Altın tacı giydirip,
Altın tahta oturtup,
Kırk hanın halkı Kıtay'ı
Kıpırdatmadan yönettirip,
Kakançın'a han kılarım!»
Bunu söyleyip, Kalça'yı,
Silahını pusatını hazırlayıp,
Kalabalık Kıtay birleşip,
Algara'ya bindirip,
Konurbay'ı göndermiş.
Ondan sonra Karıkan,
Üşenmeden savaş et, diye,
Ezkara'yı göndermiş.
Ondan sonra donatıp,
Göndermiş Karıkan,
Ilama gibi Kalmuğunu,
Koca Coloy denen pehlivanını.
Böğür yanından Börüköz,

You shall see him come bringing bane,
You shall see the batyr Manas
Making war in Beecin.
If Manas comes to Beecin,
From this day, teeming Kıtay,
Go early and die by your own selves!
Almambet to the far side —
Before he is seized on this side,
If by mischance, Kıtays, you let him flee,
Do not come near me,
Konurbay, kalday at the head,
Do not appear before my eyes.
If Almambet falls into your hands,
Bind both his hands and come,
Without killing that swine,
Drive him alive to Beecin.
Binding, wrapping, chaining him,
Drag him crawling all the road,
He who brings Almambet bound
I shall make a soul of splendor,
In this standing Beecin,
I shall dress him in the golden crown,
Seat him on the golden throne,
The Kıtay, folk of forty khans,
Have him rule without a stir,
I shall make him khan of Kakançın!»
Saying this, for the Kalça,
Readying his weapons and his arms,
The teeming Kıtay joined as one,
Mounting him upon Algara,
He sent Konurbay forth.
After that Karıkan,
Saying, war untiringly,
Sent Ezkara forth.
After that, arraying him,
Karıkan sent forth
His Kalmuk like Ilama,
His champion called old Coloy.
From the flank side Börüköz,

O da gelivermiş,

He too came along,

Yan taraftan Kancarkol,
Haykırıp nara salmış,
Ben bu yana kaçarken,
Yığın yığın kalabalık Kıtay,
On iki hanı ayaklanıp,
Er Konurbay başta olup,
Ansızın, aman vermeden,
Çepeçevre sarıvermişler.
Ellerine düşsem kazara,
Çukurumu kazmaya hazırlar,
Bağrımı yemeye hazırlar,
Kolumu bağlamak olmuşlar.
«Baş şehirden buyruk geldi» diye,

From the side came Kancarkol,
Crying out he raised a war-cry,
While I fled to this side,
Heap upon heap the teeming Kıtay,
Their twelve khans rising up,
Er Konurbay at their head,
Suddenly, giving no quarter,
They wrapped me round about.
Should I fall by chance into their hands,
Ready to dig my pit,
Ready to eat my breast,
They were set to bind my arms.
«An order came from the capital» they said,

Bana görülmedik işi etmeye dururlar.
Dökmek olmuşlar kanımı,
Kıymak olmuşlar canıma,
Oymak olmuşlar gözümü,
Kırk hanın bütün Kıtay'ı,
Yakalayıp o zaman,
Öldürmek olmuşlar beni,
Dinlemek yok, kahrolasılar,
Yalvarsam da sözümü.
Kalabalık Kıtay çok halkın
Düşmanlığını görünce:
«İşkencesinde gezmektense,
Kara niyetli Kıtay'ın
Kuşatmasında gezmektense,
Ganimet olup Beecin'in
Yağmasında gezmektense»...
Bunu düşündük o zaman.
Alnıma geleni,
Başa gelirse göreyim,
Diri ele düşmektense,
Vuruşa vuruşa öleyim!
Peşime taktığım kırk çoro,
Anam da birlikteydi o zaman,

They stood to do me unheard-of deeds.
They were set to spill my blood,
They were set to slaughter my life,
They were set to gouge my eyes,
All the Kıtay of forty khans,
Seizing me then,
They were set to kill me,
No listening, curse them all,
Though I begged, to my word.
When of the teeming Kıtay's many folk
I saw the enmity:
«Rather than walk in their torment,
Rather than walk in the siege
Of the black-hearted Kıtay,
Rather than walk as booty
In the plunder of Beecin»...
This we thought upon then.
What is written on my brow,
If it comes upon my head, let me see it,
Rather than fall alive into their hands,
Let me die fighting and fighting!
The forty çoro in my train,
My mother too was with us then,

Dizgin çevirip pınara,
Ayağı suya soktum,
Ayak abdestini aldım,
Eli suya soktum,
El abdestini aldım.
Küheylanı yeniden eyerledik,

Turning the rein to the spring,
I put my feet into the water,
I took the ablution of the feet,
I put my hands into the water,
I took the ablution of the hands.
We saddled the steed anew,

Ölene iman versin diye,
Diri diri Kur'an okuduk.
Yüreklenip duramayıp,
Belimden dürbünü aldım,
Karınca gibi Kıtay'ı
Kestirip bakıp durdum.
Bakıp dursam Kıtay'a,
Kamışı gör, seli gör,
Kalabalık Kıtay kımıldayıp,
Basıp gelen halkı gör.
Dalgası dağı yıkan,
Dalgalanan binekleri gör.
Yeryüzünde otu gör,
Ot gibi Kıtay çokluğunu gör,
Karıncayı gör, kurdu gör,
Karınca gibi kaynayan,
Kum gibi Kıtay halkını gör!
Bakıp dursam Kıtay'a,
Mızrakların başı tokuşur,
İnsan başları çalkalanır,
Aybaltalar çarpışır,
Kılıçların ucu oynaşır.
Bakıp dursam, han Manas,
Gök açık, yer bulanık,
Yerin üstü toz olup,
Bir parmak yer görünmez.
Manas han, hani o devler mi dersin?
Katıra binen Bozkertik,
Han kendisi gelivermiş,
At cambazı, yaya yüğrükler,
Onlar da gelivermiş.
On iki han, kalabalık Kıtay,

That the dying might have faith,
We read the Kur'an while yet alive.
Unable to stand still for heart's fire,
I took the spyglass from my belt,
The Kıtay like the ants
I gazed at, measuring long.
When I gazed upon the Kıtay,
See the reeds, see the flood,
The teeming Kıtay astir,
See the folk that pressing come.
Whose waves tear down the mountain,
See the surging mounts they ride.
See the grass upon the earth,
See the Kıtay's horde like grass,
See the ant, and see the wolf,
Swarming like the very ants,
See the Kıtay folk like sand!
When I gazed upon the Kıtay,
The heads of lances clash together,
The heads of men are tossing,
The moon-axes strike each other,
The sword-tips play and flicker.
When I gazed, o khan Manas,
The sky was clear, the earth was murk,
The face of earth turned all to dust,
Not a finger's breadth of ground was seen.
Manas khan, you ask, those giants?
Bozkertik riding on a mule,
The khan himself came on,
Horse-acrobats, swift runners on foot,
They too came along.
Twelve khans, the teeming Kıtay,

Bölük bölük ayrılıp,
Düzen kurup beni sarmışlar,
Çevresi berk olup,
Demirden beter çelik olup,
Kıtay'ın çokluğundan,
Kuş uçamaz çember olup,
Kıtay sarıp dururken,
Bel bağladığım dayanağım yok,
Yalnızlık kahrolası,
Kan akıtacak Kıtay'a,

Dividing troop by troop,
In order drawn they hemmed me in,
Their circle fast and firm,
Steel harder than iron,
From the Kıtay's multitude,
A ring no bird could fly across,
While the Kıtay hemmed me round,
I had no prop to bind my hopes to,
Cursed be loneliness,
To spill the blood of the Kıtay,

Yiğidim, senin gibi aslanım yok.
Kıtay üstüme çullandığında,
Kaz dönemez sarp kayam yok,

Yüreklendirip duracak,
Han Manas, senin gibi dağım yok.
Gerisini söyleyip nideyim,
Hangi murada ereyim,
O Kıtay içinde,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Kasılıp duran Konurbay'ın
Halini anlatıp geçeyim,
Yürüyüşünden toz çıkıp,
Sesinden can çıkıp,
Altın dizgini silkeleyip,
Algara ile şahlanıp,
Önlerinde gider Konurbay.
Onca kalabalık Kıtay'ın
Saldırıcısını bir ayırıp,
Kaçmadan mızrak saplayan
Pehlivanlarını bir ayırıp,
Başlarında gider Konurbay.
Şaşmadan saplayan
Erenlerini bir ayırıp,
Gözbebeğini yarıp vuran
Nişancılarını bir ayırıp,
Konurbay başlarına geçip,
Kaynaşan Kıtay, kalabalık ordu,

My brave, I had no lion like you.
When the Kıtay fell upon me,
I had no steep crag where the goose can't turn,
To keep on heartening me,
Khan Manas, I had no mountain like you.
Why should I tell the rest,
What desire should I attain,
Within that Kıtay horde,
Cotton-sashed, wide-booted,
Of the strutting Konurbay
Let me tell the state and pass on,
Dust rising from his stride,
Life fleeing at his voice,
Shaking the golden rein,
Rearing up with Algara,
Before them goes Konurbay.
Of all that teeming Kıtay
Setting apart the assailants,
Those who thrust the lance unfleeing,
Setting apart his champions,
At their head goes Konurbay.
Those who thrust unerring,
Setting apart his stalwarts,
Those who shoot and split the pupil,
Setting apart his marksmen,
Konurbay took the lead of them,
Swarming Kıtay, the teeming host,

Sarıp almış demir ağ,
Ecel ile azaptan
Kurtaracak olan yüce cesaret.
Kıtay basıp geldiğinde,
Kırk kişiyim, azım diye,
Sarala varken altımda,
Kıtay'a saldırıp çatmadan
Nasıl bakıp dururum.
Kılıcı belime kuşandım,
Yedi tümen kalabalık Kıtay'a
Tek başıma dalıp el saldım.
Sarala'yı şahlandırıp,
Başka söz gelmeden ağzıma,
«Almambet!» diye nara attım.
Saldırıp düşmana daldım,

An iron net had wrapped around,
From doom and from torment
The lofty courage that would save.
When the Kıtay came pressing on,
I with forty men, so few,
While Sarala was beneath me,
Without charging at the Kıtay
How could I stand looking on?
I girded the sword upon my waist,
At seven tümen of teeming Kıtay
Alone I plunged and laid my hand.
Making Sarala rear,
No other word coming to my mouth,
«Almambet!» I hurled the cry.
Charging I plunged into the foe,

Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Konurbay'a çattım.
Oktan önce yetiştim,
Yetiştiğim yerden bir savurup,
Konurbay gibi Kalça'yı,
Kale kapısının ağzında,
Böğründen vurup geçtiğimde,
Attan fırlayıp düşerken,
Eceli benden yeterken,
Kıtay'ın Külük denen ayyarı
Canhıraş yetişiverdi,
Yetişip ata bindirip,
Konurbay gibi Kalça'yı
Ata yeniden bindirip,
Yaslayıp, destekleyip götürdü.
Konurbay sağ esen gidince,
Kalabalık Kıtay bastırdı,
Yağmur gibi yay çekti,
Dolu gibi ok attı.
Kaynaşıp Kıtay üşüştü,
Hayalinde çok Kıtay,
Yakalarım, diye davrandı.
Çok Kıtay üşüştüğünde,

Cotton-sashed, wide-booted,
I clashed against Konurbay.
I outran the arrow,
From where I reached, one sweep,
Konurbay, that very Kalça,
At the mouth of the fortress gate,
When I struck him through the flank,
As he hurtled from his horse,
As his doom was come from me,
The Kıtay trickster called Külük
Came rushing desperately,
Reached him, set him on the horse,
Konurbay, that very Kalça,
Mounting him on the horse again,
Propping, holding, bore him off.
When Konurbay went safe and sound,
The teeming Kıtay pressed on,
They drew the bow like rain,
They shot the shafts like hail.
Swarming the Kıtay thronged,
Many a Kıtay in his fancy
Stirred, thinking, I shall seize him.
When many Kıtay came thronging,

Esirgemedim canımı.
«Çü!» deyince Sarala,
Toz uzayıp yol aldı,
Karıkan'ın çeliğini
Kavrayıp ele aldığımda,
Kalabalık Mançu'yu, Kıtay'ı
Kızıl kana buladım.
Cesaretime dayanamayıp,
Kaçıp Kıtay yollandı.
Kılıç yetişen Kıtay'ı
Çaprazlama biçip serdim,
Mızrak yetişen yerde,
Mızrakla kırıp geçirdim,
Ölmediğim yerde direndim,
Diri diri Beecin'e varmadan,
Manas, öleyim diye vuruştum.
Dönüp ardıma bakmadan,
Kızgın bir savaş verdim,
Sinek kadar canı esirgemeden,

Çevreme bakınmadan,
Sürüp çıktım Kıtay'ı,
Deniz kadar canı esirgemeden.
Kakançın'ın Beecin'inde,
Kıtay'ı afallatıp,
Kuşatıp sürdüm, han Manas,
Ovaya salıp savurup,
Almambet! diye bağırıp,
Karınca gibi Kıtay'ı
Önüme katıp titretip,
Sürüp durdum, han Manas,
Kıtay'ın orta yerini
Oyup kırıp geçtiğimde,
Çevresini ürkütüp dağıtıp,
Deniz gibi orduyu canım anam
Boğazlayıp sürüp vermişti,
Çevresini kırk çoro
Süre süre kesmişti.
Capalak sırtından aşırıp,

I did not spare my life.
When I said «Çü!», Sarala,
Dust trailing long, ate up the road,
When Karıkan's steel
I gripped and took in hand,
The teeming Mançu, the Kıtay
I steeped in scarlet blood.
Unable to withstand my daring,
The Kıtay took to flight.
The Kıtay my sword could reach
I mowed down crosswise and laid low,
Where the lance could reach,
With the lance I broke them through,
Where I did not die I stood my ground,
Rather than reach Beecin alive,
Manas, I fought to die.
Without turning to look behind,
I gave a burning battle,
Not sparing a life worth a fly,

Without glancing round about,
I drove out the Kıtay,
Not sparing a life wide as the sea.
In Kakançın's Beecin,
Stunning the Kıtay,
I hemmed and drove them, khan Manas,
Loosing, scattering them on the plain,
Shouting Almambet! aloud,
The Kıtay like the ants
Herding before me, making them tremble,
I drove them on, khan Manas,
The very middle of the Kıtay
When I gouged and broke on through,
Startling, scattering their flanks,
My dear mother the sea-like host
Had throttled and driven on,
Their flanks the forty çoro
Driving, driving, cut them down.
Over Capalak's ridge we drove them,

İt-Ölbös çölünü çiğnetip,
Kovalayıp daldık Kıtay'a.
İt-Ölbös'e vardığımızda,
Sıkı savaş kıldığımızda,
Pusatların ucu tokuşup,
Topyekûn Kıtay, biz yalnız,
Can esirgemeden vuruşup,
Gün vaktini gözetmeden,
Bir gün soluk almadan,
Gece gündüz savaştık.
O savaş meydanında,
Ovayı gör, tozu gör,
Toza karışmış ırmak olup
Akıp giden kanı gör!
Azı dişlerini sırıtıp,
At ölüsü demet olmuş,
Bıyıklarını dikleştirip,
Er ölüsü dağ olmuş.
Tüp-Beecin'de Kıtay'a
İşte o günden düşman oldum.
Kıtay kırılıp kaldıktan sonra,
Zorlusunu Kalça gördükten sonra,
Algara'yı soluklatıp,

Trampling the desert of İt-Ölbös,
In pursuit we plunged into the Kıtay.
When we came to İt-Ölbös,
When we made the fast-locked battle,
The tips of weapons clashing,
All Kıtay entire, we alone,
Fighting without sparing life,
Heeding not the time of day,
Not drawing breath a single day,
Night and day we fought.
On that battlefield,
See the plain and see the dust,
Mixed into the dust, a river —
See the blood that flows away!
Baring their eye-teeth in a grin,
The horse-dead lay in sheaves,
Their mustaches bristling stiff,
The man-dead stood a mountain.
To the Kıtay in Tüp-Beecin
From that very day I turned a foe.
After the Kıtay lay broken,
After the Kalça saw my hard mettle,
Letting Algara catch its breath,

Boynu bükük gezer Konurbay:
«Kıtay olma da yerin dibine gir,
Bir kişiden kaçıyor» diye,
Halkın önünü durdurup,
Durduramadan böğürüp,
Ağlayıp gezer Konurbay.
Çevresini toplayıp,
Derleyip saldı Konurbay.
Altı tümen kara Kıtay'ı
Bize doğru savurup,
Sürüp daldı Konurbay.
Dört yandan Kıtay ok attı,
Pehlivanların hepsini
Ayırıp alıp Konurbay,
Üstüme doğru saldırttı.

Bent-necked wanders Konurbay:
«Be no Kıtay — sink into the earth,
They flee before one man» he says,
Halting the front of the folk,
Bellowing, unable to halt them,
Weeping wanders Konurbay.
Gathering those around him,
Konurbay mustered and loosed them.
Six tümen of black Kıtay
Hurling toward us,
Konurbay drove in and plunged.
From four sides the Kıtay shot,
All of his champions
Konurbay set apart and took,
And loosed them straight upon me.

Katıra binen kaldayı
Yandan girdi hazırlanıp,
Börüköz ile Kancarkol
Önümden girdi üşüşüp,
Ezkara ile Kutan alp,
Çok Kıtay'ı göl gibi yayıp,
Arkadan girdi yığılıp,
Gökten Allah kudretiyle,
Gerçek nurunu saçtı sanırım.
Cebrail ferişţah,
Sarala'nın üstünden,
Şimdi bile düşünürüm,
Eteğimi tutup korudu diye,
Onun için Almambet,
Ecelden sağ kaldı diye.
Kıtay sıkıştırıp gelince,
Arslan gibi gözüm tutuşup,
Boğuşup durduğum çağda,
Altı yüz mızrak birden değip,
Yaradan bedenim sersemledi,
Aybalta, mızrak çok değip,
Başım kızıl kova gibi kan oldu.
Bir bana dönüp bakan,
O savaş gününde,
Bir tek Sarala kardeş gibi hayvan oldu.
Kurbanı olayım Sarala'nın,
Koyu doru kesilip yola koyulup,

The kalday riding on the mule
Came in from the side, prepared,
Börüköz and Kancarkol
Came in from before me, thronging,
Ezkara and Kutan the alp,
Spreading many Kıtay like a lake,
Came in from behind, massing,
From heaven by Allah's power,
I think He shed His true light down.
The angel Cebrail,
From over Sarala,
Even now I ponder it,
Held my hem and guarded me,
That for this Almambet
Stayed alive from doom, I say.
When the Kıtay pressed in close,
My eyes ablaze like a lion's,
In the hour I grappled on,
Six hundred lances striking at once,
My wounded body reeled,
Moon-axe and lance striking oft,
My head turned blood like a crimson pail.
The one who turned to look at me,
On that day of battle,
Only Sarala was a beast like a brother.
May I be Sarala's sacrifice,
Turned deep bay, setting on the road,

Keçi gibi kalan zavallı baş,
Kıpkızıl kana bulanıp,
Altımda küheylan Sarala,
Başını yere eğivermiş,
Alıp uçup, kişneyip,
Dört ayaktan sıçrayan taş,
Tam tepemde vınlayıp,
Eti kızışıvermiş,
Arkar gibi adım açmış.
Kıtay'ın hanı Ezkara,
Kalmuk'un hanı er Coloy,

The poor head left like a goat's,
Steeped all in crimson blood,
Beneath me the steed Sarala
Bowed his head down to the earth,
Taking flight, neighing loud,
A stone leaping from four hooves,
Whizzing right above my crown,
His flesh grew hot with fire,
He opened stride like an arkar.
The khan of the Kıtay, Ezkara,
The khan of the Kalmuk, er Coloy,

Yedi pehlivan birleşip,
Önüme çıkıvermişler.
Bunlarla ben talihsiz,
Tek başıma vuruşup,
Geri döndüklerinde,
Uzaklaştırmadan yetiştim,
Yedisini yedi yerde,
At üstünden devirip,
Yere kapaklayıp geçtim.
Yedisini üst üste sapladığımda,
Attan ayrılıp düştüklerinde,

Belinden mızrağım büküldü,
Emanet cana güç geldi.
Azman yedi pehlivanı,
Tek ve yalnız sapladığımda,
Eyerimden kalçam kaydı,
Üzengiden ayağım çıktı.
Aybaltamı alamadan,
Altın tabanlı üzengiye,
Yeniden ayak sokamadan,
Çarem tükendiği anda,
Yer yarılıp gürleyip,
Alööke'nin Konurbay'ı,
Bana doğru vınlayıp,
Uçan kuş gibi görünüp,
Geliyor gümbürdeyerek,
Altındaki Algara,
Arkar gibi sıçrayıp,
Kalabalık Kıtay, ben yalnız,
Arka olacak kişi yok,
Kıtay boğazlar gider diye,

Candan umut kesip gittim,
O anda ak baybiçe anacığım,

Doru kısrağa binmiş,
Topak topak kara saçını,
Tepesine düğümlemiş.

Seven champions joined as one,
Came out to bar my way.
With these I, the luckless,
Fighting all alone,
When they turned back away,
I caught them before they drew far,
The seven in seven places,
Toppling from their horses' backs,
I passed, flinging them face-down to earth.
When I speared the seven one on another,
When they parted from their steeds and fell,
My lance was bent at its waist,
The borrowed soul was hard beset.
When the seven monstrous champions
I speared all single and alone,
My hip slid from my saddle,
My foot came from the stirrup.
Unable to take my moon-axe up,
Into the gold-soled stirrup
Unable to set my foot anew,
The instant all my means ran out,
The earth split open, thundering,
Alööke's Konurbay,
Whirring straight upon me,
Seeming like a flying bird,
Comes on with rolling thunder,
Algara there beneath him,
Leaping like an arkar,
Teeming Kıtay, I alone,
No man to be my backing,
The Kıtay will slaughter me and go —

I cut all hope from life.
That moment my white baybiçe, my dear mother,
Had mounted the bay mare,
Her black hair coiled in knots
She had bound upon her crown.

Ecel yeterse ölürüm diye,
Kıymetlim, biricik Almam'a,
Arka olup dururum diye,
Ölmeyip diri dururken,
Hangi murada ererim diye,
Kıymetlim, yiğit biriciğe,
Medet olup dururum diye,
Bel bağlayıp düşmana dalmış.
Özenle çelikten dövdürülmüş,
Kızıl püsküllü sırlı mızrağı,
Anacığım eline almış,
Ben talihsize eriştirmeden,
Alööke'nin Kalça'sını,
Böğründen karşılayıvermiş.
Toza karışıp anacığım,
Konurbay'ın Kara atını,
Savaşta bindiği kanadını,
«Akciğer, bağır yönü diye,
Yüreğin alt ucu diye,
Atını vurursam yendim diye,
Ondan sonra ölsem de gam yemem» diye,
Mızrağını kısa tutup,
Nişan almış anacığım,
Küt dedirtip Kara atı,
Vurmuş olanca gücüyle.
Anacığımın yiğitliği —
Nice yiğitlik etse de,
Kaburga kemiği eksik ya,
Algara'yı saplayacakken,
Gözünü yumuvermiş,
Karış karış sırlı mızrak,
Aşağı değivermiş.
Kol kemiğinin kas etini,
Deşip saplayıvermiş,
Çanak kadar kasını,
Koparıp saplayıvermiş.
Atının haline bakınca,

If doom arrives I die, she said,
For my precious, my only Alma,
I shall stand and be his backing,
While I stand alive, undying,
What desire shall I attain, she said,
For my precious, valiant only one,
I shall stand and be his succor,
Binding her hopes she plunged at the foe.
Forged with care of steel,
The red-tasseled glazed lance
My dear mother took in hand,
Before he reached me, the luckless,
Alööke's Kalça
She met him full in the flank.
Mixed in the dust, my dear mother,
Konurbay's Kara horse,
The wing he rides in battle,
«The quarter of lung and liver,
The lower tip of the heart,
If I strike his horse I've won,
Then even should I die I will not grieve,»

Holding her lance in short,
My dear mother took her aim,
Making the Kara horse thud,
She struck with all her might.
My dear mother's valor —
However much valor she showed,
A rib is lacking in her,
When she would have speared Algara,
She shut her eyes a moment,
The span-by-span glazed lance
Struck lower than her mark.
The sinew-flesh of the foreleg bone,
She pierced and drove it through,
The muscle big as a bowl,
She tore away and speared.
Seeing his horse's state,

Üç ayakla koşarak:
«Vah canım, öldüm» diye,
Aklı gidip koca Kalça,
Zavallı candan umut kesip,
Eyer gibi beli, sırtı,
Aşıp gittiği an imiş,
Aklından ayrılıp,
Şaşırıp kaldığı an imiş,
Geri dönüp bocalayıp,
Beecin'e doğru yönelip,
Kaçıp gittiği an imiş.
İçim yanıp yangın oldu,
Konurbay'a yetişsem diye,
İki gözüm dört oldu.
Şu ite yetişsem diye,
Yetişip başını kessem diye,
Terkime bağlayıp,
Gün batısının hanına,
Armağan edip gitsem diye,
Kızıl kumu savurup,
Başkasına dönüp bakmadan,
Saf yüğrük Sarala'ya,
Sağrısına kamçı bir vurup,
Konurbay'ın ardından,
O anda dörtnala gittim.
Beecin'in beri ucundan,
Feryat ettirip yetiştim,
Altından dövülmüş göğüs zırhı,
İşte tam ucu bu diye,
Ay gibi kürek kemiği yüzü diye,
Akciğer, bağır hizası diye,
Tam yüreğin ucu diye,
Çelik uçlu sırlı mızrağı,
Var gücümle vurup geçtim.
Vurduğumda Kalça'ya,
Yiğitliğimi bildirdim,
Dağ gibi domuzu,
Atının yelesine kapaklattım.
Yürekteki dert olup,

Running upon three legs:
«Alas my soul, I am dead,»
His wits fled, the old Kalça,
Cut hope from his wretched life,
Over his waist and back like a saddle,
It was the instant he pitched across,
Parted from his wits,
It was the instant he stood bewildered,
Turning back, floundering,
Heading toward Beecin,
It was the instant he fled away.
My heart burned, turned to fire,
To overtake Konurbay,
My two eyes became four.
To overtake that dog,
To reach and cut off his head,
To tie it to my crupper,
To the khan of the sun's setting,
To go and make it a gift,
Whirling up the red sand,
Without a glance at any other,
To pure swift Sarala,
One whip-stroke on the croup,
After Konurbay
That instant I galloped away.
From the near end of Beecin,
I overtook him, making him wail,
The breast-armor forged of gold,
This is its very tip, I said,
The moon-like shoulder-blade's face, I said,
The line of lung and liver, I said,
The very tip of the heart, I said,
The steel-tipped glazed lance,
With all my strength I struck and passed.
When I struck the Kalça,
I made my valor known,
The mountain-like swine
I bent flat on his horse's mane.
Becoming the grief within the heart,

İki gözüm ateş olup,
Eteğinin dibinden kavrasam diye,
İtip varıp Kalça'yı,

Algara'nın üstünden,
Kapıp yere çalsam diye,
Bütün dileğim oydu.
Beni göremeyip çok kaygılanıp,
Kögala ile koşturup,
Gözünün yaşı sel gibi,
Canım Macik, şahbazım,
Tam önümden seslenip,
Beni karşılamaya durduğu an imiş,
O çağda Macik'im,
Yetişip beni yakaladı,
Coşturup silkeleyip,
Yedekleyip çıktı bırakmadan,
Ben talihsizi çekiştirip.
O anda Macik söz söyler,
Söz söylerken der ki:
«Konurbay'ın Kara atı,
Kara atının var idi,
Yanında kanadı,
Ne zaman olsa kovalayana,
Yetiştirmemek âdeti.
Hayvandan çıkma gerçek küheylan,
Anlatsam çoktur methi.
Algara gerçekten koşarsa,
Serap şöyle dursun, toz yetişmez,
Bu kâfirin atına,
Dört ayaklı hayvan yetişmez,
Kanatlı kuş olmadıkça,
Bundan başka can yetişmez.
Üstündeki Kalça'yı,
Düşman diye hor görmem,
Boğuşsan da güç yetmez,
Alööke'nin Kalça'sı,
Göz göre göre aldatmış,
Kale kapısından girip gitmenin,

My two eyes turning fire,
To grasp him by the skirt-hem,
Pressing on at the Kalça,

From off Algara's back,
To snatch and dash him to the earth,
That was all my wish.
Not seeing me, sore troubled,
Galloping with Kögala,
His eyes' tears like a flood,
My dear Macik, my şahbaz,
Calling out right before me,
It was the moment he stood to meet me,
At that hour my Macik,
Reached me and caught hold of me,
Rousing, shaking me,
Led me out in tow, not letting go,
Tugging me, the luckless one.
That moment Macik speaks a word,
Speaking a word he says:
«Konurbay's Kara horse,
His Kara horse there was,
At his side a wing,
Whenever any gave him chase,
His way was not to be o'ertaken.
A true steed born beyond all beasts,
Long is his praise, should I tell it.
If Algara truly runs,
Let alone mirage — dust cannot catch him,
This infidel's horse
No four-legged beast can catch,
Unless it be a wingèd bird,
No other soul can catch him.
The Kalça mounted on him,
I scorn him not as foe,
Though you grapple, strength won't reach,
Alööke's Kalça
Has cheated in plain sight,
To pass in through the fortress gate,

Çaresine düşmüş.
Kaçıp girip Beecin'e,
Kapının ağzını kapamaz mı,
Pehlivanları üşüşüp,
Başını yarıp biçmez mi».
Bunu söyleyip Macik'im,
Sönmüş ateşimi tutuşturdu,

He has cast about for means.
Fleeing into Beecin,
Will he not shut the gate's mouth fast,
Will not his champions throng,
And split and carve your head».
Saying this, my Macik,
Kindled my fire that had gone out,

Ölmüş canımı diriltti,
Konurbay'ın hilesini,
Söyleyip bana bildirdi.
Hırsa kapılıp Kalça'yı,
Amansız kovalamışım,
Kale kapısından girmeye,
Bir çakırım yer kalmışım.
Dizgin çevirip köpürerek,
Yeniden girdim savaşa,
Meydana girip varsam,
Kırılan Kıtay ot gibiymiş,
Anacığımın kırdığı,
Kim bilir kaç kat çokmuş.
Başını yere salmış, boynu bükük,
Üstünde yok anacığım,
Bir yerde yalnız bakınıp,
Doru kısrağı boş kalmış.
Kısrağını yedeğe alıp,
Dermanım kalmadan bağırdım,
Altınay, kıymetli anam, diye,
Kim bilir kaç kez çağırdım.
Baksam göze ilişmez,
Kurban olduğum anacığım,
Kalabalık Kıtay içinde,
Nerede olduğu bilinmez.
Bir vakit fark ettim ki,
Kalabalık Kıtay toplanıp,
Davulunu dövmüş.
Sevinmedik Kıtay yok,
Anacığımın naaşını,
Bir katıra bindirip,

Brought my dead soul back to life,
Konurbay's cunning trick
He spoke and made me know.
Seized with fury, the Kalça
I had chased without quarter,
To enter by the fortress gate
A single çakırım of ground remained.
Turning rein, foaming with rage,
I entered battle anew,
When I came into the field,
The slain Kıtay were like the grass,
What my dear mother had cut down —
Who knows how many fold more.
Head hung to earth, neck bowed,
My dear mother not upon her,
Gazing about alone in one place,
Her bay mare stood there empty.
Taking her mare in tow,
I cried until my strength was gone,
Altınay, my precious mother, crying,
Who knows how many times I called.
I look — she meets no eye,
My dear mother, my sacrifice,
Amid the teeming Kıtay,
Where she was, none could know.
At one time I perceived:
The teeming Kıtay had gathered,
Had beaten on their drum.
No Kıtay was there unrejoicing,
My dear mother's body
They had set upon a mule,

Beecin'e doğru salmışlar.
Yetişip kalabalık Kıtay'ın,
Kalabalığını toz ettim,
Yüreğine buz oldum,
Kıtay'ı tümden kırıp,
Kıyamete kavuşturdum.
Hepsini kırıp parçalayıp,
Çekip aldım anamı,
Koynuna kanı dolmuş,
Rastlanmayacağa rastlayıp,
Karacoy'a çatıp,

And sent it off toward Beecin.
Overtaking, of the teeming Kıtay,
I turned their thronging mass to dust,
I became ice upon their heart,
Breaking the Kıtay utterly,
I brought them to their doomsday.
Breaking, rending them all,
I drew away my mother,
Her bosom filled with blood,
Meeting what should ne'er be met,
Having clashed with Karacoy,

Akbaran'ın kurşunu saplanıp,
Anacığım şehit olmuş.
Anacığım ölüp gittikten sonra,
Hiçbir çare bulamadan,
Aklım gidip sersemleyip,
Anacığım diye bağırdım.
Anam ölüp kaldıktan sonra,
Çaremi bulamadan,
Sırlı mızrağı yere vurup,
Gözümden yaşım dökülüp,
Kırk kaburgam sökülüp:
«Anacığımı bırak, beni al!» diye,
Yüzükoyun kapanıp böğürdüm,
Ölene hiç çare yok,
Öleni yeniden diriltecek,
Âdemoğlunda derman yok,
Anacığım gelse bu yere,
Bende hiçbir hasret kalmaz.
Kırk kapılı Beecin'den,
Çarpışa çarpışa döndüm,
Gücüm yetmeden, savaşta,
Anacığımın öldüğü yerde,
Hiç değilse ben orada kalmadan,
Kıtaylarla kırışmadan,
Kızıl ala kan olup,
Çaprazlama biçip savaşmadan,
Hasretle ayrıldım.

Akbaran's bullet lodged in her,
My dear mother died a martyr.
After my dear mother passed away,
Finding no remedy at all,
My wits fled, dazed and reeling,
My dear mother, I cried aloud.
After my mother lay dead,
Unable to find my remedy,
Striking the glazed lance on the earth,
Tears pouring from my eyes,
My forty ribs torn loose:
«Leave my dear mother, take me!» I cried,
Falling face-down I bellowed,
For the dead there is no cure,
To raise the dead alive again,
In Adam's sons there is no power,
Were my dear mother to come to this place,
No longing would be left in me.
From forty-gated Beecin,
Fighting, fighting, I returned,
My strength not reaching, in the war,
In the place my dear mother died,
Without at least remaining there,
Without trading blows with the Kıtays,
Becoming scarlet-mottled blood,
Without cutting crosswise in battle,
In longing I departed.

Böyle olup dururken,
Dumanı gör, seli gör,
Dört yanımdan bastıran,
Kalabalık Kıtay halkını gör.
Kazara geri dönüp,
Kıtay ile savaşsam,
Zavallı kıymetli anamın,
Memesini yer ak akbaba,
Etine kuzgun doyar diye,
İki gözünü oyar diye,
Kürek gibi bembeyaz dişi,
Karganın pisliği olur diye,
Zavallı kıymetli anacığım,
Gömüsüz çölde kalır diye,
Belinden kavrayıp kucakladım,

While matters stood like this,
See the smoke and see the flood,
Pressing on me from four sides,
See the teeming Kıtay folk.
Should I by chance turn back,
Should I battle with the Kıtay,
My poor precious mother —
The white vulture eats her breast,
The raven glut upon her flesh, I feared,
Gouge out her two eyes, I feared,
Her teeth white as a shovel-blade
Become the crow's filth, I feared,
My poor precious dear mother
Be left graveless in the waste, I feared,
I clasped her round the waist in my embrace,

Doru kısrağa yükledim.
Savaş olan yere,
Solon'u, Kıtay'ı dolmuş,
Dipdiri salınan kırk çoro,
Kırkına ok isabet edip,
Kırk yerde şehit olmuşlar.
Zorluk düşüp başıma,
Anacığımın yanına,
Kırk çoroyu da birlikte yükledim,
Yenildi denilir — kötü ad,
Kök-Bulun'un ormanına,
Kırk çoro ile anamı,
Ormana emanet koydum.
Gücüm yeterse Burutların,
Hepsini toplarım diye,
Kırk kapılı Beecin'e,
Ölmezsem kırgın salarım diye,
Emanet koyduğum yerden,
Çorolar ile anamı,
Yeniden yükleyip alırım diye,
Doru kısrağı kesmeden,
Kırk bir mezarı genişletip,

I loaded her on the bay mare.
To the place where the battle was,
Solon and Kıtay came flooding in,
The forty çoro who strode alive and hale,
Arrows striking all the forty,
In forty places died as martyrs.
Hardship falling on my head,
Beside my dear mother,
I loaded the forty çoro too together,
They say defeated — an evil name,
To the forest of Kök-Bulun,
The forty çoro and my mother,
I laid in trust unto the wood.
If my strength suffices, the Buruts,
I shall gather all of them, I said,
On forty-gated Beecin,
If I die not, I'll loose the slaughter, I said,
From the place I laid them in trust,
The çoros and my mother,
I shall load and take again, I said,
Without slaughtering the bay mare,
Widening the forty-one graves,

Hepsini kazıp bitirmeden,
Haber alıp çok Kıtay,
Tüp-Beecin'den derlenip,
Üstüme basıp gelmişler.
Beecin'in hanı Karıkan,
Buyruk verip halkına,
Adam başına çift tuğla,
Alın! diye vermiş.
Bir yanını Beecin'e çevirip,
Bir yanını berkitip,
Taş-Köpürö'yü siper edip,
Pişirilmiş tuğlayı,
İkişer sıra dizmişler,
Etek etek toprak getirip,
Çukuruna doldurmuşlar.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Gideyim diye düşünsem,
Derin kazılmış hendeğimi,
Çokluğundan çok Kıtay,

Before I finished digging them all,
Getting word, the many Kıtay,
Mustering from Tüp-Beecin,
Came pressing down upon me.
Beecin's khan Karıkan,
Gave command unto his folk,
Two bricks for every man,
Take them! he said, and gave.
Turning one side toward Beecin,
Fortifying the other side,
Making Taş-Köpürö their shield,
The fire-baked bricks
They ranged in double rows,
Bringing earth by the skirtful,
They filled it in the ditch.
When dawn whitened and broke,
When light touched on the ground,
When I thought, let me go,
My deep-dug moat —
The many Kıtay, from their multitude,

Kaynatmış meğer çilemi,
Gece boyunca hazırlanıp,
Yolumu kesmişler meğer.
Gideyim diye atılsam,
Çukuru kırk arşın duvar olmuş.
Öleyazdım kahrımdan,
Büsbütün candan umut kesip,
Yüreklenip bağırdım,
Yanıma arka olsun diye,
Er Macik'i çağırdım.
«Başa gelen kötülüğü,
Bu yerde mi gördük?
Ecelden önce ikimiz,
Bu ormanda mı öldük?
Kara Kıtay'ın, Mançu'nun,
Kuşatmasında gezmektense,
Dil bilmeyen Kıtay'ın,
Sürgününde gezmektense,

Had brewed, it seems, my torment,
Preparing all night long,
They had cut my road, it seems.
When I sprang to go,
The pit was become a wall of forty arşın.
I well-nigh died of my despair,
Cutting all hope from life,
I took heart and shouted,
To be a backing at my side,
I called er Macik.
«The evil come upon our heads,
Was it in this place we saw it?
Before our doom, we two,
Was it in this wood we died?
Rather than walk in the siege
Of the black Kıtay and Mançu,
Rather than walk in the exile
Of the Kıtay who know no speech,

Ver, Macik, yuları!
Yuları ele aldım,
Bağrıma bastım,
Sıkı dur, Macik, kendine,
Yum iki gözünü,
Gel, bu yerden gidelim,
Şu yüksek duvara,
Doğrulup varıp çarpalım!»
Ben o anda bunu söyleyip,
Sarala'nın sağrısına vurdum,
Duvara doğru yönelip,
Sürüklediğim er Macik'i,
Sürükleyerek yol aldım.
Duvara yakın vardığımda,
Bu dünyada mal tatlı,
Gövdedeki can tatlı,
Biricik candan umut kesip,
Yumdum iki gözümü.
Sarala, canım yüğrüğüm,
Uzağa atıldı toparlanıp,
Duvardan aşıp geçtikten sonra,
Doğrusunu söyleyeyim,
Kaplan Manas, kök yelelim,
Gerçekten sevinçle coştum,

Alçaldı yüksek duvar,
Şimdi bile şaşarım,
Feriştah korudu diye.
Gerçekten düşünürüm,
Düşer dediğim Sarala,
Dört ayak üstüne dimdik indi,
Duvardan fırlayıp ince,
Artık ecelim yetti diye,
Altımdaki Sarala'nın,
Ayağı kırıldı gitti diye,
Gemini yoklayıversem,
Zıplayıp gider altımda.
Sarala küheylan sağ salim,
Kımıldasam sendeleyip,

Give, Macik, the halter!
I took the halter in hand,
I pressed it to my breast,
Hold fast, Macik, to yourself,
Shut your two eyes,
Come, let us go from this place,
At that high wall,
Let us straighten, ride, and strike!»
I, that instant, saying this,
Struck on Sarala's croup,
Turning toward the wall,
Er Macik whom I towed along,
Dragging him I made my way.
When I came near the wall,
In this world goods are sweet,
The life within the trunk is sweet,
Cutting hope from the only life,
I shut my two eyes.
Sarala, my dear swift one,
Gathered himself and hurled afar,
After we cleared and crossed the wall,
Let me speak the truth of it,
Tiger Manas, my grey-maned one,
Truly I surged with joy,

The high wall was made low,
Even now I marvel,
An angel guarded us, I say.
Truly do I ponder,
Sarala, whom I thought would fall,
Came down upright on four legs,
When he shot down from the wall,
Now my doom has come, I thought,
Beneath me Sarala's
Leg is broken clean, I thought,
When I felt along the bit,
He goes bounding on beneath me.
Sarala the steed safe and sound,
If I stirred, I swayed —

Üstündeki ben sağım,
Hızla duvara çarpıp,
Kögala ne zaman gelir diye,
Ağzı boynu sıyrılıp,
Kaldı mı diye, kazara,
Bir uzvu koptu mu diye,
Dönüp yeniden baksam,
Kögala da, Macik de sağ!
Bahadırların dokunamadığı Beecin'den,
Gücüm yetmeden kaçtım.
Eyer beli gibi buzlağa,
Yaslana yaslana kaçıp kurtuldum,
Yanımdaki Macik'i,
Alıp kaçıp kurtuldum.
Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Güne kasırga estirip,
Yamaca dolu yağdırıp,
Etek boyuna sulusepken yel estirip,
Düzlük yerin hepsini,
Alçak dumana boğdurup,
Yada edip, sinip kurtuldum.
Kıtay'dan kaçarken kendimi esirgemedim,
On iki gün yol yürüyüp,
Şu duran Tal-Çoku'ya,
O zaman güç bela dayandım.
Kaçıp gezdiğim yerde,
Başıboş kalmış kuru baytalı,
Yakalayıp kestim,

Kazısı ile bumbarına,
Aç kurt gibi doydum.
Babacığımın yarı hanlık rütbe kaftanını,
Kök ırgay çalısının dibine,
Emanet diye koydum.
Emanet canım sağ olursa,
Dönüp Beecin'e geldiğimde,
Kıtay giysisini giyerim diye,
Kıtayca taş takınıp,

I on his back am whole,
Striking the wall at speed,
When will Kögala come, I thought,
His mouth and neck were grazed —
Did he stay behind, by mischance,
Was a limb of his torn off,
When I turned and looked again,
Kögala and Macik both are safe!
From Beecin no batyr could touch,
My strength failing, I fled.
On the ice-slope like a saddle's spine,
Leaning, leaning, I fled and escaped,
Macik at my side,
I took him, fled, escaped.
Its day shut fast, its night laid open,
Loosing a whirlwind on the day,
Raining hail upon the slope,
Blowing sleet-laden wind along the skirts,
All of the level ground
Drowning in low-hung mist,
Casting the yada-spell, I crept away.
Fleeing the Kıtay I spared not myself,

Walking the road for twelve days,
To this standing Tal-Çoku,
I hardly won my way at last.
In the place I roamed in flight,
A dry barren mare left masterless,
I caught and slaughtered it,

On its kazı-fat and bumbar sausage,
I gorged like a starving wolf.
My dear father's kaftan of half-khan rank,
At the root of the grey ırgay bush,
I laid it down in trust.
If my borrowed life stays whole,
When I come back to Beecin,
I'll wear the Kıtay garment, saying,
Donning the Kıtay stone-badge,

Beecin'e ben de çatarım diye.
Toprağını eşeleyip bak,
Kurban olduğum Sırgak'ım,
Kuşkulanıp söylenme, çırağım,
Şu tümsek yeri açıp bak!»
Azizkan'ın Almambet'i,
Bu sözü söylemişti,
Püskülü kızıl sırlı mızrakla,
Küt dedirtip bir yeri,
Dürtüp bakıp durmuştu.
O anda Sırgak şunu düşünür:
«Kim bilir kaç gün oldu,
Almambet'in Beecin'den gideli,
Kim bilir kaç yıl oldu,
Gündüz değil gece olsa,
Uğursuz kaçağın,
Yalan söyleyişine bak sen»,
Deyip mızrakla eşeleyip,
Toprağını saçıp savurup,
Göz açıp yumana dek,
Açıp da baksa,
Şaşmadan gömüyü,
Tam üstünden saplamış durur.
Dürüm dürüm sarılmış,
Sahtiyana kaplanmış,
Han babası Azizkan'dan,
Ondan kalma altın kaftan.
Çözüp alıp baksa,
Altın ile yakutu,
Boydan boya işletmiş,
Görenin gözünü kamaştırıp,
Gönlünü doyuran.
Bu nişanı görünce,

I too shall fall on Beecin, saying.
Scratch up its earth and look,
My Sırgak, my sacrifice,
Grumble not in doubt, my fledgling,
Open that mounded place and look!»
Azizkan's Almambet
Had spoken this word,
With the red-tasseled glazed lance,
Making one spot thud,
He had prodded, looking on.
That moment Sırgak thinks this:
«Who knows how many days have passed,
Since Almambet went from Beecin,
Who knows how many years have passed,
Were it night and not day —
The ill-omened runaway,
Just look how he can lie»,
Saying, scrabbling with the lance,
Scattering, flinging up its earth,
In the blink and shutting of an eye,
When he opened it and looked,
Unerring, the buried trust,
He has speared it from directly above.
Wrapped around in fold on fold,
Cased about in fine morocco,
From his khan father Azizkan,
The golden kaftan left from him.
When he untied and looked,
Gold and ruby both
Worked over end to end,
Dazzling the beholder's eye,
Filling full the heart.
When he saw this token,

Kök yeleli Manas sevinip:
«Kaftanın hali böyleymiş,
Bunu şöyle bırakayım!
Sana ulaşan bir kıssa var,
Ben onu başlatayım,

Grey-maned Manas rejoicing:
«Such then is the kaftan's state,
Let me leave it as it is!
There is a tale that reached you,
Let me begin it now,

İçin için bunalıp yer bulamadan,
Burut'um, senin gibi er bulamadan,
Halk arayıp boş durmadan,
Yeryüzünü baştan başa dolaştım,
Aşağı yanda büyük ırmak,
Bunların hepsini gezdim.
Aşağıdaki yayvan ovaya,
Yakın varıp girdiğimde,
Orada gördüm dokuz can,
Dirgeni var elinde,
Tırmığı var sırtında,
Taylı doru kısrağı var,
Sarı kaftanını atıp üstüne,
Hantalca binivermiş,
Doru kısrağını alıştırıp,
Yığın otunu sürükleyip,
Baksam gözüm kestiremeden,
Kim olduğunu bilemeden,
Yetişip selam verdim.
Selam verdim, karşılık yok,
Benzi sarı, gözü mavi,
Geveleyip duran sözü çok,
Ben bir şey söylesem,
Bön bön bakakalır,
O söylese geveleyip,
Dediği sözü anlayamadan,
Ben kalırım bakakalıp,
Şaşırıp lafını anlayamadan,
Dikilip baktım dimdik.
Seksen yaşında bir ihtiyar,
Kabarıp kurulmuş çalımlı,
Gün batıya bakıp heybetlenip,
Söylenen sözü bilmiyor diye,
Böyle bir halk işte, deyip geçtim,
Dokuz yerde dokuzunu,
Devirip biçip ben kendim,
Çekip alıp, kesip,

Doru kısrağını yiyip gittim.

Choking inwardly, finding no place,
Finding no er like you, my Burut,
Seeking a folk, not standing idle,
I wandered the earth from end to end,
On the lower side the mighty river,
All of these I roamed.
To the broad plain lying below,
When I drew near and entered,
There I saw nine souls,
A pitchfork in his hand,
A rake upon his back,
He has a bay mare with her foal,
His yellow kaftan flung on top,
He'd mounted clumsily,
Breaking in his bay mare,
Dragging the heaped-up hay,
I looked — my eye could not make out,
Not knowing who he was,
I rode up and gave greeting.
I gave my greeting — no reply,
Sallow of face, blue of eye,
Full of mumbled words was he,
If I said a thing,
He gapes and stares blankly,
If he spoke, mumbling on,
Unable to grasp the word he said,
I am left staring on,
Baffled, unable to grasp his talk,
I stood bolt upright, gazing.
An old man of eighty years,
Puffed up, perched there, full of swagger,
Facing the sun's setting, grand and lordly,
He knows not the spoken word — thinking,
What a folk this is, I said, and passed,
In nine places the nine of them,
I myself toppled and cut down,
Drawing off, slaughtering,

I ate his bay mare and went on.

Oradan öteye fırlayıp,
Düzlüğe vurup dörtnala sürüp,
Peşime taktığım er Macik,
Seferde kendimi esirgemedim,
Sarı-Arka'ya dayandım.
Göl gibi yılkı süren,
Kögala yüğrüğü bağlayan,
Darısını taş gibi ağartan,
Karısını kız diye öven,
Kök atası Alaç'tan,
Keregesi ağaçtan,
Aydarkan'ın er Kökçö'sü,
Yolu rahvan, salınışlı,
Rahvana çalar bir kişiymiş,
Şeriattan söz söyleyen,
Mollaya çalar bir kişiymiş,
Boynumu çevirdim,
Aydarkan oğlu Kökçö'yü,
Bile bile sınayıp durdum.
Dost olacaksan er Kökçö,
Edeceğin andı hazırla,
Vuruşmaya gönlün varsa,
Nişancılarını hazır et.
Bunu duyup er Kökçö:
«Uzunlu kısalı kaftanına,
Göz koyup giyersem it olayım,

Kapışıp yakalaşıp,
Sataşırsam it olayım!»
Kökçö'nün sözünü duyunca,
Yüreğim coştu, kımıldadı,
Bedenim gevşeyip çözüldü,
Aydarkan'ın Kökçö'süne,
Bütün bütün dost olup,
Sadakate boynumu uzattım,
Can esirgemeden Kökçö'ye,
Altı yıl hizmet ettim!
Orada kaldığım süre içinde,
Keçe evini yağa boğdum,

From there hurtling onward,
Striking the flat at full gallop,
Er Macik in my train,
I spared not myself on the march,
I won through to Sarı-Arka.
Who drives horse-herds like a lake,
Who ties the swift Kögala,
Who whitens his millet like stone,
Who praises his wife as a maiden,
From Alaç, root-forefather,
His kerege of wood,
Aydarkan's er Kökçö,
His road an ambling gait, his sway,
A man inclined to the amble was he,
Speaking words from the şeriat,
A man inclined to the molla was he,
I turned my neck about,
Aydarkan's son Kökçö —
Knowingly I stood and tried him.
If you'd be a friend, er Kökçö,
Prepare the oath you'll swear,
If your heart is set on combat,
Make ready your marksmen.
Hearing this, er Kökçö:
«On your kaftans long and short,
If I cast my eye and wear them, may I be a dog,
Grappling, seizing hold,
If I pick a quarrel, may I be a dog!»
When I heard Kökçö's word,
My heart surged and stirred,
My body eased and loosened,
To Aydarkan's Kökçö,
Becoming friend entire,
I stretched my neck to loyalty,
Not sparing life, to Kökçö
Six years did I give service!
In the time that I stayed there,
I drowned his felt house in fat,

Rast gelen herkese Kökçö'yü,
Dört bir yandan han kıldım.
Ben Kökçö'ye geldiğimde,

To all who chanced along, Kökçö
I made khan on every side.
When I came to Kökçö,

Keregesini yağa boğdum,
Rastlayan herkese Kökçö'yü,
Kabartıp yurda han kıldım.
Sarı-Arkalı Kökçö'yü,
Gönlünce olduruverdim,
Sandığı ile heybesini,
Sarı altına doldurdum.
Ben Kökçö'ye geldiğimde,
Devleti kat kat çoğaldı,
Düşmanını yenip verdim,
Boğuştuğu nice düşmanı da.
Sarı-Arka boyuna,
Görkemli korunaklı ev yapıp,
Debdebeli, sayısız kılıp,
Sarı-Arka'ya han kıldım.
Han olması kurusun,
İşin doğrusunu yapmadı.
Altı yıl kalsam da,
Hizmetimi bilmedi,
«Nasıl geldin?» demedi.
O Kökçö dostumun,
Huyu içime sinmez,
Ne de töresi canı sevindirir.
Ne zaman olsa evinde,
Kurulup yatıp dururdu,
Sıkıntıdan bunalıp,
Er Macik'i peşine takıp,
Almambet keşfe çıkardı.
Altmış vadiyi tarardım,
Altı ay, yedi ay dönmeden,
Uzaklara gider kalırdım.
Ben akınlarda gezdim keyfimce,
Altmış ayı, kırk kaplan,
Vurup alıp ikimiz,
Aydarkan'ın Kökçö'süne,

I drowned his kerege in fat,
To every one who chanced along, Kökçö
I made, exalted, khan of the yurt,
Kökçö of Sarı-Arka,
I made him as his heart would have it,
His chest and saddle-bags
I filled with yellow gold.
When I came to Kökçö,
His fortune grew fold upon fold,
I vanquished his enemy for him,
And many a foe he grappled with.
Along the length of Sarı-Arka,
Building stately sheltered dwellings,
Making him splendid, past all counting,
I made him khan of Sarı-Arka.
Curse his being khan —
He did not do what was right.
Though I stayed six years,
He did not know my service,
He never said, «How did you come?»
That friend of mine Kökçö —
His temper sits not in my heart,
Nor do his ways gladden the soul.
At all times in his house,
He would lie about at ease,
Choked with weariness of it,
Taking er Macik in train,
Almambet would ride to scout.
I would comb through sixty valleys,
Six months, seven months, without return,
I would go far and stay long.
I roamed the raids at my own pleasure,
Sixty bears and forty tigers,
We two struck down and took,
To Aydarkan's Kökçö,

Bağlayıp armağan verdik.
Ben keşifte gezerken,
Sırbaran tüfeğim boynumda,
Kıtay'a değil, cihana,
Han kılarım diye Kökçö'yü,
Her daim aklımdaydı.
O zaman gezerim yine düşünüp,

Çet-Beecin ile Tüp-Beecin'e,
Varıp savaş açarım diye,
Hiç değilse Kökçö'yü,
Çet-Beecin'e ulu kılıp,
Han diye yükseltsem diye.
Dedikoduya kapılmış,
Karımla oynaş diye,
Haince kuşkuya düşmüş.
Ben keşiften geldiğimde,
Er Kökçö'nün obasında,
Kazan kaynatan halk durur,
Yığılmış kalabalık ordu durur.
Kalabalık orduyu görünce,
İlerleyemeden bocaladım,
Nasıl bir zaman oldu diye,
Aklım ermeden şaştım kaldım.
Dizgin çevirip Macik'e,
Dikilip durup şunu dedim:
«Baştan beri gerçek yoldaşım,
Bizi çarpacak Tanrı çarptı galiba,
Beecin'den kara dava çıkıp,
Tepesinden basmış galiba,
Dört tür malını saçmış galiba.

Biz keşfe gittiğimizde,
Arka çıkacak kişi yok,
Yağmalayıp Kökçö'yü,
Sarı-Arka'dan vurmuş olmalı.

Ordunun toplanmış olması,
Biz uzun ava gittiğimizde,

We bound and gave as gifts.
While I roamed on the scout,
My Sırbaran gun at my neck,
Not just of Kıtay — of the world,
I'll make Kökçö khan, I said,
It was ever in my mind.
Then I roam thinking again,

To Çet-Beecin and Tüp-Beecin,
I'll go and open war, I said,
At the least, Kökçö,
Making him great over Çet-Beecin,
I'd raise him up as khan, I said.
He fell prey to gossip,
Paramour with my wife, saying,
He sank into treacherous doubt.
When I came back from scouting,
In er Kökçö's oba,
Folk stood boiling cauldrons,
A gathered teeming host stood there.
When I saw the teeming host,
I faltered, could not go on,
What sort of time has come, I thought,
My mind not grasping, I stood amazed.
Turning rein to Macik,
Standing fast I said this:
«My true companion from the first,
The God who'd strike us has struck, it seems,
A black suit rising out of Beecin,
Has pressed down on his crown, it seems,
Has scattered his four kinds of stock, it seems.

When we went to scout,
With no one for his backing,
Plundering Kökçö,
They must have struck him from Sarı-Arka.

The host's being gathered here —
When we went on the long hunt,

Zulmü düşman salmış olmalı.
Biz uzun ava gittiğimizde,
Kıvrandıra kıvrandıra Kazak'ın,
Kızı ile karısını,
Zorla çekip almış olmalı!
Mekke'den gelen düşmansa,
Kıranı koparalım,
Beecin'den gelen düşmansa,
Yüz yüze savaş edelim,
Yiğit Kökçö dostumu,
Mihnetinden kurtarıp,
Çekip kurtarıverelim.
Her ne olursa olsun,

The foe must have loosed his cruelty.
When we went on the long hunt,
Writhing, writhing, the Kazak's
Daughters and his wives,
They must have torn away by force!
If the foe is come from Mekke,
Let us break loose the slaughter,
If the foe is come from Beecin,
Let us battle face to face,
My friend the valiant Kökçö,
Delivering from his travail,
Let us pull him free.
Whatever else may be,

Yürü Macik, şahbazım,
Kalabalık orduya varalım!»
Bunu söyleyip Macik'e,
Aydarkan'ın Kökçö'sünün,
Obasına vardım yaklaşıp,
Obasına yakın vardığımda,
Ayaş hatun Akerkeç,
Örtü yazmayı eline alıp,
Salınıp basıp kıvrılarak,
Önüme çıktı hıçkırarak,
Gerine basıp el sallayıp:
«Ayaş oğul, dur! diye,
Ben talihsizi çağırıp,
Atının başını çevire dur,
Önündeki yerde dura dur,
Küheylanını çevire dur,
Dönüp biraz dura dur!
Ulu sözde utanç yok,
Sen uzun ava gittiğinde,
Kaygısı bir, düşüncesi bir diye,
Sen uzun ava gittiğinde,
Aydarkan'ın Kökçö'sü,
İkimizi oynaş diye,
Arası yakın, hamur gibi diye,
İkimizi gizli yâr diye,

March, Macik, my şahbaz,
Let us go to the teeming host!»
Saying this to Macik,
To Aydarkan's Kökçö's
Oba I came, drawing near,
When I came near his oba,
The ayaş lady Akerkeç,
Taking her head-scarf in her hand,
Swaying, stepping, winding,
Came out before me sobbing,
Stretching her step, waving her hand:
«Ayaş son, halt! she said,
Calling me, the luckless one,
Keep turning your horse's head,
Keep standing on the ground before,
Keep wheeling your steed about,
Turn and stand a little while!
In lofty speech there is no shame,
When you went on the long hunt,
One in care, one in thought, they said,
When you went on the long hunt,
Aydarkan's Kökçö,
Called the two of us paramours,
Close-knit, like dough, he said,
Called the two of us secret loves,

Halkını tümden toplayıp,
Büyük kıyamet koparıyor,
Neler neler gösterdi,
Görülmedik şeyleri gösterip,
Dövdü beni suçsuz yere,
Kolumu bağlaya bağlaya.
Sen uzun ava gittiğinde,
Gömleği kana buladı.
Üstümden koyun geçirtti.
Sen uzun ava gittiğinde,
Karanlığa kapattı,
Kaç kez üst üste dövdürdü.
Toplanıp Kazak kin güttü,
Sözleşmeyi pekiştirdi,
Öldürmeye ant içti.
Önce seni yakalamaya,
Yakalayıp yok etmeye,

Gathering all his folk entire,
He raises a great doomsday,
What things, what things he showed,
Showing things unseen before,
He beat me guiltless as I was,
Binding, binding fast my arms.
When you went on the long hunt,
He steeped my shift in blood.
He drove sheep across my body.
When you went on the long hunt,
He shut me in the dark,
Had me beaten time on time.
Gathered, the Kazak nursed their grudge,
They made the compact fast,
They swore an oath to kill.
First to lay hold of you,
Seizing, to destroy you,

Ondan sonra beni,
Bir yandaki gözümü oyup,
Tel tel saçımı germeye,
Talakla boşayıp vermeye,
Tabanımı yarıp tuz basmaya,
Göğsüme buz koymaya,
Keçe kepenek giydirip,
Kır kısrağa bindirip,
Babam Karakan'ın şehrine,
Kamçılayıp sürüp göndermeye,
Sözleşmeyi pekiştirdi.
Oy oğul, Kazak'a bulaşmadan git,
Azaba kapılmadan git!
Düşün oğul, sözümü dinle!
Otağına konmadan git,
Gönlü kara Kazak'ın,
Mihnetini alayım,
Verdiğinden içmeden git!
Han Kökçö'nün evine,
Konuk düşersen, oy oğul,
Fıçıya konmuş boza var,

And after that, myself —
To gouge the eye on one side out,
To stretch my hair out strand by strand,
To cast me off divorced by talak,
To split my soles and press in salt,
To lay ice upon my breast,
To dress me in the felt kepenek,
To mount me on the grey mare,
To my father Karakan's city,
To whip and drive and send me off,
They made the compact fast.
Oy son, go without brushing the Kazak,
Go before torment takes you!
Think, son, heed my word!
Go without alighting at his tent,
Of the black-hearted Kazak
Let me take the travail on myself,
Go without drinking what he gives!
In Khan Kökçö's house,
If you fall a guest, oy son,
There is boza set in the cask,

O bozanın içinde,
Yakıcı zehir de katılı var.
Er Kökçö'nün evinde,
Tekneye konmuş boza var,
Seni bir yolunu bulup yakalamak için,
Serpme ağı da katılı var.
Bozasını içip erime,
Çok derde çatma!
Kökçö hanın baş köşesinde,
Ayı postu, ak kuzu pöstekisi,
Onların, oğul, üstüne,
Sakın ha oğul, oturma,
Dibinde kazılı çukur var,
Kökçö'ye bulaşmadan git,
Kazak'tan kalabalık kulu var,
Han Kökçö'ye denk gelmiş,
Ben bahtsızın çilesi var,
Yengenin nice diyeceği var.
Altı yıldır dolanan,
Gerçek göz diye bellediği,
Seni de ant çarptı galiba,

Within that boza,
Searing poison too is mixed.
In er Kökçö's house,
There is boza set in the trough,
To find some way to seize you,
A casting-net lies hidden too.
Do not drink his boza and dissolve,
Do not meet with many woes!
In Kökçö khan's seat of honor,
A bear-skin, a white lambskin rug,
Upon them, son,
Beware, o son, sit not,
Beneath them lies a dug-out pit,
Go without brushing Kökçö,
He has teeming slaves of the Kazak,
Matched to Khan Kökçö's lot,
I, the hapless, have my ordeal,
Your yenge has much to tell.
Six years wandering round,
The one he held to be his true eye,
You too the oath has struck, it seems,

El tutuşup dost olan,

He who clasped hands and became a friend
—

Dostunu ant çarptı ya.
Sarala'nın boynunu bükme o yana,
Niyeti bozuk Kökçö'ye
Çok bel bağlayıp durma.
Buradan öte yol yürürsen,
Atı esirgemeden bol yürürsen,
Dağların bittiği yerden dönüp,
Sol yanına kıvrılırsan,
Yetkin, üstün yer odur,
Olgunlaşmış yüce el odur.
O ele sahip olan,
Ezelden beri hükmeden,
Yetkin Koşoy yiğit odur.
İri gözü Çolpan yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,

The oath he swore struck down his friend.
Do not bow Sarala's neck that way,
On Kökçö of the crooked intent
Do not lean your hopes too long.
If you journey onward from this place,
If you ride hard, not sparing the horse,
Turning where the mountains end,
If you bend away to your left hand,
That is the land accomplished and supreme,
That is the ripened, exalted people.
He who holds that land as his own,
Who has ruled it from time's beginning,
Is the accomplished batyr Koşoy.
His great eye like the star Çolpan,
His moon-ear like a shield,

Katagan'ın hanı Koşoy,
Dileğine şimdi erdiği çağ,
Yaşı yetmişe geldiği çağ,
Yastığa başını koyduğu çağ,
Kocalık karşısına gelince,
Yatağa düştüğü çağ bu çağ.
Koşoy yatağa düşünce,
Kabağından kaşı düşmüş,
Kalabalık yurttan baş gitmiş.
Ardında kalan yurt
Birbirini çekemeyip,
Birinin sözünü biri dinlemeyip,
Küçük kargalar gibi çığrışıp,
Hepsi toptan birleşip,
Atına hep birden bindiği çağ,
Başsız, darmadağın olup,
Herkesin kendi köyünü bildiği çağ.

Yaşlısı öyle olduktan sonra,
Halkı böyle olduktan sonra,
Bel bağlama o yurda,
Seni ağırlayacak halde değil,
Yüzünü güldürecek yer değil.
Ondan öte geçip varınca
Altı-Şaar, Margalañ,
Ucu Bukar, Samarkan,
Ortasında, vadide

Kokon ile Ancıyan,
Onların yeriydi orası,
Onun sırrını söyleyeyim:
Beline ketmen gibi ekmek bağlamış,
Ağzını açıp gökyüzüne
Deliye benzeyip zikreden,
Durup kalma bu elde,
Senin duracağın yer değil,
Seni ağırlayacak el değil.
Sağ yanına dolanıp,
Orolmo-Too'yu sen aşıp,

Koşoy, khan of the Katagan,
Now is the season his wish is won,
The season his years have reached seventy,
The season he lays his head on the pillow,
When old age comes to stand before him,
This is the season he takes to his bed.
When Koşoy took to his bed,
The brow fell slack above his eye,
The teeming yurt was left without a head.
The people who remained behind him,
Unable to abide one another,
No one heeding another's word,
Shrieking like little crows,
All of them banding together,
This is the season they all mounted at once,
Headless, scattered into ruin,
The season each man knew only his own village.
When its elder has come to that,
When its people have come to this,
Set no hope upon that land,
It is in no state to honor you,
It is no place to make your face smile.
When you pass onward beyond it —
Altı-Şaar, Margalañ,
At the far edge Bukar, Samarkan,
In the middle, in the valley,

Kokon and Ancıyan,
That place was their ground,
Let me tell you its secret:
Bread bound like a hoe at the waist,
Mouths gaping at the sky,
Chanting zikr like men gone mad —
Do not linger in that land,
It is no place for you to stand,
It is no people to honor you.
Wheeling round to your right hand,
Crossing over Orolmo-Too,

Nice belini sen geçip,
Geniş Talas'a erersin,
Talas'ın halini söyleyeyim:
Öbek öbek sazlığı var,
Çokluktan tüyünü döküp,
Kıvrılıp uçan kazı var.
Gün doğusunda, gün batısı,
Yerinde suyunda canlılar,
Kırlarda arkar meleyen,
Ak söğütte bülbül şakıyan,
Tepelerde geyik böğüren,
Kuytularda maral uyuklayan,
Domuzu yürür dikleşip,
Yılanı gider kıvrılıp,
Böceği kaynar kıpırdayıp,
Karıncası kaynaşıp,
Kara leyleği kasılıp,
Su kartalı göz dikip,
Bakıp dursan o zaman,
Küme küme boyun uzatıp,
Yerlerden üstün geniş Talas,
Geniş Talas'ı yurt edinen
Kaplan, hunhar er Manas.
Manas'ın halini söyleyeyim:
Her yanıyla kusursuz odur,
Gayreti bambaşka er odur,
Erenler koruyan arslan odur,
İçi gölden geniş odur,
Manas'a komşu konarsan
Aklına akıl katan er odur.
Sözümü tutarsan, ey oğul,

Passing over many a ridge,
You will reach the broad Talas.
Let me tell you how Talas is:
It has reed-beds clump on clump,
Shedding feathers from their throngs,
It has geese that wheel in flight.
At the sun's rising, at the sun's setting,
Living things in its earth and water,
Arkhar bleating on the steppes,
Nightingales trilling in the white willows,
Stags belling on the hilltops,
Maral deer drowsing in the hollows,
Its boar goes strutting stiff-necked,
Its serpent glides away coiling,
Its insects seethe and stir,
Its ants swarm together,
Its black stork struts and preens,
Its fish-eagle fixes its gaze —
If you stood and watched it then,
Craning their necks in flock on flock,
Broad Talas, raised above all lands,
And he who made broad Talas his home:
The tiger, the ravening man Manas.
Let me tell you how Manas is:
He is flawless on every side,
He is a man of zeal like no other,
He is the lion who shields the chosen,
His heart is wider than a lake;
If you camp as neighbor to Manas,
He is the man who adds wit to your wit.
If you heed my word, O son,

Varıp kon Talas'a,
Çoro ol Manas'a!
Varıp kalırsan, er Manas'ın
Yordamı cana su serper,
Töresi canı sevindirir.
Derdini çözer er odur,
Yüzünü güldürür el odur.

Go and settle in Talas,
Become a çoro to Manas!
If you go and stay, man Manas's
Kindness is water on the soul,
His custom gladdens the spirit.
He is the man who unknots your grief,
His is the land that makes your face smile.

Sıkılırsan karaca vurursun,
Sıkılmazsan Talas'ta
Ordo oynayıp yatarsın.
Ey oğul, o boz yeleli Manas'a
Kadınsız gelen bir çoroya,
Kadınsız gelen çoroya
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Kızların güzeli, ay gibi belli,
El yurduna beğendirip,
Üşenmeden seçtirip,
Alıp veren er Manas'tır.
Kürksüz varan çoroya
Yakası altın, yeni tunç,
Çift katlı zırh, halka gözlü,
Deve tüyünden geniş cepken,
Ok geçmez kürk giydiren.
Arkar ayaklı, tunç bilekli,
Atsız varan çoroya
Küheylan tulpar bindiren,
Yoksul düşüp varan çoroya
Argın'ı, Kıpçak'ı, Ogoy'u
Pay edip buyurtan odur.
Kaygı sayıp için yorma,
«Er Manas'a varırım» deyip,
Gönlünü incitip üzme.
Sıra sıra bitmiş söğütlerden,
«Manas'a çoro olayım» deyip,
Şahbazları gelen hanların,
Onların halini söyleyeyim:
Bay'ın oğlu Bakay han
Gelip konmuş Talas'a,
Çoro olmuş Manas'a.
Argın han oğlu Acıbay
Doğan gibi atılıp,
Babasına gücenip,

If you weary, you shoot the roe deer,
If you do not weary, in Talas
You lie at ease playing ordo.
O son, to that grey-maned Manas
To a çoro who comes without a wife,
To the çoro who comes without a wife,
Red-shirted, slender-waisted,
Fairest of maidens, moon-bright of form,
Approved before the people of the land,
Chosen for him untiringly —
It is man Manas who takes and gives her.
To the çoro who arrives without a fur —
Collar of gold, bronze all new,
Double-layered mail, ring-eyed,
A wide camel-wool jacket,
He clothes him in a fur no arrow pierces.
Arkhar-legged, bronze-wristed,
To the çoro who arrives without a horse
He gives a thoroughbred tulpar to ride,
To the çoro who arrives fallen poor
The Argın, the Kıpçak, the Ogoy
He is the one who orders shared as portion.
Do not weary your heart counting sorrows,
Saying, «I shall go to man Manas,»
Do not wound and grieve your soul.
From the willows grown in rows,
Saying, «Let me be çoro to Manas,»
Of the khans whose champions came —
Let me tell you how they fared:
Bay's son, Bakay khan,
Came and settled in Talas,
Became a çoro to Manas.
Argın khan's son Acıbay,
Launching himself like a falcon,
Embittered at his father,

Kaçıp gelmiş Manas'a,
Kartküröñ ile kurtulup,
Uzun boylu, geniş omuzlu,

Came fleeing to Manas,
Escaping upon Kartküröñ,
Tall of stature, broad of shoulder,

Herkesin can sırdaşı,
O da gelmiş Talas'a.
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Öteden beri yaman Bayçoro,
Bu da gelmiş Talas'a,
Çoro olmuş Manas'a.
Kırk yiğidin çolpanı
Kutu gelmiş Talas'a,
Keçe gibi kalpak başında,
Şuutu gelmiş Talas'a.
Ayçık han'ın Akcoloy'u,
Uzağa yürüse sayısız ordu gibi,
O da gelmiş Talas'a.
Saldığı kuş ak doğandı,
Manas'ın haberini duyup,
Şahbaz boz yeleli kırk bahadır,
Her birisi bir yerden
Manas'a gelip buluşmuş.
Bukar'a hükmedip yöneten
Karakan ulu bir handı,
Karakan'dan doğmuş
On iki kızı idik biz.
İnce bellilerin güzeli,
Hasretteki Erkeç bendim.
Ormonbek'in aldığı Oyumkan,
Benimle öz kardeş,
Karayağızların güzeli,
Kadınların nurlusu,
Han Manas'ın aldığı Kanıkey,
Benimle öz kardeş.
Söylenen sözüm feryattı,
Benim kardeşim Kanıkey
Uzak ile yakını,
İyi ile kötüyü
Ayırt edip söylerdi,
Bilgisi bambaşka candı.
Umay Ana'nın koruduğu,
Sağ omzunda çıplak
Gezen bir çocuk vardı,

Bosom-confidant of all,
He too came to Talas.
Khan Baltay's Çubak,
Bayçoro, fierce from of old,
He too came to Talas,
Became a çoro to Manas.
The morning-star of the forty braves,
Kutu came to Talas;
A kalpak like felt upon his head,
Şuutu came to Talas.
Ayçık khan's Akcoloy,
Like a countless host when he marches far,
He too came to Talas.
The bird he flew was a white falcon;
Hearing the tidings of Manas,
Forty champion grey-maned bahadurs,
Each one from some far place,
Came and gathered to Manas.
He who ruled and governed Bukar,
Karakan, was a mighty khan;
Born of Karakan
We were his twelve daughters.
Fairest of the slender-waisted,
I was Erkeç, the one in longing.
Oyumkan, whom Ormonbek took,
Is my own blood sister;
Fairest of the dark-browed,
Radiance among women,
Kanıkey, whom khan Manas took,
Is my own blood sister.
The word I spoke was a lament:
My sister Kanıkey
The far and the near,
The good and the evil
Could tell apart in her speech,
A soul whose knowledge was like no other.
Guarded by Mother Umay,
Upon her right shoulder, bare,
There walked a guardian child;

Hepimizden Kanıkey'in
Aklı apayrı bir candı.
Argımak değil, at veren,
Keçe kalpaklı Şuutu'yla
Bir kez değil, Kanıkey,
Ben bahtsız Akerkeç'e
Altı sefer mektup göndermiş:
«Ablam kardeşliği sayarsa,
Dediğime uysun,» deyip,
«Altın perçemli, püskül kuşaklı,
Azizkan'ın boz yelelisini
Bana ablam versin,» deyip,
«Üstün doğmuş arslanıma
Yoldaş olarak versin,» deyip,
«Eğer ablam vermezse,
Şerefini yerle bir eder,
Almambet'le ikisi dosttur deyip,
Aydarkan'ın Kökçö'sü
Ecelini getirir.
Kükreyip ele duyurur,
Yüz suyunu söndürür.
Haince düşünen Kökçö kul
Oyup alır gözünü,
Yalvarıp yakarsan da,
Dinlemez söylediğin sözü.
Bu haberi duyduğunda,
Azizkan'ın biriciği
Bir daha asla görmez seni.»
Bunu deyip Akerkeç,
Elimden tutup söz söyleyip:
«Hoşça kal, esen ol!» deyip.
Böyle sözü duyunca
Duraksamadan düştüm yoluma,
Öfkelenip dişimi sıkıp,
Aybaltayı aldım elime.
Vurup yesen bal gibi tat verir,
Arkarın eti, semiz butundan.
Gönlüm iyice soğudu, gerçek,

Of all of us, Kanıkey's
Mind was a soul set apart.
Not an argymak — a giver of horses,
With felt-kalpaked Şuutu,
Not once only, Kanıkey
To me, luckless Akerkeç,
Sent letters six times over:
«If my elder sister honors sisterhood,
Let her do as I have said,» she wrote,
«The gold-forelocked, tassel-girdled,
Grey-maned one of Azizkan —
Let my sister give him to me,» she wrote,
«To my lion born supreme
Let her give him as companion,» she wrote,
«But if my sister will not give him,
He will trample her honor to the earth;
Saying he and Almambet are friends,
Aydarkan's Kökçö
Will bring his doom upon him.
Roaring, he will cry it to the land,
He will quench the water of her face.
The treacherous-minded slave Kökçö
Will gouge out his eye;
Though you beg and implore him,
He will not heed the word you speak.
When he hears these tidings,
Azizkan's only one
Will never see you again.»
So saying, Akerkeç
Took my hand and spoke her word:
«Farewell, and be you well!» she said.
When I heard such words as these,
Without a pause I took my road,
Raging, grinding my teeth,
I took the moon-axe in my hand.
Struck down and eaten, sweet as honey,
The arkhar's flesh, from the fat haunch.
My heart went truly cold, in truth,

Aydarkan'ın Kökçö'sünden.
Hasret dolu şu yalan dünya,
Atın başını çevirdim,
Yanımdaki Macik'e

Toward Aydarkan's Kökçö.
This lying world so full of longing —
I turned my horse's head about,
With Macik at my side

Danışıp durdum orada.
Varırsak bir yere,
Karşılaşıp kalırsak,
Kendimiz gibi bir ere,
Sohbet açıp sorarsa,
Çoñ-Beecin'de vuruştuğumuz
O eski öcü sorarsa,
Beecin'e saldığımız kavgayı
Eksiksiz anlatırız:
«Karısıyla sırdaş oldu» diye
Bizi inciten Kökçö'yle
Görüşmeden geldik diye,
Hangi yüzle söyleriz!
O çenesi düşük Kazak'a,
Yürü Macik, bahadırım,
Görüşüp vedalaşıp,
Ondan sonra döneriz.
İtlik ederse Kazak'ı
Baş köşesinden yakalayalım,
Yel göğüslü Kazak'ı
Kurban edip keselim.
Cinimize gerçekten dokunursa,
Ayaş kadın Akerkeç'i
Göz göre göre, gözünün önünde,
Kendimize kadın edinelim.
İyi söylerse er Kökçö,
Tatlı sözler söyleyelim!»
Ateş gibi gözümü alevlendirip,
Yaman tulpar Sarala'yı
Er Macik'e tutturup,
Keskin çeliği kuşanıp,
Sarı kepeneği bürünüp,
Koşup eve girdim,
Alaca gönüllü adamın

I stood there taking counsel.
If we come to some place,
If we chance to meet
A man the like of ourselves,
If he opens talk and asks,
If he asks of that old vengeance,
Of our battle at Çoñ-Beecin,
The war we loosed on Beecin
We shall tell without omission:
But that we came without once meeting
Kökçö, who wounded us with the words
«He grew close counsel with his wife» —
With what face could we say it!
To that slack-jawed Kazakh —
March, Macik, my bahadur,
We shall meet him and take our leave,
And after that turn back.
If the Kazakh plays the dog,
Let us seize him by the seat of honor,
The wind-chested Kazakh
Let us slaughter as an offering.
If he truly stings our demon,
The ayaş-wife Akerkeç,
Openly, before his very eyes,
Let us take to wife ourselves.
If man Kökçö speaks us fair,
Let us speak sweet words in turn!»
Kindling my eye like fire,
The fierce tulpar Sarala
I gave to man Macik to hold,
Girding on the keen steel,
Wrapping the yellow felt cloak round me,
I ran and entered the house,
And knew the man of mottled heart

İt olduğunu bildim.
Eve yeni girdiğimde,
Bir araya gelmiş nice Kazak
Yatarmış gevezelik ederek,
Kızı, karısı sövüşüp,
Kendince atıp tutup:
«İçeri girse Kıtay kul,
Atılıp hepiniz yakalayın» deyip,

For the dog he was.
When I had just come in the house,
Many a Kazakh gathered there
Lay about in idle chatter,
Their girls and wives trading curses,
Boasting each after his fashion:
«Should the Kıtay slave come in,
Spring up, all of you, and seize him,» they said,

«Yakalayıp Kıtay'ı,
Sağ komadan haklayın» deyip,

«Seize the Kıtay,
Finish him — leave him not alive,» they said,

«Elma gibi başını kesin» deyip,
«Söküp alıp ciğerini
Er Kökçö'ye çalın» deyip,
«Sonunda bunu yapın» deyip,
«Bu Kıtay'ı esirgeyen
Tümden domuz olsun» deyip.
Beni öldürüvermeye
Ölümüne ant içip,
Yatarmış nice Kazak,
Toplanıp söz bağlayıp.
Benim halimi görünce,
«Tutarım» diyen Kazaklar,
Kazaklar kaldı azapta.
Eve girip vardığımda,
«Yakala» diyen Kazakların
Bileğinden derman gitti,
Yüreğinden fer gitti.
Benim halimi görünce
Evden kaçıp tabana kuvvet,
Dört bir yana dağılıp,
Kazaklar kaçıp gitmiş,
Ortada tek başına çöküp,
Yalnız Kökçö kalmış.
Kökçö'ye söz saldım,
Baş köşede oturan beye
Yaklaşıp vardım.

«Cut off his head like an apple,» they said,
«Tear out his liver
And fling it to man Kökçö,» they said,
«Do this in the end,» they said,
«Whoever spares this Kıtay,
Let him be wholly swine,» they said.
To strike me dead outright
They swore an oath unto death,
Many a Kazakh lay there,
Gathered, binding their word.
When they beheld my state,
The Kazakhs who said «I'll take him» —
The Kazakhs were left in torment.
When I came into the house,
From the Kazakhs who said «Seize him»
The strength went out of their wrists,
The light went out of their hearts.
When they beheld my state,
Fleeing the house at a dead run,
Scattering to the four quarters,
The Kazakhs fled and were gone;
Sunk down alone in the middle,
Only Kökçö remained.
I cast my word to Kökçö,
To the bey seated in the place of honor
I drew near and came.

Sağ dizinin üstüne o an
Basarak varıp oturdum,
Başka sözü bıraktım,
Şöyle sözden başladım:
«Kökçö dost, asker toplamışsın,

Vuruştuğun bir el mi var?
Boğuşup da düşmanı alamayıp,
Gönlünün kırıldığı yer mi var?

Savaşıp da alamadığın,
Beecin'den gelen düşman mı var?!
Alamadığın düşman varsa
Söyleyiver, er Kökçö.
Meke'den gelen düşman varsa,
Kögala'yı ver, bineyim,

Göl-deniz gibi düşman çıksa,
Meke'ye dek süreyim.
Beecin'den gelen düşman varsa,
Gerçek sırrını söyleyiver,
Sarala'ya bineyim,
Sayısız düşman olsa da
Kökünden söküp süreyim.

Şahin gibi silkeleyip,
Beecin'e dek süreyim.
Kara canımı esirgemeden,
Çetin savaş açayım,
Altın tacı giydirip,
Altın tahta oturtup,
Gücüm yeterse, er Kökçö,
Çoñ-Beecin'e ben seni
Han kaldırıp koyayım!»
Bunu desem de olmadı,
Aydarkan'ın Kökçö'sü
Kalleşliğini bırakmadı.
Beterinden kasılıp,
Ters bakıp kurulup,

Upon his right knee in that moment
I stepped and went and sat,
I set all other speech aside,
And thus I began my word:
«Friend Kökçö, you have mustered soldiers —
Is there a land you battle with?
Grappling yet failing to take the foe,
Is there a place where your heart was broken?
Is there a foe you fought yet could not take,
A foe that came from Beecin?!
If there is a foe you could not take,
Only say it, man Kökçö.
If there is a foe come from Meke,
Give me Kögala, let me mount,
Should foes rise up like lake and sea,
I will drive them as far as Meke.
If there is a foe come from Beecin,
Only tell me your true secret,
Let me mount Sarala,
Though the foe be past all counting
I will tear them out by the root and drive them.
Shaking them as a falcon shakes,
I will drive them as far as Beecin.
Not sparing my dark life,
Let me open bitter war,
Set the golden crown upon you,
Seat you on the golden throne —
If my strength suffices, man Kökçö,
Over Çoñ-Beecin I will
Raise you up and set you as khan!»
Though I said this, it availed not,
Aydarkan's Kökçö
Would not leave off his treachery.
Swelling worse than before,
Glowering, enthroning himself askew,

Ak yüzüme hiç bakmaz,
Esenlik sormaya bir gelmez.
İstense vermez Kögala'ya
Soğuk kement salmışım gibi,
Ayaş kadın Akerkeç'i
Elinden çekip almışım gibi,
Baştan verilen dua çarptı,
O eski edilen ant çarptı!
Söz dinlemeyip onmadı,
Sonunda söze gelmedi!
Çarem tükenip o zaman,
Ak buğday ununu çiğnedim,
Bana inanır mı ola deyip,
Ant çubuğunu tuttum.
Yine de Kökçö yanaşmadı,
Nice söyleyip dil döktüm:
«İnansana, han Kökçö,
Döşeğine basarsam onar mıyım?

Tepeme inse kurtulur muyum?
Yastığına basarsam bana lanet,

Kötülük düşünürsen,

He looks not once on my white face,
He comes not once to ask my health.
As if on Kögala, ungiven though begged,
I had cast the cold lasso,
As if the ayaş-wife Akerkeç
I had torn away out of his hand —
The blessing given at the first struck home,
That oath once sworn struck home!
Heeding no word, he would not mend,
He came to no terms in the end!
My remedy spent, I then
Chewed the flour of white wheat,
Wondering, will he believe me now,
I grasped the oath-wand in my hand.
Still Kökçö would not draw near,
Long I spoke and poured out my tongue:
«Believe me now, khan Kökçö,
If I tread upon your bedding, shall I prosper?
If it falls upon my head, shall I escape?
If I tread upon your pillow, the curse be mine;
If you are plotting evil,

Han Kökçö, sana olsun lanet!
«Dost olduk» diye edilen ant,

Düşünsene o andı, er Kökçö,
Tuzuna hıyanet etsem onar mıyım?
Tuz çarpmış alaca yiğitler
Düştükten sonra kalkar mı!
Andından kayan onar mı,
Anttan dönen er yiğit
Helal yiğit olur mu!
Kuşağa düğümlü mektubunu al,
El tutuşulan andını al!
Ben vereyim, Kökçö kul,
Aksak sarı atını al,
Nice Kazak'la yatarsın,

Khan Kökçö, the curse be upon you!
The oath we swore, saying «We are friends» —
Only think upon that oath, man Kökçö:
If I betrayed your salt, would I prosper?
Do the motley braves struck down by salt
Ever rise again once fallen!
Does he who slides from his oath prosper?
Can the brave who turns from his oath
Ever be a righteous brave!
Take back your letter knotted in the sash,
Take back the oath of clasped hands!
I will give it, slave Kökçö —
Take your lame yellow horse,
You lie about with many a Kazakh;

Gücün yetmezse ananı al!»
If your strength fails you, take your mother!»

Kendisini kesip atmaya,
«Dostum» denen ant var,
Kendisini kıyıp vuramadan,
Altı yıllık tuz ekmek yoldaşı deyip,
To cut him down and cast him off —
There stands the oath called «My friend»;
Unable to slay and strike him,
Calling him six years' comrade of bread and salt,

Kökçö'ye elim varmadan,
Altın yüzlü aybaltayı
Alıp elimde çevirip,
İçinde asıy eti asılı,
Kaynatılan koca kazanı
Yarıp parçalayıverdim.
Böyle bir iş başlattım,
Kaynayıp duran kazanını
Altmış parçaya böldüm.
Kızarışıp dövüşerek
Hangi murada ereyim,
Bundansa sır bilen,
Yüzü sıcak bir şahbaz
Er arayıp gideyim deyip,
Dışarı çıktım koşarak,
Sığır sağrılı Sarala'ya
Sıçrayıp bindim toparlanıp,
Sarala'ya binince,
Yanıma kattığım er Macik,
Nice Kazak'ı bırakıp,
Dizgini çevirip gidince,
Sarala'ya güvenip,
Vardım geldim o zaman
My hand not rising against Kökçö,
The gold-faced moon-axe
I took and whirled in my hand,
And the great cauldron set to boil,
The asıy-flesh hanging within it,
I split and shattered apart.
Such was the work I set afoot:
His cauldron boiling away
I broke into sixty pieces.
Flushed red and brawling —
What purpose should I gain by that?
Rather, saying, let me go seek
A champion who keeps a secret,
A man whose face is warm,
I went outside at a run,
Onto ox-rumped Sarala
I sprang and mounted, gathering myself,
And when I had mounted Sarala,
Man Macik, whom I took beside me,
Leaving many a Kazakh behind,
When we wheeled the reins and went,
Trusting in Sarala,
I came and arrived in that hour,

Sarı-Arka'ya dayanıp,
Sarı-Arka'ya geldiğimde
Ardımdan yoğun bağırtı,
At yelesine kapanıp koşturup,
Haykırışıp nice Kazak:
«Kökçö, Kökçö!» diye nara atıp,
İçim yanıp yangın olup,
Bunun itliğini görünce,
Pressing on to Sarı-Arka;
When I came to Sarı-Arka,
Behind me a thick clamor rose,
Bent low to the horse's mane, galloping,
Many a Kazakh crying out,
Whooping «Kökçö, Kökçö!» —
My innards burning, turned to flame,
Seeing the dog's work of this man,

Nasıl durayım dinelip,
Kovalayıp gelen Kazak'ın
Yağmasını alıp kaçmazsam,
Bunca kovalamışlar gibi
Ak akçe, mal saçmazsam,
Başıma açtıkları her işi
Göreyim deyip düşündüm,
Geri dönüp Kazak'a saldırıp,
Ecel gelirse Kökçö'den
Öleyim deyip düşündüm!
O an Sırbarañ'ı aldım,
Dipçiğinden kavrayıp doğrulttum,
Kazak'a doğru uzattım,
Attığım ok değecekken,
Vuruşup düşmana girecekken,
Dizginden tutup davranıp,
«Vuruşma, Alma» deyip,
Bırakmadan, er Macik
Bir de tüfekten tutup yalvarıp,
O zaman Macik şunu dedi,
Kurban olayım deyip çırpınıp:
«Kurbanın olayım Almambet,
Kara halkta ne suç var,
Hanı ahmak değil mi,
Akılsızdır bu Kazak,
Dur, Alma, atma,
Sonunda biz de ölürüz!»
Geri çekip tüfeği,
Geniş sırtıma astım,
Macik'in söylediği bu sözün
Doğru olduğunu bildim.
«Kırıp geçsem Kazak'ı
Hangi murada ereyim,
Ondansa Kazak'ı

How could I stand there stock-still?
If I did not seize and flee with the plunder
Of the Kazakh who came pursuing,
If, for all this hounding of theirs,
I did not scatter white coin and goods,
Every trouble they had heaped on my head
I resolved that I would requite;
Turning back to fall upon the Kazakh,
If doom should come from Kökçö,
I resolved that I would die!
In that instant I took Sırbarañ,
Gripped it by the stock and leveled it,
Stretched it out toward the Kazakh;
When the shot I loosed was all but striking,
When I was all but charging the foe,
Catching hold of my rein,
Saying, «Do not fight, Alma,»
Not letting go, man Macik,
Gripping the musket too, imploring —
Then Macik spoke these words,
Trembling, offering himself in ransom:
«Let me be your ransom, Almambet,
What fault is in the common folk?
Is not their khan the fool?
Witless is this Kazakh —
Hold, Alma, do not shoot,
In the end we too shall die!»
Drawing back the musket,
I slung it on my broad back,
And this word Macik spoke
I knew for truth.
«If I mow down the Kazakh,
What purpose shall I gain?
Rather let me go among the Kazakh

Kamçılayıp döve döve gideyim!»
Alıç saplı kamçıyı kavradım,
Dolup taşan Kazaklara,
Sarı-Arka'daki çok halka

Flogging them, beating as I go!»
I gripped the hawthorn-handled whip,
On the Kazakhs overflowing,
On the thronging folk of Sarı-Arka

Kamçıyla daldım.
Mızrakçıların hepsini
Bağırta bağırta sürdüm,
Nişancılarını yere yatırıp,
Paramparça edip çarptım,
Üşüşüp gelen Kazak'ı
«Aman ağam!» diye yalvartıp,
Köyüne sürüp girdim.
Köyüne girip vardığımda,
Hıçkıra böğüre, nice Kazak
Hepsi bir ağızdan feryat edip,
Atından inip kaçtı,
Dört bir yana bağrışıp kaçtı.
Bakıp dursam o zaman,
Aydarkan'ın er Kökçö'sü
Önümde kaçıp gidiyor,
Kögala'ya binmiş dörtnala.
Sarala ile koşturup,
Oktan önce yetiştim,
Yetiştiğim yerde Kökçö'nün
Tepesine vurup geçtim.
Bir vuruştan kurtarmadan,
Zavallı dostum Kökçö'yü
Yıkıp vurup geçtim.
Başı yarılıp sersemleyip,
Kögala'dan düşüp ayrılıp,
Ağılın ortasına
Yığılıp oturakaldı.
İstense vermez Kögala'ya
Soğuk kementi ben saldım,
Yalvarsan vermez Kögala'yı
Eyersiz yedeğime aldım,
Dizgin çevirip deh deyip,
Yola doğru sürdüm!
Göğse sığmaz nice kaygı,
Yoluma çıkıp ağlayıp,
Ayaş kadın Akerkeç,
Gözünün yaşı on dere,

I plunged in with the whip.
All of their lancers
I drove before me bawling,
Laying their marksmen on the ground,
I struck them, smashed to pieces,
Making the Kazakhs who came swarming
Beg «Mercy, my elder brother!»,
I drove them into their village.
When I entered their village,
Sobbing and bellowing, many a Kazakh,
All wailing with one mouth,
Slid from their horses and fled,
Fled shrieking to the four quarters.
If I looked about me then —
Aydarkan's man Kökçö
Goes fleeing there before me,
Mounted on Kögala at full gallop.
Racing on with Sarala,
I overtook him faster than an arrow;
Where I overtook him, upon Kökçö's
Crown I struck as I passed.
Sparing him not even one blow,
My wretched friend Kökçö
I felled and struck as I passed.
His head split open, stunned,
Falling and parted from Kögala,
Into the middle of the sheep-pen
He crumpled and sat where he fell.
On Kögala, ungiven though desired,
It was I who cast the cold lasso;
Kögala, ungiven though you beg,
I took unsaddled on my lead-rope,
Wheeling the rein, crying gee,
I drove on toward the road!
Sorrows past the breast's containing —
Coming out upon my road, weeping,
The ayaş-wife Akerkeç,
The tears of her eyes ten ravines,

Burnunun suyunu çekemez,
Gözünün yaşını silemez!
Buğday tenli, kara gözlü,
Bölük bölük yaş döküp,
Karadut gibi kara gözlü
Zavallı yengem Akerkeç,
Kan karışık yaş döküp,
Önüme çıkıverince,
Kökçö'nün atını almışım,
Hangi murada ererim,
Ayaş yenge Akerkeç,
Ganimet edip, armağan diye
Sana verip gideyim!
Sımsıkı düğümlü yuları,
«Alınız bu atı» deyip,
Erkeç'e doğru fırlatıp,
Erkeç'e atı verince,
Aydarkan'ın Kökçö'sünün
Hayvanlığını bilince,
Yanıma kattığım er Macik'le
Usanmadan yol yürüdüm.
Karakan kızı Kanıkey,
Manas'ın baş hatunu,
Kaçacağımı bilmiş,
«Kökçö ile rahat durmaz,
Gider elbet» deyip beklemiş.
Endamı elden üstün olan,
Değerli kürkü giydirip,
Yel devesine bindirip,
Keçe kalpaklı er Şuutu'yu
Bile bile beni karşılamaya koymuş,
Yolumu gözletsin dediği Şuutu'su
Yassı yamaçta, yar taşında
Yatıp uykuya doymuş,
Deve dikeni, çalı çırpıyla
Yel devesini otlatmış,
Sözleşilen vakitten iki gün
Geçmiş olduğu demmiş,
Benden önce Talas'a,

She cannot stem the streaming of her nose,
She cannot wipe the tears from her eyes!
Wheat-skinned, black-eyed,
Shedding tears in gush on gush,
Black-eyed like the black mulberry,
My poor sister-in-law Akerkeç,
Shedding tears mixed with blood,
When she came out before me —
I have taken Kökçö's horse,
But what purpose do I gain?
Ayaş sister-in-law Akerkeç,
As booty, as a parting gift,
Let me give him you and go!
The halter tightly knotted,
Saying, «Take this horse,»
I flung it toward Erkeç,
And when I gave Erkeç the horse,
Knowing Aydarkan's Kökçö
For the very beast he was,
With man Macik, whom I took beside me,
I walked the road unwearying.
Karakan's daughter Kanıkey,
Manas's chief consort,
Had known that I would flee:
«He will not rest easy with Kökçö,
He will surely go,» she said, and waited.
Him whose bearing excels the people's,
Clothing him in a costly fur,
Mounting him on the wind-camel,
Felt-kalpaked man Şuutu
She posted knowingly to meet me;
Her Şuutu, bidden watch my road,
On the flat hillside, on the cliff-stone,
Lay down and drank his fill of sleep,
On camel-thorn and brushwood
He let the wind-camel graze,
Two days past the appointed hour,
It seems, had come and gone;
Ahead of me, toward Talas,

Geri dönüp bakmadan,
Çekip gitmiş olduğu demmiş.
Buluşamadan gönlüm burkuldu,

Without one backward glance,
It seems he had drawn off and gone.
My heart wrenched that we could not meet,

Yol bağlanmış, ne edeyim,
Yollarımız çaprazlaştı o an.
Durmadan yürüyüp gittim,
Sarı-Arka'dan çıkınca
Bukar'a varıp ulaştım,
Bukar'a konuk olup
Eğlenmeden geçip gittim,
Büyük ırmağa ulaştım.
Büyük ırmakta sal gördüm,
Müslümana benzer hali var,
Heybetli bir can gördüm.
Selam verip yalvardım,
«Sevap olsun, ağacığım,
Sarala'yı sala al» deyip,
Şeyhlere yalvardım.
«Sarala'yı sala al» deyip,
Kızıl altın, ziynet verdim,
Onmaz şeyh onmadı,
«Sarala'yı almam» deyip,
Homurdanıp yanaşmadı.
Altını versem almadı,
Ne kadar yalvarsam da,
Sarala'yı sala koymadı,
Sarala varsa Meke'ye,
Almambet'te hasret kalmaz.
Sarala'dan ayrılıp,
Hangi murada ererim deyip,
Küçücükken bir olduğum
Sarala tulpar yoldaşı
Nereye bırakıp giderim deyip,
Şaşkın şaşkın dururken,
«Sarala ile Kögala'yı
Bize emanet ver» deyip,
Peyda oldu bir derviş.
Allah'ın saldığı buyruğu

The road was barred — what could I do?
Our roads crossed each other in that hour.
Without a halt I walked and went;
Coming out of Sarı-Arka,
I came and reached Bukar,
Lodging as a guest in Bukar,
I passed on without tarrying,
And reached the great river.
On the great river I saw a raft;
His look was like a Muslim's,
I saw a soul of imposing mien.
I gave greeting and implored,
«Let it be a good deed, my elder,
Take Sarala on the raft,» I said,
I implored the sheikhs.
«Take Sarala on the raft,» I said,
I offered red gold, ornament;
The graceless sheikh would not relent,
«I will not take Sarala,» he said,
Grumbling, he would not come near.
Though I offered gold, he took it not,
However much I begged him,
He would not set Sarala on the raft.
Should Sarala come to Meke,
No longing would be left in Almambet.
Parted from Sarala,
What purpose shall I gain, I said;
He who was one with me from childhood,
My comrade, the tulpar Sarala —
Where shall I leave him and go, I said;
And as I stood bewildered,
«Sarala and Kögala —
Give them into our trust,» he said,
And a dervish appeared.
The command sent down by Allah

Böyleymiş, gözümle gördüm,
Kögala ile Sarala'yı
Emanet edip o zaman
Dervişe verdim.
Sala binip geçiverdim,
Er Macik'i yanıma alıp,
Ben Meke'ye vardım.

Was thus — I saw it with my eye;
Kögala and Sarala,
Giving them in trust, I then
Handed to the dervish.
I boarded the raft and crossed,
Taking man Macik at my side,
And I came to Meke.

Beş işandan dua alıp,
Beş gün kaldım Meke'de.
Meke'de kalıp çırpındım,
Çoğu zaman gönlümden çıkmadı,
Sarala'yı özledim.
Uyusam düşümde
Sığır sağrılı Sarala
Yaban koçu gibi boynunu bükmüş,
Karşımda tulparım
Ağlar gibi baş eğip,
Bana bakıp durmuş.
Sarala bana şunu dedi,
Söyleyip beni gamlandırdı:
«Küheylan canım, zavallı can,
Kuruttun mu beni, Alake!
Gerçekten düşünmeden
Unuttun mu, Alake!»
Gece gündüz aklımdan
Sarala çıkmadı bir dakika,
Geri döndüm Meke'den,
Hayvan da olsa yoldaşım,
Gerçek yüğrük tulparım
Sarala'nın yüzünden
Geri dönüp geldiğimde,
Atı bıraktığım yerde
At şöyle dursun, karga yok,
Boynum bükük bakakaldım,
Atı bulacak çare yok.
Yere ışık değdiğinde,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yolunu dosdoğru tutup,

Taking blessing from five ishans,
Five days I stayed in Meke.
I stayed in Meke and fretted;
Most hours he left not my heart,
I longed for Sarala.
When I slept, within my dream
Ox-rumped Sarala,
His neck bowed like a wild ram,
My tulpar there before me,
Bowing his head as if weeping,
Stood gazing upon me.
Sarala said this to me,
Speaking, he filled me with grief:
«My thoroughbred soul, poor soul,
Have you withered me away, Alake!
Truly, without a thought,
Have you forgotten me, Alake!»
Night and day from out my mind
Sarala went not one minute;
I turned back from Meke —
Though a beast, he is my comrade,
My true swift-running tulpar —
For Sarala's sake
When I came back again,
In the place where I had left the horse,
Let alone a horse — not even a crow;
I stood staring, my neck bowed,
No remedy to find the horse.
When light touched the earth,
When dawn whitened and broke,
Holding his way dead straight,

O önceki kalan derviş
Sarala ile Kögala'yı
Yedeğinde alıp geldi.
İki at ele geçince,
O demde Sarala
Tam yarış etinde imiş,
Düşününce o çağı,
Gece mi desem gündüzmüş,
Atımı güden derviş
Gayıp erenler, kırk çilten,
Evliyanın biriymiş.

That dervish who had stayed before
Brought Sarala and Kögala
Leading at his side.
When the two horses came to hand,
In that hour Sarala
Was in full racing flesh;
When I think back on that season,
Was it night — no, it was day:
The dervish who herded my horse
Was of the hidden saints, the forty çilten,
One of the friends of God.

Sarala'ya bindiğimde
İyice, gerçekten yol yürüdüm,
Oradan yürüyüp nice gün,
Bukar'a ulaşıp geldim,
Selam verip güler yüzle,
Önüme çıktı bir kişi.
Altında boz atı var,
Kılığına bakıp dursam,
Üstündeki kişinin
Bin kişilik gücü var.
Yüzü bembeyaz patiska gibi,
Kara sakalı fıstık gibi,
Gözü göl çukuru kadar,
Göründüğünü yutacak gibi,
Nuruna baksan uğurlu,
Kavgaya girse sayısız ordu gibi.
Boz vaşak börkü giymiş,
Gök demir kalkan oynatan,
Ulu yaman Bakay han,
Balla ağzını çalkalayan.
Aybaltası kuşanılmış,
Her pusatın tamamı
Eksiksizce hazırlanmış,
Ardımdan yetişip sevinerek,
Elini uzatıp coşarak,
Bana uzatıvermiş:
«Sarı söğütten diktirdiğin

When I mounted Sarala
I traveled hard and truly on the road;
Journeying thence for many a day,
I came and reached Bukar.
Giving greeting with a smiling face,
Before me came a man.
Beneath him is a grey horse;
If I stood studying his garb,
The man upon its back
Has the strength of a thousand men.
His face like pure white calico,
His black beard like the pistachio,
His eye deep as a lake's hollow,
As if to swallow what it sees,
Auspicious if you gaze upon his light,
Like a countless host if he joins the fray.
He wore a cap of grey lynx fur,
He who wields the blue-iron shield,
The great and fearsome Bakay khan,
He who rinses his mouth with honey.
His moon-axe girded on,
The whole of every weapon
Made ready without lack,
Overtaking me from behind, rejoicing,
Stretching out his hand, exulting,
He reached it out to me:
«You who left in Beecin the orchard

Bağını bırakıp Beecin'de,
Saf altından yaptırdığın
Evini bırakıp Beecin'de,
Kara dinden ak olan,
Kâfirden kaçıp gurbete düşen,
Kurbanın olayım kulunum,
Haberini duyduğumda,
Kaçıp Beecin'den çıktığında
Kañgay'a girdi diye duydum,
Kañgay hanını darmadağın edip,

Altay'a indi diye duydum.
Altay'ın yurdunu ağlatıp,
Kızını kadınını çığrıştırıp,
Oradan geçip, kulunum,
Kökçö'ye geldi diye duydum,

Kazakların Kökçö'sünü
Kuşatıp gitti diye duydum,
Ovada çatır çatır
Dövüp gitti diye duydum.
Altın perçemli, püskül kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Görmesek de, bilmesek de,
Sağ esen misin, söyle,
Ver beri elini!»
Bunu deyip, han Bakay
El sıkışıp durdu:
«Bugün bize kon» deyip,
«Bize konuk ol» deyip,
«Tan ağarıp atana dek,
Terazi yıldızı batana dek
Sohbete dalalım,
Eğlenip yatalım» —
Deyip, o zaman han Bakay,
Gidilecek yolu düzleyip,
Geminden sıkı tutup,
Sarala'yı yedeğe alıp,
Alıp girdi saraya.

You had planted of yellow willow,
You who left in Beecin the house
You had built of purest gold,
Made white from the black faith,
Fleeing the infidel into exile —
Let me be your ransom, my colt;
When I heard the tidings of you,
When you fled and came out of Beecin,
I heard that you entered Kañgay,
That you scattered the Kañgay khan to ruin,
I heard that you came down to Altay.
That you set Altay's people weeping,
Set its girls and women shrieking,
That passing on from there, my colt,
You came to Kökçö — so I heard,

That the Kökçö of the Kazakhs
You besieged and left — so I heard,
That across the plain, crack on crack,
You beat them and went on — so I heard.
Gold-forelocked, tassel-girdled,
Only one of Azizkan,
Though we saw not, though we knew not —
Are you safe and sound? Say it,
Give your hand here to me!»
So saying, khan Bakay
Stood clasping my hand:
«Today alight with us,» he said,
«Be our guest,» he said,
«Till the dawn whitens and breaks,
Till the Scales-star sets,
Let us plunge into talk,
Let us lie taking our ease» —
So saying, then khan Bakay,
Smoothing the road to be traveled,
Holding fast by the bridle,
Taking Sarala on the lead,
Led me into the palace.

Kapısı demir, som kalay,
Kızlık çağında Kanıkey'in
Ağır pahayla yaptırdığı,
Niceleri hayran bırakan,
Bukar'daki ulu saray,
O saraya girince,
Direkleri çakılı,
Saraya girip vardığında
Hepsi kara börk giymiş,
Yiğitlikleri üstün görünür.
Hepsi ulu, kara yağız,
Otuz yiğit ortadan
Koşup yetişiverdi,
Sarala'nın üstünden
Beni kucaklayıp aldılar.
O demirden dövme direğe
Sarala gibi yüğrüğü
Yükseğe bağlayıverdiler,
Ötesindeki bir eve
Kutlu Bakay han

Its gate of iron, solid tin,
The one Kanıkey in her maidenhood
Had built at heavy price,
That left so many marveling,
The great palace in Bukar —
When we entered that palace,
Its pillars driven fast,
When he came into the palace,
All of them wearing black caps,
Their valor shows supreme.
All of them mighty, dark and swarthy,
Thirty braves from the midst
Came running up at once,
And down from Sarala's back
They took me in their embrace.
To that pillar forged of iron,
A swift one such as Sarala
They tied up high at once;
Into a house beyond
The blessed Bakay khan

Beni alıp girdi.
Sofrası serili,
Çeşit çeşit yemek aş,
Hepsi yayılı durur.
O zaman boz yeleli Bakay'ın
Sohbet sözüne başladı,
Besili kuzu, tay etini
Balla kaynatıp koydu.
Sofra toplanana dek,
Yemeği yiyip doyana dek,
Asaletini gördün mü,
Aziz Bakay hanzade,
Benden söz sorup sıkmaz,
Sofra toplandığında,
Ve dua kılındığında,
Kadınlardan bir zarif gördüm,
Kırk kadar güzel kız gördüm.
Karayağızın güzeli,

Took me and went in.
His table spread,
Dish upon dish of food and fare,
All of it lies laid out.
Then grey-maned Bakay
Began his words of converse,
The fatted lamb, the flesh of foal
He set to boil with honey.
Till the table should be cleared,
Till we should eat and be filled —
Have you seen his nobility? —
The precious khan's son Bakay
Presses me with no questioning;
When the table was cleared,
And when the prayer was made,
I saw a graceful one among the women,
I saw some forty lovely maidens.
Fairest of the dark-browed,

Kızların önünden baksam,
Kadınların soylusu,
Yüzü kızıl kına gibi,
Han Manas'ın Kanıkey'i,
On dokuzuna yaşı gelmiş,
Çehresi güzel gelincik,
Kısır emmiş tayı, köşeği

Kestirip başını şimdi,
Tatlı lezzetli aş yemek,
Bukar'dan toplatıp getirtip,
Altından yapılma çanağa
Her tadın tamamını
Doldurup örtüp getirtip,
Bukar'daki Agınay kızı Aruuke'yi,
Kendi yakın kız kardeşini,
Et taşıtıp getirtip,
Süzgün bakışlı kara gözü
Armağan edip gelmiş.
«Ebedi yârin budur» deyip,
On yedisinde Aruuke'yi
Önüme alıp gelip,
Asil doğmuş Kanıkey
Armağan edip gelmiş:
«Azizkan oğlu Almambet,

Arslanım, dinle benim sözümü» deyip,
«Koltuklaşıp gidecek,
Yan yana yürüyecek,
Ömürlük senin dengin» deyip,
«Ey oğul, gönlünü bölme sakın,
Öne gelene kız sunan
Ne acayip halkmış deyip,
Bizi hor görme sakın.»
Bu sözü söyledikten sonra,
Agınay kızı Aruuke,
Başındaki giydiği
Altından yapılma takke,
Öteden beri bana âşıkmış,

If I looked before the maidens,
Noblest of the women,
Her face like crimson henna,
Khan Manas's Kanıkey,
Her years now come to nineteen,
Her visage a lovely poppy-bride,
The foal, the camel-colt suckled on the barren mare

She has had beheaded now;
Sweet and savory food and fare
She had gathered and fetched from Bukar,
Into a bowl wrought out of gold
The whole of every taste
She had heaped and covered and brought;
Aruuke, Agınay's daughter, in Bukar,
Her own near maiden-kin,
Having meat carried and brought,
The black-eyed one of languid gaze
She came presenting as a gift.
«This is your beloved eternal,» she said,
Aruuke in her seventeenth year
She brought before me,
Nobly-born Kanıkey
Came presenting her as gift:
«Almambet, son of Azizkan,

My lion, hear my word,» she said,
«She who will go arm in arm,
Who will walk at your side,
Your equal for a lifetime,» she said,
«O son, divide not your heart, beware;
Saying, what strange folk are these
Who offer a girl to whoever comes first —
Beware you do not scorn us.»
When she had spoken this word,
Aruuke, Agınay's daughter,
Wearing upon her head
A skull-cap wrought of gold,
Had loved me from long ago,

Kavuşamadan gezen zavallı ah.
Gönlünü doldurarak,
Oynak ince belli,
Sağ dizimin üstüne
Gelip oturuverdi.
İşini Hakk'a bırakmış,
Yanımdaki Macik'e
Kölöy'ün kızı Köönökan'ı
Armağan edip gelmiş.
Çok geçmeden ardından,
Asil sultan Bakay han
Altı hoca, dört işanı
Hazır edivermiş.
Hocaları Bakay topladı,
Kuran'dan ayet okutup,
Tam öğlende nikâh kıydı.
Sağ yanımda Kanıkey,
Sol yanımda han Bakay,
Ortaya oturtup beni,
Sordular benden cevabı.
Baştan beri olan gaileyi
Anlatıverdim o zaman,
Arslan Manas, boz yelelim,
İşte sana anlattığım destanı.
Destanı dinleyince,
Ayaş yavuz Kanıkey
Feryat edip ağladı:
«Manas'a sakın söyleme» deyip,
Ağlayıp durdu çığlıkla,

Poor soul, ah, wandering unjoined.
Filling up her heart,
Lissome, slender-waisted,
Upon my right knee
She came and sat her down.
She had left her affair to God;
To Macik at my side
Köönökan, Kölöy's daughter,
She came presenting as a gift.
Not long after that,
The noble sultan Bakay khan
Six hodjas, four ishans
Had made ready at once.
Bakay gathered the hodjas,
Had verses of the Koran recited,
At full noon he sealed the marriage.
On my right hand Kanıkey,
On my left hand khan Bakay,
Seating me in the middle,
They asked the answer from me.
The troubles from the very first
I then recounted through —
Lion Manas, my grey-maned one,
Behold the tale I have told you.
When she heard the tale,
The fierce ayaş Kanıkey
Cried out lamenting and wept:
«Say nothing to Manas, beware,» she said,
And wept on with a wail,

«Kulakları fıstık gibi,
Pehlivanları saymakla bitmez,
Kakançın'ın Beecin'ine
Arslanların gücü yetmemiştir.
Arslan, boz yeleli kaplan
On iki hanı toplamasın,
Büyük seferi olmasın,
Bütün Kırgız elini
Tümden kırdırıp koymasın,

«Their ears like pistachios,
Their wrestlers past all counting —
Against Kakançın's Beecin
The lions' strength has never sufficed.
Let not the lion, the grey-maned tiger
Gather the twelve khans,
Let there be no great campaign,
Let him not have the whole Kırgız land
Cut down to the last one;

Sırrını söyleyiverirsen,
Avuç içi kadar aziz el
Boş yere kırgın olmasın.
Elin hesabını söyleyeyim,
Eskisini sayarsam,
Nice hanın eli var,
İşte bugün sayarsan,
On iki hanın yurdu var.
On iki hanın az yurdunu
Ulu boz yeleli han Manas
Toplayıp sürüp götürmesin,
Sürüp varıp Beecin'e
Tümden kırdırıp koymasın.»
Padişahzade Bakay'a
Ant ettim, çubuğu tutup,
Beecin'in halini söylememeye.
Bu yalan dünyada,
Han Manas, o dediğin de doğru,

Hani dün Kokon'a zulüm salındığında,
Margalañ ile Samarkan'ın
Hepsini vurup aldığında,
Yükler dolusu altın aldık,
Kara gözlü tutsaktan bin aldık:
«Beecin'in halini söyle» deyip,
Beni sıkıştırıp durdun:
«Bilmem» deyip Beecin'i,
Burada da ant ettim.
«Görmedim» deyip Beecin'i
Söylediğim de doğru,
Görmek şöyle dursun, Beecin'de
Doğup, büyüyüp serpilip
Geldiğim bundan da gerçek.
Sarala ile dolu dizgin

Koşturduğum da doğru,
Ahiretin yurdundan,
Azaplı cehennemin varlığından,
Yerimden sürgün, elimden

If you let slip your secret,
Let not the precious people, small as a palm,
Be slaughtered all for nothing.
Let me tell the reckoning of the land:
If I count the old ones,
There are lands of many a khan;
But if you count them here today,
There stand the realms of twelve khans.
The twelve khans' scant people —
Let not the great grey-maned khan Manas
Gather and drive them away,
Let him not drive them to Beecin
And have them cut down to the last one.»
To Bakay the padishah's son
I swore an oath, grasping the wand,
Never to tell how Beecin stands.
In this lying world,
Khan Manas, that word of yours is true as well:
When violence fell on Kokon but yesterday,
When Margalañ and Samarkan
You struck and took entire,
We took gold by the load,
We took a thousand black-eyed captives:
«Tell how Beecin stands,» you said,
And kept pressing hard on me;
Saying of Beecin, «I know it not,»
Here too I swore the oath.
Saying of Beecin, «I have not seen it» —
That I said so is true as well;
Seeing? — far more: in Beecin
Born, grown, and flourished —
That I came thence is truer still.
That on Sarala at full rein

I galloped — that is true as well;
From the homeland of the hereafter,
From the being of tormenting hell,
Exiled from my place, from my people —

Ayrı gezdiğim de doğru.

Şimdi Manas, sözümü dinle,
Çatal belleri, sarp yolu
Aşmaktan Almañ korkmamış,
Karanlık basmış Beecin'i,
On binlerce keşişi
Vurmaktan Almañ korkmamış,
Sınır boyunu kıyı kılıp
Bölüşmekten Almañ korkmamış.
Çet-Beecin değil, Tüp-Beecin'in
Taşını toprağını dağıtıp
Ölmekten Almañ korkmamış.
Gücüm yeterse orduyu bozarım,
Ecel gelirse ne edeyim,
Geri dönüp gitmem ben,
Tüp-Beecin'de okla düşerim.
Okla düşmemin sebebi:
Gömleğimi çıkarıp yıkadıkları yer,

Göbeğimi bağladıkları yer,
Yalnız Almañ değil, dahası,
Altmış atamın doğduğu yer.

Kazara ölüp gidersem,
Dağdaki yılkım dokuz bin,

Yılkımı, Manas, toplayıver,
Aldığım yârim Aruuke'yi,
Ecel gelip ben ölürsem,
Macik'e nikâh kıyıver.
Kırlardaki yılkım ala başlı,
Argımak, küheylan karışık,
Seçkin tulpar, yüğrük hepsi tok,
Vefasız yalan dünyada
Ardımda erkek evladım yok.
Belli ki tulparın aklı yok,
Benim gözüm kapandıktan sonra,
Ardımda kalan tek emaneti

That I have wandered parted is true as well.
Now, Manas, hear my word:
The forking passes, the sheer road —
Your Almañ has not feared to cross them;
Beecin sunk in darkness,
Its tens of thousands of monks —
Your Almañ has not feared to strike them;
Making the borderland his shore,
Your Almañ has not feared to share it out.
Not Çet-Beecin — Tüp-Beecin's
Very stone and soil to scatter
And to die — your Almañ has not feared.
If my strength avails, I break the host;
If doom comes, what can I do?
I shall not turn and go back —
In Tüp-Beecin I fall by the arrow.
The reason I fall by the arrow:
The place they stripped and washed my shirt,
The place they tied my navel-cord,
Not your Almañ alone — far more,
The place where my sixty forefathers were born.
If by mischance I die and pass,
My horse-herds on the mountain are nine thousand:
Gather in my herds, Manas;
Aruuke, the beloved I have taken —
If doom comes and I die,
Wed her to Macik in marriage.
My herds on the steppes are pied of head,
Argymaks and thoroughbreds mixed,
Chosen tulpars, swift ones, all well-fed;
In this faithless, lying world
No son of mine remains behind me.
Plainly, a tulpar has no mind;
After my eyes have closed,
The one trust left behind me —

Derleyip alacak sahibi yok,
Hasreti büyük dünyaya
Katlanmamaya çare yok.

There is no master to gather it in,
And against this world of great longing
There is no remedy but to endure.

Önümde değil, ardımda
Ferzent denen karaltı yok,
Yığılmış malım, altın taş,
Beecin'e girip ben ölürsem,
Nerde kalmaz şu zavallı baş!
Beecin'den dönmeden ölürsem,
Belimden sımsıkı katlayıp git,
Beecin'de kemiğimi bırakmadan,
Beri yana yükleyip git!
Belli yere geldiğinde
Mezarımı derin oyup git,
Beni güzelce gömüp git!
Ve Manas, kaplanım,
Size söylenecek söz kaldı,
Sağ salim Talas'ı görürseniz,
Agınay kızı Aruuke,
Yalanım yoksa, karnında
Üç aylık bir emanet var.
Erkek değil kız olursa,
Umudunu benden kesiver,
Eğer erkek olursa,
Toyunda doksan mal kesiver,
Adını Külçoro bahadır koyuver.
Erkek olursa er olur,
Benden çok daha ileri,
Mızrak boyu arslan olur.
Kızarıp yanan kor olur,
Haykırıp düşmana çarptığında
Sayısız düşman önünde yığılır.
Vasiyet ettiğim sözüm bu,
Dediğim sözü düğümle belle,
Varılıp dönülmez Beecin'in
Keşif koluna gidiyorum,
Üçüncü ayda bekle beni!
Üçüncü aydan ben kalırsam,

Not before me but behind me
There is no shadow called a child;
My heaped-up goods, my gold and stone —
If I enter Beecin and die,
Where would this poor head not lie!
If I die before returning from Beecin,
Fold me tight from the waist and go,
Leave not my bones in Beecin —
Load me hither and go!
When you come to a fitting place,
Hollow my grave out deep and go,
Bury me fairly and go!
And Manas, my tiger,
One word remains to say to you:
If you see Talas safe and sound —
Aruuke, Agınay's daughter,
If I lie not, within her womb
Carries a three-month trust.
If it prove no boy but a girl,
Cut off your hope of me at once;
But if it prove a boy,
At his feast slaughter ninety head,
Name him the bahadur Külçoro.
If it is a boy, he will be a man,
Far, far beyond my measure,
A lion of a lance's height.
He will be an ember burning red;
When he charges the foe with a battle-cry,
Countless foes will fall in heaps before him.
This is the word of my testament,
Knot and mark the word I have said:
To Beecin whence none returns who goes,
I ride out on the scouting party —
Wait for me in the third month!
If past the third month I am missing,

Kırdan arkar vurup yiyip git,
«İnsanoğlunun arslanı
Almambet öldü» deyip git.
Sözleşilen günden kalırsam,
Beecin'e varmadan dönüp git,
«Bahadırım Almam öldü» deyip,

Ardındaki on iki hana söyleyip git!

Shoot arkhar on the steppe, eat, and go,
Saying, «The lion of the sons of men,
Almambet, is dead,» and go.
If I am missing past the appointed day,
Turn back before you reach Beecin,
Saying, «My bahadur, my Almam, is dead,»
Tell it to the twelve khans behind, and go!

Vasiyet etmemin sebebi:
Bir yolu var Beecin'in,
Varan geri dönmemiştir,
Bir yolu var Beecin'in,
Rastlayan geri çekilmemiştir,
Bir yolu var Beecin'in,
Kazılıp konmuş çukuru var,
Bir yolu var Beecin'in,
Kurulup konmuş ordusu var,
Kıtay'ın eline düşenin
Kaynatılıp konmuş çilesi var,
Hoşça kal, boz yelelim, han Manas!»

Bunu söyleyip dururken,
Manas han razı oldu sözüne,
Kara canını hiç esirgemez,
Almambet gibi arslanına.
«Alakem, kızıl mızraklı flamam,
Dönüp bakmadan yurdundan gelen,

Kıtay'dan gelen armağanım.
Alakem, eceli gelen ölmez mi,

Boyna gelen azabı
Yiğit dediğin görmez mi?
İskender'in basmadığı Beecin'e
Çevirip mızrak uzatıver.
Kimsenin varmadığı Beecin'e
Ulaşıp kavga salıver,
Kıtay'ın malını saçıver,

The reason that I make my testament:
Beecin has one road —
He who went has not come back;
Beecin has one road —
He who met it has not withdrawn;
Beecin has one road —
It has its pit dug out and set;
Beecin has one road —
It has its host drawn up and set;
For him who falls into Kıtay hands
Its torment stands boiled and set —
Farewell, my grey-maned one, khan Manas!»
As he stood speaking thus,
Manas khan consented to his word:
He never spares his own dark life
For such a lion as his Almambet.
«My Alake, my red-lanced banner,
Come from your homeland without one backward glance,
My gift that came from the Kıtay.
My Alake, does not he whose hour has come die?
The torment that comes upon the neck —
Does not the one called brave behold it?
Toward Beecin where İskender never trod
Turn about and stretch the lance.
To Beecin where no man has reached,
Arrive and loose the fray,
Scatter wide the Kıtay's goods,

Sözümü tutup, şahbazım,
Kırgız'ın yolunu açıver.
Beecin'den çalgın çalmaya,
Kolaçan edip haber almaya,
Yılkıdan seçip vereyim,
Kartküröñ gibi malımı al,
Azığın az gelirse,
Köökör'e doldurup kanımı al.
At gizlenir vadiyi al,
Nazlanıp durmadan Beecin'e,
Yanındaki beyini al.
On iki boy Kırgız'dan
Hepsini derleyip toplayayım,
Geçide tek sıra dizeyim,
Mızraktaşını seçip, kararlaştır al,

Kakançın'ın Beecin'inin
Haberi çetin bir yermiş,
Yanına seçip yoldaş al.»
O zaman irkiliverdi Alakeñ:
«Üstünüm, deryadil, ne dersin,
On iki han yurdunu

Toptan toplayıp aldığımda
Hangi murada ereyim,
Yanıma versene denk yoldaş —
Sırgak ile gideyim.
Semaveri altın, çayı ucuz,
Samarkan gibi şehir yok.
Mızraklaşan düşmana girildiğinde,
Vuruşup durup dayanmaya
Sırgak gibi yiğit yok.
Kaplan Sırgak yiğidine
Kırgız'ın yurdu birleşsin,
Ve benim kara başım kurban!
Sırgak'ı versene, alayım,
Sonra çalgına çıkayım!

Keeping my word, my champion,
Open up the Kırgız road.
To take the spoils from Beecin,
To range abroad and gather tidings,
Let me choose and give from the herds —
Take my property, the like of Kartküröñ;
If your provisions run short,
Fill the köökör with my blood and take it.
Take the valley where a horse lies hidden,
Without lingering coy before Beecin,
Take the bey who stands beside you.
From the twelve tribes of the Kırgız
Let me gather every one together,
Let me rank them single file at the pass;
Choose your lance-fellow, resolve and take him,

For Kakançın's Beecin —
Its tidings tell of a bitter place —
Choose and take a comrade at your side.»
Then your Alake gave a start:
«My better, sea-hearted one, what say you?
When I have taken the twelve khans' realms
And gathered them all entire,
What purpose shall I gain?
Give me an equal comrade at my side —
Let me go with Sırgak.
Its samovar gold, its tea cheap —
There is no city like Samarkan.
When we ride in on the lance-crossing foe,
For standing fast and trading blows
There is no brave like Sırgak.
For the tiger-brave Sırgak
Let the Kırgız realm be joined as one,
And my own dark head the offering!
Give me Sırgak, let me take him,
Then let me ride out for the spoils!

Er Sırgak dirsek dayayıp yatmamış,

Kestirip uyku almamış.
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, düşmana uyanık,
Ay-âlemi kasıp kavurur.
Kurban olayım, er Sırgak,
Uzattığı mızrağı geri çekmemiş,
Yılıp da meydandan kaçmamış,
Düşmana aman vermemiş,
Dört yandan kuşatıp düşman çıksa,
Sıyrılıp geri dönmemiş.
Beecin'e varmadan dönmem ben,
Beni çok sızlatıp üsteleme,
Bahadırım er Sırgak'tan ayrılmam.

Sırgak'ın gücü âleme yeter,
Seninle baba bir,
Kardeşinin oğludur.
Kara kalpaklı yiğidim,
Esen olsun, ölmesin,
Her zaman Sırgak'ım benim.
Ulak han ile Cakıp han,
Bu ikisi öz kardeştir.

Man Sırgak has not lain propped on his elbow,
Has not dozed and taken sleep.
Light on a horse, a colt's own equal,
Sleepless, wakeful against the foe,
He scorches and sweeps moon and world.
Let me be his ransom — man Sırgak
Has never drawn back the lance he leveled,
Has never quailed and fled the field,
Has never given the foe quarter;
Should foes ring him from four sides,
He has never slipped away and turned.
I will not turn till I reach Beecin;
Do not press me, paining me so —
I will not part from my bahadur, man Sırgak.
Sırgak's strength suffices for the world;
Of one father with you,
He is your brother's son.
My brave of the black kalpak,
May he be safe, may he not die,
For all time he is my Sırgak.
Ulak khan and Cakıp khan,
These two are blood brothers.

Ölmezsem Beecin'i kolaçan ederim,

Ulak han'ın Sırgak'ını
Senin gibi görüp dururum.
Kavgası çetin Beecin'e
Haykırıp mızrak uzatırım,
Boğuşulan Kıtay düşmanına
Sırgak'ı medet bilirim.
Ecelim gelirse öleyim,
Arslanların varmadığı Kıtay'ın
Bu yıl gücünü görürüm.»
Bunu Almañ söyleyince,
Şunu dedi Manas han:
«Uğurlar olsun öyleyse, kaplan,

If I do not die, I will range through Beecin,
Ulak khan's Sırgak
I will look upon as I look on you.
At Beecin of the bitter fray
I will level the lance with a battle-cry,
Against the grappling Kıtay foe
I will know Sırgak for my succor.
If my hour comes, let me die —
Of the Kıtay where lions never reached
This year I shall behold the strength.»
When his Almañ had said this,
Manas khan spoke thus:
«Fair fortune go with you then, tiger;

Pusatın hepsi dürülü hazır,
Altmışlık asıy çağındaydı,
Kartkürön'e yüklüdür.»
Manas, Çubak iki arslan,
İkisi ordugâhta kaldı orada.

Your weapons all lie furled and ready,
The sixty-head asıy was in its prime —
It is loaded upon Kartkürön.»
Manas and Çubak, the two lions,
The two of them stayed there in the war-camp.

ONUNCU BÖLÜM

ALMAMBET İLE SIRGAK'IN KEŞFİ

Almambet ile Sırgak'ın çalgını, düşman toprağına açılan bir büyü ve hile geçididir. Beecin yolunu bekleyen ejderhayı, kaplanı ve mergenleri Almambet okuduğu büyüyle dağıtır; altı aylık yoldan haber taşıyan gözcü tilkiyi Sırgak'a vurdurur — tilkinin yanındaki deri torbadan Koñurbay'ın kaftanı çıkınca Almambet onu giyip, Sarala'ya da Kanıkey'in diktiği Algara kılıklı örtüyü örterek can düşmanının suretine bürünür. Gözcü kulca aldatılıp vurulur; Koñurbay sanılan Almambet kırk keçil rahibi ayağına getirtip kırar; tek gözlü dev Çoñ Malgun'la altı gün süren boğuşmada Sırgak devin tek gözünü mızraklar, Almambet başını uçurur. Kanışay'ın ordugâhında su taşıyan devin kılığına giren Almambet, Çagaan bayramında rakıya kattığı zehirle bütün orduyu kırar; kaçan dev kadını Sırgak devirir. Sınırın büyülü bekçi zinciri böylece halka halka çözülür.

Kılıçtan sonra bölümün sesi yumuşar: Almambet, çocukluk yurdunu — Kan-Cayrak'ı, Taş-Köpürö'yü, doğduğu çınarı ve dibinde biten filizi, anasının "tohumun varsa çırpı biter" sözünün işaretini — Sırgak'a gezdirir; gömdüğü kancayı yerinden çıkarıp sözünün doğruluğunu bir kez daha kanıtlar. Babasının yarım hanlık tonunu giyip "Beecin'in yarım hanı" kılığında Ezkara ile Coloy'un ordusunu sahte alarmla Suuk-Tör'e sürer; rüyasında onu gören Burulça kapı nöbetçilerini dağıttırır ve Çagaan şenliğindeki kızların arasından geçen Almambet, yıllardır bekleyen sevdiğiyle kucaklaşıp söz tazeler. Sırgak'ın uyarısıyla yola çıkılır, akıllı at Kartküröñ kılavuz salınır

ve iki er, Karagul ile Cañıbay'ın beklediği sayısız Çin yılkısına baskın verir — savaşı tutuşturacak kıvılcım artık çakılmıştır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~51.550–56.150
- Anlatı zamanı: İki erin Beecin sınırına girişinden yılkı baskınının başlamasına dek süren keşif (çalgın)
- Ana mekânlar: Beecin sınır boyları; Kanışay'ın ordugâhı; Kan-Cayrak ile Taş-Köpürö; Çin yılkısının otlağı
- Merkez kişiler: Almambet, Sırgak, Çoñ Malgun, Kanışay, Burulça, Birmıskal, Karagul, Cañıbay
- Kilit motifler: kılık değiştirme, gözcü hayvanlar (tilki, kulca), zehirli rakı hilesi, çınar dibindeki filiz, gömülü kanıt, sevgiliyle söz tazeleme, yılkı baskını
- Karalaev damgası: keşif anlatısının bir hile ve büyü silsilesi gibi kurulması; kanlı sahnelerin ortasına çocukluk yurdu ve filiz gibi ince lirik durakların yerleştirilmesi

Türkçe Metin

English Translation

Almambet İle Sırgak'ın Keşif Seferi (Çalgın)

The Reconnaissance Raid of Almambet and Sırgak (Çalgın)

Yılkı içinde küheylan, alaca başlı,
Almambet ile Sırgak'ın atları birbirine eş,
Atlanıp keşfe çıktıkları yerdi burası.

Dualı sözünü esirgemeden,
Şahbaz Manas ile yiğit Çubak
İki elini göğe kaldırıp,
Gözünden yaşını silerek,
Coşkuyla dua verdikleri yerdi.
Almambet ile Sırgak, iki arslan,
Beklemeden ata bindikten sonra,
Dönüp bakmadan yola girdikten sonra,
Bakıp duran Han Manas'ın
İçi yanıp tütüyordu.
Almambet ile Sırgak, iki arslan,
Tüp-Beecin'e yüz tutup,
Hıtay'ın toprağını keşfettikleri yerdi;

Han Manas ile Çubak birleşip,

Tal-Çoku'da kaldıkları yerdi.
Azizkan oğlu Almambet,
Yanında Sırgak, kara yağız yiğit,

Coursers among the herd, dapple-headed,
The steeds of Almambet and Sırgak matched each to each,
This was the place where they mounted and rode out to scout.
Sparing not their words of blessing,
Falcon Manas and valiant Çubak
Raised both hands to heaven,
Wiping the tears from their eyes,
This was where they gave fervent blessing.
Almambet and Sırgak, two lions,
Once they had mounted without delay,
Once they took the road without a backward glance,
Khan Manas, who stood watching —
His heart smoldered and burned within.
Almambet and Sırgak, two lions,
Setting their faces toward Tüp-Beecin,
This was where they scouted the land of the Hıtay;
Where Khan Manas and Çubak together
Remained behind at Tal-Çoku.
Almambet, son of Azizkan,
Beside him Sırgak, the dark-browed batyr,

Kendi gördüğü yoldan,
Vadili pınar sularından,
Geçidi yüksek dağlardan,
Sarp yatan kayalardan,
Koparıp yenecek otu yok,
Bir yudum içecek suyu yok,

By the road he himself had known,
Past spring waters in the valleys,
Over mountains with lofty passes,
Past crags lying sheer,
No grass to pluck and eat,
Not a swallow of water to drink,

Üzerinden sıcağı eksilmeyen,
Tepesinden dolanıp
Kanatlının uçup geçmediği
Kıvrım kıvrım yerlerden
Dönüp bakmadan, durmadan yol yürüdüler,
Atı esirgemeden bol yürüdüler.
Çok düşünmekten dalgınlaştılar;
Cañırık'ın Car-Kıya'sına,
Ejderin bile geçmediği daracık geçide,

Teşik-Taş'ın çukuruna,
Ağaran bozkırın boyuna
Yaklaşıp girdiklerinde,
Ardındaki yiğit Sırgak
Çevresine bakınınca:
Bir yerde avcı durur,
Nişan alıp atmak için;
Bir yerde ejderha durur,
Büyüleyip somurup çekmek için.
Sırgak bir yanına bakınca:
Parsı durur kapmak için,
Kaplanı durur pusuya sinmiş,
Saldırıp yiğide girişmek için.
Bunların hepsini görünce
Genç Sırgak şöyle düşünür:
«Çoban yıldızı gibi güzelim gözleri

Oydurmaya mı gelmişiz?!
Ejderhaya, yılana
Aldatıp keşif yaptırıp,
Gönlü isterse Almambet
Bizi emdirmeye mi gelmiş?!
Nasılsa bir gün öleceğim,
Almambet'in ardına düşüp gelmişim.
Ejderha soluyup yutmaya kalksa,
Esirgemeden boğazlayayım,
Kaplanı gelip saldırırsa,
Ölümüne uğratıvereyim.

Where the heat never lifted from above,
Over whose summits, circling round,
No winged thing had ever flown —
Through those winding, twisting places
They rode on without pause or backward glance,
They rode on hard, not sparing the horses.
From much brooding they grew distracted;
To Cañırık's Car-Kıya,
To the narrow pass where even the dragon does not cross,
To the hollow of Teşik-Taş,
Along the whitening steppe
When they drew near and entered,
Valiant Sırgak, riding behind,
Cast his eyes around him:
In one place a hunter stands,
To take his aim and shoot;
In one place a dragon stands,
To bewitch and suck and draw them in.
When Sırgak looked to one side:
Its leopard stands to snatch,
Its tiger stands crouched in ambush,
To spring and fall upon the batyr.
Seeing all of these,
Young Sırgak thinks to himself:
«Have we come to have our fine eyes, bright as the Shepherd's Star,
Gouged from their sockets?!
To dragon and to serpent
Luring us out on this deceitful scouting,
Has Almambet, if his heart so wills,
Come to let them suck us dry?!
One day I must die in any case,
I have come following at Almambet's back.
If the dragon breathes in to swallow us,
Let me cut its throat without mercy,
If its tiger comes attacking,
Let me send it straight to its death.

Sağlamca kurdukları siperlerini
Ben parçalayıp geçeyim,
Önümdeki Almambet'in
Ardından kovalayıp yetişeyim,
Kanlarını bu yere saçıp
Geri dönüp gideyim!»
Silahını alıp kuşanıp,
Gözü dönmüş yiğit Sırgak,
Yanına çelik kılıç bağlanıp,
Soluk soluğa acele edip,
Öndeki Sarala'nın
Topuğuna basarcasına sürünce,
Sırgak'ın bu halini görünce,
Sırttan doğmuş Almambet:
«Gözcü kazara görürse,
Kâfir Hıtay şimdi görür, diye,
Böyle giderse Sırgak'ım
Kökümü büsbütün kurutur, diye,
Pusuda yatan Hıtay'a
Kuşku sezdirip gider» diye,

Bunu düşünen Almambet
Sarala'nın başını çevirdi;
Meşin kaptan bir emi
Gürleyerek çekip çıkardı,
Avuç dolusu ilacı
Damağına çalıverdi.
Eyerin kaşını tıklatıp,
Kamçısıyla üsteleyip,
Üzengiyi dövüp,
Kalmuk gibi konuşup gürüldeyip,
Hıtayca söyleyip gevezelenip,
Hıtay'ın efsununu okuyup,
Hilesini bilen Almambet
Sihir okuyup durdu işte.
Almambet sihir okuyunca,
Ejderha kaçtı ıslık çalıp,
Avcısı kaçtı ah çekip,

The ramparts they have built so firm —
Let me smash through them and pass,
Let me chase and overtake
Almambet who rides ahead,
Let me spill their blood upon this ground
And turn and ride away!»
Taking up and girding on his weapons,
Valiant Sırgak, his eyes gone wild,
A steel sword bound at his side,
Hastening, panting for breath,
Pressing as if to tread the heels
Of Sarala going before —
Seeing Sırgak in this state,
Almambet, born of the high ridge:
«If a watchman chance to spy him,
The infidel Hıtay will see us now — saying,
If my Sırgak rides on like this
He will wither my root entirely — saying,
To the Hıtay lying in ambush
He will go betraying our presence» —
saying,
Almambet, thinking this,
Turned Sarala's head about;
From a leather flask a remedy
He drew out with a rumbling pull,
A palmful of the potion
He dashed against his palate.
Tapping on the saddle-bow,
Urging on with his whip,
Drumming on the stirrups,
Talking and rumbling like a Kalmuk,
Chattering away in the Hıtay tongue,
Reciting the spells of the Hıtay,
Almambet, who knew their cunning,
Kept chanting sorcery, behold.
When Almambet chanted his sorcery,
The dragon fled with a whistling hiss,
The hunter fled with a groan,

Kaplanı kaçtı dağdan,
Parsı kaçtı kayadan.
Yaban domuzu kaçtı ormana,
Sihirler paramparça olup
Eriye eriye yok oldu.

The tiger fled from the mountain,
The leopard fled from the crag.
The wild boar fled into the forest,
The sorceries were shattered to pieces
And melting, melting, passed away.

Bu hileyi görünce
Sarala'nın gemini çekti o anda.
«Alake, doğrusunu söyle!» diye,
Sırgak yolunu kesip durdu o anda.
«Uyusak görülmez düş gösterdin,
Ejderha bizi yutacakken
İnsan işi olmayan iş yaptın, Almam!

Seeing this feat of cunning,
He seized Sarala's bridle in that instant.
«Alake, tell me the truth!» — saying,
Sırgak barred his way in that instant.
«You showed us a dream not seen in sleep,
When the dragon was about to swallow us
You did a deed beyond man's doing, my Almam!

Gerçeğini, doğrusunu söyleyiver,
Asıl sırrını söylemezsen
Senin sözünü dinlemem,
Ölsem de Beecin'e varmam!»
«Yiğidim Sırgak, dinleyedur:
Kısa etekli gömleğimi
Giyip durduğum çağımda,
Avucumdan çıkarmadan,
Kırk hanın halkı Hıtay'ı
Yönetip durduğum çağımda,
Kırgız olmak aklımda yok;

Tell me the truth of it, the whole of it,
If you do not tell your real secret
I will not heed your word,
Though I die, I will not go to Beecin!»
«My batyr Sırgak, listen on:
In the days when I still wore
My short-skirted shirt of boyhood,
Never letting it slip from my palm,
When I ruled the Hıtay, the people
Of the forty khans, in that my season,
No thought was in my mind of turning Kırgız;

Kalabalık Mançu'nun, Hıtay'ın
Kalın duvar örüp, sur yapıp,
Kalesi olup durduğunda,
Kakançın'ın Beecin'inde
Tepeme değerli taş takıp,
Hanı olup durduğumda,
Arslan gibi belim büküldü:
«Beecin'i vurup gider» diye,
«Köküme Burut yetişir» diye,
Hıtay'ın devlet defterine
Boz yeleli Manas çizilmişti.
Bunu görüp öğrendiklerinde,
Taş takınmış Hıtaylar

When the teeming Mançu and Hıtay
Raised thick walls, built ramparts,
And stood behind their fortress,
In Kakançın's Beecin,
With the precious stone set upon my crown,
When I stood as their khan,
My lion's back was bent:
«He will strike Beecin and go» — saying,
«The Burut will reach my root» — saying,
In the state register of the Hıtay
Grey-maned Manas had been inscribed.
When they saw and learned of this,
The stone-crowned Hıtay lords

Yemeden içmeden korkuşup,
Çığrışarak dövünmüştü.
Kırgız olmak aklımda yok:

Cin-peri diyarını yoklattım,
Cin-perinin şehrinden
Altmış ayyar ile büyücüyü
Özellikle buyurup getirttim.
Aylığına batmanla altın, mücevher verip,
Böyle yaparsam Beecin'e gelmez diye,

Beecin'i Manas görmez diye,
Ejderha, kaplan, nice yaban —

Sihirle ben, Alake'niz,
Yolu onlara bekletirdim.
Ayyarı aldata aldata
Hilesinin hepsini öğrenip,
Sonunda hepsinin başını aldırdım.

Yerleştirilmiş o sihri
Çözüverdim, gördün mü?
Şimdi sırrımı söyleyeyim:
Altından saray köşk nasıldır,
Tahta oturan can nasıldır?!
Tanrı kendi kulunu
Türlü türlü yaratırmış!
Esenkan'ın kızı Burulça:
«Alakem ne zaman gelir?» diye
İnleyip gezerse, o ne haldedir?!

İnleyen yâre kavuşamadan,
Uçsuz bucaksız kuru çölde
Benzi solup gezen ben ne haldeyim?!

Esenkan'ın Burulça'sı
Bu yıl ipekten giysisini biçmiştir;
Gönlü isterse umudunu kesip,

Forsook food and drink in terror,
Wailing, they beat their breasts.
No thought was in my mind of turning Kırgız:
I had the land of jinn and peri searched,
From the city of the jinn and peri
Sixty tricksters and sorcerers
I expressly ordered and had brought.
Paying by the month a batman's weight of gold and jewels,
If I do thus, he will not come to Beecin — saying,
Manas will never see Beecin — saying,
Dragon, tiger, many a wild beast —

By sorcery I, your Alake,
Made them stand guard upon the road.
Deceiving the tricksters one by one,
I learned the whole of their cunning,
And in the end had all their heads struck off.
That sorcery they had planted
I have just undone — did you see?
Now let me tell my secret:
What is it like, a palace-pavilion of gold,
What is it like, a soul that sits the throne?!
God fashions His own servants
In many and various kinds!
Esenkan's daughter Burulça:
«When will my Alake come?» — saying
If she wanders moaning, what state is she in?!
Never united with my moaning beloved,
In the boundless barren desert
Wandering pale of face — what state am I in?!
Esenkan's Burulça
This year has cut her gown of silk;
If her heart so wills, her hope cut off,

«Meğer o gelmeyecekmiş» diye,
Ümidini koparıp atmıştır!
Esenkan kızı Burulça
Ur soyunun kızıydı o,
Ur soyunun oğluydum ben.
Birbirimizi
Görmeye hasrettik;
Ben Beecin'den ayrılırken
«Geleceğim» diye inandırdığım
Nice vaadim vardı.
Kuşatmada kalan o ne haldedir?

Dönüp yeniden kavuşamadan,
Kaçıp gelen ben ne haldeyim?
O günden bugüne dek
Çakıl taşıyla gün sayıp,
Yanıp gezen can ne haldedir?

Kahrolsun şu kavuran âşıklık!
Önümüzde kaynaşan
Kalabalık Hıtay kaç sayıdadır?
Burulça aklıma düşünce
Şu sinek gibi can bir tutama gelmez.

Ben Beecin'den çıkarken
Nice Hıtay savaşıp
Kırılıp kalmamış mıydı;
Esenkan'ın Burulça'sı
Yularıma dolanıp:
«Esen ol, tez gel!» diye,
Sarala'yı salıvermeyip,
İki eliyle dizginleyip,
Ağlayıp kalmamış mıydı.
Gelenlerden söz duyarım:
Altı hanın halkını toplayıp,
«Burulça'yı ver!» diye,
Alööke oğlu Koñurbay
Esenkan'a bu yıl

«So he was never coming after all» —
saying,
She has torn out her hope and cast it away!
Burulça, Esenkan's daughter,
She was a daughter of the Ur line,
I was a son of the Ur line.
Each for the other
We yearned with longing to behold;
When I departed from Beecin,
«I shall come» — the vow I made her trust:
Many such promises I had.
She, left within the siege — what state is she
in?
Never turning back to meet again,
I, who fled away — what state am I in?
From that day until this,
Counting the days with pebbles,
A soul that wanders burning — what state
is it in?
A curse upon this scorching love!
The teeming Hıtay before us —
In what numbers do they swarm?
When Burulça comes to my mind,
This fly-small life is not worth a pinch.

When I went out from Beecin,
Did not many a Hıtay fight
And lie there slain;
Did not Esenkan's Burulça
Cling twined about my halter:
«Fare well, come quickly!» — saying,
Refusing to let Sarala go,
Gripping the reins with both her hands,
Did she not remain there weeping.
From those who come I hear the talk:
Gathering the people of six khans,
«Give up Burulça!» — saying,
Koñurbay, son of Alööke,
This year has sent to Esenkan

Dünür salmış, diye duyarım.
Eteği yırtmaçlı giysisini
Giymez olmuş, diye duyarım.
Razı olmamış, diye duyarım.
Araya giren altı han,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Hıtay'ın hanı Esenkan,
Burulça'nın derdi yüzünden,
El olup uzlaşamayıp
Düşman olmuşlar, diye duyarım.»
Kara yağız, ak kalpaklı
Yiğit Sırgak öfkelendi.
Burulça'nın halini duyunca,
Duramayıp yerinde tepinip,

Beyzade boz yeleli, arslan Sırgak:
«Alake, bu sözün gerçekse,
İçime giyeyim, kaftanını ver,
Kesin cevabını şimdi ver.
Kökçebiç'ime bineyim,
Kakançın'ın Beecin'inde
Hıtay'ı kıvrandıra kıvrandıra
Beecin'den sürüp kovalayayım.
Tufan suyunun ermediği Beecin'e

Cehennemi sahiden salayım,
Esenkan kızı Burulça'yı
Hıtay'dan çekip alayım.
İnce bileğinden kavrayıp,
Terkime bindirip
Atın sağrısına alayım!»
Bu sözü duyunca
Azizkan oğlu Almambet,
Bezine iğne batmış adam gibi

Sıçrayıverdi kara yağız.
«Hey gidi Sırgak, ne dersin sen;
Heybetle yükselen o koca doruk

His marriage-envoys — so I hear.
Her gown with the slitted hem
She wears no more — so I hear.
She has not consented — so I hear.
The six khans who came between,
Alööke's Koñurbay,
Esenkan, khan of the Hıtay,
Because of the grief over Burulça,
Could not make peace as one people
And have become foes — so I hear.»
Dark-browed, white-kalpaked,
Valiant Sırgak flared with anger.
Hearing of Burulça's plight,
Unable to stand still, stamping where he stood,
The noble-born, grey-maned lion Sırgak:
«Alake, if this word of yours is true,
Give me your kaftan to wear beneath,
Give me your firm answer now.
Let me mount my Kökçebiç,
In Kakançın's Beecin
Let me harry the Hıtay till they writhe
And drive them out of Beecin.
Upon Beecin, which the Flood's waters never reached,
Let me loose very hell itself,
Let me pluck Burulça, Esenkan's daughter,
Out of the Hıtay's hands.
Gripping her by her slender wrist,
Setting her up behind my saddle
Let me take her on my horse's croup!»
Hearing this word,
Almambet, son of Azizkan,
Like a man pricked through the cloth by a needle,
The dark-browed one leapt up.
«Ah, Sırgak, what are you saying;
That mighty peak that towers grand

Düz deyip aşılacak bel değil,
Yüzü soğuk Hıtay da
Dosdoğru girilecek el değil.
Bel bağladığı geçidi var,

Kapanıp yattığı yeri var.
Tilkisi yatar geçidinde,
Ördeği yatar gölünde,
Yaban koçu yatar kabararak,
Nöbete konduğu yerinde.
Onun öte yanında,
Kırk keşişi yanında,
Taştan kurulmuş tahtı var;
Tutuşulsa insan gücünün yetmediği

Çoñ Malgun denen biri de var.
Tüp-Beecin'de sayısız,
Kaynaşan halkı var;
Altı aylık yoldaki Beecin'e
Altı günlük haberi
Tek başına ulaştırıveren
Kıpkızıl kaltar tilkisi var.
On günlük yerden koku alan,
Altı günlük uzak yolu
Uzaktan gözle apaçık gören —
Tilkisini yakalayabilirsek,
Hıtay'ın malını saçarız;
Tilkisi bizden kurtulursa,
Başımız belada döneriz.
Adayıp aldığım sancağım,
Öfkelenmeden sakin dur,
Kurbanın olayım, armağanım!
İşte şu, heybetle görünen,
Dümdüz uzanan dağ çıkıntısı,
Ayrık otu bitmiş büyük ova,
Konak yeri olan dağ burnu.

Bilen cana o burun,

Is no pass to be crossed as if it were flat,
And the cold-faced Hıtay
Are no folk to be marched on straight.
They have the pass on which they stake their trust,
They have the place where they lie hidden.
Their fox lies in the pass,
Their duck lies on the lake,
Their wild ram lies puffed and swollen
At the post where it stands watch.
And on the farther side,
With his forty monks beside him,
He has a throne built up of stone;
One whom, if grappled, no human strength can match —
There is one called Çoñ Malgun besides.
In Tüp-Beecin, beyond all count,
They have a swarming people;
To Beecin, six months' journey distant,
The news in but six days
It carries all alone —
They have the fire-red kaltar fox.
It scents a trail ten days away,
It sees a road six days distant
Plain and clear with the naked eye —
If we can catch their fox,
We shall scatter the wealth of the Hıtay;
If their fox escapes from us,
We shall ride home with our heads in peril.
My banner, taken with a vow,
Stand calm, do not give way to wrath,
Let me be your sacrifice, my gift!
See there, looming in its grandeur,
The mountain spur stretched ruler-straight,
The great plain grown with couch-grass,
The mountain headland fit for a halting-place.
To a soul who knows, that headland

Kan-Caylak'ın belidir işte;
Nöbete konan tilkinin
Kaçıp gideceği yer orasıdır.
O yere vardığında
Saban değmiş çizgi yok,
Sıçanın kazdığı in yok.
O yere vardığında,
Tilkiye rastlarsan,
Çevrene bakınma,
Hiç canını esirgeme,
Aşağı yukarı bakınma,
«Ölürüm» diye düşünme.
Altındaki Kökçebiç
Küheylanın halini anlatayım:
Kara soylu, asil kanlı,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli;
Keşfe binsen yorulmaz,
Sefere binsen incinmez,
Aralıksız günlerce yol yürüsen
Soluğu tıkanıp tutulmaz;
Koştuğunda o canavardan
Kanatlı bile kaçıp kurtulamaz.
Başka yöne sapma,
Dediğim yerden ayrılma;
Tilki yerindeyse,
Önüme katıp kovalar,
O zaman haykırıp bağırırım:
«Sırgak, gel!» diye çağırırım.
Dirseğine yaslanıp soluklanma,

Kestirip uykuya dalma sen;
Tilkiyi yakalarsak,
Kalabalık Hıtay elinin
Hazinesini, malını saçarız.»
Bunu söyleyip Almambet,
Sırgak'ın elinden tutup,
Tekrar tekrar sıkıca kavrayıp:
«Bu yerden kımıldama» diye,
Üstüne basa basa tembihleyip,

Is the pass of Kan-Caylak, behold;
That is where the fox on watch
Will run when it takes flight.
When you come to that place,
No furrow-line a plough has touched,
No burrow dug by a mouse.
When you come to that place,
If you come upon the fox,
Do not look about you,
Do not spare your life at all,
Do not glance up or down,
Do not think «I shall die».
The Kökçebiç beneath you —
Let me tell you that courser's nature:
Of black stock, of noble blood,
Sieve-lunged, bronze-fetlocked;
Ride him to scout — he does not tire,
Ride him to war — he takes no hurt,
Ride him for days without a pause —
His breath is never choked or caught;
When that beast runs at full stretch,
Not even a winged thing escapes him.
Do not swerve another way,
Do not stir from the place I named;
If the fox is at its post,
I will drive it before me in the chase,
Then I will cry aloud:
«Sırgak, come!» — I will call.
Do not lean upon your elbow to catch breath,
Do not doze and drift to sleep;
If we take the fox,
We shall scatter the treasure and goods
Of the teeming Hıtay land.»
So saying, Almambet
Took Sırgak by the hand,
Gripping it hard again and again:
«Do not stir from this spot» — saying,
Charging him with heavy stress,

Dizgini çevirip fırladı,
Sarala ile «çü!» deyip sürdü.
Yamaçlara dolu yağdırıp,
Gündüzü geceye çevirip,

He wheeled the rein and sprang away,
Crying «çü!» he spurred Sarala on.
Raining hail upon the slopes,
Turning day to night,

Ağır kokulu sis indirip,
Yaz gününü kış edip,
Nöbetteki Kalmuk'u
Kar borana tutup,
Tilkinin yattığı vadiye
Karartıp dolu yağdırıp,
Gözcüsünü kıstırdı.
Sindirip dışarı çıkarmadan —
Tilki yattı ininde,
Yağıştan korkup kalkamadan.
Havayı bozan cay sihrini
Okuyup gelmişti Almambet,
Sayısız Hıtay'ı
Kırıp gelmişti Almambet.
Hıtay'ın sırrını eksiksiz
Bilip gelmişti Almambet,
Hıtay'ın yolu çetin yoldur —
Görüp gelmişti Almambet.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Namlı yiğit sultanın,
Sır-barañ tüfeğini ele alıp,
Sürüp çıktı sırta,
Karağan çalılığının arasına,
Tilkinin her zaman
Gözetlemeye çıktığı yere.
Tilkiyi gözleyip tetikte,
Bir taşın üstüne dayayıp
Tüfeği hazır edip durdu.
O sırada kurnaz tilki
Başını yere eğdi işte:
«Vakitsiz nasıl yağdı bu?» diye,

Bringing down a heavy-scented mist,
Making winter of the summer day,
Catching the Kalmuk on his watch
In a blizzard of driving snow,
Upon the valley where the fox lay
He rained down darkening hail,
And pinned their watcher fast.
Cowing it, letting it not come out —
The fox lay in its den,
Afraid of the storm, unable to rise.
The cay-spell that breaks the weather
Almambet had come already versed in,
Countless Hıtay
Almambet had come from cutting down.
The secrets of the Hıtay entire
Almambet had come already knowing,
The Hıtay road is a bitter road —
Almambet had come and seen it.
Gold-forelocked, tassel-sashed,
Azizkan's only son,
The famed batyr sultan's
Sır-barañ musket he took in hand,
And rode up onto the ridge,
In among the karagan brush,
To the place where the fox at all times
Came out to keep its watch.
Watching for the fox, on the alert,
He steadied it upon a stone
And held the musket ready.
Just then the cunning fox
Bent its head to the ground, behold:
«How did this fall out of season?» —
saying,

«Ne oldu bugünkü havaya?» diye,

«Gündüzü kapalı, gecesi açık —
Almambet'in cay sihrine benziyor.
Gözcü yerine varıp bakayım,
Geri dönüp geleyim,
Yar boyunca koşturayım,
Nöbetteki kırk keşişe
Varıp haber vereyim.
Beecin'deki Karıkan'ın
Belirttiği bir söz vardı:

Yiğit boz yeleli Almambet'in
Beecin'e sefer etmek üzere
Bu yıl gelme zamanıydı.»
Bunu düşünen kurnaz tilki,
Canı çıkarcasına gerilip,
Ok gibi süzülüp koşup,
Gözcü yerine atılarak geldi;
Burnunu yukarı kaldırıp,
Çepeçevre koklayıp durdu.
Dünyanın dört bucağını
Eksik bırakmadan tarayıp:
«Engebeli sırta, boz bozkıra
Yine biri çıkmış besbelli.
Sarala'sını tere batırıp
Koşturmuş meğer Almambet,
Yeri kaplayan ordu alıp
Gelmiş meğer Almambet.
Yayvan sırtta, dik burunda
Üç küheylanın izi var;
Her ne olursa olsun keşfe,
Yoklayıp haber almaya
Gelmiş kişiler var.
Bu yıl büyük bir tehlikenin
Kakançın'ın Beecin'ine
Kargaşa salma zamanı var.»
Bunu düşünen tilkiniz
Taştan sıçrayıp fırladı;

*«What has become of today's weather?» —
saying,
«Day overcast, night clear —
It looks like Almambet's cay-spell.
Let me go and look at the watch-post,
Then turn and come back again,
Let me run along the cliff-edge,
To the forty monks on watch
Let me go and bring the news.
Karıkan in Beecin
Had declared a certain word:*

*For valiant grey-maned Almambet
To set out on campaign against Beecin —
This was the year of his coming.»
So thinking, the cunning fox,
Straining as if its life would burst,
Streaking arrow-swift in its run,
Came darting to the watch-post;
Lifting its muzzle high,
It stood sniffing all around.
The four corners of the world
It swept without omission:
«Onto the rugged ridge, the grey steppe,
Someone has come out again, that is plain.
Drenching his Sarala in sweat,
Almambet, it seems, has galloped here,
With a host that covers the earth
Almambet, it seems, has come.
On the flat ridge, on the steep headland,
There are the tracks of three coursers;
Come what may, to scout,
To probe and gather news,
Men have come — that is sure.
This year a mighty peril
Upon Kakançın's Beecin
Has its hour to loose its turmoil.»
So thinking, that fox of yours
Sprang leaping from the stone;*

Pusuda bekleyen Almambet,
Tüfeği nişanlayıp,
Kaçmakta olan tilkiye
Böğürlemesine bir attı;
Nişanladığı yere değmeden,
Bir yandaki ayağını sıyırıp geçti.
Kara canından umut kesip,
Kanatlı gibi gerilip,
Kaçıp gidiyor kahrolası,
Üç ayağıyla koşarak.
Alaca yamacın böğründen
Almambet bağırarak gelir,
Bağırışı dağ yarar:
«Yiğit Sırgak!» diye çağırır.
Elindeki Kartkürön'ü

Almambet, waiting in ambush,
Levelled the musket,
And at the fleeing fox
Fired one shot broadside;
It struck not where he aimed,
But grazed a leg upon one side.
Despairing of its dear black life,
Stretching out like a winged thing,
The cursed creature flees away,
Running on its three legs.
Along the flank of the dappled slope
Almambet comes shouting,
His shout splits the mountain:
«Valiant Sırgak!» — he calls.
The Kartkürön in his hand

Yamaç tarafına fırlatıp:
«Çü!» deyip uçarcasına gitti.
Karaca gibi sıçratıp,
Altındaki Kökçebiç'i
Sağlı sollu kamçılayıp,
Ters düz mahmuzlayıp,
Pazısındaki sır-mızrağı
Sağ eline kapıp,
Tilkiyi görüp sevinip,
Diktiği gözünü kırpmadan,
Şaşmadan gidiyor!
Yamaç yoluna dayanıp,
Karaltısına yetişircesine gitti,
Tilkiden kopan toz dumana
Karışıp gitti işte.
Beldeki sırtta,
Ayrık otlu düzlükte,
Küheylanını uçururcasına sürüp,
Tilkiye tam yetişecekken,
Kanatlı Kökçebiç
Yanından sıyırıp geçerken:
«Tanrım, kurnazı bana ver!» diye,

He flung toward the slope:
Crying «çü!» he went as if in flight.
Making him bound like a roe-deer,
The Kökçebiç beneath him
He whipped on right and left,
Spurring him hither and thither,
The sır-lance on his arm
He snatched into his right hand,
Rejoicing at the sight of the fox,
His fixed eye never blinking,
He rides unswerving on!
Pressing along the slope-path,
He rode as if to overtake its shadow,
Into the dust-cloud torn up by the fox
He plunged and merged, behold.
On the ridge at the pass,
On the couch-grass flat,
Driving his courser as if to make him fly,
Just as he was overtaking the fox,
The winged Kökçebiç
Sweeping past its flank:
«My God, give the cunning one to me!» —
saying,

Sır-mızrağı kaldırdı.
Tilki hız alıp fırladı;
Karağana, çalıya, sık ormana
Tilki kaçıp girecekken,
Kaplan yiğit Sırgak'ın
Böğrüne bir çaldı.
Böğrünün tüyü savruldu,
Beli kopup paramparça oldu.
Sevincin nişanesi olarak,
Yiğit doğmuş Almambet
Ardından sevinerek geldi.
«Kurbanın olayım, Sırgak!» diye,

Gözünün yaşı on kola ayrılıp:

«Tilkiyi kırda tepeledik;
Kurbanın olayım, Sırgak'ım,
Malım şöyle dursun, hazinem —
Senin gibi şahbaz yiğide
Kara başım sadaka!»
Attan sıçrayıp inip,
Azizkan oğlu Almambet

He raised the sır-lance.
The fox put on speed and shot away;
Into karagan, brush, and thick forest
Just as the fox was slipping in,
The tiger-batyr Sırgak
Struck one blow to its flank.
The fur of its flank went flying,
Its spine snapped and shattered to pieces.
As a token of his joy,
Almambet, born a batyr,
Came up behind rejoicing.
«Let me be your sacrifice, Sırgak!» — saying,
The tears from his eyes parting in ten streams:
«We have felled the fox upon the steppe;
Let me be your sacrifice, my Sırgak,
Let alone my goods, my treasure —
To a falcon-batyr such as you
My own dark head is alms!»
Leaping down from his horse,
Almambet, son of Azizkan,

Tilkiye koşarak geldi;
Kara çelik Narkesken'i
Kınından çekip çıkarıp,
Altıya bölüp attı,
Tilkiyi kana bulayıp.
Karağan çalısı, yığın yığın taş —
O taşların arasından,
Yatan deve gibi kocaman gön torbayı,
Azizkan oğlu Almambet
Yiğit Sırgak'ın önüne
Kaldırıp getirdi.
İçini yarıp bakınca:
Koñurbay gibi Kalça'nın
Hazırlayıp koyduğu kaftanıymış,
Nöbete geldiğinde
Giydiği kaftanıymış.

Came running to the fox;
The black-steel Narkesken
He drew forth from its sheath,
And hewed it into six pieces,
Drenching the fox in blood.
Karagan brush, heaped-up stones —
From among those stones,
A rawhide sack huge as a couched camel
Almambet, son of Azizkan,
Before valiant Sırgak
Lifted up and brought.
Slitting it open, they looked within:
It was Koñurbay the Kalça's kaftan,
Made ready and laid by,
The kaftan that he wore
When he came out on watch.

Korosan pirine koyun adayıp,
Baabedin'e dua edip,
Ay tırnaklıdan at adayıp,
Almambet sevinip durdu;
Yatan deve gibi gön torbayı
Yarıp parçalayıverip,
Koñurbay'ın heybetli kaftanını
Almambet alıp giyindi.
Kaftanı giydikten sonra,
Almambet kuruldu şanlanıp;
Bakıp durdu yiğit Sırgak,
Almambet'e şaşırıp.
Göz göz altınlar parıldar,
Matara gibi iri mercan taşı
Tepesinde ışıldar.
Dışından bakılsa:
Pamuk kuşak, geniş çizme;
Kılığına bakarsan —
Keşişlerin hanı Koñurbay,
Alake'n onun ta kendisi oluverdi.
Elindeki çubuğu:
Altın aylı, sırlı pipo;
Önünden çıkıp bakan görse —
Alacık çadır gibi iri bir Kalça.
O zaman, ta geniş Talas'tan gelirken,

Bir aşağı bir yukarı çırpınıp,

Vowing a sheep to the pir of Korosan,
Offering prayer to Baabedin,
Vowing a horse of the moon-hoofed kind,
Almambet stood rejoicing;
The rawhide sack huge as a couched camel
He slit and tore apart,
And Koñurbay's majestic kaftan
Almambet took and put on.
Once he had donned the kaftan,
Almambet sat enthroned in glory;
Valiant Sırgak stood gazing,
Astonished at Almambet.
Gold glitters in cell on cell,
A coral stone big as a flask
Gleams upon his crown.
Seen from without:
Cotton sash, wide boots;
Look at his garb —
Koñurbay, khan of the monks:
Your Alake became his very self.
The pipe-stem in his hand:
A glazed pipe with a golden moon;
Should one come out before him and look —
A Kalça huge as a trellis-tent.
Back then, when coming from broad Talas itself,
Bustling up and bustling down,

Tepinip durmamış mıydı;
Armağan olarak bir heybeyi
Yiğit yengen Kanıkey
Ağlayarak vermemiş miydi:
«Ey ayaş, Beecin'e varırsan bağlayıp var,

«Yiğit yengem verdi» diyerek,

Armağan olarak alıp git.
Kakançın'ın Beecin'ine
Varırsan, Hıtay ot gibi çoktur derler,

Had she not stamped and fretted;
A saddlebag as a gift —
Your valiant sister-in-law Kanıkey,
Had she not given it in tears:
«O ayaş, if you reach Beecin, go with it tied on,
«My valiant sister-in-law gave it» — saying,
Take it with you as a gift.
If you reach Kakançın's Beecin —
They say the Hıtay are many as grass,

Belası da çoktur derler»...
«Beecin'e kargaşa saldığında
Armağan diye götürsün» diye,
İşbilirliğiyle Kanıkey
Önceden düzüp koymamış mıydı.
Koñurbay'ın Algara'sının
Kulağına kulağını,
Tırnağına tırnağını,
Tıpatıp benzeterek
Yapıp koymamış mıydı.
Örtünün iç yüzünü
Has pamukla kaplatmış,
Tüy düşen dış yüzünü
Kara kıl ile tutturmuştu.
Heybeye kat kat yerleştirip,
Emanet diye sıkı tembihleyip vermişti
Dertli kadın Kanıkey:
«Beecin'e varırsan alıp git,
Ağırsınmadan, ayaşım,
Terkine bağlayıp git;
Şu duran kılık donunu
Armağan verdim, alıp git.»
Yiğit kadın Kanıkey'in
Armağan verdiği kılık donunu,
Yiğit Alake'n, o kaplan,
Altındaki Sarala'nın
Eyerini alıp sırtını açarak
Yiğitliğini gösterdi:
Kanıkey'in verdiği kılık donunu
Sarala'ya giydirdi.
Ve o donu giyince,
Kılık değiştiren küheylan Sarala —
Sarala'lığı kayboldu,

Koñurbay'ın Algara'sı,
Algara olup çıktı düpedüz.
Perçemini göğe savurur,
Tırnağını yere gömer,
Gemini şakırdatır;

They say its perils too are many»...
«When he looses turmoil on Beecin,
Let him carry it as a gift» — saying,
Had not Kanıkey in her foresight
Prepared and laid it by beforehand.
To Koñurbay's Algara —
Ear matched to its ear,
Hoof matched to its hoof,
Made exactly in its likeness —
Had she not fashioned it and laid it by.
The inner face of the covering
She had lined with finest cotton,
The outer face where hair would shed
She had fastened with black horsehair.
Folding it layer on layer into the saddlebag,
She gave it with strict charge as a trust —
Kanıkey, that sorrow-laden woman:
«If you go to Beecin, take it with you,
Not grudging the burden, my ayaş,
Go with it tied behind your saddle;
This garb and guise that stands here —
I give it as a gift; take it and go.»
The garb and guise that valiant Kanıkey
Had given as her gift —
Your valiant Alake, that tiger,
Took the saddle off Sarala beneath him,
Baring the courser's back,
And showed his prowess:
The guise that Kanıkey had given
He dressed upon Sarala.
And when he wore that guise,
Sarala the courser, shape-changed —
His Sarala-self vanished away,

Koñurbay's own Algara —
He turned out Algara outright.
He tosses his forelock to the sky,
He buries his hoof in the earth,
He rattles his bit;

Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çarpar.
Binildiğinde Sarala
Algara gibi silkinir,
Kimi yerde Sarala
Şaha kalkıp atılır.
Almambet, horoz gibi boynu dimdik,
Kılıcı yanında şıngırdayıp,
Yan çizip yürüse,
Kızıl püsküllü Hıtay'ın
En yamanı olup heybetle;
Doğrusu, sana ölüm yok —
Taş takınmış Hıtay'ın
Halisi olup dönüşüp,
Eyer beli gibi sırttan
Toz koparıp çıktı, gördün mü?
Çenesi önünde kurnaz yaban koçu —
Koñurbay kılığına bürünüp,
Alake'n aldatıp çıktı, gördün mü.

«Ejderha yatar belinde,
Kurnaz tilkin yatar, gördün mü?
Nöbete koyduğum yerimde,
Benim pehlivanım yatar siperimde,
Ördeğim yatar gölümde.
Hey gidi babanın körü, Ak-kulca,
Kara suda gemi yok,
Aziz başım sağ iken
Karşı koyacak kimse yok,
Düz akan suda geçit yok,

Şahbaz başım sağ iken —
Duruver, kurnaz koç,
Bakıver hele, kurnaz koç,
Nöbette duran arslanım!
Nice yıllar boyunca
Bana gözcü olup
Yol bekleyip durdun;

His tail like a skein of silk
He lashes between his thighs.
When mounted, Sarala
Shakes himself like Algara,
And here and there Sarala
Rears up and springs.
Almambet, neck straight as a rooster's,
His sword jingling at his side,
When he rides aslant,
Of the red-tasselled Hıtay
He is the grimmest, in his grandeur;
Truly, there is no death for you —
Of the stone-crowned Hıtay
He turned into the purest kind,
And from the saddle-back ridge
He came up tearing dust — did you see?
Before his chin the cunning wild ram —
Cloaked in Koñurbay's guise,
Your Alake went up deceiving — did you see.
«The dragon lies at the pass,
Your cunning fox lies there — did you see?
At the post where I set my watch,
My champion lies in my rampart,
My duck lies on my lake.
Ah, you father's blind fool, Ak-kulca,
On the black water there is no ship,
While my dear head is alive
There is none to stand against,
On the smooth-flowing water there is no ford,
While my falcon head is alive —
Stand still, cunning ram,
Look here now, cunning ram,
My lion standing on the watch!
Through how many years
You have been my watcher
And kept guard upon the road;

Seni dağ koyununa katmayışım
That I never turned you loose among the mountain sheep

İçimde ukde olarak kalır.
Karıkan'ın huzurundan
Altı dağ koyunu seçip alırım,
İşte böylece senden
Yeni döl alırım.» —
İşte bunu duyunca,
Yerini bırakıp koşup, fırlayıp,
Alake'nin önüne:
«Koñurbay'ımmış» diye,
Koşarak yetişip geldi.
Tam karşısında durduğunda,
Alake'nin koça hile kurduğu anda,

Remains a knot within my heart.
From the presence of Karıkan
I shall choose and take six mountain ewes,
And thus from you
I shall breed new stock.» —
And hearing this,
It left its post, running, springing,
Before your Alake:
«It is my Koñurbay» — saying,
It came running up to him.
As it stood right before him,
At the moment your Alake laid his snare for the ram,

Kara kalpaklıların en keskini —
Haberin var mıdır? —
Han Manas'ın Sırgak'ı,
Elindeki kısa tüfeğiyle
Uzaktan nişanlayıp bir attı,
Koçu böylece devirdi;
Genç Sırgak, o seçkin şahbaz,
Vurduğu yerde serdi.
Kurnaz koçu vurup kesti işte,

The keenest of the black-kalpaked —
Do you know of him? —
Khan Manas's Sırgak,
With the short musket in his hand,
Took aim from afar and fired once,
And so brought down the ram;
Young Sırgak, that choice falcon,
Laid it flat where he struck it.
He shot the cunning ram and butchered it, behold,

Etine ikisi doydu işte.
Acımadan yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Aşık kemiği kadar dağı olmayan,

And on its flesh the two ate their fill, behold.
Riding on without pity,
Riding hard, not sparing the horses,
Through desert with no hill so big as a knucklebone,

Teğelti sığacak koyağı bulunmayan,

With no hollow that would hold a saddle-felt,

İtin geçmediği çölden,
Eğri büğrü yoldan
Atın başını çevirdiler;
Yapayalnız Alake'n
Kederlenip durdu,
Yanındaki Sırgak'a

Through wastes where no dog had passed,
Along the crooked, winding road,
They turned their horses' heads;
Your Alake, all alone,
Stood sunk in sorrow,
And to Sırgak at his side

Şu sözü söyleyip durdu:
«Karşı yamacın sekisinde
Tek atlık yol var;
Ördeği gölden gitmiş —
İki gün önce gelmeyişi
Almambet'in kara bahtıdır.
Altı günlük yol ilerisinde
Çoñ Malgun denen zorbası var:
Alacık çadır gibi topuzu,
Tutuşmaya hazır eli var.

Kept speaking this word:
«On the terrace of the facing slope
There is a road one horse wide;
Their duck has gone from the lake —
That we came not two days sooner
Is Almambet's black fortune.
Six days' journey farther on
They have their tyrant called Çoñ Malgun:
His mace huge as a trellis-tent,
His hand ever ready to grapple.

Önünde duran kırk keşişin,
Nöbettekilerin başı odur;
Çoñ Malgun'un elinde
Hıtayca yazılı fermanı var,
Kâfir Malgun'un binmesi için.
Boz katıra bindirilse —
Hayvandan hızlı koca eşek —
Koşusuna hiçbir hayvan yetişmez,
Üstündeki Malgun'a
Tutuşanın gücü yetmez.
Malgun'un halini sorarsan:
İnsandan başka türlü sözü var,
Alnından bakarsan
Kova gibi tek gözü var.
Çet-Beecin'in kalesi odur;
Ölçüye sığmaz Çoñ Malgun
Onun tek gözlü hanıdır.
Nasıl zamandır, nasıl gecedir bu;
Kaplan Sırgak, şahbazım,
İkimizin bu yolda
Başına neler gelecek?
İçimi ürperten korkum şu:
O kâfir Çoñ Malgun
Tutuşanı asla sağ komaz,
Bir domuzun etiyle
Bir yiyişte asla doymaz.
Sözü iyice dinle bak,
Alake'nin sözü şudur:

Of the forty monks who stand before him,
He is the chief of those on watch;
In Çoñ Malgun's hand
Is a decree written in the Hıtay script,
That the infidel Malgun may ride.
When he is mounted on the grey mule —
A great ass swifter than any beast —
No animal can match its running,
And the Malgun on its back
No grappler's strength can master.
If you ask of Malgun's nature:
His speech is unlike human speech,
And look upon his brow —
He has one eye like a bucket.
He is the fortress of Çet-Beecin;
Çoñ Malgun, beyond all measure,
Is its one-eyed khan.
What a time is this, what a night;
Tiger Sırgak, my falcon,
On this road of ours — what things
Will befall the heads of us two?
This is the fear that chills my heart:
That infidel Çoñ Malgun
Never leaves alive the one he grapples,
And on the flesh of one boar
Is never sated at one sitting.
Listen well to the word, look you,
Your Alake's word is this:

Kakançın'ın Beecin'ini
Tek gözlü Çoñ Malgun'un

Bekleyip durduğu yer orasıdır.
İşte şu boz ala boyunda, kayalık sırtta

Kazanı kaynar durur;
İşte şu yamaçta, çınar ağacında
Katırı bağlı durur.
Ben Almambet narasını atınca,
Katırına yetişiver;
Yetişecek olursan, Sırgak'ım,
Katırın başını kesiver.
Dinle şu güzel sözümü:
«Alake'n ne oldu?» diye,

Gözünü üstümden ayırmayıver.

Hıtay'dan kaçacak olursan,
Çocukluğunu anlarım;
Söylenen söz gerçekse,
Yarın mahşer gününde
Sana kara eşek diye binerim.
Sana demeyip kime derim,
Mızrağıma taktığım tuğum,
Bir avuç Kırgız içinden,
Manas'tan özellikle isteyip
Alıp geldiğim armağanım.
Sırgak, sakınıp geri kalma,
Çoñ Malgun ile çarpışacağım,
Ürküp ortaya çıkıverme,
İriliğini görüp yılıp,
Saldıramadan durma;
Ürkmeden, Sırgak'ım,
Oktan önce yetişiver.»
Bunu duyup aldıktan sonra,
Kara canın can yoldaşı,
Kaplan genç Sırgak'ı,
Aybaltasını alıp hazırlanıp,

Kakançın's Beecin —
That is the place where one-eyed Çoñ Malgun
Keeps his standing guard.
There, on that grey-pied stretch, on the rocky ridge,
His cauldron stands boiling;
There, on that slope, at the plane-tree,
His mule stands tethered.
When I raise the war-cry of Almambet,
Get you swiftly to his mule;
And if you reach it, my Sırgak,
Strike off the mule's head.
Hear this good word of mine:
«What has become of your Alake?» — saying,
Do not take your eye from me.

If you should flee before the Hıtay,
I shall know it for your childishness;
If the spoken word is true,
Tomorrow on the day of judgment
I shall ride you for a black ass.
To whom shall I speak if not to you,
My banner-tuft fixed upon my lance,
Out of the handful of the Kırgız,
Asked expressly of Manas —
The gift I brought away with me.
Sırgak, do not hang back in caution,
I shall close in battle with Çoñ Malgun,
Do not start out into the open in fright,
Do not quail at the sight of his bulk
And stand unable to strike;
Without flinching, my Sırgak,
Be there swifter than the arrow.»
When he had heard and taken this in,
The bosom comrade of his own dear life,
The tiger, young Sırgak,
Took up his moon-axe and made ready,

Yiğitliğine sığınıp,
Tetikte sürüverdi;
Genç kaplan Sırgak'ın,
Aybaltasını hazır edip,
Aç kurt gibi yalanıp,
Gözünü Malgun'dan ayırmadan
Dik dik bakınıp,
Gözü kızıl alev oldu;
Almambet'in haykıran sesi
Dağı taşı yıkacak gibiydi;

Trusting to his valor,
Rode on upon the alert;
Young tiger Sırgak —
His moon-axe held at the ready,
Licking his lips like a famished wolf,
Never taking his eye from Malgun,
Glaring fixedly about,
His eye turned crimson flame;
Almambet's crying voice
Seemed fit to bring down mountain and rock;

Katıra doğru atılınca,
İki gözü dört oldu.
Atışa girse uğuru açık,
Tutuşunca sayısız ordu gibi,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın biriciğinin
Karaltısı dağ gibi görünür,
İlerledikçe seçilip ayrılır;
Endamına dikkatle bakılsa:
Pamuk kuşak, geniş çizme —
Keşişlerin hanı Koñurbay,

When he hurled himself toward the mule,
His two eyes went wide as four.
In a shooting match his luck runs bright,
In the grapple he is like a countless host,
Gold-forelocked, tassel-sashed,
Azizkan's only son —
His silhouette looms like a mountain,
Growing clearer as he advances;
Look closely at his figure:
Cotton sash, wide boots —
Koñurbay, khan of the monks,

Koca Kalça gibi görünür.
Güderi yuları silktirip,
Küheylanıyla atıltıp,
Koca çizmesi kalkık,
Ağırlaşıp heybetle kurulup,
Horoz gibi boynu dimdik,
Kılıcı belinde şıngırdayıp,
Hıtay'ın hanıymış gibi,
Heybetle sürüp gider;
Keşişlere yaklaşınca,
Alake'nin kılığı
Koñurbay gibi görünür.
Ocağı ateş gibi koca pipoyu
Belinden çekip aldı,
Tütün kesesinden tütünü
Beş avuç doldurdu;

He looms like the great Kalça himself.
Shaking the chamois halter,
Surging forward on his courser,
His great boots upturned,
Settled heavy and grand in the saddle,
Neck straight as a rooster's,
His sword jingling at his belt,
As though he were the khan of the Hıtay,
He rides on in his grandeur;
As he nears the monks,
Your Alake's guise
Shows as Koñurbay's very own.
The great pipe, its bowl like a hearth of fire,
He drew from his belt,
From his tobacco pouch the tobacco —
Five handfuls he packed in;

Yiğidinin piposu
Beş parmakla bile dolmadı;
Hıtay çakmağı, bağır taşını
Çakıp kıvılcımdan kor koydu.
Koñurbay'ın sırlı piposu
Çekildiğinde horuldar,
Salıverince dumanı,
Yen gibi kalın kıvrılıp,
Tepesinde savrulup tüter.
Bunu görüp aldıktan sonra,
«Koñurbay Kalça'ymış» diye,
Nöbetteki kırk keşiş
Çığrışarak bakıp durdu;
Yakınlarına varınca
Sır-mızrağı eline aldı,
Koñurbay gibi Kalça'nın
Ta kendisi olup heybetle,
Matara gibi iri mercan taşı
Tepesinde ışıldayıp,
Ağzından alev dökülür.
Bakıp duran keşişin
Görünce yüreği bölünür.
Kalabalık Hıtay eline
Koñurbay denen han çıkmıştı,
Sesinden canlar çıkardı;
Öfkelenip bağırdı,

The batyr's pipe
Was not filled even by five fingers;
With Hıtay striker and flintstone
He struck a spark and set a coal.
Koñurbay's glazed pipe
Snores when it is drawn upon,
And when he lets the smoke go free,
It curls thick as a sleeve,
Swirling and smoking above his head.
Having seen and marked all this,
«It is Koñurbay the Kalça» — saying,
The forty monks on watch
Stood gazing with loud cries;
When he came up close to them
He took the sır-lance in his hand,
In majesty the very self
Of the Kalça Koñurbay,
The coral stone big as a flask
Gleaming upon his crown,
Flame pours from his mouth.
The watching monk's very heart
Splits within him at the sight.
To the teeming Hıtay land
A khan called Koñurbay had arisen,
His voice alone drove out men's souls;
He shouted in his wrath,

Kırk keşişi çağırdı:
«Bilgisizliğin yüzünden,
Kırk keşiş, senin gafletinden,
At sırtında yel gibi geçtim,
Uzaktaki Burut'un
Yolunu yoklayıp dolaştım.
Bakıp geldim, kırk keşiş:
Kara suda gemi yok,
Size karşı koyacak kimse yok.
Sağlamca kurulup yaptırılmış
Beecin'den başka kale yok;
Yiğit başım ayaktayken,

He summoned the forty monks:
«Because of your ignorance,
Forty monks, because of your heedlessness,
I have swept by on horseback like the wind,
I have ridden round and probed
The roads of the far-off Burut.
I have looked and returned, forty monks:
On the black water there is no ship,
There is none to stand against you.
Firmly founded, firmly built —
There is no fortress but Beecin;
While my batyr head still stands,

Kırk keşiş, sana bela yok!
Beecin'den büyük şehir yok;
Vadesiz ölüm gelmedikçe,
Kırk keşiş, sana kimse el süremez.
Düşünün, kırk keşiş:
Kapanıp yatan geçidim var,
Bel bağladığım yerim var.
Dikkat edin, kırk keşiş:
Tilkim yatar belinde,
Kurnaz koç yatar, gördünüz mü?

Nöbet yerinde!
Ördeğim yatar gölünde,
Sıkı gizlenip siper edip.
Beri gelin, kırk keşiş,
Ben size söz edeyim:
Aziz başım ölmezse,
Her birinizi bir yere
Tahttan inmez bey yaparım.
Bitmeyen ukdeniz şudur:
Sınır boyunu bekleyip,
Kadın alamadan kalışınız.
Beecin'e haber salmazsam,
Beecin'deki Karıkan'dan
Kırk kız isteyip almazsam,
Lamaları toplamazsam,
Sizlere nikâh kıymazsam...
Dediğime razı olmazsa,
İstediğimi vermezse,
Ecelim yetmeden ölmezsem,
Kırk keşiş, senin derdin uğruna

Altı hanın elini bölmezsem!

İyilikle vermezse,
Zorla parçalayıp,
Kızlarını çekip almazsam,
Kırk keşiş, senin hatırın için
Sahiden kıyamet koparmazsam!»

Forty monks, no harm shall touch you!
There is no city greater than Beecin;
Unless death comes before its term,
Forty monks, none may lay a hand on you.
Consider, forty monks:
I have my pass where I lie hidden,
I have my place on which I stake my trust.
Take heed, forty monks:
My fox lies at its pass,
The cunning ram lies there — have you seen?
At the watch-post!
My duck lies on my lake,
Well hidden behind its rampart.
Come near, forty monks,
Let me give you my word:
If my dear head does not die,
I shall make each one of you, somewhere,
A bey who never leaves his throne.
This is your unending grievance:
That guarding the borderlands
You have gone without taking wives.
See if I do not send word to Beecin,
From Karıkan there in Beecin
See if I do not ask and win forty maidens,
See if I do not gather up the lamas,
See if I do not seal your marriages...
If he does not consent to what I say,
If he does not give what I ask,
If death does not take me before my hour,
Forty monks, for the sake of your grief,

See if I do not split the lands of the six khans!
If he will not give with good grace,
Tearing them apart by force,
See if I do not drag away their daughters,
Forty monks, for your sakes,
See if I do not raise the very doomsday!»

Bunu duyunca kırk keşiş
Aybaltalarını fırlatıp,
Hepsi hıçkırarak yürüdü;
Dizleri yere bükülüp,
Hıtayca tapınıp, yerlere kapanıp,

Almambet'in önünde
Çığrışarak tazim ettiler.
Kırk keşişin hanı Çoñ Malgun
Yürümeden sersem sersem durdu,
Almambet'e şaşırıp,
Gür gür öksürüp,
Yurt çadırı gibi koca baltasını
Sırtına vurup kaldırıp —
Çoñ Malgun denen iri çıkmıştı,
Sesinden canlar çıkardı;
Yattığı yeri sağlamlaştırıp,
Gök demirden ağ örmüşlerdi;
Dev ile perinin şehrinden
Getirip okutup,
İnsan dilini öğretip,
Baş karakola atayıp,
Gözcülerin zorbası etmişlerdi.
Ok işlemez demir zırhı
Giymiş durur Çoñ Malgun.
«Gündüzü kapalı, gecesi açık —
Havanın düzeni bozuldu.
Alaca kar, sulusepken —
Almambet'in cay sihrine benzer.
Kırk hanın eli toplanıp,
Görkemli oyunlu toy edip,
Halka haber salmıştı;
Haber Beecin'e ulaşınca,
Koñurbay çekip gitmişti.
Azık yükleyip aldığı —
Epeyce fil olmuştu;
Kalça'nın Beecin'e gidişi —

Tam on iki gün olmuştu.»

Hearing this, the forty monks
Cast down their moon-axes,
And all came forward sobbing;
Their knees bent to the ground,
Worshipping in Hıtay fashion, falling prostrate,
Before Almambet
They cried aloud and did him homage.
Çoñ Malgun, khan of the forty monks,
Stood dazed, not moving forward,
Astonished at Almambet,
Coughing deep and loud,
His huge axe big as a yurt
He heaved up onto his back —
The giant called Çoñ Malgun had arisen,
His voice alone drove out men's souls;
They had made fast the place where he lay,
They had woven a net of blue-grey iron;
From the city of div and peri
They had brought him and schooled him,
Taught him the tongue of men,
Appointed him over the chief outpost,
And made him the tyrant of the watchers.
Iron armor no arrow can pierce
Çoñ Malgun stands wearing.
«Day overcast, night clear —
The order of the weather is broken.
Patchy snow and sleet —
It is like Almambet's cay-spell.
The lands of the forty khans assembled,
Held a toy with splendid games,
And sent word out to the people;
When the news reached Beecin,
Koñurbay had upped and gone.
The provisions he loaded and took —
Came to a good many elephants;
Since the Kalça left for Beecin —

Full twelve days had passed.»

Bunu söyleyip durması
Kesin doğru söz değildi;
Tüp-Beecin'den dönüp
Koñurbay'ın geleceği zaman değildi.
Çoñ Malgun toparlandı;
Alake'n Malgun'u görünce,
Eline keskin çeliği alıp,
O anda savaşa girdi,
Kırk keşişe saldırıp.
Almambet bir ileri bir geri
Oynaya oynaya kılıç çaldı:
Oynadığında onu öldü;
Yine dalıverdi,
Daldığı yerde yarısı öldü.
Ok yılanı gibi atıldı;
Almambet atıldığında,
Kırk keşişin tümü yok oldu.
«Kırkını kırıp bitirdim» diye —
Şahbazın nasıl dursun;
Sır-mızrağı uzatıp gıcırdatıp,
Kılıcını çekip kaldırıp,
Malgun'a doğru yöneldi.
Hilebaz doğmuş Çoñ Malgun,
Telaşla koşup paldır küldür,
Yetişmek istedi tek göz
Koca katıra apar topar;
Katırına vardırmadan,
Kara çeliğin keskini,
Alake'nin sesini duyunca,
Gözünü kırpmadan saldırdı
O aziz genç Sırgak'ı.
Kurnaz köre bindirmeden,
«Katırına yetişeyim» diye,
Çevresine bakınmadan,
Yiğit Sırgak yetişti,
Biricik canını esirgemeden.
Altındaki Kökçebiç,
Kanatlı küheylanın,
Oktan önce yetişti;

Yet this that he kept saying
Was no word of certain truth;
Back from Tüp-Beecin
It was not yet time for Koñurbay to come.
Çoñ Malgun gathered himself;
When your Alake saw Malgun,
He took the keen steel in his hand,
And entered battle in that instant,
Falling upon the forty monks.
Almambet, now forward and now back,
Struck with the sword as if at play:
Where he played, ten of them died;
Again he plunged in,
And where he plunged, half of them died.
He struck like an arrow-snake;
When Almambet hurled himself on,
The whole forty monks were no more.
«I have cut down all forty» — saying —
How should your falcon hold still;
Thrusting out the creaking sır-lance,
Drawing and raising his sword,
He turned upon Malgun.
Çoñ Malgun, born a trickster,
Running headlong in his panic,
The one-eye sought to reach
The great mule in wild haste;
Not letting him gain his mule,
With the keen edge of black steel,
Hearing your Alake's voice,
Charged without a blink of the eye —
That dear young Sırgak.
Before the cunning blind one could mount,
«Let me reach his mule» — saying,
Never glancing about him,
Valiant Sırgak got there,
Not sparing his one and only life.
The Kökçebiç beneath him,
That winged courser,
Arrived swifter than the arrow;

Elindeki Narkesken'le
Yetişip yiğit Sırgak'ın

Boynuna çalıp geçti.
İt Malgun'un boz katırının
Başı koptu parçalanıp;
Dağ yıkılmış gibi,
Gümbürdeyip yıkıldı;
Kanadından kırıldı,
Tek gözlü Çoñ Malgun
Boz katırından oldu.
Öfkelenip Çoñ Malgun
Bir kez haykırdı;
Çığlığından gümbürdeyip,
Dağlar yankılanıp durdu.
Öfkeyle öksürüp,
Yurt çadırı gibi aybaltayı
Omzuna vurup kaldırıp,
Dev Çoñ Malgun şunu söyler:
«Boynunu burup kırayım,
Birini komadan kırayım.
Almambet karşıma çıkarsa,
Onu yakalayayım;
Kaçıp gitmiş kaçağın
Başını kesip alayım;
Beecin'deki Karıkan'a,
Karıkan'ın huzuruna:
«İşte Almambet'in başı» diye,
Armağan edip varayım!
Çet-Beecin'i verirse,
Ben hanlığını alayım.»
Bunu düşünür Çoñ Malgun —
İriliği dağın yarısı kadar,
Burnu dağ sırtı gibi,
Gözü göl çukuru gibi,
Göründüğünü yutacak gibi;
Bıyığının bir teli
Aybalta sapı gibi,
Ağzından çıkan soluk

With the Narkesken in his hand
Coming up, valiant Sırgak

Struck across its neck and swept past.
The grey mule of that dog Malgun —
Its head was torn off and shattered;
As if a mountain had collapsed,
It crashed down thundering;
Broken at his wing,
One-eyed Çoñ Malgun
Was left without his grey mule.
Enraged, Çoñ Malgun
Gave a single roar;
At his scream the mountains thundered
And echoed on and on.
Coughing in his wrath,
The moon-axe big as a yurt
He heaved onto his shoulder,
And the giant Çoñ Malgun speaks thus:
«Let me wring and snap their necks,
Let me slay them, sparing not one.
If Almambet comes out against me,
Let me seize him;
The runaway who fled away —
Let me cut off his head and take it;
To Karıkan in Beecin,
Into Karıkan's presence:
«Here is Almambet's head» — saying,
Let me go bearing it as a gift!
If he grants me Çet-Beecin,
Let me take its khanship for my own.»
So muses Çoñ Malgun —
His bulk half the size of a mountain,
His nose like a mountain ridge,
His eye like the basin of a lake,
As if to swallow all he sees;
A single hair of his mustache
Like the haft of a moon-axe,
The breath that leaves his mouth

Yanmakta olan alev gibi;
Nice nice kalabalık orduyla
Tutuşmaktan korkmayan,
Gece gündüz soluk almadan,
Tastamam altı ay boyu
Çarpışmaktan korkmayan —

Like a flame that is burning;
With many a teeming, countless host
Unafraid to grapple,
Night and day without drawing breath,
For six whole months entire
Unafraid to do battle —

Almambet, kıraan, boz yeleli kurt,

Tek kişiden korkmayan,
Köre yönelip atıldı:
«Almambet!» diye haykırıp,
Mızrağını nişanlayıp uzattı.
Dimdik durup toparlanıp,
Gözünden alevler saçılıp,
Diş bileyince Almambet'in
Ak dişleri gıcırdayıp,
Oktan önce yetişti;
«Sağ kürek kemiğinin yüzü» deyip,

«Akciğerle yüreğin kıyısı» deyip,
Yetişip vurup geçtiğinde,
Taşa vurmuş gibi
Sır mızrak paramparça oldu.
Onmaz kör onmadı,
Atı çarpıp değince
Dizine dek yere gömüldü.
O aklını başına devşirene dek,
Vefakâr yürük Sarala
Yerinden doğrulup kalkana dek,
Devin kaşı bir karış çatıldı;
Gücü büyük Malgun'dan
Hangi insan kurtulmuştu?
Bir oyun etmek istedi,
Almambet'in başına
Bela salmak istedi.
Bir nara savurdu ki —
Sarala'nın kuyruğu,
Almambet'in eteği

Almambet, keen-eyed one, grey-maned wolf,
He who feared no single man,
Hurled himself straight at the blind one:
«Almambet!» he cried aloud,
Aiming, he thrust out his lance.
Standing bolt upright, gathering himself,
Flames scattering from his eyes,
When Almambet ground his teeth
His white teeth gnashed and grated,
Swifter than an arrow he arrived;
«The face of the right shoulder-blade,» saying,
«The edge of lung and heart,» saying,
When he reached and struck and passed,
As though it had struck stone
The mystic lance shattered into shards.
The hopeless blind one did not fall;
When his horse collided with him
It sank knee-deep into the earth.
Until he gathered back his wits,
Until the faithful racer Sarala
Rose upright from the ground,
The giant's brow knit a full span deep;
From Malgun of mighty strength
What man had ever escaped?
He wished to play a trick,
Upon Almambet's head
He wished to loose calamity.
He hurled forth such a roar —
Sarala's flowing tail,
Almambet's coat-skirt,

Kurnaz körün eline
Birlikte geçiverdi.
Almambet nasıl arslandı —
Sarala'yla bir koşup
İkisini birden sürükledi dev.
Ev gibi koca aybaltayı
Rahatça eline
Almak üzereydi Çoñ Malgun.
Almambet böyle dururken,
Gönle sığmaz nice kaygı —
Yiğit pehlivan Sırgak'ın
Gözünün yaşı sel oldu on tarla:

Into the cunning blind one's hand
Passed together at a stroke.
What a lion was Almambet —
Running as one with Sarala,
The giant dragged the two of them at once.
The moon-axe huge as a house
Easily into his hand
Çoñ Malgun was about to take.
While Almambet stood thus,
Cares too many for the heart to hold —
Valiant pehlivan Sırgak's
Tears became a flood across ten fields:

«Bu köre mi denk getirdin,

Başa gelen zaman bu mu?
Kaplan doğmuş bir erdi,
Almam'ı, Tanrım, esen kıl.
Ecelim geldiyse öleyim,
Almambet gibi arslana
Kurban olup gideyim.»
Altındaki Kökçebiç'i
Sağlı sollu kamçılayıp,
İki yandan mahmuzlayıp,
Oktan önce yetişti;
Yetiştiği yerde körü
Almambet'in üstünden
Devirip geçiverdi.
Bununla Almambet
Sıçrayıp atına binip
Bir toparlanıverdi.
Dizgin çevirip er Sırgak,
Şahin gibi saldırıp,
Yeniden yetişip geldi;
Çelikten dövülmüş aybaltayı
Sımsıkı kavrayıp er Sırgak,
Tepe gibi Malgun'un
Tam tepesine iki kez
Vurup vurup geçiverdi.

«Is it this blind one you were matched against,
Is this the hour that has befallen us?
He was a man born a tiger,
Keep my Almam safe, O God.
If my death-hour has come, let me die,
For a lion like Almambet
Let me go as a sacrifice.»
Kökçebiç beneath him
He whipped on right and left,
Spurring him from either side,
Swifter than an arrow he arrived;
Where he arrived, the blind one
From off Almambet
He toppled over and swept past.
With this Almambet
Leapt up onto his horse
And gathered himself at once.
Wheeling the reins, er Sırgak,
Attacking like a falcon,
Came sweeping up again;
The moon-axe forged of steel
Gripping it fast, er Sırgak,
On hill-huge Malgun's
Very crown he twice
Struck and struck and swept on past.

Vuruşa Malgun aldırmaz,
Sırgak'ın indirdiği darbeyi
Topuğuna denk saymaz.
Dizgin çevirip dönene dek,
At oynatan, yayan yürük,
Hazine beslemesi koca pehlivan,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Genç bahadır Sırgak'ın
Başını yarıp biçecekken,
Er Sırgak'ı vurdurmadan,
Bozkurt yürekli Almambet
Kasırgadan önce yetişti;
Yetiştiği yerde Malgun'u
Göğsünden vurup geçiverdi,

Tutsak düşen genç Sırgak
Kurtulup çıkıverdi.
Malgun ile Almambet

Malgun heeds not the striking,
The blow that Sırgak brought down
He counts not worth his heel.
Before he could wheel the reins and turn,
The horse-sporting one, fleet on foot,
The huge pehlivan, treasury-fed,
In the blinking of an eye,
Young bahadır Sırgak's
Head he would have split and cleft —
But before er Sırgak could be struck,
Grey-wolf-hearted Almambet
Arrived before the whirlwind;
Where he arrived, Malgun
He struck through the chest and swept on past,
Young Sırgak, taken captive,
Broke free and came away.
Malgun and Almambet

Vuruşmaya tutuştular,
Kalkanların yüzü tokuştu.
Zırhları yırtılıp,
Kaçmadan durup iki er
Var güçle dövüşe giriştiler.
Kökçebiç'le gerilip atılarak
Yanları sıra dolanır er Sırgak:
«Yardıma yaramazsam ne olur» deyip,
Yaradan'a yalvarıp,
Ağlayıp durur er Sırgak.
«Ben de Almambet gibi, fazlasıyla,
İnsanoğlu içre arslan oldum;
Bir Malgun'a denk gelemeden
Neden bunca eksik kaldım?
Ne olursa olsun göreyim:
Karşı karşıya dururken,
Kâfir kör Malgun'un
Tek gözünden şaşmadan,
Mızrakla nişan alıp,
Gözüne vurup geçeyim» —

Fell to fighting hand to hand,
The faces of their shields collided.
Their armour torn to pieces,
Standing fast, not fleeing, the two men
Joined battle with all their might.
Straining and springing on Kökçebiç,
Er Sırgak circles at their side:
«What if I am no use in aid,» saying,
Pleading with the Creator,
Er Sırgak weeps and weeps.
«I too, like Almambet, and more,
Became a lion among the sons of men;
Unable to match a single Malgun,
Why have I fallen so far short?
Come what may, let me see:
While they stand face to face,
Of the infidel blind Malgun's
Single eye, unswerving,
Taking aim with the lance,
Let me strike his eye and pass» —

Deyip, böylece, er Sırgak
Bir doğan gibi yetişti,
«Malgun'un tek gözü» deyip,
Gözbebeğine er Sırgak
Vurup geçiverdi.
Vurduğunda gözbebeğini
Tek gözüne saplattı,
Dev gözbebeğinden oldu.
Çaresi tükenip Çoñ Malgun
Seke seke dağa kaçtı,

Almambet'le Sırgak, iki arslan,
Döve döve dağa vardırmaz.

Beecin'de Malgun gibisi başka can olmaz:
Saplasan mızrak işlemez,
Sallasan kılıç hiç kesmez,
Gerçekten kaçıp koşarsa
İki yürük at yetişmez,
Dövsen balta bile geçmez.
Kâfiri hiç esirgerler mi —
Malgun'u ortaya alıp
Altı gün boyu dövdüler.
Malgun'u öldüremeden

İki kıraan usandı.
Ecelin eriştiği an
Yine yetişip gerilerek,
Yanında genç Sırgak'ı —
Yetiştiği yerde er Sırgak
Başındaki tulgayı
Fırlatıp atıp geçiverdi;
Özenle dövülmüş has çeliği
Azizkan'ın bir tanesi
Sıkıca eline aldı,
Yandan çalıp Malgun'un
Başına indiriverdi,
Bir karış boyu kan akıttı

Saying, thus, er Sırgak
Swooped up like a falcon,
«Malgun's single eye,» saying,
At the very pupil er Sırgak
Struck and swept on past.
When he struck, the pupil
He drove into that single eye,
The giant lost his eye's own pupil.
His remedies spent, Çoñ Malgun
Fled hopping and bounding to the mountain,
Almambet and Sırgak, two lions,
Beating, beating, let him not reach the mountain.
In Beecin there is no other soul like Malgun:

Thrust, and the lance will not pierce,
Swing, and the sword will never cut,
If he truly runs in flight
Two racing steeds cannot catch him,
Beat him, even the axe will not bite.
Would they ever spare the infidel —
Taking Malgun in their midst
They beat him six days long.
Unable to kill Malgun,

The two keen-eyed ones grew weary.
The moment his death-hour arrived,
Straining, he came up once more,
Young Sırgak at his side —
Where he arrived, er Sırgak
The helmet from his own head
Flung away and swept on past;
The true steel forged with care
Azizkan's one and only son
Took firmly in his hand,
Striking from the side, on Malgun's
Head he brought it down,
He made blood flow a span in depth

Bir vuruşta Almambet.
Çoñ Malgun'u boğazladıktan sonra —
Almambet gibi arslan olmaz.
Malgun'u dudağından delip

Atına yükleseler bile,
Malgun'un tek başına dahi
Yiğit Sırgak denk gelmez.
Kâfirin katırına bile
Denk gelecek, dünyada,
İnsanoğlundan er olmaz.
Azizkan'ın bir tanesi,
Bel bağlanan Beecin'i
Yöneldiği yerde kıran arslan —
Çoñ Malgun başta olmak üzere
Kırk keşişi boğazladığı yer burası.
Bu demde koca Beecin
Hiçbir şeyden habersiz;
Bundan böyle Beecin'in
Karakolunda kimse yok.
Kıymetlim benim Sırgak'ım,
Kıtay'ın nice yılkısını dağıtırız,
Şimdi iki gün yol alırsak
It-Ölbös belini aşarız,
İnişin ardındaki yerde koca kadın

Kanışay'ın eline baskın veririz.
Yolunu bulursak kadını
Usulca varıp boğazlarız;
Beceremeyip kuşku sezdirirsek,
Kadına tutsak oluruz.

Girişte, geçidin ağzında
Altından kurulmuş otağ var,
İşte o otağın içinde
Bozkertik ile Muzkindik,
İki eş bahadır var.
Balta girmez sık ormanda
Tek atlık bir yol var,

With a single blow — Almambet.
After Çoñ Malgun's throat was cut —
There is no lion like Almambet.
Though they pierced Malgun through the lip
And loaded him upon his horse,
Even Malgun all alone
Valiant Sırgak could not match.
Even to the infidel's mule,
To measure up, in all the world,
No man is born of humankind.
Azizkan's one and only son,
Beecin, their staff and stay —
A lion slaying wherever he turned —
With Çoñ Malgun at their head,
This is where he slew the forty monks.
At this hour mighty Beecin
Knows nothing of anything;
From this day on, in Beecin's
Watchpost no one remains.
My precious one, my Sırgak,
We shall scatter many a herd of the Kıtay;
If we ride two days from now
We shall cross the It-Ölbös pass,
In the land beyond the descent, the great woman —
We shall fall upon Kanışay's domain.
If we find our way, the woman —
We shall steal up softly and cut her throat;
If we fail and rouse suspicion,
We shall be the woman's captives.

At the entrance, at the mouth of the pass,
Stands a pavilion wrought of gold,
And there within that pavilion
Bozkertik and Muzkindik,
Two matched bahadırs, dwell.
In the dense wood no axe can enter
There is a path for a single horseman;

Nasıl zaman, nasıl gün bu,
Kurbanın olayım Sırgak'ım,
Kancarkol denen zorbası var.
Kuşku sezdirmeden bunların
Hepsini baştan başa kırarsak,
Kıtay'ın yolunu dağıtırız,
Kırgız'ın yolunu açarız.
Beecin'deki Esenkan —
Onun kızı Burulça,
Görüşüp döneriz
(Sağ kalırsak Sırgak'ım).
Kuşku sezdirirsek, Sırgak'ım,
Kancarkol'dan bini birden
«Yakalayayım» diye davranır —
Bu da Beecin'in karakolu.
Kuşku sezdirirsek, Sırgak'ım,
Koca karısı başa geçip
İkimizin üstüne üşüşür.
Kaç kez söyleyeyim bunu —
Kilitlenip yatan beli işte bu,
Karıkan'ın pekçe güvenip
Bel bağladığı yer işte bu.
Altı aylık yol boyu uzanan
Cellat Kıtay eli işte bu;
Kıtay'ın huyunu suyunu bilen,

Nicesini görmüş olan da benim.
Çiğneyip yağma ettikleri
Margalañ ile Bukar şehri odur,
Dönüp bakmadan kırdıkları

Kızılbaş'ın eli odur.
Aç gözlenip, «Kıtay'ız» diye,
Dönüp bakmadan düşmanlık eder
dururlar;
Yalnız kahrolası Almañ'ın değil —
Kıymetli Beecin Kıtay'ından
Esen dönen el yoktur».

What a time, what a day is this,
Let me be your sacrifice, my Sırgak,
It has a tyrant called Kancarkol.
If, rousing no suspicion, all of these
We cut down from end to end,
We scatter the road of the Kıtay,
We open the road of the Kırgız.
Esenkan there in Beecin —
His daughter Burulça,
We shall see her and return
(If we stay alive, my Sırgak).
If we rouse suspicion, my Sırgak,
From Kancarkol a thousand at once
Will move, saying «Let me seize them» —
This too is Beecin's watchpost.
If we rouse suspicion, my Sırgak,
The old woman will take the lead
And they will swarm upon us two.
How many times must I say it —
This is the pass that lies locked fast,
This is the place that Karıkan
Trusts hard and leans upon.
Stretching a six months' journey long,
This is the headsman Kıtay land;
The one who knows the Kıtay through and through,
Who has seen so much of them, is I.
The ones they trampled and plundered
Are Margalañ and the city of Bukar,
The ones they slew without a backward glance
Are the people of the Kızılbaş.
Greedy-eyed, saying «We are Kıtay»,
They deal out enmity without a backward glance;
Not only for accursed Almañ —
From the precious Beecin Kıtay
No people has come home unharmed».

Bunu söyleyip Almambet
Boğuk boğuk söylenip coştu;
Bakıp dursan, sureti
Kaç türlü hâle büründü.
Yamaca girip vardığında,
İyice bakıp durunca —
Kara benekli kaplan
Yanı başında şahlanıp geldi;
Kaplan yürekli Almañ'ın
Koruyucu ruhu buymuş.
Eğri büğrü yol ile
Kıvrıla dolana vardığında,
Bir baksa — Almañ'ın yanına
Kamçı kuyruklu arslan,
Hışımla şahlanarak,
Bu da gelip durmuştu.
Bir baksa — Almañ'ı
Kırk mızraklı, kırk bir can
Çepeçevre sarmıştı.
Cañırık'ın Car-Kıya'sına
Henüz girip vardığında,
Altı kulaç ejderha,
Ağzından ateş saçarak,
Ardı sıra salınarak,
Birlikte yürür olmuştu.
Bir daha dönüp baksa —
Alp karakuş çırpınıp,
Pençelerini gerip açarak,
Almambet'i kapacakmış gibi,
Bu da yaklaşıp gelmişti.
(Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen adam yok;
Biri yalan, biri gerçek,
Bilip gelen adam yok.
Eskilerden bizlere
Gele gelen söz işte bu,
Onlardan devrilip aktarılan —
Ölçüsüz, çılgın şu yalan dünya.)
Beecin'e yönelip yol aldı,

So saying, Almambet
Grew heated, muttering hoarse and low;
Were you to watch, his visage
Passed through many a changing shape.
When he entered on the hillside,
When he looked and looked with care —
A black-spotted tiger
Came rearing at his very side;
Of tiger-hearted Almañ
This, it seems, was the guardian spirit.
Along the crooked, winding road
When he went twisting, coiling on,
He looked — and at Almañ's side
A lion with a whip-like tail,
Rearing up in fury,
This too had come and taken stand.
He looked — around Almañ
Forty lancers, forty-one souls,
Had ringed him round about.
Into Cañırık's Car-Kıya
When he had barely entered,
A dragon six fathoms long,
Scattering fire from its mouth,
Swaying along behind him,
Had fallen in and walked beside.
When he turned to look once more —
The Alp karakuş, wings beating,
Stretching wide its talons,
As if to snatch Almambet away,
This too had drawn near and come.
(Much is lie and much is truth,
No man has seen it and returned;
One part lie, one part truth,
No man has known it and returned.
From the ancients down to us
This is the word that has come along,
Tumbled and handed down from them —
This measureless, mad, lying world.)
He set his course and rode for Beecin,

Yola koyulup bol yürüdü.
Altındaki Sarala'nın
Söylemek istese dili yok,

Nice sırtı, nice beli
Aştığı yeri görünce,
Tayken oynaya oynaya
Bastığı yeri görünce,
Perçemini göğe savurup,
Toynağını yere gömüp,
Kara çelik gemini
Damağına takırdatıp,
Yerde yuvarlanacakmış gibi,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çarpa çarpa,
Tepelerin başı ak beli
Göre göre gider Sarala;
Kişneyip yeri eşeleyip
Geçip gider Sarala.
Hızlanıp yürüyüverse,
Yetkin tulpar Sarala —
Yeldiğine yel yetişmez,
Yürüdüğüne hayvan yetişmez.
Almambet «çü!» deyince,
Eteği yeni savrula savrula,
Atılan ok bile yetişmez.
Geniş Beecin'i görünce,
Hayvan da olsa Sarala
Fazlasıyla sevinir canı;
İç çekip, boynu bükülüp,
Sürüsünü anıp yanar.
Bastığı yer un ufak olur,
Koca kazan gibi kesekler
Tepesinde vınlayıp uçar.
Yürüdükçe salınır;
Gümüş nal, altın çivi
Ayağında parıldar.
Mağara gibi ağzı açılır,
Kan karışık ak köpük

Took to the road and travelled far.
Sarala there beneath him —
Though he would speak, he has no tongue:

So many ridges, so many passes —
Seeing the places where he crossed,
As a colt, frolicking in play,
Seeing the ground where he once stepped,
Tossing his forelock to the sky,
Burying his hoof into the ground,
His bit of blackened steel
Rattling against his palate,
As if to roll upon the earth,
His tail like a bough of silk
Slapping, slapping between his flanks,
The white pass at the summits' head
Sarala goes on, gazing, gazing;
Neighing, pawing up the ground,
Sarala passes on his way.
Should he quicken into stride,
The consummate tulpar Sarala —
No wind can catch him when he races,
No beast can catch him when he walks.
When Almambet cries «çü!»,
His skirts anew streaming, streaming,
Not even a loosed arrow overtakes him.
Seeing broad Beecin,
Though he is but a beast, Sarala
Rejoices in his soul beyond all measure;
Sighing, his neck bowed low,
He burns remembering his herd.
The ground he treads is crushed to powder,
Clods big as mighty cauldrons
Whirl whistling above his head.
He sways with every stride;
Silver shoe and golden nail
Glitter on his feet.
His mouth gapes open like a cavern,
White foam mingled with blood

Göğsüne saçılır.
Tabanı yere çat çat vurur,
Sarkan dili bir karış,
Dizinde sallanır durur.
Sarala küheylan yol alır;
Önündeki er Sırgak,
Yedeğinde Kartküröñ,

Kaygıyı pek bol çeker:
«Tanrı'nın tek buyruğu
Başa gelirse görelim, deyip,
Mızrak mızrağa çarpışıp,
Ecel gelirse ölelim, deyip,
Yaman bir savaş kopup,
Şaha kaldırıp Kıtay'ın
Kalesini nice bölsek» deyip,
Can atıp yanar Sırgak can.
«Kararıp orman görünen,
Dumanı göğe yükselen,
Heybetle karaltı görünen,
Karaltısı gözden seçilen —
Kanışay'ın durduğu sınır bu;
Gözüne görünüversek
Bizimle çarpışacak el bu,
Akılla almazsak
Bizi derde salacak er bu.
At taşımaz yayası var;
Gerisini söyleyip nideyim,
Şu elin içinde
Muzkindik denen devi var.
Kadın yalnız değil ki,
Tek başına duran can değil,
Elinin altında bin askeri var.»

Bunu söyleyip Almambet,
Gözlerini ateş gibi yaldıratıp,
Altındaki Sarala'yı
Er Sırgak'a tutturup,
Kınsız kılıç kuşanıp,

Scatters across his chest.
His soles strike clattering on the earth,
His lolling tongue a span in length
Swings and dangles at his knee.
Sarala the courser rides the road;
Before him er Sırgak,
Kartküröñ on his lead-rein,

Bears sorrow in full measure:
«If the one decree of God
Comes down upon us, let us see, saying,
Lance clashing against lance,
If the death-hour comes, let us die, saying,
A fearsome battle breaking out,
Rearing high, the Kıtay's
Fortress — how we would break it!» saying,
Sırgak's dear soul burns with eagerness.
«That which looms dark like forest,
Whose smoke climbs to the sky,
That shape that looms in grandeur,
Whose silhouette the eye picks out —
This is the border where Kanışay stands;
Should we appear before her eyes,
This is the land that will fight us,
If we do not take it by cunning,
This is the foe that will plunge us in woe.
She has footmen no horse could carry;
What use to tell the rest —
Within that land of hers
She has a giant called Muzkindik.
The woman is not alone,
No soul standing by herself,
Under her hand she has a thousand soldiers.»
So saying, Almambet,
His eyes ablaze like flame,
Sarala from beneath him
Gave into er Sırgak's keeping,
Girded on the sheathless sword,

Aybaltayı bele bağlayıp,
Ok işlemez zırh giyip,
Koynuna Kur'an koyup,
«Koru beni!» diye yalvarıp,
Sine sine yürüyüp duraklayıp,
Ok yılanı gibi kurulup,
Arslan gibi şahlanıp:
«Dikkat et Sırgak, aç gözünü!
Uzak yerde can yoldaşısın.»

Çevik adımlarla bakınıp,
Koyuna dalan kurt gibi
Ağzını burnunu yalayıp,

Hızlı adımlarla ormana
Girip gitti Almambet.
Ormanın ortasında
Ev gibi kocaman gök çınar;
Bu çınarı görmeye
Kim olsa gerçekten hevesli.
Yalnız çınarın dibinde
Akıp duran kara su;
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Ulularının içtiği su işte bu.
Özellikle Beecin'den
Altı hanın yurdunu koşturmuşlar,

Esenkan'ın katından
Eşek kulaklı pehlivanı
Suyunu taşıyıp versin diye
Ona adayıp getirtmişler.
Hırıl hırıl öksürerek,
Su alayım diye çınara
Altı boğa derisini
Sırtlanıp getirir.
Pınara yaklaştığında,
Almam bunu sezdiğinde,
Pehlivan suyu doldurup,
Ev gibi çöküp oturup,

Bound the moon-axe at his waist,
Donned armour no arrow can pierce,
Placed the Koran in his breast,
Pleading, «Protect me!»,
Walking crouched and low, then pausing,
Coiled like the arrow-snake,
Rearing like a lion:
«Take heed, Sırgak, open your eyes!
In this far place you are my soul's companion.»
Glancing round with nimble steps,
Like a wolf that dives among the sheep,
Licking his mouth and nose,

With rapid steps into the forest
Almambet went in and on.
In the middle of the forest
A grey plane tree huge as a house;
To see this plane tree
Whoever it be is truly eager.
Only at the plane tree's foot
Dark water flowing on and on;
Of the stone-girded Kıtay
This is the water their great ones drink.
From Beecin above all
They made six khans' domains run errands;
From Esenkan's own court
The donkey-eared pehlivan,
That he might carry them their water,
They dedicated and brought him here.
Coughing with a rattling wheeze,
To draw water, to the plane tree,
Six bull-hides on his back
He shoulders and brings along.
As he neared the spring,
When Almam sensed his coming,
The pehlivan, filling up the water,
Squatting down big as a house,

Yeniden omzuna vuracakken,
Kanışay gibi kadına
Pehlivan taşıyıp götürecekken —
Adım atmasına fırsat vermedi,
Yiğit bozkurt Almambet
Yetişip yakaladı.
Yetiştiği yerde Almambet
Başını kesip çırpındırıp
Kara suya salıverdi;
Kendi giysisinin üstüne
Pehlivanın tüm giysisini
Geçirip giyiverdi.
El tokmağı gibi saç örgüsünü
Sırtına yayıverdi;
Altı gün suyu taşıyıp,
Kalabalık pehlivanlı koca kadın —

Kanışay gibi kâfirin
Otağına varıverdi,

Nara atan Kıtay'ın
Ortasına varıverdi.
O sırada otağa
Kıtay kaynayıp dolmuştu,
Çagaan ayı gelmişti,
Almambet denk düşmüştü.
Nasıl bir çare bulmaya,
Akıl yorup o zaman,
Düşünmeye koyuldu Almambet.
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Hizmetine alışmış kul olup,
Eğile büküle yürüyüp,
Kıtay olup diz vurup,
Yabancı dilde gevezelik edip,
Kalmakçasıyla takırdayıp,
Oyunlar edip, laf atıp,
Alçak sesle söyleyip, sağlam laf koyup,
Kırk türlü çağ oyununu
Hepsini söyleyip ortaya döküp,

About to heave it to his shoulder again,
To the woman, to Kanışay,
The pehlivan about to bear it off —
He gave him no chance to take a step,
The valiant grey wolf Almambet
Came upon him and seized him fast.
Where he came upon him, Almambet
Cut off his head and, still convulsing,
Let it drop into the dark water;
Over his own clothing
All the pehlivan's clothing
He drew on and dressed himself.
The braid of hair like a hand-mallet
He spread across his back;
Six days he carried the water,
The great woman of the crowded pehlivans —
To the infidel Kanışay's
Pavilion he made his way,

Of the roaring Kıtay
Into the very midst he made his way.
At that hour into the pavilion
The Kıtay had swarmed and filled it,
The month of Çagaan had come,
And Almambet had chanced upon it.
What remedy to find —
Racking his wits then,
Almambet set himself to think.
Of the stone-girded Kıtay
Becoming a slave long used to service,
Walking bent and bowing low,
Kneeling down like a Kıtay,
Chattering in the foreign tongue,
Rattling away in his Kalmak speech,
Playing games and tossing words,
Speaking low, setting words down firm,
The forty kinds of games of the season,
Telling them all, pouring them forth,

Nice türlü söz söyledi.
Gören Kıtay sinip büzülüp —

Koca kadının huzuruna
Azizkan oğlu Almambet
Süzülerek girip vardı.
Ok yılanı gibi kurulmuş,
Şaşılığı yok, koyun gözlü,
Çili yok, ak yüzlü,
Azizkan oğlu Almambet,
Sırık gibi uzun boynunda
Ak gerdanını gösterip,
Hüzünle oynayıp durdu.
Alakeñ oyununu sergilerken
Kıtay sezip bilemedi;
Gerçek Almambet olduğunu
Sırıtan Kıtay duymadı.
Altından yapılmış tahtın
Üstündeki koca kadın,
Alakeñ oynayıp dururken,
Eriyip gövdesi gevşeyip:
«Bir kucaklayıp yatsam» deyip,

Almañ'a âşık olup
Aklı başından gitti, sersemledi.

Yana yana kor olmadan,
İştahından Kanışay
Sabredip kendini tuttu.
«Kırk boy Kıtay eline,
Uzayıp giden yerine,
Her biriniz kırk pehlivan
Verin, diye vergi salsam, deyip,
O kalabalık pehlivan çokluğuna
Bunu başbuğ edinsem, deyip,
Yakınlaşıp dost olup,
Bir döşekte yatsam, deyip,
Çagaan'a gelen kalabalığa
Bol bol rakı, şarap verip,

He spoke words of many kinds.
The Kıtay who saw him shrank and cowered —
Into the great woman's presence
Azizkan's son Almambet
Came gliding in.
Coiled like the arrow-snake,
No squint in him, sheep-eyed,
No freckle on him, white of face,
Azizkan's son Almambet,
On his neck long as a pole
Showing his white throat,
Played on in melancholy.
As he performed the alakeñ game
The Kıtay could not sense or know;
That he was the true Almambet
The grinning Kıtay never guessed.
On the throne wrought out of gold
The great woman seated there,
While he played the alakeñ,
Melting, her body slackening:
«Would I might embrace him once and lie,» saying,
Falling in love with Almañ,
Her wits fled from her, she was dazed.

Lest she burn away to embers,
In her appetite Kanışay
Held patience, checked herself.
«To the forty tribes of the Kıtay land,
To its far-outstretching places,
Each of you forty pehlivans
Give! — were I to lay such tribute, saying,
Over that crowded host of pehlivans
Were I to set this one as chief, saying,
Growing close, becoming friends,
Were I to lie on one bed with him, saying,
To the crowd that comes for Çagaan
Giving raki and wine in plenty,

Hepsini birden sarhoş edip,
Türkü söyleyen sucuyu
Bağrıma bassam» deyip,
Düşünüp durdu koca kadın.
Almambet daha da beter,
Meraklandırıp Kıtay'ın
Kızını değil, erkeğini bile,
Tüm gövdelerini eritip,
Nice tatlı ezgiye
Koyup durur Almambet.
Rakı konulan küpe,
Arada bir Almambet,
Azık diye getirdiği zehirleri,
Oynar gibi yapıp sezdirmeden,
Kalabalık Kıtay'a göstermeden,
Kovayla deri matarayı
Doldurup durur Almambet.
Kancarkol ile Muzkindik'e
Güç yetirecek kul yok;
Rakıyı alıp getirip
Sunup durur Almambet.
Yaya yürüklerin en yamanı,
Düşman karşısında en beceriklisi —
Muzkindik'e geldi,
Belli etmeden yürüyüp diz vurup,

Beli kırılırcasına eğilip,
Buna da rakı verdi.
Sunulan rakıyı
İçtiği yerde iki büklüm düşüp,

Ölüp yatan bundan çok.
Ağzından köpük akıp,
Yürüyemeden debelenen,
Canı güçbela kımıldayan,
Serilip yatan ondan çok.
Kusmaları dinmeden,
Sarhoşluktan yürüyemeden,
Yıkılıp yatan ondan çok.

Making all of them drunk at once,
The singing water-carrier
Were I to press to my breast,» saying,
The great woman mused and mused.
Almambet, worse and worse,
Filling with longing the Kıtay's
Daughters — nay, their men as well,
Melting all their bodies,
Into many a sweet melody
Almambet keeps casting them.
Into the jar that holds the raki,
Now and again Almambet
The poisons he had brought as victuals,
Feigning play, unnoticed,
Unseen by the crowded Kıtay,
Pail and leather flask alike,
Almambet keeps filling in.
Against Kancarkol and Muzkindik
No slave has strength to stand;
Taking up the raki, bringing it,
Almambet keeps serving it.
The fiercest of the runners on foot,
Most cunning before the foe —
He came to Muzkindik,
Walking unmarked, striking knee to ground,
Bowing as though his waist would break,
To this one too he gave the raki.
The raki that was served —
Where they drank it, doubling over,

Those who lay there dead were more.
Foam flowing from their mouths,
Thrashing, unable to walk,
Life barely stirring in them,
Those sprawled out flat were more.
Their vomiting never ceasing,
Unable to walk for drunkenness,
Those fallen prostrate were more.

İki gözü aralık kalıp,
Ölecekmiş gibi,
Gözleri devrilip belerip,
Öteye beriye sendeleyip,
Çırpınıp yatan ondan çok.
Ne dediğini bilmeden,
Hiç kimseyi görmeden,
Ağzına geleni söyleyip,
Türkü tutturan ondan çok.
Sözü anlaşılmaz uğuldayıp,
Kendi kendine mırıldanıp,
Gözyaşı on tarla olup,
Ağlayıp yatan ondan çok.
Böyle işi görünce,
Hepsini görüp anlayınca:
«Bu da ne oldu?» diye
Bunu düşünür koca kadın:
«Yarıp buraya gelen bu kavmi,

Geldiği yerde böylesine
Kargaşaya salıveren —
Kolanını kıldan ördüren,
Bütün toprağını eksiltip
Burut'a varıp kestiren,
Azizkan'ın kan içicisi
Almambet gelmiş olmalı,
Amansız kavgayı
Sala sala gelmiş olmalı.
Yoldaki bütün karakolu,
Hepsini birden öldürüp,
Kıra kıra gelmiş olmalı.
Yaban koçuyla tilkiyi,
Tek gözlü koca devi,
Kırk keşişle birlikte kırıp,
Boğazlaya boğazlaya gelmiş olmalı.

Hepiniz birden davranın, deyip,
Pehlivanların hepsi

Their two eyes left half-open,
As if about to die,
Eyes rolled back and glaring white,
Staggering to and fro,
Those writhing on the ground were more.
Not knowing what they said,
Seeing no one at all,
Saying whatever came to their mouths,
Those bawling out a song were more.
Droning words none understood,
Muttering to themselves,
Their tears becoming ten fields,
Those lying weeping were more.
Seeing such a business,
Seeing and grasping it all:
«What has come to pass?» — saying,
The great woman ponders this:
«This tribe that broke through and came here,
That in the place it came to
Loosed such havoc as this —
He who had his girth braided of hair,
Who whittled away all our land,
Going to the Burut and having it severed,
Azizkan's drinker of blood —
It must be Almambet who has come,
The merciless quarrel
He must have come sowing, sowing.
All the watchposts on the road,
Killing them all at once,
He must have come slaying, slaying.
The wild ram and the fox,
The huge one-eyed giant,
Cutting them down with the forty monks,
He must have come slaughtering, slaughtering.

Rise up all of you as one! — saying,
Let all the pehlivans

Almambet'e üşüşsün!» deyip,
Kadın haykırıp durunca,
Yaya yürüklerin hepsi davrandı.
Kalabalık pehlivan birleşip,
Kancarkol ile Muzkindik
Almambet'in üstüne üşüştü.
Cenk kılıcını beline kuşandı,
Yetkin kıraan Almambet,
Bir bin değil, yedi bin
Kaynaşıp duran kalabalık orduya
Tek başına dalıp el attı.
Ölüm dense sevinir,
Yaşam dense yerinir,
Kaplan, bozkurt, yaman arslan,
Kan içe içe büyüyen,
Kan dökücü, yiğit, kaplan er,
Eyer vurdurmadan saldırıp dönen —

Kıtay küme küme girince,
Tekmeyle savurdu çırasını,
Yakılan ateşini söndürdü;
Üşüşen Kıtay'ın hepsi sarhoş —
Kılıçla doğrayıp,
Hepsini kırıp geçirip,
Boğazdan sel gibi göçürdü.

Savaşmaya Kıtay'da
Hiç gayret, derman yok;
Kancarkol ile Muzkindik,
Nice pehlivan, Bozkertik —
Biri bile sağ kalmadı.
Ok yılanı gibi kurulup,
Oya oya ilerler Almambet;
Orada yatan Kıtay'ın
Birini bile esen komadan,
Boğazlaya boğazlaya gider Almambet.
O sırada koca kadın
Hışımla bağırdı,
Üstündeki otağı

Swarm upon Almambet!» — saying,
As the woman cried and cried,
All the runners on foot bestirred themselves.
The crowded pehlivans uniting,
Kancarkol and Muzkindik
Swarmed upon Almambet.
He girded his war-sword at his waist,
The consummate keen-eyed Almambet,
Not one thousand — seven thousand,
Into the seething, crowded host
He plunged alone and laid his hand.
Say «death» — and he rejoices,
Say «life» — and he is grieved,
Tiger, grey wolf, fearsome lion,
Grown great on draughts of blood,
Blood-shedding, valiant, tiger-man,
Charging and wheeling with no saddle set —
As the Kıtay came in cluster on cluster,
With a kick he sent the pine-torch flying,
He quenched the fire they had kindled;
The swarming Kıtay all of them drunk —
Hewing them down with the sword,
Cutting through them one and all,
He sent them streaming like a flood down the gorge.
For fighting, in the Kıtay
No zeal, no strength remains;
Kancarkol and Muzkindik,
Many a pehlivan, Bozkertik —
Not even one was left alive.
Coiled like the arrow-snake,
Almambet advances, carving on;
Of the Kıtay lying there
Leaving not even one unharmed,
Almambet goes slaughtering, slaughtering.
At that moment the great woman
Screamed out in her fury,
The pavilion over her

Tek eliyle yıkıp,
Dışarıya doğru koşup,
Fırlayıp çıktı koca kadın.

Tearing down with a single hand,
Running for the open air,
Out the great woman burst.

Her donanımı hazır,
Bineceği yürük tulparı
Ak sarayda bağlı;
Ona yetişip koca kadın
Sıçrayıp ata biniverdi,
Ata bir kamçı basıp
Beecin'e doğru sürüverdi.
Gittikçe gayreti
Taşıp durdu Almambet'in:
«Kadın Beecin'e varır, deyip,
Bize yetirmeden gider» deyip,
Telaşlanır Almambet.
Telaşından bağırdı:
«Yetişiver!» diye çağırdı.
Almambet'in sesini duyunca
Soylu Sırgak durur mu?
Sarala'yı yedeğine alıp,
Ay vurmuş gibi görünüp,
Ok gibi uçup koşturdu;
Göz açıp kapayıncaya dek
Getiriverdi yaman oğlan.
Sarala'ya biniverdi,
İzine düşüp şaşmadan,
Kadını kovalayıp gitti.
Kökçebiç ile Sarala,
Yedekteki Kartküröñ,
Gemleriyle boğuşur;
Almambet'le Sırgak erenler
Uçan kuşla yarışır.
Kara dağın belinde
Kaçıp giden kadına
Duraksamadan yetişti;
Yetiştiği yerde kadını
Şahin gibi er Sırgak
Devirip geçiverdi,

Its every trapping ready,
The swift tulpar she would ride
Stands tethered in the white palace;
Reaching it, the great woman
Leapt up and was mounted,
Laying one whip-stroke on the horse
She drove away toward Beecin.
Ever onward the ardour
Of Almambet overflowed:
«The woman will reach Beecin, saying,
She will go before we catch her,» saying,
Almambet grows frantic.
In his haste he shouted:
«Come quickly, catch us up!» he called.
Hearing Almambet's voice,
Would noble Sırgak tarry?
Taking Sarala on the lead,
Seeming like moonlight striking,
He flew like an arrow at a run;
In the blinking of an eye
The fierce young man brought him up.
He mounted Sarala at once,
Falling on her track unerring,
He went chasing after the woman.
Kökçebiç and Sarala,
Kartküröñ on the lead-rein,
Wrestle with their bits;
Almambet and Sırgak, the heroes,
Race against the flying bird.
On the black mountain's pass
The woman fleeing away —
He caught her without a pause;
Where he caught her, the woman —
Like a falcon er Sırgak
Toppled her and swept on past,

Azizkan oğlu Almambet,
Kadın doğrulup kalkarken,
Başını kesip gitti.
Sırgak'a Almañ söz söyler,
Söz söylerken der ki:
«Gönülde artık hasret yok;
Tufan suyu değmez Beecin'in

Nöbetçisi artık kalmadı, Sırgak!
Doğup büyüdüğüm yer işte bu, Sırgak!

Altı yaşında çağımda,
Gömleğimi çıkarıp koşarak,
Kelebek kovalayarak
Büyüyüp gezdiğim yer işte bu, Sırgak!
(Doğduğu yeri görünce
Yüreği fena bölündü,
Gözünün yaşı on tarla,
Göl gibi olup döküldü.
Göbeğinin kesildiği, doğduğu yer,

Kirinin kat kat yıkandığı yer

Mekke'si gibi göründü.)
Oynak çocukluk çağımda,
Altın tahtımda otururken —
Şuradaki görünen seki,
Onun ardında yükselen
Boz alacalı sarp yüce dağ
Babamın Kan-Caylak denen yeriydi.
Şurada yatan Beecin'den
Bin pehlivanını getirtip,
Yürük bağlanan yerine
Gümüşten gergi çektirip,
Öküze kazan yükletip,
Kırk kulplu kazanda
Azıklarını kaynatıp,
«Çıkarım» diyen Kıtay'ın
Çıkartmadan canına okuyup,

Azizkan's son Almambet,
As the woman rose to stand,
Cut off her head and went.
To Sırgak Almañ speaks,
And speaking thus he says:
«In the heart no longing now remains;
Beecin, untouched by the flood-waters —

Its sentinel is no more, Sırgak!
This is the place where I was born and grew, Sırgak!
When I was six years old,
Running with my shirt cast off,
Chasing after butterflies,
This is the place I grew and roamed, Sırgak!
(Seeing the place where he was born,
His heart was sorely riven,
The tears of his eyes ten fields,
Poured out and became a lake.
The place his cord was cut, where he was born,
The place his grime was washed fold on fold,
Seemed to him his Mecca.)
In my playful childhood days,
As I sat on my golden throne —
That terrace showing over there,
And rising up behind it
The steep grey-dappled lofty mountain
Was my father's place called Kan-Caylak.
From Beecin lying yonder
Having his thousand pehlivans fetched,
At the place where racers are tethered
Having a silver picket-line stretched,
Loading cauldrons upon oxen,
In the forty-handled cauldron
Boiling up their victuals,
The Kıtay who said «I will go forth» —
Confounding his soul before he could,

Yolunu bekleyen bendim.
Has yürük Sarala'nın
Otlamaya alıştığı yerdi.
Gökte güneşim bulutlanır, Sırgak!
Beecin aklıma düşünce,
Şu bir tutamlık başıma
Ahir zaman, kıyamet,
Altmış kaygı birden gelir, Sırgak!
Almambet'in Beecin'e
Azap salan taşkınlığı —
Şu duran Beecin'de,
Bırak, eyvah, Sırgak'ım,
Müslüman dininin yokluğundandır!
Uçsuz bucaksız yatan Beecin'de

It was I who watched his road.
It was the place the true racer Sarala
Was wont to go to graze.
My sun is clouded in the sky, Sırgak!
When Beecin comes into my mind,
Upon this handful head of mine
The last age, the very doomsday,
Sixty sorrows come at once, Sırgak!
Almambet's, upon Beecin,
Torment-loosing storm of wrath —
In this Beecin standing here,
Alas, let be, my Sırgak,
It is because the Muslim faith is lacking!
In Beecin lying endless, boundless,

Almambet ulu han olsaydı,
Kıtay'ı bine bölsen de,
Hiç değilse birinde
Bana yoldaş bulunsaydı,
Kalabalık Kıtay Beecin'e
Kaygıyı nasıl salayım, Sırgak!
Müslüman dini olsaydı,
Yurdumu nasıl bırakayım, Sırgak!
Yurdumu bırakıp gittiğimde
Hangi murada ereyim, Sırgak!
Doğup büyüdüğüm ilk yer —
Hepsini anlatıp gideyim, Sırgak!
Şu karşıda uzanan kara sırt,
Çay alınan kaynak işte o,
Çerik Kıtay eli işte o.
Kırk hanın eli Kıtay'a
Altın verse, çay verip,
Bu Beecin'i yönetip duran bendim işte.
«Almambet'in çay çıkan kenti» diye,

Hâlâ Beecin'de
Adı sanı kalan benim işte, Sırgak!

Had Almambet been its great khan,
Though you split the Kıtay in a thousand,
Had there been in even one of them
A companion found for me,
Upon the crowded Kıtay's Beecin
How should I loose this sorrow, Sırgak!
Had it held the Muslim faith,
How should I forsake my homeland, Sırgak!
When I left my homeland and went,
What desire was there to gain, Sırgak!
The first place I was born and grew —
Let me tell it all and go, Sırgak!
That black ridge stretching over there,
That is the spring where tea is drawn,
That is the Çerik Kıtay land.
When the lands of forty khans to the Kıtay
Would give their gold, giving tea,
It was I who governed this Beecin.
As «Almambet's city where the tea springs forth»,
Still to this day in Beecin
It is I whose name and fame remain, Sırgak!

Şu ötede ak alacalı görünen boyun,

Altın kazılan yer işte o;
Her aygıtı dümdüz, eksiksiz,
Çekip çevirmesini bilen bir bendim,
Bunu söyleyen de benim işte, Sırgak!
Şu ötedeki ak alacalı kum, kızıl yamaç —
Zavallı babam:
«Almambet oynayıp geziyor» diye,

Hazine malı saydırmıştı;
Babacığımın yaylım sırtı —
Kökeninde Kalmak eriydi o.
On iki günde bir çıkıp,
Şu yatan boz kumda
Oyun ettiğim yer işte o.
Düşündükçe içim kor olur,
Kaygımı nasıl dağıtayım, Sırgak!
Eğlencem kalan yaman yer —

Anmadan nasıl durayım, Sırgak!
Önümüzde uzanıp duran,
Cam gibi düz ak ova
Almambet'in ovasıdır;

Bırak, Sırgak, kaplanım,
Geçmişi anlata anlata
Erin yüreği bölünür, Sırgak!
Ak ovanın halini söyleyeyim:
Sarala tayken üstünde
Coşup oynayıp bindiğim yer,
Genç yaşımdan gezdiğim yer.
Cam gibi parlayan ak kale —
Babamın Taş-Köpürö kalesi;
Taş-Köpürö şehrinde
Almambet'in töre öğrendiği yer,

Babacığımın yerine

That neck of land showing white-dappled yonder,
That is the place where gold is dug;
Its every tool true and complete,
It was I who knew to run it all,
And it is I who tell you this, Sırgak!
That white-dappled sand out there, that red slope —
My poor father:
«Almambet plays and roams there,» saying,
Had it counted treasury goods;
My dear father's grazing ridge —
He was by his root a Kalmak man.
Going out once in twelve days,
On that grey sand lying there,
That is the place I made my games.
As I think, my heart turns to embers,
How shall I scatter my sorrow, Sırgak!
The fearsome place where my joys remain —
How can I stand and not recall it, Sırgak!
Stretching out before us,
The white plain flat as glass
Is Almambet's own plain;

Let be, Sırgak, my tiger,
Telling the past over and over,
A man's heart is riven, Sırgak!
Let me tell the white plain's state:
On Sarala when he was a colt,
The place I rode in wild delight,
The place I roamed from my young days.
The white fortress gleaming like glass —
My father's fortress Taş-Köpürö;
In the city of Taş-Köpürö
Is where Almambet learned law and custom,
Where, in my dear father's stead,

Altı gün han olup
Altın tahtına oturduğum yer.
Altın tahtın halini söyleyeyim:
Has demirden kapı,
Hanın durduğu eşik.
O kapının içinde
Çepeçevre çınar bahçesi,
İçinde vardır altın taht,
İnsan basacak yolu yok.
Bu yanı ile öte yanı
Yakut taşla kaplı,
İç yüzünde ne türlü
Türlü nakışlar işlenmiş.
Kırk yıl suya batırsan,
Kenarı zerrece solmaz;
Toprak, toz duman görse de
Rengi zerrece atmaz.
Altın nakışlı koca halı,
Halis ipekten dokunmuş;
Altına onu serdirmişler,
Altın tahtı kurup
Üstüne onu koydurmuşlar.
Kalabalık halk hevese düşüp,
«Görsem» diye gözü kızarmış;
Bir kez gören: «Yeniden
Yine gelip görsem» deyip,
Altın tahta sevinmiş.
Yakutla kıymetli taştan
Eşiğine döşetmişler,
Tavus kuşunun kuyruğunu

Doksan türlü süsleyip
Her köşesine diktirmişler,
Görenin gönlünü kandırmışlar.
Görkü eşsiz altın taht —
Dünyamı boşayıp
Bırakıp gittiğim çağ o çağ.
Kıyametin yüzünden,
Çetin cehennemin varlığından,

Becoming khan for six days,
I sat upon his golden throne.
Let me tell the golden throne's state:
A gate of purest iron,
The threshold where the khan would stand.
Within that gate
A plane-tree garden all around,
Within it stands the golden throne,
No path for man to tread.
This side of it and the far side
Are overlaid with ruby stone,
On its inner face what varied,
Varied patterns have been worked.
Sink it forty years in water,
Its border fades not by a grain;
Though it see dirt and clouds of dust,
Its colour pales not by a grain.
The great carpet worked with gold,
Woven of the purest silk;
Beneath they had it spread,
Setting up the golden throne
They had it placed on top.
The crowded people fell to craving,
Eyes reddened, saying «Might I see it»;
Who saw it once: «Anew
Might I come and see again,» saying,
Rejoiced in the golden throne.
With ruby and with precious stone
They paved its threshold over,
The peacock's tail —

Adorning it in ninety ways
They had it set at every corner,
They beguiled the heart of all who saw.
The golden throne of peerless splendour —
That was the season when I forsook
My world and left it all behind.
Because of the Day of Judgement,
Because grim hell exists,

Kıvranıp azap çektim ben;
Malımı kıl kadar görmeden,
Dönüp bakmadan kaçtım ben.
Sıra sıra dikilmiş sarı söğüt —
Almambet'in diktiği bahçe işte o;
Karararak duran kara dam —
Altmış keşişin yedekleyip
Altımdaki Sarala'yı,
Sarala'yı bağladığı
At ahırı olan yer işte o.
Kupkuru kalmış, dal budak,
Ortada duran koca çınar —
Aziz anam Altınay'ın
Beni doğurduğu yer işte o.
Doğduğum çınarımın
Kökleri baştan başa çürümüş,
Tümden kuruyup kalmış;
Tepesinde seyrek serpili
Tomurcuk uçları kalmış.
Talas'a öylece esen dönmem,
Beecin'den eli boş dönmem.

Zavallı anamın dediği sözdü:
«Ola ki Beecin'e gelirsen,
Benden soy sürmüşse,
Çınarımın dibinde
Filiz biter» demişti, Sırgak!
Dibinden çıkan filizi
Neredeyse çınara denk olmuş;
Yüreğimi burkan kaygı var,
Ardımda kalacak çocuk var.
Nice malım mülküm yatıyor, gördün mü?
Boz otağım yıkılıp kalmış, Sırgak!

Fazlasıyla yığdığım altınımı,
Ben Beecin'den gidince,

Kıtay yağmalayıp almış,

I writhed and suffered torment;
Not glancing at my goods even a hair,
I fled without a backward look.
The yellow willows planted row on row —
That is the garden Almambet set out;
The black roof standing darkening there —
Where sixty monks would take in hand
Sarala here beneath me,
Where they would tie Sarala —
That is the place that was the stable.
Left bone-dry, branch and twig,
The great plane standing in the midst —
That is the place my dear mother Altınay
Gave birth to me.
Of my plane tree where I was born
The roots have rotted through and through,
It has withered utterly away;
At its crown, sparsely scattered,
Only budding tips remain.
I shall not go back to Talas just so, at ease,
I shall not go back from Beecin empty-handed.
It was the word my poor mother spoke:
«Should you ever come to Beecin,
If a line has sprung from me,
At the foot of my plane tree
A shoot will sprout,» she said, Sırgak!
The shoot that rose up from its foot
Has grown well-nigh equal to the plane;
There is grief that wrings my heart,
There is a child to stay behind me.
How much wealth of mine lies here — did you see?
My grey pavilion has fallen in ruins, Sırgak!
The gold I heaped in such abundance,
When I went away from Beecin,

The Kıtay plundered and took,

Cevizim yarıya inmiş,
Çınarım susuz kalmış;
Sarala'nın ahırını
Kaynaşan kalabalık Kıtay
Kamçı boyuyla ölçüp bölüşmüş —

Vah canım, ölmüşüm sanki.
Bozarmış görünen yer,

Ekinimi ektiğim yer işte o;
Öteden beri akan su yok —
Hepsini bir örnek suya bastırıp,
Kürpüldök'ün suyundan
Ark çekip alan benim işte, Sırgak!
Altı hanın eli toy edip,
Ark açılıp dururken,
O zaman hizmet edip
Adını koydular: «Keñ-Alış».
O açılan arkın
Dibini kırk arşın oydurup,
Üstünden aşırıp taşırıp,
Kıtay'ı aşa doyurdum.
Ben Beecin'de dururken
Almambet nazlı bir candı;
Çoban yıldızı gibi gözü parlayan,
Altmış anamın beslediği,
Almambet nazlı çocuktu, Sırgak!
Oynayıp gezdiğim çağda,
Tutar mı tutmaz mı demeden,
Oyun edip eğlenceyle
Diktiğim söğüdüm vardı, Sırgak!
Filizi ev gibi söğüt olmuş,
Devletim boy atıp aşmış,
Beecin'e Almañ han olmuştu.
Benim diktiğim söğüdün
Kalabalık Kıtay o zaman
Kutsallığını bilirdi:
«Kendiliğinden bitmiş» diye,
Kalabalık Kıtay o zaman

My walnut grove is shrunk by half,
My plane is left without water;
Sarala's own stable
The seething, crowded Kıtay
Measured off by whip-lengths and shared out —
Ah, my soul — it is as if I had died.
The ground that shows there greyed and pale,
That is where I sowed my crops;
From of old no water flowed there —
Setting it all under one even flood,
From the water of Kürpüldök
It was I who drew the channel, Sırgak!
The lands of six khans held a feast,
While the channel was being opened,
They served at it back then,
And named it: «Keñ-Alış».
Of that channel that was opened
I had the bed dug forty ells deep,
Sending it brimming over the top,
I fed the Kıtay full with food.
While I abode in Beecin
Almambet was a cherished soul;
His eye bright as the shepherd's star,
Nursed by sixty mothers,
Almambet was a cherished child, Sırgak!
In the days I played and roamed,
Not asking, will it take or no,
In play and merriment
There was a willow that I planted, Sırgak!
Its shoot became a willow big as a house,
My fortune shot up past all measure,
Almañ had become khan over Beecin.
Of the willow that I planted
The crowded Kıtay in those days
Knew well the holiness:
«It sprang up of itself,» saying,
The crowded Kıtay in those days

Mazar sayıp secde ederdi,
Tavaf edip dururdu.
Söğüdün hali böyleydi, Sırgak!
Daha dünkü geçen zamanda,

Capalak çölünü aşarken,
Kalabalık Kıtay eliyle
Tek başıma tutuşup,
Cefayı ben büyük çekip,
Size doğru kaçarken —
Kıtay kırk bin, ben tek —
Kıtay'ı teker teker alırken,
Önündeki boz tepeden
Kıtayların Kalça kulu
Koñurbay kovalayıp yetişmişti, Sırgak!

Mızrakla bir vurup
Koñurbay kovalayıp geçince,
Ağzımdaki sırlı çubuk
Ağzımdan fırlayıp düşmüştü, Sırgak!

Ardıma dönüp bakmadan
Doğru yolu tuttum;
Çubuğu alamadan,
«Beecin'e yine dönersem
Alırım» deyip, emanet edip bıraktım.
Zamanım geçti dert olup,
Günüm kara gece oldu.
Toprağını saçıp bak,
İnanmazsan bana,
Vurduğum yeri açıp gör, Sırgak!»
Mızrağını uzun tutup,
Gün batarken alacakaranlıkta,
Vuruverdi Almambet.
Gösterdiği boz tepeyi
Almambet mızraklayıp dururken,
O anda Sırgak şunu düşünür:
«Gündüz değil, gece olsa bile —
Almambet'in gideli

Counted it a shrine, bowed down,
And ever circled it in worship.
Such was the willow's state, Sırgak!
In time gone by but yesterday,

While crossing the Capalak desert,
With the crowded Kıtay land
Grappling all alone,
I bearing the greater torment,
As I fled toward all of you —
The Kıtay forty thousand, I but one —
As I took the Kıtay one by one,
From the grey hill before him
The Kalça slave of the Kıtays,
Koñurbay, had chased and caught me up,
Sırgak!
Striking one blow with the lance
As Koñurbay drove chasing past,
The glazed pipe in my mouth
Had flown out of my mouth and fallen,
Sırgak!
Without one backward look
I held to the straight road;
Unable to retrieve the pipe,
«If I return to Beecin again
I shall take it,» saying, I left it in trust.
My time went by and turned to grief,
My day became black night.
Scatter the earth of it and look,
If you do not believe me,
Open up the place I struck and see, Sırgak!»
Holding his lance at its full length,
In the dusk as the sun went down,
Almambet struck home.
The grey hill that he had shown —
While Almambet lanced away at it,
At that moment Sırgak thinks:
«Day or no — were it even night —
Since Almambet went away,

Kim bilir kaç yıl olmuşken,
«Koñurbay yetişip sapladı» deyip,
«Altın çubuğum kaldı» deyip,
Yalan söyleyişine bak hele.»
Bunun üzerine er Sırgak
Attan sıçrayıp indi;
Mızrak ucundaki toprağı
Aybaltayla söküp bozdu,
Toprağını saçıp savurup,
Ucunu eşeleyip açıp,

Who knows how many years have passed,
«Koñurbay caught up and thrust,» saying,
«My golden pipe was left behind,» saying,
Just look at how he tells his lies.»
Thereupon er Sırgak
Sprang down from his horse;
The earth at the lance's point
He broke and tore up with the moon-axe,
Scattering, winnowing the soil,
Digging open at the tip,

Açıp da bir baksa —
Deminki dediği çubuğu
Ucunda yatıyormuş.
Çekip çıkarıp tutunca:
Altındandı; Beecin'i
Yönettiği çağında,
Yakutu yardırıp işletmiş,
Çubuğun emziğine,
Kıymetli taşı kakma edip,
Göz göz dizdirmişti.
Eskimiş gibi görünüşü var,
Emilen yerinde
Pas tutmuş gibi kiri var.
«Kırk hanın eli işte bu» deyip,
Elini anlattı Sırgak'a;
«Kendi durduğum yurdum bu» deyip,

And when he opened it and looked —
The pipe he had just spoken of
Lay there at the very tip.
When he drew it out and held it:
It was of gold; when Beecin
Was in the days of his ruling,
He had had ruby cleft and worked,
Upon the mouthpiece of the pipe,
Inlaying precious stone,
He had had them set like rows of eyes.
It has the look of something worn,
And at the place where it was drawn
It bears a grime like rust.
«This is the land of forty khans,» saying,
He told Sırgak of his land;
«This is the homeland where I dwelt,» saying,

Yerini anlattı Sırgak'a.
«Kalan yere kaygılanıp
Hangi murada ereriz?
Pusa bürünüp köşelenen,
Koyaklanıp sivrilen yerde,
Esenkan kızı Burulça
Orada içi sıkılıp yatar;
Beni bekleyip zavallın
Orada bunalıp yatar —
Uğrayıp görüşür gideriz, Sırgak!
O yere varmazsak,

He told Sırgak of his place.
«Grieving for what is left behind,
What desire shall we attain?
Where it folds itself in mist,
Where it hollows into vales and rises sharp,
Esenkan's daughter Burulça
Lies there weary at her heart;
Waiting for me, the poor one
Lies there stifled with her grief —
We shall call and see her as we go, Sırgak!
If we do not reach that place,

Görüşüp gitmezsek,
Bizi kaba bilmez mi?
«Bunca yıl yandım» deyip,
«Kaygı çekip durdum» deyip,
Ahirete vardığında
Bizi kara eşek edip binmez mi?

Edilen andı bozmaz mı?
«Görüşmeden gitti» deyip,
Tasalanan Burulça
Umudunu büsbütün kesmez mi,
Sırgak!» —
Deyip o zaman Almambet,
Boğuk boğuk söylenip coşup,
Altındaki Sarala
Ok yılanı gibi süzülüp,
Bıçak ağzı gibi düz sarı ovaya

Bir anda varıverseler:
Aşık kemiği kadar dağı yok,
Aşık kemiği kadar koyağı yok,
Saban yürümüş çizisi yok,
Porsuğun, tarla sıçanının, farenin
Kazıp koyduğu ini yok.
Ovaya girip geldiğinde,
Kazık boyunlu Sarala
Kanatlı gibi koşturup,
İnek sağrılı Sarala
Uçan kuş gibi atılıp,
Kasırga gibi döndürdü Almambet.
Kartkürön'ü yedeğine alıp,
Yeldiğine yel yetişmez,
«Çü» deyince ok yetişmez,
Ardı sıra at çatlatıp,
Geliyor arkasında
Arslan Sırgak, o han beyi.
Nice gün yürüyüp yorgun düştüler,
Kürpüldök'ün Sarı-Suu
Irmağına bunlar rast geldi.

If we do not see her and go,
Will she not think us churlish?
«So many years I burned,» saying,
«I bore my sorrow on and on,» saying,
When she comes to the world hereafter
Will she not make us black donkeys and ride us?
Will she not break the oath once sworn?
«He went without a meeting,» saying,
Burulça in her sorrowing —
Will she not cut off all her hope, Sırgak!»
—
So saying then Almambet,
Grown heated, muttering hoarse and low,
Sarala there beneath him
Gliding like the arrow-snake,
To the yellow plain flat as a knife's edge

In one moment they arrived:
No mountain even knucklebone-high,
No hollow even knucklebone-deep,
No furrow where a plough has walked,
Of badger, field-vole, mouse
No burrow dug and left.
When he came into the plain,
Stake-necked Sarala
Running as if winged,
Cow-rumped Sarala
Hurling on like a flying bird,
Almambet wheeled him like a whirlwind.
Taking Kartkürön on the lead,
No wind can catch his racing,
At «Çü» no arrow overtakes him,
Bursting horses in his wake,
There comes behind him
The lion Sırgak, that khan's bey.
Many days they rode and fell to weariness,
On Kürpüldök's Sarı-Suu
River these two chanced.

Sarı-Suu boyuna baksan,
Engebe engebe kıvrılır,
Engebenin otu seyrelir,
Kırların düz koyaklarından
Kulanları suya dökülür.
Sarı-Suu'nun boyu vadi;
Bu vadiye baksan:
Yaprağı tulum derisi gibi,
Kara kurdu başparmak kadar,
Kuzukulağı bilek kadar;
Ürküp fırlasa maralı,
Sinekten kaçan inek gibi.
Dağında uzak karları var,
Ormanında benekli yırtıcısı var;
Bakıp dursan, vadide
Can taşıyanın hepsi var.
Engebesinde geyiği var,
Kumlu suyunda kunduzu var,
Kımıldayan bunca canlı —
Kıvrım kıvrım yamacı var,
Sıçanın burnu geçmez sıklıkta

Look along the Sarı-Suu,
It winds in fold on fold,
The grass thins on the folds,
From the level hollows of the steppe
Its kulans pour down to the water.
The Sarı-Suu's length is valley;
Look upon this valley:
Its leaves like hide of leather flasks,
Its black worm thick as a thumb,
Its sorrel thick as a wrist;
Should its maral start in fright,
It is like a cow fleeing from flies.
On its mountains lie far snows,
In its forest the spotted beast of prey;
Gaze on, and in the valley
All that carries life is there.
On its folds it has its deer,
In its sandy waters beavers,
So many stirring living things —
It has slopes fold upon fold,
In thickets where a mouse's nose could not pass

Sık, çıtırman bir orman var.
O ormanın içinde
Ev gibi ev gibi yığılmış
Kızıl kumdan bir kule var.
Kulenin dibi boyunca uzanan
Minare gibi bir çınar var.
O çınarı bir kez gören can
Bir daha görmeye can atar.
Elması dökülüp yığın olmuş,
Ayıyla bozkır tilkisinin
Azığına yem olmuş.
Cevizi olgunlaşıp dere dolmuş,
Kayısısı olgunlaşıp yağ dolmuş,
Fıstığı olgunlaşıp bal olmuş,
Dört başı mamur bir yer,
Gören kişi hayran kalmış.

There stands a dense, tangled forest.
And within that forest
Heaped up like a house, like a house,
There stands a tower of crimson sand.
Stretching along the tower's foot
There stands a plane tree like a minaret.
The soul that once beholds that plane
Yearns to behold it once again.
Its apples fall and lie in heaps,
For the bear and the steppe fox
They have become fodder and feed.
Its walnuts ripen and fill the ravine,
Its apricots ripen and fill with oil,
Its pistachios ripen and turn to honey,
A land flourishing on all four sides,
Whoever sees it stands amazed.

Çınarda bülbül şakısa,
İçinden insan çıkamaz,
Ötüşüne şaşıp kalır,
Dertli kişi dayanıp dinleyemez.
Duramayıp Almañ coştu,
Almañ'ın söylediği sözü
Sırgak durup yine dinledi.
«Önümüzde görünen
Kürpüldök'ün ırmağıdır,
Kanatlı uçup geçmedikçe,
Dayanıp bunu geçemez
Âdemoğlunun evladı.
Bunun adı Kürpüldök,
Akıntısı sert bir ırmak,
Çağıltısı uzaklardan duyulur,
Dağlar yankılanır gümbürdeyip.
Kırk hanın halkı Kıtay'ı
Zorlayıp bir araya topladım,
Demir gövdeli köprünün
Tek atlık yolu var,
İpini çekip de kaçmayan
Almambet'in çilesi var.
Şimdi sırrımı söyleyeyim,
Değerlim benim, Sırgak'ım,
Bu sudan nice kez geçmişim.
Onun için yanılmaz,

When the nightingale sings in the plane,
No man can tear himself away,
He stands astonished at its song,
The sorrowful cannot bear to listen.
Unable to hold back, Almañ surged,
And the words that Almañ spoke
Sırgak stood and heard once more.
«What appears before us
Is the river of Kürpüldök,
Unless one flies across on wings,
No one can endure and cross it,
No child of the sons of Adam.
Its name is Kürpüldök,
A river of fierce current,
Its roar is heard from far away,
The mountains echo with its thunder.
The Kıtay, folk of forty khans,
I forced and gathered them together,
The bridge of iron body
Has a road for one horseman only,
And he who did not pull its rope and flee —
Such is the ordeal of Almambet.
Now let me tell my secret,
My precious one, my Sırgak,
Many a time have I crossed this water.
Therefore he does not err,

Altımdaki Sarala
Kendi geçtiği geçitten.
Nice nice geçtiği yer,
Kıtay ile boğuşup
Bu ırmaktan aştığı yer.
Sarala'nın geçtiği yerde
Başka yana sapma sen,
O nasıl geçerse öyle geç.
Sarala'nın ardından
Sırgak'ım, sakın ayrılma.
Suyun böyle bir yolu var,
Heybemde, Sırgak'ım,

Sarala beneath me,
From the ford that he himself has crossed.
The place he crossed so many times,
The place he crossed this river
While grappling with the Kıtay.
Where Sarala makes his crossing
Do not swerve aside, not you,
Cross exactly as he crosses.
Behind Sarala's tail
My Sırgak, do not fall away.
Such is the road across the water,
In my saddlebag, my Sırgak,

Benim babam Azizkan'ın
Seyrana çıkarken giydiği
Yarım hanlık kaftanı var.
O kaftanı giyerim,
Karaltı gibi yatan Kıtay'a
Bak da gör, Sırgak'ım,
Nice oyunlar ederim!
Terkide ak bir heybe,
Kaplana denk bir heybe.
Heybeyi alıp baksa
Parıldayan altından.
Beecin'in düşman olacağını
Bilerek gitmiş değil mi:
«Akın için Kıtay'a dönersem
Kaftanın faydası dokunur» diye,
Azizkan oğlu Almambet
Önceden düşünüp bunu
Giyip gitmiş değil mi.
Böylece Almambet
Babasının rütbe kaftanını
Giyip durunca gerinip,
Yakut taşı işletmiş,
Kaftanının göğsüne
Değerli taşlar koydurmuş,
Kıtayca yazıp imza atmış
Çoñ-Beecin'de Karıkan:
«Beecin'in yarım hanına
Verdim» deyip mührünü basmış.
Gerekecek eşyayı
Hırpalatmadan saklatmış.

İki yan böğrüne
İri kurşun gibi inci taşları
Sıra sıra taktırmış.
Bakıp duran er Sırgak:
«Tıpkı bir Kıtay olmuş» diye,
Almambet'i beğendi.
O kaftanı giyince
Yüzüne bakamayıp

There lies the half-khan's kaftan
That my father Azizkan wore
When he rode out on pleasure.
That kaftan I shall wear,
And upon the Kıtay lying like a shadow —
Look and see, my Sırgak,
What tricks I shall perform!
On the crupper a white saddlebag,
A saddlebag a match for a tiger.
If one took the bag and looked —
Of gleaming gold within.
Knowing Beecin would turn enemy,
Did he not go prepared:
«If I return to Kıtay for the raid
The kaftan will serve me well,» he said —
Almambet, son of Azizkan,
Thinking of this beforehand,
Did he not wear it as he went.
And so Almambet,
His father's kaftan of rank
Wearing it, stretching himself proud,
Had rubies worked upon it,
Upon the kaftan's breast
He had precious stones set in,
Written in Kıtay script and signed
By Karıkan in Çoñ-Beecin:
«To the half-khan of Beecin
I gave it,» he said, and pressed his seal.
The gear that would be needed
He kept safe from any harm.

Upon its two flanks
Pearls like great lead bullets
He had fastened row on row.
The hero Sırgak, watching, said:
«He has become a very Kıtay,» —
And he admired Almambet.
When he put on that kaftan,
Unable to look upon his face,

Sırgak'ın gözü kamaşıp,
Almañ'ı beğenip durdu.
«Sağ olsun boz yeleli» diye,
Kendi içinden sevinip.
Almambet'in bize gelişi
Padişah sultan dini içinmiş,
Şu yerde Almambet
Kırk hanlı Kıtay elinin,
Ordalı yurdu Beecin'in
Beylerinden biriymiş.
Almambet denen nam buymuş.
Bismillahımız olmasaydı,
Şu karşıki Beecin şehrinde
Gezen Kıtay'ın ta kendisiymiş.
Şu duran Kıtay'a göre
Küçük değil, bir devmiş,
Kırk hanın halkı Kıtay'ı
Kızıl kana boyayıp,
Kırıp geçirecek ermiş,
Şu duran Beecin'e karşı
Düşününce, Almambet
Dikilmiş bir kaleymiş.
Almambet kaçıp gittiğinde
Kalabalık Kıtay'ın inleyip,
Ağlaması yerindeymiş.
Böylesi bir arslana
Geldiğinden beri «Kıtay» demek,
Tanrı'nın çarptığı laf imiş.
Onların hepsine katlanan
Almambet gerçek ermiş,
Kaşını bile çatmayan
Almambet çelik gibiymiş.
Alake'miz sağ oldukça,
Manas'a kurulmuş,

Derin kazılmış hendekmiş,
İnsanın kesip geçemeyeceği
Çelikten yapılma ağmış,
Aslında Almambet

Sırgak's eyes were dazzled,
And he kept admiring Almañ.
«Long live the grey-maned one,» he said,
Rejoicing within himself.
Almambet's coming to us
Was for the faith of the padishah sultan,
In that land Almambet
Of the Kıtay land of forty khans,
Of Beecin, the yurt of the horde,
Was one of its beys, they say.
Such was the fame called Almambet.
Had it not been for our Bismillah,
In yonder city of Beecin
He would be the very Kıtay who walks there.
Compared to the Kıtay standing there
He was no small one, but a giant,
The Kıtay, folk of forty khans,
He would dye in crimson blood,
A hero to cut them all down,
Against Beecin standing there,
When one considers, Almambet
Was a fortress raised on high.
When Almambet fled away,
The teeming Kıtay's groaning
And weeping was well deserved.
To such a lion as this,
To say «Kıtay» since he came
Was a word struck down by God.
Enduring them one and all,
Almambet was a true hero,
Never even knitting his brow,
Almambet was like tempered steel.
So long as our Alake lives,
Set up for Manas he was,

A trench dug deep he was,
A net wrought out of steel
That no man can cut through,
In truth Almambet,

Müslüman dini olmasa
Bize gelmiş bir hazineymiş».
Bunu söyleyip dururken
Arslanın, yiğit Almambet
Boz yeleliğini gösterdi,
Yanındaki sümbül kaftanı
Er Sırgak'a giydirdi.
Han başıyla Almambet
Sırgak'ı sımsıkı kuşattı,
Yirmisindeki delişmeni.
Yiğitten üstün endamı,
Sümbül kaftanı giyince
Yarım hanın ardından
Yürüyen muhafızı,
Yiğidi oluverdi işte.
Dizgin çevirip Kürpüldök
Büyük ırmağa girdi işte.
Girdiği yerden büyük ırmak
Çağlasa da teyeltiyi aşamaz,
Gerçek küheylan Sarala,
Oluk oluk ak dişleri
Ağzında parıldayıp,
Ördek gibi yüzüp ırmağı
Gürleyerek gidiyor,
Ardından daldı er Sırgak,
Kartkürөñ'ü sıkı yedekleyip,
Okşar gibi kamçılayıp,
Altındaki üç küheylan,
Üstünde ağır yükü yok,
Konuşayım dese dili yok,
Hayvandan üstün akıllı can,
İnek sağrılı Sarala
O sıçrayınca sıçrar,
O süzülünce süzülür,
Peşine taktığı er Sırgak,
Azizkan'ın boz yelelisi
Sağ salim geçiverdi işte.
Kürpüldök'ten geçtikten sonra,

Were it not for the Muslim faith,
Was a treasure come to us».
While he was speaking thus,
The lion, the valiant Almambet,
Showed his grey-maned prowess,
The hyacinth kaftan at his side
He dressed upon hero Sırgak.
With a khan's head, Almambet
Girded Sırgak tight and firm,
The daredevil of twenty years.
His bearing beyond a warrior's,
When he wore the hyacinth kaftan,
Behind the half-khan
Walking as his guardsman,
His warrior he became indeed.
Turning the rein, into Kürpüldök,
Into the great river he went indeed.
Where he entered, the great river,
Though it surge, cannot top the saddle-quilt,
The true courser Sarala,
His white teeth ranged like channels
Gleaming in his mouth,
Swimming the river like a duck,
He goes on with a roar,
Behind him plunged hero Sırgak,
Leading Kartkürөñ on a tight rein,
Whipping as if caressing,
The three coursers beneath them,
No heavy load upon his back,
No tongue to speak, though he would speak,
A soul wiser than any beast,
Sarala with the cow-like croup —
When he leaps, he leaps,
When he glides, he glides,
Hero Sırgak trailing behind,
Azizkan's grey-maned one
Crossed over safe and sound indeed.
After crossing Kürpüldök,

Öte yanında tozuyan
Boz düzlüğe varınca,
Karşı yanı yankı dolu,
Tek atlık bir yolmuş,
Kaynayıp duran kalabalık halkın
Haberini bilen kimse yok,
İçlerinde Coloy uluymuş,
Mançu'nun hanı değil mi,
Ezkara'nın ordusuymuş.
O orduya vardığında
Kıtaylar telaşla dalgalandı,
Onbaşısıyla binbaşısı

Beecin'in yarım hanı sandı,
Almambet'i görünce
Bütün Kıtay toplanıp,
Çığrışarak tazim kıldı,
O orduyu berkitip,
Azizkan oğlu Almambet
Kurup gitmiş değil miydi,
Yarım hanın altın tahtına
Çıkıp gitmiş değil miydi.
Kalabalık Kıtay'ı, Mançu'yu
Bilip gitmiş değil miydi.
Telaşla Kıtay toplanıp:
«Beecin'in hanı geldi» diye,
Toplanan halk öyle sanır.
O sırada Almambet
Dizgin çevirip suratını asıp,
Davulbazı vurmuştu,
Kalabalık Kıtay'ın, Mançu'nun
Pehlivanlarını çağırıp,
Buyruk verip durmuştu:
«Karakoldaki uyanık tilki,
Uyanık tilkiden söz duydum,
Suuk-Tör'ün başından,
Tek Göz'ün elinden,
Kazılıp yatan hendeğinden,
Büyücünün elinden,

Reaching the dusty
Grey plain on the far side,
The far side full of echoes,
It was a road for one horseman,
Of the seething, teeming people
No one there who knew the news,
Among them Coloy was the elder,
Is he not the khan of the Mançu,
It was Ezkara's army.
When he came to that army
The Kıtays surged in alarm,
Their captains of ten and captains of a thousand
Took him for Beecin's half-khan,
When they saw Almambet
All the Kıtay gathered round,
Crying out they made obeisance,
That army he had fortified —
Almambet, son of Azizkan,
Had he not established it and gone,
To the half-khan's golden throne
Had he not ascended and gone.
The teeming Kıtay and Mançu —
Had he not known them all and gone.
In alarm the Kıtay gathered:
«The khan of Beecin has come,» they said,
So the gathered people believed.
At that moment Almambet,
Turning the rein, his face set stern,
Had the great drum beaten,
Of the teeming Kıtay and Mançu
He summoned the champions,
And kept giving his command:
«The watchful fox at the outpost,
From the watchful fox I heard word,
From the head of Suuk-Tör,
From the hand of the One-Eyed,
From his trench dug and lying,
From the sorcerer's hand,

Nice nice altın malı
Saçıp geliyor diye duydum,
Burut denen bir halk çıkmış,
Manas denen bir han çıkmış,

O Manas belasının
Haberinden canlar çıkmış.
Kılığı bellidir,
Defterimizde çizilidir,
Manas'ın halini sorarsan:
«Yağlanmış buğday yüzlü, der,
Alacakaranlık duman gözlü, der,
Âleme göz gezdirmeye tenezzül etmez, der,
O Manas geldiğinde
Şu yatan Beecin'den
Kement sallayacak kimse kalmaz» der.
Yol bekleyen pehlivanlar,
Habersiz mi yatarsınız,
Onunla işiniz yok mu?
Suuk-Tör'ü aşıp o gelirse,
Karşı koyan han ölür,
Saldıranların hepsi ölür.
Ölür dememin sebebi,
Özden tutuşan yangın yamandır,
Özünden çıkmış değil mi,
Yanası Almañ gibi yaban yamandır.

Silahsız yatan el yamandır,
Burut'a tek başına giden
Almambet gibi kul yamandır.
Kakançın'ın Beecin'ine
Varıp haber salarım,
Kırk hanın halkı Kıtay'ın
Pehlivanlarını toplarım».
Bu haberi öğrenince,
Yarım handan söz işitip,
Bütün Kıtay durur mu?
Toprak uçup, toz dolup,

Gold and goods beyond all count
He comes scattering, so I heard,
A people called Burut has arisen,
A khan called Manas has arisen,

Of that scourge Manas
The very news drives out men's souls.
His likeness is well known,
It is drawn in our register,
If you ask the state of Manas:
«Wheat-faced, sleek with oil, they say,
Eyes like twilight smoke, they say,
He deigns not to cast a glance at the world, they say,
When that Manas comes
From this Beecin lying here
None will be left to swing a lasso,» they say.
Champions who watch the road,
Do you lie there unknowing,
Have you no business with him?
If he comes crossing Suuk-Tör,
The khan who resists will die,
All who attack will die.
The reason that I say they die:
The fire kindled from the core is fierce,
Did he not come from our own core,
The blazing one, wild and fierce, like Almañ.
A land lying unarmed is a woe,
He who goes alone to the Burut,
A slave like Almambet, is a woe.
To Kakançın's Beecin
I shall go and send the word,
Of the Kıtay, folk of forty khans,
I shall gather up the champions».
When they learned this news,
Hearing word from the half-khan,
Could all the Kıtay stand still?
Earth flying, dust filling the air,

Duramayıp gürleyip,
Ezkara, Coloy han olup,
Yolu bekleyen nice Kalmak
Karınca gibi kaynaşıp,
Katırın yüğrüğüne binip,
Gök demirden kuşanıp,
Boz alalı tuğ olup,
Boran gibi uğultu olup,
Kıtay'ın hepsini kaynatıp,
Kalabalık Kıtay'ı ardından

Unable to stay, thundering,
Ezkara and Coloy as khans,
Many a Kalmak watching the road
Swarming like the ants,
Mounting the swiftest of mules,
Girding on grey iron,
Grey-dappled banners raised,
A rumbling like the storm,
Setting all the Kıtay seething,
The teeming Kıtay behind him

Ezkara'ya sürdürüp,
Flamasını tutup çevirip,
Almambet haykırıp durur,
Varılıp dönülmez yoldu,
Suuk-Tör'e gönderip,
Kımıl kımıl kalabalık ordu
Suuk-Tör'e gittikten sonra,
Hileyle Almambet
Dileğine erince,
Altın eşikli kapısıyla
Esenkan'ın ordası,
Onu hedefleyip yöneldi.
«Kurbanın olayım, Sırgak'ım,
İnsandan öte yiğidim,
Başındaki sivri kalpak,
Üstündeki sümbül kaftan,
Başkasına sır sezdirme!
Yirmisinde idin sen,
Kızı güzeldir Kıtay'ın,
Uzun boyunlu, geniş gömlekli,
Nazlanan boto gözlü,
Gelini güzeldir Kıtay'ın,
Yüksük ağızlı güzel kız,
Onu genç can görünce
Konuşmadan nasıl durur,
Görünce için kor olur.
Kazara konuşuverip
Burut'luğunu belli etme,

Driven on toward Ezkara,
Holding and wheeling his standard,
Almambet keeps crying out,
It was a road of no return,
Sending them to Suuk-Tör,
The teeming, swarming host
After it went to Suuk-Tör,
By his cunning Almambet
Attaining his desire,
With its gate of golden threshold,
The horde-court of Esenkan —
He aimed for it and turned his way.
«Let me be your sacrifice, my Sırgak,
My warrior beyond mankind,
The pointed cap upon your head,
The hyacinth kaftan on your back —
Let no one sense the secret!
You were but twenty years of age,
Fair are the daughters of Kıtay,
Long-necked, wide of shirt,
With coy dark camel-colt eyes,
Fair are the brides of Kıtay,
The fair maid with the thimble mouth —
When a young soul beholds her,
How can he keep from speaking,
Seeing her, his heart turns to ember.
Blurting out a word by chance,
Do not betray you are Burut,

Belli edersen, Sırgak'ım,
Hangi murada ereriz?
Ay Cañ-Cuñ kızı Birmıskal,
Esenkan kızı Burulça,
Görüşüp geçeriz» -
Deyip, böylece, Almambet
Sarala'yı salındırıp,
Kaygı çekmeden yol yürüdü.
Esenkan kızı Burulça,
Kaynayan Kıtay içinde,
O geçen bir gecede
Düşünde Almambet'i görmüş.
Gördüğü düşe bakılsa
Nice hoşluğa batmış,

Gömleksiz, çırılçıplak,
Almambet ile yatmış.
Uyanınca Almañ yanında yok,
Yanıp, azap çekmiş.
Kaynayıp duran Kıtay'da
Tek kişiye sezdirmeden,
Yanındaki Birmıskal'a
Sıbızgıyla söylemiş:
«Mıskal can,
benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Dertli Almañ'ın hali buymuş,
Gece yatıp düş gördüm,
Koynumda Almam var imiş,
Almañ'a şu kuru can hasretmiş».
O zaman Ay Cañ-Cuñ kızı
Birmıskal,
O da sızlanıp şunu söyler:
«Dönüp gelir Beecin'e,
Kadir gecesi olacak gece nerede?
Almambet, Çubak — adları uyaklı,
Gelecekleri gün nerede?
Gökteki yıldız gibi

If you betray it, my Sırgak,
What goal shall we ever reach?
Birmıskal, daughter of Ay Cañ-Cuñ,
Burulça, daughter of Esenkan —
We shall meet them and pass on» —
Saying this, thus, Almambet,
Letting Sarala amble free,
Rode the road without a care.
Burulça, Esenkan's daughter,
Amid the seething Kıtay,
On a night just passed
Had seen Almambet in her dream.
Judging by the dream she saw,
She had sunk in such sweet delight,

Shirtless, utterly bare,
She had lain with Almambet.
Waking — Almañ was not beside her,
She burned and suffered torment.
Amid the seething Kıtay,
Letting no single soul perceive,
To Birmıskal at her side
She spoke it with the sıbızgı-pipe:
«Mıskal dear,
have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?
Day shut fast, night open wide —
Such was the state of grieving Almañ,
Lying at night I dreamed a dream,
In my bosom was my Alma,
For Almañ this dry soul was longing».
Then the daughter of Ay Cañ-Cuñ,
Birmıskal,
She too laments and speaks:
«He will turn and come to Beecin —
Where is the night to be the Night of Power?
Almambet, Çubak — names that rhyme,
Where is the day they are to come?
Like the stars in the sky,

Birlikte batacağımız gün nerede?
Nazlaşarak koynunda,
Abla, yatışacağımız gün nerede?
Mızrak tutup Almambet,
Adı uyaklı er Çubak,
İkisi gelip Beecin'e
Kırgın salacak gün nerede?
Kıtay'la vuruşa vuruşa
İkimizi ganimet diye
Alacakları gün nerede?!
Bunu söyleyip iki kızın
Gönülleri bölünür,
O sırada iki kızın
Gözünün yaşı dökülür.
Esenkan kızı Burulça
Bir kurnazlık düşünüp,
O an halkına buyruk verdi.
Söylediği buyruğu şu:

Where is the day we shall set together?
Nestling coyly in his bosom,
Sister, where is the day we shall lie at peace?
Almambet gripping his lance,
Hero Çubak of the rhyming name,
The two of them coming to Beecin —
Where is the day they will spread slaughter?
Fighting the Kıtay blow on blow,
Taking the two of us as spoils —
Where is the day they will carry us off?!
Saying this, the two maidens'
Hearts were torn asunder,
At that moment the two maidens'
Tears came pouring down.
Burulça, Esenkan's daughter,
Devising a cunning ruse,
Gave her people an order then.
The order that she spoke was this:

«Siperinde duran kapıcı,
Bugün kapının ağzını kapama!
Nöbet tutan gözcüler,
Bekçilerle bir olup,
Yanımda biriniz yatmayın,
Zurnacı, yaya ulak,
Haber verip durmayın!» -
Deyip, onu söyleyince,
Habercilerin hepsi
Çığrışarak kaçıp gitti,
Issız kaldı kapısı,
Kapanmadı Kıtay'ın
Ordadaki deliği.
O gün Kıtay'ın
Kırk hanının kızı toplanıp,
Çıngıraklı oyun, toy kurmuş,
Toya karışıp yiğitler
Tek yoldan koşturmuş,
Bölük pörçük vakit değil,
Çagaan ayında gelmişler,

«Gatekeeper standing at your post,
Today do not shut the gate's mouth!
Watchmen keeping the vigil,
Joining with the sentries,
Let not one of you lie by my side,
Horn-blower, runner on foot,
Do not keep bringing word!» —
So saying, when she spoke it,
All of the messengers
Fled away crying aloud,
Her gate was left deserted,
Unclosed remained the Kıtay's
Opening into the horde-court.
That day the Kıtay's
Forty khans' daughters gathered,
They held games with jingling bells, a feast,
Joining the feast, the young men
Raced along the single road,
It was no scattered, broken season,
They had come in the month of Çagaan,

Oynayıp duran nice kızlar
Almambet'i görmüşler,
Rengârenk, göz alıcı,
İlgi çekici giysiler giymiş,
Dünyanın tuhaflığına bak:
Almambet'i tanımayıp,
Toya gelen yarım han,
Yarım han deyip durmuşlar.
Beecin'in yarım hanı diye,
Kızların gönül eğlencesi diye,
Altındaki küheylanı
Erin bindiği kanadı diye,
Öyle bir hanı görünce
Kıtayların kızı gelini,
Hanın gönlünü hoş edip,
Oyun kurup, eğlence
Etmek eski âdetleri.
Kızlar hep birden gelince,
Sırgak merakla bakakaldı.
Sırgak bahadır olalı,
Sırgak adını alalı,
Daha önce Kıtay'a gelmemiş,

Many maidens at their play
Caught sight of Almambet,
Dressed in garments many-hued,
Dazzling, drawing every eye,
Behold the strangeness of the world:
Not recognizing Almambet,
The half-khan come to the feast,
«The half-khan,» they kept saying.
Beecin's half-khan, they said,
The darling of the maidens, they said,
The courser beneath him —
The wing the hero rides, they said,
And seeing such a khan,
The daughters and brides of the Kıtays,
To gladden the khan's heart,
Setting up games and merriment —
Such was their ancient custom.
When the maidens came all at once,
Sırgak stared on in wonder.
Since Sırgak became a bahadır,
Since Sırgak took his name,
He had never come to Kıtay before,

Böyle güzel kız gelin
Hiçbir yerde görmemişti.
Önündeki Almambet
Kız gelinle kaynaşıp,
Boyun boyuna sarılıp öpüşüp,
Söylese dilini kimse bilmez,
Türkü söyleyiverdi işte.
Yanındaki Sırgak'ı:
«Yine Tanrı çarptı!» diye,
İçinde kuşku besledi işte.
O zaman Sırgak şunu düşünür:
«Nöbetçisini öldürüp,
Geçeyim demiş olmalı,
Yeniden Kıtay olup bu,
Gideyim demiş olmalı!
Hainliği belli olursa,

Maidens and brides so fair as these
He had never seen anywhere.
Before him Almambet
Mingled with maid and bride,
Neck to neck embracing, kissing,
Should he speak, none knows his tongue —
And so he broke into song indeed.
Sırgak at his side thought:
«God has struck him once again!» —
And nursed suspicion in his heart.
Then Sırgak thinks to himself:
«He must have meant: I shall kill his sentry
And pass on through,
Becoming a Kıtay once more,
He must have meant to go!
If his treachery is proven,

Ardından gizlice yetişeyim,
Başını kesip alayım,
Ayköl Manas'ın önüne
Yeniden götüreyim!»
Böyle deyip er Sırgak
Ardından gidedursun,
Cañ-Cuñ kızları bir başka,

Sıra sıra güzeller var,
Yeni gelen Sırgak'a
Hepsi üşüşüp sardılar,
Yanına kimseyi yaklaştırmayıp,
Bahadır Sırgak genç çocuk
Aybaltasına davrandı.
Sırgak'ın halini görünce,
Süzülen fıkırdak güzeller
Salınarak geri çekildi,
Genç Sırgak seçkin yiğit,
Kendisi candan bir başka,
Kızı görüp aldırmaz,
Tırnağına denk tutmaz.
Geri çekilen kalabalık kız
Sırgak'ı çekiştirip,
Kıtayca sövüşüp,
Mızırdanıp konuşup,
O an aşağılayıp durdular.
Sırgak öfkeyle bakınır,

«Yarım hanın ardından
Takılıp gelen deli» diye,
Alay edip gülüşüp,
Kızlar kötüleyip durur.
Esenkan'ın kapısının
Issız kalmış eşiği,
Bekçilerden biri yok,
Bekleyen tek kişi yok.
Burulça'ya ermek için,
Görüşüp gitmek için,
İki gözü dört oldu,

Let me steal upon him from behind,
Let me cut off his head,
And before Ayköl Manas
Let me carry it back again!»
So saying, hero Sırgak
Was about to follow after him —
The Cañ-Cuñ daughters are another matter,
Beauties standing row on row,
Around the newly come Sırgak
They all came swarming, pressing close,
Letting no one near his side,
The bahadır Sırgak, young lad,
Reached for his moon-axe.
Seeing Sırgak's temper,
The gliding, giggling beauties
Drew back swaying as they went,
Young Sırgak, warrior elect,
Himself a soul apart,
He sees a maiden and pays no heed,
Counts her not worth his fingernail.
The crowd of maidens drawing back
Kept picking at Sırgak,
Cursing in the Kıtay tongue,
Whining as they chattered,
They kept demeaning him then.
Sırgak glares about in wrath,

«Trailing behind the half-khan,
A madman tagging along,» they said,
Mocking him and laughing,
The maidens keep reviling him.
Esenkan's gate,
Its threshold left deserted,
Not one of the sentries there,
Not a single watcher there.
To attain Burulça,
To meet her and be gone,
His two eyes strained wide open,

İçi dolup yangın oldu,
Kükük ile Zeynep gibi,
Kavuşamayıp dert oldu.
Böyle olup dururken,
Yüksek örülmüş büyük hisar,
Büyük hisardaki ordadan
Esenkan'ın Burulça'sı
Almambet'i görünce
Aklı gitti sersemleyip,
Bütün bedeni eriyip,
Yalvarır gibi bakakaldı,
İki gözünden yaş akıp,
Yürüyemeyip mecalsiz,
İnceliğiyle Burulça
Kabuğu soyulmuş dal gibi,
Çınar gibi boyu sallanıp,
Esenkan'ın bahçesi gibi.
Kara yere kar yağsa,
Karı görüp tenini gör.
Kar yüzüne kan damlasa,
Kanı gör de yanağını gör.
Burulça'yı görünce
Coşup Almañ duramayıp,
Altındaki Sarala'yı
Er Sırgak'a tutturup,
Azizkan'ın bir tanesi,
Çolpan gibi gözünü parlatıp,

Üstünde pusatı şıngırdayıp,
Bir böğrüne dayanıp,
Kılıcına yaslanıp,
Horoz gibi boynu dik,

Yürüyüp girdi ordaya.
Er Almambet heybetli,
Esenkan kızı Burulça
Elinden tutup görüşüp,
Sarmaş dolaş kucaklaşıp,
Boynunu koklayıp durdu o an.

His heart filled and turned to flame,
Like Kükük and Zeynep of old,
Unjoined, it turned to grief.
While matters stood like this,
The great rampart built up high —
From the horde-court on the great rampart
Esenkan's Burulça,
When she saw Almambet,
Her wits fled, she stood dazed,
Her whole body melting,
She stared as if in supplication,
Tears flowing from her two eyes,
Unable to walk, strengthless,
In her slenderness Burulça
Like a branch stripped of its bark,
Her figure swaying like a plane tree,
Like the garden of Esenkan.
Should snow fall on black earth,
See the snow, then see her skin.
Should blood drip on the face of snow,
See the blood, then see her cheek.
When he saw Burulça,
Almañ surged and could not stay,
Sarala beneath him
He handed to hero Sırgak,
Azizkan's only one,
His eyes flashing like Çolpan the morning star,
His armor clinking upon him,
Leaning upon one flank,
Resting upon his sword,
His neck held high like a rooster,

He strode into the horde-court.
Hero Almambet in his majesty,
Burulça, Esenkan's daughter,
Took him by the hand in greeting,
Embracing, entwined together,
She breathed in his neck then and there.

«Müslüman, sağ esen vardın mı?
Beni aklına aldın mı?
Nice yıldır haber yok,
Beni mihnete saldın ya!
Bundan önce de dönüp,
Beecin'e keşfe geldin mi?
Manas'a danıştın mı?
Manas'la danışmadan,
Söz açmayan sen ne biçimsin?

«Ömürlük dostum diye,
Almambet ne zaman gelir?» diye,
Kalabalık Kıtay yurduna
Hiç söz sızdırmayan ben neyim?
Ulu soyun oğluydun sen,
Üzüntü, kaygı çok çekip,
Beecin'den başkasına göz dikip:

«Almambet ne zaman gelir? diye,
Yanıp duran bendim».
O zaman Almañ şöyle der:
«Yurda kargaşa saldığımda,
Seni çekip alacak kadar
Bel bağladığım gücüm yoktu,
Arkamda güvenecek,
Ben buradan kaçtığımda,
Ardımda Manas şirim yoktu,
Nakışlı çadırımı kaptırdım,
Dönüp bakmadan size gittim,
Anacığımı o zaman -
Yolda Kıtay'a kaptırdım.
«Sağ varırsam Burut'a
Kemiğini bulurum diye,
Arslanla kol kola olup,
Ordalı yurda ordumla,
Yeniden gelip Beecin'e
Ağır kırgın salarım diye,
Tanrı verirse, Burulça,

«Muslim, have you come safe and sound?
Have you kept me in your mind?
For years on years no word of you,
You cast me into torment!
Before this too did you return,
Did you come to spy on Beecin?
Did you take counsel with Manas?
Without counsel taken with Manas
You open no word — what manner of man are you?
«My friend for all my life,» I said,
«When will Almambet come?» I said,
To the teeming Kıtay yurt
Never leaking a word — and what am I?
You were the son of a lofty line,
Suffering sorrow and care so long,
Setting my eyes past Beecin toward another land:
«When will Almambet come?» I said —
It was I who burned with longing».
Then Almañ speaks thus:
«When I threw the land into turmoil,
I had no strength to trust in,
Enough to seize and carry you off,
None at my back to lean on,
When I fled from this place,
Behind me was no lion Manas,
My embroidered tent I lost to them,
Without a backward glance I went to you,
My dear mother at that time —
I lost her to the Kıtay on the road.
«If I reach the Burut alive,
I shall find her bones, I said,
Arm in arm with the lion,
With my army to the yurt of hordes,
Coming again to Beecin,
I shall spread heavy slaughter, I said,
If God grants it, Burulça,

O zaman seni alırım diye,
Ben Burut'a vardığımda
Gördüğüm aydınlık geceymiş,
On iki han, nice Kırgız,
Ortalarında Manas han
O orduyu yöneten,
Azizkan oğlu ben Almañ,
Bu gelişim, Büköş can,
Senin için değilse, kimin için?
Berkitilmiş Beecin'e
Yönelip kırgın salarım diye,
Gönlüm aktı, Büköş'üm!
Süzgün boto gözlüyü
Baş köşenden çekip alırım diye,

Ben Manas'a vardığımda
Özgür yatan Burut'un
Tahtına nasıl çıkayım,
Darlık sıkıştırıp geldiğinde,
Çığlık çığlığa ağlayışını
Anmadan nasıl gezeyim, Büköş!»

Bunu deyip Almambet
Eğlenceye dalmadı.
«Yola uğursuzluk olur» diye,
Belini çözüp yatmadı.
Aziz canını sakınıp,
Arada bir uyuklayıp,
Altın yanaklı aybaltayı
Şakağına dayanıp,
Kara kalpağı kıvrık,
At tutan Sırgak'ı
Keskin dövülmüş aybaltayı
Karış karış salladı,
Almambet'in yattığı bölmeyi
Yarıp geçiriverdi.
«Almambet!» diye haykırıp,
Sırgak çığlık kopardı:
«Kurban olayım, Almambet,

Then I shall take you, I said —
When I came to the Burut,
What I saw was a night full of light,
Twelve khans, Kırgız beyond count,
In their midst Manas the khan,
The one who leads that host,
I, Almañ, son of Azizkan —
This coming of mine, Büköş dear,
If not for you, then for whom?
Upon fortified Beecin
I shall turn and spread slaughter, I said,
My heart flowed out to you, my Büköş!
The languid, dark camel-colt eyes —
I shall carry her off from your seat of honor,
I said,
When I came to Manas,
Of the Burut lying free
How could I mount the throne,
When hardship pressed upon me,
Your weeping, cry upon cry —
How could I roam and not recall it,
Büköş!»
Saying this, Almambet
Did not sink into the revels.
«It would bode ill for the road,» he said,
He did not loosen his belt and lie down.
Guarding his precious soul,
Dozing only now and then,
The gold-cheeked moon-axe
Propped against his temple,
His black cap tilted low,
Sırgak who held the horses,
The keen-forged moon-axe
Swung it span by span,
The chamber where Almambet lay
He split it through at a stroke.
«Almambet!» he cried aloud,
Sırgak burst out screaming:
«Let me be your sacrifice, Almambet,

Talas'a dikilen bağ mı var?
Gülüp oynayıp yatılan,
Gündüzü kımız, gecesi kız,
Talas'taki çağ mı var?
Ilgınlı vadide,

Büyük Keñ-Kol boyunda
Söze kalmadan binilecek taht mı var?!

Yatarken yanbaşın yorulmaz mı?
Kızıl gömlekli, ince belli,
Kızdan güzel Burulça
Oynayıp gülüp yatarken,
Ta nerelerdeki nöbetçi,
Bekleyip duran bekçiler
Kapıyı kapamaz mı?!
Dudak ısırıp sımsıkı,
Kıtayların elinde
Almambet, Sırgak kalmaz mı?!
«Sırmalı örtüsü atılıp,
Beecin'in bindiği yüğrük diye,
Meşin örtüsü vurulup,
Kalday'ın bindiği yüğrük diye,
Binip geldiğimiz üç küheylanı
Kıtaylar ganimet etmez mi?!»
Bunu Almañ duyunca,
İnsandan öte üstün şir,
Beecin'le çok vuruşup görmüş,
Usta olmuş yaman er.
Aybaltasını sıkı tutup,
Gerilip alıverdi,
Esenkan'ın Burulça'sı,
Ay Cañ-Cuñ kızı Birmıskal:
«Arslan Manas bahadıra
Armağan götür» diye,
Çığrışıp fırlayıp kalktı.
«Yılkıya dalıp al götür,
Âşık dertlendi diye,
Bizi gönlüne saklayıp,

Is there a garden planted at Talas?
Where one lies laughing and playing,
Kumis by day and maidens by night —
Is there such a season in Talas?
In the tamarisk valley,

Along the great Keñ-Kol,
Is there a throne to mount unbidden,
without a word?!
Does your flank not weary as you lie?
Red-shirted, slender-waisted,
Burulça fairer than any maid —
While you lie playing and laughing,
The sentries from far away,
The watchmen standing guard —
Will they not shut the gate?!
Biting their lips shut tight,
In the hands of the Kıtays
Will not Almambet and Sırgak be left?!
«Its gold-brocade cover thrown on,
The racer Beecin rides, they will say,
Its leather cover strapped on,
The racer Kalday rides, they will say,
The three coursers we rode in on —
Will the Kıtays not take them as spoils?!»
When Almañ heard this,
The lion surpassing mankind,
Long tried in battle with Beecin,
A fierce hero grown into a master.
Gripping his moon-axe tight,
He drew himself up and took it,
Esenkan's Burulça,
Birmıskal, daughter of Ay Cañ-Cuñ:
«To the lion, bahadır Manas,
Carry a gift,» they said,
Crying out they sprang to their feet.
«Plunge into the herds, take them and go,
Saying: the lover fell to grieving,
Keeping us within your heart,

Armağan olarak bir nesne verdim,
Kemer kesene koyup git.
Han Manas'a vermezsen,
Gözün yaşını görmezsen,
Dönüp Beecin'e gelmezsen,
Ak boz atımı nallatırım,
Andını kendin taşı diye,
O zaman yakana yapışırım.
Alırsan kurtuldum, Almam,
Alamayıp Beecin'den sen gidersen,

Ere varmadan kız kalıp,
Sen diye diye, ben ölürüm, Almam!»

El sıkışıp vedalaşıp,
Davranıp Almañ derlenip,
Kılıç kında şıngırdayıp,
Kır-Kayıñ'a yönelip,
Almambet, Sırgak iki er
Heybetle yürüyüp gitti.
Arslan Sırgak arkada:
«Yılkıyı ne zaman görürüm» diye,
Sırgak'ın derdi hep bu.
Eğri büğrü sular boyunca,
İt dolaşmaz yollardan,
Namı kalmış Beecin'e,
Kır-Kayıñ denen yayladan,
O yaylaya vardıklarında
Baksa göze ilişmez,
Karınca gibi kaynaşıp,
Hangisi hangisi bilinmez.
Kapatacak damı var,
Kâfirin malı denmese,
Seçkin yılkı hayvanları.
Yılkıcıların içinde
Doru aygırlı Şeerdey,
Aygıra binen Cañıbay,
Yılkıcı başı Karagul,
İki denk hanları var.

As a gift I gave a token,
Put it in your belt-purse and go.
If you do not give it to Khan Manas,
If you do not see his eyes' tears,
If you do not turn again to Beecin,
I shall have my white-grey horse shod,
Saying: carry your oath yourself,
Then I shall seize you by the collar.
If you take it, I am freed, my Alma,
If you cannot take it and leave Beecin,

I shall stay a maid unwed,
And crying you, you — I shall die, my Alma!»

Clasping hands they made farewell,
Almañ bestirred and gathered himself,
His sword clinking in its sheath,
Turning toward Kır-Kayıñ,
Almambet and Sırgak, two heroes,
Strode away in majesty.
Lion Sırgak at the rear:
«When shall I see the herds?» he says,
Sırgak's one care is this.
Along the winding, crooked streams,
By roads where no dog roams,
To Beecin of lasting fame,
From the pasture called Kır-Kayıñ,
When they reached that pasture,
Look — the eye cannot take them in,
Swarming like the ants,
None can tell which is which.
It has a roof to pen them —
Were they not called the infidel's stock,
Horses of the choicest herds.
Among the herdsmen there
Şeerdey with the bay stallion,
Cañıbay who rides the stallion,
Karagul, chief of the herdsmen,
They have two khans of equal rank.

Yılkıyı sürüp alırsak
Gümbürdeyecek büyük belâ,
Aklında tut, Sırgak'ım,
Yılkıcılardan sonra ikimize
Bu yola Kartküröñ baş olur.
Yularından tutup bağlayıp.
Hayvan da olsa Kartküröñ,
Söyleyeyim dese dili yok,
Apaçık yolu bulup gider,
Acıbay'ın Kartküröñ'ü,
Yaşını sayıp geldiğinde
Altmışına dolduğu çağ.
Tırısına yel yetişmez,
Olgun yüğrük Kartküröñ,
Yürüyüşüne mal yetişmez,

If we drive off the herds,
A great calamity will thunder,
Keep it in mind, my Sırgak,
After the herdsmen, for us two
Kartküröñ will lead this road.
Taking his halter, tying it fast.
Beast though he be, Kartküröñ,
No tongue to speak, though he would speak,
He finds the open road and goes,
Acıbay's Kartküröñ,
When you count up his years,
He has come to sixty full.
No wind can catch his trot,
Kartküröñ, racer in his prime,
No beast can match his stride,

Maldan yüğrük Kartküröñ,
Çetin düşmana rast gelse,
Yularını çekip yordurmaz,
Tanrı gerçekten çarpmadıkça,
Binicisini düşmana kaptırmaz.
Çayıra sapıp oyalanmaz,
Görevli kişi gibi
Bir gördüğü yoldan ayrılmaz.
Düğüm düğüm bağlı yuları
Boynuna dolayıp sarıp,
Yiğit boz yeleli Almambet
Boynuna genişçe iliştirip,
Kartküröñ'e emanet edip:
«Söylene gelecek öğüt diye,
Hayvan da olsa bir can diye,
Ayköl Manas'ın katından
Getirilmiş kanat diye,
Sağlı sollu yan yolları,
Ayrılan yolu bırak diye,
Başka yana sapmadan,
Kurban olayım Kartküröñ,
Müslüman'a doğru yönel» diye,

Kartküröñ, swifter than any stock,
Should he meet a stubborn foe,
He does not tire you tugging at his halter,
Unless God truly strikes,
He yields no rider to the foe.
He does not stray to graze the meadow,
Like a man charged with a duty,
He leaves not a road once seen.
His halter tied in knot on knot,
Winding and wrapping it round his neck,
The valiant grey-maned Almambet
Fastened it loose about his neck,
Entrusting all to Kartküröñ:
«As counsel to be spoken down the years,
Beast though he be, yet a soul, I say,
From the court of Ayköl Manas
A wing that has been brought, I say,
The side roads right and left,
Forsake the parting road, I say,
Without swerving to another way,
Let me be your sacrifice, Kartküröñ,
Head straight toward the Muslim,» he said,

Geminden tutup çevirip,
Sultanın verdiği Kartkürön'ü
O yerde salıverip,
Yılkıya doğru gönderip,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı
Azizkan'ın bir tanesi,
Ulakkan'ın Sırgak'ı,
Böyle bir yere gelince,
Yuvalı hisarın çınarı,
Kıra doğru dörtnala kalkıp,
Kırdaki kalabalık yılkının
Ardına çıkıp yiğidin,
Tüfekle bir atıp,
Art arda üç ateş edip,
Davulu döverek,
Davulbazı çalarak,
Almambet, Sırgak bir olup
Haykırıp yılkıya daldı.
Sayısız yılkıyı çatırdatıp,
Toza dumana boğup daldığı yer,

Taking his bit and turning him,
Kartkürön, the sultan's gift,
He set him loose upon that spot,
Sending him toward the herds,
Gold-forelocked, tassel-belted,
Azizkan's only one,
And Ulakkan's Sırgak,
Coming to such a place as this,
The plane tree of the nested rampart,
Galloping headlong for the steppe,
Behind the teeming herds of the steppe
The warrior rode out and round,
Firing once with his musket,
Shooting three shots one on another,
Beating upon the drum,
Sounding the great drum,
Almambet and Sırgak as one
Charged into the herds with a cry.
Setting the countless herds acrash,
Where they plunged, drowning all in dust and smoke,

Ortadan çıkan yılkıyı
Bey doğmuş Almambet
Oya oya sürüp geliyor,
Kıyıya çıkan yılkıyı
Eşsiz er Sırgak,
Birini geri salmadan,
Birlikte sürüp geliyor.
Sayısız tümen çok yılkı
Yer yarılırcasına çığrışıp,
Yürüyemeyen semiz kısraklar
Kendi yerine yaslanıp,
Kara mıdır bilinmez,
Ya doru mudur bilinmez.
Sürülüp alınan çok yılkı
Kapkara toza bürünüp,
Al aygıra binen Cañıbay
Mızrakçıların ustasıymış,

The horses breaking from the middle —
Almambet, born a bey,
Comes herding them, culling as he goes,
The horses breaking to the edge —
The peerless hero Sırgak,
Turning not one of them back,
Comes driving them all together.
Countless tümens, herds untold,
Shrieking as if the earth would split,
The fattened mares that cannot walk
Leaning back upon their haunches,
Whether black, none can tell,
Or whether bay, none can tell.
The many herds driven off
Were shrouded in pitch-black dust,
Cañıbay who rides the red stallion
Was a master of the lancers,

Çocukluktan beri tanışıp,
Almambet'i eskiden
Bilegelen yamanmış.
«Kendi gördüğüm kaçağa
Dönüp savaş açarım diye,
Sayısız yılkıdan ayrılıp,
Nasıl diri kalırım diye,
Ecelim yetmişse öleyim,
Gücüm yeterse yılkıyı
Ben geri çevireyim,
Hiç değilse yarısını
Çatırdatıp böleyim».
Bunu düşünüp Cañıbay
Ardından: «Çu!» deyip davranıp,
Arkasından yılkıcılar,
Hepsi kırk kişi bunların,
Yılkıya dalan Almañ'a
Yağmur gibi yaydan ok attı,
Dolu gibi kurşun attı.
Hep birden yetişip geldi,
Kırk bir kişi dörtnala,
Yılkıcı başı Cañıbay,
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Sağa sola kamçı vurup,
Elindeki sırlı mızrak

Acquainted from childhood days,
From of old with Almambet —
A fierce one who knew him well.
«Upon the runaway I saw myself
I shall turn and open war, he said,
Parted from the countless herds,
How shall I stay alive, he said,
If my hour has come, let me die,
If my strength suffices, the herds
Let me turn them back myself,
At the least let me split half away,
Cleaving them off with a crash».
Thinking this, Cañıbay
Sprang after them, crying: «Çu!»
Behind him came the herdsmen,
Forty men in all were they,
At Almañ plunged amid the herds
They shot arrows like the rain,
They fired bullets like the hail.
All together they came on,
Forty-one men at full gallop,
Cañıbay, chief of the herdsmen,
Spurring on right and left,
Laying the whip to either side,
The burnished lance in his hand

Eğilip esneyip titreyip,
Sinek kadar canını esirgemeden,
Almambet'e yönelip,
Saldırıverdi Cañıbay,
Ölürüm diye saymadan,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı
Azizkan oğlu Almambet
Dizgin çevirip fırlayıp,
Bakmadan yılkıyı
Fırlatıp bırakıverdi,
Ay gibi yüzünü nur kaplayıp,
Azizkan oğlu Almambet
Arkadan gelen Kıtay'a

Bending, flexing, quivering,
Sparing his life not a fly's worth,
Heading for Almambet,
Cañıbay came charging in,
Counting not that he might die,
Gold-forelocked, tassel-belted,
Almambet, son of Azizkan,
Turned the rein and sprang away,
Without a glance, the herds
He flung aside and let them go,
Light flooding his moon-like face,
Almambet, son of Azizkan,
Upon the Kıtay coming behind

Haykırıp saldırıya girdi,
Bir o yana bir bu yana süpürüp,
İçlerine karışıp geçmişti.

Yetiştiği yerde Kıtay'ı,
Yetkin doğan Almambet,
Al aygırın üstünden
Devirip geçti işte.
Kırk yılkıcı o arada
Onu düzeltip ata bindirip,

Yeniden yedeğe alana dek,
Ulakkan'ın Sırgak'ı,
Böylesi düşmanı görünce
Durmak bilmez doğanı,
Yel gibi olup yetişti işte,
Cañıbay'ın boynunu
Çalıp keserek geçti işte.
Almambet, Sırgak birleşip,
Arslan gibi yalanıp,
Eceli gelmiş yılkıcılar,
Hepsi yaman kırk kişi,
O anda tümden kırıldı.
Doru aygıra binen Karagul
«Çü!» deyip gitse toz çıkıp,
Üstündeki Karagul'un
Öfkesinden canı çıkıp:
«İki Burut'u birden
Üst üste mızraklayıp geçerim diye,

Kırk bir kişiyi öldürtüp,
Nasıl diri giderim diye,

Bu ikisini öldürüp,
Yılkımı sürüp giderim» diye,
Kamıştuu'nun çölüne
Tek başına geldi Karagul.
Yılkının önünde Almambet,
Ardında Sırgak, kara-çelik,

Crying out he launched his charge,
Sweeping now this way, now that,
He mingled through their midst and passed.
The Kıtay, wherever he caught them,
Almambet, born consummate,
From the back of the red stallion
Toppled him and passed indeed.
The forty herdsmen meanwhile —
Till they set him straight and mounted him,
Till they took him in tow again,
Ulakkan's Sırgak,
Seeing such a foe as this,
His falcon that knows no resting,
Came on like the wind indeed,
The neck of Cañıbay
He struck and severed as he passed.
Almambet and Sırgak joined,
Licking their chops like lions,
The herdsmen whose hour had come,
All forty of them, fierce men all,
In that moment were cut down entire.
Karagul riding the bay stallion —
Dust rises when he cries: «Çü!» and goes,
Karagul upon his back,
His soul near bursting from his rage:
«The two Buruts at once,
I shall lance them through, one atop the other, he said,
Having let forty-one men be slain,
How shall I go on living, he said,

Killing these two men,
I shall drive my herds and go,» he said,
To the desert of Kamıştuu
Karagul came all alone.
Before the herds Almambet,
Behind them Sırgak, black steel,

Aybaltasını kuşanıp,
Kılıcını sımsıkı bağlanıp,
Hışımla köpürüp,
Kara canını esirgemeden,
Sırgak'a geldi kabararak,
Ata hafif, taya denk,
Kaplan, boz yeleli er Sırgak,
Kamışın bittiği burundan,
Karagul gibi Kalmak'a
Rast geldi er Sırgak,
Uzayıp giden çıkıntıda.
Er Sırgak'ı görünce,
Hışmına dayanamayıp,
Doru aygırın ağzını çeviremeyip,
Duraksayıp Kalmak duramayıp,
Dönüp kıvırarak,
Kalmak kaçmaya yeltendi.
Göz açıp kapayıncaya dek,
Boz yeleli Sırgak yetişti işte:
«Kalmak'ın eyer kaşıdır diye,
Tam yüreğin başıdır» diye,
Mızrağını çevirip aldı işte,
Yetiştiği yerde yiğidin,
Vurup geçirdi işte.
Altındaki Kökçebiç
Başını yere eğmiş,
Burnuyla yeri eşeleyip,
Ağzını mağara gibi açmış,
Ağzından köpük saçmış,
Alıp kaçarak Kökçebiç,
Arkada Kalmak kalmış.
Karagul Kalmak davranıp,
Ölmeyecek yolunu düşünüp,
İçinde hile saklamış.
Tepesindeki perçemini
Düğümleyip örmüş değil mi,

Girded with his moon-axe,
His sword bound fast upon him,
Foaming with fury,
Sparing not his dark soul,
He came at Sırgak swelling with rage,
Light on a horse, a colt's own match,
The tiger, grey-maned hero Sırgak,
From the point where the reeds run out,
Upon a Kalmak like Karagul
Hero Sırgak came at once,
On the long-stretching spit of land.
When he saw hero Sırgak,
Unable to withstand his wrath,
Unable to turn the bay stallion's mouth,
Faltering, the Kalmak could not stand,
Turning and twisting away,
The Kalmak made to flee.
In the blink of an eye,
Grey-maned Sırgak caught him indeed:
«It is the Kalmak's saddle-bow, he said,
It is the very crown of his heart,» he said,
He wheeled his lance about indeed,
Where the warrior caught him,
He struck him through indeed.
Kökçebiç beneath him
Had bowed his head to the ground,
Pawing the earth with his nose,
His mouth gaping like a cavern,
Scattering foam from his mouth,
Kökçebiç bolting away,
The Kalmak was left behind.
Karagul the Kalmak bestirred himself,
Pondering a way not to die,
He had hidden guile within.
The forelock on his crown —
Had he not knotted it and braided it,

Almambet ile birlikte okuyup,
Büyüde usta olup,

Studying together with Almambet,
Grown skilled in sorcery,

Birlikte gelmiş değil mi.
Önceden düşmanı çok görmüş,
Alışkın Kalmak değil mi,
O sırada Karagul'un
Atı tökezleyip durakladı,
İt-Keçpes'in Kara-Suu'suna
Balıklama dalıp yok oldu.
Karagul kaçıp gidince,
İki er muradına,
Göz koyduğuna erince,
Gündüz sürdü yılkıyı,
Gündüze aldırış etmeden,
Bir yere yatıp konmadan,
Gece de sürdü yılkıyı.
Küheylanını bir an dinlendirmeden,
Yatıp uykuya doymadan,
Kestirip bile uyumadan,
At üstünde aşını yiyip,
Uyuklayıp irkilerek uyanıp,
Kıtay'ın kovalayıp geleceğini
Bilerek geliyor bunlar,
Yılkıyı önlerine katıp
Tozunu göğe değdirircesine,
Sürüp kovarak geliyor,
Semirip kalmış yılkıyı
Mızrakla dürtükleyip,
Sürüp kovalayarak geliyor,
Kulunu tayı yetişemeyip,
Yolda kala kala geliyor.
Çoğu diri diri ölüp
Yolda kala kala geliyor,
Her yüğrüğü ayrı ayrı
Durmadan kovup geliyor,
Yan yatık kalpaklı, atmaca gözlü,
Doğan bakışlı boz yeleli er Sırgak
Yılkıyı çığrıştırıp
Bir o ucuna çıkıp,
Bir bu ucuna çıkıp,
Üst üste dürtüp vurup,

Had they not come up together.
He had seen many a foe before,
Is he not a seasoned Kalmak,
At that moment Karagul's
Horse stumbled and faltered,
Into the Kara-Suu of İt-Keçpes
He plunged headlong and vanished.
When Karagul fled away,
The two heroes their desire,
Attaining what they had eyed,
By day they drove the herds,
Paying no heed to the day,
Never halting to camp and lie,
By night too they drove the herds.
Never resting their coursers a moment,
Never lying to have their fill of sleep,
Not even dozing a wink,
Eating their food on horseback,
Nodding off and starting awake,
That the Kıtay would come pursuing —
Knowing it, on they come,
Driving the herds before them,
Raising their dust to touch the sky,
Herding and hounding they come,
The horses grown over-fat
Prodding them with the lance,
Driving and chasing they come,
Foals and colts that cannot keep up
Fall behind on the road as they come.
Many dying while yet alive
Fall behind on the road as they come,
Every racer one by one
They chase without a pause as they come,
Cap tilted sideways, hawk-eyed,
Falcon-gazed, grey-maned hero Sırgak,
Setting the herds ashrieking,
Riding out to one flank,
Riding out to the other flank,
Prodding and striking blow on blow,

Yumruklayıp geliyor.
Pummeling them he comes.

Yılkı sürüp coşarak,
Arada nice yol yürüyüp,
Kürpüldök'ün Sarı-Suu'suna
İşte ona gelip kavuştu.
O sırada Kartküröñ
Başını yere eğmiş,
Engebeli, boğum boğum yolda
Boğumdan Küröñ yanılmadan,
Kır kır çatallı yolda
Ondan da yanılmadan,
Önceden geçtiği yoldan
Hayvandan akıllı Kartküröñ,
Hiç sapmadan gelmiş,
Almambet'in kestiği dar yol,
Onu Küröñ görmüş,
Şaşırıp yoldan kaymadan,
Tam geçide gelmiş.
Geçide Küröñ gelince
Maral gibi başını kaldırıp,
Yılkıya bakıp dönerek,
Bir kez kişnedi işte,
Sapmadan, kararlı durup,
Koşup suya girdi işte,
Kambar ata soyu kara aygır
Dönmeden, durmadan,
Kartküröñ'ün ardından
Peş peşe suya girdi işte,
Bunun da arkasından
Bilezikli sarı aygır
Sapmadan girdi ırmağa.
Çırpınan körpe kulunlar
Çığrışarak suya gitti,
Kısrakları bağırtıp
Kulunsuz sürüp aldı işte,
Güçsüzlerin hepsi
Irmakta akıp gitti,
Seçkinlerin hepsi

Surging as they drove the herds,
Traveling many a road between,
To the Sarı-Suu of Kürpüldök —
There at last they arrived.
At that moment Kartküröñ
Had bowed his head to the ground,
On the rugged road of joint on joint,
Küröñ, unerring at each joint,
On the road forking ridge on ridge,
Unerring there as well,
By the road he had crossed before,
Kartküröñ, wiser than any beast,
Came without once straying,
The narrow road Almambet had cut,
Küröñ had seen it too,
Without bewildered slipping from the road,
He came exactly to the ford.
When Küröñ came to the ford,
Raising his head like a maral deer,
Turning to look upon the herds,
He neighed a single time indeed,
Unswerving, standing resolute,
He ran and entered the water indeed,
The black stallion of Kambar Ata's line,
Without turning, without halting,
Behind Kartküröñ
Entered the water hard behind indeed,
And behind him in his turn
The yellow stallion with the fetlock-rings
Entered the river unswerving.
The struggling tender foals
Went crying into the water,
Setting the mares ascreaming,
He drove them off foalless indeed,
The weak ones one and all
Were swept away down the river,
The choice ones one and all

Irmaktan geçip çıktı.
Yine sürmeye koyuldu işte,
Soylu yüğrüklerin hepsini
Almambet, Sırgak - iki er
Önlerine katıverdi işte.

Crossed the river and came out.
Again he set to driving them indeed,
All of the well-born racers —
Almambet and Sırgak, two heroes,
Drove them on before them indeed.

Sudan çıkıp geldiğinde
Yer yarılırcasına nice yılkı
Kaynaşarak çıkıp gidiyor,
Yerin yüzünü göstermeden,
Kaynayıp akıp gidiyor.
Gittikçe güçlenip coşan,
Aferin o küheylana,
Etleri sıkılaşıp çevikleşince
Kulan gibi dişleşip,
Oynaşarak gidiyor.
Tozdan gündüz gece oldu,
Yılkıya ilk el attıkları günden,

Irmaktan geçip geldiklerinden,
Tam on iki gün oldu.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın yiğit oğlunun
Ta baştan beri Kalça'yı
Anıp durduğu sözü var:
Alööke oğlu Koñurbay
Ardımdan yetişip kovalar da
Çarpışırız diye kuşkusu var.
Kıtay içindeyken Almambet
Perçemini kırmızıyla
Örüp gelmemiş miydi,
Kırk hanın iki Kıtay iline
Vaktiyle kırgın salıp,
Anası şehit düşüp,
Ölüp gelmemiş miydi.
Kıtay halkı kırk hanlı el,
Kırışıp kırılışıp,
Kızıl kana boyanıp,
O amansız savaş kırgınını

When they came up out of the water,
As if the earth were splitting, herds untold
Go swarming out and away,
Not showing the face of the earth,
Seething and streaming away.
Growing stronger, wilder as it goes,
Bravo to that noble courser,
When its flesh grew firm and nimble,
Nipping teeth like a wild kulan,
It goes along frolicking.
From the dust the day turned to night;
Since the day they first laid hands on the herd,
Since they crossed over the river,
Full twelve days have passed.
Golden-forelocked, tassel-sashed,
Azizkan's valiant son
From the very first, of the Kalça,
Has had a word he keeps recalling:
Koñurbay, son of Alööke,
Will overtake and chase me from behind,
And we shall clash — such is his misgiving.
While within Kıtay, had not Almambet
Braided his forelock through
With crimson, and come away;
Upon the forty khans' two Kıtay lands
Loosing slaughter in his day,
His mother fallen a martyr,
Dying — had he not come away.
The Kıtay folk, a land of forty khans,
Clashing, cutting one another down,
Dyed in scarlet blood —
That merciless slaughter of war,

Kartal bakışlı bozkurt Almambet
Görüp gelmemiş miydi.
Dizgin çekip döndü Almambet,
Gerçek arslan, kara yeleli boz:
«Ardıma bir bakayım» deyip,
Bel gibi yüksek bir sırta
Atını sürüp çıkıverdi,
Gözünü Beecin'e dikip,
Göl gibi kalabalık Keçil'e
Göz gezdirip durdu işte.

Eagle-eyed grey wolf Almambet,
Had he not seen it and come away.
Almambet drew rein and turned,
A true lion, the black-maned grey:
«Let me glance behind me,» he said,
Onto a ridge as high as a pass
He spurred his horse and rode up,
Fixing his eye on Beecin,
Over Keçil, teeming like a lake,
He stood and swept his gaze, indeed.

Almambet bakıp dururken —
Yaralanmış olan Karagul
Kaçıp Beecin'e varmış,
Kakan'ın oturduğu şehre
Haberi ulaştırıvermiş:
«Almambet ile Sırgak, ikisi
Alıp gitti yılkıyı,
Kırk yılkıcıyı, Cañıbay'ı,
Hepsini kırıp yere serip,
Hepimizi perişan edip,
Uykumuzu bölüp gitti,
Buruttar boğazlayıp gitti
Karakoldaki arslanını,
Kırıp gitti o kahrolası
Soluk aldığın gücünü.

«Uçtaki karakolu yokladım» deyip,
«Tümenlerce Burut'un
Tâ dibine dek vardım» deyip —
Bitesice Kalça Koñurbay,
Yalan söylediğine bak hele!»
Bu haberi duyunca,
Alööke oğlu Koñurbay
Öfkelenip şahlanıp,
Kavgayı Kalça başlatmış,
Öfkesine dayanamayıp,
Kırk hanın Kıtay halkı
Az kalsın darmadağın olacakmış.

While Almambet stood gazing —
Karagul, who had been wounded,
Had fled and reached Beecin,
To the city where the Kakan sat
He delivered up the news:
«Almambet and Sırgak, the two of them,
Have carried off the herd,
The forty herdsmen, and Cañıbay,
Struck them all down to the ground,
Left us all in ruin,
Broke our sleep and went their way,
The Buruts slit the throat and went
Of your lion at the outpost,
That accursed one crushed and went
The strength by which you drew your breath.
«I probed the outpost at the edge,» he said,
«Of the Buruts in their tümens
I went to the very root,» he said —
That wretched Kalça Koñurbay,
Just look at how he lied!»
When he heard this news,
Koñurbay, son of Alööke,
Reared up aflame with fury,
It was the Kalça who began the brawl,
Unable to contain his rage,
The Kıtay folk of forty khans
Were all but scattered to the winds.

Ata binenin çevik olanını,
Mızrakçının yaman olanını,
«Toplarım» deyip Karıkan
Cin çarpmış gibi bağırdı.
Koñurbay'ı baş edip,
Seçkin pehlivanlarını çağırdı.
«Kendi sataşan Burut'u
Kovalayıp kurut» deyip,
«Ardından sürüp dür» deyip,
«Avuç kadar Burut'un
Vebali kendi boynuna,
Kendi sataşan o herifin
Birini bile koymadan yerinde,
Yurduna doğru sürün» deyip,

Bunu söyleyip Karıkan,

The nimblest of those who ride a horse,
The fiercest of the lancers,
«I shall gather them,» said Karıkan,
And shouted as if struck by a jinn.
Setting Koñurbay at their head,
He summoned his chosen champions.
«The Burut who himself picked the fight —
Chase him down and wither him,» he said,
«Drive hard upon his heels,» he said,
«That mere handful of Buruts —
The sin be on their own necks,
That fellow who himself picked the fight —
Leaving not one of them in place,
Drive them toward their homeland,» he said.
So saying, Karıkan,

Koñurbay gibi Kalça'ya
Gök demiri giydirdi,
Algara'ya bindirdi.
Keçil'den tümenlik asker verip,
Binlerce pehlivan da verip,
Kovalamaya saldı onu.
Bunun ardı sıra,
Ok geçmez zırh giydirip,
Koca doru ata bindirip,
Mancu'nun hanı Ezkara'yı —
Ezkara'yı gönderdi.
«Basıp savaş sal» deyip,
«Kızı şöyle dursun, Burut'un
Karısını da yağmala» deyip,
Koca Ilama pehlivanını,
Koca Coloy gibi Kalmak'ını,
Bunları da katıp gönderdi.
«Böğürden kırgın sal» deyip,
«Elinden gelirse kaçağı
Diri diri yakala» deyip,
Esenkan oğlu Börüköz'ü,
Bunu da katıp gönderdi.

On the Kalça, on Koñurbay,
Put armor of blue-grey iron,
And mounted him upon Algara.
Giving a tümen of troops from Keçil,
Giving thousands of champions too,
He loosed him in pursuit.
And hard upon his heels,
Clad in mail no arrow pierces,
Mounted on a great bay horse,
The khan of the Mancu, Ezkara —
Ezkara he sent forth.
«Fall on them, loose war,» he said,
«Never mind his daughters — the Burut's
Very wives you shall plunder,» he said,
The great champion Ilama,
His Kalmak, the great Coloy,
These too he joined and sent.
«Loose slaughter from the flank,» he said,
«If your hand can do it, the fugitive
Seize alive,» he said,
Börüköz, son of Esenkan,
Him too he joined and sent.

Yayan yürüklerden asker verip,
Yürüklerinin eline
Kopmaz sağlam ağ verip —
Toprak uçup toz oldu:
«Bizi tutup bağlamaya —
Ey Sırgağım, kulak ver —
On iki Beecin ayaklandı.
Yılkın da batsın, kahrolsun,
Sevdiğim Sırgak, dur hele,
Nasıl zaman, nasıl gün,
Kurbanın olayım Sırgağım,
Nasıl bir gece olacak ki?
Suratı bozuk kâfirler
Öfkeye kapılır korkarım,
Kalabalık Kıtay çoğalıp,
Diri diri yakalar korkarım!
Kamışa bak, sele bak,
Basıp gelen Kıtay eline bak,
Ardından kaynaşıp gelen
Kum gibi Kıtay halkına bak.

Giving troops of foot-runners,
Into the hands of his runners
Giving stout unbreakable nets —
The earth flew up and turned to dust:
«To seize and bind us both —
O my Sırgak, lend your ear —
The twelve Beecin have risen.
May your herd sink, may it be damned,
Beloved Sırgak, wait a moment,
What a time, what a day,
Let me be your ransom, my Sırgak,
What kind of night will it be?
The foul-faced infidels
Will be seized with fury, I fear,
The teeming Kıtay will multiply
And take us alive, I fear!
Look at the reeds, look at the flood,
Look at the Kıtay land pressing on,
At those who swarm along behind,
Look at the Kıtay folk like sand.

İnsan başları tokuşur,
Mızrak uçları çarpışır,
Yer dönüp çalkalanır,
O Kıtay'ın içinde
Yiğitleri Kalça heybetli gelir,

Dinle beni Sırgağım,
Cana dar gelir, zor gelir,
İkimize değil Sırgağım,
Bir çağı yıkacak ordu gelir.
Yiğitlikçe kusurumuz yok ama,
Haykırıp düşmana dalan
O bildik Çubak burada yok,
Kurbanın olayım Sırgağım,
Düşmanın sarmadığı koyak yok,
Yandan dalıp giriveren,
Bizi çekip kurtarıveren,
Kaplan Manas gibi kaya yok!

Men's heads will knock together,
Lance-points will clash on lance-points,
The earth will turn and churn,
Within that Kıtay host
His braves, the Kalça's, come in awful might,
Listen to me, my Sırgak,
It presses hard on the soul, it is grim,
Not for us two alone, my Sırgak —
An army comes that would break an age.
In valor we have no fault, and yet
The one who roars and dives at the foe,
That well-known Çubak is not here,
Let me be your ransom, my Sırgak,
There is no gully the foe has not ringed,
The one who plunges in from the side,
Who drags us out and saves us —
There is no rock like tiger Manas!

Bunlarla savaşa girsek,
Acıbay yok, Bakay han yok,
Muzburçak, Kökçö dahi yok,
Bel bağladığın belin yok,
Bizi ayırıp alacak
Namlı Koşoy, er Töştük —
İki koca arslanın yok!
Kıtay işi kızıştırır korkarım,
Yılkı şöyle dursun Sırgağım,
İkimizi kuşatıp,
Çevirip yakalar korkarım.
Başımıza torba geçirip,
El ayağı sıkı bağlayıp,
Karıkan'ın önüne
Diri diri bağlayıp götürür korkarım,
Bize o zulmü eder korkarım!
Bil bunu, Sırgak, kaplanım:
Elleri suya vuralım,
El abdestini alalım,
Ayakları suya vuralım,
Ayak abdestini alalım.
Mızrak tutup saf bozarsak,
Ecel yetip okla uçarsak,

Ahiretin yurduna
Arınmış olarak varalım».

If we join battle with these,
There is no Acıbay, no Bakay khan,
No Muzburçak, not even Kökçö,
The support you leaned upon is gone,
The two who would part us from the foe —
Renowned Koşoy, the man Töştük —
Your two old lions are not here!
The Kıtay will stoke the fray, I fear,
Never mind the herd, my Sırgak,
They will encircle the two of us,
Surround and seize us, I fear.
They will pull sacks over our heads,
Bind hand and foot up tight,
Before Karıkan himself
Carry us bound alive, I fear,
That torment they will do to us, I fear!
Know this, Sırgak, my tiger:
Let us strike our hands into the water,
Let us take the ablution of the hands,
Let us strike our feet into the water,
Let us take the ablution of the feet.
If, gripping lances, we break the line,
If death o'ertakes us and we fly by the arrow,
To the homeland of the hereafter
Let us arrive in purity».

Almambet böyle söylerken,
O an Sırgak şunu söyler:
«Eceli gelen ölmez mi?
Başa gelen belaya
Zavallı kul katlanmaz mı?
Sağ gezen nice insan
«Ölmem» deyip çırpınır,
Melek beş kolun uzatınca

Ölümden kimler kurtulur?
Kazılan mezar almaz mı içine?
Bunca âlemi

While Almambet spoke thus,
That moment Sırgak says this:
«Does not he whose hour has come die?
The calamity that falls upon the head —
Does not the poor slave endure it?
Many a man who walks alive
Struggles, saying «I shall not die,» —
When the angel stretches forth his five arms,
Who is delivered from death?
Does not the dug grave take one in?
All of this wide world —

Yutup duran kara yer.
Gam yeme Almam, sultanımsın,

Bize güneş doğmadan
Kararan gece nerede?
Kalabalık Mancu, nice Kıtay —
Çarpışmaya gün mü yok?»
Yavuklusunu görmüş gibi,
Kaşını kabağını çatmadan,
Yüzü ışıyıp sevinçle durdu.
Almambet, Sırgak — iki er
Bunu söyleşip dururken,
Söyleyeyim dese dili yok,
Hayvandan akıllı Kartkürön
Geri dönüp kişniyor.
O an koşturup geldi;
Savaşta giyilse ok geçmez,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat zırhlı, kuş gözlü,
Dik yakalı, geniş cepken,
Kanıkey'in diktiği sof kaftan,
Almambet ile Sırgak'a
Adayıp diktiği has kaftan,
Geniş biçilmiş, demir kaplı,
Kelte tüfeğin okunu usandıran,
Barañ kurşununun işlemediği,
Yay okunun erişemediği;
Bu kaftanı dişleye dişleye
Ön dişleri yorulan,
Dike dike, sağlam işleye,
Güzelim gözünü yıpratan;
Bir katını ipekten —

İpek döşeyip sıkıştırmış,
Kuma karışık ipek lifi
Onun öte yanına
Karış karış döşetmiş.
«Beecin'e cenge vardığında
Düşman içine dalar deyip,

The black earth keeps on swallowing it.
Do not grieve, my Almam, you are my sultan,
Before the sun has risen for us,
Where is the night gone black?
The teeming Mancu, the many Kıtay —
Is there no day left for battle?»
As if he had seen his betrothed,
Without knitting brow or frown,
His face lit up, he stood in joy.
Almambet and Sırgak — two braves —
While they conversed of this,
Though it would speak, it has no tongue —
Kartkürön, wiser than a beast,
Turns back and neighs aloud.
That instant it came running up;
Worn in battle, no arrow pierces it,
Its collar gold, its bronze brand-new,
Double-mailed, bird-eyed,
Stiff-collared, a wide-cut coat,
The fine stuff caftan Kanıkey had sewn,
For Almambet and for Sırgak
The choice caftan sewn and dedicated,
Cut broad, plated with iron,
Wearying the ball of the kelte gun,
That the barañ bullet cannot work,
That the bow's arrow cannot reach;
Biting and biting at this caftan,
Her front teeth grew weary,
Stitching upright, working it firm,
Wearing out her lovely eyes;
One of its layers of silk —

She laid the silk in, pressed it tight,
Silk fiber mingled with sand,
On the other side of it,
She had laid down span by span.
«When he goes to war at Beecin,
He will plunge amid the foe, she said,

Kâfirin oku değer deyip,
Ok yanılıp dokunur deyip,
Kazara ecel yetişir deyip,
İkisi elmas çeliği olsun deyip —
Almambet, Sırgak — iki er,
Cömert beyim onlardan ayrılırsa,
Yangın sönmüş gibi olur» deyip,
Akıllı kadın Kanıkey
Armağan verdiği sof kaftan.
İki bozkurt o zaman
Kartküröñ'ün sırtından
Çözüp alıp giyindiler,
Kaburgaya demiri,
Kürek kemiğine kuşandılar,
Ok geçmeyen zırhı
Açık yer bırakmadan,
İki memenin altına,
Tam yüreğin başına,
Akciğerle bağrın hizasına,
İki yandan böbreklere,
Her donanımı pekiştirip,
Gök demire büründüler.
Dizgin çevirip Kartküröñ,
Kalabalık yılkıyı öne katıp,
Önlerine düşüp o canım hayvan,
Yola koyuldu Kartküröñ,
Nice nice yamaçtan
Aşıp geçip gidiyor,
Bastığı izden şaşmadan,
Küröñ yürüyüp gidiyor.
Kartküröñ başı çekivermiş,
Kâfirin arslanı Koñurbay
Kovalayıp yetişivermiş.
Kalça gelip çatınca,
Öfkeyle haykırarak,
«Çabuk beri gel!» deyip,

Er Sırgak'ı çağırıp:
«Ardından yetişip yılkıyı

The infidel's arrow will strike, she said,
An arrow astray will touch him, she said,
By mischance death may arrive, she said,
Let both be as diamond steel, she said —
Almambet and Sırgak — two braves,
If my generous bey is parted from them,
It will be as a blaze gone out,» she said,
The wise woman Kanıkey —
The fine caftan she gave in gift.
The two grey wolves then
From off Kartküröñ's back
Untied it and clothed themselves,
The iron upon the ribs,
They girded on the shoulder-blade,
The mail no arrow pierces,
Leaving no place uncovered,
Beneath the two breasts,
Right at the crown of the heart,
Level with the lungs and liver,
On the kidneys at both sides,
Making every fitting fast,
They wrapped themselves in blue-grey iron.
Turning the rein, Kartküröñ,
Driving the teeming herd before,
Falling to their front, that dear beast,
Kartküröñ set out upon the way,
Over slope after slope
It crosses and passes on,
Not straying from the track it trod,
Küröñ walks on and on.
Kartküröñ had taken the lead,
The infidel's lion Koñurbay
Had chased and caught them up.
When the Kalça came upon them,
Crying out in fury,
«Quick, come here to me!» he said,

Calling the man Sırgak:
«Overtake the herd from behind,

Hiç esirgemeden sür de sür,
Yamaçlıkta bir dur da geç,
Altı günde varmazsam,
Ardından yetişmeden kalırsam:
«Almambet'im öldü» deyip,
Halka söyleyip ağıt yak da git!
Yamaçlıkta rast gelirse,
Arkar vurup ye de git.
«Asilim Almam, yüce yiğit
Dünyadan göçtü» deyip git!
Gümbürdeterek yılkıyı
Gündüz gece kovalayıp,
At kuyruğunu düğümleyip git,
Ötesini de söyleyeyim:
Yedi gün yas yakıp git.
Yedi günü geçip de kalırsam,
Sürdüğün yılkıyı saçıp git:
«Arslanım Almam öldü» deyip,
Ardına dönüp bakmadan,
Ayköl'üne doğru kaçıp git.
Sağ varırsan Talas'a söyle:
«Biriciğim Almam öldü» deyip,
Dostum, arslanım Manas'a söyle.
Bozarıp yatan o engin düz —
Hesapsız aşılır dağ değil;
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay —
Eksiltmeden söyleyeyim —
Kâfirliği olmasa,
Küçümsenecek düşman değil».
Bunu söyleyip Almambet
Sarala'yı çevirdi işte.
Dizgin çekip dimdik durup,
Teke tek dövüşe durdu işte.
Canhıraş bağırarak,
Kartkürön'ün ardından
Kaynayan kalabalık yılkıyı
Kaplan bozkurt er Sırgak
Önüne katıp kovalıyor,

Drive it, drive it on without sparing,
Halt but once on the slope and pass,
If in six days I do not arrive,
If I fail to overtake you from behind:
«My Almambet is dead,» then say,
Tell the people, raise the dirge, and go!
If on the slopes one crosses your path,
Shoot an arkar, eat, and go.
«My noble Almam, the lofty brave,
Has passed from the world,» say, and go!
Thundering the herd along,
Chasing it by day and night,
Knot up your horse's tail and go,
And let me tell you the rest:
Mourn for seven days and go.
If seven days pass and still I stay,
Scatter the herd you drive and go:
«My lion Almam is dead,» then say,
Without one look behind you,
Flee toward your Ayköl and go.
If you reach Talas alive, then tell:
«My only Almam is dead,» then say —
Tell my friend, my lion Manas.
That boundless flat lying pale and grey —
Is no mountain crossed without a reckoning;
Cotton-sashed, wide-booted,
The khan of Keçil, Koñurbay —
Let me say it without stinting —
Were it not for his infidel ways,
He is no foe to be despised».
So saying, Almambet
Turned Sarala around, indeed.
Drawing rein, standing bolt upright,
He took his stand for single combat.
Screaming a heart-rending cry,
Behind Kartkürön the swift,
The seething, teeming herd
The tiger grey wolf, the man Sırgak,
Drives on before him hard,

Yılkıya değip sürüyor,

İslam iline doğru savurup.
Bu dünyada mal acısı ağır;
Alööke oğlu Koñurbay,
Yılkının izine düşüp
Geliyor koca Kalça,
«Ceke!» diye nara atarak.
Altında binip geldiği
Algara gibi kara at —
O kara atının var idi
Yan böğründe kanadı.
Ne zaman olsa âlemi
Alööke'nin Kalça'sı
Un ufak etmek âdetinde.
Mızrakçıların ustası kul,
Ne denli kalabalık düşman olsa,
Çaresini bilen yaman kul.
Algara'sını şahlandırıp,
Öfkesine dayanılmaz,
Yer sarsılır gümbürdeyip,
Sesini duyan duramaz,
Tepeden tırnağa ürperir.
Altındaki Algara
Başını yere eğmiş;
Karısını karabasan basmış gibi,
Düşmanı yanı başından kaçmış gibi,
Öfkeye kesen Kıtay'ını
Sanki Tanrı çarpıvermişti.
Yamaca inerken bağırıp,
«Möndü!» diye nara atıp:
«Yetmiş canı olsa da,
Elinden tutup yakalarım deyip,
Rast geldiğimde Burut'un
Başını kesip alırım deyip,
Kendi sataşan Burut'u
Tepesinden basarım deyip,

Bu yola geleni

Pressing close upon the herd,

Sweeping it toward the land of Islam.
In this world the grief for goods is heavy;
Koñurbay, son of Alööke,
Falling on the trail of the herd,
Comes on, the great Kalça,
Bellowing his war-cry «Ceke!»
Beneath him, the mount he came riding,
A black horse, that Algara —
That black horse of his possessed
Wings upon its very flanks.
Whenever it may be, the world —
Alööke's own Kalça
Is wont to grind it into meal.
A slave, past master of the lancers,
However thick the foe may stand,
A dire slave who knows the remedy.
Rearing up his Algara,
His fury not to be withstood,
The earth quakes with the rumbling,
Whoever hears his voice cannot stand,
But shudders from head to nail.
The Algara beneath him
Had bowed its head down to the ground;
As if a nightmare pressed his wife,
As if the foe had fled from his very side,
His Kıtay, boiling into fury —
It was as if God Himself had struck them.
Shouting as he came down the slope,
Bellowing his war-cry «Möndü!»:
«Though he had seventy lives,
I shall seize him by the hand, he says,
When I come upon the Burut,
I shall cut his head clean off, he says,
The Burut who himself picked the fight —
I shall stamp him down by the crown, he says,
Whoever comes along this road,

Yakalayıp kanını saçarım deyip,
Burut'a kırgın salarım deyip,
Önce yetişip yılkımı
Kurtarıp alırım» deyip,
Koñurbay geliyor ardından
Gök gibi gürleyip.

I shall catch and spill his blood, he says,
I shall loose slaughter on the Burut, he says,
First I shall overtake my herd
And rescue it for myself,» he says —
Koñurbay comes on behind,
Thundering like the very sky.

Görüp durdu Almambet,
Tüm bedeni ürperip:
«Kalday'la boy ölçüşmeden

Yürüyüp gitsem nice olur? deyip,
Yürüyüp gidersem kåfirden
Hangi murada ereyim?
Kazara ecel yeterse,
Kåfir elinde öleyim bari!
Sağ kalırsam kuvvet ver,
Ölürsem iman ver!»
Sarala'nın sağrısına bir vurup,
«Manas! Manas!» diye haykırıp,
«Manastap!» narasını atıp —
Sesi kulakları sağır eder.
Sırlı mızrağı sıkı tutup,
Dimdik ileri uzatıp,
Gözünden ateş fışkırıp,
Dişini sıkıp dişleri gıcırdayıp,
Kaburgası çatırdayıp,
Yer yarılıp gümbürdeyip,
Koñurbay'a yönelip,
Azizkan'ın biriciği
Geliyor gürleyerek.
Esirgemeden mızraklaşıp,
Bir o yana bir bu yana vuruşup,
Haykırışıp iki arslan
Denk gelen yerden çekişip,
At üstünde itişip —
Almañ'ın alt olmayacağını
Koñurbay Kalça anlayınca,
Hileye başvurdu işte:

Almambet stood watching him,
All his body shuddering:
«Without measuring myself against the Kalday,
How would it be if I walked away? saying,
If I walk away, then from the infidel
What desire shall I attain?
If by mischance my hour arrives,
Then let me die at infidel hands!
If I live, then give me strength,
If I die, then give me faith!»
He struck Sarala once upon the croup,
Crying out «Manas! Manas!»,
Hurling the war-cry «Manastap!» —
His voice deafens the very ears.
Gripping fast the burnished lance,
Thrusting it out dead straight,
Fire spurting from his eyes,
Clenching his teeth till they grind,
His ribs crackling with the strain,
The earth splitting and rumbling,
Turning upon Koñurbay,
Azizkan's one and only
Comes on thundering.
Lancing without any mercy,
Striking now this side, now that,
Roaring aloud, the two lions,
Grappling where they met as equals,
Shoving horse against horse —
That Almañ would not be worsted —
When Koñurbay the Kalça grasped it,
He resorted to a trick, indeed:

Eyer beli gibi sırttan
İnişe kırıp dörtnala inip,
Almambet'in önünden
Kaçar gibi yapıp at saldı.
Koñurbay'ın Algara'sı
«Deh!» deyince fırlayıp,
İnişe geldiğinde
Koca Kalça'nın Algara'sı
Karaca gibi ön ayağı saplanıp,
Yokuşa çekildiğinde
Almambet'in Sarala'sı

From the ridge like a saddle's seat,
Breaking downhill at a gallop,
Out in front of Almambet
He feigned flight and spurred his horse.
Koñurbay's own Algara,
Springing forward at the cry of «Deh!»,
When it came to the downslope,
The great Kalça's Algara,
Its forelegs plunging like a roe deer's,
When drawn onto the upslope,
Almambet's Sarala —

Yelesi kuyruğu yayılıp,
İnişe çekildiğinde
Kâfirin Algara'sı
Serap gibi uzaklaşır,
Yokuşa dayandığında
Alake'nin Sarala'sı
Dizi dibine yetişir.
Yol yarına vardığında
Azizkan'ın Almambet'i
Oktan önce yetişti işte:
Kaburganın yüzünden,
Küreğin ay gibi kenarından,

Mane and tail streaming wide,
When drawn onto the downslope,
The infidel's Algara
Recedes like a mirage afar,
When set against the upslope,
Alake's own Sarala
Draws up to its very knee.
When they reached the cliff beside the road,
Azizkan's Almambet
Arrived swifter than the arrow, indeed:
From the face of the ribs,
From the moon-like rim of the shoulder-blade,

Yetiştiği yerden Alake,
Aşağı yukarı bakmadan,
«Ölürüm» diye saymadan,
Yetişip bir vurup geçti işte.

From where he caught him, Alake,
Looking neither up nor down,
Not counting «I shall die,»
Overtook him, struck once, and passed, indeed.

Yetişip vurduğunda,
Başına o belayı saldığında,
Eyerinden er gitti,
Üzengiden ayak gitti.
Sapladığını iyice geçirdi,
Dağ gibi olan Kalça'yı
Tepetaklak yukarı kaldırıp,
Azizkan'ın biriciği
Atın yağrınına oturttu.

When he overtook and struck him,
When he loosed that ruin on his head,
From the saddle went the man,
From the stirrup went the foot.
What he thrust he drove home deep,
The Kalça, mountain-like in bulk,
Heaving him up head over heels,
Azizkan's one and only
Set him on the horse's withers.

Kaşı yüzü buruşup,
«Tanrı çarptı, atım!» deyip,

Altındaki Algara
Onunla boğuşarak
Kaçıp gidiyor: «Belim!» deyip,
«Kahrolasının mızrağını
Bir çevirse yandım!» deyip,

Kalça aklını şaşırdı işte,
Bel hizasında kızıl kum —
Ona doğru kaçtı işte.
Kızıl kuma varınca —
Gündüzleri dinlenmeden,
Gece içinde uyku almadan,
Geniş Talas'tan çıkalı
Ayrık otunun başını dişlemeden,

Gece gündüz o canım hayvan,
Soluklanıp dinlenmeden —

His brow and face screwed up,
«God has struck me — oh my horse!» he cried,
The Algara beneath him,
Wrestling and struggling with him,
Flees away: «My back!» he cries,
«If that accursed one but turns
His lance once more — I am burnt!» he cries,
The Kalça lost his wits, indeed,
Red sand rising waist-high —
Toward it he fled away, indeed.
When he came to the red sand —
By day without a rest,
In the night taking no sleep,
Since leaving the broad Talas,
Without biting the head of a couch-grass blade,
Night and day, that dear beast,
Without pausing for breath or rest —

Hile edip Koñurbay
İşini düzelttiğini gördün mü?
Kuma sürüp kaçınca,
Almambet'in Sarala'sı
Tükeniverdi, gördün mü?
Kuma sürüp dörtnala kalkıp,
Kalça hızlanıp at salıp,
Sarala'nın yorulduğunu
Koñurbay Kalça anladı işte.
«Kaçağı Tanrı verir» deyip,
İçin için güldü işte.
Alööke'nin alp Kalça'sı,
Savaş davulunu döverek,
Algara gibi küheylanın
Sağrı etinin üstüne
Kamçıyla acımadan
Tekrar tekrar vurunca,
Atı küheylan — Koñurbay

Did you see how Koñurbay by cunning
Set his business right again?
When he fled, driving into the sand,
Almambet's Sarala
Was utterly spent — did you see?
Galloping hard into the sand,
The Kalça quickening, spurring on,
That Sarala was worn out —
Koñurbay the Kalça understood, indeed.
«God delivers up the fugitive,» he said,
And laughed within himself, indeed.
Alööke's champion Kalça,
Beating on the war drum,
Of that courser, that Algara,
Upon the flesh of its croup,
With the whip, without pity,
When he struck it again and again,
His horse a courser — Koñurbay

«Deh!» deyince gözden yitip,
Dönüp Almañ'ın
Ardına düştü toparlanıp.
Çet-Beecin'in çölünde
Dağ gibi Kalça yetişti işte:

«Omurga kemiğinin tam kendisi deyip,
Akciğerle bağrın hizası» deyip,
Algara'yı hızlandırıp,
Mızrak ustası Koñurbay
Mızrakla bir vurup,
Almambet gibi bozkurdun
Canını gözüne gösterip,
Eğdirerek sapladı Koñurbay,
Atın yağrınına yıkıp —
Eyerinden er gitti,
Üzengiden ayak gitti.
Direnip yeniden tırmanıp,
Can havliyle Almambet,
Sırtüstü devrilip gözleri büyüyüp,
Kuskundan tutunup —
Sarala koşup geliyor,
Azizkan'ın Almambet'i
Biricik canından umut kesti;
Koca Kalça saplayıp fırlatarak

Onu yere sermek üzere,
Aşağıdaki kara kayaya
Götürüp yaslayıp,
Yuvarlamak üzere gidiyor.
«Ey Yaradan, kuvvet ver!
Gündüzüm kara gece imiş,
Koñurbay gibi Kalça'dan
Ecelimin yeteceği gün imiş.
«Ne zaman bir yiğitlik gösterir deyip,
Kara çelik kılıç ağzım,
Kurbanın olayım Sırgağım,
Ne zaman yetişip ağasını
Kurtarıp alacak?» deyip,

Vanished from sight at the cry of «Deh!»,
And turning, onto Almañ's
Trail he fell, collecting himself.
In the desert of Çet-Beecin,
The mountain-like Kalça caught him,
indeed:
«The very bone of the spine itself, saying,
Level with the lungs and breast,» saying,
Speeding on the Algara,
The lance-master Koñurbay
Struck once with the lance,
To the grey wolf Almambet
Showing his life before his eyes,
Bending him low, Koñurbay drove it in,
Felling him onto the horse's withers —
From the saddle went the man,
From the stirrup went the foot.
Straining, climbing up again,
In mortal panic Almambet,
Toppling backward, his eyes wide,
Clutching hard at the crupper —
Sarala comes running on,
Azizkan's Almambet
Gave up hope of his one dear life;
The great Kalça, thrusting, hurling him,

Is about to lay him on the ground,
To the black rock down below
Bearing him and propping him,
He goes to roll him over the edge.
«O Creator, give me strength!
My day, it seems, was blackest night,
From the Kalça, from Koñurbay,
This is the day, it seems, my hour arrives.
«When will he show a feat of valor? saying,
My black steel sabre's edge,
Let me be your ransom, my Sırgak,
When will he arrive, his elder brother
To rescue and to save?» saying,

Kurtarıp almazsa,
Namertliğini bilirim.
Yarınki güneş gerçek olursa,
Onu eşek edip binerim».
Bunu düşünüp Almambet
Güzelim candan umut kesti.
Yılkıdan geri kalıp er Sırgak,
Almambet'i kollayıp,
Gizlice gözlüyormuş meğer,
«Ne olacak hâlin, Almam?» deyip,

İçi yanıp duruyormuş meğer!

Almambet'i görünce,
Kalça'nın arkadan sapladığını

Sırgak dikkatle görünce,
Kökçebiç'i fırlatırcasına sürüp,
Çevresine bakmadan,
Deniz kadar canını esirgemeden:
«Ölmeyip sağ gezerken
Hangi murada ereyim?
Almambet öldürülürken,
Kalça ile dövüşmeden,
Nasıl geri dönüp gideyim!»
Kara kalpaklının kılıç ağzı,
Nereden yetişti belli değil —
Han Manas'ın Sırgak'ı.
Böğründen saldırıp,
Oktan önce yetişti işte:
«Akciğerle bağrın tam kendisi deyip,

Tam yüreğin hizası» deyip,

If he does not rescue me,
I shall know him for a coward.
If tomorrow's sun proves true,
I shall make him an ass and ride him».
Thinking this, Almambet
Gave up hope of his sweet life.
Fallen back from the herd, the man Sırgak,
Watching over Almambet,
Had been spying in secret, it seems,
«What will become of you, my Almam?» saying,
His heart had been burning within, it seems!
When he caught sight of Almambet,
That the Kalça had stabbed him from behind —
When Sırgak saw it clearly,
Driving Kökçebiç as if flinging him,
Without a glance around him,
Not sparing his sea-deep life:
«If I walk alive, undying,
What desire shall I attain?
While Almambet is being slain,
Without fighting the Kalça,
How shall I turn back and go!»
The black-capped folk's sabre edge,
Whence he arrived none could tell —
Khan Manas's own Sırgak.
Attacking from the flank,
He arrived swifter than the arrow, indeed:
«The very lungs and breast themselves, saying,
Level with the very heart,» saying,

Heybetli koca Kalça'yı
Sertçe vurup geçiverdi.
Sıyırıp değen sırlı mızrakla

Çift kaburga kemiği

The awesome great Kalça —
He struck him hard and passed him by.
With the burnished lance that grazed and struck,
A pair of his rib-bones

Çatır çatır kırılıverdi.
Sırgak saplayıp geçince,
Dağ gibi olan Kalça'nın
Üzengiden ayağı gitti,
Eyerinden er gitti,
Kımıldamaya derman gitti,
Daha «of» derken ağzından
Oluk oluk kan gitti.
Kalça sallanıp dururken,
Kalça'nın devrilmek üzere olduğunu
Görüyor senin Sırgağın:
«Eteğinin dibinden yakalasam deyip,

Başını kesip atsam» deyip,
İki gözü dört olup,
Kıpkızıl yanan yangın olup,
Can atıyor senin Sırgağın.
Kalça salınıp dururken —
Yüze çarpan yel bile yok —
Kalça'ya geri dönse,
Önündeki Almambet
O demin denen uçurum kayadan
Yuvarlanmak üzereydi.
O anda Sırgak yetişti,
Koca Kalça'ya bakmadan,
Yetiştiği yerden senin Sırgağın
Sarala gibi küheylanı
Geminden sıkıca tutup,
Kara kayanın başından
Çekip çevirdi işte.
Arslanlığını gösterdi,
Alaçık kadar Almañ'ı
Kürek kemiğinden sıkı tutup,
Ak eyere bindirdi.
Sönen ateşini tutuşturdu,
Böyle yapıp er Sırgak,
Almañ'ın ölmüş canını
Yiğitlikle diriltti.
Ölür ölmez canıyla

Snapped with a splintering crack.
When Sırgak thrust and passed,
The Kalça, mountain-like in bulk —
From the stirrup went his foot,
From the saddle went the man,
The strength to stir went from him too,
Even as his mouth was saying «oh»,
Blood went gushing forth in streams.
While the Kalça hung there swaying,
That the Kalça was about to topple —
Your Sırgak sees it plain:
«Let me seize him by the skirt's hem,
saying,
Let me cut his head off and cast it,» saying,
His two eyes turned to four,
Becoming a blaze that burns scarlet,
Your Sırgak strains toward it.
While the Kalça hung there swaying —
Not even a wind striking the face —
Had he turned back to the Kalça,
Almambet there before him,
From that cliff-rock just now told of,
Was on the very point of rolling down.
That instant Sırgak arrived,
Paying the great Kalça no heed,
From where he reached him, your Sırgak,
That courser, that Sarala,
Gripping fast by the bit,
From the head of the black rock
Wheeled it clear away, indeed.
He showed forth his lionhood,
Almañ, big as a herder's hut,
Gripping fast by the shoulder-blade,
He set him on the white saddle.
He kindled his fire gone out,
So doing, the man Sırgak,
Almañ's life already dead
He revived by feat of valor.
With his life at the point of death,

Çırpınıp yattı Koñurbay,
Kendi başını kendi döverek,
Ağlayıp yattı Koñurbay:
«Kara kayanın başından
Devirip atıp saplayacakken,
Sarala ile o kaçağın
Başını kesip alacakken,
Tanrı beni çarptı demek.
Altındaki Kökçebiç'e
Koşmakla hiçbir hayvan yetişmez,
Üstündeki Sırgak'a
Güreşmekle güç yetmez.
Sırgak'ın her yanı denkmiş,
Ervahlı Manas denmese,
Manas'ının er Sırgak'ı
Mızrakla ölçüşülür bir ermiş.
Bambaşkaymış hüneri,
İliğe kemiğe işledi ya
Böğrümden sapladığı mızrağı.
Burada Sırgak olmasaydı,
Yarmaz mıydım yüreğini,
Salmaz mıydım başına
Kimsenin görmediği belayı.
Kırmaz mıydım gücünü;
Almambet'i öldürseydim,
Almaz mıydım büyük handan

İstediğim o hanlık tahtını» —
Deyip o anda bunu söyleyip,
Yaralı düşen Koñurbay
Öfkeye gömüldü o an,
Kaynayıp duran halkına
Geri dönüp vardı o an.
Koñurbay varıp gelince,
Bütün Kıtay üşüşüp,
Namlı erlerin hepsi,
Kara canını esirgemeden,
Saldırmaya hazırlandı.

Koñurbay lay writhing there,
Beating his own head with his hands,
Koñurbay lay there weeping:
«From the head of the black rock,
When I was to topple, hurl, impale him,
When I was to cut clean off the head
Of that fugitive with his Sarala,
It seems that God has struck me down.
The Kökçebiç beneath him —
No beast can match it at the run,
The Sırgak upon its back —
No strength suffices to wrestle him.
Every part of Sırgak proved well-matched,
Were it not for spirit-guarded Manas,
That Manas's man Sırgak
Would be a brave to measure lances with.
His skill was something else entirely,
It has worked to marrow and to bone —
The lance he thrust into my flank.
Had Sırgak not been here,
Would I not have split his heart,
Would I not have loosed upon his head
A ruin such as none has seen?
Would I not have broken all his strength?
Had I but killed Almambet,
Would I not have taken from the great khan
That khan's throne that I desired?» —
Saying this at that moment,
Koñurbay, fallen wounded,
Sank into fury then and there,
To his seething people
He went back then and there.
When Koñurbay came among them,
All the Kıtay swarmed up,
All of the men of renown,
Not sparing their dark lives,
Made themselves ready to attack.

Pehlivanların hepsi
Sıra sıra ordu olup,
Toprak uçup toz olup,
Toz basıp boz olup,
Yer esneyip kaynaşıp,

All of the champions,
Forming rank on rank of host,
Earth flying up in dust,
Dust settling, all turned grey,
The ground yawning and seething,

Beecin'in kara hilalli altın tuğunu

Ilama'ya tutturup,
Kıtay geri kaçmasın diye —
Ordunun ardına bakarsan —
At cambazı, yayan yürükleri
Mañkuş alpa sürdürüp,
Yüz yüze savaşacaklarını
Bilerek hepsi geliyor.
Ardından kulağı demir Kutan alp
Safları dürerek geliyor.
Bütün Kıtay hazırlanıp,
Bir yöne doğru yönelip,
Almambet'e üşüşünce,
Dini kara Kıtay'a
Kargaşa düşüvermiş.
Dönüp Kalça, koca er,
Kaplan yiğit, o bitesice,
Kalabalık kâfirin önüne
Teke tek dövüşe çıkıvermiş.
Onu sezip Almambet
Atın başını çevirdi işte,
Sırgak'a danışıp
İstişare edip durdu işte:
«Sırgağım,
Dağdaki yılkım dokuz bin,
Toburçak, küheylan karışık.
Toburçak, küheylan karnı tok;
Cehennemlik elinden ölürsem,
«Alake!» diye ağıt yakacak
Ardımda tırnak, evlat yok,
Tanrı'nın verdiği işe
Katlanmamaya çare yok!

Beecin's gold standard with its black crescent
They gave Ilama to hold,
So that the Kıtay should not flee back —
If you look to the army's rear —
The trick-riders and the foot-runners
They set the alp Mañkuş to drive,
That they would fight there face to face,
They all come on knowing it.
Behind, iron-eared Kutan the alp
Comes folding up the ranks.
All Kıtay made themselves ready,
Turning in one direction,
When they swarmed upon Almambet,
Upon the black-faithed Kıtay
Confusion had come down.
Turning, the Kalça, mighty man,
Tiger brave, that wretched one,
Before the teeming infidels
Came out for single combat.
Sensing him, Almambet
Turned his horse's head, indeed,
Consulting with Sırgak,
He took counsel there, indeed:
«My Sırgak,
My herd on the mountain is nine thousand,
Toburçak and courser mixed.
Toburçak and courser, bellies full;
If I die at the hell-bound one's hand,
To keen «Alake!» over me,
No offspring, no child behind me,
The task that God has given —
There is no cure but to endure!

Sarala küheylan kanat yoldaşım,
Şu yerde ben ölürsem,
Nerede kalmaz şu kuru baş!
Kaplanım, Sırgağım,
Ben Müslüman olup geleli
Yüklendiğim dert bir oldu:
Agınay kızı Aruuke'yi
Alalı nice yıl oldu,
Saçını yayıp taramaz,
Topuğu hiç kanamaz,

The courser Sarala, my wing-companion,
If I should die in this place,
Where would this dry head not lie!
My tiger, my Sırgak,
Since I became a Muslim and came,
The grief I bear has been but one:
Aruuke, daughter of Agınay —
Many a year has passed since I took her,
She does not loose and comb her hair,
Her heel is never bloodied,

Evlatsız kara gün oldu.
Kazara Kıtay elinde ölürsem,
Yoldaşın Almañ varmış gibi
Düşmana savaş açma.
Emanet deyip söylediğim şu:
Kemiğimi Kıtay'a bırakma!
Belimden eğip katlayıp git,
Hayvan da olsa can yoldaşım —
Sarala'ya yükleyip git.
Mazarlı bir yere rastlarsan,
Mezarımı geniş oyup git,
Kuran okuyup bana adayıp,
Sarala'yı kurban edip git,
Derin kazıp gömüp git!
Sayısız yılkını sür de git,
Ben, ecel yeterse öleyim,
Yiğitlik taslayan Kıtay'ın
Önünü bu yerde kesip
Yamanlığını göreyim».
Mızrakla dürtülmüş gibi
Sıçrayıverdi er Sırgak:
«Yılkınla birlikte yıkılsın,
Sevdiğim Almam, sürmem onu!
Yılkıyı sürüp götürmekle
Hangi murada ereyim?
Asilim Almam, arslanımı
Kıtay içinde yalnız koyup
Nasıl bırakıp giderim?

Childless — the days turned black.
If by mischance I die at Kıtay hands,
As though your comrade Almañ still lived,
Do not open war upon the foe.
What I say as my last trust is this:
Do not leave my bones to the Kıtay!
Bend me double at the waist and go,
Beast though it be, my life's companion —
Load me on Sarala and go.
If you come on a place with tombs,
Hollow my grave out wide and go,
Recite the Koran, dedicate it to me,
Offer Sarala in sacrifice and go,
Dig deep, bury me, and go!
Drive your countless herd and go,
Let me die, if my hour arrives;
The Kıtay who plays at valor —
Cutting off his path in this place,
Let me see his worst».
As if prodded with a lance,
The man Sırgak sprang up:
«May it perish with your herd,
Beloved Almam — I will not drive it!
By driving off the herd,
What desire shall I attain?
My noble Almam, my lion —
Leaving him alone amid the Kıtay,
How shall I forsake him and go?

Ecelim yeterse ölürüm;
Alööke oğlu Koñurbay —
Hasretle kaldım, ah dünya —
Bir kez yüzleşip görürüm!
Beni bırak, Alake,
Yılkını kendin gözet,
Ben kardeşin Sırgak'ı
Yedi günde bekleyip karşıla!»
El sıkışıp vedalaştılar,
Kıpırdamadan iki arslan
Birbirinin elinden tuttu,
Şunu bunu çok söylemeden,
«Emanet» deyip ısmarlayıp,
Er Almambet, o sungurun,

Sayısız tümen yılkının
Ardına düştü garibin.
Sürüp gidiyor yılkıyı,
Davulu güm güm vurup,
Sırbarañ ile tars edip,
Sıkıştırıp hızla sürüp,
Kuşatıp aldı Alake,
Kalabalık tümen yılkıyı
Önüne katıp seğirtip,
Kamçılayıp sürdü Alake.
Yılkı süren Almambet
Yoluna gide dursun,
Onu şimdilik bırakalım,
Arkada kalan teke tek dövüşe,
Er Sırgak'tan başlayalım.
«Teke teke çıkan Koñurbay'la

Kıyıda vuruşup ölsem deyip,
Hiç olmazsa rast gelirse
Yüz yüze çarpışıp ölsem deyip,
Kalça'yı iyice gözleyip
Mızrakla saplasam deyip,
Yakına gelse Kıtay'ı
Perçeminden yakalasam deyip,

If my hour arrives, I die;
Koñurbay, son of Alööke —
I have stayed full of longing, ah, world —
I shall face him once and see!
Leave me be, Alake,
Watch over your herd yourself,
For me, your brother Sırgak,
Wait seven days and meet me!»
They clasped hands and took their leave,
Unmoving, the two lions
Held each the other's hand,
Without much talk of this and that,
Commending all, saying «My trust,»
The man Almambet, that gyrfalcon —

The countless tümens of the herd —
The poor soul fell in behind them.
He drives the herd along,
Beating the drum boom on boom,
Cracking out with the sırbarañ,
Pressing them, driving at speed,
Alake ringed them round,
The teeming tümen herd,
Driving before him at a run,
Alake whipped them onward.
Almambet, driving the herd,
Let him go along his way,
Let us leave him for the while,
To the single combat left behind,
Let us begin with the man Sırgak.
«With Koñurbay who comes out man to man,
Let me fight at the edge and die, saying,
At the least, if he crosses my path,
Let me clash face to face and die, saying,
Watching the Kalça closely,
Let me thrust him with the lance, saying,
If the Kıtay comes near me,
Let me seize him by the forelock, saying,

Bu seferde Kalça'ya
Fazlasıyla dert salsam» deyip,
Kökçebiç'in başını çevirdi,
Bozkurdun, kartal Sırgak can:
«Koñurbay ne zaman gelir?» deyip,
Sırta çıkıp sinerek,
Dönüp bakıp durdu idi.
Beecin'deki Kıtay'dan
Alööke adlı han çıkmış;
Alööke'nin Koñurbay'ı
Haykırdığında, duyanın
Sesinden canı çıkarmış:
«Nerede Burut, nerede?» deyip,
«Yakalayıp elini bağla!» deyip,
Öfkeye kesmişti.
Kalça'ya bakıp durulsa,
Gerçek alpların deviymiş,
Kırk hanlı Kıtay elinin
Gerçekten sahibiymiş.

On this campaign, upon the Kalça
Let me heap grief in plenty,» saying,
He turned Kökçebiç's head,
The grey wolf, dear eagle Sırgak:
«When will Koñurbay come?» saying,
Climbing the ridge, crouching low,
He kept turning, watching there.
From the Kıtay in Beecin,
A khan named Alööke had risen;
Alööke's Koñurbay —
When he bellowed, whoever heard him,
The life went out of him at the sound:
«Where is the Burut, where?» he said,
«Seize him and bind his hands!» he said,
He had boiled into fury.
If one gazed upon the Kalça,
He was the giant of true alps,
Of the forty-khan Kıtay land
He was in truth the master.

Endamına bakıp oturulsa,
Ulu dağ gibi görünüp,
Ardındaki tümen ordu
Kim bilir kaça bölünüp;
Kâfirliği olmasa,
Yıldızı açık, uğurluymuş,

Kâfirlerin Koñurbay'ı
İnsandan kat kat büyükmüş.
Bıyığının bir teli
Ay baltanın sapı kadar,
Burnu dağın sırtı gibi,
Boğuştuğunu yiyecek gibi.
Gözleri göl çukuru gibi,
Göze görüneni yutacak gibi.
İki gözünün pınarı
Açılıp kalmış mezara benzer,
Ay alnının genişliği

If one sat gazing at his frame,
He looms like a mighty mountain,
The tümen host behind him
Divided who knows how many ways;
Were it not for his infidel ways,
His star was bright, he was blessed with luck,
The infidels' Koñurbay
Was many times bigger than a man.
A single hair of his mustache
As thick as a moon-axe haft,
His nose like a mountain's ridge,
As if to devour what he grappled.
His eyes like hollows of lakes,
As if to swallow what they see.
The wells of his two eyes
Are like a grave left gaping open,
The breadth of his moon-brow

Yayladaki baş köşeye benzer.
Is like the seat of honor on the summer pasture.

Çevresindekini saymadan,
Hiç mi hiç canını esirgemeden,
Dönüp geri bakmaz,
Yiğitliğine bak hele,
Kıl kadar canını sakınmaz;
İnce işlenmiş mızrağı keskin çelik,
Haykırıp uzatıvermiş,
Beecin'e bela olan aç elmas kılıcı
Counting not those around him,
Sparing his life not one whit,
He does not turn to look behind,
Just look upon his valor —
He guards not a hair's worth of his life;
His finely wrought lance of keen steel,
Roaring, he has thrust it out,
The hungry diamond sword, the bane of Beecin,

İnce bileğine takmış.
Çarpışmak için oçogor tüfeğini,
Onu dahi hazır edip
Almış imiş Koñurbay.
Kara kalpaklının kılıç ağzı,
Kaşını kabağını çatmadan,
Yalanarak bakıp durur,
Han Manas'ın Sırgak'ı,
Bu dünyada sözü açık,
İnsanoğlunda gözü açık.
Alööke oğlu Koñurbay,
Sırgak'ı gördüğü yerden
Kalça sınayıp geliyor:
«Altındaki Kökçebiç'e
Koşuda hiçbir hayvan yetişmez,
Üstündeki Sırgak'a
He has girt upon his slender wrist.
For combat his oçogor gun —
Even that he made ready,
Koñurbay had taken it up.
The black-capped folk's sabre edge,
Without knitting brow or frown,
Licking his lips, watches on,
Khan Manas's own Sırgak,
In this world his word is open,
Among the sons of men his eye is open.
Koñurbay, son of Alööke,
From where he caught sight of Sırgak,
The Kalça comes appraising him:
«The Kökçebiç beneath him —
No beast can match it at the run,
The Sırgak upon its back —

Güreşmekle güç yetmez,
Uykumu darmadağın eder,
Halkımı un ufak eder,
Sersemletip kovalayıp,
Kan ırmağı akıtıp,
Elimi kırıp gider,
Belimi kırıp gider,
Taşını talkanını çıkarıp,
Yerimi yağmalayıp gider.
Aslında Sırgak bir ermiş,
Her yanı denkmiş, kusursuzmuş,
No strength suffices to wrestle him,
He shatters my sleep to pieces,
He grinds my people into meal,
Stunning them and chasing them,
Making rivers of blood run,
He breaks my hand and goes,
He breaks my back and goes,
Beating my stone into talkan meal,
He plunders my land and goes.
Truly Sırgak is a brave, it seems,
Every part well-matched, without a flaw,

Sağ küreği genişmiş;
Burutluğu olmasa,
Bu yalan dünyada bir arslanmış.
Kayadan yontulup çıkmış
Bir dağdaşım olsaydı keşke,
Alööke'nin küçük oğlu,
Benimle öz kardeş,
Aynı yuvadan olsaydı keşke!
Aslında Sırgak seçkin yiğit,
Kul takımından Sırgak bambaşka,
Düzgün boyu denkmiş,
Yirmisine yeni değip,
Bu yıl girdiği çağıymış,
Kabarıp coştuğu çağıymış,
Gerçek kartal sungurun
Taşa çarpar hızıymış.
Ah kader, neyleyim ben!
Hileyi ustaca kursam ya,
Yayan yürük ordusunu saldırtıp,
Sırgak'ı diri yakalasam ya!
Beecin'deki güzel kızları
Ona eş edip katsam ya,
Sırgak'tan erkek doğarsa,
Altın tacımı giydirip,
Altın tahtıma oturtup,
Çet-Beecin'e ebediyen
Karakol hanı kılsam ya!
Dönmeden ölümüne vuruşup,
Sırgak'la bir kez yüzleşip görsem» deyip,
Yiğitliğinden dönmedi,
Uzattığını geri çekmedi.

His right shoulder-blade is broad;
Were it not for his Burut ways,
He'd be a lion in this false world.
Hewn out of the very rock —
If only I had such a mountain-mate,
Alööke's youngest son,
My own blood brother,
If only he were of the same nest!
Truly Sırgak is a chosen brave,
From the tribe of slaves Sırgak stands apart,
His straight stature well-proportioned,
Just now touching twenty years,
This year is the age he entered,
The age of his swelling and his surging,
The true eagle-gyrfalcon's
Speed that dashes against the rock.
Ah, fate — what am I to do!
If only I laid the trick with craft,
Loosed the foot-runners' army on him,
And caught Sırgak alive!
The lovely girls in Beecin —
If only I joined them to him as wives,
If a boy were born of Sırgak,
I would dress him in my golden crown,
Seat him on my golden throne,
Over Çet-Beecin forever
Make him khan of the outpost!
Fighting to the death without turning,
Let me face Sırgak once and see,» he said,
He did not turn back from his valor,
What he thrust out he did not draw back.

Çare kurar, çok düşünüp,
Hileyle Sırgak'ı
Yakalayacağı yeri düşünüp,
Hırıl hırıl öksürüp,
«Er Sırgak'ı vururum» deyip,
Fitiline ateş koyup,
Kıtay çakmağı, çakmak taşını

He frames a remedy, thinking long,
Where by cunning he might
Catch Sırgak — pondering it,
Coughing with a rasping wheeze,
«I shall shoot the man Sırgak,» he said,
Setting fire to the fuse,
The Kıtay flint and striking-steel

Çakıp kıvılcımdan kor koyup,
«Vururum» deyip hazırlanıp,
Tüfeği doğrultup kaldırıp —
Altındaki Algara
Toparlanıp dörtnala fırladı;
Sırgak'ı hedef belleyip,
Oçogor'la bir kez patlattı.
Bastığı yerden Oçogor
Duman savurup tars edince,
Sırgak dimdik, aldırmaz,
Kalça kulun atışını
Tırnağına denk tutmaz.
«Ölürüm» diye düşünmez,
Dağ gibi olan Kalça'nın
Çehresini, endamını
Görüp duruyor senin Sırgağın:
«Ayrık otlu, toz kalkmaz yerde,
O yerde karşılaşıp,
Bir kez yüzleşsem» deyip,
Can atıyor senin Sırgağın.
«Ta ötede, uzakta yatan Talas'a değil,
Oktan önce yetişsem deyip,
Yetiştiğim yerde o kulla
Kıyasıya çarpışsam deyip,
Ecelim yeterse kazara,
Mızrak tutup, okla uçup,
Şehit olup ölsem deyip,
Ölmeyip sağ kalırsam,
Koñurbay ile boğuşup,
Bir kez yenişip görsem» deyip,
İçi kaynayıp yangın olup,
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
«Bir kez mızraklaşıp geçsem» deyip,
İki gözü dört olup,
Sağlamca yapılmış sırlı mızrağı,

Elde kavrayıp yerleştirip,
Mızrağı tutup alıp,
Ölçülü yere denk getirip,

He struck, laying an ember from the spark,
Making ready, saying «I shall shoot,»
Leveling and raising up the gun —
The Algara beneath him
Gathered itself and sprang to a gallop;
Marking Sırgak for his target,
He fired the Oçogor once.
From where he pressed it, the Oçogor,
When it whirled out smoke and cracked,
Sırgak stands bolt upright, heedless,
The Kalça slave's gunshot
He rates not equal to his nail.
He does not think «I shall die,»
The mountain-like Kalça's
Visage and his mighty frame
Your Sırgak stands beholding:
«On couch-grass ground where no dust rises,
Meeting him in that place,
Let me face him once,» he says,
Your Sırgak strains toward it.
«Not to Talas lying far, far yonder —
Let me arrive before the arrow, saying,
With that slave, where I overtake him,
Let me clash without quarter, saying,
If by mischance my hour arrives,
Gripping the lance, felled by the arrow,
Let me die a martyr's death, saying,
If I do not die but live,
Grappling with Koñurbay,
Let me try a fall with him once,» saying,
His heart seething, turned to flame,
Ulak Khan's own Sırgak,
«Let me cross lances once and pass,» saying,
His two eyes turned to four,
The burnished lance, stoutly made,

Gripping it, settling it in his hand,
Taking firm hold of the lance,
Bringing it level with the measured spot,

Uzattığını geri çekmeden,
Asık yüzünü bozmadan,
Yılıp korkuya düşmeden,
Kise kemerini bele kuşanıp,
«İslam!» diye ses salıp,
«Manastap!» narasını haykırıp —
Narayı Kalça duyunca,
O da saldırıya geçti,
Uzattığını geri çekmeden,
Bu da geliyor kaçmadan;
Sırgak ile Koñurbay
Birbirine saldırıp geliyor,
Sinek kadar canını esirgemeden,
Alööke oğlu Koñurbay,
O da mızrak kaldırıp,
Burup çekerek geliyor,
Öldürecek yerini gözleyip,
Fırsat kollayıp geliyor:
«Köprücüğünün kıyısı deyip,
Akciğerle bağrın yüzü» deyip,
Öldürücü yeri öteden beri,
Genç yaşından bilen kul,
Sırgak gibi o da eskiden
Nice cenge girmiş kul.
O sırada er Sırgak —
Altındaki Kökçebiç'in
Bastığı taşlar parçalanıp,
Göz açıp kapayıncaya dek
Yetişip vardı er Sırgak,
Koca Kalça'ya rüzgâr gibi.
Gürleyen Kalça'ya
Sırgak yakın varınca,
«Eyerin üstü, kaşı» deyip,
«Kasığının tam başı» deyip,
Sırgak vuruverdi işte.
O anda Koñurbay da,
Nişanladığı yerden şaşmadan,
Bozkurdu vuruverdi işte.
Esirgemeden iki er

Not drawing back what he thrust out,
Not changing his stern face,
Not flinching into fear,
Girding the kise-belt on his waist,
Crying out aloud «Islam!»,
Roaring the war-cry «Manastap!» —
When the Kalça heard the cry,
He too went over to the attack,
Not drawing back what he thrust out,
This one too comes on unfleeing;
Sırgak and Koñurbay
Come charging one another,
Sparing not a fly's worth of life,
Koñurbay, son of Alööke,
He too, raising up the lance,
Comes twisting, drawing it,
Eyeing the killing place,
Comes watching for his chance:
«The edge of his collarbone, saying,
The face of the lungs and breast,» saying,
The killing place from of old,
A slave who has known it from his youth,
Like Sırgak he too from of old,
A slave who has entered many a battle.
At that moment the man Sırgak —
Beneath him Kökçebiç,
The stones it trod on shattering,
In the blink of an eye,
The man Sırgak arrived,
Upon the great Kalça like the wind.
To the thundering Kalça
When Sırgak had drawn near,
«Above the saddle, at its bow,» saying,
«The very head of the groin,» saying,
Sırgak struck home, indeed.
That instant Koñurbay too,
Not straying from his marked-out place,
Struck the grey wolf, indeed.
Without mercy the two men

Mızrakla vuruştular,
İkisinin tam ortasından
Lifler uçtu savrulup,
Sapladıkları iki mızrak
Çatırdayıp kırılıverdi.
Koñurbay Kalça bir ermiş,
Sırgak'ın ondan üstün arslanmış,
Kaçışmadan çarpışan
İkisi de birer devmiş.
Sırgak saldırıp sapladığında
Dizleri büküldü,
İki küheylan yıkıldı,
Mızraklaşmaktan güç tükendi:
«Kökçebiç aşağıda dursa deyip,
Kalça'ya aman vermeden
Eteğinin dibinden yakalasam deyip,
Başı elime geçerse
Dosdoğru kesip atsam deyip,
Almambet'in ardından
Müjdeyle varsam» deyip,
Can atıyor senin Sırgağın.
Fırlatıp sapladı kıra kıra,

Doğan çarpmış serçe gibi,
Denk geleni kırıp geçirip,
Kurt dalamış sürü gibi,
Bölüp gidiyor senin Sırgağın:
«Kurtları Kalça nerede?» deyip,
İki gözü dört olup,
Can atarak gidiyor senin Sırgağın.
«Manas!» diye Sırgak bağırır,
Nice Kıtay'ı sıkıştırıp,
Kürpüldök'ün kıyısına
Sürüp gidiyor savurup;
Ar edip Koñurbay,
Durmaksızın Kıtay'ı
Geri sürüp sopalayıp,
Kırıp geçirdi Koñurbay.

Struck at each other with the lance,
From the very midst of both,
Fibers flew off whirling,
The two lances that they thrust
Snapped with a splintering crack.
Koñurbay the Kalça was a brave, it seems,
Sırgak a lion greater still, it seems,
Clashing without fleeing,
The two of them each a giant, it seems.
When Sırgak charged and thrust,
Their knees buckled under them,
The two coursers toppled down,
Strength was spent from lancing:
«Let Kökçebiç stand below, saying,
Giving the Kalça no quarter,
Let me seize him by the skirt's hem, saying,
If his head falls into my hand,
Let me cut it clean off, saying,
After Almambet then
Let me go with glad tidings,» saying,
Your Sırgak strains toward it.
He hurled and thrust, smashing and smashing,
Like a sparrow struck by a falcon,
Breaking and scattering whom he met,
Like a flock a wolf has savaged,
Your Sırgak goes cleaving through:
«Where is their wolf, the Kalça?» saying,
His two eyes turned to four,
Your Sırgak goes on, straining hard.
«Manas!» Sırgak cries aloud,
Pressing many a Kıtay hard,
To the banks of the Kürpüldök
He drives them, scattering them wide;
Stung by the shame, Koñurbay,
Without ceasing, the Kıtay
Drove back and cudgeled them,
Koñurbay smashed through them.

Bir tek Sırgak pehlivandan —
Kıtay, batasıca, yerin dibine gir —
Hep birden kaçıp dururşun.
Upuzun yatan sık orman —
Orman dense — meğer halkmış,

From a single champion, Sırgak —
Kıtay, curse you, sink into the earth —
You keep fleeing all as one.
The thick forest lying long and vast —
Call it forest — it proved to be a people,

Kaynaşan sayısız Kıtay,
Yıldız sandığın meğer ateşmiş.
Kalabalık ordunun öte yanı
Kazılıp hazırlanmış hendekmiş.
Kıtay'ın o çokluğu
Sayıya gelmez ordu imiş,
Basıp geçen bir selmiş,
Gök açık, yer kapalı,
Yerin yüzü görünmez.
Baksan göze ilişmez,
Toprak yağıp, toz uçup,
Hangisi hangisidir bilinmez.
Karınca gibi kaynaşıp,
Uçuşan çalı çırpı misali,
Mızrakların ucu çarpışır,
İnsanların başı tokuşur,
Kalabalık orduya dalınca
Kaplanın, yiğit Sırgak,
Her şeyi kesen kılıcı ele alıp,
"Ölürüm" diye düşünmez.
Kaynayıp duran sayısız orduya
Ak sungur gibi saldırdı.
Kılıcın yettiği yer olsa
Kılıçla yere sererek,
Mızrağın yettiği düşman olsa
Onunla devirerek,
Aybaltanın değdiği düşman olsa
Onunla yere yıkarak,
Laçının çarptığı karga misali
Kökçebiç duramaz olunca
Koñurbay Kalça şöyle düşünür:
"Algara şaha kalksaydı
Salardım başına cehennemi,

The countless Kıtay swarming there,
What you took for stars were fires, it seems.
Beyond that teeming army's edge
Lay trenches dug and made ready.
That multitude of the Kıtay
Was a host beyond all counting,
A flood that tramples all it meets,
The sky was clear, the earth was covered,
The face of the ground could not be seen.
Look, and the eye can fix on nothing,
Earth raining down, dust flying up,
Which one is which none could tell.
Swarming about like ants,
Like brushwood whirling on the wind,
The points of lances clash together,
The heads of men knock one on another,
When he plunged into that teeming host,
The tiger, valiant Sırgak,
Took up the sword that cuts through all,
Never thinking, "I shall die."
Upon the seething countless host
He fell like a white gyrfalcon.
Wherever his sword could reach,
With the sword he laid them low,
Whatever foe his lance could reach,
With it he toppled them down,
Whatever foe his moon-axe touched,
With it he struck them to the earth,
Like crows struck down by the falcon —
When Kökçebiç could stand still no more,
Koñurbay Kalça thought to himself:
"If Algara would rear up high,
I would bring hell down on his head,

Gösterirdim ona gününü,
Beecin şehrine götürüp
Bu Burut'un başına
Belaları yağdırırdım."
O sözü bitirmeden
Sıçrayıp kalktı Algara,
Dikildi ayağa Kökçebiç.
Bunu görüp koca Kalça
O anda hileye başvurdu:

"Yirmisinde bir çocukmuş,
Kaçar gibi yapayım,
Ardımdaki kalabalık orduya
Oyalayıp, hile kurup,
Onların içine çekeyim,
Dört bir yandan toplaşıp,
Sayısız Kıtay'ı saldırtıp,
Burut'u ortaya alıp
Diri diri yakalayayım."
Böyle deyip Koñurbay
Ardına bakmadan kaçtı,
Düşmanı kaçıp gidince
Sırgak esirgemeden kovaladı.
O anda Kalça kul
Kum-Beles'i aştı işte,
Atı yüğrük o kâfirin,
Öte yandaki sayısız orduyu
Yara yara sürüp kaçtı.
Alööke oğlu Koñurbay
Haykırıp dönüp karşılayınca,
Bütün pehlivanların hepsi
Sırgak'a hep birden saldırdı,
Yakalamaya hazırlanıp,
Böğründen hücuma kalktı
Katıra binmiş pehlivanı.
Böğründen girdi Börüköz,
Önünden geldi Orokkır,
Karşısından girdi Ilama,
Saldırıp girdi han Coloy,

I would show him his day of doom,
I would carry him to Beecin city,
And down upon this Burut's head
I would rain calamities."
Before those words were finished,
Algara leapt and reared aloft,
Kökçebiç rose upon his feet.
Seeing this, the mighty Kalça
That instant turned to trickery:

"He is but a boy of twenty,
Let me feign that I am fleeing,
Into the teeming host behind me,
Beguiling him, laying my snare,
Let me draw him into their midst,
Gathering from all four sides,
Setting the countless Kıtay on him,
Hemming the Burut in the middle,
Let me take him alive."
So saying, Koñurbay
Fled without a backward glance,
And when his foe went fleeing off,
Sırgak gave chase unsparing.
That instant the slave Kalça
Crossed over Kum-Beles, behold,
Swift indeed that infidel's steed,
Through the countless host beyond
He fled, cleaving a path clean through.
Koñurbay, Alööke's son,
When he wheeled with a shout to face him,
All the champions, every one,
Fell on Sırgak all at once,
Making ready to seize him,
From the flank rose to the charge
The champion mounted on a mule.
From the flank came in Börüköz,
From the front came Orokkır,
Facing him came in Ilama,
Charging in came Khan Coloy,

Mancu'nun hanı Ezkara.
Mızrak saplamada ustaları,
Esirgemeden girdi Sırgak'a
Hilede en yamanları.
Koñurbay girdi bağırıp,
"Diri diri yakalayın!" diye
Pehlivanlarını çağırıp,
Yine haykırarak geldi,
Kutan Alp denen dağ gibi pehlivan

Bir yandan saldırıp girdi,
Alnı demirden Mañkuş Alp,
Hepsi birden bastırınca
Bahadır Sırgak yavruya

Yetmiş mızrak bir anda değdi,
Kıtay teke tek gelince
Tek başına dövüşüp,
Kıtay çoğalıp sıkıştırınca

Hepsi çepeçevre sarıvermiş.
Yağmuru gör, koru gör,
Kaynayıp değen oku gör,
Kızıl mızrağı, kılıcı
Sımsıkı kavrar yiğit Sırgak,
Kıtay sıkıştırıp gelince
Kıpkızıl olup sızlayarak,
Kıl kadar canını esirgemeden
Dayanıp durur yiğit Sırgak.
Bütün Kıtay girince
Uluları da girdi, eşi yok,
"Altüst olan dünya, olmaz olsun,

Söz verip durmuşlardı ya,
Kırışılan savaş gününde
Kırk çora yiğit burada yok.
Bu savaşın içinde
Yalnız kaldım, neyleyim,
Ben Sırgak'ın bahtı yok!

Ezkara, khan of the Mancu.
Masters at driving home the lance,
Unsparing they set upon Sırgak,
The most cunning in guile of all.
Koñurbay came in shouting,
"Take him alive!" he cried,
Calling up his champions,
Came on once more with a roar,
The mountain-like champion called Kutan Alp
Charged in from one side,
Mañkuş Alp of the iron brow —
When all bore down at once,
Upon the young batyr Sırgak

Seventy lances struck in a single instant,
When the Kıtay came one to one,
He fought them single-handed,
When the Kıtay swelled and pressed him hard,
They ringed him round on every side.
See the rain of them, see the embers,
See the arrows striking, seething,
The crimson lance, the sword —
Valiant Sırgak grips them fast,
When the Kıtay pressed in upon him,
Turning crimson, aching sore,
Not sparing his life worth a hair,
Valiant Sırgak stands his ground.
When all the Kıtay entered in,
Their great ones entered too, peerless ones,
"World turned upside down, a curse upon it,
And yet they all had given their word —
On this day of slaughtering battle
The forty çora braves are not here.
In the midst of this battle
I am left alone, what can I do,
I, Sırgak, have no luck at all!

Yılkıyı sürüp gitmişti,
Arslan Almambet dahi yok."
Öfkelenip han Sırgak
Ilama'ya yetişti işte,
Ilama gibi pehlivanı
Bozkertik'in üstünden
Fırlatıp devirip geçti.
Yetişip başını kesene dek
Yanındaki kırk töre
Üşüşüp ata bindirip,
Sağ salim alıp götürdü.
Sayısız Kıtay'ı görünce
Kaplan yaradılışlı yiğit Sırgak
Tek canından umudu kesti.
"Diri kalıp neyleyeyim,
Ardımdaki kalabalık orduya
Kurban olup gideyim,
Diri kalıp neyleyeyim,
Kara başımı ortaya koyup,
Kâfirle boğuşarak,

He went off driving the herds away,
Even the lion Almambet is not here."
Enraged, Khan Sırgak
Overtook Ilama, behold,
A champion like Ilama
From the back of Bozkertik
He hurled and toppled and passed on.
Before he could reach and take his head,
The forty töre at his side
Swarmed round, set him on a horse,
And bore him off safe and sound.
Seeing the countless Kıtay,
Tiger-natured valiant Sırgak
Gave up hope of his one life.
"What use to me to stay alive,
For the teeming host behind me
Let me go and be the sacrifice,
What use to me to stay alive,
Let me stake my dark head on it,
Grappling with the infidel,

Kökünü şimdi kurutayım!"
Böyle deyip yiğit Sırgak
Orduya daldı yara yara,
Sırgak yararak girince,
Öfkeyle çarpınca,
Azı dişleri sırıtıp
At ölüsü dağ oldu,
Bıyıkları burulup
Er ölüsü deste oldu.
Can esirgemeden savaşıp,
Boğaz boğaza geldiğinde,
Azizkan'ın tek oğlu
Hep hesap edip durmaz mıydı,
Kalabalık Kıtay'ın sayısız ordusuna

Sırgak dönüp gidince:
"Ne oldu?" deyip dürbün alıp,

Let me dry up their root this very hour!"
So saying, valiant Sırgak
Plunged into the host, cleaving through,
When Sırgak entered cleaving,
When he struck in fury,
Back teeth bared in a grin,
Dead horses rose in mountains,
Moustaches twisted stiff,
Dead men lay in sheaves.
Fighting with no thought for life,
When it came throat against throat,
Azizkan's only son —
Was he not ever reckoning all,
When toward the countless host of the teeming Kıtay
Sırgak turned and went:
"What has happened?" he said, taking his spyglass,

Tepeye çıkıvererek
Bakıp durmaz mıydı.
"Kaplanım, boz yeleli Sırgak'ım,
Gerçek boz yeleliydi kendisi,
Bu yıl benim Sırgak'ım
Yirmisinde çağı idi,
Boğuşmaya kıvamındaydı,
Coşup taştığı çağıydı,
Düşmandan geri dönmeyen
Kaplan kıvamındaydı,
Alööke oğlu Koñurbay'ın
Güç bulduğu yıldı bu yıl," —
Böyle deyip Almambet
Sırgak'ı gözleyip durmuştu,
Koñurbay başta olmak üzere
Kıtay zulmü salmıştı,
Bağlayacakmış gibi hazırlanıp,
Bütün Kıtay üşüşüp,
Sırgak'ı çepeçevre sarmıştı.
"Yılkınla birlikte yok olası,
Yılkı kovalayıp dururken
Hangi murada ereyim,
Ecelim gelirse ölürüm,
Ecel gelmeyecekse eğer,
Geri dönüp saldırıp,
Kâfirin kanını dökeyim,

Climbing swiftly up the hill,
Did he not stand watching there?
"My tiger, my grey-maned Sırgak,
A true grey-mane he was indeed,
This year this Sırgak of mine
Was in his twentieth year,
He was ripe for the grappling,
It was his season of overflowing,
Never turning back from the foe,
He was in his tiger's prime,
For Koñurbay, Alööke's son,
This was the year he found his strength," —
So saying, Almambet
Had stood there watching Sırgak,
With Koñurbay at their head
The Kıtay had loosed their cruelty,
Making ready as if to bind him,
All the Kıtay swarming in,
Had ringed Sırgak round about.
"May you perish, herds and all,
While I go chasing after herds
What desire can I attain,
If my hour has come, I die,
But if death's hour is not yet come,
Let me turn back and attack,
Let me spill the infidel's blood,

Şurada duran Sırgak'a
Arka olup destek vereyim."
Böyle deyip Almambet,
Sığır sağrılı Sarala,
Yerin yüzünü sarsarak,
Sarala ile Almambet
Dörtnala geliyor işte,
Telaş içinde Almambet
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Altındaki Sarala
Kapkara kesilip atılıp,

To Sırgak standing over there
Let me be his backing and support."
So saying, Almambet —
Sarala of the ox-broad croup,
Shaking the face of the earth,
Sarala and Almambet
Come on at full gallop, behold,
Almambet in urgent haste
Laying the whip on right and left,
Spurring from right and from left,
Sarala beneath him
Turned pitch-dark and hurtling on,

Karacaya benzer aziz başı
Kapkara toza bürünüp,
Alake gelir bağırarak:
"Sırgak can!" diye çağırıp,
Kuşatıp duran kâfiri
Sarala ile oynatıp,
Karınca gibi kâfiri
Alake yerlerde süründürür,
Ortasını Alake
Oyup gelip açıverdi,
Çevresini Sırgak can
Biçip gelip veriverdi.
Almambet, Sırgak birleşip
Amansız savaş kılınca
Pusa karışan tozu gör!
Nice ölen canı gör,
O canların içinde
Kesilenden akan kara kanı gör!

Kâfirin biri ölünce
Yerine bini üşüşüp,
Bastırıp gelen canı gör.
Yeryüzündeki otu gör,
Ot kadar çok Kıtay'ı gör,
Karıncayı gör, kurtçuğu gör,
Kurt kadar çok Kıtay'ı gör,
Derin kazılmış hendeği gör,
Kaynayıp duran belayı gör,
Beecin'den haber alıp
Yeni baştan tazelenip
Bastıran koca Kıtay'ı gör!

Kanlı kana karışıp,
Kaplan yaradılışlı boz yeleliler
Kaçmadan girip vuruşup,
Gece soluk almadılar,
Gündüz durup bakmadılar,
Gece gündüz vuruşup,
Var güçle cenk edip,

His noble head like a roe deer's
Wrapped in pitch-black dust,
Alake comes on shouting,
Calling out, "Sırgak, dear soul!"
The infidels holding the ring
He scattered with Sarala's play,
The infidels thick as ants
Alake drags through the dirt,
The center of them Alake
Came carving through and opened wide,
Their circle Sırgak, dear soul,
Came mowing down and gave it clear.
Almambet and Sırgak joined as one —
When they made merciless war,
See the dust that mingles with the haze!
See how many souls lie dead,
And among those souls
See the dark blood streaming from the slain!
When one infidel dies,
A thousand swarm into his place —
See the souls that press on down.
See the grass upon the earth,
See the Kıtay thick as grass,
See the ants, see the grubs,
See the Kıtay thick as worms,
See the trench dug deep,
See the calamity seething there,
Getting word from Beecin,
Renewed and freshened once again —
See the mighty Kıtay bearing down!

Blood mingling into blood,
The tiger-natured grey-manes
Went in fighting, never fleeing,
By night they drew no breath of rest,
By day they never paused to look,
Fighting on by night and day,
Warring with all their strength,

Yerin yüzünü dümdüz edip,
Yeri kaplayan sayısız Kıtay
Dalgalanan tuğlarıyla,
Yeri kaplayan ordusuyla
Yerin yüzünü doldurdu.
Namlı Manas burada yok,
Yiğitleri sayısız Kıtay
Sağ bırakmayacak gibiydi.
Kurtuluş yok, anlayınca,
Kum gibi kaynayan sayısız Kıtay
Dalga dalga bastırınca,
Savaşta binilen Sarala
İdmanlı girmiş değil miydi,
Altı bin çocuk birlikte varıp,
Altı bin çocuk vardığında
İçlerinden altı çocuk varıp,
Hileyle aklı
Okuyup gelmiş değil miydi,
Kıtay'ın böyle yapacağını
Bilerek gelmiş değil miydi.
Karıkan'ın kürme kaftanını,
Esenkan'ın havayı büyüleyen
yada taşını
Armağan diye Beecin'den
Yiğit yaradılışlı Almambet
Ta en başından davranıp
Alıp gelmiş değil miydi.
Esenkan'ın kürme kaftanını
Yakasından silkeleyiverdi,
Karıkan'ın yada taşını
Alıp götürüp Almambet
Kara suya bıraktı.
Kara suya bırakınca,
Almambet efsun okuyunca,
Gökten bulut boşanıp,

Levelling the face of the earth,
The countless Kıtay covering the land,
With their banners waving,
With their army covering the land,
Filled the face of the earth.
Famed Manas is not here,
The countless Kıtay, it seemed,
Would leave the braves none alive.
No deliverance — understanding this,
The countless Kıtay seething like sand,
When they pressed on wave after wave —
Sarala, ridden into battle,
Had he not entered well in training?
Six thousand boys went out together,
And when the six thousand boys arrived,
Six boys from among them went —
Trickery and its cunning lore,
Had he not studied it and returned,
That the Kıtay would act this way,
Had he not come already knowing?
Karıkan's kürme caftan,
Esenkan's weather-charming
yada stone,
As a gift from Beecin —
Almambet of valiant nature,
Acting from the very first,
Had he not brought them away?
Esenkan's kürme caftan
He shook out by its collar,
Karıkan's yada stone
Almambet carried off
And dropped into the dark water.
When he dropped it in the dark water,
When Almambet recited his spell,
Clouds burst loose from the sky,

Yere bulut çökerek,
Güneş görünmez, alaca karanlık,
Ay görünmez, belli belirsiz,

Cloud settling down upon the earth,
The sun unseen, a mottled dusk,
The moon unseen, faint and dim,

Yakaların hepsi yağmura,
Yamaçların hepsi doluya,
Dağ dağın başını kar alıp,
Ormana geyik sıkışıp,
Kuru otları kırağı alıp,
Otların hepsi hışırdayıp,
Sulusepken buz olup,
Yaz günü kış olup,
Giyimi ince sayısız Kıtay
Soğuğa dayanamayıp
Sızlanan kız gibi olup,
Keçi gibi büzüşüp,
Yüzü gözü buruşup,
Kıtay tir tir titreyip dururken
Almambet, Sırgak — adları yoldaş —
Esirgemeden savaşa girişti.
Canını ortaya koyup iki arslan
Can esirgemeden savaşıp,
Kızıl kanı akıtıp,
Kıtay'ı kırıp geçirdi.
Böğürden Sırgak bağırıp,
Ortasını Almambet
Önüne katıp sürüp girdi,
Mızrağını piskek gibi işletip,
Kıtay'ı yok ederek girdi,
Kürpüldök'ün Sarı-Suu'su,
O suyun kıyısında
Kıtay'ı kovalayıp girdi.
Hepsi suya dökülüp,
Kıtay girip gelince
Azı dişleri sırıtan
At ölüsü dağ olup,
Bıyıkları burulmuş
Er ölüsü deste olup,
Bu kırgını görünce
Ta dibinden dürülüp,
Tümen tümen Kıtay ayaklandı.
Haber ulaşıvermişti
Karıkan gibi hanına.

Every slope was given to rain,
Every hillside given to hail,
Snow seized the head of every mountain,
Deer crowded into the forest,
Hoarfrost seized the withered grass,
All the grasses rustling dry,
Sleet turning into ice,
Summer's day become winter,
The countless Kıtay, thinly clad,
Unable to endure the cold,
Grew like whimpering girls,
Huddled up like goats,
Face and eyes puckered tight —
While the Kıtay stood shivering,
Almambet, Sırgak — comrades in name —
Set to battle without mercy.
Staking their lives, the two lions,
Fighting with no thought for life,
Spilling the crimson blood,
They cut the Kıtay down in swaths.
From the flank Sırgak shouting,
Into their center Almambet
Drove them before him, pressing in,
Working his lance like a churn-staff,
He entered in, destroying the Kıtay,
The Sarı-Suu of Kürpüldök —
Along that water's bank
He drove the Kıtay before him.
All of them spilled into the water,
When the Kıtay came pouring in,
With back teeth bared in a grin
Dead horses rose in mountains,
With moustaches twisted stiff
Dead men lay in sheaves,
Seeing this slaughter,
Rolled up from their very depths,
The Kıtay rose in tümen upon tümen.
Word had swiftly reached
Their khan, the great Karıkan.

Haberi sıkıca salmıştı
Kakançın'ın tümüne.
Beecin'den bütün Kıtay,
Tek Göz'ün ilinden
Yine gelivermişti.
İnsan şöyle dursun, hayvanları,
Kanatlıyı bile kaçırmayanlar
Daha da gelivermişti.
Kâfirin biri ölse
Yerine bini gelip,
Gücünü toplamıştı,
At cambazı, yaya yüğrük,
Kıtay ayaklanınca çıkan
Yaya avcılarını dizip,
Karacoy gelivermişti.
Bölük bölük Kıtaylar
Bölüğünü bozmadan gelmişti.
Düzene girip kalabalık ordu
Sırasıyla gelmişti,
Mızrakçının en yamanından
Pehlivanları bir bölük ayırıp,
Kara bayır at sürüsünden
Kalanları bir bölük ayırıp,
It-Ölbös çölüne salmıştı.
Seçkin avcıları bir bölük ayırıp,
Başlarına Karacoy geçip
Hışmına almıştı,
Yay çekenleri üşüşüp,
Sadağına davranıp,
Kıtay'ın bastığı yerde
Zerrece toz kalmadan,
Almambet iman diler oldu,
Yiğit Sırgak'ta can kalmadı,
"Möndü, möndü, möndü!" deyip,
Möndü diye savaş narası atıp,
Yamaçtan gelir sayısız Kıtay
Göl gibi taşıp üşüşerek.
"Cabuu, cabuu, cabuu!" deyip,

He had sent the summons urgently
To all of Kakançın.
All the Kıtay from Beecin,
From the land of Tek Göz,
Came on once again.
Let alone men — their very beasts,
Those who let not even winged things escape
Came onward more and more.
If one infidel died,
A thousand came into his place,
He had gathered up his strength,
Trick-riders, swift runners on foot,
Who rise when the Kıtay take arms —
Ranging his hunters on foot in rows,
Karacoy had come on.
The Kıtay in troop on troop
Came with ranks unbroken.
The teeming host, in order set,
Had come each in its turn,
Of the fiercest of the lancers
He set apart one troop of champions,
From the herds of dark upland horses
He set apart the rest as one troop,
And loosed them on the It-Ölbös desert.
He set apart a troop of chosen hunters,
Karacoy took his place at their head
And took them under his wrath,
The bow-drawers swarming in,
Reaching for their quivers,
Where the Kıtay set their tread
Not a mote of dust remained,
Almambet came to praying for his faith,
No life was left in valiant Sırgak,
Crying, "Möndü, möndü, möndü!"
Raising "Möndü!" as their war cry,
Down the slopes come the countless Kıtay
Swarming, overflowing like a lake.
Crying, "Cabuu, cabuu, cabuu!"

Cabuu diye nara atıp,
Han Coloy başlarında,
Kalabalık Kalmak yandan
Saldırıp girdi hep birden,

Raising "Cabuu!" as their battle roar,
Khan Coloy at their head,
The teeming Kalmak from the flank
Charged in all as one,

Kıtay saldırıp girince,
On iki hanlı Kıtay yurdu,
Han Koñurbay başlarında,
Böylece çullanıp gelince,
Çaresi tükenip iki arslan
İki yana bölünüp,
Perişan olup yiğit Sırgak,
Baksan göze ilişmez,
Hangisi hangisi bilinmez,
Almambet'ten ayrı düştü,
Canıyla cebelleşip,
Basan kara tozun içinde
Boğuşmak zorunda kaldı Almambet
Namlı yedi han ile.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın doğanı,
Öteden beri nice savaşmış,
Kıtay'a karşı ustalaşmış
Yiğit Almambet, gözüpek.
Altındaki Sarala
Başını yere eğmişti,
Altı bin Kıtay, bin kalday,
Aksakalları Koñurbay,
Karma karışık savaş salmıştı.
Dört yandan pehlivan davranıp,
Doğana hep birden saldırdı,
O gün Sarala,
Yelişine yel yetişmez,
Arkar gibi adım açmıştı.
İnişe geldiğinde
Toprağı gör, tozu gör,
Dalgalanan Kıtay canını gör,
Mancu'nun hanı Ezkara,
Kalmak'ın hanı han Coloy,

When the Kıtay charged in,
The Kıtay land of twelve khans,
Khan Koñurbay at their head,
When they came piling on this way,
The two lions, at their wits' end,
Were split to either side,
Valiant Sırgak in dire straits —
Look, and the eye can fix on nothing,
Which one is which none could tell —
He was sundered from Almambet,
Wrestling for his very life,
In the black dust pressing down
Almambet was forced to grapple
With seven khans of renown.
Gold-forelocked, with tasselled sash,
The falcon of Azizkan,
Long since seasoned in many wars,
Grown master against the Kıtay,
Valiant Almambet, the fearless.
Sarala beneath him
Had bowed his head to the ground,
Six thousand Kıtay, a thousand kalday,
Koñurbay their white-beard elder,
Had loosed a wild chaotic battle.
Champions moving from four sides
Fell on the falcon all at once,
That day Sarala —
No wind could catch his running,
He had stretched his stride like an arkar.
When he came to the downslope,
See the earth, see the dust,
See the surging Kıtay souls,
Ezkara, khan of the Mancu,
Khan Coloy, khan of the Kalmak,

Belalı avcı Karacoy,
Börüköz ile Orokbaş,
Yedi devi görünce
Arslan, boz yeleli Almambet,
Erişkin canını esirgemeden,
Yedi deve yetişti,
Yetiştiği yerde yedisini
Yıkıp devirip geçti.

The baleful hunter Karacoy,
Börüköz and Orokbaş —
Seeing the seven giants,
The lion, grey-maned Almambet,
Not sparing his ripened life,
Overtook the seven giants,
And where he caught them, all the seven
He struck down, toppled, and passed on.

Attan düşen yedi dev,
Yedi dev nasıl ermiş,

Yedisini birden deviren
Almambet nasıl arslanmış?
Yedi devi mızraklayınca,
Almambet gibi bahadırın
Aklı gidip sersemleyip,
Bilinci gidip güçsüz düşüp,
Eyerden er kaydı,
Üzengiden ayak çıktı.
İpek yeleli Sarala,
Altın eyer Akkañkı,
Sağrıya sağlam oturamayıp,
Sımsıkı düğümlü yuları
Sıkıca kavrayamayıp,
Altın tabanlı üzengiye
Ayağını doğru geçiremeden,
Boz yeleli sallanıp dururken,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Düşmanın çaresini bilen Koñurbay,
Mızrakçının ustası o kul,
Sırlı kargıyla pekinip,
Aybalta ve pusatların
Hepsini birden kuşanıp,
Almañ kendinden geçmiş dururken,
Kolay değil Koñurbay,
Gürleyerek saldırıp gelir.
Böğründen saldırıp,

Seven giants fallen from their horses —
What manner of men were those seven giants,
And he who toppled all the seven,
What manner of lion was Almambet?
When he had lanced the seven giants,
Even a batyr like Almambet —
His wits went and he was dazed,
His senses went and strength failed,
The man slid from the saddle,
His foot slipped from the stirrup.
Silk-maned Sarala,
The golden saddle Akkañkı —
Unable to sit firm on the croup,
The tight-knotted halter
Unable to grip it fast,
Into the golden-soled stirrup
Unable to set his foot aright,
While the grey-mane swayed there reeling,
Cotton-sashed, in wide boots,
Koñurbay, khan of Keçil,
Koñurbay who knows the foe's undoing,
That slave, past master of the lance,
Braced with his lacquered pike,
Of moon-axe and weapons of war
Girding on every one at once,
While Almañ hung there senseless —
No easy foe is Koñurbay,
He comes on charging with a roar.
Charging at his flank,

Kalça işte yetişti,
Sarala'nın üstünden
Almambet gibi bahadırı
Yıkıp devirip geçti.
Aybaltaya dayanıp,
Asil Almañ, boz yelelin,
Koñurbay gelip mızraklayınca
Kanadından kırıldı.
Sarala'dan ayrı düştü,
Eşsiz küheylan Sarala
Başını yere eğmişti,
Hayvanken akıllı o canlı,
Sımsıkı düğümlü yuları

Kalça caught him up, behold,
From the back of Sarala
A batyr like Almambet
He struck down, toppled, and passed on.
Leaning on his moon-axe,
Noble Almañ, the grey-maned one,
When Koñurbay came and lanced him,
Was broken at the wing.
He fell parted from Sarala,
Sarala, peerless courser,
Had bowed his head to the ground,
A beast, yet wise that creature was —
The tight-knotted halter,

Kara yerde sürütmeden,
Ağzıyla ısırıp tutmuştu.
Sayısız orduyu yararak
Algazar misali Koñurbay
Ardından kovalamıştı.
Kovalayınca düz kaçmayıp,
Durup durup gider Sarala,
Tayı kalmış kısrak gibi
Almambet'e dönüp bakıp,
Arayıp durur Sarala.
Yokuş iniş kaçarken
Şahlanıp gider Sarala,
Koñurbay'ın Algara'sını
Yetiştirmeden sıçrayıp,
Bunaltıp durur Sarala.
Nice nice sırtları
Aşıp gider Sarala,
Kalça'ya yetişme vermeden
Kaçıp durur Sarala.
Küçücükken birlikte büyüyen,
Körpecikken sarmaş dolaş olan:
"Nerede kaldı Almambet?" diye
Ardına bakıp kişneyip,
Düşünüp durur Sarala.
Attan düşüp kalınca

Not letting it drag on the black earth,
He had caught and held it in his teeth.
Cleaving through the countless host,
Koñurbay, like Algazar,
Had given chase behind him.
Chased, he fled no straight-line course —
Sarala goes, pausing and pausing,
Like a mare whose foal is left behind,
Turning to look back at Almambet,
Sarala keeps on searching.
Fleeing uphill and down,
Sarala goes rearing high,
Koñurbay's Algara
He leaps and lets him not draw near,
Sarala keeps him in torment.
Ridge upon ridge, so many,
Sarala goes crossing over,
Giving Kalça no chance to close,
Sarala keeps on fleeing.
Grown up together from tenderest age,
Entwined together from colthood days:
"Where has Almambet remained?"
Looking back and neighing,
Sarala keeps on pondering.
When he lay fallen from his horse,

Kıtay azabı bastırdı,
Yetişip Kıtay üşüşüp,
On iki kat kuşatıverdi.
İşte o zaman Almambet,
Sinek kadar canını esirgemeden,
Sırbaran tüfeğini ele alıp,
Dört bir yanına ateş edip,
Başından dumanı eksik etmeden,
Bastırıp gelen Kıtaylar
Geri kaçıp koşuşarak,
Yanına yaklaştıklarında
Sırbaran'la bir vurur,
Geri kaçan sayısız Kıtay
Dizgin çevirip tabana kuvvet,
Yüreklenip de sokulamayıp
Bakıp duran Kıtay'ı
Koñurbay kuşatmaya sürdü.

The Kıtay torment bore down,
The Kıtay caught up and swarmed,
Ringed him twelve deep in a trice.
Then it was that Almambet,
Not sparing his fly-small life,
Took up his musket Sırbaran,
Firing to all four sides,
Never letting the smoke leave his head,
The Kıtay pressing down on him
Went scurrying back in flight,
Whenever they drew near him
He strikes once with Sırbaran,
The countless Kıtay fleeing back,
Wheeling rein, taking to their heels,
Not daring to pluck up heart and close —
The Kıtay standing watching there
Koñurbay drove into the ring.

"Varıp bağlayıp alın!" diye
Pehlivanları çağırıp,
Koñurbay sürüp girdi.
Toprak uçtu durmaksızın,
Almambet'in yanı başına,
Kuşatmadaki arslana,
Kalabalık Kıtay, sayısız Kalmak
Yağmur gibi yay attı,
Dolu gibi ok döktü,
Kancarkol pehlivan karşıdan:
"Yakalarım!" diye davrandı,
Karınca gibi kaynaşıp
Kıtay sarıp üşüştü.
Azizkan'ın boz yelelisi
Başına kement attırmadan,
Yeri kaplayan Kıtay'ın
Birine bile kendini kaptırmadan,
Yakına gelen Kıtay'ı
Açbolot'la çevirip biçip,
Sıkıca bastırıp geleni
Aybaltayla devirip,

"Go, bind him and take him!" he cried,
Calling up his champions,
Koñurbay drove in.
The earth flew up unceasing,
Right at Almambet's side,
At the lion in the ring,
The teeming Kıtay, countless Kalmak
Shot their bows like rain,
Poured their arrows like hail,
The champion Kancarkol from the front
Moved in crying, "I shall take him!"
Swarming about like ants,
The Kıtay wrapped him round and massed.
The grey-mane of Azizkan,
Letting no lasso be cast on his head,
Of the Kıtay covering the earth
Yielding himself to not a single one,
The Kıtay who came in close
He mowed down, sweeping Açbolot round,
Those who pressed him hard and close
He toppled with the moon-axe,

Perişan olup sıkışıp,
"Issız kalsın şu dünya,
Zamanı fena bozulup.
Böylesi savaş olurken
Akkula ağzını çevirseydi ya,

Kaplan yaradılışlı kan içicim
Er Manas bakıp dursaydı ya?!
Manas bakıp dururken
Ondan sonra sayısız Kıtay
Böylece üşüşüp
Emanet cana kıysaydı ya!
Derdim büyük, sınırı yok,
Kıtay sıkıştırıp dururken
Akcoltoy Çubak burada yok!"
Deyip o anda Almambet,
Aziz canını esirgemeden,
Yeniden dönüp bakarken,
Başlaki azap bir şey mi,
Hüda belasını salmıştı:
Çelik demirden ağ alıp,
Kulağı demir Kutan Alp,

Göbeği demir Kiten Alp,
Atını sağlam eyerleten,
Cin-perinin şehrinde
Altı yıl okutulan,
Boğuştuğunu sağ komayan,
Bir domuzun etine
Bir oturuşta doymayan.
Pehlivanı, alpı gördü işte:
"Almambet'in başına
Cehennemi kendim salarım," diye,
"Kendim bağlayıp alırım," diye,
"İki gözünü birden oyup,
Beecin'deki Karıkan'ın önüne
Armağan diye götürürüm," diye,
"Kaçak elime geçerse
Ta nerelerdeki öcümü

Hard-pressed and in dire straits:
"May this world be left desolate,
Its times gone rotten to the core.
While such a battle rages,
If only Akkula would turn his head this way,
My tiger-natured drinker of blood,
If only Er Manas were watching here?!
With Manas standing watch,
Would then the countless Kıtay
Swarm on me like this
And take this life held in trust!
My grief is great, it knows no bound,
While the Kıtay press me hard,
Akcoltoy Çubak is not here!"
So saying, that instant Almambet,
Not sparing his precious life,
As he turned to look once more —
The torment before was nothing to this,
Hüda had loosed His scourge:
Taking a net of steel and iron,
Kutan Alp of the iron ears,

Kiten Alp of the iron navel,
Who has his horse saddled fast,
In the city of the jinn and peri
Schooled there six long years,
Leaving none he grapples alive,
On the flesh of a single boar
Never sated at one sitting.
Behold, he saw the champion, the alp:
"Upon Almambet's head
I myself shall loose hell," he said,
"I myself shall bind and take him," he said,
"Gouging out both his eyes at once,
Before Karıkan in Beecin
I shall carry them as a gift," he said,
"If the runaway falls into my hands,
My vengeance from times long past

İşte böyle alırım!" diye,
İkisi birden davranıp,
Çığ yürümüş gibisine
Gürleyerek gelmekteler,
Kuşatmadaki Almañ değil,
Görenin bedeni ürperir.
Böylece durup dururken
Göğse sığmaz bin bir kaygı:
"Asilim, nerede Almam?" diye
Sırgak'ın gözünün yaşı on tarla.
Almambet'i görünce,
Kahrına dayanamayıp,
Sırgak'ın sesi Hüda'ya ulaştı.
"Alakem — ikiz kuzum, eşim benim,
İkizimden ayrılıp
Ölmeden nasıl durayım!
Kıyılası yandan vurdurup,

Yamanım, boz yeleli Almam'ı
Kıtay'a armağan kaptırıp,
Hangi murada ereyim,
Bunu görmektense, yamanım,
Asil Almam sultana
Kurban olup gideyim!"
Böyle deyip yiğit Sırgak,
Öfkeyle bağırıp,
"Han Manas!" diye nara atıp,

Almambet'in uğruna
Belini sımsıkı kuşandı,
Sığır kılınca kâfire
Tek başına dalıp saldırdı.
Kement atacağı sırada
Gürleyen Kutan Alp
Almañ'ı bağlayacakken,
Kutan Alp gibi pehlivana
Ulak Han'ın Sırgak'ı
Okdan tez yetişti işte,
Yetiştiği yerde Kutan'ı

Thus and so shall I take it!" he said,
The two of them moving as one,
As if an avalanche had slid,
They come on thundering —
Not only Almañ in the ring:
Whoever sees them, his flesh crawls.
While matters stood at such a pass,
A thousand cares too great for the breast:
"My noble one, where is my Almam?"
Sırgak's tears would water ten fields.
When he caught sight of Almambet,
Unable to bear his anguish,
Sırgak's voice went up to Hüda.
"My Alake — my twin lamb, my mate,
Parted from my twin,
How can I stand and not die!
Letting him be struck from the murderous flank,
My fierce one, my grey-maned Almam,
Letting the Kıtay snatch him as a prize,
What desire can I attain?
Rather than look upon this, my fierce one,
For my noble sultan Almam
Let me go and be the sacrifice!"
So saying, valiant Sırgak,
Shouting out in fury,
Raising the war cry "Khan Manas!"

For Almambet's sake
He girded his waist up tight,
As if the infidels were cattle,
Single-handed he plunged and charged.
Just as he was about to cast the lasso,
The thundering Kutan Alp
Was on the point of binding Almañ —
Upon a champion like Kutan Alp
Ulak Khan's Sırgak
Came swifter than an arrow, behold,
And where he caught him, Kutan

Yıkıp devirip geçti.
Sırgak'ın kanı kana katıp,
Yalnız Kutan Alp değil,
Bütün Kıtay kâfirine
Tek başına girdi vuruşarak,
Kuşatıp duran kâfiri
Almambet'in üstünden
Sürüp çıkarıp savurdu.
Almambet'in üstünden
Kâfir ayrılıp gitti işte,
Babasını görmüş gibisine
"Alake!" diye bağırıp,
Kaplan Sırgak yetişti.
"Almambet kıran, aziz arslan,
Alakem, senden ayrılırsak
Belimiz büsbütün kırılır!
Kalabalık Kıtay'a, Mancu'ya
Nasıl düşüverdin böyle?
Kurbanın olayım Alake,
Beni nasıl derde saldın?"
Yakına vardı yiğit Sırgak:
"Almambet!" diye çağırıp,
Böyle deyip o anda
Okdan tez yetişti işte,
Yetiştiği yerde yiğit Sırgak
Kürek başından sımsıkı tutup,
Yem torbası gibi terkiye atıp,

Arslanlığını gösterdi,
Sağ dizine bindirdi.
"Başını yere eğ," deyip,
"Hayvansan da kanadımsın,

Arkar gibi adım aç," deyip,
Altındaki Kökçebiç
Karaca gibi sıçrayıp,
Eti kızışıp o canlı,
Canını dişine takıp koşup,
Böylece boz yeleli Sırgak'ın,

He struck down, toppled, and passed on.
Sırgak, mingling blood with blood,
Not Kutan Alp alone —
Against all the infidel Kıtay
Single-handed he went in fighting,
The infidels holding the ring
From over Almambet
He drove off and flung away.
From over Almambet
The infidels parted and were gone,
As though he had seen his own father,
Shouting out, "Alake!"
The tiger Sırgak came up.
"Almambet the smiter, precious lion,
My Alake, if we are parted from you
Our backs will be broken utterly!
To the teeming Kıtay, the Mancu,
How did you come to fall like this?
Let me be your sacrifice, Alake,
What grief is this you cast me in?"
Valiant Sırgak drew in close,
Calling out, "Almambet!"
So saying, at that instant
Swifter than an arrow he came, behold,
And where he reached him, valiant Sırgak
Gripped him fast by the shoulder-blade,
Slung him like a feed-bag behind the saddle,
He showed his lion's might,
Set him upon his right knee.
"Bow your head to the ground," he said,
"Beast though you be, you are my wing,

Stretch your stride like an arkar," he said,
Kökçebiç beneath him
Bounding like a roe deer,
That creature, flesh afire,
Running with life clenched in his teeth,
Thus, for grey-maned Sırgak,

Göz açıp kapayıncaya dek,
Altındaki Kökçebiç
Kapan gibi beli bükülüp,
Nice beli, keçi yolunu
Kat kat sıçrayıp aşarak,
O sırada o bildik
Kaçıp duran Sarala
Ovada yalnız ürkerek
Otlayıp durduğu demmiş,
Hayvan da olsa sahibini
Arayıp durduğu demmiş.
Almambet'i görünce
Kişneyip tez geliverdi,
Göğüs geçirip yan verip,
Böğrünü sunup bekledi,
Kıtay yetişip gelene dek
Sıçrayıp ata biniverdi.
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Ulak Han'ın Sırgak'ı
Azizkan'ın boz yelelisini
Yeniden düşmana soktu.
Sarala'yı oynatıp,
İçi yanan Almambet,
Bastıran kalabalık Kıtay'a,
Yeniden girdi Kıtay'a,
Kan akıtıp kırıp geçirip,
İnsan kaynayıp doldu işte,
Gece gündüz demeden
Durmadan cenk oldu işte.
Kalabalık Kıtay hile kurup,
Kazılıp hazırlanmış hendek geldi,
Kaynatılmış bela geldi.
Sayısız ordu bastırınca
Almambet, Sırgak iki ere,
Canlarına pek zor geldi.

O zaman bile yılarak
"Ölürüm" diyen düşünce yok,

In the blink of an eye,
Kökçebiç beneath him,
His back bent like a snare-trap,
Many a pass and goat-track
He cleared in bound on bound.
Meanwhile that well-known one,
Sarala, still in flight,
Alone and skittish on the plain —
It was the moment he stood grazing,
Beast though he was, for his master
It was the moment he kept searching.
When he caught sight of Almambet,
He neighed and came on swiftly,
Heaving a sigh, he turned his side,
Offered his flank and waited,
Before the Kıtay could catch them up
He leapt and was in the saddle.
Kindling his fire gone out,
Reviving his soul that had died,
Ulak Khan's Sırgak
Sent Azizkan's grey-mane
Once more against the foe.
Setting Sarala prancing,
Almambet, burning within,
At the teeming Kıtay bearing down,
Went in once more at the Kıtay,
Spilling blood, cutting them down,
Men seethed and filled the field, behold,
Heedless of night or day
The war went on unceasing, behold.
The teeming Kıtay laid their snare,
The trench dug ready came in play,
The calamity brewed came on.
When the countless host bore down,
For the two men, Almambet and Sırgak,
It went very hard with their lives.

Yet even then, no flinching,
No thought that says "I shall die,"

Dirsek koyup uzanmayan,
Kestirip uyku almayan,
Yiğit Sırgak gibi civan yok.
Önüne ardına bakmadan,
Sinek kadar canını esirgemeden,
Yeniden girdi savaşa.
Sırgak savaşa girince,
Beecin'deki Kıtay'ın
Yiğitleri gelivermişti.
Yiğitleri görünce
Hiç çekinmeden Almambet,
Gerinip çelikleşip,
Yeni cenge girer gibi,
Tek canını esirgemeden,
Savaşa yine girdi işte.
İçi dolup taşan Almambet
Belini sıkı bağlayıp,
Bileği yeniden sıvayıp,
Devire devire girdi savaşa.
Sarala'ya kamçı vurup,
Okdan tez yetişti işte,
Yetiştiği yerde koca orduyu
Silip süpürüp geçti.
Sert nara salıp gelen de
O da yaman bir ermiş,
Almambet'in karşısına
Kıtayların Orokkır'ı
Saldırıp çıkıverdi işte.
Fırsat vermeden Almambet
Karager'in üstünden
Mızraklayıp devirip geçti,
Kömcü denen koca pehlivan
Kaldırıp ata koyana dek,
Kara çelik ağızlı,
Saldırıp gelip yiğit Sırgak
Yetiştiği yerde Orok'un
Başını kesip geçti.
O sırada Almambet,
Çevresine bakmadan,

Never stretching out on an elbow,
Never dozing off to sleep —
No young blade like valiant Sırgak.
Looking neither before nor behind,
Not sparing his fly-small life,
He went into battle again.
When Sırgak went into battle,
From the Kıtay in Beecin
Their braves had come on swift.
Seeing those braves,
Almambet, quite undaunted,
Stretching, turning steel-hard,
As if entering war anew,
Not sparing his single life,
Went into battle again, behold.
Almambet, his heart brimming over,
Binding his waist up tight,
Bracing his forearm once again,
Went into battle toppling foe on foe.
Laying the whip on Sarala,
Swifter than an arrow he came, behold,
And where he struck, the mighty host
He swept clean away and passed on.
And one who came with a harsh war cry —
He too was a fearsome man —
To face Almambet
Orokkır of the Kıtay
Came charging out, behold.
Giving him no chance, Almambet
From the back of Karager
Lanced him, toppled him, and passed on,
The mighty champion called Kömcü —
Before he could lift him onto a horse,
With blade of black steel,
Valiant Sırgak came charging,
And where he caught him, Orok's
Head he cut off and passed on.
Meanwhile Almambet,
Without a glance around him,

Sinek kadar canını esirgemeden,

Karşısına çıkan Karacoy,
Mancu'nun hanı Ezkara,
İkisine birden yetişti,
Yetiştiği yerde Almambet
Yıkıp devirip geçti.

İkisi attan düşünce,
Eyer kaşı gibi tepeden
Aşıp gelir genç Sırgak:
"Başlarını keseyim," diye
Aceleyle gelir yiğit Sırgak.
Yetişip gelip başlarını
Kılıçla vuracakken,
Tam bu sırada bunları
Gözleyip duran kırk töre,
Törelerin içinden
Coloy dedikleri o zorlu,
Yiğit Sırgak'a bırakmadan,
Bu da önce yetişti işte,
Bunları ata bindirip,
Alıp götürüverdi.
Öte yanına bakarsan,
Yürüdüğünden toz çıkıp,
Değdiğinden kan çıkıp,
Azizkan'ın Almambet'i
Sahiden girişti savaşa.
Sarala gibi at binip,
Sarı meşin şalvarını giyip,
Püskülü yok mızrak alıp,
Yalın kılıç kuşanıp,
İki koldan güç fışkırıp,
Yüzünden kara tüy fışkırıp,
Sarala'nın burnundan
Baca gibi buğu tütüp,
Almambet dalıp girince
Önündeki Kıtay'dan
Acı acı feryat kopup,

Not sparing his fly-small life,

Karacoy who came out against him,
Ezkara, khan of the Mancu —
He overtook the two at once,
And where he caught them, Almambet
Struck them down, toppled them, and passed on.
When the two fell from their horses,
Over the hill like a saddle-bow
Comes young Sırgak crossing over:
"Let me cut off their heads," he says,
Valiant Sırgak comes in haste.
Coming up, their heads
Just as he would strike with the sword,
At that very moment, these two —
The forty töre keeping watch,
From among the töre
That mighty one they call Coloy,
Not leaving them to valiant Sırgak,
He too arrived there first, behold,
Set them upon horses
And bore them swiftly away.
If you look to the other side —
Dust rising where he walks,
Blood springing where he strikes,
Azizkan's Almambet
Set to battle in deadly earnest.
Mounted on a steed like Sarala,
Wearing his yellow leather trousers,
Taking his lance without a tassel,
Girding on the naked sword,
Strength gushing from both his arms,
Dark down bristling from his face,
From Sarala's nostrils
Steam smoking as from a chimney,
When Almambet plunged in,
From the Kıtay before him
Bitter wailing broke out,

Bastırıp gelen Kıtay'ın,
Baksan göze ilişmez,
Uçuşan çalı çırpı misali,
Hangisi hangisi bilinmez.
Göz gözü görmez tozuyla
Yüzleşecek oldu Almambet,

Yiğit Coloy han ile.
"Ben saplayınca sen sapla," diye
Sıraya koyup sayısız Kıtay,
Coloy'un öte yanına
Ilama'yı koymuştu,
Ilama'nın öte yanına da,
Demir giysi giydirip,
Beecin çıkışlı boz tulpar
Kerkürön'e bindirip,
Börüköz'ü koymuştu.
Bu üçünü görünce,
Geri dönüp kaçamayıp,
Uzattığı mızrağı çekemeyip,
Üçüne birden yetişti,
Yetiştiği yerde Almambet
Hepsini attan düşürüp
Yıkıp devirip geçti.

Üçü attan düşünce,
Kanatlı Kara atıyla
Alööke oğlu Koñurbay,
Her ne zaman olsa âlemi
Un ufak etmek âdeti,
Mızrakçının en yamanı,
Düşmanın çaresini bilen ustası,
Güvenilen bel işte o,
Beecin'deki Kıtay'ın
Medet umduğu arslanı o.
Namlı Kalça kıranın,
Yine kargaşa salmaya
Saldırarak gelmekte,
Almambet gibi boz yelelinin

Of the Kıtay bearing down —
Look, and the eye can fix on nothing,
Like brushwood whirling on the wind,
Which one is which none could tell.
In dust where eye sees not eye
Almambet came face to face

With valiant Khan Coloy.
"When I thrust, you thrust too," they said,
The countless Kıtay set in ranks,
On the far side of Coloy
They had stationed Ilama,
And on the far side of Ilama,
Clad in garments of iron,
A grey tulpar bred in Beecin,
Mounted upon Kerkürön,
They had stationed Börüköz.
Seeing these three,
Unable to turn and flee,
Unable to draw back his outstretched lance,
He closed on all three at once,
And where he caught them, Almambet
Brought every one down from his horse,
Struck them down, toppled them, and passed on.
When the three fell from their horses,
With his winged black steed
Koñurbay, Alööke's son,
Whose way it is, at any hour,
To grind the world to meal and dust,
Fiercest of all the lancers,
Master who knows the foe's undoing,
He is the trusted mainstay,
Of the Kıtay in Beecin
He is the lion they look to for aid.
The famed Kalça, that smiter,
To loose havoc once again
Is coming on in his charge,
Of a grey-mane like Almambet

Böğrüne mızrak saplamaya.
Serap gibi uçan Algara
Tam yetişecekken,
Almambet'i atından
Yıkıp devirip geçecekken,
Kara çelik ağızlısı,
Laçın gibi dönenip
Dolaşırmış Sırgak'ı,
Algara'nın üstünden
Kudurmuş Kalça'yı
Yıkıp devirip geçti.

To drive his lance into the flank.
Algara flying like a mirage
Was on the point of closing,
About to knock Almambet
From his horse and topple him and pass —
He of the black steel blade,
Wheeling round like a falcon,
Sırgak had been circling near,
From the back of Algara
The raging Kalça
He struck down, toppled, and passed on.

Altındaki Kökçebiç
Ağzı sert bir hayvandı,
Kalça attan düşünce
Alıp kaçıp geçiverdi,
Çaresi tükenip bağırıp:
"Alake, tez yetiş!" diye
Almambet'i çağırıp,
"Okdan tez yetişiver,
Kütük gibi Kalça'nın
Yetişip başını kesiver!"
Bunu duyup Almambet,
Altındaki Sarala'yı
Sağlı sollu kamçılayıp,
Esirgemeden dosdoğru gelir,
Almambet'i görünce,
Kalabalık Kıtay, sayısız Mancu:
"Er Koñurbay öldü!" diye
Hepsi candan umut kesip,
Alake yetişip boğazlayacakken

Kökçebiç beneath him
Was a hard-mouthed beast,
When Kalça fell from his horse,
He bore him off and swept on past,
At his wits' end, he shouted,
"Alake, come quickly!" he cried,
Calling to Almambet,
"Come swifter than an arrow,
Kalça there like a stump —
Reach him and strike off his head!"
Hearing this, Almambet
Whipped Sarala beneath him
On the right and on the left,
Comes straight on, unsparing.
Seeing Almambet,
The teeming Kıtay, countless Mancu,
"Er Koñurbay is dead!" they cried,
All giving up hope of life,
Just as Alake would reach and cut his throat,

At cambazı, yaya yüğrük
Kutan Alp önce yetişti,
Yetiştiği yerde Kalça'yı
Algara'ya bindirip,
Destekleyip götürüverdi.
Bu seferinde Koñurbay,
Sırgak'ın mızrak vuruşundan,

The trick-rider, swift on foot,
Kutan Alp arrived there first,
And where he reached him, Kalça
He set upon Algara
And bore him off, holding him up.
This time Koñurbay,
From the blow of Sırgak's lance,

Domuz gibi yaralı düştü.
O vakit sayısız Kıtay
Koca davulu dövdü işte,
Yedi gün savaşmamaya
Mühlet isteyip durdu,
Mühletine razı geldi,
Yedi gün savaşmamaya
Sözünü verdi işte.
Almambet, Sırgak — iki arslan,
Yassı yamaç, tek yol,
Üstünde ev gibi kara söğüt,
Yatıp uykuya kanıp,
Kökçebiç ile Sarala
Betege otundan otladı işte.
Oturup biraz danışıp,
Aziz yaradılışlı iki arslan,

İki tulparın birden
Karnını otla doldurup,
Dinlendirip yatırıp,
Rahat ettirip uyutup,
İyice soluklandıktan sonra,
Aziz kadın Kanıkey
Yeryüzünü arattırıp,
Meer otu ile külazık'ı
Bulunduğu yerden getirtmişti.
"Almambet'im, al bunu," diye,
"Armağan verdim bunları,
Değerini bilen canlara
Kutlu eşyamdır benim,
Sefere yanında götür," diye,

Ten üstüne sup gömleği
"Giy" diye vermiş değil miydi,
"Beecin'de darlık bastığında,
Yiğit cana zor gelirse,
Armağan verilen azığı
Bil, unutma," diye vermiş değil miydi.

Fell wounded like a boar.
Then the countless Kıtay
Beat the great drum, behold,
For seven days of truce from war
They kept begging for respite,
He consented to the respite,
For seven days to wage no war
He gave his word, behold.
Almambet, Sırgak — two lions,
A flat hillside, a single path,
Above it a dark willow big as a house,
They lay and drank their fill of sleep,
Kökçebiç and Sarala
Grazed on the betege grass, behold.
Sitting to take counsel awhile,
The two lions of noble nature,

Both the two tulpars together —
They filled their bellies with grass,
Let them rest and lie down,
Gave them ease and let them sleep,
And when they were well breathed again —
The noble lady Kanıkey
Had had the whole earth searched,
The meer herb and the külazık
She had brought from where they lay.
"My Almambet, take this," she said,
"These I have given as my gift,
To souls who know their worth
They are my hallowed treasures,
Carry them with you on campaign," she said,
The sup shirt to wear next the skin —
Had she not given it, saying "Wear it,"
"When hardship presses in Beecin,
If it goes hard with a brave soul,
The provisions given as a gift —
Know it, do not forget," had she not given it so.

Külazık'ı çıkarıp,
Aşık kemiği kadar koparıp,
Deri kâseye koydular,
Altı kâseden, yedi kâse
Yudum yudum içtiler,
Ağrıyan yeri yatışıp,
Gözleri ışıl ışıl açılıp,
Güçlerini toplayıp,
Yeni doğmuş çocuk gibi
Sapasağlam oldular.
Konuşup söze kanıp,
İki tulparı birden
Meer otundan otlatıp,
Meer otunu yiyince
Atlar coşup kıvama gelip,
Talas'tan yeni gelmişçesine,
Etine gelip canlanıp,
İki yana bakınıp,
Ok yılanı gibi gerilip,
Sinek uçsa oynaklayıp,
Salıversen otlamayıp,
Bağlasan durmayıp,

Taking out the külazık,
Breaking off a knucklebone's worth,
They put it in a leather bowl,
Six bowls, then seven bowls
They drank it down sip by sip,
Their aching places eased,
Their eyes opened bright and shining,
They gathered up their strength,
Like children newly born
They were whole and hale again.
Talking, drinking their fill of words,
Both the two tulpars at once
They grazed upon the meer herb,
And when they ate the meer herb
The steeds grew keen and came to pitch,
As if fresh come from Talas,
Fleshed out and quickened anew,
Glancing to either side,
Drawn taut like an arrow-snake,
Skittering if a fly but flew,
Loosed, they would not graze,
Tethered, they would not stand,

Almambet, Sırgak bir olup,
Gün hesabını yapıp,
Hesaplarını görüp:
"Biz Talas'tan çıktığımızda
Işıl ışıl bahardı,
Şimdi bakıyoruz da,
Sulu sapak otlar olgunlaşmış,
Mıyzam'ın gülü dökülmüş,
Betege otu kuruyup kalmış,
Çınardan çıkan tomurcuk düşüp,

Dallar sopa gibi çıplak kalmış."
Gün hesabınca yedi gün,
Vaadesi geçtikten sonra,
Yirmi hanın ili ayaklanıp,
Kıyamet kopmuş gibiydi,

Almambet and Sırgak as one,
Reckoning up the days,
Casting their accounts:
"When we set out from Talas
It was spring, all glittering bright,
And now, as we look about,
The sappy-stemmed grasses have ripened,
The rose of Mıyzam has shed its petals,
The betege grass has dried away,
The buds that sprang from the plane tree fallen,
The boughs left bare as sticks."
Seven days by the count of days,
And when the term had passed,
The lands of twenty khans arose,
As if doomsday itself had broken,

Bunların hepsini derleyip,
Koñurbay Kalça Kıtay'ı
Bela gibi üstlerine salmıştı.
Sancak almış hanları,
Aralarında parıldayan,
Gücü çetin pehlivanı
Kıyıda gezer hazırlanıp,
Mızrakçının ereni
Önlerinde gezer kuşanıp,
Böylece Koñurbay,
Haykırışı dağ yarıp,
Kuşatarak çıkıp gelmekte,
Yetişip biçecekmiş gibi,
Yakalayıp hendeğe atacakmış gibi,

Kıtay gürleyip saldırıp,
Bastıran düşmandan dönmeden,
Ölümden geri durmadan,
Ortaya girmeden kıyıdan vuruşup,

Yeri kaplayan Kıtay'a
Almambet, Sırgak — iki arslan —
Yeniden girdi yüz yüze,
Kan akıtıp kana bulanıp,
Yeniden girdi vuruşup.
Altı ay durmadan boğuşan
Almambet ile Sırgak'ı
Şimdilik bırakalım,
Er Manas'tan başlayalım.

Gathering all of these together,
Koñurbay Kalça loosed the Kıtay
Upon them like a scourge.
Their khans who had taken the standard,
Glittering in their midst,
Their champion of grim strength
Ranges the fringe, making ready,
The chosen man of the lancers
Ranges before them, girded for war,
And so Koñurbay,
His war cry splitting mountains,
Comes out enclosing them round,
As if he would reach and mow them down,
As if he would seize and cast them in the trench,
The Kıtay charging with a roar —
Never turning from the foe that bore down,
Never shrinking back from death,
Fighting from the fringe, not plunging to the middle,
Against the Kıtay covering the earth
Almambet, Sırgak — two lions —
Went in once more face to face,
Spilling blood, bathed in blood,
Went in once more, fighting hard.
Grappling six months without cease —
Almambet and Sırgak
Let us leave for now,
And begin with Er Manas.

VII

ON BİRİNCİ BÖLÜM

ÇON KAZAT: BEECİN SEFERİ

Sürülen yılkının tozu, Çon Kazat'ın alevini tutuşturur: Koñurbay, Ezkara, Coloy ve nişancı Karacoy iki yiğidin peşine düşer; Almambet ile Sırgak abdest alıp ölüme hazırlanır, nöbetleşe vuruşur, cay taşıyla yaz gününü kışa çevirip ince giyimli Çin ordusunu Kürpüldök Sarı-Suu boyunda kırar. Kırk günlük susuz İt-Ölbös çölünde Manas'ın bindiği Aybanboz çöker, ömründe ilk kez yaya kalan han vasiyetini söyler; zehirlenen Sırgak'ı Bakay "Sebep" ve "Medet" ilaçlarıyla sağaltır, hileli mektupla orduyu ayaklandırır ve Akkula ile Akolpok Manas'a ulaştırılır. On iki hanın ordusu yetişince büyük meydan savaşı kopar: Madıkan, Coloy, Ilama, Mañkuş ve Kutan alplar birer birer devrilir, Çubak kırk Çin beyini bağlayıp getirir ve Esenkan teslim olur — kızı Burulça, Birmıskal, bin kız, filler ve altın taht Manas'ındır. Kırk yıl solmayan altın halıya oturtulan Manas, Kakançın Beecin'ine han kaldırılır.

Zaferin doruğunda anlatı gölgelenir. Ağır vergiler altında inleyen Çin "altı aylık sorgusu altmış yıla bedel oldu" diye yakınırken, sözde Müslüman aşçı Şuykuçu hanın her sırrını gizlice yazmaktadır; Talas'tan müjdeye koşan Şuutu'ya Kanıkey sevineceğine "Beecin'de kalan ölür" diye ağlar. Karıkan'ın altı ayda döğdürttüğü, ejderha zehrine suları verilmiş aybaltayı kuşanan Koñurbay, casusun mektubundaki gediği bulur: tan ağarırken minarede yalınayak, silahsız ezan okuyan Manas'ın ensesine zehirli baltayı indirir. "Manas'ı öldürdüm" haberiyle bütün Çin ayaklanır; sağaltılıp ayağa kalkan han "kaçtı dedirtmem" diye geri döner, ordu ak buğday unu

çiğneyip ölüm andı içer. Kalday ile Tiken alpların devrildiği, Kökötöy'ün tek oğlu Bokmurun'un okla düştüğü kanlı kırgının sonunda Kırgızlar "öldükçe çoğalan" düşman karşısında geri çekilir; Almambet cay taşıyla göğü buluta boğup çekilen orduyu tek başına perdeler — bölüm bu ardçı savunmanın karanlığında kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~56.150–70.600
- Anlatı zamanı: Yılkı baskınının ateşlediği savaştan Beecin tahtına, suikasttan yeniden savaşa ve geri çekilmeye
- Ana mekânlar: Kürpüldök Sarı-Suu boyu; İt-Ölbös / Kızıl-Kum çölü; Tal-Çoku; Kakançın Beecin'i ve minare; Talas (Kanıkey'in bekleyişi)
- Merkez kişiler: Manas, Almambet, Çubak, Sırgak, Bakay, Acıbay, Koñurbay, Esenkan, Karıkan, Şuykuçu, Kanıkey, Bokmurun
- Kilit motifler: cay taşı büyüsü, dañza kehaneti ("altı ay han olur"), zehirli aybalta ve ibadet ânında suikast, casus mektubu, ölüm andı, "öldükçe çoğalan" düşman
- Karalaev damgası: zaferle felaketin aynı bölümde iç içe örülmesi; yenilmez kahramanın ancak namaz ânında ve hileyle vurulabilmesi; atların (Kartküröñ, Sarala, Tayburul) olay örgüsünü insanlar gibi yönlendirmesi

TÜRKÇE METİN

Manas, Çubak, Almambet ve Sırgak'ın Kıtay'a Savaş Açması 6

Tal-Çoku'nun üstünde
Uykudan irkilip uyandı.
Sağ yanına dönüp,
Almambet için kaygılanıp,
Aybanboz'u eyerleyip,
Öfkelenip haykırıp,
Uyuyup yatan Çubak'ı
Uyan! diye çağırıp:
«Akbaltay'ın Çubak'ı,
Dün, geniş Talas boyunda,
Ilgınlı Keñ-Kol ovasında,
Kalabalık Kırgız, nice oymak

Konup yattığı çağlarda,
Gündüzü kımız, gecesi kız

Olup gittiği çağlarda,
Kumda kulan kovalayıp,

Sere serpe yattığımız çağlarda,
Kırk kısrak koyup ödül diye

Oynayıp yattığın çağlarda,
Sıkıldıkça karaca vurduğumuzda,
Sıkılmayınca Talas'ta
Eğlenip yattığımızda,
Sabahleyin kalktığında,
Yayın kesip yerdin sen:

«Kederli zorlu gün gelirse
Cañ-cuñ'u yıkarım» derdin.

ENGLISH TRANSLATION

Manas, Çubak, Almambet and Sırgak Open War upon Kitay 6

Upon the crest of Tal-Çoku
He started up from sleep.
Turning onto his right side,
Fretting for Almambet,
Saddling Aybanboz,
Crying out in wrath,
He called to sleeping Çubak,
Awake! – so he cried:
«Çubak of Akbaltay,
Yesterday, along broad Talas,
On tamarisk-grown Keñ-Kol plain,
When the teeming Kırgız, many a clan,
Lay encamped in those days,
When kumis by day, maidens by night
Were the way of those days,
When we chased the kulan on the sands,
In the days we lay sprawled at ease,
When you staked forty mares as prize
And lay at play in those days,
When, growing bored, we shot roe deer,
When, unbored, on Talas
We lay making merry,
When you rose in the morning,
You would carve and eat the catfish, you:
«If the grievous hard day comes
I shall topple the Cañ-cuñ,» you said.

Akbaltay'ın Çubak'ı
Yatardın ya gürleyerek,
Kendi kendine köpürerek,
Sırtın ardındaki Kıtay'ı
Kırarım ben derdin sen
Mızrak alıp atlanıp,
Görülmedik bir savaşı
Yaparım ben derdin sen.
Kırıp geçirecek çağ geldi,
Vuruşacak dem geldi
Benim gördüğümü gördün mü,
Benim bildiğimi bildin mi?

Çubak of Akbaltay,
You would lie there thundering,
Seething all by yourself,
The Kıtay beyond your back
I shall cut them down, you said,
Taking lance and mounting horse,
A battle never yet beheld
I shall wage, you said.
The hour has come to cut and rout,
The moment has come to fight –
Have you seen what I have seen,
Have you known what I have known?

Asıl nüshada böyle bir başlık yok

Almambet, Sırgak yoldaşın
Kalabalık Kıtay kâfirinin
Yılkısını basıp almış,
Nice yılkının ardından
Takipçiler yetişip gelmiş.
Kırk hanın halkı ayaklanıp,
Kızgın bir savaş koparmış,
Almambet ile Sırgak'ı
Çepeçevre kuşatmış.
Yeniden tutup bağlamaya,
İkisinin başına
Ağır azap salmaya,
Kalabalık Kıtay üşüşüp,
Hazırlanıp durmuşlar.
Gerisini söyleyip neyleyeyim,
İnsandan başka türlüsü var,
Onları çepeçevre
Tek Göz'ler sarıp almış.
Kuşatıp yatan Tek Göz'ün
Böğründen saldırıp,
Kâfire mızrak salmazsak,

There is no such heading in the original manuscript

Almambet, your comrade Sırgak,
From the teeming Kıtay infidel
Seized and drove away the herds,
And after all those many herds
The pursuers came upon them.
The folk of forty khans arose,
They kindled a burning war,
Almambet and Sırgak
They encircled round about.
To seize and bind them once again,
Upon the heads of both
To bring down grievous torment,
The teeming Kıtay swarmed together,
And stood there making ready.
Why should I tell the rest of it,
There are kinds other than man,
Around them on every side
The One-Eyes wrapped them round.
Upon the flank of the besieging One-Eye
If we do not fall and strike,
If we thrust no lance at the infidel,

Almambet ile Sırgak'ı
Kurtarıp almazsak,
İtliği bunlar bilmez mi,
Söylenenler gerçekse,
Yarın mahşer gününde,
Sırgak ile Almambet
İkimizi o zaman
Kara eşek yapıp binmez mi.
Kapkara Beecin'e
Doğrultup mızrak uzatalım,
On binlerce Kıtay'dan
Almambet ile Sırgak'ı
Kurtarıp alalım,
Önümüze düşen Kıtay'ı
Kurbanlık gibi keselim.
Karanlık basmış kâfire
Doğrultup tüfek uzatalım,
Almambet, Sırgak er için
Şu fani candan geçelim,
Ocakları tüten iki aslan,
Göre göre, Çubak'ım,

If Almambet and Sırgak
We do not wrest away and save,
Will these not know their dog's own trick,
And if what is spoken be true,
Tomorrow on the day of doom,
Will not Sırgak and Almambet
Then take the two of us
And ride us as black donkeys?
At pitch-black Beecin
Let us level and thrust the lance,
From the Kıtay in their tens of thousands
Let us wrest away and save
Almambet and Sırgak,
The Kıtay who fall before us
Let us slaughter like sacrifice.
At the infidel sunk in darkness
Let us level and aim the musket,
For Almambet and Sırgak the braves
Let us give up this fleeting life,
Two lions whose hearth-fires smoke –
Seeing it with our eyes, my Çubak,

Nasıl sağ durup kalalım!
Tanrı'nın verdiği buyruğu
Başa gelirse görelim,
Mızrak tutup, saf bozup,
Ecel yeterse okla vurulup,
Sakınmadan ölelim,
Çığrışan Kıtay'ın
Kanını sel gibi dökelim!
Tez yürü, Çubak'ım,
Almambet ile Sırgak'a
Arka olup duralım,
Arka olup durmazsak,
Tezinden biz varmazsak,
Almambet ile Sırgak'ı
Tümden tutup almaz mı,
Kin bağladığı Almambet
Ellerine düşerse kâfirler

How can we stand by and live!
The command that God has given,
If it falls upon us, let us meet it,
Gripping the lance, breaking the ranks,
If fate suffices, struck by arrows,
Let us die without flinching,
Of the shrieking Kıtay
Let us pour the blood like a flood!
Walk swiftly, my Çubak,
For Almambet and Sırgak
Let us stand as their support,
If we stand not as support,
If we go not with all speed,
Will they not seize outright
Almambet and Sırgak,
And Almambet whom they hold in hate –
If he falls into the infidels' hands,

Karnını yarıp deşmez mi,
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere atmaz mı!
«Almambet ölüp gitti» diye,
Beecin'e haber salmaz mı.
Perişanı Tanrı vurmaz mı,
Çalıyar'ın değmediği Beecin'in
Sahiden ordusunu toplamaz mı,
Almake'nin gözü yumulunca,
Avuç kadar Müslüman'ı
Sürüp giderek nice Kıtay
Mekke'ye dek kırmaz mı,
Gayrı dinli kâfirin
Kırgını böyle yapmaz mı!
Yürü, Çubak, yetişelim,
İkisinden önce biz ölüp,
Almambet ile Sırgak'a
Kurban olup gidelim» —
Deyip o zaman er Manas
Öfkeyle kükreyip,
Kahraman aslan, yiğit er,
Bakıp duran Çubak'ın
Bütün bedeni ürperip,
Belindeki boz keseyi
Haykırıp bele vurduğunda,

Will they not slit and gut his belly,
Drag him along upon the road
And cast him to the raging dogs!
«Almambet has died and gone,» –
Will they not send word to Beecin?
Will God not strike the wretched down,
Will Beecin, untouched by Çalıyar,
Not truly muster all its host,
And when Almake's eyes are closed,
The Muslims, but a handful,
Will not the many Kıtay drive them on
And cut them down as far as Mecca,
Will not the infidel of alien faith
Work the slaughter even so!
Walk, Çubak, let us reach them,
Let us die before those two,
For Almambet and Sırgak
Let us go as sacrifice» —
So saying then the batyr Manas
Roared aloud in wrath,
Heroic lion, valiant brave,
And Çubak, who stood gazing on,
Shuddered through all his body,
The grey pouch at his waist
He slapped against his belt with a cry,

Ak Eşen yoldaş olmuştu.
Koruyanı Kocosan,
El vereni Ak Eşen,
Bahadır Manas gök yelelinin
Görkeminin dengi yok.
Bu sefer kırgın salarken
Akkelte tüfeği, Akkula,
Akolpok'u dahi yok,
Ele geçirtmeden telaşa düşüren,
Er Çubak'ın bahtı yok.
Ölüm dense dönmeyen,

Ecelden korkup çekinmeyen,

Ak Eşen had become his companion.
His guardian Kocosan,
His helper Ak Eşen,
Batyr Manas the grey-maned one –
His splendour has no equal.
This time, as he wrought the slaughter,
His musket Akkelte, his Akkula,
Even his Akolpok were gone;
He who spreads alarm yet is never caught –
Such fortune brave Çubak has not.
He who turns not back though death be named,
Who shrinks not in fear of fate,

Kazılmış çukur olsa da
Düşerim diye geri kaçmayan.
Düşmanı görse sevinen,
Atıştığı yeri yangına çeviren,
Tutuştuğunu helâk eden.
Doğuştan aslan olan,
Şanı nicelere ulaşan
Kaplan, gök yeleli er olan.
Otlu yeri tutuşturan,
Çayırlı yeri yakıp kavuran,

On iki kuşağın dizginleyemediği,
Kemendini çevirecek er kalmayan.
Müslüman'ın aslanı yiğit er,
Ulu dağ gibi görünüp,
Atlanıp indi tepeden,

Ağzından alev saçılıp,
Kara benekli kaplan
Böğründe atılıp:
«Canım dostum böyle olunca
Nasıl canımı esirgeyeyim» deyip,
Han Baltay'ın Çubak'ı
Kögala'ya binip davranıp,
Keñ-Kol'dan Talas eksik değil,
Heybetli er Çubak
Er Manas'tan eksik değil.
Akbaltay'ın Çubak'ı
Manas'ın ruhu demese,
Geri kalacak aslan değil.
O zaman Çubak dimdik,
Gök ipek kaftan giyip,

Kögala gibi at binip,
Savaşa bel bağlayıp:
«Tevekkül!» deyip güç alıp,
«Dalgalanan kâfirin
Safını söküp dağıtayım,
Gerçek cehennemi salayım,

Who, though the pit be dug already,
Flees not back, saying I shall fall.
Who rejoices when he sights the foe,
Who turns to flame the place of his firing,
Who destroys whatever he grapples.
A lion from his very birth,
Whose fame has reached to multitudes,
A tiger, a grey-maned brave.
Who sets the grassy places burning,
Who scorches and sears the meadowed ground,
Whom twelve generations could not bridle,
No brave is left to swing a lasso at him.
The lion of the Muslims, valiant brave,
Looming like a mighty mountain,
He mounted and came down from the height,
Flame spurting from his mouth,
The black-spotted tiger
Leaping at his flank:
«When my dear friend stands so,
How shall I spare my life?» he said,
And Çubak of Khan Baltay
Bestirred himself and mounted Kögala,
Talas falls not short of Keñ-Kol,
The awesome brave Çubak
Falls not short of batyr Manas.
Çubak of Akbaltay –
Were Manas not called his very soul,
He is no lion to lag behind.
Then Çubak, bolt upright,
Donned his caftan of grey silk,

Riding a steed like Kögala,
Setting his heart upon the fight:
«Tevekkül!» he said, taking strength,
«Of the surging infidel
Let me rip and scatter the ranks,
Let me loose a very hell,

Ahiretlik Alma'mı
Gücüm yeterse Kıtay'dan,
Kurtarıp alayım,
Kurtarıp alamazsam,
Tanrı'nın verdiği buyruk
Ne ise onu göreyim,
Almambet ile Sırgak'a
Arka olup durayım —
Deyip o zaman er Çubak —
Kandan geri dönmeyen,
Bildiğin gök yeleli yaman.
Öfkeyle ileri atılıp,
Kögala'yı dehleyip,
İleri düşüp göz gezdirip
Coykuma'sını hazır edip,
Manas'a yoldaş olup,
Azaba kavuşacak oldu,
Er Çubak dalacak oldu
Namı çetin gazaya.
Bu gazaya girerken
Bel bağladığı yiğidi,
Önü sıra gitmekte
Yiğit Manas güzidesi.
Manas'ın halini söyleyeyim:
Ön yanına bakılsa
Altmış erin heybeti var,
Ardındaki Çubak'ta
Ejderhanın görünüşü var.
Bakıp dursa o zaman
Karşısında güneşli yamaçta
Yılkının hepsi kaynaşıp,
Yayılmış durur imiş,
İnsan gibi kovalayıp yılkıyı
Acıbay'ın Kartkürön'ü
Sürüp durur imiş.
Maşa gibi büküp boynunu

Eğmiş durur imiş,
Hayvan da olsa Kartkürön

My Alma of the hereafter,
If my strength avails, from the Kıtay
Let me wrest away and save,
And if I cannot wrest him free,
The command that God has given,
Whatever it be, let me behold it,
For Almambet and Sırgak
Let me stand as their support —
So saying then the brave Çubak —
He who turns not back from blood,
The grey-maned terror whom you know.
Hurling himself onward in wrath,
Spurring Kögala on,
Pressing ahead, casting his gaze about,
Making his Coykuma ready,
Becoming comrade to Manas,
He was to meet with torment,
Brave Çubak was to plunge
Into the holy war of grim renown.
As he entered this gaza,
The champion on whom he leaned,
Riding on before him,
Was valiant Manas the peerless.
Let me tell the state of Manas:
Looked at from before,
He bears the majesty of sixty braves,
And in Çubak behind him
There is the visage of a dragon.
If he gazed about him then,
Across from him on the sunlit slope
All the herds were milling round,
Spread out there at graze,
And chasing the herds as a man would,
Acıbay's Kartkürön
Was driving them along.
Bending his neck like a pair of tongs,

He held it bowed low,
Beast though he was, Kartkürön,

İnsan gibi kovup yılkıyı
Ele geçirmiş imiş.
Han Manas'ı görünce
Sürmeyi bırakıp yılkıyı
Bırakıverip fırlayıp,
Koca kazan gibi kesekleri
Göğe doğru savurup,
Bir kişneyip çınlatıp,
Han Manas'ın önüne
Dosdoğru vardı Kartküröñ,
Çınlata çınlata koşup geldi.
«Yularımı eline takar diye,

Gerçek sultan er ise,
Önündeki Beecin'e
Beni yedeğine alıp gider diye,
Boğuşup duran kâfirin,
Dalga dalga saldırınca
Manas bana biner diye,
Kaplan doğan er Manas
Bana binip nice düşmana
Atmaca gibi çarpar diye,
Kutlu kaplan
Kadrimi bilir diye,
Bahadır binse üstüme
Arkar gibi adım açayım,
Koñurbay'ın Algara'sına
Üç kez yetiştirivereyim.
Gazayı ben de başlatayım,
Üstüme binse gök yeleli
Şu kara candan geçeyim.
Mızraklaşırsa denk düşeyim,
Nara atıp er Manas,
Kıtay'ı çığrıştırıp
Sürüp girse Beecin'e
Ne kadar binse yüksünmeden,
Kızışıp yağır olmadan,
Su yutmadan, ot yemeden,
Sultan için dayanayım.

Chasing the herds as a man would,
Had taken them in hand.
When he saw Khan Manas,
He left off driving the herds,
Let them go and sprang away,
Clods big as mighty cauldrons
He hurled toward the sky,
He gave one neigh that rang aloud,
And before Khan Manas
Kartküröñ came straight on,
He came running, ringing as he came.
«Thinking, he will take my halter in his hand,
If he be a sultan true,
To Beecin that lies before him,
Thinking, he will lead me at his side,
When the grappling infidel
Comes surging wave on wave,
Thinking, Manas will mount me then,
Thinking, tiger-born batyr Manas,
Mounted on me, at many a foe
Will strike as a sparrow-hawk,
Thinking, the blessed tiger
Will know my worth,
If the batyr mounts upon my back,
Let me stretch my stride like the arkhar,
Let me thrice overtake
Koñurbay's Algara.
Let me too begin the gaza,
If the grey-maned one mounts on me,
Let me give up this black life.
If he crosses lances, let me match the shock,
When batyr Manas, roaring his cry,
Sets the Kıtay shrieking
And drives into Beecin,
However long he rides, without complaint,
Without galling hot with saddle-sores,
Without a gulp of water, without grass,
Let me endure it for the sultan.

Kalkan tonunu giyer diye,
Hunhar Manas sultanım

Bana şimdi biner diye,
Bakıp durdu Kartküröñ.
«Acıke'min giydiği ok geçmezi
Onu nasıl giyerim, deyip,
Acıke'min bindiği Kartküröñ
Sana nasıl binerim, deyip,
Yılkının başını çek, deyip,
Vurup tam yanağına,
Kartküröñ gibi küheylanı
İtiverdi öteye.
Hayvan da olsa Kartküröñ
Söyleyeyim dese dili yok,
Fena hâlde gücendi.
Yılkının başını çekmeden
Dağıtıp gitti Kartküröñ
Acıbay'a yönelip,
Kaçıp gitti Kartküröñ.
Yelişine yel yetmeden,
Telaşla gitti Kartküröñ.
«Bir ölecekken bin öl» deyip,

Beddua edip gitti Kartküröñ.
Kartküröñ'ü kaçırıp,
Öfkeyle kabararak,
Kutlu yiğit aslan,
Dalgalanan kâfirin
Safına daldı yiğit er.
Böğrü sıra Çubak'ı,
Dahası yiğit Sırgak'ı
Gökten yıldız akıp coşarak,
Önce varan ikisine
Bunlar varıp katıldı,
Dalgalanan kâfire
Durmadan daldı gök yeleli
Sarıp gelen kâfirin
Çokluğunu umursamadan,

Thinking, he will don his shield-coat,
Thinking, my bloodthirsty sultan Manas

Will mount me now at last,
Kartküröñ stood gazing on.
«The arrow-proof coat my Acıke wore –
How could I wear it, he said,
Kartküröñ whom my Acıke rode –
How could I ride you, he said,
Lead off the head of the herd, he said,
And striking him full on the cheek,
That thoroughbred Kartküröñ
He shoved away from him.
Beast though he was, Kartküröñ,
He had no tongue to speak his mind,
He took offence most bitterly.
Without leading off the herd,
Kartküröñ scattered them and went,
Turning toward Acıbay,
Kartküröñ fled away.
The wind itself not matching his gallop,
Kartküröñ went off in haste.
«Where one death waits, die a thousand,»
he said,
Kartküröñ went off with a curse.
Having driven Kartküröñ away,
Swelling up with wrath,
The blessed valiant lion
Plunged into the ranks of the surging
Infidel, the valiant brave.
Along his flank Çubak,
And valiant Sırgak besides,
Like stars streaming from the sky,
To the two who had gone before
These now came and joined,
Into the surging infidel
The grey-maned plunged unceasing,
Of the enveloping infidel
Heeding not the multitude,

Kaçmadan dalan gök yeleli,
The grey-maned one plunging without flight,

Aybanboz'u oynatıp,
Making Aybanboz dance,
Kırıp sürecek oldu.
Set out to cut and drive them.
Akbaltay'ın Çubak'ı
Çubak of Akbaltay,
Boğuştuğu düşmanı görünce
When he saw the foe at grips,
İnişine yokuşuna bakmadan
Heeding neither dip nor rise,
Ölürüm diye düşünmeden,
Never thinking, I shall die,

Haykırarak girdi savaşa.
He entered battle with a shout.
Önce Çubak coşup,
First Çubak surged forth,
Mançu'nun hanı Ezkara
And Ezkara, khan of the Mançu,
Ona rast geldi,
Chanced to come against him,
Ezkara'nın on bin askeri
Ezkara's ten thousand soldiers
Bir ileri bir geri itişip,
Jostled forward and back,
Her biri yiğitler
Every one of them warriors
Can esirgemeden vuruşup,
Fighting without sparing life,
Çubak'a Ezkara yönelip girince,
When Ezkara turned and closed on Çubak,
O sırada Manas'ı
At that moment Manas
Keçil'in hanı Koñurbay
By Koñurbay, khan of Keçil,
Karşısına alıp Manas'ı
Was taken face to face – Manas
Ötekilerden ayırdı işte,
He cut off from the rest, indeed,
Namlı Manas bahadırın
Of famed Manas the batyr
Yiğitliğini bildi işte.
He learned the valour then, indeed.
Yiğit Manas bahadırın
Valiant Manas the batyr
Beecin'den gelen Kıtay'ı
The Kıtay come from Beecin
Yine kırıp sürdü işte,
Cut down and drove again, indeed,
Ecdadı güçlü Koñurbay
Koñurbay of mighty ancestry,
Denk gelip tutuşamayıp,
Meeting him, could not close in grips,
Yine kaçıp durdu işte.
And once again he fled, indeed.
Gerçek gök yeleli, üstün aslan
The true grey-maned, the peerless lion,
Koñurbay kaçıp gidince,
When Koñurbay went fleeing,
Ardı sıra Kıtay'ı
The Kıtay at his heels
Ürkütüp kovalayıp sürdü işte.
He panicked, chased and drove, indeed.
Orta yerini tek başına
Their very centre, all alone,
Yıkıcı Manas sultanın
The crushing sultan Manas
Oyup kırıp geçmişti,
Had gouged and hewn his way through,
Çevresini üç yiğit
While round the edges three young braves
Sürüp kovalayıp gitti işte.
Went driving them in chase, indeed.

Kakançın'ın Beecin'ine
Kıtay'ı geriletip:
«İslam!» diye haykırıp,
Feryat figan koparttı dört yiğit.

Savrulan diken topu gibi,
Baksan göze ilişmeden,
Hangisi olduğu bilinmeden,
Yerin yüzünü kaplayan
Göğe ağan tozu gör,
Akıp giden ırmak gibi,
Kıpkızıl olan kanı gör.
O kanın içinde

To Kakançın's Beecin
Rolling the Kıtay back:
«Islam!» they cried aloud,
The four braves raised wail and lamentation.
Like a wind-whirled ball of thistle,
Catching no eye though you should look,
None knowing which was which,
See the dust that mantles the face of earth
And climbs into the sky,
Like a river flowing on,
See the blood turned crimson-red.
There within that blood

Yuvarlanan başı gör,
Başlara karışıp kan olan
Uzayıp yatan saçı gör.
Kıpkızıl kanlı yeri gör,
Kırılan Kıtay halkını gör.
Bacağı kırılıp nice at
Çırpınıp yatan bundan çok,
Karmakarışık nice can
Serilip yatan ondan çok.

Kara gözden olup,
Kör kalan bundan çok,
Elden ayaktan ayrılıp,
Feryat eden bundan çok.
Böyle kırgın olunca,
Kıtayların Kalça'sı
Beecin'deki büyük hana:
«Kalabalık asker versin» diye,
Öfkeyle gümbürdeyip,
Boz atlı ulak koşturup,
Yineleyip haber gönderdi.
«Manas gelip çattı, diye,
Yirmi hanlık Kıtay'a
Ağır bir kırgın saldı, diye,
Denk olamayıp Koñurbay,

See the rolling heads,
Mingled with the heads, made blood,
See the long hair lying strewn.
See the ground all crimson-gored,
See the Kıtay people slain.
Many a horse with broken legs –
Those writhing there are more than these,
Many a life in wild confusion –
Those sprawled out there are more than those.
Bereft of their black eyes,
Those left blind are more than these,
Severed from hand and foot,
Those crying out are more than these.
When such slaughter had been wrought,
The Kalça of the Kıtays
To the great khan in Beecin:
«Let him give a teeming host,» he said,
And rumbling with his rage,
Speeding a courier on a grey horse,
He sent the message yet again.
«Manas has come upon us, he said,
Upon the twenty-khanate Kıtay
He has loosed a grievous slaughter, he said,
Koñurbay, unable to match him,

Geri kaçıp nice Kıtay
Çet-Beecin'i almaya,
Yaklaşıp girdi», diye,
Bu haberi duyunca
Beecin'in halkı feryat edip,
Hepsi birden çığrışıp,
Haber düşer hanına,
Kargaşa koptu, kaynaştı,
Kakançın'ın şehrinde.
Böykü denen falını
Beecin'deki Karıkan
Çekip durur değil miydi,
Manas'tan ürküp, kerata

Dünyanın dört bucağını
Dolaşıp durur değil miydi.
«Zamanı Manas kurutur, diye,
Yurdumu Burut kırar, diye,
Kırgın salıp bu oyunu
Kaçak Almambet eder», diye,

Beecin'in hanı öteden beri,
Bunu düşünüp içinden
Yanıp durur değil miydi,
Böyle bir devranın kopacağını
Bilip durur değil miydi.
Beecin'in hanı Karıkan
Uyuyup yattığı sırada
Düşünden irkilip sıçramış,
Sabahleyin baksa:
«Manas denen bir kişi
Halkın kökünü kurutur, diye,

Kıtay'ı kırıp geçer», diye,
Beecin'in kütüğüne yazılmış.
Bu yazıyı görünce:
«Kıtay'ın eri atlanıp,
İçten sinsi düşman çıkıp,

And many a Kıtay fleeing back –
To take Çet-Beecin
He has drawn near and entered,» he said.
When they heard this news,
The folk of Beecin raised a wail,
All of them shrieked as one,
Word falls to their khan,
Tumult broke out, all seethed,
In the city of Kakançın.
His divination called Böykü –
Did not Karıkan in Beecin
Keep drawing and casting it,
And, shrinking in dread of Manas, the rogue,
Through all four corners of the world
Did he not keep wandering?
«Manas will wither the age away, he said,
The Burut will cut down my land, he said,
And this game of loosing slaughter
The runaway Almambet will play,» he said,
The khan of Beecin from long ago,
Turning this over in his heart,
Did he not keep burning inwardly,
That such an age would break upon them
Did he not know full well?
Karıkan, khan of Beecin,
Once, as he lay asleep,
Started shuddering from a dream;
When he looked in the morning:
«A certain man called Manas
Will wither the people root and stock, it said,
He will cut through the Kıtay,» it said –
So was it written in Beecin's register.
When he saw this writing:
«A brave of the Kıtay will take horse,
A sly foe rising from within,

Kökümüze o kıyar, diye,
Manas'a kaçıp gider», diye,
Almambet adı kaydedilmiş.
Kıtay bunu görünce
Hepsi birden dertlenmiş,
Böyle diye kâfirin
Yazıtına çizilmiş.
Bu haberi duyunca,
Öfkelenip Karıkan
Buyruğunu söyleyip dururken,
Toprak uçup toz oldu,
Köklü Kıtay, kalabalık yurt
Ta kökünden ayaklandı.
Karıkan buyruk verince,
Kırk kapılı Beecin'in
Bir kapısını açtı işte,
Kapıyı halkı açınca,
Haberi hanı saçınca.
«Kara bıyıklı yiğitler
Eksiksiz gelsin buraya», diye,
İki öküzün derisini
Kapının dibine
Sergi yapıp serdirdi,
«Bu serginin üstünden
Basıp sıra sıra geçin, diye,

He it is will destroy our root, it said,
He will flee away to Manas,» it said –
The name of Almambet stood recorded.
When the Kıtay saw this,
All of them grieved as one,
For so it was inscribed
Upon the infidel's tablet.
When he heard these tidings,
Karıkan, enraged,
Was still speaking his command
When the earth flew up in dust,
The deep-rooted Kıtay, the teeming land
Rose up from its very root.
When Karıkan gave the order,
Of forty-gated Beecin
One gate they opened, indeed,
When the people opened the gate,
When the khan spread forth the word:
«Let the black-moustached young men
Come here, not one man missing,» he said,
And the hides of two oxen
There at the foot of the gate
He had spread out as a carpet,
«Over this carpet
Pass treading rank on rank, he said,

Ham iki deriden
Avuç kadarı kalmazsa
Sen o sayıya dolarsın,
Ondan sonra denk olup,
Az sayıdaki Burut'la
Savaşacak hâle gelirsin», —
Deyip böylece Karıkan
Sıkı buyruk saldı işte,
Toplanan kalabalık Kıtay
Serginin üstüne basıp
Tümü sıra sıra geçti işte.
Kum mudur bilinmeden,
Kurt mudur bilinmeden,

Of the two raw hides
If less than a palm's breadth remains,
Then you will reach the tally,
And thereafter, made their match,
Against the scant-numbered Burut
You will be fit to fight,» —
So saying thus Karıkan
Issued his stern command, indeed,
The teeming Kıtay who had gathered,
Treading upon the carpet,
Passed over it all, rank on rank, indeed.
Whether sand, none could tell,
Whether worms, none could tell,

Kaynayıp çıktı nice Kıtay,
Karınca gibi kaynaşıp,
Yayılıp çıktı nice Kıtay.
Dalgalanıp Kıtay yürüyünce
Toprak uçup toz olup,
Göğün yüzü görünmez,
Kıtay'ın çokluğundan
Yerin yüzü görünmez.
Bakıp dursan tozundan
Güneş midir bilinmez,
Güneşin yüzü bulanıp,
Çalkalanıp taşan ırmak gibi
Göl müdür bilinmez.
Namlı Beecin derler imiş,
Hazreti Ali aslanın
Yarı yoldan döndüğü el imiş.
Kırılsa Kıtay'a tasa yok,
Ham iki deriden
Çiğnenip yok olup,
Yüksük kadar yeri kalmadı.
«Artık Kıtay dur», diye,
Beecin'deki Karıkan
Kapıyı kapattı işte.
Sayıya Kıtay doldu, diye,
Savaşma çağı geldi, diye,
Karşına çıkanın hepsini
Tabana alıp ez, diye,
Kendi saldıran Burut'un
Taşını un ufak edip,
Mekke'ye dek üstüne çök, diye,

Böyle ferman duyunca
Kargaşa, toz duman koparıp,
Savaşa baş olacak hanı alıp,
Kıvıl kıvıl Kıtay yürüyünce
Yerin yüzünü toz alıp,
Erin eteği yırtıldı,
Birbirine sıkışıp.

Many a Kıtay boiled forth,
Swarming like the ants,
Many a Kıtay spread pouring out.
When the Kıtay marched surging on,
The earth flew up and turned to dust,
The face of the sky cannot be seen,
For the multitude of the Kıtay
The face of the earth cannot be seen.
Should you gaze, for all their dust
Whether it be the sun is past knowing,
The sun's face grown turbid,
Like a river churning in flood,
Whether it be a lake is past knowing.
Famed Beecin they called it,
The land whence the lion, holy Ali,
Turned back from half his road.
Though Kıtay be slain, they have no grief:
Of the two raw hides,
Trampled down to nothing,
Not a thimble's breadth remained.
«Now, Kıtay, halt,» he said,
And Karıkan in Beecin
Shut fast the gate, indeed.
The Kıtay have reached the tally, he said,
The hour for war has come, he said,
All who come out against you,
Take under heel and crush, he said,
And of the Burut who dared attack,
Grinding their very stones to meal,
Bear down on them as far as Mecca, he said –

When they heard such a decree,
Raising tumult, dust and smoke,
Taking the khan to head the war,
When the swarming Kıtay marched,
Dust seized the face of the earth,
The skirts of braves were torn,
So pressed they were together.

İnsan sığmaz kaynaşıp,
Mızrak sığmaz salınıp,
Yerin yüzü çalkalanıp,
Canavar Manas nerede? diye,
Yetişip geldi kalabalık ordu
Önceki orduya katılıp,
Kol kol yarılıp dağıldı,
Kıtay dalga dalga girince
Baş başa yürüyen dört yiğit
Her biri bir yandan vuruşup,
Dört yana ayrılıp gitti.
Mançu'yu kırıp esirgemeden,
Çarpışıp durur er Çubak,
Kara Kalmak'a, Şibe'ye,
Han Coloy ile Ilama,
Bunları tek başına karşılayıp,
Savaşıp durur Almambet.
Tek Göz'ün iline,
Sınıra koyduğu kalesine,
Mañkuş ile Kazan alp,
Bunlarla Sırgak yüzleşip,
Kendi yönünden yürüdü gitti.
Bindiği atı Aybanboz,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Kalça'ya daldı han Manas.
Koruyucusu Kocosan
Koruyup durur Manas'ı,
El vereni Ak Eşen
Destekleyip durur Manas'ı.
Kara benekli kaplan
Böğründen atılıp,
Çevresinden kırk aslan
Manas'ı kuşatıp almış,
Koruyucusu görünür,

No room for a man, such seething,
No room for a lance, such swinging,
The face of the earth was churning,
Where is the monster Manas? they said,
And the teeming host came on apace,
Joining the former host,
It split and spread column on column,
When the Kıtay poured in wave on wave,
The four braves who rode head to head,
Each fighting on his own side,
Parted to the four quarters.
Cutting the Mançu down unsparing,
Brave Çubak battles on,
Against Black Kalmak and Şibe,
Khan Coloy and Ilama –
Facing these all alone,
Almambet fights on and on.
To the land of the One-Eye,
To the fortress set upon the border,
Mañkuş and the strongman Kazan –
With these Sırgak came face to face,
And down his own path he marched away.
His mount Aybanboz beneath him,
At Alööke's Koñurbay,
At the Kalça plunged Khan Manas.
His guardian Kocosan
Keeps guarding Manas still,
His helper Ak Eşen
Keeps lending Manas strength.
The black-spotted tiger
Springing at his flank,
Around him forty lions
Had compassed Manas about,
His guardian shows himself,

Sıcağına dayanamayıp,
Kaçıp Kıtay bölünüp,
Mekke'den gelen yetkin tuğu
Getirip yere dikip,

Unable to bear his heat,
The Kıtay split apart in flight,
The perfect standard come from Mecca
He brought and planted in the earth,

Tek başına er Manas
Eriştiği yeri yere serip,
Gece gündüz demeden,
Durmadan savaş verdi işte.
İt-Ölbös'ün Kızıl-Kum'u
Kırk günlük çöl idi,
Üstünden serap eksilmeyen,
Bir uçtan bir uca bu çölü
Kara kuşun uçup geçmediği,
Aşık kemiği kadar dağı yok
Teğelti kadar yerde koyağı yok

Kulanın dayanıp yürümediği,
Geyiğin otlayıp girmediği,
Kuğu uçsa kulağı
Yanıp kavrulan çöl idi,

Koparıp yiyecek otu yok,
Dudak ıslatacak suyu yok!
Ata düşman yer idi.
O çöle varınca,
Kıtay'ı sürüp haykırıp,
Şahin Manas yürümüştü.
Bu çölün ortasına
Sürüp Manas varınca,
Atının yürümez kalacağını
Usta Kalça bildi işte.
Algara'nın dizginini
Kasıp durur Koñurbay,
Uzaktan görüp Manas'ı
Süzüp durur Koñurbay:
«Gerçek Manas er imiş,
Şay'ın koruduğu aslan imiş.
Avuç kadar Burut'a
Kale olup doğmuş
Kalkan olup yaratılmış
Yurdunun gerçek suru imiş.
Vay vay, Manas, neyleyeyim,
Ölçüye gelmez dik başlı imiş!

All alone the batyr Manas,
Laying low whatever he reached,
Heeding neither night nor day,
Gave battle without ceasing, indeed.
The Kızıl-Kum of İt-Ölbös
Was a desert of forty days,
Mirage never lifting from its face,
From end to end this desert
No black eagle ever flew across,
No hill in it so big as a knucklebone,
No hollow in ground the size of a saddle-pad,
Where the kulan never held out walking,
Where the deer never entered to graze,
Where, should a swan fly over, its ears
Would burn and scorch – such was the desert,
No grass in it to pluck and eat,
No water to wet the lip!
It was ground that was foe to the horse.
When he came to that desert,
Driving the Kıtay with his war-cry,
The falcon Manas had marched.
To the middle of this desert
When Manas came driving on,
That his horse would fail and go no more
The cunning Kalça knew, indeed.
Algara's rein
Koñurbay keeps drawn tight,
Beholding Manas from afar,
Koñurbay keeps measuring him:
«A true brave is Manas indeed,
A lion in Şay's keeping he is.
For the Burut, a mere handful,
He was born to be their fortress,
Created to be their shield,
The true rampart of his land he is.
Alas, alas, Manas – what shall I do?
Past all measure headstrong he is!

Kimsenin gücünün yetmediği,

Whom no man's strength has mastered,

Kemendini çevirecek er kalmayan,
Yalçın yüce dağ imiş,
Aslan Manas er kuluna
Sataşılmayacak düşman imiş.
Akıntısı sert sel imiş,
Yiğit Manas kaplan,
Beş kez ordusu kırılsa da
Beecin'e yeter gücü var imiş.
Her şeyi tastamam imiş,
İçi yeryüzünden geniş imiş,
Bir avuçluk Manas'ın
Düşüncesiz bir yanı var,
Akıl yönünden eksik imiş,
Altındaki Aybanboz
Yürümez olacak çağı imiş.
Şimdi altı gün mızraklaşsa,
Uzun kulakları sarkıp,
Altındaki boz katır
Tökezleyip yürümez olur.
Atı yürümez kalınca
Amansız savaş açayım,
Tulum gibi burnunu şişirtip,
Diri diri yakalayayım.
Çoñ-Beecin şehrinde
Hazinelik kırk güzele
Götürüp aygır diye salayım.
Bundan erkek doğarsa,
Altın taç giydirip,
Altın tahta oturtup,
Karıkan'ın yerine,
Kakançın'ın Beecin'ine
Han diye yükselteyim.
Ne olursa olsun Manas'tan
Evlat, soy alayım.
Gönle sığmaz kaygı var,
Gök yelelinin belinde
Kendinden yaman evlat var.

No brave is left to swing a lasso at him,
A sheer and towering mountain he is,
That lion Manas, that slave of God,
Is a foe not to be provoked.
A torrent fierce of current he is,
Valiant Manas the tiger –
Though five times his host be slain,
Strength enough for Beecin he has.
In all things whole and complete he is,
Within, he is wider than the earth,
Yet this handful of a Manas
Has one thoughtless side to him,
In the way of reason he falls short:
Aybanboz beneath him –
The hour is come when it will walk no more.
Let him cross lances six days now,
Its long ears drooping down,
The grey mule beneath him
Will stumble and go no more.
When his horse fails beneath him,
Let me open merciless war,
Make his nose swell up like a bloated skin,
And take him captive alive.
In the city of Çoñ-Beecin,
To the forty beauties of the treasury
Let me take and loose him as a stallion.
If a male is born of this,
I shall crown him with a crown of gold,
Seat him on a throne of gold,
In Karıkan's stead,
Over Kakançın's Beecin
I shall raise him up as khan.
Come what may, from Manas
Let me take offspring, take a line.
There is care too great for the heart to hold:
In the loins of the grey-maned one
There is a son more dread than he.

Söylediğinde sözü açık,
Gördüğünde gözü açık,
Bel bağlansa bel olur,
Manas'tan üstün aslan olur.
Savaşı gerçekten açayım,

Ötekiler gelene dek
Diri diri yakalayayım!»
İt-Ölbös'ün çölünde,
Hesap kurup, kin saklayıp,
Elindeki sırlı mızrağı
Doğrultup sıkı kavrayıp,
Algara'yı dörtnala sürüp,
Önüne çıktı Manas'ın,
Önüne çıkıp Koñurbay:
(Çaresi bitmez domuz ah!)
«Manas, Manas dendikçe
Kabarıp durur imişsin,
Suya atılmış tulum gibi
Şişinip durur imişsin!
Kırayım belini,
Yamansan eğer, er Manas,
Kırayım senin halkını!» —
Deyip böylece Koñurbay,
Algara'nın başını çevirdi işte,
Öfkelenip yiğit er,
Kaplan Manas gök yelelinin
Karşısında durdu işte.
Yüreklenip Kalça kul
Tam karşısında dururken,
Yüreklenip han Manas:
«Kaçma, Kalça, kaçma! diye,
Atının başını çevir, diye,
Gerçekten yamansan sen,
Öne çık da dur» diye,
Yüreklenip kızışıp,
Ağzından alev saçılıp,
Gözleri duman kesilip,
Yüzü yağlı buğday gibi parlayıp,

When he speaks, his word is open,
When he looks, his eye is open,
Lean on him, he is a stay,
A lion greater than Manas he will be.
Let me open the war in earnest,

Before the others come,
Let me take him captive alive!»
In the desert of İt-Ölbös,
Laying his plan, nursing his grudge,
The glazed lance in his hand
He levelled and gripped fast,
Spurring Algara to full gallop,
He came out before Manas,
Coming before him, Koñurbay:
(Ah, the swine whose schemes never end!)
«Manas, Manas – at the name
You have been puffing yourself up,
Like a skin-bag flung on water
You have been swelling with conceit!
Let me break your back,
If you are so dread, batyr Manas,
Let me break your people too!» —
So saying thus Koñurbay
Turned Algara's head about, indeed,
And blazing up in wrath, the valiant brave
Stood there face to face, indeed,
With tiger Manas the grey-maned.
Emboldened, the Kalça slave
Stood full square before him,
And emboldened, Khan Manas:
«Flee not, Kalça, flee not! he cried,
Turn your horse's head about, he cried,
If you are truly dread,
Come forward and stand fast,» he cried,
Emboldened, kindling hot,
Flame spurting from his mouth,
His eyes turned all to smoke,
His face gleaming like oiled wheat,

O zaman Manas bahadırın
Göz kırpmadan dimdik bakıp,
Manas'ın yiğitliğini görüp
Sıcağına dayanamayıp,
Soğuğuna giremeyip,
Dizgin çevirip fırlayıp,
Yerini boşaltıverdi işte.
Çukura düşüp Aybanboz,
Kuma kolları saplandı,

Then at Manas the batyr's
Unblinking, dead-straight stare,
Seeing the valour of Manas,
Unable to bear his heat,
Unable to enter his cold,
Wheeling the rein, he sprang away
And yielded up his ground, indeed.
Aybanboz fell into a pit,
His forelegs plunged into the sand,

Üstündeki er Manas
Birlikte yere yıkıldı.
Aybanboz'u kaldırtmadan
Kıtay çullanacakken,
Aslan doğan Manas'ın
Perçemiyle kutlu yeleden,
Kavrayıp yakalayıp oradan
Aybanboz'u kaldırdı.
Sağlı sollu mahmuzlasa,
Kulakları sarkıp,
Altı gün su içmeden,
İt-Ölbös'ün çölünde
Sendeleyip yürümez oldu,
Böylesi çetin savaşta
Kara tere batıp,
Ağırlaşıp yürümez oldu.
Aybanboz yürümez olunca,
Kalça durur mu esirgeyip,
Bakıp dururken burada,
Kalça'yı Tanrı mı vursun!
Narası taş yarıp,
Çığlığı baş yarıp,
Pehlivanlarını durdurup,
Manas'a daldı bağırıp,
«Möndü!» diye nara atıp,
Böyle yapıp Koñurbay,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Ardına dönüp bakmadan,

And batyr Manas upon him
Was toppled down together.
Ere they could let Aybanboz rise,
The Kıtay were about to swarm him,
When lion-born Manas
By the forelock and the blessed mane
Gripped and seized him there
And raised Aybanboz up.
Though he spurred him right and left,
His ears drooping low,
Six days without a drink of water,
In the desert of İt-Ölbös
He staggered and could walk no more,
In a battle harsh as this,
Bathed in black sweat,
He grew heavy and could walk no more.
When Aybanboz could walk no more,
Would the Kalça stand by sparing him?
While he watched and waited here –
May God himself smite the Kalça! –
His war-cry splitting stone,
His shriek splitting heads,
Halting his own champions,
He plunged at Manas with a roar,
Bellowing «Möndü!» as his cry,
So doing, Koñurbay,
Never glancing round about,
Never sparing his life at all,
Never turning to look behind,

Şahin Kalça geldi işte,
Aybanboz'un yürümez kaldığını
Kalça iyice bildi işte.
Başka pehlivan yanaşmaz,
Ayrılıp Kalça daldı işte.
Yetkin sultan Manas'a
Yetişip mızrak saldı işte.
Kaplan doğan gerçek er,
Elindeki Aç-bolotu
Doğrultup hazırlandı işte.
Koñurbay'ın mızrağını
Bedenine yaklaştırmadan,
Tam ortasından dosdoğru

The falcon Kalça came, indeed;
That Aybanboz could walk no more
The Kalça knew full well, indeed.
No other champion draws near,
The Kalça plunged in all alone, indeed.
At Manas the perfect sultan
He closed and thrust his lance, indeed.
The tiger-born true brave,
The Aç-bolot in his hand
He levelled and made ready, indeed.
The lance of Koñurbay,
Before it could near his body,
Clean through its very middle

Çaprazlama kesip attı işte.
Koñurbay'ın Algara'sının,
Bir budunu yanlışlıkla çalıp,
Manas durup kaldı işte.
Manas'ın bu yiğitliğini
Er Koñurbay görünce,
Davar gibi sürüp pehlivanı,
Kuşatıp daldı Koñurbay,
Çevresine üşüştürüp,
Vura vura daldı Koñurbay.
Manas'ı sarıp pehlivanlar,
Hepsi daldı çığrışıp,
Ağzından alev fışkırıp,
Atı yürümez kalınca,
Aslan Manas o zaman
Emanet candan umut kesti.
Akkula düştü aklına:
«Savaşta binilen Akkula,
Binmez olup ne oldum ben!
Sefere giyilen Akolpok,
Giymez olup ne oldum!» —

He slashed crosswise and away, indeed.
Of Koñurbay's Algara
One haunch he grazed by error,
And Manas was left standing, indeed.
This valour of Manas
When brave Koñurbay beheld,
Driving his champions on like cattle,
Koñurbay plunged in, encircling,
Massing them around him,
Striking blow on blow, Koñurbay plunged.
The champions, ringing Manas round,
All plunged in with a shriek,
Flame gushing from his mouth,
When his horse could walk no more,
The lion Manas then
Gave up hope of the life on loan.
Akkula came into his mind:
«Akkula whom I rode in war –
Riding him no more, what have I become!
Akolpok I donned for the campaign –
Wearing it no more, what have I become!»
—

Deyip o zaman er Manas,
Hiç çaresini bulamayıp,
Dönenip dururken

So saying then batyr Manas,
Finding no remedy at all,
While he wheeled and turned about,

Pehlivanlar hep birden yetişti işte,
Yaya yüğrüklerin hepsi,
Keçil'iyle beyleri
Yetişip hepsi geldi işte.
Can havliyle er Manas,
Yanına kimseyi yaklaştırmadan,
Rast geleni serip,
Önüne geleni
Aybaltayla devirip,
Yine de fayda etmeden,
Kuşatıp Kıtay yetişti,
Azabı Kıtay saldı işte,
Manas'ı ortaya alıp
On iki kat kuşattı işte,
Arkadan gelip Manas'ı
Sırtının ortasından sapladı işte.
Koñurbay var gücüyle saplayınca,

Manas eğilip kımıldamaz,

The champions all together closed, indeed,
The swift ones all on foot,
With their Keçil and their beys,
All came up upon him, indeed.
In mortal straits, batyr Manas,
Letting none draw near his side,
Felling whomever he chanced on,
Whoever came before him
He struck down with the moon-axe,
Yet still it was no avail,
The Kıtay closed round and reached him,
The Kıtay loosed their torment, indeed,
Taking Manas in their midst,
They ringed him twelve deep, indeed,
And coming from behind, Manas
They stabbed full in the middle of his back.
Though Koñurbay thrust with all his might,
Manas neither bends nor stirs,

Aybanboz'un üstüne
Çakılıp konmuş gibi,
Yiğit Manas kıpırdamaz.
Kul olanda böylesi olur mu,
Yiğit Manas bahadırın
Koruyucusu ulu imiş,
Yoksa Kıtay bırakır mı!
İşte o zaman ulu Manas:
«İman ver» diye yalvarıp,
Canını kurtarıp kalmaya,
Omzundaki boz kelte
Tüfeğine davranıp,
Boz kelteyi ele alıp,
Gümbürdete bir sıkar,
Aşağıda duran nice Kıtay,
Hepsi kaçışıp dağılır.
Altı yedi kez art arda,
Aslan ateşleyince
Tık tık eder, sesi çıkmaz,

Upon Aybanboz's back
As if nailed and set fast,
Valiant Manas does not budge.
Could this be so with any slave?
Of valiant Manas the batyr
The guardian was mighty indeed –
Else would the Kıtay let him be!
Then it was that mighty Manas,
Praying «Grant me faith,»
To save his life and stand,
Reached for the grey kelte
Musket at his shoulder,
Took the grey kelte in hand,
And thundering squeezes off one shot –
The many Kıtay standing below
All scatter in flight.
Six, seven times in swift succession
When the lion fired,
It goes tick-tick, no sound comes forth,

Attığı kurşunları
Kıtay'a varmadan ortaya
Düşüverir pat pat.
Boz keltenin işlemez olduğunu
Sezip Kalça bildi işte,
Atış öyle olmaz, diye,
Sakınmadan Koñurbay,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok yağdırıp,
Er Manas'a daldı işte.
Ardından destek olup,
Karacoy birlikte daldı işte,
Kâfirin bağlayıp alacağını,
Kara belayı başa saracağını
Hunhar Manas bildi işte.
Manas dikkatle baksa,
Akılay'ın diktiği boz cepken
Mızrakla, okla lime lime,
Paramparça olmuş,
Han Ilama başta olup,
Kalabalık Kıtay ordusundan
Yine çullanıp yetişmiş.
Böyle olup dururken,

And the bullets that he shot,
Ere reaching the Kıtay, midway
Fall down pat-pat to earth.
That the grey kelte had failed
The Kalça sensed and knew, indeed;
That is no way to shoot, he said,
And without flinching, Koñurbay,
Drawing his bow like rain,
Raining arrows down like hail,
Plunged at batyr Manas, indeed.
Behind him, in support,
Karacoy plunged in beside, indeed;
That the infidel would bind and take him,
Would bring black calamity on his head,
Bloodthirsty Manas knew, indeed.
When Manas looked closely,
The grey tunic Akılay had stitched
Was shredded by lance and arrow,
Torn all to tatters,
And with Khan Ilama at their head,
Out of the teeming Kıtay host
They had swarmed upon him once again.
While things were standing so,

Alööke'nin Koñurbay'ı
Haber saldı hepsine:
«Diri diri yakalayın,
Karıkan'ın önüne
Armağan diye götürün,
Bir çaresi bulunur!»
Kalça'nın sözünü duyunca
Kaplan Manas, yiğit er
Kara candan umut kesti,
Ne zaman bana yetişir, diye,
Kalabalık Kıtay elinden
Kurtarıp götürür, diye,
İki gözü dört oldu.
Kırgını ne zaman salar, diye,

Alööke's Koñurbay
Sent word to all of them:
«Take him captive alive,
Before Karıkan
Bear him as a gift,
Some remedy will be found!»
Hearing the Kalça's words,
Tiger Manas, the valiant brave,
Gave up hope of his black life,
When will he reach me, he wondered,
Out of the teeming Kıtay's hands
When will he bear me free, he wondered,
And his two eyes strained wide.
When will he loose the slaughter, he wondered,

Sıkışıp kaldığım demde,
Ne zaman yetişip er Çubak
Kurtarıp alır, diye,
Manas değil, Çubak'ın
Kendi canına çare bulamayıp,
Orokkır ile Börüköz,
İkisiyle savaşa tutuşmuş,
Kızıl kana bulanıp,
Dönüp bakamaz olmuş.
Onu görüp Manas'ın
Akbaltay'ın Çubak'ına
Pek gücenip kalmış.
Kıtay'a kırgın salıp,
Şahin doğan Almambet
Yararlılık gösterip durmaz mıydı.
Kahrolası boz katır,
Ne zaman yürümez kalır, diye,

In this hour when I am hemmed,
When will brave Çubak come up
And wrest me free, he wondered –
Yet not Manas, but Çubak
Could find no help for his own life:
With Orokkır and Börüköz,
With these two he had locked in battle,
Drenched in crimson blood,
He could not even turn to look.
Seeing that, Manas
At Akbaltay's Çubak
Was left most sorely grieved.
Loosing slaughter on the Kıtay,
Did not falcon-born Almambet
Keep proving his high worth?
That accursed grey mule –
When will it fail and walk no more, he thought,

Ak sungur gibi dönüp bakıp,
Ara sıra uzaktan,
Gözünü dikip ıraktan
Gözleyip durmaz mıydı!
Almambet dikkatle göz atsa,
Koñurbay kalça başta olup,
Kaplan doğan Manas'ı
On iki kat kuşatmışlar.
Manas'ı yapayalnız kıstırıp,
Diri diri yakalamaya
Başına azap salmışlar.

And glancing back like a white gyrfalcon,
Now and then from far away,
Fixing his eye from the distance,
Did he not keep watch upon him!
When Almambet looked closely:
With Koñurbay the Kalça at their head,
Tiger-born Manas
They had ringed twelve deep about.
Cornering Manas all alone,
To take him captive alive
They had loosed torment on his head.

Bunu Almake görünce,
Dayanıp duramayıp Almake:
«Sıkışıp kalan Manas'a
Dönüp bakmadan yetişeyim,
Kıtay'ı kırıp geçirip,
Kıyametlik Manas'ı
Kurtarıp gideyim!»
Sayısız orduyu bırakıp Almambet,
Kazık boyunlu Sarala'yı

When Almake saw this,
Almake, unable to hold back:
«To Manas hemmed hard about
Let me hasten without a backward glance,
Let me cut and rout the Kıtay,
And Manas, my friend unto doomsday,
Let me wrest away and free!»
Leaving the countless host, Almambet,
His Sarala of the tent-peg neck

Ok gibi uçurup dehleyip,
Kıtay'ın içine dalıp,
Arasından Kalça'yı
Böğürlemesine acımadan,
Mızrakla bir vurdu.
Almambet mızrak saplayınca
Çaresi kalmadı Koñurbay'ın,
Algara'nın boynuna kapanıp,
Sıçrayıp gitti Koñurbay,
Kendi başını kendi yumruklayıp,
Almake'ye ağır sövüp,
Ağlayıp gitti Koñurbay.
«Tanrı bilmez kurnaz kaçak,
Kolanını kıldan ördüren,
Bütün yurdunu Burut'a varıp deldirten.

Şu kaçak olmasaydı,
Çoñ-Beecin'in kapısına
Çizgiyi çizmez miydim,
Manas'ı bağlayıp alıp,
Görülmedik işi etmez miydim.
Bütün Burut, Müslüman'a,
Azabı salmaz mıydım,
Çadırını yakmaz mıydım,
Bahadırını öldürmez miydim.
Kara gözün kör olsun,
Nereden bunu gördü ki!
Ele geçen tavşanı
Kaçıran kişi onar mı» —
Bunu söyleyip Koñurbay,
Höykürüp duruyordu.
Yine Almambet yetişecekken,
Sızlanıp duran Kalça'yı,
Şaşkın durduğu sırada

Devirip geçecekken,
Arkar gibi boynunu büküp,
Atı yüğrük Kalça'nız,
Sıyrılıp çıkıverdi.

He spurred and sent flying like an arrow,
Plunging in among the Kıtay,
And out of their midst, the Kalça –
Full in the flank, unpitying,
He struck him one blow with the lance.
When Almambet drove home the lance,
No remedy was left to Koñurbay,
Collapsing on Algara's neck,
Koñurbay went bounding off,
Pounding his own head with his fist,
Cursing Almake foully,
Koñurbay went off in tears.
«Godless cunning runaway,
Who has his girth plaited out of hair,
Who goes to the Burut and lets his whole land be pierced.
Were it not for that runaway,
At the gate of Çoñ-Beecin
Would I not have drawn the line,
Would I not have bound and taken Manas
And done a deed never yet beheld?
On all the Burut, all the Muslims,
Would I not have loosed the torment,
Would I not have burned their tents,
Would I not have slain their batyr?
May your black eyes go blind –
From where did he catch sight of this!
The hare already in the hand –
Can he who lets it slip be mended?» —
So saying, Koñurbay
Kept up his bellowing.
Again, as Almambet was closing,
The whimpering Kalça,
While he stood there dazed

Was all but ridden down and crushed,
When, bending his neck like an arkhar,
That swift-horsed Kalça of yours
Slipped clean away and out.

Koñurbay çıkıp gidince,
Ötekileri Almake görünce,
Rast geleni yere serip,
Temizleyip çıktı Almambet,
Kalabalık Kıtay'ı, Mançu'yu
Han Manas'ın üstünden
Sürüp götürüp epeyce,
Kovup çıkardı Almambet.
O sırada Almambet
Yetişip geldi Manas'a:
«Ah bahadır, çukurumu kazar oldun,
Ne zaman olsa söz dinlemeyip,
Kara bahtımı kaynatır oldun!
Demedim miydi ben demin,
Dinlemedin miydi sen de,
Bel bağlanan bel odur,
Kuldan çoktur bu Kıtay,
Basıp geçen sel odur,
Önceden dense söz dinlemeyip,
Zahmete sokan sensin işte.
Tanrı bilir bu yerden
Diri geri dönmeyi,
Şu duran Beecin'den
Sağ esen kavuşmayı.
Dikkat etsen olmaz mı,
Asil Manas, gök kaşkam!
Şu duran Çoñ-Beecin,
Yalçın yüce yer budur,
Öfkesi kabardığında,
Azgın yurt, biz şöyle dursun,
Ay-âlemin tümünü
Azaba salacak el odur.
İtle hanlığı çekişip,
Almambet kaçak diye anılıp,
Size varan benim işte,
Beecin'i hesaba katmadan,
Oyun sanan sensin işte,

Düşünüp baştan akıl versem,

When Koñurbay had got away,
When Almake saw the others,
Felling whomever he chanced on,
Almambet swept through and cleared them,
The teeming Kıtay, the Mançu,
From off Khan Manas
He drove them a good long way,
Almambet chased them off.
Then it was that Almambet
Came up at last to Manas:
«Ah, batyr, you have come to dig my grave,
Never in any hour heeding words,
You have set my black fate boiling!
Did I not tell you even now,
And did you likewise fail to listen?
A stay to lean on – such is he,
More numerous than slaves is this Kıtay,
A flood that tramples over – such is he;
Told beforehand, heeding nothing,
It is you who plunged us into toil.
God alone knows if from this place
We shall return alive,
If from this Beecin that stands
We shall come home safe and whole.
Would it not serve to take more care,
Noble Manas, my grey-blazed one!
This Çoñ-Beecin that stands,
A sheer and towering land is this,
When its fury swells,
A raging land – let us stand aside,
The whole of the moonlit world
It is a land to cast in torment.
Wrangling with the dog over khanship,
Branded Almambet the runaway,
It is I who came to you, indeed,
Who took no reckoning of Beecin,
Who thought it a game – that is you, indeed;
Though I offered counsel from the first,

Bu sefer söz dinlemeyip,
Azaba sokan sensin işte,

Gök yelelim, sözümü tutmayıp,
Ateşte kalan benim işte!
Bu sefer nice Kıtay
Çepeçevre kuşattığında
Atın yürümez kalmasaydı,
Baskın salmaz mıydım yeniden
Kakançın'ın kalesine,
Salmaz mıydım başından

Nice Kıtay'a belayı.
Peygamber varmaz Beecin'e
Felaketi salacakken,
Kırk hanın halkı Kıtay'ı
Kıracağım çağ gelince,
Bağladın iki kolumu,
Açmadın, dostum, yolumu», —
Deyip böylece Almambet,
Sözünü toparlayana dek,
Kara kalpak kenarlısı,
Nereden geldi bilmem,
Kaplanların Sırgak'ı.
Sırgak canın ardı sıra,
Kızıl kana boyanıp,
Kögala'yı dehleyip,
Çubak geldi o zaman,
Kızıl mızrak flaması,
Kale oldu Manas'a,
Er Almambet yiğidi.
Han Manas'ı görünce,
Haykırıp Kıtay girince,
Azabı Almake bilince
Sımsıkı düğümlü yuları
Manas'tan kapıp aldı işte,
Üzenginin kayışına
Sımsıkı bastırdı işte.

This time too, heeding nothing,
The one who plunged us in torment is you, indeed,
My grey-maned one, not keeping my word,
The one left in the fire is I, indeed!
This time, when the many Kıtay
Encircled us on every side,
Had your horse not failed beneath you,
Would I not have struck again
At the fortress of Kakançın,
Would I not have brought down on the heads
Of many a Kıtay the calamity?
The Prophet goes not to Beecin –
When I was to loose disaster on it,
When the hour had come for me to slay
The Kıtay, folk of forty khans,
You bound both my arms,
You opened not my road, my friend,» —
So saying thus Almambet,
Before he could round off his words,
He of the black-brimmed kalpak –
Whence he came I know not –
Sırgak of the tigers.
Hard on the heels of dear Sırgak,
Dyed in crimson blood,
Spurring Kögala on,
Çubak came then too,
His red lance-pennant flying,
He became a fortress for Manas,
The warrior of brave Almambet.
When he saw Khan Manas,
When the Kıtay poured shrieking in,
When Almake knew the torment,
The halter knotted fast
He snatched out of Manas's hand, indeed,
To the stirrup-strap
He pressed it firmly down, indeed.

Ejder gibi ağzını açtı işte,
Tal-Çoku'ya doğru sürükleyip,
Sendeleterek Manas'ı,
Almambet alıp kaçtı işte.
Sağ yanından Manas'ı
Yanlayıp Sırgak aldı işte,

He opened his mouth like a dragon, indeed,
Dragging him on toward Tal-Çoku,
Making Manas stagger on,
Almambet bore him off in flight, indeed.
Upon Manas's right hand
Sırgak took him flanking, indeed,

Arka yanından er Çubak,
Çullanıp yetişen Kıtay'ı
Tekrar tekrar püskürtüp,
Manas, Sırgak, Almambet
Önüne düşüp gitti işte.
Aybanboz yürümez olsa da,
Kıtay sıkıştırıp gelince
İki gözden ateş çıkıp,
Manas dinlemeyip kabarıp,
Geri çekip dizginini:
«Savaşırım» diye şişinip.
Kâfirin hâlini görüp,
Uğraşıp durdu Almambet,
Deli yürekli Manas'la.
Nöbetleşe vuruşup,
Akbaltay'ın er Çubak'ı,
Yine ona katılıp,
Duramayıp çarpıştı
Ulak han'ın er Sırgak'ı.
Kıtay güçlenip gelince,
Yerin yüzü toz oldu,
Tekrar tekrar savaşıp,
Kaplan Sırgak, er Çubak,
Kızıl kana bulandı,
Bütün bedeni bitkin düştü.
Yiğitler hiç sakınır mı,
Nice kez saf saf vuruşup,
Öldüm öldüm dediğinde
Tal-Çoku'ya dayandı.
Tal-Çoku'ya varmadan,
Eyer beli gibi sırtı
Aşamaz oldu Aybanboz,

And at his back, brave Çubak,
The Kıtay swarming in pursuit
He beat back time and time again,
While Manas, Sırgak, Almambet
Pressed on ahead, indeed.
Though Aybanboz could walk no more,
When the Kıtay came pressing hard,
Fire flashing from his two eyes,
Manas, unheeding, swelled with wrath,
Hauling back upon his rein:
«I shall fight,» he said, puffed proud.
Seeing the infidel's estate,
Almambet strove on and on
With mad-hearted Manas.
Trading blows by turns,
Akbaltay's brave Çubak
Joined in with him again,
And, unable to hold back, fought too
Ulak khan's brave Sırgak.
As the Kıtay gathered strength,
The face of the earth turned dust,
Fighting time and time again,
Tiger Sırgak, brave Çubak
Were drenched in crimson blood,
All their bodies spent and worn.
Yet do warriors ever flinch?
Clashing rank on rank so many times,
Crying, I die, I die,
They held out to Tal-Çoku.
Before they reached Tal-Çoku,
A ridge curved like a saddle-bow
Aybanboz could not cross,

Aklı gitti Manas'ın,
Çekiştirse de fayda etmeden,
Kara tere gömülüp,
Adım atmaz oldu Aybanboz.
Aybanboz yürümez kalınca
Çullanıp Kıtay koşuştu,
Onu görüp er Manas
Aziz candan umut kesti.
Ne zaman olsa söz dinlemeyip,
Er Manas azap çekti işte.

Manas's wits went from him,
Though he tugged, it was no avail,
Sunk deep in black sweat,
Aybanboz would not take a step.
When Aybanboz could walk no more,
The Kıtay came scurrying in a swarm,
Seeing that, batyr Manas
Gave up hope of his precious life.
Never in any hour heeding words,
Batyr Manas suffered torment, indeed.

Akkañkı eyerle dizgini
Sımsıkı bağlayıp kaplan
Sırtına aldı işte.
Güm güm basıp yokuş çıkıp,
Boz kelteye dayanıp,
Sinek kadar candan umut kesip,
Cana gerçekten güç geldi,
Tal-Çoku'ya doğru yürüdü işte,
Yürürken dönüp bakıp,
Almambet ile Çubak'a,
Ulak han'ın Sırgak'ına
Vasiyetini Manas söyledi işte:
«Almambet, Çubak, Sırgak'ım,
Âlemi sarsan şahinim!
El içinde çınarım,
Düşman karşısında ezelden
Kara alınlı doğanım,
Bugün görülen yarın yok,
Oyalayıp aldatıcı,
Aldatırmış yaman dünya!
Kalabalık Kıtay üşüşüp,
Hepsi birden toplanıp,
Manas'ını diri diri
Şimdi tutup alır mı ki?
Dinsizi Tanrı çarpar mı ki,
Manas'ı yakalayıp,
Görülmedik işi eder mi ki?
Ele düşüp hor olup,

The Akkañkı saddle and the rein
He bound up tight, the tiger,
And took him on his back, indeed.
Treading boom-boom up the slope,
Leaning on the grey kelte,
Giving up hope of his fly-small life,
Life truly weighed on him full hard,
He marched toward Tal-Çoku, indeed,
And as he marched he turned and looked,
To Almambet and to Çubak,
To Ulak khan's Sırgak,
Manas spoke his testament, indeed:
«Almambet, Çubak, my Sırgak,
My falcon who shakes the world!
My plane-tree among the people,
Before the foe, from days of old
My black-browed hunting hawk,
Seen today, tomorrow gone,
Beguiling and deceiving,
It deceives us, this evil world!
The teeming Kıtay swarming in,
All of them massed as one –
Will they now seize and take
Their Manas still alive?
Will God not strike the faithless down –
Will they lay hold of Manas
And do a deed never yet beheld?
Fallen captive, brought to scorn,

Eline geçip bağlanıp,
Eyvah, Manas kalır mı ki?
Almambet, Çubak, değerlim,
Ve Sırgak şahinim,
Kırlarda yılkı ala baş,
Aldatıcı dünya, neyleyeyim,
Ardımda erkek evlat küçük,
Kardeşlerin hepsi düşman!
Abıke, Köböş haramzadenin
Gözünde sinsi bakış gezer,
Güçleri yetse altı haram
Beni çelmeye bakarlar.
Sözünde eğrilik var,
Karaltısı düşman haramzadeler

Caught into their hands and bound –
Alas, will Manas remain?
Almambet, Çubak, my treasured one,
And Sırgak my falcon,
On the steppes the herds are motley-headed,
Deceiving world, what can I do?
Behind me my son is small,
The brothers, all of them, are foes!
In the eyes of Abıke, Köböş the bastards,
A sly and creeping glance goes roving,
Had they the strength, the six impure
Look only to trip me down.
In their word there is crookedness,
Their very silhouettes foes – the bastards

Ettiği hep bana gelirdi,
Ay karanlık, gece kapalı,
Gündüz nasıl olurdu ki?!
Aldığım han kızı Kanıkey,
Onun hâli ne olurdu?
Almambet, Çubak, ikizim,
Asil Sırgak, engin denizim,
Alıç saplı aybaltayı
Burup çevirmeden kim saplar?
Çalkanan Ogoy, kalabalık Argın,
Dolup taşan aziz yurdu,
Dağıtmadan kim yönetir?
Kara yanaklı çeliği
Eğip bükmeden kim saplar?
Kutlu aziz yurdu,
Kaçırtmadan kim yönetir?» –

All he did came ever back to me,
The moon is dark, the night closed in,
How could it ever be day?!
Kanıkey, the khan's daughter I took to wife,
What would become of her?
Almambet, Çubak, my twins,
Noble Sırgak, my boundless sea,
The aybalta with its hawthorn haft —
Who wields it without twist or turn?
Surging Ogoy, teeming Argın,
The dear homeland brimming over —
Who rules it without scattering?
The black-cheeked steel —
Who thrusts it without bend or warp?
The blessed, hallowed homeland —
Who rules it without putting it to flight?»
–

Deyip o zaman er Manas,
Dudağını kesercesine dişleyip,
İki gözünden od saçıp,
Ejderha gibi kabarıp,
Tal-Çoku'ya yöneldi,
Eyerini sırtına yüklenip.
Bahadır Manas olalı,

So saying then the man Manas,
Biting his lip as if to cut it through,
Fire flashing from both his eyes,
Swelling like a dragon,
He turned toward Tal-Çoku,
Hoisting his saddle on his back.
Since bahadır Manas came to be,

Çocukluğundan beri şaşırmamıştı.

Başına böyle gün düşüp,
Bindiği attan ayrılıp,
Böyle yaya yürümemişti.
Doğduğundan beri er Manas,
Düşmana sırtını dönüp,
Yılıp da yağıdan kaçmamıştı.
Ağır ağır yürüdü homurdanarak,
Düşünüp durup durakladı,
Akkula'yı yâd edip aradı.
Kahrolası şu toy can,
Söz dinlemez huyum var,
Ordugâhta kalan Akkula
Her zaman kanadımdı.
Kıtay ansızın geldiğinde,
Sıkıştırıp durduğunda,
Akkula olsa altımda,
Akolpok olsa üstümde,
Akkelte olsa omzumda

Payını vermez miydim,
Namlı Kalça köpeğinin
Hesabını görmez miydim!» –
Deyip o zaman er Manas,
Yine yokuş yukarı yürüdü.
Manas yaya kalınca,
Kıtay basıp yetişti,
Dört eri ortaya alıp,
On iki kat kuşattı.
Kâfir kara gün salınca,
Kâfirlerin içinden,
Yaya yürükler pehlivanı,
Madı denen alp Kıtay
Manas'ı gözleyip «Çu!» dedi.
O sırada Koñurbay:
«Eteğinden yakala, – deyip,
Manas'ı bu yana doğru,
Fırlatıp gönder!» – diye,

Never since childhood had he been confounded.
Never had such a day befallen him,
Parted from the horse he rode,
Never had he walked afoot like this.
Since the day he was born, the man Manas
Had never turned his back upon the foe,
Never flinched and fled before the enemy.
Slowly, slowly he trudged, growling,
He pondered, paused, and halted,
He searched, remembering Akkula.
«Accursed be this reckless soul,
Mine is a temper that heeds no word,
Akkula, left behind in the camp,
Was ever my wing.
When the Kıtay came without warning,
When they pressed and hemmed me in,
Were Akkula beneath me,
Were Akolpok upon me,
Were Akkelte upon my shoulder,

Would I not have dealt him his portion,
Would I not have settled the account
Of that notorious dog Kalça!» –
So saying then the man Manas
Trudged once more up the slope.
When Manas was left afoot,
The Kıtay pressed on and overtook him,
Taking the four men in their midst,
They ringed them twelve rings deep.
When the infidel loosed the black day,
From among the infidels,
Champion of those who run afoot,
The alp Kıtay called Madı
Marked Manas and cried «Çu!»
At that moment Koñurbay:
«Seize him by the hem, – he said,
Hurl Manas over
This way and send him!» – saying,

Haykırıp durur domuz ya!
Koñurbay'ın sözünü duyunca
Madı koşup yetişti,
Başa çöken kara gece,
Padişah olan Manas'a,
Madı yaklaşıp kaldığında,
Almambet, Sırgak, iki şir,
O anda Manas'tan
İyiden iyiye umut kesti.
Sığmaz göğse bunca kaygı,
Bakıp duran Çubak'ın
Gözünün yaşı on ova oldu.
Azizkan oğlu Almambet
Ne yapacağını bilemez,
Pehlivan koşmaya durunca,
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
Öz kardeşi Manas'a
Hiçbir çare kılamaz.
Madı yetişmek üzereyken,
Tam eteğinden tutarken,
Manas'ı aşağı doğru
Tam fırlatıp atarken,
Her yanı denkmiş meğer,
Aslı Manas aziz şir,

The swine kept bellowing so!
Hearing Koñurbay's word,
Madı ran and closed upon him,
Black night settling on his head,
Upon Manas the padishah,
When Madı had drawn near,
Almambet, Sırgak, the two lions,
In that moment for Manas
Gave up all hope entirely.
Such grief no breast can hold,
Watching there, Çubak's
Tears became ten plains.
Almambet, son of Azizkan,
Knows not what to do,
When the champion set to running,
Ulak Han's Sırgak
For his own brother Manas
Can work no remedy at all.
As Madı was about to reach him,
Just as he grasped him by the hem,
Just as he was hurling Manas
Headlong down the slope,
Every side of him proved matched, it seems,
In truth Manas, the hallowed lion,

Kara kulaklı aslanmış.
(Duyana destanı azizmiş.)
Silahı çelik aybalta
Sağ elinde var imiş.
Aybaltayı doğrultup,
Çevirerek kavradı,
Er Manas hiç esirgemeden,
Var gücünü ortaya koydu.
Aybaltayla vurunca
Alplık taslayıp gelen Madı'nın,
Başı gitti paramparça,
Canı gitti çığlıkla,
Koca Madı aşağı doğru
Yuvarlanır gümbür gümbür.

Was a lion with black ears.
(Hallowed was the epic of Duyana.)
His weapon, the steel aybalta,
Was in his right hand, it seems.
Leveling the aybalta,
He gripped it with a turning wrench,
The man Manas, sparing nothing,
Put forth all his strength.
When he struck with the aybalta,
Madı, who came playing the alp —
His head flew off in shattered shards,
His soul departed with a scream,
Great Madı, headlong down,
Goes rolling, thundering as he goes.

Yuvarlanan Madı'ya
Genç Sırgak yetişti,
Yetiştiği yerde er Sırgak
Kapı kadar karnını
Deşip deşip geçti.
Madı ölüp gittikten sonra,
Kıtay'ın tümü hep birden,
Genciyle yaşlısı
Topluca savaşa girişti,
Almambet, Çubak, er Sırgak
Yine canlarını esirgemeden,
Çetin bir cenk ettiler.
«Dini katı Kıtay'ın
Gücüne nasıl boyun eğeriz?
Göre göre boz yeleliyi

Nasıl diri teslim ederiz?
Manas'tan önce biz ölüp,
Kurban olup gideriz!» –
Böyle deyip üç yiğit
Kargıyı kavrayıp çevirdi,
«Vuruş!» deyip esirgemeden,
Han Çubak'ı gönderdiler.
(Akbaltay'ın Çubak'ı ah!
Bütün âlemi kasıp kavuran,
Asil boz yeleli yavuzu ah!)

Tutuşsa insan gücü yetmeyen,

Aslanın dişi işlemeyen,

Sayısız ordudan yılıp korkup,

Geriye kaçıp gitmeyen.
İnsandan öte yangın denen,
Saldırınca sayısız ordu misali,
Uzağa gitse uğuru bol,
Heybetli, geniş omuzlu,

To the rolling Madı
Young Sırgak came running up,
Where he reached him, the man Sırgak
Gashed and gashed clean through
That belly wide as a door.
After Madı died and was gone,
The whole of the Kıtay as one,
Their young together with their old,
Entered battle in a mass,
Almambet, Çubak, the man Sırgak,
Again sparing not their lives,
Fought a grim and bitter fight.
«The Kıtay hard in their creed —
How shall we bow before their might?
Watching with our very eyes, the grey-maned one —
How shall we yield him up alive?
Let us die before Manas,
Let us go as sacrifice!» –
So saying, the three young braves
Gripped the lance and wheeled it round,
«Strike!» they said, and sparing nothing,
They sent forth Han Çubak.
(Ah, Akbaltay's Çubak!
Ah, the noble grey-maned terror
Who scourged and seared the whole wide world!)
Whom no human strength could match in grappling,
On whom the lion's tooth found no purchase,
Who never quailed in fear of countless hosts,

Who never fled back to the rear.
Called a conflagration beyond mankind,
Like a countless host when he attacks,
Rich in fortune however far he goes,
Majestic, broad of shoulder,

Haberiniz vardır elbet,
Han Baltay'ın Çubak'ı.
Boz yeleli yavuz Çubak,
Şimdi girdi savaşa.
Altı bin pehlivan, bin kalday,

En namlısı Koñurbay,
Çığlık koparıp bastırdı,
Bin pehlivanla Börüköz,
Bir yandan yetişti,
Kalabalık Kıtay, Kakançın,
Hepsi birden bastırdı.
Yedi gün boyu vuruşup,
Yetmiş yerinden yara yiyip,
Çubak çıktı kana bulanıp,
Bütün bedeni kımıldamadan,
Sal gibi donup kaldı.
O sırada o eski,
Kâfirden kaçıp yad olan,

Kara dinden ak olan,
Devşirdiğini saçıp gelen,

Aziz imanını arayan:
«Karanlık basmış Beecin'e
Püsküllü kargı uzatayım,
Belalı çirkin cehennemden,
Canımı azat edeyim.
Kaynayan kalabalık Kıtay'a,
Kargıyı savurup uzatayım.
Han Çubak bu hâle gelmişken,
Nasıl sağ dururum?
Ölürsem iman ver,
Bir Tanrım, sen kendin yardım et!»
Böyle deyip Almambet,
Gerçekten girdi savaşa.
Alake'n cenge girişince,
Karıncayı gör, kurtçuğu gör,
Kum gibi kalabalık halkı gör,

Surely you have heard of him,
Han Baltay's Çubak.
The grey-maned terror Çubak
Now entered the battle.
Six thousand champions, a thousand kalday,
Most famed of all Koñurbay,
Bore down with a rending cry,
Börüköz with a thousand champions
Came up from one side,
The teeming Kıtay, the Kakançın,
All bore down as one.
Seven days long he fought,
Taking wounds in seventy places,
Çubak came out steeped in blood,
His whole body without motion,
He froze stiff like a raft.
At that moment that man of old,
Who fled the infidel and became a stranger,
Who from the black faith turned to white,
Who came scattering what he had gathered,
Who sought his hallowed faith:
«To Beecin sunk in darkness
Let me thrust the tasseled lance,
From the baleful, hideous hell
Let me set my soul at liberty.
At the seething, teeming Kıtay
Let me hurl and thrust the lance.
With Han Çubak brought to such a state,
How can I stand by unscathed?
If I die, grant me faith,
One God, help me Thyself!»
So saying, Almambet
Entered the battle in earnest.
When Alake plunged into the fray —
Behold the ant, behold the grub,
Behold the folk teeming like sand,

Gök açık, yer kapalı,
The sky is open, the earth closed in,

Gündüz müdür bilinmez,
Yoksa gece midir bilinmez,
Pus çöküp toz uçar,
Bu Kıtay'ın üstünden
Öteye geçemeyip
Kanatlı kuş geri döner.
Manas'ın yaya kaldığını,
Kıtayların Koñurbay'ı
Tüp-Beecin'in hanına
Haber salıvermiş.
Bu haberi duyunca,
Kırk hanın halkı, çok Kıtay,
Savrulup tek can kalmadan,
Hep birden atlanmışlar.
Ay-âleme boyun eğmez,
Devleri gelmiş,
Ata bindirmeden alıştırılmış,
Yayaları gelmiş,
Kırk hanın halkı, çok Kıtay,
Topyekûn gelmiş,
Müslüman yurdundan kimse yok,
Dört yiğidin başına
Kâfir azap salmış.
At cambazları bir bölük,
Küme küme gelmekte,
Bunu görüp Almambet,
Candan umudu kesti.
Umut kesişinin sebebi,
Az Burut'un direği,
Er Manas'ın ezelden,
Elin ucunda, yağı yüzünde,
Güvenip dayandığı direğiydi.
Manas yaya kalmışken,
Naralar atan Kıtay'ın
Onu alma sırasıydı.
Dalgalanan kara sel olup,

Whether it is day, none can tell,
Or whether it is night, none can tell,
Mist settles and dust flies,
Over this Kıtay host
Unable to pass beyond,
The winged bird turns back.
That Manas was left afoot,
Koñurbay of the Kıtays
To the khan of Tüp-Beecin
Had sent the tidings off.
On hearing these tidings,
The folk of forty khans, the many Kıtay,
Whirled up till not one soul remained,
Mounted all as one.
Bowing to neither moon nor world,
Their giants came,
Trained without being set on horseback,
Their footmen came,
The folk of forty khans, the many Kıtay,
Came in their entirety,
Of the Muslim homeland not a soul,
Upon the heads of the four braves
The infidel loosed torment.
The horse-jugglers, one whole troop,
Come on in cluster upon cluster,
Seeing this, Almambet
Gave up all hope of life.
The reason he gave up hope:
The pillar of the Az Burut,
The man Manas had from of old
Been, at the hand's edge, in the foe's face,
The pillar he leaned on and trusted.
With Manas left afoot,
For the roaring Kıtay
It was their turn to take him.
Becoming a black torrent surging,

Tozu göğe savrulan el olup.
Becoming a horde whose dust whirled to the sky,

Tal-Çoku'nun yüce sırtını,
Saman gibi çiğneyip ezdi,
Almambet'e yönelip,
Karınca gibi çok Kıtay
Sel yürür gibi bastırdı.
The lofty ridge of Tal-Çoku
They trampled and crushed like straw,
Turning upon Almambet,
The many Kıtay, like ants,
Bore down like a flowing flood.

Kıtay bastırıp gelince,
Yavuz boz yeleli Almambet
Gümüş kemer kuşanıp,
Gülümseyip aslanlaşıp,
Çok Kıtay'ı umursamadan,
Güneş gibi yüzüne nur vurup.
Altından kemer kuşanıp
Azizkan oğlu Almambet
Sayısız ordu bastırınca,
Yiğitliğinden şaşmadan,
Ürküp geri kaçmadan,
Ay gibi yüzüne nur vurup,
Gerçek yavuz, aziz er,
Kaynaşıp gelen Kıtay'a
Dönüp bakmadan daldı boz yeleli şir.
When the Kıtay came bearing down,
The grey-maned terror Almambet,
Girding on his silver belt,
Smiling, turning lion-like,
Heedless of the many Kıtay,
Light striking his face like the sun.
Girding on his belt of gold,
Almambet, son of Azizkan,
When the countless host bore down,
Unswerving in his valor,
Not starting back in flight,
Light striking his face like the moon,
True terror, hallowed man,
Into the swarming Kıtay
The grey-maned lion plunged without a backward glance.

Kara dinden ak olup,
Gelmekten Almañ korkmamıştı,
Kâfir bastırıp çıkınca,
Tatlı canını esirgeyip,
Ölmekten Almañ korkmadı.
Haberin var mıdır ki?!
Altın tahtını darmadağın eden,
Atasını Almañ öldürüp,
Azizkan'ı yere seren.
Karşı gelen hanları
Kırıp geçti Almambet,
Rast geleni yıkıp devirip,
Boğazlayıp yürüdü Almambet.
Önüne geleni
Kırıp geçirir Almambet,
Turned white from the black faith,
Almañ had not feared to come,
When the infidel surged forth pressing,
Hoarding his sweet life —
Almañ did not fear to die.
Have you heard the tale of it?!
He who wrecked the golden throne,
Almañ, who slew his own father,
Who laid Azizkan low upon the earth.
The khans who stood against him
Almambet cut down and through,
Toppling, felling all he met,
Almambet strode on, slaughtering.
Whatever came before him
Almambet cuts down and through,

Bildiği gibi meydan alıp,
Eyleyip durur Almambet.
Saldırdığı yeri deşip,
Yeri ölüyle döşetip,
Yok edip durur Almambet.
Almambet'in savaşını,
Gördü ihtiyar Coloy,
Bastırdı esirgemeden,
Kargıcıların tümü.
Bele varan çakıl kum,
Kuma karışıp çığlık salıp,
Savaş verdi çok Kıtay.

Türlü türlü Kıtay'ın
Ta dibinden kaynayıp,
Toz duman olmuş her yer.
Hanından buyruk alıp,
Namlı nişancı Karacoy,
O da çıkagelmiş.
Almambet'le birlikte okumuş,
Birlikte gezip at eyerlemiş,

Gerçek bir nişancıydı,
Karacoy daldı esirgemeden,
Almambet'e ok yağdırıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Dokuz gün içlerinde dolaşıp,
Doksan yerinden yara yiyip,
Almambet döndü sersemleyip,
Bütün bedeni kan içinde.
Almake böyle dönünce,
Savaşmak için er Sırgak,
Bastırıp gelen kâfire,
Saldırıp daldı er Sırgak.
Altındaki Kökçebiç'i,
Oynatıp daldı ortalarına.

Girdiği yerden er Sırgak:

Taking the field as he knows how,
Almambet keeps working his will.
Gashing wherever he strikes,
Strewing the ground with the dead,
Almambet keeps dealing destruction.
Almambet's battle
Old Coloy beheld,
And loosed without sparing
The whole of the lancers.
Gravel-sand rising to the waist,
Mixed with the sand, loosing their screams,
The many Kıtay gave battle.

Of the Kıtay of every kind,
Seething from the very depths,
Everything has turned to dust and haze.
Taking his khan's command,
The famed marksman Karacoy,
He too came forth.
He had studied together with Almambet,
Roamed with him and saddled horses with him,
He was a marksman true,
Karacoy plunged in without sparing,
Raining arrows on Almambet,
Drawing the bow like rain,
Loosing arrows like hail,
Nine days he roamed among them,
Taking wounds in ninety places,
Almambet turned back dazed and reeling,
His whole body bathed in blood.
When Almake turned back so,
To do battle, the man Sırgak,
At the infidel bearing down,
The man Sırgak charged and plunged.
Kökçebiç beneath him
He set prancing and plunged into their midst.
From where he entered, the man Sırgak,

«İslam!» diye bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Koñurbay'ı başa katıp,
Kürpüldök çölüne
Kıtay'ın kalabalık ordusunu
Savura savura sürdü.
Sırgak gelip çarpınca,
Han Koñurbay başta olmak üzre,
Geri kaçıp çok Kıtay,
Sırgak'a karşı duramayıp,
Hiçbir çare bulamayıp,
Direnç gösteremeyip,
Kakançın'ın Beecin'inden
Bastırıp gelen Kıtay'ı
Geri sürüp gitmekte.
Çevresini toplayıp,
Dünyalarını dar edip,
Kıvırıp sürüp gitmekte.

Crying «Islam!» aloud,
Calling «Manas!» as his war-cry,
Driving Koñurbay at their head,
To the desert of Kürpüldök
The teeming host of the Kıtay
He drove, scattering them as he went.
When Sırgak came and struck,
Han Koñurbay foremost of all,
The many Kıtay fled back,
Unable to stand against Sırgak,
Unable to find any remedy,
Unable to mount resistance,
From Kakançın's Beecin
The Kıtay who came bearing down
He goes driving back.
Gathering in their flanks,
Making their world grow narrow,
He goes herding them, rolling them up.

Laçın çarpmış karga gibi,
Bir öte yanına çıkıp,
Bir beri yanına çıkıp,
Sürüp gitmekte.
Koyuna dalmış kurt gibi,
Sayısız ordu gözüne görünmez,
Kırıp gitmekte.
Doğan çarpmış tarla kuşu gibi.
Kargıyla Kıtay'ı
Kapıp kaldırıp gitmekte.
Aladoğan çarpmış karga gibi,
Er Sırgak bildiğini
Yapıp gitmekte.
Aç aslan gibi kükreyip,
Ak sungur gibi atılıp,
Gözüne kimse görünmez,
Gönlünce Kıtay'ı
Biçip gitmekte.
Kürpüldök'te Sarı-Suu var,
Sarı-Suu'nun boyuna,

Like a crow struck by the falcon,
Now breaking out on the far side,
Now breaking out on the near side,
He goes driving them.
Like a wolf plunged among the sheep,
The countless host is nothing in his eyes,
He goes cutting them down.
Like a lark struck by the hawk.
With the lance he goes snatching
The Kıtay and hoisting them aloft.
Like a crow struck by the pied hawk,
The man Sırgak goes on doing
Whatever he knows.
Roaring like a hungry lion,
Springing like a white gyrfalcon,
No one appears before his eyes,
He goes mowing down the Kıtay
To his heart's content.
At Kürpüldök there is the Sarı-Suu,
Along the Sarı-Suu's banks,

Kıtay'ı ayırıp koparарak,
Tal-Çoku'daki Manas'tan,
On günlük yol ötedeki
Kürpüldök'e vardığında,
Ulak Han'ın er Sırgak'ı,
Sanki yeni dalmış gibi,
Coşup cenge girişti.
Kıtay'ı gümbürdeterek,
Kürpüldök boyuna
Kovalayıp sürüp vardı.
Kıtay'ın sıkışıp,
Yığıldığını görünce,
Kalabalık asker elinden,

Bir tek genç Sırgak'tan
Kırıldığını gördükten sonra,
Öfkeye kapıldı Koñurbay,
Sırgak'a edecek çareyi
Bulamadı Koñurbay,
Sarı-Suu'nun boyunda
Tepinip durur Koñurbay,
Ne yapacağını bilemez:
«Sırgak çaremi tüketti,

Kıtay'ı kırıp bitirdi!» –
Diye ağlayıp durur Koñurbay.
Koñurbay'ın böğürerek
Ağladığını görünce,
O zaman Sırgak şunu düşünür:
«Yamyassı edip sürüp kovalayıp,

Kıtay'ın kötüsünü kırdım.
Kötüsünü kırıp dururken,
Hangi mirasa ereyim?
Beecin'in ulusu Koñurbay'la,
Bir kez yüz yüze çarpışayım.
Ok geçmez iç zırhımı,
Üstüme bastırıp giyeyim.
Koñurbay'ı öldürürsem,

Splitting the Kıtay and tearing them away,
From Manas on Tal-Çoku,
Ten days' journey distant,
When he reached Kürpüldök,
Ulak Han's man Sırgak,
As if he had only just plunged in,
Surged up and set to battle.
Making the Kıtay thunder,
Along the Kürpüldök
He chased and drove them on.
When he saw the Kıtay
Pressed and heaped in piles,
When he had seen them, at the hands of one host —
By young Sırgak alone —
Cut down and broken,
Koñurbay was seized with fury,
A remedy to work on Sırgak
Koñurbay could not find,
Along the Sarı-Suu's banks
Koñurbay stamps and stamps,
He knows not what to do:
«Sırgak has spent my every remedy,

He has cut the Kıtay down to nothing!» –
So Koñurbay keeps wailing.
When he saw Koñurbay bellowing
And weeping so,
Then Sırgak thinks this thought:
«Flattening them, driving them, chasing them,
I have cut down the worst of the Kıtay.
While I cut down their worst,
What inheritance shall I win?
With Koñurbay, the great one of Beecin,
Let me clash once face to face.
My inner mail no arrow pierces —
Let me press it on and wear it.
If I slay Koñurbay,

Kalan kalabalık Kıtay'ı
Beecin'e dek süreyim,
Şu yiğit Kalça'nın
Yamanlığını bileyim.»
Bunu deyip er Sırgak,
Fil derisiyle kaplattığı,
Topal usta Bölökbay'ın
Yolunu bulup yuvasına oturttuğu,
Dışını tunçla sarmaladığı,
Ucuna çelik uladığı,
Değdiği yer sağ kalmasın,

Kıvranıp kıvranıp ölsün diye,

Ejderhanın zehrine
Altı kez suladığı,
Er Sırgak'ın sırlı kargısı,
«Tüh!» deyip avucuna tükürüp,
Ta dibinden sıkı kavrayıp:
«Keçil'in hanı Koñurbay,
Gel beri! – dedi, er isen,
Kaçıp durma! – deyip, tutup,

Kaçarsan eğer, Koñurbay,
Esirgemeden, boş durmadan,
Kökçebiç tulpara binmişim,
Ardından hiç kalmadan kovalayıp,

Beecin'e kadar sürerim!
Çetki-Beecin kurusun,
Esirgemeden kovalayıp,
Tüp-Beecin'e girerim!»

O sırada Koñurbay,
Sırgak'ın kahrını görünce,
Böğrü hopur hopur atıp,
Et yüreği çarpıp titreyip,
Ateşine dayanamayıp,

The remaining teeming Kıtay
Let me drive as far as Beecin,
Of that stalwart Kalça
Let me learn the wickedness.»
So saying, the man Sırgak —
The one he had sheathed in elephant hide,
That the lame master Bölökbay
Had fitted true and set into its socket,
Whose outside he had wound with bronze,
Whose tip he had joined with steel,
That wherever it touched nothing stay whole,
That the stricken writhe and writhe and die,
In the dragon's venom
Six times had tempered —
The man Sırgak's secret lance,
Spitting «Tüh!» into his palm,
Gripping it fast at the very butt:
«Khan of Keçil, Koñurbay,
Come hither! – he said, if you are a man,
Do not keep fleeing! – saying so, and pressing,
If you flee, Koñurbay,
Sparing nothing, never idle,
I am mounted on the tulpar Kökçebiç,
Chasing hard upon your heels, never falling back,
I will drive you as far as Beecin!
Let Çetki-Beecin wither,
Chasing without mercy,
I will enter Tüp-Beecin!»

At that moment Koñurbay,
Seeing Sırgak's wrath,
His flank heaving and pounding,
His heart of flesh throbbing and trembling,
Unable to endure his fire,

Heybetini görüp duramayıp,
Canını sakınmadan dövüşen

Sırgak'la başa çıkılmaz,
Kaçmakla da Kalça'ya
Tırnak kadar fayda yok.
Bunu düşünüp Koñurbay,
Cesaretini topladı,
Yaban domuzu gibi homurdanıp,
Geri dönüp diş sıkıp,
Sırgak'a bakıp durdu.
O anda er Sırgak
Koñurbay'a söz söyler,
Söz söylerken der ki:
«İçinde ukde kalmasın, – der,

Sıranı al!» – der.
Bunu duyup Koñurbay,
«Olur, Sırgak» der,
Bahadır Kalça saldırdı,
Koñurbay'ın hamlesi
Uğuldayan yel oldu.
Göz açıp kapayınca,
Yaman Kalça yetişti,
Yetişir yetişmez Sırgak'ı,
Kamıştan yapılma kargısı,
Ustalığı pek yamanmış.
Gelip Sırgak'a saplayınca
Kargı gitti paramparça,
Kırk parça olup çatırdayıp.
Saldırıya geçti er Sırgak,
Kalça'ya doğru atılıp,
Bakıp durdu Koñurbay,
Yanını dönüp kasılarak.
Saldıran Sırgak yetişince,
Kargıyla Kalça'nın,
Böğrüne vurup geçerken,
Kınındaki her şeyi keseni,

Unable to stand before his majesty and gaze,
With Sırgak, who fights unsparing of his life,
There is no coping,
And in flight, too, for Kalça
There is not a nail's worth of gain.
Pondering this, Koñurbay
Gathered up his courage,
Grunting like a wild boar,
Turning back and gritting his teeth,
He stood staring at Sırgak.
In that moment the man Sırgak
Speaks a word to Koñurbay,
Speaking, this is what he says:
«Let no grudge remain within you, – he says,
Take your turn!» – he says.
Hearing this, Koñurbay,
«Very well, Sırgak,» he says,
Bahadır Kalça attacked,
Koñurbay's onslaught
Became a howling wind.
In the blink of an eye,
Fierce Kalça closed the distance,
The instant he reached Sırgak —
His lance fashioned of reed,
Its craftsmanship was very fierce.
When he came and thrust it into Sırgak,
The lance flew into shattered shards,
Cracking into forty pieces.
The man Sırgak went to the attack,
Hurling himself toward Kalça,
Koñurbay stood watching,
Turning his flank, swaggering stiff.
When charging Sırgak closed upon him,
As with the lance he struck
And passed across Kalça's flank,
That sheathed blade that cuts through all,

Sıkıca kavrayıp çevirip,
Gripping it fast and wheeling it round,

Er Sırgak'ın sırlı kargısını,
Yandan çalıp kesiverdi.
The man Sırgak's secret lance
He slashed from the side and cut clean through.

Kargısız kalıp bu ikisi,
Birbirinin yakasından kavrayıp,
Sarsıp çekiştirip,
Silkinip de baş edemeyip,
Ayak ayağa dayanıp,
Kürpüldök boyunda
Birbirini parçalarcasına vuruşup,
Kara kana kandılar,
Kaçmadan durup çarpıştılar.
Tulparlarını şahlandırdılar,
Doğanmış bu iki şir,
Durdular can esirgemeden,
Üstlerindeki kalkanı,
Başlarındaki tulgayı
Yün gibi didikleyip,
Paramparça edip kırdılar.
Çaresi tükenip Koñurbay'ın,
Buna bir yol bulamayıp,
Saçı yolunup kel olup,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı kâfir ah,
Kasıla kasıla gezen bahadır ah,
Left lanceless, these two,
Each grasping the other by the collar,
Shaking and wrenching to and fro,
Straining and unable to prevail,
Foot braced against foot,
Along the Kürpüldök
Striking as if to tear each other apart,
They were glutted with black blood,
They stood and clashed without fleeing.
They made their tulpars rear,
Hawks indeed were these two lions,
They stood unsparing of their lives,
The shields upon their bodies,
The helms upon their heads
They plucked apart like wool,
Battering them to shattered shards.
Koñurbay, his remedies spent,
Finding no way through this,
His hair torn out till he was bald,
Cotton-sashed, wide-booted,
Ah, the infidel khan of Keçil,
Ah, the bahadır who strutted swaggering about,

Sırgak'ı aldatmak istedi,
Azaba salmak istedi
Saf yürekli yavuzu.
Aybaltayı çevirip,
Hazır tuttu Koñurbay,
Er Sırgak'a şöyle deyip,
Aldatıp durdu Koñurbay:
«Şirmişsin sen, er Sırgak,
Şirler sana kurban olsun!
Ermişsin sen, er Sırgak,
Erler sana kurban olsun!
He sought to deceive Sırgak,
He sought to cast into torment
The pure-hearted terror.
Wheeling the aybalta round,
Koñurbay held it ready,
Speaking thus to the man Sırgak,
Koñurbay kept deceiving him:
«A lion you are, man Sırgak,
May lions be your sacrifice!
A man of might you are, man Sırgak,
May men of might be your sacrifice!

Yarı yolda tutuşup,
Algara'yı şahlandırdın,
Kırk hanın halkı çok Kıtay'ı,
Acımadan kırıp döküp,
Elimi yurdumu yıktın.
Kaburgamı söktürdün,
Kalabalık elim kurudu,

Kan ırmağını döktürdün,
Aşırı yiğitlik gösterip,
Gönlümü fena dağıttın.
Az bir söz desem, uysana,
Yedi gün mühlet versene?
Buradan ileri gideyim,
Beecin'in hanı Karıkan'dan,
Nişancılarını alayım,
Ondan sonra sana
Esirgemeden cenk açayım.
Sen Manas'ına varsana,
Manas'tan hayır dua alsana!
Ok geçmez kaftan giyip,
Doğru dürüst başka at binip,
Ondan sonra gelsene.
Başka can katmadan
Teke tek çarpışıp,
Beni mızraklayıp sen yenersen,
Talas'a varıp konayım,
Söylediğin sözü tutup,
Müslüman dinine gireyim.
Bahadır Sırgak, genç yiğit,
Seni mızraklayıp ben yenersem,
Beecin'e varıp konuver,
Elimle yaptığım,
Tunçtan döktüğüm burkana,
«Gerçek Tanrı'ymış» deyip,
Ak dinime giriver!»
Kalça böyle deyince,
«Yedi gün mühlet verdim» deyip,
Kanıverdi Sırgak'ın.

Grappling at the halfway mark,
You made Algara rear,
The folk of forty khans, the many Kıtay,
Cutting down and strewing without pity,
You wrecked my people and my land.
You had my ribs torn out,
My teeming people withered away,

You made rivers of blood be spilled,
Showing valor beyond all measure,
You scattered my heart to pieces.
If I speak a small word, pray comply,
Grant me seven days' respite?
Let me go onward from here,
From Karıkan, khan of Beecin,
Let me take his marksmen,
And after that, upon you
Let me open war unsparing.
Go you to your Manas,
Take from Manas his blessing!
Don a kaftan no arrow pierces,
Mount another horse, a proper one,
And after that, come back.
Adding no other soul,
Clashing man to man,
If you spear me down and win,
Let me go and settle at Talas,
Keeping the word you spoke,
Let me enter the Muslim faith.
Bahadır Sırgak, young brave,
If I spear you down and win,
Go you and settle at Beecin,
To the burkan I made with my own hand,
The one I cast from bronze,
Saying «He is the true God»,
Enter my white faith!»
When Kalça spoke thus,
«Seven days' respite I have given,» saying,
Sırgak was taken in.

Kalça'yı öz elinden sanıp,
İçi geçti Sırgak canın,
Gözü yumulup dalıverip,
Uyuyakaldı Sırgak can.
Sırgak uykuya dalınca,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Uyumakta olan Sırgak'a
O anda yetişti,
Altın saplı aybaltayı
Kapıp alıp çevirerek,

Thinking Kalça one of his own hand,
Sırgak the soul grew drowsy within,
His eyes fell shut, he drifted off,
Sırgak the soul fell fast asleep.
When Sırgak sank into sleep,
Cotton-sashed, wide-booted,
The khan of Keçil, Koñurbay,
Upon the sleeping Sırgak
In that instant closed,
The gold-hafted aybalta
He snatched up and swung around,

Nişanlayıp Sırgak'ı
Şakağından vurup geçti.
Aybaltayla vurduğunda
Dizgin kırıp yana kaçtı,
Gerçek küheylan Kökçebiç,
Sırgak'a boşa vurdurtup,
Dönüp sıyrılıverdi.
Hazırlanıp gelen Kalça kulu

Taking aim, he struck Sırgak
Across the temple and swept past.
When he struck with the aybalta,
He broke the rein and swerved aside,
The true courser Kökçebiç,
Making the blow at Sırgak fall astray,
Turned and slipped away.
When Kalça the slave, who had come prepared,

Boşa vurup kalınca,
Altındaki Kökçebiç,
Sayıya gelmez orduya
Sırgak'ı yakalatmadan,
Yara yara koşup geçti.
Er Sırgak'ın şakağından,
Kara kızıl kan gitti,
Aklı gidip mecalsizleşip,
Er Sırgak'tan derman gitti.
Er Sırgak'ın Kökçebiç'i,
Bastığı yer ufalanıp,
Koca kazan gibi kesekler
Tepesinde vınlayıp,
Götürmekte Sırgak'ı
Uçan kuş gibi vızıldayıp.
Tabanı yerde takırdayıp,
Kara çelik gemi
Damağında şakırdayıp.

Was left striking empty air,
Kökçebiç beneath him,
To the host beyond all counting
Not letting Sırgak be captured,
Ran on, cleaving, cleaving through.
From the man Sırgak's temple
Went the black-red blood,
His senses fled, his strength gave way,
From the man Sırgak the vigor went.
The man Sırgak's Kökçebiç —
The ground he trod crumbling to bits,
Clods big as great cauldrons
Whirring above his crown,
He carries Sırgak off,
Whizzing like a bird in flight.
His soles clattering on the earth,
The bit of black steel
Rattling against his palate.

Tel ipek gibi kuyruğu
Apışlıkta savrulup,
Kan karışık ak köpük,
Göğsünü örtüp.
Dağ koyunu ayaklı, tunç bilekli,
Gerçek tulpar imiş,
Emanet candan umut kesip,
Üstündeki Sırgak'ın
Kötü olduğu andı bu.
Alööke oğlu Koñurbay,
Karısını karabasan basmış gibi,
Ardına düşüp bağırıp,
«Hey, Sırgak!» diye çağırıp,
Kovalayıp kovalayıp yetemeyip,
Koñurbay kaldı bir vadide,
Kovaladıkça yetiremeden,

His tail like wire-silk
Streaming between his thighs,
White foam mixed with blood
Covering over his chest.
Mountain-sheep-footed, bronze-pasterned,
A true tulpar he was, it seems,
Giving up hope for the life held in trust,
For Sırgak upon his back —
This was the moment he was stricken.
Koñurbay, son of Alööke,
Like a man whose wife the nightmare rides,
Chasing after him and shouting,
Calling «Hey, Sırgak!»,
Chasing, chasing, never overtaking,
Koñurbay was left in a valley,
Chasing on and never closing,

Er Sırgak çıktı bir düzlüğe.
Dünyası daralıp,
Sayısız ordudan sıyrılıp kurtulup,
Aybalta değip şakağına,
Gerçekten kaçtı Mekke'ye.
İt-Torpu'nun Kıya-Bel'ini,
Aşıp gitmekte.
Başı kana bulanıp,
Genç Sırgak, o yaman yiğit,
Kaçıp gitmekte.
Şakağından akıp kan gitti,
Ölçüye sığmaz bir erdi,
Er Sırgak'tan derman gitti.
Tal-Çoku'daki üçünde
Dönüp varmaya derman yok,
Durdurup kalacak takat yok.
Sırgak canı görünce,
Evirip çevirip akıl bulamayıp,
Azizkan'ın bir tanesi,
Ardından kovup koşamayıp,
Ağzından yel çıkıp,
Gözünden ateş dökülüp:

The man Sırgak came out upon a plain.
His world grown narrow,
Slipping free and clear of the countless host,
The aybalta having struck his temple,
He fled in truth toward Mecca.
The Kıya-Bel of İt-Torpu
He goes crossing over.
His head steeped in blood,
Young Sırgak, that fierce young brave,
Goes fleeing on.
From his temple the blood flowed away,
A man he was beyond all measure,
From the man Sırgak the vigor went.
To the three on Tal-Çoku
No strength to turn and go,
No power to halt and stay.
When he beheld Sırgak the soul,
Turning it over, finding no counsel,
Azizkan's only one,
Unable to run chasing after him,
Wind issuing from his mouth,
Fire pouring from his eyes:

«Bugün var olan yarın yok,
Vah, Sırgak, kaplanım,
Böyleymiş şu şirret dünya!
Bu nasıl işe kalkıştın,
Kıtay üşüşüp dururken
Yalnız koyup nereye bıraktın?
Tabılgılı koyağım,
Vah, Sırgak, kaplanım,
Su verip bilediğim çeliğim,
Çayır otlu vadim,
Yiğit Sırgak, gözdem,
Kazdın benim mezarımı,
Söyleyip dursam da dinlemeyip,

Kaynattın benim çilemi!»
Aybaltaya dayanıp,
Asil boz yeleli Almambet,
Öfkeyle göğe dikip gözünü,
İçi yanıp tütüp,
Kaburgası sökülüp,
Can yoldaşı Sırgak'a,

Gözünden yaş dökülüp.
Müslüman dönüp bakmadan,

Dönüp bakmadan gitmiş sanki,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Avucunu dövünüp,
Hayıflanıp çok ağlayıp:
«Asilim Sırgak! – diye ağlayıp,
Kahrolası dönek felek,
Kıymetlim Sırgak, kaplanım,
Rakı içmeden sarhoştu,
Canını hiç mi hiç esirgemez,
Kendisi daha gençti.
Bu yıl bahtı yaman Sırgak
Yirmisinde çağı idi,
Böyle Tanrı vurdu ya,
Sakınmadan vurdurup,

«Here today and gone tomorrow,
Alas, Sırgak, my tiger,
Such, then, is this vicious world!
What deed is this you undertook,
While the Kıtay came swarming on,
Where have you left me all alone?
My glen thick with meadowsweet,
Alas, Sırgak, my tiger,
My steel I tempered and I whetted,
My valley of meadow grass,
Brave Sırgak, my favored one,
You have dug my very grave,
Though I spoke and spoke, you would not listen,
You have set my ordeal seething!»
Leaning on his aybalta,
The noble grey-maned Almambet,
Raising his eyes to heaven in wrath,
His inmost self burning and smoldering,
His ribs torn loose,
For Sırgak, comrade of his soul,

Tears pouring from his eyes.
As though a Muslim had gone without a backward glance,
Gone without once looking back,
Akbaltay's Çubak,
Beating palm on palm,
Lamenting, weeping long:
«My noble Sırgak! – he wept,
Accursed treacherous fate,
My precious Sırgak, my tiger,
Drunk without drinking rakı,
Never once did he spare his life,
He was younger still in years.
This year Sırgak of ill fortune
Was in his twentieth spring,
Yet so has God struck,
Letting the blow fall unguarded,

Bizi sönmüş ateşe çevirdi ya!
Kaplanım, han Sırgak,
Hiç tasalanmaz er yavuz,
Her yanı denkti onun,
Bu yerde yalnız üçümüzün değil,
Kalabalık Müslüman halkın,
Müslüman'ın kalesiydi.
Şimdiki Beecin yer değil,
Yalnız Kıtay eli değil,
Kilitli yatan berk yere
Armağandı Sırgak'ım.
Belaya düşen zavallı cana
Gerekliydi Sırgak'ım!»
Almambet, Çubak er ağlayıp,
Boz tüfeğe dayanıp,
Güçbela ayakta duran Manas Han,
Hıçkıra hıçkıra durup o da ağladı.
Üçüne yaklaşınca,
Sırgak'ın dediği söz şu:
«Umudun idim, bağışla!
Görklülerim, üç aslan,
Gönlünü benden kesiver!
Aybalta değdi şakağıma,
Ölmezsem varıp gireyim,
Uzakta yatan Mekke'ye!
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,

He has turned us to a fire gone out!
My tiger, han Sırgak,
The fierce man who never grieved,
Every side of him was matched,
In this place not for us three alone —
For the teeming Muslim folk
He was the fortress of the Muslims.
Not merely for Beecin's land,
Not only for the Kıtay realm —
For the fast-locked stronghold land
My Sırgak was a gift.
For the poor soul fallen in calamity
My Sırgak was the one needful!»
Almambet and the man Çubak weeping,
Leaning on the grey musket,
Manas Han, barely standing on his feet,
Sobbing and sobbing, he too stood and wept.
When he drew near the three,
The word that Sırgak spoke was this:
«I was your hope — forgive me!
My glorious ones, three lions,
Cut your hearts loose from me!
The aybalta struck my temple,
If I do not die, let me go and enter
Far-lying Mecca!
Cotton-sashed, wide-booted,

Keçil'in hanı Koñurbay,
Çocukluğumu belli ettim,
O domuzu fark etmeden,
Başıma balta değdirttim!
Aybalta değdi şakağıma,
Aslanlarım, esen kalın,
Yoldaki ele uğramadan,
Hatta geniş Talas'a da dönmeden,
Ben tek başıma Mekke'ye giderim.
Şakağımdan kara kan gitti,
Zavallı candan derman gitti.
Dışım baştan başa ateş oldu,

The khan of Keçil, Koñurbay —
I showed my childishness plain,
Not marking that swine,
I let the axe be laid upon my head!
The aybalta struck my temple,
My lions, fare you well,
Not stopping at the people on the way,
Not turning even to broad Talas,
I go alone to Mecca.
From my temple the black blood went,
From this poor soul the vigor went.
My outside has become all flame,

İçim kor dolu köz oldu.
Kımıldamaya gücüm yok,
Dönüp bakmaya takatim yok.
Kargı gitti elimden,
Üzengi kaydı ayağımdan,
Kimi zaman dile gelirim,
Kimi zaman kendimi toparlayamam,
Kanadını kırıp,
Kara canımın derdine düşüp,
Kaçıp gidiyorum, gördün mü?»
Bunu söyleyip durunca,
Tepedeki koca Manas,
Büsbütün candan umut kesti.
«Can alıcı yanından vurulup,
Sıkıntıya düşüp kuşatılıp,
Yavuzum, Sırgak yavruyu
Kıtay'a ansızın kaptırıp,
Bunu edecek zaman mıydı?
Atının başını çevire dur,
Kurbanın olayım, can yoldaşım,
Yavaşça dura dur!
Varabilirsen Talas'a söyle,
Yetkin yurdumun hepsine söyle!

«Manas tutsak kaldı» de,
«Kırk hanın eli ayaklanıp,
Manas'ı on iki kat kuşattı» de,
«Aybanboz yürümez oldu» de.
«Ahali şimdi yetişip,
Kurtarıp almazsanız,
Manas'ı yakalayıp,

Dinine zorbalık edip,
Beecin'deki kırk şurkut,
Götürüp aygır saldılar» de.

Muzburçak gibi hanıma söyle,
Yoldaki on iki hanın hepsine söyle!
Koşoy'a, yiğit Töştük'e söyle,

My inside an ember filled with coals.
No strength have I to stir,
No power to turn and look.
The lance has gone from my hand,
The stirrup has slipped from my foot,
At times I find my tongue,
At times I cannot gather myself,
His wing broken,
Sunk in the sorrow of my poor black soul,
I am fleeing away — have you seen?»
While he stood speaking this,
Great Manas upon the height
Gave up hope of life entirely.
«Struck in his mortal part,
Fallen in straits and encircled,
My terror, the young one Sırgak,
Snatched away unawares by the Kıtay —
Was this the time for such a thing?
Keep turning your horse's head,
Let me be your sacrifice, comrade of my soul,
Softly, stay a while!
If you can reach Talas, tell them,
Tell the whole of my accomplished homeland!
Say, «Manas is left a captive»,
Say, «The people of forty khans rose up,
They ringed Manas twelve rings deep»,
Say, «Aybanboz walks no more».
«If the people do not now come up
And rescue him and take him back,
They will seize Manas,

Do violence to his faith,
The forty şurkut in Beecin
Have led him off and loosed a stallion on him,» say.
Tell my khan, the like of Muzburçak,
Tell all the twelve khans on the way!
Tell Koşoy, tell the brave Töştük,

Eybit Han'ın er Ürbü'sü,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Kısacası, Sırgak'ım,
Acıbay'a, Bakay hanıma söyle,
Âlemdeki yurdun hepsine söyle,
Akıl bulur hanlara söyle,
Şaşmadan kargı saplayan,
Yürekli olanların hepsine söyle,
Kılıç sallayan ustaya söyle!
Kırkı kırk yerden gelmiş erdi,
Kırgıl Çal ile Şuutu kulu,
Bunun gibi yamanlara söyle!
Kâfire kırgın salamadım,
Aybanboz yürümez altımda,
Söyleye git, Sırgak, ukdemi!
Bugün var olan yarın yok,
Böyleymiş şu boktan dünya!»
Bunu deyip haykıra haykıra,
Üstün doğmuş aziz şir,
Sırgak'ından ayrılıp,
Kanadından kırılıp.
Üstüne kara gece çöküp,
Ezelden beri yaya yürümemiş,
Aklını hiç şaşırmamış,
Yığın yığın kalın yağı gelse,
Ezelden geri çekilmemiş,
Sözünü kesip, yamaçtan
Sırgak geçip gidene dek,
Toprak savrulup durmadan,
Nice ölüsünü yâd etmeden,
Yer sarsılıp, dağ yıkılıp,
Yetkin hanları Koñurbay,
Yetişip geldi Kakançın.
Kaynaşan Kıtay yarışıp,
Kırk hanın eli, kalabalık yurt,
Bastırıp çıkageldiler,

Canla başla uğraşıp,
Almambet, Çubak – iki şir,

Eybit Han's man Ürbü,
The Eştek's Camgırçı,
In short, my Sırgak,
Tell Acıbay, tell my khan Bakay,
Tell all the homeland in the world,
Tell the khans who find counsel,
Those who plant the lance unerring,
Tell all who are stout of heart,
Tell the master who swings the sword!
The forty were men come from forty places,
Kırgıl Çal and the slave Şuutu,
Tell fierce ones such as these!
I could not loose slaughter on the infidel,
Aybanboz walks no more beneath me,
Go and tell, Sırgak, my grievance!
Here today and gone tomorrow,
Such is this rotten world!»
So saying, crying out and crying out,
The hallowed lion, born supreme,
Parted from his Sırgak,
Broken at the wing.
Black night settling upon him,
He who from of old had never walked afoot,
Whose mind had never once been shaken,
Though foes came thick in heap on heap,
Who from of old had never given ground,
Cutting short his word — down the hillside
Until Sırgak had passed from sight,
The dust whirling without cease,
With no time to mourn his many dead,
The earth quaking, mountains toppling,
Their accomplished khans — Koñurbay,
The Kakançın came up upon him.
The swarming Kıtay racing each other,
The people of forty khans, the teeming land,
Came surging up and bore down,

Striving with heart and soul,
Almambet and Çubak – two lions,

Geçidi gözler oldular.
Kaynaşan Kıtay çığrışıp,
Manas'ı sıkıştırıp,
Durduğu Tal-Çoku'yu
Kırk iki kat kuşattılar.
Haber düşüp Beecin'e,
Karıkan'ın kendisi,
Yaya yürüklerle saldıran
Kalabalık ordusunu verdi.
O sırada çok Kıtay,
Hiç mi hiç akıl bulamaz,
Alööke oğlu Koñurbay,
Yağının çaresini bilen domuz ah!

Öne arkaya seğirtti,
Akıl yorup, söz düzüp,
Şu hileye vardı,
Her erin eline,
Birer kerpiç verdi.
«Yüksekliği kırk arşın dam olsun,
Çukuru kırk arşın hendek olsun,
Çepeçevre sur kurun,
Tanrı verirse Manas'ı
Diri diri yakalayın.
Kendisi sataşan Burut'a,

Manas geçerse elinize,
Amansız kırgın salın,
Dayandığı Mekke'sidir,
Tümünü sürüp götürün.
Tepesinden bastırın,
Töre Almambet'le Çubak'ını,
Ben öldürdüm Sırgak'ını,
Manas'ını sağ bırakıp,
Ele geçerse Almambet,
Bir de o çetin Çubak,
Diri komadan ezin!
Dördünü alırsak, kırk han eli,

Took to watching the pass.
The swarming Kıtay shrieking,
Pressing Manas hard,
The Tal-Çoku where he stood
They ringed forty-two rings deep.
Word fell upon Beecin,
Karıkan his very self
Gave his teeming host
That attacks with runners on foot.
At that moment the many Kıtay
Can find no counsel at all,
Koñurbay, son of Alööke,
Ah, the swine who knows the remedy for a foe!
He darted forward and back,
Straining his wits, framing words,
He arrived at this ruse:
Into the hand of every man
He gave a single brick.
«Let the height be a wall of forty ells,
Let the pit be a trench of forty ells,
Build a rampart all around,
If God grants it, take Manas
Captive while he still draws breath.
On the Burut who himself gave provocation —
If Manas falls into your hands,
Loose a merciless slaughter,
It is the Mecca he leans upon,
Drive them all away entire.
Bear down upon their crown,
The töre Almambet and his Çubak —
I myself have slain his Sırgak —
Leaving his Manas alive,
If Almambet is taken,
And that grim Çubak besides,
Crush them, leave them not alive!
If we take the four, the forty khans' people —

Kara suda gemi kalmaz,
Ondan sonra Burut'tan
Bize karşı koyacak kimse yok.
Bastır, Kıtay, bastır!» diye,

Haber saldı Koñurbay.
Koñurbay böyle deyince,
Kımıldadı Kıtay'ın çok yurdu,
Kırk hanın eli birleşip,
Dönüp bakmadan üşüştü,
Kimi kerpiç, kimi taş,
Sur kurmaya hazırlandı.
Kurt mudur bilinmez,
Yoksa yurt mudur bilinmez,
Ot mudur belirsiz,
Göl müdür belirsiz,
Kırk hanın eli Kıtaylar,
Dönüp bakmadan yetişti,
Elindeki kerpici, taşı,
Birer birer koyup geçti.
Her biri bir avuç,
Buyrulan çukurdan
Kapıp alıp geçti.
Gör Kıtay'ın çokluğunu:
Yüksekliğini kırk arşın dam etti,
Çukurunu kırk arşın hendek etti.
O hendeğin dışından,
Kuyku-Şıyku iki boy,
Kuşatıp Kıtay koşturdu,
Zavallı Çubak, Almambet,
Zavallı candan umut kesti.
O sırada Almambet,
Tutuşsa nice cana bedeldi,
Öteden beri hanlık yarışında,
Genç doğan Almambet,
Kıtay'ın yaptığı töreleri
Bilerek gelmiş değil mi!
«Böyle giderse Kıtay iyilik etmez,

No ship remains on the black water,
And after that, among the Burut
There is none to stand against us.
Bear down, Kıtay, bear down!» — so

Koñurbay sent forth the word.
When Koñurbay spoke thus,
The many lands of the Kıtay stirred,
The people of forty khans united,
They swarmed without a backward glance,
Some with brick, some with stone,
They made ready to build the rampart.
Whether it is wolf, none can tell,
Or whether it is a camp, none can tell,
Whether it is grass, unclear,
Whether it is lake, unclear,
The Kıtays, people of forty khans,
Came up without a backward glance,
The brick and stone in their hands
They laid down one by one and passed.
Each of them a handful
From the pit that was commanded
Snatched up and passed on.
Behold the multitude of the Kıtay:
The height they made a wall of forty ells,
The pit they made a trench of forty ells.
Beyond that trench,
Kuyku-Şıyku, two tribes,
The Kıtay galloped, encircling,
Poor Çubak, Almambet,
Gave up hope for their poor lives.
At that moment Almambet —
In grappling he was worth many souls,
From of old, in the contest for the khanship,
Almambet, hawk-born young,
The customs the Kıtay practice
Had he not come knowing them well!
«If it goes on so, the Kıtay will show no
mercy,

Asla bizi sağ komaz.
Değerli Çubak, can dostum,
Üşenmeden Kıtay'a
Biz de hile kuralım,
Böylece canı koruyalım.
İnek tüyü kadar çok kâfirden
Ecel gelirse ölelim,
Âlemin şiri Manas'ı,
İkimiz ölüp gitmeden,

Nasıl diri teslim ederiz!
Kögala'nın başını çevir, – deyip,
Boz yeleli kardeşim Çubak'ım,
Çok pehlivanını yukarı salmadan,

Geçidi gözleyip dur!» deyip,
Azizkan oğlu Almambet,
İnek sağrılı Sarala'yı
Eyerleyip gelmiş değil mi,
Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Günün kasırgasını bozan,
Esirgemeden duasını
Okuyup gelmiş değil mi.
Bir avuççuk Müslüman'dan
Biri olan Almañ değil mi.
Kırk kapılı Beecin'i,
Ve Karıkan'ı bilen de,
Yine bu Almañ değil mi.
Karıkan'ın önüne,
Amansız belayı
Salıp gelmiş değil mi.
«Yada taşı cana gerek» deyip,

Yiğit Almañ, o gözde er,
Karıkan'ın yada taşını,
Alıp gelmiş değil mi.
Kalmakça takırdayıp,
Kıtayca mırıldanıp,
Karıkan'ın yada taşını,

They will never leave us alive.
Precious Çubak, friend of my soul,
Against the Kıtay, unwearied,
Let us too lay a ruse,
And so preserve our lives.
If from infidels many as hairs on a cow
Our appointed hour comes, let us die,
But Manas, lion of the world —
Before we two have died,

How shall we yield him up alive!
Turn Kögala's head, – saying,
My grey-maned brother, my Çubak,
Not letting their many champions up the slope,
Stand watching the pass!» – saying,
Almambet, son of Azizkan,
Sarala with the cow-like croup —
Had he not come with him saddled,
Its day shut close, its night laid open,
Breaking the whirlwind of the day,
Its blessing without stint —
Had he not come reciting it.
Of the mere handful of Muslims
Is not Almañ one?
Beecin of the forty gates,
And Karıkan — the one who knows them
Is it not this same Almañ?
Before Karıkan himself
The merciless calamity —
Had he not come and loosed it?
Saying «The yada stone is needful to the soul»,
Brave Almañ, that favored man,
Karıkan's yada stone —
Had he not brought it away?
Rattling off Kalmak speech,
Murmuring in Kıtay tongue,
Karıkan's yada stone

Bir çanak kara suya,
Kaldırıp vurmuştu.
Böyle yapıp Almambet,
Büyük hüneri gösterdi,
Havaya yada okudu.
Gökten bulut gürleyip,
Yere doğru boşanıp,
Göğün yüzü kapanıp,
Yer buluta kuşatıldı.
Böyle yapıp Almambet,
İnek sağrılı Sarala'yı
Bağlayıp durdu aziz şir,
Yazın gününü kış edip,
Giyimi ince Kıtay'ı
İnlete inlete kız edip,

Into a bowl of black water
He had raised and struck it down.
Doing so, Almambet
Displayed his mighty craft,
He read the yada spell into the air.
From the sky the cloud roared thunder,
Pouring itself upon the earth,
The face of heaven closed over,
The earth was wrapped about in cloud.
Doing so, Almambet
Sarala with the cow-like croup
Stood tethering, the hallowed lion,
Turning summer's day to winter,
Making the thin-clad Kıtay
Wail and wail like girls,

Büyüyü sürdürdü aziz er.
Gök boşansa da üşüşüp,
Bastırıp durur çok Kıtay,
Yakalayacakmış gibi hazırlanıp,
Kırk hanın eli övünüp,
Bahadır, yaman Koñurbay,
Hepsine buyruk verip.
Haberi işittikten sonra,
Karınca gibi üşüşüp,
Kum gibi olan çok Beecin...
Bunu böylece bırakalım,
Beri yanından başlayalım.
On iki hanın ordusunda,
Ordugâhta kalan ulu Bakay,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönenip,
Aceleyle namaz kılıp,
Han Manas için ürperip,
Gök tulparı eyerleyip,
Telaşından bağırıp,
Acıbay'ı çağırıp:
«Gel, Acıbay, can yoldaşım,
Gece yatıp düş gördüm,

The hallowed man kept up the spell.
Though the sky pour down, still swarming,
The many Kıtay press on,
Making ready as if to seize him,
The forty khans' people boasting,
The bahadır, fierce Koñurbay,
Giving command to all.
After they had heard the word,
Swarming up like ants,
The many of Beecin, like the sands...
Let us leave this as it stands,
Let us begin from the hither side.
In the host of the twelve khans,
Great Bakay, who stayed in the camp,
Starting up from sleep, awaking,
Turning onto his right side,
Praying in urgent haste,
Shuddering for Han Manas,
Saddling the grey tulpar,
Shouting in his alarm,
Calling for Acıbay:
«Come, Acıbay, comrade of my soul,
This night I lay and dreamed a dream,

Korkulacak iş gördüm.
Kıtay çoğalıp düşman oldu,

Boz yeleli yiğit Manas'ın
Görecek günü az kaldı.
Olur ki, Acıke,
Uzun kulağı sarkıp sallanan

Aybanboz yürümez olmuştur,
Er Manas'ın başına,
Sel gibi bastırıp çok Kıtay,
Ahir zamanı salmıştır.
Gece gördüğüm düşe göre,
Olur ki ölmüştür de?
Ölmediyse de er Manas,
Ölesiye olmuştur.
Hangisini söyleyeyim, Acıke,
Er Manas'tan ayrılırsak...
Zamanı hayırlı kıl,
Tanrı can diye yarattıysa,
Kaplan doğmuş şirdi,

Manas'ı, Tanrım, esen kıl!
Böyle irkilip kalışım,
Söyleyeceğim derdim şu:
Sefer ettiğimiz Çoñ-Beecin,
Kilitli bel derler,
Kimsenin yenemediği,
Ezelden bütün el derler.
Varan can geri dönmemiş,
Varılıp dönülmez yer derler.

Onca yerden çıkagelmesi,
Kızıl toza bürünüp,
Altındaki Kartküröñ'ün,
Dün kaçıp gelmesi,
Kötüye alamet değil mi!
Şimdi, Acıbay, hazırlan,
Tan vaktine sözleşme koy,

I saw a thing to fear.
The Kıtay have multiplied and turned to foes,
For the grey-maned brave Manas
Few are the days left to see.
It may be, Acıke,
That the long-eared one with drooping, swaying ears,
Aybanboz, walks no more,
That upon the man Manas's head
The many Kıtay, pressing like a flood,
Have loosed the end of days.
By the dream I dreamed this night,
It may be he is even dead?
And if the man Manas is not dead,
He has been brought to death's own door.
Which shall I say, Acıke —
If we are parted from the man Manas...
Make the hour propitious,
If God created him as a living soul,
He was a lion born a tiger,

My God, keep Manas safe and whole!
This starting up of mine —
the grief I have to speak is this:
Çoñ-Beecin, whither we have marched,
A fast-locked pass, they call it,
That none has ever vanquished,
From of old a land entire, they call it.
The soul that went has not come back,
A place gone to, never returned from, they call it.
His coming forth from such a place,
Wrapped in the crimson dust,
Kartküröñ beneath him
Fleeing hither yesterday —
Is it not an omen of ill!
Now, Acıbay, make ready,
Set a tryst for break of dawn,

Kırk çoranın içinden
Seçe seçe yoldaş al.
Canını sakınmaz gözdeyi al,
Acıbay'ım, sözümü dinle!
Durmaksızın kendin git,
Kıtay giysisini giyiver,
Kıyamete dek kardeşim Manas'ın,

Nerede olduğunu öğreniver!
Yetmiş türlü dil bilen,
Yetkin idin, Acıbay,
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Usta hatip Acıbay.»
Bakay böyle deyince,
Bahadır Acı'n durur mu?
Kıl kadar gönlü bölünmeden,
Kıl kadar canını sakınmadan,
Uyuyayım dese gözü kapanmadan,
Onca sayısız ordunun
Hiçbirine sezdirmeden,
Baabedin Han'ın oğlu,
Bahadır doğmuş Bayçoro,
Bayçoro ile Irçı-uul'u,
Yoldaş edip peşine takıp,
Er Manas'ın Akkula'sını,

Güderi yulara bağlatıp,
Ok değip dağılmasın diye,
Abası ile örttürüp,
Akolpok ile Akkelte'yi
Küheylana birlikte yükletip,
Yatmadan uykusunu alıp,
Bayçoro'ya yedektirip,
Yola koyuldu Acıbay.
Akkula'yı yedeğine alıp,
Ayköl'e götürüp vermek için,
Acıbay'ın gittiği yer işte bu.

From among the forty çoro
Take companions, picking and choosing.
Take the favored one who spares not his life,
My Acıbay, heed my word!
Go without pause yourself,
Put on the garb of the Kıtay,
Where my brother Manas — mine till doomsday —
May be, go you and learn!
Knower of seventy tongues,
Accomplished were you, Acıbay,
Whetter of the black tongue,
Warbling before the khan,
Flat-jawed, broad-tongued,
Master orator Acıbay.»
When Bakay spoke thus,
Would bahadır Acı hold back?
His heart not split a hair's breadth,
Not sparing his life a hair's breadth,
Should he wish to sleep, his eyes not closing,
Of all that countless host
Letting not one of them perceive,
Baabedin Han's son,
Bayçoro, born a bahadır,
Taking Bayçoro and Irçı-uul
As companions in his train,
The man Manas's Akkula

Haltered with a chamois halter,
Lest arrow strike and scatter it,
Covered over with his cloak,
Akolpok and Akkelte
Loaded together on the courser,
Taking his sleep without lying down,
Giving the lead to Bayçoro,
Acıbay set out upon the road.
Taking Akkula on the lead,
To bring him to the Ayköl —
This is where Acıbay was bound.

Acı atlanıp çıkınca,
Öncüden yol aldı Acıbay,
Tevekküle bel bağlayıp,
Durup kalmadı er Bakay.
Kırların başı ak büklüm,
Atın başını çevirmişti,
Çöñörlüü'nün Buurul-Tün'ü,
Ona bakıp durmuştu,
Bakıp dururken han Bakay,
Kederlenip durmadan,
Sırgak'ın karaltısını görüp,
Öfkelenip bağırıp,
Yanındaki Acıbay'a:
«Can yoldaşım!» diye seslenip:
«Yiğit Acı, gözdem,
Namlı yurttan seçkinim!
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?»
«Yok efendim, kaplan Bakay'ım,
Sizin bildiğinizi bilmedim,
Sizin gördüğünüzü görmedim!
Kör olasının gözüne,
Bulanık görünür,
Karanlıkta su içip,
Gözüme arpacık çıkmış.
Tükenesinin gözüne,
Karaltılı görünür.
Hiçbir şey seçilmez,
Gece gündüz çok koşturmaktan,
Gözün feri gitmiş.»
O zaman Bakay şöyle der:

When Acı mounted and set forth,
Acıbay took the road ahead,
Binding his trust to Providence,
The man Bakay did not stay idle.
The heads of the steppes, white-coiled,
He had turned his horse's head,
Çöñörlüü's Buurul-Tün —
He had stood gazing on it,
While he gazed, han Bakay,
Sorrowing without cease,
Seeing the silhouette of Sırgak,
Crying out in anger,
To Acıbay at his side,
Calling «Comrade of my soul!»:
«Brave Acı, my favored one,
My chosen of the famed homeland!
Have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?»
«No, my lord, my tiger Bakay,
What you know I have not known,
What you have seen I have not seen!
To the eye of the blighted one
All appears in murk,
Drinking water in the dark,
A sty has risen on my eye.
To the eye of the worn-out one
All appears in shadow.
Nothing can be made out,
From much galloping night and day
The eye's light is gone.»
Then Bakay speaks thus:

«Hiçbir şey görmüyorsan,
Önümüzde Buurul-Tün,
Buurul-Tün'ün boyunda,
Çöñörlüü'nün belinde,
Buram buram toz çıkar,
Düşündükçe, Acı'm, can çıkar.
Buram buram tozu süzersen,

«If you see nothing —
Before us lies Buurul-Tün,
Along the Buurul-Tün,
On the ridge of Çöñörlüü,
Dust rises coil on coil,
The more I think, my Acı, the soul goes out.
If you sift that coiling dust,

Kökçebiç'in tozudur,
Üstündeki binicisi
Yiğit Sırgak yavrudur.
Alööke oğlu Koñurbay,
Azaplı bir zulüm mü saldı,
Olur ki Sırgak can,
Yaralı mı düştü yoksa?
Dikkat etsene, Acıbay,
Göründüğünde görünür,
Görünmezse uzayıp,
Gök duman olup ayrılır.
Dağ koyunu gibi boynu bükülüp,
Karaca gibi büzülüp,
Başını yere eğmiş,
Telaşı gören Kökçebiç'in,
Eti kızışıp kalmış.
Kızışmış olan Kökçebiç'e,
Denk gelmeye can yetmez,
Aldatıp yakalamazsak,
O hayvana at yetişmez.
Üstündeki Sırgak'ın
Gönlünde kir yoktur,
Deli dolu bir kuldu.
Kıl kadar hile bilmeyen,
Saf yürekli biriydi.
«Manas tutsak yatıyor» diye,
Kazara söyleyiverip,
Güçbela gelmiş Müslüman,
«Bir ölümdense bin öl» deyip,

Kezeñ-Bel'i aşmasın,
Talas'ta Ogoy'un, Kırgız'ın,

Malını mülkünü yağmalayıp,
Kendi yerine kaçmasın,
Han Acıbay, yiğidim,
Gölge olup bekleye dur,

Yakalayayım bir yolunu bulup Sırgak'ı».

It is the dust of Kökçebiç,
And the rider on his back
Is the young brave, the child Sırgak.
Koñurbay, son of Alööke —
Has he loosed some tormenting cruelty,
Can it be that Sırgak the soul
Has fallen wounded, then?
Look closely, pray, Acıbay,
When he shows himself, he is seen,
If he is not seen, it stretches out
And parts as blue-grey smoke.
His neck bowed like a mountain sheep's,
Huddled like a roe deer,
He has bent his head to the earth,
Kökçebiç, who saw the panic —
His flesh has stayed at fever heat.
To Kökçebiç thus fevered
No soul can come as equal,
If we do not trick and catch him,
No horse can overtake that beast.
Sırgak upon his back —
In his heart there is no stain,
A wild and headlong slave he was.
Knowing not a hair's breadth of guile,
He was one pure of heart.
Saying «Manas lies captive»,
Blurting it out by mischance —
Muslims who came through hardship,
Saying «Rather than one death, die a thousand»,
Let him not cross Kezeñ-Bel,
Lest at Talas he plunder the goods and chattels
Of Ogoy and of the Kırgız
And flee to his own place,
Han Acıbay, my brave one,
Stand waiting like a shadow,

Let me find some way to catch Sırgak».

O anda Bakay bunu söyleyip,
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Sağa sola kamçı vurup,
Bastığı yeri sarsarak,
Gökboz tulparla dörtnala,
Durmaksızın Bakay "çü!" deyip,
Gökboz tulparla ok gibi fırlayıp,

Biten dağın köşesini
Altı sefer dolanıp,
Koyun gibi etini gerdirip,
Tavşan gibi sırtını düzeltip,
Başını yere eğdirmiş,
Arkar gibi adım açtırıp,
Etini kızıştırıp,
Usta olmuş yiğit Bakay,
Can geçmez Car-Kıya'da,
Tek atlık daracık patikada,
Yolunu kesip bekledi Sırgak'ın,
Cehennemi göze alan delişmenin.
Han Bakay'ı görünce
Atın başını çevirmeden,
Yavaşlayıp durmadan,
Söyleyip geçti yiğit Sırgak:
«Aybalta değdi şakağıma,
Ölmezsem varıp gireceğim,
İslam'ın yattığı Mekke'ye,
Şakağımdan kara kan aktı,
Sinekçe candan derman gitti.
Ay karanlık gece oldu,
Bakay ağa, esen kal,
Ecelin eriştiği gün oldu.
Dostun kaplan Manas
Kuşatmada bekleyip duruyor,
Almambet ile Çubak'ın,
Onlar kaldı talan meydanında.
Kırk hanın halkı kımıldayıp,
Açılmaz duman salarım deyip,
Namlısı Koñurbay

That instant Bakay spoke these words,
Spurring on the right and left,
Laying the whip to right and left,
Shaking the ground he trod upon,
Galloping on the grey-blue tulpar,
Without pause Bakay cried "chü!",
Darting arrow-swift on the grey-blue tulpar,
Round the shoulder of the ending mountain
He circled six times over,
Stretching its flesh like a sheep's,
Straightening its back like a hare's,
Making it bow its head to earth,
Opening its stride like an arkhar,
Heating up its flesh,
Bakay the batyr grown a master,
At Car-Kıya where no soul passes,
On the narrow path fit for one rider,
He barred the way and waited for Sırgak,
For the madcap who dared hell itself.
When he caught sight of Khan Bakay,
Without turning his horse's head,
Without slowing, without stopping,
Batyr Sırgak spoke as he passed:
«The axe has struck me on the temple,
If I do not die I shall go and enter
Mecca, where Islam lies at rest,
Black blood has flowed from my temple,
Strength has fled my fly-frail life.
The moon-dark night has fallen,
Bakay-agha, fare you well,
The day of appointed death has come.
Your friend, the tiger Manas,
Stands waiting under siege,
Almambet and Çubak too,
They remain on the field of plunder.
The people of forty khans are stirring,
Saying, I shall loose a smoke that never lifts,
The renowned Koñurbay

Yaklaştı Manas'a:
«Diri bağlayıp alırım» deyip,

Eyer, teğelti üstünde,

Yaya kalan Manas koştu,
Çinli sıkıştırıp gelince
Telaşla candan umut kesti.
Manas'ın söylediği söz idi,
Acıbay ile Bakay'a
Söyleyiver, demişti.
Dertte kaldım, bunu bil,
Umudunu, Han Bakay,
Artık benden kesiver!
Kesme, Bakay, yolumu,
Bırakıver kolumu!» -
Deyip, böylece, Sırgak can
Alabildiğine kaçıp gitti işte.
Karanlıkta yol bulan,
Gök vaşak kürkünden börk giyen,
Gök ala kalkan oynatan,
Başına altın saran,
Ayağını ak pamuğa dayayan,
Kazı kesip çiğneyen,
Aslan gibi gözü parlayan,
Bay'ın oğlu Bakay han,
Ruhların koruduğu arslan odur,
İnsandan üstün er odur.
Sinekçe cana güçlük gelse,
Kırk çora ile Manas'a
Akıl bulan er odur.
Kerametini bundan bil,
İç tenine bezden gömlek,
Giyen Bakay değil mi,
Başa gelecek belayı,
Üç ay önceden geleceğini
Bilen Bakay değil mi.
Aklı göl gibi derya,
Aydınlığı yüce dağ, ihtiyar,

Drew near to Manas:
«I shall bind him alive and take him» he said,
Upon the saddle and saddle-felt,

Manas, left afoot, went running,
When the Chinese pressed upon him
In alarm he gave up hope of life.
These were the words Manas had spoken,
To Acıbay and to Bakay
Carry word, he had said.
I am fallen into woe, know this,
Your hope of me, Khan Bakay,
Now cut it off for good!
Do not bar my road, Bakay,
Let go my arm, release me!» -
So saying, dear-souled Sırgak
Fled away with all his might.
He who finds the road in darkness,
Who wears a börk of grey-lynx fur,
Who wields the grey-pied shield,
Who winds gold about his head,
Who rests his foot on white cotton,
Who carves and chews the kazı,
Whose eye gleams like a lion's,
Khan Bakay, the son of Bay,
He is the lion the spirits guard,
He is the man above all men.
When hardship comes to fly-frail life,
For Manas and the forty choros
He is the man who finds counsel.
Know his wonder-working by this:
A shirt of plain cloth next his skin,
Is it not Bakay who wears it,
The calamity that is to come,
Three months before its coming,
Is it not Bakay who knows it.
His mind a sea deep as a lake,
His light a lofty mountain, the elder,

Akıl bulup vermeye
Asil Bakay evliya.
Sırgak dinlemeyip fırlayınca,
Bozyeleli Bakay, gök soylu,
Önünü kesip at sürüp,
Yan yana gelince
Yularından Bakay tuttu işte,
Becerikli doğan Bakay'ın

For finding and giving counsel
Noble Bakay is a saint.
When Sırgak would not listen and bolted,
Grey-maned Bakay, of heaven's line,
Rode to cut across his path,
And when they came side by side
Bakay seized him by the halter,
Then from deft falcon Bakay's

Kökçebiç'in yularını
Koparıp aldı elinden,
Üzengiye koydu işte.
Bakay nasıl bir candı,
Gök tulpar nasıl bir maldı?
Azgın taylar gibi terbiye edip,
Atıyla birlikte Bakay'ı
Bir ok atımı yere varmadan,

Kökçebiç sürükleyip götürdü.
O zaman Bakay han soylu,
Öfkelenip Sırgak'a:
«Aybalta değen şakağın için,
Sızlanıp ağlar dursun,
Baban Ulak han dövmüş gibi,

Pek gücenip kalırsın.
Hepsi düşman mı, müslümanların,
Gidip gördüğünü söyleyerek
Herkesi belaya salarsın.
Emil ağacından topuz alıp ele,
Bıngıldağına vursa ölmezsin,
Acıbay ile Bakay birleşip,
Yolunda dursa görmezsin.
«Şakağıma balta değdi» deyip,
Ölçüsüzce kaçıp dursun,
Ölçü bilmez çevik yiğidim,
Dışarıdan gelen kalabalık orduya
Böylece bozgun salarsın.
Seni diri bırakmaktansa,

Hand the halter of Kökçebiç
He tore away and wrested,
And set it on the stirrup so.
What a soul was Bakay,
What a beast was the grey tulpar?
Schooling him like an unbroken colt,
Bakay together with his horse,
Before an arrow's flight of ground was crossed,
Kökçebiç dragged him along.
Then Bakay of khanly line,
In anger spoke to Sırgak:
«For a temple grazed by an axe,
You keep on whimpering and weeping,
As though your father Ulak khan had thrashed you,
You sit and sulk so deeply hurt.
Are all the Muslims enemies then,
That telling everything you went and saw
You cast the whole folk into dread?
Take a club of Emil wood in hand,
Strike your crown, and you would not die,
Should Acıbay and Bakay together
Stand across your road, you would not see.
Saying «An axe has struck my temple»,
You flee beyond all measure,
My nimble batyr who knows no measure,
Upon the great host come from afar
You would loose a rout this way.
Rather than leave you alive,

Gözünü şimdi oyayım,
Kökçebiç'i keseyim.
Elimle öldürüp,
Şuracığa gömeyim!»
Kara saplı kamçıyı
Tutup Bakay çevirdi,
"Çat" dedirtip Sırgak'ı
Şakağından vuruverdi.
Bir vuruştan kurtarmadan
Yiğit Bakay kaplan
Atından düşürerek vurdu.
Zar zor duran Sırgak can,
Yıkılıp yere düştü,
Bakay vurup geçince

Let me gouge out your eyes right now,
Let me slaughter Kökçebiç.
Let me kill you with my own hand,
And bury you on this very spot!»
The whip with the black handle
Bakay gripped and swung about,
With a ringing "crack" he struck
Sırgak full upon the temple.
Not sparing him a single blow,
Batyr Bakay the tiger
Struck him down from off his horse.
Dear Sırgak, barely standing,
Toppled and fell to the ground,
When Bakay had struck him so,

Aybaltanın zehri
Şakağından saçıldı,
Yolun ortasında Sırgak'ın
Gözü fal taşı gibi açıldı.
Kendisi titiz Bakay han,
Kızıl başı kırdığında,
Nice hüner gösterdiğinde,
İnsana şifa ilacını
Yanında getirmiş değil mi,
Horluğu da zorluğu da
Düşünüp Bakay aklınca,
Yanında taşımış değil mi.
O Bakay'ın kendisinde
«Sebep» denen ilaç var,
«Medet» denen ilaç var.
Bu ilaçtan o zaman,
Bahadır Bakay almıştı,
Aybalta değen şakağa
Beş kez sıvazlamıştı.
Ağrıyan yeri yok olup,
Yeni baştan Sırgak can,
Eskisi gibi iyileşip,
Tam değseydi aybalta,
Sırgak sağ kalır mıydı,

The poison of the battle-axe
Spilled forth out of his temple,
In the middle of the road Sırgak's
Eyes went wide as fortune-stones.
The ever-careful Khan Bakay,
When he broke the red-capped foe,
When he showed his many arts,
The healing physic for mankind
Did he not bring along with him,
Both scorn and hardship alike
Pondering in his wisdom, Bakay,
Did he not carry it at his side.
That very Bakay has on him
A physic that is called «Sebep»,
A physic that is called «Medet».
Of this physic at that hour,
Bahadur Bakay had taken,
On the temple struck by the axe
Five times over he stroked it.
The aching place was gone,
And dear Sırgak anew,
Was healed as he was before,
Had the axe struck true and square,
Would Sırgak have stayed alive,

Mızrak ustası Koñurbay,
Nişan alıp vursaydı,
Sırgak'ı diri kor muydu!
Koñurbay Kalça vurduğunda
Iskalayıp vurmuş,
Şakağa tam değmeden,
Aybaltanın keskin ağzı
Yan gelip değmiş.
Zehrine dayanamayıp,
Geri kaçarken ansızın,
Zehir emmiş engin Sırgak'ı,

Sırgak kaçıp geldiğinde,
Han Bakay gibi bahadırı
Eskisi gibi Sırgak'ını
İyileştirip almış,
İyileştikten sonra Sırgak'a
Bilge Bakay şahini
Akıl-öğüt vermiş.

Bundan sonra Han Bakay,
Öteden beri kitap okuyan,
Aklı yetkin derya,
Bilge Bakay ihtiyar,
Bilinmeyeni bildiren,
Bilgili Bakay evliya.
Sezilmeyeni sezdiren,
Şahin buldu bu sözü:
Çocuk Sırgak, sözümü dinle,
Çok söyleyeceksen tez söyle,
İnlemeden dosdoğru söyle!
«Manas esarette kaldı» deyip,
Bağırıp varırsan, yedi han,
Hepimiz kalırız azapta,
Azap olmasının sebebi şu:
Talas'ta durduk yurt tutup,
On iki tümen kalabalık ordu,
Düşün, Sırgak, sözümü dinle,
On iki tümen müslümanı,

Had Koñurbay, master of the lance,
Taken aim and struck him,
Would he have left Sırgak alive!
When Koñurbay Kalça struck him
He struck and missed his mark,
Not landing full upon the temple,
The keen edge of the battle-axe
Came glancing in from the side.
Unable to bear its poison,
As he fled back all at once,
The poison had seeped through mighty Sırgak,
When Sırgak came in flight,
A bahadur like Khan Bakay
Made his Sırgak as of old,
Healed him and restored him,
And once Sırgak was healed,
The falcon, wise Bakay,
Gave him wisdom and counsel.

After this Khan Bakay,
Who has read books from of old,
Whose mind is a sea complete,
Wise Bakay the elder,
Who makes known the unknown,
Learned Bakay the saint.
Who makes felt the unfelt,
The falcon found these words:
Child Sırgak, hear my word,
If you have much to say, say it quickly,
Speak it straight without a groan!
If crying «Manas is left in captivity»,
You go shouting, then the seven khans,
All of us will be left in torment,
And the cause of that torment is this:
We settled at Talas and made our home,
A crowded host of twelve tümen,
Think, Sırgak, hear my word,
Twelve tümen of Muslims,

İteleyip kakalayarak,
Sürüp getirdik zorlukla,
Aklı kıt ahmağın,
«Atım zayıftır» diyenin
«Atını kesip yeriz» deyip,

Sürüp getirdik sıkıştırıp,
Dayanıp yattığımız büyük Altay,
Talas gibi bir yer miymiş,
Yayılıp yaşayan İslam halkı,
Talas'ta yabancı el miymiş!
Böbürlenip sır dökecek kadar,
Akılsız olan, Sırgak can,
Seninle ben miyim sanki!
Gücünü gör şu halkın,
Gözünde buğu duruyor,
Gücü yetse, Sırgak'ım,
Seni devirmeye hazır,
Sözünde eğrilik duruyor.
Özünde çarpıklık duruyor,
İşi ters gitse Han Manas'ın,
Seni kırmaya hazırlar.
Ak kâğıda mektup veririm,
Manas'ın mektubu dedirtip,

Geciktirmeden tez veririm.
Ben çadıra vardığımda
Mektubu tutup bağırasın:
«Müslümanlar!» diye çağırasın,
Altını, gümüşü çok alıp,
Yükleyemez olduk, de.
Selvi boylu gelin, kız alıp,

Toplayamaz olduk, de!
Durmadan dört ay vuruşup,
Kakan halkını darmadağın edip,
Çet-Beecin toprağına,
Kalabalık Çin eline,
Han Manas'ı yücelterek

Pushing them and shoving them,
We drove them here with hardship,
The dull-witted fool,
The one who said «My horse is weak» -
Saying «We will slaughter and eat your horse»,
We drove them on and pressed them here,
The great Altay where we lay entrenched,
Was it ever a place like Talas,
The folk of Islam spread out and living,
Were they strangers' hands in Talas!
So far as to boast and spill secrets,
The one who is witless, dear Sırgak,
Is it you and I, do you think!
Behold the strength of this people,
Mist is standing in their eyes,
Had they the strength, my Sırgak,
They stand ready to bring you down,
Crookedness lies in their words.
Twistedness lies in their core,
Should Khan Manas's fortune turn,
They stand ready to destroy you.
I shall give a letter on white paper,
Have it called the letter of Manas,

Without delay I shall give it quickly.
When I have reached the tent,
Hold up the letter and cry out:
Call aloud: «O Muslims!»,
Say: We took such gold and silver
That we could load no more.
Say: We took such cypress-tall brides and maidens
That we could gather no more!
Say: Fighting four months without pause,
Scattering the Kakan's people to ruin,
In the land of Çet-Beecin,
In the crowded realm of China,
Exalting Khan Manas on high

Han tahtına çıkardık, de,
Esenkan'ın Burulça'sını,
Ay Cañ-Cuñ'un Birmıskal'ını,
Nice güzel kız ile
Kakançın'ın Beecin'inden
Bunları çekip aldık, de.
Gücü yeten açıkgözler
Kim bilir kaç at alsın, de,
Gücü yetmez zavallılar
Altışar at sürüp alsın, de.
Bu dar geçidi görsün, de,
Müslüman ordusu birleşip,
Biri kalmadan gelsin, de.
Ganimeti Koşoy ihtiyar,
Kendi bilip bölsün, de,
Bu temaşayı, bu şenliği
Gelip yurdum görsün, de!» -
Deyip, Han Bakay mektup yazıp,
Kaplan yiğit Sırgak'a
Bakay yazıp verdi işte.
Acıbay, Bakay - iki er
Atlarına bindiler,
Bakay kollarını iri iri açıp
Acıbay'a yönelerek,
Elini uzatıp iki yana açıp,
El kaldırıp adımlayıp,
Böyle yapıp ardından
Acıbay gibi yiğidi
Kırklara emanet edip:

We raised him to the khan's throne,
Esenkan's own Burulça,
Ay Cañ-Cuñ's Birmıskal,
Together with many a fair maiden,
Out of Kakançın's Beecin
Say: All these we carried off.
Say: Let the quick-eyed who have strength
Take who knows how many horses,
Say: Let the poor souls without strength
Each drive away six horses.
Say: Let them see this narrow pass,
Say: Let the Muslim host unite
And come with not one left behind.
Say: Let old Koşoy divide the spoils
As he himself sees fit,
Say: Let my people come and see
This spectacle, this festival!» -
So saying, Khan Bakay wrote a letter,
To the tiger batyr Sırgak
Bakay wrote it and gave it over.
Acıbay and Bakay - two men
Mounted upon their horses,
Bakay spread his arms out wide,
Turning himself toward Acıbay,
Stretching out his hands to either side,
Raising his hands and pacing forth,
Doing so, and thereupon
A batyr such as Acıbay
He entrusted to the Forty:

«Uğurlar olsun, Acıbay, can yoldaşım,

Kaptırırsan, adın kötüye çıkar,
Uzakta ulu Manas'la can ikiniz,
Akın akın gelen kâfirin
Kaynayıp durduğu yere,
Kaplanım, gidiyorsun,
Bir Tanrı'ya emanet!
Yanındaki Bayçoro,

«Fare you well, Acıbay, companion of my soul,
If you are caught, your name is blackened,
Far off, you two souls with great Manas,
To where the infidel coming wave on wave
Seethes and never rests,
My tiger, you are going,
Entrusted to the one God!
Bayçoro at your side,

Düşman kurdu idi o,
Öteki yoldaşın Boz uul,
Gözü pek delişmendi,
Iraman'ın Irçı uul'u,
Düşmandan geri dönmeyen,
Kaplan doğmuş er idi.
Öfkeyle geldiğinde,
Hışmına aldığında,
Cengi sert başlatan,
Deveyi yumrukla deviren,
Beyinize beşiniz varıyorsunuz,
Emanet verilen Akkula,
Ulu Manas'ının kanadı,
Onu yedeğine alırsın.
Ölümü göze almazsan,
Gerçekten gayret etmezsen,
Benim sana öğüdüm şu:
Yiğidin yüzünü görmeden,
Esir düşüp kalırsın» -
Deyip, o anda Han Bakay,
Böylece söz söyleyip,
Elini tutup kavrayarak,
Akkula ile Akolpok'u,
Akkelte ile Boz kise'yi,
Beş yiğide emanet edip,
Tekenin yolundan kestirip,
Acıbay yürüdü beş kişiyle.
Akkula'yı yedekleyip,
Gündüzün soluk almadı,
Gündüzleri yürüdü Acıbay.
Kestirip uyku almadan,
Dirsek dayayıp dinlenmeden,
Geceleri yürüdü Acıbay.
Atı esirgemeden yol alıp,

Gece gündüz bol yürüyüp,
Nice nice bel aşıp,
Akıntısı sert sular geçip,
Hayli uzak yol basıp,

He was a wolf to the foe,
Your other comrade, Boz uul,
Was a daredevil bold of eye,
Iraman's Irçı uul,
Never turning back from the foe,
Was a man born a tiger.
When he comes on in fury,
When he takes them in his wrath,
He who opens battle hard,
Who fells a camel with his fist,
Five of you go to your bey,
Akkula, given in trust,
The wing of your great Manas,
Him you shall take upon your lead.
If you do not dare death itself,
If you do not truly strive,
This is my counsel to you:
Never seeing the batyr's face,
You will fall captive and remain» -
So saying, that instant Khan Bakay,
Having spoken thus his words,
Grasping and clasping his hand,
Akkula and the Akolpok,
The Akkelte and the Boz kise,
He entrusted to the five batyrs,
Cutting across the teke's trail,
Acıbay set out with the five.
Leading Akkula in tow,
By day he took no breath,
By day Acıbay marched on.
Without a doze or wink of sleep,
Without resting on an elbow,
By night Acıbay marched on.
Riding without sparing his horse,

Marching hard by night and day,
Crossing pass on many a pass,
Fording waters fierce of current,
Covering a long, far road,

Gece yarısı olduğunda,
Kaynayıp yatan Çinliye
Acıbay gelip rastladı.
Karaltı karaltı, tepe tepe,
Orman desen, sel imiş,
Hışırdayan hışırtı,
Kamış desen, mızrak imiş,
Karınca gibi kaynaşıp,
Yatan Çin ordusu imiş,
Pusa bürünmüş görünen,
Toz değil, kalabalık halk imiş.
Aybanboz yürüyemez olduğunda
Kaynaşarak Çinli yetişmiş,
Gerçekten yolu kesmiş.
Kuşatıp yatan Çinliye
Kalmuk olup gürleyip,
Çinli olup bıdırdayıp.
Yiğit Acı'n coşup,
Kalmuk değil, Çinli yok,
Tırgoot'a rastlayıp,
Taş kuşanan Tırgoot'un
Hasıymış gibi bıdırdayıp,
Kızıl püsküllü Tırgoot'un
Yamanı gibi konuşup.
Yassı çene, yayvan dil,
Şaşırmayan Acıbay,
Cañ-cuñ'un öz oğlu gibi,
Çinliyi yarıp yürüdü.
Tırgootların hepsi yaltaklanıp,
Yarı hanlarmış deyip,
Diz çöküp mırıldanıp.
O sırada Acıbay,
Tahtta oturan Çinlinin
Hası gibi kurularak,
Kızıl püsküllü Çinlinin,
Yamanı gibi söylenerek:
Atı yürümez olduğunda,
Ahmak Çinli, onmayasın,

When midnight had come round,
Upon the Chinese lying aswarm
Acıbay came all at once.
Shadow on shadow, hill on hill,
What seemed a forest was a flood,
A rustling, whispering hiss,
What seemed like reeds were lances,
Swarming like so many ants,
It was the Chinese host encamped,
What seemed a shroud of haze
Was no dust, but a crowded people.
When Aybanboz could walk no more,
The swarming Chinese overtook him,
And truly cut the road.
To the Chinese lying siege around,
Booming like a Kalmyk,
Jabbering like a Chinese.
Batyr Acı in full flow,
No Kalmyk here, no Chinese there,
Chancing on a Tırgoot,
Like the truest of the stone-girded
Tırgoot he jabbered on,
Like the fiercest of the red-tasselled
Tırgoot he spoke.
Flat of jaw and broad of tongue,
Acıbay, never at a loss,
Like the Cañ-cuñ's own son,
Strode cleaving through the Chinese.
The Tırgoots all fawned upon him,
Saying he was half a khan,
Kneeling down and murmuring.
And at that moment Acıbay,
Bearing himself like the truest
Of the throne-seated Chinese,
Railing like the fiercest
Of the red-tasselled Chinese:
When his horse could walk no more,
Fool Chinese, may you not prosper,

Hep birden varıp yetişemezsin,
Alaçık gibi Manas'ı,
Şimdiye dek yakalayıp götüremedin!

Manas'ı yakalasan bile,
Akın akın gelen Burut'un
Köküne yine yetemezsin.
Kırk hanın halkı toplanıp,
Karınca gibi kaynaşıp,
Yaya kalmış Manas'a,
Sığmadan hepiniz yatıyorsunuz.
Ansızın kalabalık Burut ordusu gelse,
Hangi mezara sığarsınız?
Zahmeti ben yükleneyim,
Cañ-cuñ ile Mançular,
Şibee ile Tırgootlar,
Hepiniz şöyle durun!
Kendim varıp Manas'ı
Bağlayıp getireyim,
Ganimete birlikte doyalım,
Beyleri ele geçince,
Burut'a kıyım salıp,
Birini komadan kıralım».
Deyip, böylece, Acıbay,
Öfkeyle dururken,
Kararıp yatan nice kâfir
Yolunu açıp koşuştu,
Yolunu açtı hepsi,
Yoldan çıkıp titreşerek.
Tazim edip şaşırarak,
Diz çökeni bundan çok,
«Cañ-cuñ geldi» deyip,
Telaşa düşeni bundan çok.
Çinli böyle yatarken,
Kâfirin hanı Han Coloy,
Öfkelendi işte,
«Yakalayıp buraya getirin» deyip,
Orduya haber saldı,
Askerli Çin halkı imiş,

Even all together you cannot reach him,
Manas, plain as a lone yurt,
To this day you could not seize and take him!
Even should you seize Manas,
Of the Buruts coming wave on wave
You still could not reach the root.
The people of forty khans assembled,
Swarming like so many ants,
Around Manas left there afoot,
You all lie crowding past all room.
If the vast Burut host came of a sudden,
What grave would be room enough for you?
Let me shoulder the burden,
Cañ-cuñ and you Manchus,
Şibee and you Tirgoots,
Stand aside, all of you!
I myself shall go, and Manas
I shall bind and bring him here,
Let us glut ourselves on spoils together,
Once their beys are in our hands,
Loosing slaughter on the Burut,
Let us cut down every last one».
So saying thus, Acıbay,
As he stood there in his fury,
Many an infidel lying dark
Opened the way and scurried off,
They all made way before him,
Quitting the road and trembling.
Bowing low in their confusion,
Many were those who knelt,
Saying «The Cañ-cuñ has come»,
Many were those who panicked.
While the Chinese lay like this,
The khan of the infidels, Khan Coloy,
Flew into anger then,
Saying «Seize him and bring him here»,
He sent word through the host,
They were a soldiered folk of China,

Hışmına aldığında
Yalnız gelen beş kişi değil,
Ay-âlemin hepsini
Basıp geçecek sel imiş.

When it takes them in its wrath,
Not just five men come alone,
But all the moonlit world entire
It was a flood that would overrun.

Geçitteki Çinliler,
Hep birden sıkıştırdılar,
Yaya yüğrüğü dara sokup,
Yakalamak için üşüştüler,
Argınkan oğlu Acıbay,
O da yaman erdir.
Çinli gözleyip üşüşse,
Deve kaldıran Agayar,
Kırgın salan arslan imiş.
Ölümden geri dönmeyen,
Fazlasıyla çetin biridir o.
Anlatılagelecek gaileyi
Sala gelmiş değil mi,
«Beyime yoldaş olsun» deyip,
Baba ocağından Ayar'ı
Alıp gelmiş değil mi.
Dört bir yandan Çinli üşüşse,
«Yakalarım» deyip saldırsa,

The Chinese in the pass
Pressed in all together,
Cornering the fleet man on foot,
They mobbed him to take him captive,
Acıbay, son of Argınkan,
He too is a fearsome man.
Though Chinese watch and mob him,
Agayar who lifts a camel,
He was a lion loosing slaughter.
Never turning back from death,
He is one exceeding hard.
The troubles that would long be told,
Is it not he who loosed them,
Saying «Let him companion my bey»,
Ayar from his father's hearth,
Is it not he who brought him.
Though Chinese mob from all four sides,
Though they charge, crying «I will take him»,

Önüne geleni
Mızrakla dürtüp,
Yanına geleni
Dipçikle vurup,
Kalabalık yatan Çinliyi
Tüfekle ateşleyip,
Yakına geleni
Kılıçla biçerek.
Hedefleri Tal-Çoku,
Göl gibi olan Çinliye,
Boyun eğmeden bu beşi.
Böyle nice dar boğazı,
Görmüş çoralar değil mi,
Nice kırgın-savaşı
Görmüş çoralar değil mi,

Whoever comes before him
He jabs with the lance,
Whoever comes beside him
He strikes with the gun-butt,
The Chinese lying there in throngs
He fires on with the musket,
Whoever comes up close
He mows down with the sword.
Their goal is Tal-Çoku,
To the Chinese vast as a lake
These five bow not their necks.
Many such narrow gorges,
Have the choros not seen them,
Many a slaughter and battle,
Have the choros not seen them,

Nice altını gümüşü
Bölmüş çoralar değil mi.
Atışmaya alışmış olup,
Saldırandan yılmadan,
Düşmanlık edenden sakınmadan,
Han Manas'ın kırk çorası,
Kırkı da düpedüz erdir,
Yeryüzünde bulunmaz,
Hepsi bir örnek arslandır.

Many a store of gold and silver,
Have the choros not shared them.
Long accustomed to the fire-fight,
Unflinching before attackers,
Unwary of the hostile,
Khan Manas's forty choros,
All forty are men outright,
Not to be found on all the earth,
Every one a lion of one stamp.

Börk al dese, baş keser,
Su iç dese, zehir içer,
Kan dök dese, can döker,
Kırkı da alıcı kurttur,
Çetin cana güçlük gelip,
Tal-Çoku'da Manas'ı
Kurtaracak an işte budur.
Acıbay girip savaşa,
Altmışını kırıp,
Çinliden sağ çıktı.
Irçı girip savaşa,
Yetmişini kırıp,
Esen çıktı savaştan.
Boz uul girip savaşa,
Kırkını, otuzunu kırıp,
Başı kova dolusu kan olup,
Bütün bedeni sersemleyip,
Bu da çıktı savaştan.
Bak hele, bunlar beş kurt,
Bilgesi Acıbay,
Arslan doğmuş Agayar,
Eli güçlü Bayçoro,
Akkula'yı silkindirip,
Ağzına gücü yetmeden,
Sahibi ölmüş gibi çırpındırıp,
Esen çıktı hepsi,
Sayısız orduyla vuruşup,
Kâfiri bozup parçalayıp,
Acıbay kurularak çıktı.

Bid them take a börk, they take a head,
Bid them drink water, they drink poison,
Bid them shed blood, they pour out lives,
All forty are wolves of prey,
Hardship pressing his stubborn soul,
The moment to rescue Manas
On Tal-Çoku, that moment is now.
Acıbay went into battle,
Cut down sixty of them,
And came out alive from the Chinese.
Irçı went into battle,
Cut down seventy of them,
And came out safe from the fight.
Boz uul went into battle,
Cut down his forty, his thirty,
His head a bucketful of blood,
His whole body reeling dazed,
He too came out of the fight.
Behold them, these five wolves,
Their sage is Acıbay,
Agayar born a lion,
Bayçoro strong of hand,
Making Akkula toss and shake,
No strength to master his mouth,
Rearing as if his master had died,
They all came out unharmed,
Battling the numberless host,
Breaking the infidel to pieces,
Acıbay came out bearing proud.

Yiğitler nerden esirgesin canı,
Gece yarısı geçince,
Tal-Çoku'ya dayandılar.
Yamacı çetin, dar imiş,
Doruğun kimi yerinde,
Ölünecek uçurum var imiş.
Çevresi kale gibi imiş,
Tanrı kendisi almazsa,
Can kurtaracak yer imiş,
Yamacı paha biçilmez bel imiş,
Çinli şöyle dursun, bütün âlem yetip alamaz,
Kıyamet gibi yer imiş.
Azaplı dünya, onmayasın,

How should batyrs spare their lives,
When midnight had gone by,
They reached the foot of Tal-Çoku.
Its slope was harsh and narrow,
And in places on the summit
There were cliffs where one would die.
Its girdle was like a fortress wall,
Unless God himself should take it,
It was a place to save one's life,
Its slope was a pass beyond all price,
Let alone the Chinese, all the world could not take it,
It was a place like Judgment Day.
World of torment, may you not prosper,

Dönüp bakmadan gidilecek yer değil,

Alıcı Manas, koca arslan,
Adamını bırakacak er değil.
Kendisi dinin dayanağı,
Tüm müslümanın direği,
Bahadırlığı bambaşka,
İnsanoğlundan ayrıdır.
Her yanı kusursuzdur o,
Altını akıp yatsa da,
İçi gölden geniştir.
Bakıp durmadan beşi,
Han Manas'a yönelip,
Yedekteki Akkula'yı,
Birlikte alıp kurtulup,
Dar yoldan geçtiler,
Beş yiğit yetip vardığında
Yürüyemez olan Aybanboz,
Akkula'yı görünce
Anasını görmüş tay gibi,
Çınlatarak kişnedi,
Acıbay'ın önünden,
Sesler çıkararak koşup çıktı.
Aybanboz'u görünce

It is no place to leave without a backward glance,
Manas the taker, the great lion,
Is no man to abandon his own.
He himself the stay of the faith,
The pillar of all the Muslims,
His valor is a thing apart,
Set apart from humankind.
He is flawless on every side,
Though his gold lie flowing free,
His heart is wider than a lake.
Gazing without pause, the five
Turned toward Khan Manas,
And Akkula upon the lead,
Taking him along to safety,
They passed along the narrow way,
When the five batyrs came up,
Aybanboz who could walk no more,
On catching sight of Akkula,
Like a foal that sees its mother,
Neighed out ringing loud,
And out in front of Acıbay
He ran out whinnying aloud.
On catching sight of Aybanboz,

Öfkelenip Acıbay:
«Anıran boz katır,
Kuzgun sana Kur'an okusun,
Belinden yağır eksilmesin,
Çaylaklar başını gagalasın!
Kurt yesin karnını,
Tanrı bulsun derdini!
Düz yolda yürüyemeden,
Başa neden gaile saldın?
Dar zamanda işe yaramadan,
Kıyameti sen kopardın.
Bulut gibiydim, yollara düşürdün,
Azabını fena çektirip,
Akkañkı'yı yükletip,
Ulu Manas'ımı yaya koyup,
Büsbütün hor kıldın!» -
Deyip, böylece Acıbay,
Dönüp bakmadan geçmişti,
Iraman'ın Irçı uul'u,

Altın temrenli aybaltayı
Kapıp çevirerek,
Devirircesine vurup geçmişti.
Akkula'yı silkindirip,
Ulu Manas bahadıra,
Tal-Çoku'da yatarken,
Sağ salim yetiştiler işte.
Akkula'yı görünce
Babası Cakıp gelmiş gibi,
Kılıcı elde şıngırdayıp,
Yan basıp heybetle yürüyüp,
Sımsıkı düğümlenmiş ak köstek,
Akkula'ya tam denk köstek,
Uzun adımlarla yürüyüp kaplan,
Alnından bir okşayıp,
Manas yulardan tuttu.
Yuları tutup çevirdi işte,
İçi içine sığmayan arslanın
Öfkeyle doğruldu işte:

Acıbay in anger cried:
«You braying grey mule,
May the raven read you the Koran,
May the sore never leave your back,
May the kites come peck your head!
May the wolf devour your belly,
May God visit your affliction!
Unable to walk a level road,
Why did you loose trouble on our heads?
Useless in the hour of need,
It was you who raised this doomsday.
I was like a cloud, you cast me on the roads,
Making him suffer bitter torment,
Loading the Akkañkı on,
Setting my great Manas afoot,
You shamed him through and through!» -
So saying thus, Acıbay
Had passed without a backward glance,
And Iraman's Irçı uul,

The battle-axe with gold-tipped head
Snatching up and swinging round,
Struck as if to fell him, passing on.
Making Akkula toss his mane,
To great Manas the bahadur,
As he lay upon Tal-Çoku,
They came through safe and sound at last.
On catching sight of Akkula,
As though his father Cakıp had come,
His sword jingling in his hand,
Striding sidelong in his grandeur,
The white hobble knotted fast,
A hobble matched to Akkula,
The tiger walking with long strides,
Stroked him once upon the brow,
And Manas took the halter.
He took the halter and turned him round,
The lion whose heart could not be contained
Rose up in his wrath and spoke:

«Kara günü bana saldığında,
İt-Ölbös çölünde
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Ardımdan nice Çinli
Çepeçevre sardığında,
Akkula olsaydı altımda,
O zaman horluk görseydim ya,
Akkula'nın üstünde
Ecel yetse okla uçup,
Savaşa savaşa ölseydim ya!
Niceyi bozmaktır âdetim,
Kara cana güç gelince,
Hayvandan üstün tulpar Akkula,
Beni alıp uçuracak kanadım.
Yamaçtan Kalça geldiğinde,
Ardından nice Çinli,
Sel gibi basıp girdiğinde,
Sır mızrakla Coybolot'u
Kuşanmaz mıydım, Akkula,
Kırk gün değil, seksen gün,
Durmadan savaş salsam da,
Dayanmaz mıydım, Akkula!
Bindiğim Akkula olsa,

«When the black day fell upon me,
In the desert of İt-Ölbös,
When Alööke's Koñurbay,
With many a Chinese at my back,
Encircled me on every side,
Had Akkula been under me,
Would I then have seen such shame,
Upon the back of Akkula,
Flying arrow-struck if death should come,
Would I not have died still fighting!
Breaking many is my custom,
When my dark soul is hard pressed,
Akkula, tulpar above all beasts,
Is the wing that lifts me flying.
When Kalça came down the slope,
With many a Chinese behind him,
When they poured in like a flood,
The Sır lance and Coybolot,
Would I not have girded them, Akkula,
Not forty days but eighty days,
Though I waged unceasing war,
Would I not have held, Akkula!
Had Akkula been my mount,

Giydiğim Akolpok olsa,
Attığım Akkelte olsa,
Yürekleri yarmaz mıydım,
Karınca gibi Çinliye
Gaile salmaz mıydım!
Artık kalabalığı vursam dönmem,
Kara gün düşse başıma,
Akkula, senden ayrılmam!
Canımdan cefa çekip
Pek fena ürkerek...
Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı som gümüş,
Yanları kayın Akkañkı'yı,
Alıp ata eyerledi.
Cenk silahlarını kuşanıp,

Had the Akolpok been my garb,
Had the Akkelte been my shot,
Would I not have split their hearts,
Upon the ant-like Chinese
Would I not have loosed calamity!
Now if I strike the throng I will not turn,
Though the black day fall upon my head,
Akkula, I shall not part from you!
Suffering torment in my soul,
Shying in most bitter dread...
Its front pommel of white gold,
Its back pommel of solid silver,
Its sides of birchwood, the Akkañkı,
He took and saddled on the horse.
Girding on his weapons of war,

Coybolot'unu bağlayıp,
Bir Tanrı'ya sığınarak.
Manas görünce içini çekip,
Sevindi elbette,
Çocuk gibi koşup seğirtip,
Akolpok'u giyinip,
Akkelte'yi ele alıp,
Canı yerine gelince,
Yine der işte kaplan:
«Almambet ile Çubak'ım,
Aybalta değen Sırgak'ım,
«Çaresini Bakay buldu» deyip,
Acıbay'ı anlatınca:
«Baabedin!» deyip, tez adayıp,
Koruyup gözeten Bir Tanrı'ya
Ay tırnaklı at adayıp.
O zaman Manas şanlanıp,
Düşmana tek başına saldırmaya
Silahlarını hazırlayıp,
Açbolot'unu Manas'ın
Alıp kına koydu işte,
Akkelte gibi tüfeğini,
Arslan ele aldı işte.
Tanrı'nın lütfettiği demde,
Akkelte'nin sesi bellidir,
"Tars" deyince gürleyip,
Gök yıkılıp düşmüş gibi,

Binding on his Coybolot,
Taking refuge in the one God.
Manas, seeing, drew a breath,
And rejoiced, to be sure,
Running and skipping like a child,
Clothing himself in the Akolpok,
Taking the Akkelte in hand,
When his soul came back into its place,
The tiger speaks once more:
«My Almambet and my Çubak,
My Sırgak struck by the battle-axe,
Saying «Bakay found the remedy»,
When he told of Acıbay:
Crying «Baabedin!», vowing swiftly,
To the one guarding, watching God
He vowed a horse with moon-shaped hooves.
Then Manas rose up in glory,
To charge the foe all alone
Making ready his weapons of war,
His Açbolot did Manas
Take and set into its sheath,
And his musket, the Akkelte,
The lion took in hand at last.
In the hour God grants his grace,
The voice of the Akkelte is known,
Booming when it cracks out "tars",
As though the sky had broken and fallen,

İnsanın bedeni ürperir.
Atışı fal sayardı,
Manas düşmana öyle girerdi,
Tanrı'nın çarpacağı demde
Sesi çıkmaz, "çup" ederdi,
Bir karış yere varmadan,
Attığı ok "tup" diye düşerdi.
Atageldiğim Akkelte,
Atıp bir fal bakayım,
Almambet, Çubak arslanların
Haberini bileyim!»

The body of a man will shudder.
He read his shot as an omen,
So would Manas go at the foe,
In the hour when God will smite,
No voice comes out, it goes but "çup",
Not reaching a span of ground,
The shot he fired would drop with a "tup".
Akkelte that I have always fired,
Let me fire and read an omen,
Of the lions Almambet and Çubak
Let me learn the tidings!»

Bunu düşünüp yiğit Manas,
Akkelte'yi kuşandığında,
Omuz başının aynası,
Tutuştuğu düşmana bir vursa,
Emanet canın verilişidir.
Boz kesesini kuşanıp,
Akkelte'yi doğrultup,
Önünde kaynayan
Nice Çinliye bir attı.
Akkelte ile bir vurdu,
Şaşakalıp nice Çinli
Kaçacakmış gibi dalgalanıp,
Geri çekilip firladı.
«Kaplanın Akkula'sı
Sağ salim yetişip gelmiş ki»,
Deyip, Almambet, Çubak düşünüp:
«Düşmana saldıracağımız gün,
Kadir gecesinin günü imiş,
Bu yana gürül gürül gelen,
Akkelte'nin sesi imiş.
Ulu Manas'ın gönlü isteyince
Akkula'sı ordugâhtan,
Gelmiş olmalı bu demde» -
Deyip, böylece, iki arslan
Kılıcı yan kuşanıp,
Savaş yanını hazırlayıp,
«İslam'ın yüzünü gördük» deyip,
Hasret deyip parmak ısırmadan,
«Artık gönül rahatlığıyla ölürüz» deyip,
Almambet, Çubak - iki arslan
Gayrete geldiler işte,

Thinking this, batyr Manas,
When he girded the Akkelte on,
The mirror-plate upon his shoulder,
Should he strike the foe he grappled,
It is the yielding of the soul held in trust.
Girding on his grey pouch,
Levelling the Akkelte,
At the many Chinese seething
Before him he fired one shot.
He struck once with the Akkelte,
And many a Chinese, dumbstruck,
Surged as if about to flee,
Drawing back, they scattered.
«The tiger's own Akkula
Must have arrived safe and sound»,
So thought Almambet and Çubak:
«The day we are to charge the foe
Proved the day of the Night of Power,
What comes rumbling toward us here
Proved the voice of the Akkelte.
When great Manas's heart desired,
His Akkula from the war-camp
Must have come at this very hour» -
So saying thus, the two lions
Girded the sword at the side,
Made ready their battle gear,
Saying «We have seen the face of Islam»,
Not biting their fingers in longing,
Saying «Now we die with hearts at peace»,
Almambet and Çubak - two lions
Rose up in ardor then,

Akkula'yı silkindirip,
Sahibi ölmüş gibi çırpındırıp,
Sırttaki beş yiğit
Çinliye salmadan,
Manas'ı tutup durdular işte.
Akkula eline geçince,
Haykırıp duran Manas'ı

Making Akkula toss his mane,
Rearing as if his master had died,
The five batyrs on the ridge
Not loosing him at the Chinese,
They held Manas and stood their ground.
Now that Akkula is in his hands,
Manas who stands there roaring,

Şimdi şöyle bırakalım,
Namlı Bakay kaplanın,
Yiğidin sözüne başlayalım.

Let us leave him for a while,
And of the famed tiger Bakay,
Let us begin the batyr's tale.

Kırgız ordusunun gelişi7

The coming of the Kyrgyz army7

Kıl kadar gönül bölünmeden,
Her işini hoş kılarak,
Orada sayısız ordudan,
Birine bile Bakay görünmeden,
Manas han'ın kırk çorasına,
Bakay yürüyüp vardı işte.
Kırgıl çal başta olup,
Çoralar eğlence kurmuş!
İki taraf olup,
Ordo oyunu kurmuşlar,
Oyunda arslan Manas yok,
Ödül olarak altı kısrak
Koymuşlar ortaya.
O zaman Bakay şunu der:
«Vah yazık, kırk çoro,
Kırkınız kırk yerden gelmiş kurtlardınız,
Yiğidiniz Manas sağ olsa,
Niceyi bozan arslanlardınız!
Er Manas varken,
Konak vakti şölen kurdunuz,
Tutuşmaya çıkan düşmana
Çekinmeden kavga saldınız!
Kan akıtıp bilendiniz,
Kan dökücü çoro diye ün saldınız.
Kırkınız kırk hanın oğluydunuz

Not divided in heart by a hair,
Making every deed of his pleasing,
There, from the numberless host,
Bakay unseen by even one,
To Manas khan's forty choros,
Bakay walked and came at last.
With grizzled Kırgıl at their head,
The choros had made merry sport!
Splitting into two sides,
They had set up the game of ordo,
The lion Manas not in the game,
And six mares as the prize
They had set out in the midst.
Then Bakay speaks these words:
«Alas, for shame, forty choros,
You were forty wolves come from forty places,
Were your batyr Manas alive and well,
You were lions who broke so many!
While the man Manas was here,
You held a feast at guesting-time,
On the foe come out to grapple
You loosed battle without flinching!
You were whetted spilling blood,
You won fame as blood-shedding choros.
You forty were the sons of forty khans

Asıl nüshada böyle bir başlık yok

Yanılmadan kul kor mu sizi?

Bir çoro, yoksul düşüp geldin,
Yoksul, atsız geldiğinde,
Arkar ayaklı, tunç bilekli,
At bindirdi ulu Manas.
Bir çoro kürksüz geldi,
Kürksüz gelen çoroya
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat zırhlı, toygar gözlü,
İşlemeli yakalı, geniş kaftan,
Kürk giydirdi ulu Manas!
Bir çoro, kadınsız geldin,
Kadınsız gelen çoroya
Salınan güzellerden
Alıverdi ulu Manas!
Kimi çoro malsız geldi,
Malsız gelen çoroya
Kırlarda ala başlı yılkıyı,
Arkar boyunlu, elma başlı,
Alıp damga vurdurup,
Bölüp verdi ulu Manas.
Görkemli evler yaptı,
Vadi vadi dağılmış başınızı,
Şanlı ulu Manas
Her birinizi han kıldı.
Er Manas'a geldiğinizden beri,
Ansızın kara gün görmediniz,
Ansızın ok değip,
Biriniz bile savaşta ölmediniz!
Yine Manas varken,
Sağrı eti kesip yediniz,
«Padişahım cefa görse,
Cañ-cuñ'u bozarım» der dururdunuz.
Cılgındı ovasında,

In the original manuscript there is no such heading

Would a slave, unerring, stand against you?
One choro, you came fallen poor,
When you came poor and horseless,
Arkhar-legged and bronze-wristed,
Great Manas set you on a horse.
One choro came without a fur,
And to the choro come furless,
Gold of collar, new bronze,
Double-mailed, lark-eyed,
A wide kaftan with embroidered collar,
Great Manas clothed him in fur!
One choro, you came wifeless,
And for the choro come wifeless,
From among the swaying beauties
Great Manas took him one!
Some choro came without herds,
And to the choro come herdless,
The pied-headed horse-herds on the steppes,
Arkhar-necked and apple-headed,
He took and had them branded,
Great Manas shared them out.
He built magnificent houses,
Your heads scattered valley by valley,
The glorious great Manas
Made every one of you a khan.
Since you came to the man Manas,
You have seen no sudden black day,
Struck by no sudden arrow,
Not one of you has died in battle!
Again, while Manas was here,
You carved and ate the haunch-meat,
«Should my padishah see torment,
I will break the Cañ-cuñ» you kept saying.
On the plain of Cılgındı,

Geniş Talas boyunda
Kalabalık halk sefa sürüp yatarken,
Şen şakrak yatardınız,
Hep birden övünerek,
«Belalı, köklü düşman olsa,
Şimdi bindiğimiz tulparı
Şahlandırırız» derdiniz,
Ulu Manas varken,

Along the broad vale of Talas,
While the crowded folk lay taking pleasure,
You lay there gay and merry,
All boasting with one voice,
«Should a rooted, baneful foe arise,
The tulpar we ride today
We will make it rear» you said,
While great Manas was here,

«Ay-âlemin hepsini
Kırıp geçiririm» derdiniz.
Kırışılacak vakit geldi,
Ölüşülecek an geldi.
Aybalta belden büküldü,
Cana gerçekten güç dayandı.
Ulu Manas arslanınızı,
Dikkat edin, kırk çoro,
Çepeçevre sarmışlar.
Engin Manas arslanınızı
Kalabalık Çinli kâfiriniz,
Nice kat kuşatmış duruyor».
Bakay'dan bunu duyunca,
Bütün çorolar durmadan,
Altışar altışar bölünüp,
Geri kaçacaklarmış gibi,
On iki hanın halkının
Yolunu kesip döküldüler,
Aziz yiğit kırk çoro
Arslan gibi göründüler.
Tek cana görünmeden,
Çadırda Bakay dururken,
Horoz gibi dimdik Bakay'ınız
Elini arkasına alıp,
Kaftanı omzunda yürürken,
Han Bakay'a katılıp,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Eleman'ın er Töştük'ü,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Nice boydan can gelmiş,

«All the moonlit world entire
I will cut down» you said.
The time to slay each other has come,
The hour to die together has come.
The battle-axe is bent at the haft,
Truly hardship has pressed the soul.
Your lion, the great Manas,
Take heed now, forty choros,
They have ringed him round about.
Your lion, boundless Manas,
Your crowded Chinese infidel
Stands besieging fold on fold».
On hearing this from Bakay,
All the choros without pause,
Dividing six by six,
As though they meant to flee back home,
The road of the twelve khans' people
They cut across and poured forth,
The blessed batyrs, the forty choros,
Appeared there like lions.
Unseen by a single soul,
While Bakay stood in the tent,
Your Bakay, cock-straight and upright,
His hands clasped behind his back,
Walking with his kaftan on his shoulder,
Joining with Khan Bakay,
Koşoy, khan of the Katagan,
Eleman's man Töştük,
The Eştek's Camgırçı,
Souls come from many a tribe,

Aşağıdaki Mekke ilinden.
Ala cübbeli Aykoco,
İman uğruna o gelmiş.
Aykoco'su başta olup,
Hep birden kalabalık ordu dururken,
Eyer beli gibi sırttan,
Sırgak gelir bağırarak:
«Müjde!» diye çağırarak.
Paha biçilmez bu hoş işe,
Dalar mısınız, ehl-i İslam!
Başta Bakay, er Koşoy,
Hepiniz birden usanmadan,

From the land of Mecca down below.
Aykoco of the pied robe,
He had come for the faith's own sake.
With Aykoco at their head,
While the crowded host stood all as one,
Down the ridge like a saddle's spine,
Sırgak comes shouting loud:
Calling out: «Glad tidings!».
Into this fine deed beyond all price,
Will you not plunge, people of Islam!
Bakay at the head, the man Koşoy,
All of you together, unwearied,

Yatar mısınız, müslüman!
Ecel yetip gün bitince,
Ölmez misiniz, müslüman!
Manas Beecin'i aldı,
Hepiniz varıp o temaşayı,
Görmez misiniz, müslüman!
Üstün, asil uz kadınlar aldık,
Kakançın'ın Beecin'inden
Yüksük ağızlı, ahu gözlü,
Salınan güzellerden
Nice gelin, nice kız aldık.
Altın ile gümüşü
Yükleyemez olduk biz!
Selvi boylu gelin, güzel kız
Devşiremez olduk biz!
Çet-Beecin'i kuşattık,
Çinliden âlemi bozacak erleri kırdık.

Will you lie idle, Muslims!
When death arrives and days are done,
Will you not die, O Muslims!
Manas has taken Beecin,
Will you not all go and see
That spectacle, O Muslims!
We took women peerless, noble, skilled,
Out of Kakançın's Beecin,
Thimble-mouthed and gazelle-eyed,
From among the swaying beauties
We took many a bride, many a maiden.
Gold and silver in such measure
That we could load no more!
Cypress-tall brides and fair maidens
That we could gather no more!
We laid siege to Çet-Beecin,
We cut down the world-breaking men of the Chinese.

Almambet var, ulu Manas var,
Ölçüp bir bak, müslüman,
Bahadır Çubak başta olup,
Ölümden dönüp sağ kaldık.
Çekinmeden atışı başlattık,
Çet-Beecin'in şehrine
Ulu bahadır Manas'ı
Han kaldırıp bıraktık.

Almambet is there, great Manas is there,
Take their measure, O Muslim,
With bahadur Çubak at the head,
We turned from death and stayed alive.
We opened fire without flinching,
Over the city of Çet-Beecin
The great bahadur Manas
We raised up and left as khan.

Aşa düğüne binilecek,
Kırıta kırıta yürünecek,
Altından nalları olan
Görülmedik yorgalar aldık,
O yorganın ardından
Kadınlardan usta uz aldık,
Esenkan'ın Burulça'sı,
Sayısız güzel kızlar aldık.
Cañ-cuñ kızı Birmıskal,
Bizlere armağan verilip,
Çinli topuna kavga saldık.
Altımdaki Kökçebiç,
Kanatlı atımdır işte bu,
«Kimse kalmadan gelsin» diye,
Kaplan Manas'ın yazdığı mektup budur!
«Yurdu ayaklandırıp toplasın» der,
Ganimet alınan iki kızı,

To be ridden to feast and wedding,
To be paraded mincing and prancing,
Shod with shoes of gold,
We took pacers never seen before,
And after those pacers
We took the deftest, skilled of women,
Esenkan's own Burulça,
We took fair maidens beyond number.
The Cañ-cuñ's daughter Birmıskal
Was given us as a gift,
And we loosed battle on the Chinese horde.
Kökçebiç beneath me,
This here is my winged horse,
Saying «Let all come, none left behind»,
This is the letter written by tiger Manas!
He says «Let it rouse and gather the land»,
The two maidens taken as spoils,

Almambet ile Çubak'a
Aykoco nikâh kıysın, der».
Bu haberi duyduktan sonra,
Aykoco ile ihtiyar Koşoy,
Çevresini sarıp çığrıştı,
Engin Sırgak delikanlıyı
Müslümanların hepsi.
O sırada bir baksan,
Benzi açılmış, dolgunlaşmış,
Güçlü kuvvetli tulpar, er yiğit
Faydası dokunur olmuş.
Hanların hepsi hazırlanıp,
Tek Tanrı'ya yalvarıp,
«Eceli yeten ölür» deyip,
«Azabı varsa çeker» deyip,

«Azabı olmayan yiğit
Tüp-Beecin'in şehrinden
Ölmezse alıp döner» deyip,
«Malını yağmalayıp alırız,
Bozyeleli Manas var iken

Says he, to Almambet and Çubak
Let Aykoco wed them in nikah».
After they had heard these tidings,
Aykoco and old Koşoy,
Crowded round him clamoring,
Around the mighty young Sırgak,
All of the Muslims together.
And if you looked at that moment,
Their faces brightened, grown full,
Tulpar strong and mighty, batyr bold,
Had all become of service.
All the khans made themselves ready,
Praying to the one God,
Saying «He whose hour has come will die»,
Saying «He who has torment due will bear it»,

Saying «The batyr with no torment due,
From the city of Tüp-Beecin,
If he does not die, returns with spoils»,
«We shall plunder and take their goods,
While grey-maned Manas lives

Büyük savaşı biz salarız.
Altınını yağmalar saçarız,
Sürgülü, kilitli Beecin'in
Kapılarını açarız!»
Gayrete gelip söz söyleyip,
Sevineni bundan da çok.
«İskender'in dokunmadığı Beecin'e
Dolana dolana yol yürüdük,
Asla sağ geri çekilmeyiz,
Allah'tan ecel yetmişse,
Birimiz bile sağ dönmeyiz.
Namı yaman yer denen,
Kalabalık Çin eli denen,
O Çinlinin içinde
Namlı Kalça er varmış.
Nice kişiden duyduk ki,
Gök boğaya biner Madıkan.
Çinlinin de Mançu'nun da.
Dilini bilmez canmış.
Altındaki boğanın
Burnunda bir boynuzu varmış!
Manas'a kuvvet vermezse,

It is we who wage the great war.
We shall plunder and scatter its gold,
Of bolted, padlocked Beecin
We shall throw the gates wide open!»
Rising in ardor, speaking words,
More still were those rejoicing.
«To Beecin untouched by İskender
We marched a winding, circling road,
We shall never draw back alive,
If from Allah our hour has come,
Not one of us returns alive.
The place they call ill-famed,
That they call the crowded realm of China,
Among those very Chinese
There was a famed man, Kalça.
From many a soul we heard it said,
Madıkan rides a grey-blue bull.
Of the Chinese and the Manchu both.
He was a soul who knew no tongue.
The bull that he bestrides
Bears a single horn upon its nose!
If he gives no strength to Manas,

Başkamızdan çare yok.
Öfkelense Madıkan,
Halkımızı ezip geçer,
Hanlarımızın hepsini
Bağlayıp götürür canmış,
«Ulu bahadır Manas'ı
Öldürüp elini vururum» deyip,
Kendimiz kaldık azapta,
Dönüşü Tanrı bilir,
Sağ esen geri dönülüp,
Ele varışı Tanrı bilir.
Kimsenin ilişemediği,
Dövüşe kimsenin varamadığı,
Namlı Beecin işte o yer.
Azapta kalıp yatan,
Pervasız bizim elimiz»

There is no help in any other.
Should Madıkan take to wrath,
He tramples our people down,
Every one of our khans
He is a soul to bind and carry off,
Saying «The great bahadur Manas
I shall kill, and smite his land»,
We ourselves are left in torment,
God alone knows the return,
Coming back alive and whole,
God alone knows the homecoming.
Where no one could lay a hand,
Where no one could come to grips,
Famed Beecin is that very place.
Lying there and left in torment,
Is our own fearless land»

Deyip, o an sayısız ordudan
Kaygılanan bundan da çok.
Tanrı'nın koruduğu Han Bakay,
Yurdun başçısı ihtiyar,
Aklı bereketli derya,
Bakay kalkıp mektup okuyup,
Halka duyurup tez okuyup,
Kırk hanın eline Beecin'i,
Hepsini okuyup bitirince,
Durup dinlenmeden hepsi,
İçlerinde ihtiyar Koşoy,
Gümbür gümbür ata bindi.
Hepsi birden çığrışıp,
Gelen ordunun hepsi,
Onbaşıların hepsi,
Ortaya girip kuşatıp,
Ellibaşı aklı erendir,
Ellisiyle bir bölük,
Önde gider dimdik salınıp.
Yüzbaşıların hepsi,
Yürüyen yüzden bölünüp,
Her biri ayrı ayrı,
Düzeniyle bölünüp,
Binbaşısı bambaşka,
Tuğu elinde dalgalanıp,
Gören kullar şaşırıp,

So saying, in the numberless host
More still were those in sorrow.
Khan Bakay whom God protects,
The elder, chieftain of the land,
His mind a bounteous sea,
Bakay rose and read the letter,
Read it quickly, proclaiming to the folk,
Beecin passed to the forty khans' hands,
When he had read it to the end,
All of them without pause or rest,
Old Koşoy among their number,
Mounted horse with thunderous din.
All crying out with one voice,
All of the arriving host,
All the leaders of ten,
Moved to the middle, closing round,
The leader of fifty is wise of mind,
One troop with his fifty men,
Goes in front, swaying bolt upright.
All the leaders of a hundred,
Split off from the marching hundred,
Every one set apart,
Divided in due order,
The leader of a thousand a thing apart,
His standard waving in his hand,
The souls who saw it stood amazed,

Göl gibi kalabalık ordu,
Şanla yürüyüp gitti.
Gök açık, yer kapanık,
Yerin yüzü görünmeden,
Kırın hepsi toz olup,
Ovası, dağı dümdüz,
Karınca gibi can olup,
İnsan şöyle dursun, hayvanat,
Kanatlı kuş bile sersemleyip,
O ordunun içinde
Akılca bereketli ihtiyar var,
Yılmadan düşmana saldıran

The host crowded like a lake
Marched away in glory.
The sky clear, the earth shut in,
The face of the earth unseen,
All the steppe become dust,
Its plain and mountain levelled flat,
Souls swarming like the ants,
Let alone mankind, the beasts,
Even the winged birds were dazed,
Within that mighty host
There is the elder bounteous in mind,
Those who charge the foe unflinching,

Yiğitlerin hepsi var.
Boy boy canlar gelmiş,
Müslümanın ordusuna
«İmam olurum» deyip,
Mekke'deki Aykoco,
Bile isteye arzulayıp, o da gelmiş.

Bu ordunun içinde
Nice yaman canı var,
Müslüman tuğunu yükselten,
İhtiyar Koşoy da var.
Ayrılan burun çıkıntısını,
Böle böle geçip gidiyor,
Nice yerin sağrısını
Göre göre gidiyor.
«Ak-Colooçu belidir» deyip,
«Yiğidin yürüyeceği yerdir» deyip,
Yerini görüp şaşırıp,
Yetkin erlerin hepsi
Cenk silahlarını kuşanıp,
On iki han müslüman,
Her boydan han gelmiş,
Bu hanların içinde
Bahadırmış, kahrolası,
Buudayık han'ın Muzburçak'ı
İhtiyar değil, gençmiş,
Er Manas'tan sonra gelen,
Eli yönetecek başmış.
Gökte yıldız boz imiş,
Bozyeleli Manas'la Muzburçak
Ahiretlik dostmuş.

Aşağı Kırım'ın hanıymış,
Bu yıl daha Muzburçak
Yirmi beşine değip,
Yeni girdiği çağıymış.
Altındaki bindiği -
Telkızıl tulpar denen malmış.
Buudayık han'ın Muzburçak'ı,

All of the batyrs are there.
Souls have come tribe upon tribe,
To the army of the Muslims,
Saying «I shall be imam»,
Aykoco of Mecca,
Wishing it knowingly and gladly, he too has come.
Within this mighty host
There is many a fearsome soul,
He who raises the Muslim standard,
Old Koşoy is there as well.
The jutting spur of the parted ridge
He passes, cleaving it through and through,
The croup of many a land
He goes beholding as he rides.
Saying «It is the pass of Ak-Colooçu»,
Saying «It is ground for a batyr's march»,
Amazed at the sight of the place,
All of the accomplished men
Girding on their weapons of war,
Twelve khans of the Muslims,
A khan come from every tribe,
And among these khans
He was a bahadur, confound him,
Buudayık khan's Muzburçak,
Not an elder, but young he was,
Coming after the man Manas,
He was a head to rule the land.
The stars in heaven were grey,
Grey-maned Manas and Muzburçak
Were friends sworn for the world to come.

He was khan of lower Kırım,
This very year Muzburçak
Had but reached his twenty-fifth,
The age he had newly entered.
The mount he rode beneath him -
Was the beast called the tulpar Telkızıl.
Buudayık khan's Muzburçak,

Ölümden geri dönmeyen,
İnatçı bahadır canmış.
Hilali altın tuğ ile,
Haykıran gulgule ile,
Telkızıl'la fırlayıp,
Onca kalabalık ordudan
Ordusunu ayırıp Muzburçak,
Ayrılıp öne düştü,
Arslan gibi görünüp,
At sürüp haykırarak,
Tek cana sezdirmeden,
Yanındaki Körögöç'ü,
«Beri gel!» diye çağırıp:
«Bilgiçtin sen, Körögöç!
Benim bildiğimi bildin mi!
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bilmezsen,
«Canım Manas şahinim
Varıp Beecin'i aldı» diye,
Demin onlar yalan söyler.
Kakançın'ın Beecin'inde
Aybanboz'un yürümez kalışı,
Manas'ı kuşatıp sarışları gerçek.

«Kızları ganimet aldı» diye,
Alıcı Sırgak delikanlının
Bizi imrendirip durması -
Manas dara düşeli beri.
Beri gel sen, Körögöç,
Dimdik dalıp savaş salalım.
Diri canı esirgemeden,
Dize dek kızıl kana batıp,
Beecin'e savaş salanın
Nerden kalsın ukdesi!
Böyle sözü duyduktan sonra,
Körögöç arkaya geçti,

Muzburçak öne düştü.
Sayısız çetin erleri,

Never turning back from death,
Was a stubborn bahadur soul.
With the gold crescent standard,
With a roaring clamor,
Darting forth on Telkızıl,
From all that crowded host
Muzburçak drew his army out,
Parted from them and took the lead,
Appearing like a lion,
Riding his horse and roaring,
Unmarked by a single soul,
Körögöç there at his side,
He called him: «Come over here!»:
«You were the knowing one, Körögöç!
Did you know what I have known!
Did you see what I have seen?
If you know not what I know,
Saying «My dear falcon Manas
Has gone and taken Beecin»,
Just now they tell a lie.
In Kakançın's Beecin,
That Aybanboz was left unable to walk,
That they ringed Manas about - that much is true.
Saying «He took the maidens as spoils»,
That the taker, young Sırgak,
Keeps stirring up our envy -
Is since Manas fell into straits.
Come over here, Körögöç,
Let us plunge bolt upright and wage war.
Not sparing the living soul,
Sunk knee-deep in crimson blood,
He who wages war on Beecin,
How should any longing remain in him!
After he had heard such words,
Körögöç fell to the rear,

Muzburçak took the lead.
The numberless hardened men,

Körögöç bileyip aldı,
Pervasız kabadayıyı,
«Önce yetişip varanınız,
Kadını kızı aldınız» deyip,
Körögöç coşturup aldı.
Haram hayalli sinsiyi,
Körögöç sürüp aldı.
Kimini de kışkırtarak,
Körögöç gidip duruyor.
«Niyetimiz o: Beecin'e
Önce yetişip varalım.
Şanlı, şevketli Manas'tan
Sarı altınla kızlarını
Armağan payı alalım.
On iki tümen kalabalık ordu,
Düşünsenize, yiğitler,
El önderi biz olalım!»
Deyip, bunu duyanlar,
Boza bineni bir başka,
Değerli canını esirgemeden,
Küme küme bölünüp,
Mızrağı ele alıp,
Atın ağzını salıverip,
Atları başını alıp kaçıp,
İki eli kenetlenip.
O ordunun içinden
Bir bölüğü Sart idi,
Bele bağlanır el değil,
Pek güvenilir yurt değil,
Bel ağrısı gibi dertti.
Göğe yükselen toz gelmiş,
Buradaki azmış gibi,
Hindistan'dan da gelmiş.
Muzburçak'ın ardından
Küheylanını kabartıp,
Gök çediklerini dikeltip,
Sarıklarını sallandırıp,
Sakallarını dalgalandırıp,
Küheylanı tıpırdayıp,

Körögöç whetted them keen,
The fearless swaggering blade,
Saying «Whichever of you arrives first,
Yours are the women and the maidens»,
Körögöç stirred them to frenzy.
The sly one with unlawful dreams,
Körögöç drove him onward.
And goading some of them on,
Körögöç keeps riding forth.
«Our intent is this: to Beecin
Let us be first to arrive.
From glorious, majestic Manas
His yellow gold and his maidens
Let us take as our gift-share.
A crowded host of twelve tümen,
Only think of it, batyrs,
Let us be leaders of the land!»
So saying, those who heard it,
He who rode a grey another man,
Not sparing their precious souls,
Dividing cluster by cluster,
Taking the lance in hand,
Giving the horses free rein,
The horses bolting head-away,
Both hands locked and clenched.
From within that mighty host
One division was of Sarts,
No folk to bind fast to your waist,
No land to be well trusted,
A woe like an aching back.
Dust had come rising to the sky,
As if those here were not enough,
They had come from Hindistan too.
Hard on Muzburçak's heels,
Puffing up their thoroughbreds,
Cocking their grey-blue boots upright,
Letting their turbans sway,
Letting their beards stream in the wind,
Their thoroughbreds prancing quick-hooved,

Sart'ın ordusu yürüdü işte.
Bu askerin ardından,
Keregesi ağaçtan,
Kök atası Alaş'tan,
Gök çizmesi ökçeli,
Aydarkan'ın Kökçö'sü,
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Ağırbaşlı, çetin er denen,
Darısını taş gibi ağartan,
Karısını kız diye öven,
Bahadır Kökçö kahramanın,
Kögala ile atılıp,
Pay bölüştürecekmiş gibi,
Türküsünü söyleyip coşarak,
Yiğitleri uğuldayıp,
Düşman deyince sevinip,
Aç aslan gibi eğilip,
Yürüyüp gitti nice Kazak.
Askerinin bindiği
Hepsi benzer kula at,
Alınlarında muska misali akıtma,
Hepsi tulpar, gök sakarlı,
Kara bayır soylu küheylan,
Sarı-Arka'yı yurt edinmiş,
Hayvandan bambaşka.
Yiğitleri hep birden:
«Düşman nerde?» diye davranıp,
Haykırışıp bağırıp,
Şu kurumlanmayı gördün mü.
«Kökçö!» diye nara atıp,
Kökçö yürüdü yol boyunca,
Hepsi tümenlik orduyla.
Kazakların ardından,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Düğüm düğüm akıl yürüten,
Gece hırsızını sağ koymayan,
Düşmandan geri dönmeyen,

The Sart's army marched forth.
Behind this host of soldiers,
His yurt-lattice made of wood,
His root-ancestor from Alaş,
His grey-blue boots high-heeled,
Aydarkan's Kökçö,
Who made Sarı-Arka his homeland,
Called a stern and steadfast man,
Who whitened his millet like stone,
Who praised his wife as a maiden,
The hero, batyr Kökçö,
Charging forth on Kögala,
As if to parcel out the spoils,
Singing his song, exulting,
His warriors humming like a swarm,
Rejoicing at the word of foe,
Crouching like a hungry lion,
Marched onward many a Kazak.
The mounts his soldiers rode
Were all alike dun steeds,
A blaze like an amulet on each brow,
All tulpars, grey-starred on the forehead,
Coursers of the black bayır line,
Having made Sarı-Arka their home,
Unlike any other beast.
His warriors all as one:
«Where is the foe?» they cried, surging,
Shouting out and clamoring,
Have you seen such swaggering pride.
«Kökçö!» they roared their war-cry,
Kökçö marched along the road,
With an army of full ten thousand.
Behind the Kazaks came
The Eştek's Camgırçı,
Whose mind worked knot by knot,
Who left no night-thief alive,
Who never turned back from a foe,

Baş çevirip geri kaçmayan,
Eştek'ini toplayıp pekişen,
Er Camgırçı diye ün salan,
O da yürüdü yol boyunca,
Sayısı tümenlik orduyla.

Who never wheeled his head to flee,
Who gathered his Eştek and grew strong,
Famed as the man Camgırçı,
He too marched along the road,
With an army ten thousand strong.

Eki-Kemin'i yurt edinen,
İkiz kara at bağlayan,
Pirincini güzlük eken,
Kürmeğini yem diye bağlayan,
Kara mağarayı ev edinen,
Çaylağı alıştırıp doğan eden,
Darda kalanı yurtlu kılan,
Telek kuşunu alıştırıp kuş eden,

Who made Eki-Kemin his homeland,
Who tethered twin black horses,
Who sowed his rice in autumn,
Who bound barnyard-grass for fodder,
Who made the black cave his home,
Who tamed the kite into a falcon,
Who gave the destitute a homeland,
Who trained the telek bird into a hunting hawk,

Başıboş gezeni derleyip yurt kılan,
Yoksul gezip zenginleşen,
Yalnız gezip çoğalan,
Eybit'in oğlu er Ürbü,
Önde Ürbü şahlanıp,
Peşinde sayısız ordu can atıp,
O da yürüdü yol boyunca,
Nice kalabalık orduyla.
Yürüyüp gitti ardından,
Kendisi Kıpçak halkındandı,
Bu Kıpçak'ın içinde
Bahadır Şıgay derlerdi.
Her doru atını eyerleyen,
Her yurtla savaşıp,
Savaşın yolunu öğrenen.
Şıgay'ın heybetinden
Herkes ürperirdi.
Zamanında er Şıgay
Kızılbaş'ı kırıp geçiren,
Kahramanları yere seren,
Kızını gelinini ağlatan.
Enli gömlek giyinen
Kıpçakların er Şıgay'ı,
Altı-Şaar'dan, Kokon'dan,

Who gathered wanderers into a people,
Who roamed in want and grew wealthy,
Who roamed alone and multiplied,
Eybit's son, the man Ürbü,
Ürbü rearing at the front,
A countless host straining behind him,
He too marched along the road,
With a teeming, mighty army.
Marching onward after them,
He was of the Kıpçak people,
And among these Kıpçak
They called him batyr Şıgay.
Who saddled every bay horse,
Who warred with every land,
Who learned the way of war.
At Şıgay's awesome presence
All men would shudder.
In his day the man Şıgay
Cut down the Kızılbaş,
Laid heroes low upon the ground,
Made their girls and brides to weep.
Clad in a broad-cut shirt,
The Kıpçaks' man Şıgay,
From Altı-Şaar, from Kokon,

Ondan öte Samarkan
Halkıyla çatışan.
Gündüzünde yılkı alan,
Gece içinde uyku alan,
Erlikle pekişen,
Kıpçakların kızıl Şıgay'ı diye ün salan,
O da yürüdü yol boyunca,
Bilinmez nice orduyla.
Aybaltasını kuşanıp,
Usta olmuş tükenesice,

And beyond them, Samarkan —
He clashed with their peoples.
Taking horse-herds by day,
Taking sleep by night,
Grown hardened through his valor,
Famed as the Kıpçaks' red Şıgay,
He too marched along the road,
With a host beyond all counting.
Girding on his moon-axe,
Grown masterful, confound him,

Kargılarını hazırlayıp,
Davul çalıp gürleyip,
Ardını sürüp çığrıştırıp,
O da yürüdü Beecin'e.
Boz-ala bayraklı tuğ alıp,

Making ready their lances,
Beating drums and thundering,
Driving on the rear with cries,
He too marched on Beecin.
Bearing the grey-dappled bannered standard,

Görünüşü yaman kurt değil mi,
Endamına insan sevinen,
Maseyil'i yurt edinen,
Bahtlı, çetin er denen,
Dokuz oğlun küçüğü,
Bir Tanrı'nın kulu,
Eleman'ın er Töştük'ü,
Çalkuyruk tulparına binen,
Su verilmiş demir zırh giyen,
Püskülsüz kargı alan,
Yerin altında er Töştük
Yedi yıl tutulup kalmış.
Erliğiyle il bulan,
Becerisiyle can besleyen,
Yerin altında yedi yıl
Yerin pası işlememişse,
Eleman'ın er Töştük'ü
Ölçüsüz bir aslandı,
Bu da yürüdü yol boyunca,
Kaynaşan kalabalık orduyla.
Gözü Çolpan yıldızınca parlayıp,
Koca kulağı kalkan gibi,

Is he not a fearsome wolf to see,
Whose bearing gladdens all who look,
Who made Maseyil his homeland,
Called a fortunate, steadfast man,
Youngest of nine sons,
A servant of the one God,
Eleman's man Töştük,
Mounted on his tulpar Çalkuyruk,
Wearing tempered iron mail,
Bearing a tassel-less lance,
Beneath the earth the man Töştük
Was held for seven years.
Who found a people through his valor,
Who fed his life by his own skill,
If seven years beneath the earth
The earth's rust could not touch him,
Then Eleman's man Töştük
Was a lion beyond all measure,
He too marched along the road,
With a seething, teeming army.
His eye gleaming like the star Çolpan,
His great ear like a shield,

Çeş-Töbö'yü yurt edinen,
Görenlerin hepsi
Ölçüye sığmaz er demiş.
Katagan'ın hanı Koşoy,
Duası yurdu zenginleştiren,
Yoksulu bey gibi gönendiren,
Bütün yurdu yücelten,
Kalendere dost olan,
Divaneye koyun katan,
Sağ küreği geniş olan,
Koca Manas kaplanın
Oynak çocukluk çağında,
Ulu Koşoy er olmuştu.
Kerkabılan tulparını
Aldırmadan eyerleyen,

Who made Çeş-Töbö his homeland,
All who ever saw him
Called him a man beyond all measure.
Koşoy, khan of the Katagan,
Whose prayer enriched the land,
Who made the poor thrive like beys,
Who raised the whole land high,
A friend to the wandering dervish,
Who gave sheep to the holy fool,
Whose right shoulder-blade was broad,
When the tiger, great Manas,
Was in his playful childhood days,
Mighty Koşoy was already a man.
His tulpar Kerkabılan
He saddled without a care,

Mısır ile Mekke'den,
Varıp beş yıl okuyan.
Nice tulpar at almış,
Ulu Koşoy diye anılmış.
Koşoy bahadır, ağan,
Küh küh öksürüp,
Müslüman tuğunu kaldırıp,
Bu da yürüdü yol boyunca,
Yeri kaplayan orduyla.
Halka doğru seslenir,
Aziz Koşoy söz söyler:
«Sapıp biriniz geri kalmayın,
Eski Beecin nice kalabalık il,
Karakoluna rastlayıp,
Kara bahta kalmayasın,
Yarık beller, yokuş yol,
Yarınız geride kalmasın,
Kaynaşan Beecin, kalabalık il,
Kırgına uğrayıp kalmayın.
Kaçıp girecek orman yok,
Geri kalırsan, Müslüman,
Görülmedik görürsün.
Kazara azap çekersin,

To Egypt and to Mecca
He went and studied five years.
Many a tulpar steed he won,
He was known as mighty Koşoy.
Batyr Koşoy, your elder,
Coughing kuh-kuh as he went,
Raising the Muslim standard,
He too marched along the road,
With an army covering the earth.
He calls out to the people,
Blessed Koşoy speaks his word:
«Let none of you stray and fall behind,
Old Beecin is a teeming land,
Lest you meet its watch-post
And fall into black misfortune,
Cloven passes, uphill roads,
Let not half of you be left behind,
Seething Beecin, a teeming land,
Do not fall to slaughter there.
There is no forest to flee into,
If you lag behind, O Muslim,
You will see things never seen.
By mischance you will suffer torment,

Kâfirlerin bekçisi
Yakalarsa, ey ahali,
Boş yere ölür gidersin.»
Koşoy böyle deyince,
«Söz değil mi, bahadır,» deyip,
«Sözün yurda akıl,» deyip,

Sözünü duyup han Bakay,
Koca yürüdü o zaman,
Kalabalık kara Müslüman,
Hepsi yürüdü o zaman.
Kırkların başı Kırgıl koca,
Keçe örtüce kalpaklı Şuutu kul,
Büyük ordunun ardına düşüp,
Yürüyüp gider kırk çoro.
Ordu ardında Muzburçak,
Eren canını hiç sakınır mı,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Kuşatıp yatan kalabalık ordu,

Kaynatılmış acı çorak,
Kalabalık Kıtay'ın ucuna
Varıp bunlar dayandı.
Muzburçak varıp yetince,
Dediğim yalan değilse,
Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp duran kimse yok,
Biri yalan, biri gerçek,
Bilip gelen kimse yok.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Dikilip nara atıp,
Hangisi olduğu bilinmez,
Kıtay hep birden bastırdı,
Sakınmadan varana,
Kabaran kalın kara sırt,
Kara sırt değil, halkmış,
Alevlenen nice yıldız,

If the sentry of the infidels
Should seize you, O my people,
You will die and perish for nothing.»
When Koşoy had spoken so,
«Is that not the word, batyr,» they said,
«Your word is wisdom for the land,» they said,
Hearing his word, khan Bakay,
The elder marched forth then,
The teeming mass of dark-clad Muslims,
All marched forward then.
Head of the Forty, old Kırgıl,
Şuutu the slave in his felt-draped kalpak,
Falling in behind the great army,
The forty choro march along.
Behind the army Muzburçak,
Does a true man ever spare his life,
When dawn had paled and broken,
When light had touched the earth,
The teeming host encamped around,

Like bitter salt-earth boiled up,
To the edge of teeming Kıtay
They came and there they halted.
When Muzburçak arrived,
If what I say is no lie,
Much is lie and much is truth,
There is none who saw it all,
One part lie, one part truth,
There is none who came and knew.
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
Standing tall and roaring war-cries,
None could tell who was who,
The Kıtay pressed on all at once,
Upon all who came unwary,
The swelling thick black ridge —
No black ridge, it was a people,
The many stars that flared —

Yıldız değil, ateşmiş.
Karınca gibi kaynaşıp,
Çepeçevre sardığı andı.
Kuzgun uçsa kurtulmaz,
Kıtay'ın çokluğundan,
Kum gibi kalabalık ilmiş.
Muzburçak'ı görünce:
«Burut'un ordusuymuş,» deyip,
Dönmeden Kıtay davranıp,
Hep birden bastırıverdi.
Bini Kıtay, biri Burut,
Müslüman karıştı savaşa.
Telkızıl atıyla Muzburçak,
Hançerini bele kuşanıp,
Tek başına daldı Muzburçak.
Yetmiş bin kâfire
Yalnız daldı el salıp,
Yer yarılıp toz olup,
Yeryüzünü çokluktan,
Bunlar kaplayıvermişti,
Kalabalık Kıtay hep birden,
Onu sarıvermişti.
Buudayık hanın Muzburçak'ı,
Kargı kargıya tutuşup,

Not stars, but fire they were.
Swarming like the ants,
That was the moment they encircled all.
Even a raven in flight could not escape
From the multitude of the Kıtay,
A people teeming like the sand.
When they saw Muzburçak:
«It is the Burut's army,» they said,
Without turning, the Kıtay surged,
And pressed down all at once.
A thousand Kıtay to one Burut,
The Muslims joined the battle.
Muzburçak on his horse Telkızıl,
His dagger girded at his waist,
Muzburçak plunged in all alone.
Against seventy thousand infidels
Alone he plunged, arm swinging,
The earth split open into dust,
The face of the earth, by their multitude,
They had covered wholly over,
The teeming Kıtay all as one
Had wrapped him round about.
Khan Buudayık's Muzburçak,
Lance grappling against lance,

Aziz canını esirgemeden,
Adamakıllı vuruşup,
Kâfir kuşatıp gelince,
Telkızıl ile kurtulup,
Kaynayan Kıtay elinde
Körögöç tutsak kaldı.
Gönlünde nice kaygı:
«Bozkurt Manas, kahramanım,
Acep ne hâldedir?» deyip,
Gözünün yaşı sel sel,
Kaygı çöküp başına,
Kederlenip kaldı işte,
Tal-Çoku'da Manas'a
Muzburçak varıp yetişti:

Not sparing his precious life,
Fighting hard with all his might,
When the infidels closed round,
He broke free on Telkızıl,
In the hands of the seething Kıtay
Körögöç was left a captive.
Many a sorrow in his heart:
«Grey wolf Manas, my hero,
How does he fare, I wonder?» he said,
His tears flowing in floods,
Sorrow settling on his head,
He was left there sunk in grief,
To Manas at Tal-Çoku
Muzburçak came and reached him:

«At esirgemeden senin için,
Bile bile geldim, han Manas,
Sakınmadan senin için,
Savaşa girerim, zırhını ver,
Kırışırım senin için!
Kıtay ile, er Manas,
Savaşın yolunu bana ver,
Kırk çoro başta, ordunu ver!»

Buudayık'ın Muzburçak'ı
Bunu söyleyip dururken,
Manas hiç durur mu sıkışıp,
Akkula ile dörtnala sürüp,
Padişah Manas aslanın,
Akkelte ile gümbürdetip:
«Manas!» diye nara atıp,
Savaşa girdi bağırıp,
Akkula'yı şahlandırıp,
Yarıp girdi kırıp geçirip,
Öfkeyle kabarmış bozkurdun
Haykırışı taş yarıp,
Sıkıştırıp duran Kıtay'a
Bağırıp Manas dalıvermişti,
Ardına yakın Acıbay
Gözetip yürümekteydi.
Eli güçlü Bayçoro,
Yerinden oynamaz Agayar,
Karışıp daldı işte.
Baksan göze ilişmez,

Hangisi olduğu bilinmez,
Savrulan diken misali,
Yiğitlerin hepsini,
Yiğit Manas, bozkurdun,
Kırdı Manas ezip geçip,
Aç aslan gibi dalıp,
Haykırıp Manas girince,
Diz boyu kan akıp,
Yeryüzü kana boyanıp,

«Sparing no horse, for your sake,
I came knowingly, khan Manas,
Without flinching, for your sake,
I will enter battle — give your armor,
I will fight and fall for you!
With the Kıtay, man Manas,
Give me the way of the battle,
Give your army, the forty choro at its head!»
Buudayık's Muzburçak
While he stood speaking so,
Would Manas ever stand hemmed in,
Galloping hard on Akkula,
The lion, sovereign Manas,
Thundering with Akkelte:
«Manas!» he roared his war-cry,
He entered battle shouting,
Making Akkula rear high,
He broke through, mowing all down,
The grey wolf swollen with wrath —
His war-shout split the stone,
Upon the pressing Kıtay
Shouting, Manas plunged headlong,
Close behind him Acıbay
Marched watching over him.
Strong-handed Bayçoro,
Unshakable Agayar,
Plunged into the fray.
Look — the eye cannot catch them,

None could tell who was who,
Like thistles whirled upon the wind,
All of those warriors,
The valiant Manas, the grey wolf —
Manas cut them down, crushing through,
Plunging like a hungry lion,
When Manas charged in roaring,
Blood flowed knee-deep,
The earth was dyed with blood,

Manas kırıp dururken,
On iki hanın Müslümanı
Savaşa girdi katılıp.
Haykırsa insanın gücü yetmeyen,

Aslanın dişi işlemeyen,
Sataşanı kana bulayan,
Rastlayanı serseme çeviren,
Han Manas'ın kırk çorosu,
Kalabalık Kıtay'ın çok ordusuna
Hep birden bastırıp daldı.
Kırk çoro savaşırken,
On iki han, Müslüman,
Birlikte vuruşup dururken,
Yerinden oynamadı çok Kıtay.
Birbirine karışıp vuruşup,
Eceli gelenler ölüşüp,
Kanı su gibi döküşüp,
Kılıcın ağzı parıldayıp,
Kargının ucu oynayıp,
Gündüz müdür bilinmez,
Gece midir bilinmez,
Gök açık, yer kapalı,
Yeryüzü görünmez.
Kargıları çatırdar,
Aybalta sesi şakırdar.
Çevrelerine bakmadan,
Deniz olup kan aktı.
Hepsi canını esirgemeden,
Başı leğen dolusu kan olup,
Bütün gövdesi gevşeyip,
Kıpırdayamadan donakalıp,
Kargı belinden kırılıp,
Kimi can çare bulamayıp,

Kolanları kopup,
Kimi can toparlanamayıp,
Nice yüğrük tulparın
Eyeri kayıp böğrüne,

While Manas kept on slaying,
The Muslims of the twelve khans
Joined and entered the battle.
When they roar, no man can withstand them,

The lion's tooth cannot pierce them,
Who drench in blood all who provoke them,
Who leave all they meet dazed and reeling,
Khan Manas's forty choro,
Against the vast host of teeming Kıtay
Pressed in and plunged all as one.
While the forty choro fought,
The twelve khans, the Muslims,
While they battled side by side,
The many Kıtay did not yield ground.
Mingling together, striking,
Those whose hour had come lay dying,
Their blood pouring out like water,
The sword's edge flashing bright,
The lance's point dancing,
None could tell if it was day,
None could tell if it was night,
The sky clear, the earth shrouded,
The face of the earth unseen.
Their lances crack and splinter,
The moon-axe rings and clatters.
Without a glance about them,
Blood flowed until it made a sea.
All of them unsparing of their lives,
Heads becoming basins full of blood,
Whole bodies going slack,
Frozen still, unable to stir,
Lances snapping at the shaft,
Some souls finding no remedy,

Their girths torn asunder,
Some souls unable to recover,
On many a swift tulpar
The saddle slipped to its flank,

Çifte atıp gezineni bundan çok.
Arada atından olup,
Çaresini bulamayıp yalvarıp,
Ağlayıp gezeni bundan çok.
Taş gibi serilip dizilen,
Kırılanı ondan çok.
Dersin ya o dehşeti,
O kırk hanın üstüne,
Yer sarsılıp çalkalanan,
Yedi boy halk gelmişti.
Tuttuğunda kan çıkan,
Sesinden can çıkan,
Kışın zorlu karakışında
Bir kulağını örtünen,
Yese ekmeğe doymayan,
Rastladığını sağ koymayan,
Hayvan demeden, isterse insan,
Rastladığını yermiş.
Atta oyuncu, yayan yüğrük,
Kıtay bozulacakken ortaya çıkan,

«Yaya yüğrük» denen halkmış.
Onların hanları:
Alnı demir Mañkuş alp,
Kulağı demir Kutan alp,
Ardındaki Kazan alp,
Kıtay hep birden hanlanıp,
Topyekûn Kıtay toplanıp,
Sığınılacak Manas yok,
Muzburçak, Kökçö, Töştük'e,
Koca Koşoy bahadıra,
O Kıtay hep birden saldırdı.
«Diri yakalayın,» diye,
«Alıp varıp Beecin'e,
Tilmaç edip koyun,» diye,
«Kendi saldıran Burut'u
Köküyle kurutun,» diye,
Kokonlu Kozubek,
Sart hanına rastladı.

More than this went bucking, kicking wild.
Some, unhorsed amid it all,
Finding no remedy, pleading,
More than this went wandering, weeping.
Laid out in rows like stones,
More still than that lay slain.
You would speak of that terror —
Upon those forty khans,
Making earth quake and heave,
A folk of seven tribes had come.
Blood springs where they but grip,
Life flees at their very voice,
In winter's harshest dead of winter
They cover but a single ear,
Eating, never sated with bread,
Leaving nothing they meet alive,
Be it beast or be it man,
They devoured whatever they met.
Tricksters on horseback, swift on foot,
Who appear when Kıtay is near to breaking,
A folk called the «swift-of-foot».
And these were their khans:
Iron-browed Mañkuş the alp,
Iron-eared Kutan the alp,
Behind them Kazan the alp,
The Kıtay all rallied to their khans,
The whole of Kıtay gathering,
No Manas there to shelter them,
On Muzburçak, Kökçö, Töştük,
On the batyr, old Koşoy,
Those Kıtay fell all at once.
«Take them alive,» they said,
«Carry them off to Beecin,
And set them up as interpreters,» they said,
«The Burut who dared attack us —
Wither them root and all,» they said,
Kozubek of Kokon
Chanced upon the khan of the Sarts.

Sartları feryat ettirip,
Sürüp gider Mañkuş alp.
Eline geçen kişiyi
Yakalayıp avucuna,
Çiğneyip gider Mañkuş alp.
Yüzü aydın, uğuru ak,
Tutuştuğu düşmana tümen ordu denk,

Önünden çıktı han Bakay.
Öfkelenip kamçılayıp,
Kuşatıp çıktı han Bakay,
Şaklatarak Sartları
Dövüp çıktı han Bakay:
«Haydi! Kokon! Haydi! Kokon!
Atının başını çek, Kokon!
Ölçüsüz savaşa girersin,
Ölüp gidersin sonra.
Kara sırtlı Tal-Çoku,
İnsan aşacak bel değil,
Çalıyar değmemiş Beecinli,

Gücünün yeteceği il değil,
Denk gelinmez Kıtay'la
Boy ölçüşecek sen değilsin!»
Bakay narayı bastı işte,
Önünü kesip er Bakay,
Kızgın bir savaş verdi işte.
Yüz yüze gelip vuruşup,
Yiğit Bakay kaplan,
Alnı demir Mañkuş alp
Bağırıp kargı saplarken,
Usta olan er Bakay,
Mañkuş alpın kargısını
Yandan çalıp parçalayıp,
Düşmanı çaresiz bıraktı.
Bir cana darlık düşüp,
Kuru toza karıştı.
Bakay tutuşup dururken,

Setting the Sarts to wailing,
Mañkuş the alp drives them on.
Whoever falls into his hand
He seizes in his palm,
Mañkuş the alp goes trampling on.
Bright of face, white of fortune,
In combat worth ten thousand men against the foe,
Khan Bakay came out to face him.
Raging, plying his whip,
Khan Bakay rode out to hem him in,
With cracking whip-blows, the Sarts
Khan Bakay beat as he rode out:
«Away! Kokon! Away! Kokon!
Rein in your horse's head, Kokon!
You rush into battle beyond your measure,
And then you will die and perish.
Black-ridged Tal-Çoku
Is no pass for man to cross,
The Beecin folk whom Çalıyar never touched
Are no land your strength can master,
With the unmatchable Kıtay
It is not you who can measure strength!»
Bakay let loose his war-cry then,
Cutting off their path, the man Bakay
Gave fierce and burning battle then.
Coming face to face, they fought,
The valiant tiger Bakay —
Iron-browed Mañkuş the alp,
As he thrust his lance with a shout,
Bakay, master of his craft,
The lance of Mañkuş the alp
Struck sideways and shattered it,
And left the foe without recourse.
Hard straits fell upon one soul,
And he mingled with the dry dust.
While Bakay stood locked in combat,

Altın perçemli, kor kuşaklı,
Azizkan'ın Almambet'i,
Sarala atına binip,
Sarı meşin şalvar giyip,
Püskülsüz kargı alıp,
Beline çelik kuşanıp,

Gold-forelocked, ember-sashed,
Azizkan's Almambet,
Mounted on his horse Sarala,
Wearing yellow leather trousers,
Taking up his tassel-less lance,
Girding steel about his waist,

Yukarı yandaki kâfiri,
Girdiği yerden Almambet,
Kum gibi savurdu.
Tam ortaya girmeden,
Kıyıdan Almañ geliyor:
«Mañkuş alpa yetişsem,» diye,

The infidels on the upper side,
From where he entered, Almambet
Scattered them like sand.
Not yet plunged into the center,
Almañ comes along the edge:
«If I could but reach Mañkuş the alp,» he says,

Doğrulup Almañ geliyor.
Göz açıp kapayıncaya,
Şöyle böyle deyinceye,
Yiğit Almambet yetişmişti,
Alnı demir Mañkuş'u,
Han Bakay'ın sırtındayken,
Devirip geçivermişti.
Onun gibi alpların
Nicesini görmüş eskiden,
Alışkın Bakay değil mi.
Mañkuş'un pehlivanları
Kaldırıp ata bindirene dek,
Bozkurt Bakay yetişti işte,
Açbolot'unu ele alıp,
Yetiştiği yerde Mañkuş'un
Başını çalıp geçti işte.
Almañ Mañkuş'u sapladığında,
Sezip kalmıştı Kutan alp,
Almambet'i saplamaya
Yaklaşmıştı Kutan alp.
Kargı uzatıp kükreyip,
Kâfirin öfkesini görünce,
Sesine dayanamayıp,
Bastırıp giden İslâm ordusu
Tam ortadan yarıldı gürleyip.

Almañ comes riding straight.
In the blinking of an eye,
In the time to say a word,
Valiant Almambet had reached him,
Iron-browed Mañkuş —
While he was at khan Bakay's back,
He toppled him and passed on.
Of alps the like of him
He had seen many in his day —
Is Bakay not long used to this.
Before Mañkuş's champions
Could lift him back onto his horse,
The grey wolf Bakay arrived,
Taking his Açbolot in hand,
And where he reached him, Mañkuş's
Head he struck off and passed on.
When Almañ speared Mañkuş through,
Kutan the alp had marked it well,
To run Almambet through
Kutan the alp drew near.
Thrusting his lance and roaring,
Seeing the infidel's fury,
Unable to bear his voice,
The advancing host of Islam
Split thundering down the middle.

Kâfirin suratını görünce,
Açtığı gözü yummadan,
Ona bakıp durmadan,
Kara çelik ağızlı,
Saldırıp gelir yaklaşıp,
Han Manas'ın Sırgak'ı.
Almambet'e vardırmadan,
Ondan önce yetişti işte,
Yetiştiği yerde er Sırgak,
Boz katırın üstünden,
Dağ gibi kâfiri,

Seeing the infidel's face,
Never closing his opened eyes,
Not pausing to stare at him,
With his blade of black steel,
Comes charging, drawing near,
Khan Manas's Sırgak.
Before he could reach Almambet,
He arrived before him then,
And where he reached him, the man Sırgak,
From atop his grey mule,
The mountain-like infidel

Devirip geçti işte.
Yeni yetişip han Bakay,
Yine başını keserken,
Hazır duran «yaya yüğrük»,
Yiğitlerin hepsini
Demir gibi çevirip hepsi,
Hep birden saldırdı işte,
Tanrı'nın verdiği buyruk
Böyleymiş, gördü işte.
Almambet ile Sırgak'ı,
Namlı koca Bakay'ı,
Darmadağın edip ayırdı işte.
Karman çorman oluşup,
Sırgak gitti bir yöne,
Toz duman birbirine karışıp,
Bastıran Kıtay ordu olup,
Aziz başı sersemleyip,
Almambet gitti bir başka yana.
Vuruşmaktan yorulmadan,
Ok atışmaktan usanmadan,
Kara kargı, keskin çelik
Sıyırıp gezer han Bakay,
Sayısız orduya kıran salıp,
Kıtay'ı sersemletip,
Yoğurup gezer han Bakay.
«Manas!» diye bunlar bağırıp,
Bir yandan çıktı kırk çoro.

He toppled down and passed on.
Khan Bakay, newly arriving,
Was cutting off his head in turn,
When the «swift-of-foot», standing ready,
All of the valiant warriors
Ringed round like a wall of iron,
And fell on them all at once,
The decree that God had given
Was thus — and so he saw.
Almambet and Sırgak,
And famed old Bakay,
They scattered and drove apart.
All turned to wild confusion,
Sırgak went off one way,
Dust and smoke mingling together,
The pressing Kıtay a full army,
His precious head left reeling,
Almambet went off another way.
Never wearying of combat,
Never tiring of the arrow-fight,
Black lance and keen-edged steel
Khan Bakay roams with them drawn,
Loosing slaughter on the countless host,
Leaving the Kıtay dazed,
Khan Bakay roams kneading them down.
«Manas!» these cried aloud,
From one side came the forty choro.

Naralarını atıp,
Koşoy, Töştük hanı var,
Kökötöy'ün Bokmurun'u dahi var.
Muzburçak, Kökçö han olup,
Ellerini kana banıp,
Geri dönmeden durup,
Çetin savaş oldu işte,
O zaman Manas sultanın
Zorlu bir savaş vermiş,
Kalabalık Kıtay kâfirini
Beecin'e doğru savurup,
Yiğidi Kalça içlerinde,
Dönüp bakmadan çok Kıtay,
Han Manas'a dayanamayıp,
Gerisin geri kaçıvermiş.

Hurling out their war-cries,
Koşoy is there, and khan Töştük,
Kökötöy's Bokmurun is there besides.
Muzburçak and khan Kökçö,
Dipping their hands in blood,
Standing fast, never turning back,
A grim battle it became,
Then the sultan Manas
Waged a mighty battle,
The teeming Kıtay infidels
He hurled back toward Beecin,
The champion Kalça among them,
Never looking back, the many Kıtay,
Unable to withstand khan Manas,
Turned tail and fled away.

Sakınmadan Manas aykölün,
İnat edip kovalamış,
Aç aslan gibi dalıp,
Büyük kırgın salmış,
Kuşatmadaki nice bölük
Hunhârı görüvermiş.
Aykölünü görünce,
Babasını görmüş gibi,
Güç bulup hepsi,
İçinde koca Koşoy,
Kimine baksan:
«Baabedin!» diye bağırıp,
Kimine baksan:
«Bahadıra kurban olayım,» deyip,
«Padişah!» diye çağırıp,
Han Manas'ın ardından,
Altı tümen Kıtay'ı
Yarıp daldığı andı,

Önündeki Kıtay'ı
Yaralayıp serdiği andı.

Emektar canını esirgemeden,

Unflinching, Manas the ayköl
Pursued them with stubborn will,
Plunging like a hungry lion,
He loosed a great slaughter,
Many a company in the ring of siege
Caught sight of the blood-shedder.
When they saw their ayköl,
As if they had seen their own father,
They all found strength anew,
Old Koşoy among them,
Look at some of them:
«Baabedin!» they cried aloud,
Look at others of them:
«Let me be the batyr's offering,» they said,
«Sovereign!» they called out,
Behind khan Manas then,
Through sixty thousand Kıtay —
That was the moment he cleaved and plunged,
The Kıtay before him —
That was the moment he wounded and laid them low.
Unsparing of his long-tried life,

Yiğit bozkurt Çubak'ın
Dalıp girdiği andı.
O Çubak girdiğinde,
Beri yanda Manas'ın önünden
Kara su gibi kan akıp,
Kana bulanmış yer orası,
Koca Manas baş olup,
Bütün Kırgız'ın hepsi
Birleşiverdiği yer orası.
Kalabalık Kıtay bahadırını,
Hunhâr Manas baş olup,
On iki hanın ordusu
Geri kovalayıp savurdu.
Orta yerini parçalayıp,
Ulu Manas aslanın,
Oyup kırıp vermişti,
Çevresini kırk çoro
Boğazlayıp gelivermişti,
Kalday yanını han Bakay
Kuşatıp gelivermişti,
Soloon yanını er Töştük,

The valiant grey wolf Çubak —
That was the moment he plunged in.
When that Çubak entered in,
On this side, before Manas,
Blood flowed like black water,
That place was drenched in blood,
Great Manas at their head,
The whole of all the Kırgız —
That was the place they joined as one.
The batyrs of the teeming Kıtay,
Blood-shedding Manas at their head,
The army of the twelve khans
Chased back and scattered wide.
Tearing apart their very center,
The lion, mighty Manas,
Gouged and broke them through,
Around the edge the forty choro
Came on slaughtering,
The kalday flank khan Bakay
Came on encircling,
The Soloon flank the man Töştük

Sürüp kovalayıvermişti,
Beecin'e doğru çok Kıtay,
Hiçbir yiğitlik edemeden,
Kaynaşıp kaçıvermişti.
Kıtay kaçıp gidince,
Gündüz müdür bilinmez,
Gece midir bilinmez,
Gök açık, yer kapalı,
Yeryüzü görünmez,
Gök, yer kara toz olup,
İnsanların hepsi sersemleyip,
Kırılıp Kıtay yok olup,
Ovanın hepsi kan olup,
Bağrışıp Kıtay yığılıp,
Dere dere doldu kırılıp,
Kaçıp Kıtay çığrışıp,
Yiğitlik edemeden Koñurbay,

Came driving and pursuing,
Toward Beecin the many Kıtay,
Without one deed of valor done,
Fled swarming in a mass.
When the Kıtay had fled away,
None could tell if it was day,
None could tell if it was night,
The sky clear, the earth shrouded,
The face of the earth unseen,
Sky and earth one black dust,
All of the people dazed,
The Kıtay cut down and perishing,
The whole plain turned to blood,
The Kıtay crying out, heaped high,
Valley on valley filled with slain,
The Kıtay fleeing, shrieking,
Koñurbay, no deed of valor done,

Kalabalık ilini karşılayamadan,
Ne yapacağını bilemeden,
Aklı başından gitti Koñurbay'ın.
«Manas'a çare bulmazsam,
Yapacağımı yapmazsam!»
O sırada Kıtay'ı,
On iki hanın ordusu
Kuşatıp dalıvermiş,
Kürpüldök'ün sarı suyuna
Sürüp sokuvermiş.
Kürpüldök'ün büyük ırmağı,
Büyük ırmağa varınca,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Ordusundan ayrı düşüp,
Han Manas'ın önüne,
Böbürlenerek Koñurbay,
Çıkageldi görünüp.
Koñurbay'ı görünce,
Öfkelenip aykölün,
Han Manas gibi kahramanın,
Ağzından yel çıkıp,
Gözünden ateş çıkıp:
«Başka Kıtay, sayısız kalday —
Alçağa dokunup nideyim,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,

Unable to rally his teeming people,
Not knowing what to do,
Koñurbay's wits fled from his head.
«If I find no remedy for Manas,
If I do not do what I must do!»
At that moment the Kıtay
The army of the twelve khans
Had encircled and plunged upon,
Into Kürpüldök's yellow waters
They drove and thrust them in.
Kürpüldök's mighty river —
When they reached the mighty river,
Alööke's Koñurbay,
Cut off from his own army,
Before khan Manas himself,
Swaggering, Koñurbay
Came out and showed himself.
When he saw Koñurbay,
The ayköl blazed with wrath,
From a hero like khan Manas
Wind came rushing from his mouth,
Fire came flashing from his eyes:
«The other Kıtay, the countless kalday —
Why should I touch such base-born wretches,
Cotton-sashed, wide-booted —

Kasılıp duran ite yetişeyim!»
Bunu düşünüp er Manas,
Geri dönmez aziz aslan,
İstifini bozmayan er,
Alacık gibi Kalça'ya,
Kükreyip kargı uzattı işte.
Yağlanmış buğday yüzlenip,
Alacakaranlık duman gözlenip,
O kargının üstüne
Çeliği de birlikte kavrayıp,
Eşsiz tulpar Akkula'nın
Dizginini salıverdi işte.
Kalça gücünü gördü işte,

Let me reach that strutting dog!»
Thinking this, the man Manas,
The blessed lion who never turns,
The man whose calm is never broken,
At Kalça huge as a herder's hut,
Roaring, he thrust out his lance.
His face like oiled wheat,
His eyes like the smoke of dusk,
And upon that lance
Gripping the steel along with it,
The peerless tulpar Akkula —
He gave him free rein then.
Kalça saw his power then,

Sıcağına dayanamayıp,
Savletine katlanamayıp,
Su kıyısındaki yalnız yoldan,
Dizgin çevirip sıvıştı.
Tilki gibi çalım atıp,
Gerisin geri kaçıp kayboluverdi.
Hayvan içinde tulpar Akkula,
Böylesi savaşta binilmemişti,
Etine gelmiş kesilesice,
Gemi sıkı ısırıp,
Manas'ı alıp uçtu işte,
Uçup geçecek kanadı yok,
Yılkıda tulpar Akkula,
Kürpüldök'ün büyük ırmağına,
Akıntılı yerinden girdi işte.
Kargısı elinde dikilip,
Aykölün başı suda çırpınıp,
Hilesi bol bahadır Koñurbay,
Düşmanın çaresini bilen bahadır ya.
Haykırıp sürüp Kıtay'ı:
«Sudan çıkarmadan yetişin,» diye,

«Manas'ı ezip geçin,» diye,

Hazırlanıp Kıtay, kalabalık il,
Çırpınan başına,
Yağmur gibi döküp yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Kıtay kuşatıp yetişirken,
Suya gömüp giderken,
Akar ırmağı çok geçmiş,

Unable to bear his heat,
Unable to endure his onslaught,
By the lone path along the water,
He turned his rein and slipped away.
Feinting like a fox,
He fled back and vanished from sight.
Among all beasts the tulpar Akkula —
Never had he been ridden in such a battle,
In his full prime, the rascal fit for slaughter,
Biting hard upon the bit,
He took Manas and flew,
Though he had no wings to fly with,
Akkula, tulpar of the herds,
Into Kürpüldök's mighty river,
He plunged in where the current ran.
His lance upright in his hand,
The ayköl's head thrashing in the water,
Koñurbay, batyr rich in cunning,
A batyr who knows the foe's undoing.
Shouting, driving on the Kıtay:
«Reach him before he leaves the water,» he cried,
«Crush Manas and ride him down,» he cried,
The Kıtay made ready, teeming people,
Upon his thrashing head
They drew their bows, pouring like rain,
Loosing arrows down like hail,
As the Kıtay closed in around him,
As they were sinking him in the water,
He had crossed many a flowing river,

Usta olan han Bakay,
Ta küçükten birlikte yol almış,
Akıp duran Kürpüldök'ün
Çaresini bilen Almambet,
Akıllı doğmuş er Bakay,
Kırk kulaçlık kıl urganı,
Haykırıp gelip Manas'a,

Khan Bakay, master of his craft,
Companion of his road since childhood,
Of the ever-flowing Kürpüldök
Almambet, who knew its remedy,
Bakay, born wise, the man,
A horsehair rope of forty fathoms,
Crying out, he came to Manas,

Şaşırmadan atıvermişti,
Azizkan'ın Almambet'i,
Kargısını uzatıp Manas'a,
Hazır bekledi işte.
Deminki Bakay o zaman,
Urganı bağrına,
Sımsıkı bastırdı işte,
Altındaki tulparın
Sağrısına kamçı vurdu işte.
Alacık gibi yükseltip,
Aslan Manas'ı, bozkurdu,
Sürükleyip çıkardı koskoca.
Sığ yerine gelince,
Azizkan'ın Almambet'i,
Üzengisinden tuttu işte,
On iki hanın ordusu,
Ulu Manas'ı, bozkurdu,
Çepeçevre sarıverdi işte.
Sudan çıktıktan sonra,
Sultan Manas kahramanın,
Gündüz de dinmedi,
Gündüz vaktini almadı,
Gece gündüz vuruştular.
Doğan soylu hunhârın,
Nice nice kan içti.
O savaşın ardından,
Aslan doğmuş Manas han,
Kıtay'ı geriletip,
Kakançı'nın Beecin'ine,
Gökyüzünü toz edip,
Yeryüzünü kan edip,
Sürüp soktu ırmağa.
Manas'ın öfkesini görünce,
Kaçıp Kıtay feryat edip,
Hepsi birden çığrışıp,

Hepsi girdi ırmağa.
Pusa bürünüp görünmeden,
Kalabalık Kıtay girince,

And cast it without faltering,
Azizkan's Almambet
Stretched out his lance to Manas,
And waited at the ready.
Then that same Bakay
The rope against his breast
Pressed down tight and hard,
And on the tulpar beneath him
Laid the whip upon its croup.
Heaving him up like a herder's hut,
The lion Manas, the grey wolf,
He dragged him out, the giant.
When he came to the shallows,
Azizkan's Almambet
Caught hold of his stirrup then,
The army of the twelve khans
Around mighty Manas, the grey wolf,
Closed round on every side.
After he came out of the water,
The hero, sultan Manas —
Even by day it did not cease,
Day did not claim its daytime,
They fought by night and day.
The falcon-born blood-shedder
Drank blood upon blood untold.
In the wake of that battle,
Lion-born khan Manas
Drove the Kıtay backward,
To Kakançı's Beecin,
Turning the sky to dust,
Turning the earth to blood,
He drove and thrust them in the river.
Seeing the wrath of Manas,
The fleeing Kıtay wailed aloud,
All shrieking out as one,

All plunged into the river.
Wrapped in haze, unseen,
When the teeming Kıtay went in,

Hangisi olduğu bilinmez,
Irmağı geçemeden,
Çoğu akıp kırıldı.
Sağ çıkıp Koñurbay,
Çok Kıtay'ın yarısı çıktı.
Tufan suyu bastığında,
Toplu sağ kalan canmış,
Yarısı suya gitse de,
Kalanının çokluğu,
Kırgızlardan on kat
Fazlalığı varmış.
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Sudan çıktıktan sonra,
Çok Kıtay'ın hepsine,
Haber verdi o zaman,
Tüp-Beecin şehrine.
Bu haberi duyunca,
Kalabalık Kıtay hakanı,
Halkını toplayıp o zaman —
Er yiğit bırakmadan:
«Burut ile savaş!» diye,
Kum gibi sayısız orduyu
Koñurbay'a gönderdi.
Gök boğaya binen Madıkan,
Başında tek gözü var,
Baş edip savaşa gönderdi.
Madıkan'ı gelinceye dek,
Altın perçemli, kor kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Aslan doğmuş Almambet,
Aydınlık günü gece kıldı,
Yazın gününü kış kıldı.
Günü büyüleyip döndürüp,
Kürpüldök'ün büyük ırmağını,
İnsan geçecek buz kıldı.
Almambet'in hünerini
Kalabalık Burut görünce,
Hepsi birden şaşırıp,
Hoşnut olup hepsi,

None could tell who was who,
Unable to cross the river,
Most were swept away and perished.
Koñurbay came out alive,
And half the many Kıtay came out.
As when the flood-waters rose,
They were souls who survived in throngs,
Though half were lost to the water,
The multitude that remained
Was tenfold more than all
The Kırgız put together.
Alööke's Koñurbay,
After he came out of the water,
To all the many Kıtay
He then sent out the word,
To the city of Tüp-Beecin.
On hearing of these tidings,
The khagan of the teeming Kıtay
Gathered up his people then —
Leaving no fighting man behind:
«War upon the Burut!» he cried,
An army countless as the sand
He sent to Koñurbay.
Madıkan who rides the grey-blue bull,
With a single eye upon his head,
He sent to lead them into war.
Until Madıkan should arrive,
Gold-forelocked, ember-sashed,
Azizkan's only one,
Lion-born Almambet
Turned the bright day into night,
Turned the summer's day to winter.
Bewitching and turning the day about,
Kürpüldök's mighty river
He froze to ice that man could cross.
This wonder-craft of Almambet —
When the teeming Burut saw it,
All were amazed as one,
All of them well pleased,

Manas başta, yakarıp:
«Kızıl kargılı flamam,
Kahramanım, bahadır Almambet,
Kıtay'dan gelen armağanım,
Darlık gününde
Küçücük canıma gereğim,
Görünen Beecin şehrine
Gazaya gelmiş olan,
Yayılıp yatan Kırgızlar —
Hepsi sana kurban!»
Almambet'e sevinip,
Ağzını toplayıncaya dek,
On iki hanın sayısız ordusu,
Buz tutmuş ırmaktan
Tümüyle çıkıncaya dek,
Yer dönüp toz olmuş,
Teke tek meydana çıkıp Madıkan,
Öfkesine dayanılmaz,
Yeryüzü sarsılmış.
Onca Kıtay'ın içinde
Madıkan bahadır üstün er,
Küçücük cana güç gelip,
Kırgın olacak yer burası.
Ok işlemez demir kalkanı
Kuşandığı andı,
Başında tek boynuz var,
Büyüklüğü dağ gibi gök boğaya

Binmiş olduğu andı.
Altındaki küheylanın
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Üstündeki Madıkan'a,
Tutuşanın gücü yetmez.
Boğaya binip hız alıp,
Önce daldı saldırıp,
Şunu bunu deyinceye,
Göz açıp kapayıncaya,

Manas at their head, imploring:
«My red-lanced pennant,
My hero, batyr Almambet,
My gift come from Kıtay,
In the day of my distress
The need of my own small life,
To the city of Beecin in sight
Come here on holy war,
The Kırgız spread out encamped —
May they all be your offering!»
Rejoicing over Almambet,
Before the words had left their lips,
The countless army of the twelve khans,
Across the ice-bound river
Before they all had crossed,
The earth had turned to dust,
Madıkan came forth for single combat,
His fury not to be withstood,
The face of the earth was shaken.
Among so many Kıtay
Batyr Madıkan was the foremost man,
Hard weight upon each small life,
Here was the place of slaughter to come.
His iron shield no arrow pierces —
That was the moment he girded it on,
A single horn upon its head,
On the grey-blue bull as big as a mountain
—
That was the moment he was mounted.
The courser underneath him —
No wind can match his gallop,
No beast can match his stride,
And Madıkan upon his back —
No grappler's strength can match him.
Mounted on the bull, gathering speed,
He plunged in first, attacking,
In the time to say a word,
In the blinking of an eye,

Okdan önce yetişmişti,
Koşoy ile Muzburçak'ı
Üst üste saplayıp geçti işte.
Bunlar attan düşünce,
Ardından bin keşiş,

He arrived before the arrow,
Koşoy and Muzburçak
He speared one upon the other and passed.
When these fell from their horses,
A thousand monks behind him

Koşoy ile Muzburçak'ı
Birlikte bağlayıp götürdü işte.
Böyle dizgin çevirene dek,
Bokmurun ile Kökçö'ye
Yine üst üste yetişmişti,
Maaniker ile Kögala'nın,
Bu ikisinin üstünden,
Fırlatıp atarak geçti işte.
Hep birden kaçıp gidene dek,
Çakırdoğan gibi er Çubak,
Kökötöy'ün Bokmurun'unu
Yerden kapıp gitmişti,
Maaniker'e bindirip,
Sağ alıp geçti işte.
Er Kökçö'ye han Bakay,
Elden önce yetişti işte,
Gök tulpara kamçı vurup,
Çok Kıtay'a kaptırmadan,
Aydarkan'ın Kökçö'sünü
Kögala'ya bindirip,
Sağ alıp gitti işte.
Burut'a darlık düşüp,
Çetin savaş oldu işte.
Koşoy ile Muzburçak,
Bunlar ele geçince,
Elini ayağını sıkı bağlayıp,
Börüköz baş olup,
Katıra yükleyivermiş,
Tam karşısına rastlayıp,
Sırgak çıkagelmiş.
Yurt kocası Koşoy'un
Bağlandığını gördükten sonra,
Buudayık hanın Muzburçak'ıyla

Koşoy and Muzburçak
Bound together and bore away.
Before he could turn his rein again,
Upon Bokmurun and Kökçö
He came again, one on the other,
From Maaniker and Kögala,
From off the backs of these two,
He hurled them down and passed.
Before all fled away as one,
The man Çubak, like a grey falcon,
Kökötöy's Bokmurun
He snatched up from the ground,
Set him on Maaniker,
And bore him off alive.
To the man Kökçö khan Bakay
Came before all other hands,
Laying whip to his grey tulpar,
Not yielding him to the many Kıtay,
Aydarkan's Kökçö
He set upon Kögala,
And bore him off alive.
Hard straits fell upon the Burut,
A grim battle it became.
Koşoy and Muzburçak,
When these had been taken captive,
Their hands and feet bound tight,
Börüköz at their head,
They loaded them on mules,
And meeting him full face to face,
Sırgak came riding up.
The land's elder, Koşoy —
After he saw him bound,
With khan Buudayık's Muzburçak,

İkisinin katıra yüklenip,
Sürüldüğünü gördükten sonra,
Bahadır Sırgak, aziz er —
Gücü âleme yeter,
Manas'la ikisi bir atadan,
Kardeşlerin oğludur.
Kökçebiç'e kamçı vurup,
Saldırıp daldı er Sırgak:
«Manas!» diye bağırıp,

The two of them loaded on mules,
After he saw them driven off,
Batyr Sırgak, blessed man —
His strength suffices for the world,
He and Manas of one forefather,
He is the son of brothers.
Laying whip to Kökçebiç,
The man Sırgak charged and plunged:
«Manas!» he cried aloud,

Bağlayıp götüren pehlivanların
Hepsini kırdı devirip.
Kimsenin duymadığı velveleyi
Salıp çıktı er Sırgak,
Muzburçak ile Koşoy'u
Kıtay'dan ayırıp,
Alıp çıktı er Sırgak.
O zaman Koşoy ağanın,
Muzburçak ile ikisinin,
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Telkızıl ile Kabılan
Atlarına bindirip,
Sağ alıp gitti işte.
Kazılmış çukur hendeği gör,
Karmakarışık devrilip,
Kâfir ile Müslüman'ın
Ölüleri birbirine karışıp,
Çırpınıp yatan canı gör!
Nice yurda boyun eğmeden,
Kırıp döküp parçalayıp,
Savaşı sürdürüp gider
Kıtayların Madıkan'ı.
Böylesi kırgın yapınca:
«Bildiğine kalsa Madıkan,
Kıtay kökümüze yetti,» diye,

«Tümünü kırıp geçer,» diye,

The champions who bore the captives off —
He cut them all down, toppling them.
A tumult none had ever heard
The man Sırgak loosed and came,
Muzburçak and Koşoy
He parted from the Kıtay,
The man Sırgak bore them out.
Then the elder Koşoy —
He and Muzburçak, the two —
He kindled their fires gone out,
He revived their souls near death,
On Telkızıl and Kabılan,
He set them on their horses,
And bore them off alive.
See the dug-out pit, the trench,
Toppled in wild confusion,
The dead of infidel and Muslim
Mingled all together —
See the souls that writhe and lie!
Bowing to no land at all,
Smashing, breaking, tearing apart,
He carries on the battle still,
Madıkan of the Kıtay.
When he had wrought such slaughter:
«If Madıkan should have his way,
The Kıtay have reached our very root,» they said,
«He will cut down every one of us,» they said,

O zaman hunhâr er Manas,
Kalabalığa karışmadan kenardan,
Madıkan ile yüzleşip,
Ölmedikleri yerde kalıp,
İkisi vuruşup durur.
Bu savaşı görünce,
Almambet, Çubak, han Bakay,
Sırgak ile Acıbay,
Bütün yiğit kırk çoro,
Madıkan gibi pehlivanı,
Çepeçevre kuşattılar.
Boğa ile Akkula
Yan yana gider yarışıp,
Kaygılanmadan er Manas,
Madıkan ile vuruşup.

Then the blood-shedder, man Manas,
Keeping clear of the throng, from the side,
Came face to face with Madıkan,
Standing where neither yet had died,
The two of them stand fighting.
When they saw this combat,
Almambet, Çubak, khan Bakay,
Sırgak and Acıbay,
All the valiant forty choro,
A champion like Madıkan
They ringed on every side.
The bull and Akkula
Go side by side, racing,
Untroubled, the man Manas
Fights on with Madıkan.

Almambet, Sırgak — adı uyak,

Birlikte kargı sapladığında,
Çın çın öter, aldırmaz,
Han Manas'tan başkasını
Tırnağına denk tutmaz.
Denk tutmayışının sebebi —
Manas yurdun dayanağı.
Karşı gelen Burut'un
Beyiymiş ulu Manas,
On iki hanlı Kırgız'ın
Aslanıymış ulu Manas!
Her yanı kusursuz denkmiş,
Madıkan sıkıştırınca,
Kırk çoronun hepsi
Hep birden daldı toptan,
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,
Üstün eri Koñurbay,
Darda kalan Madıkan'ı
Kurtarıp almak için,
Onlar daldı hep birden,
Kaynaşıp insan doldu işte,
Sıkı savaş oldu işte.

Almambet, Sırgak — their names in rhyme,
When they thrust their lances together,
It rings out clear — he does not heed,
None other than khan Manas
Does he count worth his fingernail.
The reason he counts none his equal —
Manas is the prop of the land.
Of the Burut who stand against him
Mighty Manas was the bey,
Of the Kırgız of twelve khans
Mighty Manas was the lion!
In every part a flawless match,
When Madıkan pressed him hard,
All of the forty choro
Plunged in as one, all together,
Six thousand Kıtay, countless kalday,
Their foremost man Koñurbay,
Madıkan in his hard straits —
To rescue him and bear him off,
They plunged in all at once,
Men filled the field, swarming,
A close-locked battle it became.

Kara kana kandılar,
Kıtay ile Kırgızlar,
Kaçmadan durup vuruştular.
Gündüz dinip durmadı,
Gündüz vaktini almadı,
Gece dinip durmadı,
Gece vaktini almadı,
Başlar leğen dolusu kan oldu,
Bütün gövdenin hepsi,
Kımıldamaz hâle geldi.
Ölü dağ gibi yığıldı,
Tepe olup toplandı,
Kıtay, Kırgız o zaman,
Kan akıtıp kırıldı.
Kıtay kaynayıp çoğaldı,
Han Manas'ın kırk çorosunun
Canını besleyip yaşatan —
Yassı hörgüçlü Celmayan,
Han Manas'ın Karanar'ı,
Başında altın yuları var,

They drank their fill of dark blood,
The Kıtay and the Kırgız,
Stood fast and fought unfleeing.
By day it did not cease,
Day did not claim its daytime,
By night it did not cease,
Night did not claim its nighttime,
Heads became basins full of blood,
The whole of every body
Came to where it could not stir.
The dead were heaped like mountains,
Gathered into hills,
Kıtay and Kırgız then
Shed blood and were cut down.
The Kıtay seethed and multiplied,
Of khan Manas's forty choro
The one who fed and kept their lives —
Flat-humped Celmayan,
Khan Manas's Karanar,
A golden halter on his head,

Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez.
Kara canını esirgemeden
Birlikte yürüyen Celmayan,
Kanıkey'in verdiği kutlu azığı
Yüklenip gelen Celmayan.
Kızgın, kırgınlı savaşta
Sırayla inip dinlenip,
Yemeğini doyasıya yiyip,
Han Manas'ın kırk çorosu
Hep birden ata binip,
Hepsi savaşa girişti.
Kırk hanın ili Kıtay'ın
Halkı bastırıp dolmuş,
O güne değin «Çoñ Kazat»
İşte böylesi savaş olmuş.
Yeniden dalıp kırk çoro,
Kalan Burut bahadırları,

No wind can match his gallop,
No beast can match his stride.
Unsparing of his own dear life,
Celmayan who marched beside them,
The blessed provisions Kanıkey gave —
Celmayan who came bearing that load.
In the hot and murderous battle,
Dismounting in turns to rest,
Eating their food to their fill,
Khan Manas's forty choro
Mounted their horses all as one,
And all went into battle.
Of Kıtay, land of forty khans,
The people pressed in and filled the field,
Up to that day the «Çoñ Kazat»
Had been a battle such as this.
Plunging in anew, the forty choro,
The Burut batyrs who remained,

Han Manas'ı baş olup,
Kızgın savaş vermişler.
Yer dönüp toz olup,
Toza karışıp yeryüzü
Kızıl ırmak kan olup,
Kırk hanın ili kımıldayıp,
Bu savaşın velvelesi
Yeryüzüne söz olup,
Temir alp ile Çoyun alp
İşte o zaman çıkagelmiş.
Onların hepsinden üstün
Madıkan bahadır ermiş,
Manas hanı olmasa,
Burut'u büsbütün kırıp

Bastırıp geçeceği andı.

Madıkan'ı salıvermeden,
Bahadır Manas kaplan,
Önünü kestiği andı.
(İçi göl gibi Manas'ın
Geniş olduğunu gördün mü,
Kurulup salınan yamanın

Aslan olduğunu gördün mü?)
Nişan alıp durur Madıkan,
Gerilip saplar Manas han,

Kılı kıpırdamadı Madıkan'ın,
Ürkmedi ulu Manas,
Boğasına kamçı vurup,
Böğürerek inip kükreyip,
Ağzından ateş çıkıp,
Çift elle saplar Madıkan,
Yerinden oynamaz er Manas,
Boz-ala toz içinde kalıp,
Kaçmadan durup mızraklaşıp,
Birbirini esirgemeden,
Aybalta ile vuruşup,

With khan Manas at their head,
Waged a burning battle.
The earth turned round to dust,
The earth's face mingled with the dust,
A red river ran of blood,
The land of forty khans astir,
The tumult of this battle
Became a word through all the earth,
Temir the alp and Çoyun the alp —
It was then that they appeared.
Above them all in prowess
Was the batyr Madıkan,
Had khan Manas not been there,
He would have cut the Burut down entire —
That was the moment he would have overrun them.
Not letting Madıkan slip free,
The batyr, the tiger Manas —
That was the moment he barred his way.
(Have you seen how Manas's heart
Is wide as any lake,
Have you seen how that dread one, poised and swaying,
Is very lion indeed?)
Madıkan stands taking aim,
Khan Manas draws back and thrusts,

Not a hair of Madıkan's stirred,
Mighty Manas did not flinch,
Laying whip upon his bull,
Bellowing, groaning, roaring,
Fire flying from his mouth,
Madıkan thrusts with both his hands,
The man Manas yields not an inch,
Wrapped in the grey-dappled dust,
Standing unfleeing, trading lance-blows,
Sparing each other nothing,
Striking with the moon-axe,

Kara canını esirgemeden,
Yine de yenişemeyip,
Bakışıp durur iki aslan.
Yenişemeyip durduklarını
Uzaktan Kalça gördü işte,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keşişlerin hanı Koñurbay,
Kargıcıların yamanı kul,
Düşmanın çaresini bilen usta kul:

«Ecel gelirse ölüm var!» diye,

«Ecelin senin gelmemişse,
Arka olup duruver,» diye,
Pehlivanların hepsini,
Kıtay'ın gencini kocasını,
Birini komadan önüne katıp,
Han Manas'ın üstüne
Sürüp daldı Koñurbay.
Kargıcılardan ayrıldı,
Hilecisi, en yamanı,
Pehlivanların hepsi,
Hepsi birden üşüşüp,
Savaşa duracak göründü.
Tufan suyunun dağıtmadığı,
Sağ esen kalmış bir ilmiş,
İskender'in iz basmadığı,
Rahat durmaz Kıtay iliymiş,
Çokluğu kum gibi, ot gibiymiş,
Öldükçe azıp çoğalan,
Ölümüne giden Kıtay iliymiş.
Tükenir desen — tüten,
Duman gibi basıp güçlenen,

Köklü Kıtay yurduymuş.
Kıtay'ın kalabalığı
Karıncadan da bolmuş,
Beecin'e gaza eden
Kalabalık Kırgız'ın çilesiymiş,

Unsparing of their own dear lives,
Still neither one could win,
The two lions stand glaring.
That they stood there, neither winning,
Kalça saw from afar,
Cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of the monks,
That slave, most dread of lancers,
That master slave who knows the foe's undoing:
«If the hour comes, there is death!» he cried,
«If your hour has not yet come,
Then stand and be his backing,» he cried,
All of the champions,
Kıtay's young men and its old,
Driving them all before him, sparing none,
Upon khan Manas himself
Koñurbay drove and plunged.
He stood apart from all the lancers,
The most cunning and most dread,
And all of the champions,
All swarming in as one,
Seemed set to stand and fight.
A people the flood-waters never scattered,
A land that had survived unharmed,
Where İskender never set his print,
The restless land of Kıtay,
Numerous as sand, as grass,
Multiplying the more they died,
The Kıtay land that goes to its death.
Say they are spent — they smolder still,
Pressing on like smoke, growing strong,

The deep-rooted land of Kıtay.
The multitude of the Kıtay
Was more abundant than the ants,
For those on holy war to Beecin
It was the teeming Kırgız's ordeal,

Kıtay'ın dört bir yanı,
Karınca gibi kaynayan,
Kumdan kalabalık orduymuş.
Han Koñurbay sürünce,
Börüköz ile Muzkindik
Birlikte daldı davranıp,
Koca Ilama pehlivanı,
Koca Coloy gibi Kalmuk'u,
Toplanıp daldı hep birden.
Sarala gibi ata binen,
Sarı meşin şalvar giyen,
Püskülsüz kargı alan,
Yalın kılıç kuşanan,
Azizkan'ın Almambet'i
Dalıp girdi bunlara.
Gök çuha kaftan giyen,
Kögala gibi ata binen,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
İriliği dağın yarısı kadar,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,

Aslanın dişi işlemeyen,
Sakınmadan savaşa,
Haykırıp girdi bu dahi.
O Çubak'ın ardından,
Öne sürülse uğuru ak,
Arkada yürüse tümen ordu gibi,
Gök tulpar misali ata binen,
Gök vaşak kalpak giyen,
Düşmandan geri dönmeyen,
Ecel dense kaçmayan,
Evliya koca er Bakay,
İşte o da girdi savaşa,
Ölüm çağı gelmişken.
Dalıp girdi Kıtay'a,
Haberin var mıdır bilmem,
Han Manas'ın Sırgak'ı.

On every side of Kıtay,
Swarming like the ants,
An army thicker than the sand.
When khan Koñurbay drove on,
Börüköz and Muzkindik
Surged and plunged together,
The champion, old Ilama,
A Kalmuk like old Coloy,
Gathered and plunged as one.
Mounted on a horse like Sarala,
Wearing yellow leather trousers,
Bearing a tassel-less lance,
Girded with a naked sword,
Azizkan's Almambet
Plunged in among them.
Wearing a kaftan of grey-blue broadcloth,
Mounted on a horse like Kögala,
Tall of stature, broad of shoulder,
His bulk half the size of a mountain,
Akbaltay's Çubak,
Whom no man's strength can match in combat,

Whom the lion's tooth cannot pierce,
Unflinching into battle,
Roaring, this one entered too.
Behind that Çubak came,
Sent forward, his fortune white,
Marching behind, like ten thousand men,
Mounted on a steed like a grey tulpar,
Wearing a grey lynx kalpak,
Who never turns back from a foe,
Who flees not though death be named,
The saintly elder, man Bakay,
He too went into battle,
Though his dying season had come.
Plunging in among the Kıtay,
I know not if you have heard,
Khan Manas's Sırgak.

Yiğitlerin hepsi ayrılıp,
Yiğitlerin tümü birden,
Kıtay'a daldı hep beraber,
Han Manas'ın kırk çorosu,
Çevresine hiç bakmadan,
Sinek kadar canını esirgemeden,
Gerçekten girdi savaşa.
Kararan kalabalık Kıtay'a,
«Doğrultup kargı uzatırım,» diye,

«Zahmeti çetin cehennemden
Canları azat kılarım,» diye,
Manas hanın kırk çorosu,
Hepsi daldı hep birden,
Kargı elde sallanıp,
Kara tere gömülüp,
Varır varmaz kırk çoro,
Kıtay'a kırgın salıp,
Kızıl kana bürünüp,
Muzburçak, Kökçö han olup,
Koşoy, Töştük er olup,
Yine girdi savaşa.
Yeryüzü kan olup,
Gökyüzü baştan başa toz olup,
Aklından ayrılıp,
Gören canların hepsi,
Aklı gidip donakalıp,
Yer dönüp kana bulanıp,
Hangisi olduğu bilinmez,
Kıtay, Kırgız o zaman,
Dizgin dizgine kapıştı.
Kâh birleşip kâh sökülüp,
Yarığı ayrılıp bölünüp,
Bu savaş meydanında,
Serilip kaldı çok ölü.
Bu savaşın içinde,
Adı kalan «Çoñ Kazat»,
Pervasızca tutuşup,
Esirgemeden vuruşup,

All the warriors parted from the rest,
The warriors all together
Plunged upon the Kıtay as one,
Khan Manas's forty choro,
Without a glance about them,
Sparing their fly-small lives not at all,
Went into battle in earnest.
At the darkening teeming Kıtay,
«I will level and thrust my lance,» each said,

«From hell whose torment is bitter
I will set the souls free,» each said,
Khan Manas's forty choro,
All plunged in all at once,
Lances swaying in their hands,
Drenched in their dark sweat,
No sooner arrived, the forty choro
Loosed slaughter on the Kıtay,
Cloaked in crimson blood,
Muzburçak and khan Kökçö,
Koşoy and the man Töştük,
Went into battle once again.
The face of the earth turned to blood,
The sky from end to end turned dust,
Parted from their senses,
All the souls who saw it,
Their wits gone, frozen fast,
The earth turned round, drenched in blood,
None could tell who was who,
Kıtay and Kırgız then
Grappled rein against rein.
Now merging, now torn asunder,
Their rifts parting and dividing,
Upon this field of battle,
Many dead lay stretched out still.
And in this battle's midst,
Whose name remains «Çoñ Kazat»,
Grappling without fear,
Striking without mercy,

Eceli gelen ölüp,
Kızıl kanı döküp,
Nice tulpar at ölüp,
Yiğit ile er ölüp,

Those whose hour had come dying,
Shedding their crimson blood,
Many a tulpar steed dying,
Warrior and man dying,

Nice yaman han ölüp,
Karşısına çıkan hepten ölüp,
Birer birer vuruşup,
Bölük bölük kapışıp,
Kızışıp coşan erenler
Geri dönüp saldırıp,
At üstünde çekişip,
Öteye beriye silkişip,
Atı ölüp kalanlar
Yaya kalıp güreşip,
Birbirini yıkamayıp,
Giysileri paramparça,
Öteye beriye itişip,
Kimi hasmını yıkıp,
Başını kesip alışıp,
Karnını bağrını yarışıp,
Birbirine acımadan,
Azına çoğuna bakmadan
Kan akıttılar o zaman.
Azizkan'ın Almambet'i
Sarala'ya kamçı vurup,
Görkemli, kahraman arslan,
Börüköz'e yetişti,
Börüköz gibi pehlivanı
Deviriverip geçti.
Çok görmüş, keskin bakışlı,
Boz yeleli Bakay kaplan,
Kıtay'ın bir pehlivanı
Onu kaldırıp ata bindirmeden
Başını vurup geçti işte.
«Börüköz öldü kaldı» diye,
Haber verdiler hanına,
Kakançın'ın şehrine.
Koyu savaş dumanında

Many a fierce khan perished,
All who came against them perished,
One by one they clashed in combat,
Troop by troop they grappled,
The heroes, heated and enraged,
Wheeled about and charged again,
Struggling on horseback,
Shaking each other this way and that,
Those whose horses fell dead
Wrestled on, left afoot,
Unable to throw one another down,
Their garments torn to shreds,
Shoving each other to and fro,
Some felled their foes,
Cutting off heads and taking them,
Splitting belly and breast,
Showing no mercy to each other,
Heedless of few or many,
They spilled blood then.
Azizkan's Almambet
Laid the whip on Sarala,
The stately, heroic lion,
Overtook Börüköz,
A pehlivan like Börüköz
He toppled over and passed on.
Much-seasoned, keen of gaze,
Grey-maned Bakay the tiger —
A pehlivan of the Kıtay,
Before they could lift him back onto a horse,
He struck off his head and passed on.
«Börüköz lies dead,» they said,
They carried word to their khan,
To the city of Kakançın.
In the thick smoke of battle,

Han Acıbay boz yeleliyi
Kartkürön'ün üstünden
Kalmakların hanı Coloy
Deviriverip geçmiş,
Kartkürön gibi küheylanı
Koca Ilama Kalmak'ın
Eline düşüp gitmiş.
Kanadından vurulan,

The grey-maned Han Acıbay
From atop Kartkürön
Coloy, khan of the Kalmaks,
Had toppled over and passed on,
A steed like Kartkürön
Into old Ilama the Kalmak's
Hands had fallen and gone.
Struck through the wing,

Han Acıbay yiğidin
Kartkürön'den ayrı düştü.
Kartkürön yedekte gidiyor,
Ilama'nın elinde.
«Burut'u böyle kurut!» diye,
Besleyip duruyor Ilama.
«Burut'tan kalan küheylan» diye,
Övüp duruyor Ilama.
«Zırh örtüsü vurulsa,
Beecin'e binilir malmış,
Kalkan örtüsü vurulup,
Kalday'ın bineceği malmış.
Altın, gümüş yüklemeye,
Esenkan'a armağan sunmaya
Elverişli yürük malmış!»
Kartkürön yedekte gidiyor,
Ilama'nın elinde,
Acıbay boynu bükük yürüyor,
Balta ve kısa tüfeği sırtında.
Kaynaşarak Kıtay koşup,
Sıkıştırıp geldiğinde
Acıbay candan umut kesti.
Ezkara ile Karacoy
Hanları çıkageldi işte,
Acıbay'ı yakalamaya
Kıtay hep birden üşüştü,
O sırada er Sırgak
Bunu görüp vardı işte.
Dirseğine yaslanıp yatmayan,
Kestirip uyku almayan,

The warrior Han Acıbay
Was parted from Kartkürön.
Kartkürön goes led on a tether,
In Ilama's hand.
«Thus wither the Burut!» saying,
Ilama keeps feeding him.
«A steed left over from the Burut,» saying,
Ilama keeps praising him.
«Were armor-cloth laid upon him,
He'd be a mount fit to ride to Beecin,
Were shield-cloth laid upon him,
A mount fit for the Kalday to ride.
For loading gold and silver,
For bearing gifts to Esenkan,
A swift beast well suited!»
Kartkürön goes led on a tether,
In Ilama's hand,
Acıbay walks with drooping neck,
Axe and short musket on his back.
The Kıtay came swarming, running,
And when they pressed in close,
Acıbay gave up hope of life.
Ezkara and Karacoy,
Their khans, came riding forth,
To seize Acıbay
The Kıtay all rushed at once,
At that moment the man Sırgak
Saw this and arrived.
He who never lies propped on his elbow,
Who never dozes off in sleep,

Ulakkan'ın Sırgak'ı,
Ilama'ya boyun eğmez,
Arslanmış o yavuz.
Aybaltayla savurup,
Önündeki Kıtay'a
Dalıp girdi, darmadağın edip.
Anlatılmaz kargaşayı
Salıp çıktı er Sırgak,
Kaçırıp terkisine alıp,
Acıbay gibi bahadırı
Çekip çıkardı er Sırgak.
Boş yedekte götürülen

Ulakkan's Sırgak,
Who bows not to Ilama,
A lion was that fierce one.
Swinging his moon-axe,
Into the Kıtay before him
He plunged, scattering them apart.
Chaos beyond the telling
The man Sırgak loosed and came out,
Snatching him up behind his saddle,
A batyr like Acıbay
The man Sırgak dragged free.
Led riderless on a tether,

Kutlu Manas'ın
Kalkaman'dan kalma Kara atı —
Hangi çoro yaya kalsa,
Nasıl savaş olsa da,
Öteden beri sonunda
Ona bindirilmek âdetiydi.
O da küheylan bir maldı,
Buna Sırgak yetişti işte,
Acıbay'ı bindirip,
Kıtay'ın arasından
Ayırıp çıkarıp gitti.
İşte o zaman er Bakay
Boz küheylana kamçı vurup,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Han Coloy'a yetişti,
Kalmak'ın hanı Coloy'u
Yetiştiği yerde er Bakay,
Açbuudan'ın üstünden
Deviriverip geçti işte.
Kögala küheylan at ile
Akbaltay'ın Çubak'ı —
İri pehlivan Coloy'u
Sağ kaçırıp götürmeden,
Çubak bahadır yetişti işte,
Kalmak'ın hanı Coloy'un
Yetiştiği yerde er Çubak

Blessed Manas's
Black horse, left from Kalkaman —
Whichever çoro was left afoot,
Whatever the battle might be,
From of old, in the end,
It was custom to mount him on it.
That too was a steed of worth,
Sırgak reached it now,
Mounted Acıbay upon it,
And out from among the Kıtay
Drew him clear and away.
Then it was that the man Bakay
Laid the whip on the grey steed,
Sparing not a hair of his life,
Overtook Han Coloy,
Coloy, khan of the Kalmaks —
Where he caught him, the man Bakay
From atop Açbuudan
Toppled him over and passed on.
With the steed Kögala,
Akbaltay's Çubak —
Lest the huge pehlivan Coloy
Be carried off alive,
Çubak the batyr caught up now,
Coloy, khan of the Kalmaks —
Where he caught him, the man Çubak

Başını kesip geçti işte.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Esirgemeden kırıp geçiriyor,
Bahadır doğan Almambet,
Sarala ile dörtnala uçup,
Altı bin Kıtay, bin kalday,
O kaldaylar içinde
Temirkol denen koca kalday —
Koca kaldaya yetişti,
En irisini seçip Almambet,
Yetiştiği yerde yedisini
Fırlatıp deviriverdi.
O sırada bir baksana —
Kara kalpaklının yavuzu,
Nereden yetişti belirsiz,

Han Manas'ın Sırgak'ı!
Yıkılan yedi kalday'ın,
Temirkol başta olmak üzere,
Başlarını kesip geçti işte.
Azizkan'ın Almambet'i
Oradan öte koşturup,
Pus içinde köşe köşe uzanan,
Boz dumanla ucu sivrilen
İt-Ötpös denen yer odur,
İt-Ötpös'ün her yanında
Karınca gibi kaynaşan
Kalabalık Kıtay eli odur,
Yarıp geçerek Almambet
Yine daldığı yer odur.
Temir alp ile Kancarkol,
Almañ'ı çember içine alıp
Üşüşüp bastığı yer odur.
Üşüşene boyun eğmez,
Kızıl mızrağının flaması,
Dönüp bakmaz o zaman,
Kıtay sıkıştırıp geldiğinde,
Almambet gibi yiğidin.

Cut off his head and passed on.
Gold-forelocked, tassel-sashed,
Azizkan's only one,
Mows them down without mercy,
The batyr-born Almambet,
Flying at full gallop on Sarala,
Six thousand Kıtay, a thousand kalday,
Among those kaldays
A huge kalday called Temirkol —
He overtook the huge kalday,
Choosing the biggest, Almambet,
Where he caught them, seven of them
He hurled down and toppled.
At that moment — just look —
The fierce one of the black-capped folk,
From where he came none could tell,

Han Manas's Sırgak!
Of the seven fallen kaldays,
Temirkol at their head,
He cut off the heads and passed on.
Azizkan's Almambet
Galloped onward from there,
Stretching corner on corner in haze,
Its tip sharpened with grey mist,
The place called İt-Ötpös it is,
On every side of İt-Ötpös,
Swarming like the ants,
The teeming Kıtay folk it is,
Cleaving through, Almambet —
There again he plunged, it is.
Temir the alp and Kancarkol
Ringed Almañ in a circle —
There they swarmed and pressed, it is.
He bows not to the swarming,
The pennant of his crimson lance —
He turns not to look, not then,
When the Kıtay press in close,
A warrior like Almambet.

Serek ile Sırgak'ı,
İhtiyar Kırgıl ile Çubak'ı —
İlginç dünya, onmayasıca,
Ölüşecekleri çağdı.
Azizkan'ın Almambet'i
Orokkır'a yetişti işte,
Orokkır gibi pehlivanı
At üstünden yan devirip,
Deviriverip geçti işte.
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Ay-âlemi dize getiren,
İnsandan öte bir yavuz,
Yavuz Çubak yiğidin
Orokkır'a yetişene dek,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Gerilmiş Çubak yiğidin
Eğilip baş keseceği anda,
Yanından yetişti işte,
Han Baltay'ın Çubak'ını

Serek and Sırgak,
Old Kırgıl and Çubak —
Strange world, may it not prosper,
It was the hour they should die together.
Azizkan's Almambet
Overtook Orokkır now,
A pehlivan like Orokkır
He tipped sideways from the horse,
Toppled him over and passed on.
Akbaltay's Çubak,
Who brings the moonlit world to its knees,
A fierce one beyond mankind,
The fierce warrior Çubak —
Until he could reach Orokkır,
Cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of Keçil,
The straining warrior Çubak,
Just as he bent to take a head,
Came up at him from the side,
Han Baltay's Çubak

Kögala'nın üstünden
Deviriverip geçti işte.
Bütün Kıtay toplanıp,
Orokbaş gibi pehlivanı
Çepeçevre kuşatıverdi,
Akbaltay'ın Çubak'ı için
Uğurlu Bakay, Almambet,
Bunların hepsi başta olup,
Telaşa düşüverdiler.
Deve kaldıran Agayar,
Töre Manas'ın bahadırı,
Kalabalık ordunun içinden
Çubak'ı kaçırıp,
Kögala'nın üstüne
Kaldırıp getirip bindirdi.
Katıra binen Koyonboz
Kıtay'ın hanıymış,
Başına kara gün düşse

From atop Kögala
He toppled over and passed on.
All the Kıtay gathered,
A pehlivan like Orokbaş
They surrounded round about,
For Akbaltay's Çubak,
Blessed Bakay, Almambet,
All these at their head,
Fell into alarm.
Agayar, who lifts a camel,
The batyr of lord Manas,
From within the teeming host
Spirited Çubak away,
Onto Kögala's back
Lifted him, brought him, mounted him.
Koyonboz who rides a mule
Was khan of the Kıtay,
When a black day fell upon them

Kıtay'ın canıymış.
Yiğitlerin hepsi
Karşılaşıp kapışıp,
Sırayla mızraklaşıp,
Mızrak ile vuruşup,
Ucu kırılıp paramparça,
Sapı elde kalışıp,
Kılıç ile çarpışıp,
Aybalta ile vuruşup,
Temreni kırılıp paramparça,
Sapı elde kalışıp,
Kılıç ile çarpışıp,
Kını elde kalışıp,
Tüfek ile atışıp,
Sadağı boşaltıp çekişip,
Ok tükenip kalışıp,
Ok tükendikten sonra,
Çekiştirip silkişip,
Üstlerinde giysi kalmadan,
At üstünde sarsışıp,
Tekrar tekrar hamle edip,
Saldırışıp girişip,
Kara cana güç gelip,
At üstünde sallanıp,

He was the soul of the Kıtay.
All of the warriors
Met and grappled,
Lanced each other in turn,
Striking with the lance,
The points shattering to pieces,
The shafts left in their hands,
Clashing with the sword,
Striking with the moon-axe,
The heads shattering to pieces,
The hafts left in their hands,
Clashing with the sword,
The scabbards left in their hands,
Shooting with the musket,
Emptying quivers as they strove,
Their arrows running out,
After the arrows were spent,
Tugging, shaking each other,
Till no garment stayed upon them,
Jolting each other on horseback,
Charging again and again,
Attacking, grappling on,
Their dark souls hard beset,
Reeling upon their horses,

Akılları başlarından gidip,
Kızıl ırmak kan aktı.
Kıtay ile Kırgızlar
Kırgın savaşı ettiler,
Kıl kadar canlarını esirgemeden
Çetin bir vuruş vuruştular.
Yiğidi sağlam Koñurbay
Sırta çekilip bilenip,
Öfkelenip dayanamayıp,
Sinek kadar çare bulamayıp:
«Burutların Sırgak'ı,
Bu da sağmış meğer!
Öldü desem, diriymiş,
Ölmez canların biriymiş,

Their wits gone from their heads,
Blood flowed, a crimson river.
The Kıtay and the Kirghiz
Waged a war of slaughter,
Sparing not a hair of their lives,
They fought a grievous fight.
Koñurbay, sound of warriors,
Drew back to the rear and whetted himself,
Enraged, unable to endure,
Finding not a fly's worth of remedy:
«The Buruts' Sırgak —
So this one too still lives!
I thought him dead — he is alive,
One of the souls that will not die,

Burutluğu olmasa
İnsanoğlunda bir ermiş!»
Bir düzen kurup, Sırgak'ın
Önüne çıktı Koñurbay:
«Bu sefer Sırgak'tan
Kaçar gibi görünsem, diye,
Kazılı duran büyük çukura
Oyalayıp götürüp,
Gözü kara Sırgak'ı
O çukura düşürsem, diye,
Sırgak çukura düştüğünde
Taşı başına yağdırayım!»
Bunu kurup kaçar gibi yapıp,
Dizgin çevirip sıvışıverdi,
Aldatmak için Koñurbay
Algara ile kayboluverdi.
Pusarıp köşe köşe uzanan,
Boz duman olup ucu sivrilen
Çetki-Beecin yeri odur,
Yükseğini kayalık gibi yaptırıp,
Yapıp koyduğu sınır odur.
O sınıra baksan,
Çepeçevre yaptırılmış
Kalabalık Kıtay'ın yeri odur,
Oraya sürüklemek için
Kaçıverdi Koñurbay.
İçi yanan er Sırgak,
Koñurbay kaçıp gidince,

Were it not for his Burut blood,
He'd be a saint among mankind!»
Laying a scheme, before Sırgak
Koñurbay came out:
«This time, from Sırgak,
If I but feign to flee, saying,
To the great pit dug and waiting
Luring him along,
The reckless-eyed Sırgak —
If I drop him in that pit, saying,
When Sırgak falls in the pit,
Let me rain stones upon his head!»
Scheming so, feigning flight,
He turned his rein and slipped away,
To deceive, Koñurbay
Vanished off with Algara.
Stretching corner on corner in mist,
Its tip sharpened in grey haze,
The land of Çetki-Beecin it is,
Its heights raised up like crags,
The border he had built it is.
If you look on that border,
Built up round about,
The land of the teeming Kıtay it is,
To drag him thither
Koñurbay fled away.
The man Sırgak, burning within,
When Koñurbay fled off,

Önünü ardını gözetmeden,
Acaba ne olur demeden,
Akıl edip düşünmeden,
Kovaladı er Sırgak,
Artık canını esirgemeden.
Gerçekten kaçtı Kalça kul,
Hilesi bol tükenesice,
Koñurbay'a yetişemeyip,
İki gözü dört olup:
«Eteğinin dibinden yakalasam» diye,

Heeding neither front nor rear,
Not asking what might come,
Without reflecting, without thought,
The man Sırgak gave chase,
Sparing his life no longer.
Truly fled the slave Kalça,
Rich in tricks, may he perish,
Unable to overtake Koñurbay,
His two eyes gone to four:
«Let me seize him by the hem,» saying,

Sırgak yanıp tutuşarak gidiyor,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Çukura yakın kalınca,
Sırgak kovalayıp varınca,
Azizkan'ın Almambet'i
Ardından yetişip kovalayıp,
Yetiştiği yerde Sırgak'ı
Yularından tutup döndürüp,
Alıp götürdü Sırgak'ı.
Yedeğine alıp Sırgak'ı
Er Almambet şunu söyler:
«Kaçan düşmanın Koñurbay,
Hilesi büyük kâfir, ah.
Kaçar gibi yapmaz mı,
Kazdığı çukura sürükletip,
Coşup kükremiş canını
Belaya sokmaz mı!
Dini kara Koñurbay,
Dinsizi Tanrı çarpmaz mı,
Kalça'nın eline düşersen,
Canını çığlık çığlığa
Sinek gibi ezip boğazlamaz mı!»
Deyip o zaman Sırgak'ı
Almambet alıp yola koyuldu.
Dizgin çevirip geldiğinde,
Pus gibi tüten tozu gör,
Göğüs göğüse vuruşup
Ölüp yatan canları gör,
İyiden iyiye savaşan,
Boğasıyla şahlanan
Madıkan gibi alpı gör!
Boğasını oynatıp,

Sırgak rides on burning with zeal,
Alööke's Koñurbay
When he drew near the pit,
When Sırgak came chasing on,
Azizkan's Almambet
Chased after and caught up behind,
Where he caught him, Sırgak
He seized by the halter and turned,
And led Sırgak away.
Taking Sırgak in tow,
The man Almambet says this:
«Your fleeing foe Koñurbay,
The infidel great in guile, ah.
Does he not feign to flee,
Luring you to the pit he dug,
Your soul, surging and roaring —
Does he not plunge it into ruin!
Koñurbay of the black faith,
Will God not strike the faithless down?
If you fall into Kalça's hand,
Your soul, screaming and shrieking,
Will he not crush and butcher like a fly!»
So saying, then, Sırgak
Almambet took and set off.
When he turned his rein and came,
See the dust that smokes like mist,
Fighting breast to breast,
See the souls lying dead,
Fighting in deadly earnest,
Rearing high upon his bull,
See the alp like Madıkan!
Making his bull prance,

Rast geleni yere serip,
Kızıl ala kan edip,
Kırıp geçiriyor, yıkıp.
Geçtiği yerden kan çıkıp,
Haykırışından can çıkıp,
Katıra binmiş Koyonboz,

Laying low whomever he meets,
Turning all to crimson gore,
He mows them down, destroying.
Blood springs where he passes,
Souls flee at his bellowing,
Koyonboz mounted on his mule,

Kalabalık Kıtay tükenmez,
Hepsi ona yoldaş olmuş.
Kıtayların Madıkan'ı
Rast geleni yere serip,
Dönüp bakmadan atılıp,
Eleman'ın küçük oğlu —
Er Töştük'e yetişti,
Çalkuyruk'un üstünden
Deviriverip geçti.
Katıra binen Koyonboz
Saldırıp geldi kahrolası,
Töştük'ün başını kesmeye.
Koyonboz yetişip gelmeden,
Kaplanın er Manas
Katırının üstünden
Koyonboz gibi pehlivanı
Mızrakla yıkıp geçti işte,
O bildik kahraman Bakay
Koyonboz gibi pehlivanın
(Başka Kıtay yetişmeden)
Başını kesip geçti işte,
Kıtayların ulu hanı
Manas ile Bakay'dan
Ölümünü bulup gitti.
Yaya kalan Töştük'e
Akbaltay'ın yavuzu
Arslan Çubak yetişti,
Yetişip ata bindirip,
Sağ esen alıp götürdü.
Bütün Kıtay ordusu
Kırılmaya dayanamayıp,
Naralara duramayıp,
Hep birden kaçtı Manas'tan.
O zaman bile kaçmadan,
«Kıtay kaçıp gitti» diye,
Yalnızlığa aldırmadan, telaşsız,

Yalnız kaldı Madıkan.
Yalnız kalan Kıtay'ı

The teeming Kıtay never run out,
All have become his companions.
The Kıtays' Madıkan
Lays low whomever he meets,
Hurling on without a backward glance,
Eleman's youngest son —
He overtook the man Töştük,
From atop Çalkuyruk
Toppled him over and passed on.
Koyonboz who rides the mule
Came charging, the accursed,
To cut off Töştük's head.
Before Koyonboz could reach him,
The tiger, the man Manas,
From atop his mule
A pehlivan like Koyonboz
Struck down with the lance and passed on,
That well-known hero Bakay
Of a pehlivan like Koyonboz
(Before other Kıtay could reach him)
Cut off the head and passed on,
The great khan of the Kıtays
From Manas and Bakay
Found his death and went.
To Töştük, left afoot,
Akbaltay's fierce one,
The lion Çubak came,
Came and mounted him on a horse,
And bore him off safe and sound.
The whole army of Kıtay,
Unable to bear the slaughter,
Unable to stand the war-cries,
All together fled from Manas.
Even then, not fleeing,
«The Kıtay have fled away,» saying,
Heedless of solitude, unhurried,

Madıkan remained alone.
The Kıtay left alone —

Bahadır Manas başta olup
Kuşatmaya aldılar,
Kırk çoro toptan
Güm güm vuruşa giriştiler.
Almambet yetişip diş bileyip,
O da gelip bir mızrak vurdu.
Acıbay ile Sırgak'ı,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Üçü sıra ile mızrakladı.
O bildik bahadır er Bakay,
Bu da gelip mızrağını vurdu,
Madıkan ile vuruşup,
Öteye beriye itişip,
Bahadır Manas başta olup,
Er Manas'ın kırk çorosu
Hepsi savaşıp dururken,
Geri kalan nice asker
Kaçan Kıtay'ın ardından,
Kıtay'ı çil yavrusu gibi dağıtıp,
Hepsi kovalayıp gitti.
Kovalayan Burut'un ardından,
O bildik Sırgak kaplan,
Bu da «Çü!» deyip gitti.
Yiğitliği üstün genç Sırgak,
Onca kuşatmanın içinden
Öne geçip gidiyor er Sırgak.
Direnen Kıtay'ı,
Burut'a saldırmadan önce,
Kalabalık orduya ulaştırmadan,
Kırıp yok edip Kıtay'ı
Önünü kesiyor er Sırgak.
Burut'a kalkan olup
Kaplan Sırgak'ın gittiği o,
Yüreklenip kırk çoro,
Kan içici Manas başta olup,
Madıkan'a var güçle girişip,
Hepsi birden daldılar.
Almambet ile er Çubak,
Arslan doğmuş çetin yamanlar,

The batyr Manas at their head,
They took him under siege,
The forty çoro all as one
Fell to fighting, boom on boom.
Almambet came up, gnashing his teeth,
He too came and struck a lance-blow.
Acıbay and Sırgak,
Akbaltay's Çubak,
The three lanced him in turn.
That well-known batyr, the man Bakay,
He too came and struck his lance,
Fighting with Madıkan,
Shoving to and fro,
The batyr Manas at their head,
The forty çoro of the man Manas —
While all were fighting on,
The many troops remaining,
After the fleeing Kıtay,
Scattering the Kıtay like partridge chicks,
All went off in pursuit.
After the pursuing Burut,
That well-known Sırgak the tiger,
He too said «Çü!» and went.
Young Sırgak, supreme in valor,
Out of all that encirclement
Rides on ahead, the man Sırgak.
The Kıtay who stood their ground —
Before they could fall on the Burut,
Before they could reach the teeming host,
Cutting down, destroying the Kıtay,
The man Sırgak bars their way.
Serving the Burut as a shield —
Thus went Sırgak the tiger,
Emboldened, the forty çoro,
The blood-drinker Manas at their head,
Set on Madıkan with all their might,
All plunged in as one.
Almambet and the man Çubak,
Lion-born, grim and fierce ones,

Üzengi birleştirip bir olup,

Var gücünü toplayıp diş bileyip,
Gözlerinden ateş çıkıp,
Yüzlerinden tüy bitip,
Madıkan'a daldılar işte.
Mızrakla mızraklaşıp,
Aybaltayla vuruşup,
Güçleri yetmez olmuştu.
O zaman yavuz Manas'ın
Öfkesi kabardı işte.
«Öteden beri ben
Düşmanı kıran arslan oldum,
Bir Kıtay'a gücüm yetmiyor,
Neden böyle eksik kaldım?
Ünlü Manas er oldum,
Avuç içi kadar Burut'u
Ay-âleme denk kılan bendim.
Nice nice arslanın
Benimle kapışanını her seferinde
Sonunda parçalayıp,
Kara yerle bir ettim.
Bir cana gücüm yetmeden,
Kazılmış kara mezar oldum» —
Deyip böylece er Manas,
Dudağını ısırıp diş bileyip,
Gözleri kızıl kor kesilip,
Ağzından yel çıkıp,
Gözünden alev çıkıp,
Öfkelenip yiğidin,
Kaplan Manas yavuzun,
Sırlı mızrağı eline alıp,
Yuvarlanan taş gibi vınlayıp,
Atılan ok gibi gümbürdeyip,
Etinden kanı çekilip,
Saldırıp geldi Madı'ya,
Ateşten geri dönmeyen,
Düşmandan korkup kaçmayan,
Kıtay'ın alpı Madıkan,

Joining stirrup to stirrup as one,

Mustering all strength, gnashing teeth,
Fire flying from their eyes,
Feathers sprouting from their faces,
They plunged upon Madıkan.
Lancing with the lance,
Striking with the moon-axe,
Their strength had ceased to suffice.
Then the fierce Manas's
Wrath swelled up indeed.
«From of old have I
Been the lion who breaks the foe,
My strength fails against one Kıtay —
Why am I fallen short like this?
I became the famed man Manas,
The Burut, no more than a palm's breadth,
It was I made equal to the moonlit world.
Of many and many a lion,
Each who grappled with me, every time,
In the end I tore apart
And leveled with the black earth.
My strength failing against one soul,
I have become a dug black grave» —
So saying, thus the man Manas,
Biting his lip, gnashing his teeth,
His eyes turned to red embers,
Wind issuing from his mouth,
Flame issuing from his eyes,
The warrior waxing wrathful,
The tiger Manas, the fierce one,
Took his enchanted lance in hand,
Whirring like a rolling stone,
Thundering like a loosed arrow,
The blood drained from his flesh,
He came charging upon Madı.
He who turns not back from fire,
Who flees not in fear of the foe,
Madıkan, alp of the Kıtay,

Gök gürler gibi kükreyip,
İşiten kişi titreyip,
Tüm bedeni ürperip,
Saldırıverdi Manas'a.
Saldırdığını görünce,

Roaring like thunder in the sky —
He who heard it trembled,
His whole body shuddering —
Came charging at Manas.
Seeing him attack,

Kahraman Bakay bahadırın
Yanından yetişti işte,
Madıkan gibi pehlivana
Manas'tan önce bu yetişip,
Bu da vurup geçti işte.
Han Bakay'ın ardından
Azizkan'ın Almambet'i,
O da mızraklayıp geçti işte.
Almambet, Bakay iki er,
İkisi birden vurup geçince,
Dizgininden eli gitti,
Çubak ile er Şuutu,
İkisi yan yana yetişti işte,
Birlikte vurup geçtiler.
İkisi vurup geçince,
Kıtay'ın alpı Madıkan'ın
Üzengiden ayağı çıktı.
Kaplan Manas kan içicin,
Akkula ile ok gibi uçup,
Madıkan'a yetişti,
Boz boğanın üstünden
Deviriverip geçti işte,
Hazır bekleyen er Çubak
Altındaki boğanın
Başını kesip geçti işte.
Madıkan yere düştüğünde,
Çevresine bakmadan,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Sinek kadar canını esirgemeden:
«Beecin'in hanı ölünce
Ben ne olurum? diye,
Ondansa çekinmeden
Madıkan'a yetişeyim,

The hero Bakay, at the batyr's
Side came up now,
A pehlivan like Madıkan —
Reaching him before Manas,
He too struck and passed on.
After Han Bakay,
Azizkan's Almambet,
He too lanced him and passed on.
Almambet, Bakay, two men —
When both struck and passed together,
His hand slipped from the rein,
Çubak and the man Şuutu,
The two came up side by side,
Together they struck and passed.
When those two struck and passed,
Madıkan, alp of the Kıtay —
His foot came out of the stirrup.
The tiger Manas, blood-drinker,
Flying arrow-swift on Akkula,
Overtook Madıkan,
From atop the grey bull
Toppled him over and passed on,
The man Çubak, standing ready,
Of the bull beneath him
Cut off the head and passed on.
When Madıkan fell to earth,
Without a glance around him,
Alööke's Koñurbay,
Sparing not a fly's worth of his life:
«If the khan of Beecin dies,
What becomes of me? saying,
Rather, without flinching,
Let me reach Madıkan,

Kalabalık Burut içinden
Kurtarıp götüreyim» —
Deyip o zaman Koñurbay,
Can esirgemeden bağırıp,
Kıtay'ın narasıymış:
«Möndü, möndü, möndü!» diye,
Möndüleyip nara atıp,
Madıkan'a yetişeceği anda,
Kurtarıp götüreceği anda,

Out from among the teeming Burut
Let me save and bear him off» —
So saying, then Koñurbay,
Crying out, unsparing of life —
It was the war-cry of the Kıtay:
«Möndü, möndü, möndü!» crying,
Shouting «möndü», hurling his war-cry,
Just as he would reach Madıkan,
Just as he would save and bear him off,

Yine önünü kesti er Sırgak.
O anda er Bakay,
Keskin çeliğini eline alıp,
Haykırıp önce yetişti işte,
Yetiştiği yerde Madı'nın
Başını kesip geçti işte.
Er Madıkan ölünce,
Öncekinden bin kat
Zorlusu gelip çatmış,
Çığlık çığlığa nara atıp,
Kalabalık Kıtay'ın hepsi
Toplu halde gelivermiş.
Atta cambaz, yaya yürük,
Kıtay bozguna düşerken ortaya çıkan,
Hazine malı büyük nişancı,
Ayyar çıkagelmiş.
Kakançın'da Kıtay'ın
Bel bağladığı oymuş,
Düşmanla kapıştığında
Güç aldığı buymuş.
Nişancılığı pek çetin,
Aysız kara gecede,
Uzatılan mızrak ucundan
Şaşmadan vuran ermiş,
Buna Çoñ Ayar nişancı derlermiş.
Kırk hanlı Kıtay eline
Darlık çöküp durduğunda,
Karıkan buyruk verdiğinde,
Çocukları topladığında,

Again the man Sırgak barred his way.
At that moment the man Bakay,
Taking his keen steel in hand,
Shouting, reached him first,
Where he caught him, of Madı
He cut off the head and passed on.
When the man Madıkan died,
A thousandfold beyond the former,
A harder trial came upon them,
Screaming, shrieking war-cries,
All of the teeming Kıtay
Came on in one great mass.
Trick-rider on horse, swift on foot,
Appearing as the Kıtay broke in rout,
The great marksman of the treasury,
Ayyar came forth.
In Kakançın, of the Kıtay,
He it was they leaned upon,
When they grappled with a foe,
This was he from whom they drew strength.
His marksmanship most grim:
On a moonless pitch-black night,
The tip of an outstretched lance
He would strike unerring — such a saint,
They called him Çoñ Ayar the marksman.
When on the Kıtay land of forty khans
Hardship settled and pressed,
When Karıkan gave the command,
When he gathered up the children,

Almambet başta olmak üzere
Altı bin çocuk gittiğinde,
Altı bini kırılıp,
Altı çocuk kaldığında,
Altısından biri buymuş,
Almambet'in hünerine
Üç ay eksik kalıp yetişemeyen

Bir kusuru varmış,
Üç ay okuyup tamamlasa,
Bunun bildiği bilim
Almambet'e denkmiş.
Büyük nişancının geldiğini
Er Almambet gördü işte,

Görünce Almambet,
Nişancının sırrını bildiğinden,
Göğü büyüleyip durdu işte,
Büyülediği göğü yağdırmadan,
Nişancıyı Tanrı çarptı işte,
Turgay uçmaz bozkırda
Çetin bir savaş etti işte.
Yayını gerip atacağı anda,
Görkemli Çubak'ı
Büyük nişancı yetişip vuracağı anda,

Ak barañ tüfeği yüze doğrultup,
Tam tetiği düşüreceği anda,

Kara kalpaklının yavuzu,
(Nereden yetişti o anda!)
Han Manas'ın Sırgak'ı
Atılan ok gibi yetişti işte,
Çoñ Mergen gibi bahadırı
Kerçunak küheylanın üstünden
Deviriverip geçti işte.
Ardından bin nişancı
Onu kurtarıp alana dek,
Pusuda bekleyen Almambet,

With Almambet at their head,
When six thousand children went,
When the six thousand were slain,
When six children remained,
One of the six was this man,
To Almambet's mastery —
Falling three months short, never reaching it —
One flaw he had:
Had he studied three months more,
The learning that he knew
Would have equaled Almambet's.
The coming of the great marksman
The man Almambet saw now,

Seeing him, Almambet,
Since he knew the marksman's secret,
Kept laying spells upon the sky,
Before the spellbound sky could pour down,
God struck the marksman down indeed,
On the steppe where no lark flies
He waged a grievous battle indeed.
Just as he would bend his bow and shoot,
The stately Çubak —
Just as the great marksman, closing, would strike him,
Leveling the white barañ gun at his face,
Just at the moment he would drop the trigger,
The fierce one of the black-capped folk,
(From where he came that instant!)
Han Manas's Sırgak
Arrived like a loosed arrow,
A batyr like Çoñ Mergen
From atop the steed Kerçunak
He toppled over and passed on.
Before the thousand marksmen behind
Could rescue and retrieve him,
Almambet, waiting in ambush,

Coybolot'u bir savurup,
Yok edip başını kesti işte.
Er Almambet kaplan,
Yerin yüzü sel olup,
Kara kan akıp göl olup,
Kimin kim olduğu bilinmez,
Sert bir savaş oldu işte.
Toprak uçup, toz kaplayıp,
İnsanın gözünü kör etti,
Biri ölse bini üşüşüp,
Kıtay yeniden güçlendi.
Koca Ilama Kalmak'ı,
Kıtayların kızıl tuğunu

Eğdirmeden tutuvermiş.
Acıbay attan düşünce,
Altındaki Kürön at
Kıtay'ın eline geçince,
Ganimet edip Ilama
Ona binivermiş.
Ilama'yı görünce,

With one swing at Coybolot,
Destroyed him, cut off his head.
The man Almambet, the tiger —
The face of the earth became a flood,
Black blood flowed and pooled into a lake,
None could tell who was who,
A harsh battle it was indeed.
Earth flew up, dust covered all,
It blinded the eyes of men,
Where one died a thousand swarmed,
The Kıtay grew strong again.
Old Ilama the Kalmak
Had caught the crimson banner of the Kıtays
Before it could be bowed down.
When Acıbay fell from his horse,
The Kürön horse beneath him —
When it passed into Kıtay hands,
Taking it as booty, Ilama
Had mounted upon it.
Seeing Ilama,

Azizkan'ın Almambet'i,
Kızıl püsküllü Kıtay'ın
Yavuzları gibi giyinip,
Mücevher takınmış Kıtay'ın
Halisleri gibi giyinip,
Ilama'ya yetişti işte,
Yetişir yetişmez Almambet
Kartkürön'ün üstünden
Deviriverip geçti işte.
Aybaltayı eline alıp
Arslan Sırgak yetişti işte,
Yetiştiği yerde beş parçaya
Ilama gibi Kalmak'ı
Bölüp biçerek geçti işte.
Flamayı yere değdirmeden,
Eksiksiz yaman Almambet,
Sarala'ya kamçı vurup,

Azizkan's Almambet,
Dressed like the fierce ones
Of the red-tasseled Kıtay,
Dressed like the true-born
Of the jewel-decked Kıtay,
Overtook Ilama now,
No sooner caught than Almambet
From atop Kartkürön
Toppled him over and passed on.
Taking his moon-axe in hand,
The lion Sırgak came up now,
Where he caught him, into five pieces
A Kalmak like Ilama
He carved and hacked and passed on.
Before the pennant touched the earth,
Almambet, flawless in fierceness,
Laid the whip on Sarala,

Kapıp kaçırıp geçti işte.
Ayrılıp tek başına yoldan
Beecin'e doğru yönelip,
Kızıl tuğu kaldırıp,
Kalmak olup bağıra çağıra,
Kıtay olup gevezelenip,
Almañ kaçmaya durunca,
Bu hileyi kurunca,
Demir ağını toplayamayıp,
Soyca Kıtay, çok Mancu'n,
Bir olup savaşamayıp,
Toz göğe savrulup,
Kalabalık Kıtay, çok Mancu'n,
Hepsi kaçıverdi,
Kaçan tuğun ardından,
Beecin'e doğru boz bulanık,
Nice nice sarp geçidi
Aşıp Kıtay gidiyor,
İt dalaşı edip,
Kaçıp Kıtay gidiyor.
Kıtay kaçınca —
Kaçan düşman kadın değil mi ya —
Manas bakıp durur mu,
Ardından saldırıp,
Sürüp gitti ulu Manas.

Snatched it up and swept away.
Parting alone from the road,
Turning toward Beecin,
Raising the crimson banner high,
Shouting and clamoring like a Kalmak,
Chattering away like a Kıtay,
When Almañ set himself to flee,
When he laid this ruse,
Unable to gather their iron net,
Kıtay by blood, the many Mancu,
Unable to unite and fight,
Dust whirling to the sky,
The teeming Kıtay, the many Mancu,
All of them fled away,
After the fleeing banner,
Toward Beecin in a grey blur,
Over many and many a steep pass
The Kıtay go crossing,
Brawling like fighting dogs,
The Kıtay go fleeing.
When the Kıtay fled —
Is not a fleeing foe a woman? —
Would Manas stand looking on?
Charging after them,
Great Manas drove them on.

«Kañgay'daki kalabalık Kıtay'ı
Beecin'e dek sürmezsem,
Mızrak uzatıp, dağ yıkıp,

Ecel gelirse okla uçmazsam,
Kırmızı gömlekli, ışıl ışıl gözlü,
Pek güzel kızlarını
Orduma vermezsem,
Altın sikkeden, yakuttan
Bu gelen kalabalık orduya,
Ganimet edip hepsine,
Kamçıyla ölçüp bölmezsem!»
Öfkelenip han Manas

«The teeming Kıtay of Kañgay
If I drive not to Beecin,
If I thrust not the lance, topple not mountains,
If, my hour come, I fly not with the arrow,
Red-shirted, sparkling-eyed,
Their most beautiful girls
If I give not to my host,
Of gold coin and of ruby,
To this teeming host now come,
As booty for them all,
If I mete not out shares by the whip!»
Wrathful, Han Manas —

Kuşatmış olduğu demdi,
Çevresini er Çubak
Sürüp topladığı demdi.
Bir yandaki ucunu han Bakay
Sürüp kovalayıp gidiyor,
Birini geride bırakmadan,
Laçin çarpmış karga sürüsü gibi,
Bir öte yanına çıkıp,
Bu yanından saldırıp,
Kalabalık Kıtay'ı, sayısız orduyu
Sürüp götürüyor.
Ardından sürüp girince,
Kakançın'ın Beecin'ine
Kıtay'ı çığlık çığlığa
Kırıp yok edip sürdüğü yer,

Kıtay'ın kanını saçtığı yer,
Kırgız'ın yolunu açtığı yer!
Dönüp savaşamayıp,
Kırgızlara karşı direnişi
Kalabalık Kıtay gösteremeyip,
Kakançın'ın Beecin'ine
Kalabalık ordusu çığrışarak,
Hepsinin toptan kaçtığı yer.
Bozkır ölüyle dolup taşıp,
Nice küheylan başıboş kalıp,
Kalabalık Kıtay ordusunu,
Yüreklenip er Manas,
Sürüp kovalayıp varınca,
Kıtayların Koñurbay'ı
Önünü kesip Manas'ın,

Karşı çıktı o zaman.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Kurumlu yavuz er,
Mızrak vuran usta kul,
Düşmanın çaresini bilen yaman kul,
Önüne çıkıp Manas'ın,

It was the hour he laid the siege,
Its outskirts the man Çubak —
It was the hour he drove and gathered them.
One flank of it Han Bakay
Goes driving on in chase,
Leaving not one behind,
Like a flock of crows struck by a falcon,
Coming out on the far side,
Charging in from this side,
The teeming Kıtay, the countless host,
He is driving on before him.
When he drove in behind them,
To Kakançın's Beecin —
The Kıtay, screaming and shrieking,
The place he cut them down and drove them,
The place he spilled the Kıtay's blood,
The place he opened the Kirghiz road!
Unable to turn and fight,
Resistance against the Kirghiz
The teeming Kıtay could not show,
To Kakançın's Beecin,
Their teeming host all clamoring,
The place where all fled in a mass.
The steppe brimming over with the dead,
Many a steed left masterless,
The teeming Kıtay host —
Emboldened, the man Manas,
When he came driving in pursuit,
The Kıtays' Koñurbay
Barred the way of Manas,

And stood against him then.
Cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of Keçil,
The haughty, fierce man,
The master slave who strikes the lance,
The grim slave who knows the foe's undoing,
Coming out before Manas,

Algara'nın dizginini çeviremeyip,
Heybeti üstün boz yelelinin

Önünde karşı duramayıp,
Haykırıp mızrak uzatamayıp,
Zerre kadar direnemeyip,
Bir akıl düşünüp Koñurbay,
Eyer beli gibi sırtı
Aşıverdi, gördün mü,
Manas'ın öfkesini görünce
Telaşa kapıldı Koñurbay,
Beecin'e doğru dörtnala,
Kaçıverdi Koñurbay.
Er Kalça'yı görünce
Aklını şaşırmadı,
Çekinip durmadı Manas.
Ağzından alev çıktı,
Gözünden ateş döküldü.
Önüne katıp kovalayıp,
Yarışarak gidiyorlar,
Ordudan ayrılıp kapışarak,
Nice nice sırtı
Aşıp gidiyor Koñurbay,
Manas'tan apar topar,
Telaşla gidiyor Koñurbay.
Kaçtığı yere baksan,
Engebe engebe sırttı,
O sırtın öte yanı
Kırk günlük çöldü.
Kuğu uçsa kanadı,
Kulan yürüse toynağı
Yanıp kavrulan çöldü.
Bir damla dense suyu yok,
Kuşun didikleyeceği otu yok,
Pusarıp köşe köşe uzanan,
Boz duman olup ucu sivrilen

O yere sürüp kaçtı işte,
Akkula'yı görünce

Unable to turn Algara's rein,
Before the grey-maned one supreme in majesty
Unable to stand his ground,
Unable to shout and thrust his lance,
Unable to resist a jot,
Koñurbay thought of a plan:
The ridge like a saddle-bow
He crossed it over — did you see? —
Seeing the wrath of Manas,
Koñurbay fell into panic,
Toward Beecin at full gallop
Koñurbay fled away.
Seeing the man Kalça,
He did not lose his wits,
Manas did not hold back.
Flame came from his mouth,
Fire poured from his eyes.
Driving him on before, pursuing,
They go racing on,
Parted from the host, grappling,
Over many and many a ridge
Koñurbay goes crossing,
From Manas in headlong haste,
Koñurbay goes in panic.
If you look where he fled:
It was ridge on rugged ridge,
The far side of that ridge
Was a desert of forty days.
Should a swan fly, its wing,
Should a kulan walk, its hoof
Would scorch and burn — such a desert.
Not a drop, one might say, of water,
No grass for a bird to peck,
Stretching corner on corner in haze,
Its tip sharpened in grey mist,

To that place he drove and fled,
Seeing Akkula,

Koñurbay aklını şaşırdı işte,
Gerçekten kaçtı işte.
İniş yola girince,
Koñurbay'ın Algara'sı
Boğa gibi boynu oynar,
Yokuşa dayanınca,
Manas han'ın Akkula'sı
Çakmak gibi gözü parıldar.
İnişe girince,
Koñurbay'ın Algara'sı
Karaca gibi ayakları uzanır,
Yukarı yere gelince,
Manas han'ın Akkula'sı
Yelesi kuyruğu yayılır.
En aşağıya inince,
Keçil'in hanı Koñurbay
Serap gibi uzaklaşır,
Yukarı yere gelince,
Her zamanki gibi han Manas
Dibine girip sıkıştırır.
Manas sıkıştırıp varınca,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Candan büsbütün umut kesip,
Altındaki Algara'yı,
Telaşından Koñurbay,
Sağlı sollu kamçılayıp,
Sağa sola mahmuzlayıp,
Nice nice çölü, yamacı
Aşıp kaçıp gidiyor,
Manas yaklaşınca,
Canından umut kesip,
Telaşla kaçıp gidiyor.
Kalça ardına baksa,
Manas han'ın Akkula'sı
Hörgüç hörgüç toplanıp,
Şaha kalkar gibi koşup,
Yay gibi boynu bükülüp,
Perçemini göğe savurup,
Toynağını yere gömüp,

Koñurbay lost his wits indeed,
Truly he fled indeed.
Entering the downhill road,
Koñurbay's Algara —
His neck plays like a bull's,
When he leans into the climb,
Manas khan's Akkula —
His eye flashes like flint.
Entering the descent,
Koñurbay's Algara —
His legs stretch out like a roe deer's,
Coming to the high ground,
Manas khan's Akkula —
Mane and tail spread wide.
Descending to the lowest ground,
Koñurbay, khan of Keçil,
Draws away like a mirage,
Coming to the high ground,
As ever, Han Manas
Closes in hard at his heels.
When Manas pressed in close,
Alööke's Koñurbay,
Giving up all hope of life,
The Algara beneath him —
In his panic Koñurbay
Whipped him right and left,
Spurred him left and right,
Over many a desert, many a slope
He goes crossing, fleeing,
When Manas draws near,
Despairing of his life,
He goes fleeing in panic.
When Kalça looks behind him:
Manas khan's Akkula,
Bunching hump upon hump,
Running as if rearing high,
His neck bent like a bow,
Tossing his forelock to the sky,
Burying his hoof in the earth,

Gemini tıkırdatıp,
Rattling his bit,

Dal ipeği kuyruğunu
Apışlığına çarparak,
Tabanı yerde tak tak edip,
Kara çelik gem
Boğazında takırdayıp,
Hızar gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Döşüne saçılıp,
Başını yere eğmiş,
Burnu yerde yeri süpürüp,
Kanı iyice kızmış.
Kurşun gibi Manas'ı
Çakıl tanesince taşıyıp,
Ulu dağ gibi Manas'ı
Kemikçik gibi hafif taşıyıp,
Bastığı taş un ufak,
Uçan kuş gibi vınlayıp,
Soluyarak geliyor,
Üstündeki Manas'ın
Ateş gibi gözü parlamış,
Kan içiciliği tutmuş,
Böyle olduğunu görünce,
Gayrete gelmiş olduğunu
Kalça iyice anlayınca,
Kara canını esirgemeden,
Kaçıp gidiyor Koñurbay,
İt yürümez yamaç, nice sırt
Aşarak kaçtı Koñurbay.
«Esenkan'ın kapısından
Bir yolunu bulup kaçıp girsem» diye,

His tail of branch-silk
Slapping against his thighs,
His soles clattering on the ground,
The black steel bit
Rattling in his throat,
His mouth gaping like a saw-frame,
White foam mixed with blood
Spattering on his chest,
His head bowed to the earth,
His nose sweeping the ground,
His blood fully heated.
Manas, like a lead bullet,
Bearing him light as a pebble,
Manas, like a mighty mountain,
Bearing him light as a knucklebone,
The stones he trod ground to powder,
Whirring like a flying bird,
He comes on, panting hard,
And Manas upon his back —
His eyes have flared like fire,
His blood-drinking mood is upon him.
Seeing him thus,
That he had roused to fury —
When Kalça understood full well,
Sparing not his dark soul,
Koñurbay goes fleeing,
Slopes no dog would walk, many a ridge —
Crossing them, Koñurbay fled.
«Through Esenkan's gate
Let me find some way to flee inside,»
saying,

Dolu dizgin kaçtı Koñurbay.
Kapıya varana dek
Altı günlük yol odur,
Kıvrım kıvrım sırt odur,
Tay iken Algara'nın
Oyunlar kurup büyüyüp,

Koñurbay fled at full rein.
Until one reaches the gate
It is a six days' road,
It is ridge on winding ridge,
When Algara was a colt,
Growing up devising his games,

Ustalaştığı yer odur.
Kalça'nın bindiği Kara at
Hayvandan öte bir malmış,
Böğründe kanadı var,
Allah'tan ecel yetmezse,
Kolu kırılıp gitmezse,

Her ne zaman olsa Kalça'yı
Kurtaragelmek âdeti.
Ardına düşüp inatla,
Mızrağı doğrultup çevirip:
«Yetişip kulu mızraklasam» diye,

Kovaladı er Manas,
Düz yere varınca
Kalça'yı eteğinin dibinden
Yakalamak istedi er Manas.
Akar kumlu Çalkak-Bel,
Çalkak-Bel'e varacağı anda,
Yanına yanaşıp Akkula
Algara'yı geçeceği anda,
Haykırıp Manas arslanın
Sırlı mızrağı kaldırdı.
Eşilme'nin Çalkak'ından
Eğilip Kalça fırlayıverdi,
Beri yandan er Manas:
«Sağ küreğinin ucu» diye,

«Akciğerle bağrının yüzü» diye,
Mızrakla bir vurdu.
Bedene mızrak değdirmeden —
Kalça aslında bir ermiş —
Her şeyi kesen kılıcı sıyırıp çevirip,
Ayköl'ünün mızrağını
Ortasından Koñurbay
Kesip kopardı.
Mızrakçıdan usta er,
Dar günde
Düşmanın çaresini bilen yaman er:

It is the place he gained his mastery.
The Black horse Kalça rides
Was a beast beyond all beasts,
On his flank he has wings,
If death come not from Allah,
If his leg break not and fail,

Whenever it may be, Kalça
It is his custom to deliver.
Falling in behind, unrelenting,
Leveling and turning his lance:
«Let me catch the slave and lance him,» saying,
The man Manas gave chase,
When he reached the level ground,
Kalça, by the hem of his coat,
The man Manas wished to seize.
Çalkak-Bel of the flowing sands —
Just as he would reach Çalkak-Bel,
Akkula drawing alongside,
Just as he would pass Algara,
Shouting, the lion Manas
Raised his enchanted lance.
From Eşilme's Çalkak,
Kalça swerved away, bending low,
From this side the man Manas:
«The tip of his right shoulder-blade,» saying,
«The face of lung and liver,» saying,
Struck one blow with the lance.
Before the lance could touch the body —
Kalça was in truth a saint —
Drawing his all-cutting sword and turning,
The Ayköl's lance
Through the middle Koñurbay
Cut and severed.
A man more skilled than any lancer,
In the straitened day
The grim man who knows the foe's undoing:

«Kaplanın Akkula'sı
Kayıptan olma bir malmış.
Yetişir mi ola diye,
Güçbela kestim mızrağını,
Şimdi yetişip Manas'ın
Yakalar mı ola diye,
Yakalarsa Manas iyilik etmez,
Kara gün cana sağlık komaz.
Eline düşersem kazara,
Karnımı yarıverir mi,
İçimdeki kızıl kan
Su gibi akıp gider mi!» —

«The tiger's Akkula
Is a beast born of the unseen.
Will he catch me, I wondered —
Barely did I cut his lance,
Now, overtaking, will Manas
Seize me, I wonder —
If he seizes, Manas shows no kindness,
The black day leaves no soul in health.
If I fall by chance into his hand,
Will he not split open my belly,
The red blood within me —
Will it not flow away like water!» —

Deyip böylece Koñurbay
Gerçekten kaçtı serapça uçup,
Manas'ının Akkula'sı
Dibine dek yetişip vardı,
Kaçıp gidiyor Koñurbay,
Çet-Beecin'de kurulu
Kale kapısına yaklaşıp,
Ardından adım açıp,
Akkula sıkıştırıp gidiyor.
Gökte yıldız oynamıştı,
Almambet kaçıp geldiğinde
Manas ile ant içip,
Gönülden, dost olmuştu.
Canını ortaya koyup er Manas'ın
Kalça'yı kovaladığını
Ta uzaktan Almañ gördü işte:
«Hilesi büyük Kalça kul
Kaleden şimdi girer, diye,
Gözü kara er Manas
Kaleye birlikte girer, diye,
Kaleden geri çıkamayıp
Eceli onun yetişir, diye,
Kaleye girerse han Manas,
Kâfiri Tanrı çarpar, diye,
Han Manas'ı öldürüp,
Ateş sönmüş gibi eder, diye,

So saying, thus Koñurbay
Truly fled, flying like a mirage,
Manas's Akkula
Came up hard upon his heels,
Koñurbay goes fleeing,
Established at Çet-Beecin,
Nearing the fortress gate,
Opening stride behind him,
Akkula goes pressing close.
Stars had danced in the sky:
When Almambet came fleeing,
He swore an oath with Manas,
And became his friend at heart.
The man Manas, staking his life,
Chasing after Kalça —
From afar Almañ saw it now:
«The slave Kalça, great in guile,
Will enter now by the fortress, saying,
The reckless-eyed man Manas
Will enter the fortress with him, saying,
Unable to come back out of the fortress,
His hour of death will find him, saying,
If Han Manas enters the fortress,
God strikes the infidel, saying,
They will kill Han Manas,
Make him as a fire gone out, saying,

Gözü kara kişiydi,
Kesin helak olur» diye,
Böylece er Almañ,
Uzaktan görüp kaplan,
Kapıdan gireceği anda,
Kalabalık Kıtay'ın, Mancu'nun

Eline Manas düşeceği anda,
Kapıyı kapayacakları anda,
Altmış Kıtay, çok kalday
Manas'ın başını alacağı anda,
Oktan önce yetişti işte,
Yetişip gelip Almambet,
Eri ölmüşçesine çekiştirip,
Er Manas'ı silkeleyip,
Yularından kapıp,
Geri çekip götürdü.

He was a reckless-eyed man —
He will surely perish,» saying,
Thus the man Almañ,
Seeing from afar, the tiger,
Just as he would enter the gate,
Just as into the teeming Kıtay's, the Mancu's
Hands Manas would fall,
Just as they would shut the gate,
Just as sixty Kıtay, many a kalday
Would take the head of Manas,
He arrived swifter than an arrow,
Coming up, Almambet,
Tugging as if his man had died,
Shaking the man Manas,
Snatching him by the halter,
Drew him back and away.

«Arslanım, boy ölçüşme Kalça'yla!
Kararıp yatan kara sırt —
İnsanın aşacağı sırt değil,
Alööke'nin Koñurbay'ı
İnsanın oynaşacağı er değil.
Kalça'nın bindiği Kara at —
Sağrısında kanadı var.
Kanatlı kuş olmadıkça,
Hayvan olan at yetişemez —
Algara'nın âdeti bu.
Koşusuna mal yetişmez,
Kanatlı kuş olmadıkça,
Algara'ya can yetişmez!»
Öyle deyince Manas kabarıp,
Almañ'ı gücendirip,
Öfkelenip gürleyerek:
«Bırak, Almam, lafını!
Kendi sözünü savunursun,
Koñurbay'ın Algara'sını
Bunca neden översin?
Keşfe çıksa yorulmaz,

«My lion, match not yourself with Kalça!
The black ridge lying darkened —
It is no ridge for man to cross,
Alööke's Koñurbay
Is no man for man to sport with.
The Black horse Kalça rides —
On his croup he has wings.
Unless one be a winged bird,
No horse that is beast can catch him —
Such is Algara's custom.
No mount can match his running,
Unless one be a winged bird,
No soul can catch Algara!»
When he said so, Manas swelled up,
Wounding Almañ's heart,
Enraged, thundering:
«Leave off, my Almam, your talk!
You plead your own case —
Koñurbay's Algara,
Why do you praise him so much?
Riding to scout he tires not,

Orduğda kalsa incitmez,
Altındaki şu Sarala —
Koñurbay'ın Algara'sı
Sarala'dan yürük mü?
Altı ay binsem yorulmaz,
Altmış asıya gelene dek
Azı dişi çıkıp kocamaz.
Gerçek yapısına baksan:
Kara bayır, kazanat,
Kalbur akciğer, tunç bilek,
Dağ ruhuna rast gelmiş,
On ikisine geldiğinde,
O zaman bana kısmet olmuş —
Akkula'dan yürük mü?
Gerçek eceli yetmedikçe,
Kasteden düşmana kaptırmaz,
Tanrı gerçekten çarpmadıkça,
Binicisini ateşe düşürmez.
Er Çubak'ın Kökçebiç'i —
Kökçebiç'ten yürük mü?»
Böyle deyip silkinip:

Staying in camp he frets not,
This Sarala beneath you —
Is Koñurbay's Algara
Swifter than Sarala?
Six months I may ride, he tires not,
Till he come to his sixtieth pass,
No molar sprouts — he grows not old.
If you look at his true build:
Black-bay, a kazanat,
Sieve-lunged, bronze-shanked,
He met the spirit of the mountains,
When he came to his twelfth year,
Then he fell to my lot —
Is he swifter than Akkula?
Unless his true hour of death has come,
He yields not his rider to the scheming foe,
Unless God truly strike,
He casts not his rider into the fire.
The man Çubak's Kökçebiç —
Is he swifter than Kökçebiç?»
So saying, shaking himself:

«Bırak beni!» der şahlanıp.
«Yavuz Manas, onmayasıca,
Ne zaman olsa söz dinlemez,
Mezarımı kazar oldun,
Kaynatır oldun, kaplan,
Ta nerdeki kara bahtımı.
Açık duran o kapı —
Esenkan'ın eşiğidir,
Bin dereden su getirip hile kurup,

Erin çilesini kaynatmak,
Her ne zaman olsa Kalça'nın
Yapageldiği zanaatıdır.
Yalan yere Kalça kul
Kaçar gibi yapmaz mı,
Şehrine sokup seni,
Kalça belaya salmaz mı!

«Let me go!» he says, rearing up.
«Fierce Manas, may you not prosper,
Never at any time heeding a word,
You have come to dig my grave,
You have set to boiling, tiger,
My black fate from far away.
That gate standing open —
It is Esenkan's threshold,
Drawing water from a thousand streams, laying snares,
To boil a man's torment —
Whenever it may be, of Kalça
It is the craft he has always plied.
Falsely does the slave Kalça —
Does he not feign to flee?
Drawing you into his city,
Will Kalça not plunge you into ruin!

Kıtay'ın öte yanında
Hazır tuttuğu pehlivanlar
Kapıyı sımsıkı kapamaz mı,
Hesabını görmez mi!
Değerli canın varınca,
Boş yatan pehlivanlar
Aybaltayla başını
Döve döve kesmez mi,
Delişmenliğin uğursuz saatinde
Değerli can ölüp yatmaz mı!
Namlı Beecin yeri budur,
Belayı görüp, arslanım,
Sana gelen benim işte.
Kırgınla Kıtay tükenmez,
Tufan suyunun dağıtıp giremediği

Cehennemlik Kıtay eli budur,
Topluluğundan başına buyruk ayrılıp,
Başına cehennem açma böyle!» —
Deyip böylece Manas'ı,
Şahlandırıp çekiştirip,
Köpürtüp silkeleyip,
Tutup çıkardı Manas'ı.
Muzburçak, Kökçö hanları,
Sırgak, Çubak erleri
Kalabalık Kıtay ordusunu
Sürüp getirdikleri demdi,

Kıtay'ı biner biner bölüp
Kıstırıp durdukları demdi.
Kırıp yok edip mahvederek,
Aladoğan çarpmış karga sürüsü gibi
Vurup durdukları demdi.
Kakançın'ın Beecin'inde
Çığrışıp Kıtaylar,
Direnmeden kaçışıp,
Çoñ-Beecin'e yönelip,
Kaynaşıp kaldıkları demdi.
Âlemin hepsi toplanıp,

On the far side of the Kıtay
The pehlivans he keeps at the ready —
Will they not shut the gate fast,
Will they not settle your account!
When your precious soul arrives,
The pehlivans lying idle,
With moon-axes, your head —
Will they not hack and hack it off,
In the ill-starred hour of your recklessness
Will your precious soul not lie dead!
This is the famed land of Beecin,
Seeing the peril, my lion,
It is I who have come to you.
Slaughter cannot spend the Kıtay,
Where the flood-waters could not scatter and enter —
This is the hell-bound Kıtay land,
Parting headstrong from your fellowship,
Do not open hell upon your head so!» —
So saying, thus, Manas —
Rearing, tugging him,
Foaming, shaking him,
He seized and drew Manas away.
Muzburçak and Kökçö, the khans,
Sırgak and Çubak, the men,
The teeming Kıtay host —
It was the hour they came driving them in,

Splitting the Kıtay thousand by thousand,
It was the hour they hemmed them in.
Cutting down, destroying, laying waste,
Like a flock of crows struck by a goshawk,
It was the hour they kept striking.
In Kakançın's Beecin,
The Kıtays, clamoring,
Fleeing without resistance,
Turning toward Çoñ-Beecin,
It was the hour they seethed in a mass.
All the world gathered,

Eceli yeten kırılıp,
Her bir yaman yiğit
Ganimetini sürüp,
Altı yüzer at alıp,
Alamayan zavallılar
Altışar beşer at alıp,
Kıtay'ın ardına düşüp:
«Manas!» diye bağırıp,
O zaman ortasına doğru
Yarıp girdikleri demdi,
Direnen yamanlarını,
Kan içici bahadır kırk çoro,
Boğazlayıp durdukları demdi.
Kara kum gibi Kıtay'ı
Kaplan Bakay savurdu,
Savurup sürüp gidince,
Bölük bölük bölünüp,
Yer yarılıp gümbürdeyip,
On iki hanın çok ordusu,
Nice bölük birer birer,
Nice soydan can gelmişti,
Mekke'deki Aykoco,
Ordusuyla o da gelmişti.
Buyruk verip er Manas,
Önündeki sırta
Arslan tuğunu dikip,
Vuruşmayı durdurup,
Ala cübbeli Aykoco
Haykırıp ezan okudu,
Ölenden geri kalanlar

Those whose hour had come were slain,
Every grim young brave
Driving off his booty,
Taking six hundred horses each,
The wretches who could not
Taking five or six horses each,
Falling in behind the Kıtay:
«Manas!» they cried aloud,
Then, toward the very middle,
It was the hour they cleaved their way in,
The grim ones who resisted —
The blood-drinking batyrs, the forty çoro,
It was the hour they kept butchering them.
The Kıtay like black sand
The tiger Bakay winnowed,
When he winnowed and drove them on,
Splitting into troop on troop,
The earth splitting, thundering,
The great host of the twelve khans,
Many a troop one by one,
Souls of many a lineage had come,
Aykoco of Mecca,
He too had come with his host.
Giving command, the man Manas,
On the ridge before him
Planted the lion banner,
Halted the fighting,
Aykoco of the motley robe
Cried out and chanted the ezan,
Those left over from the dead

Ezan sesini işitip,
Tuğun dibine vardılar.

Hearing the sound of the ezan,
Came to the foot of the banner.

Kıtay'ın yenilip Manas'ın Çet-Beecin'e han kaldırılması8

Davullarını çalıp,
Ölenden kalan Müslümanlar

The defeat of the Kıtay and the raising of Manas as khan of Çet-Beecin8

Beating their drums,
The Muslims left over from the dead,

Toplanıp bir araya gelip,
Hanları kayda geçirip,
Halkın sayımını yapıp,
Ellibaşı, onbaşı,
Yüzbaşı ile binbaşı,

Hepsi durup saydılar,
Orduyla gelen yoldaşın,
Halkın atası han Koşoy
Halkı yazdıran o olup,
Eştek'lerin Camgırçı'sı
Sayımı yapan bu olup,
Otağlı şeyh, boz yiğitler,

Ulu Kokon, Margalañ
Kestirmeden geçilen yoldu,

İki san kadar orduydu.
Nice yaman kişi yok,
Halkın sayımı yapıldığında

Yarım san kadar adam yok.
Muzburçak, Kökçö — iki han,
Bunlardan ölen nice can.
Şıgay ile Bokmurun,
Ok isabet edip atları ölmüş.
Bugün gördüğün yarın yok,

Böyleymiş bu oynak dünya!
Atı ölüp kendi sağ,
Yaralanan nice can.
Koşoy ile Ürbü'nün
Ordusu yoklandığında
Yarıya yakın ordusu yok,
Hep birden savaştıklarında.
Kıtay sıkıştırıp durduğunda,
Karşısına geleni

Gathering, coming together,
Setting the khans on record,
Making the count of the people,
Leaders of fifty, leaders of ten,
Leaders of a hundred and of a thousand,
All stood and counted them,
Of the comrades come with the host,
Han Koşoy, father of the people —
He it was had the folk written down,
The Eşteks' Camgırçı —
This was he who made the count,
Tented sheikhs, grey-clad young braves,
Great Kokon, Margalañ —
It was the road crossed by the shortcut,
A host some two san strong it was.
Many a grim man is gone,
When the count of the folk was made,
Half a san of men are gone.
Muzburçak, Kökçö — two khans,
Of theirs, how many souls now dead.
Şıgay and Bokmurun —
Arrows struck, their horses died.
What you see today is gone tomorrow —
Such is this fickle world!
His horse dead, himself alive,
Wounded, many a soul.
Of Koşoy and Ürbü,
When their host was mustered,
Near half the host was gone,
When all fought as one.
When the Kıtay pressed hard,
All who came against them

Asıl nüshada böyle bir başlık yok

Ordu işte böyle görmüştü,
Bu çetin savaşta
On iki hanın ordusundan
Nice kişi ölmüştü.
On iki hanın tek tek başını,
Hepsini yoklayıp geldiklerinde
Eleman'ın Töştük'ü yok,
Kırk çorayı yokladılar,
Namlı yiğit Çubak yok,
Beli pek kurt, o gözüpek yok!

Kırk çoranın en yamanı,
Çetin boz yeleli Çubak yok,
Bütün hanların baş tacı
Bahadır Töştük, o can dost yok!
Kızgın vuruşta, çarpışmada,
Kan akıtan savaşta
Azap mı gördü bu ikisi,
Ya eceli yetip iki aslan,
Düşmanla boğuşa boğuşa,
Ara yerde mi öldüler?!
Gömülmeden, görünmeden,
Hiçbir haber alınmadan,
Böyle bir felaket olur muymuş!
Kögala atı, o tulparı
Deniz gibi kaynaşan Kıtay eli
Ganimet diye aldı mı?
Han Baltay'ın Çubak'ını
Yakalayıp sayısız Kıtay
İki gözünü oydu mu,
Gömülmeden kalan bedenine
Karga, kuzgun, saksağan,
Zavallı aslan Çubak'ın
Ak etine doydu mu!
Ateş gibi yanan iki gözü

No such heading exists in the original manuscript

Thus had the army seen it all,
In this grievous battle
From the army of the twelve khans
Many a man had perished.
Each of the twelve khans in turn,
When they had mustered every one,
Eleman's Töştük was gone,
They mustered the forty choros,
The famed hero Çubak was gone,
That iron-loined wolf, that fearless one, gone!
Fiercest of the forty choros,
Grim gray-maned Çubak was gone,
Crown upon the head of all the khans,
Batyr Töştük, that bosom friend, gone!
In the burning strife, the clash of arms,
In the blood-spilling battle,
Did these two meet with torment,
Or, their hour come, did the two lions,
Grappling and grappling with the foe,
Die somewhere in between?!
Unburied and unseen,
With never a word of tidings,
Could such calamity ever be!
His horse Kögala, that tulpar steed —
Did the Kıtay folk, seething like the sea,
Take him for their spoil?
Khan Baltay's Çubak —
Did the numberless Kıtay seize him
And gouge out both his eyes,
And on his body left unburied
Did crow and raven and magpie
Glut themselves on the white flesh
Of poor lion Çubak!
His two eyes that burned like fire —

Gaklayan kuzgun oymuştur,
Kapı kanadı gibi ak dişleri
Karganın pisliği olmuştur!»
Böyle diyerek Manas gürledi,
Kan içici öfkesi tutup,
Dağdan kopan koca taş gibi,
Yer sarsılıp gümbürderken:
«Ölenlerinizden geri kalanınız,

The croaking raven has picked them out,
His teeth white as a door's wing-panels
Have become the crow's foul leavings!»
So saying, Manas thundered,
Seized by his blood-drinking wrath,
Like a great rock torn from the mountain,
While the earth shook and rumbled:
«You who remain of your dead,

Toplanın!» diyen er Manas,
Hepsini derleyip topladı.
Aykoco ile Koşoy başta,
On iki hanın kalabalık ordusu
Bir araya geliverdi.
Halk toplanıp geldiğinde
Ağzından duman tüterek,
Manas'ın derin yası vardı.
Yüzünü delip kıllar fışkırıp,
Sık dizilmiş koca orduyu
Hunhar Manas hışımla süzüp,
Sanki yutuverecek gibiydi.
«Katagan'ın hanı Koşoy,
Sen de burada duruyorsun,
Çubak ile Töştük yok,
Sık dizilmiş koca ordu,
Nasıl bir çare bulursun?
Akbaltay'ın Çubak'ı -
İkiz kuzuydu, eşimdi,
Er Çubak'tan ayrılıp,
Şimdi nasıl yaşayayım?!
Akbaltay'ın Çubak'ı -
Önümde yürüse uğurumdu,
Boğuştuğum düşmanda bin ordumdu,

Assemble!» said the hero Manas,
And gathered them all together.
With Aykoco and Koşoy at their head,
The teeming army of the twelve khans
Came together in a trice.
When the people had assembled,
Smoke curling from his mouth,
Deep was the mourning of Manas.
Bristles burst piercing through his face,
The great army in its serried ranks
Ferocious Manas surveyed in fury,
As if he would swallow them whole.
«Koşoy, khan of the Katagan,
You too stand here before me,
Çubak and Töştük are gone,
O great army in serried ranks,
What remedy will you find?
Akbaltay's Çubak —
He was my twin lamb, my other self,
Parted from hero Çubak,
How shall I live on now?!
Akbaltay's Çubak —
Walking before me he was my good omen,
Against the foe I grappled he was my thousand armies,

Bel bağladığım yiğidimdi,
Başıma mihnetli gün düşse,
Namlı Çubak gereğimdi!
Er Çubak'ın derdinden,
Bahadır Töştük'ün acısından,

He was the hero I leaned upon,
Should days of hardship fall upon my head,
Famed Çubak was my need!
For the grief of hero Çubak,
For the pain of batyr Töştük,

Kaynayıp duran Kıtay'a
Yeniden savaş açmazsam,
Çubak ile Töştük'e bedel
Bininin başını almazsam!
Kanadımı kırdırıp,
Gayretimi aldırıp,
Koca Kıtay'dan, Mançu'dan
Nasıl sağ çıkıp giderim,
Kaygıyla Talas'a
Nasıl esen ulaşırım?!»
Bunu deyip er Manas,
Yeniden coşup köpürdü,
Kaygıya batıp feryat etti,

Bakıp duran koca ordu
Az kalsın kırılıp gidecekti.
Yanıp yakılıp çok söylendiler:
«Şimdi ne olduk biz» deyip,
Çırpınıp duran bundan çoktu.
«Yine azaba düştük» deyip,

Geride kalan kadınla çocuğu
«Artık göremez olduk» deyip,
Ağlayıp duran bundan çoktu.
«Yine savaş kopacak» deyip,
«Şimdi savaş olduğunda
Kıtay gözümüzü oyar» deyip,

«Hepimizi kırar» deyip,
Hepsi feryat edip durdu,
Bunu söyleyip kalabalık,
Hepsi yatıp kaldı:
«Yarın savaş olacak» deyip,
Hepsi kaygıya dalıp,
Tulparlarının hepsini
Eyersiz bırakıp bağladılar,
Akkañkı'yı yastık edinip,
Başlarını gün batıya verip,
Koca ordunun hepsi

If upon the seething Kıtay
I do not open war anew,
If in payment for Çubak and Töştük
I do not take a thousand heads!
My wing broken,
My ardor stolen away,
From great Kıtay, from the Mançu,
How shall I go forth alive,
How in sorrow shall I ever
Reach Talas safe and sound?!»
So saying, the hero Manas
Surged and foamed anew,
Sunk in sorrow he cried aloud,

The great army looking on
Was well-nigh broken with grief.
Burning with woe they murmured long:
«What has become of us now,» they said,
Many more were writhing in despair.
«Again we have fallen into torment,» they said,
«The wives and children left behind
We shall never see again,» they said,
Many more were weeping still.
«Again war will break upon us,» they said,
«Now when the battle comes
The Kıtay will gouge out our eyes,» they said,
«They will slaughter us all,» they said,
All of them kept crying out,
So saying, the multitude,
All lay down where they were:
«Tomorrow there will be battle,» they said,
All of them sunk in care,
All of their tulpar steeds
They tethered left unsaddled,
Making Akkañkı their pillow,
Turning their heads toward the sunset,
The whole of the great army

Kuş uykusuna dalıvermişti,
Gökte yıldızlar teker teker,
Tan karaltısı belirip,
Tan yıldızı batarken,
Tan ağarıp sökerken,
Yatıp kalmış koca ordu
Hep birden kalkıvermişti.
Ala cübbeli Aykoco
Allah deyip ezan okumuştu,
Müslüman olanların hepsi
Bir araya toplanmıştı.
Ellerini suya vurmuştu,
El abdestini almıştı,
Ayaklarını suya vurmuştu,
Ayak abdestini almıştı.
İkisi sünnet, ikisi farz,
Dört rekât sabah namazına
Tekbir getirip hepsi,
Önlerinde imam Aykoco,

Had dropped into a bird's light sleep,
The stars in the sky one by one,
The dark of dawn appearing,
As the morning star was setting,
As dawn was whitening and breaking,
The great army that lay asleep
Rose up all as one.
Aykoco of the motley robe
Called the azan with the name of Allah,
All those who were Muslims
Had gathered in one place.
They plunged their hands into the water,
Performed the ablution of the hands,
They plunged their feet into the water,
Performed the ablution of the feet.
Two sunnah and two fard,
For the four rakats of the dawn prayer
All pronouncing the takbir,
Before them Aykoco as imam,

Başlarında ihtiyar Koşoy,
Kıbleye yüz dönüp,
Namaza durmuşlardı,
Namaz biterken tam,
Yeni selam verilirken,
Meğer Çubak kırgın salmış,
Hanla ölesiye çarpışıp,
Mançu'nun hanı Ezkara,
Ezkara'yı başa koyup,
Kıtay'ın kırk beyini
Yaman boz yeleli Çubak'ın
Tek başına bağlayıvermiş.
Bellerinden büktürüp,
İkişer ikişer denk edip,
Beyleri atlarına
Çubak yükleyivermiş,
Han Manas'ın önüne
Armağan diye getirmiş,
Manas Çubak'ı görmüş.

At their head the aged Koşoy,
Turning their faces to the qibla,
They stood to prayer,
Just as the prayer was ending,
As the salaam was newly given,
Behold — Çubak had wrought slaughter,
Fighting the khan unto death,
Ezkara, khan of the Mançu —
Setting Ezkara at their head,
The forty beys of the Kıtay
Fierce gray-maned Çubak
Had bound them all alone.
Bending them double at the waist,
Trussing them two by two like bales,
The beys upon their horses
Çubak had loaded up,
Before Khan Manas
He brought them as a gift,
Manas beheld Çubak.

Manas Çubak'ı görünce,
Namazı bozup güle oynaya,
Ayağa fırladı er Manas,
Sevincinden hoplayarak:
«Apak hoca, Aykoco,
Uzatıp duruyorsun,
Akşama dek okuyorsun.
Cennetini kendine al,
Yiğidim Çubak geliyor!
Uzata uzata okuyorsun,
İnsanın bedenini yorup,
Sultanım Çubak geliyor.
Sevabını kendine al,
Serdarım Çubak geliyor!
Namazını kendine al,
Kıymetlim Çubak geliyor.
Ezanı okuyup duruyorsun,
Halkı azaba sokuyorsun,
Oyalayıp duruyorsun,
Sultanım Çubak geliyor!
Kırk çoranın aslanı,
Yamanım Çubak geliyor,
Hepsinin baş tacı,

When Manas beheld Çubak,
Breaking off his prayer with laughing joy,
Hero Manas leapt to his feet,
Skipping for very gladness:
«White-pure khoja, Aykoco,
You draw it out and out,
You would recite till evening falls.
Keep your paradise for yourself,
My hero Çubak is coming!
You recite it long and longer still,
Wearying a man's very body,
My sultan Çubak is coming.
Keep your merit for yourself,
My serdar Çubak is coming!
Keep your prayer for yourself,
My precious Çubak is coming.
You go on calling the azan,
You put the people to torment,
You keep them dallying here,
My sultan Çubak is coming!
Lion of the forty choros,
My fierce one Çubak is coming,
Crown upon the head of them all,

Bahadırım Çubak geliyor!»
Sevincinden haykırıp,
Önüne çıkıp er Manas:
«Er Çubak!» diye çağırıp,
O zaman Çubak, kahraman aslan:
«Kırk hanın halkı Kıtay'a
Kırgın saldım durdum» deyip,
«Şanlı senin başın için,
Kıtay'ın kırk beyini,
Ezkara'sını başa koyup,
Er Manas, senin önüne
Armağan edip geldim» deyip,
Kögala'yı dörtnala sürüp,
Sürüp getirdiği Kıtayları
Mızrakla dürtükleyip,

My batyr Çubak is coming!»
Shouting aloud for joy,
Hero Manas went out to meet him:
«Hero Çubak!» he called,
Then Çubak, the lion-hearted:
«Upon the Kıtay, folk of forty khans,
I loosed slaughter without cease,» he said,
«For the sake of your glorious head,
The forty beys of the Kıtay,
With their Ezkara set at their head,
Hero Manas, before you
I have brought them as a gift,» he said,
Spurring Kögala to a gallop,
The Kıtays he had driven in
Prodding them with his lance,

Öteye beriye itekleyip,
Atlarından devirip,
Hepsini indirdi er Çubak.
Bunu görünce er Manas,
Ele düşen beylere
Öfkelenip atılıp,
Başlarını vurup almaya
Manas davrandı, hazırlandı,
Araya girip hanlar,
Hep birden Manas'ı tuttular.
Kara dilli, söz ustası kul,
Bakıp durdu Ezkara,
Han Manas'ın önünde
Şakıyıp durdu Ezkara:
«Bahadır, öldürürsen beni, çare yok,
Beni öldürüp atarsan,
Kıl kadar sana fayda yok!
Öldürmezsen beni,
Ne dersen onu yapayım,
Hizmetinde durayım.
Şu kıymık canım ölmezse,
Yaman Manas, sana
Kıl kadar canımı esirgemeden,
Ne dersen onu yapayım, Manas!
Sen doğduğun zaman, Manas,
Kırgız'ın halkı sevinmişti,
Adını Manas koyduklarında,

Shoving them this way and that,
Toppling them from their horses,
Hero Çubak brought them all down.
Seeing this, the hero Manas,
Upon the captive beys
Hurled himself in wrath,
To strike off all their heads
Manas made ready, moved to act,
The khans stepped in between,
All together they held Manas back.
A black-tongued slave, a master of words,
Ezkara stood and watched,
Before Khan Manas
Ezkara warbled on:
«Batyr, if you kill me, there is no help,
If you slay me and cast me down,
Not a hair's worth of gain is yours!
But if you do not kill me,
Whatever you say, I shall do,
I shall stand in your service.
If this splinter of a life not die,
Fierce Manas, for you,
Not sparing my life by a hair,
Whatever you say, I shall do, Manas!
When you were born, Manas,
The Kırgız people rejoiced,
When they gave you the name Manas,

Âleme ün saldığında,
Beecin'in hanı Karıkan
Haberini duyup yanmıştı, Manas,
Yanıp yakılmasının sebebi -
Beecin'deki kapılar
İşaretlenip çizilmişti, Manas,
Yiğitliğini duyduğunda,
Beecin'in halkı kederlenmişti, Manas!
Ben şanlı Beecin'e
Kurulu kale duvarıydım,
Bakay size gerekliyse,

When your fame spread through the world,
Karıkan, khan of Beecin,
Heard the tidings and burned, Manas,
The cause of his burning grief —
The gates in Beecin
Had been marked and scored, Manas,
When they heard of your valor,
The people of Beecin sorrowed, Manas!
I to glorious Beecin
Was its standing fortress wall,
If Bakay is needful to you,

Ben Bakay'ınız kadar vardım!
Beni öldürme, han Manas,
Taş kuşanan Kıtay'ın
En halisinin ta kendisiydim,
Kara püsküllü Kalmak'ın
Bakan kara gözüydüm,
Kırk hanın halkı Kıtay'ın
Yamanının ta kendisiydim!
Öldürme, beni sıkıca bağla,
Hanıma haber ver,
Kakançın'ın şehrine!
Esenkan kızı Burulça'yı,
Kızını armağan edeyim,
Ay Cañ-Cuñ kızı Birmıskal'ı,
O hünerliyi armağan edeyim!
Çet-Beecin'in nice Mançusunu,
Halkımı armağan edeyim,
Altın madenim, cevherli dağı,
Toprağımı armağan edeyim!
Çepeçevre suru olan
Şehrimi armağan edeyim,
Şanın yürüsün, çıkasın diye

Tahtımı armağan edeyim!
Coşup da Manas, öldürürsen,
Kara toprağa girerim.
Bir düşün hele, er Manas,
Kazara beni öldürürsen,
Kıyamete varana dek:
«Han öldürdü hanı» diye,
Dinmez benim dâvam.
Bunu söyleyip Ezkara,

Sızlanıp şakıyıp dururken,
Kan içen hunhar Manas'ı
Kan içme nöbeti tuttu,
Kılıcını sıyırıp aldı,
Aslan gibi gözleri alevlendi,
Acıbay ile han Bakay

I was worth as much as your Bakay!
Do not kill me, Khan Manas,
Of the stone-girded Kıtay
I was the purest of the pure,
Of the black-tasseled Kalmak
I was the watching black eye,
Of the Kıtay, folk of forty khans,
I was the very fiercest one!
Do not kill me — bind me fast,
Send word unto my khan,
To the city of Kakançın!
Burulça, daughter of Esenkan,
His daughter I shall give in gift,
Birmıskal, daughter of Ay Cañ-Cuñ,
That gifted one I shall give in gift!
The many Mançu of Çet-Beecin,
My people I shall give in gift,
My gold mine, the jewel-laden mountain,
My land I shall give in gift!
With its wall ringed all around,
My city I shall give in gift,
That your glory may march and mount on high,
My throne I shall give in gift!
If in your fury, Manas, you kill me,
I enter the black earth.
But think a moment, hero Manas,
If by mischance you slay me,
Until the Day of Judgment comes:
«A khan has killed a khan,» they'll say,
My cause will never be stilled.
So speaking, Ezkara,

While he whimpered and warbled on,
Blood-drinking, ferocious Manas
Was seized by his blood-drinking fit,
He drew his sword from its sheath,
His lion eyes blazed up in flame,
Acıbay and Khan Bakay

Araya girip Manas'ın
Kılıcını tuttular.
Kılıcı tutup dururlarken,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Beecin'i iyi bilen,
Azizkan'ın bir tanesi
Almambet gelip dile geldi:
«Yiğidim Manas, canını bağışla!
Yersiz dokunma, sözümü dinle,
Kıtay'ın hanı Ezkara -
Mançu'nun bahadır hanı budur,
Kırk hanın halkı Kıtay'ın,
Karıkan'dan sonra gelen,
Baş eğdiği canı budur,
Ezelden Beecin şehrinde,
Ölçüsüz üstün olan da budur,
Akıl bulup veren,
Çığrışan Kıtay'ın,
Bakay misali eri budur.
Öldürmekte fayda yok,
Koca orduya ödül yok,
Ondansa sözümü dinle,
Ezkara'yı elde tutalım,
Kırk beyini kapatıp,
Esenkan'a elçi olarak,
Acıbay'a katarak biz,
Beylerinden birini verelim.
Beecin'i verirse eğer,
Yiğidim, senin kendini,
Başına taç sarıp,
Altına taht koyup,
Han kaldıralım seni!
Kıtay Beecin'i vermezse,
Bağlı yatan Ezkara'yı,
Beylerini de katıp,
Ondan sonra kıralım.

Bunları kırdıktan sonra,
Kalabalık Kıtay Beecin'e,

Stepped in between and seized
The sword of Manas fast.
While they held the sword,
Gold-forelocked, tassel-belted,
Who knew Beecin full well,
Azizkan's only one,
Almambet came forth and spoke:
«My hero Manas, spare his life!
Strike not amiss — hear my word,
Ezkara, khan of the Kıtay —
This is the batyr khan of the Mançu,
Of the Kıtay, folk of forty khans,
Coming next after Karıkan,
This is the soul to whom they bow,
From of old in the city of Beecin,
This is the one supreme beyond measure,
Finder and giver of counsel,
Of the clamoring Kıtay
This is their man like our Bakay.
In killing there is no gain,
No prize for the great army,
Rather, hear my word:
Let us keep Ezkara in hand,
Lock up his forty beys,
And as envoy to Esenkan,
Joining him to Acıbay,
Let us send one of his beys.
If he yields up Beecin,
My hero, then you yourself —
Winding the crown upon your head,
Setting the throne beneath you,
Let us raise you up as khan!
If the Kıtay yield not Beecin,
Then Ezkara lying bound,
His beys along with him,
Then let us cut them down.

And when we have cut them down,
Upon teeming Kıtay Beecin,

Kıtay'a karşı savaş salalım,
Çet-Beecin'ini parçalayıp,
Çoñ-Beecin'e tıkalım,
El üstünde tutulan Beecin'e
Gerçek azabı salalım!
Kırıp geçirip il ve halkını,
Altınını, gümüşünü, mücevherini
Ondan sonra yağmalayalım,
Keñ-Kol ile Talas'a,
Karabudun kalabalık ele,
Ganimetle varalım!»
Böyle sözü duyunca,
Han Bakay başta olmak üzre,
Hepsi danışıp görüşerek,
Bir araya geldiler şimdi.
O zaman kalkıp Almambet:
«Mızrakçının ustası, gel,
Söz ustasının seçkini, gel,
Kurt gibi yaman yiğidin, gel,
Sözünde duran beyin, gel,
Akılda ulu hanın, gel!
Topyekûn ordu, hepiniz gelin,
Çok görmüş ihtiyarın, gel!»
Böyle sözü duyunca,
Koca ordunun hepsi,
Almambet'in başına,
Hepsi toplanıp geldi,
On iki hanın hepsi sağ,
İçlerinde ihtiyar Koşoy sağ.
Kakançın'ın Beecin'ine,
Esirgemeden savaş salmış,
Suuk-Tör'ün yokuşunda,
Eleman'ın er Töştük'ü,
Kıtayların bin pehlivanını,
Ayırıp sürüp götürmüş.
Hepsini kuşatıp,
Tümünü kırıp geçirip,
Sekiz yüz yürük tulparını,
Ganimet edip sürmüş.

Let us loose war against the Kıtay,
Tearing their Çet-Beecin apart,
Let us cram them into Çoñ-Beecin,
Upon Beecin held in honor high
Let us loose true torment!
Cutting down its land and people,
Its gold, its silver, and its jewels
Then let us plunder all,
To Keñ-Kol and to Talas,
To the teeming common folk,
Let us return with spoils!»
Hearing such a word,
With Khan Bakay at their head,
All taking counsel together,
They now came together as one.
Then Almambet arose:
«Master of the lancers, come,
Choicest of the masters of words, come,
Your hero fierce as a wolf, come,
Your bey who keeps his word, come,
Your khan great in wisdom, come!
Whole army entire, come all of you,
Your elder who has seen much, come!»
Hearing such a word,
The whole of the great army,
Around Almambet's head,
All of them came gathering,
The twelve khans all alive,
Among them aged Koşoy alive.
Upon Kakançın's Beecin
He had loosed war without mercy,
On the slope of Suuk-Tör,
Eleman's hero Töştük
A thousand champions of the Kıtays
Had cut off and driven away.
Encircling every one,
Cutting down the whole of them,
Eight hundred swift tulpar steeds
He drove off as his spoil.

Eleman'ın bir tanesi,

Yıkımı işte böyle salmış.
Kendisi ölçüsüz, has bir ermiş,
Dokuz oğulun küçüğü -
Has bir kurt, bir aslanmış,
Ganimet aldığı tulparları,
Ulu Manas'ın önüne,
Armağan ettiği demmiş.
Bu armağanla birlikte,
Kaybolan Töştük bulunup,
Koca ordu uğur bulup,
Yüz akı böylece korunup,
On iki hanın hepsi,
Sözü ortaya koyduğunda,
Danışıkla akıl bulunup,
Baş kaldırıp doğrulup,
Katagan'ın hanı Koşoy,
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
Ölçüsüz çetin söz olsa,
Düğümünü çözen er Koşoy,
İnat eden bir aslan olsa,
Ensesini kesen er Koşoy,
Boz ala kuş gibi gürleyip,
On iki hanın iline,
Hepsine şöyle söyledi:
«Demir zırhı, ok geçmezi,
Giyeniniz varsın Beecin'e,
Söz düğümünü çözecek,
Bileniniz varsın Beecin'e!
Başına kara gün düşse de,
Üzülüp tasalanmayan,
Yamanınız varsın Beecin'e,
Kara dili bileyen,
Yılmadan şakıyan,
Ereniniz varsın Beecin'e!
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Sözü şaşmadan söyleyen,

Eleman's only one —

Such was the ruin he had wrought.
Himself a man true beyond measure,
Youngest of nine sons —
A true wolf, a very lion,
The tulpars he had taken as spoil
Before the great Manas
That was the hour he gave them in gift.
And together with this gift,
Lost Töştük was found again,
The great army found good fortune,
Its honor thus preserved,
The twelve khans all together,
When they set the matter forth,
Counsel found through consultation,
Lifting his head and straightening,
Koşoy, khan of the Katagan,
His great eyes like the star Çolpan,
His moon-ears like shields,
Were there a word hard beyond measure,
Hero Koşoy untied its knot,
Were there a lion that stood stubborn,
Hero Koşoy cut through its nape,
Thundering like a gray-pied bird,
To the peoples of the twelve khans,
To all of them he spoke thus:
«Iron mail that no arrow pierces —
Let him who wears it go to Beecin,
He who can untie the knot of words —
Let him who knows go to Beecin!
Though black days fall upon his head,
He who grieves not nor frets —
Let your fierce one go to Beecin,
He who whets his black tongue,
Who warbles undaunted —
Let your adept go to Beecin!
Flat-jawed and broad-tongued,
Who speaks the word unerringly —

Söz ustanız varsın Beecin'e!
Hanginiz giderseniz, o varsın,
Esirgemeden sözü söyleyip var!
Armağan verirlerse Burulça'yı,
O bahtsızı alıp gel,

Armağan diye kızını vermezlerse:
«Elçiye ölüm yok» demişler,

Çok gecikmeden dönüp gel,
Beecin'de gördüğün kötülüğü,
Ne gördünse anlatıp gel!»
Böyle deyip Koşoy han,
Sözünü söyleyip dururken,
On iki hanın kalabalık ordusu,
Bahane bulup fısıldaşıp,
Sözü ortaya atıp,
On iki boy halk imiş,
Soy sop hesabına düştüler.
Elçiliğe kimse çıkmadan,
Sarı hastalık gibi sararıp,
Tanrı çarpmışa döndüler.
Ölüp gidecekmiş gibi,
Birbirinin ardına sinip,
Sinmelerinin sebebi -
Kakançın'ın Beecin'inde,
Kazılıp konmuş çukuru var,
Kaynatılıp konmuş belası var.
Kapanmış duran beli var,
Bel bağlayıp yattığı yeri var.
Giden can geri dönmemiş,
Diri insan dönmemiş,
İşte böylesi yeri var.
Beecin'e elçi gitmesine,
On iki hanın sözü var,
Halka cevap veren,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
İşte böylesi beyi var.
Camgırçı kalkıp söz söyler:

Let your master of words go to Beecin!
Whichever of you goes, let him go,
Go and speak the word unsparingly!
If they give Burulça as gift,
Take that hapless one and come,

If they yield not the daughter as gift:
«No death befalls an envoy,» they have said,
Return without long tarrying,
Whatever evil you saw in Beecin,
Come and tell all you have seen!»
So saying, Koşoy Khan,
While he was speaking his word,
The teeming army of the twelve khans,
Finding excuses, whispering,
Tossing the word about,
Twelve tribes of people they were,
They fell to reckoning clan and kin.
With none stepping forth as envoy,
Turning yellow as with the jaundice,
They stood as if struck by God.
As though about to die,
Each cowering behind the other,
The cause of their cowering —
In Kakançın's Beecin
There is a pit dug and set waiting,
There is a bane brewed and set waiting.
There is a pass that stands shut fast,
There is a lair where it lies in wait.
No soul that went has returned,
No living man has come back,
Such is the place it holds.
That an envoy go to Beecin —
The twelve khans have given their word,
One who answers to the people,
Camgırçı of the Eşteks,
Such is the bey they have.
Camgırçı rises and speaks:

«Kopanı ulayan,
Saçılanı derleyen,
Ulu Bakay varsın» deyip,
«Boz ala kalkan oynatan,
Boz yeleli Bakay varsın» deyip,
«Şu duran Kıtay'a,
Ay karanlığı gece gider,
Aslan Bakay olmazsa,
Ondan başka kim gider?!»
Böyle söyleyip Camgırçı,

«He who joins what is broken,
Who gathers what is scattered,
Let great Bakay go,» he said,
«He who wields the gray-pied shield,
Let gray-maned Bakay go,» he said,
«To yonder standing Kıtay
One goes in moonless dark of night,
If it be not lion Bakay,
Who else but he would go?!»
So speaking, Camgırçı,

Öyle deyip dururken,
Mızrakla dürtülmüş gibi,
Yerinden sıçrayıp,
Eline kılıç alıp,
Haykırıp durdu han Manas:
«Elçi diye Bakay gittiğinde,
Kalabalık Kıtay toplanıp,
Kafesine atmaz mı!
Ezkara ile Bakay'ı,
Değiş tokuş etmez mi!
Sonra halkım azapta kalmaz mı!
Bakay tutsaklıkta kaldığında,
Bir düşünsene, koca halk,
Başından duman gider mi,
Altın ile akçeyi,
Derleyip versek Kıtay'a,
Bakay'ın kan bedeline âlem yeter mi!

Bakay ele düştüğünde,
Damına ayağını asmaz mı,

Kıtay şamata havasını çalmaz mı,

«Gelirsen gel, burut» demez mi,

İşte böyle demez mi!
Manas böyle deyince,
Halk düşünüp «doğru» deyip,

While he was speaking so,
As though prodded by a lance,
Springing up from his place,
Taking his sword in hand,
Khan Manas cried aloud:
«If Bakay goes as envoy,
Will not the teeming Kıtay gather
And cast him into their cage!
Will they not trade Ezkara
For Bakay in exchange!
Will my people not be left in torment!
With Bakay left in captivity,
Only think, O mighty people,
Will the smoke leave off his head,
Were we to gather gold and coin
And render them up to the Kıtay,
Would the whole world suffice for Bakay's blood-price!
When Bakay falls captive,
Will they not hang him by the feet from the roof,
Will the Kıtay not strike up their din of triumph,
Will they not say, «Come if you dare, burut,»
Will they not say just so!
When Manas spoke thus,
The people pondered and said «true,»

Manas hanın bu sözünü,
Elin hepsi yerinde gördü:
«Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Böyle giderse, kahrolası,
Nice azaba sokar» deyip,

Elin hepsi hor gördü.
Argınkan oğlu Acıbay,
Üstün doğmuş şahin gibi.
Karanlıkta yol gören,
Umulmadık yerden söz bulan,
Han Acıbay, o beydir,
Başa çetin iş düşse,
Çare bulan er odur,
Yetmiş türlü dil bilen,
Eksiksiz söz ustası oğul odur.
Ok geçmez kaftanı giydirip,

Kartkürön'e bindirip,
İki ağızlı, taş kesen,

İçine kılıç astırıp,
Elçi olarak Esenkan'a varmaya,
Burulça'yı almaya,
Acıbay'ı yola çıkardılar.
«Beecin'e haber salsın» deyip,
Eki-Kemin'i yaylak edinen,

İkiz kara at bağlayan,
Kara mağarayı ev edinen,
Kara ormanı mal edinen,
Çaylağı alıştırıp kuş eden,
Dermeyi derleyip halk eden,

Yalnız gezip çoğalan,
Yoksul gezip zenginleşen,
Kum yığılıp taş olan,
Derlenen halka baş olan,
Eybit hanın er Ürbü'sü,

This word of Manas Khan
All the people deemed well founded:
«Camgırçı of the Eşteks,
If it goes on so, curse him,
Will plunge us into many torments,» they said,
All the people held him in scorn.
Acıbay, son of Argınkan,
Like a falcon nobly born.
Who sees the road in darkness,
Who finds words where none are hoped for,
Khan Acıbay, that is the bey,
Should hard tasks fall upon their heads,
He is the man who finds the remedy,
Who knows seventy kinds of tongue,
He is the son, a flawless master of words.
They dressed him in the arrow-proof kaftan,
They mounted him on Kartkürön,
Double-edged, cutting stone,

They hung a sword beneath his robe,
To go as envoy to Esenkan,
To take Burulça away,
They set Acıbay upon the road.
«Let him send word to Beecin,» they said,
He who made Eki-Kemin his summer pasture,
Who tethered twin black horses,
Who made the black cavern his home,
Who made the black forest his herds,
Who tamed the kite into a hunting bird,
Who gathered waifs and made them a people,
Who roamed alone and multiplied,
Who roamed in want and grew rich,
Sand heaped up and become stone,
Become the head of the gathered people,
Eybit Khan's hero Ürbü,

Üstün söz ustası bir candı,
«Acıbay ile varsın» deyip,
Can yoldaşı o oldu.
Acıbay ile Ürbü birleşip,
Elçiliğe varmaya,
Esenkan'ın huzuruna,
Nasıl bir cevap almaya,
Yürüyüp gitti bu ikisi.
İkisi yolda giderken,
Haber varmış hanına,
Han Esenkan'ın huzuruna,
Kıyamet kopmuş,
Esenkan'ın şehrinde.
Kırk hanlı Kıtay eline,
Baskı salıp toplatmış,
Yarısı tuğla, yarısı taş,
Esenkan'ın şehrinde,
Öyle bir kule yaptırmış.
Esenkan'ın içine,
Korku düşüvermiş:
«Han Manas ile Almambet,
İkisi gelmiş çatmış,
Kırgız'ın halkı Kıtay'ı,
Kırıp geçirip parçalayıp,
Beecin'i kuşatıp geldi» diye,
Haber almış.

O haberi duyduktan sonra,
Ay Cañ-Cuñ ile Kün Cañ-Cuñ,
Esenkan ile Koñurbay,
Deminki duran kuleye,
Dördü çıkıvermiş,
Acıbay ile Ürbü - iki elçi,
Onları görüvermiş,
Alöökö'nün Kalça'sı,
Onlara söz atmış:
«Elçi gelen burutun,
İkisini birden boğazlayayım,
Elma gibi başını uçurayım,

A soul supreme in mastery of words,
«Let him go with Acıbay,» they said,
And he became his bosom companion.
Acıbay and Ürbü joined as one,
To go upon the embassy,
Into the presence of Esenkan,
To learn what answer might be given,
These two set out upon their way.
While the two were on the road,
Word had reached the khan,
Into the presence of Khan Esenkan,
Doomsday had broken loose
In the city of Esenkan.
On the Kıtay land of forty khans
He had laid a levy and gathered,
Half of brick and half of stone,
In the city of Esenkan
He had built himself such a tower.
Into Esenkan's heart
Fear had come dropping down:
«Khan Manas and Almambet,
The two have come and fallen upon us,
The Kırgız people the Kıtay
Have cut down and torn asunder,
And come besieging Beecin,» —
Such word he had received.

After he had heard that news,
Ay Cañ-Cuñ and Kün Cañ-Cuñ,
Esenkan and Koñurbay,
Up the tower standing there,
The four of them went up,
Acıbay and Ürbü — the two envoys,
They caught sight of them,
Alöökö's Kalça
Flung words at them:
«These buruts come as envoys —
Let me cut both their throats at once,
Send their heads flying like apples,

Hesabını böyle göreyim.
Kakançın'ın ulu hanına,
Yeniden haber salayım,
Dolu dolu Kıtay'ı, kalabalık halkı,
Tümüyle toplayayım.
Halkım dolup geldiğinde,
Tunçtan yapılma Burkan'ı,
Asâya bağlayıp dikeyim,
Önünden halkı sıra sıra geçirip,
Şu iki buruta,
Ondan sonra azap salayım».
Koñurbay böyle deyince,
Esenkan gürleyip durdu,
Hiddete kapılıp gümbürdedi:
«Kalça dediğim Koñurbay,
Böbürlenip duruyormuşsun!
Bir düşünsen ya, Koñurbay,
Vadiden tutuşan yangın kötüdür,
Senden kaçıp gitmişti,
Yanıp tutuşan Alma'n, o it, beterdir!

Bu elçiyi öldürürsen:
«Elçiye ölüm yok» denir,
Çantuu soyu tükenir mi?
Kuşatıp gelen han Manas,
Senden kaçıp durur mu?
Kakançın'ın Beecin'ine,
Kargaşa salıp Almambet,
Yılkısını basıp aldığında,
Keçil'den tümen ordu verdik.
Almambet gaile saldığında,

Yılkını basıp aldığında,
Geçitte önleyip vuruşup,
Almambet'e denk olamayıp,
Geri döndün, Koñurbay!
Kapıya geri geldiğinde,
Gürleyip duruyormuşsun,

Thus let me settle their account.
To the great khan of Kakançın
Let me send word anew,
The brimming Kıtay, the teeming people,
Let me gather them entire.
When my people come in flood,
The Burkan wrought of bronze
Let me bind to a staff and raise,
March the people past it rank on rank,
And upon these two buruts
Then let me loose the torment».
When Koñurbay spoke thus,
Esenkan thundered on,
Seized with rage he rumbled:
«Koñurbay, whom I call Kalça,
So you stand there boasting!
If you would only think, Koñurbay,
Evil is the fire that kindles from the valley,
He had fled away from you,
Your burning, blazing Alma, that dog, is worse!
If you kill this envoy:
«No death befalls an envoy,» it is said,
Will the Çantuu race ever run dry?
Khan Manas who comes besieging —
Will he keep fleeing from you?
Upon Kakançın's Beecin
Almambet loosed havoc,
When he raided and seized the horse herds,
We gave a tümen army out of Keçil.
When Almambet loosed his troubles,

When he raided and seized your herds,
You barred the pass and fought him,
But proving no match for Almambet,
You turned back, Koñurbay!
When you came back to the gate,
There you stood thundering,

Âlemi yıkıp devirmiş gibi,

Gümbürdeyip duruyormuşsun!
Onlar köklü, yuvalı bir halktır,
«Burutu ayaklandırır» diye,
«Buraya Manas gelir» diye,
Öteden beri bilen benim.
Bu elçiyi öldürürsek,
Manas asla hayra koymaz,
İkimizi sağ komaz,
İkisini burada öldürürsek,
Ardındaki burutu,
Yeni baştan toplamaz mı,
Kakançın'ın Beecin'inde,
Kalabalık Mançu'yu, Kıtay'ı,
Yeni baştan kırmaz mı!»
Esenkan böyle deyince,
Hışımlanıp sallanıp,
Gücenip kaldı Koñurbay,
Esenkan'a diklenip:
«Çet-Beecin'de durup n'ideyim,
Tüp-Beecin'e gideyim!
Kadir bilen Karıkan,
Karıkan'a ulaşayım,
Cin-beri'nin Kan-Too dağı,
Oradan berideki Kıtay'ı,
Tümden derleyip gideyim,
Ta köküne dek varayım,
Kökünden beri burutu,
Topunu kırıp geçeyim!»
Hışımlanıp Koñurbay,
Çet-Beecin'i terk edip,
Aşıp gitti, gördün mü,
Kırk hanın ulusu, o koca hana,

Sıkıntı çöküp, Kalça kul,
Kaçıp gitti, gördün mü!
Çet-Beecin'de Esenkan,

As though you'd wrecked and toppled the world,
There you stood rumbling on!
They are a people of deep roots and nests,
«He will rouse the buruts up,» —
«Manas will come here,» —
I am the one who has known it all along.
If we kill this envoy,
Manas will never let it go well,
He will not leave us two alive,
If we kill the two of them here,
The buruts at his back —
Will he not gather them anew,
In Kakançın's Beecin
The teeming Mançu and Kıtay —
Will he not slaughter them anew!»
When Esenkan spoke thus,
Shaking with fury,
Koñurbay took offense,
Bristling against Esenkan:
«What should I do lingering in Çet-Beecin,
Let me go to Tüp-Beecin!
Karıkan who knows true worth —
Let me make my way to Karıkan,
The Kan-Too mountain of Cin-beri,
The Kıtay this side of it
Let me muster entire and go,
Let me go down to the very root,
The buruts from their root onward,
Let me cut down the whole of them!»
In his fury Koñurbay
Forsook Çet-Beecin,
And crossed away — did you see! —
The greatest of the forty khans, that mighty khan —
Distress fell on him, and Kalça the slave
Fled away — did you see!
In Çet-Beecin, Esenkan —

Esenkan'ın kapısına -
İki elçi o zaman,
İşte vardılar, gördün mü?
Esenkan'ın kapısı -
Eşiği alabildiğine darmış,
Yabancı kişinin giremediği,
Büyücüsü varmış.
Bir yanından baksalar -
Ejderhası durur, çekecek,
Bir ucundan baksalar -
Nişancısı durur, atacak.
Bir yanından baksalar -
Yaban domuzu durur, kapacak,
Bir yanından baksalar -
Kaplanı durur, parçalayacak,
Bu türlü büyüleri,
Acıbay ile Ürbü gördüler.
Acıbay'ın Kartkürön'ü,
Söyleyeyim dese dili yok,
Hayvandan akıllı bir maldı,
Yaşını sayıp geldiklerinde,
Altmış yaşında bir malmış.
Rahvan basıp yürüyüp,
Aklı başından gidip er Ürbü,
Acıbay'a sığınıp,
Ürbü'nün korkuya düştüğünü,
Er Acıbay anladı şimdi:
«Burada korkup duracak gibi,
Yurt tuttuğun Keñ-Kol, Talas yok,

Heybetle salınan Manas yok!
Akılsız adammışsın sen,
Allah'tan buyruk geldiğinde,

Cebrail, o can alıcı,
Beş parmağını uzatıp durduğunda,
Bu çaresiz ben de ölmez miyim,
Başa her iş gelirse,
Bu çaresiz ben de görmez miyim!

To Esenkan's gate
The two envoys at that hour —
There they arrived — did you see?
Esenkan's gate —
Its threshold was narrow beyond measure,
Where no stranger could enter,
It had its sorcerer.
Looking from one side —
Its dragon stands, ready to drag them in,
Looking from one end —
Its marksman stands, ready to shoot.
Looking from one side —
Its wild boar stands, ready to snap,
Looking from one side —
Its tiger stands, ready to rend,
Sorceries of this kind
Acıbay and Ürbü beheld.
Acıbay's Kartkürön —
No tongue to speak had he,
Yet a beast wiser than beasts he was,
When they came to count his years,
A beast of sixty years he was.
Stepping at an ambling pace,
His wits fled from him, hero Ürbü,
Taking refuge with Acıbay,
That Ürbü had fallen into fear
Hero Acıbay now understood:
«As if this were a place to stand in fear —
Here is no Keñ-Kol, no Talas you called home,
No Manas striding in his majesty!
A witless man you've proved to be,
When the command comes down from Allah,
Cebrail, that taker of souls,
When he stretches out his five fingers,
Shall not helpless I too die,
If aught should come upon our heads,
Shall not helpless I too endure it!

Şu yalan dünya tuhafmış,
Cilvesini bizler görmüşüz.
Kalabalık burut elimiz,
Halkımız bizi seçip koyduğunda,
Han Koşoy'dan dua alıp,

Strange is this lying world,
Its tricks we ourselves have seen.
Our teeming burut people,
When our folk chose and appointed us,
Taking Khan Koşoy's blessing,

Elçiliğe gelmişiz.
Atlanıp buraya çıktığımızda,
Dinle hele söylediğim sözü,
O zaman biz zaten ölmüşüz!
Korkana kale olacak,
Muzburçak, Kökçö hanlar yok,
Kıtay'dan azap günü gelse,

We have come upon this embassy.
When we mounted and set out for here,
Listen now to the word I speak,
Even then we were already dead!
To be a fortress for the fearful,
No khans Muzburçak and Kökçö are here,
Should the day of torment come from the Kıtay,

Bizi çekip kurtaracak,
Almambet ile Çubak da yok!
Diri değiliz, ölüyüz,
Ölmüş canın biriyiz,
Coybolot kılıcı kuşanalım,
Gidişat kötü görünürse,
Öylece ölüp gitmektense,
Bir düşmanı yastık edip yatalım!»
Acıbay böyle dese de,
Ürbü korkusunu bırakmadı.
Ürbü'den yüreklilik gidince,
Aslan gibi gözlerini alevlendirip,
Altındaki Kartkürön'ü,
Ürbü'ye sıkıca tutturup,
Namlı çora Acıbay,
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Hiç şaşmayan bir kuldu,
Fazlasıyla söz ustası bir candı,
Yetmiş türlü dile hâkim,
Akıl tarlasının ekincisiydi,
Coybolot'unu kuşanıp,
Esenkan'ın huzuruna,
Yalnız giren bu idi.
Elçilerin âdetidir -
Kapısından girdiğinde,

To drag us out and save us,
No Almambet, no Çubak is here!
We are not living — we are dead,
We are but souls already dead,
Let us gird on the Coybolot sword,
If the course of things looks ill,
Rather than die just so for naught,
Let us lie down with a foe for pillow!»
Though Acıbay spoke thus,
Ürbü did not let go his fear.
When courage had gone from Ürbü,
His lion eyes blazing up in flame,
The Kartkürön beneath him
He gave into Ürbü's firm keeping,
The famed choro Acıbay,
Flat-jawed and broad-tongued,
A slave who never erred was he,
A soul exceeding in mastery of words,
Master of seventy kinds of tongue,
He was the sower of the field of wisdom,
Girding on his Coybolot,
Into the presence of Esenkan
It was he who entered alone.
It is the custom of envoys —
When he entered through the gate,

Gelinler gibi eğilip,
Dizleri yere bükülüp,
Esenkan'a baş eğdi.
Esenkan'ın önünde,
Altın kaplı, akçeli taht,
Tahtının çevresini,
Kuşatarak dikilmiş kara bağ.
Kapısının önünde,
Nice pehlivan hazır bekler,
Pehlivanlardan yılmadan,

Yürüyüp geçti Acıbay.
Esenkan'ın yanında,
Ay Cañ-Cuñ ile Kün Cañ-Cuñ,
Birlikte oturdukları demdi,
Bunların önünde söylenen,
Acıbay'ın sözü şuydu:
«Ünlü Manas er geldi,
Oyrot'u bozup ganimet alan,
Ortasını yarıp yol açan,
Ulu Manas aslan geldi.
Er Manas'ın önünde,
«Su iç» dese, ağı içen,

«Börk al» dese, baş kesen,
«Kan dök» dese, can döken,

«Fesat» dese coşan,
«Kavga» dese sevinen,
Düşmandan geri dönmeyen,
Ölümden korkup kaçmayan,
Uzattığı mızrağı geri çekmeyen,
Yılgın düşmandan dönmeyen,
Yer yarılıp sallandı,
Han Manas'ın kırk çorası,
Er Manas'ın önünde,
Kırkı birden denk geldi.
«Atım tek» diyenin,

Bowing low like a bride,
His knees bent down to the ground,
He bowed his head to Esenkan.
Before Esenkan
A throne plated with gold and coin,
All around his throne
A black cordon stood encircling.
Before his gate
Many a champion stands at the ready,
Undaunted by the champions,

Acıbay walked on past.
At Esenkan's side,
Ay Cañ-Cuñ and Kün Cañ-Cuñ,
It was the hour they sat together,
And spoken before these men,
The word of Acıbay was this:
«The famed hero Manas has come,
Who broke the Oyrot and took spoil,
Who split their midst and opened a road,
The great lion Manas has come.
Before hero Manas —
Men who, told «Drink water,» drink poison,
Who, told «Take a cap,» take a head,
Who, told «Spill blood,» pour out their souls,
Who at the word «mischief» surge up,
Who at the word «battle» rejoice,
Who never turn back from the foe,
Who never flee in fear of death,
Who never draw back the lance once thrust,
Who turn not even from a cowed foe,
The earth split open and shook —
Khan Manas's forty choros,
Before hero Manas
All forty stood arrayed as one.
From him who says «I have but one horse,»

Atını kesip yiyip geldi,
They slaughtered and ate that horse, and came,

Üstünlerin el süremediği Beecin'le,
With Beecin, which the mighty could not touch,

«Boğuşurum» diye geldi.
«I will grapple,» he said, and came.
Yılkıda tulpar, ala başlı,
The tulpar of the herds, pied-headed,
Gök akıtmalısını sorarsan -
If you ask of the gray-blazed one —
Almambet ile Çubak, adları uyaklı.
Almambet and Çubak, their names in rhyme.

Hesabını bil hele, Esenkan,
Reckon well your account, Esenkan,
Elçi diye beni gönderip,
Sending me forth as envoy,
«Ne yaparım» diye geldi.
«What shall I do,» he said, and came.
Ay Cañ-Cuñ kızı Birmıskal'ı,
Birmıskal, daughter of Ay Cañ-Cuñ,
Esenkan kızı Burulça'yı -
Burulça, daughter of Esenkan —
Gücüm yetse ikisini,
If my strength suffices, both of them,
«Armağan diye alırım» diye geldi.
«I will take them as gifts,» he said, and came.

Söyleyecek sözüm daha var,
I have more words yet to speak,
Kırk çoranın çetini,
The grimmest of the forty choros,
Yaman Bakay hanı var,
There is fierce Khan Bakay,
Dirseğine yaslanıp kalmayan,
Who never lies propped upon his elbow,

Kestirip bir uyku almayan,
Who never snatches an hour of sleep,
Gücü âleme yeter,
Whose strength suffices for the world,
Manas ile bu ikisi,
He and Manas, these two,
Amca çocuklarıdır,
Are children of paternal uncles,
Namlı Sırgak dahi var.
And famed Sırgak is there besides.
O Sırgak'ın ardında,
Behind that Sırgak,
Ok geçmez kaftan giyen,
Wearing arrow-proof kaftans,
Apaçık tulpar at binen,
Riding manifest tulpar steeds,
On iki hanın hepsi var.
All the twelve khans are there.
On iki hanın içinde,
Among the twelve khans,
Muzburçak ile Kökçö, işte onlar var,
Muzburçak and Kökçö — they are there,
Koşoy ile Töştük de birlikte var.
Koşoy and Töştük are there together too.
On iki boyun halkı var.
The people of the twelve tribes are there.
İmamlık etmek üzere,
To serve as their imam,
Mekke'den gelen Aykoco,
Aykoco come from Mecca,
Koca ordunun içinde,
In the midst of the great army,
O kişi de birlikte var.
That man too is there among them.

Babadan yetim kalan,
Yerli yurtlu halkı yöneten,
Maaniker'i bağlayan,
Yeryüzünün halkını çağırıp,
Babasına aş verip,
Ruhunu da yüceltip uğurlayan,
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Bu da ordunun içinde.
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Hafife alınacak can değil,
Kokon hanı Kozubek,
Ancıyan'ın çatal sakallısı Sınçıbek,
Canını sakınır han değil,
Bunlar da ordunun içinde».
Acıbay'ın sözünü duyunca,
Öfkesi geldi Esenkan'ın,
Nice nice düşünceye dalıp:
«Şu gelen elçinin,
Başını kesip gönderip,
Basıp gelen düşmanla,
Kıyasıya vuruşsam mı!» diye düşünüp,
«Kahrolası burutun,
Zorbalığına boyun mu eğeyim,
Gözümün nuru Burulça'yı,
Armağana nasıl veririm?» -

Left an orphan of his father,
Ruling the settled, homeland folk,
Who tethers Maaniker,
Who summoned the peoples of the earth,
Gave the funeral feast for his father,
And sped his spirit exalted on its way,
Kökötöy's Bokmurun,
He too is in the army.
Camgırçı of the Eşteks,
No soul to be taken lightly,
Kozubek, khan of Kokon,
Fork-bearded Sınçıbek of Ancıyan,
No khan who hoards his own life,
These too are in the army».
Hearing the word of Acıbay,
Esenkan's anger rose,
Sinking into thought on thought:
«This envoy who has come —
Shall I cut off his head and send it,
And with the foe that presses on us
Fight to the very death!» he pondered,
«To the accursed burut's
Tyranny shall I bow my neck,
Burulça, light of my eyes —
How can I give her as gift?» —

Deyip düşünüp Esenkan,
Hışımlanıp dururken,
Elçi gelen Acıbay,
İçine kuşandığı çeliğini,
Esenkan'a sezdirmeden,
Elverişli kavrayıp doğrulup,
«Bu hanın başını alıp,
Kendime yastık edip yatarım» deyip,

Sır vermeden hazır durdu.
Böyle durduğu sırada.
Ezkara'nın yanından,
Bağda yatan kırk bey,

So pondering, Esenkan,
While he stood in fury,
Acıbay, come as envoy,
The steel girded beneath his robe,
Unmarked by Esenkan,
Gripped it fit for use and straightened,
«I shall take this khan's head
And lie down with it for my pillow,» he said,
And stood ready, betraying nothing.
While he stood just so.
From Ezkara's side,
The forty beys who lay in bonds

Çözülüp çıkagelmişti.
O sırada bir bey,
Dizleri yere bükülüp,
Esenkan'ın huzurunda,
Kıtay usulünce eğilip,
Bakıp durdu Şuykuçu,
Kara dilini bıçak gibi,
Bileyip durdu Şuykuçu,
Han önünde sızlanıp,
Şakıyıp durdu Şuykuçu:
«Buruttan namlı Manas han çıktı,

Naarasından canlar çıktı,
Her yanı denk, kusursuzmuş,
Sağ küreği genişmiş,
Kıtay halkı, biz şöyle dursun,
On sekiz bin âlemi,
Kırıp geçirecek aslanmış.
Gazada kan akıtıp,
Han Coloy gibi er ölüp,
Ötesini söyleyip n'ideyim,
Madıkan bahadır dahi ölüp,
Nice yaman han ölüp,
Karşısına çıkanın hepsi ölüp,
Nice türlü ulu ölüp,
Büyük savaş saldığında,
Ezkara'yı başa koyup,
Tek başına çorası Çubak,
Bağlayıverdi, ey dünya,
Kırk beyin hepsini!»
Böyle deyip böğürüp,

Hıçkıra hıçkıra bağırıp,
Şakıyıp durdu Şuykuçu.
Şuykuçu böyle dururken,
Acıbay söze başladı:
«Bel bağladığın geçidini söyle,
Saklanıp yattığın yerini söyle,
Vereceksen doğrusunu söyle!

Had been loosed and come forth.
At that moment one bey,
His knees bent down to the ground,
In the presence of Esenkan,
Bowing after the Kıtay fashion,
Şuykuçu stood and gazed,
His black tongue like a knife
Şuykuçu stood whetting,
Whimpering before the khan,
Şuykuçu warbled on:
«From the buruts famed Khan Manas has risen,
At his war-cry souls take flight,
Every part of him matched, flawless,
Broad is his right shoulder-blade,
Let alone us Kıtay folk —
The eighteen thousand worlds
He is a lion to cut down entire.
Spilling blood in holy war,
A man like Khan Coloy has died,
What use to tell the rest —
Even the batyr Madıkan has died,
Many a fierce khan has died,
All who stood against him have died,
Great ones of many kinds have died,
When he loosed the great battle,
Setting Ezkara at their head,
His choro Çubak all alone
Bound them fast — O world! —
Every one of the forty beys!»
So saying, bellowing,

Crying out with sob on sob,
Şuykuçu warbled on.
While Şuykuçu stood so,
Acıbay began to speak:
«Name the pass you put your trust in,
Name the place where you lie hidden,
If you will yield, then speak the truth!

«Vermem» dersen eğer sen,
Körpe kamış katılaşana dek,
Mıyzam gülünün çiçeği uçana dek,
Altı ay durmadan savaşırım!
Üstünden soyup kaftanını ver,
Altından inip tahtını ver!
Beecin'de sağ kalırsan,
Altı ay yargı sürmeye,
Çet-Beecin gibi şehrini ver!»
Acı'n böyle şahlanıp dururken,
Esenkan'ın çaresi tükendi.
Ay Cañ-Cuñ ile Kün Cañ-Cuñ,
Esenkan, üçü toplanıp,
Şimdi şu akla vardılar,
«Burut toplanıp bu belayı,
Salar demek de nedir?
Kıtay'ın kırk beyini,
Tek başına bağlayıp, Çubak kul,
Alır demek de nedir?
Bu kırgına Kıtay'ı,
Salar demek de nedir?
Kuleye doğru davranıp,
Burutun halini görelim» -
Bu üçü böyle dururken,
Beecin'i önceden görmüş,
Ona vâkıf olan Almambet,
Namlı Manas sultana,
Akkula'yı bindirip,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırhlı, turgay gözlü,
Keleme ipekli, geniş cepken,
Akolpok'u giydirip,
Kuşanıldığında nurlanan,
Ay küreğinin aynası,
Boğuşan düşmana saldığında,

Almambet can siperiydi.
Değerli silah Akkelte'yi,
Ay küreğine astırıp,

But if you say «I will not give,»
Till the tender reed grows hard,
Till the bloom of the mıyzam rose is flown,
Six months without cease I shall wage war!
Strip the kaftan from your back and give it,
Come down from your throne and give it!
If you stay alive in Beecin,
To hold judgment for six months,
Give up your city, Çet-Beecin!»
While your Acı reared up so,
Esenkan's remedies ran out.
Ay Cañ-Cuñ and Kün Cañ-Cuñ,
And Esenkan, the three convening,
Now came to this resolve,
«That the buruts should gather and loose
This bane upon us — what can it mean?
That the forty beys of the Kıtay
Should be bound by Çubak the slave alone
And taken — what can it mean?
That the Kıtay to this slaughter
Should be given — what can it mean?
Let us make for the tower
And see the state of the buruts» —
While these three stood so,
He who had seen Beecin before,
Almambet, versed in all its ways,
For the famed sultan Manas
Saddled Akkula and mounted him,
Its collar gold, of new-wrought bronze,
Double-mailed, lark-eyed,
Of keleme silk, a wide-cut jacket,
He dressed him in the Akolpok,
That shines with light when girded on,
The mirror of his moon shoulder-blade,
When he charged the grappling foe,

Almambet was his shield of life.
The precious weapon Akkelte
He hung upon his moon shoulder-blade,

O zaman boz yeleli Manas'ın,
Aslan gibi gözü alevlenip,
Hışımlandırıp, silkindirip,
Kırk çoraya tutturup,
Beecin'e doğru atıldırıp,
Kızıl tuğunu tutturup,
Hepsini bir yere koydular.
Han Bakay ile Muzburçak,
Kılıcını kına bağlatıp,
Onu koydular bir yere.
Onun beri yanında,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Eleman'ın er Töştük'ü,
Demirden masmavi kaftan giyip,
Hepsi tulpar ata binip,
Sanki hemen köküne erecekmiş gibi,
Salıverseler Beecin'i,
Hemen yıkıp geçecekmiş gibi,
O da bir yerde atılıp,
Topyekûn burut davranıp,
Çiğneyip geçecekmiş gibi,
Çepeçevre üşüşüp,
Üşüştüklerini görünce,
Aklını başına devşiremeyip,
Perişan oldu Esenkan.
İçinden bunu kurup,
Baş eğmeye durdu Esenkan,
Başına darlık çöküp,
Kızına katıp bin kızı,
Sunmaya karar verdi Esenkan.
Her ne derse sözüne,
Uymaya karar verdi Esenkan,
Çet-Beecin'in hanlığını,
Vermeye karar verdi Esenkan.
Bir boy Kıtay halkına,
Esirgemeden haberi,
Salmaya karar verdi Esenkan,
Bekçi hanlardan bir öbeğini,
Toplamaya karar verdi Esenkan,

Then gray-maned Manas —
His lion eyes blazing up in flame,
Roused to fury, shaking himself,
Given into the forty choros' keeping,
Sent charging toward Beecin,
His crimson standard given in hand,
They set them all in one place.
Khan Bakay and Muzburçak,
Their swords bound into their sheaths,
Him they set in one place.
And on the nearer side,
Camgırçı of the Eşteks,
Eleman's hero Töştük,
Clad in kaftans of steel-blue iron,
All mounted on tulpar steeds,
As if they'd reach its very root at once,
Were they loosed upon Beecin,
As if they'd wreck it at a stroke,
They too charged in one place,
The buruts moving all entire,
As if they'd trample all before them,
Swarming round on every side,
Seeing them swarm about,
Unable to gather his wits,
Esenkan fell into despair.
Devising this within his heart,
Esenkan resolved to bow his head,
Straits descending on his head,
A thousand maidens joined to his daughter
Esenkan resolved to offer up.
Whatever word he might pronounce,
Esenkan resolved to obey,
The khanship of Çet-Beecin
Esenkan resolved to give.
To a whole tribe of Kıtay folk
The tidings without stinting
Esenkan resolved to send,
A cluster of the warden khans
Esenkan resolved to gather,

Hanım gelinleri, güzel kızları,
Sürüp verip armağana,
Manas'ı han kaldırıp,
Canına aman dileyip ölümden,
Kurtulmaya karar verdi Esenkan.
Esenkan kızı Burulça,
Ay Cañ-Cuñ'un Birmıskal'ı,
İki kızı başa koyup,
Kalabalık kızların hepsine,
Omuza salma ipekli giydirip,
Yorulmaz yorgaya bindirdi,
Baştan başa kızıl giydirip,
İki kızın ardından,
Karlı yere kar yağsa,
Karı görüp tenini gör,
Kar üstüne kan damlasa,
Kanı görüp yüzünü gör!
Öylesi eşsiz güzellerden,
Beli bir tutam, yüzü ay gibi,
Horoz boyunlu, gür saçlı,
Salınıp gezenleri bir bölük edip,

Nazla süzülen güzeli,
Burulça'nın ardından,
Öbek öbek yürüttü,
Yüksük ağızlı, süzgün gözlü,
İpek saç bağlı, ince belli,
Gerinip salınan kızları bir bölük edip,

Aycañ'ın kızı Birmıskal,
Birmıskal'ı başa koyup,
Bu türlü güzellerden,
Bir öbeğini ayırıvermiş.
İki kızı başa koyup,
Kara gözlülerden binini alıp,
Nice deveyi başa koyup,
Fillere yükletip, altın alıp,
Han Esenkan başta olarak,

Lady brides and lovely maidens
Driving forth to give in gift,
Raising Manas up as khan,
Begging mercy for his life from death,
Esenkan resolved to save himself.
Burulça, daughter of Esenkan,
Ay Cañ-Cuñ's Birmıskal,
Setting the two maidens at the head,
On all the crowd of maidens
He draped loose silks upon their shoulders,
Mounted them on tireless amblers,
Dressed them in crimson head to foot,
And behind the two maidens —
Should snow fall on snowy ground,
See the snow, then see her skin,
Should blood drip upon the snow,
See the blood, then see her face!
Of such peerless beauties,
Waist a handspan, face like the moon,
Rooster-necked, thick-tressed,
Those who walk with swaying grace he made one troop,
The beauty gliding with coquetry,
Behind Burulça
He marched them cluster on cluster,
Thimble-mouthed, languid-eyed,
Silk-braided, slender-waisted,
The maidens stretching and swaying he made one troop,
Birmıskal, daughter of Aycañ,
Setting Birmıskal at the head,
Of beauties of this kind
He set apart one cluster.
Setting the two maidens at the head,
Taking a thousand of the black-eyed,
Setting many camels at the head,
Loading elephants, taking gold,
With Khan Esenkan at their head,

Manas'a armağana çıktı.
O sırada han Manas,
Koşoy ile Bakay'a,
Şöyle bir söz söylüyordu:
«Kadınlardan hüner ehli gelir,
Önüne armağan diye nice,

Üstün güzel kızlar gelir,
Söylenecek söz gelir.
Altından, akçeden, ipekten,
Nice armağan kumaş gelir.
Azizkan'ın Almambet'i,
Beecin'e önceden han imiş,
Esenkan'ın Burulça'sını,
Alırım dediği eski demden,
Verilmiş sözü var imiş.
Benim size diyeceğim,
Burulça gibi güzeli,
Almambet'ten ayırmayın.
Üstün canlardan hünerli denen,
Esenkan'ın Burulça'sı,
Gerçek güzel kız denen.
Ay Cañ-Cuñ kızı Birmıskal,
Ünü üstün han soylu denen,
Çubak'a olan sevdası,
Ezelden beri temiz denen,
Kadınların hünerlisi denen,
Aklı kemale ermiş kız denen.
Sözümü dinlerseniz, ey ahali,
Gelecekse bu iki kız,
Koca orduyu toplayalım,
Almambet ile Çubak - iki ere,
İkisine nikâh kıyalım!
Özleyip geldiğimiz Beecin'in,
Keyfini, ey halkım, görelim,
Getirdikleri altınını,
Tutam tutam ölçüp bölüşelim!»
Manas'ın sözünü duyunca,
Bütün ordunun hepsi,

He went forth with gifts for Manas.
At that hour Khan Manas
To Koşoy and to Bakay
Was speaking such a word as this:
«Of women come the gifted ones,
Before you as gifts full many

Peerless lovely maidens come,
And words come that must be spoken.
Of gold, of coin, of silk,
Many a gift of cloth comes too.
Azizkan's Almambet
Was khan over Beecin of old,
Esenkan's Burulça —
From that old day he vowed to take her,
A word had been given and stood.
What I would say to you is this:
A beauty such as Burulça
Do not part from Almambet.
Called gifted among souls supreme,
Esenkan's Burulça
Is called a maiden truly fair.
Birmıskal, daughter of Ay Cañ-Cuñ,
Called of khanly blood, of surpassing fame,
Her love for Çubak
Is called pure from the first of days,
Called the most gifted among women,
Called a maiden of perfected mind.
If you heed my word, O people,
If these two maidens are to come,
Let us gather the great army,
To Almambet and Çubak — two heroes,
Let us wed the two of them!
Of Beecin, for which we came in longing,
Let us taste the delight, O my people,
The gold that they have brought
Let us mete out fist by fist and share!»
Hearing the word of Manas,
The whole of all the army,

Ahdi sağlam edip,
Ölümüne şart koşup:
«İkilik edip döneni,
Hemen andı çarpsın!» deyip,

Ak buğday ununu çiğneyip,
El ele sıkıca tutuşup:
«Töre böyle olsun» deyip,
Akıllılarını toplayıp,
On iki hanın hepsine,
Çubuk tutturup kesişip,

Ahitli pak yürekliler,
Böyle dedi ulular,
Manas Kıtay'ı aldığında,
Olup biten temaşalar.
Burulça ile Birmıskal,
İki güzel başta olarak,
Armağana geldi nice kızlar.
Boz ala bayrak, tuğ alıp,
Manas'ın heybetini görüp,
Kakançın Beecin sevinip,
Esenkan ile Ay Cañ-Cuñ,
«Suçsuz halkı kırma» deyip,
Er Manas'ın önüne,
Armağan sunup yalvarıp,
Kakançın'lı Beecin'in,
«Hanlığını verdim, bil de git,

Altımdaki altın tahtı,
Size verdim, çık da git!
Halkımı kırgına verme,
Kutumu kaçırma.
Size armağan edeyim,
Kırk hanlı Kıtay elimi!
Ezkara hanımı öldürüp,
Belimi kırma benim!
Gönlün dilediğince han ol,
Verdim Beecin toprağımı!

Making the covenant firm,
Swearing terms unto the death:
«Who plays false and turns his back,
May the oath strike him down at once!»
they said,
Chewing the flour of white wheat,
Clasping hand to hand full fast:
«So let the law be,» they said,
Gathering their wisest men,
For all of the twelve khans
Holding the rod, they cut their pledge,

The covenant-bound, pure of heart —
So spoke the great ones,
When Manas took the Kıtay,
Such were the spectacles that passed.
Burulça and Birmıskal,
The two beauties at their head,
Many maidens came as gifts.
Taking the gray-pied banner and standard,
Beholding the majesty of Manas,
Kakançın Beecin rejoiced,
Esenkan and Ay Cañ-Cuñ,
«Slay not the guiltless people,» saying,
Before the hero Manas
Offering gifts and pleading,
Of Beecin of Kakançın,
«Its khanship I have given — know it and go,
The golden throne beneath me
I have given to you — climb up and go!
Give not my people to slaughter,
Put not my kut to flight.
Let me give you as a gift
My Kıtay land of forty khans!
Do not kill my khan Ezkara
And break my very spine!
Be khan to your heart's desire,
I have given my land of Beecin!

Halkımın üstüne han çık,
Hizmetini edeyim,
Dediğine uyayım,
Kırılıp giden adamının,
Kan bedelini hemen vereyim!
Evlerin hepsini yıktırma,
Söğütleri kesip kırdırma,
Yuvası olan Kıtay eliydi,
Hırpalayıp da kurutma!
Manas, hanlığın gerçekse eğer,
Kazma benim çukurumu,
Kaynatma benim çilemi!
Ben de senin gibi bir handım,
Bağlama benim ellerimi,
Parçalama ayaklarımı,
Kırlara sürüp bırakma,

Rise up as khan over my people,
Let me do you service,
Let me obey your every word,
For your men who fell and perished
Let me pay the blood-price straightway!
Have not all the houses torn down,
Have not the willows felled and broken,
A nested land the Kıtay land has been,
Do not batter it and wither it dry!
Manas, if your khanship be true,
Dig not a pit for me,
Brew not my torment to the boil!
I too was a khan like you,
Do not bind my hands,
Do not rend my feet,
Do not drive me out and leave me on the steppe,

Nicesini kırdı Kıtay yurdumun!
Söz bilmeyen inatçılar
Bunu duyup yanıp yakıldı,
Beecin'e Manas girecek, diye,
Bundan önce, kırk yıl evvel,
Beecin'deki Karıkan'ın
Defterine yazılmıştı.
Çevirip önüne katan

Ak kaplan işte sen oldun,
Çare bulup kaçamadan
Ele düşen ben oldum.
Görür görmez saldıran
Boz yeleli arslan sen oldun,
Kahrından kız sunarak
Ele düşen ben oldum!»
Esenkan böyle deyince,
Nöbetçi hanların hepsi
Manas'a tazim eyleyip
Diz büküp yere kapandı,
Kulluk sunup eğildi,

How many of my Kıtay people he slew!
The stubborn ones who knew no reason
Heard of this and burned with grief,
That Manas would enter Beecin —
Before all this, forty years ago,
Of Karıkan there in Beecin
It was written in his ledger.
The one who turned and drove all before him,
The white tiger — that was you,
Unable to find a way to flee,
The one who fell captive was I.
Attacking the moment you saw,
The grey-maned lion was you,
Offering a maiden out of despair,
The one who fell captive was I!»
When Esenkan spoke thus,
All the khans on watch
Paid homage to Manas,
Bent knee and fell to the ground,
Bowed low in fealty,

Ardından kalabalık kızlar
Manas'a tazim eyledi:
«Birmıskal ile Burulça,
İkisi başta, tam bin kız».

Hepsi geldi ışıl ışıl.
Yakut, altın, mücevher taş
Develere yüklenip,
Apak gümüş, sarı altın
Fil üstüne çekilip,
Ordunun cümle erleri
Toplaşıp durdular,
Armağan gelen kızları,
Nice altını, akçeyi
Ganimet edip bölüştü.
Altın ile akçeyi
Gazaya gelen çok ordu
Yükleyemez oldu artık,
Ay gibi apak güzeli,
İnsanoğlunun en durusunu
Yayılıp yatan ordular
Paylaşıp bitiremez oldu,
Yuvalı yurt, kalabalık halk

Vaadine sadık Koşoy'u
Hakemliğe aldılar.
Varan orduda yakınma yok,
Hakem olup er Koşoy,
Ganimet bölmeye gelince
Eli boş kimse kalmadı.
Yaşlısı Koşoy, er Bakay
Akıl danışıp görüştüler,
Ay Cañ-Cuñ kızı Birmıskal'a
Altından çadır diktirip,
Çubak'a nikâh kıydılar.
Hakem Muzburçak ile Kökçö
Bunların hepsini derledi.
Esenkan kızı Burulça'yı —
Altın perçemli, püskül kuşaklı

And after them the throng of maidens
Paid homage to Manas:
«Birmıskal and Burulça,
Those two at the head, a full thousand girls».
All came, shining bright.
Rubies, gold, and jeweled stones
Were loaded onto camels,
Pure white silver, yellow gold
Were hauled onto elephants,
All the warriors of the host
Gathered round and stood,
The maidens given as gifts,
The heaps of gold and coin
They shared out as spoils.
The gold and the coin
The great host come for holy war
Could load no more at last,
The beauties white as the moon,
The purest of humankind,
The armies sprawled encamped
Could not finish sharing out,
A land of nests, a teeming people

Koşoy, true to his word,
They took as arbiter.
In the gathered host was no complaint,
With the hero Koşoy as arbiter,
When it came to dividing spoils
No one was left empty-handed.
The elder Koşoy and hero Bakay
Took counsel there together,
For Birmıskal, daughter of Ay Cañ-Cuñ,
They had a tent of gold raised up,
And wed her to Çubak.
Arbiters Muzburçak and Kökçö
Gathered all of these together.
Burulça, daughter of Esenkan —
Gold-forelocked, tassel-belted

Azizkan oğlu Almambet,
Buna nikâh kıydılar.
Akbaltay'ın Çubak'ını
Taş-Köpürö şehrine,
Başına taç giydirip,
Altın tahta oturtup,
Carım hanın eline
Götürüp han kıldılar.
Altın perçemli, püskül kuşaklı
Azizkan oğlu Almambet'i —
Tırgoot denen Kıtay'a
Almambet'i han kıldılar.
Türlü türlü ayırıp,
(Dört bir yandan, hepsinden)
On iki hanın ordusunu
Dört bir yana han kıldılar.
Kırk çoro ile Manas'ı,
Kırgız, Kıtay birleşip,
Kırk yıl suya batsa da
Rengi bozulup solmayan,
Kırk yıl sele gitse de
Ucundan zerre yıpranmayan,
Altın nakışlı kilimi
Getirip serdiler,
Ayköl Manas sultanı
O kilimin üstüne
Oturtup aldılar.

Almambet, son of Azizkan,
To him they wed her.
Akbaltay's Çubak
To the city of Taş-Köpürö,
Setting a crown upon his head,
Seating him on a golden throne,
Into the realm of Carım khan
They brought him and made him khan.
Gold-forelocked, tassel-belted
Almambet, son of Azizkan —
Over the Kıtay called Tırgoot
They made Almambet khan.
Dividing them in sundry ways,
(From all four sides, from all of them)
The armies of the twelve khans
They set as khans to the four quarters.
Manas with his forty çoros,
Kırgız and Kıtay joined as one,
Though it lie forty years in water
Its color never spoils nor fades,
Though forty years the floods should take it
Not a thread frays at its edge —
The gold-embroidered kilim
They brought and spread,
And Ayköl Manas the sultan
Upon that kilim
They took and seated.

Pay bölüp verecekmiş gibi,
Kalabalık Kıtay çığrışıp,
Manas'ın çevresini sardılar,
Han Esenkan başta olmak üzere,
Çınçuu soyundan ululari
Manas'ı el üstünde kaldırdılar.
Esenkan'ın altın tahtı —
Altın tahta oturtup,
Kakançın'ın Beecin'ine
Han diye yükselttiler.
Beecin'den vergi alıp,

As if shares were to be dealt out,
The teeming Kıtay clamored,
They thronged around Manas,
With Khan Esenkan at their head,
The elders of the Çınçuu line
Raised Manas high upon their hands.
Esenkan's golden throne —
They set him on the golden throne,
Over Kakançın's Beecin
They raised him up as khan.
Taking tribute from Beecin,

Altın tahta çıkıp, han olup,
On iki hanın kalabalık ordusu
Gönlü tümden rahatlayıp,
Koşoy, Bakay gibi yaşlılar var,
Yiğitlerin hepsi var,
Bu sefer Beecin'de
Nice şenlik kurdurup
Özgür oldu Kırgızlar.
Er Manas'ları başta olup,
Kızdan vergi aldırıp,
Kırk hanın halkı Kıtay'a
Her ocağa bir at salıp,
Hiç bırakmadan toplatıp,
Kırgız'ın ordusu yesin, diye,
Semizinden öküz boğazlatıp,
Karakolu sağlam kurdurup,
Varanların hepsi bey olup,
Arasında nifak olmayan çok ordu
Demir gibi yekpare pek olup,
Sulayman'ın ermediği Beecin'de
Hüküm sürüp durdular,
Iskender'in ermediği Beecin'e
Vergi salıp durdular.
Kesimine kısrak koydu,
Vergiyi haracı çok alıp,
Nice Kıtay'ı yaya kodu.
Müslüman han olduktan sonra
Kakançın'daki Beecin'in
Malını yağmalayıp aldı.
Vergiyi haracı çok çekip,
Azaba düştü Kıtaylar.

İki eve bir kazanla
Can besleyin, diye buyurdu.
Altından, gümüşten, mücevherden
Vergi alıp istedi.
Esenkan'ın elinden
Sayısız halkı topladı,
Altmış gün toy edip,

Mounting the golden throne, made khan,
The teeming host of the twelve khans,
Their hearts wholly at ease,
Elders like Koşoy and Bakay were there,
All the valiant men were there,
This time in Beecin
They held many a festival
And the Kırgız were free.
With their hero Manas at the head,
Levying tribute of maidens,
Upon the Kıtay, folk of forty khans,
Levying one horse on every hearth,
Collecting all, leaving none out,
That the Kırgız host might eat,
Slaughtering oxen of the fattest,
Setting sturdy watch-posts up,
All who came became beys,
The great host with no discord within
Stood firm as one solid iron,
In Beecin, where Sulayman never reached,
They held dominion,
On Beecin, where Iskender never reached,
They kept laying tribute.
Set mares as the fixed levy,
Taking much in tax and tribute,
Left many a Kıtay afoot.
Once a Muslim had become khan,
Of Beecin in Kakançın
They plundered and took the wealth.
Bearing heavy tax and tribute,
The Kıtay fell into torment.

With one cauldron for two households
Sustain your lives, he commanded.
In gold, in silver, in jewels
He demanded and took tribute.
From out of Esenkan's realm
He gathered countless folk,
Held a feast of sixty days,

Şuykuçu denen Kıtay'ı
Gerçek Müslüman kıldılar.
Şuykuçu gibi Kıtay'ı
Kılıç zoruyla kestirip,
Balta ile bastırıp,
Burut'un iradesine
Boyun eğdi, Şuykuçu,
Yalandan Müslüman,
Gerçekteyse Kıtay olup,
Yaşayıp gitti, Şuykuçu,
Aşçı olup Manas'a
Girip durdu, Şuykuçu,
Nasıl bir töresi olduğunu,
Han Manas'ın eksiğini
Öğrenip durdu, Şuykuçu,
Huyunu ve gidişini
Yazıp durdu, Şuykuçu.
Sulayman'ın varmadığı Beecin'de
Saltanatlı han olan
Manas'ı şimdilik böyle bırakalım,
Şimdiki sözü, o bildik,

Beecin'e kaçıp gitmiş olan
Koñurbay'dan başlayalım.
Tüp-Beecin'in tâ kendisine,
Karıkan'ın huzuruna
Varmış meğer Koñurbay,
Âleme haberi
Salmış meğer Koñurbay.
«Müslümana yenildik,
Esenkan'ın Burulça'sını
Burut'a biz kaptırdık.
Çarpışırken han öldü,
Kara avam hepten öldü.
Kulağı demir koca pehlivan
Kutan alp varıp yere serildi,

Kırk töresi başta olmak üzre,

And the Kıtay called Şuykuçu
They made a true Muslim.
A Kıtay such as Şuykuçu,
Compelled by force of the sword,
Borne down beneath the axe,
To the will of the Burut
He bowed his neck, Şuykuçu,
A Muslim in false show,
In truth remaining Kıtay,
He lived on so, Şuykuçu,
Becoming cook to Manas,
He entered service, Şuykuçu,
What manner of custom he kept,
Khan Manas's every failing
He kept on learning, Şuykuçu,
His temper and his ways
He kept on writing, Şuykuçu.
In Beecin, where Sulayman never came,
Reigning khan in majesty —
Let us leave Manas thus for now;
Let the tale now turn — that well-known one —
Who had fled away to Beecin,
Let us begin with Koñurbay.
To Tüp-Beecin's very heart,
Into Karıkan's presence
Koñurbay, it seems, had come,
To all the world the tidings
Koñurbay, it seems, had spread.
«We were beaten by the Muslim,
Esenkan's Burulça
We let the Burut snatch away.
The khan died in the fighting,
The common folk died one and all.
The great pehlivan with ears of iron,
The alp Kutan went down, laid on the earth,

With his forty töres at their head,

Mançu'nun hanı Ezkara
Ele düşüp bağlandı.
Kara Kalmak halkından
Yazık ki Coloy han öldü,
Aşağı Şibee hanından
Ilama pehlivan dahi öldü.
Tırgoot'un hanıydı,
Kadın da olsa Kanışay
Arka olmuş bir candı,
Burut basıp gelince
Tırgootlardan bu öldü.
Soloon denen elinden,
Ölmediği yerde direnip,
Durmadan altı ay vuruşup,
Esenkan'ın Börüköz'ü —
Bunun gibi erler öldü.
Çetin savaş verdirdim,
Nice yaman kartal erleri
Burutlara kaptırdım.
Şu demde korkarım:
Malımı yağmalar, diye,
Vergisini tastamam vermezsek,
Dediğine uymazsak
Azabı Manas salar, diye.
Manas'ları yaman ermiş,
Erenlerin koruduğu arslanmış,
Derle topla varını,
Şu yatan Beecin'i
Tek başına kıracak ermiş.
Kıtay, Burut karışık —
Büyük savaş koptuğunda,
Han Madıkan olmasaydı
Sınırı da çiğneyip geçerdi,
Başınıza, ey Karıkan,
Kişinin görmediği oyunu oynardı!

Ara yerden toz kopup,
Kaçkın domuz, sırra vâkıf
Almambet cenge de çıkıp,

Ezkara, khan of the Mançu,
Fell captive and was bound.
Of the Kara Kalmak people,
Alas, Khan Coloy died,
Of the khans of Lower Şibee
Even the pehlivan Ilama died.
She was khan of the Tırgoot,
Though a woman, Kanışay
Was a soul who stood as bulwark,
When the Burut came pressing on,
Of the Tırgoot this one died.
Of the people called Soloon,
Standing fast where death had spared him,
Fighting six months without pause,
Esenkan's Börüköz —
Such heroes as these died.
I made them pay in bitter battle,
Many fierce eagle-warriors
I lost to the Buruts.
In this hour I fear:
Lest he plunder my wealth,
If we pay not his tribute in full,
If we bend not to his word,
Lest Manas loose his torment on us.
This Manas is a fearsome hero,
A lion guarded by the saints,
Gather up all you have —
This Beecin lying here
He is a hero to smash single-handed.
Kıtay and Burut entangled —
When the great battle broke,
Had Khan Madıkan not been there,
He would have trampled past the border,
Upon your head, O Karıkan,
He would have played tricks no man has seen!
Dust bursting up between,
The runaway swine, keeper of secrets,
Almambet too went out to battle,

Ulak hanın Sırgak'ı —
Böylesi bir er görmedim,
Uykumu büsbütün kaçırdı,

Sırgak kırıp bıraktı
Yuvalı Kıtay yurdunu.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Manas'a denk bir ermiş
Akbaltay'ın Çubak'ı.
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz olan,
Gizli yatan geçidi bulan,
Bel bağlanan bir ermiş
Beren Bakay dedikleri.
İnsanoğlunda bir arslanmış,
Onların topunu birden
Çekip çeviren Manas'ları —

Heybeti dağ gibi bir şeymiş.
Bir bakarsın — bir kişi,
Yanına varsan — bin kişi.
Ardından saldırsam
Ejderha görünüşü var,
Haykırıp mızrak uzattığında
Altı bin erin heybeti var.
Yeryüzüne hürmeti
Dolmuş meğer Manas'ın,
Her yandan gelmiş çoroları
Tıpkı kendi dengiymiş —
Han olmuş meğer Manas.
Kimse ilişememiş
Bu gelen Manas'a,
Ay-âlemin yurdundan
Kement çevirecek kalmamış.
Yüz yüze cenge girdiğinde
Yiğitlerinden sorarsan
Almambet, Çubak dahi var,
Haykırıp cenge girmeye
Acıbay, Bakay hanı var.

And Ulak khan's Sırgak —
Such a hero I never saw,
He drove my sleep away for good,

Sırgak smashed and left in ruin
The nested land of the Kıtay.
Tall of stature, broad of shoulder,
A hero the equal of Manas
Is Akbaltay's Çubak.
Who finds the word in an instant,
Who is an eye in the dark,
Who finds the hidden pass,
A hero on whom all rely
Is the one they call Beren Bakay.
Among humankind a lion,
The whole of them together
Is wheeled and marshaled by their Manas
—
His majesty a thing like a mountain.
One glance — a single man,
Draw near — a thousand men.
Should I strike him from behind,
He has a dragon's aspect,
When he roars and levels his lance
He has the majesty of six thousand men.
Over all the face of the earth
Has spread the honor of Manas,
His çoros come from every side
Are each the equal of himself —
Manas, it seems, is khan.
No one has dared to touch
This Manas who has come,
In all the moonlit world's domain
None is left to swing a lasso.
When battle is joined face to face,
If you ask after his brave men,
There are Almambet and Çubak too,
To roar and plunge into the fray
There are Acıbay and Khan Bakay.

Kız ile altını, mücevheri
Dönüp bakmadan vermezsek
Başımıza oyunlar açacak.
Ciddiye bindi mi Sırgak'ı
Su verilmiş kızıl demir gibi,
Gerçekten haykırsa Manas'ın
Büyüklüğü dağın dengi gibi».
Göğsüne sığmaz çok kaygı,

If maidens, gold, and jewels
We give not without a backward glance,
He will bring tricks upon our heads.
When things turn earnest, his Sırgak
Is like red iron quenched in water,
And should Manas truly roar,
His greatness is the match of mountains».
Cares too many for his breast to hold,

Büyük hanına vardığında
Kıtayların Koñurbay'ının
Gözünün yaşı on dere.
Koñurbay'ın kendisine
Karıkan kalkıp şunu söyler:
«Kırk kapılı Beecin'in
Bir kapısını gördün mü?
Gün batıya bakıp açılan;
Devir kıyamete varana dek
Düşmez Beecin kalesi, diye
Kapısına yazılmış.
Açlıktan Beecin ölmez, diye,
Şu duran Beecin'e
Tanrı'nın nuru saçılmış.
Nur dökülen yer budur,
Otuz kişinin öteden beri
Altın tahta çıktığı yer budur.
Sulayman gelip Beecin'e,
Geri dönen er odur,
Soğuk el gelip değmemiş,
Esen kalan el odur,
Manas'ın erliğini bilip,
Nice sıkıştırıp Burut'u
Alamayan ben buyum.
Şu Beecin şehrine
Nice pehlivan at sürmüş,
İçinden hain düşman çıkıp,
Şu duran Beecin'de
Altı ay hüküm sürer, diye,
Altı yıl önce han Manas

When he came before his great khan,
The Kıtays' Koñurbay —
His tears ran in ten streams.
To Koñurbay himself
Karıkan rose and spoke thus:
«Of forty-gated Beecin
Have you seen but a single gate?
The one that opens facing sunset;
Till the age reach the day of doom
The fortress of Beecin shall not fall —
So is written on its gate.
Beecin shall not die of hunger —
Upon this standing Beecin
God's own light is shed.
This is the place where light pours down,
Where thirty men from ages past
Have mounted the golden throne.
Sulayman came to Beecin,
He is the hero who turned back,
No cold hand has come and touched it,
It is the land that stayed unharmed,
Knowing Manas's valor,
Though I pressed the Burut hard,
I am the one who could not take him.
Against this city of Beecin
Many a pehlivan has ridden,
A traitor foe rose from within,
That in this standing Beecin
He shall rule for six months —
Six years ago Khan Manas

Defterimize kaydolmuş.
O duran Manas'ın
Haberini duyan yanmış;
Almambet, Manas birleşip,
Beecin'i alıp yönetir, diye
Bitiğine yazılmış.
Altı ay Manas han olur,
Ondan sonra iş biter.
Vergiyi alırsa acımadan,
Dünya malına aldırma».
Böyle deyip Karıkan
Kahrını sertçe saldı,

Was entered in our ledger.
Of that Manas standing there,
Whoever heard the tidings burned;
Almambet and Manas joined
Shall take Beecin and rule it —
So was written in his book.
Six months shall Manas be khan,
And after that the matter ends.
If he takes tribute without mercy,
Care not for worldly goods».
So saying, Karıkan
Loosed his wrath in fury,

Beecin'e haber salıp,
Dolup taşan ustaların
Hepsini topladı.
Ustaları gelince
Buyruğu sıkı verdi,
Çeliğin halinden anlayan
Hünerlilerini topladı.
Ustaları gelişip,
Sapına altın kaplatıp,
Yüzüne zehir sürdürüp,
Yapıp durdular aybaltayı,
Gören canı sevindirip,
Ejderhanın zehrine
Altı yedi kez suvarıp.
Değince ecel yetişsin, diye,
Çatırdayıp yıkılsın, diye,
Karşısına çıkan düşmanın
Eceli böyle yetsin, diye.
Tahtına Manas çıktığında
Tasalanmadı Karıkan,
Nicesini kırdığında
Eriyip bitmedi Karıkan.
Nicedir handı o,
Kendine kâfir denmese
Kerametli bir candı.
Başına gelecek belayı

Sent word through Beecin,
And of craftsmen overflowing
He gathered every one.
When the masters came
He gave stern command,
Those who knew the ways of steel,
The skilled ones he assembled.
The masters set to work together,
Had the haft plated with gold,
Had poison smeared on its face,
They labored on the aybalta,
Gladdening the soul of all who saw,
In the venom of the dragon
They quenched it six and seven times.
That at its touch death should arrive,
That the foe should crash and fall,
That the enemy who faced it
Should meet his appointed end.
When Manas mounted the throne,
Karıkan did not despair,
When he slew so many,
Karıkan did not melt away.
Long had he been khan,
Were he not called infidel,
He was a soul of wonders.
The doom to fall upon his head

Altı ay önceden Karıkan
Bilebilen bir candı.
Bütün Beecin kalesini
Avucunda tutan handı,
Karıkan'ın kendisine
Yakını idi o.
Bilgeliğine bakarsan,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Karıkan kadar varmış.
Yaraşıklı aybalta
Altı ayda yapılıp bitti.
Baltayı alıp Koñurbay,
Gündüzleri rahat durmaz,
Gece içinde uyku tutmaz,
Dolanıp durdu Koñurbay.
Koşoy, Bakay başta olup,

Han olduğunu bildirdiler.
Beecin'e Manas han olup
Altın tahta çıktı, diye,
Celmayan'a bindirip,
Üzük gibi kalpaklı er Şuutu'yu
Müjdeye gönderdiler.
Kanıkey'in huzuruna —
Yassı hörgüçlü kara ner,
Er Manas'ın Celmayan'ı,
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Hayvanların en yüğrüğü Celmayan,
Baksan göze ilişmez,
Koştuğu belli olmaz.
İşte o zaman er Şuutu
Halka haber saldı,
Talas'taki Argın'a, Ogoy'a,
Kaynar pınarın gözüne,
Müjdeleyip vardı
Kanıkey'in kendisine.
«Kakançın'ın Beecin'ine
Basıp cenk saldı, diye,

Six months before, Karıkan
Was a soul who could foreknow it.
The whole fortress of Beecin
He was a khan who held in his palm,
And to Karıkan himself
He was a near kinsman.
If you look to his wisdom,
Alööke's Koñurbay
Came near the measure of Karıkan.
The comely aybalta
In six months was wrought and done.
Taking the axe, Koñurbay —
By day he cannot rest,
By night no sleep will take him,
Koñurbay kept pacing round.
With Koşoy and Bakay at the head,

They proclaimed that he was khan.
That Manas was khan of Beecin,
That he had mounted the golden throne,
They set a rider on Celmayan,
The hero Şuutu of the dome-felt kalpak,
And sent him bearing glad tidings.
Into Kanıkey's presence —
The black ner-camel, flat of hump,
Hero Manas's Celmayan,
No wind can match his running,
No beast can match his stride,
Celmayan, swiftest of all beasts,
Look — the eye cannot hold him,
His running cannot be marked.
Then it was the hero Şuutu
Sent word out to the people,
To Argın and Ogoy in Talas,
To the bubbling source of the spring,
Bearing glad news he came
To Kanıkey herself.
«On Kakançın's Beecin
He fell and loosed his war,

Durmadan altı ay vuruşup,
Bozduk Beecin ordasını,
Boğazladık keşiş mollasını,
Çekip aldık Beecin'den
Nice güzel yorgasını.
Çıkardık Beecin'in tozunu,
Kırdık nice hanlarını.
Ünlü Kıtay Beecin'in
Söğütlerini hep devirdik,
Damlarını itip yıktık.
Peygamber basmaz Beecin'e
Başından girip yol açtık,
Kimsenin dokunmadığı Beecin'e
İçine girip el saldık.
El salmanın üstüne
Nice güzel ganimet aldık,
File yükleyip altın aldık.
Kara gözlüden binini aldık,
Iskender'in değmediği Beecin'e
Çaresini bulup el saldık.

Fighting six months without pause,
We shattered Beecin's orda,
We slaughtered its monks and mullahs,
We seized and took from Beecin
Many a fine ambling steed.
We beat the dust from Beecin,
We slew many of its khans.
Of famed Kıtay Beecin
We felled all the willows,
We pushed its roofs to ruin.
Into Beecin where no Prophet trod
We entered at its head and cut a road,
Into Beecin that none had touched
We entered in and laid our hands.
And laying hands upon it,
We took much splendid booty,
We loaded elephants with gold.
Of the dark-eyed we took a thousand,
On Beecin that Iskender never touched
We found the way and laid our hands.

Çalıyar'ın ermediği Beecin'i
İçini altüst edip,
Gücümüz yetip biz aldık,
Tufan suyu değmez Beecin'i,
Elini yurdunu darmadağın edip,
Parçalayarak biz aldık.
Taşını toz edip savurduk,

Mızrağın ucunu kan ettik,
Göğü, yeri toz ettik,
Kıtay'ın içinde dolaşıp
Kırıp döküp bitkin kıldık.

Altın tacı giydirip,
Ayköl Manas bahadırı
Büyük Beecin'e han kıldık».
Habere Şuutu vardıktan sonra,
Haberi verip bitirince,

Beecin that Çalıyar never reached —
We turned its inside upside down,
Our strength sufficed, we took it,
Beecin the flood-waters never touch —
We scattered its people and its land,
We tore it apart and took it.
We ground its stones to dust and flung them,
We bloodied the points of our lances,
We turned the sky and earth to dust,
Ranging through the midst of the Kıtay
We smashed and spilled and wore them out.
We set the golden crown upon him,
The bahadır Ayköl Manas
We made khan of great Beecin».
After Şuutu arrived with the tidings,
When he had told the news in full,

Han karısı Kanıkey —
Karayağızın güzeli,
Müslümanın soylusu —
Habere Şuutu varınca
Ağlayıp durdu sızlayarak,
Gözünün yaşı on dere,
Bozlayıp durdu hıçkırarak.
Kanıkey nerden sevinsin,
Sevinmek şöyle dursun, yandı.
«Beecin'i aldı diyeceğine,
Mihneti buldu desene!
Altın tahta çıktı diyeceğine,

Eceli yetti desene!
Selin değmediği Beecin'e
Haykırıp mızrak salması —
Yurdun kırılıp kalmasıdır.
Tufan basmaz Beecin'e
Durmadan girerim mi dedi,
Önlesem sözümü hiç dinlemeden,

Geride oğlan çocuk körpe,
Beni cehenneme atayım mı dedi?!
Peygamber basmaz Beecin'e
Gücüm yeter mi dedi?!
Alnımın yazısı eğrikti,
Padişahım göçüp gittikten sonra
Gün görmem kısaydı.

Yurdumun Beecin'i alması —
Bu bahtsızın derde kalmasıdır!
Geçidi zorlu Beecin'i
Beş günlük yol, dedi,
Yiğidim kendini ulu saydı,
Beecin'in yurdunu hor gördü.
Beecin'de durup han olursa
Kıyıcı yandan gafil avlanır,
İmrenip dururs Beecin'e
Kartal yiğitlerin hepsini

The khan's wife Kanıkey —
Beauty of the dark-browed kind,
Noblest of the Muslims —
When Şuutu came with the tidings,
She wept and wept with moaning,
Her tears ran in ten streams,
She keened and keened with sobbing.
How should Kanıkey rejoice?
Far from rejoicing, she burned.
«Rather than say he took Beecin,
Say he found his torment!
Rather than say he mounted the golden throne,
Say his appointed hour came!
At Beecin the floods never touched,
His roaring and hurling of the lance —
It means the people cut down and lost.
Into Beecin no deluge storms
Did he say, I will enter without pause?
When I would stop him, heeding not my word,
The boy-child tender left behind,
Did he mean to cast me into hell?!
Against Beecin where no Prophet trod
Did he ask, is my strength enough?!
The writing on my brow was crooked,
Once my padishah has passed away,
Short were my days of light.

My people's taking of Beecin —
It is this luckless one's fall into woe!
Beecin of the grievous passes
He called a five days' road,
My brave one held himself too high,
He scorned the land of Beecin.
If he stays in Beecin as khan,
The butcher's side will catch him unawares,
If he keeps coveting Beecin,
All his eagle-brave young men

Kıtay'a armağan ettirir!
Bir duyduğum: Beecin'den
Varan geri dönmemiş,
Rast gelen esen kalmamış!
Sızlanıp soracak olsan,
Beecin'de kalan ölesidir,
Baksana, er Şuutu,
Evladını ne zaman görecek?!
Beecin'de yatıp helâk olursa —
Kırlarda yılkı ala baş,
Geride oğlan çocuk körpe,
Arka olacak akraba yok,
Kardeşlerin hepsi düşman,
Talas'ta Argın, Ogoy başına buyruk,
Ölüp giderse Beecin'de
Gözdeki yaş kurumaz olur!»
O gece yatıp Kanıkey
Ummadık bir iş gördü,
Korkulu bir düş gördü:
Talas'tan çıkıp yangın tutuşmuş,
Tepelerin hepsi yıkılmış,
Engin göl, ırmak kurumuş,
Çınar kavak kurumuş kalmış!
Uykudan irkilip uyanıp,
Ağlayıp durdu feryatla,
Hanın kızı Kanıkey
Bozlayıp durdu hıçkırarak.
Kaburgası sökülüp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Gönlü fena bölünüp,
Geniş dünya dar olup,
Boylu poslu Manas'ı

He will make a gift of to the Kıtay!
One thing I have heard: from Beecin
None who went has returned,
None who met it stayed unscathed!
If, lamenting, you should ask,
Who stays in Beecin is doomed to die,
Look now, hero Şuutu,
When will he ever see his child?!
If he lies in Beecin and perishes —
On the steppes the piebald-headed herds,
The boy-child tender left behind,
No kin to stand as bulwark,
The brothers all are foes,
In Talas Argın and Ogoy answer to none,
If he dies away in Beecin,
The tears in these eyes will never dry!»
That night as Kanıkey lay,
She saw an unlooked-for thing,
She saw a fearful dream:
A fire had broken out of Talas,
All the hills had tumbled down,
The vast lake and rivers had run dry,
The plane and poplar stood there withered!
Starting awake from sleep,
She wept and wept with wailing,
Kanıkey, daughter of the khan,
Keened and keened with sobbing.
Her ribs as if torn loose,
Tears pouring from her eyes,
Her heart most sorely riven,
The wide world grown narrow,
Manas the tall and stately

Bir görmeye hasret kaldı.
Hasret kalmasının sebebi:
Beecin'e gaza açılırken,
Semetey'i doğurduktan sonra
On gün geçince yola çıkmıştı.
Manas'ın safasına

She longed to see but once.
The cause of her longing was this:
When the holy war on Beecin opened,
After she had borne Semetey,
Ten days on, he had set out.
Of Manas's sweet company

Doyamadan kalmıştı ya,
Beyine tutkun olup,
Kucaklaşıp Kanıkey
Yatamadan kalmıştı ya!
«Beecin'de tedbirsiz yatarsa
Yiğidim ansızın ölür, diye,
Küçücükken birleşen,
Parmak kadarken baş göz olan
Bu bahtsızı ne zaman görür?» diye,
Kaygılanıp durdu Kanıkey,
Karagat gibi kara gözden
Kamçı boyu yaş akıp,
Doğan gibi kara gözden
Her kırpışta yaş akıp,
Bitkin düşüp ağlamaktan duramayıp,
Ne yapacağını bilemeyip,
Üzük gibi kalpaklı Şuutu'ya
Altı yüğrük at verip,
Avuç içi kadar mektup verip,
Derdini söyleyip feryat edip,
Yanıp yakılıp hıçkırıp —
Karaça hanın hanı Saykal'ın
Armağanında verdiği Ar buudan'ı,
Altmış tay öldürüp
Besleyip baktığı Ar buudan'ı,
Başına baykuş tüyü taktırıp,
Semetey'e pay kılıp,
Kırk çoroya baktırıp —
Manas'ta duran Taybuurul
Beşine basar çağıydı,
Gazada binilecek kıvamdaydı,
Her uzvu üstündü,
Hayvanlardan apayrı bir maldı.
Geyik gibi boynunu buran,
Ok atımı hendek gelse
Duraksamadan sıçrayan,

Yüğrüklüğünü işitip,
Batmanla altın, ziynet verip

She had not had her fill,
Devoted to her lord,
In his embrace Kanıkey
Had not lain her fill!
«If he lies unguarded in Beecin,
My brave one may die unawares —
Joined when we were little,
Wed when but a finger tall,
When will he see this luckless one?»
So Kanıkey kept sorrowing,
From eyes black as blackcurrant
Tears ran a whip-length long,
From dark eyes like a falcon's
Tears ran at every blink,
Worn out, yet unable to cease weeping,
Not knowing what to do,
To Şuutu of the dome-felt kalpak
She gave six swift horses,
Gave a letter the size of a palm,
Telling her grief, crying out,
Burning, lamenting, sobbing —
Saykal, the khan of Khan Karaça,
Had given in gift the Ar buudan,
Slaughtering sixty foals
She had fed and tended that Ar buudan,
With owl-feathers set upon his head,
Made over as Semetey's portion,
Given the forty çoros to tend —
Taybuurul, kept with Manas,
Was just then entering his fifth year,
Was in prime trim to ride to war,
Every limb of him was peerless,
A creature apart from all beasts.
Turning his neck like a deer,
Should a trench an arrow-shot wide appear,
Leaping it without a pause,

Hearing of his swiftness,
Offering gold and treasure by the batman,

Bukar'ın hanı istemişti.
İsteyene verilmemişti,
Vermek şöyle dursun, Buurul'a
Abdestsiz kişi binmemişti.
Arkar gibi boynunu buran,
Urgan boyu hendek olsa
Caymadan sıçrayan,
Elma dalı gibi boynu bükülen,
Mızrak boyu yar gelse
Karaca gibi sıçrayıp toplanan,
Halis soylu kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Doğurdum diyen ana yok,
Döl veren aygır baba yok,
Saf kayıptan doğma yavru.
Kundaktaki körpe Semetey'e
Zırhı giydirip,
Uğur sayıp dikeltip,
Semetey'i bindirip,
Altın, yakut külçeyi
Heybesine koydu,
Büyük babası Cakıp'ın
Ak duasını almaya,
Semetey'i yedeğine alıp,
Kanıkey yürüyüp gitti.
Büyük babası han Cakıp'ın evinde
Fıçıya basılmış boza var,
O bozanın içinde
Serpme zehir de katılı var.
O sıra han Cakıp —
Gözünde bir çakırlık var,
Çelip durduğu hep benim.
Gözünde eğrilik var,
Sözünde çarpıklık var,
Fırsatını bulsa acımadan
Bana etmeye yeltenir.
Bakışıp konuşarak,
Baş hatunu Bakdöölöt,
O ikisi danışıp:

The khan of Bukar had sought him.
To the asker he was not given —
Far from being given: on Buurul
No man unwashed for prayer had ever sat.
Turning his neck like an arkar,
Should a trench a rope-length wide appear,
Leaping it without flinching,
His neck bending like an apple-bough,
Should a cliff a lance-length high appear,
Gathering and springing like a roe deer,
A kazanat of purest stock,
Sieve-lunged, bronze-shanked,
No mare to say «I bore him»,
No stallion sire that got him,
A foal born of the pure unseen.
On tender Semetey in his swaddling
She put the armor,
Set him upright for good omen,
Mounted Semetey upon him,
Ingots of gold and ruby
She placed in the saddlebag,
From his grandfather Cakıp
To receive his white blessing,
Leading Semetey at her side,
Kanıkey went on her way.
In grandfather Khan Cakıp's house
There is boza pressed in the barrel,
And within that boza
A sprinkling of poison is mixed.
At that time Khan Cakıp —
There is a grey glint in his eye,
The one he keeps snaring is always me.
There is crookedness in his eye,
There is warp in his word,
Should he find his chance, unpitying,
He would seek to do me harm.
Exchanging looks and words,
With his chief wife Bakdöölöt,
Those two conferred:

«Kadınken halkı bozan,
Kızken bu yosma
Cihanı çalkalayıp yurt bozan.
Kızlık çağında bu bahtsızın
Âlem görmüştü fesadını:
«Alırım» deyip vardığında
Keskin çelik ile Manas'ın
Bileğini yarıp deşmişti.
Onulmaz büyük kavgayı
Kurmaya geliyor,
Şu ufacık kıpırdayanını
Sarıp sarmalayıp peşine takmış,
Bir şeyler bizlerden
İstemeye geliyor».
Bunu Cakıp söyleyince,
Bezine iğne batmış gibi
İrkildi Bakdöölöt:
«Onmaz kuru kafa, onmazsın!
Ne zaman olsa hırlayıp,
Fesadını bırakmazsın!
Böyle gidersen, kuru kafa ihtiyar,
Ebedi sen onmazsın!
Sakalının ağında,
Ölecek çağında
Böyle sözden geri kalmazsın!
Mızrağına takılı bayrağın,
Sağ salim yürüsün Semetey —
Ayköl'ün Manas'tan doğma armağanın.
Tulpardan doğma tırnağın,
Tuygun Manas oğlundan
Doğmuş biricik yavrucuğun.
Ordular çözülüp derlenip,
Kâfir ile Müslüman
Karşı karşıya dururken
Duadan var olmuş kartalın.
Baksana be kuru kafa,
Şu Manas var iken
Kara suda gemi yok,

«As a wife she corrupts the people,
As a girl this minx
Shook the world and wrecked the land.
In this luckless one's maiden days
The world had seen her mischief:
When he came saying «I shall take her»,
With her keen steel it was Manas
Whose wrist she slashed and gouged.
A great quarrel past all cure
She is coming to contrive,
That tiny squirming thing of hers
She has swaddled up and trails behind her,
Something from us
She is coming to demand».
When Cakıp said this,
As if a needle pricked her cloth,
Bakdöölöt started up:
«Hopeless dry skull, you'll never mend!
Whenever it may be, you snarl,
You will not leave your mischief!
If you go on so, dry-skulled old man,
You will never mend for all eternity!
With your beard gone white,
In the season of your dying,
Still you will not leave such talk!
He is the banner fixed upon your lance —
May Semetey walk safe and sound —
Your gift born of Ayköl Manas.
Your scion sprung from a tulpar,
From your son, the tuygun Manas,
Your one and only little one born.
When armies broke and mustered again,
When infidel and Muslim
Stood arrayed face to face,
Your eaglet brought forth by prayer.
Look here, you dry skull,
While this Manas lives
There is no ship on the dark water,

Cümle halk, yeryüzünde
Sana kaş çatacak kimse yok!
Oğlun Manas var iken
Bal ile ağzını çalkaladın,
Kendin ulu bir can oldun,

Sürün çoğalıp, ele yurda
Çınar kavak, söğüt oldun.
Manas'ın gözü yumulursa
Çınar kavak kesilir,
Şimdi duran hanlığın
Su serpilmiş gibi diner.
Dediğine uymadan
Argın göçer bir yere,
Söylediğine uymadan
Ogoy gider bir yana.
Ölmezsem görürüm; altı itten
Onulmaz azap görürsün.
Boz yeleli Manas çobanyıldızım, deyip,

O zaman inleyip, kuru kafa ihtiyar,
Ecelden önce ölürsün!
Dileğin kabul olmaz,
İnler durursun, kuru kafa ihtiyar,
Gömülmeden kalır kemiğin.
Bir baksana, kuru kafa ihtiyar,
Cüruflu demir çelik olmaz,
Oğlum deyip, kuru kafa, güvenme,
Altı oğlun sana yurt değil!
Derme çatma demir çelik değil,
Kudurmuş itler yurt değil!
Ayköl Manas öldüğünde
Altının kömür kadar etmez,
Azap edip altı kul,
Semirirse obanı vurur.
Gümüşün demir kadar olmaz,
Güneşin Manas öldükten sonra,
Sinsileşen altı kul,
Semirirse yurdunu vurur.

Among all folk on the face of the earth
There is none to knit a brow at you!
While your son Manas lives
You rinsed your mouth with honey,
You yourself became a mighty soul,

Your herds multiplied; to folk and land
You became plane, poplar, willow.
If Manas's eyes should close,
The plane and poplar will be felled,
The khanship you now hold
Will die down as if doused with water.
Heedless of what you say,
Argın will migrate somewhere,
Heedless of your word,
Ogoy will go their own way.
If I die not, I shall see it: from six dogs
You will suffer cureless torment.
Saying, Grey-maned Manas, my morning star,

Then groaning, dry-skulled old man,
You will die before your hour!
Your wish will not be granted,
You will groan on, dry-skulled old man,
Your bones will lie unburied.
Just look, dry-skulled old man,
Iron full of dross makes no steel,
Trust not, dry skull, in saying «my son»,
Your six sons are no homeland to you!
Patchwork iron is not steel,
Rabid dogs are no homeland!
When Ayköl Manas dies,
Your gold will not be worth coal,
Six slaves, working torment,
Grown fat, will raid your camp.
Your silver will not be worth iron,
After Manas your sun has died,
Six slaves turned sly and creeping,
Grown fat, will raid your land.

Zırhın keçe kadar etmez,
Değerini pul kadar bilmez;
Sungurun gözü yumulursa
Beslediğin tay seni yemez mi,
Tepinip durma, kurnaz sakal:
«Otur oturduğun yerde!» demez mi!
Düşünsene, hey gidi, kuru kafa ihtiyar,
O söz yemez mi insanı!
Çukuru ova saymam ben,
Altı velediniyse saymam

Your armor will not be worth felt,
None will value you at a farthing;
If your gyrfalcon's eyes should close,
Will not the foal you fed devour you?
Stop your stamping, cunning-beard:
Will they not say, «Sit where you sit!»
Just think, alas, dry-skulled old man,
Does such a word not eat a man alive!
I count no hollow as a plain,
And your six brats I count not

Beren Manas'ın çocuğunca.
Başındaki zerdeva börkü
Oynatmaya geliyor,
Çocuğunu ata bindirip,
Duanı isteyip senden,
Gönlün olursa, altın alıp,

Sevindirmeye geliyor,
Gönlünü bulup seni
Hoşnut etmeye geliyor.
Töre bilen Kanıkey,
Kocamışken, kurnaz sakal,
Seni bay etmeye geliyor».
(Bakdöölöt gibi baş hatun.)
Canım gelin Kanıkey,
Zırh giyip salınarak,
Cakıp'ın duasını dileyip
Işıl ışıl yürüyüp geldi:
«Han ata, duanı ver, alayım,

Sefere giden oğula
Ondan haber salayım,
Uzağa giden oğlunuz!
Ona haber verdikten sonra —
Ninniyle büyüttüğüm Semetey,
Ayın yanındaki çobanyıldızım,
Ayım, günüm, sultanım,
Dayanağım, biriciğim!

Worth Beren Manas's one child.
The marten cap upon his head
She is coming to set a-dancing,
Setting her child upon a horse,
To ask your blessing of you,
Should your heart consent, with gold in hand,
She is coming to gladden you,
Coming to find your favor
And leave you well content.
Kanıkey who knows the custom,
Old as you are, cunning-beard,
Is coming to make you rich».
(Such a chief wife was Bakdöölöt.)
The dear bride Kanıkey,
Clad in armor, moving stately,
Seeking Cakıp's blessing,
Came walking all a-shimmer:
«Khan father, give your blessing, let me take it,
To your son gone on campaign
Let me send word of it,
Your son gone far away!
And when word has gone to him —
Semetey I raised with lullabies,
My morning star beside the moon,
My moon, my sun, my sultan,
My mainstay, my only one!

Tepemde çoban yıldızım,
Yakamda parlayan kunduzum,
Ağzımı açıp öptüğüm,
Gözümü açıp gördüğüm.
Vadiden akan pınarım,
Öleyazdığımda gördüğüm yavrum.
Kara sakar şahbazım,
Alnıma bitmiş çınarım.
Kanatlılardan sungurum,
Dört ayaklılardan tulparım,
Duanı istemeye geldim.
Han ata, senden diledim» —
Deyip, o zaman Kanıkey
(Altını ile yakutu
Verdi eline Kanıkey.)
Çocuğunu alıp kaldırıp,

My herdsman's star above my head,
My beaver-fur gleaming at my collar,
Whom I open my lips to kiss,
Whom I open my eyes to see.
My spring that flows from the valley,
My babe, seen when I nearly died.
My black-blazed royal falcon,
My plane tree sprung upon my brow.
Among winged things my gyrfalcon,
Among four-legged things my tulpar,
I have come to ask your blessing.
Khan father, of you I beg it» —
So saying, then Kanıkey
(The gold and the rubies
Kanıkey put into his hand.)
Taking up her child and lifting him,

Kulluk sunup yere kapanıp,
Dua dileyip eğilip,
Bakıp durdu Kanıkey.
Büyük babası Cakıp han
Yakuta bakıp süzdü,
Kara niyetli han Cakıp
Biricik çocuk Semetey'e
Yarım yamalak dua verdi.
Cakıp'ın duasını alıp,
Zavallı kadın Kanıkey,
Salına salına, hışırdayıp,
Yürüyüp geldi ordaya.
Ordaya varıp geldiğinde:
«Evliyanın varmadığı Beecin'de
Düşünmeden yatarsa ölür, diye,
Beyim, arslanım, ayköl'üm
Ordaya ne zaman gelir, diye,
Tufan basmaz Beecin'de
Kalakalırsa ölür, diye,
Yiğidim, sultanım, kaplanım
Bahtsızını ne zaman görür? diye,
Çığlık atıp ağlayıp feryatla,

Offering fealty, falling to the ground,
Bowing low to beg the blessing,
Kanıkey stood gazing on.
The grandfather, Khan Cakıp,
Eyed the rubies, appraising,
And black-hearted Khan Cakıp
To the only child Semetey
Gave a blessing halved and patched.
Taking Cakıp's blessing,
The poor woman Kanıkey,
Swaying stately, rustling,
Came walking to the orda.
When she had come to the orda:
«In Beecin where no saint has come,
If he lies unthinking, he will die —
My lord, my lion, my ayköl,
When will he come to the orda?
In Beecin no deluge storms,
If he lingers on, he will die —
My brave one, my sultan, my tiger,
When will he see his luckless one? —
Shrieking, weeping, wailing,

Altı yüğrük at verdi,
Taybuurul'a bindirip:
«Tez geri dön», deyip,
Şuutu kul eliyle gönderip,
Avuç içi kadar mektup verdi.
Kanıkey böyle dururken
Agınay kızı Aruuke:
«Ayına azıcık kaldı,
Doğuracak oldum, diye,
Özleyişin derdinden,
Çocuğu doğuramadan
Kıyamet seferine
Yola çıkacak oldum, diye,
Nakışlı altın yazmam —
Yiğidim, bahadır sen Şuutu,
Armağan olarak bunu götür,
Doğuracak oldu, diye,
Aziz doğmuş beyimden
Müjdeni almaya bak!
Atına saklanmış dizgin var,

She gave six swift horses,
Mounted him on Taybuurul:
«Return with speed», she said,
Sending by the hand of the servant Şuutu,
She gave the palm-sized letter.
While Kanıkey stood so,
Aruuke, daughter of Agınay:
«But little remains to my month,
I am about to give birth,
For the ache of longing,
Before the child is born,
On the doomsday journey
I was near to setting out.
My embroidered golden kerchief —
My brave one, you bahadır Şuutu,
Carry this as a gift,
Say: she is about to give birth,
And from my nobly-born lord
See you bring back the glad-tidings gift!
For his horse a rein lies stored away,

Oğlan mı kız mı kim bilir,
Olgunlaştı gebeliği».
Bunu duyup, Şuutu kul
Buurul'a binip silkindirip,
Eri ölmüş gibi çekiştirip,
Altındaki Taybuurul
Uçan kuşla yarışıp,
Sımsıkı düğümlü ak dizgin
Sağ elinde kenetlenip,
Apaçık yüğrük Buurul'un
Ağzıyla çekişip,
Tabanı yere çat çat vurup,
Kara çelik gem
Damağında takırdayıp,
Görününce görünüp,
Görünmez olup uzayıp,
Gök duman olup ayrılıp,
Bastığı taş parçalanıp,

Boy or girl, who can tell —
Her term is now full ripe».
Hearing this, the servant Şuutu
Mounted Buurul and shook him up,
Yanking as one whose hero had died,
Taybuurul beneath him
Racing the flying bird,
The white rein knotted fast
Clenched within his right hand,
The plainly peerless racer Buurul
Straining against his mouth,
His hooves cracking on the ground,
The black steel bit
Rattling against his palate,
Now seen when he showed,
Now stretching out of sight,
Parting like blue-grey smoke,
The stones he trod on shattering,

Uçan kuş gibi vınlayıp,
Eti kaçıp süzülmüş.
Emsalsiz tulpar Taybuurul'un
Başını sonunu sorarsan —
Geniş Talas'tan çıkalı
Altı gün yol yürüyüp,
Esirgemeden bol yürüyüp,
Beecin'e yaklaşıp
Varmış meğer er Şuutu.
Bilgiçliği çağını
Aşıp geçtiği demdi,
Alööke'nin Koñurbay'ı:
«Talas'tan haber gelir», diye,
Tüp-Beecin'in dibinden
Gece içinde uyku almaz,
Gündüzleri rahat durmaz,
Yollardan gözetleyip
Pusuya yatıp beklediği demdi.
«Bu yıl Beecin tahtına
Konma zamanı geldi, diye,
Tedbirli kadın Kanıkey
Akılca zengin bir candı,
Bunu bileceği dem geldi, diye,
Araya adam koyar, diye,

Whirring like a bird in flight,
His flesh drawn lean and sleek.
Of the matchless tulpar Taybuurul
If you ask the start and end of it —
Since leaving broad Talas,
Six days he journeyed on,
Journeyed hard and unsparing,
Drawing near to Beecin,
The hero Şuutu, it seems, arrived.
It was the hour when his cunning
Had passed beyond all bounds,
Alööke's Koñurbay:
«Word will come from Talas», he said,
From the depths of Tüp-Beecin
By night he takes no sleep,
By day he knows no rest,
Watching along the roads,
It was the hour he lay in ambush.
«This year upon Beecin's throne
The time to perch has come,
The prudent woman Kanıkey,
A soul rich in wit —
The hour she would know it has come,
She will send a man between,

Beecin'de yatan Burut'tan
Kadın haberini alır, diye,
Kanıkey'den söz duyarsa
Manas gizlenip kalır, diye,
Beecin'deki kalabalık Kıtay yurdunu
Bundan beter Burutlar
Daha da derde salar», diye —
Keşişlerin hanı Koñurbay,
Ay-âleme gücü yeten,
Adımı Beecin'e erişen,
Aklı bütün bir han olmuş.
Yürüdüğünde toz kopan,
Sesinden can çıkan,
Hilesi üstün, becerikliymiş,

From the Burut camped in Beecin
The woman will get her tidings,
If he hears word from Kanıkey,
Manas will stay in hiding,
And the teeming Kıtay folk of Beecin
The Buruts, worse than this,
Will plunge in deeper woe», he said —
Koñurbay, khan of the monks,
Whose power reached the moonlit world,
Whose stride reached to Beecin,
Was a khan of unbroken wit.
Dust bursting where he walked,
Souls fleeing at his voice,
Supreme in guile, full able,

İnsan yetişmez sağlammış,
Her yanı tamammış,
Çare hile düşünüp,
Manas'ı gözetlediği demdi,
Bu yıl ganimetin alındığı çağdı,

Habere gelen Şuutu'yu
Pusuda beklediği demdi.
Alaçık kadar iri Kalça,
Şuutu'yu esirgemedi.
Şuutu dikkatle bakınca
Aklı şaşıp donakaldı,
Koñurbay'ı gördüğünde
Hiçbir aklını bulamayıp,
Sersemleyip kalakaldı.
Bakıp dursa: Koñurbay'ın
Gözü mezar ağzı gibi,
Göreni emip yutar gibi,
Gözü göl girdabı gibi,
Görüneni yutmuş gibi.
Burnu dağ sırtı gibi,
Kendisi Gök Tanrı gibi.
Kaşla göz arası
Tavanı çökmüş mezara benzer.
Yassı alnı, geniş düzlüğü
Sürüden ayrı düşmüş deveye benzeyip,
Cenk kurdu er Kalça
Rast geldiği yerde sakınmaz,
Algara tulparı silkindirip,

Eri ölmüş gibi çekiştirip,
Kaplan gibi gözü çakıp,
Kapı kanadı gibi ön dişleri
Isırdığında gıcırdayıp,
Gözünden ateş çakılıp,
Ağzından yel çıkıp,
Kahrına dayanılmaz,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Dağdan kopan kaya gibi,

Sound past the reach of men,
Complete in every part,
Devising shift and stratagem,
It was the hour he spied on Manas,
This year was the season the spoils were taken,
For Şuutu coming with tidings
It was the hour he waited in ambush.
The Kalça huge as a herder's tent
Showed Şuutu no mercy.
When Şuutu looked closely,
His wits reeled, he froze,
When he beheld Koñurbay,
He could find no wit at all,
He stood there stunned and still.
As he stared: Koñurbay's
Eye is like a grave's mouth,
As if to suck and swallow all who see,
His eye like a lake's whirlpool,
As if it had gulped whatever showed.
His nose like a mountain ridge,
He himself like the Blue Sky-God.
The space between brow and eye
Is like a grave whose roof has fallen in.
His flat brow, its broad plain,
Like a camel strayed from the herd,
The war-wolf, the hero Kalça,
Shrinks not wherever he meets his man,
Shaking up his tulpar Algara,

Yanking as one whose hero had died,
His eye flashing like a tiger's,
His front teeth like door-leaves
Grinding when he bites,
Fire striking from his eye,
Wind issuing from his mouth,
His wrath past all enduring,
Alööke's Koñurbay,
Like a boulder torn from the mountain,

Gümbürdeyip gelmekte.
Koñurbay'ı gördüğünde
Habere gelen Şuutu kulun
Bileğinden derman gitti,
Yüreğinden kuvvet gitti.
Geri dönmeye çare yok,
Önünden çıktı Koñurbay.
Öfkesine karşı duramayıp,
Alevine dayanamayıp,
Kara kayış kamçısını
Kavrayıp çevirip,
Beşine basan Buurul'un
Sağrısına indirip,
Sağrıya kamçı değince
Altındaki Taybuurul,
Serap olup ayrılıp,
Uçup gitmiş gibi,
Kara yer devrilip
Ardına doğru bükülüp,
Yerin yüzü seraplanıp,
Dört ayağı şakırdayıp,
Nerde olduğu bilinmez,
Toynak yere ilişmez,
Uçup gider Taybuurul.
Toynağı değen kara yer
Ocak çukuru gibi oyulup,
Bastığı yer paramparça,
Dört ayağın kopardığı kesek
Tam tepede vınlayıp,
Alıp kaçıp coşarak,
Arada sırada görünüp,
Görünüp de göze ilişmeden,
Bulut olup ayrılıp,

Comes on with thunder.
When he beheld Koñurbay,
The servant Şuutu come with tidings —
The strength went from his wrist,
The force went from his heart.
No way to turn back now,
Koñurbay rose up before him.
Unable to withstand his fury,
Unable to endure his flame,
His whip of black leather
He gripped and whirled about,
And on five-year-old Buurul's
Croup he brought it down,
When the whip touched the croup,
Taybuurul beneath him,
Parting like a mirage,
As if flown clean away,
The black earth tumbling,
Bending away behind him,
The face of the earth turned mirage,
His four hooves clattering,
None can tell where he is,
Hoof never grazing ground,
Taybuurul flies away.
The black earth his hoof did touch
Gouged like a hearth-pit,
The ground he trod all shattered,
The clods torn up by his four feet
Whirring high overhead,
Bearing him off in wild career,
Showing now and then,
Seen, yet never held by the eye,
Parting like a cloud,

Uzaklaştı Taybuurul,
Algara gibi tulpardan
Bir çağırım öne sıçrayıp!
Yelişine yel yetişmez,
Yetkinmiş Taybuurul,

Taybuurul drew away,
From a tulpar like Algara
Leaping a hailing-call ahead!
No wind can match his running,
Consummate was Taybuurul,

Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Bambaşkaymış Taybuurul.
Irgaytı'nın belinde
Öteye beriye yürüşüp,
Sallanışıp dururken,
Gerçek cengi Almambet
Töö-Çükö'de saldığında,
Ak Saykal gibi güzeli
İnsanın arslanı ulu Manas
Attan eğilip kaptığında,
Emanet canın derdinden:
«Ahiretlik yoldaşın olayım», deyip,

Armağan verdiği Taybuurul,
Yaman bahadır kız Saykal'ın
Hediye verdiği Taybuurul,
Yelesini kuyruğunu süzdürüp,
Koşturup verdiği Taybuurul.
«Gazada binip yürüsün», diye,
Tulparlığını bilsin», diye,
Sınayıp verdiği Taybuurul.
Sağrısı yüksek, öfkesi yatık,
Kırda koşsa toprağı oymaz,
Altmış yaşına varana dek
Azı dişi aşınıp kocamaz,
Gidiş dönüş binilse yorulmaz,
Yetmiş gün ve gece
Aralıksız buna binilse de
Sır vermez, sendelemez.
Dönüp ardına bakmadan,
Var gücüyle kaçtı Şuutu kul.
Çevresine bakınmadan,
Canını pul kadar esirgemeden,
Dörtnala gitti Şuutu kul.
Ön yanına bakınca —
Puslanıp görünen,
Üstü köpük, duman-buğu,
Tam önüne rast gelen

No beast can match his stride,
A thing apart was Taybuurul.
On the pass of Irgaytı,
Moving to and fro,
While the hosts swayed at their ease,
When Almambet loosed true battle
At Töö-Çükö,
A beauty like Ak Saykal
Great Manas, lion of mankind,
Bending from his horse, snatched up —
For care of the soul held in trust:
«Let me be your companion for the world to come», she said,
Taybuurul, whom she gave in gift,
Whom the fierce bahadır maid Saykal
Gave as her present — Taybuurul,
Mane and tail combed sleek,
Given galloping — Taybuurul.
«Let him ride him in holy war», she said,
Let him know his tulpar worth», she said,
Given tried and tested — Taybuurul.
High of croup, calm of temper,
Running the steppe he gouges no soil,
Until he reach his sixtieth year
His molars wear not, he grows not old,
Ridden out and back he tires not,
Seventy days and nights
Though he be ridden without pause,
He betrays no strain, he stumbles not.
Without one look behind him,
The servant Şuutu fled with all his might.
Without a glance around him,
Not sparing his life a farthing's worth,
The servant Şuutu went at full gallop.
When he looked before him —
Showing through the haze,
Its surface foam, smoke-vapor,
Falling right across his path —

Kara batak, kara su.
Kara suda boğazlamayı,
Altındaki Buurul'u
Ganimet edip almayı,
Ardından gelmekte olan
Koñurbay'ın aklında:
«Altın, gümüş yüklesem, diye,
Altındaki Buurul'u,
Şuutu kulu yere serip,
Karıkan'a sunsam, diye.
Altındaki Buurul —
Kalkanlarını kaldırtıp,
Kalday'ın bineceği at imiş,
Zırh eteğini kuşanıp,
Beecin'in bineceği at imiş,
Kısmetsiz Burut'a
Nereden nasip olmuş at ki?!
Gezintiye binmek için
Bulunmaz imiş buurul at,
Altın koşumlu çulu
Örtülmez mal mıdır bu?
Altın kapılı korunakta,
Her ay bunu tımarlayıp,
Beslenilmez mal mıdır bu?
Ayağına taş bastırmadan,
Altından nal döktürüp,
Çakılmaz mal mıdır bu?
Çındık hanın yurdu taş —
Buurul'un perçemine
Takılmaz mal mıdır bu?
Kakançın'ın hanına
Yaramaz mal mıdır bu?»
İçi yanıp, yangın olup,
Taybuurul'a imrenip,
İki gözü dört olup,
Ardından hızla sürüp,
Algara'yı çekiştirip,
Gidip durur Koñurbay.
Sahiden kovalamaya koyulmuş,

Black mire, black water.
To slaughter him at the black water,
And the Buurul beneath him
To take as spoil —
So ran the mind of Koñurbay,
Coming on behind him:
«Let me load him with gold and silver,
The Buurul beneath him,
Lay the servant Şuutu on the earth,
And present him to Karıkan.
The Buurul beneath him —
Bidding them raise their shields,
Is a horse for a kalday to ride,
Girding on the armor's skirt,
Is a horse for Beecin to ride,
To the luckless Burut
How came such a horse to fall?!
For riding out at leisure
Such a buurul steed is not found,
With gold-harnessed housing
Is this not a beast to be draped?
In a gold-gated fastness,
Groomed every month,
Is this not a beast to be stabled?
Letting no stone press his hoof,
With shoes cast out of gold,
Is this not a beast to be shod?
The gemstone of Khan Çındık's land —
Upon Buurul's forelock
Is this not a beast to wear it pinned?
For the khan of Kakançın
Is this not a fitting beast?»
His heart burning, all afire,
Coveting Taybuurul,
His two eyes becoming four,
Driving hard behind him,
Yanking at Algara,
On and on goes Koñurbay.
In earnest he has set to the chase,

Tebengisi tıpırdayıp,
Su kabı gibi gömgök mercan taşı
Tepesinde sallanıp —

His stirrup-flaps pattering,
His coral stone, blue-green as a water-gourd,
Swaying on his crown —

Taş kuşanmış Kıtay'ın
Halisinin ta kendisiymiş,
Kürme giymiş Kıtay'ın
Küp gibi iri ulusuymuş,
Alööke'nin oğluymuş.
Aklının üstüne bir de
Ata sınçı bir kulmuş,
Konuştuğunda sözü açık,
Baktığında gözü açık,
İnsanlar içinde yüzü açık,
Sağ omzu genişmiş,
Kolay değil Koñurbay —
Sağa sola bedel bir ermiş.
Batak suya sıkışıp,
O bildik Şuutu kalakaldı:
«Burut'u burkan verdi», diye,

Of the stone-girt Kıtay
He was the purest of the pure,
Of the kürme-clad Kıtay
He was the great one, huge as a vat,
He was the son of Alööke.
And over and above his wit
He was a judge of horses too,
When he speaks, his speech is clear,
When he looks, his eye is open,
Among men his face is open,
Broad was his right shoulder,
No easy man is Koñurbay —
A hero worth all on right and left.
Hemmed in at the miry water,
That well-known Şuutu stood at bay:
«The burkan has given me the Burut»,
saying,

Pazısındaki sırlı mızrağı
Kavrayıp ele aldı.
Beli çöküp kamburlaşıp,
Gözü kaynayıp belerip,
Aybalta gibi bıyığı
Tel tel ayrık ayrık,
Yer yarılıp seraplanıp,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Yaklaşıp gelmekte.
Koñurbay yaklaşırken,
Başına zulmü salacakken,
O bildik bahadır Şuutu'nun
Dünyası başına dar geldi.
Hiç çaresini bulamadan,
İki yana bakınıp,
Dudağını, burnunu yalanıp,
Sımsıkı düğümlü dizgini
Doğru dürüst kavramadan,

The lacquered lance at his upper arm
He gripped and took in hand.
His waist sunk in a hunch,
His eyes seething and glaring,
His mustache like an aybalta,
Strand by strand, forked apart,
The earth splitting, turned mirage,
Alööke's Koñurbay
Is drawing ever nearer.
As Koñurbay drew near,
As he was about to loose his cruelty on him,
For that well-known bahadır Şuutu
The world grew narrow round his head.
Finding no way out at all,
Glancing to either side,
Licking his lips and nose,
The rein knotted fast
Without a proper grip,

Kara suya yönelip,
Salıverdi Buurul'u.
Geyik gibi boynunu burdu,
Ok atımı genişlikte kara su,
Buurul at gibi tulparın
Er Şuutu'yu taşıyıp,
Duraksamadan sıçradı.
Toplanıp sıçrarken hop edip,

He turned toward the black water,
And gave Buurul his head.
He turned his neck like a deer,
The black water an arrow-shot wide,
And the tulpar, that horse Buurul,
Bearing the hero Şuutu,
Leapt without a pause.
As he gathered and sprang with a bound,

Kesenin ağzı açıldı,
Kanıkey'in yazdığı selam mektup
Kara suya saçıldı.
Ceylan gibi gözü süzüldü,
Yetkin tulpar Buurul at
Kara suyun yalıyarına —
Karşı kıyıya bir değdi.
İşinin ehli Koñurbay,
Boğa işemesi dolambaç yolla,
Kıvrılıp giden yerden,
Buurul'u uzaklaştırmadan
Serap gibi gelmekte,
Bu da tulpar değil mi ya —
Taybuurul'un ardına takılıp.
«Ele düşerim», diye,
Kaçıp gider Şuutu er,
Kamçı vurup şakırdatıp.
Altın perçemli, püskül kuşaklı,
Beecin'i iyi bilen,
Azizkan oğlu Almambet,
Aceleyle namaz kılıp,
Sarala'yı eyerleyip,
Kakançın Kıtay'ının
Azacağı çağ geldi, diye,
Hilesi belki öne geçti, diye,

Gönlü isterse Koñurbay
Evden gelen kişiyi

Yolunda pusuya yatıp bekler, diye,

The mouth of the pouch fell open,
The greeting-letter Kanıkey had written
Was scattered on the black water.
His gazelle-like eyes narrowed,
The consummate tulpar, the horse Buurul,
On the black water's steep bank —
Touched the far shore at a single bound.
Koñurbay, master of his craft,
By a winding way like a bull's stale-track,
Where the way curled onward,
Not letting Buurul draw away,
Comes on like a mirage,
For is this not a tulpar too —
Fastened onto Taybuurul's trail.
«I shall be taken», thinking,
The hero Şuutu flees away,
Laying on the whip with a crack.
Gold-forelocked, tassel-belted,
Who knew Beecin well,
Almambet, son of Azizkan,
Prayed his namaz in haste,
Saddled Sarala,
Thinking: for the Kıtay of Kakançın
The hour of turning astray has come,
Perhaps their guile has gone ahead, he thought,
Should his heart so move him, Koñurbay
Will lie in wait for the one who comes from home,
In ambush upon his road,

Kuytudan yakalayıverir, diye,
Eline geçse haberci —
(Talas'tan çıkan haberci)
Kurban gibi boğazlar, diye.
Bahadırlığı insanlardan
Üstün olduğu demdi,
Yolu kolaçan edip, yer yoklayıp,
Gözcülük ettiği demdi,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Arslan gibi gerinip,
Azizkan oğlu Almambet
Sarala gibi at binip,
Sarı meşin şalvar giyip,

Will seize him from some hidden nook,
Should the messenger fall into his hands —
(The messenger come out of Talas)
He will slaughter him like a sacrifice.
It was the hour his valor
Stood above all men's,
Scouring the road, probing the ground,
It was the hour he kept the watch,
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
Stretching like a lion,
Almambet, son of Azizkan,
Mounted his steed Sarala,
Donned yellow leather şalvar,

Meğer sezmiş de yürürmüş.
Şuutu'nun kaçıp gittiğini,
Koñurbay gibi kalçanın
Onu önüne katıp kovaladığını,
Uzaktan görüp Almambet
(Dört başı mamur, aziz er,
Soyu üstün, arslan-şir)
Sarala'yı çeviremeden,
Koñurbay'ı gördüğünde
Durup sabredip duramadan:
«Almambet!» diye bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Küheylan Sarala ileri atılıp,
Üstündeki Almambet
Ulu dağ gibi görünüp,
Almambet'i görünce
Alööke oğlu Kalça'nın
Yüreği korkuyla bölünüp:
«Coşup şahlanan Algara
Ağzını çekip toplayana dek,
Ben derlenip toparlanana dek,
Yandan çıkan şu uğursuz
Saldırıp saplarsa sağ komaz,
Usta yaratılmış bir şirdi,

It seems he had sensed it as he rode.
That Şuutu had fled away,
That a kalça such as Koñurbay
Had driven him before him in pursuit,
Seeing it from afar, Almambet
(A blessed er, perfect on every side,
Of lofty lineage, a lion-şir)
Before he could turn Sarala about,
The moment that he saw Koñurbay,
Unable to stand and hold his patience:
«Almambet!» he shouted out,
«Manas!» he called as battle-cry,
The courser Sarala surged ahead,
And Almambet upon his back
Loomed there like a mighty mountain,
And at the sight of Almambet
The heart of Kalça, Alööke's son,
Was split in two with fear:
«Till frenzied, rearing Algara
Is reined and gathered at the mouth,
Till I collect and steady myself,
This ill-omened one come from the flank,
If he charges and stabs, he leaves none alive,
A şir created masterful was he,

Yiğitliği büyük bir erdi,
Yandan saplarsa sağ komaz!» —

Deyip, böylece Koñurbay
Küheylan tulpar Algara'yı
Çevirip geri döndü işte,
Almambet'e yüz dönmeden,
Boğuşmayı göze alamadan,
Geri çekilip sıyrılıp,
Tilki gibi kayıp sıvışıp,
Kaçtı gitti Kalça işte.
Beecin'e kurulan berk kale —
İyiden iyiye şaşan Koñurbay
Kaleye kapanıp kaldı işte.
Kalça kapanıp kalınca,
Eşsiz bahadır Almambet,
Haykırışı taş yarıp,
Nârası baş yarıp,
Sarala'yı silkindirip,

Şaha kaldırıp atıltıp,
Sağlı sollu kamçılayıp,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Gözleri yanıp alev olup:
«Kapanıp durduğu şu demde
Kalça'yı mızraklayıp geçsem» deyip,

İki gözü dört olup,
Ok gibi yetişeceği an,
Arslan doğmuş Almambet,
Alööke oğlu Koñurbay'ı
Algara'nın üstünden
Devirip düşüreceği an,
Mızrakta usta o kul,
Düşmanın çaresini bilen yaman kul,

«Möndü! Möndü! Möndü!» deyip,
Möndü diye uran salıp,
Öz tulpar Algara'nın

An er of mighty valor was he,
If he stabs from the flank, he leaves none alive!» —
So saying, thus Koñurbay
Turned the courser, the tulpar Algara,
About, and back he went indeed,
Not turning his face to Almambet,
Not daring to risk the grapple,
Drawing back and slipping loose,
Gliding off fox-like, stealing away,
Kalça fled and was gone indeed.
The stout fortress raised at Beecin —
Koñurbay, utterly confounded,
Shut himself within the fortress.
When Kalça shut himself away,
The peerless bahadır Almambet,
His war-shout splitting stone,
His battle-roar splitting heads,
Shook Sarala to a start,

Reared him up and launched him on,
Whipping him right, whipping him left,
Spurring him from right and left,
His eyes ablaze and turned to flame:
«Now in this moment he lies shut in,
Let me run Kalça through with the lance,» saying,
His two eyes become four,
The instant he would close like an arrow,
Almambet, born a lion,
Koñurbay, the son of Alööke,
From off the back of Algara
The instant he would topple him down,
That kul, a master of the lance,
That cunning kul who knew the foe's every remedy,
Crying «Möndü! Möndü! Möndü!»,
Loosing Möndü as his battle-cry,
Upon his own tulpar Algara —

But etine bir vurup,
Fitil gibi boynunu eğdirip,
Kuşatılmış Kalça kul,
Can havliyle o uğursuz,
Yüksek örülmüş berk kaleden
Atını aşırtıp kaçtı sıçratıp.
Gökte bulut tutuldu,
Alööke oğlu Kalça,
Almambet'in önünden
Göz göre göre kaçıp kurtuldu.
Kalça kaçıp gidince,
Davulu döve döve,
Bahadır kaplan Almambet,
Hasretini söyleyip zâr edip,
Avuçlarını çırpıp durup,
Öfkelenip köpürüp,
Dizgin çevirip geri dönerken,
Talas'tan gelen haberci
Şuutu'yla gelip buluştu:
«Esselamü aleyküm,
Devletli yiğit Şuutu!
Guguğu dalda öten,
Bülbülü coşup söyleyen,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas —
Yerin esen yatıyor mu?

Sefalı yurdun, nice oymağın,
Argın'la Kırgız karışık —
Elin aman yatıyor mu?
Kaynar'ın kara gözesinde,
Kuru çınarın dibinde
Otağın aman yatıyor mu?
O Talas boylarında,
Ak sarığı kazan gibi,
Haykırışı ezan gibi
Mollan aman yatıyor mu?
İpek saç bağlı, geniş sağrılı
Hatunlar aman yatıyor mu?
Horoz boyunlu, gür saçlı

Struck one blow on the haunch-flesh,
Made him bend his neck like a wick,
The kul Kalça, besieged around,
In terror for his life, that ill-omened one,
From the stout, high-masoned fortress
Vaulted his horse and fled with a bound.
The clouds were seized across the sky,
Kalça, the son of Alööke,
From before Almambet's face
Escaped in plain and open sight.
When Kalça fled and got away,
Beating, beating on the drum,
The tiger bahadır Almambet,
Voicing his longing, wailing loud,
Clapping his palms and standing there,
Raging, foaming with his wrath,
As he turned rein and rode on back,
The messenger come from Talas —
He came and met with Şuutu:
«Esselamü aleyküm,
Şuutu, fortune-favored brave!
Where the cuckoo sings upon the bough,
Where the nightingale pours forth its song,
Tamarisk-clad Keñ-Kol, broad Talas —
Does your land lie safe and sound?

Your joyous yurt, your many clans,
Argın and Kırgız mingled —
Does your people lie in peace?
At Kaynar's dark upwelling spring,
At the foot of the withered plane-tree,
Does your pavilion lie in peace?
Along those reaches of Talas,
His white turban like a cauldron,
His crying like the call to prayer —
Does your molla lie in peace?
With silk-bound hair and ample hips —
Do the ladies lie in peace?
Rooster-necked, with thick-flowing hair —

Kızın aman yatıyor mu?
Vadi boyunca geniş konan
Oban esen yatıyor mu?
Ardımda erkek evlat yok,
Agınay kızı Aruuke —
Zevcem aman yatıyor mu?
Halkın anası Kanıkey,
Elinin kaygısını çeken
Yengemiz aman yatıyor mu?
Vadiden akan pınarı,
Manas'ın ölür demde gördüğü yavrusu,

Toyunda doksan kestiren,

Adını er Semetey koyduran —
Biz sefere çıkarken
Ruslar toyunu yiyip gitmişti,
«Esen olursa Semetey
Oyrot'u bozar» deyip gitmişti,

Nice halk toyunu yiyip gitmişti,
«Esen yürürse Semetey
Niceleri bozar» deyip gitmişti.

Mızrağına yalav takan
Semetey esen mi ola, Şuutu'm?
Haramlığı düşünen,
Haram fikri bırakmayan,
Han Manas'ın atası
Koca Cakıp aman mı?»
Selam verip usulca,
Taybuurul'un başını çevirdi işte,
El günün halin bildirip,

Almambet'in önüne
Sürüp gelip durdu işte.
«Ermek esen, el aman,
Andığın yurdun hepsi aman.
Kanıkey başta, halk aman,

Do your maidens lie in peace?
Camped out wide along the valley —
Does your camp lie safe and sound?
No male heir stands behind me,
Aruuke, Agınay's daughter —
Does my wife lie in peace?
Kanıkey, mother of the people,
Who bears the sorrows of her land —
Does our elder sister lie in peace?
The spring that flows down from the vale,
The child Manas beheld at the hour of his death,
At whose feast ninety head were slaughtered,
Who was given the name er Semetey —
When we set out on this campaign
The Russians ate at his feast and went,
«If Semetey lives safe and sound,
He will rout the Oyrot,» they said and went,
Many peoples ate at his feast and went,
«If Semetey walks safe and sound,
He will rout many more,» they said and went.
He who ties the pennant to his lance —
Is Semetey safe and sound, my Şuutu?
He who broods on treacherous gain,
Who never quits his crooked thoughts,
The father of Khan Manas —
Is old Cakıp well and safe?»
Giving his greeting quietly,
He turned Taybuurul's head indeed,
To tell the state of folk and land,

Before Almambet's very face
He rode up and drew rein indeed.
«The men are safe, the people well,
All the yurt you named is well.
Kanıkey first, the folk are well,

Haber için Talas'a varınca
Gördüğüm yurdun tümü aman.
Kalabalık yurdun gönlünce
Onmuş, gelişmiş çağıdır.
Gündüzü kımız, gecesi kız —
Öyle sürüp giden çağıdır.
Sırtı kürklü samur börkü
Sallayıp gezen çağıdır.
Canı sıkılsa geyik avlayıp,
Sıkılmasa rahat yatıp,
Sefa sürüp duran çağıdır.
Gerisini söyleyip nideyim:
Keñ-Kol, Talas, ova aman,
Biz bu yana yola düşerken
Yeni doğan bala aman,
Aldığın eşin Aruuke —
Şimdi o da sağ, aman,
Üstüne üstlük çok selam!
Atına sakladığın dizgin misali,
Aruuke'nin karnında
Doğması kalmış yalnızca —
Kursakta kalan umudun!
«Gecikmeden Beecin'den gelsin» der,

«Dertlenen canı görsün» der.

Böylesi sözü duyunca,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın bir tanesi —
Gönlü nice kez bölündü,
Ziyadesiyle sevinip,
Arslan gibi gerinip,
Tasaya kapılıp durmadan,
Bakıp durdu aziz er.
Kazgaldak denen aziz kuş
«Dönüp bakmadan uçar ovada» deyip,

Aziz Alma'n sevinir:
«Karında kalan bala!» deyip,

When I reached Talas for the news,
All the yurt I saw was well.
Your teeming yurt, to its heart's content,
Is in its season of thriving and increase.
Kumis by day and girls by night —
Such is the season it now enjoys.
Their sable caps backed with rich fur
They swagger about in — such is the season.
Hunting deer when spirits flag,
Lying at ease when they do not,
It is a season of pure delight.
Why should I tell you all the rest:
Keñ-Kol, Talas, the plain are well,
When we set out to come this way
The newborn babe was safe and well,
Aruuke, the wife you took —
She too is now alive and well,
And greetings many besides!
Like the rein you keep stored for your horse,
Within Aruuke's womb
Only the birth is left to come —
Your hope that waits within the womb!
«Let him come from Beecin without delay,» she says,
«Let him see the soul that sorrows,» she says.
On hearing words so sweet as these,
Gold-forelocked, girt with a tasseled sash,
The only one of Azizkan —
His heart was riven many times,
Rejoicing beyond all measure,
Stretching himself like a lion,
Not sinking into sorrow's grip,
The blessed er stood gazing on.
The blessed bird they call kazgaldak —
«It flies the plain without a backward glance,» saying,
Your blessed Alma rejoices:
«The child left in the womb!» saying,

Kulaalı denen zavallı kuş
«Süzülüp uçar ovada» deyip,

Kıvanıp Alma'n sevinir:
«Kursaktaki bala!» deyip!
Altındaki Sarala,
Yan yan gidip durmadan,
Depinip çıkıp geliyor,
Sevinç dolup içine,
Sevincin ardı sıra,
Alake'n bir balanın derdinden —
Üstün doğmuş boz yeleli şir —
Ağlayıp çıkıp geliyor!
Ağlamasının sebebi:
Dağdaki yılkı dokuz bin,
İçinde küheylanla tulpar karışık.
Sürü dolusu yüğrüğün issi yok,
Kendini tutamaz Almambet:
Onları alıp güdecek
Ardında erkek evlat yok.
Küheylanı, ala başlı tulparı —
Ecel yetip günü biterse,
Nerde kalmaz bu kuru baş.
Bindiği tulparlar hep semiz —
Alake'nin dertlenip gezdiği şu:
Arkada erkek evlat yok.
Aldığı Agınay kızı Aruuke

Sahih muştuyu gönderince,
Armağanı alıp görünce,
Mihnetli canı esirgemeden,
Korozon'a koyun adayıp,
Baabedin'e at adayıp:
«Ölsem dahi gam değil,
Bende zerrece hasret kalmadı!
Kurban olayım Tanrı'ya,
Böyle haber değince
Somurtup nasıl kalayım?

The poor bird they call kulaalı —

«It glides in flight across the plain,» saying,
Your Alma exults and rejoices:
«The child within the womb!» saying!
Sarala underneath him,
Sidling on without a pause,
Comes prancing, stamping, on his way,
Joy filling all his breast,
And hard upon the joy,
Your Alake, for grief of one child —
The grey-maned şir of lofty birth —
Comes riding onward weeping!
The reason for his weeping:
Nine thousand horses on the mountain,
Coursers and tulpars mixed among them.
A whole herd of racers with no master,
Almambet cannot hold himself:
To take them up and herd them on,
No male heir stands behind him.
The courser, the piebald-headed tulpar —
If fate arrives and his days are done,
Where would this bare head not be left.
The tulpars that he rides all fattened —
This is what grieves Alake as he goes:
No male heir stands behind him.
Aruuke, Agınay's daughter, whom he took —
When she sent the truthful glad-tidings,
When he received and saw the gift,
Not sparing his toil-worn soul,
Vowing a sheep to Korozon,
Vowing a horse to Baabedin:
«Even should I die, it is no grief,
Not a grain of longing is left in me!
Let me be an offering to God,
When such tidings reach my ear,
How could I stand here sullen-faced?

Yılkıdan tulpar Sarala'yı
Ay tuyağa kurban edeyim,
Gönlümdeki derdimi
Böylece açıp alayım!»
Almambet gelir sevinçle,
Namlı tulpar Sarala'yı
Ay tuyağa kesmeye.

From the herd the tulpar Sarala
Let me offer up as the moon-hoof rite,
So the sorrow dwelling in my heart
I may thus lay open and cast out!»
Almambet comes on in joy,
The famed tulpar Sarala
To slaughter for the moon-hoof rite.

İşte o anda han Manas,
Nice türlü gönül halin
Seçip duran değil mi,
Altın tahtın üstünden
Dürbünü kapıp alarak,
Çarkını çevirerek,
İyice göze tutarak,
Almambet'in gelişini
Görüp duran değil mi!
Almambet'i görünce,
Yerinden oynamaz aziz şir —
«Ansızın Sarala'yı kesmesin» diye

At that very moment Khan Manas —
The many turnings of the heart,
Does he not discern them all —
From atop the golden throne,
Snatching up the spyglass,
Turning round its wheel,
Holding it well up to his eye,
The coming of Almambet —
Does he not see it plain!
At the sight of Almambet,
The blessed şir unmoved from his place —
«Let him not slaughter Sarala on a sudden,» saying,

İrkilip kaygılandı arslan er.
Sevinç içindeki Almambet
Gerçekten bir iş açmasın,
Sarala gibi küheylanı,
Sevincinden Almambet,
Ay tuyağa kesmesin.
Düşünüp bir çare buldu:
Argınkan oğlu Acıbay'a
Kalkaman'ın Kara atını
Yedeğine verip karşı koşturdu.
Kalkaman'ın Kara atı —
Hangi çora küsüverse
Ona çekilegelen âdetti,
Sarala kesileceği an
Armağana vardı, gördün mü,
O demin denen Kara at.
Sağ elinde ak şimşir,
Sarala'yı kestirmeden

The lion er started and grew troubled.
Almambet, deep in his joy,
Lest he truly work some mischief,
A courser such as Sarala,
Almambet, in his rejoicing,
Let him not slay for the moon-hoof rite.
He pondered and he found a way:
To Acıbay, Argınkan's son,
He gave Kalkaman's Kara horse
On a lead, and sped him out to meet him.
Kalkaman's Kara horse —
Whichever çora took offense,
To him it was led by ancient custom,
The instant Sarala would be slaughtered
It came as gift, do you see,
That Kara horse just spoken of.
In his right hand the white blade,
Not letting Sarala be slaughtered,

Tutup durdu Acıbay:
«Sarala'yı boğazlama!» deyip,
Yalvarıp durdu Acıbay:
«Bahadır Alma'm, sözümü al,
Hüda'nın verdiği günleri
Çekmemeye çare yok,
Görsene sen, Almambet,
Nice yıl gezdin balasız.
Sarala'yı kesersen,
Vadi boyunca çakılıp kalırız,
Ateş almış düşman içinde
Sönmüş ateş gibi kalırız!

Acıbay held him back and stood:
«Do not cut Sarala's throat!» saying,
Acıbay stood there pleading:
«My bahadır Alma, take my word,
The days that God has granted us —
There is no way but to endure them,
Only look at yourself, Almambet,
How many years you went childless.
If you slaughter Sarala,
We are pinned down all along the valley,
Amid a foe that has caught fire
We are left like fire gone out!

Sarala'yı kesiverirsen,
Hükmeden Çinli gülmez mi,
«Yüreksiz kaçağın
Beli kırıldı!» demez mi!
Dinle, Alma, sözümü:
Daha doğmamış balaya
Sarala'yı kesiverip,
Kırma benim belimi.
Utanmadan at kesecek yer —
Ilgınlı Keñ-Kol ovası değil bura,
Sarala'yı kesme sen,
Sarala kesilecek yer —
Büyük Talas boyları değil bura!
Bu demde yaban dinli kâfirin
Kuşatmasında duruyoruz,
Kızıl püsküllü Çinlinin
Kıskacında duruyoruz,
Kızıl kılıç çeliğin
Tam ağzında duruyoruz,
Tufan değmemiş Çinlinin
Ortasında duruyoruz!
Yağmur gibi yay çekip,
Çinli üşüşüp kaplarsa,
Keşfe binecek tulpar yok —
Gücümüz tükenip gitmez mi?
Sarala'dan ayrılırsak,

If you go and slaughter Sarala,
Will not the ruling Chinese laugh,
«The craven runaway —
His back is broken!» will they not say!
Listen, Alma, to my word:
For a child not yet born
Slaughtering Sarala outright,
Do not break this back of mine.
A place to slay a horse unashamed —
This is not tamarisk-clad Keñ-Kol's plain,
Do not slaughter Sarala,
The place where Sarala might be slain —
This is not the reaches of great Talas!
At this hour, of the wild-faithed infidel
We stand within the encirclement,
Of the red-tasseled Chinese
We stand within the pincers,
Of the red sword's steel
We stand upon the very edge,
Of the Chinese untouched by the Flood
We stand in the very midst!
Drawing bows like driving rain,
If the Chinese swarm and cover us,
No tulpar left to ride on scout —
Will not our strength be spent and gone?
If we are parted from Sarala,

Çalıyar değmemiş bu Beecin
Üşüşüp kaplayıp yetişmez mi?
Düşünsene, Almambet,
O zaman çare kalmaz ya!
Altındaki Sarala
Kanadındır senin — kırılmasın!
Kara gece çöker başına,
Sözümü alırsan, Almambet,
Sarala'dan ayrılma!
Sarala'dan ayrılırsan,
Şu Çinliler çığrışıp,
Çevreni sarıp almaz mı,
Başına cehennem salmaz mı!
Sarala'dan ayrılırsan,
Çepeçevre sarmaz mı,
Çevrendeki yaman düşman

This Beecin untouched by Çalıyar —
Will it not swarm and overtake us?
Only think of it, Almambet,
Then no remedy remains!
Sarala there beneath you
Is your very wing — let it not break!
Black night will fall upon your head,
If you take my word, Almambet,
Do not be parted from Sarala!
If you are parted from Sarala,
Will not these Chinese, shrieking loud,
Close round about and hem you in,
And loose a hell upon your head!
If you are parted from Sarala,
Will they not ring you round about,
The cruel foe on every side —

Derin çukura atmaz mı!
Denizim Alma, sözümü al,
Sarala değil — bunu kes!»
Yassı yanak, yayvan dilli,
Söz yarışında eşsiz Acıbay
Kara atı tutmuş duruyordu.
Yerinden oynamaz Alma'na,
Kalkaman'ın Kara atını,
O sungurunun önüne
Dosdoğru çekip durdu işte.
Duramayıp Almambet,
Alaca boyun şimşiri
Kapıp alıp Almambet,
Perçemiyle kulağından,
Kalkaman'ın Kara atını
Birlikte kavrayıp tuttu işte,
Yerinden oynamaz arslanın,
Dura dura Kara atı
Ay tuyağa kesti işte.
Sevinçten yüreği yerinde durmadan,
Yanına kattığı er Şuutu'yu,
Altın tahttaki Manas'a

Will they not cast you in the deep pit!
My ocean Alma, take my word,
Not Sarala — slaughter this one!»
Flat-cheeked and broad of tongue,
Acıbay, peerless in the contest of words,
Stood holding the Kara horse.
To your Alma, unmoved from his place,
Kalkaman's Kara horse
Before that gyrfalcon of ours
He led it straight and stood indeed.
Unable to hold back, Almambet —
The dappled-hafted blade
Almambet snatched up in hand,
By forelock and by ear
Kalkaman's Kara horse
He gripped and held at once indeed,
The lion unmoved from his place —
At long last the Kara horse
He slaughtered for the moon-hoof rite.
His heart not still within for joy,
The er Şuutu he had brought along
To Manas on the golden throne

Alıp götürdü işte.
Şuutu durup Manas'a
Talas'tan haber verdi işte:
«Vadili Talas boyuna,
Örüşe elin dolmuştur,
Doğan bala Semetey
Tıpış tıpış yürür olmuştur.
Argın'a, dost oymağa,
Eyerli duran küheylanın
Tok olduğun bildirmeden,
Kaplan Manas, kendinin
Yok olduğun bildirmeden,
Başını dik tutup tuğ edip,
Kadın başını er edip,
Üzülenini ulamıştır,
Saçılanını derlemiştir.
Ağlaya ağlaya Kanıkey
Altı yüğrük at verdi:
«Çalıyar değmemiş Beecin'den
Oyalanmadan dönsün» deyip,

«Tufan değmemiş Beecin'den,
Durmaksızın, ulu töröm,
Talas'a tezden dönsün» deyip,
«Beli katı Beecin'de
Gafil yatarsa ölür» deyip,
«Sakınsın artık padişahım:
Şuradaki yiğit Semetey
Bir tanesini ne zaman görür?» deyip,
«Sırtları pahalı Beecin'de
Dönüp bakmadan yatarsa ölür» deyip,

«Ölmese de padişahım
Ağır azap görür» deyip,

«Beecin'den şimdi çekilsin» deyip,

«Beri yana dönsün» deyip,
«Kakançın'ın Beecin'inde,

He led away indeed.
Şuutu stood and to Manas
Gave the news from Talas indeed:
«Along the valleyed reaches of Talas,
The pastures fill with all your people,
The newborn child Semetey
Has begun to toddle step by step.
To the Argın, to the friendly clans,
That your courser standing saddled
Is full-fed — she does not let them know,
Tiger Manas, that you yourself
Are gone — she does not let them know,
Holding her head high as a standard,
Making her woman's head an er's,
What was torn she has joined together,
What was scattered she has gathered in.
Weeping, weeping, Kanıkey
Gave six swift racing steeds:
«From Beecin untouched by Çalıyar
Let him return without delay,» saying,

«From Beecin untouched by the Flood,
Without a pause, my lofty töro,
Let him return to Talas swiftly,» saying,
«In hard-loined Beecin,
If he lies heedless, he will die,» saying,
«Let my padishah now be on guard:
The young brave Semetey out there —
When will he see his only one?» saying,
«In Beecin where backs are richly clad,
If he lies without a backward glance, he dies,» saying,
«And even if he does not die,
My padishah will meet grave torment,» saying,
«Let him withdraw from Beecin now,» saying,
«Let him turn back to this side,» saying,
«In the Beecin of Kakançın,

Öfkeye kapılıp padişahım,
Aldırmadan, düşünmeden,
İnat edip kalır da» deyip,
«Yedi hanın kalabalık ordusunun,
On iki İslam hanının
Vebaline kalır» deyip...
Emanet verdiği o mektup —
Çoñ-Beecin'in ucundan,
Biten dağın burnundan,
Sarkan kara çıkıntıdan,
Pamuk kuşaklı, bol çizmeli,
Keçil hanı Koñurbay
Kükreyerek saldırıp çıktı,
Karşı koymaya dermanım yok,
Bütün bedenim ürperip,
Pek fena bocaladım,
Korkumdan hiç çekinmeden,
Önüne düşüp kaçtım ben.
Beş yaşına değmiş Buurul'un
Homurdanıp ağzını çektirmeden,
Alööke oğlu Koñurbay
Kara suya beni sürükleyip,
Kıstırıp yetiştiği an,
Eteğimden kapacağı an,
Yalnız canımı bunaltıp,
Neredeyse öldüreceği an,
Güçlü yüğrük Buurul'un

Sağrısına şiddetle vurdum.
Geyik gibi boynunu burdu,
Küheylan yüğrük Taybuurul,
Bir ok atımı bataktan
Duraksamadan sıçradı.
Torbanın ağzı açıldı,
Emanet verdiğiniz mektup
Akıp suya saçıldı.
«Yitirdin» dersen, mektubuna karşılık
—
Kaplanım Manas, ey arslan,

My padishah, seized by his wrath,
Heedless, without thinking,
May dig in and stay on,» saying,
«Of the seven khans' teeming host,
Of the twelve khans of Islam,
He will bear the guilt,» saying...
That letter given in my trust —
From the far edge of Çoñ-Beecin,
From the spur where the mountain ends,
From the black outcrop hanging sheer,
Cotton-sashed, in roomy boots,
Koñurbay, khan of the Keçil,
Came roaring out in his attack,
I had no strength to stand against him,
All my body shuddering,
I faltered very badly,
In my fear, without a moment's pause,
I fled away before him.
Buurul, come to his fifth year —
Snorting, before his mouth was reined,
Koñurbay, the son of Alööke,
Drove me into the black water,
The instant he closed and pinned me in,
The instant he would snatch my hem,
Pressing hard my lonely soul,
The instant he would all but kill me,
On mighty racing Buurul —

I struck his croup with all my force.
He twisted his neck like a deer,
The courser, racing Taybuurul,
An arrow-shot across the mire
He leapt without a falter.
The mouth of the bag came open,
The letter you gave into my trust
Spilled out and scattered in the stream.
If you say «You lost it» — for your letter's price —
My tiger Manas, o lion,

Armağan olarak malımı al!
Atımı, bahadır, almazsan,
Deri kaba doldurup kanımı al!
Boz yelelim, arslan, ulu hanım, dinle:

Başımı alırsan — işte ben!»
Söyleyip yalvarıp dururken,
Arslan onun dediğini almadı:
«Talas'ta o dik başlı kadın kaldı» diye

Boz yeleli aklına bile almadı.
Eceli yeten ölmez mi?
İnsan sağ kaldıkça
«Ölmem ben» deyip gezmez mi!
Gerçekten Yaradan
Kesin buyruk verdiğinde,
Can alıcı Cebrail
Canı almaya geldiğinde,
Beş parmağını birden salıp,
Can pazarına geldiğinde,
Söyleyemez, dil tutulur;
Gerçekten gelse ecel oku,
Hangi kişi kurtulur?
Gerçekten ecel gelince,
Âdemoğlu çaresiz ölmez mi,
Kazılan kabir almaz mı,
Kara yer bağrına basmaz mı!
«Zavallı kadın, körpe bala
Talas'ta kalakaldı» diye
Saçmalama sen, Şuutu!
Süleyman değmemiş Beecin'de
Ben hükmü sürüp dururken —
Onlar gözünü açamadan,
Bozguncu işleri bastırmadan,

Azgınlıklarını dizginlemeden,
Altını, akçeyi devşirmeden,
Şurada duran Beecin'den
Utanmadan nasıl gideyim!

Take all my wealth as recompense!
If, bahadır, you will not take my horse,
Then fill a leather vessel with my blood!
My grey-maned one, lion, my great khan, hear:
If you would take my head — here I am!»
While he spoke on, pleading so,
The lion did not take him at his word:
«In Talas that headstrong woman remained,» saying,
The grey-maned gave it not a thought.
Does not he whose hour has come die?
So long as a man remains alive,
Does he not go saying «I shall not die»!
When truly the Creator
Has given His final command,
When soul-taking Cebrail
Has come to take the soul away,
Loosing all five fingers at once,
When he comes to the bazaar of souls,
One cannot speak, the tongue is tied;
If death's arrow truly comes,
What man is there who can escape?
When death has truly come at last,
Does not Adam's son die helpless,
Does not the dug grave take him in,
Does not black earth clasp him to her breast!
«The poor woman, the tender babe
Were left behind in Talas,» saying —
Talk no such nonsense, Şuutu!
In Beecin untouched by Süleyman,
While I hold rule and sway here still —
Before they can so much as open their eyes,
Before I crush their treacherous works,

Before I bridle their wild insolence,
Before I gather gold and coin,
From Beecin standing there before me,
How could I leave without my shame!

Çalıyar değmemiş yer ise,
Şurada yatan Çoñ-Beecin'i —
Eline gününe toz koparıp,
Halkının kanını akıtıp,
Vurup alan ben isem —
«Talas'ta kadın, bala var» diye
Hangi murada ereyim?
Bindiğim altın taht üzre
Altı ay bile dolmadı,
Talas'a nasıl gideyim!
Üç yıl Beecin'i yönetmeden,
Geri varıp Talas'ta
Nasıl sabredip yatarım?
Saçılırsa varsın derlediğim,
Peygamber hak, dinim hak,
Dilediğim imanım!
Bu yıl işte, er Şuutu,
Mızrak tutup saf bozarım,
Ecel yeterse okla uçarım!» —
Deyip, böylece denizin,
Yedi hanın hepsine,
On iki Müslüman hana:
«Askerini eksiksiz
Alıp hepsi gelsin» diye,
«Gecikmeden hepsi de
Tümden hazır olsun» diye,
Er Ürbü'yü koşturdu.
Süleyman gelmez Beecin'de
Hüküm süren Müslümanlar
Kutlu canlar olmuştu,
On iki han ayrı ayrı,
On iki yerde han olmuştu.
Katagan'ın hanı Koşoy,
Kara Kalmuk şehrine —
Haberin var mı bilmem —
Han Coloy'un eline
Koca Koşoy han imiş.
Kalmuk hanı han Coloy,

If it is ground untouched by Çalıyar,
Çoñ-Beecin lying there before us —
Raising dust over folk and land,
Spilling the blood of its people,
If I am he who struck and took it —
Because «In Talas are wife and child,»
What wish of mine would I attain?
Upon the golden throne I mounted
Not even six months have gone round,
How could I go now to Talas!
Before I rule Beecin three years,
Going back, there in Talas,
How could I lie there in patience?
Let what I gathered scatter if it will,
The Prophet is true, my faith is true,
The faith I hold is all my wish!
This very year, er Şuutu,
Lance in hand I break the ranks,
If my hour comes, I fly by the arrow!» —
So saying, thus your ocean,
To all of the seven khans,
To the twelve Muslim khans:
«Let each with his host entire
Come hither, one and all,» saying,
«Without delay let all of them
Stand wholly at the ready,» saying,
He sped er Ürbü on his way.
In Beecin where Süleyman comes not,
The Muslims holding rule and sway
Had become souls blessed by fortune,
The twelve khans, each set apart,
In twelve places had been made khan.
Koşoy, khan of the Katagan,
Over the Black Kalmuk city —
I know not if you have heard —
Over the land of Khan Coloy
Old Koşoy, they say, was khan.
The Kalmuk khan, Khan Coloy,

Katagan'ın hanı Koşoy —
Ezelden beri vuruşup,
Eskiden öcü var imiş.
Aykoco'nun Bilerik'i
Tutsak düşüp gittiğinde,
Coloy ile çarpışıp,
Mihneti hakkıyla çekişip,
On iki yıl atışıp,
Mızrakta usta han —
Erenlerin hepsi toplanmış,
Nice yıllar vuruşup,
Nice yiğit kırılmış.
Onun için han Koşoy —
Eski öcünü aldığı dem,
Nice ağır azabı
Kalmuklara saldığı dem.
Kalmuğa vergi bağlayıp,
Sarı hastalık gibi sarartıp,
Haraç alıp süründürüp,
Erkeçini elden toplatıp,

Keçilerini kırdırıp,
İnce kıyıp sığır kılını
Harcın çamuruna serptirip,
Altı bin kadar pehlivanın
Eline ketmen tutuşturup,
Balçığı ezip teptirip,
Nicesi yatan Kalmuk'a
Kerpiç pişirtip aldırıp,
«Yaptığım işin şanı
Kıyamete kalsın» deyip,
Temelinden mescit yaptırıp,
İleri gelenin hepsinin
Belini sıkı bağlatıp:
«Müslüman olurum» diyeni
Ak boz kısrağın sütünde
Yıkatıp arıttırıp,
Kiri yok apak, duruları
Bekâr gelmiş yiğide

Koşoy, khan of the Katagan —
Fighting from time out of mind,
Bore an old grudge from long ago.
When Aykoco's Bilerik
Fell captive and was carried off,
He clashed in battle with Coloy,
Bearing the hardship to the full,
Trading shots for twelve long years,
The khan a master of the lance —
All of the erens gathered in,
Fighting on for many years,
Many a brave was cut down.
And so it was that Khan Koşoy —
This was the hour he took his old revenge,
The hour he loosed grave torments
Upon the Kalmuks, many and heavy.
He bound the Kalmuk under tax,
Made them yellow as the yellow plague,
Took tribute, ground them to the dirt,
Had their he-goats collected from each hand,
Had their goats slaughtered off in herds,
Cattle-hair chopped up fine
He had sprinkled in the mortar's clay,
Into the hands of six thousand strongmen
He thrust the heavy hoe,
Had the mud trodden and kneaded down,
From the Kalmuks lying there in throngs
He had bricks baked and brought in,
«Let the glory of this work of mine
Endure until the Judgment,» saying,
He raised a mosque up from its base,
And all among their foremost men
He had girded tight about the waist:
Whoever said «I will be Muslim»
In the milk of the white-grey mare
He had washed and purified,
The stainless white, the pure among them,
To braves who had come unwed

İlle de nikâh kıydırıp,
Örnek olup kalmıştır,
Bahadırların sözü bu,
Ölenlerden kalanı —

He had joined in marriage without fail,
It has remained a pattern since,
This is the word of the bahadırs,
What was left of those who died —

Kalmuk ile Çinliden
Soy sop aldığı yer bu,
Gündüzü kımız, gecesi kız —
Sefa süren eli bu.
Dölü bereketli Çin halkı,
Tohumu saçılmış yer imiş.
Kırk yıl kırgın olsa da,
Kırgınını kıl saymayıp,
Dönüp bakmayan el imiş.
Han Koşoy'un ettiğini —
Bunu böylece bırakalım;
Dokuz oğulun küçüğü,
Bir Tanrı'nın kulu,
Maseyil'i yurt edinen,
«Hepsinden yaman er» denen,
Eleman oğlu er Töştük,
Alaçañ'ın beline,
Altın kazılan madenine —
Altına, akçeye
Doyup kaldığı dem imiş.
Yer altına indiğinde
Özü mü yanıp kavrulmuştu?
Tırgootların hepsini
Yönetip derdini kaynatıp,
«Üç haneye bir sağmal» deyip,

Tek bir keçi bağlatıp,
Tırgoot eli inleyip:
«Hazret değmemiş Beecin'in
Çaresi artık bitti!» diye,
Hepsi hıçkırıp çığrışıp.
Halkı çığrıştırıp hükmeden
Er Töştük'ü bırakalım,
Buudayık han oğlu Muzburçak'tan —

From the Kalmuk and the Chinese
This is where he took kith and kin,
Kumis by day and girls by night —
This is the land that lives in delight.
The Chinese folk, fertile of seed,
Were a land whose seed was scattered wide.
Though slaughter last for forty years,
They count the slaughter not a hair,
A land that never looks behind.
What Khan Koşoy did there —
Let us leave it as it stands;
The youngest of nine sons,
A servant of the one God,
Who made Maseyil his home,
Called «fiercest er of all»,
Er Töştük, Eleman's son,
At the waist of Alaçañ,
At the mine where gold is dug —
With gold and with coin
This was the hour he had his fill.
When he went down beneath the earth,
Was it his soul that burned and scorched?
All of the Tırgoots, every one,
He ruled and set their grief to boil,
«One milch beast to three households,» saying,
He had a single goat tied up,
The Tırgoot land groaned aloud:
«For Beecin untouched by the Saint
There is no remedy any more!» saying,
All of them sobbed and cried aloud.
Who ruled and set the people wailing —
Let us leave er Töştük now,
Of Muzburçak, Khan Buudayık's son —

Bundan söze başlayalım.
Buudayık han oğlu Muzburçak
Yıkılmamış bir yapıymış,
Yazanın buyruğuna bak sen:
Börüköz'ün yerine
Tahta çıkıp han olmuş.

Şibee'nin kurulu şehrine
Kutlu bir han olmuş.
Yerin yüzünü açtırıp,

Kumunu bolca saçtırıp,
Ekinini geniş ektirip,
Bereketini kaynatıp,
Katır, eşek, atları —
Hepsini düzenle bağlatıp,
Oyunlar kurup eğilip,
Nice Şibee yere kapanıp:
«Börüköz var iken,
Böbrek kadar yere sahip olamayıp,
Biçare, yoksul olmuştuk;
Muzburçak var iken —
Hepimiz birden onduk!» —
Deyip, türkü çağırıp Şibeeler,
Sıbızgısın çala çala:
«Börüköz var iken
Kuruduk» deyip söyleşip —

Kurumuş olmasınlar mı ki:
Sırası geldiğinde
Suyu başka yöne çevirirdi,
Yedi bin kadar kısır tay,
Yel yetmez yorga, yetkin mal —

Yılda döve döve bizlerden
Haraç alıp dururdu.
Muzburçak bize gelince
Gönlümüz huzur buldu,
Yediğimiz yağ oldu» —

Of him let us begin the tale.
Muzburçak, Khan Buudayık's son,
Was a structure never overthrown,
Behold the decree of the Writer:
In the place of Börüköz
He mounted the throne and was made khan.
Over the established city of the Şibee
He became a blessed khan.
He had the face of the earth laid open,

Had its sand strewn out in plenty,
Had its crops sown far and wide,
Set its abundance on the boil,
Mules and asses and horses —
He had them all tied up in order,
Setting up games, bowing low,
Many a Şibee fell to the ground:
«While Börüköz was here,
We could not own a kidney's worth of land,
We had grown helpless, destitute;
Now that Muzburçak is here —
All of us at once have thrived!» —
So saying, the Şibee sang their songs,
Playing on their sıbızgı pipes:
«While Börüköz was here
We withered,» so they said among themselves —
And withered had they not indeed:
Whenever it so pleased him
He would turn the water another way,
Some seven thousand barren colts,
Pacers the wind cannot outrun, full-grown stock —
Year upon year, with blow on blow,
He kept on taking tribute from us.
When Muzburçak came to us,
Our hearts found peace at last,
And what we ate was butter» —

Diye, böylece Şibeeler
Sevinip duruyorlar,
Her gün bayram ediyorlar.
Müslümandan han olup,

Beecin'in alındığı çağdı bu.
Keregesi ağaçtan,
Kök atası Alaş'tan,
Aydarkan oğlu er Kökçö
Kutlu bir can olmuştu,
Soloonlara han olmuştu.
Kahrına aldığının
Dizini yere büktürüp,
Hışmına değeni
Bir aşağı bir yukarı koşturup,
Malını yağmalatıp,
Kazak ordusu, kendisi başta,

Halkına kara gün saldırıp,
Ak sakallı ihtiyarına
Ham deriyi yoğurtturup,
Kocayıp beli bükülmüşünü
Eğlenceye oynattırıp,
Soloonların hepsi toplanıp,
Dayanamayıp kırılıp,
Altın perçemli geniş bucağı
Kuşatıp durdu er Kökçö,
Soloonların hepsini
Dövüp durdu er Kökçö.
Döve döve halkı yöneten —
Er Kökçö'nün hanlığı bu;
Biraz azgın Kökçö'de
Dönek yürek de vardı.
Ata mesleği ezelden —
Kazak değil mi o zaten:
Darısını taş gibi ağartan,
Karısını kız diye öven,
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Ata oğlu Kazak eli denen.

So saying, thus the Şibee
Keep on rejoicing still,
Keeping festival every day.
With khans set up from among the Muslims,
This was the season Beecin was taken.
His lattice-frame of wood,
His root-father from Alaş,
Er Kökçö, Aydarkan's son,
Had become a blessed soul,
Had been made khan over the Soloons.
Whomever he seized in wrath,
He bent their knees down to the ground,
Whom his fury lighted on
He drove running up and down,
He had their goods plundered away,
The Kazak host, himself at the head,

Loosed black days upon the people,
The white-bearded elder among them
He set to kneading rawhide skins,
Those aged and bent of back
He made dance for his amusement,
The Soloons gathered one and all,
Unable to endure, were broken,
The wide gold-fringed quarter
Er Kökçö kept encircled round,
And all the Soloons, every one,
Er Kökçö kept on beating.
Ruling the folk with blow on blow —
Such is the khanship of er Kökçö;
In Kökçö, somewhat wild of blood,
There was a fickle heart as well.
His fathers' calling from of old —
Is he not a Kazak after all:
Who bleaches millet white as stone,
Who praises his wife as a maiden,
Who made Sarı-Arka his home,
Called the Kazak people, sons of one sire.

Aykol Manas olmasa,
Sarı-Arka'da sayısız Kazak
Beecin'i önceden görmemişti.
Aziz Manas Beecin'e
Büyük savaşı açtığında,
Müslümanlar arka oldu.
On iki ordu, nice can,
Çinlinin dört bir yanından
Hükmünü sürüp dururken,
Han olup oturdu İslam.
Kara atıyla er Ürbü,
Han Manas'ın huzuruna
Hepsini sürüp vardığında,
Toplandı kalabalık ordu.
O ordunun içinde
Koşoy, Töştük hanları var,
Acıbay, Bakay dahi var,
Almambet, Sırgak şirleri var,
Kırk çora — sungurlar, kurtlar var.
Aksakaldan yaşlı var,
Mekke'den gelen Aykoco —

Had there been no Aykol Manas,
The countless Kazaks of Sarı-Arka
Had never seen Beecin before.
When blessed Manas against Beecin
Opened the great war,
The Muslims stood at his back.
Twelve hosts, souls beyond number,
On every side of the Chinese land
While they held their rule and sway,
Islam sat enthroned as khan.
Er Ürbü on his Kara horse,
Into the presence of Khan Manas
When he had driven them all to come,
The teeming host was gathered in.
And there within that host
Are the khans Koşoy and Töştük,
Acıbay and Bakay besides,
The şirs Almambet and Sırgak,
The forty çoras — gyrfalcons, wolves.
There are elders of white beard,
Aykoco come from Mekke —

İman uğruna o da var.
Söyleyecek sözü var:
Han Kökötöy'ün oğlu,
Er Bokmurun beyi var.
Kalabalık yurdun hanı var:
Oyrot'tan çıkan er Şıgay —
O bahadır dahi var.
Otağlı şeyh, nice yâran,
Ulu Kokon, Margalañ —
Savaşanları da gelmişti.
Kokon hanı Kozubek,
Margalañ'ın Malabek'i,
Ancıyan'ın çatal sakallı Sınçıbek'i —
O bahadır dahi var.
Hindistan'dan da gelen var.
Taht üstünde yan kurulup,
Hanlar toplanıp vardığında —

He too is here for the faith's sake.
He has a word that must be said:
The son of Khan Kökötöy,
The bey er Bokmurun is here.
The khan of the teeming yurt is here:
Er Şıgay, sprung from the Oyrot —
That bahadır is here as well.
Sheikhs with pavilions, many companions,
Great Kokon and Margalañ —
Their fighting men had come as well.
Kozubek, the khan of Kokon,
Malabek of Margalañ,
Fork-bearded Sınçıbek of Ancıyan —
That bahadır is here as well.
Some are come from Hindistan too.
Settled sideways on the throne,
When the khans had gathered and come —

Dört başı mamurdu her şey;
Gümüşü yansa yerinmez,
Altını aksa aldırmaz,
İçine bakıp otursan,
Dünyadan geniş gönüllüydü,
Kıymetli arslanın, asilin —
Kara kulak bir şirdi.
O zaman Manas söze başlar:
«Aykoco, Koşoy, han Bakay —
Kocalarım, buradasınız,
Ahali, kalabalık Müslümanlar —
Hepiniz buradasınız.
Zorbalığım olduysa bağışlayın,
Ağır sözüm geçtiyse,
Otağlı yurdum, bağışla!
Ordaları bozup ganimet aldım,
On ikime geldiğimde
Nice yere yol açtım.
Rus'u biçip önünüze,
Genişçe çekip verdim size
Konup oturacak yurtluğu.
Uzakta yatan Çinlinin
Başına kıskaç vurup,
«Dileğime boyun eğdir» dedin,
«Kırıp geçir, bize ver» dedin.

Bu sözünü duyunca,
On iki Müslüman hanı,
Talas'ta durdum yurt tutup,
Ulu yurdum, hepinizi —
Hiçbirinizi bırakmadan,
«Beecin'e sefer açarım» diye
Sürüp getirdim ardımca.
«Atım tektir» diyenin
«Atını kesip yerim» diye,

Fazlasıyla sıktım, Müslümanlar.
«Kendim yalnızım» diyenin

All things were perfect on every side;
Should his silver burn, he does not grieve,
Should his gold flow off, he does not mind,
If you sat and gazed into his heart,
His heart was wider than the world,
Your precious lion, your noble one —
He was a black-eared şir.
Then Manas begins to speak:
«Aykoco, Koşoy, Khan Bakay —
My elders, you are here,
People, Muslims in your throngs —
All of you are here.
If I have played the tyrant, forgive me,
If heavy words of mine have passed,
My yurt of pavilions, forgive!
I broke the hordes and took the spoils,
When I came to my twelfth year
I opened roads to many lands.
I mowed the Russian down before you,
And drew out wide and gave to you
A homeland to encamp and dwell.
The Chinese lying far away —
Clamping pincers on his head,
«Bend him to my wish,» you said,
«Cut him down, give him to us,» you said.

When I heard this word of yours,
You twelve khans of the Muslims,
I stood in Talas, holding the yurt,
My mighty yurt, all of you —
Leaving not a single one behind,
«I open the campaign on Beecin,» saying,
I drove you hither in my train.
Whoever said «I have but one horse» —
«I will slaughter and eat your horse,»
saying,
I pressed you far too hard, Muslims.
Whoever said «I am all alone» —

«Kendini kesip yerim» diye,
«I will slaughter and eat you yourself,» saying,

Sert hüküm verdim, Müslümanlar.
I gave harsh judgment, Muslims.
«Hükmü katı Manas bahadırın
«Manas the bahadır, hard of rule,
Aşırı hüküm sürdü» diye,
Has ruled beyond all measure,» saying,
«Zorba gücünü saldı» diye,
«He has loosed his tyrant strength,» saying,
İçlenip gezdiniz, Müslümanlar.
You went about with wounded hearts, Muslims.

«Mihneti Manas saldı» diye
«The hardship was of Manas' sending,» saying,

Fazlaca yerinip durmayın,
Do not stand grieving overmuch,
Vebaliniz bende kalmasın,
Let not your guilt remain on me,
Yarın mahşer gününde
Tomorrow on the day of gathering
Beni derde salmayın.
Do not cast me into torment.
«Sürüp götürüp kırdı» diye,
«He drove us off and broke us,» saying,
«Âlemin elini topladı» diye,
«He mustered the peoples of the world,» saying,

«Alıp varıp Beecin'e
«He carried us away to Beecin
Azaba bizi saldı» diye,
And cast us into torment,» saying,
«Zavallı kadını, körpe balayı
«Our poor wives and tender babes
Artık göremez olduk» diye,
We may never see again,» saying,
Kıyametin gününde
On the day of resurrection
Kanını benden isteyip durma.
Do not demand your blood of me.
«Atam koca» diyen sen,
You who say «My father is aged»,
Şimdi dön yurduna,
Turn now back to your yurt,
«Kendim güçsüz» diyen sen,
You who say «I myself am weak»,
Artık git yurduna,
Go now home to your yurt,
Dönüver, gidecek olan,
Turn back, whoever means to go,
Doğduğun, akraba eline!» —
To the land of your birth and kin!» —
Deyip, böylece er Manas
So saying, thus er Manas
Ferman söyleyip dururken,
While he stood declaring his decree,
Ahali coşup, eli anıp,
The people stirred, recalled their land,
Niceleri sevinip,
And many of them rejoiced,
Göbeği kesilen, kiri dökülen,
Where their cord was cut, their stains washed off,

Oynayıp gezdiği yeri anıp,
Recalling where they played and roamed,

Çubak'ın aldığı zevcesi,
The wife whom Çubak took,
Ay Cañ-Cuñ kızı Birmıskal,
Birmıskal, daughter of Ay Cañ-Cuñ,

Altın, gümüş denk yükleyip,
Kızıl altını kıymetleyip,
Nice türlü mal alıp,
Çinliden nice kul alıp,
Sunguru Bakay başta olup,
Talas'a dönmek oldu.
Esenkan kızı Burulça —
Almambet'in aldığı —
Salımık ipekler giydirip,
Yetkin güzel kızlardan
Yâranlara kız verip,
Paha biçilmez kürklerden,
Altın işli kumaşlardan
Denk denk mal verip,
Seçilmiş kullar alıp,
Kendi payına düşenden,
Esenkan'dan mülk alıp,
Altın ile gümüşü
Yükleyemez han Bakay,
Soylu gelin, güzel kız —
Derleyip bitiremez han Bakay,
Beğenmediğinin ocağını söndürüp,

Ay Cañ-Cuñ kızı Birmıskal,
Esenkan kızı Burulça,
Debdebesini donatıp,
Yerin yüzünü şenletip,
Göçürüp alıp çıktı.
Kakançın, Beecin — koca şehir —
Halkı kaygıya battı işte:
Burulça ile Birmıskal —
Bu ikisinin yakınları.
Süslü giyip salınan,
Kırmızı gömlek, çekik göz,
Horoz boyun, ince bel,
Yüzünde kusur olmayan güzeller,
Burulça'yla ayrılıp,
Süzülüp gitti Talas'a,
Ganimet olup Manas'a.

Loading bales of gold and silver,
Prizing high the crimson gold,
Taking goods of every kind,
Taking many kuls from the Chinese,
The gyrfalcon Bakay at their head,
Resolved to turn back to Talas.
Burulça, Esenkan's daughter —
She whom Almambet took —
Clothing her in flowing silks,
From among the fairest full-grown maidens
Giving girls to the companions,
Of furs beyond all pricing,
Of stuffs worked through with gold,
Giving goods by the bale,
Taking chosen kuls,
From what fell to his own share,
Taking wealth from Esenkan,
The gold and the silver —
Khan Bakay cannot load it all,
Highborn brides and lovely girls —
Khan Bakay cannot gather them all,
Quenching the hearth of those who displeased him,
Birmıskal, daughter of Ay Cañ-Cuñ,
Burulça, daughter of Esenkan,
Fitting out all their pomp and state,
Making merry the face of the earth,
He led the migration out.
Kakançın, Beecin — the mighty city —
Its people sank in sorrow indeed:
Burulça and Birmıskal —
The kinsfolk of these two.
Swaying in their finery,
Red-shirted, with slanting eyes,
Rooster-necked and slim of waist,
Beauties without flaw of face,
Departing with Burulça,
Glided away to Talas,
Become the spoils of Manas.

Kızıl yorga at binen,
Yelesini özenle ören,

Kırmızı al kürk giyen
Kızlarının hepsi de:
«Bakay'a ganimet olduk» deyip,
Sürüp gitti Talas'a.
İşte bunların hepsini,
Han Bakay gibi kocamışı,
Ardına tümüyle takıp,
Alıp çıktı Beecin'den.
Bunlar yürüyüp gidince,
Yerin yüzü toz oldu,
Kırk hanın eli, çok Çinli,
Kaygıdan hepsi dondu kaldı.
Yürekten düştü çok Çinli,
Aklı şaşıp sersemleyip;
Bunun hepsi gerçekse,
Müslümana şan olup,
Manas'ın bu ettiği
Yeryüzüne duyulup,
Ahaliye nam olup...
Katagan'ın hanı Koşoy —
Sakalında ak varmış,
Kocayıp kalmış çağıymış.
«Hüda'nın verdiği murat
Böyleymiş demek, göreyim;
Karalaman Katagan'a,
Kaynaşan kalabalık ele —
Yurduma varıp öleyim» —
Deyip, böylece han Koşoy,
Ordusundan bin can alıp,
Ganimet yükleyip gitmeye,
O şehir Beecin'den
Adam başı bin kızıl alıp,
Bu da çıktı Beecin'den.
Eleman oğlu er Töştük,
Yer altına indiğinde
Yedi yıl yitip gitmişti,

Riding red pacing steeds,
Braiding their manes with care,

Clad in furs of scarlet red —
All of their daughters too:
«We are become Bakay's spoils,» saying,
Rode off away to Talas.
And all of these, every one,
An elder such as Khan Bakay
Strung them all behind his train,
And led them out of Beecin.
When these had marched away and gone,
The face of the earth turned all to dust,
The lands of forty khans, the many Chinese,
Froze fast with grief, one and all.
Many Chinese lost their hearts,
Their wits astray, gone dizzy;
If all of this be true,
It became the Muslims' glory,
And this that Manas wrought
Was heard across the face of the earth,
Became renown among the peoples...
Koşoy, khan of the Katagan —
There was white within his beard,
It was the season of his age.
«The wish that God has granted me —
So this is how it stands, let me see;
To the black-teeming Katagan,
To the swarming, teeming people —
Let me reach my yurt and die» —
So saying, thus Khan Koşoy,
Taking a thousand souls from his host,
To load his spoils and go his way,
From that city of Beecin
Taking a thousand red coins a head,
He too went out from Beecin.
Er Töştük, Eleman's son,
When he went down beneath the earth,
Was lost for seven years,

Yer altından çıkalı
Şurada üç yıl olmuştu.
Ejderha ile boğuşup
Canına tak etmişti,
Kırk kulaklı kazanı
Zorlanıp sürüyüp çıkarınca,

Yarı ömrü gitmişti.
Kanı kalmış bir kaşık,
Eti kalmış bir tutam,
İnce kürklü zavallısı,
Beladan başı çıkmayan,
Eleman'ın çilekeşi —
Gitmek oldu yerine.
«Düşman filan sataşırsa
Yolda ecel yeter» diye,
«Yolun kadrini bilen kişi
Yoldaş olup gider» diye,
Uzak göreni yanına alıp,
Seçip beş yüz asker alıp,
Altını, gümüşü, akçeyi
Ganimetine bol alıp,
Kara gözlüden kız alıp,
Nice güzel usta alıp,
Töştük döndü yerine.
Kalanı dokuz han oldu:
«Burut'un çoğu gitti» diye,
Çok Çinliye duyuldu.
Pamuk kuşaklı, bol çizmeli,
Keçil hanı Koñurbay'a —
Manas'ın yanındaki Şuykuçu,
Kalça'ya laf taşıyan —
Sabah akşam bu oldu.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın bir tanesi,
Yazın gününü kış edip,
Giyimi ince Çinliyi
Tir tir titretip kız edip,
Böyle büyü yapan o oldu,

Since he came up from underground
Three years had passed, no more.
Grappling with the dragon
Had worn his soul to breaking,
The cauldron of the forty ears —
When he dragged it out with straining,

Half his life was gone.
One spoonful of blood remained,
One handful of flesh remained,
The poor one in his thin fur,
Whose head is never free of woe,
Eleman's long-suffering son —
Resolved to go back to his land.
«Should some foe or other fall on us,
Death may find us on the road,» saying,
«A man who knows the road's true worth
Goes along as a companion,» saying,
Taking the far-sighted at his side,
Choosing five hundred soldiers out,
Gold and silver and coin
Taking in plenty for his spoils,
Taking girls of the dark-eyed folk,
Taking many a skilled craftsman,
Töştük turned back to his land.
Nine khans were all that stayed behind:
«Most of the Burut have gone,» saying,
Word spread among the many Chinese.
Cotton-sashed, in roomy boots,
To Koñurbay, khan of the Keçil —
Şuykuçu at Manas' side,
Carrying tales to Kalça —
Morning and evening, so it went.
Gold-forelocked, girt with a tasseled sash,
The only one of Azizkan,
Turning summer's day to winter,
The Chinese in their thin attire
Setting a-shiver like a girl,
He it was who worked such magic,

Şibee ile Mançu'yu
Yönetip Çubak han oldu.
Doksan dağın kavşağı,
Dokuz ırmağın döküldüğü,
İnsan bilmez tek yolu,
Er Almambet başta olup,
Tutup yattı sayısız ordu.
Ordunun halin söyleyeyim:
Canı sıkılınca tayını yiyip,
Kazıyı, kartayı, yağı yiyip,

The Şibee and the Mançu
Çubak ruled and was made khan.
The meeting-place of ninety mountains,
Where nine rivers pour together,
Its single road unknown to man,
Er Almambet at the head,
The countless host lay holding it.
Let me tell the state of the host:
Eating their colts when spirits flagged,
Eating kazı, karta, and fat,

Şenlenip yattı kalabalık ordu.
Kesimliğini bol bol kesip,
Gündüz kımız, gece kız —
Başıboş, issiz kalabalık ordu,
Kendi keyfince davranıp,
Şabıyat oynayıp hoplayıp,
Kırk adımlık yeri çizip,
Ordo kurup atışıp,
Oynayıp yattı kalabalık ordu.
«Kalça gelir» denildikten sonra da,
Kakançın'ın Beecin'ini,
Kalabalık Mançu'yu, Çinliyi
Hiç gözüne takmadı.
O sıralar Manas'ı
Koruyan kırk çoraydı.
Manas'a gözcü olan:
Serek ile Sırgak'ı,
Bu yanında bunların:
Iraman'ın Irçı oğlu,
Tölöman'ın falcısı —
Boz uul denen nazlısı,
Kırkın başı Kırgıl çal —
Kırkında şımarmış deli çal,
Kadri bilinen Şuutu var,
Bahadırmış Bayçoro,
Agayar dahi orada.
Yanına at koşturtmadan,
Kapısını bekleyip kırk çora,

The teeming host lay making merry.
Slaughtering slaughter-beasts in plenty,
Kumis by day and girls by night —
Unbridled, masterless teeming host,
Doing all as its own whim pleased,
Playing şabıyat, leaping about,
Marking a ground of forty paces,
Setting up ordo, shooting for stakes,
The teeming host lay at its games.
Even after «Kalça is coming» was said,
The Beecin of Kakançın,
The teeming Mançu and Chinese —
It gave them not a moment's heed.
In those days it was the forty çoras
Who kept the watch over Manas.
Those who stood sentinel for Manas:
Serek and Sırgak,
And at their side besides:
Iraman's son Irçı,
Tölöman's diviner —
His darling called Boz uul,
Head of the forty, old Kırgıl —
The mad old man grown spoiled at forty,
Şuutu, whose worth is known, is there,
Bayçoro, a bahadır they say,
Agayar is there as well.
Letting no horse gallop near him,
The forty çoras kept his gate,

Er Manas'a tek kişiyi
İzinsiz salıvermeden,
Demir gibi kuşattı işte.
Çinli yakınıp dursa da,
Atını kesip yine yiyip,
Er Manas'ın kırk çorası,
Dilden anlayan adamı
Diliyle ürkütüp,
Dilden anlamaz adamı
Kılıçla korkutup,
«Börkünü al» dese baş kesip,
Hükmedip durdu kırk çora.
Bu gayreti görünce,
Kırk hanın eli Çinlinin —

To er Manas not a single man
Did they admit without his leave,
They ringed him round like iron indeed.
Though the Chinese kept complaining,
They slaughtered his horse and ate it still,
Er Manas' forty çoras,
The man who understood the tongue
They frighted with the tongue,
The man who understood no tongue
They terrified with the sword,
Told «Take his cap» — they took the head,
The forty çoras held the rule.
Beholding all this zeal of theirs,
The Chinese, land of forty khans —

Başına darlık çöktü.
«Böyle giderse acımadan
Manas bizi kırıp geçer» diye,
«Mançu ile Çinlinin
Köküne Burut yeter» diye,
Manas'ının kırk çorası,
Bagalak oynayıp toz koparıp,
At üstünde güreşip,
İkişer ikişer dörtnala kalkar;
«Rastlarsa bizi kırar» diye,

Distress came down upon their heads.
«If it goes on so, without pity
Manas will cut us down,» saying,
«For the root of Mançu and Chinese
The Burut is more than enough,» saying,
Your Manas' forty çoras,
Playing bagalak, raising dust,
Wrestling on horseback,
Rise to the gallop two by two;
«If they meet us, they will cut us down,» saying,

Kahrına dayanamayıp,
Kalabalık Çinli, çok Mançu,
Kaçıp yoldan savuşur.
Düşünüp akıl yoran olmadı,
Çinli ile Mançu'dan
Karşı koyacak kimse kalmadı.
Kakançın'ın Beecin'ine
Kükreyip Manas er oldu,
Kalabalık Çinli, çok Mançu,
Kaçıp kara yer oldu.
Bekleyip duran kırk çora,
Kalabalık Mançu'nun, Çinlinin
Yüreğine dert oldu.

Unable to bear their fury,
The teeming Chinese, the many Mançu,
Flee and scatter from the road.
None wearied his wits with thinking,
Of the Chinese and the Mançu
None was left to make a stand.
Over the Beecin of Kakançın
Manas roared and stood the er,
The teeming Chinese, the many Mançu,
Fled and became the black earth.
The forty çoras standing guard
To the teeming Mançu and the Chinese
Became a torment in the heart.

Katır değil, at oldu,
Haraç veren Çinliye
Göğsüne saplanan dert oldu.
Kırk han eli Çinliye
Çetin oldu yönetimi,
Altı ay hüküm sürmesi
Altmış yıla bedel geldi.
Hazinesini gören Müslüman'ın
Gitmeye gönlü yok Beecin'den.
«Bu kan dökücü var iken,
Kararmış yatan Beecin'e
Tükürüp mızrak uzatırım,
Kalabalık Çinli Beecin'in
Yönetimini birlikte süreriz» —
Diye, böylece kırk çora,
Kalan hanların hepsi,
Kale oldu Manas'a.
Buyruğu sıkı saldı işte:
Kaldaylarının hepsini —

Not the mule — the horse it was,
To the tribute-paying Chinese
It became a grief stabbed in the breast.
For the Chinese, land of forty khans,
His governance proved harsh,
His six months' holding of the rule
Weighed like sixty years upon them.
The Muslim who has seen its treasure
Has no heart to leave Beecin.
«While this shedder of blood is here,
At Beecin lying dark below
I spit and stretch my lance out,
Of teeming Chinese Beecin
We shall hold the rule together» —
So saying, thus the forty çoras,
And all the khans who stayed behind,
Became a fortress for Manas.
He loosed his stern command indeed:
All of their kalday lords —

Kuşatıp durduğu çağdı bu;
Yeşim taşı takınan Çinlinin
En seçkinine haracı
Kat kat saldı işte.
Bekâr gidenlerin nicesi,
Biri bile boş kalmadan,
Karılı olup döndü işte.
Cepken giyen Çinliyi
Her gün kıstırıp durdu işte,
Önlüklü Çinlinin
Yüzünü yırtıp vurdu işte.
Vergiyi, salmayı, harcı
Alıp durdu Müslüman,
Esirgemeden malını mülkünü
Alıp durdu Müslüman.
Çaresini bulamayan çok Çinli
Aklını şaşırıp bocaladı,
«Yönetimi pek sertmiş» diye,
Müslümana şaşakalıp:

This was the season he held them ringed;
On the jade-wearing Chinese,
On their choicest, the tribute
He laid on fold upon fold indeed.
Of those who went out unwed, many —
Not even one left empty-handed —
Came back with wives indeed.
The jacket-wearing Chinese
He kept pinned down every day indeed,
The aproned Chinese —
He struck and tore his face indeed.
The tax, the levy, and the due
The Muslim kept on taking,
Their goods and holdings without sparing
The Muslim kept on taking.
The many Chinese, finding no cure,
Lost their wits and floundered,
«His governance is very harsh,» saying,
Struck dumb before the Muslim:

«Burut bizi bezdirdi» diye,
«Altı ay daha hükmederse,
Kakançın'ın Çoñ-Beecin'i
Büsbütün bozulup kurur» diye,
«Adamına el uzatıp,
Haracına kız alıp,
Katıra altın yükletip,
Kaygıyı fena çektirip,
Zorla girip bu Burut
Bindi altın tahtına.
Kalabalık yurdu boyun eğdirdi,
Halka saldı buyruğunu.
Bahar vakti gelince
Yeleli yüğrük bindirmeden,
Yazın günü gelince
Kuyruklu kuzu yedirmeden,
Böyle duran Müslüman,
Bir gün kıstırıp elinden,
Başlarını toplar ha,
Sürüp götürüp Çinliyi
Sonunda bir gün kırar ha!
Pamuk kuşaklı, bol çizmeli,
Keçil hanı Koñurbay —

«The Burut has worn us out,» saying,
«If he rules another six months,
The Çoñ-Beecin of Kakançın
Will spoil and wither utterly,» saying,
«Laying hands upon our men,
Taking girls as his tribute,
Loading gold upon the mules,
Making us drink sorrow deep,
Forcing his way in, this Burut
Has mounted the golden throne.
He bent the teeming yurt to his will,
He loosed his command upon the folk.
When the springtime season comes,
Not letting us ride the maned racer,
When the summer's day arrives,
Not letting us eat the fat-tailed lamb,
The Muslim standing over us so,
One day he will pin us in his grip,
And gather in our heads, beware,
Driving the Chinese off before him,
One day at last he will cut us down!
Cotton-sashed, in roomy boots,
Koñurbay, khan of the Keçil —

Yerinden oynamaz kara çelik —
Kalday nereye gitti ki?
Ay baltasını bileğine
Astı mı ki Koñurbay,
Kalabalık yurdun cehennem çektiğini
Bildi mi ki Koñurbay?
Beecin'e pek arka çıkan er,
Kakançın'ın Çinlisini
Kayırıp bakacak şirdi o.
Bu Beecin'in nice halkı,
Tuz katmadan pişirip,
Ak meyvesini yerdik biz.
Alööke oğlu Koñurbay
Haykırıp bakıp dururken,
«Bela nerede?» derdik biz!

Black steel unmoved from his place —
Where has the kalday gone away?
His moon-axe on his wrist —
Has Koñurbay hung it there,
That the teeming yurt endures a hell —
Has Koñurbay learned of it at all?
The er who stood so firm for Beecin,
The Chinese of Kakançın —
He was the şir to shield and tend them.
We, the many folk of this Beecin,
Cooking without a pinch of salt,
Would eat its white fruit, we.
While Koñurbay, Alööke's son,
Stood watching over us and crying out,
«Where is misfortune?» we would say!

Gözünü kuzgun mu oydu,
Yoksa keyfi isteyince, Burut'un
Manas'ı kesip mi koydu?»
Kederlenip inleyip,
Kalabalık Çinli çığrışıp:
«Acımasız Koñurbay,
Esirgemeden Çinliden
Haraç alır derdik de,
O zaman kaygılanırdık.
Geçmez azap, katı gün —
İşte asıl burada değil mi!
Gün be gün haraç alıp,
Azap saldı eline» —
Diye, böylece çok Çinli,
Feryat edip çığrışıp...
Perişan olan çok Çinliyi —
Onu böylece bırakalım,
Alööke oğlu Koñurbay'dan —
Ondan söze başlayalım.
Mızrakta usta o kul,
Düşmanın çaresini bilen yaman kul,

Başına bastırıp giydiği —
Ok işlemez tuğulga,
Pazısına taktığı —
Çelikten yapılma çarayna.
Bileğine taktığı —
Su verilip zehirle yapılmış,

Altın zırh, elde aybalta.
Gündüzleri uykusu yok,
Gece içinde rahatı yok,
Pusuda gezer Koñurbay.
Gün doğusundaki kapıyı
Yedi gün gözledi de ay,
Erişemedi Koñurbay,
İçeriye casus salamadı,
Manas'tan haber alamadı,
Kahroldu gitti Koñurbay.

Has the raven picked out his eye,
Or, when his pleasure willed it so,
Has the Burut's Manas cut him down?»
Grieving, groaning aloud,
The teeming Chinese cried as one:
«Pitiless Koñurbay,
Without mercy from the Chinese
Takes his tribute, we would say,
And in those days we sorrowed.
Unpassing torment, iron days —
Is not the true one here and now!
Taking tribute day on day,
He loosed torment on the land» —
So saying, thus the many Chinese,
Wailing, crying all as one...
The many Chinese in their ruin —
Let us leave them as they are,
Of Koñurbay, Alööke's son —
Of him let us begin the tale.
That kul, a master of the lance,
That cunning kul who knew the foe's every remedy,
What he pressed down upon his head —
A helm no arrow pierces,
What he bound upon his upper arm —
A çarayna wrought of steel.
What he fastened on his wrist —
Tempered and wrought with poison,

Golden armor, moon-axe in hand.
By day he has no sleep,
By night he has no rest,
Koñurbay prowls in ambush.
The gate that faces the sunrise
He watched for seven days, alas,
Koñurbay could not reach it,
He could slip no spy inside,
Could get no word of Manas,
Koñurbay was crushed with grief.

Rahat edeyim, deyip bir yerde
Yatamaz oldu Koñurbay,
Kesin haber bilemedi,
Manas'ın heybetine
Dayanamaz oldu Koñurbay.
Manas'tan haber alamayınca
Kalça kulda dert büyük,
Koñurbay'ın yanında
Mançu denen bir pehlivan var.
Göz bağlayan bir büyücü,
Efsuncunun ta kendisiymiş,
Pusuda gezen Kalça'nın
Gözcülük eden kara gözüymüş.
Meydandan kızıl kan aksa da
Dönüp bakmayanın ta kendisiymiş,

Aykoco'nun Bilerik'i
Esenkan'ın huzuruna
Armağan diye getirildiğinde,
Müslümanın âdetini
Öğrenip bellemiş biriymiş.

Urgan gibi kalın perçemini
Tepesine düğümledi şimdi,
Hocaların geniş kaftanını
Üstüne bastırıp giydi şimdi,

Bele sarılan koca kuşağı
Sarık yapıp doladı şimdi,
Kara sakar eşeğe
Bastırıp bindi şimdi,
Asası elinde,
Ak heybesi sırtında,
Burut'ça «Allah» diyerek
Yola doğru sürdü şimdi.

Nöbet tutan Kırgıl ihtiyar,
Geniş Beecin'i dolaşan
Bir derviş bu, diye düşündü.

Saying, Let me take my ease, in one place
Koñurbay could no longer lie,
He could learn no certain news,
Before the awesome might of Manas
Koñurbay could no longer stand.
Getting no word of Manas,
Great was the grief in Kalça the slave,
At Koñurbay's side
There was a champion called Mançu.
A sorcerer who binds the eyes,
The very self of an enchanter, he was,
Of Kalça who prowls in ambush
He was the black eye that kept watch.
Though scarlet blood flowed from the field,
He was the very one who never turned to look,
When Aykoco's Bilerik
Into Esenkan's presence
Was brought as a gift,
The customs of the Muslim
He was one who had learned and stored away.
His forelock thick as a rope
He knotted now upon his crown,
The wide kaftan of the hocas
He pressed upon himself and donned it now,
The great sash wound about the waist
He wrapped now as a turban,
On a black donkey with a blazed brow
He pressed down and mounted now,
His staff in his hand,
His white saddlebag on his back,
Saying «Allah» in the Burut tongue,
He rode off toward the road now.

Old Kırgıl, standing watch,
Thought: one who roams wide Beecin —
This is a dervish, so he thought.

Mollaların söylediği zikirlerin
Birini bile söylemeden geçmedi.
Yelişine yel yetişmez,
«Allah» deyip mırıldanarak,
Cehennem ile cennetin
Halini anlatıp çene çalarak,
Çepeçevre çınar bahçesi,
Ortasında altın taht,
Altın tahtın üstünde
Padişah Manas, kara-gök yeleli,
Kalabalık Kıtay'ı, Mançu'yu
Gözetleyip bildiği çağdı o çağ.

Hiçe sayan gök yelen

Amansız bir aslanmış,
Dört başı mamur, denkmiş,
Enginliği bir deryaymış,
Akılca bereketli, genişmiş.
Huzuruna girmek kişiye zormuş,
Han Manas'ın yanında
Yalan yere Müslüman olmuş,
Şuykuçu denen bir Kıtay
Aşçısı var imiş.
Er Manas gibi gök yelelinin
Gezişini, duruşunu,
Sözünü, meşveretini, işini
Bilip duran bir canmış.
Koñurbay'a vermek için
Hepsini mektuba döküp,
Müslümana göstermeden
Saklayıp gezen bir kurnazmış.

Derviş yakına varınca
Görüverdi Şuykuçu,
Tabak gibi bir ekmeğin
İçine koyup yazdığını,
Sayısız kişiye göstermeden
Verdi mektubu Şuykuçu.

Of the zikirs the mullahs recite
He passed not one without reciting it.
No wind could catch his trotting pace,
Murmuring «Allah» as he went,
Of hell and of paradise
Chattering, telling their states,
All around, a garden of plane trees,
In its midst a golden throne,
Upon the golden throne
Padishah Manas of the dark-blue mane,
The teeming Kıtay, the Mançu —
It was the time he watched and knew them, that time.
The blue-maned one who counted them as naught
Was a merciless lion,
Flawless in every quarter, well-matched,
His vastness was an ocean,
In mind abundant and wide.
Hard it was for a man to enter his presence,
At Khan Manas's side,
Turned Muslim falsely,
A Kıtay called Şuykuçu
Was his cook, it is said.
Of a blue-maned one like Er Manas —
His gait, his bearing,
His word, his counsel, his work —
He was a soul who knew them all.
In order to give to Koñurbay
He set it all down in a letter,
Showing it to no Muslim,
A cunning one who went about concealing it.
When the dervish drew near,
Şuykuçu caught sight of him,
Into a loaf like a platter
He put what he had written,
Showing it to none of the countless folk,
Şuykuçu handed him the letter.

Ekmeği alan büyücü
Dizgini çevirip fırlayıp,
Kamçıyla eşeğinin

Kara sağrısına bir vurup,
Dönmeden, durmadan,
«Çü!» deyip yola düştü.
Kaleden çıkıp uzaklaşıp gitti,
Altın kazılan madende
Koñurbay Kalça gizlenip
Yatar idi o zaman.
Derviş geldi yaklaşıp,
Göz açıp kapayıncaya dek
Koñurbay'a yetişti şimdi,
Getirdiği çöreği
Verir vermez geçti gitti.
Kalça kırıp da bakınca,
Çöreğin tam ortasında
Şuykuçu'nun verdiği mektup var,
Mektubu okuyup bakınca
Şuykuçu diye adı var.
Mektupta şöyle yazılmış:
«Beecin'e hükmeden Manas'a
Güreşsen gücün yetmez,
Kudretlilerin biriymiş,
Manas'ın aradığı
Müslümanın diniymiş.
Aslanlığı gerçekmiş,
İçine bakıp otursam,
Deryadan genişmiş,
Dört başı mamur, denkmiş.
Öfkelense Beecin'i,
Kalabalık Kıtay'ı, Mançu'yu,
Kakançın'ın hepsini,
Genciyle yaşlısını
Tek başına kırar bir ermiş.

Müslümanın halkına
Demirden kale, sipermiş.

The sorcerer who took the bread
Wheeled the rein and sprang away,
With his whip, upon his donkey's

Black croup he struck one blow,
Without turning, without stopping,
Crying «Çü!» he took the road.
He left the fortress and went far off,
In the mine where gold was dug
Koñurbay Kalça, hidden away,
Was lying at that time.
The dervish came drawing near,
In the blink of an eye
He reached Koñurbay now,
The loaf that he had brought
He handed over and passed on at once.
When Kalça broke it open and looked,
In the very middle of the loaf
Lay the letter Şuykuçu had given,
When he read the letter and looked,
There stood the name Şuykuçu.
In the letter thus was written:
«Against Manas who rules Beecin,
Wrestle him — your strength won't suffice,
He is one of the mighty ones,
What Manas is seeking
Is the faith of the Muslim.
His lionhood is real,
When I sit and gaze into him,
He is wider than the ocean,
Flawless in every quarter, well-matched.
Should he grow wrathful, Beecin,
The teeming Kıtay, the Mançu,
All of Kakançın,
Young and old alike,
He is a batyr who would cut them down alone.
To the people of the Muslim
He is a fortress of iron, a rampart.

Burutluğu olmasaydı
Kakançın'ın Beecin'ine
Han olması yaraşırmış.
Boğuşmaya gelse takat yetmez,
Güreşince güç yetmez.
Atışsan da ok işlemez,
Mızrak, kılıç da işlemez.
Boğuşmaya gelirseniz

Were it not for his Burut blood,
Over Kakançın's Beecin
It would befit him to be khan.
Come to grapple — no strength avails,
In wrestling no power suffices.
Shoot at him — the arrow won't bite,
Nor lance nor sword will bite.
If you come to grapple with him,

Büker senin belini,
Mahveder senin elini,
Kan deryası akıtıp,
Seller bastırır yerini.
Manas'a görünüverirsen
Belayı üstüne çekersin,
Kırk hanın eli Kıtay'ın
Vebalinde kalırsın.
Şahbaz Manas gibi hanı var,
Kırk bini kıl kadar görmeyen
Kırk çorası dahi var,
O çoraların içinde
Almambet, Çubak gibi ulusu var.
Ötesini söyleyip nideyim,
İnatçı Sırgak kurdu var,
Kısasını söyleyip nideyim,
Mızrakçıların üstünü var,
Âlemi bozacak ustası var.
Hile ile almazsan,
Manas'la boğuşulduğunda
Kurtuluş günü yok bize!
Han Manas'ın sırrını söyleyeyim:
Kerametli bir hanmış,
Her cuma gününde
Bir âdeti var imiş.
Tan ağarıp sökerken,
Yere aydınlık girerken
Önce ardını yıkar,
Sonra da yüzünü yıkar,
Bütün bedenini temizler,

He will bend your back,
He will ruin your people,
Making a sea of blood to flow,
He will flood your ground with torrents.
If you show yourself to Manas,
You will draw calamity upon you,
Of Kıtay, land of the forty khans,
You will bear the mortal guilt.
They have a khan like falcon Manas,
Counting forty thousand less than a hair,
He has forty çoras besides,
Among those çoras
Are great ones like Almambet and Çubak.
Why should I tell the rest —
There is that stubborn wolf Sırgak,
Why should I tell it in brief —
He has the best of lancers,
He has masters who would wreck the world.
If you take him not by guile,
When one grapples with Manas
There is no day of deliverance for us!
Let me tell Khan Manas's secret:
He is a khan of wonder-working grace,
On every Friday
He has a custom, it is said.
As the dawn pales and breaks,
As light enters upon the earth,
First he washes his hinder parts,
Then he washes his face,
He cleanses all his body,

En sonunda ayağını yıkar.
Ayağına çizme giymez,
Üstünde silahı yoktur,
Yalnız bir kaftana bürünüp,
Kimseden kuşku duymaz.
Taht dibinde minare var,
Çepeçevre çınar var.
Yere ışık değmeden,
Tan iyice sökmeden,
Salınarak, heybetle basıp,
Onu koruyan kırk nöbetçi
Çevresinde dönüp gözlerken,

Last of all he washes his feet.
He puts no boots upon his feet,
He bears no weapon on him,
Wrapped only in a kaftan,
He suspects no one.
At the throne's foot stands a minaret,
All around are plane trees.
Before light touches the ground,
Before dawn has fully broken,
Swaying, treading with majesty,
While the forty sentries who guard him
Circle round him keeping watch,

Ağır basıp öksürerek,
O yana er Manas
Kendi çıkıp minareye
Gün batısına yönelip,
Gür sesle ezan okuyarak:
«Allah!» deyip elini kaldırıp,
Ezan okuyup dururken,
O âdetini yaparken,
İki yana bakmadan durur,
Gözünün önüne gelsen de,
Sen kimsin? diye sormaya,
Başını kesip alsan da
Asla Manas bakmaz.
Burada çare bulamazsan
Sonunda oyar gözünü,
Yok eder senin özünü.
Kazar kara çukurunu,
Kaynatır senin çileni.
Kırar senin belini,
Böyle bir çare kılmazsan
Kırıp geçirir elini,
Kıtay'ı kırıp yok edip,
Kuru dereye çevirir yerini.
Böyle bir yol bulamazsan,
Malını mülkünü yağmalar ya,
Bu gelen Burut hanları

Treading heavily, coughing,
That way Er Manas
Himself ascends the minaret,
Turning toward the sunset,
Reciting the ezan in a mighty voice:
Saying «Allah!» lifting his hands,
While he stands reciting the ezan,
While he performs that custom of his,
He stands not looking to either side,
Though you come before his very eyes
To ask him, Who are you? —
Though you cut off and take his head,
Manas will never look.
If you find no remedy here,
In the end he will gouge out your eye,
He will annihilate your very self.
He will dig your black pit,
He will set your torment boiling.
He will break your back,
If you work no such remedy,
He will slaughter your people,
Cutting down and destroying the Kıtay,
He will turn your land into a dry ravine.
If you find no such way,
He will plunder your goods and holdings,
These oncoming Burut khans

Azabı başa sarar ya».
Bunu okuyup Koñurbay
Dili tutulup sersemledi,
Sararıp sarı illete düştü,
Çare düşünüp bulamadan,
Aklı başından gitti Koñurbay'ın.
«Hileyle bir akıl bulamazsak,
Şuykuçu'nun dediği doğru,
Akkula'ya hayvan yetişmez,
O çare olmazsa
Er Manas'a güç yetmez.
Yürüyüşünden toz kopar,
O kâfir Burut'un
Sesinden can çıkar.
Bu çare olmazsa
Çarpışmakla denk gelinmez,

Boğuşmakla takat yetmez.
Pamuk kuşaklıyım, geniş oldum,
Alööke'den doğup,
Çoñ-Beecin'e er oldum.
Çare bulacak kimse yok,
Azaba düşen ben oldum.
Paramparça oldum çaresiz,
Cefayı çeken zavallı can,
Yalnız kaldım, yuvasız.
Sulayman'ın gelmediği Beecin'de
Hükümranlığımı kaptırdım,
Iskender'in değmediği Beecin'e
İçine mescit yaptırdım,
Tunçtan dökülmüş putumu
Burut'a ganimet kaptırdım.
Böyle olacağıma öleyim,
Şuyku pehlivanın söylediğini,
Dediği gibi yapıp göreyim!»
Öfkelenip bilenerek,
Gayretlenip güçlenerek,
Kurt gibi tetikte bakınarak,
Kıtay'ı kırıma sokup

Will wind torment about your head».
Reading this, Koñurbay —
His tongue was tied, he reeled,
He paled and fell into the yellow sickness,
Pondering a remedy and finding none,
Koñurbay's wits fled from his head.
«If we find no scheme by guile,
What Şuykuçu says is true,
No beast can overtake Akkula,
If that remedy be lacking,
No strength avails against Er Manas.
Dust bursts up from his marching,
At that infidel Burut's
Voice, the very soul takes flight.
If this remedy be lacking,
By clashing none can match him,

By grappling no strength suffices.
I am cotton-sashed, I have grown broad,
Born of Alööke,
I became a batyr for Çoñ-Beecin.
There is no one to find a remedy,
It is I who have fallen into torment.
I am shattered to pieces, helpless,
A wretched soul who bears the woe,
I am left alone, nestless.
In Beecin where Sulayman never came
I let my sovereignty be seized,
In Beecin that Iskender never touched
I let a mosque be built within,
My idol cast of bronze
I let the Burut seize as spoil.
Rather than be thus, let me die,
What the champion Şuyku said —
Let me do just as he said and see!»
Raging, whetting himself,
Striving, gathering strength,
Peering alert as a wolf,
Driving the Kıtay to grinding toil,

Kırk gün boyunca yaptırdığı,
Ucunu eksiz çıkarttığı,
Zehirle suvardığı
Her donanımını düzenleyip,
Aybaltasını kuşanıp,
Kuyu gibi gözlerinden
Fışkır fışkır yaş boşanıp,
Kapı kanadı gibi ak dişleri
Sıktığında gıcırdayıp,
Şahin Kalça, o gösterişli yiğit,
Bir tutam canını hiçe sayıp,
Dağ gibi boyunu düğmeleyip,
Altındaki Algara'yı
Özenle keçeyle zırhlayıp,
Deniz gibiymiş Kalça'nız,
Çevresine bakmadan,
Engin canını esirgemeden,
Kolçağını takınıp,
Tapınıp durdu Koñurbay
Putuna yalvararak:

The gear he had them forge for forty days,
Its point drawn seamless, without joint,
Tempered in poison —
Setting in order all his equipment,
Girding on his moon-axe,
From his eyes deep as wells
Tears gushing forth in spurts,
His white teeth like door-leaves
Grinding as he clenched them,
Falcon Kalça, that showy warrior,
Counting his pinch of life as naught,
Buttoning up his mountain-like frame,
The Algara beneath him
Carefully armoring with felt,
Like a sea was this Kalça of yours,
Looking not about him,
Sparing not his boundless life,
Donning his vambrace,
Koñurbay stood worshiping,
Pleading to his idol:

«Eğriliğim varsa düzeltiver, put!
Putum, beni koruyuver!»
Dizleri yere bükülüp,
Eğilip dileyip durdu,
Hıçkıra hıçkıra ağladı,
Böğürüp inleyip gürledi,
Putuna yalvararak,
Günü gününe sayarak,
Gün hesabını aldı şimdi,
Ay hesabını sayarak,
Ay hesabını aldı şimdi.
Hesaptaki yedi günü
Üşenmeden sayıp bitirdi,
Karaca gibi Algara'ya
Eyer takımını vurup,
Cihanı bozup gidecekmiş gibi
Kolanını sımsıkı çekip,
Kuskununu uzatıp,

«If I have crookedness, straighten it, idol!
My idol, protect me!»
His knees bent to the ground,
He bowed and kept beseeching,
He wept in racking sobs,
He bellowed, groaned, and thundered,
Pleading to his idol,
Counting day upon day,
He took the count of days now,
Counting the reckoning of the moon,
He took the count of moons now.
The seven days of the reckoning
He counted out untiring to the end,
On Algara, like a roe deer,
He threw the saddle-gear,
As if he would go wreck the world,
He drew the girth up tight,
He let out the crupper,

Sabah düşünüp akşam edip:
«Bir yolla Manas'a yetişsem» deyip,

İki gözü dört olup,
Aslan gibi kıvranıp,
Öfkesine dayanamadan,
Kara benekli kaplan gibi
Kalça sindi, atılmaya durdu,
Kılıç yanında şakırdayıp,
Aybalta elde şıngırdayıp,
Mızrak elde dimdik durup,
Kuşandığı oçogor tüfeği
Sağ omzunda dikilip,
Yanlamasına sürüp geçip,
Ağzından zehir dökülüp,
Gönlü nice bölük bölük olup,
Beecin'e doğru at sürdü.
Ulu dağ gibi görünen
Alööke denen bir han çıkmıştı,
Alööke oğlu Koñurbay'ın,
Namını uzaktan duyanların
Korkusundan canı çıkardı.
Gündüz değil, gecesinde
Yürüyen Kalça değil mi,
Gece yürüse gündüz gibi,

Alööke oğlu Koñurbay
Yolu bilen şahbaz değil mi,
Baykuş uçmaz yarlardan,
Kendi bildiği yokuşlardan,
Tek atlık yoldan
Yönelmiş de geliyor,
Kapıya doğru yol tutup.
Kalça yaklaştı şimdi,
Beecin'in kırk kapısını,
Kırkını birden dolaşıp,
Tepeden gözledi Koñurbay.
Her kapıyı bekleyen,
Her birinde bir çora,

Pondering from morning until evening:
Saying, «Could I but somehow reach Manas»,
His two eyes becoming four,
Writhing like a lion,
Unable to withstand his rage,
Like a black-spotted tiger
Kalça crouched, set to spring,
His sword clattering at his side,
The moon-axe jingling in his hand,
The lance standing straight in his hand,
The oçogor musket he had girded
Rising at his right shoulder,
Riding past aslant,
Poison spilling from his mouth,
His heart torn into many parts,
He spurred his horse toward Beecin.
Looming like a mighty mountain,
A khan called Alööke had arisen,
Of Alööke's son Koñurbay —
Those who heard his fame from afar,
Their souls would flee for terror.
Not by day but in the night
Is it not Kalça who travels,
Traveling by night as if by day,

Alööke's son Koñurbay,
Is he not the falcon who knows the road,
Down cliffs where no owl flies,
Up slopes that he alone knew,
By the road wide for a single horse
He has set his course and comes,
Taking his way toward the gate.
Kalça drew near now,
The forty gates of Beecin,
Rounding all forty at once,
Koñurbay watched from the height.
Guarding every gate,
At each one a çora,

Kırk çoranın beklediği kapı:
Kanatlı kuş geçemez,
Kayıp küheylan aşamaz,
Sayısız asker bekler bir sipermiş,
Kapısı taştan sağlammış.
Çoñ-Beecin'e giremeden,
Kahrolup gezer Koñurbay.
Dirsek dayayıp durmadan,
Yatamaz oldu Koñurbay,
Kaleye girme sabrına
Sığamaz oldu Koñurbay.
Sam yeli gibi gerinip,
Dertlenip canını esirgemeden,
Sinek kadar canına bakmadan,
Ölürüm, diye düşünmeden,
İnişi yokuşu hesaplamadan,
Açık duran kapıdan
Algara'yı dörtnala sürüp,
Girmeye durdu Koñurbay.
Toynağı yere değmeden,
Bastığı kimseye duyulmadan,
Koñurbay girdi kapıdan
Putuna yalvararak.
Kırgıl ihtiyar ile Agayar,
Tan vakti oldu, deyip,
Dirsek dayayıp şekerleme yapıp,
Rahatlayıp uykuya daldı.
Altın yanaklı aybaltayı
Omuzlarına dayamışlar,

Gates watched by the forty çoras:
No winged bird may pass,
No stray courser may cross,
A rampart watched by countless troops,
Its gate was firm-built of stone.
Unable to enter Çoñ-Beecin,
Koñurbay roams about in anguish.
Never resting propped on an elbow,
Koñurbay could no longer lie down,
For patience to enter the fortress
Koñurbay could contain himself no more.
Stretching like the desert wind,
Grieving, sparing not his life,
Heeding his fly-small life not at all,
Never thinking, I shall die,
Reckoning neither descent nor climb,
Through the gate that stood open
Driving Algara at full gallop,
Koñurbay set himself to enter.
Hooves not touching the ground,
His tread heard by no one,
Koñurbay entered through the gate,
Pleading to his idol.
Old Kırgıl and Agayar,
Saying, It is dawn now,
Propped on their elbows, dozing,
Eased off and sank to sleep.
Their gold-cheeked moon-axes
They had leaned against their shoulders,

Derin uykuya dalmışlardı.
Yaman Kalça usta kul,
Düşmanın çaresini bilen
pek yaman kul,
Algara ile fırlayıp,
Önündeki çınar ağacına
«Çü!» deyip yetip vardı.
Çınar ağacına yetince
Algara'nın başını çevirdi,

They had sunk into deep sleep.
Fierce Kalça, that masterful slave,
Who knows the remedy for a foe,
a slave most fierce,
Springing off with Algara,
To the plane tree before him
Crying «Çü!» he arrived.
When he reached the plane tree,
He turned Algara's head,

Tükürse ele ateş salan,
Tükenesi Kalça durdu şimdi,
Aybaltayı kavrayıp hazırlanıp,
Her yanına tedbir alıp,
Kalça bakıp durdu şimdi.
Manas'ı gözleme işinde,
Kırk çoranın içinden
Bugün gelmişti
Sıra Acıbay'a.
Umursamaz, kaygısız salınıp,
Han Manas'ın Acıbay'ı,
Dışarıdan düşman gelmez, deyip,
Gafil bulunmuştu,
Hiç düşünüp aldırmadan,
Altın tahtın dibine
Kartkürööñ'ün başını çevirmişti,
At üstünden mızrağını
Kara yere saplamıştı,
Taş yastığı koymuştu,
Mızrağına yaslanıp,
Kartkürööñ'ün üstünde
Derin uykuya dalmıştı,
Talas'ta yatıyormuşçasına
Horultuyu basmıştı.
Tan ağarıp atarken,
Tan çobanyıldızı doğarken,
Gökte yıldızlar tek tek,
Işığı sönüp alacalanırken,
Gök yeleli Manas bahadırın
Elini suya soktu idi,
El abdestini aldı idi.
Ayağını suya soktu idi,
Ayak abdestini aldı idi.

He whose spittle sets the land afire,
That doomed Kalça halted now,
Gripping the moon-axe, making ready,
Taking precautions on every side,
Kalça stood watching now.
In the task of watching Manas,
From among the forty çoras
Today it had come round —
The turn was Acıbay's.
Sauntering heedless, free of care,
Khan Manas's Acıbay,
Saying, No foe comes from outside,
Had been caught unwary,
Without a thought or care,
At the foot of the golden throne
He had turned Kartkürööñ's head,
From horseback his lance
He had driven into the black earth,
He had set a stone for a pillow,
Leaning against his lance,
Upon Kartkürööñ's back
He had sunk into deep sleep,
As though he were lying in Talas,
He had set to snoring.
As dawn was paling and breaking,
As the dawn's herdsman-star was rising,
The stars in the sky, one by one,
Their light dying, dappling out,
Blue-maned Manas the bahadır
Dipped his hands into the water,
Performed the ablution of his hands.
Dipped his feet into the water,
Performed the ablution of his feet.

Tanrısına yalvarıp,
İkisi sünnet, ikisi farz,
Dört rekât sabah vakti
Namazına hazırlanıp:
«Peygamber ak dinim, deyip,

Praying to his God,
Two rekats sunnah, two ordained,
For the four-rekat morning hour
Preparing for his prayer:
Saying, «Prophet, my white faith,

Koru, hoca pirim!» deyip,
Salınarak yan yürüyüp,
Minareye yönelip,
Ulu dağ gibi er Manas
Heybetle basıp çıktı.
Çizmesi yok, yalınayak,
Tulgası yok, takkeli,
Dizleri yere bükülüp,
Minarenin başına
Gerinerek basıp çıktı,
Yavaşça öksürerek,
Kıbleye yönelip,
Ezan okudu er Manas
İki elini kaldırıp,
Kutba karşı dosdoğru durduğunda,

Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Kasılıp duran mendebur ah,
Altın kuşaktaki aybaltayı
Alıverip savurup,
Ezan okuyan Manas'ı,
İki elle tutup o anda
Ense köküne indiriverdi.
Ah! diyen Manas iki büklüm düştü,
Aybalta değdikten sonra
Tepesi üstü dikine düştü.
Ezan sesi kesildi,
Uyuyakalan Acıbay'ın
Gözü fal taşı gibi açıldı.
İrkilip uyanan Acıbay
Fırlayıp yetişip geldi,
Kalça kaçmaya durunca
Çevik doğan Acıbay
Mızrakla bir vurdu.
Kaçtı Kalça sızlayarak,
Mızrak tam isabet edince
Kim bilir nice parçalanıp,

Protect me, my hoca, my pir!»
Swaying, walking sidelong,
Turning toward the minaret,
Er Manas like a mighty mountain
Climbed up treading in majesty.
No boots on him, barefoot,
No helmet on him, skull-capped,
His knees bending to the ground,
To the top of the minaret
He climbed up stretching as he trod,
Coughing softly,
Turning toward the kıble,
Er Manas recited the ezan,
Raising his two hands,
When he stood full straight toward the kutb,
Cotton-sashed, broad-booted,
Koñurbay, khan of Keçil,
That strutting wretch — ah!
The moon-axe at his golden sash
He snatched out and swung,
Manas reciting the ezan —
Gripping with both hands, in that instant
He brought it down on the nape of his neck.
Crying Ah! Manas fell doubled over,
After the moon-axe struck,
He fell headlong, crown-first.
The voice of the ezan was cut off,
Acıbay, fallen fast asleep —
His eyes flew open wide as divining-stones.
Acıbay, starting awake,
Sprang up and came racing,
When Kalça turned to flee,
Acıbay the nimble falcon
Struck one blow with the lance.
Kalça fled away smarting,
When the lance struck full home,
Torn who knows how many ways,

Acıbay mızrağı saplayınca,
Çift kaburga kemiği
İkisi birden delinip,
Birlikte kırılıp gitmişti,
Yaralı düşüp Koñurbay,
Altındaki Algara
Bastırıp rahvan yürüyüp,
Böğründen akan kara kan
Kara yere şıpır şıpır akıp,
Kendinden geçmiş halde,
Aklı kaymış canıyla
Gücü gidip bitkin düşüp,
Aklı gidip sersemleyip,
Güçbela gidiyordu,
Kan durmadan, kan yitirerek.
Kalça'nın bu hale geldiğini
Kederlenen Acıbay'ın görünce,
Manas yaralandı, diye
Kalabalık ele söz olup,
Sur kapıları kapanıp,
Kanatlı kuş geçemez oldu,
Beecin kilitli kaldı,
İnsan girip çıkamaz,
Çepeçevre bir siper olup.
Koñurbay'ın Kara atı,
Kara atının var imiş
Böğründe kanadı,
Ne zaman olsa surlardan
Kedi gibi büzülüp
Atlayıvermek âdeti.
Kalça durup beklemedi,
Kamçıyı sağrıya vurunca
Altındaki Algara
Yüksek yapılmış surdan
Kamçı boyu sıçradı.
Nice bağ, kolan kayışı,
Hepsi kopup parçalandı,
Üstünden Kalça yıkılıp,
Algara'dan yuvarlandı,

When Acıbay drove the lance in,
A pair of rib bones,
Both pierced through at once,
Had broken away together,
Koñurbay fell wounded,
Algara beneath him
Pressing on at an ambling pace,
The dark blood streaming from his flank
Dripping, dripping on the black earth,
Fallen senseless,
His wits slipped from his soul,
His strength gone, worn to nothing,
His mind gone, dazed,
He went on barely alive,
The blood unstanched, losing blood.
That Kalça had come to this state —
When sorrowing Acıbay saw it,
Saying, Manas has been wounded,
Word ran through the teeming people,
The rampart gates were shut,
No winged bird could pass,
Beecin stayed under lock,
No man could go in or out,
Become a rampart all around.
Koñurbay's black steed —
His black steed had, they say,
Wings upon its flanks,
At any time, over the ramparts,
Bunching up like a cat,
Its custom was to leap.
Kalça did not stop and wait,
When he laid the whip on the croup,
Algara beneath him
Over the high-built rampart
Leapt a whip-length clear.
Many a strap and girth-band,
All snapped and tore to pieces,
Kalça toppled from his back,
He tumbled down from Algara,

Kazılıp konmuş çukurun
İçine düşüp serildi,
Aklı kayıp, kan yitirerek.

Into the pit dug and laid there
He fell and sprawled inside it,
His wits adrift, losing blood.

Çoraların biri görmedi,
Alööke oğlu Koñurbay
Eceli yetip ölmedi.
Uzaktan fark etmişti,
Alööke oğlu Koñurbay'ın
Çukura düşüp kaldığını
Şuykuçu görüvermişti.
Görünce Şuykuçu
Ona doğru yürüdü şimdi,
Koñurbay'ın üstüne
Örtüyü yayıp örttü şimdi,
Kırk gün Kalça bitkin,
Çukurda yatıp kaldı şimdi.
Gözlerden kaçıp koşarak,
Gelip durdu Şuykuçu.
Boylu boyunca yatan Kalça'ya
Bol bol, üç öğün,
Aşını, suyunu
Verip durdu Şuykuçu.
Bir de ilaçlayıp durdu,
Her gün gelip yoklayarak,
Şuykuçu'nun bu yaptığını
Bir kişi bile bilmedi.
Kalça'yı ilaçlaya ilaçlaya
Sönmüş ateşini tutuşturdu,
Ölmüş canını diriltti.
Ağrıyan yerini dindirip,
Gözünü fal taşı gibi açtırıp,

Not one of the çoras saw it,
Alööke's son Koñurbay
Did not die, his hour not come.
From afar he had marked it —
That Alööke's son Koñurbay
Had fallen and lay in the pit,
Şuykuçu had caught sight of it.
When Şuykuçu saw,
He walked toward him now,
Over Koñurbay
He spread and laid a cover now,
Forty days Kalça, exhausted,
Lay on in the pit now.
Running hidden from all eyes,
Şuykuçu kept coming there.
To Kalça lying full length,
Plentifully, three meals a day,
His food and his water
Şuykuçu kept on giving.
And he kept treating him with salves,
Coming every day to tend him,
What Şuykuçu was doing
Not a single soul knew.
Treating Kalça on and on,
He rekindled his burnt-out fire,
He revived his dead soul.
He stilled the aching places,
He made his eyes open wide as divining-stones,

Büyücülüğünü gösterdi,
Kıtayların Kalça'sına
Kalender kılığını giydirdi.
Eline ak değnek verip,
Elden sadaka dilendirip,
Kalça'yı yoluna koydu.

He showed forth his sorcery,
On the Kıtays' own Kalça
He put the garb of a kalender.
He gave a white staff into his hand,
Set him begging alms from the people,
And put Kalça on his road.

Koñurbay'ın kırk beyi,
Urgan gibi bükülmüş kara saçlarını
Tepelerinde toplayıp
Dürüp gezdikleri çağdı,
Hanımız ne zaman gelir, diye,
Algara'yı yedeğe alıp,
Hepsi yolunu gözleyip
Yanıp yakıldıkları çağdı.

Koñurbay's forty beys —
Their black hair twisted like rope,
Gathered up upon their crowns,
It was the season they went about coiled so,
Asking, When will our khan come,
Leading Algara on a tether,
All watching for his road,
It was the season they burned with grief.

Geçen günleri sayışıp,
Hesap ettikleri demdi,
O gün de gelmese
Çekip gidecekleri çağdı.
Algara'yı doğru çekip,
Kırk bey geldi eğilip,
Hanlarına tazim edip,
Hepsi attan inip
Hürmetle diz kırıp eğildi.
Böylece beyler yetişti şimdi,
Yetiştikleri yerde Kalça'yı
Algara'ya bindirip,
Alıp yürüyüp gittiler.
Kırk beyi başta olup,
Çetin, uzun yol tutup,
Pusa bürünüp köşe köşe kıvrılan,

Counting together the days gone by,
It was the moment they reckoned,
If he came not that day either,
It was the hour they would depart.
Leading Algara straight up,
The forty beys came bowing,
Paying homage to their khan,
All dismounting from their horses,
Bent the knee and bowed in reverence.
Thus the beys arrived now,
Where they reached him, Kalça
They mounted upon Algara,
And taking him they went their way.
His forty beys at the head,
Taking the hard, long road,
Wrapped in haze, winding corner on corner,

Alacakaranlıkta sivrilen,
Biten dağın çıkıntısı,
Doksan yolun kavşağı,
Dokuz suyun döküldüğü yer,
Yankılı Car-Kıya,
Ön yanı sık orman,
Tek atın geçtiği patika,
Tek yolun boyunda,
Vuracak dağ bulamadan,
Dövüşecek düşman bulamadan,
Rahatça uykuya doymadan,
Küheylanlarını otlatmadan,
Dirsek dayayıp yatamadan,

Jutting sharp in the twilight,
The spur where the mountain ends,
The crossing of ninety roads,
The place where nine waters pour,
Echoing Car-Kıya,
Before it, dense forest,
A path for a single horse,
Along the single road,
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
Never sated with easy sleep,
Never grazing their coursers,
Never lying propped on an elbow,

Bir şekerleme uykusu almadan,
Serçe uçmaz geniş vadiden,

Çığlık kopan bozkırdan,
Gerilip yol gözleyip,
Ay karanlık, gece kapalı,
Kırlardan çıktı üç yiğit:
Almambet, Çubak, er Sırgak.
Şüpheli yerlerde yolları
Dolaştıkları demdi,
Kalça'nın izini sezip
Yolunu gözledikleri demdi.
Almambet çıktı haykırıp:
«Isılam!» diye nara atıp.

Uzun boylu, geniş omuzlu,
Saldırdı mı geri dönmeyen,
Düşmandan asla kaçmayan,
Ardından saldırıp geliyor
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Gözünden alev dökülüp,
Hepsinin önünde
Bir ok atımı öne çıkıp,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Ulak Han'ın Sırgak'ı
Ok gibi gelmektedir.
Üç yiğidin heybetinden
Yer yarılıp gürleyip,
Bağlanmış aslan gibi
Gök gürler gibi kükreyip,
Kırk beyle Koñurbay
Heybetlerine duramayıp,
Teker teker kaçıverdiler,
Alööke oğlu Koñurbay
Tir tir titreyip kaçtı sahiden.
Yer yarılıp toz kopup,
Almambet, Çubak, Sırgak'ın
Sesinden canları çıkıp,

Never snatching a doze of sleep,
Through the wide valley where no sparrow flies,
Across the steppe where screams break out,
Tense, watching the road,
The moon dark, the night shut in,
From the wilds came forth three warriors:
Almambet, Çubak, Er Sırgak.
In suspect places, round the roads
It was the hour they made their rounds,
Sensing Kalça's trail,
It was the hour they watched his road.
Almambet came forth shouting,
Roaring the battle-cry «Isılam!»

Tall of stature, broad of shoulder,
Who once he charges never turns back,
Who never flees before a foe,
Charging behind him comes
Khan Baltay's Çubak,
Flame pouring from his eyes,
Out in front of them all,
An arrow's flight ahead,
Looking not about him,
Sparing his life not at all,
Ulak Khan's Sırgak
Comes on like an arrow.
At the awful might of the three warriors
The earth split and rumbled,
Like a lion in bonds
Roaring like the thundering sky,
The forty beys and Koñurbay
Could not stand before their menace,
One by one they broke and fled,
Alööke's son Koñurbay
Fled trembling head to foot, in truth.
The earth split, dust burst up,
Of Almambet, Çubak, and Sırgak —
At their voices their souls took flight,

Bölük bölük bölünüp,
Kaçışan kırk beyin
Arkalarından er Sırgak
Yirmisini bir ayırıp,
Önüne katıp aldı şimdi,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Onunu ayırıp aldı şimdi.
On birini önüne katıp,
Koñurbay'ı başa koyup
Almambet sürüp aldı şimdi.
Kalça kula belayı
Salıp gidiyor Almambet,
Yetiştiği yerde yere serip,
Rast geleni kırıp geçirip,
Oyup deşerek gidiyor.
Cengi salmıştı Almañ,
Kalça'nın on beyini
Tümden kırıp bitirmişti,

Splitting into scattered bands,
Of the forty beys in flight,
Behind them Er Sırgak
Cut off twenty at a stroke,
And drove them on before him now,
Akbaltay's Çubak
Cut off and took ten of them now.
Driving eleven before him,
With Koñurbay at their head,
Almambet drove them off now.
Upon Kalça the slave calamity
Almambet looses as he goes,
Felling them where he overtakes,
Cutting down all whom he meets,
He goes gouging and ripping open.
Almañ had loosed the battle,
Ten of Kalça's beys
He had slain to the last man,

Alööke oğlu Koñurbay
İt dalaşına tutuşup,
Tekrar tekrar dönüp,
Almambet ile boğuşup,
Ulak Han'ın Sırgak'ı
Mızrağın ucunu kana bulayıp,
Rast geleni ezip un edip,
Birini komadan yere serip,
Nara atıp haykırıp,
Yalvara bağıra Sırgak gelmektedir.
Kaçıp giden Kalça'yı:
«Durdur onu!» diye bağırıp.
«Almambet!» diye böğürüp,
On beyini kırıp geçirip,
Birini komadan tümünü kırıp,
Bahadır Çubak gelmektedir.
Almambet'in ardından
Canhıraş bağırıp,
Nice sırtı, nice beli
Aşıp geçti Koñurbay,

Alööke's son Koñurbay,
Locked in a dogfight brawl,
Wheeling round again and again,
Grappling with Almambet,
Ulak Khan's Sırgak,
Steeping his lance-point in blood,
Crushing to flour all whom he met,
Felling them, sparing not one,
Roaring his war-cry, shouting,
Crying and calling, Sırgak comes on.
After Kalça fleeing away:
Shouting, «Stop him!»
Bellowing, «Almambet!»
Slaying his ten beys outright,
Cutting down all, sparing not one,
Bahadır Çubak comes on.
Behind Almambet,
Crying out heartrendingly,
Many a ridge, many a pass
Koñurbay crossed over,

Boğuşmaya gücü yok,
Önüne ardına bakmadan,
Ar namus işini saymadan,
Kaçıp gitti Koñurbay.
Kovalaya kovalaya yetişemeden,
Üç yiğit durup kaldı,
Üçüne birden yakalanmadan
Koñurbay yola düşüp gitti.
Alööke oğlu Koñurbay
Haberi sıkı saldı şimdi,
Manas'ın işini bitirdim, diye
Herkese haber saldı şimdi.
Koñurbay haber verince
Durmadan çalkalandı,
Doksan Beecin ayaklandı.
Toprak uçup toz olup,
Dolu dolu Kıtay ayaklanıp,
Manas'ın ettiği zulüm
Yüreklere buz olup,
Nara atıp coşarak,
Elden asker toplayıp,
Dört bir yandan hanları sürüp,

No strength left to grapple,
Looking neither ahead nor behind,
Counting shame and honor as nothing,
Koñurbay fled away.
Chasing and chasing, never catching him,
The three warriors halted at last,
Uncaught by all three together,
Koñurbay took to the road and was gone.
Alööke's son Koñurbay
Spread the tidings hard and fast now,
Saying, I have finished Manas,
He sent word to everyone now.
When Koñurbay gave the news,
It churned without ceasing,
The ninety Beecins rose up.
The soil flew up and turned to dust,
The brimming Kıtay rose in arms,
The cruelties Manas had wrought
Turned to ice within their hearts,
Roaring war-cries, surging,
Gathering troops from the land,
Driving the khans from all four quarters,

Uzak yerdeki canları sürüp,
Dalgalanan gölü sürüp,
Dağı yıkan seli sürüp,
Yabanda gezip er yetişen,
Tek Göz denen eli sürüp,
Yerin yüzü dalgalanıp,
Kum gibi kaynaşarak
Karınca gibi kımıldayıp,
Sürü sürü bölünüp,
Boy boy, oğul oğul saf tutup,
Her soyu ayrı ayrı
Sayım verip görünüp,
Gece olduğu bilinmeden,
Toprak göğe uçup
Gündüz olduğu bilinmeden,
Gökte toz bulutu sökülüp,

Driving souls from distant places,
Driving the billowing lake,
Driving the flood that wrecks the mountain,
Bred to manhood roaming the wilds,
Driving the folk called Tek Göz,
The face of the earth heaved in waves,
Seething like sand,
Stirring like ants,
Splitting herd on herd,
Ranking up clan by clan, son by son,
Each lineage separately
Mustering, showing for the count,
None knowing it was night,
The soil flying to the sky,
None knowing it was day,
A dust cloud tearing loose in heaven,

Manas öldü denince
Biri kalmadan çok Kıtay
Topyekûn gelivermişti,
Er takımı derlenip.
Kumu gör, kurtçuğu gör,
Karınca gibi kaplayan
Kalabalık Kıtay yurdunu gör!
Yeryüzündeki otu gör,
Ot kadar çok Kıtay'ı gör!
Askeri yürüyüp gidince
Mızrakların ucu tokuşup,
Çokluğundan koca ordu
Yürüyemeden itişip,
Ellibaşısı telaşlanıp,
Onbaşısı höykürüp,
Binbaşısı bir başka,
Yüzbaşısı dikilip.
Kılıç kında şakırdayıp,
Aybaltası şıngırdayıp,
Yürüyüverdi çok Kıtay,
Sancağı dalgalanıp,
Kalkanları şakırdayıp,
Koñurbay'ı başta olup,
Bütün alpları burada,
Yürüyüverdi çok Kıtay.
Almambet, Çubak, er Sırgak

At word that Manas was dead,
Not one remaining, the many Kıtay
Had come in a single mass,
Their warrior host assembled.
See the sand, see the grubs,
Covering all things like the ants —
See the teeming Kıtay nation!
See the grass upon the earth,
See the Kıtay many as the grass!
When their army went marching,
The lance-points knocked together,
For sheer numbers the great host
Jostled, unable to march,
Its captains of fifty in a flurry,
Its captains of ten bawling,
Its captains of a thousand another sort,
Its captains of a hundred standing stiff.
Swords clattering in their sheaths,
Their moon-axes jingling,
The many Kıtay marched forth,
Their standards billowing,
Their shields clattering,
With Koñurbay at their head,
All their alps were here,
The many Kıtay marched forth.
Almambet, Çubak, Er Sırgak

Manas'ın başucuna geldi.
Boz ala bayrak, kızıl tuğ,
Er Manas'ın başında
Vay vay diyen bir feryat figan.
Kıl bıyığı sarkıp,
Kıyamete gider kişi gibi,
Şahbaz Manas gök yelen
Ağır hasta olmuştu.
Sırt ile boyun arası,
İyice azıp şişmiş yer imiş
Aybalta değen yarası.
Gök çeliğini pas tutmuş,

Came to Manas's bedside.
The gray-pied banner, the crimson tug,
At Er Manas's head
A wailing lament crying woe, oh woe.
His hair-fine mustache drooping,
Like one departing to Judgment Day,
Falcon Manas, the blue-maned,
Had fallen gravely ill.
Between his back and neck,
The place had festered and swollen sore —
The wound where the moon-axe struck.
His blue steel was seized with rust,

Görmeden kalan Acıbay'ın
İki gözü kör olası.
Kapının ağzını kapattırmış,
Ezana duran Ayköl'ü
Gözetmeden Acıbay,
Alööke oğlu Koñurbay'a
Ansızın vurdurmuş.
Müslümanın belini kırdırmış,
Tek başına dize getirirdi
Kalabalık Mançu'yu, Kıtay'ı,
Şimdi gönüllerini rahatlattı.
Korunmasız yandan vurdurmuş,
Şahbaz Manas sultanın
Kırk çora farkına varmadan
Başını Kıtay'a yardırmış.
Aslan dostu Almambet,
Usta olmuş yiğidin,
Kalabalık Kıtay Beecin'e
Nice kırgını, nice belayı
Salıp gitmiş değil mi!
«Medet» denen ilacı
Alıp gitmiş değil mi!
Bakıp duran Almambet
Han Manas'a kederlenip,
İçi yanıp tütüp,
Doğan gibi iki gözü
Kırpmadan yaşla dolup,
Yine bakıp Almambet
Yaş döküp yanık sesle dedi:
«İslam yurdunun kalesi

Acıbay who failed to see —
May his two eyes go blind!
He had let the gateway be shut,
Ayköl standing to the ezan
Acıbay left unguarded,
By Alööke's son Koñurbay
He let him be struck unawares.
He let the Muslim's back be broken,
Single-handed he would bring to their knees
The teeming Mançu and Kıtay —
Now he has set their hearts at ease.
He let him be struck on the unguarded side,
Falcon Manas the sultan —
While the forty çoras marked it not,
He let the Kıtay split his head.
His lion friend Almambet,
That warrior grown a master —
On teeming Kıtay Beecin
Many a slaughter, many a woe
Has he not loosed and gone!
The remedy called «Medet»
Has he not carried off with him!
Almambet, gazing on,
Grieving over Khan Manas,
His heart burning and smoldering,
His two falcon eyes
Unblinking, brimming with tears,
Gazing once more, Almambet
Shedding tears, said in a scorched voice:
«Fortress of the land of Islam —

Dostum Manas var iken,
Nice nice çetin işe
Yol açarım der idim,
Kıtay değil, cihana
El salarım der idim!
Sevincinden bu zavallı can,
Gönlüm kaynayıp taştı mı,
O düşüncem kazara

While my friend Manas was here,
To many and many a grim task
I would say, I shall open the way,
Not Kıtay alone — on the world
I would say, I shall lay my hand!
For joy of him, this wretched soul —
Did my heart seethe and overflow,
Has that thought of mine by mischance

Kendime uğursuzluk mu oldu!
Dönüp bakmadan düşmana girince,

Şahbazım Manas dururken
Karşıma çıkanı yenerdim,
Yiğidim Manas var iken
Bana ölüm yok der idim!
Geçidi çetin yer olsa,
Hatta akıp giden sel olsa,
Sıkıştırıp gelen ordu olsa,
Önümde Manas var iken
Gök ile kara yeri
Toza boğarım der idim,
Ne denli çetin olsa da
Toza karışıp boğuşup,
Kan çıkarırım der idim».
«Bugün gördüğün yarın yok,
Böylesi yüzsüz, aldatıcı,
Vefasız yalan dünya — kor ateş!»

«Medet» denen ilacı
Yiğidinin başına
Beş kez aktarıp sürdü idi.
«Sebep» denen ilacı
Serpe serpe sürdü idi.
İlaç bunca sürülünce,
İçindeki zehri alınca,
Gök yeleli Manas sultanın
Ağrıyan yeri dindi,
Gözü fal taşı gibi açıldı.
Eskisi gibi kuvvet yok,
Kanı azalıp sararıp,
O zaman da Almambet
Her gün ilaçlayıp durdu.
Külazığı çalkalatıp,
Suyuna katıp verdirip,

İlaç sarıp baktırıp,
Genç kısrağın kazı yağını

Become an omen of ill for me!
Charging the foe without a backward glance,
While my falcon Manas stood by,
I overcame all who faced me,
While my hero Manas was here,
I would say, For me there is no death!
Were the pass a grim one,
Were it even a rushing flood,
Were it an army pressing in,
While Manas was before me,
The sky and the black earth
I would say, I shall choke with dust,
However grim it might be,
Grappling amid the dust,
I would say, I shall draw blood».
«What you see today is gone tomorrow —
So shameless, so deceiving,
The faithless, lying world — a burning coal!»
The remedy called «Medet»
Upon his hero's head
Five times he poured and rubbed it.
The remedy called «Sebep»
He rubbed on, sprinkling and sprinkling.
When so much salve was applied,
When it drew the poison out,
Blue-maned Manas the sultan —
His aching place was stilled,
His eyes opened wide as divining-stones.
No strength in him as of old,
His blood run low, grown pale,
Even then Almambet
Kept treating him every day.
Having külazık churned up,
Had it mixed in his water and given,

Binding on salves, having him tended,
The kazı-fat of a young mare

Yarasına çektirip,
Eskisi gibi kendine getirip,
Hunharı ata bindirdi.
Ilgınlı Keñ-Kol boyuna,
Geniş Talas'ın ovasına:
«Biriciğini gör» deyip
Han Manas'ı yola çıkardı.
Azık erzak bol verdi,
Yoldaş olsun diye Manas'a
Nice bin bin asker verdi.
At esirgemeden yol alıp,
Kim bilir kaç gün gidip,
O zaman Manas, şahbaz aslan,
Düşünceye daldı doğan er:
«Daha dün el yurda,
Kakançın'ın Beecin'ini
Kuşatıp aldı, dedirttim.
Şimdi elim demesin,
Kadın kız, kalabalık yurt
Kaçıp gitti dedirtip,
Altınını, gümüşünü, akçesini
Saçıp gitti dedirtip,
Başına aybalta değince,
Çok Kıtay'dan korktuğundan
Şaşırıp kaçtı dedirtip.
Halkımı toplatıp,
Kalabalık elimin hepsini
Meke'ye varana dek kırdırtıp,
Kıtay ile yüzleşmeden,
Nasıl çekip gideyim!
Ecelim yetmişse öleyim,
Allah'ın verdiği buyruğu
Boynuma düşerse göreyim!
Haykırışıp saf bozup,
Kader yetmişse okla uçup,
Ne olursam olayım!»
Deyip, böylece han Manas
Sayısız orduya buyruk verdi.
«Durdum, dedi, bu yerde!

He had drawn onto the wound,
Bringing him back to himself as of old,
He set the dread one on his horse.
To tamarisk-grown Keñ-Kol's banks,
To broad Talas's plain:
Saying, «Go see your only one»,
He sent Khan Manas on his way.
He gave provisions in plenty,
As companions for Manas
He gave many thousands of troops.
Riding on, not sparing the horses,
Traveling who knows how many days,
Then Manas, the falcon lion,
Sank into thought, the falcon batyr:
«Only yesterday, among folk and land,
Kakançın's own Beecin —
I made them say: he besieged and took it.
Now let my people not say —
Women, girls, the teeming nation —
Letting them say: he fled away,
His gold, his silver, his coin,
Letting them say: he scattered and fled,
When the moon-axe struck his head,
For fear of the many Kıtay,
Letting them say: he panicked and fled.
Letting them round up my people,
All my teeming nation
Letting them be slain as far as Meke,
Without facing the Kıtay,
How could I turn and go!
If my hour has come, let me die,
The decree that Allah has given,
If it falls upon my neck, let me meet it!
Shouting, breaking ranks,
If fate is come, flying by the arrow,
Let become of me what may!»
So saying, Khan Manas
Gave command to the countless host.
«I have halted, said he, in this place!

Yakınma sonra, Müslüman,
Do not complain later, Muslim,

Baştan söylemedi, diye,
Atım zayıf diyenin
Hemen atını boğazlatırım,
Kendim yalnızım diyenin
Kendini kesip öldürürüm!
Öfkeme dokunanı,
Karabudun elim yurdum,
Esirgemeden kırarım!
Gözümü kırpmadan dinine
Kıtay'dan beter ederim!»
Manas'tan böyle söz işitip,
Duran ordunun hepsi duyup,
Öndeki düz sırta
Topluca attan indi şimdi.
Altışar altışar tulparı
Aralarını gerip bağlatıp,

Saying, He did not tell us from the start —
Whoever says, My horse is weak,
I will have his horse's throat cut at once,
Whoever says, I am alone,
Him I will cut down and kill!
Whoever touches my wrath —
My common folk, my people, my land —
I will slay without sparing!
Without a blink, to his faith
I will do worse than to the Kıtay!»
Hearing such words from Manas,
All the standing host heard them,
On the level ridge ahead
They dismounted in a body now.
The tulpars, six by six,
They had tethered with space stretched between,

Usta olan kalabalık ordu
Altışar, onar bölünüp,
Aşını yemeğini kaynatıp,
Yiğitler gerinip yatıyor,
Seçkin tulparlar sıkılıp,
Eşinip tepip gümbür salıp,
Sıçrayıp oynayıp toz koparıp.
Bu az geliyormuş gibi, koca ordu
Ordo oyunu kurup,
Kırk kısrağı ödül diye
Ortaya koyup yarışıp.
Kırlardan kulan avlayıp,
Argalıyı, yaban koçunu kovalayıp,
Eğlenceye dalıp,
Tulparları kazığa bağlayıp,
Çok Kıtay gelecek olursa
Hunhar nasıl olur, diye,
Taştan sıra sıra siper örüp,

The teeming host, well-practiced,
Split by sixes and by tens,
Boiling their food and victuals,
The warriors lie stretching at ease,
The choice tulpars grow restive,
Pawing, kicking, drumming thunder,
Leaping, frisking, tearing up dust.
As if this were too little, the great host
Set up the game of ordo,
Forty mares as the prize
They staked and made contest.
Hunting wild ass on the steppes,
Chasing argali and wild ram,
Plunging into merriment,
Tying the tulpars to their stakes,
Should the many Kıtay come,
Thinking, How will the dread foe be,
They built rank on rank of stone breastworks,

Çevresini sıkı tutup,
Holding the perimeter fast,

Hepsi birden koşuşturup,
Cenk işine hazırlanıp,
Yatıp kaldı koca ordu.
Nişancıların duracağı yerlere
Karşılarına taş koyup,
Mızrakçıların ustasına
Açık bozkırı seçip,

Aybalta çalan yamana
Engebeli yeri gözleyip,
Kılıç çalan üstada
Saban değmiş çizgisi yok,
Dağ sıçanı kazmış ini yok,
Ay gibi dümdüz kumlu ovayı,
İşaretleyip onu ayırdılar.
Manas'ı ortaya koyup
O bildik siperde pekişip,
Gözcüsünü tayin edip,
Keşifçisini sağlamlayıp,
Bu sırada Beecin'e,
Manas'ın durduğu yere,
Kalabalık asker, çok Kıtay,
Koñurbay'ı başta olup,
Dalga dalga yetip geldi,
Manas'ın yattığı kaleye.
Çevirip aldı on kat kuşatıp,
Kıtay basıp geldiğinde,
Çubak'ın han oturduğu
Müslümanın askeri
Eğlencesini edip,
Toy kurup yattığı demdi.
Er silahını kuşanmadan,
Düşman gelir, diye hazırlanmadan,

Azizkan oğlu Almambet
Habersiz yattığı demdi.
Altın işlemeli kapıdan,
Esenkan'ın otağının
Gölgeli deliğinden

All bustling together,
Making ready for the work of war,
The great host settled down to rest.
At the posts where marksmen would stand
They set stones before them,
For the masters of the lance
They chose the open steppe,

For the fierce one who swings the moon-axe
They picked out the broken ground,
For the master who swings the sword —
No furrow ever touched by plow,
No burrow dug by marmot,
The sandy plain smooth as the moon —
They marked it out and set it apart.
Placing Manas at the center,
Standing firm in that familiar rampart,
Appointing their lookouts,
Securing their scouts —
Meanwhile, out of Beecin,
To the place where Manas stood,
The teeming soldiery, the many Kıtay,
With Koñurbay at their head,
Came on arriving wave on wave,
To the fort where Manas lay.
They ringed it round, besieging tenfold,
When the Kıtay came pressing in,
Where Çubak sat as khan,
The soldiery of the Muslims
Were taking their pleasure —
It was the moment they lay feasting.
No man had girded on his arms,
None made ready, thinking, The foe will come,
Azizkan's son Almambet —
It was the moment he lay unwarned.
Through the gold-worked door,
Of Esenkan's pavilion,
Through its shadowed opening,

Bakıp dursa Almambet:
Kıtayların kızları
İkişer ikişer koşuşup,
Hepsi birden sevinip,
Adımlarını denk atıyor,
Hepsi birden söyleşiyor.
«Burut'un hanı Manas'ı
Pusuya yatıp Koñurbay
Aybaltayla vurmuş, diyor,
Ölecek hale gelince
Talas'a Manas kaçmış, diyor.
Kıtay ordusu doluyor, diyor,

As Almambet stood gazing:
The daughters of the Kıtays,
Scurrying two by two,
All rejoicing together,
They step in even measure,
They all talk with one another.
«The Burut's khan Manas —
Lying in ambush, Koñurbay,
They say, struck him with the moon-axe,
When he was brought near death,
They say Manas fled to Talas.
They say the Kıtay host is massing,

Bugün yarın, ablacığım,
Burut ile yüzleşip,
Kırgın savaş olacak, diyor.
Burada durup nidelim,
Eve erken varalım!»
Bunu duyan Almambet
Dediklerine şaşıp,
Düşmana karşı hazırlanıp,
Halkına haber salıp,
Müslümanın tümüne.
Böyle sözü duyunca,
Cenk kurdu kırk çora
Almambet'in başına
Hepsi geldi toplanıp:
«Yiğit Almam, sultanım,
Öfkelenmişsin sen,
Aşılamayan dağ mı var,
Pusuya yatan düşman mı var?
Kaynayıp duran dert mi var,
Böbürlenip nara atarak
Basan Kıtay ordusu mu var?»
Çoralar böyle deyince,
Azizkan oğlu Almambet
Şöyle deyip söylüyor:
«Aslanım, şahbaz kırk çora,
Aziret Aalı'nın değmediği

Today or tomorrow, dear sister,
They will face the Burut,
They say there will be slaughtering war.
What use to linger here —
Let us get home early!»
Almambet, hearing this,
Amazed at what they said,
Made ready against the foe,
Sent word to his people,
To all of the Muslims.
On hearing such a word,
The forty çoras, wolves of war,
Around Almambet
All came gathering:
«Brave Almam, my sultan,
You have grown wrathful —
Is there a mountain not to be crossed,
Is there a foe lying in ambush?
Is there a grief that keeps seething,
Swaggering, roaring war-cries,
Is there a Kıtay army pressing in?»
When the çoras spoke so,
Azizkan's son Almambet
Speaks, saying thus:
«My lions, forty falcon çoras,
Untouched by Aziret Aalı,

Azaplı Beecin yeri budur,
Diri canı kurtarmayan
Hayırsız Kıtay eli budur!
Huyunu baştan bildiğimden
Söylemeden gezen ben buyum!
Kalabalık Kıtay'dan, Mançu'dan
Ölümü Tanrı bilir,
Ya da ölmeden sağ kalışı.
Eceli yeten ölmez mi,
Azabı varsa çekmez mi!

Tanrı'nın verdiği buyruğu
Böyleyse görelim,
Kakançın'ın Beecin'inde
Ecel yetmişse ölelim!
Ölmeden sağ dururken
Peşimizden gelen İslam'ı

Kıtay ile Mançu'ya
Ganimet diye nasıl verelim!
Koca orduyu bırakıp kaçsak
Vebali bize yüklenmez mi,
Cefayı fena çekmez mi,
Hep birden kargaşa salmaz mı,
Meke'ye dek kovalamaz mı,
Müslümanı kırmaz mı,
Malını mülkünü yağmalamaz mı,

Fesadı Kıtay salmaz mı!
Müslümanı kırdırıp,
Kırk çora kaçıp gitti, diye,
Bu dünyada kötü ad,
Ahirete varınca
Kırılan kalabalık Müslüman
Yakamıza yapışmaz mı,
Ardımızda kalan soya
Kötü adı kalmaz mı!
Ah be, kırk çora,
Kırkınız kırk yerden gelme aslandınız,

This is the tormented land of Beecin,
That spares no living soul —
This is the graceless Kıtay land!
Since I knew its nature from the first,
I am the one who went about unspeaking!
From the teeming Kıtay and Mançu,
God alone knows who shall die,
Or who shall come through alive.
Does not he whose hour has come die,
Does he not bear his torment, if torment be his!
The decree that God has given —
If so it be, let us meet it,
In Kakançın's Beecin,
If our hour has come, let us die!
While we still stand alive,
The Islam that follows after us —

To the Kıtay and the Mançu
How could we yield them up as spoil!
If we fled and left the great host,
Would not the guilt be laid on us,
Would they not suffer bitter woe,
Would they not loose havoc all at once,
Would they not chase them as far as Meke,
Would they not slay the Muslims,
Would they not plunder their goods and holdings,
Would not the Kıtay loose their mischief!
Letting the Muslims be slain,
With the word: the forty çoras fled —
An evil name in this world,
And when we reach the hereafter,
Will not the slaughtered Muslim throngs
Seize us by the collar,
And on the line we leave behind
Will not the evil name remain!
Ah now, forty çoras,
You forty were lions come from forty places,

Şahbaz Manas gök yeleliden
Hanginiz eksik idiniz?
Kırk çora sağ oldukça
Düşmandan sıkıntı çekmem deyip
Güvenç edinen ben idim.
Kıtay ile Mançu'ya
Çetin bir kırgın salalım,
Şahbaz Manas gök yeleliyi
Kurtarıp alalım.
Sözü sıkıca pekiştirip,
Aslan doğan Çubak'ı
Han Manas'ın yerine
Han kaldıralım,
Şu yatan Müslümanların
Tulparını seçip binelim,
Mançu'ya, Kıtay'a, Kalmak'a
Laçın gibi çullanalım!
Kızıl kana boyanıp,
Kıtay'ı kırıp biçip
Tüp-Beecin'in dibine dek
Dürüp sürüp kovalayalım.
Keçil'in hanı Koñurbay,

From falcon Manas the blue-maned
Which of you fell short?
While the forty çoras live,
Saying, I fear no trouble from the foe,
It was I who took you for my trust.
Upon the Kıtay and the Mançu
Let us loose a grim slaughter,
Falcon Manas the blue-maned —
Let us rescue and reclaim him.
Let us bind our word fast,
Çubak, lion-born falcon —
In Khan Manas's place
Let us raise him khan,
From these Muslims lying here,
Let us pick and mount their tulpars,
On Mançu, Kıtay, and Kalmak
Let us swoop like the laçın hawk!
Dyed in scarlet blood,
Cutting and hewing the Kıtay down,
To the very bottom of Tüp-Beecin
Let us roll them up, drive them, give chase.
Koñurbay, khan of Keçil —

Rast gelirsek onu
Diri diri yakalayalım,
Han Manas'ın önüne
Kalça'yı götürüp
Karnını deşip yaralım,
Ciğerini söküp çıkarıp
Kurbanlık diye çırpalım!
Kurban olayım, kırk çora,
Ne olursa olsun ölelim!
Beecin'den diri dönmeyelim,
Çetin, sıkışık gün olsa,
Birimiz geri kaçmayalım!
Yiğidimiz okla uçsa,
Beli gevşek olandandır,
Dönüp bakıp durmayalım!»
Yalnız çoralar mı dersin,

If we come upon him,
Let us take him alive,
Before Khan Manas
Let us haul Kalça,
Slit open and gash his belly,
Tear out his liver whole
And flail it as a sacrifice!
Let me be the offering, forty çoras,
Come what may, let us die!
Let us not return from Beecin alive,
If the day be grim and hard-pressed,
Let not one of us flee back!
If one of our braves falls to an arrow,
It comes of a slack-belted man —
Let us not turn and stand gazing!»
Think you it was the çoras alone?

Muzburçak, Kökçö hanı var,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
İki yiğit daha var.
Almambet'in dediğini
Güvenç edip, güç edip,
Kaplanı Manas gibi
Dayanak tutup, aslan bilip:
«İyi olur» deyip söyleyip,
El kaldırıp gürültüyle,
Düşmanla ölesiye vuruşmaya
Hepsi kalktı gümbürdeyip.
Bu dediğin akıldır, diye,
İyi olur bahadır, diye,
Ölmeyip sağ gezse de
Ne murada erer, diye,
Ola ki geri kaçan,
Kâfir olup, din bozup,
İmansız ölüp gitsin, diye,
Ak buğday ununu çiğneyip,
Ak Kur'an'ı tutuşup,
Hepsi birden ayağa kalkıp,
Dua edip durdular şimdi.
Habere geldi er Serek,
Soluk soluğa telaşla geldi:
«Yatıyor musun, Müslüman,

There is Muzburçak, the khan Kökçö,
The Eştek's Camgırçı,
Kökötöy's Bokmurun,
Two more warriors besides.
What Almambet had said
They took for trust, took for strength,
Like their tiger Manas,
Held him their stay, knew him their lion:
Saying, «So shall it be well»,
Raising hands with a roar,
To fight the foe unto death
They all rose up thundering.
Saying, This word of yours is wisdom,
Saying, It shall be well, bahadır,
Saying, Even should one live on,
What desire would he attain —
Should any flee to the rear,
Let him turn infidel, wreck his faith,
And die without iman, they said,
Chewing the flour of white wheat,
Grasping the white Kur'an together,
All rising to their feet at once,
They stood in prayer now.
Er Serek came with tidings,
He came breathless, in haste:
«Do you lie sleeping, Muslim,

Yayılıp kazılmış hendek gibi ordu geldi,

Avuç içi kadar değil bunlar,
Kalabalık Kıtay'dan, Mançu'dan,
Koñurbay başlarına geçmiş,
Âlemi kaplayıp ordu geldi!
Almambet yiğidim, kahramanım,
Toprak uçup toz geldi,
Dalgalanıp Kıtay ayaklandı,
Kargaşa koptu, ordu geldi.
Biri değil, hepsi birden,
Sayısız, yoğun, bol geldi!»

Like a trench dug wide and sprawling the army came,

Not a mere palmful were these,
From the teeming Kıtay, from the Mançu,
Koñurbay set at their head,
Covering the whole world the army came!
Almambet, my brave one, my hero,
The earth flew up and dust came,
Surging in waves the Kıtay rose up,
Turmoil broke out, the army came.
Not one alone, but all at once,
Countless, dense, abundant they came!»

Haber salıp er Serek
Halka söyleyip ilan etti.
Bunu işittikten sonra
Müslümanların hepsi:
Yürekli olanlar sevindi,
Yüreği yok gevşekler,
Üstlerine kara gece çökmüş gibi,
Kederlenip yandılar.
Bahadırların hepsi
Silahlarını kuşanıp,
Korkup duran zayıfları,
Düşmana karaltı olsun, diye,

Aralarına aldılar.
Yiğitlerin hepsi
Yüreklenip Tanrı'yı andı:
«Almambet, Çubak, er Sırgak,
Acıbay ile Muzburçak,
Camgırçı ile er Kökçö —
Bunlar sağ esen olsun,» diye,

Yedisine bel bağlayıp,
Savaş kurdu doğanlar,
Düşmandan korkmaz yiğitler,
Sıra sıra ordu olup,
Az değil, bol olup,
Orduyu sürüp kaynattılar,
Müslümanın kızıl tuğunu
Acıbay'a tutturup,
Seçkin yiğitlerin hepsi
Kıtay'a doğru saldırdı.
Korkakların hepsi
Arada sürüklenip gelir,

Almambet ile Çubak arslan,
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
Yanlarından hazırlanıp,
Kulanın koşup aşamadığı
Doksan dağın göbeğinde

Sending out word, the man Serek
Spoke to the people and proclaimed it.
After hearing this,
All of the Muslims:
The stout of heart rejoiced,
The slack ones with no heart,
As if black night had fallen upon them,
Grieved and burned within.
All of the batyrs
Girded on their weapons,
And the weaklings standing in fear,
So they might be a shadow-mass against the foe,

They took into their midst.
All of the brave young men
Took heart and called upon God:
«Almambet, Çubak, the man Sırgak,
Acıbay and Muzburçak,
Camgırçı and the man Kökçö —
May these remain safe and sound,» they said,

Binding their hopes on the seven,
Those born to make war,
Brave men who fear no foe,
Forming an army rank on rank,
Not few, but abundant,
They drove the host and set it seething,
The crimson standard of the Muslims
They gave into Acıbay's hands,
And all the chosen young braves
Charged straight toward the Kıtay.
All of the cowards
Come dragging along in between,

Almambet and Çubak the lion,
Ulak Han's Sırgak,
Making themselves ready at their side,
Where the running kulan could not cross,
In the navel of ninety mountains,

Toplanıp önünü kesmeye çıktı.
Uzaktan gelen Müslümanlar
Tanrı'sına sığınıp,
Önlerindeki kumlu ova
Karınca gibi kaynaşıyor,
Kaplayıp gelir çok Kıtay,
Kum gibi olup kaynaşarak,
Kakançın'ın Çoñ-Beecin'i
Çarpışılacak yer imiş,
Karaltısına bakılırsa
Tam kırk hanlık el imiş.
Önlerinde upuzun yayılan,
Orman desen kaplamış,
Kalabalık Kıtay sel imiş.
Boz kırçıl olup bölünmüş,
Boz atlılarını bir bölmüş.
Durmadan saldırıp giren

Katır binenlerini bir bölmüş.
Demirden zırh giydirip,
Kaçanı yakalayıveren
Bahadırlarını bir bölmüş.
Yay çeken erlerini,
Can esirgemez yiğitlerini,
Toptan hepsini bir bölmüş.
Kaçmadan durup vuruşan
Kancarkol'unu bir bölmüş,
İnsanı parçalayıp yiyen

Zalimlerini bir bölmüş.
Baksan da göz yetmez,

Göl gibi dalgalanıp geliyor,
Çokluğu öyle ki
Anlatmakla söz yetmez.
Kıtay'ın kaldırdığı tozdan
Gündüz müdür bilinmez,
Yoksa gece midir bilinmez.
Gök açık, yer kapalı,

Gathered and rode out to cut off the way.
The Muslims come from afar
Took refuge in their God,
And the sandy plain before them
Was seething like an anthill,
Covering all, the many Kıtay come,
Swarming and seething like sand,
Kakançın's Çoñ-Beecin
Was the place where battle would be joined,
And judging by their dark mass
They were a people of full forty khanates.
Spread out endlessly before them,
Covering the land like a forest,
The teeming Kıtay were a flood.
Divided into grey and grizzled,
Their grey-horse riders set in one division.
Those who charge and break in without cease,
Their mule-riders set in one division.
Clad in armor of iron,
Those who seize whoever flees,
Their batyrs set in one division.
Their bow-drawing men,
Their braves who spare not their lives,
All together set in one division.
Those who stand and fight without fleeing,
Their Kancarkol set in one division,
Those who tear men apart and devour them,
Their cruel ones set in one division.
Though you look, the eye cannot compass them,
Like a lake they come surging in waves,
Their multitude is such
That words fail to tell it.
From the dust the Kıtay raised
Whether it is day cannot be known,
Or whether it is night cannot be known.
The sky is open, the earth is closed,

Yerin yüzünü el bürümüş,

Mızrağın ucu çarpışıp,
İnsanın başı tokuşup,
Davul dövülür gibi
Aybalta, kılıç çınlayıp,
Kalabalık Kıtay, çok Mançu
Kaynaşıp çıkıp geliyor,
Sayısına sayı yetmez.
Biten dağın burnundan
Çoğu çıkıp geliyor,
Hepsini önüne katıp,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
O koca lök, çıkıp geliyor.
Kılıçlıları ön safta,
Kıl kadar canını esirgemez
Yamanları kenarda.
Şaşmadan vuran nişancısını
Yanlara dizmiş,
Kaçmadan durup dövüşecek

Gözü pek yiğitlerinin hepsini
En öne koymuş,
Zayıflarının hepsini
Ortaya alıp kuşatmış,
Aralarına almış.
Müslümanların geldiğini,
Hepsinin hazır durduğunu
Koñurbay görüvermiş.
«Teke teke Burut gelir, diye,

Bana sıra verir,» diye,
Karager'e binmiş Kalday alp'ı:
«Teke tek çıkıp mızraklaş,» diye,

En öne sürmüş.
Kalday'ın gelmekte olduğunu
Er Almambet gördü işte.
«Han Manas'ın kırk çorosu,

The face of the earth swathed in a host,

The points of lances clashing,
The heads of men colliding,
As if drums were being beaten
Battle-axe and sword were ringing,
The teeming Kıtay, the many Mançu
Come swarming forth,
No number suffices to count them.
From the spur of the mountain's end
Their multitude comes pouring out,
Driving all before him,
Alööke's Koñurbay,
That great bull-camel, comes forth.
His swordsmen in the front rank,
Those who spare not a hair's worth of life,
His fierce ones at the flanks.
His marksmen who strike unerring
He has ranged along the sides,
Those who will stand and fight without fleeing,
All his most daring braves
He has set at the very front,
All of his weaklings
He has ringed in the middle,
Taken into their midst.
That the Muslims had come,
That all stood ready,
Koñurbay caught sight of it.
«The Burut comes for single combat, he said,
And gives the turn to me,» he said,
Kalday the alp, mounted on Karager:
«Go out one to one and cross lances,» he said,
And drove him to the very front.
That Kalday was coming on,
The man Almambet saw it then.
«Forty çoros of Han Manas,

Biriniz teke tek çıkın!» diye,
Let one of you go out in single combat!» he cried,

Boynunu çevirip durdu işte.
Egizkan'ın küçük oğlu,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Gelip Talas'a konmuş,
Manas'a çoro olmuş.
Bahadır, pehlivan Bayçoro,
Almambet'in önüne

And turned his neck about and waited.
Egizkan's youngest son,
The servant beloved of God,
Who had come and settled in Talas,
And become a çoro to Manas.
The batyr, the wrestler Bayçoro,
Before Almambet

Aksur'un ağzını çevirdi işte,
Ak dağ koçu gibi heybetli,
Almambet'ten duayı
İsteyip, dileyip durdu işte.
«Git dersen gideyim,
Duanı ver de alayım,
Kıtay'dan çıkan pehlivana
Teke tek çıkıp varayım.
Ecelim yetmişse öleyim.
Teke teke gelen Kalday alp ile
Bir sarsışıp göreyim.»
Bayçoro böyle dururken
Duasını verdi Almambet.
Almambet, Çubak — iki arslan,
Serek, Sırgak — ikiz er,
Kırkın başı ihtiyar Kırgıl,
Üzük gibi kalpaklı Şuutu var.
Iraman'ın Irçı oğlu,
Yerinden oynamaz Agayar,
Sanki ayrılıp gidecekmiş gibi
Avuçlarını açıp,
Yaratan tek Tanrı'ya
Emanet deyip ısmarlayıp,

Turned Aksur's muzzle about then,
Majestic as a white mountain ram,
For the blessing from Almambet
He asked and begged and waited.
«If you say go, then I shall go,
Give me your blessing, let me take it,
Against the strongman come out of Kıtay
Let me go forth in single combat.
If my hour has come, let me die.
With Kalday the alp who comes one to one
Let me grapple once and see.»
While Bayçoro stood thus
Almambet gave him his blessing.
Almambet, Çubak — two lions,
Serek, Sırgak — twin heroes,
Head of the forty, old Kırgıl,
Şuutu with his kalpak like a yurt-crown.
Iraman's son Irçı,
Agayar who budges not from his place,
As though he were parting to depart forever,
Opening their palms wide,
To the one Creator God
Commending him, saying: into Thy keeping,

Duasını verdi hepsi,
Bakıp duran kalabalık ordu,
Genciyle yaşlısı.
Yayılıp duran Müslümanlar:
«Acep nasıl olacak?» diye,

They all gave him their blessing,
The teeming host looking on,
Its young and its old.
The Muslims spread out watching:
«How, we wonder, will it go?» they said,

Gözlerini dikip baktılar.
Bahadır doğan Bayçoro,
Yanına yoldaş at alıp,
Almambet'ten dua alıp,
Aksur atını bir salıp:
«İslam!» diye nara atıp,
Mızrakta bayrak dalgalanıp,
Dosdoğru saldırıverdi.
Kendisi pek yiğit imiş,
Bahadırlığı üstün,
Koñurbay kadar var imiş,
Kıtay'a kara gün düşse
Karşı duracak can imiş.
O da saldırıverdi,

And fixed their eyes upon him.
Bayçoro, born a batyr,
Taking a companion horse at his side,
Taking the blessing from Almambet,
Gave his horse Aksur his head:
«Islam!» he cried in a battle-roar,
The banner rippling on his lance,
He charged straight at the foe.
He himself was a brave man indeed,
His valor surpassing,
He was fully the match of Koñurbay,
Were a black day to fall on the Kıtay
He was a soul who would stand against it.
He too came charging on,

Gök gürler gibi gürleyip,
İşiten kişi dayanamaz,
Bütün bedeni ürperir.
Saldırıştıkları meydanda
Saban değmiş çizgi yok,
Marmotun kazdığı in yok.
İki yanına bakmadan
Saldırıştı iki arslan,
Sinek kadar canını esirgemeden.
Yetişip mızrak vuruştular,
Atları ezilip büküldü,
Öteye beriye itiştiler,
Mızrakları belinden
Çat diye kırılıverdi,
Aybaltayı kapıverip
Onunla vuruştular,
Birbirine değdirmeden
Sırtıyla savuşturdular,
Kalanlarını avuçlayıp,
Fırsatını bulup erler
Aybalta ile dövüştüler,
Daha da yakın gelince
Kılıç ile vuruştular,
İyice sokulup gelince

Thundering like thundering heavens,
No listener can endure it,
His whole body shudders.
On the field where they charged together
There is no furrow a plow has touched,
No burrow dug by a marmot.
Without a glance to either side
The two lions charged each other,
Sparing their lives not a fly's worth.
Closing, they struck with lances,
Their horses were crushed and bent,
They shoved each other to and fro,
Their lances at the middle
Snapped with a sharp crack,
Snatching up the battle-axe
They fought each other with that,
Without letting blows land
They parried them off their backs,
Gripping what remained in their fists,
Seizing their chance, the heroes
Battled on with battle-axes,
When they came still closer
They struck at each other with swords,
When they pressed in close together

Yakasından tutuştular,
At üstünde çekiştiler,
Gerinip silkiştiler,
Üstlerinde giysi kalmadan
Koparıp yırtıştılar,
Kolu güçlü Bayçoro,
Bahadırlığını gösterip,
Alacık gibi Kalday'ı
At üstünden tepetaklak etti.
Kutlu yeleye bindirip,
Koñurbay bunu görünce,
Haykırışı taş yarıp,
Öfkesine dayanamayıp:
Burut'a azap salarım, diye,
Bayçoro'nun elinden
Onu kurtarıp alırım, diye,
Cöökülük denen bir pehlivan
Katırına kamçı vurup,

Bayçoro'ya yetişti işte.
Kara kalpaklıların seçkini,
Haberin var mıdır bilmem,
Han Manas'ın Sırgak'ı —
Ne zaman darlık olsa
Kurtarıveren yamanı,
Bayçoro'ya vardırmadan
Ok gibi yetişti işte,
Yetiştiği yerde pehlivanı
Katırının üstünden
Devirip geçti işte.
Yardım eden böyle olur, diye,
Teke teke çıkan Kalday'ı

Eteğinin dibinden kaptı işte,
Bıçak sırtı gibi düz ovada
Alacık gibi yayıp,
Oğlak yapıp sürükledi işte.
Kınındaki Arkesken'i
Çekip sıyırdı er Sırgak,

They grappled each other by the collar,
They wrestled on horseback,
They strained and shook each other,
Till no garment was left upon them
They tore and ripped at each other,
Strong-armed Bayçoro,
Showing forth his valor,
Kalday, huge as a nomad tent,
He hurled headlong from his horse.
Setting him over the blessed mane,
When Koñurbay saw this,
His war-cry splitting stone,
Unable to master his fury:
I shall bring torment on the Burut, he said,
From Bayçoro's hand
I shall rescue and take him back, he said,
A strongman called Cöökülük
Laid the whip upon his mule,

And overtook Bayçoro then.
Choicest of the black-kalpak folk,
Whether you have heard of him I know not,
Han Manas's Sırgak —
Whenever hardship came
The fierce one who brought rescue,
Before the foe could reach Bayçoro
He arrived swift as an arrow then,
And where he arrived, that strongman
From the back of his mule
He toppled and swept on past then.
This is how a helper helps, he said,
And Kalday who had come for single combat
He snatched up by the skirt of his robe then,
On the plain flat as a knife's spine
Spreading him out like a nomad tent,
He dragged him like a goat-carcass then.
The Arkesken in its sheath
The man Sırgak drew and bared,

Kılıcını sıyırıp aldı işte,
Sürüklenen Kalday'ı
Parça parça etti işte.
Bu ikisini görünce,
İkisi birden ölünce,
Kıtay bakıp durur mu,
Kalday'larından yedi bin
Saldırıp kaplayıverdi işte.
Yamanlarından sayısız kalday,
Onlar da kaplayıp girdi işte.
Kıtay kaplayınca,
Müslüman canını mı esirgesin,
Bunlar da kaplayıp gitti,
Muzburçak, Kökçö hanları,
Hazır duran pehlivanı,
Geniş göğüslü ereni,
Dört bin asker saldırıverdi,
Geri dönmez yiğidi.
Kâfir ile Müslüman
Birbirine karışıp vuruştu,
Kızıl kana boyanıp,
Bildiklerini yaptılar.
Gök ipek kaftan giyip,

He stripped his sword free then,
And Kalday, dragged along the ground,
He hacked to piece on piece then.
When they saw these two,
When the two died at once,
Would the Kıtay stand and watch,
Seven thousand of their kaldays
Charged and came flooding over then.
Countless kaldays of their fierce ones,
They too came flooding in then.
When the Kıtay flooded over,
Should the Muslim hoard his life,
These too went flooding in,
The khans Muzburçak and Kökçö,
Their strongmen standing ready,
Their broad-chested warriors,
Four thousand soldiers charged at once,
Braves who never turn back.
Infidel and Muslim
Mingled together and fought,
Dyed in crimson blood,
They did all that they knew.
Clad in a caftan of grey silk,

Gök ala tulpar ata binip,
Han Baltay'ın Çubak'ı —
Haykırınca gücüne güç yetmeyen,

Güreşte kuvvetine erişilmeyen —

Dalıp girdi saldırarak.
Azizkan'ın Almambet'i,
Tatlı canı bunalıp:
Öfkelenirse iflah etmez, diye,
Han Manas'ın yokluğunda
Çok Kıtay kaplayıverirse
Müslümanı sağ komaz, diye,
Sığır sağrılı Sarala'yı
Fırıl fırıl döndürüp koşturdu,

Mounted on a grey-dappled tulpar,
Han Baltay's Çubak —
Whose might, when he roars, no might can match,
Whose strength in wrestling none can reach —
Plunged in, charging deep.
Azizkan's Almambet,
His sweet soul in anguish:
If he rages he leaves none whole, he said,
In Han Manas's absence
If the many Kıtay come flooding over
They will leave no Muslim alive, he said,
Sarala with the croup of an ox
He spun whirling round and galloped,

Önüne gelen Mançu'yu, Kıtay'ı
Kırıp biçip yok etti,
Karıkan'ın yada taşını
Kesesinden almıştı,
Havayı bozan yada taşını,
Bunları bir araya getirip,
Bir çanakta kara suya
Götürüp koymuştu.
Kalmakçasıyla gümbürdeyip,
Kıtaycasıyla mırıldanıp,
Göğü coşturan duanın
Hepsini okuyuverdi işte.
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şu bu deyinceye dek,
Gökten bulut boşanıp,
Yeryüzüne yığılıp,
Yamaçların hepsine dolu yağıp,
Eteklerin hepsine yağmur yağıp,
Ay görünmez, soluklaşıp,
Gün görünmez, alacalanıp,
Yazın gününü kış edip,
Giyimi ince Kıtay'ı
İnleterek kız gibi etti,
Üşüyüp kalan Kıtay'a
Almambet, Çubak karışıp,
Yanlarına katılıp er Sırgak,
Üçü girdi savaşa.
Orta yerini Almambet
Oyup gitti, yok ederek,

Çevresini er Sırgak
Boğazlayıp seriyor,
Önüne geleni
Yiğit Çubak parçalayıp,
Kandan su gibi geçtiler,

Kalabalık Kıtay'ı, Mançu'yu
Darmadağın etti üç kahraman.
Kırıp gidiyor bağırarak,

The Mançu and Kıtay before him
He cut down, hewed, and destroyed,
Karıkan's weather-stone, the cada,
He had taken from his pouch,
The cada-stone that mars the sky,
Bringing these together,
Into black water in a bowl
He had carried and placed them.
Rumbling in the Kalmak tongue,
Murmuring in the Kıtay tongue,
The prayer that stirs the heavens
He recited to the last word then.
In the blink of an eye,
Before one could say this or that,
Clouds burst loose from the sky,
Piling down upon the earth,
Hail fell on all the slopes,
Rain fell on all the skirts of the hills,
The moon unseen, grown pale,
The sun unseen, gone mottled,
Turning the summer's day to winter,
The thin-clad Kıtay
It set moaning like girls,
And on the Kıtay left frozen stiff
Almambet and Çubak fell together,
The man Sırgak joining at their side,
The three of them entered the battle.
Through their very center Almambet
Gouged his way, destroying,

Around their edges the man Sırgak
Lays them out, slaughtering,
Whoever comes before him
The brave Çubak tears apart,
Through blood they passed as through water,

The teeming Kıtay and the Mançu
The three heroes scattered utterly.
He cuts his way on, shouting,

«İslam!» diye çağırarak,
Sığır kılınca çok Kıtay'ı
Allak bullak edip,
Meydanı param parça etti.
Kırıp döken üç kurt —
Savaş yeri kan oldu,
Gün görünmez, toz oldu,
Ardından girdi savaşa
Muzburçak, Kökçö, kırk çoro,
Nice bahadır can olup,
Hepsi birden daldı,
Üç kahramana soluk oldu.
Kıtay çoğalıp girdi,
Çokluktan korkmayan Müslüman
Yüz yüze savaş verdi.
Mızrakların hepsi kırıldı,
Yiğitler serildi,
Er inleyip yıkıldı,
Atın beli koptu,
Yatıp kaldı çok ölü.
Nice tulpar, mal öldü,
Yüreği büyük er öldü,
Ölü dağ gibi yığıldı,
Köklü Kıtay, kalabalık yurt
Tâ kökünden ayaklandı,
Kıtay'ın bini ölse
Yeniden bini katıldı,
Gök, sema altüst oldu,
Pus olup gökyüzüne
Kökünden kopan ot uçtu.
Savaş verilen yeşil meydan —
Teğelti kadar dağı yok,
Aşık kemiği sığacak çukuru yok.
Yayvan ova, kumlu çöl —

Müslüman'la Kıtay'ın yüzleşip,
Birbirini kırdığı yer işte bu.

Baksan göze ilişmez,

Crying out «Islam!» as he goes,
The many Kıtay, thick as cattle-hair,
He threw into wild confusion,
And smashed the field to pieces.
Three wolves cutting and felling —
The battleground became blood,
The sun unseen, all dust,
Behind them entered the battle
Muzburçak, Kökçö, the forty çoros,
Many a batyr giving his life,
All plunged in together,
And gave the three heroes breath.
The Kıtay swelled and pressed in,
The Muslim, unafraid of numbers,
Gave battle face to face.
All of the lances were shattered,
Brave men were laid out low,
Heroes groaned and toppled,
The horses' backs were broken,
Many dead lay where they fell.
Many a tulpar, many beasts died,
Great-hearted heroes died,
The dead were heaped up like a mountain,
The deep-rooted Kıtay, the teeming land,
Rose up from its very root,
If a thousand of the Kıtay died
A thousand fresh ones joined,
Sky and heaven were overturned,
Like mist into the firmament
Grass torn up by the root went flying.
The green field where battle was given —
Has no rise the size of a saddle-pad,
No hollow to hold a knuckle-bone.
Flat-spread plain, sandy desert —

Where Muslim and Kıtay met face to face,
Where they cut each other down — this is the place.

Look, and the eye cannot take it in,

Uçan çalı çırpı gibi,
Çapraz çapraz yatan ölüler,
Kıtay ile Kırgız'ın
Hangisi olduğu bilinmez.
Kahramanları kan yuttu,
Kızıl kana boyandı,
Nice er kırılıp kaldı.
İki gözü oyuldu,
Dirilerin hepsi toz yuttu,
Ölüsü yatıyor kan yutup,
Savaşıp duruyor erler,
Ölülerin üstünden
Öteye beriye fırlatıp,
Yüreklilerin hepsi
Atına kamçı basıp,
Ağzını ardına dek açtırıp,
Çekişe çekişe savaşıyor.
Ölüyü kum gibi çiğnetip,
Azizkan'ın Almambet'i
Yüreklenip coşmuş,
Gerçekten savaş kılmış.
«Manas!» diye nara atıp,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Kıtay'ı paramparça edip,
Arslan gibi haykırıp,
Duramadı çok Kıtay,
Bunlara karşı koyamadı,
Yüz çevirip geri kaçtı.
Ardından üç arslan
Sürüp girdi Beecin'e,
Şahin gibi savurup,
Orta yerini er Çubak —

Hiçbir vakit ölüm bilmez —
Oya oya girip gidiyor.
Muzburçak, Kökçö yaşlısı,
Kıtay'ın üstüne akıyor,
Müslümanların hepsi.
Alööke'nin Kalça'sı,

Like wind-blown scrub and brushwood,
The dead lying crosswise on crosswise,
Of Kıtay and of Kırgız
Which is which cannot be known.
Their heroes swallowed blood,
Dyed in crimson blood,
Many a hero lay cut down.
Both eyes gouged out,
All of the living swallowed dust,
The dead lie swallowing blood,
The heroes battle on,
Over the bodies of the dead
Hurling each other to and fro,
All of the stout-hearted
Laying whip to their horses,
Making them gape their mouths wide open,
Fight on, wrenching and straining.
Trampling the dead like sand,
Azizkan's Almambet
Took heart and rose to fury,
And made war in earnest.
Roaring «Manas!» in his battle-cry,
Akbaltay's Çubak,
Tearing the Kıtay to shreds,
Bellowing like a lion,
The many Kıtay could not stand,
Could not hold out against them,
They turned their faces and fled back.
After them the three lions
Drove on into Beecin,
Striking like falcons,
Through their very center the man Çubak —
Who never at any hour knows death —
Goes gouging and gouging his way in.
Muzburçak, and the elder Kökçö,
Pour down upon the Kıtay,
And all of the Muslims.
Alööke's Kalça,

Kıtay'ın kahraman padişahı —

Aklı göl gibi er imiş,
Kıtay, Mançu, Kalmak içinden
En birinci arslan imiş,
Savaştıkları ova
Nice günlük yol imiş.
Beecin'in bir yanının ta dibi imiş,
Kıpırdayan canların gezmediği,
Kulandan başkasının bilmediği,
Atlar kuma battı,
Eyerin beli kırıldı,
Nice gün vuruştular,
Yorulup kalan çok tulpar,
Bitkin düşen nice can.
Yorulduklarını görünce,
Fırsat kollayan Koñurbay:
«Nişanlanan yere geldiler, diye,

Burkan dileğimizi verdi,
Müslümanların hepsi
Ölecekleri yere geldi, diye,

Kancarkol'u çağırıp,
Yanına on bin asker alıp:
Almambet ile Çubak'ın
Karşısına çıkıp sar, diye,
Bağırarak buyruk verdi.
Kancarkol'un halini anlatayım:
Yaşı altıya gelince,
Babası ile anası
Ayrı ayırıp baktırırmış.
Altısında çocuklara,
Sabahleyin kalktıklarında,
Ellerini gerdirip yıkatıp,

Yüz gün una vurdururmuş,
Yüz gün kuma vurdururmuş.
Kancarkol denen can imiş,

The hero-padishah of the Kıtay —

Was a man with a mind like a lake,
Among Kıtay, Mançu, and Kalmak
He was the very first lion,
The plain where they fought
Was a journey of many days.
It was the far bottom of one side of Beecin,
Where no stirring soul had wandered,
Which none but the kulan knew,
The horses sank in the sand,
The saddle-trees broke at the middle,
For many days they fought,
Many a tulpar dropped exhausted,
Many a soul worn out and spent.
Seeing that they were wearied,
Koñurbay, watching for his chance:
«They have come to the appointed place, he said,
Burkan has granted our wish,
All of the Muslims
Have come to the place where they will die, he said,
Calling the Kancarkol,
Taking ten thousand soldiers at his side:
Against Almambet and Çubak
Go out and encircle them, he said,
He shouted out his command.
Let me tell of the Kancarkol's condition:
When a boy reached the age of six,
His father and his mother
Would have him reared apart, they say.
The six-year-old children,
When they rose in the morning,
They made them stretch their hands and wash,
A hundred days striking them into flour,
A hundred days striking them into sand.
Such souls were the so-called Kancarkol,

Sataşana bir vursa,
Yarıp deviren güç imiş.
Akbaltay'ın Çubak'ına
Altı bin asker saldırdı,
Azizkan'ın Almambet'i,
Saldırana boyun eğmeden,
Er kaplan Çubak'a
Saldırsalar da yol vermeden,

If one struck whoever crossed him,
His was a force that split and felled.
Upon Akbaltay's Çubak
Six thousand soldiers charged,
Azizkan's Almambet,
Bowing his neck to no attacker,
And the hero-tiger Çubak,
Though they charged, yielding no path,

Nice gün, nice gece,
Kırıp duruyor Almambet.
Didinip duran Almambet,
Sağa bakıp bir atıyor,
Onar beşer seriyor,
Sola bakıp bir atıyor,
Soldan nicesini deviriyor,
Rast gelen Kıtay'ı,
Kırgına uğramış gibi,
Yay çekip kırıp duruyor.
Baksan göze ilişmez,
Kâfir ile Müslüman,
Birbirine karışıp toz oldu,
Hangisi olduğu bilinmez.
Toprak uçan toz duman,
Durmadan akan kızıl kan,
Kızıl kana gömülüp,
Kırılıp yatan hayli can.
Kırıldığını zerre kadar,
Yarım pul kadar görmeden,
Kırk hanın eli Kıtay'la,

For many a day, many a night,
Almambet keeps cutting them down.
Almambet, toiling without pause,
Looks to the right and looses a shot,
Lays them out by tens and fives,
Looks to the left and looses a shot,
Topples many from the left,
Whatever Kıtay he chances on,
As if struck by a great slaughter,
Drawing his bow he cuts them down.
Look, and the eye cannot take it in,
Infidel and Muslim,
Mingled together, turned to dust,
Which is which cannot be known.
Flying earth, dust and haze,
Crimson blood flowing without cease,
Buried in crimson blood,
Many a soul lying cut down.
Not seeing their losses one grain's worth,
Not so much as half a copper,
The people of the forty khans, with the Kıtay,

Zorluğa düşüp, esirgemeden,
Türlü türlü ordu geldi,
Kökünden Kıtay dürülüp,
Tümen tümen el geldi,
Nice yerden toplanmış,
Hesapsız, sayısız, bol geldi.

Though pressed hard, sparing nothing,
Armies of every kind came,
The Kıtay rolled up from its root,
Peoples came by the ten thousand,
Gathered from many a land,
Beyond reckoning, countless, abundant they came.

Karıkan'ın oturduğu Beecin'e

At Beecin where Karıkan sits enthroned

Demirden dövüp kale yapmışlar,
Ev kadar büyük burkanı
Direğe bağlayıp diktirip,
Laması ile keşişini,
Tüm topluluğu getirtip,
Eli koymadan toplatıp,
Ölüm andı içirtti:
«Ay karanlık, gece kapalı,
Karanlıkta vuruşun, diye,
Kalabalık Kıtay kırılsa da,
Biriniz kalmadan dövüşün, diye,
On yedisinden yukarı,
Elli beşinden aşağı,
Biriniz kalmadan toplanın, diye,

They had forged a fortress of iron,
Their burkan, huge as a house,
They set bound upright to a pillar,
Their lamas and their monks,
Bringing the whole assembly in,
Gathering the people without exception,
He made them swear the oath of death:
«The moon is dark, the night is shut,
Fight on in the darkness, he said,
Though the teeming Kıtay be slain,
Fight till not one of you remains, he said,
From seventeen years and upward,
From fifty-five and under,
Muster till not one of you is left behind, he said,

Gücünüz yetmezse eğer,
Akıp giden sele benzeyip,
Diri kalmayın, tükenin, diye,

Bölük bölük çok Kıtay,
Bölük olup bölündü,
Soy soy Mançular,
Soyuna göre bölündü.
Kıtay'ın çokluğu bol imiş,
Yeri başka Kıtaylar,
Yurduna göre bölünüp,
Sayıya gelmez türlü, tümen ordu,

Teke teke çıkar gibi,
Yeri silip süpürüp vuruştu.
Müslümanların karşısında,
Savaşmakta olan beriki orduya,
Halkına yürek verir,
Han Koñurbay haykırıp:
«Saldırın kalabalık ordu,
Kara canınızı esirgemeyin,
Kaplanınız benim, buradayım!
Durmadan savaşın pehlivanlar,

If your strength should not suffice,
Be like the flood that flows away,
Remain not alive, be spent to the last, he said,
Troop upon troop the many Kıtay,
Were split into troop on troop,
Clan upon clan the Mançus,
Were divided each by his clan.
Vast indeed was the Kıtay multitude,
Kıtays of other lands,
Divided each by his homeland,
A motley host of ten thousands beyond all counting,
As if going out to single combat,
Fought sweeping the very earth clean.
Facing the Muslims,
To the host on this side still battling,
Giving heart to his people,
Han Koñurbay cried aloud:
«Charge, you teeming army,
Spare not your dark lives,
Your tiger am I, and I am here!
Fight without ceasing, strongmen,

Dağ gibi kalkan işte benim!
Sakın kaçmayın pehlivanlar,
Yüce yüksek kayası yok,
Ay-âlemi titreten
Ayköl Manas dağı yok!
Bel bağladıkları beli yok,
Bakın hele, kalabalık Kıtay yurdu,
Yiğit Manas arslanı yok!
Savaşın pehlivanlar,
Körpe kuray otu katılaşıncaya dek,
Ilgının gülü uçuncaya dek!
Sıkıca altı ay vuruşursak,
Atlarından kan gider,
Kendilerinden derman gider.
Gerçekten savaş verelim,
Gerçekten direnenlerini
Diri diri yakalayalım!
Suçu büyük kişisini
Kırk arşın derin hendeklere
Kırk yıl sıra sıra atalım!

Burut'u öldürmeden biz,

Böylece öcümüzü alalım!
Tepesinden basalım,
Malını yağmalayıp yıkalım,

Mekke'ye dek saçalım!
Burut'u bozup ganimet alalım,
Ordasını bozup yol açalım,
Nice güzel kız alalım,
Ele düşerse Burut'un
Baş kaldıran delisinin
Gözünü oyup alalım!
Hep zavallı yoksulunu
Öldürmeden yakalayalım,
Kırk yıl haraç ver, diye,
Sıkıştırıp kıvrandıralım!»
Deyip, böylece Koñurbay,

The mountain-like shield, behold, am I!
Do not dare to flee, strongmen,
He has no lofty towering crag,
He who shakes the moonlit world —
No mountain of Ayköl Manas is here!
No pass on which they bind their hopes,
Look well, you teeming Kıtay land,
No lion of brave Manas is here!
Fight on, you strongmen,
Till the tender kuray grass grows stiff,
Till the tamarisk bloom is blown away!
If we fight hard for six months' time,
The blood will drain from their horses,
The strength will drain from themselves.
Let us give battle in earnest,
Those who resist in earnest —
Let us take them alive!
The man whose guilt is greatest,
Into trenches forty arshins deep
Let us hurl them, rank on rank, for forty years!
Before we have killed the Burut,

Thus let us take our revenge!
Let us stamp upon their crowns,
Let us plunder their goods and lay them waste,
Let us scatter them as far as Mekke!
Let us break the Burut and take our spoils,
Let us break their horde and open the road,
Let us take many a fair girl,
And if there falls into our hands
Any head-raising madman of the Burut,
Let us gouge his eyes out!
All their wretched poor
Let us seize without killing,
Pay tribute forty years, we'll say,
Let us squeeze them till they writhe!»
So saying, thus Koñurbay

Nice akıl yürüttü.
Böyle sözü işitince,
Kakançın'lı Çoñ-Beecin,
Yüreklenip gürledi,
Hepsi coşup saldırdı.
Yüreklenip atıldılar,
Sarıp yağmalayacak gibi,
Bir avuç Burut'a
Ecelsiz ölüm getirecek gibi.
Almambet, Çubak yiğitliği —
Âlemde eşi benzeri yok,
Arslan gibi dalıveren
Ayköl Manas burada yok.
Bel bağlayacak beli yok,
Yiğit Manas arslanı yok,
Belalı, çetin gün oldu.
Kıtay'ın halini görünce,
Atın ağzını çektiler,
Çaresi tükenen Müslüman:
Öldük, deyip vasiyet ettiler:

«Bugün görülen yarın yok,
Böyleymiş şu şirret dünya!
Yedi kurt bir yalnızı
Parçalasa leşini kor mu?
İyice sarıp almışlar,
Sinecik canı korlar mı?
Kapkaranlık gece çöktü,

Burut'un yüreği kaçıp,
Başına kaygılı gün düştü.
Burut titreyip dururken —
Dirsek dayayıp yatmayan,
Bir kırpım uyku almayan,
Asık yüzünü hiç bozmayan,
Uzattığını geri çekmeyen,

Kılıcını kınına dayayan,
Çetin düşmana rast gelse

Reasoned out many a scheme.
Hearing such words as these,
Çoñ-Beecin of Kakançın,
Took heart and thundered,
All surged up and charged.
Emboldened, they hurled themselves on,
As if to encircle and plunder,
As if upon the handful of Burut
To bring death before its hour.
The valor of Almambet and Çubak —
It has no equal in the world,
But he who plunges in like a lion,
Ayköl Manas, is not here.
No pass on which to bind their hopes,
No lion of brave Manas is here,
It became a baleful, bitter day.
Seeing the state of the Kıtay,
They drew rein on their horses' mouths,
The Muslims, at their wits' end:
We are dead, they said, and spoke their last wills:
«What is seen today is gone tomorrow,
Such is this treacherous world!
If seven wolves tear one man alone,
Will they leave even his carcass?
They have wrapped us round entirely,
Will they spare a poor fly's soul?
Pitch-black night has fallen,

The Burut's heart took flight,
A day of sorrow fell upon their heads.
While the Burut stood trembling —
He who never lies propped on his elbow,
Who takes no wink of sleep,
Who never softens his stern face,
Who never draws back what he has held out,
Who rests his sword against its sheath,
Who, meeting a grim foe,

Kızıl kana bulayan,
Sıkıca belini kuşanan,
Sinek gibi kalabalık ordu olsa
Tek başına dalıp saldıran,
Kara kalpaklıların seçkini —
Haberin var mıdır bilmem,
Han Manas'ın Sırgak'ı —
Kaygıya düşen sayısız orduya
Yürek veren yamanı:
Baksana kalabalık Müslüman,
Halkta senin gibisi olur mu,
Size insan diyen iflah olur mu?
Tanrı'nın yazdığı buyruğu
Er geç görürsün,
Kaçıp Talas'a varsan da,
Ecelin yetmişse ölürsün!
Eceli yeten ölmez mi,
Ölmezse gününü görmez mi!
Kaçıp ardımızdan sürdürüp,
İt gibi düşmana kovdurup,
Ecelden önce kırdırıp,
Böyle etmemiz olur mu?!
Dayanak olun Müslümanlar,
Çoñ-Beecin'ini parçalayıp,
Karıkan'a doğru süreyim,
Kıtay'ı kaskatı edip,
Birini koymadan kırayım.
Utancını yitirmişin eşi yok,
Kaynaşıp saldırıp dururken,
Ben burada yiter giderim, diye,
Ulunuz Manas burada yok!»
Yüreklenip çarpıştılar,
Kalabalık can saldırıp girdi.

Steeps him in crimson blood,
Who girds his waist up tight,
Who, though the host be thick as flies,
Plunges in and charges all alone,
Choicest of the black-kalpak folk —
Whether you have heard of him I know not,
Han Manas's Sırgak —
To the countless host sunk in despair
The fierce one who gives heart:
«Look at yourselves, you teeming Muslims,
Is there any like you among the people,
Can he who calls you men come to good?
The decree that God has written
You will see it soon or late,
Though you flee and reach Talas,
If your hour has come, you die!
Does not he whose hour has come die,
And if he dies not, does he not see his day?
Fleeing, letting them hound our rear,
Letting the foe chase us like dogs,
Letting them cut us down before our hour,
Can it be right for us to do so?!
Stand firm as a buttress, Muslims,
Let me tear their Çoñ-Beecin apart,
Let me drive on toward Karıkan,
Let me freeze the Kıtay stiff,
Let me cut them down, leaving not one.
The shameless one has no equal,
While they swarm and charge upon us,
I may perish here and be lost, he said,
Your elder Manas is not here!»
Taking heart they clashed together,
The teeming souls charged in.

Kalabalık Kıtay'a, Mançu'ya
Yeniden girdi vuruşarak,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Azizkan'ın Almambet'i,
Haykırıp girdi meydana.

Upon the teeming Kıtay and Mançu
They fell fighting once again,
Akbaltay's Çubak,
Azizkan's Almambet,
Roaring, entered the field.

Puslu toz duman ile,
Hesapsız kalabalık ordu ile,
Kanı kana kattılar,
Kaçmadan hepsi durdular,
Kıtay ile Müslüman
Dikleşip yüzleşti,
Meydanda kan akıtıp,
Ölüyü taş gibi aşıp geçtiler,
Onca kalabalık kâfire
Kaçmadan durup vurdular,
Tulparların hepsi şahlandı,
Tutama gelmeden mızraklar
Paramparça olup kırıldı.
Ok geçmez zırh yırtıldı,
Kan su gibi dökülüp aktı,
Kâfir ile Müslüman
Ayrı ayrı bölündüler,
Savaşa girmeden saf ayırıp,
Seçkin bahadırını bir bölüp,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Kıyıda dolaştığı vakit imiş.
Öfkelenip durmadan,
Bütün pehlivanlarını sürüp,
Kuşatmaya girdi Koñurbay,
Geri dönen korkağını
Çatır çutur kovalayıp,
Döverek girdi Koñurbay.
Seçkinlerini bir bölüp,
Ata çevik pehlivanını,
Onları ayrıca bir bölmüş.
Öfkelenip kederlenip,
Sesinden can çıkarcasına,
Koñurbay hamle edince,
Çevresine bakmadan,
Çiğneyip geçecekmiş gibi,
Hiç canını esirgemeden,
Kıtay'ın saldırıp geldiğini

Kaplan erler gördü işte.

With misty dust and haze,
With a host teeming past all count,
They mixed blood into blood,
All stood their ground unfleeing,
Kıtay and Muslim
Squared up and met face to face,
Spilling blood upon the field,
They stepped over the dead like stones,
Against so teeming an infidel host
They stood unfleeing and struck,
All of the tulpars reared up,
Before they could be well gripped, the lances
Were shattered into splinters.
Armor no arrow pierces was torn,
Blood poured and flowed like water,
Infidel and Muslim
Were sundered each from each,
Dividing ranks before joining battle,
Setting his choice batyrs in one division,
Alööke's Koñurbay
Was then patrolling at the edge.
Raging without cease,
Driving all his strongmen on,
Koñurbay moved to encircle,
His cowards who turned back
He hounded with crash and crackle,
Beating them, Koñurbay drove in.
Setting his choice ones in one division,
His strongmen quick to horse,
He set them apart in another division.
Raging and darkening with wrath,
As if his voice would tear the soul out,
When Koñurbay made his onslaught,
Without a glance about him,
As though he would trample all and pass,
Sparing his life not at all,
That the Kıtay were coming on in attack

The tiger-heroes saw it then.

O bildiğin seçkin Sırgak —
Bahadırlığına baksan,
İnsanoğlundan bambaşka.
Yirmi birinde çağı idi,
Düşmandan korkmaz huyu idi.
Karaca yapılı Kökçebiç,
Hoplaya zıplaya toparlanıp,
Koñurbay'a yönelip,
Saldırıverdi o gözü pek.
Yakınına gireni
Kılıç ile süpürüp,
Uzakça duran Kıtay'ı
Mızrak ile serip,
Dağ yıkılır gibi
Rast geleni yıkıp,
Kırıp gidiyor er Sırgak.
Kıtayları yerde süründürüp,
Gözbebeğini yarıp vuran
Nişancılarının hepsi,
Sırgak yaklaşıp varınca,
Yağmur gibi yay çekip,
Er Sırgak'ın üstüne
Dolu gibi ok yağdırdı.
«Ecel yetmişse ölürüm, diye,
Arslan Sırgak yiğidine
Destek olurum,» diye,
Almambet, o canım kahramanın,
Ardından saldırıp girdi.
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Kögala ile coşup,
Arslan gibi gerinip,
O da girdi savaşa.
Tükendi desen tüten,
Tâ kökünden güçlenen,
Tükenmez Kıtay, kalabalık ordu,
Haykırışı taş yarıp,
Çubak esirgemeden dalınca,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Pehlivana buyruk verdi:

That chosen Sırgak you know —
Look upon his valor,
Utterly unlike the sons of men.
His age was one and twenty,
His nature knew no fear of foes.
Kökçebiç, built like a roe-deer,
Gathering himself with leaps and bounds,
Turning straight on Koñurbay,
That daring one came charging.
Whoever came within his reach
He swept away with the sword,
The Kıtay standing farther off
He laid out with the lance,
As a mountain comes crashing down
Felling whomever he chanced upon,
The man Sırgak cuts his way on.
Making the Kıtays crawl on the ground,
Those who split the pupil of an eye,
All of their marksmen,
When Sırgak came drawing near,
Drew their bows like driving rain,
And down upon the man Sırgak
They poured arrows like hail.
«If my hour has come, I die, he said,
For the lion-brave Sırgak
I will be his support,» he said,
Almambet, that dear hero,
Charged in behind him.
Akbaltay's Çubak,
Surging on Kögala,
Stretching himself like a lion,
He too entered the battle.
Say they are spent, and still they smoke,
Gathering strength from their very root,
The unending Kıtay, the teeming host,
His war-cry splitting stone,
When Çubak plunged in unsparing,
Alööke's Koñurbay
Gave command to his strongmen:

«Kancarkol'dan altı bin,
Çubak'ı sarıp basın, diye,

Şu küstah Burut'un
Kökünü şimdi kurutun,» diye,
Çukur tümsek demeden,
Ecel ölüm saymadan,
Amansız savaş ettiler.
Kögala atını fırlatıp,
Önüne gelen Kancarkol'u
Kırıp duruyor arslanın,
Atlarından ayırıp,
Börk gibi fırlatıp,
Şahin çarpmış kargacık gibi
Savurup sürüp attı işte,
Çakırdoğan çarpmış serçe gibi
Çok Kıtay'ı kırdı işte,
Kalday alp ile Koñurbay
Bu savaşı gördü işte.
Boz ala kumlu ovadan
Koñurbay gelir gürleyip,
Görenin bedeni ürperip.
Mızrakçıların ustası kul,
Düşmanın çaresini bilen yaman kul,
Er Çubak'a yetişti işte,
Kögala'lı Çubak'ı,
Fırsat vermeden yandan,
Mızrak ile bir vurup,
Sertçe çarpıp geçti işte.
Eyerinden er gitti,
Üzengiden ayak gitti.
Kögala'nın kutlu yelesini
Tutup ele alamadan,
Altın tabanlı üzengiye
Gerinip basamadan,
İki ayağı sallanıp,
Çubak sendeleyip dururken,
Becerikli, yaman Kalday alp
Çubak'a saldırıverdi.

«Six thousand of the Kancarkol,
Surround Çubak and crush him, he said,

Of this insolent Burut
Now wither out the root,» he said,
Heeding neither pit nor hillock,
Counting neither doom nor death,
They made merciless war.
Hurling his horse Kögala forward,
The Kancarkol who came before him
The lion keeps cutting down,
Parting them from their horses,
Flinging them off like fur caps,
Like a little crow struck by a falcon
He whirled and swept them away then,
Like sparrows struck by a lanner hawk
He cut down many a Kıtay then,
Kalday the alp and Koñurbay
Beheld this battle then.
Across the grey-mottled sandy plain
Koñurbay comes thundering,
The flesh of all who see him shuddering.
A slave who is master of lancers,
A grim slave who knows the foe's undoing,
He overtook the man Çubak then,
Çubak on his Kögala,
From the flank, giving no chance,
Striking one blow with the lance,
He struck him hard and passed then.
The hero went from his saddle,
The foot went from the stirrup.
Kögala's blessed mane —
Before he could grip it in his hand,
On the gold-soled stirrup
Before he could stretch and stand,
Both his legs dangling loose,
While Çubak hung there reeling,
The deft, grim Kalday alp
Came charging down on Çubak.

«Kögala'nın üstünden
Devirip geçerim,» diye,
Geliyor vınlayarak,
Etek yeni uçuşarak,
Ağzından çıkan alevi
Ateş gibi yanıp çıtırdayıp,

«Over Kögala's back
I will topple him and pass,» he said,
He comes on whirring,
Skirt and sleeve a-flutter,
The flame that leaves his mouth
Burning and crackling like fire,

Kapı kanadı gibi ak dişini
Kalday sıkıp gıcırdattığında,
Darı gibi ufalanıp döküldü.
Mızrağını dosdoğru uzatıp:
«Möndü, möndü!» diye gelir,
Möndü'leyen narası
Kulak burun yiyip gelir.
Ulak Han'ın Sırgak'ı:
Vuran Tanrı vurur, diye,
Şu Kalday yetiştiğinde,
Çubak'ı devirip mızraklayıp,
Sönmüş ateş gibi eder, diye,
Ölmeyip sağ gezerken,
Hangi murada ereyim,
Kalday kuldan Çubak'ı
Kurtarıp gideyim! —
Deyip, böylece er Sırgak,
Altındaki Kökçebiç'i
Sağlı sollu kamçılayıp:
Kalday'dan önce yetişsem, diye,

His white teeth like the leaves of a gate —
When Kalday clenched and ground them,
They crumbled and spilled like millet.
Leveling his lance dead straight:
«Möndü, möndü!» he comes crying,
His möndü-roaring battle-yell
Comes devouring ear and nose.
Ulak Han's Sırgak:
It is God who strikes the blow, he said,
When this Kalday closes in,
He will topple Çubak on his lance,
And leave him like a fire gone out, he said,
While I walk alive, undying,
What better wish could I attain —
From the slave Kalday let me
Rescue Çubak and ride free! —
So saying, thus the man Sırgak,
Kökçebiç beneath him
He whipped on right and left:
Might I but reach him before Kalday, he said,

Kara gözü çanağından
Fırlayıp saçılırcasına,
Altındaki Kökçebiç
Başını yere eğmiş,
Yürüklüğüne baksan,
Öncekinden üç kat
Kanı kızışıvermiş.
Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Kalday adlı pehlivana
Sırgak saldırıp yetişti,

As if his dark eyes from their sockets
Would burst and scatter forth,
Kökçebiç beneath him
Bowed his head to the ground,
Look upon his swiftness —
Three times beyond his former pace
His blood had flared to heat.
Before one could say this or that,
In the blink of an eye,
Upon the strongman named Kalday
Sırgak charged and closed,

Yetiştiği yerde Kalday'ı
Gök katırın üstünden
Devirip mızraklayıp geçti işte.
Ulu dağ gibi gürleyip,
Attan düştü Kalday alp.
Kancarkol'dan hazırlanıp,
Caya pehlivan yetişinceye dek,
Buudayık Han'ın Muzburçak'ı,
Yolundan dönmeyen canım er,
Kalday alp gibi pehlivanın
Başını kesip geçti işte.

And where he closed, that Kalday
From the back of his grey mule
He toppled with his lance and passed then.
Thundering like a mighty mountain,
Kalday the alp fell from his mount.
Ere from the Kancarkol, made ready,
The strongman Caya could arrive,
Buudayık Han's Muzburçak,
The dear hero who turns not from his path,
Of that strongman like Kalday alp
Cut off the head and passed then.

Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keşişlerin hanı Koñurbay,
Yoğun savaşta, çok tozda,
Muzburçak, Kökçö, Bokmurun —
Bu üçüne yetişti işte,
Yetişince hepsini birden yıkıp,
Devirip geçti işte.
Kalça kendine gelinceye dek,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın Almambet'i,
Ok gibi yetişti işte,
Yetiştiği yerde Kalça'yı
Algara'nın üstünden
Devirip geçti işte.
Attan düştü Koñurbay,
Gözünün feri titreyip,
Matara gibi mercan taşı
Tepesinde parıldayıp,
Gönlünde çok düşünce:
«Bunu Tanrı verse,» diye,

Cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of the monks,
In the thick battle, in the great dust,
Muzburçak, Kökçö, Bokmurun —
He overtook these three then,
Overtaking, he struck all three at once,
Toppled them and passed then.
Ere Kalça could come to himself,
Gold-forelocked, tassel-sashed,
Azizkan's Almambet
Arrived swift as an arrow then,
And where he arrived, that Kalça
From the back of Algara
He toppled and passed then.
Koñurbay fell from his horse,
The light of his eyes a-tremble,
His coral stone like a flask
Glittering upon his crown,
Many thoughts within his heart:
«Would that God might grant me this,» he said,

Bozkurt doğan Çubak'ın
Gözyaşı on ovaya aktı.
Yetiştiği yerde Kalça'nın
Başını kesip alsam, diye,
İçinden çıkan kara kanı

Çubak, born a grey wolf —
His tears flowed over ten plains.
Where I overtake him, from Kalça, he said,
Let me cut off his head, he said,
And the black blood that pours out of him

Avuçlayıp yutuversem, diye,

Saldırıp gelir Çubak'ın,
Han Çubak'ı vardırmadan,
Kancarkol'dan bin pehlivan,
Gözettikleri var imiş,
Bini birden yetişti işte,
Yetiştikleri yerde Kalça'yı
Algara'ya bindirip,
Alıp götürdüler işte.
Buudayık Han'ın Muzburçak'ını
Diri diri yakalarken,
Kalabalık Kıtay toplanıp,
Kafesine koyarken,
Ulak Han'ın Sırgak'ı —
Böylesi çetin savaşta
Geri dönmez yamanı —
Kökçebiç'e kamçı vurup,

Oktan önce yetişti işte,
Yedi bin Şibe, bin kalday —
Tek başına dalıp,
Karşısındaki kalday'ı
Dosdoğru mızraklayıp süpürüp,

Kuşatıp duran kalday'ı
Bağırarak geri kovup,
Muzburçak'a yetişti işte.
Yetiştiği yerde Sırgak'ın,
Sağ omzundan bir kavrayıp,
Sağ dizine bindirip,
Apaçık Sırgak, canım arslan,
Arslanlığını gösterip,
Muzburçak'ı kaçırıp kurtarıp,
Telkızıl'a bindirdi.
O sırada Muzburçak,
Attan düşüp kaldığında,
Çepeçevre sarıldığında,
Başı kova gibi kan olmuş,

Let me cup in my palms and swallow, he said,
Çubak comes charging on,
But before Han Çubak could reach him,
A thousand strongmen of the Kancarkol,
There were those keeping watch,
The thousand arrived all at once then,
And where they arrived, that Kalça
They set upon Algara,
And carried him off then.
Buudayık Han's Muzburçak —
While they were taking him alive,
While the teeming Kıtay gathered
To put him in their cage,
Ulak Han's Sırgak —
In battle grim as this
The fierce one who turns not back —
Laid the whip on Kökçebiç,

He arrived before the arrow then,
Seven thousand Şibe, a thousand kalday —
Plunging in all alone,
The kalday who faced him
Sweeping straight through them with his lance,
The kalday ringed about in siege
Driving back with a great shout,
He reached Muzburçak then.
And where he reached him, Sırgak,
Gripping him once by the right shoulder,
Setting him upon his right knee,
Sırgak plain to see, dear lion,
Showing forth his lionhood,
Bore Muzburçak off to safety,
And set him on Telkızıl.
At that moment Muzburçak,
When he had fallen from his horse,
When he was ringed on every side,
His head had turned to blood like a bucket,

Bütün bedeninin hepsi
Kıpırdamaz, sersem olmuş.
Güçbela ata bindirip,
Onu böylece yürütüp,
Er Sırgak çıkarırken,
Sevincinden Kıtay'ın
Günü doğuvermiş sanki.
Aydarkan'ın Kökçö'sü,
Attan düşüp kaldığında,
Başına torba geçirip,
Ata ters bindirip,
Karıkan'ın önüne
Armağan diye götürmeye,
Diri diri bağlayıvermişler.
Bunu görüp er Sırgak,
«Din İslam!» diye bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Kalabalık Kıtay askerine
Saldırıp girdi, devirip.
Orta yerini er Sırgak
Biçip sürerek girdi işte,
Kıyısını köşesini er Şuutu
Boğazlayıp geliverdi işte.

The whole of all his body
Would not stir, stunned senseless.
Hoisting him on the horse with great pains,
Getting him moving thus,
While the man Sırgak brought him out,
The Kıtay, for very joy —
As if their sun had risen.
Aydarkan's Kökçö,
When he had fallen from his horse,
They drew a sack over his head,
Set him backwards on a horse,
To bring him before Karıkan
As a gift and offering,
They had bound him hand and foot alive.
Seeing this, the man Sırgak,
Shouting «The faith of Islam!»,
Roaring «Manas!» in his battle-cry,
Upon the teeming Kıtay soldiery
He charged in, toppling them.
Through their very center the man Sırgak
Drove mowing his way in then,
Their rim and corner the man Şuutu
Came slaughtering through then.

Bir yanını ihtiyar Kırgıl
Yağmalayıp girdi,
Bayçoro ile Agayar,
Kıtay'ı çöle döküp,
Sürerek girdi işte,
Tevekküle bel bağlayıp,
Küme küme gezen Kıtay'ın
Kümesini bozup dağıtıp,
Dağ gibi Kökçö'nün
Ellerini çözüverdi,
Kökçö'yü kurtarıp,
Çıkardı er Sırgak.
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Kazaklardan Kökçö'nün
Ölmüş canını diriltip,

One flank of them old Kırgıl
Entered plundering,
Bayçoro and Agayar,
Spilling the Kıtay into the desert,
Drove in upon them then,
Binding his hopes on God's decree,
The Kıtay roaming in cluster on cluster —
Breaking and scattering their clusters,
Kökçö, mighty as a mountain —
He loosed the bonds from his hands,
Rescuing Kökçö,
The man Sırgak brought him out.
Kindling his fire gone out,
Kökçö of the Kazaks —
Reviving his soul that had died,

Sağ salim atına
Getirip bindirdi.
Kalabalık duran Müslüman,
Sırgak'ın yiğitliğini görüp,
Hepsi birden hıçkırıp,
Hoşnut olup el açıp,
Çağıldayarak dua verdi.
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Bozkurt Kalça yetişince,
Attan düşüp gidince,
Kıtay'ın hepsi kaynaşıp,
Kılıçlıların hepsi
Dalga dalga saldırıp,
Savaşırken yıkılıp,
Kanadından kırılıp,
Maaniker'den ayrılıp,
Kıtay saldırıp üşüşünce,

Kara candan umut kesip,
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.
«Yürüyeyim desem ayağım yok,
Yılana benzermişim ben.
Sallamaya kuyruğum yok,
Kulana benzermişim ben!
Başta yetimlik gördüm,
Atacığımdan ayrıldım,
On iki yaşımda.

Uzağa sefere yol alsam,
Arkar vurup yerdim,
Baba yerine tuttuğum
Ayköl Manas kaplanım,
Sağ olsun derdim.
Yiğidim Manas, gitmez olaydın!

Belalı güne düşürüp,

Mihnetlere salmaz olaydın!

Safe and sound upon his horse
He brought him and set him.
The Muslims standing in their throng,
Seeing Sırgak's valor,
All of them sobbed at once,
Well pleased, they opened their palms,
And rippling loud they gave their blessing.
Kökötöy's Bokmurun,
When Kalça the grey wolf overtook him,
When he fell and dropped from his horse,
All of the Kıtay came seething,
All of their swordsmen
Charging wave upon wave,
Struck down while he fought,
Broken at the wing,
Parted from Maaniker,
When the Kıtay charged and swarmed on him,
Cutting off hope of his dark life,
Kökötöy's Bokmurun
Was weeping with sob upon sob.
«Would I could walk — I have no feet,
It seems I am like a serpent.
I have no tail to swish about,
It seems I am like a kulan!
At the beginning I knew orphanhood,
I was parted from my dear father,
When I was twelve years old.

Were I to ride out on a far campaign,
I would strike an arkar and eat,
He whom I held in a father's place,
My tiger Ayköl Manas,
Long may he live, I would say.
My brave Manas, would you had never gone!
Would you had not cast me into a baleful day,
Nor flung me into torments!

Kalabalık Kıtay üşüşüp,
Yakalayıp keser beni,
Vah yalnızım, vah başım,
Gömülmeden kalsa kemiğim,
Akbaba pisler üstüme!
Çepeçevre sararlar,
Şu canım tatlı canımı.
Yüreğe hançer saplarlar,
Kinli Kıtay, Mançular,
Öcünü benden alırlar!
Akkula'nın ağzını çevirseydi,
Kıtay sıkıştırıp gelince,
Manas bakıp dursaydı!
Sonra yalnız ölseydim,
O zaman Manas görseydi!
Kara mezarımı geniş oyup,
Kalabalık gelen Müslüman,
Ölümü gömseydi!
Sarala'nın ağzını çevirseydi,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Yalnız can böyle dururken,
Almambet bakıp dursaydı!»
Ağzını toparlayıncaya dek,
Azizkan'ın Almambet'i,
Yamaç yanından koşturup,
Önüne gelen Kıtay'ı
Kırıp biçip yok edip,
Onun beri yanından,
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
Yakına gelivermiş,
Bokmurun'un yanına.
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
Yetiştiği yerde mızraklayıp,
Yedi binini ufalayıp,

The teeming Kıtay swarming in,
They will seize me and cut me down,
Alas, I am alone, alas my head,
Should my bones lie unburied,
The vulture will foul me over!
They will ring me round about,
This dear sweet soul of mine.
They will drive the dagger into my heart,
The spiteful Kıtay, the Mançus,
They will take their vengeance out on me!
Had he but turned Akkula's muzzle,
When the Kıtay came pressing hard,
Had Manas but stood watching!
Then, though I died alone,
Manas would then have seen it!
Hollowing my dark grave out wide,
The Muslims come in their throng
Would then have buried my body!
Had he but turned Sarala's muzzle,
Gold-forelocked, tassel-sashed,
While this lone soul stood so,
Had Almambet but stood watching!»
Before he could gather his lips again,
Azizkan's Almambet,
Galloping along the hillside flank,
The Kıtay who came before him
Cutting, hewing, and destroying,
And on the hither side of him,
Ulak Han's Sırgak
Had come drawing near,
Close to Bokmurun's side.
Ulak Han's Sırgak,
Lancing them where he overtook them,
Grinding seven thousand of them small,

Kökötöy'ün tek oğlu
Er Bokmurun nerede, diye,
Sırgak böyle gezerken,
Kaplan Almañ yetişti işte,

Kökötöy's only son,
Where is the man Bokmurun, he said,
While Sırgak roamed searching so,
The tiger Almañ arrived then,

Kara yerden terkisine alıp,

Serçe kapan atmaca gibi
Kapıp aldı gitti işte.
Arslan olduğunu gösterip,
Yiğidi kaçırıp kurtarıp,
Maaniker'e bindirdi,
Kendilerine gelinceye dek —
Kamışı gör, seli gör,
Saldırıp gelen eli gör!
Pus içinde yanan koru gör,
Baksan göze ilişmez,
Gündüzü kara gece olup,
Hangisi olduğu bilinmez.
Tek gözlüleri bir bölüp,
Topunu öne sürmüşler.
İt yiyen, bit yiyen Kıtay yurdu,
Birlikte saldırıvermiş.
Kıtay dökülüp gelince,
Bunu görüp Almambet,
Tek canından umut kesti.
Orduyu görünce:
«Şimdi çarpışırım,» diye,
Kahraman Sırgak sevindi.
Ok geçmez kaftan zırhı
Göbeğinin başından
Koşup aceleyle giydi:
«Kalabalık Kıtay, köklü yurt,
Saldırıp basacakmış!» diye,
Çubak yanıp duruyordu.
Ünü çalkalanan er Sırgak,
Ondan beter sevindi:
«Bağırta bağırta it yiyenini,
Sürüp, kırıp toplarım,
Emanet cana sabır ver,
Kıtay'ı sürüp sürüp,
Birini koymadan kırarım!
Peygamber hak, dinim hak!
Gerçekten savaş açarım.

Taking him up from the black earth to his crupper,
Like a sparrowhawk seizing a sparrow
He snatched him up and was gone then.
Showing himself a lion,
Bearing the brave one off to safety,
He set him on Maaniker,
Ere they could come to themselves —
See the reeds, see the flood,
See the host that comes charging!
See the ember burning in the mist,
Look, and the eye cannot take it in,
Its day become black night,
Which is which cannot be known.
Setting their one-eyed ones in one division,
They have driven their cannon to the fore.
The dog-eating, louse-eating Kıtay land
Has charged all in one body.
When the Kıtay came pouring down,
Seeing this, Almambet
Gave up hope of his one life.
Seeing the host:
«Now I shall clash with them,» he said,
The hero Sırgak rejoiced.
His caftan-armor no arrow pierces,
From the crown of his navel upward,
He ran and donned in haste:
«The teeming Kıtay, the deep-rooted land,
Will charge and overwhelm us!» he said,
Çubak stood burning within.
The man Sırgak of rippling fame
Rejoiced yet more than he:
«Their dog-eaters, howling loud,
I will drive and cut down and gather,
Grant patience to this soul held in trust,
Driving and driving the Kıtay,
I will slay them, leaving not one!
The Prophet is true, my faith is true!
I will open war in earnest.

Alööke'nin Koñurbay'ı —
Elime geçerse Kalça'yı
Yol üstünde yararım,
Böylece öcümü alırım!
Yoldaşlığın yok olup,
Yanaşmazsan Müslüman,
Çek git yoluna!
Düşmanla yalnız vuruşup,
Ölmezsem ancak kalırım!»
Bunu deyip er Sırgak,
Sıkıca belini kuşanıp,
Dalgalanıp gelen Kıtay'a
Durmaksızın saldırdı,
Vurup mızraklayıp aldığını
Börk gibi fırlatıp,
Yakınına gireni
Kılıç ile ufalayıp,
Azizkan'ın Almambet'i,
O da girip savaşa,
Kırıp biçip, mızraklayıp,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Atışan düşmana sayısız ordu gibi,

Haberin vardır belki,
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Iraman'ın Irçı oğlu,
Ön yanından kırk çoro,
Kırışarak savaş verdi işte.
Müslüman destek olduktan sonra,
Kıtay ile Mançu'ya,
Kızıl kanı akıtıp,
Üçü kırgın verdi işte.
Ok atışmakla yetinmeden,
Boğuşup duruyor erler,
Vuruşmaktan yorulmadan,
Amansız kırgını
Verip duruyor erler.
Eteğini yere değdirmeden,

Alööke's Koñurbay —
Should Kalça fall into my hands
I will split him on the road,
Thus I will take my revenge!
If your fellowship is gone,
If you will not draw near, Muslim,
Then be off upon your way!
Fighting the foe alone,
Only if I do not die shall I remain!»
So saying, the man Sırgak,
Girding his waist up tight,
Upon the Kıtay coming on in waves
He charged without ceasing,
Whomever he struck and took on his lance
Flinging off like a fur cap,
Whoever came within his reach
Grinding small with the sword,
Azizkan's Almambet,
He too entering the battle,
Cutting, hewing, lancing through,
Tall of stature, broad of shoulder,
Like a countless host against the foe he fights,
Perhaps you have heard of him,
Han Baltay's Çubak,
Iraman's son Irçı,
The forty çoros at their fore,
Gave battle grappling hard then.
After the Muslims lent their support,
Upon the Kıtay and the Mançu,
Spilling their crimson blood,
The three dealt out great slaughter then.
Not content with trading arrows,
The heroes grapple on,
Unwearied of the fighting,
Merciless slaughter
The heroes keep dealing out.
Letting no skirt touch the ground,

İçlerine sokmadan,
Geri sürüp kuşatıp,
Çok Kıtay'ı parçalayıp,
Müslümana yaklaştırmadan,
Önünü kesip duruyor er Sırgak,

Letting none break into their midst,
Driving them back and hemming them in,
Tearing the many Kıtay apart,
Letting them not draw near the Muslims,
The man Sırgak keeps barring their way,

Çetin imiş o yer,
Kırtlayacak otu yok,
Yudumlayacak suyu yok,
Kumluk imiş bu çöl.
Bu çölde savaşıp,
Geniş dünya dar olup,
Pınar başını, çayır otunu
O ordunun hepsi
Bir görmeye hasret kalıp,
Küheylanlar yürümez, baş sallayıp,

Harsh indeed was that land,
No grass there for grazing,
No water there for sipping,
Sandy desert was this waste.
Fighting on in this desert,
The wide world grown narrow,
The springhead, the meadow grass —
The whole of that army
Longed but once to behold them,
The steeds would not walk, tossing their heads,

Şahin yiğitlerin hepsi
Susuzluktan gözleri parlayıp,
Aman vermeden girip meydana,
Başları kova kova kan olup,
Göğüslerini toz kaplayıp,
Nefes almaya hasret kalıp,
Atlar güçbela kımıldayıp,
Yiğitlerin gözleri
Zorla açılıp ışıldayıp,
Kanlı kana bata çıka,
Kaplan Çubak, Almambet,
Yaman kurt, er Sırgak
Kaçmadan durup vuruşup.
Bunca dayanıp durmalarını,
Böyle olacağını Kanıkey
Baştan sezip bilmişti.
Kara cana güç gelirse eğer,
Kurban olduğum oğullar,
Yanınızda taşıyın külazık,
Ata verilecek şifalı ot —
Kara gün başa düştüğünde
Gereği bunun dokunur, — deyip,

All the falcon-like braves,
Eyes glittering with thirst,
Charging the field without mercy,
Their heads streaming buckets of blood,
Their chests all mantled in dust,
Longing for a breath of air,
The horses barely stirring,
The eyes of the warriors
Barely opening, glinting,
Wading and sinking in gore on gore,
Tiger Çubak, Almambet,
The fierce wolf, the man Sırgak
Stood fighting without flight.
That they would endure so long,
That it would come to this, Kanıkey
Had sensed and known from the start.
Should hard days press the dear soul,
O sons for whom I would be offered,
Carry the külazık at your side,
The healing herb to give the horse —
When the black day falls upon you
Its use will serve you well, — she said,

Kudus ile Mısır'dan
Bunu illa getirtmişti,
Er Şuutu'yu gönderip,
Beş hocaya mektup verip,
Armağan diye aldırmıştı.
Parmak kadarını çiğnese,
İnsanın hasretini gideren,
Beş telini tutup çiğnese,
Küheylanın susuzluğunu gideren.
Deri torbaya saklayıp,

And from Kudus and from Mısır
She had made them fetch it without fail,
Sending the man Şuutu,
Giving letters to five hocas,
Had it brought as a gift.
Should a man chew but a finger's worth,
It stills the longing of a man,
Should one take five strands and chew,
It stills the thirst of the steed.
Hiding it in a leather bag,

Katlayıp vermemiş miydi,
Yel gibi devenin üstüne,
Geniş Talas'tan çıkarken,
Keramet sahibi Kanıkey
Yükleyip vermemiş miydi,
Arslanlar mihnet görür, — deyip,
Düşünüp vermemiş miydi,
Ahir zaman günü olursa,
Ay karanlık gece olursa,
Asillere gerek olur, — deyip,
Emanet edip Kanıkey:
«Esen kalın, kurtlarım!» — deyip,
Ağlayıp vermemiş miydi.
Külazıktan tattıklarında
Er coşup yerinde duramaz olup,
Külazıktan kattıklarında
At coşup dizginlenmez olup,
Arslanların hepsi
Külazıktan tattığında
Gözleri fal taşı gibi açılıp,
Ağrıyan yeri dinip:
«Nerede Hıtay? Nerede?» — deyip,
Atlarına kamçı vurup,
Kudretli yiğit, yürük at
Gayretine gelip,
Kara gözlerden ateş çıkıp,
Yeniden girdi savaşa.
Gündüz dinlenip durmadan,

Had she not folded it and given it,
Upon the wind-swift camel,
When they rode out from wide Talas,
Kanıkey, keeper of wonders,
Had she not loaded it and given it,
The lions will see hardship, — saying,
Had she not pondered and given it,
Should the day of the last age come,
Should the moon-dark night descend,
The noble ones will need it, — saying,
Entrusting it, Kanıkey:
«Fare you well, my wolves!» — saying,
Had she not wept and given it.
When they tasted of the külazık
Each man surged, unable to stand still,
When they mixed in the külazık
Each horse surged, past all reining in,
The whole company of lions,
When they tasted of the külazık,
Their eyes flew open wide as omen-stones,
Their aching places stilled:
«Where is the Hıtay? Where?» — saying,
Laying the whip upon their mounts,
The mighty brave, the racing steed
Rose to their full mettle,
Fire flashing from black eyes,
They entered the battle anew.
By day not pausing to rest,

Gece durup dinmeden,
Dirsek dayayıp rahat bulmadan,
Kestirip uyku almadan,
Altında Hıtay, akan kan,
Helak olan nice can.
Kara kan akıp koyulaşıp,
Kaçmadan durup çarpışıp,
Nice asil aslan ölüp,
Yığılıp yatar çok ölü.
Ölülerin çokluğu
Dağ gibi görünüp.
Kır sakallı yaşlılar ölüp,
Küheylanların hepsi ölüp,
Halkın topluluğu dağılıp,

By night not stopping to cease,
Not propping an elbow for ease,
Not dozing to snatch at sleep,
Beneath them Hıtay, flowing blood,
So many souls brought to ruin.
Black blood flowing, thickening,
Clashing on without flight,
Many a noble lion dying,
Heaped high lie the many dead.
The multitude of the dead
Loomed there like a mountain.
Grey-bearded elders dying,
The steeds dying one and all,
The gathering of the people scattered,

Hıtay ile Müslüman
Çatır çatır boğuşurken,
Nicesinin başı kesilip,
Boy salmış nice can ölüp,
Salınıp yükselen fidan gibi
Yaşı ermemiş çocuklar ölüp,
Ölenden geri kalanı
Kızıl kana bürünüp,
Yaralı olan ondan çok.
Ata güçbela yaslanıp,
Kuskunlar kopup,
Doğrulup gidemeyen çok,
Kolanları kopup,
İki gözü fırlayıp,
Çaresini bulamayan çok.
Nice yürük küheylanın
Eyeri kayıp böğrüne,
Yedeğinde götüren bundan çok.
«Vah yazık, ciğerparem,
Filan yerde öldü», — deyip,
Ağıt yakıp gezen ondan çok.
Mızrakla gözünden yiyip,
Sakat kalan bundan çok,
Kolunu yaya kaptırıp,

While Hıtay and Musulman
Grappled with crash on crash,
Many a head was severed,
Many a tall-grown soul died,
Like saplings swaying as they rise,
Children short of their years died,
And those left behind the dead
Were shrouded in crimson blood,
More than that were the wounded.
Slumped hard against their mounts,
Their cruppers snapping,
Many who could not rise and go,
Their girth-straps snapping,
Both eyes starting from their heads,
Many who could find no remedy.
Many a racing steed's
Saddle slipped to its flank,
More than that led off in tow.
«Alas, my heart's own flesh,
In such a place he fell», — saying,
More than that roamed keening laments.
Struck in the eye by the lance,
More than that were left maimed,
Their arms caught by the bow,

Çolak kalan bundan çok.
Aybaltayla başından yiyip,
Kaçıp giden bundan çok,
Ne yapacağını bilemeden,
Geri kaçıp gitsem, — deyip,
Şaşkın dolaşan ondan çok.
Atın dizginini çekişip,
Aldatıcı dünya imiş, — deyip,
Birbirine emanet edip,
Sahiden vasiyet söyleşip,
Yiğitlerin hepsi sevinip,
Sersem, aşağılık korkaklar
Akılları başlarından gidip yanıp,
Yamanların hepsi
Geri çekilip dönmeden,
Ezişe ezişe çarpışıp,
Çeviklerin hepsi
Ta eteğinden kapışıp,

More than that were left crippled.
Struck on the head by the moon-axe,
More than that fled away,
Knowing not what to do,
Should I flee back again, — saying,
More than that wandered dazed.
Tugging each at his horse's rein,
A deceiving world it is, — saying,
Committing each to the other's trust,
Trading true last testaments,
All the warriors rejoicing,
The dazed, the base-born cowards,
Their wits burnt out of their heads,
The wicked one and all
Falling back without turning,
Clashed on, crushing and being crushed,
The nimble one and all
Grappled from the very hem,

Kâfir ile Müslüman
Dönmeden yüz yüze gelip,
Kızgın savaş kılıp,
Mızrakçı erenler,
Su katılmamış arslan yiğitler,
Atlarını ok gibi koşturup,
Mızrakla bir vurup,
At üstünden tepetaklak edip,
Dağ gibi devirip,
Durmadan savaştı işte.
Almambet, Çubak er olup,
Ardında Sırgak aslan olup,
Argınkan oğlu Acıbay
Gerçek dayanağı bu olup,
Kırgıl çal başta, kırk çora

Ölesiye dövüşen güç olup,
Erenlerin hepsi inat kesilip,
Geri kaçıp dönmeden,
Verilen söze berk durup.

Kâfir and Musulman
Met face to face unturning,
Waging white-hot war,
The lance-bearing champions,
Lion braves with no water in their blood,
Racing their horses arrow-swift,
Striking once with the lance,
Toppling men headlong from horseback,
Overthrowing them like mountains,
Fought on without cease, behold.
Almambet and Çubak were the men,
Behind them Sırgak was the lion,
Argınkan's son Acıbay
Was the true pillar of them,
Kırgıl the greybeard at their head, the forty çoras

Were the force that fought to the death,
The champions all turned stubborn,
Not fleeing back nor turning,
Standing firm upon the word once given.

Haykırışan büyük gazada,
Boğuşup durduğu Hıtay'a karşı,
Müslümanın ön safında
Almambet, Çubak, er Sırgak
Demirden kale, sur olup,
Müslümanı korumak
Bu üçüne şart olup:
«Müslümanı bırakıp gidersek,
İt imiş, — deyip bilmezler mi?
Ermiş eli değmez Beecin'e
Götürüp kovalayıp,
Azap, kırgın saldık, — deyip,

Söylenenler gerçekse,
Ahiret gününde
Bizi, ölen Müslümanlar
Kara eşek yapıp binmezler mi!
Böyle savaş bulunmaz,
Böyle heyecan da olmaz.
Kaynayıp duran kâfirden
Geri çekilen onar mı?
Kaplan Manas burada yok,
Kurban olduğum Müslüman,
Kaçıp giden onar mı?

Sıkıca kavra mızrağı,
Sahiden bul çareyi.
Sabahtan akşama yürüyüp,
Gece olana dek çarpışıp,
Ecel yeterse kırılıp,
Birimiz sağ kalmadan,
Bununla savaşıp,
Gayreti yurdumuza gösterelim,
Kalabalık Hıtay'a, Mançu'ya
Saldırıp mızrak uzatalım,
Kabarıp dikilen Hıtay'ı
Kan akıtıp kıralım.
Kararıp yatan Hıtay'a
Doğrultup kılıç uzatalım,

In the great gaza of battle-cries,
Against the Hıtay they grappled,
In the front rank of the Musulman
Almambet, Çubak, the man Sırgak
Were fortress and rampart of iron,
To guard the Musulman
Was laid on these three as duty:
«If we forsake the Musulman and go,
Dogs they were, — will they not say?
To Beecin untouched by a saint's hand
Driving them, hounding them on,
We loosed torment and slaughter, — saying,
If what is spoken be true,
On the day of the hereafter
Will not the dead Musulmans
Make us black donkeys and ride us!
Such battle is not to be found,
Such fervor too shall not be.
From the kâfir seething over
Would ten score turn back in retreat?
Tiger Manas is not here,
O Musulman for whom I would be offered,
Would ten score flee away?

Grip the lance with a firm hand,
Find the remedy in truth.
Marching from morning till evening,
Clashing until night has come,
If fate suffices, cut down,
Not one of us left alive,
Fighting on with this,
Let us show our zeal to our homeland,
At the teeming Hıtay and Mançu
Let us charge and thrust the lance,
The Hıtay swelling and rearing
Let us cut down, spilling blood.
At the Hıtay lying darkened
Let us level and thrust the sword,

Suratı soğuk tek gözlüyü
Sağ komadan kıralım!»
Bunu deyip haykırıp,
Kazık boyunlu Sarala'ya
Kamçı vurup Almambet,
İnce kuyruklu Sarala'yı
Şahlandırıp Almambet,
Puslu ovanın boyunca,
Dönmeden saldırdı
Koñurbay'ın ordusuna.
Altı binini doğrayıp,
Haram Kalça nerde diye,
Yetiştiği yeri mızraklayıp,
Celmoguz Kalça nerede? — deyip,
Ecelden gam yemeden,
Boz yeleli arslan işte böyle,
Kurşundan ölürüm, — demeden,
Dimdik arslan aldırmadan,
Koñurbay'dan gayrısını
Topuğuna denk saymadan,
Kaynayan kalabalık Hıtay'ı
Almambet girdi tam yarıp.
Pus içinde köşelenmiş,
Alacakaranlıkta sivrilmiş,
Buna dikkatle bakarsan,
Koñurbay'ın suru imiş,
Surun dışını kuşatan,
Kapışanı sağ komayan,

The cold-faced one-eyed one
Let us slay, leaving none alive!»
Saying this with a battle-cry,
Upon stake-necked Sarala
Almambet laid the whip,
Slender-tailed Sarala
Almambet made rear on high,
Along the mist-hung plain,
He charged without turning
Upon Koñurbay's army.
Hewing down six thousand of them,
Where is Haram Kalça, — asking,
Lancing each place he reached,
Where is Celmoguz Kalça? — saying,
Taking no grief from fate,
The grey-maned lion, even so,
Never saying, I shall die of the bullet,
The upright lion undaunted,
Counting all but Koñurbay
Not worth the height of his heel,
The seething, teeming Hıtay
Almambet entered, cleaving clean through.
Cornered within the mist,
Jutting up in the half-dark,
If you look upon it closely,
It was Koñurbay's rampart,
Those ringing the rampart's outside,
Leaving no grappler alive,

Vuruşanı yere seren,
Namlı keçil halkı imiş,
Aklını bulup Hıtay'ı
Seferber edip saldırtan

Laying low all who struck,
Were the famed keçil people,
The one who, gathering his wits,
Mustered the Hıtay and sent them charging

Akıllı Kalça bir er imiş,
Bütün Beecin yurduna
Dikilmiş bir sur imiş.
Ay'ı, âlemi kasıp kavuran,
Alöökö'nün Koñurbay'ı,

Was the cunning Kalça, a true man,
For all the land of Beecin
He was a rampart raised.
Scourge of the Moon and all the world,
Alöökö's Koñurbay,

Yuvarlak başlı kişiden
Üstün doğmuş bir er imiş.
Yiğitliğine boyun eğmeden,
Azizkan'ın Almambet'i
Yara yara girdiği an imiş,

Nice keçili, Mançu'yu,
Rast geldiğini parçalayıp,
Kese kese girdiği an imiş.

Altay'da Manas doğup,
On ikisine geldiğinde
Orda bozup, ganimet alıp,
Oyrat'ı bozup, kaplan,
Ortasına yol açıp,
Kokon'u inim inim inletip,
Orda kılıp Talas'ı,
Viran edip her canı,
Oya oya Manas dururken,
Sağı ile solu kırıp geçirip,
Boğazlaya boğazlaya Manas dururken,

Kara suya kan döküp,
Han hocadan dua alıp,
Kaplan Manas adını alıp,
Böylece dururken,
Halka hüküm sürerken,
Gaipten bulunan,
Manas'ın aldığı Taşkeser —
Kılıçların en yamanı.
Bakay Han'ın Oykuma'sı,
Acıbay'ın aldığı Açalbars,
Almambet'in Coybolot'u,
Çubak'ın aldığı Kolbolot,
Sırgak'ın aldığı Arkesken —
Altı çelik, keskin işte bunlar.

Aziz canı sevindiren,
Çaldığı yerden geri dönmeyen,

Among the round-headed kind
Was a man born above all others.
Bowing not to his valor,
Azizkan's Almambet —
It was the moment he entered, cleaving and cleaving,
Many a keçil, many a Mançu,
Rending whoever crossed his path,
It was the moment he entered, cutting and cutting.
In Altay Manas was born,
And when he came to his twelfth year
He broke the horde, took spoils,
Routed the Oyrat, the tiger,
Opened a road through their midst,
Made Kokon groan to its depths,
Made Talas his horde-seat,
Laying waste every soul,
While Manas stood carving and carving,
Mowing down his right and his left,
While Manas stood slaughtering and slaughtering,
Spilling blood into black water,
Taking blessing from khan and hoca,
Taking the name Tiger Manas,
While he stood so,
While he held rule over the people,
Found from the unseen world,
Taşkeser, which Manas took —
Most fearsome of all swords.
Bakay Han's Oykuma,
Açalbars, which Acıbay took,
Almambet's Coybolot,
Kolbolot, which Çubak took,
Arkesken, which Sırgak took —
Six steels, keen-edged, behold them.

Gladdening the dear soul,
Never turning back from where they strike,

Öfkeyle sallandığında
Kan içmeden geri durmayan.
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Aralarında Koñurbay,
Elindeki Coybolot'u
Kınından sıyırıp haykırıp,
Ejderha gibi kükreyip,
Önündeki Hıtay'ın
İçine dalıp girdi Almambet.
Sağa doğru kaçanını
Ovaya doğru kırıp,
Oya oya gidiyor Almambet.
Sola doğru kaçanını
Sol elle çekip sağdan vurup,

Boğazlayıp duruyor Almambet.
Han Baltay'ın Çubak'ı
Saldırıp girdi bir yandan.
Almambet, Çubak, er Sırgak —
Hıtay'ın içine dalıp,
Helak etti bu yamanlar.
Almambet sürüp bir binini
Kıra doğru saldı işte,
Altı bin kadar kaldayı
Sırgak kovalayıp aldı işte,
Tam ortadaki pehlivanlara
Çubak kırgın saldı işte.
Altı bin kalday içinde
Üstünleri onların Koñurbay,
Kana battı kara yer,
Yanları baştan başa kan olup,
Kırıp duruyor er Sırgak.
«Nasıl bir çare bulayım?» — deyip,
Gözleyip duruyor dışarıdan
Koñurbay Kalça, kahrolası.
«Sırgak sağ oldukça,
Şurada duran Hıtay'a
Geniş dünya dar imiş.
Müslümanın içinde

When swung in wrath
Never resting till they drink blood.
Six thousand Hıtay, kalday beyond count,
Among them Koñurbay,
The Coybolot in his hand
He bared from its sheath with a cry,
Roaring like a dragon,
Into the Hıtay before him
Almambet plunged and entered.
Those who fled to the right
He mowed down toward the plain,
Carving and carving goes Almambet.
Those who fled to the left
He seized with the left hand and struck from the right,
Slaughtering on stands Almambet.
Han Baltay's Çubak
Charged in from one flank.
Almambet, Çubak, the man Sırgak —
Plunging into the Hıtay,
These fierce ones dealt destruction.
Almambet, driving one thousand,
Loosed them toward the steppe, behold,
Some six thousand kalday
Sırgak chased down and took, behold,
Upon the champions in the very middle
Çubak loosed slaughter, behold.
Among the six thousand kalday
Their foremost was Koñurbay,
The black earth was drowned in blood,
Their flanks all blood from end to end,
The man Sırgak keeps cutting them down.
«What remedy shall I find?» — saying,
Watching on from the outside stands
Koñurbay Kalça, the accursed.
«So long as Sırgak lives,
For the Hıtay standing here
The wide world is grown narrow.
Among the Musulman

Manas'ı kadar er var imiş.
Kalabalık Hıtay, çok Mançu,

Söylediğim sözü dinleyin!
Yakalarsak Sırgak'ı —
Tanrı'nın bize verdiğidir!
Yakalamazsak Sırgak'ı —
Hıtay'ın topyekûn ölmesidir!
Sırgak'ın sapladığı mızrağı
Üç kez gözleyip gördüm.
Üstün imiş hüneri,
Hâlâ çıkmış değil
Gönlümden onun mızrağı.
Sağ omzu geniş imiş,
Belalı Sırgak, doğan gibi kul,
Burut'tan çıkma bir er imiş,
Gözleri alacalanıp dumanlanıp,
Kabarıp coştuğu an imiş.
Sırgak'la inatlaşmadan,
Kaçar gibi yapalım,
At sağrısını dönelim!
Kandırıp avutup Sırgak'ı,
Arka yandan kalabalık orduyla,
Çok Hıtay'a bastırtıp,
Kazılı çukura düşürelim!»
Ağzını toplayana kadar,
Kıyamet kopardı Sırgak'ın.
Eğimli yerde er mızraklayıp,
Yedisini üst üste bir saplayıp,
Kimsenin yapamayacağı harikayı
Yapıp çıkıp geliyor.
Ardından Bayçoro,
Attan düşen Hıtay'ın
Birini sağ komadan
Kırıp çıkıp geliyor.
Bunu görüp sayısız kalday,
Bileğinden derman gidip,
Yüreğinden fer gidip,
Korkusundan sayısız kalday,

There are men the match of his Manas.
Teeming Hıtay, many Mançu,

Hear the word that I speak!
If we catch Sırgak —
It is God's own gift to us!
If we catch not Sırgak —
It is death for all the Hıtay!
The lance that Sırgak drives home
Three times have I watched and seen.
Surpassing is his skill,
Even now it has not left
My heart, that lance of his.
His right shoulder is broad,
Baleful Sırgak, a slave like a falcon,
A man sprung from the Burut,
His eyes flecked and smoking over —
It is the moment he swells and surges.
Let us not lock wills with Sırgak,
Let us feign to flee,
Let us turn our horses' croups!
Deceiving, beguiling Sırgak,
With the teeming host from the rear,
Pressing the many Hıtay upon him,
Let us drop him into the dug pit!»
Before he could close his mouth,
Sırgak had loosed the day of doom.
Lancing men on the sloping ground,
Skewering seven at a single stroke,
The marvel no other could work
He works and comes riding out.
Behind him Bayçoro,
Of the Hıtay fallen from their horses
Leaving not one alive,
Comes cutting his way out.
Seeing this, the countless kalday,
Strength fled from their wrists,
Fire fled from their hearts,
In their terror the countless kalday

Davulunu bir vurup,
Hepsi toptan kaçıştı,
Beecin'e doğru dörtnala koşup.
Kaçmadan Mançu kaldı işte,
Çok Mançu'nun içinde
Koñurbay pusup Sırgak'ı

Struck their drum a single beat
And fled in a body, one and all,
Galloping headlong toward Beecin.
The Mançu stayed unfleeing, behold,
Amid the many Mançu
Koñurbay, lying in wait for Sırgak,

Gözleyip bakıp durdu işte.
Sırgak yakına vardığında,
Beecin'in hanı Koñurbay
Saldırıverdi kükreyip.
Yandan Kalça yetişti işte,
Yetiştiği yerde Sırgak'a
Sertçe vurup geçti işte.
Mızrak gitti paramparça,
Parça parça çatırdayıp.
Kalça'nın saplayıp geçişine,
Kaplan bahadır Sırgak'ın,
Dimdik durup aldırmadan,
Koñurbay kulu, Kalça'yı
İnciğine denk saymadan.
Koñurbay saplayıp geçtiğinde,
Bütün Mançu yetişti işte,
Kat kat dönüp,
Çepeçevre sardı işte.
Çepeçevre sarıldığında,
Ortada yalnız kaldığında,
O zaman Sırgak şunu düşünür:
«Alakem ne zaman görür? — diye,
Mançu kuşatıp dururken
Arka olup yetişir, — diye,
İçi yanıp kor olup,
İt dalaşını veremeden,
Bir et pişimi kadar er Sırgak

Stood watching and watching, behold.
When Sırgak came in close,
Beecin's khan Koñurbay
Charged upon him roaring.
From the flank Kalça closed in, behold,
And where he reached, at Sırgak
He struck hard and swept past, behold.
The lance flew into fragments,
Splintering piece by piece.
At Kalça's thrusting pass,
The tiger bahadır Sırgak,
Standing bolt upright, undaunted,
Counted the slave Koñurbay, the Kalça,
Not worth the bone of his shin.
When Koñurbay thrust and passed,
All the Mançu closed in, behold,
Wheeling round in fold on fold,
They ringed him all about, behold.
When he was ringed all about,
When he was left alone in the midst,
Then Sırgak thinks this thought:
«When will my Alake see? — saying,
While the Mançu press the siege
He will come to my back, — saying,
His heart burning down to embers,
Unable to give the dog-fight,
For the time meat takes to cook, the man Sırgak

Şaşkın durdu bocalayıp,
Aklını başına toplayamadan.
Ben şaşırıp duracak gibi,
Cılgındı'nın ovası yok,

Stood dazed and floundering,
Unable to gather his wits.
For me to stand here bewildered,
This is no plain of Cılgındı,

Keñ-Kol ata boyu yok!
Yurt tuttuğum Talas yok,
Akkula ile dörtnala koşturup,
Kükreyip gelip saldıran
Arslanım boz yeleli Manas yok!» —
Deyip, böylece, er Sırgak
Gayrete gelip diş sıkıp,
Kökçebiç'e bir vurup,
Ağıl gibi kuşatan Mançu'ya
Dalıp girdi saldırıp.
Arslan gibi gözlerini parlatıp,

Öne geleni yakalayıp,
Rast geleni ufalayıp,
Bağırıp duruyor er Sırgak:
«Hani o Kalça, nerede?!»
Dağ gibi olan Koñurbay
Topluluğundan çıkıp ayrılıp,
Yolunu kesip durdu Sırgak'ın,
Tam karşısında görünüp.
«Gel teke tek dövüşe, Sırgak kul!
Saplayıp ödünü yarayım,
O uğur saydığın nesneni
Yeniden kesip atayım!
Ölesiye Burut, Sırgak kul,
Kurt dilli mızrak uzatayım,
Manas'la bir edip seni,
Sönen yangın gibi edeyim!»
Bunu duyup er Sırgak,
Ağzından duman çıkıp,
Gözünden alev çıkıp,
Yuvarlanan taş gibi uğuldayıp,
Diş sıktığında bembeyaz dişler
Darı gibi ufalanıp,
Saldırıverdi Kalça'ya
Arslan gibi kükreyip.
Er Sırgak'ın önünde
Tek atlık yol var,
Önceden hazırlanmış,

No valley of father Keñ-Kol!
No Talas where I made my home,
No Manas, my grey-maned lion,
Galloping upon Akkula,
Who comes roaring to the charge!» —
So saying, thus, the man Sırgak
Summoned his zeal, clenched his teeth,
Struck Kökçebiç a single blow,
And into the Mançu ringing him like a pen
He plunged and charged.
Flashing his eyes like a lion,

Seizing whoever came before him,
Grinding to dust whoever crossed him,
The man Sırgak keeps shouting:
«Where is he, that Kalça, where?!»
Koñurbay, massive as a mountain,
Came out apart from his host,
Barred the road of Sırgak,
Appearing square before him.
«Come to single combat, slave Sırgak!
Let me thrust and burst your gall,
That thing you count your luck
Let me cut away once more!
Burut doomed to death, slave Sırgak,
Let me thrust the wolf-tongued lance,
Let me make you one with Manas,
Make you like a fire gone out!»
Hearing this, the man Sırgak,
Smoke rising from his mouth,
Flame leaping from his eyes,
Rumbling like a rolling stone,
His teeth clenched till the white teeth
Crumbled fine as millet,
Hurled his charge at Kalça,
Roaring like a lion.
Before the man Sırgak
Lies a road one horse wide,
Made ready beforehand,

Kazılı derin çukur var.
Sırgak saldırıya geçtiğinde,
Uzaktan görüp Almambet:
«Şimdi Sırgak öldü!» — deyip,
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Sağa sola kamçı vurup,
Uzaktan «Deh!» diye kükreyip,
«Hey, Sırgak!» diye bağırıp,
Göğsüne sığmaz nice kaygı,
Gözünün yaşı on ova,
Oktan önce yetişti işte.
Yetişip gelip Sırgak'ı
Dizgininden kapıp,
Koñurbay'a ulaştırmadan,
Coşturup silkindirip,

Lies a deep-dug pit.
When Sırgak launched his charge,
Almambet, seeing from afar:
«Now Sırgak is dead!» — saying,
Spurring on right and left,
Laying the whip right and left,
Roaring «Deh!» from afar,
Crying out «Hey, Sırgak!»,
Griefs past counting bursting his breast,
The tears of his eyes ten plains,
He arrived ahead of the arrow, behold.
Arriving, he seized Sırgak
By the bridle and snatched him,
Before he could reach Koñurbay,
Surging, wrenching him round,

Kocası ölmüş kadın gibi
Kaplanı çırpındırıp,
Yedeğine alıp çıkıp gitti işte.
O zaman Almambet şunu söyler:
«Şu eyer gibi olan kara bel —
Danışmadan aşılır bel değil,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Boş bulunup öldürülecek er değil!
Neresi olursa olsun,
Beecin'in toprağı, gafilce
Yönelip girilecek yer değil!
Şimdi ona yetişmek için,
Urgan boyu önünde
Kazılmış çukuru var,
Çukurun öte yanında
At saplanır batağı var.
Ya çukura düştüğünde,
Ya atın saplanıp kaldığında,
Başını kesip alacak
Şu Kalça zorbası var.»
Yetişip Alma'n kurtarıp,
Yedeğine alıp çıktığında,
Kırk hanın eli Hıtay'dan

Like a woman whose husband has died
Making the tiger writhe,
He took him in tow and rode out, behold.
Then Almambet speaks this word:
«That black pass shaped like a saddle —
No pass to be crossed uncounseled,
The keçil's khan Koñurbay
Is no man to be slain off guard!
Whatever place it may be,
The soil of Beecin is no land
To be entered heedlessly!
Now, to reach him there,
A rope-length before him
Lies the pit he has dug,
On the far side of the pit
Lies the mire where horses founder.
Either when you fall in the pit,
Or when your horse sticks fast,
There stands that tyrant Kalça,
Ready to strike off your head.»
When Alma reached and saved him,
When he rode out with him in tow,
The people of forty khans, by the Hıtay

Sıkıntıya düşüvermiş,
Gergedana binip oynatıp,
Rast geleni kırıp geçirip,
Tiken alp gelivermiş.
Tiken alpla birleşip,
Gerçek nişancı Agayar,
Almambet'le birlikte okumuş,
O da gelivermiş.
Sürülen kalabalık Hıtay'ın
Sevinçli günü doğup,
Davul çalmaya durmuşlar.
İriliği dağ gibi bir aslan imiş,
Gelip çatan Tiken alp,
Beecin'den çıkma bir aslan imiş.
Agayar başta, nişancılarını
Donatıp girdi Tiken alp,
Öfkelenip Kalça'yı:
«Nasıl yurdu yönettin? — diye,

Altın tahta oturdun, — diye,

Hard-pressed and in distress —
Riding his rhinoceros, making it dance,
Mowing down whoever crossed his path,
Tiken the alp had come.
Joining with Tiken the alp,
Agayar the true marksman,
Schooled together with Almambet,
He too had come.
For the driven, teeming Hıtay
A day of rejoicing dawned,
They fell to beating the drum.
A lion vast as a mountain he was,
Tiken the alp who came upon them,
A lion sprung from Beecin he was.
Agayar at their head, his marksmen
Tiken the alp arrayed and entered,
Raging at Kalça:
«How have you governed the land? — saying,
You sat on the golden throne, — saying,

Hâlâ Burut'u
Niçin sağ bıraktın?» — diye,
Önüne katıp Kalça'yı
Sürüp girdi Tiken alp.
Bit kadarken birleşip,
Parmak kadarken baş koşup,
Azizkan'ın Almambet'i
Hıtay'ın iç yüzünü bilir,
Agayar ile Tiken olduğunu,
Onların gelip çattığını
Bilip duruyor Almambet.
O zaman Alma'n şöyle der:
«Kakançın'ın Beecin'inde
Beslenen bir pehlivan vardı,
Beecin'in hanı Karıkan,
Azap ile eceli
Altı ay önceden bilen,
Akılca derya bir can idi.

Why even now the Burut
Have you left alive?» — saying,
Driving Kalça before him,
Tiken the alp swept in.
Joined since they were louse-small,
Heads together since finger-small,
Azizkan's Almambet
Knows the Hıtay's inner face,
That it is Agayar and Tiken,
That these two have come upon them,
Almambet knows full well.
Then Alma speaks thus:
«In Kakançın's Beecin
There was a champion long nurtured,
Beecin's khan Karıkan —
Torment and the hour of death
He knew six months before,
A soul deep as the sea in wisdom.

Tufan suyu değmez Beecin'e
Cehennemî savaş olduğunda,
Hıtay ayaklanıp kalktığında,
Durmadan çıkar, — diye,
Besleyip durduğu can idi.
Pehlivanı gelivermiş,
Tiken alp diye adı var,
Korumaya gelivermiş.
Benim çocukluğumda,
Ejderhanın önüne,
Okuyalım diye, o zaman
Altı bin çocuk vardığında,
Altı bini kırılıp,
Altı çocuk kaldığında,
Onun biri Agayar,
O da gelivermiş,
Hazineye bağlı büyük nişancı,
Hıtay ayaklanınca çıkan.
Canını sakın şimdi,
Kurban olduğum Sırgak'ım!
Onlara ben kaptırmam,
Kaptırmayışımın sebebi:
Sarala'yı eyerledim,
Çocuk, haşarı çağımda,

Gelip çatan bu ikisinden
Altı ay kadar önce okudum.»
Ağzını toplayana dek,
Pusuda bekleyen Agayar,
Dizi yere bükülüp,
Düz yürümeden Agayar,
Sırt boyunca koşup,
Kalpağını değişik takıp,
Yeşil giyinivermiş,
Ortasına varıvermiş.
Geçitli dağın çınarı,
Kökötöy'ün çırası,
Başındaki yıldızı,
Kökötöy'ün biriciği,

For Beecin untouched by flood-water,
Should hell's own war break out,
Should the Hıtay rise up in arms,
He will come forth unfailing, — saying,
Such was the soul he kept and nurtured.
His champion has come,
Tiken the alp is his name,
He has come to stand guard.
In the days of my childhood,
Before the dragon's presence,
That we might study, in that time,
When six thousand children went,
Six thousand were cut down,
And when six children remained,
One of them was Agayar,
He too has come,
Great marksman bound to the treasury,
Who comes forth when Hıtay rises.
Guard your life now,
My Sırgak, for whom I would be offered!
To them I will not yield you,
And the reason I will not yield you:
I saddled Sarala
In my boyhood, my unruly age,

Of these two who have now come
I learned some six months before.»
Before he could close his mouth,
Agayar, waiting in ambush,
His knee bent to the ground,
Not walking upright, Agayar,
Running along the ridge,
His kalpak donned awry,
Had clothed himself in green,
Had come into their midst.
Plane-tree of the mountain pass,
The bright torch of Kökötöy,
The star upon his brow,
Kökötöy's only one,

Irmak suyunun pınarı,
Agayar'ı gördüğünde
Hıtay bölünüp dağılıverdi.
Maaniker ile gerinip,
Karşıdan durup dururken,
Agayar nişancı, kahrolası,
Bokmurun'u bir vurdu.
Kökötöy'ün biriciği,
Eceli yetip kurşuna uçtu,
Attan fırlayıp küt diye düştü.
Süzgün gözü kısılıp,
Kıl bıyığı sarkıp,
Kıyamete yol aldı.
Bunu görüp Koñurbay
Kükreyip durdu bağırıp,
Doksan bin Hıtay'ın, Mançu'nun
Düzenini toz etti,
Topluluğunu bozuverdi.
«Aşık kemiği kadar Sırgak'ını
Vursana!» diye böğürdü.
Bunu duyup Agayar,
Sırgak'a doğru at sürdü.
Yalnız yamaca, yar taşına
Henüz varıp yatarken,
Yakında dolaşan Sırgak'a
Tam nişan alıp atarken,
Usta olan Almambet
Sırlı tüfeği ele alıp,

Wellspring of the river's water —
When they saw Agayar
The Hıtay split and scattered.
While on Maaniker he stretched,
Standing there facing across,
Agayar the marksman, the accursed,
Struck Bokmurun a single shot.
Kökötöy's only one,
His hour come, flew to the bullet,
Hurled from his horse, fell with a thud.
His languid eye narrowing,
His fine mustache drooping,
He took the road to doomsday.
Seeing this, Koñurbay
Stood roaring, bellowing,
Of ninety thousand Hıtay and Mançu
He churned the order to dust,
He broke apart their host.
«Sırgak, small as a knucklebone —
Shoot him down!» he bellowed.
Hearing this, Agayar
Spurred his horse toward Sırgak.
On the lone slope, by the cliff-rock,
Just as he arrived and lay in wait,
Just as he took dead aim to fire
At Sırgak circling near,
Almambet, the master hand,
Took up his secret-charmed rifle,

Nişan aldı Ayar'a.
Nişancılıkta ustanın
Hazır duran tetiği:
«Agayar'ın başı, — deyip,
Ay gibi olan kaşı», — deyip,
Süzüp durup nişanladı işte,
Gürleyip kurşunu yetişti işte,
Taşta yatan Ayar'ın
Başını koparıp geçti işte.
Öte yandan Tiken alp,

And leveled his aim at Ayar.
The trigger standing ready
Of the master among marksmen:
«Agayar's head, — saying,
His brow curved like the moon», — saying,
He sighted long and true, behold,
Thundering, his bullet arrived, behold,
And from Ayar lying on the rock
It tore the head clean off, behold.
From the other side Tiken the alp,

Gergedanına kamçı vurup,
Gök gürler gibi gürleyip,
Geliyor Alma'na.
Alma'na yaklaştığında,
Kara kalpaklının süsü,
Nereden yetişti şahin gibi,
Han Manas'ın Sırgak'ı.
Almambet'e vardırmadan,
Yanından yetişti işte,
Yetiştiği yerde Tiken'i
Böğründen vurup geçti işte.

Sırgak saplayıp geçtiğinde,
Kurt yaradılışlı Almambet
Toparlanıp hazırlandı işte,
Tiken'i saplamak için
Yakınına sokulup vardı işte.
Baksa, Tiken bir er imiş,
Beecin'den çıkma aslan imiş,
Otuz beşinde çağı imiş,
Dolup taşan demi imiş.
İki mızrak bir değse,
İki arslan denk saplasa,
Yine de Tiken kıpırdamaz.
Yiğitlerin hepsi coşup,
Cılızları geride bırakıp,
Hep seçkinler karşılaşıp,
Savaşa girdi toplanıp.
Muzburçak, Kökçö iki alp,
Bir anda ikisine
Tiken alp yine yetişti işte.
Yetiştiği yerde ikisini
Devirip geçti işte.

Ardındaki pehlivanlar
Bu ikisine yetişene dek,
Azizkan'ın Almambet'i
Muzburçak'a yetişti işte,
Yetiştiği yerde Almambet,

Laying the whip on his rhinoceros,
Thundering like thundering skies,
Comes on toward Alma.
As he drew near to Alma,
Adornment of the black-kalpak folk,
From somewhere he arrived falcon-swift,
Han Manas's Sırgak.
Before he could reach Almambet,
He closed in from the flank, behold,
And where he reached, at Tiken
He struck through the flank and passed, behold.

When Sırgak thrust and passed,
Wolf-natured Almambet
Gathered himself and made ready, behold,
To drive his lance through Tiken
He pressed in close upon him, behold.
Look — Tiken was a man indeed,
A lion sprung from Beecin,
His age was thirty-five,
The season of his brimming prime.
Should two lances strike as one,
Should two lions thrust in concert,
Still Tiken would not stir.
The warriors all surged up,
Leaving the feeble behind,
The chosen meeting the chosen,
Massed together, they joined the battle.
Muzburçak and Kökçö, two alps —
In one instant upon the two of them
Tiken the alp closed in again, behold.
And where he reached, the two of them
He toppled and swept past, behold.

Before the champions at his back
Could come up to these two,
Azizkan's Almambet
Reached Muzburçak, behold,
And where he reached, Almambet,

Yem torbası gibi terkiye alıp,
Alıp kaçıp geçti işte.
Kaptırmadan ata bindirip,
Sağ salim alıp gitti işte.
Aydarkan'ın Kökçö'süne
Arslan Çubak yetişti işte,
Yetiştiği yerde Kökçö'yü
Eğilip kapıp geçti işte,

Kögala'sına bindirip,
Gök zırhını giydirip,
Sağ salim alıp gitti işte.
O sırada bakıp duran
Keçil'in hanı Koñurbay,
Akbaltay'ın Çubak'ına
Kükreyip o da yetişti işte,
Kögala'nın üstünden
Ulu dağ gibi Çubak'ı
Devirip geçti işte.
Kalça toparlanıp gelene dek,
Ulak Han'ın Sırgak'ı
Kökçebiç'e kamçı vurup,
Oktan önce yetişti işte.
Kasılıp duran Kalça'yı,
Yetişir yetişmez er Sırgak,
Algara'nın üstünden
Devirip geçti işte.
Sarala'ya kamçı vurup,
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Başını kesip alırım, — deyip,
Almambet «Deh!» deyip geliyor.
O sırada Tiken alp,
Ev gibi topuzu ele alıp,
Geliyor Çubak'a,
Attan düşmüş o yamana.
Önünde durur Kögala,
Argınkan'ın Acıbay'ı
Alıp yedeğinde yetişti işte.

Slinging him croup-wise like a feed-bag,
Snatched him away and passed, behold.
Unyielded, he set him on a horse
And bore him off safe and sound, behold.
To Aydarkan's Kökçö
The lion Çubak came up, behold,
And where he reached, Kökçö
He stooped and scooped up in passing, behold,
Mounted him on his Kögala,
Clad him in his grey-blue mail,
And bore him off safe and sound, behold.
Watching on in that hour,
The keçil's khan Koñurbay
At Akbaltay's Çubak
Roaring, he too came up, behold,
And from atop Kögala
Çubak, like a mighty mountain,
He toppled and swept past, behold.
Before Kalça could gather and return,
Ulak Han's Sırgak,
Laying the whip on Kökçebiç,
Arrived ahead of the arrow, behold.
Kalça, drawn up and swaggering —
No sooner reached than the man Sırgak,
From atop Algara,
Toppled him and swept past, behold.
Laying the whip on Sarala,
Spurring on right and left,
I will strike off his head, — saying,
Almambet comes crying «Deh!»
In that hour Tiken the alp,
Taking up his mace big as a house,
Comes on toward Çubak,
That fierce one fallen from his horse.
Before him stands Kögala,
And Argınkan's Acıbay
Came up leading it in tow, behold.

Yetiştiği yerde Çubak'ı
Kögala'ya bindirip,
Sağ salim alıp gitti işte.
Almambet yetişene dek,
Başını kesip alana dek,
Hıtaylardan kırk pehlivan
Koñurbay'a yetişmişti,
Algara'ya bindirip,
Sağ salim alıp geçmişti.
Kara kana bulanıp,
Karmakarışık çarpışıp,
Yoğun savaş oldu işte,
Kızıl kana boyanıp,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Kurt gibiler yüz yüze gelip,
Çetin savaş oldu işte.
O sırada er Sırgak,
Nice pehlivan, çetin aslan,
Zerre kadar düşünmeden,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Tiken alpın yanında
Bahadırları bir olmuş,
Tek canını esirgemeyen
Seçme yiğitleri bir yanda —
Bunların hepsini,
Tiken alpı baş edip,
Arslan saldırmış gibi,
Önüne katıp kovaladı.
«İslâm!» diye bağırıp,
Laçin gibi seğirtip,
Sürüp götürdü Hıtay'ı.
Kakançın'ın Beecin'inden
Akın akın gelen Hıtay'ı
Geri sürüp götürdü işte,
Orta yerini er Sırgak
Oyup, kırıp gitti işte,
Çevresini Almambet
Boğazlayıp durup gitti işte,
Hepsi kurt kırk çora,

And where he reached, Çubak
He mounted upon Kögala
And bore him off safe and sound, behold.
Before Almambet could come up,
Before he could strike off his head,
Forty champions of the Hıtay
Had come up to Koñurbay,
Had mounted him on Algara
And borne him off safe and sound.
Smeared over in black blood,
Clashing in wild confusion,
Thick grew the battle, behold,
Dyed over in crimson blood,
Sparing their lives not a hair's worth,
The wolf-like ones met face to face,
Grim grew the battle, behold.
In that hour the man Sırgak —
Many a champion, many a hardened lion,
Giving it not a grain of thought,
Sparing his life not a hair's worth —
Those at Tiken the alp's side,
Their bahadırs made as one,
Chosen braves on one flank
Who spared not their single lives —
All of these together,
With Tiken the alp at their head,
As though a lion had charged them,
He drove before him in rout.
Crying out «İslâm!»,
Darting like a laçin falcon,
He drove the Hıtay before him.
From Kakançın's Beecin
The Hıtay streaming wave on wave
He drove back again, behold,
Their very center the man Sırgak
Carved out and cut and went, behold,
Their flanks Almambet
Kept slaughtering as he went, behold,
The forty çoras, wolves all,

Kırk yerinden savurup,
Yara yara sürüp gitti işte,

Nohut gibi edip başlarını,

Kesip atıp gitti işte.
Keser ile oynatıp,
Rast geleni yere serip,
Böğürtüsü taş yarıp,
Haykırışı baş yarıp,
Şimdi dönüp saldırıya geçip,
Dağ gibi olan Tiken alp,
Durmaksızın dalıp,
Rast geleni mızraklayıp,
Saldırıp girdi Tiken alp.
İlk ağızda kükreyip,
Bayçoro ile Irçı uul,
Argınkan'ın Acıbay'ı —
Bu üçüne yetişti işte,
Yetiştiği yerde bunları
Atlarından devirip,
Yıkıp geçti işte.
Tiken alpı gördüğünde
Kalabalık Burut, Müslüman,
Geri çekilip çığrışıp:
«Şimdi öldük» diye feryat edip,
Bunu görüp çok Hıtay
Yeniden bastırıp gelirken,
Attan düşen üç eri

Diri diri bağlayıp götürürken,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Yalnız girdi çarpışıp,
Görünen Mançu'ya, çok Hıtay'a
Dalıp girdi boğuşup.
Berkitilmiş Beecin'in
Beli gelip çatmış,
Öncekinden bambaşka
Halkı gelip çatmış,

Scattering them at forty points,
Went cleaving, cleaving, driving them, behold,
Making their heads like chickpeas,

Lopping them off as he went, behold.
Making play with the adze-blade,
Laying low whoever crossed him,
His bellow splitting the rock,
His war-cry splitting heads,
Now wheeling round to the charge,
Tiken the alp, mountain-vast,
Plunging in without cease,
Lancing whoever crossed him,
Tiken the alp swept in charging.
Roaring at the first onset,
Bayçoro and Irçı uul,
Argınkan's Acıbay —
Upon these three he closed, behold,
And where he reached, these three
He toppled from their horses,
Struck them down and passed, behold.
When they saw Tiken the alp,
The teeming Burut, the Musulman,
Falling back, cried out as one:
«Now we are dead», they wailed,
And seeing this, the many Hıtay
Came pressing on anew,
And as the three men fallen from their horses

Were being bound and carried off alive,
Akbaltay's Çubak
Entered the fray alone,
Into the Mançu in sight, the many Hıtay,
He plunged in, grappling.
Of fortified Beecin
The very backbone had arrived,
Unlike any that came before,
Its people had arrived,

Boz yeleli arslan Çubak'ı
Ortasına alıvermiş.
Çubak kuşatılıp kaldığında
Bunu gören kişi yok,
Her biri kendi yanında savaşıp,
Kırıla döküle dağılan kırk çoranın
Çubak ile işi yok!
Kalabalık Hıtay birleşip,
Attan düşen üçünü

And the grey-maned lion Çubak
They took into their midst.
When Çubak was ringed about
There was none who saw it,
Each fighting on his own flank,
The forty çoras, battered and scattered —
They had no thought for Çubak!
The teeming Hıtay joined as one,
And the three fallen from their horses

Tam bağlayıp alırken,
Azizkan'ın Almambet'i,
Ulak Han'ın Sırgak'ı —
Aman vermez kırgın salan aslanlar.
Kızıl kana bulanıp,
Hıtay ile çarpışıp,
Kuşatılıp duran üç eri
Ayırıp kurtardıkları yer.
Bastıran Hıtay bir halk imiş,
Tükenir dense tüten,
Tükenmez bir çokluk imiş.
Almambet ile er Sırgak
Müslümanın beli imiş,
Eceli hiç düşünmeyen,
İnsandan çıkma aslan imiş.
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Burutların çırası,
Hıtay araya alıvermiş,
Tiken alp başı olup,
Çepeçevre sarıvermiş.
Binlerce mızrak bir değip,
Aklı gidip sarkarak:
«Erenler nereye gitti?» — diye,

İki yanına bakınıp,
Arayıp duruyor Alma'nı.
«Hıtay'ın böyle sıkıştırdığını
Almambet, Sırgak görse», — diye,
Başını sallayıp sendeleyip,

Even as they bound them fast,
Azizkan's Almambet,
Ulak Han's Sırgak —
Lions dealing merciless slaughter.
Smeared over in crimson blood,
Clashing with the Hıtay,
The three men held in the ring —
There they broke through and freed them.
The pressing Hıtay were such a people:
Say they are spent, they smoulder still,
A multitude never spent.
Almambet and the man Sırgak
Were the backbone of the Musulman,
Never giving death a thought,
Lions sprung from humankind.
Akbaltay's Çubak,
Bright torch of the Buruts,
The Hıtay had taken him in their midst,
Tiken the alp at their head,
They had ringed him all about.
A thousand lances striking as one,
His wits fled, slumping over:
«Where have the champions gone?» — saying,
Glancing to either side,
He keeps searching for his Alma.
«If Almambet, if Sırgak saw
How the Hıtay press me so», — saying,
Swaying his head, staggering,

Ağzından çıkan gök duman
Sis gibi olup tütüp,
Bakıp durdu er Çubak,
İki gözü yalvarır gibi.
«Böyle durup dururken
Akkula başını buraya çevirseydi,
Arslanım Manas, kaplanım
Yanı başımda durup baksaydı!
Ondan sonra ölseydim,
Böyle horluk görseydim!»
Ağzını toplayana dek
Geliyor koşarak,
Gergedanını Tiken dolu dizgin sürüp.
Bunu Çubak gördüğünde

The grey smoke rising from his mouth
Curling upward like a mist,
The man Çubak stood gazing,
His two eyes as if in prayer.
«If, while I stand at bay like this,
Akkula would turn its head this way,
If my lion Manas, my tiger,
Stood watching here at my side!
If only then I died,
If then I bore such scorn!»
Before he could close his mouth,
He comes at a run —
Tiken driving his rhinoceros full rein.
When Çubak beheld this

Candan umudunu kesti.
Buyruk verdi Hıtay'a:
«Vurun, — diye, — Çubak'ı!»
O zaman Hıtay hep birden
Yağmur gibi yay çekti,
Dolu gibi ok attı.
Bir yandan çok Hıtay
Kılıç sıyırıp kınından,
Aybaltayı sapından kavrayıp,
Mızrakları salınıp,
Bastırıp geldi dalgalanıp.
İşte o zaman Almambet,
Ulak Han'ın er Sırgak'ı:
«Beecin'e gelip savaşıp,
Yiğit kurt Çubak'tan
Burada ayrılıp,
Talas'a nasıl gideriz?
Tevekkül!» diye kükreyip,
Duramayıp iki aslan,
«Çubak!» narasını atıp,
Karınca gibi Hıtay'a
Karışıp daldı işte.
Baksan göze ilişmez,
Toprak uçup toz olup,

He gave up hope of life.
He gave command to the Hıtay:
«Shoot him down, — saying, — Çubak!»
Then the Hıtay all as one
Drew bows like driving rain,
Loosed arrows thick as hail.
From one flank the many Hıtay,
Baring swords from their sheaths,
Gripping moon-axes by the haft,
Their lances swaying aloft,
Came pressing on in waves.
In that very hour Almambet,
Ulak Han's man Sırgak:
«Having come to Beecin and fought,
From Çubak the warrior wolf
If here we are parted,
How shall we go back to Talas?
Tevekkül!» they roared,
Unable to hold back, the two lions,
Hurling the war-cry «Çubak!»,
Into the Hıtay swarming like ants
They mingled and plunged, behold.
Look — the eye cannot find them,
The earth flying up in dust,

Hangisi olduğu bilinmez.
Öfkelenip Tiken alp
Er Çubak'a yetişirken,
Kögala'nın üstünden
Devirip geçerken,
Usta olan Almambet
Tiken alpa yönelip:
«Kemerinin kenarı, — deyip,
Akciğerle yüreğin üstü, — deyip,
Altın eyerin kaşı», — deyip,

Ok gibi yetişip Almambet
Mızrakla bir vurdu.
Altındaki gergedanı
Tökezleyip geçti işte,
Başındaki kalkanı
Uçup yere vardı işte.
O sırada Tiken alp,
Eyerinden er gidip,

Üzengiden ayak gidip,
«Ah!» dediğinde ağzından
Oluk oluk kan gidip,
Bedeninden güç gidip,
Azizkan'ın Almambet'i
Esirgemeden vurup geçmiş.
Yüreğin iliğini, kökünü
Yara yara gitmiş.
Can havliyle sendeleyip,
Tiken yalvarır gibi bakıp dururken,
Yine Sırgak yetişmiş,
Yetiştiği yerde Arkesken'i
Sıyırıp alıp kaplan,
Tiken alp gibi pehlivanı
Başından çalıp geçti işte.
Başı gitti paramparça,
Tiken ölüp kaldığında,
Bakıp duran Hıtay'ın
Sesi Tanrı katına ulaştı,

None can tell which is which.
As Tiken the alp, enraged,
Was closing on the man Çubak,
As from atop Kögala
He was toppling him in passing,
Almambet, the master hand,
Turning upon Tiken the alp:
«The border of his belt, — saying,
Above the lungs and the heart, — saying,
The pommel of the golden saddle», — saying,
Arriving arrow-swift, Almambet
Struck one blow with the lance.
The rhinoceros beneath him
Stumbled as it passed, behold,
The shield upon his head
Flew off and struck the earth, behold.
In that hour Tiken the alp,
The man gone from his saddle,

His feet gone from the stirrups,
As he gasped «Ah!», from his mouth
The blood went gushing in streams,
The strength gone from his body —
Azizkan's Almambet
Had struck him through unsparing.
The marrow and root of the heart
He had cleaved and cleaved and gone.
In death's last throes, staggering,
While Tiken stood gazing as if in prayer,
Again Sırgak came up,
And where he reached, Arkesken
The tiger drew bare,
And a champion like Tiken the alp
He struck across the head in passing, behold.
His head flew into fragments,
And when Tiken lay dead,
From the Hıtay looking on
The cry rose to God's own throne,

Boz alaca kızıl tuğ olup,
Tümü bastırıp toplanıp,
Akın edip girdi savaşa,
Koñurbay'ı baş olup,
Yine girdi savaşa.
Kırk hanın halkı Hıtaylar
Ölür dendikçe çoğaldı,

Öldükçe güçlendi,

Tükendikçe tüttü,

Kökünden Beecin güçlendi.
Haber verdi Karıkan:
«Tiken pehlivan öldükten sonra,
Hepiniz birden kırılın!» — diye,

Tufan suyunun bile dağıtamadığı
Dopdolu Beecin soyu,
Tümünüz eksiksiz toplanın!» — diye,

Buyruğu hanı verdikten sonra,
Savaşmadan bakıp durur mu!
Gündüz dinlenip durmadan,
Gün soluğunu almadan,
Ovanın yüzü toz olup,
Kâfir ile Müslüman
Gayrete gelip savaştı.

Gayreti olmayan sersemleyip,
Mızrak elde bükülüp,
Esirgemeden saplaşıp,
Yerde kaynaşan yaralılar,
Ölüp yatan bundan çok:
«Böyle giderse elimin
Köküne Burut kıyar! — diye,

Hıtay ile Mançu'yu

Grey, dappled, crimson banners raised,
All of them pressing, massing,
They poured in and joined the battle,
With Koñurbay at their head
They joined the battle again.
The Hıtay, people of forty khans,
The more they were called dying, the more they grew,
The more they died, the stronger they waxed,
The more they were spent, the more they smouldered,
From its root Beecin waxed strong.
Karıkan sent forth the word:
«Now that champion Tiken is dead,
Be cut down all together, every one! — saying,
Seed of brimming Beecin
That even the flood-water could not scatter,
Muster complete, not one man short!» — saying,
Once their khan had given the command,
Would they stand watching without war!
By day not pausing to rest,
The sun not drawing breath,
The face of the plain turned dust,
Kâfir and Musulman
Fought on, roused to full zeal.

The zealless ones went dazed,
Lances bending in the hand,
Thrusting each other unsparing,
The wounded writhing on the ground,
The dead lying yet more than these:
«If it goes on so, my land
Will be cut down, Burut, to the root! — saying,
The Hıtay and the Mançu

Soyu kalmayasıya kırar», — diye,

Çokluğa güvenip Koñurbay,
Doksan boy halk bastırıp,
Dağ deviren sel bastırıp,
Kalabalık Hıtay yetişti işte,
Almambet, Çubak, er Sırgak
Çokluğa toprak mı saçsın,

Bitkin düşüp kaldı işte!
Erler savaşıp duruyor,
Çok ölüye bata çıka,
Dizlerine dek atları
Kızıl kana boyanıp,
Hıtay güçlenip geldiğinde,
O zaman kaplan Sırgak
Durmaksızın kesesini:
«Tevekkül!» deyip kuşanıp,
Dolan Hıtay'ı, Mançu'yu
Durdurdu yeniden saldırıp.
Sırgak yol kesip dururken
Çubak girdi dalıp,
Dokuz gün savaşıp,
Çubak çıktı boyanıp,
Doksan yerinden yara yiyip.
Dağ gibi Çubak çıktığında.
Ecel-ölüm gazasına
Geniş Talas'tan geldiğinde,
Kalabalık Burut, Müslüman
Azaba uğramış meğer.
Argınkan'ın Acıbay'ı,
Bindiği yürük Kartküröñ,
Altmış yaşını doldurmuş,
Yularını düşmana kaptırmadan,
Azılı düşmana yenilmeden,
Gazaya karışıp,

O da girip savaştı.
Acıbay girip vardığında,

He will slay till no seed remains», — saying,
Koñurbay, trusting in numbers,
Pressed on ninety tribes of people,
Pressed on a flood that topples mountains,
The teeming Hıtay came up, behold,
Almambet, Çubak, the man Sırgak —
Shall they fling earth against the multitude?
They sank down spent at last, behold!
The men keep fighting on,
Wading, sinking through the many dead,
Their horses to the knees
Dyed over in crimson blood,
When the Hıtay came waxing strong,
Then the tiger Sırgak,
Without pause, his pouch
Girding on with «Tevekkül!»,
The swarming Hıtay and Mançu
He halted, charging anew.
While Sırgak stood barring the road,
Çubak plunged in and entered,
Nine days he fought,
Çubak came out dyed over,
Wounded in ninety places.
When mountain-like Çubak came out —
To this gaza of fate and death
Having come from wide Talas,
The teeming Burut, the Musulman,
Had fallen into torment, it seems.
Argınkan's Acıbay,
His mount the swift Kartküröñ,
Having filled his sixtieth year,
Never yielding his halter to the foe,
Never bested by the ravening foe,
Mingling into the gaza,

He too went in and fought.
When Acıbay went plunging in,

Kamışı gör, seli gör,
Bastıran Hıtay halkını gör.
Buluttan hızlı topu gör,
Şaşmadan değen oku gör.
Altı gün içinde dolaşıp,
Acıbay çıktı boyanıp,
Altmış yerinden yara yiyip.
Acıbay'ın ardından,
«Tevekkül!» diye bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Yedi gün içinde dolaşıp,
Yetmiş yerinden yara yiyip,
Irçı uul çıktı kan içinde,
Sallanamaz, bitkin olup.
Kırkın başı Kırgıl çal,
Kırk içinde nam salmış yaman ihtiyar,
Huyu ters olmasa,
Mızrakçıların ustası ihtiyar,
İki gün içinde dolaşıp,
Nice yerinden yara yiyip,
Başı kova kova kan olup,
Bütün bedeninin tamamı
Kıpırdamaz, bitkin olup,
Geri döndü savaştan.
Baabedin'in oğlu,
Bahadır doğan Bayçoro,
Aksur ile oynatıp,
Her birini yere serip,
Hıtay'ın içine daldı.
Denk düşene rastlamayıp,
Yaya cellatlara rastlayıp,
Altı gün çarpışıp,
Esirgemeden savaşıp,
Aksur devrilip yıkılıp,
Bayçoro'yu yaya cellatlar
Hep birden bastırdı işte,
Atından ayırıp,
Ele düşüp gitti işte.
Bunu görüp o bildik

See the reeds, see the flood,
See the pressing Hıtay people.
See the cannon swifter than cloud,
See the arrow striking unerring.
Roaming six days within,
Acıbay came out dyed over,
Wounded in sixty places.
Hard upon Acıbay,
Crying out «Tevekkül!»,
Hurling the war-cry «Manas!»,
Roaming seven days within,
Wounded in seventy places,
Irçı uul came out drenched in blood,
Unable to sway, spent through.
Head of the forty, Kırgıl the greybeard,
Fierce elder famed among the forty,
Were his temper not contrary,
Master of lancers, that elder,
Roaming two days within,
Wounded in many places,
His head streaming buckets of blood,
The whole of all his body
Unable to stir, spent through,
He turned back from the battle.
Baabedin's son,
Bayçoro, born a bahadır,
Making play upon Aksur,
Laying each man low upon the earth,
Plunged into the midst of the Hıtay.
Meeting none to match him,
Meeting the headsmen on foot,
Six days he clashed,
Fighting on unsparing,
Aksur toppled and fell,
And Bayçoro the headsmen on foot
Bore down all as one, behold,
Parted him from his horse,
And he fell captive and was gone, behold.
Seeing this, that famed one,

İnek sağrılı Sarala'yı

Girdap gibi döndürüp Almambet,
Yaya cellattan birini
Yetiştiği yerde devirip,
Yetişip yedeğe alıp Almambet,
Altındaki Aksur'u
Alıp çıktı dörtnala koşturup.
Pus içindeki ovada,
Karınca gibi kalabalık orduda:
«Bayçoro!» diye bağırıp,
Durup dolaşıyor Almambet.
Kalabalık Hıtay'a, Mançu'ya
Ulak Han'ın Sırgak'ı
Sahiden kırgın salmış.
Serçe gibi terkiye alıp,
Bayçoro'yu er Sırgak
Hıtay'dan çekip alıp,
Alıp kaçıvermiş.
Azizkan'ın Almambet'i
Yedeğindeki Aksur'u
Doğruca çekip vermişti,
Yiğit Sırgak bahadırın,
Aksur'a sağ salim bindirip,
Alıp yürüyüp gitti işte.
Adları uyaklı Sırgak, Almambet —

Arslan doğmuş, çelik özlü,
Boğuştuğunda yorulmayan,
Vuruştuğunda usanmayan,
Kaynaşan Hıtay'ı, çok Mançu'yu
Yanına yaklaştırmadan,
Müslümana değdirmeden:
«İslâm!» diye bağırıp,
Kırıp döküp savurup,
Hıtay'ın yolunu kesip duruyor.
Hıtay güçlenip geldiğinde,
Azizkan'ın Almambet'i
Öfkelenip bağırıp:

Sarala of the cow-like croup

Almambet spun round like a whirlpool,
And one of the headsmen on foot
He toppled where he reached him,
Coming up, taking it in tow, Almambet
Bore off the Aksur beneath him,
Galloping headlong away.
On the plain wrapped in mist,
In the host teeming like ants:
«Bayçoro!» he cries,
Almambet rides circling, circling.
On the teeming Hıtay and Mançu
Ulak Han's Sırgak
Had loosed slaughter in truth.
Slinging him croup-wise like a sparrow,
Bayçoro the man Sırgak
Wrenched free of the Hıtay
And bore him swift away.
Azizkan's Almambet
The Aksur in his tow
Had handed straight across,
And the brave bahadır Sırgak,
Mounting him safe on Aksur,
Took him and rode on his way, behold.
Sırgak and Almambet, their names in rhyme —
Born lions, steel-cored,
Unwearied in the grapple,
Untiring in the clash,
The seething Hıtay, the many Mançu
Letting come nowhere near,
Letting them not touch the Musulman:
«İslâm!» they cry,
Cutting down, scattering, strewing,
They stand barring the Hıtay's road.
When the Hıtay came waxing strong,
Azizkan's Almambet
Cried out in his wrath:

«Gel, Sırgak!» diye çağırıp,
Ermiş eli değmez Çoñ-Beecin'le

Savaşırız, — deyip yürüyüp,
Kim bilir kaç yara yiyip,
Düşmanla vuruşamadan
Kan kaybedip gider miyiz?

Beecin'e doğru dönüp,
Yiğitlerden ayrılıp,
Sırgak'ım, perişan mı oluruz?
Dolan Hıtay ayaklanıp,
Cehennemi Hıtay salmış.
Tunçtan yapılma putunu
Yükseğe asıp dikmiş,
Geri çekilip gitmemeye
Ant içip çok Hıtay,
İnat kesilip durmuş.
Geri kaçan Hıtay'ı:
«Geri dönüp savaş», — diye,
Koñurbay Kalça, kahrolası,
Kuşatıp sürüp almış.
Kapkaranlık gece gelir,
Kan akıtır ordu gelir,
Kara cana zor gelir, Sırgak!
Beecin'den beklenen büyük gelir,
Hesapsız asker bol gelir,
Türlü türlü halk gelir,
Hiçbir şey komadan basan sel gelir!
Nasıl zaman, nasıl gün,
Putumu boşayıp terk ederek,
Tahtı, yurdumu bırakıp,
Burut'a doğru kaçtığımda
Görmüştüm nice bahadırı,
Kaynayan Hıtay kâfirini.
Bastırıp girip geldiğinde
Hıtay'ı sürüp devirdim,
Çokluğuyla çarpışıp,
Kalabalık Mançu, çok Hıtay

«Come, Sırgak!» he called,
With Çoñ-Beecin untouched by a saint's hand
We shall do battle, — saying, marching,
Taking who knows how many wounds,
Never crossing blades with the foe,
Shall we bleed away and be gone?

Turning toward Beecin,
Parted from the braves,
My Sırgak, shall we come to ruin?
The swarming Hıtay has risen,
The Hıtay has loosed very hell.
Its idol wrought of bronze
It has hung and raised on high,
Never to fall back and go —
So the many Hıtay have sworn,
And stand turned stubborn all.
The Hıtay who fled to the rear:
«Turn back and fight», — saying,
Koñurbay Kalça, the accursed,
Has ringed and driven them in.
Pitch-black night is coming,
A blood-spilling host is coming,
Hard it comes on the dear soul, Sırgak!
The great one awaited from Beecin comes,
Soldiers past reckoning come in plenty,
Peoples of every kind come,
A flood that spares nothing comes pressing!
What a time, what a day it was,
When, forsaking my idol, casting it off,
Leaving my throne and my land,
When I fled toward the Burut,
I saw many a bahadır,
The seething kâfir of the Hıtay.
When they came pressing in upon me
I drove the Hıtay and toppled them,
Clashing with all their multitude,
The teeming Mançu, the many Hıtay

Başıma salmıştı
Kara günü, ahir zamanı.
İşte o Hıtay halkı budur,
Yürekteki dert budur!
Kızıl kana boyanıp,
Ardıma dönüp bakmadan
Çekip giden ben buyum!»
O zaman Sırgak şöyle der:
«Kesme, Alma'm, yolumu,
Bırak, Alma, kolumu!
Bastırıp gelen Hıtay'a

Had loosed upon my head
The black day, the last age of all.
Behold, that Hıtay people is this,
The grief within the heart is this!
Dyed over in crimson blood,
Never looking back behind me,
The one who marched away am I!»
Then Sırgak speaks thus:
«Bar not, my Alma, my road,
Loose, Alma, my arm!
At the Hıtay pressing on

Saldırıp mızrağımı uzatayım,
Kahrı katı cehennemden
Canımı azat ederim.
Ecelim Kıtay'dan ise eğer
Vuruşa vuruşa ölürüm,
Sinek kadar canım varken
Çın-Beecin'deki Kıtay'ı,
Çocuklarını çığlık çığlığa
Paramparça edip bölerim,
Kıtay'ı darmadağın etmeden
Talas'ı nasıl görürüm ben!
Alööke oğlu Koñurbay ile
Esirgemeden vuruşup,
Fırsatını bulup Kalça'yı
Ensesinden yakalarım,
Elime geçerse Kalça'yı
Kurbanlık gibi boğazlarım!
Koñurbay'ın kanını dökmeden
Nasıl varırım burutlara ben!»
Sırgak böyle direnip dururken
Kanıkey'in verdiği ok geçmez
Savaş giyimi bir başkadır,
İnceden inceye yoklar deyip,
Kirin giyimi bir başkadır,
Tozun giyimi bir başkadır,
Konukta, barış gününde
Hanın giyimi bir başkadır.

Let me charge and thrust out my lance,
From the hell whose wrath is cruel
I shall set my soul at liberty.
If my appointed death lies with the Kıtay,
Then fighting, fighting shall I die;
While life the size of a fly is in me,
The Kıtay of Çın-Beecin,
Their children shrieking and screaming,
I shall shatter and split asunder;
Without scattering the Kıtay to ruin
How could I ever look on Talas!
With Koñurbay, Alööke's son,
I shall clash and give no quarter;
Finding my moment, that Kalça
I shall seize by the scruff of his neck;
Should Kalça fall into my hands,
Like a sacrifice I shall cut his throat!
Without spilling Koñurbay's blood
How could I return to the buruts!»
While Sırgak stood firm in this defiance,
The arrow-proof gift of Kanıkey —
The garb of war is one thing apart,
Saying: probe it stitch by stitch,
The garb of grime is one thing apart,
The garb of dust is one thing apart,
At feasts, upon the day of peace,
The khan's own garb is a thing apart.

Kalpak hörgüçlü kara nar,
Han Manas'ın Celmayan'ı
Yüklenip getirdiği zırh kaftan —
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat zırhlı, turgay gözlü,
Güderi cepken, geniş yaka.
Şehrin hepsini yoklatmış,
Zırh kaftana koydurtmuş.
Dişleyip pekiştirip Kanıkey
Ön dişini aşındırmış,
Gözünü ayırmadan bakıp:
«Hangi yeri gevşek kaldı?» deyip,
Kara gözü koyulaşmış.
Kıtay'ın kırgın salacağını

Bilerek gelen çorolar

Çelik kılıç kuşanıp,
Cenk pusatını donanıp,
Çorolar böyle dururken
Kalça gayrete gelmiş,
Kalabalık Kıtay'ı, Mancu'yu:
«Saldırın!» deyip kılıç sallayıp,
Önüne katıp sürmüş.
Yeryüzündeki otu gör,
Ottan kalabalık çok Kıtay
Karınca gibi kaynaşıp,
Kum kadar sayısız çokluğu gör!

Taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinleri ayrılıp,
Cepken giyen Mancu'nun
Azgın güçlüsü görünüp:
«Möndü!» diye nara atıp,
Yeri yararcasına bağırıp,
Kıtay kaynayıp dolunca
Öncekinden bin kat
Fazla olup üşüştüler.
Bunca orduyu görünce,

The black camel humped like a kalpak,
Han Manas's Celmayan
Bore hither laden the armored kaftan —
Its collar gold, its bronze new-cast,
Double-mailed, with turgay eyes,
A chamois jacket, collar wide.
She had the whole city searched,
Had it set into the armored kaftan.
Biting it firm to make it fast, Kanıkey
Wore down her own front tooth,
Gazing without turning her eyes away:
«What place is left too loose?» she said,
Her black eye darkening deep.
Knowing the slaughter the Kıtay would loose,
The çoros who came foreknowing

Girded on their swords of steel,
Arrayed themselves in gear of war;
While the çoros stood so ready,
Kalça roused himself to fury,
The teeming Kıtay, the Mancu:
«Attack!» he cried, swinging his sword,
And drove them on before him.
Behold the grass upon the earth —
More numerous than grass the Kıtay,
Swarming like the very ants;
Behold their host past counting, like the sand!
Of the stone-girded Kıtay
The chosen ones drew off apart;
Of the jacket-wearing Mancu
The raging strongmen came in view:
«Möndü!» they bellowed their war-cry,
Roaring as if to split the earth;
When the Kıtay came seething full,
A thousandfold beyond the first
They came swarming in their masses.
Beholding such a host arrayed,

Bir avuç Müslüman
Candan umudu kesti,
Buruttar danışıp derleşip,
Söz edip akıl yürütüp:

«Atadan yalnız olanınız,
Ardınızda kardeşiniz yoksa
Şimdi gidin yurdunuza.
Gücüm zayıf diyeniniz
Vuruşurum deyip boşuna ölmeden
Şimdi dönün yerinize!
İskender'in ayak basmadığı,
Süleyman'ın sorgu sormadığı,
Kimselerin hesap sormadığı,
Tükenir desen tüten,
Kökünden beri güçlenen,
Tükenmez Kıtay eliymiş,
Öldükçe çoğalan,
Basıp geçen selmiş.
Boş yere böyle toplanıp,
Düşünmeden kırılıp,
Ecelsiz ölüp gitmeyin.

Ölenlerden sağ kalanınız
Varmaya bakın Talas'a,
«Horluk gördük kaldık» deyip,

Söylemeye bakın Manas'a!»
Güçbela yürüyen Müslüman
Geri döndü feryat edip,
Yüreksiz, korkak buruttar:
«Nasıl zaman olacak?» deyip,
Ağlaşarak gidiyorlar.
Burut böyle gidince
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Arslan doğan Almambet
Günü büyüyle çevirince
Tipiyle sulusepken boşanıp,

The handful of the Muslims
Gave up all hope of life itself;
The buruts counseled and conferred,
Spoke words and weighed the matter through:
«Whoever of you is his father's only son,
If no brother stands behind you,
Go now back unto your homeland.
Whoever says his strength is weak,
Rather than die in vain crying 'I will fight,'
Turn back now unto your place!
Where İskender never set his foot,
Where Süleyman never held inquest,
Where no man ever called to account,
Say it is spent — still it smolders,
Grown mighty from its very root,
An inexhaustible Kıtay folk it was,
Multiplying even as it dies,
A flood that tramples all before it.
Do not gather thus in vain,
Do not be cut down unthinking,
Do not die before your fated hour.

Whoever of you outlives the slain,
See that you make your way to Talas;
«We suffered scorn and were left behind,»
—
See that you tell it to Manas!»
The Muslims, marching on with pain,
Turned back again with cries of woe;
The faint of heart, the coward buruts:
«What times are these to be?» they said,
And weeping go upon their way.
When the buruts had gone so,
Gold-forelocked, tassel-belted,
Azizkan's one and only,
Lion-born Almambet
Turned the day about with sorcery:
Blizzard and sleet burst loose together,

Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Ovaların hepsi yağmura,
Yamaçların hepsi doluya,
Alçak sis gibi çöktü,
Güneş görünmez alacalanıp,
Ay görünmez donuklaşıp,
Gökten bulut boşanıp,
Yeryüzüne kapanıp,
Gün görünmez gece çöküp,
Göremeden dört yanını,
Bağırınca ses yetişmez,
Ses yetse de göz yetişmez,
Yazın günü kış oldu,
Yayılan sular buz oldu,
Giyimi ince Kıtaylar
Sızlanan kız oldu.
Böylece günü büyüleyip,
Üşüşüp gelen Kıtay'a
Kaçıp giden burutu
Göstermeden Almambet
Yolu tutup bekledi.
Almañ böyle beklerken,
Durmadan Kıtay saldırdı
Kahırlanıp bastırıp,
Kalabalık halkın hepsine:
«Saldırıp geç!» diye Koñurbay
Haber salıp çağırıp,

Kırk hanın eline, Kıtay'a
Baskı saldı Koñurbay.
«Dönüp bakmadan kırın halkım, deyip,

Kendi saldıran buruta
Görülecek işi böyle edin» deyip,
Koñurbay böyle deyince
Kılıçları parıldayıp,
Mızrak başı oynaşıp,
Bölük bölük Kıtaylar
Bölüğüyle ayrılıp,

Day shrouded over, night laid bare,
The plains all given to the rain,
The hillsides all given to the hail,
It settled like a low-lying mist;
The sun unseen, all mottled dim,
The moon unseen, gone pale and dull,
The clouds burst open from the sky
And closed down over the face of earth;
Day was not seen, night settled in;
None could see to his four sides,
A shout — the voice could not carry through;
If voice could reach, the eye could not;
The summer's day was turned to winter,
The spreading waters turned to ice;
The thinly-clad Kıtay
Became as whimpering girls.
Thus bewitching the very day,
From the Kıtay who came swarming
The buruts fleeing away
Almambet kept hidden from sight,
Held the road and stood in wait.
While Almañ waited so,
Unceasing the Kıtay attacked,
Pressing on in wrathful fury;
To all the teeming multitude:
«Charge through them!» Koñurbay
Sent out word and summoned them,

Upon the forty khans' folk, the Kıtay,
Koñurbay laid his command.
«Slay my people without a backward glance, he said,
To the burut who dares attack,
Deal with him as must be done,» he said;
When Koñurbay had spoken so,
Their sabers flashing bright,
The lance-heads dancing high,
The Kıtay in troop on troop
Divided each unto his troop,

Nişancıları üşüşüp,
Devlerinin hepsi
Kenarlarında derlenip,
Kıtay saldırıp dolunca
Yerin üstü toz olup:
«Zaman nasıl olacak?» deyip,
Erlerin hepsi şaştı kaldı.
Kaynaşıp gelen nişancılar
Yağmur gibi yay çekip,
Buruta üşüşecek oldu.
Tufan suyu geçmez Çoñ-Beecin

Küme küme bölünüp,
Durmadan cenge girişti.
Manas hanın kırk çorosu
Kaçan halkı kovdurmadan,
Önlerinden karşılayıp kesti.
Saf düzülüp vuruşup,
Geri çekilip durup,
Canım Almañ karşı durup,
Kaçmadan durup çarpışıp,
Erenlerin hepsi
Mızraklaşıp saf bozup,
Eceli yeten kimi can
Vuruşurken oka uçup,
Kımıl kımıl Kıtay yığılıp,
Sıkı bir cenk açmış,
Sağlam doğan Koñurbay
O elin hepsine
Haber verivermiş.
Er başına ikişer
Pişmiş kerpiç vermiş.
Orta yeri vuruşup,

İki ucu burutu
Çepeçevre sarmış.
Çevresini siper edip,
Kuşatıp alacakken
Hendeklerini kazıp koyup,

Their marksmen swarming forward,
The whole of all their giants
Gathered up along the flanks;
When the Kıtay charged in full flood,
The face of earth turned all to dust:
«What times are these to be?» they said —
The warriors all stood amazed.
The marksmen seething forward
Drew their bows like driving rain,
About to swarm upon the buruts.
Çoñ-Beecin, whom no deluge-flood o'ercomes,
Divided into cluster on cluster,
Entered battle without cease.
Khan Manas's forty çoros,
Not letting the fleeing folk be chased,
Met them head-on and cut them off.
Ranged in ranks they fought,
Falling back and standing fast;
My dear Almañ stood against them,
Standing unfleeing, trading blows;
The whole of all the valiant men
Lanced and broke the enemy ranks;
Some souls whose fated hour had come
Flew off on arrows as they fought;
The teeming Kıtay piled up in heaps —
A grim hard battle had been joined.
Sturdy-born Koñurbay
To the whole of all that folk
Sent out the word abroad.
To every man he gave two each
Of bricks well-fired in the kiln.
The center fought hand to hand,

The two wings hemmed the buruts
Round about on every side.
Making a rampart of their ring,
Just as they would close the siege,
Digging out their trenches deep,

Hepsinin çilesini kaynatıp,
Kırk çoroyu kuşatıp,
Hepsini bağlayacakken
İrkilip ürktü Almambet.
Birbirine destek olan,
Almambet, Çubak iç içe,
Serek, Sırgak adı uyaklı,
Peşine taktığı kırk çoro,
Sırgak'ı koyup ardına,
Saldırıp gelen Kıtay'ın
Karşı koyup yüzüne,
Siperi bırakıp fırlayıp,
İt-Ölbös'ün çölüne
At sürüp girip geldi.
Baykuş uçmaz yolları
Sıkıca tutup kapatıp,
Kıtay'ı bir karış ilerletmeden,
Müslümana yaklaştırmadan,
İt dövüşünü tutturdu.
Kanlı kana bulanıp,
Saldıran Kıtay ordusuymuş.
Saldırıp güçlenince artık,
Eyer beli gibi bele
Kaça kaça er Sırgak
Güçbela çıktı dayanıp,
Azizkan'ın Almambet'i
Uzaktan görüp Kıtay'ı,
Öne katsan uğuru bol,
Yanında yürüse bin ordu değer,

Kargaşa salan Kıtay'a
Saldırıp girip Almambet
İçlerine karıştı.
«İslam!» diye bağırıp,
İnek sağrılı Sarala'yı
Fır döndürüp Almambet,
Kovalayıp gelen Kıtay'ı
Allak bullak düşürüp:

Boiling up torment for them all,
Encircling the forty çoros,
Just as they would bind them all —
Almambet started and took alarm.
Each the other's staunch support,
Almambet, Çubak side by side,
Serek, Sırgak, their names in rhyme,
The forty çoros in his train,
Setting Sırgak at his rear,
Against the face of the charging Kıtay
He stood and met them front to front,
Then leaving the rampart, springing forth,
Into the desert of İt-Ölbös
He spurred his horse and entered in.
The roads where no owl ever flies
He seized and shut up fast,
Not yielding the Kıtay one span,
Not letting them near the Muslims,
He joined the dogfight tooth and nail.
Smeared with blood on blood
Was the charging Kıtay host.
When their charge now gathered strength,
To the ridge curved like a saddle-bow,
Fleeing and fleeing, the man Sırgak
Barely won through, holding on;
Azizkan's Almambet,
Sighting the Kıtay from afar —
Drive him before you, his luck runs full,
Ride at his side, he is worth a thousand hosts —
Upon the havoc-sowing Kıtay
Almambet charged and broke in,
Mingled deep into their midst.
«Islam!» he cried aloud,
And cow-rumped Sarala
Almambet spun whirling round;
The Kıtay who came pursuing
He threw into wild confusion:

«Din İslam!» diye bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Geri sürdü savurup.
Sarala ile oynatıp,
Karşısına çıkan Kıtay'ı
Kırıp yere seriyor.
Almañ esirgemeden girince
Toprağı gör, tozu gör,
Küme küme yıkılıp,
Ölüp yatan canı gör!
Su gibi şırıl şırıl,
Akıp yatan kanı gör!
Arslan gibi bağırıp,
Kıtay'ın içinde dolaşan
Boz yeleli Almambet aslanı gör!
Atlarından ayrılıp,
Ne yapacağını bilemeden,
Aklı şaşıp, sersemleyip,
Küme küme yatan yayaları gör!
Saldıran kalabalık Kıtay'ı
Sinek kadar görmeyen,
Almambet gibi devi gör!
Kıtay sayısız, bu yalnız,
Kahrolası Kıtay'ın
Tanrı katında suçu mu var?
Sıkıştırıp, kuşatıp,
Diri tutup alacakmış gibi,
Alacak olsa Almañ'ın
Başına fesat salacakmış gibi,
Kıtay atılıp saldırdı.
«Candan dost Çubak nerde?» deyip,

Geri dönüp fırladı.
Atın sağrısını verdi,
Ardına düşüp çok Kıtay
Esirgemeden kovaladı.
Kıtay kovalayıp yetişirken,
Tümden basıp geçerken,
Uzun boylu, geniş omuzlu —

«The faith of Islam!» he cried aloud,
«Manas!» he roared his war-cry,
Drove them back and scattered them.
Wheeling in play with Sarala,
Whatever Kıtay came against him
He cut down and strewed on the earth.
When Almañ broke in unsparing —
Behold the soil, behold the dust,
Toppling in cluster on cluster,
Behold the souls that lie there dead!
Like water, purl on purl,
Behold the blood that flows in streams!
Roaring like a very lion,
Ranging amid the Kıtay —
Behold gray-maned Almambet the lion!
Parted from their horses,
Not knowing what to do,
Their wits astray, gone dazed and reeling,
Behold the foot-men lying in heaps!
Who counts the charging teeming Kıtay
As not so much as a fly —
Behold a giant like Almambet!
The Kıtay past number, this one alone —
Has the accursed Kıtay
Some sin before the Lord on high?
Pressing hard, encircling,
As if to take him captive alive,
As if, could they but take him, on Almañ's
Head they would heap calamity,
The Kıtay hurled themselves in attack.
«Where is Çubak, friend of my soul?» he said,
And wheeling round he sprang away.
He gave them his horse's croup;
Behind him fell the many Kıtay
And chased him without mercy.
As the Kıtay pursued and gained,
As they came trampling one and all —
Tall of stature, broad of shoulder —

Haberin var mı bilmem —
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Güreşse insanın gücü yetmeyen,
Vursa tüfeğin kurşunu işlemeyen,

Düşman görse durup kalmayan,
Oygutların şahbazı,
Bin mızrağı birden yiyen,
Yarası var etinde,
Yaradan iyileşip
Kıtay ile yüzleşmek —
Er Çubak'ın andındadır.
Gök ipek kaftan giyen,
Kögala gibi at binen,
Saldırıp girdi bin ordu gibi.
Sinek kadar canını esirgemeden:
«Manas!» diye nara atıp,
Karınca gibi kalabalık ordu,
Kum gibi olan çok Kıtay,
Kalabalık orduya baş olan
Altı bin Kıtay, bin kalday,
Ak sakallısı Koñurbay.
Çubak saldırıp gelince
Kaşım demeden, göz demeden,
Karşı saldırıp çıktı Koñurbay.
Kahırlanıp bağırıp,
Pehlivanlarını çağırıp:
«Saldır, kalday, saldır! deyip,
Han Baltay'ın Çubak'ını
Diri tutup alalım,
Başını gözünü kayışla sarıp,
Karıkan'ın önüne
Armağan edip varalım!
Karıkan'dan dileyip,
«Kalabalık asker ver» deyip,
Ordu çağırtıp alalım.
Saldırıp duran buruta
Kıyameti koparalım,
Sürüp varıp Talas'a

I know not if you have heard —
Han Baltay's Çubak,
Whom no man's strength can wrestle down,
Whom the rifle's bullet cannot pierce,

Who never halts at sight of the foe,
The shahbaz of the Oygut,
Who takes a thousand lances at once,
A wound is in his flesh —
To heal up from the wound
And meet the Kıtay face to face:
Such is the oath of the man Çubak.
Clad in a kaftan of gray-blue silk,
Riding a steed like Kögala,
He charged in like a thousand hosts.
Unsparing of his fly-small life:
«Manas!» he roared his war-cry.
The host as teeming as the ants,
The many Kıtay like the sand,
Set at the head of the teeming host —
Six thousand Kıtay, a thousand kaldays,
Their white-beard, Koñurbay.
When Çubak came on in his charge,
Heedless of brow, heedless of eye,
Koñurbay rode out to meet him.
Bellowing in his fury,
Summoning his champions:
«Charge, kalday, charge! he cried,
Han Baltay's Çubak —
Let us take him captive alive,
Bind his head and eyes with a strap,
And before Karıkan
Let us go bearing him as a gift!
Let us entreat of Karıkan,
Saying «Grant us teeming soldiery,»
And have a host called up for us.
Upon the buruts pressing the attack
Let us loose the very doomsday;
Driving on as far as Talas —

Burutun kızı değil,
Karısını yağmalayıp alalım!
Önce kaçan burutun
Kızıl kanını saçalım,
Burutu dönüp bakamaz edip
Kırıp biçip ezelim!
Bellerinden bükelim,
Başıboş, azgın burutun

Not the daughters of the burut,
Their very wives we'll seize as plunder!
Of the burut who fled before,
Let us spill the scarlet blood;
Grinding the burut till he cannot look back,
Let us cut and crush him down!
Let us bend them at the waist;
Of the masterless, unruly burut

Malını mülkünü yağmalayıp,
Beecin'e doğru yükleyelim.
Mızrağı dimdik doğrultup
Sıkı tutun güçlenip,
Kıl urganla başınızı
Düzeltip alın derlenip.
Geri kaçıp kalanınız
Ölmeden kalırım demesin!
Dikkat edin pehlivanlar,
Almambet, Çubak, Sırgak'ı
Burutun asker belidir.
Burutluğu olmasa
Yeryüzünde insanı
Perişan eden aslandır.
Burutların Çubak'ı
Çoktan beri savaşmayıp,
İçi kabarıp coştuğu demdir!»
Kalça söyleyip dururken
Saldıran Çubak durur mu,
Kögala ile ok gibi uçup,
Çok Kıtay'ı ürkütüp kaçırtıp,
Koñurbay'ın yanında
Destekte duran bin kalday,
Kalday'ına yetişince
Nice nice eri mızraklayıp,
Nicesini üst üste bir vurup,
Kıtaylar sine sine kaçışıp,
Kırıp duruyor er Çubak
Kızıl kana bulanıp.
Geri kaçan Kıtay'ı

Let us plunder goods and chattels
And load them off toward Beecin.
Holding lances bolt upright,
Grip hard and gather strength;
With the horsehair rope your heads
Set in order, drawn together.
Let him who lags in flight behind
Not say he will escape his death!
Take heed, my champions all:
Almambet, Çubak, and Sırgak —
They are the spine of the buruts' host.
Were it not for their burut ways,
They are lions who lay waste
The people of this earth.
The buruts' own Çubak,
So long a stranger to the fight,
Now is the hour his heart boils over!»
While Kalça yet was speaking,
Would charging Çubak stand and wait?
Flying arrow-swift with Kögala,
Scattering the many Kıtay in terror,
At Koñurbay's own side
The thousand kaldays in support —
When he reached that kalday guard,
Lancing warrior after warrior,
Striking many down in heaps at a blow,
The Kıtay slinking off in flight,
The man Çubak keeps cutting them down,
Bathed all in scarlet blood.
The Kıtay who fled to the rear

Kahırlanıp Koñurbay
Birini geri kaçırmadan,
Dövüp duruyor haykırıp,
Kaçanı Kalça durdurup,
Kaçmayanı er Çubak
Boğazlayıp inletiyor.
Ortasında çok Kıtay
Bocalayıp kaldı kaçamadan,
Ağız şapırdatıp kan tadıp,
İşbilirleri hazırlanıp:
«Tutarız» deyip Çubak'ı
Kalabalık Kıtay, çok Mancu

Üşüşüp saldırdı hep birden.
Didişip çok Kıtay,
Nice mızrak sapladı,
Almambet ile Sırgak yok,
Arada Çubak kaldı.
Sanki karısını kara basmış,
Sanki kovgun yakına gelmiş,
Kıtayların Koñurbay'ı:
«Möndü, möndü, möndü!» deyip,
Möndü diye nara atıp.
«Tutun!» deyip Çubak'ı,
Kahırlanıp bağırıp.
Kalabalık Kıtay'ı, Mancu'yu
Yiğit Çubak, o boz yeleli,
Koñurbay'dan gayrısını
Kelebek kadar görmedi.
Koñurbay'a yönelip,
Mızrak uzatıp, yüz tutup,
«Kalmuk eyerin kaşı» deyip,

«Tam yüreğin başı» deyip,
Gerçekten vurup geçti,
«Altın kesenin ucu» deyip,
«Ciğer ile yürek özü» deyip,
Koñurbay da vurup geçti,
Koñurbay'ın ardından

Koñurbay in fury
Let not one man flee back;
He beats them on with mighty roars;
The fleers Kalça halted,
The unfleeing the man Çubak
Slaughters till they groan aloud.
Caught between, the many Kıtay
Floundered fast, unable to flee.
Smacking their lips, tasting blood,
Their cunning men made ready:
«We'll take him,» they said — Çubak —
The teeming Kıtay, the many Mancu

Swarmed and charged him all at once.
Grappling hard, the many Kıtay
Drove in lance on lance;
Almambet and Sırgak gone,
Çubak was left amid them all.
As if a nightmare crushed his wife,
As if the hue-and-cry drew near,
The Kıtays' Koñurbay:
«Möndü, möndü, möndü!» he said,
Roaring «möndü» for his war-cry,
«Seize him!» he said — Çubak —
Bellowing in his fury.
The teeming Kıtay, the Mancu —
Valiant Çubak, that gray-maned one,
All of them save Koñurbay
He counted not so much as moths.
Turning full on Koñurbay,
Thrusting his lance, setting his face:
«The pommel of the Kalmuk saddle,» he said,
«The very crown of your heart,» he said,
And struck him true and passed on by;
«The tip of the golden pouch,» he said,
«The core of liver and of heart,» he said —
Koñurbay too struck and passed;
And after Koñurbay

Sayısız Kıtay yetişti.
Koñurbay'ı baş olup,
Karınca gibi kaynaşıp,
Kum gibi vızıldayıp,
Çepeçevre kuşattılar.
Yalnız kalan er Çubak
Kaygı çekip büküldü,
Sinek kadar candan umut kesti.
Mızrakla saplayanı
Geri savıp yaklaştırmadan,
Aybaltayla vuranı
Boyuna nişan aldırtmadan,
Kılıç ile dört yanını,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Savıp duruyor er Çubak.
Esirgemiyor kendini Koñurbay,
Bunaldı kaldı er Çubak.

Kıtay past counting came up fast.
With Koñurbay at their head,
Seething like the very ants,
Whirring past number like the sand,
They ringed him round on every side.
The man Çubak, left all alone,
Was bowed beneath his weight of care,
Gave up hope of his fly-small life.
Whoever drove in with the lance
He flung back, let him not draw near;
Whoever struck with the moon-axe
He let not sight along his height;
With the sword on all four sides,
Unsparing of his hair's-breadth life,
The man Çubak keeps warding off.
Koñurbay spares not himself;
Hard-pressed and spent was the man Çubak.

İki gözü fıldır fıldır,
Aklı gidip şaşırıp,
Çubak sersemleyip dururken,
Vuruşmada uğru açık,
Kapışmada bin ordu değer,
Kara kalpaklının seçkini,
Han Manas'ın Sırgak'ı
Kahırlanıp bağırıp,
Kuşatıp duran Kıtay'ı
Er Çubak'ın üstünden
Sürüp çıktı bastırıp.
Ağzını burnunu yalanıp,
Arslan gibi haykırıp,
Sürüp duruyor er Sırgak.
Kalabalık Kıtay'ın, Mancu'nun
Kızıl kanını akıtıp,
Haklıyor bir bir er Sırgak.
Kurt dalamış bin koyun gibi,
Bölüp duruyor er Sırgak.
Doğan dalamış kargalar gibi,

His two eyes rolling wild,
His wits astray, bewildered,
While Çubak reeled thus dazed —
In combat his pathway open wide,
In the grapple worth a thousand hosts,
The chosen of the black-kalpak folk,
Han Manas's Sırgak,
Bellowing in fury,
The Kıtay who held the ring
From off the man Çubak
Drove them off and bore them down.
Licking his mouth and nose,
Roaring like a very lion,
The man Sırgak keeps driving on.
Of the teeming Kıtay, the Mancu,
He spills the scarlet blood —
The man Sırgak fells them one by one.
Like a thousand sheep the wolf has savaged,
The man Sırgak keeps splitting them.
Like crows the falcon has savaged,

Canını kıl kadar esirgemeden
Kırıp duruyor er Sırgak.
Rastladığını ufalayıp,
Karşısına geleni mızraklayıp:
«Keçil'in hanı nerede?» deyip
Haykırıp duruyor er Sırgak.
Esirgemeden o arslanın
Şahin gibi daldığı demde,
Arka yanından Sırgak'a
Han Baltay'ın Çubak'ı
Arka olup destek verdi.
Dikleşen Kıtay'ı,
Aladoğan dalamış karga gibi,
İt-Ölbös'ün çölüne
Geri sürüp bastırıp,
Yiğit Sırgak girdi.
Denemekle baş edilmez,
Başa çıkılmaz Kıtay eliymiş,
Güreşse gücün yetmediği,

Zorlu Kıtay eliymiş.
Gürleyip saldırıp Ay Cañ-Cuñ,
Hızlanıp yetişivermiş.

Unsparing of his hair's-breadth life,
The man Sırgak keeps cutting them down.
Crumbling whomever he chanced upon,
Lancing whoever came against him:
«Where is the khan of Keçil?» he says —
The man Sırgak keeps roaring on.
Unsparing, while that lion
Stooped and dove like a very hawk,
From the rear to Sırgak's side
Han Baltay's Çubak
Came up behind him in support.
The Kıtay who reared defiant,
Like crows the gray-pied falcon savaged,
Into the desert of İt-Ölbös
Driving them back and bearing down,
Valiant Sırgak entered in.
No trial could ever master it,
An unconquerable Kıtay folk it was;
Whom wrestling strength could never match,
A grim hard Kıtay folk it was.
Thundering to the charge, Ay Cañ-Cuñ
Came racing up apace.

Haykırışı taş yarıp,
Esirgemeden asker alıp,
Hesapsız kalabalık ordu alıp,
Naralarla yiğit aslanlar alıp,
Can esirgemez gözü pekler alıp,
Ay Cañ-Cuñ gelivermiş.
İki alpı gelince
Ordu orduya katılıp,
Yeryüzü kaynayıp taşıp,
Sel gibi oldu çok Kıtay.
Kalabalığına baksan
Ucuna bucağına göz yetmez,
Göl gibi oldu çok Kıtay.
Her Mancu'su bir başka bölük,
Kalabalık Kıtay'ın, Mancu'nun

His battle-shout splitting stone,
Taking soldiers without stint,
Taking a countless teeming host,
Taking roaring valiant lions,
Taking bold ones who spare no life,
Ay Cañ-Cuñ came on.
When his two champions came,
Host was joined to host,
The face of earth boiled over —
The many Kıtay became a flood.
Look upon their multitude:
No eye can reach its edge or end —
The many Kıtay became a lake.
Each Mancu a troop apart;
Of the teeming Kıtay, the Mancu,

Niceleri kırılmış.
«Burutları kırsam» deyip,
Dudağını ısırıp dişlenip,
Yanıp yakılanı bir başka bölük,
Uzaktan kement atıcı
Ayarları bir başka bölük,
Türlü türlü Kıtay eli olup,
Birbirini tüketecek yer olup,
Kıtay saldırıp dolunca
Akıl bulamayıp bocalayıp,
Çaresi kaçıp, aklı gidip,
Kıtay girdi hep birden,
Bağlamaya davranıp.
Pus çökmüş kalabalığı gör,
Şaşmadan değen oku gör!
Oku Sırgak düşünmeden:
«Ölürüm» diye saymadan,
Yukarı aşağı bakmadan,
Öncekilerin biri yok,
Saldırıp duran Kıtay'ın
Geri kaçar hâli yok.
Saldırıp mızrak vuruşup,
Onunu saplayıp düşürse
Dört bir yanından dürtüp,
Yüz mızrak birden değer.
Gürleyip çıksa Koñurbay
Gözüne kimse görünmez,

Many a one had been cut down.
«Could I but slay the buruts,» they said,
Biting their lips, gnashing their teeth,
Those burning with rage — a troop apart;
The flingers of the lasso from afar,
Their appraisers — a troop apart;
A Kıtay folk of every kind,
A ground where each devours the other;
When the Kıtay charged in full flood,
Finding no counsel, floundering,
Remedy fled, wits gone astray,
The Kıtay came in all as one,
Moving to bind them fast.
Behold the multitude sunk in haze,
Behold the arrows striking true!
Sırgak gave the arrows not a thought:
Not reckoning «I shall die,»
Not looking up nor looking down —
Of those who came before, not one;
The Kıtay pressing the attack
Had no mind to flee back.
Charging, clashing lance on lance,
Should he spit and fell ten of them,
Prodding from all four sides,
A hundred lances strike at once.
Should Koñurbay come thundering forth,
No man can stand before his eye;

Coşup azar Ay Cañ-Cuñ.
Ay Cañ-Cuñ'un ardından
Haykırıp gelir Kün Cañ-Cuñ.
İki Cañ-Cuñ öne han çıkıp,

Sesinden can çıkıp,
Sırgak yüz tutup saplayınca
Mızrak kırılıp bükülüp,
Yalnız cana güç zor gelip,
Kıtay hep birden üşüşünce,
Yılkıda küheylan Alabaş'ı

Ay Cañ-Cuñ rages in full flood.
And after Ay Cañ-Cuñ
Comes roaring Kün Cañ-Cuñ.
The two Cañ-Cuñ rode forth as khans in front,
Souls fleeing at their very voice;
When Sırgak set his face and thrust,
The lance was snapped and bent;
Hard pressed the lonely soul,
As the Kıtay swarmed all at once —
Alabaş, courser of the herd,

Sırgak'a doğru koşturup,
Almambet, Çubak adı uyaklı:
«Ecel yetse ölelim,
Gücümüz yetse ikimiz
Canım Sırgak çocuğa
Arka olup duralım!»
Böyle deyip iki aslan,
Sinek kadar canını esirgemeden,
Çok Kıtay'a bakmadan,
Kovalayıp girdi saldırıp,
Kıtay'ın zehrini uçurup.
Saldırıp daldı Kıtay'a
«Manas!» diye nara atıp,
İki arslan bağırıp,
Çığlığı taş yarıp,
O şahbazlar girince
Ardından birlikte at sürüp,
Er Manas'ın kırk çorosu
Saldırıp bastırıp gelince
Kan kana karıştı kaldı,
Saldırıp gelen çok Kıtay
Kaçmadan durup çarpıştı.
O bildiğin yiğit Sırgak'ın
Kökçebiç ile ok gibi uçup,
Azizkan'ın Almambet'i
Arslan gibi dalıp girip,
Her birini bir saplayıp,
Attan ayırıp fırlatıp,
Almambet gerçekten girince,
Sırgak birlikte yürüyünce
Saldıran Kıtay duraklayıp,
Han Baltay'ın Çubak'ı

They galloped hard toward Sırgak,
Almambet, Çubak, their names in rhyme:
«If our fated hour has come, let us die;
If our strength suffices, we two
For the dear boy Sırgak
Shall stand as his support!»
So saying, the two lions,
Unsparing of their fly-small lives,
Heedless of the many Kıtay,
Charged in hot pursuit and broke through,
Scattering the Kıtay's venom to the wind.
They charged and dove into the Kıtay,
«Manas!» they roared the war-cry,
The two lions bellowing,
Their battle-shriek splitting stone;
When those shahbazes entered in,
Spurring their steeds behind as one,
The man Manas's forty çoros
Came charging, bearing down —
Blood was mingled into blood;
The many Kıtay in their assault
Stood unfleeing and fought on.
That valiant Sırgak whom you know,
Flying arrow-swift on Kökçebiç;
Azizkan's Almambet,
Diving in like a very lion,
Spitting each one with a single thrust,
Flinging them torn from off their steeds —
When Almambet broke in in earnest,
When Sırgak marched in at his side,
The charging Kıtay faltered short;
Han Baltay's Çubak

Kırıp duruyor Kıtay'ı
Ok yılanı gibi kurulup.
Orta yerini Almambet
Oyup girip gitmişti,
Çevresini er Sırgak
Yayıp girip gitmişti,

Keeps cutting the Kıtay down,
Coiled like the arrow-snake.
Through their very center Almambet
Had carved his way and gone;
Around their flanks the man Sırgak
Had fanned his way and gone;

Saldırıp canını esirgemeden,
Han Manas'ın kırk çorosu
Bölüp girip gitti.
Savaşıp durdukları yer
İt-Ölbös'ün çölüdür işte,
Aşık kemiği kadar dağı yok,
Keçe kadar koyağı yok,
Bıçak ağzı gibi düz yerdir.
Ovanın hepsi kaynaşıp,
Dolu Kıtay elidir işte.
Çok Kıtay ile kıyasıya vuruşan,
Han Manas'ın kırk çorosu,
Almambet, Çubak, er Sırgak,
Arslan doğmuş aslandır işte.
Çok Kıtay dalgalanıp taşsa,

Irmak gibi engel tanımayan,
Silip süpüren seldir işte.
Çokluktan korkup kaçmadan,
Az sayıyla Talas'tan varıp,
Altısı birden durmadan,
Kapışıp duran erdir işte.
«Kaçmayın!» diye Kıtay'a
Bağırarak çıktı Ay Cañ-Cuñ.
«Kırıp geçir!» diye bağırıp,
Sürüp çıktı Kün Cañ-Cuñ.
Kaçar gibi olup çok Kıtay,
Geri dönüp saldırdı.
Birbirine karışınca,
Aybalta ile vuruşup,
Kıtay ile kırk çoro,
Adı anılan arslan üç kurt,
Göğüs göğüse çarpışıp,
Toz duman kalkıp savrulup,
Hangisi kimdir bilinmez,
Baksan göze ilişmez.
Gökyüzü kara toz oldu,

Yerin yüzü kan oldu,

Charging, unsparing of their lives,
Han Manas's forty çoros
Split their way and went.
The ground whereon they fought —
It is the desert of İt-Ölbös:
No hill in it the size of a knucklebone,
No hollow in it the size of felt,
Ground flat as any knife's edge.
The whole plain seething over,
It is a land brimful of Kıtay.
Fighting the many Kıtay to the death,
Han Manas's forty çoros,
Almambet, Çubak, the man Sırgak —
Lions born of lions they are.
Though the many Kıtay surge wave on wave,
Like a river that knows no barrier,
A flood that sweeps all clean they are.
Unfleeing, unafraid of numbers,
Come few in count from Talas,
All six unresting side by side,
Men locked in the grapple they are.
«Do not flee!» to the Kıtay
Cried Ay Cañ-Cuñ, riding forth.
«Cut them to pieces!» came the roar —
Kün Cañ-Cuñ drove riding forth.
The many Kıtay, as if in flight,
Turned back and charged again.
When they were tangled each in each,
Striking with the moon-axe,
The Kıtay and the forty çoros,
The three famed wolves, the lions named,
Clashed together breast to breast;
Dust and haze rose swirling high —
Which was who no man could tell;
Look — the eye could not make them out.
The sky above turned black with dust,

The face of earth turned all to blood;

Çok Kıtay ile kıyasıya vuruşan
Kırk üç yiğit can idi,
Yiğitliğine sevinip,
Aklı gidip çok Kıtay,
Akıldan şaşıp, dondu kaldı.
Gündüz soluk almadılar,
Gece gündüz vuruşup,
İt-Ölbös'ün çölünde
Bir yudum tat almadılar.
Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen kişi yok.
Biri yalan, biri gerçek,
Bilip gelen kişi yok.
Geniş düzden çığlık yükselmez,
Geniş vadiden serçe uçmaz,
Düşman kurtulmaz mızraktan,
Gerilmiş dümdüz yermiş,
Hesapsız Kıtay eliymiş,
Kıtay dalga dalga girince,
Durmadan cenk edilince:
«Tevekkel!» deyip er Sırgak,

Kahırlanıp bağırıp.
«Almambet, Çubak, beri gel!» deyip,
Kırk çoroyu çağırır.
«Kıtay basıp gelir» diye,
«Tatlı canım ölür» diye,
Gevşetmeyin belinizi,
Yitirmeyin soluğunuzu.
Keñ-Kol, Talas boyunda,
Han Manas'ın varlığında,
Caya etini kesip yerdik biz,
Kaleli Kıtay yurduna
«Tek başıma denk gelirim» derdik,
Kızıl mızrak, keskin çelik
«Birlikte savururuz» derdik,
Kırkımız sıra sıra bir olsak

Fighting the many Kıtay to the death
Were forty-three brave souls;
Rejoicing in their valor,
The many Kıtay, their wits astray,
Stood dumbstruck, frozen, dazed.
By day they took no breath,
Fighting on by night and day;
In the desert of İt-Ölbös
They took no single sip of savor.
Much of it lies, much of it true —
No man has seen and come again.
Some of it lies, some of it true —
No man has known and come again.
From the broad flat rises no cry,
From the broad vale no sparrow flies,
No foe escapes the lance;
Ground stretched taut and level it was,
A Kıtay folk past counting it was;
As the Kıtay poured in wave on wave,
As battle raged without a pause:
«Tevekkel — God's will be done!» said the man Sırgak,
Bellowing in his fury.
«Almambet, Çubak, come hither!» he said,
And calls the forty çoros.
«The Kıtay comes trampling on,» he said,
«My sweet life dies,» he said,
«Do not slacken at the waist,
Do not let go your breath.
By Keñ-Kol, along Talas,
In Han Manas's living presence,
We carved and ate the haunch-fat, we;
Against the walled Kıtay land
«Single-handed I am its match,» we said;
Crimson lance and biting steel
«We shall swing together,» we said;
Should all our forty stand rank on rank as one,

«Omuz omuza dayanırız» derdik.
«We shall brace shoulder to shoulder,» we said.

Savaşacak dem geldi,
Ölüşecek çağ geldi!
Hazret uğramaz Beecin'den
Kapışmadan geri dönmeyiz.
The hour to do battle has come,
The season to die together has come!
From Beecin where the Prophet never trod
We turn not back without the grapple.

Ölmeden kişi kalır mı,
Ölmeden geri dönmeyiz!
Alındaki yazıyı
Er geç görürüz elbet,
Talas'tan beri çıkarken
O gün ölmüşüz zaten!
Bakıp durun, kırk çoro,
Mızrak tutup saf bozarım,
Ecelim yetse oka uçarım!
Hele bir düşünün, kırk çoro!
Tanrım buyruk kılınca,
Azrail elini uzatınca,
Kazılan mezar almaz mı,
Kara yer sindirmez mi!
Ölmez insan olur mu,
Saldırın çorolar,
Caymadan dalalım,
Kıtay'ı bağırta çağırta
Does any man remain undying?
We turn not back until we die!
The writing on the brow
Sooner or late we surely see;
When we rode out from Talas
That very day we were dead already!
Look on and mark it, forty çoros:
Lance in hand I break the ranks;
If my hour is come, I fly on the arrow!
Only think on it, forty çoros!
When my Lord God gives the command,
When Azrail stretches forth his hand,
Will the dug grave not take us in,
Will the black earth not swallow us down!
Is there a man that never dies?
Charge, my çoros, charge!
Let us dive in unflinching,
And drive the Kıtay howling and screaming

Beecin'e doğru sürelim!
Sıradanına dokunmayalım,
Hanlarına yönelip nişan alalım!»
Saldırıverdi er Sırgak,
Gayrete gelip bağırıp,
Saldırmadan duranın
«Yedi atası kâfirdir» deyip,
Dalıp Sırgak girmişti,
Altın kemer kuşanıp,
Ay gibi yüzü kızışıp,
Dalıp girip yürüdü.
Paramparça edip toz koparıp,
Sırgak böyle çarpışıp dururken,
Back toward Beecin!
Let us not touch their common sort —
At their khans let us level our aim!»
The man Sırgak charged forthwith,
Roused to fury, bellowing;
Whoever held back from the charge —
«Kafir be his seven forefathers!» he said;
Diving in had Sırgak entered,
Girded with his belt of gold,
His moon-like face aflame,
Diving in he strode ahead.
Shattering all, tearing up dust,
While Sırgak battled so,

Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın Almambet'i
Belini sımsıkı kuşanıp,
Yedi tümen boy Kıtay'a
Tek başına girdi el atıp.
Han Baltay'ın Çubak'ı
Saldırıp cenge girişmişti,
Pusu gör, koru gör,
Bu üçü kırgın salınca
Şaşmadan değen oku gör!
Kazılıp konmuş hendeği gör,

Kaynatılmış çileyi gör!
«Kakay!» diye nara atıp,
Saldıran Kıtay ordusunu gör!
Göğü göstermez tozu gör,
Toz içinde gömülüp
Akıp giden kanı gör!
Tükendikçe tüten,
Köklü Kıtay elini gör,
Dönüp geri çekilmeyen,
Kırıla kırıla savaşan eli gör!

Kahırlanıp bağırıp,
Kıtay saldırıp dolunca,
Yine karşılar Kıtay'ı
Ulak hanın Sırgak'ı.
(Âleme yeter gücü kudreti,
Manas ile er Sırgak
Kardeş oğullarıdır onlar.)
O zaman Sırgak, yiğit aslan,
Kırgın salıp atılıp,
Kökçebiç küheylana binip,
Geri dönmeden pek girip,
Çatır çutur vuruşurken,
Yirmi birinde körpe yaş,
Kıpkızıl kana bulanıp,
Zorluk gördü canım baş.
Gök ipek kaftan giyen,

Gold-forelocked, tassel-belted,
Azizkan's Almambet,
Girding tight his waist,
Upon seven tümens of Kıtay tribes
Entered alone, laying on his hand.
Han Baltay's Çubak
Had charged and joined the battle —
Behold the ambush, behold the covert!
When these three loosed the slaughter,
Behold the arrows striking true!
Behold the trench dug out and set,

Behold the torment boiled to the brim!
«Kakay!» they roar the war-cry —
Behold the charging Kıtay host!
Behold the dust that hides the sky;
Buried deep within the dust,
Behold the blood that flows away!
Smoldering even as it is spent,
Behold the deep-rooted Kıtay folk;
Never turning to retreat,
Behold the folk that fights though cut down rank on rank!
Bellowing in fury,
When the Kıtay charged in full flood,
Again he meets the Kıtay —
Ulak khan's Sırgak.
(His strength and might suffice the world:
Manas and the man Sırgak
Are sons of brothers, those two.)
Then Sırgak, valiant lion,
Loosing slaughter, hurling forward,
Mounted on the courser Kökçebiç,
Pressing in without turning back,
While he fought crash upon crash —
A tender youth of twenty-one,
Bathed in crimson blood,
The dear head knew sore distress.
Clad in a kaftan of gray-blue silk,

Kögala soylu at binen,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Bir yandan saldırıp girdi
Han Baltay'ın Çubak'ı.
Orta yerini Almambet
Oyarak gelip vermişti,
İki ucunu er Sırgak
Sürerek gelip vermişti,
Yiğitlerin Çubak aslanı
Kırarak gelip vermişti,
Kakançın'ın Beecin'ine,
Kıtay'ı sersemletip,
Geri sürüp kovmuştu.
Bunların gaza edip,
Pek çarpışıp durduğu yer —
İt-Ölbös denen yermiş,

Riding a steed of Kögala's line,
Tall of stature, broad of shoulder,
From one flank charged in
Han Baltay's Çubak.
Their very center Almambet
Had carved through, come, and given;
Their two wings the man Sırgak
Had driven, come, and given;
Çubak, lion of the valiant,
Had crushed through, come, and given;
Toward Kakançın's Beecin,
Leaving the Kıtay stunned and reeling,
They had driven them back in rout.
Where these men waged their holy war,
The ground of their hard grappling —
It was the place called İt-Ölbös,

Kırk günlük yolmuş,
Kuğu uçsa kuyruğu,
Kulan yürüse tırnağı
Tümden yanan yermiş.

A journey of forty days it was;
Should the swan fly over, its tail,
Should the kulan pass, its hoof
Would burn away entire — such ground it was.

Didikleyip yenecek otu yok,
Bir damla edecek suyu yok,
O çöle varınca,
Gayrete gelip Koñurbay,
Önlerinden Kalça han çıkıp,
Sesinden can çıkıp,
Ay Cañ-Cuñ ile Kün Cañ-Cuñ
Kalça'ya yoldaş olup,
Kudurmuşça buluşmuşlar,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Caymadan saldırıp,
Altı bin Kıtay, bin kalday,
En ünlüsü Koñurbay,
O da saldırıp yetişti,
Böğründen Ay Cañ-Cuñ
Nice bölük ordu ile,
O da saldırıp geçti.

No grass in it to pluck and pick at,
No water in it to make one drop;
When they came unto that desert,
Koñurbay, roused to fury —
Kalça khan rode out before them,
Souls fleeing at his very voice;
Ay Cañ-Cuñ and Kün Cañ-Cuñ
Made themselves Kalça's fellows,
Meeting in a rabid rage;
Alööke's Koñurbay
Charging on unflinching,
Six thousand Kıtay, a thousand kaldays,
Most famed of all, Koñurbay —
He too charged and closed the gap;
From the flank Ay Cañ-Cuñ
With many a troop of soldiery,
He too charged and swept on past.

Ağzından yel çıkıp,
Gözünden ateş dökülüp,
Nice nice eri alıp,
Gürleyip girdi Kün Cañ-Cuñ,
Demir gibi kuşatıp çok Kıtay

Ortasına aldı,
Mızrağın ucu çarpışıp,
İnsanın başı tokuşup,
Kılıca kılıç değişip,
Girdap gibi dönüşüp,
İşte böyle gaza oldu.
Alööke'nin Koñurbay'ı
Algara'ya kamçı vurup,
Çubak'a saldırıp gelir.
Gerçekten yetişecekken,
Kögala'nın üstünden
Devirip geçecekken,
Görüverdi Almambet.
Altındaki Sarala'yı,
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Düz ters kamçı vurup,

O anda Almañ yetişip,
Kendir kuşağın kıyısına
Yumruklayıp vurup geçti,
Kalça yalpalayıp dururken,
Yanındaki kırk töre
Destekleyip kaçırıp gitti.
Haykırış salıp Ay Cañ-Cuñ
Almambet'e yetişti,
«Boz kemerin ucu» deyip,
«Ciğerin alt yüzü» deyip,
Vurup gelip geçti,
Almañ'ı attan düşürmeden,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Atta destekleyip geçti.
Kara kalpaklının seçkini,
Han Manas'ın Sırgak'ı

Wind rushing from his mouth,
Fire pouring from his eyes,
Taking warrior after warrior,
Kün Cañ-Cuñ thundered in;
Ringing them round like iron, the many Kıtay
Took them into their midst;
Lance-point clashing on lance-point,
Men's heads knocking head on head,
Sword changing blows with sword,
Whirling like the whirlpool round —
Thus and so the holy war was waged.
Alööke's Koñurbay,
Laying the whip to Algara,
Comes charging down on Çubak.
Just as he would truly close,
From off Kögala's back
Just as he would topple him —
Almambet caught sight of it.
Sarala there beneath him,
Spurring to right and left,
Laying whip-strokes fore and back,

That instant Almañ closed the gap;
At the border of his hempen sash
He struck him a hammer-blow and passed;
While Kalça swayed and reeled,
The forty lords at his side
Bore him up and fled him away.
Loosing his battle-shout, Ay Cañ-Cuñ
Came up on Almambet:
«The tip of the gray belt,» he said,
«The liver's underside,» he said,
And came and struck and passed;
Not letting Almañ fall from his steed,
Akbaltay's Çubak
Braced him on his horse and passed.
The chosen of the black-kalpak folk,
Han Manas's Sırgak,

Yedi binini ufalayıp,
Rastladığını mızraklayıp,
Almañ'ı vuran Ay Cañ-Cuñ
Doğrulup yürüyene dek,
Ay Cañ-Cuñ gibi bahadırı
Boz gergedanın üstünden
Devirip geçti.
Attan düşüp sarkıp,
İki gözü fıldır fıldır,
Kendinden geçip dururken,
Er Almambet görmüş,
Keskin çeliğini ele alıp,
Almañ saldırıp yetişene dek,
Dağ gibi olan Cañ-Cuñ'un
Başını vurup geçene dek,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Ay Cañ-Cuñ'a yetişmiş,
Yetişip ata bindirmiş,
Yel değdirmeden Cañ-Cuñ'u
Sağ alıp götürmüş.
Kanlı kana kanışıp,
Kaçmadan durup çarpışıp,
Nice nice er ölüp,
Ölmeden sağ kalanlar
Kızıl kana bulanıp,
Toz basıp göğüslere değip,

Crumbling seven thousand of them,
Lancing whomever he chanced upon,
Ere Ay Cañ-Cuñ who struck Almañ
Could right himself and ride —
A bahadır like Ay Cañ-Cuñ
From off his gray rhinoceros
He toppled him and passed.
Fallen from his mount, hanging limp,
His two eyes rolling wild,
While he lay senseless there,
The man Almambet saw it;
Taking his keen steel in hand,
Ere Almañ could charge and reach,
Ere he could strike the head from off
That Cañ-Cuñ huge as a mountain,
Alööke's Koñurbay
Had reached Ay Cañ-Cuñ,
Reached him, set him on a horse,
Not letting the wind so much as touch him,
Bore the Cañ-Cuñ off alive.
Glutting blood with blood,
Standing unfleeing, trading blows,
Warrior after warrior died;
Those left alive undying,
Bathed all in scarlet blood,
Dust caking, reaching to their chests,

Çoğu susayıp, gücü gidip,

Küheylan yorulup bitkinleşip,
Erin gözü kararıp,
Issız kalsın Kıtay yurdu,
Güçlenip gelir hep birden!
Güçlenişini görseniz,
Yar gibi dizilen kara sırt,
Kara sırt dersen, meğer selmiş.
Öncekinden kat kat çok,
Saldıran Kıtay eliymiş.
Kanatlı karga kurtulmaz,

Most parched with thirst, their strength gone out,
The coursers worn and spent,
The warriors' eyes gone dark —
May the Kıtay land lie desolate! —
They come on gathering strength as one!
Could you but see their gathering strength:
A black ridge ranged like a bluff —
Call it a black ridge — nay, a flood it was.
Manyfold more than before,
A charging Kıtay folk it was.
No winged crow escapes —

Kahra geldiği demmiş.
Kaynayan çileye düşüp,
Müslümanın kaygılandığı demmiş.
Bugün gördüğün yarın yok,
Böyleymiş dünya, ne yaman.
Sırgak kalıp yol kesmeye,
Tatlı candan umut kesip,
Han Almambet baş olup,
Kırk çoro kaçıp at salıp,
Vuruşmakla yorulmaz,
Çarpışmakla usanmaz,
Dirsek dayayıp uyku almaz,
Kestirip soluk almaz,
İt-Ölbös'ü aşırtmaz,
Beri adım attırmaz,
«Ölürüm» diye saymaz,
Kıtay'ı sıkıca karşılayıp,
Yedi gün kadar durdu.
Gün kızarıp batınca
Geri dönüp fırlayıp,
Görünmeden at salıp,
Geri döndü Sırgak er.
Altındaki Kökçebiç
İlkin «Deh!» deyip yürüse
Bastığı taşı parçalanıp,
Büyük kazan gibi kesek,
Sırgak'ın tepesinde vınlayıp.
Geminin demiri çarpılıp,
Eti kızışıp Kökçebiç,
Dal ipek gibi kuyruğu
Bacak arasında savrulup,

Tabanı yerde tak tak vurup,

Kara çelik gem
Gırtlağında şakırdayıp,
İnişe girince
Karaca gibi ön ayağı uzanıp,
Yokuşa vurunca

The hour of wrath it was, it seems.
Fallen into boiling torment,
The Muslims' hour of sorrow it was.
What you see today is gone tomorrow —
Such is the world, how grim it is.
Sırgak stayed to bar the road,
Giving up hope of sweet life;
Han Almambet at their head,
The forty çoros spurred off in flight;
Unwearied by the fighting,
Unsated by the clash of arms,
No sleep upon a propped-up elbow,
No doze, no drawing of the breath,
Letting none cross İt-Ölbös,
Letting none step one pace hither,
Not reckoning «I shall die,»
Meeting the Kıtay head-on and fast,
He held for seven days.
When the sun sank glowing red,
He wheeled about and sprang away,
Spurring his horse unseen,
The man Sırgak turned back.
Kökçebiç there beneath him —
When first he starts at «Deh!»,
The stone he treads on shatters:
Clods big as a great cauldron
Whirring over Sırgak's crown;
The iron of the bit bent awry,
His flesh grown hot, Kökçebiç,
His tail like willow-silk
Streaming between his legs,

His hooves drumming tak-tak on the ground,
The black steel bit
Rattling in his gullet;
Coming to a downslope,
His forelegs stretch out roe-deer-like;
Striking an upslope,

Yelesi kuyruğu yayılıp,
Yer yarılıp kabarıp,
Yalnız kalan Sırgak can
Kırk çoroya sağ esen katılıp,
Tan ağarıp sökünce,
Yere ışık değince,
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovalamış.
Giden izden ayrılmadan,
İki yana sapmadan,
Keçil'in hanı Koñurbay
Aldırmadan kovalamış.
Doksan Beecin ayaklanıp,
Dağ gibi olan Ay Cañ-Cuñ
Takımıyla Kıtay'ı
Durdurmadan sürüp gelmiş.
Eliyle yaptığı,
Tunçtan dökme putunu,
«İşte Tanrı budur» deyip,
Tavaf edip durmuş,
Coşup Kıtay eli saldırıp,
Başa dert açmış.
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek atın geçeceği ince yol,

Sarala ağzını çevirdi,
Azizkan'ın Almambet'i,
İt dövüşünü tutturmaya,
Dizgin çevirip durdu.
Ay Cañ-Cuñ ile Kün Cañ-Cuñ,
Üstün eri Koñurbay,
Yalnız Almañ boz yeleye,
Hep birden saldırıp bastı.
İnek sağrılı Sarala'yı
Fır döndürüp el atıp,
İnce kuyruk Sarala'yı
Titretip dalıp el atıp,

İnişte er mızraklayıp,

His mane and tail spread wide,
The earth splits and heaves up;
Sırgak's soul, left all alone,
Joined the forty çoros safe and sound.
When dawn broke pale and split the dark,
When light touched down upon the earth,
Laying grass upon the yellow trail,
Paling, paling, on he chased.
Never straying from the outgoing track,
Never swerving to either side,
Keçil's khan Koñurbay
Gave chase and would not be put off.
Ninety Beecins risen up in arms,
Ay Cañ-Cuñ huge as a mountain
With his train of Kıtay
Came driving on without a halt.
The work of his own hands,
His idol cast of bronze —
«Behold, this is God,» he said,
And circled it in worship;
Surging, the Kıtay folk attacked,
Bringing trouble on his head.
Cañırık's Car-Kıya —
The narrow path where one lone horse may pass —
He turned Sarala's mouth toward it;
Azizkan's Almambet,
To join the dogfight tooth and nail,
Wheeled his rein about and stood.
Ay Cañ-Cuñ and Kün Cañ-Cuñ,
Their peerless warrior Koñurbay,
Upon lone Almañ of the gray mane
Charged and bore down all at once.
Cow-rumped Sarala
He spun whirling, laying on his hand;
Slender-tailed Sarala
He set quivering, diving, laying on,

Lancing warriors on the downslope,

Nicesini sıra sıra bir vurup.

Dosdoğru sürüp bağırıp:
«Manas!» diye nara atıp,
Dört bir yana savurup,
Uzakça yürüyeni
Mızrak ile devirip,
Yüz yüze yakın geleni
Kılıç ile serip,
Diz dize geleni
Aybalta ile kırıp geçirip.
Keçil saldırıp fırlayıp,
Daha yakın geleni
Sır tüfekle bir vurup,
Sır tüfeğin sesi çıkınca
Kıtay kaçıp dağılıp,
İt heybetiyle dalaşıp,
Soluklanıp yine vuruşup,
Azizkan'ın Almambet'i,
Nice nice altını
Bölüştüren Almañ değil mi?
Anasını oka uçurup
Gelen Almañ değil mi?
Altın tahtı yerle bir eden,
«Müslüman dinine girmez» diye,

Atası Azizkan'ı yere seren.
Putlarından boşanan,
Kıtay yurtlarını darmadağın eden.
Nice nice azabı
Bundan önce Kıtay'dan
Gören Almañ değil mi?
Kırışıp çarpışıp
Alışan Almañ değil mi!
Çatal belden, sırt aşıttan
Aşmaktan korkmayan Almañ,
Önündeki gazaya
At sürmekten Almañ korkar mı?
Almañ yolu kesip dururken,

Striking many down rank on rank at a blow.
Driving straight ahead and shouting,
«Manas!» he roared his war-cry,
Scattering to all four sides;
Whoever marched at a distance
He toppled with the lance;
Whoever came near, face to face,
He strewed down with the sword;
Whoever came knee to knee
He hewed apart with the moon-axe.
When Keçil charged and sprang,
Whoever came yet nearer
He shot down with the secret-charmed gun;
When the secret gun rang out,
The Kıtay broke and scattered,
Scuffling with a hound's ferocity,
Drawing breath, then fighting again —
Azizkan's Almambet.
Gold heaped on gold, so much of it —
Is it not Almañ who shared it out?
His own mother sent flying on the arrow —
Is it not Almañ who came away?
Who razed the golden throne to the ground;
Saying «He will not enter the Muslim faith,»
Who laid his father Azizkan in the earth;
Who broke loose from their idols,
Who tore the Kıtay lands to ruin;
Torment upon torment
From the Kıtay before this day —
Is it not Almañ who bore it all?
Grappling, trading blow for blow —
Is it not Almañ, long inured!
Over forked pass and ridge-top crossing
Almañ who never feared to cross —
From spurring at the holy war before him,
Would Almañ ever flinch afraid?
While Almañ stood barring the way,

Durmadan cenk ederken,
At sağrısını verip,
Biri geri dönünce,
Biri kalıp vuruşup,

Waging battle without pause,
Giving the horse's croup,
When one of them turned back,
When one remained and fought,

Kıtay sıkıştırıp kovalayıp,
Dikleşerek itişip,
Ordu önünde Kün Cañ-Cuñ,
Bırakmadan kovalayan Ay Cañ-Cuñ,
Kurumlanan Koñurbay
Mızrağını döndürüp savurup,
Burut kaçıp gidince,
At sağrısını verince,
Ay gibi sarı ovada
Kaynaşıp çok Kıtay,
Karınca gibi kıpırdaşıp,
Basıp çıkıp gelmekte.
Issız, uçsuz ovada
Kaynayıp çıkıp gelmekte.
Hesabı yok kalabalık ordu
Yayılıp çıkıp gelmekte.
Teke tek kalan Almañ'a
Gürleyen Kün Cañ-Cuñ:
«Kaçıp duran kaçkın kul,
Seni mızraklayıp alırım!» deyip,
Gayret edecek can kalmaz,
«Buruta karanlık salarım» deyip,
Talas'a giden kızlara
Bir bin kız daha katıp,
«Geri çekip alırım» deyip,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinleri ayrılıp,
Kızıl püsküllü Kıtay'ın
Şahbazları ayrılıp,
Cepken giyen Mancu'nun
Kün Cañ-Cuñ'u dağ gibi görünüp,

The Kıtay pressing hard, pursuing,
Rearing up and shoving in —
Before the host Kün Cañ-Cuñ,
Relentless in pursuit Ay Cañ-Cuñ,
Koñurbay swollen with pride,
Wheeling his lance and swinging it round;
When the burut fled away,
When he gave the horse's croup,
On the plain yellow as the moon,
Seething, the many Kıtay,
Stirring like the very ants,
Come trampling up and onward.
On the desolate, endless plain
They come boiling up and onward.
A teeming host past reckoning
Comes spreading up and onward.
At Almañ left in single combat
Thundering Kün Cañ-Cuñ:
«Runaway slave, ever in flight,
I'll spit you on my lance!» he said —
No soul is left to strive —
«I'll cast darkness on the burut,» he said;
«To the maidens bound for Talas
I'll add a thousand maidens more,
And drag them back again,» he said.
Of the stone-girded Kıtay
The chosen ones drew off apart;
Of the red-tasseled Kıtay
The shahbazes drew off apart;
Of the jacket-wearing Mancu
Kün Cañ-Cuñ loomed mountain-like in view.

Kaşına gözüne baksan,
Alacakaranlık çöle benzer,

Look upon his brow and eye:
Like a desert in the dusk they seem;

Alnındaki iki göz
Durgun yatan göle benzer.
Diken diken fırlamış bıyığı,
Aybaltanın sapı gibi,
Kün Cañ-Cuñ alp baş olup,
Kıtay saldırıp gitti,
Yalnız kalan Almambet'i,
Üşüşüp çok Kıtay,
Önünü ardını kuşatıp,

The two eyes in his forehead
Like still-lying lakes they seem.
His mustache jutting spike on spike,
Like the haft of the moon-axe;
With Kün Cañ-Cuñ the alp at their head,
The Kıtay charged away;
Almambet, left all alone —
Swarming, the many Kıtay
Ringed him before and behind,

Çepeçevre sardı.
Yan böğründen Ay Cañ-Cuñ
Saldırıp mızrak sapladı,
Kalabalık Kıtay'ın, Mancu'nun,
Kaplan, boz yeleli Almambet,
Güneş gibi yüzü parlayıp,
Ortasında kaldı.
Altındaki Sarala
Tökezleyip sendelemez,
Azizkan'ın biriciği
Mızrak değse kılı kıpırdamaz.

Circled him round about.
From his flank Ay Cañ-Cuñ
Charged and drove the lance home;
Amid the teeming Kıtay, the Mancu,
The tiger, gray-maned Almambet,
His face ablaze like the very sun,
Was left in their very midst.
Sarala there beneath him
Stumbles not, nor staggers;
Azizkan's one and only —
Though the lance strike, not a hair of him stirs.

Dört yandan değen mızrağı
Kılıç ile kırıp,
Sırası denk gelince
Başlarını yandan biçip,
Kıtay'ı seriyor yere,
Uzakça Mancu'yu
Mızrak ile serip.
Ondan uzak yürüyeni
Sır tüfekle bir atıp,
Yer görünmez toz içinde
Tek başına vuruşup duruyor,
Kalabalık Kıtay ordusuyla.
Kıtay'ı yarıp çıkıp,
Sarala'ya yaslanıp,
Tüm bedende sağlam yer yok,
Kara kana bulanıp.
Almambet bu hâle düşünce,

The lances striking from four sides
He breaks apart with the sword;
When his moment falls due
He shears their heads off sidelong,
Strewing the Kıtay on the earth;
The Mancu at some distance
He strews down with the lance;
Whoever marches farther off
He shoots down with the secret gun;
In dust that hides the ground
He fights on all alone
Against the teeming Kıtay host.
Cleaving through the Kıtay and out,
Slumped against Sarala,
No sound place left in all his body,
Bathed in blackened blood —
When Almambet fell to this state,

Kıtay saldırıp dururken,
Bir çığlık koptu o anda.
Kıtayların Koñurbay'ı,
O ara geçmeden,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Ulak hanın Sırgak'ı:
«Dönmeden kaçarsak
Hangi murada ereriz!
Kaplan doğan Almañ'ı
Nasıl bırakıp gideriz?!»
Telaşa düştü iki eren,
«Kıtay sıkıştırıp saldırsa,
Şahbaz boz yeleli Almambet
Ansızın düşüverir» diye,

«Kıtay'ın eline düşerse
Boş yere ölüm erişir» diye,

«Tanrı bizi çarpar» diye,
«Burutun beli kırılır» diye,
«Almambet'e yetişelim,
Ayırıp kurtaralım!» —
Deyip o anda iki eren
Atın ağzını salıverip,
Almambet'e yetişmeye,
At koşturup yarışıp:
«Manas!» diye nara, ses salıp,

Mancu ile Kıtay'a
Durmadan girdi el atıp.
Almambet'i salmadan
Çepeçevre sarmışken,
Dalıp girdi arslanlar,
Kızıl püsküllü Kıtay'ın
Zorlularını kırıp,
Rast geleni süründürüp,
Karşısına çıkanı bir saplayıp,

Yürekte mızrak oynatıp,

While the Kıtay pressed the attack,
A great cry broke out that instant.
The Kıtays' Koñurbay —
Before that gap could close,
Akbaltay's Çubak,
Ulak khan's Sırgak:
«If we flee without turning back,
What longed-for goal shall we attain!
Tiger-born Almañ —
How could we leave him and go?!»
Alarm seized the two valiant men:
«Should the Kıtay press home the charge,
The shahbaz, gray-maned Almambet
May fall upon the sudden,» they said;

«Should he fall into Kıtay hands,
Death will find him all in vain,» they said;
«God will strike us down,» they said;
«The burut's spine will break,» they said;
«Let us reach Almambet,
Cut him free and save him!» —
So saying, that instant the two valiant men
Gave their horses' mouths free rein,
To reach Almambet in time,
Galloping, racing each the other:
«Manas!» they loosed the war-cry and the shout,
Upon the Mancu and the Kıtay
They fell without cease, laying on.
While, not letting Almambet go,
They held him ringed on every side,
The lions dove in headlong,
Of the red-tasseled Kıtay
Cutting down the hardy ones,
Dragging low whomever they met,
Spitting with one thrust whoever came against them,
Making the lance dance in the heart;

Azizkan'ın Almambet'i
Berikileri görünce,
Medet bilip, bel bağlayıp,
Gayrete gelip soluklanıp,
Almambet girdi bir yandan:
«Ver Tanrım!» diye yakarıp.
Dalıp girdi çarpışıp,
Almambet, Çubak, er Sırgak
Yarışırcasına dalıp girdi,
Aybalta ile kılıcı
Sağa sola sallayıp,
Akıp gitti kızıl kan,
Yatıp kaldı nice kalabalık can.
Canı gidip iki büklüm düşüp,
Hesapsız kalabalık Kıtay ordusu
Hesapsız kalabalık kırıldı.
Kara kuzgun, akbabalar
Ölülerin üstüne
Kanat gerip yığıldı.
Kıtayların Kün Cañ-Cuñ'u
Kendisi çetin ermiş,

Azizkan's Almambet,
Catching sight of these his own,
Took heart, put there his trust,
Roused to fury, drawing breath,
Almambet broke in from one side:
«Grant it, my God!» he prayed.
Diving in he joined the clash;
Almambet, Çubak, the man Sırgak
Dove in as if in rivalry,
Swinging moon-axe and sword
To the right hand and the left;
The scarlet blood flowed streaming off,
Many a teeming soul lay strewn.
Life fleeing, doubled over they fell;
The countless teeming Kıtay host
Past counting were cut down.
The black ravens, the vultures,
Above the lying dead
Massed with wings outspread.
The Kıtays' Kün Cañ-Cuñ —
Himself a grim hard warrior he was,

Kâfirliği olmasaydı,
Kıtay'ı geçen bir aslandı.
Haykırıp ok gibi yetişirken,

Sarala'nın üstünden
Almambet gibi bir yiğidi
Devirip geçecekken,
Kögala'yı uçururcasına sürüp,
Savaşa alışkın er Çubak
Yanından saldırıya kalkıp,
Kün Cañ-Cuñ'a yetişti,
Yetiştiği yerde er Çubak
Dağ gibi Cañ-Cuñ'u
Devirip geçiverdi.
Duramayıp kalabalık Kıtay
Çığlıklarla yarılıp dağıldı,
Cañ-Cuñ yıkılıp düştüğünde,

Had he not been an infidel,
he was a lion surpassing all Kıtay.
While he charged crying out, swift as an arrow,
and from atop Sarala
was about to strike down in passing
a batyr the like of Almambet,
driving Kögala as if to make him fly,
the battle-hardened warrior Çubak
rose to the attack from his flank,
he reached Kün Cañ-Cuñ,
and where he reached him, warrior Çubak
toppled the mountain-like Cañ-Cuñ
and swept on past him.
Unable to stand fast, the teeming Kıtay
split apart with screams and scattered.
When Cañ-Cuñ toppled and fell,

Yaya yürük Kıtay yetişecekken,
Kün Cañ-Cuñ gibi pehlivanın
Canını esirgemez yâreni
Bir laçın gibi yetişti.
Canı bir olan Sırgak,
Yetiştiği yerde Arkesken'i
Sapından kavrayıp,
Kınından sıyırıp,
Başını kesiverdi.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Yanıp yakılıp böğürerek dolaşır
Keçillerin hanı Koñurbay.
«Kün Cañ-Cuñ öldü kaldı» diye,
Hanına haber saldı,
Kakançın'ın şehrine,
Bu haberi duyunca,
Kıtay kaynayıp sel gibi yayıldı,
Pehlivanları bölük bölük,
Koñurbay dağ gibi görünüp,
Putuna yalvarıp yakarıp,
Bozulmadan Kıtay hep birden saldırıp,
Hep birden saldırdığını görünce,
Vuruşup duran üç yiğit
Artık candan umut kesti,
Bel bağladıkları dayanak yok,
Namlı Manas aslanı yok,

as the foot-swift Kıtay were about to close,
against a champion like Kün Cañ-Cuñ
the comrade who spared not his own life
swooped in like a falcon.
Sırgak, one in soul with them,
where he arrived, seized Arkesken
fast by the hilt,
stripped it from its sheath,
and struck the head clean off.
Cotton-sashed, wide-booted,
burning, wailing, bellowing he roams —
Koñurbay, khan of the Keçil.
«Kün Cañ-Cuñ lies dead» — saying,
he sent word to his khan,
to the city of Kakançın,
and when this news was heard,
the Kıtay seethed and spread like a flood,
their champions troop upon troop,
Koñurbay looming like a mountain,
begging and pleading before his idol,
the Kıtay, unbroken, attacking all as one,
and seeing them attack all as one,
the three batyrs locked in battle
gave up all hope of life at last:
no prop remained for them to lean on,
no famed lion Manas was there,

Arka çıkacak Müslüman,
On iki hanın eli-halkı yok.
Kıtay kıyameti koparır galiba,
Atlar yorgun düşüp geldiğinde,
Gönlü isterse Kıtaylar
Bizi diri diri tutar galiba!
Durmadan kırgın salan
Cehennemlik Kıtay eli budur,
Beecin'den durmadan kaçıp,
Nicesini gören benim işte.
Vakit yitirmeden Kıtay'dan
Geri dönüp çekilelim,

no Muslim to stand at their back,
no host of the twelve khans' peoples.
«The Kıtay will raise doomsday, it seems;
when the horses come in worn and weary,
should their hearts desire it, the Kıtays
will take us alive, it seems!
Ceaselessly dealing slaughter,
this is the hell-bound Kıtay land;
fleeing again and again from Beecin,
I am the one who has seen so much.
Without losing time, from the Kıtay
let us turn back and withdraw,

Yüreklenip Kıtay'a
İt dalaşı verelim!
Ölenden sağ kalanınız
Talas'a varıp yetişin,
«Hor görülüp kaldık» diye,
Manas'a varıp söyleyin» —
Deyip, böylece söz söyleyip,
Almambet, Sırgak — soylu aslan,
Bozkurt Çubak — üstün er,
Geri çekilip durdular,
Er Çubak kaça kaça,
Almambet kalıp vuruşup,
Almambet sıyrılıp çıkınca,
Sırgak kalıp vuruşup,
Sırgak sıyrılıp çıkınca,
Çubak girip vuruştu.
Çubak'ı görüp Koñurbay,
Bu kez gerçekten üşüştüler,
Mızraklısı bir bölük,
Kılıçlısı bir bölük,
Yamanlarının tümü
Yığın yığın dalgalanıp,
Kurt sürüsü müdür bilinmez,
Kıtay kaynaşıp geliyor.
Kargaşayı Kalça salmış,
Kögala'yla ortalığı dalgalandırıp,
Kargaşayı Çubak salmış,
Han Koñurbay başa geçip,
Almambet, Çubak, Sırgak'ı
Kalabalık Kıtay, çokça Mancu

then, taking heart, upon the Kıtay
let us wage a dogfight!
Whoever of you outlives the dying,
make your way to Talas,
«We were left despised» — saying,
go to Manas and tell him» —
Saying so, speaking these words,
Almambet, Sırgak — noble lions,
grey-wolf Çubak — peerless warrior,
they fell back and held their ground,
warrior Çubak fleeing and fleeing,
Almambet staying on to fight;
when Almambet slipped clear,
Sırgak stayed on to fight;
when Sırgak slipped clear,
Çubak went in and fought.
Seeing Çubak, Koñurbay —
this time they truly swarmed,
the lancers one troop,
the swordsmen one troop,
all of their fiercest
surging heap upon heap,
none could tell it from a wolf-pack —
the Kıtay come seething on.
Kalça had loosed the turmoil,
churning all about with Kögala,
Çubak had loosed the turmoil,
Khan Koñurbay took the lead,
and Almambet, Çubak and Sırgak
the teeming Kıtay, the numberless Mancu

Toptan çevirip sarıvermiş.
Ay gibi dümdüz ovada,
Yedi gün boyu er Çubak
Tek başına savaşıp durmuş,
İki kolu uyuşup kalmış,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Geri çekilmek zorunda kalmış.
Dağın bittiği çıkıntıdan,

encircled and enveloped all at once.
On the plain flat and smooth as the moon,
for seven days warrior Çubak
fought on all alone,
both his arms went numb,
Akbaltay's Çubak
was forced to fall back.
From the spur where the mountain ends,

Kabarık kara burundan,
Ay doğmuş gibi parlayıp,
Aslan gibi kükreyip,
Almambet önünü kesivermiş.
Çubak dörtnala uzaklaşınca,
Kıtay coşup kovalayınca,
Han Koñurbay, Ay Cañ-Cuñ
Orduyu dalga dalga sürüp,
Askerin hepsini toptan sürüp,
Kudurup saldırarak,
Keçillerin hanı Koñurbay
Almambet'e yetişti işte,
Almambet'in üstüne
At cambazı, yaya yürüğü
Hep birden çullanıverdi.
Sığır sağrılı Sarala'yı
Fırıl fırıl döndürüp haykırıp,
Almambet kırıp geçiriyor,
Kırdığına dönüp bakmadan,
Kıtay asıl kıyameti şimdi kopardı.
Yağmur gibi yay çekip,
Cañ-Cuñ girdi bir yandan,
Dolu gibi ok yağdırıp,
Mancu girdi bir yandan.
Böbürlenip savaş narası atıp,
Kalmak girdi bir yandan.
Şibee, Soloon — iki boy,
Bunlar da bastırdı bir yandan.
Tırgoot'u, Kara Kıtay'ı,
Kakançın'ın Çoñ-Beecin'i
Kıyasıya savaş açtı işte,
Yiğitlerin hepsi
Dört bir yandan mızrak sapladı.
Dönüp bakmadan koşarak,

from the swollen black headland,
gleaming as if the moon had risen,
roaring like a lion,
Almambet barred the way before them.
When Çubak galloped off away,
when the Kıtay surged in pursuit,
Khan Koñurbay and Ay Cañ-Cuñ,
driving the army wave on wave,
driving the whole of the host as one,
attacking in a rabid frenzy,
Koñurbay, khan of the Keçil,
caught up with Almambet at last,
and upon Almambet
horse-acrobat and swift footman
fell all together in a mass.
Cattle-rumped Sarala
he wheeled round and round, crying out,
Almambet is mowing them down,
never glancing back at those he felled;
now the Kıtay raised the true doomsday.
Drawing bows like rain,
Cañ-Cuñ came in from one side;
pouring arrows down like hail,
the Mancu came in from one side;
bellowing boastful war-cries,
the Kalmak came in from one side.
Şibee and Soloon — two tribes,
these too pressed in from one side.
The Tırgoot, the Kara Kıtay,
Kakançın's Çoñ-Beecin
opened merciless war indeed,
all of the batyrs
thrust lances from all four sides.
Running without a backward glance,

Başı dara düşüp,
Nice kez candan umut kesip,
Sarala bitkin, süzgün duruyor,
Vuruşup duran Almambet'ine

his head fallen into peril,
many a time despairing of his life,
Sarala stands drained and drooping;
into his battling Almambet

Nice mızrak birden değmiş.
Akkañkı'ya yaslanıp,
Alakeñ sendeleyip duruyor,
Ok atışana pabuç bırakmadan,
Usta olmuş aslanın
Kılıç sallayana kapılmadan,
Savaşmaktan usanmadan,
Sağa sola bakınmadan,
Haykırıp gelen yayaları
Acımadan kırıp geçiriyor.
Dokuz gün ortalarında dolaşıp,
Almambet kan içinde çıktı,
Kımıldayamaz, bitkin düşmüş,
Doksan yerinden yara yiyip,
Dizgin çevirip dörtnala kalkıp,
Kıtay'ın halini görünce,
Başı dara düşünce,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçillerin hanı Koñurbay
Aldırış etmeden kovaladı işte.
Altın kazılan madeninden,
Çay devşirilen yerinden,
Öfkesine uğranıldığında,
Kalabalık Kıtay, çokça Mancu

Sel gibi aşıp geçtiği belinden
Yol kesip durmaz mı:
«Tevekkül!» deyip er Sırgak
Tam da öyle bir yerinden.
Karısını karabasan basmış gibi,
Kovaladığı hemen kaçacakmış gibi,
Göz bebekleri parıldayıp,
Matara gibi kocaman mercan taşı
Tepesinde ışıldayıp,
Başa felaket salacakmış gibi,
Almambet'i kovalayıp,
Düzlükte mızraklayıp alacakmış gibi.
O anda Sırgak — koca aslan,
Kaygı bilmez koca er,

many a lance had struck at once.
Leaning upon Akkañkı,
Alakeñ stands there staggering;
giving no ground to those who shot,
the lion grown master of war,
uncaught by any swinger of swords,
never wearying of battle,
never glancing right or left,
the footmen who came howling on
he mows down without mercy.
Nine days he roamed amid them;
Almambet came out drenched in blood,
unable to stir, drained to nothing,
wounded in ninety places,
wheeling the rein, rising to a gallop;
seeing the state of the Kıtay,
his head fallen into peril,
cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of the Keçil,
gave chase and heeded nothing.
From the mine where gold is dug,
from the land where tea is gathered,
when once his wrath has been provoked,
the teeming Kıtay, the numberless Mancu
—
from the pass he crossed like a flood
does he not bar the road:
«I trust in God!» said warrior Sırgak,
from just such a place as that.
As if a nightmare crushed his wife,
as if his quarry would flee that instant,
the pupils of his eyes aglitter,
a coral stone huge as a flask
glinting upon his crown,
as if to bring calamity on heads,
chasing after Almambet,
as if to lance him down upon the flat.
That instant Sırgak — mighty lion,
a mighty warrior who knows no care,

Kökçebiç'in dizginini koyverdi:
«Manas!» diye narasını saldı,
Kovalayıp gelen Kalça'nın
Böğründen er Sırgak
Oktan önce yetişti işte,
Sırgak yetişip saplayacakken,
Nicesini görmüş Koñurbay
(Altındaki kara atı,
Kara atının var imiş
Böğründe gizli kanadı,
Ölüm yerine gelince
Çare bulmak âdeti.)
Dizgin kırıp savuşarak,
Mızrak yemeden kaykılıp,
Ordusuna doğru at koşturup,
Koñurbay kaçıverdi işte,
Ordusunun içine girdi.
(Pusulanmış bir bel imiş,
Uğursuz Kıtay eli imiş.)
Sırgak yakına varınca,
Puslu dumanı gör, koru gör,
Şaşmadan değen oku gör.
Kamışı gör, seli gör,
Basıp gelen eli gör!
Çevresine bakmadan,
«Ölürüm» diye saymadan,
Kaynaşan Kıtay'a
Sağa sola bakınmadan,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Kökçebiç'i oynatıp,
Yetiştiğini yere serip,
Kılıçlısını kırıp,
Mızraklısını devirip,
Sırgak haykırarak dalınca,
Onu görüp Ay Cañ-Cuñ,
Kurumlu Koñurbay
Algara'ya kamçı vurup,
Hiddetlenip bağırıp,

loosed the rein of Kökçebiç:
«Manas!» — he raised his battle-cry;
at the Kalça who came pursuing,
at his flank, warrior Sırgak
arrived before the arrow could,
and as Sırgak closed to thrust him through,
Koñurbay, who had seen so much —
(the black horse beneath him,
his black horse, so they say, possessed
a hidden wing upon its flank;
when it came to the place of death,
its custom was to find a way) —
wrenching the rein, slipping aside,
swerving clear untouched by the lance,
galloping toward his army,
Koñurbay fled outright,
he entered into his host.
(It was an ambushed pass, they say,
it was the ill-omened Kıtay land.)
When Sırgak drew near —
behold the hazy smoke, behold the covert,
behold the arrow striking true.
Behold the reeds, behold the flood,
behold the host that comes trampling on!
Never looking about him,
never reckoning «I shall die»,
into the seething Kıtay,
never glancing right or left,
sparing his life not a hair's breadth,
making Kökçebiç dance,
laying low all he overtook,
breaking their swordsmen,
toppling their lancers,
when Sırgak plunged in shouting,
seeing him, Ay Cañ-Cuñ,
haughty Koñurbay
laid the whip upon Algara,
raging and roaring,

Sırgak'a doğru saldırıp,
Kuzgun uçmaz ovada
Kalabalık Kıtay, bin kalday,
Aslanları Kalça Koñurbay,

Hepsi birden çullandı.
Demirden dövülmüş ağ alıp,
Gediksiz ordu alıp,
Haykırışıp Ay Cañ-Cuñ,
O da çullanıverdi.
O anda genç Sırgak'a
Kılıç değdi parıldayıp,
Aybalta indi sarsarak,
Taş kuşanmış Kıtay'ın
En seçkinleri esirgemeden
Topyekûn girdi Sırgak'a.
Nice mızrak saplandığında,
Şahbaz Sırgak ne yapsın,
Tasalanıp kımıldamaz,
At üstünde sarsılmaz.
Kıtay bel bağlayıp toplaşıp,
Yakınına sokulduğunda,
Sırgak'ın biçip geçer,
Dudağını ısırıp Koñurbay
Eli sürüp «Bastırın!» diye,

Kılıç sallayıp bağırıp durur:
«Yiğitmiş şu Sırgak'ı,
Şimdi ele geçme çağı.
Her yanı denk, kusursuz imiş,
Burut'tan çıkma bir aslanmış.
Yirmi birine değip,
Gelip durduğu çağı imiş.
Aslan Manas'a, Almambet'e
Arka olup yoldaş olmaya,
Canını esirgemeyen ermiş!
Kervancıdan söz işittim:
Yedi hanın eli toplanıp,

charging straight for Sırgak,
on the plain where no raven flies
the teeming Kıtay, a thousand kalday,
their lion Kalça Koñurbay,

all fell upon him as one.
Taking a net forged out of iron,
taking an army without a gap,
shouting together, Ay Cañ-Cuñ —
he too came crashing down.
That instant, upon young Sırgak
a sword struck home, flashing,
an aybalta fell with a shudder;
of the stone-girded Kıtay
the choicest, sparing nothing,
went at Sırgak in full mass.
When many a lance had pierced him,
what could falcon-brave Sırgak do —
he does not stir with worry,
unshaken upon his horse.
The Kıtay, emboldened, massing close —
whenever they pressed near him,
Sırgak's blade mows through and passes.
Biting his lip, Koñurbay,
driving his host — «Bear them down!» —
saying,
keeps swinging his sword and shouting:
«A batyr indeed is this Sırgak;
now is the hour he may be taken.
Every part of him matched, flawless,
a lion sprung from the Burut.
Just come to his twenty-first year,
he stands in the season of his prime.
To lion Manas, to Almambet
to be a backer and companion,
he is a warrior unsparing of his life!
I heard word from a caravan-man:
when the peoples of the seven khans
gathered,

Bir araya geldiğinde,
Bütün yurdun hepsini
Tümüyle derleyip topladığında,
Geçit resmine dizdiğinde,

Er bulamayıp bunalıp,
El sıkışıp kaldığında,
İşte o zaman Sırgak yiğidin,
Keşfe birlikte çıkarken,
Almambet'e katılıp,
Çoñ-Beecin'e vardığında,

«Beecin'deki Koñurbay'ın
Yılkısını sürüp alırım» diye,
«Burut'un yolunu açarım» diye,
«Kıtay'ın malını saçarım» diye,

«Kendisi geldi» diye duydum.
Kaçırırsanız onu, kalabalık Kıtay,
Altındaki gök atına
Kovalasan hayvan yetişmez,
Boğuşsan da Sırgak'a
Göğüs gerecek güç yetmez.
Sağ omzu geniş imiş,
Ervahlı Manas denmese,
Ondan da yiğitmiş Sırgak.
Dokuz tümen Kıtay, o bir tek.
Nice dağ gibisini mızraklayıp yok etti.

Göğü bürüyüp toz etti,
Yerin yüzünü kan etti,
Nice eri yere serdi.
Sırgak belimi kırdı,
Nice yerimi yıktı, kırdı.
Tek başına yılkımı sürüp,
Uykumu büsbütün kaçırdı.
El içinde göremedim,
Ben Koñurbay olalı,
Böylesi bir şahbazı.

when they came all together,
when the whole of the nation
was mustered and assembled entire,
when they were drawn up for the grand review,
when, finding no champion, they despaired,
when the people stood there at a loss,
it was then that this batyr Sırgak,
riding out together on the scouting,
joining himself to Almambet,
when he came to Çoñ-Beecin,

«Of Koñurbay there in Beecin
I shall drive off the herds» — saying,
«I shall open the Burut's road» — saying,
«I shall scatter the Kıtay's wealth» — saying,
«he came himself» — so I heard.
If you let him slip, you teeming Kıtay,
the grey horse beneath him
no beast can catch, pursue as you may,
and grapple as you will with Sırgak,
no strength suffices to withstand him.
His right shoulder is broad, they say;
were it not for spirit-guarded Manas,
Sırgak is braver even than he.
Nine tümen of Kıtay — and he but one:
many a mountain-like one he lanced to nothing.
He wrapped the sky in dust,
he turned the face of the earth to blood,
he laid many a warrior low.
Sırgak has broken my back,
many a place of mine he wrecked and broke.
Alone he drove away my herds,
he has robbed me wholly of my sleep.
Never among the peoples have I seen,
since I have been Koñurbay,
such a falcon-brave as this.

Keçillerin hanı ben idim,
Ölsem bile hasretim yok.
Bağrı sağlam kişiler içinde
Onunla mızraklaşmadık adam kalmadı.

Zormuş buna çare bulmak,
İliğimden kemiğimden çıkmadı daha

Sırgak'ın sapladığı mızrak.
Kırk hanın eli Kıtaylar,
Dönüp bakmadan hepimiz
Topyekûn bastıralım,
Fırsat vermeden, kaçırmadan,
Çevreleyip ağ gerip,
Diri diri bağlayalım!
Kakan hanın huzurunda
Hazinelik kırk kıza
Götürüp katıverelim.
Dokunmadan durur mu hiç,

I was the khan of the Keçil;
even should I die, I have no yearning.
Among the stout of heart
no man is left who has not crossed lances with him.
Hard it is to find a cure for him;
it has not yet left my marrow and my bone —
the lance that Sırgak drove in me.
You Kıtays, host of the forty khans,
all of us, without a backward glance,
let us bear down in full mass,
giving no respite, letting none slip,
circling round, stretching wide the net,
let us bind him still alive!
Into the presence of the Kakan khan,
to the forty treasure-house maidens
let us take and join him there.
Would he ever hold back from touching them?

Biri bir oğlan doğursa,
Altın taç giydirip,
Altın tahta oturtup,
Han kaldırıp alalım!
Sırgak'ı diri tutarsak,
Yavuzları Manas önceden ölmüş,
Bel bağladıkları dayanakları yok,
Almambet ile Çubak olmasa,
İkisinden başka aslanları yok.
O ikisini haklarsak,
Ondan sonra Burut'un
Sığınacak yeri yok,
Gayret edin, pehlivanlar!
Sırgak'ı bağlayıp aldığımızda,
Geri kalan kalabalık Burut'un
Malını mülkünü yağmalarız,
Kara günü doğurtup,
Başına felaket salarız!

Should one of them bear a boy,
we shall dress him in a golden crown,
seat him on a golden throne,
and raise him up as khan!
If we take Sırgak alive —
their fiercest, Manas, is already dead,
they have no prop on which to lean,
and but for Almambet and Çubak,
they have no lions save those two.
If we finish off those two,
then afterward the Burut
have no place left of refuge.
Strive hard, my champions!
When we have bound and taken Sırgak,
of the teeming Burut who remain
we shall plunder goods and chattels,
we shall bring forth their black day,
we shall loose calamity upon their heads!

Mekke'ye dek sürüp kamçılarız,
We shall drive and whip them as far as Mekke,

Kızını gelinini tutsak edip,
take captive their daughters and their brides,

Malını mülkünü talan ederiz!
we shall pillage their goods and chattels!
Bütün devlerini öldürüp,
We shall kill all of their giants,
Yılkısına kısrağına el koyarız,
seize their herds and seize their mares,
Direnip duran Burut'un
and of the stubborn, resisting Burut
Beynini ezip dağıtırız,
we shall crush and scatter the brains,
Böylece çıkarırız,
and thus we shall wring out
Horluk içinde yurdun hıncını!
the grudge of a nation steeped in scorn!
Ayağıyla gelen Burut'a
On the Burut who came on their own feet
Horluğu adamakıllı ederiz,
we shall heap contempt in fullest measure;
Başkasını değil, Burut'un
no other's — the Burut's
Kendi sürüsünü sürüp alırız!»
own herds we shall drive away!»
Bunu söyleyip Koñurbay,
So spoke Koñurbay,
Buyruk verip dururken,
and while he stood giving commands,
Kırk han dönüp bakmadan davranıp,
the forty khans moved without a backward glance,

Kıtay haykırıp hep birden saldırdı.
the Kıtay yelled and charged as one.
Kıtay hep birden girince,
When the Kıtay went in all together,
Yalnız Sırgak boyun eğmeden,
Sırgak alone, his neck unbowed,
Esirgemeden savaşıp durur,
fights on and spares them nothing,
Atı yere basmaz sanki.
his horse seems not to touch the ground.
Yılan gibi oynatıp,
Making him dance like a serpent,
Kıtay'ı kırdı sayısız,
he slew the Kıtay past counting,
Göze görüneni yere serip,
laying low all that met his eye,

Kara Kalmak pehlivanı
The champion of the Kara Kalmak
Sırgak'ın başına yetişip,
came up upon Sırgak's head,
Hazırlanıp varmakta,
advancing full-prepared
Fırlatıp kement atmaya,
to hurl and cast the lasso;
Yay çeken nişancısı
their marksmen drawing bows,
Yağmur gibi ok yağdırıp,
raining arrows down like rain,
Topyekûn bastırıp gelmekte.
come pressing on in full mass.
Demir urgan ağını
The net of iron cable
Çepeçevre kuşattılar.
they drew tight all around him.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Cotton-sashed, wide-booted,
Keçillerin hanı Koñurbay,
Koñurbay, khan of the Keçil,

Gerilip mızrak sapladı.
Şahbaz sungur Sırgak'ın
Bunu kıl kadar görmeden,
Eğilmeden dimdik durdu.
Haykırıp varıp Ay Cañ-Cuñ,
Uzaktan at koşturup yetişti,
Yetişip gelip Sırgak'ı
Bu da saplayıp geçti.
Çın çın ötse de aldırmadan,
Kalça ile Cañ-Cuñ'un
Saldırıp mızrak saplamasını
Köstek kadar bile saymadan:
«Ölürüm» diye düşünmeden,
«Yalnızım» diye tasalanmadan,
Gülümseyerek er Sırgak
O anda durup şunu söyler:
«Almambet ile Çubak'ımı,
Sıkışıp kaldığım demde
Göster bana, Tanrım!
Kıtay sıkıştırıp dururken,
«Ne zaman narayı basarlar?» diye,

«Ne zaman yetişip şahbazlar
Kurtarıp alırlar?» diye,
Şaşkın şaşkın bakınırken,
Koñurbay başta, bin Kıtay,
Pehlivanların hepsi yetişti,
Hepsi saplayıp geçti.
Ardından kükreyerek,
Bilmem kaç bölük orduyla
Ay Cañ-Cuñ saplayıp geçti.
Yine de Sırgak kımıldamaz,

Kımıldamayışının sebebi:
Bütün bedeni demirden,
Hepsi sıra sıra düğmeli,
Dolgun yüzü görünmez,
İki gözü parıldar,
Başta tulga, tepeden tırnağa zırhlı,

braced himself and drove his lance.
The falcon-brave gyrfalcon Sırgak
heeded this not a hair's breadth,
he stood bolt upright, unbending.
Shouting as he came, Ay Cañ-Cuñ
galloped up from afar and reached him,
and coming up, he too at Sırgak
drove his lance and passed.
Though it rang and clanged, he heeded not;
the charge of Kalça and Cañ-Cuñ,
their attacking and their lancing,
he reckoned not even worth a hobble-rope:
not thinking «I shall die»,
not fretting «I am alone»,
smiling, warrior Sırgak
stands in that instant and says this:
«My Almambet and my Çubak,
in this hour when I am hemmed in,
show them to me, my God!»
While the Kıtay pressed him hard,
«When will they raise the battle-cry?» —
saying,
«When will the falcon-braves arrive
and pluck me free at last?» — saying,
while he gazed about bewildered,
Koñurbay at their head, a thousand Kıtay,
all of the champions came up,
all of them thrust and passed.
Roaring at their rear,
with I know not how many troops of the host
Ay Cañ-Cuñ thrust and passed.
Still Sırgak does not stir,

and the reason he does not stir:
his whole body is clad in iron,
all buttoned row upon row,
his full face cannot be seen,
his two eyes glitter bright,
a tulga on his head, mailed crown to heel,

Pazısında kalkan kabarık,
Tam yüreğinde ayna zırh,
Belinde çelik etek zırhı,
Üstünde gök demir zırh,
Ne kadar atsalar ok geçmez,
Böğründe çifte demir.
Kene kadar yerde gedik yok,
Talihsiz kadın Kanıkey'in
Armağan olarak verdiğindendir;
Atında demir örtü var,
Kıtay coşup gelince,
Sırgak durmadan uçururcasına sürüp,
Altındaki Kökçebiç,
Kurban olası tulpara bak,
Perçemini göğe savurup,
Tırnağını yere gömüp,
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Ağzı ejder ağzı gibi açılıp,
Dizginine güç yetmez.
Başını yere eğmiş,
Dağ koçu gibi toplanıp,
Kapan gibi beli bükülüp,
Bastığı yer un ufak olup,
Çanak gibi iri çakıl taşı
Tepesinde vınlayıp,
O gün Kökçebiç
İyice kızışmış,
Üstündeki Sırgak'ın
Dudağını kesercesine dişlese,
Kapı kanadı gibi ak dişleri
Darı gibi ufalanıp gıcırdar,
Yakınına sokulunca,
Sıcaklığına dayanamayıp,
Tutayım diyen nice Kıtay
Sızlayıp yarılıp dağılır,

on his upper arm the shield swells out,
mirror-armour over his very heart,
steel skirt-mail about his waist,
grey-iron armour on his body,
shoot as they may, no arrow passes,
twin plates of iron at his flank.
No gap in it even the size of a tick,
for it was the luckless lady Kanıkey's
gift, given by her own hand;
his horse wears a covering of iron.
When the Kıtay came surging on,
Sırgak rode without pause as if to fly;
beneath him Kökçebiç —
behold the tulpar one would die for,
tossing his forelock to the sky,
burying his hooves into the earth,
no wind can match his running,
no beast can match his gait,
his mouth gaping like a dragon's maw,
no strength avails upon his rein.
He has bowed his head to the ground,
gathered like a mountain ram,
his back arched like a sprung trap,
the ground he treads crumbles to meal,
pebbles big as drinking-bowls
whizzing above his crown;
that day Kökçebiç
was heated to full fury —
as though the lip of Sırgak on his back
he would bite through, when he gnashes,
his white teeth like door-leaves
grind and crumble like millet-grain;
when any drew too near him,
unable to bear his heat,
many a Kıtay who thought to seize him
aches and splits and scatters,

Tam önüne geldiğinde,
Çığlıklarla ortadan yarılır.

and when he comes full before them,
they part down the middle with screams.

Alööke'nin Koñurbay'ı
Biriciği ölmüş gibi,
Kıtay'ı durduramayıp,
Hüngür hüngür ağlayıp durur:
«Kırk hanın eli toplanıp,
Kıtay, Mancu — yerin dibine girin!
Burut'tan tek bir Sırgak'tan
Hep birden kaçıyorsunuz!
Er Manas'ın kırk çorosu,
Kırkı da Sırgak gibidir,
Hepsi birden aslan-şirdir,
Manas'a denk bozkurt erdir,
Burutça naralar atıp,
«Manas! Manas!» diye bağırıp,
Aslan gibi haykırıp,
Ortaya dalıp girdiklerinde,
O zaman nereye kaçarsınız?!
Kıtay saldırıya geçtiğinde,
Sırgak kırgını saldığında,
Manas'tan kalan kırk çoro
Yetişip içeri daldığında,
Almambet, Çubak da karışıp,
Onlar da birlikte yürüdüğünde,
O zaman nasıl edersiniz?!
Kurban olayım aziz yurt,
Bastırın Sırgak'ı,
Niçin kaçıp duruyorsunuz?!» —
Deyip, böylece, böğürerek,
Algara'nın dizginini
Koyuverdi Koñurbay.
Mızrakçıları bir yana ayırıp,
Donatıp girdi Koñurbay,
Kalabalık Mancu'yu, Kıtay'ı
Kara davar gibi sopalayıp,
Sürüp girdi Koñurbay.
Bu yolda kendi bildiğini
Yapmaya girişti Koñurbay,
Yalpalayıp geri döneni
Adamakıllı parçalayıp,

Alööke's Koñurbay,
as though his only child had died,
unable to halt the Kıtay,
stands sobbing and weeping aloud:
«Host of the forty khans assembled —
Kıtay, Mancu — sink into the earth!
From one lone Sırgak of the Burut
you are fleeing all as one!
Warrior Manas's forty çoro —
all forty are the like of Sırgak,
every one of them a very lion,
grey-wolf warriors the match of Manas;
hurling war-cries in the Burut tongue,
shouting «Manas! Manas!»,
roaring out like lions,
when they plunge into the midst of us,
where will you flee then?!
When the Kıtay went to the attack,
when Sırgak loosed the slaughter —
the forty çoro left from Manas,
when they arrive and plunge within,
with Almambet and Çubak joining in,
when they too march together,
what will you do then?!
Let me be the offering, dear nation —
bear down upon Sırgak,
why do you keep on fleeing?!» —
Saying so, thus, bellowing,
the rein of Algara
Koñurbay let loose.
Setting the lancers to one side,
Koñurbay arrayed them and went in;
the teeming Mancu and Kıtay,
cudgelling them like black cattle,
Koñurbay drove them in before him.
On this road his own known way
Koñurbay set out to work:
any who wavered and turned back
he tore apart in earnest —

Kırıp girdi Koñurbay.

Koñurbay broke them and went in.

Koñurbay'ın kalabalık Kıtay'ı
Öfkesine dayanamayıp,
Erlerin hepsi kükreyip,
Korkakları çığrışıp,
Nişancıları koşuşup,
Okçuları hep birden saldırıp,
Kement atıcı Kalmaklar
Kementine davranıp.
Kılıçlısı kıyısında,
Aybalta çalanı önünde,
Haykırışı göğü yarıp,
Şahbazları Kalça ardında,
Topyekûn yüz tutup girdiler.

Koñurbay's teeming Kıtay,
unable to endure his wrath,
all of the warriors roaring,
their cowards shrieking,
their marksmen scurrying,
their archers charging all at once,
the lasso-throwing Kalmaks
reaching for their lassoes,
their swordsmen at the edge,
their aybalta-strikers at the front,
their outcry splitting the sky,
their falcon-braves behind Kalça,
they turned their faces and went in full mass.

Ünlü Kıtay'ın ta kendisiymiş,
Aralarında Sırgak'ın
Yalnız dolaştığı dem imiş.
Yalnızlığını gördüğünde,
Cefayı gerçekten çektiğinde,
Eyer kaşı gibi kavisli belden
Adı bir anılan Almambet, Çubak

It was the famed Kıtay in very person,
and it was the hour when Sırgak
roamed alone in their midst.
When they saw his loneliness,
when he truly bore the torment,
from the pass curved like a saddle-bow
Almambet and Çubak, named in one breath,

Atlarına kamçı vurup,
Soluturcasına sürüp geliyor.
«Er Sırgak'tan ayrı düşüp,
Ne murada ererim?» diye,
Uçan kuş gibi görünüp,
Şurada burada bir değip,
İnleterek geliyor.
Yetiştikleri yerde iki aslan
Kıtay'ın ortasına daldı,
Saman gibi savurup,
Sırgak'ı çağırıp durur.
Kalabalıktan görünmez,
Gök duman, önü toz,
Birbirine karışmış nice can.
Hangisi hangisi bilinmez,

laying whips upon their horses,
come riding till the steeds gasp for breath.
«Parted from warrior Sırgak,
what desire of mine is won?» — saying,
seeming like a bird in flight,
touching down now here, now there,
they come making the earth groan.
Where they arrived, the two lions
plunged into the Kıtay's midst,
winnowing them like chaff,
calling and calling for Sırgak.
He cannot be seen for the throng —
grey smoke, dust before them,
so many souls all tangled together.
None can tell which one is which;

Sırgak'ı arayıp dururlar,
Gözlerine Kıtay ilişmez,
Mızrak, kılıç birden sallayıp,
Yumruklayıp durur şahbazlar:
«Eşim Sırgak nerede?» diye,
Arayıp durur yiğitler.
Kıtay dökülüp bastırıp,

they keep on searching for Sırgak,
the Kıtay do not catch their eye,
swinging lance and sword at once,
the falcon-braves keep pounding on:
«Where is my mate Sırgak?» — saying,
the batyrs keep on searching.
The Kıtay pour on and press —

Sırgak'ı bulmak şöyle dursun,
Almambet, Çubak — iki aslan
İki yana bölünüp,
Önceki gibi tabana kuvvet,
Kıtay'ın kaçıştığı demdi.
Bastırıp vuruşup dururlar,
Aslanlar boğuşup dururlar,
Aybaltayla çarpışıp,
Kimi zaman mızrak sallayıp,
Tam yüreğe saplayıp,
Yerin yüzü toz olup,
Ölüp yatan nice Kıtay
Dört tırnak altında ekmek gibi ezilip,
Gök puslu, yer kapalı,
Yerden bir şey görünmez.
Kargaşa kopup, toz duman olup,
Bakan kişi donakalıp,
Hangisi hangisi bilinmez,
O zaman bile er Sırgak
Bakılsa göze ilişmez.
Koca kardaş Almambet,
Kalabalık Burut'un kalesi,
Kaygısı er Sırgak için,
Kalabalık Kıtay onu bezdirip,
Yine de yılmadan,
Sığır sağrılı Sarala'yı
Savaşta ölçüp biçip sürerek
İdareli sürüyor Almambet,
Canına gerçekten güç gelip,
Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Gün ortasını kasırgaya çevirip,

far from finding Sırgak,
Almambet, Çubak — the two lions
were split off to either side;
as before, running at full stretch —
it was the hour of the Kıtay's flight.
They press on, fighting without pause,
the lions grapple on and on,
clashing with the aybalta,
at times swinging the lance,
driving it into the very heart,
the face of the earth turned to dust,
many a Kıtay lying dead,
crushed like bread beneath four hooves,
the sky hazed over, the ground shrouded,
nothing on the earth can be seen.
Chaos broke loose, dust and smoke,
the onlooker stands there frozen,
none can tell which one is which;
even then warrior Sırgak,
look as one may, meets no eye.
The great elder brother Almambet,
fortress of the teeming Burut,
his care is all for warrior Sırgak;
the teeming Kıtay wore at him,
yet still he did not flinch;
cattle-rumped Sarala
he rides with measure and design in war,
Almambet rides him sparingly;
though his life is truly strained,
his day shrouded over, his night laid bare,
turning midday to a whirlwind,

Almambet haklayıp duruyor,
Kıtay kaynaşıp durdukça
Almambet kırıp duruyor.
Toz yatışıp durulunca,
Durup baktığında,
Kara kalpaklıların gözdesi,
Kalabalık Kıtay'ı parçalayıp,
Kırıp durduğu dem imiş,

Han Manas'ın Sırgak'ı.
Mızrağını saplayıp dayanıp,
Damağı kuruyup Almambet,

Ağzını yalayıp durup,
Sırgak'tan hoşnut kalıp,
Duayla bakakaldı.
«Kâsesi altın, malı ucuz,
Müslümanın şehirleri içinde
Samarkan gibi kent yok,
Kıran kırana düşman önünde
Er Sırgak gibi yiğit yok.
Manas'ın şanı olmasa,
Yiğitliğine çare yok,
Mızrağa taktığım flamam,
«Düşman önünde gerek» diye,
Alıp geldiğim armağanım!»
Kıtay'ın ta uç kıyısında,
Beecin'e giden yönünde,
Yeniden önleyip savurup,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Kıtay'ı önüne katıp,
Laçın vurmuş karga sürüsü gibi
Kıvırıp sürüvermiş.
Kaçmasına aldırmadan,
Kalabalık Kıtay'ın, Mancu'nun
Başına azap salıvermiş.
Alööke'nin Koñurbay'ı
Ay Cañ-Cuñ ile birleşip,
Yalın kılıcı ele alıp,

Almambet keeps striking them down,
and as long as the Kıtay keep seething,
Almambet keeps mowing them down.
When the dust settled and cleared,
when he halted and looked out —
the favourite of the black-kalpak folk,
tearing the teeming Kıtay apart,
it was the hour he was mowing them down
—
Khan Manas's own Sırgak.
Planting his lance and leaning on it,
his palate parched, Almambet,

licking his lips where he stood,
well pleased with his Sırgak,
gazed on him with a blessing.
«Its bowls are gold, its goods are cheap —
among the cities of the Muslims
there is no town like Samarkan,
and before the foe in mortal combat
there is no batyr like warrior Sırgak.
Were it not for Manas's glory,
there were no matching his valour;
the pennant I fixed upon my lance,
«It is needed before the foe» — saying,
is the gift that I brought along!»
At the farthest edge of the Kıtay,
on the side that leads to Beecin,
heading them off again and scattering,
Akbaltay's Çubak
drove the Kıtay on before him,
like a crow-flock struck by a falcon
he wheeled them round and drove them.
Heedless of their flight,
upon the teeming Kıtay and Mancu
he loosed torment on their heads.
Alööke's Koñurbay,
joining with Ay Cañ-Cuñ,
taking the naked sword in hand,

Er Sırgak'a dayanamayıp
Kaçışan Kıtay'ı
Yeniden sürüp getirmiş.
Sığır sağrılı Sarala'yı
Fırıl fırıl döndürüp şahlandırıp,

Sağa bakıp ok atıp,
Onunu üst üste devirip,
Sola bakıp yay çekip,
Soloonlarını yere serip,
Sayısız orduya daldı,
Almambet'i görünce,
Tek canını esirgemeden,
O da yaman ermiş,
Kıtayların Ay Cañ-Cuñ'u
Nice pehlivan devle birlikte
Almambet'e saldırıya geçti,

Kaplan bozkurt, koca aslan,
Kaşım gözüm demeden,
Karşı saldırdı Almambet.
Oktan önce yetişti,
Nice pehlivanı, nice devi,
Ay Cañ-Cuñ başta olmak üzere,
Mızraklayıp yıkıp devirip,
Hepsini sıra sıra serip,
Sıra sıra çarpıp geçti.
Sinek kadar cana güç gelip,
Bütün gövdesi gerçekten zorlanıp,
Eyerden bedeni kayıp,
Üzengiden ayağı çıkıp,
Gönlü nice bölünüp,
Gözünde şimşekler çakıp,
Soluk alamayıp sersemleyip,
Bütün bedeni uyuşup,
Şaşkın şaşkın bakınırken,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçillerin hanı Koñurbay
Geliyor asılıp gererek,

the Kıtay who could not withstand
warrior Sırgak and had scattered
he drove and brought back once again.
Cattle-rumped Sarala
he spun round and round and reared him up,
looking right, loosing arrows,
toppling ten of them in a row,
looking left, drawing the bow,
laying their Soloons on the ground,
he plunged into the numberless host;
when he saw Almambet,
sparing not his single life —
he too proved a fearsome warrior —
the Kıtays' Ay Cañ-Cuñ
with many a champion giant together
went to the attack on Almambet.

Tiger, grey wolf, mighty lion,
heeding neither brow nor eye,
Almambet charged to meet them.
He arrived before the arrow;
many a champion, many a giant,
with Ay Cañ-Cuñ at their head,
he lanced and felled and toppled,
laid them all out row on row,
struck them rank on rank and passed.
His fly-small life hard pressed,
his whole frame truly strained,
his body slipping from the saddle,
his foot come loose from the stirrup,
his heart torn many ways,
lightning flashing in his eyes,
breathless and half-dazed,
his whole body gone numb,
while he gazed about bewildered,
cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of the Keçil,
comes on, straining at the rein,

Algara'sını şahlandırıp,
Karısını karabasan basmış gibi,
Önünden düşmanı kaçmış gibi,
Kılları yüzünden fırlayıp,
Görünüşü yılana dönüp,
Yüzünün her yanı diken diken,
Bıyıkları yayılıp,
Öbek öbek dikleşip,
Ulu dağ gibi kükreyip,
Yanında kişi duramayıp,
Yer yarılıp gümbürdeyip.
Kalça saldırıya geçince,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Oygutların yavuz aslanı,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Saldırıya geçen Kalça'nın
«Böğründen yetişirim» diye,
«Koca şahbaz Almambet
Uğruna kurban olurum» diye,
Kara canını esirgemeden,
Altındaki Kögala

rearing up his Algara,
as if a nightmare crushed his wife,
as if the foe had fled before him,
the hairs bristling from his face,
his aspect turned serpent-like,
every part of his face a-prickle,
his moustaches spreading wide,
standing up in bristling tufts,
roaring like a mighty mountain,
no man able to stand beside him,
the earth splitting and thundering.
When Kalça went to the attack,
tall of stature, broad of shoulder,
the fierce lion of the Oygut,
Akbaltay's Çubak,
at the Kalça going to the attack —
«I shall catch him at the flank» — saying,
«For the great falcon-brave Almambet
I shall be the offering» — saying,
sparing not his mortal life,
Kögala beneath him

Uçan kuş gibi rüzgâr olup,
Kurt dilli sırlı mızrak
Ay doğmuş gibi parlayıp,
Oktan önce yetişti,
Yetiştiği yerde er Çubak
Böğrüne vurup geçti.
Pamuk çizmesi yamulup,
Horoz gibi boynu bükülüp,
Dizgin kırıp iki büklüm olup,
İki gözü faltaşı gibi açılıp,
Beli gitti kamburlaşıp,
Altı bin Kıtay, bin cañ-cuñ

Arasına kaçtı Koñurbay,
Kalça kurtulup gidince,
Bunu görüp Almambet,
Çakırı yok, koyun gözlü,

became wind like a flying bird,
the wolf-tongued burnished lance
gleaming as if the moon had risen,
he arrived before the arrow,
and where he reached him, warrior Çubak
struck him in the flank and passed.
His cotton boot twisted askew,
his neck bent like a rooster's,
wrenching the rein, doubled over,
his two eyes sprung wide and staring,
his back went bowed and humped;
among six thousand Kıtay, a thousand cañ-cuñ,
Koñurbay fled into their midst.
When Kalça got away free,
seeing this, Almambet —
eyes without a fleck of grey, sheep-soft,

Çilsiz ak yüzlü,
Altın kâküllü, koru kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Kaynaşıp duran Kıtay'a
Saldırıp yine el attı.
Almambet, Çubak — ikiz er,
Ortaya dalıp savaşınca,
Soylu Sırgak durur mu,
Kıtay'ın bir ucundan
Toplanıp saldırıya girdi,
Bunlar savaşı salınca,
Pus içinde köşe köşe olan,
Alacakaranlıkta çıkıntılanan,
Çay devşirilen ocak imiş,
Öfkeye kapıldığında,
Kaynayıp duran kalabalık Kıtay
Basıp geçen sel imiş,
Kâfirin kalabalığını
Önceden görmüş Almambet,
Bilip duran kendisiymiş.
Haykırıp bağırıp durdu,
Çubak ile Sırgak'ı
«Beri gel!» diye çağırıp,
Çağırınca iki aslan,
Bütün bedeni kan içinde,
Koyuna dalmış kurt gibi,

his white face without a freckle,
golden-forelocked, ember-sashed,
Azizkan's only son —
at the seething mass of Kıtay
attacked and set his hand again.
Almambet, Çubak — twin warriors,
when they plunged in and fought,
would noble Sırgak hold back?
From one end of the Kıtay
he gathered himself and joined the charge.
When these three loosed the battle —
that which lies cornered in the haze,
that juts out in the twilight,
was the hearth where tea is gathered;
when it is seized with fury,
the seething, teeming Kıtay
is a flood that tramples over all.
The infidel's great numbers
Almambet had seen before,
he was the one who knew them well.
He kept crying out and shouting,
calling Çubak and Sırgak,
«Come hither!» — calling them,
and at his call the two lions,
their whole bodies bathed in blood,
like wolves that have plunged among sheep,

Ağzını yüzünü yalayıp,
Almambet'e yetişip geldi.
«Yiğidim Sırgak, er Çubak,
Kazılmış derin hendek geldi,
Kaynar kara yazı geldi.
Birimiz bile sağ dönmeyiz,
Şu duran Beecin'den
Ölmeden geri dönmeyiz!
Dönülmez oluşunun sebebi:
Tufan suyu bile taşıp giremeyen,

licking their mouths and faces,
came up to Almambet's side.
«My batyr Sırgak, warrior Çubak,
a deep-dug trench has come before us,
a seething black fate has come.
Not one of us will return alive;
from this Beecin standing here
we shall not turn back short of death!
And the reason there is no returning:
what even the deluge, overflowing, cannot enter —

Ağzına dek dolu Kıtay eli budur.

Dokuz yıl hanlık için çekişip,
Durmadan yurdumu kırıp,
Obamdan böyle ayrı düşüp,
Beecin'de cehennemi görüp,
Sizleri bulan benim işte.
Öfkeye kapıldığında
Basıp geçen sel odur,
Kırıldıkça güçlenen,
Paha biçilmez Beecin eli odur.
Kıtay'la boy ölçüşürsek,
Hiçbirimiz sağ çıkmayız,
Böyle durursak Beecin'den
Birimiz bile sağ dönmeyiz!
Düşünsenize iki aslan,
Muzburçak, Kökçö erin yok,

Haykırıp arka çıkacak
Ayköl Manas aslanın yok.
Bu başa kara gün düşse,
Kaçıp girecek orman yok,
Arka olup duracak
Kalabalık İslam yurdun yok.
Kıtay'la boy ölçüşecek halin yok.
Boy ölçüşüp durursak, bu Kıtay

Denk gelip kırgın salmasın,
Çepeçevre sarmasın.
Çokluğa vuran Kıtay yurdu

Göl ve ırmak değil mi,
Diri diri bağlamasın,
Kakan hanın önüne
Armağan diye götürmesin,
Beecin'de hazır kırk kıza

Götürüp aygır diye salmasın,
Bir yolunu bulup soy devşirmesin!»

this is the Kıtay land, filled to its very mouth.
Nine years contending for the khanship,
ceaselessly slaughtering my people,
thus fallen far from my own camp,
having seen hell itself in Beecin,
I am the one who found you all.
When it is seized with fury,
it is the flood that tramples over all;
growing stronger as it is cut down —
that is the priceless land of Beecin.
If we measure strength with the Kıtay,
none of us will come out alive;
if we stand thus, from Beecin
not one of us will return alive!
Only think, you two lions:
you have no warriors Muzburçak and Kökçö,
none to cry out and back you —
you have no lion Ayköl Manas.
Should the black day fall on our heads,
there is no forest to flee into,
none to stand and hold our backs —
you have no teeming nation of İslam.
You have no strength to match the Kıtay.
If we stand measuring strength, this Kıtay —
let them not catch us and deal slaughter,
let them not ring us all around.
The Kıtay nation, striking by sheer numbers,
is it not lake and river both?
Let them not bind us still alive,
let them not carry us before
the Kakan khan as an offering,
to the forty maidens ready in Beecin

let them not take and loose us like stallions,
let them not contrive to harvest our seed!»

Yerin her yanını toz kaplayıp,
Dünya dolup can kaynayıp,
Kalabalık Kıtay koşuşup,
Kıtay'ın halini görüp,
Yavuz erin candan umut kesip:
«Kaplan Manas hanın yok,
Gömülmeden mi kalırız acaba,
Bozkurt Sırgak, düşünsene,
Yiğidim Çubak, bir düşün!
Düşünmeden durup ansızın,
Gömülmeden mi kalırız acaba?
Yayvan kavisli kara sırt,
İnsan aşamaz bel odur,
Dolanıp keşif yapamadan,
Şaşırıp kaldığım yer odur,
Boy ölçüşmeye gücüm yetmeyip,
Kaçıp giden benim işte,
Karınca gibi kaynayan
Kara Kıtay eli odur.
Kıtaylığı olmasa,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Hepimizden aslan odur,
Gelenlerin hepsinin öleceği

Dertli Beecin kenti odur!
Sarsılmaz Beecin eliyle
Önceden nice vuruştuk,
Dönmeden yüz yüze Kıtay'la
Nice nice vuruştum,
Murada böyle eremeden kalmayalım,
Tanrı'nın buyruğu gelip,
Müslüman yurdunu göremeden,
Hasretle ölüp gitmeyelim!
İnat edip direnmeden iki aslan,
Atın sağrısını dönelim,
Ayköl Manas'ın sağ ise,
Onu kalkan edinelim.
Manas'ı arka edinip,
Kalabalık Kara Kıtay'a

Dust covered every quarter of the earth,
the world brimmed and seethed with souls,
the teeming Kıtay scurrying;
seeing the state of the Kıtay,
the fierce warrior despairing of life:
«You have no tiger Khan Manas —
shall we be left unburied, I wonder?
Grey-wolf Sırgak, only think;
my batyr Çubak, think on it!
Standing thoughtless, all at once,
shall we be left unburied, I wonder?
That black ridge of shallow curve
is a pass no man can cross;
unable to circle round and scout it,
that is the place where I was lost;
my strength not equal to the trial,
I am the one who fled away;
seething like an ant-hill —
that is the Kara Kıtay land.
Were he not of the Kıtay,
Alööke's Koñurbay
is more lion than us all;
where all who come shall find their death —
that is the woeful city of Beecin!
With the unshakable land of Beecin
we fought many times before;
face to face with the unturning Kıtay
I fought again and yet again;
let us not be left short of our desire,
God's decree coming down upon us,
without seeing the Muslim homeland —
let us not die away in longing!
Not stubbornly standing fast, two lions,
let us turn our horses' croups about;
if your Ayköl Manas lives,
let us make of him our shield.
Taking Manas at our backs,
upon the teeming Kara Kıtay

Kaçmadan savaş açalım.
Ondan sonra Koñurbay'dan,

let us open war and never flee.
And after that, from Koñurbay,

Nerde olsa öcümüzü alalım!
Hiddetlenen Kıtay'la
Kaba kuvvete boy ölçüşmeden,
Sıyrılıp gidersek, bir bildiğim var:
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek atlık keçit yolu,
Yalnıza yoldaş olacak yerdi,
Orada mı önlesek,
Dolup taşan Kıtay'a
Durup kırgın salsak ya.
Yol kesip hile kurup,
Dağ gibi Koñurbay'ın
Bölüğünü bozup mızraklaşıp,
Ele geçerse Kalça'nın
Başını kesip alsak ya.
Keçillerin hanı Koñurbay'dan
Nerde olsa öcü alsak ya!
Hileyle vuruşup,
Mızrak tutup, saf bozup,
Ecel gelirse okla uçup,
Düğümlenmiş Kıtay'a
Gerçekten mızrak uzatalım.
Adı bile ağır bu cehennemden
Canı azat edelim!
Kaynaşan Mancu'ya, Kıtay'a
Başlı başına bir düzen kuralım,
En yaman aslanları Koñurbay'ı
Kendisini tutup alalım!
Müslüman arka olursa,
Yumuşak kuray otu olgunlaşana dek,
Mıyzam'ın gülü savrulana dek,
Direnip altı ay vuruşup,
Böylece öcü alalım!
Puhu kuşu uçmaz tek yol,
Hemen dibinde koca ak düzlük,
At böğrüne dek koyu çorak,

wherever he may be, let us take revenge!
With the enraged Kıtay
not measuring brute strength for strength,
if we slip away, I know a thing:
Cañırık's Car-Kıya,
a defile road for one horse only,
a place to befriend the lone rider;
should we head them off there,
upon the overbrimming Kıtay
why not stand and deal out slaughter?
Cutting the road, laying the snare,
breaking mountain-like Koñurbay's
troop and crossing lances,
and should Kalça fall into our hands,
why not strike off his head and take it?
From Koñurbay, khan of the Keçil,
wherever he be, why not take revenge!
Fighting by stratagem,
gripping the lance, breaking ranks,
if death comes, flying with the arrow,
at the close-knotted Kıtay
let us thrust the lance in earnest.
From this hell whose very name is heavy
let us set our souls at liberty!
For the seething Mancu and Kıtay
let us lay a plan all our own,
and their fiercest lion, Koñurbay —
let us seize and take the man himself!
If the Muslims stand behind us,
till the soft kuray grass ripens,
till the rose of Mıyzam is scattered,
holding out six months in battle,
thus let us take our revenge!
A single road where no eagle-owl flies,
at its very foot a great white flat,
thick salt-marsh to a horse's flank,

Karşılaşıp vuruşup,
Öç alınacak yol odur.
Eğilip içeri girildiğinde,
Er Kalça'sı başta olup,
Ordunun saldıracağı yol odur,
Usanmadan vuruşup,

there to meet and fight —
that is the road where revenge is taken.
When one stoops and enters in,
with their warrior Kalça at the head,
that is the road their army must attack;
fighting on unwearied,

Öç alacak ordu odur».
Almambet söyleyip dururken,
Onun sözünü uygun görüp,
Alacakaranlık çöküp, gün batarken,
El yorulup, nem çökerken,
Saban değmiş çizgi yok,
Marmotun kazdığı in yok,
Geri dönüp dörtnala kalkıp,
Almambet, Sırgak, er Çubak
Siperlerini bırakıp at sürüp,
Üç aslan yarışıp,
Üzengileri tokuşup,
Bir örnek yürük tulparın
Ağız ağıza yarışıp,
Hepsi tulpar, alnı akıtmalı,
Hayvanlardan bambaşka —
Uçan kuşla yarışıp,
Kalın örülmüş ak dizgin
Ellerinde kenetlenip,
Tan ağarıp söktüğünde,
Aydınlık ışık değdiğinde,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçillerin hanı Koñurbay,
Altı bin Kıtay, bin kalday,
Ak sakalı ala boyanıp,
Esirgemeden kovalamış,
Peşini bir an bırakmadan,
Sarara sarara kovalamış.

«Kırk hanın yurdu Kıtay'ın
Hepsini dönüp baktırmadan toplarım»
diye,

that is the host on which to wreak revenge».
While Almambet was speaking,
they judged his words were fitting;
dusk descending, the sun setting,
hands wearying, the damp settling,
no furrow-line touched by plough,
no burrow dug by marmot,
turning back, rising to a gallop,
Almambet, Sırgak, warrior Çubak
left their cover and rode on,
the three lions racing,
their stirrups knocking together,
matched swift-running tulpars
racing muzzle to muzzle,
all tulpars, blazed on the brow,
wholly unlike other beasts —
racing the flying bird,
the thick-plaited white reins
clenched fast within their hands.
When dawn whitened and broke,
when the bright light touched down,
cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of the Keçil,
six thousand Kıtay, a thousand kalday,
his white beard stained and mottled,
had chased them without mercy,
never quitting their trail an instant,
had chased them, paling and paling with rage.
«Of Kıtay, nation of the forty khans,
I shall muster all without a backward glance» — saying,

«Seyirlik edip parçalayıp,
Mekke'ye dek kırarım» diye,

«Sürüyüp yürüyüp kalanını
Yolda yakalarım» diye,
«Rast gelenin hepsinin
Kesip başını alırım» diye,
Hiddetlendi Koñurbay.
Yüreklenip Ay Cañ-Cuñ,
Kıtay dalgalanıp sel basıp,
Dağ deviren göl basıp,
Almambet, Sırgak, er Çubak,
Yiğitler tere gömülüp,

«I shall make a spectacle, tear them apart,
and slaughter them as far as Mekke» —
saying,
«those left trudging and trailing
I shall catch upon the road» — saying,
«of every one I chance upon
I shall cut and take the head» — saying,
Koñurbay raged aloud.
Ay Cañ-Cuñ took heart,
the Kıtay surged, a flood overflowing,
a lake that topples mountains flooding in;
Almambet, Sırgak, warrior Çubak —
the batyrs drenched in sweat,

Dağın bittiği çıkıntıya,
Sarkıp uzanan buruna,
Ona yaslanıp ulaştılar,
Tulparın dizginini çevirdiler,
Dönüp bakarak üç şahbaz,
Kıtay'ı gözleyip durdular.
Kaburgaları sökülürcesine,
Kıtay'a bakıp dururken,
Kalabalığını gördüklerinde
Gönülleri fena bölünüp, —
Derken, o anda Almambet:
«Çubak, yiğit Sırgak'ım,
Atının dizginini çevirip dur,
Soylu şahbaz, iki aslan,
Öndeki yerde bekleyip dur!
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Dizgin çevir pınara,
Elleri suya vuralım,
El abdestini alalım,
Ayakları suya vuralım,
Ayak abdestini alalım,
Delişmen atları otlatıp,
Susuzluklarını kandırıp,
Sonra ata binelim,

to the spur where the mountain ends,
to the headland hanging outstretched,
they won through and set their backs to it,
they turned the tulpars' reins about,
and looking back, the three falcon-braves
stood watching the Kıtay.
As though their ribs were torn asunder,
while they gazed upon the Kıtay,
when they beheld its multitude
their hearts were sorely riven, —
then, in that instant, Almambet:
«Çubak, my batyr Sırgak,
keep your horse's rein turned about,
noble falcon-braves, two lions,
hold and wait on the ground ahead!
Have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?
Turn your rein toward the spring,
let us plunge our hands in water,
let us take the ablution of hands,
let us plunge our feet in water,
let us take the ablution of feet,
graze the high-mettled horses,
let them drink their thirst away,
then let us mount our horses,

Savaş giysisini giyelim,
Kaçıp Talas'a varıp,
«Kaçıp geldi» dedirtip,
Nasıl yaşayıp gideriz!
Kalabalık Kıtay düşmanla
Burada savaşı verelim!
Azap varsa görelim,
Ecel gelirse ölelim!
Tufan suyu taşıp aştığında,
Yerin yüzünü bastığında,
Nur dökülen Beecin'de
Kalabalık Kıtay eli odur.
Halkından kimse kalmadan,
Sıkı kovalamaya durmuş,
Talas'a sağ varamayız,
Birimiz bile sağ dönmeyiz.
Kıtay elinden ecel gelip,

let us don the garb of war.
Fleeing, reaching Talas,
letting them say «He came fleeing» —
how could we live on after that!
With the teeming Kıtay foe
let us give battle here!
If torment waits, let us behold it;
if death comes, let us die!
When the deluge overflows its banks,
when it floods the face of the earth —
in Beecin where the light pours down,
that is the teeming Kıtay land.
With none of their people left behind,
they have set to the hard pursuit;
we cannot reach Talas alive,
not one of us will return alive.
If death comes at the Kıtay's hand

Bu yerde ölüp kalırsak,
Belimden tutup katlayıp git,
Kemiğimi Kıtay'a bırakmadan,
Sarala'ya yükleyip git!
Rahat bir günün olursa,
Çanak kadar yeri oyup git,
Kendi elinle gömüp git.
Kur'an okuyup adımı anıp,
Sarala'yı kurban kesip git!
Aldığım yârim Aruuke
Oğlan doğurmayıp kız doğurursa:
«Ahirete giden Almambet
Ocaksız gitti» deyiver.
Kazara oğlan olursa,
Toyuna doksan davar kessin de,
Adını er Külçoro koysun de!
Bindiği atı boz olur,
Erenler koruyan aslan olur,
Benden beş kat üstün er olur,
Yanıp duran kor olur,
Saldırdığı düşman duraklar,

and we lie dead upon this ground,
take me by the waist, fold me and go,
leave not my bones to the Kıtay,
load them on Sarala and go!
If ever you have a day of peace,
hollow out earth the size of a bowl and go,
bury me with your own hand and go.
Recite the Kur'an, speak my name,
slaughter Sarala in offering and go!
If Aruuke, the beloved I took,
bears no boy but bears a girl:
«Almambet who went to the hereafter
went hearthless» — just say so.
But should by chance it be a boy,
let her slaughter ninety head for his feast,
and let her name him warrior Külçoro!
The horse he rides will be a grey,
he will be a lion guarded by the saints,
he will be a warrior five times my better,
he will be an ember ever burning,
the foe he charges will falter,

Ortaya dalıp gittiğinde,
Binlerce tümen düşmanı
Karşı duramayıp yok olur.
Dağdaki yılkım dokuz bin,

Toburçak, tulpar karışık,
Kazara Kıtay elinden ölürsem,
Azabımı çekecek çocuk küçük.
Topladığım malı derleyip koy,

Agınay kızı Aruuke'yi,
Benimle birlikte gelen
Macik'e nikâh kıyıp koy!
Önümüzde kazılmış hendek,
Ardımızda yaklaşıp,
Basıp geliyor kalabalık ordu.
Kurumlu Koñurbay
Teke tek meydana çıkmış,
Üstün eri Ay Cañ-Cuñ
Haykırışı göğü yarıp,
Ardından uğultu koparmış.
Biri kalmadan kalabalık Kıtay,
Yerin yüzünde boş yer bırakmadan,

Topyekûn kuşatıvermiş,
Yer dayanamayıp yarılıp,
Çokluğundan toz kopup,
Duman çöküvermiş!»
Sızıp akan pınarda
Kanıkey'in verdiği yol azığını
Tekrar tekrar çalkalayıp içtiler,
Oturup az bir danıştılar,
Soylu yürük tulparın
Kursağını otla doldurup,
Kılıcı yan kuşanıp,
Kıl kadar cana güç gelip,
Demir donu kuşanıp,
Düşmanı görüp sevinip,
Masmavi demir giyinip,

and when he plunges into the midst,
thousands of tümen of foes
will fail to stand and perish.
My herds in the mountains are nine thousand,
toburçak and tulpar mingled;
should I chance to die at the Kıtay's hand,
the child to bear my burden is yet small.
Gather up the wealth I amassed and set it by,
and Aruuke, Agınay's daughter,
to Macik, who came together with me,
bind her in wedlock and set it so!
Before us a trench dug deep;
behind us, drawing near,
the teeming army comes treading on.
Haughty Koñurbay
has come out for single combat,
his peerless warrior Ay Cañ-Cuñ,
his outcry splitting the sky,
has raised a roar behind him.
The teeming Kıtay, not one left back,
leaving no empty place upon the earth,

have flung their whole mass round us,
the earth, unable to bear it, splitting,
dust bursting from their multitude,
and smoke has settled over all!»
At the spring that seeped and flowed,
the road-provisions Kanıkey had given
they shook and drank again and again,
they sat and took brief counsel,
the noble swift-running tulpars —
they filled their bellies full with grass,
girded the sword at the side,
their hair-thin lives hard pressed,
buckled on the iron garb,
rejoiced at the sight of the foe,
clad themselves in deep-blue iron,

«Tevekkül» deyip Tanrı'ya,
Toparlanıp atlara bindiler.

Davul dövülmeye başlamış,
Öncekinden yılgın değiller,
İyice çelikleşmişler.
«Burut'a kırgın salarım» diye,

Alööke'nin Koñurbay'ı:
«Talas'taki Manas'ın
Yılkısını sürüp alırım» diye,
«Karısını kızını tutsak edip,
At sağrısına atarım» diye,

«Bahadırlarının hepsini
Yol üstünde biçerim» diye,

«Sıradanlarının hepsini
Sonsuza dek ırgat ederim» diye,

«Tepesinden basarım» diye,

«Hazinesini saçarım!» diye,
Gümbür gümbür geliyor,
Gök gürültüsü gibi kükreyip.
Koñurbay'ı görünce,
Kayınını görmüş kişi gibi,
Ulak hanın Sırgak'ı
Kaşlarını çatıp durmadan,
Yüzü ağarıp sevinip:
«Ecelim gelmişse öleyim,
Şu ay gibi düz sarı ovada
Ben bir yüz yüze geleyim» —

Deyip, o anda Sırgak'ın
Dizgin kırıp silkinip,
Aslan gibi atılıp,
Almambet'i dinlemeden,
Mızrağını doğrultup,

said to God «We put our trust»,
gathered themselves and mounted the horses.
The drums had begun to beat;
they are no more daunted than before,
they have been tempered hard as steel.
«I shall deal slaughter to the Burut» — saying,
Alööke's Koñurbay:
«Of Manas there in Talas
I shall drive off the herds» — saying,
«I shall take captive his wife and daughter
and throw them across the horse's croup» — saying,
«All of their bahadırs
I shall mow down upon the road» — saying,
«all of their common folk
I shall make drudges forevermore» — saying,
«I shall stamp upon their crown» — saying,
«I shall scatter their treasure!» — saying,
he comes on booming and thundering,
roaring like the thunder of the sky.
At the sight of Koñurbay,
like a man who has seen his in-law,
Ulak khan's Sırgak,
without once knitting his brows,
his face brightening with joy:
«If my hour has come, let me die;
on this yellow plain flat as the moon
let me come face to face this once» —

Saying so, that instant Sırgak,
wrenching the rein, shaking himself,
hurling forward like a lion,
not heeding Almambet,
levelling his lance,

Vınlayarak saldırıya geçti.
Bunu görüp kalabalık Kıtay,
Çepeçevre kuşatmak için,
Sırgak'a yaklaştı.
Kalça şiddetle saldırıp,
Sırgak'a sert bir mızrak sapladı,
Saplasa da kılı bile
Kıpırdamadı er Sırgak.
Sağ kalan Ezkara,
Koca doru atını oynatıp,
Böğründen saldırıp,
Bu da gelip bir sapladı.
Kükreyerek gelir Ay Cañ-Cuñ:
«Atanın körü, Sırgak hey,
Âlemi bozan yaramaz hey,
Nereden çıkma cansın sen?
Kırdın benim belimi,
Yıktın nice aslanımı!
Malı mülkü koymadan yağmaladın,

Sinek kadar canı esirgemeden,
Gerçekten bastır, Kıtay!» diye,
Haykırarak gelir Ay Cañ-Cuñ.
Altı bin keçil, sayısız kalday,
Arayı yarıp yetişip Ay Cañ-Cuñ,
Mızrağı gerçekten sapladı,
Kalabalık Kıtay sarmaş dolaş sarıp,
O anda genç yiğit Sırgak
Ortalarında kaldı işte.
Boğuşsa insanın gücü yetmeyen,

Aslanın dişi işlemeyen,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Kaplan genç Sırgak'a
Arka olup yetişmek için,
Saldırıya girivermiş.
Ay doğmuş gibi parlayan Sarala'yı
Ok yılanı gibi oynatıp,
Almambet haykırarak daldı,

charged whirring to the attack.
Seeing this, the teeming Kıtay,
to ring him round about,
closed in upon Sırgak.
Kalça attacked with fury,
drove a hard lance into Sırgak,
yet though he thrust, not one hair
of warrior Sırgak so much as stirred.
Ezkara, still left alive,
making his great bay horse dance,
attacking from his flank,
he too came and drove one home.
Roaring comes Ay Cañ-Cuñ:
«Curse of your father, Sırgak, hey,
rogue who wrecks the world, hey,
from where did such a soul as you spring?
You have broken my back,
you have felled so many of my lions!
You plundered goods and chattels, sparing none,
sparing not your fly-small life —
bear down in earnest, Kıtay!» — saying,
shouting comes Ay Cañ-Cuñ.
Six thousand keçil, countless kalday,
cleaving the gap, Ay Cañ-Cuñ came up
and drove his lance in earnest;
the teeming Kıtay wound round him fast,
and in that instant the young batyr Sırgak
was left there in their midst.
He whom no man's strength could wrestle down,
on whom the lion's tooth won no hold,
Akbaltay's Çubak,
to tiger-young Sırgak's side,
to reach him and to guard his back,
flung himself into the charge.
Sarala, gleaming like the risen moon,
he made dance like an arrow-snake —
Almambet plunged in with a cry,

Asil canını esirgemeden,
Daldı sayısız ordunun içine.
Altın perçemli, püskül kuşaklı,
Azizkan'ın gök yelelisi,
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Sağa sola kamçı vurup:
«İslam!» diye haykırıp,
Coşup gelen kara Kıtay'ı,
Sinek kadar canı esirgemeden,
Savurup gerçekten durdurdu,
Gücünü toplayıp er Çubak,
Yanından nara atıp,
Çubak saldırıp geçti işte,
Ay Cañ-Cuñ ile Ezkara,
İkisine birden yetişti.
Yetiştiği yerde er Çubak,
İkisini üst üste devirip,
Yere serip geçti işte.
İkisi attan düşünce,
Sinek canını esirgemeden,
Keskin ne varsa ele alıp,
Oktan önce yetişip,
Varıp başını keseceği an,
Celdet denen bir pehlivan,
Oktan önce yetişti işte,
Yetişip ata bindirip,
İkisini birden sağ salim,
Alıp götürüverdi.
Kögala ile kana bulanıp,
Gök yeleli Çubak dururken,
Çevresine bakmadan,
Alööke oğlu Koñurbay,
Hiç canını esirgemeden,
Deniz gibi yiğit Çubak'a,
Saldırdı işte Kalça kul,
Kara canını esirgemeden,
Hışımlanıp Çubak'ı,
Mızrakla saplayacakken,

Not sparing his noble life,
He plunged into the countless horde.
Golden-forelocked, tassel-belted,
Azizkan's grey-maned one,
Spurring on left and on right,
Lashing the whip to left and right:
Crying out «Islam!» aloud,
The black Kıtay surging on,
Not sparing his fly-small life,
He scattered them and truly stopped them,
Gathering his strength, the warrior Çubak,
Roaring a war-cry at his side,
Çubak charged on through, behold,
Ay Cañ-Cuñ and Ezkara,
He caught up with both at once.
Where he caught them, warrior Çubak,
Toppling the two, one atop the other,
Laid them on the earth and passed.
When the two fell from their steeds,
Not sparing his fly-small life,
Seizing whatever blade was sharp,
Arriving swifter than an arrow,
The moment he would strike off their heads,
A pehlivan by the name of Celdet,
Arrived there swifter than an arrow,
Arriving, set them on their steeds,
And both of them, safe and sound,
He carried clean away.
On Kögala, drenched in blood,
While grey-maned Çubak stood there,
Looking not around himself,
Alööke's son Koñurbay,
Sparing his life not at all,
At Çubak, hero vast as the sea,
The Kalça slave charged then, behold,
Not sparing his black life,
In fury, at Çubak,
Just as he would drive the lance home,

Yanından nara atıp,
Almambet çıktı saldırıp.
Kalça geri kaçana dek,
Usta yetişmiş Almambet,

Roaring a war-cry at his side,
Almambet burst out attacking.
Till Kalça turned and fled away,
Almambet, raised a master,

Göz açıp kapayana dek yetişti,
Deve gibi iri Kalça'yı,
Bir kemikçe küçültüp Almambet,
Algara'nın üstünden,
Yere serip geçti işte,
Yıkılıp gitti Kalça!
Koñurbay yıkılınca,
Yaya yürükler davranıp,
Kaplanların hepsi üşüşüp,
Mızrağı yetişen pehlivanlar,
Mızraklarla dürterek,
Aybaltayla vura vura,
O sırada er Sırgak,
Kalça'ya doğru at saldı.
İki gözü dört olup,
«Yakasından kavrasam» diye,
Doğan Sırgak varana dek,
Başını kesip alana dek,
Ardındaki kırk keşiş,
Naraları taş yarıp,
Kalça'yı ata bindirip,
Doğrultup alıp gittiler.
O zaman Sırgak yiğidin,
Gönlü fena burkulup:
«Kıtay sayısız, biz yalnız,
Bel bağlanacak dayanak yok,
Habersizce mi ölürüz,
Namlı Manas arslan da yok!»
Böyle söyleyip Sırgak can,
Kanlı akan savaştan,
Kederlenip durdu işte.
Dokuz gün boyu dalıp çıkıp,
Almambet çıkmıştı o zaman,
Dokuz yerinden yara yiyip,

Caught up in the blink of an eye,
And Kalça, huge as a camel,
Almambet shrank to a mere bone,
And from Algara's back,
Laid him on the earth and passed,
Down went Kalça, toppled!
When Koñurbay was toppled,
The foot-runners bestirred themselves,
All of the tigers swarming in,
Pehlivans whose lances reached,
Prodding with their lances,
Striking, striking with the aybalta,
At that moment warrior Sırgak,
Drove his horse toward Kalça.
His two eyes gone wide as four,
Saying «Let me seize him by the collar»,
Before falcon Sırgak could arrive,
Before he could strike off the head,
The forty monks behind him,
Their war-cries splitting stone,
Set Kalça on a horse,
Righted him and bore him away.
Then the heart of hero Sırgak,
Twisted sorely in his breast:
«The Kıtay are countless, we are alone,
No prop to bind our hopes upon,
Shall we die with none the wiser,
Famed Manas the lion is not here!»
So speaking, dear Sırgak,
From the battle flowing with blood,
Stood there stricken with grief.
Nine days diving in and out,
Almambet had come out by then,
Wounded in nine places,

Yedi gün boyu savaşıp,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Yedi yerinden yara yiyip,
Kıvrılıp akan kanı gör,
Demet demet düşen canı gör!
Ölene aldırış etmeden:
«Ölürüm» diye saymadan,
Kalabalık Mançu, nice Kıtay,

Fighting on for seven days,
Akbaltay's Çubak,
Wounded in seven places,
See the blood that flows in coils,
See the lives that fall in sheaves!
Heedless of the dying:
Not reckoning «I shall die»,
The crowded Mançu, so many Kıtay,

Üşüşüp bastırıverdi.
«Diri tutup yakalayın!» diye,
Koñurbay bağırıp gezer,
Kıtay sıkıştırıp gelince,
Başlarına zorluk çöküp,
Geri dönüp kaçtılar,
Atlar koşturup yetişince,

İt dalaşına tutuştular,
O zaman bile çok Kıtay,
Sarıp bastırdı bunları.
Kamışı gör, seli gör,
Bastırıp gelen eli gör!
Çubak öne düşünce,
Geri dönüp o kaplan,
Sırgak çarpışıp yürür,
Sırgak at sürüp gidince,
Almambet kalır boğuşarak.
Almambet, Sırgak gidince,
Arkada kalır er Çubak,
Can esirgemeden vuruşup,
Gündüz gece kovalayıp,
Çubak gelir kamçılayıp.
Üçü sürüşüp yol alır,
Bel bağlayacak dayanak yok,
Sayısız derin yara yiyip,
İt dalaşı verdiklerinde,
Yiğit arslan Manas yok,
Ardına dönmeden kaçtılar,
Nice nice bel aşıp,

Swarmed in and pressed them hard.
«Seize them, take them alive!» so crying,
Koñurbay goes shouting round,
When the Kıtay pressed in close,
Hardship settling on their heads,
They turned about and fled,
When galloping steeds caught up with them,
They grappled like fighting dogs,
Even then the many Kıtay,
Wrapped around and pressed them hard.
See the reeds, and see the flood,
See the host that presses on!
When Çubak fell to the fore,
Turning back, that tiger,
Sırgak rides on clashing,
When Sırgak spurs his horse away,
Almambet stays grappling on.
When Almambet and Sırgak go,
Warrior Çubak remains behind,
Fighting on, not sparing life,
Chasing on by day and night,
Çubak comes plying the whip.
The three press onward on their way,
No prop to bind their hopes upon,
Taking countless gaping wounds,
While they fought like brawling dogs,
Manas the hero-lion is not there,
They fled without a backward glance,
Crossing pass on many a pass,

Nice nice yol tepip,
Kovalar gelir çok Kıtay,
Birer birer dizilip,
Kabararak çığrışıp.
Ölenden arta kalanlar:
«Talas'a yetişiriz» der.
Atın ağzını koyverip,
Vınlatarak üç yiğit,
Öndeki kalabalık orduya,
Yetişip geldi o zaman.
Nice gündür, nice gece,
Kıtay ile dövüşmüşler,
Yüzlerinden kan gidip,

Treading road on many a road,
The many Kıtay come pursuing,
Filing up in one by one,
Swelling up and shrieking loud.
Those left over from the dead:
Say «We shall reach Talas yet.»
Giving the horses their heads,
Whistling onward, the three heroes,
The crowded host ahead of them,
They reached and came to it at last.
For many days, for many nights,
They had battled with the Kıtay,
The blood drained from their faces,

Nice nice yara yiyip,
Kara kana bulanıp,
Benizleri solmuştu.
Canlarına zor gelip,
Topyekûn Kıtay çokluğuyla,
Üçü yalnız çarpışmıştı.
Körpe kuray kuruyana dek,
Mıyzam çiçeği uçana dek,
Gündüz soluk almadan,
Gece uykuya dalmadan,
Sinek canını esirgemeden,
«Ölürüz» diye saymadan,
Tek başına üç doğan,
Kıtay ile vuruşmuştu.
Öfkelenip haykırıp,
Yüreklenip sonunda,
Müslümanı salıvermeden,
Gök yeleli Manas, o yaman,
Yol kesip durmaktaydı.
«Talas'tan atlanıp çıkıp,
Bile bile Kıtay'a gelip,
Kaçıp nasıl giderim?» diye,
Kılıç çekip orduyu durdurup,
Derleyip durmaktaydı.
Gelincik geçip ot olmuş,

Taking wound on many a wound,
Smeared over with dark blood,
Their faces had gone pale.
Their lives pressed sore upon them,
Against the whole Kıtay multitude,
The three alone had fought.
Till the tender kuray withered,
Till the mıyzam blossom flew,
By day not drawing breath,
By night not sinking into sleep,
Not sparing their fly-small lives,
Not reckoning «We shall die»,
Three falcons all alone,
Had battled with the Kıtay.
Raging and crying out,
Taking heart at last,
Not letting the Muslims go,
Grey-maned Manas, that fierce one,
Stood barring the road.
«Having ridden out from Talas,
Having come knowingly to the Kıtay,
How should I flee away?» he said,
Drawing his sword he stopped the host,
And stood there mustering them.
The poppy had passed and turned to grass,

At semirip pekişmiş,
Yiğitler yata yata sıkılmış,
Savaş olmayınca bunalmış,
Kudretli yiğit, yürük at,
Gerekecek çağ gelmiş,
Almambet, Sırgak, er Çubak,
Sağ esen Manas ile,
Esenleşip görüştüler.
Atlarından inişip,
Atları çapraz bağlayıp,
Selam verip durdular,
O zaman Manas şöyle der:
«Kızıl mızrağımın flaması,
Şahbazım, yiğit Almambet,
Kıtay'dan gelen armağanım!
İkizim Çubak, seçkinim,
Aklımdan çıkmaz cevherim,

The horses had fattened firm,
The heroes lay about grown restless,
Fretting with no war to fight,
The mighty hero, the swift steed,
The hour of need had come,
Almambet, Sırgak, warrior Çubak,
With Manas safe and sound,
Exchanged their greetings, met again.
Dismounting from their horses,
Tethering the horses crosswise,
They stood and gave salaam,
Then Manas speaks thus:
«Pennant of my crimson lance,
My şahbaz, hero Almambet,
My gift that came from the Kıtay!
My twin Çubak, my chosen one,
My jewel that never leaves my mind,

Önüme salsam ak talihlim,
Asilim benim Sırgak'ım,
Boğuştuğum düşmanda sungurum,
Atıştığımda sayısız ordum,
Üçü birden yiğitlerim,
Dört başı mamur varlığım,
Tepemdeki çoban yıldızım,
Sağ esen geldiniz mi,
Üçü birden arslanım, kaplanım?!
Çarpışıp, gerçekten Beecin'e,
Toz duman salıvergörün!
Boy ölçüşemez Kıtay'ın,
Kızıl kanını akıtıp,
Ta Beecin'e sürüvergörün!
Kurumlanan hanlarını,
Yol boyunca yarıvergörün!
Bir avuç burut Müslümanı,
Kesmekle bitmez Kıtay'dan,
Ayırıp alıvergörün!
Ahir zamanı başına,
Kıtayların salıvergörün!

My white-fortuned one sent before me,
My noble one, my own Sırgak,
My gyrfalcon against the foe I grapple,
My countless host when I trade fire,
All three of them my heroes,
My estate perfect on all four sides,
My shepherd-star above my head,
Have you come back safe and sound,
All three, my lions and my tigers?!
Clash on, and truly upon Beecin,
Go loose the dust and smoke!
The Kıtay who cannot match you —
Spilling their crimson blood,
Go drive them clear to Beecin!
Their khans so swollen up with pride,
Go split them all along the road!
The handful of burut Muslims,
Never finished by the slaughtering Kıtay,
Go part them and take them free!
The doom of the end of days,
Go loose upon the Kıtays' heads!

Vuruşmadan kaçarsak,
Kıtay basıp gelmez mi!
«Manas kaçıp gitti» diye,
Kovalayıp burutun,
Köküne Mançu ermez mi!»
Sözünü söyledi erlere,
Önünde duran üç yiğit,
Yemek yiyip dinlenip,
Abdest alıp yıkanıp,
Duru suya girişip,
Temiz giyim giyinip,
Kıbleye baş koyup,
Akkañkı eyeri yastanıp,
Uykuya daldı o zaman.
Tan ağarıp sökmüştü,
Yere aydınlık değmişti,
Gökten yıldız ayrılıp,
Gün batıya dökülüp,
Tan ışıyıp sökülüp,
Alaca tan vakti olunca,
Abdestine davranıp,

Elini suya daldırıp,
El abdestini alıp,
Ayağını suya daldırıp,
Ayak abdestini alıp,
Ezan okuyup haykırıp,
Namaza durdu yiğitler.
İkisi sünnet, ikisi farz,
Dört rekât sabah namazını,
Eksiksiz kılıp bitirip,
Aşını yemeğini yiyip,
Atlarına davranıp,
Kolanını sıkı çekip,
Kuskununu kısaltıp,
Mızraklarını doğrultup,
Aybaltasını kuşanıp,
Kıtay'a bakıp dönerek,
Duramayıp bütün ordu,

If we flee without a fight,
Will not the Kıtay press on and come!
Saying «Manas has fled away»,
Hounding the burut down,
Will not the Mançu reach their root!»
He spoke his word to the warriors,
The three heroes standing before him,
Ate their food and rested,
Took ablution, washed themselves,
Stepping into the clear water,
Putting on clean garments,
Laying their heads toward the qibla,
Pillowed on the Akkañkı saddle,
They sank to sleep just then.
The dawn had broken pale,
Light had touched the earth,
The stars parting from the sky,
The day spilling to the west,
The dawn glimmering and breaking,
When the dappled dawn-hour came,
Rising to their ablutions,

Dipping their hands into the water,
Taking the ablution of the hands,
Dipping their feet into the water,
Taking the ablution of the feet,
Calling out the ezan loud,
The heroes stood to prayer.
Two sunnah and two fard,
The four rekats of the morning prayer,
They prayed complete and finished,
Ate their meal and food,
Turned then to their horses,
Drawing the girths up tight,
Shortening the cruppers,
Setting their lances upright,
Girding on the aybalta,
Turning to face the Kıtay,
The whole host could not hold still,

Han Manas'ı başında,
Bakıp durdu hazırlanıp,
Karşılayıp durdu dikilip,
Bütün burut derilip.
Bakıp dursa çok Kıtay,
Hepsi basıp gelmekte,
Kökünden beri kalkışıp,
Yerin yüzü görünmez,
Gök alaca tozlanıp,
Çokluğuna şaşarsın.
Saldırıp girdi haykırıp,
Kökçö ile Muzburçak,
Mızrağını dimdik tutup,
Birlikte girdi er Çubak.
Hep birden girdi kırk çoro,
En önde gitmektedir,
Almambet ile er Sırgak,
Manas'tan başka Müslüman,
Hepsi girdi bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp.
Yukarı aşağı bakmadan,
Hep birden girdi Müslüman:
«Ölürüm» diye saymadan.
Kurumlanan Koñurbay,
Taş kuşanmış Kıtay'ın,

With Khan Manas at their head,
They stood made ready, watching,
Stood drawn up to meet them,
All the burut gathered in.
And watching, the many Kıtay,
All of them come pressing on,
Risen up from their very root,
The face of the earth cannot be seen,
The sky dappled over with dust,
You would marvel at their numbers.
They charged in crying out,
Kökçö and Muzburçak,
Holding his lance bolt-upright,
Warrior Çubak went in with them.
All together went the forty çoro,
Riding at the very front,
Almambet and warrior Sırgak,
Every Muslim but Manas,
All went in with a shout,
Crying the war-cry «Manas!»
Looking neither up nor down,
The Muslims went in all as one:
Not reckoning «I shall die».
Swollen-proud Koñurbay,
Of the stone-girded Kıtay,

Seçkinlerini bir bölüp,
Kırmızı cepkenli Kıtay'ın,
Yamanlarını bir bölüp,
Önlerine düşüvermiş,
Ardından sürüp Kıtay'ı,
Birini geride bırakmadan,
Ay Cañ-Cuñ yürüyüvermiş.
Koca küreniyle bir yanda,
Mançuları bir bölüp,
Ezkara gelir haykırıp,
Alnında tek gözü var,
Eceli bilmez özü var,
Tek göz denen Kıtay'dan,

Dividing off the chosen ones,
Of the red-jacketed Kıtay,
Dividing off the fiercest ones,
He had gone before them all,
Driving the Kıtay behind him,
Leaving not one to lag behind,
Ay Cañ-Cuñ had marched ahead.
With his great dun mount to one side,
Dividing off the Mançu,
Ezkara comes crying out,
A single eye upon his brow,
A self that knows no fated hour,
Of the Kıtay called the One-Eyed,

Kalabalık ordu gelivermiş.
Pusarık gibi görünen,
Ardında ayrı bölünen,
Pusarık değil, elmiş o,
Çokluğuna bakılsa,
El değil, akan selmiş o,
Kıtay'ın kalabalığı,
Irmakmış, denizmiş, gölmüş.
Burut basıp gelince,
Bunu görüp Koñurbay,
Ay Cañ-Cuñ'u ardında,
Üzengi denkleyip iki arslan,
Teke tek çıktı ayrılıp.
Bunu görüp Almambet,
Namlı şahbaz er Sırgak,
Dimdik bakışıp durdular,
Saban değmiş çizgi yok,
Dağ sıçanı kazmış in yok,
Ayna gibi sarı ovada,
Gitmektedir dörtnala,
Nal sesi gökte çınlayıp,
Koñurbay gelir vınlayıp,
Sırgak'a doğru yönelip.
Ay Cañ-Cuñ gelir böğürüp,
Almambet'e yönelip,
Altın perçemli, püskül kuşaklı,
Azizkan'ın bir tanesi,
Sinek kadar canını esirgemeden:
«Ölürüm» diye saymadan,

A crowded host had come.
Seeming like a hanging haze,
Divided off apart behind,
No haze it was — a people,
If you gauged their multitude,
No people — a flowing flood,
The multitude of the Kıtay,
Was river, sea, and lake.
When the burut pressed upon them,
Seeing this, Koñurbay,
With Ay Cañ-Cuñ behind him,
Stirrup to stirrup, the two lions,
Rode out apart for single combat.
Seeing this, Almambet,
And the famed şahbaz, warrior Sırgak,
Stood gazing straight and level,
No furrow scored by any plough,
No burrow dug by marmot,
On the mirror-smooth yellow plain,
He is going at full gallop,
Hoofbeats ringing in the sky,
Koñurbay comes whistling on,
Turning himself toward Sırgak.
Ay Cañ-Cuñ comes bellowing,
Turning toward Almambet,
Golden-forelocked, tassel-belted,
Azizkan's only one,
Sparing not his fly-small life:
Not reckoning «I shall die»,

Kıtayların Ay Cañ-Cuñ'u,
Becerikli doğmuş ermiş o,
Aman vermeden yalnıza,
Saldırıp mızrak saldı işte.
«Cepkeninin kıyısı,» deyip,
«Altın kemerin yüzü,» deyip,
Gümbürdeyen Kıtay'ın,
Ay Cañ-Cuñ'dan önce davranıp,
Almambet savurup geçti işte.

The Kıtays' Ay Cañ-Cuñ,
A man born skilful was he,
Giving the lone one no quarter,
He charged and cast his lance, behold.
Saying «The border of his jacket,»
Saying «The face of his golden belt,»
Than the thundering Kıtay,
Than Ay Cañ-Cuñ moving swifter,
Almambet swung and passed him by.

İki mızrak denk değip,
Paramparça kırılır,
Kırığı gökte çığrışıp,
At başı kadar ak parçalar,
Her bir yerde savrulup.
Cümle Kıtay, çok Mançu,
Ezkara'sı baş olup,
Basıp geldi çığrışıp.
Sırgak yakın kalınca,
Algara ile kıvrılıp,
Usta olan Koñurbay,
Yerinden sıyrılıp kaçıp,
Dizgin kırıp sayısız orduya,
Sançtırmadan girdi gitti.
Kovalayıp Sırgak girince,
Karşısından tek gözler,
Hepsi birden devmiş onlar,
Savaşta usta yayanmış,
Karşılayıp çıktı üşüşüp,
Yalnız kaldı ortada,
Canla başla didindi,
Ulak Han'ın Sırgak'ı.
Orta yerini kaynatıp,
Kovar durur er Sırgak,
Çevresini dağıtıp,
Sürer durur er Sırgak,
Rast geleni süpürüp,
Kırar durur er Sırgak.
Kargalara sungur değmiş gibi,
Kendi bildiğini Kıtay'a,
Yapar durur er Sırgak,
Savaş değil, oyun sanki,
Güler durur er Sırgak!

The two lances striking square,
Are shattered all to splinters,
The shards shrieking in the sky,
White fragments big as a horse's head,
Scattering on every side.
All the Kıtay, the many Mançu,
With their Ezkara at the head,
Came pressing on with shrieks.
When Sırgak had drawn near,
Wheeling round with Algara,
Koñurbay, the practised one,
Slipped from his place and fled,
Snapping the rein, into the countless host,
He plunged untouched by any lance.
When Sırgak drove in after him,
From before him came the one-eyed ones,
Each and every one a giant,
Foot-fighters skilled in war,
They came out swarming to meet him,
He was left alone amid them,
He strove with life and soul,
Ulak Khan's own Sırgak.
Setting their centre boiling,
Warrior Sırgak drives them on,
Scattering all around him,
Warrior Sırgak herds them on,
Sweeping down whomever he meets,
Warrior Sırgak breaks them down.
Like a gyrfalcon fallen on crows,
His own will upon the Kıtay,
Warrior Sırgak works away,
Not war but play, it seems,
Warrior Sırgak laughs away!

Dayanamayıp Koñurbay,
Çağırıp Mançu'yu, Kıtay'ı,
Nara salıp bağırdı,
Kalabalık orduya şunu dedi:
«Hepiniz birden üşüşüp,

Unable to endure it, Koñurbay,
Calling the Mançu and the Kıtay,
Loosed a war-cry, shouting loud,
To the crowded host he said:
«Swarm upon him all at once,

Yakasından kavrayın,
Kavgayı gerçekten koparın!»
Kalça'nın sözünü duyunca,
Bütün Kıtay üşüşüp,
Canı kalmadan davranıp,
Aybaltalı tek göz,
O da girdi üşüşüp,
Kılıç çalan ustası,
Dört bir yandan girdi davranıp.
Yalnız kalıp ortada,
Yine Sırgak dururken,
Bunu görüp uzaktan,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Argınkan'ın Acıbay'ı,
Üzük gibi kalpaklı Şuutu kul,
Iraman'ın Irçı oğlu,
Kırkın başı koca Kırgıl,
Boz oğul ile Bayçoro,
Hep birden bastırdı kırk çoro.
«Sel gibi giren tek göze,

Gerçek savaş salayım,» deyip,
«Yalnız kalan Sırgak'ı,
Ayırıp alayım,» deyip,
At koyup girdi kırk çoro.
Çubak yetişip Kıtay'a,
Kızılca kıyameti kopardı,
Kırk çoronun tamamı,
Kıtay, Mançu sayısız orduya,
Karışıp kaldı işte.
Kızıl kana kanışıp,
Ardına bakmadan çarpışıp,
Bahadırları usanıp,
Güçlüyle güçlü kuvvetli,
Geri dönüp yılmadan,
Tam yüreğe saplaşıp,
Nice tulpar boş kalıp,
Nice erler yatmakta,

Seize him fast by the collar,
Tear the fight truly open!»
Hearing Kalça's word,
All the Kıtay came swarming,
Bestirring till no life was left,
The one-eyed with his aybalta,
He too went swarming in,
Their master of the sword-stroke,
Came in bestirred from all four sides.
Left alone amid them,
While Sırgak still stood fast,
Seeing this from afar,
Akbaltay's Çubak,
Argınkan's Acıbay,
Şuutu the slave, capped like a yurt-ring,
Iraman's son Irçı,
Old Kırgıl, head of the forty,
Boz oğul and Bayçoro,
The forty çoro pressed in all at once.
Saying «On the one-eyed pouring like a flood,
Let me loose a true war,»
Saying «Sırgak left alone,
Let me part him free and take him,»
The forty çoro spurred and charged.
Çubak, reaching the Kıtay,
Raised a crimson day of doom,
The whole of the forty çoro,
Into Kıtay, Mançu, the countless host,
Were mingled in, behold.
Steeped each in crimson blood,
Clashing without a backward glance,
The bahadırs growing weary,
The strong with the strong and mighty,
Turning back and never flinching,
Stabbing home into the very heart,
Many a tulpar left riderless,
Many warriors lying still,

Gövdesi yok, baş kalıp,
Gündüz müdür bilinmez,
Gece midir bilinmez,
Kara duman toz çöküp,
Çarpışır durur şahbazlar.
Kıl kadar canı esirgemeden,
Ölene aldırış etmeden,
Diz boyu kana batıp,
Direşip kaldıklarında,
Kırgını burut salınca,
Karışarak savaşıp,
Ete kemiğe vururken,
Uzaktan görüp bunları,
Kökçö ile Muzburçak,
Dalgalanan Kıtay'a,
Bakmadan mızrak sunmaya,
Çoroları karaltı edinip,
Geri sürüp Kıtay'ı,
Beecin'e dek varmaya,
Nice kalabalık orduyla,
Bastırıp girdi savaşa.
Telkızıl ile Muzburçak,
Kögala ile er Kökçö,
Önüne düşüp çok ordunun,
Kükretip gelmektedir,
Bunları görüp uzaktan,
Koñurbay ile Ezkara,
Akıl edip durdu işte:
«Binlerce kalabalık ordu olsa,
Arslan gibi sindiririz,
Almambet, Çubak, er Sırgak,
Şu üçü olmasaydı,
Kalan kalabalık burutu,
Göz açımına komazdık!
Muzburçak ile Kökçö'yü,
Demin dediğim üç yaman,
Ayırıp alana dek,
Yetişip bağlayalım,
Başına azap salalım!»

Bodies gone, the heads remaining,
None can tell if it is day,
None can tell if it is night,
Black smoke and dust descending,
The şahbazes clash on and on.
Sparing not a hair's-breadth of life,
Heedless of the dying,
Sunk knee-deep in blood,
While they stood their ground unyielding,
When the burut loosed the slaughter,
Fighting all commingled,
Striking into flesh and bone,
Seeing them from afar,
Kökçö and Muzburçak,
At the surging Kıtay,
Charging with lances undismayed,
Taking the çoros for their mark,
Driving the Kıtay back again,
To press on clear to Beecin,
With many a crowded host,
Bore down and joined the battle.
Muzburçak on Telkızıl,
Warrior Kökçö on Kögala,
Riding before the great host,
Come on with a mighty roar,
Seeing them from afar,
Koñurbay and Ezkara,
Took counsel then, behold:
«Were the host a thousandfold,
Like lions we would cow them,
Almambet, Çubak, warrior Sırgak —
Were it not for those three,
The remaining crowd of burut,
We would not leave them one eye's glance!
Muzburçak and Kökçö —
Till the three fierce ones I named,
Can part them free and take them,
Let us reach and bind them fast,
Let us loose torment on their heads!»

Algara ile at sürüp,
Öne uzak ayrılıp,
Ulu dağ gibi görünüp,

Spurring on with Algara,
Drawing far out to the fore,
Looming like a mighty mountain,

Ardından gelir pehlivanlar,
Biri kalmadan üşüşüp,
Ardını sürüp gelmekte,
Ezkara'sı davranıp.
O ana kalmadan,
Oktan önce yetişti işte,
Alööke oğlu Koñurbay,
Yetiştiği yerde Kökçö'yü,
Kögala'nın üstünden,
Yere serip geçti işte.
Kökçö attan düşünce,
Koñurbay'ın kırk caysañı,
Ortalarına aldı işte,
Çepeçevre sardı işte.
Bir yandan Muzburçak,
Narası taş yarıp,
Gelmektedir saldırıp,
Bunu karşılayıp kırk caysañ,
Kırkı mızrağı denk savurup,
Muzburçak'a üşüşüp,
Aralarına aldı işte.
Yağmur gibi yağan oku gör,
Şaşmadan saldıran,
Bölük bölük alayı gör,
Kum gibi kaynaşan,
Kalabalık Kıtay çokluğunu gör!
O zaman bile Muzburçak,
At üstünde kıpırdamaz,
Kökçö'nün tutsak düştüğünü,
Görüp durur Muzburçak,
Ayıracak çare yok,
Parmağını ısırıp kanatıp,
İki gözü fırlayıp,
İçin için ölür Muzburçak.
Kögala'sını Kökçö'nün,

Behind him come the pehlivans,
Swarming, not one left behind,
Driving on behind him,
Their Ezkara bestirring.
Before that moment passed,
He arrived swifter than an arrow,
Alööke's son Koñurbay,
Where he caught up with Kökçö,
From Kögala's back,
Laid him on the earth and passed.
When Kökçö fell from his horse,
Koñurbay's forty caysañ,
Took him in their midst, behold,
Ringed him round about, behold.
From one side Muzburçak,
His war-cry splitting stone,
Comes on charging in,
Meeting him, the forty caysañ,
All forty swinging lances square,
Swarming on Muzburçak,
Took him in their midst, behold.
See the arrows raining down like rain,
See the squadron charging on,
Troop after troop unswerving,
Seething like the sand,
See the crowded Kıtay multitude!
Even then Muzburçak,
Stirs not upon his horse,
Kökçö fallen captive,
Muzburçak looks on and sees,
No means to part him free,
Biting his finger till it bleeds,
His two eyes starting out,
Muzburçak dies within.
Kökçö's own Kögala,

Bir caysañ yedeğine almış,
Bütün Kıtay sevinip:
«Artık tüketiriz,» deyip,
Gümbür gümbür davul vurmuş.
Yaya yürüklerden bir bini,
Aydarkan'ın Kökçö'sünü,
Kökbörü çeker gibi çekmiş,

A caysañ has taken in tow,
All the Kıtay rejoicing:
Saying «Now we finish them,»
Boomed and boomed upon the drums.
A thousand of the foot-runners,
Aydarkan's Kökçö,
Dragged as they drag the kökbörü goat,

O zaman Sırgak hırs kesilip,
Gayb soylu Kökçebiç,
Karaca gibi gerinip,
Keşfe binilse yorulmaz,
Ordugâhta kalsa sayrılmaz,
Başını yere salıvermiş,
Sırgak'ı alıp uçarak,
Ortalığı kasıp kavurmuş.
«Er Manas!» diye ün salıp,
Yedekteki Kögala'yı,
Onu Sırgak görünce,
Düşmanlık eden Kıtay'a,
Durmadan daldı saldırıp,
Ayna gibi düz ovada,
Duraksamadan yetişti,
Nice kalday, yaya yürüğü,
Deviresiye sançıp geçti.
Kögala'sını Kökçö'nün,
Kıtay'dan çekip koparıp,
Sağ salim yedekleyip gitti.
Altı bine boyun eğmeden,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Boğuşur durur orduyla,
Göz atınca er Çubak,
Aydarkan'ın Kökçö'sünü,
Azaba gerçekten salmışlar.
Şaşkın, çare bulamayıp,
Kökbörü keçisine dönmüş.
Başı kova dolusu kan,
Bütün bedeninde sağlam yer yok,
Kara koyu kana bulanmış,

Then Sırgak turned all to fury,
Kökçebiç of hidden lineage,
Stretching like a roe-deer,
Ridden on scout it never tires,
Left in camp it never sickens,
Dropping its head low to the ground,
Bearing Sırgak as in flight,
It scoured and swept the field.
Raising the cry «Er Manas!»,
The Kögala led in tow —
When Sırgak caught sight of it,
At the Kıtay who wrought their enmity,
He plunged in charging without pause,
On the mirror-flat plain,
He arrived without a falter,
Many a kalday, many a foot-runner,
He speared down toppling as he passed.
Kökçö's own Kögala,
Wrenching it free from the Kıtay,
He led it off in tow, safe and sound.
Bowing his neck to no six thousand,
Akbaltay's Çubak,
Grapples on against the host,
When warrior Çubak cast a glance,
Aydarkan's Kökçö,
They had truly put to torment.
Dazed, finding no remedy,
Turned like the kökbörü goat.
His head a pailful of blood,
No sound spot on all his body,
Smeared in thick black blood,

Bunu görüp er Çubak:
«Muzburçak, Kökçö han ölürse,

Gelenlerin hepsi ölürse,
Talas'a nasıl gideriz,
Ne murada ereriz!» —
Deyip o zaman er Çubak,
Kögala'yı oynatıp,
Er Kökçö'ye yönelip,
Saldırıp girdi Kıtay'a,
Denk geleni süründürüp.
Çubak yeni yetişince,

Tek göz kaçtı perişan,
Ölmez canına davranıp,
Kıyameti Çubak kopardı,
Ölür ölmez canı ile,
Kazakların Kökçö'sünü,
Eğilip kaptı o zaman,
Sağ dizine koydu işte.
Alıp kaçıp Kökçö'yü,
Ayırıp kurtardı gitti.
Göz açıp yumana dek,
Şöyle böyle diyene dek,
Doğan Sırgak, o kaplan,
Doğru çekip saldırıp,
Er Kökçö'ye yetişti,
Yetiştiği yerde Kökçö'yü,
Kögala'ya bindirip,
Sağ salim alıp gitti.
Alıp gitse de Kökçö'yü,
Ağzında nefes, soluk yok,
Kene kadar sağlam yeri yok,
Er Kökçö'nün ağzından,
Parça parça kan gitmiş,
Er Kökçö'den derman gitmiş.
Argınkan oğlu Acıbay,
İnsanların en usta çare bulanı,
Acıbay'ın elinde,

Seeing this, warrior Çubak:
«If Muzburçak and Kökçö khan should die,
If all who came should die,
How shall we go to Talas,
What longed-for goal shall we attain!» —
So saying, then warrior Çubak,
Making Kögala dance,
Turning toward warrior Kökçö,
Went charging into the Kıtay,
Sweeping down whomever he met.
Just as Çubak reached them,

The one-eyed fled in ruin,
Rousing his undying life,
Çubak raised the day of doom,
With his life that dies and dies not,
The Kazakhs' own Kökçö,
He bent and snatched up then,
Set him on his right knee, behold.
Bearing Kökçö off in flight,
He parted him free and saved him.
In the space of an eye's blink,
In the time to say this or that,
Falcon Sırgak, that tiger,
Charging, drawing straight ahead,
Came up to warrior Kökçö,
Where he reached him, Kökçö,
He mounted on Kögala,
And bore him off safe and sound.
Though he bore Kökçö away,
No breath, no wind in his mouth,
No sound spot even tick-small on him,
From warrior Kökçö's mouth,
Blood had gone in clots,
From warrior Kökçö strength had gone.
Argınkan's son Acıbay,
Most skilled of men in finding remedy,
In Acıbay's hand,

Celmayan'ın sırtında,
«Sebep» denen bir ilaç,
«Medet» denen bir ilaç,
Ham deri torbanın içinden,
Yol kâsesini aldı işte.
Kül azıktan koparıp,
Altı yedi kâse dolusu,
Dört ilaç edip yutturunca,

Kazakların hanı Kökçö,
Fal taşı gibi gözleri açıldı,
Ağrıyan yeri yatıştı.
Buudayık han oğlu Muzburçak,
Telkızıl'dan derman gidip,
Burçak'ın bedeninden,
Kızıl koyu kan gidip,
Yetmiş mızrak bir değip,

Yedi bin kalday üşüşüp,
Nara salıp Ay Cañ-Cuñ,
Koca küreniyle Ezkara,
Koca pehlivanların hepsi,
Buudayık han oğlu Burçak'ı,
Ortalarına almışlar.
İki gözü dönüp şaşkın,
İki ayağı sarkıp sallanır,
Buudayık han oğlu Muzburçak,
Kıtay gelip çattığında,
Kılıç ile aybalta,
Savrulunca sırlı mızrak,
Ne yapacağını bilmeden,
Aklı gidip sersemleyip,
Kendi kendine söylenip dalgın:
«Şimdi ölecek oldum,» deyip,
Ses edecek dermanı yok,
At üstünde direnip,
Emanet candan umut kesip,
Bakıp kaldı mırıldanıp.
Sırrını vermeden Kıtay'a,

On Celmayan's back,
A medicine called «Sebep»,
A medicine called «Medet»,
From within the rawhide bag,
He took the travel-bowl, behold.
Breaking off the ash-cured store,
Six or seven bowls full,
When he mixed four medicines and made him swallow,
The khan of the Kazakhs, Kökçö —
His eyes opened wide like divining-stones,
His aching places stilled.
Buudayık khan's son Muzburçak,
Strength gone out of Telkızıl,
From Burçak's body,
The thick red blood departing,
Seventy lances striking as one,

Seven thousand kalday swarming,
Ay Cañ-Cuñ loosing his war-cry,
Ezkara with his great dun mount,
All of the great pehlivans,
Buudayık khan's son Burçak,
Have taken in their midst.
His two eyes rolling, dazed,
His two legs dangling slack,
Buudayık khan's son Muzburçak,
When the Kıtay came upon him,
Sword and aybalta,
When the burnished lance was swung,
Not knowing what to do,
His wits gone, stunned and reeling,
Muttering to himself, adrift:
Saying «Now I am to die,»
No strength left to make a sound,
Bracing on his horse's back,
Hope cut off from his loaned-out life,
He stared on, murmuring low.
Betraying no secret to the Kıtay,

Sezdirmeden dimdik durup,
O zaman altın perçemli, püskül kuşaklı,
Azizkan'ın Almambet'i,
Arslan doğan kara gök yeleli,
Uzaktan görüp Burçak'ı,
Kuşatıp duran Kıtay'a,
Tek başına saldırdı:
«Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Ayırıp alayım onu» —
Deyip o zaman şahbazın,
Yay gibi gerilip gelmektedir.
Sarala ile ok gibi süzülüp,
Üşüşüp gelen Mançu'yu,
Börk gibi fırlatarak.
Dalar gelir küme bozup,
Denk gelen Kıtay yığın yığın düşüp,
Kuşatıp yatan Kıtay'ı,
Kovalayıp çıktı Almambet,
Çevirip almış Kıtay'ı,
Sürüp çıkardı Almambet.

Standing bolt-upright, unshowing,
Then the golden-forelocked, tassel-belted,
Azizkan's Almambet,
Lion-born, the black-grey-maned,
Seeing Burçak from afar,
At the Kıtay hemming him round,
Charged in all alone:
«His guttered fire I shall rekindle,
His dead life I shall revive,
Let me part him free and take him» —
So saying then, the şahbaz,
Comes drawn taut like a bow.
Gliding arrow-swift on Sarala,
The swarming Mançu coming on,
Flinging them off like a börk cap.
He plunges in, breaking their clusters,
Kıtay who met him falling heap on heap,
The Kıtay lying siege around,
Almambet drove out in rout,
The Kıtay who had ringed him round,
Almambet herded forth and out.

Bahadır taslayan Kıtay'ın,
Hepsini kırıp dağıtıp,
Muzburçak'ın üstünden,
Sürüp çıkardı Kıtay'ı.
Muzburçak gibi bahadırı,
Telkızıl ile yalpalatıp,
Sağ esen Kıtay'dan,
Ayırıp gök yelelin,
Alıp çıktı o zaman.
Kurtulup Burçak gidince,
Kendi koşununa erince,
Kabaran çok Kıtay,
Bakıp Mançu durmadan,
Han Koñurbay bağırıp:
«Bastırın!» diye haykırıp,
«Caysañlar!» diye böğürüp,
Almambet yiğit gök yeleye,

Of the Kıtay who played bahadır,
Breaking and scattering them all,
From over Muzburçak,
He drove the Kıtay forth.
A bahadır like Muzburçak,
Swaying on Telkızıl,
Safe and sound from the Kıtay,
The grey-maned one parted him free,
And brought him out just then.
When Burçak went free and clear,
When he reached his own array,
The swelling many Kıtay,
The Mançu gazing without pause,
Khan Koñurbay shouting:
Crying out «Press them down!»,
Bellowing «Caysañs!» loud,
At Almambet, hero grey-maned,

Saldırdı kalabalık ordu.
Bütün Mançu gürleyip,
Basıp geldi kükreyip,
Keşişleri bir yandan,
Bunlar da girdi çığrışıp.
Yanından Koñurbay,
Saldırıp çıktı Ay Cañ-Cuñ,
Hışımlanıp Koñurbay,
Algara'ya kamçı vurup,
Oktan önce yetişecekken,

Sarala'nın üstünden,
Yere serip gidecekken,
Mızrak saplayacağı an,
Azizkan'ın Almambet'i,
Coykuma'yı ele alıp,
Kaplanın, şahbaz Alake'n,
Çalıp kesti Kalça'nın,
Haykırıp uzattığı mızrağını.
Böyle olup dururken,
Uçan kuş gibi vızlayıp,
Nereden geldi can bilmez,
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
Karışıverdi araya,
Narası gök yarıp,
Esirgemeden savaş saldı işte.

Kıtayların Kalça'sı,
Hışımlanıp o zaman,
Kara canını esirgemeden,
Kıtayların Koñurbay'ı,
Saldırdı üçüne birden.
Bunun öte yanından,
Birlikte girdi Ay Cañ-Cuñ,
Onun arka yanından,
Yine girdi kırk caysañ,
Art yanından bin keşiş,
Haykırıp birlikte girdi.
Yaya yürükle tek göz,

The crowded host came charging.
All the Mançu thundering,
Came pressing on with roars,
The monks upon one side,
These too went in with shrieks.
From beside Koñurbay,
Ay Cañ-Cuñ came out charging,
In fury Koñurbay,
Laying the whip to Algara,
Just as he would arrive swifter than an arrow,
From Sarala's back,
Just as he would lay him on the earth,
The instant he would drive the lance home,
Azizkan's Almambet,
Taking Coykuma in hand,
The tiger, your şahbaz Alake,
Struck and severed Kalça's
Lance thrust out with a cry.
While things were standing so,
Whirring like a bird in flight,
Whence he came no soul can tell,
Ulak Khan's own Sırgak,
Came mingling in between,
His war-cry splitting the sky,
Unsparing, he loosed battle, behold.

The Kalça of the Kıtays,
Falling then to fury,
Not sparing his black life,
The Koñurbay of the Kıtays,
Charged upon all three at once.
From beyond him on that side,
Ay Cañ-Cuñ went in with him,
From the rear behind him,
The forty caysañ went in again,
Behind them a thousand monks,
Crying out, went in as one.
The foot-runners and the one-eyed,

Hep birden girdi üşüşüp,
Basıp girdiler işte,
Almambet, Çubak, Sırgak'ı,
Aralarına aldılar,
Toza karışıp Koñurbay,
Üçüne birden dalarak,
Esirgemeden mızrak saldı.
Nice mızrak saplansa da,
Hayli kılıç değse de,
Eğilip bunlar kıpırdamaz,
Eyerinden kalçaları,
Kaymadan yerinden oynamaz.
Orta yerini Almambet,
Oyar durur vura vura,
İki ucunu er Sırgak,
Sürer durur kıra kıra.
Kara cana güç gelip,
Kaplan yürür vuruşup.
Nerede olduğu bilinmez,
Kırgızlardan bir kişi,
Gözlerine ilişmez.
Biter dense tütüp çoğaldı,

Kökünden beri güçlendi.
Yerin yüzü kaynaşıp,
Türlü türlü ordu geldi,
Bir ucundan bir ucu,
Görünmeden bol geldi.
Bakıp dursan göz atıp,
Kalabalığı öyle ki,
Akan ırmak, göl geldi,

İnsan değil, kaynaşan,
Karınca gibi sel geldi.
Kıtay basıp gelince,
Şahbaz doğan kırk çoro,
Haykırıp uran çağırıp,
«Han Manas!» diye bağırıp,
Saldırıp girdi sayısız orduya,

All went in together swarming,
They pressed in and entered, behold,
Almambet, Çubak, and Sırgak,
They took into their midst,
Mingled in the dust, Koñurbay,
Plunging at all three at once,
Unsparing, cast his lance.
Though many a lance was driven home,
Though many a sword-stroke fell,
These bend not, do not stir,
From the saddle their haunches,
Slip not, nor shift from their place.
Their very centre Almambet,
Gouges out with blow on blow,
Their two flanks warrior Sırgak,
Herds along with kill on kill.
Hard pressed upon his black life,
The tiger strides on fighting.
Where he may be, none can tell,
Of the Kirghiz not one man,
Falls beneath their eyes.
Say they end — they smoked and multiplied,
From the root they gathered strength.
The face of the earth aswarm,
Host after host of every kind came,
From one end to the other end,
Unseen and unending they came.
If you stood and cast a glance,
Such was their multitude —
A flowing river, a lake, they came,

Not men but a seething mass,
Like ants a flood they came.
When the Kıtay pressed on and came,
The şahbaz-born forty çoro,
Crying out, calling the war-cry,
Shouting «Khan Manas!» aloud,
Charged into the countless host,

Allak bullak ederek,
Vuruşup sançışarak,
Karışıp gittiler işte.
Nicesinin kanı dökülüp,
Gücü kesilip kalabalık elin,
İki yana bölünüp,
El dağılıp dururken,
Mançu'nun hanı Ezkara,
Kıtay'ın hanı Ay Cañ-Cuñ,
Keşişin hanı Koñurbay,
Elden çıkıp ayrılıp,
Ulu dağ gibi görünüp,
Bunlar ayrı çıkınca,
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Ay Cañ-Cuñ'a yetişti,
Yetiştiği yerde er Çubak,
Yere serip geçti işte.
Çubak doğrulup alana dek,
Yanından Koñurbay,
Saldırıp bu da yetişti,
Yetiştiği yerde Çubak'ı,
Kögala'nın üstünden,
Yere serip geçti işte.
Dönüp Kalça yetişene dek,
Başını kesip gidene dek,
İnek sağrılı Sarala'yı,
Döndürüp koşturan Almambet,
Hırsla yapışıp gerilmiş,
İki gözü belermiş,
Görenin yüreği oynayıp,
Ağzından alev dökülüp,
Göz açıp yumana dek,
Koñurbay'a yetişti,
Yanından Kalça'yı,
«Kaburganın yüzü,» deyip,

Tam denk getirip geçti işte.
Koñurbay gibi Kalça'nın,
Eyerinden er kaydı,

Turning all to wrack and rout,
Striking, stabbing, thrust on thrust,
They mingled in and went, behold.
The blood of many spilling out,
The crowded people's strength cut off,
Split apart to either side,
While the people scattered wide,
The Mançu's khan Ezkara,
The Kıtay's khan Ay Cañ-Cuñ,
The monks' own khan Koñurbay,
Went out apart from the people,
Looming like a mighty mountain,
When these came out apart,
Khan Baltay's Çubak,
Caught up with Ay Cañ-Cuñ,
Where he caught him, warrior Çubak,
Laid him on the earth and passed.
Before Çubak could right himself,
From beside him Koñurbay,
Charging, he too arrived,
Where he caught up with Çubak,
From Kögala's back,
Laid him on the earth and passed.
Till Kalça could turn and reach him,
Till he could cut off his head and go,
Sarala of the cow-broad croup,
Almambet wheeling him at a run,
Gripped taut with fury, drawn,
His two eyes glaring white,
The onlooker's heart leaps up,
Flame spilling from his mouth,
In the space of an eye's blink,
He caught up with Koñurbay,
From beside him at Kalça,
Saying «The face of his rib,»,

He struck him square and passed, behold.
From Kalça, Koñurbay-like,
The man slid from his saddle,

«Öö!» deyince ağzından,
Parça parça kan gitti.
Yiğitliği kaçıp bedeninden,
Kalça kuldan derman gitti.
Dönüp o canım şahbazlar,
Yakasından alacakken,
Uzunlamasına serecekken,
Altındaki kara atı,
Kara atının var mı derim,
Yanlarında kanadı,
Koñurbay gibi Kalça'nın,
Başına kara gün doğsa,
Ne zaman olsa Algara,
Kurtaragelmiş âdeti.
Dağ gibi olan Kalça'yı,
Uçan kuş gibi süzülüp,
Kurtarıp alıp gitti işte.
Yaralanıp Koñurbay,
Canı derdine düşünce,
Kırk hanın eli Kıtay'ın,
Bel bağlayacak beli yok,
Yiğit Kalça arslanı yok,
Gayret verip duracak,
Kalça gibi eri yok!
«Han Manas!» diye kırk çoro,
Kıtay'a girip dalarak,
Kızıl kırgın saldı işte.
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Sağ kalmıştı o yolda,
Kurtarıp gitmişti Almambet.
Üşüşüp giren sayısız ordudan,

Haykırıp Çubak dalarak,
Kıtay'a girdi bir uçtan.
Atlarını ok gibi oynatıp,
Dalıp girdi Almambet,
Birlikte girip er Sırgak,
Kıtay'ı kırdı süründürüp.
Orta yerini Almambet,

As he gasped «Öö!» from his mouth,
Blood went forth in clots.
Valour fled out of his body,
From Kalça the slave strength went.
Wheeling round, those dear şahbazes,
Just as they would seize his collar,
Just as they would stretch him full length,
The black steed underneath him —
Shall I say of his black steed —
Wings upon its flanks,
For Kalça, Koñurbay-like,
Should a black day dawn upon his head,
Whenever it might be, Algara,
Had ever the custom of saving him.
Kalça, mountain-huge,
Gliding like a bird in flight,
It saved and bore away, behold.
Koñurbay being wounded,
Fallen to the woe of his own life,
The Kıtay, people of forty khans,
Have no waist to bind their hopes on,
Have no hero Kalça-lion,
None to stand and hearten them,
No man such as Kalça!
Crying «Khan Manas!», the forty çoro,
Plunging deep into the Kıtay,
Loosed a crimson slaughter, behold.
Akbaltay's Çubak,
Had stayed alive upon that road,
Almambet had saved him and gone on.
Of the countless host that swarmed and entered,
Çubak, crying out, plunging,
Went into the Kıtay from one end.
Making their steeds dance arrow-swift,
Almambet dived in,
Warrior Sırgak going in with him,
Broke the Kıtay, sweeping them down.
Their very centre Almambet,

Oyup girip gitmişti.

Yanından er Çubak,
Kuşatıp girivermişti,
Bir ucundan er Sırgak,
Kırıp sürüp gitmişti.
Kakançın'ın Beecin'ine,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Sindirip Kıtay'ı,
Şahin değmiş karga gibi,
Han Manas'ın kırk çorosu,
Geri sürüp Beecin'e,
Kovalayıp girdi işte,
On iki günlük yoluna,
Durmadan kovalayıp gitti.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keşişin hanı Koñurbay,
Enine boyuna düşündü.
Ay Cañ-Cuñ ile Koñurbay,
Araya elçi saldı işte,
Elçi olup elinden,
Sözü sağlam bir hatip,
Bilgiç bir Kıtay vardı işte.
Han Manas'tan dilenip,
Nice nice yalvarıp,
Yedi gün mühlet istedi.
O zaman dedi Çañtiybes:
«İsteyip geldin Beecin'e,
Han diye başa kaldırdık,
Sizin gibi kaplan seçkini!
Süleyman değmemiş Beecin'den,
Haraç alıp dönünüz!
Altın ile gümüşü,
Yükleyip bitiremeden dönünüz».
Hanım gelin, güzel kız,
Devşirip bitiremeden dönünüz!
Dileğime uyunuz,
Dileyip geldim yalvarıp,
Yedi gün mühlet veriniz!

Had gouged and driven through.

From beside him warrior Çubak,
Had swept in encircling,
From one end warrior Sırgak,
Had broken and herded them on.
To Kakançın's Beecin,
In the blink of an opened eye,
Cowing the Kıtay down,
Like crows a falcon has struck,
Khan Manas's forty çoro,
Driving them back to Beecin,
Chased them in, behold,
Along its twelve days' road,
Chased on without a pause.
Cotton-belted, wide of boot,
The monks' own khan Koñurbay,
Pondered long and pondered deep.
Ay Cañ-Cuñ and Koñurbay,
Sent an envoy in between, behold,
As envoy from his people,
An orator whose word held firm,
A learned Kıtay there was, behold.
Begging from Khan Manas,
Pleading over and over,
He asked a seven days' respite.
Then said Çañtiybes:
«You came to Beecin by your wish,
We raised you to our head as khan,
A chosen tiger such as you!
From Beecin untouched by Süleyman,
Take tribute and return!
The gold and the silver,
Return before you can finish loading!»
Lady brides and lovely girls,
Return before you can finish gathering!
Grant this wish of mine,
Wishing I have come, imploring,
Give a seven days' respite!

Hışımlanırsan han Manas,
Yine kırarsan, el işte!
Gelen elçiyi öldürürsen,
Önünde Kıtay, ben işte!
Körpe kuray kuruyana dek,

If you rage, khan Manas,
If you slaughter again — the people, here!
If you kill the envoy come to you,
Before you stands the Kıtay — I, here!
Till the tender kuray withered,

Mıyzam çiçeği uçana dek,
Sıkıca yatıp vuruştuk,
Bel bağlanan er öldü,
Nice yiğit arslan öldü,
Kara halktan askerden,
Nice sayısız ordu öldü.
Yedi gün mühlet ver,
Danışalım el ile,
Karıkan gibi uluyla.
Akıl, danışık kılalım,
Alıp varıp Beecin'e,
Karıkan'ın tahtına,
Bir de sizi çıkarıp,
Altın tacı giydirip,
Han kaldırıp koyalım!»
Deyip böylece Çañtiybes,
Çene çalıp sızlanıp dururken,
Dediğine uydu işte,
Ayköl Manas, o kaplan,
Yedi gün mühlet verdi işte.
«Mühleti Manas verdi» diye,
Burutların tamamı,
Gönlünce uyuyup,
Sıkılıp ordo oynayıp,
Satranç oynayıp şakırdayıp,
Kuturmaç oynayıp coşup,
Genciyle yaşlısı,
Rahat yatıp kaldı hepsi.
Keşfe çıksa yorulmaz,
Ordugâhta kalsa sayrılmaz,
Azizkan'ın Almambet'i,
Çıkıp geldi Manas'a:
«Yedi aylık Beecin'i,

Till the mıyzam blossom flew,
We lay fast and fought it out,
The man hopes were bound on died,
Many a hero-lion died,
Of the common folk, the soldiery,
Many a countless host has died.
Give a seven days' respite,
Let us take counsel with the people,
With an elder like Karıkan.
Let us hold wisdom and counsel,
Bearing you off to Beecin,
Upon Karıkan's throne,
We shall raise up even you,
Setting the golden crown upon you,
We shall lift you up as khan!»
Speaking so, Çañtiybes,
While he wagged his chin lamenting,
He yielded to his word, behold,
Ayköl Manas, that tiger,
Gave a seven days' respite, behold.
Saying «Manas has given respite»,
The whole of all the burut,
Slept just as their hearts desired,
Playing ordo out of idleness,
Playing chess with clattering stones,
Playing kuturmaç, exulting,
Their young ones with their old,
All lay down at ease.
Gone on scout, he never tires,
Left in camp, he never sickens,
Azizkan's Almambet,
Came out to Manas:
«Beecin, seven months away,

Yedi günlük yol dedin,
Kuşatıp yatan Kıtay'ı,
Gayret etmez er dedin.
Yedi gün mühlet vermişsin,
Dostum Manas, esen kal,
Biz buradan esen dönemeyiz,
Birimiz diri dönmeyiz.
Gelen can esen dönmeyiz,
Talas'a diri yetmeyiz!

You called a seven days' road,
The Kıtay lying siege around,
You called men without mettle.
You have given seven days' respite,
Friend Manas, fare you well,
We shall not return from here unharmed,
Not one of us returns alive.
We who came return not whole,
We reach not Talas alive!

Söylesem söylediğim dilimi,
Almaz oldun sözümü,
Tüketmek oldun günümü,
Kazmak oldun mezarımı,
Ne zaman olsa söz dinlemeyip,
Kaynatmak oldun çilemi!
Salmak oldun başıma,
Bilinmedik nice işi,
Yağmalatmak mı oldun yoksa,
Sarala tulpar atımı!
Yedi gün mühlet vermişsin,
Her yandan hazırlık gördürüp,
Başını ayağını toplatıp,
Güçlendirmek oldun kâfiri,
Hüda'nın kıldığı iş imiş,
Dökmek oldun kanımı!
Vasiyet edip söz derim,
Sağ Talas'a varırsanız,
Eli esen görürseniz,
Dağdaki yılkım dokuz bin,

Though I speak my spoken tongue,
You have ceased to take my word,
You have set to spending my days,
You have set to digging my grave,
Never once heeding my word,
You have set my trials boiling!
You have set to loosing on my head,
Many an unheard-of thing,
Or have you set to giving for plunder,
My tulpar steed Sarala!
You have given seven days' respite,
Letting them make ready on every side,
Letting them gather head and foot,
You have set to strengthening the infidel,
It is the work Hüda has wrought,
You have set to spilling my blood!
I speak my word as testament:
If you reach Talas alive,
If you see the people safe,
My herds in the mountains are nine thousand,

Toburçak, küheylan karışık.
Azaplı başa iş gelse,
Nerede kalmaz yalnız baş!
Danışmadan mühlet verdiniz,
Hasretim kaldı, ne çare,
Gözümden akan göl gibi yaş!
Dağdaki yılkım sahipsiz,
Dağdaki yılkımı toplayıver,

Toburçak and blood-steed mingled.
If trouble comes upon a suffering head,
Where does a lone head not remain!
You gave respite without counsel,
My longing stays with me, no remedy,
Tears flowing lake-like from my eyes!
My mountain herds are masterless,
Gather in my mountain herds,

Kendimle birlikte gelen,
Akkan'ın kızı Aruuke,
Aldığım yârim bahtsız,
Macik'e nikâh kıyıver!
Atımın yanında yular var,
Aruuke'nin karnında,
Üç aylık bir emanet var.
Eğer erkek doğarsa,
Toyuna doksan kesiver,
Adını er Külçoro koyuver!
Bindiği atı boz olur,
Sağ omzu geniş olur,
Dört başı mamur denk olur,
Benden de öte arslan olur!

She who came along with me,
Akkan's daughter Aruuke,
The yar I took, the luckless one,
Wed her in nikâh to Macik!
By my horse there is a halter,
In Aruuke's womb,
There is a trust of three months' growth.
If it should be born a boy,
Slaughter ninety for his feast,
Name him warrior Külçoro!
The horse he rides will be grey,
His right shoulder will be broad,
He will be sound on all four sides,
A lion greater even than I!

Kızarıp yanan kor olur,
Sayısız orduya girse ok olur!
Ak maralı inek eder,
Boğuştuğunu perişan eder!
Otlu yeri tutuşturup,
Vadili yere ateş salar,
Berkitilmiş kaleye yol açar,
Karşısına düşman çıksa,
Benden bile önce el salar!
Sarala boynunu büktüğünde,
Ürbüs'te yaylayıp dururken,
Toplanıp Argın konduğunda,
Nişanlım Aruuke,
Arslan etine aş erince,
Ürbüs'ün başı engebeli taş,
Muzdak'ın belini dolaştım,
Vurup arslanı büküp,
Öldürüp karnını yardım.
Kavurma edip yüreğini,
Aruuke'ye verdim.
«Erkek olursa dayanak,» diye,
«Kız olursa bir gün,
Dengini bulup gider,» diye,
O günden bugüne dek,

He will be an ember burning red,
Entering the countless host, an arrow!
He makes the white maral a cow,
He leaves whom he grapples in ruin!
Setting the grassed land aflame,
He looses fire on the valleyed land,
He opens a road through the fortified wall,
Should a foe come out before him,
He strikes his hand out even before me!
When Sarala bowed his neck,
While we summered up on Ürbüs,
When the gathered Argın camped,
My betrothed Aruuke,
When she craved the flesh of lion,
Ürbüs's head is broken stone,
I rounded Muzdak's ridge,
I struck the lion and bent it down,
I killed it and split its belly.
Making kavurma of its heart,
I gave it to Aruuke.
Saying «If a boy, a mainstay,»
Saying «If a girl, one day,
She finds her match and goes,»
From that day to this,

Umut edip geldim!
Erkek değil, kız olursa,
Dağ koyunu vurup yiyiver,
Ahirete göçen Almambet —
«Doğanım, Almam, can dostum,
Dölsüz göçtü,» deyiver!
Elime esen dönmem,
Artık diri çıkmam!
Kıtay elinde ölüp kalırsam,
Belimden tutup katlayıp götür,
Ovada kemiğimi bırakmadan,
Sarala'ya yükleyip git!
Mezarlı yere vardığında,
Kabrimi geniş kazıp git,
Sarala'yı kurban edip git,
Kabrimi kazıp emanet edip,
Kendi elinle gömüp git!
Şu duran Çoñ-Beecin,

I have come on hoping still!
If not a boy but a girl is born,
Strike down mountain sheep and eat,
Almambet gone to the hereafter —
Say «My falcon, my Almam, dear friend,
Passed away without an heir»!
I return not safe to my people,
I come out alive no more!
If I die in the Kıtay's land and lie there,
Take me by the waist, fold me, and bear me,
Leaving no bone of mine on the plain,
Load me on Sarala and go!
When you reach the place of graves,
Dig my grave broad and go,
Offer Sarala in sacrifice and go,
Dig my grave, give me in trust,
Bury me with your own hand and go!
This Çoñ-Beecin standing here,

Anamın beni doğurduğu yer,
Göbeğimin kanı bağlanan yer,
Gömleğim çıkarılıp yıkanan yer,

Göbek kanımın damladığı yer.
Bu yere, han Manas,
Beden kanım dökülür,
Dökülecek olmasının sebebi:
Karacoy oğlu Kococaş,
Oyunbaz çocuk, gençken,
Ölçüsüz yaramaz, sarhoşken,
Altıya yaşım geldiğinde,
İtibarlı sayılıp Kıtay'a,
Suuk-Tör denen yaylasına,
Tek gözlünün eline,
Ejderhanın önüne,
Önceki yılı Beecin'e,
Altı bin çocuk gönderip,
Altı bin çocuk kırılıp,
Ejderhanın zehrinden,

Is the place my mother bore me,
The place my navel's blood was bound,
The place my shirt was stripped and washed,
The place my navel-blood dripped down.
On this ground, khan Manas,
The blood of my body shall be spilled,
And the cause of its spilling is this:
Karacoy's son Kococaş,
A prank-loving child, when young,
Wild beyond measure, when drunk,
When my age had come to six,
Held in esteem, to the Kıtay,
To the yayla called Suuk-Tör,
Into the hand of the one-eyed,
Before the dragon's face,
The year before, to Beecin,
Six thousand children they sent,
Six thousand children were slain,
From the venom of the dragon,

Altı çocuk, ben kalıp,
Yedi bin çocuk bir varıp,
Yedi binin içinden,
Yedi çocuk, ben kalıp,
On bin çocuk bir varıp,
Yalnız on çocuk, ben kalıp,
Okuyup durduğum çağda,
Boz kısrağı eyerledi,
Karacoy oğlu Kococaş,
Benden altı ay kadar önce okudu.
Uçmayı bilip o kaldı,
Yürüyüşü bilip ben kaldım.
Gelenlerden söz duydum,
Ölmeden yitmeden sekiz yıl,
Kezik derdine düşmüş diye duydum.
Hastalığından iyileşip,
Gelip kalırsa bu yere,
Hepimizi onmaz kılar,
Cümlemizi sağ komaz.
At oyuncusu, yaya yürük,
Kıtay bozulurken ortaya çıkan,
Hazinelik koca nişancı!»
Söylenip durup Manas'a,

Six children, and I, remained,
Seven thousand children went as one,
From out of the seven thousand,
Seven children, and I, remained,
Ten thousand children went as one,
Only ten children, and I, remained,
In the days when I was studying,
He saddled the grey mare,
Karacoy's son Kococaş,
Studied some six months before me.
He remained knowing flight,
I remained knowing the walking way.
From those who came I heard word,
Neither dead nor lost, for eight years,
Fallen to the kezik sickness, so I heard.
Recovered from his illness,
If he comes and settles in this place,
He leaves us all past mending,
He leaves not one of us alive.
Trick-rider, foot-runner,
Sprung up as the Kıtay fell to ruin,
The treasury's great marksman!»
While he spoke on to Manas,

Ağzını toplayana dek,
Boz ala flama, kızıl tuğ,

O sırada Kıtaylar,
Boy boylayan gürültü patırtı.

Zurna çalmaya durmuşlar,
Sevinecek Kıtay'ın,
Günü doğuvermiş,
Arkalı nişancı Kococaş,
Gerçekten çıkagelmiş.

Before he could close his mouth,
Grey-dappled pennant, crimson standard,
At that moment the Kıtays,
Clamour and din singing forth their lineage.
They have set to sounding the zurna,
For the Kıtay who would rejoice,
The day has dawned indeed,
Kococaş the marksman with backing,
Has truly come upon the scene.

ON İKİNCİ BÖLÜM

KOCOCAŞ, YİĞİTLERİN ŞEHADETİ VE MANAS'IN ÖLÜMÜ

İt-Ölbös çölündeki son kırgında ecel, kayaların ardından renkli kılıklarla gizlenen bir nişancının suretine bürünür: karanlıkta iğne deliğini vuran saray mergeni Kococaş, atların tökezleyip tulgaların düştüğü o bir anlık gedikleri kollayarak yiğitleri birer birer devirir — önce Kökçö ile Muzburçak, sonra iki kaşının arasından genç Sırgak, dokuz gün tek başına yaya döğüşen Çubak ve nihayet, altmış-yetmiş yarayla tek başına Beecin kapısına dayanan Almambet: kırk çorodan on ikisi şehit düşer. Akkula'sı belkemiğinden vurulan Manas, doğumunda dervişin verdiği ve Akolpok'un yakasına dikilmiş çelik kurşunu Akkelte'ye sürüp tek atışla Kococaş dahil sekiz pehlivanın başını koparır; ama Beecin'in demir kapısı önünde gökten gelen ses üç kez seslenir — "Topan suyun girmediği Beecin'e gücünüz yetmez, yurduna dön de orada öl." Dönüş yolunda, secdedeki Manas'ı Koñurbay sırtından mızraklar; namazını bozmayan hanın bel kemiğinde kırılan çelik uç, ecel yarası olarak içeride kalır.

Talas'ta destan, ağıtın ve kadın aklının bölümüne girer. Tabutta taşınan kocasını karşılayan Kanıkey, altı aylık Semetey'i çimdikleyip ağlatır — bebeğin çığlığı ölmek üzere olan hanı bir kez daha doğrultur; yas tutan Sarala, sırtındaki Almambet'in naaşını tek başına aşırıp getirir ve Çeç-Töbö'ye gömülen dostunun mezarı başında kurban edilir. Kırık mızrak ucunu kendi eliyle çıkaran, Mısır'dan ilaç getirten Kanıkey

çürüyen iliğe çare bulamaz; vasiyetini söyleyen Manas ruhunu teslim ederken tabiat yasa bürünür — altı gün ay doğmaz, yolunan saçlardan söğütler biter. Altı haram kardeşin yağmasından korkan Kanıkey, Eçkilik kara kayasına oydurttuğu gizli mezara naaşı gece yarısı kandil ışığında defnettirir; Bakay'ın kavaktan yonttuğu tahta Manas ise keçeye sarılıp korgana törenle gömülür. Bölüm, aş sözü veren hanların hiçbirinin gelemediği buruk notayla, kamçısı Semetey'e kalan hanın ardından kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kaynak: S. Karalaev varyantı, "Turar" akademik baskısı (Bişkek, 2010), mısra aralığı ~70.600–84.830 (cildin sonu)
- Anlatı zamanı: Çon Kazat'ın felaketle bitişinden Manas'ın Talas'taki ölümüne ve gizli defnine
- Ana mekânlar: İt-Ölbös çölü ve Beecin kapısı; Kök-Buluñ ormanı; Talas; Çeç-Töbö; Eçkilik kara kayası
- Merkez kişiler: Manas, Kococaş, Almambet, Çubak, Sırgak, Koñurbay, Kanıkey, Bakay, Acıbay, Semetey, Koşoy, Saykal, Koyonaalı
- Kilit motifler: kılık değiştiren nişancı, dervişin çelik kurşunu, gökten gelen ses, secdedeki mızrak, hayvanların yası, gizli kaya mezarı ve tahta Manas, tutulamayan aş andı
- Karalaev damgası: ölümün kahramanlıkla değil "açık kalan bir anlık gedikle" gelmesi; yıkımın ortasında Kanıkey'in emeğinin (ilaçlar, kümbez, gizli mezar) destanı geleceğe, Semetey'e bağlaması

Türkçe metin

English translation

Kococaş'ın gelişi. Yiğitlerin kurşunla vurulması 9

The coming of Kococaş. The felling of the warriors by bullets 9

Han Manas'ın kırk yiğidi,
Almambet, Çubak beraber,
Kararlıca girdi savaşa,
Muzburçak, Kökçö iki han

Yeniden girdi savaşa.
Kararıp yatan Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak uzatayım, diye,
Zahmeti ağır cehennemden
Canımı azat edeyim, diye,
Serek, Sırgak - iki arslan,
Onlar da girdi savaşa,
Bakıp durmadan Müslümanlar

Hepsi girdi savaşa.
Ortasından toz koparıp,
Er Almañ, o yiğidin
Oyup geçip verdi ya,
Küme küme duran Hıtay'ın
Kümesini dağıtıp parçalayıp:
«Tevekkül!» deyip Sırgağın
Kırıp geçip verdi ya.
Taş kuşanan Hıtay'ın
Seçkinlerini bir bölüp,
Azizkan'ın Almambet'i
Önüne katıp kovalayıp,
Kögala'ya binip haykırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Kaynayan Hıtay'ı, Mançu'yu

Khan Manas's forty warriors,
Almambet and Çubak together,
Resolutely entered the battle,
Muzburçak, Kökçö — the two khans —

Entered the battle once again.
Into Beecin lying dark
Let me ride straight in and thrust my lance, saying,
From this hell of heavy torment
Let me set my soul free, saying,
Serek, Sırgak - two lions,
They too entered the battle,
Not standing by to watch, the Muslims
All entered the battle.
Tearing up dust from its midst,
Er Almañ, that brave one,
Carved clean through them, indeed,
Of the Hıtay standing in clusters
Scattering and shattering the clusters:
«Trust in God!» said Sırgak, and
Smashed his way through, indeed.
Of the stone-girded Hıtay
Splitting apart the chosen men,
Azizkan's Almambet,
Driving them before him in pursuit,
Mounted on Kögala, shouting,
Roaring the battle-cry «Manas!»,
The seething Hıtay and Mançu

Asıl nüshada böyle bir başlık yok

Yine önleyip savurup,

Ecel gelirse ölürüm, diye,
Ölmeyip sağ kalırsam
Almambet, Çubak, Sırgak'a
Destek olurum, diye,
Kırkların başı Kırgıl koca,
Keçe gibi kalpaklı Şuutu var,
Argınkan'ın Acıbay'ı,
68940 Iraman'ın Irçı oğlu,
Eli güçlü Bayçoro,
Saf bozan Agayar,
Sekip duran Serek'i,
Atılgan çevik yiğidi,
Falcı Kara Tölök'ü,
Müslümana gün doğunca
Aziz canın gereği,
Karışarak kırk yiğit
Rast gelen yana yol açıp,
68950 Karşılaşınca canını esirgemeden,

Hıtay'ı kırıp saldırıp,
Ölümden geri dönmeyen,
Kızıl kana doymayan,
Kızgın savaş olduğunda
Yılıp da kaçmayan,
Konup gelen Talas'a,
Yoldaş olan Manas'a.
Sıkıca belini kuşanan,
Yedi tümen ordu gelse
68960 Yakası açık dalıp saldıran,
Manas Han'ın kırk yiğidi
Yalnız Hıtay yurdu değil,
Bundan önce kırk yiğit
Yetmiş yerden ganimet almış,

No such heading exists in the original copy

Heading them off again and scattering them,
If death's hour comes, I shall die, saying,
And if I do not die but live,
To Almambet, Çubak, Sırgak
I shall be a support, saying,
Head of the Forty, old Kırgıl,
There is Şuutu of the felt-like kalpak,
Argınkan's Acıbay,
Iraman's son Irçı,
Strong-handed Bayçoro,
Agayar, breaker of ranks,
Serek, ever springing forward,
That daring, nimble warrior,
Kara Tölök the soothsayer,
When day dawned for the Muslims,
For the sake of the dear soul,
The forty warriors, joining the fray,
Cutting a path wherever they chanced,
Sparing not their lives when they met the foe,
Attacking and cutting down the Hıtay,
Never turning back from death,
Never sated with scarlet blood,
When the battle burned its hottest
Never flinching, never fleeing,
Who came and settled in Talas,
Who became companions to Manas.
Girding their loins up tight,
Should seven tümen of troops come on,
Plunging in to attack with collars open,
Manas Khan's forty warriors —
Not only in the Hıtay land:
Before this the forty warriors
Had taken spoils in seventy places,

Rast geleni han kılmış,
Had made khans of whom they chanced upon,

Heybetli Manas'ı
Yeryüzüne han kılmış.
Manas ferman verdiğinde,
Börk al dese baş kesen,
Kan dök dese can döken,
Su iç dese zehir içen,
Otlu yeri tutuşturan,
Çayırlı yeri ateşe veren,

Had made majestic Manas
Khan over the face of the earth.
When Manas gave his decree,
Told to take a cap, they cut off a head,
Told to shed blood, they poured out life,
Told to drink water, they drank poison,
Setting the grassy places alight,
Putting the meadowlands to flame,

Kara suya kan katıp,
Tutuştuğu yere velvele salan,
Han Manas'ın kırk yiğidi.
Kalabalık Hıtay içine
Dalarak girdi savaşa.
Bir avuç Müslüman,
Ölenlerden geri kalanı,
Hepsi girdi savaşa,
Muzburçak, Kökçö - adları uyumlu,
Nice nice orduyla
Yine girdi savaşa.
Hayvandan küheylan at ölüp,
Yiğitlerden arslan ölüp,
Ölmeyip sağ kalanlar
Kapkara kana bulanıp.
Aybaltayla yorulup,
Gayreti olan erenler
Kaçmadan karşılayıp mızrağı
Tam yüreğe saplaşıp,
Erleri göze görünüp,
Nicesinin kanı dökülüp,
Cılızları saçılıp dökülüp,
Sindirerek kuru canı,
Ortasında bölünüp,
Boş yere çırpınıp durup,
Kahraman gibi görünüp,
Mızrak değse kıpırdamadan,
Arslanları ayrılıp.

Mixing blood into the dark water,
Spreading tumult wherever they clashed,
Khan Manas's forty warriors.
Into the thronging Hıtay
They plunged and entered the battle.
A mere handful of Muslims,
Those left behind by the dead,
All entered the battle,
Muzburçak, Kökçö - their names in accord,
With host upon host of troops
Entered the battle once more.
Of beasts, the coursers dying,
Of warriors, the lions dying,
And those who died not but survived
Were smeared in pitch-black blood.
Grown weary with the crescent-axe,
The men who still had mettle
Met the lance without fleeing,
Plunging it full into the heart,
Their men standing out to the eye,
The blood of many spilling forth,
The feeble scattering and falling,
Subduing their bare dry souls,
Split apart in the midst,
Thrashing about in vain,
Looking the part of heroes,
Unflinching though the lance struck home,
Their lions parted away.

Kükreşerek vuruşup,
Can esirgemeden çarpışıp,
Nice nice küheylanın
Eyer keçesi boynunda.
Nice nice küheylanı
Yedeğe alıp gezen bundan çok:

«Falanca yakınım
Filanca yerde öldü» diye,
Ağlayıp gezen bundan çok.
Nice yaman yiğidin
Kuskunu kopup,
Dikemeden uğraşan çok,
Kolanı kopup:
«Çiğneyip geçse öldük» diye,

Roaring at one another, striking,
Clashing without sparing life,
On many and many a courser
The saddle-felt hangs at the neck.
Many and many a courser
Is led in tow by roaming men — more than this:
«Such-and-such kinsman of mine
Died in such-and-such place» saying,
Those who roam weeping — more than this.
Of many a fierce warrior
The crupper snapping,
Many struggle, unable to mend it,
The girth snapping:
«If they trample over us, we are dead» saying,

Çaresiz kalıp bocalayan çok.
Mızrak değip soluyup,
Yürüyemeden sendeleyip,
Canı çıkıp titreyip,
Ne yapacağını bilemeden,
Kaçıp giden bundan çok.
Küheylanlarını oynatıp,
Şahlanıp gezen bundan çok:

«Dönüp eve varamadan,
Sağ salim gidemeden,
Kırda ölecek olduk» diye,
Ağlayıp gezen bundan çok.
Mızrak tutup, saf bozup,
Ecel gelse kurşunla düşüp,
Vuruşa vuruşa ölmeye
Sevinip koşan bundan çok.

Many falter, left without recourse.
Struck by the lance, gasping,
Staggering, unable to walk,
Trembling as life goes out,
Knowing not what to do,
Those who flee away — more than this.
Prancing their coursers,
Those who roam rearing high — more than this:
«Without turning home again,
Without departing safe and sound,
We are doomed to die in the steppe» saying,
Those who roam weeping — more than this.
Gripping the lance, breaking the ranks,
Falling to the bullet if death's hour comes,
To die fighting blow on blow —
Those who run to it rejoicing — more than this.

Kat kat kazılmış hendek imiş,
Kaynayıp duran kara baht imiş,
Saldırmaktan yorulmaz,
Kırk hanın eli toplu imiş.

Trenches dug layer upon layer, it was,
A black fate ever seething, it was,
Never weary of attacking,
The land of the forty khans stood massed.

Şah'ın kolladığı arslan imiş,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Üstün doğmuş er imiş,
Hıtay hanı Ay Cañ-Cuñ
Yoldaş olup Kalça'ya
Gelip çattığı dem imiş.
Kızgın savaş içinde,
Aydarkan oğlu Kökçö'ye
Keçil'in hanı Koñurbay
Ah! dedirtmeden yetişti,
Yetiştiği yerde Kökçö'yü,
Kögala'nın üstünden
Devirip geçiverdi.
Kurt mudur bilinmez,
Kum mudur bilinmez,
Ardındaki çok Hıtay
Üstün doğmuş Kökçö'yü
Çepeçevre sardı işte.
Bunu görüp Almambet
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Göz açıp kapayıncaya,

A lion watched over by the Shah, he was,
Alööke's Koñurbay,
A man born superior, he was,
The Hıtay khan Ay Cañ-Cuñ
Became companion to Kalça —
It was the moment he came to join him.
In the heat of the burning battle,
Upon Aydarkan's son Kökçö
Keçil's khan Koñurbay
Came before he could even cry Ah!,
And where he reached him, Kökçö,
From the back of Kögala
He toppled and swept on past.
Whether wolves, none could tell,
Whether sand, none could tell,
The many Hıtay behind him
Around Kökçö the nobly born
Closed in a ring all round.
Seeing this, Almambet,
Without a glance about him,
Without sparing his life at all,
In the blink of an eye,

Şunu bunu deyinceye,
Her birine bir vurup,
Dalıp girip Hıtay'a,
Sıkıştırıp kovup, saldırıp,
Ele düşen Kökçö'yü
Almambet kapıp alıncaya,
Haberin var mı ola?
Atta oyuncu, yayan yürük,
Hazinenin baş nişancısı,
Kem kişiye yâr olmaz,
Karanlıkta iğnenin
Deliğini vursa şaşmaz,
Önünden adam geçmemiş,
Kurşunu boşa gitmemiş,
Karacoy oğlu Kococaş
Yeşil giyip fırlayıp,

Before this or that could be said,
Dealing each one a single blow,
Plunging in among the Hıtay,
Pressing, chasing, attacking,
Kökçö, fallen captive,
Till Almambet snatched him free —
Do you know what came to pass?
Trick-rider on horseback, swift on foot,
Chief marksman of the treasury,
No friend to the base man,
In darkness the needle's
Eye he strikes and never misses,
No man had ever crossed his path,
Never had his bullet gone astray,
Karacoy's son Kococaş,
Clad in green, sprang forth,

Aydarkan'ın Kökçö'sünü
Şakağından bir vurup,
Kökçö'yü kurşunla düşürüp,
Gönülleri fena bozulup,
Müslümanlar çok yanıp,
Kırk hanın eli Hıtay yurdu
Kahkahayla sevinip,
Hıtay böyle dururken,
Sarala ile dalarak
Kavgayı Almañ başlattı,
Karacoy oğlu Kococaş'ı -
Elinde kılıcı nakışlı -
Yarıp biçiverdi.
Kılıcın yassısı değip,
Matara gibi mercan taş
Paramparça olup dağıldı,
Öfkesine dayanamayıp,
Kalabalık Mançu, çok Hıtay
Tabana kuvvet kaçıverdi.
Hıtay hanı Ay Cañ-Cuñ
Yana dönüverdiğinde,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Yana dönen Cañ-Cuñ'u
Fırlatıp deviriverdi.
Ardından er Sırgak,

Altı bin Hıtay, bin kalday

Kaldırıp ata bindirinceye,
Hıtay hanı Cañ-Cuñ'un
Başını kesiverdi.
İnsanın gücü yetmeyen,
Arslanın dişi geçmeyen,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Akbaltay'ın Çubak'ı;
Büyük doruya binen Ezkara,
Mançu'nun hanıymış o,
Karşıda durduğu yerden

And Aydarkan's Kökçö
He struck once through the temple,
Felling Kökçö with the bullet,
Hearts were sorely shaken,
The Muslims burned with grief,
The forty khans' land, the Hıtay realm,
Rejoiced with roaring laughter,
And while the Hıtay stood so,
Plunging in upon Sarala,
Almañ began the fight,
Karacoy's son Kococaş -
The sword in his hand inlaid -
He clove and cut him down.
The flat of the sword striking,
The coral stone like a flask
Shattered and flew to pieces,
Unable to bear his fury,
The thronging Mançu, the many Hıtay
Took to their heels and fled.
The Hıtay khan Ay Cañ-Cuñ,
Just as he wheeled aside,
The gold-forelocked, tassel-belted,
Azizkan's only son,
Sent Cañ-Cuñ, turning aside,
Hurtling down from his mount.
Behind him came Er Sırgak,

Before six thousand Hıtay, a thousand kalday

Could lift him back onto a horse,
The Hıtay khan Cañ-Cuñ's
Head he severed clean.
Whom no man's strength could match,
Whom no lion's tooth could pierce,
Tall of stature, broad of shoulder,
Akbaltay's Çubak;
Ezkara, riding the great bay,
He was the khan of the Mançu,
And from where he stood opposing,

Akbaltay'ın Çubak'ı
Devirip geçiverdi.
Yürük ata binmiş Kancarkol
Bağırıp ata bindirinceye,
Sağ kurtarıp alıncaya,
Kartal Almañ yetişti,
Hıtay hanı Ezkara'yı
Kırk iki parçaya bölüp geçti,
Altmış caysañ beyini
Birlikte biçip geçiverdi.
Tabandan çıkan tozu gör,
Akıp giden kanı gör,
Kana karışıp yüzükoyun,
Yıkılıp yatan canı gör!
Baksan göze ilişmez.
Savrulan çalı gibi,
Nerede olduğu bilinmez.
Gök açık, yer kapalı,
Yerde bir dal görünmez.
Toprak uçup, toz kaynayıp,
Karşılaşıp nice vuruşup,
Önleye önleye dert kaynıyor.
Sıra sıra küheylan ölüp,
Toprağa karışarak
Bozarıp solup er ölüp,
Hıtay basıp sardığında,
Ağır cehennemi saldığında,
Mızrağın ucu tokuşup,
Kılıca kılıç çarpışıp,
Dönüp bakmadan aziz erler,
Gece gündüz dinmek yok,

Akbaltay's Çubak
He toppled and swept on past.
Kancarkol, mounted on a swift horse,
Shouting, before he could mount him up,
Before he could carry him off alive,
Eagle Almañ arrived,
And the Hıtay khan Ezkara
He cut into forty-two pieces and passed on,
Sixty caysañ beys
He mowed down together and swept past.
See the dust rising from the ground,
See the blood flowing away,
Face-down, mingled in the blood,
See the souls lying fallen!
Look, and nothing meets the eye.
Like brushwood tossed by wind,
None can tell where each one is.
The sky is clear, the earth is veiled,
Not a branch can be seen on the ground.
Earth flying, dust seething,
Meeting and trading many blows,
Blocking onset after onset, woe boils up.
Coursers dying rank on rank,
Mingling with the earth,
Men dying, ashen and faded,
When the Hıtay pressed and encircled,
When they loosed the heavy hell,
Lance-tips clashing together,
Sword striking against sword,
The dear men never glancing back,
No respite day or night,

Kırışarak vuruşup.
Hayvanlardan mal ölüp,
Dikkat etsen Beecin'de
Rast gelen canın hepsi ölüp.
(Bugün gördüğün yarın yok,
Böyleymiş aldatıcı,
Kahrolası, haylaz dünya!)

Fighting, cutting one another down.
Of beasts, the herds were dying,
Look close: in Beecin
Every soul that chanced there died.
(What you see today is gone tomorrow,
So deceiving it proves,
This cursed, wanton world!)

El birer birer seyrelip,
Rast gelen adam kırılıp,
Yüzleşeni ezip biçip,
Kanlı suya akıtıp,
Karman çorman duruşup,
Vuruşup durur bahadırlar,
At üstünde yemek yiyip,
Küheylanın başını çevirmeden,
Şahinlerin hepsi
Bir an bakıp durmadan,
Taş kuşanan Hıtay'ın
Nice hanı öldükten sonra,
Beli kırılıp Koñurbay'ın,
Gayret gidip başından,
Umut bağladığı Kococaş
Algara'nın başını çevirdi,
Akıl küpü, tükenesi,
Düşünceye daldı işte:
«Kırdılar Hıtay elimi,
Yıktılar Beecin yerimi,
Kahrolası burutlar
Serdiler nice arslanımı.
Parçalayıp buyruk sürdüler,
Ezelden hesap vermeyen,
Hiç kimseden horluk görmeyen,
Zavallı Hıtay elimi!
Surumu yıkıp yol saldılar,
Ölçüsüz ele saldırdılar.
Önce yılkıma dokundular,
Perişan ettiler yurdumu,
Yağmaladılar nice malımı,
Gündüz aman vermeden,
Gece uykumu kaçırdılar.
Varımı yağmalayıp çok aldılar,
Fitneyi burut büyük saldı.

The host thinning one by one,
Every man they met cut down,
Crushing and mowing all who faced them,
Sweeping them into the bloodied water,
Standing locked in wild confusion,
The bahadırs fight on and on,
Eating their food on horseback,
Never turning their coursers' heads,
All of the falcons
Never pausing to watch a moment,
When of the stone-girded Hıtay
Many a khan had died,
Koñurbay's back was broken,
The mettle gone out of his head,
Kococaş, on whom he pinned his hope,
Turned Algara's head about,
That vessel of cunning, may he perish,
Sank deep into thought:
«They have slaughtered my Hıtay people,
They have wrecked my land of Beecin,
The accursed buruts
Have laid low many of my lions.
They tore it apart and imposed their rule,
Which from of old answered to none,
Which suffered scorn from no one —
My poor Hıtay people!
They breached my walls and drove a road,
They fell upon a people beyond measure.
First they touched my horse-herds,
They left my homeland in ruin,
They plundered so much of my wealth,
By day they gave no quarter,
By night they robbed me of sleep.
They looted my substance, took much away,
Great is the strife the burut has loosed.

Bahar vakti geldiğinde
Yerin yüzünü açtırmaz,
Avuçla tohum saçtırmaz,

When springtime comes around
He lets none break open the face of the earth,
Lets none scatter seed by the handful,

Korkusundan çok Hıtay
Kaleden dışarı adım atmaz.
Azap salıp gücünü alır,
Dünya az gelirmiş gibi,
Erkeklerden kul-karavaş alır.

Adalet yok burutta,
Aslı bozuk kahrolası,
Sırası geldiğinde
Kızıl kanı akıtıp,
Suçsuz başı alır.
Bunu yapan burutun
Zulmüne dayanamayıp,
Kırk hanın eli Hıtay'ı
Tümünü toplayacağım,
Bütün hepsini derlesem de,
Bel bağlanacak beli yok,
Yiğidim yaman Kococaş,
Senin gibi arslanı yok.
Hıtay millet, ben yalnızım,
Kartal kişi yokluğundan
Nice erden ayrıldım.
Başkasını söyleyip ne edeyim,
Derin kazdılar çukurumu,
Şurada duran Sırgak'ı
Gösterdi bana nice oyunu.
Sağ kalırsa Sırgak'ı
Asla bizi sağ koymaz,
Yirmi birinde çağı imiş,
Kabarıp coştuğu demi imiş.
Fazlasıyla çetin hilesi,
İliğime işledi ya,
Ta kemiğime geçti ya,
Sırgak kulun hilesi!
Genç Sırgak er imiş,
Manas kadar arslan imiş.
Canını sakınmazsan eğer,
Helâk edecek er imiş.
Kırk boy Hıtay, işte bu el,

For fear of him the many Hıtay
Dare not step outside the fortress.
He deals out torment, saps their strength,
As though the world were not enough,
He takes slaves and bondsmen from among the men.
There is no justice in the burut,
Rotten-rooted, the accursed one,
And when the occasion serves,
He spills the scarlet blood,
He takes the guiltless head.
The burut who does all this —
Unable to endure his tyranny,
The Hıtay of the forty khans' land,
I shall gather every one;
Yet though I muster all of them,
There is no backbone to lean upon,
My warrior, fierce Kococaş,
There is no lion like you.
The Hıtay are a nation; I am alone,
For want of eagle-hearted men
I have been parted from many a man.
What use to speak of others?
Deep they have dug my pit,
That Sırgak standing yonder
Has shown me many a trick.
If that Sırgak remains alive,
He will never leave us living,
Twenty-one — his prime it is,
The season of his surging and boiling over.
Exceedingly hard his cunning,
It has worked into my marrow,
It has pierced to my very bone,
The cunning of that slave Sırgak!
Young Sırgak is a man indeed,
A lion as great as Manas.
If you do not guard your life,
He is a man who will destroy you.
The forty tribes of Hıtay, this very people —

Duraksamadan toplayalım,

Yaman nişancı sendin,
Kıyameti koparalım!
Kırgına verip hepsini,
Kartalı Manas arslan kalırsa,
Diri diri bağlayalım!» -
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Mızrakçıların en ustası,
Düşman hilesini hep bilen,
Akılda apaçık yaman arslan,
Pehlivanıyla hazırlanıp,
Nişancısını seçip donanıp,
Kılıçlısı yan çizmeden,
Çetin girdi savaşa.
Mızrak saplayan ustasını
Ayrı bölük etmiş,
Şaşmadan vuran nişancısını
Yine ayrı bölmüş,
Gösterişlisini bir bölüp,
Kırk han eli Hıtay'ı
Kırk bölüğe ayırıp dizerek,
Boz bulanık velvele kopup,
Vay vay diyen uğultu olup,
Han Koñurbay baş olup,
Hıtay basıp sarmış,
Çokluğundan bu Hıtay
Göl gibi dalgalanmış.
En önünde Hıtay'ın
Hazinenin baş nişancısı
Kococaş gelip çatmış.
Bel bağlayıp bilenip,
Yüz yüze gelip durduğunu
Yiğitler de gördü işte.
Bir avuç Müslüman,
Dalgalanan Hıtay'a:
«Durdurup savaş açayım, diye,
Sürüsünden ayırıp Koñurbay'ı,

Let us gather them without delay,

You were the deadly marksman,
Let us raise the very doomsday!
Giving them all to slaughter,
If their eagle, the lion Manas, remains,
Let us bind him alive!» -
Cotton-sashed, wide-booted,
Keçil's khan Koñurbay,
Most masterly of lancers,
Who knew every ruse of the foe,
In wit a plainly fearsome lion,
Made ready with his champions,
Chose and equipped his marksmen,
His swordsmen never shirking,
Grimly entered the battle.
The masters of the thrusting lance
He formed into a separate troop,
The marksmen who never miss
He set apart again,
The stately ones he split into one band,
The Hıtay of the forty khans' land
He arrayed in forty divisions,
A murky gray tumult broke out,
A droning roar of wailing cries,
Khan Koñurbay at their head,
The Hıtay pressed in and encircled,
So numberless were these Hıtay
They billowed like a lake.
At the very front of the Hıtay
The chief marksman of the treasury,
Kococaş, came bearing down.
Girded with resolve, well whetted,
That he had come to stand face to face
The warriors saw full well.
A mere handful of Muslims,
Against the billowing Hıtay:
«Let me halt them and open battle, saying,
Let me cut Koñurbay from his herd,

Nerede olsa öcümü alayım» diye,
And take my vengeance wherever he be» saying,

Kaynayıp duran Hıtay'a
Saldırıp mızrak vurayım, diye,
At the ever-seething Hıtay
Let me charge and strike with the lance, saying,

Mızrak tutup, saf bozup,
Ecel gelse kurşunla düşüp,
Gripping the lance, breaking the ranks,
Falling to the bullet if death's hour comes,

Beecin'e dek süreyim, diye,
Tufan suyu değmez Beecin'e
Durmadan kırgın salayım, diye,
Hanlarını kırıp Beecin'in,
Kakançın'ın altın tahtını
Geri çekip alayım, diye,
Tattırmaya tuz alıp,
Beecin'e dek kovalayıp,
Güzel güzel kız alıp,
Yılkıdan ala baş küheylan,
Let me drive them to Beecin, saying,
On Beecin untouched by the Flood's waters
Let me loose unceasing slaughter, saying,
Cutting down the khans of Beecin,
The golden throne of Kakançın
Let me seize and take it back, saying,
Taking salt to give them a taste,
Chasing them all the way to Beecin,
Taking fair and lovely maidens,
From the herds, coursers with piebald heads —

Almambet, Çubak - adları uyumlu.
Ecel gelse dönmeyen,
Ölümden baş çekmeyen,
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
Argınkan'ın Acıbay'ı,
Arkada yürüyen burutun
Sürücüsü o olup,
Han Manas'ın kırk yiğidi
Kırk yanından bağırıp,
Kırışarak durmadan,
«Manas!» diye nara atıp,
Buudayık Han'ın Muzburçak'ı,
Geri çevrilmez orduyla,
Boğa sidiği büklüm yolla,
Almambet, Çubak - their names in accord.
Never turning though death's hour come,
Never shrinking back from death,
Ulak Khan's Sırgak,
Argınkan's Acıbay,
Of the buruts marching in the rear
He it was who drove them on,
Khan Manas's forty warriors
Shouting from forty sides,
Cutting down without cease,
Roaring the battle-cry «Manas!»,
Buudayık Khan's Muzburçak,
With an army none could turn,
On a road that wound like a bull's water-trail,

Yeri kaplayan can olup,
Hilâli altın kızıl tuğ,
Tuğu kaldırıp alan da
Muzburçak gibi han olup.
Yiğitleri coşup,
Souls covering all the earth,
The crimson banner, crescent of gold,
And he who raised aloft the banner
Was a khan like Muzburçak.
His warriors surged with fervor,

Bahadırların hepsi
Duramayıp azgınlaşıp.
Nice nice bel aşıp,
Nice güzel yer basıp,
Beecin'de atışa atışa,
Nice yerde savaşıp,
Alışmış Almañ değil mi!
Altın tahtını darmadağın edip,
Atasını kesip yere serip,

Gelen Almañ değil mi!
Çay alınan Kara-Too'yu
Aşan Almañ değil mi!
Nice yığın sarı altını,

Kıl yarısı saymadan,
Saçan Almañ değil mi!
Kococaş'ın gelip çattığını
Almambet görüvermiş.
Emanet candan umut kesip,
Karıkan'ın yada taşını,
Yağmur yağdıran duayı
Koynundan çekip aldı,
Yarım çanak kara suya
Hop diye daldırıverdi.
Kalmıkça takırdayıp,
Hıtayca geveleyip,
İnek sağrılı Sarala'yı
Döndürüp savuran Almambet,
Oynata oynata aldı,
Yağmuru boşandırıverdi.
Gökte bulut süzülüp,
Yeryüzüne kapanıp,
Gökten bulut gürüldeyip,
Yer dönüp uğuldayıp,
Büyüyü saldı Almambet.
Yaz gününü kış kıldı,
Giyimi ince Hıtay'ı
İnleterek kız kıldı.

And all of the bahadırs,
Unable to hold back, grew wild.
Crossing pass after pass,
Treading many a lovely land,
Trading shots all through Beecin,
Warring in many a place,
Is this not Almañ, long inured?
Who wrecked the golden throne to ruin,
Who cut down his own father and laid him low,
Is this not Almañ who came?
Kara-Too, whence the tea is taken,
Is this not Almañ who crossed it?
Heaps on heaps of yellow gold,

Without counting to a hair's half,
Is this not Almañ who scattered it?
That Kococaş had come bearing down
Almambet saw in an instant.
Cutting hope from the soul held in trust,
Karıkan's yada stone,
The prayer that brings the rain down,
He drew forth from his breast,
Into half a bowl of dark water
He plunged it with a sudden dip.
Rattling off in Kalmık speech,
Muttering in the Hıtay tongue,
Sarala of the cow-broad croup
Almambet wheeled and swung about,
Took him prancing, prancing on,
And loosed the rain in torrents.
Clouds gliding in the sky,
Closing down upon the earth,
Clouds thundering from the sky,
The earth turning, droning,
Almambet loosed his spell.
He turned the summer's day to winter,
The thin-clad Hıtay
He set to wailing like girls.

Dağın başını buz kılıp,
Fır dönüp durmadan,
Eli kırıp, büyü yapıp,
Kılıç elde parlayıp,
Keçil'in hanı Koñurbay
Attan inip heybetle,
Elini yurdunu sürmeye,
Bir gün daha yağdırıp,
Beecin'e sürüp girmeye
Niyetlidir Almambet.
Taş kuşanan Hıtay'ın
Seçkinlerini kırıp geçirip,
Kızıl püsküllü Hıtay'ın
Yamanlarını yere serip,
Şiddetle büyüyü sürdürdü.
«Müslüman!» diye bağırıp,
Almambet, Çubak, er Sırgak
Allak bullak edip,

Turning the mountain-tops to ice,
Whirling round without cease,
Slaying the host, working magic,
Sword flashing in his hand,
Keçil's khan Koñurbay
Dismounting in his grandeur,
To drive his people and his land,
To pour down rain one day more,
To drive on into Beecin —
Such is Almambet's intent.
Of the stone-girded Hıtay
He cut the chosen down in swaths,
Of the red-tasseled Hıtay
He laid the fiercest on the earth,
And drove the spell on in full fury.
Shouting «Muslims!» as they came,
Almambet, Çubak, Er Sırgak
Threw all into confusion,

Savurup sürerek girdi.
Buudayık Han'ın Muzburçak'ı
Yanından Hıtay'ı
Kuşatıp geliverdi,
Han Manas'ın kırk yiğidi,
Haykırışı taş yarıp,
Cephesinden sürdü.
Kızıl ateşin içine
Dönüp bakmadan Almambet,
Kartalı Sırgak girdi.
Orta yerini er Çubak
Oynayıp geliverdi,
Tuğ dibinde er Sırgak
Kol gezip geliverdi.
Kakançın'ın Beecin'inde
Hıtay'ı feryat ettirip
Kuşatıp sürüp durdu.
Toz duman koparıp,
Pus gibi çöken tozu gör,
Yıkılıp yatan canı gör,

Scattering and driving, they swept in.
Buudayık Khan's Muzburçak
From his flank the Hıtay
Came encircling round,
Khan Manas's forty warriors,
Their war-cry splitting stone,
Drove at them from the front.
Into the scarlet fire
Almambet, without a backward glance,
And his eagle Sırgak entered.
Through their very middle Er Çubak
Came dancing through,
At the foot of the banner Er Sırgak
Came ranging up and down.
In Kakançın's Beecin
They set the Hıtay wailing,
Encircling, driving on and on.
Raising dust and smoke,
See the dust settling like mist,
See the souls lying fallen,

Akıp giden kanı gör!
Türlü türlü Hıtay'ı
Diri diri sürüp aldı,
Kâfir ile Müslüman
Karşılıklı tükendi.
Tükendiğini gördüğünde,
Hilebazı Koñurbay,
Haykırışı baş yarıp,
Pehlivanlarının hepsini
Topladı Koñurbay,
Baş çevirip gelmeyeni
Kırıp geçirdi Koñurbay.
Gayrete gelip dururken,
Han Koñurbay yiğidine
Kaplan Almañ yetişti,
Yetiştiği yerde Kalça'yı,
Ağzı çelik sırlı mızrakla,
Dönüp bakmadan Alakeñ
Sahiden saplayıp geçti.
İşte o zaman Koñurbay,
Alakeñ saplayıp geçince,
Yaralandı kan yitirip.

See the blood flowing away!
Hıtay of every kind
They drove off and took alive,
Infidel and Muslim both
Wasted away, each against each.
And when he saw them wasting,
That master of guile, Koñurbay,
His war-cry splitting heads,
All of his champions
Koñurbay gathered in,
And whoever turned his head away
Koñurbay cut down in swaths.
Just as their mettle rose again,
Upon Khan Koñurbay the warrior
Tiger Almañ came sweeping,
And where he reached him, Kalça,
With the steel-tipped, glazed lance,
Without a backward glance, Alakeñ
Truly ran him through and passed.
Then it was that Koñurbay,
When Alakeñ had pierced him through,
Was wounded, losing blood.

Atı yürük, gerçek küheylan,
Şahlanıp çıktı Koñurbay.
«Vadide yanan ateş yaman,
Özünden çıkan düşman yaman,
Şu kaçkın olmasaydı,
Talas'ını yağmalayıp,
Manas'ını onmaz ederdim» -
Deyip, böylece Koñurbay
Algara'nın başını çevirdi,
Buudayık Han'ın Muzburçak'ı
Telkızıl ile coşarak,
Boz kuşağı bele sarıp:
«Manas! Manas!» diye ün salıp,
Yetkin doğmuş Muzburçak
Oktan önce yetişti.
Yedi tümen Hıtay'ı, Mançu'yu

His horse is swift, a courser true,
Rearing, Koñurbay broke away.
«Fierce is the fire that burns in the valley,
Fierce is the foe sprung from one's own,
Were it not for that runaway,
I would plunder his Talas,
And leave his Manas past all mending» -
So saying, thus Koñurbay
Turned Algara's head about,
Buudayık Khan's Muzburçak,
Surging onward with Telkızıl,
The gray sash wound about his waist:
Sending up the cry «Manas! Manas!»,
Muzburçak, born accomplished,
Arrived before the arrow.
Seven tümen of Hıtay and Mançu

Tek başına dalıp,
Ortasından yarıp geçip,
Koñurbay'a yetişti.
Tam eteğinden tutarken,
Hakkından tam gelirken,
Tuğ dibinde Kococaş,
Kızıl giyip, at salıp,
Haykırıp giren Muzburçak'ı:
«Sağ yandaki şakağı, deyip,
Aşağı kayarsa gözü» deyip,
Nişancılıkta seçkini,
Hazır duran tetiği,
Nişan alıp çaktı Kococaş.
Çat diye yarıldı zavallı baş.
Buudayık Han'ın Muzburçak'ı
Dönemeden kurşunla düşünce,
Gönle sığmaz çok kaygı,
Gözünün yaşı sel gibi:
«Muzburçak, Kökçö han ölünce,
Rast gelen canın hepsi ölünce,
Mirasa nasıl ereriz?
Kartallardan ayrılıp,
Beecin'de kırılmadan
Ele nasıl döneriz?» -
Deyip, böylece, Sırgak can,
Altındaki Kökçebiç'i

He plunged into all alone,
Cleaving through their very midst,
He came up on Koñurbay.
Just as he seized him by the hem,
Just as he was mastering him,
At the foot of the banner, Kococaş,
Clad in red, spurring his horse,
At Muzburçak charging in with a cry:
«The temple on the right side, saying,
If it slips lower, the eye» saying,
That elect of marksmanship,
The trigger standing ready,
Kococaş took aim and fired.
With a crack the poor head split.
Buudayık Khan's Muzburçak
Fell to the bullet before he could turn,
Grief too great for the heart to hold,
The tears like floodwater from his eyes:
«With Muzburçak and Khan Kökçö dead,
With every soul that chanced here dead,
How shall we come into our heritage?
Parted from the eagles,
Uncut-down in Beecin,
How shall we return to our people?» -
So saying, thus, dear Sırgak,
Kökçebiç beneath him

Deh deyince dörtnala kaldırıp,
Velveleye verip Hıtay'ın
Rast gelenini devirip,
Karşı çıkan Kalmuk'un
Nicelerini yere serip,
Sağa sola bakmadan,
Azizkan'ın Almambet'i
Haykırıp girdi savaşa.
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Öfkelense tümen ordu gibi,
Oygutların kartalı,
Kırk han eli Hıtay'a

He urged with a cry to full gallop,
Throwing the Hıtay into tumult,
Toppling whomever he chanced upon,
Of the Kalmuks who stood against him
Laying many low upon the earth,
Looking neither right nor left,
Azizkan's Almambet
Entered the battle with a cry.
Khan Baltay's Çubak,
In wrath like a tümen-strong host,
Eagle of the Oyguts,
At the Hıtay of the forty khans' land

Dönüp bakmadan dalıp,
Haykırıp girip geldiğinde,
Aziz candan umut kesip,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Şaşırıp bakakaldı.
Han Manas'ın kırk yiğidi
Kırk yanından üşüşüp,
Üşüştüğü yan feryat edip,
Salt Hıtay, çok Mançu
Hep birden kaçıştı tabana kuvvet.
«Bunlar can koymaz» diye,
Kococaş'a yalvarıp:
«Ben Koñurbay olalı,
Ay-âlemi kırıp geçireli,
On ikimde er olup,
Beecin'in kalesi oldum.
Yamaçta kurulu kule idim,
Keçil'in dağ gibi hanı idim.
Şu Sırgak çocuğundan
Eyerimden düşe yazdım,
Yüreğime dert düştü,
Kaburgam yerinden oynadı,
Taş kuşanan Hıtay'ın
Seçkini ağlayıp sarsıldı.
Bel bağladığım belimi,
Nice bozdu surumu,
Nice kesti er Sırgak,
Nice yiğit erimi,
Çok kırdı belimi,
Çok soldurdu gönlümü!

Plunged without a backward glance,
And when he charged in shouting,
Cutting hope from his dear soul,
Alööke's Koñurbay
Stood staring, dumbfounded.
Khan Manas's forty warriors
Swarming in from forty sides,
Wailing rose where they swarmed,
The Hıtay entire, the many Mançu
All fled at once, heels flying.
«These will leave no soul alive» saying,
He pleaded with Kococaş:
«Since I became Koñurbay,
Since I scourged the moonlit world,
A man at twelve years old,
I became the fortress of Beecin.
I was the tower built on the hillside,
I was Keçil's mountain of a khan.
Because of that boy Sırgak
I all but fell from my saddle,
Sorrow has settled on my heart,
My ribs were jolted from their place,
Of the stone-girded Hıtay
The chosen wept and shook.
My loins wherein I trusted,
How he has breached my ramparts,
How Er Sırgak has cut down
So many of my warrior men,
Sorely has he broken my back,
Sorely has he withered my heart!

Rast gelince Sırgak kul
İnişte er mızraklar,
Kulağı demir Kutan alp,
Yedisini sıraya dizip bir saplar.
Kendi hâline kalsa er Sırgak
Kökümü böyle kurutmasın,
Şurada duran Hıtay'ı
Tümden kırıp gitmesin!

When that slave Sırgak chances near,
He lances men on the downslope,
Iron-eared Kutan the alp —
Seven he strings in a row with one thrust.
Left to his own way, Er Sırgak —
Let him not dry up my root like this,
The Hıtay standing yonder —
Let him not mow them down entire!

Kurbanın olayım, Kococaş,
Dediğimi söz bil,
Başkasını söyleyip ne edeyim,
Sırgak kulu gözüne kestir!
Şu duran Çoñ-Beecin,
Kişi basmaz yerdir o,
Ünlü Manas denmese,
Manas'ından Sırgak'ı
Bir mızrak geri kalır erdir o.
Başkası neyse ne,
Ta kemiğimden çıkmadı daha
Sırgak'ın sapladığı mızrak.
Hani Almambet, Sırgak baş olup,

Felaketi birlikte saldığında,
Kır-Kayıñ boyundan
Yılkımı vurup aldığında,
Yağlı yürekli, bahadır can,
Ardından kovalayıp vardığımda,
Esirgemeden orduyu saldığımda,
Karşı durup vuruştuğunda,
Can esirgemeden durduğunda.
İşte o zaman gördüm Sırgak'ı,
Âlemi bozacak yamanı.
Altımdaki Algara
Şahlanıp fırladığında,
İki kaburgam birden
Mızrak değip o zaman
Kırılıp çıktığında,
Sûretini gözüme yazdım,
Yaman olduğunu bildim.
«Diri yakalasam» diye,
Pehlivanların hepsini
Üşüştürüp sürüp girdim.
Onca pehlivanın

Uykusunu darmadağın etti,
Yıktı nice yurdumu,
Yok edersen Sırgak'ı,

Let me be your offering, Kococaş,
Take my word as binding,
What use to speak of others?
Mark that slave Sırgak for your eye!
That Çoñ-Beecin standing there
Is ground no man may tread,
Were he not called famed Manas,
Behind his Manas, that Sırgak
Is a man but one lance-length short.
Whatever of the rest,
It has not yet left my very bone —
The lance that Sırgak drove in me.
Remember: with Almambet and Sırgak at the head,
When together they loosed calamity,
When from the reaches of Kır-Kayıñ
They raided and took my horse-herds,
Stout-hearted, a bahadır soul,
When I rode out in pursuit behind them,
When I loosed my army unsparing,
When he stood against me and fought,
When he held firm, unsparing of life.
That was when I saw Sırgak,
The scourge that will wreck the world.
When Algara beneath me
Reared and sprang away,
Both my ribs together,
Struck then by the lance,
When they broke and started out,
I wrote his likeness on my eye,
I knew him for a scourge.
«Could I but take him alive» saying,
All of my champions
I drove swarming in.
Of all those champions

He shattered the sleep to pieces,
He wrecked so much of my homeland,
If you destroy Sırgak,

Burutların beli gider,
Bundan sonra burutun
Üstüne varsak kanına doymayız.

Göz açtırmadan bırakmayız.
Sırgak'ı vurup öldürürsen,
Malını yağmalayıp alırız,
Fitneyi sahiden salarız,
Kırk hanın eli Hıtay'ı
Şenlendirip toplarız.
Kırıp, keserek burutu
Mekke'ye dek kırarız.
Kaçarsa burutlar,
Durmadan mızrak uzatırız.
Kartalı Manas yaralı,
Kırıp saplayıp, parçalayıp,
Nice azabı salarız,
Alıp gittikleri kızları
Geri çekip alırız.
Gayretlisini mızraklarız,
Şurada yatan burutun
Altınını da yağmalarız.
Hazinesini açarız,
Kanını su gibi saçarız!
Üstün pehlivan sendin,
Bozgun anında ortaya çıkan,
Tutuşan düşmana girince
Çare bulan bendim!»
Karacoy oğlu Kococaş
Kalça'nın sözünü duyunca,
Kara canını esirgemeden,
Kederlenip durmuyor,
Durmayışının sebebi -
Hıtay'ın dayanağı, direği,
Karacoy'un oğlu imiş,
Almambet ile birlikte okuyup,

Usta olmuş kul imiş.
Atta oyuncu, yayan yürük,

The buruts' backbone will be gone,
And after that, upon the burut
When we fall, we shall not be sated with his blood.
We shall give him no time to blink.
If you shoot Sırgak dead,
We will plunder and take his wealth,
We will loose strife in earnest,
The Hıtay of the forty khans' land
We will gather in rejoicing.
Slaying and cutting the burut,
We will cut them down as far as Mecca.
And if the buruts flee,
We will thrust the lance unceasing.
Their eagle Manas lies wounded,
Slashing, piercing, rending,
We will loose torment upon torment,
The maidens they carried away
We will seize and take back.
Their bravest we will lance,
And of the burut lying yonder
We will plunder the gold as well.
We will break open his treasury,
We will spill his blood like water!
You were the champion supreme,
Who steps forth in the hour of rout,
And when we closed with the blazing foe,
I was the one who found the way!»
Karacoy's son Kococaş,
When he heard Kalça's words,
Unsparing of his dark soul,
Does not stand grieving idle,
And the cause of his not resting -
The stay and pillar of the Hıtay,
He was Karacoy's son,
He had studied side by side with Almambet,
A slave grown to mastery.
Trick-rider on horseback, swift on foot,

Hazinenin baş nişancısı,
Hani Beecin'i Manas aldığında,

Kargaşayı sahiden saldığında,
Ganimete burut doyduğunda,
Sekiz yıl Kococaş
Salgına tutulup yatmış,
Bu yıl Kococaş
Salgından iyileşivermiş.
Gönlü fena bulanıp,
Gözünden ateş dökülüp.
«Kaçıp giden Almambet'in

Çarpışıp durduğu buruta
Kara günü salayım,
Öbür Hıtay yorulmasın,
Tek başıma alırım,
Nara atan burutun
Yamanlarını devirirsem,
Şenliği böyle kurarız,
Yaralı olan Manas'ını
Diri yakalarız.
Kederlenme Koñurbay,
Kara suda gemi yok,
Nice yıl hasta kaldım ben,
Yoksa karşı koyacak kimse yok» -

Deyip, böylece, Kococaş,
Hazırlanıp, bilenip,
Gök kısrakla kükreyip,
Cin çarpmış gibi sallanıp,
Gözü gölün girdabı gibi,
Gösterişli doğmuş kul imiş,
Göründüğünü yutacak gibi,
Gözü kızıl kor imiş,
Kendisi Beecin'den çıkma haylaz imiş,
Altı hayvana yükletilmiş
Hazır çelik kurşunu var imiş.
Bunu duyup Koñurbay,

Chief marksman of the treasury,
Remember: when Manas took Beecin,

When he loosed turmoil in earnest,
When the burut gorged on spoils,
For eight years Kococaş
Lay stricken with the plague,
And this year Kococaş
Had recovered from the plague.
His heart churned with black bile,
Fire poured from his eyes.
«On the burut with whom runaway Almambet
Stands locked in ceaseless combat,
Let me loose the black day;
Let the other Hıtay not be wearied,
I will take them single-handed;
If the battle-crying buruts'
Fiercest ones I topple down,
Thus we shall hold our feasting,
And their wounded Manas
We shall capture alive.
Grieve not, Koñurbay,
No ship rides on the dark water,
For many a year I lay sick,
Else there is none who could withstand me» -

So saying, thus, Kococaş,
Made ready, whetted keen,
Roaring on his gray mare,
Swaying as though struck by a jinn,
His eye like the whirlpool of a lake,
A slave born to imposing stature,
As though to swallow all he sighted,
His eye was a red-hot ember,
Himself a rogue sprung out of Beecin,
Loaded upon six pack-beasts
He had steel bullets at the ready.
Hearing this, Koñurbay,

Kırk hanın eli sevinip,
Davulunu dövdü,
Zurnasını çaldı,
Sevinecek günü doğup,
Bahadırı Kalça baş olup,
Basıp sarıverdi,
Belayı salıverdi.
Diri küheylan, mal kalmadan,

The forty khans' land rejoicing,
Beat upon his drum,
Sounded his zurna,
A day for rejoicing dawned,
With Kalça the bahadır at their head,
They pressed in and encircled,
They loosed calamity.
No living courser, no herd remaining,

Kımıldayan can kalmadan,
Türlü türlü çok olup,
Devrilircesine üşüşünce,
Yerden biten ot gibi olup,
Dalgalanıp Hıtay durmadan,
Dağ gibi Kalça han olup,
Tuğ dibinde büyük nişancı

No stirring soul remaining,
Many and of every kind,
Swarming as if to topple over,
Like grass sprung from the ground,
The Hıtay billowing without cease,
Mountain-like Kalça as their khan,
At the foot of the banner the great marksman

Kococaş'ı da var olup,
Kırk han eli Hıtay yurdu
Çetin müşkül günü salıp,
Hıtay basıp sardığında,
Aklı ermezler yanıp yakılıp,
Gayretli yiğitler:
«Varsın şehit olduk, deyip,
Gayrete gelip sevinip,
(Bugün gördüğün yarın yok,
Kahrolası, haylaz dünya!)
Böyleymiş aldatıcı,
Doğup büyüdüğüm aziz yer,
Görmeden ölecek olduk, diye.
«Hazret uğramaz Beecin'e,
Çarpışırız, diye gelip,
Azaba şimdi düştük» diye,

Kococaş there among them too,
The forty khans' land, the Hıtay realm,
Loosed the day of grim hardship,
And when the Hıtay pressed and encircled,
The simple-witted moaned and burned,
While the mettlesome warriors:
«So be it, we die martyrs, saying,
Took heart and rejoiced,
(What you see today is gone tomorrow,
This cursed, wanton world!)
So deceiving it proves,
The dear land where I was born and grew,
We are doomed to die unseeing, saying.
«The Holy One visits not Beecin,
We came here saying, We shall fight,
And now we have fallen into torment» saying,

Yarım akıllı avanaklar
Böyle düşünüp mızıldanıp,
Gök açık, yer kapalı,
Yerde bir dal görünmez,
Bastı Hıtay kaynaşarak,

The half-witted simpletons
Brooded thus and whimpered,
The sky is clear, the earth is veiled,
Not a branch can be seen on the ground,
The Hıtay pressed in, seething,

Mızrağın ucu tokuşup,
Kapkaranlık gece çöküp,
İnsanın başı vuruşup.
Geri çekilmeden, çekinmeden,
Bir avuçcuk Kırgızlar,
Aziz canı esirgemeden,
O zaman altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Tam demir kuşanıp,
Yeri kaplayan Hıtay'a
Tek başına girip saldırdı.
Böyle düşmanı görünce
Çekinmeyen gözüpek,
Uzattığından geri dönmeyen,

Lance-tips clashing together,
Pitch-black night descending,
The heads of men colliding.
Without retreat, without flinching,
The little handful of Kırgız,
Unsparing of their dear souls,
Then the gold-forelocked, tassel-belted,

Azizkan's only son,
Girded in full iron,
At the Hıtay covering the earth
Charged in all alone.
One who, seeing such a foe,
Flinches not — the fearless one,
Who never draws back what he thrusts,

Asık yüzünü bozmayan,
Kılıcını kına dayamış,
Böyle çetin düşman gelince
Dönüp bakmadan dalıp saldıran,
Kılıcı kızıl kana bulayan,
Kara kalpaklının yavuzu,
Han Manas'ın Sırgak'ı,
Öne girse uğurlu,
Arkadan çıksa tümen ordu gibi,

Gölge etse uğurlu,
Görünüp dursa tümen ordu gibi,

Dirsek dayayıp uyku almayan,
Kestirip de dinlenmeyen,
Ganimet görse imrenmeyen,
Yaman Sırgak'ın ta kendisi o,
Hıtay'ı kıracağı dem işte o.
Kökçebiç ile oynatıp,
Rast geleni yere serip,
Orta yerini er Sırgak
Oyup geliverdi,
Tam ortasını Almambet

Whose stern face never alters,
His sword laid ready at the sheath,
When so grim a foe comes on,
Who plunges in without a backward glance,
Who steeps his sword in scarlet blood,
Fiercest of the black-kalpak folk,
Khan Manas's Sırgak,
A good omen when he leads the van,
Like a tümen-strong host when he comes behind,
A good omen when he casts his shadow,
Like a tümen-strong host when he stands in view,
Who never props an elbow for sleep,
Who never dozes, never rests,
Who covets not the spoils he sees,
The very self of fierce Sırgak is he,
And this the hour he will break the Hıtay.
Prancing upon Kökçebiç,
Laying low whomever he chanced upon,
Through their very middle Er Sırgak
Came carving through,
Their very center Almambet

Kuşatıp geliverdi.
Çevresini er Çubak
Delip geliverdi,
Manas Han'ın kırk yiğidi,
Haykırışı taş yarıp,
Kırıp sürüp kovaladı,
Bir avuç Müslüman
Çekinmeden girdi.
Azı dişlerini göstererek,
At ölüsü dağ gibi yığılıp,
Bıyıklarını sarkıtıp,
Er ölüsü demet demet düşüp,
Kimi biricik er ölüp,
Nice görkemli han ölüp,
Küheylandan nice at ölüp,
Yiğitlerden er ölüp,
Ölmeyip sağ kalanı
Kıpkızıl kana bulanıp,
Kaçmadan durup vuruşan,
İki eli felç olup,
Bütün vücudunun hepsi,

Came encircling round.
Their outer ring Er Çubak
Came piercing through,
Manas Khan's forty warriors,
Their war-cry splitting stone,
Cut, drove, and gave chase,
The handful of Muslims
Entered without flinching.
Baring their back teeth,
Dead horses heaped up mountain-high,
Their mustaches drooping down,
Dead men falling sheaf on sheaf,
Here an only son among men dying,
Many a splendid khan dying,
Of coursers many a horse dying,
Of warriors many a man dying,
And those who died not but survived
Were smeared in crimson blood,
Standing fast and fighting without flight,
Both their hands struck palsied,
The whole of all their bodies

Kıpırdamadan donakalıp,
Kendilerini sakınmadan,
Ünü çıkmış gazadan,
Çekinmeden vuruşup,
Kanlı kana banılıp,
Kâfir ile Müslüman
Kaçmadan durup vuruşup,
Ölseler de hasret yok,
Arslan doğmuş asiller:
«Kırgızlar!» diye bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Durmadan nice vuruşup,
Her biri kendi yanından,
Kendi bildiğini yapıp,
Öfkelenip bağırıp,
Kılıçtan geçirip üç bahadır,

Frozen stiff, unmoving,
Taking no heed for themselves,
Famed abroad from holy war,
Fighting on without flinching,
Steeped in blood upon blood,
Infidel and Muslim both
Stood fast and fought without flight,
No regret though they should die,
The nobles born as lions:
Shouting «Kırgız!» as they came,
Roaring the battle-cry «Manas!»,
Trading blow on blow unceasing,
Each man upon his own side,
Each doing as he best knew,
Shouting out in fury,
Three bahadırs put them to the sword,

«Geri sürün!» diye bastırıp,
Pressing on with cries of «Drive them back!»,

Dikleşip feryat ederek,
Her zamanki gibi çok Hıtay
Geri dönüp kaçtı,
Kırk hanın eli Hıtay yurdu
Geri kaçmaya koyulunca,
At sağrısını dönünce,
Ardından Almambet
Sürüp geliverdi,
Soluk aldırmadan er Sırgak
Vurup geliverdi.
Akbaltay'ın Çubak'ı
Esirgemeden orduya saldırınca,
Ardından kırk yiğit
Bölüp sürüp alınca,
Kara karga gibi Mançu'yu
Geri sürüp savurup,
İnek tüyü kadar Şibe'yi
Allak bullak edip,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Öfkelenip bağırıp,
Kaçan Hıtay'ı
Yine önleyip savurup,

Algara'nın dizginini
(Karısını kara basmış gibi),

Bristling up and wailing,
As ever, the many Hıtay
Turned about and fled,
The forty khans' land, the Hıtay realm,
When they set themselves to flight,
When they turned their horses' croups,
Behind them Almambet
Came driving on,
Giving no pause for breath, Er Sırgak
Came striking on.
Akbaltay's Çubak,
When he charged the host unsparing,
Behind him the forty warriors,
When they split and drove them off,
The Mançu, thick as black crows,
They drove back and scattered,
The Şibe, many as hairs on a cow,
They threw into confusion,
Cotton-sashed, wide-booted,
Keçil's khan Koñurbay,
Shouting out in fury,
The fleeing Hıtay
Heading off again and wheeling them round,
At Algara's reins
(As though a nightmare rode his wife),

Çekip durur Koñurbay,
Nice Solon'u, Mançu'yu
Kırıp durur Koñurbay.
Önünden Kalça karşılayınca,
Ortasında feryat ederek,
Kaçan Hıtay toplanıp,
Kartallar sürüp alınca,
Nice canlar kırılıp.
Kötüsüne bakmadan,
Coşup Sırgak kaplan,

Koñurbay keeps tugging hard,
Many a Solon, many a Mançu
Koñurbay keeps cutting down.
When Kalça met them at the front,
Wailing in their midst,
The fleeing Hıtay rallied,
And when the eagles drove them off,
Many souls were cut down.
Heedless of the worst,
Sırgak the tiger, surging,

Alööke'nin Koñurbay'ı
Önüme benim rast gelse,
Ona doğru varırım, diye,
Allah'ın verdiği buyruğu,
Alna yazılanı görürüm, diye,

Ulak Han'ın Sırgak'ı,
Yirmi birine yeni değip,
Coşkunluğa kapılmış delikanlı,
Kaynayıp duran Hıtay'a
Geri dönmeden saldırıp,
Tuğ dibinde durmuştur.
Kococaş'ın atası
Karacoy'a saldırıp,
Geri dönemeden daha,
Kaplanı göremeden,
Oktan önce yetişti,
Yetiştiği yerde er Sırgak
Karacoy gibi pehlivanı
Devirip geçiverdi.
Cese adlı bir pehlivan
Yetişip ata bindirip,
Yedeğine alıp gidemeden,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Sarala'ya kamçı vurup,
Asilin Almañ yetişti,
Yetiştiği yerde Karacoy'a,
Velveleyi Almañ saldı,
Velvele salmanın ardından
Karacoy gibi pehlivanın
Başını kesip gitti.
«Taş kuşanan Hıtay'ın

Seçkininden ayrılıp,
Ölmeden nasıl dururum!» diye,
Hıçkırıp haykırdı Koñurbay.
Bıyığını yolup fırlatıp,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,

Alööke's Koñurbay -
Should he chance across my path,
I will go straight for him, saying,
The decree that Allah has given,
I will meet what is written on my brow, saying,
Ulak Khan's Sırgak,
Just newly come to twenty-one,
A youth swept up in surging fervor,
At the ever-seething Hıtay
Charging without turning back,
He has taken his stand at the banner's foot.
Upon Kococaş's father
Karacoy he charged,
Before he could yet turn back,
Before he sighted the tiger,
He arrived before the arrow,
And where he reached him, Er Sırgak
A champion like Karacoy
Toppled and swept on past.
A champion by the name of Cese
Rode up and set him on a horse,
But before he could lead him away,
The gold-forelocked, tassel-belted,
Azizkan's only son,
Laid the whip to Sarala,
Noble-born Almañ arrived,
And where he reached him, on Karacoy
Almañ loosed the tumult,
And hard upon that tumult
Of a champion like Karacoy
He cut the head away and went.
«From the stone-girded Hıtay's

Chosen ones now parted,
How can I stand and not die!» saying,
Koñurbay sobbed and cried aloud.
Tearing out his mustache, flinging it down,
Cotton-sashed, wide-booted,

Keçil'in hanı Koñurbay:
«Hiç değilse kaçkın kulu,
Almambet'i keserim» diye,
Kapı kanadı gibi koca dişleri
Darı misali gıcırdayıp,
Algara ile dörtnala,
Geliyor yıldırım gibi.
Almambet'e yetişirken,
Tümen Hıtay'ın içinden,
Sarala'nın üstünden
Devirip geçecekken,
Sağa sola bakmadan,
Savaşa kapılmış meğer,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Kara kalpaklının yavuzu,
Han Manas'ın Sırgak'ı,
Kökçebiç'e kamçı vurup,
Yanından Kalça'ya
Aziz Sırgak yetişti,
Algara'nın üstünden,
Yedi tümen Hıtay içinden
Dağ gibi Kalça'yı
Devirip geçiverdi.
Çadır gibi kocaman,
At üstünden Kalça kul
Yayılıp uçtu gitti.
Attan Kalça düşünce,
Altındaki Algara'yı
Ganimet edip belini kırıp,
Atı yürük Keçil'in
Böylece canını dindirip,
Azaba böyle salayım.
Koñurbay'ın Algara'sı
Dönüp kaçmaya kalmadan,
Kızıl yamaç, düz ana yol,
Kıvrılıp sapıp kaçamadan
Yularına değdi el.

Ganimet edip Algara'yı,

Keçil's khan Koñurbay:
«At least that runaway slave,
Almambet, I shall cut down» saying,
His great teeth like the leaves of a gate
Grinding like millet in the quern,
At full gallop upon Algara,
He comes on like a thunderbolt.
Just as he was reaching Almambet,
Out of the tümen of Hıtay,
From the back of Sarala
Just as he would topple him and pass,
Looking neither right nor left,
So caught up in battle was he,
Sparing his life not a hair's worth,
Fiercest of the black-kalpak folk,
Khan Manas's Sırgak,
Laid the whip to Kökçebiç,
And from the flank upon Kalça
Dear Sırgak came sweeping,
From the back of Algara,
Out of seven tümen of Hıtay,
Mountain-like Kalça
He toppled and swept on past.
Huge as a pitched tent,
From horseback the slave Kalça
Went sprawling through the air.
When Kalça fell from the horse,
Algara from beneath him
Let me take for spoil, and break his back,
Of swift-horsed Keçil
Let me thus still the very soul,
And cast him so into torment.
Koñurbay's Algara,
Before he could wheel and flee,
The red hillside, the broad highroad,
Before he could twist aside and escape,
A hand fell on his halter.

Taking Algara for spoil,

Oynatıp yedeğine aldı.
Kazılıp duran derin hendek,
Kaynayıp duran koyu dert,
Altın kazılan ocaktı,
Tek at basmaz kötü yol.
Tek yola düştüğünde,
Düşman ganimeti Kökçebiç,
Keşfe binilse yorulmaz,
Yorulacak çağı değil,
Yüke binilse incinmez,
O gün Kökçebiç,
Tökezleyecek çağı değil,
Altındaki Kökçebiç
Tökezleyip geçince,
Başındaki çelik kalkanı
Uçup düşüverdi.
Karacoy oğlu Kococaş,
Atta oyuncu, yayan yürük,
Pusuda yiğidi gözleyen,
Nişancılığın son haddiyle,
Tam karşıdaki kayada
Gizlenip kalmış meğer.
Yere düşen kalkanı
Yetişip kapıp alıncaya,
Başına geçiriverinceye,
Baktığından şaşmayan,
Gözlediğinden dönmeyen,
Kızıl giyip fırlayıp,
Yirmi birinde Sırgak'ı:
«İki gözün ortası,
Ölçülü yerin ta kendisi, deyip,
Aşağı kayarsa gözü» deyip,
Nişan alıp bir vurdu.
Er Sırgak'ın iki büklüm düştü,
Ah diyecek hâli gitti,
Şakağından kara kan gitti.
Kurşun Sırgak'tan şaşsa bile,
Altındaki Kökçebiç,
Koşusuna yel yetişmez,

He led him prancing in tow.
A deep trench dug and waiting,
A thick woe ever seething,
It was a pit where gold was mined,
An evil road no lone horse treads.
When he took that lonely road,
Kökçebiç, spoil taken from the foe,
Ridden on scouting, never tires,
This was no season for him to tire,
Ridden under burden, takes no hurt,
That day Kökçebiç -
It was no season for him to stumble,
Yet Kökçebiç beneath him
Stumbled as he went,
And the steel guard upon his head
Flew off and fell away.
Karacoy's son Kococaş,
Trick-rider on horseback, swift on foot,
Watching the warrior from ambush,
With marksmanship's utmost art,
On the rock right opposite
Had lain hidden all the while.
Before the guard fallen to earth
Could be reached and snatched up,
Before it could be set upon his head,
He whose gaze never wavers,
Who never turns from what he watches,
Clad in red, sprang forth,
At Sırgak in his twenty-first year:
«Between the two eyes,
The measured mark itself, saying,
If it slips lower, the eye» saying,
He took aim and fired once.
Er Sırgak fell doubled over,
The strength to cry Ah! left him,
Dark blood ran from his temple.
Even had the bullet missed Sırgak,
Kökçebiç beneath him,
Whose running no wind can catch,

Koşup sıyrılıvermişken:
«Boyun omuru hizası, deyip,

Ölçülü yeri işte bu» deyip,
Uzaklaştırmadan o anda,
Kökçebiç'i bir vurdu.
Dönerek iki büklüm düşüp,
Tanrı'nın Kökçebiç'i
Atıyla birlikte ölüp,
Aradan genç Sırgak ölüp,
Tufan suyu girmemiş,
Dalgalanan kalabalık Hıtay yurdu,
Kendisi kırk han eliymiş.
Sevinmeyen Hıtay'ın
Sevinçli günü doğup:
«Şu ölen Sırgak'ın
Ölüsünü katıra bağlayalım,
Kakan Han'ın önüne
Armağan edip varalım!»
Kaynaşıp Hıtay yetişti,
Kococaş'ı baş olup,
On iki kat kuşatıverdi.
Göğse sığmaz çok kaygı,
Boz yeleli yalnız Almañ'ın
Gözünün yaşı sel gibi.
Karıncayı gör, kurdu gör,
Kurt kadar çok Hıtay yurdunu gör,
Kazılıp konmuş hendeği gör,
Kaynatılmış derdi gör,
Dikilip nara atarak,
Basan Hıtay ordusunu gör,
Kırdıkça tükenmez,
Çöp kadar sayısız çokluğu gör!
Onbaşılar oraklayıp,
Mızrakları dikilip,
Erenlerin hepsi bölünüp,
Soluk aldırmadan ordu basıp,
Beecin'in tümü ayaklanıp,
Baksan göze ilişmez,

Had just run clear and slipped away:
«Level with the neckbone, saying,

This is the measured mark» saying,
Not letting him draw off, that instant,
He shot Kökçebiç once.
Falling doubled over, spinning,
God's own Kökçebiç
Perished, mount and rider both,
And in that midst young Sırgak died,
Untouched by the Flood's waters,
The billowing, thronging Hıtay realm,
Itself the land of forty khans.
For the Hıtay who knew no joy
A joyful day now dawned:
«Of this dead Sırgak
Let us bind the corpse upon a mule,
And before Kakan Khan
Let us go and lay him as a gift!»
Seething, the Hıtay swept up,
With Kococaş at their head,
They ringed him twelve rings deep.
Grief too great for the breast to hold,
Of gray-maned, lonely Almañ
The tears run like floodwater.
See the ants, see the worms,
See the Hıtay realm thick as worms,
See the trench dug and set,
See the woe brought to the boil,
Standing tall, roaring war-cries,
See the Hıtay host pressing in,
Cut them down — they never dwindle,
See the numberless mass, thick as straws!
The leaders-of-ten scything round,
Their lances bristling upright,
All of the brave men sundered,
The host pressing without pause for breath,
The whole of Beecin risen up,
Look, and nothing meets the eye,

Toprak uçup, toz kaplayıp,
Hangisi olduğu bilinmez!
Gök açık, yer kapalı,
Savrulan çalı gibi,
Yeri kaplayan ordu olup,
Yetmiş Beecin ayaklanıp,

Earth flying, dust blanketing all,
None can tell which man is which!
The sky is clear, the earth is veiled,
Like brushwood tossed by wind,
A host that covers all the earth,
Seventy Beecin risen up in arms,

Taş kuşanmış Kıtay'ın
Seçkinleri ayrılıp akın etti,
Zırh giymiş Kıtay'ın
Güçlüleri göze göründü,
Kün Cañ-Cuñ ile Koñurbay
Teke tek meydana çıkıp ayrıldı,
Alööke oğlu Koñurbay,
Yiğitlerin en üstünü bu er,
Ulu dağ gibi göründü,
Ağzından zehri döküldü,
Yürüdükçe toz koptu,
Sesinden canlar çıktı,
Şahlandırıp silkindirdi,
Algara tulparı depretti,
Altın yuları çekiştirdi,
Erlerin kara atı,
Kara atının var imiş,
Böğründe kanadı.
Ay'ı, âlemi kasıp kavuran,
Hilesi sonsuz, âdeti bu.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Düşmanın hilesini bilen bir yiğittir kendisi,
Mızrakçıların en ustası bu kul,
Düşmanın oyununu bilen yaman kul.

Of the stone-girded Kıtay
The chosen ones broke off and charged,
Of the armor-clad Kıtay
The mighty ones came into view,
Kün Cañ-Cuñ and Koñurbay
Rode out apart for single combat,
Koñurbay, son of Alööke,
This warrior, foremost of brave men,
Loomed like a mighty mountain,
Venom poured from his mouth,
Dust rose wherever he strode,
His voice alone drove out souls,
He made him rear and shake himself,
He spurred the tulpar Algara on,
He tugged at the golden halter,
The black steed of warriors,
His black steed, so it was, possessed
A wing upon its flank.
Scourging the Moon and all the world,
His cunning endless — such his way.
Cotton-sashed, in wide-topped boots,
Koñurbay, khan of Keçil,
A warrior who knows the foe's every ruse,

This slave, most masterful of lancers,
A fearsome slave who knows the enemy's game.

Bel bağladıkları beli odur,
Sağlam sığındıkları yeri odur,
Kakançın'lı kırk hanın
Kendini koruyup duran eri odur.
Göz bebeği parıl parıl,

He is the strength on whom they lean,
He is the sure refuge where they shelter,
Of the forty khans of Kakançın
He is the warrior who guards them all.
The pupils of his eyes agleam,

Matara gibi iri mercan taşı
Tepesinde ışıl ışıl,
Altın halkalı sırlı çubuğu,
İnsandan üstün bu şahbaz,
Çadır gibi koca Kalça,
Suratı asılıp çehresi bozuldu,
Gözleri ateş gibi parladı,
Altı bin Kıtay, sayısız kalday
Önüne katıp sürdü,
Dili tutulmuş belalı kul,
İki gözü alev saçtı.
Ala boz ata binmiş,

A coral stone big as a flask
Shimmering upon his crown,
His charmed pipe with rings of gold,
This shahbaz beyond mortal men,
Great Kalça, huge as a yurt,
His face fell dark, his features twisted,
His eyes blazed up like fire,
Six thousand Kıtay, countless kalday
He drove before him as he came,
The baleful slave, tongue-tied with rage,
Both his eyes shot forth flame.
Mounted on a dapple-grey horse,

Mızrakçıları bir yana ayırdı,
Şaşmadan vuran nişancıyı
Cabır'a doğru sürdü,
Bunu gören İslam ehlinin,
Düşmanın halini görünce,
Böylece bahtı karardı.
Bahtın karardığının sebebi şu:
Hazreti Aalı arslanın
Arasından geçtiği yer imiş.
Tufan suyu bile girmemiş,
İskender ona dokunmamış,
Bütün bir Kıtay eli imiş:
"Nice devim öldü," diye,

He set his lancers to one side,
The marksman who never missed his mark
He drove toward Cabır,
The people of Islam, seeing this,
Beholding the state of the foe,
Thus their fortune darkened.
The cause their fortune darkened was this:
It was the place the lion, holy Aalı,
Had passed through in his day.
Not even the Flood-waters had entered it,
İskender had never touched it,
It was the whole Kıtay land entire:
"How many of my giants have died,"
saying,

Alööke oğlu Koñurbay,
Kakançın'lı Beecin'e
Haber saldığı dem imiş.
Haberiyle karışık,
Sevinecek Kıtay'ın
Günü doğuvermiş.
At cambazı, yaya yürük,
Kıtay bozulunca ortaya çıkan,
Karacoy oğlu Kococaş,
O nişancı gelince
Muzburçak, Kökçö han öldü,
Karakalpak'ın keskin kılıcı,

Koñurbay, son of Alööke,
To Beecin of Kakançın —
It was the hour he sent his word.
And mingled with his tidings,
The day for the Kıtay to rejoice
Had suddenly dawned.
Trick-rider ahorse, swift runner afoot,
Who appears when the Kıtay are broken,
Kococaş, son of Karacoy,
When that marksman came,
Muzburçak and khan Kökçö died,
The keen sword of the Karakalpak,

Han Manas'ın Sırgak'ı,
Uzattığından geri dönmeyen,
Çattığı kaşını çözmeyen,
İşte o zaman genç Sırgak öldü,
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Ok değip o da öldü,
Kerimsel öldü, nice can öldü,
Kakançın'lı Beecin'de
Karşısına çıkan her can öldü,
Mızrak başları tokuştu,
İnsan başları çarpıştı,
Ovanın her yanı toz oldu,
Tümenlerin hepsi kan oldu,
Öfkelenip Kococaş:
"Kıyameti koparırım," dedi,
"Hanları Manas sultanı
Şimdi tutup alırım," dedi,

Khan Manas's own Sırgak,
Who never drew back what he thrust out,
Who never unknit his frowning brow,
Then it was young Sırgak died,
Kökötöy's own Bokmurun
Was struck by an arrow, he too died,
Kerimsel died, many a soul died,
In Beecin of Kakançın
Every soul that faced him died,
Spearheads clashed on spearheads,
Men's heads collided with heads,
Every side of the plain turned to dust,
All the tümens turned to blood,
Kococaş, in rage:
"I shall raise the very Doomsday," he said,
"Their khan, the sultan Manas,
I shall seize and take right now," he said,

"Beecin'deki kırk şurkuta
Götürüp aygır salarım," dedi,
"Manas'tan erkek oğul doğarsa,
Geciktirmeden Beecin'e
Han diye kaldırırım," dedi,
"Gazâya gelen Burutları
Tepesinden basarım," dedi,
"Dört tür malını saçarım," dedi,

"Kısraklarını yağmalarım,
Yaklaşırsa, yumruklayıp beynini
Ezip çıkarırım," diyerek gelir,
"Burut'un ta içindeki öcünü!"
Kazılmış duran derin hendek,
Gürleyip savaş narası atarak,
Kıtay ordusu saldırdı o an.
Yılkıda tulpar Alabaş,
Kıtay kargaşa salınca,
Almambet, Çubak iç içe,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan oğlu Almambet,

"To the forty şurkut in Beecin
I'll take him and loose a stallion," he said,
"If a male son is born of Manas,
Without delay, in Beecin
I'll raise him up as khan," he said,
"The Buruts come for holy war
I'll crush down from above," he said,
"I'll scatter their four kinds of herds," he said,
"I'll plunder all their mares,
If one draws near, with my fist his brains
I'll crush and dash out," so saying he comes,
"The vengeance deep within the Burut!"
The deep-dug trench lay ready there,
Thundering forth their battle cry,
The Kıtay host attacked that instant.
Alabaş, tulpar of the herd,
When the Kıtay loosed havoc wide,
Almambet and Çubak side by side,
Golden-forelocked, tassel-sashed,
Almambet, son of Azizkan,

Çevresine bakmadan,
Ecelin eri bu şahbaz,
Canını hiç esirgemeden:
"İslam!" diye haykırıp,
Doksan, sayısız kara Kıtay'ın
Safını bozup savurdu,
Kasılıp gerindi koca arslan,
Yığılıp yatan kâfire
Tek başına daldı koca er.
Kırk boy Kıtay gürledi,
En yamanı Kalça er olup,
Alakeñ'e yetişecekken:
"Ecelim gelirse ölürüm," dedi,
"Canımdan üstün dostum Alma'ma
Arka olurum," dedi,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Kara çelik bu dahi,
Han Baltay oğlu Çubak,
Oygutların şahbazı,
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,
Arslanın dişi işlemeyen,
Tek dövüş için belini kuşanan,

Never glancing round about,
This shahbaz, a man of destined death,
Never sparing his own life:
Crying out "İslam!" aloud,
Of ninety, countless black Kıtay
He broke the ranks and scattered them,
The great lion flexed and stretched himself,
Into the infidels heaped and lying
The great warrior plunged alone.
The forty tribes of Kıtay thundered,
Their fiercest being warrior Kalça,
Just as he would reach Alakeñ:
"If my hour has come, I die," he said,
"For my Alma, friend dearer than life,
I shall stand at his back," he said,
Tall of stature, broad of shoulder,
This one too of black steel,
Çubak, son of khan Baltay,
The shahbaz of the Oyguts,
Whom no man's strength avails to grapple,
Whom the lion's tooth cannot pierce,
Who girds his loins for single combat,

Yedi tümen ordu gelse,
Yeleği omzunda dalıp saldıran:

"Suratı soğuk Kıtay'a
Dosdoğru dalıp mızrak uzatırım," dedi,

"Derdi ağır bu cehennemden
Canımı azat ederim," dedi,
"Şahbazım Almam doğanımı,
Çığrışan Kıtay'a karşı,
Atışıp kırgın salarım," dedi,

"Asilim Almam boz yeleliyi,
Kurtarıp alırım," dedi,
Öfkeyle haykırıp,
Han Baltay oğlu Çubak,

Though seven tümens' host should come,
Fletching at his shoulder, plunging to attack:
"At the cold-faced Kıtay
I'll plunge straight in and thrust my lance," he said,
"From this hell of heavy woe
I'll set my soul at liberty," he said,
"My shahbaz, my falcon Alma —
Against the shrieking Kıtay host
I'll trade shots and spread slaughter," he said,
"My noble Alma, the grey-maned one,
I'll rescue and bring away," he said,
Crying out in wrath,
Çubak, son of khan Baltay,

"Manas!" diye nara atıp,
Altındaki Kögala'ya,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağa sola mahmuzlayıp,
Ne yukarı ne aşağı bakmadan:
"Ölürüm" diye düşünmeden,
Öfkeyle haykırarak,
Kara Kalmak'ı, Mançu'yu
Girdiği yerden savurdu,
Mızrağın eriştiği yerleri
Mızrakla altüst etti,
Kılıcın eriştiği yerleri
Kılıçla doğradı,
Yaman Çubak dalınca,
Bütün Mançu, er Kalça,
Yağmur gibi yay çekti,
Dolu gibi ok attı,
Yağmuru gör, koru gör,
Sağanak gibi değen oku gör,
Kazılıp konmuş hendeği gör,
Kaynayıp duran çileyi gör,
Koca Kalça başta olmak üzere,
Saldıran Kıtay ordusunu gör!
Onun beri yanından,
Tutuştuğunu sağ koymayan,
Bir domuzun etine
Bir oturuşta doymayan,
Kara ordulu Kambıl alp,
Saldırıp yetişti işte.

Roaring the war-cry "Manas!",
To Kögala beneath him
Laying the whip on right and left,
Spurring him to right and left,
Looking neither up nor down:
Never thinking "I shall die,"
Shouting out in fury,
The black Kalmak and the Mançu
He scattered where he entered in,
Wherever his lance could reach,
With the lance he overturned,
Wherever his sword could reach,
With the sword he hewed them down,
When fierce Çubak plunged in,
All the Mançu, warrior Kalça,
Drew their bows like falling rain,
Loosed their arrows thick as hail,
Behold the rain, behold the embers,
Behold the arrows striking like a downpour,
Behold the trench dug out and set,
Behold the seething ordeal there,
With great Kalça at their head,
Behold the charging Kıtay host!
And from this nearer side of him,
Who leaves not alive whatever he grapples,
Who on the flesh of one whole boar
At one sitting is not sated,
Kambıl the alp of the black horde
Came charging up, behold.

Kara canını esirgemeden,
Kıtay akın akın vuruştu,
Kaygısız yiğit erenler,
Kaçmadan dimdik durdular,
Dirseğe yaslanıp uyku almadan,
Bir an kestirip dinlenmeden,
Gündüz hiç durup soluklanmadılar,
İşte böylesi kırgında
Ölene de hayıflanma yok.

Never sparing their dark lives,
The Kıtay fought in wave on wave,
The fearless valiant warriors
Stood bolt upright, never fleeing,
Taking no sleep propped on an elbow,
Not dozing a moment's rest,
By day they never paused for breath,
In slaughter such as this
No mourning even for the dead.

Vuruştukları yer İt-Ölbös,
Kırk günlük çöl imiş,
Kuğu uçarken kanadı

Yanıp tutuşan çöl imiş.
Aşık kemiği kadar dağ yok,
Keçe kadar bir çukur yok,
Saban değmiş bir çizi yok,
Dağ sıçanı kazmış in yok,
Damla dedirtecek suyu yok,
Koparıp yenecek otu yok,
Kırk günlük yol imiş.
Kırk boy Kıtay eliyle,
Şahbazların hepsinin
Bir karşılaşacağı dem imiş.
O çölün ortasında,
Yüzleri boz kızıla çalıp yaslandılar,

Eziyet çekti arslanlar,
Kapkara kana belendiler,
Başlar kova kova kan oldu,
İki kolları tutmaz oldu,
Kırışıp boğuştular,
Şu dünyanın cilvesine bak,
Kırışıp boğuştular,
Önüne katsa uğuru bol,
Almambet ile Çubak,
Sürseler sayısız ordu gibi,
Bunları görünce,
Han Koñurbay başta olarak,
Kancarkol'dan bir tümen,
Kıtay saldırıverdi işte.
Kırk boyun tamamı,
Şahbazı oyuncak edip,
Ortalarına aldı işte,

Zırh giymiş Kıtay'ın
Güçlüleri sayısız mızrak alıp,
Güç birleyip saldırdı işte,

The place they fought was İt-Ölbös,
A desert forty days across,
Where the swan in flight would find its wing
Scorched and kindled — such a desert.
No hill so big as a knucklebone,
No hollow so big as a strip of felt,
No furrow ever touched by plough,
No burrow dug by mountain marmot,
No water enough to call a drop,
No grass to pluck and eat,
A road of forty days it was.
With the forty tribes of Kıtay land,
For all the shahbaz heroes,
It was the hour to meet them face to face.
In the middle of that desert,
Their faces turned grey-crimson as they leaned,
The lions suffered torment there,
They were bathed in pitch-black blood,
Heads bled by the bucketful,
Both their arms would serve no more,
They grappled and they throttled,
Behold the caprice of this world,
They grappled and they throttled,
Rich in fortune when they drive the foe,
Almambet and Çubak,
Driving on like a countless host,
And upon seeing these,
With khan Koñurbay at their head,
A tümen out of Kancarkol,
The Kıtay came attacking, lo.
All the forty tribes entire,
Making the shahbaz their plaything,
Took him in their midst, behold,

Of the armor-clad Kıtay
The mighty took up countless lances,
Joined their strength and charged, behold,

Güneş görünmez oldu işte,
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Seçkinleri ayrıldı,
İslam ehli bakıp durdu:
Bu Kıtay, teki kalmadan,
Hepsini kıracak gibi göründü,
Halk yorgun düşmüşken,
Şakacı Almañ arslan,
İnek sağrılı Sarala'yı
Bağlayıverdi koca arslan,
Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Büyü salıp havayı bozdu koca er.

Yamaçların hepsine dolu yağdı,
Eteklerin hepsine yağmur yağdı,
Gökten bulut boşandı,
Yere bulut yayıldı,
Yaz gününü kış etti,
Giyimi ince Kıtay'ı
İnleterek kız gibi etti,
Sarala küheylan değil mi,
Ağzını dizginle avuçlayıp,
Derleyip sürüyor Almambet,
Onca tümen Kalmak'ı
Sağa sola devirip,
Kırıp geçiyor Almambet.
Yanında yoldaşı Çubak,
Argınkan oğlu Acıbay,
Canının apaçık sırdaşı,
Yoldaş olmuşlar birbirine,
Manas hanın kırk çoro adlı şahbazları.

O zaman ortasını Almambet
Oyup söküverdi işte,
Çevresini kırk kurt
Boğazlayıp geliverdi işte.
Yayılan kıyısını han Çubak,
Kuşatıp geliverdi.
Tam ortasını Müslümanlar

The sun was blotted out, behold,
Of the stone-girded Kıtay
The chosen ones drew off apart,
The people of Islam stood watching:
These Kıtay, leaving not a one,
Seemed set to cut down every man,
While the folk had fallen weary,
The jesting lion Almañ —
Sarala of the cow-broad croup
The great lion quickly tethered,
Its day overcast, its night laid clear,
The great warrior cast a spell and broke the weather.
On all the slopes came pelting hail,
On all the skirts came pouring rain,
Cloud burst loose from the sky,
Cloud spread out across the earth,
He turned the summer's day to winter,
The thin-clad Kıtay soldiery
He made moan and whimper like girls,
Is Sarala not a noble courser —
Gathering his mouth in the rein's grip,
Almambet collects him and drives on,
All those tümens of Kalmak
Toppling them to right and left,
Almambet mows through them all.
Beside him his comrade Çubak,
Acıbay, son of Argınkan,
The open confidant of his soul,
Comrades they had become to one another,
Khan Manas's shahbaz band called the forty çoro.
Then the center of it Almambet
Gouged and tore right out, behold,
Its rim the forty wolves
Came slaughtering through, behold.
Its spreading edge khan Çubak
Came encircling round.
Its very center the Muslims

Talan edip geliverdi.
O yağmalı savaşta,

Came plundering through.
In that battle rich with spoil,

Faltaşı gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
Duası halkı zengin eden,
Padişah Koşoy ihtiyar var,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Eleman oğlu er Töştük,
Kısacası, Müslümanların hepsi var.
Saldırıp girilen savaşta,
Azı dişleri sırıtmış,
At ölüsü hayli var,
Bıyıkları dimdik kalmış,
Er ölüsü hayli var.
Mızrağı belinden kırılmış,
Çaresi büsbütün tükenmiş,
Şaşkın dolaşan bundan çok.
Kuskunu kopmuş,
Eyeri boynuna kaymış:
"Artık kırıldık" deyip,
Kaçıp duran bundan çok.
Nice katırın, tulparın
Eyeri takımı böğründe,
Tepinip duran bundan çok.
"Vah yazık, can ciğerim,
Bir daha nerde görürüm" deyip,
Ağlayıp duran bundan çok.
Yiğit erenlerin hepsi
Kıyı köşede dağılmış,
Korkakların hepsi,
Tanrı canlarını almaz, kıpırdaşıp,
Ortada sıkışıp kalmış,
Kamçıya kuvvet veren
Kaplanların hepsi
Kıyılarda bölük bölük,
Karşı karşıya büyük savaş,
İnsan kanı döküldü,
Toprak uçuran tozu gör,

His staring eyes like the star Çolpan,
His moon-like ears like shields,
Whose prayer makes the people rich,
There is old Koşoy the padishah,
The Eştek's own Camgırçı,
Warrior Töştük, son of Eleman,
In short, all the Muslims are there.
In the battle joined by assault,
Their molars bared in a grin,
Dead horses lie in plenty,
Their moustaches stiff upright,
Dead men lie in plenty.
His lance snapped at the middle,
His last resource entirely spent,
Many more wander dazed about.
His crupper broken away,
His saddle slipped onto the neck:
Saying "Now we are destroyed,"
Many more keep fleeing still.
Many a mule and tulpar
With saddle and gear at its flank,
Many more stand stamping there.
"Alas, my heart, my dearest one,
Where shall I see you again," saying,
Many more keep weeping still.
All the valiant warriors
Are scattered to the corners and edges,
All the cowards there,
God will not take their souls; they squirm,
Jammed together in the middle,
Those who give the whip its force,
All of the tigers there,
In troops along the edges,
Great battle face to face,
The blood of men was spilled,
Behold the dust that lifts the earth,

Akıp giden kanı gör,
Kana bulanıp yüzükoyun,
Ölüp yatan canı gör!
Güneş donuklaşıp görünmez.
Güneşin gözü toz oldu,
Bakılsa göze ilişmez,

Behold the blood that flows away,
Smeared with blood and face-down fallen,
Behold the souls that lie there dead!
The sun grows dim and is not seen.
The eye of the sun turned all to dust,
Look — it cannot meet the eye,

Kara basmış bu çok savaş,
Hangisi kimdir bilinmez!
İt dalaşı koptuğunda,
Kıtay kaçmaya durduğunda,
Haykırıp at dizginini
Derleyip durdu, gördün mü,
Altı tümen kara Kıtay'ını
Geri çevirip Koñurbay,
Kırıma sürdü, gördün mü!

This teeming battle nightmare-ridden,
Who is who cannot be known!
When the dogfight broke wide open,
When the Kıtay turned to flee,
Shouting, the reins of his horse
He gathered up and held — did you see,
His six tümens of black Kıtay
Koñurbay turned back around
And drove them to the slaughter — did you see!

Nişancılarını bir yana ayırıp:
"Yöneldiğiniz yeri kırın!" deyip,
Nara atıp daldı, gördün mü!
Kün Cañ-Cuñ ile Döödür alp,
Hanlarıyla saldırıp esirgemeden,
Kalabalık Kıtay daldı,
Saldırıp gelen yoğun ordu,
(Bugün var olan yarın yok,
Böyleymiş şu şen dünya!)
Kalabalık Mançu coştu,
Han Koñurbay, koca Kalça,
Azgın kalmış meğerse.
Kılıç çalan ustaları
Ayrı bölüğe ayırmış,
Mızrakçıların yatkınını
Öne katıp sürmüş,
At cambazı, yaya yürük,
Asla canını esirgemeden,
O da saldırıya geçmiş.
Yer dönüp yerinden oynadı,
O sırada Koñurbay,
Nice tümen ordu oldu,

Setting his marksmen to one side:
Saying "Cut down all before you!",
He roared and plunged — did you see!
Kün Cañ-Cuñ and Döödür the alp,
Charging with their khans, unsparing,
The teeming Kıtay plunged in,
The dense host coming on attack,
(What is today is gone tomorrow,
Such is this merry world!)
The teeming Mançu surged with fervor,
Khan Koñurbay, great Kalça,
Had stayed rabid all the while, it seems.
His masters of the sword-stroke
He had set in a separate troop,
The aptest of his lancers
He had driven on before him,
Trick-rider ahorse, swift runner afoot,
Never sparing his life at all,
He too had gone on the attack.
The earth spun loose from its place,
At that moment Koñurbay
Became a host of many tümens,

Soy soy can geldi,
Kalça'sı az gelirmiş gibi,
Kancarkol denen can geldi.
Yürüdükçe toz çıkan,
Sesinden can çıkan.
Kırk boy Kıtay, koca halk,
İçinden yaman pehlivan can çıktı.

Souls came, kind upon kind,
As though his Kalça were not enough,
A soul called Kancarkol came on.
Dust rising wherever he strode,
His voice alone driving out souls.
Forty tribes of Kıtay, a mighty folk,
From their midst came forth a fearsome pehlivan.

Gök açık, yer kapalı,
Yerde bir dal görünmez,
Kıtay bozulup gelince,
Pus olup köşelenir,

The sky is clear, the earth is veiled,
Not a branch is seen on the ground,
When the Kıtay come on broken,
They turn to mist and bank in corners,

Sis olup uç verir.
Ölçüsüz Beecin bir yer imiş,
Ordulu Kıtay bir el imiş,
Kahrına aldığında,
Basıp götüren sel imiş.
Tufan suyu bile girmemiş,
Dalgalanan Kıtay eli imiş,
Alööke oğlu Koñurbay'ın,
En üstün Çubak'ı
Pusuya yatıp gözlediği dem imiş.
O sırada beriki -
Han Baltay oğlu Çubak,
Kögala'ya kamçı vurup,
Yiğit belini sıkı kuşanıp,
Öfkeyle kaşını çatıp,
Aziz canını esirgemeden,
Kancarkol hana yetişti,
Kancarkol gibi pehlivanı,
Yetiştiği yerde Çubak'ın,
Devirip yıkıp geçti,
Ayba denen bir pehlivan
Kaldırıp ata bindirene dek,
Argınkan oğlu Acıbay,
Başını kesip gitti.
Kancarkol'u ölünce,
Onbaşıları çığrıştı,

They turn to fog and spring anew.
Beecin was a land beyond all measure,
The Kıtay a people ranked in hosts,
When it took you in its wrath,
It was a flood that swept away.
Not even the Flood-waters had entered,
It was the surging land of Kıtay,
For Koñurbay, son of Alööke,
The peerless Çubak —
It was the hour he lay in ambush watching.
At that moment the other one –
Çubak, son of khan Baltay,
Laying the whip on Kögala,
Girding tight his warrior's waist,
Knitting his brow in fury,
Not sparing his precious life,
He caught up with khan Kancarkol,
A pehlivan like Kancarkol —
There where Çubak caught him up,
He toppled, felled, and passed him by,
Till a pehlivan called Ayba
Could lift him to his horse again,
Acıbay, son of Argınkan,
Cut off his head and went.
When their Kancarkol had died,
Their corporals shrieked aloud,

Ellibaşıları bağrıştı,
Erleri kaynaştı,
Mızrakları titreşti,
Gözünden ateş çakıldı,
Ağzından yel çıktı,
Kılıcı kında şıngırdadı,
Aybalta elde çınladı,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Böğürtüsü taş yardı,
Haykırışı baş yardı,
Karısını karabasan basmış gibi,
Kovaladığı yeni kaçmış gibi,
Gözleri parlayıp yuvasından uğradı,
Ağzından zehri döküldü,
Kancarkol'u deviren Çubak'a,

Their fifty-captains bellowed,
Their soldiers seethed and swarmed,
Their lances quivered all,
Fire struck sparks from his eyes,
Wind came rushing from his mouth,
His sword rang in its sheath,
The moon-axe clanged in hand,
Cotton-sashed, in wide-topped boots,
Koñurbay, khan of Keçil,
His bellow split the very stones,
His war-shout split men's heads,
As if a nightmare crushed his wife,
As if his quarry had just fled,
His eyes flashed, starting from their sockets,
Venom poured from his mouth,
At Çubak, who felled Kancarkol,

Saldırıya geçti Koñurbay,
Ejderha gibi görünüp,
Yer yarılıp gürledi,
Temrenli mızrağı ele alıp,
Algara'ya kamçı vurup,
İt, kükreyerek yetişiverdi.
Oktan önce yetişti işte,
Kögala'nın üstünden
Yetiştiği yerde Çubak'ı,
Devirip yıkıp geçti işte.
Böyle etti şu şumluğu:
"Diri diri bağlayın!" diye,
Halkına verdi buyruğu.
Çubak attan düşünce,
Altı bin kalday, sayısız pehlivan,
Her düşmana karşı usta olmuş,
Düşmanın aksakalı Koñurbay,
Haykırıp ses saldı işte,
Kalabalık Kıtay, çok Mançu,
Çubak'ın üstüne çullanıverdi işte!
Kaynaşarak Kıtay koştu,
Kıtay sıkıştırdığında,

Koñurbay went on the attack,
Looming like a dragon there,
The earth split open, thundering,
Taking up his sharp-tipped lance,
Laying the whip on Algara,
The dog came roaring swiftly on.
He arrived before the arrow, lo,
From off Kögala's back —
There where he caught up with Çubak,
He toppled, felled him, passed on by.
Such was the evil deed he did:
Crying "Bind him still alive!",
He gave his people the command.
When Çubak fell from his horse,
Six thousand kalday, countless pehlivans,
Grown masterful against every foe,
Koñurbay, greybeard-elder of the foe,
Cried out and loosed his voice, behold,
The teeming Kıtay, the many Mançu,
Fell in a mass upon Çubak, behold!
Seething, the Kıtay came running,
And when the Kıtay pressed him hard,

Kahrolasılar yüzünden candan umut kesildi.
"Ay karanlık olduğunda -
Gece böyleymiş meğer," dedi,
"Ecel başa geldiğinde,
Tanrım, gün böyleymiş!" dedi,
Kini dinsin diye kalday'ı biçti,
Bakıp duran Çubak'ın,
İçi yaman tüttü:
"Kalabalık Kıtay, çok Mançu,
Diri diri tutar mı beni?
Han Baltay oğlu Çubak,
Kıtay'ın gönlü isterse,
Eline mi düşüp kalır?!"
Dizleri yere büküldü,
Çubak baksa candan umut kesmiş,

Yer dönüp toz oldu,
Yetmiş Beecin yerinden oynadı.
Pehlivanları hazırlanıp,
Topuz alıp koşuştu.
O zaman Çubak, boz yeleli,

Hepten candan umut kesti.
Kementçiler üşüştü,
Yaya yürüklerin hepsi:
"Bağlarım!" diye davrandı.
Pehlivanları kaynaşıp,
Yetişiverdiler işte,
Çubakeñ'i kırk iki han,
Bir daha kuşattı işte!
Amansız bir kargaşayı
Salıp duruyor, gördün mü,
Kısa tüfek çat dese,
Ürkmeden tek tek başlarını
Alıp duruyor, gördün mü?
Biçare Çubak, seçkin şahbaz,
Yiğitliği kusursuz,
Yüz yüze vuruşup,

Because of the accursed ones, hope of life was cut away.
"When the moon has gone to dark –
So this is what night is like," he said,
"When the fated hour arrives,
My God, so this is the day!" he said,
To slake his hatred he mowed down kalday,
As Çubak stood looking on,
His heart smoldered bitterly:
"The teeming Kıtay, the many Mançu,
Will they take me still alive?
Shall Çubak, son of khan Baltay,
If the Kıtay's heart so wills it,
Fall captive into their hands?!"
His knees buckled to the ground,
Çubak, one could see, had lost all hope of life,
The earth spun round and turned to dust,
The seventy Beecins shook from their place.
Their pehlivans made ready,
Took up maces and came running.
Then Çubak, the grey-maned one,

Gave up hope of life entirely.
The lasso-men came swarming,
All the swift men on foot
Lunged forward crying "I shall bind him!"
Their pehlivans came seething,
And swiftly they arrived, behold,
Our Çubak by forty-two khans
Was encircled once again, behold!
A merciless tumult
He keeps unleashing — did you see,
When the short musket cracks,
Unflinching, one by one their heads
He keeps on taking — did you see?
Poor Çubak, the chosen shahbaz,
His valor without flaw,
To fight him face to face

Onu çekip kurtaracak
Yiğidin Almañ burada yok!
Ululuğu kusursuz,
Şu kırgının içinde
Öz kardeşi Manas burada yok!
Bel bağlanan bel de yok,
Kırgın böyle azmışken,
O bildik İslam eli de yok!
Ne yukarı ne aşağı bakmadan,
Çubakeñ "ölürüm" diye düşünmeden,
Gökten inmiş altı keskin çelik,
Kılıçların en yamanı -
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Acıbay'ın Aç albars'ı,
Bakay'ın aldığı Aç bolot,
Çubak'ın aldığı Coykuma,
Almambet'in aldığı Ak albars,
Sırgak'ın aldığı Ar kesken,
Altı çelik keskin bunlar,
Öndeki kara Kıtay'ı
Feryat ettiren mülk bunlar.

Demirden geri dönmeyen,
Baş almadan geri dönmeyen,
Kan içmeden kına girmeyen,
Sıyrılınca kınından,
Kan içmeden boş gezmeyen.

O zaman Çubak, seçkin şahbaz,
Kabzasından kavrayıp,
O an kınından sıyırıverdi,
Çevresine bakmadan,
Canını hiç esirgemeden,
Mızraklı dalan Kıtay'ı
At üstünden yıktı,
Önüne geleni
Çubak tepetaklak serdi,
Başına kement attırmadan,
Dalgalanan Kıtay'a

And drag him free to safety —
His brave Almañ is not here!
His greatness without flaw,
Amid this slaughter here,
His own brother Manas is not here!
No strength to lean on, none at all,
With the slaughter raging so,
That well-known land of Islam is not here!
Looking neither up nor down,
Our Çubak, never thinking "I shall die" —
Six keen steels come down from heaven,
The fiercest of all swords –
Zulpukor, which Manas took,
Acıbay's own Aç albars,
Aç bolot, which Bakay took,
Coykuma, which Çubak took,
Ak albars, which Almambet took,
Ar kesken, which Sırgak took,
These are the six keen steels,
The black Kıtay before them —
These are the treasures that make them wail.
Never turning back from iron,
Never turning back without a head,
Never sheathed till they have drunk blood,
Once drawn from out the sheath,
Never idle till they drink of blood.

Then Çubak, the chosen shahbaz,
Gripping it by the hilt,
That instant whipped it from the sheath,
Never glancing round about,
Never sparing his own life,
The Kıtay plunging in with lances
He struck down from their horses,
Whoever came before him
Çubak laid out head over heels,
Letting no lasso be cast at his head,
Against the surging Kıtay

Karşı durdu Çubak'ın,
Dokuz gün kendini kaptırmadan.

Kuşanınca o güzelim -
Kürek başının aynası,
Sarmaş dolaş düşmana salınca,
Emanet canın eğlencesi,
Oynayıp atınca oçogor,
Öfkelense bölük bozar,
Elindeki boz kelte,
Sağa yaslanıp bir attı,
O an düşmanlarını serdi,
Başına kement doladtırmadan,
Akbaltay oğlu Çubak,
Bedenine ağ attırmadan,
Kendi yaya kalınca Çubak'ın,
Bir aşağı bir yukarı koştu,
Yanası dünya, onmayasın,

Kıtay üşüşüp gelince,
"Ölürüm" diye candan umut kesti:
"Toplanıp Kıtay, Koñurbay,
Beni diri diri bağlar mı ki?
Feryat ettirip şu yalnızı,
Kurban diye keser mi ki?
Şu kırgının içinde,
Gömülmeden kemiğim kalır mı ki?
Tertemiz körpe etimi,
Ak akbaba didikleyip doyar mı ki?
Âlem bozan koca baş,
Kıtay'a tekme mi olur ki?
Turna gibi boynuma,
Kıtay demir boyunduruk vurur mu ki?

Durmak istemez koca baş,
Kakançın'lı Kıtay'a,
Tanrı'ya yakınıp kul mu gider ki?
Derinliği kırk arşın, dimdik çukur,
Kazdıkları hendeğe atar mı ki?!

Our Çubak stood fast and firm,
For nine days never letting himself be seized.
When girded on, that beauty –
The mirror of the shoulder-blade,
When loosed on foes locked body to body,
The plaything of the soul held in trust,
The oçogor, when fired in play,
In anger it breaks up whole troops,
The grey short-gun in his hand —
Leaning right, he fired one shot,
That instant laid his foes out flat,
Letting no lasso loop his head,
Çubak, son of Akbaltay,
Letting no net be thrown on his body,
When Çubak was left afoot himself,
He ran now down, now up again,
O world doomed to burn, may you never thrive,
When the Kıtay came swarming on,
He cut off hope, thinking "I shall die":
"Will the Kıtay massed with Koñurbay
Bind me while I still draw breath?
Making this lone man cry aloud,
Will they slaughter him as sacrifice?
Amid this slaughter here,
Will my bones lie unburied still?
On my pure and tender flesh
Will the white vulture peck its fill?
This great head that shook the world,
Shall it be a thing for Kıtay boots to kick?
On my neck slender as a crane's,
Will the Kıtay clamp an iron yoke?

This great head that will not rest —
To the Kıtay of Kakançın,
Pleading to God, shall it go a slave?
The sheer pit forty ells in depth —
Will they cast me in the trench they dug?!

Gâvur dinli, dinsiz it,
Nice yerde öcünü alır mı ki?!
Öfkesi gelirse Çubak'ı,
Yarı yolda mı biçer ki!"

Toprak uçtu, toz koptu,
Dokuz gün vuruşup,
Çubakeñ'den derman gitti.
Gücünün gittiğini bilince,
Alööke oğlu Koñurbay,
Haykırıp mızrak saldı,
Arslan doğmuş şahbazın,
Eteğiyle mızrağını
Çubakeñ bükerek savuşturdu.
Çevresine bakmadan,
Çubak canını hiç esirgemeden,
Kanadından kırılan,
İşte o zaman Çubak'ın,
Kögala'sından ayrıldı.
Çepeçevre demir ağ,
"Möndü!" diye nara atıp,
Yoğun ordu bastırdı.
Kaynayan çile oldu,
Çevresi dikilen ordu oldu.
Kaynaşarak Kıtay yetişmiş,
İnek sağrılı Sarala'yı,
Girdap gibi döndürüp ezdi,

Toparlayıp dönüyor Alakeñ:
"İkizim Çubak nerede?" diye,
Eğilip bükülüp vuruşup,
Arayıp duruyor Alakeñ!
Ortalarını darmadağın edip,
Dövüp duruyor Alakeñ:
"Yiğidim Çubak nerede?" diye,
O an bakınıp duruyor Alakeñ.
Kanlı kırgının içinde,
Durup duruyor Alakeñ:
"İkizim nereye gitti?" diye,

The infidel-faithed, godless dogs,
Will they take revenge in place on place?!
And if their fury rises — Çubak,
Will they cut him down at the halfway mark!"
The earth flew up, the dust broke loose,
Nine days of fighting through,
The strength went out of our Çubak.
Knowing that his strength was gone,
Koñurbay, son of Alööke,
Cried out and hurled his lance,
The shahbaz born a lion —
With his coat-skirt the lance
Our Çubak twisted and turned aside.
Never glancing round about,
Çubak never sparing his life,
Broken at the wing —
Then it was that Çubak
Was parted from his Kögala.
An iron net on every side,
Roaring the war-cry "Möndü!",
The dense host pressed him hard.
It became a seething ordeal,
All round him stood a host arrayed.
Seething, the Kıtay had caught him,
Sarala of the cow-broad croup
He spun like a whirlpool, trampling through,
Alakeñ wheels and rallies round:
"Where is my twin, my Çubak?" crying,
Bending, twisting as he fights,
Alakeñ keeps on searching!
Smashing their center all to pieces,
Alakeñ keeps on pounding:
"Where is my brave, my Çubak?" crying,
Alakeñ keeps looking round that instant.
Amid the bloody slaughter,
Alakeñ keeps standing fast:
"Where has my twin gone?" crying,

Arayıp duruyor Alakeñ!
Eyer beli gibi sırttan,
Aziz Almañ, seçkin şahbaz,
Çıkıverip bakınca,
Kaynaşan onca karaltı,
Orman dese, el imiş,
Puslanıp yanar görünen,
Yıldız dese, kor imiş.
Kararıp yanan onca yaygını,
Çalı dese, ok imiş.
Karaltılı görünen,
Yığın yığın kara ordu imiş.
O an Çubak görünmez,
Alakeñ'in çilesi imiş.
Dikilmiş gibi görünen,
Kamış dese, el imiş,
Han Baltay oğlu Çubak'ı,
Kuşatıverdiği dem imiş!
Kırk boy Kıtay, koca halk,
Haykırıp ses salmış,
Yamanları Mañküş, Koñurbay,
Çepeçevre sarmışlar.
Kögala'sından ayrı düşüp.
Boz yeleli Çubak kaplan,
Üstüne kapanan Kıtay'ın
Eline düşüp kalmış!
Okçuların hepsi,
Azrail gibi davranmış,
İyileri er Kalça olup,
Bir Çubak'a üşüşmüş.
Kementçilerin hepsi:
"Bağlarım" diye davranmış.
Kaynaşıp pehlivanlar koşmuş,
Sıkboğaz edilen Çubak,
Kahrolası, candan umut kesmiş.
Kıtay saldırıp dururken,
Kaplan Almañ, o yiğit eren:
"Han Çubak'a yetişeyim,

Alakeñ keeps on searching!
From a ridge like a saddle's seat,
Dear Almañ, the chosen shahbaz,
Riding up and looking out —
All those seething darkened shapes:
Call it forest — it was a people,
What seemed to burn behind the haze,
Call them stars — they were embers.
All that spread of blackened burning,
Call it brushwood — it was arrows.
What loomed there as a darkness
Was the black host, heap on heap.
That instant Çubak is nowhere seen,
Such was Alakeñ's ordeal.
What seemed to stand there planted,
Call it reeds — it was a people,
Çubak, son of khan Baltay —
It was the hour they hemmed him in!
Forty tribes of Kıtay, a mighty folk,
Had cried and loosed their voices,
Their fiercest, Mañküş and Koñurbay,
Had ringed him round about.
Fallen apart from his Kögala,
The grey-maned tiger Çubak
Into the hands of the Kıtay closing over him
Had fallen and lay captive!
All of the archers there
Had borne themselves like Azrail,
Their best being warrior Kalça,
Had swarmed on one lone Çubak.
All of the lasso-men
Had lunged, crying "I shall bind him."
Seething, the pehlivans had run,
Çubak, pressed at the throat,
Accursed fate — had lost all hope of life.
While the Kıtay kept attacking,
The tiger Almañ, that valiant one:
"Let me reach khan Çubak now,

Gücüm yeterse, Kıtay'dan
Kaplan Çubak şahbazı alayım,
"Yaman Çubak ikizim," diye,
Şahbaz Almañ, seçkin er,

Haykırışı bastı işte.
Oktan önce yetişti işte,
Yetiştiği yerde Çubak'ını,
Terkisine atıp kaçıp geçti işte.

Sönmüş ateşini tutuşturup,
Akbaltay oğlu Çubak'ın,
Ölmüş canını diriltip,
Sağ dizine bindirip,
Altındaki Sarala'ya,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağa sola mahmuzlayıp,
Emanet can uğruna,
Telaşla çıktı, gördün mü?
Çubak'ını kapıp kaçırarak,
Kaçıp çıktı, gördün mü?
Yolunda duran Kögala'ya,
Kaplanın Almañ yetişti,
Yetiştiği yerde Çubak'ı,
Bindirip kaçıp geçti.
Çubak ata bindikten sonra,
Dizgin ele değdikten sonra,
Kamışı gör, seli gör,
Gürleyip nara atarak,
Saldıran Kıtay elini gör.
Ormanı gör, topu gör,
Durmadan değen oku gör,
Kazılmış derin hendeği gör,
Yiğit Kalça başta olarak,
Gelen Kıtay elini gör!
Kıtay tümen tümen el imiş,

Hazreti Aalı arslanın,
İçinden geçtiği yer imiş.

If my strength avails, from the Kıtay
Let me take the tiger Çubak, the shahbaz,
"Fierce Çubak, my twin," crying,
Shahbaz Almañ, chosen warrior,

Drowned out all cries with his own, behold.
He arrived before the arrow, lo,
There where he reached his Çubak,
He flung him on his crupper and fled past, behold.
Kindling his fire gone out,
Of Çubak, son of Akbaltay,
Reviving his soul that had died,
Setting him on his right knee,
To Sarala beneath him
Laying the whip on right and left,
Spurring him to right and left,
For the sake of the soul held in trust,
He broke out in haste — did you see?
Snatching up his Çubak, bearing him off,
He fled and broke free — did you see?
To Kögala standing in his path
The tiger Almañ came,
There where he reached him, Çubak
He mounted up and fled on past.
Once Çubak was ahorse again,
Once the rein had touched his hand,
Behold the reeds, behold the flood,
Thundering forth their battle cry,
Behold the Kıtay land attacking.
Behold the forest, behold the cannon,
Behold the arrows striking without cease,
Behold the deep-dug trench,
With valiant Kalça at their head,
Behold the Kıtay land advancing!
The Kıtay were a people of tümen on tümen,
It was the place the lion, holy Aalı,
Had passed through in his day.

Tufan suyu bile girmemiş,
Dopdolu Kıtay eli imiş,
Bir avuç kalan Müslüman'ın,
Ele düşecek demi imiş,
Öldükçe çoğalan,
Zorba Kıtay halkı imiş!
Bel bağlanan beli yok,
Beline destek olacak,
Namlı Manas arslanı yok,
Kazın dönemediği kayası yok,

Not even the Flood-waters had entered,
It was the brimming land of Kıtay,
For the handful of Muslims left,
It was the hour to fall captive,
Multiplying as they died,
Such were the tyrant Kıtay folk!
No strength to lean on, none,
To stand support behind him,
No famed lion Manas is here,
No crag the goose cannot round,

Heybetli kara dağı yok,
Sarp kapanmış beli yok,
Mihnet çektiren müşkül iş,
O bildik namlı Manas arslanı yok!

Kazın dönemediği dağı yok,
Yalçın kara kayası yok,
Muzburçak, Kökçö hanı yok,
İşte şimdi oldu müşkül iş,
Müslümanların hepsi yok!
Bu yokluğu görünce,
Sakalsız Beecin'in
Beyi çıkagelmiş,
Yiğit Kalça, Kococaş,
Eri çıkagelmiş.
Karacoy oğlu Kococaş,
At cambazı, yaya yürük,
Hazineye bağlı büyük nişancı.
Kök baytalını eyerleyen,
Hani altı bin oğlan birden gitmişti,

No majestic black mountain here,
No pass locked sheer and closed,
A grievous task of toil and pain,
That well-known famed lion Manas is not here!
No mountain the goose cannot round,
No steep black crag is here,
No Muzburçak, no khan Kökçö,
Now indeed the hard hour has come,
All of the Muslims are gone!
Seeing this desolation,
Of beardless Beecin
The bey came riding forth,
Valiant Kalça, Kococaş,
Its warrior came riding forth.
Kococaş, son of Karacoy,
Trick-rider ahorse, swift runner afoot,
The great marksman bound to the treasury.
He who saddles the Kök baytal mare —
Remember, six thousand boys went off together,

Altı bin oğlan kırılmıştı,
Altı oğlan sağ kalmıştı,
Sihir büyü dersini
Okuduğu sıralarda,
Altındaki Kök baytal,
Kök baytalı eyerlemişti,
Alakeñ'den bu şahbaz,

Six thousand boys were slain,
Six boys were left alive,
The lesson of spell and sorcery
In the days when he studied it,
The Kök baytal beneath him,
He had saddled the Kök baytal,
This shahbaz, before Alakeñ,

Altı ay önce okumuştu.
İç etinden ok geçmez gömleği,
O zaman giymiş değil mi,
Alakeñ'den de üstün,
Ejderha ilmini,
Öğrenivermiş değil mi.
Gelenlerden söz işitmiş,
Ölmeden yitmeden Kococaş,
Kakançın'lı Beecin'de,
Salgın bir dert var diye duymuş.
Sevinmedik Kıtay'ın,
Günü doğuvermiş.
O kırgının içine,
At cambazı, yaya yürük,
Kococaş çıkagelmiş.
Bel bağlanan bel imiş,

Beecin'den çıkma arslan imiş.
Nişan aldığı sağ dönmez,
Diri insanı sağ komaz.
Kococaş'ı görünce,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın bir tanesi,
Karıkan'ın yada taşını,
Böğründen çıkardı,
Bir çanak kara suya,
Gürletip daldırdı.
Eteklerin hepsine yağmur yağdı,
Yamaçların hepsine dolu yağdı,
Yaz gününü kış etti,
Giyimi ince Kıtay'ı,
İnleterek kız gibi etti:
"İslam!" diye haykırdı.
Şu duran Kıtay'ı,
Geri püskürtüp Almambet,
Savurarak sürdü.
Ortasını Alakeñ,
Oyup geliverdi.
Çevresini Çubak'ın,

Had studied six months earlier.
The shirt no arrow pierces to the flesh,
Did he not don it then,
And surpassing even Alakeñ,
The science of the dragon,
Did he not master it outright.
He had heard word from those who came,
Kococaş, undead, unlost,
In Beecin of Kakançın,
Had heard there was a plague of woe.
For the joyless Kıtay
The day had suddenly dawned.
Into that slaughter's midst,
Trick-rider ahorse, swift runner afoot,
Kococaş came riding forth.
He was the strength they leaned upon,

A lion sprung from Beecin.
What he aims at returns not alive,
He leaves no living man alive.
Upon seeing Kococaş,
Golden-forelocked, tassel-sashed,
Azizkan's only one —
The yada-stone of Karıkan
He drew from at his flank,
Into a bowl of black water
He plunged it with a roar.
On all the skirts came pouring rain,
On all the slopes came pelting hail,
He turned the summer's day to winter,
The thin-clad Kıtay soldiery
He made moan and whimper like girls:
He cried aloud "İslam!"
The Kıtay standing there
Almambet drove back again
And scattered them as he drove.
The center of them Alakeñ
Came gouging out.
Their flanks our Çubak

Boğazlayıp geliverdi.
Tam kıyısını kırk çoro,
Boğazlayıp geliverdi.
Kırk çoronun en değerlisi,
Kırkın başı ihtiyar Kırgıl,
Yamanı Şuutu eren var.
Argınkan oğlu Acıbay,
Akbaltay oğlu Çubak var,
Deve kaldıran Akayar,
Yiğitlerin hepsi var,
Koşoy, Töştük hanı var,
İslam'ın hepsi var.
Yılkıda tulpar Alabaş,
Almambet, Çubak iç içe,
Savaş kuşağını bele sarıp,
Yedi tümen kara Kıtay'a,
Tek başına dalıp saldırdı,
Çevresine bakmadan,
Canını hiç esirgemeden,
Sağını solunu kollamadan,

Came slaughtering through.
Their very edge the forty çoro
Came slaughtering through.
Most precious of the forty çoro,
Head of the forty, old Kırgıl,
And the fierce one, warrior Şuutu, is there.
Acıbay, son of Argınkan,
Çubak, son of Akbaltay, is there,
Akayar who lifts a camel,
All of the brave men are there,
Koşoy and khan Töştük are there,
All of Islam is there.
Alabaş, tulpar of the herd,
Almambet and Çubak side by side,
Winding the war-sash round his waist,
At seven tümens of black Kıtay
He plunged and charged alone,
Never glancing round about,
Never sparing his own life,
Guarding neither right nor left,

Kıl kadar canını esirgemeden,
Dirseğe yaslanıp dinlenmeden,
Bir an kestirip uyumadan,
Gündüz soluk almadı,
Gece soluk almadı.
Kakançın'lı Beecin'i,
Kıtay'ı inim inim inletip,
Munarık çölüne doğru,
Bölüp sürerek daldı.
Sürüklenen saçları gör,
Kesilip yatan başları gör,
Akıp giden seli gör,
Kırılan Kıtay elini gör,
Yeryüzündeki otu gör,
Ot kadar çok Kıtay'ı gör!
İskender'in iz bırakmadığı,
Şu duran Beecin'den,
Süleyman'ın hesap sormadığı,

Not sparing his life by a hair's breadth,
Taking no rest propped on an elbow,
Not dozing a moment's sleep,
By day he drew no breath of rest,
By night he drew no breath of rest.
Beecin of Kakançın,
Making the Kıtay groan and groan,
Toward the Munarık desert
He split them, drove them, plunging on.
Behold the hair dragged trailing,
Behold the heads cut off and lying,
Behold the flood that flows away,
Behold the Kıtay land cut down,
Behold the grass upon the earth,
Behold the Kıtay thick as grass!
Where İskender left no trace —
From this Beecin standing here,
Where Süleyman called no reckoning,

Tükendikçe tüten,
Köklü Beecin halkı imiş.
Bir avuç İslam ehlinin,
Tükeneceği dem imiş.
Beecin'deki Kıtay'dan,
Alööke denen han çıkmış,
Alööke oğlu Koñurbay'ın,
Sesinden canlar çıkmış.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Düşmanın oyununu bilen domuz ah!
Kahrolasının kara atı,
Kara atının var imiş,
Böğründe kanadı.
Ne zaman olsa âlemi,
Alööke oğlu Koñurbay,
Un ufak etmek âdeti.
Böğürtüsü taş yardı,
Haykırışı baş yardı,
Algara'nın dizginini,
Kasıverdi o eren.
Altı tümen kara Kalmak'ı,
Geri çevirip sürdü.
Zırh giymiş Kıtay'ın,

Smoking on even as they dwindle,
Such were the deep-rooted folk of Beecin.
For the handful of Islam's people,
It was the hour to be spent.
From the Kıtay in Beecin
A khan called Alööke had risen,
And of Koñurbay, son of Alööke,
The voice alone drove out souls.
Cotton-sashed, in wide-topped boots,
Koñurbay, khan of Keçil,
The swine who knows the enemy's game, ah!
The black steed of that accursed one —
His black steed, so it was, possessed
A wing upon its flank.
At any time, the whole wide world
Koñurbay, son of Alööke,
To grind to dust is his way.
His bellow split the very stones,
His war-shout split men's heads,
The rein of his Algara
That warrior snapped up tight.
His six tümens of black Kalmak
He turned about and drove.
Of the armor-clad Kıtay

Güçlülerini bir yana ayırdı,
Taş kuşanmış Kıtay'ın,
Seçkinlerini bir yana ayırdı,
Kuşak bağlayıp bilenen,
Erlerini bir yana ayırdı,
Mızrak saplamada ustaları,
Tepelere ayırıp yerleştirmiş,
Şaşmadan vuran nişancıyı,
Ayrı bölük etmiş.
Seçme pehlivanların hepsi,
Kıyı kıyı yayıldı,
Zayıf çürüklerin hepsi,
Sarı hastalığa tutulmuş gibi sarkıp,
Ortada sıkışıp kaldı.

He set the mighty to one side,
Of the stone-girded Kıtay
He set the chosen to one side,
Those girt with sashes, whetted keen,
His warriors he set to one side,
The masters of the lance-thrust
He posted out upon the hilltops,
The marksman who never missed his mark
He made a separate troop.
All of the picked pehlivans
Spread out along the edges,
All of the weak and rotten,
Drooping as if seized by the yellow sickness,
Stayed jammed there in the middle.

Erenlerin hepsi coştu,
Arslanların hepsi,
Kıyılarda kızıştı.
Onbaşılar çığrıştı,
Erenlerin ellibaşısının,
Mızrakları titreşti,
Yüzbaşısı koşuştu,
Binbaşı kaldaylar,
Aziz candan umut kesti,
Kızıl ala giyinip,
Kıtay'ın halkı bocaladı,
Kara Kalmak, çok Mançu,
Kahrına dayanamayıp,
Koca Kalça boz yelelinin,
Önüne düşüp çırpındı.
Savaşılan yer İt-Ölbös.
Kırk günlük yoldur orası,
Hızır'lı erlerin hepsinin,
Kırılıp kalacağı yerdir orası.
Aşık kemiği kadar dağ yok,
Keçe kadar çukur yok,
Kuğu uçarken kulağı,
Yanıp kavrulan çöl imiş,
Koparıp yenecek otu yok,
Bir yudumluk suyu yok,
Er yürüse davar bulmaz,
Kırk günlük çöl imiş.
Yamanların hepsinin,

All of the warriors surged with fervor,
All of the lions there
Grew heated on the flanks.
The corporals shrieked aloud,
Of the warriors' fifty-captains
The lances quivered all,
Their hundred-captains ran about,
The thousand-captain kaldays
Gave up hope of their precious lives,
Clad in motley scarlet,
The folk of the Kıtay floundered,
The black Kalmak, the many Mançu,
Unable to bear his wrath,
Before great Kalça, the grey-maned one,
They fell and floundered in his path.
The battlefield is İt-Ölbös.
A road of forty days is that place,
For all the warriors blessed by Hızır,
It is the place where they shall fall.
No hill so big as a knucklebone,
No hollow so big as a strip of felt,
Where the swan in flight would find its ear
Scorched and seared — such a desert,
No grass to pluck and eat,
No water for a single sip,
A man may walk and find no flock,
A desert forty days across.
For all of the fierce ones there,

Yüz yüze gelecek demi imiş.
O zaman altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan oğlu Almambet,
Oktan önce o yiğit,
Er Mañküş'e yetişti,
Mañküş gibi alp pehlivanı,
Yetiştiği yerde Alakeñ,
Kerik'inin üstünden,
Devirip yıkıp geçti.

It was the hour to meet face to face.
Then the golden-forelocked, tassel-sashed,
Almambet, son of Azizkan,
That brave man, before the arrow,
Caught up with warrior Mañküş,
A pehlivan-alp like Mañküş —
There where Alakeñ caught him up,
From off his Kerik's back
He toppled, felled him, passed on by.

Yaya yürüklerin bir bölüğü,
Topluca saldırıp yetişene dek,
Mañküş gibi alp pehlivanı,
Araya girip kurtarana dek,
Öz canının sırdaşı,
Nereden yetişti bilmem,
Han Baltay oğlu Çubak.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Kara çelik ağızlı,
Haberin var mıdır,
Han Baltay oğlu Çubak.
Ak maralı sürüp inek eden,
Öfkesine dokunulduğunda,
İnsanların hepsini perişan eden.
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,
Çattığı kaşını çözmeyen,
Uzattığından geri dönmeyen.
Düşmanı görse dönmeyen.
Oykuma kılıcı ele alıp,
O an Çubak yetişti,
Yetiştiği yerde Mañküş'ün,
Kanını dolu gibi dökerek,
Başını biçip geçti.
Koca Mañküş ölünce,
Mançu bu kaygıyı görünce,
O zaman Keçil'in hanı Koñurbay,
Böğürtüsü taş yardı,
Mahmuzları tepindi,
Ensesindeki perçem saçı,
Tokmak gibi savruldu,
Gözleri göl çukuru kadar,
Öfkelenip haykırdı,
Alööke oğlu Koñurbay,

Kaşla göz arası,
Açılmış mezara benzer,
Yürüdükçe toz çıktı,
Sesinden can çıktı,
Algara tulparı silkindirdi,

Till a troop of the swift men on foot
Could charge in a body and arrive,
A pehlivan-alp like Mañküş —
Till they could step between and save him,
The confidant of his own soul,
From where he came I cannot tell,
Çubak, son of khan Baltay.
Tall of stature, broad of shoulder,
With edge of blackened steel,
Have you heard the tale of him,
Çubak, son of khan Baltay.
Who herds the white maral like a cow,
When his anger has been touched,
Who lays all mankind in ruin.
Whom no man's strength avails to grapple,
Who never unknits his frowning brow,
Who never draws back what he thrusts out.
Who turns not back at sight of the foe.
Taking the sword Oykuma in hand,
That instant Çubak arrived,
There where he caught him, Mañküş's
Blood he poured out thick as hail,
He sheared his head and passed on by.
When great Mañküş had died,
When the Mançu saw this grief,
Then Koñurbay, khan of Keçil —
His bellow split the very stones,
His spurs came stamping down,
The forelock braid at his nape
Swung about like a mallet,
His eyes big as lake-hollows,
In fury he cried out,
Koñurbay, son of Alööke,

The space between his brow and eye
Is like a grave dug open,
Dust rose wherever he strode,
His voice alone drove out souls,
He made the tulpar Algara shake himself,

Altın yuları çekiştirdi,
Yer yarılıp gürledi,
Alööke oğlu Koñurbay,
Kükreyerek geliyor.
Altın yanaklı aybaltayı,
Bileğine takıvermiş,
İki ağızlı zulpukoru,
Kınından sıyırmış.
Ağzından yel çıktı,
Gözünden ateş saçıldı,
Kavradığında sırlı mızrak,
Kırılacakmış gibi çatırdadı,
Kapı kanadı gibi koca dişleri,
Darı gibi ufalanıp döküldü.
Çubak'ın böğründen sökün edip,
Ulu dağ gibi görünüp,
Kahırlanıp yanıp tutuşup,
Er Çubak'a yetişmeye,
Yaklaştı Koñurbay.
Yetişecek olsa Çubak'ı,
Kögala'nın üstünden,
Devirip geçmek üzereydi,
Koñurbay Çubak'a yaklaştığında,
Kırk boy Kıtay kızıştı,
Yaya yürüklerin hepsi,
Coşup Çubak'a yetişmeye ant etti,
Savaşın göbeğine dalmadan,
Kıyıdan dolaşıyor değil miydi,
Uğurlu doğmuş Alakeñ:
"Asil Çubak ne yapar?" diye,
Alakeñ gözleyip duruyor değil miydi,
"Ecelim gelirse ölürüm," dedi,
"Ölmez kalırsam Çubak'a,
İşte arka olurum," dedi.
Çubakeñ'e vardırmadan,
Keçil'in hanı Kalça'ya,
Gerinip Almañ yetişti,
Yetiştiği yerde Kalça'yı,

He tugged at the golden halter,
The earth split open, thundering,
Koñurbay, son of Alööke,
Comes on roaring like a lion.
The moon-axe with golden cheeks
He has slung upon his wrist,
The double-edged zulpukor
He has drawn from out its sheath.
Wind came rushing from his mouth,
Fire sprayed forth from his eyes,
When he gripped the burnished lance,
It crackled as if it would snap,
His great teeth like leaves of a door
Crumbled and spilled like millet grain.
Bursting forth at Çubak's flank,
Looming like a mighty mountain,
Raging, burning, all aflame,
To catch the warrior Çubak,
Koñurbay drew near.
Had he but reached him, Çubak
From off Kögala's back
He was about to topple down,
When Koñurbay drew close to Çubak,
The forty tribes of Kıtay grew heated,
All of the swift men on foot
Swore in their fervor to reach Çubak,
Not plunging to the battle's navel,
Was he not ranging round the edge,
Alakeñ, born under a lucky star:
"How fares noble Çubak?" saying,
Was not Alakeñ keeping watch,
"If my hour has come, I die," he said,
"If I live on undying, for Çubak
I shall stand at his back," he said.
Before he could reach our Çubak,
Upon Kalça, khan of Keçil,
Almañ, stretching taut, came down,
There where he caught him up, Kalça

Algara'nın üstünden,
Alakeñ devirip yıkıp geçti.
(Bugün var olan yarın yok,
Bahadırlar, böyleymiş şu şen dünya.
Kıtay tümen tümen, bu yalnız,

Şu dünyanın ettiğine bak.)
Ayakları sarktı sallandı,
Algara'nın üstünden,
Koñurbay yana kaydı,
Kalabalık Kıtay, çok Mançu,
Koca Kalça boz yeleliyi,
Çepeçevre sardı işte,
Kalça'yla uğraşıp didinip,
Kırk boy Kıtay kaldı işte.

Eybe denen bir pehlivan,
Şeybe denen bir pehlivan,
Oktan önce yetişti,
Yetişip ata bindirip,
Yiğitleri Kalça'yı,
Öldürtmeden alıp geçti işte.
Hanına haber verdi,
"Ordu ver" diye mektup bıraktı,
Aşağıdaki Kakançın şehrine.
Yer dönüp toz oldu,
Yetmiş Beecin yerinden oynadı.
Nice nice el geldi,
Kıtay saldırıya geçince,
Yer sarsılıp çalkalandı.
O zaman kanlılar kana kandı,

Erenler kaçmadan durup vuruştu.
Gündüz soluk almadılar,
Gecesinde uyumadılar,
Gazâya giren erenler,
Ölse de hayıflanma yok.
O zaman yaralanmıştı Koñurbay,
Pek fena olmuştu Koñurbay,

From off Algara's back
Alakeñ toppled, felled, and passed on by.
(What is today is gone tomorrow,
O bahadırs, such is this merry world.
The Kıtay tümen on tümen, this one alone —
Behold what this world has done.)
His feet hung down and dangled,
From off Algara's back
Koñurbay slid sideways down,
The teeming Kıtay, the many Mançu,
Great Kalça, the grey-maned one,
They ringed him round about, behold,
Toiling and striving over Kalça,
The forty tribes of Kıtay stayed there, behold.
A pehlivan called Eybe,
A pehlivan called Şeybe,
Arrived before the arrow,
Arriving, set him on a horse,
Their brave one, their Kalça,
They bore away unkilled, behold.
He sent word to his khan,
Left a letter saying "Send an army,"
To the city of Kakançın below.
The earth spun round and turned to dust,
The seventy Beecins shook from their place.
People came, host upon host,
When the Kıtay went on the attack,
The earth was shaken, churned about.
Then the blood-stained drank their fill of blood,
The warriors stood unfleeing and fought.
By day they drew no breath of rest,
By night they took no sleep,
The warriors gone to holy war —
Even should they die, no mourning.
Then it was Koñurbay was wounded,
Koñurbay was in evil case,

Mızrak yiyince iki kaburgası,
Kırılıp gittiği dem imiş.
Alööke oğlu Koñurbay,
Hırıl hırıl öksürür,
Maral gibi başını kaldırır.

For when the lance struck, two of his ribs —
It was the hour they broke apart.
Koñurbay, son of Alööke,
Coughs with a rattling wheeze,
Lifts his head like a maral deer.

"Öhö" dedikçe ağzından,
Oluk oluk kan gider,
Denk vuruşamaz olur,
Koñurbay'dan derman gider.
Kesik kesik öksürüp,
O yiğit, geyik gibi boynunu kaldırıp,
Kükrese ağzından,
Kürek dolusu kara kan gidip,
Alööke oğlu Koñurbay'ın,
Çaresi hayli tükendi.
Yaralı düşüp Koñurbay,
Hayli cefa çekti,
Hanına haber salıp,
Mektubu gönderiverdi,
Yakındaki Kakançın şehrine.
Hünerli hekimlerden kırk bini,
Hazır oluverdi,
Türlü türlü ilaçtan,
Uğraşıp sıvayıverdi.
Hekimleri geldiğinde:
"Yedi gün mühlet ver," diye,
Süre isteyip aldılar.
Şaşmadan vuran nişancısı,
Yeniden derlenip toplandı,
Kıtay kaynaşıp geldi işte.
Gece içinde ok atan,
Kâfirin türlüleri ayrıldı,
Yeşil alaca giyinen,
Nişancısı göze göründü.
Kum-Kıya'nın kıyı yolu,
Kaynaşıp geldiği dem imiş,
Kurtçuk mudur bilinmez,
Kaynayıp geldiği dem imiş,

Each time he coughs "öhö," his mouth
Pours blood in gushing streams,
He can no longer fight his match,
The strength goes out of Koñurbay.
Coughing in broken fits,
That brave man, lifting his neck like a deer,
When he roars, out of his mouth
Black blood goes by the shovelful,
And for Koñurbay, son of Alööke,
His remedies were well-nigh spent.
Fallen wounded, Koñurbay
Suffered torment long,
Sending word to his khan,
He dispatched the letter off,
To the city of Kakançın near by.
Forty thousand skilful healers
Stood ready in a trice,
With remedies of every kind
They labored, salving him.
When his healers came, they said:
"Grant us seven days of grace,"
They asked and gained the time.
His marksman who never missed his mark
Rallied and re-formed anew,
The Kıtay came seething on, behold.
Those who loose arrows in the night,
The infidels of every kind drew off apart,
Clad in motley green,
Their marksman came into view.
The shore road of Kum-Kıya —
It was the hour they came seething along it,
Whether grubs, none could tell,
It was the hour they came swarming on,

Keçil'in hanı Koñurbay,
Hastalığı iyileşip,
Önüne katıp sopalayıp,
Sürüp durduğu dem imiş.
Kahrına dayanamayıp,
Kalabalık Kıtay, sayısız Mançu,
Karınca gibi kaynaşıp,
Yayılıp dolduğu dem imiş.

Kendisi kırk boy Kıtay eli imiş,

Koñurbay, khan of Keçil,
His sickness healed and mended,
Driving them before him with the cudgel,
It was the hour he herded them on.
Unable to bear his wrath,
The teeming Kıtay, the countless Mançu,
Swarming thick as ants,
It was the hour they spread and filled the land.
Itself it was the land of forty Kıtay tribes,

Ortada Kalça bir arslandı,
On sekiz bin âlemi
Çiğneyip geçecek çağıydı.
Eyer beli gibi yokuştan
Sarala'nın başını çevirdi işte,
Altın perçemli, kor kuşaklı
Azizkan'ın biriciği
Kederinden Çubak'a
Vasiyetini söyleyip durdu işte:
«Atının başını çevire dur,
Savaşa çıksan uğurlusun,

Asilim Çubak, bekleye dur!
Kazılmış derin hendek gelir,
Bak ki, kara gün cana zor gelir!

Gök ala demir kuşanmış
Bozkurt yeleli çıkıp geliyor,
Bakmadan mızrak saplayan

Yamanları çıkıp geliyor,
Kococaş ile Koñurbay,
Kımıldamadan mızrak vuran
Ustaları çıkıp geliyor.
Sığır tüyü gibi kaynaşıp,
Kıtay her yanı kaplayıvermiş!
Kazılmış derin hendek gelir,
Kaynatılmış çile gelir,

In the midst, Kalça was a lion,
The eighteen thousand worlds
It was his season to trample through.
From the slope like a saddle's waist
He turned Sarala's head, behold,
The golden-forelocked, ember-belted
Only son of Azizkan
In his grief to Çubak
Kept speaking his last testament, behold:
«Keep turning your steed's head about,
When you ride to war you bring good fortune,
My noble Çubak, keep watch and wait!
A deep-dug trench is coming,
Look — the black day weighs hard on the soul!
Girded in grey-blue iron
The grey-wolf-maned one comes riding out,
Those who drive the lance home without looking,
The fierce ones come riding out,
Kococaş and Koñurbay,
Those who strike with the lance unmoving,
The masters come riding out.
Swarming like the hairs on a cow's hide,
The Kıtay have covered every side!
A deep-dug trench is coming,
A boiled-up torment is coming,

Kara gün cana zor gelir.
Nasıl zaman, nasıl gün,
Bahadır, nice olacak böyle gün!
Kalabalık Kıtay ayaklanmış,
Ah bahadır, çevremizi sarıp geçer besbelli!
Bizi çekip kurtaracak
Aygönül Manas arslanın yok,
Ah bahadır, ecelin böyle yetişir besbelli!

Ulusu Kalça başta olup,
Ah bahadır, toplanıp yakalarlar besbelli,

Hep birden bu canı kıvrandırıp
Ah bahadır, kurban diye keserler besbelli!
Hanın önüne gerçeği götürüp:
«İşte gerçek düşmanın başı» deyip,

Ah bahadır, müjdeye koşarlar besbelli!

Bugün Kıtay öldürürse,
Gömülmeden bu kemik kalır besbelli,

Deve yavrusu gibi güzelim gözü
Gaklayan karga oyar besbelli,
Tertemiz olan bu etime
Ak akbaba üşüşüp doyar besbelli!

Böbreği kurt oyar besbelli,
Kapı kanadı gibi güzelim dişe
Saksağan pisleyip gider besbelli!
Kırda yılkı ala baştır,

Vuruşa vuruşa ölününce
Nerde kalmaz bu kuru baş!
Tanrı'nın yazıp koyduğuna
Katlanmamaya çare yok,
Şu dünyadan göçersek

The black day weighs hard on the soul.
What a time, what a day,
Batyr, what will become of such a day!
The teeming Kıtay have risen up,
Ah batyr, surely they will circle us round and past!
The one to pull us free,
Your lion Aygönül Manas is not here,
Ah batyr, surely thus your appointed hour arrives!
With Kalça at the head of his people,
Ah batyr, surely they will gather and seize us,
All together they will wring this soul,
Ah batyr, surely they will slaughter us like offerings!
Carrying the truth before the khan:
«Here is the head of your true enemy,» saying,
Ah batyr, surely they will race for the reward!
If the Kıtay kill us today,
These bones will lie unburied, surely,

My lovely eyes like a camel foal's
The cawing crow will gouge them, surely,
On this flesh of mine so clean
The white vultures will flock and feed, surely!
The wolf will gouge out my kidneys, surely,
On my lovely teeth like a door's wing
The magpie will foul and go, surely!
On the steppe the horse herds are pied of head,
When one dies fighting and fighting on,
Where will this dry skull not be left!
What God has written down —
There is no cure but to endure,
If we pass from this world,

Geride teselli olacak
Ardımızda erkek evlat yok!
Şu dünyadan ölüp gidersek
İşitecek bir kulak yok:
«Zavallı babam öldü» deyip,
Kur'an okuyup verecek
Arkada erkek tırnak yok!
Çubak'ım, Talas'a sağ varamayız,
Beecin'den esen dönemeyiz,
Kıtay elinde ölürsem,
Ardımda sağ sen kalırsan,
Belimden tutup katlayıp git,
Erenim Çubak, kan dostum,
Mekke'ye kemiğimi yükleyip git!
Kutlu bir yere rastlarsan,
Mezarımı geniş oyup git,
Emanet edip o yere
Alake'ni koyup git,
Kur'an okuyup ısmarlayıp,
Sarala'yı kurban edip git.
«Yiğidim Alma'm öldü» deyip,
Çubak'ım, beni böylece koyup git.
Elini suya daldırıver,
Çubak'ım, el abdestini alıver.
Küheylanı düzeltip eyerle,
Gel Çubak, sağken Kur'an okuyalım,

Ecel yetişirse ölelim,
Öndeki kara kâfirle
Ah bahadır, bir vuruşup görelim!

To stand as solace left behind,
We have no son behind us!
If we die and go from this world,
There is no ear to hear it:
«My poor father is dead,» to say,
To recite the Kur'an over us,
No male scion remains behind!
My Çubak, we shall not reach Talas alive,
We shall not return safe from Beecin,
If I die at Kıtay hands,
If you remain alive behind me,
Take me by the waist, fold me over and go,
My valiant Çubak, my blood-friend,
Load my bones for Mekke and go!
If you come upon a blessed place,
Carve my grave out wide and go,
Entrusting to that place,
Lay your Alake down and go,
Recite the Kur'an, commend my soul,
Offer Sarala in sacrifice and go.
«My brave Alma is dead,» saying,
My Çubak, leave me so and go.
Dip your hand into the water,
My Çubak, take the ablution of hands.
Set the steed's saddle aright,
Come, Çubak, let us read the Kur'an while living,
If the appointed hour comes, let us die,
With the black infidel before us,
Ah batyr, let us clash once and see!

Ölmeyip sağ kalırsak eğer,
Ah bahadır, hangi mirasa erelim,
Sonra savaşıp kendimiz
Kurban olup gidelim.
Sımsıkı beli kuşanıp,
Dalgalanan kara Kıtay'a
Ah bahadır, tek başına dalıp saldırıp,
Cılız kamış pişinceye dek,

If we do not die but stay alive,
Ah batyr, what inheritance shall we attain,
Then fighting on, ourselves
Let us go as offerings.
Girding our loins full tight,
Into the surging black Kıtay,
Ah batyr, plunging and charging all alone,
Till the frail reed is cooked through,

Mıyzam'ın külü uçuncaya dek,
Tam altı ay dövüşüp,
Tufan suyu ermez Beecin'i
Durmadan kırıp geçelim!
Pus içre yanan Kıtay'a
Dönmeden kırgın salalım,
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Düşman kurtulmaz mızraktan.
Durmadan beli kuşanıp,
Dalgalanan kara Kıtay'a
Tevekkül deyip saldırıp,
Savaşa girilen İt-Ölbös
Tepe tepe bir bel imiş,
Kırk günlük bir çöl imiş,
İnsan şöyle dursun, bu yerde
Hayvan duramaz bir yer imiş.
Bir tutam yenecek otu yok,
Bir yudum içilecek suyu yok,
Pusa bürünüp köşelenen,
Üstünden yaya sis çöker de kalkmaz,
Yürüyen can şöyle dursun,
Üstünden kara kuzgun uçup geçemez,
Tepe tepe bir bel imiş,
Azabı ağır bir yer imiş.
At böğrüne dek gömülen,
Yanmış kızıl kum imiş,
Kapkara olmuş bir pus ki,
Pus dediğin meğer ordu imiş.
Kazılıp kalmış hendeği gör,
Böbürlenip nara atıp,
Kaplayan Kıtay ordusunu gör.
Pusu gör, koru gör,
Şaşmadan değen oku gör,
Kamışı gör, seli gör,

Kaplayan Kıtay elini gör.
At taşımaz yayayı gör,
O ordunun içinde
Tutuştuğunu bırakmayan

Till Mıyzam's ashes fly,
Fighting a full six months,
Beecin that flood waters cannot reach —
Let us smash through it without pause!
On the Kıtay burning in the haze
Let us loose slaughter without turning,
From the wide valley no sparrow flies,
No foe escapes the lance.
Girding our loins without pause,
Into the surging black Kıtay
Charging with «I trust in God,» —
İt-Ölbös, where battle is joined,
Was a pass of hill upon hill,
It was a desert of forty days,
Let alone a man, in this place
It was a place no beast could stay.
Not a handful of grass to eat,
Not a swallow of water to drink,
Cornered in its shroud of haze,
Fog settles over it afoot and never lifts,
Let alone a walking soul,
Over it the black raven cannot fly across,
It was a pass of hill upon hill,
It was a place of heavy torment.
Where horses sink to their flanks,
It was scorched red sand,
A haze that had turned pitch-black,
What you call haze was in truth an army.
See the trench dug and left there,
Bellowing, roaring their war-cries,
See the Kıtay host that covers all.
See the haze, see the glowing coals,
See the arrow that strikes unerring,
See the reeds, see the flood,

See the Kıtay land that covers all.
See the foot-soldiers no horse could carry,
Within that army,
Never releasing what they grip,

Altı bin kadar er çıksa,
Sonunda doymak bilmeyen
«Yaya külük» denen el gelip.
Yaya külük kaplayınca,
Yer bozulup sarsılıp,
Alnında tek gözü olan,
Nice acayip bir el gelip,
Kıtay bağırıp gürleyip,
Dönüp bakıp duramadan,
Avuç içi kadar İslam eli
Kahrolası candan umut kesip,
Kıtay yurdu kıstırıp sıkıştırıp,
Çığrışarak geliyorlar:
«Evi görmez olduk» deyip,
Avuç içi kadar Müslüman'ın
Kimi hıçkıra hıçkıra ağlıyor.
Yürekli olan yamanlar
Kıyıda köşede ayrılıp,
Kana doymaz bozkurtların
Ağzından zehri dökülüp,
Yüreği yok zavallıların
Kara gün başına çöküp,
Gönlü fena bölünüp.
Tasalı kaygılı adamlar:
«Atım bir tekti» deyip,
Kavrulup yatan bundan çok.

Arslan erlerin hepsi:
«Vuruşup tadını gördük» deyip,
«Ecel yetince öldük» deyip,
Keyfe dalan bundan çok.

Şaşkın akılsız olanlar,
Telaşa düşen bundan çok.

Yüreği yok zavallılar
Ortada kıstırılıp,
Kaçıp duran bundan çok.

Should some six thousand men come forth,
In the end the insatiable
People called «Yaya külük» arriving.
When the Yaya külük covered all,
The earth broke up and shook,
With a single eye in the forehead,
What a strange people came,
The Kıtay shouting, thundering,
Unable even to turn and look,
The palm-sized people of Islam
Despairing of their wretched lives,
The Kıtay land pressing, squeezing,
They come on screaming together:
«We have lost sight of home,» saying,
Of the palm-sized Müslüman host
Some are weeping, sobbing and sobbing.
The fierce ones stout of heart
Drawing apart at edge and corner,
The grey wolves never sated with blood,
Venom dripping from their mouths,
For the poor souls without heart
The black day settling on their heads,
Their spirits sorely riven.
Men full of care and sorrow:
«My horse was my only one,» saying,
Those lying there consumed — more than many.
All the lion-hearted men:
«We fought and tasted its savor,» saying,
«When the hour came, we died,» saying,
Those giving themselves to cheer — more than many.
The dazed and witless ones,
Those falling into panic — more than many.
The poor souls without heart,
Hemmed in the middle,
Those fleeing on and on — more than many.

Küheylan atı durmayıp,
Şahlanıp tepen bundan çok.

Yürekli olan erenler

Ölümden kaygı çekmeden,
Keyfe dalan bundan çok.

Düşmanın halini görünce,
Coşup, silkinip,
Eri ölmüş gibi çırpınıp,
Altı kişi bir canı
Tutup duran bundan çok.
Göğsüne akıl girmeden,
Yaşarıp ağlayan bundan çok.

Mızrağıyla kasılıp,
Hazırlananı sayıdan çok.
Kurt gibi gözü parlayan,
Dilini ısırıp çiğneyen,
Yiğitleri bundan çok.
Türlü türlü bölünüp,
Hallerine bakacak olsan,
Türlü Kıtay, Kakançı,
Kan emecekmiş gibi görünüp.
Kızıl kırçıl at binen,
Kıl kuyruğu kısa düğümlü,
Yamanları ayrılıp,
Tepelerden dalgalanıp,
Onlar da kaplayıvermiş.
Kara kaftan, geniş gömlek,
Kalday ordusu toplanıp,
Hep birden kaplayıvermiş.
Demir urgan, ağ kuşanmış,
Dudağını ısırıp çiğneyen,
Gözü ötede kaynayan,
Tutuştuğunu bırakmayan,
İnsanoğluna doymayan
Acgu ile Cacoco

Their steeds never standing still,
Those rearing and lashing out — more than many.
The stout-hearted valiant men,

Feeling no dread of death,
Those giving themselves to cheer — more than many.
Seeing the state of the foe,
Surging up, shaking themselves,
Writhing as if their man had died,
Six men, one single soul
Holding fast — more than many.
No sense entering their breasts,
Those weeping wet-eyed — more than many.
Stiffening with their lances,
Those making ready — beyond all count.
Eyes gleaming like a wolf's,
Biting and chewing their own tongues,
Such young braves — more than many.
Split into every kind of band,
If you were to look upon their state,
All manner of Kıtay and Kakançı
Looked as if they would suck blood.
Riding red roan horses,
Their hair-tails knotted short,
The fierce ones drawing apart,
Billowing down from the hilltops,
They too had covered all.
Black kaftans, wide shirts,
The Kalday army gathering,
All at once had covered all.
Girded with iron rope and net,
Biting and chewing their lips,
Their eyes seething on the distance,
Never releasing what they grip,
Never sated with the sons of men,
Acgu and Cacoco

Birlikte kaplayıvermiş.
Ordulu Kıtay eli gelir,
Ölçüp bilen cana zor gelir.

Baksana, Müslümanını
Bağlayıp götürecek ordu gelir.
Kıtaylara bakacak olsan
Yer dönüp sökülüp,
O olacak gazada
Avuç içi kadar Müslüman
Ürkmüş koyun gibi bölünüp,

Ordulu Kıtay, koca ordu
Ölçüsüz kaplayıverince,
Kaynamaya durdu kara çile.
Kızıl alaca pus içinde
Yayın oku sicim gibi yağıp.
«Kızıl mızrak flamam,
Alake'mi sağ bırak» deyip,
Alake'ye sığınıp.
Altın demir kuşanıp,
Altından kemer kuşanıp,
Azizkan'ın Almambet'i,
Ay gibi yüzünü nur kaplayıp,
Kara gözünü kan bürüyüp,
Kanlı yüzünü nur kaplayıp,
Yağlanmış buğday benizlenip,
Alacakaranlık sise dönüp gözleri,
Çevresine bakmadan,
Kıtay kaplayıp gelince
Aslı doğan olan şahbazın,
Hiç mi hiç canını esirgemeden:
«Kararmış kara kâfire
Gazayı işte ettim» deyip,
«Tanrı dilerse işte böyle
Güzelim candan geçtim» deyip,
«Peygamber basmaz Beecin'e
Yürüyüp gaza ettim» deyip,
«Tanrı dilerse işte böyle

Together had covered all.
The Kıtay come with their hosts,
Hard it comes to the soul that measures and knows.
Just look — to bind the Müslüman
And carry them off, an army comes.
If you look upon the Kıtay,
The earth turns and is torn up,
In that holy war to come,
The palm-sized Müslüman host
Split like startled sheep,

The hosted Kıtay, the vast army,
When it covered all beyond measure,
The black torment began to boil.
Within the red and mottled haze
The bow's arrows raining down like cord.
«My crimson-lanced banner,
Leave my Alake alive,» saying,
Taking refuge in Alake.
Girding on golden iron,
Girding on a belt of gold,
Azizkan's Almambet,
Light flooding his moonlike face,
Blood veiling his black eyes,
Light flooding his bloodied face,
His wheat-hued skin as if oiled,
His eyes turning to twilight mist,
Without a glance around him,
When the Kıtay came covering all,
The shahbaz born of falcons,
Sparing his life not one whit:
«Upon the blackened black infidel,
Behold, I have made holy war,» saying,
«If God wills, even so
I have given up my lovely life,» saying,
«On Beecin where the Prophet never trod
I marched and made holy war,» saying,
«If God wills, even so

Güzelim bir candan geçtim!» deyip,
Kazık boyunlu Sarala'yı
Şaha kaldırıp koca arslan,
Sığır sağrılı Sarala'yı
Fırıl fırıl döndürüp koca arslan.

Kara yanaklı aybalta
Alake'nin bileğine dolanmış,
İki ağızlı zülfikar
Kınından hazır çekilmiş.
Dün sarı söğütten diktirilmiş,
Söğüdü daha dururken,
Sarı altından yapılmış
Tahtı daha dururken,
Derip topladığını saçarak,
Yalnız imanı arayarak.

Amansız bir kıyameti
Kopara gelmiş değil miydi.
Yığın yığın düşmana atılan,
Karıkan'ın sır tüfeğini
Beecin'den armağan diye alıp,
Yiğidim Alma'm, gök kaşkam,
Getirivermiş değil miydi.
Kuşanınca sır tüfek —
Ay küreğinin aynası,
Vuruşan düşmana girince
Emanet canın avuncuydu,
Oynarken fitilli tüfek,
Ciddiye binince düşman bozar,
Sır mızrak elde titreşip,
Altın ağızlı sır tüfek
Ay kürekte parıldayıp.
Şaşılığı yok koyun gözlü,
Çili yok ak yüzlü,
Kirpiğinde kiri yok,
Han Aziz'in biriciğinin
Ağzından gök alev fışkırıp çağlayıp,

I have given up one lovely life!» saying,
Stake-necked Sarala
The great lion rearing him high,
Ox-rumped Sarala
The great lion wheeling him round and round.
The black-cheeked moon-axe
Wound about Alake's wrist,
The two-edged zülfikar
Drawn ready from its sheath.
Planted but yesterday of yellow willow,
While his willow still was standing,
Wrought of yellow gold,
While his throne still was standing,
Scattering all he had gathered and heaped,
Seeking faith and faith alone.

A merciless day of doom —
Had he not come to burst it loose?
Fired into foes heaped mound on mound,
Karıkan's lacquered musket —
Taking it from Beecin as a trophy,
My brave Alma, my grey-blazed one,
Had he not brought it home?
When he girded on the lacquered musket —
The mirror of his moon shoulder-blade,
When he plunged into the warring foe
It was the solace of his mortal soul,
At play, a matchlock musket,
In earnest it breaks the foe,
The lacquered lance trembling in hand,
The gold-mouthed lacquered musket
Gleaming on his moon shoulder-blade.
Sheep-eyed without a squint,
White-faced without a freckle,
No dust upon his lashes,
Khan Aziz's only son —
Blue flame gushing, streaming from his mouth,

Kapı kanadı gibi güzelim diş
Darı misali gıcırdayıp:
«Avuç içi kadar İslam'ı
Kırdırıp nasıl dururum» deyip,

«Gücüm bir yetse Kıtay'ı
Beecin'e kadar kırarım» deyip,
«Altı bölük kara kâfirle
Vuruşup savaş ederim» deyip,
Alake girdi savaşa.
«Ona destek olmadan,
Nasıl sağ dururum» deyip,
Han Baltay'ın Çubak'ının
Kanı kaynadı, gördün mü.
Baabedin'in Bayçoro'su,
Keçe örtüsü gibi kalpaklı er Şuutu,
Kırkların başı Kırgıl ihtiyar,
Iraman'ın Irçı oğlu,
Deve kaldıran Akayar,
«Su iç» dense zehir içen,
«Kan dök» dense can döken,
«Börk al» dense baş alan,

«Oktan geç» dense kordan geçen,

Davadan geri dönmeyen,
Ölümden geri kaçmayan.
Atları semirip kıvama gelen,
Yalnız yürüyüp kırk olan,
Talas'ı yurt edinen,
Han kaldırıp arslan eyleyen
Tam bozkurt yeleli Manas'ı.
Ak marala av kuran,
Rast geldiği yeri velveleye veren,
Kırk doğanın hepsi var,
Kıymetlisi Çubak, Almambet,
Doğanların hepsi var.
Koşoy, Töştük adları uyumlu
İki eş han gelmiş,

His lovely teeth like a door's wing
Grinding like millet:
«The palm-sized host of Islam —
How can I stand and watch them slain,» saying,
«If my strength but reaches, the Kıtay
I will cut down as far as Beecin,» saying,
«With six divisions of black infidels
I will clash and make my war,» saying,
Alake entered the battle.
«Without standing at his side,
How can I stay alive,» saying,
Khan Baltay's Çubak —
His blood boiled up, did you see.
Baabedin's Bayçoro,
Er Şuutu with his felt-cover kalpak,
Kırgıl the elder, head of the forty,
Iraman's son Irçı,
Akayar who lifts a camel,
Who, told «Drink water,» drinks poison,
Who, told «Shed blood,» sheds his life,
Who, told «Take a börk,» takes a head,

Who, told «Pass the arrows,» passes through embers,
Who never turns back from the cause,
Who never flees from death.
Their horses fattened to full fettle,
Walking alone yet counting forty,
Making Talas their homeland,
Who raised a khan and made a lion —
Manas of the true grey-wolf mane.
Who set the hunt on the white maral,
Who threw wherever they came to tumult,
All forty falcons are there,
The treasured Çubak, Almambet,
All of the falcons are there.
Koşoy and Töştük, names in accord,
Two fellow khans had come,

«Ecel yetince ölürüm» deyip,
«Avuç içi kadar İslam'a
Ölmeden kalırsam bu güzelim can
İmam olup dururum» deyip,
Mekke'den gelen Aykoco,
O zaman imamlığa o gelmiş.
Eybit hanın er Ürbü'sü,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Hanı zorlu Koñurbay
Yeryüzünü öksüz koyup,
Kıtay her yanı kaplayınca,
Ulu hanların hepsi
Toplanıp yanıp yakılıp,
Başlarına ulu tamu çöküp,
Hep birden candan umut kesip.
Umut kesmelerinin sebebi:
Gök açık, yer kapalı,
Yerden bir dal görünmez,
Toprak kaynayıp, toz uçup,
Elden bir can görünmez,
Boz ala flama tuğ olup,
Boy boylayan çığlık kopup,
Ak ala flamalı kara tuğ,

Haykırışan hayhuy,
Ulu gazanın ta kendisiymiş,
Kâfir ile Müslüman'ın
Karşılaşacağı çağ imiş.

Kanlıyla kana kanışıp,

Geri dönmeden erenler
Kaçmadan durup dövüşüp,
Erenlerin hepsi yorulup bitip,
Her zamanki gibi erenler,
Kara demir sır mızrağı,
Kaçmadan durup erenler
Tam yüreğe saplayıp.
Yerin üstü gürleyip,

«When the hour comes, I die,» saying,
«For the palm-sized host of Islam,
If this lovely soul survives undying,
I will stand as their imam,» saying,
Aykoco come from Mekke,
He came then to the imam's place.
Khan Eybit's er Ürbü,
The Eştek's Camgırçı,
Koñurbay, formidable of khan,
Leaving the earth's face orphaned,
When the Kıtay covered every side,
All of the great khans
Gathered, burning with anguish,
Great hell descending on their heads,
All together despairing of life.
The cause of their despair:
The sky is open, the earth is shut,
From the earth not a branch is seen,
The soil boiling, dust flying,
From the land not a soul is seen,
The grey-pied banner become a standard,
A shriek rising, chanting the clans,
The black standard with white-pied banner,
The clamoring hue and cry —
It was the great holy war itself,
It was the season when infidel
And Müslüman would meet face to face.

Glutting blood for blood with the bloodied foe,
The valiant men, never turning back,
Stood without fleeing and fought,
All of the men worn out and spent,
As ever they had been, the men,
The black iron lacquered lance —
The men, standing without flight,
Drove it square into the heart.
The face of the earth thundering,

Elin hepsi teker teker seyrelip,
O zaman altın perçemli, kor kuşaklı
Azizkan'ın biriciği,
Doksan kalday'a bu yalnız
Karşı koyup duruyor Alake'm.
Sağa eğilip sapladığında
On kadarını yıkıp,
Sola eğilip sapladığında
Sultanlarını serip,
O gaza içinde
Sığır sağrılı Sarala'yı
Eyerleyip sürüyor Alake,
«Uyba» denen duayı
Aralıksız art arda indirip

Okuyup duruyor Alake.
Orta yerini Almambet
Oyup gelip vermişti,
Çevresini kırk çora
Boğazlayıp gelip vermişti,
Tam ortasını yedi han
Talan edip gelip vermişti,
Bir böğrünü Çubak'ı
Döve döve gelip vermişti,
Yamaç yanını Acıbay
Kuşatıp gelip vermişti,
Bir böğrünü Kırgıl ihtiyar
Kırıp gelip vermişti.
Ovanın hepsi toz olup,
Düzlüğün hepsi kan olup,
Azı dişleri sırıtıp,
At ölüsü dağ olup,
Bıyıkları dimdik kalkıp,
Er ölüsü demet olup,

Erenlerin hepsi:
«İslam!» diye bağırıp,
Kıtay'ı yeniden önleyip,
Beecin'e doğru savurup.

All the host thinning one by one,
Then the golden-forelocked, ember-belted
Only son of Azizkan,
Against ninety kalday, all alone,
My Alake stands and holds them off.
When he leaned to the right and thrust,
He toppled some ten of them,
When he leaned to the left and thrust,
He laid low their sultans,
Within that holy war,
Ox-rumped Sarala —
Alake saddles and drives him on,
The prayer that is called «Uyba»,
Sending it down again and again unbroken,
Alake keeps on reciting.
Its very center Almambet
Had carved out and delivered,
Its surroundings the forty çoras
Had throttled and delivered,
Its very middle the seven khans
Had plundered and delivered,
One flank his Çubak
Had beaten and beaten and delivered,
The hillside flank Acıbay
Had encircled and delivered,
One flank Kırgıl the elder
Had broken and delivered.
All the plain turned to dust,
All the flatland turned to blood,
Their eyeteeth bared in grins,
Dead horses piled into mountains,
Their moustaches standing stiff,
Dead men bound into sheaves,

All of the valiant men
Crying out «Islam!»,
Blocking the Kıtay anew,
Hurling them back toward Beecin.

Kakançı'lı Beecin'i,
Kıtay'ı gerisin geri sersemletip,
Geri sürüp kovmuştu.
Uçan çalı çırpı misali,
Karmakarışık düşürüp,
Kuşatıp sürüp gitmişti.
Mızrak yettiği yerleri
Mızrakla yıkıp,
Önüne geleni
Çelikle devirip,
Sımsıkı belini kuşanıp,
Yedi bölük kara Kıtay'a
Tek başına dalıp saldırıp,
Dopdolu Kıtay, koca yurt,
Dalgalanıp kaplayıp gelince,
Mancu denen bir Kıtay
Başı çekip saldırınca,
Kara Kalmak, Moğol yurdu
Kaplayıp savaş salınca,
Şibee denen bir boy
Böğründen hücum edip,
O da kaplayıverince,
Soloon denen bir el imiş,
Kakançı'lı Beecin yurdu,
Kurumaz bir maden imiş,
Kadın hanlı Tırgoot'lar
Kaplayıverdiği çağ imiş.
Kalabalık Kıtay üşüşüp,
Koca Kalça, er bozkurt,
Geri sürüp önleyince,

Doksan Beecin ayaklandı.
Yer üstündeki otu gör,
Ot kadar çok Kıtay'ı gör,
Gürleyip akan seli gör,
Sel kadar Kıtay elini gör!
Mızrağın ucu tokuşup,
İnsanın başı çarpışıp,
Ay görünmez, sislenip,

Beecin of the Kakançı,
Stunning the Kıtay back the way they came,
They had driven and chased them back.
Like flying brushwood scattered,
Throwing them into utter rout,
They had hemmed and driven them off.
Wherever the lance could reach,
Felling them with the lance,
Whatever came before them,
Toppling it with steel,
Girding his loins full tight,
Into seven divisions of black Kıtay
Plunging and charging all alone,
The brimming Kıtay, the vast nation,
When it came billowing, covering all,
A Kıtay called the Mancu
When they charged at the head,
The black Kalmak, the Moğol nation,
When they covered all and loosed their war,
A tribe that is called Şibee
Attacking from the flank,
When they too came covering,
There was a people called Soloon,
The Kakançı land of Beecin,
It was a mine that never runs dry,
The Tırgoot with their woman khan —
It was the season when they covered all.
The teeming Kıtay swarming in,
Great Kalça, grey wolf of men,
When he drove them back and blocked them,
Ninety Beecin rose in arms.
See the grass upon the earth,
See the Kıtay many as the grass,
See the flood that roars and flows,
See the Kıtay host many as the flood!
Lance-tips clashing together,
Men's heads colliding,
The moon unseen, misted over,

Ayın gözü seçilmez,
Gün donuklaşıp görünmez,
Günün yüzü kir olup,
Kıtay azgınlaşıp gelince
Yeryüzüyle bir olup,
Yer dönüp burkulup,
En yamanı Çoñ-Beecin
Yeryüzüyle bir olup,
Haber alıp Karıkan,
Hanın canı fena daraldı.
Öfkesi geldi adamakıllı,
Kırk kapılı Beecin'in
Gün batı yanını açıvermiş.
Çokluğundan Kıtaylar
Karınca gibi taşmış.
Hanından buyruk varınca,
Her ocaktan verilen bir yiğit,
Şimdi salma alınınca,
Kaplayıp Kıtay, Kakançın,
Gazaya erişip gelince,
Türlü türlü Kıtaylar
Kılık kılık hepsi göründü.
Bunun halini görünce
Avuç içi kadar İslam eli
Aziz candan umut kesip,
Kim bilir kaça bölünüp,
O zaman han Aziz'in Almambet'inin
Yedeğine aldığı küheylan yok,
Kara gün cana yüklenip,
Kıtay sıkıştırıp dururken
Kaplan Sırgak yavrusu yok.
Yiğit Alma'n yalnızın
Yiğitliğinde kusur yok,
Beline destek olacak
Yiğit Sırgak burada yok.
Han Koñurbay başta olup,
Kıtay hücum edip yetişmişti,
Hızırlı Alma'n bozkurdu,

The moon's eye cannot be made out,
The day grown dull, unseen,
The day's face turned to grime,
When the Kıtay came raging on,
Level with the face of the earth,
The earth turning, wrenched about,
The fiercest of all, Çoñ-Beecin,
Level with the face of the earth,
Karıkan, receiving word —
The khan's soul tightened sorely.
His fury rose in earnest,
Of forty-gated Beecin
He threw open the sunset side.
So many were the Kıtay
They overflowed like ants.
When the khan's command went out,
One brave man given from every hearth,
Now that the levy was taken,
The Kıtay, the Kakançın, covering all,
When they arrived to join the holy war,
All manner of Kıtay
Appeared in every guise.
Seeing the state of this,
The palm-sized host of Islam
Despaired of their dear lives,
Split who knows how many ways,
Then khan Aziz's Almambet
Has no led steed at his rein,
The black day loading on the soul,
While the Kıtay pressed and squeezed,
The tiger Sırgak's cub is not there.
Your brave Alma, all alone —
In his valor there is no flaw,
To stand as prop to his back,
Brave Sırgak is not here.
With khan Koñurbay at the head,
The Kıtay had charged and reached them,
Your Alma, grey wolf of Hızır's favor —

Kıtay yurtları haykırışıp,
Tam kırk iki kat kuşatıvermişti.
İt-Ölbös'ün çölünde
Ölmeden yitmeden Alma'nın

The Kıtay lands shrieking together
Had ringed him full forty-two rings deep.
In the desert of İt-Ölbös,
Undying, unlost, your Alma —

Gözü karardı, dumanlandı.
Kıtay yerinden kalkıp gidince,

Alake'ye yetmiş mızrak birden değdi,
Kazılıverdi derin hendek,
Kıtay kuşattı, kırk bölük ordu.

His eyes went dark and clouded over.
When the Kıtay rose from their place and moved,
Seventy lances struck Alake at once,
The deep trench was dug in a trice,
The Kıtay besieged him, forty divisions strong.

Altı bin Kıtay, sayısız kalday,
Karışıp girdi Alma'ya.
Ak sakallısı Koñurbay:
«Soluk aldırmadan yetişin» deyip,

«Kaçıp duran kaçağı
Hemen bağlayıp götürün» deyip,

«Başına kavuk giydirip,
Karıkan'ın huzuruna
Diri diri sürüp varalım,
Pehlivanların hepsini kırdı,
Haramdan diri diri öcümüzü alalım» —

Six thousand Kıtay, countless kalday,
Swarmed in upon Alma all at once.
Their white-beard Koñurbay:
«Reach him before he draws a breath,» saying,
«The runaway who keeps on fleeing —
Bind him at once and bear him off,» saying,
«Set a kavuk upon his head,
Into Karıkan's presence
Let us drive him still alive,
He slew all of our champions,
Let us take our vengeance alive on the accursed one» —

Koñurbay bu haberini verince,
Dalgalanıp Kıtay koşuştu,
Bunalıp gitti güzelim baş,
Alake, kahrolası candan umut kesti.
Umut kesmesinin sebebi:
Turna gibi koca arslanın
Bütün bedeni uyuşup kaldı,
Hizmet eden iki kolu
Kımıldamaz, felç oldu,
Elma gibi olan güzelim baş
Kim bilir kaç yerden kan oldu.

Kıtay kaplayıverince,

When Koñurbay gave out this word,
The Kıtay surged and came running,
The lovely head was overwhelmed,
Alake despaired of his wretched life.
The cause of his despair:
The great crane-like lion —
His whole body had gone numb,
The two arms that served him
Would not stir — struck palsied,
The lovely head like an apple
Was bloodied in who knows how many places.
When the Kıtay came covering,

Eyer beli gibi yokuşta
Külüğü Sarala'ya
Ölürcesine güç bela yaslanıp,

Sarala'nın keçi gibi güzelim başı
Kıpkızıl kana belenip,
Sığır sağrılı Sarala'nın
Kapan gibi ağzı açılıp,
Kana karışık ak köpük
Döşüne saçılıp,
Tabanı yere güm güm vurup,
Kara çelik gemi
Damağında takırdayıp,
Bastığı yer paramparça olup,
Taşa karışık nal parıltısı

Asil Alma'n beyinin
Tepesinde çınlayıp,
Kazık boyunlu Sarala
Söğüt ipeği gibi kuyruğunu
Apış arasına çarpıp,
Küheylanın o gün, baksan,
Başını yere eğmiş,
Yortmasına yel yetişmez,
Alabildiğine koşup gitmiş.
Zaman fena daralıp,
Kendisi yalnız, koca arslan,
Sarala'ya yalvarıp.
Yalvarmasının sebebi:
Bit kadarken birleşmiş,
Parmak kadarken baş koşmuşlar.
Kızıl kana gömülüp,
Uyumla gidiyor Sarala.
O gün o can yoldaşı
Başını yere eğmiş,
Eti kızışıp coşmuş.
Gün dönüp tutuldu,
Gece gündüz yol tepip,
Külükmüş Sarala,

On the slope like a saddle's waist,
On his racer Sarala
He leaned as one dying, with his last strength,
Sarala's lovely goat-like head
Was steeped in crimson blood,
Ox-rumped Sarala —
His trap-like mouth gaping wide,
White foam mixed with blood
Spattering across his chest,
His hooves drumming the ground,
The black steel bit
Rattling against his palate,
The ground he trod smashed to pieces,
The flash of shoes amid the stones,

Of your noble bey Alma
Ringing above his crown,
Stake-necked Sarala,
His tail like willow silk
Lashing between his thighs,
Your steed that day, if you looked,
Had bowed his head to the earth,
No wind could catch his trot,
He had run with all his might.
The times pressing sore and narrow,
Himself alone, the great lion,
Pleading with Sarala.
The cause of his pleading:
Joined when they were louse-small,
Paired heads when they were finger-small.
Steeped in crimson blood,
Sarala goes in harmony.
That day that companion of his soul
Had bowed his head to the earth,
His flesh burning hot, aroused.
The sun turned and was eclipsed,
Treading the road by night and day,
A racer indeed was Sarala,

Ölümüne kaçıp kurtuldu.
Doksan gün içinde dolaşıp,
Alake çıktı bir yerden
Dokuz yerinden yara yiyip.
Hani o kara yağızın güzeli,
Müslüman'ın soylusu,
Güzelim yengen Kanıkey
Altı aylık azabı
Önceden sezip vermiş değil miydi,

«Sebep» denen bir ilacı
Almambet'e, aziz dostuna,
Saygıyla vermiş değil miydi:
«Beli katı Beecin şehri,
Pek azaba varırsınız,
Derde düşersiniz Alma'm,
Emektar cana zor gelip,

Halsiz kalıp durduğunuzda
Damağına koyarsın,
Ağrıyan yerin diner,

Umaç gibi gözün açılır.»
Kuş üzümü gibi güzelim gözden
Kamçı boyu yaş dökülüp,
Ağlayıvermiş değil miydi.
Emanet edip ısmarlayıp,
Alake gibi beye
Saygıyla vermiş değil miydi.
Bağdat ile Mısır'ı
Sırayla hepsini dolaştırtmış,
Yeryüzüne haberi
Yaman yengen saldırtmış.
O Mekke şehrinden
«Ebep» denen bir ilaç,
«Sebep» denen bir ilaç,
İşte o zaman Kanıkey yengen getirtmiş.

İki kez, parmak başı kadarını

He fled unto death and won free.
Roaming through ninety days,
Alake came out at some far place,
Wounded in nine places.
She, that beauty of the swarthy line,
The noblewoman of the Müslüman,
Your lovely elder sister Kanıkey —
The six months' torment,
Had she not sensed it beforehand and provided,
A remedy that is called «Sebep» —
To Almambet, her cherished friend,
Had she not given it with reverence:
«Beecin city, stubborn-waisted,
You will come into great torment,
You will fall into affliction, my Alma,
When it weighs hard on the long-serving soul,
When you are left strengthless and stalled,
You shall set it on your palate,
Your aching place will ease,

Your umaç-like eyes will open.»
From her lovely currant-like eyes
Tears falling a whip-length long,
Had she not wept then and there.
Entrusting it, commending it,
To a bey the like of Alake,
Had she not given it with reverence.
Bağdat and Mısır —
She had them all traversed in turn,
Word across the face of the earth
Your redoubtable sister sent flying.
From that city of Mekke,
A remedy called «Ebep»,
A remedy called «Sebep» —
It was then your sister Kanıkey had it brought.
Twice, a fingertip's measure,

Gök kaşka damağına koymuştu.
O zaman ağrıyan yeri dinip,
Alake'nin umaç gibi gözü açılıp,
Yetmiş gün içinde dolaşıp,
Yedi yerinden yara yiyip,
Çubak'ı çıktı bir yerden.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Kara küheylan külükler
Kızıla kesmiş.
Manas hanın kırk doğanı
Alabildiğine çetin dövüşüp,
Yiğitler birbirinden ayrı düşmüş.

Çöl-Maydan denen bir ova var,
Kırk çoranın nice yerinde yara var,
Acıbay, Şuutu hanları var,
Art yanına bakacak olsan
Bütün İslam dini yurdunun hepsi var.

Aklı gidip sendeleyip,
Çare bulamayıp bocalayıp,
Almambet, Çubak arslanları yok,

Çaresini bulamayıp Müslüman
Kaçıp durduğu çağ imiş.
Orta yerini Koñurbay
Oya oya kovalamış.
İki ucunu Ezkara

Yara yara çıkıp geliyor,
Attan düşüp kalanların,
At cambazı, yaya külük,
Hazine pehlivanları
Başlarını kesip çıkıp geliyor,
Avuç içi kadar Müslüman'ı
Önüne katıp kıvırıp,
Vurup çıkıp geliyor.
Müslüman fazla duramayıp,

The grey-blaze had set upon his palate.
Then his aching places eased,
Alake's umaç-like eyes opened,
Roaming through seventy days,
Wounded in seven places,
His Çubak came out at some far place.
When dawn was breaking pale,
When light first touched the earth,
The black racing steeds
Had turned all crimson.
Khan Manas's forty falcons,
Fighting fierce with all their might,
The braves had been scattered each from each.
There is a plain called Çöl-Maydan,
The forty çoras bear wounds in many places,
The khans Acıbay and Şuutu are there,
If you looked toward the rear,
The whole nation of the faith of Islam is there.
Their wits gone, staggering,
Finding no remedy, floundering,
The lions Almambet and Çubak are not there,
Finding no remedy, the Müslüman —
It was the season of their flight.
Its very center Koñurbay
Had chased down, carving as he went.
Its two ends Ezkara

Comes out cleaving, cleaving through,
Those fallen from their horses —
The horse-acrobats, the foot-swift runners,
The champions of the treasury —
He comes out cutting off their heads,
The palm-sized Müslüman host
Herding them before him, wheeling them,
He comes out striking.
The Müslüman could not hold long,

Sırt yanından çok kâfir
Sürüp çıkıp geliyor.
Nice külük küheylanın
Eyer takımı böğründe,
Yedekleyip çıkıp geliyor.
«Vah güzelim öz kardeşim
Kıtay elinden öldü» deyip,
İnleyip çıkıp geliyor.
Koşoy, Töştük iki han,
Kargaşa salıp çok Kıtay
Ardından kovalayınca,
Kendine gelemeyip afallayıp,
Müslüman kaçıp geliyor,
İt-Ölbös'ün çölünde
Toplaşıp kaçıp geliyor.
«Kaplan Çubak, Almambet
Hanım nereye gitti?» deyip,
Ağıt yakıp kaçıp geliyor.
Müslüman'ı görünce,
Küheylanın başını çeviremeyip,
İçi burkulup ağlayıp hıçkırıp,
Küheylanlı Alma'n duramayıp,
Mızrak tutup çırpınıp,
Yanındaki kırk yiğide yalvarıp:
«Kurbanın olayım kırk çora,
Dün Cılgındı ovasında,
Geniş Talas'ın boyunda
Kalabalık Argın eli yayılıp,
Konup oturduğu çağda,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup durduğu çağda,
Ok geçmez kara kalpağı
Sırma kenarlı diktiği çağda,

From the rear came many infidels
Driving them as they came.
Many a swift racing steed,
Its saddle-gear on its flank,
They come out leading them in strings.
«Alas, my own dear brother
Died at Kıtay hands,» saying,
They come out groaning.
Koşoy and Töştük, the two khans —
When the many Kıtay, sowing chaos,
Chased hard upon their heels,
Dazed, unable to come to themselves,
The Müslüman come fleeing,
In the desert of İt-Ölbös
They gather and come fleeing.
«Tiger Çubak, Almambet —
Where has my khan gone?» saying,
Keening laments, they come fleeing.
When he saw the Müslüman,
Unable to turn his steed's head away,
His heart wrung, weeping, sobbing,
Alma of the steed could not hold still,
Gripping his lance, trembling,
Pleading with the forty braves at his side:
«Let me be your offering, forty çoras,
Yesterday on the Cılgındı plain,
Along the breadth of broad Talas,
When the teeming Argın people spread out,
In the season when they camped and dwelt,
Kumis by day and maidens by night —
In the season when it was so,
The arrow-proof black kalpak,
In the season when they sewed it trimmed with gold braid,

Kırgız'ı da birlik bilip
Sefa sürüp durduğu çağda,
Ombu'yu bozup ganimet alıp,
Ortasını yarıp yol açıp,

Counting the Kırgız too as one,
In the season when they lived in ease,
Breaking Ombu, taking spoils,
Splitting its middle, opening a road,

Mekke tillâsınca âlemi
Vurup haraca kestiği çağda,

Altı-Şaar'ı, Kokon'u
Sürüp döverek onları,
Altı bin yambı, bin kunduz
Her ay vergi salıp,
Alıp durduğu çağda,
Hepiniz bir arada dururken:
Caya yağını kesip yerdim,
Canımı ezaya sokup
Cañ-Cuñ'u bozarım derdim.
Kara çelik zülfikarla
Omuz omuza dalarım derdin,

Kıtay şöyle dursun, cümle âleme

Sen, karşı koyup giderim derdin,

Düşünülüp yapılmış ok geçmezi
Birlikte giyeriz derdin,
Avuç içi kadar İslam dininin
Başına azap düşerse,
On sekiz bin âleme
Çatarım, saldırırım derdin,

Mızrak tutup düşman gelse,
Azaplı yerden dava gelse,
Mızraklaşıp haykırıp,
Öne geçip alırım derdin.

Sırt yanında Kıtay'dan
Çetin sıkıntılı iş gelse,
Dönüp bakmadan girip vuruşup,
Kahrolasıcaları önlerim derdin.
Ok geçmeyen aziz zırhı
Birlikte giyeriz derdin,
Müslüman müşkül iş görse,
Dönmeden girip vuruşup,

The world, like the gold of Mekke,
In the season when they struck and laid it under tribute,
Altı-Şaar and Kokon,
Driving and beating them,
Six thousand yambı, a thousand otter-skins,
Laying tribute month by month,
In the season when they gathered it in,
While you all stood together:
I would carve and eat the rump-fat,
Casting my soul into torment,
I would say: I will break the Cañ-Cuñ.
With the black steel zülfikar,
You would say: I will plunge in shoulder to shoulder,
Not the Kıtay alone — the whole wide world,
You would say: I will stand against it and go,
The cunningly wrought arrow-proof mail,
You would say: we will wear it together,
The palm-sized faith of Islam —
If torment falls upon its head,
The eighteen thousand worlds,
You would say: I will assail them, I will charge,
If a foe came gripping the lance,
If a quarrel came from a place of torment,
Clashing lances, crying out,
You would say: I will step forward and take it.
If from the rear, from the Kıtay,
A hard and grievous matter came,
Charging in without a backward glance,
You would say: I will block the accursed ones.
The blessed armor no arrow pierces,
You would say: we will wear it together,
If the Müslüman met a desperate strait,
Charging in without turning,

Sen, ben önlerim derdin.
Ecelli kişi ölmez mi,
Azabı kul olan çekmez mi,
Kara yer bağrına basmaz mı,

Kazılan mezar içine almaz mı!

You would say: you and I, I will block it.
Does not the fated man die,
Does not the servant bear his torment,
Does not the black earth clasp him to its breast,
Does not the dug grave take him in!

Ölüm dediğin ulu konuk,
Ölmemiş canların hepsi
Sağken hırsla yutkunur durur,
Yaradan Cebbar'ın bir tekinden
Kesin buyruk gelince,
Can alıcı Cebrail
Beş parmağını sımsıkı uzatınca,
Kızaran benzin solup tutulur,
Şu duran ölümden,
Bahadırlar, hangi can kaçıp kurtulur?
Kararıp gelen kâfire
Dosdoğru girip mızrak uzatalım,
Zahmeti ağır tamudan,
Yiğitler, canı bir azat edelim!
Kaplayan kara kâfire
Hücum edip kılıç uzatalım,
Haberi ağır tamudan,
Yiğitler, canı bir azat edelim!
Kaplayan kara kâfire
Kıyasıya savaş salalım.
Bir avuççağız İslam'ı
Kurtarıp almazsak
Cahilliğimizi bilmez mi,
Lanet okunası sözü
Boynumuza asmaz mı.
Söylenenler gerçek ise,
Yarın mahşer gününde:
«Bizi atıverdin» deyip,
Vuruşup ölen Müslüman
Bizi kara eşek edip binmez mi.

Dalgalanıp gelen kâfire

Death, you know, is the great guest,
All the souls that have not died
Gulp with greed while still alive,
From the One, the Maker, the Cebbar,
When the final command comes down,
Cebrail, the taker of souls,
When he stretches out his five fingers tight,
The blushing face pales and is seized,
From this death that stands before us,
Batyrs, what soul escapes and wins free?
Into the infidel looming black
Let us drive straight in and thrust the lance,
From hell whose toil is heavy,
Braves, let us set the soul at liberty!
Upon the covering black infidel
Let us charge and stretch out the sword,
From hell whose tidings are heavy,
Braves, let us set the soul at liberty!
Upon the covering black infidel
Let us loose a merciless war.
The one small handful of Islam —
If we do not pluck them free,
Will it not mark our ignorance,
Will not the word that earns the curse
Be hung about our necks.
If what is spoken is the truth,
Tomorrow on the day of gathering:
«You cast us away,» saying,
The Müslüman who died in battle —
Will they not make us black donkeys and ride us.
Upon the infidel come billowing

Durmadan savaş salalım,
Dolup yatan Müslüman'ı,
Ah bahadır, çekip kurtaralım.
Ölenden geri kalan
İslam kaçıp varmaz mı:
«Manas'ın kendisi yoktu,
Bizi kırdırıverdi çoralar» deyip,
O zaman dedikodu edip yaymaz mı!

Yurdun çekiştirip yemez mi:
«Kaplanları orada yok,
Kahrolası kırk çora

Kaçarken öldü demez mi,
Kırkı kırk yerden gelmişti demez mi.

Hızırlı Manas orada yok,
Kendi bildiğince kırk çora,
Böyle deyip bizi yemez mi.»
Azizkan'ın Almambet'i
Arslan gibi atılıp,
Manas hanın kırk kurdu
Ardından girdi üşüşüp,
Mekke'den gelen yedi şeyhi
Yedi yere yerleştirip,
Yettiği yerde doğanlar
Kıtay'ı yettiği yerde yere serip.
Gün hesabını tutmadı,
Günü gününe dinlenmedi,
Dirsek dayayıp uyku almadan,
Kestirip huzur bulmadan,
Hiçbir gün soluklanmadı,
Almambet, Çubak, kırk çora,
Bahadırlar, ölseler de hayıfları yok.

Erenler «İslam!» diye bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Kaynayan kara kâfiri
Gazaya giren koca erler

Let us loose war without pause,
The Müslüman lying massed —
Ah batyr, let us drag them free.
Those left behind by the dead —
Will not Islam flee and arrive:
«Manas himself was not there,
The çoras let us be slaughtered,» saying,
Will they not gossip then and spread it wide!
Will not the nation gnaw and devour us:
«Their tigers were not there,
The accursed forty çoras

Died in flight — will they not say,
The forty came from forty places — will they not say.
Manas of Hızır's favor was not there,
The forty çoras, each by his own devices —
Saying so, will they not devour us.»
Azizkan's Almambet
Sprang forth like a lion,
Khan Manas's forty wolves
Swarmed in behind him,
The seven şeyhs come from Mekke
He stationed in seven places,
Wherever they reached, the falcons
Laid the Kıtay low wherever they reached.
He kept no count of days,
He rested not from day to day,
Without propping an elbow for sleep,
Without a doze to find some peace,
He drew no breath a single day,
Almambet, Çubak, the forty çoras —
Batyrs, even should they die, they have no regrets.
The men crying out «Islam!»,
Roaring «Manas!» for a war-cry,
The seething black infidel —
The great men entered the holy war

Geri sürdü savurup.
Han Koñurbay bahadırı da
Geri sürdü savurup.
Allak bullak edip sürüşüp,
Rast geleni haklayıp,
Geçitliğin düzünde
Kıtay kaynayıp durmuş.
Kaynaşana göz atsa,
Argın han oğlu Acıbay
Ilama denen Kalmak'ın
Eline düşüvermiş.
Başına kavuk giydirip,
Acıke'yi Kıtaylar
Diri diri bağlayıvermiş.
«Almambet, Çubak ikizim,
İkizim ne zaman gelir» deyip,
Acıke'nin aklı başından gitmiş.
Gözü kalmış fildır fildır,

Acıke'nin iki ayağı sallanıp durur.
Eyer beli gibi kızıl çölün
Önünden gidiyor Alake,
Ele düşen Acı'nın
Yanı sıra gidiyor Alake.
Acıke'yi görünce,
Esirgemeden uzatıp mızrağı,
Beli ötede kamburlaşıp,
İki gözüne bakacak olsan
Dışına fırlayıp belerip,
Mızrak elde heybetle uzanıp,
Akbaltay'ın Çubak'ı
«Acıbay!» diye haykırıp,
O da kabarıp hücuma kalkmış.
Yaman doğan, Alma'n arslan,
Koca Ilama Kalmak'a
Yetiştiği yer işte o yer.
Elindeki sır mızrağı
Kımıldatmadan tutup Alake,
Sarala'ya kamçı vurup,

And drove them back, hurling them.
The batyr khan Koñurbay too
They drove back, hurling him.
Driving them in headlong tumult,
Finishing whomever they met,
On the level ground of the pass
The Kıtay stood seething.
If one glanced at the seething mass —
Acıbay, son of the Argın khan,
Into the hands of a Kalmak
Called Ilama had fallen.
Setting a kavuk on his head,
The Kıtay had bound Acıke
Alive, hand and foot.
«Almambet, Çubak, my twins,
When will my twins come,» saying,
Acıke's wits had fled his head.
His eyes were left darting, darting,

Acıke's two legs dangle and swing.
Before the red desert like a saddle's waist
Alake goes riding on,
Alongside the captured Acı
Alake goes riding on.
When he saw Acıke,
Thrusting his lance unsparing,
His waist hunched far over,
If you looked at his two eyes —
Bulging out and glaring white,
Lance in hand, looming in grandeur,
Akbaltay's Çubak,
Crying out «Acıbay!»,
He too swelled and rose to the charge.
The fierce falcon, Alma the lion,
Great Ilama the Kalmak —
That is the very place he reached him.
The lacquered lance in his hand,
Holding it without a quiver, Alake,
Laying the whip on Sarala,

Oktan önce yetişti işte:
«Kendir kuşağın kıyısı» deyip,
«Sağ küreğinin yüzü» deyip,

Mızrağı kısa tutup
Alake, vurup geçti işte.
Alake vurup geçince,
Koca Ilama Kalmak'ın
Eyerinden dengesi gitti,
Üzengiden ayağı gitti.
Gözü kaydı fildır fildır,
Ayağı gitti sallanıp,
Şaşkın halde bağırıp,
«Möndü!» diye nara atıp,
Çaresi tükenip dururken,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Yıkıcın Çubak yetişti işte,
Oykuma'yı eline alıp,
Yetiştiği yerde Ilama'nın
Dolu tanesince kanı fışkırdı,
Uçup düştü güzelim baş,
Yamaca kanı döküldü.
Sarala'yı dehleyip,

Geri dönüp Kalmak'a
Kaplan Alma'n yetişti işte,
Allak bullak düşürüp,
Kalmak'ı sürüp gitti işte!
Azizkan'ın Almambet'i
Dalıp dalıp vurduğunda
On ikisi birden öldü.
Yaman Alma'n, gök kaşka,
Acıbay'a yetişti işte.
Yettiği yerde Acı'sını
Yem torbası gibi terkiye alıp,

Acıke'yi Almambet
Kapıp kaçıp geçti işte.

Reached him swifter than an arrow, behold:
«The edge of his hempen sash,» saying,
«The face of his right shoulder-blade,» saying,
Gripping the lance in close,
Alake struck and passed, behold.
When Alake struck and passed,
Great Ilama the Kalmak
Lost his balance in the saddle,
His foot went from the stirrup.
His eyes slid darting, darting,
His leg went swinging loose,
Bellowing in his bewilderment,
Roaring «Möndü!» for a war-cry,
While he stood at his wits' end,
Akbaltay's Çubak,
Çubak your feller reached him, behold,
Taking Oykuma in his hand,
Where he reached him, Ilama's
Blood gushed forth like hailstones,
The lovely head flew off and fell,
His blood spilled down the hillside.
Spurring Sarala on,

Turning back upon the Kalmak,
The tiger Alma reached them, behold,
Throwing them into headlong rout,
He drove the Kalmak off, behold!
Azizkan's Almambet,
When he struck, plunging in and in,
Twelve of them died at once.
Fierce Alma, the grey-blaze,
Reached Acıbay, behold.
Where he reached him, his Acı —
Slinging him behind the saddle like a feed-bag,
Almambet snatched Acıke
And swept away in flight, behold.

O zaman altın perçemli, kor kuşaklı
Azizkan'ın Almambet'i
Koñurbay'ı görünce,
Altındaki Sarala'yı
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Düz ters kamçı vurup,
En yamanı Alma'n han
Koñurbay'a oktan önce yetişmişti,

Yettiği yerde Kalça'yı
Algara'nın üstünden
Yüzükoyun devirip gitti işte.

Tulum gibi burnu kabarıp,
Algara'nın üstünden
Uçup gitti Koñurbay,
Ulu dağ misali yayılıp.
Nereden yetişti bilmem,
Han Baltay'ın Çubak'ı,
Yaman Çubak, koca er,
O an Koñurbay'a yetişecekken,

Tam yetişip başını kesecekken,
O zaman Koñurbay'ın kırk beyi
Çubak'a üşüşüp mızrak saldılar,

Attan düşen Kalça'yı
Götürüp ata bindirip,
Çekip kurtardılar.
Altmış büyücü, sayısız nişancı,
Aksakalları Kococaş,
Tepeden pusuya yattılar.
Kococaş'ın nişancılığı azıtıp,

Yokuşta duran heybetli dağda

Ayrık otuna gizlenip,
Kızıl alaca giyinip,
Oktan önce koşup,

Then the golden-forelocked, ember-belted
Azizkan's Almambet,
When he caught sight of Koñurbay,
Sarala beneath him —
Spurring him right and left,
Laying the whip forehand and backhand,
The fiercest, khan Alma,
Had reached Koñurbay swifter than an arrow,

Where he reached him, Kalça —
From the back of Algara
He toppled him face-down and passed, behold.

His nose puffed up like a leather flask,
From the back of Algara
Koñurbay went flying,
Sprawling like a great mountain.
From where he reached I know not,
Khan Baltay's Çubak,
Fierce Çubak, the mighty man,
That instant, as he was about to reach Koñurbay,

Just as he closed to cut off his head,
Then Koñurbay's forty beys
Swarmed on Çubak and hurled their lances,

Kalça, fallen from his horse —
They bore him up, set him on a horse,
And dragged him free.
Sixty sorcerers, countless marksmen,
Their white-beard Kococaş,
Lay in ambush on the hilltop.
Kococaş's marksmanship ran wild,

On the towering mountain standing on the slope,

Hiding in the couch-grass,
Dressed in mottled red,
Running swifter than an arrow,

Yortmasına yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
(Sırtlardan Kıtaylar kaçışıp
Dağılıverdi)
Çubak kılıç sallayıp giderken,
O zaman Karacoy oğlu Kococaş
Yeşil giyip kılık değiştirip,
Önündeki Çubak'ı,
Ah bahadır, pusuda gözlediği an imiş.

O an başparmağından yağ çıkıp,
Hiddetlenen kâfirin
Tırnağından kan çıkıp,
Apışıp telaşa kapılmadan,
Gözlediği yerden şaşmadan,
İtin hazır duran tetiği,
Nişancılığın hâlisi,
Akbaltay'ın Çubak'ının,
Ah bahadır, kazası yetişmiş meğer!
Kamçı boyu yandan,
Elindeki çelik okla
O an usta nişancı bir bastı!

Ah bahadır, fitilli kurşun değdi
böğrüne,
Çubak'ın döşünde ateş çakıldı!
O an ölür ölmez canıyla,
Yer görünmez tozuyla,
Beecin'den aldığı sarı altını
Saçıp gitti, gördün mü,
Çubak'ın korkuya düşüp eline
Kaçıp gitti, gördün mü.
O an bir kurşun değip beline,
Han Baltay'ın Çubak'ı
Kaçıp gitti eline doğru.
İt-Ölbös'ün tek yoluna
Düşüp kaça kaça kurtuldu,
Arkalı külük Kögala,
Akbaltay'ın biriciğini,

No wind can catch his trot,
No beast can match his stride,
(From the ridges the Kıtay fled
And scattered away)
As Çubak went swinging his sword,
Then Kococaş, son of Karacoy,
Dressed in green, disguised,
Çubak there before him —
Ah batyr, it was the moment he watched from ambush.
That instant fat oozed from his thumb,
From the enraged infidel's
Nail there came forth blood,
Without startling, without panic,
Unerring from where he watched,
The cur's trigger standing ready,
The purest of marksmanship —
Akbaltay's Çubak,
Ah batyr, his doom had arrived, it seems!
From a whip-length to the side,
With the steel shot in his hand,
That instant the master marksman fired once!
Ah batyr, the matchlock ball struck his flank,
Fire flashed on Çubak's breast!
That instant, with his soul at death's edge,
With dust that hid the earth,
The yellow gold he took from Beecin
He scattered as he went, did you see,
Çubak, falling into dread, toward his land
Fled away, did you see.
That instant a ball struck him in the waist,
Khan Baltay's Çubak
Fled away toward his land.
Onto the lone road of İt-Ölbös
He fell, and fleeing, fleeing, won free,
Kögala, the strong-backed racer,
Akbaltay's only son —

	Ah bahadır, alıp kaçıp kurtardı.	*Ah batyr, bore him off in flight and saved him.*
	Avuç içi kadar İslam eli	*The palm-sized host of Islam*
	Geri dönüp tabana kuvvet dağıldı,	*Turned back and scattered in headlong flight,*
	Domuz, yeşil giyip kılık değiştirdi,	*The swine dressed in green, disguised,*
	Kökötöy'ün Bokmurun'u,	*Kökötöy's Bokmurun,*
	Cediger'in er Şıgay'ı,	*Cediger's er Şıgay —*
71750	İkisini art arda bir vurdu.	*The two of them he shot down one after the other.*
	Katagan'ın hanı Koşoy,	*Koşoy, khan of the Katagan,*
	Eştek'lerin Camgırçı'sı,	*The Eştek's Camgırçı,*
	Bokmurun ile er Şıgay,	*Bokmurun and er Şıgay —*
	İkisi okla uçup düşünce,	*When the two fell flying, arrow-struck,*
	Geri kalan yedi han	*The seven khans remaining,*
	Hepsi yüreklenip,	*All of them took heart,*
	İçlerinde Koşoy yaşlısı,	*The elder Koşoy among them,*
	Kococaş'a üşüştüler.	*They swarmed upon Kococaş.*
	Kococaş'a üşüşüp,	*Swarming upon Kococaş,*
71760	Kargaşa salıp savaşsalar,	*Though they fought, sowing tumult,*
	Karacoy oğlu Kococaş	*Kococaş, son of Karacoy —*
	Baksalar göze ilişmez,	*Look as they might, he meets no eye,*
	Hilesi bol, aşırı it,	*The cur brimming with tricks, utterly vile,*
	Nerede olduğu bilinmez.	*None knows where he may be.*
	Tepeye çıkıp kurtulup,	*Climbing the hilltop, slipping free,*
	Kaynaşıp yatan Burut'a	*Upon the Burut seething below*
	Yağmur gibi yay çekti,	*He drew his bow like rain,*
	Usta olmuş çetin it	*The hardened, cruel cur*
	Dolu gibi ok attı.	*Shot arrows down like hail.*
71770	Çelik mermili sır kelteyle,	*With the steel-balled lacquered kelte,*
	Sesini sese katıp,	*Joining sound to sound,*
	Onunla bin kez atıp,	*Firing with it a thousand times,*
	Onun oku bitene dek,	*Until its shot ran out,*
	Elindeki sır okla	*With the lacquered arrow in his hand,*
	Bununla yüz kez atıp,	*Firing with it a hundred times,*
	Kapan ağızlı ak okla	*With the trap-mouthed white arrow,*
	Onunla elli kez atıp,	*Firing with it fifty times,*
	Altındaki sır kelteyle	*With the lacquered kelte beneath him,*

Onunla kırk kez atıp,
Oku sağanak gibi değince,
O zaman kaplan Serek er ölüp,
Tölgöçü misali kurt ölüp,
Bozkurt ölüp, niceleri ölüp,
Deve kaldıran Akayar,
Pehlivanları dahi ölüp,
Arça hanın Akcoltoy'u
Oka çarpılıp o da ölüp,

Firing with it forty times,
When his shot struck like a cloudburst,
Then the tiger, er Serek, died,
The wolf, Tölgöçü's like, died,
The grey wolf died, and many died,
Akayar who lifts a camel,
Even their champions died,
Arça khan's Akcoltoy,
Struck by the shot, he too died,

Dünyanın dört bucağına
Dosdoğru haber verirdi,
Bey Şuutu dahi ölüp.
Urgan koparan Akcoltoy,
Manas'a yakın yavru ölüp,
Baabedin hanın Bayçoro'su,
O zaman Bayçoro yavru dahi ölüp.
O zaman yalnız Alma'n, gök kaşka,
O zaman Beecin'e dalıp dönüp,

To the four corners of the world
He would carry word straight and true —
Bey Şuutu, even he died.
Akcoltoy who snaps the tether-rope,
The fledgling close to Manas, died,
Baabedin khan's Bayçoro —
Then even the fledgling Bayçoro died.
Then Alma alone, the grey-blaze,
Then plunging into Beecin and wheeling back,

Yalnız kaldı Alake,
Yiğitlerinden ayrılıp,
Göğsüne sığmaz nice tasa,
Bozkurdun Alma'n er, yapayalnız,
Gözünün yaşı on ova!
Hiddetlenip çarpışıp,
Öndeki kara çok Kalmak
Kaçmadan durup dövüşünce,
«Badışa!» diye bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Öndeki kara kâfiri
Alake sürüp durdu savurup.
Kakançı'lı Beecin'i,
Alake, Kıtay'ı gerisin geri döndürüp,

Alake was left alone,
Parted from his young braves,
Sorrow past what his breast could hold,
The grey wolf's er Alma, utterly alone,
The tears of his eyes — ten plains!
Clashing in his fury,
The many black Kalmak before him
When they stood fast and fought unfleeing,
Crying out «Badışa!»,
Roaring «Manas!» for a war-cry,
The black infidel before him —
Alake kept driving them, hurling them.
Beecin of the Kakançı,
Alake, turning the Kıtay back the way they came,

Kuşatıp sürüp gitmişti,
İt-Ölbös'ün çölünden
Öteye aşırıp Alma'n han

Had hemmed them in and driven them off,
From the desert of İt-Ölbös,
Khan Alma, driving them over and beyond,

Sürüp getirivermişti.
Ara sıra bağırıp,
Kara söğüt gibi kâfiri
Yine sürüp savurup,
Art yanından kırk çora
Destek olup durmuşlar,
Talan olan Kıtay'dan
Alake, Çubak'ın öcünü almış.
Pütürlü kuma gelince,
Boz atlısını bir kırdı,

Dar boğaza girip gelince,
Kanı eline bulaşıp,
O zaman kara atlısını bir kırdı.

Alake, Sarala ile ok gibi uçup,
Karşısına çıkan hanlarını
Belinden yumruklayıp Almambet,

O zaman yem torbası gibi fırlatıp.
Orta yerini Alma'n arslan
Oyup durduğu çağ imiş,
O zaman bir ucunu han Töştük
Boğazlayıp durduğu çağ imiş.
Tam ortasını kırk yiğit
Kuşatıp aldığı çağ imiş,
Müslüman atlarını toplayıp
Yağmalayıp durduğu çağ imiş.
Vadiler yüzükoyun serilenle dolup,

Dolup taştığı çağ imiş,
Kızıl altın ziynet alıp,
Ölenden geri kalanı,
Şaşılası, mala erdiği çağ imiş.

Asilin Alma'n girince,
Beecin'e doğru saldırınca,
Kalabalık Kıtay, çok Mancu,
Aklı gidip afallayıp,

Had herded them along.
Shouting out from time to time,
The infidel like black willows
Hurling them, driving them again,
From behind, the forty çoras
Stood fast as his support,
From the plundered Kıtay
Alake took Çubak's revenge.
When he came to the gnarled sands,
He cut down their grey-horse riders at a stroke,
When he entered the narrow defile,
Blood smearing on his hands,
Then he cut down their black-horse riders at a stroke.
Alake, flying arrow-swift with Sarala,
The khans who rose against him —
Almambet, punching them from the waist,

Then flinging them off like feed-bags.
Its very center Alma the lion —
It was the season he was carving it out,
Then one end of it khan Töştük —
It was the season he was throttling it.
Its very middle the forty braves —
It was the season they encircled and took it,
Gathering the Müslüman horses,
It was the season they were spoiling.
Valleys filling with those sprawled face-down,
It was the season they filled and overflowed,
Taking ornaments of red gold,
Those left behind by the dead —
Wondrous — it was the season they came into wealth.
When your noble Alma plunged in,
When he charged toward Beecin,
The teeming Kıtay, the many Mancu,
Their wits gone, dumbfounded,

Telaşa düştüğü çağ imiş.
Kuskunu kopup,
Eyeri kaymış boynuna,
Ah bahadır, telaş eden bundan çok.

Kolanı kopup,
Kendine gelemeyip soluyup,
Kaçıp duran bundan çok.

Kızıl korlu Kıtay'ın
Yamanları kırıldığı yer,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Niceleri kırıldığı yer.
O zaman Cañ-Cuñ başta, hanları ölüp,

Kâfirlerin er Kara pehlivanı dahi ölüp,
Yapayalnız kaldı Koñurbay.
Cefa çekip haykırıp,
Fena oldu domuz, ah.
Algara'nın başını
Çevirip duruyor Koñurbay,
O zaman tokmak gibi olan perçemini,
Kendini tutamayıp haykırıp,
Yolup duruyor Koñurbay.
Mızrakçıdan usta kul,
Düşmanın hilesini bilen yaman kul,
Hiddetlenip çırpındı,

O anda Kococaş'a yalvardı:
«Başkasını söyleyip neyleyeyim,
Bahadır, kuru otta yanan ateş yamandır,
Hepsinden beter, özünden çıkan
düşman yamandır,
Sırdaşın yamandır, sır yamandır,
Sırrını bilip gitmişti,
Şu sırtlanın Alman, o it, en yamandır!

Yine uykumu kaçırdı,
Yine Ertiş'ten yılkıma saldırıp,

It was the season they fell to panic.
Their cruppers snapping,
Saddles slid onto their necks,
Ah batyr, those in panic — more than many.
Their girths snapping,
Gasping, unable to come to themselves,
Those fleeing on and on — more than many.
Of the red-ember Kıtay,
The place their fierce ones were cut down,
Of the stone-girded Kıtay,
The place where many were cut down.
Then, Cañ-Cuñ at their head, their khans died,
Even the infidels' champion, er Kara, died,
Koñurbay was left utterly alone.
Crying out in his affliction,
The swine was in a sorry state, ah.
The head of Algara —
Koñurbay keeps turning it about,
Then his forelock like a mallet,
Crying out, unable to hold himself,
Koñurbay keeps tearing it out.
A slave more skilled than any lancer,
A fierce slave who knows the foe's cunning,
He writhed in his fury,

In that instant he pleaded with Kococaş:
«What use is it to speak of any other,
Batyr, fire burning in dry grass is dire,
Worse than all, the foe sprung from your own is dire,
Your confidant is dire, the secret is dire,
Knowing my secret he had gone,
That hyena Alman, that dog, is direst of all!
Again he has driven off my sleep,
Again he raided my herds from the Ertiş,

Altı ay Beecin'e han olup,
Kömür gibi saçtı malımı mülkümü,
Nice yurdumu kırdı,
Bel bağladığım dayanağımı,
Ateşe verdi o kaçak
Gizlenip yattığım yerimi.
Karakolların hepsini yok etti,
O bildik Manas beyini
Beecin'e böylece han kıldı.
Nice tuzumu heder edip,
Kızımı yağmalayıp gitti,
Uykumu kaçırıp gitti,
Önceleri kırk hanlı yurt idik,
Bahadır, yurdumu kırıp gitti.
Dediğime razı ol, bahadır,
Başkasını söyleyip neyleyeyim,
Yalnız Almambet'i vurup ver!
Almambet'i vurup öldürürsen,
İyi han Manas sultanını,
Ey bahadır, diri diri yakalarız,
Beecin'deki seksen kıza,
Bahadır, götürüp aygır diye salarız.

O zaman erkek doğururlarsa,
Hakanlı Beecin'e
Han diye yükseltiriz!»
Kalça aklını söyleyene dek,
Pusuda gezen Almambet,
Kılıç elinde şakırdayıp,
Aybalta belde şıngırdayıp,
Sırlı mızrak elde orak gibi dönüp,

O anda belini sıkı bağlayıp,
Gözleri akşam sisi gibi bulanıp,
Gece umacısı gibi görünüp,

O anda homurdanıp coşarak,
Yetişip geldiği an imiş.
Aç arslan gibi görünüp,

For six months he was khan over Beecin,
He scattered my goods and wealth like coal,
He crushed so much of my land,
The support I bound my hopes to,
That runaway set fire
To the place where I lay hidden.
He wiped out every one of the outposts,
And that well-known bey Manas
He thus made khan over Beecin.
Squandering so much of my salt,
He plundered my daughter and went,
He drove off my sleep and went,
Once we were a land of forty khans,
Batyr, he crushed my land and went.
Consent to what I say, batyr,
What use is it to speak of any other,
Only strike down Almambet for me!
If you shoot Almambet dead,
The good khan, Manas the sultan,
O batyr, we shall seize alive,
To the eighty maidens in Beecin,
Batyr, we shall lead him and loose him like a stallion.
Then, if they bear sons,
Over khan-ruled Beecin
We shall raise him up as khan!»
Until Kalça had spoken out his mind,
Almambet, prowling in ambush,
The sword clattering in his hand,
The moon-axe jangling at his belt,
The charmed lance turning like a sickle in his grip,
In that instant binding his waist tight,
His eyes clouding like evening mist,
Looming like a night-hag,

In that instant, growling and surging,
Was the moment he came bearing down.
Looming like a hungry lion,

Ön yanına bakarsan,
Altı bin erin heybeti var,

Ardına bakarsan,
Ejderhanın görünüşü var,
Keskin çeliği kuşanıp,
Ağzından zehri dökülüp,
Tepeden dimdik çıktı,
Ejderha gibi görünüp.
Almambet'in halini görünce,
Kalça kulu bir düşünceye daldı:
«Altındaki Sarala'ya,
Yarışsa da hiçbir hayvan yetişmez,
Bu öfkeye kesmiş kaçağa,
Çarpışsa da güç yetmez,
Kaçar gibi yapayım,
Bunu koyu bir belaya bulayayım.
Elime diri geçerse bu,
İtten nice eski öcümü alayım.

Yedi kat işkence edip,
Bunu böylece ateşe atayım!»
O anda tepeye çıkıp Almambet,
Sırlı tüfekle bir vurdu,
Öfkesine dayanamayıp,
Mançu kaçıp fırladı.
Eyer beli gibi tepeyi,
Aşıp gitti Koñurbay,
Altındaki Algara'ya,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Kaçıp gitti Koñurbay.
«Tanrım, Mançu'yu bana ver!» deyip,
Çevresine bakmadan,
Almambet gerçekten kovaladı,
Hiç canını esirgemeden,
Yetişemeyip Alman çırpınıp,
Sarala'ya yalvarıp:
«Bugün dert ortağım Sarala,
Başını yere eğiver,

If you looked at his front,
He had the awesome bulk of six thousand men,
If you looked at his back,
He had the aspect of a dragon,
Girded with keen-edged steel,
Venom spilling from his mouth,
He rose bolt upright over the crest,
Looming like a dragon.
Seeing Almambet's condition,
The slave Kalça sank into a thought:
«The Sarala beneath him —
No beast could catch it though it raced,
Against this runaway boiled over in rage
No strength suffices though one clashed,
Let me feign flight,
Let me plunge him into thick disaster.
If he falls alive into my hands,
Let me take my many old revenges on the dog.
Torturing him sevenfold,
Let me thus cast him into the fire!»
In that instant Almambet, topping the crest,
Fired once with the charmed musket,
Unable to withstand his fury,
The Mançu bolted and fled.
Over the crest curved like a saddle-bow,
Koñurbay crossed and was gone,
On the Algara beneath him,
Laying the whip on right and left,
Koñurbay fled and was gone.
«My God, give the Mançu to me!» saying,
Without a glance around him,
Almambet chased in earnest,
Not sparing his life at all,
Alman thrashed on, unable to close,
Pleading with Sarala:
«Today, Sarala, companion of my grief,
Bend your head down to the earth,

Dağ koyunu gibi adım alıver.»
Altındaki Sarala,

Take your stride like a mountain sheep.»
The Sarala beneath him,

Alake Sarala'nın sağrısına kamçı bastı,
O anda toz uzayıp kaldı.

Alake pressed the whip to Sarala's croup,
In that instant the dust stretched long behind.

O it, inişe geldiğinde,
Er Kalça'nın Algara'sı,
Karaca gibi ön ayakları saplanıp,
Yokuşa dayandığında,
Alake'nin Sarala'sı,
Yelesi, kuyruğu yayılıp,
Dik inişe girdiğinde,
Koñurbay'ın Algara'sı,
Boğa gibi boynu oynayıp,
Yokuşa dayandığında,
Alake'nin Sarala'sı,
Çakmak gibi gözü parlayıp,
Kâfirin Algara'sı,
İnişe girdiğinde,
Serap gibi uzaklaşır,
Yokuşa dayandığında,
Alake'nin Sarala'sı,
Ardına basarak yetişir.
Ey bahadır, Kürpüldök'ün eğri sırtından,

When that dog came to the downslope,
Er Kalça's Algara,
Its forelegs plunging in like a roe deer's,
When it strained at the upslope,
Alake's Sarala,
Mane and tail streaming wide,
When it entered the steep descent,
Koñurbay's Algara,
Its neck working like a bull's,
When it strained at the upslope,
Alake's Sarala,
Its eye flashing like flint,
The infidel's Algara,
When it entered the descent,
Draws away like a mirage,
When it strained at the upslope,
Alake's Sarala,
Closes in, treading on its heels.
O batyr, from the crooked ridge of Kürpüldök,

İnişe sürerek kovaladı.
Kovalaştıkları çorak düzlük,
O çorak düzlükte,
Dağ sıçanının kazdığı in yok,
Sabanın değdiği çizgi yok,
İlik kıracak taşı yok,
Hendek, çukur, in de yok,
Düz ovaya geldiğinde,
Çaresini bulamayıp,
Asil Kalça erine,
Yaklaşıp yetmek üzereydi.
Sarala ile deh deyip,
Asil aslanın yetişti,

He chased him, driving down the descent.
The barren flat where they chased,
On that barren flat,
No burrow dug by marmot,
No furrow touched by plough,
No stone to crack a marrow-bone,
No ditch, no pit, no den,
When he came to the level plain,
Finding no way out,
The noble one upon Er Kalça
Was closing, all but caught.
Crying hup to Sarala,
Your noble lion closed the gap,

Yetiştiği yerde Kalça'yı,
Sağ kürek kemiğinin aynasından,

Alake denk getirip vurup geçti.
O anda altındaki Sarala,
Kalça'ya vurduğunda,
Sıçraya sıçraya gerilip,
O anda kırılmadan sırlı mızrak,

Sacayağı gibi eğilip,

Kalça'nın aklı başından gidip,
Eyerinden er gidip,
Üzengiden ayak gidip,
Gözü kayıp fildır fildır,
Ayağı sarkıp sallanıp,
«Sayısız Mançu, çerik nerede?» deyip,

Çaresi tükenip Koñurbay,
Kuskunu yoklayıp,
Daha beter inleyip bağırıp,
«Möndü!» diye uranını haykırıp,
Aklına gelse de sözü geç kalıp.

Uğuru açık doğan Alake:
«Eteğinin dibinden yakalasam,» deyip,

İki gözü dört olup,
«Elime geçse kâfiri,
Kurban diye kessem,» deyip,
«İçindeki kara kanı,
Avuçlayıp yutsam,» deyip.

Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Eteğinden yakalanacakken,
Boylu boyunca serilecekken,
Koyun gibi başı kesilecekken,

And where he caught him, Kalça —
On the mirror of his right shoulder-blade —
Alake struck him square and swept on past.
In that instant the Sarala beneath him,
When he struck at Kalça,
Rearing, springing, drawing taut,
In that instant the charmed lance, unbroken,
Bending like a trivet,

Kalça's wits went from his head,
The man went from his saddle,
The foot went from the stirrup,
His eyes rolled, spinning round and round,
His legs dangled, swinging loose,
«Countless Mançu — where is the çerik host?» saying,
Koñurbay, at his wits' end,
Groping for the crupper,
Groaning and crying out worse still,
«Möndü!» he shouted his war-cry,
Though it came to mind, the word came too late.
Alake, born under an open omen:
«Could I but seize him by the skirt-hem,» saying,
His two eyes going four,
«If the infidel falls into my hands,
Let me slaughter him as sacrifice,» saying,
«The black blood inside him
Let me scoop up in my palms and swallow,» saying.
Cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of Keçil,
Just as he was to be seized by the skirt,
Just as he was to be stretched full length,
Just as his head was to be cut off like a sheep's,

Kavun gibi karnı yarılacakken,
O anda Argınkan oğlu Acıbay,
Coşkusundan haykırıp,
«Alake!» diye çağırıp,
Dizgininden asılıp sarsarak,
Aziz Han'ın yiğidini,
Eri ölmüşçesine silkeleyip,
Geri çekip yedeğine alıp,
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip.
Böyle yapmasının sebebi:
Hırsa kapılıp Kalça'yı,
Hızır'lı Alman, o yiğit aslan,
Amansızca kovalamıştı,
Beecin'in belalı kapısına,
Alake yarım ok atımı kalmıştı,
Kıtay'ın yakalayıp kesmesine,
Alake iyice yaklaşmıştı.
Bu tehlikeyi görünce,

Just as his belly was to be split like a melon,
In that instant Acıbay, son of Argınkan,
Crying out in his fervor,
Calling «Alake!»,
Hauling on the bridle, shaking him,
The brave of Aziz Khan
He shook as though his man had died,
Pulling him back and taking him in lead,
Kindling his fire gone out,
Reviving his soul gone dead.
The reason he did so:
Kalça, in the grip of his fury,
Alman of Hızır's favor, that valiant lion,
Had chased without mercy,
To the calamitous gate of Beecin
Alake had come within half a bowshot,
To the Kıtay's seizing and slaughtering
Alake had drawn full near.
Seeing this peril,

Argınkan'ın Acıbay'ı,
Alake'yi haykırtarak yedeğine almıştı.

«Alake, kazılmış çukuru var,
Kaçar gibi yapıp Koñurbay'ın,
Kaynatacağı çilesi var.
Balta ile vuracak,
Baksan nice zorbası var.
Koñurbay'ın kara atı,
Kara atının vardı,
Böğründe kanadı.
Göz açıp kapayışına akıl ermez,
Uçan karga olmasa,
Ondan başka can yetişmez.
Keçil'in hanı Koñurbay'a,
Boğuşmakla güç yetmez.
Denk olurcasına kovalarsan,
Öfke şeytandır, akıl dosttur,
Alööke'nin Koñurbay'ı,

Argınkan's Acıbay
Had taken Alake in lead, making him cry out.
«Alake, he has a pit already dug,
Feigning flight, Koñurbay
Has an ordeal he means to boil for you.
Striking with the axe —
Look, how many bullies he has.
Koñurbay's black horse,
His black horse had,
On its flank, a wing.
Its blink outstrips all reckoning,
Were it not a flying crow,
No other creature could catch it.
Against Koñurbay, khan of Keçil,
Grappling strength does not suffice.
If you chase him as an equal,
Rage is the devil, reason the friend,
Alööke's Koñurbay —

Seni diri diri yakalamaz mı!
İki gözünü birden oyup,
Bu azaba sokmaz mı,
Nice eski öcünü almaz mı,
Böyle bela getirmez mi!
Sırgak, Çubak erlerin yok,
Alake, kökü sağlam kâfire,
Denk olmaya kalkma, gereği yok,
Bel bağladığın dayanağın yok,
Beline destek olacak,
Yiğidin Sırgak aslanın yok.
Bakılırsa yapayalnızsın,
Sana böyle sahip çıkacak kimsen de yok.
Boşuna atılma, gereği yok!»
Yürekli öğütler çok söyleyip,
«Kaplan Almam'ım» diye söyleyip,
Kambar gibi olan Alman'ı,
Geri döndürüp yedeğine alıp.
Kaynayıp duran kalabalık ordu,
Tuzak kazılmış o paha biçilmez yol,
Han Kococaş başta olup,
Almambet ile Acım'ı,
O yolda kuşatıverdi!
Kalabalık Kıtay, Kococaş,

Will he not seize you alive!
Gouging out both your eyes,
Will he not plunge you into that torment,
Will he not take his many old revenges,
Will he not bring such disaster down!
Your men Sırgak and Çubak are not here,
Alake, against the deep-rooted infidel
Do not set yourself as equal, there is no need,
You have no support to bind your hopes to,
None to brace your back,
Your brave, your lion Sırgak, is not here.
Look — you are utterly alone,
You have no one to stand for you so.
Do not charge in vain, there is no need!»
Speaking many hearty counsels,
Saying «My tiger, my Alman»,
Alman, who was like Kambar,
He turned back and took in lead.
The seething, teeming army,
That priceless road where the snare was dug,
Khan Kococaş at their head,
Almambet and Acım
They encircled upon that road!
The teeming Kıtay, Kococaş,

Belayı başa sarmıştı.
İt-Ölbös çölünde,
Azizkan'ın biriciğini,
Vah ki vah, çepeçevre kuşatmıştı.
Kazın dolaşamayacağı sarp kaya yok,

Yanında sığınak olacak,
Kaplan Manas dağı yok.
Bel bağladığı dayanağı yok,
Yüz yüze gelinen kırgında,
Yiğitlerinden biri yok.
Büyük gazânın halini sorma,
Kırılan adamda sayı hesap yok,
Haykırıp arka çıkacak,

Had wound disaster round their heads.
In the desert of İt-Ölbös,
Azizkan's only one,
Alas, alas, they had ringed all round.
No sheer crag where the goose cannot wander,
To be a refuge at his side
There is no tiger Manas mountain.
No support he bound his hopes to,
In the face-to-face slaughter,
Not one of his braves is here.
Ask not the state of the great holy war,
In the slain there is no count or reckoning,
To cry out and back him,

Kıymetlisi Sırgak burada yok.
Gökten yıldız oynatan,
Öbür dünyaya dek dost olan,
Yaman Çubak eri yok,
Heybetle çıkıp ateş edecek,
Yaman Manas aslanı yok!
Karganın dolanacağı dağ bulamayıp,
Arka olup duracak,
Kadri yüce sultan er bulamayıp,
Gündüzün soluğunu almadan,
Gününde hiç dinlenmeden,
Gece gündüz çarpışıp,
Canına çare bulamaz oldu.
Yedi gün içlerinde dolaşıp,
Yetmiş yerinden yara yiyip,
Sıyrılıp çıktığı an imiş.
Argınkan'ın zavallısı,
Tek başına tutuşup durdu,
Azizkan'ın göz bebeği,
Atışa girse uğuru açık,
Asilin savaş tutkusu kanmaz.
Sarala ile oynatıp,
Önüne geleni yere serip,
Yedi binini ufalayıp,
Yetiştiği yerde mızraklayıp:
«En yamanları Kococaş,
O domuz nerede?» deyip.
Kanlı savaş, büyük meydan,
Kan aktı ya, geniş vadiden!

His precious Sırgak is not here.
He who makes the stars dance from the sky,
Friend even unto the other world,
Fierce Çubak the man is not here,
To stride out in awe and fire,
Fierce Manas the lion is not here!
The crow finding no mountain to circle,
To stand at his back,
Finding no sultan-man of exalted worth,
Without drawing breath by day,
Without ever resting in his day,
Fighting night and day,
He could find no remedy for his life.
Seven days he wove among them,
Taking wounds in seventy places,
Was the moment he tore himself free.
Argınkan's poor wretch
Blazed on all alone,
The apple of Azizkan's eye,
Lucky-starred when he enters the fray,
The noble one's lust for war is never slaked.
Wheeling and sporting with Sarala,
Laying low all who came before him,
Grinding seven thousand of them,
Lancing them wherever he caught them:
«The direst of them, Kococaş —
Where is that swine?» saying.
Bloody battle, mighty field —
How the blood flowed down the wide valley!

Koşsa dinmeden, dayana dayana,
Eti iyice kızışmıştı,
Yem torbası gibi o güzelim baş,
Kapkara kana bulanıp,
Ne yukarı ne aşağı bakmadan,
Han Aziz'in biriciği,
«Ölürüm» diye düşünmeden,
Çevresine bakmadan:
«Kurşun şaşıp değer,» diye,

Running unresting, enduring, enduring,
His flesh had heated through,
That beautiful head, like a feed-bag,
Smeared in pitch-black blood,
Looking neither up nor down,
Khan Aziz's only one,
Never thinking «I shall die»,
Without a glance around him:
«The bullet strays as it strikes,» saying,

«Ecelim böyle yetişir,» diye,

Kıtay'dan tehlike ummadan.
Koñurbay var gücüyle saldırdı,
Ay Cañ-Cuñ başta, yaşlısını,
Perişan edip paramparça edip,
Gelenlerin hepsini,
Kıtay'ın kuvvetini kırıp,
Böyle çarpışıp durmasının sebebi:
Alake erlerin dayanağı,
Topuğuna denk tutmaz,
Bir Kococaş'tan başkasını.
Denk tutmayışının sebebi:
Sığır sağrılı Sarala'yı,
Eyerleyip gelmiş değil mi,
Ejderhanın önünde,
Atışılacak sihir duasını,
Alake okuyup gelmiş değil mi.
Teninin üstüne sup gömleği,
Alake giyip gelmiş değil mi.
Atışmada dönen hileyi,
Kıtay'dan bilip gelmiş değil mi.
Çatal tepeli geçidi,
Aşmaktan korkmazdı Alman,
Altın ile akçesini,
Saçmaktan korkmazdı Alman.
Kara Kıtay'ı, Mançu'yu,
Sürmekten Alman korkar mı,
Eline geçse Koñurbay'ı,
Haklamaktan Alman korkar mı!
Kıtay sürüsünün sayısı yok,
Hani ardına bakmadan gidenler var ya,

Kırk çoro kartal burada yok!
Kızıl mızrak, zülfikâr,

Kuşanıp yürür Alman aslan,
O kırılıp geçilen kırgın gazâda,

«Thus does my appointed hour arrive,» saying,
Expecting no danger from the Kıtay.
Koñurbay attacked with all his might,
Ay Cañ-Cuñ at their head, the elders
He routed and tore to pieces,
All of those who came,
Breaking the Kıtay's strength,
The reason he fought on so:
Alake, the mainstay of men,
Holds none worth his heel
But Kococaş alone.
The reason he held none equal:
Sarala of the ox-broad croup —
Has he not come with it saddled,
Before the very dragon,
The spell-prayer for the shooting match —
Has Alake not come having recited it.
The sup shirt upon his skin —
Has Alake not come wearing it.
The trickery that turns in the duel —
Has he not come knowing it from the Kıtay.
The forked-crested pass —
Alman feared not to cross it,
His gold and his silver coin —
Alman feared not to scatter them.
The Kara Kıtay, the Mançu —
Would Alman fear to drive them,
Should Koñurbay fall into his hands,
Would Alman fear to finish him!
The Kıtay horde is without number,
And those who rode off without a backward glance —
The forty çoro eagles are not here!
The crimson lance, the zülfikâr,

Girded on, walks Alman the lion,
Through that shattering slaughter of holy war,

Dayanıp yürür Alman aslan.
Demirden çekilmiş kâfirin,
Ağında yürür Alman aslan,
Kara Kalmak'ın, Şibee'nin,

Ordusunun içinde yürür Alman aslan,
Gündüzü yok, gecesi yok,
Gündüz vakti soluklanmadı.
Azizkan'ın çoban yıldızı,
Vah, ölse bile hayıflanmak yok.
İt-Ölbös'ün çölünde.
Gürleyen Kün Cañ-Cuñ,
Şiddetle kırgın salacakken,
Azizkan'ın Almambet'i,
Tedbirli erin yetişmişti,
Tulum gibi şişkin Cañ-Cuñ'u,
Boz gergedanın üstünden,
Ölçüye sığmaz o yiğit aslan,
Devirip yıkıp geçmişti.

Alake'nin keskin elmas kılıcı,
İştahla kından çekildiğinde,

Kan içmeden kınına girmeyen,
Bir sıyrıldı mı boş dönmeyen,
Taşa vursa bölmeden geçmeyen,

Oykuma'yı ele alıp,
O anda Mançu'ya,
Yaman Alman yetişmişti,
Yetiştiği yerde Cañ-Cuñ'u,
On iki parçaya bölüp geçmişti.
Kün Cañ-Cuñ ölünce,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Yalnızlığı görünce,
Öfkelenip bağırdı,
Kococaş'ı çağırdı:
«Bel bağladığım dayanağımı,
Bir baksana Kococaş,

Enduring, walks Alman the lion.
Through the infidel's net
Drawn of iron, walks Alman the lion,
Amid the army of the Kara Kalmak, of the Şibee,
Walks Alman the lion,
He has no day, he has no night,
By daylight he took no breath.
Azizkan's morning star —
Alas, even should he die, no regretting.
In the desert of İt-Ölbös.
The thundering Kün Cañ-Cuñ,
Just as he would loose fierce slaughter,
Azizkan's Almambet,
The prudent man had reached him,
The Cañ-Cuñ swollen like a skin-bag,
From atop his grey rhinoceros
That valiant lion beyond all measure
Had toppled, thrown him down, and passed.
Alake's keen diamond sword,
When it was drawn hungering from its sheath —
That never re-enters its sheath unblooded,
That never returns empty once bared,
That strikes stone and passes without splitting —
Taking Oykuma in hand,
In that instant upon the Mançu
Fierce Alman had come down,
And where he caught him, the Cañ-Cuñ
He clove into twelve pieces and passed on.
When Kün Cañ-Cuñ died,
Alööke's Koñurbay,
Seeing his own loneliness,
Cried out in fury,
Called for Kococaş:
«The support I bound my hopes to —
Just look, Kococaş,

Kırıp geçirdi bu kaçak,
Dimdik duran aslanımı,
Derin kazdı çukurumu,
Nice çilemi kaynattı,
Kırıp geçirdi, gördün mü,

This runaway has cut him down,
My lion who stood bolt upright,
He dug my pit deep,
He boiled up my many ordeals,
He has cut them down — have you seen —

Nice Kıtay zorbamı.
Yürüdüğü yerden toz çıktı,
Sesinden can çıktı,
Uykumu büsbütün kaçırdı,
Yurdumu un ufak etti!
Almambet'i nişanlayıp vurmazsan,

My many Kıtay strongmen.
Dust rose wherever he walked,
Life fled at his very voice,
He has driven off my sleep entirely,
He has ground my land to flour!
If you do not take aim and shoot Almambet,

Hakanlı Beecin'e,
Kıtay'ı kırıp döküp,
Sarala'sına biner elbet,
Yurduna destan edip,
Sürüyle sürüp girer elbet.
Tanrı bu kaçak kulu çarpar elbet,
Hakanlı Beecin'i,
Öfkesi gelirse bu kaçak,
Süre süre kırar elbet,
Hepimize bela salar elbet,
Ölçüsüne bak bu kaçağın,
Ölmediği yerde durur elbet,
Bir yolunu bulup sersemletip,
Nicesinin başını alır elbet.»
O ağzını toparlayana dek,
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,

Into khan-ruled Beecin,
Smashing and scattering the Kıtay,
He will surely ride his Sarala,
Making a legend for his land,
He will surely drive in herd upon herd.
God will surely smite this runaway slave,
Khan-ruled Beecin,
If his fury rises, this runaway
Will surely drive and slaughter it through,
Will surely loose disaster on us all,
Look at the measure of this runaway,
Where he does not die he will surely stand,
Finding some way, striking men senseless,
He will surely take the heads of many.»
Before he had gathered up his mouth,
Six thousand Kıtay, kalday without number,

İçine dalıp saldırdı,
Alake gibi er nasıl ermiş ama!
Altında küheylan Sarala,
İt-Ölbös denen ovada,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay'a,
Oktan önce yetişmişti,
Yaman doğan Alman aslan,
Algara'nın üstünden,

Plunged in upon him and attacked —
But what a man was Alake!
Beneath him the courser Sarala,
On the plain called İt-Ölbös,
The cotton-sashed, wide-booted
Koñurbay, khan of Keçil —
He reached him before the arrow,
Fierce-born Alman the lion,
From atop the Algara

Arslan gibi Kalça'yı,
Devirip yıkıp geçmişti.
Kalça attan düşünce,
Altı bin kalday, sayısız Kıtay,
Karışıp birden saldırıp,
Kıtay hep birden üşüştüğünde,
Yay çeken mızrakçıları,
Hep birden hepsi yetişti,
Yaman Alman aslanını,
Ortaya alıverdiler.
Zavallı cana güç gelip,

Lion-like Kalça
He toppled, threw down, and passed.
When Kalça fell from his horse,
Six thousand kalday, countless Kıtay,
Mingling, attacked as one,
When the Kıtay swarmed all together,
Their bow-drawing lancers
All reached him, every one,
Fierce Alman the lion
They took into their midst.
The poor soul hard-pressed,

Mızraklar kırılıp bükülüp,
Kahrolası gün, dünya, onmaz ol,

Emanet cana güç gelip,
Altmış gün içlerinde dolaşıp,
Asilin çıkıp kurtuldu,
Altmış yerinden yara yiyip.
Yetmiş gün içlerinde dolaşıp,
Alake çıkıp kurtuldu,
Yetmiş yerinden yara yiyip.
Alman sıyrılıp çıktığında,
Doluyu gör, koru gör,
Bölük bölük değen oku gör.
Yağmuru gör, sağanağı gör,
Hep birden değen oku gör.
«Cañcuu!» diye uran çağırıp,
Üşüşen Kıtay ordusunu gör,
Kococaş gibi zorbayı gör.
Geniş ağızlı ak kelte tüfeğini,
Kapıp alıp bin kez atar,
Yorulmak bilmez Kococaş.
Elindeki sırlı tüfeği,
Davranıp alıp Almambet,
Sağa eğilip bir atıp,
Onlarcasını devirip,
Sola eğilip bir atıp,
Alake soltonlarını devirip.

Lances breaking and buckling,
Accursed day, O world, may you not prosper,
The borrowed soul hard-pressed,
Sixty days he wove among them,
Your noble one came out and was free,
Taking wounds in sixty places.
Seventy days he wove among them,
Alake came out and was free,
Taking wounds in seventy places.
When Alman tore himself clear,
See the hail, see the shot,
See the arrows striking rank on rank.
See the rain, see the downpour,
See the arrows striking all as one.
Crying the war-cry «Cañcuu!»,
See the swarming Kıtay army,
See the strongman like Kococaş.
His wide-mouthed white kelte musket
He snatches up and fires a thousand times,
Kococaş who knows no tiring.
The charmed musket in his hand
Almambet seizes in a motion,
Leaning right, firing once,
Toppling them by the tens,
Leaning left, firing once,
Alake toppling their soltons.

Uzaktaki kara kâfiri,
Tüfek ile vurup durup,
Önüne yakın geleni,
Alman sırlı mızrakla boğazlayıp.
Boz alaca tuğlar dikilip,
Kıtaylar feryat figan çığrışıp,
Kıtay kaçıp perişan olup,
Kahrolası Kococaş'a yalvarıp,
Kıtay tabana kuvvet koşup,
Almambet'in halini görünce,
Tatlı candan umut kesip.
Çelik uçlu sırlı mızrağı,
Gösterişli Alman beyiniz,
Durmadan kavrayıp çevirip,
Çopur Kıtay'ın sayısız ordusunun,
Öbeklerini çözüp dağıtıp,

The black infidel far off
He keeps striking with the musket,
Whoever comes near before him
Alman gores with the charmed lance.
The grey-pied standards raised,
The Kıtay shrieking wail and lament,
The Kıtay fleeing in rout,
Pleading with accursed Kococaş,
The Kıtay running heel-strength,
Seeing the state of Almambet,
Giving up hope of sweet life.
The steel-tipped charmed lance
Your stately bey Alman,
Gripping and wheeling it without cease,
The pocked Kıtay's numberless army —
Its clusters he unpicked and scattered,

Altı binini ufalayıp,
«Atışan domuz nerede?» deyip,
Yedi binini ufalayıp,
«O en yamanları hani,
Kococaş ahmak nerede?» deyip.
Bütün âlem yerinden oynayıp,
Kalmak kırılıp, sayısız kalday,

Kargaşası toz olup,
Azgın Kıtay güç toplamıştı,
Beecin'den beri ayaklanıp,
Karacoy oğlu Kococaş,
Öfkeye kapılıp duruyordu.
Hanınız Alman beyine,
Sert bir hile kurmuştu.
Sert hile kurmasının sebebi:
Karacoy oğlu Kococaş,
Beecin'in dayanağı olmuştu.
Gök kısrağını eyerlemişti,
Alake'den Kococaş,
Üç ay kadar önce okumuştu.
Usta olmuş er odur,

Grinding six thousand of them,
«Where is the swine who duels?» saying,
Grinding seven thousand of them,
«Where is that direst of them all,
Kococaş the fool?» saying.
The whole world shaken from its place,
The Kalmak slain, kalday without number,
Their tumult turned to dust,
The savage Kıtay had gathered strength,
Rising up from Beecin onward,
Kococaş, son of Karacoy,
Stood seized with fury.
Against your khan, bey Alman,
He had laid a hard ruse.
The reason he laid the hard ruse:
Kococaş, son of Karacoy,
Had become Beecin's mainstay.
He had saddled his grey mare,
Kococaş, before Alake,
Had studied some three months earlier.
He is the man become a master,

Atta cambaz, yaya yürük,
Hileyi salacağı an odur.
Altmış gün atışıp,
Alake kendini aldırtmamıştı.
Baksa göze ilişmez,
Kâfirlerin Kococaş'ı,
Nerede olduğu bilinmez.
Takati gidip sersemleyip,
Azizkan'ın Almambet'i,
Altındaki Sarala,
Başını yere salamaz,
Eskisi gibi adımı,
Küheylan Sarala alamaz,
Yerden toz kaplayıp gidip,
Alake'den derman gidip,
Bahadır Manas da yok,
Küçücükken birleşip,
Parmak kadarken baş koşan,
Baksa çoro da yok,
Akbaltay'ın Çubak'ı yok,
Böylesi müşkülü gördüğünde,

Trick-rider on horse, swift on foot,
That is the moment he would loose his ruse.
Sixty days they exchanged fire,
Alake had not let himself be taken.
Look — he never catches the eye,
The infidels' Kococaş,
Where he is, none can tell.
His strength failing, dazed,
Azizkan's Almambet —
The Sarala beneath him
Cannot lower his head to earth,
His stride as of old
The courser Sarala cannot take,
Dust rising from the ground as he goes,
Strength going out of Alake,
Batyr Manas is not here either,
Joined together when they were little,
Pledged as chiefs when finger-small,
Look — no çoro is here,
Akbaltay's Çubak is not here,
He who, seeing such hardship,

Ayırıp kurtarıverecek,
Uğuru açık Sırgak da yok.
Amansız kırk hanın eli imiş,
Alman'ı kıstırıp,
Çepeçevre sardığı an imiş.

Kâfirler öfkeye kapılıp,
Karacoy oğlu Kococaş,
Ortaya aldığı an imiş.
Peygamber hak, dini hak,
Padişah Alman, yiğit aslan,
Kırk boy Kıtay kırılıp,
Yaman Alman geldiğinde,
Ölüsü dağ gibi yığılıp,
Rast gelen Kıtay çığrışıp.
Almambet yalnız olduğundan,
Önüne gelenler,

Would cut him free and save him —
Lucky-starred Sırgak is not here either.
It was the host of the merciless forty khans,
Pinning Alman in,
The moment they wrapped him round about.
The infidels seized with fury,
Kococaş, son of Karacoy,
Was the moment he took him in the midst.
The Prophet is true, his faith is true,
Padishah Alman, valiant lion,
Forty tribes of Kıtay cut down,
When fierce Alman came on,
Their dead heaped up like a mountain,
The Kıtay who met him shrieking.
Since Almambet was alone,
Those who came before him,

Kıtay tabanları yağlayıp kaçıp,
Arslan gibi Alake,
Sürüp içeri daldığında,
Bölük bölük darmadağın olup.
Curcunasını toz edip,
Kâfiri durdurmadan sürüp,
«Tevekkül!» diye ün salıp,
Beecin'e doğru savurdu.
Hakan halkı yüreklenip,
Kalabalık Kıtay toplandı,
El sayımı yapıldığında,
Ezkara başta olmak üzere,
Kırk bin pehlivan kırıldı,
Yuva yuva Kıtay yurdunun,
Savaşı nasıl dursun ki.
Yalnız Alman, yiğitler yiğidi,
Topyekûn Kıtay toplandı,
Kıtay hep birden, esirgemeden,
Yalnız Alman yiğidin,
Başına saldı zorluğu.
Kara yanaklı keskin çelik,
Elde şakırdayıp durur,
Kococaş ile Koñurbay,
Bu ikisinden başkasını,
Topuğuna denk tutmadan,
Alake dimdik yürür.

The Kıtay greasing their heels in flight,
When lion-like Alake
Drove in and plunged among them,
Rank on rank they broke and scattered.
Turning their uproar to dust,
Driving the infidel without a halt,
Crying the cry «Tevekkül!»,
He hurled them back toward Beecin.
The Hakan's people took heart,
The teeming Kıtay assembled,
When the count of hands was made,
With Ezkara at their head,
Forty thousand champions had been slain,
Of the Kıtay land, nest upon nest —
How should its warring ever cease.
Alman alone, brave of braves,
The whole Kıtay assembled,
The Kıtay all as one, unsparing,
On Alman the brave, alone,
They loosed hardship on his head.
The keen steel of black-burnished cheek
Clatters ready in his hand,
Kococaş and Koñurbay —
Any other than these two
He holds not worth his heel,
Alake walks bolt upright.

Yağmur gibi yay çekip,
Topyekûn Kıtay üşüşüp,
Yaya yürük ile Kancarkol,
Bir yandan hazırlanıp,
Altmış gün tutuştular.
Bir yandan Karacoy,
Kıtaylar pusuya yattı.
Dövüşülen büyük meydan,
Kırk günlük çöldür orası,
Eceli yetip Almambet'in,
Karanlığa gömüleceği yerdir orası.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,

Drawing bows like rain,
The whole Kıtay swarming,
The swift-footed and Kancarkol,
Making ready on one side,
Sixty days they grappled.
On another side Karacoy —
The Kıtay lay in ambush.
The great field where they fought —
A forty days' desert is that place,
Where Almambet's hour came due,
The place he would be sunk in darkness.
Cotton-sashed, wide-booted,

Keçil'in hanı Koñurbay,
Yamaçtan çıktı gerine gerine.
Koñurbay'ı görünce,
Han Almambet, yalnız kul,
Öfkesinden duramayıp,
«Sağ kalırsam devlet ver,
Ölürsem iman ver,» deyip,
Sarala ile dörtnala akıp,
Şanlı şevketli Almambet,
Göz açıp yumana dek,
Şöyle böyle diyene dek,
Koñurbay'a yetişti,
Yetiştiği yerde Alman aslan,
Algara'nın üstünden,
Keçil'in hanı Mançu'yu,
Devirip yıkıp geçti.
Sarala ile dönüp,
Han Almake yetişene dek,
Küheylan Sarala koşup,
Takati tükendiği için,
Hayvanların en yürüğü Sarala,
Dizi yere bükülüp,
Yetişemeden tökezleyip düşüp,
Sendeleyip kapandığında,
Başındaki altın kalkanı,
Uçup yere vardığında,
Atta cambaz, yaya yürük,
Saray beslemesi büyük nişancı,
Karacoy oğlu Kococaş,
Nişancılıkta en hâlisi,

Koñurbay, khan of Keçil,
Came up the hillside, swaggering tall.
On seeing Koñurbay,
Khan Almambet, the lone slave,
Could not contain his fury,
«If I live, grant me fortune,
If I die, grant me faith,» saying,
Streaming at full gallop on Sarala,
Glorious, majestic Almambet,
In the blink and shutting of an eye,
Before one could say this or that,
He came down upon Koñurbay,
And where he caught him, Alman the lion,
From atop the Algara
The Mançu, khan of Keçil,
He toppled, threw down, and passed.
Wheeling round with Sarala,
Before Khan Almake could close again,
The courser Sarala running on,
Because his strength was spent,
Sarala, swiftest of all beasts,
His knees buckling to the earth,
Stumbling, falling short of the mark,
When he staggered and went down,
The golden shield upon his head,
When it flew and struck the ground,
Trick-rider on horse, swift on foot,
Palace-bred, the great marksman,
Kococaş, son of Karacoy,
Purest of all in marksmanship,

Sırlı tüfeği dimdik kavrayıp,
Tetiği hazır duruyordu,
Başındaki altın kalkanını,
Yiğit Alman, yiğitler yiğidi,
Kaldırıp başına koyana dek,
Emanet canı sakınıp,
Sıkıca hazırlanana dek,
Tetiği çekiverdi Kococaş,

Gripping the charmed musket bolt upright,
Stood with the trigger ready,
The golden shield upon his head —
Before brave Alman, brave of braves,
Could lift and set it on his head,
Guarding his borrowed soul,
Before he could make himself fast,
Kococaş pulled the trigger,

Paramparça oldu o asil baş.
Alake kurşunla uçup düştüğünde,
Kapkaranlık gece olup,
Dönüşü olmayan müşkül gün olup,
Kahırlı yerden ayrılıp,
Alake göçüp gittiğinde,
O yiğit aslandan ayrılıp,
Din Müslüman kaygılandı.
Han Almambet öldüğünde,
Halk ağladı, han ağladı,
Din Müslüman'ın hepsi ağladı.
Eyer takımı üstünde,
Şahlanıp çıktı Sarala,
Kalçasına kurşun şaşıp değip,
Üç ayakla koşup,
Emanet canı işte böyle,
Zorlaya zorlaya çıktı Sarala.
Ayrık otunun başını dişleyip,
Otlayıp çıktı Sarala.
Tayı kalmış kısrak gibi,
Birden durup kişneyip,
Sahibini arayıp yandı Sarala!
Beklenmedik yandan vurdurup,
Yiğitlerin hepsini,
Kıtay'a armağan verdirip,
O güzelim başa kara gün düşüp,
Güneş görünmez, gece çöküp,
Beecin'e girip dönüp,
Yiğitlerden ayrılıp,
Kaz dolaşmaz sarp kayası yok,

Karalar bağlayan Müslüman'ı,
Ayırıp kurtarıverecek,
Bir baksan,
Almambet bahadır dağı yok.

«Avuç içi kadar Müslüman,
Nice azap gördü,» diye,

And that noble head was blown to pieces.
When Alake flew and fell by the bullet,
It became pitch-dark night,
It became a hard day without return,
Parting from the place of sorrow,
When Alake passed over and was gone,
Parted from that valiant lion,
The faith of the Muslims grieved.
When Khan Almambet died,
The people wept, the khan wept,
All the Muslim faithful wept.
Above his saddle-gear
Sarala reared and broke away,
A stray bullet striking his haunch,
Running on three legs,
His borrowed life thus,
Straining, straining, Sarala came through.
Nipping the heads of couch-grass,
Grazing, Sarala came through.
Like a mare whose foal is left behind,
Stopping short and neighing,
Sarala burned, searching for his master!
Struck down from an unlooked-for side,
All of the braves
Given as gifts to the Kıtay,
A black day fallen on that beautiful head,
No sun to be seen, night descending,
Turning back into Beecin,
Parted from the braves,
No sheer crag where the goose cannot wander,
The Muslims bound in mourning black —
He who would cut them free and save them,
Look you well —
The mountain that was batyr Almambet is gone.

«The Muslims, a mere palmful,
Have seen such torment,» saying,

Altı yürük at ile,
Avuç içi kadar mektup ile,
Er Manas'a koşturdular.
Iraman'ın Irçı oğlu,
Uçkuru püsküllü dört boğumun,
Haykırarak söz söyleyip:
«Arslan Manas,» deyip,
Bel bağlanan dayanaklardan,
Ünlü Manas kaplan,
Asil aslanlardan ayrıldık.
İt-Ölbös'ün çölünden,
Savaşa savaşa döndük,
Almambet, Çubak arslan yürekli,
Ulak Han'ın Sırgak eri,
Kırk kartalın içinden,
On ikisinden ayrıldık.
Çukurunu derin kazdılar,
Çileni böyle kaynattılar,
Alman ulunu öldürdüler.
«Mekke'ye dek kovarım,» diye,
Azgın Kıtay, kalabalık yurt,
İşte böylesi işler açtı.
Belini büküp perişan etti,
Curcunasını toz edip,
Kırdı İslam elini.
Yamanım Alman da yok,
Bahadırım, kim korur kaleni?

Kırk hanın eli ayaklanıp,
Kâfirler öfkeye kapılmıştı.
Hakanlı Beecin'den,
Rast gelen adam onmaz,
Muzburçak, Kökçö han öldü,
Bu Beecin'e rast gelen canların hepsi öldü.
Kıtaylar artık iyice güçlenmişti,
Birimiz bile sağ dönemeyiz,
Tufan suyunun dağıtamadığı,
Cehennemlik Kıtay eli imiş,

With six swift horses,
With a letter small as a palm,
They galloped to Er Manas.
Iraman's Irçı-son,
Of the four knots with tasseled cord,
Crying aloud he spoke his word:
«Lion Manas,» saying,
Of the supports we bound our hopes to,
Famed Manas, tiger,
We are parted from the noble lions.
From the desert of İt-Ölbös
We returned fighting all the way,
Almambet, Çubak the lion-hearted,
Ulak Khan's man Sırgak —
From among the forty eagles,
We are parted from twelve.
They dug his pit deep,
They boiled his ordeal so,
They killed Alman the great.
«I will chase them to Mecca,» saying,
The savage Kıtay, the teeming land,
Has opened up such works as these.
It bent our backs and broke us,
Turning our tumult to dust,
It crushed the land of Islam.
My fierce one Alman too is gone,
My batyr, who now will guard your fortress?
The host of the forty khans has risen,
The infidels were seized with fury.
From khan-ruled Beecin
No man who meets it prospers,
Muzburçak and Kökçö khan are dead,
All souls who met this Beecin are dead.

The Kıtay now have grown full strong,
Not one of us can return alive,
What the flood-waters could not scatter —
A hell-bound Kıtay host it is,

Önünü kesmeden esen çıkamayız,» —

Deyip, o anda bunu söyleyip,
Ölmeden yitmeden bitkin düşüp,

Avuç içi kadar yazılmış mektup,
Manas gözleri büyüyerek baksa,
Alake'nin yazdığı mektup imiş,
Mektuba dikkatle baksa,
Kaygıyla yazmış o yiğit aslan,
İslam'ın adına imiş.
Manas han,
Benim göbek kanım damlayan Beecin'e,
Beden kanım döküldü,
Arslan Manas, can dostum,
Atını iyice eyerleyip git:
«Arslanım, dostum öldü,» diye,
Güzelce Kur'an okuyup git.
Güneş değmez şehrini yıkıp geç,
Bu yerde çok durmadan,
Umudunu benden kesip git!»
Alake'nin mektubunu görünce,
Öfkeden sözü boğazında düğümlenip,
Manas hıçkırarak baktı,
İçi yanıp tütüp.
Bahadırın, bahadır Manas adıyla anılan,

Dönüp bakan o yiğit aslan,
Şahin gibi o güzelim gözler,
Kırpmadan göze yaş alıp,
Yaralı Manas dertlenip,
Kaburga kemiği sökülüp,
Hanının gönlü parçalanıp,
Öfkeye kapıldığında,
Yüzüne bakıp otursan,
Kan içici hışmı sıkı tutup,
Tüyleri tutam tutam kabarıp,
O anda Manas güm güm atıp.

We cannot come through safe unless its van is cut,» —
Saying, in that instant speaking this,
Neither dead nor lost, sinking exhausted,

The letter written small as a palm —
When Manas looked with widening eyes,
It was the letter Alake had written,
When he looked closely at the letter,
That valiant lion had written it in sorrow,
In the name of Islam it was.
Manas khan,
To Beecin where my navel-blood dripped,
My body's blood has been poured out,
Lion Manas, friend of my soul,
Saddle your horse full well and go:
«My lion, my friend is dead,» saying,
Recite the Kur'an fairly and go.
Raze his city the sun never touches, and pass,
Do not linger long in this place,
Cut your hope of me and go!»
On seeing Alake's letter,
The words knotting in his throat with rage,
Manas looked on, sobbing,
His inward parts burning, smoldering.
The batyr, called by the name batyr Manas,
That valiant lion turning to look,
Those beautiful falcon eyes
Taking tears unblinking,
Wounded Manas grieving,
His rib-bones wrenched loose,
The khan's heart torn to pieces,
When he was seized with fury,
Had you sat gazing at his face —
Gripping fast his blood-drinker's wrath,
His hairs bristling tuft on tuft,
In that instant Manas pounding, pounding.

Alake'nin halini duyunca,
Öfkelenip gürleyip,
Arslan gibi gözleri alev saçtı,
Kapı kanadı gibi o güzelim dişleri,
Hanın Manas kaplan,
Böle böle çiğnedi.
«İkiz kuzu eşimden,
İkizleri yitirip yutkunup,
Şimdi nasıl yaşayayım!
Allah'ın saldığı buyruk,

When he heard of Alake's state,
Raging and thundering,
His lion eyes shot flame,
Those beautiful teeth like door-leaves
The khan, Manas the tiger,
Ground splinter upon splinter.
«Of my twin lambs, my mates,
Having lost the twins, swallowing hard,
How now shall I live!
The command God has sent down

Boynuma geldi; görmeden olmaz,

Has come upon my neck; there is no escaping it,

Asillerden ayrılıp,
Şaşkın şaşkın kuruyup gideceğime,
Ben Beecin'e girip ölmezsem,
Keçil'in hanı Koñurbay'ın,
Başını kesip almazsam,
Karacoy oğlu Kococaş'ı,
Almam'ı boğazlayan yiğidi,
Yakalayıp kırda,
Kurban diye kesmezsem,
Altay'daki Kara Kıtay'ı,
Altay'a sürüp gitmezsem,
Kañgay'daki Kara Kalmak'ı,
Kañgay'a sürüp girmezsem,
Huyu kötü Kıtay'ı,
Beecin'e kadar sürmezsem,
Manas olmayayım, öleyim,
Yamanlardan ayrılıp,
Kıvranıp bakıp duracağıma,
Doğmamış olayım, dibe çökeyim.

Parted from the noble ones,
Rather than wither away bewildered,
If I do not enter Beecin and die,
If from Koñurbay, khan of Keçil,
I do not cut and take his head,
If Kococaş, son of Karacoy,
The brave who cut my Alman's throat,
I do not seize upon the steppe
And slaughter as a sacrifice,
If the Kara Kıtay of the Altay
I do not drive back to the Altay,
If the Kara Kalmak of the Kañgay
I do not drive into the Kañgay,
If the ill-natured Kıtay
I do not drive as far as Beecin,
Let me not be Manas — let me die,
Parted from my fierce ones,
Rather than writhe and stand gazing,
Let me be unborn — let me sink to the depths.

Cepken giymiş kaldayın,
En güçlüsünü yakalayayım.
Taş kuşanmış Kıtay'ın,
En hâlisinden öldürüp,
Almambet'in öcünü alayım.
Dosdoğru yerini dul koyup,

Of the kalday in his short caftan
Let me seize the mightiest.
Of the stone-girded Kıtay
Let me kill the very purest,
And take revenge for Almambet.
Leaving his very homeland widowed,

Diri ele geçen Kıtay'ı,
Kıyamete dek kul edip,
Böylece öcümü alayım!»
Ayköl kaygıyla dururken,
Çaresini bulamayan Müslüman,
Şaşakalıp hıçkırıp,
Güç bela duran gök yeleliye,
Tanrı'nın çarptığı Müslüman,
Derdini söyleyip çığrışıp.
Kimileri söz söyleyip,
«Atım tektir» deyip,
Çoğu saçma söz söyleyip,
«Kendim yalnızım» deyip.
Öfkelendi Manas han:
«Atım tek diyenin,
Kahrolası Müslüman,

The Kıtay taken alive
Let me make slaves until Judgment Day,
And thus let me take my revenge!»
While Ayköl stood in sorrow,
The Muslims finding no remedy,
Struck dumb, sobbing,
Round the grey-maned one barely standing,
The Muslims whom God had smitten
Wailed out their grief in clamor.
Some spoke up their word,
«My horse is but one,» saying,
Most spoke idle words,
«I myself am alone,» saying.
Manas khan grew wrathful:
«He who says my horse is but one —
Accursed Muslim,

Atını kesip katık ederim,
Kendim yalnızım diyenin,
Kendisini kesip yine yerim,
Gücüm zayıf diyeni,
Hemen kesip katık ederim!
Yoldaşım ölse, can ölse,
Erenlerin hepsi ölse,
Ne cevap verirsin,
Akılsız doğan domuz yurt,
Sen ne diye vırlanıp durursun?
Yüreksiz olursan, kötü yurt,
Kalabalık eli kırdırırsın,
Hepiniz darmadağın savrulursanız,
Sarı izinize ot bağlayıp,
Savura savura kovalamaz mı,

Bozguna uğrayan zavallı yurt,
İkilik ederseniz, Kıtay'ınız,
Hepinizi kırıp geçirmez mi!»
Han Manas böyle dururken,
Kalabalık elin kımıldayıp,
Yurdun durmadan çalkalanıp,

I will slaughter his horse for provender,
He who says I myself am alone —
Himself I will slaughter and eat as well,
He who says my strength is weak —
I will slaughter him at once for provender!
Should my comrade die, should a soul die,
Should all the erens die,
What answer will you give,
Swine-land born without wit,
Why do you sit there whimpering?
If you are heartless, wretched land,
You will have the teeming host cut down,
If you are all scattered to the winds,
Tying grass upon your yellow trail,
Will he not chase you, winnowing as he goes,
Poor land broken in rout,
If you fall to discord, your Kıtay —
Will he not slaughter every one of you!»
While Khan Manas stood so,
The teeming host astir,
The land churning without cease,

Heybetle duran Ayköl aslan,
Bir kez haykırıverince,
Kaburga kemikleri zangırdayıp,
Dili tutulup Müslüman'ın,
Hepsi birden sarsılıp.
Erenlerin hepsi yanıp yakılıp,
Yüreksiz zavallılar,
Tatlı candan umut kesip,
Gözleri yuvasından fırlayıp,
Kalabalık yurdun inleyip durmuştu.

Kan içici Manas kaplan,
Şimdi yüreğini iyice pekiştirdi.
Hani geçmişte Kokon'daki hocaya,
Eli erişip durduğunda,
Bukar'daki Muñçu'yu,
Bozup durduğu zamanda,
Altı Şehir, Anciyan,
Ucunda Kokon, Margalañ,
Bunlara kargaşayı,
Salıp durduğu zamanda,
Altı bin yambı, bin kunduz,

The Ayköl lion standing in awe,
When once he gave a single roar,
Their rib-bones rattling,
The Muslims' tongues struck dumb,
All of them shaken as one.
All the erens burning, lamenting,
The heartless wretches
Giving up hope of sweet life,
Their eyes starting from their sockets,
The teeming land had moaned without cease.
The blood-drinker Manas, the tiger,
Now steeled his heart full firm.
Once, when upon the hoca in Kokon
His hand had fallen and held sway,
When Muñçu in Bukar
He was breaking to his will,
Altı Şehir, Anciyan,
Kokon at its edge, Margalañ —
When upon these he was loosing
Turmoil in those days,
Six thousand yambı, a thousand beaver-pelts,

Vergiyi işte böyle alıp,
Her ay Sartları döve döve,
Vergi alıp durduğunda,
Yeryüzüne fesadı,
Salıp durduğu zamanda,
Gökten inmiş boz kese,
Tatlı cana dost kese,
Kimi cahil der ki:
«Kokon'a zulüm saldığında,
Zorla alıp geldiği kese,» diye,
Bilen adam der ki:
«Gökten inmiş boz kese,
Emanet cana dost kese.
Haykırıp bele kuşandığında,
Kırk çilten yoldaş olurmuş,

Taking tribute thus,
Beating the Sarts month upon month,
When he was gathering tribute,
When over the face of the earth
He was loosing discord in those days —
The grey pouch descended from heaven,
The pouch that befriends sweet life,
Some ignorant one says:
«When he loosed oppression on Kokon,
The pouch he took by force,» saying,
But the man who knows says:
«The grey pouch descended from heaven,
The pouch that befriends the borrowed soul.
When he girds it on with a shout,
The forty çilten become his fellows,

Nara atıp bele kuşandığında,
Ak işan alayına baş olurmuş.
Atışmaya düşman çıkıp gelse,
Süre süre haykırıp,
Kaplan hepsini kırıp atarmış.»
Akkula'sı bağlı hazır dururdu,
Atışacak düşman rast gelse,
Onların çilesi kaynardı.
Koruyucusu Kocosan,
Koltuğunda hazır durup,
Kara benekli arslan,
Böğründe atılmaya hazır,
Kıtay'a kırgın salmaya,
Yaman beyin hazırlanıp.
Küheylandan üstün Akkula,
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Halis kanlı kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç kanatlı,
Altı ay binilse yorulmaz,
Asilinin Akkula'sı,
Altmış yaşına gelene dek,
Azı dişi aşınıp kocamaz.
Kurşun geçmez sup örtü —
Kanıkey hatunun yaptığı,
Akkula'ya tam yaraşan örtü.
Aybaltayı ele alıp,

When he girds it on with a battle-roar,
The white işan heads his company.
Should a foe come out to duel,
Driving them on, crying aloud,
The tiger cuts them all down.»
His Akkula stood tethered and ready,
Should a dueling foe be met,
Their ordeal would be set to boil.
His guardian Kocosan
Standing ready at his armpit,
The black-speckled lion
Ready to spring at his flank,
To loose slaughter on the Kıtay
The fierce bey making ready.
Akkula, above all coursers,
No wind can catch his running,
No beast can catch his walking,
Pure-blooded kazanat,
Sieve-lunged, bronze-winged,
Ridden six months he does not tire,
The noble one's Akkula,
Until he comes to sixty years
His molars do not wear with age.
The bullet-proof sup housing —
Made by the lady Kanıkey,
The housing fit to grace Akkula.
Taking the moon-axe in hand,

Öfkelenip gümbürdeyip,
Sıkı tutulmuş taş siperden,
O anda Manas güm güm vurup,
Yiğidin Manas, yiğitler yiğidi.
Arslan hiç esirger mi kendini,
Akkelte'ye dayanıp,
İçeri dosdoğru yürüyüp,
Akkula'yı yedeğine alıp,
Horoz gibi çalımlı o yiğit aslan,
Dimdik bakıp durduğunda,
O anda Karacoy oğlu Kococaş,

Raging and rumbling,
From the fast-held rampart of stone
In that instant Manas pounding, striking,
Your brave Manas, brave of braves.
Does the lion ever spare himself,
Bracing upon Akkelte,
Striding straight within,
Taking Akkula in lead,
That valiant lion, strutting like a cock,
As he stood gazing bolt upright,
In that instant Kococaş, son of Karacoy,

Dizi yere bükülüp,
Oktan önce koşup,
Nişancılığı haddini aşıp,
Tepede kara kayalığa,
Kococaş gizlenip vardı.
Kızıl giysi giyinip,
Pireden beter büzülüp,
Önünde Kıtay'ın nice cañ-cuñu,
Fırlayıp kaçıverdiler.
Manas'ın kendisine atsa kurşun işlemez,

Altındaki Akkula'ya —
Pusuda bekleyen Kococaş,
Omurgasına bir kez vurdu.
Yayın oku ulaştı,
Ulaştığı yerde Akkula'nın,
Boyun omuru kemiğini,
Sıyırıp keserek geçti.
Kaplanın Akkula'sından,
Şahdamardan kara kan gitti,
Gümbürdeyen Manas sultanın,
Padişahından derman gitti,
Kaplanın Akkula'sı,
Bir kez kişnedi,
Dönüp Manas'a,
Çenesini dayayıverdi.
O anda gördü Manas han,
Dünyanın yalanını.
O küheylan yürük kulasının,
Kaşık kadar kanı kalmadı,
Yedekleyeyim dese ayakta durmadı,
Kıbleye doğru yüz tutup,

Dağ devrilir gibi,
O zavallının Akkula'sı,
O anda yıkıldı.
«Azaplı dünya, onma!» diye,

Hayıflanıp yerinde duramadan,

His knee bent to the earth,
Running swifter than the arrow,
His marksmanship passing all bounds,
Up to the black crags on the crest
Kococaş crept and hid himself.
Clad in garments of red,
Hunched smaller than a flea,
Before him many a cañ-cuñ of the Kıtay
Bolted and fled away.
Should he fire at Manas himself, no bullet bites —

So at the Akkula beneath him,
Kococaş, waiting in ambush,
Struck once at his spine.
The bow's arrow reached its mark,
And where it reached, Akkula's
Neck-vertebra bone
It grazed, cutting, and passed through.
From the tiger's Akkula
The black blood went from the great vein,
From the thundering sultan Manas,
Strength went from the padishah,
The tiger's Akkula
Neighed a single time,
And turning to Manas
Laid his chin upon him.
In that instant Manas khan saw
The falsehood of the world.
Of that courser, his swift kula,
Not a spoonful of blood remained,
Would he lead him — he could not stand,
Turning his face toward the kıble,

Like a mountain toppling,
That poor wretch's Akkula
In that instant crashed down.
«Tormented world, may you not prosper!» saying,

Grieving, unable to stand in place,

Padişah parmağını kanatırcasına
çiğnedi.
Alaca boyunlu ak şimşiri,
Kapıp alıp o yiğit aslan,
Akkula'yı boğazladı.
«Ölçüsüz dünya, onmaz ol,

Ölmeden nasıl varırım,» diye,
«Talas'ı sağ görürsem,
Kurban olduğum Akkulam'ın perçemini,
Armağan diye koklayıp giderim,» diye,

Kulağı ile perçemini,
Yiğidin kesip aldı.
Kokusunu içine çeke çeke koklayıp,
Avucunda sıkıp yine koklayıp,
«Yaşıtım Kulam,» diye koklayıp,

Yiğidin Manas, gök yeleli han,
Dertli cana kara gün düşüp,
Kaplan derinden inleyip durdu.
Yiğidin hiç esirger mi kendini,
Akkelte'ye dayanıp,
Akkula'yı kurşuna verip,
Almambet'i şehit yollayıp,
Kanadından kırılıp,
Yasa gömülüp oturan,
Han Çubak'tan ayrılıp,
Kartallar sağ iken,
Kahrolası Beecin'in,
Kızlarını yağmalayıp çok almıştı,

Başına kara gün düşüp,
Ayköl kartallarını yitirip yutkunup.
Kaynayıp duran Beecin'e,
Saldırıp mızrağı bir uzatıp:
«Altını yağmalayıp çok aldım,
Ey Tanrım, meğer hep kaptırıp
gidecekmişim,

The padishah gnawed his finger as if to draw blood.
The white sword with dappled neck,
Snatching it up, that valiant lion
Cut Akkula's throat.
«Measureless world, may you never prosper,
How shall I arrive before I die,» saying,
«If I see Talas alive,
The forelock of my Akkula, my sacrifice,
I will breathe in as a keepsake and go,» saying,
His ear together with his forelock
The brave cut off and took.
Drawing the scent deep in, breathing it,
Pressing it in his palm, breathing it again,
«Kula, born in my own year,» saying, breathing it,
Your brave Manas, the grey-maned khan,
A black day fallen on his grieving soul,
The tiger stood moaning from the depths.
Does your brave ever spare himself,
Bracing upon Akkelte,
Giving Akkula to the bullet,
Sending Almambet to martyrdom,
Broken at the wing,
Sunk in mourning sat
Khan Çubak — parted from him too,
While the eagles yet lived,
Of accursed Beecin
He had plundered and taken many daughters,
A black day fallen on his head,
Ayköl swallowing hard, his eagles lost.
At seething Beecin
He charged, thrusting out his lance once:
«I plundered gold and took much,
O my God, it seems I was to lose it all,

Asilleri yitirip yutkundum.
Almambet önde yürüse ak yolumdu,

Sırgak'ım sürüp gitse sayısız ordumdu.

Sayısız ordumdan ayrılıp,

Sarı derde düşecek çağ mıydı!
Şanlı şevketli Çubak'ımdan ayrılıp,
Böyle çekip gidecek vakit miydi?!
Hani Cılgındı'nın ovasında,
Geniş Talas'ın boyunda,
Yağlı sağrı etini kesip yerdim,
Yanımda Çubak var olsa,
Cañ-cuñu bozarım derdim.
Zavallı can rahat yatarken,
Kazıyı kesip yerdim,
Kadri yüce Almambet bakıp dururken,

«Bana çarpışacak nerden çıkar?» derdim.
Kara çelik zülfikârı,
Sallaşırım derdim,
Sırgak bakıp dururken,
On sekiz bin âlemle,
Zavallı can, boğuşurum derdim!
Kurşun geçmez kelboto zırhı,
Giyerim derdim,
O yaman yanımda olsa,
On sekiz bin âleme,
Ben sataşırım derdim!
Sağ yanımda Urus'u,
Orak gibi biçtiğim çağımda,
Sırt yanımda Kıtay'ı,
Kırıp geçirdiğim çağımda,
Yılmadan Beecin'e dönüp —
Kahrolası, nasıl dönerim,
Şimdi kartallardan ayrılıp,

I lost the noble ones and swallowed hard.
When Almambet walked before me, he was my white road,
When my Sırgak rode forth, he was my numberless army.
Parted from my numberless army,

Was this a season to fall into yellow grief!
Parted from my glorious, majestic Çubak,
Was this a time to draw away and go?!
Once, on the plain of Cılgındı,
Along broad Talas,
I would cut and eat the fat croup-flesh,
Were Çubak but at my side,
I would say I will rout the cañ-cuñ.
While the poor soul lay at ease,
I would cut and eat the kazı,
While Almambet of exalted worth looked on,
«Whence could one come to fight me?» I would say.
The black-steel zülfikâr
I would say I will swing in battle,
While Sırgak looked on,
With the eighteen thousand worlds,
Poor soul, I would say I will grapple!
The bullet-proof kelboto armor
I would say I will wear,
Were that fierce one at my side,
Upon the eighteen thousand worlds
I would say I myself will fall!
In the season when at my right hand
I mowed the Urus like a sickle,
In the season when at my back
I cut the Kıtay down,
Turning unflinching to Beecin —
Accursed one, how shall I return,
Now parted from the eagles,

Almambet, Çubak — adları uyaklı,
Almambet, Çubak — their names in rhyme,

Hazretin el süremediği Beecin'e,
To Beecin where the Hazret could not lay a hand,

Gücüm yeter mi dedim,
Bu yerde atışıp dururken,
I said, will my strength suffice,
While I fought exchanging fire in this place,

Arslanlardan ayrılıp,
Sağ giderim mi dedim.
Ey Tanrı, beni kâfiri kıran aslan kıldın,
Parted from the lions,
I said, shall I go forth alive.
O God, You made me a lion who slays the infidel,

Alakem'den ayırıp,
Tanrım, neden bunca eksik kıldın?!
Parting me from my Alake,
My God, why did You leave me so diminished?!

Çare yükünü sırtına vur da git,
Load the burden of remedy on your back and go,

Çaresi yok kahpe yalan dünya,
Şimdi emanetini çekip al git.
Remediless, treacherous, lying world,
Now draw back what You entrusted, take it and go.

Geçidi ağır bedelli Beecin'den,
From Beecin whose pass exacts a heavy price,

Kızıl ata binsem geçerim,
Were I to mount a chestnut horse, I would cross,

Erenlerden ayrılıp,
Şimdi yalnız nasıl giderim.
Kırlarda yılkı alabaş,
Argımak, küheylan karışık,
Onu toplayıp derleyecek,
Arkada erkek çocuk küçük.
Bir başına çaresiz bırakmadan,
Almambet, Çubak, beni de alın.
Akkula'dan ayrılıp,
Bir başıma yaya kaldım,
Almambet, Çubak kardeş yok,
Şimdi nasıl bir çare bulayım?!»
Öfkeyle dururken,
On iki çağda görülmedik,
O anda Ayköl'e,
Karşı çıkacak kimse kalmamıştı.
Parted from the erens,
How now shall I go alone.
On the steppes the herds, pied-headed,
Argımak and courser mingled —
He who would gather and collect them,
The boy left behind is small.
Leave me not helpless and alone —
Almambet, Çubak, take me too.
Parted from Akkula,
I am left afoot, alone,
No brothers Almambet and Çubak —
Now what remedy shall I find?!»
While he stood in wrath,
Unseen in all the twelve ages,
In that instant against Ayköl
No one was left to stand.

O anda Ayköl'ün,
Öfkeyle geldi işte,
Kuşanılınca omzunun aynasıdır,
Kapışan düşmana bir vursa,
Emanet canın ecelidir.
Hani o kaplan Manas han-zâdem,
Rızkı Altay'da iken,
Yola koyulduğu zamanda,
Anacığı Çıyırdı,
Doğurduğu zamanda,
Tanrı işi bir zahmetle,
Baybiçenin önüne,
O anda gelmiş,
Bir aksakallı derviş:
«Baybiçe, dediğime razı ol,» deyip,
«Arslanmış bu çocuk,
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Emanet olarak ver,» deyip,
İşte o zaman verilen çelik kurşundu.
«Dimdik duran o güzelim bel,

Büküldüğünde atsın,» diye,
Elma gibi kuru başa,
Güç geldiğinde atsın,» diye,
Emanet candan umut kesip,
Usandığında atsın,» diye,

«Babası kâfir mutlak,

Kuşatıldığında atsın», diye,
Doğurduğunda ağzına verip
sarmalayarak.
Yiğit anan Çıyırdı,
Kanıkey ile ikisi birleşip,
Saklamışlar o kurşunu,
Akolpok'un yakasına emanet edip.
Yakasını tutup yalvararak,
O boz yeleli dururken
Almambet'i anıp yanıyor,

In that instant Ayköl's —
It came with his fury, see —
Girded on, it is the mirror of his shoulder,
Strike once the grappling foe,
It is the borrowed soul's appointed death.
That tiger, my khan-born Manas —
While his portion lay in the Altay,
In the time when he set out on the road,
His dear mother Çıyırdı,
In the time when she gave birth,
By a travail of God's own working,
Before the baybiçe
In that instant there came
A white-bearded dervish:
«Baybiçe, consent to what I say,» saying,
«A lion is this child,
When his years come to twelve,
Give it to him in trust,» saying —
The steel bullet given at that very hour.
«That beautiful spine that stands bolt upright —
When it is bent, let him fire it,» saying,
«When upon the apple-dry head
Hardship comes, let him fire it,» saying,
«Cutting hope from the borrowed soul,
When he is weary, let him fire it,» saying,

«When his father, by infidels beset for certain,
Is surrounded, let him fire it», they said,
When she bore him, putting it in his mouth, swaddling it round.
Your valiant mother Çıyırdı,
She and Kanıkey joining as one,
Had hidden that bullet away,
Entrusting it to Akolpok's collar.
Clutching the collar, imploring,
While the grey-maned one stood there
Burning with remembrance of Almambet,

Yakaya dikili tek kurşun,
Ele düğme gibi ilişiverir.
Kurşun eline değince,
Kaplan durmadan söküverdi o an,

İyi atan yarım barutu
Kaplan, Akkelte'nin ağzına
Barut kabından alıp doldurdu işte,
O kutlu çelik kurşunu
Gürleterek sürdü işte.
Ustaca yapılmış dürbünü
Yedi kez çevirip burdu,
«Ulaştığı yeri gör», diye,
Padişah yedi urgan yere nişanladı.

«Tevekkül!» deyip dürbünü
On kez çevirip burdu,
«Baktığı yeri gör», diye,
On urgan yere nişanladı.
Yiğit töre, o kaplan,
Yeniden bağlayıp sarmalayıp,
Bildik büyük dürbünü
Akkelte'nin üstüne
Birlikte bağlayıp yerleştirdi,
Asil töre, o şahbazın,
Akkelte'yi ele aldı işte,
Eyer beli gibi kara taşı
Üşenmeden tutup padişahın,
O an üzerine yasladı işte.
Pusa bürünüp sivrilen,
Alacakaranlık olup köşelenen,
Buyruk tanımaz kara kâfirin
Köşesini görüverdi işte,
Karınca gibi kaynaşan,

Kuşatan kara kâfirin
Yurdunu görüverdi işte.
Yer dönüp toza kesmiş,
Hanından haber alıp

The lone bullet sewn into the collar
Catches the hand like a button.
When the bullet touched his hand,
The tiger tore it free that instant without pause,
The half-charge of powder that shoots true
The tiger into Akkelte's muzzle
Poured from the powder-flask, behold,
That blessed bullet of steel
He rammed home with a thunderous roar.
The masterfully fashioned scope
He turned and twisted seven times,
«See where it reaches», saying,
The padishah sighted it at seven rope-lengths' ground.
«Trust in God!» he said, and the scope
He turned and twisted ten times,
«See where it looks», saying,
He sighted it at ten rope-lengths' ground.
The valiant töre, that tiger,
Binding and wrapping it anew,
The familiar great scope
Upon Akkelte
He bound and set in place,
The noble töre, that falcon-hero,
Took Akkelte in hand, behold,
The black stone like a saddle's cantle
The padishah, unwearied, gripping it,
That instant leaned upon it, behold.
Shrouded in haze and jutting sharp,
Cornered in the dusk-dark gloom,
The lawless black infidel's
Corner he caught sight of, behold,
Swarming like so many ants,

The besieging black infidel's
Camp he caught sight of, behold.
The earth had turned to whirling dust,
Taking word from their khan

Doksan Beecin ayaklanmış.
Nice görkemli can olmuş,
Kükreyip övünerek,
Beecin'e Kococaş domuz han olmuş.
Azgın huylu kara kâfirin
Beylerini toplamış,
Yiğidi Kalça, Kococaş,
Hepsi dokuz han olup,
Kâfirler övüne övüne yatıp kalmış.
Doğrucu han Kococaş
Gerçekten övünüp durmuş:
«Kara suda gemi yok,
Kıtaylar, bu yiğit başım dururken,

Size karşı koyacak kimse yok.
Benden başka töre yok,
Vuruşup kırgın koptuğunda,
Burut'un Almambet'ini devirdim,
Akbaltay'ın Çubak'ını,
Uluyup duran o densizini
Bu Beecin'den geri çevirdim.
Gerçekten öfkem kabardığında,
Çelikten dövüp kurşun yaptım,
Kara kalpaklının keskinini
Bu Beecin'den yok ettim,
Yüreksiz kötüsünü
Diri diri yakaladım,
Kahrıma dokunduğunda,
Han Manas'ın kırk çorasından
On ikisini yere serdim.
Sağ gezen Burut'un
Dileğini böyle kuruttum.
Hanları Manas'ı da düpedüz
Bellerde böyle inlettim.
Karşılık verenini
Düpedüz böyle kuruttum.
Ölmeden gezen arsız can,
Ölmem diye yutkunur.
Yaralı Manas boz yelelinin

Ninety Beecin had risen up.
Many a splendid soul there was,
Roaring and vaunting loud,
Over Beecin the swine Kococaş became khan.
The savage-tempered black infidel's
Beys he had gathered in,
His champion Kalça, Kococaş,
Nine khans in all together,
The infidels lay boasting on and on.
The forthright khan Kococaş
Truly kept on vaunting:
«On the black water there is no ship,
Kıtays, while this hero's head of mine still stands,
There is none who can withstand you.
There is no töre besides me,
When battle broke and slaughter came,
I felled the Burut's Almambet,
Akbaltay's Çubak,
That howling insolent wretch
I turned back from this Beecin.
When truly my wrath boiled up,
I forged a bullet hammered out of steel,
The black-kalpaked people's keenest blade
I wiped out from this Beecin,
Their craven worst
I captured still alive,
When they touched my fury,
Of khan Manas's forty çoras
Twelve I laid upon the ground.
Of the Burut who walks alive
Thus I dried up every hope.
Their khan Manas outright
I made groan thus in the passes.
Whoever gave an answer back
I dried up outright, just so.
The shameless soul that roams undying
Gulps and vows he will not die.
Wounded Manas the grey-maned one —

Atını vurup devirdim,
Şimdi yalnız, nereye kurtulur?
Yaralı Manas sultanı
Hep birden yakalayalım,
«Üpü» denen ilaçtan
Yarasına koyalım,
Bir yolunu bulup Manas'ı
İyileştirip alalım,
Öldürmeden, yitirmeden,
Bağlayıp götürüp Beecin'e,
Beecin'deki kırk şirret,
Hazinelik kadınlara
Ar demeden Ayköl'ü
Götürüp aygır salalım.
Halk atası Manas'tan,
Dileyip döl alalım.
O kaynaşıp duran kadına, kıza
Götürüp aygır salalım.
Kızdan, kadından yiğitleşip,
Bir erkek oğul doğarsa,
Kakançı'lı Beecin'e
Karıkan'ın yerine
Altın tacı giydirip,
Altın tahta oturtup,
Avuç kadar Beecin'in
Birliğini verip bildirerek,
Halka haber salalım.
Kakançı'nın kendisine,
Bundan bir erkek oğul doğarsa,
Han kaldıralım başımıza» —
Deyip, böylece Kococaş,
Kalmakların kara rakısını,
Bildik kökörle bir rakıyı,
Devire devire içerek,
Kaldıra kaldıra yutarak,
Tunçtan yapılmış putunu
Rüzgârlı çorak ovaya
Direğe asıp koymuşlar,

I shot his horse and brought it down,
Now he is alone — where can he escape?
The wounded sultan Manas —
Let us seize him all at once,
Of the medicine called «Üpü»
Let us lay some on his wound,
Finding some way, let us take Manas
And heal him for ourselves,
Not killing him, not losing him,
Binding him, carrying him to Beecin,
To Beecin's forty shrews,
The women of the treasury,
Without shame let us take Ayköl
And loose him on them like a stallion.
From Manas, father of the people,
Let us beg and take his seed.
To that swarming crowd of wives and girls
Let us take and loose the stallion.
If from girl and woman, grown heroic,
A male son shall be born,
To Kakançı's Beecin,
In Karıkan's stead,
Setting the golden crown upon him,
Seating him on the golden throne,
Of palm-small Beecin
Granting and proclaiming unity,
Let us send word to the people.
To Kakançı himself,
If a male son is born of this,
Let us raise him khan above our heads» —
So saying, thus Kococaş,
The Kalmaks' black raki,
A raki from the familiar kökör-flask,
Tipping it over and over as he drank,
Lifting it up and up as he gulped,
Their idol wrought of bronze
On the windswept barren plain
They had hung upon a post,

Tunç pirinçten puta
Üşüşüp kapanıp tapınarak,
Kâfirler tövbeye durmuşlar.
Kükreyip bağırarak,

To the idol of bronze and brass
Thronging, falling prostrate, worshipping,
The infidels stood at their penance.
Roaring out and bellowing,

Hanlarının hepsi
Dikilip nara çağırıp,
Kükreyip gürüldeyerek,
Kococaş yatar böbürlenip,
«Kızıl kınlı Kıtay'ın
En yamanı ben olurum» der,
«Kırk hanlı Kıtay elinin
Hanlığını topluca alırım» der,
«Başı devletli Kıtay yurdunun
Başbuğu kendim oldum» der,
«Karşı duran Burut'un
Varını yoğunu sömürdüm» der,
Coykara ile Kococaş,
Şuykuçu ile Körögöç,
Ugarkulak, Kancarkol,
Enine boyuna Bozkertik,
Celcetpes ile sekizi
O an sıra sıra dikilmişler.
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Akılca zengin yiğit Kalça,
Bir kenarda durup kalmışlar.
Sekiz duran yamanı,
Demin anılan Manas han sultan
Yüksek sekiden görüvermiş.
«Sekizini versen bir Tanrı,
Küheylana yükleyip git,
İçimde ukde kalmasın,
Kurbanın olayım bir Tanrı,
Emanetini çekip al!
Kâfir kırmamış er koyma,
Beecin'den kan almadan,
Beni kara yerle bir kılma!
Tutup bineyim, altımda
Akkula gibi küheylan yok,

All of their khans
Standing tall, shouting war-cries,
Roaring and rumbling loud,
Kococaş lies swaggering:
«Of the red-scabbarded Kıtay
I am the fiercest one», he says,
«Of the forty-khanned Kıtay land
I take the khanship whole», he says,
«Of the fortune-crowned Kıtay realm
I myself became the chieftain», he says,
«Of the Burut who stood against us
I plundered all they ever had», he says,
Coykara and Kococaş,
Şuykuçu and Körögöç,
Ugarkulak, Kancarkol,
Burly broad Bozkertik,
With Celcetpes the eight of them
That instant stood in rank on rank.
Alööke's Koñurbay,
Kalça the hero rich in wit,
Stood apart and kept aside.
The eight fierce ones standing there,
Manas khan the sultan, named before,
Caught sight of from the high seat.
«If You would grant the eight, one God,
Load them on a courser and be gone,
Let no ache be left within me,
Let me be Your offering, one God,
Draw back what You entrusted!
Leave no man the infidel has not cut down,
Without taking blood from Beecin,
Do not level me with the black earth!
To seize and mount — beneath me
There is no courser like Akkula,

Yanımda omuz verecek
Burada Almambet, Sırgak gibi kardeş yok!» —
Deyip o an bunu söyleyip,
O yiğit töre, o kaplan,
Akkelte'yi ele aldı işte,
Öndeki sekiz kıranı
Yiğidin keskin keskin süzdü işte.
Akkelte'yi uzattığında,

To lend a shoulder at my side
There is no brother here like Almambet, like Sırgak!» —
Saying, that instant speaking this,
That valiant töre, that tiger,
Took Akkelte in hand, behold,
The eight destroyers there before him
The hero measured keen and keen, behold.
When he leveled Akkelte,

Ayköl'ün apaçık bakıp dururken,
İki gözü dört olup,
Bahadırın sultan yanıp yakılıp,
Akkelte'nin nişangâhına,
Sekizinin zavallı başı
Düğme gibi ilişip,
Baktıkça pus içinde titreşip,
Sekizi kapı boyu yaklaşıp,
Üşenmeden yakına geldiğinde,
O aziz töre görünce,
İsteyip bakıp durur mu,
Hunhârı Tanrı çarpar mı,

While Ayköl gazed on plain to see,
His two eyes becoming four,
The bahadır sultan burning, yearning,
Upon Akkelte's sight
The wretched heads of all the eight
Caught like a button there,
Trembling in the haze the more he looked,
The eight drew near a door-length off,
When unwearied they came close,
When that sainted töre saw them,
Would he stand there gazing, wishing?
Would God not strike the blood-fierce one to act?

Davulbaza bir vurdu,
Elindeki Akkelte,
Yerinden oynamaz yiğit aslan,

He struck the war-drum once,
Akkelte in his hand,
The valiant lion who never stirs from his place

Akkelte ile bir vurdu.
Gürleyip Kelte ulaştı,
Coykara ile Kococaş,
Sekiz hilekârı savurup,
Vurduğu yerde Akkelte
Başını koparıp geçti işte.

Struck once with Akkelte.
Thundering, Kelte reached its mark,
Coykara and Kococaş,
Hurling the eight deceivers off,
Where it struck, Akkelte
Tore off their heads and passed on through, behold.

Yığın yığın keçil ürküşüp,
Akkelte'nin sesini duyunca,
Sekiz devini devirince,
Mançu kaçıp darmadağın,
Kıtay'ı, Soloon'u, Mançu'su

Heap on heap the heathens panicked,
Hearing Akkelte's voice,
When their eight giants were felled,
The Mançu fled in utter rout,
Kıtay, Soloon, and Mançu

Bölük bölük dağılıp,
Asilin hiç mi çekinir,
Aslanın Manas, yiğit şir,
Yamaçta durur heybetle,
Akkelte'ye dayanıp.
O kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu,
O canım yengen Kanıkey
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Elini suya daldırıp,
El abdestini alıp,
Ayağa kalkıp o şahbaz
Bakay'ına yalvarıp.
Söylese Allah'a sözü yakarıştı,

Altı aylık azabı

Scattering troop by troop,
Does the noble one ever flinch?
Your lion Manas, the valiant shir,
Stands upon the slope in majesty,
Leaning on Akkelte.
The fair one of that dark-browed folk,
The noble one of the Muslims,
That dear yenge of yours, Kanıkey,
Starting from her sleep, awaking,
Turning to her right side,
Dipping her hands in water,
Taking her ablution,
Rising to her feet, that falcon-soul,
Imploring her Bakay.
When she spoke, her word to Allah was supplication,
The torment of six months to come

Önceden söyleyiverirdi,
Yengenin koltuğunda
Çıplak bir bebek vardı,
Canım yengen Kanıkey
Kutlu, kerametli candı.
O an burnunun yaşını çekemeden,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Bıldırcın misali canım göz
Durup dururken düş görüp,
Bölük bölük yaş boşanıp,
«Küt boynuzlu boz boğa
Suyun dibinde haykırır,
Sultanım Alma'm öldü galiba!
Karga kovalayan Akşumkar
Kanatsız kalıvermiş,
Han Baltay'ın Çubak'ı
Bir horluk mu gördü?!
Uzun boylu çınarı
Kıbleye doğru uzanmış,
Kıymetlim Sırgak mı öldü?!

She would foretell before it came,
In the yenge's arms
There was a naked babe,
Your darling yenge Kanıkey
Was a blessed, wonder-working soul.
That instant, unable to sniff back her tears,
Her rib-bones wrenching loose,
The tears spilling from her eyes,
Dear eyes like the quail's,
Out of nowhere seeing a dream,
Tears bursting forth in streams,
«The blunt-horned grey bull
Bellows in the water's depths,
My sultan, my Alma has died, it seems!
Akşumkar who chased the crows
Has been left without his wings,
Khan Baltay's Çubak —
Has he suffered some disgrace?!
The tall-grown plane-tree
Has stretched out toward the qibla,
Has my precious Sırgak died?!

On sekiz bin âleme
Hanı olup dururken,
Sultanımın bindiği altın taht
Ayağı kırılıp düşmüş,
Boz yelelinin küheylanı
Yoksa bir kurşunla mı uçtu?!
Kırk boy Kıtay, Kakançı,
Ayköl'ü çevirmiş olmalı?!
Vasiyetini söyleyip padişahım
Kıtay'ın eline düşmüş olmalı?!
Dostunuz yalnız Manas'a
Kaynaşan Kıtay mı yetişti,
Gönlü isterse, boz yeleli Manas dostunu

Kıtay kırk iki kat kuşatmış olmalı?!

Beecin'de gafil yatarsa ölür, diye,
Bu bahtsız, yiğidini ne zaman görür, diye,
Çalıyar'ın ermediği Beecin'e
Bahadırın gücü yetmez, dönsün, diye,

Peygamberin basmadığı Beecin'e
İtibarı sökmez, dönsün, diye,

Sözümü tutarsa padişahım
Sağ salim beri çekilsin, diye,

Kırlarda yılkı ala başlı,

Boş yere azaba salmasın,

Boz yelelim; geride erkek oğlu körpecik.

Sağ gelsin Beecin'den,
Ağabey kardeşin hepsi düşman.
Öz yurdunun buğusu durur gözünde,

Over the eighteen thousand worlds
While he stood as khan,
The golden throne my sultan sat upon —
Its leg has broken, and it fell,
The grey-maned one's courser —
Was it felled then by a bullet?!
The forty tribes of Kıtay, Kakançı,
Must have ringed Ayköl around?!
Speaking his last testament, my padishah
Must have fallen into Kıtay hands?!
Upon your friend, Manas alone,
Has the swarming Kıtay come at last,
If it please their hearts, your grey-maned friend Manas
The Kıtay must have ringed forty-two folds deep?!
If he lies unwary in Beecin he dies, saying,
When will this luckless one see her hero, saying,
To Beecin where Çalıyar never reached
The bahadır's strength will not suffice, let him turn back, saying,
To Beecin where the Prophet never trod
His standing will not avail, let him turn back, saying,
If my padishah heeds my word,
Let him withdraw this way unharmed, saying,
The pied-headed horse-herds on the steppe —
Let him not cast them into torment for nothing,
My grey-maned one; behind him his male son, tender-young.
Let him come back alive from Beecin,
Elder and younger brothers all are foes.
The mist of his own homeland stands before his eyes,

Gücü yetse altı haram

Seni çelmeye uğraşır.
Eğrilik gezer sözünde,
Çarpıklık gezer gözünde.
Fırsat bulsa keser o it,

Sana kurar tuzağını.
Kof demir keskin olmaz,
Yaban büyümüş itler yaradılışta yurt olmaz».
Ağlaya ağlaya mektup yazıp:
«Yiğidim, törem gelsin, diye,
Sözümü tutsun bahadırım,
Bu dertli söze uysun», diye,
Altı yürük at verip,
Arbuudan'ı baş kılıp,
Avuç kadar mektup verip.
O an evliya soylu er Bakay
Boz vaşak börkünü giyip,
Gök ala kalkan oynatan,
Başı halis altınla donanmış,
Ayağı kızıl altına dayanmış,
Karanlıkta göz bulan,
Umulmaz yerde söz bulan,
Kargaşaya girse şaşmayan,
Karanlıkta bozkır tilkisinin
İzini sürse yanılmayan.
Buurul'u yedeğe alıp şahlandırıp,

Beşine değdiği çağıymış,

Kara yağız soylu küheylan,
Gazaya binilir kıvamındaymış.
Kaburga kemiği kabarıp,
Tam olgunlaştığı demiymiş.
Her zamanki gibi Arbuudan'ın
Dolgunlaştığı demiymiş.

If their strength sufficed, the six unclean ones
Would strive to trip you down.
Crookedness walks in their words,
Wryness walks in their eyes.
Given the chance, that dog will cut you down,
He lays his snare for you.
Hollow iron holds no edge,
Dogs grown wild are by their nature never home».
Weeping, weeping, she wrote a letter:
«Let my hero, my töre come, saying,
Let my bahadır heed my word,
Let him obey this sorrowed word», saying,
Giving six swift horses,
Making Arbuudan their head,
Giving a letter small as a palm.
That instant saint-born er Bakay,
Donning his grey lynx-fur börk,
He who wields the dappled blue-grey shield,
His head arrayed in purest gold,
His feet set firm on ruddy gold,
Who finds an eye in darkness,
Who finds a word where none would hope,
Who never falters entering the fray,
Who in the dark the steppe-fox's
Trail can follow without erring.
Taking Buurul on the lead-rein, making him rear proud,
It was the season he had reached his fifth year,
The noble black-dark courser
Was in prime to be ridden to holy war.
His rib-bones swelling full,
It was the hour of his full ripeness.
As ever, it was the hour
Of Arbuudan's full-fleshed prime.

Canım hayvan, geyik gibi boynunu buran,
Ok atımı hendek gelse,

Dear beast, who curves his neck like a deer,
If a trench came an arrow-shot wide,

Duraksamadan aşıveren,
Küheylanlığını bilince,
Batman batman altın verip,
Aşağı Bukar'ın hanı istemiş.
İsteyene vermemişler,
Vermek şöyle dursun, Buurul'a
Abdestsiz kişi binmemiş.

Would clear it without pause,
When they knew his courser worth,
Offering gold by the batman-weight,
The khan of Lower Bukar had sought him.
They gave him to no seeker,
Far from giving — upon Buurul
No man unwashed for prayer had ever mounted.

Dağ koyunu gibi boynunu buran,
Kargı boyu hendek gelse,
Caymadan atlayıveren,
Asilliğini bilince,
Nice nice hanlar istemiş.
Beslene beslene at olmuş,
Manas'tan isteyen kişi yad olmuş.

Who curves his neck like the mountain ram,
If a trench came a lance-length wide,
Would leap it without swerving,
When they knew his noble blood,
Khan upon khan had sought him.
Fed and fed, he grew a steed,
Whoever begged him of Manas became a stranger.

Beşine bastığı demde,
Yeniden bağlayıp sarmalayıp,
Biriciği Semetey'e emanet edip.
Gök tulparıyla han Bakay
Göz göre yedeğine aldıktan sonra,
İnişe vardığında
Karaca gibi ön ayakları uzanıp.
Yokuşa çekildiğinde
Yelesi, kuyruğu yayılıp.
Toynağı yere tak tak vurup,
Kara çelik gemi
Hayvancağızın damağında takırdayıp.
O an Bakay, o kaplan,
İki tulpar at ile
Uçan kuşla yarışıp,
Sımsıkı düğümlü ak dizgin
Çekilemeden elde kasılıp.
Küheylan tulparın birisi
Ağzındaki gemle boğuşup,

In the hour he entered his fifth year,
Binding and wrapping him anew,
Entrusting him to her only one, Semetey.
Khan Bakay with his blue-grey tulpar,
Once he took him plain to see upon the lead,
When he came to the downslope
His forelegs stretching like a roe-deer's.
When he drew up the rise
His mane and tail spreading wide.
His hooves striking tak-tak on the ground,
The bit of black steel
Rattling on the dear beast's palate.
That instant Bakay, that tiger,
With his two tulpar steeds
Racing with the flying bird,
The white reins knotted tight
Straining in his hand, unyielding.
One of the courser tulpars
Wrestling with the bit in his mouth,

Bastığı yer ufalanıp,
Koca kazan kadar taş
Tepesinde vınlayıp,
Mağara gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Döşünde saçılıp,
Gündüz gece yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Arada nice yol yürüyüp,

The ground he trod crumbling away,
Stones big as a mighty cauldron
Whirring past above his head,
His mouth gaping like a cavern,
White foam mingled with blood
Scattering on his breast,
Journeying by day and night,
Riding hard, not sparing the horse,
Covering many a road between,

Gündüzünde uyku almadan,
Gece içinde soluk almadan,
Gün hesabını tuttuğunda,
Günü kayda geçirdiğinde,
On iki gün yol yürüyüp,
Aslan Bakay coştu,
Önündeki yamaçtan
Kaynaşan bir yurda rastladı.
Yıldız doğmuş pusarık,
Yıldız mı dese ateşmiş,
Kümelenen çok karaltı,
Orman mı dese elmiş.
Dalgalanıp yatan karaltı,
Kamış mı dese selmiş.
Pusa bürünmüş yoğun yangın,
Çör çöp mü dese elmiş.
Kurt gibi kaynaşan çok Kalmak,
Müslümanı kuşatıverdiği demmiş.

Taking no sleep by day,
Taking no breath by night,
When he kept the count of days,
When he set the days on record,
Twelve days he journeyed on,
The lion Bakay surged with fire,
From the slope before him
He came upon a swarming camp.
A haze as if stars had risen,
Call it stars — it was fire,
Many a clustered shadow-mass,
Call it forest — it was a people.
Shadow-mass lying in waves,
Call it reeds — it was a flood.
Dense fire shrouded in mist,
Call it brushwood — it was a people.
The many Kalmaks swarming like wolves,
It was the hour they had ringed the Muslims round.

Kazılmış kara hendekmiş,
Karşısında kümelenen,
Yamaç mı dese elmiş.
Huyu kurusun çok Kıtay,
Yiğit Manas'ı başta tutup,
Avuç kadar İslam dinini
Derde saldığı demmiş.
O an Bakay han-zade,
Düşündüğü fikri bölünüp,
Kan karışık zavallı yaş:

It was a black trench dug deep,
The mass that clustered opposite,
Call it hillside — it was a people.
Curse their nature, the many Kıtay,
Holding hero Manas foremost,
The palm-small folk of Islam's faith —
It was the hour they cast them into torment.
That instant Bakay the khan-born,
The thought he pondered broken off,
Poor tears mingled with blood:

«Hanımı nerede bulurum», diye,
O an köprücükten aşağı dökülüp.

Göğsüne sığmaz çok kaygı,
«Boz yeleliyi nerede bulurum», diye,

Gözünün yaşı on dere.
«Altı aslanın küçüğünü
Vuruşup Kıtay boğazladı, diye,
Ovada kemiği gömülmeden,
Benim Ayköl'üm nerede kaldı, diye,
Bel bağladığım bel ve yamaçta,
Böylece ayrıldım mı,
Ayköl Manas aslanımdan.
Bugün görülen yarın yok,
Aldatıp duran sen miydin,

Kahrolası, yaman dünya!
Hızırlı Ayköl aslanımı
Kıtaylar nara atıp bağlamıştır,

Beecin'deki dişilere
Beyimi aygır salmıştır.

Baksa göze ilişmez,
Hangisi olduğu bilinmez,
Kıtaylar göz göre bağlamıştır,

Kakançı hanın önüne
Kaplanı armağan diye sermiştir!»
Dertlenip Bakay, çok ağlayıp,
«Kenenim, sultanım» diye ağlayıp,
Çay geçen dağın beldesinde
Durup dolanır ulu Bakay:
«Can yoldaşım Manas nerede», diye,

Arayıp yoklar er Bakay.
Dostu Manas orada yok,
Arayıp yoklar ulu Bakay.

«Where shall I find my khan», saying,
That instant spilling down below his collarbone.
Cares too many for his breast to hold,
«Where shall I find the grey-maned one», saying,
The tears of his eyes ten ravines.
«The youngest of the six lions —
Fighting, the Kıtay cut his throat, saying,
His bones unburied on the plain,
Where has my Ayköl remained, saying,
On the pass and slope I set my trust on,
Am I thus parted then
From Ayköl Manas, my lion?
What is seen today is gone tomorrow,
Was it you who kept deceiving,

Accursed, wicked world!
My Hızır-guarded lion Ayköl —
The Kıtays with war-cries must have bound him,
To the females there in Beecin
They must have loosed my bey like a stallion.
Look — he meets no eye,
Which one he is cannot be known,
The Kıtays must have bound him in plain sight,
Before the khan of Kakançı
They must have laid the tiger as a gift!»
Grieving, Bakay wept and wept,
«My Kenen, my sultan», weeping,
On the pass of the river-crossed mountain
Great Bakay halts and circles round:
«Where is Manas, my soul's companion», saying,
Er Bakay searches, probing.
His friend Manas is not there,
Great Bakay searches, probing.

Altındaki Köktulpar'ı
Kamçılayıp sürer ulu Bakay,
Kaplan için kahrolup,
Çaprazlama devrilen,
Kırılan Kıtay ölülerine
Bakıp arar ulu Bakay.
«Ölmeden sağ gezerken
Hangi mirasa ererim, diye,
Hızırlı aslandan ayrılıp,
Sağ nasıl giderim», diye,
Bindiği atı Köktulpar,
Yedeğindeki Arbuudan.
O demde Taybuurul
Beşine basmış hayvanmış,
Ak yollu Bakay, o kaplan,
Üşenmez bir canmış.
Beşine basan Buurul'un
Perçemi gök ipekle düğümlenip,
Kuyruğu solgun ipekle düğümlenip,
Ok geçmez çul örtülü,
Buurul'un başında puhu tüyü takılı.

«Doğurttum» diyen ata yok,
«Doğurdum» diyen ana yok,
Ünlü hanın Saykal'ı,

Köktulpar beneath him
Great Bakay whips and drives,
Heart-stricken for the tiger,
Toppled crosswise where they fell,
At the slain Kıtay dead
Great Bakay looks and searches.
«While I walk alive, undying,
What heritage shall I attain, saying,
Parted from the Hızır-guarded lion,
How shall I go on alive», saying,
The horse he rides is Köktulpar,
On his lead-rein, Arbuudan.
In that hour Taybuurul
Was a beast come to his fifth year,
White-pathed Bakay, that tiger,
Was a soul that never wearied.
Buurul, come to his fifth year —
His forelock knotted with blue silk,
His tail knotted with pale silk,
Draped in a horse-cloth no arrow pierces,
On Buurul's head an eagle-owl plume is pinned.
No sire to say «I begot him»,
No dam to say «I bore him»,
The famed khan's Saykal —

Armağan diye verdiği Arbuudan,
Karaça hanın Saykal'ı,
Sunu diye verdiği Arbuudan.
Yedeğinde götürür Bakay, hoca yüzlü,
Zırh gömleğini giyip salınıp,
Arbuudan'ı yedeğinde,
Kırlardan çıktı, gördün mü,
Padişah Bakay ışıldayıp,
Yetkin Manas dostuna
Ulaştırıp verdi Buurul'u.
Ünlü Manas hanına
Armağan verdi Buurul'u,

Arbuudan, whom she gave as gift,
Khan Karaça's Saykal —
Arbuudan, whom she gave as offering.
Bakay, hoca-faced, leads him on the rein,
Donning his mail-shirt, swaying stately,
Arbuudan on his lead-rein,
Out from the steppes he came, did you see,
Padishah Bakay gleaming bright,
To his consummate friend Manas
He brought and gave Buurul.
To the famed khan Manas
He gave Buurul as gift,

Kıtay'dan sıkıntı, çok azap
Gördüğünde verdi Buurul'u,
Kişinin görmediği belayı
Gördüğünde verdi Buurul'u,
Kulun görmediği azabı
Çektiğinde verdi Buurul'u.
Sessizce tutup yiğit aslan,
Akkañkı'yı sırtına
Vurduğunda verdi Buurul'u,
Azabı Manas hanınız
Böyle çektiğinde verdi Buurul'u.
Azap çekişinin sebebi:
Akkula'nın kurşunla düştüğü yer,
Almambet'in şehit geçtiği yer.
Kanadından kırılmış,
Dayanak bilip oturduğu
Han Çubak'tan ayrılmış.
Bahadırının büsbütün
Kesilmişmiş dermanı,
Bir görmeye hasret koyup,
Şehit olup ölen o,
Ulak hanın oğluydu.
Kara çeliğin keskin ağzı,
Beecin'de şehit olan,
Yasını tuttuğu Sırgak'ı,
Bahadır, hunhâr törenin,
Akkula'dan ayrılıp,
Bahadır Bakay varmasa,
Bahadırın tutsak düşeceği demdi.

Pek kahrolup yiğit aslan,
Akkelte'ye dayanıp,
Bahadırın gama batmış.
Kara Kıtay, çok Mançu,
Onun bu gamını bilince:
«Diri yakalarım», diye,
Kaplanı çepeçevre sarmışlar.

When from Kıtay came hardship, many torments
He suffered — then he gave Buurul,
The woe no man had ever seen —
When he saw it, then he gave Buurul,
The torment no servant of God had seen —
When he bore it, then he gave Buurul.
Silently gripping it, the valiant lion,
When he threw Akkañkı
Upon his back — then he gave Buurul,
When your khan Manas such torment
Thus endured — then he gave Buurul.
The cause of his enduring torment:
The place Akkula fell to the bullet,
The place Almambet passed a martyr.
Broken at the wing,
From khan Çubak, whom he sat leaning on
As his prop — from him he was parted.
Your bahadır's strength
Was cut off utterly, they say,
Left longing for one single sight,
He who died a martyr's death
Was the son of khan Ulak.
The keen edge of black steel,
Martyred there in Beecin,
Sırgak, for whom he kept the mourning —
The bahadır, the blood-fierce töre,
Parted from Akkula,
Had bahadır Bakay not come,
It was the hour the bahadır would fall captive.
Sore stricken, the valiant lion,
Leaning on Akkelte,
Your bahadır sunk deep in grief.
The black Kıtay, the many Mançu,
Knowing this grief of his:
«I shall take him alive», saying,
They ringed the tiger round about.

Candan büsbütün umut kesip,
Deniz'in güç bela dururken,
Yaşıtı, akranı Bakay kaplan,
Deniz'ine yetişip gelmiş ancak.
«Savaşta giyilen sof cepkeni,
Asilim, dostum, giy, diye,
Altı aya dayanır Arbuudan,
Armağan alıp ben geldim,
Yiğidim, törem, bin», diye,
Ölçüp biçip Bakay, hoca yüzlü,
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Kaskatı yaya dururken,
Bahadırın ölmüş canını diriltip,
Diriltip böyle gezdirişi,
Gökten yıldız kımıldamış,
Bakay ile Manas'ın
Altı yaşında dost olmuş.
Ak buğday ununu çiğneşmiş,

Kelime-i şerif üzre tutuşmuş.
Dostu yaya dururken,
Dağ gibi Bakay durmadan,
Atından inip koşarak,
Dizi yere bükülüp,
Arbuudan'ın üstüne,
Sahtiyan terlik, ak keçe,
Kuş nakışıyla işlemiş Kanıkey,
O, Arbuudan'a denk keçe,
Almambet'in yaptığı Akkañkı,
Arka kaşı som gümüş,
İki yanı enli demir,
Keskin çelik dökülüp işlenmiş,
Yoldaşın Alma'ñ, can dostun,
Kaplana tam layık yapmış.
«İnişte ezişirse,
Ayak direyip Ayköl'ün,
Nicelerle karşılaşırsa,

Eyeri kırılıverir, diye,

Hope of life cut off entire,
While your Sea stood barely, hard-pressed,
His age-mate, his peer, the tiger Bakay,
Reached his Sea just then at last.
«The worsted war-coat worn in battle,
My noble one, my friend, put it on, saying,
Arbuudan endures six months,
I have come bearing gifts,
My hero, my töre, mount», saying,
Measuring, weighing, Bakay, hoca-faced,
Kindling his fire gone out,
While he stood stiff on foot,
Reviving the bahadır's dead soul,
Reviving him and walking him thus —
A star stirred in the heavens,
Bakay and Manas
Had become friends at six years old.
They had chewed white wheaten flour together,
Had clasped hands upon the holy Word.
While his friend stood there on foot,
Bakay like a mountain, without pause,
Leaping from his horse, running,
His knee bending to the ground,
Upon Arbuudan's back —
Morocco-leather pad, white felt,
Kanıkey worked it with bird embroidery,
That felt was matched to Arbuudan,
Akkañkı that Almambet had made,
Its rear pommel solid silver,
Its two sides broad-set iron,
Wrought and cast of keen-edged steel,
Your comrade Alma, your soul's friend,
Had made it fully worthy of the tiger.
«If they grind together on the downslope,
If Ayköl, standing fast,
Meets many in the clash,

His saddle may break in a trice, saying,

Sıkışık yerde Ayköl'ümün
Eceli boş yere yetişir», diye,
Üstün yapılmış Akkañkı,
Akkula'ya denk eyer,
Alıp Manas eyerlese,
Beşine basan Buurul'a
Terliğine terliği
Denkleştirilmiş sanki,
Kuskununa kuskunu
Kalıptan dökülmüş sanki,
Kolanına kolanı
Tastamam getirilmiş sanki.
O an Manas, ünlü kaşka,

Aceleyle namaz kılıp,
O Buurul'u eyerleyip:
«Kara Kalmak'ı, Soloon'u
Altay'a sürüp girerim» der,
«Kañgay'daki kara kâfiri
Beecin'e doğru sürerim» der,
«Elim değerse Koñurbay'ı
Diri yakalarım» der,
«Kakançı'lı Karıkan'ı
Kurban diye keserim» der,
«Yoldaşım Alma'mın, Çubak'ın
Öcünü böyle alırım» der.
Kükreyip güm güm atarak,
Kaplan Manas gümbürdeyip,
Aslan gibi gözü parladı,
Kapı kanadı gibi canım dişini
Kaplan Manas hanınız
Böle böle gıcırdattı.
Ağzından yel çıkıp,
Baksa gözünden kan çıkıp,
Gerçek gayretini görünce
Bakanın canı çıkıp,
Kan içiciliği tutmuş,
Geri dönmeden kırgına
Kaplanın hazırlandığı demmiş.

In the press, my Ayköl's
Death may come for nothing», saying,
Akkañkı, made surpassing well,
A saddle matched to Akkula —
When Manas took it up and saddled,
To Buurul in his fifth year,
Pad to pad,
As if made even to a hair,
Crupper to crupper,
As if cast from one same mold,
Girth to girth,
As if brought to perfect fit.
That instant Manas, the famed blaze-browed,
Praying his namaz in haste,
Saddling that Buurul:
«The black Kalmak and the Soloon
I shall drive into the Altay», he says,
«The black infidel in the Kañgay
I shall drive toward Beecin», he says,
«If my hand can reach Koñurbay,
I shall take him alive», he says,
«Karıkan of Kakançı
I shall slaughter as an offering», he says,
«For my comrade Alma, for Çubak,
Thus shall I take revenge», he says.
Roaring, pounding boom on boom,
Tiger Manas thundering,
His eye flashed like a lion's,
His dear teeth like a door's great leaves —
Your khan, the tiger Manas,
Ground and gnashed them piece by piece.
Wind issuing from his mouth,
Look — blood issuing from his eyes,
Seeing his true battle-fury,
The onlooker's soul took flight,
His blood-drinking mood had seized him,
It was the hour the tiger made ready
For slaughter with no turning back.

Altın yanaklı aybaltayı
Bileğine sıkıca taktı işte,
Uzağa atan Akkelte'yi

The gold-cheeked moon-axe
He bound tight upon his wrist, behold,
Far-shooting Akkelte

Omzuna astı işte.
Gökten inmiş altı çelikten,
Manas'ın aldığı Zulpukor'u
Coşup kınından çektiğinde,

Kan içmeden kınına girmeyen,
Öfkeyle çevrilse,
Kargaşa salmadan durmayan.
Taşa savurup çaldığında,
Ağzı zerrece çentilmeyen,
Kavgaya karışsa ağzından
Kızıl kan tozu tüttüren,
Kin gütmüş üstün düşman gelse,

Çaprazlama savursa,
Yiğit canı sevindiren,
Savuruştan önce baş kesen,
Manas hanın Zulpukor'u,
Sıkıca beline taktı işte.
O yakası altın, yeni tunç,
Çifte zırh, tarla kuşu gözlü,
Kelime işlemeli geniş cepken,
Yakışıklı Akolpok,
Kat kat demir doldurulmuş,
Kelte'nin kurşununu bıktırmış,
Kargının ucu geçmemiş,
Yaydaki ok işlememiş,
Yetkin kadın Kanıkey
Yedi yılda güç bela başarmış.
Orumbur ile Bukar'ın
Orta yerini dolaştırtmış,
Yaman kadın Kanıkey
Oradan ipek kumaş aldırtmış,
Batmanla eğirip ipekten,
Kat kat büküp ördürtmüş.

He slung upon his shoulder, behold.
Of six steels descended from heaven,
Zulpukor that Manas took —
When in his surge he drew it from the sheath,
It enters not its sheath till it drinks blood,
If swung about in wrath,
It rests not till it looses havoc.
When swung and struck on stone,
Its edge not nicked one grain,
Joined to the fray, its edge
Smokes with red dust of blood,
If a grudge-bearing mightier foe should come,
If swung in crosswise sweep,
It gladdens the hero's soul,
Cutting heads before the swing is done —
Khan Manas's Zulpukor,
He girded it tight at his waist, behold.
That gold-collared, of new bronze,
Double-mailed, lark-eyed,
Broad coat worked with the holy Word,
The comely Akolpok,
Packed with iron fold on fold,
It wearied Kelte's bullet,
No lance-point ever passed it,
No arrow from the bow could bite,
The consummate woman Kanıkey
In seven years scarce brought it off.
Between Orumbur and Bukar
She had the middle lands traversed,
The formidable woman Kanıkey
Had silken cloth brought from there,
Spinning silk by the batman-weight,
Had it twisted, plaited fold on fold.

Keskin demirin eğintisini,
İnce kumun eleğini,
Tutkal ile tutturup,
Ortasına koydurtmuş.
Gergin demir doldurtmuş,
Düşman silahını bıktırmış,
Aşındıra aşındıra işlemiş,
Üstün kadın Kanıkey
Ustalıkla yapmış,

The filings of keen iron,
The siftings of fine sand,
Fixing them fast with glue,
She had them set within its core.
She had it packed with tautened iron,
It wearied every foeman's weapon,
She worked it, wearing, wearing on,
The peerless woman Kanıkey
Made it with a master's craft,

Gündüzünde soluk almadan,
Gece içinde uyku almadan,
Olpok'u dişleye dişleye
Ön dişleri yorulup usanmış.
Olpok'a baka baka
Kara gözü kararıp donmuş.
Emektar kadın Kanıkey,
Yiğidi sultan Manas'a
Armağan verdiği Akolpok,
Kurt Manas dimdik durup,
Akolpok'u giydi işte,
Gökten inmiş Akkise'yi
Haykırıp beline taktı işte.

Taking no breath by day,
Taking no sleep by night,
Biting, biting at the Olpok,
Her front teeth grew tired and worn.
Gazing, gazing at the Olpok,
Her black eyes dimmed and froze.
The long-toiling woman Kanıkey,
To her hero, sultan Manas,
Akolpok that she gave as gift —
Wolf Manas standing bolt upright
Put on Akolpok, behold,
Heaven-descended Akkise
With a great cry he bound at his waist, behold.

Tutacak yeri kabartmalı,
Tutacak yeri sırlı boyalı,
Şahbazının sırlı kargısı,
Sinek konsa zınk eden,
Kamçı sapı değse,
Davulbaz gibi çınlayan.
Kükreyip hunhârın,
Sırlı kargıyı ele aldıydı.
Sancak elde dalgalanıp,
Arkesken'i, aybaltaları
Bütün bedeninde parıldayıp,
Önünü verip saldırınca
Aç aslan gibi heybetlenip,
Ardını dönüp durunca
Ejderha gibi görünüm alıp,

Its grip embossed in relief,
Its grip glazed with lacquer paint,
Your falcon-hero's lacquered lance,
That twangs if a fly but lands,
If a whip-haft touches it,
Rings out like a war-drum.
Roaring, the blood-fierce one
Took the lacquered lance in hand.
The standard waving in his hand,
Arkesken and the moon-axes
Glittering over all his frame,
When he charged with front full on,
Grand and dreadful as a hungry lion,
When he turned his back and stood,
Taking on a dragon's look,

Kaplan Manas o erdir,
Kıranlarından ayrılmış,
Kırışacağı dem işte odur.
Evliya kocanın eri Bakay,
Köktulpar ile coşup,
Manas hanın yanında
Boz yeleli Bakay şahlanıp.
«Argın hanın Acıbay'ı,
Kırkın başı Kırgıl koca,
Kırkınız buraya gelin», diye,
Kükreyip bağırarak,
O an Manas han, sultan,
Kırk kıranı çağırıp:
«Kahrolasıcalar, kırk çora,

Tiger Manas is that man,
Parted from his destroyers,
This is the hour he was to join the slaughter.
Bakay, man of the sainted elder,
Surging with Köktulpar,
At khan Manas's side
Grey-maned Bakay rearing proud.
«Acıbay of the Argın khan,
Kırgıl the elder, head of the forty,
All forty of you, come here», saying,
Roaring out and shouting,
That instant Manas khan, the sultan,
Summoning the forty destroyers:
«You wretches, forty çoras,

Kırkınız kırk yerden gelmiş aslandınız:
«Dar günde işe yarar», diye,

Sizi böyle besleyip gezen bendim,
Cılgındı'nın ovasında,
Geniş Talas'ın boyunda,
«Sataşan can kurtulmaz» derdiniz,

Haberli yerden düşman gelse,
«Kañgay'ı bozarım» derdiniz,
Tamah eden yaman düşman gelse,
Değerli başa dava gelse,
Sözümü tutan can olursa,
«Öğüde koyarım» derdiniz,
Dinsizden adam rast gelse,
«Ben dine sokarım» derdiniz,
Parçalaşacak çağ geldi,
Kırk boy Kıtay yurduyla,
Bahadırlar, kırışacak dem geldi.
Çakmaklı tüfek çat dese,
Ürküp kaçıverirseniz,
Bahadırlar, o kaçanınız benden ölür.

Kara tüfek kars dese,

You forty were lions come from forty places:
«They will serve on the narrow day», saying,
It was I who fed and kept you so,
On the plain of Cılgındı,
Along broad Talas's banks,
«No soul that picks a fight escapes», you said,
If foes came from a forewarned place,
«I shall break the Kañgay», you said,
If a coveting fierce foe should come,
If a claim came against a precious head,
If there be a soul that heeds my word,
«I shall set him on counsel», you said,
If a man of the faithless crossed your path,
«I shall bring him to the faith», you said,
The age has come to tear apart,
With the forty-tribed Kıtay realm,
Bahadırs, the hour of slaughter has come.
If the flintlock musket cracks
And you shy and bolt away,
Bahadırs, whoever of you flees dies by my hand.
If the black musket claps

Kaçıp sıvışıverirseniz,
Onu yoldaş saymam ben,
Bakarsınız, benden ölürsünüz.
Allah Teâlâ, bir Tanrı,
Buyruğunu vermişken,
Can alıcı Cebireyil
Beş parmağını bize uzatınca,
Kara yer bizi yutmaz mı,
Kazılan mezara koymaz mı,
Eceli gelen ölmez mi,
Allah'ının yazdığını
Kulu, zavallı, görmez mi!» —
Deyip o an bunu söyleyip,
Kükreyerek han Manas
Kara kalabalığa girişti işte,
Bahadırın kahrını çekemeyip,
Avuç kadar İslam dini
Az kaldı kırılıp gidiyordu.
Usta kargı saplayan
Hunhârları bir ayırdı.
Göğüs göğüse vuruşan

Yamanları bir ayırdı.
Uzattığında geri çekmeyen

Ünlü yiğitleri bir ayırdı.
Her biri bin kişilik heybetli,
Erenleri bir ayırdı.
Aybalta çalan
Ustaları bir ayırdı.
Kaçmadan durup atışan
Nişancıları bir ayırdı.
Akıl bilmez boş gezen
Ahmakları bir ayırdı.
«Kadın ile çocukların
Günü nice olur», diye,
Kuru kuruya kaygılanan
Kötüleri bir ayırdı.

And you flee and slip away,
I count him comrade no more,
Mark you, you shall die by me.
Allah Most High, the one God,
Having given His command,
Cebireyil, taker of souls,
When he stretches his five fingers toward us,
Will the black earth not swallow us?
Will they not lay us in the dug grave?
Does not he whose hour has come die?
What his Allah has written —
Shall not His servant, poor soul, see it!» —
Saying, that instant speaking this,
Roaring, khan Manas
Plunged into the black throng, behold,
Unable to bear the bahadır's wrath,
The palm-small folk of Islam's faith
Came within a hair of being cut down.
Those masters at driving home the lance —
The blood-fierce ones he set apart.
Those who fight breast to breast —

The fierce ones he set apart.
Those who, once thrusting, never draw back —

The famed heroes he set apart.
Each one grand as a thousand men —
The erens he set apart.
Those who strike with the moon-axe —
The masters he set apart.
Those who stand and shoot, unfleeing —
The marksmen he set apart.
Those who roam empty, knowing no sense —
The fools he set apart.
«For the women and the children,
What day will befall them», saying,
Those fretting all in vain —
The base ones he set apart.

«Tevekkül» deyip durmayan

Becerikliyi bir ayırdı.
Yassı çeneli, ünlü kaşka,
Yanılmadan söz söyleyen
Söz ustalarını bir ayırdı.
Ak sarığı kazan kadar,
Haykırsa sesi ezan gibi,
Ala bula kürk giyen
Hocaları bir ayırdı.
Türlü türlü can olup,
Boy boy Müslüman,
Soyuna göre bölünüp.
Buurul ile şahlanıp,
Ala-Too gibi Ayköl'ün,
Önlerinde gider görünüp.
Beşine basan Buurul'u,
Kurşun gibi ağır Manas'ını
Bırakmadan koşup taşıyıp,
Ulu dağ gibi Manas'ını
Bırakmadan taşıyıp gider.
Yeryüzü baştan başa dönüp
Kaynaştığı dem imiş,
Yetkin Kıtay, Kakançı,
Kökünden beri bozulup,
Sel gibi bastığı dem imiş,
Yer sarsılıp titreyip,
Kaplayıp bastığı dem imiş.

Those who never cease to say «Trust in God» —
The capable he set apart.
Flat-jawed, famed and blaze-browed,
Who speak the word without erring —
The masters of the word he set apart.
Their white turbans big as cauldrons,
Whose cry rings like the call to prayer,
Clad in motley many-colored furs —
The hocas he set apart.
Souls of every kind they were,
Muslims tribe by tribe,
Divided each after his line.
Rearing proud with Buurul,
Your Ayköl like the Ala-Too
Goes before them in plain sight.
Buurul in his fifth year,
His Manas heavy as lead
Carries at a run, unfailing,
His Manas like a mighty mountain
He bears along and never fails.
The earth turning end to end,
It was the hour it seethed,
The consummate Kıtay, Kakançı,
Broken from their very root,
It was the hour they pressed on like a flood,
The earth quaking, trembling,
It was the hour they covered all and pressed.

Eller boydan boya karşılaşıp,
Kâfir ile Müslüman
Issız çölde yüzleşip,
Atlar boş kalıp tepişip,
Erlerin hepsi birbirini devirip,
Çıkan toz bambaşka oldu.
Kaplan Bakay, hoca yüzlü,
Manas'a dayanak olup,
Argın hanın Acıbay'ı.
Ünlü Manas, o kaplan,

The peoples met from end to end,
Infidel and Muslim
Faced each other in the desolate waste,
The horses, riderless, kicking, milling,
The men all toppling one another,
The dust that rose was like no other.
Tiger Bakay, hoca-faced,
Being a prop to Manas,
And Acıbay of the Argın khan.
Famed Manas, that tiger,

Mekke'den gelen yedi eşeni
Yedi yere yerleştirip.
O an Manas sultanın,
Vardığı yeri yerle bir edip,
Cepken giymiş Kıtay'ın
Güçlülerinin hepsini,
Çoktan ölüp gitmiş
Şehitler kırıp geçirmiş.
Kalan kara Kıtay'ı
Kaplan Manas, Bakay'ın,
Kaçırtıp önüne katmış,
Kıtay kaça kalmış.
Kara karga sürüsü gibi kâfiri
Canım Manas yerle bir etti.
Manas'ın yüzünü görünce,
Çareleri tükenip şaşkın:
«Ölen Manas geri geldi», diye,

Böğürüp candan umut kesip,
Tuğ kaldırıp döndüremeden,
Kıtay direniş gösteremeden,
Erlerinin hepsi derlenip,
Hesapsızca kırılıp,
Nice görkemli han ölüp,
Manas ile Bakay'a
Rast gelenin hepsi ölüp.
Kakançı'lı Beecin'i,
Kıtay'ı kaskatı edip,
Kuşatıp önüne kattı işte.
Orta yerini er Manas
Oyup sürüp gitmekte,
İki yanını er Bakay
Biçip sürüp gitmekte.

En ucunu kırk çora
Kırıp sürüp gitmekte,
Tam ortasını Manas han
Kırıp sürüp gitmekte.
Çevresini Bakay'ı

The seven eşens come from Mecca
He stationed in seven places.
That instant your sultan Manas —
Levelling every place he reached,
Of the coat-clad Kıtay
All of their mighty men,
Long since dead and gone —
The martyrs mowed them down.
The black Kıtay who remained
Your tiger Manas and Bakay
Put to flight and drove before them,
The Kıtay were left to flee.
The infidels like a flock of black crows
Dear Manas levelled with the ground.
When they saw the face of Manas,
Their remedies spent, bewildered:
«Manas who died has come again»,
saying,
Bellowing, cutting off hope of life,
Unable to raise and wheel the standard,
The Kıtay unable to make a stand,
All their men were gathered up,
Slain beyond all counting,
Many a splendid khan dying,
Whoever crossed Manas and Bakay,
All of them died.
Beecin of Kakançı,
Stiffening the Kıtay with dread,
He ringed and drove before him, behold.
Through the very middle er Manas
Goes carving, driving on,
Along both flanks er Bakay
Goes mowing, driving on.

At the farthest edge the forty çoras
Go breaking, driving on,
Through the very center Manas khan
Goes breaking, driving on.
Around its rim your Bakay

Kuşatıp gitmekte.
Ele geçen kürklüsünü
Ardındaki Müslüman
Yağmalayıp gitmekte.
Üstün, sağlam yiğitler,
Kıtay Beecin'e kaçınca,
Becerikli olanların hepsi
Altışar bin at alıp,
Alamayan zavallılar
Altışar yüz at alıp,
Yetkinlerin hepsi
Yedişer bin at alıp,
Yetişemeyen topal ayaklar
Yedişer yüz at alıp,
Ganimet edip fil alıp,
File yükleyip altın alıp,
Candan esirgemez erenler
Kara gözlüden binini alıp,
Kadınlardan hünerlisini alıp,
Yüksük ağızlı, ahu gözlü,
Salınıp gezen güzellerden
On iki bin kadar kız alıp,
Hanım gelin, güzel kız,
Derleyip götüremez oldu işte.

Altın ile sikkesini,
Ölenlerden arta kalanını,
Müslüman yükleyemez oldu işte,
Kumaşını yağmalayıp,
Böylesine kargaşa salıp.
Nice biricik han ölüp,
Nice bahadır can ölüp,
Kırgına insan şaşakalıp.
Kızıl çarıklı, gök gömlekli
Kıtay yurdu sürünüp kaldı.
Hanları ganimet olup,
Kıtay tümenleri kırılıp,
Bakanın yüreği tutuştu.

Goes hemming in.
The fur-clad ones who fell to hand
The Muslims coming on behind
Go plundering along.
The peerless, staunch young braves,
When the Kıtay fled to Beecin,
All those who were capable
Took six thousand horses each,
The poor ones who could not
Took six hundred horses each,
All the consummate ones
Took seven thousand horses each,
The lame-footed who could not keep pace
Took seven hundred horses each,
Taking elephants as spoil,
Loading gold upon the elephants,
The erens unsparing of their lives
Took a thousand of the black-eyed ones,
Took the most skillful of the women,
Thimble-mouthed, gazelle-eyed,
Of the beauties strolling stately
They took some twelve thousand girls,
Lady brides and lovely girls —
They could not gather and carry them all, behold.
The gold and minted coin,
What was left behind the dead,
The Muslims could not load it all, behold,
Plundering the cloth and stuffs,
Loosing havoc such as this.
Many a peerless khan dying,
Many a bahadır soul dying,
Men stood aghast at the slaughter.
Red-sandalled, blue-shirted,
The Kıtay land was left to crawl.
Their khans became the spoil,
The Kıtay tümens slain,
The onlooker's heart caught fire.

Büyük gaza diye adlanıp,
Bu olan büyük kırgın,
Kakançı'lı Beecin'in
Defterine kaydolup.
Kırgın deyince yanıp:
«Kıyamete değin
Unutulmaz bu iş», diye,
Bu demde Kıtay'ın
Yazıtına çizilip.
Üşenmeden vurup gazada
Nice altın, kumaş alıp,
Almambet, Çubak er şöyle dursun,
Âlemden üstün kan bedeli alıp.

Esenkan ile Koñurbay:
«Aslan Manas geldi», diye,
Beecin'e girip kapanıp,
Kapılarını sürgüleyip,
Kalabalık Kıtay'dan kalanı;
Kapısını kırıp giremeden,
Er Bakay'ın içinde durur ukdesi.
Kakançı'lı Beecin yurdu,
Kapısı taş gibi berkmiş,
Tufan suyu bile dağıtıp girememiş,

O günden beri gelen elmiş.
Peygamberin itibarı ermemiş,
Padişahlı bir kaleymiş,
Kimsenin bozup alamadığı,
İt tutmuş Beecin berkmiş.
Duvarın beri yanında
Kırk arşın kazılmış hendeği var,
Duvara yakın varıldığında
Fıkır fıkır kaynayan belası var.
Duvar üstüne gerdirilmiş
Demirden serili ağı var,
Kimse bozup alamaz,
Ağına takılan canın vay derdine.
Kükreyip «Baltay!» diye nara atıp,

Named the Great Holy War,
This great slaughter that befell,
In the register of Kakançı's Beecin
Was set down on the roll.
Burning at the word of slaughter:
«Until the Day of Judgment
This deed shall not be forgotten», saying,
In this hour it was drawn
Upon the Kıtay's inscription.
Striking unwearied in the holy war,
Taking much gold and cloth,
Let alone er Almambet and Çubak,
They took blood-price surpassing all the world.
Esenkan and Koñurbay:
«The lion Manas has come», saying,
Went into Beecin and shut themselves in,
Bolting fast their gates,
What remained of the thronging Kıtay;
Unable to break the gate and enter,
The ache stays lodged in er Bakay's breast.
The Beecin land of Kakançı —
Its gate was firm as stone,
Even the Flood's waters could not breach and enter,
It was a people come down from that day.
The Prophet's authority never reached it,
It was a fortress with its padishah,
That none could ever break and take,
Dog-guarded Beecin stood fast.
On this near side of the wall
There is a moat dug forty arşın deep,
When one draws near the wall
There is its bane that seethes and bubbles.
Stretched out above the wall
There is a net of iron spread,
None can break and take it,
Woe to the soul caught in its net.
Roaring, crying the war-cry «Baltay!»,

Beecin'i tokmaklayıp durur
O hunhâr, ulu Manas orada var.

Yüksekliği kırk arşın duvarmış,
Çukuru kırk arşın hendekmiş,
Balta çalsa güm diye öterek,

Kerpiç mi dersen, demir mi,
Davulbaz gibi uğuldayıp,
Sıra sıra duran köşesine
Kırk kişi yan yana durur sanki.
«Köşesini delip girerim», diye,

Hizmet edecek can olsa,
Kırk bin pehlivan toplansa,
Kırk yıl hizmet eder sanki.
Hızırlı erlerin hepsini,
Bu yere imrenip dursa,
Kahrolası Beecin kırar sanki.

Kükreyip gürüldeyip,
Yaman işe girişti;
«Hep birden kırın kapısını», —
Ölenden arta kalanını,
Hüküm sürüp ulu Manas
Kırıp geçiriverdi.
Yerinden oynamaz yiğit aslan,

Tunçtan yapılmış kapıya
El attığı yer orasıdır:
«Bereketli kapısını
Belinden söküp alırım» der,
«Beecin'in hanı Koñurbay'ı
Kurban diye keserim» der,
«Almambet ile Sırgak'ın
Öcünü böyle alırım» der,
«Sımsıkı berkitilmiş Beecin'in
Tepesinden basarım» der,
«Töresiymiş Esenkan,

He stands hammering at Beecin —
That blood-fierce one, great Manas, is there.
The wall was forty arşın high,
The moat was forty arşın deep,
Ringing boom when an axe strikes,

Call it mud-brick or call it iron,
Humming like a war-drum,
At its corners standing rank on rank
Forty men could stand abreast, it seems.
«I shall bore through its corner and go in», saying,
Were there souls to do the labor,
Were forty thousand strongmen gathered,
They would labor forty years, it seems.
All the Hızır-guarded men,
Should they stand coveting this place,
Accursed Beecin would cut them down, it seems.
Roaring and rumbling loud,
He set upon a fearsome task;
«All together, break the gate», —
What was left behind the dead,
Great Manas, holding sway,
Mowed down in a trice.
The valiant lion who never stirs from his place,
Upon the gate wrought out of bronze —
That is the place he laid his hand:
«Its bounteous gate
I shall wrench out from its waist», he says,
«Koñurbay, khan of Beecin,
I shall slaughter as an offering», he says,
«For Almambet and for Sırgak
Thus shall I take revenge», he says,
«On tight-fortified Beecin
I shall tread upon its crown», he says,
«Esenkan, their töre, so they say —

Bunu boğazlayıp kanını içerim» der,

«Avuç kadar Müslümana
Şimdi yolunu açarım» der,
«Almambet'ten ayrılıp,
Ben boş gözlerle nasıl dönerim» der,

«İkiz kuzu eşlerimden,
İkisinden birden ayrılıp,
Ben ölmeden nasıl yaşarım».
Buurul'un sağrısına vurduydu,
Tanrı'nın buyruğuymuş,
Pusa bürünmüş Beecin'e,
Sırlı kargıyı çevirip tutup,

Bahadırın bu kapısına sapladıydı,

Er aslanın Manas bir saplayıp,
Enli demirini devirdi.
Kaplan Bakay da bir saplayıp,
Onun eşiğini yıktı.
Han Acıbay bir saplayıp,
Çini misali toz edip yıktı.
Kükreyip hunhâr aslan,
Kara yanaklı aybaltayı
Kavrayıp çevirerek,
Kanadı çelik perçinli kapıyı
O an çatır çatır indiriverdi.

Kapısından toz çıkar,
Acıbay, Bakay iki han,
Andıkça canları çıkar.

O an gökten bir seda çıkar:

«Çalıyar'ın dokunmadığı Beecin'e
Çarkınız yetmez, dönünüz.
Tufan suyunun gelmediği Beecin'e

Him I shall slaughter and drink his blood», he says,
«For the palm-small Muslim folk
Now I shall open up the road», he says,
«Parted from Almambet,
How shall I return with empty eyes», he says,
«Of my twin-lamb companions,
Parted from both at once,
How shall I live and not die».
He struck Buurul on the croup,
It was God's own command,
At Beecin shrouded in the mist,
Wheeling the lacquered lance and gripping it,
The bahadır drove it into this gate,

Your man-lion Manas thrust once,
And brought its broad iron down.
Tiger Bakay too thrust once,
And felled its threshold.
Khan Acıbay thrust once,
And smashed it to dust like porcelain.
Roaring, the blood-fierce lion,
The black-cheeked moon-axe
Gripping it and swinging round,
The gate with steel-riveted leaves
That instant he brought crashing, crackling down.
Dust rises from its gate,
Acıbay and Bakay, the two khans —
Their souls go out each time they call it to mind.
That instant from the sky a voice comes forth:
«Beecin that Çalıyar never touched —
Your wheel will not avail, turn back.
Beecin where the Flood's waters never came —

Topunuz yetmez, dönünüz!
Çalıyar'ın dokunmadığı Beecin'e
Gücünüz yetmez, dönünüz.
Ey bahadır, Beecin'le boy ölçüşürsen

Kaburganız çatır çutur sökülür,

Kanınız kara su gibi dökülür.
Tanrı'nın yazdığı buyruk
Böyleymiş, görsene,
Sen yurduna dönüp ölsene».
Gökten seda yükselip,
Haykırış çıkıp dururken:
«Allah!» deyip çekildi Beecin'den.

Batkaktı'nın kara suyuna
Bütün evliya toplanıp,
Ellerini suya daldırıp,
El abdestini alıp,
Kutlu canlar gelmiş,
Bu Kakançı'lı Beecin'e
On iki eş han gelmiş.
Mekke'deki Aykoco:
«Avuç kadar Müslümana
İmam olurum», diye,
O an imamlığa o gelmiş.
Gür sesle ezan okuyup,

Toplanıp bir araya gelip,
Hanları yoklamaya gelince,
Muzburçak, Kökçö hanı yok,
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Biricik eri, o da yok.
Kırk çorayı yoklasa,
Kaplan Alma'ñ, o aslan yok,
Canım Çubak, o kurt yok,
Ulak hanın Sırgak'ı yok,
Bel bağladığı beli yok,
Kırk kıranın içinde,

All of you will not avail, turn back!
Beecin that Çalıyar never touched —
Your strength will not avail, turn back.
O bahadır, if you measure strength with Beecin,
Your ribs will be wrenched out crack on crack,
Your blood will pour like black water.
The decree that God has written
Is thus — behold it, see,
Go back and die in your own land».
The voice rising from the sky,
While the outcry still rang on:
«Allah!» he said, and drew back from Beecin.
To the black water of Batkaktı
All the saints assembled,
Dipping their hands in the water,
Taking their ablution,
The blessed souls had come,
To this Beecin of Kakançı
Twelve fellow khans had come.
Aykoco of Mecca:
«For the palm-small Muslim folk
I shall be imam», saying,
That instant he came to lead the prayer.
Chanting the ezan full-voiced,

Gathering, coming together,
When it came to the mustering of khans,
Muzburçak and khan Kökçö are gone,
Kökötöy's Bokmurun,
His only man — he too is gone.
Mustering the forty çoras,
Your tiger Alma, that lion, is gone,
Dear Çubak, that wolf, is gone,
Khan Ulak's Sırgak is gone,
The mainstay he had trusted is gone,
Among the forty destroyers,

Yaman Alma'ñ başta olmak üzre,
Tam on iki kurt yok!
Bu Beecin'e girildiğinde,
Hızır'ın koştuğu yoldu,
O demde İslam,
El sayımı yapıldığında,
O an kırk iki tümen ordu idi.
Ahalinin hanı yok,
Kahrolup Manas sitem eder,
Sitem edişinin sebebi:
O canım yiğitlerin hepsi yok!
Gaza kılınan Beecin'de
Bahadırın Akkula'yı kurşuna verdi,
Almambet'i şehit verdi.
Kanadından kırıldı,
Dayanak kıldığı han Çubak'tan ayrıldı.

Beecin'i vurup çok aldı,
Yiğitlerinin hepsini
Manas farkına varmadan yedi bitirdi!

Muzburçak, Kökçö han öldü,
Beecin'e rast gelen canların hepsi öldü.
Bahadır kuytu su yanından baskın yedi,

Yamanların hepsini
Bahadırın Kıtay'a armağan verdirdi!

Gelen öldü, can öldü,
Kırılıp kaldı Beecin'de,
Bahadır, rast gelen canların hepsi öldü.
«Gücüm yeter» diye gelip,
Gürleyip Manas, o kaplan,
Beecin'i buyruğuna alıp dönüp,

Armağan edip oturduğu

Bahadır, bek Sırgak'tan ayrılıp,
Gama batıp durmadan,

With your fierce Alma at their head,
Full twelve wolves are gone!
When they entered this Beecin,
It was a road where Hızır ran beside,
In that hour Islam,
When the count of the people was made,
That instant was a host of forty-two tümens.
The people have no khan,
Stricken, Manas laments in reproach,
The cause of his reproach:
All those dear heroes are gone!
In Beecin where the holy war was waged
Your bahadır gave Akkula to the bullet,
Gave Almambet a martyr.
He was broken at the wing,
Parted from khan Çubak whom he made his prop.
He struck Beecin and took much,
But all his heroes —
Manas, unawares, devoured them to the last!
Muzburçak and khan Kökçö died,
All the souls who met Beecin died.
The bahadır was ambushed by the sheltered water,
All of the fierce ones
Your bahadır was made to give as gifts to the Kıtay!
Who came has died, souls died,
Cut down they stayed in Beecin,
Bahadır, all the souls who came there died.
Coming, saying «My strength suffices»,
Thundering, Manas, that tiger,
Took Beecin under his command and turned,
He whom he sat treasuring as a gift —

The bahadır, parted from bek Sırgak,
Sinking in grief without cease,

Kükreyip canım han,
Ölüp gitmeden yangına dönüp,
Ele avuca gelmez dertli can,
Kara sulu bataklıkta,
İmamı Aykoco olup,
Namaz kılınıp dururken,
Argın hanın Acıbay'ı,
Yetmiş boyun dilini bilen,
Yetkin mi yetkin yaman canmış,
Namaza başını koyduğunda,
O an nöbet tuttuğu demmiş.

Argın han oğlu Acıbay,
Kargıyı tutup dayanıp,
Bahadırın kuş uykusuna daldı.
Acıbay'ın uyuyakaldığını,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Pusuda gezen o seçkin,
Dikkatle gözetleyiverdi.
O an koca çizmesi dimdik kabarıp,

Horoz gibi boynunu kurup,
Altın aylı sırlı çubuğu,
O an alacık gibi koca Kalça,
Üzengisi tıpırdayıp,
Matara gibi mercan taşı
Tepesinde sallanıp.
Som altından dizgini silkip,
Algara ile şahlanıp,
Yağlı buğday benizli olup,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Alacakaranlık sisi gibi gözlenip,
Uzaktan Kalça gözetlese,
Ellerini suya daldırmışlar,
Müslümanların hepsi
Sıra sıra yere kapanıp,
Secdeye eğilmiş kalmışlar,
Düşman sırrını bilen er Kalça,
Uzaktan görüvermiş.

Roaring, the dear khan,
Not dying, turned into a blaze,
A grieving soul no hand can hold,
In the black-watered marsh,
Aykoco being their imam,
While the namaz was being prayed,
Acıbay of the Argın khan,
Who knows the tongues of seventy tribes,
A consummate, formidable soul indeed,
When heads were bowed in prayer,
That instant was the hour he stood the watch.
Acıbay, son of the Argın khan,
Gripping his lance and leaning on it,
The bahadır slipped into a bird's light sleep.
That Acıbay had fallen fast asleep,
Alööke's Koñurbay,
That chosen one who prowls in ambush,
Marked it, watching keen and close.
That instant his great boots swelling stiff and straight,
Craning his neck like a rooster,
His lacquered pipe with golden moon,
That instant Kalça huge as a tent-hut,
His stirrups pattering,
The coral stone big as a flask
Swaying on his crown.
Shaking the reins of solid gold,
Rearing proud with Algara,
His face the hue of oiled wheat,
Alööke's Koñurbay,
Looming like the twilight mist,
When Kalça watched from afar —
They had dipped their hands in the water,
All of the Muslims,
Falling prostrate rank on rank,
Remained bowed down in prostration,
Er Kalça, who knows the foeman's secret,
Caught sight of it from afar.

Tan ağarıp sökmüş,
Yere ışık değmiş,
Bahadırların böyle yattığını

Zavallı Kalça anlamıştı.
Kara yanaklı aybaltayı
Alööke oğlu Koñurbay
Bileğine takınmış,
Ucunu çelikten dökmüş,
Ejderhanın zehriyle
Altmış kez bölüp suvarmış,
Uzattığı sağ geçmemiş,
Karşısına çıkan diri gitmemiş,
Elindeki sırlı mızrağı
Çevirip kavradı yiğit Kalça,
Altındaki Algara,
Yelişine yel yetişmez,
Manas Han secdeden başını kaldırmadı,

Koñurbay at sürmekten geri durmadı.

Manas eğilmiş dururken,
«Sırt kemiğinin yüzü bu, - diye,
Ciğerinin ölçülü ucu bu», - diye,

Alööke oğlu Koñurbay
Hiç esirgemeden çift elle,
Var gücüyle vurdu işte.
O zaman kaplan Manas,
Koñurbay vurup dururken,
Zınk zınk etse de aldırmadan,
Koñurbay'ın mızrağını,
Yiğit hey, topuğuna bile denk tutmadan.

Yiğitliği ile arslanlığı
Bahadıra ölçüsüz vermiş Yaradan.
«Farz namaz bozulursa
Hepsinden beter olur», - diye,
Sağ elini geri çevirip

The dawn had paled and broken,
Light had touched the earth,
That the bahadırs lay like this

The wretched Kalça had understood.
The black-cheeked moon-axe
Koñurbay, son of Alööke,
Had fastened to his wrist,
Its tip he had cast of steel,
With the venom of the dragon
Sixty times he had split and tempered it,
None he thrust at passed unscathed,
None who faced him left alive,
The lacquered lance in his hand
The valiant Kalça wheeled and gripped,
Algara beneath him,
No wind could catch his gallop,
Manas Khan raised not his head from prostration,
Koñurbay held not back from driving his horse.
While Manas stood bowed low,
«This is the face of his backbone, – saying,
This the measured tip of his liver», – saying,
Koñurbay, son of Alööke,
Sparing nothing, with both hands,
Struck with all his might indeed.
Then the tiger Manas,
While Koñurbay kept on striking,
Though it thudded and jarred, unheeding,
Koñurbay's lance,
Hey, the hero deemed it not worth even his heel.
Valor and lion-heartedness
The Creator gave the batyr beyond measure.
«If the ordained prayer is broken
It is worse than all else», – saying,
Turning his right hand behind him

Bahadır mızrağı yakaladı işte.
Asil Manas, koca arslan
Mızrağı silkip çektiğinde,
Saplanmış duran sırlı mızrak
Seksen parça olup dağıldı,
Alööke oğlu Koñurbay
Geri dönüp «çü!» deyip,
Dörtnala kaçıverdi,
O zaman Argın Han'ın Acıbay'ı
Yandan çıktı gürleyerek,
Olgun bey Acıbay

The batyr caught the lance indeed.
Noble Manas, the great lion,
When he shook and wrenched the lance,
The lacquered lance that stood embedded
Shattered into eighty pieces,
Koñurbay, son of Alööke,
Turned about, crying «çü!»,
And fled away at full gallop,
Then Argın Khan's Acıbay
Came out from the flank, thundering,
The seasoned bey Acıbay

Kartküröñ'e kamçı vurup,
O anda oktan önce yetişti,
Yetiştiği yerde Kalça'yı
Böğründen vurup geçti işte.
Yaralanıp Koñurbay,
O zaman perişan oldu domuz hey.
«Öö» dediğinde ağzından
Oluk oluk kan boşandı,
O zaman Koñurbay'dan derman gitti.
Kahrolasının Kara atı,
Kara atının var idi
Böğründe kanadı,
Bir yerden cefa görse,
Ne zaman olsa böylece
Kaçmaktı âdeti.
Yanında kırk kadar beyi
Yoldaş olup yaklaşamadan,
Gökte bulut tutuldu,
Ölçüsüz Kalça, koca arslan,
Ölür ölmez canıyla
O zaman göz göre göre kaçıp kurtuldu.
Göğsüne sığmaz nice tasa:
«Göz göre göre Tanrı vurdu», - diye,
Acıbay'ın gözyaşları on koldan aktı,
«Sekide nöbet beklerken
Dalıp uyuyakalmışım, - diye,
Bahadıra gevşek görünüp,

Laid the whip on Kartküröñ,
That instant he arrived before the arrow,
And where he caught him, Kalça
He struck through the flank indeed.
Wounded, Koñurbay
Then was undone, hey, the swine.
When he groaned «Öö», from his mouth
Blood gushed out in torrents,
Then all strength left Koñurbay.
The accursed one's black horse —
His black horse had
A wing upon its flank,
If it suffered hurt anywhere,
At any time, just so,
To flee was its custom.
Some forty beys at his side
Could not draw near as companions,
Cloud gathered in the sky,
Measureless Kalça, the great lion,
With his half-dead life
Then before all eyes he fled and escaped.
Grief past holding in his breast:
«Before my very eyes God struck», – saying,
Acıbay's tears flowed in ten streams,
«While standing watch upon the platform
I drifted off and fell asleep, – saying,
Seeming slack before the batyr,

Ben kendim rezil oldum, - diye,
Şurada duran İslam ehli
İtliğimi bilmez mi,
Bir değil iki ettin, - diye,
Beni kara eşek yapıp binmez mi».

73920 Tek bir cana bile belli değil,
Hıtay'ın nasıl sapladığını
Hiç kimse öğrenmiş değil.
Manas'ı uykuda saplatan
Acıbay'da başka arman yok.
O zaman Argın Han'ın Acıbay'ı
Ayköl'ünün önüne
Attan inip yalvararak,
Kalın örülmüş büyük yuları
Boynuna dolayıp,

73930 İki eli bağrında,
Manas'a selam verip
Bahadır hey, Acıbay yalvararak vardı:
«Padişahın kaldığı kutlu yer işte bu,

Bahadır hey, başını alacağın ben işte,

Önüne armağan sunarım,
Kartkürön gibi mal işte,
Göz karardıktan sonra
Bahadır hey, testi gibi dökeceğin kan işte!»
O zaman Manas gülümseyip,
73940 Bahadırın hoşnut olup sevinerek:
«Acıbay, cefa çekip üşenme,
Belimdeki mızrağı çekip al,
Acıbay, sen kimseye görünme!
Belimdeki mızrağa bakıp
Kalabalık ordu kaygı yemesin,
Kaygılanıp Müslümanlar,
Ölenden geri kalanların,
Bahadır, yüreği düşüp gitmesin!»

I have disgraced my own self, – saying,
The people of Islam standing there,
Will they not know my dog's deed,
You made it not one but two, – saying,
Will they not make me a black donkey and ride me».
To not a single soul is it known,
How the Hıtay drove the blade in
No one has ever learned.
For letting Manas be stabbed in sleep
Acıbay has no other regret.
Then Argın Khan's Acıbay
Before his Ayköl
Dismounted, imploring,
The great thick-plaited halter
Wound about his own neck,

Both hands upon his breast,
He gave salaam to Manas,
Hey batyr, Acıbay came imploring:
«This is the blessed place where the padishah lay,
Hey batyr, here am I whose head you may take,
I lay a gift before you,
Here is such a steed as Kartkürön,
When your eye grows dark with wrath,
Hey batyr, here is blood to pour like a pitcher!»
Then Manas smiled,
The batyr, pleased and rejoicing:
«Acıbay, take pains, do not shrink,
Draw out the lance from my back,
Acıbay, let no one see you!
Lest, seeing the lance in my back,
The teeming host be eaten by worry,
Lest the Muslims, growing anxious,
Those left behind by the dead —
Batyr, let their hearts not fail and fall!»

Acıbay koşup sarıldı,
Belindeki kına
Bahadırın mızrağına yapışıp,
Dik çek dese gevşek çekip,
Mızrağı burarak alınca
Çeliğin ucu «kırt» edip,
Bahadırın belinde kırılıp kaldı.
O zaman göğse sığmaz nice tasa,
Boz yeleli yiğitlerden ayrılıp,
O zaman gözyaşları on koldan:
«Gaklayarak uçan karga kuşu
Asillerin böğür etini oyar, - diye,
Gazada ölen şehitler
Hayvanın pisliği olur», - diye,
Kırları arayıp baksa,
Kara kalpaklının seçkini,
Kaplanın Sırgak'ı,
Bahadır bey, alnından vurulmuş,
Bahadır, dönmeden Mekke'ye gitmiş.

O zaman gül gününde dökülüvermiş,
Bahadır hey, genç yaşında yitip gitmiş!
Kutan alp ile Mañküş alp,
Ilama ile koca Coloy,

Dördünü birden öldürüp,
Kurban diye boğazladığında,
Başlarını kesip bağlayıp,
Armağan edip aldığında,
Sırgak kargaşayı saldığında,
Doksan tümen kara Hıtay'ın
Dün topunu dağıtıp durduğunda,

Kutan alpı başta olmak üzre,
Doksan alpını kırdığında,
Dönüp bakmadan Hıtay halkının

Zorlanıp beli kırıldığında,
Rast geleceğe rast gelmeden,

Acıbay ran and took hold,
At the sheath upon his waist
He gripped fast the batyr's lance,
Told to pull straight, he pulled slack,
And as he drew the lance out twisting,
The steel tip went «kırt» —
It broke and stayed in the batyr's back.
Then grief past holding in the breast,
Parted from the grey-maned heroes,
Then his tears in ten streams:
«The crow-bird flying with its caw
Gouges the flank-flesh of the noble, – saying,
The martyrs fallen in holy war
Become the filth of beasts», – saying,
When he searched across the steppes,
The choicest of the black-kalpak folk,
The tiger's own Sırgak,
The batyr bey, shot through the brow,
The batyr, without returning, had gone to Mekke.
Then in the day of his rose he was shed,
Hey batyr, lost and gone in his young years!
Kutan the alp and Mañküş the alp,
Ilama and great Coloy,

All four of them he slew at once,
When he cut their throats as offering,
Cutting off their heads and binding them,
When he took them as a trophy,
When Sırgak loosed the tumult,
Of ninety tümen of black Hıtay
When yesterday he scattered the whole mass,
With Kutan the alp at their head,
When he cut down their ninety alps,
When, never looking back, the Hıtay people's
Spine was strained and broken,
Not meeting what he should have met,

Rast gelinmeyecekle karşılaşıp,
Mızrak çevirip saf bozup,
Kococaş'a rastlayıp,
Bahadır şehit olup okla uçmuş.
Önce kırgın salıp,
Şehit olan Sırgak'ım,
Bahadır hey, yirmi bir yaşında!
Asil Sırgak, o kaplan,
Gül gününde dökülmüş,
Ak Kur'an'ı yastık edinmiş,
Bahadır hey, başını kıbleye vermiş.
Sırgak'ın canının geçtiği yerde,
Beli kopup yamaçta,
Kökçebiç atı da birlikte ölmüş.
İt-Kıya'nın vadisinde
Muzburçak, Kökçö Han ölmüş.
Bitip tükenen dağın köşesinde

Bokmurun bahadır da ölmüş.
O zaman kırda bulunan on üç can,
O yıkılmış yiğitleri gördüğünde,
Oyranın Manas, o kaplan,
O zaman gök koyaklı orman,
Bin küheylan tutup kestiği yer,

Han Sırgak'ı başta olmak üzre,
Emanet edip koyduğu yer!
Bununla o gök koyak
O günden bugüne
Ulu mezar olan yerdir.
Dolanıp, yanıp bir türlü duramadan,
Dönüp dolanıp bakar koca arslan,

Almambet ile Çubak'ın
Bir türlü kemiğini bulamadan.
Öfkelenip ordu toplayıp,
Altın yanaklı aybaltayı
Böğrüne dayanıp,
Bahadırın inleye inleye ağlar:

But encountering what none should meet,
Wheeling his lance, breaking the ranks,
He came upon Kococaş,
The batyr fell martyr, felled by the arrow.
First he loosed the slaughter,
My Sırgak fallen martyr,
Hey batyr, at twenty-one years old!
Noble Sırgak, that tiger,
Shed in the day of his rose,
He made the white Qur'an his pillow,
Hey batyr, he turned his head to the qibla.
There where Sırgak's soul passed,
Its back broken on the slope,
His horse Kökçebiç died with him too.
In the valley of İt-Kıya
Muzburçak and Kökçö Khan died.
At the corner of the mountain that fades and ends

The batyr Bokmurun died as well.
Then the thirteen souls out on the steppe,
When they saw those fallen heroes,
Woe-stricken Manas, that tiger,
Then the forest of the blue ravine,
The place where he caught and slaughtered a thousand coursers,

With Khan Sırgak at their head,
The place where he laid them in trust!
And so that blue ravine
From that day to this
Is the place of the great grave.
Circling, burning, finding no rest,
The great lion turns and circles, searching,

For Almambet's and Çubak's
Bones he can nowhere find.
Raging, he gathered the host,
The gold-cheeked moon-axe
He propped against his flank,
The batyr weeps, groaning and groaning:

«Yığın yığın yatan kâfirden,
Yurdum hey, ölmeden nasıl giderim,

Almambet, Çubak'tan iz yok,
Ben görmeden nasıl giderim?
İkizlerden nasıl ayrılırım?
Anası boşanası Hıtay'a dair
Asilim Alake'nin söylediği söz idi,
Bırakma kemiğimi, demişti,
Belimden tutup katla, - diye,
Yiğidimin söylediği söz idi,
Mekke'ye kemiğimi yükle, - diye,
Asilimin söylediği sözü var, -
Bahadır hey,
Sarala'yı tutup kurban et, - diye,

Gömülmeden kemiğim kalmasın, -
Bahadır hey,
Belli bir yere koy, - diye,
Alakem'in söylediği söz idi, -
Atını düzeltip eyerle, - diye,
Elinden gelirse Manas Han,
Yanık sesle Kur'an oku», - diye,

Ölmeden diri gezerken,
Yurdum hey, hangi mirasa ereyim,

Almambet'in kemiği yoksa eğer,
Ben şuracıkta ölüp gideyim!
Kararıp yatan Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak uzatırım,
Yüzü soğuk Beecin'i
Tüketip hepsini kırarım.
Başına dert salıp
Almambet'i isteyip alırım.
Dönerse Hıtay'ın kalabalık eli,
Kahrı böylece salarım,
Koskoca Beecin, kalabalık yurt,
Kalesine göz dikmem,

«From the infidels lying heap on heap,
Hey my homeland, how can I leave before I die,
Of Almambet and Çubak no trace,
How can I go without seeing them?
How can I part from the twins?
Of the Hıtay, may their mothers be cast off,
It was the word my noble Alake spoke,
Do not abandon my bones, he had said,
Take me by the waist and fold me, – saying,
It was the word my hero spoke,
Load my bones for Mekke, – saying,
There stands the word my noble one spoke, –
Hey batyr,
Take Sarala and offer him in sacrifice, – saying,
Let my bones not lie unburied, –
Hey batyr,
Lay me in a known place, – saying,
It was the word my Alake spoke, –
Set his horse aright and saddle it, – saying,
If it lies within your power, Manas Khan,
Recite the Qur'an with a burning voice», – saying,
While I walk alive, undying,
Hey my homeland, what legacy shall I attain,
If Almambet's bones are not found,
Let me die and be gone right here!
Into Beecin lying black
I will ride straight in and thrust the lance,
Cold-faced Beecin
I will waste and cut down whole.
I will bring calamity on their heads
And demand and take Almambet.
If the teeming Hıtay host turns back,
Thus will I loose my wrath,
Vast Beecin, teeming land,
I covet not its fortress,

Ben Almambet'i isteyip alırım!

Alakem'i vermezse eğer,
Su gibi kanını saçarım,
Süleyman'ın el sürmediği Beecin'i
Ben tepesinden basarım,
Beyini diri yakalayıp,
Yolun ortasına geldiğimde
Kurban diye keserim,
Kakan'lı Beecin'den
Böylece öcümü alırım!»
Erenlerin hepsi hazırlanıp,
Erlerin hepsi hazırlanıp,
O sırada Müslümanlara
İş, uğraş bulunup,
Evliya ihtiyar, er Bakay
Gök vaşak börkünü giyip,
Gök ala kalkanı oynatmış,
Eyer beli gibi yamacın
Beline çıkıp baksa,
Fışkıra fışkıra toz yükselir,
Fışkıran toza bakınca,
Bakay Han'ın canı çıkar.
Kaynaşan kalabalık Hıtay
Girdap gibi toplanmış,
Sevinecek kâfirin
Günü doğuvermiş,
Yiğit Alake okla uçtuğunda

Kâfirler katıra bağlayıvermiş.
«İşte kaçağınız», - diye,
Karıkan'ın önüne
Kâfirler müjde götürmek için,
Bahadırı yükleyip yola koyulmuş.
O zaman davulunu döverek,
Şimdi sıbızgısını üfleyerek,
Ev gibi büyük putu,
Tunçtan dökme değil mi,
Kâfirler yukarı bağlayıp koymuş,

I will demand and take Almambet!

If they will not give my Alake,
I will scatter their blood like water,
Beecin, untouched by Süleyman's hand,
I will crush from its very crown,
I will seize its bey alive,
And when I reach the middle of the road
I will slaughter him as offering,
From Beecin of the Kakan
Thus will I take my revenge!»
All the brave men made ready,
All the men made ready,
Meanwhile for the Muslims
Work and toil were found,
The saintly elder, the man Bakay,
Donned his cap of blue lynx,
Made the blue-dappled shield dance,
Up the slope like a saddle's spine
He climbed to its waist and looked:
Dust rises spurting, spurting,
And gazing on the spurting dust,
Bakay Khan's soul near leaves him.
The swarming, teeming Hıtay
Had gathered like a whirlpool,
The infidel's day to rejoice
Had suddenly dawned,
When valiant Alake was felled by the arrow
The infidels had bound him to a mule.
«Here is your fugitive», – saying,
Before Karıkan
The infidels, to carry glad tidings,
Had loaded the batyr and set out.
Then beating their drum,
Now blowing their sıbızgı,
Their idol big as a house —
Is it not cast of bronze? —
The infidels had bound and set on high,

Boz kuşağı kuşanıp,
Hıtay'ın bu hâlini görünce,
Ölçüye sığmaz kaplan,
«İslam!» - diye ses salıp,
Buurul'u oynatıp,
Rast geleni yere serip,

Girding on the grey sash,
Seeing the Hıtay in this state,
The tiger beyond all measure
Raised the cry «İslam!»,
Made Buurul dance beneath him,
Laid low all he met,

Çaresini fazlasıyla bulup,
Bahadırın hepsini un ufak edip,
Altı tümen kara Hıtay'a
Haykırıp kırgın saldı,
Asil Bakay, Acıbay,
Ayköl Manas, üçü birden,
İt-Ölbös'ün çölünde
Alake'nin kemiğini çekip aldılar.
O zaman altın perçemli, püsküllü kuşaklı
Azizkan'ın biriciğini
Ayköl Manas terkisine alıp,
Yanağına yanağını dayadı,
İnleyip durmaksızın
Manas hıçkırıp sözüne başladı:
«İkiz kuzumun eşiydi,
İkisini birden yitirip,
Usanmadan nasıl yaşayayım!
Akkula'yı okla uçurup,
Almambet'i şehit verip,
Kanadımdan kırılıp,
Han Çubak'tan ayrılıp,
Ben nasıl giderim Talas'a?!
Almambet - savaşa sürsem ak yolum,

Çubak'ım - ardımda yürüse sayısız ordum.
Çam yalnız, kupkuru yalnız,
Kaplandan ayrılan
Kederli Manas, ben yalnızım.
Alıç yalnız, küme yalnız,
Yoldaş topundan ayrılan

Finding remedy and more,
The batyr ground them all to dust,
Upon six tümen of black Hıtay
He roared and loosed the slaughter,
Noble Bakay, Acıbay,
Ayköl Manas, all three together,
In the desert of İt-Ölbös
They drew out and took Alake's bones.
Then the gold-forelocked, tassel-sashed

Only son of Azizkan
Ayköl Manas took up behind his saddle,
And laid his cheek against his cheek,
Groaning without cease
Manas, sobbing, began his speech:
«He was the match of my twin lamb,
Losing both of them at once,
How shall I live and not grow weary!
Akkula felled by the arrow,
Almambet given up a martyr,
Broken in my very wing,
Parted from Khan Çubak,
How shall I go back to Talas?!
Almambet — my white road when I rode to war,
My Çubak — my countless host marching behind me.
The pine is alone, bone-dry and alone,
Parted from the tiger,
Sorrowful Manas, I am alone.
The hawthorn alone, the thicket alone,
Parted from the band of comrades,

Boynu bükük Manas, ben yalnızım!
Kırlardaki karağan misali,
Ak yollu Almam, beni de al yat!

Alakem'leyken kaz konmaz kaya gibiydim,
Karlı kara dağ gibiydim,

Taş kesen çelik idim,
Körelip kalmışım meğer,
Yiğitleri yitirip,
Ben kör olup kalmışım meğer!
Kıvranmasam ayağım dinmez,
Yılana benzer olmuşum.
İkizimden ayrılıp,
Yelem, kuyruğum kalmadı hiç,

Ben kulana benzer olmuşum.
Alakem, Hıtay'dan gelen armağanım,
Çubakem, Oygut'tan gelen erenim,
Engin ırmağım kurudu,
Yurdum, gücüm yetmez oldum,
Beecin'de kırdırdım hepsini,
Yurdum, nasıl çare bulayım!
Geniş ırmak, engin göl,
Çubak'ım, tabılgılı vadim,
Yaradan'ın bahtıma verdiği
Almambet, elime gelen erenim.

Dün Cılgındı'nın ovasında,
Geniş Talas'ın boyunda,
Yayın kesip yerdim,
Bu başa cefa düşse eğer,
Alma'n haykırıp durduğunda
Ben can-cün'ü bozarım derdim.
Can-cün'ün canı mı rahat buldu,
Yedi tümen kara düşman gelse,
Yeleği savrula savrula dalıp saldıran

Bowed-necked Manas, I am alone!
Like the karagan bush of the steppes,
My Alma of the white road, take me too and lie!
With my Alake I was a crag where no goose lands,
I was like a black mountain crowned with snow,
I was steel that cuts through stone,
Yet it seems I have gone blunt,
Having lost my heroes,
It seems I have gone blind!
If I writhe not, my legs know no rest,
I have become like a snake.
Parted from my twin,
No mane, no tail is left to me,

I have become like a kulan.
My Alake, my gift come from the Hıtay,
My Çubak, my brave come from Oygut,
My broad river has run dry,
My homeland, my strength has failed me,
In Beecin I let them all be slain,
My homeland, how shall I find remedy!
Broad river, boundless lake,
My Çubak, my tabılgı-grown valley,
Given by the Creator to my fortune,
Almambet, the brave who came to my hand.
Yesterday on the plain of Cılgındı,
Along the broad Talas,
I would cut the sheatfish and eat,
If torment fell upon this head,
When your Alma stood roaring,
I would say: I shall break the can-cün.
Has the can-cün's soul found ease?
Were seven tümen of black foes to come,
Who plunged in attacking, plume streaming and streaming,

Alakem'in beli mi kırıldı!
Erenleri yitirip,
Ey Tanrı, şimdi mi canım rahat buldu!
Ak kuşağı bele kuşanan,
Altı tümen ordu gelse,
Ortasına dalıp tek başına saldıran,

Kaptırdım da kötü ad aldım,
Asilim, Almam, beni de al yat!»

Dün kaplan Manas,
Taybuurul'un başını çevirdiğinde,
Yorulup dertlenip durduğunda,
Almambet'in Sarala'sı
Perçemini göğe savurup,
Kara çelik gemi
Damağına vura vura,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çarpa çarpa,
Söylemek istese dili yok,
Hayvandan akıllı canlı,
Başını yere salmış,
Kayış gibi incelip zavallı,
Yas tutup kalmış.

Yas tutmasının sebebi:
Bit kadarken birleşip,
Parmak kadarken baş koşmuş,
Tay iken koşuşup oynamış,
Hayvan da olsa Sarala,
Alake ile bu canlı,
İkisi aynı günde doğmuş.
O zaman Almambet'in Sarala'sı
Eyer beli gibi yamaçta
Durup gezdiği çağmış,
Gök alınlı yiğit Alma'nı,
Hayvan da olsa Sarala,
Söylemek istese dili yok,
Asil Alma'nı, o güzel yiğidi

Is my Alake's back now broken!
Having lost the braves,
O God, has my soul found ease now!
Who girded the white sash at his waist,
Were an army of six tümen to come,
Who plunged into its midst attacking alone,
I let him be taken and earned an ill name,
My noble one, my Alma, take me too and lie!»

Yesterday the tiger Manas,
When he turned Taybuurul's head,
When he stood weary and grieving,
Almambet's Sarala,
Tossing his forelock to the sky,
The bit of black steel
Striking, striking against his palate,
His tail like a bough of silk
Lashing, lashing between his thighs,
Fain would he speak, but has no tongue,
A creature wiser than a beast,
He hung his head to the ground,
Grown thin as a strap, poor thing,
He remained in mourning.

The reason for his mourning:
Joined when no bigger than a louse,
Paired when only finger-high,
As a foal he had run and played,
Though a beast, Sarala —
Alake and this creature,
The two were born on the same day.
Then Almambet's Sarala,
On the slope like a saddle's spine,
It was the hour he stood and wandered,
Your grey-browed hero Alma,
Though a beast, Sarala,
Fain would he speak, but has no tongue,
Your noble Alma, that fair hero,

Yâd edip gezdiği çağmış.
Başını yere salmış,
«Kırt» ettirip ot koparmadan,
«Kılt» ettirip su yutmadan,
Kayış gibi süzülüp canlı,
Yas tutup kalmış.
Arslan Bakay, er Manas,
Almake'nin Sarala'sını
Uzaktan yakalayıp aldı işte,
Padişah Bakay, hanzade,
Sarala'nın başını çevirdiğinde,
Manas Han'ın kırk çorosu,
Padişah Manas'ın yanında,
Sarala'ya Almambet'i yüklerken,
İpekten yapılma düz urganı
O zaman evliya Bakay, koca arslan,
On iki kez dolayıp katladı,
Evliyası Almambet'i,
Bahadır hey, Sarala'ya yükledi.
Kaplan Bakay ağan,
Ansızın söz bulan,
Karanlık yerde göz bulan,
Yeniden bağlayıp sıkılayıp,
Terkinin ta kendisine,
Altından yapılma şañşuur'u
Yeniden bağlayıp sıkılayarak:
«Han Almambet yiğidi
Müslüman yetişip gömdüğünde,

It was the hour he wandered remembering.
He hung his head to the ground,
Cropping no grass with a «kırt»,
Swallowing no water with a «kılt»,
The creature wasted thin as a strap,
He remained in mourning.
Lion Bakay, the man Manas,
Almake's Sarala
They caught from afar and took indeed,
Padishah Bakay, khan-born,
When he turned Sarala's head,
Manas Khan's forty çoros,
At Padishah Manas's side,
While loading Almambet on Sarala,
The smooth rope made of silk
Then saintly Bakay, the great lion,
Wound twelve times round and folded,
His sainted Almambet,
Hey batyr, he loaded onto Sarala.
Your elder, tiger Bakay,
Who finds the word unbidden,
Who finds an eye in the dark place,
Binding anew and cinching tight,
To the very back of the saddle,
The şañşuur wrought of gold
Binding anew and cinching tight:
«The hero Khan Almambet —
When Muslims reach him and bury him,

Hakkı bu olsun», - diye,
Şaşılası, terkiye emanet edip,

Belinden tutup katladı,
Yiğidin Alma'nı, boz yeleliyi
Sarala'ya yükledi.
Alake'ni Sarala yüklenip dururken,
Saygın ağladı, han ağladı,
Kalabalık yurdun hepsi ağladı,
Acıbay, Bakay er ağladı,

Let this be his due», – saying,
Wondrous — entrusting him to the saddle-back,
He took him by the waist and folded him,
Your hero Alma, the grey-maned,
He loaded onto Sarala.
While Sarala stood bearing your Alake,
The honored wept, the khan wept,
All the teeming land wept,
Acıbay and the man Bakay wept,

Ayköl Manas, arslan ağladı,
Sarala'yı Bakay Han
Geminden tutup hıçkırarak,
Bir avuç Müslüman,
Başına dert düşüp,
O zaman çığlık çığlığa ağladı durdu.
Çaresi büsbütün tükendiğinde,
Andaşı olan Han Bakay,
Sarala'yı geminden tutup okşayıp,
Dilden anlar bir şeymiş gibi,
Almambet'in kemiğini
Emanet edip ısmarlayarak:
«Kurbanın olayım Sarala,
Başını yere eğiver,
Almambet'in kemiğini
Sağ salim ulaştırıp,
Canım hayvan, İslam'a götürüver!
İslam'a götürmezsen eğer,
Senin hayvanlığını bilirim,
Hayvandan da hayvanmış, - diye,
Seni eşekle bir tutar gezerim.

Ah, kurbanın olayım, Sarala,
Hazret'in el sürmediği Beecin'e
Kaptırdık da kötü ad aldık,
İnsandan biricik Alma'n arslan,
Bir tek sana emanet!
Götürüver kendi elimle koyayım,

Kurbanın olayım Sarala,
Gösteriver gözüme!»
Perçeminden tutup boyuna koklayıp,

Elveda, Sarala, - deyip koklayıp,

Arslan Bakay ağan,
Sarala gibi küheylanı

O zaman sürüp yola koydu işte.

Ayköl Manas, the lion, wept,
Bakay Khan, taking Sarala
By the bit, sobbing,
The handful of Muslims,
Calamity fallen on their heads,
Then wept and wept, wailing aloud.
When all remedy was wholly spent,
Khan Bakay, his sworn companion,
Held Sarala by the bit, caressing him,
As though he understood men's speech,
Almambet's bones
He entrusted and commended:
«Let me be your sacrifice, Sarala,
Bow your head down to the ground,
Almambet's bones
Carry safe and sound,
Dear beast, bear them to Islam!
If you bear them not to Islam,
I will know you for a mere beast,
More beast than any beast, – saying,
I will go holding you no better than a donkey.
Ah, let me be your sacrifice, Sarala,
To Beecin untouched by the Hazret's hand
We lost him and earned an ill name,
Your Alma the lion, one alone among men,
Is entrusted to you alone!
Bear him, that I may lay him with my own hand,
Let me be your sacrifice, Sarala,
Show him to my eyes!»
Holding his forelock, breathing him in over and over,
Farewell, Sarala, – saying, breathing him in,
Your elder, lion Bakay,
Such a courser as Sarala

Then drove off upon the road indeed.

Ayköl Manas, o kaplan,
Aybaltaya dayanıp,
Asili yâd edip kaldı işte.
Doğan gibi keskin gözden,
Kırptıkça yaş boşanıp,
Frenk üzümü gibi kara gözden
Kamçı boyu yaş boşanıp,
Bahadırın Beecin'e girip dönüp,
Bahadırın yiğitlerden ayrılıp,
İnsanın hepsini kırdırdı.
Beecin'den ganimet aldı,
Kara bayır, soylu küheylan,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli
Yürük atlar aldı Beecin'den.
Değerli malın hepsini
Katlayıp aldı Beecin'den.
Altın ile gümüşü
Yükleyip aldı Beecin'den.
Soylu gelini, güzel kızı
Toplayıp aldı Beecin'den.
Kızıl kuyruklu filler aldı,
File yükleyip altın aldı,
Kara gözlülerden bin can aldı.
Pek becerikli yiğitler,
Beecin'den sağ dönenler,
Kudretli erenler
Yedişer bin at aldı,
Erişemeyen zavallılar
Yedişer yüz at aldı.
Üstün olanların hepsi
Altışar bin at sürüp,
Canını esirgeyen zavallılar
Altışar yüz at sürüp,
Yamanların hepsi
Kızıl gömlekli, ince belli,
Salınıp yürüyen kızlar alıp,
Değerlilerin hepsi
Yüksüklü hünerli kadınlar alıp,

Ayköl Manas, that tiger,
Leaning on the moon-axe,
Stood remembering the noble one indeed.
From eyes falcon-keen,
Tears gushing with every blink,
From eyes black as currants
Tears gushing a whip-length long,
The batyr entered Beecin and returned,
The batyr, parted from his heroes,
Let all his men be slain.
He took plunder from Beecin,
Dark bayır steeds, coursers of high blood,
Deep-lunged, bronze-fetlocked
Swift horses he took from Beecin.
All the goods of worth
He took by the fold from Beecin.
Gold and silver
He took loaded up from Beecin.
Highborn brides and lovely maidens
He took gathered up from Beecin.
He took red-tailed elephants,
He took gold loaded on the elephants,
He took a thousand souls of the black-eyed.
The most able of the heroes,
Those who came back from Beecin alive,
The mighty braves
Took seven thousand horses each,
The poor who could not reach so far
Took seven hundred horses each.
All those of higher standing
Drove off six thousand horses each,
The poor who spared their lives
Drove off six hundred horses each,
All the fierce ones
Taking girls red-shifted, slender-waisted,
Who walk with swaying grace,
All the worthy ones
Taking thimble-skilled, artful women,

Batman batman altın ziynet alıp,
Taking gold ornaments by the batman-weight,

İslam'ın yolunu açıp,
Opening the road of Islam,
Hıtay'ın malını saçıp,
Scattering the wealth of the Hıtay,

Ganimeti yağmalayıp,
Plundering the spoils,
Böylece kargaşa salıp,
Thus loosing turmoil,
Erenlerin hepsi kırıldı,
All the braves were cut down,
Ölenden geri kalanı
Those left behind by the dead
Yüz tuttuğu yere dağıldı.
Scattered wherever they turned their faces.
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
He who made Sarı-Arka his homeland,
Gören halkın hepsinin
Whom all the folk who saw him
Ağırbaşlı, yaman er dediği,
Called a grave and formidable man,
Darısını taş gibi ağartan,
Who bleached his millet white as stone,
Karısını kız gibi öven,
Who praised his wife as though a maiden
—

Kökçö'sünden ayrılıp,
Parted from their Kökçö,
Sarı-Arka'ya doğru dönüp,
Turning back toward Sarı-Arka,
Kazak bir yola düştü.
The Kazak took his own road.
Kırım denen elinden,
From the land called Kırım,
Bu da heves edip geldiği yerinden,
He too, from the place he had come to with such longing,

Ensesinden kaptırıp,
Struck down from behind the neck,
Yaman hanı Muzburçak'ını yitirip,
Losing Muzburçak, their formidable khan,
Kızıl mızrağı kuşanıp,
Girding on the crimson lance,
Kılıcını kınsız bağlayıp,
Binding on his sword without its sheath,
Bu da Beecin'e girip dönüp,
He too entered Beecin and returned,
Padişahı Muzburçak'tan ayrılıp,
Parted from Muzburçak their padishah,
Erinin başı kesilip,
Their man's head cut off,
Aldatıcı dünya, onmayasıca,
Deceiving world, may it never prosper,
Topunun ordusu çözülüp,
The army of them all dissolved,
Kırım halkı bir yere döndü.
The Kırım folk turned homeward together.
Kendisi sarı Nogay eliydi,
He himself was of the yellow Nogay people,
Eline ölçüsüz bey idi.
To his people a bey beyond measure.
Toyunda kısrak kesilmiş,
At his feast mares were slaughtered,
Adı er Bokmurun konmuş,
He was named the man Bokmurun,
Engebeli kırların pınarı,
Spring of the rolling steppes,
Kökötöy'ün ölürken gördüğü biriciği,
The only son Kökötöy beheld as he lay dying,

Mızraklaşıp saf bozan,
Who dueled with lances and broke the ranks,

İt-Ölbös'ün çölünde,
Kakan'lı Beecin'de,
Kalabalık Hıtay geldiğinde,
O da eceli yetip okla uçmuş.
In the desert of İt-Ölbös,
In Beecin of the Kakan,
When the teeming Hıtay came,
His hour come, he too was felled by the arrow.

Kendisi geniş Taşkent'i yurt edinen,
Kurumlanıp gezen er denen,
Bu da Beecin'i yönetmeden dönüp,
Sarı Nogay yurdu imiş,
Bokmurun'dan ayrılıp,
Çare diye altın yükleyip:
He who made broad Taşkent his homeland,
Called a man who went about in pride,
He too turned back without ruling Beecin,
It was the land of the yellow Nogay,
Parted from Bokmurun,
Loading gold as their only remedy:

«Beecin'de kaptırdık» - diye,
Bu da han acısını çekip,
Kederlenip dertleşip,
O da çekildi eline.
O zaman Muzburçak, Kökçö Han ölüp,
Nice güzel can ölüp,
Şu duran Beecin'de,
Rast gelen canın hepsi ölüp,
O zaman Manas dertlenip dururken,
Sırt ile boyun arası,
Ağrıyıverdi bahadırın
Aybalta değen yarası.
Dönüp ata binemeden,
Kartallardan ayrılıp,
Bakay'a kara gün düştü,
Dayanak edinip oturduğu
Manas Han ata binemez oldu.
«We lost him at Beecin» – saying,
This folk too bore the grief of their khan,
Sorrowing, sharing their pain,
They too withdrew to their land.
Then Muzburçak and Kökçö Khan dead,
So many fair souls dead,
In that Beecin standing there,
Every soul they met dead,
Then, while Manas stood grieving,
Between his back and neck
There began to ache the batyr's
Wound where the moon-axe struck.
Unable now to mount his horse,
Parted from the eagles,
A black day fell on Bakay,
He whom he leaned on as his prop,
Manas Khan, could mount his horse no more.

O zaman Bakay düşünüp,
Çam serttir, söğüt yumuşak,
Ardıçtan tabut yaptı işte,
Altına düz döşek serip,
Sultanı sıkıca sarıp bağladı işte.
Then Bakay took thought,
Pine is hard and willow soft,
Of juniper he made a coffin indeed,
Spreading a smooth mattress within,
He wrapped and bound the sultan fast indeed.

Almambet'in acısı,
The grief for Almambet,

Han Sırgak'ın yası,
O zaman Çubak Han'ın acısı,
Dili tutulup şaşkın,
Bahadır dile gelmez, bitkin,
Yedi bin kızıl deve sürüp,
O zaman deve kuyruğunu örüp,
Asillerden ayrılıp,
Din ehli Müslüman acıyı böyle görüp.
Hazret'in el sürmediği Beecin'e
Vuruşa vuruşa girip dönüp,

Yaslı oldu Müslümanlar,
Bahadır hey, hanlarından ayrılıp,
Kara gece çöktü, Manas Han
O zaman geri döndü Beecin'den,
Küheylanlara altın, ganimet yükleyip,
Doğanlardan ayrılıp,
Bahadır Talas'a doğru yola koyuldu.
Akkula'yı okla uçurup,
Manas'ın kaptırdığı yer işte orası.

«Altı gün mühlet veririm» - diye,
Bahadırların hepsini,
Bahadır hey, kırdırdığı yer işte orası!

İsteyerek girip dönüp,
Hanın Manas, o kaplan,
O zaman hanlarından ayrılıp,
Hasta canı ezilip:
«Oyranım Almam!» - diye dertlenip,

Bahadır hey, düşündükçe canı kavrulup.

Kudretli başının ta kendisine,
Bahadır hey, yas çöküp aldıktan sonra,

Yiğit Bakay dostu
Tabuta koyup donatmış,
O zaman boz yeleli Manas'ı,

The mourning for Khan Sırgak,
Then the grief for Çubak Khan,
His tongue tied, dazed,
The batyr cannot speak, spent,
Driving seven thousand red camels,
Then plaiting the camels' tails,
Parted from the noble ones,
Thus the Muslim faithful saw such grief.
Into Beecin untouched by the Hazret's hand
Fighting and fighting they entered and returned,

The Muslims fell to mourning,
Hey batyr, parted from their khans,
Black night came down; Manas Khan
Then turned back from Beecin,
Loading gold and plunder on the coursers,
Parted from the falcons,
The batyr set out toward Talas.
Akkula felled by the arrow —
That is the place where Manas lost him.

«I grant six days' respite» – saying,
All of the batyrs,
Hey batyr, that is the place he let them be slain!

Entering and returning of his own will,
Your khan Manas, that tiger,
Then parted from his khans,
His sick soul crushed:
«My ruin, my Alma!» – he grieved, saying,

Hey batyr, his soul scorched with every thought.

Upon his mighty head itself,
Hey batyr, once mourning had settled and seized him,

His friend, valiant Bakay,
Laid him in the coffin, arrayed,
Then grey-maned Manas —

Beş yaşını sürdüğü çağmış,
Bahadırını Taybuurul'a yüklemiş.
Celmayan'a ok yükleyip,
Kudretli Bakay, o kaplan,
O zaman Talas'a doğru yola koyuldu.
Gündüz yatıp soluk almadan,
Gece içinde uyku almadan,
O zaman geceleyip yürüdü Talas'a,
Başına belalı gün düştü,
O zaman Manas'a dert düştü.
Nice altın, nice ziyneti
Müslümana buldurup,
Altı ay Beecin'e han olup,
Asil Manas dururken,
Yanık yanık ezan okurum, - diye,

Başını Koñurbay'a kazıtıp.
«Ansızın biz varırsak,
Yurdun köküne işler, - diye,
Argın ile Kırgız'ın
Yüreği düşüverir, - diye,
Altı yürük at verdi,
Talas'taki ele yurda
Bahadırın avuç kadar mektup verdi.

«Bozkır tilkisi girmez Beecin'e
Kaplan Manas sultanı
Han kaldırıp koyduk, - diye,
Süleyman'ın el sürmediği Beecin'den

Hesabı sağlamca aldık, - diye,

Güzel arslan, boz yeleli Manas'ı
Beecin'e han kaldırdık, - diye,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Koñurbay'ı
Yulara bağlayıp aldık, - diye,
Süleyman'ın el sürmediği Beecin'e
Sorgucu olup kaldık, - diye,

It was in the fifth year of its life —
He loaded his batyr onto Taybuurul.
Loading arrows on Celmayan,
Mighty Bakay, that tiger,
Then set out toward Talas.
By day not lying down to breathe,
By night not taking sleep,
Then he journeyed nights toward Talas,
A day of woe fell on his head,
Then anguish fell on Manas.
So much gold, so many ornaments
He caused the Muslims to find,
Six months khan over Beecin,
While noble Manas remained,
I shall chant the ezan, burning and burning, – saying,
He had Koñurbay shave his head.
«If we arrive unannounced,
It will strike the land to its root, – saying,
Of Argın and Kırgız
The heart will drop with dread, – saying,
He gave six swift horses,
To the people and land at Talas
The batyr gave a letter no bigger than a palm.
«In Beecin where no steppe fox enters
The sultan, tiger Manas,
We raised up and set as khan, – saying,
From Beecin untouched by Süleyman's hand
We took the reckoning in full, – saying,

The fair lion, grey-maned Manas,
We raised as khan over Beecin, – saying,
Cotton-sashed, wide-booted
Koñurbay, khan of the Keçil,
We bound to a halter and took, – saying,
Over Beecin untouched by Süleyman's hand
We remained as its overseers, – saying,

İskender'in basmadığı Beecin'e
İşimiz tümüyle yetip,
İçine Alma'n beyi
Han kaldırıp koyduk, - diye,
Kazılmış altını, çay dağını
Müslümanın payına aldık, - diye,
Talas'ta yatan ahali,
Beecin'i alıp koyduğumuzda,
Ölünce de unutulmaz şenlik kursun,

Bin kara alınlı kısrak kesip,

Bin karaca deve kesip,
O zaman halkım bol bol toy etsin.
O toya yurdum toplansın,
Doksanındaki ihtiyarlar,
O zaman on ikisindeki boz oğlanlar
Dediğime uysun de,
O zaman yurdun sevindiği büyük toya

Halkın hepsi gelsin, - diye,
Iraman'ın Irçı oğlu
Yanı başında türkü söyler durur.
Döö Han'ın Tölgöçü'sü
Başucunda fal açar durur.
Bey Bakay sultanım
Katımda buyruk verir durur.
Almambet'in ak otağını,
Aruuke'yi giydirip,
Talas'ın boğazına diksin de,
Kapısının önüne,
İyice semiz boz kısraktan
Altısını bağlayıp koysun de,
Altından yapılma çadırın
Altmışını kursun de.
Almambet, Çubak otağını
Talas'a kapı kapıya diksin de.
Kızıl yanaklı kız çocuklar,

Into Beecin where İskender never trod
Our purpose fully attained,
Within it your Alma the bey
We raised up and set as khan, – saying,
Its mined gold, its mountain of tea
We took as the Muslims' share, – saying,
People dwelling at Talas,
Now that we have taken Beecin,
Let them hold festival unforgotten even in death,
Slaughtering a thousand black-browed mares,
Slaughtering a thousand dark camels,
Then let my people feast in abundance.
Let my homeland gather to that feast,
Elders in their ninetieth year,
Then grey lads of twelve —
Say: let them heed my word,
Then to the great feast where the land rejoices
Let all the people come, – saying,
Iraman's son Irçı
Sings songs ever at his side.
Döö Khan's Tölgöçü
Casts omens ever at his head.
The bey Bakay, my sultan,
Gives commands ever in my presence.
Almambet's white pavilion —
Dress Aruuke in finery,
Say: let her raise it at the gorge of Talas,
And before its door,
Of well-fattened grey mares,
Say: let six be tethered there,
Of tents wrought of gold,
Say: let sixty be pitched.
The pavilions of Almambet and Çubak,
Say: let them stand door to door at Talas.
Red-cheeked young girls,

Kıpkızıl kürk giysin de,
Keleñkir saç bağlı, geniş sağrılı,
O zaman gelinlerin hepsi
Yeşilden yazma örtünsün,
Olgunluğa ermiş kadınlar
Karadan şerit bağlanıp,
Almambet, Çubak ikisinin
Otağına hazırlansın.
İşe yarar erenler
Altışar altışar kısrak kessin.
Çaresiz zavallı yoksullar
İkişer ikişer kısrak kessin».
O zaman altı yürük at verip,
Talas'taki Kanıkey'e mektup verip.
Talas'ta Argın'a, Kırgız'a
Irçı oğul haber verdikten sonra,
«Beecin'i alıverdik», - diye,
Haber salıp vardıktan sonra,
Ahali çalkalanıp çığrışıp,
Kalabalık eller üşüşüp.
«Han Manas geliyor», - diye,
Ahali hazırlanıp.
Haberi sağlamca saldırıp,
Koca yengen Kanıkey, o deli dolu, baş olup,
Almambet, Çubak otağını
Soluk almadan getirtip,

Cılgındı'nın ovasına,
Geniş Talas'ın boyuna,
Nice altın, mülk yığıp,
Kapı kapıya dikiverdi işte,
Koca yengen Kanıkey,
Ten üstüne düz bezden gömlek
Giyen yengen değil mi,
Altı aylık azabı
Olduğu gibi apaçık
Bilen yengen değil mi.
Yular gibi saçını buramadan,

Say: let them wear furs of scarlet,
With keleñkir hair-bands, broad-hipped,
Then let all the young wives
Veil themselves in kerchiefs of green,
Women come to ripeness,
Binding ribbons of black,
For the two, Almambet and Çubak,
Let them make ready their pavilions.
The able men of worth,
Let each slaughter mares by sixes.
The helpless, wretched poor,
Let each slaughter mares by twos».
Then giving six swift horses,
Giving the letter for Kanıkey at Talas.
At Talas to Argın and Kırgız
After the son Irçı brought the word,
«We have taken Beecin», – saying,
After the news was sent and reached them,
The people surged and cried aloud,
The teeming tribes came thronging.
«Khan Manas is coming», – saying,
The people made ready.
Having the news sent sure and sound,
Your great yenge Kanıkey, that spirited one, taking the lead,
The pavilions of Almambet and Çubak
She had brought without pausing for breath,
To the plain of Cılgındı,
Along the broad Talas,
Heaping gold and goods untold,
She raised them door to door indeed,
Your great yenge Kanıkey,
A shift of plain cloth on her skin —
Is she not the yenge who wears it,
The torment of six months,
Plain and entire as it was —
Is she not the yenge who knew it.
Not twisting her halter-thick hair,

Başına gerçek azap düşüp,
Yengen çığlık çığlığa ağlayıp duramadan.
Han Manas hanın ta kendisiymiş,
O zaman güç bela kavuştuğu Semetey
Altı aylık olduğu çağmış,

True torment fallen on her head,
Your yenge wailing aloud without cease.
Khan Manas was the very khan of khans,
Then Semetey, gained with such travail,
Was then but six months old,

Kundak bebek çağıymış,
O zaman çocuk Semetey
Şen şakrak gülmeye durduğu çağmış.

It was his swaddling-babe season,
Then the child Semetey —
It was the season he began to laugh in merry peals.

Yası çekip yengen,
O zaman ayakta duramaz hâldeymiş.
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Başına altmış tasa birden gelip,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
O zaman gönlü fena bölünüp,
Yele gibi gür güzel saçını
Tepesine sıkıca düğümledi işte,
Kara alınlı argımağı
Eyerleyip o deli dolu bindi işte.

Your yenge, bearing the mourning,
Was then scarce able to stand.
Allah's day clouded over from the sky,
Sixty sorrows came at once upon her head,
Her rib-bones wrenched apart,
The tears poured from her eyes,
Then her heart was sorely torn,
Her fair hair thick as a mane
She knotted tight upon her crown indeed,
The black-browed argamak
She saddled, and that spirited one mounted indeed.

Kundak bebekliği çağında
Semetey'i terkisine alıp,
Ayköl Manas'ı, o kaplanı,
Önünden karşılamaya yürüdü işte.
Keramet sahibi yengen
Kerametini artırıp:
«Sultan hasta varır, - diye,
Bir avuç kadar koca yurdun
Yüreği düşüverir, - diye,
Kara alınlı argımağın
Başını dereye çevirdi işte.
Koltuğundaki kundak bebeğe
Yüksük bağı takıp çimdikleyip,
Çocuğu çığlık çığlığa ağlattı işte.
Yüksük bağı etine değince,
Bar bar, bar bar çocuk ağlar,
Bağırıp çocuk pek ağlar,

In his swaddling-babe days
She took Semetey up behind her saddle,
Ayköl Manas, that tiger,
She rode out to meet him on his way indeed.
Your yenge, keeper of wonders,
Increased her wonder-working:
«The sultan comes home sick, – saying,
Of the great land, but a handful,
The heart will drop with dread, – saying,
The black-browed argamak's
Head she turned toward the ravine indeed.
To the swaddled babe at her side
She fixed a thimble-cord and pinched him,
She set the child wailing aloud indeed.
When the thimble-cord touched his flesh,
Bar bar, bar bar, the child cries,
Shouting, the child cries hard,

Çocuk çığlık salıp ağlayınca,
Kulağı, beyni yiyerek ağlar.
Deminki tabuttaki koca Manas

Doğruluverdi gövdesiyle,
Önüne ak yol serilen,
Andaşın Bakay, sayısız ordun:

«Bar bar çıkan bu tekinsiz ses,
Baksana Bakay, kaplanım,
Kara niyetli o cariye,
Kanıkey dere ağzında yanıp durmuş galiba:
«Çocuğun sesini duyunca,

Yüreklenip kalsın», - diye,
Çocuğa yüksük bağını takmış galiba.

Çın çın, çın çın ağlar,
Çığlık çığlığa çocuk pek ağlar,
Çığlıkla çıkan bu sesler
Kulağı, beyni yiyerek ağlar.
Boz ala doğan yavrusu bu ya,
Bana boz atmaca, çoban yıldızı ya,
Vadiden akan pınar ya,
Güç bela kavuştuğum yavru ya.
Bir görsem gönlüm tok,
Boz yelelim Bakay, dur hele,
Benim çocuğumdan başka dayanağım yok.
Almambet, Çubak asil zat,
Bakay, andıkça yanarım,
O soylu küheylan yavrumun
Tanrı'dan ömrünü diler dururum».
O zaman öfkelenip kabarıp,
Kan içiciliği sıkı tutup,
Nice tasaya bölünüp,
Çocuğu dayanak edinip,
Kutlu Bozkise'yi

When the child cried out shrieking,
He cries, devouring ear and brain.
Great Manas, in the coffin till that moment,
Sat suddenly upright, body and all,
Before whom the white road is spread,
Your sworn friend Bakay, your countless host:
«This uncanny voice crying bar bar —
Look now, Bakay, my tiger,
That dark-scheming bondwoman,
Kanıkey, it seems, stands burning at the ravine's mouth:
«When he hears the child's voice,

Let his heart take courage», – saying,
She has fixed the thimble-cord on the child, it seems.
Çın çın, çın çın, he cries,
Wailing aloud, the child cries hard,
These voices rising with the wail
Cry on, devouring ear and brain.
Why, this is the grey-pied falcon's chick,
My grey sparrowhawk, my shepherd's star,
The spring that flows down from the valley,
The child I gained with such travail.
One look and my heart is full,
My grey-maned Bakay, stay a while,
I have no prop except my child.

Almambet and Çubak, noble souls,
Bakay, I burn each time I remember,
For my child, that highborn courser,
I keep begging long life from God».
Then swelling up in wrath,
Gripping fast his blood-drinking fury,
Torn by many a sorrow,
Taking the child as his prop,
The blessed Bozkise

Bele sıkıca kuşanıp,
Hızırlı Manas, koca arslan,
O zaman «İslam!» - diye ses salıp,
Ok geçmez Akolpok'u,
Düşmana girecekmiş gibi,
Giyinmiş olduğu andı.
Arkalı yürük Arbuudan'ı,
Üstünden Manas kuşanıp,
Yiğidin Manas, o kaplan,
Binmiş olduğu andı.
Ata binip salınıp,
Arslan gibi kasılıp,
Ayköl Manas dururken,
Deminki kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu,
On iki kızın küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Altından kemer kuşanıp,
Ay gibi yüzünü nur kaplayıp,
Ayköl'ünün önünden,

He girded tight about his waist,
Manas of Hızır's grace, the great lion,
Then raised the cry «İslam!»,
Akolpok that no arrow pierces —
As though he would charge the foe,
That was the moment he donned it.
Arbuudan, swift and strong of back —
Manas girded on his arms above,
Your hero Manas, that tiger,
That was the moment he mounted.
Mounted, swaying easy in the saddle,
Braced proud as a lion,
While Ayköl Manas stood so,
She, fairest of the dark-browed,
Noblest of the Muslims,
Youngest of twelve daughters,
A servant beloved of God,
Girded with a belt of gold,
Her moonlike face bathed in light,
Before her Ayköl

Zavallı Kanıkey çıktı boynu bükük.
Yiğidin yüzünü görünce,
Donakalmış zavallın,
İnsanoğlu, yüz yüze geldiği yer işte orası:

«Varılıp dönülmez Çoñ-Beecin'den,

Padişahım, sağ esen geldin mi?

Savaşa sürülse uğurlu
Yiğitlerin hepsini
Sen Beecin'e armağan mı verdin?
Padişahım, yılkıdan düz doru da geçti,

Almambet, Çubak er şöyle dursun,
Evvelki Hazret Ali arslan da geçti.
Beyim, bugün görülen yarın yok,

Poor Kanıkey came forth with bowed neck.
When she saw the hero's face,
Your poor one stood frozen,
O son of man, that is the place they met face to face:

«From Çoñ-Beecin, whence none go and return,

My padishah, have you come safe and sound?

Blessed when ridden into battle —
All of your heroes,
Did you give them as a gift to Beecin?
My padishah, from the herd the smooth bay too has passed,

Let alone the men Almambet and Çubak,
Even Hazret Ali, the lion of old, has passed.
My bey, what is seen today is gone tomorrow,

Aldatıcı hep aldatır durur,
Bahadır, böyle haindir bu şen dünya!
Ölene ağlamakla fayda yok».
Manas dönüp çekildikten sonra,
Andaşı hatunu böyle öğüt verince:
«Dolum, bölme benim tasamı,
Getiriver beri yana
Güç bela kavuştuğum çocuğumu.
Boz ala doğan yavrusunu,
Getiriver beri yana,
Boz atmacayı, çoban yıldızını,
Ağzımı açıp öptüğümü,
Gözümü açıp gördüğümü».
Söz salsa da zavallı razı olmadı,

Çocuğunu bahadır arslana vermedi.
Kundaktaki çocuğu
Sıkıca sarıp göstermez,
Göstermeyişinin sebebi:
Bahadırın dinin direğiydi,
Her yanı denk, kusursuzdu,
Bahadırın Şay'ın koruduğu arslandı.
İçine bakacak olsan,
Yeryüzünden genişti.
Baktığı sağ kalmazdı.
Padişahı Manas Han
Çocuk sevecek can değil,
Çocuk sevmeyişinin sebebi:
Baktığı sağ kalmazdı.
Gözünde kara beni var,

Yüzünde yaman zehri var.
Sırrını bilen Kanıkey
Sırttan'a vermez çığlık çığlığa,

Her şeyi görüp bilen Kanıkey
Boz yeleliye vermez hıçkırarak.

Çaresi iyice tükendiğinde,

The deceiver goes on deceiving ever,
Batyr, so treacherous is this merry world!
There is no gain in weeping for the dead».
After Manas had turned and withdrawn,
When his sworn lady counseled him so:
«My Dolum, do not divide my sorrow,
Bring over to this side
The child I gained with such travail.
The grey-pied falcon's chick,
Bring him over to this side,
The grey sparrowhawk, the shepherd's star,
Whom I kissed with open mouth,
Whom I beheld with open eyes».
Though he pleaded, the poor woman would not consent,
She gave not her child to the batyr lion.
The child in his swaddling
She wraps tight and will not show,
The reason she would not show him:
The batyr was the pillar of the faith,
Even on every side, without flaw,
The batyr was the lion whom Şay protected.
Were you to look within him,
He was wider than the earth.
What he gazed on did not stay alive.
The padishah Manas Khan
Is no soul to fondle a child,
The reason he fondles no child:
What he gazed on did not stay alive.
In his eye there is a black mole,

In his face there is fell venom.
Kanıkey, who knew his secret,
Will not give him to the Sırttan, wailing aloud,
Kanıkey, who sees and knows all,
Will not give him to the grey-maned one, sobbing.
When his remedy was quite spent,

Manas Han gerekince bir düzen kurdu,

Çok özlediği çocuğa,
Bahadır kamçısını verdi armağan.
Bahadırın kamçısını uzatırken,
Kamçısını tutturup belli edip,

Semetey'in alnına değdirip,
Alna değen kamçıyı
Boyuna kur kur kur koklayıp,
Güç edinir zavallı han,
Tanrım verdi diye koklayıp.
Yaklaşıp kaldığında,
Talas'ın ucu görünüp:
«Almambet, Çubak asildi», - diye,

Kaplanın gönlü fena bölündü,
Bahadırın, bahadır Manas adını alıp,
Doğan gibi keskin göz,
Kırpmadan göze yaş alıp,
Kalday'ı vuran orduyu toplayıp,
Genzi pek tütüp,
Bahadırın hüngürdeyip yaş döktü.
Altın yanaklı aybaltayı
Boğazından tutup çevirip,
Bahadır böğrüne dayayıp,
Bahadırın inleyerek ses saldı işte.

Almambet, Çubak otağında
Bahadırın hıçkıra hıçkıra yatakaldı işte.
«Akkula'yı okla uçurdum, ayaş,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı, ayaş,
Azizkan'ın biriciğini, ayaş,
Almambet'i şehit verdim, ayaş,
Kanadımdan kırıldım, ayaş,
Dayanak edinip oturduğum
Han Çubak'tan ayrıldım, ayaş!
Ben Beecin'i vurdum, çok aldım, ayaş,
Değer biçilse cana bulunmaz,

Manas Khan, as need required, devised a scheme,
To the child he longed for so
The batyr gave his whip as gift.
As the batyr held out his whip,
Making him grasp the whip, making it plain,
He touched it to Semetey's brow,
The whip that touched the brow
He breathed in over and over, kur kur kur,
The poor khan draws strength from it,
Breathing it in, saying: my God has given.
When they had drawn near,
The edge of Talas came in sight:
«Almambet and Çubak were noble», – saying,
The tiger's heart was sorely torn,
The batyr, bearing the name batyr Manas,
Eyes falcon-keen,
Tears welling without a blink,
Gathering the host that struck the Kalday,
His nostrils burning,
The batyr sobbed and shed his tears.
The gold-cheeked moon-axe
He gripped by the throat and turned,
The batyr propped it against his flank,
The batyr groaned and raised his voice indeed.
In the pavilion of Almambet and Çubak
The batyr lay sobbing and sobbing indeed.
«I let Akkula be felled by the arrow, ayaş,
Gold-forelocked, tassel-sashed, ayaş,
Azizkan's only son, ayaş,
Almambet I gave up a martyr, ayaş,
I was broken in my wing, ayaş,
He whom I leaned on as my prop —
From Khan Çubak I was parted, ayaş!
I struck Beecin, I took much, ayaş,
No price can be set upon a soul,

Ben Sırgak'ımı yitirdim, ayaş,
I lost my Sırgak, ayaş,

Ben kanadımı oka kaptırdım, ayaş,
Kaplandan ayrılıp,
Ben kara günde canları yitirdim, ayaş!
Süleyman'ın erişmediği Beecin'den, ayaş,
I gave my wing up to the arrow, ayaş,
Parted from the tiger,
I lost dear souls on the black day, ayaş!
From Beecin that Süleyman never reached, ayaş,

Hesabını söküp aldım ben, ayaş,
Hesabını sorayım derken, ayaş,
Ben ikizleri yitirdim, ayaş!
Ben Beecin'e girip döndüm, ayaş,
Ben yiğitlerden ayrıldım, ayaş,
Ben kanadımı yangına kaptırdım, ayaş,
Kaplanların hepsini
Ben Kakançı'ya kaptırdım, ayaş!
İkiz kuzumun eşiydi, ayaş,
İkisini arka arkaya yitirip,
Ben ölmeden nasıl yaşarım, ayaş!
Kara Beecin, Kakançı, ayaş,
Ben kuşatıp durmadım mı, ayaş,
Ben baş eğdirdiğim Şibee, Ilama, ayaş,
I tore out and took its reckoning, ayaş,
But while I sought to call it to account, ayaş,
I lost the twins, ayaş!
I entered Beecin and returned, ayaş,
I was parted from my heroes, ayaş,
I gave my wing up to the fire, ayaş,
All of the tigers
I gave up to the Kakançı, ayaş!
He was the match of my twin lamb, ayaş,
Losing both one after the other,
How shall I live and not die, ayaş!
Black Beecin, Kakançı, ayaş,
Did I not hold them besieged, ayaş,
Şibee and Ilama, whom I made bow their heads, ayaş,

Onları döverken ölmedim, ayaş,
Arslan erler sağken ölmedim, ayaş,
Almambet, Çubak, Sırgak arslan,
Hepsi varken ölmedim, ayaş!
Ben Beecin'e kargaşa saldırdım, ayaş,
Şu yalan dünyaya imrenip,
Ben yiğitlerden ayrıldım, ayaş!»
Han Manas böyle varınca,
Kayın ağladı, söğüt ağladı,
O zaman ahalinin, yurdun hepsi ağladı.
Kızıl körpe kız çocuklar
Kızıl yerine kara giyip,
Olgunluğa ermiş kadınlar
Karanın karasını giyip.
Yılkıda küheylan ala başlı,
Bahadır, Argın, Kırgız karışık,
Doksanındaki ihtiyar ağladı,
I did not die while I beat them down, ayaş,
I did not die while the lion-men lived, ayaş,
Almambet, Çubak, Sırgak the lion,
I did not die while all of them lived, ayaş!
I loosed turmoil on Beecin, ayaş,
Coveting this lying world,
I was parted from my heroes, ayaş!»
When Khan Manas arrived so,
The birch wept, the willow wept,
Then all the people, all the land wept.
Tender red-cheeked young girls
Wore black in place of red,
Women come to ripeness
Wore the blackest of black.
In the herds the coursers pied of head,
Batyr — Argın and Kırgız mingled,
The elder in his ninetieth year wept,

Dolu yurdun hepsi ağladı,
Rakıya doymuş sarhoş ağladı,
Boş göğüslü akılsız,
O zaman on ikisindeki genç ağladı,
Bağrı pek er ağladı,
Manas Han'ın kırk yiğidi hep ağladı.
O zaman Agınay kızı Aruuke,

All the brimming land wept,
The drunkard sated with rakı wept,
The empty-breasted witless one,
Then the youth of twelve wept,
The hard-hearted man wept,
Manas Khan's forty heroes all wept.
Then Aruuke, daughter of Agınay,

Almambet'in karısı:
«Dağdaki yılkı dokuz tümen,
Toburçak, küheylan karışık,
Dağılıp gidecek değersiz atlar,

Canı boynu bükük koyup kurutma,
Dağ gibim, beyim, beni de al yat!
Padişahım, parmak kadarken baş koşan,

Ya da bit kadarken birleşen,
Terkine bağlayıp git,
Yanında karaltı olup gideyim diye,
Kaplan, ben zavallıyı da al git!
Türlü türlü gömleğim,
Çeksem boynuma yetmez,
Zavallıyı süründürmeden,

Kaplan, çekiver koynuna!
Otuz ırmak birleşse,
Çağıldadığı yer gibiydin padişahım,

Otuz dağ birleşse,
Daraldığı boğaz gibiydin padişahım».

Ağıt söyleyip çığrışıp,
O zaman Almambet'in karısı Aruuke,
Çubak'ın karısı Birmıskal,
Esenkan kızı Burulça,
O zaman Han Manas'ın önüne,
Kederlenip ağlayıp çığrışarak,
Padişahının önüne,

Almambet's wife:
«The herds on the mountain, nine tümen,
Toburçak steeds and coursers mingled,
Worthless horses that will scatter and be gone,
Leave not this soul bowed-necked to wither,
My mountain, my bey, take me too and lie!
My padishah, paired when only finger-high,
Or joined when no bigger than a louse,
Bind me behind your saddle and go,
That I may go a shadow at your side,
Tiger, take poor me as well and go!
My shifts of every kind,
Pull as I may, reach not my neck,
Do not leave this poor one to drag through life,
Tiger, draw her to your breast!
Were thirty rivers to join,
You were like the place where they roar, my padishah,
Were thirty mountains to join,
You were like the gorge where they narrow, my padishah».
Keening laments, crying aloud,
Then Aruuke, Almambet's wife,
Birmıskal, Çubak's wife,
Burulça, daughter of Esenkan,
Then before Khan Manas,
Sorrowing, weeping, crying aloud,
Before their padishah,

Bahadır hey, üç hanım çıktı hıçkırarak.
Üçünün kanlı yüzü yırtık,
Kara saçları dağınık,
Ay yüzlü huri yüzden
O zaman ince ince kan gidip,
Frenk üzümü gibi kara gözden
Kamçı boyu yaş gidip,
Bıldırcın gibi güzel gözden
Bölük bölük yaş gidip,
Bakılsa yüzü bölünmüş,
Kan karışık kanlı yaş
Ark boyunca dökülüp:
«Ayaş can, ay karanlık olduğunda,
Geceyi ne yaparız?
Asillerden geride erkek çocuk yok,
Hiç, gündüzü ne yaparız?

Hey batyr, three ladies came forth sobbing.
The bloodied faces of the three were torn,
Their black hair disheveled,
From houri-faces like the moon
Then blood ran in thin, thin threads,
From eyes black as currants
Tears ran a whip-length long,
From eyes lovely as the quail's
Tears ran in stream on stream,
Look, and their faces were furrowed,
Bloody tears mingled with blood
Poured down as along a channel:
«Ayaş dear, when the moon goes dark,
What shall we do with the night?
No son is left behind by the noble ones,
None — what shall we do with the day?

Dağdaki yılkı dokuz bin,
Bunu güdüp toplayacak sahibi yok,
Tanrı'nın saldığı işe,
Bahadır hey, katlanmamaya çare yok.
Ninniyle kucakta tutacak,
Bahadır hey, elde erkek çocuk yok!
Altı aylık Beecin'i,
Bahadır hey, altı günlük yol dedin,
Hazret'in el sürmediği Beecin'i,
Bahadır hey, çaresiz, değersiz hor dedin.

Bahadır hey, sakınmadan kırdırdın,
Almambet, Çubak arslanını,
Bahadır hey, Hıtay'a armağan kaptırdın.

Bahadır hey, kıyım olan yanı gördün mü?
Ayaş can, örselenmeden esen geldin mi?

Hızırlı arslanların hepsini,
Ayaş can, Hıtay'a armağan mı verdin?

The herds on the mountain, nine thousand,
No master left to herd and gather them,
Against what God has sent,
Hey batyr, there is no way but to endure.
To hold in our arms with a lullaby,
Hey batyr, no son is left in hand!
Beecin, six months distant,
Hey batyr, you called a six days' road,
Beecin untouched by the Hazret's hand,
Hey batyr, you called helpless, worthless, mean.
Hey batyr, unsparing, you let them be slain,
Your lions Almambet and Çubak,
Hey batyr, you let the Hıtay seize them as a gift.
Hey batyr, did you see the side where the slaughter fell?
Ayaş dear, have you come home safe, unbruised?
All the lions graced by Hızır,
Ayaş dear, did you give them as a gift to the Hıtay?

Kıyım olan yandan kırdırıp,

Kartalların hepsini,
Ayaş, Hıtay'a armağan kaptırıp,
Sağ salim geldin mi?
Ayaş can, İslam'ın yüzünü gördün mü?
Beline destek olan yiğidi,
Bel bağladığın ulu eri,
Aymaz kara kâfire,
Bahadır hey, armağan diye tutup verdin mi?
Yedi aylık o Beecin'i,
Bahadır, yedi günlük yol dedin,
Kudretli kara Hıtay'ı,
Bahadır hey, kuldan beter hor dedin.
Altını bayrağa taktın,
Asillerin hepsini,
Ayaş can, armağan diye kaptırıp geldin.

Ayaş can, Beecin'den esen geldin mi?
Ayaş can, aldırmadan altı ay vuruşup,
Yiğitlerin hepsini,
Ayaş can, armağan diye tutup verdin mi? »
Yaslı kadınlar sızlanıp dururken,

Han Manas'a böyle karşılık verince,
Bahadır dile gelmez, gözleri büyüyüp,

Ayaşlar böyle dururken,
Bahadırın dili tutuldu bitkin.

Can dostun sözü ağırlaştı,
Hasret çekip han Manas,
O zaman bağrı tütüp yandı:
«Almambet önümde yürüse ak yolum,

Çubagım ardımda yürüse sansız kolum.

Letting them be slain on the side of slaughter,
All of the eagles,
Ayaş, letting the Hıtay seize them as a gift,
Have you come back safe and sound?
Ayaş dear, did you see the face of Islam?
The hero who was the stay of your back,
The great man on whom you leaned,
To the heedless black infidel,
Hey batyr, did you seize and give him as a gift?
That Beecin, seven months distant,
Batyr, you called a seven days' road,
The mighty black Hıtay,
Hey batyr, you called meaner than slaves.
You hung their gold upon the banner,
All of the noble ones,
Ayaş dear, you let them be seized as gifts and came home.
Ayaş dear, have you come safe from Beecin?
Ayaş dear, fighting six months unheeding,
All of your heroes,
Ayaş dear, did you seize and give them as gifts? »
While the mourning women kept lamenting,
When they answered Khan Manas so,
The batyr cannot speak, his eyes grown wide,
While the ayaş-wives stood so,
The batyr's tongue was tied, spent.

The true friend's words weighed heavy,
Longing in his grief, khan Manas —
Then his breast smoldered and burned:
«If Almambet walked before me — my white road,
If my Çubak walked behind me — my numberless host.

Dün kara çelik Zulpukor
Kınında yatar çağımda,
On sekiz bin âlemi
Sınayıp durduğum çağda,
Heybetli şehirlerin hepsini,
Kuşatıp durduğum çağda,
Karşı koyup direneni
Çatır çatır işte böyle,
Dövüp durduğum çağda,
Geniş dünyanın darında,
Alakem sağ iken yanımda,
Onda ölmeyip ne oldum?
Kaptırıp aldım kötü adı,
Almambet, Çubak, al da yat!
Ak maralı kovalayıp,
İnek kıldığımda ölmedim,
Âlemin hepsini dövüp de,
Ben kul kıldığımda ölmedim.
Almambet ile Çubak'ı
Dev kıldığımda ölmedim.
Kıtay şöyle dursun, cihanı,
Yıkıp saplayıp hepsini,
Nice yaman sağ iken,
O zaman, yaya kaldığımda ölmedim.
Kara Beecin'i, Kambıl'ı
Kuşattığımda ölseydim,
Kalday ile Soloon'u
Dövdüğümde ölseydim!
Kırk kat çekilen duvarını
Yol kıldığımda ölmedim,
Kızıl altın sikkesini
Toy kıldığımda ölmedim,
Kakançınlı Beecin'i
Kuşattığım yıl ölmedim,
Kalın altın sikkesini
Yağmaladığım yıl ölmedim.
Ölmeyip böyle sızlar mı oldum,

Yesterday, while black steel Zulpukor
Lay sheathed within its scabbard,
While the eighteen thousand worlds
I stood putting to the test,
While all the awesome cities
I stood besieging round,
While those who stood against me
With crash on crash, just so,
I stood beating down,
In the straits of the wide world,
While my Alake lived beside me,
What came of me, that I did not die then?
I let the ill name fasten on me,
Almambet, Çubak, take it and lie!
Chasing the white maral doe,
I did not die when I made her a cow,
Beating the whole world entire,
I did not die when I made them slaves.
When Almambet and Çubak
I made into giants, I did not die.
Let Kıtay be — the whole world
I toppled and ran through, all of it,
While many a fierce one lived,
Then, left afoot, I did not die.
When black Beecin and Kambıl
I besieged — had I but died,
When Kalday and Soloon
I beat down — had I but died!
Through its wall drawn forty layers deep
When I made a road, I did not die,
Of its red gold coin
When I made a feast, I did not die,
Beecin of the Kakançın —
The year I besieged it, I did not die,
Its thick-heaped golden coin —
The year I plundered it, I did not die.
Not dying, am I come to ache and moan
like this,

İstemekle ele geçmeyen
Yiğitlerin hepsini,
Vah, yazık,
Beecin'e tutup mu verdim?
Kaptırıp döndüm kötü adı,
Ey Almambet, Çubak, al da yat!
Dün Cılgındı ovasında
Yayın kesip yer idim,
Yanımda olsa Almambet,
Ben cañ-cuñu bozarım der idim.
Karnım iyice acıktığında,
Ben kazı kesip yer idim,
Kurdaşım Çubak dururken,
Kıtay şöyle dursun, cihanı
Ben yıkıp geçerim der idim.
Ok geçmez sof gömleği
Giyerim der idim,
Yamanım Almam var iken,
On sekiz bin âleme
Ben meydan sürerim der idim.
Kara çelik Zulpukor'u
Ben savururum der idim,
Hanım Çubak canla bir,
Yanıma yoldaş dursa,
On sekiz bin âleme
Ben kapışırım der idim.
Tuttuğum tuğ kırıldı mı,
Be hey, hasım olan can dindi mi?
Engin göl bataklık mı oldu?
Almambet ile Çubagım,
Ah yazık, Sırgagım,
Sinsi kara yer mi yuttu?
Dün Talas'ta durdum yurt tutup,

On iki âlim, din-i İslam,

Hangisi sözümü dinler diye,
Haykırtarak hepsini
Güdüp götürdüm kul gibi.

Those never won by wanting,
All those valiant men —
Alas, the pity,
Did I seize and give them to Beecin?
I turned back branded with the ill name,
O Almambet, Çubak, take it and lie!
Yesterday on Cılgındı's plain
I would cut sheatfish and eat,
Were Almambet at my side,
I would say: I shall rout the cañ-cuñ.
When my belly hungered hard,
I would carve kazı and eat,
While my comrade Çubak stood by,
Let Kıtay be — the whole world
I would say: I shall topple through it.
The arrow-proof shirt of fine stuff —
I would say: I shall wear it,
While my fierce Almam was mine,
To the eighteen thousand worlds
I would say: I shall drive the field.
The black steel Zulpukor —
I would say: I shall swing it wide,
My khan Çubak, one soul with me,
If he stood comrade at my side,
With the eighteen thousand worlds
I would say: I shall grapple.
Is the standard I held broken now,
Ah, has the foeman's soul gone still?
Has the boundless lake turned marsh?
Almambet and my Çubak,
Ah, the pity, my Sırgak,
Has the stealthy black earth swallowed you?
Yesterday I stood in Talas, holding my land,
The twelve learned ones, the faith of Islam —
Saying: which of them will heed my word,
With ringing cries, all of them
I drove and herded on like slaves.

Peygamber basmaz Beecin'in
Baş köşesine basarım deyip,
Padişah Almam gök yelelinin
İçindeki derdini açarım deyip,
Keçil'in hanı Koñurbay'ın

On Beecin where no Prophet treads,
Saying: I shall tread its seat of honor,
Of padishah Almam, the grey-maned one,
Saying: I shall unlock the grief within him,
Of Keçil's khan Koñurbay,

Yılkısını basıp alırım deyip,

Saying: I shall raid and seize his horse-herds,

Elimden gelse Beecin'e
Almambet ile Çubak'ı
Han kaldırıp koyarım deyip,
Akına girip geri dönen,

Saying: if my hand availed, in Beecin
Almambet and Çubak both
I shall raise up and set as khans —
One who rode to war and turned back home,

Benim gibi kara bahtlı var mıdır?
Almambet, Çubak — iki han,
Ah yazık, Sırgagım,
Üç yiğitten ayrılan,
Bahadır ah, benim gibi bir kara bahtlı var mıdır?»
Mızrak yumruklayıp gümbürdeyip,
Bahadırın böğüre böğüre feryat etti.

Is there a black-fated one like me?
Almambet, Çubak — two khans,
Ah, the pity, my Sırgak,
Parted from three valiant men —
Batyr, ah, is there a black-fated one like me?»
Pounding his lance-fist, thundering,
Your batyr, bellowing and bellowing, cried his grief.

O toplanan halk dağılmaz,
Manas'ın ululuğuna bak sen,
Biri "yeter" demeye yaramaz.
O bildik yaman kadın Kanıkey
Padişahın önüne
Yüzü asık yürüyüp geldi,
Salınarak geldi ışıl ışıl,
Altından yapılma büyük küpe
Göğsünde parıldayıp:
«Bahadır, söylemekle hasret arınmaz,

The gathered people would not scatter,
Behold the greatness of Manas —
Not one availed to say "enough."
That known fierce woman Kanıkey
Before the padishah
Came walking with a clouded face,
Came swaying, all a-glimmer,
The great earring wrought of gold
Gleaming on her breast:
«Batyr, speaking does not cleanse the longing,

Bahadır, ahirete giden ikizler,
Bahadır, hasret çeksen bulunmaz!

Batyr, the twins gone to the hereafter —
Batyr, though you grieve, they are not found!

Dünyadan nice denk geçti,
Dengin yalnız Almambet, Çubak, Sırgak er değil,

How many equals passed from the world,
Your equals are not only Almambet, Çubak, Sırgak the braves,

Bahadır, kâmil yurdun çok geçti.
Böğürsen ağzın kapanmaz,
O dünyaya giden ikizler,
Bahadır ah, yanıp yakılsan bulunmaz!

Kâmil olanlar da geçti,
On sekiz bin âlemden
Bahadır, âlemi bozan aslan da geçti.

Kaygılanan yürek ezilir,
Kederlenme, sultanım,
Yitenler nerden bulunur?
Hanın Almañ — biriciğin,
Tabılgı bitmiş koyağın,
Sultanım, yorulmakla çare yok.
Sultanım, Akbaltay'ın Çubak'ı —
Döve döve bilediğin çeliğin,

Ulak han'ın Sırgagı —

Altından dökme som Baltay,
Onlara ağlamakla çare yok,
Ölü ile dirinin
Arasında Kur'an yürür,
Geçenlere çok ağlayıp,
Bahadır ah, dertli belaya rastlama!
Nice tepe yerle bir olup geçti,

Bahadır ah, o değil,
Atamız Âdem bile geçti,
İskender ile hoca Süleyman,
Dünyadan ağlayıp o da geçti,
Niceler, senin gibi han geçti!
Geçene ağlamakla çare yok,
Gidenlere,
Yanıp yakılmakla fayda yok», —
Deyip, böylece, Kanıkey,
Manas'ı koltuklayıp attan indirip,

Batyr, many a perfect people passed away.
Bellow — your mouth will not be stopped,
The twins gone to that other world —
Batyr, ah, though you burn with grief, they are not found!
The perfect ones have passed as well,
From the eighteen thousand worlds,
Batyr, the lion who broke worlds has passed too.
The sorrowing heart is crushed,
Do not grieve, my sultan,
Where are the lost ones found?
Your khan Almañ — your only one,
Your glen where the tabılgı grew,
My sultan, weariness is no remedy.
My sultan, Akbaltay's Çubak —
The steel you whetted, hammering and hammering,
Ulak khan's Sırgak —

Solid Baltay cast of gold —
For them weeping is no remedy,
Between the dead and the living
The Kur'an walks between,
Weeping overmuch for the departed,
Batyr, ah, meet no grievous woe!
How many hills were leveled to earth and passed,
Batyr, ah, and not that only,
Even our father Âdem passed,
İskender and hoca Süleyman —
Weeping, they too passed from the world,
How many khans like you have passed!
For the departed, weeping is no remedy,
For those who are gone,
There is no gain in burning grief», —
Saying so, thus, Kanıkey
Took Manas by the arm and helped him from his horse,

Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Bey Manas'ın diktiği bağında,
Kapılı hisar içinde,
Hanınız Manas han'ın otağında,
Şekeri kar gibi yığan,
Sarı yağı tepeleme koyan,
Başka türlü iş başlattı:
«Besili kuzu, tatlı baş,
Padişahım gelirse yesin» deyip,

Zavallı kadın Kanıkey,
Körpe etini kaynatıp koymuş.
Kara çayını içirip,
Kazı doğrayıp, yele yağı verip,
Gök yeleliye halis kaymak yağı verip,

Asil yengen ağırlayıp dururken,
Ense ile boynun arası
Azıp iltihaplandığı dem imiş,

Bahadırın aybalta değen yarası.

O zaman akıl dostu ulu Bakay:
«Muzdak'ın başı buz yayla,
Oradan sapmadan gidiver, Kanıkey,
Serin yere kon şimdi».
O zaman güzelim kadın Kanıkey,
Omzuna kaftan giydirip,
Celmayan'a bindirip,

Burmalı tunç mızrağı
Ucundan tutup çevirdi,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp yengen,
Üzük gibi kalpaklı er Şuutu'yu gönderdi.
Mısır ile Bağdat'ı
Sırayla ona dolaştırttı,
«Üpü» denen bir ilaç,
«Apı» denen bir ilaç,
Aşağıdaki geniş Mısır'dan getirtti.

On the lower side of Tört-Kül,
In the garden Bey Manas had planted,
Within the gated fortress wall,
In the tent of your khan, Manas khan,
Heaping sugar up like snow,
Piling yellow butter high,
She set another work afoot:
«A fattened lamb, a sweet head —
Let my padishah eat when he comes,» she said,
The poor woman Kanıkey
Had boiled tender lamb-flesh and set it out.
Giving him black tea to drink,
Slicing kazı, giving mane-fat,
Giving the grey-maned one pure clotted-cream butter,
While your noble yenge stood giving honor,
The place between the nape and neck —
It was the moment it festered and inflamed,
The batyr's wound where the moon-axe struck.
Then the friend of wisdom, great Bakay:
«Muzdak's summit is a high pasture of ice,
Go straight there without turning, Kanıkey,
Camp now upon the cool ground».
Then the fair woman Kanıkey,
Laying a kaftan on his shoulders,
Mounting him upon Celmayan,

The twisted lance of bronze
She grasped by the point and turned about,
Sobbing and sobbing, your yenge wept,
She sent er Şuutu of the ring-round kalpak.
Mısır and Bağdat both
She had him range in turn,
A medicine called «Üpü»,
A medicine called «Apı»,
She had brought from broad Mısır below.

O yiğit kadın Kanıkey
Medine'yi dolaştırtıp,
Oradan ilaç aldırıp,
Celpiniş'i dolaştırtıp,
Yengen oradan ilaç aldırıp,

Kaynatma kara ilaçtan
O güzelim kadın Kanıkey
Yarasına koydu şimdi.
Çürüyen ne varsa hepsini
Dağlayıp iyice temizletip,
Dışından çekip aldı şimdi.
Kırma kızıl ilacı
Yengen içinden bastırdı şimdi.
O zaman ağrıyan yeri yatışıp,
Kaplan sultan hanının
Gözü umaç gibi açılıp,
Kuvvet bulup dirilip,
O zaman garip bey canlanıp,
Geri göçüp Talas'a,
Bahadırın geniş Talas boyunca konunca,
Eskisinden üstün sultan olunca,

Dile gelmez adamı
Bahadır dile getirip korkutup.

Din bilmez kâfiri,
Bahadır ah, dine sokup korkutup.

Kerametli can olup,
O zaman güzelim bahadır han olup,
Küheylanın ağzını çevirince,
Bahadır ah, eskisi gibi durunca,
Bir gün tan ağarıp sökünce,
Yere aydınlık değince,
Uykudan irkilip uyanıp,
Padişah sağ yanına dönüp,

Aceleyle namazını kılıp,

That valiant woman Kanıkey
Had him range Medine too,
Had medicine fetched from there,
Had him range Celpiniş,
Your yenge had medicine fetched from there,
Of the black decocted physic
That fair woman Kanıkey
Laid some now upon his wound.
Whatever there was of rot, all of it,
She had it seared and cleansed full well,
Drew it out now from without.
The crushed red medicine
Your yenge pressed in now from within.
Then the aching place grew still,
The tiger sultan khan —
His eyes came open wide as bowls,
Finding strength, reviving,
Then the forlorn bey quickened to life,
Migrating back to Talas,
When the batyr camped along broad Talas,
When he stood sultan above what he had been,
The man whom no tongue could stir —
The batyr stirred to speech and made afraid.
The infidel who knew no faith —
Batyr, ah, he drove into the faith and made afraid.
Becoming a soul of wondrous power,
Then the fair batyr becoming khan,
When he turned his courser's mouth about,
Batyr, ah, when he stood as of old,
One day, when dawn broke pale and split,
When light came down upon the earth,
Starting from his sleep, awakening,
The padishah turned upon his right side,

In haste performed his prayer,

Horoz gibi dinç güzelim aslan,
Taybuurul'u eyerleyip,
Ermendü'nün sırtında,
Aç-Maral'ın boyunda,
Öldü mü desen diri ruh,

Bahadır ah, silik bir karaltı görünür.
Göründükçe görünür,
Görünmese Manas'ın
Gönlü o an bölünür,
Hani emanet deyip ısmarlayıp,

Yükleyip gönderdiği Almambet,
Altındaki o bildik at,
Yükletip saldığı değil mi,
Ay vurmuş gibi parlayıp,
Sarala küheylan görünür,
Sığır sağrılı Sarala,
Gökten gök ala bulut tutulup,

Almambet'in naaşını
Haykıran sansız koldan
O zaman sağ çıkarıp kurtulup,
Söyleyeyim dese dili yok,
Hayvandan akıllı nur yüzlü,
"Kılt" edip bir yudum su yutmaz,

"Kırt" edip bir tutam ot çiğnemez,

Günlerce durup dinlenmeden,
Gün vaktini almadan,
Ay vurmuş gibi Sarala,
Kapkara olup yaslanıp,
O elma gibi altın baş
Kapkara kana bulanıp,
Ahır kapısı gibi ağzı açılıp,
Ağzından köpük saçılıp,
O zaman başını yere eğmiş.
Hayvan da olsa Sarala,

Fresh as a rooster, the fair lion,
Saddling Taybuurul,
On the ridge of Ermendü,
Along the length of Aç-Maral,
A living spirit though you thought it dead —
Batyr, ah, a faint dark shape appears.
Appearing, it appears again,
Should it not appear, Manas's
Heart is torn that very instant —
The one he charged with a trust, commending,
Loaded and sent away — Almambet:
That known horse beneath him,
Is it not the one he loaded and dispatched?
Gleaming as if the moon had struck,
The courser Sarala comes in sight,
Sarala of the ox-broad croup,
Grey dappled cloud caught down from heaven,
Almambet's lifeless body
Out of the shrieking numberless host
It then brought forth alive, escaping,
Would it wish to speak — it has no tongue,
Wiser than a beast, its face all light,
With a "gulp" it swallows not one sip of water,
With a "crunch" it chews not one tuft of grass,
For days on end, without a rest,
Taking no share of the day,
Sarala, as though moonstruck once,
Turned pitch-black, bowed with grief,
That apple-like golden head
Smeared over in pitch-black blood,
Its mouth agape like a stable door,
Foam scattering from its mouth,
Then it bent its head to earth.
Beast though it be, Sarala

Kurban olunası küheylandır,
Hayvancağız yas tutar olmuş,
Geniş Talas'a yönelip,
Hayvancağız gerilip kaçmış.
Yeleyle kuyruktan ayrılıp,
Hayvancağız "güdük at" adını almış,

Işıl ışıl duran Sarala

Is a courser fit for sacrifice,
The poor beast fell to mourning,
Turning toward broad Talas,
The poor beast strained and fled.
Parted from its mane and tail,
The poor beast got the name "dock-tailed horse" —
Sarala that stood all shimmering,

Bu yıl Sarala güdük kalmış.
Eğildikçe sırtı yağır,
Tırnak kadar yeri sağlam değil,
Terlik konan yeri yağır,
Bel etinin hepsi yağır,
Eyer vurulan yeri yağır,
Nice yerinden beli yağır,
O zaman sığır sağrılı Sarala,
Hayvan da olsa hayvancağız,
O zaman çok eziyet çekmiş,
Uzaktan sefer yolu yürüyüp,
Sarala arık düşüp kalmış.
Alake'ni taşıyıp,
Bütün gücünden düşüp,
O zaman garip olup kalmış.
Yeleyle kuyruktan ayrılıp,
"Güdük" diye ad almış,
O sıra Sarala
Kötü ad sahibi olmuş.
İt-Ölbös'ün yalçın sırtını
Yortmuş meğer Sarala,
Hayvan görmez horluğu,
Bahadır ah, görmüş meğer Sarala.
Almambet'in naaşını
Yüklenmiş meğer Sarala,
Hayvan çekmez azabı,
O zaman çekmiş meğer Sarala.
Eyer beli gibi nice beli,
Aşmış meğer Sarala,
Nice geçidi, taş yolu

This year Sarala was left dock-tailed.
Its back galled whenever it bent,
Not a nail's breadth of it sound,
Galled where the saddle-pad was laid,
Its loin-flesh galled through all,
Galled where the saddle struck,
Its back galled in many a place,
Then Sarala of the ox-broad croup,
Beast though it be, the poor beast,
Then it suffered torment sore,
Walking the far campaign road,
Sarala fell lean and spent.
Bearing Alake home,
Fallen from all its strength,
Then it was left forlorn.
Parted from mane and tail,
It took the name of "Dock-tail,"
At that time Sarala
Became owner of an ill name.
İt-Ölbös's sheer ridge —
Sarala, it seems, had trotted it,
The scorn no beast should see —
Batyr, ah, Sarala, it seems, had seen it.
Almambet's lifeless body —
Sarala, it seems, had borne it,
The torment no beast can bear —
Sarala then, it seems, had borne it.
Many a pass like a saddle's spine —
Sarala, it seems, had crossed them,
Many a defile, many a stony road —

Basmış meğer Sarala.
Kestirmeden dosdoğru yürüyüp,
Yortmuş meğer Sarala,
Bey Manas'ın ak yüzünü
O zaman görmüş meğer Sarala.
Almambet'in naaşını
Sağ esen ulaştırıp,
Bey Bakay'ın eline
O zaman vermiş meğer Sarala.
Almambet'in naaşını
Alıp yürüyüp güzelim aslan,
Yeryüzünün dört bucağını

Sarala, it seems, had trodden them.
Walking straight by the shortest way,
Sarala, it seems, had trotted,
Bey Manas's white face —
Sarala then, it seems, had seen it.
Almambet's lifeless body
It brought through safe and sound,
Into Bey Bakay's hands
Sarala then, it seems, had given it.
Almambet's lifeless body —
Taking it up and walking, the fair lion,
Through the four corners of the earth

Dolaşıp gezen güzelim er,
At-Başı'ya geldiğinde
Çeç-Töbö'ye yol oydu derler,
Azizkan'ın biriciğini
Çeç-Töbö'ye koydu derler.
Kara dinden ak olan,
Hem kâfirden kaçıp yad olan,
Hem sarı söğütten diktirdiği
Söğüdü kalan Beecin'de,
Som altından yapılma
Tahtı kalan Beecin'de.
Derleyip yığdığını saçan,
Yalnız imanı arayan.
Kâfire hanlık süreceğine
Mekke'ye varıp konarım deyip,
Kâfirin hanı olacağına,
Adı yaban Burut olurum deyip,
O zaman talak kıldı putlarını,
Bıraktı Kıtay yurtlarını.
Ahiretin yüzünden,
O azaplı cehennemin varlığından,
O zaman altın tahtını ezip yağ kıldı.
«Müslüman dinine girmez» deyip,

«Helalin birini bilmez» deyip,
Altın tahtını yağ kıldı,

Roaming and wandering, the fair warrior,
When he came to At-Başı,
They say he carved a road to Çeç-Töbö,
Azizkan's only one
They say he laid at Çeç-Töbö.
Made white from the black faith,
A stranger too, fled from the infidel,
The willow he had planted of yellow willow
Left behind in Beecin,
The throne wrought of solid gold
Left behind in Beecin.
Scattering all he had gathered and heaped,
Seeking naught but the faith alone.
Rather than reign khan over infidels,
Saying: I shall go and settle in Mekke,
Rather than be khan of the infidel,
Saying: I shall be a Burut, wild of name,
Then he divorced his idols,
He left the Kıtay lands.
For the sake of the hereafter,
Because that hell of torment is,
Then he crushed his golden throne to tallow.
Saying: «He will not enter the Muslim faith»,
Saying: «He knows not one lawful thing»,
He made his golden throne to tallow,

Babası Azizkan'ı yere serdi.

İyice öfkesine dokununca,
Gümüş tahtını kana buladı,
Her gün söylesem söz dinlemez deyip,
Kün cañ-cuñu yere serdi.
Kara dinden ak olup,
Kaçıp Almañ çıktığında,
Ölmedikleri için kaldılar,
Yumuşak kuray otu pişinceye dek,
Mıyzam çiçeği düşünceye dek,
Sıkı sıkıya altı ay vuruştular.

Süleyman'ın el sürmediği Beecin'e
Sultan olup dönüp gelen,
Tertemiz sultan, din uğruna,
Anası Altınay'dan ayrılan,
Alakem mızrak tutup kara dini bozdu,

Kakançınlı Beecin'in

Gazasına vardığında,
Alakem kazaya uğrayıp okla uçtu,

Kâfirden ölen şehide
O zaman Sarala'sını kurban etti şimdi,
Çeç-Töbö'ye Alake'yi koydu şimdi.
Kâfirden okla uçtu deyip,
Bununla Çeç-Töbö
Ulu bir ziyaretgâh oldu şimdi.
Sarala kurban edilince,
O zaman, Alakem konunca,
Almambet yeni ölmüşçesine,
Azabı yeni görmüşçesine,
Dostu Manas kaplan
Durmadan ağlayıp sızlayıp,
Almambet'in otağına
Böğürerek geldiği dem imiş,
Kendinden geçip sersemleyip,

He laid his father Azizkan low upon the earth.
When his wrath was touched full sore,
He drenched his silver throne in blood,
Saying: each day I speak, he heeds no word,
He laid the Kün cañ-cuñ upon the earth.
Made white from the black faith,
When Almañ fled and came away,
They remained because they did not die,
Till the soft kuray grass had ripened,
Till the mıyzam blossom fell,
Six months they fought, gripped fast together.
To Beecin untouched by Süleyman's hand
The one who returned as sultan,
The stainless sultan, for the faith,
Parted from his mother Altınay —
My Alake took up the lance and broke the black faith,
Of Kakançın's Beecin

When he went on its holy war,
My Alake met his doom and flew by the arrow,
For the martyr slain by the infidel
He then made his Sarala the offering now,
He laid Alake at Çeç-Töbö now.
Saying: he flew by the infidel's arrow,
By this, Çeç-Töbö
Became a great shrine of pilgrimage now.
When Sarala was sacrificed,
Then, when my Alake was laid to rest,
As though Almambet had newly died,
As though the torment were newly seen,
His friend Manas the tiger,
Weeping and aching without cease,
To Almambet's tent —
It was the moment he came bellowing,
Out of himself, dazed and reeling,

Manas'ın takatsiz kaldığı dem imiş.

«Kuşağını bele kuşanan,
Yedi tümen asker gelse,
Kaftanı omzuna atıp saldıran,

Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azizkan'ın biriciği,
Almambet dostum, al da yat!
Koyaktaki karagat,
El ele tutuşup gidene,
Vay kara gün, Almam, al da yat!

Alakem — kara çene Akbaltay,
Başı dik, kim aşırıp götürür,
Karanlık gece çökmüş Beecin'in
O bildik yolunu kim başlar?
Kızıl çelik bayrağım,
Almambet, Kıtay'dan gelen armağanım.
Kahrolası başa gün düşse,
Sıkışık yerde gereğim,
Yukarı çıksam desteğim,
Ölmeden nasıl durayım,
Vay kara gün, Almam — dayanağım!
Sıkı berkittiğim siperden
Gerçekten ayrı mı kaldım,
Yiğidim Almam aslanımdan,
Azizkan'ın biriciği,

Alakem — Sarala ile yortuşum.

Atadan birlikte doğan yok,
Allah Teâlâ bir Hüda,
Kıtay'dan sürüp verdiği yiğidim.
Taşa düşsem çekip alanım,
Alakem — yoldan geri döndürenim.

Alakem'in gözü göçtükten sonra
Diri bakıp durur muyum,

It was the moment Manas's strength was gone.
«Girding his sash about his waist,
Though seven tümen of soldiers came,
Flinging his kaftan on his shoulder, charging,
Gold-forelocked, tassel-sashed,
Azizkan's only one,
Almambet my friend, take it and lie!
The blackcurrant in the glen —
For him who went hand clasped in hand,
Woe, black day, my Almam, take it and lie!
My Alake — black-jawed Akbaltay,
Head held high — who will bear him over,
Of Beecin sunk in blackest night
That known road — who will begin it?
My banner of red steel,
Almambet, my gift come out of Kıtay.
If the cursed day fell on my head,
My need in the narrow place,
My prop when I climbed above,
How shall I stand and not die,
Woe, black day, my Almam — my stay!
From the rampart I made fast
Am I truly sundered now,
From my brave Almam, my lion,
Azizkan's only one,

My Alake — who trotted with Sarala beside me.
No one born with me of one father,
Allah Teâlâ, one Hüda —
The brave one He drove to me out of Kıtay.
Who pulled me out when I fell on stone,
My Alake — who turned me back from the road.
After my Alake's eyes have passed,
Shall I keep watching, still alive,

Asil Almam aslanımı
Kara yere kıyar mıyım?
Günüm bitti, Bakay han,
Küpsörümdeki barutum döküldü.
Dertli Manas, güzelim aslan,
Bugün küpsör gibi handan umudu kesildi.
Çarem bitti, Bakay han,
Şerefim nasıl da örtüldü.
Razıyım Allah'a,
Bugün Alakem'in naaşı bulundu.
Her ay uğuldayıp esen,
Yalçın dağın yeli gibiydi,
Ne gelse çekinmeyen
Kara kulak aslanım gibiydi,
Mızraklaşınca desteğim,
Almambet benim dayanağım».
Yas tutup çok ağlayıp,
Almambet'in otağında:
«Asilim Almam!» deyip ağlayıp,
O zaman böğürüp Manas iki büklüm olup,
Beyin karışık sarı safra
Kusuverdi han Manas,
Tepesi üstü dimdik düştü.
O zaman kaplan anan Kanıkey
Feryat edip ağlayıverdi,
Bahadırın başını yaslayıp hıçkırıp:
«Sultanım, beyin karışık sarı safra
İnsanı derde salan illet imiş,
Bahadır, senin ensende yaran mı vardı?»

«Hanımım, belimdeki yaramı söyleyeyim,
Geniş Beecin'in boğazında
Namaz kılıp yatarken,
Secdeye başımı koyduğumda,
Argınkan'ın Acıbay'ı

My noble Almam, my lion —
Can I give him to the black earth?
My day is done, Bakay khan,
The powder in my küpsör is spilled.
Grieving Manas, the fair lion —
Today, like the küpsör, his hope in the khan was cut.
My remedy is done, Bakay khan,
How my honor has been veiled.
I am resigned to Allah,
Today my Alake's body has been found.
Each month it moaned and blew —
He was like the wind of the sheer mountain,
Shrinking from nothing that might come,
He was like my black-eared lion,
My prop when lances clashed,
Almambet is my stay».
Mourning, weeping long and sore,
In Almambet's tent:
«My noble Almam!» he wept, crying,
Then, bellowing, Manas bent double,

The yellow bile mixed with brain
Khan Manas vomited forth,
Headlong, straight down he fell.
Then the tiger, your mother Kanıkey,
Cried out and burst in weeping,
Cradling the batyr's head, sobbing:
«My sultan, yellow bile mixed with brain
Is an ill that plunges man in woe,
Batyr, was there a wound upon your nape?»
«My lady, let me tell the wound at my waist:
In the gorge of broad Beecin,
While I lay performing prayer,
When I set my head in prostration,
Argınkan's Acıbay —

Uzakta uyuyakaldığında,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Beni gerinip sapladığında,
Mızrağın ucu sivrilip,
Belimde kalıp durduğunda,
Argınkan'ın Acıbay'ı,
Sıkı çek desem gevşek çekip,
Mızrağı burup almıştı,
Çeliğin ucu "kürt" edip,
Benim belimde kırılıp kalmıştı.
Ben buraya varıncaya dek,
Ağzı kapanıp kalmıştı,
Öte yanı zonklayıp durmuştu,
Bak hele iyice, dert ortağım,
Benim belimdeki yaram bu idi».
Kaplan kadın Kanıkey
Hıçkırıp ağlayıverdi,
O zaman feryat edip inledi:
«Vay beyim, onmaz olayım,
Senin belindeki yaranı görmeyen,
Senin ecelinin yetmesi,
Benim çaremin bitmesi.
O geniş Beecin savaşında,
Kara-Köl'ün boğazında
Namaz kılıp yatarken,
O zaman kadın olmayıp er olsaydım,
Hünkârımın önünde
Gözcüsü ben olsaydım,
Hünkârımı Kalça saplayıp dururken,
Acıbay çoro ben olsaydım,
Saplamaz mıydım o azgını,
Sınamaz mıydım yürüğü,
Salmaz mıydım Beecin'e
İnsanın yapmadığı bozgunu.
Dövmez miydim sersemletip,
Koñurbay gibi azgını,
Çektirmez miydim Beecin'e
Kimsenin çekmediği ziyanı.

When he lay asleep far off,
Cotton-sashed, wide-booted,
Keçil's khan Koñurbay,
When, stretching, he ran me through,
The lance's point splintered sharp,
When it stayed lodged within my waist,
Argınkan's Acıbay —
I said pull hard; he pulled it slack,
He wrenched the lance and drew it out,
The steel tip snapped with a "crack,"
It stayed broken in my waist.
Until I came to this place,
Its mouth had closed and sealed,
Its far side kept on throbbing,
Look well and closely, partner of my pain,
This was the wound within my waist».
The tiger woman Kanıkey
Burst out sobbing and weeping,
Then she wailed and moaned aloud:
«Woe, my bey, may I never prosper,
I who saw not the wound at your waist —
Your doom's arriving
Is the ending of my remedy.
In that broad Beecin war,
In the gorge of Kara-Köl,
While you lay performing prayer,
Had I then been no woman but a man,
Before my sovereign lord
Had I been his watchman there,
While the Kalça ran my sovereign through,
Had I been Acıbay the çoro,
Would I not have run that savage through,
Would I not have tried the swift one,
Would I not have loosed on Beecin
A rout no man has made?
Would I not have beaten senseless
A savage like Koñurbay,
Would I not have made Beecin suffer
A loss that none has suffered?

Boğazlatmaz mıydım zalimi,	*Would I not have had the tyrant's throat cut,*
Beecin'e salmaz mıydım gazayı.	*Would I not have loosed holy war on Beecin?*
Kırmaz mıydım sırığını,	*Would I not have snapped his lance-pole,*
Dişi olmayıp er olsaydım,	*Had I been no female but a man,*
Kalça'ya göstermez miydim oyunu,	*Would I not have shown the Kalça sport,*
Salmaz mıydım Beecin'e	*Would I not have loosed on Beecin*
Görülmedik bir bozgunu.	*A rout that none has seen?*
(Hünkârın ecelinin yetişi,	*(The coming of my sovereign's doom,*
Kara yüzlünün çaresinin bitişi.)	*The ending of the black-faced one's remedy.)*
75280 Beecin'den yiğit geldiğinde,	*When the brave came home from Beecin,*
Bahtsızın seni esen gördüğünde,	*When this luckless one saw you whole,*
Dar döşeğe yattığında,	*When you lay on the narrow bed,*
Cilveye daldığında,	*When you sank into dalliance,*
Üstüne kolumu attığımda,	*When I threw my arm across you,*
Bağrıma sıkıca çektiğimde,	*When I drew you hard against my breast,*
Buradaki yarayı görmeyen,	*I who saw not the wound that lay there —*
Keskin gözüm pas tutan,	*My keen eye rusted over —*
Kancığın gözü o zaman kör olası!	*May the bitch's eye have then gone blind!*
Kırlardaki pınar gibi	*Like the springs upon the steppe*
75290 Coşup çağlaştığımızda,	*When we surged and rippled together,*
Arkar ile dağ koçu gibi	*Like the arkar and the mountain ram*
Kavuşup durduğumuzda,	*When we came together, joined,*
Sırtına kolumu attığımda,	*When I threw my arm across your back,*
Bağrıma sıkıca çektiğimde,	*When I drew you hard against my breast,*
Zevke böyle daldığımızda,	*When we sank so deep in pleasure,*
Buradaki yarayı görmeyen,	*I who saw not the wound that lay there —*
Padişahımın aslanlığı,	*It is my padishah's lionhood,*
Kara yüzlünün talihinin eksikliği.	*It is the shortfall of the black-faced one's luck.*
Alın kemiğim yassı imiş,	*My brow-bone, it seems, was flat,*
75300 Padişahımın gözü yumulursa,	*If my padishah's eyes should close,*
Kara yüzlünün gün görmesi kıt imiş.	*Scant, it seems, are the days the black-faced one will see.*
Benim ensemde saçım yok idi,	*On my nape I had no hair,*
Bahadırın gözü yumulursa,	*If the batyr's eyes should close,*

Emeğim baştan başa çile imiş.
My toil, it seems, was torment through and through.

Benim örgülü saçım gür idi,
Bahadırın gözü yumulursa,
Benim alnım baştan başa kara yazı imiş.
My braided hair was thick and full,
If the batyr's eyes should close,
My brow, it seems, was black-writ fate from end to end.

Kırlarda yılkın altı tümen,
Bahadır ah, argımakla küheylan karışık,
Sürüp derleyip gütmeye,
Ardında erkek oğlun küçük,
Vakitsiz gözün yumulursa,
Ağabey-kardeşlerinin hepsi hasım.
Dağdaki yılkın dokuz tümen,
On the steppes your herds are six tümen,
Batyr, ah, argımak and courser mixed,
To drive and gather them and herd —
Behind you your male son is small,
If your eyes should close untimely,
Your elder and younger brothers all are foes.
On the mountain your herds are nine tümen,

Toburçakla küheylan karışık,
Toburçak and courser mixed,

Benimdir deyip sahip çıkacak,
Güdecek oğlun bundan da küçük.
Dağ gibi gözün yumulursa,
Argın, üvey yurdun hasım.
Ayköl'üm, gözün yumulursa,
Ne olur dul kalan baş!
Sultanım, vasiyetini söyle, sözünü söyle,
To claim them, saying: they are mine —
The son to herd them is smaller still.
If your mountain-like eyes should close,
The Argın, your step-kin land, are foes.
My Ayköl, if your eyes should close,
What will become of the widowed head!
My sultan, speak your testament, speak your word,

Kara yüzlünün sığınacağı yeri söyle!
Ay karanlık olduğunda,
Padişahım, geceyi ben n'ideyim?
Say where the black-faced one shall shelter!
When the moon is dark above,
My padishah, what shall I do with the night?

Ardında erkek evladın küçük,
Asil gözün yumulursa,
Padişahım, gündüzü ben n'ideyim?
Gök yelelim, beyim, baş kaldır,
Behind you your male child is small,
If your noble eyes should close,
My padishah, what shall I do with the day?
My grey-maned one, my bey, lift up your head,

Seni görecek kişin var mıydı?
Ansızın gözün yumulursa,
Padişahım, gömecek kişin var mıydı?
Kopanı ulayacak kişin var mıydı?
Öz kardeşçesine yanacak,
Had you a soul who would look on you?
If your eyes should close all sudden,
My padishah, had you one to bury you?
Had you one to splice what snapped,
One to burn with grief like your own brother —

Sana yakın kişin var mıydı?
Altının çok, sikken çok,
Bahadır ah, üleşecek kişin var mıydı?
Ecel yaklaştı galiba,
Bahadır, söyleşecek kişin var mıydı?
Küheylanının ağzını
Çevirecek kişin var mıydı?
Kararıp başa gün düşse,
Zahmetli değerli iş düşse,
Tuğ dibinde kıpırdamadan,
Kaplanım, duracak kişin var mıydı?
Doğan gözün yumulursa,
Hizmetinde kıpırdamadan,
Duracak kişin var mıydı?»
O zaman Manas kaplan:
«Hanımım, ver beri elini:
Ecelim yetip ben ölürsem,
Benimle birlikte sen ölürsen,
Vadi boyunca konma,
Yangın sönmüş gibi olma!
Yığdığın altını saçıp git,
Baban Temirkan'a doğru kaçıp git!
Kara han'a varsan sığınırsın,

Had you a soul so near to you?
Your gold is much, your coin is much,
Batyr, ah, had you one to share it out?
Doom has drawn near, it seems,
Batyr, had you one to speak with you?
Your courser's mouth —
Had you one to turn it about?
If the darkened day fell on your head,
If toilsome precious work befell,
At the standard's foot, unstirring,
My tiger, had you one to stand?
If your falcon eyes should close,
In your service, never stirring,
Had you one who would stand?»
Then Manas the tiger:
«My lady, give me here your hand:
If my doom arrives and I should die,
If you should die along with me —
Do not camp along the valley,
Be not like a fire gone out!
Scatter the gold you heaped and go,
Flee to your father Temirkan!
Go to Kara khan — you will find refuge,

Temirkan'a varsan yatarsın,
Han ölünce kadına
Baba ocağı yakın olur,
Baban Temirkan'a vardığında
Kucağındaki Semetey'i,
Baldır beşik yavrucağı,
Kes çubuğunu töresince,
Yap yerine getir törenini,
İt kabından geçirip,
Kılıcın keskininden atlatıp,
Ense saçını kesiver,
Akraban Ismayıl'a veriver!
Baba halini bildirmeden,
Ana halini sezdirmeden,
Yavrucağın Semetey'i besleyiver!

Go to Temirkan — you will find rest,
When the khan dies, for the wife
The father's hearth is near.
When you come to your father Temirkan,
Semetey in your embrace,
The cradle-legged little babe —
Cut his rod by custom's law,
Perform his rite, fulfill it whole,
Pass him through the dog's dish,
Leap him over the sword's keen edge,
Cut the hair upon his nape,
Give him to your kinsman Ismayıl!
Not telling him his father's state,
Not letting him sense his mother's state,
Nurse your little one, Semetey!

Yaşı on ikiye geldiğinde,
İçinden ok geçmez kaftanı giydir,
O zaman ana-baba halini bildir.

Ruhum hazırda var olursa,
Yolunda kollayıp tutarım,
Bir'im yoldaş, yâr olursa,
Bir gözümü ona salarım.
Benim gözüm göçtüğünde,
Bu Talas sana yer olmaz,
Derli toplu malını saçıp git,
Buhara'ya doğru kaçıp git.
Beriki Abıke, Köböş — iki haram,

Çıybıt, Koçkor — dört haram,
Acıbay, Kölbay — altı haram,
Gözünde şaşılık gezerdi,
Güçleri yetse bunlar
Beni çelmeye yeltenirdi.
Gözünde eğrilik gezerdi,
Sözünde çarpıklık gezerdi,
Fırsatını bulsa altı kul,
Bana kötülük etmeye yeltenirdi.
Özünde çürük demir keskin olmaz,
Bu, yadda büyüyen haram yurt olmaz,

Derme çatma demir keskin olmaz,
Böyle kudurmuş itler yurt olmaz.
Gözlerinde boş fesat gezerdi,
Ben böyle düşsem, sıradan it,

Beni bölmeye yeltenirdi,
Gözünde eğrilik gezerdi,
Sözünde çarpıklık gezerdi,
Fırsatını bulsa altı kul,
Bana kötülük etmeye yeltenirdi.
Şerefli kişi bozulmaz,
Dünyada akılsız itler birleşmez.
Yarın gözüm göçtüğünde,

When his years have come to twelve,
Dress him in the kaftan no arrow pierces,
Then make known his father's and mother's state.
If my spirit be at hand,
I shall watch and hold him on his road,
If my One be comrade and friend,
I shall cast one of my eyes upon him.
When my eyes have passed away,
This Talas will be no place for you,
Scatter your well-gathered goods and go,
Flee away toward Buhara.
These near ones — Abıke, Köböş — two harams,
Çıybıt, Koçkor — four harams,
Acıbay, Kölbay — six harams,
A squint went roving in their eyes,
Had their strength sufficed, these ones
Would have tried to trip me down.
A crookedness went roving in their eyes,
A warp went roving in their words,
Given their chance, the six slaves
Would have tried to do me ill.
Iron rotten at the core holds no edge,
This haram folk raised among strangers is no people,
Patchwork iron holds no edge,
Such rabid dogs are no people.
Empty mischief roved in their eyes,
Should I fall so, the common dog

Would have tried to carve me up,
A crookedness went roving in their eyes,
A warp went roving in their words,
Given their chance, the six slaves
Would have tried to do me ill.
The honored man is not corrupted,
In this world witless dogs do not unite.
Tomorrow when my eyes have passed,

Öksüz tayını yemez mi,
O zaman denk kardeşim demez mi.
Altının kömür kadar etmez,
Altı haram, semirse şeref bilmez.
Gümüşün demir kadar etmez,
Sıradan kul, semirse yandığını bilmez.

İpeklin keçe kadar etmez,
Sıradan it, giyinse kıymetini bilmez.

Kazara ben ölürsem,
Belli yere sen gömersen,
Altı haramla birleşirse,
Elim değmiş hanlar var,
Benden horluk görmüş canlar var,
Kurtulunmaz davalar var,
Kan dökücü düşmanlar var.
Ölüden öç alırcasına,
Mezarımı açıp almasınlar,
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere parçalatmasınlar,

Bu yanına uyanık ol!
Delim, çapayla mezarımı oyuver,

Bir adama bile bildirmeden,
Danışıp yalnız Bakay'a,
Bilinmez yere koyuver!
Yiğit kadın Kanıkey,
Yiğitliğini göster de,
Sağlam akıl yürütüp beni,
Kimsenin ummadığı yere gizle.
Gökten yıldız toz koparıp,
Yerinden oynarsa geleyim,
Ahiretlik özüme
Dost olanla geleyim.
Ceti-Suu'yu yurt edinen,
Gören canların hepsi

Will they not devour the orphan's colt,
Will they not then say: my equal brother?
Your gold will not be worth coal,
Six harams, grown fat, know no honor.
Your silver will not be worth iron,
The common slave, grown fat, knows not that he burns.
Your silk will not be worth felt,
The common dog, though dressed, knows not its worth.
If by mischance I die,
If you bury me in a known place,
If the six harams band together —
There are khans my hand has touched,
There are souls that bore my scorn,
There are feuds that have no ending,
There are blood-shedding enemies.
As if taking vengeance on the dead,
Let them not open my grave and take me,
Dragging me along the road,
Let them not have rabid dogs tear me apart —
On this side be wakeful!
My wild one, carve out my grave with the hoe,
Letting not one man know of it,
Taking counsel with Bakay alone,
Lay me in an unknown place!
Valiant woman Kanıkey,
Show your valor now,
Reasoning with steady mind,
Hide me where none would ever guess.
If a star tears dust from heaven
And leaves its place, let me come,
With one who is my friend
For the hereafter, let me come.
He who made Ceti-Suu his land,
All the souls that saw him

Eksiksiz yaman er demiş,
Kaplanını eyerleyen,
Kañgay'ın başını gagalayan,
Han hocadan dua alan,
Kaplan Koşoy diye anılan,
«Handan dua alırım» deyip,
Mekke'de beş yıl okuyan.
Ünlü erenden dua alıp,
Yiğit Koşoy diye anılıp,
Duası yurdu zenginleştiren,
Gözettiği canı gönendiren,
İri gözü Çolpan yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
Kopanı ulayan,
Saçılanı toplayan,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Aklı yetkin can idi,
Gerçek cevherli han idi,
Çare bulur güç idi,
Han Koşoy'a haber sal,
Koşoy gelirse gömersin,
Danışırsan Koşoy'a,
Kendi dileğince olursun.
Keñ-Alay'ı yurt edinen,
Gören canların hepsi,
Kurumlu heybetli er demiş,
Dokuz oğlun küçüğü,
Bir Tanrı'nın kulu,
Eleman'ın er Töştük'ü,
Yel kasırga gibi atlıydı,
Yer altına indiğinde
Yedi yıl gün görmeden,
Yer azabını çekmişti,
Nice mızrak savuran,
Erenlerle kapışan,
Kara çelik tokuşturan,
Çoyunkulak, Çoyun alp —
Bununla er Töştük
İki yıl boğuşmuştu,

Called him a fierce man without flaw,
Who saddled his tiger,
Who pecked at Kañgay's head,
Who took blessing from khan and hoca,
Renowned as Koşoy the tiger,
Saying: «I shall take the khan's blessing»,
Who studied five years in Mekke.
Taking blessing from the famed saint,
Renowned as Koşoy the brave,
Whose blessing enriched the land,
Who prospered the souls he watched,
His great eye like the star Çolpan,
His moon-ear like a shield,
Who splices what has snapped,
Who gathers what is scattered,
Katagan's khan Koşoy —
He was a soul of perfect mind,
He was a khan of true gem-stuff,
He was a strength that finds the cure,
Send word to khan Koşoy,
If Koşoy comes, you shall bury me,
If you take counsel with Koşoy,
You shall have your own desire.
He who made Keñ-Alay his land,
All the souls that saw him
Called him a stately man of awe,
The youngest of nine sons,
Slave of the one Tanrı,
Eleman's er Töştük —
A rider like the wind-borne storm,
When he went beneath the earth,
Seven years without the sun,
He bore the torment of the earth,
Who hurled many a lance,
Who grappled with mighty men,
Who clashed black steel on steel,
Çoyunkulak, the alp Çoyun —
With this one er Töştük
Had wrestled for two years,

Böyle desem er Töştük,
İslam'ın beli odur,
Dışından bakıp otursan,

If I say so, er Töştük —
He is the backbone of Islam,
If you sat and looked from without,

Kaplan doğmuş han Töştük,
İslam'ın aslanı odur.
Güzelim gözüm yumulursa,
Han yağmasını yaptırmadan,
Geri alacak bel odur,
Ar-namus etmeden Töştük'e,
Danışılacak er odur.
Üzüp canını kurutmadan,
Danışırsan Töştük'e,
Ayağa kalkacak er odur.
Er Töştük'ün altında
Çalkuyruk gibi atı var,
Ben ölünce yas törenimde
Altmış gün dururum deyip,
Töştük'ün çoktan verdiği ahdi var.
Bel bağlanacak bel odur,
Töştük'ün gayreti tutarsa,
Seni derde salmadan,
Karşılayıp alacak er odur.
Özüne bakıp otursan,
Pirler koruyan aslan odur,
Eleman'ın Töştük'üne,
Delim, haber sal, işte o.
Maseyil'i yurt edinen,
Oyrot denen elden olan,
Saparbay'ı yaylayan,
Geniş Turpan'ı kışlayan,
Karaça han'ın hanı Saykal,
Urgan gibi gür güzelim saç,
Dün tepeye sımsıkı düğdüğünde,

Tiger-born khan Töştük,
He is the lion of Islam.
If my fair eyes should close,
Not letting the khan's plunder happen,
He is the backbone to win it back,
Without shame before Töştük,
He is the man to take counsel with.
Without tearing and parching your soul,
If you take counsel with Töştük,
He is the man who will rise to his feet.
Beneath er Töştük
There is his horse, the like of Çalkuyruk,
At my mourning rite when I die,
Saying: I shall stand for sixty days —
There is the vow Töştük gave long ago.
He is the backbone to lean upon,
If Töştük's zeal takes hold,
Without casting you in woe,
He is the man to meet and take you in.
If you sat and looked at his core,
He is the lion the pirs protect,
To Eleman's Töştük,
My wild one, send word — that is it.
He who made Maseyil his land,
Who is of the people called Oyrot,
Who summers on Saparbay,
Who winters in broad Turpan,
Karaça khan's khan Saykal,
Her fair hair thick as rope,
Yesterday when she knotted it tight on her crown,

Aşağı köyünü vurduğumuzda,
Karaça han'ın Saykal'ı,
Dün göğüs göğüse girince,
Oynadığı yerden toz çıkan,

When we struck her lower village,
Karaça khan's Saykal,
Yesterday when we closed breast to breast,
Dust rising where she sported,

Kahrından can çıkıp,
Gök demir renkli kaftan giyip,
Algara benzeri at binip,
Kırk çoronun hepsinin,
Yamaçta bulup çaresini,
Biten dağın çıkıntısından,
Düz olan yalçın burundan,
Kum-Darıya yamacından,

Cılgındı'nın kıyısından,
Kartal doğmuş kırk çoro
Yılkısını basıp aldığında,
Haykırıp Saykal kovalayıp,
O zaman asker saldığında,
Bakay'ı saplayıp düşürüp,
Belayı savurduğunda,
Çubak'ı saplayıp düşürüp,
Şamatalı kız Saykal
Kargaşayı böyle saldığında,
Dönüp bakmadan mızraklaşıp,
Kırk yaman yaya kaldığında,
Ulak han'ın Sırgagı
Aklından şaştığında:
«Ayköl ağa, n'olacak!» deyip,

Çevremde dönüp kaçtığında,
Azizkan'ın Almambet'i,
Altmış gün mızraklaşıp,
Kargı kargıya yattığında,
Almambet'ten gayrının
Gücünü büsbütün bitirip,
Mızraklayıp attan düşürüp,
İçimden kabarıp coştum ben,
Karaça'nın Saykal'ına
Önünden çıkıp rastladım.
Haykırıp mızrak uzatıp,
Ay gibi sarı ovada
Yenişemeyip durmuştuk.
Düzce bir çıkıntıya,

Her soul near leaving in her fury,
Donning a kaftan the hue of grey iron,
Mounting a horse like Algara,
Of all the forty çoros
Finding their remedy on the slope,
From the spur of the ended mountain,
From the sheer flat headland cape,
From the slope of Kum-Darıya,

From the shore of Cılgındı,
When the eagle-born forty çoro
Raided and seized her horse-herds,
Shrieking, Saykal gave chase,
Then, when she loosed her soldiers,
Running Bakay through, unhorsing him,
When she hurled calamity,
Running Çubak through, unhorsing him,
The clamorous maiden Saykal —
When she loosed such havoc there,
Lancing without a backward glance,
When forty fierce ones stood afoot,
Ulak khan's Sırgak,
When his wits were scattered:
Saying: «Ayköl ağa, what will become of us!»,

When he fled circling round me,
Azizkan's Almambet,
Sixty days trading lance-thrusts,
When he lay lance against lance,
Of all except Almambet
She spent the strength entirely,
Lancing them down from their horses,
I surged and boiled within,
Karaça's Saykal —
I came out and met her face to face.
Shouting, thrusting out the lance,
On the moon-yellow plain
We stood, neither overcoming.
To a level jutting spur,

Düz olan dağ burnuna,
Ölesiye geldiğimizde,
Öfkelenip han Saykal,
Mızrak ile sapladığında,
Çarem gidip kollarım açılıp,
Tulum gibi burnum şişip,
Ayağım gidip sallanıp,
Gözüm gidip fıldır fıldır,
Eyerimden kendim gidip,
Üzengiden ayak gidip,
Saykal'ın erliğinden,
Kendime gelemez oldum.
Öfkeyle öksürüp,

To the flat mountain cape,
When we came there set to die,
Khan Saykal, waxing wrathful,
When she ran me through with the lance,
My remedy fled, my arms flew wide,
My nose swelled like a bloated skin-bag,
My legs went, dangling loose,
My eyes went spinning round and round,
Myself gone from my saddle,
My feet gone from the stirrups,
From Saykal's manly prowess
I could not come to myself.
Coughing with rage,

Yaman Saykal, gök yelelin,
Ulu dağ gibi kabarıp,
Akkula'nın üstünden
Kaldırıp alıverdi,
O zaman Saykal düşünüp:
«Müslümanın aslanı imiş,
Öfkemle fırlatıp atsam,
İslam'ın beli kırılır, — deyip,

Fierce Saykal — your grey-maned one,
Swelling like a mighty mountain,
From the back of Akkula
She lifted him clean away,
Then Saykal fell to thinking:
«He is the lion of the Muslims, it seems,
If I hurl him down in my wrath,
The backbone of Islam will break, —
saying,

Kadından Manas mızraklanıp,
Sırıtıp kalmış, — derler deyip,
Haberini duysa kâfirler,
Yeniden Tanrı vurur, — deyip,
Bunu atından alıp n'ideyim,

Manas was lanced by a woman,
Left grinning, — they will say, saying,
If the infidels hear word of it,
Tanrı will strike anew, — saying,
What would I do, taking him from his
horse,

Attan alıp aykölü,
Ne mirasa ereyim».
Böylece ata bindirip,
Onmaz Saykal durduğunda:
«Kâfiri bozan aslan kıldın,

Taking the ayköl from his horse,
What inheritance would I gain?».
So she set him on his horse,
When luckless Saykal stood there:
«You made him a lion who breaks the
infidel,

Bir kadına denk kılmayıp,
Bunca neden eksik kıldın?» —
Deyip, böylece, zavallı can,
Coşup dövüş saldığında,

Not making him a match for one woman,
Why did You make him fall so short?» —
Saying so, thus, the poor soul,
When she surged and gave battle,

Taban tabana vuruşup,
Yaka yakaya geldiğimizde,
Dert hevesini giderişip,
Aybalta ile vuruşup,
Kılıç ile kıyışıp,
Sapı elde kaldığında,
Kum-Talaa'nın çölünde
Yenip aldım Saykal'ı,
Yem torbası gibi terkiye asıp,
Öfkem iyice geldiğinde,
Eğilip kaptım Saykal'ı.
«Başına yazma örterim, — deyip,

Delinin azabı candan geçti,

Güpegündüz bunu alırım, — deyip,

Ala cübbeli Aykoco
Aramızda durduğunda,
Bir tuttuğum Bir'im o idi,
Kıyametlik ahit kıyıldığında,
Karaça han'ın hanı Saykal'ın
Söz verdiği lafı var:

«Öldüğünde kırk gün,
Yas töreninde dururum», — deyip,

Kur'an'la antlaştığı yeri var.
Han Saykal'a haber ver,
Saykal gelirse gömersin,
O gün sen, delim,
Kendi dileğince olursun.
Aşağıdaki Kırım denen elde ya,
Kırk günlük yerde ya,
Urumkan oğlu Kökbörü —
Gökten bulut oynatmış,
Ahiretlik dost olmuş,
Bit kadarken birleşip,
Parmak kadarken baş koşmuş,

Striking sole against sole,
When we came collar to collar,
Easing the craving of our grief,
Trading blows with the moon-axe,
Hewing each other with swords,
When the hilt was left in hand,
In the desert of Kum-Talaa
I overcame Saykal and took her,
Slinging her like a feed-bag at the crupper,
When my fury fully came,
I bent and snatched up Saykal.
Saying: «I shall veil her head with a kerchief, —

The mad one's torment passed beyond the soul,

Saying: I shall take her in broad daylight, —

Aykoco of the motley robe,
When he stood between us two,
My One I held to — it was He,
When the vow for the Last Day was sworn,
Karaça khan's khan Saykal
Has the word she pledged:

«When you die, for forty days
I shall stand at your mourning rite», — saying,

There is the place she swore on the Kur'an.
Send word to khan Saykal,
If Saykal comes, you shall bury me,
That day you, my wild one,
Shall have your own desire.
In the land below called Kırım,
At a place forty days away,
Urumkan's son Kökbörü —
He set clouds dancing in the sky,
He became my friend for the hereafter,
We joined when we were louse-small,
We bound heads when finger-small,

Birlikte oynayıp at eyerlemiş,
Aşağıdaki Mekke şehrinde,
Beş yıl ders okumuşuz.
Sohbet sözü açışmış,
Günde üç kez dostlaşmış,
Kökbörü'ye haber ver,
Gözü açık, hasret can göçmesin,

Adını anıp her zaman,
Ayköl'ünün şerefi bundan gitmesin.
Dinle, Kanıkey bahtsızım, sözüm var,
Ancıyan'da kırk işan,
Getirtiver onları sen,
Devir duama durmaya,
Ancıyan'ın Aykoco'su
Cenaze namazıma dursun da.
Onu alıp geliver,
Harcayıp malımın,
Tam yarısını veriver!
Verecek olma sebebin:
Kımız içip sarhoşken,
Aykoco'yu hapsettim,
Kırk işanı dövdüm ben.
İyice cinim tuttuğunda,
Tekkesini yağmaladım,
Kendilerini it gibi kapattım,
Rakı içip sarhoşken,
Aklım sulu genç iken,
Dinlemeyip içtim bozayı,

İnlete inlete dövdüm onu.
Alıp içtim rakıyı,
O dünyaya vardığımda,
Kanıkey, n'ederim o
Boynumda kalan talakı?»
Böylece Manas mırıldanıp,
Kıl bıyığı sarkayıp,
Kıyamete göçecek gibi,
Yana devrilip Manas sessizleşip,

Together we played and saddled horses,
In the city of Mekke below,
Five years we studied lessons.
We opened words of discourse,
Three times a day made friendship,
Send word to Kökbörü,
Let no yearning soul pass with eyes still open,

Recalling his name at every time,
Let your Ayköl's honor not depart by this.
Listen, my luckless Kanıkey, I have a word,
In Ancıyan are forty işans,
Have them brought here, you,
To stand at my devir prayer,
Let Ancıyan's Aykoco
Stand at my funeral prayer.
Take him and bring him here,
Spending of my wealth,
Give him the full half!
The reason you shall give it:
Drunk on kumis I had drunk,
I imprisoned Aykoco,
I beat the forty işans.
When my demon fully seized me,
I plundered his tekke,
I penned them up like dogs,
Drunk on rakı I had drunk,
When my mind was young and watery,
Heedless, I drank the boza,

I beat him till he groaned and groaned.
I took the rakı and drank it —
When I come to that other world,
Kanıkey, what shall I do with that
Talak left hanging on my neck?»
So Manas murmured on,
His hair-thin mustache drooping down,
As though to pass to the Last Day,
Manas toppled on his side, fell silent,

Süzgün gözü aralanıp,
Ağırlaşıp iyice Manas han,
Kıyamete göçecek gibi,
Sıkıntı basıp gevşeyip.
Bu hastalığı gördükten sonra,
Kıl bıyığı sarkayıp,
Kıyamete göçecek gibi,
Baksan gözü fildır fildır,
O dünyaya göçecek gibi,
İyice hastalanıp gevşeyip.
Tars tars öksürüp,
Bitkin edip delisini,
Yastıktan başını kaldırıp.
Doğrulup «Öh!» dediğinde,
Oluk oluk kan gidip,
Böğürüp ağlayıp durmadan,
Kanıkey'den derman gidip,
Güm güm öksürüp,
Döşekten başını kaldırıp,
Doğrulup «Öh!» dediğinde,
Padişahın ağzından
Tabak tabak kan gidip,
Bitkin düşüp feryatla ağlayıp,
O bildik yengenden derman gidip,
Gök yeleli han iyice hasta olunca,
Yular gibi saçı öremeden,
Yengen feryat edip ayakta duramayıp,

Ağır hastalanıp padişahın,
Ağzından çıkan kara kan
Tam on iki çukuru doldurdu şimdi,
Çıkan kanını gördüğünde,
Çığlık çığlığa ağlayıp yengen,
Sinek kadar çare bulamayıp,

Kaplanın ecelinin yettiğini,
Kara yüzlünün çaresinin bittiğini:
Alın kemiğimin yassılığı,
Padişahımın gözü göçtükten sonra,

His languid eyes half parting,
Manas khan growing heavy, sore,
As though to pass to the Last Day,
Anguish pressing, he went slack.
After seeing this sickness,
His hair-thin mustache drooping down,
As though to pass to the Last Day,
Look — his eyes spin round and round,
As though to pass to that other world,
Falling gravely ill, gone slack.
Coughing with a crack and crack,
Wearing out his wild one,
Raising his head from the pillow.
When he straightened, saying «Öh!»,
Blood went pouring, stream on stream,
Bellowing, weeping without cease,
Strength went out of Kanıkey,
Coughing boom on boom,
Raising his head from the bed,
When he straightened, saying «Öh!»,
From the padishah's mouth
Blood went out, dish upon dish,
Falling spent, weeping with wails,
Strength went from that known yenge,
When the grey-maned khan fell gravely ill,
Unable to braid her halter-like hair,
Your yenge, wailing, could not stand on her feet,
The padishah fell gravely ill —
The black blood coming from his mouth
Filled full twelve hollows now,
When she saw the blood that came,
Screaming, shrieking, your yenge wept,
Finding no remedy even fly-small,

That the tiger's doom had come,
That the black-faced one's remedy was done:
«The flatness of my brow-bone —
After my padishah's eyes have passed,

Kara yüzlünün kısmetinin kıtlığı.

Artık kımız içmez güzelim baş,
Beyin gözü göçtükten sonra,
Böylece bulanık suya muhtaç olur.
Yamanın gözü yumulursa,
İşte garip canım hor olur».
O zaman Manas bunu deyip:
(Ölçüsüz bir hastalığa düştü şimdi),

Kanıkey, yakası altın, yeni tunç,
Çift zırh katlı, turgay gözlü,
Kelep ipekli, geniş cepken,
Kimi yerine kat kat demir sıkıştırılmış,
Kelte tüfeğin okunu bezdirmiş,
Yayın oku yetmemiş,
Çeliğin ucu geçmemiş,
Altı ay durmadan vuruşulsa,

Ok şaşıp delememiş.
Ancıyan'ı, Kokon'u dolaştırtmış,

Altı Şehir'in, Kokon'un ipeğini,
Vergi salıp aldırtmış,
Her bir yerini pekiştirip,
Esirgemeden diktirmiş,
Giyse, insanın gönlünü kandırmış,
Bedene uğuldayan boran değdirmemiş,
Cenge layık Akolpok,
Kanıkey, örtüver üstüme!
Hakk'a bir boynumu bükeyim,
Ecel yakına geldiğinde,
Allah! deyip gözümü yumayım.
Güzelim can "cız" edip çıkana dek,
Savaşta giydiğim Akolpok'u
Ben avuntu edinip durayım,
Kuşansa ay kürek kemiğinin aynası,

Cana fazlaca güç gelirse,

The scantness of the black-faced one's portion.
The fair head will drink kumis no more,
After the bey's eyes have passed,
Thus it grows needy of muddied water.
If the fierce one's eyes should close,
See — my forlorn soul is scorned».
Then Manas, saying this:
(He fell now into a sickness beyond measure),
Kanıkey — its collar gold, new bronze,
Double-mailed, lark-eyed,
Skein-silked, the wide jacket,
In places iron pressed in fold on fold,
That wearied the kelte musket's ball,
The bow's arrow could not reach it,
The steel's point could not pass,
Though men fought six months without pause,
The arrow strayed and could not pierce.
She had it carried round Ancıyan and Kokon,
The silk of Altı Şehir and Kokon
She levied tax and had it brought,
Strengthening its every part,
Unsparing, she had it sewn,
Worn, it satisfied a man's whole heart,
It let no howling blizzard touch the body,
Akolpok, worthy of war —
Kanıkey, spread it over me!
Let me bow my neck once to the Truth,
When doom has drawn its nearest,
Saying Allah! let me close my eyes.
Till the fair soul goes out with a "hiss,"
The Akolpok I wore in battle —
Let me keep it for my solace.
When girded, mirror of the moon shoulder-blade,
If too much force besets the soul,

Emanet canın ziyneti,
Oynayınca gürleyen top,
Sahiden vursa koyu çakır,
Canlı tüfek Akkelte,

Adornment of the soul held in trust,
A cannon thundering when it plays,
Striking true, the deep grey-blue,
The living musket Akkelte —

Dün Ancıyan'ın ötesi,
Namangen'in berisi,
Kokon hanının koltuğu,
Ay gibi sarı ovadan
Altmış Rus yer ölçücü
Çıkıp geldiği zamanda,
Küheylan ağzını çevirince,
Karşı karşıya durunca,
Şakırdayıp kaçıvermişlerdi,
Altmış pehlivan Rus'u,
Ovada kırıp yağmalayıp,

Yesterday, beyond Ancıyan,
This side of Namangen,
The armpit of the Kokon khan,
From the moon-yellow plain
When sixty Russian land-surveyors
Came marching out upon us,
When he turned his courser's mouth,
When they stood face to face,
They clattered off in flight,
The sixty Russian champions —
Cutting them down on the plain, plundering,

Ganimet alınan Akkelte,
Kanıkey, koyuver yanıma!
Allah'a tövbe edeyim,
Ecelim yakına gelene dek,
Avuntu edinip durayım.
Ferişte beş parmağını sımsıkı bastığında,
Ondan sonra kalayım.
Emanet can gidene dek,
Ecelim nişan alıp yetene dek,
Canlı tüfek Akkelte'yi
Koyuver yanıma,
Onu avuntu edinip durayım.
Gökten inen boz kese,
Güzelim canla dost kese,
On bire kendim geldiğimde:
«Beline bunu dola» deyip,
Aykoco ata verdiğinde,
Kımıldayıp yeryüzü,
Canların hepsi duraklayıp,
Keseyi veren Aykoco
Gözden kaybolup yok olup.

Akkelte taken as spoil —
Kanıkey, lay it at my side!
Let me repent before Allah,
Until my doom draws near,
Let me keep it for my solace.
When the Ferişte presses hard his five fingers,
After that let me remain.
Until the soul in trust departs,
Until my doom takes aim and arrives,
The living musket Akkelte —
Lay it at my side,
Let me keep it for my solace.
The grey girdle come down from heaven,
Girdle-friend to the fair soul,
When I came to eleven years:
Saying «Wind this round your waist»,
When Aykoco ata gave it,
The face of the earth shuddered,
All souls stood still and paused,
Aykoco who gave the girdle
Vanished from sight and was gone.

Dar cenge girdiğimde,
Haykırıp bele doladığımda,
Kırk çilten yoldaş bir olurdu.
Hasım düşmanı gördüğümde,
Öfkelenip kuşandığımda,
Kara benekli kaplan
Böğrümde atılıp şahlanırdı,
Haykırıp bele doladığımda,
Güdük kuyruk arslan
Yanım sıra atılıp hazır dururdu.

When I entered the narrow battle,
Shouting, when I wound it round my waist,
The forty çilten stood comrades as one.
When I saw the foeman enemy,
When in wrath I girded it on,
The black-spotted tiger
Would leap rearing at my flank,
Shouting, when I wound it round my waist,
The dock-tailed lion
Would leap and stand ready at my side.

Gökten inen boz hırka,
Canımla dost olan hırka,
Bilen adam söz söylemiş:
Gaipten rast gelinen,
Hüda'nın sevip buldurduğu.
«Gökten inmiş hırka bu» diye,

Bilmeyen cahil söz etmiş:
«Kokon'a zulüm saldığında,
Margalañ'ı vurup aldığında,
Kalenderi hapseden,
Divaneyi döven.
Ak maralı sürüp inek eden,

Yeryüzünü velveleye veren,
İşte o gün zorla aldığı hırka» diye,

Bilmeyen cahil böyle demiş.
Kanıkey, asıver onu başucuma!
Mekke'den gelen ulu Kur'an'ı,
Hanımım, koyuver başımın yanına!
Gökten inen altı çelik,
Kılıçların en yavuzu:
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Acıbay'ın aldığı Açbolot,
Bakay'ın aldığı Kılbolot,
Almambet'in aldığı Coykuma,
Çubak'ın aldığı Açalbars,

The gray cloak descended from heaven,
The cloak that is friend to my soul,
The man who knows has spoken thus:
Come upon from the unseen world,
Found by God's own loving grace.
«This is a cloak come down from heaven» — so,
The ignorant who knows not has said:
«When he loosed oppression on Kokon,
When he struck and captured Margalañ,
He who imprisoned the kalender,
He who beat the holy madman.
He who drove the white doe and made her a cow,
He who threw the whole earth into uproar,
That is the cloak he seized by force that day» — thus,
So spoke the ignorant who knew not.
Kanıkey, hang it there above my head!
The great Qur'an that came from Mecca,
My lady, lay it there beside my head!
Six steels descended from heaven,
The fiercest of all swords that are:
Zulpukor, which Manas took,
Açbolot, which Acıbay took,
Kılbolot, which Bakay took,
Coykuma, which Almambet took,
Açalbars, which Çubak took,

Sırgak'ın aldığı Arkesken,
Altı çelik, altı kurç işte bunlar,
Öfkesine dokunuldu mu,
Âlemi yıkan mülk işte bunlar.

Nara atıp kından çekildiğinde,

Kan içmeden boş dönmeyen,

Heves edip kından çıkarılsa,
Kan içmeden dönüp kınına girmeyen,

Haberini işitip aldığında,
Düşmanın ürküp kaçıştığı.
Taştan geri dönmeyen,
Demirden geri durmayan,
Kerametli altı çelik,
Kanıkey, koyuver başucuma!
İşte şu, cenkte aldığım Sırnayza,
Karanlıkta kaldırılsa,
Ay değmiş gibi parıldayan.

Hasım düşmana uzatıldığında,
Burulup çekilince şimşek gibi çakan,

Sinek konsa zınlayan,
Kamçı sapı değse çınlayan,
Ucu eklenmeden tek dövülmüş:
«Saplanıp değdiği yerler,
Sızlaya sızlaya ölsün» diye,

İnsanın gözyaşıyla su verilmiş.
Karşısına çıkan düşmanı görünce,
Yüz yüze gelindiğinde,
Vuruşta sımsıkı kavranan,
Sahibinin yürekten sevindiği,
Ne kadar güç binse de,
Kırılıp gitmeyen çapkın,

Arkesken, which Sırgak took,
Six steels, six tempered blades are these,
When once their wrath has been provoked,
These are the treasures that lay waste the world.
When drawn from the sheath with a battle-cry,
Never returning empty without drinking blood,
If drawn from the sheath in eagerness,
Never turning back into the sheath unblooded,
When word of them is heard abroad,
The foe takes fright and scatters wide.
Never turned aside by stone,
Never held at bay by iron,
Six steels endowed with wonder-power,
Kanıkey, lay them at my head!
And here, Sırnayza, won by me in battle,
If it is raised aloft in darkness,
It gleams as though the moon had touched it.

When leveled at the hostile foe,
Flashing like lightning when twisted and drawn,
Ringing if a fly alights upon it,
Chiming if a whip-haft grazes it,
Its point forged whole, without a join:
«May the places where it strikes and sinks,
Die aching, aching in their pain» — so said,
It was tempered in human tears.
At sight of the foe who comes against it,
When face has come at last to face,
Gripped fast in the clash of combat,
The heartfelt joy of its own master,
However great the force upon it,
The rogue that never snaps and shatters,

Çember olup bükülen.
Sağ yanındaki Urus'a,
Kıran salan Sırnayza,
Sırt yanındaki Hıtay'a,
Kırgın salan Sırnayza,
Yaslayıver yakınıma, başucuma!
Kanıkey, Hakk'a boynumu bükeyim,
Vade yakına geldiğinde,
Ondan sonra gözümü yumayım,
Şimdi, sağ olduğum çağda,
Mızrağı kendime dayanak edip,
Onu avuntu edip durayım!
Kazara ben ölürsem,
Kanıkey, benimle sen de ölürsen,
Sen ile ben birlikte ölürsek,
Geriye kalırsa Semetey,
Göç günü gök boğaya, öküze binmesin,

Abıke, Köböş — altı haram,
Onu çoklukla çoban edip gezdirmesin.

İneklerin ardına salmasın,
Küçük yaşta döve döve yalnızımı,

Ürkek, sinik hâle koymasın,
Abıke, Köböş — altı haram,
Böyle böyle öcünü almasın!
Kanıkey, Küyük belini aşıp git!
Bunca malını saçıp git,
Er ölünce kadına,
Baba ocağı yakın olur,

Sen Temirkan'a doğru kaçıp git!
Temirkan'a vardığında,
Kucağındaki Semetey'in,
Çubuğunu kırkıp ver,
Anlatıver ona o zaman,
İnanıp tutacağı töresini.
Yaşı on ikiye geldiğinde,

That bends into a perfect ring.
Upon the Urus at his right hand,
Sırnayza that loosed slaughter down,
Upon the Hıtay at his back,
Sırnayza that loosed carnage down,
Lean it close to me, above my head!
Kanıkey, let me bow my neck to God,
When the appointed hour draws near,
Then let me close my eyes at last,
Now, while I am still alive,
Let me make the lance my prop and stay,
And take my comfort in it still!
If by mischance I come to die,
Kanıkey, if you too die with me,
If you and I should die together,
If Semetey is left behind,
Let him not ride the gray bull, the ox, on migration day,
Abıke, Köböş — the six unclean,
Let them not by their numbers make him a wandering herdsman.
Let them not send him after the cows,
Beating and beating my lonely one in his tender years,
Let them not render him timid and cowed,
Abıke, Köböş — the six unclean,
Let them not take their vengeance so!
Kanıkey, cross over the Küyük pass and go!
Scatter all this wealth of yours and go,
When her man dies, for a woman,
Her father's hearth grows near again,

Flee away toward Temirkan!
When you have come to Temirkan,
For Semetey there in your arms,
Shear his boyhood lock and give it,
And then explain to him in time,
The law he shall believe and keep.
When he has reached his twelfth year,

Eline tüfek veriver,
Aziz kıl o çocuğu,
Yeniden Talas'ı göster ona,
Ruhum o gün hazırsa eğer,
Yolundan karşılarım onu,
Belalı, dertli yetime,
Gözümün birini üstünden eksik etmem.
Kaplan Bakay, han dostum,
Irmak boyunca konma sakın,
Padişah Manas doğanın,
Var çağındaki gibi salınma!
Onun var çağındaki gibi olursan,
Kuzgun gibi gözünü kızartan,
Ak sakalını süründüren,
Kurumuş Bakay demesinler,
Zavallı canın o gün ölmesin!
Han ölünce ihtiyar,
Yar boyunca konardı,
Kalabalık topluluğa yaklaşma,
Beyi ölünce yaşlısı,
Deveye yakın olurdu,
Develeri güt, ağam,
Celmayan ile Bozbuura'nın,
Boynuna muska takıver:
«Hanımdan yadigâr kaldı» diye,

Yetimin devesini besleyiver!
Toydan, şölenden uzak düş,
Kalabalık olan yere yanaşma.
Obada ahali dalaşırsa,
Hışmını üzerlerine salma,
Sakın ha, kaplan Bakay,
Aralarına varmayasın,
Atını sağlam eyerleyip gez:
«Ayköl'üm, dostum öldü» diye,

Vaktinde inleyerek Kur'an okuyup gez.

Put a musket in his hand,
Make that boy a cherished one,
Show him Talas once again,
If my spirit stands ready on that day,
I shall come to meet him on his road,
From my afflicted, sorrowful orphan,
I shall never take one of my eyes away.
Tiger Bakay, my khan and friend,
Beware, camp not along the river,
As when the falcon, padishah Manas,
Was living — strut not as in those days!
If you carry on as when he lived,
«Reddening his eye like a raven,
Trailing his white beard in the dust,
Withered Bakay» — let them not say it,
Let your poor soul not die that day!
When the khan dies, the old man,
Would make his camp along the bluff,
Draw not near the crowded throng,
When his bey dies, the aged one,
Would keep close by the camels,
Herd the camels, my elder brother,
On the necks of Celmayan and Bozbuura,
Hang an amulet for a charm:
«A keepsake left me from my khan» — so saying,
Tend and feed the orphan's camel!
Keep far from feast and celebration,
Approach no place where crowds are thick.
If the camp-folk fall to quarreling,
Loose not your fury upon them,
Take care, O tiger Bakay,
That you go not in among them,
Ride with your horse firmly saddled:
«My Ayköl, my friend is dead» — so saying,
Go reciting the Qur'an in its due hour, moaning.

Kırlara çıkıp durarak gez:
«Ayköl'üm Manas öldü» diye,
Sözümü tutarsan eğer,
İnleye inleye yasımı tutup gez!
Mızrağı kavrayıp çeviriver,
Zavallı can göçüp gidene dek,
Kalanlara öğüdünü söyleyip,
Başucumda bakıp duruver, Bakay!
Katagan'ın hanı Koşoy —
Cenazeme dursun de,
Eleman'ın yiğidi Töştük —
Hizmetimi sağlamca görsün de,
Urumkan'ın Kökbörü'sü —
Malını mülkünü saçsın de,
Karaça'nın Saykal'ı —
Kanlı yüzünü yırtsın de,
Ancıyan'ın kırk işanı —
Elimin değdiği yer var,
Devrimi alsınlar de!
Zavallı canım öldüğünde,
Bakay, dağdaki yılkım dokuz bin,

Devir için doru attan bağla bin tane,
Kırlardaki devem altı bin,
Aziz canım gittikten sonra,
Devemden bağla bin tane.
Bakay dost, alıp içtim rakıyı,
Kurtarıver boynumdan,
Kurtarır mı ki bu çaresiz canı,
Şu boynumdaki talâktan,
Kurtarıver şu zavallı canı,
Zina günahından, azaptan.
Her hanın başbuğunu boğazladım,
Her canın malını yedim,
Halka büyük azap saldım,
Altınını yağmalayıp çok aldım,
Sözümü gerçekten tutanı,
Dilimle boyun eğdirdim,
Söz dinlemez ahmağı,

Go out upon the steppes and linger:
«My Ayköl Manas is dead» — so saying,
If you will truly keep my word,
Go mourning me with moan on moan!
Grip the lance and wheel it round,
Until this poor soul has passed away,
Speaking your counsel to those who remain,
Keep watch here at my head, Bakay!
Koşoy, khan of the Katagan —
Bid him stand at my funeral rites,
Töştük, Eleman's brave son —
Bid him render my service surely,
Kökbörü, son of Urumkan —
Bid him scatter his goods and wealth,
Saykal, daughter of Karaça —
Bid her rend her face all bloody,
The forty ishans of Ancıyan —
There are places my hand has touched,
Bid them take up my devir-rite!
When my poor soul has died at last,
Bakay, my horse-herds on the mountain are nine thousand,
Tie up a thousand bay horses for the devir,
My camels on the steppes are six thousand,
When my dear soul has gone its way,
Tie up a thousand of my camels.
Friend Bakay, I took and drank the raki,
Deliver it from off my neck,
Yet can it be delivered, this helpless soul,
From the talâk upon my neck,
Deliver this poor soul of mine,
From the sin of zina, from torment.
I slit the throat of every khan's chieftain,
I devoured every man's possessions,
I loosed great torment on the people,
I plundered gold and took it in heaps,
Those who truly kept my word,
I bent to my will with my tongue,
The fool who would not heed my word,

Döve döve yalvarttım.
On ikime geldiğimde,
Han ordasını bozup ganimet aldım,
On üçüme geldiğimde,

I beat and beat until he begged.
When I had reached my twelfth year,
I broke a khan's horde and took the spoils,
When I had reached my thirteenth year,

Ordalı yurda akın saldım.
Kılıcın ucunu kan ettim,
Rast geldiğim yeri toz ettim.
Tulparı kazığa sıkı bağladım,
Damarıma dokunanı,
Dönüp bakmadan devirdim,
Kana doyup katılaştım,
Yeryüzüne kavga salıp,
Kaplan Manas diye anıldım.
Bana kastedeni yakaladım,
Damarıma dokunanı,
Tutup yakalayıp yere serdim,
Bana kin besleyeni,
Azı dişime atıp çiğnedim.
Kendim kerametli bir can oldum,
Yeryüzünde kırk iki yıl han oldum.
Atım semirdi, keyfe erdim,
Yalnızdım, kırk oldum,
Çaylakları toplayıp kuş ettim,

I raided a land that had its horde.
I bloodied the point of the sword,
I turned to dust whatever place I found.
I tied the tulpar fast to the stake,
Whoever touched me on the quick,
I felled without a backward glance,
I glutted on blood and hardened,
Loosing strife upon the earth,
I came to be called Tiger Manas.
I seized whoever plotted against me,
Whoever touched me on the quick,
I caught and grasped and laid out flat,
Whoever nursed a grudge against me,
I threw to my molars and chewed him up.
I myself became a soul of wonders,
For forty-two years on earth I was khan.
My horse grew fat, I came to pleasure,
I was alone, I became forty,
I gathered the kites and made them hunting birds,

Kulları toplayıp yurt ettim.
Altın yığıp taş ettim,
İşte şu duran halka,
Avare yurdu derleyip baş kıldım.

I gathered slaves and made a nation.
I heaped up gold like common stone,
For this people standing here,
I gathered the wandering folk and made myself their head.

Başlangıçta Kalmak oldum,
Şimdi göçmek oldum, gördün mü,
Elli iki yaşımda.
Kan döküp kırgın yaydırıp,
Kak Beecin'in vadisinde,
Namaz kılıp dururken,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Arkamdan mızrak sançtırmış,
Çeliğin ucu çat edip,

In the beginning I was one to stay,
Now I am one to depart, you see,
In my fifty-second year.
Shedding blood, spreading slaughter wide,
In the valley of Kak Beecin,
While I stood at my prayers,
Koñurbay, son of Alööke,
Had a lance thrust into my back,
The steel point snapped with a crack,

Bel kemiğinde kırılıp kalmış,
Yaranın ağzı kapanıp büzülmüş,

İçerisi irinleyip bela salmış».
Bahadırın eceli ermeye,
İyice yaklaşmıştı.
O zavallı yengen Kanıkey'in,
Kerameti gerçekten kaçıp,
Kankor'unun hasta gelip döndüğünü,
O zaman bilememişti.
Bakay han ile Kanıkey,

And broke off, lodged in my backbone,
The wound's mouth closed and puckered shut,
Within, it festered and wrought its bane».
The batyr's appointed hour of death,
Had drawn very near indeed.
That poor yenge of yours, Kanıkey,
Her gift of wonder truly fled her,
That her Kankor had come home stricken,
She had not known it at the time.
Bakay khan and Kanıkey,

Dolanıp yürüyüp bakınarak,
O demde ne yapacağını bilemeden,
O asil yengen Kanıkey,
Altı dana, dört taya,
Satın aldığı ak çeliği,
Bahadır âlemden göçerken,
Nişanlayıp dikkatle, yaranın,
Ağzına değdirip saldıydı,

İçinde oynayıp duran o çeliği,
Elini salıp yengeciğin,
Onu çekip çıkardıydı,
Kemiğinde kalan o çelik,
Oynaya oynaya işlemişti,
Sırtındaki can iliği,
Büsbütün çürüyüp gitmişti.
Kıl bıyığı uzayıp sarkmış,

Süzgün gözü aralanıp bakar,

Ah o demde ağır hastalık, müşkül iş!

Hani yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Yassı hörgüçlü kara ner,
Başında altın burunduruk,
Manas Han'ın Celmayan'ı,

Wandering about, walking, peering round,
Not knowing in that hour what to do,
That noble yenge of yours, Kanıkey,
For six heifers and four foals,
The white steel that she had purchased,
As the batyr passed from this world,
Aiming it with care, she had touched it,
To the mouth of the wound and pressed it in,
That steel shard shifting there inside,
Your dear yenge reached in her hand,
And drew it out, plucked it away,
That steel that lodged within his bone,
Working, working, had bored its way,
The living marrow of his spine,
Had rotted through and wholly gone.
His wiry mustache had grown long and drooping,
His languid eye peers through half-open lids,
Ah, in that hour, grave sickness, grievous plight!
The one whose gallop no wind could catch,
Whose walking pace no beast could match,
The black ner-camel, flat of hump,
A golden nose-ring on its head,
Manas Khan's own Celmayan,

Çöktürülüp kondu başucuna.
Akkula kurşunla düşünce,
Kurşun gibi ağır Manas'ı,
Bırakmadan alıp taşıyan,
Er Koñurbay, sayısız kalday,
Bahadır Manas gök yeleliyi,

Yokuş aşağı kovaladığında,
Genç olduğunu sezdirmeden,
Geyik gibi boynunu buran,
Hıtay'a kırgın salındığında,
Ok atımı hendek gelse,
Duraksamadan sıçrayıp aşan,
Sırtı yüksek, beli alçak,
Kıra salınsa toprağı oymayan,
Karaça'nın Saykal'ının,
Vuruşup verdiği Buurul at,
Şanlı şevketli Saykal'ın,
Armağan verdiği Buurul at,
Bahadırın yakınına, karşısına bağlanmış,

Bağlansa durmuyor,
Salıverilse otlamıyor,
Hayvan da olsa o can dostu,
Söylemek istese dili yok,
O demde yalnız yas tutup kalmıştı.
Feryat edip ağlayıp duramayıp,
Zavallı yengen Kanıkey,
Argınkan'ın Acıbay'ına,
Söyleyip danışmıştı.
O demde bıldırcın gözü gibi zavallı gözden,
Bölük bölük yaş gidip,
Kuş üzümü karası zavallı gözden,
Kamçı boyu yaş gidip,
Argınkan'ın Acıbay'ına,
Derdini döküp durdu şimdi:
«Acıke, kırda yılkım ala baş,

Was made to kneel and set beside his head.
When Akkula fell to the bullet,
Manas, heavy as lead itself,
The one who bore him off unyielding,
When Er Koñurbay and countless kalday,
Chased the batyr Manas, the gray-maned one,
Headlong down the falling slope,
Betraying nothing of its youth,
Turning its neck like a deer,
When carnage was loosed upon the Hıtay,
If a trench came wide as a bowshot,
Leaping across without a pause,
High of back and low of loin,
Loosed on the steppe, not gouging the soil,
The horse that Karaça's Saykal,
Gave up in combat, the steed Buurul,
That glorious, majestic Saykal,
Gave as a gift, the steed Buurul,
Stood tethered near the batyr, facing him,

Tethered, it will not stand still,
Turned loose, it will not graze,
Beast though it was, that bosom friend,
Had it wished to speak, it had no tongue,
In that hour it kept its mourning all alone.
Unable to still her wails and weeping,
Your poor yenge Kanıkey,
To Acıbay of the Argınkan,
Had spoken and sought counsel.
In that hour from her poor eye like a quail's eye,
Tears went coursing down in streams,
From her poor eye black as currants,
Tears went falling a whip's length long,
To Acıbay of the Argınkan,
She poured out all her grief there now:
«Acıke, my horse-herds on the steppe are motley-headed,

Argımak, tulpar karışık,
Âleme haber verecek olan,

Geride erkek çocuk daha küçük.
Ayköl için yanıp yakılacak,
Kardeşlerinin hepsi hasım.
Töreni yaraşır kılmaya,
Argın ile Kırgız kendisi baş,

Âleme büyük haber salıp,
Hanları toplayıp getirmeye,
Geride erkek çocuk daha küçük.
Acıke, alıç saplı aybalta,
Burup bükmeden kim sap takar,

Dağ gibi bahadırın gözü yumulursa,
Kargaşaya vermeden bunu kim başlatır?

Kara çeneli aybaltayı,
Tutup ele kim alır,
Hanımın gözü yumulursa,
Avuç içi kadar zavallı eli,
Üzmeden kim yönetip bilir?
Peygamber misali baş ağa,
Koptum, ekleyiver beni,
Acıke, saçıldım, toplayıver,
Sönmek üzereyim, tutuşturuver,
Acıke, ölmek üzereyim, diriltiver!
Altmış boyun dilini bilen,
İnsanların en yüğrüğü ağabeyim,

Bahtsızımın sözünü tutuver,
Kırk günlük yolda imiş,
Urum denen elde imiş,
Urumkan oğlu Kökbörü,
Ayaşa haber salıver,
Acıke, ulak olup gidiver.
Acıke, yeryüzünde yedi alp var,

Argımak and tulpar mixed together,
The one who should send word to all the world,
The boy left behind is still too small.
The one to burn and grieve for Ayköl,
His brothers are enemies, every one.
To make the funeral rites befitting,
The Argın and Kırgız themselves must lead,
To send great tidings to the world,
To gather the khans and bring them here,
The boy left behind is still too small.
Acıke, the war-axe with the hawthorn haft,
Who can fix its haft without twisting and bending it,
If the mountain-like batyr's eye should close,
Who can begin this without giving it to chaos?
The black-jawed battle-axe,
Who will take it up in hand,
If my khan's eye should close at last,
This poor hand no bigger than a palm,
Who can guide it without giving grief?
Chief elder like unto the Prophet,
I have snapped — splice me together,
Acıke, I am scattered — gather me,
I am about to gutter out — kindle me,
Acıke, I am about to die — revive me!
He who knows the tongues of sixty tribes,
Swiftest of all mankind, my elder brother,

Keep the word of this luckless one,
Forty days' journey away, they say,
In the land that is called Urum,
Kökbörü, son of Urumkan,
Send word to that sworn companion,
Acıke, go yourself as messenger.
Acıke, on earth there are seven alps,

Bahadırı kavgaya vermeden uğurlayalım,

Kendi irademizle yapalım işimizi.
Bahadırım, yetişip toplayıver,
Dünyanın dört bucağına,
Ağam, eksiksiz haber salıver,
Beyine yakın han varsa,
Ağam, hepsini toplayıver,
Medine'nin beş bucağına,
Ayrı ayrı belirtip haber salıver,
Manas ile sıkı dost olmuş han varsa,
Bahadırım, onları toplayıver!
Düşmanlık güden hanlara,
Acıke, dönüp haber vermeyesin,
Karşıdan kaba biri çıkarsa,
Böbürlenip sataşırsa, Acıke,
Halka horlukla dokunurdu,
Acıke, hükmün olan aslanın Manas yok artık.
Acıke, Çet-Kayt yolunu dolanmadan gel,
Dul yengen müşkül görmesin,
Acıke, yedinci günü geçirmeden gel!
Geçidin belini dolanmadan gel,

Acıke, Ayköl'ün böyle yatarken,
İnsanları müşküle düşürmeden,
Acıke, altı günü geçirmeden gel!
Dostun gömülmeden kalırsa,
Fırsat kollayan düşmanlar,
Toplaşıp üstüne varmasın,

Ölüden öç alırcasına,
Yol üstünde sürükleyip,
Kara gün itlerine atmasınlar!

Akılsız, ahmak olan yurt,
Böylece öcünü almasın!
Acıke, şimdi dinle sözümü,

Let us send the batyr off without giving him to strife,
Let us do our work by our own will.
My batyr, hasten and gather them,
To the four corners of the world,
My elder, send word leaving none out,
If there be a khan close to his bey,
My elder, gather every one,
To the five corners of Medina,
Send word marked out to each in turn,
If there be a khan fast friend to Manas,
My batyr, gather all of them!
To the khans who nurse enmity,
Acıke, turn not aside to bring them word,
If some churl comes out to face you,
If he swaggers and picks a quarrel, Acıke,
He would have laid scorn upon the people,
Acıke, your lion Manas, whose word was law, is no more.
Acıke, come without rounding the Çet-Kayt road,
Let your widowed yenge see no hardship,
Acıke, come before the seventh day is past!
Come without rounding the saddle of the pass,
Acıke, while your Ayköl lies like this,
Without casting the people into hardship,
Acıke, come before the sixth day is past!
If your friend is left unburied,
The foes who watch for their moment,
Let them not band together and fall upon him,
As if taking vengeance on the dead,
Dragging him along the road,
Let them not throw him to the dogs of the black day!
The witless, foolish tribes,
Let them not take their vengeance so!
Acıke, now listen to my word,

Alay'da bırakıvermeyesin,
Töştük gibi kurdunu,

Unutma sakın, ne olur,
Kaplan Koşoy aslanını.
Öne salınsa uğuru bol,
Koşoy han, sürüp gitse sayısız asker gibi,

Padişah Koşoy gelsin de,
Bahadırı sağken görsün de.
Karaça hanın kızı Saykal,
O yaman hatuna haber veriver,
Acıkan, Şayık — iki dev,
Öyle yiğitlere haber veriver.
Acıke, ay karanlık olduğunda,
Geceyi nasıl ederiz,
Aziz Ayköl'ün gözü yumulursa,
Bahadırım, gündüzü ne yaparız!?»
O zaman Acıbay kalkıp şöyle der:
«Olur, kabulüm, Kanıkey,
Dünyanın dört bucağına,
Eksiksiz haber salayım,
Töre Koşoy'u, Töştük'ü,
Beyleri toplayıp alayım.
Belli yerin beş bucağına,
Özenle haber salayım,
Namı belli olanların hepsini,
Yönelip gidip toplayayım,
Sözünü tuttum, yamanım, varayım!

Savaşta bindiğim Kartküröñ,
Hayvanların yaşlısı bu idi,
Çambıl-Bel'de Canaalı,
Karaç — iki dev,
İnsandan öte kurnaz idi,
Acıbay'ın hasım düşmanı bunlardı,
Kartküröñ'e binersem tökezlemesin,
Beni uçurum başında yakalamasınlar,
Öldürmesinler beni,

Do not leave behind in Alay,
Your wolf Töştük and such as he,

Do not forget, I beg of you,
Your lion, the tiger Koşoy.
Sent to the fore, his fortune abounds,
Koşoy khan, riding forth, is like a countless host,
Let the padishah Koşoy come,
Let him see the batyr still alive.
Saykal, daughter of Karaça khan,
Send word to that formidable lady,
Acıkan and Şayık — the two giants,
Send word to heroes such as those.
Acıke, when the moon is darkened,
How shall we endure the night,
If dear Ayköl's eye should close,
My batyr, what shall we do with day!?»
Then Acıbay rose up and spoke:
«So be it, I accept, Kanıkey,
To the four corners of the world,
I shall send word leaving none out,
The lord Koşoy, and Töştük too,
I shall gather up the beys.
To the five corners of the known land,
I shall send word with every care,
All those whose names are famed abroad,
I shall set out and gather in,
I have taken your word, my fierce one — I go!
Kartküröñ, whom I rode in war,
Was the eldest of the beasts,
At Çambıl-Bel are Canaalı,
And Karaç — the two giants,
Cunning beyond the wit of men,
These were Acıbay's sworn foes,
If I ride Kartküröñ, may he not stumble,
Let them not catch me at the cliff's edge,
Let them not put me to death,

Yalvarsam da sözümü dinlemeden,
Hem de, yaman Kanıkey,
Oymasınlar gözümü.
Yolumdan bağlayıp koymasınlar,
Halkına haber salmasınlar:
«Hanı Manas sağken,
Ne kadar kargaşa saldı» diye,
Böylece öç almasınlar.

Deaf to my word though I should beg,
And more, my fierce Kanıkey,
Let them not gouge out my eyes.
Let them not bind me and bar my road,
Let them not send word to their people:
«While his khan Manas yet lived,
What turmoil this one loosed» — so saying,
Let them not take their vengeance thus.

Boynuma kayıştan urgan burmasınlar,

Kahrolası başka gün doğup,
Düşman sıkıştırıp durduğunda,
Kartkürööñ yürümez olmasın.
Geçidi sarp kayalık gelip,
Oradan uçup ölmeyeyim sakın,
Akıntısı sert su gelip,
Kanıkey yavrum, akıp ölüp gitmeyeyim.

Ak boran çıkıp önümden,
Yavrum ah, donup ölmeyeyim sakın.
Akar ırmakları çok geçip,
Altımdaki Kartkürööñ,
Tırnağı aşınmış bir itti,
Geçidi, dağı çok aşıp,
Gönlü soğumuş bir itti,
Kanıkey yavrum, Buurul'u ver de bineyim,
Kanıkey yavrum, buulum kaftanı ver, giyeyim.
Keskin albarsı belime çalayım.
Heveslenen düşman karşı gelirse,
Öcümü ancak böyle alayım.
Dirseğe yaslanıp uyku almadan,
Şekerleme edip soluklanmadan,
Böylece haber salayım,
(Ahitleştiğim Manas dostuma)

Git dersen gideyim.

Let them not twist a leather halter round my neck,
Should another accursed day dawn,
When the foe is pressing hard,
Let Kartkürööñ not fail to go.
Should the pass turn sheer with crags,
Let me not plunge from there and die,
Should water come with a savage current,
Kanıkey my child, let me not be swept away and die.
Should a white blizzard rise before me,
Ah my child, let me not freeze and die.
Crossing many flowing rivers,
Kartkürööñ beneath me now,
Was a cur whose hooves were worn away,
Crossing many a pass and mountain,
Was a cur whose heart had cooled,
Kanıkey my child, give me Buurul to ride,

Kanıkey my child, give me the buulum caftan to wear.
Let me sling the keen albars at my waist.
If some eager foe comes out against me,
Only so shall I take my revenge.
Without leaning on my elbow for sleep,
Without a doze to catch my breath,
Thus shall I carry the tidings forth,
(To my friend Manas, bound to me by oath)
If you say go, then I shall go.

Kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu,
Senin sözünü tutayım».
Acıbay söze uyduktan sonra,
Taybuurul'u vermek için,
O zaman asil yengen Kanıkey,
Gözünden yaşını dindiremeden,
Hilekâr dünya, onmayasın,
Ya burnunun suyunu çekemeden,
İnceden yürüyüp kestirmeden,
Zavallı kadın Kanıkey,
Çıkarıp getirdi ordadan,
Taybuurul'u yedeğinde.
Meğer ayaş imiş Kökbörü,
O zaman adını anıp mahsus yazıp,
Kökbörü'ye derdini döküp mektup yazıp:
«Gecikirse geç kaldı» diye,

Beauty of the dark-browed folk,
Noblest of the Muslims born,
I shall keep your word for you».
When Acıbay had agreed to her word,
So as to give him Taybuurul,
Then that noble yenge of yours, Kanıkey,
Unable to stem the tears from her eyes,
Deceitful world, may you not prosper,
Nor able to stifle her running nose,
Walking softly, taking the shortest way,
That poor woman Kanıkey,
Brought him out from the horde-camp,
Leading Taybuurul at her side.
Kökbörü, it seems, was a sworn companion,
Then, naming his name, writing expressly,
Pouring out her grief in a letter to Kökbörü:

«If he tarries, he came too late» — so saying,

«Gelmezse eğer Kökbörü,
Canı üzüp kara derde saldı» diye.

Gelmezse can dostum,
O zaman ahmaklığını anlarız,
Söylenenler gerçek ise,
Yarın mahşer gününde,
Onu kara eşek edip süreriz.
Maseyil'in belinde,
Alay denen yerinde,
Dokuz oğulun küçüğü,
Bir Tanrı'nın bendesi,
Eleman'ın yiğidi Töştük,
Ezelden dostu gelsin de,
Dostu kaplan Manas'ı,
Sağlığında görsün de,
Bahadır, Çalkuyruk'un ağzını çevirsin de,
Han Manas göçüp giderken,

«If Kökbörü does not come,
He grieved a soul and cast it into black sorrow» — so it said.
If my bosom friend does not come,
Then we shall know his foolishness,
And if what men say is true,
Tomorrow on the Day of Reckoning,
We shall drive him as a black donkey.
On the saddle-ridge of Maseyil,
In the place that is called Alay,
The youngest of nine sons,
A bondsman of the One God,
Töştük, Eleman's brave son,
Let his friend of old come now,
Let him see his friend, tiger Manas,
While he is yet alive,
Let the batyr turn Çalkuyruk's head this way,
And when khan Manas passes on,

Törenine dursun de.
Acıke, töre Töştük hanına söyle,
Töre Manas hasta diye,
Aşağı yurdun hepsine söyle.
Bilge, iyi mollaya söyle,
Devir alacak yoksula söyle,
Eli ermez dul kadına söyle,
Çarık giyen miskine söyle,
Ölen can diri kalır mı,
Padişahımın dersi yeryüzünde bir bilinsin,
Doysun biçare, miskin aşına.

Ayağında urganı olan,
Bağıyla gelsin bu yere,
Malını mülkünü kaptıran,
Gök yeleliden davalı gelsin bu yere.

İş göremez olup kalmış,
Yaşlılar gelsin bu yere,
Hoca, molla, divane,
Hepsi gelsin bu yere.
Babasından ayrılmış,
Hepten öksüz kalmış olan,
Onlar da gelsin bu yere,
Bahadırın devri için,
Bin karaca deve veririm,
Bahadırın töreni için,
Bin kara akıtmalı kısrak veririm.

Halka yeten kanadım,
Han Kökötöy aşından,
Üstün kılarım şanını».
Dert yanıp sayıp dökerek,
O ulaklık görevini,
Acıbay'a ısmarlayıp,
Buurul'a binip silkindirip,
Eri ölmüşçesine sarsıp sürüp,

Bid him stand at his funeral rites.
Acıke, tell the lord Töştük khan,
Say that the lord Manas lies sick,
Tell all the lower country too.
Tell the wise and worthy mullah,
Tell the pauper who would take the devir,
Tell the widow of helpless hands,
Tell the wretch in rawhide sandals,
Can the dying soul remain alive,
Let my padishah's lesson be known once on earth,
Let the hapless and the poor eat their fill at his feast.
He whose feet are bound with rope,
Let him come here bonds and all,
He whose goods and wealth were seized,
Let him come here with his claim against the gray-maned one.
Those grown too frail for any work,
Let the aged come to this place,
Hoca, mullah, holy madman,
Let them all come to this place.
The one parted from his father,
Left an orphan through and through,
Let them come here also,
For the batyr's devir-rite,
I will give a thousand fawn-brown camels,
For the batyr's funeral rites,
I will give a thousand black mares with blazed faces.
My wing that sheltered all the people —
Above the feast of khan Kökötöy,
I shall raise his glory higher».
Lamenting, telling all her griefs,
That duty of the messenger,
She entrusted then to Acıbay,
Mounting Buurul, shaking him up,
Riding hard as one whose lord has died,

Dönüp bakmadan gitti Acıbay.
Altındaki bindiği —
Han Manas'ın Buurul'u,
Elindeki aldığı —
Alake'nin çeliği,
Yerin dibi Celpiniş'e,
Varmak için gitti Acıbay,
Yiğit Manas han hastalanınca,
Yeryüzüne haberi,
Salmak için gitti Acıbay.
İnişe girdiğinde,
Er Manas'ın Buurul'u,
Karaca gibi seke basıp,
Engebeli yere vardığında,
Yelesi kuyruğu yayılıp,
İnişe girdiğinde,
Tabanı yere çat çat vurup,
Kara çelik gem,
Gırtlağında şakırdayıp,
Ejder ağzı gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük,
Döşüne saçılıp,
Bastığı yer un ufak olup,
Büyük kazan gibi toprak kesekleri,
Acıbay'ın tepesinde vınlayıp,
Uçan kuşla yarışıp,
Sımsıkı düğümlü ak dizgin,
İki elde gerilip,
Perçemini göğe savurup,
Toynağını yere gömüp,
Gemini tıkırdatıp,
İpek teli gibi kuyruğunu,
Apış arasına çarpıp,

Without a backward glance went Acıbay.
What he rode beneath him —
Khan Manas's own Buurul,
What he took up in his hand —
The steel of Alake,
To Celpiniş at the world's far bottom,
Acıbay set out to reach it,
When the brave khan Manas fell sick,
To carry the tidings to all the earth,
Acıbay set out to spread them.
When he entered the downhill slope,
Er Manas's own Buurul,
Stepping and springing like a roe deer,
When he came to broken ground,
His mane and tail streaming wide,
When he entered the downhill slope,
His soles striking the ground crack-crack,
The bit of black steel,
Rattling in his gullet,
His mouth gaping like a dragon's maw,
White foam mingled with blood,
Spattering across his chest,
The ground he trod on ground to flour,
Clods of earth like great cauldrons,
Whizzing over Acıbay's head,
Racing the flying bird itself,
The white reins knotted fast,
Stretched taut in his two hands,
Tossing his forelock to the sky,
Burying his hooves in the earth,
Clattering upon his bit,
His tail like threads of silk,
Lashing between his hind legs,

Argınkan'ın Acıbay'ı,
Taybuurul'a bindiğinde,
Görünecek yerde görünüp,
Görünmez derin vadide,
Gök duman olup süzülüp,

When Acıbay of the Argınkan,
Was mounted on Taybuurul,
Showing where he ought to show,
In the deep unseen ravine,
Gliding on like blue-gray smoke,

Karanlık yerde besletilip,
Başına puhu tüyü taktırılıp,
Geyik gibi boynunu buran,
Ok atımı hendek gelse,
Dönmeden sıçrayıp aşan.
Küheylanlığını bildiğinde,
Batman batman altın verip,
Aşağı Buhar'ın hanı istemişti.

İsteyene verilmemiş,
Vermek şöyle dursun, küheylana,
Abdestsiz kişi binmemiş.

Kumda doğup taşta büyümüş,
Gaipten gelme, başka türlü yetişmiş.
Anası çölün küheylanı,
Babası dağın yaban aygırı,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Karabayır soylu kazanat.
Gaipten gerçekten ulanmış soyu,
Saykal'ı yorup usandırıp,
Armağan diye alınan Buurul at,
Candan dostu kız Saykal'ın,

Pay olarak verdiği Buurul at.
«Oğlu avunup eğlensin,
Sahibi olup binip gezsin» diye,

Pay olarak gelen Buurul at.
Talas ile geniş Kırım,
Kırk günlük yol imiş,
Yorulmadan yol alıp Acıbay,
Dünyanın dört bucağına,
Haber verdiği dem imiş.
Urumkan oğlu Kökbörü,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Aceleyle namazını kılıp,
Kuukazık'ı eyerletip,

Fed and fattened in a darkened stall,
An eagle-owl plume set upon his head,
Turning his neck like a deer,
If a trench came wide as a bowshot,
Leaping across without a turn.
When his blood-horse worth was known,
Offering gold by the batman-load,
The khan of Lower Bukhara had begged for him.
He was not given to the asker,
Given? — nay, upon that blood-horse,
No man unwashed for prayer had ever mounted.
Born in sand and raised on stone,
Come from the unseen, reared like no other.
His dam the blood-mare of the desert,
His sire the wild stallion of the mountain,
Sieve-lunged, with pasterns of bronze,
A kazanat of Karabayır stock.
His line in truth joined to the unseen,
Wearying Saykal till she gave him up,
The steed Buurul, taken as a gift,
Of the maiden Saykal, her heart's own friend,
The steed Buurul, given as her portion.
«Let her son take solace and delight,
Let him be master, mount and ride» — so saying,
The steed Buurul, come as her portion.
Between Talas and broad Kırım,
It was a road of forty days,
Acıbay rode on unwearied,
To the four corners of the world,
It was the hour he spread the word.
Kökbörü, son of Urumkan,
Starting up out of his sleep,
Turning onto his right side,
Praying his prayer in urgent haste,
Having Kuukazık saddled up,

Elini suya daldırıp,
El abdestini alıp,

Plunging his hands into the water,
Taking the ablution of the hands,

Kudret sahibine yalvarıp,
Yaşıtı, dostu Manas'ı,
İçten içe pek özleyip,
Gelenlerden söz işitip,
Kırk iki tümen askerle,
Beecin'e gitti diye duyup,
Telaşa düşüp Kökbörü:
«Ecelim yeterse ölürüm» diye,
Ölmeyip sağ ise eğer,
Dostum gök yeleli Manas'la,
El sıkışıp gelirim» diye,

Entreating the Lord of Power,
For Manas, his agemate and his friend,
Yearning deeply, inwardly,
Hearing word from those who came,
That with forty-two tümen of soldiers,
He had marched on Beecin — hearing this,
Kökbörü fell into alarm:
«If my hour has come, I die» — so saying,
«And if he has not died but lives,
With my friend, gray-maned Manas,
I shall clasp hands and return» — so saying,

Karaça hanın Külnar'ı,
Kökbörü'nün karısı,
Aklı insandan üstün,
Karanlık değil, gece bile ona aydın,

Kendisi kerametli bir kul imiş.

Külnar, daughter of Karaça khan,
Kökbörü's own wife,
Her mind surpassing humankind,
No dark for her — even night to her was bright,

She herself was a servant blessed with wonders.

Kara yağızın güzeli,
Kadınların yamanı:
«Ahiret dostu Manas'ın,

Son kez yüzünü görürüm» diye,

Ölmüş ise Manas'a,
Kur'an okuyup gelirim» diye,

Kötü olduysa, Kanıkey,
Ayaşıma taziye söylerim» diye,

Eğer sağ esen ise,
Erkek çocuk Semetey'e,
Doğum armağanı verip dönerim» diye,

Sarı altın, ak gümüş,

Beauty of the dark-browed folk,
Most formidable of women:
«Of Manas, my friend for the world to come,
I shall look on his face one final time» — so saying,
«If Manas has died already,
I shall go recite the Qur'an and return» — so saying,
«If evil has befallen, to Kanıkey,
My sworn sister, I shall speak condolence» — so saying,
«And if he is alive and well,
To the boy-child Semetey,
I shall give a birth-gift and return» — so saying,
Yellow gold and white silver,

Yükletip yanına almıştı,
Yorulmadan nice yol alıp,
Manas'a doğru Kökbörü,
Sefere çıkmıştı.
Tam seferi sırasında,
Argın'ın oğlu Acıbay,
O küheylanı şahlandırıp,
Urumkan oğlu Kökbörü'nün,
Önünden karşılayıp varmıştı.
Selam borcunu ödeşip,
Kökbörü bakıp durmadı,
Acıbay'ı gördüğünde,
Gök yelelinin her şeyini sordu:

«Ilgınlı vadi, geniş Talas,

Yerin esen yatıyor mu?
Mutlu Kırgız, kalabalık Argın,
Elin esen yatıyor mu?
Altı aslanın küçüğü,
Tanrı'nın sevgili bendesi,
Ayköl'üm kaplan Manas,
Aslanınız esen yatıyor mu?
Karanlıkta göz olan,
Umulmadık yerde söz bulan,
Öne salınsa uğuru bol,
Sürüp gitse sayısız asker gibi,
Gök vaşak kürkü börk giyen,
Gök ala kalkan oynatan,
Başı baştan başa altına sarılı,
Ayağını halis gümüşe dayayan,
Yurdun bülbülü han Bakay,
Beyin esen yatıyor mu?
Kara dinden ak olan,
Hıtay'dan kaçıp yaban olan,
Han Aziz'in gök yelelisi,
Alake esen yatıyor mu?
Güreşse insanın gücü yetmeyen,

She had loaded up and taken along,
Covering many a road unwearied,
Toward Manas went Kökbörü,
Setting out upon the journey.
In the very midst of his journey,
Acıbay, son of the Argın,
Made that blood-horse rear and prance,
And before Kökbörü, son of Urumkan,
He came to meet him on his way.
Exchanging the debt of greeting due,
Kökbörü did not stand gazing,
The moment he saw Acıbay,
He asked after everything of the gray-maned one:
«The tamarisk valley, broad Talas,

Does your land lie safe and well?
The happy Kırgız, the teeming Argın,
Does your people lie safe and well?
The youngest of the six lions,
The beloved bondsman of God,
My Ayköl, the tiger Manas,
Does your lion lie safe and well?
He who is an eye in darkness,
Who finds words where none are hoped for,
Sent to the fore, his fortune abounds,
Riding forth, he is like a countless host,
Who wears the cap of blue lynx fur,
Who wields the blue-dappled shield,
His head wrapped end to end in gold,
Who rests his feet on purest silver,
The nightingale of the nation, khan Bakay,
Does your bey lie safe and well?
He who turned white from the black faith,
Who fled the Hıtay and turned wanderer,
Khan Aziz's gray-maned son,
Does Alake lie safe and well?
He whom no man's strength can wrestle down,

Kurdun dişi işlemeyen,
Oygutların şahbazı,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Aslanın esen yatıyor mu?
Savaş kuşağını beline saran,
Yedi tümen asker gelse,
Tek başına dalıp saldıran,
Kara çeliğin keskin ağzı,
Han Manas'ın Sırgak'ı,
Gencin esen yatıyor mu?
Kırkların başı ihtiyar Kırgıl,
Yaşlın sağ mıdır ki?
Iraman'ın Irçı oğlu,
Hepiniz sağ mısınız ki?
Su iç dense zehir içen,
Börk al dense baş kesen,
Kan dök dense can döken,
Uzattığından geri dönmeyen,
Somurtusunu hiç bozmayan,
Oktan geri durmayan,

On whom the wolf's tooth cannot bite,
The shahbaz of the Oygut,
Akbaltay's own Çubak,
Does your lion lie safe and well?
He who binds the war-sash at his waist,
Though seven tümen of soldiers come,
Who plunges in to strike alone,
The keen edge of black steel,
Khan Manas's Sırgak,
Does your young one lie safe and well?
Old Kırgıl, head of the Forty,
Is your elder still alive?
Iraman's son Irçı,
Are you all alive and well?
Told to drink water, he drinks poison,
Told to take a cap, he takes a head,
Told to shed blood, he pours out life,
Never drawing back what he has thrust,
Never softening his scowl,
Never flinching from the arrow,

Ölümden geri durmayan,
Düşman gelse geri kaçmayan,
Manas hanın şahbazları,
Çorolar esen midir ki?
Görüp bilen ahali,
Hepsi esen midir ki?
Ayaş ana Çıyırdı,
İhtiyar esen midir ki?
Er Manas'ın son demde gördüğü yavrusu,
Adı er Semetey konulan,
Çırası esen midir ki?»
O zaman Acıbay şöyle der:
«Aziz dost, ahali sağ, han sağ,
Şu demde kederde kaldık biz,
Koca yurdun hepsi sağ.
Hazret'in basmadığı Beecin'e,
Dikkatle keşif saldırdık,

Never flinching back from death,
Never fleeing when the foe comes on,
Khan Manas's shahbaz heroes,
Are the çoros safe and well?
The people who have seen and known,
Are they all safe and well?
Sworn mother Çıyırdı,
Is the old one safe and well?
The child Er Manas saw in his last days,
He who was given the name Er Semetey,
Is his bright lamp safe and well?»
Then Acıbay spoke thus:
«Dear friend, the people live, the khan lives,
Yet in this hour we are left in grief,
The whole great nation is alive.
Upon Beecin, where the Prophet never trod,
We loosed our scouts with every care,

Asillerin hepsini,
Çoñ-Beecin'e kaptırdık.
Hızır'ın uğramadığı Beecin'e,
Yan tarafından girip çarptırıp,
Meğer Allah'ın takdiri imiş,
Yamanların hepsini,
Hıtay'a armağan kaptırıp.
Nice görklü han ölüp,
O Beecin'e rast gelen canların hepsi ölüp,
Akkula'yı oka uçurup,
Almambet şehit verilip,
Beecin'e girip dönerken,
Beline destek can yoldaşı,
Bey Çubak'tan ayrılıp,
Muzburçak, Kökçö han öldü,
Mihnetli Beecin bir yer imiş,
Uğursuz Hıtay bir el imiş,
Rast gelen canların hepsi ölüp,
Dostunuz kaplan Manas,
Kimi zaman dile gelebilse de,

Kimi zaman dile gelemiyor.
Can bir Manas dostunuz,
Güm güm öksürüyor,
Yastıktan başını kaldırıyor.
Doğrulup «Öö!» dese,

Kaplanın ağzından,
Oluk oluk kan gidiyor.
Çat çat öksürüyor,
Yastıktan başını kaldırıyor,
Kımıldanıp «Aa!» dese,
Kürek kürek kan gidiyor,
Her gün ağlayıp feryat ederek,
Ayaşın Kanıkey'den derman gidiyor.

Kıl bıyığı sarkıp süzülüp,
Kıyamete doğru bakınıp duruyor.

The noblest of us all,
We lost to Çoñ-Beecin.
Beecin, where Hızır never called,
Striking into it from the flank,
It was, it seems, the decree of Allah,
The fiercest of us all,
We forfeited as gifts to the Hıtay.
Many a splendid khan has died,
All the souls who met that Beecin died,

Akkula was felled by the arrow,
Almambet was given as martyr,
Returning from within Beecin,
The bosom comrade who braced his back,
He was parted from Bey Çubak,
Muzburçak and Kökçö khan are dead,
A place of torment was that Beecin,
An ill-omened land was that Hıtay,
All the souls who met it perished,
Your friend, the tiger Manas,
Though at times his tongue can find the words,
At times his tongue can find them not.
Your soul-dear friend Manas,
Coughs with a booming rumble,
He lifts his head up from the pillow.
If he straightens and cries «Öö!»,

From the tiger's mouth,
The blood goes pouring out in streams.
He coughs with a crack and a crack,
He lifts his head up from the pillow,
If he stirs and utters «Aa!»,
The blood goes out by shovelfuls,
Weeping and wailing every day,
The strength drains from your sworn sister Kanıkey.
His wiry mustache drooping, trailing down,
He lies gazing toward the Last Day.

«Hanların hürmet ettiği ad bu» diye,

Zavallı yaman Kanıkey'in,
İşte size adayıp verdiği mektubu» diye,

Avuç içi kadar mektup imiş,
Mektubu alıp bakınca,
Han Kökbörü'nün adına imiş.
«Gündüzünde dinç durmadan,
Gece içinde uyku almadan,
Sıkıştırdı bu çetin iş,
Daraltıp bastırdı müşkül iş.
Gece gündüz demeden gelsin diye,

Mübarek Manas dostunu,
Sağlığında görsün diye,
Kanıkey'in mektubu imiş,
Han Bakay'ın adıyla imiş.
O mektubu gördüğünde,
Kökbörü'nün oğlu idi,
Tanrı'nın sevgili kulu idi.
Engin kırların pınarı,
Kökbörü'nün son demde gördüğü değil mi,
Çırası Koyonaalı:
«Ayaş atam Manas'ı,
Kendi elimle gömerim diye,

Kökötöy'ün aşından,
Daha üstün iş yapıp,
İhtişamla, törenle gömerim diye,

Belimi sıkı bağlarım diye,
Beecin'deki Hıtay'dan,
Ayaş atam Manas'ın,
Daha ağır kan bedelini kovalarım diye,

Törenine dururum diye,

«This is the name the khans have honored» — so saying,
From poor, fierce Kanıkey,
Here is the letter she dedicated and gave to you» — so saying,
It was a letter no bigger than a palm,
When he took the letter and looked,
It was addressed to khan Kökbörü.
«Taking no rest in the daytime,
Taking no sleep in the night,
This hard task has pressed us close,
This grievous task has hemmed us in.
That he might come, heedless of night or day,
That he might see his blessed friend Manas,
While he is yet alive,
It was the letter of Kanıkey,
Sent in the name of khan Bakay.
When he saw that letter there,
He was the son of Kökbörü,
He was the beloved servant of God.
The wellspring of the boundless steppes,
Was he not the one Kökbörü saw in his last days,
His bright lamp Koyonaalı:
«My sworn grandsire Manas —
I shall bury him with my own hands, — so saying,
Than the feast of Kökötöy,
I shall do a greater work,
I shall bury him with splendor and with rites, — so saying,
I shall bind my belt on tight, — so saying,
From the Hıtay in Beecin,
For my sworn grandsire Manas,
I shall exact a heavier price of blood, — so saying,
I shall stand at his funeral rites, — so saying,

Yaman yiğit ayaş atama,
For my sworn grandsire, fierce hero that he was,

Kendim hizmet ederim diye,
Kötülük düşünen can olursa,
Tepesinden basarım diye,
I shall render service myself, — so saying,
If there be a soul that plots evil,
I shall tread him down from above, — so saying,

Söz dinlemeyen han olursa,
Dört bir varlığını saçarım diye,
If there be a khan that heeds no word,
I shall scatter his whole substance to the winds, — so saying,

Söz dinlemeyen can olursa,
Vurup kısrağını keserim,
Beynini ezinceye dek yumruklarım,
If there be a soul that heeds no word,
I shall strike down and butcher his mare,
I shall pound his skull until his brain is crushed,

Sahibini fena döverim,
Böylece söküp çıkarayım,
Ta derindeki hıncını.
Söz dinlemeyen han olursa,
Malını yağmalayıp alayım,
Bu, atamın törenidir,
Kendim geri kalmadan varayım!»
Koyonaalı ile Kökbörü,
Birlikte yürüdü Talas'a,
Görüşmek oldular şimdi,
Sultanları gök yeleli Manas'la.
Maseyil'i yurt edinen,
Herkesten yaman er denen,
Pirincini güzlük eken,
Sataşan sağ kalmayan,
Dokuz oğulun küçüğü,
Yaradan'ın bendesi,
Eleman'ın yiğidi Töştük'e,
Koyonaalı yiğidin,
Apar topar haber saldı der,
Bırakmayıp o gözü pek yiğit,
Eleman'ın Töştük'ünü,
Böylece alıp götürdü der.
Katagan'ın hanı Koşoy,
Halkın atası ihtiyar,
I shall thrash the master black and blue,
Thus shall I rip it out by the roots,
The rancor buried in his depths.
If there be a khan that heeds no word,
Let me plunder his goods and take them,
This is my grandsire's funeral rite,
Let me go myself and not hang back!»
Koyonaalı and Kökbörü,
Marched together to Talas,
And now they came to meet at last,
With their sultan, gray-maned Manas.
He who made Maseyil his homeland,
Called a man fiercer than all men,
Who sows his rice as an autumn crop,
Whom none who crossed has survived,
The youngest of nine sons,
The bondsman of the Creator,
To Töştük, Eleman's brave son,
The brave Koyonaalı,
Sent word in headlong haste, they say,
And that dauntless hero, not letting him be,
Eleman's own Töştük,
He carried off with him, they say.
Koşoy, khan of the Katagan,
The aged father of the people,

Kendisi erenlerin koruduğu evliya,
Sayısız kara kâfirin,
Kapısını açan han Koşoy,
Yılmaz kara kâfirin,
Baş köşesine basan er Koşoy,
Kara kınlı çeliğini,
Bileyip gezen er Koşoy,
Kâfire çok gaza edip,
Üstlerine yürüyen er Koşoy.

Himself a saint kept safe by the holy ones,
Of countless black infidels,
Khan Koşoy who broke open the gates,
Of the unyielding black infidel,
Er Koşoy who trod the seat of honor,
His steel in its black scabbard,
Er Koşoy who rides whetting it keen,
Waging many a holy war on the infidel,
Er Koşoy who marched upon them.

Ahalinin gönlünü incitmeden,
Bir avuç Müslümanı,
Sahiplenip gözeten er Koşoy.

Without bruising the people's hearts,
The little handful of the Muslims,
Er Koşoy who claimed and watched over them.

Hıtay'ın kızıl altınını,
Yükleyip alan er Koşoy.
Aykoco'nun Bilerik'i,
Hıtay'a düşüp gittiğinde,
Hıtay'a kırgın salıp,
Çekip kurtaran er Koşoy.
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
Duası yurdu zengin eden,
Gözettiği canı gönendiren,
Kaplanı eyerleyen,
Mekke'de beş yıl okuyan,
Evliya ihtiyardan dua alan,
Koca Koşoy diye anılan.
Mısır ile Bağdat'ta,
Bir beş yıl daha okuyan.
Kocosan'dan dua alan,
Kaplan Koşoy diye ün alan.
Yeryüzüne haberi,
Topluca salmıştı,
Katagan'ın hanı Koşoy'u,
İyice kocadığı çağında:
«Hanın fena oldu» diye,
Koyonaalı yavrun,
Katagan'ın hanı Koşoy'u,

The red gold of the Hıtay,
Er Koşoy who loaded it up and took it.
When Aykoco's Bilerik,
Fell captive to the Hıtay,
Loosing carnage on the Hıtay,
Er Koşoy who hauled him free.
His great eyes like the star Çolpan,
His moon-round ears like shields,
Whose blessing makes the nation rich,
Who makes each soul he guards to prosper,
Who saddles the very tiger,
Who studied five years in Mecca,
Who took the blessing of the sainted elder,
Renowned as Koca Koşoy.
In Egypt and in Baghdad,
Who studied five years more.
Who took the blessing of Kocosan,
Famed by the name of Tiger Koşoy.
Across the earth the tidings,
Had been sent to one and all,
And Koşoy, khan of the Katagan,
In the season of his deep old age:
«Your khan is stricken sore» — so saying,
Your young Koyonaalı,
Koşoy, khan of the Katagan,

Kaygılandırıp alıp götürmüştü.
Ancıyan'ın ala kaftanlı Aykoco'su,
Ayaş atam Manas'ın,
Cenazesine dur diye,
Onu da alıp götürdü şimdi.
Ötesinde kırk işan var,
Kırk işana vardı şimdi,
Kırk işanın hepsine,
Zorlu haberi saldı şimdi.
Sıkışıp nazik söz söyleyip,
Kırk işana vardı şimdi:
«Ayaş atam Manas'ın,
Hürmetine duruver,
Hele siz, kırk işan,

Hizmetini ediver,
Ayaş atam Manas'ın,
Devrine duruver.
Yürü, kırk işan, varıver,
Benim sözümü tutuver,
Gönlünü hoş ederim,
Kırk işan, seni bay ederim.
Sığırcık misali saraladan,
Aladan bağlarım bin tane,
Bilezikli, binilmemiş,
Kur attan bağlarım bin tane,
Karabayır kazanattan,
Bundan da bağlarım bin tane.
Ayaş atam Manas'a,
Varıp Kur'an okursan,
Bin karaca deve veririm,
Bin kara akıtmalı kısrak veririm».

Tulum gibi burnu sarkıp,
Kırk işan kabarıp razı olmadı:
«Manas'ın hınzır kişiydi,
Manas'ın zorba kişiydi,
Manas'ın Kokon'a zulmederdi,
Manas'ın bizi dövmüştü,

Filled him with grief and bore him away.
Aykoco of Ancıyan in his motley caftan,
For my sworn grandsire Manas,
Stand at his funeral — so saying,
Him too he carried off with him now.
Beyond him there were forty ishans,
He went now to the forty ishans,
To all the forty ishans,
He carried the grievous tidings now.
Pressed hard, speaking courteous words,
He went to the forty ishans now:
«For my sworn grandsire Manas,
Stand in reverence and honor,
Come now, you forty ishans,

Render him your service due,
For my sworn grandsire Manas,
Stand at his devir-rite.
Go, forty ishans, go to him,
Keep this word of mine I give you,
I shall gladden all your hearts,
Forty ishans, I shall make you rich.
Of the sarala dappled like starlings,
Of the piebald I shall tie up a thousand,
Braceleted, never ridden,
Of the kur horse I shall tie up a thousand,
Of the Karabayır kazanat,
Of these too I shall tie up a thousand.
For my sworn grandsire Manas,
If you go and recite the Qur'an,
I shall give a thousand fawn-brown camels,
I shall give a thousand black mares with blazed faces».
Their noses drooping like leather flasks,
The forty ishans swelled up and refused:
«Your Manas was a vicious man,
Your Manas was a tyrant man,
Your Manas oppressed Kokon,
Your Manas gave us beatings,

İleki'yi yağmalamıştı.
Manas'ına varmayız,
Sizin sözünüzü tutmayız!
İşimiz var, akçemiz var,
Bizde kazanılacak mal var.
Canımız sıkılıp gelirsek yatarız,
Tütün kıyıp yatarız» —
Deyip, o zaman böyle söyleyip,
Razı olmadı kırk işan.
«Manas'tan gördünse zulmü,
Benden gör büyüklüğü,
Derin çukurunu kazarım,
Atanın körü, kırk işan,
Şimdi kaynatırım kara bahtını.
Sırtına türlü çizik çizerim,

Kırk işan, sana ederim,
İnsana yapılmaz oyunu şimdi!»
O zaman Koyonaalı, o yaman kul,
Kara saplı ak kamçıyı,

Kapıp kavradı, çevirdi,

Önünde duran kırk işanı,
Çatır çatır dövüverdi.
Kırk işan kaçtı seğirtip,
Varalım diye telaşlanıp,
Hepsi tütüne sığınıp,
Kırk işanın hepsi,
Basıp kaçıp seğirtip,
Boynundan kanı şoruldayıp,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Kırk işanın hepsinin,
Koşusuna yel yetişmez.
Kur'an okuyacak adamı,
Seçip getirdiği dem imiş,

Perişan edip döve döve,
Sürüp getirdiği dem imiş.

He plundered İleki bare.
We will not go to your Manas,
We will not keep your word for you!
We have our work, we have our silver,
We have goods here to be earned.
If boredom brings us, we shall lie about,
We shall shred tobacco and lie about» —
So saying, speaking in this fashion,
The forty ishans refused him flat.
«If from Manas you saw oppression,
From me you shall see grandeur,
I shall dig your pit down deep,
You fatherless blind fools, forty ishans,
Now I shall boil your black fate for you.
I shall score your backs with stripes of every kind,
Forty ishans, I shall do to you,
What is not done to man, this very hour!»
Then Koyonaalı, that fierce servant,
The white whip with the black handle,

He snatched it up, gripped it, whirled it round,
The forty ishans standing before him,
He thrashed them crack upon crack.
The forty ishans fled at a scamper,
Scrambling now, crying «Let us go!»,
All of them taking refuge in their tobacco,
All of the forty ishans,
Bolting, fleeing at a run,
Blood streaming down from their necks,
No beast could match their walking pace,
Of all the forty ishans,
No wind could match their running.
The men to recite the Qur'an,
It was the hour he picked them out and brought them,
Battering them into misery,
It was the hour he drove them in before him.

Talas'a çadır kaldırıp,
O görmeye gelen devlere,
Sultan Manas'ı göstermeden,
Yaman kadın Kanıkey,
Yele gibi gür zavallı saçını,
Tepesine sımsıkı düğümlemişti,
Canım yengen Kanıkey,
Geride erkek çocuk küçük,
Kardeşlerinin hepsi hasım,
O demde eli yönetip durmuştu.

Gönle sığmaz nice kaygı,
Gök yeleli yengen Kanıkey'in,
Gözünün yaşı on dere,
Düşüncesi fena bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp:
«Ayköl'ü Tanrı alır» diye,
Âlemden üstün aziz aslan,
İzi bellisiz kalır» diye,
Altı yüz iğdiş deveye havut vurdurup,

Urganını sağlamca onartıp,
Ancıyan'ın ötesinden,
Namangen'in karşısından,
Kokon hanının kuytusundan,

Kül gibi ince harcı kardırıp,
Kül botasının toprağını,
Kervan kirasıyla getirtip,

Büyük tekneye kardırıp,
Keçi kılını serptirip,
Sığır kılını kattırıp,
Aksakalın oğlu,
Aralbay gibi pehlivan Sart,
Altmış pehlivan kazmacıya,
O harcı çiğnetip teptirip:

Raising the tents upon Talas,
To the giants come to look on him,
Before showing them Sultan Manas,
That formidable woman Kanıkey,
Her poor thick hair like a horse's mane,
Had knotted tight upon her crown,
Your dear yenge Kanıkey,
The boy left behind still small,
His brothers enemies, every one,
In that hour she stood and steered the nation.
Cares too many for the heart to hold,
Of your gray-maned yenge Kanıkey,
The tears of her eyes ran ten ravines,
Her thoughts divided, sorely torn,
The tears of her eyes came spilling down:
«God will take my Ayköl» — so saying,
The dear lion greater than the world,
Will remain without a trace» — so saying,
She had pack-saddles set on six hundred gelded camels,
Had their ropes repaired and strengthened,
From beyond Ancıyan,
From over against Namangen,
From the sheltered hollow of the Kokon khan,
She had mortar mixed as fine as ash,
The clay of Kül-Bota,
She had brought by hired caravan,

Had it mixed in a great trough,
Had goat hair scattered in,
Had cattle hair worked through it,
The white-beard's own son,
A pehlivan Sart like Aralbay,
With sixty pehlivan diggers,
She had that mortar trodden and trampled:

«Altı bin erkeç ver» diye,

Argın'a vergi saldıydı,
Erkeç şöyle dursun taş bile vermeden,
Argın göçtü bir yana.
«Yedi bin erkeç ver» diye,

Kırgız'a vergi saldıydı,
Erkeç şöyle dursun bok bile vermeden,
Kırgız göçtü bir yana.
Kırgız baş eğmez dururken,
Hanı ölünce kendi de ölüp,

Kalakalmış kahrolası,
O koca yurdun hepsi ölmüşçesine,
Yoksa erkeci eksik bir el miydi,
Azizin kaplan Manas,
Esirgenip acınacak aslan mıydı yoksa.
Çaresini bulamayıp feryat edip,
Asil yengen Kanıkey,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp dururken,
(Bugün var olan yarın yok,
Çirkin dünya böyle şirret imiş.)
Dizlerini yere büktürüp,
O yiğit Koyonaalı,
Sürüp girdi Talas'a,
Kırk işanı koşturup.
Yürüyüşünden toz çıkar,
Koyonaalı yavuzun,
Namını uzaktan duyunca,
Argın yurdundan can çıkar.
Dediğine razı geldi der,
Vergi salınan erkeçini,
Argın sürüp verdi der,
Salgısına boyun eğdi der,
O çocuktan korkusundan,
Kırgız sürüp verdi der.
O zavallı kadın Kanıkey,

«Give six thousand billy-goats» — so saying,
She had laid a levy on the Argın,
Giving not a goat — not even a stone,
The Argın moved off to one side.
«Give seven thousand billy-goats» — so saying,
She had laid a levy on the Kırgız,
Giving not a goat — not even dung,
The Kırgız moved off to one side.
While the Kırgız stood unbowed,
As if, their khan dying, they had died themselves,
The accursed ones left standing there,
As if that whole great nation had died,
Was it a land that lacked for goats,
Or was the tiger Manas of the dear one,
A lion to be grudged and stinted so.
Finding no remedy, crying aloud,
Your noble yenge Kanıkey,
While she stood weeping, sob on sob,
(What is today, tomorrow is not,
So spiteful is this ugly world.)
Forcing their knees down to the ground,
That brave Koyonaalı,
Came riding into Talas,
Driving the forty ishans at a run.
Dust rises from his very stride,
When the name of dread Koyonaalı,
Was heard from afar off,
The breath went out of the Argın land.
It agreed to all he said, they say,
The billy-goats laid on it as levy,
The Argın drove up and gave, they say,
It bowed its neck to his demand, they say,
Out of terror of that boy,
The Kırgız drove up and gave, they say.
That poor woman Kanıkey,

Yedi bin erkeci bir kırıp,

Tuğla pişirip sağlam ördü:
«Yedi asır geçinceye dek,
Yiğidimin kümbeti,
Bozulmadan dursun» diye ördü.
Altı bin erkeci bir kırıp,
Tuğla kaynatıp sağlam ördü,
«Altı asır geçinceye dek,
Ayköl'ümün kümbeti,
Bozulmadan dursun» diye ördü.
Geniş Mekke'de Supkoco vardı,
Supkoco'yu getirtti.
İçine nakış oydurup,
Manas'tan kalan kıssanın,
Büyük resmini yaptırdı.
«Büyüyünce yetim gelir diye,

Babasının yiğitliğini,
Ölmezse çocuk bilir diye,

Atam Manas'mış diye,
Sonunda çocuk bilir diye,
Kara yüzlü anasının yaptığını,
Kulunum soysuz değilse bilir» diye,

Kümbetin kapı yanından,
Bakıbay ile Duulat — iki hanı,
Resme işletti,
Alööke han ile Azizkan'ı,
Resme işletti,
Beecin'deki puslu ufku,
Yolu resme işleyip,
Mihnet çeken koca orduyu,
Orduyu da resme işledi.
Akkula'ya bindirip,
Akolpok kaftanı giydirip,
Gökten inen Zulpukor'u,
Bileğe sımsıkı bağlatıp,

Slaughtered the seven thousand goats at once,
Fired brick and built it strong:
«Until seven centuries have passed,
Let my hero's kümbet tomb,
Stand undecayed» — so she built it.
Slaughtered the six thousand goats at once,
Seethed brick and built it strong,
«Until six centuries have passed,
Let my Ayköl's kümbet tomb,
Stand undecayed» — so she built it.
In broad Mecca there was Supkoco,
She had Supkoco brought to her.
Having carvings worked within,
Of the story left behind by Manas,
She had a great picture made.
«Grown to manhood, the orphan will come — so saying,
His father's deeds of valor,
If he does not die, the child will know — so saying,
So it was Manas, my father — so saying,
At the last the child will know — so saying,
What his black-faced mother wrought,
If my foal is not baseborn, he will know» — so saying,
Beside the doorway of the kümbet,
Bakıbay and Duulat — the two khans,
She had worked into the picture,
Alööke khan and Azizkan,
She had worked into the picture,
The hazy skyline there at Beecin,
Working the road into the picture,
The great host that bore such torment,
The host as well she worked into the picture.
Mounted upon Akkula,
Clad in the Akolpok caftan,
Zulpukor descended from heaven,
Bound fast upon his wrist,

Kaynaşan kara kâfire,
Saldırtıp kırgın verdirip,
Uzakça duran kâfiri,
Mızrak ile devirtip,
Boz ala flamayı, kızıl tuğu,

Han Bakay'a tutturup,
Hıtay'ı çığlıklara boğup,

Kaplan Manas hanına,
Sürdürterek, bunu resme işledi.

Gök atlas kaftan giyen,
Kögala misali at binen,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Hıtay'a kırgın salarken,
Kalmakların Coloy'unu,
Han Çubak'a mızraklatıp,
Bunu da resme işlettiler.
Onun bir yanında,
Kökçebiç benzeri at binen,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyen,
Al yanaklı, huri yüzlü,
Savaş kuşağını beline saran,
Yedi tümen kara asker gelse,
Yalın kat dalıp saldıran,
Kan içmeden geri dönmeyen,
Ölümden asla dönmeyen,
Hani Kakançınlı Beecin'i,
Kuşatıp sürüp vardığında,
Hıtay'ı kaskatı ürkütüp,
Döve döve sürüp vardığında,
Mızraklaşıp bölük bozan,
Yirmi bir yaşındayken,
Eceli yetip okla uçan,
Ulak hanın Sırgak'ı,
Han Manas'ın civanı,
Onu da resme işlediler.

Upon the swarming black infidel,
Charging, dealing carnage out,
The infidel who stood far off,
Toppled by the thrust of the lance,
The gray-dappled banner, the crimson standard,
Given into khan Bakay's grasp,
Drowning the Hıtay in screams,

The tiger khan Manas,
Riding onward — this she worked into the picture.
Wearing the caftan of blue satin,
Riding a horse like Kögala,
Tall of stature, broad of shoulder,
Akbaltay's own Çubak,
As he loosed carnage on the Hıtay,
Coloy of the Kalmaks,
Run through by khan Çubak's lance,
This too they worked into the picture.
There upon one side of him,
Riding a horse like Kökçebiç,
Knotting tight his horsehair tail,
Red-cheeked, with the face of a houri,
Binding the war-sash at his waist,
Though seven tümen of black troops come,
Plunging in to strike single-handed,
Never turning back unblooded,
Never turning back from death,
When Beecin of the Kakançın,
He reached, besieging, driving on,
Startling the Hıtay stiff with fright,
When he arrived, beating, driving them,
Breaking squadrons lance on lance,
At twenty-one years of age,
His hour come, felled by the arrow,
Sırgak of the Ulak khan,
Khan Manas's young brave,
Him too they worked into the picture.

Ay Sarala ata binmiş,
Altın kemer kuşanmış,
Ay gibi yüzüne nur vurmuş,
Gümüş kemer kuşanmış,
Gün gibi yüzüne nur vurmuş,
Hani sarı söğütten diktirdiği,
Söğüdü kalmış Beecin'de,
Sarı altından yaptırdığı,
Tahtı kalmış Beecin'de,
Altın tahtını darmadağın edip:
«Şimdiki dine girmez» diye,

Babası Azizkan'ı yere serip.
Gümüş tahtını kana bulayıp:

«Günahı pek büyükmüş,» deyip,
Ağabeyi Kün Cañ-Cuñ'u yere serip,

Kara dinden aklanıp çıkmıştı,
Kâfirden kaçıp yâd olmuştu.

Altın perçemli, püskül kuşaklı,
Azizkan'ın biricik oğlu —
Onu çekip resmettiler.
Kırkların başı Kırgıl çal,
Huyu güzel han Şuutu,
Halkı çekip resmettiler.
O bahtsız kadın Kanıkey,
Tek bir cana bildirmeden,
Bir tek insana görünmeden,
Celpiniş'ten, Urum elinden
Yetmiş pehlivan getirtti:
«Azgın düşman fırsat kollar,
Mezarını açıp alır,» deyip,

«Yol üstünde sürükleyip,
İt kurda yem eder,» deyip,

«Eğri yürüyen düşmanlar

Mounted on the moon-bright Sarala,
Girded with a belt of gold,
Light fallen moonlike on his face,
Girded with a belt of silver,
Light fallen sunlike on his face,
The one he planted of yellow willow,
His willow left behind in Beecin,
The one he had wrought of yellow gold,
His throne left behind in Beecin,
Smashing the golden throne to pieces:
«He will not enter the present faith» — so saying,
Laying low his father Azizkan.
Drenching the silver throne in blood:

«His sin was exceeding great,» saying,
He laid his elder brother Kün Cañ-Cuñ low,
He had come out cleansed of the black faith,
Fleeing the infidel, he had become a stranger.
Golden-forelocked, tassel-belted,
Azizkan's only son —
Him they drew and portrayed.
Kırgıl the elder, head of the Forty,
Şuutu the khan of gracious temper,
The people they drew and portrayed.
That luckless woman Kanıkey,
Without telling a single soul,
Without being seen by one single person,
From Celpiniş, from the land of Urum,
Had seventy strongmen brought:
«The rabid foe watches for his chance,
He will open the grave and take him,» saying,
«Dragging him along the road,
He will make him food for dog and wolf,» saying,
«Enemies who walk crooked ways

Ancak böyle öcün alır,» deyip,
Only thus would take their vengeance,» saying,

Eçkilik'in kara kayası,
Heybetle salınan ulu dağ —
Mum katılmış demirden gereç verip,
Çelikten keskin kazma verip,
Kayanın yüzünü açtırıp,
Manas'ın mezarını kazdırıp,
Ağız yanını yaptırıp,
Tek bir kişi sığacak denli,
İç yanını genişletip,
Tam altı bin koyun sığacak denli:
«Üstü çöküverir,» deyip,
Tam seksen ayrı yanına
Altın kaplı direk diktirip:
«İçi aydınlık olsun,» deyip,
Yakut taşından yontturup,
Seksen ayrı yerine
Çerağ yapıp koydurdu.
«İçi çürüyüverir,» deyip,
Yiğit yengen Kanıkey,
Arslanlığını gösterip,
Mum-demirle deldirtip,

The black crag of Eçkilik,
The great mountain swaying in majesty —
Giving tools of iron tempered with wax,
Giving sharp picks of steel,
Having the face of the rock laid open,
Having Manas's grave dug out,
Having its mouth-side fashioned
Just wide enough for one person,
Having its inner side widened
Enough to hold full six thousand sheep:
«Its roof may cave in,» saying,
At full eighty separate points
She had gold-clad pillars raised:
«Let its inside be bright,» saying,
Having them hewn of ruby stone,
In eighty separate places
She had lamps made and set.
«Its inside may rot away,» saying,
Your valiant sister-in-law Kanıkey,
Showing her lion's mettle,
Having it bored through with wax-iron,

Hünerini belli edip,
Üstünden akan kara suyu
İçinden geçirip akıttı,

Making her craft plainly known,
The black water flowing over it
She channeled and made flow through within,

Altından yatak döşetip,
Üstüne has kumaş örttürüp:
«Altı çürüyüverir,» deyip,
Ardıcın külünü döktürüp,
Bir tek insana bildirmeden,
Tek bir cana sezdirmeden,
Altı harama göstermeden,
Ele güne yaymadan,

She had bedding of gold laid down,
Had fine cloth spread over it:
«Its floor may rot away,» saying,
She had juniper ash poured down,
Without letting one person know,
Without a single soul suspecting,
Without showing the six villains,
Without spreading it to friend and stranger,

Bakıp durdu Manas'a,
Sırrını sezen can olsa,

She kept watch over Manas,
If any soul sensed her secret,

Yengen aldatıp savdı onu,

Hasta yatan Manas'ın
Gerekli varını hazırladı,
Ölen bahadırda zerre kadar hasret kalmadı.
O zaman yavuz Kanıkey
Kopmuş olanı uladı,
Saçılmış olanı topladı,
Gözünün yaşını dindirmedi,
Sarı altını, kıymetli sikkeyi
Yas töreni için biriktirdi,
Müslüman İslam ehli
Kederlenip ağladı,
Ağlamalarının sebebi:
Kaplan, dinin direğiydi.
Bel bağlansa, o yiğit aslan —
Belleri Manas değil miydi?
Dara düşüp sıkışsalar,

Onları zora koşmadan
Kollayan Manas değil miydi?
Yeryüzünü boş komadan,
Akın salan Manas değil miydi?
Kahrından canlar ürküp,
Kalabalık yurda baş olup

Duran Manas değil miydi?
Sınır boyunda Hıtay'ı
Kıran Manas değil miydi?
Her yaptığı Allah'a
Hoş gelen Manas değil miydi?
Argın ile Kırgız'ı

Yel değdirmeden her yerde
Besleyen Manas değil miydi?
Her yanı denkti, kusursuzdu,
İçi geniş, derya-göldü,
Kendisi Şay'ın koruduğu aslandı.

Your sister-in-law beguiled and turned him away,
For the sick-lying Manas
She made ready all that would be needed,
Not a grain of longing was left to the dying hero.
Then the fierce Kanıkey
Joined together what was broken,
Gathered up what was scattered,
She did not stanch the tears of her eyes,
Yellow gold and precious coin
She stored up for the mourning rites,
The Muslim folk of Islam
Grieved and wept,
The reason for their weeping:
The tiger was the pillar of the faith.
When hope was bound, that valiant lion —
Was not their mainstay Manas?
When they fell on hardship and were pressed,
Without driving them to duress,
Was it not Manas who watched over them?
Not leaving the face of the earth empty,
Was it not Manas who launched the raids?
Souls quailing before his wrath,
Standing at the head of the teeming land —
Was it not Manas who stood so?
The Hıtay along the border —
Was it not Manas who crushed them?
His every deed to Allah
Pleasing — was it not Manas?
The Argın and the Kırgız

Everywhere, untouched by the wind,
Was it not Manas who nurtured them?
His every side was even, flawless,
His heart was wide, a sea, a lake,
He was the lion whom Şay protected.

Âlem yurduna boyun eğmez
Arslan Manas bir yiğitti,
Ağır bir hastalığa tutuldu,
Boz yeleli, cümleyi telaşa saldı büsbütün.

Kıl bıyığı sarkıp düşüp,
Kıyamete doğru yola koyulup,
Hastalığı ağırlaştı artık.
Manas yastıkta yatarken,
Cefayı yalnız yavuz Kanıkey çekerken,

Haber saldı hanına,
Kötü, müşkül gün oldu
Kalabalık halkın hepsine;
Haber salıp gönderdi
Karaça han'ın şehrine.
Kartkürön'ü oynatıp koşturup,
Arada nice yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Gündüzleri dinlenmeden,
Gece içinde uyku almadan,
Kartkürön'e soluk aldırmadan,
Yan gelip uykuya kanmadan,
Dirsek dayayıp dinlenmeden,
Kestirip bir uyku bile almadan,
Karaça'nın Saykal'ına
Han Acıbay varmıştı.
Han Acıbay'ın geldiğini,
Gözcü konmuş bin yiğit
Ta uzaktan görüvermişti,
Karaça'nın Saykal'ına
Sıkı bir haber salmıştı.
Bu haberi duyduktan sonra,
Ordasından coşup fırlayıp,
Oygut'un hanı çıktı işte,
O iri yarı kara sart
Acıbay'ın çıkageldiğini
Yiğit Saykal duydu işte.
Duyup, dayanıp duramayıp,

Bowing to no land of the world,
Lion Manas was a valiant one,
He was seized by a grievous sickness,
The grey-maned one threw all into alarm entire.
His wiry mustache drooping down,
Setting out on the road toward doomsday,
His sickness now grew heavy.
While Manas lay on the pillow,
While fierce Kanıkey alone bore the torment,
She sent word to her khan,
An evil, bitter day it became
For all of the teeming people;
She sent word, dispatched it
To the city of Karaça han.
Making Kartkürön prance and gallop,
Traversing many a road between,
Riding hard, not sparing the horse,
Not resting in the daytime,
Taking no sleep in the night,
Giving Kartkürön no breath,
Not lying back to drink his fill of sleep,
Not propping his elbow to rest,
Not dozing off for even one nap,
To Karaça's Saykal
Khan Acıbay had come.
That Khan Acıbay had come,
A thousand warriors posted as watchers
Had seen from far away,
To Karaça's Saykal
They had sent urgent word.
After hearing this news,
Bursting forth from her orda,
Out came the khan of Oygut,
That the big and swarthy sart
Acıbay had come riding up,
Valiant Saykal heard indeed.
Hearing, unable to hold back,

Kalın örgülü güzelim saçını
Tepesine sıkıca düğümledi,
Ok işlemez demir tulgasını
Başına bastırıp giydi işte.
Altın yanaklı aybalta —
İnsanın canını çıkaran,
Ejderhanın zehrine
Altı kez batırılıp suvarılan,
Sallandığında kızaran,
Vuruşan düşmana girince
Urgan boyu uzayan —
Altın yanaklı aybaltayı
Bileğine sıkıca taktı işte,
Kınından sıyırıp haykırıp,
Kılıcı ele aldı işte,
Karaça'nın hanı Saykal,
Sanki Tanrı çarpmışçasına,
Kahırlanıp köpürdü işte.
Kahrına can dayanmaz,
Ağzından alev saçılıp,
Karaça'nın Saykal'ı
Ulu dağ gibi görünüp,
Görenin yüreği ürperip —
Karaça'nın Saykal'ının
Sağ omzu genişmiş,
Kadınlık kusuru olmasa,
Bir çağı kırar ermiş.
Çarpışmaya dağ bulamayıp,
Vuruşmaya düşman bulamayıp,
Dişlemeye taş bulamayıp,
Kesmeye baş bulamayıp,
Konmaya sarı yurt bulamayıp,
Mızraklaşacak er bulamayıp,
Sancak elde dalgalanıp,
Kara çelik sırlı mızrak
Sağ elinde parıldayıp,
Ulu dağ gibi görünüp —
Argınkan'ın Acıbay'ı

Her lovely thick-braided hair
She knotted tight upon her crown,
Her iron helm no arrow pierces
She pressed down upon her head.
The gold-cheeked moon-axe —
That draws the soul from man,
In the dragon's venom
Six times dipped and tempered,
Reddening when it is swung,
That, entering the striving foe,
Lengthens by a lasso's length —
The gold-cheeked moon-axe
She bound fast upon her wrist,
Drawing it shrieking from its sheath,
She took the sword in hand,
Karaça's khan Saykal,
As if struck by God himself,
Raged and foamed with fury.
No soul can withstand her wrath,
Flame spraying from her mouth,
Karaça's Saykal
Looming like a mighty mountain,
The heart of the beholder shuddering —
Karaça's Saykal —
Her right shoulder was broad,
Were it not for the flaw of womanhood,
She would have crushed an age, they say.
Finding no mountain to battle,
Finding no foe to fight,
Finding no stone to bite,
Finding no head to cut,
Finding no yellow yurt to alight on,
Finding no man to cross lances with,
The standard waving in her hand,
The black-steel burnished lance
Gleaming in her right hand,
Looming like a mighty mountain —
Argınkan's Acıbay,

Han Saykal'ı gördüğünde,
Yüreği fena ürperip,
Han Acıbay, o dilbaz kul,
Kartkürön'ün başını çevirdi işte,

When he saw Khan Saykal,
His heart shuddered sorely,
Khan Acıbay, that silver-tongued slave,
Turned Kartkürön's head indeed,

Kahrına dayanamayıp,
Şu sözü söyledi işte,
Manas'ın ağırlaştığını,
İşin aslını anlatıp durdu işte.

Unable to bear her wrath,
He spoke these words indeed,
That Manas had grown grave —
He told the truth of the matter through and through.

Karaça'nın Saykal'ı
Kutlu, kerametli bir candı:
«Han Manas hasta düşmüş,
«Kırk gün yasını tutarım,» diye
Sizin bir vaadiniz vardı.
Hasta yatıyor kaplan,
Kutlu bir candı o,
Kıl bıyığı eğrilip,
Başına ağır gün düştü.
«Dediğime uysun,» der,
«Biraz boynunu büksün,» der,
«Ahiretlik dost olduk,
Ardımda erkek oğlum küçük,
Yas törenimde dursun,» der,

Karaça's Saykal
Was a blessed, wonder-working soul:
«Khan Manas has fallen sick,
«I shall keep his mourning forty days,» —
Such was a promise you had made.
The tiger lies sick,
A blessed soul was he,
His wiry mustache bending,
A heavy day has fallen on his head.
«Let her heed what I have said,» he says,
«Let her bow her neck a little,» he says,
«We became friends for the world to come,
The boy son behind me is small,
Let her stand at my mourning rites,» he says,

«Eli yönetip, yurdu güdüp,
Hizmetimi kendi görsün,» der,
«Gelmezse eğer, Saykal'ın
Yalancılığını bilirim,» der,
«Söylenenler gerçek olur da
Gelmeden kalırsa, Saykal'ı
Yarın mahşer koptuğunda
Kara eşek edip binerim,» der.

«Ruling the land, herding the people,
Let her do my service herself,» he says,
«If she does not come, then Saykal's
Falseness I shall know,» he says,
«If what is spoken comes to pass
And she stays without coming — Saykal,
Tomorrow when doomsday breaks,
I shall make her a black donkey and ride her,» he says.

«Kalmadan gelsin,» demişti.
Emanet dediği sözü budur,
Asilim Saykal, ben kurtuldum,
Ay-köl'üm Manas'ın sözü budur.»
Acıbay böyle deyince,

«Let her come without staying,» he said.
This is the word he left in trust,
My noble Saykal, I am delivered,
This is the word of my Ay-köl Manas.»
When Acıbay spoke thus,

Öfkesi geldi Saykal'ın:
«Kahrolası Acıbay,
Eğip bükme sözünü,
Bükerim senin belini,
Öldürürüm seni bizzat,
Oyarım bir yanda gözünü.
Sart Acıbay — deli kul,
Atının başını çek de git:
«Saykal beni dövdü,» diye
Manas'ına söyleyiver!
Düşünsene bir, Acıbay,

Saykal's anger rose:
«Accursed Acıbay,
Do not bend and twist your words,
I shall bend your spine for you,
I shall kill you with my own hand,
I shall gouge out one of your eyes.
Sart Acıbay — mad slave,
Pull your horse's head and go:
«Saykal beat me,» saying —
Go tell it to your Manas!
Think but once, Acıbay,

Dolambaç dağın çıkıntısında,
Yalçın kayalı burunda,
Yaman Manas karşımda,
Kırk çorası yanı başında,
Yağmur gibi ok yağdırıp,
Hep birden saldırıp geldiklerinde,
Sırlı mızrağı ele almıştım,
O yavuz aslan Manas şirini
O zaman deviresiye mızraklamıştım.
Kırk çorasını kırıp geçirip,
Almambet'ten gayrısını
O zaman bağlayıp almıştım.
Bir kez değil, Manas'ı
Altı kez deviresiye mızrakladım.
Kırlara düşen kasırga ateşini

On the jut of the winding mountain,
On the headland of sheer crags,
Fell Manas facing me,
His forty çoros at his side,
Raining arrows down like rain,
When they came attacking all at once,
I took the burnished lance in hand,
That fierce lion, Manas the tiger —
I lanced him then till he toppled.
Cutting down his forty çoros,
All of them but Almambet
I bound and took captive then.
Not once only — Manas
I lanced six times till he toppled.
The whirlwind-fire that falls upon the steppe

Odun yerine saymış o,
Bir tek kez mızrakladım diye beni,
O böbürlü Manas'ın
Beni karısı sayıvermiş.
Çatal hörgüçlü deve kesip,

He counted as mere firewood,
Because I lanced him one single time,
That boastful Manas
Has reckoned me his wife.
As though he slaughtered a fork-humped camel

Aleni nikâh kıymışçasına,
Beni karısı belleyip kalmış.
Atının başını çek de git,
Bir kez ölecekken iki ölsün,

And sealed the marriage in the open,
He has taken me for his wife and left it so.
Pull your horse's head and go,
Where he would die once, let him die twice —

Manas'ına söyleyedur!»
Kahırlanıp kız Saykal,
Kartkürön'ün üstünden
Eteğinin dibinden kavradı işte,
Araya gelen Acıbay'ın
Başına dert açtı işte.
Karaça'nın Saykal'ı,
Kara saplı ak kamçıyı
Kavradığı gibi savurdu,
Argınkan'ın Acı'sını
Çatırdatarak dövüverdi.
Kadri yüce Manas sultanın
Öldüğü bugün belli oldu,
Boz yeleli han Acıbay'ın
Taze peynir gibi sırtı dilindi,
Ay-köl Manas çolpanın
Hastalığı bugün belli oldu.
Bıyığını yolup fırlattı,

Go on and tell your Manas!»
Raging, the maiden Saykal,
From the back of Kartkürön
She seized him by the skirt of his coat,
Upon Acıbay come between them
She brought calamity down.
Karaça's Saykal,
The black-hafted white whip
She seized and swung it round,
Argınkan's Acı
She thrashed with cracking blows.
That Manas the sultan, high in worth,
Had died — this day it was made plain,
Grey-maned Khan Acıbay —
His back was sliced like fresh cheese,
Of Ay-köl Manas the morning star
The sickness was made plain this day.
He tore out his mustache and flung it,

Sakalını yolup attı.
Karaça'nın Saykal'ı,
Kahırlanıp durmadan,
Kılıcı ele aldı işte,
Kıymetlisi Manas burada yok,
Böyle bir hengâme kopardı işte.
Kahrolası Acıbay,
Atının başını çek de git:
«Saykal hengâme kopardı,» diye
Manas'ına söyleyedur!»
İki kez daha dönüp de
Görünme benim gözüme,
Yaklaşma benim yanıma,
Derin kazarım çukurunu,
Kaynatırım nice çileni!
Ganimet diye soyup giyerim,
Gönlüm isterse, sırtındaki kürkünü!
«Saykal işte böyle yaptı,» diye
Cevabını Manas'ına söyleyip var.
Acıbay ile Bakay var olalı,

He tore out his beard and cast it.
Karaça's Saykal,
Raging without cease,
Took the sword in hand indeed,
The precious Manas is not here —
Such a tumult did she raise.
«Accursed Acıbay,
Pull your horse's head and go:
«Saykal raised a tumult,» saying —
Go on and tell your Manas!»
Twice more do not turn back —
Do not appear before my eyes,
Do not come near my side,
I shall dig your pit full deep,
I shall boil you many a torment!
As plunder I shall strip and wear,
If my heart so wills, the fur upon your back!
«Thus indeed did Saykal do,» saying,
Go carry the answer to your Manas.
Since Acıbay and Bakay had been,

Cik deyip serçe bile ilişmemişti,
Not even a sparrow had chirped and touched them,

Kadın şöyle dursun, Acıbay gibi erene
A woman — let alone! — to a saint like Acıbay

Kara dev bile yaklaşamamıştı,
Not even the black div had dared come near,

Kadri yüce Manas sağken,
While Manas, high in worth, lived,
Acıbay kimseden horluk görmemişti.
Acıbay had seen contempt from no one.
Göğsüne sığmaz nice kaygı,
Grief past what his breast could hold,
Acıbay'ın göz yaşı on koldan aktı.
Acıbay's tears flowed down ten channels.
Sakalı seyrelip dağıldı,
His beard came loose and scattered,
Bıyığının hepsi yolundu,
His mustache was all torn out,
Uzaklaşıp yürüdü garip can,
The poor soul walked away,
Kara günü gördü garip baş,
The poor head saw its black day,
Kaygılanıp durmaksızın,
Sorrowing without cease,
Gözden yaş damla damla akar.
Tears drip and drip from his eyes.
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp sarardı,
He wept sobbing and grew pale,
Ağıtına Manas'ı katar,
He weaves Manas into his lament,
Acıbay şu kahpe dünyaya şaşakalıp.
Acıbay struck dumb at this harlot world.
«Kara şehir Kambıl'ı
«When the black city Kambıl
Kuşatıp durduğum çağda,
I stood besieging,
Kalday ile Şibe'sini
When Kalday and his Şibe
Çatır çatır, ben garip,
With crack on crack, poor me,
Dövüp durduğum çağda,
I stood battering —
Orada ölmeyip nettim ben!
Why did I not die there!

Altı-Şaar'dan, Kokon'dan,
From Altı-Şaar, from Kokon,
Altı bin külçe, bin kunduz
Six thousand ingots, a thousand beaver-pelts
Haraç alıp oralardan,
Taking as tribute from those lands,
Taylak deve gibi kasılıp,
Strutting like a young camel,
Kabarıp durduğum çağda,
When I stood puffed with pride,
Geniş dünyanın üstünde,
On the face of the wide world,
Nasibim Manas sağken,
While my fortune Manas lived,
Orada ölmeyip nettim ben!
Why did I not die there!
Âleme hengâme saldığında,
When he loosed tumult on the world,
Hıtay'ı yağmalayıp aldığında,
When he plundered and took the Hıtay,
Orada ölmeyip nettim ben?
Why did I not die there?
Ombu'yu bozup ganimet alıp,
Breaking Ombu, taking spoil,
Yamanım Manas sağken,
While my fierce one Manas lived,

Ortasını yarıp yol açıp,
Biçip durduğum çağda,
Ejderha gibi âlemi
Emip durduğum çağda,
Acıbay, Bakay çifte han
Olup durduğumuz çağda,
Geniş dünyanın üstünde,
Sultanım Manas sağken,
Orada ölmeyip nettim ben?!
Benim elim değmedik
Margalañ nasıl sağ kaldı?
Cet-Kayt'a kargaşa saldığımda,
Celpiniş'i vurup aldığımda,
Orada ölmeyip nettim ben?!
Ay-köl Manas, sen ölme kal,
Şu azabı garip can görmeden kal!»

Talas'a gelince Acıbay —
Başı kova dolusu kan olmuş,
Bütün bedeninin hepsi
Kımıldamaz olup dermansız kalmış,
Ulak gidip geri dönmüş,
Sakalından ayrılmış.
Talas'a inip bakılsa,
Acıbay'da sakal yok.
O yiğit kadın Kanıkey,
Acıbay'ı gördüğünde,
Hüngür hüngür ağlayıp durdu,
Feryat edip bozlayıp durdu.
Kanıkey ağlayıp dururken,

Dileğini Tanrı vermiş:
Boz yeleli Koyonaalı,
O sıra on ikisine gelmiş.
Bu da Tanrı'nın sevdiği kulmuş,
Kökbörü'nün kocayınca gördüğü oğulmuş.
Her yanı denkmiş, kusursuzmuş,
Yeryüzündeki devlerden

Splitting its middle, opening a road,
When I stood mowing them down,
When like a dragon the world
I stood sucking dry,
When Acıbay and Bakay, twin khans,
We stood and reigned,
On the face of the wide world,
While my sultan Manas lived,
Why did I not die there?!
Untouched by this hand of mine,
How did Margalañ stay whole?
When I loosed havoc on Cet-Kayt,
When I struck and took Celpiniş,
Why did I not die there?!
Ay-köl Manas, do not die — stay,
Stay, that this poor soul not see such torment!»
When Acıbay came to Talas —
His head had become a pailful of blood,
The whole of all his body
Had gone strengthless, past moving,
The envoy had gone and come back,
Parted from his beard.
Come down to Talas and look —
On Acıbay there is no beard.
That valiant woman Kanıkey,
When she saw Acıbay,
Wept on, sobbing loud and long,
Crying out, she keened and keened.
While Kanıkey stood weeping,

God had granted her plea:
Grey-maned Koyonaalı
Had then come to his twelfth year.
He too was a slave beloved of God,
The son Kökbörü had seen in his old age.

His every side was even, flawless,
Above the divs upon the earth

Büsbütün üstün bir oğulmuş.
Ağlayıp duran Kanıkey'in
Yanına koşup girdi o:
«Ayaş ana Kanıkey,
Ne derdin var senin?» deyip,
«İçinde saklı derdini söyle,
Yiğit ana Kanıkey,
Senin dara düştüğün yeri söyle!
Ağır kötü bir dava mı var?
Hıtay'dan gelen düşman mı var?
Çekinmeden, ana, doğrunu söyle!
Haydi, Buurul atı ver bineyim,
Kakançın'lı düşman ise,
Beecin'e dek sürüp gireyim,
İslam'a düşman biri varsa,
Mekke'ye dek sürerim.
Niyeti bozuk can varsa,
Karşımda tutup yakalarım.
Pek yeltenen can olursa,
Kurban diye keserim.»
Kahırlanıp durmuştu,
Manas'tan kalan kırk kıran —
Kırk kıranı toplamıştı,
Kırk kıran cevap veremeyip,
Hepsini birden Tanrı çarpmıştı sanki.
«Ayaş ana Kanıkey,
Buulum'u ver de giyeyim,
Buurul'u ver de bineyim,
Bu haberin aslını bileyim.
Öne atılıp yüzleşip,
Karaça'nın Saykal'ını
Mekke'ye dek sürerim.
Yorulmadan Saykal kancığı
Kırda yakalayıp tutarım.
Seyreyle sen şenliği,

Yorulmadan bir yakalayıp,
Kurban diye keserim.
Düşmanlık güden ordu varsa,

A son superior altogether.
To weeping Kanıkey's
Side he came running in:
«Ayaş mother Kanıkey,
What sorrow is yours?» saying,
«Speak the sorrow hidden within,
Valiant mother Kanıkey,
Tell me where hardship has pressed you!
Is there some heavy, evil suit?
Is there a foe come from Hıtay?
Speak the truth, mother, without fear!
Come, give me the Buurul horse to ride,
If it be the foe of Kakançın,
I will drive them clear into Beecin,
If there be one hostile to Islam,
I will drive him clear to Mekke.
If there be a soul of crooked intent,
I will seize and hold him before me.
If there be a soul who dares too far,
I will slaughter him for sacrifice.»
He had stood in fury,
The forty slayers left from Manas —
She had gathered the forty slayers,
The forty slayers could give no answer,
As if God had struck them all at once.
«Ayaş mother Kanıkey,
Give me Buulum, let me wear it,
Give me Buurul, let me mount,
Let me learn the truth of this report.
Charging forth to face her face to face,
Karaça's Saykal
I will drive clear to Mekke.
Untiring, that bitch Saykal —
I will catch and seize her on the steppe.
Watch then the merriment,

Untiring, I will catch her once,
And slaughter her for sacrifice.
If there be a host that nurses enmity,

Kahırlanırsam kırarım,
Karaça'nın Saykal'ını
Kırdan yakalayıp getirip,

Han Manas önünde ağlatırım.
Kanlı yüzünü yırttırırım,
Kara saçını yaydırırım.
Diri komam, dul ederim,

O kahırlı Saykal'ın
Tepesine basarım.
Beylik taslayan Saykal'ı
Yakalayıp ezerim.
Malını yağmalayıp alırım,
Kargaşayı bu yıl ben salarım.
O kahırlı Saykal'dan
Nice eski öcümü alırım.
Ecelim yeterse ölürüm,
Ölmeyip sağ kalırsam,
Karaça'nın Saykal'ına
Hemen bu yıl varırım.
Kahrıma dokunacak olsa,
Babası Karaça'yı vururum.
Ere varmaz kart kızın
Ezelî cinini kovarım.
Buurul'u ver de bineyim,
Ayaş ana Kanıkey,
Buulum'u ver de giyeyim,
Zulpukor'u ver de alayım,
Güzel yavuz Saykal'a
Kendim tek başıma varayım.»
Ordadaki hazineden,
Yaman yengen Kanıkey
O zaman çıkarıp verdi Buulum'u,
Almambet yapısı Akkañkı'yla
O zaman eyerleyip verdi Buurul'u.
Buulum'u giyindikten sonra,
Buurul'a bindikten sonra,
Görenin yüreği ürperip,

If I rage, I will crush it,
Karaça's Saykal —
Catching her on the steppe and bringing her,
I will make her weep before Khan Manas.
I will have her bloody face torn,
I will have her black hair strewn loose.
I will not leave her living — I will widow her,
That wrathful Saykal —
I will trample on her crown.
Saykal who plays at lordship —
I will seize and crush her.
I will plunder and take her herds,
It is I who will loose the havoc this year.
From that wrathful Saykal
I will take many an ancient vengeance.
If my hour has come, I die,
If I do not die but stay alive,
Upon Karaça's Saykal
I will come this very year.
If she should touch my wrath,
I will strike her father Karaça down.
Of the old maid who takes no husband
I will drive out the ancient jinn.
Give me Buurul, let me mount,
Ayaş mother Kanıkey,
Give me Buulum, let me wear it,
Give me Zulpukor, let me take it,
To the fair fierce Saykal
Let me go all alone myself.»
From the treasury in the orda,
The fierce sister-in-law Kanıkey
Then brought out and gave Buulum,
With Akkañkı of Almambet's making
She then saddled and gave Buurul.
After he had donned Buulum,
After he had mounted Buurul,
The heart of the beholder shuddering,

Çocuk ulu dağ gibi görünüp,
Zırh misali parıldayıp,

Çocuk at sürünce yüzü ışıldayıp,

On ikisinde çağı imiş,
Oyrot'u bozacak demi imiş.
Şay'ın koruduğu aslanmış,
Her yanı denkmiş, kusursuzmuş.
At sürüp çıktı bakınarak,
Aç kurt gibi yalanarak.
Beş yaşına basan Buurul'u
Bastırıp koştukça açılıp,
Gök duman gibi görünüp,
Tabanı yere çat çat vurup,

Kara çelik gemi
Damağında çatırdayıp —
Bir baksan Buurul at:
Kara kırçıl, kısa yeleli,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli.
İnişli yolda yürüse,
Karaca gibi bacağı atılıp,
Yokuşa dayanıp geldiğinde,
O zaman yele-kuyruğu yayılıp.
Çakmak taşına basıp geçse,
Ateş çakılmış gibi parlayıp,
Tümseğe çıkageldiğinde,
Geyik gibi boynu oynayıp —
Yanasıcanın ta kendisiymiş,
Kökbörü'nün biriciği Koyonaalı'nın
On ikisinde çağı imiş.
Düşmandan geri dönmeyen,
Ateşten geri kaçmayan,
Yanasıcanın ta kendisiymiş.
Vadiden akan pınarıydı,

Kocayınca görmüş değil miydi
Kökbörü, çerağı Koyonaalı'yı.

The boy looming like a mighty mountain,
Glittering like armor plate,

When the boy spurred on, his face shone bright,
He was then in his twelfth year,
It was his hour to break the Oyrot.
He was the lion whom Şay protected,
His every side was even, flawless.
He rode forth looking all about,
Licking his lips like a hungry wolf.
Buurul, entering his fifth year,
Opening out the more he pressed him on,
Looming like blue-grey smoke,
His hooves striking the ground crack on crack,
The black steel bit
Crunching against his palate —
Look but once at the Buurul horse:
Dark roan, short of mane,
Sieve-lunged, bronze-shanked.
When he goes on a downhill road,
His legs flying like a roe deer's,
When he comes braced against the climb,
Then his mane and tail spreading wide.
If he steps across the flintstone,
Flashing as if fire were struck,
When he comes up on the hillock,
His neck playing like a deer's —
He was the very firebrand himself,
Kökbörü's only one, Koyonaalı —
He was then in his twelfth year.
Never turning back from the foe,
Never fleeing from the fire,
He was the very firebrand himself.
He was the spring that flows from the valley —

Had he not seen him in his old age,
Kökbörü, his lamp Koyonaalı?

Kutlu bir canmış,
Kaplan doğmuş bir çocukmuş.
Yiğit doğduğunda,
Rus, toyunu yiyip gitmiş:
«Sağ esen büyürse,
Oyrot'u bozar,» deyip gitmiş.
Hıtay, toyunu yiyip gitmiş:
«Sağ kalırsa bu çocuk,
Bir çağı bozar,» deyip gitmiş.

He was a blessed soul,
A child born a tiger.
When the brave one was born,
The Rus ate his feast and went:
«If he grows up safe and sound,
He will break the Oyrot,» saying they went.
The Hıtay ate his feast and went:
«If this child stays alive,
He will break an age,» saying they went.

Celpiniş dağının koyağında,
Anası onu doğururken,
Sağ eline kara altın
Kavrayıp düşmüş bir canmış,
Sol eline kızıl kan
Avuçlayıp düşmüş bir canmış.
Sağ eline kara altın kavrayışı şu imiş:

«Düşmanlık güden yağı olursa,
Ben kendim boğuşup ölürüm,»
demesiymiş.
Sol eline kızıl kan avuçlayışı da:

«İnat eden düşman olursa,
Kızıl kan gibi kırıp geçirip,
Ben kendim canını alırım,» demesiymiş.
Talas'tan çıkıp yola düşüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Arada bir gün konakladı işte,
Ertesi gün çıkıp yol alıp,
O zaman kız Saykal'a vardı işte.
Karaça'nın kızı Saykal,
Ulu dağ gibi görünüp,
Kahırla yerinde duramayıp,
Orada kalmışmış o kancığın,
Kırk yiğidinden ayrılıp;
Çocuğun karaltısını görünce,
Mızrağı ele aldı işte,
Önündeki kırk yiğide

In the hollow of Celpiniş mountain,
When his mother was bearing him,
In his right hand black gold
He fell clutching — such a soul was he,
In his left hand scarlet blood
He fell gripping — such a soul was he.
His clutching black gold in his right hand meant this:
«If there be a foe that nurses enmity,
I myself will grapple with him and die,» it said.
And his gripping scarlet blood in his left hand:
«If there be a stubborn enemy,
Cutting them down like scarlet blood,
I myself will take his life,» it said.
Setting out from Talas on the road,
Riding hard, not sparing the horse,
He camped one night upon the way,
Setting out next day and making way,
He came then to the maiden Saykal.
Karaça's daughter Saykal,
Looming like a mighty mountain,
Unable to stand still for wrath,
Had remained there, that bitch,
Parted from her forty braves;
When she saw the boy's dark shape,
She took the lance in hand indeed,
To the forty braves before her

Dönüp söz söyledi işte:
«Gökten bir duman ayrılıyor,
Boz yeleli zorba Manas
Göz göre çekip almıştı,
Tay çağında gitmişti —
Altındaki bindiği,
Benim Buurul atım görünüyor.
Kıranlarımın iyisi,
Kırk çoramın ustası,
Mızrakçıların yamanı,
Çare bulan er Bolot,
Atının başını çevire dur,
Bolot'um, ilerideki yerde dura dur!
Ben Algara'nın başını çevireyim,
Kıra girip geldiğinde,
Ben haykırıp mızrak uzatayım.

Deviresiye saplayayım,
Ben başını kesip alayım,
Altındaki Buurul'u
Kırdan çekip alıp,
Yılkıma katıvereyim.
Elma gibi başını uçurayım,
Haramın başını kesip alayım.
Bolot'um, yetiştiğim yerde
boğazlayayım,
İçindeki kara kanı
Avuç avuç yudumlayıp doyayım!»
O zaman Saykal bunu deyip,
Aybaltayı kuşanıp,
Zulpukor'unu hazır edip,
Algara'sını coşturup,
Eri ölmüş gibi şahlandırıp,

Budurmak dağının köşesine,
Sarplaşıp giden burnuna,
Dokuz yolun kavşağına,
Kahırlanıp han Saykal,
Yiğidinden ayrılıp,

She turned and spoke these words:
«A smoke is parting from the sky —
Grey-maned tyrant Manas
Took him from me before my eyes,
He went while still a colt —
The mount beneath him now —
It is my Buurul horse I see.
Best of my slayers,
Master of my forty çoros,
Fiercest of the lancers,
Bolot the resourceful man,
Keep turning your horse's head,
My Bolot, stand fast at the place ahead!
I will turn Algara's head,
When he comes onto the steppe,
I will cry out and thrust my lance.

I will stab him till he topples,
I will cut off his head and take it,
The Buurul beneath him —
I will draw him off the steppe
And join him to my herds.
I will send his head flying like an apple,
I will cut and take the wretch's head.
My Bolot, where I overtake him I will cut his throat,
The black blood within him
I will gulp by the handful till I am filled!»
Then Saykal, saying this,
Girding on the moon-axe,
Making her Zulpukor ready,
Rousing her Algara,
Making him rear as though her man had died,
To the corner of Budurmak mountain,
To its headland rising sheer,
To the crossing of nine roads,
Raging, Khan Saykal,
Parted from her braves,

Ağzından alev saçılıp,
Atın başını çevirmişti,
Kollayıp Saykal durmuştu.
Yolunu kesip duran Saykal'ı
Heybetli çocuk umursamadan,
Karaça'nın Saykal'ını,
«O bildik kancıkmış,» deyip,
Oğlunuz topuğuna denk saymadan,
İnsan yerine koymadan geçti işte,
Dönüp bakmadan gitti işte,
Buurul'la silkinip şahlanıp,
Deminki çocuk geçip gitti işte.
Düşündüğü düşünce gece olup,

Karaça'nın Saykal'ı,
İçi kaynayıp cin dolup,
Altındaki Algara'ya
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağa sola mahmuzlayıp,
Beli geride kamburlaşıp,
Gözü öte yanda belerip,
Kılıcı kında şıngırdayıp,
Karaça'nın Saykal'ı,

Heybetle saldırıp geldi.
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde han Saykal,
Koyonaalı ereni
Böğründen vurup geçmişti,
Sır demirden sırlı mızrak
Seksen yerinden çatlayıp,
Paramparça olup gitmişti.
Koyonaalı ereniniz,
Yerinden bile oynamadı yiğidiniz.
Altındaki yüğrük Algara
Alıp kaçıp geçmişti.
Saykal önüne dikilince,
Düşman olduğunu bilince,
Koyonaalı afacanınız,

Flame spraying from her mouth,
Had turned her horse's head,
Saykal had stood watching in wait.
Saykal who barred his road —
The awesome boy paid her no heed,
Karaça's Saykal —
«She is that well-known bitch,» saying,
Your son, not ranking her even with his heel,
Passed by not counting her human,
Went on without a backward glance,
Shaking and rearing with Buurul,
The boy of a moment ago passed on indeed.
The thought she was thinking turned to night,
Karaça's Saykal,
Her inside boiling, filling with jinns,
On Algara beneath her
Laying the whip to right and left,
Spurring to right and to left,
Her waist humped up behind,
Her eyes glaring off beyond,
Her sword rattling in its sheath,
Karaça's Saykal,

Came on attacking in her majesty.
She arrived ahead of the arrow,
Where she overtook him, Khan Saykal
The saint Koyonaalı
Struck through the flank and passed,
The burnished lance of secret iron
Cracked in eighty places,
And went all to shivers.
Your saint Koyonaalı —
Your brave did not even stir from his place.
The swift Algara beneath her
Bore her off and passed beyond.
When Saykal rose before him,
When he knew her for a foe,
Your imp Koyonaalı

Nara salıverdi işte,
Saykal dönüp toparlanıp,
Fırsatını bulana dek,
Kürek yerinden bir kavrayıp,
Börk gibi terkiye vurup,
Alıverdi Saykal'ı.
İnişe girdiğinde,
Eğilip kaptı Saykal'ı,
Yem torbası gibi terkiye vurup,
Yenip götürdü Saykal'ı.
Koyonaalı erenin,
Er olduğunu bildirip,
Kapıp alıp Saykal'ı,
Eyer kaşına bindirip,
Başına darlık çöktürüp,
Bir sıkıp bastırınca,
Kaburga kemiği çatırdayıp,
Karaça'nın Saykal'ı,
O zaman feryatla ağlayıverdi.
Çocuk sıkıştırıverince,
Gönlüne sığmaz nice kaygı,
Göz yaşı on koldan aktı.
Beli gitti kamburlaşıp,
Çıkar çıkmaz canıyla,
Gözü gitti belerip.
Ayağı gitti sallanıp,
Gözü gitti fildır fildır,

Let loose a battle-roar indeed,
Before Saykal could wheel and gather —
Before she found her chance —
He grabbed her once by the shoulder-blade,
Slung her like a börk across the crupper,
And took Saykal captive.
When they entered the downslope,
Bending, he caught up Saykal,
Slung her like a feed-bag across the crupper,
Vanquished Saykal and bore her off.
The saint Koyonaalı,
Making known that he was a man,
Snatching Saykal up,
Setting her on the saddle-bow,
Bringing straits down upon her head,
When he gave her one crushing squeeze,
Her rib-bones crackled,
Karaça's Saykal
Then burst out weeping with a wail.
When the boy pressed her tight,
Grief past what her heart could hold,
Her tears flowed down ten channels.
Her waist went humping over,
Her soul all but going out of her,
Her eyes went glaring wide.
Her legs went dangling loose,
Her eyes went spinning round and round,

Şaşırınca fena çırpınıp,
O zaman koyuverdi kendini,
Koyonaalı afacana yalvarıp:
«Gece can alıcı bakışlı,
Yüzü soğuk, nereden geldin sen?
Bakışı Kökbörü enişte gibi,
Yüzü Külnaarı ablam gibi —
Ne dersen kabul edeyim,
Balam, sürdüğün yana varayım!
Orta yere dökme kanımı,
Sonunda kıyma canıma.

Panicking, she thrashed about,
Then she let herself go slack,
Pleading with the imp Koyonaalı:
«You of the night-time soul-taking gaze,
Cold of face, whence have you come?
Your gaze like my kinsman Kökbörü's,
Your face like my elder sister Külnaarı's —
Whatever you say, I will accept,
My child, I will go where you drive me!
Do not spill my blood in the open place,
Do not slay me in the end.

Baş alıcı yaman el işte,
Başımı kesersen, ben işte!»
«Onca adımı bilmeden geziyorsan,

Bahtsızım, Kökbörü'nün oğluyum,
Toyumda kısrak kesilmiş,
Adım Koyonaalı konulmuş.
Otlu yere ateş salan
Yanasıcaların biriyim,
Kara suya kan katan

Kaplanın ta kendisiyim,
Yiğit başa gün düştü,

Han Manas'ın baka durduğu kara gözüyüm.
Teyze, istense verilmez Algara'ya

Bugün soğuk ukuruk salarım,
Zurna gibi öten canının,
Bugün kırda başını alırım!
Yordun benim gözümü,
Eğlence ettin gözümü,
Bunca neden unuttun,
Talihli Manas aslanını?» —
Deyip, böylece bunu söyleyip,
Eyerine sıkıştırıverdi,
Koyonaalı afacanınız!
Zavallı candan umut kesip,
Kaygılanıp çırpındı,
O zaman feryatla ağlayıp,
Çocuğa aman dileyip yalvardı:
«Celpiniş'ten yaya ulak,
Geçende ev üstünden esip geldiğinde,

«Külnaarı gibi kızınız
Bir erkek çocuk doğurdu,» diye,

Benim babam Karaça'ya

Here is the fell head-taking hand —
If you would cut my head, here am I!»
«If you roam not knowing my great name —
My luckless one, I am Kökbörü's son,
At my feast a mare was slaughtered,
My name was given: Koyonaalı.
One who sets fire to the grassy place —
I am one of the firebrands,
One who mixes blood into the black water —
I am the very tiger himself,
A dark day has fallen on the valiant head —
I am the black eye Khan Manas keeps watching.
Aunt, on Algara, not given though it be asked,
Today I will cast the cold ukuruk,
Your soul that pipes like a zurna —
Today I will take its head on the steppe!
You wearied this eye of mine,
You made my eye your sport,
For what cause did you so forget
The fortunate lion Manas?» —
Saying, speaking this out thus,
He wedged her tight against his saddle,
Your imp Koyonaalı!
Losing hope for her poor life,
She sorrowed and she thrashed,
Then, weeping with a wail,
She begged the boy for mercy, pleading:
«A courier on foot from Celpiniş,
When lately he came blowing past over the house,
«A daughter like your Külnaarı
Has borne a boy-child,» saying,

To my father Karaça

Geçen gün müjdeleyip geldiğinde,

Yılkıdaki bin kısrağı
Müjdelik olarak verdiğinde,
İyi haberini duyduğumda,
Gönlüm hoplayıp coşmuştu.
Gerçek haberini işitince,
İçim titreyip sarsılmıştı.
O an körpe kaburgam oynayıvermişti,
«Seni doğurdu,» dendiğinde,
Benim yüreğim fena hoplamıştı.
Daha yetişmemiştir derken ben,
Sen çoktan yetişip durmuşsun.
Yetiştin, sözünü dinleyeyim,
Yeğenim, aman dilerim, hemen varayım!»
Dünyada saptırmadı yolundan,
Derleyip aldı Saykal'ı,
Yarı öldürmüşçesine hırpalayıp,
Sürüp götürdü Saykal'ı.
Ara yere geldiğinde,
Oğlunuz söze girdi işte:
«Ayaş babam Manas,
Uğruna yanılmayacak bir can mıdır?
Ayaş babam Manas,
Yası tutulmayacak bir can mıdır?
Teyze, öldürürüm seni bizzat,
Kırda oyarım gözünü.
Yoksa, canından umudun varsa,
Kanlı yüzünü yırtarak var,
Kara saçını yayarak var!»
Bunu deyip genç çocuk,
Gökten inme altı keskin çelik,

Manas'ın kuşandığı Zulpukor'u
Sapından kavrayıp,
Kınından sıyırıp aldı.
Kılıcı ele aldığında,
Saykal darda kalıverdi,

When he came the other day with glad tidings,
The thousand mares of the herd
When he gave them as the herald's prize,
When I heard the good news of you,
My heart had leapt and surged.
When I heard the true report,
My inside had trembled and shaken.
That instant my tender rib gave a start,
When it was said, «She has borne you,»
This heart of mine had leapt full hard.
While I thought you not yet grown,
You had long since grown to manhood.
You are grown — I will heed your word,
My nephew, I beg for mercy — I will go at once!»
In this world he swerved not from his road,
He gathered Saykal up,
Mauling her half to death,
He drove Saykal on before him.
When they came to the mid-way place,
Your son entered on speech indeed:
«My ayaş father Manas —
Is he a soul for whom one would not stray?
My ayaş father Manas —
Is he a soul for whom no mourning is kept?
Aunt, I will kill you with my own hand,
I will gouge out your eye on the steppe.
Or else, if you hope for your life,
Go with your bloody face torn,
Go with your black hair strewn loose!»
Saying this, the young boy,
The keen steel of six edges come down from heaven,
Zulpukor, which Manas girded on,
Gripping it by the hilt,
He drew stripped from its sheath.
When he took the sword in hand,
Saykal was left in straits,

Gür örgülü güzelim saçını
Göğsüne doğru yaydı işte,
Huri yüzlü ak betini
Karaça han'ın Saykal'ı,
Çekiştire çekiştire yoldu işte.

Her lovely thick-plaited hair
She spread down toward her breast indeed,
Her white houri face —
Karaça khan's Saykal
Tore at it, ripping and ripping.

Kanlı yüzü yırtılmış,
Kara saçı yayılmış:
«Altmış ırmak birleşse,
Çağlayıp aktığı yer gibi han töröm,
Biten dağın boynundaki
Çıkıntı gibi han töröm.

Kazın dönemediği yüce dağ,
Heybetli töröm, ulu dağ,» —

Her bloody face torn,
Her black hair strewn loose:
«Like the place where sixty rivers,
Joining, surge and flow — my khan töröm,
Like the spur upon the neck
Of the ending mountain — my khan
töröm.
Great mountain the goose cannot round,
My awesome töröm, mighty mountain,» —

Deyip, böylece, han Saykal,
Ağıt yakarak girip varmıştı.
Yüzünü yolarak Saykal vardığında,
O zaman Manas, yiğit han,
Güm güm öksürüp,
Yastıktan başını kaldırıp —
Ağırlaştığı çağı imiş,
Feri kaçmış gözü aralanıp,
Kıl bıyığı sarkıp,
Kıyamete gidecekmişçesine,
Bahadırın en zor çağı imiş!
Beecin'e girip dönmüş,
Yiğitlerinden ayrılmış,
Bahadırın bittiği demler imiş!
Dört bucağın köşesine,
Koyonaalı çocuğu,
Tam o zaman koşturtmuş:
«Ölmeden önce kırk gün
Yasında hizmetinde dururum,» diye,
Vaadi var imiş,
Kız Saykal'a baktırıp,
Kederi salıp padişahın,
Kimi zaman dile gelebilse,

Saying thus, Khan Saykal
Went in keening her lament.
When Saykal came in tearing her face,
Then Manas, the valiant khan,
Coughing boom on boom,
Raising his head from the pillow —
It was the hour he had grown grave,
His dimmed eye half opening,
His wiry mustache drooping,
As though bound for doomsday,
It was the hero's hardest hour!
He had entered Beecin and returned,
He had been parted from his braves,
It was the hero's ending days!
To the corners of the four quarters
The boy Koyonaalı
Just then he had sent galloping:
«Before he dies, forty days
I will stand in service at his mourning,» —
Such a vow there was,
Having the maiden Saykal tend him,
Grief pressing on the padishah,
At times able to come to speech,

Kimi zaman dile gelemeyip,
Kederli bir hastalık çökmüş,
O sıra kırdaki alabaş yılkıyı,
Argımak, küheylan karışık,
Sürüp güden çocuk küçük,

O sıra kardeşlerin hepsi düşman!
Derdini deyip inleyerek,
Dertlenip durdu padişahınız:
«Benim gözüm göçtükten sonra,
Geniş Talas sana yurt olmaz,
Kaba demir keskin olmaz,

Aslı başka yerde büyümüş itler yurt olmaz.
Derleme demir keskin olmaz,
Aslı başka yerde büyümüş itler yurt olmaz.
Altı haramın gözünde sinsilik gezerdi,
Gücü yetse altı haram,
Beni bile çelmeye yeltenirdi.
Sözünde eğrilik gezerdi,
Gözünde çarpıklık gezerdi,
Ben ölünce sen de ölüp,
Seninle ikimiz birden ölüp,
Vadi boyuna göçüp konmayalım, hanımım,
İkimiz sönmüş ateş gibi olmayalım!
Er ölünce kadına baba evi yakın olur,

Toplu malını saçıp git,
Baban Temirkan'a doğru kaçıp git.
Temirkan'a vardığında,
Taşkınlığı bırak, deli kadın,
Arka saçını öre gör,
Altı aylık olan Semetey'i,
Öz kardeşin Ismayıl'a vere gör!
Boynuna muska taktır,
Öz kardeşin Ismayıl'a baktır.

At times unable to speak at all,
A sorrowful sickness had settled down,
Meanwhile the pied herds out on the steppe,
Argımak and courser mixed together —
The boy who drove and herded them was small,
And all the brothers then were foes!
Groaning, telling his sorrow,
Your padishah lay grieving on:
«After this eye of mine has passed away,
Wide Talas will be no home for you,
Rough iron will not be sharp,

Curs raised on other soil will be no homeland,
Gathered-up iron will not be sharp,
Curs raised on other soil will be no homeland.
In the six villains' eyes slyness roamed,
Had their strength sufficed, the six villains
Would have dared to trip even me.
In their words crookedness roamed,
In their eyes wryness roamed,
When I die, you dying too —
You and I both dying together —
Let us not move camp down the valley, my lady,
Let the two of us not be like a fire gone out!
When the man dies, the father's house is near to the wife,
Scatter your gathered goods and go,
Flee away toward your father Temirkan.
When you come to Temirkan,
Leave off wildness, mad woman,
Braid up the hair at your nape,
Semetey, who is six months old —
Give him to your own brother Ismayıl!
Have an amulet hung at his neck,
Have your own brother Ismayıl rear him.

Kirli giysi giydirme,
Yaşı on ikiye gelene dek,
Kırgız'ın hâlini bildirme.
Ata yurdunu sezdirme,
Canı bir Tanrı yaratır,
Delim benim, canım çıkıp gidiyor.
On ikisine gelene dek,
Tutup ver onu mollaya,
Büsbütün ham kalmasın.
Eline tüfek verip,
Nişancı yap çocuğu.
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Gerisin geri Talas'a yönelt.
Ruhum o gün diri ise,
Yolundan karşılarım onu.
Çağır beri Koşoy'u —
Dilediğini Tanrı verdi mi,
Koşoy ile Töştük geldi mi?
Kopan uçların ulanıp,
Saçılan varın toplanıp,

Dress him in no dirty garment,
Until his years come to twelve,
Let him not know the Kırgız's state.
Let him not sense his fathers' land,
It is one God who creates the soul,
My mad one, my soul is going out of me.
Until he comes to his twelfth year,
Take him and give him to the mullah,
Let him not stay wholly raw.
Put a musket in his hand,
Make the boy a marksman.
When his years come to twelve,
Turn him back toward Talas.
If my spirit lives that day,
I will meet him on his road.
Call Koşoy here to me —
Has God granted what was wished,
Have Koşoy and Töştük come?
The broken ends being joined,
The scattered goods being gathered,

Hazırlığın bitti mi?
Çıkar beri devleri,
Alıp gir beri alpları,
Bir göz atayım onlara,
Kıyametlik dostlarla
Görüşüp helalleşeyim!
Katagan'ın hanı Koşoy —
Şay'ın koruduğu erdi,
Eleman'ın Töştük'ü —
Ezelden dostum idi.
Karaça'nın Saykal'ı —
Kıyametlik yârimdi.
Urumkan oğlu Kökbörü —
Bir günde üç kez antlaşmış dosttu.
Hızır'lı birliğim kırk çora —
Kıyametlik yoldaşımdır,

Kadirdaşım Kanıkey —

Is your preparation done?
Bring the giants out to me,
Bring the alps in here to me,
Let me cast one glance upon them,
With my friends for the world to come
Let me meet and take my leave!
Katagan's khan Koşoy —
He was the man whom Şay protected,
Eleman's Töştük —
He was my friend from of old.
Karaça's Saykal —
She was my beloved for the world to come.
Urumkan's son Kökbörü —
A friend thrice-sworn in a single day.
My Hızır-blessed band, the forty çoros —
They are my comrades for the world to come,
My equal in worth, Kanıkey —

Kara candan aziz nasibim.
Dar yerde yol veren,
Karanlık günde göz bulan,
Ansızın söz bulan,
Başını ulu söğüde yaslayan,
Ayağını bin altına sarıp bezeyen.

Tuğ tutsa kıpırdamaz,

Durduğu yerden kımıldamaz,
Düşmandan geri dönmeyen,
Ölüm dense kaçmayan,
Gökten yıldız koparıştığım,
Kıyametlik dost olduğum,

Bit kadarken birleşen,
Parmak kadarken baş koşan,

Tam vaktinde rast gelen,
Küçüklük günümde bulunan,
Ağam Bakay kaplanım,
Sığındığım evliyam —
Hanımı beri çağırın!
Argınkan'ın Acıbay'ı —
Akıl harmanı erenim,
Kâfir ile Müslüman
Arasında elçi yürüyen yiğidim.
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,

Sözü ardı sıra akıtan,
Fazla söz nedir bilmeyen,
Argınkan'ın oğlu,
Kopanı gidip ulayan,
Aziz canını esirgemeden,
Esenkan'ın huzurundan
Burulça kızı isteyen —
Acıbay, Bakay — adları uyak,
İhtiyarımı beri çağırın!

My portion dearer than my dark soul.
Who gives way in the narrow place,
Who finds an eye in the dark day,
Who finds the word all unawares,
Who rests her head on the great willow,
Who wraps and decks her feet in a thousand golds.
Were she to hold the standard she would not stir,
From where she stands she would not budge,
Never turning back from the foe,
Never fleeing though it be death,
With whom I plucked stars from the sky,
With whom I was friend for the world to come,
Who joined with me when louse-small,
Who pledged heads with me when finger-small,
Who met me at the fitting hour,
Who was found in my days of childhood,
My elder brother Bakay, my tiger,
My saint in whom I shelter —
Call the khan here to me!
Argınkan's Acıbay —
My saint, a threshing-floor of wisdom,
Between the infidel and the Muslim
My brave who walked as envoy.
Who whets his black tongue,
Who warbles before the khan,

Who pours out word upon word,
Who knows not what excess speech is,
Argınkan's son,
Who goes and joins the broken,
Not sparing his precious soul,
From the presence of Esenkan
Who asked for the maiden Burulça —
Acıbay, Bakay — their names in rhyme,
Call my old one here to me!

Üzük keçesi gibi kalpaklı er Şuutu,

Kırkların başı Kırgıl çal —
Canımı beri çağırın!
Iraman'ın Irçı oğlu,
Başucumda türkü söyleyedur,
Tömön hanın Tölgöçü'sü,
Fal aça gör başıma,
Acıkan oğlu kel Baymat,
İman telkin et başucumda!
Yakınım gel, canım gel,
Öz yoldaşım kırk çora,
Biriniz kalmadan, hepiniz gelin!»

Manas han'ın ulu ordasının
Kapısını deli Kanıkey açmıştı:
«Kankorum fena oldu,» deyip,
Han Bakay'a yürümüştü,
Hanların hepsi gürül gürül kalkıp,
Han Manas'a doğru yürüdü işte.
Göğse sığmaz nice kaygı,
Doksan beşindeki Koşoy'un
Göz yaşı on koldan aktı:
«Doksanında koca Koşoy ölmeden,
Dağ gibi Manas erim ölüp,
Yalnız Manas değil, işte
Dolup yatan Müslümanın hepsi ölüp,
Bel bağlanan bel ölüp —
Böyle de Tanrı çarpar mı?!
Şanlı Manas aslan ölüp,
Vadi boyuna mı konuverdim,
Manas'ım, sönmüş ateş gibi mi oldun?!

Doksanına varıp ben ölmeden,
Dağ gibi Manas'ım, sen beni gömmeden,

Öndeki yolu tozutup,

Müslüman halkı yola düzüp,

Er Şuutu, with kalpak like a yurt's crown-felt,
Kırgıl the elder, head of the Forty —
Call my dear ones here to me!
Iraman's Irçı son,
Keep singing at the head of my pillow,
Tömön khan's Tölgöçü,
Cast the omens for my head,
Acıkan's son, bald Baymat,
Whisper the faith at the head of my pillow!
Come, my near one; come, my dear one,
My own companions, the forty çoros,
Not one staying behind — come, all of you!»
Of Khan Manas's great orda
The door mad Kanıkey had opened:
«My kankor is stricken sore,» saying,
She had walked to Khan Bakay,
The khans all rising in a rumbling throng,
Walked on toward Khan Manas indeed.
Grief past what the breast can hold,
Koşoy in his ninety-fifth year —
His tears flowed down ten channels:
«Before old Koşoy in his ninety dies,
My mountain-like man Manas dying,
Not Manas alone — behold,
All the thronging Muslims dying,
The mainstay hoped upon dying —
Does God strike even so?!
Glorious Manas the lion dying,
Have I camped down the valley floor,
My Manas, have you become like a fire gone out?!
Before I reach my ninety and die,
My mountain-like Manas, before you bury me,
Raising the dust on the road ahead,

Setting the Muslim folk upon the road,

Ölü aşıma doymadın,

Kaplan, kendi elinle gömmedin beni!

Neyleyim, Manas kaplan,
Senden önce ölmedim,
Kâfir ile Müslüman'ı,
«Han Koşoy'un aşı,» diye,
Manas'ım, coşturup sürüp getirmedin.

Manas'ım, âlemi tutan şanın var,

Padişahım, senden ayrılıp,
Koşoy'unun gömülmeden kaldı kemiği.
Manas'ım, kara saplı aybaltayı,
Kaykılatmadan kim kuşanır,
Kâfirden gelse büyük müşkül,
Avuç içi kadar İslam'ı,
Kederlendirmeden kim yönetir?
Alıç saplı aybaltaya
Burdurmadan kim sap takar,
Şu dalgalanıp yatan Müslüman'a
Hıtay'dan bir cehennem gelse,
Onu savmadan kim önüne düşer?

Yadigâr kalsa boz kuşağı,
Beline sıkıca kim kuşanır?
Şanlı Manas, armağanım,
Dertli canıma gereğim,
Sıcaktan soğuktan koruyan,
Dikili duran çınarım,
Kâfirden kötü iş gelse,
Kim giderir böyle yangımı?
Doksanında koca Koşoy ölmeden,
Böyle de Tanrı çarpar mı?!» —
Ne yapacağını bilemeden,
Han Koşoy sersem sersem girdi.
Ardından bakacak olsan,
Dokuz oğlun küçüğü,

You did not eat your fill at my funeral feast,
Tiger, you did not bury me with your own hand!
What can I do, Manas my tiger,
I did not die before you,
The infidel and the Muslim,
«Khan Koşoy's memorial feast,» saying,
My Manas, you did not drive them surging in.
My Manas, yours is the glory that holds the world,
My padishah, parted from you,
Your Koşoy's bones are left unburied.
My Manas, the black-hafted moon-axe —
Who will gird it on without its tilting,
If great hardship comes from the infidel,
The palm-sized handful of Islam —
Who will govern it without grieving it?
To the hawthorn-hafted moon-axe
Who will fit a haft without its twisting,
If a hell should come from Hıtay
Upon these Muslims lying rippling wide —
Who will march at their head to turn it back?
If his grey sash were left as keepsake,
Who will gird it tight upon his waist?
Glorious Manas, my gift,
Needful to my sorrowing soul,
Shield from the heat and from the cold,
My plane tree standing planted —
If evil work comes from the infidel,
Who will quench such burning in me?
Before old Koşoy in his ninety dies,
Does God strike even so?!» —
Not knowing what to do,
Khan Koşoy came in dazed and reeling.
Were you to look behind him,
The youngest of nine sons,

Bir Tanrı'nın kulu,
Eleman'ın er Töştük'ü:
«Manas han, ikiz kuzu eşim,
İkizim, senden ayrılıp,
Nasıl el başında yürüyeyim!
Ah, Tanrı'nın buyruğu bu,
Caya etini kesip yerdim eskiden,

A slave of the one God,
Eleman's er Töştük:
«Manas khan, my twin-lamb mate,
My twin, parted from you,
How shall I walk at the people's head!
Ah, this is God's decree,
Of old I cut and ate the haunch-meat,

Önümde Manas han durdukça,
«Cañ-cuñ'u bozarım,» derdim,
Kara mızrakla, Zulpukor'la,
«Kılıç sallaşırım,» derdim,
Evliyam Manas durdukça,
On sekiz bin âleme,
Zavallı can, «meydan okurum,» derdim.

İç etimden ok geçirmez zırhı,

«Ben kuşanırım,» derdim,
Şu Manas var iken,
On sekiz bin âleme,
«Ben sataşırım,» derdim!
Âlemin canı duruldu mu,
Ay-köl'üm Manas kırıldı mı?!»
İnleyip ağlayıp er Töştük,
El sıkışıp durdu işte.
Urumkan oğlu Kökbörü,
Gökteki yıldızın bozuydu,
Manas ile bir günde,
Üç kez antlaşmış dost imiş.
«Dostum Manas, evliyam,
Tanrı'nın alacağı geldi de,
Fena mı oldun, ağır mısın?
Öte dünyaya sefer yolu tutup,
Avuç içi kadar İslam'ı,
Dostum, sönmüş ateş gibi mi ettin?

Söylenenler gerçekse,
Hakk'a boyun bükeriz,

So long as Manas khan stood before me,
«I will break the cañ-cuñ,» I would say,
With the black lance, with Zulpukor,
«I will trade sword-blows,» I would say,
So long as my saint Manas stood,
To the eighteen thousand worlds,
Poor soul, «I will fling my challenge,» I would say.
The armor no arrow drives through to my inner flesh —
«I will gird it on,» I would say,
While this Manas was here,
To the eighteen thousand worlds,
«I will give battle,» I would say!
Has the soul of the world fallen still,
Has my Ay-köl Manas been broken?!»
Groaning and weeping, er Töştük
Stood clasping hands indeed.
Urumkan's son Kökbörü,
He was the grey one of the stars of heaven,
With Manas in a single day
He was a friend thrice-sworn.
«My friend Manas, my saint,
God's time of taking has come —
Are you stricken sore, are you grave?
Taking the journey-road to the other world,
The palm-sized handful of Islam —
My friend, have you left it like a fire gone out?
If what is spoken is the truth,
We bow our necks to the Truth,

Öte dünyaya vardığımızda,
Dostum, el ele tutuşup dururuz.
Burak'a yükümüzü yükleriz,
O acayip mahşer gününde,
Dostum, eşit bölüşüp yatarız.

Hoşça kal, can dostum Manas,» deyip,

El tutuştu Kökbörü.
Kökbörü böyle dururken,
Halk ağlayıp, han ağlayıp,
Bakıp dayanamayıp,
O zaman halkın hepsi ağlayıp:
«Gömülmeden kaldım şimdi,» diye,
O boz yeleli Koşoy dahi ağlayıp,
Emanet canı kavrulup,

Ahiretlik ulu Bakay:
«Asilim Manas, ölme,» diye,
Gözünden akan kanlı yaş,
Köprücükten aşağı süzülüp:
«Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı
Kuşattığımda ölmedim,
Kalday ile Şibe'sini
Yağmaladığımda ölmedim.
Taylak deve gibi kasılıp,
Kabarıp durduğumda ölmedim,

Haraca kesip kızlarını,
Öpüp durduğumda ölmedim.
Beecin kalesini kuşatıp,
Aldığımız yıl ölmedim.
Ay Cañ-Cuñ'u boylu boyunca
Serdiğimiz gün ölmedim,
Hıtay'dan altın toplayıp,
Haracı vergiyi bol salıp,
Aldığımız yıl ölmedim!»
Bakay hüngür hüngür ağlayıp,
Padişahınız görünce onu:

When we arrive in the other world,
My friend, we shall stand hand in hand.
We shall load our burden on Burak,
On that strange day of the last gathering,
My friend, we shall lie sharing equal shares.
Farewell, Manas, friend of my soul,» saying,
Kökbörü clasped his hand.
While Kökbörü stood so,
The folk weeping, the khan weeping,
Unable to look on and endure,
Then all the people weeping:
«Now I am left unburied,» saying,
Even that grey-maned Koşoy weeping,
His entrusted soul scorching within,

Bakay, the great one of the world to come:
«My noble Manas, do not die,» saying,
The bloody tears flowing from his eyes
Trickling down past his collarbone:
«When Kara-Şaar and Kambıl
I besieged, I did not die,
When Kalday and his Şibe
I plundered, I did not die.
Strutting like a young camel,
When I stood puffed with pride, I did not die,
Taking their daughters as tribute,
When I stood kissing them, I did not die.
Laying siege to the fortress of Beecin,
The year we took it, I did not die.
The day we stretched Ay Cañ-Cuñ
Full length upon the ground, I did not die,
Gathering gold from the Hıtay,
Levying tribute and tax in plenty,
The year we took them, I did not die!»
Bakay weeping loud and sobbing,
When your padishah saw him:

«Ağam Bakay, ağlama,
Ahiret seferine gidiyorum,
Benim emanet canımı üzme!
Allah buyruk kıldıktan sonra,
Can alıcı ferişte,
Beş parmağını uzatıp durunca,
Eceli yeten ölmez mi,
Yaratan'ın yazıp koyduğuna,
Zavallı kulu boyun eğmez mi,
Kazılan mezar almaz mı içine,
Kara yer sığdırmaz mı bağrına?

Kaygılanma, Bakay, hanım benim,
Vadi boyuna konup oturma,
Manas sağmış gibi salınıp yürüme.

Han ölünce ihtiyara,
Uykudan gayrı rahatı yok,
Deveden gayrı malı yok.
Derlenip belini kuşanıp,
Topluluğa fitne salmadan yürü.

Padişahın Manas sağkenki gibi,
Bahadırım, toy dernek olsa varma sen.

«My elder brother Bakay, do not weep,
I am going on the journey to the hereafter,
Do not grieve my entrusted soul!
After Allah has given His command,
When the soul-taking angel
Stands stretching out his five fingers,
Does not he whose hour has come die,
To what the Creator has written down
Does not His poor slave bow his neck,
Does not the dug grave take him in,
Does not the black earth fit him to her breast?

Do not sorrow, Bakay, my khan,
Do not settle down the valley floor,
Do not strut about as though Manas still lived.

When the khan dies, for the old man
There is no ease but sleep,
No wealth but the camel.
Gather yourself, gird up your waist,
Walk without sowing discord in the assembly.

As when your padishah Manas was alive,
My hero, if there be feast or gathering, go not.

Toplantıya ağan vardığında,

O kır sakal Bakay'a söylenmesin,
Kır sakal sözü duyduğunda,
«Yoldaşın Manas dahi yok» diye,

Bakay Han o gün ölmesin!
Bakay Han topluluğa emanet,
Celmayan ile Bozbuura,
Bir de Kuu ingen size emanet!»

Vasiyetini Manas söyledikten sonra,

When your elder brother reaches the gathering,

Let it not be told to grey-bearded Bakay,
When the grey-beard hears the word,
«Even your comrade Manas is gone,» they'd say,

Let not Bakay Han die that very day!
Bakay Han is entrusted to the assembly,
Celmayan and Bozbuura,
And Kuu the she-camel are entrusted to you!»

After Manas had spoken his testament,

Bütün yurt yasını çektikten sonra,

Bugün görülen yarın yok,
Yazık, böyle haşarıymış şu dünya!
Sırt ile boyun arası,
Azıp sızlayıp ağrımıştı
O ay baltanın açtığı eski yarası.
Hem kaburgadan yiğidi, eskisi gibi,
Can alıcı illet bulmuştu.
Hem kan çıkarıp yayılmıştı,
Sırt omurganın belinden,
Alööke'nin Kalça'sı
Ciğerini yarıp saplamıştı.
Çeliğin ucu saplanıp kalmış,
Sinsi sinsi azıp durup,
İlikten öteye geçmişti,
Bununla artık yiğidin
Eceli gerçekten yetmişti.
Ecel borcu gelip çatınca,
Padişah tars tars öksürüp,
O an Manas, canım aslan,
Yastıktan başını kaldırıp,
Doğrulup: «Öö!» dediğinde,
Oluk oluk kan gidip,
Güm güm öksürüp,
Kürek gibi başını kaldırıp,
Güçlenip durup: «Aa!» dediğinde,
Bahadırının ağzından
Kürek kürek kan gidip.
Padişahtan umut kesilip,
Bütün hanlarının gücü kesilip.
Kıl bıyığı sarkıp,
Kıyamete doğru yol tutup,
Ela gözü yumulup,

Ahirete doğru yol alıp,
Öbür dünyaya giderken,
Koyonaalı, o biriciğin,
O sıra on iki yaşındaymış.

After all the people had mourned their grief,
What is seen today is gone tomorrow,
Alas, how wanton is this world!
Between the back and the neck,
Festering, aching, throbbing sore,
The old wound the moon-axe had opened.
And from the rib, as of old, the hero
Was seized by a soul-taking sickness.
And blood had welled and spread abroad,
From the small of the backbone's ridge,
Alööke's Kalça
Had cleft his liver, driven the blade in.
The steel's tip had stuck fast within,
Festering slyly on and on,
It had passed beyond the marrow,
With this at last the hero's
Appointed hour had truly come.
When death's debt came due at last,
The padishah coughed rackingly,
Then Manas, dear lion of mine,
Lifting his head up from the pillow,
Rising, when he uttered: «Öö!»
Blood went pouring in torrents,
Coughing with a booming boom,
Lifting his shovel-broad head,
Gathering strength, when he said: «Aa!»
From the mouth of the batyr
Blood went forth by shovelfuls.
Hope of the padishah was cut off,
The strength of all his khans was cut off.
His wiry moustache drooping down,
Setting out upon the road to doomsday,
His hazel eyes closing shut,

Taking the road to the hereafter,
As he went to the other world,
Koyonaalı, that only one,
Was then but twelve years of age.

O canım yengen Kanıkey,
Manas'a koyvermeden,
Çocuğu tutmakta olduğu demmiş.
«Ayaş baban Manas Han
Kutlu, kerametli han idi,
Ayaş baban Manas'ın
Diktiği göz sağ komaz,
Gözünde kahrı var idi,
Yüzünde zehri var idi,
Bakacak olsa ondurmaz,
Süzecek olsa sağ komaz.
Ayaş baban Manas Han —
Altı aslanın küçüğüdür,
Tanrı'nın sevgili kuludur.
Bel bağlanan Mekke'nin
Beli Manas olurdu.
Bel bağlanan İslam'ın
Aslanı Manas olurdu», —
Deyip o an Kanıkey,
Kahırlanıp silkeleyip,
Tuttu durdu çocuğu,
Koyvermeden, çırpındırıp.
Hanlarının hepsi
El sıkışıp geçti işte.
Kılt deyip Manas kaplan,
Kıymetli doğmuş canım aslan,
Kıyamete doğru gitti işte.
O an Koyonaalı afacanın
On iki yaşında imiş,
Ateş parçasının ta kendisiymiş,
Çarpmaya dağ bulamadan,
Vuruşmaya düşman bulamadan,
Dalmaya toz bulamadan,
İçmeye kan bulamadan,
Kahırlanıp durmadan,
Yanıp durduğu demmiş,
Yangının ta kendisiymiş.
«Şu ayaş ana Kanıkey,

That dear aunt Kanıkey,
Not letting him go to Manas,
Was holding the child fast, they say.
«Your sworn-father Manas Han
Was a blessed, wonder-working khan,
Your sworn-father Manas's
Fixed gaze leaves none alive,
In his eye there dwelt his wrath,
In his face there dwelt his venom,
Should he look, none would prosper,
Should he glare, none stay alive.
Your sworn-father Manas Han —
Is the youngest of six lions,
The beloved servant of God.
Of Mecca, where hopes are bound,
Manas would be the mainstay.
Of Islam, where hopes are bound,
Manas would be the lion», —
So saying, at that moment Kanıkey,
Grieving, shaking him hard,
Held the child and held him fast,
Not letting go, though he struggled.
All of their khans
Clasped his hand and passed on by.
With a shudder Manas the tiger,
Precious-born, dear lion of mine,
Went his way toward doomsday.
At that time the rascal Koyonaalı
Was twelve years of age, they say,
He was a very spark of fire,
Finding no mountain to smash against,
Finding no foe to fight against,
Finding no dust to plunge into,
Finding no blood to drink,
Grieving without cease,
He burned and burned, they say,
He was a very blaze himself.
«This sworn-mother Kanıkey,

Ayaş babam Manas'a
Kavuşup elini tutmadan,
Böylece nasıl kalayım?
Şu duran kuru canı
Ayaş babam er için
Kurbanlığa keseyim.
Gerek derse kendimi,
Ayaş babam Manas'a
Ayakdaş olup varayım,
Gerek derse öleyim.
Ayaş ana Kanıkey,
Sözünle kal, kuruyup kal,

Ayaş babam Manas'ın
Aziz yüzünü göreyim,
Ay idim, kendim batayım,
Yoldaş edip gerçek alsa,
Ayaş babam Manas'a
Ayak ucuna yatayım.
Ne dediğini duyayım,
Derse düşmana dayanayım,
Atışmaya çıkan düşman olsa,
Flamasını tutup yıkayım.
Ayaş babam Manas'ın
Hıtay'dan gelen düşmanı olsa,
Beecin'e kadar süreyim.
Orus'tan gelen düşman olsa,
Ombu'ya sürüp gireyim.
Ayaş babam Manas'a
El sıkışıp kalırım».
Yiğit anan Kanıkey,
Belinden tutup bir silkip,
Elinden tutup fırlatıp,
Ardına doğru savurup,
Selam verip çırpınıp,
Girip vardı genç çocuk:
«Atacığım!» deyip yalvarıp,
«Hızırlı Manas atacığım,
Kıyamete gitmişsiniz,

To my sworn-father Manas
Never joined, his hand unclasped —
How shall I remain this way?
This dry life that stands within me
For my sworn-father, for the man,
Let me slay it as a sacrifice.
If he says he needs myself,
To my sworn-father Manas
Let me go to be his road-fellow,
If he says so, let me die.
Sworn-mother Kanıkey,
Stay with your words, wither where you stand,
Of my sworn-father Manas
Let me see the blessed face,
I was the moon — let me set myself,
Should he truly take me for companion,
At my sworn-father Manas's
Very feet then let me lie.
Let me hear what he may say,
If he bids, I'll stand against the foe,
Should a foe come out to skirmish,
Let me seize his banner and cast it down.
If my sworn-father Manas
Has a foe that comes from Hıtay,
I will drive him back to Beecin.
If a foe comes from Orus,
I will drive him into Ombu.
With my sworn-father Manas
I will clasp hands and remain».
Your brave mother Kanıkey —
He seized her waist and gave a shake,
He seized her hand and flung her off,
Hurling her behind his back,
Giving greeting, struggling free,
The young boy entered in:
«Little father!» he implored,
«Hızır-blessed Manas, my father,
You have gone toward doomsday,

Darda kalan Müslüman'ı
Öksüz koyup gitmişsiniz.
Kadri bütün han atam,
Seferiniz selamet olsun,

The Muslims left in dire straits
You have left behind as orphans.
My khan-father, full of worth,
May your journey be in peace,

Kundaktaki körpe balanız
Bir Tanrı'ya emanet!
Kaplan atam Han Manas,
Muradınıza erin siz!
Kırda yılkı altı tümen,
Ardında bırakıp gittiniz!» —
Deyip o an bunu söyleyip,
Gözleri yumulmuş Manas'ın
Elinden tutuverdi işte,
Kıymetli doğmuş canım aslanı
Sımsıkı tutup aldı işte.
Sıkıca tutulan o el,
Yeniden gözü açılıp,
Yeniden uyandı Manas aslan.
Manas, Manas olalı,
Manas adını alalı,
Hıtay'a kırgın salalı,
Böyle el tutanı görmemişti,
Bu çehrede birini bilmemişti.
Manas dikkat kesildi işte,
Koyonaalı afacana
Gözleyip bakakaldı işte.
Bununla artık Manas'ın
Koyonaalı afacana
Gözü ilişiverdi işte:
«Argın ile Ogoy'dan,
Kılım ile Kırgız'dan
El yönetip yürürken,
Sayısız kişi görmüştüm,
Böylesine benzer çocuğu
Hiç gördüğüm yok idi».
O an canım kadın Kanıkey
Ağlayıverdi çığlık çığlığa,
Bozlayıverdi hıçkıra hıçkıra:

Your tender babe still in the cradle
Is entrusted to the One God!
My tiger father, Han Manas,
May you attain your heart's desire!
Six tümen of horses on the steppe
You have left behind and gone!» —
So saying then, he spoke these words,
Of Manas whose eyes were closed
He took the hand right then and there,
The precious-born, dear lion
He gripped and held with all his might.
That hand so tightly held —
His eye came open once again,
Manas the lion woke again.
Since Manas had been Manas,
Since he took the name Manas,
Since he loosed slaughter on Hıtay,
He'd never seen one grip his hand so,
Nor known another with such a face.
Manas grew keenly watchful then,
At the rascal Koyonaalı
He gazed and gazed and could not cease.
With this at last Manas's
On the rascal Koyonaalı
Eye had fastened, then and there:
«From Argın and from Ogoy,
From Kılım and from Kırgız,
While I led the people forth,
I had seen men beyond number,
But a child resembling this one
I had never seen at all».
Then the dear woman Kanıkey
Burst out weeping, shriek on shriek,
Burst out keening, sob on sob:

«Onmaz töröm, onmazsın,
Ne zaman olsa aç gözlülüğü koymazsın!
Önünde duran alevi yutup,
Kulan gibi mi oldun sen?
Yürür ayağından ayırıp,
Yılan gibi mi kılacaksın?
Bilmiyorsan işte şunu:
Geniş vadinin pınarı,

Kökbörü gibi dostunun
Koyonaalı afacanıdır.
Aman kanhor, bırak artık», deyip,

Elinden çekip aldı işte.
«Onmaz deli kadınım, onmazsın,
Akıl küpü Kanıkey,
Ne zaman olsa uslanmazsın.
Bu çocuk gül çağında dökülür.
Gençken serilir gider ha,
Yedi günden fazla kalmaz ha.
Benim söylediğim söze bak,
Ahiretlik dost idik,
Koyonaalı afacanı
Verir misin, Kökbörü?
Verip de reva görürsen,
Dostum ey, terkime bağlayayım,
Gönlünü tutma, hoşça ver,
Çırağımı yoldaş edip alayım.
Elime alıp biriciği,
Ahiretin dar yolunda
Dostumdan aldığım armağan diye,
Şunu tutup varayım».
«Dostum, oğlum bir değil, kendimi al,
Dostum, tuluma döküp kanımı al,

Oğlum değil, can dostum,
Gerekirse canımı al!»
Dünyadan sefer eyleyip
Göçüp gittiği yer işte orası.

«Luckless my törö, luckless you are,
Never once will you leave off your greed!
Swallowing the flame before you,
Have you become like a kulan?
Severing him from his walking feet,
Will you make him like a snake?
If you do not know it, here it is:
The wellspring of the broad valley,

Of your friend, that Kökbörü,
Is the rascal Koyonaalı.
Mercy, blood-drinker, let him go now,» she said,
And pulled him from his hand.
«Luckless my mad wife, luckless you are,
Vessel of wisdom, Kanıkey,
Never once will you grow tame.
This child will fall in his rose-time.
Young, he'll be laid low and go, ah,
He will last no more than seven days, ah.
Mark the word that I have spoken:
Friends for the hereafter were we,
The rascal Koyonaalı —
Will you give him, Kökbörü?
If you give and deem it fitting,
O my friend, I'll bind him at my crupper,
Do not grudge your heart, give gladly,
Let me take my fledgling for companion.
Taking the only one in hand,
On the narrow road of the hereafter,
Saying: a gift I had from my friend,
Let me go on holding this».
«Friend, not one son — take myself,
Friend, pour my blood into a skin and take it,
Not my son, my soul's own friend,
If need be, take my very life!»
Setting out from this world,
That is the place where he passed away.

Halk ağlayıp, han ağlayıp,
Koşoy, Töştük dahi ağlayıp,
Acıbay, ihtiyar Bakay ağlayıp,
Han Manas'ın kırk çorosu
Mızrak saplayıp bağırıp,
«Aykölüm!» diye çağırıp,
Sıra sıra dikildiği yer.
Çepeçevre kızıl söğüt bitip,
Kocosanlar yar kesilip,
İşte bugün Keñ-Şor'da,
O canım kadın Kanıkey,
Tarak değmez güzelim saçını
Telinden tutup yolduğunda,
O an tel tel söğüt ormanı bitti,

The people wept, the khans wept,
Koşoy and Töştük wept as well,
Acıbay and old Bakay wept,
Han Manas's forty çoros
Planted their lances, crying out,
Calling aloud: «My Ayköl!»
That is where they stood in ranks.
Red willows sprang up all around,
The kocosans rose up like a bluff,
Here today at Keñ-Şor,
That dear woman Kanıkey,
Her lovely hair no comb had touched
She seized strand by strand and tore,
Then strand on strand a willow wood sprang up,

Sayıpburuş canım aslana
Yaradan'ın kendisi yâr oldu.
Yüzünden akan kara kan
Bileğe dek kızıl taş oldu.
Gözünden akan kanlı yaş
Irmak gibi kara su oldu.
Altı gün ay çıkmadan,
Ah aman, ay karanlık gece oldu.
O yassı hörgüçlü Karanar,
Aşağıdaki Mekke şehrinden
Kaplanın getirdiği maldı.
Yeldiğinde yel yetişmez,

Yürüdüğünde mal yetişmez,
Kendine deve denmese,
O canlı, kutlu bir maldı.
Ok geçmez zırhları
Katlayıp taşıyan Celmayan,
Ok ile barutun hepsini
Yükleyip taşıyan Celmayan.
Kayın dalına ağız sürmeyen,
Yassı hörgüçlü Karanar,
Gazadan geri kalmayan.

To Sayıpburuş, the dear lion,
The Creator Himself became a friend.
The black blood flowing from her face
Turned to red stone wrist-deep.
The bloody tears that left her eyes
Became black water like a river.
For six days no moon came out,
Ah, alas — the night was moonless dark.
That flat-humped Karanar,
From the city of Mecca down below
Was the beast the tiger brought.
When he raced, the wind could not catch him,
When he walked, no beast could catch him,
Were he not called a camel,
That creature was a blessed beast.
The armor no arrow pierces
Celmayan bore folded on his back,
All the shot and all the powder
Celmayan carried loaded up.
Never mouthing a birch bough,
The flat-humped Karanar,
Never lagging from the holy war.

Manas'ın yattığı köşeye
Çöküverdi Celmayan,
Gözünün yaşını on ovaya
Döküverdi Celmayan.
Onun beri yanına,
Kum-Bulak'ın belinden,
Abdest aldığı yerinden,
Bulup aldığı Kumayık,
Uçurum gibi ağzını göğe
Açıverdi Kumayık,
İnsandan beter inleyip,
Manas'ın ayak ucuna
Yatıverdi Kumayık.
Yemek verilse tatmadan,
Hayvan da olsa Kumayık,
Bozlayan sesini kesmeden,
Nice gün tat almadan,
Kuruyup kaldı Kumayık,
Köşeden çıkmadan inleyip,
Uluyup kaldı Kumayık.

At the corner where Manas lay
Celmayan sank down kneeling,
His tears across ten plains
Celmayan poured them out.
On the hither side of him,
From the ridge of Kum-Bulak,
From the place of his ablutions,
Kumayık, whom he found and took,
His maw like a chasm toward the sky
Kumayık opened wide,
Moaning worse than any man,
At the very feet of Manas
Kumayık lay him down.
Given food, he would not taste it,
Beast though he was, Kumayık,
Never ceasing his keening cry,
For many days he tasted nothing,
Kumayık wasted quite away,
Never leaving the corner, whimpering,
Kumayık stayed there howling.

Han Manas'ın Ak şumkarı,
Dönenip çalkalanıp,
Tersine uçup yalpalanıp,
Kokmuş yemin hepsini
Saçıp gitti Ak şumkar,
Kayıp olup görünmeden,
Kaçıp gitti Ak şumkar.
Altın kısa bağlarını
Didip gitti Ak şumkar,
Göğe doğru yükselip,
Süzülüp gitti Ak şumkar.
O asıy çağındaki Arbuudan,
Padişah Manas öldüğünde,
Bağlansa durmaz oldu,
Bırakılsa otlamaz oldu,
Hayvan da olsa o canlı,
Yas tutuvermişti.
O an canım kadın Kanıkey,

Han Manas's Ak şumkar,
Wheeling round and tossing,
Flying backwards, lurching,
All of his rotted feed
Ak şumkar scattered and was gone,
Lost to sight, unseen,
Ak şumkar fled away.
His short gold jesses
Ak şumkar tore and went,
Rising toward the sky,
Ak şumkar soared away.
That Arbuudan, then in his asıy prime,
When padishah Manas died,
Tethered, he would not stand,
Loosed, he would not graze,
Beast though he was, that creature
Had gone into mourning.
Then the dear woman Kanıkey,

Kanlı yüzü yırtık,
Kara saçı yayılı,
Öksüz kalan kara başında,
Kanhorundan ayrılmış,
Otuz iki yaşında:
«Kırda yılkı altı tümen,
Argımak, küheylan karışık.
Öz yurdunu tutup yönetecek
Erkek oğlun ardında küçük.
Dağdaki yılkın ala baş,

Toburçak, küheylan karışık,
Güdecek olan çocuk küçük.
Cehenneme salmadan canımı,
Dağ gibim, bozkurdum, al da git!

Her boydan gelen gömleğim
Çeksem yetmez boynuma,
Yormadan beni sultanım,
Çekiver koynuna beni!
Parmak kadarken baş göz olan,
Sultanım, minicikken birleşen,
Öbür dünyaya giden sen oldun,
Azabı çeken ben oldum.
Şu kara yanaklı ay baltanı
Eğdirmeden kim kuşanır,

İsteyip içse doymayan,
Açgözlülüğü bırakmayan,
Argın, Kırgız elini
Kargaşaya vermeden kim yönetir.
Namlı tulpar, ala baş,
Senin ağa-kardeşinin hepsi düşman,
Azabını çektirmeden,
Aykölüm, sultanım, al da git!
Kaplanım, öbür dünyaya yol yürüyüp,

Dağıttın benim aklımı,
Bunu kime emanet ettin,

Her bloodied face torn,
Her black hair loosed and spread,
Upon her orphaned hapless head,
Parted from her blood-drinker,
At thirty-two years of age:
«Six tümen of horses on the steppe,
Argımaks and coursers mingled.
To hold and rule his own people —
Your boy behind you is but small.
Your herds upon the mountain, motley-headed,
Toburçaks and coursers mingled,
The child to herd them is but small.
Before you cast my soul to hell,
My mountain, my grey wolf, take me and go!
My shirt that comes from every clan,
Pulled, will not reach my neck,
Do not weary me, my sultan,
Draw me to your breast instead!
Betrothed when but a finger's length,
My sultan, joined when we were tiny,
You are the one gone to the other world,
I am the one who bears the torment.
This black-cheeked moon-axe of yours —
Who will gird it on, unbowed,

The one who drinks and is not sated,
Who never leaves his greed aside —
The people of Argın and Kırgız,
Who will rule them free of turmoil.
Famed tulpars, motley-headed herds,
All your brothers are your foes,
Before they make me drink their torment,
My Ayköl, my sultan, take me and go!
My tiger, walking the road to the other world,
You have scattered all my wits,
To whom have you entrusted him,

Ardındaki altı aylık erkek oğlunu?»
Böyle ağlayıp dururken,
Canım törön öldüğünde,
Kalın elin kara günü gördüğünde,

Abıke, Köböş karışık,
Altı haram indi kırlardan,
Çoğununki figan değil, oyundu.
«Vah canım, eey» der insanlar,
Arada bir seslenirler.
Seslene seslene gelen altı haramın
Sesleri âleme yeter sanki,
Manas ile baba bir,
Altı haram, küçük kadının oğludur.
Abıke, Köböş — iki haram,
Çıybıt, Koçkor — dört haram,
Acıbay ile Kölbay — altı haram.
Arada bir inleyip:
«Vah canım, ooy» deyip,
Altı haram gürleyip feryat koparır.
Bu haramları gördüğünde,
O canım yengen Kanıkey:
«Bu eğriliği olan altı haram
Tepemden inip ezer diye,
Törömün naaşını gömdürmeden,
Malımı yağmalayıp alır diye,
Fitneyi altı haram şimdi salar» diye,

Ne yapacağını bilemeden,
Asil yengen Kanıkey,
Yüzünden kara kan akıp dökülüp,
Kundaktaki körpe Semetey'i
Koltuğuna kısıp saklayıp,

Altı harama o an çıktı göründü.
Abıke'si ak gönüllü doğmuş erdi,
Köböş'ü pek kara, zalim biriydi.
O canım yengen Kanıkey,
Çevresini dolanıp çırpınıp:

Your six-month boy left behind you?»
While she wept on in this way,
When the dear törö had died,
When the thronging people saw their black day,
Abıke and Köböş among them,
Six base-born came down from the uplands,
For most it was not grief but game.
«Alas, my dear, eey» say the people,
Now and then they raise their cry.
The six base-born who come crying out —
Their voices seem to fill the world,
One father shared with Manas,
The six base-born are the junior wife's sons.
Abıke, Köböş — two base-born,
Çıybıt, Koçkor — four base-born,
Acıbay and Kölbay — six base-born.
Now and then they moan aloud:
«Alas, my dear, ooy» they say,
The six base-born roar out lament.
When she saw these base-born ones,
That dear aunt Kanıkey:
«These six base-born with crooked hearts,
Lest they come down and crush my head,
Lest, before my törö's corpse is buried,
They plunder all my herds away,
The six base-born will now sow discord,» saying,
Not knowing what to do,
The noble aunt Kanıkey,
Black blood streaming down her face,
The tender Semetey in his cradle
She clasped and hid beneath her arm,

Then went out before the six base-born.
Abıke was born a white-hearted man,
Köböş was black indeed, a cruel one.
That dear aunt Kanıkey,
Circling round them, trembling:

«Oğullar» deyip o an
Altı harama yalvarıp.
«Senin bel bağlayıp yattığın belin

yok, oğul ey,
Senin yamaçta ulu aslanın yok, oğul ey.
«Nam salan Manas öldüğünde,
Kalanlar sırta boylu boyunca kondu,
diye,
Han ölünce hepsi ölüp,
Ateş sönmüş gibi oldu, diye,
Oğul ey, sönmüş ateş gibi olma,
Şu sinsi bakan düşmanlar
Tepenizden basmasın,
Dört tür malı saçmasın.
Kısrağına el atarak,
Kırıp geçirip durmasın
Şu cenazeye gelen ululari.
Karşılık vereni
Yakalayıp dövmesin,
Talas'ta Argın'a, Kırgız'a
Han yağması yapmasın!»
Kanıkey ağlayıp dururken,
Ak gönüllü doğmuş Abıke,
Fazlasıyla söze uydu işte,
Argın ile Kırgız'a
Haykırarak konuk aldı işte.
Tanrı'nın saldığı buyruk
Böyleymiş deyip boyun eğip,
Argın ile Kırgız'a,
O gelen konukları,
Kamçıya ölçüp bölüşüp.
Her bir türlü hanına,
Seksen deve yükü odunu
Yakması için verdi işte,
Seksen koç, seksen kısrağı
O an kesmesi için verdi işte,
Yatan deve gibi, inek gibi şekeri
Kırması için verdi işte.

«O sons,» she said just then,
Imploring the six base-born.
«The mainstay you leaned upon and lay at ease
is gone, o son,
You have no great lion on the slope, o son.
«When famed Manas has died,
The rest camped sprawling on the ridge,
they'll say,
When the khan died, all died with him,
They became like fire gone out, they'll say,
O son, be not like fire gone out,
Let not these slinking-eyed foes
Come trampling down upon your heads,
Nor scatter the four kinds of herds.
Laying hands upon your mares,
Let them not keep cutting down
The elders come to this funeral.
Whoever answers back —
Let them not seize and beat him,
In Talas upon Argın and Kırgız
Let them wreak no khan's plunder!»
While Kanıkey wept on,
White-hearted-born Abıke
Heeded her words full well,
For Argın and for Kırgız
He called aloud and took in guests.
The decree that God has sent
Is thus, he said, and bowed his head,
For Argın and Kırgız,
Those guests who had arrived,
They portioned out by the whip's measure.
To every kind of khan among them,
Eighty camel-loads of firewood
He gave for them to burn,
Eighty rams and eighty mares
He gave for them to slaughter then,
Sugar like couched camels, like cows,
He gave for them to break apart.

Her ocağa konuk dağıtışıp,
Altı gün altı haram,
Hiçbir şeyle işi yok,
Konuk bölüşüp aldı işte.
Gün kızarıp battığında,
Elin önü yattığında,
Canım kadın Kanıkey,
O Koşoy'a ağlayıp vardı işte.
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp:
«Kapalı duran cennetin
Kapısını açan er ağam,
Sur ardında yatan kâfirin
Kalesini bozan aslan ağam,
Mızrak tutup saf bozan,
Âlemin hanı er ağam.
Zavallı kadın ben idim,
Padişah Han Koşoy sen idin,
Koptum, beni ulayıver,
Ağacığım, saçıldım, topla beni,
Sönen ateşimi tutuşturuver,
Ağacığım, ölen canımı diriltiver.

Ayköl Manas kardeşiniz,
Altı aslanın küçüğü,
Tanrı'nın sevgili kulu,
Sağlam duran Mekke'nin
Beli o bozkurt değil mi?
Bel bağlanan İslam dininin
Aslanı o bozkurt değil mi?
Otlu yere ateş koyan,
Kara suya kan döken,
Kana girip pekişen,
Kaplan Manas diye ad alan.
Elinin değdiği yer var,
Zulüm ettiği yer var.
Açıkta korsak ayköl'ü,
Ya göz önüne korsak Manas'ı,

Dealing guests to every hearth,
For six days the six base-born,
With nothing else at all to do,
Shared out the guests among them.
When the sun sank red and set,
When the people's van lay down to sleep,
The dear woman Kanıkey
Went weeping to that Koşoy.
Her rib-bones wrenched apart,
The tears poured from her eyes:
«Of the paradise that stood shut fast,
You who opened its gate, my hero-brother,
Of the infidel behind the rampart
You who broke his fortress, my lion-brother,
Lance in hand, breaker of ranks,
Khan of the world, my hero-brother.
The wretched woman — that was I,
The padishah Han Koşoy — that was you,
I am broken off — splice me anew,
Dear brother, I am scattered — gather me,
Kindle again my fire gone out,
Dear brother, bring my dead soul back to life.
Your brother, Ayköl Manas,
The youngest of six lions,
The beloved servant of God,
Of Mecca standing firm
Was not that grey wolf the mainstay?
Of the faith of Islam, hope's own stay,
Was not that grey wolf the lion?
He who set fire to grassy ground,
Who poured blood into black water,
Who waded in blood and hardened there,
Who took the name of Manas the tiger.
There are lands his hand has touched,
There are lands where he wrought tyranny.
If we lay the Ayköl in the open,
If we set Manas before all eyes,

Mezarı açıp almasınlar,
Yol üstünde sürükleyip,
Ölüden öç alırcasına
Azgın itlere atmasınlar.
Nasıl bir akıl ederiz?

Lest they open up the grave and take him,
Dragging him along the road,
As if to wreak revenge on the dead,
Lest they cast him to raging dogs.
What counsel shall we devise?

Şimdi nasıl çare buluruz?
Ay karanlık olduğunda,
Ağacığım, gece nice olur?
Arkada erkek çocuk küçük,
Bunun günü nice olur?
Ağa-kardeş altısının
Sinsiliği durur gözünde,
Güçleri yetse böylece
Beni de çelmeye dururlar».
Ne yapacağını bilemeden,
Han Koşoy şaşkın durdu.
«Tükenen dünya budur» deyip,
Töştük bir kederlendi.
Yine yengen Kanıkey,
Gece içinde hepsini
Gerçekten peşine taktı işte,
Kutlu bir can gelmişti,
Aşağıdaki Mekke elinden,
İslam'a imam olup o gelmişti.
Önüne kattı Koşoy, Töştük devleri,
Dizi dizi çıkardı otağdan

How shall we find a remedy now?
When the moon is dark,
Dear brother, how will the night be then?
The boy left behind is small,
How will his day then be?
Of the six brothers-kin
Slyness stands within their eyes,
Had they the strength, just so
They would trip me down as well».
Not knowing what to do,
Han Koşoy stood bewildered.
«This is the world run out,» he said,
And Töştük fell to grieving.
Again your aunt Kanıkey,
In the depth of night, every one of them
She truly drew behind her,
A blessed soul had come,
From the land of Mecca down below,
He had come to be imam for Islam.
She led on the giants Koşoy and Töştük,
Rank on rank she led them from the pavilion,

Kökbörü ile Koyonaalı yayaları.
Alıp çıktı dizi dizi
Kırk şeyh kadar yayaları.
Padişah Manas Han'ın naaşını,
Koşoy, Töştük hanına,
Helalleyip ona yıkatıp,
Kefene koyup sardırıp,
Tabutuna koydu işte.
Daha dün yaslı kalan Kanıkey,
Kundaktaki körpe Semetey,

The footmen of Kökbörü and Koyonaalı.
She brought out, rank on rank,
Footmen, as many as forty sheikhs.
The corpse of padishah Manas Han,
To the khans Koşoy and Töştük,
With blessing she had them wash it,
Wrap and wind it in the shroud,
And laid it in its coffin then.
Kanıkey, mourning since but yesterday,
Tender Semetey in the cradle,

At başta, tam altı bin malı
Devranı için eyerletip,
Cenazesini Han Koşoy'a kıldırıp.

Baş ve ayağını halıyla sardırıp,
O asil yengen Kanıkey,
Taybuurul'a bindi işte,
Eline cevherden yanan mum alıp,
O an yolu başlayıp yürüdü işte.
Eçkilik'in taşından,
Daha ölmeden Manas'a,
Baştan mezar hazırlatmıştı.

Ağzını kazdırmıştı Kanıkey,
Tek kişi sığacak kadar,
Öte yanını genişletmiş,
Tam altı bin koyun sığacak kadar.
İçi aydınlık, dupduru,
Yakut ile cevherden
Karıştırıp bezetmiş,
Altı köşe yerine,
Ancak onlardan ışık verdirmiş.
«Üstü çöküverir» diye,
Altmış nişanlı yerine
Altından direk diktirmiş.
«İçi vıcık olur» diye,
Mum ile demirler erittirip,
Hünerini belli etmiş,
Üstündeki kara suyu
İçinden geçirip akıtmış.
Bahadırın yatacağı yere
Altından döşek yaptırmış.
«Altı çürüyüverir» diye,
Ardıcın külünü döktürmüş,
Kırk yıl suya batırılsa,
Kenarı zerrece solmayan,
Seksen yıl suya batırılsa,
Kenarı kalkıp atmayan,

Six full thousand head, a horse at their head,
She had saddled for his funeral rite,
Had Han Koşoy perform his funeral prayer.
Head and feet wrapped round with carpet,
That noble aunt Kanıkey
Mounted Taybuurul then,
Took in hand a candle burning gem-bright,
And then set out upon the road.
From the stone of Eçkilik,
While Manas was not yet dead,
She had had a grave made ready.

Kanıkey had had its mouth dug out
Just wide enough for one man,
Its farther side she had widened out
To hold full six thousand sheep.
Within, all light and crystal-clear,
With ruby and with gem
She had mixed and had it adorned,
In place of six corners,
She had made light shine from those alone.
«The top will cave in,» she said,
At sixty appointed places
She had pillars raised of gold.
«The inside will turn to mire,» she said,
Had wax and iron melted down,
Made manifest her craft,
The black water from above
She channeled through and drained away.
Where the batyr was to lie
She had a bed of gold prepared.
«The under-side will rot,» she said,
And had juniper ash poured down,
Though steeped in water forty years,
Its edge would fade not one whit,
Though steeped in water eighty years,
Its edge would never lift nor warp,

Altın işli halıyı
Altına sıkıca serdirmiş,
Canım kadın Kanıkey,
Bu dünyanın cenneti edip yaptırmış.
Koşoy, Töştük ihtiyarı,
Girip gitti mağaraya,
Orada duran kırk şeyhin hepsi.
Mızrak saplayıp feryat edip,
Buyruğu aziz Allah'ın,
Buyruğuna da yerinip,
Küheylanın Manas'ı koydukları yer orası.
Buyruğuna boyun eğip,
«Tebbet» suresini, Kur'an'ı,
Dosdoğru okuyup verdiler.
Katagan'ın hanı Koşoy,
Bakıp durdu çırpınıp,
O an Kanıkey'e yakarıp:

The gold-worked carpet
She had spread firm beneath him,
The dear woman Kanıkey
Had made it the paradise of this world.
Koşoy and old Töştük
Went into the cavern,
All the forty sheikhs who stood there.
Planting lances, crying lament,
The decree is holy Allah's,
Bowing in sorrow to His decree,
That is where they laid the courser's Manas.

Bowing their heads to His decree,
The sura «Tebbet» and the Qur'an
They recited straight and true.
Koşoy, khan of Katagan,
Stood gazing, trembling,
Then entreated Kanıkey:

«Kanıkey kızım — kara yağızın güzeli,

Müslüman'ın soylusu,
Kızım, sana kadın diyen onmasın,

Sana dişi diyenin,
İşi asla rast gitmesin!» —
Deyip o an bunu söyleyip,
Dizi dizi hanlar çıktı işte.
Manas'a çok kaygılanıp,
Dizilenlerin ardından
Çığrışıp hanlar çıktı idi.
Yanıp yürüyüp durmadan,
Yakınır durur canım han:
«Şu Manas var iken
İslam'ın gönlü tokmuş,
Kaplandan ayrılınca,
Bize zerre kadar nasip yokmuş.
Kadirli Manas'ın gözü yumuldu,
Bir avuç İslam ehli,

«Kanıkey my daughter — beauty of the dark-browed kind,
Noblest of the Muslims,
Daughter, may who calls you woman never prosper,
Whoever calls you female —
May his affairs never go aright!» —
So saying then, he spoke these words,
Rank on rank the khans went out.
Sore troubled for Manas,
Behind the ones who filed in ranks
The khans went out with cries.
Burning, walking without cease,
The dear khan keeps lamenting:
«While this Manas yet lived,
Islam's heart was full content,
Parted from the tiger now,
Not a grain of fortune is left us.
Worthy Manas's eyes have closed,
A handful of the folk of Islam,

Manas'ından ayrılıp,
Şimdi canın rahat mı?
Kanhorun Manas serildi,
Tükendik ha, Müslüman,
Şimdi köklü çınar devrildi».
Tan ağarıp atana dek,
Geri dönüp gelmişlerdi.
Han Manas'ın otağına,
Dönüp yurdun gelmişti.
Eşsiz usta Bakay aslan,
Kesip alıp kavağı,
Heybetle yontup yapmıştı,
Tıpkı Manas gibi gerekeni.
Eline elini denkleyip,
Ayağına ayağını benzetip,
Kefene sarıp doladıp,
Sahtiyanla kaplatıp,
Ak keçeyi örttürüp,
Tıpkı Manas'a benzetip,
Tabutuna koymuştu.
Bin kara deveyi
Devranına bağlamıştı.
Ancıyan'ın atkısı, pahalı saralayı,
Bukar'ın kumaşı, pahalı karalayı,

Parted from their Manas,
Is your soul at ease now?
Your blood-drinker Manas lies low,
We are finished, ah, Muslims,
Now the deep-rooted plane is fallen».
Until the dawn broke pale,
They had turned and come again.
To Han Manas's pavilion
The people had returned.
Peerless master Bakay the lion,
Cutting down a poplar,
Had carved it out majestically,
Just as Manas was, all that was needed.
Matching hand to his hand,
Likening foot to his foot,
Wrapping, winding it in shroud,
Casing it in fine leather,
Draping the white felt over,
Made just in Manas's likeness,
He had laid it in the coffin.
A thousand black camels
He had bound to the funeral train.
Ancıyan's weave, the costly saralay,
Bukar's cloth, the costly karalay,

Yas bezine yırttırıp,
At başta olmak üzre altı yüz,
Ak şeyhe vermişti.
Deve başta olmak üzre dokuz yüz,
Kırk şeyhe verdi işte.
Bir pul alacağı olanlara,
Parlak yeleli kısrak verip,
Dava güden hanlara,
Batman batman altın verip,
Kurtuldu Manas kıyametlik azaptan,

Kurtulamadı padişah,
Koynundaki azıcık talak günahından.
Yoksa canım kadın Kanıkey,

Torn up into mourning cloth,
Six hundred, a horse at their head,
He had given to the white sheikh.
Nine hundred, a camel at their head,
He gave to the forty sheikhs.
To those owed so much as a copper,
He gave mares with glossy manes,
To khans who pressed a claim,
He gave gold by the batman,
Manas was saved from doomsday's torment,

Yet the padishah was not saved
From the small divorce-sin at his breast.
Else the dear woman Kanıkey

Kurtarıp çıkardı Manas'ı,
Öbür dünyada göreceği azaptan.

Sebepsiz içtiği bozadan,
Bozlatıp dövdüğü hocadan,
Alıp içtiği rakıdan,
Koynuna aldığı cam gibi güzel yosmadan,
Hepsinden kurtardı azaptan.

Altı haram girip geldiğinde,
Dediklerine uydu işte,
Tabuta koyup Manas'ı,
Argın ile Kırgız'a,
Altı harama verdi işte.
Alıp yürüdü uğuldayıp:
«Aykölüm!» diye gürleyip.
Han Manas'ın kurganına,
Kurgana dek alıp vardı işte,
«Aykölüm» deyip, kocaman
Ağacı gömüverdi işte.
Koşoy, Töştük durup birlikte,
Ölümüne ant içişip,
Ak buğday ununu çiğneşip,
Kelam-ı Şerif'i tutuşup,
Vaadi pek kıldılar,
Ölesiye şart kıldılar.
Türlü türlü yılkı, ala baş,
Ayköl'ün ardında erkek çocuk küçük.
Hizmetini sağlamca kılalım,
Kalın ele nam salıp,
Manas'ın aşında birlikte duralım,

Aklımızı bir edelim.
Ola ki düşmanlık kuran can olsa,
Tepesinden basalım,
Dört tür malını saçalım,
Kısrağını kapıp da,

Had delivered Manas free
From the torment he would see in the other world.
From the boza drunk without cause,
From the hoca he beat and made cry out,
From the rakı he took and drank,
From the glass-fair wanton he took to his breast,
From all of these she saved him from torment.
When the six base-born came in,
She yielded to what they said,
Laying Manas in the coffin,
To Argın and to Kırgız,
She gave him to the six base-born.
They bore him off with a roaring hum:
«My Ayköl!» they thundered.
To Han Manas's kurgan,
They bore him to the kurgan,
Saying «My Ayköl», the huge
Tree of wood they buried then.
Koşoy and Töştük, standing together,
Swore an oath unto the death,
Chewed white wheaten flour together,
Held the Holy Word together,
They made the pledge full firm,
Made covenant unto the death.
Herds of every kind, motley-headed,
Behind the Ayköl the boy is small.
Let us do his service soundly,
Winning fame among the thronging people,
Let us stand together at Manas's feast,

Let us make our minds as one.
Should there be a soul who plots enmity,
Let us bear down upon his head,
Let us scatter his four kinds of herds,
Seizing his mares away,

Yaklaşırsa beynini ezip yumruklayalım,

Çıkaralım böylece,
İçindeki gizli kini.
Bağlayıp nice devini,
Beynini dışarı yumruklayalım.
Çocuğunu çığlık attırıp,
Yetime zorbalık ederse,
Tümden yakıp yıkalım,
O saldıranların kalesini.
Mızrağa flama takalım,
Bu ayköl'ün oğlunu,
Yaşı on ikiye gelene dek,
Göz kulak olup besleyelim.
Urumkan'ın Kökbörü'sü,
El ucunda gözünle,
Haber gelsin kendinden.
Maseyil'i yurt edinen,
Hepsinden yaman er denen,
Göre dur Talas'ı,
Haberine alıver,
Kaplan doğan Manas'ı.
Karaça'nın Saykal'ı,
Vaadi tutuver,
Manas'ın aşı verildiğinde,
Tuğ dibinde duruver,
Dert ortağın Manas'a,
Böylece hizmet ediver!
Halk atası Han Koşoy,
Kaplanın Manas'a,
Aşı yönetip duruver.
Halka kanat geren o aşın,
Han Kökötöy aşından
Sayısı artık olsun!
Nice nice dev mızraklayıp,
Nice çetin düşman deşip,
Halka haber kılalım,
Han Manas'ın bu aşını,

If he draws near, let us pound and crush his brains,
Let us thus drive out
The hidden rancor in him.
Binding many of his giants,
Let us pound their brains out.
If he makes children scream
And wreaks his force upon the orphan,
Let us burn and raze entire
The fortress of those attackers.
Let us fix the pennant to the lance,
This Ayköl's son,
Until his years reach twelve,
Let us watch over him and rear him.
Urumkan's Kökbörü,
With your eye at the people's edge,
Let word come from yourself.
You who made Maseyil your home,
Called fiercest man of all,
Keep watch over Talas,
Take into your tidings
The tiger-born Manas.
Karaça's Saykal,
Hold fast unto the pledge,
When Manas's feast is given,
Stand there at the standard's foot,
To Manas, your grief's own partner,
Render service so!
Father of the people, Han Koşoy,
For your tiger Manas,
Preside over the feast.
That feast that shields the people —
Than Han Kökötöy's feast
Let its numbers be the greater!
Lancing many and many a giant,
Piercing many a stubborn foe,
Let us send word to the people,
This feast of Han Manas,

Ölmezsek verip dinelim.
Kıyamete giden aslanına,
Ölmezsek hizmet kılalım,
Âleme maskara olmadan,
Nasıl seyirci kalabiliriz.
Vadi boyunca konmayalım,
Hanı ölünce hepsi ölüp,
Sönmüş ateş gibi olmayalım!
Ağzı tüylü Urus'tan,
On iki boyu toplayalım,
Kızıl püsküllü Hıtay'dan,
Kırk boyunu toplayalım.
Kızıl altın, sayısız mal,
Kıyamayıp esirgemeyelim.
Dikkat edin dostlarım,
Abıke, Köböş haramın
Sinsiliği durur gözünde,
Gücü yetse altı haram,
Seni de devirmeye durur.
Eğriliği durur sözünde,
Çarpıklığı durur gözünde,
Huyunda altı haram,
Söz dinlemeyip hiç mi hiç,
Bana kastetmeye yürür.
O sırada işte beriki,
Boğuk boğuk ağlayıp durmadan,
Koşoy döndü eline.
«Nam salan Manas, ölme» deyip,
Daha beter yanıp durmadan,
Töştük de gitti yerine,
Karaça'nın Saykal'ı,
Kanhorundan ayrılıp,
Kaygılanıp geri döndü.
O sıra kız Saykal,
Kanlı yüzü yırtık,
Kara saçı yayılı,
Algara atı rahvan gidip,
Kan karışık kanlı yaş,

If we die not, let us give it and stand firm.
To your lion gone to doomsday,
If we die not, let us render service,
Without becoming the world's mockery,
How could we stand and merely watch.
Let us not camp strung along the vale,
Their khan dead, all dead with him,
Let us not be like fire gone out!
From the shaggy-mouthed Urus,
Let us gather the twelve tribes,
From red-tasselled Hıtay,
Let us gather its forty tribes.
Red gold and countless herds,
Let us not grudge nor spare them.
Take heed, my friends,
Of the base-born Abıke and Köböş —
Slyness stands within their eyes,
Had they strength, the six base-born
Would move to topple you as well.
Crookedness stands in their words,
Wryness stands within their eyes,
In their nature the six base-born,
Heeding no word, not in the least,
Walk set on my destruction.
Meanwhile then the other one,
Weeping hoarsely on and on,
Koşoy went back to his people.
«Famed Manas, do not die,» saying,
Burning fiercer still, unceasing,
Töştük also went to his place,
Karaça's Saykal,
Parted from her blood-drinker,
Turned back again in sorrow.
Then the maiden Saykal,
Her bloodied face torn,
Her black hair loosed and spread,
Her horse Algara pacing smooth,
Bloody tears mixed with blood

Atının dizinden şarıl şarıl akıp.
Streaming, streaming down her horse's knees.

Bıldırcın gibi güzelim gözden,
Karaça'nın Saykal'ı,
Bölük bölük yaş döker,
From her lovely eyes like a quail's,
Karaça's Saykal
Sheds tears in gush on gush,

Doğan gibi güzelim gözden,
Kırptıkça yaş gider,
Kadirli duru gözünden,
İsteyip ağlayıverince,
Kamçı boyu yaş gider.
Karaça'nın Saykal'ı,
Kutlu bir can imiş,
Hanınız Manas sultanın,
Ahiretlik yâri imiş.
Kadın da olsa Saykal'ın,
Her yanı denk imiş,
Denk yaşıtından ayrılıp,
O sıra kız Saykal,
Kuruyup kaldığı demmiş.
Kız Saykal Oyrot hanı imiş,
From her lovely eyes like a falcon's,
With every blink the tears go down,
From her worthy limpid eyes,
When she weeps with longing,
Tears go down a whip-length deep.
Karaça's Saykal
Was a blessed soul, they say,
Of your khan, sultan Manas,
She was the beloved for the hereafter.
Woman though she was, Saykal —
Her every part was matched and true,
Parted from her matched agemate,
Then the maiden Saykal
Withered quite away, they say.
Maiden Saykal was khan of the Oyrot, they say,

Kız Saykal'ın elinde,
Er Bolot'u baş olup,
Kırk çorosu var imiş.
Karaça'nın Saykal'ı,
Mızrakçılardan yeğ imiş,
Kadınlığı olmasa,
Kendisi âlemi yönetecek yaman imiş.
In maiden Saykal's land,
With Er Bolot at their head,
She had her forty çoros.
Karaça's Saykal
Was better than the lancers, they say,
Were it not for her womanhood,
She herself was fierce enough to rule the world.

Sağ omzu geniş imiş,
On iki uzvu denk imiş.
Er Bolot'u baş olup,
Vuruşmaya düşman bulamadan,
Çarpmaya dağ bulamadan,
Kabarıp durduğu demmiş.
Alttaki dağın burnundan,
Fışkır fışkır toz çıkar,
Fışkıran toza bakarsan,
Her right shoulder was broad, they say,
Her twelve limbs were matched and true.
With Er Bolot at their head,
Finding no foe to fight against,
Finding no mountain to smash against,
She seethed and swelled, they say.
From the spur of the mountain below,
Dust comes spurting, spurting up,
If you look at the spurting dust,

Er Bolot'un tozu imiş,
Kırk pehlivan gibi can imiş.
«Manas'a Saykal vardı» diye,
Hevesle yanıp kırk çoro:
«Talas'a varıp konarım» diye,
«Manas'a çoro olurum» diye,
Yanıp yürüdüğü demmiş.
Karaça'nın Saykal'ı,
Tam önünden çıktığında,
Yaslı halini gördü işte.
«Hanınız Manas, ölme» deyip,

It was Er Bolot's dust, they say,
A soul like forty champions, they say.
«Saykal has gone to Manas,» they said,
The forty çoros aflame with zeal:
«I'll go and settle in Talas,» they said,
«I'll be a çoro to Manas,» they said,
Burning they marched, they say.
Karaça's Saykal,
When she came out right before them,
They saw her state of mourning then.
«Your khan Manas — do not die,» they cried,

Kaygıdan feryat edip,
Er Bolot'u baş olup,
Haykırışı saldı işte,
Yaslı haliyle sallanıp,
Canım Saykal vardı işte.
Karaça, Oygut hanı imiş,
Kutlu bir can imiş.
«Kız Saykal Manas'ın karısı» diye,
Duyulan haberi var imiş.
«Bel bağladığı beline,
Yanarak geldi kulunum,
Manas gibi aslanına.
Kim yanmaz, kim bırakır,
Kendi vardığı dengine,
Kurumlu Manas, canım er,
Yas tutulmaz aslan mıydı,
Yanıp geldi balam» deyip,
Altmış kadın ağıtçıyla,
Tul diktirip verdi işte.
O gün Saykal konduğunda,
Tan ağarıp söktüğünde,
Otağa ışık değdiğinde,
Er Bolot iman telkin etmiş.
Otağda bir gecelemeden,
Karaça'nın Saykal'ı,
Dünyadan göçüvermiş.

Wailing out for grief,
With Er Bolot at their head,
They loosed the great outcry,
Swaying in her mourning state,
Dear Saykal arrived, indeed.
Karaça was khan of the Oygut, they say,
He was a blessed soul, they say.
«Maiden Saykal is Manas's wife,» —
Such was the word that had been heard.
«To the mainstay she bound her hopes on,
Burning came my foal,
To her lion like Manas.
Who would not burn, who could forsake
The match she went to of herself,
Proud Manas, dear man —
Was he not a lion to be mourned?
Burning came my child,» he said,
With sixty women mourners
He had a widow's tul set up for her.
That day when Saykal encamped,
When the dawn broke pale,
When light touched the pavilion,
Er Bolot spoke the profession of faith.
Not one night did she pass in the pavilion,
Karaça's Saykal
Passed away from this world.

Kaygıyla ağlayıp kavuşamadan,
Atası Karaça Han'a,
Saykal'ın naaşı bulunmadan.
Otağı kalmış, kendi yok,
Bakılsa göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez.
Saykal böyle öldükten sonra,
Gömdürmeden kayıp olduğunu,
Yurdunun çoğu gördükten sonra,
Ak sakallı ihtiyarı:
«Manas'a kıyametlik olup,
Hızırlı Saykal gitti» deyip,
Hepsi içine dert edinip,
Hızırlı Saykal er imiş,
Ahiretlik Manas'ına,
Yurduyla vedalaşıp,

Weeping in grief, never reunited,
To her father Karaça Han,
Saykal's corpse was never found.
Her tent remained, herself was gone,
Look — she meets no eye,
Where she is, none can tell.
After Saykal died like this,
That she vanished unburied
After most of her people saw,
Her white-bearded elders said:
«Bound to Manas for the world to come,
Hızır-blessed Saykal is gone,» they said,
All took the grief into their hearts,
Hızır-blessed Saykal was a hero, they say,
To her Manas of the hereafter,
Bidding her people farewell,

Kavuşup gittiği demmiş.
Saykal'ı böylece bırakalım,
Urumkan'ın Kökbörü'sü,
Kökbörü'den başlayalım.
Gökte yıldız boz imiş,
Bozkurt Manas er ile,
Öbür dünyalık dost imiş.
Dosdoğru çıkıp yol yürüyüp,
At esirgemeden bol yürüyüp,
Aşık kemiği kadar dağ çıkıp,

Teyelti kadar koyak çıkıp,
Çambıl denen yer imiş,
Çambıl'ı yurt edinene,
Canaalı, Karaç derler imiş.
Bağdan aygır binişip,
Yerden sırık kapışıp,
«Yâ Pirim!» deyip girişip,
Kötü bir savaş olmuştu.
O an fitneyi yiğit Kökbörü salmıştı,
Önceden altı sefer onu,
Varıp vurup yağmalamıştı.

She went and joined him, so they say.
Let us leave Saykal thus,
Urumkan's Kökbörü —
Let us begin with Kökbörü.
In the sky the star was grey, they say,
The grey wolf with Manas the man
Was friend for the other world.
Setting out straight, walking the road,
Sparing no horse, riding far,
Climbing mountains small as knucklebones,
Crossing hollows small as saddle-felts,
There was a place called Çambıl,
Those who made Çambıl their home
Were called Canaalı and Karaç, they say.
Mounting stallions from the orchard-land,
Snatching poles up from the ground,
Crying «Yâ Pirim!» they set to,
An evil battle had there been.
It was bold Kökbörü had sown that strife,
Six times before, upon him,
He had come and struck and plundered.

Öd deşip, baş kesişip,
Ölesiye öcü kalmıştı.
Yerinden yaman çıkıp,
Ordunun kaynadığı demmiş,
Ötedeki Oogan elinden,
Eyer beli gibi yamaca,
Eğilip varıp yettiğinde,

Boz alalı kızıl tuğ,
Bağıra çağıra bir velvele,
Ak alalı kızıl tuğ,
Öte yanına vardığında,
Haykırışan bir velvele,
Dalgalanan tuğ gelir,
Yeri ezen ordu gelir,
Öte yüzüne bakarsan,
Mızrağın başı çarpışır,
İnsanın başı tokuşur.
Onbaşısı eğile büküle,
Ellibaşısı dikile dikile,
Boz alalı tuğ olup,
Kazılmış kalın hendek olup,

Nice bin kişilik ordu olup,
Şaşmaz atan nişancıyı,
Bir kanada ayırıp koymuştu,
Mızrakta usta olanı,
Kırlara ayırıp almıştı.
Kılıçlısı ön yüzde,
Yamanları kıyıda,
Baltalısı ön yüzde,
Bahadırları kıyıda.
Cana doyup kanmaz olan,
Kaçmadan durup vuruşan,
Kaplanları bir yana ayırmış.
Kılıç değse «kıñk» demez,

Yamanları bir yana ayırmış.

Piercing galls, hewing heads each from each,
A deadly vengeance had remained.
Rising fiercely from their place,
The host was seething, so they say,
From the Oogan land beyond,
To the slope curved like a saddle's seat,
When they came bending down and reached it,
A red standard flecked with grey,
A clamor shouting, roaring,
A red standard flecked with white,
When it came to the farther side,
A clamor crying out —
The rippling standard comes,
The earth-crushing host comes,
If you look at its far face,
The lance-heads clash together,
The heads of men knock one another.
Its chiefs of ten bent double,
Its chiefs of fifty standing tall,
Becoming a grey-flecked standard,
Becoming a deep-dug trench,

Becoming a host of many thousands,
The marksman whose aim never strays
He had set apart upon one wing,
The master of the lance
He had drawn apart to the open steppe.
His swordsmen at the fore,
His fierce ones at the flank,
His axemen at the fore,
His batyrs at the flank.
Those never sated with a life,
Who stand and fight and never flee,
His tigers he set to one side.
Those who grunt not «kıñk» at the sword's touch,
His fierce ones he set to one side.

Balta değse aldırmaz,
Bahadırları bir yana ayırmış.
Kara tüfek «kars» etse,
Kaçmayanı bir yana ayırmış.
Azgın tüfek «çort» etse,
Ürkmeyeni bir yana ayırmış.
Canaalı, Karaç iki haram,
Kin düşünüp yürümüştü:
«İşte o Manas öldü» diye,
«Onun için bunlar geldi» diye,

O an yollarını kesip durmuştu.
Bahadır ey, ermişçe tek kuşanıp,
Yetkin hanın Kökbörü,
Kuukazık ata bir kamçı vurup,
O an yığılan sayısız orduya,
Tek başına daldı saldırıp.
Orta yerini Kökbörü,
Oyup sürüp girmişti,
Çevresini Koyonaalı afacanı,
Biçip sürüp girmişti.
Orta yerini biriciğin,
Oyup gelip vermişti,
İki ucunu şahbazın,
Her zamanki gibi Kökbörü,
Biçip gelip vermişti.
Soluyup uzağa kaçanını,
Koyonaalı genç bozkurt,
Mızrak ile devirir.

Ondan uzağa kaçanını,
Güdük kelteyle vura vura,
Toplayıp sürüp savurup,
Gündüzünde dinlenmeden,
Gece içinde uyku almadan,
Çambıl-Bel'in sırtında,
Çetin bir savaş oldu.
Azı dişleri sırıtmış,
At ölüsü dağ oldu,

Those who heed not the axe's blow,
His batyrs he set to one side.
When the black musket cracks «kars»,
Those who flee not he set to one side.
When the raging musket snaps «çort»,
Those who start not he set to one side.
Canaalı and Karaç, two base-born,
Had marched nursing their rancor:
«That Manas is dead,» they said,
«That is why these men have come,» they said,
And then they stood to bar their way.
O batyr — girding on alone, saint-like,
Kökbörü, that consummate khan,
Laid one whip-stroke on the steed Kuukazık,
Then into the massed, unnumbered host,
Alone he plunged, attacking.
Its very middle Kökbörü
Gouged through and drove within,
Its edges the rascal Koyonaalı
Mowed through and drove within.
The middle of it, that only one
Gouged out and rendered up,
Its two ends that şahbaz,
Kökbörü, as ever was his way,
Mowed down and rendered up.
Him who fled far off, panting,
Koyonaalı, the young grey wolf,
Topples with the lance.

Him who fled farther off from that,
Striking, striking with the stub-short kelte,
Gathering, driving, scattering them,
Resting not in the daytime,
Taking no sleep in the night,
On the ridge of Çambıl-Bel,
A grievous battle there was fought.
Their eye-teeth bared in grins,
Dead horses became a mountain,

Bıyıkları diken diken,
Er ölüsü demet oldu.
Nice yürük tulparın,
Eyeri düşüp böğrüne,
Başıboş gezeni bundan çok.
Nice yaman yiğit:
«Vah canım, bir ciğerim —
Falanca yerde öldü!» diye,

Bozlayıp gezeni bundan çok.
Soluyup şaşkın üşüşüp,
Akılsız doğmuş kem el,
Atlarına davranıp,
Hepsi kaçıp tabana kuvvet,
Yurdun bitkin çırpınıp:
«Kulluğum var ancak» diye yalvarıp,

Ele düşüp çığrışıp,
Kalın yurdun durdu işte.
Koyonaalı çocuğa,
Atlarını sunup durdu işte.
«Yurdu boşuna kırmam» deyip,
Dediklerine uydu işte.
Kalın yurdun hepsine,
Kırmama andını verdi işte.
Ayaş baba Manas Han'ın,
Armağan verdiği çadırı,
Yamaca kurup koymuştu,
Yakası altın, kolu tunç,
Çift kat zırh, torgay göz,
Ok geçmez giysileri,
Bahadır hepsini çıkarıp koydu işte.

Ak eyeri yastık edip,
Kıbleye baş verip,
Allah'ına yalvarıp,

Ok geçmez zırhı,
Üstüne yanlamasına örtünüp,

Their moustaches bristling stiff,
Dead men became sheaves.
Many a swift-paced tulpar,
Its saddle slipped beneath its flank,
Roamed riderless — past counting.
Many a fierce warrior:
«Alas, my dear, my liver's own —
He died in such-and-such a place!» they cried,
And roamed keening — past counting.
Panting, milling in confusion,
The witless-born wicked folk,
Making for their horses,
All fled as fast as feet could fly,
The people, spent, in trembling:
«I have only my bondservice,» they implored,
Falling captive, crying out,
The thronging people stood, indeed.
To the boy Koyonaalı
They stood offering up their horses.
«I slay no people for nothing,» he said,
And yielded to what they said.
To all the thronging people
He gave his oath he would not slay them.
The tent his sworn-father Manas Han
Had given him as a gift
He had pitched upon the slope,
Collar of gold and sleeve of bronze,
Double mail, lark-eyed rings,
The garments no arrow pierces —
The batyr took them all off and laid them by.
Making his white saddle a pillow,
Laying his head toward the qibla,
Praying to his Allah,

The arrow-proof mail
Drawn crosswise over him,

Bahadırın uyuyakaldı işte.
On ikideymiş yaşı,
Yanıp duran çınara,
Canaalı domuz düşman imiş.
«Kaburga kemiğin kaşı» diye,
«Tam yüreğin üst başı» diye,
Şaşmaz oku kudurup gitti,
Koyonaalı biriciğe,
O an kaderin oku rast geldi.
Gül gününde dökülüp,
Gençken serilip gitti,
O an atası Kökbörü,
Kuukazık attan dik indi,
Hıçkırıp iki büklüm düştü.
Talas'a girip dönerek,
Can yoldaşından ayrılıp,
Anası Külnaarı,
Çöküp kaldığı yer işte orası,
Kan karışık gözden yaşı,
Döküverdiği yer işte orası.
«Hızırlı Manas» deyip yürüyüp,
Sırt yanından vurdurup,
Koyonaalı afacanını,
O Canaalı'ya kaptırıp,
Çambıl-Bel'in elinde,
Sağ yanından vurdurup,
On ikisindeki biriciği,
Orta yerde kaptırıp,
Manas'a varıp dönerek,
Padişah soylu çocuktan,
Ara yerde ayrılıp,
Bakılsa göze görünmeden,
Çocuğun naaşı bulunmadan:
«Yurduma nasıl varayım,
Biriciğimi bu yere,
Gömmeden nasıl gideyim» diye,
Çokça ağlayıp Kökbörü,
Kederlenip dertlendi.
Ardından gelip Külnaarı,

Your batyr fell asleep, indeed.
His age was at twelve,
To that plane-tree all aflame,
Canaalı the swine was foe, they say.
«The brow of your rib-bone,» saying,
«Just above your very heart,» saying,
His unerring shot went raging forth,
The only one, Koyonaalı —
Then fate's arrow found its mark.
He fell in his rose-day,
Young, he was laid low and gone,
Then his father Kökbörü
Came sheer down from the steed Kuukazık,
Fell doubled over, sobbing.
Turning back into Talas,
Parted from his soul's companion,
His mother Külnaarı —
That is the place where she sank down,
Tears mixed with blood from her eyes —
That is the place where she poured them.
Walking, saying «Hızır-blessed Manas»,
Letting him be struck from the back-side,
His rascal Koyonaalı
Snatched away by that Canaalı,
In the land of Çambıl-Bel,
Letting him be struck on the right side,
His only one, but twelve years old,
Snatched away in the midmost field,
Going to Manas and turning back,
From the child of padishah blood
Parted on the way between,
Look — he meets no eye,
The child's corpse never found:
«How shall I go home to my people,
My only one in this place
Unburied — how shall I go,» he said,
Weeping long, Kökbörü
Sorrowed and was sick with grief.
Coming after him, Külnaarı —

Karaça Han'ın kızı imiş,

Kendisi kadınların ustası imiş,
Düşünsen Kadir gecesi imiş,

Kendisi akıl küpü bir kadın imiş.

Külnaarı, Börü'nün karısı,
Kendisi insandan artık akıllı:
«Sultanın Manas dostuna,
Razı olmamış mıydın padişahım,
Yuvadan biricik çırağını,
Çırağını isteyip durduğunda,
Dostun Manas aslanına,
Sen vermemiş miydin, padişahım!
Biriciğine ağlayan adam onar mı?

Bahadır ey, kaygı ödek olur mu?
Biriciğini verdin armağana,
Senin vaadin iki olur mu?
Şahbazın, biricik çırağın,
Muradına ermesidir,
Buyruğu budur Tanrı'nın,
Dert ortağın Manas can dostun,

Şahbazı yoldaş edip gitmesidir», —

Deyip böylece kaygılanıp,
Kökbörü ele vardı — derler,
Yürek yangını içine düşüp:
«Koyonaalı biriciğim öldü» diye,
Han Manas'ın törenine,
Kökbörü gelmez oldu — derler.
«Kökbörü gelmez oldu» diye,
Töştük gelmez oldu — derler.

Töştük gelmez olunca,
Katagan'ın hanı Koşoy,

She was Karaça Han's daughter, they say,

She was the master among women, they say,
Think on her — she was the Night of Power, they say,
She was a vessel of wisdom, a woman, they say.
Külnaarı, Börü's wife,
Wiser than mankind herself:
«To your sultan, your friend Manas,
Had you not consented, my padishah,
Your only fledgling from the nest,
When he kept asking for your fledgling,
To your friend Manas the lion,
Did you not give him, my padishah!
Does a man weeping for his only one prosper?
O batyr, can grieving be recompense?
You gave your only one as gift,
Shall your pledge be spoken twice?
Your şahbaz, your only fledgling —
It is his attaining of his desire,
This is the decree of God:
Your grief's partner, Manas your soul-friend,
Has taken the şahbaz as road-companion and gone,» —
Saying so, thus sorrowing,
Kökbörü reached his people — they say,
Heart's fire fallen deep within him:
«My only Koyonaalı is dead,» he said,
To Han Manas's rites
Kökbörü would come no more — they say.
«Kökbörü comes no more,» they said,
And Töştük would come no more — they say.
When Töştük came no more,
Koşoy, khan of Katagan —

Hanı gelmez oldu — derler.

O vaadi pek kılan,
Hanlarının hepsi,
Bununla hepsi gelmez
78710 oldu — derler!

Their khan would come no more — they say.
Those who made the pledge full firm,
All of their khans,
With this, every one of them, would come no more — they say!

Bütünleşik baskının sonu.

«Manas'ın hikâyesi böyle olmuştur, sözümüz tamam olmuştur.»

Sayakbay Karalaev varyantının «Manas» bölümünün tamamı — Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle, on iki bölüm hâlinde.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, eşsiz varyantın «Manas» bölümünü Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Bütünleşik baskı, dizinin sekiz cildini tek kitapta toplar: kutlu soy kütüğünden Altay sürgününe, Manas'ın doğumundan han kaldırılışına, Çon Kazat'ın alevinden yiğitlerin şehadetine ve Kanıkey'in gizli kaya mezarına — destanın bütün yayı, kesintisiz.

MANAS · KARALAEV VARYANTI · CİLT BÜTÜNLEŞİK BASKI

MANAS

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT BÜTÜNLEŞİK BASKI
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · OMNIBUS EDITION